ταξὺ Ἀγγλίας καὶ Ἱσπανίας, καθ' ἣν αἱ πριγκίπισαι Μαρία δὲ Γλόρια καὶ ἡ Ἰσαβέλλα ἐτύγχανον προστασίας ἐναντίον τῶν τοῦ Δὸν Μιγουέλου καὶ τοῦ Δὸν Καρόλου ἀπαιτήσεων.

Ἕνεκα δὲ τῆς συμβάσεως ταύτης τὰ τῶν ἐπαναστατῶν ἐγένοντο χείρω, τὰ δὲ τῆς ἱσπανικῆς βασιλείας βελτίονα. Δεκακισχίλιοι ἄνδρες ὑπὸ τὸν ῥέκτην καὶ ἔμπειρον στρατηγὸν Ῥοδίλην διαβάντες τὰ τῆς Πορτογαλίας ὅρια ἠνάγκασαν τὸν Δὸμ Μιγουέλην νὰ ἐγκαταλίπῃ (26 Μαΐου 1834) τάς τε ἀπαιτήσεις καὶ τὴν πατρίδα αὐτοῦ. Ὁ στρατηγὸς Ῥοδίλης ἤθελε νὰ αἰχμαλωτίσῃ αὐτόν· ἀλλὰ διὰ διπλωματικῆς ἐνεργείας τοῦ Καρολιστοῦ δὲ λὸς Βαλλὲς ὁ Ἄγγλος ναύαρχος Πάρκερος ἀνέλαβε (1 Ἰουνίου 1834) τὸν ἰνφάντην μετὰ τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ πλοίου Δονεγάλου καὶ μετήνεγκεν εἰς τὰ παράλια τῆς Ἀγγλίας. Ἀλλὰ τοῦτο ἐπήνεγκε συμφορὰς τῇ Ἱσπανίᾳ· διότι ἡ μὲν αἰχμαλωσία ἐκείνου θὰ ἐπέφερε καὶ τὸ τέλος τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, ἡ δὲ δραπέτευσις αὐτοῦ ἀνερρίπισεν ἐκ νέου τὴν φλόγα αὐτοῦ· διότι ὁ Δὸν Κάρολος πρὶν ἢ ἀποπλεύσῃ ἐνεθάρρυνε τοὺς Οὐάσκωνας καὶ ἐβεβαίωσεν εὐόρκως ὅτι οὐδέποτε ἐγκαταλείψει τὰ ἑαυτοῦ δικαιώματα καὶ τὰς ἀπαιτήσεις ἐπὶ τοῦ ἱσπανικοῦ θρόνου. Μετ' οὐ πολὺ (2 Ἰουλίου) δύο ὁδοιπόροι φέροντες γαλλικὰ διαβατήρια ἐκ Βριγτῶνος πρὸς τὴν Δείππην ἔσπευσαν εἰς Παρισίους. Ἦσαν δὲ οὗτοι ὁ Δὸν Κάρολος καὶ ὁ Βαλλές. Μετ' οὐ πολὺ μετέβησαν εἰς Ναβάρραν, ὅπου ὑπὸ τοῦ Δὸν Καρόλου προσκληθεὶς ὁ ἐν Ἱσπανίᾳ ἀρχηγὸς τῶν Καρλιστῶν Ζουμαλακαρρεγούϊος παρέστη (12 Ἰουλίου) ἐνώπιον τοῦ ἐπιδόξου βασιλέως. Οὐδὲν χεῖρον ἡ Ἀγγλία ἠδύνατο νὰ πράξῃ τῇ ἱσπανικῇ βασιλείᾳ ἢ τὸ νὰ σωθῇ ὁ Κάρολος καὶ νὰ παραστῇ ἐν τῷ μέσῳ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ ἐν Ἱσπανίᾳ.

§ 1649. **Ἐμφύλιος πόλεμος καὶ ἀγῶνες φατριῶν.** Ἅμα γνωστοῦ γενομένου ὅτι ὁ Δὸν Κάρολος παρέστη οἱονεὶ οὐρανόπεμπτος ἐν μέσῳ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ, ἐξήφθη πανταχοῦ ἐνθουσιασμός· πάντες ἔσπευδον πρὸς αὐτόν· πᾶσα ἀψιμαχία ἐκηρύσσετο ὡς μεγάλη μάχη καὶ πᾶσα μικρὰ συμπλοκὴ ὡς αἱματηρὸς ἀγών. Διὰ τῶν διαδόσεων τούτων ἐξήφθησαν μεγάλως τὰ φρονήματα τῶν Καρολιστῶν. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὄντως αἱ μικραὶ ἀψιμαχίαι ἀπέβησαν δεινὸς αἱματηρὸς ἐμφύλιος πόλεμος. Πρῶτοι ἔδειξαν σκληρότητα οἱ Καρολισταί. Ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν Ζουμαλακαρρεγούϊος συλλαβὼν 121 αἰχμαλώτους κατὰ τὴν κατάληψιν τῆς Βικτωρίας διέταξε (16 Μαρτίου 1834) σκληρῶς νὰ φονευθῶσι πάντες. Ἔκποτε ἦν ἀγὼν ὀλέθριος· προσετέθη τούτῳ καὶ ἡ φοβερὰ χολέρα· οὕτω δὲ δεινὰ ἐπῆλθον τῇ Ἱσπανίᾳ καὶ μάλιστα ἐν ταῖς μεγάλαις πόλεσι καὶ ἰδίᾳ τῇ Μαδρίτῃ ἕνεκα τοῦ

πολλοῦ τῶν ἀνθρώπων πλήθους. Καὶ μάχαι μὲν μεγάλαι πλὴν (18 Ἰουνίου 1834) τῆς Βέντας Γουλίνας πρὸς βορρᾶν τῆς Παμπελῶνος δὲν ἐγένοντο· ἀλλ' οἱ φοβεροὶ ἄτακτοι πόλεμοι οἱ μαινόμενοι διαρκῶς ἐπὶ τῶν ὀρέων, κοιλάδων, πεδιάδων, στενωπῶν ἦσαν ἀτελεύτητοι καὶ ἄνευ μεγάλων μαχῶν οὐχ ἧττον προὐξένουν ἀμφοτέροις δεινὰ μεγάλα. Οἱ χρόνοι τῶν κατὰ Ναπολέοντος ἱσπανικῶν ἀτάκτων πολέμων, οἵτινες κατήσχυνον τὸν μέγαν ἐκεῖνον ἄνδρα καὶ περιήγαγον αὐτὸν εἰς ἀπελπισμὸν προέκυψαν καὶ τανῦν πάλιν. Ἡ εἴδησις μάλιστα, ὡς εἴρηται, ὅτι καὶ ὁ Κάρολος διατρίβων παρὰ τῷ πιστῷ αὐτοῦ λαῷ μάχεται ὡς ἁπλοῦς στρατιώτης ἐπὶ τῶν ἐρήμων τόπων ὑποφέρων πάντα τὰ τοῦ πολέμου δεινὰ ἐξήγειρεν ἔτι μᾶλλον τοὺς Οὐάσκωνας. Ἐπειδὴ σὺν τῷ ἐμφυλίῳ πολέμῳ ἐμαίνετο καὶ ἡ χολέρα καὶ πολλοὶ ἀπέθνησκον, οἱ δὲ ἁπλοϊκοὶ ἐπίστευον ὅτι οἱ Καρολισταὶ ἐμίανον διὰ δηλητηρίου φρέατός τινος τὸ ὕδωρ, ἐξ οὗ ἡ χολέρα καὶ ἐκ τούτου, νέα ἐγένετο ἔξαψις τῶν βασιλικῶν κατὰ τῶν Καρολιστῶν, ὁ λαὸς ἐξηγριώθη· ἐλήστευεν, ἐφόνευεν, ἥρπαζε περιουσίας· ἐν Μαδρίτῃ μάλιστα εἰσώρμησεν εἰς τὰς μονὰς καὶ ἐσύλησε πολλὰ πράγματα καὶ ἀπέκτεινεν 80 μοναστάς. Πᾶσαι αἱ κακίαι ἐξεδηλώθησαν καὶ οὐδεὶς ἐγίνωσκε τί τέξεται ἡ αὔριον καὶ οὐδεὶς προσεδόκα ἀγαθόν τι. Τούτων τελουμένων ἐν τῇ ταλαιπώρῳ Ἱσπανίᾳ, ἤρξαντο (24 Ἰουλίου 1834) αἱ τῆς βουλῆς συνεδρίαι. Ἡ βουλὴ ἦν ἀκριβὴς εἰκὼν τῆς κοινωνίας· τὰ πάθη, αἱ αὐταὶ ὁρμαὶ ἐκράτουν ἐν τῇ βουλῇ. Εὐθὺς ἐν ἀρχῇ κατὰ τὴν ἀπάντησιν εἰς τὸν βασιλικὸν λόγον ἐδείχθη οἵα ἦν ἡ βουλή. Θυελλώδεις ἄσκοποι συζητήσεις ἐγένοντο ἐπὶ μακρόν. Οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ποτε ἐν Γαδείροις βουλῆς, ὁ Γαλλιάνος, Ἀργουέλλης, Ἰστουρίζας, οὗτοι παρίσταντο ὡς ἄγαν πατριῶται ὑπὲρ τῶν ἐλευθεριῶν τοῦ ἔθνους ἀγωνιζόμενοι καθ' ὃν χρόνον τὸ ἔθνος ἔπασχεν ἐξ ἐσχάτης ὀχλοκρατίας καὶ ἐφλέγετο ἐν τῷ πυρὶ τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, ὅστις κατέλυσε πάντα χαλινὸν ἠθικῆς καὶ διέπραττε μυρία ὅσα κατὰ τῆς ἐλευθερίας. Ὅτε δὲ καὶ αἱ δύο βουλαὶ ἀπεκήρυξαν τὸν Δὸν Κάρολον, ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἐξήφθη ἐκ νέου δεινότερος εἴ περ ποτέ. Οἱ Καρολισταὶ ἐμάχοντο ὡς οἱ προστάται δῆθεν τῶν ἀρχαίων ἱσπανικῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων κατὰ τῶν ὀθνείων, ὑπὲρ τοῦ θρόνου καὶ τῆς ἐκκλησίας, ὑπὲρ τοῦ νόμου καὶ τοῦ πατρῴου ἱεροῦ κλήρου. Αὐτοῖς συνετάσσοντο οἱ ἀπολυτόφρονες ἐσωτερικοί τε καὶ ἐξωτερικοί, ἡ Ῥώμη, οἱ Ἰταλοὶ ἡγεμόνες, οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Δὸμ Μιγουέλου ἐν Πορτογαλίᾳ, οἱ ἄγαν ἀριστοκρατικοὶ πασῶν τῶν χωρῶν καὶ οἱ γλυκείας ἀναμνήσεις ἔχοντες τῶν μεσαιωνικῶν χρόνων καὶ τῶν εὐδαιμόνων ἐκείνων ἀνθρώπων τῶν ἐλέῳ θεοῦ βασιλέων. Οἱ Χριστινισταὶ ἐμάχοντο περὶ πολιτεύματος, κοινωνικῆς καταστάσεως, πολιτικῆς

καὶ κοινωνικῆς ἐλευθερίας καὶ δικαίων, περὶ ἐπιτυχίας μεταρρυθμίσεων τοῦ κλήρου καὶ τῆς πολιτείας καὶ διοικήσεως. Ἐπικούρους δ' εἶχον τὴν Ἀγγλίαν καὶ Γαλλίαν, τὴν Μαρίαν Γλόριαν ἐκ Πορτογαλίας, τοὺς ἐλευθερόφρονας πολίτας, τοὺς συνταγματικοὺς καὶ ἐλευθέρους ἀνθρώπους πασῶν τῶν χωρῶν. Τοιούτου ὄντος τοῦ σκοποῦ καὶ τῶν συνιστώντων τὰς φατρίας, ὁ ἐμφύλιος οὗτος πόλεμος ἀπέβη σκληρὸς καὶ ἀποτρόπαιος πλήρης δολοφονιῶν, ἁρπαγῶν, ἐρημώσεων καὶ παντοίων σκληρῶν πράξεων ἕνεκα πολιτικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ. Ἦσαν μὲν κατ' ἀρχὰς οἱ στρατοὶ τῆς βασιλίσσης πολλῷ πλείονες, ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ τάκτα πλήθη τῶν Καρολιστῶν συνετάσσοντο μᾶλλον εὐτάκτως, ἀλλοδαπῶν τακτικῶν ἐρχομένων εἰς ἐπικουρίαν αὐτῶν, ἐκόμιζον χρήματα καὶ παρεῖχον τὰ τοῦ πολέμου ἐφόδια ἄφθονα. Ἡ δραστηριότης τοῦ ἡρωϊκοῦ Ζουμαλακαρρεγουΐου καὶ τοῦ φανατικωτάτου τολμηροῦ ἱερέως Μερινοῦ ἦν ἐκπληκτική. Ἐκεῖνος μετεχειρίζετο τὸ ξίφος καὶ τὴν πολεμικὴν τέχνην, οὗτος δ' ἐνέπνεε τὰς ψυχὰς τῶν ἀγωνιζομένων διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς θρησκείας καὶ θαυματουργῶν διηγήσεων, ἀφ' ὧν ἐξήπτετο ὁ ἄγροικος δεισιδαίμων λαὸς μαχόμενος ὑπὲρ πίστεως ὡς τῆς μόνης σωτηρείας θεωρῶν τοὺς ἀντιπάλους ὡς ἀπίστους καὶ διαφθορεῖς τῆς θρησκείας. Ὁ δαιμόνιος οὗτος ἱερεὺς Μερινὸς παρίστα τι τὸ θεοειδὲς τῇ μὲν μιᾷ κρατῶν τὸ ξίφος, τῇ δ' ἑτέρᾳ τὰ ἱερὰ κειμήλια. Τούτοις συνέπραττεν ὁ ἀκατάβλητος Κομέζος ὁ ῥωμαντικὸς ἐκεῖνος ἀνήρ, ὅστις ἐξήγειρε τὴν φαντασίαν τῶν συγχρόνων ἱπτάμενος ἐκ δυσμῶν πρὸς νότον καὶ ἀπειλῶν καὶ αὐτὴν τὴν Μαδρίτην, ἐν ᾧ πλεῖστοι τῶν ἀρχηγῶν τῶν Χριστινιστῶν ἦσαν νωθροὶ καὶ ἄτολμοι. Μάτην κατεγίνοντο οἱ στρατηγοὶ Ῥοδίλης ὁ διάδοχος τοῦ Κουεσάδα καὶ ὁ ἀνδρεῖος Λαουδῆρος νὰ δαμάσωσι τὴν ἐπανάστασιν. Τὰ εὐκίνητα ἄτακτα στίφη τῶν ἐπαναστατῶν κατεγέλων τῆς πολεμικῆς τέχνης. Κατετροποῦντο μὲν ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ, ἀλλ' αἴφνης ἐνεφανίζοντο ἀκμαιότερα ἀλλαχοῦ καὶ πολυπληθέστερα. Ὁ Δὸν Κάρολος πανταχοῦ παρὼν καὶ κοινωνῶν τῶν ταλαιπωριῶν τοῦ πολέμου διαιτώμενος ἐν ὑπαίθρῳ θέρους τε καὶ χειμῶνος καθίστα διὰ τοῦ αὐτοῦ παραδείγματος τοὺς μαχητὰς καρτερικούς, φιλοτίμους, θερμουργούς. Μάτην ὁ Ῥοδίλης πάσῃ μηχανῇ ἐσπούδαζε νὰ συλλάβῃ αὐτὸν αἰχμάλωτον. Εὐκόλως καὶ ἐπιτηδείως διεξέφυγε πάσας τὰς παγίδας. Ἡ κυβέρνησις τῆς βασιλίσσης ἐκ παντὸς τρόπου ἠδυνήθη νὰ προσελκύσῃ τὸν γηραιὸν ἀρχηγὸν τῶν ἀτάκτων Μηνᾶν ἀμνηστεύσασα αὐτὸν καὶ ὠνόμασεν ἀρχηγὸν τοῦ στρατοῦ. Ἀλλ' ἀσθενὴς ὢν τὸ σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα, ἀφικόμενος (20 Ὀκτωβρίου 1834) εἰς Παμπελῶνα

ὅπως ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ, στερουμένου πολέμου ἐφοδίων καὶ ὄντος ἀπειθοῦς, οὐδὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ.

Δεινὸς ἐνέσκηψεν ὁ χειμὼν εἴς τε τὴν Ναβάρραν καὶ εἰς τὴν Οὐασκωνίαν. Οὐδὲν ἧττον ἀεννάως συνέβαινον ἀγῶνες καὶ χύσις αἵματος. Ὁ πόλεμος ὁσημέραι ἐγένετο σκληρότερος. Μετὰ τὴν μάχην τῆς Ἀλεγρίας ὁ στρατηγὸς Ζουμαλακαρρεγούϊος διέταξεν ἵνα τὸν ἐχθρὸν στρατηγὸν Δοΐλην καὶ πάντας τοὺς στρατηγοὺς ἀποκτείνωσι καὶ τοὺς αἰχμαλώτους πάντας ἀνεξαιρέτως σφάξωσιν. Τοῦτο ἐφρόνει καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῶν Καρολιστῶν, ὅστις ἠβούλετο νὰναβῇ τὸν θρόνον ἐπιβαίνων πτωμάτων καὶ διελαύνων δι' ἐρημώσεων. Παρὰ δὲ τοῖς Χριστινισταῖς οὐδὲν ὁ Μηνᾶς κατώρθωσεν, ὡς εἴρηται. Τούτων γενομένων ἐν τῷ πολέμῳ, ἐν τῇ βουλῇ ἐγένοντο ὅμοιά τινα. Τὸ πᾶν ἦν ταραχῶδες καὶ πλῆρες πραγμάτων ἀθέσμων, ἀφ' ὅτου μάλιστα ἐνεφανίσθη ἡ φατρία τῶν *ἄγαν φιλελευθέρων* (ῥιζοσπαστῶν), οἵτινες ἤγειραν φοβερὸν πόλεμον κατὰ τοῦ ὑπουργείου. Κατηγόρουν ἰδίως τοῦ πρὸς τὴν βασιλείαν εὐμενῶς διακειμένου στρατηγοῦ Λαουδήρου ὅτι ἐπέτρεψε τὰ τοῦ πολέμου τῷ Ῥόσᾳ κατ' ἐπιθυμίαν τῆς βασιλομήτορος· ὅτι οὐδαμῶς ἐβοήθησε τὸν συνετὸν Μηνᾶν. Αἱ δὲ δημοκρατικαὶ φατρίαι καὶ ἑταιρεῖαι συνέτεινον μεγάλως εἰς τὴν σύγχυσιν, καθ' ὅσον καὶ μέρος τοῦ ἐν τῇ πρωτευούσῃ στρατοῦ συνευδόκει τοῖς δημοκρατικοῖς. Ἓν τάγμα συνώμοσε (18 Σεπτεμβρίου 1831) ὅπως ἀνατρέψῃ τὸ πολίτευμα τοῦ 1812, ὅπερ διὰ τοῦτο ἐξωρίσθη εἰς τὰς βορείους ἐπαρχίας· Ὁ δὲ Λαουδῆρος μὴ ἀνεχόμενος τὴν σύγχυσιν ταύτην παρητήθη τὴν ἀρχήν· τὴν δὲ θέσιν αὐτοῦ κατέλαβεν ὁ Ἱερώνυμος Βάλδης, ἀνὴρ λίαν φιλελεύθερος, ὅστις ἀσθενήσαντος ἕνεκα τῶν κακουχιῶν τοῦ Μηνᾶ, ἀνέλαβε καὶ τὴν διοίκησιν τοὺ στρατοῦ τῶν βορείων ἐπαρχιῶν. Ἀλλ' ἀπέτυχον τὰ σχέδια αὐτοῦ, διότι, — καθάπερ τῷ κόμητι Ἀρίσπᾳ τῷ διοικητῇ τοῦ ἐπὶ τῶν μεθορίων γαλλικοῦ στρατοῦ ἐβεβαίου, — ἀντὶ τοῦ ἐκδιῶξαι τοὺς Καρολιστὰς πέραν τῶν Πυρηναίων, αὐτὸς ἠναγκάσθη κατηῤσχυμμένος νὰ διέλθῃ τὸν Ἴβηρα, καίτοι ὁ στρατὸς αὐτοῦ ἦν πολλῷ πλείων, σχεδὸν διπλάσιος τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ. Ἡ Βιλλαφράγκα καὶ τὸ Τόλητον παρεδόθησαν ἀποβαλόντος τοῦ ἀνδρείου στρατηγοῦ Ἐσπαρτέρου δύο χιλιάδας ἀνδρῶν. Ἰουνίου ἀρχομένου οἱ Καρολισταὶ ἦσαν κύριοι πάντων τῶν βορείων μερῶν μέχρι τῶν ὀχυρωμάτων τῆς Παμπελῶνος· Ἡ ἐν Μαδρίτῃ κυβέρνησις ἐφαίνετο σκεπτομένη περὶ προσκλήσεως καὶ τοῦ βασιλέως κατὰ τῶν Καρολιστῶν· ἀλλ' ἡ φιλελευθέρα μερὶς ἀπέκρουσε τοιαύτην σκέψιν ὡς ἀναξιοπρεπῆ τῷ ἱσπανικῷ ἔθνει. Ἀγγλία δὲ καὶ Γαλλία διέκειντο εὐμενῶς πρὸς τὴν Ἱσπανίαν· ἀλλὰ σπουδαίαν βοήθειαν οὐδαμῶς διενοοῦντο νὰ πέμψωσιν. Οἱ μὲν Γάλ-

λοι ἠρκοῦντο νὰ φυλάττωσι τὰ ὅρια καὶ τὰς ὁδοὺς τῶν Πυρηναίων, ὅπως μὴ πέμπωνται τοῖς Καρολισταῖς ἐπικουρίαι· οἱ δὲ Ἄγγλοι ἔπεμψαν πλοῖα πολεμικὰ ἄτινα παρέπλεον τὴν ἱσπανικὴν ἀκτὴν ἵνα μὴ ἐθελονταὶ ἔρχωνται πρὸς τοὺς Καρολιστάς, χορηγῶνταί δ' ἐνίοτε πολέμου ἐφόδια τοῖς Ἱσπανοῖς· τῷ δὲ στρατηγῷ Εὐάνσῃ ἐπέτρεψαν ἵνα μικρόν τι πλῆθος στρατοῦ ἔλθῃ εἰς ἐπικουρίαν ταῖς στρατιαῖς τῆς κυβερνήσεως. Συγχρόνως δ' ὁ λόρδος Ἐλιότης ἀνέλαβεν ἵνα μεσιτεύσῃ μεταξὺ τῶν διεστωσῶν φατριῶν καὶ τῶν ἐπαναστατῶν ὅπως καταλυθῇ ὁ ὀλέθριος ἐμφύλιος πόλεμος. Ἀλλ' ἡ φιλελεύθερος ἀντιπολίτευσις ἐθεώρησεν ἀνοίκειον ὅπως ἀναγνωρισθῶσιν οἱ Καρολισταὶ ὡς ἐμπόλεμος δύναμις καὶ ἔλθωσιν εἰς διαπραγματεύσεις ἴσοι πρὸς ἴσους· τῇ ἀντιπολιτεύσει συνετάσσετο καὶ ὁ λαὸς τῆς πρωτευούσης. Ὁ Ῥόσας μόλις διεξέφυγε (12 Μαΐου 1835) τὸ ξίφος τῶν δημοκρατικῶν συνωμοτῶν. Ἡ Ἱσπανία περιῆλθεν εἰς ἔσχατον κίνδυνον ἢ νὰ ὑποταγῇ τοῖς *Καρολισταῖς* ἢ τοῖς *ἀναρχικοῖς*. Μάτην δ' ἔστρεψε τὰ ὄμματα πρὸς τὴν Ἀμερικὴν ἐπ' ἐλπίδι βοηθείας.

Ἀποκρουσθείσης τῆς παρεμβάσεως τῆς Γαλλίας, ὁ πρωθυπουργὸς τῆς Ἱσπανίας Ῥόσας ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ. Μετὰ δύο δ' ἑβδομάδας κατ' εὐτυχίαν τῆς ἱσπανικῆς βασιλείας ὁ περιβόητος στρατηγὸς τῶν Καρολιστῶν Ζουμαλακαρρεγούϊος ἐτρώθη θανατηφόρως ἐν τῇ πολιορκίᾳ τοῦ Βιλβάου. Κάλλιον δὲ θὰ ἐποίει ὁ ἀρχιστράτηγος οὗτος, εἰ ἤλαυνε κατὰ τῆς Καστιλίας καὶ ἐπήρχετο κατὰ τῆς Μαδρίτης. Ἀλλ' ὁ Δὸν Κάρολος, οἱ ὑπουργοὶ αὐτοῦ καὶ οἱ ὀπαδοὶ ἐσκέψαντο ἄλλως ἢ ὡς προὔτεινεν ὁ συνετὸς καὶ ἔμπειρος στρατηγός. Ὁ Ζουμαλακαρρεγούϊος ἦν ἀνὴρ παράδοξος· οὐδέποτ' ᾐσθάνθη συμπάθειαν πρὸς πάσχοντα ἐχθρὸν ἢ ἐπιείκειαν πρὸς φίλον ταλαιπωρούμενον· ἦν ἀνὴρ τοῦ αὐστηροῦ καθήκοντος· σπανίως ἐγέλα· σπανιώτερον ἀνεστρέφετο ἀνθρώποις χαίρουσιν ἢ παίζουσιν ἢ χαριεντιζομένοις· σπανιώτατα κατεγίνετο περὶ ἔργα ξένα τοῦ κυρίου αὐτοῦ ἔργου. Ἦν βραχυλογώτατος ὡς Σπαρτιάτης καὶ ἀμείλικτος ἐν τῷ ἐκτελεῖν τὸ καθῆκον, τιμωρὸς τῶν οὕτως ἢ ἄλλως δυσαρεστούντων αὐτῷ. «Οὐδέποτε ἐλέγετο περὶ αὐτοῦ, οὐδέποτε τὸ πνεῦμα τῆς φιλανθρωπίας ἐνέπνευσεν αὐτόν, ἡ δὲ τερπνότης τοῦ βίου ἦν αὐτῷ πάντῃ ἄγνωστος». Ἡ δὲ ἄκαμπτος αὐτοῦ εὐσυνειδησία, τὸ ἀδέκαστον, ἡ ἐμμονὴ ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ καθήκοντος, τὸ ἀρχικόν, τὸ ἀπέριττον, ἡ λαμπρὰ ἀνδρεία, ὁ πολεμικὸς καίπερ μετὰ τοῦ βλοσηροῦ καὶ τοῦ ἀγριωποῦ συνδεόμενος χαρακτήρ, καθίστων αὐτὸν τὸ ἴνδαλμα τῆς ἀγάπης τοῦ στρατοῦ. Ἡ ἔλλειψις τοιούτου ἀνδρὸς ἐκ τοῦ στρατοῦ τοῦ Δὸν Καρόλου μεγάλως συνετάραξε τὴν ἑνότητα αὐτοῦ. Τοὐναντίον δὲ μεγάλως ὠφέλησε τοῖς κυ-

βερνητικοῖς, διότι ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος ἦν τὸ φόβητρον τοῦ στρατοῦ. Τοῦτο ἐδείχθη ἀμέσως· διότι ἅμα τῷ θανάτῳ ἐκείνου τὰ πράγματα μετεβλήθησαν· διότι ὁ διάδοχος αὐτοῦ Μορῆνος ὁ ἐπικαλούμενος «δήμιος τῆς Μαλάγας» ὡς αἱμοβόρος μὲν ἐνέπνεε φόβον, ὡς στρατηγὸς δὲ παραβαλλόμενος μάλιστα πρὸς τὸν προκάτοχον αὐτοῦ ἐθεωρεῖτο ἄπειρος καὶ ἀσύνετος. Ἐν τῇ πρώτῃ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ζουμαλακαρρεγουΐου μάχῃ περὶ τὴν Μενδιγορρίαν, καθ' ἣν οἱ περὶ τὸν Κάρολον κατετροπώθησαν καὶ ἐτράπησαν εἰς αἰσχρὰν φυγήν, πάντες ἀνεμνήσθησαν τοῦ στρατηγοῦ ἐκείνου· οἱ Καρολισταὶ ἀπέβαλον τὸ θάρρος. Οὐδὲ ὁ στρατηγὸς τῶν Καρολιστῶν Γουεργουέης ἠδυνήθη βελτίω νὰ καταστήσῃ τὰ ἐκείνων πράγματα, καίτοι κατὰ τὸ φθινόπωρον καὶ τὸν χειμῶνα τὰ τῆς βασιλίσσης ἐκλυδωνίζοντο ἐν τῇ τρικυμίᾳ τῇ ἐγειρομένῃ κατὰ τοῦ θρόνου καὶ τοῦ βασιλέως ὑπὸ τῶν ἄγαν φιλελευθέρων καὶ τῶν ἀναρχικῶν. Ἀλλ' ὅμως καὶ τὰ τῆς βασιλίσσης ἐπ' ἐλάχιστον βελτίω ἐγένοντο. Ἀμφότεροι οἱ διαμαχόμενοι ἦσαν ἰσοπαλεῖς, οὗ ἕνεκα ὁ πόλεμος ἤγετο ἐν ἰσορροπίᾳ, διότι μάχῃ μὲν μεγάλῃ ἕνεκα τῆς ἀδυναμίας ἑκατέρου αὐτῶν δὲν ἠδύνατο νὰ συγκροτηθῇ καὶ οὕτω διακριθῇ ὁ ἀγών, αἱ δὲ μικραὶ ἀψιμαχίαι καὶ συμπλοκαὶ ἦσαν πάντοτε ἀμφίρροποι. Λεηλασίαι δέ, ἐμπρησμοί, φόνοι, ἀνήκουστοι σκληρότητες καὶ βιαιοπραγίαι διεπράσσοντο ὑφ' ἑκατέρων κατ' ἀλλήλων ὡσανεὶ ἑκάτερος ἦν ἄλλου ἔθνους στρατὸς καὶ οὐχὶ ἑνὸς καὶ μόνου, τοῦ *ἱσπανικοῦ*. Διὰ τοῦ βδελυροῦ τούτου πολέμου διηγωνίζοντο οἱ διαμαχόμενοι ὁπότερος μᾶλλον τοῦ ἑτέρου θὰ ἠδύνατο νὰ βυθίσῃ βαθύτερον εἰς τὴν βαρβαρότητα τὴν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν πατρίδα. Ἐν Βαρκελώνῃ αἰχμάλωτοι Καρολιταί, ἐν οἷς καὶ ὁ στρατηγὸς Δονέλλης κατεκρεουργήθησαν (14 Ἰουλίου 1836) ὑπὸ τοῦ μαινομένου ὄχλου μὴ δυνηθέντος μήτε τοῦ διοικητοῦ μήτε τῆς κυβερνήσεως νὰ ἐμποδίσωσι τὰ ἀνοσιουργήματα. Ἐντεῦθεν πᾶς βασιλικὸς ἐμπίπτων ταῖς χερσὶ τῶν Καρολιστῶν ὑφίστατο οἰκτρὸν θάνατον. Θανάτῳ θάνατον ἀντημείβοντο κατ' ἀλλήλων καὶ σκληρᾷ πράξει σκληροτέραν. Ἐπειδὴ δὲ ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Γαλλίᾳ στίφη ἐθελοντῶν ἡτοιμάζοντο ὑπὲρ τῆς βασιλίσσης, ὁ Δὸν Κάρολος προὐκήρυξεν ὅτι πᾶς ἀλλοδαπὸς ἀπολεσθήσεται οἰκτίστῳ θανάτῳ αἰχμαλωτιζόμενος. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων, ἐνεφανίσθη νέος τις εἰς τοὺς ἐπαναστάτας ἀρχηγὸς ἐκ Τορτόσης *Ῥαμὼν Καβρέρας*, ὅστις καταλιπὼν μετὰ καὶ ἄλλων ἑταίρων τὴν *σχολὴν* ἀνέβη εἰς τὰ ὄρη τῆς Ἀραγωνίας καὶ ἐτάχθη ἐν τοῖς τὸν ἄτακτον πόλεμον διεξάγουσι μαχηταῖς. Οὗτος τάχιστα ἀνεδείχθη καὶ ἐπὶ εὐφυΐᾳ καὶ σκληρότητι. Αὐτὸς διέταξεν (8 Φεβρουαρίου) πάντας τοὺς ὑπαλλήλους ὡς προδιδόντας τὰς κινήσεις τῶν Κα-

ρολιστῶν νὰ φονεύωσιν ἀδιακρίτως. Τότε διέταξεν ὁ στρατηγὸς Μηνᾶς ὁ νεωστὶ ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ἀρχιστράτηγος διορισθεὶς τοῦ βασιλικοῦ στρατοῦ τῶν βορείων μερῶν τὸν διοικητὴν τῆς Τορτόσης τὴν μητέρα τοῦ νέου ἐπαναστάτου στρατηγοῦ γυναῖκα εὐσεβῆ καὶ ἐνάρετον νὰ φονεύσωσιν εἰς ἀνταπόδοσιν τῶν φονευθέντων ὑπαλλήλων τῆς κυβερνήσεως. Αἱ ἀμοιβαῖαι αὗται ἐκδικήσεις ἐξέπληξαν τὴν Εὐρώπην. Ὁ δὲ ἀρχηγὸς τῶν ἐπαναστατῶν μαθὼν τὸν θάνατον τῆς αὐτοῦ μητρὸς εἶπεν: « Οὐαὶ ἐκείνῳ, ὅστις διαλεχθήσεται πρός με περὶ οἴκτου καὶ ἐπιεικείας». Εἶπε καὶ ἀμέσως διέταξεν ὅπως πλεῖστοι ὅσοι αἰχμάλωτοι φονευθῶσιν. Κίνδυνος δεινὸς ἐπεκρέματο τῷ ταλαιπώρῳ ἱσπανικῷ λαῷ. Ἐνῷ οἱ ἄγαν φιλελεύθεροι καὶ οἱ μετριόφρονες καὶ οἱ δημαγωγοὶ καὶ οἱ ἀναρχικοὶ συνετάρασσον τὰς μεσαίας καὶ νοτίας ἐπαρχίας, τὰ βόρεια ἐλυμαίνοντο οἱ θρησκομανεῖς καὶ οἱ τῇ αὐταρχίᾳ δουλεύοντες κληρικοὶ καὶ Ἀποστολικοὶ ὑπὸ ἀρχηγὸν δεισιδαίμονα ἢ ὑποκριτήν. Ἀπορία καὶ ἀνάγκη ἐκεῖ καὶ ἐνταῦθα. Οἱ ἐπαναστάται ἀνέλαβον αὖθις κατὰ Ἰούλιον καὶ Αὔγουστον, διότι οἱ μετριόφρονες φεύγοντες ἐνώπιον τῶν ἄγαν φιλελευθέρων καὶ τῶν ἀναρχικῶν καὶ τῶν δημοκρατικῶν ἐζητοῦντο σωτηρίαν παρὰ τοῖς Καρολισταῖς. Μόνον ἡ φανατικὴ ἐπιμονὴ τοῦ ἀνοήτου Δὸν Καρόλου περὶ τὰς καθολικὰς ἀποστολικὰς ἀρχὰς ἐκώλυε πᾶσαν συνένωσιν τῶν μετριοφρόνων τοῖς Καρολισταῖς καὶ πᾶσαν τροπὴν ὑπὲρ αὐτῶν. Μάτην παρώτρυνον αὐτὸν ξέναι αὐλαί, ὅπως δι' ἐπιεικοῦς προκηρύξεως καὶ δι' ἀναλόγου ἀποδοχῆς τῆς προόδου τῶν νεωτέρων καταπραΰνῃ τὰς ψυχὰς τῶν ἀνεπτυγμένων. Ἐμμενόντων δ' ἑκατέρων τῶν διαμαχομένων τοῖς αὐτῶν φρονήμασιν, ὁ ὀλέθριος πόλεμος ἐπολεμεῖτο ὀσημέραι ἀμφίρροπος. Οἱ Χριστινισταὶ στρατηγοὶ Ῥοδίλης, Ἀλαίξης καὶ οἱ ἄλλοι δὲν ἠδύναντο νὰ κωλύσωσι τὸν μὲν Γομέζαν νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὴν Ἀνδαλουσίαν, νὰ καταλάβῃ τὴν Κόρδυβαν καὶ ἀναρριπίσῃ (Σεπτεμβρίου 1836) τὸν ὀλέθριον ἄτακτον πόλεμον ἐν ταῖς νοτίαις χώραις· τὸν δὲ Καβρέραν ἐν Ἀραγωνίᾳ καὶ Οὐαλεντίᾳ νὰ δεσπόζῃ ὡς τύραννος καὶ πλεονάκις τὴν Μαδρίτην νὰ φέρῃ εἰς ἀπελπισμὸν καὶ τρόμον. Ἐξ ἐναντίας δὲ πάλιν οἱ Καρολισταὶ στρατηγοὶ Ἐγουΐας καὶ Βιλλαρρεάλης πολιορκοῦντες τὸ Βιλβάον ἀπεκρούσθησαν διὰ τῆς ἀνδρείας καὶ εὐσταθείας τῶν πολιτῶν καὶ διὰ τῆς ἐν καιρῷ ἐπιθέσεως τοῦ στρατηγοῦ Ἐσπαρτέρου οὐ μόνον ἡ πόλις ἠλευθερώθη (26 Δεκεμβρίου 1836), ἀλλὰ καὶ οἱ πολιορκοῦντες αὐτὴν κατατροπωθέντες ἐτράπησαν εἰς φυγήν. Κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον ἐτελεύτησεν καὶ ὁ γέρων στρατηγὸς Μηνᾶς, ὅστις ἐκληδίωσε τὸ ἑαυτοῦ ἔντιμον ὄνομα διὰ τῆς κατὰ τῆς ἑβδομηκοντούτιδος μητρὸς τοῦ Καβρέρα σκληρότητος. Ὁ θάνατος τοῦ

Μηνᾶ ἦν μέγα δυστύχημα τοῖς Χριστινισταῖς, διότι ὁ ἀνὴρ οὗτος ὡς στρατηγὸς ἦν ἀρχικός, ὡς σύμβουλος δὲ πιστὸς καὶ ὠφέλιμος διὰ τὴν μακρὰν αὐτοῦ ἐμπειρίαν καὶ εὐθύτητα. Οἵα ἡ ζημία παρὰ τοῖς Καρολισταῖς ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ Ζουμαλακαρρεγουΐου, τοιαύτη καὶ ἐκ τοῦ Μηνᾶ τοῖς Χριστινισταῖς. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μηνᾶ καὶ τὴν πρόοδον τῶν Καρολιστῶν μέχρι τῆς Μαδρίτης, ὁ Δὸν Κάρολος ἐνόμισεν ὅτι ἐγγὺς ἡ ποθητὴ ἡμέρα, καθ' ἣν ἔμελλε νἀνακηρυχθῇ ἐπισήμως ὡς ὁ μόνος βασιλεὺς τῆς Ἱσπανίας ὑπὸ τὸ ὄνομα Κάρολος Ε'. Οὕτω δ' ὢν βέβαιος περὶ τῆς ἐπιτυχίας, ἵνα δείξῃ καὶ μεγαλοψυχίαν, ἐδήλωσε προώρως τῷ πρεσβευτῇ τῆς Νεαπόλεως, ὅτι αὐτὸς ὡς βασιλεύς, δῆλα δὴ τῆς Ἱσπανίας, παρέξει ταῖς ὑψηλαῖς κυρίαις ὑπεράσπισιν καὶ ἀσφάλειαν. Τὰ πάντα ἦσαν ἕτοιμα πρὸς τὴν μεγάλην κατὰ τῆς Μαδρίτης ἐκστρατείαν· πολλοὶ ἐθελονταί, μάλιστα Γερμανοί, συνερρύησαν πανταχόθεν· μέγας ἐνθουσιασμὸς ἐπεκράτει παρὰ τῷ φανατικῷ αὐτοῦ στρατῷ· οἱ Οὐάσκωνες ὑπερήφανοι καπῆλθον ἐκ τῶν ὀρέων, ὅπως ἐξ ἐφόδου κυριεύσωσι τῆς Μαδρίτης. Μετ' οὐ πολὺ (Μαΐῳ 1837) ὁ ἐπίδοξος Δὸν Κάρολος ἔχον περὶ ἑαυτὸν τοὺς ὑπουργούς, τοὺς αὐλικοὺς καὶ σμῆνος ἀνθρώπων θηρευόντων θέσεις, ἤρξατο τῆς «βασιλικῆς ἐκστρατείας», ἧς μετέσχον, ὡς εἴρηται, καὶ Γερμανοί, ἐν οἷς καὶ πολλοὶ ἀξιωματικοί, ὁ Λιχνόβσκης, ὁ Ῥάδεν, ὁ Γοιβῆνος καὶ ἄλλοι. Ἐφ' ὅσον ὧδευεν ὁ Κάρολος, ἐπὶ τοσοῦτον τὰ στίφη αὐτοῦ ηὐξάνοντο. Ἀλλ' ἡ πορεία αὐτοῦ ἦν οὐχὶ εὔκολος· διότι καθ' ὁδὸν οἱ Χριστινισταὶ ἐνεδρεύοντες καὶ ἀδοκήτως ἐπιπίπτοντες ἐφόνευον τοὺς Καρολιστάς· ἐγένοντο ὡς συνήθως ἀψιμαχίαι· αἷμα ἐχύνετο ἄνευ ὡρισμένου ἀποτελέσματος. Ἐπὶ τέλει μετὰ πολλὰς ταλαιπωρίας ἀφίκετο ὁ ἐπίδοξος βασιλεὺς ἐπὶ τὸν Ἴβηρα ποταμόν, ἔνθα ἑνωθεὶς μετὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ Καβρέρα εἰσήλασεν (Ἰουλίου 1837) εἰς τὴν καρποφόρον καὶ ὡραίαν πεδιάδα τῆς Οὐαλεντίας. Ἡ εἴσοδος εἰς τὴν Μαδρίτην ἦν τὸ ὄνειρον τοῦ Καρόλου· ὅπερ ὅμως διελύθη ὅπως τἀπατηλὰ ἐν ὀνείροις φαντάσματα· διότι ὁ ἐπιτήδειος στρατηγὸς τῶν Χριστινιστῶν Ὀροᾶς οὐ μόνον ἀνέκοψε τὴν θριαμβευτικὴν εἰς Μαδρίτην πορείαν αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἠνάγκασεν ἐσπευσμένως μετ' ἀπώλειαν πολλῶν στρατιωτῶν νἀναζεύξῃ διὰ τῶν καταλωνικῶν καὶ ἀραγωνικῶν χωρῶν πρὸς τὴν βορείαν λυπρὰν καὶ ἔρημον γῆν. Μετ' οὐ πολὺ ὅμως (24 Αὐγούστου 1837) νικήσας νίκην εὐτυχῆ περὶ τὴν *Βιλλὰρ δὲ λὸς Ναβάρρας* ἐπέβη αὖθις τὴν χώραν τῆς Καστιλίας καὶ πλήρης βεβαίας ἐλπίδος ἐθεάσατο ὁ Δὸν Κάρολος ἔκ τινος κορυφῆς τοὺς πύργους τῆς Μαδρίτης, ὥσπερ ποτὲ ὁ Μωϋσῆς ἐκ τῆς κορυφῆς Ναβαῦ τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας. Ἀλλ' ὅπως ὁ Μωϋσῆς εἶδεν, ἀλλὰ δὲν εἰσῆλθεν εἰς τὴν

γῆν Χαναάν, οὕτω καὶ ὁ Κάρολος ἅμα ἰδὼν τὴν Μαδρίτην καὶ ἐξεδιώχθη τάχιστα ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Ἐσπαρτέρου εἰς τὰ ὄρη καὶ τὰς χαράδρας μακρὰν τῆς περιποθήτου πόλεως. Ὁ Ἐσπαρτέρος υἱὸς πολυτέκνου πατρὸς χειρώνακτος ἐκ Μάγχης ἦν ἤδη πρὸ τοῦ πολέμου τούτου γνωστὸς ἐν τῷ ὑπὲρ ἐλευθερίας κατὰ τοῦ Ναπολέοντος ἀγῶνι ἡγούμενος « τοῦ ἱεροῦ τάγματος » καλουμένου διὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὸν ἀκραιφνῆ αὐτοῦ πατριωτισμόν· οὐχ ἧττον δ' ἔνδοξος ἐγένετο ἐν τοῖς κατὰ τῶν ἐπαναστάντων ἀποίκων τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς ἐν Περουΐᾳ, ἔνθα καὶ ὄνομα καλὸν καὶ πλοῦτον πολὺν ἐκτήσατο. Ἔχων δὲ τὴν πεῖραν στρατηγοῦ καὶ τὴν σύνεσιν ἐπιτηδείου πολιτικοῦ καὶ τὴν περίνοιαν ἀγαθοῦ συμβούλου ὁ Ἐσπαρτέρος τάσσεται μεταξὺ τῶν πρώτων ἀνδρῶν τῆς ἱστορίας τοῦ τε πολέμου καὶ τῆς πολιτείας τῆς Ἱσπανίας. Μετὰ τὴν ἐνώπιον τοῦ Βιλβάου νίκην ὀνομασθεὶς κόμης ἐκ Λυχάνας διέπρεψεν οὕτως, ὥστε κατέστη εἷς ἐκ τῶν ἐπισήμων ἀνδρῶν τῶν περὶ τὸν ἱσπανικὸν θρόνον. Ἐγένετο πρωθυπουργός, στρατάρχης, ἐν οἷ ταῖς χερσὶν ἔκειτο ἡ σωτηρία τῆς βασιλείας ἢ ἡ ἀνύψωσις τοῦ Καρόλου Ὁ Ἐσπαρτέρος ἐπολιτεύθη οὕτω συνετῶς, ὥστε πιστῶς ἐργασθεὶς ὑπὲρ τῆς βασιλείας αὐτήν τε ἔσωσε καὶ ἑαυτὸν ἐτίμησεν. Τὰ τῶν Καρολιστῶν πράγματα ἐτράπησαν ἐπὶ τὰ χείρω, καίτοι τὰ τοῦ πολέμου διηυθύνοντο συνετῶς ὑπὸ τοῦ νεαροῦ ὁπλιτάρχου Καβρέρα. Ἡ τροπὴ προῆλθεν ἐκ διχοστασίας. Οἱ Οὐάσκωνες ἐπαναστάται δυσηρεστημένοι ἕνεκα τῆς ἀνικότητος, ἀδυναμίας καὶ τῆς φανατικῆς μικρονοίας τοῦ Δὸν Καρόλου καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ ἀπεχωρίσθησαν αὐτοῦ καὶ ἠρκοῦντο μόνον τῇ διασώσει τῶν ἑαυτῶν προνομιῶν. Ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν Μαρότος ἀνὴρ δραστήριος καὶ συνετὸς γινώσκων νὰ προφυλάττηται ἐκ τῶν ῥαδιουργιῶν καὶ διαβολῶν τῶν Ἀποστολικῶν ἀπέλαυε τῆς πρὸς αὐτὸν πίστεως τοῦ Δὸν Καρόλου. Οὗτος φρονεύσας τέσσαρας ἀνεπιεικεῖς στρατηγοὺς τοῦ Καρόλου, ἐν οἷς καὶ ὁ Γαρκίας, ἐν Ἐστέλλᾳ συνενοεῖτο περὶ συνομολογίας τῆς ποθητῆς εἰρήνης μετὰ τοῦ Ἐσπαρτέρου μυστικῶς. Ἦν δὲ ἄλλοτ' ἐν τῇ Νοτίᾳ Ἀμερικῇ μετ' αὐτοῦ σύμμαχος ἐν τῷ πολέμῳ. Ἐπὶ τέλους μετὰ πολλὰς κρυφίας διαπραγματεύσεις καὶ συνεννοήσεις συνωμολόγησαν οἱ δύο ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ τὴν εἰρήνην τῆς Βεργάρας, καθ' ἣν οἱ μὲν ἐπαναστάται ὤφειλον νὰ καταθῶσι τὰ ὅπλα, ἡ δὲ κυβέρνησις νὰ διατηρήσῃ τὰς προνομίας αὐτῶν. Εἰ καὶ ὁ Δὸν Κάρολος ἀπεκήρυξε τὸν Μαρότον ὡς προδότην, οὐδὲ οἱ ἄλλοι οἱ περὶ αὐτὸν ἔμειναν πιστοί. Πολλοὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ βλέποντες ὅτι μάτην ἐχύθη τόσον αἷμα καὶ ἐδαπανήθησαν τόσα χρήματα ἐγκατέλιπον αὐτόν. Καὶ οἱ μὲν πλεῖστοι τῶν ἀξιωματικῶν καὶ περὶ τοὺς τριακοσίους ἱερεῖς

ἐδραπέτευσαν εἰς Γαλλίαν, ἧς μετ' οὐ πολὺ τὴν σκέπην καὶ προστασίαν σὺν τῷ ἑαυτοῦ οἴκῳ ἐξητήσατο. Διατρίψας δ' ἐπὶ ἑξαετίαν ὑπὸ ἀστυνομικὴν τήρησιν ἐν Βουργησίᾳ, εἶτα παραχωρήσας τὰ ἑαυτοῦ δικαιώματα τῷ πρεσβυτέρῳ υἱῷ αὐτοῦ κόμητι τοῦ Μοντεμολίνου ἔλαβε τὴν ἄδειαν νὰ ἐνδιατρίψῃ ἐν Ἰταλίᾳ· ἐτελεύτα δ' ἐν Τεργέστῃ (10 Μαρτίου 1855). Ἀλλ' εἰ καὶ ὁ Δὸν Κάρολος κατέλιπε τὸν τῆς Ἱσπανίας περὶ τοῦ θρόνου ἀγῶνα, πολλοὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ ἐν Καταλωνίᾳ καὶ Οὐαλεντίᾳ διετήρουν τὴν ἐπανάστασιν ἐφ' ἓν ἔτος, μέχρις οὗ προδοσία, λιποταξία καὶ δολοφονία ἐπήνεγκον τὸ τέλος αὐτῆς. Ὁ γηραιὸς στρατηγὸς Ἐσπανίας, ὅστις ἄλλοτε κατὰ τῶν φιλελευθέρων καὶ τῶν βασιλικῶν ἐμαίνετο, ταπεὶς δολοφονηθεὶς οἰκτρῶς ὑπὸ τῶν ἰδίων αὐτοῦ στρατιωτῶν εἰς τὰ βάθη τοῦ ποταμοῦ Σέγρη κατερρίφθη. Τὰ δὲ τελευταῖα λείψανα τῶν Καρολιστῶν κατατροπωθέντα ὑπὸ τοῦ «δουκὸς τῆς Βικτωρίας» ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν εἰς Γαλλίαν. Περὶ τὰς πέντε χιλιάδας Καρολιστῶν ὑπερβάντα ὑφ' ἡγεμόνι τῷ Καβρέρᾳ τὰ Πυρηναῖα ἐξητοῦντο ἐν μεγάλῃ ταλαιπωρίᾳ ὄντες τὴν προστασίαν τῶν γειτόνων λαῶν. Ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος τοῦ φοβεροῦ ἐμφυλίου πολέμου τῶν Ἱσπανῶν πασίδηλον καθίσταται ὅτι εἶνε δύσκολον ἐν κοινωνίᾳ ἐμπεφορημένῃ νεωτέρων φιλελευθέρων φρονημάτων ἢ μᾶλλον ἀδύνατον φρονήματα τῶν μέσων τῆς ἱστορίας χρόνων πολλαχῶς ἀποδοκιμασθέντα νὰ ὑπερισχύσωσιν. Τὸ σκότος πάντοτε διαλύεται ὑπὸ τοῦ φωτός.

§ 1650. **Ἀγῶνες φατριῶν περὶ πολιτεύματος.** Ἡ Ἱσπανία μετὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον ὡμοίαζε χώρᾳ, ἣν ἐχθρὸς ἀπηνὴς ἐλεηλάτησε καὶ ἐπόρθησε σκληρῶς. Ἡ γεωργία, τὸ ἐμπόριον, ἡ βιομηχανία εἶχον μεγάλως ζημιωθῆ· ὁ λαὸς ἐστερεῖτο τῶν πρώτων ἀναγκαίων πραγμάτων· τὸ δὲ χείριστον τὰ πάθη ἦσαν πανταχοῦ ἐξημμένα· ἀπιστία δ' ἐπεκράτει μεταξὺ τῶν κατοίκων καὶ μισαλληλία δεινή· διότι ἐξέλιπον μὲν οἱ ἀρχηγοὶ καὶ οἱ αἴτιοι τοῦ ἐμφυλίου πολέμου θανατωθέντες, ἄλλοι δ' ἐπαύσαντο δρῶντες· ἀλλ' ὅμως αἱ ψυχαὶ τῶν διαμαχομένων ἔμειναν ἀποκεχωρισμέναι ἀλλήλων. Καταβληθέντων δὲ τῶν Καρολιστῶν, ἀνεφύησαν νέαι φατρίαι ἐκ τῶν τέως ἡνωμένων Χριστινιστῶν. Ὁ ὕπατος τῶν Χριστινιστῶν Ἐσπαρτέρος ὁ δοὺξ τῆς Βικτωρίας ὁ σωτὴρ τῆς βασιλείας νῦν ἐγένετο ἀντίθετος τῇ βασιλείᾳ ἀγωνιζόμενος ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τοῦ λαοῦ κατὰ τῶν ἐπιβουλῶν τῆς αὐλῆς, ἥτις ἀπαλλαγεῖσα τοῦ ἀντιπαραγγελλομένου τὸν θρόνον Δὸν Καρόλου ἤρξατο ἐπιβουλευομένη τοῖς τοῦ λαοῦ δικαιώμασιν. Ὁ λαὸς ἐν ᾗ διετέλει ταλαιπωρίᾳ ἠδύνατο μόνον διὰ μεταρρυθμίσεων νὰπαλλαγῇ τῆς οἰκτρᾶς καταστάσεως. Ἀλλ' ἡ τέως τὸν κίνδυνον ἔχουσα πρὸ ὀμμάτων τὸν ἐκ τῶν Ἀποστολικῶν καὶ εἶτα τῶν Καρο-

λιστῶν φιλελεύθερος γυνὴ μετὰ τὸν κίνδυνον ὁσημέραι ἐνήργει αὐτοβούλως. Ἐτήρει μὲν τὰς βουλὰς ἐναντίον τῶν Καρολιστῶν, ἀλλ' ἐκυβέρνα ὡς αὐτοκράτειρα μιμουμένη τὸν φίλον αὐτῆς Λουδοβῖκον Φίλιππον βουλομένη ὑπὸ τὸ πρόσχημα συντάγματος νἄρχῃ ἐν αὐταρχίᾳ. Ὑποκρινομένη δὲ βαθεῖαν εὐσέβειαν καὶ ἄκραν ἠθικὴν οὐχ ἧττον σφιγκτῶς συνεδέετο τῷ Μυνόζῃ, ᾧ ἐχρῆτο καὶ φίλῳ καὶ συμβούλῳ καὶ ὡς συζύγῳ. Οἱ αὐλικοὶ ἐγένοντο αὖθις παντοδύναμοι ὥσπερ ἐπὶ Φερδινάνδου οἱ ῥαδιοῦργοι ἐτιμῶντο, οἱ εἰλικρινεῖς κατεφρονοῦντο καὶ οἱ φιλελεύθεροι κατεδιώκοντο. Οὕτω δὲ ἡ βασίλισσα καὶ οἱ περὶ αὐτὴν ὁσημέραι ἀπεχωρίζοντο τῶν σωφρονούντων καὶ ἰσχυόντων ἐκ τῶν τοῦ λαοῦ ἀνδρῶν. Τὴν θέσιν τῶν Καρολιστῶν ἔλαβον ἤδη οἱ περὶ τὴν βασίλισσαν, τὴν δὲ τέως θέσιν τῶν Χριστινιστῶν οἱ φιλελεύθεροι· αἱ φατρίαι ἤλλαξαν θέσιν. Ἐκ δὲ τούτου προῆλθον αὖθις αἱ συνωμοσίαι καὶ μυστικαὶ ἑταιρεῖαι, αἵτινες ἐπέχεον ἔλαιον τῇ πυρᾷ· διὸ καὶ συνεργίᾳ τούτων ἐξερράγησαν καὶ πάλιν ταραχαὶ ἐν Βαρκελώνῃ, Ῥεούσῃ καὶ Σαραγώσσῃ καὶ καταῤῥοφαὶ καὶ ἁρπαγαὶ ἐγίνοντο. Κατεδιώκοντο οἵ τε Χριστινισταὶ καὶ οἱ κληρικοί· μοναστήρια ἐνεπρήσθησαν, μοναχαὶ ἐφονεύθησαν, σκληρότητες παντοῖαι διεπράχθησαν. Συνέστησαν ἑταιρεῖαι δολοφόνων, οἵτινες μετενάστευον ἀπὸ Βαρκελώνης εἰς Οὐαλεντίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Μουρκίαν καὶ ἀλλαχόθεν ἄλλοσε. Ἐν Βαρκελώνῃ ὁ στρατηγὸς Βάσας ἐτουφεκίσθη ὑπὸ τοῦ μαινομένου πλήθους θελήσας νἀποκρούσῃ τοὺς ἀναρχικούς. Πολλαχοῦ στρατὸς καὶ ἀναρχικοὶ συνηταιρίζοντο. Κοινῶς διεδίδοτο ὅτι ἀνώτατοι ὑπάλληλοι ἦσαν συνεννοημένοι μετὰ Καρολιστῶν ἐπὶ προδοσίᾳ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς πατρίδος. Ἐνιαχοῦ ἱδρύοντο σύλλογοι, οἵτινες ἐκήρυττον τὴν ἄγαν δημοκρατίαν ἤτοι ὀχλοκρατίαν ὡς τὸ κύριον πολίτευμα· ἐμεγάλυνον τὰ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἀλλαχοῦ ἀνεμίμνησκον τοὺς ἐπὶ Ναπολέοντος ἐπαναστατικοὺς χρόνους. Ἐκ τῆς συγχύσεως ταύτης πρῶτοι ὠφελήθησαν οἱ Καρολισταί. Ἡ κυβέρνησις ἄρα τῆς Μαδρίτης ὤφειλε νἀντιταχθῇ κατ' ἐσωτερικῶν ἐχθρῶν τέως φίλων καὶ κατὰ τῶν Καρολιστῶν προσλαβόντων πολλοὺς τῶν τέως φίλων τῆς βασιλείας, ἐξ οὗ φανερὸν ὅτι οἱ τῆς βασιλείας ὑποστηρικταὶ ἐδιχάσθησαν. Ἐντεῦθεν δὲ ἡ βασιλεία οὖσα ἀνίσχυρος νὰ καταπαλαίσῃ ἐκείνους τε καὶ τούτους ἤλπιζε δι' ἀλλαγῆς τῶν ὑπουργείων καὶ παντοίων ὑποχωρήσεων νἀντιστῇ κατὰ τῆς ἐπερχομένης θυέλλης. Ὁ Τορῆνος καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν ὑπουργῶν ἐπανῆλθον καὶ ὁ Δὸν Ἰωάννης Ἀλβαρέζος Μενδιζαβάλης· κατὰ τὴν αὐτοῦ ἐξορίαν διευθυντὴς μεγάλου ἐμπορικοῦ γενόμενος καὶ τὸ φιλελεύθερον πνεῦμα παρὰ τοῖς Πορτογάλοις καὶ Ἱσπανοῖς προαγαγὼν ἀνέλαβε (14 Σεπτεμβρίου 1835) τὴν

συγκρότησιν νέου ὑπουργείου. Ἡ μεταβολὴ αὕτη ἐθεωρεῖτο ὡς ὑπεροχὴ τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς ὑπὲρ τὴν γαλλικήν. Ὁ Μενδιζαβάλης προεκήρυξεν ὅτι αὐτὸς πρωθυπουργὸς γενόμενος σκοπὸν προέθετο : *ἵνα τὰ τοῦ θρόνου τῆς Ἰσαβέλλας Β' καὶ τοὺς θεμελιώδεις νόμους, ἐφ' ὧν ἐδράζεται ἡ μόνη καὶ ἀληθὴς ἐλευθερία, ὑπερασπίσῃ καὶ τὴν πολιτικὴν διχοστασίαν διὰ τῆς ἰσχύος τοῦ ἔθνους καταδαμάσῃ.* Οὐδεὶς δὲ ἦν νέας τινὸς γαλλικῆς εἰσβολῆς ἐπικούρου τοῦ Δὸν Καρόλου φόβος. Ὁ Μενδιζαβάλης ἀνὴρ τολμηρὸς καὶ ῥιψοκίνδυνος ἀνέλαβεν ἔργον μέγα καὶ ἐπικινδυνότατον νὰ ἐκτελέσῃ : *νὰ καταβάλῃ τὴν διχοστασίαν ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ ἐν τῷ ἔθνει τὴν ἐπανάστασιν.* Πρὸς τοῦτο δὲ προθυμότατα παρέσχεν ἄνευ ἐπιβουλῆς τινος τοῖς ἐπὶ εἰκοσαετίαν ἐξορίστοις καὶ φιλελευθέροις μεγάλας θέσεις ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ τοὺς συλλόγους ἐπεσπάσατο διὰ παντοίων ὑποσχέσεων καὶ ὑποχωρήσεων ὅπως συνδιαλλάξῃ πρὸς τὸν βασιλικὸν θεσμόν. Ῥυθμίσας οὕτω τὰ τῆς πολιτείας καὶ τῶν φατριῶν ὁ Μενδιζαβάλης ἐστράφη ἔπειτα πρὸς τὰ τοῦ ἐλεεινῶς καταπεπτωκότος ἐμπορίου καὶ τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους συνάψας ἐμπορικὰς συνθήκας μετὰ τῆς Ἀγγλίας καὶ ὁρίσας τὰ τῶν φόρων ἐπὶ τὸ μετριώτερον. Διὰ τοιούτων ἔργων ἐμπνεύσας πίστιν ὑπὲρ ἑαυτοῦ τῷ λαῷ καὶ καταπραΰνας τὰ πάθη τῶν φατριῶν, ὡς ἐπίστευεν, ἐνόμισεν ἐπιτήδειον τὸν καιρὸν νὰ συγκαλέσῃ (16 Νοεμβρίου 1835) καὶ τὰς βουλάς. Ἀλλὰ τὰ τῶν Ἱσπανῶν ἐνόσουν νόσον δυσίατον, εἰ μὴ ἀνίατον. Αἱ βουλαὶ ἠπίστουν τοῖς πεπραγμένοις καὶ εἰρημένοις ὑπὸ τοῦ πρωθυπουργοῦ· διότι ἔδοσαν μὲν αὐτῷ ψῆφον πίστεως, ἀλλὰ προκειμένου περὶ ἐπιψηφίσεως νόμου περὶ ἐκλογῶν ἡ ἀντιπολίτευσις ὑπῆρξεν οὕτως ἀγρία, ὥστε ὁ πρωθυπουργὸς ἠναγκάσθη (27 Ἰανουαρίου 1836) νὰ διαλύσῃ αὐτήν. Ἐξέδωκεν ἔπειτα διάταγμα (8 Μαρτίου 1836) περὶ ἄρσεως τοῦ δημοσίου χρέους καὶ περὶ φόρων ἐπιβλητέων. Ἐδηλοῦτο δι' αὐτοῦ ὅτι τὰ μοναστήρια ὤφειλον νὰ περιορισθῶσι καὶ ἰδίως τὰ πολλὰ τῶν γυναικῶν καὶ ὅτι τὰ κτήματα τῶν διαλυθησομένων μοναστηρίων ἔσονται πάντα τοῦ δημοσίου. Μετὰ τεσσαρασκαίδεκα ἡμέρας συνῆλθεν αὖθις ἡ βουλή. Αἱ ἐκλογαὶ ἐγένοντο ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τοῦ περὶ μοναστηρίων διατάγματος. Ἑπτὰ πόλεις, πρὸ πασῶν δὲ ἡ Μαδρίτη, ἤριζον περὶ τῆς τιμῆς ὅτι ἐξελέξαντο τὸν μέγαν ἄνδρα ὡς ἀντιπρόσωπον αὐτῶν. Οἱ ἄγαν φιλελεύθεροι ἔσχον τὴν πλειονοψηφίαν ὑπὲρ τοὺς μετριόφρονας. Αἱ δύο μερίδες ἤριζον περὶ πολιτεύματος· τάχιστα δ' ὅμως ἀνέκυψεν ὁρμητικὸς ὁ ῥοῦς τῶν δημοκρατικῶν, ὥστε οἱ ἄγαν φιλελεύθεροι διεσπάσθησαν, ἐξ ὧν ἐπιφανεῖς βουλευταὶ οἷοι ὁ Ἰστουρίζης καὶ Γαλιάνος ἀποχωρισθέντες τοῦ Μενδιζαβάλου συνετάχθησαν τῇ αὐλῇ καὶ τοῖς μετριόφροσιν. Ἰσχυρο-

τέρα δ' ἦν ἡ ἀντιπολίτευσις κυρίως ἐν τῇ γερουσίᾳ ἐναντίον τοῦ πρωθυπουργοῦ, ὅστις ἠρείδετο ἐπὶ τῶν ἄκρων· τοῦτο ἔδωκεν ἀφορμὴν ἵνα ἡ βασίλισσα παύσῃ τὸν Μενδιζαβάλην καὶ νέον ὑπουργεῖον συγκροτήσῃ (18 Μαΐου 1836), ἐν ᾧ διεκρίνετο ὁ Ἰστουρίζης, ὁ Ἀλκάλας Γαλιᾶνος, καὶ ὁ δοὺξ τῆς Ῥίβας. Τὸ νέον ὑπουργεῖον διὰ προτάσεως τῆς πλειονοψηφίας τῶν ἄγαν φιλελευθέρων ἀπεδοκιμάσθη ἐν τῇ βουλῇ, ὑπὸ δὲ τῶν δημαγωγῶν ἀνὰ τὰς ὁδούς. Ἕνεκα δὲ τούτου ἡ βασίλισσα ὀργισθεῖσα διέλυσε (23 Μαΐου 1836) καὶ πάλιν τὴν βουλὴν καὶ προσεκάλεσε διά τινος προκηρύξεως τὸ ἔθνος ἵνα σώσῃ τὴν πολιτείαν ἐκ τῶν ἀκατασχέτων παθῶν τῆς μιᾶς τῶν φατριῶν καὶ ἐκ τῆς ταραχῆς καὶ ἀταξίας τῆς ἑτέρας. Οἱ ἄγαν φιλελεύθεροι ἐξήγειραν τὸν λαὸν πόλεών τινων ἵνα ἐκπλήξωσι τὴν βασίλισσαν, ὅπως ἀνακαλέσῃ τὸν φιλελεύθερον πρωθυπουργὸν Μενδιζαβάλην. Ἀλλ' ὁ τεχνικὸς ὑπὲρ αὐτοῦ κινηθεὶς ἐνθουσιασμὸς τάχιστα ἀπεσβέσθη ὡς φλὸξ φρυγάνων. Τοῦτο δ' ἐδείχθη ἀμέσως ἐν τῇ συνελθούσῃ (μηνὶ Ἰουλίῳ) νέᾳ βουλῇ, ἐν ᾗ οἱ μετριόφρονες καὶ οἱ βασιλικοὶ εἶχον τὴν πλειονοψηφίαν. Ἀλλ' οὐχ ἧττον οἱ φιλελεύθεροι ἐσπούδαζον ἐκ παντὸς τρόπου νὰ σώσωσι τὸ ἄγαν φιλελεύθερον σύνταγμα τοῦ 1812· ὡς μέσον δὲ σωτηρίας αὐτοῦ καὶ τῶν προστατῶν αὐτοῦ, τῶν φιλελευθέρων, ἐγένετο καὶ αὖθις χρῆσις τοῦ αὐτοῦ φαρμάκου, τῶν ταραχῶν καὶ ἐπαναστατικῶν δηλώσεων. Ἐν Σεβίλλᾳ, Γαδείροις καὶ Μαλάγᾳ συνεκροτήθησαν (Ἰουλίου 1836) δημοκρατικοὶ σύλλογοι ὑπὲρ τοῦ «ἀποτεθεωμένου» συντάγματος. Ἡ Σαραγόσσα, ἐν ᾗ καὶ ὁ φιλελεύθερος στρατηγὸς καὶ πρώην ὑπουργὸς Σὰν Μιγουέλης, καὶ ἅπασα ἡ Ἀραγωνία ἐμιμήθησαν τὸ παράδειγμα τῶν νοτίων χωρῶν. Ἐν δὲ Καταλωνίᾳ συνετάχθη τῷ φίλῳ αὐτοῦ Σὰν Μιγουέλῃ καὶ ὁ Μηνὰς μικρὸν πρὸ τοῦ αὐτοῦ θανάτου. Καὶ παρὰ τῷ στρατῷ δὲ ἐνεφανίσθησαν ἐπαναστατικὰ κινήματα. Ἡ δὲ κυβέρνησις φοβουμένη μὴ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πρωτευούσῃ Μαδρίτῃ ἐκραγῶσι τοιαῦτα κινήματα, καθ' ὅσον ζωηρόν τι πνεῦμα ὁσημέραι ἠγείρετο ὑπὸ δημαγωγῶν ὑπεκκαιόμενον ἐκήρυξε τὸν στρατιωτικὸν νόμον, διέλυσε τὴν ὕποπτον ἐθνοφυλακήν, διότι πολλοὶ ἐν αὐτῇ ἐφρόνουν τὰ τῶν φιλελευθέρων, καὶ ἐξέδωκεν αὐστηρὰν προκήρυξιν κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν. Ἀλλ' οἱ μὲν λόγοι τῆς βασιλίσσης ἦσαν αὐστηροὶ καὶ γενναῖοι, ἡ δὲ καρδία αὐτῆς δειλή· θάρρος δὲν εἶχε νὰντιστῇ κατὰ τῆς ἐγειρομένης θυέλλης· οὐδὲν δὲ διέπραξεν ἀντάξιον τῶν ἀπειλητικῶν λόγων οὐδ' ἐτόλμησε νὰ διαμείνῃ ἐν Μαδρίτῃ, ἀλλὰ πεφοβισμένη ἀπελθοῦσα εἰς τὰ ἀνάκτορα τῆς Λὰ Γρανίας ἡ Ἰλδεφόνσου περιδεὴς ἐκρύβη ἐν ταῖς ἀγκάλαις τοῦ ἐραστοῦ Μυνοζίου, ὃν αὐτὴ εἶχεν ὀνομάσῃ δοῦκα τῆς Ῥιανζάρης, καὶ διῆγε σὺν αὐτῷ βίον ἡδονικὸν

σκανδαλώδη. Οἱ δὲ ἐπαναστάται ἰδόντες τὴν δειλίαν, τὴν ὑποχώρησιν καὶ τὴν ἀμφίγνοιαν τῶν περὶ τὴν βασίλισσαν ἔγνωσαν νὰ καταλύσωσι μὲν τὸ καθεστώς, ἐνιδρύσωσι δὲ τοὺς λίαν φιλελευθέρους. Ἡ ἀποχώρησις δὲ τῆς βασιλίσσης εἰς τὴν Γρανίαν παρεῖχε μεγάλην εὐκολίαν. Τοῖς ἐπαναστάταις δὲ συνετάχθη καὶ μέρος τῆς ἐν Μαδρίτῃ φρουρᾶς ὑποκινηθείσης πρὸς τοῦτο ὑπὸ δημαγωγῶν, προβαλλομένης ὡς προφάσεως τὸ μὲν ὅτι καθυστεροῦντο αὐτῇ μισθοί, τὸ δὲ ὅτι δυσμενῶς διέκειτο πρὸς τὸν διοικητὴν αὐτῆς Σὰν Ῥωμᾶνον. Νυκτὸς λοιπὸν (12 Αὐγούστου 1836) εἰσήλασαν τὰ ἐπαναστατικὰ τάγματα εἰς τἀνάκτορα καὶ ἠνάγκασαν τὴν βασίλισσαν νἀνιδρύσῃ διὰ προκηρύξεως τὸ πολίτευμα τοῦ 1812 « μέχρις οὗ τὸ ἔθνος ἐν συνελεύσει ἐκδηλώσῃ τὴν ἑαυτοῦ θέλησιν ἢ ἄλλο πολίτευμα ἀνάλογον ταῖς ἀνάγκαις αὐτοῦ δώσῃ». Τῇ ὑστεραίᾳ οἱ στασιῶται ἀπῄτουν ἵνα ὁ μὲν στρατιωτικὸς νόμος καταργηθῇ, ἀποδοθῶσι δὲ τὰ ὅπλα τοῖς ἐθνοφύλαξι τῆς Μαδρίτης, παύσῃ δὲ τοὺς ὑπουργοὺς καὶ ὁμόσῃ εἰς τὸ πολίτευμα τοῦ 1812. Ἡ Μαρία Χριστῖνα ὑπέκυψεν. Ὑπέγραψε διάταγμα, δι' οὗ ἐπαύοντο μὲν ὁ Ἰστουρίζης, ὁ Γαλιᾶνος, ὁ δοὺξ τῆς Ῥίβας, ὁ διοικητὴς τοῦ στρατοῦ Σὰν Ῥωμᾶνος καὶ ὁ Κουεσάδας, διωρίζοντο δὲ ὁ Καλατράβας καὶ ὁ Γιλ δὲ λὰ Κουάδρας, ὁ δὲ στρατηγὸς Ῥοδίλης καὶ Σεοάνης διοικηταὶ τοῦ στρατοῦ. Οἱ παυθέντες ᾠχοντο ἀπιόντες ὅπως διασωθῶσιν. Ἀλλ' ὁ Κουεσάδας ἐφονεύθη ὑπὸ ἐθνοφυλάκων καταδιωξάντων αὐτόν, τὸ δὲ σῶμα αὐτοῦ ἠκρωτηριασμένον διεσύρθη ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τῆς Μαδρίτης. Μεθ' ἡμέρας ἐπανῆλθεν (17 Αὐγούστου) ἡ ἰνφαντῖνα εἰς τὴν πιστὴν πρωτεύουσαν μᾶλλον ὡς αἰχμαλωτὶς ἢ βασίλισσα. Ταύτῃ ἠκολούθουν «κήρυκες τῆς Λὰ Γρανίας» ἐπευφημίσθη δὲ ὑπὸ τῶν δημοκρατικῶν. Ἡ βασίλισσα θεωροῦσα τὴν οἰκτρὰν αὐτῆς θέσιν ἐσκέψατο εἰ ὤφειλε μετὰ τῶν αὐτῆς θυγατέρων νὰ μεταβῇ εἰς Νεάπολιν. Τὸ ἔθνος διέκειτο οἰκτρῶς· ἡ διχοστασία ἦν δεινή· πάντες οἱ δεσμοὶ τῆς κοινωνίας παρελύθησαν· κατ' ἀλλήλων ἐμαίνοντο αἱ φατρίαι, ἡ τῶν ἄγαν *φιλελευθέρων* καὶ ἡ τῶν ἄγαν *ἀπολυτοφρόνων*, καὶ ἡ τῶν *δεισιδαιμόνων* κληρικῶν τε καὶ λαϊκῶν. Οἱ ὀλίγοι φιλοπάτριδες ἦσαν ἀπηλπισμένοι περὶ τῆς σωτηρίας τοῦ ἔθνους. Ὁ Λάρρας ὁ περιώνυμος συγγραφεὺς καὶ δημοσιογράφος αὐτοκτόνησε μὴ ἀνεχόμενος τὴν οἰκτροτάτην κατάστασιν τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος καταληφθεὶς ὑπὸ μελαγχολίας καὶ ἀπελπισμοῦ. Τὴν οἰκτροτάτην κατάστασιν ἐκτίθησιν ἐν τοῖς αὐτοῦ ποιήμασιν ὁ φιλελεύθερος ποιητὴς Ἰωσίας δὲ Ἐσπρονκέδας. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους τὸ ἔθνος κεκμηκὸς ἐκ τῶν στάσεων καὶ τῶν ταραχῶν ἐπεθύμει ἡσυχίας καὶ ἀναπαύλας τῶν αὐτοῦ δεινῶν. Τὸ ἔθνος ἀποκροῦσαν τὰ δύο ἄκρα ἐξελέξατο τὴν μέσην ὁδόν· διότι ἐν τῇ συνελ-

θούσῃ (24 Ὀκτωβρίου 1836) συνελεύσει γενομένης ἐπιθεωρήσεως τοῦ πολιτεύματος τοῦ 1812 ὑπὸ ἐπιτροπείας συνισταμένης ἐκ τοῦ Ἀργουέλλου τοῦ πατρὸς τοῦ πολιτεύματος ἐκείνου, ἐκ τοῦ Ὀλοζάγα, Φερρήρου, Γονζαλέζου ὑπέστη τηλικαύτας μεταβολὰς ὁ «ἀποτεθεωμένος κῶδιξ» τῶν Γαδείρων, ὥστε κατὰ τὸν Καβαλλέρον τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἀντιπολιτεύσεως δὲν ἔμεινε λίθος ἐπὶ λίθου ἐξ αὐτοῦ. Ἡ πεῖρα, τὰ παθήματα, οἱ ἀγῶνες, αἱ ἀνάγκαι, ἡ ἀθλιότης τῆς χώρας, τὸ ἀβέβαιον τῆς καταστάσεως αὐτῆς ἀνέῳξαν τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ λαοῦ ὅτι ὤφειλεν ἐπὶ τέλους νὰ συντάξῃ πολίτευμα ἀνάλογον τῶν χρόνων καὶ τῆς καταστάσεως τοῦ ἔθνους. Τὸ νέον πολίτευμα ἐκυρώθη (8 Ἰουλίου 1837) ὡς νόμος τοῦ κράτους· μετ' ὀλίγας δὲ ἡμέρας (18 Ἰουνίου) ἡ βασίλισσα ἀκολουθουμένη ὑπὸ τῆς ἐπταετοῦς θυγατρὸς αὐτῆς *Ἰσαβέλλας* ὡρκίσθη εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ νέου πολιτεύματος. Ὅτι δὲ οἱ μετριόφρονες εἶχον τὴν κρατοῦσαν ἐν τῷ ἔθνει, ἀπόδειξις καὶ τοῦτο ὅτι ἐν τῇ πρώτῃ μετὰ τὴν κύρωσιν τοῦ πολιτεύματος συνόδῳ (19 Νοεμβρίου 1838) τῶν βουλῶν μεγάλην πλειονοψηφίαν εἶχον αὐτοί. Ἀλλ' οὐδ' ἐκ τοῦ νέου πολιτεύματος εἰρήνευσεν ἡ ἱσπανικὴ πολιτεία ἔνθεν μὲν διότι ἡ βασίλισσα, καίπερ ὀμόσασα ἐπὶ τῇ τηρήσει αὐτοῦ ἐλάχιστον ἐτήρει, ἔνθεν δ' ὅτι οὐδ' ὁ λαὸς ἦν ἱκανὸς ἵνα διατελῇ ὑπὸ τοιοῦτο πολίτευμα· ὁ δὲ λόγος ἁπλοῦς· διότι πάντες μὲν συνῃσθάνοντο τὴν ἀνάγκην πολιτεύματος κειμένου μεταξὺ τῆς ἄκρας αὐταρχίας καὶ τῆς ἄγαν ἐλευθερίας, ἀλλὰ πάντες, ἐξαιρουμένων πάνυ ὀλίγων, ἀνῆκον οἱ μὲν ταύτῃ, οἱ δὲ ἐκείνῃ τῇ φατρίᾳ ἄντικρυς ἐναντίᾳ τῷ πολιτεύματι. Ἐντεῦθεν αὖθις καὶ πάλιν ἤρξαντο πάντες ἄρχοντες καὶ ἀρχόμενοι πάσῃ μηχανῇ νὰ δολιεύωνται τὸ πολίτευμα· καὶ ἡ μὲν κυβερνῶσα φατρία ἐσπούδαζεν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἔχῃ τὴν ἀρχὴν ἐν χερσὶν ἐπ' ἰδίῳ συμφέροντι, ἐφ' ᾧ καὶ πάντα προέχοντα ἐν τῷ λαῷ ἐζήτει νὰ καταβάλῃ, συνάψῃ δὲ τὸν λαὸν ἀμέσως τῇ ἀρχῇ· τοὐναντίον δὲ οἱ ἐκτὸς τῆς ἀρχῆς ἐβουλεύοντο ἐκ παντὸς τρόπου ἵνα καταστῶσιν ἰσχυροὶ καὶ φοβεροὶ καὶ ἐπὶ τέλους ἐκποδὼν ποιήσαντες ἐκείνους ἀναλάβωσι τὴν ἀρχήν. Ἐντεῦθεν πάλιν ἐν Μαδρίτῃ καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσιν ἐπανάστασις καὶ ἐπαναστατικοὶ σύλλογοι συνεκροτοῦντο. Ἡ βασίλισσα ὑποχωρεῖ καθάπερ καὶ ἄλλοτε πολλάκις. Παύει τὸ ὑπουργεῖον καὶ προσκαλεῖ τὸν ἄγαν φιλελεύθερον Ἐσπαρτέρον νὰ συγκροτήσῃ ὑπουργεῖον. Ὁ δοὺξ τῆς Βικτωρίας εἰσῆλθε (16 Σεπτεμβρίου 1840) ἐν θριάμβῳ ὑπὸ πάντων εὐφημούμενος εἰς τὴν πρωτεύουσαν καὶ ἀνέλαβε τὴν ἀρχὴν ἐπὶ τούτοις: ἵνα ἡ βασίλισσα ἀνακαλέσῃ μὲν τὸν περὶ κοινοτήτων νόμον, ἐκβάλῃ δὲ τοὺς εὐνοουμένους αὐλικοὺς καὶ διαλύσῃ τὰς βουλάς. Ταῦτα μὴ ἀνεχομένη

ἡ βασίλισσα, ἀλλὰ καὶ μὴ δυναμένη νἀποκρούσῃ ἀπέδρα (Ὀκτωβρίου 1840) εἰς Γαλλίαν· ὁ δὲ Ἐσπαρτέρος ὑπὸ τῆς νεωστὶ ἐκλεχθείσης συνελεύσεως ὠνομάσθη (7 Μαΐου 1841) κυβερνήτης. Ἡ κυβέρνησις τοῦ Ἐσπαρτέρου ἔχουσα πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἕνεκα τῶν πολιτικῶν ταραχῶν κατάπτωσιν τοῦ ἐμπορίου, τῆς βιομηχανίας καὶ τῆς συγκοινωνίας καὶ τὴν ἐκ τούτου ἀπορίαν τοῦ λαοῦ ἀνέλαβε μετὰ ζήλου τὰ πρὸς βελτίωσιν αὐτῶν· ὁ λαὸς ἐτράπη εἰς τὰ ἔργα αὐτοῦ πεποιθὼς ἐπὶ τοὺς ἀγαθοὺς σκοποὺς τῆς κυβερνήσεως. Ἀλλ' ὡσεὶ πᾶν ἀγαθὸν ἔδει νὰ πολεμῆται ἐν Ἱσπανίᾳ, τἀγαθὰ ἔργα τοῦ Ἐσπαρτέρου ἀμειλίκτως ἐπολεμοῦντο ἰδίᾳ ἐκ τῶν ὑπὸ τῆς Γαλλίας ὑποστηριζομένων βασιλικῶν. Οὐ μόνον ῥαδιουργίαι παντοῖαι καὶ μηχανορραφίαι ἐσωτερικαὶ καὶ ἐξωτερικαὶ πανταχοῦ τῆς Ἱσπανίας παντοῖα παρενέβαλλον προσκόμματα τῇ ἀγαθῇ αὐτοῦ διοικήσει, ἀλλὰ καὶ συνωμοσίαι συνεσκευάζοντο. Ἐπὶ τέλους καὶ ἐπανάστασις ἐξερράγη! Ὁ στρατηγὸς Ναρβαΐζος ἀρχαῖος ἀντίπαλος τοῦ νικητοῦ δουκὸς διαφθαρεὶς χρήμασι τῆς βασιλίσσης ἀποβιβασθεὶς εἰς Οὐαλεντίαν ἡγούμενος πολλοῦ πλήθους ἤλαυνε πρὸς τὴν πρωτεύουσαν. Μαθὼν τοῦτο ὁ Ἐσπαρτέρος ἐπορεύετο ἡγούμενος στρατοῦ ἀμφιβόλων φρονημάτων πρὸς Σιέρραν Μορέναν· ἀλλ' αἴφνης μαθὼν ὅτι ἡ Μαδρίτη παρεδόθη τοῦ στρατοῦ κατὰ τὸ πλεῖστον μεταστάντος πρὸς τοὺς ἀντιπάλους, μὴ δ' ἔχων πεποίθησιν ἐπὶ τὸν ἀκολουθοῦντα αὐτῷ στρατόν, ἐπειδὴ πολλοὶ μάλιστα τῶν στρατιωτῶν ἀποστάντες ἠβούλοντο νὰ συλλάβωσιν ἢ δολοφονήσωσιν αὐτόν, κατῆλθεν εἰς Γάδειρα καὶ ἐκεῖθεν ἀπέπλευσεν (30 Ἰουλίου 1843) εἰς Ἀγγλίαν. Ἡ πτῶσις τοῦ Ἐσπαρτέρου ἦν νίκη τῆς Γαλλίας κατὰ τῆς Ἀγγλίας. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἡ ἀνήλικος Ἰσαβέλλα ἀνεκηρύχθη ἐνήλικος καὶ βασίλισσα τῆς Ἱσπανίας· ὁ δὲ Ναρβαΐζος καταβαλὼν ἐπαναστατικάς τινας ἀποπείρας ὠνομάσθη (Νοεμβρίου) δοὺξ τῆς Οὐαλεντίας καὶ πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, ἡ δὲ βασίλισσα Μαρία Χριστῖνα ἐπανῆλθεν ἐν εὐφημίαις εἰς Ἱσπανίαν! Ἐντεῦθεν ἡ γαλλικὴ ἐνέργεια ἐπὶ τῶν πολιτικῶν πραγμάτων τῆς Ἱσπανίας ἦν ἡ κρατοῦσα, τῆς ἀγγλικῆς ἀποτυχούσης· δι' ὃ καὶ ὁ Λουδοβῖκος Φίλιππος παντοίῳ τρόπῳ καθάπερ ἐν Γαλλίᾳ οὕτω καὶ ἐν Ἱσπανίᾳ κατέθλιβε πᾶσαν φιλελεύθερον ῥοπὴν καὶ ἐνέργειαν. Οἱ μετριόφρονες ἐγένοντο πάλιν ἰσχυροί· ἡ ἐφημεριδογραφία ὑπεβλήθη λογοκρισίᾳ ὥς ποτ' ἄλλοτε καὶ διαπραγματεύσεις πρὸς τὸν πάπαν περὶ παλινορθώσεως τῶν προνομιῶν τοῦ κλήρου ἐγένοντο. Ὁ Λουδοβῖκος Φίλιππος ὑπερίσχυσε τῶν ἄλλων τῆς Εὐρώπης ἡγεμόνων καὶ ἐν τῇ ἐκλογῇ τοῦ συζύγου τῆς Ἰσαβέλλας· διότι μετὰ ματαίας προσπαθείας τῶν ἄλλων δυνάμεων, καθ' ἃς ἐλήφθησαν πρὸ ὀφθαλμῶν νῦν μὲν ὁ

Νεαπολίτης πρίγκηψ ὁ ἐκ Τραπάνης, ἄλλοτε δὲ ὁ κόμης Μοντεμολῖνος καὶ ἄλλοτε ἄλλοι ἰθαγενεῖς τε καὶ ἀλλοδαποί, ὁ Λουδοβῖκος Φίλιππος ἐν κοινῇ συνεννοήσει μετὰ τῆς Μαρίας Χριστίνας ἔδωκε σύζυγον τῇ Ἰσαβέλλᾳ τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Φρειδερῖκον τὸν ἐξ Ἄσσης· συγχρόνως δὲ καὶ τῇ νεωτέρᾳ ἀδελφῇ ἐκείνης Λουδοβίκᾳ Φερνάνδᾳ τὸν δοῦκα Μοντπανσιῆρον νεώτατον αὐτοῦ υἱόν. Αἱ μετὰ δόλου καὶ πονηρίας τοῦ βασιλέως Λουδοβίκου καὶ τοῦ ὑπουργοῦ Γυϊζώτου μνηστεῖαι διήγειραν ἔχθραν μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, ἐξ ἧς ἠπειλεῖτο πόλεμος. Ὁ κόμης Βρησσὼν ὁ ἐν Μαδρίτῃ πρέσβυς τῆς Γαλλίας ὁ κατ' ἐξοχὴν διενεργήσας τὰ τῶν συνοικεσίων ἀνακληθεὶς μετετέθη εἰς Νεάπολιν, ὅστις μετ' οὐ πολὺ διὰ τὴν ἀχαριστίαν ταύτην ηὐτοκτόνησεν. Ἀλλ' ἡ Εὐρώπη ἐγίνωσκε τοὺς ἀληθεῖς ἐργάτας, ἤγουν τόν τε Φίλιππον καὶ τὸν Γυιζῶτον. Ἀλλὰ τὸ συνοικέσιον ἀπέβη ἀτυχές, διότι ἡ κακῶς ἀνατεθραμμένη Ἰσαβέλλα τάχιστα ἀπεμακρύνθη τοῦ ἀσθενοῦς τό τε πνεῦμα καὶ τὸ σῶμα συζύγου αὐτῆς καὶ ἔστρεψε τὰ ὄμματα καὶ τὴν καρδίαν πρὸς τὸν στρατηγὸν Σερρᾶνον ἐκ τῆς φατρίας τῶν ἄγαν φιλελευθέρων. Ῥαδιουργίαι δὲ καὶ διαβολαὶ ἐπηύξησαν τὴν διχόνοιαν τῶν συζύγων, ἥτις καὶ μετὰ τὴν εἰς Γαλλίαν ἀποδημίαν αὐτῶν ἐξηκολούθει. Εἰς Γαλλίαν δ' ἀπῆλθε καὶ ἡ Μαρία Χριστῖνα. Ἡ ἀπουσία αὐτῆς ὠφέλησε κατὰ τοῦτο, ὅτι ὀλίγον κατ' ὀλίγον οἱ φιλελεύθεροι ἐγένοντο ἰσχυρότεροι, οἱ δὲ αὐλικοὶ καὶ κληρικοὶ ἠλαττοῦντο κατά τε τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν δύναμιν. Οὕτω δὲ μετὰ πάροδον τόσων ἐτῶν τὰ πράγματα τῆς Ἱσπανίας ἐπανήρχοντο πάλιν εἰς τὸν αὐτὸν φαῦλον κύκλον. Ἡ μόλις ἀνακύψασα φατρία τῶν μετριοφρόνων ὀσημέραι πάλιν θὰ κατέπιπτε κατὰ τὴν ἐν Γαλλίᾳ ἐπανάστασιν τοῦ Φεβρουαρίου, εἴ περ τὸ ἱσπανικὸν ἔθνος εἶχεν ἔτι δύναμίν τινα. Ἀλλ' αἱ ἐπάλληλοι ἐπαναστάσεις τόσον ἐξήντλησαν αὐτό, ὥστε τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα, καίπερ ὑπὸ πολλῶν ἐπιδοκιμαζόμενα, ἀπέτυχον, καίτοι ἡ Ἀγγλία κρυφίως ὑπεστήριζεν αὐτά· διὸ μάτην καὶ ὁ δραστήριος Καβρέρας ἐπανελθὼν ἐκ Γαλλίας προσεκάλεσεν εἰς τὰ ὅπλα Καρολιστὰς ὑπὲρ τοῦ δουκὸς Μοντεμολίνου. Ὁ τότε πρωθυπουργὸς Ναρβαῖζος δοὺξ τῆς Οὐαλεντίας κατέβαλε τὰς ἐπαναστάσεις· ὁ δὲ Ἄγγλος πρέσβυς Βούλβερος, ὅστις ὑπέθαλπε τὰς κατὰ τοῦ Ναρβαίζου στάσεις ἠναγκάσθη νὰ πέλθῃ. Ὁ Καβρέρας ἀποτυχὼν ἐπανῆλθεν αὖθις εἰς Γαλλίαν· ἀλλὰ τοῖς ἐπαναστάταις ἐδόθη ἀμνηστία· κατεπράϋνε δ' ἡ ἱσπανικὴ κυβέρνησις καὶ τὴν Ἀγγλίαν. Περιῆλθεν ὅμως ἡ Ἱσπανία εἰς ἔχθραν πρὸς τὰς *Ἡνωμένας Πολιτείας* τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, ὅτε ὁ στρατηγὸς Λοπέζος ἐπιχειρήσας διὰ τῶν ὅπλων νὰ κινήσῃ εἰς ἀπόστασιν μὲν τὴν Κούβαν ἀπὸ τῆς Ἱσπα-

νίας, εἰς ἕνωσιν δὲ μετὰ τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν καὶ ἀποτυχὼν ἐκαρατομήθη ἐν Ἀδάννᾳ συλληφθεὶς αἰχμάλωτος. Μετὰ δὲ τὴν ἀνίδρυσιν τῆς αὐτοκρατορίας ἐν Γαλλίᾳ ἡ βασίλισσα Μαρία Χριστῖνα ὑπεσκέλισε τὸν λίαν μισητὸν αὐτῇ καταστάντα Ναρβαΐζον καὶ ἀνήψωσε τὸ κῦρος τῆς βασιλείας. Ὑπὸ δὲ τῆς Ῥώμης διὰ συμβάσεως (Ὀκτωβρίου 1851) παρεχωρήθησαν τῷ ἱσπανικῷ κλήρῳ καὶ τοῖς μοναστηρίοις πολλαὶ προνομίαι. Ἡ τε αὐλὴ δὲ καὶ τὸ ὑπουργεῖον ἔλαβον νέαν δύναμιν ὅτε ἡ βασίλισσα Ἰσαβέλλα μετὰ τὴν αὐτῆς λοχείαν κατὰ τὴν εἴσοδον εἰς τὴν ἐκκλησίαν ὑπό τινος, ὡς φαίνεται, παράφρονος ἱερέως Μαρτίνου Μερινοῦ ἐτραυματίσθη (Φεβρουαρίου 1852). Αἱ καταπιέσεις ἐξακολουθοῦσιν· ἡ ἐφημεριδογραφία ὑπεβλήθη αὐστηρᾷ λογοκρισίᾳ, αἱ βουλαὶ διελύθησαν, τὸ πολίτευμα μετεβλήθη ἐπὶ τὸ μοναρχικώτερον, οἱ Καρολισταὶ καὶ οἱ κληρικοὶ ἀνέλαβον τὰς μεγάλην σημασίαν ἐχούσας θέσεις πολιτικάς τε καὶ στρατιωτικάς. Ὁ φόβος μὴ ἐπανέλθῃ ἡ πάλαι αὐταρχία καὶ τυραννία ἠνάγκασε τοὺς φιλελευθέρους ἵνα ἑνωθῶσι καὶ σκέψωνται περὶ τοῦ πρακτέου παραλαβόντες συμμάχους καὶ τοὺς *μετριόφρονας* καὶ *προοδευτικούς*. Ὁ εὐμετάβλητος λαὸς καὶ αἱ φατρίαι ἐπεθύμουν αὖθις μεταβολάς. Ἡ βασιλεία μάτην ἐσπούδαζε νὰναστείλῃ τὴν κατ' αὐτῆς ἐγειρομένην θύελλαν· μάτην ὁ πρωθυπουργὸς Βράβος Μουρέλλας, ὁ Ῥογκάλης καὶ ἄλλοι ἐπέτεινον τὰς καταθλίψεις περιορίζοντες τὴν ἐφημεριδογραφίαν, ἐξορίζοντες τὸν Ναρβαΐζον πέμποντες ὡς πρέσβυν δῆθεν εἰς τὴν Βιέννην, διαλύοντες ἐπανειλημμένως τὴν βουλὴν ἢ ἀναβάλλοντες τὴν σύγκλησιν τῶν βουλῶν, ἵνα τοὺς ἀντιπάλους καταβάλωσιν. Ἀλλὰ ταῦτα, πρὸς δὲ καὶ ἡ σύμπραξις τῆς Χριστίνας μετά τινος Ἰουδαίου Σαλαμάγκα πρὸς χρηματισμὸν ἐπὶ ζημίᾳ τῆς χώρας, ἡ ἐξορία ἐξόχων στρατηγῶν, ἐν οἷς ὁ Δοννέλλης, ὁ Μανουὴλ δὲ λὰ Κόγχας, ἡ καθαίρεσις τοῦ Ἰωσίου δὲ λὰ Κόγχα καὶ ἄλλων ἀξιωματικῶν καὶ τὰ καταναγκαστικὰ δάνεια, ἐξήγειρον ὀσημέραι τοὺς ἀντιπολιτευομένους καὶ καθίστων αὐτοὺς ἰσχυροτέρους καὶ ἐπήνεγκον (1854) τὴν ἐπανάστασιν. Οἱ *φιλελεύθεροι* καὶ οἱ *προοδευτικοὶ* ἑνωθέντες ἀπετέλεσαν μίαν «φιλελεύθερον ἕνωσιν». Ἀγὼν δὲ νικηφόρος τοῦ Λεοπόλδου Δοννέλλη, συγχρόνως δὲ ἐπαναστατικὰ κινήματα ἐν Βαρκελώνῃ καὶ χαρακώματα ἐν ταῖς ὁδοῖς τῆς πρωτευούσης ἠνάγκασαν τὴν βασιλείαν νὰ μεταβάλῃ τὸ ὑπουργεῖον καὶ τὸ σύστημα. Ἐπανῆλθον αὖθις τὰ αὐτὰ τἄλλοτε ἀποδοκιμασθέντα! Προσεκλήθη ὁ τέως καταδιωκόμενος Ἐσπαρτέρος καὶ κατεσκεύασεν ὑπουργεῖον· ὑπουργὸς δὲ τῶν στρατιωτικῶν ἐγένετο ὁ Δοννέλλης. Ἡ Μαρία Χριστῖνα συλληφθεῖσα ἀπεπέμφθη πέραν τῶν ὁρίων εἰς τὴν Πορτογαλίαν, τὰ δὲ κτήματα αὐτῆς κατεσχέθησαν. Μηνὶ δὲ

Νοεμβρίῳ συνῆλθεν ἡ νεωστὶ ἐκλεχθεῖσα βουλὴ ὡς νομοθετικὴ συνέλευσις· ἐν ταύτῃ τὴν πλειονοψηφίαν ἔχοντες οἱ *προοδευτικοὶ* τὰ πάντα νὰ μεταβάλωσιν ἐζήτουν. Σιδηρόδρομοι, τηλέγραφοι, τράπεζαι ἐγένοντο· ἡ δὲ κοινωνικὴ κατάστασις τοῦ λαοῦ ἐβελτιώθη. Ἐρρυθμίσθησαν τὰ τῶν μοναστηρίων, τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τὰ τοῦ δημοσίου κτήματα, ὧν πολλὰ ἐπωλήθησαν χάριν δημοσίων ἔργων καὶ πρὸς ἀπότισιν χρεῶν, καὶ ἡ γεωργία ἐπροστατεύθη. Ἀλλ' ἐνῷ ἔβαινον τὰ πάντα πρὸς βελτίωσιν καὶ τὰ πάντα ἀνετράπησαν· ἡ φιλελεύθερος ἕνωσις διελύθη· ὁ Ἐσπαρτέρος ἐπαύθη ἐκ τοῦ ὑπουργείου· ἐπαναστάσεις πάλιν ἐν Μαδρίτῃ καὶ Βαρκελώνῃ καὶ συγκρούσεις ἐν ταῖς ὁδοῖς συνετάραξαν τὰ πάντα καὶ τὴν βουλὴν διέλυσαν. Ταῦτα ἐπήνεγκον τὴν μετάβασιν πάλιν εἰς ὑπουργεῖον μετριοφρόνων, οὗ μετέσχεν ὁ δεδιωγμένος Ναρβαΐζος, ὁ δοὺξ τῆς Οὐαλεντίας καὶ ἄλλοι ὁμόφρονες. Ἀλλ' ὅτε τὸ ὑπουργεῖον ἠβουλήθη νὰ ἐλαττώσῃ τὴν τῆς βουλῆς δύναμιν διὰ μεταβολῆς τοῦ πολιτεύματος καὶ διὰ νόμου τὴν ἐνέργειαν τῶν προοδευτικῶν καὶ τῶν ἄγαν δημοκρατικῶν, οἱ ἀποτελοῦντες τὴν *φιλελεύθερον ἕνωσιν* φοβούμενοι μὴ ἀπολέσωσιν ὅσα τῷ 1854 ἐκέρδισαν ἀνίδρυσαν καὶ αὖθις τὴν ἕνωσιν καὶ ἠνάγκασαν (1858) τὴν βασίλισσαν νὰ προσκαλέσῃ τὸν Δοννέλλην εἰς συγκρότησιν νέου ὑπουργείου. Τὸ νέον ὑπουργεῖον ἐπὶ μακρὸν σχετικῶς χρόνον, ἐπὶ πέντε ἔτη, ἀπέλαυεν ἡσυχίας τινός· ἐγένετο δὲ τοῦτο οὐχὶ ἕνεκα βελτιώσεως τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν ἕξεων τῶν Ἱσπανῶν, ἀλλὰ διότι ἀπέκαμον ποιούμενοι μεταβολὰς ἐπὶ μεταβολῶν. Αἱ φατρίαι ὅμως οὐδόλως ἐπαύσαντο ἀγωνιζόμεναι. Ἐνῷ οἱ Ἱσπανοὶ ἐπὶ Δοννέλλῃ ἐμάχοντο ἐν Μαρόκκῳ πρὸς ἱκανοποίησιν δι' ἃς προσβολὰς ὑπέστη ἡ Ἱσπανία ἐκεῖ καὶ μετὰ τὴν νίκην παρὰ Τετούαν ἐλάμβανον καὶ χώραν, οἱ Καρολισταὶ ἐπιλαβόμενοι εὐκαιρίας παρεσκεύαζον νέαν ἐπανάστασιν. Ὁ στρατηγὸς Ὀρτέγας διοικητὴς τῶν Βαλεαρίδων νήσων ἐπεβιβάσθη ἡγούμενος πολλῶν ἐπαναστατῶν παρὰ τὴν Τορτόσαν παρὰ τὸ στόμιον τοῦ Ἴβηρος καὶ ὕψωσε τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως, ἵνα τὸν κόμιτα Μοντεμολῖνον τὸν μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Φερνάνδου καὶ μετὰ τοῦ Καβρέρα παρ' αὐτῷ διατρίβοντα ὡς Κάρολον Γ' ὑποστηρίξῃ βασιλέα τῆς Ἱσπανίας. Κατεβλήθη ὅμως ἡ ἐπανάστασις αὕτη οἰκτρῶς. Ὁ Ὀρτέγας συλληφθεὶς ἐφονεύθη. Οἱ δὲ δύο υἱοὶ τοῦ Δὸν Καρόλου συλληφθέντες καὶ ὑποχρεωθέντες νὰποκηρύξωσι πάσαν αὐτῶν ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀπαίτησιν ἀπελύθησαν καὶ ἐξεδιώχθησαν πέραν τῶν ἱσπανικῶν ὁρίων. Ὁ Δοννέλλης καὶ μετὰ τὴν θύελλαν ταύτην εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς ἐσωτερικῆς εὐημερίας τῆς Ἱσπανίας, ὑπὲρ τῆς βιομηχανίας, γεωργίας καί πως περὶ τῆς παιδείας. Καὶ ἐξωτερικῶς δ' ἤρξαντο βελ-

τιούμενα τὰ τῶν Ἱσπανῶν· ἡ δημοκρατία τοῦ Ἁγίου Δομίγγου ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν τῆς νήσου ἀνεγνώρισε τὴν ἱσπανικὴν κυριαρχίαν, καίτοι ἐπὶ βραχὺν χρόνον ἐκίνησεν καὶ τὴν ἐκστρατείαν τῶν τριῶν ἐθνῶν κατὰ τοῦ Μεξικοῦ. Ἀλλ' ἡ διαμονὴ τοῦ στρατηγοῦ Πρίμη κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην ἐκίνησε τὴν ὑπόνοιαν τῆς Γαλλίας. Ἐκ τῆς ὑπονοίας ἡ παρεξηγήσεως ταύτης ἔπεσε καὶ τὸ ὑπουργεῖον Δοννέλλη (Μαρτίου 1863), ὅπερ προέβαινε συνετῶς εἰς μεταρρυθμίσεις. Ἐπὶ ἓν ἔτος ἔτι ἡ μετριόφρων μερὶς ἐδοκίμασε νὰ ὑπερισχύσῃ τῶν δύο ἄκρων: τῶν φιλελευθέρων καὶ τῶν δημοκρατικῶν· ἀλλ' οὐδὲν κατώρθωσε· διότι ἡ φιλοπατρία τῶν Ἱσπανῶν ἐξητμίσθη, οὕτως εἰπεῖν, ἐν ταῖς μικρορραδιουργίαις καὶ τοῖς φατριαστικοῖς ἀγῶσιν, ἐν οἷς πᾶν ἱερὸν καὶ ὅσιον ἐνεπαίχθη· ἐλευθερία δὲ καὶ διοίκησις ἐξελαμβάνοντο ὑπὸ τῶν μαινομένων ὀπαδῶν τῶν διαφόρων φατριῶν ὡς μέσον καταθλίψεως τῶν ἑκάστοτε ἰσχυόντων. Ὁ δὲ πάτριος ἡρωϊσμὸς τῶν Ἱσπανῶν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος κατὰ ξένων κατακτητῶν μετετράπη ἐν τοῖς ἐμφυλίοις πολέμοις εἰς αἰσχρουργίαν καὶ θηριωδίαν κατὰ τῶν ὁμοφύλων καὶ τῶν συμπολιτῶν. Ἡ κατὰ τοῦ μεγάλου Ναπολέοντος θριαμβεύσασα ἄτακτος πολεμικὴ ἐχρησίμευεν ἐν τοῖς πολιτικοῖς ἀγῶσι πρὸς καταπολέμησιν πάσης τάξεως καὶ ἡσυχίας ὑπὸ δημεγερτῶν καὶ φαύλων πολιτικῶν ὁδηγουμένη. Ἡ βασιλεία ἰδίως τῆς Χριστίνας καὶ Ἰσαβέλλας εἶνε ἐπανάληψις τῶν αὐτῶν σκληροτήτων καὶ τῶν αὐτῶν πραγμάτων συντελούντων μόνον εἰς τὸν ὄλεθρον τῆς πατρίδος. Ἡ πτῶσις τῶν ἀπολυτοφρόνων καὶ ἡ ἀνύψωσις τῶν φιλελευθέρων καὶ τἀνάπαλιν· ἡ ἀμοιβαία, οὕτως εἰπεῖν, παρέλασις τῶν αὐτῶν καὶ τῶν ἀντιπάλων πολιτικῶν μερίδων ἐνώπιον τῆς ἐξουσίας εἶνε μακρότατον παίγνιον, ὅπερ ἐν οὐδεμιᾷ χώρᾳ ἐπαίχθη τόσον ταχέως καὶ τόσον ἀλλοκότως, ἐνῷ τὸ ἔθνος παρίσταται ὡς θεατής, καίτοι τὸ αἷμα ἀδιαλείπτως ἔρρεεν ἔν τε ταῖς πόλεσι καὶ ἐν τοῖς ὄρεσιν, ὡσανεὶ ἐθεᾶτο τὰς ταυρομαχίας ἐν τοῖς ἀμφιθεάτροις κροτοῦν τὰς χεῖρας. Αἱ ταχύταται ἀλλαγαὶ τῶν ὑπουργείων ἐματαίουν, ὡς εἰκός, πᾶσαν κυβερνητικὴν πρόνοιαν περὶ τῆς βελτιώσεως τῆς οἰκτρᾶς τοῦ λαοῦ καταστάσεως καὶ κατέστρεφον πᾶσαν συνετὴν πολιτικὴν ἀνάπτυξιν, ἧς πρὸ πάντων εἶχεν ἀνάγκην ἡ δυσκόλως κυβερνωμένη ἕνεκα ἐξαχρειώσεως τῶν φατριῶν Ἱσπανία. Ἀλλ' ὡσανεὶ μὴ ἤρκουν τὰ ἐσωτερικὰ δεινά, ἐξήντλουν αὐτὴν καὶ πόλεμοι ἐξωτερικοί. Ὁ πόλεμος τοῦ Ἁγίου Δομίγγου καὶ μετὰ τῆς Περουΐας ἐξήντλει τὸ ταμεῖον αὐτῆς, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ βασίλισσα ἐχορήγησεν ἐξ ἰδίων ποσὰ μεγάλα τῆς πολιτείας χάριν. Ἕνεκα τῆς ἀχρηματίας καὶ τῆς κακῆς διοικήσεως, ἧς αἰτία ἦσαν οἱ μακροὶ ἐμφύλιοι σπαραγμοί, δι' οὓς τὸ ἔθνος ἀπέ-

βαλε πᾶν φιλόνομον καὶ φιλήσυχον φρόνημα, ἤρξατο παιζόμενον καὶ αὖθις τὸ αὐτὸ φαῦλον παίγνιον· μεγάλη θύελλα ἐπαναστατικὴ ἠγείρετο κατὰ τοῦ θρόνου, οἱ δὲ Βουρβῶνοι ἐθεωροῦντο οἱ αἴτιοι παντὸς κακοῦ καὶ μάλιστα οἱ κληρικοὶ καὶ ἡ ἀπαισία ἀνέκαθεν ἐν Ἱσπανίᾳ αὐλικὴ σκευωρία. Μάτην αὖθις ὁ ἀτυχὴς Ναρβαΐζος, ὅστις πάλιν ἐκυβέρνα τὴν Ἱσπανίαν ὡς πρωθυπουργός, διὰ νέων αὐστηρῶν νόμων κατὰ τῶν ταραχοποιῶν, τῶν ἐπαναστατικὰ γραφόντων ἐφημεριδογράφων καὶ δι' αὐστηρῶν προκηρύξεων καὶ καταδιωγμῶν τῶν ἐν τῷ πανεπιστημίῳ φιλελευθέρων διδασκαλιῶν καὶ ἰδίως τοῦ δημοκρατικοῦ καθηγητοῦ Αἰμιλίου Καστελάρου καὶ παντὸς ἐν γένει νεωτεροποιοῦ ὄντος ἢ νομιζομένου, ἐσπούδασεν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ καταβάλῃ τὸ ἀπειλητικῶς ἐγειρόμενον φιλελεύθερον πνεῦμα. Πνεῦμα δημοκρατικὸν ἐνεφανίσθη, ὅπερ ἠπείλει ἄρδην τὴν τοῦ βουρβωνικοῦ ἐν Ἱσπανίᾳ θρόνου κατάλυσιν, οὐ μόνον παρὰ τῷ ὄχλῳ καὶ λαῷ, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς πεπαιδευμένοις καὶ στρατιωτικοῖς. Συγχρόνως ἐνεφανίσθη καὶ ἕτερον πνεῦμα: ἑνωτικὸν τῆς Ἰβηρικῆς χερσονήσου, ἦγον τῆς Ἱσπανίας καὶ Πορτογαλίας ὑπὸ τὸν οἶκον τῆς Βραγάνσης. Ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις ὁ Ναρβαΐζος δὲν ἠδύνατο πλέον νὰ κυβερνᾷ προσκόμματα ἀπαντῶν ἐν παντὶ τόπῳ καὶ χρόνῳ. Ἀνεκλήθη (Ἰουνίου 1865) πάλιν ἡ τῶν φιλελευθέρων φατρία, ἐν οἷς ἐπιφανέστεροι ἦσαν ὁ Δοννέλλης καὶ ὁ Σερρᾶνος. Οὗτοι ἀναλαβόντες τὴν ὑπουργίαν περιώρισαν τὴν αὐλὴν ὑποχρεώσαντες τὴν βασίλισσαν νὰ ποβάλῃ τοὺς κραταιοτέρους αὐτῆς τὸν πάτερ Κλαρέτον καὶ τὴν μοναχὴν Πατροκινίαν καὶ νὰναγνωρίσῃ τὸ νεότευκτον βασίλειον τῆς Ἰταλίας, ὡς ῥηθήσεται. Πρὸς δὲ τούτοις ἐξέδοσαν νόμον φιλελεύθερον περὶ ἐφημεριδογραφίας καὶ ἐκλογῶν. Ἐξωμάλισαν τὰς διαφορὰς μεταξὺ Γαλλίας καὶ Ἱσπανίας καὶ διὰ τοῦ Δοννέλλη παραστάντος (Αὐγούστου 1865) τῷ Ναπολέοναι Γ' ἐν Σιαλῶνι μεθ' ἕνα μῆνα ἀνενέωσαν τὰς σχέσεις τῶν δύο βασιλικῶν οἴκων καὶ φιλικὰς ἐπισκέψεις ἀντήλλαξαν ἔν τε Βιαρρίτσῃ καὶ Ἁγίῳ Σεβαστιανῷ. Ἀλλ' ὅμως, ὅπως καὶ πρότερον, μάτην ὅ τε Δοννέλλης καὶ οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ εἰργάσθησαν ἵνα θεραπεύσωσι τὸ τῆς ἀναρχίας καὶ ἀφιλοπατρίας νόσημα τῶν Ἱσπανῶν. Οἱ δημοκρατικοὶ καὶ προοδευτικοὶ ἑνωθέντες ἀπήτουν τἀνέφικτα· ἀπήτουν καθολικὴν ψηφοφορίαν, χωρισμὸν τῆς ἐκκλησίας καὶ πολιτείας. Ὁ Πρίμης ἦν ὁ παντοδύναμος ἀρχηγὸς τῶν ἡνωμένων φατριῶν. Ἐπανελήφθησαν (Ἰανουαρίου 1868) πάλιν τὰ αὐτά· πάλιν ταραχαὶ καὶ δημοκρατικαὶ προκηρύξεις, ἐπαναστάσεις ἐν πολλαῖς ἐπαρχίαις καὶ πόλεσιν, ἰδίᾳ ἐν τῇ φιλοταράχῳ πάντοτε Καταλωνίᾳ καὶ Οὐαλεντίᾳ ἄνευ σχεδίου καὶ ἄνευ σκοποῦ ὡρισμένου, δι' ὃ καὶ ταχέως κατετροπώθησαν. Ὁ δὲ

Πρίμης στραφεὶς πρὸς νότον διέβη ἡγούμενος πεντακοσίων ἀτάκτων ἐνόπλων τὰ τῆς Πορτογαλίας ὅρια καὶ ἐκεῖθεν ἀπέπλευσεν εἰς Ἀγγλίαν καραδοκῶν ἁρμοδιώτερον καιρόν· τοῖς ὀπαδοῖς δ' αὐτοῦ ὕστερον ἐπετράπη ἡ ἐπάνοδος ἄνευ τιμωρίας. Ἀλλὰ μόλις κατηυνάσθησαν αἱ ἐπαναστατικαὶ αὗται ταραχαὶ καὶ ἄλλαι νέαι ἐξηγέρθησαν (Ἰουνίου 1866) στρατιωτῶν, αἵτινες μόλις μετὰ χύσιν αἵματος κατεβλήθησαν. Ἐν δὲ τῇ αὐλῇ ἀπεφάσισαν ἐκ παντὸς τρόπου πᾶσαν κίνησιν νὰ πατάξωσιν ἀμέσως ἅμα τῇ ἐμφανίσει. Νέον ὑπουργεῖον συνέστη, ἢ κάλλιον εἰπεῖν, τὸ παλαίτερον ἀνεκλήθη καὶ πάλιν. Ὁ Ναρβαῖζος ἐγένετο πάλιν πρωθυπουργός, ὁ δὲ Γονζαλέζος Βράβος τῶν ἐσωτερικῶν, οἵτινες ἅμα ἀναλαβόντες τὴν ἐξουσίαν ἔγνωσαν τὸν δημόσιον βίον τοῦ ἔθνους νὰ περιορίσωσιν ἐκ παντὸς τρόπου καὶ διὰ τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς ἀστυνομίας. Αἱ αὐτοδιοικήσεις τῶν κοινοτήτων καὶ ἐπαρχιῶν περιωρίσθησαν μεγάλως, ἡ δικαιοσύνη ἀνετέθη ταῖς χερσὶ τῶν κληρικῶν, ἡ δὲ βουλὴ ἐπληρώθη ἀνθρώπων φίλων καὶ ὀπαδῶν τῆς κυβερνήσεως. Ἀλλ' ἡ διαμαρτυρία κατὰ τῆς πολιτικῆς ταύτης τῆς κυβερνήσεως ἡ γενομένη ἐξ 137 βουλευτῶν πρὸς τὴν βασίλισσαν ἦν σημεῖον νέας κινήσεως καὶ ταραχῶν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ πρόεδρος τῆς δευτέρας βουλῆς ἦν τῶν φιλελευθέρων, περὶ τὸ τέλος Δεκεμβρίου (29-30 τοῦ 1866) ὁ Ναρβαῖζος διέταξεν ἵνα φυλακισθῶσι πολλοὶ βουλευταί, ἐν οἷς καὶ ὁ πρόεδρος Ῥίος Ῥόσας καὶ εἰς τὰς Καναρίους νήσους καὶ εἰς ἄλλους ἀπομεμακρυσμένους τόπους ἐξορισθῶσιν. Ὡσαύτως καὶ ὁ στρατάρχης Σερρᾶνος ὁ πρόεδρος τῆς γερουσίας ὑπέστη τὰ αὐτά, διότι διεμαρτυρήθη παρὰ τῇ βασιλίσσῃ κατὰ τῶν σκληρῶν ἀποφάσεων καὶ πράξεων τοῦ ὑπουργείου. Ἄλλοι δὲ καὶ ὁ φιλελεύθερος Δοννέλλης μετὰ καὶ ἄλλων ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τῆς «φιλελευθέρου ἑνώσεως» ἐδραπέτευσαν. Ὁ Δοννέλλης καταγόμενος ἐξ ἀρχαίου εὐγενοῦς ἰρικοῦ οἴκου ἐτελεύτησε μετ' οὐ πολὺ (6 Νοεμβρίου 1867) ἐν Βιαρρίτσῃ. Αἱ βουλαὶ διελύθησαν· θάνατος δ' ἠπειλήθη κατὰ παντὸς λιβελλογράφου ἢ ὑβριστοῦ τῆς βασιλείας καὶ ὡς ἔγκλημα ἐθεωρήθη πᾶσα αὐστηρὰ ἀντίρρησις κατὰ τῆς κυβερνήσεως. Στρατιωτικὸς νόμος ἐκηρύχθη καὶ ἡ πρωτεύουσα εἰς κατάστασιν πολιορκίας· φόβος καὶ τρόμος ἐκ τῆς κυβερνήσεως τῷ λαῷ ἠπειλεῖτο· ἐν κρυπτῷ δὲ συνωμοσία ἐκ τοῦ λαοῦ κατὰ τῆς βασιλείας καὶ κυβερνήσεως. Ἡ βουλὴ ἐνώπιον τοῦ κράτους τοῦ φόβου καὶ τῆς ἐξορίας ὑπεστήριζε τὸ ὑπουργεῖον Ναρβαίζου, καίτοι τοῦτο ἵστατο πάντοτε ὑπὸ τὴν ἐντελῆ ἐπήρειαν τῆς αὐλῆς· ὁ δὲ συνταγματικὸς βίος ἦν ὄναρ καὶ σκιά. Καὶ αὐτὸς ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως ὁ ἰνφάντης Ἐρρῖκος ἀνὴρ φιλελεύθερος, ἀφαιρεθεὶς πάντα τἀξιώματα καὶ τὰς τιμὰς ἀπῆλθε (Μαρτίου 1868) εἰς Γαλλίαν. Ἐπαναστάσεις

δ' ἐν Καταλωνίᾳ καὶ ἐν ἄλλαις ἐπαρχίαις κατεβλήθησαν καὶ ἔδοσαν τὴν εὐπρόσδεκτον ἀφορμὴν τῇ κυβερνήσει (Αὐγούστου) ἵνα τὸ σύστημα τοῦ φόβου καὶ τὸν στρατιωτικὸν νόμον διατηρῇ ἢ ἐκ νέου ἐπιβάλλῃ. Ἡ ἐπικοινωνία μεταξὺ Μαδρίτης καὶ Ῥώμης ἐγένετο ὁσημέραι ζωηροτέρα καὶ μᾶλλον ἐνδόμυχος. Ἡ ὑποστήριξις τῆς ἁγίας ἕδρας ἐθεωρεῖτο ὡς τὸ πρῶτον καὶ ἐξαίρετον καθῆκον τῆς Ἱσπανίας. Εἰ καὶ τὸ ἔθνος καὶ ἡ αὐλὴ διετέλει ἐν δεινῇ ἀχρηματίᾳ, οὐδὲν ὅμως ἧττον μεγάλα χρήματα ἐπέμποντο εἰς τὴν ἁγίαν ἕδραν. Λόγος ἐγένετο περὶ ἀνιδρύσεως αὖθις τῶν ἐκλαϊκευθέντων μοναστηρίων. Ὁ πάπας παρίστα (6 Φεβρουαρίου 1863) τὴν βασίλισσαν διὰ καθηγιασμένου χρυσοῦ ῥόδου ὡς τὸ αἰσθητὸν σύμβολον πασῶν τῶν γυναικείων ἀρετῶν! Τὸ ὑπουργεῖον Ναρβαίζου ἔμεινεν ἀμετάβλητον μέχρι τοῦ αἰφνιδίου θανάτου τοῦ προέδρου αὐτοῦ (23 Ἀωριλίου 1868), ὅτε ὁ Γονζαλέζος Βράβος διωρίσθη πρωθυπουργός. Ἀλλὰ καὶ τὸ νέον ὑπουργεῖον τοῦτο κατὰ τὴν δήλωσιν τοῦ πρωθυπουργοῦ ἐκυβερνᾶτο ὑπὸ τῆς σκιᾶς τοῦ ἀποθανόντος δουκὸς τῆς Οὐαλεντίας. Ἀμέσως δ' ἐδήλωσεν ὅτι ἐσκόπει νὰ μετέλθῃ τὸ σύστημα τοῦ φόβου καὶ τρόμου. Διέταξε νὰ φυλακισθῶσιν οἱ ἰσχυρότατοι τῶν στρατηγῶν ἔν τε Μαδρίτῃ καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσι (7 Ἰουλίου 1868), ἐν οἷς ὁ Σερρᾶνος δοὺξ δὲ λὰ Τόρρης, Δούλκης, Ζαβάλας, Κορδόβας, καὶ μετακομισθῶσιν εἰς τὰς Βαλεαρίδας καὶ Καναρίους νήσους· τῷ δὲ δουκὶ Μονπανσιήρῳ τῷ συζύγῳ τῆς μόνης ἀδελφῆς τῆς βασιλίσσης ἐπέταξε νὰ καταλίπῃ τὴν χώραν, διότι τὸ ὄνομα αὐτοῦ τοῖς ἐχθροῖς τῆς κυβερνήσεως ὡς σημαία ἠδύνατό ποτε νὰ χρησιμεύσῃ. Οἱ διωγμοὶ οὗτοι ἐδείνωσαν τὴν θέσιν τῆς βασιλίσσης καὶ τῆς κυβερνήσεως. Οὐδαμοῦ οὐδέποτ' ἐπὶ τέλους θριαμβεύει ἡ τυραννία. Ἀπὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου ὁ ἱσπανικὸς λαὸς ἦν τὰ μάλιστα ἐξηγριωμένος κατὰ τῆς δυναστείας τῶν Βουρβώνων, οἵτινες διὰ τῆς δεσποτείας, σκληρότητος, ἀσωτείας καὶ σπατάλης ἐξήντλησαν τὰς δυνάμεις καὶ ἐξήγειραν τὴν ὀργὴν τοῦ ἱσπανικοῦ λαοῦ κατά τε ἄλλων καὶ πρὸ πάντων κατὰ τῆς βασιλίσσης Ἰσαβέλλας, ἧς καὶ ὁ ἰδιωτικὸς βίος ἦν λίαν κεκηλιδωμένος. Ἡ σφοδρὰ διχογνωμία ὅμως τῶν φατριῶν συνέτεινεν εἰς τὴν παράτασιν τῆς βασιλείας. Τανῦν δ' ὅμως, ἐπειδὴ πολλοὶ ἐκ τῶν διαφόρων φατριῶν συγχρόνως κατεδιώχθησαν τάχιστα ἐπανῆλθε (Σεπτεμβρίου 1868) ἡ ἕνωσις τῶν φιλελευθέρων, τῶν προοδευτικῶν καὶ τῶν δημοκρατικῶν φατριῶν ὅπως ἐνεργήσωσι σύμπαντες ὁμοῦ κατά τε τῆς βασιλίσσης καὶ τοῦ ὑπουργείου αὐτῆς. Οὕτω δ' οἱ συνενωθέντες συνεφώνησαν τῷ ἐν Ἀγγλίᾳ διατρίβοντι στρατηγῷ Πρίμῃ τῷ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος τὴν ἐπανάστασιν τῆς Καταλωνίας διευθύναντι, ὅστις κατέπλευσεν εἰς Γιβραλτάρην. Κατὰ τὰς λαμπρὰς

ἡμέρας Σεπτεμβρίου, ὅτε ἡ βασίλισσα Ἰσαβέλλα διέτριβεν ἐν Ἁγίῳ Σεβαστιανῷ καὶ διεπραγματεύετο πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γαλλίας ἐν Βιαρρίτσῃ περὶ μελλούσης συνεντεύξεως καὶ συμμαχίας, διεδόθη αἴφνης ὅτι ὁ ναύαρχος Τοπέτης ἐν τῷ λιμένι τῶν Γαδείρων ὕψωσε σημαίαν ἐπαναστάσεως καὶ ἡνωμένος μετὰ τῶν ἐξορίστων στρατηγῶν ἐξέδωκε προκήρυξιν, δι' ἧς οἱ Ἱσπανοὶ προσεκαλοῦντο ἵνα καταλύσωσι τὰς πρὸς ἀλλήλους διαφορὰς καὶ συμπράξωσι πρὸς πτῶσιν τῆς κυβερνήσεως. Γάδειρα, Σεβίλλα καὶ ἄλλαι πόλεις τάχιστα μετέσχον τῆς ἐπαναστάσεως καὶ συνέστησαν ἐπαναστατικοὺς συλλόγους. Ὁ Πρίμης ἔκλειε προκήρυξίν τινα αὐτοῦ διὰ τῶν λέξεων. « Ζήτω ἡ ἐλευθερία! Ζήτω ἡ κυβέρνησις τοῦ λαοῦ! » Ἐν ἄλλῃ κοινῇ προκηρύξει ἐδήλωσαν ὅτι ἡ καθολικὴ ψηφοφορία ἀνάγκη νὰ ᾖ τὸ θεμέλιον τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς παλιγγενεσίας. Ὁ κύβος τῆς ἐπαναστάσεως ἐρρίφθη, ἥτις τάχιστα διεδόθη ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἱσπανίαν. Οὐδεὶς δὲ πλέον ἀπέκρυπτεν ὅτι ἀγὼν μέγας προὔκειτο περὶ ἐξώσεως τῆς τῶν Βουρβώνων δυναστείας ἐν Ἱσπανίᾳ. Μάτην ἡ βασίλισσα ἀπέλυσε τὸ ὑπουργεῖον Γονζαλέζου Βράβου καὶ διώρισε πρωθυπουργὸν τὸν στρατηγὸν Κόγχαν τὸν μαρκήσιον δὲ λὰ Ἀβάννας. Ὁ κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν διορισθεὶς καὶ πεμφθεὶς στρατηγὸς Νοβαλίχης κατετροπώθη (28 Σεπτεμβρίου 1868) ἐν τῇ γεφύρᾳ τῆς Ἀλκολέας συνόρου τῆς Κορδύβης ὑπὸ Σερράνου καὶ ἐπληγώθη καὶ μετ' οὐ πολὺ ὁ νικητὴς ἐν θριάμβῳ εἰσήλασεν εἰς Μαδρίτην καὶ μετὰ Πρίμη, Τοπέτη καὶ Ὀλοζάγα συνέστησε πρόσκαιρον κυβέρνησιν, μέχρις οὗ ἡ διὰ καθολικῆς ψηφοφορίας συγκληθεῖσα συνέλευσις ἀποφασίσῃ τὸ μέλλον τῆς Ἱσπανίας πολίτευμα. Οἱ ἀρχηγοὶ τῆς προσκαίρου κυβερνήσεως ἤθελον τὴν μοναρχικὴν βασιλείαν· καὶ ἴσως ὁ Σερρᾶνος ὅ ποτε πάνυ εὐνοούμενος ὑπὸ τῆς βασιλίσσης ἤλπιζε νὰ ὑποσκελίσῃ τὸν παρ' αὐτῇ εὐνοούμενον Μαρφόρην ἢ τῷ υἱῷ αὐτῆς τῷ πρίγκιπι τῆς Ἀστουρίας νὰ ἐγχειρίσῃ τὴν βασιλείαν. Ἀμέσως δὲ ἡ Ἰσαβέλλα ἐπείσθη ὅτι ἦν τὸ τέλος τῆς βασιλείας αὐτῆς καὶ ὅτι πᾶσα ἐπὶ μακρὸν διατριβὴ ἐν Ἱσπανίᾳ ἠδύνατο νὰ προξενήσῃ αὐτῇ κίνδυνον. Ἐγκατέλιπε μετὰ τοῦ ἀσθενοῦς αὐτῆς συζύγου, τοῦ εὐνοουμένου Μαρφόρη, τοῦ πνευματικοῦ Κλαρέτου καὶ μετὰ πολυαρίθμου ἀκολουθίας τὸν Ἅγιον Σεβαστιανὸν καὶ διέβη (30 Σεπτεμβρίου 1868) εἰς Γαλλίαν. Ἐκδοῦσα δ' ἐν Πάλῳ διαμαρτυρίαν κατὰ τῆς μεταβολῆς ἐν Ἱσπανίᾳ καὶ ἐπιφυλασσομένη τὰ ἑαυτῆς δικαιώματα ἀπῆλθεν εἰς Παρισίους. Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῆς αὐλῆς ἐνεφανίσθησαν καὶ πάλιν αἱ παλαιαὶ φατρίαι. Ἐνῷ ἡ πρόσκαιρος κυβέρνησις ἠβούλετο μοναρχικὸν πολίτευμα καὶ καθάπερ ποτὲ οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Βέλγαι περιεζήτει βασιλέα, ἐν ταῖς νοτίαις ἐπαρχίαις

ηὐξάνοντο οἱ ὀπαδοὶ τῆς δημοκρατίας· πρὸς δὲ βορρᾶν ἐνεφανίσθησαν αὖθις οἱ Καρολισταὶ καὶ ἀνεκήρυττον βασιλέα τὸν ἀνεψιὸν τοῦ πρεσβυτέρου Δὸν Καρόλου ὡς Κάρολον Ζ'. Ἡ καρολιστικὴ ἐξέγερσις ὀλιγίστους ἔσχεν ὀπαδούς· διότι οἱ ἱερεῖς οἱ ἄλλοτε τὸν Δὸν Κάρολον ἐκεῖνον ὑποστηρίζοντες προσελκύοντες τοὺς χωρίτας ἐλάχιστον ἠδύναντο νῦν. Ηὐξάνοντο δὲ καταπληκτικῶς οἱ δημοκρατικοί, ὥστε ἡ κυβέρνησις ἠναγκάσθη διὰ τῆς βίας νὰ καταβάλῃ αὐτοὺς ἔν τε Γαδείροις καὶ Μαλάγᾳ. Ἐν δὲ Μαδρίτῃ ἡ κρατοῦσα φατρία ἐξηγέρθη (Νοεμβρίου 1868) κατὰ τῶν ἱερέων καὶ τῆς ἐκκλησίας· ἐνώπιον τῆς οἰκίας τοῦ ἀποστόλου τοῦ πάπα ἐκάη ἡ μετὰ τοῦ πάπα σύμβασις. Ὁ δὲ ὑπουργὸς τῆς δικαιοσύνης Ὀρτίζος κατέλυσε τὸ τάγμα τῶν Ἰησουϊτῶν καὶ ἄλλας θρησκευτικὰς ἑταιρείας καὶ ἔλαβε τὰ κτήματα εἰς χρῆσιν τῆς πολιτείας. Πλεῖστα μοναστήρια, ἅπερ συνέστησαν παρὰ τὸν νόμον, κατεστράφησαν ὑπὸ τοῦ ὄχλου. Ἠλευθερώθησαν τὰ σχολεῖα ἐκ τῶν χειρῶν τῶν κληρικῶν· ἐκηρύχθη ἀνεξιθρησκία· ἐν Μαδρίτῃ καὶ Βαρκελώνῃ ἐπετράπη καὶ ἡ τῶν Διαμαρτυρομένων λατρεία. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον αἱ νέαι βουλευτικαὶ ἐκλογαὶ (Ἰανουαρίου 1869) ἀπέβησαν ὑπὲρ τῶν μοναρχικῶν. Ἀλλὰ τίς ἔμελλε νἀναβῇ τὸν ἱσπανικὸν θρόνον; Οἱ τρεῖς ὑποψήφιοι Βουρβῶνες: ὁ πρίγκηψ Ἀλφόνσος τῆς Ἀστουρίας ὁ πρωτότοκος τῆς Ἰσαβέλλας, ὁ Δὸν Κάρολος ὁ ἐκλεκτὸς τῶν νομίμων βασιλικῶν καὶ ὁ δοὺξ Μοντπανσιῆρος ἐλάχιστον ἦσαν ἀγαπητοὶ παρὰ τῷ ἔθνει· ὁ δὲ βασιλεὺς τῆς Πορτογαλίας ἢ ὁ υἱὸς αὐτοῦ Δὸμ Φερδινάνδος οὐδεμίαν ἐπιθυμίαν εἶχον νἀναλάβωσι τὸ ἀκανθῶδες ἱσπανικὸν στέμμα καὶ ἑνώσωσιν ἔθνη ἐπὶ οὕτω μακρὸν χρόνον ἀποκεχωρισμένα. Ὡσαύτως ἐναυάγησαν καὶ αἱ πρὸς τὴν Ἰταλίαν διαπραγματεύσεις. Οὔτε ὁ Ἀμαδεὺς δοὺξ τῆς Ἀόστης ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ βασιλέως Βίκτωρος Ἐμμανουὴλ οὔτε ὁ Θωμᾶς τῆς Σαβοΐας ὁ δοὺξ τῆς Γενούης ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ ἠδύναντο νἀναβῶσι τὸν θρόνον τῆς Ἱσπανίας. Ἐν Γαλλίᾳ ἀγαπητὸν ἦν εἴ περ ὁ υἱὸς τῆς βασιλίσσης Ἰσαβέλλας ἐξελέγετο ὑπὸ τῆς βουλῆς διάδοχος τοῦ θρόνου τῆς Ἱσπανίας, ᾧ περ ἡ μήτηρ αὐτοῦ παρεχώρησε τὰ ἑαυτῆς δικαιώματα. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Καστελάρος ἐδήλωσεν ὅτι ἀποκλείονται πάντες οἱ Βουρβῶνες καὶ εἴ περ κατὰ πλειονοψηφίαν ἐξελέγοντο ὑπὸ τῆς βουλῆς, τοῦτο ἦν τεκμήριον ὅτι τὸ ἱσπανικὸν ἔθνος ἀπέκρουε πᾶσαν ὑποψηφιότητα τῶν Βουρβώνων. Ἀλλὰ καὶ ὁ δοὺξ Μοντπανσιῆρος ἀπεδοκιμάσθη ὑπὸ τοῦ ἱσπανικοῦ ἔθνους καὶ ἐξεδιώχθη ζημιωθεὶς καὶ χρηματικῶς, διότι αὐτὸς ἕνεκα προσωπικῶν λόγων εἶχεν ἐν μονομαχίᾳ τουφεκίσῃ (Μαρτίου 1870) τὸν εἰρημένον ἰνφάντην Ἔρρικον τὸν Βουρβῶνον. Τοιούτων δυσκολιῶν προκειμένων περὶ τὴν ἐκλογὴν βασι-

λέως ἐξηκολούθει ἡ δημοκρατία ἐν Ἱσπανίᾳ. Ἡ ἀνώμαλος αὕτη κατάστασις οὐδαμῶς μετεβλήθη καὶ ὅτε ἡ βουλὴ μετὰ πολλὰς θορυβώδεις συζητήσεις ἐψήφισε (1 Ἰουνίου 1869) νόμον, καθ' ὃν μετὰ τῆς γερουσίας καὶ τῆς βουλῆς βασιλεὺς κληρονομικὸς ἔμελλε νὰ κυβερνᾷ τὸ κράτος τηρῶν ἀπαραβάτως τὰ πολιτικὰ τοῦ ἔθνους δικαιώματα, τὰ τῆς θρησκείας καὶ τὰ τῆς κοινωνίας. Ὁ στρατάρχης Σερρᾶνος ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὑψηλότης» ἐξελέχθη εἰς τὸ ἀξίωμα τοῦτο, ὁ δὲ Πρίμης πρωθυπουργὸς καὶ ὁ στρατηγὸς Δούλκης διοικητὴς ἐν Κούβᾳ, ὅπως τὴν κατὰ τὴν ἐν Ἱσπανίᾳ ἐπανάστασιν ἐπαναστᾶσαν νῆσον αὖθις ὑποτάξῃ. Εἰ καὶ πολλαὶ ταραχαὶ καὶ θορυβώδεις δηλώσεις ἐγένοντο τῶν φατριῶν, οὐχ ἧττον καὶ μετὰ τὸν νόμον τοῦτον ἡ πλειονοψηφία ἐφαίνετο τῆς τε βουλῆς καὶ τοῦ ἔθνους ὅτι ἦν ὑπὲρ τῆς βασιλείας καὶ κατὰ τῆς δημοκρατίας· ἐφ' ᾧ καὶ νῦν μὲν ἔστρεφε τὰ ὄμματα πρὸς ἀλλοδαπούς, νῦν δὲ πρὸς τὸν Ἐσπαρτέρον ἢ τὸν Σερρᾶνον, ὅπως ἐκλέξωσιν ἕνα ἐξ αὐτῶν βασιλέα. Ἡ δ' ἐπανάστασις (19 Μαΐου 1879) ἐν Λισσαβῶνι τῶν ἀνακτόρων, καθ' ἣν ὁ ἐννεακαιδεκαέτης δοὺξ τῆς Σαλδάνας ἠνάγκασε τὸν βασιλέα Λουδοβίκον ἀντὶ τοῦ ὑπουργοῦ Λουλῆ αὐτὸν τοῦτον πρωθυπουργὸν νὰ ἐκλέξῃ, ἴσως εἶχεν ὡς σκοπὸν νὰ προλάβῃ τὴν ἄρνησιν τῆς αὐλῆς προκειμένου περὶ ἀποδοχῆς καὶ τοῦ στέμματος τῆς Ἱσπανίας, ὅπως οὕτω πληρωθῶσι καὶ αἱ διακαεῖς ἐπιθυμίαι τῆς ἑνώσεως συμπάσης τῆς Ἰβηρικῆς χερσονήσου. Πιθανώτατα ὅμως οὐ μόνον ὁ βασιλικὸς οἶκος τῆς Πορτογαλίας, ἀλλὰ καὶ ὁ πορτογαλικὸς λαὸς ἐλάχιστον ἠβούλοντο ἵνα ἑνωθῇ μετὰ τοῦ φιλοταράχου ἔθνους τῶν Ἱσπανῶν. Οὐχὶ σπανίως ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἐθνῶν γνῶμαι ὀρθόταται ναυαγοῦσιν ἐνώπιον τῶν προλήψεων, τῶν πλημμελῶν παραδόσεων καὶ τῶν ἀνοήτων ἀντιπαθειῶν. Οὕτω δὲ τὸ πολιτικὸν ζήτημα τῆς Ἱσπανίας διετέλει πάντοτε ἄλυτον, διότι οἱ μοναρχικοὶ οὐδαμῶς ὑπεχώρουν τοῖς δημοκρατικοῖς καὶ τἀνάπαλιν. Τὸ ζήτημα δὲ τοῦτο οὐ μόνον τὴν Ἱσπανίαν ἐταλάντευσεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον, ἀλλὰ καὶ ἀφορμὴ ἐγένετο τοῦ ὀλεθρίου πολέμου (1870) μεταξὺ Γερμανῶν καὶ Γάλλων, ὡς εἴρηται, προκειμένου περὶ ἐκλογῆς ἑνὸς Ὁεντσολλέρνου ὡς βασιλέως τῆς Ἱσπανίας. Ἀλλ' ὅμως καὶ ἐν τοῖς χρόνοις τούτοις τῆς μεσοβασιλείας ἐγένοντο καί τινες μετορρυθμίσεις ἄξιαι λόγου, οἷα ἡ περὶ τοῦ πολιτικοῦ γάμου, ὅστις τὸν κοινωνικὸν βίον τῶν Ἱσπανῶν μετέβαλεν ἐπὶ τὸ ἐλευθεριώτερον. Τέλος μετὰ πολλὰ δεινά, ὅτε τὰ νικηφόρα γερμανικὰ στρατεύματα ἦσαν πρὸ τῶν Παρισίων ἐλύθη καὶ τὸ περὶ τοῦ θρόνου τῆς Ἱσπανίας ζήτημα. Ὁ βασιλεὺς δῆλα δὴ Βίκτωρ Ἐμμανουὴλ συγκατένευσεν ἵνα ὁ δευτερότοκος υἱὸς αὐτοῦ Ἀμαδεὺς δοὺξ τῆς Ἀόστης ἀναβῇ τὸν θρόνον τῆς Ἱσπανίας.

§ 1651. **Ἀμαδεὺς ἢ Ἀμαδέος (1871-1873), παραίτησις αὐτοῦ.** Ἦν, ὡς εἰκός, δυσχερέστατον ἢ μᾶλλον ἀδύνατον ἵνα ὁ νέος βασιλεὺς ῥυθμίσῃ κράτος ἐκ παντοίων ἐπαναστάσεων καὶ τῆς κοινωνικῆς διαφθορᾶς παραλελυμένον. Ἑκάστη τῶν φατριῶν ἤλπιζεν ὅτι διὰ τῆς νέας βασιλείας θὰ ἐκαρποῦτο ἴδια ὠφελήματα καὶ θὰ ἐπληροῦντο πᾶσαι αἱ παράδοξοι αὐτῆς ἀπαιτήσεις. Οἱ δὲ ὀπαδοὶ τῆς πεπτωκυίας βασιλείας ὑπέβλεπον τὴν νέαν βασιλείαν, οἱ δὲ δημοκρατικοὶ ἐθεώρουν αὐτὴν ὡς κώλυμα τῶν σκοπῶν αὐτῶν, οὓς ἤλπιζον ὅτι θὰ ἐκαρποῦντο διὰ τῆς καταλύσεως τῆς βασιλείας. Ἑκάστη φατρία ἐφαντάζετο ὅτι ὁ νέος βασιλεὺς θὰ προσεκάλει τοὐλάχιστον τοὺς ὀπαδοὺς αὐτῆς εἰς τὴν ἐξουσίαν καὶ ἐν γένει πᾶσαι αἱ φατρίαι παράδοξα καὶ ἄθεσμα ἤλπιζον ἐκ τῆς νέας βασιλείας. Ἐπειδὴ δὲ αἱ ἀπαιτήσεις αὗται ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἠδύναντο νὰ πληρωθῶσιν, εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς νέας βασιλείας ἔμελλον νὰ παρεμβληθῶσι προσκόμματα· καὶ τοῦτο ἐγένετο. Ὁ βασιλεὺς προσεκάλεσεν εἰς τὴν ὑπουργίαν τοὺς τῆς ἑνώσεως ὀπαδοὺς τὸν Σαγάσταν καὶ τὸν Σερρᾶνον. Οἱ ἄγαν φιλελεύθεροι ὑπὸ τὸν Ζορίλλαν ἐξεμάνησαν καὶ ἀμελλητὶ ἤγειραν θόρυβον κατὰ τῆς νέας βασιλείας· συγχρόνως δὲ οἱ Καρολισταὶ παρεσκεύαζον ἐπαναστατικὰ κινήματα ἐν ταῖς βορειαις ἐπαρχίαις ὑποθαλπόμενα ὑπὸ τῶν φανατικῶν κληρικῶν. Ἐν αὐτῇ δὲ τῇ πρωτευούσῃ ἐνεφανίσθησαν συνωμοτικαὶ ἑταιρεῖαι, αἵτινες ἠπείλουν θάνατον τῷ τε βασιλεῖ καὶ τῇ συζύγῳ αὐτοῦ. Πρὸς δὲ τούτοις ἡ ἐφημεριδογραφία, ὅπως πρότερον ἐμαίνετο κατὰ τῆς πρώην βασιλείας οὕτω καὶ τάνῦν κατὰ τῆς νέας ἀποδοκιμαζομένης ὑπ' αὐτῶν ὡς ξένης. Ἀλλ' οὐδ' ὁ λαὸς αὐτὸς ἐφαίνετο θέλων τὴν νέαν βασιλείαν. Ἡ ῥᾳδιουργία δὲ ἡ οὕτως ὡς ἐπιστήμη ἐν τῇ αὐλῇ τῆς Ἱσπανίας ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἀνεπτυγμένη καθ' ἑκάστην συνετάρασσεν οὐχ ἧττον τὴν νέαν βασιλείαν. Καί, ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, ἡ νέα βασιλεία ὡμοίαζε πρὸς πλοῖον κλυδωνιζόμενον ἐν τρικυμιώδει θαλάσσῃ, ὅπερ ὅπως σωθῇ ἀναγκάζεται νὰ διακόψῃ τὸν πλοῦν αὐτοῦ καὶ ἀναπλεύσῃ, εἰ δυνατὸν σῶον, εἰς τὸν ἐξ οὗ ἀπέπλευσε λιμένα. Ὁ νεαρὸς βασιλεὺς ἠναγκάσθη μετὰ δύο καὶ ἡμίσεως περίπου ἐτῶν τρικυμιώδη βασιλείαν ἵνα παραιτηθῇ τὸν θρόνον τῆς Ἱσπανίας καὶ διὰ τῆς Λισσαβῶνος ἀποπλεύσῃ εἰς Ἰταλίαν. Ἡ πρᾶξις αὕτη τοῦ Ἀμαδέου οὔτ' ἔνδοξος οὔτ' ἄδοξος δύναται νὰ θεωρηθῇ· εἶνε ἔργον συνέσεως, ὅπερ πᾶς ὁ γινώσκων τὴν πολυτάραχον τῆς Ἱσπανίας πολιτείαν ὤφειλε νὰ πράξῃ. Εἴ περ ὁ Ἀμαδέος ἐγκατελίμπανε τὴν Ἱσπανίαν πρὶν ἢ δοκιμάσῃ τὸ φρόνημα τῶν Ἱσπανῶν, ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς δειλὸς ἢ καταφρονητής· ἀλλ' αὐτὸς κατὰ τὸν βραχὺν τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐν Ἱσπανίᾳ χρόνον ἐδοκίμασε πολλά. Ἐσπούδασε κατὰ πάντα τρόπον

νὰ συνδιαλλάξῃ τὰς φατρίας τῆς κινδυνευούσης πατρίδος χάριν· ἀλλ' ἀπέτυχεν· ἐπειράθη νὰ ἱδρύσῃ κυβέρνησιν μονομερῆ ἐκ μιᾶς φατρίας, εἶτα ἐκ πλειόνων, ἔπειτα προσέλαβε καὶ τοὺς ἄγαν φιλελευθέρους καὶ δημοκρατικούς· ἀλλ' ἠτύχησε τοῦ ἀγαθοῦ σκοποῦ, διότι οὔτε οἱ ἑνωτικοὶ Σαγάστας καὶ ὁ Σερρᾶνος ἠδυνήθησαν νὰ κατισχύσωσι τῶν ἄλλων οὔτε οἱ δημοκρατικοὶ Φιγουέρας καὶ Καστελᾶρος· ἀλλ' οὐδὲ μόνοι νὰ συνεργασθῶσιν. Ἀλλὰ πλὴν τῶν μαινομένων φατριῶν ἦσαν πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἐλλοχῶντες τὸν νεαρὸν βασιλέα οἱ *Ἀλφονσισταὶ* ἔν τε τῇ βουλῇ καὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ τῷ λαῷ ἐλλοχωμένῳ τὸ δὴ λεγόμενον τοιούτοις καὶ τηλικούτοις κακοῖς. Ἀλλ' οὐδ' ὁ στρατὸς ἦν πιστός· τοὐναντίον μάλιστα αὐτὸς ἔδιδε τὸ σύνθημα πάσης ταραχῆς ἢ ἐναύσματος ὑποκειμένου αὐτὸς ἐτίθει τὸ πῦρ καὶ ἀνῆπτε τὴν φλόγα. Πανταχόθεν ἄρα δεινῶν τῷ Ἀμαδέῳ γενομένων ἀπεσκυβάλισε τὸ ἱσπανικὸν στέμμα ὡς πλῆρες ἀκανθῶν καὶ τριβόλων καὶ ὄντως βασιλικώτατα προσενεχθεὶς καὶ οὕτως εἰπεῖν συντακτήριον λόγον κηρύξας ἐν τοῖς μεμολυσμένοις ἀνακτόροις τοῦ Φερδινάνδου Ζ' κατέλιπε ταῦτα οὐχὶ ἀδακρυτὶ εὐξάμενος τῇ Ἱσπανίᾳ τὰ βέλτιστα πάντων τῶν παρισταμένων ἐν συγκινήσει διατελούντων. Ὅσῳ ὁ Ἀμαδέος ἤρεμος ἦν πλήρη τὴν πεποίθησιν ἔχων ὅτι μάτην εἰλικρινῶς καὶ εὐσυνειδήτως εἰργάσθη ὅπως κατασβέσῃ τὴν πυρκαϊὰν τῶν παθῶν τῶν ἐπινεμομένων τὴν δυστυχῆ Ἱσπανίαν, τόσῳ αὕτη διέκειτο οἰκτρῶς παραλελυμένη, πεινῶσα, κεκμηκυῖα, κατεσπαραγμένη, παίγνιον τῆς τύχης καὶ ἔρμαιον παντὸς ἀγύρτου ἐν φόβῳ περὶ τοῦ παρόντος διατελοῦσα καὶ ἀβέβαιος περὶ τῶν μελλόντων νὰ συμβῶσιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΛΑ'.

ΜΙΚΡΑ ΒΕΛΤΙΩΣΙΣ

§ 1652. **Δημοκρατία, ἐξακολούθησις τῶν ταραχῶν, πτῶσις τῆς δημοκρατίας.** Μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ Ἀμαδέου ἡ πυρηναϊκὴ χερσόνησος ἦν ἐν οἵᾳ καταστάσει ἡ Γαλλία μετὰ τὸ Σεδάν. Αἱ βουλαὶ περιῆλθον εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ κηρύξωσι τὴν δημοκρατίαν καὶ δημοκρατικὸν ὑπουργεῖον διώρισαν ἐκ τῶν ἐπισημοτέρων ἀνδρῶν: *Καστελάρου* θιασώτου τῆς ἀμερικανικῆς δημοκρατίας, Φιγουέρα, Μαργάλλου καὶ Σαλμερῶνος ὀπαδῶν τῆς τοῦ Θιέρσου τῆς Γαλλίας. Διετάχθησαν δὲ καὶ ἐκλογαὶ πληρεξουσίων διὰ γενικῆς τοῦ

λαοῦ ψηφοφορίας πρὸς συγκρότησιν *συνελεύσεως*. Ἐξελέγη δὲ καὶ *ἐπιτροπεία* ἐκ βουλευτῶν συμπαρεδρεύουσα πάντοτε τῇ κυβερνήσει. Ἐγένετο λοιπὸν *διαρχία*, ἥτις ἐνεῖχεν ἐν ἑαυτῇ τὸ σπέρμα τῆς διχονοίας, ὅπερ τάχιστα ἐβλάστησε μέγα. Τὸ ὑπουργεῖον συνέκειτο ἐξ ἀνδρῶν ἄγαν δημοκρατικῶν θεωρητικῶν μέν, ἀπείρων δὲ νομιζόντων τὴν πολιτείαν ὡς θεώρημα λυόμενον ἁπλῶς κατὰ φιλοσοφικοὺς λόγους· ἡ δὲ τῆς βουλῆς ἐπιτροπεία ἐξ ἀνδρῶν ἐμπείρων καὶ πρακτικῶν, ἐν οἷς διέπρεπεν ὁ ἀρχιστράτηγος Σερρᾶνος. Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἡ διχοστασία προέβη τοσοῦτον, ὥστε ἑκατέρας τῶν φατριῶν οἱ ὀπαδοὶ ὁπλισθέντες ἐβουλεύοντο ἵνα βίᾳ ἐκδιώξωσι τοὺς τῶν ἀντιπάλων. Ἀλλ' ὁ ἐξ ἐθελοντῶν ὑπὸ τοῦ Φιγουέρα καταρτισθεὶς στρατὸς ἦν πολλῷ ὑπέρτερος τῶν τοῦ Σερράνου ὁπλοφόρων· ὥστε ἡ μὲν ἐπιτροπεία τῆς βουλῆς διελύθη (24 Ἀπριλίου 1873), ὁ δὲ Σερρᾶνος καὶ οἱ ἄλλοι συνεπίτροποι οἱ μὲν ἐδραπέτευσαν, οἱ δὲ ἀπεκρύβησαν. Ἀλλ' ὁ μείζων σάλος ἦν ἐν αὐτῇ τῇ συνελεύσει, ἐν ᾗ τὴν κρατοῦσαν ψῆφον εἶχον οἱ *δημοκρατικοί*, οἱ ἄγαν φιλελεύθεροι (ῥιζοσπάσται) καὶ οἱ *συμμαχικοὶ* ἢ ἑνωτικοί, καθ' ὅσον οἱ πλεῖστοι τῶν μετριοφρόνων ἀπέσχοντο τελέως τῶν ἐκλογῶν. Ἀλλὰ καὶ οἱ συγκροτοῦντες τὸ ὑπουργεῖον ἦσαν διάφοροι τὰ φρονήματα· ὁ φιλότιμος Σαλμερὼν περιδεὴς ἐγένετο ἰδὼν τὰ παράδοξα (1 Ἰουνίου 1873) ἐν συνελεύσει, μεθ' ἧς ὁ Καστελάρος καὶ οἱ ἄλλοι ἠβούλοντο νὰ καταστήσωσι πράγματα τὰ περὶ ἐλευθερίας, δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, τῆς αἰωνίας εἰρήνης καὶ τῆς εὐδαιμονίας τοῦ λαοῦ, ὅπως τοῦτο ἐδήλωσεν ὁ θερμουργὸς δημοκρατικὸς ἐν διακοινώσει εἰς τὸ ἐξωτερικόν.

Ἀλλ' ἀμέσως, ὅτε ἡ ἐθνοσυνέλευσις ἤρξατο νὰ ψηφίσῃ τὸ πολίτευμα, ἐνεφανίσθησαν αὖθις μεγάλαι διαφωνίαι· διότι ἡ μὲν συνέλευσις ἤθελε νὰ μεταβάλῃ τὸ μοναρχικὸν πολίτευμα εἰς δημοκρατικὸν κατὰ τὸ ἀμερικανικὸν ἑνωτικὸν σύστημα μετὰ τριωνκαίδεκα αὐτονόμων πολιτειῶν ἐχουσῶν ἰδίαν ἑκάστης βουλήν, πόλεις καὶ κοινότητας προνομίας πολλὰς ἐχούσας. Κατὰ τὴν διαρρύθμισιν ὅμως τῶν περὶ πολιτεύματος ἡ κυβέρνησις καὶ αἱ φατρίαι τῆς συνελεύσεως περιῆλθον εἰς ἔριδα· ἦν δ' ἐκείνη ἄνευ ὑποστηρίξεως, διότι μὴ διατάξασα νεοσυλλεξίαν καὶ συγκροτήσασα ἐθνοφυλακὴν ἔμεινεν ἄνευ στρατοῦ, καθ' ὅσον οἱ μὲν παλαιοὶ στρατιῶται ὀλίγον κατ' ὀλίγον κατέλιπον τὰς σημαίας, ἡ δ' ἐθνοφυλακὴ μετὰ τὸν πρῶτον ἐνθουσιασμὸν παρελύθη. Ταῦτα γινώσκοντες οἱ ἐχθρικῶς τῇ δημοκρατίᾳ διακείμενοι ἡτοιμάζοντο ἐκ παντὸς τρόπου νὰ καταλύσωσιν αὐτήν· ἐν τοῖς πρώτοις δ' ἦν ὁ ἐπίδοξος βασιλεὺς Δὸν Κάρολος, ὅστις ὑπὸ τὰ ὄμματα καὶ συναινέσει τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως παρασκευαζόμενος καὶ συλλέγων ἐθε-

λοντὰς ἡγούμενος πολλῶν στιφῶν ὡς Κάρολος Ζ' εἰσήλασεν εἰς τὰς βορείας ἐπαρχίας, προεκήρυξε τὰ τῆς ἀναρρήσεως αὐτοῦ καὶ προσεκάλεσε τοὺς Ἱσπανοὺς εἰς ὑπακοήν. Ἀμέσως δὲ συνηθροίσθησαν ἐν Ναβάρρᾳ, Ἀραγωνίᾳ, Καταλωνίᾳ καὶ Βισκαΐᾳ δωδεκακισχίλιοι ἄνδρες ὑπὸ ἰδίους ἀρχηγούς, τὸν Ἔλιον, Δορρεγαράϊον καὶ ὑπὸ φανατικὸν ἱερέα παπιστὴν τὸν Σάντα Κρούζιον. Αὖθις καὶ πάλιν οἱ Οὐάσκωνες, περὶ ὧν εἴρηται, ἐξηγριωμένοι ἐκ τοῦ ἐμφυλίου καὶ ἀτάκτου πολέμου ἐπὶ πολλὰς δεκαετηρίδας μαινομένου προθυμότατοι συνερρύησαν πανταχόθεν καὶ ἐτάχθησαν ὑπὸ τὰς σημαίας τῶν Καρολιστῶν. Οἱ Καρολισταὶ ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας χρήμασι καὶ ὅπλοις καὶ παντοίοις ἄλλοις τοῦ πολέμου ἐφοδίοις ἤγειραν πάλιν φοβερὸν ἐμφύλιον πόλεμον, ὅστις ἠτίμασε διὰ τῶν ἀνοσιουργημάτων τὸν πολιτισμὸν τῶν νεωτάτων χρόνων. Κατέστρεψε σιδηροδρόμους, γεφύρας, ἐνέπρησε κώμας καὶ χωρία, ὧν οἱ κάτοικοι ἠρνοῦντο τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Δὸν Καρόλου ὡς νομίμου βασιλέως τῆς Ἱσπανίας, ἔβαλλον κατὰ τῶν κτηνῶν αὐτῶν, κατέστρεφον τὰ κτήματα, ἐδενδροτόμουν τὴν χώραν, ἐδολοφόνουν, ἀπέκτεινον αἰχμαλώτους καὶ ἄλλα οἷα οἱ Βανδῆλοι καὶ Οὖννοι ἐποίουν. Ὁ Σαβάλλης ἄρδην κατέστρεψε τὴν Ῥιπόλλην καὶ τὴν Βέργαν ἐν Καταλωνίᾳ. Μηνὶ δ' Αὐγούστῳ (1873) ναῦται Ἱσπανοὶ συνέλαβον τὸ ἀγγλικὸν πλοῖον « Δηρχούνδην » κομίζον πολέμου ἐφόδια καὶ ὅπλα τοῖς Καρολισταῖς. Ἡ Ἀγγλία ἀπήτησεν ἵνα καὶ τὸ πλοῖον καὶ τὸ πλήρωμα ἀπολυθῶσι σῶα. Ἀλλὰ ταχὺν εὗρον οἱ Καρολισταὶ οὐ μικρὰν ἀντίσασιν. Τὸ πλεῖστον τοῦ λαοῦ τοῦ τέως διηρημένου, προκειμένου περὶ τοῦ ἰδίου πολιτεύματος, ἐφαίνετο ἤδη ἡνωμένον κατὰ τοῦ μισητοῦ Δὸν Καρόλου· ἰδίως τὰ νότια τῆς Ἱσπανίας τὰ μᾶλλον φιλελεύθερα συνηνώθησαν ὅπως παντὶ σθένει ἐκδιώξωσι τὸν κύριον ταραξίαν τῆς Ἱσπανίας. Ἐπὶ τούτοις ἠρείσατο καὶ ἡ κυβέρνησις. Νῦν εἴ περ ποτὲ ὁ λαὸς ἤθελε τὴν ἑνωτικὴν δημοκρατίαν, ἐξ ἧς ὁ ὄχλος μάλιστα ἤλπιζεν ἐντελῆ ἐλευθερίαν, ἰσότητα, ἀδελφότητα, κοινότητα καὶ διανομὴν τῶν κτημάτων, καί, ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, τὸν χρυσοῦν αἰῶνα. Τὰς ἐπιθυμίας ταύτας ὑποθάλπουσα ἡ κυβέρνησις ἐπεσπᾶτο πρὸς ἑαυτὴν τὸν λαὸν καὶ οὕτω κατέστη ἰσχυρά. Ἀλλ' ὁ ἀσύστατος ἱσπανικὸς ὄχλος τάχιστα κατάχρησιν ποιησάμενος τῆς ἐκ τοῦ δημιουργουμένου δημοκρατικοῦ πολιτεύματος ἐλευθερίας τὴν μὲν κυβέρνησιν ἀπεγύμνωσε πάσης δυνάμεως καὶ ἰσχύος, παρὰ δὲ τοῖς σωφρονοῦσι πολίταις κατέστησε μισητὸν τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα ὡς αἴτιον γενόμενον ὁμοίων ἐγκλημάτων οἷα κατηγόρουν τῶν Καρολιστῶν· καὶ δικαίως· διότι ὁ ὄχλος ἐλευθερίαν νομίζων τὴν πλήρωσιν πάσης ἐπιθυμίας ἀκωλύτως καὶ ἐλευθέρως παρεξετράπη εἰς μυρία ὅσα

ἀνοσιουργήματα. Καὶ δημοσιογράφοι δὲ ὑπεξέκαιον τὰ πάθη ταῦτα τοῦ λαοῦ, ὅπως δῆθεν καταπολεμῶσι τοὺς φανατικοὺς καὶ μοναρχικοὺς καὶ παπιστάς, μάλιστα ἡ *Διεθνὴς* ἐφημερὶς πρεσβεύουσα τὰς ἀρχὰς τῶν ἐρυθρῶν τῆς Γαλλίας διέδιδε τὰς γαλλικὰς ἐκείνας ἀκριτομυθίας. Ἡ δημοκρατία λοιπὸν τοῦ Καστελάρου καὶ τῶν ἄλλων δημοκρατικῶν ἀπέβη τοῖς Ἱσπανοῖς νέα φοβερὰ πληγή, ἐξ ἧς τὸ ἱσπανικὸν ἔθνος ἐνόσησε νόσον δεινήν, ἀνίατον, παράλυσιν πάντων τῶν μελῶν αὐτοῦ. Τὸ δὲ ὑπουργεῖον ἦν ἀνίσχυρον νὰ θεραπεύσῃ αὐτό. Ἡ Ἱσπανία τανῦν παρίστα φοβερὸν θέαμα· τὰ μὲν βόρεια αὐτῆς ἐδῄουν οἱ ὑπὲρ τῆς αὐταρχίας τοῦ Καρόλου ἀγωνιζόμενοι φανατικοί, τὰ δὲ νότια, ἰδίᾳ ἐν Σεβίλλᾳ, Γαδείροις, Γρανάδᾳ οἱ ἄγαν *δημοκρατικοί*, οἱ *ἐρυθροί*, οἱ *κοινοπολιτικοὶ* ψευδὲς ἀντίγραφον ὄντες τῆς ἐν Παρισίοις πρωτοτύπου εἰκόνος· ἐν δὲ Καταλωνίᾳ συνεπλέκοντο οὗτοι καὶ ἐκεῖνοι. Ἡ χώρα ἦν ἐν πλήρει παραλύσει καὶ οὐδεὶς ἐγίνωσκε τί τὸ πρακτέον. Ἡ κυβέρνησις ἀδυνατοῦσα νὰ πράξῃ τι μόνη πρὸς σωτηρίαν τῆς χώρας ἐζήτει συμμάχους ἐκ τῶν φατριῶν· ἀλλ' οὐδαμοῦ εὗρισκεν. Ὁ Σαλμερὼν ἀνέλαβε (Ἰουλίου 1873) τὴν πρωθυπουργίαν καὶ λαβὼν ἐπικουρίαν τινὰ ἐκ τοῦ ὀλίγου πιστοῦ μείναντος στρατοῦ καὶ ἄλλων τινῶν ἐκ τῶν μετριοφρόνων ἐπεβάλλετο νὰ ὑποστηρίξῃ τὴν μετρίαν δημοκρατίαν· τούτῳ συνετάχθη καὶ ὁ Σερρᾶνος, ὁ Τοπέτης καὶ ἄλλοι ἐξόριστοι ἐπανελθόντες, ἐν ᾧ σκληραὶ σκηναὶ ἐν ἄλλοις τόποις καὶ μάλιστα ἐν Ἀλκόῃ τῆς Οὐαλεντίας συνέβαινον, ἐν οἷς οἱ κοινοπολιτικοὶ ἐμαίνοντο· ὁμοίως καὶ ἐν Καρθαγένῃ, ἔνθα συνηθροίσθησαν πάντα τὰ πονηρὰ στοιχεῖα. Ἐν ταύτῃ ὠχυρώθησαν οἱ ἐπαναστάται ἔχοντες πᾶσαν παρασκευὴν καὶ ἀνθίσταντο γενναίως κατὰ τῶν πολιορκητικῶν στρατῶν τῆς κυβερνήσεως· ἐκεῖθεν δ' ἐξερχόμενοι διὰ μικρῶν πλοίων οἱ ἐπαναστάται συνετάρασσον νῦν μὲν ταύτην, νῦν δὲ ἄλλην ἐπαρχίαν. Δύο δὲ πλοῖα ἓν γερμανικὸν ὑπὸ τὸν πλοίαρχον Βέρνερον καὶ τὸ ἕτερον ἀγγλικὸν ἦλθον εἰς ἐπικουρίαν τῆς κυβερνήσεως ἵνα κωλύσωσι πάντα ἔκπλουν τῶν ἐπαναστατῶν. Τούτων οὕτως ἐχόντων ἀνέλαβεν (Σεπτεμβρίου 1873) ὁ Καστελάρος τὴν πρωθυπουργίαν καὶ λαβὼν παρὰ τῆς βουλῆς δικτατωρικὴν δύναμιν κατώρθωσε νὰ καταβάλῃ πολλαχοῦ τοὺς στασιώτας κοινοπολιτικοὺς καὶ τοὺς ὁμόφρονας αὐτῶν· ἀλλ' οὐχ ἧττον οἱ Καρολισταὶ ἐν τοῖς βορείοις καὶ οἱ στασιῶται ἐρυθροί, κοινοπολιτικοὶ καὶ λοιποὶ ἐχθροὶ τῆς πολιτείας ἐλυμαίνοντο τὴν χώραν. Διωρίσθη στρατηγὸς ὁ δημοκρατικὸς Μοριόνης, ὅστις μόλις ἠδύνατο νὰντιστῇ κατὰ τῶν προσελαυνόντων ἐχθρῶν τῆς πολιτείας. Ἀλλ' ὡσανεὶ μὴ ἤρκει ἡ ἐν Ἱσπανίᾳ ἐπανάστασις, ἠγέρθη καὶ ἑτέρα ἐν Κούβᾳ. Οἱ Κουβαῖοι δὲν ἐδέχοντο τὸν νόμον τῆς μητροπόλεως περὶ ἀπελευθερώσεως τῶν δού-

λων καὶ ἀπέστησαν αὐτῆς. Οὕτως ἐκινδύνευεν ἡ Ἱσπανία νἀπολέσῃ τὸν «μαργαρίτην τῶν Ἀντιλλῶν». Ἐπὶ τέλους ἠδυνήθη ἡ Ἱσπανία νἀπαλλαγῇ καὶ τῆς ἐν Κούβᾳ ἀποστασίας. Ἀλλὰ τὰ ἐν Ἱσπανίᾳ διετέλουν πάντοτε κυμαινόμενα· πᾶσαι αἱ φατρίαι ἐμαίνοντο. Τὸ ἔδαφος τῆς Ἱσπανίας ὡμοίαζε πάντοτε πρὸς τὴν ἀεικίνητον παρὰ τὴν ἀκτὴν ἄμμον τῆς θαλάσσης. Τέλος νέος τις στρατηγὸς Παβίας καλούμενος εἰσήλασε περὶ τὴν ἑσπέραν (3 Ἰανουαρίου 1874) εἰς τὴν βουλὴν καὶ ἐξεδίωξεν ἐκεῖθεν τοὺς βουλευτὰς παρὰ τὰς διαμαρτυρίας αὐτῶν ἐκ τῆς αἰθούσης τῶν συνεδριῶν, ἣν καὶ ἔκλεισεν αὐτός. Ὁ Παβίας τῇ ὑστεραίᾳ συνήθροισε πάντας τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν διαφόρων φατριῶν ἐν τῇ αὐτῇ αἰθούσῃ καὶ ἐδήλωσεν αὐτοῖς ὅτι αὐτὸς οὐδὲν ἴδιον συμφέρον ἐπιδιώκει, ἀλλ' ὅτι προσεκάλεσεν αὐτοὺς ἵνα ἱδρύσωσι νέαν κυβέρνησιν ἐξ ὅλων τῶν φατριῶν. Ὁ Καστελᾶρος, ὃν πάντες ἤθελον συνεργάτην ἐν τῇ μελλούσῃ νέᾳ κυβερνήσει, ἠρνήθη εἰπὼν ὅτι αὐτὸς διεμαρτύρετο σφοδρότατα κατὰ τῆς βαναύσου ταύτης προτάσεως, ἥτις ἀνῄρει πᾶσαν νόμιμον ἐνέργειαν. Συνέστη λοιπὸν νέον ὑπουργεῖον ὑπὸ τὸν Σαγάσταν ὡς πρωθυπουργόν, ὁ δὲ Σερρᾶνος ὡς ὁ ἐμπειρότερος διωρίσθη διοικητὴς παντὸς τοῦ στρατοῦ. Μετ' οὐ πολὺ (6 Ἰανουαρίου 1874) ἐκυριεύθη ἡ Καρθαγένη ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως· εἰρήνευσεν ἡ πρωτεύουσα Μαδρίτη· κατετροπώθησαν οἱ ἐπαναστάται Βαρκελώνης, Βαλλαδολίδου, Σαραγόσσης. Οὕτω δὲ μετ' ὀλίγον (25 Ἰανουαρίου 1874) ὁ πρωθυπουργὸς Σαγάστας ἐκήρυξεν εἰς τὰς δυνάμεις ὅτι ἐν Ἱσπανίᾳ ἐπικρατεῖ ἄκρα εἰρήνη· ὅτι αἱ ἐπαναστάσεις κατεβλήθησαν τελέως καὶ ὅτι οἱ νόμοι ἀνέλαβον τὸ αὐτῶν κῦρος. Ἀλλ' ἠδύνατό τις νὰ προΐδῃ ὅτι κυβέρνησις στηριζομένη ἐπὶ τῆς στρατιωτικῆς ἰσχύος ἐστερεῖτο παντὸς ἐθνικοῦ κύρους καὶ ὅτι μόνον πρόσκαιρος ἦν, καθ' ὅσον μάλιστα αὕτη συνεκροτεῖτο ἐξ ἀντιθέτων φατριῶν. Ἀλλ' ὅμως ἐπειδὴ τὸ ἔθνος ἦν κεκμηκός, ὑπέμεινε καὶ τὴν στρατιωτικὴν ταύτην αὐταρχίαν τῆς μικτῆς κυβερνήσεως.

Ἐπειδὴ δὲ ἀπάσας τὰς αὐτοῦ δυνάμεις καὶ τὴν προσοχὴν ἔστρεψεν ὁ Σερρᾶνος κατὰ τῶν Καρολιστῶν, πᾶσα φροντὶς περὶ τῆς κοινωνικῆς βελτιώσεως τῆς χώρας ἐτέθη ἐν δευτέρᾳ μοίρᾳ. Οἱ Καρολισταὶ τῇ βοηθείᾳ τῆς Γαλλίας καθίσαντο κραταιότεροι· ἡ γαλλικὴ πόλις Πάλος ἦν τὸ κύριον αὐτῶν στρατόπεδον· μάτην δὲ ἐπὶ τούτῳ ἡ ἱσπανικὴ κυβέρνησις διεμαρτύρετο κατὰ τῆς γαλλικῆς. Οἱ δὲ Καρολισταὶ ἀκμαιότεροι γενόμενοι προήλαυνον πρὸς νότον, τοῦ στρατηγοῦ Μοριόνου μὴ δυναμένου νὰ κόψῃ τὴν πορείαν αὐτῶν καὶ ἐγκαταλιμπάνοντος (Φεβρουαρίου καὶ Μαρτίου 1874) τὰς βορείους ἐπαρχίας. Ἀλλ' εἶτα μηνὶ Ἀπριλίῳ καὶ Μαΐῳ ἠδυνήθησαν οἱ δημοκρατικοὶ ὑπὸ τὸν ἀρχι-

στράτηγον Κούχαν καὶ τὸν στρατηγὸν Λασέρναν νὰ νικήσωσι μικράς τινας νίκας, ἐξ οὗ ἠδυνήθησαν ὁ Σερρᾶνος καὶ ὁ Τοπέτης εἰς τὴν Πορτογαλέτην καὶ τὸ περιμάχητον Βιλβᾶον νὰ εἰσέλθωσιν. Ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἐπὶ τέλους ἐπεσπάσατο τὴν προσοχὴν τῶν εὐρωπαϊκῶν κυβερνήσεων καὶ τῶν λαῶν. Αἱ μεγάλαι τῆς Εὐρώπης ἐφημερίδες ἔπεμψαν ἀποστόλους καὶ ἀνταποκριτὰς εἰς τὴν Ἰβηρικὴν Χερσόνησον, ἐν οἷς ἦν καί τις Πρῶσσος ἀξιωματικὸς Σμιδίτιος. Οὗτος συλληφθεὶς ὑπὸ τῶν Καρολιστῶν καίπερ ἄοπλος διαταγῇ τοῦ Δὸν Καρόλου ἐτουφεκίσθη (30 Ἰουνίου 1874) ἐν Βιλλατουέρτᾳ· αἰτία δὲ τοῦ θανάτου ἦν ὅτι αὐτὸς ἦν Διαμαρτυρόμενος! Ὁ Βίσμαρκ, ἵνα καταβάλῃ τοὺς Καρολιστάς, ἀνεγνώρισε τὴν κυβέρνησιν τοῦ Σερράνου, ὅπερ καὶ ἄλλαι δυνάμεις καὶ τέλος ἡ Γαλλία ἔπραξεν, ἥτις ἔκτοτε οὔτε ἀναφανδὸν ἐβοήθη τοῖς Καρολισταῖς ὅπως πρότερον οὔτε ἀφθόνως. Καὶ ὁ ἡγεμὼν τοῦ Μεκλεμβούργου ὁμοίως διεμαρτυρήθη καὶ ἠτήσατο ἱκανοποίησιν, διότι ὑπὸ Καρολιστῶν προσεβλήθη (11, 12 Δεκεμβρίου 1874) τὸ μικρὸν πολεμικὸν πλοῖον « Γουσταῦος ». Ἐνῷ ὅμως οἱ Καρολισταὶ ὀλίγον κατ' ὀλίγον καθίσταντο ἀδυνατώτεροι, οὐδ' ἡ δημοκρατικὴ κυβέρνησις ἐκραταιοῦτο. Ὁ λαὸς ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ ἔβλεπεν ὅτι διὰ μόνης τῆς βασιλείας ἠδύνατο νὰ σωθῇ. Ἐκρίθη ὡς ἀναγκαῖον νὰνακληθῇ αὖθις ἡ τῶν Βουρβώνων δυναστεία συντελοῦντος πιθανῶς καὶ τοῦ Σερράνου πρὸς τοῦτο.

§ 1653. **Ἀλφόνσος ΙΒ' (1874-).** Ἡ ἀποκατάστασις τῆς νομίμου βασιλείας ἐγένετο εὐχερῶς· ὁ στρατηγὸς Μαρτινέζος Κάμπος ὕψωσεν ἐν Μουρβιέδρῳ τῇ παλαιᾷ ἐνδόξῳ ἑλληνικῇ καὶ ῥωμαϊκῇ πόλει Σαγούντῳ τὴν σημαίαν τῆς βασιλείας καὶ ἀνεκήρυξε βασιλέα τὸν Ἀλφόνσον ΙΒ', ὅστις τότε διέτριβεν ἐν Παρισίοις παρὰ τῇ μητρὶ αὐτοῦ Ἰσαβέλλᾳ. Τὴν ἀνακήρυξιν ταύτην τοῦ στρατοῦ ἀπεδέξατο ἡ ἐπαρχία καὶ πόλις Οὐαλεντία· μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ ὁ στρατὸς ὑπὸ τὸν Ἰοβελλᾶρον καὶ ὁ ἐν Μαδρίτῃ ὑπὸ τὸν Πρίμον δὲ Ῥιβέραν. Οὕτω δ' ἔληξε τὸ 1874 διὰ στρατιωτικοῦ πραξικοπήματος καθάπερ καὶ ἤρξατο. Τὸ δὲ ὑπουργεῖον ἐξέδωκε διαμαρτύρησιν κατὰ τῶν Καρολιστῶν καὶ κατέθηκε τὴν ἀρχήν· συνέστη δὲ νέα κυβέρνησις ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Κανόβα τοῦ Καστίλλου καὶ ὅτε ὁ Σερρᾶνος ἀπήρχετο εἰς Παρισίους ὁ νεαρὸς βασιλεὺς ἀπεβιβάζετο εἰς Οὐαλεντίαν καὶ ἔπειτα εἰσῆλθεν εἰς Μαδρίτην ἐν θριάμβῳ καὶ εὐφημίαις τοῦ λαοῦ. Ἐντεῦθεν ἤρξατο νέα ἐποχὴ τῇ κατεσπαραγμένῃ Ἱσπανίᾳ. Τὴν θέσιν τῆς δημοκρατίας κατέλαβεν ἡ βασιλεία. Κατεπραΰνθησαν δὲ καὶ αἱ διάφοροι φατρίαι ἐπ' ἐλπίδι αἰσιωτέρου μέλλοντος, καθ' ὅσον ἑκάστη ἤλπιζεν ὅτι μᾶλλον ὑπὲρ τῶν ἀρχῶν αὐτῆς ἔμελλε κατὰ τὸ μᾶλλον

ἢ ἧττον νὰ κηρυχθῇ ὁ Ἀλφόνσος ΙΒ'. Ἐκ δὲ τῶν πρώτων πράξεων αὐτοῦ ἔδειξεν οὗτος, ὅτι, εἰ καὶ ὁ Καστελλάρος ἱκανὸν σπόρον δημοκρατικῶν φρονημάτων ἐνεφύτευσε ταῖς ψυχαῖς τῶν Ἱσπανῶν, οὐδόλως ἠσθάνετο συμπάθειάν τινα πρὸς τὴν δημοκρατίαν. Ἐδήλωσε δὲ διὰ πράξεων κυβερνητικῶν ὅτι ἡ ἐλευθερία τῆς θρησκείας οἵαν ἤθελον οἱ δημοκρατικοὶ οὐδαμῶς ἦν ἀσπαστὴ αὐτῷ τὸ παράπαν. Ὡσαύτως καὶ περὶ τοῦ γάμου ἀπεφασίσθη ἵνα ὁ πολιτικὸς γάμος ἐπιτρέπηται μόνον τοῖς ἄλλης θρησκείας οὐχὶ δὲ τοῖς «τῆς ἀληθοῦς». Εἴ περ δ' ὄντως διὰ τοιούτων ἀρχῶν ἠδύναντο οἱ Καρολισταὶ νὰ καταπολεμηθῶσι τοῖς πλείστοις ἦν ἀπίστευτον. Ἀλλ' ὅμως, ἐπειδὴ ὁ λαὸς εἶχε πολλὰ τὰ δεινὰ πάθη ἐκ τῶν Καρολιστῶν, ἐπεθύμει ἐκ παντὸς τρόπου τὴν καταστροφὴν αὐτῶν. Πρὸς καταπολέμησιν δ' αὐτῶν ἔστρεψε πᾶσαν τὴν προσοχὴν αὐτῆς ἡ τοῦ Ἀλφόνσου κυβέρνησις ἐπὶ τῷ σκοπῷ, ἵνα, ἐπειδὰν οἱ Καρολισταὶ καταβληθῶσιν, εἶτα ἀσχοληθῇ περὶ τὴν διαρρύθμισιν τῶν τῆς χώρας πραγμάτων· διότι, ἐφ' ὅσον ἐκεῖνοι ἦγον καὶ ἔφερον πάντα σχεδὸν τὰ πρὸς βορρᾶν τοῦ Ἴβηρος, ἦν ἀδύνατον νὰ εἰρηνεύσῃ ὁ τόπος, νὰ ἰσχύσῃ ὁ νόμος καὶ στερεωθῇ ἡ τάξις καὶ καταπραϋνθῶσι τὰ ἀενάως ἐν συγκινήσει διατελοῦντα ἐξημμένα τῶν Ἱσπανῶν πνεύματα ἐκ τῶν ἐπαναστατικῶν τρικυμιῶν τοσούτου χρόνου. Ἐπὶ ἓν λοιπὸν σχεδὸν ἔτος μέχρι τῆς καταστροφῆς τῆς τῶν Καρολιστῶν ἐπαναστάσεως ἠναγκάσθη ἡ χώρα νὰ διατελῇ καθάπερ καὶ πρότερον ἐν ταραχῇ καὶ συγχύσει, ἐν ᾗ αἱ φατρίαι διετέλουν ἐν ὀργασμῷ. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀγὼν ἦν περὶ τῶν ὅλων πάντες ἐνέτεινον τὰς ἑαυτῶν δυνάμεις εἰς ἐπιτυχίαν τοῦ οὗ ἐπεδίωκον σκοποῦ, ἐν οἷς καὶ ὁ πάπας, ὁ ἰσχυρότατος τοῦ Δὸν Καρόλου προστάτης. Ὅπως δὲ τὸν πάπαν ἧττον θερμὸν καταστήσωσιν ὑπὲρ ἐκείνου ὁ Ἀλφόνσος καὶ ἡ κυβέρνησις αὐτοῦ διέκειντο λίαν εὐμενῶς πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις αὐτοῦ. Τὸ χορήγημα, φέρ' εἰπεῖν, ὑπὲρ τῶν ἐπισκόπων καὶ τοῦ κλήρου ἐδεκαπλασιάσθη· αἱ πρωτεσταντικαὶ σχολαὶ αἱ πρότερον πᾶσαι ὅλως ἐλεύθεραι λειτουργοῦσαι, αἱ μὲν ἐκλείσθησαν, αἱ δὲ περιωρίσθησαν ὅσον ἀποβλέπει εἰς τὰ τῆς διδασκαλίας. Ἀλλ' οὐχ ἧττον καθηγηταὶ καὶ διδάσκαλοι ἀντικληρικοὶ ἢ ἐπαύθησαν ἢ ἐξεδιώχθησαν· ἡ δὲ διδασκαλία ἐτέθη ὑπὸ τὴν ἐπισταοίαν τῶν ἐπισκόπων. Ἐπὶ τέλους ἐκλείσθη ἡ περὶ ἧς τόσος λόγος ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἐγένετο σύμβασις μεταξὺ πάπα καὶ Ἱσπανίας. Ἀλλ' ὅμως δὲν ἠδύνατο ἡ κυβέρνησις νὰ ἐκτελέσῃ ὅσα ἠβούλετο ἐφ' ὅσον οἱ Καρολισταὶ δὲν κατεβάλλοντο. Οὐδαμῶς ὅμως προῦκειτο περὶ κληρικοῦ συστήματος κατὰ τοὺς παλαιοὺς περιορισμούς, διότι αἱ ἐπαναστάσεις καὶ αἱ ἄλλαι ἐν Ἱσπανίᾳ τῶν φατριῶν ταραχαί, αἱ τοσούτων καὶ τηλικούτων κακῶν πρόξενοι γενόμεναι συνέτεινον ἐν μέρει καὶ εἰς

τὴν καταστροφὴν πολλῶν πονηρῶν λειψάνων τοῦ μεσαιωνικοῦ βίου, ἅτινα ἐν τοῖς ἄλλοις πεπολιτισμένοις ἔθνεσιν εἶχον ἤδη ἀπὸ τῆς μεταρρυθμίσεως ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐξαλειφθῆ. Ἡ κυβέρνησις ἄρα τοῦ Ἀλφόνσου εἶχε τότε ἔδαφός τι, ἐν ᾧ ἠδύναντο σπαρεῖσαι νέαι ἰδέαι νὰ καρποφορήσωσι. Τοῦτο δ' ἐδείχθη ἀμέσως ἐν τῇ συναθροίσει τῶν πρώην γερουσιαστῶν, οἵτινες ἔμελλον νὰ σχεδιάσωσι τὸ μέλλον τοῦ κράτους πολίτευμα. Οὗτοι ἐν τοῖς πρώτοις ἔταξαν τὴν ἐλευθερίαν τῆς θρησκείας καὶ τῆς παιδείας. Μηνὶ δὲ Ἰουνίῳ 1874 ἐψηφίσθη καὶ ἐν ταῖς βουλαῖς καίπερ μετὰ πολλῶν συζητήσεων καὶ τὸ ἐνδέκατον ἄρθρον ἐν ᾧ ὡρίζετο ὅτι καὶ μὴ καθολικοὶ ἠδύναντο ἀπολαύωσι θρησκευτικῆς καὶ πολιτικῆς ἐλευθερίας, καίτοι ὁ πάπας ἀντέστη. Ἐδείχθη ὅμως μετ' οὐ πολὺ ὅτι τὸ ἄρθρον ἐψηφίσθη ὅπως μᾶλλον ἀπατηθῇ ἡ ἐλευθερόφρων Εὐρώπη ἢ ἐκτελεσθῇ ἐν τῇ Ἱσπανίᾳ. Ἀλλ' εἰ καὶ τὸ ἄρθρον ἐψηφίσθη, ὁ παπισμὸς ὅμως οὐδὲν ἧττον ὑπέστη τελείαν ἧτταν ἐν Ἱσπανίᾳ διὰ τῆς καταστροφῆς τῶν Καρολιστῶν. Οὗτοι κατ' ἀρχὰς ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ νεαροῦ βασιλέως κατετροπώθησαν ἐνώπιον τῆς Παμπελῶνος· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ (Φεβρουαρίου 1875) κατενικήθησαν οἱ περὶ τὸν βασιλέα παρὰ τὴν Λουκάρην· εἶτα δὲ ἡνωμένα τὰ στρατεύματα τῆς Καταλωνίας ὑπὸ τὸν Μαρτινέζον Κάμπον καὶ τὰ τοῦ κέντρου ὑπὸ τὸν Ἰσβελλᾶρον ἐνίκησαν πάλιν τοὺς Καρολιστάς. Κατατροπωθέντος δῆλα δὴ τοῦ στρατηγοῦ αὐτῶν Δορρεγαραίου ἐν πολλαῖς ἀψιμαχίαις καὶ μικραῖς μάχαις καὶ ἐκδιωχθέντος πέραν τοῦ Ἴβηρος, ἐκυριεύθη τὸ ἰσχυρὸν φρούριον Κανταβιέγα μετὰ 2,500 ἀνδρῶν· μετ' αὐτὸ δὲ καὶ ἄλλα φρούρια ἀναγκασθέντα παρεδόθησαν· ἡ Καταλωνία καὶ Οὐαλεντία ἀπηλλάγησαν τῶν ἐπαναστατῶν καὶ τέλος ὁ ἐχθρὸς περιεκλείσθη ἐν τοῖς τελευταίοις αὐτοῦ καταφυγίοις· τὰ δὲ φρούρια Σέον δὲ Οὐργέλη καὶ Βικτωρία ἠναγκάσθησαν νὰ συνομολογήσωσι συνθήκην. Μετὰ τοῦτο πλεῖστοι στρατηγοὶ καθείρχθησαν ὑπὸ τοῦ μηδεμίαν πίστιν πρὸς αὐτοὺς ἔχοντος ἐπιδόξου βασιλέως Καρόλου ὡς προδόται· ἄλλοι δέ, ἐν οἷς καὶ ὁ Καβρέρας, ἠνώθησαν μετὰ τῶν Ἀλφονσιστῶν. Οὕτω δὲ ὁ ἥρως τοῦ ἀτάκτου πολέμου μετὰ τόσας περιπετείας τῆς τύχης καὶ ἐξορίας ἠδυνήθη τοὐλάχιστον νὰ εὕρῃ τάφον ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ πατρίδι. Τὰ λείψανα τῶν Καρολιστῶν ἢ κατέφευγον εἰς τὰ κρησφύγετα τῶν ὀρέων ἢ κατετίθεσαν τὰ ὅπλα. Καὶ τὸ ἰσχυρὸν φρούριον Ἐστέλλα τῶν Καρολιστῶν ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Πρίμου δε Ῥιβέρα παρεδόθη ἄνευ ὅρων· διὰ δὲ τῆς πτώσεως αὐτοῦ ἔπεσε καὶ ἅπασα ἡ ἐν τῇ βορείῳ Ἱσπανίᾳ ἐπανάστασις. Τέλος καὶ αὐτὸς ὁ Δὸν Κάρολος διέβη (19 Ἰανουαρίου 1876 τὰ ὅρια τῆς Ἱσπανίας μετὰ τῶν ὀλίγων ὀπαδῶν αὐτοῦ, ὅπου

ἀφωπλίσθησαν ὑπὸ τῶν Γάλλων καὶ ἐτέθησαν ὑπὸ ἐπιτήρησιν· ὁ δὲ Δὸν Κάρολος ἀπέπλευσεν εἰς Ἀγγλίαν. Ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀλφόνσος, ὅστις ἀπὸ πολλῶν ἤδη μηνῶν ἦν ἀποκεχωρισμένος τοῦ στρατοῦ, κατέφυγεν εἰς Γραζίον ὑπὸ τῆς ἱσπανικῆς κυβερνήσεως καταδιωκόμενος ἐπὶ ἐγκλήμασιν ἐμπρησμοῦ, φόνων καὶ ἄλλων κακουργημάτων, ἔνθα ὑπὸ τῶν φοιτητῶν θορυβωδῶς κατεχλευάσθη. Τοιοῦτο τὸ τέλος τοῦ μακροῦ ὀλεθρίου ἐμφυλίου πολέμου τῶν Καρολιστῶν καὶ τῆς ἱσπανικῆς κυβερνήσεως μετὰ τετραετῆ πλήρη ἀνοσιουργημάτων καὶ καταστροφῆς τῆς χώρας πολυκύμαντον βίον. Τὰ δὲ τραύματα αὐτοῦ ἦσαν φοβερὰ καὶ μόλις μετὰ μακρὸν χρόνον δύνανται νὰ ἐπουλωθῶσιν. Τὰ οἰκονομικὰ τῆς χώρας ἐξηντλήθησαν τελέως· ἡ πίστις τῆς Ἱσπανίας ἐν τοῖς χρηματιστηρίοις ἦν ἐλαχίστη ἢ ἐξέλιπεν ἐντελῶς. Ὁ πόλεμος οὗτος κατέστησε τὴν ἵδρυσιν κυβερνήσεως σχεδὸν ἀδύνατον· τὰ μίση πρὸς ἀλλήλους τῶν πολιτῶν ὑπεξέκαυσεν εἰς τὸ μὴ περαιτέρω· ἔβλαψε δὲ κυρίως τὴν ἠθικὴν τῶν πολιτῶν, ὥστ' ὑπὸ μὲν τὴν φαινομένην εὐσέβειαν ὑπέκρυπτον τὴν ἐσχάτην ὑποκρισίαν, ὑπὸ δὲ τὴν ἐλευθεροφροσύνην πᾶσαν ἀσέβειαν εἰς πάντα θρησκευτικά τε καὶ πολιτικά· ἐξηγρίωσε τὴν ψυχὴν καὶ τὴν καρδίαν τῶν Ἱσπανῶν ὥστε καὶ τὰ βδελυρώτατα τῶν κακουργημάτων ἐνομίζοντο ὡς ὑπόδειγμα ἀφοβίας καὶ ἀνδρείας· περιήγαγεν εἰς ἐσχάτην σύγχυσιν τὸν πολιτικὸν τοῦ ἔθνους βίον, ὥστε πᾶσαι αἱ φατρίαι ἔχουσαι πλημμελεῖς γνώμας καὶ φρονήματα περὶ πολιτικῆς, ὡς γνώμονα πολιτικῆς ὑπελάμβανον τὰς ἑαυτῶν ψευδεῖς θεωρίας· καί, ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, ὁ ὀλέθριος ἐμφύλιος πόλεμος κατέστησε τὴν Ἱσπανίαν χώραν τοιαύτην, ὥστε πᾶς τις περὶ αὐτῆς ἠδύνατο νὰ λέγῃ ὅτι αὕτη εἶνε ἡ χώρα, ἐν ᾗ πᾶσα μὲν ἀρετὴ ἐλλείπει, πᾶσα δὲ κακία πλεονάζει· τὸ δὲ ἱσπανικὸν ἔθνος ὠμοίαζε ὁδοιπόρῳ τὰ μάλιστα τεταλαιπωρημένῳ ὡς κατὰ τὴν πορείαν αὐτοῦ πολλὰ τὰ δεινὰ παθόντι καὶ οὐδόλως δυναμένῳ νὰ προβῇ περαιτέρω. Ἡ Ἱσπανία εἶχεν ἀνάγκην ὅπως τὸ ἐξησθενηκὸς σῶμα λωφήσῃ τῶν συμφορῶν καὶ τῶν πόνων τοῦ πολυπαθοῦς βίου· ἠρέμησεν ἐξ ἀνάγκης. Ἡ δὲ βασιλεία, ἐφ' ὅσον ἠρέμει τὸ ἔθνος, ἐπὶ τοσοῦτον ἐκραταιοῦτο, ὥστε μετ' οὐ πολὺ καὶ αἱ πρώην δύο βασίλισσαι ἡ Μαρία Χριστῖνα καὶ ἡ Ἰσαβέλλα ἠδυνήθησαν νὰ ἐπανέλθωσιν ἐκ τῆς ἐξορίας εἰς τὴν Ἱσπανίαν, ἐν ᾗ τοσαῦτα ἔπραξαν καὶ ἔπαθον. Ὁ Ἀλφόνσος μετ' οὐ πολὺ (23 Ἰανουαρίου 1871) ἐμνηστεύσατο τὴν θυγατέρα τοῦ δουκὸς Μοντπανσιήρου Μαρίαν Μερκέδην τῆς Αὐρηλίας, ἐφ' ᾧ οἱ Μαδρίτιοι καὶ οἱ λοιποὶ Ἱσπανοὶ ἐπὶ ὀκταήμερον ἦγον θορυβωδῶς πανήγυριν, ἐν ᾗ καὶ ταυρομαχίαι ἐγένοντο καὶ τερπναὶ θαλίαι. Τῷ ἑπομένῳ μηνὶ (15 Φεβρουαρίου) ἀνεῴχθησαν αἱ βουλαί, εἰς ἃς διὰ τοῦ βασιλικοῦ λόγου ἠγγέλθη ὅτι καὶ ἡ τῆς

Κούβας ἐπανάστασις ἔληξεν, ἐφ' ᾧ νέα χαρᾶς ἐκδήλωσις παρὰ τῷ λαῷ. Ἀλλ' οὐδεμία χαρὰ λύπης ἀμέτοχος· μετ' οὐ πολὺ (26 Ἰουνίου) ἐτελεύτησεν ἡ νεαρὰ καὶ πολυθέλγητρος βασίλισσα, ἐφ' ᾧ εἰλικρινῆ λύπην ἐξεδήλωσεν ὁ λαὸς πανταχοῦ τῆς Ἱσπανίας. Ταύτῃ ἠκολούθησε μετ' οὐ πολὺ (Αὐγούστου 1878) καὶ ἡ πρώην βασίλισσα Μαρία Χριστῖνα, ἧς τὸν πολυκύμαντον βίον διὰ βραχέων διεξήλθομεν. Μετ' οὐ πολὺ (22 Ἀπριλίου 1879) δὲ πάλιν ἀπέθανεν ἐν Σεβίλλᾳ ἡ πριγκίπισσα Χριστῖνα τοῦ Μονπανσιήρου ἡ ἀδελφὴ τῆς βασιλίσσης καὶ μετ' οὐ πολὺ (5 Αὐγούστου) ἐν Ἐσκοριάζᾳ ἡ ἰνφαντῖνα Μαρία τοῦ Πιλάρου ἀδελφὴ τοῦ βασιλέως. Ὁ λαὸς ἐξεδήλωσεν εἰλικρινῶς τὴν λύπην αὐτοῦ ἐπὶ τῷ θανάτῳ τῶν συγγενῶν τούτων τοῦ βασιλέως, ὅστις καὶ τῶν παθημάτων τούτων ἕνεκα ἐπεσπάσατο τὴν συμπάθειαν τοῦ ἔθνους. Κατὰ τοσοῦτο δὲ μᾶλλον ὁ λαὸς καὶ ἰδίᾳ ὁ τῆς Μαδρίτης ἑώρτασε τὸν δεύτερον γάμον τοῦ Ἀλφόνσου μετὰ τῆς δουκίσσης Μαρίας Χριστίνας τῆς Αὐστριακῆς παντοίας τελετὰς καὶ εὐφώνους θαλίας καὶ ταυρομαχίας καὶ ἀψῖδας καὶ φωτοχυσίας τελέσας ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἀμνημονήσας καὶ τῶν πρὸ σμικροῦ συμβάντων τῇ βασιλείᾳ πολλῶν θανάτων καὶ τῶν μεγάλων καταστροφῶν ἃς ὑπέστη ἡ χώρα πρὸ πάντων ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Μουρκίᾳ ἐκ τῶν πολλῶν ὑετῶν καὶ τῶν φοβερῶν πλημμυρῶν. Ἀλλ' εἴ περ οἱ Ἱσπανοὶ ἠμνημόνησαν τῆς ἐκ τῶν θανάτων καὶ τῶν πλημμυρῶν καὶ ἐκ τῆς καταστροφῆς τῆς ἑαυτῶν χώρας λύπης, οὐδέποτε ὅμως ἠμνημόνησαν ἑαυτῶν καὶ τῶν ἕξεων αὐτῶν. Παρ' αὐτοῖς ἡ ἐπανάστασις, ἡ δολοφονία καὶ ἡ ἐν πᾶσι παρανομία κατέστησαν ὁ γνήσιος χαρακτήρ. Τὰς ἀρετὰς ἀπέβαλον οὗτοι, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὰς κακίας. Οἱ Καρολισταὶ ἔτι ἐνεφώλευον, οἱ συστασιῶται καὶ συνωμόται ἔτι ἐν κρυπτῷ ἐμηχανορράφουν καὶ οἱ δολοφόνοι ἔτι ἠκόνων τὸ δολοφόνον ὅπλον καὶ οἱ παντοῖοι πονηροὶ τὴν ψυχὴν ἐπὶ τὸ κακουργεῖν. Ἔν τισιν ἐπαρχίαις ἐγένοντο ἀπόπειραι Καρολιστῶν πρὸς ἐξέγερσιν νέας ἐπαναστάσεως, αἵτινες τάχιστα διὰ στρατιωτικῆς βίας κατεπολεμήθησαν, ὁ δὲ Ἰωάννης Ὀλίβας Μονκάσης ἡγούμενος στρατιωτῶν ἐπειράθη νὰ φονεύσῃ τὸν Ἀλφόνσον ἱππεύοντα πρὸς τὰ ἀνάκτορα ἐν Μαδρίτῃ πυροβολήσας αὐτὸν διὰ πιστολίου. Καταδικασθεὶς (25 Ὀκτωβρίου) εἰς θάνατον ἐκαρατομήθη (Ἰανουαρίου 1879). Τότε ἐτελεύτησε (9 Ἰανουαριου 1879) καὶ ὁ πολὺς Ἐσπαρτέρος ὁ δοὺξ τῆς Βικτωρίας ἄγων τὸ 87 ἔτος τῆς ἡλικίας. Ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὡς εἴρηται, μετέσχε πάντων σχεδὸν τῶν συμβάντων κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας τοῦ ταραχώδους βίου τοῦ ἱσπανικοῦ ἔθνους. Δραστήριος ὢν καὶ ἔμπειρος, εὐφυής, ἐπιτήδειος καὶ πίστιν παντὶ ἐμπνέων ἐν πᾶσιν ἠδυνήθη ὁ υἱὸς τοῦ χειρώνακτος τῆς Μάγχης νὰ ὑψωθῇ το-

σοῦτον ἐκ τῆς εὐτελοῦς αὐτοῦ καταγωγῆς καὶ καταστάσεως, ὥστε μικροῦ δεῖν, ὡς εἴδομεν, ἀνέβαινε τὸν θρόνον τῆς Ἱσπανίας. Μεγάλως δ' ὠφέλησε τῇ πατρίδι αὐτοῦ ὁ Ἐσπαρτέρος καὶ ἐν ἐσχάτοις κινδύνοις διέσωσε δείξας ἀρετὴν καὶ φιλοπατρίαν καὶ σύνεσιν οὐ τὴν τυχοῦσαν, δραστηριότητα ἐν δέοντι καὶ μετριότητα ἐν τῇ ἀκατασχέτῳ ὀργῇ ἄλλων ἐπιδιωκόντων τὸ ἑαυτὸν συμφέρον ἐπὶ βλάβῃ καὶ καταστροφῇ τῆς πατρίδος. Ὁ Ἐσπαρτέρος εἶνε εἷς τῶν πολλοῦ λόγου ἀξίων ἀνδρῶν τῆς ἐν τοῖς ἐσχάτοις χρόνοις λειψανδρούσης Ἱσπανίας.

Ὁ δὲ πρωθυπουργὸς Μαρτινέζος Κάμπος μετὰ τοὺς γάμους τοῦ βασιλέως ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ (7 Δεκεμβρίου 1879), διότι ἡ βουλὴ ἀπέρριψε τὰς περὶ τῶν ἀποικίων πραγμάτων μετὰ τὴν εἰρήνευσιν τῆς Κούβας προτάσεις αὐτοῦ, ὧν αἱ κυριώταται ἦσαν: κατάργησις τῆς δουλείας· μεταβολὴ τοῦ δασμολογίου ὑπὲρ τῆς νήσου καὶ περὶ συμμετοχῆς τῆς μητροπόλεως τοῦ χρέους αὐτῆς. Ὁ βασιλεὺς ἀποδεξάμενος τὴν παραίτησιν ἀνέθηκε τὴν συγκρότησιν ὑπουργείου τῷ πρώην πρωθυπουργῷ Κανόβᾳ τῷ Καστίλλῳ. Ἡ ἐκλογὴ ὅμως ἀπήρεσε τῷ λαῷ θεωρήσαντι αὐτὴν ὡς ἐπάνοδον εἰς τὴν αὐτὴν πολιτικὴν τὴν οὐ πρὸ πολλοῦ ἀποδοκιμασθεῖσαν. Τούτου δ' ἕνεκα ἠγέρθησαν αἱ συνήθεις τοῖς Ἱσπανοῖς ταραχαὶ ἐν Μαδρίτῃ καὶ πολλαχοῦ τῆς χώρας. Εἰς τοῦτο δὲ συνέτεινε πρὸ πάντων ὁ Καστελάρος, ὅστις οὐ πρὸ πολλοῦ εἶχεν ἐκδώσῃ δημοκρατικὴν προκήρυξιν, δι' ἧς ἀπῄτει ἐπανερχόμενος εἰς τὸ πολίτευμα τοῦ 1869 *ἐλευθερίαν τῆς θρησκείας, τῆς ἐφημεριδογραφίας, τῆς παιδείας, τῶν συλλόγων καὶ ἄλλων*. Ταῦτα ἠρέθιζον τὸν λαὸν κατὰ τοῦ Κανόβα. Ἀλλὰ καὶ ὁ τακτικὸς στρατὸς ὁ πάντων τῶν ἀτακτημάτων αἴτιος καὶ τῶν τοῦ λαοῦ στάσεων μέτοχος συνεταράσσετο· στρατηγοὶ παρῃτήθησαν τὰς αὐτῶν θέσεις, ἵνα δείξωσι τὴν κατὰ τοῦ Κανόβα δυσμένειαν καὶ τὴν πρὸς τὸν πρώην πρωθυπουργὸν Μαρτινέζον Κάμπον εὔνοιαν. Νέοι κίνδυνοι ἠπείλουν αὖθις τὴν Ἱσπανίαν τὴν χώραν τῶν ἐπαναστάσεων καὶ τῆς πολιτικῆς ἐξαχρειώσεως. Τὸ ἔγκλημα καὶ τὸ κακούργημα φοβερὸν πάλιν ἀνακύπτει. Ὅτε ὁ βασιλεύς τε καὶ ἡ βασίλισσα ἐπανήρχοντο ἐκ περιπάτου εἰς τὰνάκτορα ἐπὶ ἀνοικτῆς ἁμάξης, νέος τις Φραγκῖσκος Ὅτερος Γονζαλέζος ἐκ Γαλικίας ἐπυροβόλησεν αὐτοὺς διὰ δικάνου πιστολίου ἀπὸ δύο βημάτων ἀποστάσεως· ἀλλ' ἥμαρτε τοῦ σκοποῦ· οὐδέτερος τῶν βασιλέων ἔπαθέ τι. Καὶ ἐκ τούτου δῆλον ὅτι καίπερ πολλὰ παθόντες οἱ Ἱσπανοί, ἧττον ὅμως ἀπέβαλον τὰς πονηρὰς ἕξεις καὶ τὰς στρεβλὰς περὶ πολιτείας θεωρίας, ἐφ' ὅσον πάντες μικροί τε καὶ μεγάλοι φαντάζονται ὅτι εἶνε ἱκανοὶ νὰ συμβουλεύσωσι τὰ εἰκότα καὶ δέοντα τῇ πολιτείᾳ. Ὁμολογητέον ὅμως ὅτι κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν

πολλὰ ἐγένοντο ἐν Ἱσπανίᾳ καὶ μάλιστα τὰ τέως οἰκτρῶς ἔχοντα οἰκονομικὰ ἐρρυθμίσθησαν ἐπὶ τὰ βελτίω. Ἀλλ' ὅμως πολὺς χρόνος ἔτι ἀπαιτεῖται ὅπως αἱ πονηραὶ ἕξεις τοῦ λαοῦ, ἡ πολιτικὴ ἐξαχρείωσις, ἡ δεινὴ μισαλληλία καὶ ὁ αἰσχρὸς τῶν φατριῶν ἀνταγωνισμὸς ἐκλίπωσι· πρὸ δὲ πάντων καταπραϋνθῶσι τὰ φλογερὰ πάθη καὶ δεσπόσῃ ἔν τε τῷ βίῳ καὶ τῇ πολιτείᾳ ἡ *ἀταρακτοποιησία* ἐκείνη, ἧς πάντες μὲν οἱ μεσημβρινοὶ λαοὶ ἐπιδέονται πρὸς εὐημερίαν ἑαυτῶν καὶ τῆς πατρίδος, πρὸ πάντων δὲ μάλιστα οἱ λάτρεις τοῦ ἔρωτος Ἱσπανοί, ὑφ' οὗ, ὡς ἔοικεν, ἐν παντὶ ἔργῳ πυρούμενοι ἀείποτε διατελοῦσιν ἐν συγκινήσει καὶ ταραχῇ κοινωνικῇ τε καὶ πολιτικῇ.

ΔΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ" • ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878 •

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΝ

ΠΟΡΤΟΓΑΛΟΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΛΒ'.

ΠΑΡΑΚΜΗ

§ 1654. **Ἰωάννης Ϛ' (1816-1826).** Ἡ ἱστορία τῆς Πορτογαλίας πάντοτε σχεδὸν συνεδέετο τῇ τῆς Ἱσπανίας. Τούτου δ' ἕνεκα ὁ χαρακτὴρ τῶν Πορτογάλων ἐν τοῖς πλεῖστοις ὁμοιότατος τοῖς Ἱσπανοῖς. Καὶ τὰ παθήματα τῶν δύο χωρῶν σχεδὸν τὰ αὐτά· διαφέρουσι δὲ κατὰ τοῦτο ἀλλήλων, ὅτι ἡ μὲν Ἱσπανία ἡγεῖται, ἡ δὲ Πορτογαλία ἀκολουθεῖ ἐκείνῃ ἐν ταῖς μεταβολαῖς. Ἐν τοῖς ἐσχάτοις χρόνοις παρήκμασεν ἡ Πορτογαλία προσβληθεῖσα ὑπ' ἄλλων τ' ἐχθρῶν καὶ ὑπὸ τῶν Γάλλων οὕτω σκληρῶς, ὥστε ὁ βασιλικὸς οἶκος ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸ πάτριον ἔδαφος. Εἰσβαλόντος δῆλα δή, ὡς εἴρηται (τόμ. Δ' σελ. 112), τοῦ Γάλλου στρατηγοῦ Ἰουνότου εἰς Πορτογαλίαν, ὁ βασίλειος οἶκος ἀπῆρε (20 Νοεμβρίου 1807) σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις καὶ τῇ αὐλῇ καὶ μετὰ τῶν θησαυρῶν πάντων εἰς τὴν ἀποικίαν Βρασιλίαν. Διαμαρτυρία δὲ τοῦ διαδόχου Ἰωάννου Ϛ' ἐδημοσιεύθη, ἐν ᾗ σὺν τοῖς ἄλλοις ἐκηρύσσετο ὅτι, μὴ δυνηθεῖσα ἡ βασιλεία νὰ τηρήσῃ τὴν οὐδετερότητα, τοῦ λαοῦ καὶ ἑαυτῆς χάριν ἀπήρχετο μακρὰν τῆς μητροπόλεως Πορτογαλίας πρὸς τὴν θυγατέρα, τὴν ἀποικίαν Βρασιλίαν. Ἠκολούθησαν δὲ περὶ τὰς 15,000 πιστοὶ ὑπήκοοι τοῦ βασιλικοῦ οἴκου ἐπὶ πορτογαλικῶν ἢ ξένων πλοίων ὑφ' ἡγεμόνι τῷ Ἄγγλῳ Σίδνευ Σμιθίῳ. Τῇ ὑστεραίᾳ οἱ Γάλλοι κατέλαβον τὴν πρωτεύουσαν κακῶς ἔχοντες, πεινῶντες καὶ γυμνητεύοντες καὶ μόλις δυνάμενοι νὰ βαδίζωσιν· ἐξ οὗ δῆλον ὅτι, εἴ περ οἱ Πορτογάλοι εἶχον φιλοπατρίαν καὶ φιλοτιμίαν, οὐδόλως θὰ ἠδύναντο οἱ Γάλλοι οὕτως ἀμαχητὶ νὰ καταλάβωσι τὴν Πορτογαλίαν. Ὅτε δὲ (13 Δεκεμβρίου 1807) ἡ τρίχρους γαλλικὴ σημαία ὑψώθη ἐπὶ τῶν ἀνακτόρων καταβιβασθείσης τῆς πορτογαλικῆς, γνωστὴ δ' ἐγένετο καὶ ἡ ἀπόφασις ἐν Φονταινεβλῷ περὶ καταλύσεως τῆς ἐν Πορτογαλίᾳ βασιλείας, τότ' ἐκ βάθους οἱ Πορτογάλοι ψυχῆς ἀνεστέναζον καὶ ἡ καρδία αὐτῶν ἔπαλλεν ἐκ συγκινήσεως· τότε ἠσθάνθησαν τὴν αἰσχύνην 30,000 ἑνο-

πλοι πολῖται καὶ τεσσαρεσκαίδεκα χιλιάδες στρατοῦ, ὅτι ὀλίγοι οἰκτροὶ Γάλλοι κατελάμβανον τὴν πόλιν, αὐτοὶ δ' ἐθεῶντο ἐκπεπληγμένοι τὴν πτῶσιν τῆς πατρίδος. Οἱ Γάλλοι κατανοοῦντες ὅτι μετὰ τὴν πρώτην ἔκπληξιν ἔμελλον οἱ Πορτογάλοι νὰ παράσχωσιν αὐτοῖς πράγματα ἄλλα τῶν πορτογαλικῶν ταγμάτων ἀλλαχόσε διεσκόρπισαν, τὸ δὲ πολὺ συνεχώνευσαν τῷ γαλλικῷ στρατῷ. Μετ' οὐ πολὺ διάταγμα αὐτοκρατορικὸν ἐξεδόθη ἐκ Μεδιολάνου, δι' οὗ ἐρρύθμιζε μὲν τὰ τοῦ φόρου, ἐδήμευε δὲ τά τε βασιλικὰ κτήματα καὶ τὰ τῶν ἀποδημησάντων. Εἶτα (1 Φεβρουαρίου 1808) διὰ προκηρύξεως ἀπεγυμνοῦτο ὁ τῆς Βρασιλίας πρίγκηψ τῶν ἐπὶ τῆς Πορτογαλίας δικαιωμάτων ὡς ἐγκαταλιπὼν αὐτήν, ὅπερ ἐδήλου ὅτι ὁ Ναπολέων ἠβούλετο τὴν Πορτογαλίαν νὰ κυβερνᾷ διὰ διοικητοῦ ἐν ὀνόματι αὐτοῦ. Βαρυαλγεῖς οἱ Πορτογάλοι ὑπέκυπτον τῷ γαλλικῷ ἀετῷ ἀρχόμενοι ὑπὸ τοῦ Ἰουνότου, ὅστις ὠνομάσθη δοὺξ τῆς Ἀβραντίας. Ἀλλ' ὅτε ὑποκινήσει τῶν Ἄγγλων ἐξήφθη ἡ ἐπανάστασις ἐν Ἱσπανίᾳ, τότε καὶ οἱ Πορτογάλοι ἀνένηψαν ἐκ τοῦ ἄλγους καὶ ἐκδίκησιν πνέοντες ἡνώθησαν τοῖς τέως φίλοις τῶν Γάλλων Ἱσπανοῖς ἐπαναστατήσασιν. Ἡ θέσις τῶν Γάλλων ὁσημέραι ἀπέβαινεν οἰκτρά. Οἱ ἐν Γαλλίᾳ οὐδὲν ἠδύναντο περὶ τοῦ δουκὸς Ἰουνότου νὰ μάθωσιν· ἐμάνθανον δὲ ὅτι ἡ ἐπανάστασις διεδόθη ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον· ὅτι ἀγγλικὸς στόλος κομίζων στρατὸν κατέπλευσεν εἰς Μονθέγον, οὗ ἡγεῖτο νέος τις ἐξ Ἰνδιῶν ἐλθὼν στρατηγός, ἔνθα περιώνυμος ἐγένετο ἐπὶ ἀνδρείᾳ καὶ εὐσταθείᾳ Ἀρθοῦρος Οὐελλέσλεϋς, ὁ περίδοξος εἶτα καταστὰς Οὐελλιγκτών· ὅτι οἱ Γάλλοι ὀλίγας ἔτι θέσεις κατεῖχον· ὅτι ὁ στρατηγὸς Δελαβόρδης μάτην ἐπειράθη νἀποκόψῃ τὴν εἰς τὴν μεσόγαιαν πορείαν τῶν Ἄγγλων· ὅτι κατατροπωθεὶς ὑπὸ τῶν Ἄγγλων καὶ ἀποβαλὼν (15 Αὐγούστου 1808) περὶ τοὺς πεντακοσίους ἠναγκάσθη νὰ καταλίπῃ ἐλευθέραν τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν αὐτῶν ὄντων περὶ τὰς 18,000 προελασάντων μέχρι Βιμείρου καὶ ἐκεῖ ὠχυρώθη. Μάτην ἐπειράθη ὁ δοὺξ Ἰουνότος « νὰ ῥίψῃ εἰς τὴν θάλασσαν τοὺς Ἄγγλους » κατὰ τὴν διαταγὴν τοῦ Ναπολέοντος· ἐκινδύνευσε τὸν ἔσχατον κίνδυνον καὶ τέλος ἐγένετο (30 Αὐγούστου 1808) ἡ ἐν *Κίντρᾳ συνθήκη*, καθ' ἣν ἐπετράπη κατὰ μεγάλην ἐπιείκειαν τοῦ Ἄγγλου στρατηγοῦ Βυρράρδου τοῖς Γάλλοις ὁ διάπλους εἰς Ῥοσεφόρτην καὶ Λοριέντην μεθ' ὅλων τῶν ὅπλων καὶ τῶν ἀποσκευῶν, ἐφ' ᾧ καὶ μεγάλη ἀγανάκτησις ἠγέρθη κατὰ τοῦ Βυλλάρδου ἔν τε Ἀγγλίᾳ καὶ Ἱσπανίᾳ καὶ Πορτογαλίᾳ, διότι οἱ Γάλλοι περιῆλθον εἰς τοῦτο, ὥστε ἢ ὤφειλον νὰ παραδοθῶσιν ἢ ὑποστῶσι πανωλεθρίαν. Μάτην ἐπεχείρησε νὰ ὑποτάξῃ τὴν Πορτογαλίαν ὁ ὑπὸ Ναπολέοντος πεμφθεὶς ἀρχιστράτηγος Σούλ-

της, ὅστις ἀντὶ τοῦ εἰσβαλεῖν εἰς Λισσαβῶνα διέτριψεν ἐπὶ πολὺ (Ἀπρίλιον 1809) ἐν Ὀπόρτῳ, μέχρις οὗ διορισθεὶς ἀρχιστράτηγος τοῦ στρατοῦ τῶν Ἄγγλων ὁ Οὐελλιγκτὼν εἰσῆλθεν (25 Ἀπριλίου) εἰς Λισσαβῶνα καὶ ἐμπνεύσας θάρρος τοῖς Πορτογάλοις συνέτεινεν εἰς γενικὴν ἐξέγερσιν αὐτῶν κατὰ τῶν Γάλλων καὶ ἠνάγκασε τὸν γαλλικὸν στρατὸν ναναζεύξῃ (18 Μαΐου 1809) ἐκ Πορτογαλίας κακῶς ἔχων καὶ διὰ τῆς Γαλικίας νὰ τραπῇ εἰς Ζαμόραν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἀστόργαν ἀντὶ τοῦ ἑνωθῆναι μετὰ τοῦ Νέϋ ἔχοντος τροφὰς καὶ ἐνδύματα χάριν τῶν ἐνώπιον τῶν Ἄγγλων φευγόντων Γάλλων. Μάτην δὲ ὁ Ναπολέων διέταξε νὰ ἑνωθῇ ὁ Σούλτης μετὰ τοῦ Νέϋ καὶ Μορτιήρου καὶ οἱ τρεῖς εἰσβάλωσιν εἰς Πορτογαλίαν. Μάτην δὲ ὁ αὐτὸς πλήρης ὀργῆς διέταξε τὸν στρατηγὸν Μασσέναν νὰ προσβάλῃ τὸν Οὐελλιγκτῶνα ἡγούμενον 50,000 ἐστρατοπεδευμένων ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων τῆς Σιέρρας δὲ Ἀλκόβας. Οἱ Γάλλοι ὑπέστησαν δεινὴν ἧττα παρὰ τὸ *Βουσᾶκον* (27 Σεπτεμβρίου 1810) καὶ εἶτα παρὰ τὰς *Φουέντας δὲ Ὀννόρε* (3 καὶ 5 Μαΐου 1811) καὶ παρὰ τὴν Ἀλβουέραν (16 Μαΐου), μεθ' ἃ οἱ Γάλλοι κατησχυμμένοι καὶ τεταλαιπωρημένοι ὑπεχώρησαν· ὁ δὲ ἀρχιστράτηγος Μασσένας ἀφαιρεθεὶς τὴν ἀρχὴν ἐπανῆλθεν εἰς Γαλλίαν ἔνθα διέτριβε μισούμενος καὶ περιφρονούμενος. Οὕτω δ' ἐλευθερωθείσης τῆς Πορτογαλίας διὰ τοῦ περιδόξου Οὐελλιγκτῶνος, διὰ τῆς συνθήκης τοῦ συνεδρίου τῆς Βιέννης (Σεπτεμβρίου 1814—Ἰουνίου 1815) ἀποκατέστη πάλιν ἐν Πορτογαλίᾳ ὁ βασιλικὸς οἶκος τῆς Βραγαντίας. Ὁ βασιλεὺς ὅμως Ἰωάννης ϛ' διέτριψεν ἔτι ἐν τῇ εἰς αὐτοκρατορίαν κηρυχθείσῃ Βρασιλίᾳ καὶ ἐπέτρεψε τὴν διοίκησιν τῆς Πορτογαλίας τῷ Ἄγγλῳ στρατάρχῃ Βερεσφόρδῳ. Τοῦτο ὅμως δυσηρέστησε τῷ λαῷ θέλοντι τὴν αὐτοδιοίκησιν καὶ τὸν αὐτοῦ βασιλέα οὐχὶ ἐν τῇ ἀποικίᾳ, ἀλλ' ἐν τῇ μητροπόλει. Ἐμέμφοντο δὲ τῷ Ἰωάννῃ ὅτι κατέλιπε τὴν πατρίδα αὐτοβούλως διοικουμένην ὑπὸ ξένου αὐστηροῦ καὶ σκληροῦ λόρδου τοῦ Βερεσφόρδου· ὅτι τὰς μεγάλας θέσεις καὶ πρὸ πάντων τὰς στρατιωτικὰς κατεῖχον Ἄγγλοι περιφρονουμένων τῶν Πορτογάλων καὶ ὅτι οἱ Ἄγγλοι ἐκυβέρνων τὴν Πορτογαλίαν οὐχὶ ὡς χώραν προστατευομένην, ἀλλ' ὡς ὑποτεταγμένην αὐτοῖς. Οἱ Πορτογάλοι ἀναστραφέντες ἐν τούτῳ Ἄγγλοις, Γάλλοις καὶ τοῖς φιλελευθέροις τῶν Ἱσπανῶν ἐνεφορήθησαν πνεύματος φιλελευθέρου καὶ ἠπείλουν ὅτι, ἐὰν μὴ ὁ βασιλεὺς τιμήσῃ ἐπανελθὼν τὴν Πορτογαλίαν, ἐσκόπουν νὰ μεταβάλωσι καὶ πολίτευμα καθ' ὅσον μάλιστα εἶχον ἀνάγκην ἐσωτερικῆς βελτιώσεως καὶ ἐθνικῆς διαπλάσεως. Τὸ νεωτεροποιὸν τοῦτο πνεῦμα ὁσημέραι προήγετο ἐν Πορτογαλίᾳ καὶ φατρίαι μυστικαὶ συνιστῶντο τῇ ἐνεργείᾳ τῶν ἐξ Ἱσπανίας

Ἐλευθέρων τεκτόνων καὶ τῶν *Ἀνθρακέων* τῆς Ἰταλίας. Τὸ νεωτεροποιὸν τοῦτο πνεῦμα ἐξεδηλοῦτο καὶ δι' ἐφημερίδων καὶ συγγραμμάτων καὶ παντοίων ἄλλων τρόπων. Ὁ στρατὸς πρὸ πάντων ἐνεφορήθη τοιούτου πνεύματος, ὅςις προθυμότατα ἐδέχετο τὰς νεωτεροποιοὺς ἐνεργείας, ἅτε δὴ θλιβόμενος καὶ περιφρονούμενος ὑπὸ τῶν Ἄγγλων στρατιωτῶν. Καταλιπόντες δὲ πᾶσαν ἄλλην ἐργασίαν οἱ ὡς συνωμόται ἐργαζόμενοι οὗτοι πολῖται καὶ στρατιῶται ἐπεδίωκον ἔνθεν μὲν ἀμέσως τὴν ἐκδίωξιν τῶν Ἄγγλων, ἔνθεν δὲ τὴν ἵδρυσιν πολιτείας φιλελευθέρου καὶ ἐθνικῆς. Τούτων γνωςῶν γενομένων (25 Μαΐου 1817) τῷ λόρδῳ διοικητῇ ἐγένοντο συλλήψεις τῶν ὡς πρωταιτίων συνωμοσίας θεωρουμένων, ἐξ ὧν ὁ στρατηγὸς Γομέζης Φρείρης μεθ' ἑπτὰ ἄλλων κατεδικάσθη εἰς θάνατον τοῦ πλήθους συνευδοκοῦντος καθ' ὅσον παρέστησαν τοὺς συλληφθέντας ὡς πολεμίους τῇ θρησκείᾳ, διότι ἦσαν ἢ ἐλέγοντο Ἐλεύθεροι τέκτονες! Ἡ θανατικὴ ποινὴ ἐξετελέσθη (19 Ὀκτωβρίου 1817) ἐν τῇ πλατείᾳ τῆς Ἁγίας Ἄννης, ἀπαγχονισθέντων τῶν καταδίκων, τὰ πτώματα ἐκάησαν ὡς ἀσεβῶν κατὰ τὰ διδάγματα τοῦ παλαιοῦ *ἱεροδικείου*, ἡ δὲ κόνις ἐξηνεμώθη εἰς τὴν θάλασσαν! Ἐμβρόντητος ἐγένετο ἡ Λισσαβὼν ἐκ τοῦ φοβεροῦ θεάματος. Μετὰ τοῦτο αὐςηρότατοι νόμοι ἐξεδόθησαν (20 Μαρτίου 1818) κατὰ πάσης φιλελευθέρου ἐνεργείας τῶν συλλόγων, ἑταιρειῶν, ἐφημεριδογράφων, συγγραφέων καὶ κατὰ τῶν περὶ ἐλευθερίας ἔτι διαλεγομένων. Ἀλλ' ὁ διωγμὸς κατέστησε μὲν τοὺς φιλελευθέρους προσεκτικούς, παρώξυνεν ὅμως αὐτοὺς σφόδρα κατὰ τῆς ἀγγλικῆς δεσποτείας ἀγωνιζομένους ὑπὲρ τῶν ἑαυτῶν σκοπῶν. Οὐ πολὺ δὲ (Ἰανουαρίου 1808) μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Φρείρη καὶ τῶν ἄλλων τέσσαρες συνωμόται ὤμοσαν ἐπὶ τῆς εἰκόνος αὐτοῦ διὰ νέας συνωμοσίας νὰ ἐλευθερώσωσι τὴν πατρίδα. Ἡ συνωμοσία αὕτη περιελάμβανεν ἐπισήμους ἄνδρας ἐκ τῶν εὐγενῶν, τοῦ στρατοῦ, τῶν νομικῶν καὶ ἄλλων ἀγαθῶν τῆς κοινωνίας τάξεων. Οἱ Πορτογάλοι δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ ὑπομείνωσι τὴν οἰκτρὰν ταύτην κατάστασιν· ἐπεθύμουν μεταβολὴν ἐπ' ἐλπίδι βελτιώσεως· ἡ εἰκὼν τῆς πορτογαλικῆς κοινωνίας κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἦν σχεδὸν οἰκτρά, οἵα ἡ τῶν Ἱσπανῶν. Μισαλληλία ἕνεκα ἐξεγηγερμένων παθῶν, ἀπάτη ἕνεκα συμφερόντων ἰδίων, ἀδυναμία ἐνώπιον τῶν ξένων ἀρχόντων, παράλυσις τῶν κοινωνικῶν δεσμῶν, ἠθικὴ ἐξαχρείωσις ἕνεκα τῆς ἀναμίξεως προσέτι ἀλλοδαπῶν στρατῶν Ἄγγλων, Γάλλων καὶ τῶν Ἱσπανῶν καὶ ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν ἐντελὴς παρακμὴ ταῦτα πάντα ἠνάγκαζον οὐ μόνον τοὺς φιλοταράχους, ἀλλὰ καὶ αὐτοὺς τοὺς μετρίους καὶ συνετούς, ὅπως ἀπαιτῶσι μεταβολὴν τοῦ καθεστῶτος ἐπ' ἐλπίδι σωτηρίας τοῦ κλυδωνιζομένου σκάφους τῆς πολιτείας εἴτε βιαίως εἴτε εἰρηνικῶς. Ἀλλ'

αὕτη τελεῖται μόνον ἐν πολιτείᾳ ἠρεμούσῃ, ὅπερ τανῦν ἐν Πορτογαλίᾳ ἀδύνατον· ὑπελείπετο ἄρα ἡ βιαία· καὶ αὕτη ἐγένετο. Κατά τινα πορείαν τοῦ Ἄγγλου διοικητοῦ εἰς τὰ ἀνάκτορα τοῦ Ῥίου ἐπανάστασις ἐξερράγη (24 Αὐγούστου 1820) ἐν Ὀπόρτῳ ὑπὸ τὸν ταγματάρχην Σεπουλβέδαν· πρόσκαιρος κυβέρνησις ὑπὸ τὸν κόμιτα Ἀντώνιον Σιλβείραν ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως τὴν ἀρχὴν πᾶσαν ἀνέλαβε μέχρις οὗ αἱ συγκληθεῖσαι βουλαὶ μοναρχικὸν συνταγματικὸν πολίτευμα ψηφίσωσιν. Ἐκ τοῦ Ὀπόρτου μετεδόθη ἡ ἐπανάστασις καὶ εἰς ἄλλας πόλεις καὶ εἰς Λισσαβῶνα, ἐν ᾗ γενικὴ πρόσκαιρος κυβέρνησις ὑπὸ τὸν ἐπίσκοπον Φρείρην συνέστη (15 Σεπτεμβρίου 1820), ἥτις ἔπεμψε τὸν κραταιὸν Περείραν Φοριάζον μέλος πρώην ὄντα τῆς διαλυθείσης διοικήσεως εἰς Βρασιλίαν, ἵνα τῷ βασιλεῖ ἀγγείλῃ τὰ συμβαίνοντα. Ὁ δὲ Ἄγγλος διοικητὴς ὁ λόρδος Βερεσφόρδης ἀπέπλευσεν εἰς Λονδῖνον ὅπως ἐπικαλέσηται τὴν ἐπέμβασιν τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως. Ἀλλὰ τὸ ἀγγλικὸν ὑπουργεῖον ἐνόμισεν οὐχὶ συμφέρον νὰναλάβῃ τὸν ἀγῶνα ἐν Πορτογαλίᾳ καὶ περιπλακῇ ἐν τοῖς πράγμασιν αὐτῆς καθάπερ ἡ Γαλλία ἐν Ἱσπανίᾳ μετὰ τρία ἔτη ἐπὶ βλάβῃ ἑαυτῆς. Ἐν τῷ προσεχεῖ δ' ἔτει ἀρχομένῳ συνῆλθον αἱ βουλαὶ ἐν Λισσαβῶνι, ὅτε ἀφίκετο ἡ εἴδησις ὅτι ὁ Ἰωάννης Ϛ' ἔγνω ἵνα ἐγκαταλιπὼν τὸν υἱὸν αὐτοῦ Δὸν Πέτρον κυβερνήτην τοῦ βασιλείου τῆς Βρασιλίας αὐτὸς σὺν ἅπαντι τῷ οἴκῳ αὐτοῦ καὶ τῇ ἀκολουθίᾳ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πατρίδα. Ἡ ἐν Πορτογαλίᾳ καὶ Ἱσπανίᾳ ἐπανάστασις ἐξήγειρε πνεῦμα ἐπαναστατικὸν φιλελεύθερον καὶ ἐν Βρασιλίᾳ, οὗ εἰσηγητὴς ἐλέγετο ὁ Δὸν Πέτρος ὁ ἐναντίον ὢν τοῦ αὐτοῦ πατρὸς καὶ τοῦ ὑπουργοῦ αὐτοῦ Παλμέλλα. Ἐν ταῖς πόλεσι Βαΐᾳ, Φερναμπούκῳ καὶ Ῥίῳ ἀπῄτουν οἱ στασιῶται νέον πολίτευμα φιλελεύθερον. Ὁ βρασιλικὸς στρατὸς καὶ ὁ πορτογαλικὸς ἠνώθησαν (Φεβρουαρίου 1821) ὅπως ἐκβιάσωσι νέον πολίτευμα. Ὁ δὲ Ἰωάννης Ϛ' ἐξέδωκε προκήρυξιν ὅτι τὸ πολίτευμα, ὅπερ αἱ βουλαὶ τῆς Λισσαβῶνος ἔμελλον νὰ ψηφίσωσι, τὸ αὐτὸ ἔσται καὶ τοῖς Βρασιλίοις. Εἰ καὶ οὗτος ἐν τῷ μεταξὺ μεταβαλὼν γνώμην προέθετο νὰ διαμείνῃ ἐν Βρασιλίᾳ ὑπείκων συμβουλίῳ τινὶ ἰθαγενῶν συνελθόντων ἐν Ῥίῳ, ἐπὶ τέλους ὅμως ἀναγκασθεὶς (31 Ἀπριλίου 1821) ὑπὸ τοῦ υἱοῦ Δὸν Πέτρου καὶ τῶν ὀπαδῶν ἐκείνου ἀπέπλευσεν εἰς Λισσαβῶνα (3 Ἰουλίου 1821). Ὁ Ἰωάννης εὗρεν ἐν πολλοῖς διάφορον τὴν πάτριον γῆν· τοὺς κατοίκους μεταβεβλημένους ἐπὶ τὰ χείρω, τὰς βουλὰς ταραχώδεις ὁμοίας ταῖς ἱσπανικαῖς καὶ σὺν τοῖς ἄλλοις πνεῦμα πρὸ πάντων ἄγαν φιλελεύθερον, ὅπερ ἔπνεεν ἐν αὐτοῖς· τὸ μὲν δημοκρατικὸν φρόνημα ἐφαίνετο μᾶλλον δεσπόζον, τὸ δὲ βασιλικὸν καταβεβλημένον καὶ ἀνίσχυρον. Ὅπως ἐκεῖ ὁ Ῥιέγος ἦν τὸ

ἴνδαλμα τῆς ἀγάπης καὶ τοῦ θαυμασμοῦ τοῦ λαοῦ, οὕτως ἐν Πορτογαλίᾳ ὁ Σεπουλβέδας. Κατὰ δὲ τῶν δημοκρατικῶν ἦσαν οἱ κληρικοὶ καὶ οἱ συντηρητικοί, ὧν ἡγεῖτο ἡ βασίλισσα ἀδελφὴ τοῦ Φερδινάνδου τῆς Ἱσπανίας. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ἰωάννης ἀπεδοκίμαζε τά τε φρονήματα κληρικά τε καὶ πολιτικὰ καὶ τὸ ἰδιότροπον αὐτῆς, οὗ ἕνεκα καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀποκεχωρισμένοι ἐβίουν. Ὁ ἀγὼν προεμηνύετο μέγας τῶν φατριῶν, καθ' ὅσον καὶ σπέρματα συνωμοσίας κληρικοφρόνων ἀνεκαλύφθησαν συνευδοκούσης ἢ μᾶλλον συμπραττούσης τῆς βασιλίσσης (Μαΐου 1821), οἵτινες ἠβούλοντο νὰ δώσωσι τὴν ἐξουσίαν τῷ δευτεροτόκῳ υἱῷ τοῦ Ἰωάννου τῷ Δὸμ Μιγουέλῃ ὡς ἄλλῳ τινὶ Δὸν Καρόλῳ τῆς Ἱσπανίας. Ἀλλ' ὅμως ἐπατάχθη ἡ συνωμοσία ταχέως· ἡ βασίλισσα ἀπεκλείσθη ἐν τοῖς ἀνακτόροις Ῥαμαλάου ὑπὸ αὐστηρὰν ἐπιτήρησιν, ὁ δὲ Δὸμ Μιγουέλης ἠναγκάσθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς νὰ ὀμόσῃ (Σεπτεμβρίου 1821) εἰς τὸ πολίτευμα, ὅπερ εἰσήχθη καὶ εἰς Βρασιλίαν.

§ 1655. **Ἀνεξαρτησία Βρασιλίας.** Ἐν δὲ Βρασιλίᾳ τὰ πολιτικὰ πράγματα μετεβλήθησαν τελέως μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ βασιλέως Ἰωάννου. Ἠγέρθη μέγας ἐνθουσιασμὸς ὑπὲρ ἀποχωρισμοῦ τῆς θυγατρὸς ἐκ τῆς μητρός· ὁ δὲ Δὸμ Πέτρος συνετάχθη τοῖς ἀποχωρισταῖς. Ἐν δὲ Πορτογαλίᾳ αἱ βουλαὶ ἀπεκήρυξαν τὸ αἴτημα τῶν Βρασιλίων ὡς ἐπαναστατικόν, τῷ δὲ Δὸμ Πέτρῳ ἠπείλησαν καθαίρεσιν ἐκ τοῦ Βρασιλικοῦ θρόνου, ἐὰν μὴ ἀποτάξηται τοῖς Βρασιλίοις νεωτεροποιοῖς. Ἡ ἀπειλὴ ἐπέσπευσε (Φεβρουαρίου 1822) τὸν χωρισμόν. Τὰ πορτογαλικὰ στρατεύματα τὰ ἐν Βρασιλίᾳ τῶν νοτίων ἐπαρχιῶν ἀνεγνώρισαν τὸν Δὸν Πέτρον, ὅστις κατ' ἐπιθυμίαν τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου τοῦ Ῥίου ἀνέλαβε (13 Μαΐου 1823) τὸν τίτλον « συνταγματικοῦ ὑπερμάχου τῆς Βρασιλίας ». Μετὰ τοῦτο συνῆλθε ταχέως *συντακτικὴ καὶ νομοθετικὴ συνέλευσις*, ἥτις ἀνεκήρυξε (13 Αὐγούστου) τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὸν παντελῆ χωρισμὸν τῆς Βρασιλίας ἀπὸ τῆς μητρὸς Πορτογαλίας, τὸν δὲ Δὸμ Πέτρον συγκατατεθέντα τοῖς ἐψηφισμένοις ἀνεκήρυξαν (12 Ὀκτωβρίου) *συνταγματικὸν αὐτοκράτορα τῆς Βρασιλίας*. Ἡ Βαΐα καὶ αἱ βόρειαι ἐπαρχίαι φθονοῦσαι τὴν ὑπεροχὴν τῶν νοτίων ἐπαρχιῶν ἠρνοῦντο ἐπί τινα χρόνον νὰ συνταχθῶσιν αὐτοῖς ἐπὶ τέλους ὅμως ὑπετάγησαν ὑπὸ τοῦ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς Βρασιλίας διατελοῦντος Ἄγγλου ναυάρχου λόρδου Κοχράνη. Οὕτω δὲ συνετελέσθη (27 Ἰουλίου 1823) ἡ πλήρης ἀνεξαρτησία τῆς Βρασιλίας.

Ἀγῶνες παπιστῶν καὶ ἀπολυτοφρόνων ὑπὸ τὴν βασίλισσαν καὶ τὸν Δὸμ Μιγουέλην κατὰ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου. Τὰ τῆς Βρασιλίας ταχέως ἐρρυθμίσθησαν· ἀλλὰ τὰ τῆς Πορτογαλίας ὀσημέραι

προέβαινον ἐπὶ τὰ χείρω. Καὶ ἐν αὐτῇ ἡ οἰκτρὰ εἰκὼν τῆς Ἱσπανίας ὑπεφαίνετο. Οἱ Ἀποστολικοὶ ἐκείνης ἐνεφανίσθησαν καὶ ἐν ταύτῃ ὑπὸ τὴν βασίλισσαν, ἥτις, καίπερ ἐπιτηρουμένη, οὐδὲν ἧττον ἀνῆπτε τὴν φλόγα θερμῆς ἀντιπράξεως κατὰ τῶν φιλελευθέρων. Ἐθελονταὶ δ' ἐξ Ἱσπανίας ἐπλήρουν τὰς τάξεις τῶν κληρικοφρόνων, τῶν ἀπολυτοφρόνων καὶ τῶν Ἀποστολικῶν κατὰ τῶν στρατιῶν τῆς κυβερνήσεως καὶ κατὰ τῶν Ἐλευθέρων τεκτόνων. Ὅ τι ὁ Δὸν Κάρολος, ὡς εἴρηται, ἐν Ἱσπανίᾳ τοῦτο ἡ βασίλισσα ἐν Πορτογαλίᾳ. Μεταξὺ δὲ τῶν φατριῶν τούτων ἔκειτο ἡ τῶν μετριοφρόνων ὑπὸ τὸν κόμιτα Παλμέλλαν, τὸν μαρκήσιον Λουλῆν, τὸν στρατηγὸν Παμπλώναν, οἵτινες ἠβούλοντο μεσαῖόν τι πολίτευμα, ἤγουν μοναρχικὸν μετὰ βουλῆς περιωρισμένων δικαιωμάτων. Τὰ ἐν Ἱσπανίᾳ ἀπεικονίζονται, ὡς εἴρηται, καὶ ἐν Πορτογαλίᾳ, ἀλλὰ γοργότερον προβαίνουσιν εἰς λύσιν. Ὅτε αἱ ἐν Σεβίλλᾳ βουλαὶ μετὰ τοῦ Φερδινάνδου εἰς Γάδειρα ἀπεχώρησαν, ἐξεστράτευσεν ὁ Ἰωάννης Ϛ' ἡγούμενος στρατοῦ θέλοντος τὴν ἀπόλυτον μοναρχίαν κατὰ τῆς Βιλλαφράγκας (31 Μαΐου 1823). Μικρὸν δέ τι πρότερον ἡ βουλὴ ὤμοσε νὰγωνισθῇ τὸν ἔσχατον κίνδυνον ὑπὲρ τοῦ πολιτεύματος μέχρι θανάτου. Νῦν δὲ ἔσπευσε νὰ δηλώσῃ (2 Ἰουνίου 1823) τὴν ταχεῖαν αὐτῆς διάλυσιν. Τούτων οὕτω γενομένων, ὁ βασιλεὺς ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πρωτεύουσαν ὑπὸ τὰς εὐφημίας τοῦ λαοῦ. Αὐτὸς ἀποτραπεὶς ἅπαξ τῆς ὁδοῦ τῶν φιλελευθέρων ὁσημέραι ἐτρέπετο ἐπὶ τὴν σκολιὰν τῶν ἀπολυτοφρόνων, καίτοι πρότερον συνεσκέπτετο μὲν μετὰ τοῦ Παλμέλλα περὶ συνταγματικοῦ πολιτεύματος καταπολεμῶν τοὺς *ἀπολυτόφρονας*, ἐσκόπει δὲ νὰ κηρύξῃ ἀμνηστίαν καὶ εὐαρεστήσῃ ἐν γένει τοῖς μετρίοις καὶ φιλελευθέροις. Ταῦτα πάντα ἀπεδείχθησαν φροῦδα, διότι ὁ βασιλεὺς παρεπείσθη ὑπὸ τῆς ἀποστολικῆς φατρίας, τῆς βασιλίσσης καὶ τοῦ πρίγκιπος Μιγουέλη ἵνα μεταβάλῃ ὅλως γνώμην εἰς τὸ ἀντίθετον. Οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἀπολυτοφρόνων κατέλαβον τὰς ὑψηλὰς θέσεις. Πεσόντων δὲ τῶν Γαδείρων πάντες οἱ *Ἐλεύθεροι τέκτονες* κατεδιώχθησαν δεινῶς, καθάπερ πάντοτ' ἐν πάσῃ μεταβολῇ ἐγίνετο. Ἡ ἐκδικητικὴ δὲ βασίλισσα, ἥτις κατὰ τὸ φαινόμενον συνεφώνει τῷ βασιλεῖ, καὶ ὁ ἐμπαθὴς φανατικὸς πρίγκηψ νέος ἄνευ ἀρετῆς καὶ παιδείας, ὠμὸς καὶ δεισιδαίμων ὥσπερ οἱ χυδαιότατοι τοῦ ὄχλου κατέλαβον τὴν ἐξουσίαν καὶ πάσῃ μηχανῇ ἐπειρῶντο ἵνα τοὺς ἀντιθέτους, φιλελευθέρους καὶ Ἐλευθέρους τέκτονας καταθλίβωσι, τοὐναντίον δὲ προβιβάζωσι τὴν αὐταρχίαν καὶ τοὺς παπιστάς. Κατὰ ταῦτα καθάπερ ἐν Ἱσπανίᾳ πρὸς τὸν Δὸν Κάρολον, οὕτως ἐν Πορτογαλίᾳ πρὸς τὸν Δὸμ Μιγουέλην ἀπέβλεπον ὡς εἰς σωτῆρα τοῦ κλήρου καὶ τοῦ παπισμοῦ οἱ ὀπαδοὶ αὐτῶν· ὁ δὲ βα-

σιλεύς, ἅτε δὴ κατεπτοημένων τῶν φιλελευθέρων καὶ ἀδυνάτων, κατεφρονεῖτο ὑπ' αὐτῶν. Ὁ δὲ Λουλῆς ὁ πιστὸς τοῦ βασιλέως φίλος ἐφονεύθη (29 Φεβρουαρίου 1824) κατὰ τὰς ἀπόκρεως (καρναβάλια) ἐν Σαιλβατιέρρᾳ, ὅπου ὁ βασιλεὺς σὺν τῇ αὐτοῦ ἀκολουθίᾳ εἶχε μεταβῆ. Πολὺς λόγος ἐγένετο περὶ συνωμοσίας συσκευαζομένης (Ἀπρίλιον καὶ Μάϊον) τῶν κληρικοφρόνων καὶ ἀπολυτοφρόνων κατὰ τῶν φιλελευθέρων καὶ περὶ πραξικοπήματος παρεσκευασμένου, δι' οὗ ὁ μὲν βασιλεὺς προὔκειτο νὰ πομακρυνθῇ τῆς ἐξουσίας, ἀναλάβῃ δὲ ὁ πρίγκηψ ὑπὸ τὴν ἐπιτροπείαν τῆς βασιλίσσης τὴν ἐξουσίαν· ἐγένοντο δὲ καὶ συλλήψεις τινῶν προεξεχόντων ἀνδρῶν. Ἀλλ' ἐματαιώθησαν τὰ τεκταινόμενα διὰ τῆς κραταιᾶς παρεμβάσεως τῆς Ἀγγλίας καὶ τῶν παραχάσεων τῆς Γαλλίας· οἱ δὲ συλληφθέντες (ἀπὸ τῆς 30 Ἀπριλίου καὶ ἐντεῦθεν) ἀποκομισθέντες εἰς πλοῖον ἀγγλικὸν ἠλευθερώθησαν (9 Μαΐου) τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου· ὁ δὲ Δὸμ Μιγουέλης ὤφειλε νὰ ὑπακούσῃ τῷ πατρὶ αὐτοῦ βασιλεῖ. Εἶτα δ' ἐπετράπη αὐτῷ νὰ πέλθῃ εἰς Βίενναν, ἔνθα καὶ διέτριβε περιστοιχιζόμενος ὑπὸ παπιστῶν καὶ ἀπολυτοφρόνων ὀπαδῶν. Ὁ εὐμετάβλητος λαὸς ὑπετάγη αὖθις τῷ ἀναλαβόντι βασιλεῖ χαίρων· ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἡ βασίλισσα λαμβάνουσα χρήματα ἐκ τῶν ἐν Ἱσπανίᾳ ὁμοφρόνων καὶ τοῦ πάπα ἠδύνατο νὰ διαφθείρῃ πολλοὺς καὶ συντηρῇ φατρίαν ἀκμαίαν κατὰ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν φιλελευθέρων ἐμπνέουσα φόβον καὶ τρόμον περὶ ταχείας ἀναστάσεως τῶν αὐτῆς ὀπαδῶν. Ἀλλ' αὖθις ἡ Ἀγγλία (Φεβρουαρίου 1821) παρεμβᾶσα ἐματαίωσε τοὺς ἀποτροπαίους σκοποὺς αὐτῆς καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτῆς καὶ συνέτεινεν ἵνα πνεῦμα μᾶλλον εὐδιάλλακτον καὶ κυβέρνησις μετριωτέρα ἰσχύσωσιν ἐν τῇ τεταραγμένῃ χώρᾳ.

Αὐτοκρατορία Βρασιλίας ὑπὸ τὸν Δὸμ Πέτρον. Ἐνῷ οὕτω συνεταράσσετο ἡ Πορτογαλία, ἐν Βρασιλίᾳ, καίπερ ὑπαρχουσῶν καὶ ἐκεῖ φατριῶν τῶν τε *ἀποχωριστῶν* καὶ τῶν *ἑνωτικῶν*, τὰ τῆς πολιτείας ταχέως προέβαινον εἰς βελτίωσιν. Ὁ Δὸμ Πέτρος ἐστέφθη (1 Δεκεμβρίου 1822) αὐτοκράτωρ· συνεκρότησε σωματοφυλακὴν ἐκ τῶν ἀρίστων οἴκων· ἐρρύθμισε τὰ τῆς διαίτης αὐτοῦ κατὰ τὰ εὐρωπαϊκὰ ἤθη καὶ ἔθιμα· ἐπεχείρησε νὰ διατάξῃ τὰ οἰκονομικά, τὰ τῆς διοικήσεως καὶ παιδείας καὶ διὰ βραχέων εἰπεῖν ὁ Δὸμ Πέτρος ἠβούλετο νέον κράτος νὰ δημιουργήσῃ ὅλως ἀνεξάρτητον τῆς Πορτογαλίας· καὶ ἐπὶ τέλους ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ, καίτοι εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῶν μεταρρυθμίσεων αὐτοῦ μεγάλα παρενεβλήθησαν αὐτῷ προσκόμματα ἐκ τοῦ διαγωνισμοῦ τῆς *ἑνωτικῆς φατρίας*, ἤγουν τῆς θελούσης τὴν Βρασιλίαν ἀναπόσπαστον τῆς Πορτογαλίας, καὶ τῆς τῶν πατριωτῶν, οἵτινες ἐφοβοῦντο μὴ τυχὸν ὁ Δὸμ Πέτρος μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς βου-

ληθῇ νὰ ἑνώσῃ αὖθις τὴν Βρασιλίαν τῇ Πορτογαλίᾳ, καίτοι ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἤθελε μὲν ἡνωμένην ταύτην ἐκείνῃ, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἐχθράν· δι' ὃ καὶ τοὺς θερμουργοὺς τῶν πατριωτῶν ἐμβάσας εἰς πλοῖον ἀπέστειλεν εἰς Ἀγγλίαν (Νοεμβρίου 1823). Ὅσον δ' ἀποβλέπει εἰς τὸ πολίτευμα ταχέως ὁ Δὸν Πέτρος κατενόησεν ὅτι συνταγματικὴ αὐτοκρατορία δύναται μᾶλλον νὰ στερεωθῇ ἢ πᾶν ἄλλο πολίτευμα, οἷον *ἀπόλυτον παπιστικὸν ἢ βασιλικώτατον* καὶ τἀντίθετα: *δημοκρατικὸν καὶ ἄγαν φιλελεύθερον ὁμοσπονδιακὸν* κλ., οἷα συνεκυκῶντο ἐν Πορτογαλίᾳ. Τὸ πολίτευμα τοῦτο ἐστερεώθη ἰδίως μετὰ τὴν καταπολέμησιν τῆς ἐκραγείσης (25 Μαρτίου 1824) ἐπαναστάσεως ἐν ταῖς βορείαις ἐπαρχίαις γενομένην (Αὐγούστου 1824) ὑπὸ τοῦ ναυάρχου Κοχράνη. Μετὰ τοῦτο ὁ Πέτρος δραστηρίως ἐνέκυπτε πάσῃ μελέτῃ καὶ ἐνεργείᾳ πρὸς ῥύθμισιν τοῦ αὐτοῦ κράτους καὶ πρὸς ἄνευ θορύβου ἀπαλλαγὴν ἀπὸ πάσης ἐπηρείας τῆς Πορτογαλίας τηρῶν πιστῶς ὅ τι τῷ λαῷ τῆς Βρασιλίας ἐχορηγήθη. Ἡ δὲ Πορτογαλία καθορῶσα ὅτι τάχιον ἢ βράδιον ἔμελλε νὰ κηρυχθῇ ἡ Βρασιλία ἀνεξάρτητος οὐδὲν ἐνήργει ἐναντίον ταύτης ἄλλως τε καὶ ἀδυνατοῦσα πρὸς τοῦτο διὰ τὴν ἐσωτερικὴν καχεξίαν μέχρις οὗ ἐπὶ τέλους ὁ Ἰωάννης Γ' ἠναγκάσθη διὰ διπλώματος νὰ κηρύξῃ τήν τε ἀνεξαρτησίαν τῆς Βρασιλίας καὶ τὴν ἐπ' αὐτῆς ἐξουσίαν τοῦ υἱοῦ (29 Αὐγούστου 1825). Μετὰ ταῦτα ὁ Ἰωάννης τέσσαρας ἡμέρας πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ προσεκάλεσε τὴν ἰνφαντῖναν Ἰσαβέλλαν Μαρίαν τὴν τρίτην θυγατέρα αὐτοῦ τὴν μακρὰν διατελοῦσαν τῶν σκευωρημάτων τῆς μητρὸς βασιλίσσης καὶ τοῦ ὠμοῦ ἀδελφοῦ Μιγουέλη καὶ ἀνεκήρυξεν αὐτὴν ἐπίτροπον τῆς ἀρχῆς μέχρις οὗ ῥυθμισθῶσι τὰ τῆς διαδοχῆς. Ἐτελεύτα δ' ὁ Ἰωάννης τῇ 10 Μαρτίου 1826.

§ 1656. **Δὸν Πέτρος νόμιμος διάδοχος, Ἰσαβέλλα Μαρία ἐπίτροπος, Μιγουέλης, ὅρκος τοῦ θρόνου, Μαρία Β' δὰ Γλόρια βασίλισσα (1826-1853).** Ὁ φυσικὸς καὶ νόμιμος διάδοχος ἦν ὁ Δὸν Πέτρος, ὅστις ἅμ' ἀναλαβὼν ἐξέδωκε (26 Ἀπριλίου 1826) σύνταγμα φιλελεύθερον οἷον τὸ ἐν Βρασιλίᾳ. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτος ὡς ὢν αὐτοκράτωρ τῆς Βρασιλίας δὲν ἠδύνατο νὰ βασιλεύσῃ συγχρόνως καὶ τῆς Ἱσπανίας, διὰ πράξεως τῆς 2 Μαΐου ἀνεκήρυξε διάδοχον βασίλισσαν τὴν ἑπταετῆ αὐτοῦ θυγατέρα (γεννηθ. 4 Ἀπριλίου 1819) Μαρίαν δὰ Γλόριαν, ἥτις ἔμελλε νὰ λάβῃ εἰς σύζυγον τὸν θεῖον αὐτῆς Μιγουέλην. Ἀλλ' εἰ καὶ ἡ ἐπίτροπος Ἰσαβέλλα Μαρία καὶ ὁ Δὸν Πέτρος ἐσπούδασαν νὰ καταπραΰνωσι τὸν Μιγουέλην, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ χρόνος νὰ βασιλεύσῃ, αὐτὸς ὅμως ἐρεθιζόμενος ὑπὸ τῆς μητρὸς Καρολίνας ἀδελφῆς τοῦ βασιλέως

τῆς Ἱσπανίας καὶ περιστοιχιζόμενος ὑπὸ τῶν ἀπολυτοφρόνων καὶ παπιστῶν ἀπεκήρυξε τὰ ὑπὸ τοῦ Δὸν Πέτρου ὡρισμένα. Ὁ Μιγουέλης ἄγων τὸ 24 ἔτος τῆς ἡλικίας ἤγειρεν ἀμέσως ἐπανάστασιν ὑποστηριζομένην θερμῶς ὑφ' ὅλων τῶν ὀπαδῶν τοῦ παπισμοῦ καὶ ὑπὸ τῆς Ἱσπανίας, ἐν ᾧ αἱ ἄλλαι δυνάμεις ἐθεώρουν τὰ συμβάντα ἀπαθῶς· μόνη δὲ ἡ Ἀγγλία κυβερνωμένη ὑπὸ τοῦ φιλελευθέρου Κάννιγγος ἔπεμψε στρατὸν 15,000. Ἐκ τούτου λαβόντες θάρρος οἱ περὶ τὸν Πέτρον κατέβαλον τοὺς ἐπαναστάτας (Φεβρουάριον καὶ Μάρτιον 1827). Ὁ Δὸν Πέτρος πρὸς ἀποτροπὴν ἐμφυλίου πολέμου διώρισε (3 Ἰουλίου 1827) τὸν Μιγουέλην τοποτηρητὴν αὐτοῦ ἐπὶ τῇ βεβαιώσει τοῦ ἐπιτροπεύειν ἢ μᾶλλον ἀντιβασιλεύειν μέχρις οὗ ἡ νόμιμος βασίλισσα Μαρία δὰ Γλόρια ἐνήλικος γενομένη λάβῃ αὐτὸν σύζυγον. Ἐπὶ τούτοις ἀπῆλθεν (6 Δεκεμβρίου 1827) ὁ Μιγουέλης ἀπὸ τῆς Βιέννης ἔνθα διέτριβε, καὶ διὰ τῆς Ἀγγλίας ἀφίκετο ἀμέσως εἰς Πορτογαλίαν καὶ ὡρκίσθη (26 Φεβρουαρίου 1828) εἰς τὸ πολίτευμα τὸ ὑπὸ τοῦ Δὸν Πέτρου εἰσαχθέν. Ἀλλ' ὁ Μιγουέλης παραπειθόμενος καὶ ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ ἔγνω ἵνα βασιλεύσῃ δεσποτικῶς κατὰ τὰς ἀρχὰς τῶν ἀπολυτοφρόνων. Διὸ ἀντὶ τοῦ συγκαλέσαι τὰς βουλὰς συνεκάλεσε (23 Ἰουνίου) συνέδριον τῶν τριῶν τάξεων τῆς Πορτογαλίας κατὰ τὸ παλαιὸν σύστημα, ὑφ' ὧν ἀνεκηρύχθη ὡς Δὸν Μιγουέλης Α' βασιλεὺς τῆς Πορτογαλίας καὶ διὰ προκηρύξεως ἐδήλωσε (14 Ἰουλίου) πρὸς τὸ ἔθνος τὴν ἀπόφασιν ταύτην. Συγχρόνως δὲ διεκήρυξεν ὁ Μιγουέλης ὅτι ὁ Δὸν Πέτρος οὐδὲν δικαίωμα εἶχε τοῦ προτείνειν καὶ ὁρίζειν τὰ τῆς διαδοχῆς, διότι αὐτὸς κατὰ τὸν παλαιὸν νόμον τῆς Πορτογαλίας τὸν ἐψηφισμένον (1143) ἐν Λαμέκῳ ὡς ὢν αὐτοκράτωρ τῆς Βρασιλίας ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δύναται νὰναμίγνηται τοῖς τῶν Πορτογάλων πράγμασιν. Μετὰ τὴν δήλωσιν ταύτην ὁ θεμελιώδης νόμος τοῦ Δὸν Πέτρου ἀπερρίφθη ὡς ἄχρηστος, οἱ δὲ ὀπαδοὶ αὐτοῦ κατεδιώκοντο. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Μιγουέλης ἐγίνετο ὁσημέραι τυραννικὸς καὶ ἠπείλει πάντα φιλελεύθερον, ἐξερράγη ἐπανάστασις ἐν Ὀπόρτῳ καὶ Κοίμβρᾳ κατ' αὐτοῦ ὑπὸ τὸν Παλμέλλαν, Σαλδάναν καὶ Βιλλάστορα, ἣν ὅμως ταχέως καταβαλὼν ὁ Μιγουέλης ἔδειξε τὴν θηριωδίαν αὐτοῦ. Τῶν ἐπαναστατῶν ἄλλοι μὲν καθείρχθησαν, ἄλλοι ἐκαρατομήθησαν ἢ ἀπηγχονίσθησαν· τὰ δὲ κτήματα αὐτῶν ἐδημεύθησαν. Ὁ χύδην παπιστικὸς ὄχλος συνευδόκει αὐτῷ, ὅστις παρίστα ἑαυτὸν ὡς τὸν ἀρχάγγελον Μιχαὴλ καταπολεμοῦντα τὴν ἐπιγονὴν τοῦ Σατανᾶ, τοὺς φιλελευθέρους! Ἡ Πορτογαλία περιῆλθεν εἰς οἵαν θέσιν εἶχε περιέλθη ἡ Ἱσπανία ἐκ τῶν ἐμφυλίων πολέμων. Τὰ θρησκευτικὰ μίση ἐξήφθησαν δεινῶς· ἠπειλοῦντο νέοι θρησκευτικοὶ πόλεμοι, νέαι κοινωνικαὶ κατα-

στροφαί, νέα μαρτύρια, ὧν ἀρχὴν ἤδη ἐποιήσατο ὁ Μιγουέλης, ὅστις ἠβούλετο καὶ αὐτὸ τὸ ἱεροδικεῖον νἀναστήσῃ αὖθις, ὅπως ἡ Πορτογαλία ἐπανέλθῃ εἰς τοὺς εὐτυχεῖς μεσαιωνικοὺς χρόνους τῆς εὐσεβείας, τῆς ἁπλότητος καὶ τῆς πολιτικῆς ἑνότητος, ἐν ᾧ οἱ βασιλεῖς ἐλέῳ θεοῦ κυβερνῶντες ἐβασίλευον ὡς πατέρες ἐντεταλμένοι ὑπὸ τοῦ παντοδυνάμου πατρὸς θεοῦ, οἱ δὲ λαοὶ ὑπετάσσοντο τυφλῶς· τὸ δὲ γέννημα τοῦ σατανᾶ ἡ λεγομένη ἐλευθερία θρησκευτική τε καὶ πολιτικὴ ἦν ἄγνωστος ὡς ἀποβεβλημένη ἐκ τῆς κοινωνίας θεία συνάρσει! Οἱ Μιγουελισταὶ ἤθελον δῆλα δὴ τὴν ἐπάνοδον εἰς τὸν σκοτεινὸν μεσαίωνα, καθ' ὃν ἡ κτηνώδης ἀμαθία καὶ δεισιδαιμονία διεῖπον τὰ πάντα. Ἀλλ' ὅμως ὁ νεκρὸς μεσαίων ἦν τῶν ἀδυνάτων νἀναστῇ. Ὁ Δὸν Πέτρος μαθὼν τὴν ἀπιστίαν τοῦ Μιγουέλη ἔσπευσε νὰ διαφυλάξῃ τὰ αὐτοῦ δικαιώματα. Καὶ πρῶτον μὲν ἀπέστειλε τὴν αὐτοῦ θυγατέρα εἰς Ἀγγλίαν ὡς εἰς ἄσυλον. Ἐπικούρους δ' ἔσχεν εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τὸν Παλμέλλαν καὶ τοὺς ἄλλους ἐξορίστους τοῦ Μιγουέλη. Ἀλλ' ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ ἀγομένη καὶ φερομένη τότε ὑπὸ τοῦ Οὐελλιγκτῶνος πειθομένου τῇ τοῦ Μεττερνίχου, καθ' ἣν πᾶσα φιλελεύθερος ἐνέργεια ἀπεκρούετο διαρρήδην, ἠναντιοῦτο· καὶ ἡ τοῦ φιλελευθέρου δ' ἐν Ἀγγλίᾳ Κάννιγγος ἐδείχθη ψυχρὰ καὶ ἀδιάφορος καὶ ἐν μέρει πολέμιος τῷ Δὸν Πέτρῳ. Αἱ ἐνέργειαι ἄρα τῶν πατριωτῶν Πορτογάλων κατὰ τοῦ νέου Κομμόδου καὶ Καρακάλλα Μιγουέλη ἐματαιώθησαν· ἐπέτυχε δὲ μόνον ὁ Δὸν Πέτρος, ἵνα ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἱδρυθεῖσα κυβέρνησις συγκειμένη ἐκ τοῦ Παλμέλλα, Βιλλάστορος καὶ Γουερρείρου καταλάβῃ (Μαρτίου 1830) τὴν νῆσον Τερκείραν καὶ ἐκεῖθεν παρασκευάζῃ τὰ κατὰ τῶν Μιγουελιστῶν. Ἡ δὲ Μαρία δὰ Γλόρια ἀκολουθουμένη ὑπὸ τῆς μελλούσης μητρυιᾶς Ἀμαλίας Βωαρναισίας (Λεουχτεμβέργης) ὑπέστρεψεν εἰς Ῥίον. Τούτων οὕτω διακειμένων ἐπῆλθεν ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις τοῦ Ἰουλίου, ἥτις ἐξήγειρε τὰ πνεύματα καθάπερ ἀλλαχοῦ καὶ ἐν Πορτογαλίᾳ καὶ ἐν Βρασιλίᾳ ἔτι. Τότε ἡ ἀντιπολίτευσις ἐν Βρασιλίᾳ τῶν πατριωτῶν καὶ τῶν ἀνεξαρτήτων ἐγένετο τόσον ἰσχυρά, ὥστε ὁ Δὸν Πέτρος μηδαμῶς ἔχων πεποίθησιν οὔτε ἐπὶ τὸ ὑπουργεῖον οὔτε ἐπὶ τὸν στρατὸν ἔγνω ἵνα παραδώσῃ τὸν θρόνον τῆς Βρασιλίας τῷ πενταετεῖ υἱῷ αὐτοῦ, ὅπως αὐτὸς ἀναλάβῃ τὸν θρόνον τῆς Πορτογαλίας (7 Ἀπριλίου 1831). «Ἐγὼ ἐγκαταλείπω τὴν χώραν, ἣν ἐκ καρδίας ἠγάπων καὶ πάντοτε ἀγαπῶ· εὐδαιμονοῖτε». Ταῦτα εἶπε δακρύων ὁ Δὸν Πέτρος ἐγχειρίζων τὸ ἔγγραφον τῆς παραιτήσεως. Εἶτα δὲ διώρισε τὸν Ἰωσ. Ἀντ. Ἀνδράδαν ὡς ἐπίτροπον τοῦ ἑπταετοῦς αὐτοκράτορος Δὸν Πέτρου Β', μεθ' ὃ ἀπέπλευσεν ἐπὶ ἀγγλικοῦ πλοίου ἔχων παρ' ἑαυτῷ τὴν θυγατέρα Μαρίαν δὰ Γλόριαν, τὴν σύζυγον,

τὴν ἀδελφὴν καὶ τὸν μαρκήσιον Λουλῆν. Ἡ πρᾶξις αὕτη ἐχαιρετίσθη ἐν μεγάλῃ χαρᾷ. Ἐφ' ὅσον ἦρχεν ὁ Δὸν Πέτρος ἐν Βρασιλίᾳ, οἱ φιλελεύθεροι ἐπίστευον ὅτι οὗτος πάντοτ' ἠβούλετο τὴν ἕνωσιν Βρασιλίας καὶ Πορτογαλίας. Νῦν δ' ἀπαλλαγέντες τοῦ φόβου τούτου ἐπεβάλλοντο ἵνα τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα εἰσαγάγωσιν ὑπὸ τὸν ἀνήλικον αὐτοκράτορα. Σημειωτέον δὲ ὅτι σὺν τῷ Πέτρῳ ἀπῆλθον καὶ ἅπαντες οἱ συγγενεῖς αὐτοῦ καὶ ἀκόλουθοι. Ὁ Δὸν Πέτρος ὑπὸ τὸ ὄνομα δοὺξ τῆς Βραγάνσης μετέβη εἰς Γαλλίαν καὶ ἤρξατο παρασκευαζόμενος ὅπως ἀναβιβάσῃ ἐπὶ τοῦ πορτογαλικοῦ θρόνου τὴν θυγατέρα αὐτοῦ. Ἔχων δὲ ἔνθεν μὲν τὴν ἐπικουρίαν τῆς ἐν Παρισίοις κυβερνήσεως τῆς Ἰουλιανῆς ἐπαναστάσεως καὶ τὴν τῆς Ἀγγλίας ἐν τῷ μεταξὺ μετατραπείσης ἐπὶ τὸ φιλελεύθερον, ἔνθεν δὲ στρατὸν συγκεκροτημένον ἐξ ἐθελοντῶν ἀπέπλευσεν εἰς τὰς Ἀζορίους καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ὀπόρτον, ἔνθα κατήρξατο (Φεβρουαρίου 1832) τοῦ κατὰ τοῦ Μιγουέλη ἀγῶνος. Ὁ διετὴς ἐμφύλιος πόλεμος ὁ κατακερματίσας τὴν χώραν καὶ αἴτιος γενόμενος τῶν κακῶν, περὶ ὧν εἴρηται, ἐντεῦθεν μετεβλήθη εἰς πόλεμον ἀδελφοῦ κατ' ἀδελφοῦ· ἐγένετο ἀγὼν τοῦ βασιλείου οἴκου. Ὁ ἅρπαξ καὶ ἐπίορκος Μιγουέλης ἔχων τὴν κραταιὰν βοήθειαν τῶν ἀπολυτοφρόνων καὶ τῶν παπιστῶν ἀνθίστατο γενναίως ἐπὶ μακρόν. Ἀλλ' ὅτε ὁ Βιλλάστωρ εἰσήλασεν (28 Ἰουλίου 1833) εἰς Λισσαβῶνα, ὁ δὲ Δὸν Πέτρος ἐν ὀνόματι τῆς αὐτοῦ θυγατρὸς ἀνίδρυσεν αὖθις τὸ φιλελεύθερον πολίτευμα, τὴν τάξιν, τὴν ἀσφάλειαν τῶν πολιτῶν καὶ κατέλυσεν οὕτω τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, ὁ Μιγουέλης ἠναγκάσθη (26 Μαΐου 1834) νὰ συνάψῃ συνθήκην καὶ παραιτηθῇ τὸν θρόνον τῆς Πορτογαλίας καὶ ἀπέλθῃ εἰς τὴν ἀλλοδαπήν. Αἱ δὲ συνελθοῦσαι (23 Αὐγούστου) ἐν Λισσαβῶνι βουλαὶ ἐπειράθησαν νὰ πείσωσι τὸν πολυπαθῆ Δὸν Πέτρον νὰναλάβῃ τὴν διοίκησιν τῆς Πορτογαλίας μέχρι τῆς ἐνηλικότητος τῆς Μαρίας δὰ Γλορίας. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἦν ὄντως καταβεβλημένος τὸ σῶμα ἐδήλωσε (18 Σεπτεμβρίου 1834) εἰς τὰς τάξεις ὅτι πάσχων δὲν ἠδύνατο νὰ κυβερνήσῃ. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐτελεύτησε νεώτατος (24 Σεπτεμβρίου) ἄγων τὸ 36 ἔτος τῆς ἡλικίας ἐξ ὕδρωπος τοῦ στήθους. Ἡ δὲ Μαρία δὰ Γλόρια κηρυχθεῖσα ὑπὸ τῶν δύο βουλῶν ὡς ἐνήλικος ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν ὡς Μαρία Β' δὰ Γλόρια κράτους παραλύτου καὶ πτωχοῦ, διεφθαρμένου τὴν ψυχὴν καὶ τὸ σῶμα. Ὁ δὲ Μιγουέλης διατρίψας ἐπί τινα χρόνον ἐν Γενούῃ καὶ ἐν Ῥώμῃ καὶ μετὰ τὸν γάμον μετὰ τῆς Ἀδελαΐδος Λοιβενστείνης Βερτχείμης ἐν Ἐουβάχῳ παρὰ τὴν Μιλτεμβέργην ἐπὶ τοῦ Μοίνου ἐτελεύτα ἐκεῖ τῇ 15 Νοεμβρίου 1866 θερμὸς ὢν μέχρι τῆς τελευταίας ἀναπνοῆς ὀπαδὸς τῆς παπιστικῆς θρησκευτικῆς πίστεως καὶ

τῆς ἄγαν αὐταρχίας. Εὐνόητον δὲ ὅτι, εἰ καὶ εἰσήχθη τάξις καὶ ἀσφάλεια εἰς τὴν Πορτογαλίαν, οὐδὲν ἧττον αἱ φατρίαι ὑπῆρχον καὶ ἔδρων καὶ ἐρραδιούργουν κατ' ἀλλήλων καὶ πάντοτα ἐποίουν καθάπερ αἱ ἐν Ἱσπανίᾳ, ἀλλ' οὐχὶ μετὰ τῆς ἀπανθρώπου ἐκείνων μανίας. Οἱ μὲν *δημοκρατικοὶ* καὶ *ἀπολυτόφρονες* εἶχον τὴν μειονοψηφίαν· οἱ δὲ *μέτριοι* καὶ *συνταγματικοὶ* τὴν πλειονοψηφίαν, οἵτινες νῦν μὲν ἐφαίνοντο μᾶλλον, νῦν δὲ ἧττον φιλελεύθεροι καὶ διετέλουν οὕτω σαλευόμενοι, καίτοι ἦγε καὶ ἔφερεν αὐτοὺς ἡ ἀσάλευτος ἀγγλικὴ πολιτικὴ πάντη διάφορος τῆς ἐν Ἱσπανίᾳ δρώσης γαλλικῆς. Ἡ δὲ βασίλισσα ἀπέκλινε μᾶλλον πρὸς τὴν αὐταρχίαν ἢ τὴν συνταγματικὴν πολιτείαν καὶ τὰς προνομίας τῶν τάξεων, ἰδίᾳ δὲ μάλιστα μετὰ τὸν τοῦ δημοκηδοῦς πρώτου αὐτῆς συζύγου τοῦ πρίγκιπος Αὐγούστου τοῦ Λευχτεμβούργου θάνατον ἐπὶ τοῦ δευτέρου αὐτῆς συζύγου Φερδινάνδου τοῦ Σαξενκοβούργου, ὅστις ἦν ἄγαν ἀριστοκρατικὸς καὶ παρήγετο ὑπὸ αὐλικῶν σκευωρημάτων. Ἐκ τούτου διεπλάσθησαν δύο φατρίαι: ἡ τῶν φιλελευθέρων καὶ ἡ τῶν ἀπολυτοφρόνων· τρίτη δέ τις ἡ τῶν *Ἐλευθέρων τεκτόνων* ἐθεωρεῖτο ὡς μυστική τις ἑταιρεία ὑποσκάπτουσα πανταχοῦ τὴν αὐταρχίαν καὶ τὴν δεισιδαιμονίαν. Τὰ μάλιστα δ' ἔβλαπτε τὴν κυβέρνησιν καὶ τὴν βασιλείαν ἡ ἐκ γυναικῶν ἐν τῇ αὐλῇ παντοῖα πρόσωπα ὑποδυομένη φατρία, ἥτις ἤθελε νὰ ἄγῃ καὶ φέρῃ τὴν βασίλισσαν. Ἐκ τῶν σκευωρημάτων τῆς αὐλῆς προήρχοντο καὶ συχναὶ τῆς βουλῆς διαλύσεις, αἵτινες ἐξήγειρον τούς τε πολιτευομένους καὶ τὸν λαὸν κατὰ τῆς βασιλείας καὶ πρὸ πάντων κατὰ τῆς αὐλῆς αὐτῆς. Οὕτω δ' ἐξήφθησαν τὰ πνεύματα, ὥστε πανταχοῦ ἀντήχησεν ἡ ἀπειλητικὴ φωνὴ (9 Σεπτεμβρίου 1836): «Ζήτω τὸ πολίτευμα τοῦ 1822!». Ἐπὶ τέλους ἡ βασίλισσα Μαρία δὰ Γλόρια ἠναγκάσθη νὰ ὑποκύψῃ, καθ' ὅσον καὶ τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ συνετάχθη μετὰ τῶν φιλελευθέρων καὶ πολεμίων τῇ βασιλείᾳ, καὶ διώρισε φιλελεύθερον ὑπουργεῖον ἐκ «τῶν Σεπτεμβριανῶν» λεγομένων. Ἀλλὰ διὰ τῶν ῥαδιουργιῶν τῆς αὐλῆς μετέβαλεν αὖθις γνώμην ἡ βασίλισσα καὶ διὰ προκηρύξεως ἀνεκάλει τὰ ὑπεσχημένα δηλοῦσα ὅτι τὸ πολίτευμα τοῦτο τοῦ Δὸν Πέτρου ἦν τὸ κατ' ἐξοχὴν ἁρμόζον τῇ Πορτογαλίᾳ· ὅπερ καὶ ἀληθὲς ἦν. Ἀλλ' ὁ λαὸς ἤθελε μᾶλλον δημοκρατίαν· διὰ τοῦτο οἱ ἐθνοφύλακες ἔλαβον τὰ ὅπλα καὶ ἐξεβίασαν τὴν βασίλισσαν νὰ συγκαλέσῃ συνέλευσιν συντακτικήν, ἥτις ἐψήφισε τὴν ὕπαρξιν δύο βουλῶν καὶ ἠνάγκασε τὴν βασίλισσαν νὰ κυρώσῃ τὸ πολίτευμα τοῦ 1822. Οὐδὲν ἧττον ἡ αὐλὴ βοηθουμένη ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας ἐσπούδαζεν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ καταλύσῃ τὸ νέον πολίτευμα. Ἀλλ' ὑπό τινων φιλάρχων ὑποκινηθεῖσα στάσις πρὸς ἀποδοχὴν τοῦ πολιτεύματος τοῦ

Δὸν Πέτρου κατεβλήθη (Ὀκτωβρίου 1837) καὶ τὸ πολίτευμα ἐπὶ τέλους ἐπεκυρώθη (4 Ἀπριλίου 1830). Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο εἰσήγαγε τὴν εἰρήνην εἰς τὴν Πορτογαλίαν· διότι ὁ ἀγὼν τῶν *Πετριστῶν*, δῆλα δὴ τῶν ὀπαδῶν τοῦ συντάγματος τοῦ Δὸν Πέτρου, καὶ τῶν *Σεπτεμβριανῶν* οὔπω ἔληξεν, ἐφ' ὅσον ἔνθεν μὲν ὑπῆρχον ἔτι πολλοὶ *ἀπολυτόφρονες*, οἵτινες πάντοτε ἐταράσσοντο· ἔνθεν δὲ μεταξὺ τῶν συνταγματικῶν ὑπῆρχον συνταγματικοὶ νομιμόφρονες ἤγουν *βασιλικοὶ συνταγματικοὶ ἢ Πετρισταὶ καὶ οὗτοι καλούμενοι*· πρὸς τούτοις *ἄγαν φιλελεύθεροι (ῥιζοσπάσται) ἢ Σεπτεμβριανοί*. Ἐπὶ τετραετίαν οἱ Σεπτεμβριανοὶ ἦρχον, ὅτε εἷς τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν ὁ Κώστας Καβράλος ὕστερον κόμης Θωμαρὸς μετέστη εἰς τοὺς ἀντιθέτους. Ὁ Κώστας ἠδυνήθη (1842) ἡγούμενος τῶν μετριοφρόνων νὰ κατασκευάσῃ ὑπουργεῖον ὑπὸ πρωθυπουργὸν τὸν στρατάρχην Βιλλάφλορα τὸν δοῦκα τῆς Τερκείρας, ὅπερ ἀνέλαβε νὰ κυβερνήσῃ κατὰ τὸ σύνταγμα τοῦ Δὸν Πέτρου. Ὁ Κώστας ὡς ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν εἰργάσθη ἐκ παντὸς τρόπου ἵνα τὰς μὲν πολιτικὰς φατρίας ἐξαφανίσῃ, τὸ δ' ἔθνος ἀπαλλάξῃ τῶν ταραχῶν καὶ τὴν βασιλείαν στηρίξῃ. Ἀλλ' ὅμως ἐπειδή, εἰ καὶ ἐπέβαλε μεγάλους νέους φόρους, δὲν ἠδυνήθη νὰ ῥυθμίσῃ τὰ οἰκονομικὰ καὶ ἐπενέγκῃ τὸ ἰσοζύγιον τοῦ προϋπολογισμοῦ τοῦ κράτους, ἐκίνησε τὴν ὀργὴν τοῦ φορολογουμένου λαοῦ. Ἠβουλήθη δὲ πολλαχῶς νὰ μεταρρυθμίσῃ τὰ τῆς δικαιοσύνης, διοικήσεως, ἐθνοφυλακῆς καὶ ἄλλων τῆς πολιτείας καὶ κοινωνίας πραγμάτων κατὰ τὸ πνεῦμα καὶ τὸ σύστημα τοῦ περιωνύμου Πομβάλου (τ. Γ', 480). Ἀλλὰ καὶ δι' αὐτῶν πάντων ἐπεσπάσατο τὸ μῖσος καὶ τὸν φθόνον πασῶν τῶν φατριῶν. Ἔτι δὲ μᾶλλον ὁ λαὸς ἐρεθιζόμενος ὑπὸ τῶν φατριῶν ἐξηγέρθη κατὰ τοῦ Κώστα Καβράλου, ὅτε ἡ κυβέρνησις, ὅπως τοὺς Σεπτεμβριανοὺς καταβάλῃ, προέβη εἰς τὴν διάλυσιν τῆς βουλῆς. Εἰ καὶ τὸ ὑπουργεῖον κατέβαλε στρατιωτικήν τινα στάσιν, ἣν ὁ στρατηγὸς Βομφῖνος ἐν Τόρρῃ Βέδρᾳ ἐκίνησε πρὸς πτῶσιν αὐτοῦ, οὐχ ἧττον τὸ φιλελεύθερον πνεῦμα ὁσημέραι ἐκραταιοῦτο καὶ νέα ἐπαναστατικὰ κινήματα παρεσκευάζοντο. Ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Μίνῳ ἐξερράγη ἐπανάστασις· ἐκεῖθεν αὕτη μετεδόθη εἰς τὰς νοτιωτέρας ἐπαρχίας. Ὁ Κώστας Καβράλος ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ καὶ δραπετεύσῃ ἐκ τῆς Πορτογαλίας πανταχόθεν ἀπειλούμενος. Ἀλλ' ἡ δραπέτευσις αὐτοῦ οὐδόλως κατεπράϋνε τοὺς ἐπαναστάτας, οἵτινες ἔχοντες τὴν ἑστίαν αὐτῶν ἐν Ὀπόρτῳ ἠπείλουν φοβερώτεροι ὁσημέραι γινόμενοι καὶ αὐτὴν τὴν βασίλισσαν Μαρίαν, ἥτις μάτην ἐλπίζουσα ἵνα ἐξευμενίσῃ τοὺς Σεπτεμβριανοὺς προσεκάλεσεν ἀντὶ τοῦ Κώστα Καβράλου καὶ τῶν ἄλλων μισητῶν γενομένων ὑπουργῶν τοὺς φιλελευθέρους, τὸν δοῦκα Παλμέλ-

λαν καὶ τὸν στρατάρχην Σαλδάναν· διότι οἱ Σεπτεμβριανοὶ ἀπῄτουν ἵνα ὑπουργοὶ ληφθῶσιν ἐξ αὐτῶν τούτων. Ἡ ἐπανάστασις καθίστατο δεινή· σύλλογοι ἐπαναστατικοὶ συνηθροίσθησαν· ὁ στρατὸς καὶ ὁ λαὸς ἦσαν διῃρημένοι· στίφη φοβερὰ ἐπαναστατῶν ὑπὸ τὸν κόμιτα Ἀντάσαν καὶ τὸν ἐκ τῆς Ἱσπανίας ἐπανακάμπτοντα στρατηγὸν Βομφῖνον ἐπήρχοντο κατ' αὐτῆς τῆς πρωτευούσης. Ἠδυνήθη ὅμως ὁ στρατάρχης Σαλδάνας διὰ τοῦ πιστοῦ παραμείναντος τῇ κυβερνήσει στρατοῦ νὰ καταβάλῃ (22 Δεκεμβρίου 1846) τοὺς ἐπερχομένους παρὰ τὴν Τόρρην Βέδραν καὶ σώσῃ τὴν πόλιν· ἐν Ὀπόρτῳ ὅμως ἡ ἐπανάστασις ἦν πάντοτε κραταιὰ καὶ πανταχοῦ τῆς Πορτογαλίας ἵδρυεν ἐπαναστατικοὺς συλλόγους καὶ παντοιοτρόπως ἐξήγειρε τὸν λαόν. Οἱ Μιγουελισταὶ ἐνωθέντες παραδόξως μετὰ τῶν ἄγαν φιλελευθέρων ἐκινήθησαν ἐκ νέου ὅπως προσπορίσωνται ἑαυτοῖς ὠφελήματα ἐν τῇ κοινῇ τῶν πραγμάτων ταραχῇ, ἐξ οὗ δῆλον ὅτι ἠθικὸς ἀνταγωνισμὸς τῶν φατριῶν ἔλειπε παντάπασιν καὶ τῇ Πορτογαλίᾳ καθάπερ καὶ τῇ Ἱσπανίᾳ. Ὁ ἰνφάντης ἀπῆλθεν (Ἰανουαρίου 1847) εἰς Ἀγγλίαν, ἵνα ἐκεῖθεν ᾖ ἕτοιμος εὐκαιρίας δοθείσης. Ἡ δὲ βασίλισσα ἐμπνεομένη ὑπὸ τῶν περὶ τὴν αὐλὴν ἠρνεῖτο νὰ ἔλθῃ εἰς λόγους πρὸς τοὺς Σεπτεμβριανούς, δημοκρατικοὺς καὶ συνταγματικούς. Τοὐναντίον δὲ μάλιστα διὰ τῆς τετραπλῆς συνθήκης τοῦ 1834 ἐζητεῖτο τὴν ἐπικουρίαν τῶν δυνάμεων κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἡ ἕνωσις τῶν ἐπαναστατῶν ἡ ἐν Ὀπόρτῳ ἀπέκρουσε τὴν προσενεχθεῖσαν μεσιτείαν τῆς Ἀγγλίας, στόλος ἀγγλικὸς ἐνεφανίσθη (Μαΐου 1847) παρὰ τὰ παράλια τῆς Πορτογαλίας, συνέλαβε τὰ πλοῖα τῶν ἐπαναστατῶν καὶ ἀπέκλεισε τὴν πόλιν κατὰ θάλασσαν. Συγχρόνως δὲ στρατὸς ἱσπανικὸς κατὰ γῆν διελθὼν τὰ ὅρια καὶ ἑνωθεὶς μετὰ τοῦ βασιλικοῦ ὑπὸ τὸν Σαλδάναν τῆς Πορτογαλίας στρατοῦ περιεκύκλωσε τὸν ἐπαναστατικὸν ἐκεῖ στρατὸν ἢ μᾶλλον τὴν ἕδραν τῆς ἐπαναστάσεως. Περικεκλεισμένη ἡ *Ἕνωσις* τῶν ἐπαναστατῶν πανταχόθεν ἠναγκάσθη νὰ συνομολογήσῃ (30 Ἰουνίου 1847) σύμβασιν ἐπὶ τῷ ὅρῳ ἵνα αὕτη μὲν διαλυθῇ, δοθῇ δὲ ἀμνηστία τοῖς ἐπαναστάταις, συγκληθῶσι δ' αἱ βουλαὶ καὶ συγκροτηθῇ ὑπουργεῖον ἐκ μετριοφρόνων οὐδετέρων. Ἀλλ' ἡ σύμβασις αὕτη διετηρήθη οὐχὶ ἐπὶ μακρόν. Διότι ἡ βασίλισσα ἐνθαρρυνομένη ὑπὸ τοῦ Γάλλου βασιλέως Λουδοβίκου Φιλίππου ἐκ παντὸς τρόπου ἐσκέπτετο νὰ παραβῇ τὰ διὰ τῆς συμβάσεως ἐκείνης ὑπεσχημένα. Ἀπέβλεπε πάντοτε πρὸς τὴν αὐταρχίαν τὴν αἰτίαν τοσούτων μέχρι τοῦ νῦν κακῶν γενομένων τοῖς τε Πορτογάλοις καὶ Ἱσπανοῖς καὶ πολλοῖς ἄλλοις ἔθνεσιν. Ὡς πρῶτον βῆμα πρὸς τοῦτο παρέδωκεν ἅπασαν τὴν τοῦ κράτους διοίκησιν τῷ στρατάρχῃ Σαλδάνᾳ

ὡς δικτάτωρι καὶ κατεσίγασε τὴν φωνὴν τῶν βουλῶν. Ἀλλὰ τοῦτο ἦν ἀδύνατον νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ πολύ. Αἱ ῥαδιουργίαι ἤρξαντο αὖθις καὶ πάλιν διὰ τῶν κενοδόξων μᾶλλον ἀρχηγῶν τῶν φατριῶν ἢ διὰ τῆς αὐλῆς. Ὁ Κώστας Καβράλος ἐπανελθὼν ἐκ τῆς ἐξορίας ἐκίνησε τὸν φθόνον τῶν περὶ τὸν Σαλδάναν ἀντιπάλων ὡς εὐνοηθεὶς ὑπὸ τῆς αὐλῆς. Ὁ Σαλδάνας γενόμενος ἀρχηγὸς τῶν Σεπτεμβριανῶν προσελκύσας καὶ τὰς φρουρὰς τῆς Κίντρας καὶ τοῦ Ὀπόρτου (Μαΐου 1851) ὑπερίσχυσε καὶ ἐγένετο πρωθυπουργὸς μετὰ δικτατωρικῆς ἰσχύος καὶ δυνάμεως. Ὁ δὲ Κώστας Καβράλος ἐδραπέτευσεν εἰς Ἀγγλίαν. Τότε ἐτελεύτησεν ἡ Μαρία δὲ Γλόρια (15 Νοεμβρίου 1853).

§ 1657. **Δὸμ Πέτρος Ε' (1853-1861).** Διάδοχος τῆς Μαρίας ἐγένετο ὁ υἱὸς αὐτῆς Δὸμ Πέτρος ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ τοῦ βασιλέως Φερδινάνδου. Καὶ ἐπὶ τοῦ βασιλέως τούτου ὁ Σαλδάνας ἐκυβέρνησεν ἐπὶ τετραετίαν καὶ διετήρησεν ἀκμαίαν τὴν κυβέρνησιν ἐναντίον τῆς ἐπιθέσεως τῆς ἐν τῇ βουλῇ ἀντιπολιτεύσεως ὑπὸ τὸν κόμιτα Θωμαρόν. Εἰ καὶ ἐνίκα ἡ κυβέρνησις ἐν τῇ βουλῇ, τὰ πράγματα ὅμως τῆς πολιτείας διέκειντο λίαν οἰκτρῶς καὶ πρὸ πάντων τὰ οἰκονομικά· καὶ ἐφ' ὅσον ταῦτα ἐδεινοῦντο, ἐπὶ τοσοῦτον ἐδεινοῦτο καὶ ἡ τῆς κυβερνήσεως θέσις. Τὸν Σαλδάναν διεδέξατο ὁ μειλίχιος μαρκήσιος Ἀουλῆς, ὑφ' ὃν ἐτάχθησαν αἱ διάφοροι φατρίαι. Ὑπουργὸς δὲ τῶν οἰκονομικῶν διωρίσθη ὁ δ' Ἀβίλας (1857), ὅστις ἔστρεψε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ἰδίως εἰς τὴν κατασκευὴν σιδηροδρόμων καὶ εἰς τὰ τῆς συγκοινωνίας καὶ μάλιστα εἰς τὴν ἐξεύρεσιν πόρων· καὶ ἐν γένει ἐπὶ τοῦ ἀξίου τούτου ὑπουργοῦ τῶν οἰκονομικῶν πολλὰ ἐβελτιώθησαν. Ἀλλ' οὐχ ἧττον αἱ ἐν τῇ βουλῇ θυελλώδεις συζητήσεις καὶ προσωπικαὶ ἀντεγκλήσεις ἐγένοντο ἀφορμὴ ἀλλαγῆς καὶ μεταβολῆς ἐν τῷ ὑπουργείῳ ἐπὶ βλάβῃ τῆς διοικήσεως. Πρὸς δὲ τούτοις τῇ πολιτικῇ κακοδαιμονίᾳ τῆς Πορτογαλίας ἐπηκολούθησε καὶ ἕτερον κακόν. Ἐκ τῆς Βρασιλίας διὰ πλοίου κομίζοντος βάμβακα μετεκομίσθη εἰς Πορτογαλίαν ὁ φοβερὸς κίτρινος πυρετὸς οὕτως ἰσχυρός, ὥστε εἰς τέσσαρας μῆνας 15,000 ἄνθρωποι ἐνόσησαν ἐκ τῆς φοβερᾶς ἐπιδημίας καὶ περὶ τὰς 5,000 ἐτελεύτησαν. Μόλις δ' ἐκ τούτου τοῦ δεινοῦ ἀπηλλάγη ὁ λαὸς καὶ δεινὰ ἐνέσκηψαν τῷ βασιλικῷ οἴκῳ. Ἐτελεύτησε (15 Ἰουλίου 1859) ἡ Στεφανία ἡ ἐκ τοῦ γένους τῶν Ὁενζόλλερν καταγομένη νεαρὰ μετὰ τεσσαρωνκαίδεκα ἐτῶν συμβίωσιν· εἶτα ἀπέθανεν (26 Ἀπριλίου 1861) ὁ δοὺξ Τερκείρας ὁ τὸ παρελθὸν ἔτος πρωθυπουργὸς ὢν καὶ τιμῆς ἰδιαζούσης ἀπολαύων ὡς ἀγαστὸς καὶ φιλότιμος καὶ ῥέκτης καὶ φιλόπατρις· τέλος αὐτὸς ὁ νεαρώτατος βασιλεὺς μετὰ τοὺς δύο αὐτοῦ ἀδελφοὺς ἀπέθανεν (11 Νοεμβρίου 1861) ἐκ κακοή-

θους πυρετοῦ. Οἱ ἐπάλληλοι οὗτοι θάνατοι διήγειραν τὸν ὄχλον τῆς Λισσαβῶνος πρὸ πάντων, ὅστις ἐζήτει νὰ νεύρῃ ἐν αὐτοῖς ὑπερφυσικόν τι αἴτιον καὶ παντοίας θρησκευτικὰς καὶ δαιμονικὰς ἐπηρείας, ἃς ὑπελάμβανεν ὡς τιμωρίαν τῶν ὑπό τε τοῦ βασιλικοῦ οἴκου καὶ τοῦ ἔθνους ἡμαρτημένων ἢ ὡς οἰωνοὺς ἀπαισίους τῶν μελλόντων νὰ ἐπισκήψωσι δεινῶν ἐκείνῳ τε καὶ τῷ ἔθνει.

§ 1658. **Λουδοβῖκος Α' (1861-1889).** Τὸν Πέτρον Ε' διεδέξατο (11 Νοεμβρίου 1861) ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Λουδοβῖκος Α' γεννηθεὶς τῇ 31 Ὀκτωβρίου 1838. Οὗτος ἐνυμφεύθη (6 Ὀκτωβρίου 1862) τὴν Μαρίαν Πίαν γεννηθεῖσαν τῇ 16 Ὀκτωβρίου 1847 θυγατέρα τοῦ Βίκτωρος Ἐμμανουὴλ Β' βασιλέως τῆς Ἰταλίας. Ὁ νέος βασιλεὺς ὤμοσεν ἐνώπιον τῆς βουλῆς εἰς τὴν τήρησιν τοῦ πολιτεύματος. Ὁ δὲ Λουλῆς ὕστερον δοὺξ ἐξηκολούθησεν ὢν πρωθυπουργὸς ἀπολαύων τιμῆς ὡς ἀνὴρ μέτριος καὶ φιλελεύθερος. Καὶ ὄντως ὁ ἀνὴρ οὗτος εἰσήγαγε νόμους φιλελευθέρους καὶ μεταρρυθμίσεις, ὅπως ἐπουλώσῃ τὰς τοῦ παρελθόντος ἀτάκτου τῶν Πορτογάλων βίου πληγάς. Ὅπως δὲ καὶ ὁ Σαλδάνας ὁ πάντοτ' ἐνεδρεύων τὸν Λουλῆν ἢ μᾶλλον τὴν ἐξουσίαν φιμωθῇ, ἀπεστάλη πρέσβυς εἰς Ῥώμην. Ἐπὶ τοῦ Λουδοβίκου Α' κατεπραΰνθησαν τὰ πάθη τῶν φατριῶν· ὁ λαὸς ὁσημέραι κατελίμπανε τὸν θορυβώδη καὶ ἄτακτον ἐπαναστατικὸν βίον καὶ ἐτρέπετο εἰς τὰ οἰκεῖα ἔργα. Ὅπως ἡ Ἱσπανία μετὰ τὰς ὀλεθρίας ἐκείνας ἐπαναστάσεις, ἡ Γαλλία μετὰ τὸν φοβερὸν ἐκεῖνον πολιτικὸν σεισμὸν καὶ πλεῖσται ὅσαι χῶραι μετὰ ταραχώδη πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν βίον ἠρέμησαν, οὕτω καὶ ἡ ἀδύνατος Πορτογαλία. Ὁ αὐτὸς ἤρεμος βίος ἐξακολουθεῖ καὶ ἐπὶ τοῦ πρὸ σμικροῦ ἀναβάντος τὸν θρόνον Καρόλου.

§ 1659. **Κάρολος Α' (1889-).** Ὁ Κάρολος Α' υἱὸς τοῦ Λουδοβίκου Α' γεννηθεὶς τῇ 28 Σεπτεμβρίου 1863, ἀνέβη (7 Ὀκτωβρίου 1889) τὸν θρόνον τῆς Πορτογαλίας ἐν ᾧ χρόνῳ τὰ τῆς πολιτείας ἠρεμοῦσιν, ὁ δὲ πορτογαλικὸς λαὸς ἀπαλλαγεὶς τῆς μανίας τῶν φατριῶν προηγουμένων χρόνων ἀπολαύει τῶν καρπῶν τοῦ πολιτισμοῦ. Ἀλλ' ὅμως μετὰ θυελλώδη βίον, καθ' ὃν τὸ πλεῖστον τῆς ἰκμάδος μικροῦ διεφθαρμένου ἔθνους ἀπεξηράνθη, εἶνε δυσχερέστατον νὰναλάβῃ αὐτὸ καὶ ἀκμάσῃ. Ἔθνη κραταιὰ μετ' ἀγῶνας πολιτικοὺς καὶ κοινωνικοὺς πρὸς βελτίωσιν τῆς ἑαυτῶν κοινωνικῆς καταστάσεως τάχιστα ἀναλαμβάνουσι καὶ ἀκμάζουσιν. Ἡ πάλη παρ' ἐκείνοις εἶνε ἄσκησις, τὰ παθήματα γίνονται μαθήματα καὶ ἡ μεταβολὴ τοῦ πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου εἶνε τροπὴ ἐπὶ τὰ βελτίω καὶ τὴν ἀκμήν. Ἀλλὰ παρ' ἔθνεσιν ἀδυνάτοις, οἷον ἡ Πορτογαλία, ἡ πάλη, οἱ ἀγῶνες, τὰ παθή-

ματα, αἱ πολιτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ μεταβολαὶ φέρουσιν οὐχὶ ἐπὶ τὴν ἀκμήν, ἀλλ' ἐπὶ τὴν παρακμὴν καὶ οὐχὶ σπανίως ἐπὶ τὸν παντελῆ ὄλεθρον. Παρὰ τοῖς Ἱσπανοῖς μάλιστα καὶ τοῖς Πορτογάλοις ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἐγένετο ὀλέθριος· διότι οὗτος ἦν οὐχὶ περὶ βελτιώσεως κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς καθάπερ ἐν Γαλλίᾳ, ἀλλ' ἁπλῶς περὶ *ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας* οὐχὶ νέας, ἀλλὰ πεπαλαιωμένης, διεφθαρμένης, ἀπριξ ἐχομένης τῶν πονηρῶν καὶ εὐτελῶν ἕξεων καὶ τῆς πολιτικῆς ῥᾳδιουργίας καὶ ἐξαχρειώσεως τῶν μεσαιωνικῶν ἡγεμονίσκων, οἵτινες ὅπως προσέκειντο τῷ παπισμῷ ἀρυόμενοι ἐξ αὐτοῦ δύναμιν ἅτε διδάσκοντος δουλικὴν ὑπακοὴν τῶν λαῶν, οὕτως ἐκοινώνουν καὶ τῆς δημοσίας καὶ ἰδιωτικῆς διαφθορᾶς αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ διαφορὰ τῶν αἱματηρῶν ἀγώνων· ἐν μὲν Γαλλίᾳ, φέρ' εἰπεῖν, καὶ Ἀγγλίᾳ οἱ αἱματηροὶ ἀγῶνες ἐγένοντο ὑπὲρ φιλελευθέρων θεσμῶν, ἐν δὲ Ἱσπανίᾳ καὶ Πορτογαλίᾳ ὑπὲρ τῆς αὐταρχίας παπιστικῶν φιλάρχων ἡγεμονίσκων, οἷοι ὁ Δὸν Κάρολος καὶ ὁ Μιγουέλης. Οἱ μὲν Γάλλοι καὶ Ἄγγλοι καὶ Ἀμερικανοὶ καὶ Ἕλληνες καὶ ἄλλοι ἐμάχοντο ὑπὲρ τῆς *ἐλευθερίας*, ὅπως ὑπ' αὐτὴν ἀναβιώσωσι καὶ ἀκμάσωσιν· οἱ δὲ Ἱσπανοὶ καὶ Πορτογάλοι ὑπὲρ τῆς *ὑποταγῆς* τοῦ λαοῦ συστήματι διεφθαρμένῳ πολιτικῷ καὶ θρησκευτικῷ, ὑφ' ὃ οἱ λαοὶ *μαραίνονται* καὶ *παρακμάζουσιν*. Ἐν τοῖς ἐσχάτοις χρόνοις ἡ Ἱσπανία καὶ Πορτογαλία ἤρξαντο ἀπολυόμεναι ἐκ τοῦ φαύλου ἐκείνου πολιτικοῦ καὶ παπικοῦ συστήματος· ἀλλὰ περὶ μὲν ἀκμῆς αὐτῶν ἐλάχιστος λόγος, περὶ δὲ παρακμῆς πολύς.

ΒΙΒΛ. ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΙΤΑΛΟΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΛΓ'.

ΚΑΤΑΚΕΡΜΑΤΙΣΜΟΣ

§ 1660. **Μεταβολαὶ πολιτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ ἐν Ἰταλίᾳ. Ῥώμη. τελεία ὑπεροχὴ τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας.** Οὐδεμία ἄλλη χώρα ὑπέστη τόσας μεταβολὰς καὶ κατακερματισμούς, ὅσους ἡ Ἰταλία. Αἱ ἐν τῷ μεσαίωνι δημοκρατίαι Μεδιολάνου, Φλωρεντίας, Γενούης, Πίσης καὶ Βενετίας ἐν τοῖς νέοις χρόνοις καταστρέφονται καὶ αὗται τε καὶ ἄλλαι ἰταλικαὶ χῶραι αὖν τῷ χρόνῳ ὑποτάσσονται ἄλλαι ἄλλοις κυρίοις· τοῖς Ἀψοβουργείοις τῆς Αὐστρίας, φέρ' εἰπεῖν, ἡ Τοσκάνα καὶ Λομβαρδία, τοῖς δὲ Βουρβώνοις ἡ Πάρμα καὶ ἡ Νεάπολις. Ἐπὶ δὲ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως νέος κατακερματισμός· ὁ Ναπολέων οὐ μόνον καταλύει τὰς δημοκρατίας τῆς Βενετίας καὶ Γενούης καὶ τὰς ἄλλας ἡγεμονίας, ἀλλὰ καὶ ἐξακολουθεῖ τὰς ἐν Ἰταλίᾳ κατακτήσεις, ἐξ ὧν αἱ σχέσεις τῶν διαφόρων ἐν αὐτῇ πολιτειῶν μεταβάλλονται οὕτως, ὥστε πρὸ τῆς ἐν Κάμπῳ Φορμίῳ συνθήκης καὶ μετ' αὐτὴν αἱ τέως ταραχαὶ μεταδίδονται οὐ μόνον ἕνεκα τῶν κατακτητῶν Γάλλων, ἀλλὰ καὶ ἕνεκα ἐσωτερικῶν αἰτίων·

Ῥώμη. Ἐν Ῥώμῃ τῇ ὕστερον γαλλικῇ γενομένῃ καὶ ἀλλαχοῦ τοῦ παπικοῦ κράτους ἐμφανίζονται σαστιώδεις δημοκρατικαὶ ἐνέργειαι κατά τε τῶν παπικῶν καταθλίψεων καὶ ὑπὲρ τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας. Ἑκατοστύες τινὲς δημοκρατικῶν διήρχοντο (28 Δεκεμβρίου 1797) ἀνὰ τὰς ὁδούς, προηγουμένης τριχρόου σημαίας γαλλικῆς, καὶ ἐν θορύβῳ ἐξεδήλουν τὰ ἑαυτῶν φρονήματα κατὰ τῆς παπικῆς δεσποτείας καὶ ὑπὲρ τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας. Στρατὸς παπικὸς καὶ ἀστυνομία διέλυσαν τοὺς ταραξίας, ὧν τινες καταδιωκόμενοι κατέφυγον εἰς τὰνάκτορα τοῦ πρέσβεως τῆς Γαλλίας τοῦ Ἰωσὴφ Βοναπάρτου. Οἱ στρατιῶται καὶ οἱ ἀστυνομικοὶ ἀπαιτοῦσι τὴν παράδοσιν αὐτῶν· μάτην δὲ καὶ ὁ πρέσβυς καὶ ὁ παρ' αὐτῷ διατρίβων στρατηγὸς Δυφότος ἀπαιτοῦσιν ὅπως καταλίπωσιν ἡσύχους τοὺς φυγάδας καὶ ἀποχωρήσωσιν. Ὁ στρατὸς ἐρεθισθεὶς ὑπό τινων τῶν φυγάδων

δημοκρατικῶν ἐπυροβόλησαν καὶ ἐφόνευσαν πολλοὺς ἐξ αὐτῶν, ἐν οἷς καὶ τὸν στρατηγὸν Δυφότον. Τοῦτο ἐπεθύμουν καὶ οἱ Γάλλοι, οἵτινες ἐπωφθαλμίων τὸ παπικὸν κράτος· ἐπελάβοντο τῆς αἰτίας ταύτης καὶ καθελόντες αὐτὸ ἐκδιωχθέντος τοῦ πάπα ἵδρυσαν δημοκρατίαν κατὰ τὸ γαλλικὸν ὑπόδειγμα· ἐπέμφθη δ' ὁ στρατηγὸς Βερθιῆρος· τὰ παπικὰ στρατεύματα ἀφωπλίσθησαν· ὁ πάπας ἀφῃρέθη (10 Φεβρουαρίου 1798) τὴν κοσμικὴν ἐξουσίαν καὶ ἀνεκηρύχθη ἐπισήμως (15 Φεβρουαρίου) ἡ δημοκρατία. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Βερθιῆρος ἦν ἀνὴρ σπουδαῖος, μέτριος, φιλήσυχος, μεγαλοπρεπής, ἐχθρὸς δὲ τῆς τῶν Ἰακωβίνων φοβερᾶς πολιτείας, ἀφῃρέθη τὴν ἀρχὴν καὶ ἀντ' αὐτοῦ διωρίσθη ὁ Μασσένας. Οὗτος ἐρρύθμισε τὰ τοῦ παπικοῦ κράτους κατὰ τὰς ἐπιταγὰς τοῦ Διευθυντηρίου· ἐπέβαλε βαρεῖς φόρους· οἱ Γάλλοι ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ τραχέως αὐτοῦ στρατιώτου ἐλῄστευσαν τὰ ἀνάκτορα· ἐσύλησαν τὰς ἐκκλησίας· ἔτρεφον καὶ ἐνέδυον τὸν στρατὸν ἐξ ἐπακτῶν φόρων τῶν κατοίκων· ἀπεκόμισαν τὰ τῆς τέχνης ἔργα ὡς τρόπαια εἰς Παρισίους. Ἐπειδὴ δὲ ὁ λαὸς θλιβόμενος ἐκ τούτων πάντων κατέφυγεν εἰς τὴν πέραν τοῦ Τιβέρεως καὶ ἐπὶ τῶν ὀρέων τῆς Οὐμβρίας πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας, οἱ Γάλλοι ἡγουμένου τοῦ στρατηγοῦ Δαλλεμάγνη καὶ ἄλλων ὑποδεεστέρων ἀξιωματικῶν κατεδίωξαν αὐτοὺς καὶ σκληρῶς ἐτιμώρησαν· ὁ δὲ γέρων πάπας Πῖος Ϛ' κρυβεὶς ἐπί τινα χρόνον ἐν τοσκανικῷ τινι μοναστηρίῳ συλληφθεὶς ἀπήχθη εἰς Γαλλίαν καὶ οἱ καρδινάλιοι κατεδιώχθησαν ἀγρίως καὶ ὑπεχρεώθησαν νὰ καταθῶσι τὸ ἑαυτῶν ἀξίωμα καὶ καταλίπωσι τὴν χώραν. Μετὰ τοὺς διωγμούς, τὴν χύσιν τῶν αἱμάτων, μετὰ λῃστείας καὶ συλήσεις ἐν πομπῇ καὶ ἐν εὐφημίαις ἀνιδρύθη ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου ἡ δημοκρατία καὶ ἀνεκηρύχθη ἡ ἕνωσις αὐτῆς μετὰ τῆς Γαλλίας· ἡ δημοκρατικὴ σημαία ὑψώθη καὶ *νομισματόσημον* ἐκόπη ἐπὶ Βερθιήρου φέρον τὴν ἐπιγραφὴν αὐτῷ μὲν ὅτι ἦν κτίστης τῆς ἀρχαίας πόλεως: «Restitutor urbis», τῇ δὲ Γαλλίᾳ ὅτι ἦν ἡ σώτειρα τοῦ ἀνθρωπίνου γένους: « Gallia salus generis humani ».

§ 1661. **Σαρδινία καὶ Πεδεμόντιον.** Μετὰ δυσχερείας μόλις ἐπεκύρωσε τὸ Διευθυντήριον τὴν συνθήκην, ἣν ὁ Ναπολέων ἔκλεισε μετὰ τοῦ Βίκτωρος Ἀμαδέου, δι' ἧς ἀνεγνωρίσθη τὸ βασίλειον τῆς Σαρδινίας καὶ τοῦ Πεδεμοντίου ὑφ' ὅρους τοιούτους, δι' ὧν αὐτὸ ἐτίθετο πρὸς τὴν Γαλλίαν ὡς ἐξηρτημένον. Μετὰ πέντε μῆνας ὁ γέρων βασιλεὺς ἐτελεύτα (16 Ὀκτωβρίου 1896) μάτην ἐλπίσας ὅτι θὰ παρεχωρεῖτο αὐτῷ ἡ Σαβοΐα καὶ ἡ Νίσσα. Ὁ δὲ υἱὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ Κάρολος Ἐμμανουὴλ Δ' ὁ γαμβρὸς τοῦ ἀτυχοῦς Λουδοβίκου ΙϚ' ἦν ἀνίσχυρος νὰ διαφυλάξῃ τὴν κληρονομίαν τοῦ πατρός, τὸ παν-

ταχόθεν ἀπειλούμενον μικρὸν βασίλειον· διότι αὐτὸ ἔχον ἐθελοντὰς Ἑλβετοὺς καὶ σύστημα τιμαριωτικὸν καὶ κληρικὸν ἦν ἀδύνατον νὰ διατηρηθῇ πανταχόθεν περιβαλλόμενον ὑπὸ ἐπαναστατῶν καὶ ἀπειλούμενον ὑπὸ τῆς τεταραγμένης Γαλλίας ἐκ παντὸς τρόπου ζητούσης τὸν ὄλεθρον αὐτοῦ. Ὅσημέραι νέα στίφη ἐπαναστατῶν καὶ κοινοπολιτικῶν εἰσώρμουν εἰς αὐτὸ ἔκ τε τῆς Λιγυστικῆς καὶ τῆς ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων χώρας. Ὁ λαὸς ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ ἐγένετο ζωηρότερος καὶ ἔκλινε πρὸς τὰς ταραχὰς καὶ τὴν ἐπανάστασιν ὑπὸ τῶν ἐξημμένων τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ἀνδρῶν ἐρεθιζόμενος. Ὁ ἐν Μεδιολάνῳ καὶ Γενούῃ στρατάρχης Βρούνης, ὁ στρατηγὸς Κασαβιάγκας, ὁ ἐν Τουρίνῳ πρέσβυς τῶν Γάλλων Γιγγυῆνος λόγιος Ἰακωβῖνος καὶ ἄλλοι Γάλλοι τε καὶ Ἰταλοὶ ἄγαν φιλελεύθεροι ἄνδρες ὑπέθαλπον πᾶσαν φιλελεύθερον ῥοπὴν καὶ ἐξῆπτον τοῦ λαοῦ τὸ φρόνημα. Ὁ βασιλεὺς ὤφειλεν ὅπως ἀναστείλῃ τὸ βαγδαίως ἐπιφερόμενον ῥεῦμα· ὤφειλεν ἵνα ὀλίγον κατ' ὀλίγον χορηγῇ ἐλευθέρους θεσμοὺς τῷ τεθλιμμένῳ λαῷ. Ἀλλὰ διὰ νέας ὀλεθρίας συνθήκης (28 Ἰουνίου 1798) ἠναγκάσθη ὁ δύστηνος βασιλεὺς ἵνα δέξηται ἔν τε ἄλλοις καὶ ἐν τοῖς φρουρίοις τοῦ Τουρίνου φρουρὰς γαλλικάς. Καὶ ἡ πρωτεύουσα ἄρα τοῦ ἀδυνάτου βασιλέως καὶ αὐτὸς οὗτος ἐτέθησαν ὑπὸ τὰ στόμια τῶν γαλλικῶν τηλεβόλων. Μετὰ τοῦτο παρενέβησαν οἱ Γάλλοι τῇ διοικήσει αὐτοῦ ἀναβιβάζοντες καὶ καταβιβάζοντες κατὰ τὸ αὐτοῖς δοκοῦν τοὺς τῆς πολιτείας λειτουργοὺς καὶ μάλιστα τοὺς ἐν τῇ αὐλῇ, ἐξ ἧς πάντα μὲν οἰκεῖον καὶ πιστὸν τῷ βασιλεῖ ἀπεμάκρυνον, πάντα δὲ πιστὸν αὐτοῖς ἐπέβαλλον. Μετὰ τοῦτο ἐκραγέντος τοῦ πολέμου τῶν Γάλλων κατὰ τῆς Νεαπόλεως ὑπεχρεώθη ὁ βασιλεὺς ὑπὸ τοῦ ἐν Μεδιολάνῳ στρατηγοῦ Ἰουβέρτου ὅπως χορηγήσῃ τὸν στρατὸν αὐτοῦ τοῖς Γάλλοις. Ἐπειδὴ δ' ὁ βασιλεὺς ὤκνει, τὸ Διευθυντήριον διέταξε γαλλικὸν στρατὸν νὰ εἰσβάλῃ (6 Δεκεμβρίου 1798) εἰς τὸ Πεδεμόντιον. Δεινοὶ εἰσήλασαν οἱ Γάλλοι· αἱ πόλεις κατελήφθησαν· οἱ στρατοὶ τοῦ βασιλέως οἱ Ἑλβετοὶ ἀφωπλίσθησαν· ὁ δὲ τάλας βασιλεὺς ἐγένετο ἕρμαιον τῶν ἐξημμένων Γάλλων, ἀφῃρέθη τὴν ἐξουσίαν καὶ ἐτήρει μόνον τὸν τίτλον τοῦ βασιλέως. Εἰς τοῦτο περιελθὼν οὗτος ἔγνω ἵνα καταλιπὼν τὸ Πεδεμόντιον ἀπέλθῃ εἰς Σαρδινίαν, ἧς ἔτυχε διὰ συνθήκης συνομολογηθείσης (9 Δεκεμβρίου 1798) ὑπ' αὐτοῦ τε καὶ τοῦ στρατηγοῦ Βρύνου, καθ' ἣν αὐτός τε καὶ ὁ βασιλικὸς οἶκος ἠδύναντο ἐκεῖ ἐλεύθεροι νὰπέλθωσιν. Οὕτω τὸ Πεδεμόντιον κατελήφθη ὑπὸ τῶν Γάλλων, ὅπερ ὁ στρατηγὸς Ἰούβερτος ἐρρύθμισε κατὰ τὸ γαλλικὸν δημοκρατικὸν σύστημα, τὸν δὲ στρατὸν συνεχώνευσε τῷ γαλλικῷ.

§ 1662. **Τοσκάνα καὶ Νεάπολις.** Ἐκ τοῦ ἐπικειμένου κιν-

δύνου τοῦ ἐκ τῶν Γάλλων ἦν ἀδύνατον νἀπαλλαγῶσιν ἥ τε Τοσκάνα καὶ ἡ Νεάπολις. Ὁ μέγας δοὺξ Φερδινάνδος Γ' τῆς Τοσκάνας κατενόει ὅτι ὁ δημοκρατικὸς χειμάρρους ὁ τὴν Ῥώμην καὶ τὰς ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων χώρας παρασύρας καὶ τὴν χώραν αὐτοῦ ἔμελλε τάχιον ἢ βράδιον νὰ συμπαρασύρῃ. Ἐξητεῖτο ἐπικουρίαν πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κινδύνου· ἐστράφη πρὸς τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας. Ἀλλ' οὐδεμίαν ἔλαβεν, εἰμὴ μόνον ὑποσχέσεις. Ὁ δυστυχὴς διῆλθε τὸν χειμῶνα στένων καὶ τρέμων· τὸ δ' ἔαρ ἐπῆλθε καὶ αὐτῷ τὸ πεπρωμένον· ἤρξαντο τὴν ὡραίαν χώραν τῶν Ἐτρούσκων νὰ διελαύνωσι στίφη ἄτακτα καὶ ὀλέθρια Γάλλων ἐθελοντῶν καὶ ἀγυρτῶν· ἐνεφανίσθησαν ἐπαναστατικὰ κινήματα. Ὁ μέγας δούξ, ᾧ ἐμέμφοντο ὅτι παρέσχε τῷ πάπᾳ τόπον καταφυγῆς τὴν Τοσκάναν ἠναγκάσθη ἀπειλούμενος νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν Φλωρεντίαν· δημοκρατικὸς στρατὸς κατέλαβεν αὐτήν· οἱ θησαυροὶ τῶν ἀνακτόρων Πιττίου ἀνηρπάγησαν· φόροι βαρύτατοι καὶ μάλιστα ταῖς παραλίαις πόλεσιν ἐπεβλήθησαν καὶ παντοῖα ἐγκλήματα διεπράχθησαν ὑπὸ ἀχρείων στρατιωτῶν καὶ ἐθελοντῶν. — Τάχιστα δ' ἐπῆλθε τὸ πεπρωμένον καὶ τῇ Νεαπόλει. Ὁ φιλήδονος, ἄγροικος, νωθρός, μωρὸς καὶ ἀφιλότιμος βασιλεὺς αὐτῆς Φερδινάνδος Δ', ἀπαίδευτος καὶ ἀναίσθητος, ξένος πάσης ἐπιστημονικῆς καὶ πνευματικῆς ἀσχολίας, μανιώδη δὲ ῥοπὴν ἔχων εἰς τὸ θηρᾶν καὶ ἁλιεύειν συνεκυλίετο ἐν τῇ αὐτοῦ πρωτευούσῃ παντοίοις γυναίοις μεταξὺ τῶν ἀξέστων Λαζαρώνων ἀγνοῶν ἢ οὐδόλως λαμβάνων πρὸ ὀμμάτων τὰ πέριξ συμβαίνοντα μεγάλα πολιτικὰ πράγματα, δι' ἣν μετεβάλλοντο αἱ θέσεις τῶν κρατῶν καὶ θρόνοι κατέπιπτον καὶ βασιλεῖς ὑπερόριοι καθίσταντο καὶ ἡ δημοκρατία ἐδέσποζε πανταχοῦ· οὐδ' ἐξήταζεν οἷα καὶ ὁπόσα ἡ φιλόδοξος αὐτοῦ γυνὴ ἡ ὑπερήφανος καὶ κενόδοξος θυγάτηρ τῆς αὐτοκρατείρας Μαρίας Θηρεσίας Καρολῖνα ἔπραττεν ἐν τῇ πολιτείᾳ ἐν τῷ ὀνόματι αὐτοῦ. Ἦν δὲ οὕτω μαμμάκυθος, ὥστε καὶ τὴν καρατομίαν τοῦ Καρόλου Α' τῆς Ἀγγλίας ἐθεώρει ὡς ἐπινόημα τῶν ἐν Παρισίοις Ἰακωβίνων διισχυριζόμενος ὅτι τοιοῦτον ἀνοσιούργημα ἦν ἀδύνατον νὰ διαπράξωσιν οἱ Ἄγγλοι ἔθνος οὕτω φιλόνομον καὶ βασιλικόν. Ἡ βασίλισσα ἔδωκε τὴν πρωθυπουργίαν τῷ στρατηγῷ Ἰωάννῃ Φραγκῇ Ἄκτωνι Ἀγγλῳ καθολικῷ γεννηθέντι ἐν Γαλλίᾳ ἀνθρώπῳ πονηρῷ, δολίῳ, αἰσχροκερδεῖ καὶ βιαίῳ παραδεδομένῳ δὲ τῇ συζύγῳ τοῦ Ἄγγλου πρέσβεως λόρδου Ἀμιλτῶνος, ἥτις ἦγε καὶ ἔφερεν αὐτόν. Βασίλισσα λοιπόν, αὐλὴ καὶ ὑπουργὸς ἐμίσουν δεινῶς τοὺς δημοκρατικοὺς τοὺς φονεῖς τοῦ γαμβροῦ καὶ τῆς ἀδελφῆς τῆς Καρολίνας. Πάντα ὕποπτον συνελάμβανεν ἡ βασίλισσα Καρολῖνα· πολλάκις ἐν μέσαις νυξὶν ἀνεστρέφετο κατασκο-

πεύουσα τοὺς ὑπόπτους πολίτας μετὰ τῶν μυστικῶν ἀστυνόμων κατ' ἰδίαν ἐν τῇ «μελαίνῃ αἰθούσῃ» τῶν ἀνακτόρων συνδιασκεπτομένη ὅτῳ τρόπῳ ἠδύνατο ἀσφαλέστερον νὰ ἐξολοθρεύσῃ πάντα φιλελεύθερον ἄνδρα, ὃν ἐθεώρει ὡς μαθητὴν τῶν Ἰακωβίνων τῶν Παρισίων· ἡ γυνὴ αὕτη ἦν φύσεως θηριώδους, ἐδίψη αἵματος· ἐπλήρωσε τὰς εἱρκτὰς ἀνθρώπων ἐνόχων τε καὶ μή· ἡ ἐφημεριδογραφία ἦν ὑπὸ αὐστηροτάτην λογοκρισίαν καὶ ποιναὶ αὐστηροτάτας· ὁ κλῆρος ἐκ τοῦ ἄμβωνος καὶ ἐκ τῆς ἕδρας τοῦ ἐξομολογητοῦ ἐξηκόντιζε κεραυνοὺς ἀφορισμῶν καὶ ἀναθεμάτων κατὰ πάσης ἐπαναστατικῆς ῥοπῆς. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα εἰς οὐδὲν ἴσχυσαν οὐδ' οἱ διωγμοὶ τοῦ ἀθλίου Ἄκτωνος. Ὁ λαὸς ἤρξατο ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ ἐμφορῆται τῶν ἐκ τῆς Γαλλίας νέων ἰδεῶν περὶ τῶν φυσικῶν τοῦ ἀνθρώπου πολιτικῶν δικαιωμάτων. Ἡ δὲ γαλλικὴ κυβέρνησις καίπερ ἐπωφθαλμιῶσα τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως· ἀνέβαλεν ὅμως τὸν κατ' αὐτοῦ πόλεμον ἕνεκα τῆς εἰς Αἴγυπτον ἐκστρατείας· ἐπέβαλε δ' ὅμως φόρον εἴκοσιν ἑκατομμυρίων καὶ τὴν καθαίρεσιν τοῦ Ἄκτωνος ἀντικατασταθέντος διὰ τοῦ μαρκησίου δὶ Γάλλου. Ἀλλ' ἡ Καρολῖνα ἐζήτει εὐκαιρίαν νὰποκρούσῃ τόν τε γαλλικὸν ἀετὸν καὶ τὰς γαλλικὰς ἰδέας. Ἐστράφη πάλιν πρὸς τὴν Αὐστρίαν καὶ συνῆψε συνθήκην (19 Μαΐου 1798) συμμαχίας καὶ ἐπιμαχίας· τοὺς δὲ φιλελευθέρους καὶ τὰς γαλλικὰς ἰδέας φρονοῦντας καὶ διασπείροντας κατεδίωξεν ἡ Καρολῖνα μετὰ μανίας. Νέα ἐνδύματα, πῖλος, πώγων, χρώματα καινοφανῆ ἐθεωροῦντο ὡς τεκμήρια τῶν ἐπαναστατικῶν φρονημάτων τοῦ φοροῦντος· ἐπήρχετο ἀμελλητὶ κατ' αὐτοῦ ἡ τιμωρία· αἱ εἱρκταὶ ἐπληρώθησαν αὖθις. Ἡ Καρολῖνα πιστεύουσα ὅτι ἠδύνατο νὰ κατασκευάσῃ στρατὸν ἀξιόμαχον κατὰ τῆς Γαλλίας ἐξῃτήσατο παρὰ τῆς αὐστριακῆς κυβερνήσεως ἔμπειρον στρατηγόν, ἵνα παρασκευάσῃ τὸν στρατὸν πρὸς καθαίρεσιν τῆς ἐν Ῥώμῃ δημοκρατίας. Ἡ αὐστριακὴ κυβέρνησις ἔπεμψεν εἰς τὴν Νεάπολιν τὸν Μάκκην ἄνδρα εὐφυᾶ μέν, ἀλλὰ μέτριον στρατιωτικόν. Ὅτε δὲ ὁ Μάκκης μετὰ μακρὰν διατριβὴν ἐν Βιέννῃ τέλος εἰς Κασέρτον ἀφίκετο (9 Ὀκτωβρίου 1798) ὑπεδέξατο αὐτὸν ἡ Καρολῖνα εἰποῦσα: «Ἔσο ἡμῖν κατὰ γῆν ὅ τι ὁ Νέλσων ἐγένετο κατὰ θάλασσαν». Ὁ ἥρως τῶν θαλασσῶν Νέλσων διέτριβε τότε ἐν τῷ λιμένι τῆς Νεαπόλεως τὸ μὲν ἐπισκευάζων τὰ ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Ἀβουκιρίου παθόντα πλοῖα, τὸ δὲ ἐμπεπλεγμένος τοῖς δικτύοις τῆς λαίδης Ἔμμας τοῦ Ἀμιλτῶνος. Οὐδείς ποτε ἀνὴρ ἐγένετο δεκτὸς ἐν Νεαπόλει ἐν πομπῇ καὶ θριαμβευτικῶς, ὅσον ὁ Νέλσων. Αὐτὸς ὁ βασιλεὺς προαπήντησεν αὐτὸν πλεύσας τρεῖς ὥρας μακρὰν εἰς τὴν θάλασσαν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος τῆς ναυαρχίδος καὶ περιπτυξάμενος αὐτὸν ἐκάλεσεν «ἥρωα τοῦ

Ἀβουκιρίου»· ἔδωκεν αὐτῷ πολύτιμον ξίφος· ἡ δὲ Καρολῖνα ὑπεδέξατο αὐτὸν πομπωδῶς ἐν τοῖς ἀνακτόροις· ἡ δὲ πόλις ἐπεδείξατο παντοίῳ τρόπῳ τὸν πρὸς αὐτὸν σεβασμόν· ἅπασαι αἱ ὁδοὶ ἐκοσμήθησαν διὰ σημαιῶν, τριήμερος δὲ φωταψία κατεφώτιζε τὴν πόλιν. Ὅπου ὁ Νέλσων ἐνεφανίζετο μετὰ τοῦ βασιλικοῦ ζεύγους ὁ λαὸς συνωθεῖτο περὶ αὐτὸν καὶ προσεφώνει «ὁ σωτὴρ ἡμῶν καὶ ἐλευθερωτὴς» ἐν εὐφημίαις. Μεῖζων χαρὰ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκδηλωθῇ εἴ περ ὁ τῆς Νεαπόλεως στόλος καὶ στρατὸς ἐνίκα. Ἡ ἐμφάνισις καὶ διατριβὴ τοῦ Νέλσωνος ἐν Νεαπόλει ἐξήγειρε τὸ πολεμικὸν τῶν Νεαπολιτῶν φρόνημα· ὁ δὲ εἰρήνην συμβουλεύων μαρκήσιος Μάκκης περιεφρονεῖτο· ὁ δὲ φιλελεύθερα διδάσκων τὸν βασιλέα Γάλλος πρέσβυς Γαράτης παρωρᾶτο· οἱ δὲ τρεῖς φιλοπόλεμοι Ἄγγλοι Νέλσων, Ἄκτων καὶ Ἀμιλτὼν ἦσαν τὸ μαντεῖον τῆς αὐλῆς. Ὁ βασιλεὺς Φερδινάνδος καὶ κατ' ὄναρ ἐθεᾶτο τὸν πρὸς ἐλευθέρωσιν τῆς Ῥώμης πόλεμον, τὴν τῶν Ἰονίων νήσων καὶ τῆς Μελίτης κατάληψιν. Διεπραγματεύετο δ' ἐν Λονδίνῳ καὶ Πετρουπόλει περὶ συμμαχίας καὶ ἐπικουριῶν· καὶ ἡ μὲν Ἀγγλία ὑπέσχετο στόλον εἰς τὰ ἰταλικὰ ὕδατα, ἡ δὲ Ῥωσσία στρατόν. Ἡ Καρολῖνα ἐπέσπευδε τὴν εἰς Ῥώμην ἐκστρατείαν, ἀλλ' ὁ Μάκκης καίπερ ἔχων 50,000 ἐνεδοίαζεν· ὡσαύτως καὶ ὁ αὐστριακὸς στρατὸς ἀπῆν. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἡ ἐκστρατεία οὐδαμῶς ἀνεβλήθη καὶ ἠγγέλθη (23 Νοεμβρίου 1798) εἰς Βίενναν ὅτι ὁ στρατὸς τῆς Νεαπόλεως ἐξῆλθε καὶ τῇ ὑστεραίᾳ (24 Νοεμβρίου) διέβησαν μετ' οὐ πολὺ εἰς τέσσαρας μοίρας διῃρημένοι τὰ τοῦ ῥωμαϊκοῦ κράτους ὅρια, ὅπως κατὰ ἐκδεδομένην προκήρυξιν ἐλευθερώσωσι τὸν ῥωμαϊκὸν λαὸν καὶ ἀποδώσωσι τὰ δικαιώματα αὐτοῦ. Ἀμελλητὶ δ' ἀπήντησαν ὅπως ὁ ἐκεῖ γαλλικὸς στρατὸς ἀπέλθῃ τάχιστα· ὡς ἀπάντησις δ' ἐκηρύχθη ὁ πόλεμος τοῦ Διευθυντηρίου κατὰ τοῦ βασιλείου τῆς Νεαπόλεως. Ἐπειδὴ ὁ τῆς Νεαπόλεως στρατὸς ἦν τριπλάσιος τοῦ γαλλικοῦ, ἠδυνήθη κατ' ἀρχὰς νὰ καταλάβῃ τὴν Ῥώμην, ἣν ὁ Γάλλος στρατηγὸς Καμπιονέτης μὴ δυνάμενος νὰ διαφυλάξῃ ὑπεχώρησε πέραν τοῦ Τυβέρεως πρὸς τὸν Μακδονάλδον εἰς Τέρνους, ἔνθα οὗτος διέτριβεν ἡγούμενος στρατοῦ τινος. Ὁ Φερδινάνδος καταλαβὼν τἀνάκτορα τῶν Φαρνέων διέταξέ τινας δημοκρατικοὺς μὴ ἀπελθόντας νὰ φονεύσωσιν αὐτοὺς καὶ ἤγγειλε τῷ πάπᾳ ἐν διθυραμβώδει προκηρύξει τὴν αὐτοῦ νίκην. Ὁ δὲ στρατὸς αὐτοῦ καὶ ὁ πιστὸς παπιστὴς λαὸς ἀπαλλαγεὶς τῆς γαλλικῆς ἐποπτείας παρεξετράπη ἐν ὀνόματι θεοῦ καὶ πάπα εἰς φόνους καὶ λεηλασίας πρὸς ἐκδήλωσιν τῆς ἑαυτοῦ χαρᾶς! Ἀλλὰ ταχέως ἐπανελθὼν ὁ Καμπιονέτης λαβὼν ἐπικουρίας κατετρόπωσε τοὺς Νεαπολίτας καταλιπόντας πολέμου ἐφόδια καὶ τροφὰς εἰς τὰς χεῖρας

τῶν Γάλλων, οἵτινες οὐδαμοῦ ἠδυνήθησαν νἀντιστῶσιν, ἀλλ' ἔφευγον ὡς λαγῳοὶ ἐνώπιον θηρευτικοῦ κυνός· δι' ὃ καθ' ὃν χρόνον ὁ αὐτοκράτωρ τῶν Ῥώσσων Παῦλος διέταξε τὸν στρατὸν αὐτοῦ διὰ τῆς Δαλματίας νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπικουρίαν τῶν Νεαπολιτῶν ὁ βασιλεὺς αὐτῶν μετημφιεσμένος καὶ ὁ στρατηγὸς Μάκκης κατελίμπανον (10 Δεκεμβρίου 1798) τὴν πόλιν τοῦ Ῥωμύλου, ἣν τάχιστα κατέλαβον αὖθις οἱ Γάλλοι, οἵτινες κατεδίωξαν κατὰ πόδας τὸν βασιλέα, ὅστις ἀπελπίσας μετὰ πάντων τῶν τῆς αὐλῆς καὶ τῶν θησαυρῶν ἐπιβὰς πλοίων τοῦ Νέλσωνος ἀπέβη εἰς Παλέρμον (25 Δεκεμβρίου 1798) κινδυνεύσας ἕνεκα τῆς τρικυμίας καταλιπὼν τὴν διοίκησιν τῆς μὲν χώρας τῷ Πιγνατέλλῃ, τοῦ δὲ στρατοῦ τῷ Μάκκῃ. Οὗτοι δὲ μὴ ἀναμείναντες τὸν καθ' ὁδὸν ὄντα ῥωσσικὸν καὶ αὐστριακὸν στρατὸν συνῆψαν εἰρήνην (12 Ἰανουαρίου 1799) καὶ εἶτα ἀλωθείσης ὑπὸ τῶν Γάλλων τῆς Νεαπόλεως (17 Ἰανουαρίου) κατελύθη ἡ βασιλεία καὶ ἱδρύθη, ὡς εἴρηται (σελ. 72-73), ἡ *Παρθενοπαία* δημοκρατία. Ἀλλὰ ταχέως κατελύθη αὖθις αὕτη μετ' ἄλλας ἀτυχεῖς μάχας (σελ. 74) τῶν Γάλλων καὶ μάλιστα μετὰ τὴν ὀλεθρίαν παρὰ τὸ Νόβιον (15 Αὐγούστου 1789) καὶ ἀνιδρύθη αὖθις ἡ βασιλεία· μετ' οὐ πολὺ δ' ἀνιδρύθη (28 Σεπτεμβρίου) καὶ τὸ παπικὸν κράτος ὑπὸ τὸν νέον πάπαν Πίον Ζ'. Ἀλλὰ μετὰ τὰς ἄλλας νίκας καὶ τὴν τοῦ Μαρέγγου (14 Ἰουνίου 1800) καὶ μετὰ τὴν συνθήκην τῆς Λυνεβίλλης (9 Φεβρουαρίου 1801) κατηργήθησαν αὖθις τὰ πρώην ἔν τε Ῥώμῃ καὶ Νεαπόλει καθεστῶτα καὶ ἀνιδρύθησαν πάλιν αἱ δημοκρατίαι. Μετὰ τοῦτο ἠσχολήθη ὁ Ναπολέων ἵνα σμικρὸν ἐπὶ σμικρὸν ἑνώσῃ τὰς δημοκρατίας ταύτας καὶ τὴν ἐντεῦθεν τῶν Ἄλπεων χώραν τῇ Γαλλίᾳ. Μεταβληθείσης δὲ τῆς πολιτείας ἐν Γαλλίᾳ ὤφειλον καὶ αἱ ἐν Ἰταλίᾳ κτήσεις, αἱ δημοκρατίαι, νὰ μεταβληθῶσιν· οὕτω δὲ αὗται συναπετέλεσαν βασίλειον ἓν ὑπὸ τὸν Ναπολέοντα, ἐφ' ᾧ καὶ ὡς ἀντιπρόσωπος αὐτοῦ ἐπέμφθη μετὰ τὴν ἄρνησιν τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἰωσὴφ Ναπολέοντος ὁ εἰσποιητὸς υἱὸς αὐτοῦ Εὐγένιος ὁ Βωαρναίσιος. Ὁ Ναπολέων ἐστέφθη (26 Μαΐου 1805) βασιλεύς. Μετ' οὐ πολὺ καὶ ἡ Γένουα, ἡ λιγυστικὴ δημοκρατία, ἡνώθη (4 Ἰουνίου 1805) τῇ Γαλλίᾳ καὶ τὸ Πεδεμόντιον καὶ ἡ Λούκκα (Ἰουλίου 1805)· εἶτα δὲ καὶ ἡ Νεάπολις (1806) καὶ ἡ Ῥώμη (1809). Μετὰ δὲ τὴν πτῶσιν τοῦ Ναπολέοντος κατὰ τὴν ἐν Βιέννῃ σύνοδον τὸ παπικὸν κράτος, τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως, ἡ Τοσκάνα καὶ ἡ Μόδενα ἀνέλαβον αὖθις τὸ πρώην καθεστὼς μετά τινων μεταβολῶν, ἡ Σαρδινία διετήρησε τὴν Γένουαν καὶ ὁ πρώην βασιλεὺς τῆς Ἐτρουρίας ἔλαβε τὴν Λοῦκκαν ὁρισθέντος νὰ λάβῃ καὶ τὴν Πλακεντίαν καὶ Πάρμαν.

§ 1663. **Τὸ βασίλειον τῶν δύο Σικελιῶν.** Κατὰ τὴν ἐν Βιέννῃ συνθήκην ὁ Φερδινάνδος Δ' ἀνέλαβε μετὰ τὴν εἰς Νεάπολιν ἐπάνοδον αὐτοῦ τὸν παλαιὸν τίτλον «*βασιλεὺς τῶν δύο Σικελιῶν*». Ἐδήλωσε δὲ (12 Ἰουνίου 1815) τῇ ἰσχυούσῃ καὶ τὴν Ἰταλίαν ἐποφθαλμιώσῃ Αὐστρίᾳ ὅτι οὐδέποτε θὰ ὑπομείνῃ μεταβολὴν ἀπάδουσαν πρὸς τὰ βασιλικὰ δικαιώματα ἐν τῷ οἰκείῳ κράτει· ἐκάλει δ' ἑαυτὸν Φερδινάνδον Α'. Κατὰ ταῦτα τὸ ἐν Σικελίᾳ πολίτευμα ὅσον ἀποβλέπει μάλιστα εἰς τὴν ἐν αὐτῇ ἰσχὺν τῶν Ἄγγλων ἔμελλε νὰ μὴ ληφθῇ οὐδαμῶς τὸ παράπαν πρὸ ὀφθαλμῶν. Ὁ Φερδινάνδος ἐμίσει ἐξ ἴσου τοὺς δημοκρατικοὺς Γάλλους τε καὶ τοὺς φιλελευθέρους Ἄγγλους· προσέκειτο δὲ τυφλῶς τῇ αὐστριακῇ αὐταρχίᾳ καὶ τῇ παπικῇ δεσποτείᾳ, καθ' ἣν ὁ πάπας ἐκυβέρνα ἐν τῷ βασιλείῳ τοῦ Φερδινάνδου τὰ τῆς ἐκκλησίας κατὰ τὸ αὐτῷ δοκοῦν. Ἀλλ' ἡ πρὸς τὴν αὐταρχίαν ἀκατάσχετος τροπὴ καὶ ὁ κατὰ τῶν φιλελευθέρων διωγμὸς τοῦ Φερδινάνδου ἐπήνεγκον τὸ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα.

Ἑταιρεῖαι μυστικαί, Ἀνθρακεῖς, λῃσταί. Μυστικαὶ ἑταιρεῖαι συνήρχοντο ἐν ταῖς πόλεσι· λῃσταὶ δ' ἐπὶ τῶν ὀρέων κατὰ στίφη διεμαρτύροντο κατὰ τοῦ δεσποτισμοῦ καὶ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, οὓς ἡ δεσποτικὴ κυβέρνησις νῦν μὲν κατέβαλλε καθάπερ ἐν ἔτει 1818, ὅτε ὁ φοβερὸς ἀρχιλῃστὴς Ἀννιχιαρικὸς μεθ' ἑκατὸν ὀπαδῶν συλληφθεὶς ἐτουφεκίσθη· ἄλλοτε ὅμως κατατροπουμένων τῶν στρατῶν αὐτοῦ συνῆπτε συνθήκας, καθ' ἃς οἱ λῃσταὶ ἠξιοῦντο προνομιῶν καὶ ἐχορηγοῦντο αὐτοῖς θέσεις ἐν τῇ πολιτείᾳ. Ἀλλ' οὔτε αἱ καρατομήσεις τῶν λῃστῶν οὔτε ἡ χορηγία προνομιῶν καὶ θέσεων ἠδυνήθησαν νὰ καταστρέψωσι τοὺς φιλελευθέρους ἢ κακούργους τῶν ὀρέων οὔτε οἱ διωγμοὶ τῶν ὑπόπτων ἑταιρειῶν, ἐξ ὧν ἡ φοβερωτέρα ὑπῆρξεν ἡ τῶν *Ἀνθρακέων*. Ἡ μυστικὴ αὕτη ἑταιρεία ἢ μᾶλλον συνωμοσία *σκοπὸν κύριον* προέθετο ἔνθεν μὲν τὸν ὄλεθρον πάσης κυβερνήσεως ὡς ἀντιπολίτευσις ἀκατάβλητος καὶ διαρκὴς καὶ τὴν ὑπεράσπισιν τῆς ἐλευθερίας ὡς διώκτρια παντὸς ἐν γένει δεσποτικοῦ καὶ μοναρχικοῦ ἄρχοντος, ἔνθεν δὲ τὴν ἐλευθέρωσιν τῆς Ἰταλίας ἐκ τῶν παντοίων ἡγεμόνων καὶ τὴν ἵδρυσιν καθολικῆς ἰταλικῆς δημοκρατίας. Τῶν σκοπῶν τούτων ἕνεκα οἱ Ἀνθρακεῖς συνεμάχουν παντὶ βουλομένῳ νὰ μετάσχῃ τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν καὶ μάλιστα τοῖς λῃσταῖς, οἵτινες ὑπὸ τοιαύτην ἔννοιαν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς οἱ παρ' Ἕλλησιν *ἁρματωλοί*. Ἡ ἑταιρεία τῶν Ἀνθρακέων διεδόθη ἀνὰ πάσας τὰς χώρας τῆς Ἰταλίας· ὀπαδοὶ δὲ αὐτῆς ἦσαν διεσπαρμένοι πανταχοῦ τῆς Εὐρώπης. Ἡ κυβέρνησις τοῦ βασιλείου τῶν δύο Σικελιῶν καίπερ πολλὰ καμοῦσα δὲν ἠδυνήθη οὔτε τὴν ἀρχὴν οὔτε τὴν ἑστίαν οὔτε τὰς διακλαδώσεις αὐτῆς νὰ κατα-

στρέψῃ, εἰ μὴ μόνον τοῦτον ἢ ἐκεῖνον ἐκ τῶν ὀπαδῶν αὐτῆς, παρ' οὗ οὐδὲν ἠδυνήθη βέβαιον καὶ ὡρισμένον νὰ μάθῃ. Ἔκπληξιν δὲ καὶ τρόμον ἐνεποίει ἡ ἑταιρεία αὕτη πᾶσι τοῖς ἡγεμόσι τῆς Εὐρώπης· ἐκπληκτικὴ δὲ ἦν καὶ ἡ διάδοσις αὐτῆς, ἥτις ἐν βραχεῖ χρόνῳ (1818-1821) πανταχοῦ ἦν διαδεδομένη. Οὔτε ἡ ἱδρυθεῖσα κατ' αὐτῆς ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ἑταιρεία τῶν **Χαλκέων** (Calderari), οἵτινες ἠβούλοντο κατὰ τῶν **Ἀνθρακέων** τὴν ἕνωσιν τῆς Ἱσπανίας ὑπὸ ἕνα ἡγεμόνα, ἐν οἷς τὰ πρωτεῖα ἔφερεν ὁ δοὺξ Κανόζας εἷς τῶν πέντε **ἀπολυτοφρόνων** ὡς διευθυντὴς τῆς ἀστυνομίας, οὔτε αἱ στρατιωτικαὶ ἐνέργειαι ὑπὸ τὸν Ἄγγλον στρατηγὸν Χὺρσιον ἠδυνήθησαν νὰ καταβάλωσι τὴν ὁσημέραι φοβερωτέραν ἐγειρομένην ἑταιρείαν τῶν Ἀνθρακέων, καθ' ὅσον σὺν τοῖς ἄλλοις οὗτοι παρίσταντο καὶ ὡς προστάται τοῦ πολιτισμοῦ, τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς τιμῆς τῶν λαῶν. Ἐκ τῶν διαπρεπῶν ὀπαδῶν αὐτῆς ἦν καὶ ὁ Γουλιέλμος Πέπης, ὅστις ὢν πρότερον ὑπὲρ τῶν ἀπολυτοφρόνων ἐγένετο εἶτα εἷς τῶν ἐνθουσιωδεστάτων Ἀνθρακέων.

Τῆς ἑταιρείας ταύτης ἦσαν ὀπαδοὶ καὶ ἄλλοι ἄνδρες φιλοπάτριδες πολλοί, ἐν οἷς ὁ Καρρασκόσας, Κολλέττας, Φλωρεστὰν Πέπης ἀδελφὸς πρεσβύτερος τοῦ εἰρημένου Πέπη, οἵτινες ἐμπνεόμενοι ἐκ τῶν ἀναμνήσεων τῆς πάλαι λαμπρᾶς Ἰταλίας, ἐν ᾗ τιμή, παιδεία, τέχνη, ἐλευθερία, ἐθνισμός, εὐημερία τοῦ λαοῦ ἤκμαζον, ἐθρήνουν τὴν νῦν οἰκτρὰν αὐτῆς κατάστασιν, ἐν ᾗ θάλλει πᾶσα κακοδαιμονία. Οἱ ἄνδρες οὗτοι πανταχοῦ ὑπεξέκαιον τὸ αἴσθημα τῶν Ἰταλῶν ἐκ παντὸς τρόπου· αἱ δ' ἐπαναστατικαὶ κινήσεις ἐν Ἱσπανίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ ἐξῆπτον τὸ φρόνημα αὐτῶν· ἡ ἐμπρηστικὴ ὕλη ἦν ἐπινενησμένη· ἀπῃτεῖτο σπινθήρ· ἅμα ἀκουσθείσης τῆς ἐν Ἱσπανίᾳ στρατιωτικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῆς τῶν βουλῶν καὶ ἀμελλητὶ ἡ Νεάπολις συνεταράχθη ὑπὸ τῶν Ἀνθρακέων. Οἱ ἐν Σαλέρνῳ δημαγωγοὶ Ἀνθρακεῖς ἔπεμψαν τάχιστα ἀποστόλους εἰς Νεάπολιν παροξύνοντες εἰς ἐπανάστασιν καὶ ὀπαδοὺς εὗρον παρά τε τῷ λαῷ καὶ τῷ στρατῷ. Ἐκ τῶν θερμουργῶν Ἀνθρακέων ἦν καί τις φυγὰς Φραγκῖσκος Μαρία Γαγλιάρδης, ὅστις τῷ στρατηγῷ Γουλιέλμῳ Πέπῃ ἐκ τῆς ἐν Σαλέρνῳ κεντρικῆς ἑταιρείας ἐκόμισε δίπλωμα, δι' οὗ ὠνομάζετο ἀρχηγὸς τοῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος. Ὁ Πέπης κατ' ἀρχὰς ἐνεδοίαζε λαμβάνων πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ μέγεθος τοῦ κινήματος· τούτου ἕνεκα ἀξιωματικοί τινες τοῦ ἐν Νώλῃ ἱππικοῦ, ἐν οἷς οἱ ὑποδεέστεροι ἀξιωματικοὶ Μορέλλης καὶ Σιλβάτης, περὶ νέον ἀρχηγὸν ἀπεφάσισαν (2 Ἰουλίου 1820) ἵνα συνεννοηθέντες μετὰ τοῦ Γαγλιάρδη καὶ τοῦ ἑταίρου αὐτοῦ Ἀββάτη Μενιχίνη ὑψώσωσιν αὐτοὶ τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας πρὸς ἵδρυσιν συνταγματικοῦ πολιτεύματος κατὰ τὸ σύστημα τῶν Ἱσπανῶν

καὶ ἡγούμενοι 170 στρατιωτῶν εἰσῆλθον εἰς Ἀβελλῖνον, ἔνθα ἠνώθησαν μετὰ τῶν ἐκεῖ Ἀνθρακέων. Τότε καὶ ὁ Πέπης ἐσκέψατο τίνι τρόπῳ ἠδύνατο ἐνῶν τὰς διαφόρους φατρίας νὰ ὠφελήσῃ τῇ αὐτοῦ πατρίδι. Ὅτε ἀφίκετο ἡ εἴδησις εἰς Νεάπολιν περὶ ἐπαναστάσεως τοῦ στρατοῦ, ὁ ὑπουργὸς τοῦ πολέμου Νούγεντος ἐν ὑπουργικῷ συμβουλίῳ προὔτεινεν ἵνα ὁ Πέπης διορισθῇ ἀρχηγὸς τοῦ πιστοῦ μένοντος στρατοῦ· διότι αὐτὸς ὡς ἀγαπητὸς παρὰ τῷ λαῷ μόνος δύναται νὰ καταπραΰνῃ τὰ ἐξημμένα πνεύματα· ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἀντέστη ὑποπτεύων αὐτὸν ὡς ὀπαδόν ποτε τοῦ Μυράτη. Ἀλλ' ἐν τούτῳ (3 - 5 Ἰουλίου 1820) οἱ ἐπαναστάται τοῦ Ἀβελλίνου πολλαπλασιασθέντες τάχιστα, νέων ἐπαναστατικῶν στιφῶν προσερχομένων ἔκ τε τῆς πόλεως καὶ τῆς πέριξ χώρας, ἀνεκήρυξαν τὸ *συνταγματικὸν πολίτευμα*. Ἀποκρουσθεὶς λοιπὸν ὑπὸ τοῦ βασιλέως ὁ Πέπης μετέβη ἑκουσίως εἰς Ἀβελλῖνον, ἔνθα ἐκηρύχθη ἀρχηγὸς τῶν ἐπαναστατῶν ἢ κάλλιον εἰπεῖν τῶν συνταγματικῶν, οἵτινες κατ' ἀρχὰς τὰ πάντα ἐποίουν ἐν τάξει καὶ νομίμως. Ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἀβελλίνου ὤμοσαν (3 Ἰουλίου) ὁ ἐπίσκοπος, αἱ ἀρχαὶ καὶ οἱ πολῖται τὸν ὅρκον πίστεως τῷ τε βασιλεῖ καὶ τῷ συνταγματικῷ πολιτεύματι. Οἱ πολῖται προθυμότατα ἀπεδέχοντο τὰ ἐν Ἀβελλίνῳ γεγενημένα ὁ δὲ Πέπης καθ' ὅσον ἀπέλαυε τιμῆς καὶ πίστεως ὡς ἀνὴρ τίμιος, μέτριος καὶ φιλόπατρις πανταχοῦ ἀνεκηρύχθη ἀρχηγὸς τῶν συνταγματικῶν. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἠναγκάζετο νὰ εἰσαγάγῃ τὸ ἱσπανικὸν σύνταγμα καὶ νὰ μεταβάλῃ τὴν κυβέρνησιν. Ἠδύνατο ὅμως κάλλιον νὰ ἐγείρῃ ἐκ νεκρῶν τὸ τῆς Σικελίας συνταγματικὸν πολίτευμα καὶ δι' αὐτοῦ ἑνώσῃ τὰ δύο μέρη τοῦ βασιλείου. Ἀλλ' ἐν τῇ ὁρμῇ τοῦ ἐπαναστατικοῦ χειμάρρου σπανίως ἐκλέγονται τὰ καίρια καὶ κύρια. Τὸ ἱσπανικὸν πολίτευμα ἠωρεῖτο πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ἐπαναστατῶν, καίτοι οὐδεὶς αὐτῶν ἐγίνωσκε αὐτὸ ἀκριβῶς. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς παραπειθόμενος μάλιστα ὑπὸ τῶν αὐλικῶν μετὰ τὴν πρώτην ἔκπληξιν τῶν πρώτων τῆς ἐπαναστάσεως ἡμερῶν διενοεῖτο νὰ ματαιώσῃ τὰ τῶν ἐπαναστατῶν, δι' ὃ καὶ ἐκ παντὸς τρόπου ἐσκέπτετο οὗτος περὶ καταστροφῆς αὐτῶν, καὶ ταῦτα, ἐνῷ ἡ ἐπανάστασις ὡς ἀστραπὴ μετεδίδοτο ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν καὶ χωρίου εἰς χωρίον, καθάπερ καὶ ὁ στρατηγὸς Νουνζιάντης ἀνήγγειλε (5 Ἰουλίου) τῷ βασιλεῖ ὅτι τὸ σύνταγμα εἶνε ἡ κοινὴ ἐπιθυμία τοῦ λαοῦ· πᾶσα δ' ἀντίστασις εἶνε ματαία. Ὁ Φερδινάνδος ὅμως τυφλώττων ἐνόμιζεν ὅτι παραδίδων τὴν κυβέρνησιν εἰς τὰς χεῖρας τοῦ διαδόχου Φραγκίσκου δουκὸς τῆς Καλαβρίας καὶ λαμβάνων καιρὸν πρὸς διάλυσιν τῶν ἐπαναστατῶν δι' ἀπάτης καὶ ῥᾳδιουργίας καὶ δι' ἄλλων ἀθεμίτων τρόπων, οὓς αὐτὸς ἐγίνωσκεν, ἠδύνατο

ναπαλλαγῇ τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου. Ἀλλὰ τῇ αὐτῇ μόλις νυκτὶ (16 Ἰουλίου) καθ' ἣν ἐποίει τὰ διαβούλια αὐτοῦ ὁ Φερδινάνδος κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν, πέντε Νεαπολῖται ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων, παραστάντες ἐν τοῖς ἀνακτόροις ἐδήλωσαν ὅτι ἡ ἡσυχία τῆς πόλεως δύναται νὰ διατηρηθῇ, ἐὰν ἀμελλητὶ κηρυχθῇ τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα· τούτοις ἐδήλωσεν ὁ πιστὸς τοῦ Φερδινάνδου ἀντιπρόσωπος, ὁ δοὺξ Ἀσκόλης, ὅτι ἤδη τὸ ὑπουργεῖον συσκέπτεται τῷ βασιλεῖ περὶ τούτου. « Πότε ἀνακηρυχθήσεται αὐτό; » ἠρώτησέ τις τῶν Ἀνθρακέων· « Εἰς δύο ὥρας » ἀπεκρίνατό τις. Τότε ὁ ἐρωτήσας Πικκολάτης τοῦ Ἀσκόλη αὐτοῦ γαμβρὸς δείξας τὸ ὡρολόγιον εἶπε: « Λοιπὸν τῇ τρίτῃ ὥρᾳ ἀνακηρυχθήσεται τὸ σύνταγμα ». Μετὰ τοῦτο ἀπῆλθεν ἡ ἐπιτροπεία τῶν Ἀνθρακέων. Τῇ ὑστεραίᾳ (7 Ἰουλίου) ἐδημοσιεύθη τὸ σύνταγμα διὰ τοῦ διαδόχου καὶ ἡ δήλωσις περὶ τῆς ὁμοφωνίας καὶ τοῦ βασιλέως. Πιστὸς δέ τις τοῦ διαδόχου ἵνα ἐκ τοῦ στόματος τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν Ἀνθρακέων ἀκούσῃ τὰς ἀπαιτήσεις αὐτῶν, μετέβη εἰς τὸ Μοντεκιάρον. Ὁ μὲν Πέπης ἀπῄτει τὴν *ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ, κυβερνητικὸν συμβούλιον ἐξ ἀνδρῶν συνταγματικῶν καὶ τὸν ὅρκον τοῦ βασιλεως εἰς τὸ σύνταγμα τῶν Γαδείρων, εἰς ὃ εἶνε ὑπόχρεως ὡς ἰνφάντης Ἱσπανός.* Ἅπαντα ταῦτα ἀμελλητὶ ἐγένοντο δεκτά! Μετὰ δύο ἡμέρας ὁ Πέπης ἡγούμενος τῶν ἐπαναστατικῶν στρατευμάτων, οἷς στίφη μέγιστα λαοῦ συνηνωμένα ἦσαν, εἰσήρχετο εἰς τὴν πρωτεύουσαν ὑπὸ τὰς εὐφημίας τοῦ πλήθους. Οἱ ἐπαναστάται μάλιστα ἢ μᾶλλον οἱ συνταγματικοὶ εἰσήρχοντο θριαμβευτικῶς· ἐπὶ τοῦ ἐξώστου τῶν ἀνακτόρων ἐθεῶντο οἱ αὐλικοὶ φέροντες τὰ χρώματα τῶν Ἀνθρακέων, ἵνα χαιρετίσωσι τὸν ἀρχιστράτηγον καὶ τὸν στρατὸν τῆς Νώλης. Ὅ τε βασιλεὺς καίπερ ἀσθενὴς ὢν καὶ ὁ διάδοχος ὑπεδέξαντο τὸν ἀρχιστράτηγον ὁμολογοῦντες αὐτῷ χάριτας ἐπὶ τῷ κατορθώματι· ὁ δὲ Καρρασκόσας ἀνεκήρυξεν αὐτὸν ὕπατον τῶν Ἀνθρακέων. Μετ' οὐ πολὺ (13 Ἰουλίου 1820) ὤμοσεν ὁ γέρων βασιλεὺς ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου τήρησιν τοῦ νέου πολιτεύματος· μετὰ δὲ τὸν ὅρκον ἀτενίσας πρὸς τὸν ἐσταυρωμένον εἶπε: « Παντοδύναμε θεέ, σὺ παντεπόπτα ὁ ἐτάζων καρδίας καὶ νεφρούς, εἰ ἐγὼ ψεύδομαι ἢ τὸν ὅρκον μέλλω νὰ παραβῶ, σὺ ῥῖψον ταύτῃ τῇ ὥρᾳ τὰς ἀστραπάς τῆς ἐκδικήσεώς σου ἐπὶ τὴν ἐμὴν κεφαλήν ». Μετὰ τοῦτο ὤμοσαν καὶ οἱ πρίγκιπες· πάντες δ' οἱ παριστάμενοι ἔχυσαν δάκρυα χαρᾶς ἐπὶ τῷ συμβάντι καὶ ἐπὶ τῇ εἰλικρινείᾳ τοῦ βασιλέως. Ἐν τῷ ὑπουργείῳ καὶ ἐν τῷ συμβουλίῳ περιελήφθησαν ἄνδρες μέτριοι φιλελεύθεροι, ὧν οἱ πλεῖστοι ἦσαν παλαιοὶ Μυραλισταί· ὁ δὲ Καρρασκόσας ἐγένετο ὑπουργὸς τοῦ πολέμου.

§ 1664. **Παλέρμου ἐπανάστασις, Ἀνθρακεῖς.** Ὅλως ἀλλοίως ἐγένοντο τὰ πράγματα ἐν Παλέρμῳ. Τῇ ἑορτῇ τῆς πολιούχου τοῦ Παλέρμου τῆς ἁγίας Ῥοσαλίας, καθ' ἣν πλεῖστοι ὅσοι συνέρχονται εὐλαβείας ἕνεκεν, ἠγγέλθη (14 Ἰουλίου 1820) ὑπό τινων ἡ ἐν Νεαπόλει ἐπιτυχοῦσα ἐπανάστασις· ἐκ τῆς εἰδήσεως ταύτης μέγας ἠγέρθη ἐνθουσιασμός. Ἐπειδὴ δὲ ὁ στρατηγὸς Χύρσιος ὁ πρὸ σμικροῦ διοικητὴς τοῦ στρατοῦ διορισθεὶς ἄμ' ἀφικόμενος καὶ ἠβουλήθη νὰ ἐμποδίσῃ τὸν στρατὸν τοῦ μετασχεῖν τῆς χαρᾶς τῶν πέραν τοῦ Φάρου ἀδελφῶν αὐτοῦ, ὁ λαὸς ἑνωθεὶς μετὰ τοῦ στρατοῦ ἐξεμάνη καὶ εἰς παντοῖα ἄθεσμα παρεξετράπη. Ἐν βραχεῖ ἡ πόλις ἐγένετο ἀνάστατος ἀφ' ὅτου μάλιστα ὁ λαὸς δι' ἀνοησίαν τοῦ διοικητοῦ τῆς πόλεως Νασέλλη ἥρπασεν ἐκ τοῦ ἐπιθαλασσίου φρουρίου τεσσαρασκαίδεκα χιλιάδας ὅπλων. Ἔνοπλα στίφη διήρχοντο τὴν πόλιν ὁσημέραι αὐξανόμενα διὰ λιποτακτῶν στρατιωτῶν, Ἀνθρακέων καὶ δημοκρατικῶν καὶ καταδεδικασμένων λῃστῶν καὶ κακούργων ἐκ τῶν διαρρηχθεισῶν εἱρκτῶν. Ὁ μανιώδης ὄχλος συμμιγεὶς μετὰ φαύλων καὶ στρατιωτῶν διέπραξε πλεῖστα κακουργήματα· ἥρπασεν ἀνάκτορα, δημόσια καταστήματα καὶ κατεκρήμνισεν οἰκίας, ἐλεηλάτησε τὴν πόλιν, ἐφόνευσεν ἀνθρώπους ἀθώους καθ' ὁδόν, ἐν οἷς καὶ πολίτας ἐπιφανεῖς. Καὶ οἱ φρουροὶ οἱ πλεῖστοι συννηνώθησαν τοῖς ἐπαναστάταις, οἱ δὲ κατεκόπησαν· μετ' ὀλιγίστων δὲ ἠδυνήθη νὰ δραπετεύσῃ ὁ διοικητὴς Νασέλλης καὶ ὁ διοικητὴς τοῦ στρατοῦ Χύρσιος εἰς Νεάπολιν. Μόλις δὲ μετὰ δύο ἡμέρας (18 Ἰουλίου 1820) ἠδυνήθησαν αἱ ἀρχαὶ τῆς πόλεως καὶ οἱ τῶν συντεχνιῶν ἀρχηγοὶ δι' ἐπιτροπείας τῆς κοινῆς ἀσφαλείας νὰ ἐπαναγάγωσί πως τὴν τάξιν. Ἀλλ' ἔτι δεινότερα ἔπαθον αἱ ἐπαρχίαι. Ὁ λαὸς ἐξαγριωθεὶς ὡς ἵππος γαυριῶν περιήρχετο τῇδε κἀκεῖσε οὐδὲν σεβόμενος καὶ πρὸ οὐδενὸς ὑποχωρῶν· καὶ αὐτὸς ὁ δοὺξ Βιλλαφράγκας ὁ κοινῇ βουλήσει προϊστάμενος τῆς ἐπιτροπείας πάνυ δυσχερῶς ἠδύνατο νὰ συνέχῃ τὴν ἀκατάσχετον εἰς τὸ κακουργεῖν ὁρμὴν τοῦ ὄχλου. Καὶ ἐν ἄλλοις πολλοῖς τόποις τῆς νήσου ἐγένοντο ἐπαναστάσεις καὶ σύλλογοι ἐπαναστατικοί. Ἐν Μεσσήνῃ ἅμα τῇ ἀγγελίᾳ τῆς ἐν Νεαπόλει ἐπαναστάσεως ἐκηρύχθη ὁ λαὸς ὑπὲρ τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος· ἐν Ἀκράγαντι ὅμως ἐγένοντο οἷα ἐν Παλέρμῳ. Ἐν δὲ Νεαπόλει αἱ ὑπερβολικῶς διαδοθεῖσαι εἰδήσεις περὶ τῶν συμβάντων ἐν Σικελίᾳ ἐξήγειραν τὸν λαὸν εἰς τὸ ἔπακρον. Ἐξήφθησαν τὰ τέως πάθη καὶ ὁ φθόνος τῆς ἠπείρου κατὰ τῆς νήσου. Αἱ ἀπαιτήσεις μάλιστα τῶν ἐν Παλέρμῳ ἵνα ἔχωσιν ἴδιον βουλευτήριον καὶ ἴδιον βασιλέα, διατελῶσι δὲ μόνον ἐν διαρκεῖ συμμαχίᾳ μετὰ τοῦ βασιλείου τῆς Νεαπόλεως, ταῦτα πάντα ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον ὑπὸ

τῶν φυγάδων διαδιδόμενα ἐξήγειρον ἔτι μᾶλλον τὸν λαὸν τῆς Νεαπόλεως. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς τούτοις ἀναρχία ἐδέσποζεν ἐν Σικελίᾳ καθ' ὅσον αἱ ἄλλαι πόλεις ἀθύμως ὑπεῖκον τοῖς ἐν Παλέρμῳ δεδογμένοις, ἐπέμφθη ἐκ Νεαπόλεως ὁ Φλωρεστὰν Πέπης, ἀνὴρ συνετός, μέτριος καὶ κριτὴς δίκαιος, κατὰ πάντα ὑπέρτερος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Γουλιέλμου ἡγούμενος στρατοῦ Νεαπολιτῶν ἵνα καταβάλῃ τὴν στάσιν, εἰρηνεύσῃ τὴν νῆσον καὶ μετὰ τῆς προσκαίρου κυβερνήσεως συνδιασκέψηται περὶ τῶν εἰς τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα ἀναφερομένων. Τὸ πρᾶγμα ἦν δυσχερές· διότι ἡ διαφωνία προήρχετο οὐχὶ ἐκ τῶν περὶ τὸ πολίτευμα διαφορῶν, ἀλλ' ἐκ τῶν διαφόρων αἰσθημάτων τῶν τε Νεαπολιτῶν καὶ τῶν Σικελῶν καὶ Σικελιωτῶν. Ὁ Φλωρεστὰν Πέπης ἀποβιβασθεὶς (15 Αὐγούστου 1820) ἠδυνήθη νὰ εἰρηνεύσῃ τὰς πλείους τῶν ἄλλων πόλεων καὶ τὴν Μεσσήνην καὶ ὑπέταξε (17 Σεπτεμβρίου) τοὺς Τερμίνους. Ἀλλ' ἐν Παλέρμῳ ὅμως ἡ εἴδησις περὶ μελλούσης ἑνώσεως τῶν δύο χωρῶν, ἣν ὁ Βιλαφράγκας μετὰ τοῦ ἐκ Νεαπόλεως διοικητοῦ ἐκήρυττε, διήγειρε θόρυβον ἰδίᾳ παρὰ τῷ ὄχλῳ καὶ παρὰ τοῖς ζωηροτέροις τῶν κατοίκων. Οἱ ὄχλοι, ἐν οἷς καὶ κατάδικοι τῶν πλοίων οἱ αὐτοκαλούμενοι « λέοντες », ἐδράξαντο πάλιν τῶν ὅπλων, ἵνα τοὺς ἐχθροὺς τοῦ λαοῦ « Ἰακωβίνους » ἐμποδίσωσι τῶν προδοτικῶν αὐτῶν σκοπῶν. Ἐλήστευσαν τὰνάκτορα τῆς Βιλλαφράγκας, ἀφώπλισαν τοὺς ἐθνοφύλακας καὶ ἀντέστησαν δεινῶς κατὰ τοῦ ἐκ Νεαπόλεως στόλου, εἰς ὃν κατέφυγεν ὁ Πέπης μετὰ τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, ἐπλήρωσαν δὲ τὴν πόλιν φόβου καὶ τρόμου. Δεινὸς ἐμφύλιος πόλεμος ἐξήφθη καὶ ἐγένετο (25, 26 Σεπτεμβρίου) ἀγὼν ὀλέθριος ἔκ τε τῶν πλοίων καὶ τῆς πόλεως Παλέρμου καὶ πολλαὶ σκληρότητες ἑκατέρωθεν διεπράσσοντο. Ὁ ἀρχηγὸς Πατέρνος γέρων ὀγδοηκοντούτης πλούσιος ἐξ ἀδικιῶν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ οὐχὶ ἔντιμος, καυχηματίας δὲ καὶ εἰδήμων τοῦ τρόπου τοῦ συνέχειν τὰ πλήθη ἐξελέχθη ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν πρόεδρος ἐπαναστατικοῦ συμβουλίου. Ὁ δόλιος οὗτος ἄνθρωπος ἐξάψας τὸν ζῆλον τῶν ἐπαναστατῶν εἰς ἀντίστασιν κατὰ τῶν ἐκ Νεαπόλεως, ὅπως ἀπασχολῇ αὐτοὺς μακρὰν τῶν λεηλασιῶν, ἀπῆλθε μετὰ τριῶν ἄλλων ἐπὶ τοῦ ἀγγλικοῦ πολεμικοῦ πλοίου « Renner », ἵνα ἐκεῖ μετὰ τοῦ Πέπη καὶ τῶν ἄλλων ἀπεσταλμένων συνδιαλεχθῇ· οὕτω δ' ἐφαίνετο ὁ πονηρὸς ἄνθρωπος φίλος ἑκατέρων. Ὁ Νεαπολίτης στρατηγός, ὡς εἰκός, ἐκ παντὸς τρόπου ἐπιθυμῶν τῆς ἡσυχίας τοῦ τόπου καὶ τῆς λήξεως τῆς ἐπαναστάσεως ῥᾳδίως ἤρχετο εἰς διαπραγματεύσεις· δι' ὃ καὶ εὐκόλως συνωμολογήθη (5 Ὀκτωβρίου) ἵνα ἡ μὲν πόλις Πάλερμον παραδοθῇ, οἱ δ' αἰχμάλωτοι ἐλευθερωθῶσιν, ἀναγνωρισθῇ δ' ἡ βασιλεία καὶ δοθῇ πλήρης ἀμνηστία· ἀναβληθῇ δὲ τό γε

νῦν ἡ περὶ ἰδίου βουλευτηρίου συζήτησις. Ἡ σύμβασις ὅμως αὕτη δυσηρέστησε τοῖς ἐν Νεαπόλει. Οἱ ἑνωτικοὶ δημοκρατικοὶ ἀντέστησαν ἐπιμόνως, τὴν σύμβασιν ἀπεκήρυξαν, τὸν Φλωρεστᾶνα Πέπην ἀνεκάλεσαν καὶ στρατιωτική τις δικτατωρία συνέστη ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Κολλέτταν. Ἀπήτησαν δὲ συγχρόνως, ἵνα καὶ οἱ Σικελοὶ πέμψωσιν ἀντιπροσώπους εἰς τὴν βουλὴν τῆς Νεαπόλεως· ἀλλ' ὅμως τοιαύτη ἦν ἡ διαφωνία καὶ αἱ διαιρέσεις ἐπὶ τῆς Σικελίας, ὥστε πᾶσαι μὲν αἱ ἄλλαι πόλεις ἀπέστειλαν, ἡ δὲ Μεσσήνη ἀπέρριψε τὴν πρότασιν. Εἰ καὶ ἡ ἐπαναστατικὴ φλὸξ ἐν Σικελίᾳ δὲν κατεσβέσθη, ἐν Νεαπόλει ὅμως ἡ ἐπανάστασις ἐμετριάσθη πολύ. Εἰς τοῦτο δὲ συνέτεινε κυρίως τὸ ἀξίωμα καὶ ἡ ἰσχὺς τῶν Ἀνθρακέων καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν Γουλιέλμος Πέπης. Ἡ μυστικὴ αὕτη ἑταιρεία σμικρὸν ἐπὶ σμικρὸν οὕτως ἐπληθύνθη, ὥστε περιελάμβανε τριακοσίας χιλιάδας ὁπαδῶν, οἵτινες ἐκοινώνουν πρὸς τὴν ἐν Νεαπόλει κεντρικὴν ἐπιτροπείαν δι' ἰδίων ἀντιπροσώπων. Αὕτη ἦγε καὶ ἔφερε τὰ τῆς πολιτείας κατὰ τοὺς χρόνους τούτους· αὕτη ἐνέπνεε τῷ λαῷ φρονήματα γενναῖα καὶ φιλελεύθερα, ἐπέβλεπε τὰς πράξεις τῶν κυβερνώντων οὐχὶ διὰ νόμου τινὸς ὡρισμένου πρὸς τοῦτο, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἠθικοῦ κύρους, ὅπερ πολλάκις ἰσχύει πλεῖον τῶν νόμων πολιτικῶν τε καὶ θρησκευτικῶν· αὕτη σωφρονοῦσα συνεῖχε τὰς ἀταξίας καὶ ἀτασθαλίας τῶν ἐν ὑπαίθρῳ ῥητόρων καὶ τῶν δημοσίᾳ συνερχομένων· αὕτη ἔδιδε τὸν κανόνα τοῦ πρός τε τὴν πολιτείαν καὶ ἐκκλησίαν προσφέρεσθαι καὶ ἐρρύθμιζε τὰς ὑποχρεώσεις καὶ τὰ καθήκοντα, τὰ δικαιώματα καὶ τὰς προνομίας καὶ ἐν γένει αὕτη ἦν ἡ φανερὰ καὶ μυστικὴ ὁδηγήτρια ἐν πᾶσι τοῦ τε λαοῦ καὶ τῶν ἀρχόντων, τῆς τε κοινωνίας καὶ πολιτείας, τοῦ τε στρατοῦ καὶ τῶν πολιτῶν, τῆς τε ἀστυνομίας καὶ τῆς διοικήσεως· αὕτη ἐστερέου τὰς κυβερνήσεις καὶ ἀνέτρεπε, ὡδήγει καὶ ἐπετήρει· ἦν ἡ φύλαξ ἡ ἀκοίμητος τῶν πράξεων αὐτῶν καὶ ἡ ἐπαινέτις καὶ ἡ τιμωρός· αὕτη ἦν τὸ πᾶν· καὶ ταῦτα, ὡς εἴρηται, οὐχὶ διὰ νόμου, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἠθικοῦ κύρους καὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ πρὸ πάντων διὰ τοῦ πράττειν. Αὕτη καὶ τότε ἐβοήθησε τῇ κυβερνήσει ἵνα τάττακτα καὶ θορυβώδη στίφη συγκρατήσῃ, τὰς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ταραχὰς καταστείλῃ καὶ τὰ πάντα ῥυθμίσῃ. Οὕτω δὲ ὁ Γουλιέλμος Πέπης ἔλαβε μετὰ τῶν ὁπαδῶν τῆς ἑταιρείας σχεδὸν δικτάτωρος μεσιτείαν μεταξὺ λαοῦ καὶ αὐλῆς. Οὕτω δὲ τάξις τις εἰσήχθη εἰς τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως· οἱ φρόνιμοι καὶ ἀνεπτυγμένοι τῶν πολιτῶν συνετάσσοντο τοῖς φιλελευθέροις, ἀπετάσσοντο δὲ τοῖς ἀπολυτόφροσι καὶ τοῖς ὀχλοκρατικοῖς. Ἐν τούτῳ ἦσαν τὰ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῆς πολιτείας τοῦ βασιλείου τῆς Νεαπόλεως καὶ τῶν δύο Σικελιῶν, ὅτε συνῆλθε

(1 Ὀκτωβρίου 1820) ἡ νέα βουλὴ ἐν Νεαπόλει· δῆλα δὴ ἡ μὲν Σικελία ἀπεχθῶς εἶχε πρὸς τὰ ἐν Νεαπόλει, ὁ δὲ βασιλεὺς καὶ ὁ διάδοχος ὥμοσαν εἰς τὸ ἱσπανικὸν πολίτευμα ἐξ ἀνάγκης καὶ παρὰ βούλησιν· αἱ δὲ κυβερνήσεις Βιέννης, Βερολίνου καὶ Πετρουπόλεως οὐδόλως ἀνεγνώριζον τοὺς πρέσβεις αὐτῆς ἐπισήμως, ἐν δὲ τοῖς ἀνακτόροις Βιέννης καὶ Πετρουπόλεως οὐδὲ δεκτοὶ ἐγένοντο. Τὰ δὲ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους διέκειντο οἰκτρῶς διὰ τὰς πολλὰς ἐκτάκτους δαπάνας· δυσχερῶς δ' ἠδύνατο νὰ λάβῃ ἡ κυβέρνησις δάνεια ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ· ὁ δὲ στρατὸς ἕνεκα τῆς ἀπειλητικῆς στάσεως τῆς Αὐστρίας ἦν ἀνάγκη ἐπείγουσα ναὐξηθῇ καὶ ῥυθμισθῇ καὶ ἐνδυναμωθῇ. Πρὸς δὲ τούτοις ἡ διχόνοια μεταξὺ τῆς ἐκτελεστικῆς καὶ νομοθετικῆς ἐξουσίας ἦν σφοδρά. Ἡ δὲ βουλὴ ἐμπεφορημένη τοῦ φιλελευθέρου πνεύματος τῶν Ἀνθρακέων καὶ κατὰ τὰς ἐμπνεύσεις τῆς ἐν Νεαπόλει κεντρικῆς ἑταιρείας ἐνεργοῦσα εἶχετο ἀπρὶξ τοῦ ἱσπανικοῦ πολιτεύματος, ἐτρέφετο ἐκ τῶν ἀναμνήσεων τοῦ παρελθόντος βουλομένη καὶ αὐτὰ τὰ ὀνόματα νὰ ἐπαναγάγῃ εἰς τὴν ζωήν, οἷον τοὺς Μαρσοὺς καὶ Σαμνίτας καὶ Ἱρπινούς. Ὁ δὲ Γουλιέλμος Πέπης ὁ κατὰ τὴν πρόσκαιρον τῶν πραγμάτων κατάστασιν δικτατωρικὴν δύναμιν ἀσκῶν, ἅμα ψηφισθέντος τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος καὶ τῆς μοναρχίας παρέδωκε τὴν ἐξουσίαν τῷ βασιλεῖ. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον αὐτὸς ἦν τὸ πᾶν ἐν πᾶσιν. Αὐτὸς εἶχε πάντοτε θέσιν ἐπιδεικτικὴν ἐνώπιον τῆς κυβερνήσεως, ἐπιτηρητικὴν τοῦ στρατοῦ, τῶν λεγεώνων, τῶν πολιτικῶν καὶ τῶν λειτουργῶν τοῦ κράτους καὶ ἐν τῇ τῶν Ἀνθρακέων ἑταιρείᾳ τὴν νικῶσαν. Ἦν λοιπὸν ὁ Πέπης καθολικὸς ἀντιπρόσωπος τῆς ἐπαναστατικῆς πολιτείας. Ἀλλὰ καὶ ὅσον ἀποβλέπει εἰς τὰ ἐξωτερικὰ ζητήματα ὁ Πέπης ἦν ὁ κράντωρ τῆς διπλωματίας, τῆς κυβερνήσεως καὶ τῆς βουλῆς· αὐτοῦ ἕνεκεν ἡ βουλὴ ἀπέρριψε τὴν ὑπὸ τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως εὐμενῶς ὑποδειχθεῖσαν μεταβολὴν τοῦ πολιτεύματος κατὰ τὸ σύνταγμα τοῦ Λουδοβίκου ΙΗ' καὶ ἔδωκε τὴν ἀπόκρισιν: « ἢ τὸ ἱσπανικὸν σύνταγμα ἢ θάνατος! », ἥτις ἐγένετο ἔκτοτε τὸ σύνθημα τῶν Ἀνθρακέων καὶ τῶν φιλελευθέρων. Ἀπορρίψαντες ὅμως οἱ Νεαπολῖται τὴν πρότασιν τῆς Γαλλίας ἐστερήθησαν τῆς ἐπικουρίας τῶν Γάλλων, ἥτις ἠδύνατο ἴσως νἀναστείλῃ τὴν κατ' αὐτῶν ἐπίθεσιν τῆς Αὐστρίας.

§ 1665. **Παρέμβασις τῶν ἄλλων δυνάμεων καὶ μάλιστα τῆς Αὐστρίας τοῖς τοῦ Πεδεμοντίου καὶ τῆς Νεαπόλεως πράγμασι, νίκη αὖθις τῆς αὐταρχίας καὶ ἧττα τῶν Ἰταλῶν πατριωτῶν καὶ φιλελευθέρων.** Ἐνῷ οἱ Νεαπολῖται ἠγωνίζοντο περὶ τὴν ἀνάπλασιν τοῦ αὐτῶν πο-

λιτεύματος, αἱ δ' ἐκ τῶν ἐπαναστατικῶν τραυμάτων πληγαὶ ὁσημέραι ἐπουλοῦντο, αἱ δὲ φατρίαι ὑπὸ τὸ κράτος τῆς τε κυβερνήσεως καὶ μάλιστα τῶν Ἀνθρακέων κατεσίγων, ἡ ἀνάμιξις τῆς ξένης διπλωματίας συνετάραξε τὸν πολιτικὸν αὐτῶν βίον καὶ ἀμέσως ἡ κατὰ τὸ ἱσπανικὸν πολίτευμα νομοθετικὴ ἐνέργεια τῆς νεαπολιτικῆς συνελεύσεως διεκόπη ἐν τῷ περὶ ὑπάρξεως τοῦ κράτους ἀγῶνι. Ἅμα τῆς ἐπαναστάσεως ἀρξαμένης ἡ αὐστριακὴ διπλωματία ἐπεβάλλετο ὅπως συστείλῃ πᾶσαν τῶν Νεαπολιτῶν φιλελεύθερον ἐνέργειαν. Αἱ φρουραὶ ηὐξήθησαν, ἡ τῶν Ἀνθρακέων ἑταιρεία ἀπηγορεύετο ἐπὶ ποινῇ θανάτου, αἱ μεταρρυθμίσεις ἐπολεμοῦντο, τὰ συγγράμματα καὶ ἡ ἐφημεριδογραφία ὑπεβάλλετο αὐστηροτάτῳ ἐλέγχῳ, οἱ λίαν φιλελεύθεροι πατριῶται ἐφημεριδογράφοι καὶ συγγραφεῖς κατεδιώκοντο ὡς Ἰακωβῖνοι. Τὰ δεινὰ ἐν τῇ εἱρκτῇ τῶν καταδεδικασμένων ἐγένοντο γνωστὰ ὑπὸ τοῦ φιλελευθέρου ποιητοῦ Σιλβίου Πελλικῶνος τοῦ φίλου τοῦ Φωσκόλου ἐκ τῶν ἐν ταῖς εἱρκταῖς τῆς Σπειλβέργης ποιητικῶν αὐτοῦ ἀφηγήσεων. Ἀλλὰ δὲν ἠρκεῖτο τοῖς διωγμοῖς καὶ τῇ καταστροφῇ πάσης φιλελευθέρου ζωῆς οὐδὲ τοὺς ἐπαναστάτας τῆς τε Ἄνω καὶ Μέσης Ἰταλίας ὅπως συνέχῃ ὡς ἐν κλωβῷ καὶ στραγγαλίζῃ ἐν τῇ χειρὶ τοῦ δημίου· ἡ Αὐστρία ἠβούλετο ἵνα αἱ μεγάλαι δυνάμεις συγκροτήσωσι κατὰ πάντων τῶν φιλελευθέρων εὐρωπαϊκὴν Ἀμφικτυονίαν τῶν ἡγεμόνων τῆς Εὐρώπης τιμωρὸν πάσης ἐπαναστάσεως τῶν στεναζόντων λαῶν, ἐν οἷς καὶ οἱ Ἕλληνες. Εἰ καὶ ἡ Αὐστρία δὲν ἠδυνήθη νὰ συγκρατήσῃ τὴν ἐν τῇ συνθήκῃ τῶν Παρισίων ἡνωμένην πενταρχίαν τῆς Εὐρώπης, καθ' ὅσον ἡ Ἀγγλία ἀνθίστατο κατὰ πάσης ἀναμίξεως ἐν τοῖς ἐσωτερικοῖς ἄλλων πολιτειῶν πράγμασιν, οὐχ ἧττον ἴσχυσεν ἐν τῷ τῆς Τροππάου συνεδρίῳ ἵνα αἱ τρεῖς βόρειοι δυνάμεις συμφωνήσωσι (Νοεμβρίου 1820) ἐν τούτοις: ἵνα ἡ μὲν Αὐστρία διατελῇ φύλαξ ἀκοίμητος τῆς τάξεως ἐν Ἰταλίᾳ, ὁ δὲ βασιλεὺς Φερδινάνδος ὀφείλῃ νὰ τηρῇ τὰ διατεταγμένα ἐν τῇ τῆς Βιέννης συνθήκῃ καὶ ὑπὸ τῆς ἱερᾶς συμμαχίας ἐπικεκυρωμένα. Εἶτα δὲ προσεκλήθη ὁ Φερδινάνδος ἵνα ἐν τῷ ἀπὸ Τροππάου εἰς Λαϋβάχην μετατεθέντι (Ἰανουαρίου 1821) συνεδρίῳ παραστῇ αὐτοπροσώπως. Οὐδεὶς πλέον ἀμφέβαλλεν ὅτι ταῦτα πάντα διεπράσσοντο ὑπὸ τῆς Αὐστρίας καὶ τῆς ἱερᾶς συμμαχίας, συνευδοκούσης παραδόξως ἐπὶ τέλους καὶ τῆς Γαλλίας, ὅπως ὁ ἀδύνατος βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως Φερδινάνδος ἀναγκασθῇ νὰποκηρύξῃ τὸ πολίτευμα ἐκεῖνο, εἰς οὗ τὴν τήρησιν δὶς ὤμοσε, παρεχομένης αὐτῷ πρὸς τῆς ἐπιορκίας τέλεσιν καὶ στρατιωτικῆς καὶ πάσης ἄλλης ἐπικουρίας ἐκ τῶν ἱερῶν συμμάχων! Ἡ ἀνίερος ἱερὰ συμμαχία ἐπέβαλλεν αὐτῷ ἔργα τοῦ σκοτεινοῦ μεσαίωνος. Ἡ εἴδησις

ὅτι ὁ βασιλεὺς προσεκαλεῖτο ὑπὸ τῶν κραταιῶν τῆς γῆς ἵνα μετάσχῃ τῆς ἐν Λαϋβάχῃ εὐρωπαϊκῆς Ἀμφικτυονίας ἐπλήρωσε μὲν χαρᾶς τὰς καρδίας τῶν περὶ τὰνάκτορα ἀποβλεπόντων εἰς τὴν ἀποδιδομένην τῷ βασιλεῖ τιμὴν συμπαρέδρῳ οὕτω γινομένῳ τοῖς κραταιοῖς μονάρχαις, οὐχ ἧττον δὲ καὶ κρυφίου τινὸς δέους περὶ τῶν ἐκ τοῦ συνεδρίου μελλόντων γενέσθαι. Ἡ ἐθνοσυνέλευσις μάλιστα κατ' ἀρχὰς ἀπέρριψε τὴν διὰ πρεσβείας ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἀπαιτηθείσαν ἄδειαν πρὸς ὁδοιπορίαν. Ἀλλ' ὅτε ὁ βασιλεὺς αὐτὸς ἐβεβαίωσεν (8 Δεκεμβρίου 1820) ὅτι αὐτὸς ὅπου καὶ ἂν ᾖ μέλλει πάντοτε νὰ ἐμμείνῃ τῷ συνταγματικῷ πολιτεύματι καὶ πρὸς τὸ συνέδριον τῆς Εὐρώπης ἀπολογηθήσεται ὑπὲρ αὐτοῦ, τότε ἡ συνέλευσις ἔδωκεν αὐτῷ τὴν ἄδειαν ἔμπλεως πλήρους πρὸς αὐτὸν πίστεως, ἀποκρούσασα μάλιστα καὶ τὴν περὶ τεσσάρων ἀκολούθων τῷ βασιλεῖ πρότασιν «καθ' ὅσον ἡ καρδία τοῦ υἱοῦ τοῦ Καρόλου Γ' εἶνε ναὸς τῆς πίστεως»! Ἐφ' ὅσον δ' ἀπῆν ὁ βασιλεύς, ὤφειλε νὰ κυβερνᾷ ὁ διάδοχος Φραγκίσκος νέος ὕπουλος, πονηρός, ὑποκριτὴς καὶ μικρόψυχος. Ὁ βασιλεὺς δοὺς πανηγυρικῶς καὶ πάλιν τὴν πρὸς τὸ ἱσπανικὸν συνταγματικὸν πολίτευμα διαβεβαίωσιν ἀπῆρεν (2 Ἰανουαρίου 1821) ἐκ Νεαπόλεως ἐπὶ ἀγγλικοῦ πλοίου παραπλέων τὴν Γαίταν εἰς Λιβόρνον καὶ ἐκεῖθεν διὰ Μοδένης εἰς Λαϋβάχην. Μετὰ δέ τινας ἑβδομάδας (31 Ἰανουαρίου) ἐπικυρώσας τὸ συμπληρωθὲν πολίτευμα τοῦ κράτους αὐτοῦ ἀπέλυσεν ἔπειτα τὴν ἐθνοσυνέλευσιν διὰ πάνυ εὐμενῶν λόγων. Φιλελεύθερον δὲ ὑπουργεῖον συγκροτηθὲν ὑπὸ τοῦ Φερδινάνδου πρὸ τῆς ἀποδημίας καὶ διαρκὴς ἐπιτροπεία τῆς συνελεύσεως ἦσαν πάντως ἐχεγγυώτατον τῆς τηρήσεως τοῦ πολιτεύματος τεκμήριον. Ἀλλ' ὁποία ἀπάτη! Οὔτε ὁ βασιλεὺς οὔτε ὁ διάδοχος ἐνεδοίαζον ἵνα παραβῶσι καὶ λόγον καὶ ὅρκον. Εἰ καὶ ἔτι ὁ βασιλεὺς ἐπὶ τοῦ πλοίου ἔφερε τὰ χρώματα τῶν Ἀνθρακέων καὶ δημοσίᾳ οὗτος καὶ ἐκεῖνος ὤμνυον εἰς τὸ πολίτευμα, οὐχ ἧττον ἐν τῇ ψυχῇ αὐτῶν ἔκρυπτον τὴν ἐπιθυμίαν καὶ τὴν ἀπόφασιν τοῦ καταρρῖψαι τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα καὶ ἀναστηλῶσαι πάλιν τὴν αὐταρχίαν κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ δολίου Μεττερνίχου. Ἐν Λαϋβάχῃ, ἔνθα ὁ Αὐστριακὸς ἀρχιγραμματεὺς Μεττερνῖχος εἶχε τὴν ὑπεροχὴν ἐν τῷ διπλωματικῷ σταδίῳ, ὁ δὲ αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος συνευδόκει αὐτῷ, οἱ δὲ τῆς Ἰταλίας ἡγεμόνες εὐήκοοι ἐκείνῳ ἦσαν, ἀπεφασίσθη (2 Φεβρουαρίου 1821) ἵνα τὸ ἐν Νεαπόλει νέον πολίτευμα ἐκ παντὸς τρόπου καὶ διὰ τῶν ὅπλων καταλυθῇ· πρὸς τοῦτο δ' ὡρίσθη ἵνα ἀνάγκης τυχούσης καὶ στρατεύματα αὐστριακὰ καὶ ῥωσσικὰ τὴν Νεάπολιν καταλάβωσιν. Ὅτε δὲ ἡ εἴδησις τῶν πραγμάτων τούτων ἐγένετο γνωστὴ ἐν Νεαπόλει διὰ τοῦ ἐπανελθόντος δουκὸς Γάλλου τοῦ τῷ

βασιλεῖ ἀκολουθήσαντος εἰς Λαϋβάχην καὶ εἶτα ὑπὸ τοῦ δουκὸς Ῥούσσου ἀντικατασταθέντος, ὁ λαὸς ἐξηγέρθη καταναθεματίζων καὶ τὸν βασιλέα καὶ τὴν εὐρωπαϊκὴν Ἀμφικτυονίαν καὶ ἀπειλῶν πόλεμον. Ἐπειγόντως συνεκλήθη (13 Φεβρουαρίου 1821) ἡ συνέλευσις· λόγοι φιλιππικοὶ ἀπηγγέλθησαν κατὰ τῆς προδοσίας· στρατὸς καὶ λεγεῶνες κατὰ στίφη ἐτάσσοντο ὑπὸ τὰς σημαίας πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πατρίδος ὑπὸ τὸν Γουλιέλμον Πέπην· ὁ Κολλέττας ὠνομάσθη στρατηγὸς τοῦ πολέμου, μεθ' οὗ ὁ Μυραλισικὸς στρατηγὸς Καρρασκόσας παρεσκεύαζον τὰ πρὸς ἄμυναν· κοινότητες καὶ ἄτομα ἐφιλοτιμοῦντο περὶ τὰς ὑπὲρ τῆς πατρίδος θυσίας· οἱ Ἀνθρακεῖς ἐξηκόντιζον ἀπειλητικοὺς λόγους κατὰ τῶν δυναστικῶν εἰς πυκνοτάτας ὁμηγύρεις λαοῦ. Καὶ αὐτὸς ὁ ὕπουλος διάδοχος ὑπεκρίνετο μὲν ἀγανακτῶν δῆθεν κατὰ τῶν ἐπιβουλευόντων τῷ ἀρίστῳ πολιτεύματι τῆς πατρίδος, ἐκώλυεν ὅμως ὑπὸ παντοίας προφάσεις τὰς παρασκευάς. Ἡ κυβέρνησις δὲ εἰργάζετο εἰλικρινέστατα μετὰ τοῦ λαοῦ καὶ τῆς συνελεύσεως κατὰ τῶν ἐπιβούλων· ἤθελον δὲ νὰ πιστεύωσιν ὅτι ὁ βασιλεὺς ἀπεδέξατο τὰ ἐν τῷ συνεδρίῳ τῆς Λαϋβάχης ἄκων καὶ μὴ βουλόμενος ὑπὸ τὸ κράτος ὢν τῶν κραταιῶν τῆς Εὐρώπης καὶ ὅτι τὰ γεγενημένα ἦσαν παρὰ τὸν ὅρκον τοῦ βασιλέως· ἐκήρυττον βίαν κατὰ τῆς βίας, πεπεισμένοι ὅτι ἡ Εὐρώπη ἔμελλε νὰ ἐκπλαγῇ ἐπὶ τῷ αὐτῶν ἀγῶνι· συνεζήτουν εἰ ὁ ἄρειος πάγος τῆς Εὐρώπης ὤφειλε νὰ κατεπεμβαίνῃ τοῖς τῶν ἄλλων κρατῶν πράγμασιν ἢ νὰ προστατεύῃ πανταχοῦ τοῦ δικαίου τῶν ἐθνῶν. Τοιαῦτα ὀρθὰ συνεζήτουν οἱ Νεαπολῖται· ἀλλ' οἱ προϊστάμενοι τῶν τῆς πολιτείας, τῆς συνελεύσεως, οἱ ἀδελφοὶ Φλωρεστὰν καὶ Γουλιέλμος Πέπης, ὁ στρατηγὸς Καρρασκόσας, ὁ Κολλέττας καὶ εἴ τις ἕτερος εἶχον μὲν θάρρος καὶ ἀνδρείαν καὶ σύνεσιν καὶ κραταιὰν θέλησιν, ἐδιχονόουν ὅμως καὶ δυσπίστως εἶχον πρός τε ἀλλήλους καὶ πρὸς τὰς προκηρύξεις καὶ ὑποσχέσεις τῶν δημαγωγῶν καὶ τῶν ζωηρῶν Ἀνθρακέων. Καὶ ἐν τῷ στρατῷ δ' ὑπῆρχε διχογνωμία καὶ οἱ πολλοὶ ἐξ αὐτοῦ καὶ μάλιστα, ὡς εἰκός, ἡ πολυπληθὴς φρουρὰ διέκειντο φίλα φρονοῦντες τῷ βασιλεῖ. Ὅτε δὲ οἱ μὲν Αὐστριακοὶ εἰς δύο μοίρας ἐκ 43,000 ἀνδρῶν διῃρημένοι ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Φριμόντον διὰ τῆς Τοσκάνας καὶ τῶν Μαρκιῶν πρὸς τὰ ὅρια τοῦ βασιλείου τῆς Νεαπόλεως ἤλαυνον (4 Φεβρουαρίου 1821), ὁ δὲ βασιλεὺς Φερδινάνδος ἐκ Φλωρεντίας ἔν τινι προκηρύξει (25 Φεβρουαρίου) ἀγγέλλων τὴν εἰς τὴν πατρίδα ἐπάνοδον ἀπῄτει ἵνα οἱ πιστοὶ Νεαπολῖται τῷ ἑαυτῶν βασιλεῖ ὑποταγῶσι καὶ μὴ περιέλθωσιν εἰς πόλεμον πρὸς τοὺς αὐστριακοὺς στρατοὺς τοὺς αὐτοῦ συμμάχους καὶ ὑπερασπιστάς, τότε οἱ Νεαπολῖται ἐνόησαν τὴν ἀπάτην καὶ ἀπέβαλον τὸ θάρρος. Πρὸς δὲ τού-

τοις ὁ νόμῳ ἀρχιστράτηγος τοῦ στρατοῦ διάδοχος Φραγκῖσκος προσεφέρετο οὕτως, ὥστε δὲν ἐκηρύσσετο μὲν ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν, ἀλλ' ὅμως οὐδὲν ἔπραττε πρὸς ἀπόκρουσιν αὐτῶν· αὐτὸς δὲ ὁ στρατός, οὗ τοῦ μὲν δεξιοῦ κέρατος ἡγεῖτο ὁ Γουλιέλμος Πέπης, τοῦ δὲ ἀριστεροῦ ὁ Καρρασκόσας, ἦν καὶ γυμνασίῳ καὶ ἀριθμῷ καὶ ταῖς ψυχαῖς πολλῷ ὑποδεέστερος τοῦ αὐστριακοῦ. Τοῦτο δ' ἐδείχθη ἅμα τῇ πρώτῃ περὶ Ῥεάτιον συμπλοκῇ· τότε (7 Μαρτίου 1821) ἡ ὑπὸ τὸν Πέπην μοῖρα εὐχερῶς κατετροπώθη, ὑπεχώρησεν ἀτάκτως καταληφθεῖσα ὑπὸ πανικοῦ τῶν πλείστων κραυγαζόντων: « Προδοσία! σωζέτω ἑαυτὸν ἕκαστος! » Οἱ τὰ παλαιὰ ὀνόματα τῶν Δαυνίων, Ἱρπίνων, Σαμνιτῶν, Βρυττίων λαβόντες ἔφευγον ὡς λαγωοὶ ἐνώπιον τῶν Αὐστριακῶν πρὶν ἂν συγκροτηθῇ μάχη. Ἄνευ ἀντιστάσεως κατελάμβανον οἱ Αὐστριακοὶ τὰς Ἀβρύζας μέχρις Ἀκυΐλίας καὶ Σουλμῶνος προτροπάδην φευγόντων τῶν νεαπολιτικῶν στρατῶν. Καὶ ἦν δεινὸν θέαμα· ὅπλα καὶ σημαῖαι, τηλεβόλα καὶ πᾶν ὁπωσδήποτε τὴν φυγὴν κωλῦον ἀπερρίπτετο· φρούρια δὲ καὶ ὀχυρώματα κατελιμπάνοντο οὐδενὸς πολιορκοῦντος. Ὁ δὲ τάλας Πέπης ὁ ἄριστος στρατάρχης ἐγένετο παίγνιον καὶ σκώμματος ὑποκείμενον μὴ δυνηθεὶς νὰ περισυναγάγῃ τοὺς τρέσαντας καὶ μόλις μετ' ὀλίγον ἐπανῆλθεν εἰς Σάλερνον καὶ Νεάπολιν, ἔνθα ὁ Κολλέττας ἐμέμψατο αὐτῷ φθορὰν τοῦ στρατοῦ. Ὁ γενναῖος καὶ φιλόπατρις ἀνὴρ μὴ ὑποφέρων τὴν αἰσχύνην ἀπεδήμησε μακρὰν τῆς πατρίδος. Οὐχ ἧττον ἀδόξως ὑπεχώρησε διὰ Οὐολτούρνου καὶ ἡ ἑτέρα ὑπὸ τὸν Καρρασκόσαν μοῖρα ἅμα μαθοῦσα τὴν περὶ τὸ Ῥεάτιον ἀτυχίαν. Οἱ δὲ Αὐστριακοὶ ἀκωλύτως προήλασαν (21, 22 Μαρτίου) μέχρι Καπύης καὶ Νεαπόλεως στρατιωτικὴν σύμβασιν κλείσαντες μετὰ τῶν πληρεξουσίων τοῦ βασιλέως. Ἡ αὐταρχία ἤρατο νίκην τελείαν. Ἡ βουλὴ διελύθη δηλωσάντων τινῶν βουλευτῶν προτάσει τοῦ Ποερίου ὅτι ὑπῆκον παρὰ τὴν ἑαυτῶν θέλησιν τῇ βίᾳ ἐκπληρώσαντες τὸ ἑαυτῶν καθῆκον εὐσυνειδήτως καὶ εὐνόμως. Μόλις πρὸ ἐννέα μηνῶν ἡ αὐταρχία δι' ὀλίγων φιλελευθέρων ἐπαναστατῶν κατελύθη καὶ πάλιν δι' ὀλίγων ἡμερῶν κατελύθη τὸ φιλελεύθερον πολίτευμα καὶ ἀλύσεις νέαι ἐσφυρηλατήθησαν κατὰ τῶν φιλελευθέρων· ὁ δὲ λαὸς τοῦ βασιλείου τῆς Νεαπόλεως καὶ τῶν δύο Σικελιῶν ἐγένετο τὸ ὑποκείμενον σκώμματος ὡς δειλός, ἀσύστατος, ἀνίκανος, φλήναφος καὶ ταπεινός, ἐπιδειξάμενος μᾶλλον τέχνην τοῦ ῥητορεύειν ἐν ταῖς ἀγυιαῖς ἢ τὸ ἐκτελεῖν ἔργα ἄξια ἀνδρῶν.

§ 1666. **Ἀποκατάστασις τῆς αὐταρχίας (ἀπολυτισμοῦ) καὶ ποινικὸν δικαστήριον, ἐθνικαὶ καὶ φιλελεύθεροι ἐνέργειαι ἐν Πεδεμοντίῳ, ἀνακήρυξις τοῦ**

ἱσπανικοῦ συντάγματος, ὁ πρίγκιψ Καριγνᾶνος καὶ ἡ συνταγματικὴ μερίς, καταστροφὴ τῆς ἐπαναστάσεως, φυγὴ τῶν πατριωτῶν, αὐστριακὴ καταδίωξις. Ἀποτυχουσῶν τῶν τελευταίων ἐπαναστατικῶν ἀποπειρῶν τῶν ὀπαδῶν τοῦ Μορέλλη, τοῦ Κογκιλίου καὶ τοῦ Μινιχίνη καὶ τοῦ στρατηγοῦ Ῥοσσαρόλη τοῦ ἱδρύσαντος τὴν δημοκρατίαν ἐν Μεσσήνῃ ἐξέλιπε πᾶσα ἐλπὶς τῶν πατριωτῶν. Ὁ λαὸς ὑπετάσσετο πάλιν· ἀνηγείρετο πάλιν τὸ παλαιὸν δεσποτικὸν πολίτευμα πέραν καὶ ἐντεῦθεν τοῦ Φάρου, ὁ βασιλεὺς ἐπανῆλθε (3 Μαΐου 1821) τῇ βοηθείᾳ αὐστριακοῦ στρατοῦ καὶ ἤρξαντο οἱ καταδιωγμοί. Ἀμελλητὶ ὁ στρατὸς διελύθη καθάπερ καὶ ἡ ἐθνοφυλακή, οἱ ἀνθρακεῖς κατεδιώκοντο σκληρῶς ὑπό τε τῆς ἀστυνομίας καὶ ἐνώπιον τοῦ δικαστηρίου, ἡ αὐταρχία ἐρειδομένη ἐπὶ τῶν αὐστριακῶν στρατῶν ἐπέτρεψε τῷ σκληρῷ τῆς ἀστυνομίας ὑπουργῷ Κανόσᾳ τῷ καὶ ὑπὸ τοῦ Φερδινάνδου ἐπιτραπέντι ἵνα πάσῃ μηχανῇ καταθλίβῃ καὶ βασανίζῃ τοὺς φιλελευθέρους. Ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ οὗτοι συνελαμβάνοντο καὶ κατεδικάζοντο. Ὁ Κολλέττας ἀναπτύσσει ἐν τῷ ἱστορικῷ αὐτοῦ συγγράμματι ὡς ἐν ζωηροτάτῃ εἰκόνι τὰς παντοίας πολιτικὰς καταδιώξεις, τοὺς θανάτους, τὰς βασάνους, τὰς εἱρκτάς, τὰ δεσμά, ἅπερ ἐπισκιάζουσι τελέως τὴν ζοφερὰν τοῦ 1799 εἰκόνα. Κατασκοπία, καταγγελία, ψευδομαρτυρία καὶ πᾶσαι ἐκεῖναι αἱ ἄτιμοι καὶ ἀνήθικοι πράξεις ἐπλημμύρησαν τὴν χώραν. Αἱ γαλέραι καὶ αἱ εἱρκταὶ ἐπληροῦντο φιλελευθέρων. Ὁ Μορέλλης καὶ ὁ Σιλβάτης ἀπέθανον ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ δημίου· πολλοὶ στρατηγοὶ καὶ πληρεξούσιοι, οἷοι ὁ Κολλέττας, ὁ Ἀρκόβιτος, ὁ Ποέριος, ὁ Βορέλλης, ὁ Καρρασκόσας κατέλιπον ἑκόντες ἢ ἄκοντες τὸ βασίλειον· ἐν τῇ Βαρβαρίᾳ τῆς βορείου Ἀφρικῆς, ἐν Ἀμερικῇ καὶ ἐν πάσαις ταῖς εὐρωπαϊκαῖς χώραις ἐπλανῶντο Νεαπολῖται φυγάδες. Ἔβλεπέ τις ἐπὶ ἀδένδρων, πετρωδῶν νήσων χρησιμευουσῶν ὡς τόπων ἐξορίας ἀνωτέρους ἀξιωματικοὺς συναγελαζομένους κοινοῖς κακούργοις· ὁ δὲ βασιλεὺς τοὐναντίον καὶ οἱ αὐλικοὶ καὶ ὁ στρατὸς ἀπέλαυον τῶν πάντων. Οὕτως οἰκτρῶς διέκειντο τὰ τῆς χώρας, ὅτε (23 Δεκεμβρίου 1824) ἀπόπληκτος ἐτελεύτησεν ὁ Φερδινάνδος καὶ ἀνέβη τὸν θρόνον ὁ ἀσθενὴς καὶ ὕπουλος υἱὸς αὐτοῦ Φραγκίσκος.

Ἐθνικαὶ καὶ φιλελεύθεροι ἐνέργειαι ἐν Πεδεμοντίῳ. Τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν ἐν Ῥεατίῳ συμπλοκὴν ἐξερράγη ἐν Πεδεμοντίῳ ἐπανάστασις καθάπερ ἐν Ἱσπανίᾳ καὶ Νεαπόλει καὶ ἐν πάσῃ τῇ χερσονήσῳ ἐνεφανίσθησαν συμπτώματα συνωμοτικῶν ταραχῶν. Ἀπὸ τοῦ πορθμοῦ τῆς Μεσσήνης μέχρι τῶν προπόδων τῶν Ἄλπεων ἐκινοῦντο φιλελεύθεροι. Ἠβούλοντο νὰ καταβάλωσιν αὐτοὺς διὰ τοῦ στρατοῦ καθάπερ

τοὺς ἐν Νεαπόλει. Οἱ πλεῖστοι τῶν φιλελευθέρων ἦσαν ἐν τοῖς φοιτηταῖς τοῦ Τουρίνου καὶ ἐν τοῖς ἀξιωματικοῖς τοῦ στρατοῦ. Ἡ ἕνεκα ταραχῶν τῶν φοιτητῶν προελθοῦσα χύσις αἵματος ἐγένετο ἀρχὴ (31 Δεκεμβρίου 1820) ἐπαναστάσεως· ἡ δὲ σύλληψις Μαρκησίου τινὸς Πριερίου καὶ Καβαλιέρου Περρόνη ἐξῆψεν ἔτι μᾶλλον τὸ φρόνημα τῶν φιλελευθέρων. Ἡ κυβέρνησις ἐταράχθη φοβηθεῖσα σφόδρα. Αἱ δ' ἀποφάσεις τοῦ ἐν Λαϋβάχῃ συνεδρίου καὶ ἡ ἐκστρατεία τῶν Αὐστριακῶν εἰς τὴν μέσην καὶ κάτω Ἰταλίαν ἐξήγειραν καὶ τοὺς Πεδεμοντίους· στρατιῶται καὶ φοιτηταὶ ἐγένοντο συνωμόται· ὁ κόμης Σανταρόζας συνταγματάρχης ἐν τῷ βασιλικῷ στρατῷ ἀνὴρ ἱπποτικὸς καὶ εὐγενὴς προΐστατο τοῦ κινήματος. Ἀνεκοίνωσαν δὲ τὸ μυστικὸν πρὸς τὸν Κάρολον Ἀλβέρτον τὸν Καριγνᾶνον ἀπαιτητὴν τοῦ θρόνου, ὅπως αὐτὸς ὑψώσῃ τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐλευθερώσεως τῆς πατρίδος· τούτοις συνέπραττον ἄνδρες, οἵτινες ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν παθημάτων καὶ τῆς ἐλευθερώσεως τῆς Ἰταλίας ὕστερον διέπρεψαν.

Ἀνακήρυξις τοῦ ἱσπανικοῦ συντάγματος. Καθ' ὃν χρόνον ὁ αὐστριακὸς στρατὸς κατήρχετο πρὸς νότον καὶ ἐν Μεδιολάνῳ ὀλίγος τις ἀριθμὸς στρατιωτῶν ὑπῆρχεν, ἐνόμισαν οἱ συνωμόται ὅτι εὗρον τὸν ἁρμόδιον καιρόν. Δύο ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ ὁ ταγματάρχης Προβάνας δὶ Κολλέγνος καὶ ὁ συνταγματάρχης Σὰν Μαρζᾶνος ἀπῆλθον (22 Φεβρουαρίου) μετὰ τοῦ Σανταρόζα καὶ Λισίου πρὸς τὸν πρίγκιπα, ἐδήλωσαν αὐτῷ τὸν αὐτῶν σκοπόν: ὅπως ἐπιτρέψῃ αὐτοῖς ἵνα διὰ στρατοῦ τοῦ Βίκτωρος Ἐμμανουὴλ ἀνακηρύξωσιν αὐτὸν βασιλέα τῆς ἄνω Ἰταλίας ἐλπίζοντες οὕτως ἵν' αὐτὸν ἀναγκάσωσιν εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Αὐστρίας, ἐφ' ᾧ καὶ ἐδοκίμαζον ἵνα ἑαυτοῖς ἐπίκουρον συμπαραλάβωσιν. Ὁ Κάρολος Ἀλβέρτος ἐπιτήδειος ὢν ἵνα τά τε αὐτοῦ διανοήματα κρύπτῃ καὶ τὰ τῶν ἄλλων ἀνακαλύπτῃ ἔνθεν μὲν ὑπεκρίνετο ὅτι συνεφώνει αὐτοῖς κατὰ πάντα, ἔνθεν δὲ συνετάσσετο τοῖς ἀντιθέτοις, ὅπως οὕτως ἀσφαλὴς ᾖ ἐν πάσῃ περιπτώσει. Εἰ καὶ οἱ φιλελεύθεροι ἐνόησαν τὸν ἀμφιρρεπῆ τοῦ πολιτεύεσθαι τρόπον τοῦ πρίγκιπος, οὐδὲν ἧττον ἐνέμενον τοῖς σκέμμασιν αὐτῶν ἐλπίζοντες ὅτι, ἐὰν εὐδοκιμήσωσι τὰ κατ' αὐτούς, ἐκεῖνος συνταχθήσεται ὡρισμένως αὐτοῖς. Ταῦτα διανοούμενοι οἱ συνωμόται πανταχόσε ὅπου ἤλπιζον νὰ εὕρωσιν ὀπαδοὺς ἀπήρχοντο καὶ πανταχοῦ εἰργάζοντο μετὰ ζέσεως. Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὁ ὑπολοχαγὸς Ἀρσάλδης καὶ ὁ λοχαγὸς κόμης Πάλμας πεποιθότες ἐπὶ τοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ τὴν ἐπικουρίαν τῶν ἀνθρακέων κατέλαβον (27 Φεβρουαρίου 1821) λίαν πρωΐ τὸ φρούριον καὶ ἐκήρυξαν τὸ ἱσπανικὸν σύνταγμα καὶ τὸ «κράτος Ἰταλία». Συνέστη πρόσκαιρος κυβέρνησις μέχρις οὗ ἐθνικὴ συνέλευσις ἀναλάβῃ τὴν ἐξου-

σίαν. Τὸ αὐτὸ συνέβη τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐν Πιγνερόλῳ διὰ τοῦ κόμιτος Λισίου καὶ ἐν Βερκέλλαις διὰ τοῦ συνταγματάρχου Σὰν Μαρζάνου. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα ἦν ἐπικίνδυνον, διότι οἵ τε ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται ἀμφέβαλλον, αἱ δὲ φρουραὶ ἦσαν διηρημέναι. Μόνον ἡ ἔκπληξις καὶ ἄνοια τῶν αὐλικῶν ἀνεζωπύρει τὸ ἐγχείρημα. Ἐνῷ ὁ Βίκτωρ Ἐμμανουὴλ καταπραϋντικὰς προκηρύξεις ἐξέδιδεν ὁτὲ μὲν τοῦτο, ὁτὲ δὲ ἐκεῖνο διανοούμενος συνεταράχθη καὶ ἡ πρωτεύουσα. Ὅτε ὁ λοχαγὸς Φερρέρος ἡγούμενος σώματος στρατοῦ ὑπὸ τὴν κραυγὴν «ζήτω ὁ βασιλεύς, ζήτω τὸ ἱσπανικὸν σύνταγμα» εἰσῆλθεν (28 Φεβρουαρίου) εἰς Τουρῖνον, ἐγένετο δεκτὸς ἐν εὐφημίαις ὑπὸ τῶν φοιτητῶν ἐνθουσιωδῶς καὶ τῶν φιλελευθέρων πολιτῶν. Μετὰ δύο ἡμέρας κατέλαβον οἱ ἐπαναστάται τὸ φρούριον. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς περιῆλθεν εἰς σύγχυσιν καὶ ταραχήν, ὅτε ὁ κόμης Σὰν Μαρζάνος ὁ πληρεξούσιος τοῦ Πεδεμοντίου ἐν Λαϋβάχῃ ἀνήγγειλεν αὐτῷ ὅτι ἐκεῖνος ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως συνεφώνησε τοῖς τῶν μεγάλων δυνάμεων πληρεξουσίοις ὅτι οὐδὲν σύνταγμα ἔμελλε νὰ εἰσαχθῇ εἰς Ἰταλίαν· ἠγνόει τί ποιητέον, διότι ἔνθεν μὲν ἡ τρίχρους ἰταλικὴ σημαία ἠνεμοῦτο πανταχοῦ τῆς χώρας, ἔνθεν δ' οἱ ἀξιωματικοὶ ἐβεβαίουν ὅτι οὐδὲ ῥανὶς αἵματος χυθήσεται ἐφ' ὅσον πρόκειται μόνον περὶ ἀλλαγῆς κυβερνητικοῦ συστήματος. Ἐν τῇ νυκτὶ (28-29 Φεβρουαρίου) παρητήθη τὸν θρόνον ὑπὲρ τοῦ ἐν Μοδένῃ διατρίβοντος ἀδελφοῦ Καρόλου Φήλικος καὶ παρέδωκε μέχρι τῆς καθόδου ἐκείνου τῷ πρίγκιπι Καριγνάνῳ τὴν ἀρχὴν καὶ κατῆλθεν εἰς Νίκαιαν. Τοῦτο ἐδυσχέρανε τόσον τὰ πράγματα τῶν φιλελευθέρων, ὅσον ἡ μετάβασις τοῦ Φερδινάνδου ἀπὸ Νεαπόλεως εἰς Λαϋβάχην, διότι ὁ τὸ 56 ἔτος ἄγων τότε Κάρολος Φῆλιξ ἦν ὀπαδὸς τῆς πολιτικῆς τοῦ Μεττερνίχου καθάπερ καὶ ὁ Φραγκίσκος ἐν Μοδένῃ ὁ σύμβουλος αὐτοῦ. Ὁ κλῆρος λοιπὸν ἔπιπτεν ἐπὶ τὸν πρίγκιπα Καριγνάνον. Οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἦσαν φίλοι αὐτοῦ καὶ ἔμπιστοι καὶ τανῦν ἀπήτουν ἵν' ἀναλάβῃ τὸν περὶ τῶν ὅλων κατὰ τῆς Αὐστρίας ἀγῶνα· διότι ἡ Γένουα ἦν ἐν ἐπαναστάσει· ἐκ Μεδιολάνου συνήρχοντο εἰς Τουρῖνον πατριῶται εὐγενεῖς ἀποκηρύττοντες τὴν τοῦ Μεττερνίχου κυβέρνησιν, ἐν οἷς καὶ ὁ Γεώργιος Παλλαβικίνης Τριβούλκιος ἕλκων τὸ γένος ἐξ ἐνδόξων εὐγενῶν, ἐξαιτούμενοι βοήθειαν ἐξ ἐθνοφυλάκων καὶ παλαιμάχων στρατιωτῶν τοῦ Εὐγενίου· ἀλλ' ὁ πρίγκιψ ἐδίσταζεν· ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἐπανάστασις πανταχοῦ ἐμαίνετο, συνεκάλεσε συνέδριον τριάκοντα ἐπιφανῶν ἀνδρῶν, ὧν τῇ ἐπιδοκιμασίᾳ τὸ ἱσπανικὸν σύνταγμα ἀπεδέξατο, ἵδρυσε (1 Μαρτίου 1821) πρόσκαιρον κυβέρνησιν καὶ ὑπουργεῖον ὑπὸ τὸν Φερδινάνδον δὰλ Πότσον, οὗ μετέσχε καὶ ὁ Σανταρόζας ὡς ὑπουργὸς τοῦ πολέμου. Ἀλλὰ συγχρόνως ὅμως καταγινόμενος ἵν'

ἀναστείλῃ τὸν ῥοῦν τῆς ἐπαναστάσεως ἔπεμψε τὸν ἱππότην Κῶσταν εἰς Μόδεναν ὅπως ἐρευνήσῃ τὴν γνώμην τοῦ νέου βασιλέως· μαθὼν δὲ τὴν ἀποδοκιμασίαν ἀπέστη τῶν ἐπαναστατῶν καὶ ἀπελθὼν εἰς Νοβάραν ἀπεκήρυξε τὴν ἐπανάστασιν καὶ ἀπῄτει ἵνα ὁ στρατὸς τεθῇ ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ βασιλέως. Ἡ προκήρυξις αὕτη καὶ ἑτέρα τις τοῦ νέου βασιλέως ἐξέπληξαν τοὺς ἐπαναστάτας τοῦ Πεδεμοντίου, περιήγαγον αὐτοὺς εἰς ἔριδας καὶ ἀπελπισμόν. Ὁ Σανταρόζας ἀπόντος τοῦ βασιλέως καὶ τῆς προσκαίρου κυβερνήσεως δραπετευσάσης ἐγένετο στρατιωτικός τις δικτάτωρ, προσεκάλεσε τοὺς στρατιώτας εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ τὸ φρούριον αὐτῆς κατέστησεν ὡς τὴν ἑστίαν τοῦ πυρὸς τῆς ἐπαναστάσεως. Παρενέβη ὡς μεσίτης πρὸς ἀπαλλαγὴν αὐτοῦ τε καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ ἐκ τῆς δυσχεροῦς θέσεως ὁ Ῥῶσσος πρεσβευτὴς Μοκενῖγος· ἀλλ' ἀπεκρούσθη ὑπὸ τῶν ἐνθουσιαστῶν ἀνθρακέων. Ἀγγελθέντος δὲ ὅτι καὶ ὁ αὐστριακὸς στρατὸς εἰσήλαυνεν εἰς Νεάπολιν οἱ ἐπαναστάται περιῆλθον εἰς ἀμηχανίαν· οὐδ' ἐπέτυχεν, ἐνῷ οἱ Αὐστριακοὶ ὑπὸ τὸν Βούβναν διέβαινον τὸν Τίκινον, ἡ ἐκστρατεία τοῦ Σανταρόζα εἰς Νοβάραν ἐλπίσαντος διὰ ταύτης νὰ ὑπεκκαύσῃ τὸ ἐθνικὸν φρόνημα τοῦ στρατοῦ κατὰ τῶν ξένων, διότι, εἰ καὶ ἀνδρεῖοι καὶ φιλοπόλεμοι ἦσαν οἱ συνταγματικοί, οἱ στρατιῶται, οἱ φιλελεύθεροι καὶ οἱ ἀνθρακεῖς καὶ λαμπρῶς ἠγωνίσαντο (27 Μαρτίου 1821) ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Νοβάρας, ἠττήθησαν ὅμως ὑπὸ τῶν ἡνωμένων πολυαρίθμων ἐχθρῶν, διεσκεδάσθησαν μετὰ δωδεκάωρον ἔνδοξον μάχην. Τὸ Τουρῖνον καὶ ἡ Ἀλεξάνδρεια κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν Πεδεμοντίων καὶ Αὐστριακῶν στρατευμάτων, ἡ πρόσκαιρος κυβέρνησις κατελύθη καὶ ἡ αὐταρχία ἀνιδρύθη αὖθις σκληρά, αὐστηροτάτη, τυραννική. Ἀρξαμένων ἀμελλητὶ τῶν διωγμῶν περὶ τοὺς 1200 ἐπαναστάται κατέλιπον τὸ πάτριον ἔδαφος· οἱ τὰ μάλιστα φιλελεύθεροι ἄνδρες, ὁ Σανταρόζας καὶ ὁ Κολλέγνος ἐζήτουν ἐν τῇ Ἱσπανίᾳ καὶ Ἑλλάδι ταῖς ἀγωνιζομέναις ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας στάδιον εὐρὺ τῶν φιλελευθέρων αὐτῶν ἀγώνων. Νεκρικὴ σιγὴ ἐδέσποσεν ἐπὶ τοῦ Πεδεμοντίου· ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς τυραννίας τὰ ποινικὰ δικαστήρια καὶ αἱ ἀστυνομικαὶ καταδιώξεις διέπραττον πᾶσαν κάκωσιν κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν· τὸ ἐν Λαϋβάχῃ μέγα συνέδριον ὑπερηφάνως ἀνεκήρυττε τὸν θρίαμβον τῆς αὐταρχίας κατὰ τῶν ἐπαναστάσεων, τῶν Ἰταλῶν συνωμοτῶν καὶ τῶν τέκνων τῆς ἐλευθερίας· ὁ πρίγκιψ Καριγνᾶνος ἐζήτει δι' ὁδοιποριῶν εἰς Φλωρεντίαν ὅπως ἀποφύγῃ τὴν μομφὴν τῶν ὀπαδῶν ἑκατέρας τῶν πολιτικῶν φατριῶν, τῶν τε τυραννικῶν καὶ τῶν φιλελευθέρων διὰ τὴν διπρόσωπον αὐτοῦ πολιτικήν· ἐν τῇ φατρίᾳ τῶν τυραννοφρόνων σκέψις ἐγένετο ἵνα μεταβληθῇ ὁ σαλικὸς νόμος ὅσον ἀποβλέ-

πει εἰς αὐτόν· ἀλλ' ἐφοβοῦντο τὴν Γαλλίαν. Μετ' οὐ πολὺ ὁ πρίγκιψ ὡς ἀρχηγὸς γαλλικοῦ στρατοῦ μετέσχε τοῦ κατὰ τῆς Ἱσπανίας πολέμου, ὅτε φιλελεύθεροι Πεδεμόντιοι ἠγέρθησαν κατ' αὐτοῦ. Τέλος ὁ Κάρολος Φῆλιξ ἐπανῆλθε (5 Ὀκτωβρίου) εἰς Τουρῖνον· τὰ θερμὰ αἰσθήματα τῶν φιλελευθέρων ὁσημέραι ἐμαραίνοντο, ἡ ἱεροκρατεία ἀνελάμβανε τὸ κράτος αὐτῆς, ἡ πολιτικὴ τοῦ Μεττερνίχου ἐθριάμβευεν, ἐπανήρχετο ἡ ἡσυχία καὶ τὰ πνεύματα κατεπραΰνοντο. Ἀλλ' ἐν Λομβαρδίᾳ καὶ Βενετίᾳ καὶ ὅπου ἀλλαχοῦ συνεταράχθη ἡ κυβερνητικὴ μηχανὴ ἡ αὐστριακὴ δεσποτεία διετέλει καταδιώκουσα τοὺς φιλελευθέρους· οὐδαμοῦ οὐδεὶς αὐτῶν εὗρισκεν ἀνάπαυσιν· ὁ Γαετᾶνος Καστίλλιας καθείρχθη, ὁ Παλλαβικίνης Τριβούλκιος ἐγερθεὶς ὑπὲρ τοῦ φίλου αὐτοῦ καθείρχθη ἐν Σπειλβέργῃ ἐπὶ πολλὰ ἔτη· οἱ ἀριστοκρατικοὶ Μεδιολάνιοι Κοφφαλονιέρης, Βορσιέρης, Τονέλλης, Ἀρέσης ἐρρίφθησαν εἰς τὰς ἀλύσεις· ὁ Πέκκιος, Βόσσης, Ἀρκονάτης, Πόρρος, Βερχέτης ἐξωρίσθησαν· ἀστυνομικὸν δὲ δίκτυον περιέβαλλε καὶ δικαστικὴ τυραννία κατέθλιβε πάσας τὰς ἐπαρχίας καὶ μάλιστα τοῦ παπικοῦ κράτους. Ἀλλ' οἱ δεδιωγμένοι ἐτιμῶντο ὡς μάρτυρες καὶ οἱ ἀλυσίδετοι ἐστέφοντο νοερῶς ὑπὸ τῶν φιλελευθέρων· τὰ ὀνόματα αὐτῶν ἐμεγαλύνοντο καὶ οἱ λόγοι τῶν θυμάτων ἠκούοντο ὡς ἱεροὶ καὶ θεσπέσιοι· τὰ δὲ βιβλία τοῦ Σιλβίου Πελλικῶνος περὶ τῆς ἑαυτοῦ αἰχμαλωσίας ἐπλήρουν τὰς ψυχὰς τῶν πατριωτῶν οἴκτου ὑπὲρ τῶν μαρτύρων τῆς ἐλευθερίας καὶ ἐκδικήσεως κατὰ τῶν τυράννων. Ὁ ἅγιος ἐνθουσιασμὸς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας διὰ τῶν σκληρῶν διωγμῶν ἀντὶ τοῦ ἀποσβεσθῆναι ἀνήπτετο εἰς φλόγα ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν Ἰταλῶν πατριωτῶν.

§ 1667. **Ἐπαναστατικαὶ ἀπόπειραι, πρόδρομοι τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως πρὸς ἵδρυσιν τοῦ νέου ἰταλικοῦ βασιλείου.** Ἀπέτυχον οἱ φιλελεύθεροι· ἀλλὰ τὸ αἴσθημα αὐτῶν ἤκμαζεν. Ὅσῳ παρήρχοντο οἱ χρόνοι, τόσῳ ὕλη ἐπαναστατικὴ ἐπεσωρεύετο. Αἱ ἀναμνήσεις τῶν δεινῶν παθημάτων τῶν πατριωτῶν τοῦ 1821 ὁσημέραι καθίσταντο παρὰ τῷ λαῷ ζωηρότεραι. Ἀπῃτεῖτο νέα ἀφορμὴ ὅπως αὖθις ἡ ἐμπρηστικὴ ὕλη ἀναφθῇ· ἡ ἰουλιανὴ (1830) ἐν Παρισίοις ἐπανάστασις προσήνεγκε τὴν δᾷδα. Οἱ φιλελεύθεροι Ἰταλοὶ συνενοήθησαν μετὰ τῶν ἐν Παρισίοις ὁμοφρόνων. Καὶ οὐδεμίαν μὲν ἐλπίδα ἐπικουρίας εἶχον κηρύξαντος τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου τῆς Γαλλίας τὴν ἀρχὴν τῆς μὴ ἐπεμβάσεως τοῖς τῶν ἄλλων λαῶν πράγμασιν· ἀλλ' ἡ προκήρυξις αὕτη ἦν ὅλως ἐνθαρρυντικὴ ὡς ἀναιροῦσα τελέως τὸ ἀντίθετον δόγμα (1820) τοῦ Μεττερνίχου, καθ' ὃ ἐν ὀνόματι τῶν βορείων μεγάλων δυνάμεων ὤφειλον νὰ κατεπεμβαίνωσι τοῖς τῶν μικρῶν κρατῶν πολιτικοῖς πράγμασιν. Οὐ μόνον Γάλλοι πρεσβευ-

ται ἐκήρυττον τὸ δόγμα τῆς Γαλλίας, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς αὐτῆς ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν Σεβαστιάνης ἐκήρυξεν ἀνεπιφυλάκτως (15 Ἰανουαρίου 1831) προκειμένου περὶ τῆς Πολωνίας ἐν αὐτῇ τῇ γαλλικῇ βουλῇ. Οὐδεὶς ἄρ' ἀμφέβαλλεν ὅτι, ἐὰν ἐπεμβῇ ἡ Αὐστρία κατὰ τῶν Ἰταλῶν, πάντως ἡ Γαλλία πράξει τὸ αὐτὸ ὑπὲρ αὐτῶν. — Ἐν Μοδένῃ, ὡς λέγεται, ὁ δοὺξ Φραγκῖσκος Δ' ἐγένετο ἀρχηγὸς τῆς ἐπαναστάσεως ὅπως ἐνώσῃ ὑπὸ τὸ αὐτοῦ σκῆπτρον τὰς κεχωρισμένας πολιτείας καὶ ἀνακηρυχθῇ βασιλεύς. Νέος δέ τις ἐκ Μοδένης Κῖρος Μενόττης ἀνέλαβε συμβουλῇ αὐτοῦ ἵνα μετὰ καὶ ἄλλων ἐνεργήσῃ παρὰ τῷ λαῷ πρὸς τὸν εἰρημένον σκοπόν. Ἀλλὰ μαθὼν ὅτι οἱ φιλελεύθεροι ἀπεδοκίμαζον τὴν πρᾶξιν αὐτοῦ ταύτην καὶ ὅτι τῇ νυκτὶ (22-23 Ἰανουαρίου 1831) ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Μενόττη συνήρχοντο συσκεπτόμενοι περὶ ἐπαναστάσεως περιεκύκλωσεν αὐτὴν ἡγούμενος σώματος στρατοῦ καὶ ἀπῄτησεν ἵνα παραδοθῶσιν· ἀλλ' ἐκεῖνοι ζυγώσαντες τὰς θύρας ἠρνοῦντο καὶ ἀντεμάχοντο μέχρις οὗ διὰ τοῦ πυροβολικοῦ ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ παραδοθῶσι καὶ αἰχμαλωτίσας ἐνέκλεισεν ἐν τῷ φρουρίῳ. Εἰκαὶ ἡ πόλις οὐδαμῶς ἐταράχθη, ὁ δοὺξ ὅμως προσεκάλεσεν εἰς Μόδεναν πανταχόθεν τὸν στρατόν. Τούτων γενομένων ἠγγέλθη ὅτι ἐπανάστασις ἐξερράγη ἐν Βολωνίᾳ, ἐν ᾗ νυκτὸς (23-24 Ἰανουαρίου) οἱ ἐπαναστάται τὸν παπικὸν ἔπαρχον Παρακκιάνην Κλαρέλλην, ὅστις ἀπόντος τοῦ καρδιναλίου Βερνέττη ἐκυβέρνα, ἠνάγκασαν νὰ ὑπογράψῃ ἔγγραφον, ἐν ᾧ αὐτὸς πρόσκαιρον κυβέρνησιν ἐξ εὐγενῶν,καθηγητῶν καὶ νομοδιδασκάλων συγκειμένην ἀνεκήρυττε καὶ ἐπαρχιακὴν φρουρὰν ἀνεγνώριζεν. Τῇ ὑστεραίᾳ ἔβλεπέ τις τὰ ἐθνικὰ χρώματα, *λευκόν, ἐρυθρὸν καὶ πράσινον*· ὁ λαὸς ἐπεδοκίμασε τὰ συμβάντα, ὁ δ' ἔπαρχος ἐνόμισεν εὔλογον νὰ πέλθῃ τῆς πόλεως, ὅτε ἠγγέλθη ὅτι ἀντὶ τοῦ ἀποθανόντος Πίου Η' ἐξελέχθη (21 Ἰανουαρίου) ὁ καρδινάλιος Καπελλάρης πάπας ὑπὸ τὸ ὄνομα Γρηγόριος ΙϚ'. Καθάπερ δ' ἐν Μοδένῃ συνέστη πρόσκαιρος κυβέρνησις, ἥτις ὠνόμασε τὸν Βικίνην πρόεδρον αὐτῆς. Ὁ δοὺξ μαθὼν τὰ συμβάντα ταῦτα συνήθροισε τοὺς θησαυροὺς καὶ λαβὼν τοὺς οἰκείους ἀπῆλθεν (25 Ἰανουαρίου) εἰς Νόβους καὶ ἐκεῖθεν εἰς Βίενναν. Ἐν τούτῳ ἡ ἐπανάστασις ἐξετείνετο εἰς τὰς ἐπαρχίας τῆς Μοδένης καὶ τοῦ Ῥηγίου. Ἡ πρόσκαιρος κυβέρνησις μετεβλήθη εἰς δικτατωρίαν καὶ τέλος εἰς ἡνωμένην κυβέρνησιν Μοδένης καὶ Ῥηγίου. Αὕτη κατεγίνετο ἵνα τὸν λαὸν προσελκύσῃ· ἠλάττωσε τοὺς φόρους καὶ δασμούς, κατήργησε τὰ προνόμια ἐν τῇ δικονομίᾳ, ἀνίδρυσεν αὖθις τὸ πανεπιστήμιον, ὑπέσχετο αὐτοδιοίκησιν καὶ εἴ τι ἕτερον. Ἐντεῦθεν ἡ ἐπανάστασις ἐξετάθη καθ' ὅλην τὴν Ῥωμανίαν τοῦ παπικοῦ κράτους. Ἡ

Ἰμώλα, Φαβεντία καὶ Φόρλοι ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἀνέθηκαν τῷ ταγματάρχῃ Σερκογνάνῃ ἵνα τὰ παπικὰ στρατεύματα ἐκ τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις θέσεων ἐκδιώξῃ, διότι ἄρτι (27 Ἰανουαρίου) κατελύθη ἡ κοσμικὴ τοῦ πάπα ἐξουσία. Ὅσημέραι δ' αἱ πόλεις ὑπετάσσοντο. Ὅλα τὰ παράλια τοῦ παπικοῦ κράτους, ἡ Ῥάβεννα, τὸ Ἀρίμινον, ἡ Φερράρα ἐξαιρουμένων τῶν ὑπ' Αὐστριακῶν κατεχομένων φρουρίων ἐτάχθησαν ὑπὸ τὴν τρίχρουν σημαίαν. Εἶτα ἐπανέστη (31 Ἰανουαρίου) ἡ *Πάρμα*, ἣν ἡ δούκισσα Μαρία Λουΐζα ταχέως καταλιποῦσα, δραπετεύσαντος τοῦ ὑπουργοῦ αὐτῆς, διὰ τῆς Πλακεντίας ἀπῆλθεν εἰς Ῥώμην. Ἡ ὀχυρὰ πόλις Σὰν Λέων παρεδόθη πρὸς τὸν Σερκογνάνην καὶ μετ' οὐ πολὺ τὸ ὀχυρώτατον φρούριον τῆς Ἀγκῶνος, ἥτις ἤδη πρότερον ἐκηρύχθη ὑπὲρ τῆς ἐπαναστάσεως. Προήλασαν δ' ἤδη τὰ στρατεύματα τῶν ἐπαναστατῶν μέχρι Ῥεατίου καὶ τῆς Σίβιτας Καστελλάνας καὶ ἠπείλουν αὐτὴν τὴν πρωτεύουσαν Ῥώμην, ἐν ᾗ ὁ νέος πάπας τὰ πάντα μετεχειρίσθη ἵνα τηρήσῃ τὴν ἡσυχίαν. Ἀλλ' ὁ πάπας ἠπόρει χρημάτων καὶ στρατοῦ· μάτην δὲ ὁ ὑπουργὸς Βερνέττης κατεγίνετο ἵνα ἀμφότερα προσπορισθῇ. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἄλλαι πόλεις ἀπέστησαν, ἡ Περουσία, τὸ Φουλκίδιον, τὸ Σπολήτιον· ἡ δὲ γενομένη ὑπὸ ἀπεσταλμένων καρδιναλίων ἀπόπειρα πρὸς καταπολέμησιν τῆς ἐπαναστάσεως ἀπέτυχε τῶν μὲν ἐξ αὐτῶν ἀπράκτων ἐπανελθόντων, τῶν δὲ συλληφθέντων ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν, οὐδὲν ἄλλο τῷ πάπᾳ ὑπελείπετο εἰμὴ νὰ στρέψῃ τὰ ὄμματα πρὸς τὴν Αὐστρίαν, ἥτις πάντοτε ὑπεστήριζε τὰ καθεστῶτα καὶ τὴν τάξιν.— Ἡ πρώτη δὲ συνέλευσις τῶν πληρεξουσίων τῶν «Ἡνωμένων Πολιτειῶν» τῆς Ἰταλίας ἐγένετο (14 Φεβρουαρίου 1831) ἐν Βολωνίᾳ καὶ προεκήρυξε: *πρῶτον* τὴν ἐντελῆ ἀνεξαρτησίαν τῶν ἐν τῇ συνελεύσει ἀντιπροσωπευομένων χωρῶν ἀπὸ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας τοῦ πάπα· *δεύτερον* τὴν ἐντελῆ ἕνωσιν τῶν εἰρημένων χωρῶν καὶ ἐπαρχιῶν ἐν μιᾷ πολιτείᾳ, μιᾷ κυβερνήσει καὶ οἰκογενείᾳ. Εἷς πρόεδρος ὁ Βιγκίνης, ὑπουργικὸν συμβούλιον καὶ νομοθετικὸν σῶμα ἐξελέγησαν (24 Φεβρουαρίου) εἰς διοίκησιν τῆς ὁμοσπονδίας.

Ἀλλὰ μόλις μαθὼν τὰ περὶ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ ταραχῶν ὁ ἀρχιστράτηγος τῶν Αὐστριακῶν Φριμόντος καὶ διέταξε τὸν ὑποστράτηγον Βενθεῖμον νὰ ἑτοιμάσῃ πρὸς πόλεμον πολλὰ τάγματα. Κατὰ δὲ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Μαρτίου διετάχθησαν ἐκ Βιέννης νὰ ἐκστρατεύσωσι καὶ ἀμελλητὶ (25 Φεβρουαρίου) ἡ προπορεία τοῦ αὐστριακοῦ στρατοῦ εἰσήλασεν εἰς τὸ δουκᾶτον τῆς Μοδένης μετὰ μικρὰν ἀψιμαχίαν τῆς ἐθνοφρουρᾶς παρὰ τοὺς Νόβους. Τῇ δὲ 27 Φεβρουαρίου ὁ δοὺξ εἰσῆλθε πάλιν εἰς τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ, ἐξ ἧς αἱ ἐπαναστα-

τικαὶ ἀρχαὶ κατέφυγον εἰς Βολωνίαν. Ὁ δὲ Βενθεῖμος διαβὰς (24 Φεβρουαρίου) τὸν Πάδον κατέλαβε τὴν Φερράραν, εἰς ἣν μετὰ δύο ἡμέρας ἀφίκετο ὁ παπικὸς διοικητὴς Ἀσκίνης καὶ ἐγένετο πρόεδρος τῆς κυβερνήσεως. Εἰς δὲ τὴν Πάρμαν εἰσήλασαν οἱ αὐστριακοὶ στρατοὶ ὑπὸ τὸν βαρῶνα δ' Ἀσπρὴν καὶ τὸν στρατηγὸν Χραβόβσκην (1 Μαρτίου). Εἶτα δὲ (9 Μαρτίου) κατελήφθη καὶ ἡ Βολωνία ἡ ἕδρα τῆς ἐπαναστάσεως, ὁ δὲ διοικητὴς στρατηγὸς Ζούκκης μετέθηκε τὴν ἐπαναστατικὴν κυβέρνησιν εἰς Ἀγκῶνα. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ γενομένης μάχης (13 Μαρτίου) παρὰ τὸ Ἀρίμινον, καθ' ἣν οἱ ἐπαναστάται πάλιν κατετροπώθησαν, ἡ Ἀγκὼν ἀνέῳξε (15 Μαρτίου) τὰς πύλας τῷ στρατηγῷ Γηππέρτῳ καὶ οὕτως ἔληξεν ὁ πόλεμος· διότι οἱ ἀρχηγοὶ τῶν ἐπαναστατῶν οἱ μὲν διὰ θαλάσσης εἰς τὴν Τοσκάναν κατέφυγον, οἱ δ' ἔκλεισαν συνθήκην μετὰ τοῦ καρδιναλίου Βενεβενούτη, ὅστις πρότερον ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν συλληφθείς, νῦν δὲ ἀπολυθεὶς ἀνεγνωρίσθη ὡς παπικὸς πληρεξούσιος. Τέλος δὲ κατέθηκε (18 Μαρτίου) καὶ ὁ Σερκογνάνης μετὰ τῶν αὐτοῦ ὁπαδῶν τὰ ὅπλα καὶ ἀπῆλθεν εἰς Παρισίους. Οὕτω δὲ ἡ ἐπανάστασις κατεβλήθη καθάπερ καὶ τὸ 1821 καὶ πάλιν· ἐκ δὲ τῶν ἐπαναστατῶν πάντες οἱ μὴ συλληφθέντες ἐδραπέτευσαν ὅπως ἕκαστος ἠδύνατο εἴτε εἰς Γαλλίαν καὶ Ἀγγλίαν εἴτε εἰς τὴν Ἀμερικήν. Ἀλλ' 98 οἱ κατ' ἐξοχὴν ἔνοχοι τῆς ἐπαναστάσεως ἐπιβιβασθέντες πλοίου ὑπὸ ἀρχηγὸν τὸν στρατηγὸν Ζούκκην, καίπερ ἔχοντες διαβατήρια παρὰ τοῦ καρδιναλίου, ὅπως εὕρωσιν ἄσυλον εἰς τὰς Ἰονίους νήσους, συνελήφθησαν παρὰ τὸ Λωρέττον καὶ παρὰ πᾶσαν διαμαρτύρησιν ὡς αἰχμάλωτοι ἀπήχθησαν εἰς Βενετίαν, ἐξ ἧς μετὰ πολλῶν μηνῶν φυλακὴν τινὲς μὲν ἀπελύθησαν, ἄλλοι δ' ἀπεπέμφθησαν εἰς Γαλλίαν, οἱ δὲ κατ' ἐξοχὴν ἔνοχοι τῆς ἐπαναστάσεως ἀπήχθησαν εἰς φρούρια τῆς Αὐστρίας, ἥτις κατέστρεψε μὲν διὰ τῆς λόγχης τὴν ἐπανάστασιν, ἀλλὰ τὰς ψυχὰς τῶν φιλελευθέρων οὐδαμῶς κατέβαλεν.

Ὁ πρῶτος λομβαρδικὸς πόλεμος (1848-1849). Ἐπειδὴ ἐν τῇ βιενναίᾳ συνθήκῃ ἡ Ἰταλία καθάπερ καὶ ἡ Πολωνία διεγράφησαν ἐκ τοῦ καταλόγου τῶν ἐλευθέρων κρατῶν, οἱ λαοί, ὡς εἰκός, τῶν χωρῶν τούτων κατεθλίβοντο. Ἡ δὲ αὐστριακὴ τυραννία ἐκυβέρνα οὐ μόνον τὰς αὐτῇ ὑποτεταγμένας χώρας, ἀλλὰ καὶ τὰς λοιπὰς ἐν τῇ Ἰταλίᾳ, καθ' ὅσον ὅ τι ἀπήρεσκε τῇ Αὐστρίᾳ οὐδ' ἐγίνετο ἐν αὐταῖς, καίπερ ἰδίους ἡγεμόνας καὶ ἀνεξαρτησίαν ἐχούσαις. Τὸ αὐστριακὸν συμφέρον ἦν ἡ γνώμη τῆς πολιτικῆς καὶ διοικήσεως τῶν πολιτειῶν αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ λαοὶ ἀδύνατοι ἦσαν φανερῶς νὰ καταπολεμήσωσι τὴν δεσποτείαν, κατέφευγον εἰς τοὺς κόλπους τῶν συνωμοσιῶν τῶν παντοίων

ἑταιρειῶν, ὧν ἐπισημόταται ἦσαν, ὡς εἴρηται, οἱ ἀνθρακεῖς καὶ οἱ ἐλεύθεροι τέκτονες. Ἅπας ὁ λαὸς καὶ πρὸ πάντων αἱ ἀνώτεραι τάξεις φιλελεύθεροι ὄντες ἐπελαμβάνοντο πάσης εὐκαιρίας πρὸς ἀπόσεισιν τοῦ τυραννικοῦ ζυγοῦ ἢ τοὐλάχιστον πρὸς ἀνακούφισιν ἐκ τῆς βαρείας φορολογίας καὶ τῆς αὐστηροτάτης ἀστυνομικῆς ἐπιβλέψεως, ἥτις προσεφέρετο πρὸς τοὺς πολίτας ὡς πρὸς τοὺς καταδίκους καὶ ἐνόχους ἐγκλημάτων. Ὅτε λοιπὸν ὁ βασιλεὺς τῆς Σαρδινίας Κάρολος Ἀλβέρτος καὶ ὁ πάπας Πίος Θ' εἰσήγαγον (1847) μεταρρυθμίσεις τινὰς ἐξητήσαντο καὶ οἱ Λομβαρδοὶ καθάπερ καὶ οἱ Ἐνετοὶ δι' αἰτήσεων. Ὁ Θωμασέος, ὁ Μοροσίνης, ὁ Μανίνης καὶ ἄλλοι ἦσαν οἱ ἡγέται τῶν φιλελευθέρων. Ἐξητοῦντο δὲ σὺν τοῖς ἄλλοις: ἵνα ἐξασφαλισθῇ ἡ ἐθνικότης αὐτῶν· οἱ ὑπάλληλοι ὦσιν Ἰταλοί· τὰ τέκνα αὐτῶν τὴν πενταετῆ ὑποχρεωτικὴν στρατιωτικὴν θητείαν ἐκτελῶσιν ἐν Ἰταλίᾳ· τὰ ἐπαρχιακὰ συμβούλια ἔχωσι τὸ δικαίωμα τῆς κυρώσεως τῶν φόρων καὶ μείζονα αὐτοδιοίκησιν καὶ τὸ ὕψιστον πάντων ἀντιβασιλεὺς ὑπὸ τὸν αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας κυβερνᾷ δι' ὑπουργῶν Ἰταλῶν τὴν Ἰταλίαν. Ὁ Μεττερνῖχος ἦν διατεθειμένος τὰς προνομίας τὰς χορηγηθείσας τοῖς Βοημοῖς καὶ ταῖς αὐστριακαῖς τάξεσι νὰ παράσχῃ καὶ τοῖς Ἰταλοῖς παροτρυνόμενος πρὸς τοῦτο ὑπὸ τῆς Πρωσσίας· ἀλλ' ἀνέβαλεν ἵνα μὴ θεωρηθῇ ὅτι ἕνεκα τῶν ἀπαιτήσεων τῶν Ἰταλῶν ἐχορήγει ταύτας. Οἱ πατριῶται Ἰταλοί, ἐπειδὴ ἐν τῇ βορείῳ Ἰταλίᾳ ἦσαν συνηθροισμένοι πολλοὶ αὐστριακοὶ στρατοί, ἔκριναν ὀρθὸν ἵνα μὴ ἀντεπεξέλθωσιν ἀμέσως κατὰ τῆς αὐστριακῆς κυβερνήσεως, ἀλλὰ κατὰ τὸ τῶν Ἀμερικανῶν παράδειγμα ἀντιστῶσι κατὰ τῶν δύο μονοπωλίων τῆς αὐστριακῆς κυβερνήσεως: τοῦ *καπνοῦ καὶ τῶν λαχείων*. Ἐπειδὴ δ' οἱ πολῖται ἐπαύσαντο καπνίζοντες οἱ στρατιῶται τοὐναντίον ἐξήρχοντο πάντες ἐπιδεικτικῶς καπνίζοντες καὶ τὴν φλογώδη κόνιν τῶν σιγάρων καὶ τῶν καπνοσυρίγγων ἐπέρριπτον κατὰ πρόσωπον τῶν ὅσοις ἐνετύγχανον πολιτῶν. Ἐκ τούτου ἐγίνοντο μεμονωμέναι συμπλοκαί· ἐνιαχοῦ οἱ πολῖται ἔβαλλον λίθους κατὰ τῶν στρατιωτῶν, ἀλλ' οὗτοι διέλυον αὐτοὺς διὰ τῶν λογχῶν. Τὸ παράδειγμα τῶν πολιτῶν ἐμιμήθησαν καὶ οἱ τῶν χωρίων καὶ ἐπιδεικτικῶς οἱ φοιτηταὶ τῶν πανεπιστημίων τῆς Παυΐας καὶ τοῦ Παταυΐου· ἡ κυβέρνησις ἔκλεισε καὶ τὰ δύο πανεπιστήμια. Ἡ νικηφόρος δ' ἐπανάστασις τῆς Σικελίας ἡ ἐπισπεύσασα καὶ τὴν τοῦ Φεβρουαρίου τῆς Γαλλίας ἐκράτυνεν ἔτι μᾶλλον τοὺς Λομβαρδοὺς καθ' ὅσον μάλιστα ἡ κυβέρνησις ἐν Πεδεμοντίῳ, Τοσκάνᾳ καὶ Ῥώμῃ ἐπλήρωσε τὰς εὐχὰς τοῦ λαοῦ. — Γενομένης δὲ γνωστῆς καὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Μαρτίου ἐν Βιέννῃ ἐξερράγη (6 Μαρτίου 1848) ἡ ἐπανάστασις ἐν Μεδιολάνῳ. Ὁ δύο

καὶ ὀγδοήκοντα ἐτῶν γέρων στρατηγὸς κόμης Ἰωσὴφ Ῥαδέσκης,— ὅστις τῷ 1788 ἐπὶ τοῦ τουρκικοῦ πολέμου ὑπὸ τὸν Λαουδῶνα καὶ ὕστερον ἐν πᾶσι τοῖς αὐστριακοῖς πολέμοις διέπρεψε καὶ τῷ 1831 ἐγένετο διοικητὴς ἐν Λομβαρδίᾳ,—διεξήγαγε μετὰ δύο ἡμέρας σκληροὺς ἀγῶνας ἔξω τῆς πόλεως καὶ ἀπέκλεισεν αὐτὴν πανταχόθεν ἵνα δι' ἔλλειψιν τροφῶν παραδοθῇ· συγχρόνως δὲ διέταξε τὰς τῶν ἄλλων πόλεων φρουρὰς τὴν ταχίστην νὰ σπεύσωσιν εἰς Μεδιόλανον. Ἀλλὰ ἡ ἐπανάστασις ἦν πανταχοῦ διαδεδομένη· αἱ γέφυραι εἶχον διακοπῆ, τὰ χωρία εἶχον ὀχυρωθῆ διὰ χαρακωμάτων τῶν ὁδῶν (ὁδοφραγμάτων), ὥστε αἱ διαταγαὶ δὲν ἠδύναντο νὰ ληφθῶσιν ὑπὸ τῶν ἐγκεκλεισμένων φρουρῶν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ σιτισμὸς τοῦ στρατοῦ ἦν δύσκολος, πρὸς δὲ 17 τάγματα ἐξ Ἰταλῶν ἀπέστησαν, συγχρόνως δὲ ἠγγέλθη ὅτι στρατὸς Πεδεμοντίων ἐπήρχετο, ὁ Ῥαδέσκης ἠναγκάσθη νὰ καταλίπῃ τὸ Μεδιόλανον καὶ ὑποχωρήσῃ εἰς Βερώναν. Ἐνταῦθα ἀνεφώνησεν: «Οὐδέν πω ἀπώλετο!». Ἐπανέστη καὶ ἡ Βενετία, ἐν ᾗ συνέστη πρόσκαιρος κυβέρνησις ὑπὸ πρόεδρον τὸν Μανίνην. Τὸ παράδειγμα τῶν Λομβαρδῶν ἐμιμήθησαν τὸ δουκᾶτον τῆς Πάρμας καὶ Μοδένης, τὸ ἀρχιδουκᾶτον τῆς Τοσκάνης, Ῥώμης καὶ Νεαπόλεως καί,ὃ καὶ σπουδαιότατον, τὸ Πεδεμόντιον, οὗ ὁ βασιλεὺς Κάρολος Ἀλβέρτος ἔχων ἀφορμὰς κατὰ τῆς πολιτικῆς τοῦ Μεττερνίχου ἤγειρε τὴν ἐπανάστασιν γενόμενος αὐτὸς ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ κατὰ τῆς Αὐστρίας. Ὁ βασιλεὺς οὗτος ἦν ψύχραιμος, ῥιψοκίνδυνος, ἀλλ' οὐχὶ καὶ στρατηγός.

Πρώτη ἐκστρατεία (1848). Παρὰ τὴν κώμην Σάνταν Λουκίαν κειμένην πρὸς νότον τῆς Βερώνης ἐγένετο (24 Ἀπριλίου 1848) ἡ πρώτη μάχη, καθ' ἣν οἱ μὲν Αὐστριακοὶ ἔδειξαν λελογισμένην σταθερότητα, οἱ δὲ Ἰταλοὶ ζωηρότητα καὶ ὁρμητικότητα. Καὶ τῶν μὲν Αὐστριακῶν ἡγεῖτο ὁ νῦν αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας ὡς ἀρχιδοὺξ οὔπω ὀκτωκαιδεκαέτης ὢν καὶ ὁ ἀρχιδοὺξ Ἀλβρέχτος υἱὸς τοῦ ἀρχιδουκὸς Καρόλου· τῶν δὲ ἐπαναστατῶν ὁ βασιλεὺς Κάρολος Ἀλβέρτος. Ἀνέβαλλον δ' ἑκάτεροι νὰ συνάψωσι μεγάλην μάχην ἀναμένοντες ἐπικουρίας. Καὶ ὁ μὲν Κάρολος Ἀλβέρτος ἔλαβεν ἐπικουρίας ἐκ Μοδένης, Τοσκάνης καὶ μάλιστα ἐκ τοῦ παπικοῦ κράτους, ἔνθα τακτικὴ σταυροφορία συνέστη κατὰ τῶν Αὐστριακῶν μὴ δυναμένου τοῦ πάπα νὰ ἐμποδίσῃ τοῦτο· ὁ δὲ αὐστριακὸς ὑπουργὸς τοῦ πολέμου ὁ κόμης Λατοὺρ τὸ πᾶν μετεχειρίσθη ἵνα τὸν ἐν Ἰταλίᾳ στρατὸν ἰσχυρὸν καταστήσῃ· συνεκρότησεν ἐφεδρίαν ἐκ 17,000 ὑπὸ τὸν ἔμπειρον πολέμου κόμιτα Νύγεντον, ὅστις ὤφειλε νὰ ὑποτάξῃ τὸ Βενετικόν. Ἡ αὐστριακὴ κυβέρνησις ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῆς ἐκπλήξει προὔτεινε τοῖς Λομβαρδοῖς νὰ χορηγήσῃ αὐτοῖς ἀνεξαρτησίαν ἐπὶ τῷ ὅρῳ ἵν' ἀναλάβωσι

μέρος τοῦ δημοσίου χρέους τῆς αὐτοκρατορίας καὶ εὐνοϊκήν τινα αὐτῇ ἐμπορικὴν σύμβασιν. Ἀλλ' οἱ Λομβαρδοὶ ὑπερηφάνως ἀπέρριψαν τὴν πρότασιν ταύτην συσκεπτόμενοι μόνον πρὸς ἀλλήλους εἰ ὤφειλον ἵνα δημοκρατίαν ἱδρύσωσιν ἢ βασιλείαν ὑπὸ τὸν βασιλέα Κάρολον Ἀλβέρτον, ἀμελοῦντες ὅμως παντάπασι τῶν πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν συντεινόντων· τούτου δ' ἕνεκα ὁ Κάρολος Ἀλβέρτος ἠπόρει καὶ χρημάτων καὶ στρατοῦ. Ἐνῷ δὲ περὶ ταῦτα ἠσχολοῦντο οἱ Λομβαρδοὶ καὶ μάτην ἀνέμενον ἐπικουρίαν ἢ μεσιτείαν τῆς Ἀγγλίας ἢ Γαλλίας, ὁ ἐμπειρότατος Ῥαδέσκης αἴφνης ἐπῆλθε πρὸ τῶν ὀχυρωμάτων τῆς Κουρτατόνης· ἠβούλετο ἵνα πρῶτον ταύτην καταλάβῃ, εἶτα δὲ τὸν ἐχθρὸν ἐξαναγκάσῃ ἢ εἰς μάχην ἢ εἰς ἐγκατάλειψιν τοῦ Μιγκίου. Τὸ ἐγχείρημα ἐν μέρει ἐπέτυχε· τὰ ὀχυρώματα κατεστράφησαν· 2,000 ἐχθροὶ καὶ πέντε τηλεβόλα περιῆλθον (17 Μαΐου) εἰς χεῖρας τῶν Αὐστριακῶν. Ὁ στρατὸς προήλαυνεν, ἀλλ' ἐκωλύετο ὑπὸ σφοδροῦ ὑετοῦ· ὅτε ἠγγέλθη ὅτι ἡ Πεσκιέρα μετ' ἔνδοξον ἀντίστασιν ἐκ πείνης παρεδόθη. Ὁ ἐχθρὸς ἔσχε καιρὸν ἵνα συλλέξῃ τὰς αὐτοῦ δυνάμεις· ὁ δὲ Αὐστριακὸς στρατηγὸς μέρος μὲν τοῦ στρατοῦ ἔπεμψεν ὀπίσω εἰς τὴν Βερώναν, αὐτὸς δὲ μετὰ τοῦ κυρίου στρατοῦ ἐστράφη πρὸς τὴν Βικεντίαν. Ἡ πόλις αὕτη ἦν καλῶς ὠχυρωμένη καὶ εἶχε πολυάριθμον φρουράν. Οἱ ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Καρόλου Ἀλβέρτου ἐπίστευον ὅτι ἠδύνατο ἵνα ἐπὶ δεκατέσσαρας ἡμέρας ἀντιστῇ κατὰ 100,000 ἀνδρῶν· ὁ Ῥαδέσκης ὅμως ἡγούμενος 40,000 εἶλεν αὐτὴν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ. Μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς Βικεντίας ἐγένετο (30 Μαΐου) ἡ τοῦ Παταυΐου· τὸ δὲ Τρέβισον κατέλαβεν ὁ στρατηγὸς Βέλδεν, τὴν Οὐδίνην εἶχεν ἤδη ἐκπολιορκήσῃ ὁ Νύγεντος. Οὕτω δὲ ὑπετάγη ἅπαν τὸ Βενετικὸν καὶ ἀποκατέστη ἡ συγκοινωνία μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς αὐστριακῆς αὐτοκρατορίας. Ὁ δὲ Κάρολος Ἀλβέρτος ἀνέλαβεν ἵνα πολιορκήσῃ τὴν Μάντουαν· ὁ δὲ Ῥαδέσκης ἀπεφάσισεν ἵνα διαρρήξῃ τὰς γραμμὰς τοῦ ἐχθροῦ. Ἐν τριημέρῳ λαμπρᾷ μάχῃ (10 - 12 Ἰουλίου) οἱ Πεδεμόντιοι κατετροπώθησαν παρὰ τὴν Κουστόζαν. Ἐν ἐσχάτῃ ἀταξίᾳ διασκορπισθέντες κατέφυγον οἱ ἐπαναστάται εἰς Μεδιόλανον. Ἐκεῖ ὁ ὄχλος ἠγέρθη κατὰ τῶν Πεδεμοντίων· ἐπυροβόλησε τὰνάκτορα, ἐν οἷς κατῴκει ὁ βασιλεύς, καὶ κατεῖχεν αὐτὸν οἱονεὶ αἰχμάλωτον. Μόνον τῇ βοηθείᾳ πιστῶν τινων τοῦ στρατοῦ διεξέφυγε τὴν μανίαν τοῦ λαοῦ, ὅστις τοὺς μὲν ἀτυχεῖς Πεδεμοντίους ἠνάγκασεν ἵνα καταλίπωσι τὸ Μεδιόλανον, τὸν δὲ Ῥαδέσκην διὰ πρεσβείας προσεκάλεσεν ὡς τάχιστα ὅπως ὁδηγήσῃ τὸν στρατὸν εἰς τὴν πόλιν· διότι οὕτως ἠδύνατο νὰ σωθῇ ἡ πόλις καὶ προληφθῶσιν οἱ φόνοι, αἱ καταστροφαὶ καὶ τὰ λοιπὰ δεινά. Ὁ Κάρολος Ἀλβέρτος ἐποίησεν (28 Ἰουλίου) ἀνακωχήν, οἱ δὲ

Λομβαρδοὶ αὖθις ὑπετάγησαν. Ὁ Πεδεμόντιος ὅμως ναύαρχος, ὅστις ἐναυλόχει πρὸ τῆς Βενετίας ἠρνεῖτο ὑπὸ παντοίας προφάσεις ὅπως ἀπάρῃ ἐκεῖθεν· διέμεινεν ἐκεῖ ἐπὶ μακρόν, μέχρις οὗ τέλος κατέλιπε τὸ Ἀδριατικὸν πέλαγος. Μετὰ τοῦτο ἐκηρύχθη γενικὴ ἀμνηστία τοῖς ἐπαναστάταις· μετὰ δὲ τὴν ἐπανάστασιν μάλιστα τοῦ Ὀκτωβρίου ἐν Βιέννῃ σκέψις ἐγένετο περὶ χορηγίας πολιτεύματος φιλελευθέρου τῷ λομβαρδικῷ καὶ ἑνετικῷ κράτει· ἀλλ' ἐκεῖνο μὲν ἠκούσθη ἀδιαφόρως παρὰ τοῦ λαοῦ, τοῦτο δὲ οὐδεὶς ἐπίστευεν ὅτι ἔμελλε νὰ διατηρηθῇ ἐπὶ μακρόν. Διότι, καίπερ κηρυχθείσης τῆς ἀμνηστίας, οὐδὲν ἧττον ἡ πολιορκία ἐξηκολούθει, ἐπεβάλλετο ἀργυρολογία καὶ δημεύσεις ἠπειλοῦντο τοῖς ἀρχηγοῖς τῆς ἐπαναστάσεως, ταῖς δὲ μὴ ὑποτεταγμέναις κοινότησιν ἐπεβάλλετο χρηματικὴ ζημία καὶ ἐν γένει ὅλη ἡ χώρα δεινὰ ὑφίστατο ὑπὸ τῶν ἐπισταθμιῶν τοῦ στρατοῦ, προκαταβολῆς τῶν τε τακτῶν φόρων καὶ ἐκτάκτων περὶ τὰ 40 ἑκατομμύρια λιρῶν καὶ παντοίων ἄλλων καταθλίψεων. Ἐνῷ λοιπὸν μόνον ἡ Βενετία ἀνθίστατο, ἐν πάσῃ τῇ ἄλλῃ χώρᾳ τοῦ κράτους ἐπεκράτει καταπόνησις, ἀθυμία, ἀλλὰ καὶ σφοδρὸν μῖσος κατὰ τῶν Αὐστριακῶν καὶ ἐν τοῖς δεινοῖς ἀδιάσειστος ἐλπὶς περὶ ταχείας ἀπαλλαγῆς ἐξ αὐτῶν. Μόνη δ' ἐλπὶς ἐπὶ τοῦ παρόντος ἦσαν ἡ ἐν Πεδεμοντίῳ λομβαρδικὴ κυβέρνησις καὶ ἡ μεσιτεία τῶν μεγάλων δυτικῶν δυνάμεων ἵνα ἐκχωρηθῇ ἡ Λομβαρδία πρὸς τὸ Πεδεμόντιον. Ἀλλ' οὐδὲν ἐγένετο. Μετὰ δὲ τὴν ὀλεθρίαν τοῖς Πεδεμοντίοις μάχην (9 Μαρτίου) παρὰ τὴν Μορτάραν καὶ παρὰ τὴν Νοβάραν (11 τοῦ αὐτοῦ), καθ' ἃς ὁ Ῥαδέσκης ἔδειξε μεγάλην στρατηγικὴν ἱκανότητα, ὁ Κάρολος Ἀλβέρτος, ὅπως κλεισθῇ ὠφελιμωτέρα τις συνθήκη τοῖς ἡττημένοις παραχωρήσας τὸν θρόνον καὶ τὰ ἑαυτοῦ βασιλικὰ δικαιώματα πρὸς τὸν δοῦκα τῆς Σαβαυδίας, ὃν ἀνεκήρυξε νόμιμον βασιλέα δοὺς αὐτῷ τὸ μέγα ὄνομα *Βίκτωρ Ἐμμανουὴλ Β'* κατέλιπε τὴν πατρίδα καὶ διὰ τῆς Γαλλίας καὶ Ἱσπανίας ἀπῆλθεν εἰς τὸ Ὀπόρτον τῆς Πορτογαλίας, ἔνθα ἐτελεύτησεν ἀπόπληκτος ἄγων τὸ 56 ἔτος. Ὁ νέος βασιλεὺς ἐντυχὼν τῷ Ῥαδέσκῃ ἐποίησεν ἕν τινι ἐπαύλει παρὰ τὴν Νοβάραν ἀνακωχήν, ἀνέβαλλεν ὅμως τὴν εἰρήνην ἕνεκα τῶν μεγάλων ἀπαιτήσεων τῆς Αὐστρίας ἐλπίζων μετριωτέρους ὅρους, καθ' ὅσον ἡ ἐν Οὐγγαρίᾳ ἐπανάστασις ἤκμαζεν. Ἐπὶ τέλους ἐκλείσθη (24 Ἰουλίου 1849) συνθήκη, καθ' ἣν τὰ μὲν ὅρια τοῦ Πεδεμοντίου ἔμειναν ἀμετάβλητα, ἀλλ' ὑπεχρεώθη ὁ βασιλεὺς νὰ καταβάλῃ διὰ τὰς δαπάνας τοῦ πολέμου καὶ δι' ἱκανοποίησιν 75 ἑκατομμύρια λιρῶν. — Τούτων γινομένων ἡ Βενετία ἀντεῖχε καθ' ὅλον τὸ θέρος· ἐπὶ εἰκοσιτέσσαρας ἡμέρας ἐβομβαρδίσθη τὸ βορειοδυτικὸν αὐτῆς μέρος, ὅτε καὶ δι' ἀεροστάτων ἐγένετο ἀπόπειρα ὅπως ῥιφθῶσι

βόμβαι εἰς τὴν πόλιν. Ἐνῷ δὲ ὁ Ἀϋνάος ἡγούμενος 30,000, ὧν πολλοὶ ὅμως ἔπασχον δεινῶς ἐκ πυρετῶν, πάσῃ τοῦ πολέμου μηχανῇ ἠγωνίζετο ἵνα κυριεύσῃ τῆς πόλεως, συγχρόνως χολέρα καὶ πεῖνα κατέθλιβε τὴν ἄπορον, τὴν χήραν «βασίλισσαν τῆς θαλάσσης». Ἀγγελθέντος δὲ ὅτι παρεδόθη (1 Αὐγούστου) ὁ Γοίργεϋς παρεδόθη (10 τοῦ αὐτοῦ) καὶ ἡ Βενετία, καθ' ὅσον μετὰ τὴν παραίτησιν τοῦ Καρόλου Ἀλβέρτου ἡ ἀντίστασις αὐτῆς οὐδεμίαν πλέον πολιτικὴν σημασίαν εἶχεν. Οὕτω δὲ ἡ Αὐστρία, ἥτις ἐκινδύνευσε τὸν ἔσχατον κίνδυνον προσβληθεῖσα καιρίως ἔν τε τῇ Ἰταλίᾳ καὶ Οὐγγαρίᾳ ἐξῆλθε τοῦ δεινοῦ ἀγῶνος καὶ πάλιν νικήτρια οὐδὲν ἀπολέσασα, εἰμὴ χρῆμα καὶ αἷμα.

Ἡ ἐπανάστασις ἐν Ῥώμῃ (1848-1849). Ἀμέσως μετὰ τὴν πτῶσιν, ὡς εἴρηται, τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Ῥωμανίᾳ τοῦ παπικοῦ κράτους αἱ μεγάλαι δυνάμεις ὑπεχρέωσαν δι' ὑπομνήματος τὸν πάπαν Γρηγόριον ΙϚ' (1831-1846) ἵνα εἰσαγάγῃ εἰς τὸ κράτος αὐτοῦ μεταρρυθμίσεις: ἤτοι διορίζωνται λειτουργοὶ τοῦ κράτους λαϊκοί, λάβωσιν αὐτοδιοίκησιν αἱ κοινότητες, ἀνίδρυσις γένηται τῶν ὑπὸ Πίου Ζ' διὰ τοῦ καρδιναλίου Κολσάβου εἰσαχθεισῶν μεταρρυθμίσεων, τῶν καταργηθεισῶν δὲ ἐπὶ τοῦ διαδόχου ἐκείνου Λέοντος ΙΒ'. Ἀλλ' ὁ Γρηγόριος καίπερ συνομολογῶν ταῖς μεγάλαις δυνάμεσι περὶ τῶν μεταρρυθμίσεων ἐνεδοίαζεν ὅμως ἵνα εἰσαγάγῃ αὐτὰς μὴ πεποιθὼς ἐπὶ τὸ ἀσθενὲς αὐτοῦ γῆρας ἀδυνατοῦν ὅπως ἀναλάβῃ τηλικοῦτον ἀγῶνα καὶ πρὸ πάντων πρὸς ἐκείνους τῶν ὑπηκόων αὐτοῦ, οἵοι πάντες οἱ κληρικοί, οἵτινες εἶχον συμφέρον ἐκ παντὸς τρόπου ἵνα διατηρηθῇ τὸ καθεστώς. Ἀλλὰ πρὸς τούτοις ἔλειπον καὶ οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι, οἵτινες ἔμελλον νἀναλάβωσι τὸ μέγα αὐτὸ ἔργον, ὅπερ οὔτε ταχέως οὔτε ἀσφαλῶς ἠδύνατο νὰ διαπραχθῇ. Ἀλλ' ὁ λαὸς—ἐλπίζων πολλὰ ἐκ τῶν μεταρρυθμίσεων, ἄλλως τε καὶ καταθλιβόμενος ὑπὸ τῶν ἀνωτέρων κληρικῶν ἐχόντων πολλὰς προνομίας καὶ ὑπὸ τῶν Ἑλβετικῶν ταγμάτων, ἅπερ ἦσαν αὐστηροὶ φρουροὶ τῆς τάξεως καὶ ἡσυχίας καὶ πολέμιοι τῶν πολιτικῶν θορύβων, ἐφ' ᾧ καὶ ἐμισοῦντο ὑπὸ τοῦ πλήθους,—ἀπήτει ταραχωδῶς τὰς μεταρρυθμίσεις ἐμφορούμενος τῶν φρονημάτων, ἅπερ ἔν τινι προγράμματι «πρὸς τοὺς ἡγεμόνας καὶ λαοὺς τῆς Εὐρώπης» ἐκήρυξεν (1845) ὁ διαπρεπὴς ἱστορικὸς καὶ πολιτικὸς Φαρίνης. Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γρηγορίου ΙϚ' ἐξελέχθη μετὰ τριήμερον συνεδρίαν τῶν καρδιναλίων πάπας ὁ τὸ 54 ἔτος τῆς ἡλικίας ἄγων καρδινάλιος Μαστάης Φερρέττης ὑπὸ τὸ ὄνομα Πίος Θ', ὃν εἶχεν ὑποδείξῃ ὡς διάδοχον αὐτοῦ καὶ ὁ Γρηγόριος ΙϚ'. Ὁ νέος πάπας ὢν πρεσβευτὴς ἐν Χιλῇ εἶχε γνῶσιν τῶν ἐν τῇ πολιτείᾳ τῶν ἐθνῶν συμβαινόντων καὶ ἠβούλετο ἵνα μεταρρυθμιστὴς ἀναδειχθῇ τοῦ παπικοῦ κράτους, διὸ καὶ ὡς ἀπαρχὴν τῆς

ἐξουσίας αὐτοῦ προὐκήρυξε καθολικὴν ἀμνηστίαν. Διὰ τοῦ φιλελευθέρου τρόπου ἐπεσπάσατο μὲν τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τῶν κληρικῶν· πρὸς δὲ τούτοις σιωπηλῶς οὕτως ἐγένετο αἴτιος ἵνα οἱ πολλοὶ καὶ ποικίλοι συνωμόται κατὰ τοῦ καθεστῶτος ἀδεῶς ἐνιδρυθῶσιν ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ παπικοῦ κράτους καὶ ἐπιβουλεύωσι τοῖς καθεστῶσι τῆς πολιτείας. Λαβὼν δὲ πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ τὸ εἰρημένον ὑπόμνημα (1831) τῶν μεγάλων δυτικῶν δυνάμεων ἐπελάβετο μεταρρυθμίσεων καὶ συνεκάλεσεν ἐκ τῶν ἐπιφανῶν ἀνδρῶν τῶν ἐπαρχιῶν συμβούλιον περὶ τῶν πρακτέων τῇ πολιτείᾳ. Ἐκ τῶν πραγμάτων τούτων ἀνεζωπυρήθη ἀμέσως τὸ ἐθνικὸν τῶν Ἰταλῶν φιλελεύθερον πνεῦμα ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς Ἰταλίας πρὸς ἀνεξαρτησίαν μιᾶς «ἐλευθέρας Ἰταλίας». Ἡ μεταρρύθμισις προέβη καὶ περαιτέρω. Συνετάχθη συμβουλῇ, ὡς δῆλον, τοῦ πάπα καὶ ὑπεβλήθη αὐτῷ τούτῳ ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου καρδιναλίου Ῥοσμίνη σχέδιον ἰταλικῆς ὁμοσπονδίας ἐκ πασῶν τῶν ἰταλικῶν πολιτειῶν, ὧν οἱ ἀντιπρόσωποι ἔμελλον νὰ συνεδριάζωσιν ἐν Ῥώμῃ προκειμένου περὶ πολέμου, εἰρήνης, δασμῶν, φόρων, ἐμπορικῶν συμβάσεων καὶ περὶ γενικῶν πραγμάτων τῆς Ἰταλίας. Ἡ Ῥώμη ἄρα ἔμελλε νὰ ᾖ ἡ Φραγκοφούρτη τῆς Ἰταλίας. Εἶτα δὲ (μηνὶ Μαρτίῳ 1848), ὅτε ἤδη ἡ ἐπανάστασις ἔν τε Σικελίᾳ καὶ Γαλλίᾳ εἶχεν ἐκραγῆ, ἐδημοσιεύθη θεμελιώδης νόμος διαφέρων τῶν συνήθων παρὰ τοῖς νεωτέροις συνταγμάτων κατὰ τοῦτο ὅτι πρὸς ταῖς δύο βουλαῖς, ὧν ἡ μὲν μία ὠνομάζετο ὑπὸ τοῦ πάπα, ἡ δ' ἑτέρα ἐξελέγετο, ὑπεράνω αὐτῶν ἠγείρετο τρίτον συμβουλευτικὸν σῶμα συνιστάμενον ἐκ καρδιναλίων. Ἐπειδὴ δὲ ὁ πάπας ἠρνεῖτο τοῦ μετασχεῖν τοῦ κατὰ τῆς Αὐστρίας πολέμου, οἱ ἄγαν φιλελεύθεροι Στερβίνης καὶ Κικκερουάκκιος ἐπειράθησαν ἵνα στερήσωσι τὸν πάπαν πάσης ἐξουσίας. Ἐν τούτῳ ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν (5 Σεπτεμβρίου 1848) τοῦ κράτους ὁ πρώην πρεσβευτὴς τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου Πελλεγρῖνος Ῥόσσης ὡς πρωθυπουργὸς τοῦ παπικοῦ ὑπουργείου, ὅστις γινώσκων ὅτι δυσμενεῖς πρὸς αὐτὸν ἦσαν αἱ ἄλλαι φιλελεύθεροι φατρίαι ἐκυβέρνα ἰσχυρῶς πιστεύων ὅτι οὕτω θὰ ἠδύνατο νὰ καταβάλῃ πᾶσαν ἐπαναστατικὴν ὁρμὴν καὶ τηρήσῃ τὴν τάξιν. Ἀλλ' ὅτε προὔκειτο νὰ οἰκοίξῃ (3 Νοεμβρίου) τὰς σχολαζούσας βουλάς, ἐφονεύθη δι' ἐγχειριδίου κατερχόμενος τῆς ἁμάξης. Ἐντεῦθεν ἐματαιώθησαν πάντα τὰ περὶ μεταρρυθμίσεως ὄνειρα. Πρὶν ἢ δὲ ἡ κυβέρνησις συνέλθῃ, ἡ ἄγαν φιλελεύθερος φατρία τοῦ δήμου, οὗ ἡγοῦντο ὁ Στερβίνης, ὁ Λουκιανὸς Βοναπάρτης, ὁ ἡγεμὼν τοῦ *Κανίνου*, ὁ Κικκερουάκκιος, κατέλαβε τὴν ἀρχήν· τούτῳ δὲ συνετάχθη καὶ ὁ Καλδεράρης ὁ διοικητὴς τῶν καραβινοφόρων. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ (4 Νοεμβρίου) ὁ λαὸς ἀναμεμιγμένος μετὰ στρατιωτῶν ἐν πλή-

θει ἀενάως αὐξανομένῳ ὥρμησεν εἰς τὸν Κυρίνιον, ἵνα βίᾳ ἐξαναγκάσῃ τὸν διορισμὸν φιλελευθέρου ὑπουργείου. Ἀλλ' ὁ πάπας ἀνθίστατο ἐπὶ μακρόν, μέχρις οὗ τἀνάκτορα ἐπυροβολήθησαν καὶ σφαῖραι ἐρρίφθησαν μέχρι τοῦ προθαλάμου αὐτοῦ. Τέλος δὲ ἐκήρυξεν ὅτι, ὅπως τὴν περαιτέρω χύσιν αἵματος καὶ μείζω ἐγκλήματα προλάβῃ, ὑποχωρήσει. Καὶ ὄντως ἄλλο ὑπουργεῖον συνέστη συγκείμενον ἐκ τοῦ πρώην διευθυντοῦ τῆς ἀσυνομίας ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξ ἄλλων, ἐν οἷς καὶ ὁ Μαμιάνης ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ὁ Σερβίνης ἐπὶ τῶν δημοσίων ἔργων, πρὸς οὓς δυσμενῶς διέκειτο ὁ πάπας. Διὰ συντακτικῆς δὲ συνελεύσεως ἔμελλε νὰ στερεωθῇ ἡ ἰταλικὴ ὁμοσπονδία. Ἐπειδὴ δὲ ὁ πάπας τὰ συμβάντα κατὰ τὴν φοβερὰν νύκτα (4Νοεμβρίου) ἐθεώρει ὡς μὴ ὑπάρξαντα· εἰ δὲ ἡ γνώμη αὐτοῦ αὕτη ἐγένετο γνωστή, ἔμελλε νὰ ἐξεγείρῃ τὸν λαὸν καὶ κινδυνεύσῃ, ἀπέδρα μετημφιεσμένος εἰς Γαέταν τοῦ βασιλείου τῆς Νεαπόλεως. Ἀλλ' οἱ ἀντιπρόσωποι συνελθόντες ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου ἀνεκήρυξαν τὴν «ῥωμαϊκὴν δημοκρατίαν», μεθ' ἧς ἡνώθη καὶ ἡ Τοσκάνα, ἐκδιωχθέντος τοῦ ἡγεμόνος αὐτῆς. Ὁ δὲ πάπας ἐσκόπει ὅπως διὰ καθολικῆς σταυροφορίας τῶν μειζόνων καθολικῶν δυνάμεων ἐπανέλθῃ εἰς Ῥώμην. Ἡ Γαλλία ἔσπευσε νὰ προλάβῃ πᾶσαν ἐπέμβασιν τῆς Αὐστρίας, ἥτις ἄρτι (Μαρτίῳ 1849) τὸν κατὰ τοῦ Πεδεμοντίου νικηφόρον πόλεμον εἶχε καταλύσει. Ὁ στρατηγὸς Οὐδινῶτος κατέπλευσε (14 Ἀπριλίου 1849) ἡγούμενος 8,000 ἀνδρῶν εἰς Σιβιταβέκκιαν καὶ ἐνεφανίσθη (18 Ἀπριλίου) ὑπὸ τὰ τείχη τῆς Ῥώμης. Ἀλλ' οἱ ὀπαδοὶ τοῦ πρώην καθεστῶτος οὐδ' ἐπειράθησαν νὰ πράξωσί τι ὑπὲρ τοῦ πάπα. Οἱ Ῥωμαῖοι ὑπὸ τὸν Γαριβάλδην, ὃν προσεκάλεσεν ὁ Ματσίνης, ὑπερησπίσαντο οὕτω κραταιῶς, ὥστε ὁ Οὐδινῶτος ἠναγκάσθη ἡγούμενος 6,000 μαχητῶν νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Σιβιταβέκκιαν. Ὡσαύτως καὶ οἱ Νεαπολῖται οἱ μέχρι τῆς πύλης Παλεστρίνης προελάσαντες κατετροπώθησαν· οἱ δὲ εἰς τὰ ϛόμια τοῦ Τιβέρεως καταπλεύσαντες Ἱσπανοὶ ἵσταντο πόρρω εἰς ἀπόστασιν βολῆς. Ἐν τούτῳ ὁ Οὐδινῶτος λαβὼν ἐπικουρίας ἐπεχείρησεν ἵν' ἀνανεώσῃ τὸν ἀγῶνα ἡγούμενος 35,000 κατὰ 19,000 ὧν οἱ πλεῖστοι ἦσαν ἐθνοφρουροί. Τῇ νυκτὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγίου Πέτρου, ὅτ' ἐφωτίζετο ὁ θόλος τοῦ ναοῦ αὐτοῦ, ὑπερεπήδησαν (30 Ἰουνίου) οἱ Γάλλοι ὑπὸ τὸ σκότος τῆς νυκτὸς τὰ ὀχυρώματα καὶ εἰσώρμησαν τῇ ὑστεραίᾳ εἰς τὴν πόλιν, ἐν ᾗ νεκρικὴ σιγὴ ἐδέσποζε πανταχοῦ, ὅτε θορυβωδῶς ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου ἀνεκηρύσσετο τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα. Ἄλλοι τῶν δημοκρατικῶν διεσκορπίσθησαν ἀλλαχόσε· ὁ δὲ Γαριβάλδης ἐκ τῆς Γενούης ἀπέπλευσεν εἰς τὴν βόρειον Ἀμερικήν, ἔνθα ὡς χειρῶναξ καὶ πλοίαρχος ἐτρέφετο, μέχρις οὗ ἡ πατρὶς ἀνεκάλεσεν αὐτὸν εἰς τὰ ὅπλα. Ὁ Οὐ-

δινῶτος παρέδωκε τὴν ἐπὶ τῆς ἁλωθείσης πόλεως ἐξουσίαν τοῖς ὑπὸ τοῦ πάπα πεμφθεῖσι καρδιναλίοις· αὐτὸς δ' εἰσῆλθεν εἰς Ῥώμην βραδύτερον (23 Μαρτίου 1850). Τότε δ' ἀνέλαβον τὴν ἐξουσίαν πάντες οἱ ἀποδεχόμενοι τὴν σωτηρίαν τῆς πολιτείας ἐκ τῆς ἀποκαταστάσεως παντὸς τοῦ ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν καταρριφθέντος. Ὁ καρδινάλιος Ἀντωνέλλης ἐκυβέρνα ὑπὸ τοιοῦτο πνεῦμα ὡς ἀρχιγραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας. Ὁ Πίος ἦν πεπεισμένος ὅτι οἱ ἅγαν φιλελεύθεροι ὡς ἐχθροὶ πάσης πολιτικῆς τάξεως καὶ θετικῆς θρησκείας εἶνε ἀνάξιοι πάσης ἐπιεικείας. Ἐν τοῖς πολιτικοῖς συνεδρίοις δύνανται οἱ λαϊκοὶ νὰ δηλῶσι τὰς ἑαυτῶν γνώμας περὶ τῶν ἐσωτερικῶν πραγμάτων, ἀλλ' ἡ ἀπόφασις περὶ τῶν πρακτέων ἐναπόκειται τοῖς ἀνωτέροις κληρικοῖς. ἐπετράπη μὲν τοῖς χωρίταις ἀνεξαρτησία τις, ἀλλὰ τὰ τῶν ἐκλογῶν ἐξηρτῶντο κατὰ τὰ κύρια ἐκ τοῦ πάπα. Ἐπὶ δέκα δὲ ἔτη (1849-1859) ἡ τοιαύτη κυβέρνησις τοῦ παπικοῦ κράτους ἠρείδετο ἐπὶ τῶν αὐστριακῶν φρουρῶν τῶν ἐν ταῖς κομιτείαις καὶ τῇ Ῥωμανίᾳ καὶ ἐπὶ τῶν γαλλικῶν τῶν ἐν Ῥώμῃ καὶ Σιβιταβέκκιᾳ. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον, ὡς εἰκός, ἐφαίνετο μὲν ὅτι ἡσυχία ἐπεκράτει καὶ ὅτι τὸ καθεστὼς ὁσημέραι ἐκραταιοῦτο· ἀλλὰ πράγματι ἐν κρυπτῷ παρεσκευάζετο ἡ ἀνατροπὴ τοῦ παντὸς καὶ ἐτίθεντο τὰ θεμέλια νέου πολιτικοῦ οἰκοδομήματος.

Ἡ ἐπανάστασις ἐν τῷ βασιλείῳ τῶν δύο Σικελιῶν καὶ καταστροφὴ αὐτῆς ἐν Νεαπόλει (1848-1849). Πρὸ τῶν ἐν τῇ ἄνω καὶ μέσῃ Ἰταλίᾳ ἐπαναστατικῶν συμβάντων καὶ πρὸ αὐτῆς ἔτι τῆς ἐν Παρισίοις ἐπαναστάσεως τοῦ Φεβρουαρίου ἐγίνοντο ἐπαναστατικὰ κινήματα ἐν τῷ βασιλείῳ τῶν δύο Σικελιῶν. Κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ 1848 προσεκλήθη ὁ λαός, ἵνα κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν γενεθλίων (1 Ἰανουαρίου 1810) τοῦ Φερδινάνδου ἅπας ἐπιδεικτικῶς δράξηται τῶν ὅπλων. Μικροῦ δὲ λόγου ἄξιαι συμπλοκαὶ ἀνὰ τὰς ὁδοὺς ἐγίνοντο ἀφορμὴ ἵνα ἡ πόλις βομβαρδισθῇ καὶ στερηθῇ μετὰ τεσσαρωνκαίδεκα ἡμερῶν ἀγῶνα ἡ φρουρὰ ἄλλων τε καὶ τροφῶν, ἐξ οὗ ἠναγκάσθη ἐπὶ ἀγγλικῶν καὶ γαλλικῶν πολεμικῶν πλοίων νὰ καταλίπῃ τὴν νῆσον. Τὸ δὲ συνέδριον τὸ τὴν ἐπανάστασιν ἐξεγεῖραν συνέστησε πρόσκαιρον κυβέρνησιν, ἧς πρόεδρος ἐγένετο ὁ σεβαστὸς ἀντιναύαρχος Ῥουγίερος Σέττιμος ὁ μέλος ὢν τῷ 1820 τῆς σικελικῆς προσκαίρου κυβερνήσεως. Μετ' οὐ πολὺ (17 Ἰανουαρίου) ἐδημοσιεύθη κατὰ τὸ τοῦ 1830 γαλγ.κὸν σχέδιον διάγραμμά τι συντάγματος δι' ἅπαν τὸ βασίλειον, ἐφ' οὗ κατὰ τὴν ἡμέραν (12 Φεβρουαρίου) τῆς ἐν Παρισίοις ἐπαναστάσεως ὤμοσαν ὁ βασιλεύς, οἱ διάδοχοι καὶ οἱ ἀνώτεροι τοῦ κράτους λειτουργοὶ ἐν τῷ ναῷ καὶ αὐτὸς ὁ στρατός. Ἐπειδὴ ὅμως ἐν τῷ ἐξ

ὑπογυίου δημοσιευθέντι πολιτεύματι οὐδόλως ἰδιαιτέρως μνεία ἐγίνετο τῆς σικελικῆς βουλῆς, μάλιστα δὲ προϋπετίθετο νομοθετικόν τι σῶμα δι' ἀμφοτέρας τὰς χώρας, τούτου ἕνεκα τὸ κεντρικὸν σικελικὸν συνέδριον ἀπέκρουσεν αὐτὸ ὁμοφώνως καὶ ἐδήλωσεν ὅτι ἤθελεν ἰδίαν σικελικὴν βουλὴν κατὰ τὸ μετερρυθμισμένον τοῦ 1812 πολίτευμα. Ἅμα δ' ἀγγελθείσης τῆς ἐν Παρισίοις ἐπαναστάσεως τοῦ Φεβρουαρίου συνεκάλεσεν ὁ βασιλεὺς Φερδινάνδος τὴν σικελικὴν βουλήν, ὠνόμασε τὰ μέλη τοῦ ἐπαναστατικοῦ κεντρικοῦ συνεδρίου ὑπουργοὺς καὶ τὸν πρόεδρον αὐτοῦ Ῥουγίερον Σέττιμον γενικὸν διοικητήν. Ἀλλὰ συγχρόνως ὅμως ὁ λαὸς ἀπήτησε παρὰ τοῦ Φερδινάνδου ἵνα ἐνὶ τῶν αὐτοῦ υἱῶν παραχωρήσῃ τὸν θρόνον· ἀλλ' ἀρνηθέντος αὐτοῦ ἡ σικελικὴ βουλὴ συνελθοῦσα (1 Ἀπριλίου) ἐψήφισεν ὅτι ὁ μὲν θρόνος τῆς Σικελίας κηρύσσεται κενός, ἡ δὲ βουρβωνικὴ δυναστεία ἀποκλείεται ἐσαεὶ αὐτοῦ, διάδοχος δ' ἐκλεχθήσεται ἡγεμὼν Ἰταλός. — Ἐν δὲ Νεαπόλει οἱ ἄγαν φιλελεύθεροι βουλευθέντες ἵνα τὴν συνελθοῦσαν (3 Μαΐου) βουλὴν συντακτικὴν συνέλευσιν κηρύξωσι κατεσκεύασαν ἐν ταῖς ὁδοῖς χαρακώματα, ἅτινα ὅμως ὑπὸ τῶν Ἑλβετῶν μετὰ μιᾶς ὥρας ὀλέθριον ἀγῶνα κατελήφθησαν. Οὕτω δὲ ὁ Φερδινάνδος ἐστήριξε τὸν θρόνον αὐτοῦ ἐπὶ τῶν αἱμάτων τῶν ἐπαναστατῶν καὶ τῶν ἐρειπίων τῶν χαρακωμάτων, συνέστησε νέον ὑπουργεῖον ἐκ Νεαπολιτῶν μὴ φρονούντων τὰ τοῦ ἐθνικοῦ ἰταλικοῦ κόμματος, διέλυσε τὴν βουλὴν καὶ ἀνεκάλεσε τὰ κατὰ τῶν Αὐστριακῶν κατά τε γῆν καὶ θάλασσαν πεμφθέντα στρατεύματα. Τούτων δὲ ἀγγελθέντων εἰς Παλέρμον ὁ μὲν βασιλεὺς ὡς δήμιος τοῦ λαοῦ ἀπεδοκιμάσθη, ἡ δὲ διαδοχὴ τοῖς Νεαπολίταις ἡγεμόσι καὶ τὸ δικαίωμα τῷ βασιλεῖ τοῦ ἐνίστασθαι καὶ τοῦ διαλύειν τὴν βουλὴν ἀφῃρέθη καὶ τέλος βασιλεὺς τῆς Σικελίας ἐξελέχθη ὁ δευτερότοκος υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Σαρδινίας Ἀλβέρτος Ἀμαδαῖος τῆς Σαβαυδίας δοὺξ τῆς Γενούης. Ἀλλ' ἡ διαμαρτυρία τοῦ Φερδινάνδου ἀπειλοῦντος πόλεμον, αἱ σύγχρονοι νῖκαι τοῦ Ῥαδέσκη καὶ ἡ ἔλλειψις ἀγγλικῆς ἐπικουρίας ἐματαίωσαν τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ἀλβέρτου· διότι ὁ Φερδινάνδος, ἡττηθείσης τῆς Λομβαρδίας ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν, ὑπέταξεν αὖθις τὴν Σικελίαν. Ἐκ τῶν φρουρίων καὶ ὀχυρωμάτων τῆς Μεσσήνης, εἰς ἃ πάντοτε στρατὸς εἰσήρχετο καὶ πολέμου ἐφόδια εἰσεκομίζοντο ἐκ τῆς θαλάσσης, ἐπὶ πέντε ἡμέρας ἐβομβαρδίζετο ἡ πόλις, καθ' ἃς τὰ τῆς Νεαπόλεως πλοῖα καὶ τὰ ὑπὸ τὸν Φιλαγγιέρην στρατεύματα συγχρόνως κοινῇ μετὰ τῶν ἐκ τῶν φρουρίων ἐξορμώντων ἀενάως ἐπολιόρκουν τὴν πόλιν καὶ δεινῶς ἔβλαπτον. Ἐπειδὴ δὲ τὰ σικελικὰ τῶν ἐπαναστατῶν στρατεύματα ἔνθεν μὲν ἦσαν ἧττον ἠσκημένα, ἔνθεν δ' ἐστεροῦντο τροφῶν καὶ πολέμου ἐφο

δίων, τὰ τῆς πόλεως περιῆλθον εἰς ἐσχάτην ἀμηχανίαν καὶ οὐδὲν ἄλλο τοῖς ἐν αὐτῇ πολιορκουμένοις ὑπελείπετο εἰμὴ ἡ ἔξοδος. Ἐντεῦθεν γυναῖκες, παιδία, γέροντες, ὑγιεῖς τε καὶ ἀσθενεῖς κομίζοντες ὅ τι πολύτιμον εἶχον ἐξήρχοντο. Περὶ τὰς 10,000 ἐκ τούτων ὑπερεπλήρωσαν τά τε γαλλικὰ καὶ ἀγγλικὰ πολεμικὰ πλοῖα. Τέλος (26 Αὐγούστου) εἰσελθόντες οἱ νικηταὶ εἰς τὴν πόλιν ἐλεηλάτησαν αὐτήν, ἐνέβαλον πολλαχοῦ πῦρ, ὅπερ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας (26 - 29) μαινόμενον ἔκαυσε τὸ τρίτον τῶν οἰκιῶν. Παρενέβησαν μὲν οἱ ναύαρχοι Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας καὶ ὁ Φερδινάνδος συγκατένευσεν ἵνα δοθῇ τοῖς Σικελοῖς συνταγματικὸν πολίτευμα, ἰδία βουλὴ καὶ διοίκησις καὶ ἀμνηστία πλήν τινων ἐξαιρέσεων, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἴδιον ὑπουργεῖον τοῦ πολέμου καὶ τῶν ἐξωτερικῶν· ἡ σικελικὴ ὅμως βουλὴ καὶ τὸ ὑπουργεῖον ἀπέρριψαν τὸ τελεσίγραφον τοῦτο τοῦ βασιλέως καὶ ἡ κραυγὴ « πόλεμος » ἡ ἐν τῇ βουλῇ ὑψωθεῖσα ἀντήχησε καθ' ὅλην τὴν νῆσον τότε (μηνὶ Μαρτίῳ τοῦ 1849) ὅτε ὁ περὶ ἀνεξαρτησίας ἀγὼν ἐπανελήφθη αὖθις ἐν τῇ ἄνω Ἰταλίᾳ. Ὁ δὲ τὴν ἀρχιστρατηγίαν ἐν τῷ ἡμίσει ἀνατολικῷ τῆς νήσου ἐπιτετραμμένος Πολωνὸς Μιεροσλάβσκης ἡγούμενος τοῦ πλείστου στρατοῦ θρασέως ἐκήρυξεν ὅτι ἐσκόπει νὰ ἐπέλθῃ κατὰ τῆς Μεσσήνης. Ἀλλ' ὁ Φιλαγγιέρης συναθροίσας 20,000 εὖ παρεσκευασμένους ἄνδρας καὶ κραταιὸν στόλον ἐπῆλθεν (21 Μαρτίου 1849) ἐκ νότου κατὰ τοῦ Μιεροσλάβσκη, ὅστις ἠναγκάσθη ἵνα περιελθὼν τὰ τῆς Αἴτνης δυτικὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Κατάνην· ἀνὰ τὰς ὁδοὺς δὲ ταύτης συνεκροτήθη τῇ μεγάλῃ παρασκευῇ (25 Μαρτίου) κρατερὰ μάχη, καθ' ἣν τὰ τῶν Νεαπολιτῶν στρατεύματα περὶ τὴν ἑσπέραν διεσκορπίσθησαν, οἱ Ἑλβετοὶ ὅμως ἔφεδροι εἰσορμήσαντες διὰ τοῦ πυρὸς ἀνέτρεψαν τὰ χαρακώματα τῶν πολεμίων. Ὁ Φιλαγγιέρης ἡγούμενος τῶν πεζῶν εἰσήλασεν εἰς τὸ Παλέρμον, ἐν ᾧ οὔτε ἡ τῆς ἀνεξαρτησίας ἐπαναστατικὴ κυβέρνησις διαλυθεῖσα πρότερον (8 Ἀπριλίου) οὔτ' ἐπαναστάται πλέον εὑρίσκοντο· μετ' οὐ πολὺ δ' ἐνεφανίσθη πρὸ τοῦ λιμένος αὐτοῦ (3 Μαΐου) ὁ νεαπολιτικὸς στόλος. Οὕτως οἰκτρῶς ἔληξεν ὁ ἱερὸς ἀγὼν κατὰ τῶν φιλελευθέρων Ἰταλῶν καὶ ὑπὲρ τῶν δεσποτῶν αὐτῶν, οἵτινες τανῦν τυραννικώτεροι γενόμενοι ἐπέβαλον νέους πρὸς τοῖς παλαιοῖς καταθλιπτικοῖς φόρους, αἱ περὶ φιλελευθέρου κυβερνήσεως καὶ πολιτεύματος ὑποσχέσεις διελύθησαν ὡς ἰστὸς ἀράχνης· ἐνιδρύθη αὖθις ἡ τυραννία. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν φιλελευθέρων Ἰταλῶν τὸ ἱερὸν τῆς ἐλευθερίας πῦρ ἔμενεν ἄσβεστον, ὅπερ μετ' οὐ πολὺ ἔμελλεν ἵν' ἀναφθὲν εἰς φλόγα κατακαύσῃ τὰ μέγαρα τῶν τυράννων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΛΔ'.

ΕΛΕΥΘΕΡΑ ΙΤΑΛΙΑ

§ 1668. **Καβούρ, Βίκτωρ Ἐμμανουὴλ Γαριβάλδης, δεύτερος λομβαρδικὸς πόλεμος.** Τὸ αἷμα τῶν φιλελευθέρων Ἰταλῶν, ὅπερ ἐχύθη ἀπὸ τῶν Ἄλπεων μέχρι τοῦ τῆς Σικελίας καὶ ἀπὸ τοῦ Ἀδριατικοῦ μέχρι τοῦ Τυρρηνικοῦ πελάγους δὲν ἐχύθη μάτην. Ὁ λαὸς ὁσημέραι καταθλιβόμενος ὑπὸ τῶν αὐτάρχων ἐγίνετο μᾶλλον μισοτύραννος. Τρεῖς δ' ἄνδρες: ὁ Βίκτωρ Ἐμμανουήλ, βασιλεὺς τῆς Σαρδινίας, ὁ Κάμιλλος Καβοὺρ ὑπουργὸς αὐτοῦ καὶ σύμβουλος καὶ ὁ Ἰωσὴφ Γαριβάλδης ἀνὴρ τὰ μάλιστα φιλελεύθερος τὰς ἀπεσπασμένας ἐνεργείας τοῦ λαοῦ συνήνωσαν ἐν ταῖς αὐτῶν χερσὶ καὶ ἐκαιροφυλάκουν ἵνα εὖ παρεσκευασμένοι καὶ συνηνωμένοι ἀναλάβωσι καὶ ἀγάγωσιν εἰς πέρας τὸ μέγα τῆς ἐλευθερώσεως καὶ ἑνώσεως τῶν Ἰταλῶν ἔργον ὑπὸ ἕνα φιλελεύθερον ἄνδρα καὶ πολίτευμα. Ὅτε ἐκυοφορεῖτο ὁ κατὰ τῆς Ῥωσσίας ἀγὼν τῶν δύο δυτικῶν δυνάμεων Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, τότ' ἠκονᾶτο καὶ ἡ μάχαιρα τῶν Ἰταλῶν κατὰ τῶν ἐν Εὐρώπῃ τυράννων Αὐστριακῶν καὶ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ τυραννίσκων. Τὸ ἰταλικὸν αἷμα, ὅπερ ἐχύθη ὑπὸ τὰς ἐπάλξεις τῆς Σεβαστοπόλεως, ἐπότισε τὸ δένδρον τῆς ἐλευθερίας ἐν Ἰταλίᾳ. Ἐν τῇ τρίτῃ εἰρήνῃ (1855) τῶν Παρισίων, ὅτε συνῆλθον αἱ κραταιαὶ δυνάμεις: Ἀγγλία, Γαλλία, Αὐστρία, Ῥωσσία καὶ ἡ σεσηπυῖα Τουρκία ἵνα ῥυθμίσωσι τὰς διαφόρους σχέσεις τῶν κρατῶν, ἠξιώθη ἵνα παραστῇ καὶ ὁ Καβοὺρ συνεργίᾳ, ὡς δῆλον, τῆς Γαλλίας· ἡ ἀνὴρ οὗτος ἐν τῷ ἀρείῳ πάγῳ ἐπέτυχεν ἵνα εἰσαχθῇ καὶ ἡ ἐκκρεμὴς τῆς Ἰταλίας ὑπόθεσις ὡς ζήτημα ἐπιδεόμενον ἐπὶ τέλους λύσεως εἰπὼν ὅτι πρὶν ἢ συντελεσθῇ ἡ ἐθνικὴ ἕνωσις τῆς Ἰταλίας οὐδέποτε ἡ εἰρήνη τῆς Εὐρώπης διατηρηθήσεται· ὅτι τό γε νῦν ἡ Αὐστρία ὀφείλει ἵνα χορηγήσῃ φιλελεύθερον πολίτευμα τῷ βασιλείῳ τῆς Λομβαρδίας καὶ Βενετίας· ὅτι ἀνάγκη ἵνα τὸ παπικὸν κράτος ἀπαλλαγῇ τῶν ξένων φρουρῶν καὶ κυβερνηθῇ ὑπὸ κοσμικοῦ ἡγεμόνος, τῷ δὲ πάπᾳ ἐπιτραπῇ ἵν' ἀρχῇ μὲν ἀπολύτως ὡς πνευματικὸς καὶ ὑπέρτατος ἁπάσης τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας ἄρχων, ἐποπτεύῃ δὲ τὸν κοσμικὸν τοῦ παπικοῦ κράτους ἄρχοντα. Οὐδεμίαν δ', ὡς εἰκός, τῶν προτάσεων τούτων ἐπεδοκίμαζον οὔτε ἡ Αὐστρία οὔτε ὁ πάπας. Ἀλλ' ἐν τῷ πολιτικῷ τῆς Γαλλίας πρὸ πάντων προγράμματι αἱ προτάσεις τοῦ Καβοὺρ ἐτέθησαν ὡς κεφάλαιον προσεχοῦς ἐνεργείας στηριζομένης ἐπὶ τῆς φιλοπατρίας τῶν Ἰταλῶν καὶ τῶν γαλλικῶν λογχῶν. Ἀλλ'

ἵνα τις εὐχερέστερον κατανοήσῃ τὸ μέγα τῆς ἐλευθερίας καὶ ἑνώσεως τῆς Ἰταλίας ἔργον, ἀνάγκη ἵνα κεφαλαιωδῶς ἀποβλέπων εἰς τὸ παρελθὸν γινώσκῃ ταῦτα: Εἴρηται ἤδη ὅτι ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος τὸ μὲν ἥμισυ σχεδὸν τῆς Ἰταλίας διετέλει ὑπὸ τὸ κράτος Ἱσπανῶν ἀντιβασιλέων, αἱ δ' ἄλλαι μικραὶ ἐν αὐτῇ πολιτεῖαι οὐχ ἧττον διετέλουν ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς ἱσπανικῆς ἐξουσίας. Ἡ κατάστασις τῶν Ἰταλῶν ἦν τότε οἰκτρά. Οὐχ ἧττον δ' ἐλεεινὴ ἦν καὶ ὑπὸ τοὺς Βουρβώνους καὶ Αὐστριακούς· τὸ δ' αἴσθημα τῆς ἐλευθερίας ἐν τῷ ὄχλῳ ἀπεσβέννυτο, ἀκμαῖον δ' ἐτηρεῖτό πως παρὰ τοῖς ἀνεπτυγμένοις. Ἀπὸ δὲ τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος μεσοῦντος ἔκ τε τῆς γαλλικῆς φιλολογίας καὶ τῆς ἐθνικῆς τῶν Ἰταλῶν, ἐν οἷς πρωτεύει ὁ Ἀλφιέρης, ἀνεζωπυρήθη τὸ αἴσθημα τῆς ἐλευθερίας, ὅπερ ἐπὶ τῆς ναπολεοντείου ἀρχῆς ἔτι μᾶλλον προήχθη, διότι ἡ μὲν ἰταλικὴ γλῶσσα κατέστη ἐν τῇ διοικήσει ὡς ἐπίσημος, ὁ δὲ στρατὸς ἐθνικὸς καὶ οἱ λειτουργοὶ τοῦ κράτους Ἰταλοί. Ὅλως δὲ διαφόρως εἶχον ταῦτα ὑπὸ τὴν Αὐστρίαν· αὕτη ξένη ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς Λομβαρδίας καὶ Βενετίας κατεγίνετο ἵνα, ὅσον τὸ δυνατόν, καταστρέψῃ πᾶσαν φιλελεύθερον ἐνέργειαν καὶ πᾶσαν σκιὰν αὐτονομίας, ἐξαρτήσῃ δὲ τὴν νομοθεσίαν, τὴν διοίκησιν, τὸ ἐμπόριον, τὴν συγκοινωνίαν, πᾶν ἐν γένει συμφέρον τῆς τε κυβερνήσεως καὶ τοῦ λαοῦ ἐκ τῆς αὐστριακῆς αὐταρχίας καὶ τελέως ἀποχωρίσῃ τῶν λοιπῶν ἰταλικῶν πολιτειῶν. Ἡ πανοῦργος αὕτη πολιτικὴ τῆς Αὐστρίας ἐν τῇ βορείῳ Ἰταλίᾳ ἐπεξετείνετο ἐπὶ βλάβῃ τῶν Ἰταλῶν καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν αὐτῆς, ὡς εἴρηται, χωρῶν οὐχὶ μὲν δι' ἀμέσου διοικήσεως, ἀλλὰ διὰ τρόπων σκοτίων: δι' ἡγεμόνων ἐγκαθισταμένων, οἷον ἐν Τοσκάνῃ, ἐκ τοῦ αὐστριακοῦ οἴκου, διὰ τοῦ δικαιώματος στρατιωτικῆς κατοχῆς, οἷον ἐν Φερράρᾳ, διὰ τῆς καταστροφῆς πάσης ὑπὲρ ἐλευθερίας ἐπαναστάσεως καί, ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, διὰ πάντων ἐκείνων τῶν μέσων, ἅπερ γινώσκουσιν οἱ τρεφόμενοι ἐκ τοῦ αἵματος τῶν δούλων λαῶν δόλιοι καὶ πανοῦργοι τύραννοι, ἐν οἷς οἱ Αὐστριακοὶ ἔφερον τὰ πρωτεῖα. Καὶ οὐ μόνον αἱ ἄλλαι πολιτεῖαι τῆς δυστυχοῦς Ἰταλίας, ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τὸ τῆς Σαρδινίας βασίλειον πάντοτε, ὡς εἴρηται, ἠπειλεῖτο ὑπὸ τῆς Αὐστρίας, ἥτις πολλάκις ἔλαβε πεῖραν τοῦ φιλελευθέρου πνεύματος τῶν Σαρδινίων καὶ τοῦ ἐπιδιωκομένου αὐτῶν σκοποῦ, ἤτοι τῆς ἐκ παντὸς τρόπου ἐκδιώξεως τῆς Αὐστρίας ἐκ τῶν ἰταλικῶν χωρῶν. Καὶ ἐν τῷ Πεδεμοντίῳ δὲ καὶ πρότερον μέν, μάλιστα δ' ἀπὸ τοῦ 1814 τοῖς ἐξοχωτέροις πολιτικοῖς ἀνδράσιν πίστις ἦν ὅτι οἱ Πεδεμόντιοι ἦσαν προωρισμένοι νὰ συγκροτήσωσί ποτε τὸ κέντρον, εἰς ὃ ὤφειλον νὰ ἀποβλέπωσι πάντες οἱ Ἰταλοὶ ὡς τὸ δι' οὗ ἔμελλε νὰ ἐλευθερωθῇ καὶ ἑνωθῇ ἡ Ἰταλία. Τὸν ἱερὸν τοῦτον σκοπὸν τῶν Ἰτα-

λῶν ἐπεδίωξαν ἄλλοι τε καὶ ὁ θερμὸς Ὀρσίνης, ὅστις καὶ ἐπὶ τοῦ ἰκριώματος τοῦ δημίου ὑπέμνησε τὸν Ναπολέοντα Γ' ὅτι ὀφείλει νὰ ἐλευθερώσῃ τὴν Ἰταλίαν, ἧς τὰ τέκνα ἔχυσαν τὸ αἷμα ὑπὲρ τοῦ μεγάλου Ναπολέοντος τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς ναπολεοντείου δυναστείας. Οὐδὲν ἧττον τοῦτο ὑπεμίμνησκεν αὐτὸν ὁ Ματσίνης οὐχὶ μὲν διὰ τοῦ σιδήρου, ἀλλὰ διὰ τοῦ ἐγχειριδίου τῆς κοινῆς γνώμης καὶ τῆς ἐξεγέρσεως τοῦ μίσους οὐ μόνον κατὰ τῶν τυράννων, ἀλλὰ καὶ κατὰ τῶν δυναμένων νὰ παλλάξωσι τὴν ἀνθρωπότητα ἐκ τῆς τυραννίας. Ἀλλὰ τῷ κόμιτι Καμίλλῳ Καβοὺρ τῷ πρωθυπουργῷ (ἀπὸ τοῦ 1852) τῆς Σαρδινίας ἐναπέκειτο ἵνα κατορθώσῃ ὅ τι γενεαὶ γενεῶν ἐπεθύμησαν. Οὗτος διὰ τῆς συμμαχίας (1854) μετὰ τοῦ Ναπολέοντος Γ' κατὰ τῆς Ῥωσσίας ἐξησφάλισε τὴν συμμαχίαν τῆς Γαλλίας ἐναντίον τῆς Αὐστρίας. Πρὸς τοῦτο συνελθόντες ἐν τῷ φθινοπώρῳ τοῦ 1858 ἐν τοῖς λουτροῖς τῆς Πλουμβαρίας ὅ τε Ναπολέων καὶ ὁ Καβοὺρ ἔκλεισαν τὴν ὁριστικὴν συνθήκην. Ὡς ἀπαρχὴ δὲ τῆς ἐκτελέσεως τῆς συνθήκης ταύτης ἦν ἔνθεν μὲν ὁ γάμος τῆς ἐκκαιδεκαέτιδος θυγατρὸς τοῦ Βίκτωρος Ἐμμανουὴλ Κλοτίλδης μετὰ τοῦ πρίγκιπος Ναπολέοντος υἱοῦ τοῦ Ἱερωνύμου, ἔνθεν δὲ ἡ ὑπόσχεσις ἐν μυστικῇ συνθήκῃ τῆς παραχωρήσεως τῆς Σαβαυδίας καὶ τῆς κομητείας Νικαίας τῇ Γαλλίᾳ ἐπὶ τῷ ὅρῳ, ἵνα τῇ βοηθείᾳ τῆς Γαλλίας καταλάβῃ ἡ Σαρδινία τὰς μέχρι τότε κατακτήσεις τῆς Αὐστρίας ἐν Ἰταλίᾳ. Τούτων οὕτω προπαρασκευασθέντων τὸ σημεῖον τοῦ μεγάλου ἀγῶνος ἐδόθη ἐκ Παρισίων, ἔνθα πᾶς λόγος τοῦ Ναπολέοντος ἐθεωρεῖτο ὡς θεσπέσιον ῥῆμα, ὡς δελφικὸς χρησμός. Ὁ Ναπολέων ὡς θεσπιῳδὸς Πυθία ἔρριψε (τῷ ἔαρι τοῦ 1859) κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἐκεῖ πρέσβεως τῆς Αὐστρίας Ὑβνέρου τὸ θέσπισμα ὅτι αὐτός, ὁ Ναπολέων, οὐχὶ πλέον εὐμενῶς διέκειτο πρὸς τὴν Αὐστρίαν. Τὸ ὑψηλὸν ῥῆμα τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Γάλλων κατέπληξε τὴν Εὐρώπην καὶ τοὺς δυνάστας τῶν λαῶν, ἀντήχησεν ὡς θεῖον εὐαγγέλιον εἰς Τουρῖνον καὶ εἰς τὰ ὦτα τοῦ βασιλέως τῆς Σαρδινίας, ὅστις κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς βουλῆς (29 Δεκεμβρίου 1858) διεκήρυξεν ὅτι σεβασθήσεται μὲν τὰς συνθήκας, ἀλλ' οὐδὲ ἀναίσθητος ἀκούσει τὰς γοερὰς φωνὰς τῶν ἐν δουλείᾳ Ἰταλῶν. Ἐνῷ δὲ ἄλλαι τῶν δυνάμεων ἄλλα διενοοῦντο καὶ ἐκήρυττον καὶ βεβαιότης περὶ διατηρήσεως τῆς εἰρήνης ἐδίδοτο, ἡ δὲ Ῥωσσία ὑπέβαλε (10 Μαρτίου) προτάσεις περὶ συνεδρίου ὡς ἀρείου πάγου πρὸς λύσιν τῶν διαφορῶν τῆς τε Γαλλίας καὶ Αὐστρίας καὶ ἄλλων τυχὸν χωρῶν,—ἥ τε Γαλλία καὶ Αὐστρία καὶ Σαρδινία παρεσκευάζοντο εἰς ἀναπόφευκτον πόλεμον, ὡς γινωσκούσης ἑκάστης τὰ κρύφια καὶ τὸν σκοπὸν τῶν ἄλλων. Τὸ δὲ πρᾶγμα ἐσαφηνίσθη ὅτε ἡ μὲν Αὐστρία ἀπῄτησε διὰ τελεσιγράφου παρὰ τῆς Σαρδινίας, ἵνα ὡς

τάχιστα ἀφοπλισθῇ, ὁ δὲ Καβοὺρ ἠρνήθη (13 Ἀπριλίου) διαρρήδην, ἡ δὲ Γαλλία ἠπείλησεν ὅτι πᾶσα διάβασις αὐστριακῶν στρατῶν διὰ τοῦ Τικίνου θεωρηθήσεται ὡς κήρυξις πολέμου κατ' αὐτῆς τῆς Γαλλίας. Πρὶν ἢ δὲ συνέλθῃ τὸ ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας προταθὲν συνέδριον, ἡ Αὐστρία ἐκήρυξε (17 Ἀπριλίου) τὸν πόλεμον. Ἀλλὰ τὸ μέγα παράπτωμα αὐτῆς ἦν ὅτι παρέλιπεν ἵνα ὅσον τάχος ἐπιπέσῃ κατὰ τῶν ἔτι μεμονωμένων Πεδεμοντίων καὶ προσβάλῃ ἐν γένει πανταχοῦ τὸν ἐχθρόν· οὗ ἕνεκα ἀπέτυχε μὲν ἡ βραδύτερον γενομένη ἐκστρατεία, ἀπώλετο δ' αὐτῇ ἡ Λομβαρδία, δῆλα δὴ ἔπραξεν οἷον ἁμάρτημα καὶ τὸ Πεδεμόντιον κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1848. Ἕνεκα δὲ τῆς βραδυτῆτος ταύτης τῶν Αὐστριακῶν οἱ μὲν Σαρδίνιοι συνήθροισαν 80,000 περὶ τὴν Ἀλεξάνδρειαν, οἷς ἠνώθησαν πολλὰ ἀποσπάσματα Γάλλων· ὁ δὲ Γαριβάλδης ἡγούμενος τῶν *Ἀλπείων κυνηγῶν* ἐστρατοπέδευε παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους, ὁπόθεν ἠδύνατο νὰ ἐνοχλῇ πολλαχῶς τὸν ἐχθρὸν ὁσημέραι προσλαμβάνων νέους ἐνθουσιώδεις ἐθελοντάς, οἵτινες ἀθρόοι προσήρχοντο αὐτῷ. Μαΐου δὲ μεσοῦντος κατέπλευσεν αὐτὸς ὁ Ναπολέων εἰς Γένουαν ἔχων περὶ ἑαυτὸν 40 ἐμπείρους στρατηγοὺς τῆς Γαλλίας, ἐξ ὧν πολλοὶ ἐδόξασαν αὐτὴν ἐπὶ τοῦ κριμαϊκοῦ πολέμου, ἐν οἷς ὁ Νιέλ, ὁ Καρροβέρ, ὁ Μακμαών, ὁ κόμης Ἀχιλλεὺς Βαραγουάης· συγχρόνως δὲ ὁ κατὰ γῆν γαλλικὸς στρατὸς ὑπερνικήσας μεγάλα ἐμπόδια· τὴν βαθεῖαν τοῦ ὄρους Κενισίου καὶ τῆς Γενέβρας χιόνα καὶ τὰς ἐξ ἰσχυροῦ ἀνέμου συῤῥοφὰς αὐτῆς, τὴν πυκνὴν ὁμίχλην καὶ τὸ ὀλισθηρὸν ἔδαφος εἰσῆλθεν ἀκωλύτως εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἡ θριαμβευτικὴ αὕτη πορεία, οὐδενὸς ἐχθροῦ ἐπιφανέντος, κατέστησε τοὺς Γάλλους περιφρονητὰς τῶν Αὐστριακῶν· ἡ δὲ προκήρυξις (30 Ἀπριλίου) τοῦ Ναπολέοντος, ἐν ᾗ ἀνεμίμνησκε τοὺς στρατιώτας τὰ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ μεγάλα καὶ θαυμαστὰ ἔργα τοῦ Α' Ναπολέοντος κατὰ τοῦ αὐτοῦ ἐχθροῦ, τῆς Αὐστρίας, ἐνέπλησεν αὐτοὺς θάρρους, ἐνθουσιασμοῦ καὶ ὁρμῆς εἰς τὸν πόλεμον. Τούτων γινομένων διὰ τάχους ἡ μία τῶν τριῶν μοιρῶν τοῦ αὐστριακοῦ στρατοῦ—ὑπὸ τὸν Γυουλάην τὸν ἀπὸ ἐναετίας τὴν στρατιωτικὴν καὶ τέλος τὴν πολιτικὴν διοίκησιν ἔχοντα ἐν τῷ λομβαρδικῷ βενετικῷ βασιλείῳ—συγκειμένη ἐκ 30,000 εὖ παρεσκευασμένων ἀνδρῶν διαβᾶσα τὸν Τίκινον κατέλαβε τὴν καρποφόρον τῆς Σαρδινίας ἐπαρχίαν Λομελλῖναν· ἀλλ' ὅμως ἐκωλύθη ἵνα ταχέως εἰσβάλῃ εἰς Τουρῖνον ἔνθεν μὲν ὑπὸ τῶν παρὰ τὴν Ἀλεξάνδρειαν ἐστρατοπεδευμένων Πεδεμοντίων καὶ ὑπὸ τῶν αἴφνης ἐπελθόντων Γάλλων, ἔνθεν δὲ ὑπὸ τῶν πλημμυρῶν τῶν ποταμῶν τῶν προελθουσῶν ἐκ τῆς τήξεως τῆς χιόνος τῶν Ἄλπεων. Διαβὰς ὁ Γυουλάης τὸν Τίκινον οὐδαμῶς προυχώρει, ἀλλ' ἁπλῶς ἠμύνετο. Ἔπεμψε δὲ τὸν

κόμιτα Σταδίωνα ἡγούμενον 12,000 πρὸς προσκοπήν· ἀλλὰ παρὰ τὸ Μοντεβέλλον ἐνέπεσε τοῖς Γάλλοις, ἔνθα κρατερᾶς μάχης γενομένης (8 Μαΐου 1857) ἐτράπησαν οἱ Αὐστριακοί. Μετὰ τὴν μάχην ταύτην ὁ Γυουλάης ἡτοιμάσθη νὰ προσβάλῃ τοὺς Γάλλους ἐκ τῶν βορειοανατολικῶν μερῶν· ἀλλ' ὁ Ναπολέων ἐξορμήσας ἐξ Ἀλεξανδρείας ἐστράφη πρὸς βορρᾶν, ἵνα τὸ δεξιὸν ἀσθενέστερον κέρας τῶν Αὐστριακῶν προσβάλῃ καὶ μετὰ νίκην εἰσβάλῃ εἰς Μεδιόλανον. Τούτου ἐγκριθέντος, ἡ μὲν κυρία μοῖρα τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ ἐξ Ἀλεξανδρείας ἤλαυνε πρὸς τὰς Βερκέλλας καὶ ὁ Καρροβὲρ νικήσας (18-19 Μαΐου) κατὰ κράτος τοὺς ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Ζόβελ Αὐστριακοὺς κατέλαβε τὴν παρὰ τὸ Παλέστρον γέφυραν τοῦ Σεσία, ὁ δὲ Γαριβάλδης κατὰ μῆκος τῶν ὀρέων πρὸς τὸ Κῶμον ἐπορεύετο τὴν πρὸς τὴν Μόνζαν, ὅτε ὁ Γυουλάης ἔπεμψε τὸν στρατηγὸν Οὐρβανὸν πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς λομβαρδικῆς πρωτευούσης καὶ τῆς πέραν τοῦ Τικίνου ὑποχωρήσεως. Ἀλλ' οὐδὲ ὁ Ναπολέων ἠμέλησε νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸ λομβαρδικὸν ἔδαφος. Οὗτος μικροῦ δεῖν κατεστρέφετο παρὰ τὴν γέφυραν τῆς Βουφφαλώρας, εἰ μὴ ἀποσπάσματα ὑπὸ τὸν Μακμαῶνα, Καρροβὲρ καὶ τὸν Νιὲλ προσήρχοντο ἐγκαίρως.

Μάχη Μαγέντας καὶ Μελεγνάνου, Γυουλάης, Βενεδὲκ καὶ Ζόβελ. Μετ' οὐ πολὺ οἱ στρατοὶ συνέμιξαν (23 Μαΐου) παρὰ τὴν Μαγένταν. Οἱ μὲν Αὐστριακοὶ ἦσαν ἔτι ἐν ἀταξίᾳ, ἔλειπεν αὐτοῖς ἡ γενικὴ ἀρχηγία, οἱ δὲ διοικηταὶ Κλαμγάλλας, Λειχτενστεῖνος, Ζόβελ ἐγκατελείφθησαν μόνοι στερούμενοι καὶ τροφῶν καὶ ἀτάκτως τὰ πολέμου ἐφόδια λαμβάνοντες· οἱ δὲ Γάλλοι ἦσαν ἡνωμένοι ἔχοντες ἀφθονίαν τῶν πάντων. Ἐπολέμησαν μὲν ἀνδρείως οἱ Αὐστριακοί, ἀλλὰ κατετροπώθησαν ὑπὸ τῶν Γάλλων οὕτως, ὥστε δὲν ἠδυνήθησαν πλέον τὰ διασκορπισθέντα τάγματα νὰ συνενωθῶσι καὶ ἀνανεώσωσι τὸν ἀγῶνα, καίτοι ὁ Γυουλάης ἠσχολήθη πρὸς τοῦτο. Περὶ τὰς 12,000 νεκρῶν ἐκάλυψαν τὸ πεδίον τῆς μάχης καὶ πολλῷ πλείονες τραυματίαι καί τινες αἰχμάλωτοι. Ἕνεκα δὲ τούτου ὁ ἀτυχὴς ἀνὴρ ἠναγκάσθη νὰ διατάξῃ γενικὴν ὑποχώρησιν σύμπαντος τοῦ στρατοῦ. Ἕνεκα δὲ τῆς ταχίστης ὑποχωρήσεως τῶν Αὐστριακῶν περιῆλθον εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν Γάλλων πολλαὶ ἀποσκευαί, τροφαί, ὅπλα, πολέμου ἐφόδια. Τινὰ δὲ τοῦ πολέμου ἐφόδια καὶ πρὸ πάντων τηλεβόλα ἔρριψεν αὐτὸς ὁ Γυουλάης εἰς τὸν Πάδον. Τὰ τείχη τῆς Παυΐας καὶ τοῦ Παταυΐου ἀνετράπησαν, αἱ φρουραὶ ἐκ πασῶν τῶν φρουρίων ἀνεκλήθησαν· τὸ Μεδιόλανον ἐγκατελείφθη, εἰς ὃ ἐν θριάμβῳ εἰσῆλθον (27 Μαΐου) ὁ Ναπολέων καὶ ὁ Βίκτωρ Ἐμμανουὴλ εὐφημούμενοι ὑπὸ τοῦ ἀκράτως ἐνθουσιῶντος λαοῦ προσφωνούμενοι ἐλευθερωταὶ καὶ σωτῆρες.

Τότε ὁ Ναπολέων ἐξέδωκε προκήρυξιν, ἐν ᾗ σὺν ἄλλοις ἐβεβαίου ὅτι τὸν πόλεμον ἀνέλαβεν οὐχὶ ἐκ προσωπικῶν λόγων ἢ φιλοδοξίας ἢ χάριν κατακτήσεων, ἀλλ' ὅπως ἐλευθερώσῃ μίαν τῶν ὡραιοτάτων τῆς Εὐρώπης χωρῶν ἀπὸ σκληροῦ ζυγοῦ. Ὁ δὲ Γυουλάης ὑποχωρῶν οὐ μόνον τὸ Μεδιόλανον, ἀλλὰ καὶ ὅλην τὴν Λομβαρδίαν ἐγκατέλιπε καὶ αὐτὴν τὴν ὀχυρὰν Πλακεντίαν, ἐν ᾗ ἠδύναντο νὰ κλεισθῶσι 30,000 μαχηταὶ δυνάμενοι νὰντίσχωσι κατὰ διπλασίου καὶ τριπλασίου ἐχθροῦ. Καὶ παρὰ τὸ Μελεγνᾶνον ὁ ὑποστράτηγος Βαραγουάης κατετρόπωσε (27 Μαΐου) τοὺς ὑπὸ τὸν Βενεδὲκ Αὐστριακούς. Μετὰ τηλικαῦτα παθήματα ὁ αὐστριακὸς στρατὸς οὐδαμοῦ οὐδαμῶς πλέον εἶχε τὸ θάρρος νὰντιστῇ, ἀλλ' οὐδ' ἡνωμένως νὰ συμπράξῃ. Εἴρηται ὅτι ὁ αὐστριακὸς στρατὸς διῃρέθη εἰς τρεῖς μοίρας, ὧν τῆς μὲν ἡγεῖτο ὁ ἡττηθεὶς Γυουλάης συνισταμένης ἐκ 30,000 ἀνδρῶν, τῆς δὲ ἑτέρας ἐξ 60,000 ὁ ἔμπειρος Βενεδὲκ καὶ τῆς τρίτης ἐκ 30,000 ὁ δραστήριος Ζόβελ. Αἱ τρεῖς αὗται μοῖραι οὐδέποτε ἠδυνήθησαν ἵνα ἡνωμέναι συμπολεμήσωσιν ἢ ὑποχωρήσωσιν, ἀλλ' ἑκάστη ἔπραττε τὰ τοῦ πολέμου κεχωρισμένως. Ἐντεῦθεν προῆλθεν ἡ δειλία τοῦ αὐστριακοῦ στρατοῦ, ἡ σύγχυσις καὶ ἡ ἄτακτος ὑποχώρησις, ἕως οὗ τέλος οὗτος ἔστη παρὰ τὸν Μίγκιον καὶ μετ' οὐ πολὺ (11 Ἰουνίου) διαβὰς τὸν ποταμὸν τοῦτον ἐστρατοπέδευσεν ἐν τῷ λεγομένῳ φρουρικῷ τετραγώνῳ τῷ σχηματιζομένῳ ἐκ τῶν φρουρίων Πεσκιέρας, Μαντούας, Βερώνης καὶ Λεγνάνου. Ἐκεῖσε δ' ἔσπευσε καὶ ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας μετὰ τοῦ ἀρχιδουκὸς Γουλιέλμου, ὅπως ἀναλάβῃ τὴν ἀρχιστρατηγίαν τοῦ στρατοῦ. Τότε ὁ ἀγαθὸς ἄλλως Γυουλάης ἐπαύθη καὶ ἀντ' αὐτοῦ διωρίσθη ὁ κόμης Σχλίκκιος. Μάτην δ' ἐζητήθη ἡ ἐπικουρία τῶν ἄλλων Γερμανῶν ἡγεμόνων. Ἡ Αὐστρία ἔμεινε μόνη ἐν τῷ ἀγῶνι.

Ἀποτελέσματα τῆς μάχης τῆς Μαγέντας. Ἡ μάχη τῆς Μαγέντας διέσεισεν ἐκ θεμελίων τὴν ἐν Ἰταλίᾳ ἐξουσίαν τῆς Αὐστρίας καὶ ἀνέτρεψε τὰς μικρὰς ἡγεμονίας. Ὁ τῆς Τοσκάνης *ἀρχιδοὺξ Λεοπόλδος*, καίπερ ἧττον τῶν ἄλλων μισούμενος καὶ κινδυνεύων, καταλιπὼν ὅμως τὴν Φλωρεντίαν ἀπῆλθεν ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς Αὐστρίας. Δραπετεύσαντος τοῦ ἀρχιδουκὸς συνεστάθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ πρόσκαιρος κυβέρνησις ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ βασιλέως τοῦ Πεδεμοντίου. Προέστησαν δὲ τῶν κοινῶν ἄνδρες φιλελεύθεροι καὶ φιλοπάτριδες ὁ Ῥικαζόλης, ὁ Σαλβαγνόλης, ὁ Βιάγκης, ὁ Βογκομπάγνης καὶ ἄλλοι. Ἀλλ' ἡ μεταβολὴ αὕτη ἀπήρεσκε τῷ Ναπολέοντι, ὅστις ἠβούλετο ἵνα τὸν θρόνον τῆς Φλωρεντίας καταλάβῃ ὁ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Λουδοβῖκος Ναπολέων ὁ γαμβρὸς τοῦ Βίκτωρος Ἐμμανουὴλ. Τὸ ἐθνικὸν ὅμως τῶν

Ἰταλῶν πνεῦμα ἐματαίωσε πάντας τοὺς πολιτικοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ ἐλευθερωτοῦ τῆς Ἰταλίας.—Ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ δούκισσα τῆς *Πάρμης Λουΐζα* μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς Ῥοβέρτου καταλιποῦσα τὸ αὐτῆς δουκᾶτον ἀπῆλθεν εἰς Ἑλβετίαν. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ ὁ δοὺξ τῆς Μοδένης μετέβη πρὸς τὸ παρὰ τὸν Μίγκιον αὐστριακὸν στρατόπεδον. Καὶ ἡ *Βονωνία* δὲ ἀποστᾶσα τοῦ πάπα ᾐτήσατο τὸν βασιλέα τῆς Σαρδινίας. Τὸ παράδειγμα δὲ ταύτης ἐμιμήθησαν καὶ ἄλλαι πόλεις τοῦ παπικοῦ κράτους. Πανταχοῦ δὲ ὁ ἰταλικὸς λαὸς ἐνθουσιωδῶς ἐκήρυττε τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἕνωσιν. Σύμπασα ἡ μέση Ἰταλία ἦν ἐν ἐπαναστάσει.

Μάχη Σολφερίνου. Ἐλθόντος τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας εἰς τὸν Μίγκιον μετὰ μακρὰν σύσκεψιν ἀπεφασίσθη, ἵνα ἐκεῖ ἀναμείνωσι τὸν ἐχθρόν. Μεταξὺ τῶν δύο ποταμῶν Μιγκίου καὶ Κιέζου κεῖται τὸ Σολφερῖνον κείμενον περὶ τὰς κλιτῦς ὑψηλοῦ λόφου. Διὰ προσκόπων ἔμαθον (11 Ἰουνίου) οἱ Αὐστριακοὶ ὅτι τὸ κύριον στρατόπεδον τῶν Γάλλων ἦν ἔτι πέραν τοῦ Κιέζου. Ὁ αὐστριακὸς αὐτοκράτωρ ἀπεφάσισεν ἵνα διαβῶσιν αὖθις τὸν Μίγκιον διὰ τεσσάρων συγχρόνως θέσεων καὶ ἑνωθέντες παρὰ τὸ πολίχνιον Καστιλιῶνα ἐπέλθωσι κατὰ τῶν πολεμίων καὶ τῇ ὑστεραίᾳ (13 Ἰουνίου) συνάψωσι μάχην. Πάντως δὲ τὸ σχέδιον τοῦ αὐτοκράτορος θὰ ἐπετύγχανεν, εἰ μὴ οἱ Γάλλοι προεγίνωσκον τὰς κινήσεις τῶν Αὐστριακῶν. Πλὴν δὲ τούτου ὁ Ναπολέων διέταξε τὸν ἀεροπόρον Γοδάρδον ὅπως ἀναβὰς διὰ τοῦ ἀεροστάτου εἰς ὕψος ἐπιθεωρήσῃ τὰς θέσεις τῶν Αὐστριακῶν. Νυκτὸς διαβάντες οἱ Αὐστριακοί, ὡς ὡρίσθη, τὸν Μίγκιον κατέλαβον τὸν ὀχυρὸν τοῦ Σολφερίνου λόφον, ἐξ οὗ ἔμελλον ἵνα περὶ τὴν ἑνάτην ὥραν τῆς πρωΐας ἐπιπέσωσι κατὰ τῶν Γάλλων. Ἀλλ' ὁ Ναπολέων περὶ τὴν δευτέραν ὥραν τῆς πρωΐας διέταξε τὰ στρατεύματα ἵνα προελάσωσιν, ὧν ἡ προπορεία τέσσαρας ἤδη ὥρας πρότερον ἀφίκετο πρὸ τῶν αὐστριακῶν θέσεων. Ἐννεάκις μέχρι τῆς ἐνδεκάτης πρὸ μεσημβρίας οἱ Γάλλοι ἀνέβησαν τὸν λόφον, ἀλλὰ πάντοτε ἀπεκρούοντο ἀποβάλλοντες πολλοὺς νεκροὺς καὶ τραυματίας. Μάτην δὲ ὁ ἀνδρεῖος Βαραγουάης δ' Ἱλλιέρσης ἐν τοῖς προμάχοις τασσόμενος πολλάκις ἐπειράθη νὰ διαρρήξῃ τὸ σιδηροῦν τῶν Αὐστριακῶν τεῖχος. Καθ' ἑκάστην ἔφοδον ἀνδρείων σώματα ἐκάλυπτον τὸ ἔδαφος. Περὶ δὲ τὴν ἑνδεκάτην, ὅτε ἑκάτερος τῶν διαμαχομένων ἔλαβον ἐπικουρίας, ὁ ἀγὼν ἐγίνετο θερμότερος, ἑκατέρων μαχομένων κατὰ κράτος, τῶν μὲν Γάλλων ἐπιτιθεμένων, τῶν δὲ Αὐστριακῶν ἀμυνομένων. Οἱ Γάλλοι ἑτοιμασθέντες ἵνα πάσῃ μηχανῇ ἔφοδον ποιήσωσι καὶ ἐκπολιορκήσωσι τὸν λόφον προεξενεγκόντες τὰ τηλεβόλα εἰς 3,000 βημάτων ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ Σολφερίνου ἔβαλλον τοὺς Αὐστριακοὺς διὰ αὐτῶν ἀενάως. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα ἔβαλλον πολλῷ

πορρωτέρω τῶν Αὐστριακῶν τεθειμένων ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ λόφου αἱ μὲν σφαῖραι τῶν γαλλικῶν ἐξικνοῦντο μέχρι τῶν παρατάξεων τῶν Αὐστριακῶν, ἐξ ὧν πολλοὶ ἐφονεύοντο, αἱ δὲ αὐστριακαὶ ἔπιπτον μάτην εἰς τὸ ἔδαφος πρὸ τῶν γαλλικῶν φαλάγγων. Τοῦτο ἰδὼν ὁ Ναπολέων καὶ διατάξας παντὶ τῷ στρατῷ πανταχόθεν ἔφοδον αὐτὸς ὑπὸ χάλαζαν σφαιρῶν προελαύνων ἐν τοῖς προμάχοις τῆς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς ἐπήρχετο τὰ μάλιστα κινδυνεύων κατὰ τῶν πολεμίων, καὶ μικροῦ δεῖν ἐνέπιπτε τοῖς Οὐσάροις. Ἐν τούτῳ δὲ αἱ μὲν διαταγαὶ τοῦ Ναπολέοντος ἐξετελοῦντο ἀσφαλῶς, οὐχὶ δὲ καὶ τῶν Αὐστριακῶν. Αἱ ἐφεδρίαι τῶν Γάλλων πεμπόμεναι ὅπου ἀνάγκη ἀνεπλήρουν τοὺς πίπτοντας καὶ οὕτως αἱ γραμμαὶ αὐτῶν ἦσαν πάντοτε ἀκέραιαι, οὐχὶ δὲ καὶ αἱ τῶν Αὐστριακῶν. Ἐκ τούτου δὲ οἱ Γάλλοι διαρρήξαντες τὴν τῶν πολεμίων παράταξιν ἐνιδρύθησαν ἐπὶ θέσεων πρότερον ὑπ' ἐκείνων κατεχομένων, οἵτινες ἠναγκάζοντο νὰ ὑποχωρῶσι σμικρὸν κατὰ σμικρόν. Οὐδ' ἴσχυσεν ὁ Αὐστριακὸς αὐτοκράτωρ Ἰωσὴφ ὅστις καθορῶν τὸν ἔσχατον κίνδυνον ὑπὸ χάλαζαν σφαιρῶν προεξελθὼν τῶν προμάχων παρώτρυνε τοὺς οἰκείους κραυγάζων: «Ἐμπρός, ἀνδρεῖοι, κἀγὼ ἔχω γυναῖκα καὶ παῖδα νὰπολέσω!» Οἱ στρατιῶται αὐτοῦ ἀενάως ὑπεχώρουν. Ἦν ὥρα ὡσεὶ πέμπτη μετὰ μεσημβρίαν, ὅτε ὄμβρος πολὺς καὶ χάλαζα ὑπὸ σφοδροῦ ἀνέμου συστρεφόμενα τῶν μὲν Γάλλων πλήττοντα τὰ νῶτα, τῶν δὲ Αὐστριακῶν τὰ πρόσωπα ἔτρεψαν τελέως τὴν νίκην ὑπὲρ τῶν Γάλλων.—Ἐν τῇ μάχῃ δὲ ταύτῃ, ἐν ᾗ παρετάχθησαν 300,000 ἄνδρες μετὰ 500 τηλεβόλων, οἱ μὲν Αὐστριακοὶ ἀπέβαλον 2,470 νεκρούς, 9,660 τραυματίας καὶ 6,000 αἰχμαλώτους· οἱ δὲ Γάλλοι καὶ Ἰταλοὶ 20,000. Διέπρεψαν δ' ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ αὐτὸς ὁ Ναπολέων καὶ ὁ Ἰωσὴφ τῆς Αὐστρίας ἐκτεθέντες εἰς προφανῆ κίνδυνον. Ἐκ δὲ τῶν στρατηγῶν ὁ Γάλλος Νιὲλ ἐπὶ συνέσει, ἐπιτηδειότητι καὶ ἀνδρείᾳ, ὁ δὲ Βενεδὲκ ἐπὶ τόλμῃ, ὅστις τελευταῖος μαχόμενος πρὸς τοὺς Σαρδινίους καὶ δὶς αὐτοὺς παρὰ τὸν ἅγιον Μαρτῖνον ἀποκρούσας ἐγκατέλιπε τὸν ἀγῶνα ὅτε ἡ μάχη πανταχοῦ τελέως ἔληξεν. Ἐκ δὲ τῶν στρατιωτῶν τῆς Γαλλίας ἀνδρειότατα ἐπολέμησαν οἱ Τοῦρκοι, ὧν ἓν τάγμα ἀπώλεσε πλὴν ἑνὸς λοχαγοῦ πάντας τοὺς ἀξιωματικούς.

Προπαρασκευαὶ ἐν Βιλλαφράγκᾳ τῆς ἐν Ζυρίχῃ συνθήκης προτάσει τοῦ Ναπολέοντος. Ἐκ τῆς μάχης τοῦ Σολφερίνου ἐτιμωρήθη πρὸ πάντων τὸ γαλλικὸν ἔθνος καὶ ἐστερεώθη ὁ θρόνος τῶν Ναπολεοντιδῶν. Τοῖς δὲ λαοῖς τῆς Εὐρώπης διάφορα αἰσθήματα ὑπῆρχον· οἱ Γερμανοὶ ἐφοβήθησαν ἐπὶ τῇ στρατιωτικῇ ἀκμῇ τῶν Γάλλων· ὁ Γουλιέλμος Α΄ οὔπω ὢν βασιλεὺς τῆς Πρωσσίας ὑπέδειξε τὴν ἀνάγ-

κην βελτιώσεως καὶ ἑνώσεως σύμπαντος τοῦ γερμανικοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὴν ἀρχιστρατηγίαν τῆς Πρωσσίας. Ὁ δὲ Ναπολέων μὴ κυριευόμενος ὑπὸ τῆς φιλοδοξίας ἵνα ἐξακολουθήσῃ τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Αὐστρίας — ἄλλως τε δὲ ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν ἔνθεν μὲν ὅτι ἡ νίκη τοῦ Σολφερίνου ἐξηγοράσθη ἀντὶ μεγάλης θυσίας καὶ ὅτι ὁ αὐστριακὸς στρατὸς ἦν εὖ παρεσκευασμένος, καρτερικός, ἀνδρεῖος καὶ προθυμότατος πρὸς ἐξακολούθησιν τοῦ ἀγῶνος, ἔνθεν δ' ὅτι οἱ στρατοὶ αὐτοῦ μακρὰν τῆς πατρίδος ταλαιπωρούμενοι ἐδυσανασχέτουν αὐτῷ, ὅπερ ἤκιστα ἐκεῖνος ἠβούλετο ὡς ἐρειδόμενος ἐν Γαλλίᾳ κυρίως ἐπὶ τοῦ στρατοῦ, ἐστερεῖτο δὲ ἵππων καὶ πολιορκητικῶν τηλεβόλων, ἡ δὲ Πρωσσία καὶ ἡ λοιπὴ Γερμανία ἤθελε μὲν τὴν ὑπεροχὴν ἐν τῷ γερμανικῷ ἔθνει ὡς πρὸς τὴν Αὐστρίαν, ἐφοβεῖτο δὲ καὶ ἐμίσει τὴν Γαλλίαν — ταῦτα πάντα ἔχων ὁ Ναπολέων πρὸ ὀμμάτων ἔκρινεν ὀρθὸν ἵνα πρῶτος αὐτός, δεικνύων οὕτω καὶ μεγαλοψυχίαν, προσκαλέσῃ τὸν Ἰωσὴφ τῆς Αὐστρίας εἰς Βιλλαφράγκαν πρὸς σύσκεψιν περὶ ἀνακωχῆς. Προσεκάλεσε (26 Ἰουνίου 1859) δὲ ὁ Ναπολέων τὸν Ἰωσὴφ δι' ἀξιωματικοῦ Αὐστριακοῦ προσελθόντος πρὸς αὐτὸν ἵνα ἐξαιτήσηται τὸ πτῶμα τοῦ νεαροῦ Βινδισγραιτσίου. Μετὰ τρεῖς ἡμέρας συνῆλθον ἀμφότεροι οἱ αὐτοκράτορες, ὅτε ὁ Ναπολέων εἶπεν: ἡ μὲν Αὐστρία οὐδαμόθεν ἔχει νὰ ἐλπίζῃ ἐπικουρίαν· ἡ δὲ Ἀγγλία καὶ Ῥωσσία ἐκ παντὸς τρόπου ἐπεθύμουν τὴν ἕνωσιν τῆς Ἰταλίας εἰς κράτος μέγα· ἡ δὲ Πρωσσία ἐκ τῆς δυσυχίας τῆς Αὐστρίας ὠφελουμένη ἐλπίζει νὰ λάβῃ τὴν ἐν τῷ γερμανικῷ ἔθνει ὑπεροχήν· οἱ δὲ συνωμοσίας, ἐπαναστάσεις καὶ δόλους βυσσοδομοῦντες ἐν τῇ αὐστριακῇ αὐτοκρατορίᾳ καὶ μάλιστα ἐν Βενετίᾳ ἐξακολουθοῦντος τοῦ πολέμου συνταράξουσιν ἐξ ἅπαντος τὴν αὐτοκρατορίαν. Ταῦτα καὶ τοιαῦτα εἰπὼν ὁ Ναπολέων ἔνθεν μὲν ἔδειξεν, ὡς εἴρηται, μεγαλοψυχίαν πρὸς τὸν ἡττημένον ἀντίπαλον, ἔνθεν δὲ ἐμετρίασε τὸ φοβερὸν τῇ Αὐστρίᾳ: «Ἰταλία ἐλευθέρα μέχρις Ἀδρίου» ἐν τούτοις: *πρῶτον* ἵνα ἡ Λομβαρδία ἐξαιρουμένης τῆς Πεσκιέρας καὶ Μαντούας παραχωρηθῇ τῇ Γαλλίᾳ· *δεύτερον* ἵνα ἡ Ἰταλία μετερρυθμισμένη ὑπὸ τὴν ἐπιτίμιον ἀρχὴν τοῦ πάπα συναποτελέσῃ ὁμοσπονδίαν· *τρίτον* ἵνα δύνηνται οἱ ἡγεμόνες τῆς Τοσκάνης καὶ Μοδένης, ἐὰν οἱ ὑπήκοοι δέχωνται αὐτούς, ἵν' ἀναλάβωσι πάλιν τὴν αὐτῶν ἐξουσίαν. Ἐπὶ τούτοις δὲ συνεφωνήθη ἵνα συνέλθωσιν ἐξ ἑκατέρας τῶν αὐτοκρατοριῶν ἐν Ζυρίχῃ ἐπιτετραμμένοι τὰ τῆς τελείας συνθήκης. — Ἐνῷ οἱ προκαταρκτικοὶ ὅροι τῆς συνθήκης ἐτίθεντο ἐν Βιλλαφράγκᾳ, ἡ Εὐρώπη ἀγνοοῦσα τὰ ἐν κρυπτῷ συμβαίνοντα ἀνέμενε τὴν ἐσχάτην μάχην ἢ τοὐλάχιστον τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ πολέμου. Πρὸς ἐπικάλυψιν δὲ τῶν συμβαινόντων ἐν Βιλλαφράγκᾳ συνέτεινον καὶ τὰ ἐν τῷ θεάτρῳ

τοῦ πολέμου συμβαίνοντα. Τῇ ὑστεραίᾳ (14 Ἰουνίου) τῆς ἐν Σολφερίνῳ μάχης οἱ Αὐστριακοὶ ἐγκαταλιπόντες τὴν Λομβαρδίαν διέβησαν τὰ ὅρια αὐτῆς. Μετ' οὐ πολὺ δὲ (16 Ἰουνίου) οἱ συμμαχικοὶ στρατοὶ Γαλλίας καὶ Ἰταλίας διέβησαν τὸν Μίγκιον λαβόντες ὑπὸ τὸν πρίγκιπα Ναπολέοντα ἐπικουρίαν 35,000 συναθροισθέντων ἐν Τοσκάνᾳ. Κατὰ δὲ θάλασσαν πρότερον (4 Ἰουνίου) ἐνεφανίσθησαν πρὸ τῆς Βενετίας πλωταὶ κανονιοστοιχίαι καὶ 10,000 ἄνδρες ἐπέβησαν τοῦ μικροῦ νησίου Λουσσινίου. Ἐξεπλάγη δ', ὡς εἰκός, ἡ Εὐρώπη μαθοῦσα ὅτι ἐγένετο (26 Ἰουνίου) ἀνακωχὴ μεταξὺ τῶν διαμαχομένων. Πρὸ πάντων δ' ἐξεπλάγησαν καὶ σφόδρα ἐλυπήθησαν οἱ Οὔγγροι καὶ οἱ Ἰταλοὶ καὶ τούτων πρὸ πάντων ὁ Βίκτωρ Ἐμμανουὴλ καὶ ὁ κόμης Καβούρ, οἵτινες ἀντὶ μεγάλης ἡνωμένης Ἰταλίας ἀπὸ Ἄλπεων μέχρι Σικελίας καὶ ἀπὸ τοῦ Τυρρηνικοῦ πελάγους μέχρις Ἀδρίᾳ ἔβλεπον μόνον τὴν αὔξησιν τοῦ Πεδεμοντίου. Ὁ Καβοὺρ παρητήθη ἵνα μὴ νομισθῇ παρὰ τοῖς ἄγαν πατριώταις καὶ μάλιστα τοῖς ὀπαδοῖς τοῦ Ματσίνη ὡς προδότης· ἀπῆλθεν εἰς Γενεύην παρὰ τοῖς αὐτοῦ συγγενέσιν ἔχων οὐχ ἧττον τὴν ἀκράδαντον πεποίθησιν ὅτι ἡ Ἰταλία τάχιον ἢ βράδιον ἔμελλε νὰ ἑνωθῇ· τὰ πράγματα ἐπεκύρωσαν ταχέως τὴν πεποίθησιν τοῦ ἀνδρός, οἱ δὲ νέοι ὑπουργοὶ Λαμάρμορας, Ῥατάτσης, Δεβορμίδας ἐκυβέρνων κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ προορατικοῦ ἀνδρός. Πρὸς δὲ τούτοις ἡ ἐν Ζυρίχῃ κλεισθεῖσα (29 Ὀκτωβρίου 1859) εἰρήνη οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον ἀνέστειλε τὸ φιλελεύθερον καὶ ἀεὶ πρὸς τὴν ἕνωσιν τεῖνον πνεῦμα τῶν Ἰταλῶν πατριωτῶν.

§ 1669. **Ἐξακολούθησις τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας καὶ ἑνώσεως ἀγῶνος τῶν Ἰταλῶν ἔν τε τῇ μέσῃ καὶ κάτω Ἰταλίᾳ (1860-1862).** Οἱ Ἰταλοὶ οὐδόλως λαβόντες πρὸ ὀμμάτων τοὺς περιοριστικοὺς τῆς εἰρήνης ὅρους διετέλουν πάντοτ' ἐργαζόμενοι καθάπερ καὶ πρίν. Τὸ δ' ἔργον αὐτῶν ἦν πολλῷ τανῦν εὐχερέστερον ἢ πρὸ τῆς συνθήκης, διότι, ἐξαφανισθείσης τῆς ἐπηρείας τῆς Αὐστρίας περὶ τὰ πολιτικὰ τῆς Ἰταλίας πράγματα, τὰ τῆς ἑνώσεως αὐτῶν προέβαινον πανταχοῦ ἀπροσκόπτως. Εἴρηται ἤδη ὅτι πρὸ τῆς μάχης τοῦ Σολφερίνου ἡ Μόδενα, ἡ Τοσκάνα καὶ ἡ Πάρμα, ἔνθα ὁ περιώνυμος φίλος τοῦ Καβοὺρ Φαρίνης εἰργάσθη ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως αὐτῶν μετὰ τοῦ Πεδεμοντίου, ἐγκατελείφθησαν ὑπὸ τῶν ἑαυτῶν ἡγεμόνων. Μετὰ δὲ τὴν ἀνακωχὴν τῆς Βιλλαφράγκας ὁ λαὸς τῆς Τοσκάνης καὶ Πάρμης διὰ προκηρύξεων ἀπέκρουσε τὴν ἐπάνοδον αὐτῶν. Συγχρόνως δὲ πᾶσαι αἱ χῶραι αἱ κείμεναι πρὸς νότον τοῦ Πάδου ἐποίησαν στρατιωτικὴν ἕνωσιν ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Γαριβάλδη, ὅπως κωλύσωσι πᾶσαν ἀπόπειραν ἀποκαταστάσεως τοῦ καταλυθέντος καθε-

στῶτος καὶ πᾶσαν ἐν γένει ἐπιβουλὴν τῶν τε δραπετευσάντων κατὰ τὸν πόλεμον ἡγεμόνων καὶ παντὸς ἄλλου. Πρὸς δὲ τούτοις ἐθνικὴ συνέλευσις ἐν Βονωνίᾳ κατήργησε τὴν πολιτικὴν ἐξουσίαν τοῦ πάπα καὶ ᾐτήσατο (25 Αὐγούστου 1859) τὴν πλήρη ἕνωσιν τῆς ἐπαρχίας μετὰ τῆς ὑπὸ τὸν Βίκτωρα Ἐμμανουὴλ Σαρδινίας· ὁ δὲ Ναπολέων ἀπήτησε τὴν συγκατάθεσιν τοῦ πάπα, ὅστις ὅμως ἠρνήθη. Ὁ λαὸς τῆς Τοσκάνης, Πάρμης, Μοδένης καὶ τῆς ἐν τοῖς βορείοις τοῦ παπικοῦ κράτους κειμένης Αἰμιλίας ἐψήφισαν (28 Φεβρουαρίου 1860) τὴν μετὰ τῆς Σαρδινίας ἕνωσιν, ἐφ' ᾧ ὡς ἀντάλλαγμα οἱονεὶ ἔλαβεν (Ἀπριλίου 1860) ἡ Γαλλία τὴν Σαβαυδίαν καὶ τὴν κομιτείαν τῆς Νικαίας, ὅπως ἦν μεταξὺ Ναπολέοντος, Βίκτωρος Ἐμμανουὴλ καὶ Καβοὺρ συμπεφωνημένον. Τούτων πάντων γινομένων πάντες οἱ Ἰταλοὶ ἐν χαρᾷ ἔβλεπον τὴν ἐν τῇ ἑνώσει ἰσχὺν τῆς Ἰταλίας καὶ τὴν πλήρωσιν τῶν ἰταλικῶν ἐλπίδων· μόνος δὲ ὁ πάπας ἀποβαλὼν πᾶσαν πολιτικὴν δύναμιν μετεχειρίσθη τὴν ἐκκλησιαστικήν· ἐξετόξευσε δεινὸν ἀφορισμὸν κατὰ παντὸς ἐπηρεάζοντος τὸ παπικὸν κράτος ἢ ἐπιβουλεύοντος τῇ τε πολιτικῇ καὶ θρησκευτικῇ αὐτοῦ ἑνότητι. Ἀλλ' ὁ ἀφορισμὸς οὐδένα τρώσας τῶν πιστῶν ἔπεσε χαμαὶ ὑπὸ τὴν χλεύην τῶν εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἐλευθερίας σπευδόντων λαῶν. Μετ' οὐ πολὺ (21 Μαρτίου) ἀνεῴχθη ἡ *πρώτη ἰταλικὴ* βουλὴ συγκειμένη ἐκ βουλευτῶν τῆς Σαρδινίας, Τοσκάνης, Λομβαρδίας, Μοδένης, Πάρμης καὶ τῶν ῥωμαϊκῶν ἐξαρχιῶν. Οὐδέποτε συνῆλθε βουλὴ ἰταλικὴ καὶ ἀνεγνώσθη βασιλικὸς λόγος ὑπὸ τόσας εὐφημίας καὶ ἐν χαρᾶς δάκρυσι τοῦ λαοῦ καὶ μετὰ τηλικούτου ἐνθουσιασμοῦ καὶ μάλιστα ὅτε ἠκούσθησαν τάδε: «Ἡ πατρὶς ἡμῶν δὲν εἶνε πλέον ἡ Ἰταλία τῶν Ῥωμαίων οὐδὲ ἡ τοῦ μεσαίωνος· ἔστω οὐχὶ πλέον ἡ ἐλευθέρα παλαίστρα τῆς ξένης δοξοκοπίας· ἔστω ἐσαεὶ ἡ Ἰταλία τῶν Ἰταλῶν».

Ἐπανάστασις Σικελίας, Γαριβάλδης. Ἀλλ' οἱ Ἰταλοὶ δὲν ἠρκοῦντο μόνοις λόγοις· συγχρόνως ὑπεκίνησαν ἐπανάστασιν ἄλλοι τε, —γινωσκούσης ὡς δῆλον, τῆς κυβερνήσεως τοῦ Βίκτωρος Ἐμμανουήλ,— καὶ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Πιαγκιάνη καὶ Γαριβάλδη ἐν Παλέρμῳ (23 Μαρτίου 1860) καὶ ἐν Μεσσήνῃ (27 τοῦ αὐτοῦ) κατὰ τῆς αὐταρχίας τοῦ ἐν Νεαπόλει νεαροῦ βασιλέως Φραγκίσκου Β' διαδεξαμένου (10 Μαΐου 1859) τὸν πατέρα αὐτοῦ Φερδινάνδον Β'. Διὰ προκηρύξεως προσεκάλεσαν οἱ ἐπαναστάται τοὺς Ἰταλοὺς τῆς Σικελίας καὶ τῆς Νεαπόλεως ὅπως ἀποτινάξωσι τὸν ζυγὸν τῆς τυραννίας· ἡ νεαπολιτικὴ κυβέρνησις κατεδίωξεν αὐτοὺς πανταχοῦ καὶ τέλος διεσκόρπισεν. Ἀφορμὴν δῆθεν ἐκ τούτου λαβὼν ὁ Γαριβάλδης ἔγραψε (23 Ἀπριλίου) πρὸς τὸν Βίκτωρα Ἐμμανουὴλ ὅτι αὐτὸς μὲν οὐδαμῶς δῆθεν παρώτρυνε τοὺς ἐν Σικελίᾳ

ἀδελφοὺς εἰς ἐπανάστασιν· ἀλλ' ἅπαξ ὑψωσάντων τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως ἦν ἀδύνατον αὐτῷ νὰ μείνῃ ἀδιάφορος καὶ ὅτι ἀμελλητὶ ἀναλαμβάνει τὴν ἀρχηγίαν τῶν ἐκεῖ ἐπαναστατῶν. Ἐὰν δ' ἐπιτύχῃ, ἔλεγε, τοῦ ἱεροῦ σκοποῦ, ἔσται ὑπερήφανος ὅτι κοσμήσει τὸ στέμμα τοῦ βασιλέως διὰ νέου πολυτελοῦς λίθου. Ταῦτα γράψας πρὶν ἢ λάβῃ ἀπάντησιν τῇ ὑστεραίᾳ νυκτὶ (24 τοῦ αὐτοῦ) ἡγούμενος 1062 ἐθελοντῶν Ἰταλῶν καὶ Οὔγγρων, ἐν οἷς καὶ ὁ Τύρ, ἐπὶ δύο ἀτμοπλοίων ἀπέπλευσε τῆς Γενούης καὶ κατέπλευσε (29 τοῦ αὐτοῦ) εἰς τὰ δυτικὰ τῆς Σικελίας παράλια παρὰ τὴν Μαρσάλαν τὸ Λιλύβαιον τῶν ἀρχαίων. Πανταχόθεν τάχιστα ἔσπευδον ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ Γαριβάλδη ἐπαναστάται ἐνθουσιῶντες καὶ μάλιστα οἱ παλαιοὶ τῆς ἐλευθερίας ἀγωνισταί, ἐν οἷς ὁ θερμουργὸς Φραγκῖσκος Κρίσπης, ὁ δραστήριος Νῖνος Βίξιος. Ἐβόησεν ὁ τῆς Νεαπόλεως βασιλεὺς κατὰ τῶν «πειρατῶν», ὡς ἐκάλουν τοὺς περὶ τὸν Γαριβάλδην, καὶ διαμαρτύρησιν ἔπεμψε κατὰ τῆς κυβερνήσεως τοῦ Πεδεμοντίου ὅτι ἐπέτρεπεν ἐπαναστατικὰ κινήματα παρὰ τὸ διεθνὲς δίκαιον. Ἀλλ' οὐδεὶς προσεῖχεν αὐτῷ. Ὁ Γαριβάλδης ἀποβιβασθεὶς συνήθροισε τοὺς διεσκεδασμένους ἐπαναστάτας καὶ συνέστησε δύναμιν 4,000 ἐνθουσιωδῶν ἀνδρῶν καὶ ἐκήρυξεν (2 Μαΐου) ὅτι ἀνελάμβανε τὴν δικτατωρίαν ἐπὶ τῆς Σικελίας ἐν ὀνόματι τοῦ Βίκτωρος Ἐμμανουὴλ «βασιλέως τῆς Ἰταλίας». Τὸ κήρυγμα τοῦ Γαριβάλδη ἐξήγειρε σύμπασαν τὴν Ἰταλίαν· πανταχόθεν συνέρρεον ἐθελονταὶ ἄδοντες τὸ ἐμβατήριον εἰς τὸν προσφιλῆ αὐτὸν ἄνδρα μετὰ τοῦ: «Ζήτω ὁ Γαριβάλδης, ζήτω ἡ ἐλευθερία»· πανταχόθεν τροφαί, ὅπλα, φάρμακα. Ἐν βραχεῖ χρόνῳ πᾶσα ἡ Σικελία ἔστη ἐπὶ ποδός. Πρὶν ἢ ἔτι ἀναμείνῃ ὁ Γαριβάλδης νέας ἐπικουρίας ἡγούμενος 5,000 ὥρμησε πρὸς ἅλωσιν τοῦ Παλέρμου—φυλαττομένου ὑπὸ 25,000 στρατιωτῶν, ὧν ἡγεῖτο ὁ Λάντσας, ὅστις κατέλαβε τὸν λιμένα καὶ πάσας τὰς ὀχυρὰς τῆς πόλεως θέσεις,—καὶ στρατοπεδεύσας (15 Μαΐου) πρὸ τῆς πύλης Τερμίνου ἐπολιόρκει αὐτήν· ὁ λαὸς εὐθὺς ἠνώθη μετὰ τοῦ Γαριβάλδη, ὅστις ἀκωλύτως κατέλαβε τὴν πόλιν, ἐν ᾗ χαρακώματα κατεσκευάσθησαν ἀνὰ τὰς ὁδούς. Ὁ ἀγὼν ὑπῆρξε δεινός· ὁ Λάντσας κατέχων, ὡς εἴρηται, θέσεις ὀχυρὰς τῆς πόλεως ἔβαλλεν αὐτὴν ἐξ αὐτῶν τε καὶ ἐκ τοῦ φρουρίου καὶ ἐξ ὁκτὼ πολεμικῶν πλοίων προσωρμισμένων ἐν τῷ λιμένι αὐτῆς. Τῇ ὑστεραίᾳ (16 τοῦ αὐτοῦ) τὸ Παλέρμον δὲν ὑπῆρχε πλέον· τὸ μέγιστον μέρος αὐτοῦ ἦν σωρὸς ἐρειπίων· ἀλλ' ἐπ' αὐτῶν ἠνεμοῦτο ἡ τρίχρους ἰταλικὴ σημαία τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἑνώσεως. Ὁ Λάντσας κατέστρεψε τὴν πόλιν, ἀλλὰ δὲν ἐνίκησε τοὺς ἐπαναστάτας, καίπερ ἔχων πενταπλάσιον ἀριθμὸν εὖ συνεσκευασμένων καὶ καλῶς ἠσκημένων στρατιωτῶν. Μεσιτείᾳ τοῦ Ἀγ-

γλου ναυάρχου ἐγένετο (18 Μαΐου 1860) ἀνακωχή. Ἔκπληκτος ἐγένετο ὁ Λάντσας ἐπὶ τῇ φοβερᾷ τῆς πόλεως καταστροφῇ καὶ κατησχυμμένος ἀπῆλθε (25 Μαΐου) παραδοὺς αὐτὴν τοῖς ἐπαναστάταις. Μετ' οὐ πολὺ (6 Ἰουλίου) ὁ δικτάτωρ ἐπῆλθε κατὰ τῆς Μεσσήνης, ἧς ὁ στρατηγὸς Βόσκος παρέδωκε (9 τοῦ αὐτοῦ) τὸ φρούριον Μυλάς· ὁ δὲ διοικητὴς τῆς πόλεως ἐποίησεν ἀνακωχὴν (16 τοῦ αὐτοῦ) ἐπὶ τῷ ὅρῳ ἵνα παραδοθῇ αὕτη ἐξαιρουμένου τοῦ φρουρίου.

Ταχίστη πρόοδος τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τὰ νότια τῆς χερσονήσου. Ἐνῷ ὑπέτασσεν ὁ Γαριβάλδης τὴν Σικελίαν, ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως Φραγκῖσκος ὁ Β' ἔσπευδε νὰ προλάβῃ τὴν περαιτέρω πρόοδον τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τὴν ἀνατροπὴν τοῦ ὑπὸ τοῦ ἥρωος πλέον θεωρουμένου Γαριβάλδη ὑποσκαφέντος θρόνου αὐτοῦ· πρὸς τοῦτο ἐκήρυξε (13 Ἰουνίου 1860) τὸ πολίτευμα τοῦ 1848, οὗ τὴν τήρησιν ὤμοσε μὲν ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ἀλλὰ παρέβη τὸν ὅρκον, ἀντικατέστησε τὸ ὑπουργεῖον δι' ἄλλου φιλελευθέρου, οὗ προέστη ὁ δραστήριος καὶ φιλελεύθερος Σπινέλλης· ὑπέσχετο δὲ διὰ προκηρύξεως ὅτι ἔμελλε νὰ δώσῃ γενικὴν ἀμνηστίαν καὶ συνάψῃ συμμαχίαν μετὰ τῆς Σαρδινίας καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἐπαγωγά. Ἀλλ' ἦν λίαν ὀψέ. Οὐδεὶς ἐπίστευε πλέον τῇ μιαρᾷ «καμαρίλλᾳ» οὐδ' ἦν δυνατὸν νὰ ἀναστηλῇ ἡ ἐπανάστασις. Ὁ Γαριβάλδης ἦν τὸ ἴνδαλμα τοῦ ἰταλικοῦ ἔθνους, ἡ χαρὰ τῶν φιλελευθέρων καὶ ὁ τρόμος τῶν τυραννοφρόνων. Ἀμ' αὐτοῦ διαπεράσαντος τὸν πορθμὸν τῆς Μεσσήνης διὰ μέσου τῶν αὐτὸν διασταυρούντων πολεμικῶν τῆς Νεαπόλεως πλοίων καὶ εὐθὺς τὸ Ῥήγιον παρεδόθη· ἡ φλὸξ τῆς ἐπαναστάσεως ἀνήφθη πανταχοῦ τῆς νοτίου Ἰταλίας· ἀθρόοι Ἰταλοὶ ἐπαναστάται ἐτάσσοντο ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ ἐλευθερωτοῦ Γαριβάλδη. Ἀλλ' οὐδεμία ἀνάγκη πολέμου· διότι οὐδεὶς ὁ ἀνθιστάμενος. Τούτου ἕνεκα καθ' ὁμάδας οἱ ἐπαναστάται (9 Αὐγούστου 1860) καταπλημμυροῦντες τὴν χώραν ἵδρυον πανταχοῦ προσκαίρους ἐπαναστατικὰς κυβερνήσεις. Τὸ ὄνομα «Γαριβαλδινὸς» ἤρκει ὡς σύμβολον νίκης καὶ ἐλευθερίας. Ἡ ἐπανάστασις καὶ αἱ εὐφημίαι τῶν ἐλευθερουμένων ἔπληττον τὰ ὦτα τοῦ τρέμοντος βασιλέως καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ. Ὁ πρὸ σμικροῦ ἰσχυρὸς βασιλεὺς Φραγκῖσκος ὁ Β' ἀπεγυμνοῦτο τῶν τέως φίλων καὶ κολάκων καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν αὐλικῶν. Ἡμέραν καὶ νύκτα αἱ ὁδοὶ τῆς πρωτευούσης Νεαπόλεως ἔβριθον δραπετευόντων αὐλικῶν καὶ παραδυναστευόντων, οἵτινες κρυφίως ἐγκατελίμπανον τὸν ταλαίπωρον βασιλέα, ἔνιοι δ' ὑποκρινόμενοι τὸν ἐπαναστάτην συνετάσσοντο μετὰ τῶν ἀληθῶν ἐπαναστατῶν. Πρῶτοι δὲ τὸ παράδειγμα τῆς δραπετείας καὶ ἀποκηρύξεως τοῦ βασιλέως ἔδωκαν οἱ στρατιωτικοί· ἐκ τῶν 150,000 πιστοτάτου νομιζομένου τακτικοῦ στρατοῦ, ὅστις χάριν τῆς

ὑποστηρίξεως τοῦ θρόνου ἀπέλαυε πάντων τῶν ἀγαθῶν ἐκ τῶν ἱδρώτων λαοῦ δυναστευομένου, μόλις 40,000 ἔμενον οὐχὶ μὲν ἴσως πίστεως ἕνεκα, ἀλλ' ἐπὶ παντοίαις παροχαῖς καὶ ὑποσχέσεσιν, ἵνα καὶ οὗτοι, ὡς ἐπιστεύετο, πράξωσιν ὅ τι οἱ ἄλλοι 110,000. Ἐπὶ τούτοις καὶ ὀλίγοις αὐλικοῖς ὧν κατέλιπεν (25 Αὐγούστου) ὁ τάλας βασιλεὺς τὴν πρωτεύουσαν καὶ ἐπὶ ἱσπανικοῦ σολίσκου, συμπλεούσης καὶ μιᾶς μόνης νεαπολιτικῆς φρεγάτας, τῶν ἄλλων ἐν τῷ λιμένι ναυλοχούντων πλοίων ἀπαξιωσάντων ἵνα δέξωνται αὐτόν, κατέπλευσεν εἰς Καιάτην καὶ κατέλαβε πρὸς βορρᾶν τοῦ Οὐολτούρνου τὸ φρούριον αὐτοῦ τε καὶ τῆς Καπύης. Τῇ δὲ ὑστεραίᾳ (26 Αὐγούστου) δι' ἐκτάκτου συρμοῦ εἰσήρχετο ὁ Γαριβάλδης εἰς Νεάπολιν, ἥτις ἀνυπομόνως ἀνέμενεν αὐτόν, φορῶν ὡς πάντοτε τὸν ἐρυθρὸν ἐπενδύτην καὶ τὸν πῖλον. Ἀπερίγραπτος ὁ ἐνθουσιασμὸς τοῦ λαοῦ ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει αὐτοῦ· εὐφημίαις ὑπεδέχοντο αὐτὸν πάντες παντοδαπαῖς· ἐκ τῶν οἰκιῶν ἠνεμοῦντο σημαῖαι τρίχρωμοι φέρουσαι τὸν σαβαυδικὸν σταυρόν· ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἑώρταζεν ἡ πόλις δοξαζομένου πρὸ πάντων τοῦ Γαριβάλδη ἐπὶ τῇ ἀρετῇ καὶ τοῖς θαυμασίοις ἔργοις. Ἅμα δὲ τῇ εἰσόδῳ εἰς Νεάπολιν συνέστησεν ὁ Γαριβάλδης πρόσκαιρον κυβέρνησιν ἐξ ἀνδρῶν φιλελευθέρων, ἐν οἷς καὶ ὁ Κομφόρτης, Σκιαλόγιας, Πισανέλλης καὶ ὁ Ῥωμανὸς ὡς ὑπουργὸς τῶν ἐσωτερικῶν, καὶ ἐπέτρεψε σύμπαντα τὰ πλοῖα ἐμπορικά τε καὶ πολεμικὰ τῷ ναυάρχῳ τοῦ βασιλέως τῆς Ἰταλίας· ἑαυτὸν δ' ἀνεκήρυξεν αὖθις δικτάτωρα ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως τῆς Ἰταλίας Βίκτωρος Ἐμμανουήλ. Ἀπέφυγε δὲ νὰ κηρύξῃ ἀμέσως τὴν ἕνωσιν τῆς Σικελίας καὶ Νεαπόλεως μετὰ τῆς Σαρδινίας, ἵνα πράξῃ τοῦτο ἐν Ῥώμῃ ἐπὶ τοῦ Κυρινίου λόφου. Ἀλλ' ἐκεῖ ἵσταντο ἔτι οἱ Γάλλοι πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ πάπα, πρὸς οὓς πᾶσα διαφορὰ ἦν ἀσύμφορος τοῖς Ἰταλοῖς, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐπικίνδυνος, διότι ὁ Ναπολέων ὑπέβλεπε τὴν ἄγαν ἐπικράτησιν τῶν Ἰταλῶν, ὅστις καὶ ἐδοκίμασε μάλιστα τὴν Ἀγγλίαν προτείνων ἐπέμβασιν τοῖς τῶν Ἰταλῶν πράγμασι πρὸς ἀναστολὴν τῆς τελείας ἑνώσεως· ἀλλ' ὁ Παλμερστὼν καὶ ὁ Ῥοῦσσελ ἀπέκρουσαν τὴν πρότασιν. Πλὴν δὲ τούτου ὁ Καβοὺρ ἀπεδοκίμαζε τὴν ὁσημέραι αὐξανομένην δικτατωρίαν τοῦ Γαριβάλδη οὐχὶ φθονῶν αὐτόν, ἀλλὰ φοβούμενος μὴ διά τινος ἀτόπου κινήματος παραβλάψῃ τὴν ἀπροσκόπτως προβαίνουσαν ἕνωσιν τοῦ ἰταλικοῦ ἔθνους, ὅπερ μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς βουρβωνικῆς τυραννίας ἐν Νεαπόλει ἔνθεν μὲν οὐδὲν κώλυμα ἐνόμιζεν ἀνυπέρβλητον, ἔνθεν δὲ ἐπεθύμει μείζονα τῶν ὅσα προσῆκεν αὐτῷ. Τὸ ἰταλικὸν ἔθνος διὰ τὴν ἀπροσδόκητον εὐτυχίαν τάχιστα κατέστη ὑπερήφανον, φιλόκομπον καὶ φιλοκτή-

ματον. Ταῦτα ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ Καβοὺρ συνεβούλευε πάντοτε μετριότητα μέχρι θανάτου.

Ἐπανάστασις ἐν τῷ παπικῷ κράτει. Ἐφ' ὅσον ὁ Γαριβάλδης ἀνήρχετο ἐκ νότου πρὸς βορρᾶν ἐν τῇ ἰταλικῇ χερσονήσῳ, ἐπὶ τοσοῦτον ἐξήπτετο τὸ φρόνημα τῶν Ἰταλῶν. Ἡ δήλωσις μάλιστα τοῦ Γαριβάλδη ὅτι ἐκ τοῦ Κυρινίου τῆς Ῥώμης ἔμελλεν ὡς τῆς ἐσομένης πρωτευούσης τοῦ ἡνωμένου ἰταλικοῦ κράτους ἵνα κηρυχθῇ ἡ ἕνωσις ἀντήχησεν ἀπ' ἄκρου ἕως ἄκρου τῆς Ἰταλίας καὶ ἐξήγειρε τὰς ψυχὰς τῶν εἰπόντων καθ' ἑαυτοὺς ὅτι νῦν εἴπερ ποτὲ περὶ πάντων ἔσχατος ἀγών. Πανταχοῦ ἐξερρήγνυντο ἐπαναστάσεις καὶ ἱδρύοντο ἐν ὀνόματι τοῦ Βίκτωρος Ἐμμανουὴλ πρόσκαιροι ἐπαναστατικαὶ κυβερνήσεις καὶ παντοῖαι προκηρύξεις ἐδημοσιεύοντο καὶ ὕμνοι νέοι εἰς τὴν ἐλευθερίαν ᾄδοντο καὶ ὁ Γαριβάλδης ἐμεγαλύνετο καὶ πάντων τὰ ὄμματα πρὸς τὴν ἑπτάλοφον ἐστρέφοντο ὡς εἰς τὸ τέρμα τῶν δεινῶν τοῦ ἰταλικοῦ ἔθνους καὶ τὸ μέλλον μέγα ἔργον αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅσῳ οἱ Ἰταλοὶ ἔσπευδον πρὸς πλήρωσιν τῶν πόθων αὐτῶν, τόσῳ οἱ παπισταὶ παρενέβαλλον μεγάλα κωλύματα. Ἐπιτηδείως διέδιδον οὗτοι ὅτι, ἐὰν ἡ κοσμικὴ ἐξουσία τοῦ πάπα καταλυθῇ, μέγαν διακινδυνεύσει κίνδυνον ἡ ἐκκλησία, διότι ὅπως, ἔλεγον, ἡνωμένον τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ συνιστῶσι τὸν τέλειον ἄνθρωπον, οὕτω καὶ ἐν τῷ πάπᾳ ἡνωμένη ἡ κοσμική, τὸ σῶμα, καὶ ἡ πνευματική, ἡ ψυχή, ἐξουσία συναποτελοῦσι τὸν τέλειον γνώμονα τῆς θρησκείας καὶ τὸ μέσον τῆς σωτηρίας τῆς ἀνθρωπότητος. Τὰ τοιαῦτα διεδίδοντο ἀνὰ πάντα τὸν καθολικὸν κόσμον καὶ ἰδίως παρὰ τῷ χύδην ὄχλῳ. Πανταχοῦ ἐκήρυττον τὸν κίνδυνον τῆς θρησκείας ὡς κίνδυνον τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐπὶ τούτῳ ἐπεκαλοῦντο οἱ παπισταὶ πρὸ πάντων τὴν κραταιὰν προστασίαν τῆς κυρίως τὸν καθολικισμὸν ἀντιπροσωπευούσης Γαλλίας. Ὅσῳ δὲ οἱ παπισταὶ ἔβλεπον ὅτι ὁ κύκλος τοῦ θρησκευτικοῦ κράτους συνεστέλλετο· ὅτι καὶ αὐτὰ τὰ τελευταῖα λείψανα αὐτοῦ: ἡ Ὀμβρική, αἱ κομιτεῖαι, αἱ ἐξαρχίαι καὶ αὐτὴ ἡ Ῥώμη ἐκινδύνευον τὸν φοβερὸν κίνδυνον καὶ ὅτι ὁ ἅγιος πατήρ, ὅ ποτε *ἀντιπρόσωπος τοῦ Χριστοῦ*, ὁ ἐπίγειος θεὸς ἔμελλε νὰ καταποθῇ ὑπὸ τῶν πονηρῶν δυνάμεων τοῦ σκότους, τῶν κοσμικῶν ἐξουσιαστῶν, ὧν ἐν τοῖς πρώτοις ὁ Βίκτωρ Ἐμμανουὴλ καὶ ὁ Γαριβάλδης, — τόσῳ ἀπειλοῦντες ἐκήρυττον ὅτι προτιμήσουσι θάνατον ἔνδοξον ἢ ἄτιμον ζωήν, ὅτι συναποθανοῦνται τῇ κοσμικῇ τοῦ πάπα ἐξουσίᾳ. Βιβλία, προκηρύξεις καὶ ἐφημερίδας ἐξέδιδον οἱ παπισταί, ἐξ ὧν μία θερμῶς προσεκάλει τοὺς ἔτι ὑπολειπομένους πιστοὺς καθολικοὺς ἵνα κηρύξωσι «σταυροφορίαν» κατὰ τῶν ἀπειλούντων τὴν ἐκκλησίαν σατανικῶν πνευμάτων καὶ τῆς ἐν τῇ Ῥωμανίᾳ τῆς Ἰταλίας ἐμφανισθείσης ὑπερηφάνου γενεᾶς, ἥτις

καθάπερ ποτὲ ὁ Ἑωσφόρος ἄγγελος ἐζήτησε νὰ στήσῃ τὸν θρόνον αὐτοῦ ὑπεράνω τοῦ Ὑψίστου ζητεῖ νὰ καταρρίψῃ τὸν ἐκ θεοῦ ἐστηριγμένον θρόνον τοῦ ἁγίου πάπα. Ἀλλ' ὅπως, ἔλεγον, ὁ Ἑωσφόρος ἄγγελος κατερρίφθη ὑπὸ τοῦ δημιουργοῦ εἰς τὰ τάρταρα, οὕτω μέλλει καὶ ὁ Ἑωσφόρος ἄγγελος τῆς Ῥωμανίας. Προσεκαλοῦντο οἱ πιστοὶ ἵνα περιστείλωσι, ὑπερασπίσωσι, τὸν ἅγιον θρόνον τῆς Ῥώμης. Πρὸς τοῦτο δὲ προσεκαλοῦντο ἵνα ὡς τάχιστα καταβάλωσι τὸ *δηνάριον τοῦ Πέτρου* οἱ πλούσιοι· ποιήσωσι δὲ δάνειον τῇ ἁγίᾳ ἕδρᾳ καὶ λαχεῖον ὑπὲρ αὐτῆς· οἱ δὲ στρατιῶται ταχθῶσιν εἰς τοὺς εὐσεβεῖς στρατιώτας τοῦ πάπα καὶ ὡς στρατιῶται τοῦ Χριστοῦ χύσωσι τὸ αἷμα αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ ἀντιπροσώπου τοῦ Χριστοῦ βέβαιοι ὄντες ὅτι *πύλαι Ἅδου* οὐ κατισχύσουσι τῆς ἐκκλησίας. Παρὰ τοῦ Ναπολέοντος δὲ ὡς τοῦ ἀγαθοῦ στρατιώτου τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἐκήρυττον, ἡ ἐκκλησία ἀνέμενε τὸν σωτῆρα· ἄλλως τε δέ, ἔλεγον, ἡ ἀχαλίνωτος ἐπανάστασις ἀνατρέψει τοὺς θρόνους ἄλλων τε καὶ αὐτοῦ τοῦ Ναπολέοντος. Αἱ κραυγαὶ τῶν παπιστῶν ἐνιαχοῦ ἠκούσθησαν· ὁ θερμὸς παπιστὴς ὑπουργὸς τοῦ πολέμου Μερόδης ἐκ Βελγίου ἐπέστησε τὸν φίλον αὐτοῦ Λαμορισιέρην ἀρχηγὸν τῶν ἀναμίκτων παπικῶν στρατευμάτων. Πάντες ἐπίστευον ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ ἐνδόξου τῆς δημοκρατίας στρατηγοῦ τοῖς ἐν Ῥώμῃ Γάλλοις φρουροῖς προξενήσει γοητείαν. Ἐντεῦθεν ὁ Ναπολέων περιῆλθεν εἰς τὸ δίλημμα: ἢ ὤφειλε νὰναστείλῃ τὴν πορείαν τῶν ἐπαναστατῶν μετὰ τοῦ συμμάχου αὐτοῦ Βίκτωρος Ἐμμανουὴλ ἢ ἀφῇ αὐτοῖς ἐλεύθερον τὸ στάδιον καὶ τότε ὁ Ματσίνης καὶ ὁ Γαριβάλδης ἐκ τοῦ Κυρινίου κηρύξουσι *τὴν δημοκρατίαν*. Ἐπὶ τούτῳ ὁ Ναπολέων ἀνεκοινώσατο τῷ Βίκτωρι Ἐμμανουὴλ τὰς ἑαυτοῦ σκέψεις· ὁ Φαρίνης καὶ Κιαλδίνης ἦσαν οἱ μεσῖται τῶν διαπραγματεύσεων. Σκέψις ἐγένετο περὶ καταλήψεως τῆς Ὀμβρικῆς, τῶν κομητειῶν καὶ ἐξαρχιῶν ὑπὸ Σαρδινίων καὶ περὶ ἀναστολῆς τῆς δικτατωρίας τοῦ ὀχλαγωγοῦ Γαριβάλδη. Τούτων γενομένων, μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ἀρχομένῳ δύο μοῖραι τοῦ Σαρδινίου στρατοῦ ὑπὸ τὸν ὑπουργὸν τοῦ πολέμου Φάντην καὶ τὸν στρατηγὸν Κιαλδίνην ἀνέζευξαν πρὸς τὰ ὅρια τοῦ παπικοῦ κράτους Καὶ μόνη ἡ προσέγγισις τοῦ στρατοῦ τούτου ἔδωκε τὸ σημεῖον τῆς ἐπαναστάσεως ἐν αὐτῷ ἀμελλητί. Τάχιστα ἐν πολλαῖς πόλεσιν ἱδρύοντο πρόσκαιροι κυβερνήσεις, οἷον ἐν Πεζάρῳ, Μοντεφήλτρῃ, Σινιγαλίᾳ καὶ Οὐρβίνῳ, αἵτινες ἔπεμψαν πρεσβευτὰς εἰς Τουρῖνον ἐξαιτούμεναι ἕνωσιν. Οἱ δὲ στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοὶ διοικηταὶ τῶν ἐπανισταμένων πόλεων, οἱ μὲν ἐδραπέτευον, οἱ δὲ παριδίδοντο, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἐλβετὸς τῆς Περουσίας Σμίδιος, ὅστις παρεδόθη ὡς αἰχμάλωτος, ἵνα μὴ κατακερματισθῇ ὑπὸ τῶν κατ' αὐτοῦ μαινομένων Περου-

σίνων. Ὁ Σαρδίνιος στρατάρχης ἀπήτησε παρὰ τοῦ στρατηγοῦ Λαμορισιέρου καὶ τῆς παπικῆς αὐλῆς ὅπως ἐπιτραπῇ ταῖς πόλεσιν ἵνα ἐκδηλώσωσιν ἑκάστη ἀκωλύτως τὸ ἑαυτῆς φρόνημα. Ἐπειδὴ δέ, ὡς εἰκός, ἡ ἀπαίτησις αὕτη ἀπεκρούσθη ὑπὸ τῆς παπικῆς αὐλῆς, οἱ δύο Σαρδίνιοι στρατηγοὶ διέβησαν τὰ ὅρια· καὶ ὁ μὲν Κιαλδίνης εἰσέβαλεν εἰς τὰς κομιτείας, ὁ δὲ Φάντης εἰς τὴν Ὀμβρικήν. Ὁ Κιαλδίνης τάχιστα κατατροπώσας ἐξεδίωξεν ἐκ τῶν κομιτειῶν τὰ παπικὰ στρατεύματα καὶ ἀκατάσχετος ἐπήρχετο πρὸς κατάληψιν τῆς Ἀγκῶνος. Κατὰ τοῦ Κιαλδίνη καίπερ ἔχων ἐλάσσονα στρατὸν ἐξώρμησεν ὁ Λαμορισιέρης ἐκ τῆς Μακεράτης, ὅπως σώσῃ τὴν Ἀγκῶνα. Τὰ δύο στρατεύματα συνεπλάκησαν (6 Σεπτεμβρίου 1860) περὶ τὸ Καστελλοφιδάρδον· ἐγένετο αἱματηρὰ μάχη· ἑκάτερος τῶν μαχομένων ἐπεδείξαντο ἀνδρείαν. Οἱ παπισταὶ εἶχον καὶ μῖσος κατὰ τῶν Σαρδινίων ὡς δῆθεν πολεμούντων τὴν θρησκείαν, ἐφ' ᾧ καὶ ἐμάχοντο ὡς μαινόμενοι· ἔπεσον πολλοὶ καὶ ἐπιφανεῖς ἐξ αὐτῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ βασιλικώτατος Γάλλος καὶ θερμὸς παπιστής, τανῦν δὲ στρατηγὸς τοῦ παπικοῦ στρατοῦ Πιμοδᾶνος ὁ τῷ ἐκβληθέντι Καρόλῳ Ι' σὺν τῷ πατρὶ αὐτοῦ εἰς Αὐστρίαν ἀκολουθήσας. Ὁ ἀνδρεῖος οὗτος ἀνὴρ ἔπεσεν ἐν τοῖς προμάχοις λαβὼν πολλὰς πληγάς. Ἐπὶ πολὺ ἡ μάχη αὕτη ἦν ἑτεραλκής· ἀλλ' ἐπὶ τέλους οἱ πλείονες Σαρδίνιοι ἐνίκησαν καὶ διεσκόρπισαν τοὺς ἐλάσσονας πολεμίους. Ὁ Λαμορισιέρης ἡγούμενος ὀλίγων ἐκ τῶν πλειόνων διασωθέντων κατέφυγεν εἰς Ἀγκῶνα. Ἀλλ' ὁ Κιαλδίνης τῇ ὑστεραίᾳ (7 τοῦ αὐτοῦ) κατεδίωξεν αὐτὸν καὶ ἀπέκλεισε τὴν πόλιν κατὰ γῆν· συγχρόνως δὲ καὶ ὁ Σαρδίνιος ναύαρχος Περσᾶνος προσορμίσας τὰ πλοῖα ἐγγὺς ἔβαλε τὴν πόλιν διὰ τηλεβόλων καὶ κατέρριψε τὰ τείχη αὐτῆς. Ὁ Λαμορισιέρης μὴ δυνάμενος πλέον νὰντιστῇ παρεδόθη (17 Σεπτεμβρίου 1860) μετὰ 7,500 ἀνδρῶν. Μετ' οὐ πολὺ (28 τοῦ αὐτοῦ) ἐλθὼν εἰς Ἀγκῶνα ὁ Βίκτωρ Ἐμμανουὴλ ἀνέλαβε τὴν ἀρχιστρατηγίαν τοῦ στρατοῦ καὶ ἐξέδωκε προκήρυξιν πρὸς τὸν λαόν, ἐν ᾗ σὺν τοῖς ἄλλοις ὑπισχνεῖτο ὅτι ἐσκόπει νὰ συνδιαλλάξῃ τοὺς λαοὺς ἀναπτυσσομένους καὶ ἐλευθέρους πρὸς ἰσχυρὰν σταθερὰν κυβέρνησιν. Ὁ δὲ φιλότιμος καὶ ἀνδρεῖος Λαμορισιέρης ὁ ἐπικληθεὶς «ὁ Γάλλος Ἀχιλλεὺς» ἔλαβεν ἐπὶ τῇ ἀνδρείᾳ αὐτοῦ μετὰ τὴν ἀπόλυσιν ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας ὑπὸ τῶν τὴν ἀρετὴν αὐτοῦ τιμώντων ξίφος· ἐτελεύτα δὲ (31 Αὐγούστου 1865) ὁ ἀτυχὴς ἀνὴρ ἐν Γαλλίᾳ παρορώμενος.

Συνέχεια τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνος ἐν Νεαπόλει, ἀποχώρησις Γαριβάλδη εἰς Καπρέραν, φυγὴ Φραγκίσκου τοῦ Β' τῆς Νεαπόλεως, ἀνακήρυξις Βίκτωρος Ἐμμανουὴλ «βασιλέως τῆς Ἰταλίας».

Ἐξ Ἀγκῶνος ὁ Βίκτωρ Ἐμμανουὴλ ἐξεστράτευσε πρὸς τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως, ἔνθα, εἰ καὶ ὁ Γαριβάλδης κατέλαβεν εὐχερέστατα τὴν πρωτεύουσαν αὐτοῦ, τὴν Νεάπολιν, ὁ βασιλεὺς ὅμως ἐκείνου Φραγκῖσκος ὁ Β' διημφισβήτει τὴν τοῦ Οὐολτούρνου διάβασιν καὶ ἠνάγκαζε τὸν Γαριβάλδην νὰ στρατοπεδεύσῃ πρὸς νότον τοῦ ποταμοῦ περὶ τὴν Κασέρταν. Καὶ ἐνίκησε μὲν τὸν Φραγκῖσκον παρ' αὐτὴν προσβαλόντα τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ· ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἐπιχειρήσας ὁ Γαριβάλδης νὰ προελάσῃ πρὸς τὴν Καπύην ἡττήθη (9 Σεπτεμβρίου 1860) παρὰ τὴν Καλατίαν. Οὐδ' ἤλπιζε καίπερ ἡγούμενος 25,000 ἐθελοντῶν, ἵνα κυριεύσῃ τῆς Καπύης καὶ τῆς Καιάτης ἄνευ βοηθείας τοῦ βασιλέως τῆς Σαρδινίας· ἤλπιζεν ὅμως ὅτι ὁ στρατὸς τοὐλάχιστον τοῦ Φραγκίσκου θὰ μεταταχθῇ εἰς τοὺς ἐπαναστάτας· ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο ἐγένετο· οἱ παραμείναντες παρὰ τῷ βασιλεῖ τῆς Νεαπόλεως μετὰ τὴν μετάστασιν τῶν ἄλλων ἔμενον πιστοί, παρελθόντος μάλιστα τοῦ πρώτου ἐκείνου ὑπερβολικοῦ ἅμα τῇ ἐμφανίσει τοῦ Γαριβάλδη ἐν Νεαπόλει ἐνθουσιασμοῦ. Τούτων γινομένων κατῆλθεν ὁ Βίκτωρ Ἐμμανουὴλ εἰς τὸ βασίλειον τῆς Νεαπόλεως, κατέλαβε τὴν Τέρραν δὶ Λαβόρον, ἣν τέως κατεῖχεν ὁ Φραγκῖσκος Β'. Ἐν Σέσσῃ ἠνώθησαν (14 Ὀκτωβρίου 1860) ὁ Βίκτωρ Ἐμμανουὴλ καὶ ὁ Γαριβάλδης καὶ κατέλαβον (21 Ὀκτωβρίου) τὴν Καπύην μετὰ μικρὰν πολιορκίαν αἰχμαλωτίσαντες περὶ τὰς 10,000 ἀντιπάλους καὶ λαβόντες πολλὰ λάφυρα, τροφάς, πολέμου ἐφόδια, τηλεβόλα, ἐνέκλεισαν τὸν Φραγκῖσκον ἐν τῇ Καιάτῃ καὶ εἰσῆλθον ἐν πομπῇ καὶ εὐφημίαις εἰς Νεάπολιν, ἔνθα ὁ Γαριβάλδης ἐκείνῳ ὀνομασθέντι «βασιλεῖ τῆς Ἰταλίας» παρέδωκε τὴν ἀρχιστρατηγίαν, τὸν στρατὸν καὶ τὴν δικτατωρίαν εἰπών: «Κύριε ὑπακούω». Ἀποκρύσας δὲ πᾶσαν ἀμοιβὴν χρηματικήν τε καὶ τιμητικὴν ἐδανείσθη μάλιστα τὸν ναῦλον στερούμενος· καὶ τέλος ἀποχωρισθεὶς τοῦ βασιλέως ἀπεχαιρέτισε καὶ τοὺς Γαριβαλδινοὺς διὰ προκηρύξεως πλήρους πατριωτικοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἀπέπλευσεν εἰς τὴν Καπρέραν ὑποσχόμενος «τοῖς στρατιώταις τῆς ἰταλικῆς ἐλευθερίας» ὅτι τάχιστα θὰ ἐπανέλθῃ ἵνα τοὺς ἀδελφοὺς τοὺς ἐν Ῥώμῃ καὶ Βενετίᾳ ἐλευθερώσωσιν. Καὶ ὁ μὲν Γαριβάλδης ἐν Καπρέρᾳ διετέλει καλλιεργῶν τὸν μικρὸν αὐτοῦ κῆπον· ὁ δὲ Βίκτωρ Ἐμμανουὴλ ἐπισκεψάμενος τὸ Παλέρμον καὶ καταλαβὼν τὸ βασίλειον τῶν δύο Σικελιῶν τυχὼν πανταχοῦ ἐνθουσιώδους καὶ πολυημερωτάτης ὑποδοχῆς καὶ λαβὼν πανταχοῦ ψηφίσματα ἑνώσεως τῶν ἃς διήρχετο πόλεων μετὰ τῆς Σαρδινίας ἀνέλαβε τὴν πολιορκίαν τῆς Καιάτης, ἧς ἀνδρείως ὑπερήσπιζεν ὁ δυστυχὴς Φραγκῖσκος βοηθούμενος ὑπὸ τῆς συζύγου αὐτοῦ Μαρίας τῆς Βαυαρικῆς, ἥτις ἔδειξε μέγαν ἡρωϊσμὸν κατὰ

τὴν πολιορκίαν. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν ὁ γαλλικὸς στόλος παρέμενεν ἐν τῷ λιμένι, ὁ Φραγκῖσκος ἤλπιζεν ἐπὶ τῇ ἑαυτοῦ σωτηρίᾳ· ἀλλ' ὅτε εἶδεν ὅτι οὔτε ἡ ἐπίκλησις πρὸς τοὺς μονάρχας τῆς Αὐστρίας, Ῥωσσίας καὶ Πρωσσίας συνελθόντας (10-14) ἐν Βαρσοβίᾳ οὔτε αἱ πρὸς τὸν λαὸν τῶν δύο Σικελιῶν προκηρύξεις ἔτυχον ἀκροάσεώς τινος, — ἐγκατελείφθη δὲ τέλος καὶ ὑπὸ τοῦ γαλλικοῦ στόλου, ὅστις παρεῖχεν αὐτῷ τροφὰς καὶ πολέμου ἐφόδια, ἔπασχε δὲ ὁ στρατὸς ἐκ τύφου καὶ πολλοὶ ἀπέθνησκον, — ἠναγκάσθη νὰ παραδώσῃ τὸ φρούριον καὶ ἐπιβὰς (1 Φεβρουαρίου 1861) γαλλικοῦ πλοίου μετὰ τῆς αὐτοῦ γυναικὸς καὶ τῶν ὀλίγων αὐλικῶν ἀπῆρεν εἰς Τερρακῖναν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ῥώμην, ἔνθα συνέκλαυσαν μετὰ τοῦ πάπα ἐπὶ τῇ σκληρᾷ μοίρᾳ, ἥτις ἐκεῖνον μὲν ἔπληξεν ἄρτι δεινῶς, μετ' οὐ πολὺ δ' ἔμελλε νὰ πλήξῃ καὶ αὐτὸν τοῦτον τὸν ἅγιον πατέρα. Μεθ' ἕνα δὲ σχεδὸν μῆνα παρεδόθη (28 Φεβρουαρίου) καὶ τὸ φρούριον τῆς Μεσσήνης τῷ στρατηγῷ Κιαλδίνῃ καὶ τὸ μικρὸν ὀχύρωμα Κιβιτέλλα. Ἐνταῦθα λήγει ὁ πόλεμος· καταλύεται τὸ βασίλειον τῶν δύο Σικελιῶν καὶ ἡ ἐξουσία τοῦ βουρβωνικοῦ οἴκου ἐν Ἰταλίᾳ. Ἀμελλητὶ δὲ ἐν Τουρίνῳ συνεκλήθη καὶ «ἡ πρώτη ἰταλικὴ βουλή», *παναιταλική*, οὕτως εἰπεῖν, συγκειμένη ἐκ τῶν βουλευτῶν τοῦ τε παλαιοῦ βασιλείου τῆς Σαρδινίας καὶ ἐκ πασῶν τῶν ἄρτι ἐλευθερωθεισῶν χωρῶν, ἐξαιρουμένων μόνον τῆς Ῥώμης, τῆς Βενετίας καὶ τῶν ἀναξίων λόγου, ἤγουν τοῦ δουκάτου τοῦ Μονακοῦ καὶ τῆς δημοκρατίας τοῦ ἁγίου Μαρίνου. Ἐν τῇ βουλῇ ταύτῃ ἐκυρώθη ἡ ἕνωσις τῆς Ἰταλίας καὶ ἀπεδόθη διὰ νόμου (5 Μαρτίου 1861) τῷ Βίκτωρι Ἐμμανουὴλ καὶ τοῖς διαδόχοις αὐτοῦ τὸ ὄνομα: «βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας». Μάτην δὲ διεμαρτυρήθησαν ἥ τε Αὐστρία καὶ ὁ πάπας καὶ οἱ ἐκ τῶν θρόνων αὐτῶν ἐκβληθέντες δοῦκες καὶ ἄλλοι τυχὸν μικροὶ ἡγεμόνες. Ἡ Ἰταλία συνετάχθη ἐν τῇ χορείᾳ τῶν μεγάλων δυνάμεων τῆς Εὐρώπης.

Μάταιαι ἐνέργειαι τῶν ἐκβληθέντων ἡγεμόνων, πολιτικὴ καὶ θάνατος Καβούρ, Γαριβάλδης, Βενετία, Ῥώμη, Φλωρεντία πρωτεύουσα, βασιλεία καὶ δημοκρατικὰ φρονήματα. Ἀλλ' εἰκαὶ ἡ ἐλευθερία καὶ ἕνωσις τῆς Ἰταλίας ἦν ἀναμφισβήτητον πρᾶγμα, οἱ ἐκβληθέντες ὅμως εἶχον ἐλπίδας. Ἐν Νεαπόλει ἠγέρθησαν φωναὶ ὑπὲρ τοῦ ἐλευθέρου μέν, ἀλλ' οὐχὶ ἡνωμένου βασιλείου τῆς Νεαπόλεως. Τοῦτο ἐπεδίωκον ὅ τε ἐξωσθεὶς Φραγκῖσκος ὁ Β' καὶ ὁ πρίγκιψ Λουκιανὸς Μυράτης ὁ ἐπανειλημμένως ἀπαιτητὴς τοῦ θρόνου τῆς Νεαπόλεως. Ὁ Φραγκῖσκος κατήρτισε συμμορίας ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ εὐτελῶν καὶ κακούργων, αἵτινες ἀλλαχοῦ καὶ μάλιστα ἐν Λευκανίᾳ ἤγειραν σημαίαν ἐπαναστάσεως κατὰ τῶν ἑνωτικῶν καὶ ὑπὲρ τῶν Βουρβώνων· περιερ-

χόμενοι δὲ ὡς νέοι ἐλευθερωταὶ τὴν δυστυχῆ χώραν ἐλεηλάτουν κώμας, ἐλήστευον, ἐφόνευον τοὺς ἀνθισταμένους ἑνωτικοὺς καὶ πολλὰ δεινὰ τῇ πατρίδι ἐποίουν ὡς λῃσταί. Πρὸς δὲ τούτοις τότε μάλιστα φοβερὰ ἀπέβη ἡ μυστικὴ ἐκείνη συμμορία «ἡ καμόρρα», ἥτις συνέκειτο ἐκ πάντων τῶν διεφθαρμένων ἀνθρώπων. Δολοφόνοι, λωποδύται, ἐγκληματίαι, φυγόδικοι, διαφθορεῖς τῆς κοινωνίας συνερχόμενοι ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὡς εἰς συμβούλιον συνδιεσκέπτοντο τίνι τρόπῳ ἠδύναντο νὰ διαπράξωσιν ὅσον ἔνεστι ἐπιτηδειότερα καὶ ἀσφαλέστερα. Ἐντεῦθεν καὶ οἱ θέλοντες ὄργανα πρὸς ἔγκλημά τι καὶ οἱ ἐπιδεόμενοι ὑπερασπίσεως κατὰ ἐπικινδύνου ἐχθροῦ ἢ δολοφόνου ἢ λωποδύτου τὴν ἐπικουρίαν ἐκ τῆς φοβερᾶς ταύτης συμμορίας ἐπεζήτουν. Ἡ καμόρρα ἀπέβη ἕλκος τοῖς κατοίκοις ἀγριώτατον. Οὐδεὶς τῶν πολιτῶν εἶχεν ἀσφάλειαν οὔτε νύκτα οὔτε ἡμέραν οὔτ' ἐν τῇ πόλει οὔτ' ἐπὶ τῶν ὀρέων, διότι ἡ καμόρρα πανταχοῦ εἶχεν ὀπαδούς. Ἀλλὰ καὶ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Ματσίνη οὐχ ἧττον ἐτάρασσον τὴν κοινωνίαν· ἐν ὀνόματι τῆς δημοκρατίας εἰσῆγον τὴν πολιτικὴν διαφθορὰν εἰς τὴν κοινωνίαν, διότι, ὅπως περιποιηθῶσι τὸν λαὸν λαϊκοὶ καὶ αὐτοὶ λόγῳ γινόμενοι, πράγματι ὅμως τυραννικῶς πρὸς τοὺς ἀληθεῖς πολίτας φερόμενοι, ὑπέθαλπον ἐν ταῖς τοῦ ὄχλου κυρίως συναθροίσεσι τὰ τὸ ἦθος αὐτοῦ φθείροντα πάθη. Λόγῳ μὲν ὑπισχνοῦντο τοῖς ὄχλοις τὰ πάντα διὰ λαμπρῶν χρωμάτων ζωγραφοῦντες τὴν εἰκόνα τῆς δημοκρατίας καὶ ἐπαγωγοτάτην αὐτὴν παριστῶντες, πράγματι ὅμως οὐδὲν διδόντες τοῖς χαίνουσιν ὄχλοις ἐπεφυλάσσοντο τὰ πάντα ἑαυτοῖς πάσης μὲν ἀγαθῆς πράξεως ἀντιποιούμενοι αὐτοί, πᾶσαν δὲ κακίαν περιάπτοντες τοῖς ἄρχουσι καὶ ἐξουσιασταῖς τῆς γῆς. Λόγῳ ἄρα δημοκρατικώτατοι, ἔργῳ δὲ τυραννικώτατοι. — Πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἡ κατάστασις ἐν γένει τῆς χώρας ἦν οὐχὶ ἀγαθή, ἀλλὰ λυπρὰ ἀρετῶν, εὐθηνοῦσα δὲ ποικίλαις κακίαις· ἦν ἀγρὸς ἀκανθῶν καὶ τριβόλων. Τὸν ἀγρὸν τοῦτον οἱ νέοι ἄρχοντες τῆς νέας ἡνωμένης Ἰταλίας ὤφειλον ἵνα καλλιεργήσωσι. Πρὸς τοῦτο δὲ ἀνάγκη ἦν ἵνα διατηρήσωσι μὲν ἀκμαῖον τὸ τῆς ἑνώσεως αἴσθημα, ὅπως μὴ τὸ ἔθνος κατακερματισθῇ ἐν ἐμφυλίοις πολέμοις· ἀποκατασταθῇ δὲ ἡ τάξις καὶ συνδιαλλαγῶσιν ἀλλήλοις οἱ διάφορα πολιτικὰ φρονήματα ἔχοντες· ἐξευμενίσωσι δὲ τοὺς ὑποβλέποντας τὴν αὔξησιν τῆς Ἰταλίας καὶ πρὸ πάντων τοὺς Γάλλους καὶ Αὐστριακούς· προπαρασκευάζωνται δὲ πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἑνώσεως διὰ τῆς προσαρτήσεως τῶν ἔτι ξένῃ ἀρχῇ ὑποκειμένων ἰταλικῶν χωρῶν· διατηρῶσι δὲ πάντοτε ἀγαθὰς σχέσεις πρὸς τοὺς κραταιοὺς τῆς γῆς, ἵνα μὴ ἐν θυέλλῃ τινὶ εὐρωπαϊκοῦ πολέμου προκαταληφθῶσιν οἱ Ἰταλοὶ ἔρημοι συμμάχων· φροντίσωσι δὲ περὶ τῆς εὐδαιμονίας τοῦ

λαοῦ, τῆς στρατιωτικῆς αὐτοῦ συντάξεως, πνευματικῆς ἀναπτύξεως καὶ ἐξευρέσεως πόρων, ὅπως ἔνθεν μὲν ἐλαττῶνται αἱ ἀνάγκαι τοῦ λαοῦ, ἔνθεν δὲ ἀπαλλάσσηται οὗτος σμικρὸν ἐπὶ σμικρὸν τῆς ἐπηρείας τοῦ κλήρου ἀγωνιζομένου κατὰ τῆς πάσης ἑνώσεως, ἧς δὲν προΐσταται ὁ πάπας· καί, ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, οἱ περὶ τὸν Βίκτωρα Ἐμμανουὴλ ὤφειλον νὰ ἐκριζώσωσιν ὅ τι ἠδύνατο νὰ συνταράξῃ ὁπωσδήποτε τὴν ἐν τῷ γίνεσθαι πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν τῆς Ἰταλίας κατάστασιν. Περὶ πάντα ταῦτα ἠσχολεῖτο ὁ συνετὸς Καβούρ, ὧν ὅμως πρώτιστα ἦσαν ἡ λύσις τοῦ τε *βενετικοῦ* καὶ *ρωμαϊκοῦ* ζητήματος κατὰ τὸ δόγμα αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ ἀνδρός: «Ἐλευθέρα ἐκκλησία ἐν ἐλευθέρᾳ πολιτείᾳ», δῆλα δὴ οὐχὶ ὑπὸ τὸν πάπαν, ἀλλ' ὑπὸ τὸν βασιλέα τῆς ἡνωμένης Ἰταλίας, ὅπερ δύσλυτον, διότι πρὸς τοῦτο μέγα κώλυμα ἦν αὐτὸς ὁ ἐλευθερωτὴς τῆς Ἰταλίας, ὁ Ναπολέων, ὁ διατηρῶν γαλλικὴν φρουρὰν ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ. Τὸ δὲ *βενετικὸν* ἔτι μᾶλλον δύσλυτον, διότι ὤφειλε μόνη ἡ Ἰταλία νὰ πολεμήσῃ κατὰ μεγάλου ἐχθροῦ, τῆς Αὐστρίας. Βενετία λοιπὸν καὶ Ῥώμη ἦσαν αἱ δύο στρόφιγγες, περὶ ἃς ἐστρέφοντο τότε πάντα τὰ τῆς Ἰταλίας. Τὰ δύο ταῦτα ζητήματα ἓν κυρίως ἀποτελοῦντα ἦσαν τὸ τρωτὸν πάσης κυβερνήσεως μέρος· ταῦτα μετεχειρίζοντο οἱ τῇ κυβερνήσει ἀντιπολιτευόμενοι, ταῦτα δὲ πρὸ πάντων οἱ ὀχλαγωγοί, οἱ ἄγαν θερμοὶ ὀπαδοὶ τοῦ Ματσίνη οἱ «Ἰταλικώτατοι», ὧν ἐν τοῖς πρώτοις ὁ Γαριβάλδης, οἵτινες καίπερ μὴ ἀρνούμενοι φιλοπατρίαν τῷ Καβοὺρ ἐθεώρουν ὅμως αὐτὸν ὡς ἀδρανῆ καὶ μοναρχικόν. Ἐντεῦθεν διχόνοια μεταξὺ Καβοὺρ καὶ Γαριβάλδη τῶν τέως ἐν τῷ μεγάλῳ ἀγῶνι ἡνωμένων ἀνδρῶν. Ἡ διχόνοια τῶν δύο ἐξόχων ἀνδρῶν τῆς Ἰταλίας μετετράπη εἰς ἀκήρυκτον πόλεμον, ὅτε ὁ Γαριβάλδης ἐν τῇ βουλῇ ἤλεγξε (8 Ἀπριλίου 1861) τὴν ἄδικον κατ' αὐτὸν διάλυσιν τῶν ταγμάτων τῶν ἐθελοντῶν, ὧν αὐτὸς ἡγούμενος ἠγωνίσθη ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἰταλίας. Μετὰ δὲ μετρίαν μέν, ἀλλ' ἀναιρετικὴν ὁμιλίαν τοῦ Καβοὺρ ἀπῆλθεν ὁ Γαριβάλδης εἰς τὸ ἐν τῇ ἐρήμῳ Καπρέρᾳ ἀγροκήπιον. Οὕτω δ' ἀπεχωρίσθησαν οἱ δύο οὗτοι ἐλευθερωταὶ τῆς Ἰταλίας καὶ οὐδέποτε πλέον ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εἶδον ἀλλήλους, διότι μετ' οὐ πολὺ (25 Μαΐου 1861) ἐτελεύτησεν ὁ Καβοὺρ ἄγων τὸ 51 ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ. Ὁ Καβοὺρ ἦν φιλόπατρις, περινούστατος, ἐπινοητικός, διορατικός, ἀλλ' ἧττον ῥιψοκίνδυνος· ἀπέφευγε τὰ βίαια καὶ ἐπικίνδυνα, ἐφίλει δὲ τὰ μέτρια καὶ ἀσφαλῆ· ἐκκλησίαν καὶ πολιτείαν ἐθεώρει ὡς τὸ θεμέλιον τοῦ κράτους· ἀλλ' ἑκατέραν ἐλευθέραν ἐν τοῖς οἰκείοις αὐτῆς ἔργοις· τὴν ἀμοιβαίαν ἐπέμβασιν ἐνόμιζεν ὡς ὄλεθρον ἑκατέρας· ἐντεῦθεν αἱ τελευταῖαι λέξεις αὐτοῦ ἦσαν τὸ εἰρημένον: «Ἐλευθέρα ἐκκλη-

σία ἐν ἐλευθέρᾳ πολιτείᾳ». Τὰ πολιτικὰ δόγματα τοῦ Καβοὺρ ἀνέλαβον οἱ σώφρονες πολιτικοὶ τῆς Ἰταλίας, ἐν οἷς καὶ ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ῥικαζόλης. Ἀλλ' ὅπως ἐκεῖνος οὐδὲ οὗτος ἠδυνήθη ἵνα τὸ ὕψιστον ἐκεῖνο δόγμα καταστήσῃ πρᾶγμα, τῆς Γαλλίας πάντοτε ἀνθιστα μένης. Τοὺς δὲ βιαίους τρόπους, οὓς ὁ Ῥικαζόλης πρὸς ἐξάλειψιν τῶν ἐν Λευκανίᾳ λῃστρικῶν ἐκείνων συμμοριῶν τῶν ἀνθενωτικῶν μετεχειρίσθη πέμψας πρὸς τοῦτο τὸν Κιαλδίνην, αὐστηρῶς ἀπεδοκίμασεν ὁ Ναπολέων. Ὡσαύτως δ' ἀπέτυχε καὶ ὁ διάδοχος τοῦ Ῥικαζόλη Ῥατάτσης ὁ πρώην ὑπουργὸς τοῦ Καβοὺρ βουληθεὶς ἵνα διὰ τῆς ἑνώσεως τῶν τε ὀπαδῶν τοῦ Καβοὺρ καὶ τοῦ Ματσίνη καὶ τοῦ Γαριβάλδη καὶ τῆς συγχωνεύσεως τῶν ἐθελοντῶν τούτου καὶ τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ κατορθωθῇ ἡ λύσις τοῦ ῥωμαϊκοῦ ζητήματος. Ἀλλ' ὁ Γαριβάλδης, ᾧ μᾶλλον ὁ λαὸς ἠκολούθει ἢ τῇ κυβερνήσει, διαφωνῶν ἀπέπλευσεν (μηνὶ Ἰουνίῳ 1862) αὖθις ἐκ Γενούης εἰς πόλεμον, ὅπου περὶ τοὺς 3,000 ἐθελονταὶ ἐτάχθησαν ὑπ' αὐτόν. Ἀθρόοι οἱ νέοι ἔσπευδον ὑπὸ τὰς σημαίας αὐτοῦ πεπεισμένοι ὅτι βουλήσει τῆς κυβερνήσεως ἐξεστράτευσε· τοῦτο ἐπίστευον πάντες Ἰταλοί τε καὶ ξένοι. Ἀλλὰ τάχιστα (27 Ἰουλίου) αὐστηρὰ προκήρυξις τοῦ βασιλέως καὶ ἑτέρα τῆς βουλῆς ἀποδοκιμάζουσαι διαρρήδην τὸ κίνημα τοῦ Γαριβάλδη ἀπεγύμνωσαν αὐτὸν πάσης ὑποστηρίξεως. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἐκεῖνος ἐνέμενε τῷ ἐνηργμένῳ ἐγχειρήματι. Ἐπειδὴ δὲ ἡ τῆς Μεσσήνης φρουρὰ ἀνέκοψε τὴν πορείαν αὐτοῦ, ἐκεῖνος ἔλαβε τὴν εἰς Κατάνην ἄγουσαν, ἐξ ἧς ἀπέπλευσεν ἡγούμενος 2,000 ἵνα «εἰς Ῥώμην εἰσελάσῃ νικητὴς ἢ ἀποθάνῃ ὑπὸ τὰ τείχη αὐτῆς». Ἐκστατικὸς σύμπας ὁ κόσμος ἐθεᾶτο τὸν ἥρωα ἀναλαμβάνοντα ἣν πολλάκις οὗτος διήνυσεν ἀήττητος ὁδόν. Ἐκ τῆς ἐν Καλαβρίᾳ δὲ Μηλίτου, εἰς ἣν ἀπεβιβάσθη (12 Αὐγούστου), μὴ τολμήσας νὰ ἐφορμήσῃ κατὰ τοῦ Ῥηγίου ἐστράφη πρὸς τὸ ὄρος Σίλαν. Κατ' αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Κιαλδίνη σταλὲν σῶμά τι στρατοῦ ὑπὸ τὸν ταγματάρχην Παλλαβικίνην καὶ συμπλοκῆς γενομένης ἔπεσον μέν τινες τῶν ἐθελοντῶν τοῦ Γαριβάλδη, αὐτὸς δὲ τραυματισθεὶς καιρίως τὸν δεξιὸν πόδα συνελήφθη σὺν τοῖς περὶ ἑαυτὸν αἰχμάλωτος. Ἐπὶ δὲ κυβερνητικοῦ ἀτμοπλοίου μετακομισθεὶς εἰς τὸ ἐπὶ τῆς Παλμαρίας νήσου φρούριον Βαριγνᾶνον ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Σπεκκίας ὑπέστη μακροχρόνιον καὶ ὀδυνηρὰν ἐγχείρησιν. Ὁ Γαριβάλδης εἰς Σικελίαν ἐκστρατεύσας ἔλαβεν ἀδοξίαν, παρώργισε τὸν Βίκτωρα Ἐμμανουήλ, ἐγένετο ἀφορμὴ ἀπωλείας ἐπὶ ματαίῳ ἐθελοντῶν, ὑπέστη τὰ δεινὰ τῆς ἀτυχοῦς ἐκστρατείας καὶ τὸ ἐπωδυνώτατον τραῦμα καὶ ἔδωκεν ἀφορμὴν τοῖς ἐχθροῖς αὐτοῦ ἵνα διακωδωνίζωσι κατ' αὐτοῦ ὅτι ἦν κοῦφος, κενόδοξος, φίλαρχος καὶ εἴ τι

ἕτερον ἡ κακεντρέχεια ἐπινοεῖ· ἀλλ' ὁ αἰχμάλωτος τραυματίας κείμενος ἐν τῷ φρουρίῳ ἐπεσπάσατο τὰ ὄμματα, τὴν συμπάθειαν καὶ τὴν εἰλικρινῆ ἀγάπην σύμπαντος τοῦ κόσμου, ἐνέπλησε δὲ χαρᾶς τοὺς πάντας ὅτε ὑπὸ τοῦ ἐπιφανοῦς Νελατῶνος ἐντελῶς ἰαθεὶς ἀπῆλθε πάλιν εἰς τὸ ἐν Καπρέρᾳ μονῆρες ἐνδιαίτημα. Τῆς πρὸς τὸν Γαριβάλδην δὲ ἀκραιφνοῦς θεραπείας τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς τιμῆς ἀναμφήριστα δείγματα εἶνε ἄλλα τε καὶ ταῦτα: ὅτι ἔλαβε 21 ξίφη τιμῆς ἕνεκεν, ἐξ ὧν τὰ 11 ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ, δῆλα δὴ οὐχὶ ἐξ Ἰταλῶν, 2,000 συγχαρητικὰ ἔγγραφα, ὠνομάσθη ἐπιτίμιος πολίτης ὑπὸ 90 πόλεων, χωρίων καὶ κωμῶν καὶ ἐπιτίμιος πρόεδρος ὑπὸ 120 ἑταιριῶν καὶ συλλόγων, 2,000 δὲ παισὶν ἐν τῷ βαπτίσματι ἐτέθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Ἔν τε τῷ φρουρίῳ δὲ Βαριγνάνῳ κατὰ τὴν θεραπείαν τοῦ τραύματος καὶ κατὰ τὴν ἐν Καπρέρᾳ ἀνάρρωσιν πλῆθος Ἰταλῶν τε καὶ ξένων ἐπεσκέψαντο αὐτόν. Ἐκ πάντων δὲ τούτων καὶ ἐξ ἄλλων δῆλον ὅτι ὁ Γαριβάλδης τάχιστα ἀνέλαβεν ὅ τι ἀπέβαλε κατὰ τὴν ἀτυχῆ ἐκστρατείαν. Ἀλλ' ἡ ἐπαναστατικὴ ὅμως μερὶς ἡ ὀνειρευομένη τὴν ταχίστην ἐλευθέρωσιν τῆς Ῥώμης ἔπαθε μεῖζον τραῦμα τοῦ Γαριβάλδη ἀπελπίσασα περὶ αὐτῆς. Πλεῖστοι ἄγαν φιλοπάτριδες Ἰταλοὶ ἐξεπλάγησαν σφόδρα· ὁ δὲ ὑπουργὸς Φαρίνης αἴφνης οὕτω συνεταράχθη ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τὰς φρένας, ὥστ' ἐτελεύτησεν (1867) ἐν φρενοκομείῳ. Οὐ μὴν ἀλλὰ κίνησις μεγάλη τῷ λαῷ ἐγένετο κατὰ τοῦ Βίκτωρος Ἐμμανουὴλ καὶ τῶν ὑπουργῶν ὡς δῆθεν δολοφονησάντων τὸν ἥρωα καὶ προδωσάντων τὴν πατρίδα. Τὴν κίνησιν οὐδὲ τὸ νέον ὑπουργεῖον Μιγγιέτη δυνάμενον νὰ καταπραΰνῃ, διότι ὁ λαὸς ἀπῄτει ἱκανοποίησίν τινα, ἐστράφη πάλιν πρὸς τὸν Ναπολέοντα, ὅστις μετὰ πολλὰς ματαίας διαπραγματεύσεις μεταξὺ Βίκτωρος Ἐμμανουὴλ καὶ πάπα ἔκλεισε (13 Σεπτεμβρίου 1864) συνθήκην μετὰ τῆς Ἰταλίας, καθ' ἣν ἀπεφασίσθη ὅτι ἔμελλεν ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὁ γαλλικὸς στρατὸς εἰς δύο ἔτη νὰ ἐκλείπῃ ἐκ Ῥώμης, καθ' ἃ ἐπιτρέπεται τῷ πάπᾳ νὰ κατασκευάσῃ στρατὸν ἱκανὸν μὲν πρὸς τήρησιν τῆς τάξεως καὶ φύλαξιν τῶν ὁρίων, ἀνίκανον δὲ πρὸς ἐπίθεσιν κατὰ τῶν Ἰταλῶν. Οἱ Ἰταλοὶ δὲ ὑπεχρεώθησαν ἵνα μήτε αὐτοὶ ἐπέμβωσι τῇ ὑπολειπομένῃ τῷ πάπᾳ χώρᾳ,—ἥτις ἦν ἡ Ῥώμη μετὰ τῆς Κομάρκης, αἱ ἐπαρχίαι Βιτερβίου, Σιβιταβεκκίας, Οὐελιτρῶν καὶ Φρουσίνου,—περιεχούσῃ 214 τετραγωνικὰ μίλλια καὶ 700,000 κατοίκους, μήτε ἄλλῳ ἐπιτρέπωσιν· ἀναλάβωσι δὲ μέρος τοῦ χρέους τοῦ παπικοῦ κράτους. Δι' ἄλλου δὲ πρωτοκόλλου ὡρίσθη ὅτι ὁ Βίκτωρ Ἐμμανουὴλ δύναται νὰ μεταθῇ τὴν πρωτεύουσαν τῆς ἡνωμένης Ἰταλίας ἐκ Τουρίνου εἰς Φλωρεντίαν. Ἀλλ' ἐνῷ ἡ συνθήκη αὕτη κατεπράϋνε τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Γαριβάλδη καὶ Ματσίνη

καὶ ἐν γένει τοὺς ἄγαν φιλοπάτριδας, ἐν Τουρίνῳ ἅμα γνωσθέντος ὅτι ἡ ἕδρα τῆς πρωτευούσης μετετίθετο ἐγένετο στάσις καὶ αἱματηραὶ συμπλοκαὶ (10 - 12 Σεπτεμβρίου 1864) τῶν κατοίκων αὐτοῦ ἕνεκα ὑλικῶν συμφερόντων βοώντων κατὰ τῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ βασιλέως Βίκτωρος Ἐμμανουὴλ ὅτι ἐγκατελίμπανε πρωτεύουσαν, ἐξ ἧς ἐδοξάσθη καὶ ἐγένετο ἡ ἕνωσις τῆς Ἰταλίας καὶ ὅτι ἐφ' ὅσον ἡ Ῥώμη, ἥτις μόνη εἶνε ἡ φυσικὴ καὶ ἱστορικὴ πρωτεύουσα, ἀποκλείεται τοῦ ἡνωμένου ἰταλικοῦ κράτους, οὐδεμία ἄλλη ἰταλικὴ πόλις δύναται νὰ κηρυχθῇ πρωτεύουσα. Ἐπειδὴ δὲ ἡ στάσις ἐγίνετο λίαν ἀπειλητική, ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰπολύσῃ τὸ ὑπουργεῖον καὶ συστήσῃ νέον ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Λαμάρμοραν πρώην ἔπαρχον τῆς Νεαπόλεως (1862). Ἐπειδὴ δὲ ὁ λαός, καίπερ τῆς βουλῆς διὰ μεγάλης πλειονοψηφίας ἐπιδοκιμασάσης τὴν μετάθεσιν τῆς πρωτευούσης, οὐχ ἧττον διετέλει ὠργισμένος, ὁ Βίκτωρ Ἐμμανουὴλ ἐγκαταλιπὼν οἱονεὶ ὡς δραπέτης (22 Μαρτίου 1865) τὸ Τουρῖνον ἀπῆλθεν εἰς Φλωρεντίαν. — Ἀλλ' ἔτι μᾶλλον τῶν Ταυρινῶν ὀργισθέντων ὅτι ἀντὶ τοῦ Τουρίνου ἐγένετο ἡ Φλωρεντία καὶ τῶν Γαριβαλδινῶν καὶ Ματσινιστῶν ὅτι δὲν ἐγένετο ἡ Ῥώμη ὠργίσθησαν οἱ περὶ τὸν πάπαν ὅτι ἐκλείσθη ἡ τοῦ Σεπτεμβρίου συνθήκη ἐν ἀγνοίᾳ καὶ παρὰ τὴν θέλησιν αὐτοῦ, ὅστις ἐξέδωκεν (10 Δεκεμβρίου 1864) «ἐγκύκλιον» καὶ «σύλλαβον», ἐν οἷς ἔνθεν μὲν πάσῃ μηχανῇ καὶ αὐστηρῶς καθάπερ ἐν τῷ μεσαίωνι καταπολεμεῖται τὸ θρησκευτικὸν καὶ φιλοσοφικὸν τῶν νέων χρόνων πνεῦμα ὡς πεπλανημένον, ἥκιστα ἐξευμαρίζον σωτηρίας θρησκευτικῆς καὶ κοινωνικῆς πόρον τοῖς ἀνθρώποις καὶ ὡς τάχιστα φέρον εἰς τὴν ἀπώλειαν· ἔνθεν δὲ ὑποβάλλονται παντοῖαι ὑποθῆκαι πρὸς σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ φωνὴ ὅμως τοῦ πάπα ἦν φωνὴ βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ. Ἡ δὲ ἰταλικὴ κυβέρνησις οὐδαμῶς μὲν ἐκώλυσε τὴν διάδοσιν τῆς *ἐγκυκλίου* καὶ τοῦ *συλλάβου*, ἀλλὰ προκειμένου περὶ δημοσίου δανείου ἐν τῇ βουλῇ προὔτεινε τὴν διάλυσιν τῶν μοναστηρίων καὶ τὴν εἰς κοσμικὰ (ἐκλαΐκευσιν) μεταβολὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων. Ὁ πάπας ἰδὼν ὅτι αἱ πνευματικαὶ αὐτοῦ ὑποθῆκαι οὐδόλως ἤγειραν τὸν λαὸν εἰς πλήρωσιν τῶν παπικῶν ἐπιθυμιῶν, πανταχόθεν δὲ μάλιστα ἐπολεμεῖτο συγκατέβη ἵνα γράψῃ ἰδίᾳ χειρὶ γράμμα πρὸς τὸν Βίκτωρα Ἐμμανουὴλ περὶ ἀνακτήσεως τῶν ἐπαρχιῶν ὑπὸ τῶν αὐτὰς ἐγκαταλιπόντων ἐπισκόπων. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἔπεμψεν ὁ βασιλεὺς τὸν Βεγέτσην εἰς Ῥώμην, ὅπως ῥυθμισθῶσιν ἐν γένει τὰ τῆς ἐκκλησίας. Ἀλλὰ βουλομένου τοῦ πάπα ἵνα τὰ πάντα γένωνται ὡς αὐτῷ μόνῳ ἐδόκει, ὁ Βεγέτσης ἀνεχώρησεν ἄπρακτος. Εἰ καὶ ὁ Βίκτωρ Ἐμμανουὴλ ἐπέτρεψε πολλοῖς ἐπισκόποις τὴν εἰς τὰς ἐπαρχίας

αὐτῶν ἐπάνοδον, ὁ πάπας ὅμως οὔτε νὰ συνδιαλλαγῇ οὔτε νὰ ὑποχωρήσῃ οὐδὲ νὰ συμπράξῃ αὐτῷ προκειμένου περὶ τῶν θρησκευτικῶν ἤθελεν, ἀλλὰ διετέλει πάντοτε ἀρνούμενος λέγων τὸ παροιμιῶδες καταστάν: «οὐ δυνάμεθα». Ἀλλ' ἡ ἄρνησις τοῦ πάπα πρὸς ῥύθμισιν τῶν τ' ἐκκλησιαστικῶν καὶ πολιτικῶν πραγμάτων τῆς ἡνωμένης Ἰταλίας, οὐδαμῶς ἐκώλυσεν, ὡς δῆλον, τοὺς Ἰταλοὺς ἵνα τὴν ἕκτην ἑκατονταετηρίδα τοῦ μεγάλου ποιητοῦ Δάντη τοῦ εὐξαμένου ὑπὲρ τῆς ἱδρύσεως κραταιᾶς ἑνιαίας Ἰταλίας ἑορτάσωσι (2 Μαΐου 1865) μεγαλοπρεπῶς θεωροῦντες τὸν πάπαν μετὰ τὴν φυγὴν (μηνὶ Ὀκτωβρίῳ 1865) τῶν Γάλλων ὡς θραῦσμα ἐρειπίων κατερηριμμένου πύργου, ἐξ οὗ ἄλλοτε μὲν ἐξηκοντίζοντο ψολόεντες κεραυνοὶ τρομάζοντες ἡγεμόνας καὶ λαούς, νῦν δ' ἀποπνέει δυσοσμία ἐρειπίων νεκρῶν.

§ 1670. **Ἀγῶνες (1866) τῶν Ἰταλῶν πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἰταλικῆς ἑνώσεως καὶ πρόσκτησις τῆς Βενετίας μετὰ ἥττας κατά τε γῆν καὶ θάλασσαν.** Οὐδὲν τῶν ἐθνῶν ἔτυχέ ποτε τόσον ἀγαθῆς τύχης ἐν τοῖς ἔργοις αὐτοῦ, ὅσον τὸ ἰταλικόν. Μετὰ τὸ εἰρημένον ἀτύχημα τοῦ Γαριβάλδη ἐπὶ τοῦ ὄρους τῆς Σίλης οὐδεὶς ἐφαντάζετό ποτε ὅτι μετὰ τέσσαρα ἔτη ἡ Ἰταλία ἔμελλε νὰναμιχθῇ ἐν πολέμῳ ἐπικινδύνῳ καὶ ὠφεληθῇ ἐξ ἐκείνου. Ἐκ νικῶν κέρδη γινώσκει ἡ ἱστορία, οὐχὶ δὲ καὶ ἐξ ἡττῶν μεγάλων μεγάλα κέρδη. Τὸ ἱστορικὸν ὅμως τοῦτο ἀξίωμα ἀνέτρεψεν ἡ τύχη τῶν Ἰταλῶν. Εἴρηται (σελ. 352) τίνι τρόπῳ ἐξερράγη ὁ μεταξὺ Πρωσσίας καὶ Αὐστρίας πόλεμος. Ἡ Ἰταλία συμμαχήσασα μετὰ τῆς Πρωσσίας ἦν προωρισμένη ἵνα ἐπιπέσῃ κατὰ τῆς Αὐστρίας ἐκ νότου. Καὶ ὄντως· ὅτε (11 Ἰουνίου 1866) οἱ Πρῶσσοι διέβαινον τὰ βόρεια καὶ βορειοανατολικὰ σύνορα τῆς Βοημίας, τότε μοῖραί τινες τοῦ ἰταλικοῦ στρατοῦ διέβαινον τὸν Μίγκιον καί τινα τάγματα τὸν κάτω Πάδον. Ὁ στρατηγὸς τῶν Ἰταλῶν Λαμάρμορας διαιρῶν οὕτω τὸν στρατὸν εἶχεν ἐν νῷ ἵνα θῇ τὸν αὐστριακὸν στρατὸν μεταξὺ δύο πυρῶν ἐνούμενος μετὰ τοῦ Κιαλδίνη. Ὁ Βίκτωρ Ἐμμανουὴλ ἦν ἐπὶ τοῦ κυρίου στρατοπέδου, οὗ ἡγεῖτο ὁ ὑπουργὸς τοῦ πολέμου Λαμάρμορας ἐπὶ τοῦ Μιγκίου. Ὁ ἰταλικὸς στρατὸς ἦν πλήρης θάρρους καὶ ἐνθουσιασμοῦ· ἀλλ' ἐν γένει φόβος μέγας ὑπῆρχε περὶ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ἀγῶνος, διότι ὁ αὐστριακὸς στρατὸς πάντοτ' ἐνέπνεε φόβον τοῖς Ἰταλοῖς ὡς κάλλιον συγκεκροτημένος καὶ ἠσκημένος· ἐνεθαρρύνοντο δὲ οἱ Ἰταλοὶ ὡς ὄντες πλείονες τῶν Αὐστριακῶν. Ὡς ἐφεδρεία τῶν δύο μοιρῶν τοῦ στρατοῦ τοῦ Πάδου καὶ τοῦ Μιγκίου ὤφειλον νακολουθῶσιν οἱ ἐθελονταὶ τοῦ Γαριβάλδη παρὰ τὸ ἀριστερὸν τοῦ τακτι-

κοῦ στρατοῦ κέρας παρὰ τὴν λίμνην Γάρδαν ὅπως ἐκεῖθεν εἰσβάλωσιν εἰς τὸ Τιρόλον

Μάχη Κουστόζης καὶ τελεία ἧττα Ἰταλῶν. Οὕτως ἦν τεταγμένος ὁ ἰταλικὸς στρατὸς ὅτ' ἐπῆλθε κατ' αὐτῶν ὁ αὐστριακός· οὗτος ἦν κάλλιον, ὡς εἴρηται, συνεσκευασμένος, ὁμοφωνία δὲ πλήρης ἐπεκράτει μεταξὺ τῶν ἡγετῶν αὐτοῦ· τοὐναντίον δὲ οἱ ἡγούμενοι τοῦ ἰταλικοῦ στρατοῦ διεφώνουν πρὸς ἀλλήλους περί τε τοῦ τόπου καὶ τοῦ τρόπου τῆς μάχης. Παρὰ τὰς συμβουλὰς δὲ τῶν Πρώσσων πρὸς τοὺς Ἰταλοὺς περὶ τοῦ σχεδίου τῆς μάχης οὗτοι κατέλαβον τὴν πεδιάδα τῆς Βιλλαφράγκας· κατέλιπον δὲ ἄνευ φρουρῶν τὰ μεταξὺ Βερώνης καὶ Πεσκιέρας, ὧν πρὸς τὰ νοτιοανατολικὰ κεῖνται ἡ *Κουστόζα* καὶ ἡ *Σόμμα Καμπανία*. Τὸ ἀσύγγνωστον τοῦτο πλημμέλημα τῶν Ἰταλῶν ἔγνω νὰ ἐπωφεληθῇ ὁ Αὐστριακὸς ἀρχιστράτηγος ἀρχιδοὺξ Ἀλβρέχτος ὁ υἱὸς τοῦ ἀρχιδουκὸς Καρόλου τοῦ ἥρωος τοῦ Ἀσπέρνου. Οὗτος σπεύσας κατέλαβε τὸν μεταξὺ τῶν δύο εἰρημένων πόλεων ποικίλον χῶρον, ἐν ᾧ ὑπάρχουσι σειραὶ ποικίλαι λόφων, ῥάκες, διασφάγες, περίοπτοι σκοπιαί. Τὸν τόπον τοῦτον καταλαβὼν ὁ Ἀλβρέχτος ἦν βέβαιος περὶ τῆς ἥττης τῶν Ἰταλῶν, οἵτινες ἔμενον ἐκτεθειμένοι ἐπὶ τοῦ πεδίου εὐκόλως προσβαλλόμενοι καθ' ὅλην τὴν ἀριστερὰν πλευράν, οὐδὲν δὲ τῷ ἐχθρῷ κακὸν δυνάμενοι νὰ προξενήσωσι· διότι οἱ μὲν Αὐστριακοὶ καὶ τρεπόμενοι ἐκ τῶν νοτίων κλιτύων τῆς εἰρημένης χώρας ἠδύναντο κάλλιστα νὰ ὦσιν ἐν τῷ ἀσφαλεῖ ὑποχωροῦντες μόνον ἐπὶ σμικρὸν καὶ καταλαμβάνοντες τὰς κορυφὰς τῶν λόφων καὶ τὰς χαράδρας, δι' ὧν οὐδεὶς ἐχθρὸς σωφρονῶν ἠδύνατο νὰ ἐλπίσῃ σωτηρίαν ἐπιτιθέμενος αὐτὸς ἐκ χώρας ἀνισχύρου καὶ ἀναπεπταμένης κατὰ ὀχυρᾶς καὶ κεκλεισμένης· οἱ δὲ Ἰταλοὶ ἅπαξ τρεπόμενοι οὐδαμοῦ εἶχον ἔρεισμά τι. Οὕτω στηρίξας τὰ νῶτα τοῦ στρατοῦ ὁ Ἀλβρέχτος καὶ καταλιπὼν ἐφεδρίαν ἔνθεν μὲν ὅπως φυλάττῃ τὰς εἰρημένας ἐπικαίρους θέσεις, ἔνθεν δ' ἐν ἀνάγκῃ λαμβάνῃ ἐπικουρίας ἐξώρμησεν ἐκεῖθεν κατὰ τῶν Ἰταλῶν. Ἡ συμπλοκὴ ἐγένετο μετὰ θάρρους καὶ σταθερότητος τῶν Αὐστριακῶν καὶ μετὰ μανίας καὶ εὐστροφίας τῶν Ἰταλῶν. Οὗτοι ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ Βίκτωρος Ἐμμανουὴλ ἐπολέμησαν ὄντως ἀνδρείως καὶ φιλοτίμως· καὶ ἐφ' ὅσον μὲν μέχρι τῆς τρίτης περίπου ὥρας μετὰ μεσημβρίαν (12 Ἰουνίου 1866) ἀντεῖχον ἔτι, καίτοι ἑκατέρωθεν ἔπιπτον πολλοί, ἡ μάχη ἦν ἀμφίρροπος· ἀλλ' ἐπὶ τέλους ὑπερφαλαγγήσαντες οἱ Αὐστριακοὶ παρὰ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ τῆς Τιόνης τοὺς Ἰταλοὺς καὶ καταλαβόντες τὰς ὑπ' ἐκείνων κατειλημμένας θέσεις Μοντεβέντον καὶ Σάντα Λουκίαν ἔτρεψαν αὐτοὺς καὶ κατεδίωξαν αἰσχρῶς φεύγοντας μέχρις ἑσπέρας ὅπως διαβῶσιν αὖθις τὸν Μίγκιον.

Ἀλλ' οἱ Αὐστριακοὶ κεκμηκότες ἐγκατέλιπον αὐτοὺς περὶ τὴν ἑσπέραν· εἰ δὲ κατεδίωκον καὶ τὴν νύκτα, ὁ ἰταλικὸς στρατὸς τῆς Κουστόζης, ὅστις ἦν καὶ τὸ κύριον σύμπαντος τοῦ ἰταλικοῦ στρατοῦ, θὰ κατεστρέφετο παντάπασι. Διήρκεσε δὲ ἡ μάχη αὕτη περὶ τὰς 14ὥρας. Παρετάχθησαν δ' ἐν ταύτῃ τὸ σύνολον Ἰταλοὶ μὲν περὶ τὰς 50,000, Αὐστριακοὶ δὲ περὶ τὰς 60,000 καὶ μετὰ μεσημβρίαν, προσερχομένων νέων ἐπικουριῶν ἐκ τῶν φρουρίων περὶ τὰς 80,000. Ἔπεσον δ' ἐκ μὲν τῶν Αὐστριακῶν περὶ τὰς 4,000, ἐκ δὲ τῶν Ἰταλῶν περὶ τὰς 5,000 φονευθέντων οὐκ ὀλίγων καὶ ἐν τῇ φυγῇ. Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ὁ μὲν στρατάρχης τῶν Αὐστριακῶν ἔδειξε δείγματα πολλὰ ἀνδρείας καὶ στρατηγικῆς ἱκανότητος καί, εἰ τὸν στρατὸν ἠνάγκαζεν ἔτι νὰ ἐγκαρτερήσῃ καὶ τὴν νύκτα, θὰ διέλυεν, ὡς εἴρηται, τελέως τὸν ἰταλικόν· τοὐναντίου δὲ οὐδὲν ἄξιον λόγου λέγεται περὶ οὐδενὸς τῶν ἀρχηγῶν τοῦ ἰταλικοῦ στρατοῦ οὐδὲ περὶ τοῦ Βίκτωρος Ἐμμανουήλ. Ὁ Κιαλδίνης μαθὼν τὴν τελείαν ἧτταν τοῦ βασιλικοῦ στρατοῦ ἐγκατέλιπε τὸ σχέδιον τοῦ διαβῆναι τὸν Πάδον καὶ ὑπεχώρησεν αὖθις εἰς Βονωνίαν. Τηλικαύτη ἦν ἡ δειλία τοῦ ἰταλικοῦ στρατοῦ, ὥστε οὐδὲ διενοοῦντο πλέον περὶ διαβάσεως τοῦ Πάδου οὐδὲ περὶ νέας κἂν μάχης. Εἴ περ τὴν κατάστασιν ταύτην τῶν Ἰταλῶν ἐγίνωσκεν ὁ Ἀλβρέχτος καὶ κατεδίωκε κατὰ πόδας, ἔστω καὶ τὴν ὑστεραίαν τῆς μάχης, αὐτοὺς ἡττηθέντας, εἶτα δ' ἐστρέφετο πρὸς τὸν ἀσθενέστερον κατὰ πάντα στρατὸν τοῦ Κιαλδίνη καὶ κατελάμβανε τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Μιγκίου καὶ τοῦ Πάδου, οἱ Ἰταλοὶ θὰ ὑφίσταντο ὅ τι οἱ Γάλλοι (1870) ὑπὸ τῶν Πρώσσων. Ἀλλ' ἡ βραδυτὴς τοῦ Ἀλβρέχτου καὶ οἱ θρίαμβοι τῶν Πρώσσων κατὰ τῶν Αὐστριακῶν ἐματαίουν τὴν λαμπρῶς ἀρξαμένην εἰς Ἰταλίαν ἐκστρατείαν αὐτῶν, ὡς εἰκός. Ἕνεκα δὲ τούτου τὰ πολεμικὰ ἐν Ἰταλίᾳ ἔργα ἐπαύσαντο, τῶν μὲν Ἰταλῶν ἀναπληρούντων τὰ ἀπολωλότα, τοῦ δὲ Γαριβάλδη διὰ τῶν ἀτάκτων αὐτοῦ ἐθελοντῶν κατεχόντων θέσεις περὶ τὴν Ῥόκκαν δ' Ἄνφου παρὰ τὴν λίμνην Ἴδρον οὐδὲν ἄξιον λόγου ποιοῦντος, ἀλλὰ μόνον ἐπιδρομάς, μικρὰς ἀψιμαχίας ἀναξίας τῆς φήμης τοῦ ἥρωος τῶν Ἰταλῶν, τῶν δὲ Αὐστριακῶν μετὰ δέους προσβλεπόντων πρὸς τὸν ἐκ τῶν τροπαίων τῶν Πρώσσων ἐπικρεμάμενον τῇ αὐτοκρατορίᾳ κίνδυνον μετὰ τὴν φοβερὰν ἧτταν (21 Ἰουνίου 1866) αὐτῶν περὶ τὴν Σαδόβαν (Καινιγγραίτσην).

Ἥττα Ἰταλῶν περὶ Ἴσσαν. Ἀλλὰ καὶ κατὰ θάλασσαν κατετροπώθησαν οἱ Ἰταλοί. Ὁ ἰταλικὸς στόλος καὶ πολυάριθμος ἦν καὶ εὖ παρεσκευασμένος, ἀλλ' ἐστερεῖτο ἐμπείρων ναυτῶν. Κατ' ἀπαίτησιν τοῦ λαοῦ ἐξέπλευσαν 10 θωρηκτὰ καὶ 13 ἄλλα πολεμικὰ πλοῖα

ἐκ τοῦ λιμένος τῆς Ἀγκῶνος, ἐν ᾗ τῷ λιμένι ἐπὶ πολὺ διετέλουν ἄπρακτα, ὅπως ἀποκλείσωσι καὶ καταλάβωσι τὴν παρὰ τὴν Δαλματίαν νῆσον Ἴσσαν καλῶς ὠχυρωμένην καὶ φέρουσαν τηλεβόλα. Σκοπὸς δὲ τῶν Ἰταλῶν ἦν ὅπως αὐτὴν μετὰ τὴν κατάληψιν ὡς ὁρμητήριον μεταχειρίζωνται κατὰ τῶν αὐστριακῶν παραλίων καὶ ἐν ἀνάγκῃ ἀποβιβάζωσι στρατὸν καὶ πολέμου ἐφόδια καὶ ὅ τι ἂν ἄλλο ἀπαιτῆται. Ἀλλ' ἅμα τῇ προσορμίσει τοῦ στόλου τῇ ἀκτῇ τῆς νήσου ἐδείχθη, καθάπερ ἐν Κουστόζῃ τοῦ ἰταλικοῦ πεζικοῦ, ἡ ἀπειρία τοῦ ναυτικοῦ. Ἐπὶ δύο ἡμέρας ἐναγωνίως ἐβομβάρδιζον τὴν νῆσον, ἀλλ' ἀστοχώτατα. Τὸ ἐπὶ ταῖς ἀκταῖς αὐστριακὸν πυροβολικὸν κατεκεραύνου τὰ μεγάλα θωρηκτά. Ὅτε δ' ἐπὶ τέλους οἱ Ἰταλοὶ ἐπειράθησαν ἐξ ἐφόδου νὰ καταλάβωσι τὴν νῆσον ἐπιβιβάζοντες τὸ ἐν τῷ στόλῳ πεζικόν, ἀφίκοντο τὰ κατὰ πάντα μὲν σχεδὸν ὅμοια τοῖς ἰταλικοῖς αὐστριακὰ πλοῖα, ἡγεῖτο ὅμως αὐτῶν ὁ ἀντιναύαρχος Τεγεττόφφης ἀνὴρ ἔμπειρος, ἀνδρεῖος ὑπέρτερος τοῦ Ἰταλοῦ ναυάρχου Περσάνου. Ἡ μάχη ἦν τόσον ταχεῖα καὶ κρατερά, ὥστε εἰς *τέσσαρας* μόνας ὥρας, συνέβη, — ὅπερ σπανιώτατα ἀπαντᾷ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ναυμαχιῶν, — ἵνα ὁ ἰταλικὸς στόλος ὑποστῇ τελείαν ἧτταν. Τὸ μέγιστον θωρηκτὸν τῶν Ἰταλῶν « Βασιλεὺς τῆς Ἰταλίας » κατεβυθίσθη ὑπὸ τοῦ αὐστριακοῦ ἐν μέρει θωρηκτοῦ « ὁ ἀρχιδοὺξ Μάξ », ἡ δὲ ἰταλικὴ ἐν μέρει θωρηκτὴ κανονιοφόρος « Παλέστρον » ἀνετινάχθη εἰς τὸν ἀέρα. Ἐντεῦθεν ὁ ἰταλικὸς στόλος ἐκρούσατο πρύμναν καὶ προσωρμίσθη αὖθις εἰς Ἀγκῶνα φοβηθεὶς τὰ ἔσχατα. Τὰ μέγιστα δὲ συνέτεινεν εἰς τὴν ἧτταν τοῦ ἰταλικοῦ στόλου καὶ τὸ ξύλινον πλοῖον τῆς γραμμῆς « ὁ Καῖσαρ », ὅπερ διὰ τῆς εὐθυβολίας τῶν ἐμπείρων αὐτοῦ πυροβολητῶν ἐφίμωσε τὸ ἄστοχον πῦρ τῶν ἰταλικῶν θωρηκτῶν. Ἐκ δὲ τῶν πληρωμάτων τῶν στόλων τὰ μὲν αὐστριακὰ ἔδειξαν μεγάλην σταθερότητα κατὰ τὴν ἀκμὴν τῆς μάχης καὶ ἐμπειρίαν περὶ τὰ πολεμικά, τὰ δὲ ἰταλικὰ ταχέως συνεταράχθησαν καὶ περιῆλθον εἰς τηλικαύτην σύγχυσιν, ὥστε οὐδὲ τὸ τοῦ πυρποληθέντος « Παλέστρου » τὸ πλήρωμα οὐδ' αὐτὸν τὸν πλοίαρχον αὐτοῦ Καππελλίνην ἔλαβον τὸ θάρρος νὰ διασώσωσι, καίτοι ἡ πυρπόλησις τοῦ πλοίου ἐγένετο οὐχὶ ταχεῖα. Αἴτιος δ' ἐγένετο κυρίως τῆς ἥττης τῶν Ἰταλῶν ὁ ναύαρχος αὐτῶν Περσᾶνος, ὅστις οὕτω καθάπερ ὁ Βενεδὲκ τῶν Αὐστριακῶν ἐν Σαδόβᾳ, ἀπέβαλε τὸ θάρρος καὶ ἐξεπλάγη τὰς φρένας καὶ τὸν νοῦν, ὥστε τὰ πληρώματα ἠγνόουν τί τὸ πρακτέον. Καὶ δικαίως μὲν ἠτιᾶτο ὁ Περσᾶνος τὴν ἰταλικὴν κυβέρνησιν ἐπὶ τῇ ἀτελεῖ τοῦ στόλου ἐξαρτίσει καὶ τῇ ἀπειρίᾳ τῶν μαχητῶν, οἵτινες δὲν ἠδυνήθησαν νὰ καταβάλωσιν οὐδὲ τοὺς 1000 μόνους Αὐστριακοὺς τοὺς ἐπὶ τῆς Ἴσσης, ἀλλ' ἡ ταραχὴ αὐτοῦ ἦν τὸ κύριον αἴτιον.

Ὁ ἰταλικὸς στρατὸς καὶ στόλος καὶ οἱ ἡγεμόνες αὐτοῦ Βίκτωρ Ἐμμανουήλ, Λαμάρμορας, Κιαλδίνης, Γαριβάλδης καὶ Περσᾶνος. Ὁ Περσᾶνος αἰτιώμενος τὴν ἰταλικὴν κυβέρνησιν ἐπὶ τῇ ἥττῃ τοῦ ἰταλικοῦ στόλου παρὰ τὴν Ἴσσαν εἶχεν ὄντως δίκαιον· διότι πάντως γενικόν τι αἴτιον ὑπῆρξε, δι' ὃ οὐχὶ μόνος ὁ ναύαρχος, ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ πάντες οἱ ἰταλικοὶ στρατοὶ κατά τε γῆν καὶ θάλασσαν ἡττήθησαν. Εἴρηται ἤδη ὅτι τὸ κύριον τοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὸν ὑπουργὸν τοῦ πολέμου Λαμάρμορα καὶ ὑπ' αὐτὸν τὸν βασιλέα Βίκτωρα Ἐμμανουὴλ κατετροπώθη παρὰ τὴν Κουστόζαν καὶ εἴπερ κατεδιώκετο ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν καὶ τὴν νύκτα ἢ καὶ τὴν ὑστεραίαν, θὰ παρελύετο τελέως. — Ὁ δὲ Κιαλδίνης, κυρίως εἰπεῖν, διετέλει ὡς ἁπλοῦς μᾶλλον θεωρὸς κατ' ἀρχάς, εἶτα δὲ μετὰ τὴν παραχώρησιν τῆς Βενετίας λόγῳ μὲν τῷ Ναπολέοντι, ἔργῳ δὲ τῇ Ἰταλίᾳ καὶ μετὰ τὴν παρέμβασιν τοῦ Ναπολέοντος καὶ τὰς νίκας τῶν Πρώσσων μετέβαινεν οὐδενὸς ἀνθισταμένου ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, οἱονεὶ περιηγητής· διέβη τὸν Πάδον, τὸν Ἄθεσιν, προέπεμψε τὰς προπορείας αὐτοῦ εἰς τὰς κοιλάδας τοῦ Ἀνάξου καὶ τοῦ παρὰ τὴν Βενετίαν Μοδεάκου μέχρι Περγίνης δύο μιλίων μακρὰν τοῦ Τριδέντου καὶ τῆς Βακχιγλιώνης, τὰ δὲ παράλια κατέλαβεν ἀπὸ τῆς Κλαυδιοπόλεως μέχρις Ἰσοντίου. Οἱ Αὐστριακοὶ ὑπεχώρουν κόπτοντες τὰς ὁδοὺς ἐνιαχοῦ πρὸς ἀποκώλυσιν ταχείας πορείας τοῦ ἐχθροῦ, καταστρέφοντες καὶ αὐτὰ τὰ ὀχυρώματα, ἐν οἷς καὶ τοῦ φρουρίου Ῥοδιγίου, οὗ τὰ ἰσχυρὰ τείχη καὶ τὰ χαρακώματα ἀνετίναξαν (28 Ἰουνίου 1866) εἰς τὸν ἀέρα. Οὕτω δὲ Ἰουλίου ἀρχομένου τὸ κύριον στράτευμα τῶν Ἰταλῶν ἀνεμωτεὶ κατεῖχε τὴν καρδίαν τῆς Βενετίας, τὰ περὶ τὸ Πατάυϊον καὶ τὴν Οὐϊκεντίαν. Καταληφθέντος δὲ καὶ τοῦ τῆς ἐπὶ τοῦ Πάδου Βοργοφόρτης φρουρίου ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Νουντσιάντη, τῆς φρουρᾶς αὐτοῦ ἐγκαταλιπούσης αὐτὸ καὶ ἀπελθούσης εἰς Μάντουαν, ἅπασα ἡ χώρα ἡ μεταξὺ Βενετίας καὶ τοῦ εἰρημένου φρουρικοῦ τετραγώνου περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν Ἰταλῶν ἀμαχητί. Εἶτα δὲ ὁ Κιαλδίνης ἡγούμενος τοῦ κέντρου τοῦ στρατοῦ παρήλαυνε πρὸς τὸ Τρέβεζον, ὁ δὲ Κούγιας ἄγων τὸ δεξιὸν κέρας πρὸς τὴν Μέστρην, ὁ δὲ στρατηγὸς Μέδικος ἡγούμενος τοῦ ἀριστεροῦ ἀνέζευξε πρὸς τὸ Βασσᾶνον, ἵνα ἔλθῃ εἰς ἐπικουρίαν τοῦ Γαριβάλδη. — Ὁ δὲ Γαριβάλδης οὐδὲν κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον διέπραξεν· ἠβούλετο ὁ ἐθνικὸς τῶν Ἰταλῶν ἥρως, ἵνα εἰσβάλῃ εἰς τὸ Τιρόλον. Ὁ σκοπὸς τούτου ἦν νὰ διασπάσῃ τὰς δυνάμεις τῶν Αὐστριακῶν εἰς πολλά, ὅπως δῆθεν καταστήσῃ τὸν στρατὸν αὐτῶν ἀσθενέστερον διὰ μικρῶν πολέμων κατὰ τὸ ἱσπανικὸν σύστημα. Διὰ τοῦτο ἐπεξέτεινε τοὺς ἐθελοντὰς ἀπὸ τῆς Ἄδης μέχρι τῆς Γάρδης. Ὤφειλον δ' οἱ ἐθε-

λονται νὰ εἰσβάλωσι δυτικῶς μὲν λαβόντες τὴν διὰ τῆς κοιλάδος τῆς Ἄδης ἀγούσης εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀθέσιος· ἐν τῷ μέσῳ δὲ διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Ὀγλίου πρὸς τὸ Μόντε Τονάλε· ἀνατολικῶς δὲ διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Κιέζου ὑπεράνω τῆς λίμνης Ἴδρου πρὸς τὴν Γάρδαν. Τὴν ἀνατολικὴν ταύτην ὁδὸν ἔλαβεν αὐτὸς ὁ Γαριδάλδης. Καὶ οἱ μὲν τὰς δύο ἄλλας ὁδοὺς λαβόντες οὐδαμοῦ ἐτόλμων νὰ προελάσωσι, διότι πανταχοῦ εὐχερῶς πάνυ ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν· αὐτὸς δὲ ὁ Γαριβάλδης συνῆψε πολλὰς ἀτυχεῖς ἀψιμαχίας καὶ οὐδαμοῦ ἢ ἐλάχιστον προὐχώρει. Τολμήσας δὲ νὰ προελάσῃ ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Κιέζου μέχρι τῶν ὁρίων τοῦ Τιρόλου κατετροπώθη (21 Ἰουνίου 1866) ἐπληγώθη, κατεδιώχθη μέχρι τῆς λίμνης Ἴδρου καὶ οὐδ' ἐκεῖ ἀσφάλειαν εὑρίσκων ἐπεκαλέσατο ἐπικουρίας. Μόλις δὲ μετὰ ἕνδεκα ἡμέρας ἐτόλμησεν αὖθις νὰ προελάσῃ διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀμπόλα μέχρι τῆς λίμνης Λέδρου· ἀλλὰ 6,000 Αὐστριακοὶ κυνηγοὶ ὑπερβάντες τὸ ὑψηλὸν ὄρος Πικέαν κατέλαβον πάλιν τὴν κοιλάδα τῆς Λέδρου· ἕτερον δὲ σῶμα Αὐστριακῶν εἰσέβαλεν εἰς τὴν ἄνω τοῦ Κιέζου κοιλάδα καὶ ἀπέκρουσε τοὺς ἐπιχειρήσαντας νὰ προχωρήσωσιν ἐθελοντάς. Τῶν ἀποτυχιῶν τούτων πασῶν ἕνεκα ἐπέμφθη ὁ Μέδικος, ὡς εἴρηται, ὑπὸ τοῦ Κιαλδίνη ἵνα ἐξ ἀνατολῶν ἐρχόμενος διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Μεδιάκου ἔλθῃ εἰς ἐπικουρίαν τῶν Γαριβαλδινῶν. Ἀλλὰ καὶ οἱ περὶ τὸν Μέδικον μόλις μετὰ δυσχερεῖς ἀγῶνας ἠδυνήθησαν νὰ προχωρήσωσι μέχρι τῶν πέριξ τοῦ Τριδέντου. Ἐνταῦθα τούτων ὄντων ἐγένετο ἡ ἀνακωχή. Ἐκ πάντων τούτων εὔδηλον ὅτι οἱ δύο σύμμαχοι, Πρῶσσοι καὶ Ἰταλοί, ἐπέτυχον οὗ ἐπεδίωκον σκοποῦ, ἐν μέρει μὲν οἱ Πρῶσσοι ὡς ἀναδειχθέντες ἀεὶ νικηταί, τελέως δὲ οἱ Ἰταλοὶ ὡς ἀεὶ ἡττώμενοι! Ἀλλὰ τὸ ἔτι παράδοξον ὅτι οἱ μὲν νικηταὶ Πρῶσσοι καίπερ ἐν μέρει πληρουμένων τῶν πόθων αὐτῶν ὑπέγραψαν τήν τε ἀνακωχὴν καὶ τὴν συνθήκην προθύμως, οἱ δὲ Ἰταλοὶ καίπερ τελέως τυχόντες ὧν ἐπεθύμουν ἤτοι τῆς ἑνώσεως τῆς Βενετίας οὐδαμῶς ηὐχαριστοῦντο ἐπὶ τούτῳ, ἀλλὰ — καίπερ τοῦ προστάτου αὐτῶν Ναπολέοντος ἀποδοκιμάζοντος τὸ αἴτημα ὡς μετέχον καί τινος ἀναιδείας — προσεπεζήτουν καὶ τὸ Τιρόλον, τοὐλάχιστον τὸ νότιον καὶ τὴν Φριώλην διϊσχυριζόμενοι ὅτι, καίπερ μὴ ὄντες νικηταί, μέρος ὅμως τῶν χωρῶν αὐτῶν κατεῖχον ὅτ' ἐγένετο ἡ ἀνακωχή. Ὅτε ὅμως ἡ Αὐστρία ἔπεμψε στρατὸν κατ' αὐτῶν καὶ ἐκήρυξεν ὅτι ἐκ παντὸς τρόπου ἐκδιώξει αὐτοὺς ἐκεῖθεν, ἡ δὲ Πρωσσία διεκήρυξεν ὅτι συγκατανεύσει πρὸς παραχώρησιν αὐτοῖς μόνον τῆς Βενετίας, τότε μόλις ἐσωφρόνησαν, ἀνεκάλεσαν τὰ ἡττημένα στρατεύματα καὶ ἐγένετο ἡ ἀνακωχὴ (31 Ἰουλίου) καὶ τέλος διὰ τοῦ στρατηγοῦ Μεναβρέα ἡ εἰρήνη τῆς Βιέννης (21 Σεπτεμβρίου 1866).

Εἶτα δὲ ὁ Ναπολέων παρεχώρησε τοῖς Ἰταλοῖς ἣν αὐτῷ ἡ Αὐστρία παρεχώρησε Βενετίαν, ἐν ᾗ πρὸς τὸ θεαθῆναι ἐγένετο ψηφοφορία, ἐὰν ὁ λαὸς ἐπιδοκιμάζῃ τὴν ἕνωσιν. Ὁ δὲ λαὸς οὐ μόνον ἐψήφισεν ὡς εἷς ἄνθρωπος τὴν ἕνωσιν μετὰ τῆς Ἰταλίας, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἡμέρας διετέλει ἑορτάζων ἐπὶ ταύτῃ. Ἐν εὐφημίαις δὲ εἰσῆλθεν ὁ Βίκτωρ Ἐμμανουὴλ εἰς Βενετίαν τυχὼν παντοίων τιμῶν. Οὕτω δὲ μετὰ τελείας ἥττας κατά τε γῆν καὶ θάλασσαν ἐωρτάσθη πομπωδέστατα ἡ ἕνωσις τῆς Βενετίας, —δευτέρα αὕτη μετὰ τὴν ἕνωσιν τῆς Νεαπόλεως,— ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ ἁγίου Μάρκου καὶ ἐν τοῖς ἐπὶ τόσους χρόνους κεκλεισμένοις ἀνακτόροις τῶν δόγων.

§ 1671. **Ἀποτυχία ἐκστρατείας Γαριβάλδη, παπικὴ σύνοδος, πτῶσις τοῦ παπικοῦ κράτους καὶ συμπλήρωσις τῆς ἰταλικῆς ἑνώσεως.** Μετὰ τὴν ἕνωσιν καὶ τῆς Βενετίας μετὰ τοῦ ἰταλικοῦ βασιλείου ὑπελείπετο ἔτι μόνον τὸ παπικὸν κράτος. Πρὸς τοῦτο ἐστράφησαν οἱ Ἰταλοί. Εἴρηται ἤδη ὅτι τὰ γαλλικὰ στρατεύματα ἀπεχώρησαν τοῦ παπικοῦ κράτους καὶ οὕτως ἐπληρώθη—ὅπερ καὶ ὁ Βίκτωρ Ἐμμανουὴλ διεκήρυξεν (6 Δεκεμβρίου 1866) εἰς τὴν ἰταλικὴν βουλὴν πομπωδῶς—ἐπὶ τέλους ἡ ἐπιθυμία τῶν Ἰταλῶν τοῦ ἰδεῖν μετὰ αἰώνων πάροδον τὴν Ἰταλίαν ἐλευθέραν ξένων στρατευμάτων. Μὴ θέλουσα δὲ νῦν ἡ ἰταλικὴ κυβέρνησις, ἵνα συνταράξῃ πάλιν τὴν Εὐρώπην δι' ἐπαναστατικῶν κινημάτων ἤρξατο αὖθις εἰρηνικῶν διαπραγματεύσεων πρὸς τὸν πάπαν· ἀλλὰ μάτην· οἱ περὶ αὐτὸν προκειμένου περὶ οἱωνδήποτε θρησκευτικῶν καὶ πολιτικῶν ζητημάτων ἀπαρεσκόντων αὐτοῖς ἐκήρυττον πάντοτε: « οὐ δυνάμεθα ». Ἀλλ' ἡ ἐθνικὴ μερίς, οἱ Ματσινισταὶ καὶ Γαριβαλδινοί, ἐθεώρουν ὡς ἀτελὲς τὸ τῆς ἑνώσεως ἔργον, ἐφ' ὅσον ὁ πάπας ἐδρεύει ὡς πολιτικὸς ἄρχων ἐν Ῥώμῃ καὶ ἐφ' ὅσον δὲν κηρύσσεται ἐπὶ τοῦ Καπιτωλίου ἡ *πανιταλικὴ ἕνωσις*· διὸ κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1867 πάλιν νέα ἐπαναστατικὰ στίφη συνηθροίζοντο ὑπὸ τὸν ἐθνικὸν ἥρωα Ἰωσὴφ Γαριβάλδην. Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἔτι διαπράξωσί τι οἱ ἐπαναστάται ὑπέστησαν παρὰ τὴν Μεντάναν ὑπὸ τῶν γαλλικῶν στρατευμάτων, ὧν ἡγεῖτο ὁ στρατηγὸς δὲ Φαιλλῦς, καὶ τῶν παπικῶν πανωλεθρίαν, ἐξ ὧν οἱ μὲν ἐφονεύθησαν, οἱ δὲ διεσκορπίσθησαν, οἱ δὲ ᾐχμαλωτίσθησαν, ἐν οἷς καὶ ὁ Γαριβάλδης, ὅστις φυλακισθεὶς ἐπ' ὀλίγον ἐν τῷ φρουρίῳ Βαριγνάνῳ τῆς Παλμαρίας, ἔνθ' ἄλλοτε, ὡς εἴρηται, ἐνοσηλεύετο, ὡδηγήθη καὶ πάλιν εἰς τὸ ἐν Καπρέρᾳ ἀγροκήπιον. Οὕτω δ' εὐχερῶς διεσκορπίσθησαν οἱ ὑπὸ τὸν Γαριβάλδην ἐπαναστάται, ὥστε ἡ ῥῆσις τοῦ Φαιλλῦ ἀγγείλαντος τοῖς ἐν Παρισίοις τὴν τελείαν αὐτῶν ἧτταν οὕτω: « Τὰ σασεπὼ ἐθαυματούργησαν» ἀπέβη παροιμιώδης. Ἕνεκα δὲ τοῦ παρα-

βόλου τοῦ Γαριβάλδη ἐγχειρήματος τούτου ἐξητήσαντο οἱ περὶ τὸν πάπαν ἵνα γαλλικὸς πρὸς προστασίαν αὐτοῦ στρατὸς διαμένῃ ἐν τῇ παραλίᾳ πόλει Σιβιταβεκκίᾳ, ἐφ' ᾧ καὶ πάλιν οἱ Ἰταλοὶ ἠτιῶντο τὸν Ναπολέοντα καὶ ὅπερ αἰτία ἐγένετο ἵνα μὴ συναφθῇ (1870) συμμαχία μεταξὺ Αὐστρίας, Γαλλίας καὶ Ἰταλίας κατὰ τῶν Πρώσσων.

Πίος Θ' καὶ ἡ ἐν Βατικανῷ οἰκουμενικὴ τῶν καθολικῶν σύνοδος, νέα δόγματα, ἐν οἷς καὶ τὸ ἀναμάρτητον τοῦ πάπα. Ἡ παπικὴ κυβέρνησις πεποιθυῖα ἐπὶ τὴν γαλλικὴν προστασίαν ἐπίστευσεν ὅτι ὁ παπισμὸς ἠδύνατο νὰ διαλάμψῃ καὶ πάλιν. Ὁ Πίος Θ' γενόμενος πάπας (1846) μὴ διδαχθεὶς ἐκ τῆς ἀποτυχίας τῆς πρὸς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν γενομένης (6 Ἰανουαρίου 1848) περὶ ὑποταγῆς αὐτῆς τῇ παπικῇ ἐγκυκλίῳ προσκλήσεως καὶ τοῦ γενομένου (26 Αὐγούστου 1854) δόγματος τῆς *ἀσπίλου συλλήψεως τῆς παρθένου Μαρίας* καὶ τῆς ἐκδόσεως τῆς « ἐγκυκλίου » καὶ τοῦ « συλλάβου » (σελ. 651) ἠβουλήθη νὰ ἐκπλήξῃ τὸν καθολικὸν κόσμον καὶ διὰ νέων ἐκκλησιαστικῶν πράξεων καὶ δογμάτων. Λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ γενομένων τελετῶν τῆς ἀνακηρύξεως νέων ἁγίων (1862), τῆς ἑκατονταετηρίδος τοῦ Πέτρου (1867) καὶ τοῦ τῆς ἱερωσύνης αὐτοῦ Ἰωβιλαίου (1869) ἐπεθύμησε νὰ ἑορτάσῃ καὶ ὑψίστην τῆς ἐκκλησίας ἑορτήν, τὴν σύγκλησιν οἰκουμενικῆς τῶν καθολικῶν ἱερᾶς συνόδου. Σκοπὸς δὲ κυρίως αὐτοῦ ἦν ἵνα κηρυχθῇ ὡς δόγμα πλέον τὸ ἀπὸ τῆς δεκάτης πέμπτης ἑκατονταετηρίδος καὶ μάλιστα ἀπὸ τῆς ὑπὸ Λουθήρου γενομένης μεταρρυθμίσεως συζητούμενον θέμα περὶ τοῦ δῆθεν ἀναμαρτήτου τοῦ πάπα. Ἐγένετο (17 Ἰουνίου 1869) λοιπὸν ἡ πρόσκλησις τῶν ἀπανταχοῦ γῆς ἐπισκόπων οὐδ' αὐτῶν τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας οὐδὲ τῶν διαμαρτυρομένων ἐξαιρουμένων, ὅπως ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν ποίμνην τοῦ Πέτρου. Ἐπιτροπεία συγκειμένη ἐκ πεπαιδευμένων καὶ πολιτικῶν, ἐν οἷς διεκρίνοντο οἱ Ἰησουῖται Περρώνης καὶ Σχράδερ, παρεσκεύασαν τὰ ὑποβλητέα πρὸς συζήτησιν τῇ οἰκουμενικῇ συνόδῳ· ἐδημοσιεύθη ἡ ὑπὸ Ἰησουϊτῶν συνταχθεῖσα καθολικὴ πολιτεία, ἐν ᾧ ἐξετίθεντο τά τε πολιτικῶς καὶ θρησκευτικῶς δοκοῦντα τῷ πάπᾳ· τῷ ἀρχιεπισκόπῳ Μονάχου καρδιναλίῳ Ῥείσαχ προέδρῳ τῆς δογματικῆς ἐπιτροπείας ἀνετέθη ἡ περὶ ἀναμαρτήτου τοῦ πάπα ὑποστήριξις δι' ἐπιστημονικῶν καὶ δογματικῶν ἀποδείξεων. Κατὰ τῶν ἑτοιμαζομένων ἐν τῇ οἰκουμενικῇ συνόδῳ ὁ ὑπουργὸς τῆς Βαυαρίας Ὀενλόε προσεκάλεσε δι' ἐγκυκλίου τὰς δυνάμεις εἰς κοινὸν συνέδριον, ἀλλ' ἀποκρούσαντος ταύτην τοῦ ἀρχιγραμματέως τῆς Αὐστρίας Βάϋστ τό τε συνέδριον ἐματαιώθη καὶ ὁ προτείνας αὐτὸ Βαυαρὸς ὑπουργὸς συνεργίᾳ τῶν παπιστῶν ἐπαύθη. Ὁ δὲ Ὀλλιβιέρος τῆς Γαλλίας προϋτεινε

πλήρη οὐδετερότητα τῆς πολιτείας ὅσον ἀποβλέπει εἰς τὰ τῆς συνόδου. Ὁ δ' ἐν Μονάχῳ Δοιλλίγγερος ὑπὸ τὸ ὄνομα «Janus» ἐπολέμησε τὸ περὶ ἀναμαρτήτου τοῦ πάπα δόγμα· ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν Γαλλίᾳ ὁ Μαρέτης καὶ ὁ Δουπανλοῦ καὶ οἱ ἐν Φούλδᾳ ἐκδόντες (25 Αὐγούστου 1869) ποιμαντορικὴν ἐπιστολὴν δεκαεννέα ἐπίσκοποι. Ἀλλ' ὁ πάπας καὶ πρός τινα αὐτῷ ὑπὸ τῶν ἐπισκόπων πεμφθεῖσαν ἐπιστολὴν ἐπέστειλεν (17 Νοεμβρίου) ἀρνητικῶς εἰπὼν ὅτι αὐτῷ μόνῳ ἐναπόκειται τὸ κρίνειν περὶ πάντων. Οὕτω δὲ καίπερ πολλαχόθεν ἐγερθέντων πολεμίων τοῖς μέλλουσιν ἐν τῇ οἰκουμενικῇ συνόδῳ ὑπὸ τῶν παπιστῶν γενέσθαι καὶ αὐτῆς ταύτης μάλιστα ἀποδοκιμαζομένης, οὐχ ἧττον ἐν μεγάλῃ πομπῇ καὶ λαμπρότητι ἀνεῴχθησαν αἱ πύλαι τοῦ Βατικανοῦ καὶ συνῆλθεν (26 Νοεμβρίου 1869) ἡ ἐξ ἑπτακοσίων σχεδὸν μελῶν συγκειμένη οἰκουμενικὴ σύνοδος. Εἰ καὶ πρότερον ἤδη εἶχεν ὁρισθῇ ὑπὸ τῶν αὐτὴν συγκροτούντων ἄκρα μυστικότης τῶν ἐν αὐτῇ γενησομένων μέχρι τῆς κυρώσεως αὐτῶν, ἀνταποκριτής τις ὅμως τῆς «Αὐγουσταίας γενικῆς ἐφημερίδος» διὰ μακρᾶς σειρᾶς ἐπιστολῶν ὑπὸ τὸ ὄνομα «Κυρῖνος» κατὰ τὸ ὀκτάμηνον τῆς διαρκείας τῆς συνόδου ἀνεκοίνου τὰ πάντα ἀκριβῶς πρὸς τὴν ὑφήλιον, ἐξ οὗ πανταχοῦ συζητήσεις ἐγένοντο καὶ ὁ κόσμος ἀνέμενε τὸ ἀποβησόμενον. Πλειονοψηφία δὲ τυφλῶν παπιστῶν μάλιστα ἐξ Ἰταλῶν καὶ Ἱσπανῶν ἐπισκόπων, ὧν οἱ πολλοὶ ἦσαν ἁπλῶς τιτλοφόροι, ἢ ἁπλῶς 300 κληρικῶν ἐν γένει τρεφομένων παπικῇ δαπάνῃ ἐν Ῥώμῃ παρεσκευάσθη κατὰ 150 ἀντιθέτων Γερμανῶν, Γάλλων καὶ Οὔγγρων ἐπισκόπων, ἐν οἷς διεκρίνοντο ἐπίσκοποι, καρδινάλιοι καὶ ἀρχιεπίσκοποι ὁ Σβαρτσενβέργ, Ῥάουχερ, Ἔφελε, Δαρβουύς, Δουπανλοῦ, Μαρέτης, Κενρίκκης καὶ ἄλλοι. Ἐπειδὴ δὲ ἡ πλειονοψηφία αὕτη ἐψήφιζε τὰ πάντα ὡς ἠβούλετο καὶ ἐδόκει τῷ πάπᾳ ὑψώθησαν (Ἰανουαρίου 1870) ἐν Γαλλίᾳ φωναί, ὅπως καὶ πολιτικοὶ μετάσχωσι τῆς συνόδου· ἀλλ' ὁ περιώνυμος καρδινάλιος Ἀντωνέλλης ὁ ἀρχιγραμματεὺς τοῦ πάπα ἐματαίωσε πᾶσαν πολιτικὴν ἀναμίξεως ἀπόπειραν διισχυρισθεὶς ὅτι δῆθεν μόνον θεολογικὰ ζητήματα συνεζητοῦντο ἥττονος λόγου ἄξια. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ προέδρου τῆς δογματικῆς ἐπιτροπείας ἐξελέχθη ὁ καρδινάλιος δὲ Ἀγγελῆς (11 Φεβρουαρίου 1870), ἐφ' οὗ ἡ πλειονοψηφία ἀποβᾶσα σταθερὰ καὶ ἀκλόνητος ἀφήρπαζε τὴν ἐπιψήφισιν τῶν δεδογμένων αὐτῇ τῆς μειονοψηφίας οὐδὲν δυναμένης. Οὕτω δὲ διακειμένων τῶν τῆς συνόδου ἐταράσσετο ἡ καθολικὴ καὶ πρωτεσταντικὴ ἐκκλησία ἕνεκα τῶν διχονοιῶν τοῦ Κεττελέρου ἐπισκόπου Μογοντίας καὶ τοῦ Δοιλλιγγέρου καὶ τοῦ Σιρμίου Στροσσμάχερ. Τέλος δέ, ἐνῷ ἐγίνοντο μακραὶ θυελλώδεις συζητήσεις περὶ τοῦ ἀναμαρτήτου τοῦ

πάπα, ἐνέσκηψεν ἡ θύελλα τοῦ γερμανογαλλικοῦ πολέμου, ὑφ' ἣν 451 συνοδικοὶ εἶπον τὸ «ναί», 62 δὲ τὸ «οὔ», 70 δέ, ἐν οἷς καὶ ὁ καρδινάλιος Ἀντωνέλλης, ἀπῆσαν τῆς συνεδρίας. Ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις ἐψηφίσθη (2 Ἰουλίου 1870) τὸ πολύκροτον ἀναμάρτητον τοῦ πάπα. Ἡ δὲ μειονοψηφία ἐπειράθη καὶ τὸ ὕστατον νὰ ποτρέψῃ τὸ ἀπαίσιον δόγμα. Ἐξ ἐπίσκοποι ἐνεφανίσθησαν τῷ πάπᾳ ὡς πρεσβευταὶ ἐν τῷ Βατικανῷ, ἐξ ὧν ὁ εἰρημένος ἐπίσκοπος τῆς Μογοντίας Κεττέλερος κλίνας τὸ γόνυ ἐδεήθη τοῦ πάπα ἵνα ὑποχωρῶν κατά τι ἀποδώσῃ τὴν εἰρήνην τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ. Ἀλλ' οὐδὲν ἐγένετο· τοὐναντίον καὶ ἄλλοι προσετέθησαν τοῖς συνομολογοῦσι τῷ πάπᾳ καὶ τὸ δόγμα ἐπεκυρώθη (6 Ἰουλίου) διὰ ψήφων 533· ὁ πάπας ἀνεκηρύχθη αἰώνιος ποιμὴν καὶ ἀναμάρτητος, ὁ δὲ τἀναντία φρονῶν «ἔστω ἀφωρισμένος!»

Πτῶσις τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας τοῦ πάπα καὶ τοῦ παπικοῦ κράτους. Οὕτως ἡ οἰκουμενικὴ σύνοδος συντελέσασα τὸ ὑψηλὸν αὐτῆς ἔργον ἔληξε (30 Ὀκτωβρίου 1870) ἀποδώσασα τῷ κόσμῳ ἕνα ἄνθρωπον ἐπὶ τῆς γῆς ἀναμάρτητον, τὸν πάπαν! Ἀλλ' ὁ πιστεύσας ὅτι διὰ τοῦ ἀναμαρτήτου ἐστερέωσε τὸ κράτος αὐτοῦ τάχιστα ἐξηλέγχθη ὅτι ἥμαρτεν οὗ ἐπεδίωκε σκοποῦ. Ἅμα δῆλα δὴ τῶν φρουρούντων τὸ παπικὸν κράτος Γάλλων ἀπελθόντων καὶ ἡ φλωρεντίνη κυβέρνησις ἐκήρυξε τὴν τοῦ Σεπτεμβρίου συνθήκην καὶ ἔθηκεν ὡς ἐπάπτην ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Καδόρναν στρατὸν τῶν ῥωμαϊκῶν συνόρων, ἐνῷ ὅ ποτε συνέταιρος τοῦ Γαριβάλδη Βίξιος εἰσήλαυνεν εἰς τὴν Σιβιταβεκκίαν. Τὸ ὕστατον δ' ἐπειράθη ἡ Ἰταλικὴ κυβέρνησις ἵνα πείσῃ τὸν πάπαν ὅπως εἰρηνικῶς ὑποχωρήσῃ παραχωρουμένων αὐτῷ τῶν πρὸς τῇ δεξιᾷ τοῦ Τιβέρεως ὄχθῃ μερῶν τῆς πόλεως μετὰ τοῦ Βατικανοῦ· ἀρνηθέντος δ' ὅμως αὐτοῦ κατελήφθη ἅπασα ἡ χώρα μέχρι τῶν τειχῶν τῆς *αἰωνίας πόλεως*. Ἐθελονταὶ πανταχόθεν ἀθρόοι συνηθροίζοντο· ἐστρατοπέδευσαν (8 Σεπτεμβρίου 1870) πρὸς τἀνατολικὰ τῆς πόλεως παρὰ τὴν *Πόρταν Πίαν* καὶ ἠπείλουν, ἐὰν ὁ πάπας ἀρνηθῇ, τὴν καταστροφὴν ἐκείνης. Ὁ ἐν Ῥώμῃ παπικὸς στρατὸς ὄχλος ἔπηλυς ἄλλου ἄλλοθεν ἐλθόντος ἐπεχείρησε νὰ ντιστῇ. Ἀλλὰ τρίωρος βομβαρδισμὸς ἠνάγκασε τὸν πάπαν εἰς ἀνακωχήν. Ὁ παπικὸς στρατὸς διελύθη· πρόσκαιρος κυβέρνησις συνέστη· διὰ ψηφοφορίας ἐκηρύχθη (21 Σεπτεμβρίου 1870) ἡ ἕνωσις μετὰ τοῦ ἰταλικοῦ βασιλείου, ἥτις ἀμελλητὶ (27 τοῦ αὐτοῦ) συνεπληρώθη. Οὕτω δὲ συνετελέσθη τὸ μέγα ἔργον τῆς *πανιταλικῆς ἑνώσεως*, ὅπερ γενεαὶ γενεῶν ἐπεθύμησαν, ὁ δὲ Γαριβάλδης ἐκ παντὸς τρόπου ἐπεδίωξε πολλάκις ῥιψοκινδυνήσας. Ἀλλὰ κατὰ παράδοξον τῆς τύχης μεταβολὴν ἀπῆν τοῦ ὑψίστου τούτου θριάμβου τῆς ἑνώσεως ὁ γέρων τῆς Ἰταλίας ἥρως, διότι ἠγεῖτο

ἐθελοντῶν ἐν Γαλλίᾳ μαχομένῃ κατὰ τῶν Γερμανῶν διώκων τὸ ἴνδαλμα τῆς δημοκρατίας.

Σχέσεις τοῦ πάπα πρός τε τὴν ἰταλικὴν καὶ τὰς ἄλλας κυβερνήσεις μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τῆς Ῥώμης ὡς πρωτευούσης τοῦ ἰταλικοῦ κράτους καὶ πρὸς τὰ πανεπιστήμια καὶ τοὺς θεολόγους, παλαιοκαθολικοί. Καταληφθείσης τῆς Ῥώμης ὑπὸ τῆς ἰταλικῆς κυβερνήσεως σύμπας ὁ καθολικὸς κόσμος συνεταράχθη· οἱ παπισταὶ ἔρρηξαν φωνὴν ὅτι ὁ διάδοχος τοῦ ἁγίου Πέτρου, ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ὁ κατέχων τὰς κλεῖς τοῦ παραδείσου καὶ τὴν ἐξουσίαν τοῦ δεσμεῖν καὶ λύειν ἐγένετο αἰχμάλωτος τοῦ φιλοδόξου βασιλέως τῆς Ἰταλίας. Ἡ ἰταλικὴ κυβέρνησις,—ὅπως καταπραΰνῃ τούς τε ἄγαν καθολικοὺς χριστιανοὺς καὶ αὐτὸν τὸν πάπαν ἀπογυμνωθέντα πάσης πολιτικῆς ἐξουσίας, ἐφ' ᾧ καὶ ἠγανάκτει, ἤλγει καὶ ὠδυνᾶτο ὁ ἅγιος πατήρ,—διεκήρυξεν ὅτι ὁ πάπας καθάπερ τὸ πρὶν ἕξει πᾶσαν ἐξουσίαν ἐπὶ πάντων τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων. Ἀλλ' ὁ ἅγιος πατὴρ μαινόμενος ἐξεσφενδόνησε φοβερὸν ἀφορισμὸν κατὰ τῆς κεφαλῆς τοῦ βασιλέως. Μάτην δὲ ὁ Βίκτωρ Ἐμμανουὴλ ἐκ παντὸς τρόπου ἐσπούδαζεν ἵνα καταπραΰνῃ τὴν ὀργὴν προσφέρων πᾶν δεῖγμα τιμῆς αὐτῷ· ἐλευθερίαν καὶ 3,225,000 λιρῶν χορηγίαν, ἵνα οὕτω πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν ὑπὸ τοῦ Καβούρ: «Ἐλευθέρα ἐκκλησία ἐν ἐλευθέρᾳ πολιτείᾳ». Ὁ πάπας ἀεί ποτε μαίνεται κατὰ τῆς ἰταλικῆς κυβερνήσεως ὡς σφετερισαμένης τὰ δικαιώματα αὐτοῦ, ἀλλ' οὐδεὶς πλέον προσέχει αὐτῷ τὸν νοῦν. Οἱ ἀφορισμοὶ σήμερον δὲν εἶνε οἷοι ἄλλοτε κεραυνοὶ Διός, ἀλλ' ἀπεσβεσμένα ἡφαίστεια, ἐξ ὧν οὐ μόνον οὐδεὶς σπινθὴρ ἐξέρχεται, ἀλλὰ καὶ χιὼν ἐπίκειται. Οὕτω δὲ ὁ ἅγιος πατὴρ κεῖται τανῦν ἠρεμῶν οὐδὲν δυνάμενος νὰ πράξῃ οὔτε κατὰ τῆς ἰταλικῆς κυβερνήσεως οὔτε κατὰ τῶν ἄλλων κρατῶν καίτοι πάντων τούτων σχεδὸν αἱ κυβερνήσεις ἀπεκήρυξαν τὸ δόγμα τοῦ ἀναμαρτήτου καὶ πολλαχῶς μετέβαλον τὰ τῆς ἐκκλησίας καὶ συνέστειλαν ἐν πᾶσι τὴν δύναμιν τῶν κληρικῶν. Ἡ μὲν *Πρωσσία* οὐ μόνον ἀπεκήρυξε τὸ ἀναμάρτητον, ἀλλὰ καὶ διὰ νόμων ἐπέτρεψε τὸν πολιτικὸν γάμον, τὴν ἐλευθερίαν τοῦ βαπτίσματος· περιώρισε τὴν ἐποπτείαν τῶν κληρικῶν ἐπὶ τῶν σχολείων διαμαρτυρομένων τε καὶ καθολικῶν καὶ ὑπεχρέωσε πάντας τοὺς βουλομένους νὰ μετέλθωσι διδασκαλικὸν ἢ παιδαγωγικὸν ἢ ἱερατικὸν ἐπάγγελμα ἵνα ὑφιστῶνται ἐξετάσεις πλὴν τῶν θεολογικῶν καὶ ἐν τῇ φιλολογίᾳ καὶ ἱστορίᾳ τῆς Γερμανίας καὶ τῇ γενικῇ ἱστορίᾳ καὶ φιλοσοφίᾳ. — Ἡ δὲ *Αὐστρία* ἀπεκήρυξε τὴν *ἐκκλησιαστικὴν* μετὰ τοῦ πάπα *σύμβασιν*. — Ἡ δὲ *Βαυαρία* αὐστηρῶς ἀπηγόρευσε τὴν δημοσίευσιν τοῦ περὶ ἀναμαρτήτου τοῦ πάπα δόγματος. — Τὸ δὲ Βάδεν

καὶ ἡ Βυρτεμβέργη ἀπεκήρυξαν πᾶν ὅ τι ἂν μέλλῃ νὰκολουθήσῃ ἐκ τοῦ δόγματος τούτου ἀπᾷδον πρός τε τὰ καθεστῶτα καὶ τοὺς νόμους. — Πολλὰ δὲ πανεπιστήμια ἀπεκήρυξαν τελέως τὸ δόγμα τοῦτο διαμαρτυρηθέντα, οἷον τὸ τῆς Βόννης, Μονάχου, Βρεσλάου καὶ εἴ τι ἕτερον. Τὸ δὲ ὀρθόδοξον πατριαρχεῖον οὐδαμῶς μὲν ἐδέξατο τὰ πρὸς συγκρότησιν τῆς συνόδου προσκλητήρια, τὴν δὲ σύνοδον θεωρεῖ ὡς μὴ γεγενημένην καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ τὸ περὶ ἀναμαρτήτου δόγμα καθάπερ καὶ τἆλλα ἐν τῇ λεγομένῃ ἐκείνῃ οἰκουμενικῇ συνόδῳ ψηφισθέντα ἀποκηρύττει ὡς ἀνύπαρκτα. — Πολλοὶ δ' ἐπιστήμονες οὐ μόνον ἤγειραν φωνὴν ἀγανακτήσεως κατὰ τοῦ ἀθέσμου δόγματος, ἀλλὰ προέβησαν καὶ περαιτέρω, ἀπεσχίσθησαν τῆς καθολικῆς ἐκκλησίας, ὡς διὰ νέων προσθηκῶν καὶ δογμάτων ἀποσχισθείσης ἀπὸ τῆς παλαιᾶς καθολικῆς ἐκκλησίας, καὶ ἐκήρυξαν ἑαυτοὺς παλαιοὺς καθολικούς, ὧν ἀρχηγὸς ἐνεφανίσθη ὁ εἰρημένος Δοιλλίγγερος. Οἱ παλαιοκαθολικοὶ οὐ μόνον ἀπεκήρυξαν τὸ νεώτατον δόγμα, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ μὴ ἐπὶ τῆς ἀρχαίας καθολικῆς ἐκκλησίας ἐρειδόμενα ὡς νόθα καὶ ἀπόβλητα ἐν Μονάχῳ (1871), ἐν Κολωνίᾳ (1872), ἐν Κωνσταντίᾳ (1873) καὶ ἐν Φρειβούργῃ (1874). Ὀπαδοὶ δ' ἐνεφανίσθησαν τῶν παλαιοκαθολικῶν καὶ ἐν Ἑλβετίᾳ, Ἀγγλίᾳ, Γαλλίᾳ καὶ πολλαχοῦ τῆς Γερμανίας καὶ κοινότητες συνεστάθησαν. Σκοπὸς δὲ τῶν παλαιοκαθολικῶν εἶνε ἵνα ἑνώσωσιν εἰς ἓν τὰς δεδιχασμένας χριστιανικὰς κοινότητας. Τούτου δ' ἕνεκα συνῆλθε (μηνὶ Σεπτεμβρίῳ 1874) ἐν Βόννῃ σύνοδος παλαιοκαθολικῶν, ἧς μετέσχον καὶ ἀπεσταλμένοι Ἄγγλοι καὶ Ἕλληνες θεολόγοι. Καὶ τῷ ἑπομένῳ δ' ἔτει ἐν τῇ αὐτῇ πόλει συνῆλθεν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Δοιλλιγγέρου σύνοδος *παλαιοκαθολικῶν, Ἀγγλων καὶ ὀρθοδόξων Ἑλλήνων*, ἐξ ὧν παρέστησαν ἐν αὐτῇ ὁ ἀρχιεπίσκοπος Σύρου καὶ Τήνου Ἀλέξανδρος Λυκοῦργος Λογοθέτης, δύο θεολόγοι καθηγηταὶ τοῦ ἐν Ἀθήναις πανεπιστημίου Νικόλαος Δαμαλᾶς καὶ Ζῆκος Ῥώσσης καὶ ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει θεολόγος Βρυέννιος, — καὶ Ῥῶσσοι, ὁ Ὀσσινὶν καὶ Ἰάννισεφ, καὶ Σέρβοι καὶ Βλάχοι καὶ εἴ τις ἕτερος. Παλαιοκαθολικοὶ συνῆλθον καὶ πάλιν ἐν Βρεσλάου (1876 καὶ 1878) καὶ ἐν Βάδεν (1880). Τανῦν δ' εὐτυχῶς ἠρεμοῦσιν ὅ τε πάπας καὶ αἱ ἄλλαι ἐκκλησιαστικαὶ σύνοδοι καὶ συναθροίσεις ὅσον ἀποβλέπει εἰς τὴν μεταβολὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων, ὅπερ σύμφορον πάσῃ μὲν χώρᾳ, μάλιστα δὲ τῷ νεαρῷ ἰταλικῷ κράτει.

§ 1671. **Κατάστασις κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ τῆς Ἰταλίας μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἑνώσεως, Βίκτωρ Ἐμμανουὴλ καὶ Οὔμβερτος.** Συντελεσθεῖσα ἡ ἕνωσις τῆς Ἰταλίας διὰ τῆς καταλύσεως καὶ προσλήψεως τοῦ παπικοῦ

κοῦ κράτους, διὰ τοῦ περιορισμοῦ τοῦ τε πάπα καὶ τῶν κληρικῶν ἐν γένει ἐν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς αὐτῶν ἔργοις, κατέλυσεν, οὕτως εἰπεῖν, τὸν μεσαιωνισμὸν ἐν τῇ τυραννουμένῃ Ἰταλίᾳ. Ἀλλὰ τὸ ἔργον τῆς κυβερνήσεως ἦν οὐχὶ εὐχερές, οἱ κληρικοί, εἰκαὶ περιωρίσθησαν, πάντοτε ὅμως εἶχον ἐπήρειαν περὶ τὴν ἀγωγὴν τοῦ λαοῦ, ὅστις ἥκιστα δύναται νὰπολυθῇ τῶν παπικῶν ἀλύσεων, αἵτινες ἐδέσμευον αὐτὸν ἐπὶ τόσους αἰῶνας. Τὸ δ' ἔτι δυσχερέστερον ἦν ἡ κοινωνικὴ τοῦ λαοῦ βελτίωσις, διότι φέρων οὗτος ἐν τῇ ψυχῇ τὰς πρώτας ἐντυπώσεις τοῦ προτέρου κοινωνικοῦ καὶ πολιτικοῦ χάους πάνυ δυσκόλως ἠδύνατο νὰπολυθῇ τῶν παλαιῶν ἐκείνων ἕξεων, ἐν αἷς διεβίου ἐπὶ μακρὸν ὑπὸ διαφόρους κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς περιστάσεις. Οἱ πρώην δεσπόται: ὁ Αὐστριακός, ὁ Βουρβών, ὁ πάπας καὶ εἴ τις ἕτερος, εἰ καὶ ἐπὶ ἐνὶ πάντες συνεφώνουν: ἐπὶ τῷ ἔχειν τὸν ἰταλικὸν λαὸν ὑπὸ αὐστηρὰν αὐταρχίαν ἥκιστα διαφέρουσαν σκληρᾶς τυραννίας, ἐν πολλοῖς ὅμως διέφερον· αἱ δὲ διαφοραὶ ἐνέκειντο οὐχὶ ἐν τῇ βελτιώσει, ἀλλ' ἐν τῇ ἐξαχρειώσει καὶ καταπτώσει τοῦ λαοῦ, ὅπως μηδέποτε οὗτος ἀνακύψῃ ἐκ τοῦ τυραννικοῦ ζυγοῦ. Οἱ μὲν πολιτικοὶ τύραννοι Αὐστριακοί τε καὶ οἱ ἄλλοι κατεπτόουν τὸν ὑπόφορον λαὸν δι' αὐστηρῶν νόμων, ἀστυνομικῶν διατάξεων, σκληρᾶς φορολογίας καὶ διὰ παντοίων ἐν γένει πανουργευμάτων καὶ μηχανημάτων, ἅτινα ἐκ παιδικῆς ἡλικίας ἐκμαθόντες οἱ τύραννοι καὶ τυραννίσκοι μεταχειρίζονται ἐντέχνως κατὰ τῶν ὑποτεταγμένων λαῶν. Οἱ δὲ περὶ τὸν πάπαν ἐποιοῦντο χρῆσιν αὐτῶν τε καὶ μάλιστα τῶν ὀξέων πνευματικῶν ὅπλων τῆς ὑποκρισίας· ταῦτα δὲ προβαλλόμενοι ἐνώπιον τῶν πιστῶν καὶ χέοντες οἰονεὶ ὡς ἀχλὺν τὰ ἀκατανόητα τῆς θείας δίκης καὶ μελλούσης ζωῆς φοβερὰ μυστήρια ἐπὶ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ἁπλοϊκῶν καθίστων αὐτοὺς τυφλοὺς μὲν πρὸς πᾶν ἀνθρώπινον ἀγαθόν, ὀξυδερκεστάτους δὲ εἰς τὸ βλέπειν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν διανοιγομένην αὐτοῖς μόνον διὰ τῆς τυφλῆς λατρείας καὶ ὑπακοῆς τῷ τέως κλειδούχῳ ἐκείνῳ ἁγίῳ καὶ τέλος ἀναμαρτήτῳ πάπᾳ. Οὕτω δ' ἀνατεθραμμένος ὁ ἰταλικὸς λαὸς πάνυ δυσχερῶς ἠδύνατο νὰποσκυβαλίσῃ τὰς πονηρὰς ἐκείνας ἕξεις τοῦ ὑποκριτοῦ, τοῦ ἀπατεῶνος, τοῦ δολοφόνου, τοῦ ἀσυνειδήτου καὶ τὰς κακίας ἐν γένει ἐκείνας, ἃς ἐξ ἀνάγκης πᾶς ὁ ὑπὸ τύραννον διατελέσας ἄνθρωπος κτᾶται ἔνθεν μὲν ἀναπτύσσων τὰς φύσει αὐτῷ ἐνυπαρχούσας, ἔνθεν δὲ προσλαμβάνων τὰς ἤδη ἀνεπτυγμένας τῶν ὁμοδούλων. Ἐν τῇ βελτιώσει τοῦ οὕτως ἔχοντος ἰταλικοῦ ἔθνους ἐνέκειτο ἡ μεγάλη δυσχέρεια πάσης ἰταλικῆς κυβερνήσεως. Ὁ Βίκτωρ Ἐμμανουήλ, ἀνὴρ φιλελεύθερος, δραστήριος, τολμηρὸς καθ' ἅπαντα τὸν βίον αὐτοῦ ὡς κύριον σκοπὸν ἔχων: *τὴν ἐλευθερίαν καὶ ἕνωσιν τῶν Ἰταλῶν* καὶ

τὴν πολιτικὴν αὐτῶν ἐν γένει ἀποκατάστασιν, οὐδαμῶς ἠδύνατο οὐδὲ τὸν καιρὸν ἔσχεν ἵν' ἀσχοληθῇ περὶ τὴν βελτίωσιν τῆς κοινωνικῆς τῶν Ἰταλῶν καταστάσεως. Τὸ πολιτικὸν ἀξίωμα τοῦ Καβοὺρ: « Ἐλευθέρα ἐκκλησία ἐν ἐλευθέρᾳ πολιτείᾳ » μετεχειρίσθησαν αἱ ἐπὶ τοῦ Βίκτωρος Ἐμμανουὴλ κυβερνήσεις ἐν σύμπαντι τῷ πολιτικῷ τοῦ ἔθνους βίῳ. Ἡ κυβέρνησις τοῦ Μιγγέττη (1873-1876) ἐπεζήτησε τὴν ἐλευθέραν ἀνάπτυξιν τοῦ λαοῦ διὰ τῆς καταργήσεως τῆς αὐστηρᾶς ἱεραρχίας, ἣν ἐκ παντὸς τρόπου οἱ παπισταὶ ὑπεστήριζον ἔν τε τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ πολιτείᾳ. Ἐντεῦθεν αἱ ἑταιρεῖαι καὶ ἡ καθ' ἑαυτὴν ἀνάπτυξις τοῦ λαοῦ διὰ τῆς μεσαίας τῶν πολιτῶν τάξεως ὑπεστηρίζοντο. Ἀλλ' ἕνεκα τοῦ πλημμελοῦς κοινωνικοῦ βίου τοῦ λαοῦ ὑπὸ τὸ πρὸ τῆς ἑνώσεως καθεστώς, ὑφ' ὃ ἀτομικὰ συμφέροντα ἐρρύθμιζον αὐτόν, τὸν κοινωνικὸν τῶν Ἰταλῶν βίον, ἥκιστα ἐπετύγχανεν ἡ κυβέρνησις τοῦ ἐπιδιωκομένου σκοποῦ. Τοῦτο δὲ μάλιστα κατέστη φανερώτατον προκειμένου περὶ ὁμοειδοῦς φορολογικοῦ συστήματος, ὅπερ ἀποδοκιμασθὲν ἐν τῇ βουλῇ ἐγένετο ἀφορμὴ παραιτήσεως (6 Μαρτίου 1876) τοῦ ὑπουργείου. Οὕτω δὲ μάταιαι ἀπέβησαν πᾶσαι αἱ ἐνέργειαι τοῦ Μιγγέττη πρὸς μεταφύτευσιν ἐν Ἰταλίᾳ γερμανικοῦ τινος κοινωνικοῦ βίου — καθ' ὅσον πρὸ τῆς ἑνώσεως τῆς Γερμανίας ὑπῆρχεν ἐν αὐτῇ τὸ ὁμοσπονδιακὸν σύστημα ἔχον τινὰ ὁμοιότητα πρὸς τὸ ἰταλικόν, — διότι καὶ ἐν ἐκείνῃ φιλελευθέρᾳ καὶ ἐν τούτῳ δουλικῷ ἀνεπτύσσοντο ἀτομικὰ συμφέροντα καὶ φιλοδοξίαι. Καὶ ἐγένετο μὲν νέον ὑπουργεῖον ὑπὸ τὸν Δεπρέτην καὶ τὸν Νεαπολίτην Νικοτέραν, διελύθη δὲ καὶ ἡ βουλή, ἀλλὰ τὸ κοινωνικὸν ζήτημα ἐπ' ἐλάχιστον μετεβλήθη. Ἐν τοῖς ἔθνεσι ῥᾳδιώτατα καὶ τάχιστα μὲν γίνονται αἱ κυβερνητικαὶ μεταβολαί, ἀλλ' αἱ κοινωνικαὶ δυσχερέστατα καὶ βραδύτατα Ἐξελέχθησαν μὲν οἱ πλείονες τῶν βουλευτῶν φιλελεύθεροι· ἐν τῇ βουλῇ ἐψηφίσθησαν νόμοι, ἐν οἷς περὶ ὑπαλλήλων τοῦ ὑπουργείου τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, περὶ ἐγκυκλίου παιδείας· ἀλλὰ μέχρι τοῦ νῦν πολὺ ἀπολείπεται ἡ ἐκπαίδευσις τῆς τῶν ἄλλων πεπολιτισμένων λαῶν τῆς Εὐρώπης. Ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἰταλικῇ βουλῇ ἡ ἔλλειψις ἀληθοῦς πολιτικοῦ φρονήματος καὶ ἡ ἐκ προσωπικῶν λόγων μεταβολὴ πολιτικῶν πεποιθήσεων ὀσημέραι καθίστατο κατάδηλος. Τούτου δ' ἕνεκα ὁ λαὸς ἐλαχίστην πεποίθησιν εἶχεν ἐπὶ τὴν εὐθυκρισίαν καὶ πολιτικὴν εὐθυδικίαν τῶν βουλευτῶν. Μόνῳ δὲ τῷ βασιλεῖ ὡς ἐλευθερωτῇ καὶ φιλοπάτριδι παρεῖχε πᾶσαν πίστιν καὶ εἶχε πλήρη πεποίθησιν· πρὸς μόνον αὐτὸν ἀπέβλεπεν ἀπαραβάτως μέχρι θανάτου διατηρήσαντα τὴν ἄδολον πρὸς τὴν πατρίδα ἀγάπην, τὴν ἀφιλοκέρδειαν, τὸν ἀκέραιον χαρακτῆρα, τὸ μεγαλόψυχον καὶ τὴν εὐγένειαν ἐν γένει τῆς ψυχῆς καὶ τὴν

χρηστότητα, ἐφ' ᾧ καὶ ἔχαιρε καὶ ἐνηδρύνετο πᾶς Ἰταλὸς τῷ «χρηστῷ βασιλεῖ». Τὸ ἀνυπόκριτον ἐθνικὸν ἄλγος τῶν Ἰταλῶν ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ Βίκτωρος Ἐμμανουὴλ ἔδειξε τὴν ἄκραν πεποίθησιν καὶ τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ πρὸς αὐτόν. Ἐτελεύτησε (28 Δεκεμβρίου 1877) δὲ μετ' ὀξεῖαν ἀσθένειαν ὁ ἄριστος βασιλεύς. Ἐφ' ὅσας δ' ἡμέρας ἦν ἐκτεθειμένος ὁ νεκρὸς αὐτοῦ (28 Δεκεμβρίου 1877 - 5 Ἰανουαρίου 1878) πανταχόθεν συνέρρεον ὡς προσκυνηταὶ ἀθρόοι ἐξ ἁπάσης τῆς Ἰταλίας, ἵνα τὸ ὕστατον «χαῖρε» εἴπωσι τῷ ἐλευθερωτῇ αὐτῶν βασιλεῖ.

§ 1673. **Οὔμβερτος (1877 —) ὅμοιος τῷ πατρί, δημοκρατικαὶ ἐκδηλώσεις, συνωμοσία, ἀπόπειρα δολοφονίας τοῦ βασιλέως, φατριῶν ἀνταγωνισμοὶ καὶ ταραξίαι, σχέσεις Ἰταλίας πρὸς τὰς ἄλλας δυνάμεις καὶ τοὺς παπιστάς.** Ἡ πλημμελὴς κατάστασις τῆς ἰταλικῆς κοινωνίας δήλη μὲν ἦν ἐπὶ τοῦ Βίκτωρος Ἐμμανουήλ, ἀρίδηλος δ' ἐπὶ τοῦ υἱοῦ καὶ διαδόχου αὐτοῦ Οὐμβέρτου. Πολλοὶ τῶν ἐχθρῶν τῆς βασιλείας ἐφ' ὅσον ἡ ἕνωσις ἦν ἐν τῷ γίγνεσθαι καὶ ἡ χώρα ἐν ταραχῇ καὶ ἐν πολέμοις καὶ τοῖς ἐκ τούτων δεινοῖς ἐφησύχαζον· ἅμα δὲ ταύτης συντελεσθείσης καὶ ἀμελλητὶ ὡς ἀπὸ νόσου τινὸς μεγάλης καὶ τῶν συμφορῶν τοῦ πολέμου λωφήσαντες, ἀνακουφισθέντες, ἤγειραν θρασεῖαν κεφαλὴν κατά τε τοῦ βασιλέως καὶ τῆς πολιτείας, καίτοι σὺν αὐτῇ ὁ βασιλεὺς ἐξηκολούθει προάγων τὸ ὑψηλὸν τῆς ἀναπλάσεως τῆς Ἰταλίας ἔργων ἔχων τὰς αὐτὰς σχεδὸν τῷ πατρὶ ἀρετὰς καὶ τῶν αὐτῶν φρονημάτων ἐμφορούμενος. Καὶ πρῶτον μὲν ἐδείχθησαν ἐνιαχοῦ φρονήματα δημοκρατικά, ὧν, ὡς δῆλον, ἡ ἀρχὴ ζητητέα ἐν τῇ γείτονι δημοκρατουμένῃ Γαλλίᾳ. Ὅτι δ' ἐν τοῖς δημοκρατικοῖς Ἰταλοῖς πρῶτοι τακτέοι οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Γαριβάλδη καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ Μενόττη καὶ Ῥικκιόττη καὶ τοῦ Ματσίνη φανερόν. Ἀλλὰ τὸ δεινὸν τῇ Ἰταλίᾳ ἦν καὶ ἡ ἐμφάνισις ὀλίγων μέν, αἰτίων δ' ὅμως συνωμοσιῶν καὶ μυστικῶν ἑταιρειῶν γενομένων τῶν ἄγαν κοινοπολιτικῶν καὶ κοινωνιστῶν ἀπειλούντων τήν τε βασιλείαν καὶ τὴν ἀνατροπὴν τοῦ καθεστῶτος ἐν γένει. Ἔργον τούτων ἦν ἡ ἀπόπειρα δολοφονίας τοῦ Οὐμβέρτου ἡ γενομένη (5 Νοεμβρίου 1878) ὅτε οὗτος περιηγεῖτο τὰς ἐπαρχίας τοῦ κράτους. Καὶ ἀπέτυχε μὲν ὁ δολοφόνος Νεαπολίτης Πασσανάντης τοῦ σκοποῦ τραυματίσας μόνον τὸν ὑπουργὸν Καϊρόλην συνοχούμενον τῷ βασιλεῖ· ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα συνετάραξε τὴν Ἰταλίαν, ἐφόβισε τοὺς φιλοβασιλείους καὶ τοὺς τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος ὀπαδούς, χαρὰν δὲ προὐξένησε τοῖς συνωμόταις, κοινοπολιτικοῖς καὶ παπισταῖς καὶ τοῖς τὸ πρώην καθεστὼς βουλομένοις. Οἱ ταραξίαι οὗτοι δημοκο-

ποῦντες ἐκραύγαζον ὅτι κυβέρνησις καὶ βασιλεύς, οἵτινες οὔπω ἐλευθερώσαντες τὴν ἔτι «ἀλύτρωτον Ἰταλίαν» διατρίβουσι περὶ ἐσωτερικὰς μικρολογίας εἶνε ἀνάξιοι τοῦ καθέζεσθαι ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς βασιλείας καὶ τοῦ κατέχειν θέσεις τοῦ ὑπουργοῦ καὶ τῶν λειτουργῶν ἐν γένει τοῦ κράτους. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ὄχλος φύσει ὢν συνήθως κοῦφος ἕρμαιον γινόμενος τῶν ἀγυρτῶν καὶ δημοκόπων ἅπτεται ἀδιακρίτως καὶ ἀκαίρως καὶ αὐτῶν τῶν παραδοξοτάτων, ὧν ἂν πονηροὶ δημοκόποι λαμπρὰν εἰκόνα ὑποβάλλωσιν αὐτῷ, καὶ ὁ ἰταλικὸς ὄχλος ἔχων πρὸ ὀμμάτων τὴν εἰκόνα τῆς «ἀλυτρώτου Ἰταλίας» τὸ πᾶν συνεκύκα χάριν αὐτῆς, ὡσανεὶ ὁ κόσμος ἦν ὑπόχρεως ἵνα τοῖς Ἰταλοῖς πάντοτε παραχωρῇ πᾶσαν χώραν κατά τινα τρόπον ἰταλίζουσαν ἔστω καὶ ἠττημένοις. Πρὸς δὲ τούτοις πιθανὰ ἐφαίνοντο πάντοτε λέγοντες οἱ δημοκόποι καὶ οἱ τῆς βασιλείας καὶ τάξεως ἐχθροὶ ζωγραφοῦντες τὴν οἰκτρὰν τῆς κοινωνίας κατάστασιν ἕνεκα πολλῶν ἄλλων κακῶν καὶ ἕνεκα τῆς *ἀναγκαστικῆς* κυκλοφορίας τῶν χαρτίνων νομισμάτων, τῶν βαρέων φόρων, τῆς ἠθικῆς ἐξαχρειώσεως ἐν πολλαῖς τῶν πόλεων, τῶν συχνῶν ἐγκλημάτων, ὧν πάντων ἠτιῶντο τοὺς ἐν τέλει. Ἡ δυσμένεια τοῦ ὄχλου κατά τε τοῦ βασιλέως καὶ τῶν ὑπουργῶν αὐτοῦ καταφανεστάτη (Μαρτίου 1874) ἐγένετο ἐν ᾗ ἡμέρᾳ κατεδικάσθη ὁ δολοφόνος Πασσανάντης εἰς θάνατον,—καίτοι ὁ βασιλεὺς τὴν ὑπὸ τῶν ἐνόρκων ἐπιβληθεῖσαν αὐτῷ θανατικὴν ποινὴν μετέβαλεν εἰς ἰσόβια δεσμά,—ἐν πολλαῖς πόλεσι πολλῶν κηρυχθέντων ὑπὲρ τοῦ δολοφόνου. Ἐν τῇ κάτω δὲ μάλιστα Ἰταλίᾳ ὑπῆρχον οἱ πλείονες ταραξίαι καὶ αἱ πολέμιαι τῆς τάξεως φατρίαι. Οὐχ ἧττον δὲ συνετάρασσον τὴν πολιτείαν καὶ ἀνταγωνιζόμεναι πολιτικαὶ ἄνευ πολιτικῶν ἀρχῶν φατρίαι, οὗ ἕνεκα συχνάκις ἐγίνοντο μεταβολαὶ ὑπουργείου καὶ διαλύσεις τῆς βουλῆς. Αἱ δὲ οἰκονομικαὶ τῆς Ἰταλίας δυσχέρειαι καὶ ἡ δοξοκοπία τοῦ ἔθνους ἔνθεν μὲν παρακωλύουσι τὴν τῆς κοινωνίας φυσικὴν ἀνάπλασιν, ἔνθεν δὲ παρορμῶσι τήν τε κυβέρνησιν καὶ τὸν λαὸν εἰς ἀδίκους κατακτήσεις θρασυνόμενον ἐκ τῆς εὐχερεστάτης δι' ἐπανειλημμένων ἡττῶν ἑνώσεως τῆς Ἰταλίας καὶ εἰς ἐπονείδιστον περιφρόνησιν τῶν μικρῶν κρατῶν καὶ εἰς ἀχαριστίαν πρὸς τοὺς ἐλευθερωτὰς καὶ εὐεργέτας αὐτῆς δοξοκοπούσης πολλῷ μᾶλλον τῶν δι' αἱμάτων καὶ νικῶν καὶ τῆς προαγωγῆς τοῦ πολιτισμοῦ μεγάλων ἀναδειχθεισῶν δυνάμεων τῆς Εὐρώπης, ἐν ὧν τῇ χορείᾳ ἐτάχθη διὰ τῶν νικῶν καὶ αἱμάτων τῶν Γάλλων καὶ Πρώσσων καὶ διὰ τῶν ἰδίων ἑαυτῆς ἡττῶν ἀλλαχοῦ τε καὶ ἐν Κουστόζῃ καὶ Ἴσσῃ. Ἐντεῦθεν κατανοεῖ πᾶς τις διὰ τί οἱ Ἰταλοὶ προσφέρονται ἀχαρίστως πρὸς τὴν Γαλλίαν, ἀδίκως πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἀβησσυνίαν καὶ μεταχειρίζονται τήν τε φανερὰν ἀπειλὴν

καὶ πᾶσαν κρυφίαν μηχανορραφίαν κατὰ τῆς Αὐστρίας. Βεβαίως αἱ τῆς Αὐστρίας ἀπαιτήσεις αἱ καὶ διὰ τῆς διατριβῆς « τὰ τῆς Ἰταλίας » τοῦ ταγματάρχου Ἄϋμερλε ἐπαναληφθεῖσαι, καθ' ἃς ὀφείλουσι δῆθεν οἱ Ἰταλοὶ ἵνα ἐγκαταλίπωσι τὴν ἀλύτρωτον Ἰταλίαν, διάγωσιν ἐν εἰρήνῃ πρὸς τὴν Αὐστρίαν καὶ ἀσχοληθῶσι περὶ τὴν ἐσωτερικὴν ἀνάπτυξιν,—ἦκιζα, καὶ δικαίως, εἶνε ἄξιαι παρὰ τοῖς Ἰταλοῖς ἀποδοχῆς. Ἀλλὰ καὶ ὁ «δημοκρατικὸς σύνδεσμος» ὁ συνιστάμενος ἐκ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Γαριβάλδη ἔνθεν μὲν συνέτεινεν εἰς τὴν ἐπιθετικὴν κατὰ τῆς Αὐστρίας πολιτικὴν καὶ τὴν πρὸς κατακτήσεις ὁρμὴν τῶν φιλοδόξων καὶ φιλοκτημάτων Ἰταλῶν, ἔνθεν δὲ πρὸς ὑποσκαφὴν τῶν θεμελίων τῆς βασιλείας. Οὕτω δὲ παραδόξως οἱ φύσει ἀντιθέτως διακείμενοι πρὸς ἀλλήλους δημοκρατικοὶ ἢ ἐν γένει φιλελεύθεροι καὶ οἱ ὀπαδοὶ τῆς αὐταρχίας τοῦ πάπα ὡς σύμμαχοι οἱονεὶ συνειργάζοντο κατὰ τῆς βασιλείας. Καὶ μετὰ τὸν θάνατον μὲν (μηνὶ Φεβρουαρίῳ 1878) τοῦ Πίου Η' ὁ διάδοχος αὐτοῦ Λέων ΙΓ' ἐξαγοραζόμενος τὸν καιρὸν ἅμα τῇ ἀνόδῳ ἐπὶ τοῦ παπικοῦ θρόνου ἐφάνη φιλελεύθερός πως καὶ συνδιαλλακτικὸς πρὸς τὴν ἰταλικὴν βασιλείαν καὶ φοβούμενος τὸν πρωτεσταντισμὸν ἱδρύοντα ἐν Ῥώμῃ πρωτεσταντικὴν σχολὴν συνέστησε δι' ἐγκυκλίου (30 Ἰουλίου 1879) τὴν φιλοσοφίαν Θωμᾶ τοῦ Ἀκυνάτου καὶ διέταξεν ἵνα πολυτελὴς ἔκδοσις γένηται τοῦ διδασκάλου τούτου τῆς σχολαστικῆς παρὰ τοῖς καθολικοῖς θεολογίας· ἀλλ' οὐχ ἧττον οἱ παπισταὶ μέχρι τοῦ νῦν διατελοῦσι καὶ ἐσαεὶ ἔσονται δυσμενεῖς πρὸς τοὺς βασιλεῖς τῆς Ἰταλίας, διότι οὗτοι τῇ ἁγίᾳ ἕδρᾳ ἀφείλοντο τὴν κληρονομίαν τοῦ κορυφαίου τῶν ἀποστόλων Πέτρου καὶ τὴν αἰωνίαν πόλιν, ἥτις ἐδόθη τῷ πάπᾳ ὡς ὁ αἰώνιος ἐπὶ τῆς γῆς θρόνος αὐτοῦ, ἐφ' οὗ στηρίζεται ἡ κλῖμαξ, δι' ἧς μόνης κατὰ τοὺς παπιστὰς οἱ πιστοὶ ἀνέρχονται πρὸς τὸν οὐρανόν. Τούτων οὕτως ἐχόντων ἡ Ἰταλία, καίπερ ταχθεῖσα οἱῳ τρόπῳ ἐρρήθη μεταξὺ τῶν μεγάλων δυνάμεων τῆς Εὐρώπης, πολὺ ἀπολείπεται αὐτῶν καὶ κατὰ τὸν πολιτισμὸν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν ἰσχὺν καὶ τὴν πολιτικὴν χρηστότητα πρὸς λαοὺς πάσχοντας—οἷα αὐτὴ μέχρι πρὸς τὸν χθὲς καὶ πρώην χρόνον ἔπασχεν ὑπόδουλος οὖσα—καὶ κατὰ τὸν εὐγενῆ τῆς ἐπιστήμης ἀγῶνα καὶ κατὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν ψυχικὴν μεγαλοφροσύνην, ἐφ' αἷς τὰ εὔρωστα πεπολιτισμένα ἔθνη διαπρέποντα ἐπιβάλλονται τοῖς ὑποδεεστέροις αὐτῶν ἔθνεσιν.

ΒΙΒ. ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΚΑΤΩΧΩΡΙΤΑΙ

(ΒΕΛΓΑΙ ΚΑΙ ΟΛΛΑΝΔΟΙ)

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΛΕ'.

ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΚΑΙ ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΚΑΤΩΧΩΡΙΤΩΝ

§ 1673. **Οἱ Βέλγαι καὶ Ὁλλανδοὶ ἡνωμένοι ὑπὸ Γουλιέλμον Α' τὸν Ἀραυσικὸν (1814-1830).** Οἱ Κατωχωρῖται κείμενοι μεταξὺ κραταιοτέρων ἐθνῶν ἐγίνοντο ἕρμαιον τοῦ ἑκάστοτε κραταιοτέρου. Παθόντες πολλὰ ὑπὸ τὴν Ἱσπανίαν καὶ ὑπὸ τοὺς Γάλλους τέλος ὑπὸ τοῦ ἐν Βιέννῃ ἀρείου πάγου ἐτέθησαν ἑνωθέντες ὑπὸ γόνον ἐκ θηλυγονίας τοῦ ἀραυσικοῦ οἴκου, τὸν Γουλιέλμον τὸν Α' (1814-1830) ὡς προτείχισμα ἐναντίον τῶν φιλοδόξων Γάλλων. Πρὸς ἰσχυροποίησιν δὲ τοῦ ἡνωμένου τῶν Κατωχωριτῶν κράτους συνήνωσαν οἱ τὴν συνθήκην συντάξαντες καὶ τὸ τέως τῇ γερμανικῇ ὁμοσπονδίᾳ συνηνωμένον δουκᾶτον τοῦ Λουξεμβούργου, τὸ Λιμβοῦργον καὶ μέρος τῶν ἀββατειῶν Στάβλου καὶ Μαλμέδης, καθάπερ ἦνωσαν πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν τὴν Γένουαν τῷ Πεδεμοντίῳ μὴ λαβόντες πρὸ ὀμμάτων τὸν φύσει ἀλλοῖον χαρακτῆρα καὶ τὰς κοινωνικὰς καὶ ἐθνικὰς διαφορὰς Βελγῶν τε καὶ Ὁλλανδῶν. Οὗτοι ἀνέκαθεν διέφερον κατὰ τὴν καταγωγήν, τὴν γεωγραφικὴν θέσιν καὶ τὸν πολιτικὸν βίον· ἔζων καὶ ἐπολιτεύοντο μᾶλλον ὡς πάροικοι κατ' ἐπαρχίας ἢ ὡς σύνοικοι καὶ συμπολῖται. Αἱ βελγικαὶ ἐπαρχίαι κατὰ τὸν μεσαίωνα ἦσαν πεπολιτισμέναι μᾶλλον τῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν χωρῶν, ἀπὸ δὲ τῶν σταυροφοριῶν καὶ μάλιστα τὸν δέκατον τρίτον καὶ δέκατον τέταρτον αἰῶνα ἤκμαζεν ἡ πόλις Βρύγα ἐν τῇ δυτικῇ Φλανδρίᾳ καὶ ἦσαν τὸ ἐμπορεῖον Ἀσίας καὶ Εὐρώπης, βορρᾶ καὶ νότου. Τῆς ἐμπορικῆς καὶ κοινωνικῆς ταύτης κινήσεως τῶν Βελγῶν οὐδαμῶς μετέσχον οἱ Ὁλλανδοί. Ἡνώθησαν μὲν ἐπί τινα χρόνον ἐπὶ Καρόλου τοῦ Ε', ἀλλ' ὑπὸ τὴν δεσποτείαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Φιλίππου τοῦ Β' ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως προῆλθε καὶ ὁ διχασμός. Καὶ τὸ μὲν Βέλγιον διετήρησε τὴν καθολικὴν θρησκείαν καὶ ἔμεινεν ὑπὸ τὴν ἱσπανικὴν ἐξου-

σίαν, ἡ δὲ Ὁλλανδία παρέλαβε τὸν καλβινισμὸν καὶ διεκρίθη τοῦ Βελγίου τάχιστα κατὰ τὸν πολιτισμόν. Ἐν τῇ μουσικῇ καὶ ζωγραφικῇ ἡμιλλᾶτο πρὸς τὴν Ἰταλίαν, ἐν τῇ φιλολογίᾳ καὶ ταῖς ἐπιστήμαις ἐν γένει πρὸς τὴν Γερμανίαν, ἐν τῇ ναυτιλίᾳ καὶ τῷ ἀποικισμῷ πρὸς τὴν Ἱσπανίαν καὶ Πορτογαλίαν, ἐν τῇ πολιτικῇ ἐλευθερίᾳ πρὸς τὴν Ἀγγλίαν, ἐν τῷ ἐμπορίῳ καὶ τῇ βιομηχανίᾳ ἐν γένει πρὸς πάντα τὰ ἔθνη. Κατὰ δὲ τὴν δεκάτην ὀγδόην ἑκατονταετηρίδα οἱ Ὁλλανδοὶ ὑπερεβλήθησαν ὑπὸ τῆς ἰσχυροτέρας γενομένης δυνάμεως τῆς Ἀγγλίας καὶ ἕνεκα ἐσωτερικῶν σπαραγμῶν ἐπὶ ἕνα σχεδὸν αἰῶνα διετέλουν ἐν ἀφανείᾳ· ἀλλ' οὐδὲν ἧττον οἱ Ὁλλανδοὶ τοὺς Βέλγας ἐθεώρουν πάντοτε ὑποδεεστέρους ἑαυτῶν. Οὐδὲ ἡ γαλλικὴ ἐξουσία, ὑφ' ἣν περιῆλθον, ἐξήλειψε τὰς μεταξὺ Βελγῶν καὶ Ὁλλανδῶν διαφοράς· διότι οὐ μόνον ἡ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὴν Γαλλίαν ἦν διάφορος, ἐφ' ὅσον τὸ μὲν Βέλγιον ἐπὶ δύο δεκαετηρίδας ἦν συνηνωμένον τῇ Γαλλίᾳ, ἡ δὲ Βαταυϊκὴ δημοκρατία καὶ τὸ βασίλειον τῆς Ὁλλανδίας, καίπερ ὑποτεταγμένα, κατ' ὄνομα τοὐλάχιστον ἐκαλοῦντο *σύμμαχοι τῆς Γαλλίας*, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀλλήλας διετέλουν πάντοτ' ἀντιπαθοῦσαι. Ἡ δ' ἀντιπάθεια αὕτη ἐγένετο καταφανεστέρα ἅμα τῇ ἐλευθερώσει αὐτῶν ἀπὸ τῆς γαλλικῆς ἐξουσίας. Οἱ μὲν Ὁλλανδοὶ μετὰ τὴν μάχην τῆς Λειψίας, μόλις ἑνὸς μηνὸς παρελθόντος, ἀπεκήρυξαν τὴν γαλλικὴν ἐξουσίαν καὶ ἀνεκάλεσαν εἰς τὴν ἐξουσίαν τὸν ἀμελλητὶ ἐξ Ἀγγλίας ἐπανελθόντα (18 Νοεμβρίου 1813) Γουλιέλμον. Ὅλως δὲ τοὐναντίον ἔπραξαν οἱ Βέλγαι ἀπαλλαγέντες τῶν Αὐστριακῶν· οὗτοι οὐδαμῶς ἐπιλαβόμενοι τῆς ἐκ τῆς μεταβολῆς ταύτης εὐκαιρίας, καθάπερ πρὸ σμικροῦ (1812) οἱ Πολωνοὶ καὶ οἱ Ἰταλοί, οἱ μὲν πλείονες τῶν ἀριστοκρατικῶν καὶ κληρικῶν καὶ τῶν προϊσταμένων τῶν κοινοτήτων ἠβούλοντο ἵνα ὑπὸ τὴν Αὐστρίαν αὖθις ἐπανέλθωσιν, οἱ δὲ χρηματισταὶ καὶ κτηματικοὶ καὶ οἱ βιομήχανοι ὑπὸ τὴν Γαλλίαν, ἄλλοι δ' ὀλίγοι ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ τῆς μετὰ τῶν Ὁλλανδῶν ἑνώσεως.

Αἱ κύριαι διαφοραὶ τῶν Ὁλλανδῶν καὶ Βελγῶν ἦσαν θρησκεία, γλῶσσα καὶ συμφέροντα ὑλικά τε καὶ πολιτικά. Εἴρηται ἤδη ὅτι ἡ *θρησκεία* τῶν Βελγῶν καὶ Ὁλλανδῶν ἦν διάφορος· οἱ μὲν ἦσαν καθολικοί, οἱ δὲ διαμαρτυρόμενοι. Ἕνεκα δὲ τῆς διαφορᾶς ταύτης κατὰ τοὺς ἀγῶνας ἐπὶ τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως (1566-1648) κατὰ τῆς Ἱσπανίας διεχωρίσθησαν καὶ ἀπετέλεσαν αἱ διαμαρτυρόμεναι ἐπαρχίαι: Ὁλλανδία, Οὐτρέχτη, Φρειλλανδία, Σηλανδία, Γρονίγγη, Γερδρία καὶ ἄνω Ὑσσέλη τὸν πρῶτον μετερρυθμισμένον πυρῆνα ἐλευθέρου κράτους. Ἔκτοτε δὲ ὁ ἐκ τῆς θρησκευτικῆς ταύτης διαφορᾶς χωρισμὸς ἐμετριάσθη ἢ κατὰ τὸ φαινόμενον κατηυνάσθη, οὐδέποτε ὅμως ἐξέλι-

πεν. Ἡ δὲ *γλωσσικὴ διαφορὰ* ἦν ἀενάως ἐπαισθητή· ἦν τὸ κυρίως χάσμα τῶν δύο λαῶν. Ἐν τοῖς συνεδρίοις τῶν τάξεων καὶ ἐν τοῖς δικαστηρίοις καὶ ἐν πάσῃ κοινωνικῇ σχέσει ὁ Ὁλλανδὸς ᾐσθάνετο ὅτι ἦν διάφορος τοῦ Βέλγου οὐ μόνον κατὰ τὴν θρησκείαν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν γλῶσσαν· καὶ κατὰ τὴν καταγωγὴν ἄρα· διότι ἡ γλῶσσα εἶνε τὸ κύριον γνώρισμα τῆς διαφορᾶς τῆς καταγωγῆς τῶν λαῶν. Οὐδὲν ἐμπνέει τόσον ἀμοιβαίαν πίστιν πρὸς ἕνωσιν ὅσον τὸ ὁμόγλωσσον καὶ οὐδὲν τόσον ἀμοιβαίαν δυσπιστίαν πρὸς χωρισμὸν ὅσον τὸ ἑτερόγλωσσον. — Τὰ δὲ *ὑλικὰ συμφέροντα* φέρουσιν οὐχ ἥκιστα τὴν ἕνωσιν ἢ τὸν χωρισμόν· τὰ συμφέροντα οὐχὶ σπανίως δύνανται μᾶλλον τῆς θρησκείας καὶ τῆς γλώσσης νὰ ἑνώσωσιν ἢ διαχωρίσωσιν ὅπως τοὺς ἀνθρώπους ἑκάστους καὶ ἔθνη ὁλόκληρα. Ἀλλὰ πλὴν τῶν γενικῶν τούτων διαφορῶν οἱ Ὁλλανδοὶ καὶ Βέλγαι διέφερον ἐν ὡρισμέναις περιστάσεσιν. Ἐκεῖνοι μέν, φέρ' εἰπεῖν, ἤθελον ἐλευθερίαν τοῦ ἐμπορίου, οὗτοι δὲ τἀνάπαλιν προετίμων τὸ προστατευτικὸν λεγόμενον σύστημα. Διαφόρως δὲ μετέσχον καὶ τῶν διαφόρων δημοσίων βαρῶν. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ μετέχειν τῶν τοῦ δημοσίου ἀγαθῶν διεκρίνοντο ἀλλήλων Βέλγαι καὶ Ὁλλανδοί, ἐφ' ὅσον οὗτοι μᾶλλον ἢ ἐκεῖνοι μετεῖχον τῶν κοινῶν. Ἀλλὰ καὶ τὰ κοινὰ δυστυχήματα ἀμοιβαίως ἀλλήλοις ἀπέδιδον καὶ τὰ κοινὰ εὐτυχήματα ἀντιθέτως ἕκαστος τοῖς ἑαυτοῦ ὁμοφύλοις ἀπέδιδον. Καὶ δυστυχοῦντες ἄρα καὶ εὐτυχοῦντες Βέλγαι καὶ Ὁλλανδοὶ ὁμοίως διεφέροντο πρὸς ἀλλήλους καὶ πρὸς ἀποχωρισμὸν ἐτρέποντο. Αἱ καθ' ἑκάστας μάλιστα διαφοραὶ αὗται καταφανέστεραι καθίσταντο ἐν ταῖς πολιτικαῖς συναθροίσεσι τῶν τάξεων. Ἑκάτερον τῶν διαφερόντων δύο ἐθνῶν Βελγῶν καὶ Ὁλλανδῶν πάσῃ μηχανῇ ἠβούλοντο ἵνα τὰ μὲν εὐάρεστα καὶ ὠφέλιμα τρέπῃ πρὸς ἑαυτό, τὰ δὲ δυσάρεστα καὶ ἐπιβλαβῆ ἀποτρέπῃ. Καὶ κατὰ πολλὰς ἄλλας σχέσεις τοῦ πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου οἱ Βέλγαι καὶ Ὁλλανδοὶ διέφερον ἀλλήλων..

Σχέσεις τῶν Βελγῶν καὶ Ὁλλανδῶν πρός τε τὰς ξένας δυνάμεις καὶ πρὸς τὴν αὐτῶν βασιλείαν. Οὕτω διακειμένων τῶν Βελγῶν καὶ Ὁλλανδῶν πρὸς ἀλλήλους αἱ δυνάμεις μετὰ τὴν τῆς Γαλλίας ἧτταν ἠβουλήθησαν νὰ ῥυθμίσωσι πολιτικῶς καὶ τὴν χώραν ταύτην ἵνα, ὡς εἴρηται, καὶ αὕτη συντείνῃ εἰς περιορισμὸν τῆς γαλλικῆς φιλοδοξίας.

Θεμελιώδης νόμος, παιδεία, συγκοινωνία, ἐμπόριον, καλλιεργία, ὁδοί, βιομηχανία, μετρία φορολογία. Ἐν τῇ τοῦ Λονδίνου συνθήκῃ (8 Ἰουλίου 1814) ἐτέθη ῥητῶς ἡ συγχώνευσις Ὁλλανδῶν καὶ Βελγῶν, ὅπως αἱ δύο χῶραι καὶ οἱ δύο λαοὶ συστήσωσιν ἓν ὅλως ἀδιαίρετον κράτος· ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τούτου συνετάχθη καὶ ὁ θεμελιώδης τοῦ

μέλλοντος κράτους νόμος, καθ' ὃν αἱ μὲν θρησκεῖαι ἐτίθεντο ἐν ἴσῃ μοίρᾳ, ἡ ἐκπαίδευσις ἐχωρίζετο τοῦ κλήρου, ὅπερ ἀπῄτουν κυρίως οἱ διαμαρτυρόμενοι Κατωχωρῖται, ἡ δ' ἐκκλησία ἐν γένει ἐτάσσετο ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῆς πολιτείας. Καὶ οἱ μὲν ἀντιπρόσωποι τῆς Ὁλλανδίας ὁμοψήφως ἀπεδέξαντο τὸν νόμον, ὃν αὐτοῖς ὑπέβαλεν ὁ βασιλεύς, οἱ τῶν Βελγῶν ὅμως συνελθόντες ἐν Βρυξέλλαις ἀπέρριψαν αὐτόν, ἰδίως τὰς περὶ ἐκκλησίας καὶ παιδείας διατάξεις, καθάπερ ἐδήλωσαν τοῦτο 126 ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων ἀγόμενοι καὶ φερόμενοι ὑπὸ τῶν κληρικῶν. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς κατ' ἄλλον ὑπολογισμὸν τῶν ψήφων ἐθεώρησε τὸν νόμον ὡς δεκτὸν γενόμενον καὶ ἐκύρωσεν ὡς νόμον τοῦ κράτους. Ἐπειδὴ δὲ οἱ κληρικοὶ ἡγουμένου τοῦ ἀρχιεπισκόπου τῆς Γάνδης ἠρνοῦντο νὰ ὀμόσωσιν ἐπὶ τοῦ νόμου ὁ ἀρχιεπίσκοπος κατεδικάσθη ὡς προδότης εἰς ὑπερορίαν. Παρὰ δὲ τὴν γνώμην καὶ θέλησιν τῶν κληρικῶν ὁ νόμος ἐγένετο δεκτὸς παρὰ τῷ λαῷ, διότι πολλαὶ διατάξεις αὐτοῦ ἦσαν σύμφωνοι πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις αὐτοῦ. Καταπραϋνθέντος τοῦ λαοῦ ἡ κυβέρνησις ἐπεμελήθη μεγάλως ἵνα ἐκ παντὸς τρόπου καταστήσῃ τοὺς Βέλγας πρὸ πάντων εὐμενεῖς πρὸς τὸν βασιλέα, ἑαυτὴν καὶ πρὸς τὴν νέαν τῆς πολιτείας κατάστασιν. Ἡ δημοτικὴ ἐκπαίδευσις κατὰ τὸ βελτιωθὲν σύστημα, ὅπερ εἰσήγαγεν (1806) ὁ ἐπιφανὴς πολιτικὸς Σχιμμελπέννιγκος, εἰς Ὁλλανδίαν εἰσήχθη ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως καὶ εἰς τὸ Βέλγιον καὶ ἐδαπάνησε πολλὰ πρὸς ἵδρυσιν ἄλλων σχολείων καὶ γυμνασίων καὶ ἓξ πλήρων πανεπιστημίων.—Τὰ μάλιστα δ' εἰργάσθη ἡ κυβέρνησις τοῦ Γουλιέλμου Α' καὶ εἰς κατασκευὴν ὁδῶν, γεφυρῶν, ὑδραγωγείων, διωρύχων, εἰς καλλιεργίαν τοῦ ἐδάφους· προήγαγε τὴν μεταλλείαν, βιομηχανίαν, τὸ ἐμπόριον, ὅπως τὸν βίον καὶ τοῖς πενεστάτοις ἀμφοτέρων τῶν χωρῶν ἐξ ἴσου καταστήσῃ εὐμαρέστερον. Τὰ ἀγαθὰ ταῦτα τῆς εἰρήνης ἐκίνησαν τὴν φιλεργίαν τῶν Ὁλλανδῶν καὶ κατέσησαν αὐτοὺς πρὸς τοὺς Βέλγας μᾶλλον εὐμενεῖς καὶ τούτους πρὸς ἐκείνους. Χρήματα εἰσερρύησαν ἔξωθεν πολλὰ καὶ ὁ τόκος ἐγένετο μετριώτερος. Ἐντεῦθεν οἱ Ὁλλανδοὶ ὑλικῶς καὶ πνευματικῶς ἀναπτυχθέντες ἐτράπησαν καὶ εἰς ἐπιχειρήσεις ἐκτὸς τῶν Κάτω Χωρῶν, εἰς τὰς ἰσπανικάς, φέρ' εἰπεῖν, ἀποικίας, ἠμιλλῶντο πρὸς τοὺς Ἄγγλους, καὶ διέρρηξαν τὸ ἀπαγορευτικὸν ἐν τῷ ἐμπορίῳ σύστημα καὶ διέπλεον τοὺς ὠκεανοὺς κέρδους ἕνεκα. Ἡ Ἀντβέρπη ἠμιλλᾶτο πρὸς τὴν Ῥοττερδάμην καὶ τὸ Ἀμστελόδαμον κατά τε τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον, ἡ δὲ Γάνδη ἐγένετο ἡ ἑστία τοῦ πνευματικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου τῶν Βελγῶν ἕνεκα τοῦ ἐν αὐτῇ πανεπιστημίου καὶ τῶν βιομηχανικῶν καταστημάτων. Ἐν αὐτῇ ὑπῆρχον καὶ οἱ πιστοὶ ὀπαδοὶ τοῦ ἀραυσίου οἴκου τοῦ μεγάλως εὐεργετήσαντος τοὺς Κατωχωρίτας καὶ πολλὰ

προσενεγκόντος ὑπὲρ τῆς εὐδαιμονίας καὶ ἐλευθερίας αὐτῶν, καθ' ὅσον μάλιστα αὐτὸς ὁ βασιλεὺς Γουλιέλμος ὁ Α' ἐφίλει μὲν τὴν παιδείαν, ἐβοήθη δὲ τοῖς βιομηχάνοις. Πρὸς δὲ τούτοις καθ' ὅσον ἀποβλέπει εἰς τοὺς φόρους καθίσταντο οὗτοι ὀσημέραι μετριώτεροι, κἀκεῖνοι οἱ κάτοικοι ἐγίνοντο εὐπορώτεροι καὶ ἠδύναντο πλείονας νὰ δίδωσι. Διενεμήθησαν δὲ οἱ φόροι οὕτω δικαίως ὥστε οἵ τε Ὁλλανδοὶ καὶ μάλιστα οἱ Βέλγαι οὐδόλως ἐθεώρουν αὐτοὺς βαρεῖς.

Συγχώνευσις Ὁλλανδῶν καὶ Βελγῶν, ἑνωτικοὶ καὶ ἀνθενωτικοί, διχόνοια βασιλέως καὶ διαδόχου, αὐταρχία βασιλέως. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου αἱ διαφοραὶ μεταξὺ Ὁλλανδῶν καὶ Βελγῶν ἐξέλειπον ὀσημέραι. Ὁλλανδοὶ κατῴκουν ἐν Βελγίῳ, ἵδρυον καταστήματα βιομηχανικὰ ἐν τῇ εὐλιμένῳ Ἀντβέρπῃ, ἐγίνοντο ἐπιγαμίαι καὶ διὰ τῶν δεσμῶν τούτων συνεδέοντο Ὁλλανδοί τε καὶ Βέλγαι σφιγκτότερον πρὸς ἀλλήλους μανθάνοντες ἐξ ἀνάγκης τὴν γλῶσσαν ἑκάτερος ἑκατέρου καὶ οὕτως ἐν βραχεῖ χρόνῳ νέοι Βέλγαι ἢ ἐγίνωσκον μόνον τὴν ὁλλανδικὴν ἢ Ὁλλανδοὶ τὴν βελγικὴν ἤγουν τὴν γαλλικὴν ἢ καὶ ἀμφοτέρας συγχρόνως. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ὑπῆρχον καὶ πολλοὶ οἵτινες διαρρήδην ἀπεδοκίμαζον τὴν συγχώνευσιν ταύτην. Ἐντεῦθεν ὑπῆρχον καὶ δύο φατρίαι: ἡ τῶν *ἑνωτικῶν* καὶ ἡ τῶν *ἀνθενωτικῶν*, ἐν οἷς καὶ ὁ βασιλεύς, καίτοι οὗτος πολιτικῶς ἐθεώρει ἀναγκαιοτάτην τὴν ἕνωσιν ἀμφοτέρων τῶν λαῶν. Ὁ Γουλιέλμος Ὁλλανδὸς ὢν ἐμίσει τοὺς Γάλλους καὶ τὴν γαλλικήν, διότι οὗτοι ἐκ παντὸς τρόπου ἐπεζήτουν τὴν κατάλυσιν τοῦ ἀραυσικοῦ οἴκου ἐν ταῖς Κάτω Χώραις καὶ τὴν ἕνωσιν αὐτῶν μετὰ τῆς Γαλλίας, ὅπερ καὶ οἱ πολλοὶ τῶν Βελγῶν ἕνεκα τοῦ ὁμογλώσσου καὶ ἕνεκα συμφερόντων πρὸς τοὺς Γάλλους ἐκ παλαιοτέρων χρόνων ἐπεθύμουν, ἐφ' ᾧ καὶ διέκειντο μᾶλλον εὐμενεῖς πρὸς αὐτοὺς καὶ δυσμενεῖς πρὸς τοὺς Ὁλλανδούς. Ἐπειδὴ δὲ ὁ βασιλεὺς Γουλιέλμος ἤθελε κυρίως οὐχὶ τὴν ἕνωσιν Ὁλλανδῶν καὶ Βελγῶν, ἀλλὰ τὴν σύντηξιν, οὕτως εἰπεῖν, τούτων ἐν ἐκείνοις, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ τἀνάπαλιν διέκειτο εὐμενῶς πρὸς τοὺς Βέλγας, προῆλθε διχόνοια μεταξὺ πατρὸς βασιλέως καὶ υἱοῦ διαδόχου.

Χαρακτὴρ Γουλιέλμου Α'. Ἀδιακρίτως ὅμως ὁ Γουλιέλμος εὐμενῶς διέκειτο πρός τε τοὺς Ὁλλανδοὺς καὶ τοὺς Βέλγας βιομηχάνους, ἐμπόρους, κολλυβιστὰς καὶ πρὸς πάντας ἐν γένει τοὺς χρηματιστικούς, διότι ἄγαν μὲν φιλοχρήματος ὢν ἐφίλει πάντα παρέχοντα αὐτῷ τὸ μέσον τοῦ χρηματολογεῖν, ὡς κοινὸς δὲ ἔμπορος καὶ χρηματιστὴς ἐπελαμβάνετο πάσης κερδοσκοπικῆς ἐργασίας. Ὁ Γουλιέλμος ἦν φιλάργυρος, σιγηλός, ἀκοινώνητος, ψυχρός, δύσπιστος, φίλαυτος, οἰηματίας, πολυπράγμων, ἐπίμονος· ἐθεώρει ἑαυτὸν ἀναμάρτητον· ἦν

ἀντίλογος, αὐτογνώμων οὐδενὶ ἄλλῳ πεποιθώς· ἀλλ' ὅμως ἐπιμελής, εὐσυνείδητος, ἀκριβέστατος, ἀνεξάρτητος, ἐρευνητικός, ἐμβριθής. Ἕνεκα τῶν κακιῶν καὶ ἀρετῶν τούτων παρελάμβανεν οὐχὶ ἄνδρας φιλελευθέρους, ἀνεξαρτήτους καὶ ἰδιογνώμονας, ἀλλ' ἀνθρώπους οἵτινες ὤφειλον τυφλοῖς ὄμμασι νὰ ὑπείκωσιν αὐτῷ Τοὺς τοιούτους διετέλει μεταχειριζόμενος, ἐφ' ὅσον ἦσαν αὐτῷ χρήσιμοι, καταχρώμενος καὶ τέλος ἀποσκυβαλίζων. Τοιοῦτος ἄνθρωπος ἦν ὁ ὑπουργὸς τῆς δικαιοσύνης Μανήνης ὁ κακὸς αὐτοῦ δαίμων, ὅς, μόνος γινώσκων νὰ ὑπομένῃ τὸν ἰδιότροπον βίον τοῦ βασιλέως ἀπέλαυεν ἰδίας τιμῆς καὶ ὁ φύσει ἰδιοβουλεύων βασιλεὺς μόνον αὐτὸν μετεχειρίζετο σύμβουλον. Πολυπράγμων δὲ ὢν καὶ αὐταρχίαν θέλων ὁ Γουλιέλμος ἥπτετο πάντων τῶν τῆς διοικήσεως καὶ πρὸ πάντων ἠβούλετο νὰ γινώσκῃ ἀκριβέστατα τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους. « Ἤθελε μόνος νἄρχῃ προσωπικῶς, μόνος νὰ ᾖ τὸ κέντρον τοῦ παντὸς καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ πολιτικοῦ σώματος ». Ἀλλ' ἀπαιτῶν ἵνα πάντες ὑπείκωσιν αὐτῷ καὶ πράττωσιν ὅ τι αὐτῷ ἐδόκει, ἐμίσει πάντ' ἀντίλογον καὶ πάντα ἀντιπολιτευόμενον ὡς πλανώμενον. Ἐπειδὴ δὲ δύο ἦσαν αἱ ἰσχυραὶ φατρίαι: ἡ τῶν *κληρικῶν* καὶ τῶν *φιλελευθέρων*, ὤφειλεν ἵνα τὴν ἑτέραν τούτων ἐπισπάσηται· ἀλλ' οὗτος ἀμφοτέρας ἀποκρούσας συνήνωσε ταύτας ὁμοῦ καθ' ἑαυτοῦ.

Ἀντιπολίτευσις τῷ Βασιλεῖ, αἴτια τῆς διαρρήξεως τῆς ἑνότητος Ὁλλανδῶν καὶ Βελγῶν: συμφέροντα, γλῶσσα, ἐκπαίδευσις. Τρεῖς, ὡς εἴρηται, ἦσαν αἱ κυριώταται διαφοραὶ μεταξὺ Βελγῶν καὶ Ὁλλανδῶν: *ὑλικὰ συμφέροντα, ἡ γλῶσσα* καὶ *ἡ ἐκπαίδευσις*. — Πλὴν ἄλλων ἡ ἐπιβολὴ (1821) ἀγνώστου φόρου ἐπὶ τῶν *ἀλεύρων* καὶ τῶν *σφαγίων* ἐξήγειρε πρὸ πάντων παρὰ τῷ ὄχλῳ ἀγανάκτησιν· κατεψηφίσθη δὲ ὁμοψήφως ὁ ὑπὲρ τοῦ φόρου τούτου νόμος ἐν τῷ γενικῷ συνεδρίῳ ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Βελγίου ἐναντίον τῶν Ὁλλανδῶν ἐπιψηφισάντων αὐτόν. Ἐκ τοῦ συνεδρίου τῶν ἀντιπροσώπων ἡ καταβολὴ μετεδόθη μεταξὺ τῶν Βελγῶν οὐ μόνον ἀπαιτούντων τὴν ἀκύρωσιν τοῦ νόμου, ἀλλὰ καὶ ἄλλα πολλὰ τῆς πολιτείας ἀποδοκιμαζόντων, φέρ' εἰπεῖν, πολλὰς διατάξεις τοῦ τε θεμελιώδους νόμου καὶ ἄλλων νόμων, τὸ νὰ συμμετέχωσιν οἱ Βέλγαι τοῦ ὁλλανδικοῦ χρέους καὶ ἄλλα, ἅτινα οἱ Βέλγαι ἐνόμιζον ὠφέλιμα μὲν τοῖς Ὁλλανδοῖς, ἐπιβλαβῆ δ' ἑαυτοῖς. Ἐντεῦθεν ἀνήφθησαν πάλιν αἱ παλαιαὶ ἐκεῖναι ἀντιπάθειαι αἱ ἀνέκαθεν χωρίζουσαι τοὺς Ὁλλανδοὺς καὶ Βέλγας καὶ μάλιστα ὅτε, προκειμένου περὶ προσωπικοῦ φόρου, σφοδρῶν συζητήσεων γινομένων, οἱ Ὁλλανδοὶ ἀντιπρόσωποι διεκήρυξαν: « Ἐὰν οἱ τῶν νοτίων ἐπαρχιῶν ἀντιπρόσωποι κηρύττωσιν: « ἡμεῖς δὲν θέλομεν ὑμᾶς », ἡμεῖς θὰ ἀποκριθῶμεν: « οὐδ' ἡμεῖς ἔχομεν ὑμῶν ἀνάγκην ». — Ὅσον δ' ἀποβλέ-

πει εἰς τὸ περὶ γλώσσης ζήτημα κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ἐλευθερώσεως ἡ κατὰ τῆς γαλλικῆς γλώσσης ἐναντιότης ἦν κοινή, διότι τὰ δύο τρίτα τῶν κατοίκων ἐλάλουν γλῶσσαν συγγενῆ πρὸς τὴν ὁλλανδικήν. Ἐπειδὴ ὅμως διὰ βασιλικοῦ διατάγματος ὡρίσθη ἵνα καὶ ἐν τῇ νοτίᾳ Βραυαντίᾳ παύσηται ἡ γαλλικὴ οὖσα ἡ ἐπίσημος, οὐ μόνον αἱ ἀνώτεραι τάξεις αἱ συνήθως τῆς γαλλικῆς χρῆσιν ποιοῦσαι ἐξηγέρθησαν, ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς ὁ τέως ἀδιάφορος ἐξήφθη, διότι ὁλλανδικὸν διοικητικὸν τοῦ στρατοῦ σύστημα εἰσήγετο καὶ ὑπ' αὐστηρὰν στρατιωτικὴν πειθαρχίαν ὑπεβάλλοντο οἱ στρατεύσιμοι Οὐάλλωνες. Πρὸς δὲ τούτοις οἱ ἀντιπολιτευόμενοι Βέλγαι προέβησαν καὶ περαιτέρω· ἐμέμφοντο τῇ κυβερνήσει καὶ τῷ βασιλεῖ ὅτι αἱ μεγάλαι θέσεις πολιτικαί τε καὶ στρατιωτικαὶ ἐδίδοντο σχεδὸν πᾶσαι τοῖς Ὁλλανδοῖς τῶν Βελγῶν παρορωμένων. Ἕνεκα δὲ τῆς ἀνίσου ταύτης διανομῆς τῶν θέσεων καὶ ἀξιωμάτων οἱ μὲν Ὁλλανδοὶ ἐτρέφοντο ἐκ τοῦ δημοσίου, οἱ δὲ Βέλγαι ἀπέβαινον ἁπλοῖ ὑπόφοροι τοῦ ἡνωμένου κράτους. Ὅσον δ' ἀποβλέπει εἰς τὴν δημοσίαν ἐκπαίδευσιν οἱ Βέλγαι ἐμέμφοντο τῷ βασιλεῖ ὅτι διὰ διατάγματος (1825) τὴν διδασκαλίαν καὶ διάπλασιν τῶν νέων καθολικῶν κληρικῶν τοῦ ἐν Λωβανίῳ φιλοσοφικοῦ λυκείου ἀφείλετο μὲν τοῖς ἐπισκόποις, ὑπέταξε δὲ αὐτὸ τῇ πολιτείᾳ. Ἐκ τούτου ἐξηγριώθησαν πρὸ πάντων οἱ καθολικοὶ κληρικοί. Ὅπως δὲ τούτους καταπραΰνῃ ὁ Γουλιέλμος συνωμολόγησεν ἐκκλησιαστικὴν σύμβασιν μετὰ τοῦ πάπα Λέοντος τοῦ ΙΒ' (1827), ἐν ᾗ συγκατετίθετο νὰ ἐπανορθώσῃ τὰ περὶ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ λυκείου. Ἐπειδὴ ὅμως ἐβράδυνεν ἡ δημοσίευσις τῆς συμβάσεως, οἱ κληρικοὶ ἠγέρθησαν ἔτι σφοδρότερον. Τούτοις δὲ παραδόξως συνετάχθησαν καὶ οἱ φιλελεύθεροι, διότι ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως ὅτε ἠθέλησαν νὰ συνταχθῶσιν αὐτῷ κατὰ τῶν κληρικῶν προκειμένου περὶ ἐκπαιδευτικοῦ νόμου καὶ διατάξεων. Ἡ ἕνωσις αὕτη ἦν τερατώδης καθάπερ καὶ ἡ τῶν Ὁλλανδῶν καὶ Βελγῶν. Τῆς ἀλλοκότου ταύτης συμμαχίας γενομένης οἱ μὲν φιλελεύθεροι ἀπῄτουν ὑπὲρ τῶν καθολικῶν ἐλευθερίαν τῆς ἐκπαιδεύσεως, οἱ δὲ κληρικοὶ ὑπὲρ τῶν φιλελευθέρων ἐλευθερίαν τῶν ἐφημερίδων. Συγχρόνως δ' ἀπῄτησαν πάντες μετὰ σφοδρότητος τὴν ἀπόλυσιν τοῦ συγγραφέως πολλῶν συγγραμμάτων φιλολογικῶν καὶ ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας τοῦ Λουδοβίκου δὲ Ποττέρου, ἀνδρὸς πλουσίου, ὅστις διὰ διατριβήν τινα κατὰ τῶν ὀπαδῶν τοῦ ὑπουργείου κατεδικάσθη εἰς χρηματικὴν ζημίαν καὶ εἰς ὀκτωκαίδεκα μηνῶν φυλακήν, οὗ ἕνεκα ἐν Βρυξέλλαις ὁ λαὸς ἐγερθεὶς ἐλιθοβόλησε τὸν οἶκον τοῦ μισητοῦ ὑπουργοῦ Μανήνου. Ὀσημέραι δὲ προέβαινεν ὁ ἐρεθισμὸς οὐ μόνον ἐναντίον τῆς κυβερνήσεως, ἀλλὰ καὶ τοῦ βασιλέως, διότι πάν-

τες ἐγίνωσκον ὅτι οἱ ὑπουργοὶ ἦσαν ἁπλᾶ ὄργανα αὐτοῦ· ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἐπήγαζον τὰ πάντα καὶ δι' αὐτοῦ διεπράττοντο πάντα τὰ τῆς διοικήσεως· ὅτι οὗτος γινώσκων τὴν καταβοὴν τοῦ λαοῦ οὐδαμῶς λαμβάνει πρὸ ὀφθαλμῶν τὰς ἀπαιτήσεις αὐτοῦ καίτοι γινώσκει ὅτι αὗται εἶνε ἀποτέλεσμα νομοθεσίας καὶ διοικήσεως τυραννικῆς, ἧς αὐτὸς καὶ μόνος δημιουργός, ἐφ' ᾧ καὶ μόνος ὑπεύθυνος. Ἐνῷ δὲ οὕτως οὐ μόνον οἱ ἡγέται τῶν πολιτικῶν φατριῶν ἐν ταῖς Κάτω Χώραις, ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς σὺν τῷ χρόνῳ καθίστατο αὐστηρότερος κριτὴς καὶ ἀναφανδὸν ἐβόα κατὰ τοῦ καθεστῶτος καὶ τὴν καταδίκην τοῦ Ποττέρου ἐθεώρει ὡς κοινὴν ἄδικον προσβολὴν κατὰ τῆς ἐλευθερίας τοῦ λαοῦ,—καὶ ἐκτὸς τῶν Κάτω Χωρῶν ἠγείροντο φωναὶ καὶ θόρυβος ἐγίνετο τῶν μὲν κηρυττομένων ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως τῶν κληρικῶν καὶ φιλελευθέρων, τῶν δὲ ὑπὲρ τοῦ χωρισμοῦ κατὰ τῶν θλιβόντων τοὺς λαούς. Ἐν Γαλλίᾳ πρὸ πάντων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τῆς ἐν ταῖς Κάτω Χώραις ἐθνικῆς ἐξεγέρσεως ὁ Λαμενναὶ διὰ συγγραφῆς «Περὶ τῶν προόδων τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τοῦ πολέμου κατὰ τῆς ἐκκλησίας» ὕψωσε τὴν σημαίαν τῆς θρησκευτικῆς δημαγωγίας, ὅπως ἀγγείλῃ τὸν σύνδεσμον τοῦ καθολικισμοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας. Καὶ ἀλλαχοῦ μέν, μάλιστα δ' ἐν Βρυξέλλαις προύξένησε μεγάλην ἐντύπωσιν ἡ συγγραφὴ τοῦ Λαμενναί. Ὅλως δὲ τοὐναντίον ὁ Πόττερος ἐκ τῆς φυλακῆς ἔγραψεν: «ἡ ἐλευθερία ἐν παντὶ ὑπὲρ πάντων». Ὁ χωρισμὸς τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς πολιτείας εἶνε τὸ μόνον ἀσφαλὲς θεμέλιον κατ' αὐτὸν καὶ τοὺς ὀπαδοὺς αὐτοῦ, ἐφ' οὗ στηρίζεται πᾶσα ἐλευθέρα πολιτεία καὶ ἐκκλησία. Ἐντεῦθεν οἱ τοῦ Ποττέρου ὀπαδοὶ ἐπολέμουν τὴν δεισιδαιμονίαν, τὸν φανατισμόν, ἀλλ' οἱ πολλοὶ ἠσπάζοντο τὴν ἕνωσιν τοῦ καθολικισμοῦ καὶ τῶν φιλελευθέρων, διότι ἐπίστευον ὅτι δι' αὐτοῦ ἔμελλον ἑκάτεραι: *ἐκκλησία καὶ πολιτεία* νὰ τηρήσωσι τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῶν καὶ ἀναπτυχθῶσιν. Ἐφημερίδες, συγγράμματα καὶ συζητήσεις εἴτ' ἐκ τῶν θελόντων τὴν ἕνωσιν τῶν κληρικῶν καὶ φιλελευθέρων προερχόμενα εἴτ' ἐκ τῶν ἀποκηρυττόντων αὐτὴν εἶχον ἕνα καὶ μόνον σκοπόν, καθ' οὗ ἔβαλλον ὁμοθύμως, ἀλλὰ δι' ἀλλοίων ὅπλων: τὴν κυβέρνησιν καὶ τὸν βασιλέα, οὐδ' αὐτοῦ τοῦ ἀθώου διαδόχου ἐξαιρουμένου. Ἡ κυβέρνησις ἢ ὤφειλε νὰ ποστῇ πάσης ἐπιθέσεως ἢ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς ταράσσοντας τὴν κοινὴν συνείδησιν καθ' οἱονδήποτε τρόπον. Προὐτίμησε τὸ δεύτερον. Ὑπέβαλε τὰς ἐφημερίδας ὑπὸ αὐστηρὰν κρίσιν. Ἀλλ' ὥσπερ πάντοτε συμβαίνει ἡ ἐπίθεσις ἔφερεν ἀντίστασιν, ἐφ' ᾧ ὁ ἰδιογνώμων καὶ ἰσχυρογνώμων βασιλεὺς ἠγανάκτει πιστεύων ἀκρίτως ὅτι τὰ συμβαίνοντα ἐν τῷ λαῷ ἐγίνοντο καθ' ὑποκίνησιν ὀλίγων ἐχόντων ἀφορμὰς ἰδίας καὶ βουλομένων ἐπὶ ἰδίῳ συμφέροντι νὰ συνταράξωσι τὸ

καθεστώς. Τοῦτο δ' ἔτι μᾶλλον ἐνόμισεν ὡς ὀρθὸν ὁ βασιλεὺς ὅτε κατά τινα θερινὴν περιήγησιν (1829) εἰς τὰς βελγικὰς πόλεις ἔτυχε πανταχοῦ λαμπρᾶς ὑποδοχῆς ἐν μεγάλῃ χαρᾷ. Ἀπατηθεὶς δ' ἐκ τῆς φαινομένης ταύτης ὑποδοχῆς διεκήρυξεν εἰς τὰς ἐν Λυττίχῃ ἀρχὰς ὅτι τὰ γινόμενα κατὰ τῆς κυβερνήσεως καὶ αὐτοῦ εἶνε ἔργον ὀλίγων ἐπὶ ἰδίῳ συμφέροντι προσθεὶς ὅτι τοῦτο : «εἶνε ἄτιμος τρόπος» τοῦ ἀντιπολιτεύεσθαι. Τὴν αὐχηρὰν ταύτην φράσιν ἔλαβον ὡς ἔμβλημα καὶ σύνθημα κατὰ τοῦ βασιλέως, καθάπερ ποτέ, ὡς εἴρηται, ἐπὶ τῆς κατὰ τοῦ Φιλίππου Β' ἐπαναστάσεως τῶν Κατωχωριτῶν τὴν λέξιν «ἐπαῖται». Καὶ ὥσπερ τότε ἡ τῶν «ἐπαιτῶν» συνέστη νῦν ἑταιρεία « τῶν ἀτίμων », ἧς τὰ μέλη ἔφερον ἐγκόλπιον παριστῶν ἀνοικτὸν βιβλίον ἐφ' οὗ ἦν γεγραμμένον γαλλιστί : « πιστοὶ μέχρις ἀτιμίας ». Ὁ βασιλεὺς ἰδὼν ὅτι τὰ πράγματα ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ καθίσταντο δεινότερα καὶ ἀπειλητικώτερα καὶ πεπεισμένος ὅτι ὁ σύνδεσμος κληρικῶν καὶ φιλελευθέρων ἦν ὁ κυρίως τὸν λαὸν συνταράσσων ἐσκέψατο ὅπως διαρρήξῃ τὴν ἕνωσιν αὐτῶν. Μισῶν δὲ ὑπερβαλλόντως τοὺς φιλελευθέρους ἠβουλήθη ἵνα τοὺς κληρικοὺς προσεταιρισθῇ ἐπιθυμοῦντας οὐχ ἧττον ἵνα τὸν ἐπισκήπτοντα τῆς δημοκρατίας κεραυνὸν ἀποτρέψωσιν. Ἀλλ' οἱ τρόποι, — ἡ κλήρωσις τριῶν κενῶν ἐπισκοπῶν, ἡ ἀποκατάστασις τῶν τοῦ λυκείου, περὶ οὗ εἴρηται, κατὰ τὴν θέλησιν τῶν κληρικῶν καὶ εἴ τι ἕτερον — οὓς μετεχειρίσθη, ἥκιστα συνέτεινον πρὸς τὸ ποθούμενον. Ἀλλ' οὐδὲν ποιῶν ἀνεπιτηδειότητος ἕνεκα πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν αὐτοῦ σκοπῶν ἔπραττε τοὐναντίον ἐπιτηδειότατα ὅ τι ἠδύνατο νὰ συντελέσῃ πρὸς ἀποτυχίαν αὐτῶν. Κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ γενικοῦ συνεδρίου τῶν Κατωχωριτῶν ἐπέδωκε (29 Νοεμβρίου 1829) διάγγελμα κατὰ τῆς ἐφημεριδογραφίας ὅτι εἰρήνης ὑπαρχούσης καὶ εὐδαιμονίας διαιρεῖ τὸν λαὸν εἰς φατρίας, ἐρεθίζει κατὰ τῆς κυβερνήσεως, ὑποκινεῖ εἰς ἐπανάστασιν, παροτρύνει τὸν λαὸν εἰς παρανομίας. Ἐπειδὴ δὲ τὰ κατὰ τῆς ἐφημεριδογραφίας καὶ τοῦ τύπου ἐν γένει τὰ μὲν ὡς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀναπόδεικτα, τὰ δὲ ὡς ἥττονος λόγου ἄξια ἀπερρίφθησαν, ὁ βασιλεὺς διεκήρυξεν ὅτι μέλλει ἵνα τὸ μὲν σύστημα τῆς κυβερνήσεως διατηρήσῃ ἀμεταθέτως, νέον δὲ περὶ τύπου νόμον ἐκδώσῃ καὶ ὅτι οὐδένα ἄλλον ἔλεγχον τοῦ ὑπουργείου ἀποδέχεται, ἀλλὰ μόνον τὸν ὑπὸ τοῦ νόμου ὡρισμένον. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ ὁ ὑπουργὸς τῆς δικαιοσύνης Μανήνης καὶ ὁ τῶν ἐσωτερικῶν δι' ἐγκυκλίου ἀπῄτησαν ἵνα οἱ ὑπ' αὐτοὺς λειτουργοὶ εἰς δύο ἡμέρας ἀποφανθῶσι περὶ τῆς ἀποδοχῆς τῶν ἐν τῷ διαγγέλματι. Ἐκ τῆς ἐγκυκλίου ταύτης ἐξηγέρθη ἡ ὀργὴ τῶν πολιτῶν. Ὁ Πόττερος ἔν τινι «ἐπιστολῇ πρὸς Δημόφιλον» διεκήρυττεν ὅτι ἡ διοίκησις τοῦ ὑπουργείου καὶ ὁ τρόπος

ἄρα τοῦ κυβερνᾶν τοῦ βασιλέως ὅλως ἀντέκειντο πρὸς τὰς ἀρχὰς καὶ θεμελιώδεις διατάξεις πολιτείας εὐνομουμένης. Ἐπειδὴ δέ τινες τῶν ὑπαλλήλων ἐπαύθησαν ὡς ἀντιπολιτευόμενοι, ὁ Πόττερος προὔτεινε τὴν σύστασιν ἑταιρείας, ἧς σκοπὸς ἦν ἡ διατήρησις τῶν ὑπὸ τῆς ἐξουσίας προσβαλλομένων μελῶν διὰ κοινοῦ ταμείου ἐξ ἐράνων τῶν μελῶν τῆς ἑταιρείας ταύτης. Ἕνεκα δὲ τούτου καὶ πάλιν ὁ Πόττερος κατηγορήθη μετά τινος ὑπουργικοῦ ὑπαλλήλου Τειλεμάνου, μεθ' οὗ εἶχεν ἀλληλογραφίαν καί τινος Βαρτέλου διευθυντοῦ τῆς ἐφημερίδος «Καθολικοῦ». Τὸ δικαστήριον τῶν ἐνόρκων κατεδίκασεν (Ἀπριλίου 1830) τὸν μὲν Πόττερον εἰς ὀκταετῆ, τοὺς δὲ συγκατηγορουμένους εἰς ἑπταετῆ ὑπερορίαν, τὸ δὲ ἀνώτατον δικαστήριον μετετέθη ἀπὸ Βρυξελλῶν (9 Ἰουλίου 1831) εἰς τὴν Χάγην. Χαρὰν μεγάλην ἐχάρησαν οἱ περὶ τὸν βασιλέα ἐπὶ τῇ καταδίκῃ τούτων· οἱ δὲ ἀντιπολιτευόμενοι κατεπτοήθησαν καὶ ἐσίγησαν. Οἱ περὶ τὴν κυβέρνησιν καὶ τὸν βασιλέα Γουλιέλμον ἐνηβρύνοντο ἐπὶ τῷ θριάμβῳ· ὁ μισητὸς Μανήνης κατέστη φοβερός· ὁ Γουλιέλμος διαρρήδην ἐκήρυττεν ὅτι εἴπερ ποτὲ ὁ θρόνος στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ νόμου κατέστη κραταιὸς καὶ στερρός. Ὅτε δὲ ὁ Πόττερος ἀπερχόμενος εἰς τὴν ἐξορίαν ἐπορεύετο πρὸς τὴν Λωζάνην καὶ ἦν ἐγγὺς ἔτι τῆς Ἄχης ἐκ Παρισίων, εἰδήσεις ἤγγελλον τὴν τοῦ Ἰουλίου ἐπανάστασιν, ἥτις ἔμελλεν ἵνα τὴν ἐπισεσωρευμένην εὔφλεκτον ἐν ταῖς Κάτω Χώραις ὕλην ἀνάψῃ εἰς φλόγα.

Πόττερος καὶ οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ, θεατρικὴ παράστασις ἐξάπτει εἰς ἐπανάστασιν ἐν Βρυξέλλαις, Γουλιέλμος Α', ὁ πρίγκιψ ὁ Ἀραυσικὸς ἐν Βρυξέλλαις ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ καὶ ἐπανάστασις ἐν αὐταῖς. Ὁ Πόττερος μαθὼν τὴν ἐν Παρισίοις μεταβολὴν ἔσπευσε μετὰ τῶν δύο συγκαταδεδικασμένων εἰς Παρισίους· ἐκεῖ συνῆλθον ἄλλοι τε ὁμόφρονες αὐτοῦ καὶ ὁ πιστὸς φίλος τοῦ Ποττέρου Ἀλέξανδρος Γενδεβεῖνος ἀνὴρ δημοκρατικός, δραστήριος, θερμουργὸς ἐν τῷ πράττειν. Σκέψις ἐγένετο περὶ ἀποχωρισμοῦ Ὁλλανδίας καὶ Βελγίου· ἀλλ' ὁ Πόττερος ἀνθίστατο βουλόμενος μόνον ἀνόρθωσιν τῶν κακῶς κειμένων καὶ μεταρρύθμισιν τοῦ πολιτεύματος. Τούτῳ συνετάσσοντο καὶ ἄλλοι φιλελεύθεροι μισοῦντες τὴν Γαλλίαν καὶ θέλοντες τὴν ἕνωσιν. Ἀλλ' οἱ ἄγαν φιλελεύθεροι καὶ οἱ ἀνθενωτικοί, δῆλα δὴ οἱ μὴ θέλοντες τὴν ἕνωσιν τοῦ Βελγίου μετὰ τῆς Ὁλλανδίας, ἀπῄτουν ἄρδην μεταβολήν· τούτοις συνετάσσοντο τὰ πλήθη καὶ πρὸ πάντων ἡ νεολαία ἡ πάντοτ' ἐν ταῖς ταραχαῖς τῶν ἄκρων ἀπτομένη. Ἐγγὺς ἦν ἡ ἑορτὴ τῶν γενεθλίων τοῦ βασιλέως καὶ προγράμματα, ὡς εἴθισται, περὶ τοῦ τρόπου τῆς τελετῆς ἐδημοσιεύοντο· ἐδημοσιεύθησαν δὲ καὶ τὰ τῶν ἐπαναστατῶν, ἐν οἷς προεκηρύσσοντο τάδε: «δευτέρᾳ πυροτεχνήματα, τρίτῃ φωτοχυσία, τε-

τάρτη ἐπανάστασις». Ἦλθεν ἡ ἡμέρα τῶν γενεθλίων (13 Αὐγούστου 1830)· παρεστάθη ἐν τῷ θεάτρῳ τὸ μελόδραμα, οὗ τὸ περιεχόμενον εἶνε ἡ ἐπανάστασις (28 Ἰουνίου 1647) ἐν Νεαπόλει τοῦ *Μασανιέλλου* καὶ τὸ οἰκτρὸν αὐτοῦ τέλος. Ἐκ τούτου ἐξαφθέντες θερμοί τινες ἐκραύγαζον, ἐβόων, ὑπείλουν, ἐνθουσιωδέστατα προσεκάλουν τὸν λαὸν εἰς ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος· οἱ ὀλίγοι ἐγένοντο πολλοί, ἔσπευσαν ἐν ἐπαναστατικῷ θορύβῳ εἰς τὸ τυπογραφεῖον τῆς «Ἐθνικῆς» ἐφημερίδος σφόδρα συμπολιτευομένης, ὄργανον τῆς κυβερνήσεως μισητὸν τῷ λαῷ· ἀθρόοι ἔσπευδον ἐκεῖσε πολλοί· ἐπληρώθησαν αἱ ὁδοὶ ἀμετρήτου πλήθους εἰσορμήσαντος εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ διευθυντοῦ τῆς ἐφημερίδος ἐκείνης· ἐλήστευσαν αὐτήν· ἄλλοι δὲ ἀνέτρεψαν ἐκ θεμελίων τὰς οἰκίας τοῦ ὑπουργοῦ τῆς δικαιοσύνης Μανήνου καὶ τοῦ διευθυντοῦ τῆς ἀστυνομίας Κνύφφη. Τῇ ὑστεραίᾳ (14 Αὐγούστου) πάντες οἱ κακοῦργοι, λωποδύται, χειρώνακτες καὶ βάναυσοι ὄχλοι εἰσώρμησαν εἰς βιομηχανικὰ καταστήματα, διήρπασαν παντοῖα πράγματα καὶ ὑπείλουν γενικὴν λεηλασίαν τῆς πόλεως. Ἡ ἐξουσία κατέστη ἀδρανής, οἱ χρηστοὶ πολῖται ἠγνόουν τί ποιητέον, ὅτε τινὲς φιλότιμοι ἄνδρες ἀνέλαβον τὴν σωτηρίαν τῆς πόλεως. Ἡ ἐπανάστασις ὅμως προέβαινεν ἀκωλύτως καὶ ἡ καθαίρεσις τῆς βασιλείας ἐν Βελγίῳ ἦν ἐγγύς. Σημαῖα τρίχρωμος τοῦ οἴκου τῆς Βραυαντίας ἀνυψώθη ἐπὶ τοῦ δημαρχείου τῶν βασιλικῶν κατασυντριφθεισῶν ἢ συμπτυχθεισῶν καὶ πανταχοῦ ἠκούετο ἡ φωνὴ τοῦ χωρισμοῦ τῶν Βελγῶν καὶ Ὁλλανδῶν. Τῇ ὑστεραίᾳ (15 Αὐγούστου) οἱ χρηστοὶ πολῖται περιώρισαν τὰς ἁρπαγὰς καὶ τὰ ἐγκλήματα, διεσκορπίσθησαν οἱ θορυβοποιοὶ καὶ δημοκρατικοί, κατεβλήθη ἡ ἀναρχία καὶ συμβούλια ἐγίνοντο περὶ τοῦ πρακτέου ἐν ἡσυχίᾳ ἐπάλληλα. Ἀλλ' ἡ διχογνωμία ἦν μεγάλη μεταξὺ τῶν συνελθόντων· οἱ μὲν ἤθελον ἀποχωρισμὸν ἐκ τῆς Ὁλλανδίας καὶ ἕνωσιν μετὰ τῆς Γαλλίας· ἄλλοι τοὐναντίον· οἱ δὲ διατήρησιν ὑφ' ὅρους τοῦ μετὰ τῆς Ὁλλανδίας δεσμοῦ· ἄλλοι ὅμως ἐθεώρουν τοῦτο ὡς αὐτοκτονίαν τῶν Βελγῶν. Πρὸς δὲ τούτοις ἐγένοντο μακραὶ συζητήσεις περὶ τοῦ πολιτεύματος, διότι οἱ μὲν πολλοὶ ἤθελον κατ' ἀρχὰς δημοκρατίαν, ἀλλὰ λαβόντες πεῖραν τοῦ ἀγριωτάτου ἤθους τοῦ ὄχλου μετεβλήθησαν ὑπὲρ τῆς βασιλείας. Τέλος ἔδοξεν αὐτοῖς, ἵνα διατηρηθῇ μὲν τὸ καθεστώς, βελτιωθῇ δὲ διὰ τοῦ βασιλέως. Πρὸς τοῦτο ἐπιτροπεία συγκειμένη ἐξ ἄλλων τε καὶ ἐκ τοῦ πολλὰ ἰσχύοντος Γενδεβείνου ἠτήσατο παρὰ τοῦ βασιλέως σὺν ἄλλοις πολλοῖς τὴν παῦσιν τῶν περὶ αὐτὸν πονηρῶν, ἐν οἷς καὶ τὸν μισητὸν Μανήνην. Ἀλλ' ὁ Γουλιέλμος Α' διατελῶν ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν, ὡς εἴρηται, τούτου ὑπέσχετο μὲν (19 Αὐγούστου 1830) τὰ αἰτούμενα, ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως καὶ τῆς σημαίας καὶ

ὅταν συνέλθῃ (1 Σεπτεμβρίου 1830) τὸ γενικὸν τῶν Κατωχωριτῶν συνέδριον. Συγκατένευσεν ὅμως ἵνα ὁ μὲν πρίγκιψ διάδοχος μεταβῇ εἰς Βρυξέλλας, ὁ δὲ δεύτερος υἱὸς αὐτοῦ πρίγκιψ Φρειδερῖκος ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ ἐν Ἀντβέρπῃ στρατοῦ καὶ ὁδηγήσῃ εἰς τὴν πρωτεύουσαν πρὸς πλείονα ἐντύπωσιν τῆς πολιτικῆς ἀποστολῆς τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ.—Ὅτ' ἐγένετο γνωστὸν ὅτι ἀμφότεροι οἱ πρίγκιπες ἀφίκοντο εἰς Βιλφούρδην ἡγούμενοι στρατοῦ δύω ὥρας ἀπέχουσαν τῶν Βρυξελλῶν μέγας θόρυβος ἠγέρθη ἐν τῇ πόλει. Αἰτήσει τοῦ ἀραυσικοῦ πρίγκιπος ἀπεστάλη πρὸς αὐτὸν ἐκ τῆς πόλεως ἐπιτροπεία συγκειμένη ἐξ ἄλλων καὶ τοῦ Οὐγοφόρσου καὶ τοῦ πρώην δημάρχου Ῥούππη. Προσηνέχθη αὐτοῖς ὑβριστικῶς ὅτι ἔφερον καθάμματα ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων, τὰ ἐπαναστατικὰ τριχρώματα σημεῖα· διετάχθησαν δὲ ἵνα οἱ ἐν τῇ πόλει ἀποβάλωσι τὰ ἐπαναστατικὰ σημεῖα καὶ δέξωνται τὰ στρατεύματα. Ἡ διαταγὴ αὕτη ἐξήγειρε τὰ πλήθη· πανταχοῦ πάντες ἐλάμβανον τὰ ὅπλα, ἐκραύγαζον κατὰ τοῦ βασιλέως, κατεσκεύαζον ὀχυρώματα καὶ τῇ αὐτῇ νυκτὶ πεντήκοντα χαρακώματα ἀνὰ τὰς ὁδούς, διενεμήθησαν ὅπλα καὶ πολέμου ἐφόδια. Τῇ δὲ ὑστεραίᾳ (20 Αὐγούστου 1830) ἐπετράπη τῷ πρίγκιπι μετ' ὀλίγης ἀκολουθίας ἀξιωματικῶν νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν πόλιν. Ἰδὼν ὁ πρίγκιψ τὰ χαρακώματα, τὴν ἐξαγρίωσιν τῶν πολιτῶν, τὴν ἐπαναστατικὴν ἐν γένει κίνησιν, σύμπαντα τὸν λαὸν ἔνοπλον ἐξεπλάγη ἐπὶ τῷ θεάματι. Ὅτε δ' ἐν ἀπειλητικῷ σχήματι τὸ πλῆθος ἐκραύγασε: «πρὸς τὸ δημαρχεῖον» ἠκολούθησε τῇ φωνῇ θέλων οὕτω νὰ περιποιηθῇ τὸν λαόν. Ἀλλ' ἐνῷ ἐπορεύετο ἤκουεν ἀπειλάς, ὕβρεις, χλευασμούς· τούτου ἕνεκα κεντήσας τὸν ἵππον μόλις ἀφίκετο εἰς τὰ ἀνάκτορα. Ἐκεῖθεν κατεπράϋνε μὲν τὸ πλῆθος κατ' ἀρχὰς δι' εὐμενῶν λόγων· ἀλλὰ γνωστῆς γενομένης τῆς ἀπαντήσεως τῆς ὑπὸ τοῦ βασιλέως πρὸς τὴν ἐπιτροπείαν ἐν Χάγῃ δοθείσης τὰ φρονήματα τοῦ λαοῦ τάχιστα μετεβλήθησαν. Ἕνεκα δὲ τούτου πᾶσα εἰρηνικὴ συνεννόησις βασιλέως καὶ Βελγῶν κατέστη ἀδύνατος. Ἔκτοτε φανερῶς πάντες διεκήρυττον τὴν ἀνάγκην χωρισμοῦ τῶν δύο χωρῶν. Ὁ Γενδεβεῖνος συνεβούλευσε τῷ βασιλεῖ ἵνα μιμηθῇ τὸ παράδειγμα τοῦ δουκὸς Ὀρλεανίδου. Ἀλλ' ὁ εὐσυνείδητος ἀραυσικὸς πρίγκιψ ἀπεκρίνατο ἀρνητικῶς εἰπών: «Μηδέποτε ὁ μέλλων κόσμος νὰ εἴπῃ ὅτι εἷς Νασσαῖος ἀπέσπασε τὸ διάδημα ἐκ τοῦ μετώπου τοῦ αὐτοῦ πατρὸς ἵνα θῇ ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ». Ὅτε δὲ οἱ ἐν Βρυξέλλαις παρόντες ἀντιπρόσωποι τοῦ γενικοῦ τῶν Κατωχωριτῶν συνεδρίου ἀνεκοινώσαντο ὅτι ἡ θέλησις τοῦ λαοῦ εἶνε ἵνα ἀποχωρισθῶσιν οἱ Βέλγαι τῶν Ὁλλανδῶν, ἐνόμισε πλέον περιττὸν νὰ διατρίψῃ ἐν Βρυξέλλαις καὶ ἀμελλητὶ ὑπέστρεψεν εἰς Χάγην,

ὅπου ὑπό τε βασιλέως καὶ τοῦ λαοῦ ἐνθουσιωδῶς καὶ ἐν χαρᾷ ἐγένετο δεκτὸς ἐπὶ τῇ αὐτοῦ σωτηρίᾳ. Ἡ δὲ φρουρὰ τῶν Βρυξελλῶν ἠνώθη τῷ στρατῷ τοῦ πρίγκηπος Φρειδερίκου. Οὕτω λοιπὸν ὁ σκοπὸς τῆς μεταβάσεως τοῦ πρίγκιπος Γουλιέλμου διαδόχου μετὰ τοῦ Φρειδερίκου ἀπέτυχε τελέως.

Ἑνωτικοὶ καὶ ἀνθενωτικοί, ἤτοι βασιλικοὶ καὶ ἐπαναστάται, ὑπερίσχυσις τῶν ἀνθενωτικῶν, ἐπανάστασις καθ' ὅλον τὸ Βέλγιον, ἀδύνατος πᾶσα ἕνωσις. Οἱ περὶ τὸν βασιλέα ἔκρινον πλημμελῶς· ἐπίστευον ὅτι αἱ δυνάμεις αἱ κατασκευάσασαι τὸ ἡνωμένον βασίλειον τῶν Κατωχωριτῶν ὡς ἀναγκαῖον προπύργιον ἐναντίον τῆς Γαλλίας ἐξ ἅπαντος ἔμελλον νάντιστῶσι κατὰ τοῦ χωρισμοῦ τῶν Βελγῶν. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἔλαβεν ἤδη πεῖραν τοῦ τρόπου, καθ' ὃν αἱ δυνάμεις ἐσκόπουν νὰ προσενεχθῶσι πρὸς αὐτόν. Ἡ μὲν Ἀγγλία ἀπέσχε πάσης ἐπεμβάσεως· αἱ δὲ ἄλλαι δυνάμεις ἐφαίνοντο ὀκνοῦσαι ὅπως ἀναλάβωσι μόναι ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως, ὅστις ἠδύνατο νὰ μετατραπῇ εἰς ἀγῶνα κατὰ τῆς Γαλλίας, ὃν οὐδεμία αὐτῶν ἤθελε νἀναλάβῃ. Ἔξωθεν λοιπὸν οὐδὲν εἶχε νὰ προσδοκᾷ ὁ βασιλεύς, ὅστις ἠδύνατο κατ' ἀρχὰς πρὶν ἢ ἔτι πέμψῃ τὸν πρίγκιπα διάδοχον εἰς Βρυξέλλας νἀποπέμψῃ τὸν μισητὸν Μανήνην, μεταρρυθμίσῃ τὸ ὑπουργεῖον κατὰ τὴν θέλησιν τοῦ λαοῦ, ὅπερ ἐπεθύμουν οὐ μόνον οἱ Βέλγαι, ἀλλὰ καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν Ὁλλανδῶν ἀποδοκιμαζόντων πολλὰ διατάγματα τῆς κυβερνήσεως καὶ μάλιστα τὴν διοίκησιν τοῦ μισητοῦ ὑπουργοῦ Μανήνη. Ἡ πεποίθησις ἄρα τοῦ βασιλέως ἠρείδετο μόνον ἐπὶ τοὺς Ὁλλανδούς, οἵτινες μισοῦντες, ὡς εἴρηται, ἕνεκα πολλῶν αἰτίων τοὺς Βέλγας ἦσαν ἕτοιμοι νἀναλάβωσι τὸν ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως ἀγῶνα καὶ ὑπὲρ τῆς ἀκεραιότητος τῆς Ὁλλανδίας καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ ὑπὲρ τοῦ βασιλέως. Καὶ ὄντως οἱ μὲν Βέλγαι ἡτοιμάζοντο νἀγωνισθῶσι μέχρις ἐσχάτων ὑπὲρ τοῦ χωρισμοῦ, οἱ δὲ Ὁλλανδοὶ προθυμότερον ὡπλίζοντο ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως. Στρατιῶται, ἐθνοφύλακες, ἐθελονταὶ ἠνοῦντο μετὰ τοῦ στρατοῦ ὑπὲρ τῆς ἀκεραιότητος τῆς χώρας καὶ τῶν συνθηκῶν κατὰ τῶν ταραξιῶν. Ἀλλ' ἔτι ἦν καιρὸς ἵνα ὁ Γουλιέλμος τηρήσῃ τὴν ἕνωσιν μετά τινων μεταρρυθμίσεων, καθ' ὅσον πολλοὶ συνετοὶ ἄνδρες οὐδ' αὐτοῦ τοῦ Ποττέρου ἐξαιρουμένου ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπεθύμουν χύσιν αἵματος μάτην. Αἱ δὲ μεταρρυθμίσεις, ἃς ἀπῄτουν οἱ Βέλγαι, ἦσαν αὗται: ὁ βασιλεὺς ἔμελλε νὰ ᾖ πάλιν ἐκ τοῦ γένους τῶν Ἀραυσίων καθάπερ καὶ πρότερον, ἀλλ' οὐχὶ μία βουλή, γενικὴ βουλὴ Βελγῶν καὶ Ὁλλανδῶν ἡνωμένων, ἀλλὰ δύο καὶ δύο ὑπουργεῖα. Οὕτω δὲ δύο κεχωρισμέναι νομοθετικαὶ βουλαὶ καὶ δύο νομοτελεστικὰ ὑπουργεῖα ὑπὸ ἕνα βασιλέα ἔμελλον νὰ κυβερνῶσι τὰ δύο ὁμοσπονδιακὰ κράτη Βέλ-

γιον καὶ Ὁλλανδίαν. Ὁ βασιλεὺς πρὶν ἢ ἀποφανθῇ συνεκάλεσεν (1 Σεπτεμβρίου 1830) ἐν Χάγῃ τὸ γενικὸν συμβούλιον, ἤτοι τὴν βουλὴν τὴν ἐκ βουλευτῶν Ὁλλανδῶν καὶ Βελγῶν συνισταμένην. Τὴν ἔναρξιν ταύτης ἐποίησε διὰ βασιλικοῦ λόγου ἐν ᾧ διέλαβε περὶ τῶν συμβαινόντων ἔν τε Ὁλλανδίᾳ καὶ Βελγίῳ· οὐδεμίαν ὅμως γνώμην ἐξήνεγκε περὶ τοῦ πρακτέου. Οἱ Βέλγαι βουλευταὶ ἐδήλωσαν τὸν ὡρισμένον σκοπὸν τῶν συμπολιτῶν αὐτῶν καὶ ἐπὶ τούτου ἀπήτουν νὰ ποφανθῇ ὅ τε βασιλεὺς καὶ ἡ βουλή· ἐμέμφοντο δὲ τῷ διαδόχῳ Γουλιέλμῳ βεβαιώσαντι τοὺς Βέλγας, ὅτε μετέβη εἰς Βρυξέλλας μετὰ τοῦ Φρειδερίκου, ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς συγκλήσεως τῆς βουλῆς ἦν περὶ τοῦ χωρισμοῦ τῶν Βελγῶν ἢ τοὐλάχιστον περὶ τῶν εἰρημένων μεταρρυθμίσεων.

Ἀνακήρυξις τοῦ ἀποχωρισμοῦ τῶν Βελγῶν. Τούτων γινομένων ἐν Χάγῃ, ἐν Βρυξέλλαις δημαγωγοὶ βοηθούμενοι καὶ ὑπὸ τῶν ἐκ Γαλλίας σπευσάντων ἄγαν δημοκρατικῶν καὶ ἄλλων ταραξιῶν, φαῦλοι, ὑπόδικοι, ὄχλος πολὺς συνετάραξαν τὴν πόλιν, ὡπλίσθησαν, ἐφόβησαν τοὺς εἰρηνικοὺς πολίτας, ἠπείλησαν θάνατον κατὰ παντὸς βουλομένου νἀντιστῇ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐκεῖ φρουρὰ ἦν ὀλιγάριθμος, οἱ δὲ πολῖται οἱ μὴ θέλοντες νὰ προβῶσιν εἰς τὰ ἔσχατα, δῆλα δὴ εἰς ἐπανάστασιν καὶ εἰς τὸν χωρισμόν, ἐζητοῦντο ἀρχηγοῦ, οἱ ἐπαναζάται ἐπέπεσον εἰς τοὺς στρατῶνας καὶ εἰς τὰ φυλακεῖα, ἠπείλησαν τοὺς στρατιώτας, ἀφώπλισαν αὐτοὺς καθάπερ καὶ τὴν ἄνευ ἀρχηγοῦ ἐθνοφυλακήν, κατέλυσαν τὰς ἀρχάς, κατέλαβον πάντα τὰ δημόσια γραφεῖα καὶ ἀρχεῖα, διώρισαν (8 Σεπτεμβρίου 1830) πρόσκαιρον κυβέρνησιν, ἧς προϊστάμενος ὡρίσθη ὁ ἔτι ἐν Παρισίοις διατρίβων Πόττερος. Οἱ τὴν ἐπανάστασιν καὶ τὸν χωρισμὸν ἀποστρεφόμενοι ἐν Βρυξέλλαις κρυφίως προσεκάλεσαν τὸν πρίγκιπα Φρειδερῖκον, οὗ τὸ κύριον τοῦ στρατοῦ διέμενεν ἐν Ἀντβέρπῃ, ἵνα ὡς τάχιστα ἐκστρατεύσῃ εἰς Βρυξέλλας πρὸς φύλαξιν τῆς πόλεως, ἥτις περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν ἀναρχικῶν. Οὗτος ὅμως ἀντὶ τοῦ σπεῦσαι καὶ καταλαβεῖν τὴν διοίκησιν τῆς πόλεως καὶ προφυλάξαι τοὺς ἀγαθοὺς πολίτας ἐκ τῶν ἁρπάγων καὶ φαύλων καὶ εἰρηνεῦσαι αὐτήν, ὅπερ εὐχερῶς ἠδύνατο νὰ πράξῃ, ὡς μὴ ἐχόντων στρατιωτικὴν δύναμιν τῶν ἐπαναστατῶν, ἠρκέσθη ἵνα διὰ προκηρύξεως προσκαλέσῃ (9 Σεπτεμβρίου) τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς ἐπαναστάσεως ἐπὶ κατὰ νόμον ποινῇ ἵν' ἀποβάλωσι τὰ τῶν Βραυαντῶν χρώματα. Τοῦτο οὐ μόνον ἠρέθισε τοὺς ἐπαναστάτας, ἀλλὰ καὶ ἔπεισεν αὐτοὺς ὅτι οὐδεμία ἐλπὶς αὐτοῖς ὑπελείπετο, εἰ μὴ τοῦ ἀντιστῆναι μέχρις ἐσχάτων πρὸς ἀποφυγὴν μὲν πάσης τιμωρίας, πρὸς ἐπίτευξιν δὲ τοῦ ἐθνικοῦ τῶν Βελγῶν σκοποῦ. Ἀπελπίσας ἐκ τούτου ὁ πρίγκιψ Φρειδερῖκος ὥρμησεν ἡγούμενος 6,000-7,000 ἀνδρῶν εἰς Βρυξέλλας, εἰσ-

ἦλθεν (11 Σεπτεμβρίου) εἰς τὴν πόλιν ἐπ' ἐλπίδι ἐπικουρίας τῶν πολιτῶν ἢ τοὐλάχιστον ἀποχῆς αὐτῶν. Ἀλλὰ παραδόξως καὶ οἱ τέως ἀδιάφοροι ἢ ἀμέτοχοι πολῖται θεωροῦντες τανῦν τὸν ἀγῶνα ὡς ἱερὸν καὶ ὅσιον ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἔθνους συνετάχθησαν τοῖς ἐπαναστάταις καὶ ἀντέστησαν ἀνδρείως δεικνύοντες τὸν ἐνθουσιασμόν, οὗ ἐμφοροῦνται οἱ ὑπὲρ ἑστιῶν καὶ πατρίδος ἀγωνιζόμενοι καὶ ἐθελοκινδύνως ἐπολέμησαν ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τῶν Βρυξελλῶν ὡς οἱ πολεμικώτατοι τῶν στρατιωτῶν. Ἐγένοντο ἐπανειλημμένως συμπλοκαί, ὁτὲ μὲν τούτων, ὁτὲ δ' ἐκείνων ὑπερισχυόντων· ἀλλ' ἐπὶ τέλους οἱ τέως οὐδ' ὅπλων ἁψάμενοι Βέλγαι ἀνεδείχθησαν ἄριστοι μαχηταί, κατετρόπωσαν τοὺς Ὁλλανδοὺς καὶ ἠνάγκασαν αὐτοὺς νὰποστῶσι τοῦ ἀγῶνος, καθ' ὅσον αἱ μὲν δυνάμεις αὐτῶν ἀενάως ἠλαττοῦντο, τῶν δὲ Βελγῶν ἀδιακόπως ηὐξάνοντο, ἄλλων ἀλλαχόθεν σπευδόντων πρὸς βοήθειαν τῶν ἀγωνιζομένων ὁμοφύλων. Ὁ Φρειδερῖκος ἠναγκάσθη (14 Σεπτεμβρίου) κατηχυμμένος νὰ καταλίπῃ τὰς Βρυξέλλας καὶ ἀπέλθῃ νυκτὸς εἰς Βιλφούρδην. Συγχρόνως δὲ καὶ αἱ φρουραὶ τῆς κυβερνήσεως ἐξεδιώχθησαν πανταχόθεν ἐκ τοῦ Βελγίου ἢ παρεδόθησαν. Τῇ δὲ ὑστεραίᾳ τῆς φυγῆς τοῦ Φρειδερίκου οἱ ἐν Βρυξέλλαις νικηταὶ ἐπαναστάται ἑώρτασαν τὴν νίκην ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ἐν ταῖς ὁδοῖς δῆλα δὴ τῶν Βρυξελλῶν, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων καὶ τῶν χαρακωμάτων, θαυμάζοντες καὶ αὐτοὶ ἑαυτοὺς ἐπὶ τῇ ἀπροσδοκήτῳ νίκῃ καὶ τῷ θριάμβῳ, ὃν μόνοι αὐτοὶ ἄνευ ἐμπείρων στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν κατήγαγον. Ἐπανῆλθε (15 Σεπτεμβρίου 1830) καὶ ὁ Πόττερος ἐκ Παρισίων· ἡ εἴσοδος αὐτοῦ εἰς Βρυξέλλας ἐγένετο θριαμβευτικῶς· ἐντεῦθεν ἡ ἐπανάστασις ἐπεστέφετο ὑπὸ πλήρους ἐπιτυχίας. Ἡ πρόσκαιρος κυβέρνησις συμπληρωθεῖσα διὰ τοῦ πάντοτε ὑπό τε τοῦ λαοῦ καὶ τῶν μελῶν ἐκείνης μετὰ πόθου ἀναμενομένου Ποττέρου ἐπελάβετο ἀμελλητὶ τοῦ ὑψηλοῦ τῆς ἐπαναστάσεως σκοποῦ οὐχὶ πλέον τοῦ χωρισμοῦ, ἀλλὰ τῆς τελείας ἀνεξαρτησίας τοῦ Βελγίου. Τούτων γενομένων ἐν Βρυξέλλαις, τὸ γενικὸν συνέδριον ἐν Χάγῃ μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ ἡττηθέντος βασιλικοῦ στρατοῦ ἐκ Βρυξελλῶν εἰς Ἀντβέρπην πεισθὲν περὶ τοῦ ἀφεύκτου πλέον καταστάντος ἀποχωρισμοῦ ἔσπευσε δύο ἡμέρας (17 Σεπτεμβρίου) μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἐκ Παρισίων τοῦ Ποττέρου νὰ ψηφίσῃ τὸν χωρισμὸν τοῦ Βελγίου ἀπὸ τῆς Ὁλλανδίας νομοθετικῶς καὶ διοικητικῶς. Ἀλλὰ πᾶς τις ἐνόει ὅτι ὁ χωρισμὸς ἤρχετο κατόπιν ἑορτῆς· τὸ γενικὸν συνέδριον ἔδιδεν ὅ τι δὲν εἶχε πλέον ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ, ἀλλ' ἦν ἡρπασμένον. Τὸ ψήφισμα τοῦ γενικοῦ συνεδρίου ὡς πάντι περιττὸν ἔμεινε νεκρὸν γράμμα. Τὸ Βέλγιον ἀποστὰν τῆς Ὁλλανδίας οὐδὲν πλέον ἠδύνατο νὰ δώσῃ οὐδὲ νὰ λάβῃ παρ' αὐτῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΛϛ'.

ΙΔΡΥΣΙΣ ΤΟΥ ΒΕΛΓΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ

§ 1675. **Ἀνακήρυξις τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ Βελγίου ὑπὸ τῆς προσκαίρου κυβερνήσεως, βελγικὴ ἐθνοσυνέλευσις, προκήρυξις τοῦ πρίγκιπος Γουλιέλμου, συνέδριον δυνάμεων.** Ἅμ' ἐλθόντος τοῦ Ποττέρου, ἀμελλητὶ μὲν ἀνεκήρυξεν (23 Σεπτεμβρίου) ἡ πρόσκαιρος κυβέρνησις τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ Βελγίου καὶ τὴν σύγκλησιν ἐν Βρυξέλλαις ἐθνοσυνελεύσεως, συγχρόνως δ' ἐξελέχθη ἐπιτροπεία πρὸς σύνταξιν τοῦ θεμελιώδους πολιτεύματος. Τούτων γενομένων, ὁ πρίγκιψ διάδοχος Γουλιέλμος πιστεύων ὅτι ὁ λαὸς ἐπίστευεν αὐτῷ καθάπερ πρότερον ἐξέδωκε δύο προκηρύξεις (23 Σεπτεμβρίου καὶ 4 Ὀκτωβρίου), ἐν αἷς ἐφαίνετο ὅτι διεφώνει μὲν δῆθεν πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ Γουλιέλμον, ἐπεδοκίμαζε δὲ τὰ συμβαίνοντα ἐν Βελγίῳ καὶ ἠβούλετο νἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν τῶν βελγικῶν πραγμάτων παρὰ τὴν θέλησιν δῆθεν τοῦ ἑαυτοῦ πατρός. Ἀλλ' αἱ προκηρύξεις αὗται οὐδένα πλέον ἠδύναντο νἀπατήσωσι τῶν Βελγῶν, διότι οὐδεὶς αὐτῶν ἠμνημόνει ὅτι διαρρήδην ὁ πρίγκιψ ἀπέρριψε τὴν αἴτησιν αὐτῶν, ἣν αὐτῷ πρότερον ὑπέβαλον ἵνα οὗτος ἀναλάβῃ τὴν ἀνωτάτην ἀρχὴν τοῦ Βελγίου. Ὁ μὲν λαὸς μετ' ἀγανακτήσεως καὶ ἀπειλῶν ἀπεδοκίμασε τὰς προτάσεις ἐκείνου, ἡ δὲ πρόσκαιρος κυβέρνησις ἐντόνως διεκήρυξεν (17 Ὀκτωβρίου 1830) ὅτι ἀνεξαρτησία κτηθεῖσα δι' αἵματος καὶ ἀγώνων ὁμοθύμως συμπράξει τοῦ βελγικοῦ ἔθνους οὐδεμιᾶς χρῄζει προστασίας καὶ ἀναγνωρίσεως. Μετὰ τοῦτο ὁ μὲν πρίγκιψ ἀπῆλθεν εἰς Χάγην· ἡ δὲ πρόσκαιρος κυβέρνησις τῶν Βελγῶν ἔπεμψε στρατὸν εἰς Ἀντβέρπην, ὅστις κατέλαβε μὲν εὐχερῶς τὴν πόλιν, ἀλλὰ τὸ ὀχυρὸν φρούριον κατεῖχεν ὁλλανδικὴ φρουρὰ ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Χασσῆν, ἐξ οὗ οὗτος ἐβομβάρδιζε τὴν πόλιν διαρκῶς ἐπὶ ἑπτὰ ὥρας (14 Ὀκτωβρίου). Συγχρόνως δὲ καὶ στολίσκος ὁλλανδικὸς ἐκανονοβόλει τὴν πόλιν καὶ πρὸ πάντων τὴν μεγάλην ἐμπορευμάτων ἀποθήκην, ἐξ οὗ ὑπώπτευσαν οἱ πολλοὶ ὅτι μᾶλλον ἐμπορικὸς σκοπὸς ἢ ἡ διατήρησις τῆς πόλεως ἦν ἡ κυρία αἰτία τοῦ βομβαρδισμοῦ. — Τούτων γινομένων, ἐν Λονδίνῳ συνήρχετο συνέδριον τῶν δυνάμεων συσκεψόμενον περὶ τῶν βελγικῶν πραγμάτων. Τάχιστα δ' ἀπεφήναντο οἱ συνελθόντες ὅτι δύναται ἀκωλύτως νἀποχωρισθῇ τὸ Βέλγιον καὶ ἀνακηρυχθῇ ἀνεξάρτητον κράτος ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῶν· ἀλλ' ὅτι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἐπιτρέψουσιν ἵνα ἑνωθῇ ποτε τῇ Γαλλίᾳ ἡ λάβῃ δημοκρατικὸν

πολίτευμα. Τὸ ἐν Λονδίνῳ συνελθὸν (23 Ὀκτωβρίου 1830) συνέδριον ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Ταλλεϋράνδου διὰ πρώτου πρωτοκόλλου ὑπεχρέωσεν Ὁλλανδοὺς καὶ Βέλγας, ἵνα ποιήσωσιν ἀνακωχήν. Εἰς Λονδῖνον ἀπῆλθε καὶ ὁ πρίγκιψ Γουλιέλμος ὁ Ἀραυσικὸς διὰ Ῥοττερδάμης, ὅπως ἐνεργήσῃ ὑπὲρ τῆς ἐπιτυχίας τῶν ὅσα ἐν ταῖς δύο προκηρύξεσιν αὐτοῦ πρὸς τοὺς Βέλγας ἐξέθηκεν· ἀλλὰ μάτην· οὐδένα εὗρε συνήγορον ἐν τῷ ἀρείῳ πάγῳ τοῦ Λονδίνου. Τούτων γινομένων ἐν Λονδίνῳ, τὰ ἐσωτερικὰ τοῦ Βελγίου ἤρξαντο τάχιστα ἐπὶ τὰ χείρω τρεπόμενα. Μετὰ τὰς πρώτας ἐκείνας ἐπαναστατικὰς ἐξάψεις τῶν πολιτῶν ἐπῆλθεν ἡ ψυχρὰ πραγματικότης. Οἱ μὲν χρηστοὶ πολῖται ἦσαν ἕρμαιον τῶν φαύλων· αἱ μεγάλαι ἐλπίδες,—ἃς εἶχον ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ ἀραυσικοῦ οἴκου, ὅστις μάλιστα ἐπὶ δυσαρεστήσει τῶν Ὁλλανδῶν ὑπερβαλλόντως ἐνίοτε τοὺς Βέλγας περιεποιεῖτο, ἵνα μηδὲν αὐτοῖς δυσαρεστῇ,—ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ ἐξέλειπον· τὰ ἐπαγωγὰ δημοκοπήματα περὶ εὐδαιμονίας καὶ τὰ τερπνὰ ὄνειρα τῆς ἐλευθερίας ὁσημέραι διελύοντο ὡς σκιᾶς ὄναρ. Πρότερον ὑπέβλεπον τοὺς Ὁλλανδοὺς ὡς δῆθεν πλεονεκτοῦντας αὐτῶν ἐν τῇ ἀπολαύσει τῶν τῆς ἐξουσίας δώρων· τανῦν ὅμως ἐσαλεύοντο μεταξὺ δύο ἐπικινδύνων ἐχθρῶν, τῶν φαύλων καὶ τῶν κληρικῶν· ἐκεῖνοι ἠπείλουν τὰ τοῦ σώματος καὶ οὗτοι ἔφθειρον τὴν ψυχήν. Ὁ ὄχλος ὡς χειμάρρους πρότερον μὲν παρασύρων νομιμότητα, τάξιν, ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας καὶ πᾶν ὅ τι ἀντέκειτο πρὸς τὰς ἀκράτους τῆς ἐλευθερίας, πράγματι δὲ ἀκολασίας ἐπιθυμίας, τανῦν δὲ ἄνω ποταμῶν χωρῶν ἀνέτρεπεν ὅ τι πρότερον ἐδημιούργει. Τανῦν τάχιστα ὑπεδουλώθη τὸ πνεῦμα αὐτοῦ. Προδώσας καὶ ἀρχὰς φιλελευθέρους καὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας λαμπρῶς καὶ καρτερῶς ἀγωνισθέντας ἐνηγκαλίσατο τοὺς τῇ ἐλευθερίᾳ αὐτοῦ ἐπιβουλεύοντας. Τοῦτο ἔδειξεν εὐθὺς ἐν τῇ ἐκτελέσει τοῦ ὑψίστου δικαιώματος τοῦ πολίτου: τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀντιπροσώπων τῆς ἐθνοσυνελεύσεως. Τίς ἐπίστευεν; Πρᾶγμα ἀπίστευτον! Οὐ μόνον ἄλλοι φιλελεύθεροι ἄνδρες ἀπέτυχον ἐν ταῖς ἐκλογαῖς, οἵτινες πολλὰς νύκτας διῆλθον ἄϋπνοι συσκεπτόμενοι περὶ τῆς ἐλευθερίας τοῦ λαοῦ καὶ ἐκινδύνευον τὸν ἔσχατον κίνδυνον καὶ καθείρχθησαν χάριν τῆς πατρίδος καὶ εἰς ὑπερορίαν κατεδικάσθησαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ ἀγνὸς πατριώτης, ὁ ἐξαγαγὼν τοὺς Βέλγας ἐκ τοῦ σκότους τῆς δουλείας,—εἰκαὶ οὐδαμῶς τοιαύτη ἦν ἡ τοῦ ἀραυσίου οἴκου,—κατὰ τὰ φρονήματα τοῦ λαοῦ, αὐτὸς ὁ καταλιπὼν καὶ πλοῦτον καὶ ἡσυχίαν καὶ περιφρονήσας τιμὰς καὶ ἐξουσίας προσενεχθείσας αὐτῷ ὑπὸ τοῦ κρατοῦντος οἴκου, αὐτὸς ὁ δοὺς τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν τῷ λαῷ, ὁ δημιουργήσας τὸ βελγικὸν κράτος *Πόττερος* δὲν ἐκρίθη ἄξιος ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ λαοῦ, ἵνα παρακαθίσῃ ἐν τῇ ἐθνοσυνελεύσει τῇ μελ-

λούσῃ νὰ κυρώσῃ κατὰ τύπον ὅσα ἐκεῖνος διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ ἔγραψεν! Τοιαύτη ἡ ἀγνωμοσύνη τῶν λαῶν! Καὶ ἀνέῳξε μὲν (29 Σεπτεμβρίου) τὴν συνέλευσιν ὡς πρόεδρος τῆς προσκαίρου κυβερνήσεως ὁ Πόττερος διὰ λόγου πατριωτικοῦ, ἀλλ' ἀμέσως ἀπέστη· ὁ δὲ λαὸς οὐδ' ἀνεμιμνήσκετο κἂν αὐτοῦ ὡς παρασκευάσαντος τὴν ἐπανάστασιν καὶ ὡς ἐλευθερωτοῦ τοῦ Βελγίου γενομένου.

Κληρικῶν ῥαδιουργίαι, πολίτευμα Βελγῶν, ἐκλογὴ βασιλέως. Οἱ κληρικοὶ βουλεύοντες κακὰ τῷ φιλελευθέρῳ τῶν Βελγῶν πνεύματι πάσῃ μηχανῇ διέβαλλον τοὺς φιλελευθέρους ἄνδρας καὶ μάλιστα τοὺς βουλομένους τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς πολιτείας καὶ τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς κληρικῆς ἐπηρείας, ἐν οἷς πρῶτος ὁ Πόττερος. Ἐξελέχθη δὲ πρόεδρος τῆς ἐθνοσυνελεύσεως ὁ Σούρλετος δὲ Χοκκίερος ὁ τελευταῖος βλαστὸς παλαιοῦ λυττικοῦ εὐγενοῦς γένους, ὅστις, ὡς ἐδόξαζεν ἡ τῆς συνελεύσεως πλειονοψηφία, ἀπέλαυε τῆς εὐνοίας τοῦ ἐν Λονδίνῳ συνεδρίου τῶν δυνάμεων. Μετ' οὐ πολὺ δὲ (16 Νοεμβρίου 1830) ἡ βελγικὴ ἐθνοσυνέλευσις ἀνεκήρυξε τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ Βελγίου. Γενομένης δὲ ψηφοφορίας περὶ τοῦ εἴδους τοῦ πολιτεύματος 174 ἐψήφισαν ὑπὲρ τῆς συνταγματικῆς βασιλείας καὶ 13 ὑπὲρ τῆς δημοκρατίας. Εἶτα δὲ (12 Νοεμβρίου) ἀπέκλεισε τοῦ βελγικοῦ θρόνου τὸν ἀραυσικὸν οἶκον καὶ ἐπεκύρωσε (14 Δεκεμβρίου) τὴν ὑπὸ τοῦ συνεδρίου τοῦ Λονδίνου ἀπαιτηθεῖσαν ἀνακωχήν, ἐφ' ᾗ αἱ δυνάμεις ἀνεγνώριζον τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ Βελγίου. Ἐν νέῳ δὲ πρωτοκόλλῳ αἱ δυνάμεις ὥρισαν ὡς ὅρια τῆς Ὁλλανδίας ἅπερ εἶχε τῷ 1790 ἀποδιδομένου αὐτῇ τοῦ Λουξεμβούργου, τοὺς δὲ Βέλγας ὑπεχρέωσεν ἵνα μετάσχωσι τοῦ δημοσίου τῆς Ὁλλανδίας χρέους. Ἐπειδὴ δὲ ἡ βελγικὴ ἐν Βρυξέλλαις ἐθνοσυνέλευσις ἠρνεῖτο νὰ παραχωρήσῃ τὸ Λουξεμβοῦργον, οἱ Ὁλλανδοὶ ἠρνοῦντο νὰ καταλίπωσι τὸ τῆς Ἀντβέρπης φρούριον, ὅπερ ὅμως κατὰ συγκυρίαν ἠλευθερώθη τοῦ φυλάττοντος αὐτὸ Ὁλλανδοῦ φρουράρχου βὰν Σπυκκίου ἀνατιναχθέντος εἰς τὸν ἀέρα. — Τέλος ἡ τῶν Βελγῶν ἐθνοσυνέλευσις παμψηφεὶ ἐψήφισε (26 Μαρτίου 1831) τὸ πολίτευμα, οὗ θεμέλιον: εἷς συνταγματικὸς *βασιλεύς*, μία *γερουσία* καὶ μία *βουλή*. Συντελεσθέντων τῶν νομοθετικῶν ἔργων τῆς ἐθνοσυνελεύσεως, ὑπελείπετο ἔτι τὸ οὐχ ἧττον σπουδαῖον: ἡ *ἐκλογὴ* βασιλέως. Ἡ πρόσκαιρος κυβέρνησις εἶχεν ἤδη ὑπὸ πρόεδρον τὸν Κάρολον Ῥογεῖρον (μηνὶ Ὀκτωβρίῳ) πέμψη εἰς Παρισίους πρὸς τὸν Λουδοβῖκον Φίλιππον ἐκ τῶν αὐτῆς μελῶν τὸν εἰρημένον Γενδεβεῖνον, ὅπως αἰτήσηται παρ' αὐτοῦ τὸν δευτερότοκον υἱὸν τὸν *δοῦκα τοῦ Νεμοὺρ* ὡς βασιλέα τοῦ Βελγίου· ἀλλ' ὁ Φίλιππος ἀπέκρουσε γινώσκων ὅτι αἱ ἄλλαι δυνάμεις ἔμελλον νὰντιταχθῶσιν ἕνεκα φόβου αὐξήσεως τῆς γαλλικῆς

δυνάμεως ἐν Βελγίῳ. Τινὲς δὲ τῶν πληρεξουσίων τῆς ἐθνοσυνελεύσεως ἤθελον τὸν δοῦκα *Λαϋχτεμβὲργ* υἱὸν τοῦ ποτε ἀντιβασιλέως τῆς Ἰταλίας ἐπ' ἐλπίδι ἀποδοχῆς. Ἀλλ' ὡς Ναπολεοντίδου οὔτε ἡ Γαλλία οὔτε ὁ Λουδοβῖκος Φίλιππος ἐπέτρεψαν τὴν ἐκλογὴν τούτου γενομένην (22 Μαρτίου) ὑπὸ τῶν Βελγῶν πληρεξουσίων. Τέλος ἐνεργείᾳ τῆς Ἀγγλίας ἐν τῇ συνελεύσει ἐλήφθη πρὸ ὀμμάτων ὡς πιθανῶς ἐκλεχθησόμενος βασιλεὺς τῶν Βελγῶν ὁ πρίγκιψ Λεοπόλδος τοῦ Σαξονοκοβούργου γαμβρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Γεωργίου τοῦ Δ', αὐτὸς ἐκεῖνος, ὅστις ἀπέρριψεν, ὡς ῥηθήσεται, τὸ προσενεχθὲν αὐτῷ στέμμα τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐκλογῇ τούτου ὑπῆρχον οὐχ ἧττον δυσχέρειαι ἔνθεν μὲν ἕνεκα τῶν ἀντιζηλιῶν τῶν δυνάμεων, ἔνθεν δ' ἕνεκα αὐτοῦ τούτου τοῦ Λεοπόλδου. Οὗτος ἦν συγγενὴς τῇ τότ' ἐπιδόξῳ βασιλίσσῃ τῆς Ἀγγλίας Βικτωρίᾳ. Πρεσβεία τις πεμφθεῖσα εἰς Λονδῖνον ἐγένετο (10 Ἀπριλίου 1831) ὑπὸ τοῦ πρίγκιπος δεκτὴ εὐμενέστατα· ἀλλ' ὅσον ἀποβλέπει, εἶπε, τὴν ἀποδοχὴν τοῦ προσφερομένου αὐτῷ στέμματος τοῦ Βελγίου οὐδαμῶς δύναται ἵνα λόγος γένηται πρὶν ἢ ὁρισθῶσι τὰ ὅρια τοῦ Βελγίου καὶ Ὁλλανδίας. Ἀλλὰ τοῦτο ἦν ἀδύνατον, διότι τὰ μόνα ἅπερ ἠδύναντο νὰ παραχωρηθῶσιν ἦσαν τὸ Λουξεμβοῦργον καὶ τὸ Λιμβοῦργον ὡς μετασχόντα τῆς ἐπαναστάσεως· ἀλλὰ ταῦτα εἶχον παραχωρηθῇ τῇ Ὁλλανδίᾳ. Οὐδαμῶς ἄρα ἠδύνατο ἡ βελγικὴ κυβέρνησις νὰ ὑποβάλῃ τοιαύτην αἴτησιν τῷ ἐν Λονδίνῳ συνεδρίῳ. Σκέψις ἐγένετο προτάσει τοῦ Παλμερστῶνος περὶ χρηματικῆς ἀποζημιώσεως τῆς Ὁλλανδίας ἀντὶ τῶν εἰρημένων δύο ἐπαρχιῶν. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον πρὶν ἢ λυθῇ τὸ τῶν συνόρων ζήτημα ἐξελέγη (24 Μαΐου 1831) ὁ πρίγκιψ Λεοπόλδος ὡς κληρονομικὸς βασιλεὺς τοῦ Βελγίου μετὰ θυελλώδη ἐν τῇ ἐθνοσυνελεύσει συζήτησιν διὰ ψήφων 152 κατὰ 44, ἐξ ὧν (44) 19 ἀπέσχοντο τελέως τῆς ψηφοφορίας. Δύο δὲ ἐπιτροπεῖαι ἀπεστάλησαν εἰς Λονδῖνον, ἐξ ὧν ἡ μὲν ἦν ὡρισμένη ὅπως ὑποβάλῃ τῷ Λεοπόλδῳ τὸ περὶ τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ ψήφισμα, ἡ δ' ἑτέρα ἐνεργήσῃ ὑπὲρ τῆς ῥυθμίσεως τῶν ὁρίων. Ἐκ τῶν συνιστώντων τὴν δευτέραν ταύτην ἐπιτροπείαν ἦν καὶ ὁ Νοθόμβος, ὅστις συνέταξεν ὑπόμνημα ἱστορικὸν περὶ τῶν ὁρίων τοῦ Βελγίου ὁποῖα ἦσαν τῷ 1790. Τὰ τοῦ ὑπομνήματος ὑποβληθέντος τῷ ἐν Λονδίνῳ εὐρωπαϊκῷ συνεδρίῳ ἐγένοντο σχεδὸν πάντα δεκτά. Ὁ δὲ Λεοπόλδος ἐδήλωσε τῷ συνεδρίῳ ὅτι πρὶν ἢ ἐπικυρωθῇ τὸ ἐκ 18 ἄρθρων συνιστάμενον περὶ τῶν ὁρίων πρωτόκολλον οὐδαμῶς ἀποδέξεται τὸ στέμμα. Ὁ φίλος τοῦ Ῥογείρου ὁ ὑπουργὸς Λεβὼς ἐντόνως ἠγόρευσεν ἐν τῷ συνεδρίῳ ὑπὲρ τῆς ἐπικυρώσεως τοῦ περὶ ὁρίων πρωτοκόλλου, ὅτε πλῆθος λαοῦ περιστοιχοῦν τὴν αἴθουσαν τῶν συνεδριῶν ἐκραύγασε: « Lebeau à la

lanterne! » Τέλος ἐπεκύρωσε τὸ συνέδριον (27 Ἰουνίου) τὸ ἐκ 18 περὶ τῶν ὁρίων τοῦ Βελγίου ἄρθρων πρωτόκολλον, ὁ δὲ Λεβὼς ὠνομάσθη μέλος τῆς ἐπιτροπείας, ἥτις ἔμελλε νὰκολουθήσῃ τῷ Λεοπόλδῳ εἰς τὸ κράτος αὐτοῦ.

§ 1676. **Λεοπόλδος Α' βασιλεὺς τοῦ Βελγίου (1831-1865).** Ὁ Λεοπόλδος Γεώργιος Χριστιανὸς Φρειδερῖκος ὁ ἕκτος παῖς τοῦ δουκὸς Φραγκίσκου τοῦ Σαξοκοβουργικοῦ Σαλφέλδου υἱὸς ἐκ τῆς δευτέρας συζύγου τῆς πριγκιπίσσης Αὐγούστης ἐκ Ῥεουσεβερσδόρφης ἐγεννήθη τῇ 12 Δεκεμβρίου 1790. Τὸ ὄνομα Λεοπόλδος ἔλαβεν αὐτὸς πρὸς τιμὴν τοῦ ἀναδόχου αὐτοῦ τοῦ αὐτοκράτορος Λεοπόλδου Β' τοῦ στεφθέντος (18 Σεπτεμβρίου 1790) αὐτοκράτορος τοῦ ἁγίου, ὡς ἐλέγετο, ῥωμαϊκοῦ κράτους. Ὅτε δὲ ἡ τρίτη ἀδελφὴ αὐτοῦ ἐγένετο (1796) σύζυγος τοῦ μεγάλου δουκὸς Κωνσταντίνου τῆς Ῥωσσίας, ὠνόμασεν ἡ Αἰκατερίνα ἡ Β' τὸν πενταετῆ Λεοπόλδον στρατηγὸν ῥωσσικοῦ τῶν θωρακοφόρων τάγματος, ἐφ' ᾧ καὶ πάντοτ' ἔφερε τὴν στολὴν Ῥώσσου στρατηγοῦ. Οὕτω δὲ ὑπηρέτει ἐν τῷ ῥωσσικῷ στρατῷ καθάπερ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ἐν τῷ αὐστριακῷ καὶ ὁ ἄλλος ἐν τῷ πρωσσικῷ. Ἐτιμᾶτο ὁ Λεοπόλδος πολὺ ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου τοῦ Α'. Καὶ ἤδη τῷ 1808 ἠκολούθησεν ὡς ῥωσσικὸς στρατηγὸς τῷ αὐτοκράτορι ἐν τῷ ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος προσκληθέντι ἐν Ἐρφούρτῃ συνεδρίῳ τῶν ἡγεμόνων. Εἶτα δὲ (1810) ὡς ἀδελφὸς ἑνὸς τῶν τὸν ῥηνικὸν σύνδεσμον ἀποτελούντων γερμανῶν ἡγεμόνων ὑπεχρεώθη ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος νὰ καταλίπῃ τὴν ῥωσσικὴν ὑπηρεσίαν. Μετέβη εἰς Παρισίους, ἔνθα κατὰ τὴν ἔκφρασιν αὐτοῦ τοῦ Ναπολέοντος ἀπέλαυε φήμης ὡς εἷς τῶν καλλίστων, εὐειδεστάτων, νέων ἀνδρῶν. Ἐκεῖ, λέγεται, εἶχε φιλικωτάτην σχέσιν οὐχὶ ἁπλῆν πρὸς τὴν βασίλισσαν Ὀρτηνσίαν. Ἐντεῦθεν ἐπανῆλθεν εἰς Κοβοῦργον, ὅπου συνεπεκούρει τῷ ἀδελφῷ δουκὶ ἐν τοῖς τῆς διοικήσεως ἔργοις καὶ συνέτεινε μεγάλως (1811) εἰς τὴν διαρρύθμισιν τῶν μετὰ τῆς Βαυαρίας ὁρίων. Πρὸς δὲ τούτοις ὁ Λεοπόλδος ἀνεπτύσσετο θεωρητικῶς καὶ πρακτικῶς δι' ἐπιστημονικῶν μελετῶν καὶ περιηγήσεων· ἐμβριθὴς δ' ὢν οὐδέποτε ἠσχολεῖτο περὶ ἥττονος λόγου πράγματα· δὲν ἀπεστρέφετο τοὺς χορούς, τὰ θέατρα καὶ ἐν γένει πάντα τὰ συντείνοντα εἰς τὴν παραχρῆμα τέρψιν, ἵνα μὴ φαίνηται ἀγροῖκος. ἀλλ' ὅμως ἐφίλει πρὸ πάντων τὰς σπουδαίας συζητήσεις, τὰς ἱστορικὰς μελέτας καὶ μάλιστα τὰ στρατιωτικά. Τούτου δ' ἕνεκα ἅμα δυνηθεὶς νἀπαλλαγῇ τοῦ μὴ στρατιωτικοῦ βίου καὶ τυχὼν εὐκαιρίας ἅμα τῇ πανωλεθρίᾳ (1812) τῶν Γάλλων ἐν Ῥωσσίᾳ καὶ ἔσπευσεν ἀμελλητὶ ἐκεῖσε καὶ ἀνέλαβεν αὖθις τὴν διοίκησιν τῶν θωρακοφόρων ἱππέων, ὧν ἡγούμενος ἠγωνίσθη κατὰ τῶν Γάλλων ἐν ταῖς μάχαις τῆς Λυτσένης,

Βαουτσένης, Κούλμης, Λειψίας διαπρέψας ἐπὶ ἀφοβίᾳ καὶ συνέσει. Ἐκ τῶν πολεμικῶν αὐτοῦ ἔργων πολλοῦ λόγου ἄξιον εἶνε ἡ ἐν τῇ μάχῃ τῆς Κούλμης καταστροφὴ τοῦ Γάλλου στρατηγοῦ Βανδάμμη, ἐφ' ᾗ καὶ ἔλαβε τὸ παράσημον τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ τῆς Μαρίας Θηρεσίας. Καὶ τῷ προσεχεῖ ἔτει (1814) διεκρίθη ἐν ταῖς μάχαις τῆς Βριέννης, τῆς Ἀρκισσυρώβης καὶ τῆς Λαφρερχαμπενουάζης ἐπὶ ἀνδρείᾳ καὶ στρατιωτικαῖς ἀρεταῖς. Μετὰ δὲ τὴν τελείαν ἥτταν τοῦ Ναπολέοντος εἰσήλασε καὶ αὐτὸς εἰς Παρισίους. Μετὰ δὲ τὴν ἐν Παρισίοις εἰρήνην ἠκολούθησε τῷ αὐτοκράτορι Ἀλεξάνδρῳ Α' τῆς Ῥωσσίας εἰς Ἀγγλίαν. Ἐκεῖ ἐν τοῖς ἀγγλικοῖς ἀνακτόροις ἔγνω καὶ τὴν μονογενῆ κόρην τοῦ μετ' οὐ πολὺ βασιλέως γενομένου Γεωργίου τοῦ Δ', ἥτις οὕτως ἑάλω ὑπὸ τοῦ ὡραιοτάτου πρίγκιπος, ὥστε ἀποκρούσασα τὸν ἐπίδοξον αὐτῆς μνηστῆρα τὸν πρίγκιπα τοῦ Ἀραυσίου οἴκου ἐδήλωσε τῷ πατρὶ σαφῶς καὶ ἀμετακλήτως ὅτι ἡ καρδία αὐτῆς ῥέπει πρὸς μόνον τὸν Λεοπόλδον. Διὰ ψηφίσματος τῆς βουλῆς ἐπολιτογραφήθη (15 Μαρτίου 1866) καὶ ἐδόθη αὐτῷ κτῆμα τὸ Κλαρεμόντον καὶ ἐνιαυσία πρόσοδος 50,000 λιρῶν στερλινῶν. Ὁ πρίγκιψ διάδοχος ὠνόμασεν αὐτὸν δοῦκα τῆς Κενδάλης καὶ ὡς Ἄγγλον ἰσότιμον ἔχοντα θέσιν καὶ ψῆφον ἐν τῇ ἄνω βουλῇ μυστικοσύμβουλον καὶ ἀρχιστράτηγον. Μετ' οὐ πολὺ μεγαλοπρεπῶς (20 Ἀπριλίου 1816) ἐτελέσθη ὁ γάμος ἐν τοῖς Καρολείοις ἀνακτόροις. Ἀλλ' ἡ εὐδαιμονία τῶν πεφιλημένων συζύγων ὑπῆρξε βραχεῖα, διότι ἡ πολυθέλγητρος νεαρωτάτη γυνὴ μικρόν τι ἐπέζησε μετὰ νεκρὸν γεννηθὲν αὐτῇ βρέφος. Οὐδέποτε ἡ Ἀγγλία ἐθρήνησεν ἐγκαρδιώτερον νεκρὸν τοῦ βασιλείου γένους· ὁ δὲ ἀπαρηγόρητος Λεοπόλδος διῆγε μονήρη βίον ἐν Κλαρεμόντῳ εὑρίσκων παρηγορίαν ἐν τῇ ἐρημίᾳ καὶ τῇ μελέτῃ. Ὁ δὲ πρίγκιψ διάδοχος τῆς Ἀγγλίας ὠνόμασεν αὐτὸν βασιλικὸν πρίγκιπα καὶ ἐπέτρεψεν αὐτῷ ἵνα φέρῃ τἀγγλικὰ ἐμβλήματα. Μετ' οὐ πολὺ συνεδέθη σφιγκτότερον ὁ Λεοπόλδος τῷ ἀγγλικῷ βασιλικῷ οἴκῳ τοῦ δουκὸς τῆς Κέντης μονογενοῦς υἱοῦ λαβόντος (1818) εἰς σύζυγον μίαν τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ, ἧς ἡ μονογενὴς θυγάτηρ πριγκίπισσα Βικτωρία γεννηθεῖσα τῇ 12 Μαΐου 1819 εἶνε ἡ μέχρι τοῦ νῦν ἀπὸ τῆς 8 Ἰουνίου 1837 βασίλισσα τῆς Μεγάλης Βρεττανίας καὶ Ἰρλανδίας. Ὁ Λεοπόλδος διατρίβων ἐν Ἀγγλίᾳ οὕτω προσῳκείου ἑαυτὸν κατὰ τὸν τοῦ ἀγγλικοῦ βίου ζῆλον, ὥστε κατέστη ἀγαπητὸς τοῖς Ἄγγλοις πᾶσι καὶ ταῖς Ἀγγλίσι πάσαις. Περὶ τοῦ ἀνδρὸς ἐγίνετο πολὺς λόγος ἐν τῇ ἀγγλικῇ μάλιστα ἀριστοκρατίᾳ ὡς ἀγαστοῦ, εὐσυνειδήτου, εὐγενεστάτου, φιλοτιμοτάτου, ἀλλ' ὑπὸ τῆς μοίρας μὴ εὐνοηθέντος καὶ πρὸ πάντων πικρογάμου γενομένου. Ἐπὶ δώδεκα ἔτη ἔζη βίον ἥρεμον ἰδιώτου μα-

κρὰν τῆς πολιτικῆς τύρβης, ὅτε προσεκλήθη νἄρξῃ λαοῦ ἄρτι ἐξ αἱματηροῦ ἀγῶνος ἀνακύψαντος καὶ μεταβάντος οἱονεὶ ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωήν, τῶν Ἑλλήνων. Ἀγγλία, Γαλλία καὶ Ῥωσσία αἱ προστάτιδες δυνάμεις τῆς Ἑλλάδος προσήνεγκον αὐτῷ τὸ ἑλληνικὸν στέμμα, ὅπερ ἐδέξατο μέν, ἀλλ' ἐπὶ ὅροις : ἵνα οἱ Ἕλληνες πρότερον ἐκδηλώσωσι τὸ ἑαυτῶν φρόνημα ὑπὲρ αὐτοῦ ἄνευ ξένης τινὸς ἐπηρείας· χαραχθῶσι δὲ ὡρισμένως τὰ ὅρια τοῦ μέλλοντος βασιλείου συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς Κρήτης· χορηγηθῇ αὐτῷ προσέτι δάνειον καὶ στρατὸς κατὰ πάσης ἐξωτερικῆς ἐπιθέσεως τῶν Τούρκων. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα δὲν ἠδύναντο νὰ πληρωθῶσιν ἀπέρριψε (9 Μαΐου 1830) τὴν ἐκλογήν. Τοιοῦτος ἦν ὁ Λεοπόλδος ὁ ὑπὸ τῶν δυνάμεων ἐκλεχθεὶς βασιλεὺς τοῦ Βελγίου, ὅστις ἐν εὐφημίαις εἰσελθὼν (9 Ἰουλίου 1831) εἰς Βρυξέλλας ἀμελλητὶ ὤμοσεν ἐπὶ τοῦ συντάγματος τῶν Βελγῶν. Ὁ Λεοπόλδος συςήσας τὸ πρῶτον ὑπουργεῖον περιηγεῖτο τὸ βασίλειον, ἵνα ἐκ τοῦ σύνεγγυς σπουδάσῃ καὶ ἐξ αὐτοψίας τὴν κατάστασιν αὐτοῦ. Ἀλλ' ἐν Λυττίχῃ ὢν ἔμαθεν (21 Ἰουλίου 1831) ὅτι ὁ φρούραρχος τῆς Ἀντβέρπης στρατηγὸς Χασσῆς παραβὰς τὴν ἀνακωχὴν ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Βελγίου. Αἰτησάμενος τὴν παρέμβασιν Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας αὐτὸς ἡτοιμάσθη πρὸς ἄμυναν τοῦ ὁλλανδικοῦ στρατοῦ εἰσβάλλοντος ἐκ δύο μερῶν. Ἀλλ' ὁ ἄτακτος, ἀγύμναστος καὶ μὴ πειθαρχικὸς στρατὸς τῶν Βελγῶν κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην (21-30 Ἰουλίου) κατετροπώθη τάχιστα· τὸ πρῶτον παρὰ τὴν Ἀσσέλτην ὑπὸ τὸν στρατηγὸν *Δαινῆν* κατατροπωθεὶς κατηςχυμμένος κατέφυγεν εἰς Λυττίχην. Συγχρόνως δὲ καὶ ὁ κύριος τῶν Βελγῶν ἐξ ἐθελοντῶν στρατὸς ἡττήθη κατὰ κράτος ὑπὸ τοῦ κυρίου τῶν Ὁλλανδῶν στρατοῦ, οὗ ἡγεῖτο ὁ πρίγκιψ ὁ Ἀραυσικὸς παρὰ τὴν Λαίβην· ὁ δὲ Λεοπόλδος σπεύσας ἐξ Ἀντβέρπης εἰς ἐπικουρίαν ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ ταχέως εἰς Μεχέλνην. Ἀλλ' εἰσβαλόντων 40,000 Γάλλων ὑπὲρ τῶν Βελγῶν καὶ τοῦ ἀγγλικοῦ στόλου ἀπειλήσαντος τὰ τῆς Ὁλλανδίας παράλια, ὁ βασιλεὺς τῆς Ὁλλανδίας Γουλιέλμος ἠναγκάσθη νἀνακαλέσῃ τὸν υἱὸν αὐτοῦ. Αἱ δὲ δυνάμεις διὰ νέου πρωτοκόλλου (3 Νοεμβρίου 1831) ἐξ 24 ἀντὶ τῶν τέως 18 ἄρθρων,—δι' οὗ ἐπέβαλλον ἀποκοπὴν ὑπὲρ τῆς Ὁλλανδίας ἐδάφους καὶ 8,400,000 φιορινίων ὡς ἀποζημίωσιν, ὅπερ συνεργίᾳ τοῦ Νοθόμβου ἐψηφίσθη καίπερ βαρύτατον ὑπὸ τῶν δύο βελγικῶν βουλῶν, — ἐπειράθησαν νὰ συμβιβάσωσιν Ὁλλανδίαν καὶ Βέλγιον. Ἀλλ' ἀρνηθέντος τοῦ Γουλιέλμου Α' τῆς Ὁλλανδίας νὰ ὑπογράψῃ αὐτό, τῶν δὲ δυνάμεων ἀρνηθεισῶν διὰ πρωτοκόλλου (19 Σεπτεμβρίου 1832) νὰ ἐκβιάσωσι διὰ τῶν ὅπλων τὴν Ὁλλανδίαν, ἡ Γαλλία καὶ Ἀγγλία ἐνεργείᾳ τοῦ Παλ-

μερστῶνος ἐδήλωσαν ὅτι, ἐὰν μὴ μέχρι τῆς 3 Νοεμβρίου ἡ ὁλλανδικὴ φρουρὰ καταλίπῃ τὴν Ἀντβέρπην, γαλλικὸς μὲν στρατὸς θὰ εἰσβάλῃ εἰς τὸ Βέλγιον πρὸς ἐκδίωξιν τῶν Ὁλλανδῶν, ἀγγλικὸς δὲ στόλος θὰποκλείσῃ τοὺς ὁλλανδικοὺς λιμένας. Τῆς προθεσμίας παρελθούσης ἄνευ ὑποχωρήσεως τῆς Ὁλλανδίας ὁ γαλλικὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Γεράρδον, ᾧ ἠκολούθουν καὶ οἱ δύο πρεσβύτεροι υἱοὶ τοῦ βασιλέως ὁ δοὺξ τῆς Αὐρηλίας καὶ ὁ τοῦ Νεμούρ, ἐπολιόρκησε (22 Νοεμβρίου 1831 - 11 Δεκεμβρίου 1832) τὸ φρούριον τῆς Ἀντβέρπης, ὅπερ ἐπὶ τέλους παρεδόθη πλὴν δύο τοῦ Σκάλδιος δεσποζόντων φοβερῶν προμαχώνων τοῦ Λίλλου καὶ Λειφτενσχοίκου, οἵτινες κατείχοντο ὑπὸ τῶν Ὁλλανδῶν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Γεράρδος ἕνεκα τοῦ χειμῶνος ἠναγκάσθη νἀπέλθῃ ἐκεῖθεν, οὐδ' ὁ σκοπός, ἤτοι ἡ εἰρήνευσις Ὁλλανδίας καὶ Βελγίου, ἐπληρώθη. Αἱ ἀποτυχίαι φέρουσιν ἔριδας. Ἡ βουλὴ τῶν Βελγῶν ἀπεδοκίμασε τὸ ὑπουργεῖον Κοβλέτου, Λεβώ, Ῥογείρου, ὅτι ἐπέτρεψε ξένα στρατεύματα, τὰ γαλλικά, ἄνευ ἀδείας τῆς βουλῆς νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν χώραν. Τὸ ὑπουργεῖον δὶς παρῃτήθη· ἀλλ' ὁ βασιλεὺς δὲν ἀπεδέχετο τὴν παραίτησιν καὶ διέλυε τὴν βουλήν. Τέλος ἐλύθη (9 Μαΐου 1833) καὶ ἡ πρὸς τὴν Ὁλλανδίαν διαφορὰ διὰ τῆς συμβάσεως, δι' ἧς συνωμολογήθη διαρκὴς ἀνακωχὴ ὅπλων Βελγῶν καὶ Ὁλλανδῶν, ὑπογραφείσης ὑπὸ τοῦ Λεοπόλδου Α΄ καὶ τῶν πληρεξουσίων Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ὁλλανδίας. Εἶτα δ' οὗτος (1838) ὑπέγραψε τὸ ἐξ 24 ἄρθρων πρωτόκολλον ἐπὶ τῷ ἀναλαβεῖν τὸ Λιμβοῦργον καὶ Λουξεμβοῦργον. Ἀλλ' ἡ βουλὴ τῶν Βελγῶν ἀντέστη θορυβωδῶς ἕνεκα τῆς παραχωρήσεως 380,000 κατοίκων πρὸς τοὺς Ὁλλανδούς. Ὅπως δὲ καταπραϋνθῶσιν οἱ Βέλγαι, τὸ ἐν Λονδίνῳ συνέδριον τῶν δυνάμεων διὰ νέου πρωτοκόλλου (10 Ἰανουαρίου 1839) ἐμετρίασε τὸ πρὸς τὴν Ὁλλανδίαν ἐνιαύσιον χρέος τῶν Βελγῶν μόνον εἰς 5,000,000 φιορινίων. Μετὰ τοῦτο ἐπεκύρωσαν (μηνὶ Μαρτίῳ 1839) ἀμφότεραι αἱ βουλαὶ τὴν σύμβασιν τοῦ 1838.

Μεταρρυθμίσεις καὶ ὀργανικοὶ νόμοι, κληρικοί, φιλελεύθεροι, ἀποκέντρωσις καὶ συγκέντρωσις διοικήσεως. Ἀπαλλαγεὶς ὁ Λεοπόλδος τῶν πρὸς τοὺς Ὁλλανδοὺς ἐρίδων ἐπελάβετο τῆς διὰ μεταρρυθμίσεων καὶ νομοθεσιῶν βελτιώσεως τοῦ Βελγίου ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ θεμελιώδους νόμου ἤτοι τοῦ συντάγματος. Κατὰ τὴν ἐργασίαν ταύτην ἐνεφανίσθησαν δύο φατρίαι: ἡ τῶν *κληρικῶν* καὶ ἡ τῶν *φιλελευθέρων*, αἵτινες, ὡς εἴρηται, ἦσαν ἀπὸ τοῦ 1829 ἡνωμέναι κατὰ τῆς ὁλλανδικῆς βασιλείας καὶ μεγάλως συνέτειναν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τῆς ἐπαναστάσεως. Ἀλλὰ νῦν, προκειμένου περὶ νόμων ἄλλων τε καὶ τῶν περὶ ἐκπαιδεύσεως, διεχωρίσθησαν ἀλλήλων, καθ' ὅσον οἱ κληρικοί, ὡς γνω-

στόν, ἤθελον νὰ τηρήσωσιν ἀνεξαρτησίαν ἐκ τῆς πολιτείας, ὅπερ ἀπέκρουον οἱ φιλελεύθεροι. Ὅσον δ' ἀποβλέπει ἐν γένει εἰς τὴν διοίκησιν οἱ μὲν τῶν Βελγῶν οἱ ἄγαν φιλελεύθεροι καὶ οἱ δημοκρατικοὶ ἤθελον *ἀποκέντρωσιν*, οἱ δὲ μοναρχικοὶ καὶ φιλοβασίλειοι *συγκέντρωσιν*. Οἱ ὀπαδοὶ ἑκατέρων τῶν συστημάτων τούτων ἠγωνίσθησαν ἐπιμόνως, μέχρις οὗ δι' ἀμοιβαίας ὑποχωρήσεως ἑκατέρας τῶν πολιτικῶν μερίδων ἐψηφίσθη ὑπὸ τῶν δύο βουλῶν σύστημα μικτόν, καθ' ὅσον οὔτε ἡ βασιλεία καὶ ἡ κεντρικὴ ἐξουσία ἀπέβαλέ τι τῆς ἰσχύος αὐτῆς οὐδ' αἱ ἐπαρχίαι καὶ κοινότητες ἐστερήθησάν τινος τῶν προνομιῶν αὐτῶν. Τὸ σύστημα τοῦτο ἐπέτυχεν ὡς ἐν οὐδενὶ ἄλλῳ τῶν εὐνομουμένων κρατῶν, διότι ὁ Λεοπόλδος ἐτήρησε πάντοτε ἀπαραβάτως τὸ γράμμα καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ τε συντάγματος καὶ τῶν νόμων. Ἐντεῦθεν εἴτε ἡ καθολικὴ (1834-1840) μερὶς εἴτε ἡ φιλελεύθερος ἐκυβέρνα, ἡ διοίκησις προέβαινεν ἀκωλύτως. Ὅτε δὲ τὸ καθολικὸν ὑπουργεῖον ἠθέλησε νὰ ἐπαναγάγῃ τὴν ἐπὶ Ἰωσὴφ Β' κατάστασιν, ἔπεσε καὶ ἀνέβη τὸ φιλελεύθερον ὑπὸ τὸν Λεβὼν καὶ Ῥογεῖρον (1840-1841). Ἀλλ' ἡ κληρικὴ μερὶς ἔχουσα πλειονοψηφίαν ἐν τῇ ἄνω βουλῇ, τῇ γερουσίᾳ, ἐπέτυχεν, ἵν' αὕτη ἀπαιτήσῃ, πρᾶγμα καινοφανές, τὴν παῦσιν τῶν φιλελευθέρων Λεβὼ καὶ Ῥογείρου. Ἕνεκα δὲ τούτου διελύθη τελέως ἡ ἀπὸ τοῦ 1829 ἕνωσις τῶν κληρικῶν καὶ τῶν φιλελευθέρων, καὶ ἐντεῦθεν ἐπανῆλθον αἱ φατρίαι εἰς τὴν προηγουμένην αὐτῶν φυσικὴν θέσιν. Ὁ δὲ Λεβὼς ᾐτήσατο τὴν διάλυσιν ἀμφοτέρων τῶν βουλῶν. Τούτου δὲ μὴ γενομένου ἔλαβε τὴν ἐξουσίαν μικτὸν ὑπουργεῖον πρῶτον ὑπὸ τὸν Νοθόμβον (1841-1845) καὶ εἶτα ὑπὸ τὸν βὰν δὲ Βεύερον (1845-1846). Μετὰ δὲ τὸ ὑπὸ τὸν Θεῦξον μᾶλλον κληρικὸν ὑπουργεῖον (1846-1847) ἀνέλαβε τὴν ἐξουσίαν καθαρῶς φιλελεύθερον ὑπὸ τὸν εἰρημένον Ῥογεῖρον κυβερνῆσαν ἐπὶ μακρὸν (1847-1852), ὅπερ πλὴν ἄλλων ἀγαθῶν, ὧν αἴτιον τῇ πολιτείᾳ ἐγένετο, προεφύλαξε τὸ Βέλγιον ἐκ τῶν τὴν Εὐρώπην διασεισασῶν (1848) ταραχῶν. Ἀλλ' ὅμως, εἰκαὶ τὸ φιλελεύθερον ὑπουργεῖον τοῦ Ῥογείρου πολλαχῶς εὐηργέτησε τὴν χώραν, ἡ κληρικὴ μερὶς μετὰ ματαίας ἀποπείρας συμπράξεως φιλελευθέρων καὶ κληρικῶν πρὸς σύστασιν μικτοῦ ὑπουργείου ἐπέτυχεν, ἵνα συγκροτηθῇ ἄλλο ἐκ μετρίων κληρικῶν ὑπὸ τὸν κόμιτα Κάρολον Βιλαῖνον ΙΔ' καὶ τὸν Πέτρον δὲ Δέκκερον (1855-1857), ὅπερ ὅμως ἕνεκα τῆς εὐνοίας πρὸς τοὺς μοναχοὺς καὶ τὰς μοναχὰς ἐξεγεῖραν τὴν κοινὴν συνείδησιν ἀπέβαλε πᾶσαν δύναμιν παρὰ τῷ λαῷ. Εἰκαὶ συχναί, ὡς δῆλον, ἐγένοντο αἱ ὑπουργικαὶ μεταβολαί, οὐδὲν ἧττον ἡ χώρα προέκοπτεν ὑπὸ τὸν συνετὸν καὶ φιλελεύθερον βασιλέα. Τὸ ἐμπόριον, ἡ βιομηχανία καὶ ἡ καλλιεργία τοῦ ἐδάφους ἀνε-

πτύχθησαν ὡς ἐν ὀλιγίσταις χώραις τῆς Εὐρώπης. Ἐπειδὴ δὲ ἕνεκεν τοῦ χωρισμοῦ τῆς Ὁλλανδίας τὸ κατὰ γῆν ἐμπόριον τοῦ Βελγίου μεγάλως ἐζημιοῦτο, ὁ προορατικὸς βασιλεὺς ἀμελλητὶ ἀπὸ τοῦ 1834 ἠγωνίσθη μετὰ τοῦ Λεβώ, Ῥογείρου, Νοθόμβου ἵνα κατασκευασθῇ ὁ μέχρι τῶν συνόρων τῆς Πρωσσίας σιδηρόδρομος. Οὐχ ἧττον δ' ἐφρόντισεν ὁ φιλότιμος ἀνὴρ περὶ τῆς δι' ὁδῶν συγκοινωνίας, περὶ παιδείας, ἠθικῆς καὶ εὐδαιμονίας ἐν γένει κοινωνικῆς καὶ ἰδιωτικῆς. Ἐμπνεύσας δ' οὕτω τῷ λαῷ ἀκράδαντον πεποίθησιν ὅτι αὐτὸς εἶνε οὐ μόνον δίκαιος καὶ συνετὸς καὶ καλὸς κἀγαθὸς βασιλεύς, ἀλλὰ καὶ κοινὸς πατὴρ πάντων καὶ ὑπὲρ πάντων, ἥνωσε τὸ ἔθνος ὑφ' ἑαυτόν, ὅπερ οὐδαμῶς ἀποβλέπον εἰς ματαίους ἐσωτερικοὺς πολιτικοὺς ἀγῶνας οὐδ' εἰς τὰς ἐξωτερικὰς πολιτικὰς μεταβολὰς καὶ μάλιστα τὰς ἐν Γαλλίᾳ, ὁμοθύμως ἡμιλλᾶτο πρὸς τὸν λατρευτὸν αὐτοῦ βασιλέα περὶ τὴν φιλεργίαν καὶ τὴν ἠθικὴν διάπλασιν. Ἕνεκα δὲ τῆς εὐγενοῦς ταύτης ἀμίλλης καὶ δυσχερῆ πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ ζητήματα, ἅπερ ἀλλαχοῦ ἐπήνεγκον μεταβολὰς καὶ ἐκ θεμελίων ἀνατροπάς, ἐν Βελγίῳ τοὐναντίον παρήρχοντο ὡς τὰ συνήθη τῆς διοικήσεως πράγματα. Πρὸς τὸ ἀγαθὸν τοῦτο πάντως συνέτεινον καὶ ἡ συγγένεια καὶ αἱ φιλικώταται σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἀγγλίαν καὶ Γαλλίαν καὶ ἡ πίστις, ἣν ἐνέπνεε τῇ Αὐστρίᾳ, περὶ τοῦ εἰλικρινοῦς αὐτοῦ τρόπου τοῦ πολιτεύεσθαι πρὸς πάσας τὰς δυνάμεις. Ἐντεῦθεν πεποίθησις παρὰ τοῖς Βέλγαις περὶ τῆς πατρικῆς κυβερνήσεως τοῦ Λεοπόλδου καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἔθνεσι περὶ τῆς εἰλικρινοῦς αὐτοῦ πολιτικῆς ἔνθεν μὲν κατέστησεν εὐδαίμονα τὴν βασιλείαν αὐτοῦ, ἔνθεν δ' ἀπήλλαξε τὸν λαὸν αὐτοῦ ἐκ τῶν θυελλῶν τοῦ 1840 καὶ 1848 καὶ τῶν μετὰ ταῦτα. Ὁ Λεοπόλδος παριστᾷ σπανιώτατον παράδειγμα, ἵνα μὴ εἴπωμεν μοναδικόν, βασιλέως εὐτυχοῦς ἐν εὐτυχοῦντι λαῷ. Καὶ ἐπεσκίασαν μὲν τὸ λαμπρὸν τοῦ Λεοπόλδου μέτωπον οἰκεῖα δυστυχήματα καὶ πρὸ πάντων ὁ θάνατος τῆς πολυθελγήτρου καὶ τριφιλήτου αὐτοῦ Καρλόττας Αὐγούστης θυγατρὸς τοῦ βασιλέως τῆς Ἀγγλίας Γεωργίου Δ΄, μεθ' ἧς ἡ βραχυτάτη συμβίωσις (2 Μαΐου 1816 - 6 Νοεμβρίου 1817) κατέλιπεν αὐτῷ μακρᾶς λύπης τραύματα, καθάπερ καὶ ὁ θάνατος τῆς δευτέρας αὐτοῦ συζύγου Λουΐζης θυγατρὸς τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου, μεθ' ἧς οὐχὶ ἐπὶ μακρὸν (9 Αὐγούστου 1832-11 Ὀκτωβρίου 1850) συνεβίω· ἀλλ' οὐδέποτε καὶ ἐν ταῖς σκληραῖς ταύταις δοκιμασίαις ἐδείχθη μικρόψυχος ὁ γενναῖος βασιλεὺς οὐδὲ διέκοψε τὴν πρὸς τὸ εὖ ποιεῖν καὶ φιλοσοφεῖν καὶ εὐσυνέτως κυβερνᾶν τὸν ἐμπεπιστευμένον αὐτῷ λαόν. Διὸ ὁ Λεοπόλδος καὶ ζῶν ἐτιμᾶτο ὑπὲρ πάντας τοὺς σκηπτούχους τῆς γῆς καὶ ἀποθανὼν (28 Νοεμβρίου 1865) ἐθρηνήθη εἰλικρινέστατα,

§ 1677. **Λεοπόλδος Β' (1865 —).** Ὁ ἐκ τῆς δευτέρας γυναικὸς (9 Ἀπριλίου 1835) γεννηθεὶς υἱὸς καὶ διάδοχος αὐτοῦ δουξ τῆς Βραυάντης λαβὼν εἰς σύζυγον (22 Αὐγούστου 1853) τὴν θυγατέρα τοῦ ἀρχιδουκὸς τῆς Αὐστρίας Μαρίαν ἔβη ἐπὶ τοῖς ἴχνεσι τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Τὸ Βέλγιον ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Λεοπόλδου μέχρι τοῦ νῦν προβαίνει ὁσημέραι εἰς τὸν πολιτισμόν. Αἱ σχολαὶ αὐτοῦ καὶ μάλιστα αἱ στρατιωτικαὶ εἶνε ἐκ τῶν ἀρίστων τῆς Εὐρώπης. Ἡ δὲ πολεμικὴ καὶ μάλιστα ἡ μηχανικὴ φέρει τὰ πρωτεῖα ἐν τῇ Εὐρώπῃ. Εἰκαὶ ὁ λαὸς ἀναλόγως τοῦ ἐδάφους εἶνε ὁ πυκνότατος πάντων τῶν ἐν Εὐρώπῃ λαῶν, οὐδὲν ἧττον ἡ πενία, ἥτις, φέρ' εἰπεῖν, μαστίζει τοὺς ἀνεστίους καὶ τὸν χύδην ἐν γένει ὄχλον ἐν Ἀγγλίᾳ, οὐδαμοῦ τοῦ Βελγίου ἀπαντᾷ. Τὸ ἐμπόριον τῆς Ἀντβέρπης δὲν εἶνε ὁμολογουμένως ὅσον ἦν κατὰ τὸν μεσαίωνα, διότι τότε αὕτη ἦν ἡ ἑστία παγκοσμίου ἐμπορίου· ἀλλὰ καὶ σήμερον διαπρέπει μεταξὺ τῶν ἐμπορικῶν πόλεων τῆς Εὐρώπης. Ὅσον δ' ἀποβλέπει εἰς τὴν συγκοινωνίαν οὐδεμία χώρα ἔχει τόσας ὁδούς,ὅσας τὸ Βέλγιον. Τὰ δὲ χυτήρια σιδήρου, ἡ μεταλλεία, τὰ ὁπλοποιεῖα, ἡ μεγάλη βιομηχανία τῶν ταπήτων, τῶν τριχάπτων καὶ ἡ ὑφαντικὴ ἐν γένει διακρίνονται ἐν Εὐρώπῃ· τὸ δὲ σπουδαιότατον πάντων ἡ ἠθικὴ κατάστασις τοῦ Βελγίου εἶνε ἀσυγκρίτως καλλίων ἢ παντὸς ἄλλου εὐρωπαϊκοῦ ἔθνους, ἥπερ ἐν χώρᾳ πεπολιτισμένῃ εἶνε τὸ ἀναντίλεκτον τεκμήριον τῆς εὐδαιμονίας τοῦ λαοῦ. Καί, ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, τὸ Βέλγιον ἐν σμικρῷ μὲν ἔχει ὅ τι ἀγαθὸν τοῦ πολιτισμοῦ ὑπάρχει ἐν τοῖς πεπολιτισμένοις λαοῖς, εἶνε δὲ ἀπηλλαγμένον τῶν ἐν ἐκείνοις κακιῶν.

§ 1678. **Ἡ Ὁλλανδία ὑπὸ Γουλιέλμον Α' (1814-1840), Γουλιέλμον Β' (1840-1849) καὶ Γουλιέλμον Γ' (1849 —).** Ἐνῷ δὲ τὸ Βέλγιον μετὰ τὸν ἀποχωρισμὸν προήχθη, ὡς εἴρηται, ἡ Ὁλλανδία ἔμεινε σχεδὸν ἀκίνητος ἐν τῇ σταδιοδρομίᾳ τοῦ πολιτισμοῦ παραβαλομένη πρὸς τὴν μεγάλην κίνησιν ἐκείνου. Μικροῦ δεῖν μάλιστα ἕνεκα τοῦ Λουξεμβούργου,αὐτοῦ ἐκείνου, ὅπερ ἐγένετο πέτρα σκανδάλου κατὰ τὸν χωρισμὸν τῶν δύο βασιλείων, περιεπλέκετο (1867) εἰς πόλεμον πρὸς τὴν Πρωσσίαν, θελήσαντος τοῦ βασιλέως Γουλιέλμου τοῦ Γ' ἵνα παραχωρήσῃ αὐτὸ ἀντὶ χρημάτων πρὸς τὸν τότε πανίσχυρον Ναπολέοντα τὸν Γ' τῆς Γαλλίας. Διότι ἐν Γερμανίᾳ ἅμα τούτου γνωστοῦ γενομένου καὶ μέγας ἠγέρθη θόρυβος. Ἀλλὰ διὰ τῆς παρεμβάσεως τῶν ἄλλων δυνάμεων καὶ διὰ τῆς μετριότητος τῆς Πρωσσίας καὶ ἕνεκα τοῦ φόβου, ὑφ' οὗ κατελήφθη ὁ Γουλιέλμος τῆς Ὁλλανδίας, παρῆλθε καὶ ὁ νέος τῇ Ὁλλανδίᾳ κίνδυνος.

Πόλεμος Ὁλλανδῶν πρὸς τὸν σουλτᾶνον τοῦ Ἀτσινίου τῆς Σουμάτρας. Οἱ Ὁλλανδοὶ τὸ ἀποίκιον σύστημα οὐδέποτε ἀπὸ τοῦ μεσαίωνος ἐγκατέλιπον. Θέλοντες νὰ κυριαρχήσωσι μόνοι τῆς Σουμάτρας περιῆλθον εἰς πόλεμον πρὸς τὸν σουλτᾶνον τοῦ Ἀτσινίου. Μετὰ τοῦ σουλτάνου τούτου εἶχον οἱ ἀντίζηλοι Ἄγγλοι συνθήκην. Ἐρειδόμενος ὁ βάρβαρος οὗτος ἐπὶ τῆς ἀγγλικῆς ἰσχύος μετήρχετο ἀδεῶς τὴν πειρατείαν καὶ μεγάλως ἔβλαπτε τὸ ἐμπόριον καὶ τὰς ἐκεῖ κτήσεις τῶν Ὁλλανδῶν, καθάπερ ποτὲ οἱ φοβεροὶ πειραταὶ τῶν βορείων τῆς Ἀφρικῆς. Οἱ Ὁλλανδοὶ διεμαρτυρήθησαν, ἀλλ' ἐκεῖνος περιφρονῶν αὐτοὺς ἐξηκολούθει τὸ ἔργον αὐτοῦ. Τότε οὗτοι ἐκήρυξαν (13 Μαρτίου 1873) τὸν πόλεμον τῷ βαρβάρῳ καὶ ὡς ἀντίδοτον τῶν κακιῶν ἐκείνου ἐκώλυον τοὺς ἰθαγενεῖς ἵνα μεταβαίνωσιν εἰς τὴν Μέκκαν καὶ προσκυνῶσι τὸν τάφον τοῦ προφήτου Μωάμεθ, διότι οἱ γενόμενοι προσκυνηταί, χατζῆδες, ἐπιστρέφοντες εἰς τὰ ἴδια εἶχον μεγάλην ἰσχὺν παρὰ τοῖς ἄλλοις Μωαμεθανοῖς ὡς ἐξαγιασθέντες καὶ ἐφέροντο λίαν σκληρῶς ἕνεκα φανατισμοῦ πρὸς τοὺς Χριστιανούς. Ὁ σουλτᾶνος μὴ δυνάμενος νὰντιστῇ κατὰ τῶν Ὁλλανδῶν ἐζητήσατο βοήθειαν παρὰ τῆς Τουρκίας. Ὁ δὲ μέγας σουλτᾶνος τοῦ Βοσπόρου μὴ δυνάμενος νὰ χορηγήσῃ τι ἠθέλησε νὰ μεσιτεύσῃ μεταξὺ τῶν ἐριζόντων· ἀλλ' οὐδὲν κατώρθωσεν. Φοβηθέντες δὲ οἱ Ὁλλανδοὶ μὴ τυχὸν ἄλλο τι κράτος βοηθήσῃ τῷ βαρβάρῳ ἐσπούδασαν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ καταβάλωσι τὸν ἐχθρόν. Τὰ πρῶτα πολεμικὰ κινήματα ὑπῆρξαν μικροῦ λόγου ἄξια· οὐ μὴν ἀλλὰ ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν, ὅπερ ἐν Χάγῃ θύελλαν ἤγειρε (13 Δεκεμβρίου 1873) κατὰ τοῦ φιλελευθέρου ὑπουργείου. Νέαι ἐπικουρίαι ἐπέμφθησαν ὑπὸ τὸν τὰ τῆς Ἰνδίας πράγματα καλῶς γινώσκοντα βὰν Σβείτην. Οἱ Ἀτσίνιοι οὐδαμῶς δυνηθέντες νὰντιστῶσι κατὰ θάλασσαν εἰσῆλασαν εἰς τὰ μεσόγαια, ὅπως ἐκεῖ ἐξακολουθήσωσι τὸν ἀγῶνα. Ἀλλ' οὐδ' ἐκεῖ κατορθώσαντές τι, πεσούσης (12 Ἰανουαρίου 1874) καὶ τῆς πρωτευούσης αὐτῶν καὶ τῆς ἄλλης χώρας τάχιστα εἰς χεῖρας τῶν νικητῶν, ἠναγκάσθησαν νὰ συνομολογήσωσι συνθήκην μετ' αὐτῶν καθ' ἣν, ἄκοντος τοῦ σουλτάνου, ἀνωμολόγουν τὴν κυριαρχίαν τοῦ βασιλέως τῆς Ὁλλανδίας. Καὶ ἀντέστη μὲν ἐπί τινα χρόνον ὁ σουλτᾶνος Παγγλίμας Πολίμης· ἀλλ' οὐχ ἧττον ὁ στρατάρχης τῶν Ὁλλανδῶν ἐπανῆλθεν εἰς τὰ ἴδια, ἡ δὲ Σουμάτρα ἀπέβη ὁλόκληρος κτῆμα τῆς Ὁλλανδίας. Ὅσον δ' ἀποβλέπει εἰς τὸν πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν βίον ἡ Ὁλλανδία, ὡς εἴρηται, βραδύτερον, καίπερ προηγηθεῖσα, τῶν Βελγῶν προβαίνει εἰς τὴν τελειότητα· ἀλλὰ τὸ πανεπιστήμιον τοῦ Λουγδούνου τῶν Βαταυῶν ἀπολαύει ἔτι ἀγαθῆς φήμης ἰδίως ἕνεκα τῆς θεραπείας τῆς ἀρχαίας ἐν-

δόξου (κλασικῆς) φιλολογίας, οὗπερ στερεῖται τὸ ἀντίζηλον Βέλγιον. Καθόλου δὲ εἰπεῖν ἡ μὲν Ὁλλανδία ἀπὸ τοῦ χωρισμοῦ τοῦ Βελγίου προβαίνει τελειουμένη ἐν τῷ πολιτισμῷ βραδύτερόν πως ὡς καθεστηκὼς ἀνήρ, τὸ δὲ Βέλγιον γοργότερον ὡς νέος σφριγῶν.

ΔΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ" • ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878 •

ΒΙΒΛ. ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΕΛΒΕΤΟΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΛΖ'.

ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΚΟΝ ΣΥΣΤΗΜΑ

§ 1679. **Ἀρχαῖοι Ἑλβετοί, ἀνάμιξις μετὰ ξένων λαῶν, ἀγῶνες νικηφόροι πρὸς τὸν ἀψοβουργικὸν οἶκον.** Καθάπερ καὶ ἄλλα ἔθνη τῆς Εὐρώπης γίνονται γνωστὰ κατὰ πρῶτον ἐπὶ τῶν Ῥωμαίων, οὕτω καὶ οἱ Ἑλβετοί. Ἐπὶ Καίσαρος ἐγνώσθησαν ἱκανῶς τὰ κατ' αὐτοὺς καὶ μάλιστα ὁ τρόπος τοῦ πολεμεῖν καὶ ὁ χαρακτὴρ αὐτῶν. Ἦσαν δ' οἱ Ἑλβετοὶ ἐκεῖνοι μοῖρα τῆς τοῦ μεγάλου γένους τῆς Εὐρώπης τῶν *Κελτῶν Γαλατῶν*. Ὑποταγέντες τοῖς Ῥωμαίοις διετέλεσαν ὑπ' αὐτοὺς μέχρι τῆς μεγάλης εἰσβολῆς τῶν ἐθνῶν. Ἔκτοτε σὺν τῷ χρόνῳ περιῆλθον εἰς σχέσεις πρὸς τοὺς Ἀλαμανούς, Βουργουνδίους, Ὀστρογότθους, Οὔννους, Φράγκους. Ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις τοῦ ἐκ βορρᾶ βαρβαρικοῦ κατακλυσμοῦ ἀναφαίνονται ἀμυνόμενοι τοὺς διαφόρους ἐχθρούς. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἀνεγνώρισαν τὴν κυριαρχίαν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας, ὅστις πρὸς τὸ διοικεῖν ἢ δικάζειν ἢ μεσιτεύειν μεταξὺ τῶν ἐριζόντων διώριζεν ἁρμοστὰς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐγχωρίους. Ὁ τρόπος οὗτος τῆς διοικήσεως τῶν Ἑλβετῶν φαίνεται ὢν ἀρχαιότερος καὶ ἐγχώριος, διότι ὅτ' ἐπεχείρησεν ὁ ἐκ τοῦ ἀψοβουργικοῦ οἴκου Ῥουδόλφος νὰ ὑποτάξῃ αὐτοὺς ἀντέστησαν γενναίως· καὶ ἀπέτυχε μὲν οὗτος, ὁ υἱὸς ὅμως αὐτοῦ Ἀλβρέχτος ἐπέτυχεν. Ἀλλ' οἱ φιλελεύθεροι Ἑλβετοὶ οὐδέποτε ὑπέκυψαν ἑκουσίως καὶ ἀνέλαβον οὐχὶ ματαίως μακροὺς ἀγῶνας κατὰ τοῦ ἀψοβουργικοῦ οἴκου. Ἐπαναστάσεις ἐγίνοντο κατὰ τοὺς χρόνους τούτους (1264-1308) καὶ ἄνδρες ἥρωες μνημονεύονται προμαχοῦντες τῆς ἐλευθερίας: Ἀρνόλδος, Οὐάλτερος, Οὐέρνερος, ἐν οἷς διακριτέος ὁ μυθικοῦ ἥρωος περιβεβλημένος αἴγλην Γουλιέλμος Τέλλος ὁ ἐκ Βύργελεν τῆς Ἀλτόρφης, οἵτινες συνελθόντες (μηνὶ Νοεμβρίῳ 1307) ἐν Ῥυτλίῳ συνώμοσαν ἵνα μηδέποτε ἀφήσωσι τὰ ὅπλα πρὶν ἢ ἐξώσωσι τοὺς ἁρμοστὰς τοῦ ἀψοβουργείου οἴκου καὶ ἐπαναγάγωσι τὴν πάτριον ὁμοσπον-

δίαν. Μεθ' ἓν ἔτος (1308) ἐξερράγη γενικὴ ἐπανάστασις, ἐξεώσθησαν οἱ διοικηταὶ καὶ ἀνεκηρύχθη αὖθις τὸ *ὁμοσπονδιακὸν σύστημα*. Μάτην δ' ἐπεχείρησαν νὰ ὑποτάξωσι τοὺς ὁμοσπονδιακούς. Ὁ μὲν Ἀλβρέχτος εἰσβαλὼν ἐδολοφονήθη ὑπὸ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἀνεψιοῦ, ὁ δ' Ἐρρῖκος ὁ Λουξεμβουργικὸς ἰδὼν τὸ ἀδύνατον τῆς ὑποταγῆς ἐπεκύρωσε τὸ πολιτικὸν ἐκείνων σύστημα· ὁ δὲ Λεοπόλδος ἐπελθὼν κατ' αὐτῶν ἡττήθη (1318) κατὰ κράτος. Ἐκ τῶν χρόνων τούτων ἐγένετο γνωστὴ καὶ σεβαστὴ ἡ *ἑλβετικὴ ὁμοσπονδία*, ἥτις ἐπισπασαμένη καὶ ἄλλας ἐπαρχίας ἢ τοπαρχίας συνεκρότησε σύνδεσμον ἐξ ὀκτὼ τοπαρχιῶν (καντονίων). Μάτην δ' αὖθις ἐξεστράτευσεν (1386) ὁ Λεοπόλδος δοὺξ τῆς Αὐστρίας· ἡττήθη παρὰ τὴν Σεμβάχην. Καὶ μετὰ τὸν θάνατον δ' αὐτοῦ ἐνίκησαν παρὰ τὸ Ναίφελον οἱ ὁμοσπονδιακοὶ τοὺς Αὐστριακούς. Μετὰ τὰς νίκας ταύτας ἐγένοντο ἰσχυρότεροι οἱ Ἑλβετοὶ προσλαβόντες καὶ ἄλλας τοπαρχίας. Μάτην δ' αὖθις ἐπῆλθε κατὰ τῶν Ἑλβετῶν ὅ τε αὐτοκράτωρ τῆς Αὐστρίας Φρειδερῖκος Γ' καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Κάρολος Ζ' πέμψας τὸν Δελφῖνον (Λουδοβῖκον Θ'), διότι ἐνικήθησαν, ἐξ ὧν οἱ Γάλλοι παρὰ τὰς ὄχθας τῆς Βίρς παρὰ τὴν Βασιλείαν ὑπέστησαν (1444) πανωλεθρίαν. Μάτην ἐπῆλθε κατὰ τῶν ὁμοσπόνδων καὶ ὁ δοὺξ τῆς Βουργουνδίας Κάρολος ὁ Θρασύς· κατετροπώθη παρὰ τὴν *Γρανσῶνα* (1476) καὶ περὶ τὴν *Μοράτην* τῆς Φρειβούργης. Μάτην δὲ καὶ Μαξιμιλιανὸς ὁ Α' ἐπεχείρησε νὰ ὑποτάξῃ τοὺς ἀνδρείους Ἑλβετούς. Ἐγένετο (1499) εἰρήνη καὶ ἡ ὁμοσπονδία προσλαβοῦσα καὶ ἄλλας τοπαρχίας συνέκειτο τῷ 1515 ἐκ 13 τοπαρχιῶν. Ἐπί τινα χρόνον συνεταράχθη ἡ ὁμοσπονδία ἐπὶ τῶν θρησκευτικῶν ἀγώνων τῶν μεταρρυθμιστῶν Οὐλερίχου Σουϊγγλίου, Οἰκολαμπαδίου, Γουλιέλμου Φαρέλου, Ἰωάννου Καλβίνου Θεοδώρου Βέζα. Ἀλλὰ δὲν διεσπάσθη αὖτη γενομένης εἰρήνης. Τέλος δὲ (1648) διὰ τῆς βεστφαλικῆς εἰρήνης ἀνεγνωρίσθη ἡ ἑλβετικὴ ὁμοσπονδία.

Ἀνάπτυξις τῆς Ἑλβετίας, ἀριστοκρατία καὶ ὀλιγαρχία. Ἐνῷ καὶ πρὸ τῆς ἐν Βεστφαλίᾳ εἰρήνης πάντα τὰ ἔθνη τῆς Εὐρώπης διεσείσθησαν ἐπὶ τοῦ ὀλεθρίου τριακονταετοῦς πολέμου καὶ μετ' αὐτὸν ἐπὶ τοῦ περὶ διαδοχῆς τοῦ ἱσπανικοῦ θρόνου πολέμου καὶ ἐπ' ἄλλων, οἱ Ἑλβετοὶ ἐθεῶντο ἐν εἰρήνῃ τὰ συμβαίνοντα. Οὐδὲ ὁ πόθος τοῦ μισθοφορεῖν ἦν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τόσον ἀκμαῖος, ὅσον ἄλλοτε. Ἡ βιομηχανία, ἡ ἐμπορεία καὶ ἡ παιδεία ἤκμασαν. Ἡ Βασιλεία, ἡ Γενεύη, ἡ Βέρνη, τὸ Τίγυρον, ὑπῆρξαν κέντρον μεγάλης ἀναπτύξεως τοῦ πολιτισμοῦ. Τότε ἐνεφανίσθησαν μεταξὺ ἄλλων ἐπισήμων ἀνδρῶν ὁ περιώνυμος φιλόσοφος Ἰάκωβος Ῥουσσώς, ὁ διάσημος παιδαγωγὸς Πεσταλότσης. Ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους (1648-1789) ἐνεφα-

νίσθησαν καὶ τὰ πονηρὰ σπέρματα διαφθορᾶς καὶ αἱ ἔριδες μεταξὺ τῶν εὐγενῶν καὶ τοῦ λαοῦ. Διότι ἀνέκαθεν μέν, ὡς εἴρηται, ὑπῆρξεν ὁμοσπονδιακὸν σύστημα, ἀλλ' ἐν τούτῳ ἐγεννήθησαν καὶ ἀριστοκρατικοὶ οἶκοι εἴτε ἐν πολέμῳ ἀναδειχθέντων τῶν πατέρων καὶ προπατόρων αὐτῶν εἴτ' ἐν τῇ διοικήσει τῆς ὁμοσπονδίας. Εἴρηται ὅτι οἱ ἁρμοσταὶ ἢ τοπάρχαι ἢ ἀντιπρόσωποι τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας ἐκυβέρνων, ἐδίκαζον, ἐμεσίτευον, ἐτιμώρουν κατὰ τοὺς ἐγχωρίους νόμους καὶ τὰ ἔθιμα τῶν Ἑλβετῶν. Ἐκ τούτων τῶν ἁρμοστῶν ἐγεννήθησαν ἀριστοκρατικοὶ οἶκοι, οἵτινες ὅσῳ παρήρχοντο οἱ χρόνοι, τόσῳ μείζονες παρίσταντο τῷ λαῷ, ὅστις εὐγνωμονῶν ἐσέβετο τούς τε γενάρχας, οὕτως εἰπεῖν, αὐτῶν, ἁρμοστῶν, καὶ τοὺς ἀπογόνους αὐτῶν. Πολεμικὰ λοιπὸν ἔνδοξα ἔργα καὶ πολιτικὴ ὑπεροχή, ὅπως ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, ἐγέννησαν καὶ παρὰ τοῖς Ἑλβετοῖς τὴν *ἀριστοκρατίαν*, ἥτις ὡς τι ζιζάνιον μεταξὺ τοῦ σίτου παρενσπαρμένη ἐκώλυε τὴν φυσικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἑλβετικοῦ λαοῦ. Ἡ ἀντίθεσις αὕτη πάντως ἔμελλε νὰ ἐκραγῇ εἰς ἐμφύλιον ἔριδα, εἰ μὴ παρενέβαινεν ἡ γαλλικὴ δημοκρατία.

§ 1680. **Ἑλβετικὴ δημοκρατία, πολιτικοὶ καὶ θρησκευτικοὶ ἀγῶνες.** Ἡ γαλλικὴ δημοκρατία παρεμβᾶσα ἐκώλυσε τήν ἔξαψιν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου. Οἱ Γάλλοι στρατηγοὶ Σχαουεμβοῦργος καὶ Βροῦνος ὑποτάξαντες τοὺς Ἑλβετοὺς καὶ ἑνώσαντες σύμπαντας αὐτοὺς ὑπὸ μίαν ἀδιαίρετον «ἑλβετικὴν δημοκρατίαν» κυβερνωμένην ὑπὸ πενταμελοῦς διευθυντηρίου προσέλαβον αὐτὴν ὡς διαρκῆ σύμμαχον τῆς Γαλλίας. Ἀλλ' οὐδόλως διὰ τῆς πολιτικῆς ταύτης μεταβολῆς κατεπραΰνθησαν τὰ μεταξὺ ἀριστοκρατίας καὶ λαοῦ πάθη οὐδὲ ἤρεσκεν αὐτοῖς τὸ παράπαν ἡ κατάργησις τῶν τοπαρχιῶν, ὧν ἑκάστη οἱονεὶ ὡς μικρόν τι αὔταρκες κράτος ἦν λείψανον τοῦ παλαιοῦ τοῖς Ἑλβετοῖς συνήθους πολιτικοῦ ὁμοσπονδιακοῦ συστήματος ἢ τῆς ἰσοπολιτείας. Οὕτω δὲ τοῖς Ἑλβετοῖς ἡ δημοκρατία, ἥτις ἰσοπολιτείαν αὐτοῖς ἔδωκεν ἄνευ διακρίσεως τοπαρχιῶν, οὐδόλως συνέτεινεν εἰς τὴν συνένωσιν αὐτῶν, ἀλλὰ τοὐναντίον εἰς διχασμόν. Τοῦτο ἐδείχθη σαφῶς ὅτε (1798) οἱ σύμμαχοι Ῥῶσσοι καὶ Αὐστριακοὶ ἐμάχοντο περὶ ἐπικρατήσεως ἐν Ἑλβετίᾳ κατὰ τῶν Γάλλων. Τότε οἱ Ἑλβετοὶ ἄλλοι ὑπ' ἄλλους ἐτάχθησαν τῶν διαμαχομένων. Καὶ νικησάντων δὲ τῶν Γάλλων οὐδὲ τότε οἱ Ἑλβετοὶ ἡσύχαζον. Τούτου ἕνεκα ὁ Ναπολέων ἀποκατέστησε καὶ πάλιν ἐν αὐτοῖς τὸ ἀρχαῖον ὁμοσπονδιακὸν σύστημα διελὼν τὴν Ἑλβετίαν εἰς 19 ἐπαρχίας ἢ τοπαρχίας οὐχὶ ἐπιβληθεὶς αὐτοῖς ὡς νικητὴς καὶ κυριάρχης, ἀλλ' ὡς μεσίτης πρὸς εἰρήνευσιν τῆς χώρας ἐκείνων ὑποχρεωθέντων μόνον εἰς τοῦτο: ἵνα 16,000

στρατιώτας δίδωσιν ἐν τοῖς κατ' ἄλλων πολέμοις τῆς Γαλλίας. Οὕτω δὲ ἡσύχασαν οἱ Ἑλβετοὶ μέχρι τοῦ 1813, ὅτε ὁ Ναπολέων μετὰ τὴν ἐν Ῥωσσίᾳ πανωλεθρίαν ἀνεκήρυξεν αὐτὴν κράτος οὐδέτερον, ἵνα παρακωλύσῃ τὴν ἐκεῖθεν εἰσβολὴν τῶν συμμάχων κατὰ τῆς Γαλλίας. Ἀλλ' οἱ σύμμαχοι οὐδόλως ἔλαβον πρὸ ὀφθαλμῶν τὰς διαταγὰς τοῦ ἡττημένου ἥρωος. Ἐν τῇ συνθήκῃ ὅμως τῶν Παρισίων (1814) καὶ τῆς Βιέννης (1815) οἱ σύμμαχοι ἐφάνησαν εὐνοϊκοὶ πρὸς τὴν Ἑλβετίαν. Ἀνεγνώρισαν τὸ παλαιὸν ὁμοσπονδιακὸν αὐτῆς σύστημα συγκείμενον ἐξ 22 τοπαρχιῶν (καντονίων)· ἀπέδωκαν αὐτῇ τὴν Γενεύην καὶ τὴν Οὐαλλίδα, ἅσπερ ὁ Ναπολέων εἶχεν ἑνώσῃ μετὰ τῆς Γαλλίας, καὶ τὸ Νεόβουργον, ὅπερ εἶχε δώσῃ τῷ στρατάρχῃ Βερθιέρῳ. Αἱ τοπαρχίαι διετέλουν ἐν πλήρει ἀνεξαρτήτῳ ἀλλήλων ἰσοπολιτείᾳ καὶ ἡνοῦντο μόνον διὰ κοινοῦ τῶν ἀντιπροσώπων συμβουλίου (διαίτης), οὗ τόποι τῶν συνεδριῶν διαδοχικῶς ὡρίσθησαν αἱ τρεῖς πόλεις: Βέρνη, Λυκέρνη καὶ Ζυρίχη (Τίγυρον). Πλήρης δὲ ἀνεξαρτησία καὶ οὐδετερότης ἀπεδόθη τῇ Ἑλβετίᾳ ὑπὸ τῶν συμμάχων. Δῆλα δὴ οὗτοι ὑπερηκόντισαν τὸν Ναπολέοντα ἐν τῷ εὐεργετεῖν τὴν Ἑλβετίαν, ὅπως οὕτως αὕτη μηδέποτε ἐπιθυμήσῃ συμμαχίας τινὸς μετὰ τῆς Γαλλίας. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον οἱ Ἑλβετοὶ ἥκιστα ἐπὶ τοῖς δεδομένοις ηὐχαριστήθησαν ἢ κάλλιον εἰπεῖν αἱ πρὸς ἀλλήλους διαφοραὶ τῶν ἀριστοκρατικῶν καὶ τοῦ λαοῦ ἥκιστα ἐξέλιπον. Ἔτι δὲ μᾶλλον αἰτία διαφορῶν ἦν ἡ φορολογία τῶν ὁρίων ἑκάστης τοπαρχίας, τὰ *διαπύλια*, οὕτως εἰπεῖν, τέλη, ἅπερ μεγάλως ἐκώλυον τὴν πρόοδον τῆς βιομηχανίας καὶ τοῦ ἐμπορίου, διότι ὅσα μεθόριά τις διήρχετο, τοσάκις ὑπεχρεοῦτο εἰς φορολογίαν. Ὁ κατὰ τῆς ἀριστοκρατίας ἀγὼν ὁσημέραι καθίστατο δεινότερος, ἐφ' ὅσον οἱ Ἑλβετοὶ ἐξεπαιδεύοντο καὶ ἐπλούτουν καὶ ἐγίνοντο ὑπεροχώτεροι τῶν ἀριστοκρατικῶν ἢ ὀλιγαρχικῶν, οἵτινες ἐρειδόμενοι μᾶλλον ἐπὶ πατραγαθιῶν ἢ ἐπαιρόμενοι ἐπὶ λαμπρότητι προγόνων καὶ οἴκου ἔθλιβον τὸν λαὸν ἢ ἤθελον νἄρχωσιν αὐτοὶ καὶ μόνοι πάντοτε.

Ἐπανάστασις τοῦ λαοῦ κατὰ τῶν ὀλιγαρχικῶν, διχασμὸς τῆς μιᾶς ὁμοσπονδίας εἰς δύο διὰ τῶν ἐπηλύδων πρὸ πάντων γενομένη. Αἱ πολλῶν ἐτῶν ἀφορμαὶ καὶ διαιρέσεις μεμονωμέναι μεταξὺ τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ τοῦ λαοῦ ἐξερράγησαν ἐν τέλει ἑνωθεῖσαι εἰς ἐπανάστασιν. Πρῶτον ἐν τῇ τοπαρχίᾳ Τικίνου ὁ λαὸς κατέρριψε (9 Ἀπριλίου 1830) τοὺς ὀλιγαρχικοὺς καὶ ἀνεκήρυξε τὴν δημοκρατίαν. Ἡ κυβέρνησις τῆς Ζυρίχης συνετάγη τῷ λαῷ καὶ συνέστησε καὶ ταῖς ἄλλαις κυβερνήσεσιν ἵνα δείξωσι πρὸς τὸν λαὸν μετριότητα καὶ ἀναλόγους ποιήσωσι μεταρρυθμίσεις. Τὸ δὲ μέγα συμβούλιον τῆς Ζυρί-

χης ἐποίησε μεταρρύθμισιν τοῦ πολιτεύματος, καθ' ἣν ἥ τε πόλις καὶ ἡ χώρα ὤφειλον εἰς τὸ μέλλον νὰ ἔχωσι τὸν αὐτὸν ἀριθμὸν τῶν ψήφων, ἤτοι 132· πρότερον δὲ ἡ χώρα εἶχε μόνον 82. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο καθησύχασε τοὺς φιλελευθέρους. Μεγάλη συνάθροισις λαοῦ ἐν Ὑστέρῃ ἀπῄτησεν ἵνα ἡ μὲν πόλις ἔχει $^1/_3$ ψήφων, ἡ δὲ χώρα $^2/_3$. Ἡ πόλις ὑπεχώρησεν ἐν τῷ συνελθόντι (2 Δεκεμβρίου 1830) νέῳ μεγάλῳ συμβουλίῳ, ἐν ᾧ πλειονοψηφίαν εἶχον οἱ χωρῖται. Τὸ αὐτὸ δὲ σχεδὸν ἐγένετο πανταχοῦ ἐν ταῖς τοπαρχίαις. Ὁ λαὸς ὑπερίσχυσε τῶν ὀλιγαρχικῶν καὶ ἀντὶ τῶν καθ' ἑκάστας ἐξ ὀλιγαρχικῶν κυβερνήσεων ἱδρύθησαν δημοκρατικαὶ ἐκ χωριτῶν ὡς τὸ πολύ. Μόνον δ' ἐν τῇ Βασιλείᾳ ἡ ἀριστοκρατία ἐπί τινα χρόνον ὑπερίσχυεν ἔχουσα 90 ψήφους κατὰ 64 χωριτῶν, οἵτινες ἀπαιτοῦντες τὰ $^5/_7$ καὶ μὴ εἰσακουόμενοι ἐπολιόρκησαν τὴν πόλιν· ἀλλ' ἐξελθόντες (30 Δεκεμβρίου 1830) οἱ ἀστοὶ συνέλαβον 80 ἐπαναστάτας· τῇ ὑστεραίᾳ ὅμως κατετροπώθησαν οὗτοι. Ἐπειδὴ δὲ οἱ φιλελεύθεροι ἠπείλουν ὅτι καὶ ἄλλων τοπαρχιῶν λαὸς θὰ σπεύσῃ εἰς βοήθειαν κατὰ τῶν ἀστῶν τῆς Βασιλείας, ἐδέξαντο καὶ οὗτοι τὴν ἀναθεώρησιν τοῦ πολιτεύματος. Τέλος δὲ (6 Αὐγούστου 1831) συνῆλθον ἐν Λειστάλῃ τὰ μεγάλα συμβούλια τῶν χωριτῶν καὶ ἵδρυσαν ἰδίαν τῆς χώρας κυβέρνησιν κεχωρισμένην ἀπὸ τῆς τῶν ἐν Βασιλείᾳ ἀστῶν. Τούτων γινομένων καὶ ἡ πόλις Βασιλεία ἐκήρυξε (10 Φεβρουαρίου 1832) τὸν αὐτῆς χωρισμὸν ἀπὸ τῶν χωριτῶν καὶ ἵδρυσεν ἰδίαν κυβέρνησιν (6 Μαρτίου). Οἱ μὲν ἀριστοκρατικοὶ τοῦ Νεοβούργου καὶ πολλοὶ τῶν λαῶν ἔρρεπον μᾶλλον πρὸς τὴν Πρωσσίαν· οἱ δὲ βιομήχανοι τοῦ Λασωδεφόνδου ὡς ὄντες δημοκρατικοὶ συμπαθοῦντες πρὸς τὴν Γαλλίαν ἀπεκήρυττον τὸν βασιλέα τῆς Πρωσσίας. Τῆς φατρίας ταύτης ἡγούμενός τις Βουργουῖνος κατέλαβε (1 Σεπτεμβρίου 1831) τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Νεοβούργου· ἀλλ' ἐξεώσθη ἐκεῖθεν. Ἐπέμφθη δὲ καὶ ὁ Πρῶσσος στρατηγὸς Πφύελος ὅπως ἀναλάβῃ τὴν ἀρχιστρατηγίαν τῆς τοπαρχίας· ὁ δὲ Βουργουῖνος ἐπεχείρησε νὰ πολιορκήσῃ αὐτὸν (5 Δεκεμβρίου 1831) ἐν τῷ Νεοβούργῳ, ἀλλ' ἐξελθόντες οἱ Πρῶσσοι ἀπέκρουσαν καὶ ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ καταλίπῃ τὴν τοπαρχίαν ταύτην.

Χωρισμός τινων τοπαρχιῶν εἰς φιλελευθέρους καὶ μή, ὑπεροχὴ ἐκείνων, φυγάδες, ἐπαναστατικοί, Πολωνοί, Ἰωσὴφ Ματσίνης ἐν Ἑλβετίᾳ καὶ ἑταιρεία αὐτοῦ «τῆς νέας Εὐρώπης». Ἐπειδὴ δὲ οἱ φιλελεύθεροι ἢ μεταρρυθμισταὶ ἐφοβοῦντο μὴ καὶ ἐπήλυδες προσκληθέντες ὑπὸ τῶν ὀλιγαρχικῶν ἐπέλθωσι κατ' αὐτῶν, ἑπτὰ φιλελεύθεροι τοπαρχίαι: *Βέρνη, Ζυρίχη, Λυκέρνη, Σολόδουρον, ὁ Ἅγιος Γαλληνός, ἡ Ἀργωβία καὶ Θυργωβία* ἠνώθησαν διὰ τῆς λεγομένης «συμβά-

σεως τῶν ἑπτά», καθ' ἣν ὑπέσχοντο ἵνα τὰς αὐτῶν μεταρρυθμίσεις ὑπερασπίσωσι διὰ τῶν ὅπλων. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ αἱ θέλουσαι τὴν τήρησιν τοῦ πρώην καθεζῶτος τοπαρχίαι: ἡ *Οὐρία*, ἡ *Σουηττία*, ἡ *Οὐντερουαλλίς*, ἡ *Οὐαλλὶς* καὶ τὸ *Νεόβουργον* καὶ ἡ πόλις *Βασιλεία* συνέστησαν (2 Νοεμβρίου 1832) νέον σύνδεσμον κατὰ τῶν ἑπτὰ φιλελευθέρων διανοούμεναι ἵνα καὶ διὰ τῶν ὅπλων ὑποστηρίξωσι τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν. Οἱ τῆς Σουηττίας ὑπὸ ἀρχηγὸν τὸν Ἀβύβεργον αἴφνης εἰσήλασαν (18 Ἰουλίου 1833) εἰς τὴν χώραν τῆς Λυκέρνης καὶ κατέλαβον τὴν Κυσνάχτην. Ἀλλ' οἱ Λυκερναῖοι βοηθούμενοι πανταχόθεν ἐπῆλθον κατὰ τοῦ Ἀβυβέργου καὶ ἠνάγκασαν αὐτὸν νὰ ὑποχωρήσῃ. Συγχρόνως δὲ τῆς πόλεως Βασιλείας 1400 κάτοικοι ὑπὸ τὸν Βουρκχάρδον ἐξεστράτευσαν κατὰ τῆς Λειστάλης· ἀλλ' οἱ χωρῖται τῆς Βασιλείας βοηθούμενοι καὶ ὑπ' ἄλλων καὶ ὑπὸ ἐθελοντῶν Πολωνῶν κατετρόπωσαν αὐτοὺς ἐγκαταλιπόντας 160 νεκροὺς καὶ τραυματίας πολλούς. Ἡ δὲ βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ἑλβετίας ἔνθεν μὲν διέταξεν ἵνα ἡ Σουηττία καὶ ἡ πόλις Βασιλεία καταληφθῶσιν ὑπὸ στρατῶν τῆς ὁμοσπονδίας καὶ ἐπέβαλεν ἡσυχίαν· ἔνθεν δὲ διέλυσε (5 Αὐγούστου) τὸν κεχωρισμένον σύνδεσμον τῶν ὁπαδῶν τοῦ παλαιοῦ καθεστῶτος καὶ διεχώρισε τὴν τοπαρχίαν τῶν χωριτῶν τῆς Βασιλείας ἀπὸ τῆς πόλεως ταύτης. Οὕτω δὲ οἱ φιλελεύθεροι ὑπερίσχυσαν τῶν ἄλλων. Ἕνεκα δὲ τούτου καὶ πάντες οἱ καταδιωκόμενοι ἄλλων χωρῶν φιλελεύθεροι ἢ ἐπαναστατικοὶ καὶ συνωμόται κατέφευγον εἰς τὴν Ἑλβετίαν. Οἱ καταδιωχθέντες ἐκ τῆς αὐτῶν πατρίδος Πολωνοὶ διεμοιράσθησαν ὑπὸ τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως εἰς τὰ νότια τῆς Γαλλίας, οἵτινες ἦσαν ὡρισμένοι ἵνα εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Γερμανίαν πρὸς ἐπικουρίαν τῶν ἐν τῇ Φραγκοφούρτῃ τοῦ Οὐϊάδου συνωμοτῶν. Σκοπὸς δὲ αὐτῶν ἦν νὰ καταλάβωσιν αἴφνης τὸ Νεόβουργον, καταλύσωσι τὴν ἐκεῖ πρωσσικὴν κυβέρνησιν, ἁρπάσωσιν ὅπλα καὶ πολέμου ἐφόδια, ὅσ' ἂν εὕρωσι, διαβῶσι τὸν Ῥῆνον καὶ συναθροίζοντες πανταχόθεν ἐθελοντὰς καὶ τὸ πᾶν ἐγείροντες εἰς ἐπανάστασιν ἐκστρατεύσωσι κατὰ τῆς Φραγκοφούρτης καὶ ἑνωθῶσι μετὰ τῶν ἐκεῖ ἐπαναστατῶν καὶ συνωμοτῶν. Ἀλλ' οἱ Πολωνοὶ ἀντὶ τοῦ μεταβῆναι εἰς Νεόβουργον ἀποσφαλέντες τῆς ὁδοῦ ἀφίκοντο εἰς τὴν Βέρνην, ἔνθα ἐνουθετήθησαν ἵνα μὴ προβῶσι περαιτέρω. Ἀλλὰ πεποιθότες ἐπὶ τὴν μυστικὴν βοήθειαν, ἣν αὐτοὶ παρὰ ταῖς φιλελευθέροις τῶν τοπαρχιῶν τῆς Ἑλβετίας κυβερνήσεσιν εὗρον, δὲν ὑπήκουσαν. Πλὴν δὲ τῶν Πολωνῶν καὶ πολλῶν Γερμανῶν φυγάδων διέτριβον ἐν Ἑλβετίᾳ καὶ πολλοὶ ὑπὸ τὸν Ἰωσὴφ Ματσίνην τὸν πανουργότατον καὶ ῥιψοκινδυνότατον τῶν φιλελευθέρων τῶν νέων χρόνων. Καίπερ οὗτος γινώσκων ὅτι αἱ παρασκευαὶ αὐτοῦ καὶ τῆς Αὐστρίας

ἦσαν μικροῦ λόγου ἄξιαι καὶ ὅτι αἱ ὑπ' αὐτοῦ διενεργούμεναι ἐπαναναστάσεις καὶ συνωμοσίαι κατ' ἐκείνης οὐδαμῶς ἠδύναντο νὰ καταλύσωσι τὴν ἐν Ἰταλίᾳ τυραννίαν τῶν Αὐστριακῶν, οὐδὲν ἧττον ἐπέμενε καὶ παντοῖα κατ' αὐτῶν ἐμηχανᾶτο ὅπως ἔνθεν μὲν ἐμποιῇ αὐτοῖς φόβον, ἔνθεν δὲ συντείνῃ εἰς τὴν ἐξέγερσιν τοῦ ἐπαναστατικοῦ τῶν Ἰταλῶν πνεύματος, εἰς τὴν κοινῇ σύμπραξιν καὶ παρασκευὴν ὡς ἐπικειμένου τάχιον ἢ βράδιον τοῦ ἱεροῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνος. Τούτου δ' ἕνεκα ἡτοίμαζε τότε ὁ Ματσίνης εἰσβολήν τινα εἰς Σαυαβδίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὰ πεδινὰ τῆς Λομβαρδίας· ἀρχηγὸς δὲ τῆς ἐκστρατείας ταύτης ὡρίσθη ὁ Πολωνὸς στρατηγὸς Ῥαμορῖνος. Πρὸς τοῦτο δὲ πλὴν τῶν 40,000 φράγκων, ἅπερ ὑπέσχετο ὁ Ῥαμορῖνος, συντεθειμένον ἦν τοῖς περὶ τὸν Ματσίνην ἵνα ἐξ ἐφόδου κυριεύσωσι τῆς Γενεύης, ἁρπάσωσιν ὅπλα καὶ πολέμου ἐφόδια καὶ ὅ τι ἂν ἄλλο δυνηθῶσι τῶν εἰς τὸν πόλεμον χρησίμων. Ἀλλὰ μαθοῦσα ἐγκαίρως ἡ τῆς Γενεύης κυβέρνησις τὰ τεκταινόμενα ἐματαίωσε τὰ σχέδια αὐτῶν, ἡ δὲ εἰς Σαυαβδίαν γενομένη εἰσβολὴ ἀπέτυχεν οἰκτρῶς, ὁ δὲ Ῥαμορῖνος κρύβδην ἀφῆκε τοὺς ὑπ' αὐτῶν Γερμανούς, Γάλλους καὶ Ἰταλοὺς καὶ Πολωνούς, οἵτινες ἄπρακτοι μετὰ πολλὰς περιπλανήσεις ἐπανῆλθον. Ἡ δὲ βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ἑλβετίας μαθοῦσα τὰ γενόμενα ἀπεδοκίμασε τὴν εἰς Σαυαβδίαν ἐκστρατείαν καὶ ἀπεφάσισε τὴν ἐξορίαν τῶν πρωτουργῶν αὐτῆς. Οἱ ἄλλοι ὅμως ἠδύναντο νὰ μένωσιν. Ὁ δὲ Ματσίνης τότε ἵδρυσεν ἐν Γρέγχῃ τῆς τοπαρχίας Σολοδούρου τὴν ἑταιρείαν τῆς «νέας Εὐρώπης» συγκειμένην ἐκ φυγάδων πάντων τῶν ἐθνῶν, ἧς σκοπὸς ἦν ἡ ἐπανάστασις κατὰ πάντων τῶν τυράννων παντὸς ἔθνους τῆς Εὐρώπης. Ἡ ἑταιρεία αὕτη διῃρεῖτο εἰς τμήματα κατὰ τὰ ἔθνη, ἀφ' ὧν ὡρμῶντο τὰ μέλη ταύτης. Ἐκ τῶν τμημάτων τούτων τὸ γερμανικὸν συγκείμενον ἐξ 150 περίπου φυγάδων καὶ χειρωνάκτων (μηνὶ Ἰουλίῳ 1834) παρὰ τὴν Βέρνην ὕψωσαν μεγίστην γερμανικὴν σημαίαν καὶ πέριξ αὐτῆς ἐν σμικρῷ σχήματι παρέθηκαν πάσας τὰς τῶν καθ' ἑκάστας ἡγεμονιῶν διακρινομένας ἐκ τῶν οἰκείων ἑκάστῃ χρωμάτων. Ἐν μὲν εὐφημίαις ὑψώθη ἡ τὴν γερμανικὴν ἕνωσιν παριστῶσα μεγίστη σημαία, περιφρονητικῶς δὲ καταρριφθεῖσαι ἐλακπατήθησαν αἱ μικραί. Ἡ πρᾶξις αὕτη ἐξήγειρε τὰς κυβερνήσεις τῶν ἐθνῶν κατὰ τῶν ἐν Ἑλβετίᾳ φυγάδων καὶ διαμαρτυρίαι ἐγένοντο περὶ καταπαύσεως τῶν ἐκεῖ ἀτιμωρητεὶ συμβαινόντων.

Σύνοδος τῶν φιλελευθέρων τοπαρχιῶν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας τῆς ἑλβετικῆς ἐκκλησίας ἐκ τοῦ πάπα καὶ ὑποταγῆς αὐτῆς τῇ πολιτείᾳ, διάλυσις μοναστηρίων, ἀντίθετος σύνοδος κληρικοφρόνων, νίκη τῶν φιλελευθέρων. Οἱ φιλελεύθεροι Ἑλβετοὶ δὲν ἠρκοῦντο μόνον τῇ πο-

λιτικῇ ἀνεξαρτησίᾳ, ἀλλ' ἤθελον καὶ τὴν ἐκκλησιαστικήν. Πρὸς τοῦτο δὲ ἠνώθησαν (μηνὶ Ἰανουαρίῳ 1834) αἱ εἰρημέναι φιλελεύθεροι τοπαρχίαι,—ἐξαιρουμένης τῆς Ζυρίχης, ἀνθ' ἧς ὅμως προσετέθη ἡ χώρα τῆς Βασιλείας, —καὶ συνέστησαν σύνοδον ἐν Βάδεν τῆς Ἀργωβίας. Οἱ συνελθόντες ἀντιπρόσωποι ἀπεφάσισαν διὰ 14 ἄρθρων τὴν πλήρη ὑποταγὴν τῆς ἑλβετικῆς ἐκκλησίας τῇ πολιτείᾳ καὶ τελείαν ἀνεξαρτησίαν ἐκ τοῦ πάπα. Ἀμελλητὶ ἠγέρθησαν οἱ παπισταί· ὁ μὲν ἐπίσκοπος τῆς Βασιλείας διεμαρτυρήθη κατὰ τῶν ἀποφάσεων τῆς ἐν Βάδεν συνόδου, ὁ δὲ πάπας Γρηγόριος ΙϚ' ἀπεκήρυξε ταύτας δι' ἐγγράφου (5 Μαΐου 1838) ὡς αἱρετικάς. Ἀλλ' ἡ ἐν Ἀργωβίᾳ κυβέρνησις ἐπέστρεψε τὸ τῆς διαμαρτυρίας ἔγγραφον τοῦ ἐπισκόπου τῆς Βασιλείας ὀπίσω, ἀπεχώρισε τὴν τοπαρχίαν καθ' ὁλοκληρίαν ἐκ τῆς ἐπισκοπῆς καὶ ὑπεχρέωσε τοὺς κληρικοὺς νὰ δώσωσι τὸν ὅρκον ὑποταγῆς τῇ πολιτείᾳ. Ἀλλ' οὐδεὶς τῶν κληρικῶν συγκατετέθη πρὸς τοῦτο· ἡ δὲ κυβέρνησις ἔπεμψε στρατεύματα εἰς τὰς καθολικὰς ἐπαρχίας, ἅτινα ὅμως ταχέως ἀνεκάλεσε πρὸς ἀποφυγὴν ταραχῶν, ἐμετρίασε δὲ καὶ τὸν ὅρκον δι' αὐθεντικῆς μεταφράσεως, ὃν ὡς τύπον ἔγκυρον ἐνέκρινεν ὁ ἐπίσκοπος. Καὶ ὁ καθολικὸς λαὸς τοῦ τῇ τοπαρχίᾳ Βέρνης ἀνήκοντος Ἰουράσου ἀπέκρουσε τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐν Βάδεν συνόδου, καίτοι ὑπὸ στρατοῦ ἐξεβιάζετο πρὸς τοῦτο. Ἡ δὲ Γαλλία ἠπείλησε κατάληψιν τῆς Προυντρούτης, ἐὰν μὴ ἀφῇ ἡσύχους τοὺς τοῦ Ἰουράσου καθολικοὺς κατοίκους καὶ ἐὰν μὴ συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ πάπα. Ἡ κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ. Καὶ ἐν Ζυρίχῃ δὲ ἡ πρόσκλησις (1839) τοῦ φιλοσόφου καθηγητοῦ τῆς δογματικῆς Στράους — τοῦ περιωνύμου συγγραφέως «τοῦ βίου τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ» τοῦ θεωροῦντος τὸν χριστιανισμὸν ὡς μῦθον, — ὡς καθηγητοῦ εἰς τὸ ἄρτι (1832) συσταθὲν πανεπιστήμιον ἤγειρε πολὺν θόρυβον, οὗ ἕνεκα ἡ μὲν πρόσκλησις ἐκωλύθη, ἡ δὲ φιλελεύθερος κυβέρνησις ἔπεσεν. Ἐντεῦθεν δὲ ὅπως συμβαίνει προκειμένου περὶ θρησκευτικῶν πραγμάτων μέγας ἀνταγωνισμὸς ἐνεφανίσθη πανταχοῦ τῆς Ἑλβετίας μεταξὺ διαμαρτυρομένων καὶ καθολικῶν, μεταξὺ ἐπισκόπων τε καὶ κληρικῶν καὶ τῶν φιλελευθέρων κυβερνήσεων τῶν καθ' ἑκάστας τοπαρχιῶν· οἱ Ἰησουῖται δὲ μάλιστα ἀνέλαβον μετὰ ζήλου τὸν κατὰ τῶν φιλελευθέρων ἀγῶνα. Οἱ κληρικοὶ συνήρχοντο παντοῖα διαβούλια ποιοῦντες, οἱ δὲ φιλελεύθεροι συνεκάλουν συλλόγους καὶ ἐκκλησίας τοῦ λαοῦ κατὰ τῶν Ἰησουϊτῶν ἰδίως ὡς διαφθορέων τῆς κοινωνίας. Ἀπέτυχον μὲν οἱ φιλελεύθεροι ἐν Ζυρίχῃ, ἀλλ' ἐν Οὐαλλίδι ὑπερίσχυσαν. Ὡσαύτως ἐν Τικίνῳ ὑπ' ἀρχηγὸν τὸν Φρανσκίνην ὑπερισχύσασα ἡ φιλελεύθερος μερὶς κατέρριψε (1839) τὴν κυβέρνησιν. Βιαίως δ' ἐν Ἀργωβίᾳ οἱ φιλελεύθεροι τῇ βοηθείᾳ 15,000

ὁμοφρόνων στρατιωτῶν ἠπείλουν πάντα καθολικόν· προτάσει δὲ τοῦ διευθυντοῦ λυκείου Κέλλερ ἐν τῷ ἐν Ἀργωβίᾳ συνελθόντι μεγάλῳ συνεδρίῳ τῶν ἀντιπροσώπων ἀπεφασίσθη ἡ διάλυσις πάντων τῶν ἐν τῇ τοπαρχίᾳ μοναστηρίων. Ἡ βουλὴ ὅμως τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ἑλβετίας ἀπεφήνατο διὰ πλειονοψηφίας τὴν διατήρησιν τῶν μοναστηρίων· ἀλλ' ἡ κυβέρνησις τῆς Ἀργωβίας πλὴν δύο ἢ τριῶν γυναικῶν μοναστηρίων πάντα τἄλλα διέλυσε. Καὶ ἐν Λυκέρνῃ δὲ ἐνίκησαν οἱ φιλελεύθεροι. Ἐν αὐτῇ γενομένης (19 Ἀπριλίου 1842) ψηφοφορίας 17,000 ἐψήφισαν ὑπὲρ τῆς ἀναθεωρήσεως τοῦ τε πολιτεύματος καὶ τῆς κυβερνήσεως καὶ τῆς ἐκκλησίας. Πρόεδρος δὲ τῆς νέας κυβερνήσεως ἐγένετο ὁ ἀρχηγὸς τῶν φιλελευθέρων ὁ ἀδρὸς γεωργὸς Λευῆς ἐξ Ἐβερσόλης· τῆς κυβερνήσεως μετέσχε καὶ ὁ φιλελεύθερος Σίγβαρτος Μύλλερος. Καὶ ἐν Γενεύῃ δ' ὑπερίσχυσαν οἱ φιλελεύθεροι· ἀλλ' ἐν Οὐαλλίδι τοὐναντίον πάλιν οἱ τοῦ παλαιοῦ καθεστῶτος ὀπαδοί. Ἡ νίκη δὲ τῶν φιλελευθέρων διεκρίθη καὶ κατὰ τὴν τελετὴν (12 Αὐγούστου 1844) τῆς ἑορτῆς εἰς ἀνάμνησιν τῆς πρὸ 400 ἐτῶν γενομένης ἥττης τῶν Γάλλων καὶ Αὐστριακῶν παρὰ τὸν ἅγιον Ἰάκωβον τῆς Βασιλείας, ἐν ᾗ ἐκ τῶν συνελθόντων ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης τὸ χρῶμα τῶν φιλελευθέρων ἦν τὸ ἀσυγκρίτως πλεονάζον. Ἐκεῖ συνέθεντο οἱ φιλελεύθεροι ἵνα διὰ τῆς βίας καὶ δι' ἐθελοντῶν ἐξώσωσι τοὺς Ἰησουΐτας, ἐφ' ᾧ ἀμελλητὶ κεντρικὸς σύλλογος συνέστη πρὸς τοῦτο ἵνα ὁδηγῇ τὸν λαὸν ἐν τῷ πράττειν. Ὁ σύλλογος ἐξέδωκε (14 Μαρτίου 1845) πρόσκλησιν. Ἐθελονταί, στρατιῶται ἐκ τῆς Ἀργωβίας, Βέρνης, Σολοδούρου καὶ τῆς χώρας τῆς Βασιλείας ὑπὸ τὸν Οὐλερῖχον Ὀξενβεῖνον καὶ τὸν ἐξ Ἀργωβίας σύμβουλον τῆς κυβερνήσεως Ῥόθπλητζον συνερρύησαν προθύμως. Οἱ στρατοὶ οὗτοι διαιρεθέντες εἰς δύο μοίρας ὑφ' ἑκάτερον τῶν εἰρημένων ἀρχηγῶν ἐξεστράτευσαν (18 Μαρτίου 1845) εἰς τὴν Λυκέρνην· ἀμφότεροι ὅμως κατετροπώθησαν. Ἀλλ' οἱ φιλελεύθεροι οὐδαμῶς ἀπέστησαν τοῦ σκοποῦ. Συνήθροισαν νέας δυνάμεις, ὅπως ἐκδικηθῶσιν. Οἱ καθολικοὶ βλέποντες φανερὸν τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον συνέστησαν ἀντίθετον τοῦ τῶν φιλελευθέρων ἀμυντικὸν σύνδεσμον, *τὸν σύνδεσμον τοῦ χωρισμοῦ*, ὅστις συνέκειτο ἐκ τῶν καθολικῶν τοπαρχιῶν: *Λυκέρνης, Σουητίας, Οὐρίας, Οὐντερουαλλίδος, Τυγίου, Φρειβούργου* καὶ *Οὐαλλίδος*, ὃν οἱ φιλελεύθεροι ἀπεκήρυξαν ὡς παράνομον καὶ ἀνθομοσπονδιακόν. Ἡ δὲ βουλὴ τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ἑλβετίας συνελθοῦσα (23 Ἰουνίου 1847) ἀπεφάνθη (8 Ἰουλίου) ὅτι ὁ σύνδεσμος τοῦ χωρισμοῦ ἀντίθετος ὢν πρὸς τὴν ὁμοσπονδίαν ἀνάγκη νὰ διαλυθῇ. Ἤρξατο ἀμελλητὶ ὁ διωγμὸς τῶν καθολικῶν· καὶ πρῶτον διεγράφησαν (μηνὶ Αὐγούστῳ) ἐκ τοῦ κατα-

λόγου τοῦ ὁμοσπονδιακοῦ στρατοῦ οἱ ἀξιωματικοὶ τῶν ἑπτὰ καθολικῶν τοπαρχιῶν, μηνὶ δὲ Σεπτεμβρίῳ ἤρξατο ἡ ἐκδίωξις τῶν Ἰησουϊτῶν· εἶτα δ' ἀποφασισθείσης καὶ τῆς διαλύσεως ἐκ παντὸς τρόπου τοῦ συνδέσμου τοῦ χωρισμοῦ ἐπελάβοντο τῶν πρὸς πόλεμον παρασκευῶν· ὠνομάσθη δὲ συγχρόνως ὑπὸ τῆς βουλῆς τῶν ἀντιπροσώπων ὁ ἐκ Γενεύης στρατηγὸς Δυφώξιος ἀρχιστράτηγος πασῶν τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων. Οὗτος διέταξεν ἵνα συναθροισθῶσι περὶ τὰς 100,000 ἀνδρῶν μετὰ 260 τηλεβόλων ὀφειλόντων ἵνα τάχιστα ἐξασκηθῶσι καὶ γυμνασθῶσιν ἐν τοῖς ὅπλοις. Τούτων παρασκευαζομένων ὑπὸ τῶν φιλελευθέρων, οἱ τοῦ καθολικοῦ συνδέσμου ἀπεφάσισαν ἵνα μὴ ἀντεπεξέλθωσιν, ἀλλ' ἀμυνθῶσιν· Ἐπειδὴ δὲ ὁ Δυφώξιος, ὡς ἐπιστεύετο, ἔμελλε κατὰ πρῶτον νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τοῦ Φρειβούργου, ἀκόλουθός τις τῆς γαλλικῆς πρεσβείας παρέλαβε τοὺς ἐκεῖ ὑπάρχοντας τῶν Ἰησουϊτῶν μαθητὰς καὶ διέσωσε πέραν τῶν ὁρίων. Τὸ δὲ Φρειβοῦργον ὠχυρώθη ἱκανῶς πρὸς ἄμυναν ὑπὸ τοῦ ταγματάρχου Μαιλαρδόζου· ὁ δὲ λαὸς ἦν πρόθυμος. Ἀλλὰ προελάσαντος τοῦ Δυφωξίου ἡγουμένου 25,000 ἀνδρῶν μετὰ πολλοῦ πυροβολικοῦ μέχρι τῆς πόλεως οἱ ἐν αὐτῇ μετὰ μικρὰν ἀψιμαχίαν συνωμολόγησαν ἀνακωχὴν φοβούμενοι μὴ ἡ πόλις βομβαρδισθῇ καὶ λεηλατηθῇ. Ὁ ἄγριος στρατὸς εἰσορμήσας εἰς τὴν πόλιν παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ στρατάρχου καὶ παρὰ τὰς αὐστηρὰς διαταγὰς ἐκακοποίησεν ἀνθρώπους, ἐλῄστευσεν οἰκίας, ἄλλας ἀνοσιουργίας διέπραξε, τὸ δὲ λύκειον τῶν Ἰησουϊτῶν τὸ ἐφ' ὑψηλοῦ τῆς πόλεως κείμενον τελέως ἐλῄστευσαν, τὰ δὲ μὴ κλαπέντα κατέθραυσαν. Ὁ Δυφώξιος βλέπων τὰ γενόμενα κατελυπεῖτο, διότι, καίπερ ὑποσχόμενος ἵνα προφυλάξῃ τὴν πόλιν, ἄκων καὶ μὴ βουλόμενος παρέβη τὴν αὐτοῦ ὑπόσχεσιν. Οὕτω δὲ ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ φόβου καὶ τῆς μαχαίρας ἐν τῷ θεάτρῳ ἀνεκηρύχθη νέον πολίτευμα καὶ νέα κυβέρνησις. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐπῆλθεν (11 Νοεμβρίου) ὁ Δυφώξιος κατὰ τοῦ κυρίου στρατεύματος τοῦ συνδέσμου τοῦ χωρισμοῦ τοῦ ὑπὸ τὸν Οὔλριχον ὠχυρωμένου παρὰ τὸ Γίσλικον. Ὁ στρατὸς οὗτος φόβῳ καταληφθεὶς ὑπεχώρησε διὰ τῆς Λυκέρνης πέραν τῆς λίμνης. Φεύγων δὲ οὗτος παρέσυρε καὶ τοὺς κατοίκους τῆς Λυκέρνης καὶ αὐτὴν τὴν κυβέρνησιν. Μόνη δ' ἐτόλμησε νὰ παραμείνῃ ἡ βουλή, ἥτις ὡς ἡ κυρία ἀρχὴ συνωμολόγησεν ἀνακωχὴν μετὰ τοῦ Δυφωξίου. Εἰκαὶ ἐδόθη ὑπόσχεσις περὶ ἀσφαλείας τῶν κατοίκων, οἱ Ἰησουῖται ὅμως οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ συνδέσμου τοῦ χωρισμοῦ ἐδραπέτευσαν εἰς Ἰταλίαν, ἐν οἷς καὶ ὁ περιώνυμος ἱεροκῆρυξ Ῥόχης. Αἱ δὲ τοπαρχίαι Σουητία, Οὐρία καὶ Οὐντερουαλλὶς καὶ Οὐαλλὶς ἐδέξαντο τὴν ἀνακωχὴν καὶ οὕτως ἔληξεν ὁ θρησκευτικὸς πόλεμος, ὅστις, εἴπερ καὶ οἱ καθολικοὶ ἦσαν ἰσοπαλεῖς,

ἠδύνατο νὰ ποβῇ ὀλεθριώτατος ἀμφοτέροις τοῖς διαμαχομένοις. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον καὶ κατὰ τὸν πόλεμον καὶ μετὰ τὴν λῆξιν αὐτοῦ ἐγένοντο οὐκ ὀλίγα ἐγκλήματα. Ἡ ἐν Λυκέρνῃ ἱδρυθεῖσα φιλελεύθερος κυβέρνησις, ἧς προΐστατο ὁ ἐκ Βέρνης Στείγερος, προσηνέχθη πρὸς τοὺς ἡττηθέντας σκληρότατα καθάπερ καὶ ἡ ἐν Φρειβούργῳ. Ἅπαντα τὰ μέλη τῆς πρώην κυβερνήσεως κατεδιώχθησαν, καθείρχθησαν, ἀφῃρέθησαν τὰ κτήματα· τὰ δὲ μοναστήρια διελύθησαν. Καὶ ἐν Οὐαλλίδι δ' ἐγένοντο τὰ αὐτά· καὶ ἐκεῖ ἱδρύθη νέα κυβέρνησις ὑπὸ τὸν Βάρμαννον, ὅστις ἐδήμευσε τὰ μοναστήρια ἐκδιώξας καὶ αὐτοὺς τοὺς φιλανθρώπους νοσοκόμους τοῦ περιωνύμου νοσοκομείου τοῦ ἁγίου Βερνάρδου. Πρὸς δὲ τούτοις ὑπεχρεώθησαν αἱ τὸν σύνδεσμον τοῦ χωρισμοῦ συστήσασαι τοπαρχίαι νὰ ποτίσωσι τὰς δαπάνας τοῦ πολέμου καὶ μάλιστα τῇ 8 Δεκεμβρίου νὰ προκαταβάλωσιν ἓν ἑκατομμύριον φράγκων· αἱ δὲ τοπαρχίαι Νεόβουργον καὶ ἡ Ἀππενζέλλη ἡ ἐντὸς τῆς Ῥοδένης, ἡ νοτία, ἅτε μείνασαι οὐδέτεραι ὑπεχρεώθησαν ἐκεῖνο μὲν εἰς καταβολὴν 300,000 φράγκων, αὕτη δὲ 15,000. Οὕτω δὲ οἱ φιλελεύθεροι ἐνίκησαν νίκην λαμπρὰν καὶ ταχεῖαν.

Διαθέσεις τῶν δυνάμεων, νέος ὀργανισμὸς τῆς ἑλβετικῆς ὁμοσπονδίας. Ἡ δὲ ταχύτης τῆς νίκης ἐξέπληξε τὰς δυνάμεις πιστευούσας ὅτι ἐπὶ μακρὰν θὰ ἠδύνατο ὁ καθολικὸς *σύνδεσμος τοῦ χωρισμοῦ* νὰντιστῇ. Γαλλία, Αὐστρία καὶ Πρωσσία προὐτίθεντο νὰ παρέμβωσιν ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ χρήματα κρυφίως ἐχορήγησαν. Μόνη δὲ ἡ Ἀγγλία ἐτήρησεν αὐστηρὰν οὐδετερότητα καθάπερ καὶ ἐν Ἰταλίᾳ, καίτοι ὁ Παλμερστὼν ἦν διατεθειμένος νὰ συνέλθῃ ἐν Λονδίνῳ συνέδριον τῶν δυνάμεων ὅπως συσκέψηται περὶ εἰρηνεύσεως τῆς Ἑλβετίας προκηρύξας ὅτι πρὸ πάσης ἄλλης σκέψεως ἀνάγκη νὰ πέλθωσιν αὐτῆς πάντες οἱ Ἰησουῖται. — Εἰρήνης γενομένης διὰ τῆς ἥττης τῶν κληρικοφρόνων οἱ Ἑλβετοὶ — διδαχθέντες ἐκ πείρας περὶ τοῦ πλημμελοῦς θεμελιώδους νόμου, καθ' ὃν αἱ πολυάριθμοι τοπαρχίαι συνίστων διαφόρους ἀνεξαρτήτους κυβερνήσεις καὶ βουλὰς καὶ ἐν γένει ἴσχυεν ἡ ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα, οὕτως εἰπεῖν, διηρημένη ἑνότης, — μετέβαλον κατὰ πάντα τὰς σχέσεις τῶν τοπαρχιῶν πρὸς τὸ ὅλον τῆς ὁμοσπονδίας οὕτως, ὥστε τὰ καθ' ἑκάστην νὰ συντείνωσιν εἰς τὴν σφιγκτοτέραν συγκέντρωσιν τοῦ ὅλου καὶ οὐχί, καθάπερ τὸ πρίν, τὸ ὅλον νὰ συμβάλληται πρὸς τὴν ἀποκέντρωσιν, ἐξ οὗ συνέβαινεν ἵνα ἡ ὁμοσπονδία ᾖ κυρίως ψιλὸν ὄνομα. Πρὸς ἄρσιν λοιπὸν τοῦ διασπασμοῦ οἱ Ἑλβετοὶ ἔπραξαν τάδε: συνεκρότησαν δύο βουλάς, ἐξ ὧν ἡ μὲν μία συνισταμένη ἐξ ἀντιπροσώπων συμπάσης τῆς Ἑλβετίας ὡς μιᾶς ἀδιαιρέτου δημοκρατίας θεωρουμένης καλεῖται *ἐθνικὴ βουλή*, ἡ δ' ἑτέρα συγκροτουμένη

ἐξ ἀντιπροσώπων τῶν καθ' ἑκάστας τοπαρχιῶν καλεῖται *βουλὴ τῶν τάξεων*, ἐξ ἀμφοτέρων δ' ἐκλέγεται τὸ *ὁμοσπονδιακὸν συνέδριον*, οὗ ἕδρα διαρκὴς ἡ Βέρνη, συνιστῶν τὴν ἀνωτάτην ἐν ὀνόματι τῆς ὁμοσπονδιακῆς δημοκρατίας ἀρχὴν καὶ τὸ ἀνώτατον δικαστήριον αὐτῆς. Πρὸς μείζονα δὲ συνένωσιν τῆς ὁμοσπονδίας ὁ κρατὸς ἀδιακρίτως τῶν τοπαρχιῶν συναποτελεῖ ἓν ὅλον τοῦ κοινοῦ τῆς ἑλβετικῆς ὁμοσπονδίας. Ὡσαύτως ὡρίσθησαν κοιναὶ *μέτρα, σταθμά, νομίσματα*. Ἔκτοτε ἡ Ἑλβετία διετέλει ἀναπτυσσομένη ἐν τῷ πολιτισμῷ ἀπροσκόπτως.

Ἐνέργειαι ἀτυχεῖς παπισμοῦ ἐν Ἑλβετίᾳ, ὁ ἀββᾶς Μερμιλλόδης, ἰησουϊτισμοῦ σκευωρήματα. Μόνος δὲ ὁ παπισμὸς ἐπεχείρησε νὰ ταράξῃ αὖθις τὴν ἁρμονίαν τῆς ἑλβετικῆς ὁμοσπονδίας. Ἐν Γενεύῃ, ὁπόθεν ἄλλοτε ὁ Καλβῖνος ἐξεσφενδόνησε τοὺς κεραυνοὺς κατὰ τοῦ παπισμοῦ, ἐκεῖ οὗτος ἐπειράθη αὖθις νὰ ἱδρύσῃ τὸ κράτος αὐτοῦ. Διὰ τῆς ἐν Βιέννῃ συνθήκης τοῦ 1815 παρεχωρήθησαν τῇ Ἑλβετίᾳ καί τινα χωρία τῆς Σαυαβδίας. Ἐκ τούτων καθολικῶν ὄντων ὀσημέραι μετῴκουν εἰς Γενεύην πολλοί, ὥστε συνέστη κραταιὰ καθολικὴ κοινότης. Αὕτη συνισταμένη ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐκ χυδαίων, πενήτων, ἀπαιδεύτων ἐντελῶς ἐγίνετο ἕρμαιον τῶν τε καθολικῶν προσηλυτιστῶν καὶ τῶν διαμαρτυρομένων. Δημαγωγὸς δέ τις Ἰάκωβος Φαζῦς οὕτως ἐπεσπάσατο τὰς καρδίας καὶ τὰς ψυχὰς τῶν ἀνθρώπων τούτων, ὥστε ἄγων καὶ φέρων αὐτοὺς ὡς δικτάτωρ ἐτάρασσε τὴν πόλιν, καὶ οὕτω θρασεῖς κατέστησεν, ὥστε οἱ πρώην κάτοικοι μᾶλλον ἀπέβαλον ἐκ τοῦ χαρακτῆρος αὐτῶν ἢ οἱ ἐπήλυδες. Τοῦτο διέγνωσαν οἱ Ἰησουῖται κατάσκοποι. Εὗρον στάδιον εὐρὺ *προσηλυτισμοῦ*. Γοητείαν δὲ προὐξένει τῷ τε πάπᾳ καὶ τοῖς Ἰησουίταις καὶ ἡ ἁπλῆ ἐλπὶς ἐάν ποτε ἡ ἕδρα τοῦ καλβινισμοῦ ἀποβῇ αὖθις κέντρον ἐνεργείας καὶ θρόνος τοῦ παπισμοῦ. Ὁποῖος θρίαμβος τοῦ καθολικισμοῦ! Πρὸς τοῦτο ἀπητεῖτο σύνεσις καὶ ἐπιτηδειότης. Καταχθόνιος σκευωρία μᾶλλον ἢ φανερὸς ἀνταγωνισμὸς ἥρμοζεν. Ὡς πρῶτον βῆμα ἐτέθη ἡ ἵδρυσις ἐπισκοπῆς. Ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς μεταρρυθμίσεως οὐδεὶς ἐπίσκοπος ὑπῆρχεν ἐν Γενεύῃ· ἡ δ' ἐκεῖ καθολικὴ κοινότης διετέλει ὑπὸ τὸν ἐπίσκοπον Φρειβούργου. Ὁ ἐπίσκοπος αὐτοῦ ὠνόμασε (1872) τὸν ἐν Γενεύῃ ἱερέα ἀββᾶν Μερμιλλόδην γενικὸν ἀντιπρόσωπον αὐτοῦ, ὁ δὲ πάπας ἐπίσκοπον Χεβρῶνος ψιλῷ ὀνόματι. Ἀλλ' ἅμα τούτου γνωστοῦ γενομένου ἡ κυβέρνησις τῆς Ἑλβετίας μετὰ ὑπεκφυγὰς αὐτοῦ ὡς λαβόντος τὴν ἐξουσίαν παρὰ τοῦ πάπα διαταγῇ (μηνὶ Ὀκτωβρίῳ 1872) τοῦ ἐν Βέρνῃ ἀνωτάτου συνεδρίου ἐξώρισε (Φεβρουαρίου 1873) τὸν Μερμιλλόδην, ὅστις διέτριβεν ἐν Φερνέῃ τῆς Γαλλίας, ὅπου ποτὲ καὶ ὁ Βολταῖρος διέτριψεν. Ἐντεῦθεν δὲ λαβὼν ἀφορμὴν τὸ μέγα συνέδριον τῆς

ὁμοσπονδίας ἀνέλαβε νὰ ῥυθμίσῃ τὰς σχέσεις τοῦ καθολικοῦ κλήρου πρὸς τὴν πολιτείαν καὶ τὰ δικαιώματα ἐκ νέου. Ὥρισεν ἵνα ἡ ἐκλογὴ τῶν κληρικῶν ἐπιτρέπηται τῇ κοινότητι, οἱ δ' ἐκλεγόμενοι ὀμνύωσι πρὸ τοῦ ἀναλαβεῖν τὰ ἑαυτῶν καθήκοντα ὅρκον τηρήσεως τῶν νόμων τοῦ κράτους καὶ ὑποταγὴν ταῖς ἀρχαῖς αὐτοῦ· ἡ δ' ἐκλογὴ αὐτῶν καὶ ἐγκατάστασις ἐν τῇ θέσει ἀνανεῶνται. Μετ' οὐ πολὺ ὁ Γάλλος κληρικὸς Λοασὼν ὁ γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα πάτερ Ὑάκινθος καὶ πρώην τὰ μάλιστα τιμώμενος ὡς διάσημος ἱεροκῆρυξ μετῴκησεν εἰς Γενεύην καὶ ἐγένετο πρωτουργὸς *παλαιοκαθολικῆς* γαλλικῆς κοινότητος, ὅπερ ἐμιμήθησαν καὶ ἄλλαι κοινότητες. Ἐνῷ ἐγίνοντο οἱ θρησκευτικοὶ οὗτοι ἀγῶνες ἐν Γενεύῃ εὐτυχία προσεγίνετο αὐτῇ ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ ἐξορίστου δουκὸς τῆς Βρουνσβίγης Καρόλου, ὅστις ἀποθνήσκων (6 Αὐγούστου 1873) κατέλιπεν αὐτῇ 30,000,000 φράγκων ἐπὶ τῇ ὑποχρεώσει, ἵνα ἐγείρῃ αὐτῷ αὕτη μαυσωλεῖον καὶ ἀνδριάντα ἔφιππον. — Ὁμοίως θρησκευτικαὶ ἔριδες ἐγένοντο καὶ ἐν ταῖς τοπαρχίαις *Βασιλείας* καὶ *Σολοδούρου*, ὧν ἀποτέλεσμα ὁμοίως ἦν ἡ ὑπερορία τῶν παυθέντων ὑπὸ τῆς ἑλβετικῆς κυβερνήσεως κατ' ἀπόφασιν τοῦ ἀνωτάτου δικαστηρίου καθολικῶν ἱερέων, ὧν οἱ πλεῖστοι κατέφυγον εἰς Γαλλίαν, ὁπόθεν βοηθούμενοι κατεγίνοντο ἵνα ὑποθάλπωσι τὸν φανατισμὸν καὶ παντοῖα σκευωρήματα κατασκευάζωσιν ἐν ταῖς κοινότησι τῆς Ἑλβετίας, ἐν αἷς πρότερον ἦσαν· ἀλλ' οὐδὲν κατώρθωσαν, καίτοι μέχρι τοῦ νῦν οὐδαμῶς παύονται σκευωροῦντες δραστηρίως. Ὁ νέος ὀργανισμὸς τῆς ἑλβετικῆς ὁμοσπονδίας, ἡ ὀσημέραι ἀνάπτυξις τῆς βιομηχανίας, παιδείας, συγκοινωνίας καὶ εὐπορίας τοῦ λαοῦ καθιστᾷ εὐδαίμονας τοὺς Ἑλβετούς. Ἀλλ' ὅσον ἀποβλέπει εἰς τὸν ἠθικὸν βίον, τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα καὶ τὸν τέως ἀγαστὸν χαρακτῆρα αὐτῶν φαίνεται ὅτι ἐκ τῆς πληθύος τῶν περιηγητῶν διαφόρων λαῶν καὶ τῶν διαθεριζόντων ξένων ὀσημέραι γίνεται τροπή τις ἐπὶ τὰ χείρω, ἥτις σὺν τῷ χρόνῳ δύναται νὰ ἐπενέγκῃ τὴν ἔκλυσιν τῶν ἠθῶν τῶν τέως ἐπὶ εὐθυδικίᾳ, ἀγαθότητι, ἐγκρατείᾳ καὶ σωφροσύνῃ ἐν πάσῃ τῇ Εὐρώπῃ διακρινομένων ἠθικῶν Ἑλβετῶν. Ὁ σήμερον πολιτισμὸς ἐρείδεται ἐπὶ τοῦ ἀξιώματος: « οὐχὶ ὀπίσω, ἀλλ' ἐμπρός ». Ἀλλά, εἰ τοῦτο καὶ περὶ τῆς ἠθικῆς τοῦ δαιμονίως ἀναπτυσσομένου ἀνθρώπου δύναται νὰ ῥηθῇ, ζητητέον. Τοὐναντίον ἐὰν ἐπισκοπήσῃ τις τὴν κατάστασιν τῆς Εὐρώπης, πείθεται ὅτι: *ἐφ' ὅσον ὁ πολιτισμὸς προάγεται καὶ λαμπρύνεται*, ἤτοι αἱ θεολογικαί, νομικαί, ἰατρικαὶ ἐπιστῆμαι καὶ αἱ παντοῖαι τέχναι, ἐπὶ *τοσοῦτον* ἡ θρησκευτικὴ πεποίθησις, ἡ πολιτικὴ καὶ ἰδιωτικὴ δικαιοσύνη, ἡ σωφροσύνη, ἡ ἀγνότης τῶν ἠθῶν, ἡ ἀνυπόκριτος ἀγάπη, ἡ ἀμοιβαίαν πίστιν ἐμπνέουσα ἁπλότης τῶν ἠθῶν καὶ τῶν ἐθίμων, ἡ

φιλανθρωπία, ἡ χάρις, ἡ εἰλικρινὴς φιλία, ἡ τὰ ἔθνη καθάπερ καὶ τὰ ἄτομα συνδέουσα εὐγνωμοσύνη καί, ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, ἡ χρηστότης μετὰ δικαιοσύνης καὶ πᾶσαι αἱ ἀρεταὶ μεταξὺ τῶν κρατῶν καὶ τῶν λαῶν ὁσημέραι μειοῦνται καὶ ἀμαυροῦνται καὶ παρέρχονται ἀπαρατήρητοι, καθάπερ ὁ ταχίστῳ συρμῷ σιδηροδρόμου φερόμενος ὁδίτης ἢ ἐλάχιστον ἢ οὐδόλως ἀντιλαμβάνεται τῶν πέριξ καὶ ἐγγυτάτων καλλονῶν τῆς φύσεως, διότι τῶν ἀντικειμένων ἀστραπηδὸν παρερχομένων ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, αἱ ἐξ αὐτῶν ἐντυπώσεις ἢ ἐλάχιστον ἢ οὐδόλως ἐναπομένουσιν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ. Ὅτε δὲ ἡ ψυχὴ στερεῖται αἰδοῦς καὶ ἀρετῆς καὶ δικαιοσύνης, τότε ὁ κενὸς ἐν τῇ ψυχῇ αὐτῶν χῶρος ἐμπίμπλαται πολλῶν καὶ ἀγρίων ἐπιθυμιῶν, αἵτινες δύνανται μὲν νὰ ὑποκρύπτωνται, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον τὴν ψυχὴν καὶ τὴν καρδίαν τοῦ ἀνθρώπου καταβιβρώσκουσιν. Ἆρά γε ἀπαλλαγήσονται οἱ Ἑλβετοὶ τοῦ τὸν σήμερον πολιτισμὸν καταβιβρώσκοντος τούτου σκώληκος;

ΔΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ • ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΕΩΣ 1878 •

ΒΙΒ. ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΤΟΥΡΚΟΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΛΗ'.

ΠΑΡΑΚΜΗ

§ 1681. **Σελὶμ Γ' (1789-1808).** Ἐνῷ ἐξηκολούθει ὁ πόλεμος μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Αὐστρίας κατὰ τῆς Τουρκίας, ἐτελεύτησεν ὁ Ἀβδοὺλ-Χαμὶδ καὶ ἀνέβη τὸν θρόνον (26 Μαρτίου 1789) ὁ σουλτᾶνος Σελὶμ ὁ Γ'. Ἐπειδὴ δὲ ἐπὶ τοῦ προκατόχου αὐτοῦ οὐ μόνον διὰ τῆς εἰρήνης τοῦ Καϊναρτσῆ ἀπεκόπησαν χῶραι ἐκ τοῦ τουρκικοῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ ὁ ἐπικίνδυνος πόλεμος δύο αὐτοκρατοριῶν ἐξηκολούθει, οἱ Τοῦρκοι ἐν ἐνθουσιασμῷ ἀνέμενον κρείσσονα τύχην ἐπὶ τοῦ νέου σουλτάνου. Οὗτος γεννηθεὶς τῇ 12 Δεκεμβρίου 1761 ἄγων τὸ 28 ἔτος ἀνέβη τὸν θρόνον τῶν σουλτάνων· ἦν ἀκμαῖος, ἐπιθυμητὴς μεγάλων μεταβολῶν, μεταρρυθμίσεων, φιλόδοξος· ἠβούλετο ἵν' αὖθις ἀνυψώσῃ τὸ κινδυνεῦον κράτος τοῦ Μωάμεθ. Ἐπὶ τούτοις πᾶσι ὁ τουρκικὸς λαὸς μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἀνέμενε τῶν πάντων ἐπὶ τὰ κρείσσω μεταβολὴν καὶ πρὸ πάντων τὴν διὰ πολέμου λαμπρότητα. Ἐπίστευον δὲ ὅτι αὐτὸς θὰ μιμηθῇ τὸν ἀτυχῆ αὐτοῦ πατέρα Μουσταφᾶν τὸν τρίτον. Τὴν δ' ἐπὶ τοῦτον πεποίθησιν τῶν Τούρκων ἔτι μᾶλλον ἐκραταίωσεν ὁ ἔνθους ζῆλος, μεθ' οὗ ἐπελάβετο τῶν τῆς ἀρχῆς πραγμάτων. Ἀμελλητὶ διέταξε νὰ ῥυθμισθῶσι τὰ τῆς διοικήσεως καὶ μάλιστα τὰ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου δηλώσας ὅτι αὐτὸς οὗτος ἔμελλε νὰ ἡγῆται αὐτοῦ ἐν τῷ πολέμῳ. Ἀλλ' ἡ ἐσωτερικὴ κατάστασις τῶν πραγμάτων ἦν τοιαύτη, ὥστε ἀπετράπη τοῦ ἐγχειρήματος. Πρώτη ἀποτυχία τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ! Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἡτοίμαζε τὰ πρὸς τὸν πόλεμον, ἐκήρυξε πανστρατιάν· πάντες οἱ δυνάμενοι φέρειν ὅπλα (16-60 ἔτους) ὤφειλον νὰ ὁπλισθῶσιν. Ἠβούλετο καὶ ἤλπιζεν, ἵνα αὖθις τὸ φιλοπόλεμον γένος τῶν Ὀθωμανῶν κατασυντρίψῃ τὴν δύναμιν τῶν ἀπίστων Χριστιανῶν. Διέταξε διὰ χαττισερὶφ πρὸς τὸν καϊμακάμην ἵνα πάντες ἀνανήψωσιν ἐκ τοῦ ληθάργου καὶ ἀντεπεξέλθωσι κατὰ τῶν ἐχθρῶν· ἠπείλησεν ὅτι οὐδέποτε θὰ θέσῃ τὸ ξίφος εἰς τὴν θήκην

αὐτοῦ πρὶν ἢ ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ τοῦ προκειμένου πολέμου. « Εἶνε ὄντως αἶσχος, ἔγραφεν, ὅτι ἡμεῖς οὕτω κατεβλήθημεν ὑπὸ τῶν ἀπίστων ». Ἐπὶ τούτῳ προσεκάλει πάντας ἵνα δραστήριοι γένωνται νηφάλιοι, ἑτοιμασθῶσιν, ἐξοπλισθῶσι πρὸς τιμωρίαν τῶν ἀπίστων. Οὕτω λοιπὸν ὁ Σελὶμ Γ' ἐνεκαίνισε τὸ σύστημα τῶν φιλοπολέμων σουλτάνων καὶ τῶν χριστιανομάχων, ἐνῷ συγχρόνως διενοεῖτο καὶ περὶ μεταρρυθμίσεων τοῦ κράτους! Ἐσκόπουν δ' οἱ Τοῦρκοι ἵνα ὁ μὲν στρατὸς κατὰ γῆν διὰ τοῦ Δανουβίου εἰσβάλῃ, ὁ δὲ ναύαρχος προσβάλῃ τὴν Κριμαίαν ὅπως οὕτως ἀνακτήσωνται πάλιν τὰπολεσθέντα. Ἀλλ' ὁ πεζὸς στρατὸς κατατροπωθεὶς ὑπὸ τοῦ ῥωσσικοῦ στρατοῦ (4 Ἀπριλίου 1789) παρὰ τὴν Μαξιμένην κατεδιώχθη μέχρι Γαλαζίου ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Δερφελδήνου. Ὡσαύτως δὲ κατετροπώθησαν περὶ Φωξάνην οἱ Τοῦρκοι μετὰ ἐνάωρον μάχην ἀποβαλόντες 1500 νεκρούς, πλείους τραυματίας, 10 τηλεβόλα, 16 σημαίας καὶ πολλὰ πολέμου ἐφόδια. Τὸ δὲ ναυτικὸν οὐδ' ἐπεχείρησέ τι νὰ πράξῃ. Μετ' οὐ πολὺ (9 Αὐγούστου) ὑπέστησαν πανωλεθρίαν οἱ Τοῦρκοι ὑπὸ τῶν Ῥώσσων ὑπὸ τὸν Σουφορώφην καὶ τῶν Αὐστριακῶν ὑπὸ τὸν πρίγκιπα Κοβοῦργον παρὰ τὸ χωρίον Μαρτινέστιον πρὸς τῷ Ῥυμνίκῳ. Ἡ μάχη διήρκεσε κραταιοτάτη ἀπὸ πρωΐας μέχρι βαθείας νυκτός. 20,000 Τούρκων ἔπεσον καὶ ἐτραυματίσθησαν, 3,000 ἐπνίγησαν ἐν τῷ ποταμῷ· 80 τηλεβόλα ἀπέβαλον, 100 σημαίας καὶ ἄπειρον πλῆθος πολέμου ἐφοδίων καὶ τροφῶν. Ἀλλ' οἱ νικηταὶ ἐλάχιστον ὠφελήθησαν ἐκ τῆς νίκης ταύτης, διότι ἀντὶ τοῦ καταδιῶξαι τὸν ἐχθρὸν πρὸς νότον τοῦ Δανουβίου ὁ μὲν πρίγκιψ Κοβοῦργος εἰσήλασεν (29 Ὀκτωβρίου) θριαμβευτικῶς εἰς Βουκορέστιον, ὅπως ἐκεῖ διαχειμάσῃ, ὁ δὲ Ποτεμκῖνος καταλαβὼν (12 Νοεμβρίου) τὸ Ἀκερμὰν ὑπερασπιζόμενον διὰ 300 τηλεβόλων καὶ 16,000 ἀνδρῶν εἰσῆλθεν εἰς Ἰάσσιον. Οὕτω δὲ καθ' ὅλον τὸν χειμῶνα ἐπέτρεψε τῷ ἐχθρῷ ἵνα συνέλθῃ καὶ ἀναπληρώσῃ τὰς ἐλλείψεις τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ καὶ παρασκευασθῇ. Ἀλλὰ τὸ εὐτύχημα τοῖς συμμάχοις ἦν ὅτι τὰ τῆς Τουρκίας ἦσαν τοιαῦτα, ὥστε δυσκόλως ἠδύναντο νὰνορθωθῶσιν. Μετὰ τὰς εἰρημένας δύο ἥττας καὶ μάλιστα μετὰ τὴν παρὰ τὸν Ῥύμνικον ὑποχωρήσαντες εἰς Σούμλαν διετέλουν ἐν ἀπελπισμῷ, ὁ δὲ μέγας βεζύρης ἐτελεύτησεν ἐκ τῆς λύπης, ὅπερ μεγάλως κατέβαλε τὸ φρόνημα τῶν Τούρκων, καθ' ὅσον πανταχόθεν ἐπάλληλαι ἤρχοντο αἱ πικραὶ αὐτοῖς εἰδήσεις ἄλλαι τε ἀλλαχόθεν καὶ ὅτι ὁ μὲν μέγας βεζύρης Ἰουσσοὺφ πασσᾶς ἐπιχειρήσας νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὸ Βανᾶτον κατετροπώθη (16 Αὐγούστου 1789) παρὰ τὴν Μεχαδίαν, ὁ δὲ μέγας βεζύρης Ὀσμᾶν πασσᾶς διοικητὴς *Βελιγραδίου* παρέδωκεν αὐτὸ τῷ στρατάρχῃ Λαούδωνι (26 Σεπτεμβρίου

1789) καίπερ ἔχων 400 τηλεβόλα καὶ 7,000 ἄνδρας. Οὕτω δὲ ἡ *Σεμενδρία* καὶ τὸ *Πασσαροβίτσιον* περιῆλθον εἰς χεῖρας τῶν Αὐστριακῶν καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ ὁ *Δανούβιος*. Εἶτα δὲ (7 Ἀπριλίου 1790) παρεδόθη μετ' ἀνδρείαν ἀντίστασιν ἡ παλαιὰ *Ὄρσοβα*.

Ἀπελπισμὸς Τούρκων, δολοφονία Μαυρογένους, καρατομία Χασὰν πασσᾶ Ῥουτσουκιώτου, εἰρήνη Τουρκίας μετὰ τῆς Ῥωσσίας καὶ Αὐστρίας. Αἱ ἐπάλληλοι αὗται ἥτται περιήγαγον τοὺς Τούρκους πάντας εἰς ἀπελπισμὸν καὶ αὐτὸν μάλιστα τὸν σουλτᾶνον Σελὶμ Γ'. Καὶ ἐκεῖνοι μὲν ἀπηλπίζοντο, διότι ὠνειρεύοντο ὑπὸ τὸν νεαρὸν καὶ δραστήριον σουλτᾶνον οὐ μόνον νίκας, ἀλλὰ καὶ τιμωρίαν πρὸ πάντων τῶν μισητῶν τοῖς Τούρκοις ἀπίστων, ὡς αἰτίους δὲ τῆς ἀποτυχίας ἐθεώρουν τοὺς περὶ τὸν σουλτᾶνον· οὗτος δέ, διότι ἐνόμιζεν ὅτι αἱ παρασκευαὶ καὶ ἐνέργειαι αὐτοῦ ἦσαν τοιαῦται ὥστε ἠδύναντο νὰ κατισχύσωσι τῶν πολεμίων· ὡς αἰτίους δ' ἐθεώρει αὐτὸς τοὺς τὸν πόλεμον ἀναλαβόντας. Ἐκ τῶν διοικούντων τὰ τοῦ ἀτυχοῦς πολέμου ἦσαν ὁ Νικόλαος Μαυρογένης, Ἰουσσοὺφ πασσᾶς καὶ εἶτα ἐπὶ Σελὶμ ὁ Γαζῆς Χασὰν πασσᾶς. Ὁ Μαυρογένης Ἕλλην τὴν καταγωγήν, οὗ τὸ γένος ἐκ Πελοποννήσου, ἦν κατ' ἀρχὰς *διερμηνεὺς τοῦ στόλου* καὶ λίαν ἀγαπητὸς τοῖς Τούρκοις καὶ πιστότατος αὐτοῖς, ἐφ' ᾧ καὶ ἐνομίζετο ὑπ' αὐτῶν ὅτι μυστικῶς ἦν Τοῦρκος, μόνον δὲ κατὰ τὸ φαινόμενον Χριστιανός. Οὗτος ἐξελέχθη συνεργείᾳ τοῦ φίλου αὐτοῦ Χασὰν πασσᾶ ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας. Μετ' οὐ πολὺ δὲ κηρυχθέντος τοῦ μεταξὺ Ῥώσσων καὶ Αὐστριακῶν κατὰ τῆς Τουρκίας πολέμου, ὁ Μαυρογένης,—πρὶν ἢ μεταβῇ εἰς Βλαχίαν ὁ συγχρόνως διορισθεὶς μέγας βεζύρης Ἰουσσοὺφ ἡγούμενος τοῦ στρατοῦ,—μεγάλας παρασκευὰς ἐποιεῖτο ἐν ταῖς ἡγεμονίαις· συνήθροιζε στρατόν, πολέμου ἐφόδια, ἐνεθάρρυνεν οὐ μόνον τοὺς Τούρκους κατὰ τῶν συμμάχων, ἀλλὰ καὶ Χριστιανοὺς Βλάχους καὶ Βουλγάρους καί τινας τῶν Ἑλλήνων. Ἡγούμενος δὲ στρατοῦ ἀντιπαρετάχθη ἐν Τρανσυλβανίᾳ κατὰ τῶν Αὐστριακῶν. Αἰχμαλωτισθέντος (1788) δὲ ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν τοῦ ἡγεμόνος τῆς Μολδαυΐας Ὑψηλάντου, ἀνετέθη τῷ πιστῷ τοῖς Τούρκοις Μαυρογένῃ καὶ ἡ ἡγεμονία ταύτης. Τόσον δὲ πολὺ ἴσχυεν ἐν ταῖς ἡγεμονίαις ὁ Μαυρογένης, ὥστε τοῦ ἀρχιστρατήγου Ἰουσσοὺφ πασσᾶ περιφρονουμένου ὑπὸ τῶν Τούρκων πρὸς αὐτὸν ἔσπευδον πάντες καὶ αὐτοὶ οἱ ἐπιφανέστατοι ἐξ αὐτῶν. Ὁ δὲ σουλτᾶνος εἶχε τόσην πεποίθησιν ἐπ' αὐτὸν καὶ ἀγάπην, ὥστε, ὡς λέγεται, παρεκάλεσεν αὐτὸν ἵνα φανερῶς λάβῃ τὸ μωαμεθανικὸν θρήσκευμα, ὅπερ ὅμως ἐκεῖνος ἠρνήθη. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ὁ σουλτᾶνος ἐπεδαψίλευεν αὐτῷ πᾶσαν τιμὴν καὶ ἐπέτρεπεν ἵνα κυβερνᾷ τὰ τοῦ πολέμου ὡς αὐτῷ ἐδόκει. Ἀλλ' ὁ ἀστὴρ τοῦ Μαυρο-

γένους ταχέως ἀπέβαλε τὴν λάμψιν αὐτοῦ. Μὴ δυνηθεὶς νὰντιστῇ κατὰ τῶν συμμάχων ὁσημέραι ὑπεχώρει καὶ τέλος καταλιπὼν τὸ Βουκορέστιον ὑπεχώρησεν εἰς τὴν Νικόπολιν. Οἱ Τοῦρκοι πιστεύοντες ἀνοήτως ὅτι ὁ πόλεμος ἀπέβη κατ' αὐτῶν ἕνεκα τῆς δῆθεν ἀπιστίας αὐτοῦ καὶ ὑποπτεύοντες αὐτὸν ὡς ἔνοχον ἤρξαντο μισοῦντες. Ὁ σουλτᾶνος ὅμως Ἀβδοὺλ Χαμὶδ καὶ ὁ μέγας βεζύρης Ἰουσσοὺφ ἐτίμων αὐτὸν πάντοτε. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἀποθνήσκει ἄγων τὸ 64 ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ (26 Μαρτίου 1789) ὁ ὑπερβαλλόντως εὐνοῶν αὐτὸν σουλτᾶνος καὶ σχεδὸν συγχρόνως καὶ ὁ εἰλικρινὴς αὐτοῦ φίλος μέγας βεζύρης Ἰουσσούφ. Μετ' ὀλίγον δ' ἀποθνήσκει ἐκ τῆς λύπης καὶ τῶν κακουχιῶν καὶ ὁ Γαζῆς Χασὰν πασσᾶς καὶ διαδέχεται αὐτὸν ὁ Χασὰν πασσᾶς Ῥουτσουκιώτης! Ἐπειδὴ δὲ ὁ μέγας βεζύρης διέκειτο δυσμενῶς πρὸς πάντας τοὺς διευθύνοντας τὰ τοῦ ἀτυχοῦς πολέμου, ἔπεμψε δολοφόνους καὶ ἐφόνευσαν (1790) τὸν Μαυρογένην. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ἐκαρατομήθη καὶ αὐτὸς ὁ Χασὰν Ῥουτσουκιώτης διαταγῇ τοῦ σουλτάνου. Περιττὸν δὲ νὰ ῥηθῇ ὅτι πολλάκις αἱ καρατομίαι παρὰ τοῖς Τούρκοις ἐγίνοντο ἵν' ἁπλῶς αἰτιολογηθῇ παράπτωμα τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ μεγιστᾶνος ἢ καταπραϋνθῇ ὁ λαός, ὅστις ἀπήτει τὸ δὴ λεγόμενον τὸν ἀποδιοπομπαῖον τράγον ὅπως ἀναλάβῃ τὰ ἁμαρτήματα πάντων καὶ διασωθῇ ἡ τιμὴ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. Οὕτω δ' αἰτιολογηθέντων πάντων τοῦ τε σουλτάνου καὶ τοῦ λαοῦ, ἀποδοθέντων πάντων τῶν ἀτυχημάτων τοῖς ἀποθανοῦσι καὶ φονευθεῖσιν, ἐγένετο (23 Ἰουλίου 1791) πρῶτον μὲν ἐν Σιστοβίῳ ἡ εἰρήνη μετὰ τῶν Αὐστριακῶν συγκειμένη ἐκ 14 ἄρθρων, καθ' ἃ ὡρίσθησαν σὺν ἄλλοις καὶ τάδε: *πρῶτον* δίδοται γενικὴ ἀμνηστία πᾶσι τοῖς Μαυροβουνίοις, Σέρβοις, Βοσνίοις, Μολδαυοῖς καὶ Βλάχοις δι' ἐγκλήματα πεπραγμένα κατὰ τὸν πόλεμον· *δεύτερον* διατηρεῖται τὸ πρώην καθεστὼς καὶ ἐπικυροῦνται πᾶσαι αἱ συνθῆκαι καὶ συμβάσεις αἱ γενόμεναι μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Τουρκίας ἀπὸ τῆς τοῦ Βελιγραδίου (6 Σεπτεμβρίου 1739) συνθήκης· *τρίτον* ἐπικυροῦνται αἱ συμβάσεις τῶν πρότερον γενομένων (ἔτει 1783, 1784, 1786, 1788), καθ' ἃς ὑποχρεοῦται ἡ Τουρκία εἰς ἀποζημίωσιν δι' ὅσα οἱ πειραταὶ τῆς Βαρβαρίας πράττουσι κατὰ τῶν αὐστριακῶν πλοίων· *τέταρτον* ἔμελλον νὰ ἀποδοθῶσιν ἡ Βλαχία, ἡ Μολδαυΐα καὶ οἱ παρὰ τὸν Δανούβιον ἐν γένει τόποι οἱ καταληφθέντες ὑπὸ τῶν συμμαχικῶν στρατευμάτων καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς φρούρια μετὰ τῶν ἐν αὐτοῖς ὅπως ἦσαν πρὸ τοῦ πολέμου· *πέμπτον* ἐξασφαλίζονται τὰ τοῦ ἐμπορίου. Εἶτα δὲ συνομολογήθη (7 Ἰανουαρίου 1792) ἐν Ἰασσίῳ ἡ μεταξὺ Ῥώσσων καὶ Τούρκων εἰρήνη ἐκ 13 ἄρθρων συνισταμένη, καθ' ἣν σὺν ἄλλοις ὡρίσθησαν καὶ ταῦτα: ἐπικυροῦνται πᾶσαι

αἱ προηγούμεναι συνθῆκαι ἡ τοῦ Κουτσοὺκ Καϊναρτσῆ, ἡ ἐμπορικὴ (10 Ἰουνίου 1783) καὶ τὰ περὶ παραχωρήσεως τῆς Κριμαίας πρωτόκολλα καὶ ἄλλα· ὅριον τίθεται ὁ Τύρας ποταμός· ἀποδίδονται τῇ Τουρκίᾳ πᾶσαι αἱ κατὰ τὸν πόλεμον καταληφθεῖσαι χῶραι: Βεσσαραβία, Μολδαυΐα, Βλαχία καὶ δὴ καὶ τὰ φρούρια Βενδέριον, Ἀκερμάν, Ἰσμαηλία καὶ εἴ τι ἕτερον· ὑποχρεοῦται ἡ Τουρκία πρὸς ἀποζημίωσιν διὰ τὰς κατὰ ῥωσσικῶν ὑπηκόων πειρατείας τῶν πειρατῶν τῆς Ἀλγερίας, Τυνησίας καὶ Τριπόλεως. Οὕτω δ' ὁ πόλεμος οὗτος ἔληξεν, ἐξ οὗ ἐζημιώθησαν μᾶλλον οἱ νικηταὶ ἀποβαλόντες ἄνδρας καὶ χρῆμα πολὺ καὶ ἐν γένει πολλῷ πλείω τῶν ἡττηθέντων παρὰ τὰς προσδοκίας τῆς Εὐρώπης συμπάσης, ἥτις ἐπίστευεν ὅτι ἡ Τουρκία, καὶ ἐὰν διαφύγῃ τὸν παντελῆ ὄλεθρον, πάντοτε ὅμως ὑποστήσεται τὰ ἔσχατα.

Μεταρρυθμίσεις τοῦ σουλτάνου Σελίμη Γ', ἀκαδημία, σχολαί, ἐκκλησίαι, ἐμπόρια, ἐλεύθερος βίος τοῖς χριστιανοῖς. Ἡ ἐπιείκεια, ἣν ἔδειξαν οἱ νικηταὶ πρὸς τὴν Τουρκίαν, καὶ ἡ καθολικὴ παράλυσις ἡ ἐπικρατοῦσα ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει ἔπεισαν τὸν σουλτᾶνον ὅτι ἦν ἀνάγκη νὰ νορθώσῃ αὐτὸ παρακμάζον ἐν τάχει. Ἐπειδὴ δὲ οἱ χριστιανοὶ ἦσαν οἱ μᾶλλον φίλεργοι καὶ νοήμονες, ἀπέβλεψε κυρίως εἰς αὐτοὺς ἔχων πρὸ πάντων τοὺς Ἕλληνας πρὸ ὀφθαλμῶν, ὅπως δι' αὐτῶν ἀνακαινίσῃ τὸ κράτος. Καὶ πρῶτον μὲν ἵδρυσεν *ἀκαδημίαν* ἐλπίζων νὰ ποβῇ οἷαι αἱ ἐν Εὐρώπῃ ἐν τῷ μυχῷ τοῦ Κερατείου κόλπου τῷ Χασκίοϊ, ἧς διωρίσθησαν καθηγηταὶ τῆς *μαθηματικῆς*, τῆς *νέας τουρκικῆς γλώσσης* καὶ τῆς *γαλλικῆς*, ἐν οἷς καί τις ἀρνησίχριστος *Βουλγάρογλους* ἐκ Καλλιπόλεως. Ἵδρυσεν ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ Δημητρίου Μουρούζη τὴν σχολὴν τοῦ Κουροῦ Τσεσμὲ σκοποῦσαν κυρίως τὴν σπουδὴν τῆς ἰατρικῆς καθάπερ τὸ σουλτανικὸν διάταγμα κελεύει: «Θέλω ἵνα ἐν αὐτῷ διδάσκωνται οἱ Ἕλληνες ὑπήκοοί μου τὴν ἰατρικήν, ὅπως θεραπεύωσι τοὺς ἀσθενεῖς. Διότι οἱ σπουδάζοντες ἐν τῷ Μομπελιὲ καὶ ἐν τῇ Ἄλλῃ ὑπὸ ἄλλα κλίματα δὲν δύνανται νὰ μεταχειρίζωνται τὴν αὐτὴν θεραπείαν ὑπὸ τὸ ἡμέτερον κλίμα». Ἀνετέθη δὲ πρὸς τούτοις καὶ λογίοις ἀνδράσιν ὅπως μεταφράσωσι καὶ εὐρωπαϊκὰ συγγράμματα περὶ ἄλλων τε καὶ περὶ πολεμικῆς, ἐν οἷς ὁ Κωνσταντῖνος Ὑψηλάντης μετέφρασεν εἰς τὸ τουρκικὸν τὸ περὶ τακτικῆς τοῦ περικλεοῦς Βωβᾶνος σύγγραμμα χάριν τῶν ἀξιωματικῶν. Ὠκοδόμησε δὲ καὶ *στρατῶνας*, ὧν λαμπρότατος ἦν ὁ ἐν Λεβὲντ Τσευτηλικίῳ. — Ἀλλ' ὅπερ μᾶλλον ἔτερψε τὸν χριστιανικὸν λαὸν ἦν ἡ δοθεῖσα ὑπὸ τοῦ σουλτάνου ἐλευθερία τοῦ κτίζειν ἐκκλησίας. Παρέσχε δὲ πολλὰς προνομίας τοῖς ἐμπορευομένοις καὶ τοῖς ὑπηκόοις ἀδιακρίτως θρησκεύματος καὶ γένους, ἐπέτρεψεν ἵνα διάγωσι βίον ἐλεύθερον,

ἑορτάζωσι, διατιθῶνται τὰς ἑαυτῶν περιουσίας, ὡς ἠβούλοντο· ἐφρόντισε περὶ ἀσφαλείας ζωῆς καὶ οὐσίας αὐτῶν· καὶ ἐν γένει ὁ σουλτᾶνος Σελὶμ ἀπηλλαγμένος—ἢ θέλων νὰ φαίνηται—τῶν προλήψεων τῶν ἐκ τῆς μωαμεθανικῆς θρησκείας ἢ κατὰ παρεξήγησιν αὐτῆς πηγαζουσῶν ἠσχολήθη ὅπως ἀναπλάσῃ τὴν Τουρκίαν δι' ἰσονομίας πάντων τῶν παντὸς ἔθνους καὶ θρησκεύματος κατοίκων.

Ἀντίστασις Τούρκων εἰς τὰς μεταρρυθμίσεις, καταθλιπτικὴ εἴσπραξις φόρων, ἐπαναστάσεις Τούρκων καὶ Χριστιανῶν, Πασβάνογλους καὶ Ῥήγας Φεραῖος. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα καὶ εἰλικρινῶς διατασσόμενα ὑπὸ τοῦ σουλτάνου ἦν ἀδύνατον νὰ ἐκτελεσθῶσιν ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει, ἐν ᾧ ἡ κρατοῦσα φυλὴ ἐμπεφορημένη παντοίων παραδόξων περὶ ἄρχοντος καὶ ἀρχομένων θεωριῶν ἦν ἀδύνατον νὰ ἐννοήσῃ τὴν ἰσονομίαν καὶ ἰσοτιμίαν. Ὁ Τοῦρκος ὑπέβλεπε τανῦν πολλῷ δὴ μᾶλλον τὸν Χριστιανὸν ἢ πρότερον, τὸν δὲ Σελὶμ ἐθεώρει ὡς ἀποστάτην τῆς μόνης κατ' αὐτοὺς ἀληθοῦς θρησκείας τοῦ Μωάμεθ. Ἐντεῦθεν οὐ μόνον παρηρμήνευον τὰ πάντα, ἀλλὰ καὶ ὁμοθύμως οἱ Τοῦρκοι συνώμοσαν ἵνα τὰς σχέσεις τῶν ὑποτεταγμένων λαῶν πρός τε τὸν ἄρχοντα καὶ πρὸς ἑαυτοὺς ἐπαναγάγωσιν ἔνθα καὶ πρότερον ἦσαν· ἐπεζήτουν δ' ἐκ παντὸς τρόπου ἵνα μηδεμία τῶν προνομιῶν ὑπὲρ τῶν ὑποτεταγμένων ἐφαρμοσθῇ, ἡ δὲ παρανομία καὶ ἀδικία ἐπικρατῶσι καὶ εἰς τὸν μέλλοντα χρόνον καθάπερ πάντοτε. Εἰ δὲ καί τις διάταξις παρεῖχε μείζονα πρὸς τὸ ἀδικεῖν ἄδειαν, ταύτης δὴ οἱ Τοῦρκοι ὑπάλληλοί τε καὶ λαὸς θερμότατοι ὑπέρμαχοι ἠγείροντο ἵνα δοκῶσιν ὅτι οἱ μὲν Χριστιανοὶ προνομίας λαμβάνοντες καταστρατηγῶσι τῶν νόμων, αὐτοὶ δὲ καὶ ἀδικούμενοι ὑπήκουσι τοῖς νόμοις! Τοῦρκος καὶ νόμος! Πρώτην ἀφορμὴν εἰς καταδιωγμὸν τῶν Χριστιανῶν ἔδωκεν ἡ εἴσπραξις τῶν φόρων. Ὁ Σελὶμ ὅπως ἐπαρκέσῃ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῶν μεταρρυθμίσεων, ἃς διέταξεν, εἶχεν ἀνάγκην χρημάτων, ἅτινα μόνον ἐκ τῆς αὐξήσεως τῶν φόρων ἤλπιζε νὰ εἰσπράξῃ. Ἀλλά τινων προϊόντων καὶ μάλιστα τοῦ οἴνου ὁ φόρος ἀπέβη ὑπερβολικώτατος, δι' ὃ καὶ ἀδικώτατος, διότι ὄντως ἦν μείζων τῆς ἀξίας τοῦ πράγματος. Ἕνεκα δὲ τούτου καὶ ἡ μεγίστη περὶ τὴν εἴσπραξιν δυσχέρεια, τῶν δυστυχῶν ἀμπελουργῶν μὴ δυναμένων νὰ καταβάλλωσι τάπαιτούμενα. Τοῦτο ἤρκει· οἱ ἐπιτετραμμένοι τὰ τῆς εἰσπράξεως μυρίας κακώσεις ἐποίουν κατὰ τῶν Χριστιανῶν: ἔδερον, ἐφυλάκιζον αὐτούς, ἐν ταῖς οἰκίαις καταλύοντες διέπραττον, οἷα φιλοῦσιν οἱ ὠμοὶ βάρβαροι καὶ οἱ ἀκολαστότατοι τύραννοι, πρὸς χαρὰν τῶν Ὀθωμανῶν. Ὅ τι ἐγίνετο περὶ τὴν εἴσπραξιν τῶν φόρων τοῦ οἴνου τοῦτ' αὐτὸ ἐγίνετο καὶ περὶ τὴν τῶν ἄλλων προϊόντων· ὁμοίως δέ, ὡς δῆλον, προσεφέροντο τοῖς Ἕλλησιν οἱ Τοῦρ-

κοι καὶ ὅσον ἀποβλέπει εἰς τὰς μεταρρυθμίσεις ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Σελὶμ ἀναλαμβάνων τὴν προστασίαν τῶν ὑπηκόων διέταξε τὴν τιμωρίαν τῶν ἀδικούντων λειτουργῶν τοῦ κράτους, πάντες οἱ Ὀθωμανοὶ πλὴν ὀλιγίστων τῶν περὶ τὸν σουλτᾶνον συνώμοσαν κατά τε τῶν Χριστιανῶν καὶ πρὸ πάντων κατ' αὐτοῦ τούτου ὡς ἀποστάτου, καθάπερ εἴρηται, ἐκ τῶν πατρίων ἠθῶν καὶ ἐθίμων καὶ τῆς θρησκείας. Πανταχοῦ ἐνεφανίσθησαν συστασιῶται· στῖφοι ἀγρίων Μουσουλμάνων ἦγον καὶ ἔφερον τὴν χώραν. Οἱ δ' Ἕλληνες καταθλιβόμενοι οὐδὲν ἧττον ἠγείροντο καὶ οὗτοι κατὰ τῶν Τούρκων καὶ ἐκ τοῦ χάους τῆς τυραννίας θέλοντες νἀνακύψωσι συνέτεινον καὶ μάλιστα οἱ φιλελεύθεροι εἰς τὴν σύγχυσιν, στάσιν καὶ ταραχήν. Ἐν τούτῳ ζητητέα κυρίως ἡ σύμπραξις ἄλλων τε καὶ τῶν Ἑλλήνων ἁρματωλῶν καὶ κλεπτῶν μετὰ τοῦ Πασβάνογλου καὶ ἐν μέρει μετὰ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ καὶ δὴ καὶ ἡ τοῦ πρωτομάρτυρος Ῥήγα τοῦ Φεραίου, ὅστις προσκαλεῖ τὸν Πασβάνογλουν

« Τί στέκεις Πασβανόγλου τόσον ἐκστατικός ;
Τινάξου 'ς τὸ Μπαλκάνι, φωλιάσου 'σὰν ἀετός».

Ὁ Πασβάνογλους ἡγούμενος τῶν φοβερῶν γιανιτσάρων καὶ ἄλλων ἐγένετο οὕτως ἰσχυρός, ὥστε ὡς αὐτάρχης διῴκει τὰ παρὰ τὸν Δανούβιον ὡς ἔδραν ἔχων τὸ Βιδίνιον. Μάτην δ' ἐξεστράτευσαν κατ' αὐτοῦ τεσσαράκοντα πασσάδες ὑπὸ τὸν πιστὸν τῷ σουλτάνῳ Χουσεῖν καπουδὰν πασσᾶν ἡγούμενοι 100,000 ἀγρίων ὡμῶν στιφῶν στρατολογηθέντων ἐκ τῆς εὐρωπαϊκῆς καὶ ἀσιατικῆς Τουρκίας. Ἐπειδὴ δ' ἐν αὐτῷ τῷ Βυζαντίῳ παρεσκευάζετο κυρίως ἡ καθαίρεσις τοῦ σουλτάνου, ὡς ῥηθήσεται, ὑπὸ τῶν οὐλεμάδων, γιανιτσάρων καὶ τῶν ἄλλων ὀπαδῶν τῶν τὴν ἀρχὴν ἐπιζητούντων υἱῶν τοῦ Ἀβδοὺλ Χαμίδ, ὁ τάλας Σελὶμ Γ' ἐπ' οὐδένα πεποιθὼς ἠναγκάσθη νἀναγνωρίσῃ τὸν μὲν Πασβάνογλουν πασσᾶν τοῦ Βιδινίου, τὸν δὲ Ἀλῆ πασσᾶν σχεδὸν κυρίαρχον αὐτοδέσποτον.

Σχέσεις τῆς Τουρκίας πρὸς τὰς δυνάμεις Ἀγγλίαν, Γαλλίαν, Ῥωσσίαν, καθαίρεσις τῶν Ἑλλήνων ἡγεμόνων Κωνσταντίνου Ὑψηλάντου, Μουρούζη, στραγγαλισμὸς Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου. Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ἐπικρεμαμένων τῇ κεφαλῇ τοῦ Σελὶμ ἐσωτερικῶν κινδύνων ἐνεφανίσθησαν καὶ ἔξωθεν ἐπικινδυνότατοι τῇ τουρκικῇ αὐτοκρατορίᾳ. Εἴρηται ὅτι ὁ μέγας Ναπολέων κατέλαβε τὴν Αἴγυπτον, οὗ ἕνεκα ἡ Τουρκία ἐκήρυξε (20 Αὐγούστου 1798) τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Γαλλίας. Ἐντεῦθεν προῆλθον περιπλοκαὶ ποικίλαι τοῖς τῶν Τούρκων πράγμασι πρὸς τὴν πολιτικὴν τῶν δυνάμεων· οὕτω δὲ περιεπλάκησαν οὗτοι τοῖς τῶν μεγάλων δυνάμεων δικτύοις, ὥστε ἡ Τουρ-

κία ἤγετο καὶ ἐφέρετο ὑπ' αὐτῶν ὡς τὸ ἐν τρικυμίᾳ ἄνευ πηδαλίου πλοῖον. Ἠναγκάσθη αὖτη ἅμα τῇ ἀγγελίᾳ τῆς καταλήψεως τῆς Αἰγύπτου ὑπὸ τῆς Γαλλίας νὰ συμμαχήσῃ τῇ Ῥωσσίᾳ (Δεκεμβρίου 1798), τῷ δ' ἐπιόντι ἔτει τῇ Ἀγγλίᾳ καὶ τῇ βασιλείᾳ τῆς Νεαπόλεως. Ἐκ τῆς συμμαχίας ταύτης προῆλθεν ἡ ἐκδίωξις τῶν Γάλλων ἐκ τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Πρεβέζης. Ἀλλ' ἔπειτα διαλυθείσης τῆς συμμαχίας ταύτης ἅτε ὑπερισχύσαντος τοῦ μεγάλου Ναπολέοντος, οἱ τὰ τῶν Ῥώσσων καὶ Ἄγγλων φρονοῦντες Ἕλληνες καὶ Τοῦρκοι κατεδιώχθησαν, ἐν οἷς καὶ ὁ εἰς κήρυξιν τοῦ κατὰ τῆς Γαλλίας πολέμου συντείνας Κωνσταντῖνος Ὑψηλάντης καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ἀλέξανδρος, ἐξ ὧν ἐκεῖνος μὲν καθηρέθη ἐκ τῆς ἡγεμονίας, ὁ δὲ πρεσβύτης πατὴρ αὐτοῦ ἐστραγγαλίσθη. Ἀλλὰ μόλις οἱ Τοῦρκοι ἀπαλλαγέντες τοῦ φόβου τοῦ Ναπολέοντος διὰ τῆς ἀποκηρύξεως τῆς κατ' αὐτοῦ συμμαχίας καὶ τάχιστα κατελήφθησαν ὑπὸ τοῦ φόβου τῶν πρώην συμμάχων Ῥώσσων καὶ Ἄγγλων, ὅτε οὗτοι ἠπείλουν αὐτὴν τὴν πρωτεύουσαν τοῦ τουρκικοῦ κράτους κατά τε γῆν καὶ θάλασσαν. Ἐξηγριώθη δὲ μάλιστα ὁ τουρκικὸς ὄχλος ὅτε (8 Φεβρουαρίου 1807) ὁ ἀγγλικὸς στόλος ἐνεφανίσθη φοβερὸς ἐνώπιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐπίδειξιν ποιούμενος. Αἱ προηγηθεῖσαι στάσεις, οἱ ἀέναοι κίνδυνοι, ὁ διαρκής, ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, σάλος ἀφ' ὅτου ὁ Σελὶμ ἀνέβη τὸν αὐτοκρατορικὸν θρόνον, ταῦτα πάντα, ὧν, ὡς δῆλον, οὐδαμῶς ἦν ὑπαίτιος ἐκεῖνος, ἐξηγρίωσαν εἰς τὸ μὴ περαιτέρω τὸν ὀθωμανικὸν ὄχλον. Ταῦτα ἐπικαιρότατα ἐκλαβόντες οἱ συνωμόται ἀπεφάσισαν τὴν καθαίρεσιν αὐτοῦ. Πρὸς τοῦτο δὲ ὁ μέγας βεζύρης Μουσᾶς πασσᾶς, ὁ μουφτῆς καὶ ἄλλοι τῶν πολιτικῶν, θρησκευτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν τοῦ τουρκικοῦ κράτους συνέταξαν καταδικαστικὴν ἀπόφασιν κατὰ τοῦ Σελίμ, καθ' ἣν καθηρεῖτο οὗτος: «*ὡς φίλος τῶν ἀπίστων δούλων, παραβάτης τῶν τοῦ κορανίου ἱερῶν διατάξεων, νεωτεριστὴς καὶ ὡς ἄτεκνος*». Τοῦ κατηγορητηρίου τούτου μυστικῶς ὑπογραφέντος ὑπὸ ἄλλων τε μεγιστάνων Τούρκων καὶ ὑπὸ πάντων σχεδὸν τῶν ἀρχηγῶν τῶν γιανιτσάρων, — οἵτινες κατ' ἐξοχὴν ἦσαν ὠργισμένοι κατὰ τοῦ Σελὶμ ὡς βουλομένου νὰντικαταστήσῃ τὸν ἄτακτον καὶ αἱμοβόρον συρφετὸν αὐτῶν καὶ τὸν ἄλλον στρατὸν διὰ νέου τακτικοῦ, — ἐγένετο ἐν Κωνσταντινουπόλει στάσις (17 Μαΐου 1807) ἡγουμένων τῶν γιανιτσάρων, καθ' ἣν ἐφονεύθησαν πάντες οἱ νεωτερίζοντες Τοῦρκοι· αὐτὸς δὲ ὁ Σελὶμ ἐφυλακίσθη· ἀντ' αὐτοῦ δ' ἀνεβιβάσθη ἐξαχθεὶς ἐκ τῆς φυλακῆς ὁ πρεσβύτερος τῶν υἱῶν τοῦ σουλτάνου Ἀβδοὺλ Χαμὶδ Μουσταφᾶς ὁ Δ'.

§ 1682. **Μουσταφᾶς Δ' (1807 - 1808).** Μέγας ἐν-

θουσιασμὸς κατέλαβε πρὸ πάντων τὸν ὄχλον ὅτι ἔπεσεν ὁ νεωτεριστὴς καὶ παραβάτης τῶν πατρίων καὶ ἀνέβη ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ πιστὸς τοῦ κορανίου ὀπαδὸς Μουσταφᾶς. Πομπώδης ἐγένετο (29 Ἰουνίου 1808) ἡ αὐτοῦ περίζωσις τοῦ ξίφους τῶν σουλτάνων. Ὁ Μουσταφᾶς ἅμα λαβὼν τὴν ἐξουσίαν καὶ κατήργησε πάσας τὰς μεταρρυθμίσεις· κατεδίωξε πάντας τοὺς ὀπαδοὺς τῶν μεταρρυθμίσεων καὶ τοῦ Σελίμ· οἱ ὄχλοι ἐλεηλάτησαν, ἐλήϊσευσαν, ἐνέπρησαν τὸν περίφημον ϛρατῶνα τοῦ Λεβὲντ Τσευτηλικίου· οἱ φανατικοὶ ἐδόξαζον τὸν Ἀλλὰχ ὅτι ἔσωσε τὸν θρόνον καὶ τὴν δόξαν τῶν Ὀθωμανῶν, διότι ἕνεκα τῶν ἐπαράτων μεταρρυθμίσεων ἐπῆλθον τόσα δεινὰ τῷ τουρκικῷ κράτει ἐπὶ Σελίμ. Ἀλλ' ἐώρταζον ἔτι τὰ νικητήρια, ὅτε ὡς κεραυνὸς ἐνέσκηψεν ἡ εἴδησις ὅτι ὁ τουρκικὸς στόλος τελέως κατεστράφη (19 Ἰουνίου 1807) περὶ τὴν Λῆμνον, οἱ δὲ Ἄγγλοι κατέλαβον τὴν Αἴγυπτον· ὅτι πολὺς στρατὸς ἐπήρχετο ὑπὸ τὸν πασσᾶν τοῦ Ῥουτσουκίου Μουσταφᾶν Βαϊρακτάρην, ὅπως καθαιρέσῃ τὸν Μουσταφᾶν Δ' καὶ ἀνυψώσῃ αὖθις τὸν Σελίμ. Ὁ Βαϊρακτάρης ἀκωλύτως εἰσῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν· καί, ἐν ᾧ οἱ ὑπὲρ τοῦ Μουσταφᾶ οὐδόλως ἐτόλμησαν ἀντιστῶσι, κατέλαβε τὰνάκτορα (16 Ἰουλίου 1808). Βεβαιοτάτη ἦν ἡ ἀνάρρησις καὶ αὖθις τοῦ δυστυχοῦς Σελίμ· ἀλλὰ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ οἱ ἀντίπαλοι ἀπέκτειναν αὐτόν. Ὁ Βαϊρακτάρης ἐξοργισθεὶς ἐπὶ τούτῳ ἐφόνευσε πάντας τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Μουσταφᾶ. Καθελὼν δὲ καὶ αὐτὸν ἐκ τοῦ θρόνου ἀνεβίβασε τὸν νεώτερον ἀδελφὸν αὐτοῦ Μαχμούτην τὸν Β'.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΛΘ'.

ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΑΤΥΧΗΣ ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΣΩΤΗΡΙΑΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ

§ 1683. **Μαχμούτης ὁ Β' (1808-1839).** Ὁ Μαχμούτης (γεννηθεὶς 8 Ἰουλίου 1785) ἀνέβη τὸν θρόνον νεαρώτατος· ἦν ὁ 29 ἐκ τοῦ γένους τοῦ Ὀσμὰν καὶ 26 τῶν σουλτάνων καὶ 21 καλίφης. Ἦν ὡραῖος, ἀκμαῖος τὸ σῶμα, εὐκίνητος, μεγαλοπρεπὴς τὸ παράστημα, ὑπερήφανος, τολμηρός, ἐπίμονος καὶ ταχέως ἀντελαμβάνετο τῶν πραγμάτων. Οὗτος κατανοήσας ὅτι διὰ τῆς καθαιρέσεως τοῦ Μουσταφᾶ ἐπτοήθησαν οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ, τοὐναντίον δὲ ἀνέκυψαν οἱ τοῦ φονευθέντος Σελίμ, συνετάχθη τοῖς ὀπαδοῖς τούτου, ὧν ἐπρώτευεν αὐτὸς ὁ ἀναβιβάσας αὐτὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου Μουσταφᾶς Βαϊρα-

κτάρης, ἐφ' ᾧ καὶ αὐτὸν μὲν ἀνέδειξε μέγαν βεζύρην, τοὺς δὲ περὶ αὐτὸν καὶ τοὺς νεωτεριστὰς ἐν γένει κατέστησε λειτουργοὺς τοῦ κράτους. Ἡ πεῖρα ἐδίδαξε τοὺς Τούρκους ὅτι ἐφ' ὅσον ἦσαν κραταιοὶ ἐν πολέμοις ἴσχυον· τοῦτο δὲ κατανοοῦντες ὅ τε Μαχμούτης καὶ ὁ μέγας βεζύρης ἀμφότεροι ἀνέλαβον μετ' ἐνθουσιασμοῦ τὴν βελτίωσιν καὶ σύνταξιν κραταιοῦ στρατοῦ ὅπως μηδενὶ τῶν Εὐρωπαίων συντασσόμενοι ἐν ἀνάγκῃ καθάπερ οἱ πάλαι ποτὲ μεγάλοι σουλτᾶνοι ἀντιπαραταχθῶσι κατὰ πάντων. Κατιδόντες δ' ὅτι ἡ τακτικὴ τῶν Εὐρωπαίων εἶνε ἀναντιλέκτως τελειοτέρα, πρὸς δὲ τούτοις ὅτι οἱ γιανίτσαροι ἦσαν μέγα ἐμπόδιον εἰς τὴν σύνταξιν τακτικοῦ στρατοῦ ἀπεφάσισαν ὅπως πρότερον μὲν συντάξωσι καὶ παρασκευάσωσι τὸν στρατὸν τοῦτον πρὸς στερέωσιν τοῦ θρόνου ἐναντίον τῶν ὀπαδῶν τοῦ καθαιρεθέντος ἀδελφοῦ αὐτοῦ Μουσταφᾶ καὶ πρὸς ἄμυναν τοῦ κράτους κατ' ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν· εἶτα δὲ διαλύσωσι τάταχτα στίφη καὶ τοὺς ἀγρίους γιανιτσάρους, οἵτινες ἀπέβησαν πολλῷ χείρονες τῶν ποτε ἀχρείων πραιτωριανῶν τῆς Ῥώμης τῶν ἀναβιβαζόντων καὶ καταβιβαζόντων αὐτοκράτορας κατὰ τὸ αὐτοῖς δοκοῦν. Ταῦτα ἔχοντες ἐν νῷ πρῶτον διέλυσαν τὰ στίφη ἐκεῖνα, ἅτινα ὁ Μουσταφᾶς Βαϊρακτάρης κατερχόμενος ἐκ Βιδινίου εἰς Κωνσταντινούπολιν συνήθροιζε καὶ δι' ὧν κατέλυσε τὸν Μουσταφᾶν Δ'. Οἱ διαλυθέντες ὄντες περὶ τοὺς 15,000 ἐγένοντο ἀφορμὴ ταραχῶν· ἠπείλουν τόν τε Βαϊρακτάρην, ὅστις ὁδηγῶν αὐτοὺς εἰς Βυζάντιον πρὸς βοήθειαν τοῦ Σελὶμ πολλὰ ὑπισχνεῖτο, καὶ τὸν σουλτᾶνον Μαχμούτην ὅτι ἐφίλει μᾶλλον αὐτῶν ξένους ἀξιωματικούς, οἷον Γάλλους.

Στάσις γιανιτσάρων, στραγγαλισμὸς Μουσταφᾶ Δ' καὶ τῆς μητρὸς αὐτοῦ, ἡρωϊκὸς θάνατος Βαϊρακτάρη, ἀνδρεία Μαχμούτη, νίκη τῶν γιανιτσάρων. Ἀλλὰ τὰ μέγιστα ἠγίαινον τῷ τε μεγάλῳ βεζύρῃ θιασώτῃ τῶν τοῦ φονευθέντος Σελὶμ μεταρρυθμίσεων Βαϊρακτάρῃ καὶ τῷ τὰς πράξεις αὐτοῦ ἐπιδοκιμάζοντι σουλτάνῳ Μαχμούτῃ οἱ γιανίτσαροι, οἵτινες προέβλεπον τὴν διάλυσιν καὶ τοῦ ἑαυτῶν τάγματος. Ἀλλ' ὅσῳ οὗτοι ἠγρίαινον αὐτοῖς, τόσῳ ὁ Μαχμούτης ἔδιδε τῷ βεζύρῃ πᾶσαν ἐξουσίαν τοῦ μεταρρυθμίσαι οὐ μόνον τὰ κατὰ γῆν, ἀλλὰ καὶ τὰ κατὰ θάλασσαν. Πάντα δὲ γιανίτσαρον ἐγκληματοῦντα ἢ καὶ ἀτακτοῦντα ἐτιμώρει αὐστηρῶς, οὗ ἕνεκα ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ ἐκεῖνοι καθίσταντο φοβερώτεροι καὶ ἀπειλητικώτεροι καὶ ἐν ἀπελπισμῷ βλέποντες φανερῶς ἐπικείμενον τὸν ἑαυτῶν ὄλεθρον συνήρχοντο καὶ συνδιεσκέπτοντο περὶ τοῦ πρακτέου. Ἀπεφάσισαν τὴν δολοφονίαν τοῦ μεγάλου βεζύρου κατὰ τὸ *ραμαζάνιον*· ἀλλ' ἀπέτυχον· οὐδὲν ἧττον οὐδαμῶς ἀπήλπισαν· προσεκάλεσαν καὶ τοὺς πέριξ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀλλαχοῦ διατρίβοντας· συνηθροίσθησαν πλεῖστοι εἴ περ ποτὲ ἐν τῇ πρω-

τευούσῃ. Ὁ βεζύρης περίφοβος γενόμενος προσεκάλει καὶ οὓς πρότερον διέλυσε Τούρκους καὶ Βουλγάρους· ἀλλ' ἐπειδὴ οὗτοι ἦσαν διεσπαρμένοι πανταχοῦ, δυσχερῶς πάνυ συνηθροίζοντο οὐδ' ἐνεπιγεύοντο αὐτῷ. Οἱ γανίτσαροι προὔλαβον αὐτόν. Νυκτὸς (2 Νοεμβρίου 1808) πανταχόθεν ὑπὸ κοινὸν σύνθημα συναθροισθέντες ἐφόνευσαν τοὺς σεϊμένιδας, προσέβαλον τοὺς νέους στρατῶνας καὶ ἐνέπρησαν αὐτούς. Ὁ βεζύρης προσεκάλεσε τὸν λαόν· ἀλλ' οὗτος ἐν μανίᾳ καλῶν αὐτὸν «Φράγκον, ἀποςάτην, αἱρετικόν», ἐπιδεικτικῶς ἠνοῦντο ἀθρόοι τοῖς ἐπαναστάταις. Ὁ ἀνδρειότατος βεζύρης βλέπων προφανῆ καὶ βεβαιότατον τὸν κίνδυνον, ὅπως μὴ καὶ ὁ σουλτᾶνος Μαχμούτης διακινδυνεύσῃ, πέμψας ἐστραγγάλισε τόν τε καθῃρημένον Μουσταφᾶν Δ' καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ τὴν πρωτουργὸν τῆς στάσεως τῶν γανιτσάρων· ἀμελλητὶ δὲ καὶ αὐτὸς ἐνεκλείσθη μετ' ὀλίγων πιστῶν ἐν οἰκίᾳ λίθοις ἐκτισμένῃ. Ἐν δεινῇ λύσσῃ καὶ φρικώδει ὠργῇ ἐφώρμησαν πρὸς ἅλωσιν τῆς οἰκίας· ἀπεκρούσθησαν ὅμως πολλοὺς ἀποβαλόντες· ἀλλὰ πολυπληθέστεροι ἀεὶ γινόμενοι ὁρμητικώτεροι ἐπήρχοντο καὶ ἤρξαντο διὰ κλιμάκων ἀναρριχῶνται εἰς τοὺς τοίχους καὶ ἐπιβαίνωσι τῆς ςέγης τοῦ οἰκοδομήματος. Τότε ἰδὼν ἄφευκτον τὸν ἑαυτοῦ ὄλεθρον ὁ βεζύρης ἐνέθηκε πῦρ τῇ ἐν τῇ οἰκίᾳ σεσωρευμένῃ ἐπίτηδες ὑπ' αὐτοῦ πυρίτιδι καὶ ἀνετίναξεν ἑαυτὸν καὶ τοὺς περὶ αὐτὸν καὶ ἐκ τῶν ἐφορμησάντων πλείστους εἰς τὸν ἀέρα πλὴν πολλῶν ἄλλων οὓς ἐκάλυψαν τὰ ἐρείπια. Τούτων γινομένων ὁ σουλτᾶνος Μαχμούτης οὐ μόνον οὐδαμῶς ἤθελε νὰ ὑποχωρήσῃ, ἀλλὰ καὶ ἀνδρειότατα ἐνεκαρτέρει ἀνθιστάμενος κατὰ τῶν στασιωτῶν περικλεισάντων πανταχόθεν τὰνάκτορα, ἅτινα φίλος τις τοῦ Βαϊρακτάρη ὁ Σουλεϊμὰν ἀγὰς γενναίως ὑπερήσπιζεν. Ἔσπευσαν εἰς βοήθειαν ἄλλοι τε καὶ ὁ καπουδὰν πασσᾶς, ὅστις διαρκῶς μετεβίβαζε στρατεύματα ἐξ Ἀσίας εἰς Εὐρώπην πρὸς βοήθειαν τοῦ σουλτάνου. Οὗτος κανονοβολῶν τοὺς ἐπαναστάτας μικροῦ δεῖν ἔκαιε τὰνάκτορα. Εἰκαὶ μεγάλη σφαγὴ ἐγίνετο ἑκατέρωθεν περὶ τὰνάκτορα οὔτε οἱ γανίτσαροι ὑπεχώρουν οὔτε ὁ σουλτᾶνος, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἀπεσταλμένους ἐξ αὐτῶν ἀπεκρίνατο ἐντονώτατα ὅτι οὔτε τὰ τακτικὰ στρατεύματα θὰ διαλύσῃ οὔτε τἄλλα αἰτήματα τῶν γανιτσάρων θὰ λάβῃ πρὸ ὀφθαλμῶν. Οὗτοι ἐμάνησαν ἐπὶ τούτῳ· ἐφώρμησαν ἐπανειλημμένως πρὸς ἅλωσιν τῶν ἀνακτόρων· ἐφονεύθη ὁ ἀνδρεῖος Σουλεϊμὰν ἀγὰς· οἱ γανίτσαροι ἐνέπρησαν τοὺς στρατῶνας, ἐφόνευον ἀδιακρίτως, τὸ πῦρ καὶ ἡ μάχαιρα ἐμαίνοντο πανταχοῦ ἀνὰ τὰς ὁδούς· ἡ πυρκαϊὰ ἐπενέμετο οὐ μόνον τοὺς στρατῶνας, ἀλλὰ καὶ πολλὰς χιλιάδας οἰκιῶν· κατὰ πᾶσαν ὁδὸν ἔκειντο πτώματα πεφονευμένων, κεκαυμένων, τραυματίαι δ' οἰκτροί· θρῆνος καὶ ὀδυρμὸς ἠκούετο πανταχοῦ τῆς πόλεως. Ὡς ἄγρια

θηρία εἰσπίπτοντες εἰς τὰς οἰκίας οἱ φοβεροὶ γιανίτσαροι καὶ οἱ ἡμιάγριοι τῆς Ἀσίας Μουσουλμᾶνοι ἔπραττον τὰ αἴσχιστα καὶ ἀπανθρωπότατα· πανταχοῦ σφαγαί, ἀκολασίαι, ἁρπαγαί, φρικώδεις σκηναί. Ὁ δὲ σουλτᾶνος θεωρῶν ταῦτα πάντα, καίπερ γονυκλινῶν ἱκετευόντων αὐτὸν τῶν οἰκείων καὶ φίλων, ἵνα μικρόν τι ὑποχωρήσῃ, ἔμενεν ἄκαμπτος. Ὅτε ὅμως μετὰ 36 ὡρῶν πλήρων πάντων ἀγωνίαν ἔμαθεν ὅτι καὶ οἱ πυροβοληταί, τὸ κατ' ἐξοχὴν ἔρεισμα τῶν ἀνακτόρων, μετέστησαν εἰς τοὺς γιανιτσάρους, τότ' ἐδήλωσε δι' ἀπεσταλμένων πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς αὐτῶν καὶ τῶν ἐπαναστατῶν ὅτι δίδει γενικὴν ἀμνηστίαν καὶ ἀποδέχεται τὰ αἰτήματα αὐτῶν. Οὕτω δ' ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀποκατέστη πάλιν ἡ τάξις. Ὅπως δ' ὁ σουλτᾶνος μή ποτε κινδυνεύσῃ ὑπὸ τοῦ τριμήνου υἱοῦ τοῦ στραγγαλισθέντος Μουσταφᾶ Δ', πέμψας ἐφόνευσε καὶ τὸ ἀτυχὲς βρέφος.

Ἐσωτερικαὶ μεταρρυθμίσεις, Χαλὲτ ἐφέντης, κατάλυσις κληρονομικῶν τοπάρχων, Μεχμὲτ Ἀλῆς, Ἀλῆ πασσᾶς σατράπης Ἰωαννίνων, ὄλεθρος γιανιτσάρων. Ἀπαλλαγεὶς τοῦ τε Μουσταφᾶ καὶ τοῦ ἀθώου νηπίου καὶ καταπραΰνας τοὺς γιανιτσάρους ὁ Μαχμούτης καὶ πολλαχόθεν στερεώσας τὸν θρόνον ἐπελάβετο μεταρρυθμίσεων, παραλαβὼν ἔμπιστον ἀρωγὸν τὸν Χαλὲτ ἐφέντην, διότι ἐφρόνει — καθάπερ καὶ ὁ ἀτυχὴς Σελίμ, παρ' οὗ ἐδιδάχθη πολλὰ ἐπὶ τεσσαρασκαίδεκα μῆνας ὢν ἐκείνῳ συγκεκλεισμένος, — ὅτι διὰ μόνων τῶν μεταρρυθμίσεων δύναται νὰ σωθῇ τὸ κράτος. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Τουρκία ἦν τότε ἐξηντλημένη, μετερρύθμισε τὰ οἰκονομικά, ἀπέκοψε πολλὰς ματαίας δαπάνας, εἰσήγαγε τὴν οἰκονομίαν καὶ εἰς τὰ ἀνάκτορα καὶ τοὺς γυναικωνίτας· ἐρρύθμισε τὴν διοίκησιν ἱκανοὺς νέους λειτουργοὺς προσλαβών. Τῶν πάντων δὲ ἁπτόμενος ὁ Μαχμούτης οὐδενὶ ἐμπιστευόμενος ἠσχολήθη περὶ τὴν βελτίωσιν τῶν στρατιωτικῶν, τοῦ ναυτικοῦ καὶ τῆς διοικήσεως. Καθορῶν δὲ ὅτι ἡ διοίκησις ἕνεκα τῶν κληρονομικῶν τοπάρχων ἐχώλαινε, κατέλυσε πάντας τούτους καὶ διεῖλε τὸ κράτος εἰς σατραπείας ὑπὸ διοικητὰς διοριζομένους ἀμέσως ὑπ' αὐτοῦ τούτου. Ἀλλὰ πάνυ δυσχερῶς ἠδυνήθη νὰ καθέλῃ τὸν Ἀλῆ πασσᾶν τῶν Ἰωαννίνων, οὐδαμῶς δὲ τὸν σατράπην τῆς Αἰγύπτου Μεχμὲτ Ἀλῆν, ὅστις κατέστησε τὸ ἑαυτοῦ κράτος ἐν πολλοῖς πολλῷ ἰσχυρότερον τοῦ κυρίου τουρκικοῦ κράτους. Δυσχερῶς δὲ πάνυ κατέβαλε καὶ τοὺς γιανιτσάρους.

Σχέσεις τῆς Τουρκίας πρὸς τὰς δυνάμεις, πόλεμος πρὸς τὴν Ῥωσσίαν, ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, κατάστασις τῆς Τουρκίας. Ἐνῷ δὲ ὁ Μαχμούτης ἠσχολεῖτο περὶ τὴν βελτίωσιν τῶν ἐσωτερικῶν, συγχρόνως ἀπέβλεπε καὶ εἰς τὰ ἐξωτερικά. Συμμαχήσας (24 Δεκεμβρίου

1808) μετὰ τῆς Ἀγγλίας ἐξηκολούθησε τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ῥωσσίας καὶ δὶς ἠνάγκασεν αὐτοὺς νὰ ὑποχωρήσωσι (1810, 1811) πέραν τοῦ Δανουβίου· ἀλλὰ τῷ ἐπιόντι ἔτει ἡττηθέντος τοῦ μεγάλου βεζύρου ἐν Βλαχίᾳ συνωμολογήθη (16 Μαΐου 1812) ἐν Βουκορεστίῳ συνθήκη, καθ' ἣν ἡ Τουρκία παρεχώρησε τῇ Ῥωσσίᾳ ἐν μὲν τῇ Ἀσίᾳ τὰς παρὰ τὸν Κῦρον νοτίας χώρας, ἐν δὲ τῇ Εὐρώπῃ τὰς μεταξὺ Προύθου καὶ Τύρα, τοῖς δὲ Σέρβοις, ὡς ῥηθήσεται, ἔδωκεν αὐτονομίαν τινά. Κατὰ δὲ τὸ τουρκικὸν ἔθιμον ὅπως αἰτιολογηθῇ ἡ ζημία αὕτη ἐνώπιον τοῦ τουρκικοῦ πληθυσμοῦ κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον ὡς δῆθεν αἴτιοι ὁ Δημήτριος Μουρούζης καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Παναγιωτάκης. Ἀλλὰ τὰ μάλιστα διέσεισε τὴν τουρκικὴν αὐτοκρατορίαν ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις, ἥτις κατέδειξε τοῖς Εὐρωπαίοις τὴν ἐσωτερικὴν ἐκείνης σαπρότητα. Αὕτη ἐγένετο ἀφορμὴ τῆς ἐν Πύλῳ πανωλεθρίας τοῦ τουρκικοῦ ζόλου καὶ τῆς ἀνανεώσεως τοῦ κατὰ τῆς Ῥωσσίας πολέμου, ἐξ οὗ ἡ συνθήκη (1829) τῆς Ἀδριανουπόλεως, δι' ἧς ἡ Τουρκία ἠναγκάσθη νὰναγνωρίσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Τουρκία ἔκτοτε διατελεῖ ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ φόβου τῆς Ῥωσσίας, ἥτις σὺν τοῖς ἄλλοις ἔλαβε (1830) διὰ χαττισερίφι τὴν ἀπεριόριστον ἐλευθερίαν τοῦ ἐμπορεύεσθαι καθ' ἁπάσας τὰς τουρκικὰς χώρας. Ἔτι δὲ μᾶλλον κατεδείχθη ἡ ἀδυναμία τῆς Τουρκίας, ὅτε ὁ βασιλεὺς τῆς Γαλλίας Κάρολος ὁ Ι' ἐκήρυξε (1830) κατὰ τοῦ Δέη τῆς Ἀλγερίας τὸν πόλεμον, ἀπέρριψε δὲ πᾶσαν μεσιτείαν τῆς Τουρκίας.

Δυσαρέστησις τῶν Μουσουλμάνων κατὰ τοῦ Μαχμούτη, στάσεις. Ἕνεκα δὲ τῆς ὀσημέραι καταπτώσεως ταύτης τῆς Τουρκίας οἱ ἄγαν πιστοὶ καὶ τῶν παλαιῶν ἐθίμων ὀπαδοὶ Τοῦρκοι ἐδυσχέραινον τὸ μὲν ὅτι ὁ σουλτᾶνος οὐδὲν λόγου ἄξιον ἔπραξε κατὰ τῶν ἐξωτερικῶν ἐχθρῶν, τὸ δὲ ὅτι εἰσήγαγε πολλοὺς νεωτερισμοὺς εἴς τε τὰ στρατιωτικὰ καὶ τὸν βίον. Δεινῶς ἔτρωσε τοὺς Μουσουλμάνους τὸ φοβερὸν συμβὰν ὅτι κατὰ τὴν γέννησιν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀβδοὺλ-Ἀζὶζ Ἕλλην ἰατρὸς καὶ τις Γάλλος ἄνθρωποι ἄπιστοι παρέστησαν ὡς μαιευταὶ τῇ μητρὶ αὐτοκρατείρᾳ, ὅπερ οὐδέποτε πρότερον ἐγένετο ἐν τῷ μουσουλμανικῷ κόσμῳ! Τὴν ἀσέβειαν ταύτην καὶ ἄλλας ὁμοίας ἐθεώρουν οἱ οὐλεμάδες καὶ ὁ λαὸς ὡς τὰ φανερὰ σημεῖα τῆς διαλύσεως τοῦ κράτους. Τὴν αὐτῶν δυσαρέστησιν ἐδείκνυον οἱ Μουσουλμᾶνοι καὶ διὰ τῶν συχνῶν πυρκαϊῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις διὰ στάσεων, καθ' ἃς ἐμπρησμοί, φόνοι, λεηλασίαι καὶ ληστεῖαι ἠφάνιζον τοὺς ταλαιπώρους Χριστιανούς. Οἱ Σεϋδέκκαι ἐν Μαγνησίᾳ, οἱ Ῥουμελιῶται, Βούλγαροι καὶ οἱ ὑπὸ τὸν Μουσταφᾶν τῆς Σκόδρας Ἀλβανοὶ καὶ τὸν περίφημον Ὀμὲρ Βριώνην πάνυ δυσχερῶς κατεβλή-

θησαν ὑπὸ τοῦ Ῥεσσὴτ πασσᾶ. Ὅτ' ἐξερράγη ἡ πολωνικὴ ἐπανάστασις ἀνέλαβόν πως οἱ Τοῦρκοι νομίσαντες ὅτι ἡ Ῥωσσία ἔμελλε σπουδαίως νὰ περιπλακῇ· ἀλλ' ὁ ἀήττητος κολοσσὸς τοῦ βορρᾶ διέψευσε ταχέως τὰ πατηλὰ τῶν Τούρκων ὄνειρα. Αἱ δ' ἐμφανίσεις (1831-1832) νέων στάσεων ὑπὸ τὸν εἰρημένον Μουσταφᾶν τῆς Σκόδρας ἐν τῇ ἄνω Ἀλβανίᾳ καὶ τὸν Σελικτὰρ Πόδαν ἐν τῇ κάτω Ἀλβανίᾳ καὶ τὸν Χασᾶν Πέκκην ἐν Βοσνίᾳ, ὑπὸ τὸν Δαοὺδ πασσᾶν ἐν Βαγδατίῳ, Τιμοὺρ πασσᾶν ἐν Συρίᾳ, τὸν Σελὶμ πασσᾶν ἐν Δαμασκῷ καὶ ὑπ' ἄλλους οὐχ ἧττον συνετάραξαν τὸν κλονούμενον θρόνον τοῦ Μαχμούτη.

Μίμησις εὐρωπαϊκῶν πραγμάτων, περιήγησις ὑπὸ τοῦ σουλτάνου ἐπαρχιῶν, τουρκικὴ ἐφημερὶς «Ὀθωμανὸς Μηνύτωρ», ἐπιείκεια σουλτάνου, Μεχμὲτ Ἀλῆς ἀντιβασιλεὺς νικᾷ τὸν Μαχμούτην, συνθήκη. Ὁ Μαχμούτης καίπερ γινώσκων ὅτι οἱ πιστοὶ τοῦ παλαιοῦ βίου θεράποντες Τοῦρκοι δυσαρέστως ἔβλεπον τὰς καινοτομίας καὶ πᾶσαν ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου βίου τῶν Μουσουλμάνων ἀποκλίνουσαν μεταρρύθμισιν, ἐνέμενεν ὅμως αὐταῖς. Ἐκ τῶν καινοφανῶν δ' ἦν καὶ ἡ περιήγησις, ἣν ὁ τολμηρὸς σουλτᾶνος μιμούμενος τοὺς Εὐρωπαίους ἡγεμόνας ἀνέλαβε (1831) εἴς τινας ἐπαρχίας, ὅπως ἐκ τοῦ σύνεγγυς ἴδῃ τὴν κατάστασιν αὐτῶν καὶ τὰ φρονήματα τοῦ λαοῦ. Παράδειγμα σουλτάνου περιηγησαμένου εἰρήνης οὔσης τὸ κράτος οὐδαμοῦ τῆς τουρκικῆς ἱστορίας ἀπαντᾷ. Προσεφέρετο δὲ προσηνῶς ὡς σουλτᾶνος τῷ λαῷ καὶ ἐδήλωσεν ὅτι δέχεται προθύμως πάντα ἔχοντα ἀφορμὰς κατὰ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ λειτουργοῦ τοῦ κράτους. Ἐντεῦθεν κατὰ πολλῶν ἀγάδων καταγγελίαι ἐδόθησαν αὐτῷ· οὗτος δὲ προσεκάλεσε τοὺς κατηγορηθέντας πρὸς ἀπολογίαν εἰς Ἀδριανούπολιν. Τοῦτο δ' ἦν κυρίως ἀφορμὴ ςάσεων ὑποκινηθεισῶν ὑπὸ διοικητῶν, ἐν οἷς ὁ Δαοὺδ πασσᾶς καὶ ἄλλοι οἱ μνημονευθέντες. — Ὅπως δὲ καθιστῶνται γνωσταὶ τοῖς Τούρκοις αἱ βελτιώσεις ἐν τῷ κράτει καὶ ἀναιρῶνται ψευδεῖς διαδόσεις ἢ ὑπὸ Τούρκων κατὰ τῆς κυβερνήσεως τοῦ σουλτάνου ἢ ὑπὸ τῶν Εὐρωπαίων διέταξε νὰ ἐκδίδηται τουρκιστὶ καὶ γαλλιστὶ ὁ « Ὀθωμανὸς Μηνύτωρ » ἐπίσημος ἐφημερὶς τῆς κυβερνήσεως, ἐν ᾗ κατεχωρίσθησαν πολλαὶ πραγματεῖαι εἰς κατανόησιν πολλῶν πραγμάτων τῆς Τουρκίας τελέως ἀγνοουμένων ἢ παρερμηνευομένων. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ὑπάρχουσι καὶ πολλαὶ περπερεῖαι ἐν αὐτῇ ἐλέγχουσαι ἀσιατικὴν ματαιότητα περὶ τῆς δῆθεν ἀκμῆς τοῦ τουρκικοῦ κράτους, καταχωριζόμεναι δ' ἴσως πρὸς παρηγορίαν τοῦ τουρκικοῦ πλήθους καὶ διατήρησιν τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος. Πομπώδης δ' ἐγένετο καὶ ἡ εἰς τὴν διδασκαλίαν τῶν μαθημάτων εἰσαγωγὴ τοῦ πρωτοτόκου υἱοῦ καὶ διαδόχου Ἀβδοὺλ-Μετζίτ, — οὗ χάριν ἐγένοντο συμπόσια, χοροί, ἱπποδρομίαι. — Ἐπιει-

κὴς δ' ἐδείχθη ὁ σουλτᾶνος πρὸς τοὺς *Ἀρμενίους* ἀποδοὺς αὐτοῖς τὰ κτήματα καὶ τὰς οἰκίας, ἃς ἐν προηγουμένοις διωγμοῖς εἶχον ἀφαιρεθῆ, καὶ πρὸς τοὺς Ἕλληνας τῶν Κυδωνιῶν, τῆς Χίου, τῆς Τενέδου τοὺς μετασχόντας τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, οἷς πλὴν τῆς ἀμνηστίας ἐχορήγησε καὶ βοηθήματα, τρόφιμα, χρήματα καὶ ἀλειτουργίαν καὶ ἀποκοπὴν φόρων καὶ ἀπέδωκε τὰ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν ἀφαιρεθέντα αὐτοῖς κτήματα. Καὶ καθόλου εἰπεῖν ὁ Μαχμούτης ἤθελε νὰ μεταρρυθμίσῃ τὸ τουρκικὸν κράτος ἐπὶ τὸ εὐρωπαϊκώτερον. Ἀλλ' ὅσον ἀποβλέπει εἰς τὰ οἰκονομικὰ ὑποκίβδηλόν τι νόμισμα μεγάλως ἔβλαψε ταῦτα, ἄλλως τε καὶ περὶ τὴν εἴσπραξιν τῶν φόρων μεγάλων καταχρήσεων γενομένων ὑπὸ τῶν ἐπιτετραμμένων ταύτην. — Ἀλλὰ τὴν Τουρκίαν ἐταπείνου κυρίως ἡ ἀπειλητικὴ στάσις τοῦ Μεχμὲτ Ἀλῆ τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Μαχμούτης ἔπεμψε τὸν ναύαρχον Χαλὶλ πασσᾶν ἵνα τὰς ὑπόπτους ἐνεργείας ἐκείνου ἐξετάσῃ ἐξ αὐτοψίας καὶ κωλύσῃ ἐκστρατείαν αὐτοῦ κατὰ τοῦ ἐν Συρίᾳ Ἀβδαλλὰχ πασσᾶ μὴ ὑποτασσομένου τῷ σουλτάνῳ. Ἀλλ' ὁ Μεχμὲτ παρήκουσε καίτοι διάταγμα τοῦ Μαχμοὺτ περὶ τούτου αὐτῷ ἐνεχειρίσθη ὑπὸ τοῦ ναυάρχου. Ἐξεστράτευσεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰβραὴμ καὶ κατέλαβε Γάζαν, Ἱερουσαλὴμ καὶ ἄλλας πόλεις. Ὡς αἰτίαν δὲ κυρίαν κατὰ τοῦ Ἀβδαλλὰχ ἔλαβεν ὁ Μεχμὲτ Ἀλῆς τὴν ἄρνησιν τούτου τῆς ἀποδοχῆς τοῦ συστήματος τοῦ μονοπωλίου. Ὁ Μαχμούτης ἀφώρισε τὸν Μεχμὲτ Ἀλῆν ἐπὶ παρακοῇ· ὁ δὲ συγκαλέσας συνέδριον τῶν ἐπιφανῶν τῆς Αἰγύπτου ἀπεκήρυξεν ἐκεῖνον ὡς ἀνίκανον ἵνα ἄρχῃ, διότι ὑπ' αὐτὸν κινδυνεύει ἡ θρησκεία καὶ τὸ κράτος ὡς ἀποστάτην. Ὁ δὲ Ἰβραὴμ ἐξακολουθεῖ τὰς κατακτήσεις μέχρι τοῦ Ἰσσικοῦ κόλπου· πανταχοῦ δὲ ἡττᾶται ὁ Χουσεΐν, ἀνθ' οὗ ὁ Μαχμούτης ἔπεμψε τὸν δεδοκιμασμένον Ῥεσσὴτ πασσᾶν. Ἀλλ' ὁ Αἰγύπτιος ἦν ἀνυπόστατος τὴν δύναμιν ἔχων στόλον καὶ στρατὸν ὑπέρτερον τοῦ Μαχμούτη. Γενομένων δ' ἐν τῷ μεταξὺ διαπραγματεύσεων ὁ Μεχμὲτ Ἀλῆς ἀπῄτει ἀνεξαρτησίαν τῆς αὐτοῦ ἡγεμονίας συγκειμένης ἐκ τῆς Αἰγύπτου, Συρίας, Κύπρου καὶ Κρήτης καὶ ἡτοιμάζετο νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Μαχμούτης ἐξαιτεῖται βοήθειαν παρὰ τῆς Ἀγγλίας ἐπὶ παραχωρήσει τῆς Κρήτης. Ἀλλ' ἔτυχε παρὰ τῆς Ῥωσσίας, ἥτις ὑπέβαλεν εἰρήνην τῷ Μεχμὲτ Ἀλῇ ἐπὶ τῷ λαβεῖν ὅσα ἐζήτει· ὁ δὲ Μαχμούτης συγκατετέθη καὶ οὕτω συνωμολογήθη συνθήκη (26 Ἰουνίου 1833) τοῦ *Οὐγκιὰρ Σκελεσσί*, ἧς τὰ κυριώτερα ἦσαν: *συμμαχία καὶ ἐπιμαχία Ῥωσσίας καὶ Τουρκίας ἐπὶ δεκαετίαν· μετ' οὐδεμιᾶς ἄλλης δυνάμεως συνομολογήσει ἡ Τουρκία συνθήκην, ἡ δὲ Ῥωσσία ἀποκλείσει τὸν Ἑλλήσποντον ἐὰν ἐχθρός τις ἐπέλθῃ κατὰ τῆς Τουρκίας.*

Μετὰ τὴν συνθήκην κατέλιπεν ἡ Ῥωσσία τὴν Μολδαυΐαν καὶ Βλαχίαν, ὧν διώρισεν ὁ σουλτᾶνος ὁσποδάρους τὸν Μιχαὴλ Στούρτζαν καὶ τὸν Ἀλέξανδρον Γκίκαν. Τῷ δ' ἐπελθόντι ἔτει (1834) ἐρρυθμίσθησαν αἱ σχέσεις τῆς Τουρκίας πρὸς τὴν Ἑλλάδα· ἀνεγνωρίσθη ἡ τῆς Σάμου ἡγεμονία ὑπὸ ἡγεμόνα τὸν Βογορίδην καὶ τῆς Σερβίας. Τῷ δ' ἐπιόντι ἔτει (μηνὶ Φεβρουαρίῳ 1835) ἡ ἐμφάνισις ἀγγλικοῦ στόλου αἴφνης ἐνώπιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐξέπληξε τὸν πολυπαθῆ σουλτᾶνον. Ἀλλὰ ταχέως ἀποκατέστησαν αἱ εἰρηνικαὶ σχέσεις μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, ὅπερ καθησύχασε τὸν σουλτᾶνον φοβούμενον καὶ ἐσωτερικὰς ταραχάς, ὅστις τῷ 1836 ἀνέλαβε πάλιν παρὰ τῆς Ῥωσσίας ἄλλα τινὰ καὶ τὴν Σιλιστρίαν. Μόνον δ' αἱ σχέσεις πρὸς τὸν Μεχμὲτ ἦσαν ἐχθρικαί, ἐφ' ᾧ καὶ ἑκατέρωθεν ἐγίνοντο (1838) μεγάλαι παρασκευαὶ κατά τε γῆν καὶ θάλασσαν. Ὁ Μαχμούτης ἀπήτει προσέτι τὴν κατοχὴν τῆς Ἀλγερίας, ἣν ἡ Γαλλία πάντοτε ἠρνεῖτο. Ἐγένετο δ' ἐμπορικὴ συνθήκη μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Τουρκίας, ἧς ἓν ἄρθρον ἀπέβλεπεν εἰς τὰ τῆς Αἰγύπτου. Ἀλλὰ πρὶν ἢ ὁ σουλτᾶνος εἰρηνεύσῃ πρὸς τὸν Μεχμὲτ Ἀλῆν ἕτεροι ἠγείροντο. Ἐν Ἐρζερούμ, Σερβίᾳ, Βλαχίᾳ, Μαυροβουνίῳ καὶ ἀλλαχοῦ ἄλλος ἄλλα ἐπιδιώκων συμφέροντα ἐτάρασσε τὴν Τουρκίαν. Ἀλλὰ πρὸ πάντων φόβον ἐνέπνεε τῷ σουλτάνῳ ἡ ἀέναος πολεμικὴ παρασκευὴ τοῦ Μεχμὲτ Ἀλῆ ἢ μᾶλλον ἡ κίνησις στρατοῦ καὶ ἡ ἀντιπαράταξις αὐτοῦ ἐν τῇ δυτικῇ παραλίᾳ τῆς Ἀσίας. Τούτου δ' ἕνεκεν ὁ Μαχμούτης ἀπεφάσισεν ἵνα ἐπὶ τέλους ἐσαεὶ λυθῇ τὸ ὀλέθριον αὐτῷ ζήτημα, ὅπερ πρὸ πάντων ἐξετίθει τὴν ἀδυναμίαν τοῦ μεγάλου σουλτάνου παραβαλλομένου πρὸς τὸν ἀντιβασιλέα τῆς Αἰγύπτου. Ἡτοιμάσθησαν τὰ πρὸς πόλεμον, ὑπεγράφη δὲ (28 Μαΐου 1839) μάλιστα ἡ καθαίρεσις τοῦ τε Μεχμὲτ Ἀλῆ καὶ τοῦ υἱοῦ Ἰβραὴμ καὶ ὡρίσθη ὡς διάδοχος αὐτοῦ ὁ Χαφὶζ πασσᾶς.

Θάνατος Μαχμούτη. Ἀλλ' ἡ γενναία αὕτη ἀπόφασις ἦν ἡ τελευταία. Ὁ Μαχμούτης διὰ τὰς πολλὰς καὶ ποικίλας συγκινήσεις, τοὺς πόνους, τοὺς φόβους, τοὺς κινδύνους οὓς ὑπέστη καθ' ἅπαντα τὸν πολυκύμαντον αὐτοῦ βίον καὶ μάλιστα δι' ἀκρασίαν, ᾗ παρεδίδοτο ἐν θλίψεσιν ὤν, κατέστη νοσηλὸς καὶ ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ ἔφθινεν ἐξ ὑπούλου νοσήματος, ὅπερ οἱ μὲν ὕδρωπα τοῦ στήθους, οἱ δὲ σηψαιμίαν, οἱ δὲ φθῖσιν ἐκάλουν. Τὸ τέλος αὐτοῦ ἐγγύς. Προσκαλεῖ (14 Ἰουνίου 1839) τοὺς ἀνωτάτους λειτουργοὺς τοῦ κράτους καὶ ἀπεχαιρέτισεν ἐν μεγίστῃ συγκινήσει συνδιαλεχθεὶς ἐπὶ μακρὸν ἐν πλήρει ἀταραξίᾳ· εἶτα μεταπεμψάμενος τὸν πρεσβύτερον υἱὸν αὐτοῦ Ἀβδοὺλ-Μετζὶτ καὶ ἀνακηρύξας ἐν λυγμοῖς αὐτὸν διάδοχον ἐτελεύτησε (16 τοῦ αὐτοῦ) πολ-

λὰς ἀγαθοεργίας ποιήσας. Ὁ δὲ θάνατος αὐτοῦ ἐγνώσθη μόλις μετὰ τρεῖς ἡμέρας (19 τοῦ αὐτοῦ). Ἀποθνήσκων ὁ Μαχμούτης κατέλιπε τὸ κράτος ἐν οἰκτρᾷ καταστάσει, ἐξηντλημένον οἰκονομικῶς, περιστοιχιζόμενον ὑπ' ἐχθρῶν ἐγχωρίων καὶ ξένων. Ὁ ἀντιβασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου ἦν ὁ σάραξ τῶν διαδόχων τοῦ Μωάμεθ· ἡ ἑλληνικὴ Χερσόνησος ἦν ὁ τόπος τῶν ἐπαναστάσεων, ἃς οἱ Χριστιανοὶ ὑπέθαλπον ἀποβλέποντες εἰς τὴν ἑαυτῶν ἀνεξαρτησίαν· αἱ δὲ δυνάμεις διηγωνίζοντο ἑκάστη τίς πλείω τῆς ἑτέρας νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς κληρονομίας τοῦ ἀσθενοῦς.

§ 1684. **Ἀβδοὺλ-Μετζὶτ (1839-1861).** Ὁ Ἀβδοὺλ-Μετζὶτ ἐκληρονόμησε παρὰ τοῦ πατρὸς πλὴν ἄλλων καὶ τὸν κατὰ τοῦ Μεχμὲτ Ἀλῆ πόλεμον· διότι ὁ ὑπερήφανος καὶ πανοῦργος σατράπης ὑποβοηθούμενος ὑπὸ τῆς Γαλλίας ἀνθίστατο οὐδ' ἤθελε κἂν νὰ διαπραγματευθῇ πρὸς τὸν κυρίαρχον σουλτᾶνον. Ὁ Μεχμὲτ Ἀλῆς ἀπήτει κληρονομικὴν ἡγεμονίαν ἐπὶ τῆς Αἰγύπτου καὶ Συρίας· ἡ Γαλλία ἐπιδεικτικῶς ὡπλίζετο ὑπὲρ αὐτοῦ· ὁ στόλος διετάχθη εἰς ἔκπλουν. Ἀλλ' Ἀγγλία, Αὐστρία καὶ Πρωσσία ἀντέστησαν ὑπὲρ τῆς Τουρκίας· ἀγγλικὸς στόλος ὑπὸ τὸν Ναπιὲρ καὶ αὐστριακὸς κατέλαβον τὰ παράλια τῆς Συρίας, ἐκυρίευσαν Σιδῶνος, Βύβλου, τῶν κυριωτέρων πόλεων τῆς πάλαι Φοινίκης (μηνὶ Σεπτεμβρίῳ 1840), καὶ τῆς Τύρου καὶ τῆς Τριπόλεως, τῆς Ἄκρης (Ὀκτωβρίῳ καὶ Νοεμβρίῳ 1840). Τούτων γινομένων κατεπραΰνθη δι' ἄλλων πολιτικῶν ὑπολογισμῶν φόβῳ τῆς Ῥωσσίας καὶ τῇ ἐνεργείᾳ πρὸ πάντων τῆς Ἀγγλίας καὶ ἡ Γαλλία καὶ ἀπεφασίσθη ἡ εἰρήνη μεταξὺ Τουρκίας καὶ τοῦ Μεχμὲτ Ἀλῆ· ὁ ὑπὸ τὸν Ναπιὲρ φοβερὸς ἀγγλικὸς στόλος παρέστη ἐνώπιον τῆς Ἀλεξανδρείας. Ὁ Μεχμὲτ Ἀλῆς ἰδὼν ὅτι κατεπροδόθη ὑπὸ τῆς Γαλλίας συνωμολόγησε (15 Νοεμβρίου 1840) σύμβασιν μετὰ τοῦ Ἄγγλου ναυάρχου, ἥτις, καίπερ ἐξ ἀπροόπτου γενομένη, ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐγένετο ἀποδεκτὴ καὶ ὑπὸ τῆς Τουρκίας. Κατὰ τὴν σύμβασιν ταύτην ὁ Μεχμὲτ Ἀλῆς ἐκηρύσσετο κληρονομικὸς ἡγεμὼν τῆς Αἰγύπτου καὶ Νουβίας ἐπὶ φόρῳ ὡρισμένῳ πρὸς τὸν κυρίαρχον σουλτᾶνον τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ ἀποδόσει πρὸς ἐκεῖνον τοῦ στόλου, τῆς Σάμου καὶ τῆς Κρήτης. Καὶ ἐδέξατο μὲν ἡ Τουρκία τὴν σύμβασιν ἅμα τοῦ αἰγυπτίου στόλου καταπλεύσαντος εἰς τὸν Βόσπορον, ἀλλ' ὑπὸ τόσους περιορισμούς, ὥστε ὁ Μεχμὲτ Ἀλῆς ἠρνήθη αὐτήν. Ἀλλὰ τέλος ὑπεγράφη (1 Ἰουλίου 1841) ἐν Λονδίνῳ ὑπὸ τῶν πέντε δυνάμεων τὸ ἐπίσημον πρωτόκολλον, καθ' ὃ ἡ Τουρκία ἐχορήγει τὴν κληρονομικὴν ἡγεμονίαν τῷ Μεχμὲτ Ἀλῆ ἄνευ περιορισμῶν. Διὰ τοῦ πρωτοκόλλου τούτου ὡρίσθησαν προσέτι: *Ὁ Ἑλλήσποντος*

καὶ ὁ Βόσπορος ἀπεκλείοντο τοῖς πολεμικοῖς πάντων τῶν ἐθνῶν πλοίοις· ἔμενον δ' ἐλεύθερα τοὐναντίον ἥ τ' Ἐρυθρὰ θάλασσα καὶ ὁ περσικὸς κόλπος· ἐκηρύχθη ἡ ἀκεραιότης τῆς Τουρκίας καὶ αὕτη ἐτάχθη εἰς τὴν χορείαν τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων. Ἀλλ' ὀψόμεθα ὅτι μετὰ δυοκαίδεκα ἔτη ἡ Τουρκία ἔσται πάλιν ἐν τῇ αὐτῇ καταστάσει καὶ σωθήσεται πάλιν τῇ κραταιᾷ χειρὶ τῶν δυτικῶν δυνάμεων καθάπερ τὰ πεπαλαιωμένα οἰκοδομήματα, ἅπερ δι' ἐρεισμάτων καὶ ἀντερεισμάτων ὑποβαστάζονται. Ὅπως τανῦν ἐσώθη ἐκ τῆς πρὸς τὸν Μεχμὲτ Ἀλῆν διαφορᾶς τῇ παρεμβάσει τῶν δυνάμεων, οὕτω καὶ τῷ 1854 δι' αὐτῶν τούτων. Ἀλλ' ὁ Τοῦρκος μένει πάντοτε βάρβαρος. Μόλις ἐσώθη ἡ Τουρκία διὰ τῆς μετὰ τὸν κριμαϊκὸν πόλεμον συνθήκης καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐξηγέρθησαν, διότι ἐν τῇ συνθήκῃ ταύτῃ Τοῦρκοι καὶ Χριστιανοὶ ἐγίνοντο ἰσότιμοι ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει διὰ τοῦ *Χάττι-χουμαγιοῦν.*

Σφαγαὶ Χριστιανῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐν τῷ Λιβάνῳ καὶ τῇ Δαμασκῷ. Τὴν ἐξέγερσιν δὲ ταύτην ὑπέθαλπε καὶ ἡ ἀνόητος τουρκικὴ κυβέρνησις ἵνα δείξῃ τῇ Εὐρώπῃ ὅτι οἱ ὑπ' αὐτῆς ἐπιβαλλόμενοι βίαιοι τρόποι εἰς οὐδὲν συντείνουσιν. Ἡ ἐξέγερσις ἀπέληξεν εἰς φανερὰν καταδίωξιν τῶν Χριστιανῶν ἐν Συρίᾳ. Οἱ Τοῦρκοι ἐπεζήτουν ἐκεῖ ἀφορμὴν εἰς ὄλεθρον τῶν Χριστιανῶν. Ἄθῶον πρόβατον ἔδωκε (3 Αὐγούστου 1859) ταύτην ἐν τῷ χωρίῳ Βεϊ-Μερί. Ἡ μὲν μανία τῶν φανατικῶν Τούρκων Δρούσων ἐδείχθη· ἀλλὰ τῇ μεσιτείᾳ τῶν προξένων κατεστάλη. Καθ' ὅλον ὅμως τὸν χειμῶνα ἐφαίνετο κίνησίς τις ἀσυνήθης παρὰ τοῖς Μουσουλμάνοις· οἱ Χριστιανοὶ ἐφοβοῦντο σφαγάς· δι' ὃ τραπεζῖται τῆς Βηρυτοῦ ἔδιδον κρυφίως τῷ ἀπὸ τοῦ 1845 ἀφωπλισμένῳ χριστιανικῷ λαῷ, τοῖς Μαρωνίταις, ὅπλα πρὸς ἀσφάλειαν ἐναντίον τῶν ἀγρίων Δρούσων. Οἱ δὲ Τοῦρκοι πάλιν κατὰ τὸ πρῶτον δεκαήμερον τοῦ Μαρτίου (1860) ἐν Δαμασκῷ μυστικῶς συνῆλθον, ἐν οἷς ἦσαν πολλοὶ ἔγκριτοι—ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ Ἀχμὲτ πασσᾶ πολιτικοῦ καὶ στρατιωτικοῦ διοικητοῦ τῆς Ἀραβίας σπουδάσαντος ἐν Εὐρώπῃ, ὅστις ὑπερήσπισε τὸ Κὰρς κατὰ τῶν Ῥώσσων,—δικασταί, διοικηταί, ἀντιπρόσωποι πασσάδων. Οἱ συνελθόντες ἀπεφήναντο ὁμοθύμως ὅτι τὸ Χάττι-χουμαγιοῦν ἀντίκειται πρὸς τὸ ἱερὸν κοράνιον, ἐφ' ᾧ καὶ ἐξεδόθη καὶ θρησκευτικὴ ἀπόφασις (φετφᾶς) τοῦ Ἀβδαλὰχ-Ἐλ-Χαλεβῆ, καθ' ἣν οἱ Χριστιανοὶ μόνον ἀνεκτοί, οὐχὶ δὲ καὶ ἴσοι δύνανται νὰ ὦσι μεταξὺ τῶν Μουσουλμάνων, ἐφ' ὅσον διὰ τοῦ κεφαλικοῦ φόρου ἐξαγοράζουσι τὴν ζωὴν αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Χριστιανοὶ ἐθρασύνθησαν ζητοῦντες ἰσότητα, ἀπεφάσισαν οἱ συνελθόντες «σφαγήν!» Ἐντεῦθεν ἡ συνωμοσία τῶν Δρούσων κατὰ τῶν Χριστιανῶν καὶ αἱ σφαγαί. Τάχιστα ἐνεφανίσθη-

σαν οἱ καρποὶ αὐτῆς. Οἱ Δροῦσοι διήρπασαν καὶ ἐπυρπόλησαν (5 Ἀπριλίου 1860) τὸ ἐν Δεῖρ-ἐλ-Καμὰρ ἑλληνοκαθολικὸν μοναστήριον· Χριστιανοὶ ἐδολοφονήθησαν (15 Ἀπριλίου)· οἱ κάτοικοι τοῦ Κατουλῆ προσεβλήθησαν (2 Μαΐου)· προσεκλήθησαν (6 Μαΐου) οἱ Τοῦρκοι ἕνεκα τραυματισμοῦ Τούρκου ἐν Ἐλ-Ἀρκούβῃ καὶ ἐκήρυξαν σφαγὴν τῶν Χριστιανῶν. Οἱ Χριστιανοὶ ἔμποροι ἐν Βηρυτῷ συνελθόντες ἠτήσαντο (8 Μαΐου) παρὰ τῶν προξένων ἀσφάλειαν ζωῆς, οὐσίας καὶ τιμῆς. Ὁ κίνδυνος ἐγγύς. Παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ναχὰρ Βηρυτοῦ, ἐγγύτατα δῆλα δὴ τῆς Βηρυτοῦ, ἐγένετο (10 Μαΐου) συμπλοκή, καθ' ἣν ἐφονεύθησαν καὶ ἐτραυματίσθησαν ἔκ τε Χριστιανῶν καὶ Δρούσων ὀλίγιστοι. Οἱ Δροῦσοι συνέρχονται πανταχόθεν ἀπειλοῦντες σφαγάς· οἱ Χριστιανοὶ ὁπλίζονται. Συμπλοκὴ γίνεται περὶ τὴν Ἀβαδιγέχην· οἱ Δροῦσοι ἀποκρούουσι τοὺς ἐπελθόντας ὀλίγους Χριστιανοὺς τοὺς ἐξελθόντας ἐξ αὐτῆς, πυρπολοῦσιν ἅπαντα τὰ περὶ τὰς κλιτῦς χωρία τῶν Χριστιανῶν. Ἄλλοι δὲ Δροῦσοι ἐξελθόντες ἐκ τοῦ Ῥὰς-ἐλ-Μέτνου πράττουσι τὰ αὐτὰ κατὰ τῶν Χριστιανῶν. Τὰ αὐτὰ δὲ ἄλλοι πράττουσιν εἰσβαλόντες εἰς τὰς κοιλάδας Χαμανᾶ καὶ τοῦ Κορέχ. Οὕτω δὲ ἐν τρισὶν ἡμέραις (19-21 Μαΐου 1860) περὶ τὰ 60 χωρία καὶ κώμας ἀπετεφρώθησαν, πολλοὶ Χριστιανοὶ ἐφονεύθησαν, ἐτραυματίσθησαν καὶ παντοίας κακώσεις καὶ ἀτιμώσεις ἔπαθον οὐ μόνον ὑπὸ τῶν χωριτῶν φανατικῶν Τούρκων, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν τακτικῶν στρατιωτῶν ἐπινεύσει, ὡς εἰκός, τῶν ἀρχηγῶν τοῦ παρὰ τὸ χωρίον Βααβδὰ τουρκικοῦ στρατοπέδου, ἐν ᾧ διέτριβε καὶ ὁ πασσᾶς τῆς Σαίδας καὶ τῆς Βηρυτοῦ Χουρσήτ. Τούτου δ' ἕνεκα οἱ Χριστιανοὶ οὐδ' ἐν ταῖς πόλεσιν εἶχον ἀσφάλειαν, διότι καὶ αὐτοὶ οἱ ἀνώτατοι λειτουργοὶ τῆς Τουρκίας ἐν Συρίᾳ ἐτέρποντο ἐπὶ τῷ ὀλέθρῳ τῶν ἀπίστων, Χριστιανῶν. Ἐντεῦθεν ἄρχονται τὰ δεινότερα. Γυναῖκες, παῖδες καὶ γέροντες, ἅπας ὁ λαὸς τοῦ Μέτνου, Γούρβου καὶ ἀλλαχόθεν καταδιωκόμενοι ὑπὸ τῶν ἀγρίων Δρούσων ἀθρόοι σπεύδουσιν ἀλλαχόσε πρὸς σωτηρίαν καὶ εἰς Βηρυτὸν καὶ καταφεύγουσιν εἰς τὰς ἐκκλησίας, προξενεῖα καὶ οἰκίας. Κατέστησαν οἱ πρόξενοι ὑπεύθυνον τὸν διοικητὴν τῆς Βηρυτοῦ· ἀλλ' οὐδὲν ἐγένετο· αἱ σφαγαὶ καὶ οἱ ἐμπρησμοὶ ἐξακολουθοῦσιν ἐν Σαίδᾳ ἀδιακόπως, ἡγουμένου αὐτοῦ τοῦ Κασὶμ βέη καὶ τῶν ἄλλων λειτουργῶν τῆς Τουρκίας. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐγίνοντο μεμονωμέναι δολοφονίαι Χριστιανῶν· εἶτα δὲ (20 Μαΐου) μαίνονται οἱ Δροῦσοι περὶ τὸ Ἀβρὰχ καὶ Ἐλ-Χελαλιγέχ· κηρύττουσιν ἱερὸν πόλεμον ἄνδρες, γυναῖκες, παῖδες καὶ γέροντες Μουσουλμᾶνοι ὑπὸ τοὺς ἰμάμας κατὰ τῶν ἀπίστων, Χριστιανῶν· ὅπλα δὲ διανέμουσι τοῖς Τούρκοις αὐτὸς ὁ Κασὶμ βέης καὶ ὁ μουδίρης. Ἡ Σαίδα γίνεται θέατρον δεινῶν σφαγῶν. Οὐδ' ἀμυδρὰ

εἰκὼν εἶνε τὰ ἐν τῇ ἐπιστολῇ (25 Μαΐου 1860) τοῦ Ἰησουΐτου Ῥουσσώ, καθ' ἣν οἱ Μουσουλμᾶνοι πολυπληθεῖς φέροντες ἐγχειρίδια, πυροβόλα, ῥόπαλα καὶ ἄλλα παντοῖα φονικὰ ὅπλα, ἐμπεφορημένοι δ' ἀρρήτου θρησκευτικῆς μανίας διέπραττον φοβερὰς κακουργίας· ἐφώρμων κατὰ τῶν Χριστιανῶν, κατεσπάρασσον ἀδιακρίτως ὡς λύκοι ἄνδρας, γυναῖκας, βρέφη, ἠκρωτηρίαζον, κατεκερμάτιζον. Οὕτω κατεκρεούργουν τοὺς Χριστιανούς, ὥστε οὐδ' οἱ οἰκειότατοι ἀνεγνώριζον τὰ πτώματα τῶν θυμάτων, ἅτινα ἔκειντο ἄταφα καὶ ἐσύροντο ὑπὸ τῶν ἀγελῶν κυνῶν, — παμπλείσων, ὡς γνωστόν, τρεφομένων παρὰ τοῖς Τούρκοις κατὰ θρησκευτικὸν καθῆκον, — οἵτινες ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐτρέφοντο ἐξ ἀνθρωπίνων σαρκῶν, ὅπερ τὰ μάλιστα εὐηρέστει τοῖς Μουσουλμάνοις. Ὁμοίως φοβερὰς σκηνὰς διέπραξαν οἱ Δροῦσοι τῆς Δζετζέν, παρ' ἣν 1200 Χριστιανοὶ ἐφονεύθησαν καὶ ἐπυρπολήθησαν (21 Μαΐου 1860) ἐντὸς δάσους. Ἐν δὲ τῷ ἑλληνοουνιτικῷ μοναστηρίῳ Δεῖρ-ἐλ-Μουχαλεῖ κατέσφαξαν πάντας τοὺς μοναστὰς καὶ τοὺς καταφυγόντας εἰς αὐτὸ ἄλλους Χριστριανούς, οἷς οἱ Μουσουλμᾶνοι, ὅπως ἀσφαλέστερον αὐτοὺς φονεύσωσι καὶ ληστεύσωσιν, ἐπέτρεψαν δολίως τὴν συνάθροισιν καὶ ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ· ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐξεφόρουν πλοῦτον πολὺν ἐκ τοῦ μοναστηρίου καὶ τιμαλφέστατα πράγματα. Τὰ αὐτὰ κακουργήματα ἐγένοντο καὶ ἐν Δεῖρ-ἐλ-Καμάρ. Καὶ ἐνταῦθα καταφανεστάτη ἐγένετο ἡ δολιότης καὶ ἀπιστία τῶν Τούρκων. Αὐτὸς ὁ Χουρσὴτ ὑπέσχετο πᾶσαν προστασίαν τοῖς Χριστιανοῖς. Ἀλλ' ὅτε οὗτοι καταδιωκόμενοι ὑπὸ τῶν ἀγριωτάτων Δρούσων κατὰ τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ μουσελὶμ κατέφευγον εἰς τὸ σεράϊον ἢ εἰς τὸν στρατῶνα ἐκλείσθησαν αὐτοῖς αἱ πύλαι ὑπὸ τῶν ἀξιωματικῶν ἀπαιτούντων χρήματα· οὕτω δὲ παρεδόθησαν ὡς σφάγια πρὸς τοὺς ἐπελθόντας Δρούσους. Ἀλλ' ἔτι φοβερώτερα ἐγένοντο τοῖς Ἕλλησιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τοῖς κατοικοῦσι τὰ τμήματα Χασπεΐας καὶ Ῥασσεΐας. Κατὰ τούτων ἐπελθόντες οἱ Δροῦσοι μετ' ὠμοτάτων στιφῶν ὁρμωμένων ἐκ τοῦ Χαουρὰν ἔθηκαν πανταχοῦ πῦρ καὶ μάχαιραν. Πρῶται αἱ κῶμαι Κουφεῖρ καὶ Σουββεΐα ἐπυρπολήθησαν ὑπὸ τῶν βαρβάρων· εἶτα δὲ παρέστησαν (22 Μαΐου 1866) ἔμπροσθεν τῆς πόλεως Χασπεΐας. Ἡ αὐτὴ προδοσία καὶ ἡ ἐν Δεῖρ-ἐλ-Καμάρ. Ὁ φρούραρχος Ὀσμὰν βέης, καίπερ ὑποσχόμενος τοῖς Χριστιανοῖς σωτηρίαν ἐν τῷ σεραΐῳ καὶ ὅπου ἀλλαχοῦ, ἀπέκλεισε τὰς πύλας αὐτοῖς καὶ παρέδωκε τοῖς δημίοις Δρούσοις. Ἤρξατο ἡ σφαγή. Ἐκ τῶν πρώτων ἔσφαξαν τὸν Ἕλληνα Γεώργιον Ῥεῖς-Ἀβᾶ-Σελίμ, οὗ τὸ πτῶμα ἐπιθέντες ἐπὶ τραπέζης ἐχλεύαζον καὶ ὕβριζον λέγοντες: « Ἔλα, σεΐχ, Ἀβᾶ-Σελίμ, γράψον πρὸς τοὺς Ῥώσσους σου, Γάλλους, πάντας τοὺς προξένους, τὸν πατριάρχην σου, τοὺς ἀνθρώπους

τῆς Ζάχλης καὶ τῆς Δεῖρ-ἐλ-Καμὰρ ἵνα ἔλθωσιν ὅπως σοὶ ἐκδικήσωσι». Μετὰ τοῦτο εἰσώρμησαν εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ σεραΐου. Ταύτην ὁ θηριώδης Ὀσμὰν βέης εἶχε χορηγήση τοῖς Χριστιανοῖς ὡς ἄσυλον. Ἅμα δὲ προσελθόντων ἐκεῖ πολλῶν Δρούσων διέταξεν, ὅπως ποτὲ ὁ Ἀλῆ πασσᾶς ἐν Ἀργυροκάστρῳ, ἵν' ἀνοιχθῶσιν αἱ θύραι. Ἅμα δὲ τούτων ἀνοιχθεισῶν καὶ ἐν δεινῇ ὠργῇ: «Τί φυλάττετε τοὺς ἀπίστους» εἰσώρμησαν οἱ Δροῦσοι. Μετ' οὐ πολὺ 975 πτώματα παραμεμορφωμένα ἐκάλυπτον ἐπάλληλα τὸ ἔδαφος· οὐδ' ἑνὸς ἐφείσαντο οἱ βάρβαροι. Ἵνα δ' ἐννοήσῃ τις τοὺς μεμελετημένους τρόπους τῶν σφαγῶν λαβέτω πρὸ ὀφθαλμῶν ἕνα τῶν πολλῶν ὑπὸ τοῦ Φραγκίσκου Λενορμὰν γεγραμμένων. Νεαρὰ γυνὴ κεκλεισμένη ἐν τῷ σεραΐῳ μετὰ τοῦ συζύγου καὶ τοῦ τέκνου εἶδεν ἐκεῖνον ἐνώπιον αὐτῆς σφαζόμενον. Αὕτη δ' ἀμελλητὶ ὑβρίσθη καὶ κατηισχύνθη πολλαχῶς, ὡς γινώσκουσιν, οἱ βάρβαροι. Μετὰ δὲ τοῦτο ἀνωτέρου Τούρκου ἀξιωματικοῦ διαταγῇ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῆς τὸ βρέφος κατέκοψαν εἰς τεμάχια. Εἶτα δὲ ὑπεχρέωσαν αὐτὴν νὰ πίῃ ποτήριον χλιαροῦ αἵματος τοῦ παιδὸς αὐτῆς. Ἠρνεῖτο, ἐλιποθύμει ἡ τάλαινα γυνή, ἐπεκαλεῖτο τὸν θάνατον· τέλος ὁ βάρβαρος διέταξεν ἵνα καὶ αὐτὴν φονεύσωσιν οἵῳ τρόπῳ καὶ τὸ τέκνον αὐτῆς. Τοιούτοις τρόποις ἐγίνοντο σφαγαὶ πανταχοῦ, ὅπου Τοῦρκος ἐνετύγχανε Χριστιανῷ, Ἕλληνι, ὀρθοδόξῳ, καθολικῷ ἢ διαμαρτυρομένῳ. Τέλος ὁ Ὀσμὰν βέης, ὅπως τοὺς Δρούσους ἀναδείξῃ περιστερῶν ἀγνοτέρους ἐνεχείρισεν αὐτοῖς ἐπίσημον ἔγγραφον (μασπατὰν) δηλοῦν ὅτι οἱ ἀθῷοι Δροῦσοι προσβληθέντες ἀπίστως ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν ἔπραξαν ἀδικίας τινὰς ἀμυνόμενοι! Ἡ Ῥασσεῖα ὑπέστη οὐχὶ ἐλάσσω τῆς Χασπεΐας. Δολοφονίαι ἐγένοντο (19 Μαΐου) κατὰ πρῶτον περὶ τὸ χωρίον Κὲφρ-Κούκ. Οἱ Δροῦσοι ἔκαυσαν τὸ χωρίον Δαχὰρ-ἐλ-Ἀχμάρ· μετ' οὐ πολὺ δ' ἐπυρπόλησαν (21 τοῦ αὐτοῦ) τὴν Λιββεΐαν καὶ τῇ ὑστεραίᾳ (22 τοῦ αὐτοῦ) τὸ Κὲφρ-Μεσκῦ, ὧν ἐφόνευσαν οἷς ἐνέτυχον τῶν κατοίκων, καὶ εἶτα (1 Ἰουνίου) τὸ Ἀϊχά. Τῇ δ' αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐπανελήφθη ἐν τῷ τῆς Ῥασσεΐας σεραΐῳ ἡ σφαγὴ τῶν ἐπὶ ψευδεῖ ὑποσχέσει ἐκεῖ συναθροισθέντων Χριστιανῶν τῶν πλείστων ἀόπλων. Ἑπτακόσιοι Τοῦρκοι ἱππεῖς καὶ 2,000 πεζοὶ ἐνωθέντες μετὰ χωριτῶν Δρούσων κατέσφαξαν 800 Χριστιανούς, ἄνδρας, γέροντας, νέους, παῖδας, βρέφη, νήπια καὶ γυναῖκας, ὧν ἐξηρέθησάν τινες εὐειδεῖς μόνον ὡς ἀκροθίνιον τοῖς ἀνωτέροις στρατιωτικοῖς καὶ πολιτικοῖς. Ἀλλ' οὐδὲ τούτων ἐφείσαντο· μετὰ τὴν ἀτίμωσιν κατέσφαξαν καὶ ταύτας. Τέλος ἐπυρπόλησαν καὶ τὴν Ῥασσεΐαν, καθάπερ πρότερον τὴν Χασπεΐαν. Ἀπερίγραπτος ἡ μανία τῶν Δρούσων κατὰ τῶν κληρικῶν καὶ τῶν ἐκκλησιῶν. Ἀλλ' οἱ βάρβαροι ἐπωφθαλμίων πρὸ πάντων τὴν Ζάχλην,

ἦς 2,000 ἠδύναντο νὰ πολεμῶσι. Κατ' αὐτῆς ἐπῆλθον 7,000 μεθ' ἓξ τηλεβόλων, Δροῦσοι τοῦ Λιβάνου καὶ τοῦ Χαουράν, μετουαλίδες τῆς Βααλδέκης καὶ τοῦ Λιβάνου, Ἄραβες Βεδουΐνοι τῆς Βεκκάης καὶ τῆς χώρας τῆς Δαμασκοῦ, Τοῦρκοι, βασιβουζοῦκοι, Τουρκαλβανοί, τακτικοὶ στρατιῶται ὑπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς Ἰσμαὴλ-ἐλ-Ἀτράσην τῶν Δρούσων τοῦ Χαουρὰν καὶ τὸν Κατὰρ βέην-Ἐλχαμὰδ τῶν τοῦ Λιβάνου. Ὁ Χουρσὴτ ὑπέσχετο καὶ τοῖς κατοίκοις τῆς Ζάχλης ὅσα καὶ τοῖς ἄλλοις ἤδη ἀπολωλότσιν. Ἀλλ' οἱ Ζαχλαῖοι οὐδεμίαν ἔδιδον πίστιν. Οἱ βάρβαροι ἐφώρμησαν πρὸς ἅλωσιν τῆς πόλεως· Ἀλλ' οἱ κάτοικοι γενναίως ἀντέστησαν ἐν τῷ χωρίῳ Κὰββ-Ἠλία, ἐν τῇ κοιλάδι Ναχὰρ-ἐλ-Βουρδωνῦ καὶ τέλος ἐν αὐτῇ τῇ Ζάχλῃ. Τρὶς ἀπέκρουσαν οἱ ἀνδρεῖοι Ζαχλαῖοι Χριστιανοὶ τοὺς βαρβάρους· εἶχον ἀπόφασιν νὰντιστῶσι μέχρι θανάτου· ἀλλ' ἐπέλιπον αὐτοὺς ἄρτος καὶ πολέμου ἐφόδια. Ἀπεφάσισαν νὰ ποιήσωσιν ἔξοδον, ὅπως, εἰ δυνατόν, διασωθῶσιν εἰς Κεσραουὰν καὶ οἱ πλεῖστοι ὄντως διεσώθησαν διαρρήξαντες τὰς πυκνὰς φάλαγγας τῶν ὑπὸ τὸν Νουρῆν βέην στρατιωτῶν. Εἰσελθόντες δ' εἰς τὴν πόλιν (6 Ἰουνίου 1860) οἱ βάρβαροι κατεκρεούργησαν πάντας σχεδὸν τοὺς ἐν τῇ μεγαλοπρεπεῖ σχολῇ τῶν Ἰησουϊτῶν καθηγητὰς καὶ ἄλλους ὅσοι κατέφυγον εἰς αὐτήν. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ (7 Ἰουνίου) εἰσήρχοντο Δροῦσοι εἰς Δεῖρ-ἐλ Καμάρ. Ὁ Ταχὶρ πασσᾶς εἶχεν ὑποσχεθῆ τοῖς ἐκεῖ Χριστιανοῖς πᾶσαν προστασίαν. Οἱ Δροῦσοι ἔλεγον αὐτοῖς ὅτι εἰσήρχοντο δῆθεν ὡς φίλοι καὶ προστάται, ἐφ' ᾧ καὶ δὲν ἐκωλύοντο ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἀναλαβόντος δῆθεν τὴν φύλαξιν τῆς πόλεως. Πληρωθείσης δὲ τῆς πόλεως Δρούσων, ἤχησεν ἡ σάλπιγξ καὶ οἱ στρατιῶται εἰσῆλθον εἰς τοὺς στρατῶνας· συγχρόνως δὲ καὶ οἱ Δροῦσοι ἤρξαντο νὰ λεηλατῶσι καὶ συναθροίζωσι τὰ ὅπλα τῶν Χριστιανῶν καὶ ἐξηκολούθησαν δι' ὅλης τῆς ἡμέρας πράττοντες τοῦτο· ἐφόνευσαν καί τινας Χριστιανούς. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν καὶ γυναῖκες καὶ παῖδες τῶν Δρούσων. Τότε ἤρξατο ἡ διαρπαγὴ τῆς πόλεως καὶ αἱ ἀπειλαί. Οἱ Χριστιανοὶ ἰδόντες τὸν κίνδυνον κατέφυγον εἰς τὸ σεράϊον καὶ τὸ Βεῖτ-ἐδ-Δὲν ἐξαιτούμενοι προστασίαν. Ἐπανελήφθη καὶ ἐνταῦθα ὅ τι πολλάκις ἐγένετο· αὐτοὶ οἱ στρατιῶται καὶ ἀξιωματικοὶ καὶ διοικηταὶ στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοὶ ἐνούμενοι τοῖς Δρούσοις χωρίταις ἔσφαζον τοὺς Χριστιανοὺς καὶ ἐβασάνιζον. Ὅτε ἡ διαρπαγὴ ἔληξε, κατὰ τὸν Φραγκῖσκον Λενορμὰν ἤρξατο ἡ σφαγή· οὐδενὸς ἐφείσαντο· παιδία ἐσφάγησαν ἐπὶ τῶν γονάτων τῶν ἑαυτῶν μητέρων καὶ γυναῖκες καὶ παρθένοι κατησχύνθησαν καὶ ἐξεκοιλιάσθησαν ἐνώπιον τῶν συζύγων καὶ τῶν μητέρων. Ἡ ἡμέρα αὕτη ἦν φρικώδης. Οἱ ὀλολυγμοὶ τῶν γυναικῶν καὶ παιδίων ἔπληττον τὸν

οὐρανόν. Αἱ γυναῖκες ἀσκεπεῖς τὴν κεφαλὴν καὶ σχεδὸν γυμναὶ ἔτρεχον τῇδε κἀκεῖσε ἀνὰ τὰς ἀγυιάς, ἔβλεπον τοὺς συζύγους φονευομένους πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν καὶ τὰ τέκνα καὶ αὐτὰ ἔτι τὰ ὑπομάζια φρικτῶς βασανιζόμενα. Ἐφόνευον οἱ βάρβαροι τοὺς ἄνδρας διὰ πελέκεων· γυναῖκες ἐκάησαν ζῶσαι βεβαπτισμέναι ἐν τῷ αἵματι τῶν τέκνων· οὐδὲ τῶν μοναστριῶν αὐτῶν ἐφείσαντο. Ἡ πόλις ἦν κεκαλυμμένη ἐκ πτωμάτων καὶ αἱ ὁδοὶ ἔρρεον αἷμα. Ἐν τούτῳ 1500 σχεδὸν Χριστιανοὶ εἶχον εὕρῃ καταφύγιον μετὰ τῶν οἰκείων αὐτῶν εἰς τὸ μέγαρον τοῦ διοικητοῦ. Μαινόμενοι δ' ἐκ τῆς σφαγῆς οἱ Δροῦσοι ἀφίκοντο καὶ ἐκεῖσε. Οἱ στρατιῶται ἀνέῳξαν αὐτοῖς τὰς θύρας παρόντων τοῦ τε διοικητοῦ καὶ τοῦ καϊμακάμη τοῦ στρατοῦ. Τότε ἀναμὶξ Δροῦσοι καὶ στρατιῶται εἰσορμήσαντες εἰς τὸ μέγαρον ἤρξαντο νὰ κατακρεουργῶσι τοὺς Χριστιανούς. Ἄλλοις μὲν ἀπέτεμον τοὺς τῶν χειρῶν δακτύλους λέγοντες ὅτι οἱ δάκτυλοι ἔμελλον νὰ γράφωσιν ὅλως μόνοι. Ἄλλοις δὲ κατέχεον ὕδωρ κατὰ τῆς κεφαλῆς λέγοντες ὅτι οἱ Χριστιανοὶ ὤφειλον ἵνα ξυρήσωνται τὴν μακρὰν κόμην· εἶτα ἐκαρατόμουν αὐτούς. Γυνή τις ἱκέτευεν ἵνα τὸν μονογενῆ αὐτῆς υἱὸν Ἄβιβον φείσωνται· ἀλλ' οἱ σφαγεῖς ἀπέκτειναν αὐτὸν ἐπὶ τῶν γονάτων αὐτῆς. Ἄλλος παῖς ἐξαετὴς ἄλλης τινὸς γυναικὸς ἀπαγόμενος ὑπὸ τῶν Δρούσων ἐδέετο τῆς μητρὸς ἵνα λυτρώσῃ τὴν ζωὴν αὐτοῦ. « Υἱέ μου, ἀπεκρίνατο ἡ τάλαινα, μόνον τὴν ζωήν μου ἔχω νὰ σοὶ δώσω ». Οἱ βάρβαροι διχοτομήσαντες αὐτὸν ἔρριψαν εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς μητρός, ἥτις ἐκ τῆς λύπης ἐτελεύτησε. Τρίτη δέ τις γυνὴ εἶχε σύζυγον τὸν Ἀβδαλὰχ-Ἀβοῦ Νεζίν· τοῦτον μὲν εἶδε πεφονευμένον ἐνώπιον αὐτῆς, τὰ δὲ τρία τέκνα σφαζόμενα ἐν ταῖς ἀγκάλαις. Ἀλλ' ἐπιλείψει ἡμᾶς ὁ χρόνος διηγουμένους τὰς τότε βασάνους τῶν Χριστιανῶν. Ταῦτα δὲ πάντα ἐγένοντο ἐνώπιον τοῦ διοικητοῦ, τῶν ἀξιωματικῶν. Αὐτὸς μάλιστα ὁ διοικητὴς προσεκάλει τοὺς Δρούσους ἵνα φονεύσωσί τινας ἐξαιρετικῶς· τὸ δ' αἴτιον ὅτι οἱ δυστυχεῖς εἶχον παραδώσῃ αὐτῷ τὰ χρήματα καὶ πολύτιμα αὐτῶν κειμήλια εἰς φύλαξιν, ἅτινα οὕτως ἀδεῶς ἔμελλε νὰ οἰκειοποιηθῇ. Τὸ σεράϊον, αἱ οἰκίαι, αἱ ὁδοί, αἱ ἀτραποί, ἀνώγαια καὶ ὑπόγεια ἐπληρώθησαν πτωμάτων. Ὑπελείποντο ἔτι ἡ ἐκκλησία τῆς Παναγίας, τὸ παρ' αὐτὴν σχολεῖον καὶ τὸ μοναστήριον. Ἐνταῦθα ὑπέστησαν ἀρρήτους βασάνους πρὸ πάντων οἱ μοναστάι. Ἐχλεύαζον, ἠσχημόνουν εἰς αὐτοὺς καὶ μετὰ παντοίας βασάνους ἀπέκτεινον. Τὰ πάνδεινα ἔπαθεν ὑπὸ τῶν θηρίων ὁ ἡγούμενος· διαχαράξαντες πολλαχοῦ ποικίλως τὸ σῶμα αὐτοῦ οἰμώζοντος, εἶτα ἀπέκοψαν τοὺς δακτύλους τῶν χειρῶν καὶ εἶτα θέντες αὐτοὺς εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ παρῴδουν τὸ τοῦ εὐαγγελίου: «Λάβε, φάγε· τοῦτό ἐστι

τὸ σῶμα τοῦ θεοῦ σου». Τέλος δὲν ὑπῆρχον ἄλλα θύματα· τῶν παρόντων ἢ εὑρεθέντων οἱ μὲν ἔκειντο νεκροί, οἱ δὲ τετραυματισμένοι· 2,200 πτώματα ἔκειντο οἰκτρῶς παραμεμορφωμένα. Ὁ Χουρσὴτ διὰ δύο τηλεβολισμῶν καὶ διὰ σαλπιγκτῶν σαλπιζόντων ἀνὰ τὰς ὁδοὺς ἐπὶ πτωμάτων ἀνήγγειλεν ὅτι καὶ ἐν Δεῖρ-ἐλ-Καμὰρ ἐπικρατεῖ ἄκρα σιγὴ καὶ εἰρήνη· ὅτι ἡ τάξις ἀποκατέστη· ὅτι οἱ τὴν κοινὴν ἡσυχίαν ταράξαντες Δροῦσοι καὶ Χριστιανοὶ ἀνεκλήθησαν εἰς τὴν τάξιν. Ἵνα δὲ μετὰ τὴν τραγῳδίαν παραστῇ καὶ ἡ κωμῳδία, ὁ μουσελίμης καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ μετέβησαν ὡς ἐκ θαύματος δῆθεν διασωθέντες εἰς Βηρυτὸν καὶ ἐπεδείκνυον Χριστιανοῖς καὶ Τούρκοις τὰ ἑαυτῶν ἱμάτια διεσχισμένα κηρύσσοντες ὅτι μυρία ὑποσάντες χάριν τῶν Χριστιανῶν ὑπὸ τῶν Δρούσων καὶ τῶν πάντων στερηθέντες μόλις οὕτως οἰκτροὶ διεσώθησαν! — Πανταχόθεν οἱ ἐνΒηρυτῷ ἀκούοντες τὰ δεινὰ τῶνΧριστιανῶν συνείχοντο φόβῳ καὶ τρόμῳ· ἡ πόλις ἐστερεῖτο καὶ τακτικοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ὑπ' ἀρχηγὸν ἔντιμον· οὐδὲν δὲ πλοῖον πολεμικὸν ἦν ἐν τῷ λιμένι. Οἱ πρόξενοι ἠγνόουν τί τὸ πρακτέον· φυγάδων ἐπληροῦτο ἡ πόλις, ὅπερ ἦν ἱκανὸν νὰ κινήσῃ τὴν πρὸς σφαγὰς ὄρεξιν τῶν Δρούσων, οἵτινες οὐδὲν κώλυμα εὑρόντες ἐγένοντο θρασύτατοι. Οὕτως ἐν ἀμηχανίᾳ διετέλουν οἱ ἐν Βηρυτῷ Χριστιανοὶ οὐδὲ τῶν Τούρκων πλουσίων τε καὶ ἐμπόρων ἐξαιρουμένων ἅτε φοβουμένων τὴν διαρπαγὴν καὶ λεηλασίαν, ὅτε τέλος ὡς ἄγγελοι σωτῆρες ἐνεφανίσθησαν πολεμικὰ πλοῖα: πρῶτον (22 Μαΐου) ἡ ῥωσσικὴ φρεγάτα Ἠλία Μουρομέτ, εἶτα ἓν Τουρκικὸν (29 Μαΐου) καὶ ἔπειτα (1 Ἰουνίου) γαλλικά, ἀγγλικὰ καὶ ἡ ἑλληνικὴ *Ἀφρόεσσα*. Ἡ πόλις ἐφαίνετο ἐξησφαλισμένη· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ (8 Ἰουνίου) ἕνεκα τοῦ φόνου κρεωπώλου τινὸς Τούρκου γενομένου κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὑπό τινος συνεταίρου αὐτοῦ κατ' ἔριδά τινα οἱ Μουσουλμᾶνοι πρὶν ἢ μάθωσι τὸν φονέα εἰσορμῶσιν εἰς τὴν ἀγοράν, ἀπειλοῦσι, δέρουσι Χριστιανοὺς παρὰ τὰς συμβουλὰς ἐντίμου τινὸς Τούρκου πλουσίου ἐμπόρου Ὁμὲρ Βεγιοῦν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ δολοφόνος δὲν εὑρίσκετο ἀπῃτεῖτο θῦμά τι ἐκ Χριστιανῶν. Συνελήφθη ἀθωότατος Χριστιανὸς Μαρωνίτης κατερχόμενος ἐκ τοῦ ὄρους ἀγνοῶν καὶ τὸν φόνον καὶ τὰ ἐν Βηρυτῷ συμβαίνοντα καὶ καταδικάζεται εἰς θάνατον καὶ ἀμελλητὶ θανατοῦται ἐν τῇ μεγάλῃ πλατείᾳ τῆς Βηρυτοῦ. Ἡ παρουσία τῶν πολεμικῶν πλοίων καὶ ὁ φόβος ἀποβάσεως στρατιωτῶν ἐξ αὐτῶν ἀνεχαίτισαν τὴν ἔφοδον τῶν Δρούσων κατὰ τῆς Βηρυτοῦ· ἄλλως τε δὲ οὗτοι ἐπληρώθησαν λαφύρων, ἐκορέσθησαν αἵματος, ἐξηντλήθησαν ἐκ τῆς ἀκολασίας. Καὶ ὄντως τὸ ἔργον ὅπερ οἱ Μουσουλμᾶνοι διέπραξαν ἐν οὕτω βραχεῖ χρόνῳ κατὰ τῶν ἀπίστων, Χριστιανῶν, ἦν ἡράκλειον· διότι ἔκαυσαν καὶ κατέστρεψαν 360 χωρία, 560

ἐκκλησίας, 42 μοναστήρια, 28 σχολεῖα· ἀπέκτειναν καὶ μάλιστα ἐν μυρίαις βασάνοις, ὅπερ ἀπήτει καὶ μακρὸν χρόνον καὶ μέγαν κόπον, 7,771 ἀνθρώπους, ἐξ ὧν μάλιστά τινες εἶχον τὴν θρασύτητα νὰντιστῶσιν, ἦγουν ἐν μὲν τοῖς πέριξ τῆς Βηρυτοῦ 400, ἐν δὲ τῇ Σαίδῃ, Δζετζὲν καὶ ἐν τοῖς πέριξ 1,800, ἐν δὲ Χασπεΐᾳ καὶ Ῥασσεΐᾳ 2,500, ἐν δὲ Ζάχλῃ 250, ἐν δὲ Δεῖρ-ἐλ-Καμὰρ 2,200, ἐν δὲ Βεῖτ-ἐδ-Δὲν 121, ἐν δὲ Βελὰδ-Βααλβέκῃ 500. Πρὸς δὲ τούτοις προὐξένησαν ζημίαν 95 ἑκατομμυρίων φράγκων κατ' ἐπίσημον προξενικὴν ἔκθεσιν, ἦγουν ἐν μὲν τοῖς περὶ τὸ Μέτνον, Γοῦρβαν, Σαίδαν καὶ Δζετζὲν 30 ἑκατομμυρίων περίπου, ἐν δὲ Δεῖρ-ἐλ-Καμὰρ 25, ἐν δὲ Ζάχλῃ 25, ἐν δὲ Χασπεΐᾳ καὶ Ῥασσεΐᾳ 6, ἐν δὲ Βελὰδ-Βααλβέκῃ 50 καὶ 4 ἑκατομμυρίων ἐκ τῆς διακοπῆς ἐπὶ δύο μῆνας πάσης ἐμπορικῆς πράξεως. Καὶ ταῦτα μὲν διέπραξαν οἱ Δροῦσοι ἐπὶ τοῦ Λιβάνου καὶ περὶ αὐτόν, ἐν δὲ Δαμασκῷ ἄλλα οὐχὶ ἐλάττω ἐκείνων. Ἐνῷ ἐγίνοντο τὰ ἐν Λιβάνῳ φρικώδη κακουργήματα, οἱ ἐν Δαμασκῷ πρόξενοι ἀπήτουν παρὰ τοῦ διοικητοῦ καὶ ἄλλων ὑποδεεστέρων λειτουργῶν τῆς Τουρκίας, ἵνα φροντίσωσι περὶ ἀσφαλείας τῆς πόλεως· πάντες ἐκεῖνοι ἐβεβαίουν ὅτι οὐδὲν εἶχον οἱ Χριστιανοὶ νὰ φοβηθῶσιν. Ἀλλ' ἐφοβοῦντο, διότι ὀλίγοι ὄντες παραβαλλόμενοι πρὸς τοὺς Τούρκους οὐδεμίαν ἄμυναν ἠδύναντο νὰντιτάξωσι· μόλις δὲ ἦσαν ἓν ἕκτον, 25-30,000 μεταξὺ 140-150,000 Μουσουλμάνων· Ἡμέρᾳ δὲ τῇ ἡμέρᾳ ἔβλεπον τοὺς Μουσουλμάνους ἐξαγριουμένους καὶ ἀπειλοῦντας ἀναφανδόν. Ἐκρέμων σταυροὺς ἐκ τῶν τραχήλων τῶν ἀπειροπληθῶν κυνῶν τῶν διεσπαρμένων πανταχοῦ τῆς πόλεως ἢ ἐπιγραφάς: «πρόξενος τῆς Γαλλίας» ἢ «Αὐστρίας» ἢ «Ῥωσσίας», οὓς προσεκάλουν ὀνομαστὶ ἢ ὀνομάζοντες «γκιαούρ, γκιαούρ»· ἐχάραττον σταυροὺς ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ ἠνάγκαζον τοὺς Χριστιανοὺς νὰ πατῶσιν ἐπ' αὐτῶν χλευάζοντες. Ἀπὸ δὲ τῆς 21 Ἰουνίου 1860 ἤρξαντο ἀναφανδὸν νὰ ὑβρίζωσι καὶ προκαλῶσι τοὺς Χριστιανούς· εἰσήρχοντο εἰς τὰς ἐκκλησίας καὶ ἠσχημόνουν εἰς τοὺς ἐκκλησιαζομένους. Οἱ Χριστιανοὶ ἐξαγοραζόμενοι τὸν καιρὸν ἐσιώπων καὶ ἀπέφευγον πᾶσαν συνάντησιν μετὰ Τούρκων. Ἐπειδὴ δὲ οὔτε Δροῦσοι οὔτε Βεδουῖνοι ὑπῆρχον ἐν τῇ πόλει, ἡσύχαζον· δι' ὃ καὶ ἐξεπλάγησαν σφόδρα ὅτε ἐν σταθερᾷ μεσημβρίᾳ (27 Ἰουνίου 1860) ἤκουσαν πλείστους, περὶ τοὺς 1000 μουεζίνους, προσκαλοῦντας ἐν μεγάλῳ θορύβῳ τοὺς Μουσουλμάνους εἰς προσευχήν· συγχρόνως δ' ἔβλεπον τοὺς στρατιώτας εἰσορμῶντας κατ' οὐλαμοὺς 500 ἢ 600 εἰς τὰς συνοικίας τῶν Χριστιανῶν. Τούτοις δ' εἵποντο οἱ Μουσουλμᾶνοι τῆς Δαμασκοῦ φέροντες πλατέα ξίφη (σπάθας), πλατύστομα πυροβόλα, καινουργεῖς πελέκεις· ἐλεεινὰ δὲ γύναια βορβορώδη ἀναμὶξ βα-

δίζοντα παρώτρυνον τοὺς ἄνδρας εἰς σφαγὴν τῶν ἀπίστων, Χριστιανῶν. Ἐν μυρίαις ὠργαῖς εἰσώρμων εἰς τὰς οἰκίας τῶν Χριστιανῶν. Ἤρξαντο συγχρόνως σφαγή, λεηλασία, ἐμπρησμός. Ἐπὶ πέντε ἡμέρας (27 Ἰουνίου - 1 Ἰουλίου) ἐτελοῦντο τὰ ὠμότατα, ἀπανθρωπότατα καὶ ἀτιμωτικώτατα. Ἁγυιαί, ἀτραποί, οἰκίαι, ναοί, πᾶς τόπος ἦσαν πλήρη νεκρῶν, τραυματιῶν, ἐπίπλων· κατὰ ἑκατοντάδας ἔβλεπέ τις ἀσελγαίνοντας τοὺς βαρβάρους ὥσπερ κύνας δημοσίᾳ ἀνὰ τὰς ὁδούς. Ὑπὲρ τὰ χίλια κοράσια, ὧν τὰ πολλὰ 12-18 ἐτῶν, τοιουτοτρόπως διεκορεύθησαν πολλάκις πλειόνων δίκην κτηνῶν ἐπιβαινόντων ἐπὶ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν παρθένον ἐπαλλήλως καθάπερ καὶ ἐπὶ ἠϊθέους εὐειδεῖς. Τὰ πάνδεινα ἔπαθον οἱ Φραγκισκανοὶ μοναχοί, οἱ Λαζαριῆται, αἱ ἀδελφαὶ τοῦ ἐλέους. Ἐξηκολούθουν αἱ σφαγαί, αἱ ἁρπαγαί, αἱ ἀτιμώσεις καὶ οὐδαμόθεν ἐλπίς· ὅτε ὡς ἄγγελος σωτὴρ παρέστη ὁ τῶν Ἀλγερίνων ἔνδοξος ἐμίρης Ἀβδὲλ-Καδέρ, ὁ πρὸς τοὺς Γάλλους ἐν Ἀλγερίᾳ ἀνδρειότατα πολεμήσας (1833-1847) καὶ ἐντίμως αἰχμαλωτισθείς, ὅστις λαμβάνων σύνταξιν παρὰ τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως διέτριβεν ἐν Δαμασκῷ. Ὁ εὐγενὴς οὗτος Μουσουλμᾶνος συναθροίσας Ἀλγερίνους, ὅσοι διέτριβον ἐν Δαμασκῷ καὶ τοῖς πέριξ, καὶ ὁπλίσας καὶ Χριστιανοὺς Εὐρωπαίους καὶ ἰθαγενεῖς συνέστησε στρατὸν ἐκ 500 ἀνδρῶν. Τῷ ἀνδρίῳ γέροντι συνεπικουροῦσιν οἱ πρόξενοι, ἐν οἷς καὶ ὁ τῆς Ἑλλάδος Σπάρταλης ἀραβικὴν ἐνδυμασίαν φορῶν, καὶ μετὰ πολλοὺς κινδύνους ἐπιτυγχάνουσιν ἵνα ἐξασφαλισθῶσιν ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως περὶ τὰς 11,000 Χριστιανῶν. Οἱ σφαγεῖς Δροῦσοι καὶ Βεδουῖνοι καὶ οἱ λεγόμενοι τακτικοὶ Τοῦρκοι στρατιῶται μὴ ἔχοντες πλέον θύματα νὰ θυσιάσωσι καὶ οἰκίας νὰ λαφυραγωγήσωσι διεσκορπίσθησαν ἄλλος ἄλλοσε. Κατὰ τὴν πενθήμερον σφαγὴν καὶ λεηλασίαν ἐφονεύθησαν ὠμότατα περὶ τὰς 8,500 Χριστιανῶν, ἐνεπρήσθησαν 3,800 οἰκίαι καὶ ἐγένετο ζημία 100 ἑκατομμυρίων φράγκων. Ἀλλὰ καὶ οἱ διασωθέντες ἦσαν οἱ πλεῖστοι οἰκτρότεροι τῶν φονευθέντων. Πολλοὶ οἶκοι ἐξωλοθρεύθησαν τελέως· ἄλλοι ἀπώλεσαν τοὺς πλείστους τῶν οἰκείων· ἑκατοντάδες ὀρφανῶν περιεπλανῶντο· πολλοὶ παῖδες ἀπήχθησαν ὑπὸ ἀκολάστων ἀπαγωγέων εἰς τὰ ἐνδότερα, ἄλλοι δ' ἐξηνδραποδίσθησαν. Πλεῖστοι δὲ Χριστιανοὶ ἀπέθανον ἐξ ἀσθενειῶν, γυμνότητος καὶ πείνης. Οὕτω δὲ περὶ τὰς 30,000 ἀπώλοντο Χριστιανῶν μετὰ τὰς σφαγάς. Ἀπώλοντο ἄρα ἐκ τῶν Χριστιανῶν ἕνεκα τοῦ φοβεροῦ τῶν Τούρκων τούτου διωγμοῦ περὶ τὰς 47,000 καὶ ἐγένετο αὐτοῖς ζημία περὶ τὰ 200 ἑκατομμύρια φράγκων. Ἰδοὺ τὸ πρῶτον τοῦ πολιτισμοῦ δῶρον, ὅπερ ἡ Τουρκία προσήνεγκε τοῖς Χριστιανοῖς τῆς Ἑσπερίας καὶ πρὸ πάντων τοῖς Γάλλοις, οἵτινες μετὰ τὸν κριμαϊκὸν πόλεμον κατέταξαν αὐτὴν διὰ

τῆς συνθήκης τῶν Παρισίων (1856) εἰς τὴν χορείαν τῶν χριστιανικῶν τῆς Εὐρώπης δυνάμεων καὶ ἠγγυήθησαν κατὰ τῆς Ῥωσσίας τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ ἀκεραιότητα αὐτῆς! Αἱ σφαγαὶ τῆς Συρίας ἔπεισαν τοὺς Εὐρωπαίους ὅτι μουσουλμανισμὸς καὶ πολιτισμὸς εἶνε ἀσύναπτα πρὸς ἄλληλα· ἀλλ' οὐδὲν ἧττον τἀσύναπτα πρὸς ἄλληλα συμφέροντα αὐτῶν συνάπτουσι παρὰ φύσιν τὴν βαρβαρότητα καὶ τὸν πολιτισμόν. Ὁπόσον δ' ἔλαβε πρὸ ὀφθαλμῶν ἡ Τουρκία τὰ δεινὰ τῶν Χριστιανῶν ἐν Συρίᾳ ἀπόδειξις εἶνε ὅτι ἐκ παντὸς τρόπου ἠγωνίσθη ἵν' ἀπαλλάξῃ τοὺς μεγάλους πρωτουργοὺς τοῦ αἱματηροῦ ἐκείνου δράματος. Οἱ κατ' ἐξοχὴν αἴτιοι: Χουρσήτ, Ἀχμὲτ ἐφέντης, Νουρῆ βέης, Ἀβδοὺλ-Σελάμ, Ἀβδαλὰχ-ἐλ-Χαλεβῆς, καὶ ἐκ τῶν Δρούσων ὁ Κασσὶμ βέης, Σαῖτ βέης Δζεμβλάτ, Καττὰρ βέης, Ἰσμαὴλ-ἐλ-Ἀτράσης οὐ μόνον ἀπελύθησαν πάσης κατηγορίας, ἀλλὰ καὶ ἀνεκηρύχθησαν ἀθωότατοι καίτοι τὸ αἷμα τῶν Χριστιανῶν ἔσταζεν ἔτι ἐκ τῶν χειρῶν αὐτῶν· ὁ δὲ φανατικὸς μουσουλμανικὸς λαὸς ἐγέραιρεν αὐτοὺς ὡς ἥρωας ἀγωνισαμένους ὑπὲρ τοῦ μουσουλμανισμοῦ. Πρὸς ἀποφυγὴν δὲ τῶν ὀχληρῶν ἀπαιτήσεων τῶν Φράγκων καὶ ἀπειλῶν ἐθυσιάσθησαν ὁ Ἀχμὲτ πασσᾶς καὶ Ὀσμὰν βέης, οἵτινες ἐπ' αὐτοφώρῳ συνελήφθησαν κακουργοῦντες, καὶ ὀλίγα περιτρίμματα τοῦ ὄχλου, οἵτινες ὅμως πάντες ἐτιμήθησαν ὑπὸ τῶν Μουσουλμάνων ὡς μάρτυρες τῆς ἀληθοῦς πίστεως τοῦ Μωάμεθ, οἷς ἀπόκειται ἐν τῷ παραδείσῳ ὁ τῆς ἀθλήσεως στέφανος. Τὸ δὲ ἄξιον σημειώσεως ὅτι τούτων γινομένων ἐν Συρίᾳ ὁ σουλτᾶνος Ἀβδοὺλ-Μετζὶτ ὁ φημιζόμενος ὡς ἀνὴρ φιλότιμος καὶ ὀπαδὸς τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ οὐ μόνον ταῦτα ἐθεᾶτο ἀπαθής, ἀλλὰ καὶ κατέλιπε πᾶσαν τὴν διοίκησιν τοῖς εὐνοουμένοις αὐτὸς ἀκολασταίνων ἐν τῷ γυναικωνίτῃ· μετ' οὐ πολὺ δ' ἐξηντλημένος τὸ σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα μετέστη (13 Ἰουνίου 1861) καταλιπὼν τὸ κράτος πολλῷ χεῖρον.

§ 1685. **Ἀβδοὺλ-Ἀζὶζ (1861-1876), μεταρρυθμίσεις, Φουὰτ καὶ Ἀλῆ πασσᾶς, ἐπαναστάσεις.** Ὁ σουλτᾶνος οὗτος γεννηθεὶς τῇ 9 Φεβρουαρίου 1830 τριακοστὸς δεύτερος ἐκ τοῦ γένους τοῦ Ὀσμὰν διεδέξατο (14 Ἰουνίου 1861) τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀβδοὺλ-Μετζίτ· ἀνέλαβε δὲ τὸ κράτος ὑπὸ κακοὺς οἰωνούς. Ἐπ' αὐτοῦ, ἐπειδὴ ὁσημέραι αὐτὸ παρελύετο, οἱ παιδείας τινὸς καὶ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ μετασχόντες Τοῦρκοι ἐκήρυττον ὅτι μόνον διὰ μεταρρυθμίσεων ἠδύνατο αὐτὸ νὰ σωθῇ. Ἐκ τῶν ἐπιφανεστέρων μεταρρυθμιστῶν, *Νεοτούρκων* καλουμένων κατ' ἀναφορὰν πρὸς τοὺς τῶν πατρίων ἀπριξ ἐχομένους *Παλαιοτούρκους*, ἦσαν ὁ Φουὰτ πασσᾶς καὶ ὁ Ἀλῆ πασσᾶς. Πρὸς τοῦτο δὲ ἔπεισαν

καὶ τὸν σουλτᾶνον ἵνα μεταβῇ εἰς Εὐρώπην καὶ θαυμάσῃ τὸ μεγαλεῖον τοῦ πολιτισμοῦ· ἠκολούθησε δ' αὐτῷ καὶ ὁ Φουὰτ πασσᾶς. Καὶ ὄντως ὁ σουλτᾶνος ἐθαύμασε τὰ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς Εὐρώπης καὶ ἔτυχε μεγάλης ὑποδοχῆς ἔν τε Παρισίοις, Βιέννῃ καὶ μάλιστα ἐν Λονδίνῳ, ἔνθα σὺν τοῖς ἄλλοις οἱ πανοῦργοι Ἄγγλοι νέοις ὕμνοις ἐγέραρον τὸν διάδοχον τοῦ Μωάμεθ. Ὁ σουλτᾶνος πειθοῖ καὶ ἐνεργείᾳ τοῦ Φουὰτ διατεθεὶς εὐμενῶς πρὸς τὸν πολιτισμὸν τῆς Εὐρώπης ἀπεφάσισεν ἵν' ἀμέσως διὰ τῶν περὶ τὴν διοίκησιν μεταρρυθμίσεων, διὰ κατασκευῆς σιδηροδρόμων, διὰ διορισμοῦ Χριστιανῶν ὑπαλλήλων, δι' οἰκονομιῶν καὶ ἐν γένει κατὰ τὸ διοικητικὸν καὶ πολιτικὸν τῆς Εὐρώπης σύστημα μεταρρυθμίσῃ τὸ καταφθῖνον τουρκικὸν κράτος. Ἀλλ' ὅπως ἐπὶ Σελὶμ τοῦ Γ' καὶ Μαχμούτη τοῦ Β' ἅμα ἀρξαμένων τῶν μεταρρυθμίσεων καὶ ἐνεφανίσθησαν ἀντίπαλοι οἱ φανατικοὶ τῶν Τούρκων, οὕτω καὶ νῦν ἐγένετο καὶ ἐπὶ τοῦ ἀδυνάτου τὸν νοῦν Ἀβδοὺλ-Ἀζίζ. Οἱ τῶν παλαιῶν συστημάτων τοῦ διοικεῖν καὶ τῶν ἕξεων ἀπριξ ἐχόμενοι Τοῦρκοι μισοῦντες πρὸ πάντων τοὺς Χριστιανοὺς ὡς πάντες οἱ φανατικοὶ τῶν τοῦ κορανίου ἐντολῶν τηρηταὶ ἐξηγέρθησαν κατὰ τῶν μεταρρυθμίσεων, ἅμ' αὐτῶν ἀρξαμένων καὶ παντοῖα κωλύματα παρενέβαλλον. Ἀποθανόντος δὲ (30 Μαρτίου 1869) ἐν Νικαίᾳ τοῦ εἰσηγητοῦ τῶν μεταρρυθμίσεων Φουὰτ πασσᾶ ὑπερίσχυσαν οἱ Παλαιότουρκοι. Τὰ πάντα λοιπὸν ἐματαιώθησαν καθάπερ καὶ αἱ ἀπόπειραι τῆς ἐπὶ τοῦ θρόνου διαδοχῆς κατὰ τὸ παρὰ τοῖς Εὐρωπαίοις σύστημα. Ἡ τῆς Κρήτης δὲ μάλιστα ἐπανάστασις, περὶ ἧς ῥηθήσεται, καὶ αἱ ἐπαναστάσεις ἐν τῇ ἑλληνικῇ χερσονήσῳ, ἐξήγειραν τοὺς Παλαιοτούρκους κατὰ τῶν Χριστιανῶν.

Ἐπανάστασις Ἑρζεγοβίνης, Βοσνίας καὶ συγκίνησις Σλαύων. Αἱ καταπιέσεις καὶ αἱ παντοῖαι κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἀδικίαι ἠνάγκασαν τοὺς Χριστιανοὺς νὰ ἐπαναστατήσωσι κατὰ τῶν Τούρκων. Οἱ Ἑρζεγοβίνιοι (Ἰουλίου 1875) σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις κατέφυγον εἰς τὰ ὄρη· ὁ Μουχτὰρ πασσᾶς οὐδὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ, διότι οἱ ἐπαναστάται ἐλάμβανον ἐπικουρίας ἀενάως ἐκ τῶν ὁμοφύλων Σέρβων καὶ Μαυροβουνίων. Αἱ δυνάμεις ὡς ὑποσχόμεναι τῇ Τουρκίᾳ διὰ τῆς εἰρήνης τῶν Παρισίων τὴν ἀκεραιότητα ἐμεσίτευσαν ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν ἀπαιτήσασαι τὴν τήρησιν τοῦ Χάττι-χουμαγιοῦν· ἀλλ' ἀπέτυχον, τῆς Τουρκίας οὐδὲν εἰλικρινῶς ποιούσης· οὐδ' οἱ ἐπαναστάται ἐπίστευον πλέον ταῖς *προκηρύξεσι* καὶ τῷ ἐκδοθέντι διατάγματι (20 Σεπτεμβρίου καὶ 11 Ὀκτωβρίου καὶ 30 Νοεμβρίου 1875) ὡς κεναῖς αὐτῆς ὑποσχέσεσιν. Μάτην δ' ἐγένετο πρὸς εἰρήνευσιν καὶ ἡ μεσιτεία Γαλλίας, Αὐστρίας καὶ Ἰταλίας, διότι ἡ Ἀγγλία διαβλέπουσα ἐν τῇ

ἐπαναστάσει ταύτῃ δάκτυλον τῆς Ῥωσσίας ἀφίστατο πάσης συμμετοχῆς. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐπανάστασις ἐξηπλοῦτο ἐν τῇ ἑλληνικῇ χερσονήσῳ συνεφώνησε καὶ ἡ Ἀγγλία (19 Ἰανουαρίου 1876). Τὸ τουρκικὸν ὑπουργικὸν συμβούλιον ὑπὸ τὸν μέγαν βεζύρην Μαχμοὺτ πασσᾶν ἐξέδωκε (11 Φεβρουαρίου 1876) δήλωσιν (ἰραδέ), δι' ἧς ἀπεδέχετο τὰς ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν μεταρρυθμίσεις, ἔδιδεν ἀμνηστίαν, ἐχάριζεν ἐπὶ ἓν ἔτος τοὺς φόρους· ἀλλ' οἱ ἐπαναστάται ἠρνήθησαν· αἱ πολεμικαὶ ἐργασίαι ἤρξαντο πάλιν· ἡ ἐξέγερσις μετεδίδοτο καὶ εἰς τὴν Βουλγαρίαν ὑποθάλποντος τὸ κίνημα τοῦ Μιλάνου τῆς Σερβίας ἐπ' ἐλπίδι συνενώσεως τῶν ἐπανεστηκυιῶν χωρῶν μετὰ τῆς Σερβίας. Μᾶλλον δὲ πάντων ὑπέθαλπον τὴν ἐπανάστασιν οἱ Πανσλαυϊσταί. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Οὔγγροι συνεπάθουν τοῖς Τούρκοις ὡς μισοῦντες τοὺς Σλαύους, ἀντὶ τῆς Αὐστρίας μὴ ἐνεργούσης πλέον ὑπὲρ τῶν ἐπαναστατῶν ἐνεφανίσθη ἡ Ῥωσσία, ἥτις ἐκ παντὸς τρόπου ἐπεζήτει τὸν ὄλεθρον τῆς Τουρκίας. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐπαναστάται ὑπὸ παντὸς τοῦ σλαυϊκοῦ κόσμου ἐπικουρήματα λαμβάνοντες ἐγίνοντο κραταιότεροι, ἡ δ' ἐπανάστασις ἠπείλει ἅπασαν τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον, οἱ τρεῖς ἀρχιγραμματεῖς τῶν τριῶν αὐτοκρατοριῶν *Βίσμαρκ, Γορτσακώφ* καὶ *Ἀνδράσσης* ὑπέβαλον τῇ Τουρκίᾳ *ὑπόμνημα* συμβουλεύοντες αὐτῇ μεταρρυθμίσεις ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν καὶ εἰς δύο μῆνας εἰρήνευσιν τῶν ἐπαναστατῶν, εἰ δὲ μὴ ἠπείλουν δραστικώτερα κατὰ τῆς Τουρκίας φάρμακα στρατιωτικὴν δῆλα δὴ ἐπέμβασιν.

Καθαίρεσις τοῦ Ἀβδοὺλ-Ἀζίζ. Ἡ ἐξακολούθησις τῆς ἐπαναστάσεως ὑποθαλπομένης ὑπὸ Μαυροβουνίων, Σέρβων καὶ μάλιστα ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας ἐξέκαυσε τὸν φανατισμὸν τῶν Τούρκων κατὰ τῆς Ῥωσσίας καὶ κατὰ πάντων τῶν Χριστιανῶν ἐν γένει. Ἐν Θεσσαλονίκῃ ἕνεκα ἔριδος μεταξὺ Χριστιανῶν καὶ Τούρκων περὶ Βουλγαρίδος μεταστάσης εἰς τὸν μωαμεθανισμὸν ἐφονεύθησαν ἅτε παρεμβάντες ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ ὄχλου ὡς κύνες οἱ πρόξενοι τῆς Γερμανίας καὶ Γαλλίας Ἀββότης καὶ Μουλῖνος. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ἀβδοὺλ-Ἀζὶζ ἐθεωρεῖτο παρὰ τῷ φανατικῷ λαῷ ὡς μεταρρυθμιστὴς ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν μετὰ τοῦ μεγάλου βεζύρου Μαχμοὺτ πασσᾶ ὡς δῆθεν ῥωσσόφρονος, καθηρέθησαν ἀμφότεροι, οὗτος μὲν πρότερον (29 Ἀπριλίου 1876), ὁ δὲ Ἀβδοὺλ-Ἀζὶζ μετ' ὀλίγας ἡμέρας (18 Μαΐου).

§ 1686. **Μουράτης Ε' (18 Μαΐου-19 Αὐγούστου 1876), ἐσωτερικὴ σύγχυσις καὶ μανία τῶν φατριῶν.** Ἐπὶ Μουράτη ὁ μέγας βεζύρης Ῥουστῆς πασσᾶς, ὁ Χουσσεὶν Ἀβνῆς καὶ ὁ λόγιος Μιδάτης ἠβουλήθησαν πλὴν τοῦ *χαρεμίου* καὶ τοῦ *κορανίου* τὰ πάντα νὰ μεταρρυθμίσωσιν. Ἀλλ' ὁ αἰφνίδιος διὰ ψαλλί-

δος θάνατος τοῦ Ἀβδοὺλ-Ἀζίζ, ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει μανία τῶν Νεοτούρκων καὶ Παλαιοτούρκων συνταράσσουσι τὰ πάντα. Ἕνεκα δὲ τούτων καὶ ἕνεκα τῶν ἐπαναστάσεων καὶ τῶν ἐν Θεσσαλονίκῃ συμβάντων καὶ τοῦ ἀπειλητικοῦ κατάπλου εὐρωπαϊκοῦ στόλου καὶ τοῦ φόβου προσβολῆς ἐκ τῆς Ῥωσσίας τοῦ τουρκικοῦ κράτους καὶ τοῦ ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν ἐγειρομένου θορύβου ὁ συνήθως ἐν τρυφηλῇ ἀπαθείᾳ καταναλισκόμενος Μουσουλμᾶνος αἴφνης ἐν σπασμοῖς ὡς βρυχώμενος λέων ἐξεγείρεται, μαίνεται καὶ διὰ μὲν τοῦ Κιρκασίου Χασσᾶν ἐφορμᾷ κατὰ τῶν μεταρρυθμιστῶν, ἐξ ὧν φονεύει (3 Ἰουνίου 1876) ἐν ὑπουργικῷ συμβουλίῳ τὸν Ῥασὶδ καὶ τὸν Χουσσεΐν πασσᾶν, διὰ δὲ τῶν βασιβουζούκων ἀλλαχοῦ καὶ ἐν Βατὰκ κατὰ τῶν ἀθλίων Βουλγάρων. Ἐν τούτῳ ἐγείρεται ἀναφανδὸν κατὰ τῆς Τουρκίας τὸ Μαυροβούνιον καὶ ἡ Σερβία. Ὁ στρατηγὸς Τσερνάγιεφ διαβαίνει τὰ ὅρια ἡγούμενος Ῥώσσων ἐθελοντῶν· μετ' οὐ πολὺ δὲ (20 Ἰουνίου 1876) καὶ ὁ ἡγεμὼν Μιλᾶνος διέρχεται τὰ σύνορα. Ἡ Ῥωσσία ἑτοιμάζεται εἰς πόλεμον· ἡ δὲ Ἀγγλία πέμπει τὸν στόλον εἰς τὰς ἑλληνικὰς θαλάσσας καὶ εἰς Βεσίκια. Ἡ Τουρκία ἀπειλεῖται πάλιν ἐκ βορρῶν.

§ 1687. **Ἀβδοὺλ-Χαμὶτ Β' (19 Αὐγούστου 1876 –).** Οἱ Τοῦρκοι θεωροῦντες ἀνίκανον ὡς νοερῶς πάσχοντα τὸν Μουράτην ἀντ' αὐτοῦ ἐνθρονίζουσι τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἀβδοὺλ-Χαμὶτ Β' γεννηθέντα τῇ 22 Σεπτεμβρίου 1842. Ὁ σουλτᾶνος οὗτος λέγεται πανοῦργος, ὑποκριτής, μεμψίμοιρος, ῥαδιουργός, φιλάργυρος, ἄπιστος, ὕποπτος. Αὐτὸς κατανοῶν τοὺς περιστοιχίζοντας τὴν Τουρκίαν κινδύνους καὶ ἀναγκαζόμενος, καίπερ μὴ βουλόμενος, νὰ καταπραΰνῃ τὴν ὀργὴν τῶν κραταιῶν τῆς Εὐρώπης ἐκηρύχθη μεταρρυθμιστὴς τοῦ τουρκικοῦ κράτους. Ἀλλ' οὐδαμῶς ἔλαβον πρὸ ὀφθαλμῶν οἱ ἐπαναστάται Χριστιανοὶ τὰς ὑποσχέσεις διεφθαρμένου τυράννου· οὐδ' ἐπέτυχεν ἡ ὑπὸ τοῦ Ἐλλιὸτ προταθεῖσα ἀνακωχὴ ὅπλων· οὐδ' ὠφέλησεν ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀβδοὺλ-Κερὶμ κατάληψις (11-19 Ὀκτωβρίου 1876) τοῦ φρουρίου Ἀλεξινάτς, διότι ὁ μέγας σλαυϊκὸς κολοσσός, ἡ Ῥωσσία, ἀνέλαβε τὸν ἀγῶνα.

Ῥωσσοτουρκικὸς πόλεμος, συνθήκη τοῦ ἁγίου Στεφάνου ὀλεθρία Τούρκοις καὶ Ἕλλησι, ἀνεξαρτησία Βλαχίας, Βουλγαρίας, Σερβίας, Μαυροβουνίου, πολεμικὴ ἀποζημίωσις. Ἡ Ῥωσσία οὐδέποτε ἀπέστη τοῦ ὄντος ἢ λεγομένου προγράμματος τοῦ μεγάλου Πέτρου περὶ καταλύσεως τοῦ τουρκικοῦ κράτους. Ἀπὸ τοῦ 1866 ἐμελέτα τὰ τοῦ πολέμου τοῦ 1877. Ὁ στρατηγὸς Ὀβρουτσὲφ ἐποίει μετὰ τοῦ Σιτρόβου (1871) μελέτας τοπογραφικὰς ἐν Βουλγαρίᾳ καὶ τῷ Αἵμῳ· αὖθις οἱ συνταγματάρχαι Βοβρικὼφ καὶ Ἀρταμονὼφ ἐποίουν (1875) τὸ αὐτό· ὁ μέγας δοὺξ Νικόλαος ἤδη ἀπὸ τοῦ 1876) ἐλέγετο

ὡς ὁ στρατάρχης τοῦ ἐπικειμένου πολέμου. Ἐντεῦθεν ἡ Ῥωσσία ἐπεζήτει *ἀφορμὴν πολέμου*. Ἑρζεγοβίνιοι, Βόσνιοι, Βούλγαροι, Σέρβοι ὑπ' αὐτῆς ταύτης παροτρυνόμενοι καὶ ὑποστηριζόμενοι ἔδοσαν ταύτην. Τὰ πράγματα βαίνουσιν ἐπάλληλα. Οἱ φιλοπόλεμοι Ῥῶσσοι, ἐν οἷς πρῶτος ὁ Ἰγνατιέφ, πείθουσι τοὺς ἔτι περὶ τὸν αὐτοκράτορα διστάζοντας· ἐν Λεβαδείᾳ ἀπεφασίσθη ὁ πόλεμος καὶ ἀμελλητὶ (19 Ὀκτωβρίου 1876) ἐγένετο πρὸς τὴν Τουρκίαν τελεσίγραφον, δι' οὗ ἐπεβάλλετο αὐτῇ *εἰρήνευσις πληρουμένων τῶν πόθων τῶν ἐπαναστατῶν εἰς δύο μῆνας ἢ ἠπειλεῖτο αὐτῇ πόλεμος*. Ἡ Εὐρώπη συνεταράχθη γινώσκουσα καὶ τὴν μετὰ τῆς Βλαχίας συνθήκην τῆς Ῥωσσίας· ὁ μέγας βεζύρης Μιδάτης πασσᾶς ὑπήκουσε (30 Νεεμβρίου 1876) τοῖς ἀπεσταλμένοις Γερμανίας, Ἀγγλίας, Αὐστρίας ἵνα ὑποχωρήσῃ ἡ Τουρκία τῇ Ῥωσσίᾳ καὶ ἐδέξατο τὰς ὑπὸ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει συνεδρίου (30 Νοεμβρίου-8 Δεκεμβρίου 1876) τῶν πληρεξουσίων τῶν δυνάμεων γενομένας ὑπὲρ τῶν ἐπαναστατῶν Χριστιανῶν τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου μεταρρυθμίσεις· προεκηρύχθησαν (11 Δεκεμβρίου) αὗται πομπωδῶς ὑπὸ τοῦ Σαφὲτ πασσᾶ· ἀλλὰ ὑπὸ τοῦ σουλτάνου μὴ δεκτῶν πασῶν γενομένων (8 Ἰανουαρίου 1877), τῆς δὲ Αὐστρίας μὴ ἐλευθέρας οὔσης ἕνεκα τῶν Μαγυάρων ὑπὲρ τῆς Τουρκίας ἐγερθέντων, τῆς δὲ Ἀγγλίας ῥαδιουργούσης, ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσσίας ἔκοψε τὸν διπλωματικὸν γόρδιον δεσμὸν διὰ τοῦ ξίφους κατελθὼν εἰς Κισνόβιον (11 Ἀπριλίου 1877)· τῇ δ' ὑσεραίᾳ (12 τοῦ αὐτοῦ) κηρύξας τὸν πόλεμον «ὑπὲρ τῶν πασχόντων Χριστιανῶν» τῇ αὐτῇ νυκτὶ (11-12) διέταξεν ἵνα τὰ στρατεύματα κατὰ τὴν μετὰ τῆς Βλαχίας γενομένην σύμβασιν (4 Ἀπριλίου) διαβῶσι τὸν Ἴστρον. Αὐτὸς δὲ δοὺς τὴν στραταρχίαν πρὸς τὸν μέγαν δοῦκα Νικόλαον παρέμεινεν ἐν Πλοεστίῳ. Ὁ δὲ Κάρολος ἀνεκήρυξεν (10 Μαΐου 1877) ἑαυτὸν ἀνεξάρτητον καὶ ἀνέλαβε τὴν ἀρχιστρατηγίαν τοῦ βλαχικοῦ στρατοῦ. Ὁ δὲ τουρκικὸς ἐν τῷ Ἴστρῳ σολίσκος κατέσχε ἄχρηστος ἀνατιναχθεισῶν (2 Μαΐου) εἰς τὸν ἀέρα ὑπὸ τῶν Ῥώσσων δύο θωρηκτῶν φρεγατῶν. Ὁ δὲ ῥωσσικὸς στρατὸς διέβη (9-16 Ἰουνίου) τὸν Ἴστρον. Τὸ δὲ κύριον τοῦ ῥωσσικοῦ στρατοῦ σῶμα τῶν Τούρκων ὑποχωρούντων προήλασεν (14-15 Ἰουνίου) ἀπὸ Σιμνίτσας εἰς Σίστοβον, εἰς ἣν ἀφίκετο (15 τοῦ αὐτοῦ) καὶ ὁ αὐτοκράτωρ, ἔνθα ἐκήρυξε τὴν ἐλευθερίαν τῶν Βουλγάρων· ὁ δὲ μέγας δοὺξ Νικόλαος μετέθηκε (30 Ἰουνίου) τὸ στρατόπεδον εἰς Τύρναβον· ὁ δὲ Τσερκάσκης ἀνέλαβε τὸν ὀργανισμὸν τῆς Βουλγαρίας. Μετ' οὐ πολὺ δὲ παρεδόθη (4 Ἰουλίου) τὸ ὀχυρὸν φρούριον τῆς Νικοπόλεως μετὰ 6,000 ἀνδρῶν, δύο πασσάδων καὶ τεσσαράκοντα τηλεβόλων. Ὁ δὲ Γοῦρκος καὶ ὁ Μίρσκης κατατροπώσαντες τὸν Ῥεοὺφ πασσᾶν κατέλαβον τὰ στενὰ

τῆς Σίπκας καὶ τάχιστα προήλασαν (13 Ἰουλίου) εἰς τὰ μεταξὺ Ἀδριανουπόλεως καὶ Φιλιππουπόλεως. Ἁλωθείσης δὲ τέλος μετὰ μακρὰν πολιορκίαν (15 Ἰουλίου-29 Ὀκτωβρίου) τῆς Πλέβνας, ἐν ᾗ ὁ Ὀσμὰν πασσᾶς διέπρεψε, καὶ γενομένης τῆς διαβάσεως (2 Δεκεμβρίου) τοῦ Αἵμου ἐν δεινῷ χειμῶνι ὑπὸ τοῦ φοβεροῦ Γούρκου, τὰ τουρκικὰ στρατεύματα ἐγκατέλιπον διαλυθέντα τὴν Βουλγαρίαν. Ἁλωθεισῶν δὲ καὶ τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ τῆς Ἀδριανουπόλεως (4 καὶ 8 Ἰανουαρίου 1878) ἡ Τουρκία περιῆλθεν εἰς τὸν ἔσχατον κίνδυνον· ἓν ἔτι βῆμα ἀπῃτεῖτο, ἵνα κυριευθῇ ἡ Κωνσταντινούπολις. Οἱ Ῥῶσσοι κατέλαβον τὸν ἅγιον Στέφανον καὶ ἐκεῖ συνωμολογήθη (19 Φεβρουαρίου 1878) ἡ ὁλεθρία τοῖς τε Τούρκοις καὶ Ἕλλησι συνθήκη, καθ' ἣν Βλαχία, Βουλγαρία, Σερβία καὶ Μαυροβούνιον ἀνεκηρύχθησαν ἀνεξάρτητοι. Ἰδίᾳ δὲ ὡρίσθη ἵνα οἱ τόποι, ἐν οἷς πλείονες Βούλγαροι, ἑνωθῶσι τῇ Βουλγαρίᾳ. Ἡ Τουρκία ὑπεχρεώθη ἵν' ἀποτίσῃ τῇ Ῥωσσίᾳ ὡς δαπάνας τοῦ πολέμου 1410 ἑκατομμύρια ρουβλίων, ἐξ ὧν τὰ 1000 ἠδύναντο νὰ ἐξοφληθῶσι διὰ παραχωρήσεως χώρας ἐν τῇ Ἀσίᾳ.

Συνέδριον τῶν δυνάμεων ἐν Βερολίνῳ, περιορισμὸς τῶν ὅρων τῆς τοῦ ἁγίου Στεφάνου συνθήκης. Ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ συνθήκη ἀπήρεσε, ἐφ' ᾧ προὔτεινε πρὸς τὰς ἄλλας δυνάμεις ἵνα συνέδριον γένηται. Ὅπως δὲ δείξῃ ἐκ προοιμίων ὅτι ἡ συνθήκη τοῦ ἁγίου Στεφάνου ἦν τερατώδης, ἡ βουλὴ πρὸς πόλεμον ἐψήφισε τὴν ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου αἰτηθεῖσαν πίστωσιν 6 ἑκατομμυρίων λιρῶν στερλινῶν. Ἡ Τουρκία συνειθισμένη ἵνα διὰ ξένων ἐπικουριῶν σώζηται ἀνέλαβε θάρρος καὶ ἤλπιζεν ἐπὶ τῇ ἀγγλικῇ προστασίᾳ. Ἀλλ' ἡ πονηρὰ αὕτη δύναμις ἐποιεῖτο ἐπίδειξιν οὐχὶ ὅπως πολεμήσῃ πρὸς τὴν Ῥωσσίαν, ἀλλ' ὅπως μετριάσῃ τοὺς ὅρους τῆς συνθήκης τοῦ ἁγίου Στεφάνου καὶ ὠφεληθῇ καὶ αὕτη ἐκ τῆς πρὸς τὴν Τουρκίαν φαινομένης εὐνοίας. Ἡ δὲ Ῥωσσία προθύμως ἀπεδέξατο τὴν περὶ τοῦ συνεδρίου πρότασιν τῆς Ἀγγλίας οὐδ' αἱ ἄλλαι δυνάμεις ἠρνήθησαν. Οὕτω δὲ συνῆλθε (1 Ἰουνίου-1 Ἰουλίου 1878) τὸ συνέδριον ἐν Βερολίνῳ συγκείμενον ἐκ τοῦ Βίσμαρκ τῆς Γερμανίας τοῦ καὶ προέδρου, ἐκ τοῦ Γορτσακὼφ τῆς Ῥωσσίας, Ἀνδράσση τῆς Αὐστρίας, Βηκονσφεὶλδ τῆς Ἀγγλίας, Βαδδιγκτὼν τῆς Γαλλίας, Κόρτη τῆς Ἰταλίας, Καραθεοδωρῆ καὶ Μεχμὲτ-Ἀλῆ τῆς Τουρκίας. Ὁ δὲ σκοπὸς αὐτοῦ ἦν ἵνα μὴ μὲν καταλυθῇ ἡ συνθήκη τοῦ ἁγίου Στεφάνου, ἀλλ' ἀφαιρεθῶσιν ἐξ αὐτῆς οἱ λίαν μὲν τῇ Τουρκίᾳ ὀλέθριοι ὅροι, οἱ ἄγαν δὲ τοῖς Σλαύοις καὶ μάλιστα τοῖς Βουλγάροις ἀφειδῶς τὰ δῶρα παρέχοντες ἐπὶ βλάβῃ ἄλλων λαῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν Ἑλλήνων. Περιωρίσθη δὲ ἡ ἔκτασις τῶν χωρῶν τῶν παραχωρουμένων τῇ Σερβίᾳ καὶ τῷ Μαυροβουνίῳ· ἐπεκυρώθη δ' ὅμως ἡ ἀνταλλαγὴ τῆς Βεσσαρα-

βίας ἀντὶ τῆς Δοβρουτσᾶς ὑπὲρ τῆς Ῥωσσίας, καίτοι τοῖς Βλάχοις ἀπήρεσκεν ἡ ἀνταλλαγὴ αὕτη. Ὁμοίως περιωρίσθησαν αἱ χῶραι αἱ παραχωρούμεναι τῇ Ῥωσσίᾳ ἐν τῇ Ἀσίᾳ· ὑπελείφθησαν ὅμως αὐτῇ τὸ ὀχυρὸν Κὰρς καὶ τὸ Βατοὺμ μετὰ τῆς χώρας τῶν Λαζῶν. Ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν περιεστάλησαν τὰ ὅρια τῆς ἐκ τῆς πλήρους ἀφανείας προκυψάσης βουλγαρικῆς ἡγεμονίας, ἥτις δεινὴ τοῖς τε Ἕλλησι καὶ Τούρκοις ἠγείρετο αἰφνιδίως παρὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐκτεινομένη ἀπὸ τοῦ Ἴστρου μέχρι τοῦ Αἰγαίου πελάγους. Αὕτη περιεκλείσθη μεταξὺ Ἴστρου καὶ Αἵμου καὶ ἐν τῇ ἀνατολικῇ Ῥωμυλίᾳ. Ἡ δὲ Βοσνία καὶ Ἐρζεγοβίνη αἱ αἴτιαι τοῦ μεγάλου πολέμου ἐτέθησαν πρὸς λύπην τῶν Σέρβων καὶ Μαυροβουνίων τυχόντων μὲν ἀνεξαρτησίας, ἀλλὰ πενιχρῶς ἀμειφθέντων, ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Αὐστρίας τῇ ἀνοχῇ τῆς Ῥωσσίας μὴ βουληθείσης ἵνα ἐνοχλήσῃ αὐτήν. Ἀλλὰ ὑπὲρ πάντας, καὶ ταῦτα ἀναιμωτεί, ὠφελήθη ἐκ τοῦ συνεδρίου ἡ Ἀγγλία λαβοῦσα ὡς ἀντάλλαγμα τῶν ὑπὲρ τῆς Τουρκίας προσπαθειῶν αὐτῆς τὴν Κύπρον, ὅπως ἔχῃ ἀσφαλῆ τὴν ὁδὸν εἰς Αἴγυπτον, Ἀραβίαν καὶ Ἰνδίας. Τῇ δ' Ἑλλάδι ἀναλόγως τῇ ἐσχάτῃ πολιτικῇ αὐτῆς κατὰ τὸν πόλεμον ἀπρονοησίᾳ ἐγένετο *δόσις ὀλίγη τε φίλη τε*. Ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τοῦ ἐν Βερολίνῳ συνεδρίου πρὸ πάντων δυσηρεστήθη ὁ ῥωσσικὸς λαός, οἱ δὲ Πανσλαυϊσταὶ ἐξεμάνησαν ἕνεκα ἰδίως τοῦ περιορισμοῦ τῆς Βουλγαρίας ἀγνοοῦντες, ὡς εἰκός, τότε οὗτοι τὴν μετ' οὐ πολὺ δειχθεῖσαν ἄρρητον ἀγνωμοσύνην τῶν Βουλγάρων πρὸς τὴν Ῥωσσίαν.

Ἐγγὺς ἡ κατάλυσις τοῦ ἐν Εὐρώπῃ τουρκικοῦ κράτους. Οὕτω δ' ἐκ τοῦ πρὸς τὴν Ῥωσσίαν πολέμου τοῦ 1878 καθάπερ καὶ ἐκ τῶν προγενεστέρων ἡ Τουρκία ἐξῆλθε μόλις ζῶσα. Ὅπως τὸ βυζαντιακὸν κράτος ὀλίγον τι πρὸ τῆς καταλύσεως αὐτοῦ περιωρίζετο ἐν τοῖς πέριξ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πανταχόθεν περισφιγγόμενον ὑπὸ τοῦ κραταιοῦ μουσουλμανισμοῦ, οὕτω καὶ νῦν ἡ Τουρκία, ἐν Εὐρώπῃ τοὐλάχιστον, περισφιγγομένη πανταχόθεν ὑπὸ τῶν χριστιανικῶν τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου λαῶν ἐν ἀκαρεῖ ἀπολεσθήσεται ἐπειδὰν οἱ λαοὶ οὗτοι ἀθρόοι κατ' αὐτῆς ἐπέλθωσιν. Ἡ κατάλυσις τοῦ τουρκικοῦ κράτους προβαίνει μάλιστα πολλῷ ταχύτερον τοῦ βυζαντιακοῦ. Ἀπὸ τοῦ Μαχμούτη καὶ ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἐντεῦθεν ἡ Τουρκία γοργῷ τῷ ποδὶ φέρεται πρὸς τὸν ὄλεθρον. Ὁσημέραι ἀποκόπτονται αὐτῇ χῶραι. Ἐπὶ Μαχμούτη ἐστερήθη ἡ Τουρκία οὐ μόνον τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ τῆς γοητείας ὡς δυνάμεως κραταιᾶς. Ἐπὶ τοῦ διαδόχου ἐκείνου, τοῦ Ἀβδοὺλ-Μετζίτ, ἥ τ' ἐσωτερικὴ πρὸ πάντων παράλυσις καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ἀδυναμία ἐγένοντο καταφανέστεραι. Ὁ

σουλτᾶνος οὗτος μέχρι τοῦ κριμαϊκοῦ πολέμου ἠσχολήθη κυρίως ὅπως παρασκευάσῃ τὸ κράτος εἰς νέους ἀγῶνας, οἵτινες προήρχοντο ἔνθεν μὲν ἐκ τῶν περὶ ὧν εἴρηται ἐσωτερικῶν ἐχθρῶν, ἔνθεν δ' ἐκ τῶν ἀντιζηλιῶν τῶν μεγάλων δυνάμεων. Ἐπῆλθεν ἐν τέλει ὁ κριμαϊκὸς πόλεμος, ἐξ οὗ ἐξῆλθε μόλις σῶα ἡ Τουρκία τῇ προστασίᾳ τῶν δυτικῶν δυνάμεων ἀνθαμιλλωμένων κατὰ τῆς Ῥωσσίας. Τούτου δ' ἕνεκα καὶ χάριν τῆς Τουρκίας ἐτέθησαν αἱ πέτρα σκανδάλου πάντοτε οὖσαι ἡγεμονίαι τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαυΐας ὑπὸ τὴν προστασίαν ἐκείνων ἁπασῶν ἀποσπασθεῖσαι τῇ Ῥωσσίᾳ. Ἐπειδὴ δὲ ὅ τι ἀφείλοντο αἱ δυτικαὶ τῇ Ῥωσσίᾳ ἐπεζήτει ἡ Αὐστρία, Ἀγγλία, Γαλλία καὶ αὐτὴ ἡ Βλαχία, παρὰ τὴν θέλησιν τῆς Αὐστρίας καὶ Τουρκίας ἐξέλεξαν αἱ ἄλλαι ἡγεμόνα (Ἰανουαρίου 1859) κατ' ἀρχὰς μόνης τῆς Μολδαυΐας καὶ εἶτα τῆς Βλαχίας (24 Μαρτίου). Μετ' οὐ πολὺ δὲ (29 Σεπτεμβρίου) ἐκυρώθη καὶ τὸ πολίτευμα ἀμφοτέρων· ἀλλ' ἡ ἕνωσις ὅμως ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ῥωμουνία» ἐγένετο ὕστερον (11 Δεκεμβρίου 1861), ἀναγνωρισθέντος καὶ ὑπὸ τῆς Τουρκίας τοῦ Κούζα ὡς κληρονομικοῦ ἡγεμόνος ἀμφοτέρων. Οὕτω δὲ ἡ Τουρκία ἐπὶ Ἀβδοὺλ-Μετζὶτ ἐστερήθη ἐσαεὶ χώρας πλουσίας μέν, ἀλλὰ καὶ ἀενάως παρεχούσης αὐτῇ πράγματα ἅτε οὔσης τὸ θέατρον πάντων τῶν μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ Τουρκίας πολέμων. Ἔκτοτε δὲ ὁσημέραι καταφέρεται αὕτη εἰς τὴν πτῶσιν καὶ ἐπὶ τῶν μετὰ ταῦτα μέχρι τῆς σήμερον σουλτάνων ὁ ἀγὼν αὐτῆς στρέφεται μᾶλλον περὶ τὸν τρόπον τῆς ἀποχωρίσεως τῶν ὑποτεταγμένων αὐτῇ χωρῶν ἢ περὶ τὴν συνοχὴν τοῦ τουρκικοῦ κράτους καὶ τὴν συντήρησιν αὐτοῦ. Ἡ Βοσνία, Ἑρζεγοβίνη, Σερβία, Μαυροβούνιον, Βλαχία, Βουλγαρία, Ἑλλὰς αἱ συναποτελοῦσαι ἄλλοτε τὸ ἐν Εὐρώπῃ κράτος τῆς Τουρκίας ἀπώλοντο αὐτῇ ἐσαεί· ἡ δὲ Κρήτη καὶ αἱ ἄλλαι νῆσοι καὶ αἱ λοιπαὶ ἑλληνικαὶ χῶραι Ἤπειρος καὶ Μακεδονία εἶνε ἐν τῷ ἐλευθεροῦσθαι. Ἡ τουρκικὴ ἄρα αὐτοκρατορία, ἐν Εὐρώπῃ τοὐλάχιστον, ἐπὶ Ἀβδοὺλ-Χαμὶτ εἶνε τοιαύτη, οἵα ἡ ἑλληνικὴ αὐτοκρατορία ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΜ΄.

ΑΙΓΥΠΤΟΣ ΠΟΛΥΔΕΣΠΟΤΟΣ

§ 1688. **Πολλοὶ οἱ κύριοι τῆς Αἰγύπτου.** Ἐὰν ἐπισκοπήσῃ τις τὰς πολιτικὰς καὶ κοινωνικὰς μεταβολὰς τῆς Αἰγύπτου, δύναται εἰπεῖν ὅτι αὕτη ὑπέστη κυρίως τὰς πλείστας πάντων τῶν

τῆς γῆς κρατῶν. Ἕνεκα δὲ τούτου, ὅπως τὸ ἔδαφος αὐτῆς διὰ τῶν προσχώσεων τοῦ Νείλου ἀείποτε μεταβάλλεται, οὕτω καὶ ὁ ἱστορικὸς τῶν κατοίκων αὐτῆς βίος. Οὐδ' ἀφ' ὅτου (640 μ. Χ.) περιῆλθεν εἰς τὴν ἐξουσίαν τῶν Μωαμεθανῶν ἀπήλαυσεν εἰρήνης. Ἀποσπασθεῖσα (868) τῶν διαδόχων τοῦ *Μωάμεθ* διετέλεσεν ὑπὸ τοὺς *Τουλουνίδας* (868 - 905). Ἀνεκτήθη ὑπ' ἐκείνων πάλιν (905 - 935)· ἀπεσπάσθη δὲ πάλιν ὑπὸ τῶν Ἰχτισιδῶν (935-972). Εἶτα δὲ διετέλεσεν ὑπὸ τοὺς *Φατιμίδας* (972 - 1171)· ἔπειτα δὲ ὑπὸ τοὺς *Ἐβουΐδας* (1171 - 1254), ὧν ἐνδοξότατος ὁ σουλτᾶνος Σαλαδῖνος· μετ' αὐτοὺς δὲ ἐξουσιάσθη ὑπὸ τῶν ἀγρίων Μαμελούκων (1254 - 1517), ἀφ' ὧν ἀπεσπάσθη ὑπὸ τοῦ Σελὶμ Α' (1512 - 1520). Ἐντεῦθεν δὲ ἐκυβερνᾶτο (1517 - 1798) ὑπό τε τῶν Τούρκων καὶ τῶν Μαμελούκων, ὅτε ἐκυριεύθη ὑπὸ τῶν Γάλλων. Ἐπὶ τῆς γαλλικῆς ἐξουσίας ἐξῆλθε, κυρίως εἰπεῖν, ἡ Αἴγυπτος ἐκ τοῦ μεσαίωνος καὶ τῆς βαρβαρότητος. Τὸ ζωοποιὸν πνεῦμα τοῦ πολιτισμοῦ τότε πρῶτον εὐεργετικὸν ἔπνευσε· ἰδίᾳ δὲ μάλιστα ἐπὶ τοῦ ἐκ Μακεδονίας ἕλκοντος τὸ γένος Μεχμὲτ Ἀλῆ (1806-1841). Τὰ στρατιωτικά, οἰκονομικά, ἡ διοίκησις ἐν γένει ἐβελτιώθησαν τοσοῦτον, ὥστε, ὡς εἴρηται, αὐτὸς ὁ Μαχμούτης δὲν ἠδυνήθη νὰ ὑποτάξῃ τὸν Μεχμὲτ Ἀλῆν, ὅστις ἦν ἀνδρεῖος, πανοῦργος, φιλόδοξος, φιλοχρήματος, θηριώδης, ἀναστρεφόμενος δὲ τοῖς Εὐρωπαίοις μειλίχιος καὶ φιλάνθρωπος. Ἄξιος συνάρχων καὶ διάδοχος ἦν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰβραὴμ ἀνὴρ πολεμικός, ῥέκτης καὶ δόλιος. Οὗτος εἶχε τὴν ἐπιτηδειότητα τῶν Εὐρωπαίων τοὐλάχιστον ἐν τῇ πολεμικῇ καὶ τὴν ὠμότητα τῶν Τούρκων. Ὅ τι ἔπραξε (μηνὶ Φεβρουαρίῳ 1811) ὁ πατὴρ αὐτοῦ κατὰ τῶν Μαμελούκων ἀρχηγῶν, τοῦτο ἐποίησεν οὗτος σὺν τῷ πατρὶ μὲν κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν Βαχαμιτῶν (1815), μόνος δ' ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἐπαναστάσει καθ' Ἑλλήνων καὶ μάλιστα κατὰ τῶν Πελοποννησίων. Οὐκ ὀλίγον δὲ συνέτεινον πατὴρ καὶ υἱὸς εἰς τὴν καλλιεργίαν τοῦ ἐδάφους καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου. Τὰ μάλιστα δ' ἐδοξάσθησαν ἀμφότεροι ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ὅτ' ἐδείχθη ἡ παρακμὴ τῆς Τουρκίας καὶ ἡ ἰσχὺς τῆς Αἰγύπτου. Ἡ διαφορὰ αὕτη ἐξακολουθεῖ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον μέχρι τῆς σήμερον, ἐφ' ὅσον καὶ ἐπὶ τῆς νῦν ἀγγλικῆς κατοχῆς ἀναπτύσσεται ἡ Αἴγυπτος, ἡ δὲ Τουρκία ὁσημέραι φθίνει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΜΑ'.

ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ

§ 1689. **Ἐλευθερία τῶν Βουλγάρων διὰ ῥωσσικοῦ αἵματος, χαρακτὴρ αὐτῶν.** Περὶ τῆς ἐμφανίσεως τῶν Βουλγάρων ἐν τῇ Εὐρώπῃ καὶ περὶ τῶν βαρβαρικῶν αὐτῶν ἐπιδρομῶν εἰς τὸ βυζαντῖνον κράτος καὶ τοῦ ὀλέθρου αὐτῶν ἐπὶ Βασιλείου τοῦ ἕνεκα τούτου Βουλγαροκτόνου ἐπικαλουμένου ἐρρήθησάν τινα ἐν τοῖς ἡγουμένοις. Ἐπὶ δὲ τῆς τουρκικῆς τυραννίας ἦσαν δοῦλοι ταπεινοὶ διατελοῦντες ἐν ἡμιβαρβάρῳ καταστάσει. Ἐν ἐσχάτοις δὲ χρόνοις ἐκ τῶν ἀνταγωνισμῶν Ἀγγλίας καὶ Ῥωσσίας ἐνεφανίσθησαν οἱ Βούλγαροι ὡς ἔθνος, ὅπερ διέπλασεν ὁ ζῆλος τοῦ Γλάδστωνος, ἵνα δῆθεν ἐγερθῇ ὡς προτείχισμα ἐναντίον τῆς Ῥωσσίας. Τούτου δ' ἕνεκα οἱ Βούλγαροι μέχρι τοῦ νῦν τυγχάνουσι πάσης προστασίας ἐξ Εὐρώπης, ἐν ᾧ ἄλλοι λαοὶ ἀγωνισάμενοι τὸν ἱερὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνα οὐδαμῶς ἀξιοῦνται ὡς πόρρω κείμενοι τῶν πολιτικῶν συμφερόντων ταύτης ἢ ἐκείνης τῶν μεγάλων δυνάμεων. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ὁμολογητέον, ὅτι οἱ Βούλγαροι ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν δύο τελευταίων ἡγεμόνων αὐτῶν ἔδειξαν πολιτικὴν σύνεσιν καὶ πρόνοιαν οὐ τὴν τυχοῦσαν περὶ τὴν στρατιωτικὴν μάλιστα σύνταξιν τῆς χώρας. Ὁ βουλγαρικὸς λαὸς καίπερ ὢν τανῦν ἐν κτηνώδει σχεδὸν καταστάσει καθάπερ χθὲς καὶ πρώην, εἶνε ὅμως εὔρωστος, φίλεργος, εἰρηνικός, καρτερικὸς καὶ φιλόπατρις, καίτοι ὑπερτιμᾷ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ καὶ ἐπιθυμεῖ ἀδυνάτων. Ὅσον δ' ἀποβλέπει εἰς τὸν πολιτισμὸν οἱ Βούλγαροι διατελοῦσιν ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἀπαιδευσίᾳ καὶ ἀγροικίᾳ· ἀλλ' ἔχουσι θρησκευτικὴν πεποίθησιν, καθ' ἣν ῥυθμίζουσιν ἅπαντα τὸν αὐτῶν βίον· τούτου δ' ἕνεκα πολλαὶ κακίαι καταβιβρώσκουσαι τοὺς πεπολιτισμένους λαοὺς εἶνε αὐτοῖς πάντη ἄγνωστοι. Ἔχουσιν ὅμως πολὺ τὸ σκληροτράχηλον, τὸ ὕπουλον, μετὰ παχυλῆς ἀμαθίας, ἀγροικίας καὶ ἐσχάτης βαναυσότητος. Ὡς μὴ ἐχόντων δὲ μηδέν που στοιχεῖον τοῦ πολιτισμοῦ ὁ οἰκεῖος αὐτῶν τόπος εἶνε, τό γε νῦν, ἐν τῇ *ἐθνολογίᾳ* καὶ οὐχὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, καθάπερ πάντων τῶν βαρβάρων καὶ ἡμιβαρβάρων λαῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΜΒ'.

ΜΑΥΡΟΒΟΥΝΙΟΙ

§ 1690. **Φιλοπόλεμοι, φιλοπάτριδες, θρησκευτικὸν καὶ κοσμικὸν πολίτευμα, ἀριστοκρατικὴ δημοκρατία.** Ἐκ τῶν σλαυϊκῶν λαῶν τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου οἱ Μαυροβούνιοι διακρίνονται ἐπὶ ἀνδρείᾳ, φιλοπατρίᾳ καὶ τῷ φιλελευθέρῳ πνεύματι οὗ ἐνεφοροῦντο πάντοτε. Οἱ Μαυροβούνιοι ὡς πρὸς τοῦτο ἔχουσι μεγάλην ὁμοιότητα πρὸς τοὺς ἑλληναλβανικῆς καταγωγῆς Σουλιώτας. Διαφέρουσι δὲ τῶν Σλαύων καὶ κατὰ τὴν φυὴν τοῦ σώματος· ὁμοιάζουσι δὲ μᾶλλον πρὸς τοὺς Ἀλβανούς, ὅπερ ἐλέγχει τὴν ἐπιμιξίαν ἐκείνων πρὸς τούτους. Οἱ Μαυροβούνιοι ὑποτεταγμένοι πρότερον τοῖς Σέρβοις, μετὰ τὴν ἐν τῷ Κοσσυφοπεδίῳ (1389) ἧτταν καταλυθείσης τῆς σερβικῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων βασιλείας, συνέστησαν ἡγεμονίαν ὑπὸ τὸν Σέρβον Γεώργ. Βάλσχαν, γαμβρὸν τοῦ τελευταίου βασιλέως τῆς Σερβίας Λαζάρου, οὗ τὸ γένος ἦρξεν ἐν Μαυροβουνίῳ ἐπὶ μακρὸν (1389 - 1516), καὶ διέπρεψαν ἐπὶ ἀνδρείᾳ. Ὁ δὲ τελευταῖος τοῦ γένους τῶν Βαλσχιδῶν Γεώργιος καὶ αὐτὸς καλούμενος παρέδωκε (1516) τὴν ἀρχὴν τῷ μητροπολίτῃ (βλαδίκᾳ) Γερμανῷ. Ἔκτοτε δὲ ἦρχεν ὁ θρησκευτικὸς ἄρχων, ὁ μητροπολίτης, ἔχων παρ' ἑαυτῷ καὶ κοσμικόν τινα. Ἡ διαρχία δ' αὕτη ἐκυβέρνησε τὴν μικρὰν ἡγεμονίαν ἐπὶ μακρὸν (1516 - 1658). Ἐπειδὴ δ' ἐν τοῖς χαλεποῖς ὕστερον χρόνοις ἡ διατήρησις τῆς ἐλευθερίας τῶν Μαυροβουνίων ἦν δυσχερὴς ἐξητήσαντο (1710) ἐπὶ Πέτρου τοῦ μεγάλου τὴν προστασίαν τῆς Ῥωσσίας. Ἀλλ' ὅμως οὐδαμῶς διέφυγον τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Τούρκων, οἵτινες ἐπελθόντες (1712) παντοίας κακώσεις ἐποίησαν αὐτοῖς ὑπὸ τὸν βεζύρην Κιουπρολῆν.

Πέτρος Πέτροβιτς Α' (1787 - 1830), *Πέτρος Πέτροβιτς Β'* (1830 - 1850). Ἐπὶ τῶν δύο ἡγεμόνων Πέτρου τοῦ Α' καὶ Β' Πέτροβιτς ὁ πολιτισμὸς τῆς Εὐρώπης εἰσήγετο εἰς τὴν μικρὰν ἡγεμονίαν. Ἑκάτερος τῶν ἡγεμόνων Πέτρων περιηγησάμενοι τὴν Εὐρώπην ἐφιλοτιμοῦντο νὰ χορηγῶσι τῷ λαῷ αὐτῶν τὰ δῶρα τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐπὶ τοῦ δευτέρου μάλιστα Πέτρου κατηργήθησαν πολλὰ ἡμιβάρβαρα ἔθιμα, οἷον τὸ τῆς χειροδικίας, ἐξ οὗ ἐγεννῶντο μίση μεταξὺ τῶν οἴκων διαρκῆ καθάπερ παρὰ τοῖς νεωτέροις Λακεδαιμονίοις (Μανιάταις)· ἀντεισήχθησαν δικαστικαὶ καὶ πολιτικαὶ μεταρρυθμίσεις, καθ' ἃς διεκρίθη ἡ ἱερατικὴ ἐξουσία τῆς πολιτικῆς· τότε συνέστη συ-

νέδριον συμβουλευτικὸν καὶ νομοθετικὸν ἡ *γερουσία*· ἐρρυθμίσθησαν τὰ τῶν φόρων, τὰ οἰκονομικά, τὰ τῆς διοικήσεως ἐν γένει· συνετάχθη *στρατὸς τακτικός*, ὁδοί τινες ἐχαράχθησαν καὶ μικρόν τι ἐμπόριον ἐγίνετο.

Δανιὴλ Α' (1851 - 1860), *Νικήτας ἢ Νικόλαος Α'* (1860 —). Ὁ πολιτισμὸς τῶν Μαυροβουνίων, καίπερ ἀσθενής, προήχθη καὶ ἐπὶ τοῦ Δανιὴλ τοῦ Α'. Ὁ ἡγεμὼν οὗτος τῇ ἐνεργείᾳ τῆς Ῥωσσίας ἀνεγνωρίσθη ἀνεξάρτητος· γενναίως δ' ἠγωνίσθη κατὰ τῶν Τούρκων εἰσβαλόντων (μηνὶ Νοεμβρίῳ 1852) ὑπὸ τὸν Ὀμὲρ πασσᾶν· τῇ μεσιτείᾳ δὲ τῆς Αὐστρίας συνωμολογήθη εἰρήνη ἐν Ποδογορίτσᾳ ἐπὶ τῷ *πρὸ τοῦ πολέμου καθεστῶτι*. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ ὁ ἡγεμὼν δι' ὑπομνήματος (6 Μαΐου 1856) ἐξητεῖτο παρὰ τῶν δυνάμεων τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἡγεμονίας καὶ ἀποστόλους πρὸς τοῦτο ἔπεμψεν εἰς τὴν Ῥωσσίαν καὶ Γαλλίαν. Συγχρόνως παρεσκευάζετο εἰς πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας, οὗ ἕνεκα αὖτη εἰσέβαλε πάλιν, ἀλλ' ἡττήθη ἐν Γραχόβῳ. Τῇ παρεμβάσει δὲ τῶν δυνάμεων ἐγένετο (1858) αὖθις συνθήκη ἐν Κωνσταντινουπόλει, καθ' ἣν ὁ νομὸς τοῦ Γραχόβου παρεχωρήθη τῇ ἡγεμονίᾳ ὑπὸ τῆς Τουρκίας ὑποχρεωθείσης ἵνα μὴ εἰσβάλῃ πλέον εἰς τὸ Μαυροβούνιον. Ὁ Δανιὴλ παρεσκευάζετο, ὅπως ἐπιτύχῃ τῆς τελείας ἀνεξαρτησίας τοῦ Μαυροβουνίου· ἀλλ' ἐδολοφονήθη (31 Ἰουλίου 1860) ὑπὸ ἰθαγενοῦς τινος διὰ προσωπικὸν λόγον. — Ὁ δὲ διάδοχος αὐτοῦ Νικήτας περιεπλάκη εἰς πόλεμον πρὸς τὴν Τουρκίαν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τῶν Ἐρζεγοβινίων, οἷς κρυφίως σύμμαχοι ἐγένοντο οἱ Μαυροβούνιοι, οὗ ἕνεκα καὶ ἀχαρίστως πρὸς τὴν Αὐστρίαν προσηνέχθησαν. Διὰ δὲ τῆς συνθήκης τοῦ ἁγίου Στεφάνου (19 Φεβρουαρίου 1878) ηὐξήθη τὸ Μαυροβούνιον λαβὸν σὺν ἄλλοις καὶ τὸ εὐλίμενον Δολσῖνον.

ΒΙΒΛ. ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

ΒΛΑΧΟΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΜΓ'.

ΥΠΟΤΕΛΕΙΣ

§ 1691. **Βλάχοι πολυμιγὴς λαός, θέατρον πολέμων, βοεβόδαι, Ἕλληνες ἡγεμόνες, ἐγχώριοι ὁσποδάροι, κατοχὴ ὑπὸ Ῥωσσίας καὶ Αὐστρίας.** Ἐκ τῶν μᾶλλον πολυμιγῶν ἐθνῶν τῆς Εὐρώπης εἶνε οἱ Βλάχοι ἢ Ῥωμοῦνοι. Οὖννοι, Σλαῦοι, Βούλγαροι, Γότθοι, Κούμανοι μετὰ λειψάνων ἀρχαιοτέρων ἴσως λαῶν καὶ ἄλλοι συναναμιγέντες συνέστησαν σὺν τῷ χρόνῳ τὸ γένος τῶν Βλάχων καὶ Μολδαυῶν. Ἀπὸ τοῦ δεκάτου τετάρτου αἰῶνος μέχρι τοῦ δεκάτου ὀγδόου ἀρχομένου κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον οἱ Βλάχοι καὶ Μολδαυοὶ ὑπὸ τοὺς Τούρκους νῦν μὲν κεχωρισμένοι ἀπ' ἀλλήλων, νῦν δ' ἡνωμένοι ἐκυβερνῶντο ὑπὸ ἐγχωρίων ἡγεμόνων, οἵτινες ἐκαλοῦντο βοεβόδαι ἢ ὁσποδάροι. Ἐπὶ δὲ τοῦ βοεβόδα Βραγκοβάνου γενομένης ἀποπείρας ἐπαναστάσεως οἱ Τοῦρκοι κατέλυσαν (1714) τὴν ἐγχώριον ἡγεμονίαν καὶ παρέδωκαν αὐτὴν Ἕλλησι κατοικοῦσιν ἐν τῷ Φαναρίῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐξ οὗ καὶ Φαναριῶται ἐκαλοῦντο, τὸν δὲ Βραγκοβᾶνον ἐκαρατόμησαν. Ἐπὶ τῶν Ἑλλήνων ἡγεμόνων (1715 - 1821) οἱ Βλάχοι ἐξῆλθον ἐκ τοῦ μεσαίωνος. Οἱ Ἕλληνες ἵδρυσαν σχολεῖα, εἰσήγαγον τέχνας, ἀνέπτυξαν τὸ ἐμπόριον, τὴν γεωργίαν, τὴν συγκοινωνίαν. Καὶ κατέθλιβον μὲν οἱ Ἕλληνες ἡγεμόνες φορολογοῦντες τὸν βλαχικὸν λαόν· ἀλλὰ τούτου αἴτιον ἦν μᾶλλον ἡ Τουρκία, ἥτις ἐφορολόγει δεινῶς τοὺς ἡγεμόνας ὑποχρεουμένους οὐ μόνον τὸν ὡρισμένον φόρον, ἀλλὰ καὶ ἄλλα πολλὰ νὰ χορηγῶσι τοῖς Τούρκοις καὶ πρὸ πάντων τοῖς ὑπουργοῖς, οἵτινες, ὡς εἰκός, οὐχὶ προῖκα ἔδιδον τὴν πλουσίαν ἡγεμονίαν. Τὴν Βλαχίαν ἐπωφθαλμίων πάντοτε ἡ Αὐστρία καὶ Ῥωσσία. Ἡ Αὐστρία κατέλαβε (1777) τὴν Βουκοβῖναν, ἡ δὲ Ῥωσσία (1812) τὴν Βεσσαραβίαν. Καὶ ἀπὸ μὲν τῆς καταλύσεως τῆς τῶν Ἑλλήνων ἐν Βλαχίᾳ ἡγεμονίας ἀποσδιόριστα διετέλουν τὰ τῶν ἡγεμόνων, εἶτα ὅμως ὡρίσθη (1849) ὑπὸ τῆς Αὐστρίας καὶ Ῥωσσίας, συνευδοκού-

σης καὶ τῆς Τουρκίας, ἵνα ἐγχώριοι ἡγεμόνες ἄρχωσιν ἕκαστος ἐκλεκτὸς ἐπὶ ἑπταετίαν. Μετὰ δὲ τὴν κατάληψιν (1853 - 1854) τῆς Βλαχίας ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας καὶ ὑπὸ τῆς Αὐστρίας (1855 - 1857) ἐξελέγη, ὡς εἴρηται, ἡγεμὼν ὁ Ἀλέξανδρος Κούζας, ὑφ' ὃν ἡνώθησαν ἀμφότεραι αἱ ἡγεμονίαι. Αἱ δὲ σχέσεις τῶν τε δύο χωρῶν, Βλαχίας καὶ Μολδαυΐας, πρὸς ἀλλήλας καὶ πρὸς τὴν Τουρκίαν ὡρίσθησαν ἐν τῇ τῶν Παρισίων συνθήκῃ (1856) μετὰ τὸν κριμαϊκὸν πόλεμον. Κατὰ ταύτην αἱ δύο χῶραι συνιστῶσιν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν δυνάμεων μίαν ὑπὸ τὸ ὄνομα «Ρωμουνία» ἡγεμονίαν παρὰ τὴν θέλησιν τῆς Τουρκίας ὑπὸ ἴδιον μὲν χριστιανὸν ἡγεμόνα, ἀλλ' ὑπόφορον τῷ σουλτάνῳ, ὅστις ὑποχρεοῦται νὰ τηρήσῃ τοῖς Βλάχοις πάντα τὰ προνόμια ὅσα αὐτοῖς ἔδωκαν οἱ σουλτᾶνοι Βαϊαζὴτ Α', Σουλεϊμὰν Β', Σελὶμ Α' καὶ Μαχμοὺτ ὁ Β'. Τὰ δὲ κυριώτατα τοῦ πολιτεύματος τῆς ἡνωμένης ἡγεμονίας ὡρίσθησαν τάδε: εἷς *ἡγεμὼν* ἀμφοτέρων ἐγχώριος κληρονομικὸς ὑπὸ τῆς βουλῆς ἐκλεγόμενος, μία *βουλὴ* ἐκλεγομένη ἀνὰ ἑπταετίαν, *συμβούλιον* οἱονεὶ γερουσία *ἑκκαιδεκαμελὲς* συγκείμενον ἐξ 8 Βλάχων καὶ 8 Μολδαυῶν, ὧν τὸ μὲν ἥμισυ ἐκλέγει ὁ ἡγεμών, τὸ δ' ἕτερον ἥμισυ ἡ βουλή· ἓν *ὑπουργεῖον*. Ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πολιτεύματος τούτου ἀνέλαβε τὴν ἐξουσίαν ὁ Μολδαυὸς Κούζας.

Ἀλέξανδρος Ἰωάννης Α' Κούζας (1859 - 1866). Ὁ Κούζας γεννηθεὶς τῇ 20 Μαρτίου 1820 ἔτυχεν ἀγωγῆς οὐδαμῶς ἡγεμονικῆς, ἀλλ' ἁπλῶς στρατιωτικῆς. Συνταγματάρχης δ' ὢν ἐξελέχθη ὑπὸ τῶν Βλάχων (5 Ἰανουαρίου 1859) καὶ μεθ' ἕνα μῆνα (5 Φεβρουαρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους) ὑπὸ τῶν Μολδαυῶν ὁσποδάρος τῆς Ῥωμουνίας. Ἡ διοίκησις τοῦ Κούζα (1859 - 1866) ὑπῆρξεν ἀτυχής, διότι αὐτὸς ὢν τραχύς, φιλοχρήματος, βίαιος, τυραννικὸς ἤθελε νὰρχῃ ὡς αὐτοδέσποτος, δι' ὃ καὶ ἐξήγειρε τὸ μῖσος τῶν κατοίκων καὶ γενομένης ἐπαναστάσεως ἐν Βουκορεστίῳ ἐξεώσθη· ἀντ' αὐτοῦ δ' ἐξελέγη ὁ Κάρολος Ἀντώνιος ἐκ τοῦ ἐνδόξου οἴκου τῶν Ὁενζόλλερν, ὁ δὲ Κούζας ἐτελεύτησεν (μηνὶ Μαΐῳ 1873) ὡς ἐξόριστος ἐν Ἀϊδελβέργῃ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΜΔ'.

ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΙ

§ 1692. **Κάρολος Ἀντώνιος Ὁενζόλλερν (1866 —), ἠθικὴ ἐξαχρείωσις τοῦ λαοῦ, βελτίωσις, βασι-**

λεία. Ἐπὶ Καρόλου ἡ Βλαχία προήχθη καὶ ταχέως καὶ ἀσφαλῶς. Τὰ οἰκονομικά, ἡ δικαιοσύνη, ἡ παιδεία καὶ πρὸ πάντων ἡ ἠθικὴ κατάστασις τῶν κατοίκων ἤρξατό πως βελτιουμένη.

Οὐδεμία χώρα ἦν τόσῳ διεφθαρμένη, ὅσῳ ἡ Βλαχία. Περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ἦν παροιμιώδης ἡ ἀκολασία, ἡ ἠθικὴ ἐν γένει ἐξαχρείωσις τῶν Βλάχων κατὰ τὸν τότε ζῶντα Ἀλέξανδρον Κάλφογλουν Βυζάντιον. Οὗτος παρομοιάζει τὴν Βλαχίαν πρὸς μονόφθαλμον ἀγελάδα, ἥτις προχέει τὸ γάλα αὐτῆς ἀφειδῶς παντὶ προσερχομένῳ. Τούτου δ' ἕνεκα σπεύδουσιν ἐκεῖ πάντες παντὸς ἔθνους. Ἐντεῦθεν ὁ τόπος διεφθάρη τόσον πολύ, ὥστε οὐδὲν ἠθικὸν αἴσθημα ἔμεινε τοῖς κατοίκοις, εἰμὴ μόνον αἱ κακίαι αὐτῶν τε καὶ τῶν ξένων.

« Ξένων ἀρετὰς δὲν βλέπουν, πλὴν μιμοῦνται τὸ κακόν.
Καθ' ἐλάττωμα τὸ λέγουν μόδαν εὐρωπαϊκήν,
τὴν αἰσχρὰν ἐλευθερίαν εὐθυμίαν φυσικήν.
Στενοφορεμένος νᾷνε καὶ νὰ 'ξεύρῃ γαλλικά,
τῆς πατρίδος του σουργκοῦνι ἀπὸ *δέκα φονικά*,
νέους, νέας διαφθείρει· γίνεται οἰκιακός ».

Αἱ γυναῖκες οὐδὲν ἄλλο εἶχον κατὰ νοῦν, εἰμὴ μόνον ἄλογα, ὡραίους δούλους, πολυτέλειαν, ἀκολασίαν·

« κ' εὐγενεῖς νέους τῆς μόδας καθ' ἑκάστην συντροφιά ».

Ἐν τῇ οἰκίᾳ ἔμενον αἱ κυρίαι ἄεργοι μόνον ἐφ' ὅσον ἔτρωγον καὶ ἐψιμυθιοῦντο καὶ ἐλάμβανον ἐρωτικὰ ἐπιστόλια.

« Ἂν καὶ μένῃ εἰς τὸ σπίτι, 'ς τὸν σελτὲ *καταβρωμᾷ*,
μιὰ δαντά της τὴν ἀλείφει *δέκα δράμια σουλιμᾶ*.
Ἐκεῖ κάθετ', ἐκεῖ τρώγει, ἐκεῖ κάμει τὰ λοιπά·
. . . . . .
Νὰ τῇ φέρουν χαβαδίσια, χάλτια τὰ *ἐρωτικά* ».

Ἐδυσχέραινε δὲ ἡ κυρία, ὁσάκις ὁ σύζυγος εἶχε τὴν ἀναίδειαν νὰ περιορίσῃ αὐτήν· αἱ δὲ περὶ αὐτὴν κατηγόρουν, ὡς εἰκός, ἕνεκα τούτου τοῦ ἀνδρὸς ὡς ζηλοτύπου λέγουσαι :

« Πόσοι νέοι σ' ἀγαποῦσαν κ' ἕως τώρα σ' ἀγαποῦν!
πλὴν ὁ τζελεπὴς ζηλιάρης τί νὰ κάμουν; τί νὰ 'ποῦν;
Κοκονίτζα, ὁ Ἀλέκος, ξεύρεις; ὅταν ἀπερνᾷ
γιὰ τὰ κάλλη σου στενάζει· παντελῶς δὲν σὲ ξεχνᾷ! »

Ὅπως δ' οἰκτρὰ ἦν ἡ ἠθικὴ κατάστασις, οὕτως οἰκτρῶς διέκειντο τὰ πάντα. Οἱ δικασταὶ ἐδεκάζοντο ἀναιδῶς.

« Νομικὴν δικαιοσύνην 'ς τὸ μεζάτ' ἐκεῖ πωλοῦν·
'ς τοὺς κριτὰς ποιὸς δίδει δῶρα θὰ κερδήσῃ δεκαπλοῦν.
Λέγουν, ἂν δὲν λάβουν δῶρα, πτωχοὶ δὲν ἀδικηθοῦν,

μποῦτκα, σάλι καὶ σαμούρια πόθεν θὲ νὰ πληρωθοῦν;
Εἶδα κρίσεις κρινομένων, ἀδικίας πλιὸ φρικτάς,
μὲ ῥουσφέτ' ἀπὸ τὴν μύτην νὰ τραβοῦσι τοὺς κριτάς.
. . . . . .
Ὅθεν ἡ δωροληψία κριτῶν εἶνε χαρακτήρ».

Ἀμάθεια δέ, κουφότης, σκληρότης τῶν κτηματικῶν, ἀδικίαι, καταλαλιά, ψευδορκία καί, ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, παντελὴς ἔκλυσις τῶν δεσμῶν τῆς κοινωνίας ἐδέσποζον τότε. Ὁμολογουμένως ἐπὶ τοῦ Κούζα καὶ πρὸ πάντων ἐπὶ τοῦ Καρόλου ἡ ἠθικὴ τῶν κατοίκων ἐβελτιώθη πως.

Στρατιωτικά. Ὡς ὄντες διεφθαρμένοι οἱ Βλάχοι οὔτε φιλοπατρίαν οὔτε φιλοτιμίαν οὔτε ἀνδρικὸν ἐν γένει φρόνημα εἶχον. Οἱ μὲν κτηματικοὶ καὶ πλούσιοι προσεφέροντο τυραννικῶς πρὸς τοὺς χειρώνακτας, οἵτινες ἐλάχιστον διέφερον ταπεινοτάτων ἀνδραπόδων. Ἕνεκα δὲ τούτου οὐδ' αἴσθησιν κἂν στρατιωτικοῦ καθήκοντος καὶ τιμῆς εἶχον. Οἱ Ἕλληνες κατὰ τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν πανταχόθεν προεδίδοντο ὑπὸ τῶν Βλάχων, οἵτινες ἀγεληδὸν ὑπετάσσοντο τοῖς Τούρκοις ῥίπτοντες τὰ ὅπλα, ἵνα μὴ φανῶσι ὅτι ἤψαντό ποτε τοιούτου ἀτίμου ὀργάνου κατὰ τῶν δεσποτῶν αὐτῶν. Ἐπὶ Καρόλου ὅμως μετεβλήθησαν τὰ πράγματα. Οὗτος ἀνὴρ ἐμβριθὴς καὶ πολεμικὸς λαβὼν πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν στρατηγικὴν πρὸ πάντων θέσιν τῆς Βλαχίας ἐν πολέμοις Αὐστριακῶν, Ῥώσσων καὶ Τούρκων ἠσχολήθη περὶ τὴν στρατιωτικὴν σύνταξιν τῆς χώρας καὶ ἐν βραχεῖ χρόνῳ κατεσκεύασε στρατὸν ἀξιόμαχον ὑπὸ ξένους ἀξιωματικοὺς καὶ πρὸ πάντων Γερμανούς, ὅστις κατὰ τὸν ῥωσσοτουρκικὸν πόλεμον ἔπραξε τὸ αὐτοῦ καθῆκον προσηκόντως· ἐφ' ᾧ καὶ διὰ τῆς συνθήκης τοῦ ἁγίου Στεφάνου καὶ τοῦ ἐν Βερολίνῳ συνεδρίου ἀνεγνωρίσθη ἡ ἀνεξαρτησία τῆς Βλαχίας καὶ ἡ πρόσληψις τῆς Δοβρουτσᾶς καὶ μετ' οὐ πολὺ ἡ ἀνακήρυξις τῆς βασιλείας· τὸ δὲ κυριώτατον πάντων οἱ τέως περιφρονούμενοι Βλάχοι οἱ διάγοντες *συώδη βίον* ἐτάχθησαν εἰς τὴν χορείαν τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν. Ἡ Βλαχία οὖσα χώρα εὔφορος καὶ ἐμπορικὴ ὡς ὁριζομένη ὑπὸ τοῦ Ἴστρου δύναται ἵνα κράτος ἰσχυρὸν ἀποβῇ καὶ ἄριστα συντείνῃ εἰς τὴν ἰσορροπίαν τῶν μικρῶν κρατῶν τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου καὶ καταλιποῦσα τὰ ψευδῆ ἐνδάλματα περὶ κατακτήσεων πρὸς νότον τοῦ Δανουβίου καταστῇ εἷς τῶν παραγόντων κραταιᾶς ὁμοσπονδίας κατὰ τῶν ἐποφθαλμιώντων αὐτήν τε καὶ τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον δύο φιλοκτημάτων κρατῶν, τῆς Αὐστρίας καὶ Ῥωσσίας, παραλειπομένων τῶν Τούρκων, ὧν ὁ ἐν τῇ Εὐρώπῃ βίος εἶνε μεμετρημένος.

ΒΙΒΛ. ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΝ ΕΚΤΟΝ

ΣΕΡΒΟΙ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΜΕ'.

ΥΠΟΤΕΛΕΙΣ

§ 1693. **Παλαιοὶ Σέρβοι πολυμιγεῖς, νέοι Σέρβοι σλαυϊκῆς καταγωγῆς, μέγα σερβικὸν βασίλειον, ζουπᾶνοι, Βυζαντίνων κυριαρχία καὶ Τούρκων, κατάστασις Σέρβων ὑπὸ τοὺς Τούρκους.** Ἐκ τῶν κατοικούντων τὴν Ἄνω Μοισίαν Θρᾳκῶν, Ἰλλυριῶν καὶ τῶν ὕστερον εἰσβαλόντων Οὔννων Ὀστρογόθων καὶ Λογγιβάρδων συνέστη λαὸς συμμιγής, ὅστις κατὰ τὸν ἕκτον αἰῶνα ὑπετάγη τοῖς Βυζαντίνοις. Ἔπειτα δὲ κατὰ τὸν ἕβδομον αἰῶνα ἀρχόμενον ἐπελθόντων τῶν Σέρβων λαοῦ σλαυϊκῆς καταγωγῆς ἱδρύθη τὸ μέγα σερβικὸν βασίλειον ὑπὸ ἀρχηγοὺς ζουπάνους ὀνομαζομένους, οἵτινες ἐπί τινα χρόνον (1019 - 1043) διατελέσαντες ὑπὸ τοὺς Βυζαντίνους εἶτα συνέστησαν ἀνεξάρτητον ἰσχυρὸν κράτος, ὅπερ διατηρηθὲν ἐπὶ μακρὸν (1034 - 1389) ἐλεύθερον ὑπετάγη τέλος τοῖς Τούρκοις. Καὶ μέχρι μὲν τοῦ 1459 ἦσαν ἁπλῶς ὑπόφοροι τοῖς Τούρκοις, ὕστερον δ' ἀπετέλουν (1459 - 1816) μέρος τῆς τουρκικῆς αὐτοκρατορίας. Κατὰ τὸν μακρὸν τοῦτον τῆς δουλείας χρόνον ὁσάκις οἱ Αὐστριακοὶ ὑπερίσχυον τῶν Τούρκων μέγα ἢ μικρὸν μέρος τῆς Σερβίας περιήρχετο ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτῶν καὶ τἀνάπαλιν· οὕτω τῷ μὲν 1718 διὰ τῆς ἐν Πασσαροβικίῳ εἰρήνης κατέλαβε μέρος ἡ Αὐστρία, διὰ δὲ τῆς ἐν Βελιγραδίῳ (1739) ἀνεκτήθη αὐτὸ αὖθις ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Κατάστασις Σέρβων ὑπὸ τοὺς Τούρκους. Ἡ κατάστασις τῶν Σέρβων ὑπὸ τοὺς Τούρκους ἦν οἵα καὶ ἡ τῶν ἄλλων δούλων Χριστιανῶν. Ὁ Τοῦρκος ἀπέλαυε τῶν πάντων, ὁ δὲ δοῦλος ἐστερεῖτο. Ὡς ἀξίωμα πολιτικὸν τοῦ Τούρκου ἦν: οἱ ὑπήκοοι, δῆλα δὴ οἱ δοῦλοι, ὤφειλον ἵνα διακρίνωνται τῶν κυρίων αὐτῶν, τῶν Τούρκων, διὰ τῶν ἐνδυμάτων· τὰ δὲ οἰκοδομήματα αὐτῶν ὦσι ταπεινότερα κατὰ πάντα τῶν τουρκικῶν. Ἀπηγορεύοντο οἱ κώδωνες ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, αἵτινες προσ-

καλοῦσι τοὺς Χριστιανοὺς εἰς λατρείαν τοῦ θεοῦ, διότι εἷς καὶ μόνος ἔλαβε τὸ δικαίωμα τοῦτο, ὁ Μωάμεθ, παρὰ τοῦ Ἀλλὰχ καὶ οἱ πιστοὶ ὀπαδοὶ αὐτοῦ. Ἀπηγορεύετο ἡ ἱππασία ἢ τὸ ἐπιβαίνειν καμήλων δρομάδων καὶ μάλιστα ἐνώπιον Τούρκου· εἰ δέ τις ἐπέβαινεν, ἵππου ἢ καμήλου ἢ ἄλλου ζώου ὤφειλε Τούρκου παρερχομένου νὰ καταβῇ καὶ ὑποκλιθῇ ἐνώπιον αὐτοῦ· ὡσαύτως ἀπηγορεύετο τὸ συναναστρέφεσθαι Τούρκοις, τὸ μανθάνειν τήν τε ἱερὰν ἀραβικὴν γλῶσσαν, ἐν ᾗ ἐγράφη τὸ κοράνιον, καὶ τὰ ἱερὰ νοήματα αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ οἱ μὲν Χριστιανοὶ ὤφειλον ἵνα τελῶσι φόρον, οἱ δὲ Τοῦρκοι τρέφωνται ἐκ τῆς ἐργασίας αὐτῶν, ἐπετρέπετο τοῖς Χριστιανοῖς τὸ ἐργάζεσθαι καὶ μετέρχεσθαι πᾶσαν χειρωναξίαν ὡς ἔργον ταπεινόν. Διὰ τοῦτο δὲ οἱ μὲν Χριστιανοὶ εἰργάζοντο, ἐπλούτουν, ἀνεπτύσσοντο, οἱ δὲ Τοῦρκοι κατασπαθῶντες τὰ ἑαυτῶν ἥρπαζον τὰ ἐκείνων. Τοῖς χριστιανοῖς οὐδόλως ἐπετρέπετο ἵνα μετέχωσι τῶν τῆς διοικήσεως καὶ τῶν στρατιωτικῶν. Ποικίλοι δὲ καὶ πολυώνυμοι — ἐν οἷς καὶ ὁ κεφαλικὸς (*χαράτσι*), ὃν ἀπέτινον οἱ ἀπὸ τοῦ ἑβδόμου ἔτους μέχρι γήρατος, — ἦσαν οἱ φόροι, νόμιμοι καὶ παράνομοι, οὓς εἰσέπραττον οἱ Τοῦρκοι ὡς αὐτοὶ οἱ εἰσπράκτορες ἐγίνωσκον, βαρβαρικῷ δῆλα δὴ τῷ τρόπῳ, καθ' ὃν ὁ φορολογούμενος ὑπεχρεοῦτο κατὰ ἔγγραφον νόμον νὰποτίνῃ καὶ τὸ δῶρον τῷ εἰσπράκτορι καὶ τοῖς ἀκολούθοις αὐτοῦ. Ἐκ τῶν φόρων μέρος μὲν ἐπέμπετο εἰς Κωνσταντινούπολιν, τὸ δὲ ὑπόλοιπον ἐχρησίμευεν εἰς μισθοὺς τῶν ὑπαλλήλων τοῦ κράτους. Πρῶτοι δὲ πάντων ἐμισθοῦντο οἱ γιανίτσαροι, οἵτινες ἦσαν περὶ τὰς 150,000 ἐγγεγραμμένοι, πράγματι δὲ ἦσαν ἐλάσσονες διανενεμημένοι καθ' ὅλον τὸ κράτος. Διῳκεῖτο δὲ ἡ Σερβία ὑφ' ἑνὸς διοικητοῦ (*μολλᾶ*) δευτέρας τάξεως ἀντιπροσώπου τοῦ σουλτάνου, ὅστις ᾤδρευεν ἐν Βελιγραδίῳ, *δικαστοῦ* (*καδῆ*) ἐκτελεστοῦ τῶν ἀποφάσεων αὐτοῦ, *μουσσελίμη* διοριζομένου ὑπὸ τοῦ πασσᾶ καὶ ὑπ' ἄλλων, ἐν οἷς οἱ *σπαχίδες* οἱ ἱππόβιοι, οὕτως εἰπεῖν, εἰσπράκτορες, οἵτινες πλὴν τοῦ ὡρισμένου φόρου εἰσέπραττον, ὡς εἴρηται, καὶ ἄλλους παρανόμως, ἐν οἷς καὶ ὁ συζυγικὸς δύο γρόσια, δῆλα δὴ ὁ φόρος, ὃν κατέβαλλον οἱ σύζυγοι *γλαβινίτσα* ἐν Σερβίᾳ καλούμενος. Ὁσάκις ὅμως οἱ σπαχίδες ἐχρεοῦντο — καὶ πάντοτε ἦσαν ἢ ἐφαίνοντο χρεωφειλέται — εἰσέπραττον ἔτι κατ' ἔτος καὶ δέκα γρόσια ἀφ' ἑκάστου οἴκου.

Ἐπαναστάσεις Σέρβων πρὸς ἐλευθέρωσιν. Ἕνεκα τῶν ὑπερβολικῶν φόρων καὶ τῶν παντοίων ἄλλων καταπιέσεων οἱ Σέρβοι καθάπερ καὶ οἱ ἄλλοι ὑπήκοοι τῆς Τουρκίας Χριστιανοὶ ἐπειρῶντο νὰποτινάξωσι τὸν μυσαρὸν τουρκικὸν ζυγόν. Μὴ δυνάμενοι δὲ μόνοι νὰ παλαίσωσι πρὸς ἰσχυρὰν αὐτοκρατορίαν ἐστρέφοντο πρὸς τὴν χριστιανὴν Εὐρώπην, ἐξ ἧς ἐκαραδόκουν τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν. Ἀλλὰ πᾶσαι αἱ

ἀπόπειραι ἀπὸ τῆς πτώσεως τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας μέχρι τοῦ μεγάλου Πέτρου καὶ ἀκριβέστερον μέχρι τῶν μέσων περίπου τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος ἀπέβησαν μάταιαι. Ἐντεῦθεν καὶ ἐφεξῆς ἕνεκα μὲν τῆς θρησκευτικῆς ὁμοδοξίας πάντες οἱ λαοὶ τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου καὶ ἕνεκα προσέτι τῆς ὁμοφυλίας οἱ Σλαῦοι ἔστρεφον τὰ ὄμματα πρὸς τὴν Ῥωσσίαν. Ὅτε δὲ ἡ Ῥωσσία διὰ τοῦ Γρηγορίου Παπάζωλη, Γρηγορίου, Ἀλεξίου καὶ Θεοδώρου Ὀρλώφ, διὰ τοῦ μητροπολίτου τῶν Μαυροβουνίων, διά τινος μυστηριώδους μοναχοῦ Στεφάνου τοῦ μικροῦ καὶ δι' ἄλλων ἀνδρῶν παντοιοτρόπως ἀνεμόχλευσε (1760-1769) τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον, οἱ δ' Ἕλληνες ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἐν τῇ ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδι ἐπανέστησαν, τότε καὶ οἱ Σέρβοι συνεκινήθησαν· ἀλλ' οὐδὲν ἄξιον λόγου ἔπραξαν. Σπουδαιότερόν τι δ' ἦν τὸ κίνημα τῶν Σέρβων μετ' οὐ πολὺ (1788) ἐπὶ τοῦ πολέμου μεταξὺ Ῥώσσων καὶ Αὐστριακῶν κατὰ Τούρκων. Ὁ αὐτοκράτωρ Ἰωσὴφ ὁ Β' κατεσκεύασε πολυάριθμα σώματα Σέρβων ἐθελοντῶν πεζικά τε καὶ ἱππικά, ἅτινα διέπρεψαν (1789) κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Βελιγραδίου. Διεκρίθησαν δὲ μάλιστα οἱ ὑπὸ τὸν Μιχάλγεβιτς Σέρβοι ἀλλαχοῦ τε καὶ κατὰ τὴν πολιορκίαν καὶ ἅλωσιν τοῦ *Καράνοβατς* καὶ τοῦ *Κρούσεβατς* (μηνὶ Ἰανουαρίῳ 1790) τῆς ἀρχαίας πρωτευούσης τοῦ κνέζου Λαζάρου. Ἀλλὰ τὴν πρόοδον τῆς ἐπαναστάσεως ἀνέκοψεν ἡ πονηρὰ ἅμιλλα μεταξὺ τῶν δυνάμεων· ἐγένετο ἡ συνθήκη τῆς Σίστοβας (23 Ἰουλίου 1791), καθ' ἣν οἱ Σέρβοι ὑπέκυψαν αὖθις ὑπὸ τὸν τουρκικὸν ζυγὸν τυχόντες μόνον ἀμνηστίας, ὅπως πάντες ἐπανέλθωσιν εἰς τὰς ἑστίας αὐτῶν ἀνενόχλητοι. Ἡ δὲ Τουρκία καταβαλοῦσα τοὺς ἐν Βελιγραδίῳ ὑπὸ τὸν ἄγριον Δελιαχμέτην γανιτσάρους παρέσχε τοῖς Σέρβοις ὑπὸ τὸν ἥμερον Ἐβοῦ Βεκίρην καὶ τὸν διάδοχον αὐτοῦ Χατζῆ Μουσταφᾶν ἄδειαν ἵν' ἀσχολῶνται περὶ τὴν γεωργίαν, τὴν κτηνοτροφίαν καὶ ἐμπορίαν. Ἐκ μόνης τῆς χοιροτροφίας εἰσήγοντο καθαρὰ κέρδη τοῖς περὶ τὸ Βελιγράδιον οἰκοῦσι Σέρβοις ἐκ τοῦ μετὰ τῆς Αὐστρίας ἐμπορίου 1,300,000 φιορινίων. Ἀλλ' ὅπως πάντοτ' ἐν Τουρκίᾳ συμβαίνει ἡ μόλις ἀρξαμένη ἀνθρωπίνη διοίκησις διεταράχθη τάχιστα. Ὁ ῥηθεὶς Πασβάνογλους εἰσέβαλεν εἰς τὴν Σερβίαν ἡγούμενος ἄλλων τε ἀγρίων στιφῶν καὶ γανιτσάρων· κατέλαβε τὸ *Κλάδοβον*, ἐφώρμησε κατὰ τῆς νήσου *Πόρετς* καὶ ἠπείλει νὰ καταλάβῃ τὴν Σερβίαν πᾶσαν. Οἱ Σέρβοι προσκληθέντες ὑπὸ τοῦ Χατζῆ-Μουσταφᾶ, ὃν οὗτοι ὠνόμαζον «πατέρα τῆς Σερβίας» ἐπὶ τῇ ἀγαθότητι καὶ φιλανθρωπίᾳ, ὑπὸ ἄλλους ἐγχωρίους ἀρχηγοὺς καὶ ὑπὸ τὸν Στάγκον Ἀράμπασιτς υἱὸν ἀρχιληστοῦ ἀντέστησαν. Ἐγένοντο ἀψιμαχίαι, ὡς συνήθως, καὶ ἐνίκησαν τοὺς ὑπὸ τὸν Πασβάνογλουν ἀηττή-

τους θεωρουμένους γιανιτσάρους ἡνωμένοι Τοῦρκοι καὶ Σέρβοι καὶ ἐξεδίωξαν αὐτοὺς ἐκ τῆς Σερβίας καὶ ἀνεκτήσαντο τὰ κτήματα, ἅτινα εἶχον αὐτοῖς ἁρπάσῃ οἱ γιανίτσαροι. Ἀλλ' εἰρήνης γενομένης μεταξὺ τῆς Πύλης καὶ τοῦ Πασβάνογλου καὶ κατ' ἀκολουθίαν τῶν γιανιτσάρων, διὰ φιρμανίου, ἐπανῆλθον οὗτοι καὶ ἀφείλοντο αὖθις τὰ κτήματα τοῖς Σέρβοις. Ἤρξαντο δὲ τῆς ἁρπαγῆς ἐκ τῶν κτημάτων πλουσίου τινὸς Ῥάγκου καλουμένου. Ἐπειδὴ δὲ οὗτος ἀντέστη, οἱ γιανίτσαροι ἐδολοφόνησαν αὐτόν. Μάτην δὲ κατεδιώχθη ὁ δολοφόνος ἀρχηγὸς τῶν γιανιτσάρων Βέγος Νοβλιανὶν καλούμενος ὑπὸ τοῦ Χατζῆ Μουσταφᾶ πέμψαντος κατ' ἐκείνου 600 στρατιώτας, ὅστις ὅμως ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς Βοσνίαν· ὑπὲρ τοῦ καταδιωκομένου δὲ Βέγου Νοβλιανὶν ἐξητήσαντο οἱ γιανίτσαροι τὴν ἐπικουρίαν τοῦ Πασβάνογλου. Κατ' αὐτοῦ ἔπεμψεν ὁ Χατζῆ Μουσταφᾶς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Δερβὶς βέην ἡγούμενον Τούρκων καὶ Σέρβων. Ἐν τούτῳ οἱ γιανίτσαροι κυριεύσαντες τοῦ Βελιγραδίου ἐπολιόρκησαν τὸν Χατζῆ Μουσταφᾶν ἐν τῷ φρουρίῳ. Πρὶν ἢ δὲ ἀφίκηται εἰς Βελιγράδιον ὁ κατ' ἀπαίτησιν τῶν γιανιτσάρων ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ἀνακληθεὶς Δερβὶς βέης τὸ μὲν φρούριον διὰ προδοσίας ἐκυριεύθη, ὁ δὲ δυστυχὴς Χατζῆ Μουσταφᾶς ἠχμαλωτίσθη καὶ ἀναγκασθεὶς ὑπὸ τῶν γιανιτσάρων ἐπὶ σωτηρίᾳ αὐτοῦ διέταξε τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἄρτι ἀφικόμενον εἰς τὴν παρὰ τὸ Βελιγράδιον Γρότζκαν ἵνα διαλύσῃ τὸν στρατὸν ἐρχόμενον πρὸς ἐλευθέρωσιν τοῦ πατρός. Ἀλλ' ἅμα τοῦ στρατοῦ διαλυθέντος, οἱ ἄπιστοι γιανίτσαροι ἐθανάτωσαν τὸν αἰχμάλωτον Μουσταφᾶν.

Τυραννικὴ διοίκησις τῶν δαΐδων γιανιτσάρων, φυγὴ σπαχίδων, ἐπανάστασις κατὰ τῶν δαΐδων καὶ ὄλεθρος αὐτῶν. Κατὰ τὸ φαινόμενον δ' ἐζήτησαν οἱ γιανίτσαροι ἄλλον ἧττον φίλον τῶν Σέρβων πασσᾶν, πράγματι δ' ὅμως ἐδολοφόνησαν τὸν Μουσταφᾶν ὅπως ἀλλήλοις διανεμηθῶσι τὸ πασσαλίκιον. Καὶ ὄντως πρὶν ἢ ἡ Πύλη πέμψῃ ἄλλον πασσᾶν διεῖλον τέσσαρες ἀρχηγοὶ τῶν γιανιτσάρων ἀναλαβόντες πάλιν τὸ ὄνομα δαΐδες (ἀρχηγοί): ὁ Φώτσιτς Μεχμὲτ ἀγᾶς, ὁ Ἀγανλίας, ὁ Ἰουσσοὺφ καὶ ὁ Κουτσοὺκ Ἀλῆς τὸ πασσαλίκιον εἰς τέσσαρα τμήματα, ἤδρευον δ' ὅμως πάντοτ' ἐν Βελιγραδίῳ ὑποπτεύοντες ἀλλήλους. Καὶ οὗτοι μὲν ἦγον καὶ ἔφερον τὴν χώραν, εἰσέπραττον τοὺς φόρους· ὁ δὲ ὑπὸ τῆς Πύλης πεμφθεὶς πασσᾶς Χασσᾶν ἀγᾶς ἦν σκιά τις ἐξουσίας. Οἱ δαΐδες ὅπως ἰσχυρότεροι γένωνται προσεκάλεσαν ἔκ τε Βοσνίας καὶ Ἀλβανίας καὶ ἀλλαχόθεν πάντα ὅμοιον αὐτοῖς αἱμοβόρον καὶ κακοῦργον. Ὑπὸ τοὺς δαΐδας οἱ Σέρβοι ἔπασχον τὰ πάνδεινα· ἐδέροντο, ἐφυλακίζοντο, ἐξωρίζοντο, ἠτιμάζοντο, ἐξεδιώκοντο ἐκ τῶν κτημάτων αὐτῶν· καὶ εἰ μὲν δι' ἐγγράφων παρεχώρουν αὐτὰ πρὸς τοὺς

δαΐδας καὶ τοὺς ὀπαδοὺς αὐτῶν, ἐχαρίζετο αὐτοῖς ἐπὶ καιρὸν συνήθως ἡ ζωή, εἰ δὲ μὴ ἐφονεύοντο ἀμελλητί. Ἐπὶ τέλους δέ, ἵνα μηδὲν αὐτοῖς κώλυμα περὶ τὴν παράνομον φορολογίαν καὶ τυραννικὴν διοίκησιν ὑπάρχῃ, ἐξεδίωξαν καὶ τοὺς μόνους λειτουργοὺς ἐκεῖ ὑπάρχοντας τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως, τοὺς σπαχίδες. Ὁ δὲ τῆς Πύλης πασσᾶς πάντα ταῦτα τἀνομήματα διαπραττόμενα ἄτε οὐδεμίαν δύναμιν ἔχων ἐθεᾶτο φοβούμενος καὶ περὶ ἑαυτοῦ. Ἔτι δὲ φοβερώτερα ἔπαθον οἱ Σέρβοι ὅτε Ἀζάμ τις βέης παλαιὸς ὑπάλληλος τοῦ Χατζῆ Μουσταφᾶ ἐπεχείρησε νὰ ἐγείρῃ ἐπανάστασιν κατὰ τῶν δαΐδων. Ἡ μανία τῶν γιανιτσάρων ἐξήφθη· φόνοι, χλευασμοί, ἁρπαγαί, ἐμπρησμοὶ ἦσαν συνήθεις· τὸ ἧττον δεινὸν ἦν τοῖς Σέρβοις ἵν' ἁρπάζωνται αὐτοῖς αἱ νεαραὶ σύζυγοι, παρθένοι καὶ εὐειδεῖς παῖδες καὶ ἵνα βιαζομένων αὐτῶν οἱ πατέρες, σύζυγοι καὶ ἀδελφοὶ ἀναγκάζωνται ὑπὸ τῶν βαρβάρων γιανιτσάρων κραδαινόντων μαχαίρας νὰ χορεύωσιν ὁρῶντες τὴν καταισχύνην τῶν οἰκείων. Ἐπειδὴ δὲ οὐδεμία πλέον ὑπερβολὴ δεινῶν ὑπελείπετο τοῖς Σέρβοις ἀπελπίσαντες συνῆλθον ἔν τινι μοναστηρίῳ καὶ συνεσκέψαντο περὶ τοῦ πρακτέου. Μετὰ πολλὰς δὲ σκέψεις ὑπογράψαντες ἐν κρυπτῷ ὑπέβαλον ἔντονον ἀναφορὰν πρὸς τὸν σουλτᾶνον Σελὶμ Γ', ἐν ᾗ τὰ οἰκεῖα ἀνήκεστα παθήματα διετραγῴδουν ἐν οἷς καὶ ὅτι μοναστήρια, ἐκκλησίαι, ἱερεῖς, μονασταί, πάντες οἱ ἄνθρωποι περιυβρίζονται καὶ ὅτι τῶν πάντων ἐστερήθησαν τιμῆς, ζωῆς, οὐσίας, καὶ ἐπὶ τέλους ἀνεκραύγαζον: «ἐὰν ἔτι ἡμέτερος ᾖς αὐτοκράτωρ, ἐλθὲ καὶ ἐλευθέρωσον ἡμᾶς ἀπὸ τῶν κακούργων· ἂν δὲ μὴ θέλῃς, εἰπὲ ἡμῖν τοῦτο τοὐλάχιστον, ὅπως ἀποφασίσωμεν ἵνα καταφύγωμεν εἰς τὰ ὄρη καὶ δάση ἢ ἡμεῖς αὐτοὶ κόψωμεν τὸ νῆμα τῆς ζωῆς ἡμῶν ἐν τοῖς ποταμοῖς». Ὁ σουλτᾶνος ἀναγνοὺς τὰ τῆς ἀναφορᾶς τῶν Σέρβων ἐπικυρούμενα καὶ ὑπὸ τῶν εἰς Κωνσταντινούπολιν καταφυγόντων σπαχίδων καὶ ἄλλων ὑπαλλήλων ἠπείλησε τοὺς δαΐδας ὅτι, ἐὰν μὴ περιορισθῶσι, πέμψει ἀμελλητὶ κατ' αὐτῶν ξένον στρατὸν ἵνα τιμωρήσῃ αὐτοὺς αὐστηρῶς. Ὑποπτεύσαντες δ' οἱ δαΐδες ὅτι ὁ σουλτᾶνος λέγων ξένον στρατὸν ἐνόει οὔτε Ῥώσσους οὔτε Αὐστριακοὺς οὔτε ἄλλους ἄλλου κράτους, ἀλλὰ μόνον Σέρβους, οὓς ἔμελλον νὰ ὁδηγήσωσι κατ' αὐτῶν Τοῦρκοι ἀρχηγοὶ ἢ ἐγχώριοι ὁπλιτάρχαι, ἀπεφάσισαν ὅπως ἀφανίσωσι τοὺς ἀρχηγοὺς καὶ πάντας τοὺς ἐπιφανεῖς Σέρβους, ὧν τὸν φόνον ἀνέλαβεν ἕκαστος τῶν δαΐδων ἐν τῷ τμήματι αὐτοῦ. Καὶ λοιπὸν ἤρξατο (μηνὶ Φεβρουαρίῳ 1804) πανταχοῦ σφαγή. Ἐφονεύθησαν τάχιστα πάντες σχεδὸν οἱ ἐπιφανεῖς Σέρβοι, ἐν οἷς ὁ Στανόϊος ἐκ Βεγαλίτσας, ὁ Μάρκος Τσαραπίτσης, ὁ Στέφανος ἐκ Σκόκης, ὁ Θεοφάνης ἐξ Ὁρασίας, ὁ Γιάγκος Γάγιτς, ὁ Ἀλέξιος Νενάδοβιτς, ὁ Ἠλίας Βιρτσανῖνος, ὁ Πέ-

τρος ἐκ Ῥεσσάβας, ὁ Ῥαΐτσας ἐκ Σαβαρδίας καὶ ἄλλοι πολλοί. Φόβος καὶ τρόμος κατέλαβε τὸν ταλαίπωρον σερβικὸν λαὸν διαφημισθέντος ὅτι οἱ γιανίτσαροι ἐσκόπουν ἅπαντας τοὺς ἀπίστους νὰ θανατώσωσιν οὐδ' αὐτοῦ τοῦ εὐτελεστάτου ὄχλου ἐξαιρουμένου. Ὁ λαὸς καταλιπὼν τὰς ἑστίας κατέφευγεν εἰς τὰ ὄρη, τὰ σπήλαια, τὰς χαράδρας καὶ εἰς τὰς ὀπὰς τῆς γῆς καὶ πανταχοῦ ὅπου εὕρισκε κρησφύγετον. Ἀλλ' ἐν τῷ ἐσχάτῳ κινδύνῳ οἱ Σέρβοι ἐνεπλήσθησαν θάρρους· ὠρκίσθησαν ἐκεῖ ἐν τῇ ἐρήμῳ μακρὰν τῆς ἑστίας καὶ τῶν τάφων τῶν πατέρων καὶ προγόνων ἵνα μὴ ἐπανέλθωσιν οἴκαδε δοῦλοι. Πρῶτοι ἦγειραν ἐν τοῖς μεταξὺ Σαύου καὶ Μοράβᾳ τόποις ἐπανάστασιν ὁ *Γεώργιος Πέτροβιτς* ὁ γνωστότερος ὑπὸ τὸ ὄνομα *Καραγεώργης*, ὁ Γιάγκος Κάτιτς καὶ ὁ Βάσσος Τσάραπιτς· εἶτα δὲ ἐν τοῖς περὶ τὸν Κολουβάραν ὁ Ἰάκωβος Νενάδοβιτς, ὁ Λουκᾶς Λαζάρεβιτς καὶ ἐν τοῖς πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Μοραύα ὁ Μιλέγκος, ὁ Πέτρος Θεοδώροβιτς. Ὑπὸ τούτους καὶ ἄλλους ὑποδεεστέρους συνερρύησαν πανταχόθεν ἐπαναστάται· οἱ Τοῦρκοι καταδιωκόμενοι ἐκ τῶν χωρίων κατέφευγον εἰς τὰ φρούρια· οἱ τέως περίτρομοι ἐνώπιον τῶν Τούρκων κύπτοντες Σέρβοι ἐπληρώθησαν θάρρους. Ἐν συνόδῳ τῶν προκρίτων τῆς Σουμαδίας ἐξελέχθη ἀρχηγὸς τῶν Σέρβων ὁ Καραγεώργης. Κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν ἔπεμψεν ὁ Βόσνιος Ἀλῆ βέης Βιδάϊτς τοὺς σουμπασίδας· ἀλλὰ κατετροπώθησαν. Μετὰ τοῦτο οἱ ἐπαναστάται ἐφώρμησαν κατὰ τῶν φρουρίων Σαβάτσου, Ποσάρεβατς, ἅπερ μετ' οὐ πολὺ παρεδόθησαν αὐτοῖς. Μετὰ τὴν ὑποταγὴν δὲ τῶν δύο φρουρίων πανταχόθεν συνερρύησαν πάντες οἱ ἐπαναστάται ἐνώπιον τοῦ Βελιγραδίου, ἐν ᾧ ἦσαν κεκλεισμένοι οἱ δαΐδες. Ὅτ' ἐπολιόρκουν οἱ ἐπαναστάται Σέρβοι τὸ Βελιγράδιον, ἡ Τουρκία διέταξε τὸν μὲν ἐν Βυζαντίῳ διατρίβοντα Ἀζάμπεην νὰ συναθροίσῃ τοὺς φυγάδας σπαχίδας, τὸν δὲ κνέζον Ἰωάννην Ῥασκοβίτσην νὰ προμηθεύσῃ τὰ τοῖς ἐπαναστάταις χρήσιμα, τὸν δὲ πασσᾶν τῆς Βοσνίας Βεκίρην νὰ ἐκστρατεύσῃ εἰς Βελιγράδιον εἰς ἐπικουρίαν τῶν Σέρβων. Τούτων γενομένων οἱ ἐν Βελιγραδίῳ δαΐδες ἐκ φόβου συνωμολόγησαν ἀνακωχὴν ἐπὶ ἐλευθέρᾳ ἐξόδῳ· καὶ τοῦτο μὲν ἐπετράπη αὐτοῖς· ἀλλ' ἐν τῇ νέᾳ Ὄρσοβᾳ Σέρβοι τινὲς ὑπὸ τὸν Μιλέγκον ἐφόνευσαν νυκτὸς πολλοὺς ἐξ αὐτῶν ἔν τινι οἰκίᾳ, ἐν ᾗ ἀμέριμνοι ἀνεπαύοντο, καὶ τὰς κεφαλὰς αὐτῶν ἐκόμισαν εἰς τὸ ἐν Βελιγραδίῳ τῶν ἐπαναστατῶν στρατόπεδον. Ἐκ τούτων δῆλον ὅτι τὴν κατὰ τῶν δαΐδων ἐπανάστασιν ὑπεστήριξεν ἡ Τουρκία ἐπὶ ἰδίᾳ ἑαυτῆς ὠφελείᾳ.

Ἐπανάστασις τῶν Σέρβων ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας (1806-1808). Ἀλλ' οἱ Σέρβοι ἐπεθύμουν ὑπὲρ ἑαυτῶν οἷα διὰ τῆς Ῥωσσίας παρεχωρήθησαν τῇ Βλαχίᾳ. Πρὸς τοῦτο ἔπεμψαν (μηνὶ Αὐγούστῳ 1804)

πρεσβείαν εἰς Ῥωσσίαν, ἥτις συνεβούλευσεν αὐτοῖς νὰ ὑποβάλωσι τὰ ἑαυτῶν αἰτήματα τῇ τουρκικῇ κυβερνήσει. Συνελθόντες (μηνὶ Ἀπριλίῳ 1805) οἱ Σέρβοι ἐν Ὀστρουσνίτσῃ ἀπεφάσισαν ἵνα ὑποβαλόντες συγχρόνως καὶ κατάλογον τῶν ὅσα ἐδαπάνησαν πρὸς καταπολέμησιν τῶν δαΐδων ἐξαιτήσωνται σὺν τοῖς ἄλλοις καὶ τὴν κατοχὴν τῶν ἐν Σερβίᾳ φρουρίων. Ὁ σουλτᾶνος Σελὶμ Γ' φοβούμενος τοὺς φανατικοὺς Τούρκους διέταξε τὸ μὲν ἵνα συλλάβωσι τοὺς ἀπεσταλμένους Σέρβους, τὸ δὲ ὁ Ἀφὶς πασσᾶς τῆς Νύσσης ἀφοπλίσῃ τοὺς ῥαγιάδες. Τοῦτο μαθόντες οἱ Σέρβοι ἡτοιμάσθησαν εἰς ἄμυναν ὀχυρωθέντες παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ Μοραύα καὶ ἀλλαχοῦ. Ὁ δὲ Ἀφὶς ἐπανῆλθεν ἄπρακτος εἰς Νύσσαν. Μετὰ τοῦτο ἠγέρθησαν φανερῶς οἱ Σέρβοι κατὰ τῆς Τουρκίας, ἥτις διέταξεν ὅπως εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Σερβίαν ὁ τῆς Βοσνίας πασσᾶς Βεκίρης καὶ ὁ τῆς Σκόδρας Ἰβραὴμ ἡγούμενοι Βοσνίων, Ἑρζεγοβινίων, Ἀλβανῶν καὶ ἄλλων Ῥουμελιωτῶν Τούρκων. Ἀλλ' ὁ στρατὸς τῶν Βοσνίων Τούρκων κατετροπώθη (Αὐγούστου ἀρχομένου 1806) ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Σαβάτσου, ὁ δὲ τοῦ Ἰβραὴμ δὲν ἠδυνήθη νὰ προελάσῃ πέραν τοῦ Βελιγραδίου. Μετὰ τοῦτο συνελθόντες οἱ Σέρβοι ἐν Σμετερέβῳ ἔπεμψαν εἰς Κωνσταντινούπολιν δύο κνέζους καὶ τὸν Βούλγαρον Πέτρον Ἴτσκον, οἵτινες ἐπανελθόντες ἐκόμισαν τὴν εἴδησιν ὅτι ἡ μὲν Τουρκία ἐπιτρέπει αὐτοδιοίκησιν τοῖς Σέρβοις καὶ τὴν κατοχὴν τῶν φρουρίων πλὴν τοῦ Βελιγραδίου, ἐν ᾧ ἔμελλε νὰ διαμένῃ εἷς μουχασίλης μεθ' 150 στρατιωτῶν· οἱ δὲ Σέρβοι ὡς ὑποταγῆς σημεῖον ὤφειλον νὰ καταβάλωσιν 600,000 φιορινίων. Ταῦτα ὑπέσχετο ἡ Τουρκία φοβουμένη τὴν Ῥωσσίαν· ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ συμμαχήσασα ἡ Τουρκία μετὰ τοῦ κραταιοῦ Ναπολέοντος παρέβη τὴν ὑπόσχεσιν· ἐντεῦθεν δ' ἤρξατο αὖθις ὁ ἀγών. Διὰ πανουργίας Κόντα τινὸς Ἀλβανοῦ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Βαϊραμίου (30 Νοεμβρίου 1806) κατέλαβεν ὁ Καραγεώργης τὸ Βελιγράδιον· οἱ Σέρβοι τοὺς Τούρκους ἔσφαξαν, λάφυρα πάμπολλα ἔλαβον· εἶτα ἐκυρίευσαν (μηνὶ Φεβρουαρίῳ 1807) τοῦ Σαβάτσου, τῆς Οὐσκίτσας (μηνὶ Ἰουνίῳ 1807), τοῦ Ποδγοράτσου. Οὕτως οἱ Τοῦρκοι ἐξεδιώχθησαν ἐκ τοῦ πασσαλικίου τοῦ Βελιγραδίου, τοῦ Ἰαδάρ, τῆς Ῥαδεσβίνας, τῶν ὀρῶν Μερὸτς καὶ τῆς Τσαναρέκας.

Πολίτευμα Σέρβων, συνέλευσις, βοεβόδαι, γερουσία, Καραγεώργης. Μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν Τούρκων αἱ μὲν ἐπαρχίαι ἐκυβερνῶντο ὑπὸ τῶν κυριωτέρων στρατιωτικῶν ἀρχόντων *βοεβοδῶν* καλουμένων, οἵτινες κατὰ τὸν ἑκάστου ἔτους χειμῶνα συνερχόμενοι συνίστων τὴν βουλὴν (σκουπτσίναν), ἐν ᾗ ἕκαστος ἔδιδε λόγον τῶν πράξεων καὶ τῶν δαπανῶν τοῦ πολέμου καὶ τῶν ἄλλων, ὡρίζετο ἡ φορολογία καὶ προα-

πεφασίζοντο αἱ κατὰ τὸ ἔαρ πολεμικαὶ ἐπιχειρήσεις· συγχρόνως δ' ἐδικάζοντο καὶ κατεδικάζοντο οἱ ἔνοχοι ἐγκλήματος βοεβόδαι, ἐρρυθμίζοντο τὰ οἰκονομικὰ καὶ ἐν γένει τὰ τοῦ πολέμου καὶ τῆς πολιτείας. Ἀνώτατος δὲ βοεβόδας ἦν ὁ Καραγεώργης. Ἀλλ' ἐπειδὴ κυβέρνησις μόνιμος ἔλειπεν, οὗ ἕνεκα ἀταξία μεγάλη ὑπῆρχε περὶ τὴν διοίκησιν, ἀντιπρόσωποι τῆς Σερβίας συνῆλθον (1807) ἐν τοῖς μοναστηρίοις πρῶτον ἐν Βλαχοβιεστενιῖὲ καὶ εἶτα ἐν Βογαβάδια, οἵτινες συνέστησαν γερουσίαν (σοβετιὲτ) ἐκ δυωκαίδεκα μελῶν κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐπαρχιῶν, ἧς γραμματεὺς ἐγένετο ὁ Φιλίπποβιτς. Ἡ γερουσία διέταξε τὴν πώλησιν τῶν ἀκινήτων κτημάτων τῶν Τούρκων, τὴν εἴσπραξιν τῆς δεκάτης, ὥρισε τοὺς φόρους τῆς πολιτείας καὶ τῆς ἐκκλησίας χάριν· συνέστησε μικρὰ σχολεῖα δημοτικὰ ἐν τῇ πρωτευούσῃ ἑκάστης ἐπαρχίας καὶ μεγάλην σχολὴν ἐν Βελιγραδίῳ (βέλικα σχόλα), ἐν ᾗ ἐδιδάσκοντο ὑπὸ τριῶν διδασκάλων ἱστορία, μαθηματικὰ καὶ γνώσεις τινὲς νομικαί· συνέστησε δικαστικὰς ἀρχάς. Ἀλλ' οὐδὲ διὰ τῆς γερουσίας ἐπῆλθε τάξις, διότι οἱ ὁπλιτάρχαι ἤθελον πρὸ πάντων νὰ περιορίσῃ αὕτη τὸν ἀρχιστράτηγον Καραγεώργην· οὗτος δὲ τοὐναντίον μετεχειρίζετο ταύτην πρὸς ὑποταγὴν τῶν ἄλλων ὁπλιταρχῶν. Ἐντεῦθεν ἐμφύλιοι ἔριδες τῶν ὁπλιταρχῶν (βοεβοδῶν),γερουσίας καὶ Καραγεώργη, ὅστις καὶ ὑπερίσχυσεν. Οὗτος Γεώργιος Πέτροβιτς Καρᾶς (μαῦρος) ἢ Τζρνὶ ἐπικαλούμενος ὡς ἀνδρεῖος καὶ μέλας τὴν ὄψιν ἐγεννήθη (1762;) ἐν τῷ χωρίῳ Βισέβτσι τοῦ Κραγουγεβάτσου ἐκ πατρὸς Πέτρου (Πετρόνη). Ἐνεφανίσθη δὲ τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1787. Ἔκτοτε ἔζη ὁτὲ μὲν ὡς ἁρματωλὸς καὶ κλέπτης, ὁτὲ δὲ ὡς χοιροβοσκὸς καὶ ἔμπορος χοίρων. Ἦν πάντοτε σύννους, ὀλιγολογώτατος, τραχύς, ἀγράμματος, χαριέστατος δ' ἐν συμποσίοις καὶ ὁμιλητικώτατος, ἀμνησίκακος, φιλόχορος, ἁπλοῦς, λιτός, ταπεινὴν περιβολὴν ἔχων κατ' οὐδὲν διαφέρων τῶν χωρικῶν καθάπερ καὶ ἡ κόρη αὐτοῦ, ἥτις ὑδροφόρει διὰ τοῦ στάμνου καθάπερ καὶ αἱ εὐτελέσταται τῶν χωρικῶν. Ἦν πολεμικός, ἀνδρεῖος, ἔμπειρος τοῦ μάχεσθαι ἀπό τε τοῦ ἵππου καὶ πεζῇ· τόσον δ' αὐστηρὸς κριτὴς καὶ τιμωρὸς τῶν κακῶν, ὥστε καὶ τὸν μόνον ἀδελφὸν αὐτοῦ, ὃν ὑπερηγάπα, διέταξεν ἀμελλητὶ νὰ παγχονίσωσι βιασάμενον παρθένον τινὰ πτωχήν,ὃν ὅμως ἔπειτα ἐπὶ πολὺ ἐθρήνει. Ἦν δὲ λίαν εὐερέθιστος, εὔπιστος καὶ κοῦφος· μετανοῶν δ' ἐπὶ ταῖς ἀνοήτοις πράξεσιν ἑαυτοῦ ἔκλαιεν ὡς παῖς. Φονεύσας τὸν δι' οὗ ἀνεδείχθη ἀρχιστράτηγος Θεοδόσιον τὸν ἐξ Ὁρασίας ἐν ὀργῇ ἔκλαιεν μέχρι θανάτου λέγων: «Ἂς τιμωρήσῃ ὁ θεὸς τὸν αἴτιον τῆς ἔριδος». Ὁ Καραγεώργης ἀναδειχθεὶς ἅπαξ ὁ πρῶτος τῶν Σέρβων μαχητῶν ἐπεθύμησε μειζόνων πραγμάτων: ὅπως δῆλα δὴ ἑνώσῃ Ἑρζεγοβίνην,

Βοσνίαν καὶ Μαυροβούνιον τῇ Σερβίᾳ κατὰ τῶν Τούρκων, ὅπερ μέχρι τοῦ νῦν εἶνε τὸ ὄνειρον τῶν Σέρβων.

Ἐπανάστασις Σέρβων (1809-1811), *Καραγεώργης, κακουργίαι Τούρκων, ἐλπίδες περὶ ῥωσσικῆς ἐπικουρίας.* Διέβησαν οἱ Σέρβοι μαχηταὶ συνεργίᾳ τῶν Ῥώσσων ὑπὸ τὸν Σίμαν, ἀσθενοῦντος τοῦ Ἰακώβου Νενάδοβιτς, διὰ τριῶν μερῶν τὸν Δρῖνον καὶ καταλαβόντες τὰ φρούρια *Βελγῖναν, Γιάγκαν, Σρεβνίτσαν, Βισεγράδιον* προήλαυνον εἰς Βοσνίαν ἐξεγείροντες τοὺς Βοσνίους εἰς ἐπανάστασιν· αὐτὸς δὲ ὁ Καραγεώργης κυριεύσας τῆς Σιενίτσας ἐφώρμησε κατὰ τοῦ Νοβιπαζὰρ ἵνα εἰσβαλὼν εἰς Μαυροβούνιον ἐξεγείρῃ αὐτὸ εἰς ἐπανάστασιν. Ἀλλὰ τῶν Ῥώσσων μὴ δυνηθέντων νὰ διαβῶσι τὸν Δανούβιον οἱ Τοῦρκοι εἰσβαλόντες εἰς Σερβίαν κατετρόπωσαν τοὺς ὑπὸ τὸν Στέφανον Σίγκελιτς Σέρβους παρὰ τὴν Καμενίτσαν. Τούτου δ' ἕνεκα καὶ οἱ εἰς Βοσνίαν ἐλαύνοντες Σέρβοι καὶ ὁ Καραγεώργης ἐστράφησαν πρὸς τὸν Μοραύαν κατὰ τῶν Τούρκων, οὓς ὅμως δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ναστείλωσιν. Ἀλλὰ διαβάντων τῶν Ῥώσσων (μηνὶ Αὐγούστῳ 1809) τὸν Ἴστρον ἀπεχώρησαν οἱ Τοῦρκοι καταλιπόντες τὴν Σερβίαν· οἱ δὲ Σέρβοι ἀναλαβόντες θάρρος εἰσέβαλον (1810) ὑπὸ τὸν Πέτρον Δοβρινιάτς εἰς Κράϊναν, ἐν ᾗ ἠνώθησαν μετὰ τῶν ὑπὸ τὸν Ζούκκατον Ῥώσσων, ὧν τῇ ἀρωγῇ μετὰ πολλοὺς κινδύνους ἐνίκησαν τὸν κατ' αὐτῶν ἐλθόντα πασσᾶν τῆς Νύσσης Χουρσὶτ ἡγούμενον 30,000 καὶ κατέλαβον τὴν χώραν πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Μοραύα ἀπὸ Βιδινίου μέχρι Νύσσης καὶ παρὰ τὸ Μαυροβούνιον τὰ περὶ τὸ Νοβιπαζὰρ καὶ πρὸς τὴν Βοσνίαν τὰ πέραν τοῦ Δρίνου. Ἀλλ' ἡ Τουρκία οὐ μόνον οὐδαμῶς ἐδειλίασεν, ἀλλὰ καὶ ἡτοιμάσθη εἰς πόλεμον. Οἱ Τοῦρκοι εἰσβάλλουσιν (1813) ἐκ νέου· οἱ δὲ Σέρβοι ὁπλιτάρχαι: ὁ Σίμας, ὁ Μλάδεν, ὁ Βέλικος κατετροπώθησαν. Οἱ Σέρβοι φεύγουσιν ἐνώπιον τῶν Τούρκων ὡς λαγοί. Οὐδ' αὐτὸς ὁ Καραγεώργης φαίνεταί που. Ἀντέστη ἐν τῷ Νεγοτίνῳ ὁ Βέλικος ἐπί τινα χρόνον ἐναντίον 18,000 Τούρκων, ἀλλ' ὅτ' ἐπῆλθον κατ' αὐτοῦ ἐπίκουροι τῶν Τούρκων ὁ Ῥετσὲπ ἀγᾶς, ὁ ἡγεμὼν τῆς Βλαχίας Καϝατσᾶς, ὁ μέγας βεζύρης, οἱ πύργοι τοῦ ἰσχυροῦ φρουρίου ἔπιπτον ἐπάλληλοι καὶ τέλος ὁ ἐν ᾧ ἐμάχετο ὁ Βέλικος. Πεσόντος δ' ἀνδρείως καὶ αὐτοῦ παρεδόθη καὶ τὸ Νεγοτῖνον. Μετὰ τοῦτο δ' ἔπεσεν ἡ Βέρσα, ἡ Παλάγκα, ἡ Μεγάλη Ὄρστροβα καὶ τὸ Κλάδοβον. Τὰ κακουργήματα ὅσα διέπραξαν οἱ Τοῦρκοι τοῖς Σέρβοις τοῦ Κλαδόβου εἶνε φρικαλεώτατα. Οἱ αἰχμαλωτισθέντες ἐστρεβλοῦντο, ἐβασανίζοντο οἵῳ τρόπῳ ἐν τοῖς Συναξαρίοις φαίνονται βασανιζόμενοι οἱ μάρτυρες τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐπὶ Νέρωνος, Δομετιανοῦ καὶ τῶν ἄλλων αἱμοβόρων διωκτῶν αὐτοῦ· ἐστραγγαλίζοντο,

ἀνεσκολοπίζοντο κατὰ δεκάδας, διετέμνοντο διὰ μαχαιρῶν καὶ ἐμυζίλλοντο, ἵνα καθ' Ὅμηρον εἴπω, ἐρρίπτοντο ζῶντες εἰς τὸ πῦρ, τὰ δὲ βρέφη εἰς ζέον ὕδωρ ὑπὸ τὴν χλεύην τῶν βαρβάρων λεγόντων χλευαστικῶς ὅτι ταῦτα οὕτως ἐβαπτίζοντο ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Χριστοῦ· αἱ δὲ γυναῖκες καὶ παῖδες ἐπλήρουν τὰς χαράδρας καὶ τὰς ὀπὰς τῆς γῆς φεύγοντες τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ ἀκολασίαν τῶν βαρβάρων· πανικὸς κατέλαβε καὶ αὐτοὺς τοὺς γνωριμωτέρους τῶν ὁπλιταρχῶν καὶ τοὺς ἀνδρειοτέρους καὶ ἔφευγον· παρὰ δὲ τὸν Δανούβιον ἐκ τῶν τελευταίων φευγόντων ἦν ὁ ὁπλιτάρχης Χατζῆ Νικόλας, ὅστις πειρώμενος νὰ διασωθῇ πέραν τοῦ Δανουβίου συλληφθεὶς ἀμελλητὶ ἐκαρατομήθη. Ὡσαύτως τὰ περὶ τὸν Μοραύαν φρούρια καὶ ὀχυρώματα ἐπάλληλα ὑπετάσσοντο. Ὁ ὁπλιτάρχης Βουΐτσας ἀντέστη μάτην ἐπί τινα χρόνον ἐν Βελιγραδίῳ· ἀλλὰ τέλος καὶ αὐτὸς ἡγούμενος 3,000 διέβη τὸν Δανούβιον ἐγκαταλιπὼν τὴν πατρίδα· ὁ δὲ Σίμας δὲν ἠδυνήθη νὰ κωλύσῃ τοῖς Τούρκοις τὴν διάβασιν τοῦ Δρίνου. Οὐδαμοῦ δ' ἐτόλμησε νὰντιστῇ ὁ πεφημισμένος Καραγεώργης· ἀλλὰ κρύψας ὑπὸ τὴν πάτριον γῆν τοὺς θησαυροὺς αὐτὸς διαβὰς τὸν Δανούβιον ἔφυγεν εἰς ξένην. Μετὰ ταῦτα κατέλιπον τὴν πατρίδα διαβάντες εἰς Αὐστρίαν καὶ οἱ γερουσιασταὶ Σέρβοι. Οὐδεὶς στρατιωτικὸς οὐδὲ πολιτικὸς ἥρως ἐδείχθη ὑπὲρ τῆς πατρίδος. Οὐδεὶς Λεωνίδας ἐνεφανίσθη! Οἱ γενναῖοι ἔφευγον καταλιπόντες τοῖς Τούρκοις παῖδας, γυναῖκας καὶ ἑστίας, πατρίδα καὶ οἶκον. Οἱ δὲ ἐπιφανεῖς μαχηταὶ ἀντὶ ἐνδόξου θανάτου προὐτίμησαν ἄτιμον φυγὴν καὶ ἄδοξον αἰχμαλωσίαν. Ὁ μὲν Καραγεώργης ἐφυλακίσθη ἐν τῷ φρουρίῳ Γραίτζ, ὁ Μλάδεν ἐν Βρούκ καὶ οἱ ἄλλοι ἐν ἄλλοις αὐστριακοῖς φρουρίοις. Μόνος δ' ὅστις παρέμεινεν ἐν τῇ πατρίδι ἦν ὁ Μιλόσχης Ὀβρένοβιτς, ὅστις προσκληθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐπὶ ἀσφαλείᾳ ζωῆς καὶ τιμῆς παρεδόθη ἐπὶ τῷ ὅρῳ ἵνα, ἐὰν καθησυχάσῃ τοὺς Σέρβους, οὓς ἐφαντάζοντο ἔτι ὅτι ἠδύναντο νὰντιστῶσι, καταστήσωσιν αὐτὸν ἀρχικνέζον. Ἐπὶ τούτῳ παρέδωκεν ὁ Μιλόσχης ἐν Τακόβῳ τῷ ἁγᾷ Ἀλῇ Σερτσέσμᾳ τὸ ξίφος, ὅστις ὠνόμασεν αὐτὸν ἀρχικνέζον τοῦ Ῥουδνίκου· ὁ δὲ πασσᾶς τοῦ Βελιγραδίου Σουλεϊμάν, ᾧ παρέστησεν αὐτὸν ὁ Ἀλῆς Σερτσέσμας, ὠνόμασεν αὐτὸν προσέτι ἀρχικνέζον καὶ τοῦ Κραγουγεβάτσου. Τὸν Μιλόσχην ἐμιμήθησαν καὶ ἄλλοι ὁπλιτάρχαι καὶ βοεβόδαι ὀνομασθέντες κνέζοι. Ἡ Σερβία ὑπετάγη ἀδόξως· ἐνιδρύθη αὖθις τουρκικὴ διοίκησις· οἱ σπαχίδες ἐπανῆλθον καὶ οἱ πρώην κάτοικοι Τοῦρκοι, οἵτινες εὑρόντες κατεστραμμένα τὰ ἑαυτῶν κτήματα καὶ τὰς οἰκίας ἀνεζήτουν τοὺς αἰτίους καὶ προέβαινον εἰς ἐκδικήσεις· ἡ τουρκικὴ δεσποτεία ἀνέθαλε καὶ πάλιν· βιασμοί, καταθλίψεις, φόροι δυσβάστακτοι, ἁρπαγαί, τυραννικὴ διοίκησις. Οἱ Σέρ-

βοι ἐμαίνοντο· ἀπητεῖτο ἀφορμὴ πρὸς ἐπανάστασιν· παρέστη· ἐν τῷ μοναστηρίῳ Τρανάβης δι' ἔριδα ὀπαδοὶ τοῦ πρώην βοεβόδα Χατζῆ Προδὰν ἐκ Σιενίτσας συλλαβόντες ἔδησαν καὶ ἐλήστευσαν ὀπαδοὺς τοῦ μουσελὶμ τῆς Ποσέγας. Οἱ Τοῦρκοι ἠπείλουν θάνατον· ὁ δὲ Μιλόσχης ἔχων ἐπικούρους καὶ ἄλλους ὑποδεεστέρους ἐκήρυξε τὴν ἐπανάστασιν.

Ἐπανάστασις Μιλόσχη Ὀβρένοβιτς (1815), προνομίαι τοῖς Σέρβοις, τουρκικὴ δεσποτεία. Γενομένης τινὸς ἀψιμαχίας, ἐν ᾗ οἱ ὑπὸ τὸν Μιλόσχην ἐνίκησαν, οἱ φυγάδες Σέρβοι ἤρξαντο νὰ ἐπανέρχωνται οἴκαδε. Ὁ Μιλόσχης ἐξεδίωξε τοὺς Τούρκους ἐκ τοῦ Βαλιέβου καὶ ἀντέστη κατ' ἐπελθόντων Τούρκων ἐν Λιουβίτσᾳ· ὑπεχώρησαν ἄλλοι Τοῦρκοι ἐν Κραγουγεβάτσῳ, οἱ δὲ περὶ τὸ Καραναβάτσον εἰς Νοβιπαζάρ. Ἀλλὰ πλὴν μικρῶν τινων συμπλοκῶν οὐδεμία ἀξία λόγου μάχη ἐγένετο· ἡ Σερβία δὲν ἐπανέστη· ὅτε δὲ μάλιστα ἐνεφανίσθησαν δύο τουρκικοὶ στρατοὶ παρὰ μὲν τὸν Δρῖνον ὑπὸ τὸν εἰρημένον Χουρσίτ, ὅστις τάχιστα ὑπέταξε τοὺς Σέρβους τῷ 1813, παρὰ δὲ τὴν Κιουπρίαν ὑπὸ τὸν Μαρασλῆν ἀγᾶν, φόβος καὶ τρόμος κατέλαβε τοὺς Σέρβους. Ἀλλ' ὁ σουλτάνος θέλων τὴν εἰρήνην ἐξέδωκε διάταγμα, δι' οὗ ἐπέτρεπε τῷ Μαρασλῇ Ἀλῇ πασσᾷ νὰ διαπραγματευθῇ πρὸς τοὺς Σέρβους. Ὁ ἐπιτήδειος οὗτος Τοῦρκος συνωμολόγησε μετὰ τοῦ Μιλόσχη καὶ ἄλλων προεχώτων σύμβασιν ἐν Βελιγραδίῳ, καθ' ἣν οἱ Σέρβοι ἀποδεξάμενοι πάλιν τὴν ἐξουσίαν τοῦ σουλτάνου ἔνθεν μὲν ἔμελλον νὰ δίδωσι τοὺς φόρους πρὸς τοὺς κνέζους, οὗτοι δὲ πρὸς τὸ παρὰ τῷ πασσᾷ διορισθὲν συμβούλιον ἐκ Σέρβων «ἐθνικὸν γραφεῖον» λεγόμενον, τοῦτο δὲ τῷ πασσᾷ· ἔνθεν δ' ἔτυχον καί τινων δικαστικῶν προνομιῶν· διότι τὸ ἐθνικὸν γραφεῖον ἦν συγχρόνως καὶ ἀνώτατον δικαστήριον, οὗ τὰς ἀποφάσεις ὤφειλε νὰ ἐκτελῇ ὁ πασσᾶς· Ἀλλ' αἱ προνομίαι ἦσαν τουρκικὰ δῶρα ἄδωρα. Ἡ διοίκησις ἦν δεσποτική. Ἀλλ' οὐδ' αἱ προνομίαι ἐκυρώθησαν ὑπὸ τοῦ σουλτάνου· τὴν δὲ εἰς Κωνσταντινούπολιν πεμφθεῖσαν σερβικὴν ἐπιτροπείαν ἐξαιτησομένην πλὴν τῆς ἐπικυρώσεως τῶν προνομιῶν τούτων καὶ ἄλλας, ἃς ποτε ὁ Πέτρος Ἰτσκος ὑπέβαλε, παρέπεμψεν ἡ Πύλη εἰς τὸν δόντα τὰς προνομίας πασσᾶν, ὅστις δῆθεν ἔλαβε τὰς οἰκείας διαταγάς. Ἀλλ' οὐδεμίαν ἐντολὴν ἔλαβεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Ἐντεῦθεν ὁ πασσᾶς διώκει ὡς πρότερον, ἀλλὰ μετριώτερον. Οἱ Τοῦρκοι ὅμως περιεφρόνουν τοὺς Σέρβους καὶ περιύβριζον ὡς πρότερον. Δελῆς τις εἶχε κύνας, οὓς ὠνόμαζε: «Μιλόσχην, Βούϊτσαν» καὶ τοῖς ὀνόμασιν ἄλλων ἐπιφανῶν Σέρβων προσκαλῶν οὕτως αὐτοὺς καὶ ἐν μέσῃ ἀγορᾷ τοῦ Βελιγραδίου. Καὶ αὐτὸς δὲ ὁ Μιλόσχης ὡς ὑπάλληλος τῶν Τούρκων ἔπραττεν οὐχ ἧττον ἀδικίας· ἐφόνευσε τὸν πρόεδρον τοῦ ἐθνικοῦ γραφείου Μόλερον, διότι ἐν τῇ σκουπτσίνᾳ ἀπεκάλεσεν αὐτὸν

« ψεύστην! » Ὁ Νικτσίτσος ἐπίσκοπος ἐδολοφονήθη (Ἰουνίου 1816) περιηγούμενος τὴν ἐπαρχίαν, διότι περιεφρόνει τοὺς κνέζους· ὁ Μιλόσχης διέταξε τὸν κνέζον Βούϊτσαν, παρ' ᾧ ὁ πρώην ἀρχιστράτηγος τῆς Σερβίας Καραγεώργης ὡς ἑταῖρος τῆς ἑλληνικῆς «ἑταιρείας τῶν φιλικῶν» μεταβαίνων εἰς τὰ σερβικὰ μεθόρια ἐκ Βεσσαραβίας κατέλυσεν, ἵνα δολοφονήσῃ αὐτὸν φοβούμενος μὴ στερηθῇ τῆς ἐξουσίας. Ἐλέγετο δὲ μάλιστα ὅτι ἐπίτηδες ὁ Μιλόσχης προσεκάλεσε τὸν Καραγεώργην προμελετήσας τὰ τῆς δολοφονίας αὐτοῦ. Μετὰ τὰς δολοφονίας ταύτας ὁ Μιλόσχης ἀνεκηρύχθη (μηνὶ Νοεμβρίῳ 1817) ἀρχικνέζος. Ἀλλ' ὅσῳ ὑψηλότερα ἀνερριχᾶτο εἰς τὴν ἐξουσίαν ὁ Μιλόσχης διὰ παντοίων τρόπων, τόσῳ παραδόξως καθίστατο μᾶλλον πειθήνιος τῇ Τουρκίᾳ, ἐγένετο τουρκοκαπετᾶνος, ὡς ἐλέγοντο τότε ἐν Ἕλλησιν οἱ τοιοῦτοι. Αὐτῷ ὡς πασσᾷ ἀνετέθη ἡ εἴσπραξις τῶν φόρων καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀτίμου *κεφαλικοῦ φόρου, ἡ ἐνοικίασις τῶν κτημάτων τοῦ στέμματος, ἡ διαπόρθμευσις τῶν ποταμῶν Σαύου, Δανουβίου, Μοραύα, Κολουβάρα καὶ τὰ τελωνικὰ τέλη*· διωρίσθη βαξεργιάμπασης Βελιγραδίου. Ἐντεῦθεν ὁ Μιλόσχης ἐγένετο ὁ κράτιστος τῶν Σέρβων ἐν Σερβίᾳ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μὲν Τουρκία ἀνέβαλλε τὴν κύρωσιν τῶν προνομιῶν, ἡ δὲ Ῥωσσία ἰσχυρὰ γενομένη μετὰ τὸν ὄλεθρον τοῦ μεγάλου Ναπολέοντος ἐπίεζε τὴν Τουρκίαν, αὕτη τέλος (1820) ἐξέδωκε διάταγμα, ὅπερ εἷς τῶν ὑπαλλήλων τοῦ Ῥαΐς-ἐφέντη Χοτζαγᾶς ἐκόμισεν εἰς Σερβίαν. Τὸ δὲ περιεχόμενον τοῦ σουλτανικοῦ διατάγματος ἦν τοιοῦτον, ὥστε οἱ μὲν Τοῦρκοι ἐνόμιζον ὅτι παρεχώρησεν ὁ σουλτᾶνος πλείω τοῦ δέοντος, οἱ δὲ Σέρβοι ἐλάσσω. Τούτου ἕνεκα ἐν τῷ Τοπτσίδῳ τῷ παρὰ τὸ Βελιγράδιον ἔνθα ἐγένετο ἡ συνάντησις τοῦ Μιλόσχη μετὰ τοῦ Χοτζαγᾶ, — διότι ὁ Μιλόσχης φοβηθεὶς ἐπιβουλὴν δὲν ἐτόλμισε νὰ εἰσέλθῃ εἰς Βελιγράδιον ἄοπλος μετὰ 12 ἀόπλων ὡς ἀπήτει ὁ πασσᾶς — οἱ Σέρβοι ἀπῄτουν τὰς προτάσεις τοῦ Πέτρου Ἴτσκου ἢ τὰ ἐν τῇ συνθήκῃ (1813) τοῦ Βουκορεστίου. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδὲν τῶν ἀπαιτουμένων ὑπῆρχεν ἐν τῷ διατάγματι, ὁ μὲν Χοτζαγᾶς ἀπῆλθεν ἄπρακτος, οἱ δὲ Σέρβοι ἔπεμψαν εἰς Κωνσταντινούπολιν πρεσβείαν ἐκ δύο κληρικῶν καὶ τριῶν κνέζων, οὓς ὅμως ἡ Πύλη ἐφυλάκισεν. Οὕτω πάλιν τὰ τῆς Σερβίας περιῆλθον ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς. Οἱ μὲν Τοῦρκοι ὑποτάξαντες τοσάκις τοὺς Σέρβους καὶ οἱ ἔχοντες συμφέροντα μάλιστα οἱ ἐν Σερβίᾳ διατρίβοντες σπαχίδες ἐπεθύμουν τὴν ἐκ παντὸς τρόπου ὑποταγὴν αὐτῶν, οὗτοι δὲ πάλιν ἅπαξ γευσάμενοι τῶν ἀγαθῶν τῆς ἐλευθερίας ἐκ παντὸς τρόπου ἤθελον τὴν κατάλυσιν τῆς τουρκικῆς δεσποτείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΜς'.

ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΚΑΙ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ

§ 1694. **Ἡγεμονία Μιλόσχη Ὀβρένοβιτς (1817-1838), Μιλᾶνος Ὀβρένοβιτς (14 Μαΐου - 7 Ἰουλίου 1839), Μιχαὴλ Ὀβρένοβιτς (1839-1842), Ἀλέξανδρος Καραγεώργεβιτς (1842-1858), Μιλόσχης Ὀβρένοβιτς (1858-1859), Μιχαὴλ Γ' Ὀβρένοβιτς (1860-1868), Μιλᾶνος Ὀβρένοβιτς (1868-1888), Ἀλέξανδρος Ὀβρένοβιτς (1888—).** Ἡ θέσις τοῦ Μιλόσχη ἦν παράδοξος· ἔνθεν μὲν οἱ Τοῦρκοι ἐθεώρουν αὐτὸν ὡς τὸν ὕπατον τοῦ ἔθνους αὐτοῦ, ἔνθεν δὲ οἱ Σέρβοι ὅτι ἴσχυε τὰ πάντα παρὰ τοῖς Τούρκοις. Πᾶσα δυσαρέστησις ἑκατέρων, Τούρκων τε καὶ Σέρβων, κατ' αὐτοῦ ἐστρέφετο. Τοῦτο γινώσκουσα ἡ Τουρκία πάσῃ μηχανῇ ὑπέθαλπε παρὰ τοῖς κνέζοις δυσπιστίαν πρὸς ἐκεῖνον. Ὅτε δ' ἤρξατο ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ἐν Βλαχίᾳ (1821), ἡ Τουρκία περιεποιεῖτο τὸν Μιλόσχην ἵνα μὴ μετάσχῃ τοῦ μεγάλου ἐκείνου κινήματος· ἐκ τούτου ἐκεῖνος ἐγένετο πανίσχυρος, πάντων τῶν κνέζων ἀποδεξαμένων αὐτὸν ὡς ἡγεμόνα πάντων αὐτῶν, οὓς ἠδύνατο νανάγῃ καὶ κατάγῃ.

Ἐπανάστασις ἀτυχὴς χωριτῶν Σέρβων κατὰ Μιλόσχη καὶ κατὰ τῶν κνέζων. Ἐκτοτε ὁ Μιλόσχης προσεφέρετο καθάπερ Τοῦρκος αὐστηρῶς πρός τε τοὺς κνέζους καὶ πρὸς τὸν λαόν. Τούτου δ' ἕνεκα οἱ χωρῖται τῆς ἐπαρχίας Ῥουδνίκου καὶ Γιουρόβιτς ἐξανέστησαν κατά τε τῶν κνέζων καὶ κατ' ἐκείνου. Ὁ Μιλόσχης ἀνέλαβε τὴν τιμωρίαν τῶν ἐπαναστατῶν χωριτῶν τῆς Ἀζάνγιας πέμψας κατ' αὐτῶν τὸν νεώτερον ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἰοβᾶνον· ἀλλ' οἱ χωρῖται ὑπερισχύσαντες ἀπήτησαν τὸν διορισμὸν ὡς κνέζου αὐτῶν χοιρέμπορόν τινα Μιλόγιαν Διᾶκον, ὅστις ἅμα γενόμενος ἐν Χασσᾶν-Πασσίνῃ Παλάγκᾳ ἐκήρυξε φανερῶς τὴν ἐπανάστασιν κατὰ τοῦ Μιλόσχη· αὐτοῦ συνεργίᾳ ἔκαυσαν οἰκίας τῶν κνέζων τῆς Ἰαζενίτσας καὶ Λεπενίτσας, κατετρόπωσαν τὸν στρατὸν τοῦ Μιλόσχη, ὅστις ἔπεμψεν ἄλλο ἰσχυρότερον στράτευμα ὑπὸ τὸν Βουτσίτσαν κατὰ τῶν ἐν Τοπόλᾳ ἐστρατοπεδευμένων χωριτῶν ἐπαναστατῶν, οἵτινες τάχιστα διελύθησαν τραυματισθέντος τοῦ Μιλόγια Διάκου. Οἱ δὲ νικηταὶ Σέρβοι διέπραξαν κατὰ Σέρβων πολλῷ χείρω τῶν ὅσα οἱ Τοῦρκοι. Τῶν ὑπὸ τὸν Μιλόγιαν ἐπαναστατῶν ἡττηθέντων, ἀμαχητὶ διεσκορπίσθησαν οἱ ὑπὸ τοὺς υἱοὺς τοῦ Μάρκου Τζαραπίτση ἐπαναστάται καὶ κατέφυγον εἰς Αὐστρίαν. Ἐ-

πανελθόντες δ' εἰς τὴν Σερβίαν ὅπως διεγείρωσιν ἐπανάστασιν ἐξέδωκαν προκήρυξιν· ἀλλ' ἐν τῷ δάσει Ἀβαλὰ κατετροπώθησαν καὶ οἰκτίστῳ θανάτῳ ἀπώλοντο, καθάπερ καὶ ἄλλοι τῶν πρωτουργῶν σὺν τῷ χρόνῳ, ὅπερ ἐξηγρίωσε τοὺς χωρίτας πολύ. Ὁ δὲ Μιλόσχης ὅπως καταπραΰνῃ αὐτοὺς ἔπαυσε τοὺς κνέζους, ὧν ἕνεκα κυρίως οἱ χωρῖται ἔσχον ἀφορμὴν ἐπαναστάσεως, τοὺς τῆς Ἰαζενίτσας καὶ Λεπενίτσας. Ὁ Μιλόσχης καὶ ὡς καταβαλὼν τὴν ἐπανάστασιν ἐγένετο κραταιότερος, μάλιστα δὲ ὡς μὴ προσβαλλόμενος ὑπὸ τῆς Τουρκίας, ἥτις ὡς πολεμοῦσα «πρὸς τὴν φοβερωτέραν τῶν μέχρι τότε ἐπανάστασιν» κατὰ τὸν Ῥάγκε τὴν ἑλληνικήν, ἥτις διέσεισεν ἐκ θεμελίων τὸ κράτος τῶν Τούρκων, ἐθεώρει ὡς δευτερεύοντα τὰ τῆς Σερβίας.

Συνθήκη, φιρμάνιον, χαττισερίφι ὑπὲρ τῶν Σέρβων. Τούτου δ' ἕνεκα ἡ Ῥωσσία ἐπιλαβομένη τῆς εὐκαιρίας ἠνάγκασεν (1826) ἐν Ἀκερμανίᾳ τὴν Τουρκίαν τὸ μὲν ναπολύσῃ τοὺς περὶ ὧν εἴρηται ἀπεσταλμένους τῶν Σέρβων, τὸ δὲ ἐπικυρώσῃ τὰ ἐν τῇ συνθήκῃ τοῦ Βουκορεστίου ὑπὲρ τῶν Σέρβων. Ταῦτα δὲ πάντα ἀνεκοινώσατο ὁ ἡγεμὼν Μιλόσχης πρὸς τοὺς ἐν τῇ τοῦ Κραγουγεβάτσου συνελεύσει πληρεξουσίους Σέρβους. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀνεβλήθη ἡ ἐκτέλεσις τῶν σερβικῶν αἰτημάτων ἕνεκα τῶν παρεμπεσουσῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν τῆς Τουρκίας περιπλοκῶν μέχρι τῆς ἐν Ἀδριανουπόλει συνθήκης τοῦ 1829, ὅτε αὖτη ἠναγκάσθη «ἄνευ τῆς ἐλαχίστης μεταβολῆς καὶ μετὰ μεγίστης ἀκριβείας» νὰ ἐκτελέσῃ ταῦτα διὰ διατάγματος μεθ' ἕνα μῆνα, ὅπερ ὅμως μετὰ δύο ἑβδομάδας ἐδημοσιεύθη (18 Σεπτεμβρίου 1829, πρώτῃ τοῦ Ῥεββὶ-ἐλ-ἀχὶρ τῆς ἐγείρας 1245) μετὰ τὴν συνθήκην τῆς Ἀδριανουπόλεως. Τὸ διάταγμα ἐκοινοποιήθη ἀμελλητὶ πρὸς τὸν πασσᾶν καὶ τὸν μολλᾶν τοῦ Βελιγραδίου ἵνα τάχιστα ἐκτελεσθῇ κατὰ γράμμα. Εἶτα δ' ἐξεδόθη (7 Ῥεββὶ-ἐλ-Ἐββὲλ 1246,= 9 Ἰουλίου 1830) χαττισερίφι, δι' οὗ ἤρετο πᾶσα ἀφορμὴ ἐρίδων, γινομένη ἄλλοτε μεταξὺ δαΐδων καὶ ὑπηκόων Σέρβων. Ἔμενον δὲ οἱ Τοῦρκοι κάτοχοι μόνον τῶν φρουρίων. Ὡρίσθη δὲ ἅπαξ καὶ ὁ καταβληθησόμενος φόρος, ὅπερ πρῶτος ἠτήσατο ἄλλοτε ὁ Πέτρος Ἴτσκος· κατηργήθη δὲ πᾶς ἄλλος φόρος καὶ ὁ τοῦ ἀνδρογύνου ἐπὶ τῷ ὅρῳ ὅμως ἵνα ἐκτιμηθῶσιν αἱ πρόσοδοι τῶν ζαϊμίων καὶ τῶν τιμαριωτῶν καὶ καταβληθῶσι μετὰ τοῦ φόρου. Ταῦτα καὶ ἄλλα ὡρίσθησαν, δι' ὧν οἱ Τοῦρκοι καὶ Σέρβοι ἐχωρίζοντο τελέως ἀπ' ἀλλήλων. Τέλος δ' ἐρρυθμίσθησαν (1833) καὶ τὰ ὅρια τῆς Σερβίας. Δὲν ὡρίσθη ὅμως ἡ σχέσις τοῦ ἡγεμόνος πρός τε τὴν Τουρκίαν καὶ τὸν λαόν, εἰ μὴ μόνον ὅτι ἐξελέγετο ὑπ' αὐτοῦ, διὰ δὲ τοῦ χαττισερίφι τοῦ 1830 ὡρίζετο μόνον ὅτι ἔμελλεν ἐν τῇ διοικήσει νὰ ἔχῃ συμβούλους γέροντας, ἤτοι γερουσίαν.

Θεμελιώδης νόμος (σύνταγμα), ἀντιπολίτευσις κατὰ Μιλόσχη καὶ καθαίρεσις αὐτοῦ. Ὁ Μιλόσχης ἄρα ἦν ἡγεμὼν κατὰ τὴν ὑπὸ τοῦ λαοῦ ἐκλογὴν (1817) αὐτοῦ ἐπαναληφθεῖσαν ἐν τῇ συνελεύσει (1827) πάλιν, ὅτ᾽ ἐκοινοποιήθη ἡ συνθήκη τῆς Ἀκερμανίας. Καὶ ἕνεκα τοῦ ἀπροσδιορίστου τῆς θέσεως τοῦ Μιλόσχη καὶ ἕνεκα τῆς συνήθως πάσῃ ἀρχῇ σὺν τῷ χρόνῳ προσγινομένης διὰ πολλοὺς δημοσίους καὶ ἰδιωτικοὺς λόγους ἔχθρας ἠγέρθη κατ᾽ αὐτοῦ ἀντιπολίτευσις, ἧς ἀρχηγοὶ ἐμφανίζονται ἐν τοῖς πρώτοις οἱ οἰκεῖοι αὐτοῦ καὶ φίλοι, ἐν οἷς ὁ Μιλουτῖνος Πέτροβιτς, ὁ Μιλοσάββας, ὁ Ἀβραάμ, ὁ Μιλέτας, οἵτινες καὶ συνήθροισαν ἄνδρας ἐν Κραγουγεβάτσῳ. Προσεπάθησεν ὁ Μιλόσχης νὰ καταπραΰνῃ αὐτοὺς ὑποσχόμενος ἵνα ἐν τῇ βουλῇ ῥυθμισθῶσι τὰ πάντα. Ἐν ταύτῃ ἐξεφώνησε (21 Ἰανουαρίου 1835) λόγον, δι᾽ οὗ ὑπισχνεῖτο ὅτι διὰ νόμων ἔμελλε νὰ ὁρισθῇ ἡ σχέσις τοῦ ἡγεμόνος πρὸς τὸν λαὸν καὶ τὴν γερουσίαν. Καὶ ὄντως ἐψηφίσθη *θεμελιώδης νόμος (σύνταγμα)* ἐκ 14 κεφαλαίων καὶ 122 ἄρθρων, δι᾽ οὗ ὡρίζοντο τὰ τῆς διοικήσεως, τὰ δικαστικά, τὰ τῶν πολιτῶν δικαιώματα (ἀσφάλεια ζωῆς καὶ περιουσίας), ἡ σχέσις τοῦ ἡγεμόνος πρός τε τὸν λαὸν καὶ τὴν γερουσίαν καὶ ἄλλα. Ἀλλ᾽ ἐπειδὴ οὔτε ἡ Τουρκία οὔτε ἡ Ῥωσσία ἤθελε τὸ σύνταγμα τοῦ Μιλόσχη, διὰ τοῦτο, συνευδοκούσης καὶ ἐκείνης, ἐξέδωκε (μεσοῦντος Σεβὰλ 1254,=10-12 Δεκεμβρίου 1838) ὁ σουλτᾶνος Μαχμούτης χαττισερίφι, δι᾽ οὗ περιωρίζετο ἡ ἐξουσία τοῦ ἡγεμόνος Μιλόσχη Ὀβρένοβιτς καὶ ὑπὲρ αὐτὸν ἐτίθετο ἡ γερουσία ἐκ 17 ἐπιφανῶν Σέρβων, διότι ἄνευ αὐτῆς οὐδεὶς φόρος ἐπεβάλλετο, οὐδεμία διάταξις ἐξετελεῖτο. Ἀπεφάσιζε δὲ αὕτη περὶ δικαιοσύνης, φόρων, δασμῶν, ἐγχωρίων διατάξεων, μισθῶν, ἀμοιβῶν, νέων θέσεων, προϋπολογισμοῦ, διανομῆς φόρων, νομικοῦ κώδικος, στρατοῦ, νόμων. Δῆλα δὴ ἀφῃροῦντο τὰ κυριώτατα τῆς διοικήσεως καὶ ἅπασα ἡ νομοθεσία τῷ ἡγεμόνι. Ἀπογυμνωθεὶς οὕτως ὁ Μιλόσχης τῆς αὐταρχίας οὐ μόνον καθίστατο ὁσημέραι ἧττον φοβερός, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀντιπολιτευόμενοι αὐτῷ οὕτως ἰσχυροί, ὥστε ἡ ὑποκινηθεῖσα ὑπ᾽ αὐτοῦ ἐπανάστασις τῶν χωριτῶν πρὸς κατάργησιν τοῦ χαττισερὶφ καὶ ὑπὲρ ἐκείνου τάχιστα κατεβλήθη, αὐτῷ δ᾽ ἀφῃρέθησαν αἱ φρουραὶ ἐκ τοῦ οἴκου, ἐξ οὗ δῆλον ἐγένετο αὐτῷ ὅτι οὐδενὸς πλέον τὴν ὑποστήριξιν εἶχεν. Ἐστάλη δὲ ἵνα εἴπῃ αὐτῷ ὁ Θωμᾶς Περίτσιτς ὁ ἐπικαλούμενος Βούτσιτς ὅτι τὸ ἔθνος δὲν ἀνέχεται αὐτὸν πλέον. Ὁ δὲ ἀποκρινάμενος: « Δὲν μὲ θέλουσιν· ἔστω· ἐγὼ δὲν ἀναγκάζω αὐτοὺς εἰς τοῦτο » ἀνέζευξε πρὸς τὸν Σαῦον, ἵν᾽ ἀπέλθῃ εἰς Αὐστρίαν ὑπογράψας (1 Ἰουνίου 1838) προηγουμένως παραίτησιν ὑπὲρ τοῦ πρεσβυτέρου υἱοῦ Μιλάνου. Τούτου δ᾽ ἀσθενοῦς ὄντος οὐδὲ μαθόντος

τὴν ἔξωσιν τοῦ πατρὸς ἐκυβέρνων ἀναγνωρισθέντες ὑπὸ τῆς Πύλης ὁ Βούτσιτς, ὁ Ἀβραὰμ Πετρονιέβιτς δύο ἐκ τῶν μᾶλλον δραστηρίων τῶν τότε ἀνδρῶν τῆς Σερβίας.

Μετ' οὐ πολὺ ἀποθανόντος τοῦ Μιλάνου ἡ μὲν γερουσία ἠτήσατο τὸν νεώτερον υἱὸν τοῦ Μιλόσχη Μιχαὴλ ὡς ἡγεμόνα κληρονομικὸν ὑπὸ τοὺς κηδεμόνας Μιλέταν καὶ Σιμίτς· οὗτος δὲ διωρίσθη διατρίβων ἐν Βλαχίᾳ, εἰς δὲ Σερβίαν ἀπῆλθε τῇ 28 Φεβρουαρίου 1840· ἡ δὲ Τουρκία διὰ βερατίου ἀνεγνώρισε μὲν αὐτόν, ἀλλ' οὐχὶ κληρονομικὸν καὶ συμβούλους αὐτῷ ἐπέβαλε τὸν Βούτσιτς καὶ τὸν Πετρονιέβιτς. Οἱ Σέρβοι δυσηρεστήθησαν ἐπὶ τῷ διορισμῷ ὑπὸ τῆς Πύλης τῶν δύο συμβούλων καὶ διὰ τὸ χαττισερίφι καὶ πρὸ πάντων οἱ ἀντιπολιτευόμενοι τῶν Ὀβρένοβιτς καὶ οἱ περὶ τὸν υἱὸν τοῦ Καραγεώργη. Ἡ κυβέρνησις τοῦ Μιχαήλ, ἐν ᾗ ἴσχυον ὁ Ἐφραὶμ καὶ ὁ Γεώργιος Πρώτιτς, κατεγίνετο ἵνα καταπραΰνῃ τὰ πάθη τῶν φατριῶν· ἀλλὰ μάτην. Ἐπὶ τέλους καὶ αὐτὸς ὁ Βούτσιτς ἤγειρε μετὰ καὶ ἄλλων ἐπανάστασιν κατὰ τοῦ Μιχαήλ· καὶ οὗτος μὲν ἔρημος ἰσχυρῶν ὁπαδῶν καὶ ἐλπίδων κατέφυγεν εἰς Αὐστρίαν· ἐκεῖνος δὲ νικητὴς εἰσελθὼν εἰς Βελιγράδιον ἐκηρύσσετο ἀρχηγὸς τοῦ ἔθνους, ὅπερ ὅμως μετ' οὐ πολὺ (3 Ἰουνίου 1843) ἐξέλεξε τὸν Ἀλέξανδρον Καραγεώργεβιτς. Ἐπὶ τούτου ἐν τῇ συνθήκῃ τῶν Παρισίων ἐκηρύχθη ἐλευθέρα ἡ Σερβία ὑπὸ τὴν ἐπικυριαρχίαν τῆς Τουρκίας. Ἀλλ' ὑπερισχυσάντων τῶν ὁπαδῶν Ὀβρένοβιτς καθῃρέθη (11 Σεπτεμβρίου 1858 ὑπὸ τῆς σκουπτσίνας ὁ Καραγεώργεβιτς καὶ ἐξελέχθη πάλιν ὁ γέρων Μιλόσχης Ὀβρένοβιτς καὶ τούτου ἀποθανόντος (μηνὶ Σεπτεμβρίῳ 1859) ἐξελέχθη αὖθις ὁ υἱὸς αὐτοῦ Μιχαήλ. Ἐπ' αὐτοῦ συνέστη ἀξιόλογος ἐθνικὸς στρατὸς καὶ ἀπῆλθον οἱ Τοῦρκοι (24 Σεπτεμβρίου 1862) πλὴν τῶν φρουρῶν, οἵτινες καὶ οὗτοι κατέλιπον τέλος (μηνὶ Μαρτίῳ 1867) τὴν Σερβίαν. Δολοφονηθέντος δὲ τοῦ Μιχαὴλ Ὀβρένοβιτς (18 Ἰουνίου 1868) συνεργίᾳ τῶν περὶ τὸν Καραγεώργεβιτς, ἐξελέχθη ἡγεμὼν (20 Ἰουνίου) ὑπὸ τῆς συνελεύσεως ὁ ἀνεψιὸς τοῦ φονευθέντος Μιλᾶνος Ὀβρένοβιτς, ὅστις μέχρι τῆς ἐνηλικότητος (1872) ἐπετροπεύετο. Ἐπ' αὐτοῦ ἡ Σερβία ἀνεπτύχθη μεγάλως· ἀλλ' ἕνεκα τῶν ἀπρεπῶν ἐρίδων αὐτοῦ πρὸς τὴν ὡραίαν σύζυγον Ναταλίαν κατέστη μισητὸς τοῖς Σέρβοις. Τούτου δὲ παραιτηθέντος (1888) ἄρχει νῦν ὑπὸ κηδεμόνας ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀλέξανδρος γεννηθεὶς τῇ 2 Αὐγούστου 1876. Οἱ Σέρβοι διακρίνονται ὡς ὄντες μᾶλλον πεπολιτισμένοι τῶν ἐν τῇ ἑλληνικῇ Χερσονήσῳ Σλαύων καὶ ὡς ὄντες ἀνθρωποπρεπέστεροι κατὰ πάντα παραβαλλόμενοι ἰδίᾳ πρὸς τοὺς Βουλγάρους.

ΔΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ"
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878

ΔΕΣΧΗ ΠΑΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ"
• ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878 •

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΚΡΕΜΟΥ

ΝΕΩΤΑΤΗ
ΓΕΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ

ΩΣ

ΤΕΤΑΡΤΟΣ ΤΟΜΟΣ ΣΥΜΠΛΗΡΩΤΙΚΟΣ

ΤΗΣ

ΓΕΝΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΤΟΥ

Α. ΠΟΛΥΖΩΪΔΟΥ

Τῷ Ἀναγνωστηρίῳ "Βενιαμίν"

Ἐκ τῶν τόπων τοῦ μεγαροδοτήματος τοῦ μακαρίου Χαστοῦ Παντη Ξυστέρου καὶ τοῦ ἐγγόνου τοῦ Ἐμμ. Ἀντων. Ξυστέρου.

Ἐν Πολιμῷ (Χωριαρίου) τῇ 2 Μαΐου 1891. —

II

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΠΑΡΑ ΤΩ ΕΚΔΟΤΗ Σ. Κ. ΒΛΑΣΤΩ
63 ΟΔΟΣ ΕΡΜΟΥ 63 — 14 ΟΔΟΣ ΝΙΚΗΣ 14

1890

ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝΟ ΛΕΣΒΙΟΣ" ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878

ΔΕΣΧΗ ΠΛΟΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ"
• ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878 •

ΒΙΒΛ. ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

ΕΛΛΗΝΕΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΜΖ'.

ΜΕΓΑΛΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΚΑΙ ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑ ΕΛΛΗΝΩΝ

§ 1695. **Μικραὶ ἐπαναστάσεις, νήσων, Πελοποννήσου καὶ ἠπείρου Ἑλλάδος, Σουλιῶται, ἁρματωλοὶ καὶ κλέπται, Ῥήγας Φεραῖος καὶ ἑταιρεῖαι ἦσαν πρόδρομοι τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως.** Ἡ μεγάλη ἑλληνικὴ ἐπανάστασις τοῦ 1821 παρεσκευάσθη ἤδη πολλῷ πρότερον τῆς ἐνάρξεως αὐτῆς. Εὐθὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν (1453) τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Τούρκων οἱ Ἕλληνες ἔνθεν μὲν ἀφ' ἑαυτῶν, ἔνθεν δ' ὑπὸ τῶν τῆς Ἑσπερίας φιλοκτημόνων παροτρυνόμενοι, ὡς κύριον μέλημα καὶ κοινὴν ἐπιθυμίαν εἶχον τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τοῦ μισητοῦ τυράννου Τούρκου. Αἱ ἐπαναστατικαὶ ἐνέργειαι πᾶσαι ἀπὸ Πίου τοῦ Β' μέχρι τοῦ Ὀρλὼφ (1463-1770) ὁσημέραι ἐκράτυνον τὸ ἐπαναστατικὸν τῶν Ἑλλήνων φρόνημα. Ἅπασαι αἱ ἐπαναστάσεις αὗται κατέληξαν ἐπὶ βλάβῃ τῶν Ἑλλήνων, διότι οἱ ὑποκινοῦντες αὐτὰς ξένοι ἀπέβλεπον εἰς ἐπιτυχίαν οἰκείων σκοπῶν ὅλως ξένων ἢ ἐλάχιστον οἰκείων πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Τοῦτο δ' ἐδείχθη μάλιστα φανερώτερον ἐν ταῖς ἐπαναστάσεσι ταῖς ὑπὸ Ἑνετῶν ὑποκινηθείσαις καὶ μάλιστα ἐν τῇ ὑπὸ τῶν Ῥώσσων ἐν Πελοποννήσῳ διὰ ῥαδιουργιῶν γενομένῃ. Ἐν ταύτῃ οὐ μόνον κατεστράφη ἡ Πελοπόννησος, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδος ἰδίως οἱ περὶ τὸν Παρνασσὸν κάτοικοι, οἵτινες ἀπατώμενοι ὑπὸ τῶν Ῥώσσων ἐξήγειραν ἐπανάστασιν ὑπό τε ἄλλους ἁρματωλοὺς καὶ κλέπτας καὶ ὑπὸ τὸν Κομνᾶν Τράκαν. Τούτου δ' ἕνεκα οἱ ἀληθεῖς πρόδρομοι τῆς ἐπαναστάσεως ζητητέοι παρ' αὐτοῖς τοῖς Ἕλλησι καὶ τοῖς χριστιανοῖς Ἀλβανοῖς, ἐν οἷς πρῶτοι οἱ **Σουλιῶται.** Οὗτοι λαὸς ἑλληνικῆς καὶ ἀλβανικῆς καταγωγῆς ἐπὶ τῶν Κασσωπαίων ὀρέων ἀπὸ τοῦ δεκάτου ἕκτου αἰῶνος μεσοῦντος ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἵδρυσαν κράτος σμικρὸν μὲν καὶ ἀδύνατον τὴν ἔκτασιν, ἀλλ' ἀκμαιότατον ἕνεκα

τῶν ἀνδρείων κατοίκων αὐτοῦ. Ἐκεῖ, ἔνθα ἡ φαντασία τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων ἔπλασε τοὺς φοβερωτάτους μύθους περὶ Ἀχέροντος καὶ Κωκυτοῦ καὶ περὶ τῶν ἐν Ἅιδου βασανιζομένων, ἐκεῖ διεπλάσθησαν οὗτοι δεινότατοι τοῦ Τούρκου τυράννου πολέμιοι, οἵτινες ἔδοσαν ὕλην μὲν λαμπροτάτην πρὸς ὕμνον καὶ θαυμασμὸν τοῖς ἱστορικοῖς, ἔμπνευσιν δὲ τοῖς ποιηταῖς. Αἱ μάχαι τῶν Σουλιωτῶν κατὰ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἀναμιμνήσκουσι τὰς πρὸ τοῦ Ἰλίου μάχας, οἱ δὲ ἀνδρεῖοι αὐτῶν μαχηταί, οἷοι ὁ Λάμπρος καὶ Φώτης Τζαβέλλας, ὁ Βότσαρης καὶ ἄλλοι περιβάλλονται αἴγλην τῶν ἡρώων τοῦ Ὁμήρου. Ἐφάμιλλοι τῶν Σουλιωτῶν ἦσαν οἱ *ἁρματωλοὶ* καὶ *κλέπται*, οἵτινες πάντας τοὺς Ἕλληνας ἐνέπνεον εἰς τοὺς κατὰ τοῦ τυράννου ἀγῶνας καὶ ἦσαν ἡ ἐλπὶς καὶ παρηγορία τῶν καταδυναστευομένων ἐν ταῖς πόλεσι καὶ τοῖς χωρίοις. Μεταξὺ δὲ τῶν ἀνδρῶν τούτων λαμπρὸς ὑψοῦται ἐν μέσῳ τῶν δεινῶν τοῦ τυραννουμένου ἔθνους ὁ ἀοιδὸς τῆς Θεσσαλίας Ῥήγας ὁ Φεραῖος. Οὐδείς ποτε ἀνὴρ συνεκίνησε τόσον λαὸν δοῦλον, ὅσον ὁ Ῥήγας διά τε τοῦ *θουρίου* καὶ πρὸ πάντων διὰ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Αἱ δὲ ἑταιρεῖαι καὶ μάλιστα ἡ τῶν « φιλικῶν » συνέδησαν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος οὕτως, ὥστε οὐδεὶς σχεδὸν τῶν ἀξίων λόγου ἀνδρῶν αὐτοῦ ἠγνόει τὸν μέγαν σκοπόν. Ὁ Ῥήγας ὄντως, ὅπως προφητεύων εἶπε κατὰ τὴν ὥραν τοῦ μαρτυρίου αὐτοῦ, ἔθηκε τὰ σπέρματα τῆς ἐλευθερίας ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν Ἑλλήνων· οἱ δ' ἑταῖροι τὰ σπέρματα ταῦτα ἐφύτευσαν καὶ ἐγένετο δένδρον μέγα, οὗ ὑπὸ τὴν σκιὰν εὗρε καταφύγιον ἡ ἐλευθερία. Ὅτι δὲ εἰς τὴν ἔμπνευσιν τοῦ Ῥήγα καὶ τὴν ἵδρυσιν τῶν ἑλληνικῶν ἑταιρειῶν συνέτεινεν ἡ μεγάλη *γαλλικὴ ἐπανάστασις*, οἱ *Ἐλεύθεροι τέκτονες* καὶ οἱ *Ἀνθρακεῖς* εὐνόητον καὶ φυσικόν. Ὅπως ἀπὸ τῆς Ἰβηρικῆς χερσονήσου μέχρις Ἴστρου καὶ τῆς γερμανικῆς θαλάσσης συνεταράχθησαν οἱ λαοὶ ἐκ τοῦ ἐν Γαλλίᾳ πολιτικοῦ σεισμοῦ, οὕτως ἀναντιλέκτως καὶ οἱ Ἕλληνες· καὶ αὐτὴ ἡ περιᾳδομένη ἀλληλογραφία τοῦ Ῥήγα πρὸς τὸν μέγαν Ναπολέοντα τοῦτον τὸν λόγον ἔχει. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα θαπέβαινον φροῦδα, εἰ μὴ τὸ ἔθνος ἐν συνόλῳ ἀπέλαυεν εὐημερίας τινὸς ἠλικῆς καὶ ἀνεπτύσσετο πνευματικῶς. Τὸ χρῆμα καὶ ἡ παιδεία κρατύνουσι τὸ σῶμα καὶ λαμπρύνουσι τὴν ψυχήν. Τὰ μεγάλα πλούτη τῶν Ἑλλήνων, ἅπερ ἀφειδῶς ἐδαπανήθησαν πρὸς τροφὴν καὶ κραταίωσιν τῆς ἐπαναστάσεως, ὑπῆρξαν τὸ πρῶτον θεμέλιον τῆς παλιγγενεσίας τοῦ ἔθνους. Οἱ δὲ λόγιοι ἄνδρες οἱ ἐν Εὐρώπῃ φωτισθέντες ἐχρησίμευσαν ὡς ποδηγέται τοῦ ἔθνους καὶ πρίν, οἷον ὁ Κοραῆς, καὶ κατὰ τὸν μακρὸν ἀγῶνα. Ἐπὶ τούτοις πᾶσιν ἐξερράγη ἡ μεγάλη ἐπανάστασις.

§ 1696. ΠΡΩΤΟΝ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΠΑΝΑ-

ΣΤΑΣΕΩΣ 1821. **Ἐπανάστασις ἐν Μολδαυΐᾳ καὶ Βλαχίᾳ.** Ἡ ἑταιρεία τῶν Φιλικῶν ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς (1814) ὑπὸ τοῦ Σκουφᾶ μέχρι τῆς ἀνακηρύξεως (24 Ἀπριλίου 1820) τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου ὡς ἀρχηγοῦ αὐτῆς ἐστερεῖτο κέντρου καὶ ἐκινδύνευε νὰ διασπασθῇ καὶ ἴσως ἀποτύχῃ, διότι μεγαλυνθεῖσα σφόδρα ἐστερεῖτο συνεκτικῆς δυνάμεως, δι' ἧς τὰ μέλη αὐτῆς ἠδύναντο νὰ συγκρατῶνται. Οἱ Ἕλληνες καὶ ὑπὸ τῶν ἱδρυτῶν τῆς ἑταιρείας ἀπατώμενοι καὶ ἕνεκα θρησκευτικῶν λογων τῇ Ῥωσσίᾳ πίστιν διδόντες ἐκεῖθεν ἤλπιζον νὰ ἴδωσι τὸν πολικὸν ἀστέρα τῆς ἐπαναστάσεως ἀνατέλλοντα καὶ ὡς ἄλλους μάγους ὁδηγοῦντα εἰς αὐτήν, ἵνα οὕτω πληρωθῇ καὶ ἡ τῆς παλιγγενεσίας ἐλπὶς αὐτῶν ἀτενιζόντων εἰς τὴν ὑπὸ τῶν ἑταίρων ὑποδεικνυομένην Ἀρχήν, τὴν Ῥωσσίαν δῆλα δή. Ἡ ἐμφάνισις τοῦ Ὑψηλάντου ὡς ἀρχηγοῦ τῆς ἑταιρείας ἐβεβαίωσε τοὺς Ἕλληνας ὅτι πάνθ' ὅσα οἱ ἑταῖροι περὶ δῆθεν βοηθείας τῆς ἐπαναστάσεως ἐκ τῆς Ῥωσσίας διέδιδον ἐπληροῦντο κατὰ γράμμα! Ὁ Ὑψηλάντης ἀναλαβὼν τὴν ἀρχηγίαν ἐπεσπάσατο τὰ ὄμματα πάντων τῶν Ἑλλήνων καραδοκούντων τὰ πάντα ἐξ αὐτοῦ καὶ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως, ἣς αὐτὸς προκατήρξατο διαβὰς (22 Φεβρουαρίου 1821) τὸν Προῦθον ἡγούμενος ὀλίγων στρατιωτῶν, ἐν οἷς Ἀλβανοί τινες, καὶ περιστοιχιζόμενος ὑπὸ ὀλιγίστων φίλων καὶ τῶν δύο ἀδελφῶν αὐτοῦ Νικολάου καὶ Δημητρίου. Μετὰ δύο ἡμέρας ἐξέδωκεν ἐν Ἰασίῳ (24 Φεβρουαρίου) ἐνθουσιώδη προκήρυξιν, δι' ἧς προσεκάλει πάντας τοὺς ἐν ταῖς ἡγεμονίαις Ἕλληνας καὶ τοὺς ἄλλους Χριστιανοὺς ταύτην: «Ἄνδρες Ἕλληνες, ὅσοι εὑρίσκεσθε εἰς Μολδαυΐαν καὶ Βλαχίαν. Ἰδοὺ μετὰ τόσων αἰώνων ὀδύνας ἁπλώνει πάλιν ὁ Φοῖνιξ τῆς Ἑλλάδος μεγαλοπρεπῶς τὰς πτέρυγάς του καὶ προσκαλεῖ ὑπὸ τὴν σκιὰν αὐτοῦ τὰ γνήσια καὶ εὐπειθῆ τέκνα της! Ἰδοὺ ἡ φίλη ἡμῶν πατρὶς Ἑλλὰς ἀνυψώνει μετὰ θριάμβου τὰς προπατορικάς της σημαίας! Ὁ Μωρέας, ἡ Ἤπειρος, ἡ Θεσσαλία, ἡ Σερβία, ἡ Βουλγαρία, τὰ νησία τοῦ Ἀρχιπελάγους, ἐν ἑνὶ λόγῳ ἡ Ἑλλὰς ἅπασα ἐπίασε τὰ ὅπλα διὰ νὰ ἀποτινάξῃ τὸν βαρὺν ζυγὸν τῶν βαρβάρων καὶ ἐνατενίζουσα εἰς τὸ μόνον νικητήριον ὅπλον τῶν ὀρθοδόξων τὸν τίμιον λέγω καὶ ζωοποιὸν σταυρὸν κράζει μεγαλοφώνως ὑπὸ τὴν προστασίαν μεγάλης καὶ κραταιᾶς δυνάμεως: «Ἐν τούτῳ τῷ σημείῳ νικῶμεν! Ζήτω ἡ ἐλευθερία». — Καὶ εἰς τὰς δύο ταύτας φιλικάς μας ἐπαρχίας σχηματίζεται σῶμα πολυάριθμον ἀνδρείων συμπατριωτῶν διὰ νὰ τρέξῃ εἰς τὸ ἱερὸν ἔδαφος τῆς φίλης ἡμῶν πατρίδος. Ὅθεν ὅσοι εὔχονται νὰ ὀνομασθῶσι *σωτῆρες* τῆς Ἑλλάδος καὶ εἶνε διεσκορπισμένοι εἰς διάφορα καθηλίκια ἂς τρέξωσιν εἰς τοὺς δρόμους, ὅπου ἀκούουσιν ὅτι διαβαίνει τὸ

σῶμα τοῦτο διὰ νὰ συνενωθῶσι μὲ τοὺς συναδέλφους των. Ὅσοι ὅμως γνήσιοι Ἕλληνες εἶνε ἄξιοι νὰ πιάσωσι τὰ ὅπλα καὶ μόλον τοῦτο μένουσιν ἀδιάφοροι ἂς ἠξεύρωσιν ὅτι θέλουσιν ἐπισύρει εἰς τὸν ἑαυτόν των τὴν μεγάλην ἀτιμίαν καὶ ὅτι ἡ πατρὶς τοὺς θεωρεῖ ὡς νόθους καὶ ἀναξίους τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος». Ἐνθουσιασμὸς ἀκατάσχετος κατέλαβεν οὐ μόνον τοὺς Ἕλληνας, ἀλλὰ καὶ Βλάχους καὶ Μολδαυοὺς καὶ Βουλγάρους καὶ Σέρβους καὶ Ἀλβανούς. Πανταχόθεν συνέρρεον εἰς τὴν ἐπαναστατικὴν σημαίαν τοῦ Ὑψηλάντου, ὧν ἐν τοῖς πρώτοις ὁ Μιχαὴλ Σοῦτσος ἡγεμὼν τῆς Μολδαυΐας. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ (25 Φεβρουαρίου) ὠνόμασε τοὺς ἀξιωματικοὺς τοῦ μικροῦ αὐτοῦ ἐξ ἐθελοντῶν στρατοῦ, ἐν οἷς οἱ δύο ἀδελφοὶ αὐτοῦ Νικόλαος καὶ Γεώργιος, ὁ Δούκας, Ἰωάννης Κολοκοτρώνης, Ἀλέξανδρος Ῥίζος καὶ ἄλλοι· τῇ δ' ἄλλῃ (26 Φεβρουαρίου) καθηγιάσθη ἡ ἐπαναστατικὴ σημαία ἐν τῷ ναῷ τῆς τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν μονῆς ὑπὸ τοῦ μητροπολίτου Ἰασίου Βενιαμίν. Πανταχόθεν ἔπεμπον χρήματα καὶ ἐφόδια πολέμου ἄλλοι τε καὶ ὁ εἰρημένος ἡγεμὼν Σοῦτσος καὶ ὁ Στούρτζας. Ἐξ Ἰασίου ἀναζεύξας (1 Μαρτίου) ὁ Ὑψηλάντης ἡγούμενος 2,000 περίπου ἀνδρῶν Ἑλλήνων, Σέρβων, Βουλγάρων καὶ Μαυροβουνίων διὰ τῆς Τίργουλ, Φορμώσης καὶ Ῥωμάνου ἀφίκετο εἰς Φωξάνην, ἔνθα συνέμιξαν τοῖς περὶ αὐτὸν ὁ Ἀναστάσιος Ἀργυροκαστρίτης καὶ ὁ Καραβιὰς καὶ νέοι ἐνθουσιώδεις ἐξ Ὀδησσοῦ, καὶ ἄλλων ἑλληνικῶν κοινοτήτων τῶν ἡγεμονιῶν καὶ τῆς νοτίου Ῥωσσίας. Ἐκ τούτων συνεκρότησε τὸν Ἱερὸν λόχον κατὰ μίμησιν τοῦ ποτ' ἐν Θήβαις ὑπὸ τὸν Πελοπίδαν. Οἱ τοῦ λόχου τούτου ἔφερον στολὴν εὐρωπαϊκὴν μέλαιναν, ἐξ οὗ καὶ *Μαυροφόροι* ἐκαλοῦντο, καὶ ἔμβλημα τὸ τοῦ θανάτου, κρανίον δῆλα δὴ ἐπὶ δύο ὀστῶν χιαστὶ κειμένων καὶ ἐπιγραφὴν ἐπὶ τοῦ κράνους «ἐλευθερία ἢ θάνατος», ἐθνόσημον τρίχρουν, κυανοῦν, ἐρυθρὸν καὶ λευκὸν καὶ ὁπλισμὸν γαλλικόν. Οἱ τοῦ ἱεροῦ λόχου, διορισθέντων καὶ τῶν ἀξιωματικῶν αὐτῶν, ἐγυμνάζοντο καθ' ἑκάστην. Ἐν Φωξάνῃ δ' ἐσχηματίσθησαν καὶ ἴλαι τινὲς ἱππικοῦ. Εἰς Φωξάνην προσήρχοντο καὶ ἐκ διαφόρων μερῶν ἄνδρες ὑπισχνούμενοι βοήθειαν, ἐν οἷς ὁ Σέρβος Βλάδεν στρατηγὸς ἀντιπρόσωπος ἐκ Βεσσαραβίας· ἄλλοι δ' ἔγραφον ἐπιστολὰς πολλὰ ἐπαγγελλόμενοι, ἐν οἷς ὁ Βλαδιμηρέσκος ἐκ Βουκουρεστίου ἔλεγεν ὅτι εἶχε 15,000 ἄνδρας καὶ προσεκάλει τὸν Ὑψηλάντην νὰ μεταβῇ ὡς τάχος εἰς τὴν Βλαχίαν. Αἱ πανταχόθεν ἐνθαρρυντικαὶ αὗται εἰδήσεις ἐξῆρον τὸ φρόνημα τῶν περὶ τὸν Ὑψηλάντην ἐν Φωξάνῃ, ὅστις πολλὰ ἐλπίζων, ἀλλ' ἐλάχιστα παρασκευάζων κατέτριβε τὸν χρόνον διορίζων ἀξιωματικοὺς πλείστους ἐλαχίστων ἀτάκτων στιφῶν. Ἀπερχόμενος δ' ἐκ Φωξάνης ἐξέδωκε (13 Μαρτίου)

προκήρυξιν πρὸς τοὺς Δᾶκας παροτρύνων αὐτοὺς ἵνα ἑνωθέντες μετὰ τῶν Ἑλλήνων δράξωνται τῶν ὅπλων κατὰ τῆς Τουρκίας. Ὁδευόντων δ' εἰς Βουκουρέστιον ἐγγὺς μὲν τοῦ Βουζέου ἀγέλη βοῶν ὡς τουρκικὸς στρατὸς ὑποληφθεῖσα μικροῦ δεῖν ἐγένετο ἀφορμὴ νὰ διαλυθῇ ὁ νεότευκτος στρατὸς τοῦ Ὑψηλάντου· κατὰ δὲ τὴν εἰς Πλοέστιον ἄγουσαν συνέμιξαν αὐτῷ ἐν Μεντσιλίῳ χωρίῳ ὅ τε ἀνδρεῖος ἁρματωλὸς Γεωργάκης Ὀλύμπιος καὶ οἱ ὑπ' αὐτὸν Γκέντσος καὶ Μιχαὴλ Δελήμπασης ἡγούμενοι 200 περίπου ἀνδρῶν. Παρὰ τοῦ Ὀλυμπίου ἔγνω τὸν ὕποπτον σκοπὸν τοῦ Βλαδιμηρέσκου καὶ τὴν ὀλιγότητα τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ. Ἐν δὲ Πλοεστίῳ προσῆλθον αὐτῷ ἄρχοντές τινες τοῦ Βουκουρεστίου λόγῳ μὲν ὡς ἐπίκουροι, ἔργῳ δ' ὡς κατάσκοποι. Ἐν δὲ Βουκόβῳ ἐγένετο (24 Μαρτίου) ἐπιθεώρησις τοῦ ὑπὸ τὸν Δούκαν, Καραβιᾶν, Κολοκοτρώνην καὶ Γρυπάρην στρατοῦ, ἐκδιωχθέντων τῶν ὑπόπτων καὶ τῶν φαύλων, τοῦ δὲ Ἀθανασίου Τσακάλωφ διορισθέντος ὑπασπιστοῦ τοῦ ἱεροῦ λόχου ὅπως ἐκλέγῃ καὶ ὁρκίζῃ τοὺς φιλοπάτριδας καὶ φιλοπολέμους. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ (25 Μαρτίου) ὑπεδέξαντο ἐν Κολεντίνῃ τὸν Ὑψηλάντην ὁ μητροπολίτης Οὐγγροβλαχίας, ὁ ἐπίσκοπος Ἀρζίσου καὶ ἄρχοντές τινες κακὰ κατ' αὐτοῦ βουλευόμενοι. Ἐκεῖ κατέλυσαν οἱ περὶ τὸν Γεωργάκην Ὀλύμπιον, τὸν Ἰωάννην Φαρμάκην καὶ τὸν Δούκαν, οἱ δὲ περὶ τὸν Κολοκοτρώνην καὶ ἄλλοι ἐν τοῖς πέριξ χωρίοις καὶ ταῖς μοναῖς. Ἐκεῖ προσῆλθε τῷ Ὑψηλάντῃ καὶ ὁ δόλιος Σάββας. Ἐνῷ δ' ἐν αὐταῖς ταῖς ἡγεμονίαις ἐκινδύνευεν ὁ Ὑψηλάντης ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Βλαδιμηρέσκον καὶ τὸν Σάββαν καὶ ὑπεβλέπετο ὑπὸ τῶν ἰθαγενῶν, ἐνέσκηψαν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὡς κεραυνοὶ τό τε διάταγμα τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Ῥώσσων, δι' οὗ ἀπεδοκιμάζετο αὐτός τε καὶ ἀπεκηρύσσετο ὁ ἀγών, καὶ ὁ φοβερὸς ἀφορισμὸς τοῦ πατριάρχου Γρηγορίου· ἐξ ὧν δι' ἐκείνου μὲν ἀπεγυμνοῦτο πάσης πίστεως καὶ ἠλέγχετο ὡς ἀπατεὼν διαδίδων τὰ περὶ δῆθεν ῥωσσικῆς βοηθείας, διὰ τούτου δὲ ἐστερεῖτο τῆς ὑποστηρίξεως τῆς ἐκκλησίας παρὰ τῷ λαῷ, πειθομένου ἑκάστου ὅτι ὁ Ὑψηλάντης ὅ τι ἔπραττεν ἦν γέννημα τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ καὶ τῶν περὶ αὐτόν. Ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν καταπολεμούμενος ὁ Ὑψηλάντης ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ (1 Ἀπριλίου) εἰς Τέρβιδα κωμόπολιν τοῦ θέματος τῆς Δουμποβίτσης πρὸς τὰ ὅρια τῆς Αὐστρίας· ὅπερ δηλοῖ ὅτι οὗτος διενοεῖτο περὶ ἀποδράσεως ἐκ τῶν ἡγεμονιῶν· τοῦτο δὲ μετ' οὐ πολὺ καὶ ἐγένετο. Ἐν Τέρβιδι διατρίβων ὁ Ὑψηλάντης ἐγύμναζε τὸν ἱερὸν λόχον, συνεκρότησε σῶμα ἱππικοῦ καὶ συμβούλιον ἐξ ἐννέα ἀνδρῶν, οὗ γραμματεὺς ὁ Λασσάνης, συνέλεγε χρήματα πρὸς διατήρησιν τοῦ στρατοῦ, κατεσκεύαζε σφαίρας μολύβδου ἐκ τῆς στέγης τοῦ ναοῦ τῆς μητροπό-

λεως, ἐπεσκεύασε τὰ πεπαλαιωμένα τείχη τῆς Τέρβιδος πάλαι ποτὲ πρωτευούσης τῆς Βλαχίας καὶ ἔπεμψε τὸν ἀνδρεῖον Ἀθανάσιον Τουρφεξῆν Καρπενησιώτην ἵνα καταλάβῃ τὸ Γαλάζιον, ὡς τόπον ἐπίκαιρον πρὸς κατασκευὴν ἑλληνικοῦ ζολίσκου κατὰ πάσης διὰ τοῦ Ἴστρου προσβολῆς δι' ἀποκλεισμοῦ τοῦ στομίου τοῦ Σουληνᾶ καὶ πρὸς προφύλαξιν τοῦ Ἰασίου· τὸν δὲ Πεντεδέκαν ἀπέστειλεν εἰς Ἰάσιον ὅπως οὗτος ἐκ παντὸς τρόπου ἀποκόπτῃ πᾶσαν τῶν ἐχθρικῶς πρὸς τὸν ἀγῶνα διακειμένων Μολδαυῶν σχέσιν πρὸς τοὺς Τούρκους.

§ 1697. **Μάχαι Γαλαζίου, συμπλοκὴ Φωξάνης καὶ Νοτσέτου, μάχη Δραγατσανίου, Σκουλενίου καὶ Σέκου, τέλος τῆς ἐν ταῖς ἡγεμονίαις ἐπαναστάσεως.** Ὁ Ἀθανάσιος Καρπενησιώτης καταλαβὼν τὸ Γαλάζιον ἐξελέξατο ἑξακοσίους ἄνδρας, οἵτινες ὤμοσαν τὸν ὅρκον τῆς νίκης ἢ τοῦ θανάτου, κατέλαβε τρεῖς προμαχῶνας κατεσκευασμένους ὑπὸ τῶν Ῥώσσων ἐπὶ τοῦ ῥωσσικοῦ καὶ τουρκικοῦ πολέμου· εὗρε δ' εὐτυχῶς ἐκεῖ καὶ σφαίρας κεχωσμένας ὑπὸ τῶν Ῥώσσων. Τούτων τελουμένων ἐπήρχετο ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἡγουμένου τοῦ βαλῆ τῆς Σιλιστρίας Σελὶμ Μεχμὲτ ὡς ἀρχιστρατήγου καὶ τοῦ Ἰουσοὺφ Περκόφτσαλη φρουράρχου Ἰβραΐλας, Δερβῆς πασσᾶ φρουράρχου τοῦ Βιδινίου καὶ τοῦ Καρὰ-Φεὴζ διοικητοῦ τοῦ Σάρκιογιου. Ὁ Περκόφτσαλης ἅμ' ἐμφανισθεὶς (1 Μαΐου 1821) ἄγων δισχιλίους πεζούς, πυροβολικόν, τρισχιλίους ἱππεῖς καὶ ναύτας ἐπὶ ὀκτωκαίδεκα λιβυρνίδων κανονοφόρων καὶ προσβάλλει τοὺς ἐπαναστάτας, καταλαμβάνει τὴν πόλιν, σφάζει περὶ τοὺς ἑκατὸν Ἕλληνας, καταλαμβάνει τοὺς δύο προμαχῶνας καὶ μέρος τοῦ τρίτου, ἐν ᾧ ἐμάχετο ὁ Ἀθανάσιος Καρπενησιώτης μετὰ τεσσαράκοντα ἀνδρείων. Μάχεται ὁ Ἀθανάσιος δι' ὅλης τῆς ἡμέρας, ἀποκρούει τὰς ἐφόδους τῶν Τούρκων, πολιορκεῖται τὴν νύκτα, ἐν ᾗ ἠδυνήθη ξιφήρης μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν διὰ στρατηγικοῦ τεχνάσματος νὰ διασωθῇ εἰς τὴν συμβολὴν Προύθου καὶ Ἴστρου ἀποβαλὼν ἓξ νεκροὺς καὶ τέσσαρας τραυματίας. Ἀπέθανον δ' Ἕλληνες κατὰ τὴν διήμερον μάχην τοῦ Γαλαζίου περὶ τοὺς 300 πολεμήσαντες ἀνδρείως. — Μετ' οὐ πολὺ (15 Μαΐου) ἐγένετο συμπλοκὴ τῶν περὶ τὸν Καντακουζηνὸν περὶ τὴν Φωξάνην κατεχομένην ὑπὸ *διακοσίων* Τούρκων· ἐν τῇ συμπλοκῇ ταύτῃ ἐφονεύθησαν ὀλίγοι τινὲς Ἕλληνες ὑπὸ ἱππέων. Τὰ πράγματα τῶν Ἑλλήνων εἶχον κακῶς· ὁ Πεντεδέκας καὶ ὁ Καντακουζηνὸς ἤριζον περὶ ἐξουσίας τοῦ Ἰασίου οὐδετέρῳ ἀνήκοντος· οἱ ἐπαναστάται διελύοντο. Μόνος δ' ὁ Καρπενησιώτης ἔχων 300 πεζοὺς καὶ 50 ἱππεῖς ὁμοφρονοῦντας καὶ ἐκλεκτοὺς διέτριβεν ἔν τινι ἐπαύλει Στίγκα καλουμένῃ παρὰ τὸν Προῦθον, ᾧ ἠνώθησαν καὶ ἑξήκοντα στρατιῶται

ὑπὸ τὸν Καντακουζηνόν. Τὰ δὲ τῶν Τούρκων εἶχον ἄριστα ἐχόντων βοηθοὺς καὶ τοὺς ἰθαγενεῖς Μολδαυοὺς καὶ Βλάχους, ἐν οἷς ἴσχυεν ὁ ἔχθιστος τοῖς Ἕλλησι Βλαδιμηρέσκος, ὅστις ἐπὶ τέλους συλληφθεὶς ὑπὸ τοῦ Γεωργάκη Ὀλυμπίου ἐν Γολεστίῳ ἐφονεύθη ἐν Τέρβιδι ἀποφάσει πολεμικοῦ συμβουλίου διορισθέντος ὑπὸ τοῦ Ὑψηλάντου ὡς προδότης.— Ὁ δὲ Ὑψηλάντης θεωρῶν ὅτι οὐδὲν ἠδύνατο νὰ πράξῃ ὑπεχώρει ὁσημέραι πρὸς τὰ αὐστριακὰ σύνορα μετὰ τὴν ἐν τῇ μονῇ Νοτσέτου ἧττταν (27 Μαΐου) τῆς ὑπὸ τὸν Κολοκοτρώνην προπορείας τοῦ στρατοῦ ὑπὸ τοῦ Καρᾶ-Ἀχμὲτ ὁδεύοντος εὐθὺ κατὰ τοῦ Ὑψηλάντου εἰς Τέρβιδα. Ἐκ ταύτης ὁ Ὑψηλάντης ἀπῆλθεν εἰς *Πιτέστιον* καταλιπὼν ἐκεῖ πάντ' ἀνέπαφα: τὰς τοῦ στρατοπέδου τροφάς, πολέμου ἐφόδια καὶ εἴ τι ἕτερον· ἐκεῖθεν δ' ἀπῆλθεν (1 Ἰουνίου) εἰς Ῥίμνικον καταδιωκόμενος ὑπὸ τοῦ Σάββα φανερῶς ἤδη πολεμοῦντος αὐτῷ. — Ὁ Ὑψηλάντης ἡγούμενος ἐν Ῥιμνίκῳ 5,000 πεζῶν καὶ 2,000 ἱππέων πρὶν ἢ ἀπέλθῃ ἀπεφάσισε νὰ συνάψῃ μάχην περὶ Δραγατσάνιον κείμενον ἐπὶ πεδιάδος. Προὔπεμψε δὲ πρὸς τοῦτο τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Νικόλαον, τὸν Καραβιᾶν καὶ τὸν Ὀλύμπιον. Περὶ τοὺς 150 ἱππεῖς κατεσκόπευον τὴν προπορείαν ταύτην. Πρὶν ἢ δὲ οἱ Ἕλληνες συνέλθωσι καὶ ὀχυρωθῶσιν ἢ τοὐλάχιστον ταχθῶσιν εἰς μάχην, ὁ Καραβιᾶς ἰδὼν ὅτι ὁ Καρὰ-Φεὴζ ἐσπευσμένως ὠχυροῦτο ἐν τῷ χωρίῳ Δραγατσανίῳ καὶ ὅτι καταλείπων τινὰς τῶν οἰκιῶν αὐτοῦ ἔκαιεν αὐτὰς καὶ νομίσας ὅτι τοῦτο ἦν τεκμήριον φυγῆς, διέταξεν ἵνα ὁ ὑπὸ τὸν Νικόλαον Ὑψηλάντην ἱερὸς λόχος ἐπιπέσῃ κατὰ τῶν Τούρκων, ἵνα προλαβὼν νικήσῃ πρὶν ἢ φύγωσιν. Εἰ καὶ ὁ Νικόλαος Ὑψηλάντης κατ' ἀρχὰς ἀνθίστατο, ὁ Καραβιᾶς ὅμως ἐμπεφορημένος οἴνου οὐδένα ἀκούει· ὁρμᾷ ἡγούμενος 800 ἀγυμνάστων ἱππέων κατὰ τοῦ ἐγγὺς τοῦ Δραγατσανίου κειμένου μοναστηρίου τοῦ Σερμπανεστίου. Οἱ ἐχθροὶ κατ' ἀρχὰς ἐτράπησαν νομίσαντες ὅτι ἐπήρχοντο πολλαὶ χιλιάδες κατ' αὐτῶν ὀλίγων ὄντων. Ἰδόντες ὅμως ὅτι τἄλλα ἑλληνικὰ σώματα ἔμενον ἀκίνητα, ἐπέπεσον κατὰ τοῦ ἱεροῦ λόχου καὶ τῶν περὶ τὸν Καραβιᾶν καὶ ἔτρεψαν αὐτοὺς φονεύσαντες περὶ τοὺς 200 τοῦ ἱεροῦ λόχου καὶ περὶ τοὺς 40 συνέλαβον αἰχμαλώτους καὶ ἴσως τοὺς πάντας θὰ ἐξωλόθρευον εἰ μὴ ἠβοήθη αὐτοῖς ὁ Γεωργάκης Ὀλύμπιος ὁ καὶ τὴν σημαίαν τοῦ ἱεροῦ λόχου σώσας. Ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης ὅτε τὸ δυστύχημα συνέβη ἦν τρεῖς ὥρας μακράν. Οἱ δὲ περὶ τὸ Δραγατσάνιον ὁπλιτάρχαι Ἕλληνες καταληφθέντες ὑπὸ πανικοῦ ἔφευγον καὶ αὐτοὶ οὐδενὸς διώκοντος. Ἡ μάχη αὕτη τοῦ Δραγατσανίου (7 Ἰουνίου 1821) ἐγένετο ἀφορμὴ τῆς διαλύσεως τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου· διότι καὶ αὐτὸς ὁ Ὑψηλάντης πάντοτ' ἐνδοιάζων περὶ τῆς ἐπιτυχίας

τοῦ ἐν ταῖς ἡγεμονίαις ἀγῶνος, νῦν μάλιστα ἀπελπίζων, ὑπεχώρησε πρὸς τὸ Ῥίμνικον, ἐξ οὗ ἐδημοσίευσε (8 Ἰουλίου) τὴν ἀπρεπεστάτην ταύτην προκήρυξιν: « Στρατιῶται... Ὄχι, δὲν μολύνω πλέον τὸ ἱερόν, τὸ τίμιον τοῦτο ὄνομα εἰς τὰ ὑποκείμενά σας. Ἄνανδροι ἀγέλαι λαῶν! αἱ προδοσίαι σας, αἱ ἐπιβουλαί σας μὲ βιάζουσι νὰ σᾶς ἀποχωρισθῶ. Εἰς τὸ ἑξῆς κάθε δεσμὸς ὑμῶν καὶ ἐμοῦ κόπτεται. Βαθυὰ μόνον θὰ φέρω εἰς τὴν ψυχήν μου τὴν ἐντροπὴν ὅτι σᾶς ἐδιοικοῦσα. Ἐπατήσατε τὸν ὅρκον σας· ἐπροδόσατε θεὸν καὶ πατρίδα· ἐπροδόσατε καὶ ἐμὲ εἰς τὴν στιγμήν, καθ' ἣν ἤλπιζον ἢ νὰ νικήσω ἢ νὰ συναποθάνω μαζύ σας ἐνδόξως. Σᾶς ἀποχωρίζομαι λοιπόν. Τρέξατε εἰς τοὺς Τούρκους τοὺς μόνους ἀξίους φίλους τῶν φρονημάτων σας· ἐξέλθετε ἀπὸ τὰ δάση, καταβῆτε ἀπὸ τὰ βουνά, τὰ ἄσυλα τῆς ἀνανδρίας σας, τρέξατε εἰς τοὺς Τούρκους καὶ καταφιλήσατε τὰς χεῖράς των, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἀκόμη στάζει τὸ ἱερὸν αἷμα τῶν κατασφαγέντων ἀπανθρώπως κορυφαίων ὑπουργῶν τῆς θρησκείας, πατριαρχῶν, ἀρχιερέων καὶ μυρίων ἄλλων ἀθώων ἀδελφῶν σας. Καὶ τρέξατε ἀγοράσατε τὴν σκλαβιάν σας μὲ τὴν ζωήν σας καὶ μὲ τὴν τιμὴν τῶν γυναικῶν καὶ παιδίων σας. — Σεῖς δὲ σκιαὶ τῶν γενναίων Ἑλλήνων ἐκ τοῦ ἱεροῦ λόχου, ὅσοι προδοθέντες ἐπέσατε θύματα διὰ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς πατρίδος, δεχθῆτε δι' ἐμοῦ τὰς εὐχαριστίας τῶν ὁμογενῶν σας· ὀλίγος καιρὸς καὶ στήλη θὰ ἀνεγερθῇ νὰ διαιωνίσῃ τὰ ὀνόματά σας. Μὲ χαρακτῆρας φλογεροὺς εἶνε ἐγκεχαραγμένα εἰς τὰ φίλτρα τῆς καρδίας μου τὰ ὀνόματα ἐκείνων, ὅσοι μέχρι τέλους μ' ἔδειξαν πίστιν καὶ εἰλικρίνειαν. Ἡ ἐνθύμησίς των θὰ εἶνε πάντοτε τὸ μόνον δροσιστικὸν ποτὸν τῆς ψυχῆς μου. Παραδίδω δὲ εἰς τὴν ἀπέχθειαν τῆς ἀνθρωπότητος, εἰς τὴν δίκην τῶν νόμων καὶ εἰς τὴν κατάραν τῶν ὁμογενῶν τὸν ἐπίορκον καὶ προδότην Σάββαν, τοὺς λιποτάκτας καὶ πρωταιτίους τῆς κοινῆς λιποταξίας καὶ φυγῆς Δούκαν Κωνσταντίνου, Βασίλειον Μπαρλᾶν, Γεώργιον Μάνον Φαναριώτην, Γρηγόριον Σοῦτσον Φαναριώτην καὶ τὸν φαυλόβιον Νικόλαον Σκοῦφον. Καθαιρῶ δὲ καὶ τὸν Βασίλειον Καραβιᾶν ἀπὸ τὴν τάξιν τῶν συστρατιωτῶν μου διὰ τὴν ἀπείθειάν του καὶ τὸ ἀπρεπὲς πολίτευμά του ». Μετὰ τοῦτο ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης ὑπεχώρησεν (9 Ἰουνίου) εἰς τὸ μοναστήριον τῆς Κόζιας, ἐκεῖθεν εἰς τὸ Καϊνάνι (13 Ἰουνίου) καὶ τέλος (15 Ἰουνίου) διέβη τὰ αὐστριακὰ ὅρια ὡς Δημήτριος Παλαιογενείδης μετ' ὀλίγων ἄλλων καὶ τῶν δύο αὐτοῦ ἀδελφῶν. Εἶτα δ' ἀποχωρισθεὶς πάντων ὑπὸ τῆς αὐστριακῆς κυβερνήσεως καθείρχθη (14 Ἰουλίου) ἐν τῷ φρουρίῳ τῆς Μουγκάτσης, ἐξ οὗ ἐξαχθεὶς (1827) ἐτελεύτα ἐν Βιέννῃ (1828) ἐκ καρδιακοῦ νοσήματος.

Ἡ μάχη τοῦ Δραγατσανίου καὶ ἡ φυγὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου Ὑψηλάντου ἦσαν τὰ κυριώτατα αἴτια τῆς πτώσεως τῆς ἐπαναστάσεως ἐν ταῖς ἡγεμονίαις· ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὰ μόνα. Σὺν τούτοις ἦσαν *πρῶτον* τὸ ἐντελῶς ἀπαράσκευον τοῦ Ὑψηλάντου, ὅστις εἰσῆλθεν εἰς τὰς ἡγεμονίας μὴ ἔχων τὴν προσήκουσαν δύναμιν καὶ τὰ τοῦ πολέμου ἐφόδια· *δεύτερον* τὸ φρόνημα τῶν διεφθαρμένων κατοίκων τῶν ἡγεμονιῶν, οἵτινες προτίμων μᾶλλον τὴν τουρκικὴν τυραννίαν ἐν τρυφηλότητι καὶ ἡδυπαθείᾳ ἢ τὴν ἐλευθερίαν ἐν σκληραγωγίᾳ καὶ ἀγῶσι· *τρίτον* τὸ ἀποκηρύττον τὸν Ὑψηλάντην καὶ τὸν ἀγῶνα διάταγμα τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας καὶ ὁ ἀφορισμὸς τοῦ πατριάρχου, ὅστις καὶ τὰς ψυχὰς τῶν ἄγαν εὐσεβῶν ἐψύχρανε καὶ τὸ φρόνημα πάντων νομισάντων ὅτι ὁ Ὑψηλάντης ἄνευ τινὸς συνεννοήσεως ἐκήρυξε τὴν ἐπανάστασιν· *τέταρτον* αὐτὸς οὗτος ὁ Ὑψηλάντης, ὅστις ἦν μὲν φιλόπατρις, ἐλευθέριος, φιλότιμος καὶ ἄλλας πολλὰς ἀρετὰς εἶχεν, ἀδέξιος ὅμως στρατηγὸς καὶ ἄπειρος τῶν τε στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν πραγμάτων.

Οἱ δὲ Τοῦρκοι περιερχόμενοι νικηταὶ ἐτρέποντο ὅπου ἐμάνθανον ὅτι διέτριβον ἐπαναστάται· καὶ ἐν μὲν τῇ μονῇ τῆς Κόζιας διεσκόρπισαν τοὺς ὑπὸ τὸν ὁπλιτάρχην Διαμαντῆν Σερδάρην καὶ αὐτὸν αἰχμαλωτίσαντες ἀπέστειλαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἔνθα ἐκαρατομήθη· εἶτα δ' ἐξεδίωξαν ἐκ μὲν τῆς μονῆς τῆς Σλάτινας περὶ τοὺς 70 ἐπαναστάτας· ἐκ δ' ἄλλης μονῆς τῶν Πεντεδεκαλικίων μετ' ἀνδρείαν ἀντίστασιν τοὺς περὶ τὸν ὁπλιτάρχην Μανάκην· ἐκ δέ τινος θέσεως τῶν Καρπαθίων παρὰ τὸ Κυμπουλούγγιον τοὺς ὑπό τινα ἱερέα Σέρβον. Τέλος δ' ἐπῆλθεν (17 Ἰουνίου) ὁ Κεχαγιάμπεης ἐξ Ἰασίου κατὰ τῶν ἐν Σκουλενίῳ παρὰ τὸν Προῦθον ὀχυρωθέντων Ἑλλήνων ὑπὸ τοὺς ὁπλιτάρχας Ἰωάννην Κοντογόνην, Σφαέλλον, Γεώργιον Σοφιανόν, Καραγεώργην, Γεώργιον Παπᾶν, Δαλόδρον, ἐν οἷς διέπρεπεν ὁ ἀνδρεῖος Ἀθανάσιος Τουφεξῆς Καρπενησιώτης. Οἱ Ἕλληνες ἐπολέμησαν ἀνδρείως, ἐξ ὧν ἐφονεύθησαν πάντες οἱ ἀρχηγοί, δείξαντες ἔργα μεγάλα καὶ θαυμαστὰ ἀνδρείας καὶ καρτερίας καὶ μάλιστα ὁ Ἀθανάσιος Καρπενησιώτης, καὶ τριακόσιοι στρατιῶται.

Ὁ Γεωργάκης Ὀλύμπιος ἀποχαιρετίσας τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην ἀπῆλθεν εἰς Ἀρζησίαν, ἔνθα ἠνώθη μετὰ τῶν περὶ τὸν Ἰωάννην Φαρμάκην. Ἐκεῖθεν ἡγούμενοι 800 ἐπιλέκτων καὶ ἱππέων ἀνέβησαν εἰς τὸ ὄρος τῆς Μολδαυΐας Βρεάτσαν, ἔνθα νοσοῦντος τοῦ Ὀλυμπίου διέτριψαν μέχρι τέλους Αὐγούστου. Ἐν τούτῳ τῶν πλειόνων ἐκ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Ὀλυμπίου καὶ Φαρμάκη λιποτακτησάντων ἔμειναν 350 ὁπλοφόροι· τούτων ἡγούμενοι ἐπορεύθησαν οὗτοι πρὸς τὸ μοναστήριον τοῦ

Σέκου τοῦ κειμένου ἐν τῷ νομῷ τοῦ Νιάμτσου. Ὁ Ὀλύμπιος ὠχύρησε τὴν μόνην ὁδόν, ἥτις ἦγεν εἰς τὸ μοναστήριον, καὶ ἔταξε τοὺς πλείστους τῶν ὁπλιτῶν. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ ἐχθροὶ ὁδηγηθέντες ὑπὸ ἐντοπίων κατέλαβον (8 Σεπτεμβρίου) τὰ περὶ τὴν μονήν, οἱ ἐν τῷ ὀχυρώματι καταλιπόντες αὐτὸ κατέφυγον εἰς τὸ μοναστήριον· ἐκεῖ ὠχυρώθη καὶ ὁ Ἰωάννης Φαρμάκης, ὁ δὲ Ὀλύμπιος ἐκλείσθη ἐν τῷ κωδωνοστασίῳ τῆς μονῆς. Οἱ δὲ Τοῦρκοι 1500 προσβαλόντες παντα-χόθεν κατ' ἀρχὰς ἀπεκρούσθησαν· ὁ δὲ Ὀλύμπιος μεθ' ἕνδεκα ὁπα-δῶν πολεμήσας ἀνδρείως ἰδὼν ὅτι ἐκινδύνευε νὰ συλληφθῇ αἰχμάλω-τος ἀνέῳξε τὴν θύραν καὶ ἐνῷ εἰσώρμων εἰς τὸ κωδωνοστάσιον οἱ Τοῦρ-κοι ἔθηκε πῦρ εἰς πίθον πυρίτιδος καὶ συνεκάη μετὰ τῶν εἰσορμησάν-των Τούρκων. Ὁ δὲ Φαρμάκης δεξάμενος τοὺς ὅρους ἀνακωχῆς, ὧν τὴν τήρησιν ὑπισχνεῖτο καὶ ὁ ὁδλιος πρόξενος τῆς Αὐστρίας Οὐδρί-σκης, καὶ παραδοθεὶς (23 Σεπτεμβρίου 1821) μετὰ 200, οἵτινες πάντες πλὴν 33 ἕνεκα τῆς πρὸς τοὺς Τούρκους ἀπιστίας διαφυγόντων ἐφονεύθησαν παρὰ τὴν σύμβασιν ἀμελλητί, ἀπήχθη εἰς Κωνσταντι-νούπολιν, καὶ ἐκεῖ ἐκαρατομήθη.

Οὕτως ἔληξεν ἡ ἐν ταῖς ἡγεμονίαις ἐπανάστασις, ἥτις, εἰ καὶ ἀπέ-τυχεν, ὠφέλησεν ὅμως τὸν ἱερὸν ἀγῶνα· πρῶτον διότι δυνάμεις τουρ-κικὰς ἀπησχόλησεν ἐπὶ ἓξ μῆνας· δεύτερον, διότι ἐθεωρήθη κατ' ἀρ-χὰς τοὐλάχιστον ἕνεκα τῆς γειτονίας πρὸς τὴν Ῥωσσίαν ὡς ἔργον ῥωσσικόν, ὅπερ ἐνέβαλλε πολὺν φόβον τοῖς Τούρκοις· τρίτον διότι οἱ ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι μαχόμενοι ὑπολαμβάνοντες καὶ αὐτοὶ τὴν ἐπα-νάστασιν ταύτην ὡς ἔργον τῆς Ῥωσσίας ἐκρατύνοντο ἔτι μᾶλλον καὶ ἐπληροῦντο θάρρους καθ' ὅσον μάλιστα ἐμεγαλύνοντο, ψευδῶς δῆλα δή, τἀνύπαρκτα τρόπαια τοῦ Ὑψηλάντου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΜΗ'.

ΕΝΑΡΞΙΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΕΝ ΤΗ ΚΥΡΙΩΣ ΕΛΛΑΔΙ

§ 1698. **Ἔναρξις τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Πελοποννήσῳ.** Παρασκευασθεῖσα ἡ ἐπανάστασις καὶ ἐν Πελοποννήσῳ ὑπὸ τῆς ἑταιρείας τῶν Φιλικῶν ἤρξατο αὕτη πρὸ τῆς 25 Μαρτίου, ἥτις εἶχεν ὁρισθῇ ὑπὸ τῆς ἑταιρείας. Ἡ ἐπανάστασις τοῦ Ὑψηλάντου, ἡ στάσις τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ἡ κήρυξις τῆς ἐπαναστάσεως ἐπὶ τοῦ Σου-

λίου, ἡ ἔκτακτος κίνησις τῶν Ἑλλήνων πανταχοῦ τοῦ τουρκικοῦ κράτους, αἱ ἀναφανδὸν παρασκευαὶ αὐτῶν, ταῦτα πάντα διήγειρον φόβον ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν Τούρκων φοβουμένων πρὸ πάντων τὴν Ῥωσσίαν, τῇ δὲ κυβερνήσει αὐτῶν μερίμνας περὶ τοῦ πρακτέου. Ἐπειδὴ δὲ μᾶλλον ὕποπτοι ἦσαν οἱ Πελοποννήσιοι, προσεκάλεσεν ἐκεῖσε ἡ ἐν Τριπόλει διοίκησις τοὺς προὔχοντας τῆς τε πολιτείας καὶ τῆς θρησκείας, ὧν οἱ πλεῖστοι μετέβησαν, ὅπερ καθησύχασε τοὺς Τούρκους· ἐκ παντὸς δὲ τρόπου καὶ ὑπὸ πολλὰς προφάσεις ἀπέφυγον τὴν εἰς Τρίπολιν μετάβασιν ἄλλοι τε τῶν προὐχόντων καὶ ὁ Πατρῶν Γερμανὸς καὶ ὁ Ἀνδρέας Λόντος. Τὰ δὲ προοίμια τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Πελοποννήσῳ ἤρξαντο ἀπὸ τῶν μέσων Μαρτίου. Οὕτως οἱ δύο κλέπται Χονδρογιάννης καὶ Πετιώτης ἐπυροβόλησαν (16 Μαρτίου 1825) τὸν Σενδὴν Λαλιώτην σπαῆν συνοδοιπορροῦντα μετὰ τοῦ Ταμπακοπούλου· τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ προσεβλήθη καὶ ὁ καταλυματίας τοῦ διοικητοῦ τῶν Καλαβρύτων Ἰβραήμη Ἀρναούτογλου πορευομένου εἰς Τρίπολιν, ὅστις μαθὼν τὴν προσβολὴν ἐπανελθὼν εἰς Καλάβρυτα ἐκλείσθη ἐν τοῖς πύργοις. Κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας ἐφονεύθησαν καὶ δύο σπαΐδες Τριπολῖται παρὰ τὸ Λιβάρτσι χωρίον τῶν Καλαβρύτων· πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἄλλοι Τοῦρκοι παρὰ τὴν Ἀκράταν μεταβαίνοντες ἐξ Ἀμφίσσης εἰς Τρίπολιν. Οἱ δ' ἐν Πάτραις Τοῦρκοι μαθόντες ταῦτα ἐκλείσθησαν (21 Μαρτίου) πανοικὶ ἐν τῷ φρουρίῳ. Τοῦτο δὲ μαθόντες οἱ προὔχοντες τῶν Ἀχαιῶν ἤρξαντο νὰ εἰσέρχωνται (22 Μαρτίου) εἰς Πάτρας, ὧν ἐν τοῖς πρώτοις ὁ Παπαδιαμαντόπουλος, ὁ Λόντος, ὁ Πατρῶν Γερμανός, ὁ Ζαΐμης, ὁ Κερνίτσης καὶ ἄλλοι ὁδηγοῦντες ἕκαστος ὁπλίτας. Ὁ Γερμανὸς ὕψωσε τότε πρῶτον τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ ἁγίου Γεωργίου καὶ σταυρὸν παρ' αὐτήν, ὃν οἱ προσερχόμενοι ἀσπαζόμενοι ἐτάσσοντο εἰς τοὺς πολιορκητὰς τοῦ φρουρίου. Συνελθόντες δ' οἱ προεστῶτες ἔπεμψαν πρὸς τοὺς προξένους τὴν προκήρυξιν ταύτην: « Ἡμεῖς τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος τῶν Χριστιανῶν βλέποντες ὅτι μᾶς καταφρονεῖ τὸ ὀθωμανικὸν γένος καὶ σκοπεύει ὅλεθρον ἐναντίον μας πότε μ' ἕνα, πότε μ' ἄλλον τρόπον, ἀπεφασίσαμεν σταθερῶς ἢ νὰποθάνωμεν ὅλοι ἢ νὰ ἐλευθερωθῶμεν καὶ τούτου ἕνεκα βαστοῦμεν τὰ ὅπλα εἰς χεῖρας ζητοῦντες τὰ δικαιώματά μας. Ὄντες λοιπὸν βέβαιοι ὅτι ὅλα τὰ χριστιανικὰ βασίλεια γνωρίζουν τὰ δίκαιά μας καὶ ὄχι μόνον δὲν θέλουν μᾶς ἐναντιωθῇ, ἀλλὰ καὶ θέλουν μᾶς συνδράμει καὶ ὅτι ἔχουν εἰς μνήμην ὅτι οἱ ἔνδοξοι πρόγονοί μας ἐφάνησάν ποτε ὠφέλιμοι εἰς τὴν ἀνθρωπότητα, διὰ τοῦτο εἰδοποιοῦμεν τὴν ἐκλαμπρότητά σας καὶ σᾶς παρακαλοῦμεν νὰ προσπαθήσετε νὰ εἴμεθα ὑπὸ τὴν εὔνοιαν καὶ προστασίαν τοῦ μεγάλου κράτους τού-

του». — Τούτων δὲ γενομένων ἐν Πάτραις ἀνεμοχλεύοντο οὐχ ἧττον τὰ νότια τῆς Πελοποννήσου. Ἐκεῖ ὁ ἡγεμὼν τῆς Σπάρτης Πέτρος Μαυρομιχάλης μετὰ τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ ἄλλων προὐχόντων ἀνεκήρυξαν τὴν ἐπανάστασιν, ἐξεπολιόρκησαν τὰς Καλάμας, συνέστησαν ἐπαναστατικὸν συμβούλιον «Μεσσηνιακὴν γερουσίαν» ὀνομασθὲν καὶ ἔπεμψαν (25 Μαρτίου 1825) ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης καὶ ἡ μεσσηνιακὴ πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς αὐλὰς τὴν σπουδαίαν ταύτην προκήρυξιν: «Πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς αὐλὰς ἐκ μέρους τοῦ φιλογενοῦς ἀρχιστρατήγου τῶν σπαρτιατικῶν στρατευμάτων Πέτρου Μαυρομιχάλη καὶ τῆς μεσσηνιακῆς γερουσίας τῆς ἐν Καλαμάτᾳ. — Ὁ ἀνυπόφορος ζυγὸς τῆς ὀθωμανικῆς τυραννίας εἰς τὸ διάστημα ἑνὸς καὶ ἐπέκεινα αἰῶνος κατήντησεν εἰς μίαν ἀκμήν, ὥστε νὰ μὴ μείνῃ ἄλλο εἰς τοὺς δυστυχεῖς Πελοποννησίους Ἕλληνας εἰμὴ μόνον πνοή, καὶ αὐτὴ διὰ νὰ ὠθῇ κυρίως τοὺς ἐγκαρδίους ἀναστεναγμούς των. Εἰς τοιαύτην ὄντες ἀθλίαν κατάστασιν στερημένοι ἀπὸ ὅλα τὰ δίκαιά μας μὲ μίαν γνώμην ὁμοφώνως ἀπεφασίσαμεν νὰ λάβωμεν τὰ ἅρματα καὶ νὰ ὁρμήσωμεν κατὰ τῶν τυράννων. Πᾶσα πρὸς ἀλλήλους φατρία καὶ διχόνοια καρποὶ τῆς τυραννίας ἀπερρίφθησαν εἰς τὸν βυθὸν τῆς λήθης καὶ ἅπαντες πνέομεν πνοὴν ἐλευθερίας. Αἱ χεῖρές μας, ὅπου ἦσαν δεδεμέναι μέχρι τοῦ νῦν ἀπὸ τὰς σιδηρᾶς ἁλύσεις τῆς βαρβαρικῆς τυραννίας ἐλύθησαν καὶ ἔλαβον τὰ ὅπλα κατὰ τῶν τυράννων. Οἱ πόδες μας οἱ περιπατοῦντες ἐν νυκτὶ καὶ ἡμέρᾳ εἰς τὰς ἀγγαρεύσεις τῆς ἀσπλαγχνίας τρέχουν εἰς ἀπόκτησιν τῶν δικαιωμάτων μας. Ἡ κεφαλή μας ἡ κλίνουσα τὸν αὐχένα ὑπὸ τὸν ζυγὸν τὸν ἀπετίναξε καὶ ἄλλο δὲν φρονεῖ εἰμὴ τὴν ἐλευθερίαν. Ἡ γλῶσσά μας ἡ ἀδυνατοῦσα εἰς τὸ νὰ προφέρῃ λόγον ἐκτὸς τῶν ἀνωφελῶν παρακλήσεων πρὸς ἐξιλέωσιν τῶν τυράννων, τώρα μεγαλοφώνως φωνάζει καὶ κάμνει νὰ ἀντηχῇ τὸ γλυκύτατον ὄνομα τῆς ἐλευθερίας. Ἐν ἑνὶ λόγῳ ἀπεφασίσαμεν ἢ νὰ ἐλευθερωθῶμεν ἢ νὰ ἀποθάνωμεν. Διὸ καὶ παρακαλοῦμεν τὴν συνδρομὴν ὅλων τῶν ἐξευγενισμένων εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν, ὥστε νὰ δυνηθῶμεν νὰ φθάσωμεν εἰς τὸν ἱερὸν καὶ δίκαιον σκοπόν μας καὶ νὰ λάβωμεν τὰ δίκαιά μας καὶ νὰ ἀναστήσωμεν τὸ τεταλαιπωρημένον ἑλληνικὸν γένος μας. Δικαίῳ τῷ λόγῳ ἡ μήτηρ μας Ἑλλάς, ἐκ τῆς ὁποίας καὶ σεῖς ἐφωτίσθητε, ἀπαιτεῖ ὅσον τάχιστα τὴν φιλάνθρωπον συνδρομήν σας, διὰ τὴν ὁποίαν καὶ ἡμεῖς θέλομεν δείξει ἐν καιρῷ πραγματικῶς τὴν εὐγνωμοσύνην μας». Μετὰ τοῦτο ἐστράφησαν οἱ περὶ τὸν Κολοκοτρώνην μετὰ συμπλοκάς τινας περὶ τὴν Καρύταιναν· ἀλλ' ἀπέτυχον διασκορπισθέντες ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἐπειδὴ δὲ ὁ σκοπὸς τῶν Πελοποννησίων καὶ μάλιστα τῶν περὶ τὸν Πετρόμπεην καὶ Κολοκοτρώνην

ἦν νὰ κυριεύσωσι τῆς Τριπόλεως καὶ οὕτω καταλύσωσι τὴν τουρκικὴν ἐκεῖ δεσποτείαν, οἱ Ἕλληνες ὀλίγον κατ' ὀλίγον κατελάμβανον τὰ πέριξ τῆς Τριπόλεως καὶ συνεκρότουν μικρὰ στρατόπεδα, οἷον παρὰ τὸ Χρυσοβίτσι, τὴν Πιάναν, τὰ Βέρβενα, τὸ Πάπαρι, Λεβίδιον, ἀλλαχοῦ τε καὶ περὶ τὸ Βαλτέτσιον.

§ 1699. **Ἡ ἐν Βαλτετσίῳ μάχη ἦν αἰτία τῆς ἁλώσεως τῆς Τριπόλεως.** Οἱ Τοῦρκοι τῆς Τριπόλεως βλέποντες τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον ἀπεφάσισαν παντστρατιᾷ νὰ διαλύσωσι τὰ περὶ τὴν Τρίπολιν στρατόπεδα καὶ πρὸ πάντων τὸ τοῦ Βαλτετσίου. Διὸ ἐξεστράτευσαν (12 Μαΐου 1821) ὑπὸ τὸν Κεχαγιάμπεην, τὸν Ῥουμπῆν καὶ ἄλλους περὶ τοὺς 6,000, ἐν οἷς διέπρεπον οἱ μαχητικώτατοι Ἀλβανοί, οἵτινες τὴν προτεραίαν νύκτα διῆλθον σχεδὸν ἄγρυπνοι ἐκ τοῦ ἄγαν ἐνθουσιασμοῦ ὅτι τῇ ὑστεραίᾳ ἔμελλον νὰ δρέψωσι δάφνας καὶ λάβωσι λάφυρα. Ἅμα τῇ ἕῳ θαρραλέοι ἐπῆρχοντο προπορευόμενοι τοῦ ἄλλου στρατοῦ οἱ Ἀλβανοί· ἀφίκοντο εἰς Βαλτέτσιον καὶ ἐν ἀλαλαγμοῖς ἤρξαντο πυροβολοῦντες καὶ ἐφορμῶντες εἰς τὰ ὀχυρώματα τῶν Ἑλλήνων· ἀλλ' οὗτοι ἔμενον ἀκλόνητοι καὶ πολλοὺς ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς ἐφόνευον. Μάτην δ' ἐφώρμησαν οἱ Ἀλβανοι καὶ ἐκ δευτέρου καὶ ἐκ τρίτου· οἱ Ἕλληνες ἔμενον ἀδιάσειστοι καὶ πολλοὺς ἐξ ἐκείνων ἐφόνευον. Προσβληθεὶς δὲ μάλιστα ὁ Ῥουμπῆς καὶ ἐκ τῶν πλευρῶν ὑπό τε τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ Πλαπούτα δὲν ἐτόλμησε νὰ ἐπιχειρήσῃ καὶ ἄλλῃ ἐφόδῳ· ἐμάχοντο δ' ἐρρωμένως μέχρι βαθείας νυκτὸς ἑκάτερος τῶν διαμαχομένων τηρῶν τὰς αὐτοῦ θέσεις. Τὴν δὲ νύκτα οἱ ἐν Βαλτετσίῳ ἐγένοντο ἰσχυρότεροι προσελθόντων καὶ ἄλλων ἐπικούρων ὑπὸ τὸν Ἀντώνιον Μαυρομιχάλην· τῇ δὲ πρωΐᾳ ἦλθον ὁ Ἰατρᾶκος ἡγούμενος τετρακοσίων καὶ ἄλλοι. Τῇ ὑστεραίᾳ (13 Μαΐου) οἱ Τοῦρκοι ἰδόντες ὅτι ἦν ἀδύνατον νὰ ἐκδιώξωσιν ἐκεῖθεν τοὺς Ἕλληνας ἤρξαντο ὑποχωροῦντες, δοθέντος τοῦ πρὸς ὑποχώρησιν σημείου διὰ καπνοῦ πυρίτιδος· τοῦτο δ' ἐννοήσας ὁ Κολοκοτρώνης ἐβόησε μεγαλοφωνότατα: « Ἀπάνω τους Ἕλληνες! »· τότε οἱ μὲν Τοῦρκοι ἐτράπησαν, οἱ δ' Ἕλληνες κατεδίωξαν αὐτοὺς καὶ πολλοὺς ἐφόνευσαν καὶ λάφυρα πολλὰ ἔλαβον πρὸ πάντων ἐκ τῶν Ἀλβανῶν, οἵτινες, ὅπως ἀποτρέπωσι τὴν προσοχὴν τῶν Ἑλλήνων, ἔρριπτον τὰ πολύτιμα αὐτῶν ὅπλα καὶ κοσμήματα. Ἡ μάχη αὕτη δικαιότατα θεωρεῖται ἡ πρώτη ἐπισημοτάτη ἐν Πελοποννήσῳ, διότι τῶν Πελοποννησίων οἱ πλεῖστοι ὡς ὄντες ἄνθρωποι φίλεργοι καὶ κτηματικοὶ καὶ ἥκιστα ἠσκημένοι περὶ τὰ ὅπλα, ἔτι δ' οὐδαμῶς ἀμνημονοῦντες τῶν ὅσα ἔπαθον ἐπὶ τῶν προηγουμένων ἐπαναστάσεων ἐφοβοῦντο τοὺς Τούρκους, ὡς ποτε οἱ Ἀθηναῖοι τοὺς Πέρσας. Ὅπως δ' ἐκεῖνοι μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην ἐπλήσθησαν

θάρρους, οὕτω καὶ οἱ Πελοποννήσιοι μετὰ τὴν ἐν Βαλτετσίῳ. Μετὰ τὴν ἐν Βαλτετσίῳ μάχην, ἅπασα ἡ χώρα περιῆλθεν εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων· οἱ δὲ Τοῦρκοι ἐκλείσθησαν ἐν τοῖς φρουρίοις.

§ 1700. **Ἅλωσις Τριπόλεως.** Μετὰ τὴν μάχην τοῦ Βαλτετσίου οἱ Τοῦρκοι εἰσήρχοντο ἀγεληδὸν εἰς τὴν Τρίπολιν· συνηθροίσθησαν, ὡς λέγεται, περὶ τὰς 32,000, ὧν τὸ πολὺ ἦσαν γέροντες, γυναῖκες καὶ παῖδες ἀνίκανοι πρὸς πόλεμον. Ὁ τόσος λαὸς ἦν φυσικὸν τάχιστα νὰ ἐξαντλήσῃ τὰς τροφάς· διὸ καὶ ἀπὸ τοῦ Ἰουλίου ἤρξατο σπάνις αὐτῶν. Οἱ ἐν Τριπόλει πολλάκις εὐτελῆ τροφὴν ἀπέτινον ἐξερχόμενοι διὰ τῆς κεφαλῆς αὐτῶν φονευόμενοι ὑπὸ τῶν ἐνεδρευόντων Ἑλλήνων, οἵτινες ὁσημέραι ἐπληθύνοντο ἐπικειμένης τῆς πτώσεως τῆς πόλεως. Ἀπὸ δὲ Σεπτεμβρίου ἀρχομένου αἱ τροφαὶ ἐσπάνιζον τόσον, ὥστε αἱ μερίδες ἠλαττώθησαν εἰς τὸ μὴ περαιτέρω. Μάτην δ' ἀνέμενον οἱ πολιορκούμενοι τὴν ἐκ τοῦ στόλου ἐπικουρίαν. Τέλος (6 Σεπτεμβρίου 1821) καὶ τῶν γυναικῶν κατὰ τὸ σύστημα τῶν Τούρκων ἐν πολιορκίαις καὶ ταλαιπωρίαις ἐν ἀλαλαγμοῖς ἐξαιτησαμένων ἔλεον ὑπὸ τὰ μέγαρα τοῦ Κεχαγιᾶ Μουσταφᾶ καὶ τοῦ Μεχμὲτ Σελὲχ πρὸς αἰτιολογίαν τῆς παραδόσεως τῆς πόλεως ἀπεφασίσθη ὑπὸ τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν τῶν Τούρκων ἡ περὶ παραδόσεως αὐτῆς συνθήκη. Ἀλλ' ἀναβληθείσης ταύτης ἕνεκα διαφωνιῶν, ἡ πολιορκία ἐξηκολούθησε μέχρι τῆς 23 Σεπτεμβρίου, ὅτε, συνεδριαζόντων τῶν ἐν τῇ πόλει προϋχόντων Τούρκων ἐν τῷ μεγάρῳ τοῦ Κεχαγιᾶ βέη, Δούκας τις καὶ Ῥουμάνης ἔχοντες γνωριμίαν μετά τινος Τούρκου πυροβολητοῦ ἐν τῷ παρὰ τὴν πύλην τοῦ Ναυπλίου προμαχῶνι συλλαβόντες αὐτὸν καὶ στρέψαντες τὸ τηλεβόλον τοῦ προμαχῶνος τούτου κατὰ τοῦ μεγάρου τοῦ Κεχαγιᾶ βέη, τὰ πάντα συνετάραξαν καὶ ἀνοίξαντες τὴν πύλην τοῦ Ναυπλίου ἐγένοντο ἀφορμὴ ἵνα κυριευθῇ ἡ πόλις ἐξ ἀπροόπτου. Ἡ σφαγή, ἥτις ἐγένετο, ἦν φοβερά. Οἱ Ἕλληνες ὡς λέοντες ἐπιπεσόντες οὐδενὸς ἐφείδοντο. Μάτην οἱ ἀρχηγοὶ τῶν Ἑλλήνων κατεγίνοντο νὰ συνέχωσι τοὺς μαινομένους σφαγεῖς. Δι' ὅλης τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς ἐξηκολούθει δεινὸς φόνος· καὶ οἱ Ἀλβανοὶ δὲ συνάψαντες ἤδη πρότερον συνθήκην μετὰ τοῦ Κολοκοτρώνη, δὲν ἐξῆλθον πάντες σῶοι, ὧν τὴν διάσωσιν ἀνέλαβεν αὐτὸς ὁ Κολοτρώνης. Καί τινες δὲ τῶν Τούρκων, ἐν οἷς τὸ πλεῖστον γυναῖκες καὶ παῖδες, συνεργίᾳ τῶν Ἑλλήνων διασωθέντες κατεσφάγησαν τὴν νύκτα τῆς ἡμέρας τῆς ἁλώσεως ἐπὶ τοῦ Μαινάλου. Ἐν τοῖς ὀλιγίστοις δὲ τῶν διαφυγόντων τὸ ξίφος τῶν Ἑλλήνων ἦσαν ὁ Κεχαγιᾶς βέης, ὁ Κιαμὴλ βέης ὁ πλουσιώτατος τῆς Πελοποννήσου, ὁ Μεχμὲτ Σελὲχ ἀγᾶς καὶ ὁ τῶν Ἀλβανῶν ἀρχηγὸς Ἐλμᾶς βέης. Ἡ ἅλωσις τῆς Τριπόλεως ἦν

τὸ σπουδαιότατον ἔργον τῆς ἐν Πελοποννήσῳ ἐπαναστάσεως. Οἱ Τοῦρκοι τῆς Πελοποννήσου παθόντες δεινοτάτην συμφορὰν ἐν Τριπόλει ἔτρεμον τοὺς Ἕλληνας, οἵτινες ἔκτοτε κατεφρόνουν αὐτῶν. Ἡ Πελοπόννησος ἀνέπνευσε τὴν αὔραν τῆς ἐλευθερίας, καίτοι ἐματαιώθη ἡ ἅλωσις τοῦ φρουρίου τῶν Πατρῶν καὶ τοῦ Ναυπλίου. Διὰ δὲ τῆς ἁλώσεως τοῦ Ἀκροκορίνθου οἱ Ἕλληνες κατέλαβον τὴν κλεῖδα τῆς Πελοποννήσου, τὸν Ἰσθμόν. Τὸ δὲ ἠθικὸν τῶν Ἑλλήνων ἦν μέγα· αἱ ἐλπίδες τῆς ἐλευθερίας ἐκρατύνθησαν καὶ ὁ τέως ἐνδοιάζων λαὸς ἔλαβε θάρρος· τοὐναντίον δὲ οἱ Τοῦρκοι ἐν τοῖς φρουρίοις ἀνέμενον ἀλλαχόθεν τὴν ἑαυτῶν σωτηρίαν μὴ πεποιθότες ἐπὶ τὴν οἰκείαν δύναμιν.

§ 1701. **Κήρυξις τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῇ ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδι, μάχη Θερμοπυλῶν, Γραβιᾶς, Βασιλικῶν.** Καὶ ἐν τῇ ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδι τὰ πνεύματα ἦσαν ἡτοιμασμένα πρὸς τὴν ἐπανάστασιν. Ὁ Ἀθανάσιος Διάκος ἁρματωλὸς Λεβαδείας καὶ οἱ προὔχοντες αὐτῆς, ὁ Ἰωάννης Δυοβουνιώτης, Πανουριᾶς καὶ οἱ προὔχοντες Ἀμφίσσης συγχρόνως σχεδὸν ὕψωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως, ἐκεῖνοι μὲν ἐν Λεβαδείᾳ, οὗτοι δ' ἐν Ἀμφίσσῃ καὶ ἐκυρίευσαν ἑκάτεροι τῶν φρουρίων ἑκατέρας αὐτῶν. Μετὰ δὲ τὴν πτῶσιν τοῦ φρουρίου τῆς Ἀμφίσσης ὁ μὲν Ἰωάννης Γκούρας παρέμεινεν ἐν Ἀμφίσσῃ, ὁ δὲ Κομνᾶς Τράκας μετέβη μετὰ 200 ἀνδρῶν εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Μενδενίτζης ἢ Βοδωνίτσης πρὸς ἐπικουρίαν τῶν πολιορκητῶν αὐτῆς Ἰωάννου Δυοβουνιώτου καὶ Ἀθανασίου Διάκου. Καταλιπόντες δ' ὁ Διάκος καὶ Δυοβουνιώτης σῶμα πρὸς πολιορκίαν τῆς Μενδενίτζης ἐπορεύοντο τὴν εἰς Λαμίαν ἄγουσαν καὶ ἀφικόμενοι εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Σπερχειοῦ γέφυραν τῆς Ἀλαμάνας τὸν μὲν Κομνᾶν Τράκαν ἔπεμψαν ἵνα πεῖραν λάβῃ τῶν ἐν Λαμίᾳ δυνάμεων, αὐτοὶ δ' ἐστρατοπεδεύσαντο ἐν Κομποτάδες, ὅπου ἀφίκοντο καὶ οἱ περὶ τὸν Πανουριᾶν. Προελάσας δ' ὁ Τράκας τῇ 14 Ἀπριλίου 1821 μέχρι τῶν τέταρτον ἀπεχόντων τῆς Λαμίας τουρκικῶν « Καλυβίων Κόγκα » καὶ προσβληθεὶς ἐκεῖ ὑπὸ πολλῶν ἱππέων τε καὶ πεζῶν ὑπεχώρησε καὶ στραφεὶς πρὸς δυσμὰς κατέλαβε τὴν ἐκκλησίαν τοῦ χωρίου Μπεκὶ τέταρτον περίπου ὥρας τῶν Καλυβίων ἀπέχοντος καὶ ἡμίσειαν τῆς Λαμίας, ἔνθα πολιορκηθεὶς ἀντεμάχετο γενναίως.

Οἱ δ' ἐν Κομποτάδες, ὅπως λύσωσι τὴν πολιορκίαν τῶν ἐν Μπεκὶ κεκλεισμένων, ἐμηχανήσαντο τάδε: συλλέξαντες ἵππους, ἡμιόνους καὶ ὄνους χωρικῶν διέταξαν στρατιώτας πεζούς, ἵνα ἱππεύσαντες τραπῶσι πρὸς τὸν Σπερχειὸν καὶ διαβάντες αὐτὸν λάβωσι τὴν εἰς Λαμίαν ἄγουσαν. Τούτου δὲ γενομένου, οἱ Τοῦρκοι ὑπολαβόντες ὅτι οὗτοι ὄντως ἦσαν ἱππικὸν σπεῦδον εἰς τὴν Λαμίαν οὖσαν ἀφρούρητον ἔλυσαν

περὶ τὴν μεσημβρίαν τὴν πολιορκίαν· οἱ δὲ περὶ τὸν Τράκαν ἐξῆλθον ἀβλαβεῖς φονεύσαντές τινας Τούρκους· αὐτὸς δ' ὁ ἀρχηγὸς Τράκας ἰδίᾳ χειρὶ ἐφόνευσε τὸν πρώην αὐτοῦ ὑπηρέτην Βελῆν προσελθόντα ἐγγὺς τῶν τοίχων τῆς ἐκκλησίας καὶ ἀπειλητικῶς κραυγάζοντα: « Ἀφέντη Κομνᾶ Τράκα, σήμερον θὰ σὲ πιάσω ζωντανόν». Οἱ δὲ Ἕλληνες ἐκραύγαζον: « Βελῆ καὶ σεῖς οἱ ἄλλοι Τοῦρκοι, ἀπὸ τώρα καὶ εἰς τὸ ἑξῆς Τοῦρκοι καὶ Γρακοὶ θὰ χωρισθῶμεν διὰ πάντα *καὶ ἢ θὰ σᾶς φᾶμε ὅλους ἢ θὰ μᾶς φᾶτε, ἄπιστοι* ».

Ἐν τούτῳ δ' ἠγγέλλετο ὅτι ὁ Ὀμὲρ Βρυώνης καὶ ὁ Κιοσσὲ Μεχμὲτ πασσᾶς εἰσήλαυνον μετὰ πολλοῦ στρατοῦ, ἡ δὲ προπορεία ἀφίκετο ἤδη ἐπὶ τῆς Ὄθρυος ὑπὸ τὸν Τελεχάμπεην. Πεμφθεὶς ὁ Κομνᾶς Τράκας ὡς πρόσκοπος ἅτε γινώσκων τὸν τόπον, ἄγων περὶ τοὺς 250 ἐνέτυχε τῷ Τελεχάμπεῃ ἐστρατοπεδευμένῳ ἐν τῷ οὐ πόρρω τῆς Θαυμακοῦ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς Ὄθρυος κειμένῳ χωρίῳ Δερβὲν Φούρκᾳ. Οἱ Ἕλληνες συνεπλάκησαν τοῖς Τούρκοις (16 Ἀπριλίου τοῦ 1821) καί τινας ἐφόνευσαν τῶν ἐχθρῶν, ἐν οἷς καὶ τὸν σημαιοφόρον τοῦ Τελεχάμπεη· ὁ δὲ τόπος, ἐν ᾧ ἐφονεύθη, μέχρι τοῦ νῦν καλεῖται « τοῦ Μπαϊρακτάρη ». Ἐκ δὲ τῶν περὶ τὸν Τράκαν ἐφονεύθησαν 17 καὶ ὁ σημαιοφόρος αὐτοῦ καὶ ἐπληγώθησάν τινες, ἐν οἷς καὶ ὁ ἐξ Ἀγόριανης Λουκᾶς Κοφίνης. Καὶ οἱ μὲν Ἕλληνες ἤρξαντο πολιορκοῦντες τοὺς Τούρκους, οὗτοι δ' ὠχυροῦντο ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Νικολάου. Ἀλλὰ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ περὶ τὴν δείλην ἐπελθόντες ὁ Ὀμὲρ Βρυώνης καὶ ὁ Κιοσσὲ Μεχμὲτ ἔλυσαν τὴν πολιορκίαν· οἱ δὲ περὶ τὸν Τράκαν ἀνεχώρησαν εἰς Κομποτάδες.

Τῇ δὲ 18 ὁ Διᾶκος μετὰ τῶν ὑπαρχηγῶν αὐτοῦ Δημητρίου Καλύβα καὶ Βακογιάννη, ὁ Πανουριᾶς, Δυοβουνιώτης, Κομνᾶς Τράκας καὶ ἄλλοι περὶ τὰς δύο χιλιάδας παρακάμψαντες τὸ παρὰ τὴν Ὑπάτην κείμενον Κονιαροχῶρι Βογομύλων ἤρξαντο τῆς πολιορκίας τῆς Ὑπάτης, ἧς μετέσχεν ἐπὶ τέλους καὶ ὁ ἀμφιταλαντευόμενος Μῆτσος Κοντογιάννης καὶ ὁ ἐκ Δωρίδος Σιαφάκας.

Ἀλλὰ καὶ ταύτην τὴν πολιορκίαν ἔλυσαν ἐν τῇ νυκτὶ τῆς 18, διότι ὁ Ὀμὲρ Βρυώνης καὶ ὁ Κιοσσὲ Μεχμὲτ στρατοπεδεύσαντες ἐν Λιανοκλάδι ἠπείλουν τοὺς Ἕλληνας ἐκ τῶν νώτων· κατέλιπον δ' ἐξ νεκρούς· ἐπληγώθη δὲ καὶ ὁ Ῥούκης ὅστις μετεκομίσθη εἰς τὴν μονὴν Δαμάστας « Παναγίαν » κειμένην ἐπὶ τῆς βορείας κλιτύος τοῦ Καλλιδρόμου. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι Ἕλληνες πάντες ἀνεχώρησαν αὖθις εἰς Κομποτάδες, ὁ δὲ Κοντογιάννης καὶ Σιαφάκας εἰς τὴν οἰκείαν.

Τῇ δὲ 20 Ἀπριλίου ὁ Διᾶκος, Πανουριᾶς, Δυοβουνιώτης καὶ Τράκας ὑπεχώρησαν εἰς Κομποτάδες, εἰς Χαλκωμάταν καὶ ἐκεῖ ἀπεφάσι-

σαν νὰ καταλάβωσι τὰς ὁδοὺς ἁπάσας τὰς ἀγούσας εἰς Βοιωτίαν, Φωκίδα καὶ Δωρίδα, ἵνα διακόψωσι τὴν περαιτέρω πορείαν τοῦ ἐχθροῦ.

Τὸ ἐπίμηκες πεδίον τῆς καθ' Ὅμηρον ἐριβώλακος Φθίης διαρρέων κατὰ μῆκος ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς ὁ ἐκ τοῦ Τυμφρηστοῦ πηγάζων Σπερχειὸς ποταμὸς ἔχων πρὸς νότον μὲν τὴν Οἴτην, πρὸς δ' ἄρκτον τὴν Ὄθρυν ἐκβάλλει εἰς τὸν Μαλιακὸν κόλπον παρὰ τὰς Θερμοπύλας. Καὶ ἐν θέρει μὲν εἶνε βατὸς ὁ ποταμὸς πολλαχοῦ πολλοὺς πόρους ἔχων, ἐν χειμῶνι δὲ καὶ ἔαρι καὶ ἐν πολυομβρίᾳ διαβαίνουσιν αὐτὸν μόνον διὰ δύο γεφυρῶν, ἐξ' ὧν ἡ μὲν πρὸς ἀνατολὰς καὶ παρὰ τὰς Θερμοπύλας καλεῖται «τὸ γεφύρι τῆς Ἀλαμάνας» ἐκ τοῦ παρακειμένου αὐτῇ χωρίου, ἡ δὲ πρὸς δυσμὰς «τοῦ Φραντζῆ» ἐκ τοῦ παρ' αὐτὴν χωρίου. Τέταρτον δὲ περίπου τῆς ὥρας πρὸς ἀνατολὰς τῆς γεφύρας Φραντζῆ ὁ ποταμίσκος Δύρας πηγάζων ἐκ τῆς ἀνατολικῆς κλιτύος τῆς κορυφῆς τῆς Οἴτης Πυρᾶς χύνεται εἰς τὸν Σπερχειόν· παρὰ δὲ τὴν δεξιὰν ὄχθην τοῦ Σπερχειοῦ οὐ πόρρω τῶν ἐρειπίων τῆς Τραχινίας Ἡρακλείας κεῖται τὸ χωρίον Μουσταφάμπεη, δι' οὗ ῥέει ὁ ποταμίσκος, ὅστις «Καρβουναριὰ» καλεῖται παρὰ τὰς πηγάς, «Ντοῦνος» δὲ παρὰ τὰς ἐκβολάς. Καὶ ὁ μὲν Ἰωάννης Δυοβουνιώτης κατέλαβε τὴν πρὸς δυσμὰς τοῦ Μουσταφάμπεη γέφυραν τοῦ Φραντζῆ καὶ τὸν Δύραν, οἱ δὲ ὑπαρχηγοὶ τοῦ Διάκου Καλύβας καὶ Μπακογιάννης καὶ ὁ Ἀναγνώστης Καλπούζος τὴν γέφυραν τῆς Ἀλαμάνας, ὁ δὲ Διᾶκος τὴν ἀντικρὺ τῆς γεφύρας κλιτὺν τοῦ Καλλιδρόμου παρὰ τοὺς πρόποδας αὐτοῦ ἄνω μὲν μέχρι τῆς Δαμάστας καὶ τῆς Χαλκωμάτας, κάτω δὲ μέχρι τῶν εἰς τὴν ἐγγύτατα τῆς Ἀλαμάνας πεδιάδα καθηκόντων λόφων Πουριὰ καλουμένων· ὁ δὲ Πανουριᾶς τὴν πρὸς τὸ ΝΑ τοῦ Μουσταφάμπεη Χαλκωμάταν κειμένην ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ Καλλιδρόμου παρὰ τὴν ὁδὸν τὴν εἰς Γραβιὰν ἄγουσαν· ὁ δὲ Κομνᾶς Τράκας τὸ Μουσταφάμπεη, παρ' ὃ διέρχεται ἡ δίοδος τοῦ Ἐφιάλτου, καὶ τὸν παραρρέοντα Ντοῦνον.

Ἐν τῇ κοίτῃ δὲ τοῦ μεταξὺ τῶν Πουριῶν καὶ τοῦ Ντούνου μικροῦ χειμάρρου Πλατανιᾶ τοῦ ἐκ τῶν περὶ τὴν Χαλκωμάταν καὶ τῆς μονῆς τῆς Δαμάστας κατερχομένου ὑπάρχει μέχρι τοῦ νῦν ἀμφιλαφὴς πλάτανος. Ταύτην δεικνύων τοῖς περὶ τὸν βασιλέα Ὄθωνα κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ ἐν τῇ ἠπείρῳ Ἑλλάδι περιήγησιν ὁ Τράκας ἔλεγεν: « Ἀφοῦ ἐτοποθετήσαμεν τοὺς στρατιώτας μας εἰς μάχην, ἐμείναμεν » ἔφιπποι ἐπὶ σιδηροφράρων ἵππων ὑπὸ τὴν πλάτανον ταύτην, ἐνῷ » ἔπιπτεν ἀδιαλείπτως ψιλὴ βροχὴ καὶ ὡμιλοῦμεν περὶ τῆς ἐκβάσεως » τῆς μάχης». Τότε ἰδόντες τοὺς πέραν τοῦ Σπερχειοῦ κατερχομένους Τούρκους πρὸς τοὺς ἐν Ἀλαμάνᾳ ὠχυρωμένους Ἕλληνας, μὴ βλέπον-

τες δὲ τοὺς ἐκ τῆς γεφύρας Φραντζῆ καὶ Δύρου διερχομένους ἀνὰ τῶν πυκνῶν λευκῶν καὶ ἰτεῶν δάσος ἔσπευσαν πρὸς τοὺς στρατιώτας αὐτῶν καὶ τότε ὁ Ἀθανάσιος Διᾶκος εἶπε: «Ἕλληνες, οἱ Τοῦρκοι εἶνε πολλοί· ἀλλ' ἐδῶ θἀποθάνωμεν· τὰς Θερμοπύλας δὲν θἀφήσωμεν!» — «Δὲν θἀφήσωμεν μέχρι θανάτου» εἶπον καὶ ἐκεῖνοι· καὶ οὕτως ἔσπευσαν ἕκαστος πρὸς τὰς οἰκείας θέσεις· καὶ ὁ μὲν Διᾶκος ὄντως ἐτήρησε μετὰ τῶν περὶ ἑαυτὸν τὸν λόγον, ὡς ἀμέσως λεχθήσεται, ἐνῷ οἱ ἄλλοι ἀρχηγοὶ ἐγκατέλιπον αὐτοὺς μαχομένους. Καὶ ὁ μὲν Δυοβουνιώτης καταλιπὼν τὴν γέφυραν τοῦ Φραντζῆ καὶ τὸ Γοργοπόταμον ἀνέβη πρὸς τὸ Δέμα, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ πατρίδα «Δυὸ Βουνά»· ὁ δὲ Πανουριᾶς ἀνῆλθεν ἐπίσης εἰς τἄνω τῆς Χαλκωμάτας ἀποβαλὼν ἄλλους τ' ἐκ τῶν στρατιωτῶν καὶ τὸν ἀοίδιμον ἐπίσκοπον Ἀμφίσσης Ἡσαΐαν, ὅστις ἐφονεύθη παρὰ τὴν πηγὴν τῆς Χαλκωμάτας μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Παπαϊωάννου. Τῷ δὲ 1877 ὁ μακαρίτης γέρων Νικόλαος Κουνούπης ἐκ Τοπόλιας τῆς Παρνασσίδος μοὶ ἔδειξε τὸν λίθον, ἐφ' οὗ ἱππεύων ἐφονεύθη ὁ Ἡσαΐας ὑπὸ Ἀλβανῶν. Ἅπασα λοιπὸν ἡ δύναμις τῶν Τούρκων ἐπῆλθε κατὰ τῶν περὶ τὸν Διᾶκον καὶ Τράκαν· καὶ ὁ μὲν Χασὰν Τομαρίτσας καὶ Μεχμὲτ Τσκπάρης ἐπολιόρκησαν τοὺς περὶ τὸν Τράκαν ἐν Μουσταφάμπεη, ὁ δὲ Ὀμὲρ Βρυώνης, ἅπαν τὸ ἱππικὸν κατὰ τὸ πεδίον, ἅπαντες οἱ Ἀλβανοὶ ἐκ τῶν κλιτύων Χαλκωμάτας καὶ Δαμάστας καὶ ὁ Μεχμὲτ Κιοσσὲ ἐξ Ἀλαμάνας περιεκύκλωσαν τοὺς περὶ τὸν Διᾶκον, ὅστις καίπερ δυνάμενος νὰ σωθῇ, κομισθείσης ὑπὸ τοῦ ἱπποκόμου αὐτοῦ Ῥωμάνη τῆς φορβάδος Ἀστέρους, οὐ μόνον ἔμεινεν ἀκλόνητος εἰπὼν τὸ δὴ περιλάλητον «ὁ Διᾶκος δὲν φεύγει», ἀλλὰ ὑποκαταβὰς πρὸς τὸν ἐγγύτατα τῆς Ἀλαμάνας μέχρι τοῦ πεδίου καθήκοντα λόφον τῶν Πουριῶν ἔστη μετὰ τῶν ὀλίγων ὑπολειφθέντων αὐτῷ ἀνδρείων ἐπὶ τῶν λίθων τῶν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου, οἵτινες καλοῦνται τὰ νῦν «τοῦ Διάκου τὰ λιθάρια», καὶ μεθ' ἡρωϊκὸν ἀγῶνα αἱματόφυρτος συνελήφθη δύο πληγὰς λαβών. Αἰχμαλωτισθέντος δὲ τοῦ Διάκου, ἔλυσαν οἱ περὶ τὸν Τομαρίτσαν καὶ Τσαπάρην τὴν πολιορκίαν τῶν ἐν τῷ Μουσταφάμπεη. Τὰ δὲ κατὰ τὸν Διᾶκον μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν ὁ μνημονευθεὶς Κουνούπης ἐξ αὐτοπτῶν καὶ αὐτηκόων μαθὼν διηγήσατό μοι ὧδέ πως: «Ἀφοῦ ἔσπασαν τὰ πιστόλιά του καὶ τὸ ξίφος του συνελήφθη ὁ Διᾶκος ἐπάνω εἰς τὰ Πουριὰ ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν τοῦ Ὀμὲρ Βρυώνη.

Ἔπειτα τὸν ἔδεσαν καὶ τὸν ἔβαλαν ἐπάνω εἰς μουλάρι καὶ ἔφεραν εἰς τὸ σεράγι, (μέγαρον) τοῦ διοικητηρίου καὶ ἐπαρουσίασαν τὴν ἐπιοῦσαν μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν εἰς τὸν Χαλίλμπεην, ὅπου κατέλυσαν οἱ πασσάδες Κιοσὲς καὶ Ὀμὲρ Βρυώνης. Ἐκ τούτων ὁ Ὀμὲρ

Βρυώνης καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἀνδρεῖοι Ἀλβανοὶ ἐλυποῦντο τὸν Διᾶκον διὰ τὴν εὐμορφίαν του καὶ διὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὸν παρεκίνουν νὰ γείνῃ Μωαμεθανὸς διὰ νὰ σώσῃ τὴν ζωήν του καὶ διορισθῇ πασσᾶς ὅλης τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ὁ Διᾶκος μετὰ τὸν καφφέ, τὸν ὁποῖον τῷ εἶχον προσφέρη, ἐπιθέσας ὑπερηφάνως τὸν ἕνα πόδα ἐπὶ τοῦ ἄλλου καὶ στρήψας τὸν μύστακά του τοῖς ἀπεκρίθη οὔτε τὴν θρησκείαν του ἀλλάσσει οὔτε τὸ γένος του προδίδει· προτιμᾷ ἑκατὸν φορὲς τὸν θάνατον· Διᾶκοι ὡς αὐτὸς καὶ πολλοὶ καλλίτεροί του εἶνε χιλιάδες πέραν τῆς Ἀλαμάνας». Ἀκολούθως ἰδόντες αὐτὸν ἀκατάπειστον διέταξαν νὰ τὸν σουβλίσωσι καὶ δώσαντες εἰς τὸν ἴδιον τὴν ξυλίνην σούβλαν, ἣν ἐν ὀργῇ βαδίζων ὁ Διᾶκος ἔφερεν ἐπὶ τοῦ ὤμου του μέχρι τοῦ τότε κοπρῶνος εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς Λαμίας κειμένου, ὅπου τώρα εἶνε τὰ κρεωπωλεῖα, ἐσούβλισαν καὶ ἀνεστήλωσαν περὶ τὴν 2 ὥραν μ. μ. τῆς ἐπιούσης τῆς συλλήψεώς του ἡμέρας ἐπὶ τοῦ τότε, ὡς εἴρηται, κοπρῶνος στρέψαντες αὐτὸν πρὸς πλείονα τιμωρίαν νὰ βλέπῃ πρὸς δυσμάς, ὥστε ὁ πρὸς τὴν δύσιν βαίνων ἥλιος προσέβαλεν αὐτὸν κατὰ πρόσωπον. Ὁ δὲ σκόλοψ ἐξῆλθεν εἰς τὸ ἄνωθεν μέρος τῆς δεξιᾶς ὠμοπλάτης του. Περὶ δὲ τὸν Διᾶκον ἐτοποθέτησαν καὶ τὰς κεφαλὰς τῶν ἐν τῇ ἰδίᾳ μάχῃ φονευθέντων Ἑλλήνων περὶ τὰς 80, ἐν αἷς ἦσαν ἡ γεραρὰ κεφαλὴ τοῦ Ἀμφίσσης Ἡσαΐου, τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Παπαϊωάννου, ἡ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Διάκου Δημητρίου, ἡ τοῦ Μπακογιάννη, Καλύβα, Ἀναγνώστου Καλπούζου, ἡ τοῦ Γιαννάκη Παπαχαντζῆ ἐκ Δαμάστας γυναικαδέλφου τοῦ Σπύρου Τράκα, ἣν αἰχμαλωτίσαντες ἐφόνευσαν καθ' ὁδόν. Πρὸς ἐμπαιγμὸν δὲ ἐπὶ τοῦ μετώπου ἑκάστης κεφαλῆς καθήλωσαν χάρτην μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς «καπετᾶνος»· πάσας δὲ τὰς κεφαλὰς ἐνώπιον τοῦ Διάκου ἐξέδειραν. Ὁ δὲ Διᾶκος ἐκ τοῦ σκόλοπος τοὺς μὲν Τούρκους καὶ τὴν θρησκείαν αὐτῶν ὕβριζε, τοὺς δὲ Χριστιανοὺς ἐπετίμα, διότι οὐδεὶς εἶχε τὸ θάρρος νὰ τὸν φονεύσῃ δι' ὅπλου, ὅπως ἀπαλλαγῇ ἐκ τῶν βασάνων. Ἐζήτει δὲ πάντοτε ὕδωρ· ἐπὶ τέλους περὶ τὴν ἑσπέραν τῆς αὐτῆς ἡμέρας Χριστιανός τις Βούλγαρος τὸ γένος ἱπποκόμος ἔχων ἕτοιμον τὸν ἵππον τοῦ κυρίου του, ὃν τὴν νύκτα ἔβοσκεν εἰς τὰ λιβάδια, σταθεὶς εἰς τὸ μεσημβρινὸν ἄκρον τῆς πρὸς ἄρκτον τῆς νῦν τοῦ Διάκου ὀνομαζομένης κειμένης πλατείας, ἐν ᾗ τελεῖται ἡ ἑβδομαδιαία ἀγορά, 60 περίπου βήματα μακρὰν ἐπυροβόλησεν αὐτὸν καὶ ἀμέσως ἱππεύσας ἐξέφυγε τοὺς φυλάσσοντας Τούρκους, οἵτινες ἐπυροβόλησαν μὲν τὸν Βούλγαρον, ἀλλ' ἀπέτυχον. Ἀλλ' εἰ καὶ ἡ σφαῖρα διῆλθε διὰ τῆς δεξιᾶς καὶ ἀριστερᾶς ὠμοπλάτης, οὐχ ἧττον ὁ Διᾶκος ἔτι ἐπέζη καὶ ὀδυρόμενος ἐκραύγαζε· «Μιὰ στάλα νερό, . . . νερό . . . .» ἀλλ' οὐδεὶς

ἐτόλμα. Περὶ δὲ τὸ μεσονύκτιον ὁ πλησίον ἐκεῖ τὸ ἀρτοπωλεῖόν του ἔχων Παναγιώτης Ψωμᾶς ἐκ Λαμίας πόρρωθεν ἐκ τοῦ παραθύρου δι' ἀγγείου ἀνηρτημένου ἐκ μακρᾶς ῥάβδου ἔδωκεν αὐτῷ ὕδωρ καὶ ἀμέσως ἐξέπνευσεν ὁ ἥρως.

Ἔμεινε δ' ἐπὶ τοῦ σκόλοπος τὸ σῶμα τοῦ Διάκου ἓξ ἡμέρας, καθάπερ καὶ αἱ περὶ αὐτό, ὡς ἐρρήθη, ἐκδεδαρμέναι κεφαλαί, ἄς τινας, ἂν καὶ δυσώδεις, οὐδεὶς ὅμως ἐτόλμα νὰ ζητήσῃ πρὸς ἐνταφιασμόν. Τέλος δέ, ἐπειδὴ ἡ δυσωδία ἀπέβη ἀφόρητος, ὁ μὲν καφάσμπασης διὰ λακτισμάτων κατέρριψε τὸν ἀνεστηλωμένον Διάκον καταναθεματίζων αὐτόν· ὁ δὲ σιδηρουργὸς Κεφάλας καὶ ὁ Φαραδῆμος κάτοικοι Λαμίας σύραντες τὸ δυσῶδες τοῦ Διάκου σῶμα κατὰ διαταγὴν τοῦ καφάσμπαση ἔρριψαν αὐτό, ὡς ἦν ἀνεσκολοπισμένον, εἰς τὸν τὰς ἀκαθαρσίας δεχόμενον τῆς πόλεως καὶ τὸ ὕδωρ τῆς κρήνης ὀχετὸν ὀνομαζόμενον « Σκατόρρευμα » ὄντα βήματά τινα μακρὰν τῆς νῦν λιθίνης γεφύρας. Ἐκεῖ δὲ κατέρριψαν καὶ τὰς κεφαλὰς καὶ δύω σάκκους ὠτίων καὶ ῥινῶν ἀποκοπεισῶν ὑπὸ στρατιωτῶν Τούρκων ἐκ τῶν φονευθέντων Ἑλλήνων καὶ Τούρκων, ἵνα λάβωσι δῶρα. Σὺν τῷ χρόνῳ δ' ἐπεχώσθησαν ἅπαντα ἐκ τῶν ἐκεῖ ῥιπτομένων ἀκαθαρσιῶν». Ἐγένετο δὲ ἡ μὲν μάχη τῶν Θερμοπυλῶν τῇ 22 Ἀπριλίου, τὸ δὲ μαρτύριον τοῦ Διάκου τῇ 23 ἢ πιθανώτερον τῇ 24 Ἀπριλίου.

Ἀλλ' εἰ καὶ οἱ Τοῦρκοι διέπραξαν τὰς βαρβαρότητας ταύτας, ἵνα ἐκφοβίσωσι τοὺς Ἕλληνας, ἀπέτυχον δὲ οὗτοι ἵνα ἐμποδίσωσι τὴν εἰσβολὴν τῶν Τούρκων ἐν Ὑπάτῃ, Δερβὲν Φούρκα καὶ ἐν Θερμοπύλαις, οὐδόλως ὅμως ἀπέβαλον τὸ θάρρος, ἀλλ' ἐκδίκησιν πνέοντες συνῆλθον ἐν Γραβιᾷ, ἵνα ἐμποδίσωσι τὴν πορείαν τοῦ ἐχθροῦ. Ἐκεῖ ἦλθε τῇ 3 Μαΐου καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς Ἀνδρούτσου ὁ πολυμήχανος ἐκεῖνος μέγας τῶν Ἑλλήνων στρατηγὸς καὶ συμβουλίου γενομένου ὁ μὲν Ὀδυσσεὺς ἀνέλαβε νὰ εἰσέλθῃ εἰς μικρὸν πανδοχεῖον (χάνι) μετὰ 117 ἀνδρείων, ἐν οἷς διεκρίνοντο ὁ Ἰωάννης Γκούρας, Κομνᾶς Τράκας, Παπανδρέας ὁ ἐκ Κουκουβίστας καὶ ὁ Καπλάνης. Ὁ δὲ Πανουριᾶς καὶ Ἰω. Δυοβουνιώτης ὠχυρώθησαν ἐκ τοῦ προχείρου ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ Χλωμοῦ ΒΑ κλάδου τῆς Γκιώνας, ὁ δὲ Χρῆστος Κασμᾶς Σουλιώτης καὶ Χρῆστος Κατσικογιάννης ὠχυρώθησαν ἐπὶ τῆς ἀντικρὺ κλιτύος τῆς Σόντσικας ΒΔ κλάδου τοῦ Παρνασσοῦ. Οἱ δὲ ὑπὸ τὸν Ὀμὲρ Βρυώνην συγχρόνως ἐπῆλθον ἱππεῖς τε καὶ Ἀλβανοὶ κατὰ τῶν ὑπὸ τὸν Κασμᾶν Σουλιωτῶν, οἵτινες ἠναγκάσθησαν νὰνέλθωσιν εἰς τὰ ὑψηλότερα, ἐξ ὧν ἐν τοῖς τελευταίοις ὑποχωροῦσιν ἀγωνιζόμενος ἐφονεύθη ὁ ἀνδρεῖος Σουλιώτης Μπούχλας, ὁ δὲ τόπος, ἐν ᾧ ἐφονεύθη καὶ ἐτάφη καλεῖται « τοῦ Μπούχλα τὰ λιθάρια », ἢ « εἰς τοῦ Μπού-

χλα τὸ μνῆμα». Συγχρόνως δὲ σχεδὸν ὑπεχώρησαν εἰς τὰ μᾶλλον δύσβατα καὶ οἱ ἐπὶ τοῦ Χλωμοῦ. Οὕτω δ' ὑπελείφθησαν μόνοι οἱ ἐν τῷ χανίῳ. Κατ' αὐτῶν ἐπέπεσον ἅπας ὁ Τουρκικὸς στρατὸς ἡνωμένος, ἡγουμένου αὐτοῦ τοῦ Ὀμὲρ Βρυώνη, ὃν ὁ Ὀδυσσεὺς πρότερον ὑποσχόμενος αὐτῷ συνέντευξιν καὶ ὑποταγὴν δῆθεν ἐν Γραβιᾷ οὕτως ὡς παῖδα ἐξηπάτησεν ἀνθιστάμενος. Τὰ δὲ κατὰ τὴν ἡρωϊκὴν μάχην καὶ ἔξοδον τῶν ἐν τῷ χανίῳ κεκλεισμένων ὁ εἰρημένος Κουνούπης διηγεῖτό μοι τῷ 1877 ὧδε: «Μετὰ τὴν συνήθη τῶν Τούρκων δέησιν ἐνεφανίσθη ἔμπροσθεν τοῦ χανίου δερβίσης τις ἔφιππος· ὁ Ὀδυσσεὺς διατάξας νὰ μὴ πυροβολήσῃ τις κατ' αὐτοῦ, πρὶν αὐτὸς οὗτος πρῶτος πυροβολήσῃ, ἠρώτησε διὰ τῆς πολεμήστρας του τουρκιστὶ τὸν δερβίσην τί ζητεῖ; Ἐπειδὴ δ' ἐκεῖνος ὑπέμνησε τὸν Ὀδυσσέα τὴν περὶ ὑποταγῆς ὑπόσχεσιν, οὗτος πρῶτον ὅβρισε τὸν δερβίσην καὶ ἀκολούθως πυροβολήσας ἐφόνευσε. Τότε οἱ Τοῦρκοι ἐμμανεῖς γενόμενοι διὰ τὴν εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ δερβίση προσβολὴν τῆς πίστεώς των ἐφώρμησαν νἀναρπάσωσι τοὺς ἐν τῷ χανίῳ· προηγοῦντο δὲ αὐτοὶ οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοί, μπέϊδες καὶ μπιμπασάδες καὶ μανιωδῶς ἐφώρμουν κατὰ τῶν πολιορκουμένων. Οἱ δ' ἐν τῷ χανίῳ Ἕλληνες ἀτρομήτως μαχόμενοι διὰ τοῦ ἀκαθέκτου πυρὸς ἀπέκρουον τὰς ἐφόδους ἀπὸ πρωΐας μέχρι τῆς μεσημβρίας τῆς 6 Μαΐου, ὅτε ὁ Ὀμὲρ ἰδὼν τὰς προσπαθείας του ματαιουμένας διέταξε χρηματικὰς ἀμοιβὰς εἰς τοὺς ὅσοι πρῶτοι ἐντὸς τοῦ χανίου εἰσπηδήσωσιν. Ἀλλὰ καὶ τούτου ἀποτυχόντος, περὶ τὴν δείλην ἐμμανῶς μόνος δράξας ὁ Ὀμὲρ τὸν πέλεκυν ἐξῆλθεν ἐκ τῆς παρὰ τὸ χάνι κειμένης ἐκκλησίας «ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος», ἐξ ἧς ἐθεώρει τὴν μάχην· ἀλλά τις ἀνεψιὸς τοῦ βέη καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐκλεκτοὶ λαβόντες αὐτὸν ἐκ τῆς χειρὸς ἀνέστειλαν τὴν ὁρμήν του, ὑποσχεθέντες αὐτοὶ ἀντ' αὐτοῦ νὰ εἰσπηδήσωσιν ἐντὸς τοῦ χανίου καὶ κυριεύσωσιν αὐτό, καὶ ἀμέσως ἐξελθόντες ἐφώρμησαν ἀκράτητοι κατ' αὐτοῦ· ἀλλ' ἔπεσον ἀμέσως ὁ βέης καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἐκλεκτοὶ φονευθέντες ὑπὸ τοῦ εὐστόχου πυρὸς τῶν ἡρωϊκῶς μαχομένων Ἑλλήνων. Οἱ Τοῦρκοι ἦσαν περὶ τὰς ἐννέα χιλιάδας πεζοὶ καὶ ἱππεῖς καὶ διὰ τῶν ἐπανειλημμένων ἐφόδων ἔφθασαν ὑπὸ τοὺς τοίχους τοῦ χανίου καὶ ἔσειον ἵνα καταρρίψωσι τὴν ἀσθενῆ αὐτοῦ στέγην καὶ πυροβολοῦντες ἐντὸς αὐτοῦ διὰ τῶν πολεμηστρῶν, δι' ὧν ἐμάχοντο οἱ κεκλεισμένοι Ἕλληνες, ἐδράττοντο τῶν τυχὸν ἐξεχόντων ὅπλων τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐξέσυρον τοὺς ὀβελοὺς (ντουφεκόβεργες). Ἐμφανισθεὶς ὁ παρακολουθῶν τὸν Ὀμὲρ Χρῆστος Παλάσκας, ὅπως ὠφελήσῃ τοὺς Ἕλληνας, εἶπεν αὐτῷ: «Ἀφέντη μου, μὴ χάνῃς τοὺς συγγενεῖς σου» καὶ ντεβαπίδες σου· ἄφησέ τους κλεισμένους, καὶ αὔριον φέρε τὰ πυ-

» ροβόλα ἀπὸ τὸ Ζητοῦνι καὶ τοὺς καταστρέφεις ». Ἤρεσε τῷ Ὀμὲρ ἡ γνώμη αὕτη, καὶ ἀμέσως διέταξε τὴν παῦσιν τῆς μάχης, καὶ τότε οἱ παρὰ τοὺς τοίχους τοῦ χανίου μαχόμενοι Τοῦρκοι ἀποσυρόμενοι ἐφονεύοντο πυροβολούμενοι ἐκ τῶν νώτων. Μετὰ δὲ ταῦτα οἱ μὲν Τοῦρκοι ἐφύλαττον τοὺς πολιορκουμένους ἀναμένοντες ἐκ Λαμίας τηλεβόλα, οἱ δὲ Ἕλληνες μετὰ τὸ μεσονύκτιον ἡτοιμάσθησαν πρὸς ἔξοδον, ἵνα ἐξέλθωσιν ξιφήρης.

Ἡ νὺξ ἦτο αἰθριωτάτη· τὸ δὲ ἐπίμηκες χάνι εἶχε δύω μεγάλας θύρας, μίαν ΝΔ πρὸς τὴν Ἄμφισσαν καὶ ἑτέραν ΒΑ πρὸς τὴν πεδιάδα, δι' ἧς καὶ προτάσει τοῦ Ὀδυσσέως καὶ Τράκα ὡς γινώσκοντος κάλλιον παντὸς ἄλλου τὸν τόπον ἀπεφάσισαν νὰ ἐξέλθωσιν. Τότε ὁ Ὀδυσσεὺς διέταξε νὰ ἀφαιρέσωσιν ἡσύχως τοὺς ὄπισθεν τῆς θύρας ταύτης λίθους· ἔπειτα δὲ ἐξελθόντες παρεκάθισαν ἐπ' ὀλίγον ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς σελήνης παρὰ τὸν τοῖχον τοῦ χανίου, καὶ κατασκοπεύσαντες τὰς θέσεις τῶν πολιορκούντων ἐξώρμησαν παροτρύνοντες ἀλλήλους « ἐπάνω τους, βρὲ παιδιά! » Καὶ οὕτω πυροβολοῦντες καὶ ἀντιπυροβολούμενοι διελθόντες διὰ τοῦ τουρκικοῦ στρατοπέδου ἐστράφησαν ἀνερχόμενοι πρὸς τὸ ἐπὶ τοῦ ὁμωνύμου ὄρους χωρίον Χλωμὸν κομίζοντες καὶ τοὺς πέντε πληγωμένους, ἐν οἷς καὶ ὁ περὶ τὸ στέρνον ἐλαφρὰν πληγὴν λαβὼν Κομνᾶς Τράκας καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Καπογιωργάκης. Κατέλιπον δὲ νεκροὺς ἐν μὲν τῷ χανίῳ τὸν Ἀθανάσιον Καπλάνην καὶ Ἀθανάσιον Σεφέρην, ἐκτὸς δ' αὐτοῦ ἑτέρους τέσσαρας, ἐν οἷς καὶ ὁ ῥηθεὶς ἀνδρεῖος Σουλιώτης Μπούχλας.

Ἐν τῷ χωρίῳ δὲ Χλωμῷ εὑρόντες καὶ τοὺς Πανουριᾶν Ἰωάννην Δυοβουνιώτην, Χρῆστον Κασμᾶν καὶ τοὺς ἄλλους συνεσκέψαντο περὶ τοῦ πρακτέου.

Οἱ Τοῦρκοι καταπτοηθέντες ἐκ τοῦ ἡρωϊσμοῦ τῶν Ἑλλήνων ἔμειναν ἐπὶ δύο ἑβδομάδας ἐν Γραβιᾷ μὴ τολμῶντες νὰ προχωρήσωσι πρὸς τὴν Ἄμφισσαν. Καὶ ὁ μὲν Κιοσσὲ Μεχμὲτ πασσᾶς στραφεὶς πρὸς τὰ ὀπίσω διηυθύνθη πρὸς τὴν Μενδενίτζαν, ὁ δὲ Ὀμὲρ Βρυώνης ὡς ἐμπειρότερος καὶ τολμηρότερος μένων ἐν Γραβιᾷ ἐποιεῖτο ἐπιδρομὰς εἰς τὰ ἔνθεν καὶ ἔνθεν αὐτῆς Βλαχοχώρια, ἵνα πτοήσῃ τοὺς ἀφελεῖς κατοίκους διὰ τῆς αἰχμαλωσίας γυναικῶν καὶ παίδων καὶ τῆς διαρπαγῆς τῆς ἐπὶ τῶν ὀρέων κεκρυμμένης περιουσίας.

Ἀλλ' ὁ Ὀδυσσεὺς προνοήσας τοῦτο εἶχε προαποστείλῃ τὸν μὲν Κομνᾶν Τράκαν εἰς τὰ ἀνατολικὰ τοῦ Παρνασσοῦ χωρία καὶ τὸν Γκούραν εἰς τὰ δυτικὰ περὶ τὴν Γκιώναν, καὶ οὕτως ἀμφότεροι διὰ τῆς εὐτολμίας αὐτῶν ἀπέκρουσαν τοὺς ἐπιδρομεῖς Τούρκους ματαιώσαντες τοῦ Ὀμὲρ τὰ σχέδια. Τότε πολλαχοῦ ἐγένοντο ἀψιμαχίαι καὶ συμ-

πλοκαὶ περὶ τὸν Παρνασόν· οὕτως ὁ Τράκας ἐπολέμησε παρὰ τὸ *Κακόρρευμα* χείμαρρον μεταξὺ τῆς Κάτω Ἀγόριανης καὶ Μαριολατῶν τοῦ δήμου Δωριέων, περὶ τὸ *Κεφαλόβρυσον* πηγὴν κειμένην μεταξὺ τῆς Κάτω Ἀγόριανης καὶ Κακορρεύματος, περὶ τὸ *Γούπατον ἢ Πλαγιαῖς* καὶ *Καρκαβέλια* κείμενα ἐπὶ τοῦ Παρνασοῦ πρὸς Ν τῆς Σουβάλας καὶ Α τῆς Ἄνω Ἀγόριανης, ἔνθα τοὺς ἀναβάντας Τούρκους ἐκ διαφόρων μερῶν τοῦ Παρνασοῦ προλαβὼν ἔσωσε τὰς γυναῖκας καὶ παῖδας φονεύσας οὐκ ὀλίγους ἐκείνων καὶ τέλος ἀναγκάσας νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς Γραβιάν.

Σπουδαιοτέρα δὲ τῶν συμπλοκῶν τούτων ἦν ἡ ἐν τῷ χωρίῳ Μάνεση γενομένη τῇ 20 Ἰουλίου τοῦ 1821 ἡμέρᾳ τῆς μνήμης τοῦ προφήτου Ἠλιοῦ, ἣν ὁ μακαρίτης ὁπλιτάρχης διηγεῖτο ὧδέ πως: «Ὁ Ὀμὲρ πασσᾶς ἡγούμενος τριῶν χιλιάδων περίπου πεζῶν καὶ ἱππέων μετὰ πυροβολικοῦ εἰσήλαυνε πρὸς τὴν Βοιωτίαν. Οἱ Ἀγοριανῖται, Δαδιῶται, Ἀραχωβῖται, Σουβαλιῶται καὶ ἄλλοι ὑπὸ τὸν Βασίλειον Βοῦσγον, Κομνᾶν Τράκαν, Χαλμούκην, Μανίκαν καὶ ἄλλους ὁπλιτάρχας ἦσαν ἐστρατοπεδευμένοι ἐν τῷ χωρίῳ Μάνεσῃ παρὰ τὸ Δραχμάνι τοῦ δήμου Ἐλατείας, ὅπως διακόψωσι τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν τῶν ἐχθρικῶν τούτων δυνάμεων. Τινὲς τῶν Ἑλλήνων ἰδόντες μακρὰν τὸ προπορευόμενον ἱππικὸν τῶν Τούρκων καὶ ὑπολαβόντες αὐτὸ φορτηγὰ ζῶα μεταφέροντα τροφάς, πολεμεφόδια καὶ χρήματα (χαζνὲ) ἐξελθόντες τοῦ χωρίου ἔτρεχον, ὅπως προλάβωσιν αὐτὰ παρὰ τὰς ἐπιμόνους διαταγὰς τῶν ἀρχηγῶν ἀσχολουμένων περὶ τὴν ὀχύρωσιν, τοῦ μὲν Κομνᾶ Τράκα ὀχυρωθέντος μεθ' ἑκατὸν πεντήκοντα ἀνδρῶν ἀλλαχοῦ καὶ ἔν τινι ἰσογείῳ ἐκ πλίνθων ἐκτισμένῃ οἰκίᾳ ἐν τῇ θέσει Ἀλησάκῳ τῆς Μάνεσης· ὁ δὲ Βοῦσγος, Μανίκας καὶ λοιποὶ μετὰ τετρακοσίων ὄπισθεν αὐτοῦ ἐντὸς τοῦ περιβόλου τῆς ἐκκλησίας. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους γνωσθέντος ὅτι οἱ ἐπερχόμενοι ἦσαν ἱππεῖς μετὰ πυροβολικοῦ, ἐτράπησαν οἱ πρὶν κατ' αὐτῶν ἐξελθόντες Ἕλληνες εἰς φυγὴν παρασύραντες καὶ τοὺς ὑπὸ φόβου καταληφθέντας ἐν τῷ περιβόλῳ τῆς ἐκκλησίας ὠχυρωμένους· οὕτω δ' ἅπαντας φεύγοντας κατὰ τὸ πεδίον τῆς Ἐλατείας μέχρις Ἁγίας Μαρίνης κειμένης παρὰ τοὺς ΒΑ πρόποδας τοῦ Παρνασοῦ κατεδίωξαν οἱ ἱππεῖς Τοῦρκοι καὶ πολλοὺς ἐφόνευσαν. Οἱ δὲ περὶ τὸν Κομνᾶν Τράκαν παραμείναντες οὐ μόνον ἔσωσαν πολλοὺς τῶν καταδιωκομένων Ἑλλήνων ἀνακόψαντες τὴν ὁρμὴν τῶν ἱππέων, ἀλλὰ καὶ ἐπολέμησαν ἀνδρείως καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν ἀποκρούοντες κρατερῶς τὰς κατ' αὐτῶν ἐφόδους τοῦ Δεμὶρ πασσᾶ. Τοσοῦτον δ' ἐγγὺς ἔν τινι τῶν ἐφόδων ἐγένοντο οἱ Τοῦρκοι τῷ ἑλληνικῷ ὀχυρώματι, ὥστε θέντες πῦρ ἀνῆψαν τὴν στέγην τῆς οἰκίας,

ἐν ᾗ ἦν ὁ Τράκας. Οἱ δὲ πολιορκούμενοι τῶν μὲν ἐπικειμένων αὐτοῖς Τούρκων ἐφόνευσάν τινας, τὰ δὲ ἀνημμένα ἐν τῷ ὀχυρώματι πίπτοντα ξύλα τῆς στέγης ἔρριπτον ἐκτὸς τούτου κατὰ τῶν ἐφορμώντων. Τέλος οἱ Τοῦρκοι διὰ τοῦ πυροβολικοῦ κατέστρεψαν μέχρις ἐδάφους καὶ τὸ ὀχύρωμα τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον οἱ Ἕλληνες σκάψαντες λάκκους διὰ τῶν μαχαιρῶν (γιαταγανίων) ἐπολέμουν.

Ὁ δὲ πασσᾶς ἰδὼν ματαιουμένας ἁπάσας αὐτοῦ τὰς ἐλπίδας, πολλοὺς δὲ Τούρκους καὶ ἐκ τῶν τὰ πρῶτα φερόντων περὶ τὸ ὀχύρωμα κειμένους μετεκόμισε πυροβόλα εἰς ὑψηλότερον μέρος ἐγγὺς τοῦ ὀχυρώματος, ὁπόθεν ἠδύνατο νὰ προσβάλλῃ ἐπιτυχῶς τοὺς Ἕλληνας, καὶ ὄντως τῶν Ἑλλήνων τινὰς φονεύσας, ἐν οἷς καὶ τὸν ἀνδρειότατον ἱερέα Γεώργιον ἐκ Πεσκενίου, διέταξεν ἔφοδον· ἀλλὰ φονευθέντος τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ πυροβολικοῦ, ὁ πασσᾶς ἀπελπισθεὶς τοῦ νὰ ἐκπορθήσῃ τοὺς πολιορκουμένους ὑπεχώρησε περὶ τὴν δείλην ἐγκαταλιπὼν τοὺς φονευθέντας Τούρκους μετὰ τοῦ πλουσίου αὐτῶν ὁπλισμοῦ.

Μετὰ δὲ τὴν παρὰ τὴν Μάνεσην μάχην ὁ Δεμὶρ πασσᾶς ἔλαβε τὴν εἰς Λεβαδίαν ἄγουσαν ἀναμένων καὶ ἄλλας πλείους ἐπικουρίας, ὅπως εἰσβάλωσιν εἰς Πελοπόννησον καὶ λύσωσι τὴν πολιορκίαν τῆς Τριπόλεως· καὶ ὄντως εἵπετο αὐτῷ ἐκ Λαρίσσης ὁρμηθεὶς ὁ ἀρχιστράτηγος Βαϊρὰμ πασσᾶς μετὰ τριῶν ἄλλων ὑποδεεστέρων αὐτοῦ πασσάδων, τοῦ Μεμῆ πασσᾶ, Σαχὶν Ἀλῆ καὶ Χατζῆ-Βεκήρ, ἄγων ἱππικόν, πυροβολικὸν καὶ πεζικὸν περὶ τὰς ὀκτὼ χιλιάδας, διατεταγμένος νὰ βαδίσῃ ἐσπευσμένως καὶ εὐθὺ διὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Πελοπόννησον πρὸς λύσιν τῆς πολιορκίας τῆς Τριπόλεως. Οἱ Ἕλληνες ὁπλαρχηγοὶ Ἰωάννης Δυοβουνιώτης, Κομνᾶς Τράκας, Παπανδρέας, Ἰωάννης Γκούρας, Γεώργιος Δυοβουνιώτης, Γεράντωνος καὶ Ν. Πανουριᾶς ἅμα μαθόντες ὅτι ὁ Βαϊρὰμ πασσᾶς ἀφικόμενος εἰς Λαμίαν ἐσκόπει νὰ ἐκκινήσῃ ἐκ ταύτης, συνελθόντες συνεσκέψαντο τίνα ὁδὸν ὤφειλον νὰ καταλάβωσιν, ἵνα διακόψωσι τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν τοῦ ἐχθροῦ. Καὶ οἱ πλεῖστοι μὲν ἐξ αὐτῶν ἀναλογιζόμενοι τὴν σμικρότητα τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων προὔτεινον νὰ καταλάβωσι τὴν διὰ Φουντάνας εἰς Βοιωτίαν ἄγουσαν δίοδον, στενωτάτην, δασώδη καὶ δύσβατον, ὅπως ἐν αὐτῇ οἱ Ἕλληνες περὶ τοὺς 1500 ὄντες δυνηθῶσι νὰντιστῶσι κατὰ τῆς πολλῷ ὑπερτέρας στρατιᾶς τοῦ Βαϊρὰμ πασσᾶ· ὁ δὲ Ἰωάννης Δυοβουνιώτης γέρων ὢν πολύπειρος ἀντέλεξεν ὅτι βασιλικὸς στρατὸς μετὰ πυροβολικοῦ, ἀρίστου ἱππικοῦ καὶ πλήθους ἀποσκευῶν καὶ πολεμεφοδίων δι' ἁμαξῶν μεταφερομένων δὲν δύναται νὰ διέλθῃ διὰ στενωπῶν καὶ δυσβάτων, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀνοικτῆς καὶ βατῆς ὁδοῦ τῶν *Βασιλικῶν*. Δεκτὴς τῆς προτάσεως ταύτης

τοῦ Δυοβουνιώτου γενομένης, καταλαβόντες τὰ Βασιλικὰ περιέμενον τὸν ἐχθρόν, ὅστις ἐκκινήσας ἐκ Λαμίας εἶχε στρατοπεδεύσῃ τὴν νύκτα τῆς 25 Αὐγούστου παρὰ τὸ χωρίον Μῶλον ἀπέχον δύω ὥρας τῶν Βασιλικῶν. Τὰ τῆς μάχης ταύτης κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ Κωνσταντίνου Δυοβουνιώτου καὶ Δ. Ζαρίκα ἀγωνιστοῦ ἔχουσιν ὧδέ πως:

Τῶν Ἑλλήνων ὁ μὲν Ἰωάννης Δυοβουνιώτης, Κομνᾶς Τράκας καὶ Μπίτης διοικῶν μέρος τῶν στρατιωτῶν τοῦ Σκαλτσοδήμου κατέλαβον τὸ ἀριστερὸν τῆς ὁδοῦ, τὸ δὲ δεξιὸν αὐτῆς ὁ Νᾶκος Πανουριᾶς, Ἰωάννης Γκούρας καὶ Παπανδρέας διοικοῦντες τοὺς στρατιώτας τοῦ Πανουριᾶ· τὴν δ' ἔξοδον τῆς ὁδοῦ ὁ Γεράντωνος ἡγούμενος τῶν ὑπολειφθέντων ἐκ τοῦ στρατοῦ τοῦ Διάκου, καὶ ὁ Καλύβας ἀδελφὸς τοῦ ἐν Ἀλαμάνᾳ πεσόντος διοικῶν καὶ αὐτὸς τοὺς ὑπολοίπους τοῦ στρατοῦ τοῦ Σκαλτσοδήμου. Τὴν ἐπιοῦσαν (26 Αὐγούστου 1821) ἐφώρμησαν ὅπως ἐκβιάσωσι τὴν εἴσοδον· ἀλλ' ἀποκρουσθέντες ἔνθεν μὲν ὑπὸ τοῦ Παπανδρέα καὶ Γκούρα, ἔνθεν δὲ ὑπὸ τοῦ Κομνᾶ Τράκα, Μπίτη καὶ λοιπῶν περιῆλθον εἰς ἀμηχανίαν. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον κατὰ κράτος προσέπιπτον τοῖς Ἕλλησι, καὶ ἡ μάχη κρατερὰ ἐγίνετο, ὅτε ὁ Γκούρας, Παππανδρέας, Τράκας, Ἰωάννης Ῥούκης διοικῶν ἴδιον σῶμα καὶ ὁ Βασίλειος Βοῦσγος διοικῶν μέρος τοῦ σώματος τοῦ Ὀδυσσέως ἐκ τῶν ὀχυρωμάτων ἐκπηδήσαντες ἐπέκειντο δεινοὶ τοῖς Τούρκοις, οἵτινες τὴν ὁρμὴν τῶν Ἑλλήνων μὴ δυνηθέντες νὰ ὑποστῶσι διαλύσαντες τὰς τάξεις ἐτράπησαν εἰς οὕτως ἄτακτον φυγήν, ὥστε ἱππικόν, πυροβολικόν, πεζικόν, ἅμαξαι φορτηγαὶ καὶ ζῶα συνανεμίγησαν. Οἱ Ἕλληνες φεύγοντας αὐτοὺς ἐφόνευσαν περὶ τοὺς 2,000, ἐν οἷς καὶ τὸν Μεμῆν πασσᾶν· ὁ δὲ Βεκὴρ πασσᾶς ἦν ἤδη τεθνεὼς πρὸ τῆς μάχης ἐξ ἀσθενείας ἐν Λαμίᾳ· ἐκυρίευσαν 600 ἁμάξας πλήρεις τροφῶν, πολεμεφοδίων καὶ παντοίων ἄλλων εἰδῶν τοῦ πολέμου, ὅπλα, πολλὰς σημαίας καὶ πέντε κανόνια, ἐξ ὧν δύω ἐκυρίευσαν οἱ ὑπὸ τὸν Κομνᾶν Τράκαν Ἀγοριανῖται καὶ Σουβαλιῶται.

Τὰ δὲ λείψανα τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ κατεδίωξαν οἱ Ἕλληνες μέχρι τοῦ Σπερχειοῦ ποταμοῦ, ὃν διαβάντες οἱ Τοῦρκοι κατεσκήνωσαν ὀχυρωθέντες ἐν τῷ τῆς Λαμίας τέταρτον ὥρας ἀπέχοντι χωρίῳ *Σαρμουσακλῆ*, ἔνθα μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὁ μὲν ἀρχιστράτηγος Βαϊρὰμ πασσᾶς διαταγῇ τοῦ σουλτάνου ἀπεκεφαλίσθη, ὁ δὲ ἐπίλοιπος αὐτοῦ στρατὸς ἐνσκηψάσης πανώλους (λοιμικῆς) κατεστράφη σχεδὸν ὁλόκληρος. Μετὰ τὴν μάχην δὲ ταύτην οἱ Ἕλληνες ἐστρατοπέδευσαν ἐν τῷ παρὰ τὰς Θερμοπύλας ἐπὶ τοῦ Καλλιδρόμου μίαν ὥραν περίπου ἀπέχοντι τοῦ Σπερχειοῦ χωρίῳ Δαμάστᾳ.

Ἐν τῇ σπουδαιοτάτῃ ταύτῃ μάχῃ, ἥτις οὐ μόνον ἔσωσε τὴν μόλι

ἀρξαμένην ἐπανάστασιν, ἀλλὰ καὶ ἐνεψύχωσε μεγάλως αὐτήν, διεκρίθησαν ὁ μὲν Ἰωάννης Δυοβουνιώτης ἐπὶ φρονήσει καὶ στρατηγικῇ πείρᾳ, ὁ δὲ Ἰωάννης Γκούρας, Παπανδρέας καὶ Κομνᾶς Τράκας ἐπὶ ἀνδρείᾳ. Ὁ Γκούρας μάλιστα τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἀνεδείχθη αὐτόχρημα ἥρως· τὰ ἐνδύματα αὐτοῦ ἦσαν πλήρη αἵματος, ἡ δὲ δεξιὰ χεὶρ αὐτοῦ ἦν ἐξωδηκυῖα ἐκ τῆς χρήσεως τοῦ ξίφους, ὅπερ ἀπέβη ἄχρηστον ἐκ τῆς σφαγῆς τῶν Τούρκων· αὐτὸς δ' ἰδίᾳ χειρὶ ἀπέσφαξε καὶ τὸν Μεμὴν πασσᾶν.

§ 1702. **Ἐπανάστασις ἀλλαχοῦ τῆς ἐκτὸς τῆς Ἰσθμίας Ἑλλάδος.** Βραδύτερον ἐκινεῖτο ἡ Αἰτωλία καὶ Ἀκαρνανία διὰ πολλοὺς ἄλλους λόγους καὶ διότι αἱ τουρκικαὶ δυνάμεις πολλῷ πλείονες τῶν ἄλλων μερῶν ἦσαν ἐγγὺς τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης ἐκ τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις μεγάλου τουρκικοῦ στρατοπέδου. Πρῶτος δ' ἔχυσε (5 Μαρτίου 1821) αἷμα τουρκικὸν ὁ ἁρματωλὸς Μακρῆς ἐν τῇ Σκάλᾳ τοῦ Μαυρομμάτη. Μετὰ πολλὰς περὶ τούτου λογομαχίας τῶν Τούρκων καὶ Ἑλλήνων προεστώτων τοῦ Μεσολογγίου ἡ φρουρὰ τοῦ Γαλατᾶ καὶ Μποχωρίου διαδοθέντος ὅτι ὁ Κώστας Χορμόβας ἐπήρχετο ἡγούμενος Ἑλλήνων, πρὸς δὲ ὅτι ὁ Ἀράκυνθος κατελήφθη ὑπὸ κλεπτῶν ἀπῆρε καθάπερ καὶ ἄλλοι Τοῦρκοι ἐκ Μεσολογγίου εἰς Βραχώριον. Τέλος μαθόντες τὰ ἔν τε Πελοποννήσῳ καὶ περὶ τὸν Παρνασσὸν ἡρωϊκὰ ἔργα τῶν Ἑλλήνων ὕψωσαν (20 Μαΐου) τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας ἐν Μεσολογγίῳ· εἶτα δὲ οἱ Ἕλληνες προσέβαλον τὸ Βραχώριον καὶ ἐκυρίευσαν αὐτοῦ· ἐγένοντο μάχαι ἢ μᾶλλον συμπλοκαὶ ἐπὶ τοῦ Μακρυνόρους καὶ ἐν Πέτᾳ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλ' ὅμως ἐν Καλλαρύταις καὶ Συράκῳ καὶ Πάργᾳ ἡ ἐπανάστασις οὐδόλως ηὐδοκίμησε καθάπερ καὶ ἐν Μακεδονίᾳ, ἔνθα κατεστράφησαν ἡ Κασσάνδρα, ἡ Νάουσα καὶ τὸ ἅγιον Ὄρος· οὕτω δ' ἡ ἐπανάστασις ἅμα τῇ γενέσει αὐτῆς κατεστράφη ἐν Ἠπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ, διετηρεῖτο ἄρα ἀκμάζουσα ἔν τε τῇ Πελοποννήσῳ καὶ τῇ πρὸς νότον τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου καὶ τῶν Θερμοπυλῶν Ἑλλάδι.

§ 1703. **Ἐπανάστασις ἐν ταῖς νήσοις, Σπέτσαι, Ψαρά, Ὕδρα, Σάμος, Κρήτη, πυρπόλησις τουρκικῆς φρεγάτας παρ' Ἐρισσόν.** Καθάπερ οἱ ἔν τε τῇ ἠπείρῳ Ἑλλάδι καὶ Πελοποννήσῳ Ἕλληνες ἦσαν κατηχημένοι τὰ τῆς φιλικῆς ἑταιρείας, οὕτω καὶ οἱ νησιῶται ὄντες πολλῷ μᾶλλον ἕτοιμοι εἰς κήρυξιν καὶ συντήρησιν τῆς ἐπαναστάσεως ἢ οἱ ἄλλοι τῶν Ἑλλήνων. Διότι καὶ πλουσιώτεροι ἦσαν καὶ μᾶλλον ἐμπεφορημένοι τῶν διὰ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως διαδεδομένων φιλελευθέρων ἀρχῶν καὶ ὡς ναυτιλλόμενοι μᾶλλον ἐπεκοινώνουν τῇ Εὐρώπῃ διὰ τῶν ἐμπορικῶν

αὐτῶν πλοίων. Πρῶτοι οἱ Σπετσιῶται ὕψωσαν (26 Μαρτίου) τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας, εἶτα (29 Μαρτίου) οἱ Ψαριανοὶ καὶ τέλος οἱ Ὑδραῖοι (15 Ἀπριλίου). Αἱ τρεῖς αὗται νῆσοι συνεκρότουν σόλον ἀξιόλογον ἐμπορικῶν πλοίων 176, ἅτινα εὐκόλως μετέβαλον εἰς πολεμικά, ἐξ ὧν 92 τὰ μείζω ἦσαν τῶν Ὑδραίων, 44 τῶν Σπετσιωτῶν καὶ 40 τῶν Ψαριανῶν. Ἔφερον δὲ τὰ πλοῖα ταῦτα πλήρωμα 90 - 120 ἀνδρῶν καὶ 10-20 τηλεβόλων. Οἱ ἄνδρες ἦσαν ῥωμαλέοι, ἀνδρεῖοι καὶ φιλοπάτριδες καὶ λάτρεις τῆς ἐλευθερίας. Τὰ τῶν Σπετσιωτῶν φέροντα τὴν σημαίαν *Ἐλευθερία ἢ θάνατος* ἐξέπλευσαν τῶν Σπετσῶν εἰς πολιορκίαν τῆς Μονεμβασίας, ἐξ ὧν 8 πάρωνες ἐκεῖθεν ἀπέπλευσαν εἰς Μῆλον, παρ' ἣν συνέλαβον ὀθωμανικὸν δρόμωνα 36 τηλεβόλων καὶ ἕνα πάρωνα 16. Παρὰ δὲ τὴν Σμύρνην ὁ Ψαριανὸς Νικολῆς Παπαποστόλης ἐβύθισεν ἓν τουρκικὸν καὶ τέσσαρα φορτηγά· εἶτα οἱ Ψαριανοὶ ὠχύρωσαν τὴν αὐτῶν νῆσον δι' 23 τηλεβόλων, ἅτινα ἐλαφυραγώγησαν ἐκ τοῦ ἐντὸς τοῦ κόλπου τῆς Αἴνου νησίου, καὶ 2 βομβοβόλους. Τὸ δὲ παράδειγμα τῆς ἀποστασίας τῶν τριῶν νήσων ἐμιμήθησαν καὶ αἱ ἄλλαι νῆσοι: ἡ Σάμος, ἡ Ῥόδος, ἡ Κρήτη, ἡ Κύπρος. Εἰ καὶ ἡ Χίος, ἡ Τῆνος, ἡ Θήρα καὶ Ἄνδρος ἠρνήθησαν νὰ μετάσχωσι τοῦ ἀγῶνος, οὐχ ἧττον τὸ Αἰγαῖον πέλαγος ἦν συντεταραγμένον μέχρι τῶν ἀκτῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας· δι' ὃ ὁ τουρκικὸς στόλος καὶ πρὸς καταπολέμησιν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῷ Αἰγαίῳ καὶ πρὸς σιταρκίαν τῶν ἐν Πελοποννήσῳ πολιορκουμένων ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων φρουρίων ἐξέπλευσε τοῦ Ἑλλησπόντου ὑπὸ τὸν Ῥιαλᾶ-βέην συγκείμενος ἐκ δύο πλοίων, τριῶν μονοκρότων καὶ τριῶν δρομώνων. Ἐκ τούτων φρεγάταν Κολοσσὸν ὀνομαζομένην 84 τηλεβόλων καὶ 400 ἀνδρῶν καὶ καταφυγοῦσαν εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἐρισσοῦ μετὰ πρώτην ἀποτυχίαν δύο πυρπολικῶν ἔκαυσε (8 Ἰουνίου) διὰ πυρπολικοῦ ὁ ἀνδρεῖος Παπανικολῆς. Ἐκ τούτου φόβῳ καταληφθεὶς ὁ τουρκικὸς στόλος σύμπας ὑπεχώρησεν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν τηλεβόλων. Τούτων γενομένων ἐν τῷ Αἰγαίῳ πελάγει, ὁ Μιαούλης περὶ Πάτρας καὶ Ναύπακτον κατήσχυνε τὰ τουρκικὰ πλοῖα εἰσερχόμενος καὶ ἐξερχόμενος εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον διαπλέων ἐνώπιον τῶν Τούρκων θεωμένων ἐν ἐκπλήξει ἀβλαβὴς ἐκ τῶν τουρκικῶν τηλεβόλων τοῦ Ῥίου καὶ Ἀντιρρίου. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἤρξατο ἡ ἔλλειψις χρημάτων πρὸς συντήρησιν τοῦ στόλου, ὅστις τούτου ἕνεκα διετέλει ἀπράκτων ἕνεκα τῆς ἀπειθείας τῶν ναυτῶν. Ἐκ τούτου ὠφελούμενος ὁ Καρᾶ Ἀλῆς ἐκπλεύσας τοῦ Ἑλλησπόντου κατέπλευσεν εἰς τὸν λιμένα Βαθὺν τῆς Σάμου· ἐπεχείρησαν ἀπόβασιν, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν. Ἐννέα δὲ ὁπλιταγωγὰ πλέοντα πρὸς μεταφορὰν στρατοῦ

ἐπυρπολήθησαν ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν. Ἐν γένει δὲ κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως ὁ τουρκικὸς στόλος οὐδὲν ἠδυνήθη νὰ πράξῃ κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ, τοὐναντίον δὲ μάλιστα ἔτρεμον ἐνώπιον αὐτοῦ. Καὶ εἰ εἶχον οἱ Ἕλληνες χρήματα πρὸς διαρκῆ συντήρησιν τοῦ στόλου, πάντως ὁ τουρκικὸς στόλος οὐδὲ θὰ ἠδύνατο νὰ ἐξέλθῃ τοῦ Ἑλλησπόντου. Τὸ μόνον δὲ κατόρθωμα τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἦν ὅτι ὑπὸ τὸν Ἰσμαὴλ Γιβραλτὰρ ἔκαυσε (23 Σεπτεμβρίου 1821) διὰ τῶν Ἀλγερίνων τὸ Γαλαξείδιον καὶ συνέλαβε 3 πάρωνας. Οὕτω δὲ τελευτῶντος τοῦ 1821 ἡ μὲν ἐπανάστασις, ὡς εἴρηται, ἐκραταιοῦτο ἐν τῇ κυρίως Ἑλλάδι, οἱ δὲ Τοῦρκοι κατεῖχον ἐν μὲν Πελοποννήσῳ μόνον φρούριά τινα, ἐν δὲ τῇ ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδι τὰς Ἀθήνας, τὴν Ναύπακτον, τὴν Λαμίαν καὶ τὴν Βόνιτσαν, ἐν δὲ Εὐβοίᾳ τὴν Χαλκίδα καὶ τὴν Κάρυστον.

§ 1704. ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ 1822. **Ἐν Πελοποννήσῳ μάχη Γηροκομείου, ὅλεθρος Δράμαλη, πτῶσις Ναυπλίου.** Μετὰ τὴν ἅλωσιν τῆς Τριπόλεως ὁ Κολοκοτρώνης προὔτεινεν ἵνα ἐκστρατεύσωσι κατὰ τῶν Πατρῶν, ἵνα οὕτως ἅπασα ἡ δυτικὴ καὶ βόρειος Πελοπόννησος περιέλθῃ εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλ' ἕνεκα διαφωνίας τῶν ὁπλιταρχῶν καὶ τῶν προὐχόντων καὶ μάλιστα μεταξὺ τῶν περὶ τὸν Κολοκοτρώνην καὶ τοὺς Δεληγιανναίους ἐματαιώθη. Ἐπὶ τέλους δὲ συμβιβασθέντων τούτων ἀπεφασίσθη ἵνα ἐκστρατεύσωσιν ἕκαστος χωριστά, ἀλλὰ πρὸς ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν σκοπόν, *πρὸς τὰς Πάτρας*. Ἐκστρατεύσαντες δ' οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τὸν Κολοκοτρώνην, Πλαπούταν, Κωνσταντῖνον Πετμεζᾶν καὶ τὸν Γενναῖον κατέλαβον κατ' ἀρχὰς τὸ χωρίον τοῦ Ἀλῆ-Τσελεπῆ· οἱ δὲ ὑπὸ τὸν Ζαήμην καὶ ἄλλους ἦσαν κατὰ τὰ Νεζερά, οἱ δὲ ὑπὸ τὸν Λόντον περὶ τὰ Σελά. Οὕτω δὲ συνηθροίσθησαν (18 Φεβρουαρίου 1822) περὶ τὰς 6,300 περὶ Πάτρας. Οἱ Τοῦρκοι ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι οὕτω διὰ πέριξ στρατοπεδείας ἐγένετο ὁ ἀποκλεισμὸς καὶ ἡ ἅλωσις τῆς Τριπόλεως προσέβαλον (25 Φεβρουαρίου) αὐτοὺς ὑπὸ τὸν Μεχμὲτ πασσᾶν καὶ γενομένης (26 Φεβρουαρίου) ἀψιμαχίας περὶ Χαλανδρίτσαν ὑπεχώρησαν ἑκάτερος τῶν διαμαχομένων εἰς τὰ ἴδια. Μεταστρατοπεδεύσαντες δ' οἱ Ἕλληνες καὶ πορευθέντες ἐγγύτερον τῶν Πατρῶν κατέλαβον οἱ μὲν ὑπὸ τὸν Κολοκοτρώνην καὶ Πλαπούταν τὸ Σαραβάλι, οἱ δὲ ὑπὸ τὸν Γενναῖον καὶ τὸν Τζαννέτον Χρηστόπουλον τὸν Παλαιόπυργον, οἱ δὲ ὑπὸ τὸν Πετμεζᾶν, Γιαννάκην Κολοκοτρώνην καὶ τὸν Παπασταθόπουλον τὴν Ὀβριάν, οἱ δὲ Καλαβρυτινοὶ τὸ Γηροκομεῖον, περὶ ὃ μεθ' ἁψιμαχίαν (2 Μαρτίου), ἐξελθόντων δισχιλίων Τούρκων, ἐγένετο (9 Μαρτίου)

σπουδαία μάχη, καθ' ἣν 8,000 Τοῦρκοι τρέψαντες κατ' ἀρχὰς τοὺς Ἕλληνας εἶτα ἐνικήθησαν διὰ στρατηγικοῦ τεχνάσματος τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη ἀποβαλόντες περὶ τοὺς 200 καὶ διπλασίους τραυματίας· οἱ δ' Ἕλληνες ἔσχον 20 νεκροὺς καὶ τραυματίας. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ὁ σκοπὸς τῶν Ἑλλήνων, ἡ ἅλωσις τῶν Πατρῶν ἀπέτυχεν· διότι αὗται ἔχουσαι τὴν θάλασσαν ἐλευθέραν ἐπορίζοντο τῶν ὅσων εἶχον ἀνάγκην· ἔδει ἄρα ἵνα αὗται προσβληθῶσι καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν. Ἐπὶ τέλους διελύθη τὸ περὶ τὰς Πάτρας στρατόπεδον ἕνεκα ἐρίδων τῶν προὐχόντων πρός τε ἀλλήλους καὶ πρὸς τὸν Κολοκοτρώνην, ὅστις ἐπέμενε νὰ πολιορκήσωσι τὰς Πάτρας· ἀλλ' οἱ προὔχοντες ὀλίγον κατ' ὀλίγον ὑφαρπάζοντες στρατιώτας κατέστησαν αὐτὸν ἀνίσχυρον, ἐξ οὗ καὶ ἠναγκάσθη νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν.

Ἐνῷ δὲ ταῦτα ἐγίνοντο περὶ τὰς Πάτρας ὁ Χουρσὶτ ἡτοίμαζε μέγαν στρατὸν ἵνα πέμψῃ κατὰ τῆς ἑστίας τῆς ἐπαναστάσεως, τῆς Πελοποννήσου· διωρίσθη δὲ ἀρχιστράτηγος ὑπὸ τῆς Τουρκίας ὁ Μαχμοὺδ πασσᾶς, ὅστις ὡς καταγόμενος ἐκ Δράμας τῆς Μακεδονίας συνήθως ἐκαλεῖτο ἁπλῶς Δράμαλης· τούτῳ δὲ συνεξεστράτευον ὁ Χασὰν πασσᾶς, ὁ Τσαρκατσῆ Ἀλῆ πασσᾶς, ὁ Ἀργεῖος Ἀλῆ πασσᾶς καὶ οἱ τέως ὑπουργοί, ὁ βεζύρης Τοπάλ πασσᾶς καὶ ὁ τῶν ἐσωτερικῶν Ἐρὴπ πασσᾶς καὶ ἄλλοι πολλοὶ καὶ ἐπίσημοι Μακεδόνες, Θρᾷκες καὶ Μάγνητες Τοῦρκοι. Οὐδέποτε πρότερον ἡτοιμάσθη τηλικαύτη καὶ τόσον πολυπληθὴς στρατιά· ἀλλὰ καὶ οὐδέποτε πρότερον τοιαύτη ἀπέτυχε τόσον οἰκτρῶς. Ὁ Δράμαλης ἡγούμενος στρατοῦ περὶ τὰς 30,000 λεηλατῶν εἰσῆλασεν ἀκωλύτως καὶ εἰς τὴν Βοιωτίαν, ἔκαυσε (1 Ἰουλίου) τὰς Θήβας, ἐξ ἧς ὁ Τσαρκατσῆ Ἀλῆ πασσᾶς ἡγούμενος 1200 ἀποχωρισθεὶς τοῦ ἄλλου στρατοῦ κατέλαβε τὴν Χαλκίδα. Ὡς ποτε κατὰ τὴν εἰσβολὴν τοῦ Ξέρξου τὰ πάντα ἐλεηλατήθησαν καὶ ἠρημώθησαν, οἱ δὲ κάτοικοι κατέφυγον εἰς τὰ ὄρη καὶ τὰ σπήλαια, οὕτω καὶ τανῦν. Παρά τε δὲ τῇ κυβερνήσει καὶ τῷ λαῷ τὰ πάντα ἦσαν ἐρημία, ταραχή, σύγχυσις καὶ ἀμοιβαῖα ἀντεγκλήματα. Ὁ Ὀδυσσεὺς κατηγορήθη ὑπὸ τῶν τότε ἐχθρῶν αὐτοῦ ὅτι κατέλιπεν ἐλευθέραν τὴν δίοδον εἰς Πελοπόννησον τῶν πολεμίων· ἀλλ' ἡ κατηγορία ἄδικος· ὁ εὐφυέστατος στρατηγὸς ἔπραττεν ὅ τι καὶ οἱ Πελοποννήσιοι ἐν τῇ Ἀργολίδι, δῆλα δὴ ἔκαιε τὰ λήια καὶ ἐξεδίωκεν ἐκ τῆς ὁδοῦ τὰ ποίμνια τῶν Ἑλλήνων καὶ ἠφάνιζε τὰς τροφὰς καὶ τοὺς παρακούοντας τῶν Ἑλλήνων ἐτιμώρει· ἐμαίνετο δ' ὁ ἀνὴρ καὶ κατὰ τῶν Ἀρεοπαγιτῶν, οἵτινες ἡτοίμασαν αὐτῷ ἕνεκα πολιτικῶν ἐρίδων θάνατον. Οὕτω δ' ὁ Δράμαλης εἰσβαλὼν εἰς Πελοπόννησον ἐστρατοπέδευσεν ἐν τῷ ἀργολικῷ πεδίῳ. Ὁ δὲ Κολοκοτρώνης ἐκ Τριπόλεως

ἐλθὼν ἐκ παντὸς τρόπου συνέλεγε τὰ πεφοβισμένα πλήθη, ἐνεθάρρυνε δὲ καὶ τὴν εἰς τὰ πλοῖα καταφυγοῦσαν κυβέρνησιν. Ταχέως συνηθροίσθησαν οἱ ὁπλιτάρχαι Πελοποννήσιοι ἐν Ἀργολίδι, ἐξ ὧν οἱ μὲν κατέλαβον τὴν ἀκρόπολιν τοῦ Ἄργους Λάρισσαν φυλαττομένην ἤδη ὑπὸ τοῦ Καρίγιαννη, ἐν οἷς ὁ Βαρβιτσιώτης, ὁ Κουμουστιώτης, ὁ Ὑψηλάντης, οἱ δύο Μαυρομιχάλαι Ἰωάννης καὶ Γεωργάκης, ὁ Ζαχαρόπουλος καὶ τέλος ὁ Πᾶνος Κολοκοτρώνης ἡγούμενοι 700 ἐπιλέκτων. Οἱ ἐχθροὶ ἅμ' ἐλθόντες (10 Ἰουλίου) καὶ ἤρξαντο ἀμελλητὶ τῆς πολιορκίας τῆς Λαρίσσης καὶ τῆς μονῆς τῆς Κεκρυμμένης, ἣν κατεῖχον οἱ Ἕλληνες, ὁ δὲ Ἀργεῖος Ἀλῆς εἰσῆλθεν ἐν ἀλαλαγμοῖς εἰς τὸ Ναύπλιον ὑπὸ τὴν βροντὴν τῶν τηλεβόλων. Τότε ὁ Κολοκοτρώνης ἐδείχθη ὅτι φύσει ἦν στρατηγὸς ἄριστος. Τῶν μὲν ἄλλων ἐνδοιαζόντων περὶ τῆς ἐξώσεως τοῦ ἐχθροῦ ἐκ τῆς Πελοποννήσου, αὐτὸς διέτασσε τὰ πάντα συνετῶς. Πρὸς ἀποκλεισμὸν δὲ τῶν ἐχθρῶν οἱ Ἕλληνες ἐτάχθησαν οὑτωσίν: Ὁ μὲν Ἀντώνιος Κολοκοτρώνης διαταγῇ τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη κατέλαβε τὰ Δερβενάκια, ὁ δὲ Πέτρος Μαυρομιχάλης τοὺς Μύλους, ὁ δὲ Πλαπούτας τὴν Ἄκοβαν. Ἐπειδὴ δ' ἐκινδύνευον οἱ πολιορκούμενοι Ἕλληνες καὶ ἕνεκα ἐλλείψεως τροφῶν, κατώρθωσαν νὰ ἐξέλθωσιν ὁ Ὑψηλάντης, ὁ Πᾶνος Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Γεωργάκης Μαυρομιχάλης, οἱ δ' ἄλλοι ἔμειναν μετὰ 250 στρατιωτῶν· ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ ἐπίλοιποι ἐν τῇ ἀκροπόλει ἦν ἀδύνατον νὰ διαμείνωσιν, ἐφώρμησαν (19 Ἰουλίου) οἱ ἔξω ὑπὸ τὸν Ἀντώνιον Μαυρομιχάλην, ἀλλ' ἀποτυχόντες ἐτράπησαν ἀποβαλόντες περὶ τοὺς 153 νεκροὺς καὶ 64 τραυματίας. Μαθὼν τὸ ἀτύχημα ὁ Κολοκοτρώνης ἔσπευσεν ἐκ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ὁπόθεν κατεσκόπει τὰ τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἀμελλητὶ ἀνέλαβε τὴν σωτηρίαν τῶν ἐν τῇ ἀκροπόλει Ἑλλήνων, οὓς ἀγωνισάμενοι οἱ Ἕλληνες μάτην ἐπὶ δύο νύκτας (20 καὶ 21 Ἰουλίου) τῇ τρίτῃ (22 Ἰουλίου) ἐπέτυχον ἐξελθόντων πάντων σώων, ὧν ὁ Καρίγιαννης κοιμώμενος τῇ ὥρᾳ τῆς τῶν ἄλλων ἐξόδου ἐσώθη ἡμέρας οὔσης καλύψας τὴν κεφαλὴν καὶ τὸ πρόσωπον ἐν κακκαβίῳ. Ὁ δ' ἔτι ἐν χερσὶ τῶν Ἑλλήνων ὢν ἐν τῷ λιμένι τοῦ Ναυπλίου θαλασσόπυργος, ἐν ᾧ τανῦν διαιτῶνται οἱ δήμιοι, ὑπερασπιζόμενος ὑπὸ Κρανιδιωτῶν καὶ τῶν φιλελλήνων Ἄστιγγος, Χάνη, Γέρβη καὶ Ἀνεμάτου, κανονοβοληθεὶς ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας (21 - 24 Ἰουλίου) ἀφείθη (25 Ἰουλίου) ἐλεύθερος μᾶλλον διότι ὁ Δράμαλης ἐσκόπει τῇ ὑστεραίᾳ (26) νὰπέλθῃ ἢ διότι οἱ ἐν Ναυπλίῳ Τοῦρκοι ἀντικανονοβολούμενοι ὑπὸ τῶν ἐν τῷ θαλασσοπύργῳ ἀπῄτησαν τοῦτο.

Ὁ Δράμαλης τῇ ὑστεραίᾳ (26 Ἰουλίου) καθορῶν ὅτι πᾶσα διατριβὴ ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ Ἄργους ἦν ὄλεθρος αὐτῷ δι' ἔλλειψιν τροφῶν

ἔγνω ἵνα ἐξέλθῃ ἐκεῖθεν· δύο δὲ ὁδοὶ ὑπῆρχον, ἡ μὲν πρὸς τὴν Τρίπολιν ἄγουσα, ἡ δὲ πρὸς τὴν Κόρινθον, ἣν ἤδη εἶχε διανύσῃ. Προὐτίμησε δὲ τὴν τῆς Κορίνθου, διότι καὶ βραχυτέρα ἦν καὶ ἀφικόμενος εἰς Κόρινθον ἠδύνατο ἵνα ἢ ἐξέλθῃ τῆς Πελοποννήσου ἢ διατρίβων ἐκεῖ εὐκόλως κατὰ θάλασσαν διὰ τοῦ στόλου πορισθῇ τροφάς. Ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἠγωνίσθησαν οἱ Τοῦρκοι νὰ διέλθωσι τὰ στενά· καὶ τὴν μὲν πρώτην (26 Ἰουλίου) περὶ τὰς 6,000 διεξῆλθον τὰ στενὰ τῶν Δερβενακίων οἱ πλεῖστοι διὰ τῆς ἀφυλάκτου ὁδοῦ τοῦ ἁγίου Σώστη, διότι ὁ Θεόδωρος καὶ Ἀντώνιος Κολοκοτρώνης δὲν ἠδυνήθησαν ὀλίγοι ὄντες νὰ διακόψωσι πάντων τὴν πορείαν· ὅτε ὅμως οἱ τὴν ὁδὸν τοῦ Ἀϊνορίου βαδίζοντες Δημήτριος Ὑψηλάντης, Νικήτας Σταματελόπουλος ὁ ἐπονομαζόμενος Νικηταρᾶς καὶ ὁ Γρηγόριος Δικαῖος μαθόντες τὴν ὑποχώρησιν τοῦ Δράμαλη κατέλαβον τὴν δεξιὰν πλευρὰν τῶν Δερβενακίων καὶ τὸν ἅγιον Σώστην, τότε οἱ Τοῦρκοι ἔπαθον ὄλεθρον, ἰδίως ἐν τῷ ὑπὸ τὸ ναΐδιον τοῦ ἁγίου Σώστη βαράθρῳ εἰς ὃ κατεκρημνίσθησαν ἀναμιξ ἵπποι, ἄνθρωποι, κάμηλοι. Ὑπερτρισχίλιοι ἀπώλοντο τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Τῇ δὲ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ (27 Ἰουλίου) εἴπερ κατελάμβανον οἱ Ἕλληνες πολλὰς θέσεις πλείονες ὄντες καὶ μάλιστα ὅπως ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη διετάχθησαν οἱ μὲν Ἰατρᾶκος καὶ Τσόκρης τὰς Μυκήνας, ὁ δὲ Νικήτας, Ὑψηλάντης καὶ Δικαῖος τὸ Ἀϊνόρι καὶ τὸ Μπερμπάτι, ὁ δὲ Πλαπούτας, Ἀντώνιος Κολοκοτρώνης καὶ ὁ Δημήτριος Δεληγιάννης τὰ Δερβενάκια, οὐδὲ εἷς τῶν ἐχθρῶν θὰ διήρχετο τὰ Δερβενάκια. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ὁ τοῦ Δράμαλη στρατὸς κατεκερματίσθη κατὰ τὰς τρεῖς ἡμέρας (26, 27, 28 Ἰουλίου 1822) καὶ τὰ ὀλίγα λείψανα αὐτοῦ ἐζήτουν οὐχὶ πόλεμον, ἀλλὰ σωτηρίαν, ἣν ὀλίγιστοι εὗρον τῶν ἄλλων ἀπωλεσθέντων, ἐν οἷς καὶ ὁ Δράμαλης, ὅστις ἀσθενήσας ἐτελεύτησεν (28 Ὀκτωβρίου)· ὁ δὲ Κολοκοτρώνης ἠρέθη (18 Αὐγούστου) *ἀρχιστράτηγος* τῆς Πελοποννήσου ὑπὸ τῆς γερουσίας.

§ 1705. **Συμβάντα ἐν τῇ ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδι, κίνδυνος Σουλιωτῶν καὶ πτῶσις Σουλίου, ἀτυχεῖς μάχαι Φαναρίου καὶ Πέτα, πρώτη πολιορκία Μεσολογγίου.** Τέλος ὁ Ἀλῆ πασσᾶς τῶν Ἰωαννίνων κατεστράφη· ὅλος ὁ πολιορκῶν αὐτὸν στρατὸς ἔμενεν ἐλεύθερος κατὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Σουλίου· οἱ Σουλιῶται κινδυνεύοντες ἠτήσαντο βοήθειαν παρὰ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, διότι πλὴν τῆς Κιάφας τῆς Χώνιας καὶ τοῦ Ναβαρίνου τὰ λοιπὰ τοῦ Σουλίου κατελήφθησαν (15 Μαΐου 1822) ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τοῦ Χουρσίτ. Καὶ ἡ μὲν μία ἐπικουρία τοῖς Σουλιώταις ἐστάλη κατὰ γῆν ὑπὸ τὸν Μαυροκορδάτον, ὅστις ἐξεστράτευσε (1 Ἰουνίου 1822) ἐκ Μεσολογγίου ἡγούμενος τακτικῶν, φιλελ-

λήνων, Αἰτωλῶν, Ἀκαρνάνων καὶ Ἑπτανησίων πάντων ὄντων τρισχιλίων. Διαιρεθέντες δὲ οἱ μὲν προήλασαν ἀμέσως πρὸς τὴν Κιάφαν, οἱ δὲ εἰς τὸ Κομπότι, οἱ δὲ εἰς τὸ χωρίον Πέτα. Ἀποτυχόντες δ' οἱ πρὸς τὴν Κιάφαν ἐκρατεύσαντες ἔπειτα συνηθροίσθησαν πάντες εἰς τὸ Πέτα, παρ' ὃ ἐγένετο (4 Ἰουλίου) φονικὴ μάχη, καθ' ἣν ἕνεκα τῆς ἐγκαταλείψεως ὑπὸ τοῦ Γώγου ἐπικαίρου θέσεως τοῦ *Μετεπιοῦ* κατεστράφη τὸ ἑλληνικὸν στράτευμα, οἱ δὲ φιλέλληνες καὶ οἱ Ἑπτανήσιοι ἔπαθον πανωλεθρίαν καὶ ἔπεσον ἀνδρείως ἀγωνισθέντες σὺν ἄλλοις ὁ Ταρέλλας καὶ ὁ Δάνιας. Τὰ δὲ λείψανα τοῦ στρατοῦ μετέβησαν εἰς Λαγκάδα, ἐν ᾗ διέτριβεν ὁ Μαυροκορδᾶτος καὶ ἐκεῖθεν διεσπάρησαν τῇδε κἀκεῖσε. Ἡ δ' ἑτέρα ἐπικουρία ἐστάλη κατὰ θάλασσαν ὑπὸ τὸν Κυριακούλην Μαυρομιχάλην, ὅστις ἡγούμενος 500 Μανιατῶν κατέπλευσεν εἰς τὸν λιμένα Φαναρίου· ἀλλ' ἅμ' ἀποβιβασθέντων καὶ 3,000 Τοῦρκοι ἐπέπεσον (4 Ἰουλίου) καὶ ἠνάγκασαν μετὰ μιᾶς ἡμέρας μάχην φονευθέντος τοῦ Κυριακούλη ἵνα ἐπανέλθωσιν εἰς Μεσολόγγιον, ἔνθα ἐνεταφιάσθη ὁ ἀνδρεῖος ἀνὴρ μεγαλοπρεπῶς. Οὕτω δ' ἀποτυχουσῶν τῶν δύο ἐπικουριῶν, οἱ Σουλιῶται ἠναγκάσθησαν νὰ κλείσωσι (28 Ἰουλίου) συνθήκην, καθ' ἣν οὗτοι μὲν σῶοι ἠδύναντο νὰ πέλθωσιν εἰς Ἑπτάνησον, οἱ δὲ Τοῦρκοι κατέλαβον τὴν περίδοξον Κιάφαν. Μετὰ τὴν ἐν Πέτᾳ καὶ ἀλλαχοῦ ἀποτυχίαν τῶν Ἑλλήνων ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδᾶτος καὶ ὁ Μάρκος Βότσαρης κατέλαβον τὸ Μεσολόγγιον ἡγούμενοι 60 περίπου στρατιωτῶν καὶ συμβουλίου γενομένου ἀπεφασίσθη, ἵνα ὀχυρωθῶσιν ἐκεῖ συνελθόντες περὶ τοὺς 360· τὰς δὲ πλείστας γυναῖκας καὶ τὰ παιδία ἀπέστειλαν εἰς τὴν Ἑπτάνησον. Ἐπῆλθον καὶ οἱ ἐχθροὶ ὑπὸ τὸν Κιουταχῆν ἀρχιστράτηγον, τὸν Ἰουσοὺφ καὶ τὸν Ὀμὲρ Βρυώνην. Ἤρξατο ἀμέσως ἡ πολιορκία· ὁ δὲ Βρυώνης ἔπεισε τοὺς ἄλλους νὰ ἔλθωσιν εἰς διαπραγματεύσεις, ὅπερ καὶ ἐγένετο. Ἀποτυχουσῶν δὲ καὶ αὐτῶν, ἀνέλαβον αὖθις μετὰ μείζονος ζήλου τὴν πολιορκίαν. Οἱ δὲ πολιορκούμενοι λαβόντες (11 Νοεμβρίου 1822) ἐπικουρίας ἐλθόντων ἐκ Πελοποννήσου 700 ὑπὸ τὸν Πέτρον Μαυρομιχάλην, Κανέλλον Δεληγιάννην καὶ Ζαΐμην ἀνθίσταντο γενναίως. Οἱ δὲ πολιορκηταὶ χειμῶνος ἐπερχομένου ἔγνωσαν ἵνα ποιήσωσιν ἔφοδον πανστρατιᾷ τῇ νυκτὶ τῆς 24 πρὸς τὴν 25 Δεκεμβρίου, ὅτε, ὡς ἐπίστευον, οἱ πολιορκούμενοι ἔμελλον νὰ ὦσιν ἐν τοῖς ναοῖς. Ὁ σκοπὸς τῶν πολιορκητῶν ἐγνώσθη διὰ τοῦ κυνηγοῦ τοῦ Ὀμὲρ Βρυώνη Γιάννη Γούναρη Ἰωαννίτου, ὅστις μαθὼν αὐτὸν ἀνεκοίνωσε τοῖς πολιορκουμένοις τῇ προτεραίᾳ τῆς ὁρισθείσης ἐφόδου. Ἦλθεν ἡ ὡρισμένη ὥρα τῆς ἐφόδου· ἐκ δὲ τῶν πολιορκούντων 800 ταχθέντες ὅπως ἀναβῶσι ξιφήρεις τὰ ὀχυρώματα ὑπὸ τὸν πυροβολισμὸν τῶν ἄλλων ἐπερχομένων καθ' ὅλον τὸ

μῆκος τοῦ τειχίσματος ἀνέβαινον τὰς κλίμακας καί τινες ὕψωσαν καὶ σημαίας ἐπὶ τοῦ τείχους ἐν ᾧ συγχρόνως καὶ τὸ ἱππικὸν ἐφώρμα· πάντες δ' οἱ βάρβαροι ἠλάλαξαν δεινῶς. Ἀλλ' ἀποκρουσθέντες ἐτράπησαν ἀποβαλόντες 500 νεκροὺς καὶ τραυματίας· οἱ δ' Ἕλληνες ἀπέβαλον μόνον τέσσαρας. Οἱ πολιορκούμενοι ἐξελθόντες ἔλαβον πολλὰ λάφυρα καὶ 12 σημαίας. Μόλις δὲ συνελθόντες οἱ Τοῦρκοι καὶ μαθόντες ὅτι ἄλλοι τε καὶ ὁ τρόμον ἐμπνέων Ὀδυσσεὺς ἐπήρχετο κατ' αὐτῶν ἀπῆλθον δρομαῖοι (31 Δεκεμβρίου 1822) ἐκ τοῦ αὐτῶν στρατοπέδου καταλιπόντες πολέμου ἐφόδια, τηλεβόλα, βομβοβόλους καὶ ἄλλα πράγματα. Φεύγοντες οἱ Τοῦρκοι προσεβλήθησαν (16 Ἰανουαρίου 1823) ὑπὸ τοῦ Καραϊσκάκη καὶ ἀπέβαλον 200 νεκροὺς ἐν οἷς καὶ τὸν ἀνδρεῖον Χαντσῆ-Μπέντον, καὶ ἔσχον πλείονας τραυματίας· εἶτα δὲ ὑπὸ πανικοῦ κατεχόμενοι οὐκ ὀλίγοι ἐπνίγησαν ἐν τῷ Ἀχελῴῳ, οἱ δὲ διασωθέντες διέπλευσαν (8 Φεβρουαρίου) εἰς Πρέβεζαν. Οὕτω διὰ τῆς ἀνδρείας τῶν ἐν Μεσολογγίῳ καὶ οἱ ἐν Αἰτωλίᾳ καὶ Ἀκαρνανίᾳ ἀπηλλάγησαν τοῦ ἐχθροῦ. Οὕτω τελευτᾷ καὶ τὸ 1822 ἔνδοξον τοῖς Ἕλλησι.

§ 1706. **Κατορθώματα κατὰ θάλασσαν, καταστροφὴ τῆς Χίου, πυρπόλησις τουρκικῆς ναυαρχίδος καὶ ἑτέρας ἐν Τενέδῳ.** Καὶ κατὰ θάλασσαν δὲ οἱ Ἕλληνες ἤραντο νίκας λαμπράς, ἰδίως ἐθαυματούργησαν τὰ πυρπολικά. Καὶ εἰ μὴ ἐγίνετο ἡ καταστροφὴ τῆς Χίου ἐπαναστατησάσης διὰ τοῦ Σαμίου Λογοθέτου, ἠδύνατό τις εἰπεῖν ὅτι τὸ δεύτερον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως ἦν τὸ ἐνδοξότερον κατὰ θάλασσαν. Ὁ Καρᾶ Ἀλῆς ἡγούμενος τοῦ τουρκικοῦ στόλου κατέπλευσεν εἰς τὴν Χίον. Ἀποβιβασθεὶς δ' ἀμελλητὶ ὁ στρατὸς αὐτοῦ διέπραξε τὰ αἴσχιστα ἐν Χίῳ, ἐφόνευσεν, ἐξηνδραπόδισεν, ἐλεηλάτησε καὶ τέλος ἐν τῇ τοῦ ἁγίου Μηνᾶ μονῇ κατέσφαξε πλῆθος γυναικῶν καὶ παίδων καὶ γερόντων. Ἀλλὰ ταχέως εὗρε καὶ αὐτὸν τὸ πεπρωμένον διὰ τοῦ πυρπολικοῦ τοῦ Κωνσταντίνου Κανάρη, ὅστις ἐπυρπόλησε (6 Ἰουλίου) τὴν ναυαρχίδα, ἐν ᾗ ἐτέλουν ὄργια αὐτὸς ὁ Ἀλῆς καὶ οἱ ἐπιφανεῖς τοῦ στόλου καὶ πλῆθος ἄλλων ἐν συνόλῳ περὶ τὰς 2,000· ἐκ τῆς πυρπολήσεως δὲ ταύτης ἐβλάβησαν καὶ ἓξ ἄλλα ὀθωμανικὰ πλοῖα. Ἐκ τοῦ ὀλέθρου τούτου καταπλαγεὶς σύμπας ὁ τουρκικὸς στόλος ἐτράπη εἰς φυγήν. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ ἑτέρα ναυαρχὶς μετὰ 800 ἀνδρῶν τοῦ καπετὰν βέη πυρπολεῖται (27 Ὀκτωβρίου) ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Κανάρη παρὰ τὴν Τένεδον. Οὕτω δὲ ὁ τουρκικὸς στόλος κακῶς ἔχων εἰσέπλευσεν εἰς τὸν Ἑλλήσποντον· οὐδ' ἐτόλμησε νὰ ἐξέλθῃ τῷ ἔτει τούτῳ.

§ 1707. ΤΡΙΤΟΝ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΠΑΝΑ-

ΣΤΑΣΕΩΣ, 1823. **Ἡ ἐν τῇ ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδι εἰσβολὴ τοῦ Μουσταῆ-πασσᾶ, νυκτομαχία Σουλιωτῶν καὶ θάνατος Μάρκου Μπότσαρη.** Ἡ Τουρκία ἀποτυχοῦσα τὸ πρῶτον καὶ δεύτερον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως νὰ καταβάλῃ τὴν ἐπανάστασιν, καταισχυνθεῖσα δὲ μάλιστα κατά τε γῆν καὶ θάλασσαν ἡτοίμασε νέον στρατὸν ἐκ 16,000 ἐπιλέκτων Ἀλβανῶν ὑπὸ τὸν Μουσταῆν πασσᾶν τὸν ἐκ Σκόδρας καὶ τὸν ἔμπειρον στρατηγὸν Ὀμὲρ Βρυώνην. Οἰκτρῶς δὲ διέκειντο τὰ τῆς Ἀκαρνανίας καὶ Αἰτωλίας, διότι οἱ μὲν πλεῖστοι ἐπαναστάται μὴ λαμβάνοντες τακτικὸν σιτηρέσιον ἔζων μᾶλλον ὡς λῃσταὶ ἁρπάζοντες· ἔνιοι δὲ διέτριβον ἐν Μεσολογγίῳ τρεφόμενοι ἐκ τῶν πολιτῶν. Οὐδεὶς δὲ ὁπλιτάρχης ὑπεχώρει τῷ ἑτέρῳ ἰδίως μετὰ τὴν μετάστασιν τοῦ Βαρνακιώτου τοῦ ἰσχυροτάτου ἁρματωλοῦ εἰς τοὺς Τούρκους. Τοῦ κινδύνου ἐπικειμένου διωρίσθη στρατηγὸς τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος ὁ Μάρκος Μπότσαρης. Ἕνεκα ὅμως τούτου ὠργίσθησαν οἱ ἄλλοι ὁπλιτάρχαι· ἡ δὲ κυβέρνησις ἵνα καθησυχάσῃ αὐτοὺς ἔδωκε καὶ αὐτοῖς διπλώματα στρατηγίας· ἀλλὰ τοῦτο ἐλύπησε τὸν Μάρκον καιρίως, ὅστις ἔσχισε τὸ ἑαυτοῦ δίπλωμα εἰπών: « Ὅποιος εἶνε ἄξιος λαμβάνει δίπλωμα μεθαύριον ἔμπροσθεν τοῦ ἐχθροῦ » ἐννοῶν τὸν Μουσταῆν. Ἐν τούτῳ δ' ἡ προπορεία τοῦ Μουσταῆ περὶ τὰς 5,000 ὑπὸ τὸν Τσελελενδῆν βέην ἐστρατοπέδευσε (5 Αὐγούστου 1823) παρὰ τὸ Κεφαλόβρυσον ἐγγὺς τοῦ Καρπενησίου. Ἐξεστράτευσαν δὲ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ μόνον 1,200 ὑπὸ τὸν Μάρκον Μπότσαρην, Κίτσον Τσαβέλλαν καὶ Βέϊκον καὶ ἄλλους ὑποδεεστέρους ἀρχηγούς. Πρὶν ἢ δὲ προσβάλωσι τὸν ἐχθρὸν ὁ Ντούσας, ὁ Κουτσονίκας καὶ ὁ Μπαϊρακτάρης εἰσελθόντες (7 Αὐγούστου) κατεσκόπευσαν τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον· εἶτα δὲ (9 Αὐγούστου) ὁ Μάρκος ἡγούμενος 350 Σουλιωτῶν εἰσέβαλεν εἰς τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον· φόνος τῶν ἐχθρῶν ἐν ὕπνῳ καταληφθέντων πολὺς ἐγένετο καὶ σύγχυσις δεινὴ ἕνεκα τῆς ἀπροόπτου προσβολῆς καὶ ἀμοιβαῖος θάνατος μεταξὺ τῶν ὁμοφύλων Ἀλβανῶν ὑποπτευόντων ἀλλήλους· πανικὸς δὲ φόβος ὡς ποτε τὴν τοῦ Ξέρξου παρεμβολὴν προβληθεῖσαν νυκτὸς ὑπὸ τῶν Σπαρτιατῶν κατέλαβε τοὺς πάντας καὶ ἐτράπησαν· οὐδαμόθεν δ' ἄλλοθεν προσεβάλλοντο οἱ ἀνδρεῖοι Σουλιῶται, ἀλλὰ μόνον ἔκ τινος μάνδρας. Εἰς ταύτην δ' ἐν τῇ ὁρμῇ τῆς μάχης θελήσας νὰ ἐμβλέψῃ ὁ Μάρκος ἐβλήθη ἄνω τοῦ δεξιοῦ ὀφθαλμοῦ ἐκ σφαίρας πόρρωθεν ἐλθούσης καὶ ἀπέθανεν. Οἱ Σουλιῶται ἐνίκησαν νίκην λαμπράν, ἀλλ' ἀπώλεσαν τὸν ἄριστον ἄνδρα, οὗ τὸ κλέος εὐρύ. Πολλὰ δὲ λάφυρα φέροντες οἱ νικηταὶ ἀφίκοντο εἰς Μεσολόγγιον κομίζοντες καὶ τὸν νεκρὸν τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν, ὃν ἐν θρήνοις ἐκήδευσαν

ἐν Μεσολογγίῳ πάντες. Ἡ νυκτομαχία τῶν Σουλιωτῶν ἐδόξασε μὲν αὐτούς, ἀλλὰ δὲν ἀνέκοψε τὴν πορείαν τοῦ Μουσταῆ, ὅστις πρὶν ἢ κατέλθῃ πρὸς τὸ Μεσολόγγιον προσέβαλεν (28 Αὐγούστου) τοὺς ἐν Καλιακούδᾳ Ἕλληνας ὑπὸ τὸν Ζηγούρην Τσαβέλλαν, Γιολδάσην, Σαδήμαν, Νικόλαον Κοντογιάννην, Ῥοδόπουλον καὶ ἄλλους καὶ ἐνίκησε φονευθέντων περὶ τοὺς 150 πεζούς, ἐν οἷς καὶ ὁ Ζηγούρης Τσαβέλλας καὶ ὁ Νικόλαος Κοντογιάννης. Εἶτα δ' ἀκωλύτως ὁδεύοντες ἐπολιόρκησαν οἱ ἐχθροὶ τὸ Αἰτωλικὸν φρουρούμενον ὑπὸ 500 στρατιωτῶν· τοῦτο δὲ μάτην πολιορκήσαντες (5 Ὀκτωβρίου - 30 Νοεμβρίου) οἱ ἐχθροὶ ἄπρακτοι νυκτὸς ἔφυγον οὐδενὸς διώκοντος.

Ἐν δὲ τῇ λοιπῇ ἠπείρῳ Ἑλλάδι οὐδὲν ἄξιον λόγου ἐγένετο, εἰ μὴ ἀψιμαχίαι ὁτὲ μὲν ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων, ὁτὲ δὲ ὑπὲρ τῶν Τούρκων· οἷον ἐν Ἀττικῇ ὁ Γκούρας καὶ ὁ Λέκκας ἀπέκρουσαν (25 Αὐγούστου) τὸν Περκόφτσαλην καὶ τὸν ἐξ Εὐβοίας εἰσβαλόντα Ὀμὲρ παρὰ τὰς Ἀθήνας· μείζονος δὲ λόγου ἀξία ἦν ἡ ἐν ἀρχῇ τοῦ ἔτους (15 Ἰανουαρίου 1823) γενομένη συμπλοκὴ ἐν ἁγίῳ Βλασίῳ, καθ' ἣν προσβληθέντες οἱ Τοῦρκοι ὑπὸ τοῦ Καραϊσκάκη ὑπεχώρησαν εἰς Ἀγρίνιον.

§ 1708. **Ἐν Πελοποννήσῳ ἀψιμαχίαι μικροῦ λόγου ἄξιαι, καταστροφὴ ἐν Ἀκράτᾳ τῶν λειψάνων τοῦ Δράμαλη, παράδοσις Ἀκροκορίνθου τοῖς Ἕλλησιν.** Εἴρηται ἤδη ὅτι καὶ ὁ στρατὸς τοῦ Δράμαλη ὑπέστη ὄλεθρον ἐν Δερβενακίοις καὶ αὐτὸς ὁ Δράμαλης ἀπέθανεν ἐν Κορίνθῳ. Ἐκ δὲ τῶν λειψάνων αὐτοῦ μέρος ἐτράπη τὴν παραλίαν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς Πάτρας. Ἀφικόμενοι δὲ εἰς Ἀκράταν ἐπολιορκήθησαν (6 Ἰανουαρίου 1823) ὑπὸ τῶν ἐκεῖ ἐνεδρευόντων Ζαήμη, Χαραλάμπους, Πετμεζᾶ καὶ Λόντου, καὶ δι' ἔλλειψιν τροφῶν οὐκ ὀλίγοι ἐτρέφοντο ἐκ σαρκῶν ἀνθρωπίνων μέχρις οὗ ὁ Ἰουσοὺφ ἔσωσε κατὰ θάλασσαν. Ἀλλ' οἱ ἐν τῷ Ἀκροκορίνθῳ κεκλεισμένοι Τοῦρκοι μὴ λαβόντες ἐπικουρίαν ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθῶσι (26 Ὀκτωβρίου) πρὸς τὸν Κολοκοτρώνην, ὅστις ὑπὸ τὴν φύλαξιν τοῦ Νικήτα ἀπέστειλεν εἰς τὰ ἴδια σώους· φρούραρχον δὲ τοῦ Ἀκροκορίνθου διώρισε τὸν Ἰωάννην Νοταρᾶν καὶ ὑποφρούραρχον τὸν Χελιώτην. Μετὰ δὲ τοῦτο οὐδὲν σπουδαῖον ἐγένετο ἐν Πελοποννήσῳ πολεμικὸν ἔργον ἕνεκα τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων, αἵτινες αἰτίαι ἐγένοντο ἵνα διαλυθῇ (20 Νοεμβρίου) καὶ ὁ ἐν Πάτραις ὑπὸ τὸν Ζαήμην καὶ τὸν Γιατρᾶκον στρατός.

§ 1709. **Τὰ κατὰ θάλασσαν, νῆσοι, Κρήτη καὶ Εὔβοια.** Κατὰ τὸ τρίτον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως ἐλάχιστα ἔργα τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου ἐγένοντο καὶ ταῦτα οὐ μεγάλα· αἴτιον δὲ τούτου ἔνθεν μὲν ἡ ἐπιτηδειότης, ἡ πονηρία καὶ εὐστάθεια τοῦ Τούρκου ναυάρ-

χου Χοσρὲφ Μουχαμὲτ πασσᾶ ἐπικαλουμένου Τοπὰλ ὡς ὄντος χωλοῦ, ἔνθεν δὲ ἡ παράλυσις τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου δι' ἔλλειψιν χρημάτων, δὸς δ' εἰπεῖν καὶ ἡ ἐπήρεια τῶν ἐμφυλίων ἐρίδων τῶν κατὰ γῆν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀνδρῶν, αἵτινες μετεδίδοντο ὡς φαγέδαινα εἰς πᾶσαν τὴν μαχομένην Ἑλλάδα καὶ μικροῦ δεῖν κατέτρωγον αὐτήν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸ αἴσθημα τῶν ἀγωνιζομένων ἐψύχετο λίαν τούτων καὶ τῶν δεινῶν τοῦ πολέμου ἕνεκα. Ἕνεκα τούτου ὁ Χοσρὲφ κατέστρεψε (9 Μαΐου 1823) τὴν Εὔβοιαν καὶ τὰ πέριξ τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου καὶ συνέτεινεν εἰς διάλυσιν (11 Μαΐου) τοῦ ἐν Καρύστῳ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου, ἐπεσίτισε τὰ φρούρια Μεθώνης καὶ Κορώνης καὶ ἀπεβίβασε 10,000 ἄνδρας εἰς Πάτρας καὶ εἰ μὴ ὁ ἐξ Ἀλεξανδρείας σῖτος ἐκωλύετο ἕνεκα νοσήματος ἵνα ἐνωθῇ τῷ Χοσρέφ, πολλὰ τὰ δεινὰ οἱ Ἕλληνες θὰ ὑφίσταντο. Τόσον δ' ἄτακτα ἦσαν τὰ τῶν Ἑλλήνων, ὥστε μεταξὺ Ἄθω καὶ Λήμνου ὁ Μιαούλης μόνον ἠδυνήθη (15 Σεπτεμβρίου) νὰ σώσῃ τὸν διεσκορπισμένον ἐξ 11 παρώνων μικρὸν στόλον ἔχων κατ' ἀρχὰς 4 μόνον πάρωνας καὶ πλείονα πυρπολικά. Ἐπίσης ἀπέτυχον οἱ Ἕλληνες (10 Ὀκτωβρίου) παρὰ τὸ Ἀρτεμίσιον. Τὸ μόνον δὲ κατόρθωμα τοῦ ἔτους τούτου ἦν (11 Ὀκτωβρίου) σύλληψις πέντε πολεμικῶν πλοίων καὶ ἡ καταπόντισις πέντε φορτηγικῶν, μεθ' ἃ ὁ Χοσρὲφ ἠναγκάσθη (26 Νοεμβρίου) νὰ εἰσέλθῃ εἰς Ἑλλήσποντον. Ἕνεκα δὲ τῆς ἐλλείψεως μεγάλου τινὸς τῷ ἔτει τούτῳ κατορθώματος τῶν Ἑλλήνων κατὰ θάλασσαν ἡ Εὔβοια καὶ ἡ Κρήτη ἔπαθον δεινά, δι' ἃ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ πατάξωσι τὸν ἐχθρὸν καιρίως.

Κρήτη. Ἡ ἀτυχὴς αὕτη ἡρωϊκὴ νῆσος ἡ συγκινοῦσα σήμερον ἕνεκα τῶν παθημάτων αὐτῆς τὸν Ἑλληνισμὸν ἀφ' ὅτου ἐκυριεύθη (15 Ἰουνίου 1645) ὑπὸ τῶν Τούρκων οὐδέποτ' ἐπαύσατο ἀγωνιζομένη. Ἔκτοτε σειρὰ μαρτύρων ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος κοσμεῖ τὸ διάδημα τῆς βασιλίδος τῶν νήσων τῆς πατρίδος τοῦ Μίνωος καὶ Ῥαδαμάνθυος. Ἅμα δ' ἀρξαμένης τῆς ἐπαναστάσεως ἤρξαντο καὶ οἱ Κρῆτες συγκινούμενοι· ἀλλὰ δι' ἔλλειψιν πολέμου ἐφοδίων καὶ διὰ τὴν παρασκευὴν τῶν Τούρκων ἀνέβαλλον μέχρι Μαΐου, ὅτε ἐκήρυξαν καὶ αὐτοὶ τὴν ἐπανάστασιν ἐπὶ τῶν Σφακίων, ἔνθα συνηθροίσθησαν ὁπλοφόροι ὑπὸ τὸν Γεώργιον Δασκαλάκην, τὸν Νικόλαον καὶ Βασίλειον Λακκιώτας καὶ ἄλλους. Οἱ Τοῦρκοι ἐκινήθησαν (17 Μαΐου 1821), συνηθροίσθησαν ἐν Μουριαῖς τῆς Κυδωνίας, ἑπτακόσιοι κατέλαβον ὑπὸ τὸν Ἀλῆ Σοφτᾶν καὶ Τσουρούνην τὸ χωρίον Καλύβια καὶ τὸν ἐν Προσνέρῳ ὀχυρὸν πύργον τοῦ Ἀλιδάκη. Ἐγένετο συμπλοκὴ τῶν ὑπὸ τὸν Πρωτοπαπαδάκην καὶ Δασκαλάκην παρὰ τὸ χωρίον Τσιβαρᾶ Κρητῶν πρὸς Τούρκους, οὓς κατετρόπωσαν· εἶτα ὁ Δασκαλάκης κατέλαβε

τὴν Μαλάξαν, ὁ δὲ Πρωτοπαπαδάκης τὸ φρούριον τοῦ Ἁλμυροῦ, ὁπόθεν λαβὼν δύο τηλεβόλα ἐπυροβόλει τὸν πύργον τοῦ Ἁλιδάκη. Ὁ Βασίλειος Χάλης καὶ Α. Φασούλης κατέλαβον τὴν Ἁγίαν Κυριακήν· ὁ Α. Παναγιώτου τὸ Ἀποπηγάδι. Μετὰ προηγουμένας ἀποτυχίας ἐπεχείρησαν (20 Μαΐου) οἱ Τοῦρκοι νὰ προσβάλωσι τὸν Δασκαλάκην· ἀλλ' ἀπέτυχον καθάπερ καὶ ἐν ἄλλαις συμπλοκαῖς καὶ παρὰ Λοῦλον (14 Ἰουνίου). Διὸ ἀποφασίσαντες οἱ Τοῦρκοι ἡνωμένοι ἐκ Κυδωνίας καὶ Ῥεθύμνης νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὰ Σφακία συνηθροίζοντο εἰς τὰ χωρία Ἅγιον Κωνσταντῖνον καὶ Ῥούστικα· ἀλλ' ἐπελθόντες αἴφνης ὁ Γ. Δεληγιαννάκης, ὁ Πέτρος Μανουσέλης, Μανώλης Ῥουστικιανὸς διέλυσαν τοὺς συναθροισθέντας. Συγχρόνως δὲ προσεβλήθησαν καὶ οἱ ἐκστρατεύσαντες Ἰσμαὴλ Κουντούρης καὶ Γλυμίδης Τοῦρκοι ὑπὸ τοῦ Ῥούσσου Βουρδουμπᾶ, Μ. Κουρμούλη, Γ. Σουδεροῦ ἐν τῷ χωρίῳ Ἁγίῳ Ἰωάννῃ καὶ ἐφονεύθησαν ἄλλοι τε καὶ ὁ περιβόητος Γλυμίδης. Ὁμοίως ἀπεκρούσθησαν καὶ οἱ βουληθέντες τὸν πολιορκούμενον πύργον τοῦ Ἁλιδάκη νὰ ἐλευθερώσωσι καὶ εἶτα (23 Ἰουνίου), ἐνῷ 500 περίπου Τοῦρκοι ἐπορεύοντο κατὰ τῆς Μαλάξης ἐναντίον τοῦ Δασκαλάκη, ἵνα μὴ δυνηθῇ νὰ κινηθῇ, ἄλλοι 2,000 ὥρμησαν κατὰ τοῦ Φασούλη καὶ Χάλη· ἀλλὰ κατετροπώθησαν ἀποβαλόντες περὶ τοὺς 100 νεκροὺς καὶ πλείονας τραυματίας.

Ἐκ τῶν ἐπιτυχιῶν τούτων οἱ Ἕλληνες θαρραλεώτατοι γενόμενοι 300 περίπου νυκτὸς ἐκ Μαλάξης προήλασαν πρὸς χλεύην τῶν Τούρκων μέχρι τοῦ τείχους τῆς Κυδωνίας καὶ ἐνέπρησαν οἰκίας Τούρκων, ἐν ᾧ οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ Τοῦρκοι ἐπυροβόλουν μάτην. — Ἐν δὲ Ῥεθύμνῃ προσέβαλον (20 Ἰουνίου) οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τὸν Βουρδουμπᾶν καὶ ἄλλους τοὺς Τούρκους Ἀρπαδιώτας ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν Μουσταφᾶν ἐν Βαθιακῷ καὶ ἐφόνευσαν πολλούς, ἐν οἷς καὶ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν. Μετὰ τὸ πάθημα τοῦτο 1500 Τοῦρκοι ἐκ Ῥεθύμνης ἐπῆλθον κατὰ τῶν Καλλικρατιανῶν, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν ἀποβαλόντες περὶ τοὺς τριάκοντα νεκροὺς καὶ πλείονας τραυματίας. Τέλος (4 Ἰουλίου) 5,000 ἐκ Κυδωνίας ὥδευον εἰς Σφακία· ἐν Καμπίοις συνεπλάκησαν 800 Ἕλληνες ὑπὸ τὸν Δασκαλάκην, Φασούλην, Χάλην καὶ ἄλλους καὶ κατατροπωθέντες ὑπεχώρησαν μέχρι τῆς θέσεως Συκολιᾶς ἀποβαλόντες 500 νεκρούς. Οἱ Ἕλληνες ἔλαβον πολλὰ λάφυρα, πολέμου ἐφόδια, ὧν ἐστεροῦντο, πρὸ δὲ πάντων ἐπλήσθησαν θάρρους. Διεκρίθησαν δὲ κατὰ τὰς συμπλοκὰς ταύτας ὁ Δασκαλάκης, ὁ Σαρηδαντώνης, ὁ Νικολουδάκης. Τούτων γενομένων οἱ τοῦ Ἡρακλείου Τοῦρκοι ὁπλισθέντες ἠπείλουν σφαγὴν τοῖς Ἕλλησιν· ἠνάγκαζε δὲ ὁ Σερὶφ πασσὰς Ἡρακλείου ἵνα ὅ τε μητροπολίτης καὶ οἱ λοιποὶ ἐπίσκοποι ἐκδί-

δωσιν ἀφορισμοὺς κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν. Ὁ δὲ τουρκικὸς ὄχλος μαθὼν τὰς ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ἀλλαχοῦ σφαγὰς Ἑλλήνων παρὰ Τούρκου τινὸς Κρητὸς Μπιλὰλ Πουλάκη καλουμένου ἄρτι (23 Ἰουλίου) καταπλεύσαντος ἐξ Ἁλικαρνασσοῦ ἐτράπη καὶ αὐτὸς εἰς σφαγὰς ἀδιακρίτως· τότ' ἐφονεύθησαν (4 Ἰουνίου) ὁ μητροπολίτης Παρδάλης καὶ οἱ ἐπίσκοποι: ὁ Διοσπόλεως Καλλίνικος, ὁ Λάμπης Ἱερόθεος, ὁ Κνωσσοῦ Νεόφυτος Φιντικάκης, ὁ Χερρονήσου Ἰωακείμ, ὁ Σιτείας Ζαχαρίας καὶ ἄλλοι διαπρεπεῖς κληρικοὶ καὶ λαϊκοὶ καὶ λόγιοι, ἐν οἷς καὶ ὁ ἰατρὸς Λευθεραῖος. Μετὰ τὰς σφαγὰς ἐξεστράτευσαν 3,000 ὑπὸ τὸν Καούνην ἐξ Ἡρακλείου καὶ 500 ἐκ Ῥεθύμνου καὶ διὰ Δαφνομαδάρας τῶν Λευκῶν Ὀρέων ἀφίκοντο εἰς Σκύφους χωρίον ἐκ τῶν ὀρεινοτέρων καὶ πολυπληθεστέρων τῶν Σφακίων, οὗ οἱ κάτοικοι διεσκορπίσθησαν εἰς τὰ ὄρη. Προσβληθέντες (18 Ἰουλίου) δὶς ὑπὸ 500 Σφακιωτῶν, ὧν ἡγοῦντο ὁ Α. Πρωτοπαπαδάκης, ὁ Ρ. Βουρδουμπᾶς, ὁ Πωλογεωργάκης ἐν τῇ φάραγγι τοῦ Κατρέως, ὅπου ἀφίκετο ἐπίκουρος καὶ ὁ Δασκαλάκης, ὑπεχώρησαν δρομάδην φονευθέντων 300 καὶ οὐκ ὀλίγων τραυματισθέντων καταλιπόντες τοῖς νικηταῖς πολλὰ ὑποζύγια, σημαίας, ὅπλα, πολέμου ἐφόδια. Ἐπανακάμπτοντες δὲ διὰ Κράπης καὶ Προσνέρου παρέλαβον καὶ τοὺς κινδυνεύοντας ἐν τῷ πύργῳ τοῦ Ἁλιδάκη. — Ἀλλ' ἐνῷ οἱ ὁπλιτάρχαι Ἕλληνες μετέβαινον ἕκαστος εἰς τὴν οἰκείαν, ὁ δὲ Δασκαλάκης εἰς Μαλάξαν, ὁ Ὁμὲρ ἐφέντης ἡγούμενος 400 ἔσπευδεν εἰς ἐπικουρίαν τοῦ Καούνη ἀγνοῶν τὸ πάθημα αὐτοῦ. Προσβληθέντες δὲ καὶ οὗτοι παρὰ τὴν Ἄμπελον ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Πωλογεωργάκην ὑπεχώρησαν ἀποβαλόντες περὶ τοὺς 60 καὶ διεσκορπίσθησαν ἄλλος ἄλλοσε. Οἱ δὲ περὶ τὸν Καούνην ἐκδικούμενοι τὴν ἥτταν ἐφόνευσαν ὑποχωροῦντες ἀόπλους καὶ ἐλεηλάτησαν τὴν χώραν. Ὡσαύτως νικηταὶ ἀνεδείχθησαν (25 Ἰουλίου) οἱ Ἕλληνες καὶ ἐν Γαρίπᾳ χωρίῳ τῆς Κυδωνίας ἡγουμένων αὐτῶν τοῦ Β. Χάλη καὶ Α. Φασούλη, οἷς ἐπίκουρος ἦλθεν ὁ Δασκαλάκης, ὁ Σήφακας καὶ ἄλλοι. Ὑπὸ τῶν πανταχοῦ δὲ σχεδὸν νικητῶν γενομένων Ἑλλήνων οἱ Τοῦρκοι κατατροπωθέντες ἀπεφάσισαν νὰ διαπράξωσί τι γενναῖον, ὅπως ἔνθεν μὲν ἀνακτήσωνται τὴν πολεμικὴν αὐτῶν τιμήν, ἔνθεν δ' ἐξασφαλίσωσι πρὸ πάντων ἑαυτοὺς ἐκ τῶν ἐπιθέσεων τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες κατήρχοντο μέχρις αὐτῶν τῶν φρουρίων τῆς Κυδωνίας, τῆς Σούδας καὶ Ῥεθύμνης. Πρὸς τοῦτο ὁ Σερὶφ πασσᾶς τοῦ Ἡρακλείου καὶ ὁ Ὀσμὰν πασσᾶς τῆς Ῥεθύμνης ἄγοντες πάντας τοὺς δυναμένους φέρειν ὅπλα ἐστρατοπέδευσαν (29 Ἰουλίου) ἐν τῇ Ἐπισκοπῇ σκοποῦντες ἐκεῖθεν νὰ εἰσβάλωσιν εἰς Ἀποκόρωνον. Πανταχόθεν δὲ συνέρρευσαν καὶ οἱ Ἕλληνες 3,000 ὑπὸ τοὺς

ὁπλιτάρχας Πρωτοπαπαδάκην, Βουρδουμπᾶν, Σήφακαν, Μελιδόνην καὶ ἄλλους. Ἐπὶ δύο δ' ἡμέρας παρεκάθηντο ἀλλήλοις οὐδετέρου ἀρχομένου τῆς μάχης. Τέλος ὁ Παπαϊωάννης ἐκ Μουρίου τῶν Σφακίων προσέβαλε (1 Αὐγούστου 1821) τοὺς ἐχθροὺς ἡγούμενος 1000 καὶ ἠνόχλει αὐτούς· ἀλλ' ἀδοκήτως περικυκλωθεὶς ὑπὸ ἱππέων ἐφονεύθη μετ' ὀλίγων ἄλλων, οἱ δ' ἐχθροὶ ἔλαβον καὶ τὴν σημαίαν αὐτοῦ. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ οἱ Τοῦρκοι προσέβαλον τοὺς Ἕλληνας παρὰ τὰ ὀχυρὰ χωρία Πάτημα καὶ Κάστελλον, ἐξ ὧν ἐφονεύθησαν 9 καί τινες ἐπληγώθησαν, ἐχθροὶ δὲ περὶ τοὺς 60. Νυκτὸς (2 Αὐγούστου) μετεστρατοπέδευσαν οἱ Τοῦρκοι εἰς Δράμια χωρίον τοῦ Κουρνᾶ ἢ Κουρνοπατήματα, ἐξ οὗ ἐφώρμησαν (3 Αὐγούστου) 8,000 κατὰ τῶν Ἑλλήνων βάλλοντες διὰ τηλεβόλων καὶ βομβοβόλων ὅπως διασκορπίσωσιν αὐτούς· ἀλλ' ἀποτυχόντες ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἴδια. Εἶτα δὲ ἄεργοι ἐπὶ ἐπὶ δύο ἡμέρας (4 καὶ 5 Αὐγούστου) διατελέσαντες ἐν ταῖς αὐτῶν θέσεσιν ἑκάτεροι τῇ ὑστεραίᾳ (6 Αὐγούστου) ἐπανέλαβον τὴν μάχην. Ἱππέων δέ τινων καταλαβόντων ἅμα τῇ ἕῳ τὴν ἐπίκαιρον θέσιν Ἁλμυρὸν ἐκδιωξάντων τοὺς φυλάττοντας ἐκεῖ Ἕλληνας, οἱ ἐχθροὶ ὑπερίσχυσαν, οἱ δ' Ἕλληνες ἠναγκάσθησαν νὰνέλθωσιν εἰς ὑψηλοτέρας ἀσφαλεστέρας θέσεις, οἱ δὲ Τοῦρκοι εἰσέβαλον εἰς Ἀποκόρωνον. Ἐκεῖ οἱ βάρβαροι ἔπραξαν παντοίας ἀθεμιτουργίας, ἐλεηλάτησαν, ἐλῄστευσαν, ἐφόνευσαν ἀθῴους, ἠχμαλώτισαν γυναῖκας, παῖδας καὶ γέροντας, εὑρόντες δὲ καὶ ἐν παραλίῳ σπηλαίῳ τῶν Κοκκίνων 116 γυναῖκας, παῖδας καὶ γέροντας κατεκρεούργησαν πάντας, ἐξ ὧν τὸν ἱερέα Μανώλην κατακερματίσαντες τὰς σάρκας αὐτοῦ ἀνήρτησαν ἐκ τῶν σημαιῶν αὐτῶν ὡς φόβητρον καὶ ὡς ἀγαθὸν οἰωνὸν ἁλώσεως τῶν Σφακίων. Μάτην δὲ προσβαλόντες οἱ Τοῦρκοι καὶ ἕτερον σπήλαιον Καταβατὴν καλούμενον ἐν ἀποκρύμνῳ τόπῳ κείμενον πρὸς βορρᾶν τῶν Κεφαλάδων, ἐν ᾧ ἐκρύπτοντο περὶ τοὺς 80 Κρῆτες φρουρούμενοι ὑπὸ δώδεκα μόνον ὁπλοφόρων, ἐν οἷς διεκρίνοντο ὁ Γρηγόριος Δαμινός, προήλασαν εἰς Ἁλυκὰς παρὰ τὸν μυχὸν τῆς Σούδας πανταχοῦ φονεύοντες καὶ αἰχμαλωτίζοντες ἀόπλους. Τοὺς δὲ τυχὸν ἀποδοκιμάζοντας τὰς σκληρότητας ταύτας Τούρκους ἀπεδοκίμαζον ἄλλοι τε καὶ αὐτὸς ὁ διοικητὴς τῆς Κρήτης, ὅστις δύο τοιούτους ἀγαθοὺς φιλανθρώπους πλουσίους καὶ ἐπιεικεῖς Τούρκους τῶν Χανίων τὸν Κασήμαγαν καὶ Τσουρούναγαν διέταξε νὰ συνεκστρατεύσωσι καὶ μετάσχωσι τῶν ἀπανθρώπων ἐκείνων πράξεων· τούτου δὲ γενομένου ὁ μὲν Κασήμαγας ὑποπτεύσας ἢ μαθὼν τὴν κατ' αὐτοῦ ἐπιβουλὴν ἐδραπέτευσεν, ὁ δὲ Τσουρούναγας ἀπηγχονίσθη μετὰ δύο ἄλλων παρόντος σύμπαντος τοῦ στρατοῦ ἐν Ἁλυκαῖς.

Μετὰ τοῦτο παρεσκευάσθη στρατιὰ ὑπὸ τὸν εἰρημένον Καούνην ἐκ 3,000 Ἡρακλεωτῶν Τούρκων. Οὗτοι ἀνῆλθον (19 Αὐγούστου) ἀμαχητὶ εἰς Θέρισον, ὅπερ ἐνέπρησαν καθάπερ καὶ τοὺς Λάκκους καὶ ἐκεῖθεν προήλασαν μέχρις Ἀλυκῶν· ἀλλὰ προσβληθέντες ὑπὸ Λακκιωτῶν, Ῥιζιτῶν καὶ Ἀνωπολιτῶν ὑπεχώρησαν καταλιπόντες 200 νεκρούς, ἐν οἷς καὶ ὁ θηριώδης αὐτῶν ἀρχηγὸς Καούνης, ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἔπεσον περὶ τοὺς 20, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀνδρεῖος Στέφανος Χάλης, νέος μόλις ἄγων τὸ 25 ἔτος τῆς ἡλικίας καλός τε κἀγαθὸς καὶ ἄριστος μαχητὴς θρηνηθεὶς ὑπὸ πάντων. Ἀλλὰ καίπερ ἀποτυχόντες ἐν Θερίσῳ οἱ Τοῦρκοι οὐδὲν ἧττον πανστρατιᾷ ἐφώρμησαν (29 Αὐγούστου) ἐξ Ἀλυκῶν ἵνα εἰσβάλωσιν εἰς Σφακία· διῆλθον τὴν Κράπην ἔνθα εὗρον τὰ ὀστᾶ τῶν ἐκεῖ καταστραφέντων Τούρκων, τὸν Κατρέα, τὴν φοβερὰν φάραγγα τῆς Ἴμβρου καὶ ἐνέπρησαν τὸ Σκύφος, τὴν Ἴμβρον, τὸν Προσγιαλόν, τὰς Κομιτάδας καὶ τὸ Μουρίον, ἐστρατοπέδευσαν ἐν Ἀνωπόλει οὐδενὸς τῶν Σφακιανῶν τῶν κλεϊζομένων ἐπὶ φιλοπατρίᾳ καὶ ἀνδρείᾳ, πρᾶγμα παραδοξότατον, ἀνθισταμένου οὐδὲ κἂν ἐμφανιζομένου. Οὕτως οἱ Τοῦρκοι ἀμαχητὶ διῆλθον τὰ Σφακία λεηλατοῦντες καὶ καίοντες, ἐνῷ οἱ Σφακιανοὶ ἄλλοι ἐτρέποντο ἄλλοσε φεύγοντες οὐδενὸς διώκοντος καὶ εἰς πλοῖα ἵν' ἀποπλεύσωσιν εἰς Γαῦδον, εἰς Κύθηρα καὶ ὅπου ἄλλοσε ἕκαστος ἠδύνατο φεύγοντες ἐπί τε τῶν ὀρέων τῆς αὐτῶν πατρίδος ἢ καὶ ἐκτὸς τῆς Κρήτης. Οἱ δὲ Τοῦρκοι στερούμενοι τροφῶν καὶ βλέποντες τὰ ὑπερήφανα Σφακία ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῶν ἐπανῆλθον ἐν θριάμβῳ οἴκαδε. Ἡ ἐγκατάλειψις τῶν Σφακίων ὑπὸ τῶν Σφακιανῶν πάντως προῆλθεν ἐκ τῆς διαφωνίας τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν, δι' ἣν ἕκαστος οὐδὲν ἐλπίζων παρὰ τῶν ἄλλων ἐκήδετο μόνον περὶ τῶν ἑαυτοῦ. Τοῦτο δὲ δῆλον καθίσταται καὶ ἐκ τούτου, ὅτι ἅμα τῶν Σφακίων ἐγκαταλειφθέντων ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ καὶ οἱ Σφακιανοὶ ἐπανελθόντες εἰς τὰς αὐτῶν ἑστίας εἶχον τὸ θάρρος συναθροισθέντες οὐκ ὀλίγοι ἵνα κατέλθωσι καὶ μέχρι τῶν προαστείων τῶν Χανίων καὶ καταστρέψωσι τὸ ὑδραγωγεῖον τῆς πολεως, οἱ δὲ περὶ τὸν Δασκαλάκην ἐμπρήσωσιν ἔτι καὶ τὰ ἐν τοῖς προαστείοις ἐργαστήρια καὶ ἁρπάσωσι καὶ αὐτὰ τὰ ποίμνια τοῦ πασσᾶ. Οὐδὲν ἧττον ὅμως οὐδενὶ γενναίῳ ἔργῳ διὰ τὴν φοβερὰν διχόνοιαν καὶ διὰ τὴν μὴ ὑποταγὴν τῶν ὑποδεεστέρων τοῖς προέχουσιν ἢ τοὐλάχιστον ἑνὶ ἀρχηγῷ ἠδύναντο νὰ ἐπιχειρήσωσιν. Ἐντεῦθεν αἰσθανόμενοι οἱ Κρῆτες τὴν ἀνάγκην ξένου ἀρχηγοῦ ἅμα μαθόντες τὴν κάθοδον τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου εἰς Πελοπόννησον καὶ ἀπέστειλαν τὸν Νεόφυτον Οἰκονόμον καὶ Χαντζῆν Νικολὸν Βενιζέλον, ἵνα αἰτήσωνται παρ' αὐτοῦ ὅπλα, πολέμου ἐφόδια καὶ γενικὸν τῆς Κρήτης διοικητήν· ὁ δὲ ἀπέστειλεν

ὀλίγα τινὰ καὶ τὸν Μιχαὴλ Κομνηνὸν Ἀφεντούλην ἢ Ἀφεντουλιέφ. Μαθόντες οἱ Κρῆτες ἐκ τῶν ἀποσταλέντων εἰς Πελοπόννησον ὅτι ὅσον οὔπω ἔρχεται ὁ διοικητὴς ἐφιλοτιμήθησαν πάντες καὶ ὁπλιτάρχαι καὶ λαὸς ἵνα δείξωσι μείζονα ἐνθουσιασμὸν καὶ ἀμοιβαίαν ὑποχώρησιν. Καὶ ὄντως ἐφιλοτιμήθησαν οἱ ὁπλιτάρχαι καὶ κατέλαβον ὁ μὲν Δασκαλάκης καὶ Σήφακας τὴν Μαλάξαν, οἱ Χάλαι τὴν Γαρίπαν καὶ Βαρύπετρον, οἱ Δεληγιαννάκιδες, Σουδερός, Πρωτοπαπαδάκης, Μανουσελίδης καὶ ἄλλοι ἄλλας ἐπικαίρους θέσεις, ἐξ ὧν ἠδύναντο νὰ περιορίζωσι τοὺς Τούρκους, οἵτινες ἠναγκάσθησαν νὰ κλεισθῶσι καὶ πάλιν ἐν τοῖς φρουρίοις τῆς Κυδωνίας, Ῥεθύμνης, Σούδας. Τέλος κατέπλευσεν (25 Ὀκτωβρίου 1821) εἰς τὸν Λουτρὸν λιμένα τῶν Σφακίων ὁ ἀρχιστράτηγος καὶ διοικητοῦ θέσιν ἀντιποιούμενος Μιχαὴλ Κομνηνὸς Ἀφεντουλιέφ, ὅστις οὔτε χρήματα οὔτε πολέμου ἐφόδια οὔτε στρατὸν οὔτε ἄλλο τι τῶν χρησίμων τῇ ἐπαναστάσει τῆς Κρήτης ἐκόμισεν, ἀλλ' ἀποβιβασθεὶς ἐξέδωκεν ἀμελλητὶ προκήρυξιν λαμπρὰν μέν, ἀλλ' ἐλάχιστον ἐπισπασαμένην τὴν προσοχὴν τῶν Κρητῶν, οἵτινες ἀνέμενον πρὸ πάντων ὑλικὴν ἐπικουρίαν· δι' ὃ καὶ ταχέως ὁ Ἀφεντούλης ἀπέβαλε τὸ κῦρος, ὅπερ ὁ ὑψηλὴν θέσιν κατέχων ὀφείλει νὰ ἔχῃ καθάπερ καὶ ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης, ὅστις ψευσθεισῶν τῶν ἐλπίδων τῶν Ἑλλήνων ταχέως ἐγένετο εἷς τῶν πολλῶν πρωτευόντων ἐν τῇ μαχομένῃ Ἑλλάδι. Τούτου δ' ἕνεκα καὶ μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Ἀφεντούλη ἐλάχιστον μετεβλήθησαν τὰ τῶν Κρητῶν. Ἀψιμαχίαι ἐγένοντο *καθάπερ καὶ πρότερον* μέχρι τέλους τοῦ πρώτου ἔτους τῆς ἐπαναστάσεως.

Δεύτερον ἔτος τῆς ἐν Κρήτῃ ἐπαναστάσεως. Ὁ Ἀφεντούλης ἀγνοῶν καὶ τὸν χαρακτῆρα, ὡς φαίνεται, καὶ τὴν βαρβαρότητα τῶν Τούρκων ἐξέδωκε προκήρυξιν καὶ πρὸς τοὺς Τούρκους τοιαῦτά τινα ἐνέχουσαν:

« Ὀθωμανοὶ τῆς Κρήτης! Παντοῦ ἔλαβον οἱ Ἕλληνες τὰ ὅπλα εἰς χεῖρας, ὄχι διὰ νὰ θανατώνωσιν ἀνθρώπους ἀόπλους καὶ ἀδυνάτους, ἀλλὰ διὰ νὰ καταστήσωσι τὴν ἀνθρώπινον δικαιοσύνην καὶ νἀπαλλαχθῶσιν ἐφάπαξ ἀπὸ τὰς ἀπανθρώπους ἀδικίας· καὶ λυπούμεθα διότι σεῖς πράττετε ὅλον τὸ ἐναντίον. Παραγνωρίσαντες δυστυχῶς τὸν νόμον τῆς φιλανθρωπίας ἐκακοποιήσατε καὶ ἐθανατώσατε μὲ περισσοτέραν καταφρόνησιν, παρὰ ἐὰν ἦσαν κτήνη, ἀνθρώπους, καὶ ὄχι ὁπλοφοροῦντας, ἀλλὰ γέροντας, γυναῖκας καὶ παιδία καὶ ἐπιμένετε πράττοντες ταὐτὰ ἀδικήματα, τὰ ὁποῖα εἰμποροῦσαν νὰ γίνωνται εἰς μόνους τοὺς βαρβάρους αἰῶνας καὶ ὑπὸ βαρβάρων ἐθνῶν ἐξυβρίζοντες μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν τὴν ἀνθρωπότητα καὶ αὐτὸν τὸν δημιουργὸν θεόν.

» Ὁ πόλεμος δὲν εἶνε πρωτοφανὴς τώρα· φονεύονται οἱ ἄνθρωποι μεταξύ των ἐνόσῳ διαρκεῖ ὁ κρότος τῆς μάχης καὶ μεταξύ των οἱ ὡπλισμένοι μόνον· ἀφοῦ δὲ διακοπῇ, παύει ἡ ἀνθρώπινος ἀλληλοκτονία, ἐνίοτε δὲ συναναστρέφονται καὶ μεταξύ των οἱ πολέμιοι. Ποίους δὲ ἐξωλοθρεύσατε τόσον σκληρῶς, ὦ Ὀθωμανοί; ἐκείνους, μὲ τοὺς ὁποίους συνεγεννήθητε, συνεζήσατε καὶ ἔχετε κοινὰ τὰ αὐτὰ συμφέροντα ἐπὶ τῆς αὐτῆς γῆς.

» Προσκληθέντες νὰ διοικήσωμεν τὸν τόπον τοῦτον διετάξαμεν τοὺς Ἕλληνας στρατιώτας ἡμεῖς νὰπέχωσι πάσης ἀδίκου αἱματοχυσίας· νὰ σέβωνται τὸν ἄνθρωπον, ὅταν ἡ τύχη τοῦ πολέμου τὸν καταντήσῃ εἰς τὴν ἀναπόφευκτον ἀνάγκην καὶ πέσῃ εἰς χεῖράς των βαστῶντα καὶ τὰ ὅπλα ἔτι εἰς χεῖρας· καὶ τοιαύτην ἀπόφασιν ἔχομεν σκοπὸν ἀμετάθετον νὰ διατηρήσωμεν. Παράδειγμα τῆς ἀποφάσεώς μας δυνάμεθα νὰ σᾶς φέρωμεν τὸν Μουζουραγᾶν τῆς Ῥεθύμνης, ὅστις ἐζωγρήθη μαχόμενος μετὰ δύο ἄλλων προχθές, τοὺς ὁποίους φυλάττομεν μὲ ὅλην τὴν ἀνθρώπινον περιποίησιν εἰς Λουτρόν· τὸ αὐτὸ φιλάνθρωπον ἔργον ἀπαιτοῦμεν ἐξ ἀμοιβαιότητος νὰ πράττετε καὶ ὑμεῖς εἰς παρομοίας περιστάσεις καὶ νὰ παύσητε τοῦ λοιποῦ τοῦ νὰ θανατώνετε ἀόπλους καὶ ἀδυνάτους· ἡ τύχη τοῦ πολέμου εἰς ἀμφότερα τὰ διαμαχόμενα μέρη εἶνε ἄδηλος.

» Ἐμάθετε βέβαια, ὅτι ἔπεσαν ἕως τώρα εἰς τὴν κυριότητα τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὴν Πελοπόννησον τὰ φρούρια τῆς Μονεμβασίας, τοῦ Νεοκάστρου καὶ τῆς Τριπόλεως· ὅτι εἶνε ἐγγὺς νὰ πέσωσι καὶ τὰ φρούρια τοῦ Ναυπλίου· προσέτι δὲ καὶ ὅτι ὅλοι οἱ παραδοθέντες ὁμόθρησκοί σας μετεφέρθησαν ἀκινδύνως μὲ τὰς εὐκολίας των εἰς Ἀσίαν, καὶ ὅπου ἀλλαχοῦ ἐζήτησαν.

» Εἴμεθα δὲ αὐστηρῶς διατεταγμένοι καὶ ἡμεῖς ἀπὸ τὴν ἀνωτέραν διοίκησίν μας νὰ ὑπερασπίζωμεν ζωήν, περιουσίαν καὶ τιμὴν ἐκείνων, ὅσοι ἤθελον προσέλθει ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν ὅπλων μας· ὁ παρὼν πόλεμος δὲν εἶνε, ὡς κακῶς ὑμεῖς τὸν νομίζετε, πόλεμος κλεπτικός, ἀλλ' εἶνε ἐθνικὸς πόλεμος ἀνεγνωρισμένος ἤδη ἀπ' ὅλον τὸν κόσμον· οἱ δ' Ἕλληνες ἔκαμαν σταθερὰν ἀπόφασιν νὰ ζήσωσι τοῦ λοιποῦ ὡς ἄνθρωποι, ἀφοῦ συστήσωσι καὶ μὲ τὸν κίνδυνον τῆς ζωῆς των νόμους, οἱ ὁποῖοι αὐστηρῶς νὰ προστατεύωσι τὰ δίκαια παντὸς ἀνθρώπου».

Καὶ ἐκ τῆς προκηρύξεως ταύτης καὶ ἐκ τῶν πρώτων τοῦ Ἀφεντούλη ἐν τῇ Κρήτῃ ἔργων ἀπεδείχθη ὅτι οὗτος ἦν οὐχὶ οἷος ὤφειλεν. Οὐδὲ συνέτεινεν εἴς τι χρήσιμον τῇ νήσῳ καὶ τῷ ἀγῶνι. Ὁ Ἀφεντούλης διακηρύξας ὅτι μετὰ τὴν ἀπόβασιν αὐτοῦ εἰς Κρήτην θὰ ἐπέλθῃ τάξις, τὸν δὲ Λουτρὸν ὅτι ἔσται ἐμπορεῖον τῆς νήσου ἐν μέρει κατώρθωσεν ἵνα

ἐμπορεύματά τινα κομίζωνται διὰ τοῦ λιμένος αὐτοῦ εἰς Κρήτην· ἀλλὰ τοῦτο ἐγένετο μᾶλλον διὰ τὴν ἀνικανότητα τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἢ διὰ τῆς προκηρύξεως τοῦ Ἀφεντούλη. *Δεύτερον* δ' ἔργον αὐτοῦ ἦν ὅτι ἔδωκε βαθμοὺς τοῖς ὁπλιτάρχαις ὀνομάσας τοὺς πάντας σχεδὸν ἀξιωματικοὺς ἀπὸ τοῦ πεντάρχου μέχρι τοῦ πεντακοσιάρχου, ἐν οἷς ἐν τοῖς πρώτοις ἐγένοντο ὁ Α. Πρωτοπαπαδάκης, ὁ Δ. Παναγιώτου, ὁ Ρ. Βουρδουμπᾶς. Ὅπερ σφάλμα ἔπραξεν ὁ Α. Ὑψηλάντης ὀνομάσας τοὺς ἀξιωματικοὺς πρὶν ἢ ἔτι τελεσθῇ πολεμικόν τι ἔργον, ἐν ᾧ κατὰ τὴν ἱκανότητα θὰ ἐδίδοντο οἱ βαθμοί, τὸ αὐτὸ ἔπραξε καὶ ὁ Ἀφεντούλης. Ἕνεκα δὲ τούτου οἱ βαθμοὶ ἐγένοντο ἀφορμὴ ἀντιζηλίας μεταξὺ τῶν βαθμοφόρων καὶ διχονοιῶν καὶ οὕτως ἀντὶ συμπράξεως προῆλθε σχίσμα μεταξὺ τῶν ὁπλιταρχῶν Κρητῶν καὶ φόνοι ἐκ τούτου μεταξὺ αὐτῶν. Ἐντεῦθεν καὶ μετὰ τὴν ἄφιξιν τοῦ Ἀφεντούλη εἰς Κρήτην οὐδὲν γενναῖον ἔργον διεπράχθη. *Τρίτον* δ' ἔργον τοῦ Ἀφεντούλη ἦν ἡ δολοφονία τοῦ Μιχαὴλ Σεμερτσάκη δολοφονηθέντος ἐν Θήρᾳ εἰσηγήσει αὐτοῦ, διότι ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος ἐφαίνετο μᾶλλον ἐνεργητικὸς καὶ ἐπεβάλλετο τοῖς Κρησὶν καὶ ἐφίλουν αὐτὸν οἱ Κρῆτες, οὗ ἕνεκα ἴσως ὁ Ἀφεντούλης ἐκ φόβου στερήσεως τῆς ἀρχιστρατηγίας ἐδολοφόνησε· τὸ δὲ διαδοθὲν τότε ὅτι δῆθεν καταθλιπτικῶς προσηνέχθη ἐκεῖνος πρὸς τοὺς νησιώτας ὅτε ἐκ Σάμου εἰς Κρήτην ἔπλεεν ἡγούμενος τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἐν Σάμῳ στρατολογηθέντων ἦν μᾶλλον πρόφασις. Ἐν γένει δὲ ὁ Ἀφεντούλης ἦν μικροπόνηρός τις ἄνθρωπος οὔτε στρατιωτικὴν οὔτε πολιτικὴν ἀξίαν ἔχων. Τούτου δ' ἕνεκα οὐδὲν ἄξιον λόγου ἐπράχθη ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῇ νήσῳ, ὁ δὲ τρόπος τοῦ πολεμεῖν ἦν οἷος καὶ πρίν, δῆλα δὴ ἀτελεύτητοι μικραὶ συμπλοκαὶ καὶ ἀψιμαχίαι, καθ' ἃς πολλάκις μὲν διέπρεπον ἄνδρες φύσει ἀνδρεῖοι, οὐδόλως δ' ἐνεφανίζετο στρατηγικόν τι πνεῦμα κατὰ τοὺς κανόνας τῆς στρατηγικῆς καὶ πολεμικῆς τέχνης καὶ ἐπὶ τὸ τακτικώτερον, Ὅπως τὸ πρὶν οἱ ὁπλιτάρχαι ἕκαστος διέτασσε τὰ τῶν συμπλοκῶν, οὕτω καὶ ἐπὶ Ἀφεντούλη. Τοὐναντίον δὲ οἱ Τοῦρκοι φοβούμενοι μὴ ἐλθόντος στρατάρχου καὶ γενικοῦ διοικητοῦ οἱ Κρῆτες συνασπισθέντες πράξωσί τι γενναῖον ἐνέτεινον ἔτι μᾶλλον τὰς ἑαυτῶν δυνάμεις καὶ ἐφιλοτιμήθησαν ἵνα καταβάλωσι τοὺς Κρῆτας πρὶν ἢ ἔτι παρασκευασθῶσι πρὸς ἄξιόν τι λόγου πολεμικὸν ἔργον. Οἱ Τοῦρκοι τοῦ Ἡρακλείου 5,000 ὑπὸ τὸν ἄγριον Τσιλιλοτάμπασην κατέλαβον Ἰανουαρίου λήγοντος τὸν Φουρφουρᾶν καὶ τὸ Βεζύρι τῆς ἐπαρχίας Ἀμαρίου. Ἐπῆλθον κατ' αὐτῶν 2,000 Κρῆτες ὑπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς Κουρμούλην, Δεληγιαννάκην, Πωλογεωργάκην, Πρωτοπαπαδάκην, Σουδερόν, Μελιδόνην, Ζερβουδάκην καὶ οἱ ὑπὸ τὸν ἀνδρεῖον Μαυροθαλασσίτην ἐθελονταί. Ἀψιμαχία τις

ἐγένετο (9 Φεβρουαρίου 1822), ἐν ᾗ ἐφονεύθησαν δύο Ἕλληνες· τῇ δὲ ὑστεραίᾳ (10 Φεβρουαρίου) προσέβαλον οἱ Κρῆτες τοὺς Τούρκους παρά τινα ποταμόν, ὅτε ἐπνίγησαν πεντεκαίδεκα Τοῦρκοι καὶ 300 ἐφονεύθησαν, ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων περὶ τοὺς 50. Εἶτα δὲ (14 ἢ 15 Φεβρουαρίου) ὁ Μελιδόνης ἐφονεύθη ὑπὸ τοῦ Βουρδουμπᾶ ὡς ἁρπάσας δῆθεν τροφὰς καὶ ἄλλα πράγματα ἔκ τινος τουρκικοῦ τζαμίου παρὰ τὴν θέλησιν καὶ ἐν ἀγνοίᾳ ἐκείνου! Ἡ δολοφονία τοῦ Μελιδόνη καὶ ὁ ἀνδρεῖος θάνατος τοῦ Δασκαλάκη πρὸ σμικροῦ ἐν τῇ πολιορκίᾳ οἰκίσκου τινὸς ἐστέρησε τοὺς Κρῆτας δύο ἀνδρειοτάτων ἀρχηγῶν. Μετ' ὀλίγον (14 Ἀπριλίου) παρὰ τὸν Ἅγιον Κωνσταντῖνον οἱ Κρῆτες ὑπέστησαν μεγάλην φθορὰν φονευθέντων περὶ τοὺς 100, ἐν οἷς καὶ ὁ φιλέλλην Βαλέστρας, καίτοι ἡ μάχη αὕτη παρεσκευάσθη κατὰ τοὺς κανόνας τῆς τακτικῆς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Βαλέστρα, καθάπερ καὶ περὶ τὸ Πέτα τῆς Ἠπείρου κατεστράφησαν οἱ φιλέλληνες. Ὡσαύτως δ' ἀπέτυχεν καὶ ἡ εἰς Πλατανιὰν ἐκστρατεία τοῦ Ἀφεντούλη, ὅστις αἴφνης ἐπανῆλθεν εἰς Ἀποκόρωνον. Ἀνάξιαι δὲ λόγου συμπλοκαὶ ἐγίνοντο καθ' ἑκάστην σχεδὸν καὶ ἐν Ῥεθύμνῃ, ἔνθα καθάπερ ἀλλαχοῦ τῆς νήσου ἐλπίζοντο ἀλλήλους Τοῦρκοί τε καὶ Ἕλληνες, ἀλλ' οὐδὲν λόγου ἄξιον πολεμικὸν ἔργον ἐγένετο· οὐδ' ἐχρησίμευσεν, ὡς εἴρηται, εἴς τι ὁ διορισμὸς τοῦ Ἀφεντούλη οὔτ' ἐξέλιπεν ἡ δεινὴ διχόνοια μεταξὺ τῶν Κρητῶν οὐδὲ παρεσκευάσθησαν τὰ τῆς ἐπαναστάσεως ἐπὶ τὸ εὐρυθμότερον· ὁ Ἀφεντούλης ἀπέτυχεν οἰκτρῶς.

Ὀργανισμὸς τῆς Κρήτης. Διὸ ἡ πρόσκαιρος τῆς Ἑλλάδος κυβέρνησις διώρισε «διοργανιστὴν» τῆς Κρήτης τὸν Πέτρον Σκυλίτσην Ὁμηρίδην «ἐπιθυμοῦσα, ὡς λέγει ἐν τῷ ἐγγράφῳ τοῦ διορισμοῦ «ὁ προσωρινὸς μινίστρος τοῦ πολέμου» — τὸ νάρθῃ ἐκ μέσου τῆς νήσου ταύτης πᾶσα ἐσωτερικὴ *διχόνοια* καὶ ἀσυμφωνία». Ἀλλ' ἅμα ἀφικομένου τοῦ Ὁμηρίδου εἰς Ἀρμένους καὶ ἀμέσως ἤρξατο ἔρις μεταξὺ τοῦ «ἀρχιστρατήγου» Ἀφεντούλη καὶ τοῦ «διοργανιστοῦ Ὁμηρίδου» ἐκείνου ἀρνουμένου νὰ διατάξῃ τὴν ἐκλογὴν «παραστατῶν» βουληφόρων ἵνα ἀπέλθωσιν εἰς συσκέψεις ἐν Ἀρμένοις περὶ διοικητικοῦ ὀργανισμοῦ τῆς Κρήτης. Ὁ ὀργανισμὸς ἐψηφίσθη· κατ' αὐτὸν ἅπασα ἡ Κρήτη διῃρέθη εἰς τέσσαρας ἐπαρχίας, ἑκάστη δ' ἐπαρχία εἰς τρία ἢ καὶ πλείω τμήματα, ταῦτα δὲ εἰς κοινότητας. Διοικητὴς δὲ «γενικὸς ἔπαρχος» καλούμενος ἐκυβέρνα τὴν νῆσον διοριζόμενος ὑπὸ τῆς ὑπερτάτης διοικήσεως. Ὑπὸ δὲ τὸν γενικὸν ἔπαρχον ἦν «γενικὴ καγκελαρία» διαιρουμένη εἰς *ἓξ κλάδους*: τοῦ γενικοῦ γραμματέως, τοῦ γενικοῦ φροντιστοῦ τῆς οἰκονομίας, τῆς ἀστυνομίας, τοῦ πολέμου, τῆς θαλάσσης, τῆς δικαιοσύνης. Ἐν ἑκάστῃ δὲ πρωτευούσῃ

πόλει ἑκάστης ἐπαρχίας διωρίζετο ἔπαρχος, φροντιστὴς τῆς ἀστυνομίας, τῶν ἀρμάτων, τῆς οἰκονομίας, πρῶτος γραμματεὺς καὶ ἐν παραλίᾳ πόλει λιμενάρχης. Ὁ μὲν ἔπαρχος ἦν ὁ «παραστάτης» τῆς διοικήσεως τῆς ἐπαρχίας, ὑφ' ἣν οἱ λοιποὶ ὑπουργοὶ (ὑπάλληλοι). Ἐν ἑκάστῃ δὲ πρωτευούσῃ πόλει ἑκάστου τμήματος ὑποέπαρχος, γραμματεύς, ὑποφροντιστὴς τῆς οἰκονομίας, τῆς ἀστυνομίας, τῶν ἀρμάτων καὶ ὑπολιμενάρχης ἐν παραλίᾳ πόλει. Ἐν ἑκάστῃ πρωτευούσῃ πόλει «κριτήρια», ὧν ἑκάστου ὁ πρόεδρος συνεποεῖται μετὰ τοῦ «ἐπιστάτου τοῦ δικαίου». Ἐν ἑκάστῃ κοινότητι ἐφορεῖαι πενταμελεῖς: πρόεδρος, ἐπιστάτης τῆς οἰκονομίας, τῆς ἀστυνομίας, τῶν ἀρμάτων, λιμενάρχης ἐν παραλίῳ χωρίῳ. Ἡ δὲ ἀλληλογραφία ἦν τοιαύτη: ὁ ἔπαρχος πρὸς τοὺς «μινίστρους» τῆς ὑπερτάτης διοικήσεως, οἱ ἔπαρχοι πρὸς τὸν γενικὸν ἔπαρχον, οἱ ὑποέπαρχοι πρὸς τοὺς ἐπάρχους, οἱ πρόεδροι τῶν ἐφορειῶν πρὸς τοὺς ὑποεπάρχους, οἱ φροντισταὶ πρὸς τοὺς γενικοὺς φροντιστάς, οἱ ὑποφροντισταὶ πρὸς τοὺς φροντιστάς, οἱ ἐπιστάται τῶν κοινοτήτων πρὸς τοὺς ὑποφροντιστὰς τοῦ τμήματος· ἡ δὲ ἀστυνομία ὑπέκειτο ἀμέσως τῷ ὑπουργῷ τῆς ἀστυνομίας. Εἷς δὲ «κουτήμπελος», ἤγουν εἰσπράκτωρ καὶ εἷς ταμίας ὑπὸ τὸν φροντιστὴν καὶ ὑποφροντιστήν. Ἡ ἐθνικὴ σημαία δίχρους, ἤτοι *κυανῆ* καὶ *λευκή*· ἡ ἐπίσημος σφραγὶς ἔφερεν ἔνθεν μὲν Ἀθηνᾶν, ἔνθεν δὲ «Διοίκησις τῆς νήσου Κρήτης»· τὰ αὐτὰ δὲ σύμβολα εἶχον καὶ αἱ τῶν ὑπαλλήλων σφραγῖδες, ἐπιγραφὴν δὲ διάφορον. Καὶ τοιοῦτο μὲν τὸ προσωρινὸν σχέδιον τῆς διοικήσεως τῆς νήσου. Εἶτα (20 Μαΐου 1822) ἐδημοσιεύθη μετὰ ψηφίσματος (21 Μαΐου) τῆς γενικῆς συνελευσεως ἐν Ἀρμένοις ἡ προσωρινὴ πολιτεία τῆς νήσου, ἐξ ὧν ἐν ἐκείνῃ μὲν ὁ λόγος περὶ θρησκείας, περὶ τῶν γενικῶν δικαιωμάτων τῶν κατοίκων, περὶ περιοχῆς τῆς νήσου, περὶ διοικήσεως, περὶ ὁρισμοῦ τῆς ἐκλογῆς τῶν μελῶν τῆς διοικήσεως, περὶ γενικῶν χρεῶν καὶ δικαιωμάτων τῶν διοικούντων, περὶ γενικῆς τάξεως τῆς ἀλληλογραφίας· ἐν δὲ τῷ ψηφίσματι ἡ γενικὴ συνέλευσις «ἀνεδέχετο» ὡς γενικὸν ἔπαρχον τῆς νήσου τὸν Μιχαὴλ Κομνηνὸν Ἀφεντούλην, τὸν Νεόφυτον Οἰκονόμον γενικὸν γραμματέα τῆς καγκελαρίας καὶ τοὺς ἄλλους λειτουργούς, ὧν ὁ Ἀφεντούλης ἐξέδωκε (21 Μαΐου) προκήρυξιν συνυπογεγραμμένην καὶ ὑπὸ τῶν ἄλλων λειτουργῶν, ἐν ᾗ σὺν τοῖς ἄλλοις ὑπάρχει καὶ ὁ ὅρκος αὐτῶν: «Ὀρκιζόμεθα ἐνώπιον θεοῦ καὶ ἀνθρώπων πίστιν πρὸς τὴν πατρίδα, ὑποταγὴν πρὸς τὸν ὀργανικὸν νόμον, οἷον ἔδωκεν ἡ ἐν Ἐπιδαύρῳ ἐθνικὴ συνέλευσις καὶ εὐπείθειαν πρὸς τὰς νομίμους ἀρχὰς τῆς Ἑλλάδος. Παραβάται δ' ἐνὸς τούτων γενόμενοι καὶ τῶν νόμων, ἐὰν διαφύγωμεν τὴν αὐστηρότητα, νὰ ἔχωμεν τὴν θεότητα ἐκδικήτριαν».

Ἀψιμαχίαι ἀτελεύτητοι καὶ ἔνεδραι. Ἀλλ', ὡς εἰκός, τὸ ψηφισθὲν πολίτευμα οὐδέποτ' ἐφηρμόσθη ἐν Κρήτῃ οὐδὲ μετέβαλε τὰ τῆς διοικήσεως αὐτῆς ἐπὶ τὰ βελτίω. Ἐνεφανίσθη (28 Μαΐου 1822) ἐν Σούδᾳ στόλος ἐξ 114 πλοίων μικρῶν καὶ μεγάλων, ἐξ ὧν 30 ἦσαν πολεμικὰ ἐξ Αἰγύπτου, τὰ δὲ φορτηγικά, ἐν οἷς καὶ πολλὰ τῶν χριστιανῶν τῆς Εὐρώπης, ἅτινα ἐκόμιζον τροφὰς τοῖς Τούρκοις κατὰ τῶν Ἑλλήνων. 10,000 δὲ Ἀλβανῶν ἀνδρείων καὶ 500 ἱππεῖς Αἰγύπτιοι ἀπεβιβάσθησαν ἡγουμένου αὐτῶν τοῦ θηριώδους Χασὰν πασσᾶ. Ἐνῷ δ' ἀπεβιβάζοντο παρὰ τὰς Ἀλυκὰς οἱ Τοῦρκοι καὶ Αἰγύπτιοι, 1000 δὲ ἄλλοι Τοῦρκοι ἐξήρχοντο ἐκ τῶν Χανίων, οἱ ὁπλιτάρχαι Ι. Χάλης καὶ Σήφακας διατρίβοντες ἐν Νεροκούρῳ καίπερ ἡγούμενοι μόνον 300 ἐπέπεσον ὁ μὲν Χάλης κατὰ τῶν εἰς Ἀλυκὰς ἀποβιβαζομένων, ὁ δὲ Σήφακας κατὰ τῶν ἐκ Χανίων ἐξερχομένων. Διὰ τοῦ τρόπου δὲ τούτου ἐπιλαβόμενοι καιροῦ διεσώθησαν οἱ ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ Μελέχα Κρῆτες, ἐν οἷς τὸ πλεῖστον ἦσαν γέροντες, παῖδες καὶ γυναῖκες, οἵτινες ἐνωθέντες τοῖς περὶ τὸν Σήφακαν καθίστων δυσχερῆ τοῖς Τούρκοις τὴν ἀπόβασιν καί τινας ἐφόνευσαν. Νυκτὸς δ' ἐπελθούσης ἀνέβησαν οἱ Κρῆτες εἰς Μαλάξαν, ὁ δὲ Χασὰν ἐστρατοπέδευσεν ἐν Ἀλυκαῖς. Εἰς Μαλάξαν προσεκλήθησαν καὶ ἄλλοι ὁπλιτάρχαι, ἐν οἷς ὁ Ἀναγνώστης Παναγιώτου, καὶ ἀπεφασίσθη ὑπ' αὐτῶν νυκτερινὴ ἐπίθεσις κατὰ τῶν ὑπὸ τὸν Χασὰν ἐστρατοπεδευμένων ἐν θέσει παρὰ τὴν Τσουκαλαριάν, ἣν ἐδήλωσε τοῖς Κρησὶν ὁ Πέτρος Τσουκαλαριανός. Ἀλλ' ἡ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἀταξία καὶ ἀπείθεια ἐδείχθη καὶ ἐν τούτῳ. Τῇ ὡρισμένῃ ὥρᾳ ἐνδεκάτῃ τῆς νυκτὸς ἀπῆλθον κατὰ τῶν Τούρκων μόνον ὁ Σήφακας καὶ ὁ Ἰωάννης Χάλης καὶ μετ' αὐτοὺς ὁ Μανδᾶς καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Ἀναγνώστης Παναγιώτου· δι' ὃ ἡ ἐπίθεσις ἐματαιώθη, φονευθέντων μόνον Τούρκων τινῶν. Προσεκλήθησαν δὲ καὶ πάλιν ὑπὸ τοῦ γενικοῦ ἐπάρχου εἰς Μαλάξαν 2,000 περίπου καὶ ἐπέπεσον (13 Ἰουνίου) κατὰ τῶν ἐν Τσουκαλαριᾷ ἐστρατοπεδευμένων Τούρκων τοῦ Χασὰν· ἀλλὰ περὶ τὴν μεσημβρίαν ἐπελθόντος εἰς ἐπικουρίαν τῶν Τούρκων τοῦ ἀνδρείου μαχητοῦ Καούρη ἡγουμένου 600 Σελινιωτῶν καὶ Κισαμιτῶν Τούρκων ἐτράπησαν οἱ Ἕλληνες ἀποβαλόντες περὶ τοὺς 40, ἐν οἷς καὶ τὸν ἀρχηγὸν τῶν Μαλαξιανῶν Κωνσταντῖνον Πατεράκην καὶ τὸν τῶν Πομονιανῶν Μανώλην Ἀλιβάνιστον. Μετὰ τοῦτο ἕνεκα διαφωνιῶν, ἃς ὁ Ἀφεντούλης οὐδόλως ἴσχυσε νὰ διαλύσῃ, διελύθη τὸ ἐν Μαλάξᾳ ἑλληνικὸν στρατόπεδον ἑκάστου τῶν ὁπλιταρχῶν μεταβάντος εἰς τὴν οἰκείαν.

Καὶ ἐν Ἡρακλείῳ δὲ τὸ αὐτὸ σύστημα τοῦ πολέμου τῶν ἀτελευτήτων ἀψιμαχιῶν καὶ ἐνεδρῶν ἐτελεῖτο ἄνευ μεγάλων ἀποτελεσμά-

των. Περὶ τὸ Τυμπέκιον ἐστρατοπέδευον 2,000 περίπου Τοῦρκοι. Κατὰ τούτων ἐπῆλθον (Ἰουνίου μεσοῦντος) ὁ Βουρδουμπᾶς, Σουδερός, Κουρμούλης, Ζερβουδάκης, Δεληγιαννάκης καὶ ἄλλοι· ἀλλὰ φονεύσαντες περὶ τοὺς 30 καὶ ἀποβαλόντες 15 ἀπῆλθον καὶ κατέλαβον τὸ ὀρεινὸν χωρίον Κλῆμα καθάπερ καὶ ἐν δευτέρᾳ προσβολῇ. Ἐπὶ τέλους ὅμως ἐξεδίωξαν οἱ Ἕλληνες τοὺς Τούρκους ἐκεῖθεν φονεύσαντες περὶ τοὺς 100 καὶ ἠνάγκασαν νὰ μεταστρατοπεδεύσωσιν εἰς Ἁγίαν Βαρβάραν. Δισχίλιοι δὲ Τοῦρκοι ὑπὸ τὸν Σερὶφ ἐλεηλάτησαν τὰ ἐπὶ τῆς Ἴδης χωρία καὶ εἶτα στρατοπεδεύοντες ἐν Ἁγίᾳ Βαρβάρᾳ ἐν Ἀνωγείοις ἐπήρχοντο κατὰ τῶν ὁπλων καὶ αὐτοὺς ἀδιακρίτως ἐφόνευον καὶ τὰ χωρία ἔκαιον. Οἱ δὲ Κρῆτες ἀνθίσαντο κατὰ τῶν ἐπερχομένων ἢ ἐπήρχοντο κατὰ τῶν ἐστρατοπεδευμένων καὶ ἥρπαζον τὰ ὑποζύγια κομίζοντα ἐκείνοις τροφάς. Οὕτως ἐπιπεσόντες (18 Ἰουλίου) οἱ Ἕλληνες πρὸς ἁρπαγὴν ζώων τῶν Τούρκων κατεδιώχθησαν καί τινες ἐφονεύθησαν· τῇ ὑστεραίᾳ (19 Ἰουλίου) ὅμως Κρῆτες ἐφόνευσαν περὶ τὸν Κρουσσῶνα Τούρκους τινὰς ἔν τινι ἐκκλησίᾳ. Εἶτα δὲ πολλοὶ ὁπλιτάρχαι, ἐν οἷς ὁ Γεώργιος Καμπασακάλης, Μιχάλης Μαγουλάκης, Μανώλης Καζάκης, Ἰωάννης Κοντός, Θεόδωρος Σπανὸς καὶ ἄλλοι ἐπολιόρκουν πολλοὺς Τούρκους ἐν Σπιναλόγκᾳ καὶ Ἱεραπύτνῃ καὶ ἄλλοι δὲ ἄλλους Τούρκους. Ὁ δὲ Χασᾶν εἴτε διότι ἀπέκαμεν ἐκ τῶν συχνῶν ἀψιμαχιῶν, καθ' ἃς ἔβλεπεν ὅτι οἱ Ἕλληνες καὶ ἡττώμενοι πάλιν τάχιστα ἀνελάμβανον, εἴτε διότι εἶχεν ἐντολήν, μετέβαλε τὸν ἄγριον αὐτοῦ χαρακτῆρα καὶ ἤρξατο περιποιούμενος τοὺς Κρῆτας, ἀνέστειλε δὲ καὶ πᾶσαν προσβολὴν τῶν Κρητῶν ἔκ τε τῆς Μαλάξης καὶ ἐκ τοῦ Κλαδισσοῦ, ἅτινα κατεῖχε διὰ ἰσχυροῦ στρατοῦ. Πανταχοῦ δὲ ὁμιλῶν περὶ εἰρήνης καὶ ἀγάπης προσεκάλεσε καὶ τὸν ἐπίσκοπον ἵνα προσκαλέσῃ τοὺς Χριστιανοὺς Κρήτας πρὸς ὑποταγὴν διὰ τῆς προκηρύξεως ταύτης: «Χριστιανοί, τέκνα ἐν Κυρίῳ! Γνωστὸν ἔστω ὑμῖν, ὅτι ὁ ἐνδοξότερος ἀρχιστράτηγος Χασᾶν πασσᾶς ἀπὸ φιλανθρωπίαν κινηθεὶς ἀπεφυλάκισε πολλοὺς ἄλλους ἀδελφοὺς ἡμῶν καὶ ἐμὲ αὐτόν. Εὑρισκόμενος δὲ ἐγὼ τώρα ὑπὸ τὴν εὐνοϊκὴν προστασίαν του, ὡς περὶ τούτου θέλει σᾶς πληροφορήσει καὶ ὁ διάκονός μου, δὲν δύναμαι ἀπὸ εὐγνωμοσύνην νὰ κρύψω τὴν προαίρεσιν καὶ δικαιοσύνην του.

Ἔρχομαι ὅμως νὰ παρακαλέσω καὶ ὑμᾶς, Χριστιανοί μου, νὰ ἔλθετε πλέον εἰς συναίσθησιν καὶ νὰ γνωρίσητε μὲ ποίαν ἰσχυρὰν δύναμιν τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Αἰγύπτου ἔχετε νὰ κάμετε. Ὅθεν καὶ σᾶς συμβουλεύω νὰ ῥίψητε τὰ ὅπλα, νὰ προσφέρητε ὑποταγὴν εἰς τοιοῦτον φιλάνθρωπον ἀρχιστράτηγον, τὸν ὁποῖον ἐπίτηδες ὁ ἐνδοξότατος Μεχμὲτ Ἀλῆς ἔστειλε τοιοῦτον, διὰ νὰ εἰρηνεύσῃ τὸν τόπον μας·

νὰ τιμωρῇ μὲν τοῦ λοιποῦ ἀδυσωπήτως τοὺς ἀτάκτους Τούρκους καὶ Χριστιανούς, νὰ προστατεύῃ δὲ μὲ ἴσην δικαιοσύνην καὶ ὅλους τοὺς καλοὺς καὶ φιλησύχους. Ὑπόσχεται δὲ νὰ συγχωρήσῃ καὶ ὅσα ἐπράξατε μέχρι τοῦδε, εἰς τὰ ὁποῖα πιστεύει ἡ ἐνδοξότης του ὅτι σᾶς ὤθησαν τὰ θλιβερὰ δεινά, τὰ ὁποῖα ὑπεφέρατε πρότερον ἀπὸ τοὺς ἀτάκτους τῆς Κρήτης Τούρκους. Οὕτω πράξατε, Χριστιανοί μου, προτιμῶντες τὸν εἰρηνικὸν βίον παρὰ τόσας ζημίας, τὰς ὁποίας καθ' ἑκάστην λαμβάνετε ὑμεῖς αὐτοί, τὰ τέκνα σας καὶ τὰ κτήματά σας ».

Οἱ πρῶτοι δὲ συλλαβόντες τὸν διάκονον τοῦ ἀρχιερέως κομίζοντα τὴν προκήρυξιν ταύτην πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας καὶ ἀναγνόντες αὐτὴν ὁπλιτάρχαι Χάλαι ἀπήντησαν τῷ ἐπισκόπῳ οὐτωσίν: « Σεβάσμιε ἐπίσκοπε! Δὲν ἠλπίζομέν ποτε, ὅτι μέχρι τοῦδε θὰ ὑπήρχετε εἰς τὴν ζωήν, ἀφοῦ τόσαι χιλιάδες χριστιανῶν, ἱερεῖς καὶ ὅλοι οἱ ἀρχιερεῖς τῆς πατρίδος μας ἔγειναν θύματα ἐλεεινὰ τῆς ὠμότητος. Ἐπαινοῦμεν καὶ ἡμεῖς τὸ φιλάνθρωπον ἔργον τοῦ στρατηγοῦ Χασᾶν πασᾶ, ὅστις ἀπελύτρωσεν ὑμᾶς ἀπὸ τὰς πολυωδύνους φυλακάς, καὶ λέγομεν ὅτι τοιοῦτος πρέπει νὰ εἶνε ὁ φρόνιμος καὶ δίκαιος ἀρχηγός. Ἠπορήσαμεν δὲ μόνον, ὅταν ἴδομεν νὰ μᾶς προτρέπητε νὰ ὑποταχθῶμεν καὶ δευτέραν φοράν. Τὸ αὐτὸ δὲ νομίζομεν, ὡς νὰ μᾶς λέγετε νὰ δέσωμεν τὰς χεῖράς μας, διὰ νὰ μᾶς σφάξωσι πάλιν· οὐδεὶς δ' ἐξ ἡμῶν θὰ ὑπῆρχε σήμερον ἕνεκα τῆς σκληρότητος τῶν Τούρκων τῆς Κρήτης, ἐὰν δὲν ἐπρολαμβάνομεν νὰ ὑπερασπίσωμεν ἑαυτοὺς διὰ τῶν ὅπλων. Ἡμεῖς ἐκάμαμεν σταθερὰν ἀπόφασιν ἢ μὲ αὐτὰ νὰποθάνωμεν ὅλοι ὁμοῦ ἢ νὰπαλλαχθῶμεν τοιαύτης φρικτῆς τυραννίας. Ὅθεν καὶ σᾶς παρακαλοῦμεν τοῦ λοιποῦ νὰ μὴ μᾶς γράψητε περὶ τούτου· οὔτε τὴν εὐχήν σας ζητοῦμεν εἰς τοῦτο οὔτε τὴν κατάραν σας φοβούμεθα· ἐλπίζομεν ὅμως εἰς τὴν φρόνησιν τοῦ Χασᾶν πασᾶ νὰ μὴ σᾶς παραδώσῃ εἰς τὸ ἑξῆς εἰς τὴν ἀγριότητα τῶν Κρητῶν Τούρκων. Καὶ ὁ ἰδικός μας ἀρχηγὸς ἔχει αἰχμαλώτους Τούρκους, τὸν Μουζουραγᾶν τῆς Ῥεθύμνης καὶ ἄλλους, καὶ τοὺς περιποιεῖται ἀνθρωπίνως, ἂν καὶ ἐζωγρήθησαν μαχόμενοι ».

Τὴν ἀπάντησιν ταύτην ἐπεδοκίμαζον καὶ πάντες οἱ Κρῆτες καὶ οὐδεὶς ἀπεπλανήθη. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ὁ Χασᾶν τῆς ἀλωπεκῆς χρῆσιν ἐποιήσατο καὶ πρὸς ἄλλους ὁπλιτάρχας καὶ ἐπιφανεῖς Κρήτας καὶ πρὸς τὸν Σήφακαν, πρὸς ὃν ἔπεμψεν ἐπίσημόν τινα Ἀλβανὸν ἵνα καταπείσῃ αὐτὸν πρὸς ὑποταγήν, ὅστις ἐπανελθὼν εἰς τὸ ἐν Μαλάξᾳ στρατόπεδον ἔλεγε: « Εἶδα παλληκάρια εὔρωστα καλῶς ὡπλισμένα, ζωηρά ». Οἱ δὲ ὁπλιτάρχαι Κρῆτες συνελθόντες ἀντὶ πάσης ἄλλης ἀπαντήσεως ἐν συμβουλίῳ ἀπεφάσισαν (20 Ἰουλίου) ἵνα ἐν νυκτομαχίᾳ

νὰ προσβάλωσι τὸν ἐχθρὸν ἐν Μαλάξᾳ ὡς θέσει ὀχυρᾷ. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἕνεκα τῆς μὴ ἐκ συμφώνου ἐπιθέσεως τῇ ὡρισμένῃ ὥρᾳ σχεδὸν ἀπέτυχε τὸ κίνημα καὶ ἀπέβαλον μάτην 37 γενναίους ἄνδρας, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀνδρεῖος ὁπλιτάρχης Ἀναγνώστης Πρωτοπαπαδάκης, καὶ πολλοὶ ἐτραυματίσθησαν. Ἀλλὰ παραδόξως οἱ Τοῦρκοι καίπερ ἀσφαλεῖς ὄντες ἐν Μαλάξᾳ κατέλιπον ὅμως (30 Ἰουλίου) τὴν ὀχυρὰν ταύτην θέσιν, ἣν κατέλαβεν ἀμέσως ὁ Σήφακας, καὶ κατέλαβον τὸν Κλαδισσόν. Πιθανῶς κατέλιπον τὴν θέσιν ταύτην, διότι ἐσκόπουν νὰ ἐκστρατεύσωσιν. Καὶ ὄντως τῇ ὑστεραίᾳ (1 Αὐγούστου) ἅμα τῷ ἡλίῳ ἀνίσχοντι ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἀπὸ τοῦ Πλατανιᾶ ὥδευεν ἀθρόος κατὰ τῶν Λακκιωτῶν, Θερισιανῶν καὶ τῶν λοιπῶν ὀρεινῶν· οἱ Κρῆτες μὴ δυνάμενοι νὰντιστῶσιν ὑπεχώρουν εἰς ἀπόκρημνα μέρη καὶ ἀντεμάχοντο. Οὕτω καὶ οἱ Λακκιῶται καὶ οἱ Θερισιανοὶ καταλιπόντες τὰ χωρία αὐτῶν, ἅτινα ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ ἐπυρπολήθησαν, ἐμάχοντο ἐκ δυσβάτων μερῶν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας (2-6 Αὐγούστου). Διασκορπίσας δὲ ὁ Χασὰν καὶ τὸν στρατὸν τοῦ Σήφακα· εἶτα κατῆλθεν (6-7 Αὐγούστου) εἰς τὸ πεδινὸν τῆς Κυδωνίας καὶ ἐστρατοπέδευσε περὶ τὰ χωρία Περιβόλια καὶ Μουρνιάς. Ἐκεῖθεν δὲ (11-12) ἀπάρας κατέστρεψε τὸν Ἀποκόρωνον· εἶτα μετεστρατοπέδευσεν εἰς Ῥέθυμνον καὶ ἐκεῖθεν (30 Αὐγούστου) εἰς τὸ μοναστήριον Χαλέπαν τοῦ Αὐλοποτάμου καὶ εἰς Σκλαβόκαμπον καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν ἐπαρχίαν Κνωσσοῦ προσβαλλόμενος ἐνίοτε μεταξὺ Καμαρακίου καὶ Γωνιῶν τοῦ Σκλαβοκάμπου. Οὕτω δὲ νῦν μὲν συμπλοκαὶ ἐγίνοντο περὶ τὰ χωρία τῆς Σούδας, ὅτε ὁ αἰγύπτιος στόλος ἀνέπλευσεν (24 Σεπτεμβρίου) εἰς αὐτὴν σιταρκέσας τοὺς ἐν τοῖς φρουρίοις Κορώνης, Μεθώνης καὶ Πατρῶν, νῦν δὲ ἔνεδραι περὶ τὸν ποταμὸν Κοιλιάρην. Καταπλεύσαντος δὲ (30 Αὐγούστου) καὶ τοῦ λοιποῦ στόλου ἐκ 40 πλοίων, ἐπέπεσον ἀμέσως διαχυθέντες (4 Ὀκτωβρίου) κατὰ τῶν χωρίων Ἁλυκῶν, Παλαιοκάστρου, Μαχαιρῶν, Μελιδονίου, Νίπου, προσβαλόμενοι ἑκάστοτε ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Τὴν πορείαν τῶν Τούρκων ἀνέστειλεν ἐπὶ μικρόν, ὡς εἰκός, καὶ ὁ ἐνσκήψας λοιμός. Ἀλλὰ ταῦτα οὐδὲν πρὸς τὴν ἐλεεινὴν κατάστασιν τῆς Κρήτης. Πλὴν ὅτι οὐδαμῶς εἶχον ἡσυχίαν ἐκ τῶν πανταχοῦ διεσπαρμένων ἐχθρῶν καὶ ἡ διοίκησις αὐτῶν οἰκτρά. Ὁ γενικὸς ἔπαρχος Ἀφεντούλης οὐ μόνον οὐδὲν τοῖς Κρησὶν ἐποίησεν, ἀλλὰ καὶ παρεῖχεν αὐτοῖς πράγματα πάντοτε μεμψιμοιρῶν καὶ ἐν πάσῃ ἄλλων ἀντιρρήσει ἀπειλῶν παραίτησιν, ἣν ἐπὶ τέλους ὑπέβαλεν (9 Ἰουλίου 1822) διὰ τῆς προκηρύξεως ταύτης:

« Ἡ μεγαλωτάτη ἀνάγκη τῶν κοινῶν ὑποθέσεων εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις μᾶς βιάζει νὰ παραιτήσωμεν πρὸς καιρὸν τὸ ἱερόν μας

χρέος καὶ νὰ τρέξωμεν δι' ὀλίγας ἡμέρας εἰς τὸν Μορέαν· καὶ μολονότι αὐτὸ τὸ μικρὸν ταξείδιον εἶναι κοπιαστικὸν δι' ἡμᾶς, μόλον τοῦτο εἶναι ἀναγκαιότατον διὰ τὰ συμφέροντά μας.

» Καὶ ἐπειδὴ αἱ πλέον μεγαλήτεραι αἰτίαι διὰ τὴν εὐτυχίαν σας καὶ ἰδίαν ἡσυχίαν μᾶς ὑποχρεώνουν νὰ ὑπάγωμεν εἰς τὸ Ἀνάπλι, διὰ νὰ συνομιλήσωμεν καὶ συμβουλευθῶμεν μὲ τοὺς ἄρχοντας, ὅπου παρασταίνουν τὴν σεβαστὴν ἐθνικὴν βουλήν, καὶ νὰ πάρωμεν συμφώνως τὰ ἀναγκαῖα μέτρα περὶ διαφόρων ὑποθέσεων τῆς Κρήτης, διὰ τοῦτο θέλομεν τρέξει εἰς αὐτὴν τὴν ἐθνικὴν βουλὴν καὶ λάβει τὴν ἀναγκαίαν θεραπείαν, καὶ ἐλπίζομεν νὰ εὐχαριστηθῆτε ὅλοι μικροί τε καὶ μεγάλοι.

» Μὴ στοχασθῆτε πῶς ἡμεῖς ἀναχωροῦμεν ἀπ' ἐδῶ ἀπὸ φόβον ἢ δειλίαν (ὃ μὴ γένοιτο, Θεέ μου!), ἐπειδὴ ἤλθαμεν ἀνάμεσόν σας ὄχι νὰ σᾶς παραιτήσωμεν εἰς αὐτὰς τὰς δυσκόλους καὶ σκληρὰς περιστάσεις, ὡς ὁ μισθωτὸς βοσκὸς παραιτεῖ τὸ ποίμνιόν του, καὶ οἱ λύκοι ἔρχονται, τὸ κατασφάζουν καὶ τὸ διασκορπίζουν· ὄχι ἀδελφοί, δὲν πρέπει νὰ φοβώμεθα, διότι φόβος κανένας δὲν εἶναι κατὰ τὸ παρόν.

» Ἀλλ' ἐπειδὴ καθήμενοι ἐδῶ δὲν εἰμποροῦμεν νὰ σᾶς προβλέψωμεν τἀναγκαῖα μέσα, ὁποῦ σᾶς λείπουν, καὶ διὰ νὰ τὰ λάβωμεν μὲ βεβαιότητα καὶ κάθε ὀγρηγοράδαν κρίνομεν ἄφευκτον νὰ ὑπάγωμεν μόνοι μας μὲ μερικοὺς ἄλλους, διὰ νὰ παραστήσωμεν τὴν ἀνάγκην καὶ νὰ ἐνεργήσωμεν αὐτὸ τὸ ἱερὸν χρέος, καὶ πάλιν μὲ κάθε ὀγρηγοράδαν νὰ ἐπιστρέψωμεν εἰς τὸ χρέος μας, καὶ μείνατε ἥσυχοι περὶ τῆς ἐπιστροφῆς μας.

» Προστάζομεν καὶ παρακαλοῦμεν ὅλους κοινῶς καὶ ἐξορκίζομεν εἰς τὸν Ὕψιστον, νὰ μὴν ἀμελήσουν, ἀλλὰ νὰ κάμῃ ὁ καθένας εἰς τὴν ἀναχώρησίν μας τὸ χρέος του πρὸς τὴν πατρίδα παρ' ὅταν ἤμεθα ἡμεῖς παρών, καὶ τότε θέλουν μᾶς ἀποδείξει τὸν ζῆλον καὶ τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν ἱεράν των πατρίδα, καὶ θέλει μᾶς εὐχαριστήσουν μεγάλως.

» Ὅθεν καὶ ἡμεῖς ἐν καιρῷ θέλει παραστήσωμεν καὶ κάμωμεν γνωστὰς τὰς ἐκδουλεύσεις τοῦ καθενὸς πρὸς τὴν ὑπερτάτην τοῦ ἔθνους βουλήν, ἡ ὁποία ἀναμφιβόλως θέλει δείξει τὴν εὐχαρίστησίν της εἰς ὅλους ». Ὁ Ἀφεντούλης τέλος κακῶς ἀπήλλαξεν ἐκ Κρήτης τελέως ἀποτυχών.

Τρίτον ἔτος τῆς ἐν Κρήτῃ ἐπαναστάσεως, Νεόφυτος Οἰκονόμος πρόσκαιρος διοικητὴς τῆς Κρήτης, διοικητὴς Ἐμμανουὴλ Τομπάζης. Ἀντὶ τοῦ ἀποτυχόντος Ἀφεντούλη διωρίσθη (1 Δεκεμβρίου 1822) πρὸς καιρὸν ὁ γενικὸς γραμματεὺς τῆς « προσωρινῆς διοικήσεως τῆς Κρήτης » ὁ Νεόφυτος Οἰκονόμος. Τοῦτον ἐτίμων οἱ Κρῆτες

ὡς συνετόν, χρηστὸν καὶ ἔμπειρον τῶν τῆς Κρήτης. Οὗτος ἄμ' ἀναλαβὼν τὴν νέαν θέσιν καὶ ἀμελλητὶ μετέβη εἰς Ἀρμένους τοῦ Ἀποκορώνου, ἐμήνυσε τόν τε αὐτοῦ διορισμὸν τῷ λαῷ ὡς προσκαίρου διοικητοῦ καὶ τὸν τοῦ Ἐμμανουὴλ Τομπάζη ὡς διοικητοῦ καὶ τὴν ἄλωσιν τοῦ Ναυπλίου ὑπὸ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ ἐπαναστατῶν πρὸς ἐνθουσιασμὸν τῶν Κρητῶν. Μετὰ τοῦτο ὁ Οἰκονόμος παρασκευάζων ἐκστρατείαν εἰς Κίσαμον καὶ Σέλινον συνεκάλεσε πρὸς τοῦτο τοὺς ὁπλιτάρχας Μ. Πρωτοπαπαδάκην, Σουδερόν, Πωλογεωργάκην καὶ Ῥοῦσσον. Ἀπεφασίσθη ἵνα ἡνωμένοι εἰσέλθωσιν εἰς τὰς εἰρημένας δύο ἐπαρχίας· συνηθροίσθησαν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Κυδωνίας, ἐξ ἧς ἀθρόοι εἰσέβαλον (3 Φεβρουαρίου 1823). Εὗρον ἀντίστασιν ἐκ τῶν τὰ χωρία Πολεμάρχι καὶ Βουκολιᾶς κατεχόντων Τούρκων, ἀλλὰ κατετροπώθησαν αὐτοί τε καὶ πάντες οἱ ἄλλοι Τοῦρκοι, οἵτινες ὑπὸ πανικοῦ καταληφθέντες ἀθρόοι συνέρρευσαν εἰς τὸ φρούριον τῆς Κισάμου καὶ τῆς Γραμβούσης. Οἱ ἐπαναστάται Ἕλληνες ἐλεηλάτησαν, ἐλαφυραγώγησαν, ἐνέπρησαν ἐκδικούμενοι τοὺς ἰδίους αὐτῶν τυράννους πανταχοῦ ἐμπνέοντες τοῖς Τούρκοις φόβον καὶ τρόμον. Ἀλλ', ὡς μὴ ὤφελεν, ἀντὶ ἀμελλητὶ νὰ εἰσβάλωσιν ἡνωμένοι καὶ εἰς Σέλινον ἐτράπησαν εἰς τὴν λαφυραγωγίαν καὶ διεσκορπίσθησαν εἰς τὴν οἰκείαν, ὅπως ἐναποθῶσι τὰ λάφυρα. Ὁ δὲ Οἰκονόμος ἑπόμενος τῷ ὑπολειπομένῳ στρατῷ μᾶλλον ὡς σύμβουλος, ὥς ποτε ὁ Σόλων ἐπὶ τοῦ Κρισαίου καὶ Κιρραίου πολέμου, ἢ ὡς στρατηγός, διέτριβεν ἐν τῷ μοναστηρίῳ τῶν Γωνιῶν, ἐν ᾧ ὁ Μανώλης Πρωτοπαπαδάκης ἡγούμενος Σφακιωτῶν καὶ Ἀποκορωνιτῶν ἐπολιόρκει τὸ φρούριον τῆς Κισάμου, ὁ δὲ Μιχαὴλ Μαναράκης ἡγούμενος τῶν Μεσογειανῶν τὸ τῆς Γραμβούσης. Ἡ ἐπαρχία Κίσαμος περιῆλθε λοιπὸν πᾶσα εἰς χεῖρας τῶν ἐπαναστατῶν· ὁ Οἰκονόμος διῴκησε τὰ κατ' αὐτὴν ὡς ἐλευθέραν χώραν· διώρισε στρατιωτικοὺς διοικητὰς αὐτῆς τοὺς ὁπλιτάρχας τὸν Μαρτινιανὸν Περάκην καὶ Γεώργιον Δρακονιανὸν καὶ ἐπολιόρκει οὐ μόνον κατὰ γῆν, ἀλλὰ καὶ κατὰ θάλασσαν διὰ δύο πλοίων τοῦ Ἰωάννου Μακρομούρα καὶ τοῦ Τομπάζη τὸ φρούριον τῆς Κισάμου, ὅπερ περιῆλθεν εἰς μεγάλην ἀπορίαν καὶ ἕνεκα τῆς πανώλους, ἥτις ἐνέσκηψε τοῖς πολιορκουμένοις. Ἵνα δὲ οἱ Τοῦρκοι ἐξαναγκάσωσι τοὺς Ἕλληνας πρὸς λύσιν τῆς πολιορκίας ἐξελθόντες ἔκ τε τοῦ φρουρίου τῆς Κυδωνίας καὶ ἐκ τῆς Σούδας ἐπῆλθον κατὰ τῶν χωρίων Περιβολίων, Γαλατᾶ, Νεροκούρου, Τσουκαλαριᾶς καὶ Ἀποκορώνου, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τοῦ Β. Χάλη, τοῦ Ἰωσὴφ Κωνσταντουδάκη ἐπικαλουμένου Σήφακα καὶ Σήφη ἀποθανόντος δυστυχῶς μετ' οὐ πολὺ ἐκ πνευμονίας, Πέτρου Τσουκαλαριανοῦ, Στρατῆ Δεληγιαννάκη καὶ Μανώλη Ῥουστικιανοῦ.

Χασάν, ὑποταγὴ Ἱεραπύτνης, Λασιθίου, Μιραμπέλου, ὄλεθρος Ἑλλήνων ἐν τῷ σπηλαίῳ Μιλάτου ὑπὸ Χασάν. Ἀλλ' ἐνῷ τὰ δυτικὰ τῆς Κρήτης ἦσαν ἐν ταῖς χερσὶ τῶν Ἑλλήνων, τἀνατολικὰ ἐν ταῖς τῶν Τούρκων. Διὸ οἱ ὁπλιτάρχαι ἀπεφάσισαν νὰ πράξωσί τι γενναῖον ἔργον πρὸς ἀνύψωσιν τῆς ἐπαναστάσεως. Ἀλλ' ἡ ἐξ ἐφόδου ἐν νυκτὶ ἅλωσις τῆς Ἱεραπύτνης ἀπέτυχε φονευθέντων τινῶν καὶ τραυματισθέντων, διότι οἱ ὁπλιτάρχαι Ζερβός, Κουσκουμπὲς καὶ Βουζομάρκος οὐχὶ συγχρόνως ἐν τῇ τακτῇ ὥρᾳ ἐφώρμησαν. Καὶ οὐ μόνον ἀπέτυχον, ἀλλ' αἰτιώμενοι ἀλλήλους διὰ τὴν ἀποτυχίαν περιῆλθον εἰς ἔριδας, ὧν ἕνεκα οὐδὲν ὑπὲρ τῆς ἐπαναστάσεως ἔπραττον. Ἐνῷ δὲ οὕτω διετέλουν διηρημένοι οἱ Κρῆτες ὁπλιτάρχαι, ὁ Χασὰν ἀναλαβὼν τὰς ἐξ Αἰγύπτου ἐλθούσας νέας ἐπικουρίας ἐξώρμησεν ἐκ τῆς Πεδιάδος ἀπειλῶν, καίων, σφάζων, ἀφίκετο εἰς Βίεννον τῆς Ἀρκαδίας, προσέβαλε τὸ σπήλαιον Λαβύρινθον, ἐν ᾧ διέτριβον οἰκογένειαι Κρητῶν, εἰσέβαλεν εἰς τὸ Λασίθιον, εἰς τὴν Ἱεράπυτναν, ἧς τὴν φρουρὰν ἐνίσχυσε διὰ 500 Ἀλβανῶν, ἠνάγκασε τοὺς ἐν τῷ χωρίῳ Κριτσᾷ κειμένῳ ἐπὶ τῶν προπόδων τῶν ὀρέων τοῦ Λασιθίου νὰ ἐγκαταλίπωσιν αὐτὸ νυκτός, ὅπερ κατέλαβεν ὁ Χασάν· ἐκεῖθεν δὲ ἀμαχητὶ εἰσώρμησεν εἰς τὸ Λασίθιον· τοῦτο δ' ὑποτάξας εἰσήλασεν εἰς τὴν Μιράμπελον· διέπραξε καὶ ἐκεῖ πολλὰς ἀθεμιτουργίας. Οἱ δὲ κάτοικοι κατέφυγον εἰς ἄλλα τε κρησφύγετα καὶ εἰς τὸ ἔκτοτε πασίγνωστον καταστὰν σπήλαιον Μιλᾶτον, ἐν ᾧ ἐκλείσθησαν 2,000 γέροντες, γυναῖκες καὶ παῖδες ὡς ἀσύλῳ καὶ 300 ὁπλοφόροι. Ὁ αἱμοβόρος Χασὰν λεηλατήσας τὴν χώραν ἐπολιόρκει καὶ τὸ σπήλαιον, ὅπερ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν διετέλει κανονοβολῶν ἀενάως ἐπὶ δεκαπέντε ἡμέρας. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πολιορκούμενοι οὔτε τροφὰς εἶχον, πρὸ δὲ πάντων ἐστεροῦντο ὕδατος, διότι ἐν τῷ σπηλαίῳ μόνον σταγόνες τινὲς πίπτουσιν ἐκ τοῦ ὀρόφου τοῦ σπηλαίου, ἠναγκάσθησαν νὰ παραδοθῶσι. Φοβερὸν τὸ τέλος αὐτῶν· πάντες σχεδὸν ἐφονεύθησαν· 30 δὲ ἐπισημότεροι καθειρχθέντες ἐν ταῖς σκοτειναῖς εἱρκταῖς τῆς Σπιναλόγκας ἀπέθανον ἐκ κακοπαθείας καὶ βασάνων· τοὺς δὲ ἱερεῖς ἔκαυσαν σύνδυο ἐπὶ μεγάλης πυρᾶς· αἱ δὲ γραῖαι καὶ οἱ γέροντες σκληρῶς ἐφονεύοντο πολλαχοῦ καταχλευαζόμενοι· αἱ δὲ νέαι καὶ οἱ νέοι ἄλλοι παρεδίδοντο τῇ ἀκολασίᾳ τῶν ἀγρίων Ἀλβανῶν, ἄλλοι ὡς αἰχμάλωτοι ἀπεκομίζοντο εἰς Ἀσίαν καὶ Αἴγυπτον. Κορεσθεὶς αἵματος ὁ ἄγριος Χασὰν ἐπῆλθεν εἰς Πεδιάδα. Τούτων ἠνωμένων αἱ ἀτελεύτητοι ἄνευ ἀποτελέσματος ἀψιμαχίαι καὶ ἔνεδραι ἐξηκολούθουν, αἵτινες ἠδύναντο νὰ παραλύσωσι τὴν τουρκικὴν δύναμιν ἐν Κρήτῃ. Ἀλλὰ τὸ τοῦ ἀτάκτου τούτου πολέμου σύστημα, ὅπερ ἐν Ἱσπανίᾳ κατήσχυνε τὸν μέγαν Να-

πολέοντα, ἐν Κρήτῃ διά τε ἄλλους λόγους καὶ διὰ τὴν διχόνοιαν τῶν ὁπλιταρχῶν ἐλάχιστον ἔβλαπτε τὴν Τουρκίαν καὶ ἐλάχιστον ὠφέλει τοῖς ἐπαναστάταις.

Ἐμμανουὴλ Τομπάζης ἁρμοστὴς τῆς Κρήτης. Ἀποτυχόντος οἰκτρῶς τοῦ Ἀφεντούλη διωρίσθη (3 Μαΐου 1823) διάδοχος αὐτοῦ ὁ Ὑδραῖος Ἐμμανουὴλ Τομπάζης. Οἱ Κρῆτες ἐσκίρτων ἐκ χαρᾶς ἐλπίζοντες ἀνακούφισιν ἐκ τῶν δεινῶν καὶ πρὸ πάντων πολέμου ἐφόδια, τροφάς, χρήματα, στρατόν, διοίκησιν λαμπρὰν καὶ ἐπὶ τέλους ἐλευθέρωσιν τῆς Κρήτης. Ὁ ὡς σωτὴρ λοιπὸν ἀναμενόμενος Τομπάζης κατέπλευσε (19 Μαΐου) εἰς τὸν κόλπον τῆς Κισάμου ἡγούμενος ὀκτὼ πλοίων πέντε πολεμικῶν καὶ τριῶν φορτηγικῶν, ὧν ἐπέβαινον 600 ἄνδρες ἐκ Πόρου, Ὕδρας, Κρανιδίου, Ναυπλίου καὶ ἀλλαχόθεν· τῇ δ' ὑστεραίᾳ (20 Μαΐου) ἀπεβιβάσθη ὡς ἠγεμὼν ὑπὸ τὸν κρότον τῶν τηλεβόλων καὶ ἐστρατοπέδευσε παρὰ τὸ πολιορκούμενον φρούριον καὶ ἀμέσως διέταξε τὰ τῆς πολιορκίας ἐπὶ τὸ τελεώτερον στήσας δύο μεγάλης ὁλκῆς τηλεβόλα καὶ δύο ὅλμους. Πανταχόθεν δὲ συνέρρεον πρὸς αὐτόν,—ὧν ἐν τοῖς πρώτοις ὁ πρὸς καιρὸν διευθύνας ὡς εἷς τῶν πολλῶν ἀρχόντων ἐν τῇ ἀμέτρῳ πολυαρχίᾳ τὰ τῆς Κρήτης ὁ Νεόφυτος Οἰκονόμος ὑποβαλὼν καὶ ἔκθεσιν τῶν αὐτῷ πεπραγμένων καὶ περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Κρήτης,—πάντες πολλὰ ἐλπίζοντες παρὰ τοῦ Τομπάζη ἔχοντος καὶ ἀκολούθους διαπρεπεῖς τὸν Ἄγγλον Ἄστιγγα, τὸν Δημήτριον Καλλέργην, τὸν Δημήτριον Χρηστίδην, τὸν Σταῦρον Σαχίνην καὶ ἄλλους· οὕτω δ' ἐν σμικρῷ συνηθροίσθησαν πολλοὶ περὶ τὸν Τομπάζην, ἐν οἷς διεκρίνοντο οἱ ὁπλιτάρχαι Κρῆτες, οἵτινες σὺν τοῖς ἄλλοις ἤλπιζον καὶ ἀμοιβὴν τῶν ὅσα ὑπὲρ τῆς Κρήτης ἀποστάσης ἔπραξαν. Οἱ Κρῆτες πολλὰ παρὰ τοῦ ἁρμοστοῦ ἤλπιζον· ἀλλ' ἡ τῆς Κρήτης κατάστασις ἦν οἰκτρά. Οἱ ὁπλιτάρχαι ἦσαν οἱ πλεῖστοι διῃρημένοι τὰς γνώμας περὶ τῆς ἐπαναστάσεως· ὁ λαὸς παθὼν δεινότατα δὲν εἶχε τὴν ἐν ἀρχῇ τῆς ἐπαναστάσεως τόλμην· στερούμενος δὲ τροφῶν καὶ μὴ ἔχων ἀσφάλειαν καὶ μὴ εὑρίσκων παῦλαν τῶν δεινῶν αὐτοῦ οὔτ' ἐν ταῖς πόλεσιν οὔτ' ἐν τοῖς χωρίοις, ἀλλ' οὐδ' ἐν ταῖς ὀπαῖς καὶ σπηλαίοις τῆς γῆς οὐδεμίαν ἐξ ἑαυτοῦ ἐπικουρίαν ἤλπιζεν, ἀλλ' ἀνέμενε τὰ πάντα ἔξωθεν. Ἀλλὰ τίς ἠδύνατο νὰ πληρώσῃ ταύτας πάσας τὰς προσδοκίας, τὰς δὲ πληγὰς τῆς ἐπαναστάσεως ἐπουλώσῃ, ἐμπνεύσῃ δ' ἐλπίδα καὶ θάρρος καὶ ὁμόνοιαν καὶ εἰς τάξιν ἀγάγῃ τἄτακτα καὶ ἰσχυροποιήσῃ τἀνίσχυρα τῆς Κρήτης παραλελυμένα μέλη; Ὁ Τομπάζης εἶχεν ἀρετάς τινας· ἦν φιλόπατρις, φιλοδίκαιος, εὐσταθής· ἀλλ' ἦν ἄπειρος καὶ ἀδαὴς τῶν τῆς Κρήτης πραγμάτων καὶ ἐστερεῖτο τῶν πρὸς ἀνόρθωσιν αὐτῆς. Ὅ τι δ' ἠγνόει ὅπερ κατ' ἐξο-

χὴν μάλιστα ὤφειλε νὰ γινώσκῃ ἡν διχοστασία καὶ μισαλληλία μεταξὺ τῶν ὑπερηφάνων Σφακιανῶν καὶ τῶν λοιπῶν κατοίκων τῆς Κρήτης. Τιμήσας δ' ὑπερβαλλόντως τοὺς Σφακιανοὺς ἅμα τῇ ἀποβάσει καὶ παριδὼν τοὺς ἄλλους καὶ ὑποθάλπων ἔτι μᾶλλον τὴν διαίρεσιν μεταξὺ τῶν ὁπλιταρχῶν τῶν Σφακιανῶν καὶ τῶν τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν ἐνομίσθη ἢ παρεξηγήθη ὡς μεροληπτης. Τῇ δὲ ὑστεραίᾳ προσκαλέσαντος τοῦ Τομπάζη ἵνα παραδοθῇ τὸ φρούριον ἤρξαντο διαπραγματεύσεις, μεθ' ἃς αὐτὸ μετὰ βραχεῖαν ἀναβολὴν παρεδόθη (25 Μαΐου 1823). Ἡ παράδοσις τοῦ φρουρίου τῆς Κισάμου ἐκλεῖσε τὸν ἁρμοστὴν ὡς ἄνδρα δραστήριον καὶ ἱκανόν, καίτοι τοῦτο ὀφείλεται μᾶλλον τῇ προνοίᾳ τοῦ Νεοφύτου Οἰκονόμου. Μετεκομίσθησαν δ' οἱ παραδοθέντες ὡσεὶ 600, ἐξ ὧν 200 ὁπλῖται, ἐκ τῶν κατ' ἀρχὰς (3 Φεβρουαρίου 1823) κλεισθέντων 1800, ἐξ ὧν 1000 ἦσαν ὁπλῖται, εἰς τὸ φρούριον τῶν Χανίων· οἱ δὲ ἄλλοι ἀπώλοντο ἔν τε τῇ πολιορκίᾳ καὶ ἐκ τῆς πανώλους. Διαθεὶς τὰ τῆς φρουρᾶς τοῦ παραδοθέντος φρουρίου τῆς Κισάμου ὁ Τομπάζης ὤφειλε νὰ ἐπιτείνῃ τὴν πολιορκίαν τοῦ τῆς Γραμβούσης· ἀλλὰ παραδόξως διέλυσεν αὐτήν, οἱ δὲ πολιορκούμενοι ἐπιλαβόμενοι καιροῦ εἰσήγαγον τροφὰς καὶ πολέμου ἐφόδια.

Ἐκστρατεία εἰς Σέλινον, νέον πολίτευμα τῆς Κρήτης ἐν Ἀρκούδαινᾳ ψηφισθέν. Ὁ Τομπάζης ἀμελητὶ παρασκευασάμενος ἤρξατο τῆς εἰς Σέλινον ἐκστρατείας· προσέβαλε (6 Ἰουνίου) τὴν Κυδωνίαν καὶ ἠνάγκασε τοὺς κατοίκους νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν πόλιν αὐτῶν, οὓς ὁδεύοντας προσέβαλον οἱ Ἕλληνες ἀπὸ τοῦ χωρίου Σέπρωνα καὶ περιέκλεισαν ἐν τῇ θέσει Βαλσαμιωτίῳ, ἐξ ὧν ἠχμαλώτισαν καὶ ἐφόνευσαν περὶ τοὺς 1000, τῶν λοιπῶν διασωθέντων ὑπὸ τῶν Χανιωτῶν Τούρκων σπευσάντων εἰς ἐπικουρίαν καὶ ἀνάληψιν αὐτῶν κινδυνευόντων. Ἐκεῖθεν ἀντὶ τοῦ προβῆναι εἰς τὴν τῶν Σελινιωτῶν καταπολέμησιν μετέβη εἰς Ἀρκούδαιναν τῆς Ῥεθύμνης. Ἐκεῖ διατρίβων ὁ Τομπάζης ἀντὶ τοῦ παρασκευάσαι τὰ πρὸς τὸν πόλεμον προσεκάλεσε πληρεξουσίους εἰς συγκρότησιν συνελεύσεως, οἵτινες ἄνευ συζητήσεως ὑπέγραψαν τὸ ὑπ' ἐκείνου παρασκευασθὲν *πολίτευμα*, ἐν ᾧ ὡρίζοντο *τὰ περὶ ἁρμοστοῦ, περὶ φροντιστηρίων (ὑπουργείων) τῶν ἐσωτερικῶν, τοῦ πολέμου καὶ τῆς οἰκονομίας*· ὑπῆρχε δὲ καὶ ὁ ὅρκος τῶν μελλόντων πολιτικῶν ὑπαλλήλων ὅδε: « Ὁρκίζομαι ἐνώπιον θεοῦ νὰ εἶμαι πιστὸς εἰς τὴν ἐθνικὴν διοίκησιν, πιστὸς εἰς τὴν πατρίδα καὶ νὰ ἐκπληρῶ προθύμως καὶ εἰλικρινῶς τὰ χρέη μου ». Συγχρόνως δ' ἐξέδωκεν ὁ ἁρμοστὴς καὶ ὀργανισμὸν τῆς Κρήτης περὶ *ἐπαρχιῶν* αὐτῆς, *ἐπάρχων, γενικοῦ γραμματέως, ἐπιστατῶν* (βουλευτῶν ἢ πληρεξου-

σίων), λιμενάρχου, δημογερόντων, συνελεύσεως τῶν τριῶν φροντιστηρίων καὶ περὶ δικαστικοῦ.

Ἀψιμαχίαι, Χουσεΐν, ὁ ἐν τῷ σπηλαίῳ Μελιδόνι ὄλεθρος Ἑλλήνων. Ἐνῷ ὁ ἁρμοστὴς κατεγίνετο περὶ τὸ πολίτευμα τῆς Κρήτης ἥκιστα, τό γε νῦν, ὠφέλιμον τῇ Κρήτῃ, ἐξηκολούθουν αἱ συνήθεις ἐπιδρομαὶ Ἑλλήνων τε καὶ Τούρκων καὶ ἀψιμαχίαι ἄνευ ἀποτελέσματος. Οἱ Ἕλληνες κατέλαβον (12 Ἰουλίου) τὸ περὶ τὸ φρούριον τῆς Κυδωνίας χωρίον Ταράτσον ὑπὸ τοὺς τολμηροὺς ὁπλιτάρχας Γ. Λούπην, Γ. Δρακονιανὸν καὶ Ἰωάννην Μουτσοτάκην, ἀλλ' ἠναγκάσθησαν ἐν κινδύνῳ νὰ ἐγκαταλίπωσιν αὐτό. Συμπλοκαὶ δ' ἐγίνοντο συχνότατα καὶ ἐν Ῥεθύμνῃ τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Τούρκους ὑπὸ τοὺς ὁπλιτάρχας Τσουδερόν, Στρατὴν Δεληγιαννάκην, Μανώλην Ῥουστικιανόν. Τούτων γινομένων κατέπλευσεν εἰς Ἡράκλειον καὶ ὁ ὑπὸ τὸν Ἰσμαὴλ Γιβραλτάρην αἰγυπτιακὸς στόλος συγκείμενος ἐκ 50 περίπου πλοίων, ἐφ' οὗ ἐπέβαινεν ὁ νέος ἐν Κρήτῃ στρατάρχης Χουσεΐν βέης διάδοχος τοῦ ἀποθανόντος Χασὰν πασσᾶ ἡγούμενος 3,000 ἀνδρῶν καὶ κομίζων πολλὰς τροφὰς καὶ πολέμου ἐφόδια ἄφθονα. Ὁ νέος Ἀλβανὸς στρατάρχης Χουσεΐν ἦν μᾶλλον δραστήριος, εὐφυέστερος καὶ σκληρότερος τοῦ Χασάν. Ἐνῷ οἱ Κρῆτες καὶ ὁ ἁρμοστὴς ἠσχολοῦντο περὶ τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ νέου πολιτεύματος καὶ ἐματαιολόγουν περὶ ἀρχῶν καὶ ἐξουσιῶν, ὁ Χουσεΐν παρεσκευάζετο ἵνα πράξῃ ἐν τῇ ἀτυχεῖ Κρήτῃ ὅ τι μετ' οὐ πολὺ ἔμελλε νὰ πράξῃ ὁ δεινὸς Ἰμβραὴμ ἐν Πελοποννήσῳ. Τινὲς τῶν Ἑλλήνων βουλευτῶν, ἐν οἷς ὁ Ζαχαρίας Πρακτικίδης, ὁ Δημήτριος Παρδαλάκης καὶ ὁ Ἐμμανουὴλ Ἀντωνιάδης προὔτεινον τῷ διοικητῇ ἵνα αἰτήσηται παρὰ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ἐπικουρίας, παρασκευασθῶσι πρὸς ἄμυναν, καταλάβωσιν ὀχυρὰς θέσεις καὶ ἕτερα. Ὡσαύτως οὐδὲν ἐγένετο καὶ ἀφ' ὅτου ὁ ἁρμοστὴς ἀνανύψας ἐπὶ τέλους ἐκ τῶν περὶ τοῦ ἑώλου πολιτεύματος φροντίδων καὶ τῆς ἐφαρμογῆς αὐτοῦ ἤρξατο νὰ διανοῆται περὶ ἀμύνης τῆς Κρήτης κατὰ τοῦ ἐπερχομένου ἀναντιλέκτως μὲν ἐξ Αἰγύπτου, πιθανῶς δὲ καὶ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως φοβεροῦ ἐχθροῦ, διότι ὅσῳ ἅμα τῇ ἀποβάσει τοῦ ἁρμοστοῦ ἔσπευδον πάντες πρὸς αὐτόν, τόσῳ νῦν πλήρης ἀδιαφορία καὶ δυσαρέστησις ἀπεχώριζον τοὺς Κρήτας ἀπ' ἐκείνου· δι' ὃ καὶ μάτην προσεκάλεσε τοὺς ὁπλιτάρχας καὶ πολίτας ἵνα συναθροισθῶσιν· οὐδεὶς αὐτῷ ὑπήκουεν· ὁ ἁρμοστὴς περιεφρονεῖτο καθάπερ σχεδὸν καὶ ὁ Ἀφεντούλης, καίτοι ἐκεῖνος διέφερε τοῦ Ἀφεντούλη κατὰ τὴν δραστηριότητα, εὐστάθειαν, τὴν πολεμικὴν ἱκανότητα καὶ τὴν πίστιν ἣν ἐνέπνεεν ὡς ἀνὴρ εἰλικρινὴς καὶ δίκαιος. Καὶ ἴσχυσε μὲν ὁ ἁρμοστὴς νὰ συναθροίσῃ περὶ τοὺς 3,000 ἄνδρας ὑπὸ

τὸν Ῥοῦσσον Βουρδουμπᾶν καὶ ἐκστρατεύσῃ Αὐγούστου μεσοῦντος καὶ καταλάβῃ τὰ παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς Ἴδης κείμενα χωρία τὴν Γέργερην καὶ τὰς Ἀμουργέλας, ὅπως κωλύσωσι τὸν ἐν Ἁγίᾳ Βαρβάρᾳ τῆς Γορτύνης ἐστρατοπεδευμένον Χουσεΐν ἡγούμενον 12,000, ἐν οἷς καὶ ἱππεῖς. Ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ μάχης γενομένης, ἐτράπησαν οἱ Ἕλληνες ἀποβαλόντες περὶ τοὺς 150 νεκροὺς καὶ πολλοὺς τραυματίας καὶ ἠναγκάσθησαν μετὰ τοῦ ἁρμοστοῦ καταλιπόντες τὴν Γέργερην νὰ μεταστρατοπεδεύσωσιν εἰς Αὐλοπόταμον καὶ ἐκεῖθεν εἰς Καλοὺς Λιμένας, ἔνθ' ἀποβὰς τῆς γολέτας αὐτοῦ ἀπῆλθεν εἰς τὸ φρούριον τῆς Κισάμου. Ἐνῷ δὲ ὁ ἁρμοστὴς ἐφυγομάχει, ὁ Χουσεΐν μεταστρατοπεδεύσας ἐξ Ἁγίας Βαρβάρας διῆλθε τὸ Ἀμάρι (Πάνακρον), τὴν Λάμπην καὶ Ῥεθύμνην εἰς Κουρνοπατήματα τοῦ Ἀποκορώνου. Ἐκεῖθεν δ' ἔπειτα εἰς τὸ χωρίον Μελιδόνι. Ὁ Χουσεΐν ἦν ἀκατάσχετος· ἡ Κρήτη ἐκινδύνευε τὸν ἔσχατον κίνδυνον· ὁ ἁρμοστὴς τότε κατενόησεν ὅτι ἡ μετάβασις αὐτοῦ εἰς Κίσαμον ἀπήλπισε τοὺς ὁπλιτάρχας, οὐχ ἧττον ὅμως δὲν ἐτόλμα νὰ ταχθῇ μεταξὺ τῶν ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς ἐπαρχίας καὶ οὕτως ἐμπνεύσῃ θάρρος τοῖς ἀπηλπισμένοις, ἀλλ' ἔμενε διαρκῶς ἐν τῇ παραλίᾳ ἕτοιμος, ὡς εἰκός, ἵν' ἀποπλεύσῃ ἐκ Κρήτης τῆς τελευταίας ἀνάγκης ἐπιστάσης. Ἐξῃτήσατο ὁ ἁρμοστὴς παρὰ τῆς κυβερνήσεως ἐπικουρίας· αὕτη δὲ στερουμένη ἔγραψε πρὸς τὸ κοινὸν τῆς Ὕδρας, ἵνα πέμψῃ εἰς Κρήτην πεντεκαίδεκα πλοῖα ἢ καὶ ἐλάσσονα πρὸς ἐπίδειξιν καὶ ἔμπνευσιν θάρρους τοῖς Κρησίν· ἀλλ' ἡ κοινότης ἀπήτησε χρήματα στερουμένη· στερουμένη δὲ καὶ ἡ κυβέρνησις οὐδὲν ἔπεμψε καὶ οὕτω πᾶσα ἐξ Ἑλλάδος ἐπικουρία ἀπέβη ἀδύνατος. Ἐνῷ δὲ οὕτως ἡ Κρήτη ἔμενεν ἄνευ βοηθείας, οἱ ὁπλιτάρχαι αὐτῆς ἐδιχονόουν καὶ ἐμέμφοντο ἀλλήλους καὶ δεινὴ μισαλληλία ὑπεξέκαιε τὰ πάθη αὐτῶν· μάτην δ' ὁ ἁρμοστὴς συνεβούλευεν αὐτοῖς ἀγάπην καὶ σύμπραξιν. Οὕτως οἰκτρῶς διακειμένων τῶν τῆς Κρήτης, ὁ Χουσεΐν τοὐναντίον ἐσφυρηλάτει ἐν Μελιδονίῳ διαχειμάζων τὰς νέας ἁλύσεις τῆς Κρήτης καὶ τὸν ὄλεθρον αὐτῆς. Οἱ δὲ Κρῆτες ἕκαστος ἐφρόντιζε περὶ τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας οἱ μὲν κρύπτοντες τὰς ἑαυτῶν οἰκογενείας ὅπου τῆς Κρήτης ὑπῆρχε κρησφύγετον, οἱ δὲ ἐξέπεμπον εἰς τὰς παρακειμένας νήσους καὶ ἄλλοι ἀλλαχόσε· εἰς δὲ τὸ πρὸς τὰ ΒΔ τοῦ Μελιδονίου ἐπὶ τῆς κλιτύος πετρώδους βουνοῦ κείμενον σπήλαιον ἔχον στενὴν μὲν εἴσοδον, μακρὰν δὲ καὶ εὐρεῖαν κοίτην καὶ ὄροφον ὑψηλὸν κατέφυγον περὶ τοὺς 370 ἄνδρες, γυναῖκες, γέροντες καὶ παῖδες τῶν πέριξ χωρίων, ἐν οἷς 30 ὁπλῖται. Τούτους ὁ Χουσεΐν ἐπὶ τρεῖς μῆνας ἐπολιόρκει κανονοβολῶν, βομβολίζων καὶ ἐφόδους ποιούμενος. Μάτην ἐξῃτοῦντο οἱ κινδυνεύοντες ἐπικουρίαν· μάτην δ' ἀπέβησαν καὶ

ἀπόπειραί τινες ἄτακτοι ὁπλιτῶν ὑπὸ τὸν Ἀντώνιον Λαγκιανόν, Γεώργιον Μαρούλην, Κυριακὸν Σγουρὸν καὶ ἄλλους πρὸς διάσωσιν τῶν κεκλεισμένων. Ἐπὶ τέλους ὁ Χουσεΐν διανοίξας ἄνωθεν ἐπι τοῦ ὀρόφου ὁπὴν κατέρριψεν ἐντὸς δυσώδεις ὕλας, ἐπὶ δὲ τοῦ στομίου ἐπεσώρευσε χλωροὺς κλάδους ἐλαιῶν καὶ ἄλλων δένδρων, ὥστε τὰ ἔνδον τοῦ σπηλαίου ἐπληρώθησαν πυκνοῦ δυσώδους καπνοῦ· οἱ δὲ κεκλεισμένοι προετίμησαν μᾶλλον τὸν διὰ πνιγμοῦ θάνατον (Ἰανουαρίου 1824) ἢ νὰ ὑποπέσωσιν εἰς τὴν θηριωδίαν καὶ ἀκολασίαν τῶν βαρβάρων.

Ματαία ἀπόπειρα ἁλώσεως τῆς Γραμβούσης ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Τούτων γινομένων, ὁ ἀρμοστὴς ἡγούμενος Κισαμιτῶν, Σελινιωτῶν καὶ Κυδωνιωτῶν καί τινες τῶν ὁπλιταρχῶν, ἐν οἷς ὁ Ἰωάννης Χάλης καὶ ὁ Νικόλαος Κωνσταντουδάκης, ἐξεδίωξαν τοὺς ἐν Βαρυπέτρᾳ συνηθροισμένους Τούρκους. Ἐν νυκτὶ δ' ἀσελήνῳ (11 πρὸς τὴν 12 Δεκεμβρίου 1823) ἐφώρμησαν ἐκ 500, ὧν ἡγεῖτο ὁ ἀρμοστὴς διαμένων ἐπὶ τοῦ πλοίου *Τερψιχόρης*, 150, ὧν ἐν τοῖς πρώτοις οἱ Ὑδραῖοι Ἀντώνιος καὶ Ῥαφαὴλ Σωσσάνης, ὁ Βουζομάρκος καὶ Π. Σουλιώτης, ὁ Παπαμόσχου, ὁ Δ. Παναγιώτου καὶ ὁ Γεώργιος Παπαδάκης καὶ κατέλαβον μέρος τοῦ φρουρίου τῆς Γραμβούσης· ἀλλ' ὄντες ἀπαράσκευοι καὶ κατατρίβοντες μάτην τὸν χρόνον νυκτὸς ἔτι οὔσης δὲν ἠδυνήθησαν νὰ καταλάβωσιν ὅλον τὸ φρούριον, ἀλλ' ἡμέρας ἐπελθούσης ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν ἐκ τοῦ πανικοῦ τῆς νυκτὸς ἀναλαβόντων 100 Τούρκων ἀποβαλόντες μάτην 83 ἄνδρας, ἐν οἷς καὶ ὁ Γεώργιος Παπαδάκης, ὁ Μάρκος Βουζάκης ἢ Βουζομάρκος, ὁ Παναγῆς Σουλιώτης, ὁ Ῥαφαὴλ Σωσσάνης, οἱ ἀδελφοὶ Κῶτσοι οἱ ἐπιλεγόμενοι Πολιτάκια. Ἀπέτυχε δὲ δι' ἔλλειψιν χρημάτων καὶ διὰ τὴν ἐν Ὕδρᾳ διαίρεσιν τῶν κατοίκων καὶ ἡ πυρπόλησις τοῦ ἐν Σούδᾳ τουρκικοῦ στόλου μελετηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Τομπάζη προσκαλέσαντος πρὸς τοῦτο τὸν Ἀναστάσιον Τσαμαδόν. Οὕτω δὲ ἡ ἐν Κρήτῃ ἐπανάστασις περὶ τὰ τέλη τοῦ 1823 ἔπνε τὰ λοίσθια.

Εὔβοια. Καθάπερ ἐν τῇ ἠπείρῳ Ἑλλάδι καὶ τῇ Πελοποννήσῳ, οὕτω καὶ ἐν Εὐβοίᾳ τῆς ἐπαναστάσεως προηγήθησαν φόνοι ἐξ ἐνέδρας. Οἱ Εὐβοεῖς ἀκούοντες τὰ ἐν τῇ λοιπῇ ἀποστάσῃ Ἑλλάδι συμβαίνοντα συνεταράσσοντο, ἡτοιμάζοντο ἐν κρυπτῷ πρὸς ἔναρξιν τῆς ἐπαναστάσεως, τὴν πρωτοβουλίαν ἐν πᾶσιν, ὡς εἰκός, ἐχόντων τῶν ἑταίρων τῆς φιλικῆς ἑταιρείας καὶ τῶν μεμυημένων ἐν γένει τὰ τῆς ἐπαναστάσεως. Οἱ Τοῦρκοι τῆς Εὐβοίας καὶ μάλιστα οἱ τῆς Χαλκίδος φοβούμενοι ἔνθεν μὲν κατέφευγον εἰς τὰ φρούρια, οἱ δὲ τῶν χωρίων εἰς τὰς πόλεις, ἔνθεν δὲ συνεκάλουν τοὺς προὔχοντας εἰς Χαλκίδα ἵνα δῆθεν συσκέψωνται περὶ ἡσυχίας καὶ ἀσφαλείας τῶν κατοίκων. Ἐκ

τῶν προϋχόντων δὲ μετέβησαν ἄλλοι τε καὶ ὁ ἐκ Κύμης Ἰωάννης Ἀστέρης, οἱ δύο ἀδελφοὶ Νικόλαος καὶ Ἰωάννης τῆς Ζαχαροῦς, ἐκ Καστροβαλᾶ ὁ Σταμάτιος τοῦ Νικολάκη. Ἐκ τούτων τινὰς ἐφόνευσαν ὑπὸ παντοίας προφάσεις οἱ Τοῦρκοι. Ταῦτα πάντα ἐγίνοντο περὶ Μάρτιον λήγοντα. Κατὰ δὲ τὸ πρῶτον δεκαήμερον τοῦ Ἀπριλίου ἐφόνευσάν τινας Ἕλληνας οἱ Τοῦρκοι καὶ ἐν Χαλκίδι οἱ νυκτοφύλακες (9 Ἀπριλίου 1821) ἐδολοφόνησαν ἐννέα. Εἶτα δὲ οἱ Τοῦρκοι συνέλεγον τὰ ὅπλα τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλ' οἱ μὴ βουλόμενοι νὰ παραδώσωσι τὰ ὅπλα ἐκρύπτοντο ἢ ἔφευγον εἰς τὰ ὄρη. Ἐκ τούτων δὲ συνῆλθόν τινες ἐν Ἀϊῳ θέσει ὀρεινῇ ἓξ περίπου ὥρας μακρὰν τῆς Χαλκίδος. Ἤρξατο δ' ἡ ἐπανάστασις μεσοῦντος Μαΐου διὰ τῶν Λιμνίων. Εἶτα οἱ προϋχοντες συνελθόντες ἐν Ξηροχωρίῳ ἐξελέξαντο ὁπλιτάρχας τῆς ἐπαναστάσεως τὸν Βερούσην συγγενῆ τοῦ Ὀδυσσέως, τὸν Γιανιὸν Χαλκιᾶν, τὸν Γεώργιον Βαλτινὸν ἰατρὸν ἐπικαλούμενον Κλωτσοτύραν καὶ τὸν Νικόλαον Τομαρᾶν. Οἱ ὁπλιτάρχαι οὗτοι ἐξεδίωξαν ἀμέσως τοὺς ὀλίγους ἐν Ξηροχωρίῳ Τούρκους, οἵτινες κατέφυγον εἰς Χαλκίδα. Τοῖς ἐν Ξηροχωρίῳ ἐπαναστάταις ἠνώθη καὶ ὁ πρωτοσύγκελος τοῦ Εὐρίπου Βαρλαὰμ ἡγούμενος Βλάχων τινῶν. Πάντες δ' ἐξεστράτευσαν ὡς 2,000, ὧν μόνον 500 εἶχον ὅπλα, οἱ δ' ἄλλοι ὁ μὲν πιστόλαν μόνον, ὁ δὲ ξίφος, οἱ δὲ πλείους ῥόπαλα, κατὰ τῆς Χαλκίδος συμπραττόντων καὶ τῶν πλοίων τῶν Τρικέρων καὶ τῆς Λίμνης, καὶ πρῶτος ἀκροβολισμὸς ἐγένετο (28 Μαΐου) παρὰ τὸ χωρίον Κοπανᾶν· τῇ δὲ ὑστεραίᾳ (29 Μαΐου) ἕνεκα τῆς ἀπειρίας καὶ ἀπρονοησίας τῶν ὁπλιταρχῶν Ἑλλήνων κατετροπώθησαν περὶ τὸν Τροχὸν καὶ τὴν Βρωμοῦσαν κειμένην παρὰ τὸν Κοπανᾶν ἀποβαλόντες πέντε σημαίας καὶ πλείους τῶν 25· διασκορπισθέντων δὲ τῶν Ἑλλήνων πάνυ ὀλίγοι ἔμειναν παρὰ τῷ Βερούσῃ. Εἶτ' ἄλλη συμπλοκὴ ἀτυχεστάτη ἐγένετο ἐν Βατῶντι ἡγουμένου τῶν Ἑλλήνων τοῦ ἀνικάνου Βερούσῃ. Ἐκ τούτου οἱ Τοῦρκοι θρασεῖς γενόμενοι ἐποίουν συχνάκις ἐκδρομὰς ἐκ Χαλκίδος μέχρι Στενῆς, Νεοχωρίου, Βρύσεως καὶ ἀλλαχόσε καὶ ἐλεηλάτουν τὰ πέριξ χωρία, ἐλήστευον, ἐφόνευον, ἥρπαζον κτήνη. Διὰ τὰς ἀτυχίας ταύτας ὁ στρατὸς τῶν Εὐβοέων καθαιρέσας τὸν Βερούσην κατ' ἀρχὰς ἀνεκήρυξεν ὁπλιτάρχην τὸν Σταῦρον Βασιλείου καὶ τὸν Τομαρᾶν, εἶτα δὲ τὸν ἐκ Λίμνης τῆς Εὐβοίας Ἀγγελῆν Νικολάου Γωβιὸν ἢ τῆς Γωβγίνας, ὅστις ἔνδοξος ἐγένετο ἐκ τοῦ ἐν Γραβιᾷ κατορθώματος συγκλεισθεὶς καὶ αὐτὸς τῷ Ὀδυσσεῖ ἐν τῷ πανδοκείῳ ἐκείνῳ καὶ διαπρέψας ἐπὶ ἀνδρείᾳ. Ὁ Ἀγγελῆς εὗρε τοὺς ἐπαναστάτας Ἕλληνας ἐστρατοπεδευμένους ἐν Βρυσακίοις πετρώδει λόφῳ δύο περίπου ὥρας ἀπέχοντι τῆς Χαλκίδος. Ὁ στρατὸς διέκειτο οἰκτρῶς·

ἀταξία, ὀλιγοψυχία καὶ λιποταξία ἐδέσποζον. Τῇ δὲ ὑστεραίᾳ οἱ Τοῦρκοι μαθόντες ἴσως ὅτι νέος ἀρχηγὸς τῶν Ἑλλήνων ἦλθεν ἐφώρμησαν κατ' αὐτῶν καὶ συμπλοκὴ ἐγένετο περὶ τὰ Ψαχνὰ ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων· ἄλλη δὲ Τούρκων συμπλοκὴ ἐγένετο πρὸς τοὺς ὑπὸ τὸν Μηνᾶν ἐπὶ τοῦ Ἀνηφορίτου, ἥτις ἀπέβη αὖθις κατὰ τῶν Τούρκων ἀποβαλόντων ἄλλους τε καὶ τὸν ἐκ Καρύστου Ὀσμὰν Χαντζαράκην ἄνδρα πολεμικόν. Ἦλθε τέλος καὶ ὁ Ὀμὲρ Βριώνης ἐκ Θηβῶν εἰς Εὔβοιαν. Προσέβαλον ἀμελλητὶ τοὺς ἐν Κύμῃ ἐπαναστάτας, ὧν ἡγεῖτο ὁ Γεωργάκης Ἰωάννου Παπᾶς, πρὶν ἢ οἱ ἐκ Γαβρίου τῆς Ἄνδρου ἐπίκουροι ἐπὶ δύο πλοίων συνεργίᾳ τοῦ ἐπισκόπου Καρύστου Νεοφύτου καταπλεύσωσιν εἰς Κύμην. Εἶτα δὲ (15 Ἰουλίου) ὁ Ὀμὲρ Βριώνης ἐπῆλθε κατὰ τῶν ἐν Βρυσακίοις ὑπὸ τὸν Ἀγγελῆν 300 Ἑλλήνων, οἷς ἐβοήθουν καὶ τὰ ἐν τῇ παραλίᾳ πλοῖα τῆς Λίμνης καὶ τὸ τοῦ Ὑδραίου Ἀλεξάνδρου Κριεζῆ, ἐξ οὗ ἔλαβον οἱ ἐπὶ τῆς γῆς καὶ ἓν τηλεβόλον. Οἱ Τοῦρκοι κατετροπώθησαν καὶ μετὰ ἑπτὰ περίπου ὡρῶν μάχην ἐπανῆλθον δρομαῖοι ἀποβαλόντες 70 νεκροὺς καὶ περὶ τοὺς 140 τραυματίας καὶ καταλιπόντες δύο τηλεβόλα. Διέπρεψαν δ' ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ αὐτὸς ὁ Ἀγγελῆς περιερχόμενος ξιφήρης καὶ οἱ ὁπλιτάρχαι Κώτσης καὶ ὁ Μπαλαλᾶς καὶ μάλιστα ὁ τέως ποιμὴν Νικόλαος Κριεζώτης. Μετὰ δὲ τοῦτο οἱ Ἕλληνες ἐκ Βρυσακίων μετεστρατοπέδευσαν εἰς Ἄϊον· οἱ δὲ δύο στρατηγοὶ Τοῦρκοι Ὀμὲρ Βριώνης καὶ Ὀμὲρ βέης ὁ Καρύστιος ἐξεστράτευσαν κατὰ τῶν Ἀθηνῶν. Εἶτα οἱ ὑπὸ τὸν Ἀγγελῆν ἐπανῆλθον εἰς Βρυσάκια. Ἐξ ἐνέδρας δὲ προσβαλόντες (14 Αὐγούστου) ἐφόνευσαν ἐν θέσει «Χαμόμυλα» Ἕλληνές τινες ὑπὸ τὸν Κώτσην καὶ Χαντσῆ Σωτήριον Τούρκους περὶ τοὺς 30 καὶ λάφυρά τινα ἔλαβον μεταβαίνοντας εἰς Στενὴν ἵνα κακοποιήσωσι καὶ λῃστεύσωσι τοὺς Ἕλληνας ἑορτάζοντας ἐκεῖ τὴν κοίμησιν τῆς Θεοτόκου, ὅτε καὶ ὁ Ἀγγελῆς ἐπανῆλθεν ἐκ Λίμνης τῆς πατρίδος αὐτοῦ, εἰς ἣν εἶχε μεταβῆ ἵνα ἐκδιώξῃ τὸν παυθέντα ὁπλιτάρχην Βερούσην ἀπειλοῦντα νὰ καύσῃ αὐτήν, ὅστις ὅμως ἀποκρουσθεὶς ἔφυγεν εἰς Λοκρίδα. Τούτων γενομένων ὁ δραστήριος ἐπίσκοπος Καρύστου Νεόφυτος ἑτοιμάσας ἄλλον στρατὸν ἐν Γαβρίῳ τῆς Ἄνδρου προσωρμίσθη ἐκεῖθεν εἰς Ἀλιβέρι, ἔνθα ἐνωθέντων καὶ Κυμαίων ὁ μὲν στρατὸς μετέβη εἰς Στύρα, αὐτὸς δ' ἀπῆλθεν ἡγούμενος 50 στρατιωτῶν εἰς Βρυσάκια, ὅπως συσκεφθῇ μετὰ τοῦ Ἀγγελῆ. Ἀλλ' ἐν τούτῳ ὁ Ὀμὲρ βέης ἐπιπεσὼν αἴφνης ἐξεστράτευσε κατὰ τοῦ ἄνευ ἀρχηγοῦ στρατεύματος, ὅπερ ἐκ φόβου πρὶν ἔλθῃ ὁ Ὀμὲρ διελύθη ἀφ' ἑαυτοῦ, τῶν ἐπαναστατῶν ἐπιβιβασθέντων εἰς πλοῖα. Οἱ δὲ ἄλλοι διασκορπισθέντες τὸ πρῶτον καὶ αὐτοὶ ἐπὶ τὰ ὄρη, εἶτα ἐπανῆλθον· ἀλλ' ἐνικήθησαν (15 Αὐγούστου) καὶ

περὶ τοὺς 30 ἐφονεύθησαν ἢ ἐπνίγησαν. Διέπρεψαν δ' ἀντιστάντες μόνον περὶ τοὺς 15 ὑπό τινα μονόφθαλμον Ῥάδον. Καὶ οἱ σὺν τῷ ἐπισκόπῳ μεταβαίνοντες εἰς Βρυσάκια προσεβλήθησαν ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Καστέλλας, ἀλλ' οὐδὲν ἔπαθον. Μετὰ τρεῖς δ' ἡμέρας ἐπανῆλθεν ὁ Νεόφυτος εἰς Ἀλιβέρι, ἔνθα συνεκροτήθη συμβούλιον τῶν προκρίτων Ἑλλήνων περὶ σπουδαιοτέρας ἐκστρατείας πρὸς ἐλευθέρωσιν τῆς τε Καρύστου καὶ τῆς Χαλκίδος. Ἀπεφασίσθη δὲ νὰ προσκληθῇ δι' ἐπιτροπείας εἰς Ἀθήνας ὁ ἐκεῖ διατρίβων Ἠλίας Μαυρομιχάλης, νέος ἀκμαῖος, ἀνδρεῖος καὶ φιλόπατρις. Ἐνῷ δὲ οὗτος κατ' ἐντολὴν τῆς ἐπιτροπείας ἐστρατολόγει, ὁπλιτάρχαι τινὲς μικροὶ ἐκ φθόνου πρὸς τὸν Ἠλίαν ὡς ξένου συνελθόντες ἐξελέξαντο τὸν ἄρτι ἐκ Σμύρνης ἐλθόντα εἰς Κούμην Βάσσον Μαυροβουνιώτην ὡς διάδοχον τοῦ φονευθέντος ὁπλιτάρχου τῶν Κυμαίων Γεωργάκη Ἰωάννου Παπᾶ.

Δεύτερον ἔτος τῆς ἐν Εὐβοίᾳ ἐπαναστάσεως 1822. Καθ' ὅλον τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Εὐβοίᾳ οὐδὲν ἐπράχθη ἄξιον λόγου· οὐδ' ἐφοβοῦντο οἱ Τοῦρκοι τοὺς Ἕλληνας ἐπαναστάτας, ὡς δῆλον καὶ ἐκ τούτου ὅτι ὁ ἀνδρεῖος Ὁμὲρ βέης τῆς Καρύστου οὐδ' ἔμενεν ἐν τῇ πατρίδι, ἀλλ' ἀπῆλθεν εἰς Ἀθήνας πρὸς ἐπικουρίαν τῶν ἐν τῇ Ἀττικῇ Τούρκων, ἔνθα διέτριψε μέχρι τῆς δεκάτης Αὐγούστου. Καὶ κατὰ τὸ δεύτερον δ' ἔτος ἀρχόμενον οὐδαμῶς ἐφαίνοντο τὰ τῶν Εὐβοέων εὐδοκιμοῦντα· τὸ μὲν ὅτι οὐχὶ πᾶσα ἡ νῆσος μετέσχε τοῦ ἀγῶνος, τὸ δὲ ὅτι διχοστασία ἐπεκράτει παρὰ τοῖς ἐπαναστάταις, δι' ἣν δὲν κατηρτίσθη ἀπ' ἀρχῆς στρατὸς πολυπληθὴς ἐπαναστατῶν δυνάμενος νὰ πράξῃ τι γενναῖον. Καὶ ἡ ὕπαρξις τριῶν ἀρχηγῶν ξένων Βάσσου Μαυροβουνιώτου, Ἠλία Μαυρομιχάλη καὶ τοῦ Ὀδυσσέως ὑπέθαλπον τὸν διχασμὸν τῶν ἰθαγενῶν. Ὁ Ἠλίας Μαυρομιχάλης ἐκ τοῦ Καλάμου τῆς Ἀττικῆς ἀποπλεύσας (3 Ἰανουαρίου 1822) ἀφίκοτο (5 Ἰανουαρίου) εἰς Ἀλιβέρι ἄγων 600 ἀκολουθοῦντος αὐτῷ καὶ τοῦ θείου αὐτοῦ Κυριακούλη. Πρὶν ἢ δὲ ἐπιχειρήσῃ τινὶ ἐκεῖ ὁ Ἠλίας παρακινηθεὶς ἐκ πολλῶν παρακλήσεων τῶν Στυρέων μετέβη εἰς Στύρα πρὸς ἐλευθέρωσιν ἐκ τῶν Τούρκων. Καὶ πρὶν ἀναμείνωσι τὸν Ὀδυσσέα ἀγγείλαντα ὅτι ἔμελλε νὰ ἔλθῃ ἡγούμενος 2,000 ἔλαβον τὴν εἰς Στύρα ἄγουσαν καὶ ἐν τοῖς Μεσοχωρίοις διατρίβοντες ἀπέχουσι δύο περίπου ὥρας τῶν Στύρων συνηνώθησαν τοῖς ὑπὸ τὸν Βάσσον Μαυροβουνιώτην. Ἐπειδὴ δὲ φόβος ὑπῆρχε διχοστασίας μεταξὺ αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Ἠλίου ὡρκίσθησαν ἀμφότεροι ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου ἐνώπιον τοῦ Καρυστίας ἐπισκόπου καὶ ἀσπασάμενοι ἀλλήλους ὑπέσχοντο φιλίαν, πίστιν, ἀμοιβαίαν σύμπραξιν τηροῦντος ἑκατέρου τὰ τῆς στρατηγίας αὐτοῦ δικαιώματα. Μετὰ δὲ τοῦτο ἡ προ-

πορεία αὐτῶν κατέλαβε τὸ μεταξὺ Στύρων καὶ Καρύστου στενὸν Διακοφτόν, οἱ δ' ἀρχηγοὶ μετὰ τοῦ κυρίου στρατοῦ ἔστησαν (11 Ἰανουαρίου) παρὰ τὰ Στύρα. Τῇ δὲ ὑστεραίᾳ (12 Ἰανουαρίου) συμπλοκῆς γενομένης περὶ τὰ Στύρα ἐνίκησαν οἱ Ἕλληνες καὶ πλήν τινων οἰκιῶν κατέλαβον αὐτά. Μετὰ δὲ τοῦτο ἐπειδὴ τὸ Διακοφτὸν δὲν κατελήφθη ὑπὸ τῶν ὁρισθέντων πρὸς τοῦτο ἀνήρχοντο ὁ Βάσσος καὶ ὁ Κυριακούλης· ἀλλὰ συγχρόνως κατήρχετο ὁ Ὁμὲρ βέης ἐκ Καρύστου μαθὼν τὰ περὶ Στύρα συμβαίνοντα, ὅστις ἔτρεψε τοὺς Ἕλληνας ἐλάσσονας ὄντας. Καὶ οὗτοι μὲν τραπέντες ἄλλος ἄλλοσε διεσκορπίσθησαν· οἱ δ' ἐν Στύροις Ἕλληνες ἀγνοοῦντες ταῦτα καὶ πεποιθότες ὅτι τὸ Διακοφτὸν ἦν ἤδη κατειλημμένον ἀμεριμνομέριμνοι διέτριβον, ὅτε ἀκούσαντες πυροβολισμοὺς καὶ μαθόντες ὅτι οἱ περὶ τὸν Βάσσον καὶ Κυριακούλην ἐτράπησαν ἐτράπησαν καὶ αὐτοὶ εἰς φυγὴν οἱ μὲν πρὸς τὰ πλοῖα, οἱ δὲ ἀλλαχόσε· ὁ δὲ φιλότιμος Ἠλίας μεθ' ἑπτὰ πιστῶν ὀπαδῶν κατέλαβεν ἀνεμόμυλόν τινα ἐπὶ γηλόφου Κοκκινόμυλον κοινῶς λεγόμενον, παρώτρυνε καὶ τοὺς φεύγοντας νὰ στῶσι καὶ ὀχυρωθῶσιν ὅπου καὶ ὅπως ἕκαστος ἠδύνατο, ἵνα μὴ κατακερματισθῶσι καταδιωκόμενοι ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ· ἀλλ' οὐδεὶς προσεῖχεν αὐτῷ. Οἱ δὲ περὶ τὸν Ὁμὲρ βέην καὶ οἱ κεκλεισμένοι ἐν ταῖς οἰκίαις τῶν Στύρων Τοῦρκοι ἐξορμήσαντες κατεδίωκον τοὺς Ἕλληνας καὶ φονεύοντες αὐτοὺς ἐν τῷ καταδιώκειν προσέπεσον καὶ τοῖς ἐν τῷ Κοκκινομύλῳ κεκλεισμένοις, οἵτινες πολιορκηθέντες οὐδεμίαν σωτηρίαν εἶχον, καὶ ὅπως μὴ αἰχμαλωτισθῶσιν ἐξώρμησαν ξιφήρης διὰ τῶν ἐχθρῶν πυκνοτάτων περὶ τὸν μύλον ὄντων· καὶ πλὴν δύο ὡς ἐκ θαύματος διασωθέντων πάντες ἐκ τοῦ σύνεγγυς βληθέντες διὰ πολλῶν σφαιρῶν ἀπέθανον, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἠλίας Μαυρομιχάλης, οὗ τὴν κεφαλὴν ὁ Ὁμὲρ ἀγγέλλων τὴν νίκην ἔπεμψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Μετὰ τὸ ἀτύχημα τοῦτο οὐ μόνον ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς διεσκορπίσθη, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν Εὐβοίᾳ ἐπανάστασις ἐσβέσθη. Τὰ δὲ ὀλίγα λείψανα τῶν ἐπαναστατῶν, ἄτινα ἔνθα καὶ ἔνθα περιεπλανῶντο ἐφρόντιζον μᾶλλον περὶ ἑαυτῶν ἢ περὶ ἐπαναστάσεως.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἠλία Μαυρομιχάλη ἀφίκετο καὶ ὁ Ὀδυσσεὺς ἄγων 300 καὶ συμβουλίου γενομένου ἀπεφασίσθη ἵνα πάντες πολιορκήσωσι τὴν Κάρυστον. Καὶ ὁ μὲν Κριεζώτης, Κυριακούλης καὶ Βάσσος κατέλαβον τοὺς περὶ ταύτην κήπους, ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς τὴν θέσιν Πλακωτά, ἔνθα ἔκοψε τὸ εἰς τὴν πόλιν ἄγον ὑδραγωγεῖον. Ἀλλὰ δυστυχῶς ἐνῷ ἡ πολιορκία ἐφαίνετο καλῶς βαίνουσα ὁ Ὀδυσσεὺς ἀπροσδοκήτως ἔφυγεν εἰς Λεβαδίαν, εἰς ἣν εἶχον μεταβῆ ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης καὶ ὁ Νικήτας Σταματελόπουλος φίλοι ὄντες αὐτοῦ. Τὸ

δ' αἴτιον τῆς ἐξ ἀπροόπτου φυγῆς αὐτοῦ ἐκ Καρύστου φαίνεται πολιτικόν. Ὅτι δὲ προσεκλήθη καὶ οὐχὶ ἐπιβουλεύων τοῖς τὴν Κάρυστον πολιορκοῦσι συμμαχηταῖς ἢ τῇ ἐπαναστάσει ἀπῆλθε φανερὸν ἐκ τῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ, ἣν τοῖς Ἀρεοπαγίταις ἐκ Καπανδριτίου ἔγραψε (15 Φεβρουαρίου 1822), ταύτης: «Ἀρεοπαγῖται προσκυνῶ. Κατὰ τὴν προσταγήν σας δὲν ἔλειψα ἀμέσως ἀφ' οὗ ἔλαβα τὸ ἔξοχον γράμμα σας καὶ ἐρρίχθηκα εἰς τὸ ἐδῶθε μέρος. Ἐμποδίσθηκα ὅμως ἐδῶ ἐξ αἰτίας τοῦ καιροῦ, ὁποῦ δὲν ἐπέρασαν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι καὶ τοὺς προσμένω κατ' αὐτάς· ἂν ὅμως καὶ εἶναι καμμία ἀνάγκη, γράψετέ μου διὰ νὰ προφθάσω ἀμέσως χωρὶς ἀργοπορίαν καὶ εἶμαι ἕτοιμος εἰς τὴν προσταγήν σας. Μένω». Φυγόντος δὲ τοῦ Ὀδυσσέως, οἱ ἄλλοι ὁπλιτάρχαι διέλυσαν τὴν πολιορκίαν· καὶ οἱ μέν τινες τῶν ὁπλιταρχῶν μετεστρατοπέδευσαν εἰς Βρυσάκια, ὁ δ' ἐπίσκοπος Καρύστου Νεόφυτος καὶ ὁ Κριεζώτης ἀνέβησαν εἰς τὰ ὄρη τῆς Κύμης καὶ Ἐρετρίας. Ἀλλὰ τὸ στρατόπεδον αὐτὸ παρελύθη μετὰ τὸν θάνατον μάλιστα τοῦ Ἀγγελῆ τῆς Γωβγίνας, ὅστις ἔν τινι ἐνέδρᾳ κατὰ τὴν Καστέλλαν ἐφονεύθη (28 Μαρτίου 1822) ὑπὸ ἐνεδρευόντων ἐκ τῶν τοῦ ἐκ Χαλκίδος ἐκστρατεύσαντος Ἰκνάναγα. Σὺν αὐτῷ δ' ἐφονεύθησαν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἀναγνώστης καὶ ὁ σύμμαχος αὐτῶν ὁ Θηβαῖος Κώτσης. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ ἐτάφησαν παρὰ τὴν ἀκτὴν τῶν Βρυσακίων. Μετὰ τὸν θάνατον τούτων τὸ ἐν Βρυσακίοις στρατόπεδον ἐξελέξατο ὁπλιτάρχας ἀντὶ τοῦ Κώτση τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Γιαννάκην καὶ ἀντὶ τοῦ Ἀγγελῆ τὸν Νικόλαον Τομαρᾶν. Ἀλλ' οἵ τε ὁπλιτάρχαι καὶ ὁ στρατὸς τῶν Βρυσακίων διέκειντο οἰκτρῶς. Ἀθυμία, ἀταξία, λιποταξία καὶ διχοστασία ἐπεκράτει ἐν τῷ στρατοπέδῳ τούτῳ καὶ μικρός τις πειρασμὸς καὶ προσβολὴ ἠδύνατο νὰ διαλύσῃ αὐτό· ὅπερ καὶ ταχέως ἐγένετο. — Ὅτε ὁ Δράμαλης ἀφίκετο μέχρι Θηβῶν (1 Ἰουλίου 1822) μοῖρά τις τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ ἐκ 1200 ὑπὸ τὸν Τσαρκατσῆ Ἀλῆ πασσᾶν ἀπεχώρησεν εἰς Χαλκίδα, ὁπόθεν ἐσκόπει νὰ διαλύσῃ τοὺς ἐν Βρυσακίοις ἐστρατοπεδευμένους Ἕλληνας, οἵτινες βλέποντες τὸν κίνδυνον προσεκάλεσαν τούς τε περὶ τὴν Κάρυστον ὁπλιτάρχας Ν. Κριεζώτην καὶ Βάσσον Μαυροβουνιώτην καὶ τὸν ἀπόντα Σταῦρον Βασιλείου. Κοινῇ ἀποφάσει συνῆλθον ἐν Βρυσακίοις· ἐπῆλθε κατ' αὐτῶν ὁ Τσαρκατσῆ Ἀλῆς καὶ ἔτρεψεν αὐτούς, οἵτινες ὑπεχώρησαν εἰς τὰ Πολιτικά, τὸν Ἄϊον καὶ τὰ παρὰ τὸν Παγώνταν Ἀνδριαλά. Ὁ δὲ Ν. Κριεζώτης ἐκεῖθεν ἀπελθὼν κατέλαβε θέσιν ἐπὶ τοῦ ὄρους Κουτουρλοῦ Μετοχίου παρὰ τὰς Κανάλας· ὁ Τσαρκατσῆς ἔπεμψε κατ' αὐτοῦ τὸν Μπίμπασην, τὸν Μορτεζᾶ Μπελούμπασην καὶ τὸν Ντελήμπασην ἡγουμένων πεζικοῦ καὶ ἱππικοῦ. Οὗτοι μὴ δυνηθέντες νὰ

ἐκδιώξωσιν ἐκεῖθεν τοὺς περὶ τὸν Κριεζώτην ἔλαβον τὴν εἰς Κάρυστον ἄγουσαν· διερχόμενοι δὲ τὰς Κονίστρας παρὰ τὰ Διρρεύματα ἀνεσκολόπισαν Θηβαῖόν τινα αἰχμάλωτον, ὃν ἔστησαν ὄρθιον παρὰ τὴν ὁδὸν ἐπὶ ὑψώματός τινος. Ἐκ δὲ Καρύστου ἔλαβον τὴν εἰς Χαλκίδα ἄγουσαν. Ὁ δὲ Τσαρκατσῆς περιελθὼν εἰς ἔριδα πρὸς τοὺς ἐν Χαλκίδι Τούρκους ἐστρατοπέδευσε περὶ αὐτὴν αὐστηρῶς κλεισθεισῶν αὐτῷ τῶν θυρῶν αὐτῆς. Ὁ δὲ ἐν Λιθάδι διατρίβων Ἄρειος Πάγος καθορῶν ὅτι ἐν Εὐβοίᾳ δὲν ἠδύνατο νὰ εὐδοκιμήσῃ ἡ ἐπανάστασις ἔπεμψε (30 Ἰουνίου) τὸν ἐν Ξηροχωρίῳ διατρίβοντα Θεόκλητον Φαρμακίδην εἰς Σκίαθον ἵνα προσκαλέσῃ τοὺς περὶ τὸν Διαμαντῆν Νικολάου μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Ναούσης καὶ τῆς Κασσάνδρας καὶ τῆς ἐκεῖ τε καὶ ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου ἐπαναστάσεως διατρίβοντας ἐκεῖ 600 Ὀλυμπίους καὶ Μακεδόνας. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ πρόσκλησις ἐγένετο ἐν ἀγνοίᾳ τῶν τε προκρίτων τῆς Εὐβοίας καὶ τῶν ὁπλιταρχῶν Γιαννάκη καὶ Τομαρᾶ δυσηρεστήθησαν οὗτοι κατὰ τοῦ Ἀρείου Πάγου ἐπιβάλλοντος αὐτοῖς ξένον ἀρχηγὸν καὶ ἐξεστράτευσαν εἰς τὸ Καμάριον χωρίον παρὰ τὸ Ξηροχώριον κατὰ τοῦ Διαμαντῆ· ἀλλὰ προσεβλήθησαν ὑπὸ τοῦ πεμφθέντος στρατοῦ τοῦ Διαμαντῆ καὶ διεσκορπίσθησαν, ἐξ ὧν οἱ πλεῖστοι ἀπῆλθον πρὸς τὸν Ὀδυσσέα. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ Ν. Κριεζώτης δὲν ἤθελε τὸν Διαμαντῆν ὡς ἀρχηγὸν ὁ Διαμαντῆς ἔπεμψε νὰ διαλύσῃ καὶ τὸν ὑπ' αὐτὸν στρατόν· αὐτὸς ὅμως δὲν ὑπήκουσεν, ἀλλ' ἀντέστη κατὰ τῶν πεμφθέντων. Τότε ὁ Διαμαντῆς ἔπεμψε πλείονας ὑπὸ τὸν Καρακώσταν, οἵτινες διεσκόρπισαν τοὺς περὶ τὸν Ν. Κριεζώτην περὶ τὸ Μακροχώρι, ὅτε ἐφονεύθη καὶ ὁ ἀνδρεῖος Δελῆ Ἀθανάσης. Ἐκεῖθεν ὁ Κριεζώτης ὡς ἀποστάτης θεωρούμενος ἀπῆλθεν εἰς τὰ τρία χωρία Ἅγιον Ἰωάννην, Ἅγιον Λουκᾶν καὶ Ἀλιβέριον. Κατ' αὐτῶν ἐπῆλθον ὁ Καρακώστας, ὁ Σταῦρος Βασιλείου, ὁ Κόττας, ὁ Γίδας καὶ ἄλλοι καὶ κατέλαβον τὸ χωρίον Αὐλωνάρι. Ἵσταντο λοιπὸν ἀντεστρατοπεδευμένοι Ἕλληνες καθ' Ἑλλήνων ἕνεκα φιλαρχίας καὶ παρακοῆς τοῦ Κριεζώτου παρακούοντος τὰς διαταγὰς τοῦ Ἀρείου Πάγου. Πρὸς ἐπικουρίαν δὲ τοῦ Κριεζώτου ἀφίκοντο ἐξ Ἀθηνῶν ὁ Ν. Τομαρᾶς, ὁ Γιαννάκης ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κώτση καὶ ὁ Γιανιὸς Χαλκιᾶς. Ὁ δὲ Διαμαντῆς μετὰ τοῦ κυρίου στρατοῦ κατέλαβε τὰ Βρυσάκια, ᾧ συνηνώθησαν καὶ οἱ περὶ τὸν Βάσσον Μαυροβουνιώτην, ἐκδιώξας τοὺς Τούρκους συντείνοντος πρὸς τοῦτο καὶ τοῦ ἐκ Λιθάδος καταπλεύσαντος πλοίου τοῦ Βισβίζη. Εἰ καὶ οἰκτρὰ ἦσαν τὰ τῆς ἐπαναστάσεως ἕνεκα τοῦ διχασμοῦ τῶν Ἑλλήνων, οὐχ ἧττον ἐν Βρυσακίοις ἱδρύθη καὶ αὖθις ἑλληνικὸν στρατόπεδον ὡς ἡ κυρία ἑστία ἐπαναστάσεως, ὅπερ δὶς μάτην οἱ Τοῦρκοι ἐπεχείρησαν νὰ διαλύσωσι.

Τὸ στρατόπεδον τοῦτο ὁσημέραι ἐπληθύνετο συντελούντων πρὸς τοῦτο καὶ τῶν προκρίτων τῆς βορείας Εὐβοίας. Ἀλλὰ ταχέως διελύθη καὶ τὸ στρατόπεδον τοῦτο διά τε τὴν πρὸς τοὺς περὶ τὸν Διαμαντῆν δυσμένειαν τῶν ἐγχωρίων ἀείποτε ὑποβλεπόντων αὐτοὺς ὡς ξένους καὶ διὰ τὰς παρεκτροπάς, εἰς ἃς περιέπεσον οὗτοι κατὰ τὴν πρὸς διάλυσιν τοῦ ἀνυποτάκτου στρατοῦ τῶν εἰρημένων ὁπλιταρχῶν ἐκστρατείαν διελαύνοντες τὰ χωρία τῆς Εὐβοίας στερούμενοι τροφῶν καὶ καταλύοντες ἐν ταῖς οἰκίαις τῶν χωριτῶν καὶ διὰ τὰς ῥᾳδιουργίας τῶν ἐγχωρίων ὁπλιταρχῶν μὴ ὑποχωρούντων ἕνεκα φιλοδοξίας. Διὰ ταῦτα ἀπῆλθον ἐκ τῆς στρατηγικῆς θέσεως τῶν Βρυσακίων οἱ Ὀλύμπιοι εἰς Ὠρεόν, ἔνθα ἐσκέπτοντο περὶ τοῦ πρακτέου. Ἔσπευσαν δ' ἐκεῖ καὶ ὁ ἀρχηγὸς Διαμαντῆς καί τινα μέλη τοῦ Ἀρείου Πάγου καί τινες πρόκριτοι τῆς βορείου Εὐβοίας. Ἐν συμβουλίῳ ὁρισθέντος τοῦ μισθοῦ μηνιαίου τῶν στρατιωτῶν ἐπανῆλθον οὗτοι εἰς τὰ Βρυσάκια. Ἐπανῆλθον δὲ καὶ οἱ Ἀρεοπαγῖται εἰς τὴν ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ ἀνατολικὴν Ἑλλάδα συστήσαντες ἐν Εὐβοίᾳ μίαν πρόσκαιρον κυβέρνησιν καὶ δύο στρατόπεδα, τὸ ἐν Βρυσακίοις τῶν Ὀλυμπίων καὶ τὸ περὶ τὴν Κάρυστον τῶν ἐγχωρίων ὑπὸ τὸν Κριεζώτην, ἐξ ὧν ἐκεῖνοι μὲν ἀπέβλεπον εἰς τὴν πολιορκίαν τῆς Χαλκίδος, τοῦτο δὲ εἰς τὴν τῆς Καρύστου, ὅπως, ἐὰν μὴ ἐκπολιορκηθῶσιν οἱ ἐν αὐταῖς Τοῦρκοι, τοὐλάχιστον μὴ ποιῶνται ἐκδρομὰς καὶ λεηλατῶσι τὰ πέριξ αὐτῶν χωρία. Καὶ οἱ μὲν ἐν Χαλκίδι ἔχοντες ἀφθόνους τροφὰς καὶ τὰ πρὸς πολιορκίαν χρειώδη ἠδύναντο ναντίσχωσιν ἐπὶ μακρόν, ἀλλ' οἱ ἐν Καρύστῳ οὐχὶ εἰς μακρὸν χρόνον ἠδύναντο νὰ παραδοθῶσιν ἢ ἄλλως ἐγκαταλίπωσι τὴν πόλιν.

Τρίτον ἔτος τῆς ἐν Εὐβοίᾳ ἐπαναστασεως 1823. Οὕτω διέκειντο τὰ τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Εὐβοίᾳ, ὅτε δεινὸς εἰσήλαυνεν ὁ ὀλέθριος Περκόφτσαλης ἡγούμενος 6,000 καὶ ὁ ἑπόμενος αὐτοῦ Σελὴχ πασσᾶς ἄγων 4,000. Ὡς χείμαρρος παρέσυρον οἱ βάρβαροι οὗτοι πᾶν τὸ προστυχὸν κατὰ τὴν διὰ τῆς Φωκίδος, Λοκρίδος καὶ Βοιωτίας· εἰς Θήβας δὲ κατελθόντες ἐδιχάσθησαν· καὶ ὁ μὲν Περκόφτσαλης τῇ αἰτήσει τοῦ Ὀμὲρ βέη τῆς Καρύστου εἰσέβαλεν εἰς Εὔβοιαν ἄγων τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ, ὁ δὲ Σελὴχ ἔμεινεν ἐν Βοιωτίᾳ. Πρὶν ἢ δὲ ὁ Περκόφτσαλης εἰσέλθῃ εἰς Εὔβοιαν, τὸ τὴν Κάρυστον πολιορκοῦν ἑλληνικὸν στρατόπεδον ὑπὸ τὸν Κριεζώτην ἦν διαλελυμένον. Διότι ὁ Κριεζώτης ἐνίκησεν (5 Μαΐου 1823) μὲν περὶ τὸ Βατήσιον τοὺς ἐκ τῆς Καρύστου ἐξορμήσαντας πρὸς διάλυσιν τῆς πολιορκίας καὶ ἀπέστειλε 50 κεφαλὰς Τούρκων εἰς Ἀθήνας καὶ 3 αἰχμαλώτους, οὓς οἱ Ἀθηναῖοι δι' ὅσα εἶχον πάθη μαινόμενοι διὰ λίθων ἐφόνευσαν· ἀλλ' ὁ

Χοσρὲφ ἀποβιβάσας 4,000, ἐξορμησάντων καὶ τῶν πολιορκουμένων, διέλυσε τὸν τοῦ Κριεζώτη στρατὸν τρέψας εἰς φυγήν, ἐπεσίτισε τὸ φρούριον, ἰσχυροτέραν κατέστησε τὴν ἐν Καρύστῳ φρουράν, ἐξέπεμψε δὲ καὶ πεζοὺς κατὰ γῆν πρὸς λεηλασίαν καὶ ἐμπρησμὸν τῶν χωρίων καὶ αἰχμαλωσίαν, τακτικοὺς δὲ κατὰ θάλασσαν πρὸς ἀποκώλυσιν μὲν παντὸς ἀπόπλου Ἑλλήνων ἢ ἐπικουρίας ἔξωθεν ἐρχομένης, πρὸς λεηλασίαν δὲ καὶ αἰχμαλωσίαν τῶν παραλίων χωρίων, ἐκπέμψας καὶ πρὸς ἐπισίτισιν τῶν ἐν Χαλκίδι Τούρκων 14 φορτηγικὰ πλοῖα, δι' ὧν ἐκομίσθησαν ἐκείνοις τροφαὶ ἄφθονοι καὶ πολέμου ἐφόδια. Ἅπας λοιπὸν ὁ ὑπὸ τὸν Περκόφτσαλην στρατὸς ἐπῆλθε κατὰ τοῦ ἐν Βρυσακίοις στρατοπέδου προσορμίσας ἐγγὺς αὐτῶν τρία πολεμικὰ πλοῖα καὶ ἅμα τῇ ἀποβάσει στρατοῦ διελύθη ὡς ἱστὸς ἀράχνης ὁ ὑπὸ τὸν ἀνδρεῖον Διαμαντῆν τὸν Ὀλύμπιον κρατός, διότι διέκειτο οἰκτρῶς, καθ' ὅσον ὁ μὲν Ὀδυσσεὺς καὶ οἱ ἐγχώριοι ὁπλιτάρχαι, ὡς εἴρηται, ἐκ παντὸς τρόπου ἐσπούδαζον νὰ ἐκδιώξωσιν ἐξ Εὐβοίας τοὺς Ὀλυμπίους, ἵνα αὐτοὶ καταλάβωσι τὴν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχηγίαν, καὶ πρὸς τοῦτο ἐβουλεύθησαν ἵνα καὶ τὴν γυναῖκα τοῦ Διαμαντῆ αἰχμαλωτίσωσιν ἐν Ξηροχωρίῳ, ἔνθ' αὕτη διέμενε φρουρουμένη ὑπὸ Ὀλυμπίων—μόλις δὲ διεσώθη αὕτη δραπετεύσασα —· οἱ δὲ χωρῖται πάντοτε ὑπέβλεπον τοὺς Ὀλυμπίους. Τούτων πάντων ἕνεκα οἱ ἐν Βρυσακίοις ἐστρατοπεδευμένοι Ὀλύμπιοι, ἅτε ὑπό τε τῶν Εὐβοέων καὶ τῶν Τούρκων πολεμούμενοι διατελοῦντες ἐν ἀθυμίᾳ, ἅμα τῇ ἀποβάσει τῶν Τούρκων τοῦ Περκφότσαλη εἰς τὸ περὶ τὴν Καστέλλαν καὶ τὰ Ψαχνὰ πεδίον καὶ ἀμελλητὶ ἀνέζευξαν ὁ μὲν Διαμαντὴς εἰς τὸν Ἄϊον, οἱ δὲ ὁπλιτάρχαι Σταῦρος Βασιλείου καὶ Εὐαγγελινὸς Ἀργυροκαστρίτης καὶ ὁ Ἀθανάσιος Χονδροβασιλείου Χαλκιδεὺς ἡγούμενοι 300 περίπου πρὸς τὰ παρὰ τὸν Παγώνταν Ἀνδριαλά, ἔνθα ὠχυρώθησαν· ἀπέχουσι δ' ἀλλήλων αἱ θέσεις αὗται ὥραν περίπου. Οἱ δὲ Τοῦρκοι καταλαβόντες τὰ Βρυσάκια, φευγόντων τῶν Ἑλλήνων, ἐν χλεύῃ καὶ ἀλαλαγμοῖς ἔκαιον τὰς καλύβας αὐτῶν καὶ ἤρξαντο ὀχυρούμενοι κομίσαντες ἐκ Χαλκίδος καὶ δώδεκα τηλεβόλα. Ἐν τῷ ἐσχάτῳ τούτῳ κινδύνῳ ἐνέτεινον οἱ Ἕλληνες τὰς αὐτῶν δυνάμεις πρὸς διάσωσιν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Εὐβοίᾳ. Βοήθεια δ' ἦλθε τοῖς Εὐβοεῦσι καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν. Ἐν Μαγνησίᾳ τῆς Θεσσαλίας ὑπελείποντο ἔτι λείψανα ἐπαναστατῶν ὑπὸ τὸν Καρατᾶσον, Γάτσον, Λιακόπουλον, Μπασδέκην καὶ Μπῖνον. Μετὰ τὴν νίκην (14 Μαΐου 1823) τοῦ Καρατάσου ἐν Τρικέροις ὁ Ἰωάννης Κωλέττης ἔπαρχος Εὐβοίας διατρίβων ἐν Ξηροχωρίῳ προσεκάλεσε (20 Ἰουλίου 1823) τὸν πλοίαρχον Ἀνδρέαν Κοσμᾶ Μανιάτην Ὑδραῖον ἵνα προσορμίσῃ τὸ πλοῖον «Ἀλέξανδρον»

ὕστερον μετονομασθὲν « Ἀθηνᾶν » τοῦ Ἀναστασίου Τσαμαδοῦ, ἵνα πλεύσῃ εἰς Λίμνην, ἔνθα εὗρε καὶ ἄλλα πλοιάρια ἑλληνικὰ καὶ οὕτως ἀπετελέσθη στολίσκος 15 πλοίων· ἐκεῖ εὗρε καὶ τὸν Ὀδυσσέα ἡγούμενον 500 ἐν τοῖς πλοίοις. Συμβουλίου γενομένου ἀπεφασίσθη ἵνα προσβάλωσι τὸν ἐν Βρυσακίοις ἐχθρὸν καὶ κατὰ θάλασσαν, ὅπερ καὶ ἐγένετο. Καὶ διεσκόρπισαν μὲν οἱ ἐκ τῶν πλοίων Ἕλληνες τοὺς Τούρκους καὶ τὰ τηλεβόλα αὐτῶν ἐφίμωσαν, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον οἱ Τοῦρκοι ἔμειναν σταθεροί.

Οἱ δὲ Τοῦρκοι, εἰ καὶ ἐκ θαλάσσης προσεβάλλοντο, οὐδαμῶς ὤκνησαν ἵνα ἐπιτεθῶσι κατὰ τῶν ἐν Ἀἰῳ· ἀλλὰ κατετροπώθησαν (22 Ἰουλίου 1823) ὑπὸ τῶν Ὀλυμπίων καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὸ ἐν Βρυσακίοις στρατόπεδον. Ἀλλὰ τὴν αὐτὴν νύκτα τῆς νίκης κατέλιπον τὴν ὀχυρὰν ἐκείνην θέσιν φοβούμενοι τὸ μὲν νέαν ἐπίθεσιν πλειόνων Τούρκων, τὸ δὲ τὴν ἐπιβουλὴν τῶν τ' ἐγχωρίων ὁπλιταρχῶν καὶ τοῦ Ὀδυσσέως συνεννοημένου μετ' αὐτῶν κατὰ τῶν Ὀλυμπίων πρὸς ἀνάληψιν τῆς ἀρχηγίας, ὅπερ, ὡς ἐλέγετο, καὶ αὐτὸς ὁ Κωλέττης ἤθελε. Καὶ ὄντως τῇ ὑστεραίᾳ οἱ μὲν λιποτακτήσαντες τῶν Ὀλυμπίων προσβληθέντες (23 Ἰουνίου) ἐν τῷ μεταξὺ Παγώντα καὶ Μαντουδίου Μεγάλῳ Δερβένι διεσκορπίσθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων· ὁ δὲ Διαμαντῆς σπεύδων ἵνα προλάβῃ τὴν σύλληψιν τῆς γυναικὸς αὐτοῦ ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Ὀδυσσέα καὶ νέαν τῶν Τούρκων ἐπίθεσιν ἀφίκετο εἰς Ξηροχώριον καὶ ἐκεῖθεν μετ' ἐκείνης καὶ ὀλίγων ἐπαναστατῶν ἀπέπλευσεν εἰς Σκίαθον, οἱ δὲ Τοῦρκοι διαβάντες νυκτὸς (τῆς 23 πρὸς τὴν 24 Ἰουνίου) τὰ στενὰ τῶν Μεγάλων Δερβενίων διενυκτέρευσαν ἐν Μαντουδίῳ, ὁπόθεν ἔσπευδον (24 Ἰουνίου) πρὸς τὸ Ξηροχώριον, οὐδενὸς ἀνθισταμένου. Ὑπὸ πανικοῦ δὲ καταληφθέντες ἔφυγον οἱ μὲν Εὐβοεῖς ὅπως ἠδύναντο εἰς τὰ ὄρη ἢ εἰς Σκίαθον, εἰς ἣν κατέφυγε καὶ ὁ Κωλέττης, ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα. Ὡσαύτως καὶ οἱ 300 ἐν Ἀνδριαλοῖς ὠχυρωμένοι ὑπὸ τοὺς εἰρημένους ὁπλιτάρχας προσβληθέντες ὑπὸ τῶν Τούρκων κατετροπώθησαν (24 Ἰουνίου) καὶ διασκορπισθέντες ἄλλος ἄλλην ὁδὸν ἐτράπησαν. Δεινὰ ἔπαθον οἱ Εὐβοεῖς ὑπὸ τῶν Τούρκων· πανταχοῦ ἐγέννοντο σφαγαὶ ἀόπλων, ἐξανδραποδισμοί. Ἐν Ἀχμέταγα καὶ τῷ Μαντουδίῳ συνελήφθησαν δισχίλιοι ἄοπλοι, ἐξ ὧν ἄλλους μὲν ἔσφαξαν, ἄλλους δὲ ἀνεσκολόπισαν καὶ ἄλλους ἠχμαλώτισαν. Πλεῖστοι δ' ὅσοι Εὐβοεῖς κατέλιπον τὴν νῆσον ἡμίγυμνοι καὶ ταλαίπωροι στερούμενοι τῶν πάντων. Ἡ δὲ χώρα αὐτῶν ἐλεηλατήθη καὶ αἱ οὐσίαι αὐτῶν διηρπάγησαν. Ἡ ἐπανάστασις λοιπὸν ἐν Εὐβοίᾳ ἀπεσβέσθη οὐδενὸς γενναίου διαπραχθέντος συντείνασα μόνον εἰς τὸν ὄλεθρον τῆς νήσου.

Ἀναβίωσις τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Εὐβοίᾳ. Οἱ φυγόντες ἐξ Εὐβοίας Κωλέττης καὶ Ὀδυσσεὺς συνεννοούμενοι μετὰ τῶν προκρίτων τῆς νήσου ἐσκέπτοντο περὶ νέας ἐξεγέρσεως τῆς νήσου κατὰ τῶν Τούρκων. Ὡς τόπος συναθροίσεως στρατοῦ καὶ παρασκευῆς τῆς ἐκστρατείας ὡρίσθη ἡ Ἀττική. Περιελθόντες λοιπὸν ὅ τε Ὀδυσσεὺς κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν πρὸ πάντων Ἑλλάδα καὶ ὁ Κωλέττης κατὰ τὰς νήσους καὶ μάλιστα Κέαν, Ἄνδρον καὶ Ψαρὰ μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας κατώρθωσαν ἐπὶ παντοίαις ὑποσχέσεσι καὶ ἐλπίσι νὰ συναθροίσωσιν ὁ μὲν 500, οὓς παρέδωκε τῷ Ὀδυσσεῖ, οὗτος δὲ 1000 καὶ ἄλλους συνέλεξαν ἐξ ἄλλων μερῶν τῆς ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδος καὶ ἐκ τῶν νήσων, ὥστε συνηθροίσθησαν ἐν συνόλῳ 3,000 ἐν Πρασιαῖς τῆς Ἀττικῆς (Πόρτο Ῥάφτη). Ἐκεῖσε ἐκομίσθησαν καὶ ὀκτὼ τηλεβόλα ἐκ Ναυπλίου καὶ μία βομβοβόλος καὶ πολέμου ἐφόδια. Ἀγαθὰ προεμηνύοντο ἐκ τῆς ἐκστρατείας ταύτης· ἐφ' ὅσον ἀρχηγὸς εὐφυέστατος ὁ Ὀδυσσεὺς ἀνέλαβε τὴν ἐκστρατείαν βοηθούμενος ὑπὸ πολιτικοῦ εὐφυοῦς τοῦ Κωλέττου· ἀλλὰ τὰ πρότερον ἐν Εὐβοίᾳ παθήματα ἐδίδασκον ἀμφοτέρους περί τε τῆς καταστάσεως τῆς Εὐβοίας καὶ τοῦ φρονήματος τῶν κατοίκων, ὅτι ἐλάχιστα ἠδύναντο νὰ ἐλπίζωσι, διότι οὐδὲν ἐπαναστατικὸν κέντρον ὑπῆρχεν ἐν Εὐβοίᾳ ἐξαιρουμένου τοῦ Κριεζώτου, ὅστις ἦν μὲν ἀνὴρ γενναῖος, ἀλλ' ὑπέβλεπε τοὺς ἔξωθεν ἐρχομένους, διότι ἤθελεν ἵνα μόνος αὐτὸς ἀνακηρυχθῇ ἀρχηγὸς τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἐπαναστατῶν. Οὕτως ἐχόντων τῶν πραγμάτων ἀπῆρεν (16 Νοεμβρίου 1823) ὁ ἐξ ἑπτὰ Ψαριανῶν πλοίων στολίσκος ἐκ Πρασιῶν κομίζων τὴν ἐκεῖ συναθροισθεῖσαν δύναμιν καὶ ἀπεβίβασεν εἰς Ἀλιβέρι. Ἐκεῖσε ἀφίκετο καὶ ὁ Κριεζώτης ἔχων περὶ τοὺς 300. Συμβουλίου γενομένου ἀπεφασίσθη, ἵνα ὁ μὲν Κριεζώτης καταλάβῃ τὸ ΝΑ τοῦ Πύργου κείμενον Ῥιζόκαστρον ἢ Παλαιόκαστρον, ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς τὸν Πύργον, τοὺς κήπους τῆς Καρύστου καὶ τὴν μεταξὺ ἀποκρήμνων τόπων καὶ θαλάσσης Κακὴν Σκάλαν καλουμένην. Ὁ δὲ Ὁμὲρ βέης τῆς Καρύστου κατέλαβε τὴν πρὸς βορρᾶν πεδιάδα τοῦ Πύργου, τοὺς πέριξ λόφους καὶ τὸ Κουτουρλάρον, ἐξ οὗ προσέβαλλε συγχρόνως τόν τε Ὀδυσσέα καὶ τὸν Κριεζώτην. Καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐγίνοντο ἀκροβολισμοί, ἐξ ὧν δύο (23 καὶ 25 Νοεμβρίου) ἦσαν σπουδαιότεροι· ἀλλ' οὐδὲν ὅμως ἄξιον λόγου ἐγένετο, διότι σὺν ἄλλοις αἰτίοις οἱ ἐγχώριοι πλὴν ὀλίγων ἐθεῶντο ὡς ξένοι τὰ ἐν τῇ αὐτῶν πατρίδι συμβαίνοντα ἢ διέτριβον ἐπὶ ξένης ἀκούοντες ταῦτα. Πρὸς δὲ τούτοις ἀσθενήσαντος τοῦ Κριεζώτου καὶ τοῦ Ὀδυσσέως μεταστρατοπεδεύσαντος πάλιν εἰς Βρυσάκια κἀκεῖθεν αὖθις φυγόντος εἰς Ἀθήνας ἐπὶ τῇ ψευδεῖ ὑποσχέσει ἐπιστροφῆς μαθόντος ὅτι ὁ Στάνωπος ἀφίκετο ἐκεῖσε, διελύθη (25

Ἀπριλίου 1824) τέλος καὶ πάλιν ὡς ἱστὸς ἀράχνης τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον καὶ τὰ ψαριανὰ πλοῖα ἀπέπλευσαν ἐπελθόντων τῶν τουρκικῶν πλοίων, ἐφ' ὧν ἐπέβαινον 2,000 ἀνδρεῖοι γενίτσαροι, βυθισθέντος καὶ τοῦ πλοίου τοῦ Κουτάβου. Οὕτω καὶ πάλιν ἡ ἐπανάστασις ἀποθνήσκει ἐν Εὐβοίᾳ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΜΘ'.

ΕΣΧΑΤΟΣ ΚΙΝΔΥΝΟΣ ΕΣΩΘΕΝ ΚΑΙ ΕΞΩΘΕΝ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

§ 1710. ΤΕΤΑΡΤΟΝ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ 1824. **Οἰκτρὰ κατάστασις πρὸ πάντων πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδος.** Οὐδὲν τῆς φιλαρχίας δεινότερον. Οἱ Ἕλληνες τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως εἶχον μεγάλας ἀρετάς, δι' ὧν δοξασθέντες ἐδόξασαν καὶ τὸ ἑλληνικὸν σύμπαν κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους· ἀλλ' εἶχον καὶ κακίας, δι' ἃς ἐκινδύνευσε νὰ κατασβεσθῇ ἡ ἐπανάστασις καὶ ὑποταγῇ τὸ ἔθνος πάλιν τοῖς Τούρκοις. Τῶν κακιῶν τούτων ἡ φοβερωτέρα ἦν ἡ φιλαρχία, δι' ἣν τὸ ἔθνος ἐδιχάσθη καὶ προέκυψαν ἐμφύλιοι πόλεμοι, ἐξ ὧν αὐτὸ μὲν κατεστρέφετο ὑλικῶς καὶ ἠθικῶς, ὁ δ' ἐχθρὸς καθίστατο ἀκμαιότερος ἐκ τῆς ἀδυναμίας τῶν Ἑλλήνων ἀλλήλους καταστρεφόντων. Ἡ Πελοπόννησος ἡ πρώτη ἑστία τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως ἐγένετο, ὡς μὴ ὤφελε, καὶ ἡ πρώτη ἑστία τῶν ἐμφυλίων πολέμων. Οἱ πολεμισταί, *κλέφται καὶ ἀντάρται* ὑπὸ τῶν πολιτικῶν καὶ οἱ πολιτικοί, *καλαμαράδες* καὶ *φαναριωτικὸν σκυλολόγιον* ὑπ' ἐκείνων καλούμενοι ἐμαίνοντο κατ' ἀλλήλων· ὥπλισαν χεῖρας κατ' ἀλλήλων, ἠκόνισαν μάχαιραν αἱμοχαρῆ ὡς ἐχθροὶ κατ' ἐχθρῶν, κατέλαβον φρούρια, ὠχυρώθησαν, ἔχυσαν αἵματα, ἐδολοφόνησαν, ἐν οἷς τὸν εὐφυέστατον στρατηγὸν Ὀδυσσέα, διέσπειραν τὴν δυσπιστίαν καὶ τὸν φόβον μεταξὺ τῶν κατοίκων· συνέδρια, ἑταιρεῖαι, συστάσεις, συνωμοσίαι ἱδρύθησαν κατὰ τῶν ἀντιπάλων· καθείρχθησαν οἱ ἄριστοι τῶν μαχητῶν, ἐν οἷς ὁ δαφνοστεφὴς Θεόδωρος Κολοκοτρώνης. Οὕτω δὲ διὰ τῶν δολοφονιῶν, καθείρξεων καὶ διωγμῶν ἐστερήθη ἡ ἐπανάστασις ἐν μὲν τῇ Ἀνατολικῇ Ἑλλάδι τοῦ Ὀδυσσέως, ἐν δὲ τῇ Δυτικῇ τοῦ Μακρῆ καὶ ἐν Πελοποννήσῳ τοῦ Κολοκοτρώνη. Ἡ ἐπαναστατικὴ Ἑλλὰς ἀπέκοπτεν αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν τοὺς βραχίονας αὐτῆς ἐνώπιον τοῦ βαρβάρου αὐτῆς τυράννου. Ἡ δ' ἔλλειψις χρημάτων, ἡ δυσπιστία τοῦ λαοῦ καὶ ἡ ἀπιστία τῶν διαχειριστῶν περὶ τὴν

χρῆσιν τῶν ὀλιγίστων ἐθνικῶν πόρων καὶ τῶν δανείων παρέλυε τὴν διοίκησιν, ἐξήγειρε στάσεις καὶ διαιρέσεις μεταξὺ τῶν κυβερνώντων, μεμψιμοιρίας καὶ λιποταξίας μεταξὺ τῶν στρατευομένων, πρὸ δὲ πάντων ἠτίμαζε τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα ἐν τῷ ἐξωτερικῷ κόσμῳ πιστεύοντι ὅτι ἐν Ἑλλάδι μόνον λῃσταὶ ἀνδρεῖοι ἔζων ἀνάξιοι ἐλευθερίας καὶ ἠθικῆς κυβερνήσεως. Οἱ ὁπλιτάρχαι πιστεύοντες ὅτι τὸ δημόσιον χρῆμα ἦν λάφυρον καὶ ἕρμαιον παντὸς ἔχοντος τὴν τέχνην τοῦ ἁρπάζειν ἀπήτουν καὶ ἐλάμβανον πλεῖστα σιτηρέσια καὶ μισθοὺς ὀλιγίστων ἦ ἔστιν ὅτε καὶ ἀνυπάρκτων στρατῶν καὶ τοῦτο ἔπραττον οὐ μόνον οἱ μικροί, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ μεγάλοι καὶ στρατηγοί, ἐν οἷς ὁ ἀνδρεῖος μέν, ἧττον δὲ δίκαιος καὶ εὐγνώμων Γούρας, ὅστις ἔχων 1,800 - 2,500 στρατιώτας ἐλάμβανε σιτηρέσιον 12,000 ἀνδρῶν. Τούτων δὲ πάντων ἕνεκα ὁ στρατηγὸς Γόρδων κηρύττων ὅτι: «τὰ μέλη τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως κατ' οὐδὲν διαφέρουσι τῶν λῃστῶν» ἐφανέρου τὴν πεποίθησιν τῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ τῶν ἐκτὸς αὐτῆς φίλων τε καὶ ἐχθρῶν τῆς τ' ἐπαναστάσεως καὶ ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων, ἐκείνων περιλύπως ὁρώντων τὰ συμβάντα, τούτων δ' ἐπιχαιρόντων τοῖς ἐλαττώμασι τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. — Ἡ δὲ ἀπορία τοῦ ἐθνικοῦ ταμείου ἦν εἰκὼν καὶ τοῦ τῶν ἰδιωτῶν. Οἱ πόροι τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἦσαν μὲν καὶ ἐπὶ τῆς διεφθαρμένης καὶ λῃστρικῆς διοικήσεως τῶν Τούρκων ὀλίγιστοι, πενιχροί, τὸν δ' ἑλληνικὸν λαὸν ἔσωζε μόνον ἡ λιτότης καὶ ἡ παροιμιώδης ὀλιγάρκεια, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἐξηντλοῦντο ὁσημέραι. Οἱ ἀγροὶ ἐχερσοῦντο, τὰ ὀλίγα λήϊα ἐκαίοντο ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, οἱ ἄλωνες διηρπάζοντο καὶ αἱ ἄμπελοι ἐτρυγοῦντο ὑπ' αὐτῶν καὶ ἐν γένει οἱ καρποὶ τῆς γῆς ἦσαν ἕρμαιον αὐτῶν ἐφ' ὅσον ἔφευγον οἱ ἐπαναστάται ἐπὶ τῶν ὀρέων καὶ τῶν σπηλαίων τῆς γῆς, οἵτινες ἁρπάγδην συνέλεγον μὲν ἐνίοτε τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν καρπόν, οὐδέποτε δὲ ὅμως τακτικῶς καὶ κατ' ἐνιαυτόν. Τὴν μεγίστην δὲ φθορὰν ἔπαθον τὰ ποίμνια καὶ τὰ μεγάλα κτήνη. Πλούσιαι ἀγέλαι αἰγῶν, προβάτων καὶ βοῶν ἠφανίζοντο ἐν πάσῃ εἰσβολῇ τῶν Τούρκων καθάπερ καὶ ἐν πάσῃ ἐκστρατείᾳ τῶν Ἑλλήνων. Φίλοι τε καὶ ἐχθροὶ ἐξ αὐτῶν ἐτρέφοντο. Ταὐτὸ ἔχει τις εἰπεῖν περὶ πάντων τῶν τε ἀκινήτων καὶ κινητῶν πραγμάτων· σὺν τῷ χρόνῳ τῆς ἐπαναστάσεως συγκατεστρέφοντο τοῖς ἀνθρώποις. Ἐντεῦθεν πεῖνα, δυστυχία καὶ ἀμοιβαῖαι Ἑλλήνων ἁρπαγαί. Ὅπως λῃσταὶ κατὰ γῆν, οὕτω καὶ πειραταὶ κατὰ θάλασσαν ἥρπαζον ποιούμενοι κατάχρησιν τῆς περιωρισμένης ἄλλως ἀδείας τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως περὶ τὸ ἁρπάζειν τὰ φορτία, καθάπερ αὐτὴ ἡ κυβέρνησις κατάχρησιν ποιουμένη τοῦ δανείου οὔτε προσηκόντως περὶ τῶν τοῦ πολέμου κατεπειγόντων πραγμάτων ἐφρόν-

τιζεν ἐν δέοντι οὔτε περὶ τῆς ἐπικαίρου καὶ ἀναγκαίας δαπάνης τῶν δανείων, ὥσπερ ὀρθότατα ἀποφαίνεται ὁ φιλέλλην Μενδελσὼν Βαρθόλδυς γράφων: «Ἔτω δὲ εἰς ἀπόδειξιν τούτου, ὅτι τοσοῦτον προέβη χαριζόμενος εἰς τὰς συλητικὰς ὀρέξεις τῶν Ὑδραίων, ὥστε ἐξέδωκε τῇ 27 Μαΐου διάταξιν, καθ' ἣν ἡ σημαία δὲν ἐκάλυπτε πλέον τὸ ἐμπόρευμα, καὶ οὐ μόνον ἐπετρέπετο ἡ ἀπὸ τῶν οὐδετέρων πλοίων ἀφαίρεσις τοῦ ἐχθρικοῦ φορτίου, ἀλλὰ καὶ ἡ καταβύθισις αὐτὴ τῶν πλοίων ἐκείνων. Μόλις αἱ ἔντονοι παραστάσεις τοῦ λόρδου ἁρμοστοῦ τῶν Ἰονίων νήσων κατώρθωσαν νὰ πείσωσι μηνὶ Σεπτεμβρίῳ τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν εἰς ἀνάκλησιν τῆς διατάξεως ταύτης καὶ συμφωνίαν πρὸς τὸ γενικὸν διεθνὲς δίκαιον.

Πλὴν τοῦ ἐμπαιγμοῦ τούτου πρὸς τὰ διεθνῆ νόμιμα, ὅστις ἀναγκαίως ἔβλαψε τὴν ὑπόληψιν τῆς κυβερνήσεως, ἀξιόποινος ἐπεκράτει ἀδράνεια περὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν πατριωτικῶν καθηκόντων. Αἱ κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ, τῶν Τούρκων καὶ τῶν Αἰγυπτίων, παρασκευαὶ τοσοῦτον νωχελῶς ἐγίνοντο, ὡσανεὶ πλαστὸς μόνον ἦν ὁ πόλεμος καὶ ἰδανικὸς ἁπλῶς ὁ κίνδυνος.

Καὶ ὅμως ἡ κυβέρνησις τοῦ Κουντουριώτου εἶχεν εἰς διάθεσιν αὐτῆς ἀσφαλεῖς καὶ τακτικοὺς πόρους, ὧν ἐστεροῦντο αἱ προκάτοχοι αὐτῆς. Τὸ ὑπὸ τῆς δευτέρας ἐθνικῆς συνελεύσεως ἀποφασισθὲν δάνειον εἶχε συνομολογηθῆ αἰσίως ἐν Λονδίνῳ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1824· τὸ ὄνομα δὲ μᾶλλον τοῦ λόρδου Βύρωνος ἢ πᾶσα ἄλλη ἐγγύησις, οἷον ὁ λόγος τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως καὶ ἡ ὑποθήκευσις τῶν ἐθνικῶν κτημάτων, τῶν τελωνείων, ἁλυκῶν καὶ ἰχθυοτροφείων, εἶχον ἑλκύσῃ τὸν χρυσὸν ἐκ τῶν βαλαντίων τῶν περὶ τὰς συναλλαγὰς πεπειραμένων αὐτοῦ πατριωτῶν. Ἐβοήθησε δὲ πλὴν τούτου τοὺς Ἕλληνας πληρεξουσίους Ὀρλάνδον καὶ Λουριώτην κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1824 ἡ εὐνοϊκὴ σύμπτωσις, ὅτι τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁλόκληρον τὸν ἐμπορικὸν τῆς Ἀγγλίας κόσμον συνεκίνει ὁ πόθος ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων εἰς μεμακρυσμένας χώρας. Τὸ δάνειον συνωμολογήθη ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ λόρδου δημάρχου μετὰ τοῦ ἐμπορικοῦ οἴκου τῶν Ῥικάρδων κατόπιν δείπνου, ἐν ᾧ παρίστατο ὁ δοὺξ τῆς Σωσσέξης καὶ τὰ μέλη τῆς ἀντιπολιτεύσεως. Εἶχε δὲ ὀνομαστικὴν ἀξίαν 800,000 λιρῶν στερλινῶν. Δεύτερον ἄλλο περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1825 συνομολογηθὲν δάνειον, παρέσχεν εἰς τὴν κυβέρνησιν τοῦ Κουντουριώτου δύο ὅλα ἑκατομμύρια λιρῶν. Ἐκ τῶν χρημάτων ὅμως τούτων ὀλίγιστα, ἐννοεῖται, ἐκομίσθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Οἱ δύο τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ἐπίτροποι ἐνέπεσον εἰς χεῖρας ἄγγλων κολλυβιστῶν, οἵτινες κατώρθωσαν νὰ διαφενακίσωσι προσηκόντως τὴν ἀκαλλιέργητον καὶ μὴ ἀνεπτυγμένην ἐλ-

ληνικὴν ἀτιμίαν. Τὰ δάνεια συνεφωνήθησαν πρὸς 59 καὶ 55 ½ %, εἰς χεῖρας δὲ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως περιῆλθον ἐκ μὲν τοῦ πρώτου ὀλίγον τι πλέον τῶν 300,000, ἐκ δὲ τοῦ δευτέρου οὐδὲ 600,000 ἀκριβῶς, ἤτοι 920,000 ἐν συνόλῳ. Τὰ λοιπὰ ἐκρατήθησαν ἢ προαφῃρέθησαν ὑπὸ διαφόρους λόγους καὶ ἀφορμάς· διότι ἐδέησε νὰ πληρωθῶσι μεσιτικά, προμήθειαι, τόκοι τῶν πρώτων ἐτῶν, χρεωλύσια, καὶ ὅπως ἄλλως ὀνομάζονται συνήθως εὐσχήμως τὰ μέσα, δι' ὧν ὁ τραπεζιτικὸς κόσμος καλύπτει τὸ ἴδιον κέρδος καὶ καρποῦται τὴν ἀμάθειαν τοῦ πλήθους. Ἀνάγκη ἐπίσης ὑπῆρξε νὰ διανεμηθῶσι δῶρα εἰς *φίλους τῆς Ἑλλάδος σπουδαίας αὐτῇ προσενεγκόντας ὑπηρεσίας* καὶ νὰ ὑπολογισθῶσιν ἔξοδα τῆς ὁδοιπορίας, ναῦλοι καὶ ἐφημερίδες. Ὁ λόρδος Κόχραν προσελήφθη εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὑπηρεσίαν ὡς ναύαρχος καὶ ἐμισθοδοτήθη· μόνη δὲ ἡ πρόσληψις αὐτοῦ, θαυματουργήσαντος ἄλλοτε ἐν Βρασιλίᾳ ἔμελλε νὰ ὑψώσῃ τὰ ἑλληνικὰ χρεώγραφα κατὰ τὰς κερδοσκόπους τῶν Ῥικάρδων ἰδέας. Ὑπετίθετο ὅτι ὁ Κόχραν δι' ἑνὸς μικροῦ μόνον ἀτμοκινήτου στόλου ἤθελε καταστρέψῃ τὸν τουρκικόν, καταπυροβολήσῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ καταστήσῃ πάντῃ περιττὴν πᾶσαν ἄλλην πολεμικὴν τῶν Ἑλλήνων ἐνέργειαν. Ἀλλ' ὅμως διὰ ταῦτα ἔλαβεν ὁ μέγας ἐκεῖνος θαλάσσιος ἥρως 37,000 λιρῶν ἐκ τοῦ δευτέρου ἑλληνικοῦ δανείου, καὶ παρηγγέλθησαν δι' αὐτῶν παρὰ μηχανουργῷ τινι κάκιστα καὶ βραδύτατα καὶ ἀντὶ ὑπερόγκων τιμῶν ἐργαζομένῳ ἕνεκεν τῶν μετὰ τῆς Αἰγύπτου σχέσεων αὐτοῦ ἓξ ἀτμόπλοια, δι' ὧν ἔμελλε νὰ καταστραφῇ καὶ βυθισθῇ ὁ τουρκικὸς στόλος. Τιμαὶ αὐτῶν συνεφωνήθησαν 130,000 λιρῶν ἐπὶ τῷ ὅρῳ νὰ καταπλεύσωσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 1825. Ἀλλ' εἷς μόνος δρόμων ἡ *Καρτερία* κατέπλευσε τὸ φθινόπωρον τοῦ 1826, ἕτερα δὲ δύο ἀτμόπλοια κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔτος, ὅτε ἦσαν πλέον ἄχρηστα, καὶ τὰ ἕτερα τρία κατεστράφησαν ἐπὶ τῶν νεωρίων τοῦ Λονδίνου· ὁ δὲ λόρδος Κόχραν, ὁ ἀνυπομόνως προσδοκώμενος, ἐβράδυνε τὴν ἄφιξιν αὐτοῦ μέχρι τοῦ ἔαρος τοῦ 1827. Πλὴν τούτου ἐστάλη καὶ εἰς Ἀμερικὴν γάλλος τις στρατηγὸς τοῦ ἱππικοῦ Λαλλεμὰν καλούμενος, ὅστις, καίπερ παντελῶς τῆς ναυτικῆς ἀδαής, ἔλαβεν ἐντολήν, ἀδρότατα πληρωθείς, νὰ παραγγείλῃ ἐκεῖ δύο φρεγάτας εἰς χρῆσιν τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως. Εἰ καὶ τιμὴ αὐτῶν ὡρίσθησαν 160,000 λιρῶν, οἱ ληστρικοὶ ὅμως οἶκοι οἱ τὴν κατασκευὴν αὐτῶν ἀναλαβόντες ἀπήτησαν τὸ διπλοῦν, ὅτε βραδέως μόλις ἡτοιμάσθησαν τὰ πλοῖα. Ἐπειδὴ δὲ πρὸς τούτοις εἷς τῶν οἴκων ἐκείνων ἐκινδύνευσε νὰ διακόψῃ τὰς αὐτοῦ πληρωμάς, κατηυχαριστήθησαν βεβαίως ὁ Λαλλεμὰν καὶ ὁ εἰς ἀναπλήρωσιν αὐτοῦ ἀποσταλεὶς Κοντό-

σταυλος, ὅτε τῇ μεσιτείᾳ διακεκριμένων προσώπων τῆς Οὐασιγκτῶνος κατώρθωσαν τὴν ἐξάρτισιν καὶ παράδοσιν μιᾶς τοὐλάχιστον τῶν φρεγατῶν, τῆς Ἑλλάδος, ἥτις περὶ τὰ τέλη τοῦ 1826 κατέπλευσεν εἰς Ἑλλάδα.

Ἀλλ' οὐδ' αὐτὸ τὸ εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν περιελθὸν ὑπόλοιπον τῶν τοῦ δανείου χρημάτων μεθ' ὅλας ἐκείνας τὰς προαφαιρέσεις ἐπληρώθη ταχέως καὶ προθύμως. Ἡ πρώτη τοῦ δανείου δόσις ἐξ 80,000 λιρῶν, ἣν εἶχε κομίση μεθ' ἑαυτοῦ ὁ Βλακιὲρ εἰς Ζάκυνθον, ἔμενεν ἐκεῖ ἄχρηστος καὶ δὲν παρεδίδετο εἰς τὴν κυβέρνησιν, διότι ὁ μὲν Βύρων, οὗτινος ἀπῃτεῖτο ἡ ἐντολὴ πρὸς πληρωμήν, εἶχεν ἐν τῷ μεταξὺ ἀποθάνῃ, ἡ δὲ ἰόνιος κυβέρνησις παρενέβαλλε προσκόμματα εἰς τὴν ἐξαγωγὴν τοῦ χρήματος. Μόλις κατὰ τὰ τέλη Ἰουλίου τοῦ 1824 ἐστάλη ἐκ Λονδίνου ἡ ἄδεια νὰ παραδοθῇ τὸ ποσὸν εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν. Ἀλλ' ὑπῆρχε κἂν νῦν ἡ ἐλπίς, ὅτι τὸ ἐκ τῶν ὀνύχων τῶν τοκογλύφων περισωθὲν ὑπόλοιπον τοῦ δανείου, ἤθελε δαπανηθῇ εἰς ὄφελος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ; Ὁ Βύρων αὐτὸς εἶχεν ἀνησυχήσῃ ἐπὶ τῆς ἐσχάτης αὐτοῦ θανασίμου κλίνης, ἂν τὰ δάνεια ἤθελον πέσῃ εἰς ἀγαθὰς χεῖρας φοβούμενος, ὅτι ἡ ἰδιοτέλεια μᾶλλον φατριαρχῶν τινων ἢ τὸ ἔθνος ὁλόκληρον ἤθελε καρπωθῇ τὰ ἐξ αὐτῶν χρήματα ».

Ἀλλὰ καὶ τὸ ἠθικὸν καὶ θρησκευτικὸν αἴσθημα καὶ τὸ ἐπαναστατικὸν τῶν Ἑλλήνων φρόνημα ὑπέστησαν ἕνεκα τῶν δεινῶν, ὡς ἔοικε, καὶ τοῦ μήκους τοῦ μεγάλου ὀλεθρίου ἀγῶνος ἀλλοίωσίν τινα, καθάπερ καὶ ἐν Γαλλίᾳ ἐπὶ τῆς φοβερᾶς ἐκείνης ἐπαναστάσεως καὶ ἐν Ἱσπανίᾳ καὶ Πορτογαλίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ ὀλεθρίου λοιμοῦ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου συνέβη, ὅτε παρελύθησαν οἱ δεσμοὶ τῆς κοινωνίας καὶ πάντες ἠσέβουν « ἐφήμερα τά τε σώματα καὶ τὰ χρήματα ὁμοίως ἡγούμενοι», « Θεοῦ δὲ φόβος ἢ ἀνθρώπων νόμος οὐδεὶς ἀπεῖργε, τὸ μὲν κρίνοντες ἐν ὁμοίῳ καὶ σέβειν καὶ μὴ ἐκ τοῦ πάντας ὁρᾶν ἐν ἴσῳ ἀπολλυμένους, τῶν δὲ ἁμαρτημάτων οὐδεὶς ἐλπίζων μέχρι τοῦ δίκην γενέσθαι βιοὺς ἂν τὴν τιμωρίαν ἀντιδοῦναι». Ἕνεκα δὲ τῆς ἐκ τῶν κινδύνων καὶ τῶν παθημάτων τοῦ ἀγῶνος ἀλλοιώσεως ταύτης τῶν Ἑλλήνων εἰκόλως μὲν εἰς ῥᾳδιουργίας καὶ κακολογίας ἐφέροντο οἱ ἄνθρωποι, ῥᾷον δὲ πιστευταὶ ἐγένοντο καὶ αἱ συκοφαντίαι καὶ αἱ κατηγορίαι, ἐν αἷς καὶ ἡ εἰδεχθεστάτη προδοσία. Ἐν τοῖς πικροτάτοις τούτοις χρόνοις τῆς ἐπαναστάσεως ἐγένοντο οἱ πάντοτε νόσημα κοινωνικὸν ἐλέγχοντες ἐμφύλιοι πόλεμοι· τότε ἐφύησαν ἢ ἐνεφανίσθησαν αἱ πολιτικαὶ καὶ προσωπικαὶ κατηγορίαι περὶ προδοσίας τοῦ ὕστερον ἥρωος τῆς Ἀραχώβης Καραϊσκάκη καὶ τοῦ πρότερον ἥρωος τῆς Γραβιᾶς Ὀδυσσέως καὶ ἡ ἀληθὴς τοῦ ὄντως προδότου Δημητρίου Νενέ-

κου· τότε τέλος, ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, ἐξεδηλώθησαν πᾶσαι αἵ τε ὑποβόσκουσαι κακίαι καὶ νόσοι τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ αἱ φανεραὶ ἐκυρώθησαν πολλαχοῦ ἔργῳ. Ἐκ τῆς οἰκτρᾶς ἄρα καταστάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐκινδύνευεν ἡ ἐπανάστασις τὸν ἔσχατον κίνδυνον. Ἐξωτερικῶς δ' ἐκινδύνευεν αὕτη, διότι τότε ἡ Τουρκία ἀπελπίσασα ἵνα μόνη καταβάλῃ τὴν Ἑλλάδα παρέλαβεν ἐπίκουρον δεινὸν τὴν Αἴγυπτον· καὶ οὕτω κατά τε γῆν καὶ θάλασσαν ἠπειλεῖτο ὑπὸ τῶν βαρβάρων ἡ καὶ ἐκ τῆς ἰδίας αὐτῆς, ὡς εἴρηται, ἀνοίας ἀγωνιῶσα Ἑλλάς.

§ 1711. **Δεινὸς κίνδυνος ἔξωθεν ἐπεκρεμάμενος τῇ Ἑλλάδι ἐξ Αἰγύπτου καὶ Τουρκίας κατά τε γῆν καὶ θάλασσαν, καταστροφὴ Κάσσου, Κρήτης καὶ Ψαρῶν, νικηφόροι ναυμαχίαι Ἑλλήνων περὶ Σάμον.** Ἐξηντλεῖτο ὁσημέραι ἡ Ἑλλὰς ἕνεκα τοῦ μακροῦ ἀγῶνος· ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἐξαντλουμένη αὕτη ἐξήντλει καὶ τὰς δυνάμεις τῆς Τουρκίας καὶ κατήσχυνεν αὐτὴν ἐνώπιον τοῦ κόσμου. Αἱ κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν νῖκαι τῶν Ἑλλήνων κατασυνέτριψαν τὴν τῶν Τούρκων πολεμικὴν δύναμιν, οἱ δὲ φιλέλληνες διεκτραγῳδοῦντες τὰς φρικαλεότητας καὶ τὴν αἰσχρὰν διοίκησιν τῆς Τουρκίας κατέστησαν αὐτὴν περίγελων τῆς συναισθανομένης ἀνθρωπότητος, οἱ δὲ προστάται τῆς τουρκικῆς δεσποτείας, ὧν ἐν τοῖς πρώτοις ὁ ἀρχιγραμματεὺς Μεττερνῖχος τῆς Αὐστρίας, κατέσῃσαν οἱ μυσαρώτατοι τῶν ἀνθρώπων. Εἰ καὶ αἱ κυβερνήσεις πολιτικῶν λόγων ἕνεκα ἐνεδοίαζον, οἱ λαοὶ ὅμως ἀπεκήρυττον τὴν τουρκικὴν τυραννίαν καὶ ἀνεκήρυττον τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος. Ἐξηγέρθησαν κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἡ Εὐρώπη καὶ Ἀμερική, ὁ Παλαιὸς καὶ Νέος Κόσμος καὶ πολλαχόθεν συνεισφοραὶ ἐπέμποντο εἰς τὴν ἀγωνιζομένην Ἑλλάδα· ἡ δὲ Τουρκία ἔξωθεν μὲν ἐπολεμεῖτο ἠθικῶς, ἔσωθεν δ' ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς ἀνδρείας. Οἱ ἄριστοι τῶν στρατηγῶν καὶ στρατῶν αὐτῆς ἐνικήθησαν, τὰ δὲ οἰκονομικὰ αὐτῆς κατέστησαν ἐλεεινά. Ὁ σουλτᾶνος οὐδαμῶς ἦν πλέον ὁ «μέγας κύριος», ἀλλ' ὁ «ἀσθενὴς» καὶ περὶ τῆς κληρονομίας αὐτοῦ ἐγίνετο λόγος. Ὁ περιφρονήσας τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν Μαχμοὺτ καὶ ὁ ὑπολαβὼν αὐτὴν ὡς πονηρὸν τέχνασμα τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ τῶν Ἰωαννίνων, ὅπερ τάχιστα, ὡς ἤλπιζεν, ἔμελλε νὰ καταστρέψῃ, ἐμαίνετο ὅτι ἐπὶ τρία συνεχῆ ἔτη αὕτη κατεχλεύασε τὴν κραταιὰν αὐτοκρατορίαν καὶ διέσεισε τὰ θεμέλια οὕτως, ὥστε ὁ τέως ἀγέρωχος δεσπότης ἠναγκάσθη περίλυπος νὰ ταπεινωθῇ ἐνώπιον τοῦ ὑποτελοῦς δυνάστου τῆς Αἰγύπτου Μεχμὲτ Ἀλῆ ἐκλιπαρῶν ἐπικουρίαν ἐπὶ ταπεινωτικοῖς ὅροις, ἐν οἷς λέγονται καὶ οὗτοι: *ὅτι ὁ μὲν Μεχμὲτ*

Ἀλῆς μὴ ἀποδεξάμενος αὐτοὺς δι' ἑαυτὸν ἀπεδέχετο μόνον διὰ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ἰβραήμ, ὅτι αἱ μὲν χῶραι αἱ κυριευθησόμεναι ὑπὸ τῆς Αἰγύπτου ἔμελλον ἵνα ἑνωθῶσι τῷ κράτει αὐτοῦ· οἱ δὲ τῆς Πελοποννήσου κάτοικοι ἐξοικισθῶσιν, ἀντ' αὐτῶν δ' Αἰγύπτιοι καὶ ἄλλοι βάρβαροι κατοικισθῶσιν. Ἐπὶ τοῖς ὅροις τούτοις φοβεραὶ παρασκευαὶ ἐγένοντο ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ κατὰ γῆν. Ὁ δὲ ἀπαίσιος οἰωνός, ἡ ἐν τῇ ἀκροπόλει τῆς Ἀλεξανδρείας πυρκαϊὰ καταστρέψασα (10 Μαρτίου 1824) πάντα τὰ τοῦ πολέμου ἐφόδια καὶ 3,000 ἀνθρώπους ἐτάραξε μὲν τὸν Αἰγύπτιον, ἀλλ' οὐδόλως ἀνέκοψε τὰς παρασκευὰς καὶ τὴν ἐκστρατείαν αὐτοῦ. Ὁ στρατὸς ἦν τακτικὸς κατὰ τὸ γαλλικὸν σύστημα ὑπ' ἀξιωματικοὺς καὶ παιδευτὰς Γάλλους καὶ Αὐστριακούς· πρὸ πάντων Εὐρωπαῖοι, Γάλλοι τε καὶ Αὐστριακοί, μηχανικοὶ διερρύθμισαν τὸ πυροβολικὸν τῆς Αἰγύπτου, 25,000 τακτικὸς στρατὸς συναθροισθεὶς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀδιαλείπτως ἐγυμνάζετο ὑπ' αὐστηρὰν πειθαρχίαν, ὥστε ὅλως ἀπέβη διάφορος τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀτάκτου στίφους τῶν Γιανιτσάρων, οἵτινες ἀπειθοῦντες ἀπήτουν ἵνα διαμένωσι πάντοτε ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὡσαύτως πολλῷ κρείττων τοῦ σουλτανικοῦ ἦν καὶ τὸ ναυτικὸν τοῦ Αἰγυπτίου. Ἐκ τοῦ λιμένος τῆς Ἀλεξανδρείας ὡς εἰς σταθμὸν τοῦ αἰγυπτιακοῦ στόλου κατέπλεον πλοῖα εἰς τὸν εὐρύχωρον λιμένα τῆς Σούδας τῆς Κρήτης ἐν διαφόροις χρόνοις καὶ ἠνοῦντο τῷ στόλῳ τῷ ἐκεῖ ὑπὸ τὸν Γιβραλτάρην πρὸς καταπολέμησιν τῆς ἐν Κρήτῃ ἐπαναστάσεως. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Κάσσος ἦν ἡ ἐφολκίς, οὕτως εἰπεῖν, τῆς Κρήτης καὶ ἡ πρόσκοπος αὐτῆς, ἀπεφασίσθη ἵνα καταστραφῇ αὕτη, ἐφ' ᾧ καὶ δὶς μηνὶ Μαΐῳ (1824) στολίσκος Αἰγύπτιος κατεσκόπευσε ταύτην. Εἶτα δὲ (6 Ἰουλίου) νυκτὸς 45 μικρὰ καὶ μεγάλα πλοῖα, ἐν οἷς τρία μονόκροτα καὶ ἓξ δρόμωνες ὑπὸ τὸν πανοῦργον καὶ αἱμοβόρον Χουσεὴν ἀπεβίβασαν 4,000 Ἀλβανοὺς ἐπὶ τῆς Κάσσου, ἥτις εἶχε μόνον 500 ναύτας καὶ 300 ὁπλίτας Κρῆτας. Ἐπὶ τρεῖς πρότερον ἡμέρας προσέβαλλε τὸ ἐπισημότατον χωρίον Ἁγίαν Μαρῖναν· τῇ δὲ νυκτὶ (6-7 Ἰουλίου) ὑπὸ τὴν βροντὴν τῶν πυροβόλων καὶ τὸν κρότον τῶν τουφεκίων ἐφώρμησεν ὁ στρατὸς ἐκ τοῦ ἀντιθέτου μέρους τῆς νήσου, ὅπερ ἐφύλαττον μόνον ἑπτὰ ὁπλῖται καὶ κατέλαβον ἅμα τῇ ἕῳ ἀναιμωτεὶ καὶ τὰ τέσσαρα τῆς νήσου χωρία Ἁγίαν Μαρῖναν, Ἀρβανιτοχώριον, Παναγίαν καὶ τὴν Πόλιν. Φοβερὰ ὑπῆρξεν ἡ σφαγὴ τῶν κατοίκων, ἀδιακρίτως φονευομένων νέων, γερόντων παίδων τε καὶ γυναικῶν, ὅσοι δὲν ἠδυνήθησαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰ ὄρη καὶ κρυβῶσιν ἐν ταῖς ὀπαῖς τῆς γῆς. Καρτερικώτατα ἀντέστησαν οἱ ναῦται καὶ μάλιστα πλοίαρχός τις Μάρκος ἔδειξεν ἔργα ἀνδρείας πολλὰ καὶ

θαυμαστὰ φονεύσας περὶ τοὺς 30 ἐκ τῶν ἐχθρῶν· καὶ μετὰ τὴν σύλληψιν δὲ διαρρήξας τὰ δεσμά, δι' ὧν ἦν δεδεμένος ἵνα φονευθῇ διὰ σκληρῶν βασάνων, πολλοὺς ἐπλήγωσε καὶ δύο τῶν φυλάκων ἀπέκτεινε διὰ μαχαίρας, ἣν ἀπέσπασεν ἐκ τῆς ζώνης τινὸς τῶν φυλάκων. Ἐκ τῶν αἰχμαλωτισθέντων δὲ κατοίκων οἱ μὲν ἀπήχθησαν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, οἱ δὲ ὑποταγέντες διέμειναν ἐν τῇ νήσῳ δεξάμενοι Τοῦρκον διοικητήν. Ὁ δὲ Χουσεὴν συλλαβὼν τὰ πλοῖα τῆς Κάσσου πλὴν ἑνὸς διαφυγόντος τὸν ἀποκλεισμὸν τῶν ἐχθρικῶν καὶ λαβὼν πολλὰ λάφυρα καὶ τοὺς αἰχμαλώτους κατῆρεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἐν θριάμβῳ. Κατὰ δὲ τὴν καταστροφὴν τῆς ταλαιπώρου νήσου ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἀπῆν· ὁ δὲ ἀγκυροβολήσας (21 Ἰουλίου) ἐκεῖ Σαχτούρης μόλις τότε ἔμαθεν ἅμα τε καὶ εἶδε τὸν ὄλεθρον τῆς νήσου· ὁ δὲ διορισθεὶς Τοῦρκος διοικητὴς ἀπέπλευσεν εἰς Κάρπαθον.

Συγχρόνως ἐγένοντο καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει παρασκευαὶ μεγάλαι κατὰ θάλασσαν. Ὁ σουλτᾶνος ἐφιλοτιμεῖτο ἵνα μὴ φανῇ ὑποδεέστερος τοῦ ὑποδεεστέρου αὐτοῦ σατράπου τῆς Αἰγύπτου, οὗ ἕνεκα ἡτοίμασε στόλον ἐξ 176 πλοίων, ἐξ ὧν 82 ἦσαν ἱστιοφόρα, ὧν ἓν 74 τηλεβόλων, 6 μονόκροτα, 45 δρόμωνες, πάρωνες, ἡμιολίαι καὶ 25 φορτηγικά. Ναύαρχον δ' ἀνέδειξε τὸν Χοσρὲφ Μουχαμέτ, ἄνδρα πανοῦργον καὶ ἐπιτήδειον. Παρεσκεύασε δὲ συγχρόνως καὶ τὸν στρατόν, ὅστις ὤφειλε νὰ παραμένῃ κατὰ τὰ παράλια τοῦ Αἰγαίου πελάγους καὶ τῶν νήσων, ἵνα καταπλέων ὁ στόλος παραλάβῃ αὐτόν. Συγχρόνως δὲ παρεσκεύαζε καὶ κατὰ γῆν ἄλλην στρατιάν, ἵνα εἰσβάλῃ εἰς τὴν ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδα καὶ ἰδίως εἰς τὴν Δυτικήν, ἔνθα διετηρεῖτο κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἀκμαιοτέρα ἡ ἐπανάστασις. Ὁ Ἰβραὴμ λοιπὸν ἐξ Αἰγύπτου, ὁ Χοσρὲφ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως κατὰ θάλασσαν καὶ ὁ συνετὸς καὶ ἐπιτήδειος Ῥεσὶτ πασσᾶς Κιουταχῆς κατὰ γῆν, ἀνέλαβον, ἵνα πατάξωσι τὴν ἐπανάστασιν. Καὶ περὶ μὲν τῶν ἐν τῇ ἠπείρῳ Ἑλλάδι πρὸς ἄμυναν παρασκευῶν ἔσται μετ' οὐ πολὺ ὁ λόγος· οἱ δὲ Ψαριανοί, καθ' ὧν ἔπλεεν ὁ στόλος, ἀδεξίως καὶ ἀτελῶς ἦσαν παρεσκευασμένοι, διότι μόλις 3,000 ἔμελλον ναντιπαραταχθῶσι μόνον κατὰ γῆν, ἐξ ὧν οἱ μὲν ἐν τοῖς ὀχυρώμασιν ὑπὸ τοὺς Ἀλβανοὺς Κώτταν καὶ Καραβίλιαν, οἱ δὲ ἐν τοῖς πυροβολοσασίοις, ἐφ' ὧν ἔκειντο περὶ τὰ 200 τηλεβόλα καθάπερ καὶ ἐν τοῖς πλοίοις. Ἀνεπαρκὴς ἦν ἡ δύναμις αὕτη, διότι ἐφέροντο κατ' αὐτῶν ἐξαπλάσιοι. Πλὴν δὲ τούτου κατὰ θάλασσαν οὐδεμία παρασκευὴ ἐγένετο· οὔτε πλοῖα ἑτοιμοπόλεμα ἦσαν οὔτε ἄλλη τις παρασκευή, πλήν τινων πυρπολικῶν ἀχρήστων μεινάντων, τοὐναντίον δὲ μάλιστα ἀφῃρέθησαν καὶ τὰ πηδάλια, ἵνα οὕτως ὁ ἀγὼν κριθῇ κατὰ γῆν. Δῆλα δὴ οἱ φύσει καὶ θέσει θαλάσσιοι Ψαριανοὶ ἐν τῷ ἐσχάτῳ

κινδύνῳ ἐγένοντο χερσαῖοι! διότι θέντες εἰς ἀχρηςίαν πάντα τὸν ςόλον αὐτῶν διὰ τῆς ἀφαιρέσεως τῶν τηλεβόλων τῶν πλοίων καὶ ἀναμένοντες ἐκ πέντε πολεμικῶν πλοίων καὶ ἐννέα πυρπολικῶν σωτηρίαν κατὰ θάλασσαν οὐδὲν ἄλλο ἔπραττον, εἰ μὴ αὐτοὶ οὗτοι κατέστρεφον τὴν κατὰ θάλασσαν φυσικὴν αὐτῶν δύναμιν. Ὠχυρώθησαν δὲ οἱ Ψαριανοὶ καὶ παρετάχθησαν ὧδε: τὰ μὲν τέσσαρα πυρπολικά, ὧν διευθυνταὶ ἦσαν ὁ Κωνσταντῖνος Κανάρης, Ἀνδρέας Βρυῦλος, Γεώργιος Μανιάτης καὶ Δημήτριος Μαμούνης, ἐτάχθησαν ἐν τῷ Ν τῆς νήσου κειμένῳ λιμένι, τὰ δὲ λοιπὰ πέντε, ὧν διευθυνταὶ ἦσαν ὁ Δημήτριος Παπανικολῆς, Γεώργιος Κουτσοδόντης, Νικόλαος Βρατσᾶνος, Νικόλαος Καλάρης καὶ Κωνσταντῖνος Νικόδημος ἐν τῷ Δ τῆς νήσου κειμένῳ Φτελιῷ. Τινὰ δὲ πλοῖα ἦσαν ἕτοιμα ἵνα ἔρχωνται εἰς ἐπικουρίαν τῶν πυρπολικῶν· τὰ δὲ ἄνευ πηδαλίων πλοῖα ἐτάχθησαν εἰς τοὺς δύο λιμένας τῆς νήσου, ἵνα πυροβολῶσι, δῆλα δὴ ἀποβαλόντα τὴν φυσικὴν αὐτῶν ἰδιότητα τοῦ μάχεσθαι ἐν τῷ πλέειν καὶ στρέφεσθαι καταλλήλως μετεβλήθησαν εἰς ἁπλᾶ πυροβολοστάσια. Ἡ δὲ στρατιωτικὴ αὐτῶν δύναμις ἦν 3,000 διηρημένοι εἰς δέκα σώματα, ὧν 1,300 Ψαριανοί, 700 πάροικοι καὶ 1000 μισθοφόροι. Ἐκ τῶν Ψαριανῶν 250 ἐπέβησαν τῶν πυρπολικῶν, ἄλλοι σχεδὸν τόσοι ἐτάχθησαν ἐν τοῖς πολεμικοῖς πλοίοις. Κατὰ τόσον μικρᾶς δυνάμεως παρετάχθησαν δυνάμεις φοβεραί. Ὁ ἐχθρὸς κατεσκόπευσε (16 Ἰουνίου 1824) διὰ 15 πολεμικῶν καὶ ἑνὸς δικρότου φέροντος τὸν ναύαρχον Χοσρὲφ τὴν νῆσον οὐδὲν παθών, εἰ μὴ παρὰ τὸ ἀκρωτήριον τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐν τῷ νοτίῳ τῆς νήσου διὰ σφαίρας τηλεβόλου ἀπεκόπη κεραία φρεγάτας προσεγγισάσης τῇ νήσῳ. Περιπλεύσαντα δὲ τὴν νῆσον τὰ εἰρημένα πολεμικὰ τὴν ἑσπέραν ἀπέπλευσαν εἰς Ἐρισσόν. Εἶτα δὲ (18 Ἰουνίου) γαλλικὸν πλοῖον σταλὲν ὑπὸ τοῦ Χοσρὲφ κατέπλευσεν εἰς Ψαρά, ὅπως παροτρύνῃ τοὺς Ψαριανοὺς καὶ τοὺς ἄλλους Ἕλληνας περὶ τὰς 25,000 ὄντας ἵνα ἐγκαταλίπωσι τὴν νῆσον, ὅπως μὴ χυθῇ αἷμα. Οἱ δὲ Ψαριανοὶ ἀποκρούσαντες τὴν πρότασιν τοῦ Γάλλου ἐτάχθησαν ἐν τοῖς ὀχυρώμασιν αὐτῶν ἀναμένοντες τὸν ἐχθρόν. Οὗτος ἐπειράθη βορρᾶ πνέοντος ἵν' ἀποβιβασθῇ ἐπὶ τοῦ ΒΔ τῆς νήσου εἰς τὸν Κάναλον· ἀλλ' ἀποτυχὼν ἀπέπλευσεν (τρίτῃ ὥρᾳ τῆς νυκτὸς τῇ 21 Ἰουνίου). Συγχρόνως δ' ἐγένετο ἀπόπειρα ἀποβάσεως καὶ ἐπὶ τοῦ ΒΑ τῆς νήσου κειμένου ἀκρωτηρίου τοῦ Μαρκάκη, ἥτις ἐπὶ τέλους ἐγένετο, τῶν τεθειμένων ἐκεῖ 18 Ψαριανῶν φονευθέντων. Οἱ ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου τοῦ Μαρκάκη ἀποβιβασθέντες ἐχθροὶ ἐστράφησαν πρὸς Δ καὶ προσέβαλον ἐκ τῶν νώτων τοὺς ἐπὶ τοῦ Κανάλου, οἵτινες οὕτω προσεβάλλοντο συγχρόνως κατά τε γῆν καὶ θάλασσαν. Καταβαλόντες δὲ καὶ τοὺς ἐπὶ

τοῦ Κανάλου ἐπέπεσον κατὰ στίφη ἀποβιβαζόμενοι συγχρόνως οἱ μὲν κατὰ τῶν ἐπὶ τοῦ Φτελιοῦ, οἱ δὲ κατὰ τῆς πόλεως. Ἐπειδὴ οἱ ἐπὶ τοῦ Φτελιοῦ εἶχον ἐστραμμένα τὰ τηλεβόλα κατὰ τοῦ ἐκ θαλάσσης ἀναμενομένου ἐχθροῦ πάνυ δυσχερῶς ἠδύναντο νὰ στρέψωσι κατὰ τῶν ἐκ τῆς νήσου ἐκ τῶν νώτων αὐτῶν ἐρχομένων. Οὕτω δὲ ἀχρήστων καταστάντων τῶν τηλεβόλων ἐμάχοντο διὰ τῶν ὅπλων καὶ ὑπὸ πολλῷ πλειόνων βαλλόμενοι ἠναγκάσθησαν νὰ κλεισθῶσιν ἐν τοῖς στρατῶσιν, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ τῶν ἐχθρῶν εἰσβαλόντων μὴ ἔχοντες οὐδεμίαν ἐλπίδα σωτηρίας ἔθηκαν πῦρ εἰς τὴν ἀποθήκην τῆς πυρίτιδος καὶ ἐγένοντο παρανάλωμα τοῦ πυρὸς μετὰ τῶν πολλῶν εἰσορμησάντων ἐχθρῶν. Οἱ δὲ κατὰ τῆς πόλεως ἐπερχόμενοι ἐχθροὶ συνεπλάκησαν πρὸς τοὺς εἰς βοήθειαν τοῦ Κανάλου ἐρχομένους, οὓς ὀλίγους ὄντας ἔτρεψαν καὶ διεσκόρπισαν καὶ τοὺς πάντας σχεδὸν ἐφόνευσαν. Εἶτα δ' εἰσώρμησαν ὡς τίγρεις μαινόμενοι εἰς τὴν πόλιν οἱ μὲν ἐκ τοῦ ΒΔ διὰ τῆς ὁδοῦ κατὰ τὸ «τοῦ Στάθη τὸ μνῆμα», οἱ δ' ἐκ τοῦ ΒΑ διὰ τῆς ὁδοῦ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, οἱ δὲ κατερχόμενοι ἐκ τῶν λόφων «τοῦ Στραβογιώργη ὁ μύλος» καὶ οἱ ἄλλοι ἐκ τοῦ λόφου τῆς Μπαλαμπανιᾶς. Ἡ πόλις ἐκυριεύθη ἐξ ἐφόδου· δεινὴ σκηνὴ ἐν τῷ δράματι τῆς ἁλώσεως πόλεων· σφαγή, θρῆνοι, κοπετοί, γοεραὶ φωναὶ συνήχουν μετὰ τῆς βροντῆς τῶν τηλεβόλων καὶ τοῦ κρότου τῶν τουφεκίων· καπνὸς τῆς πυρπολουμένης πόλεως ἐνούμενος μετὰ τοῦ τῶν τηλεβόλων καὶ ὅπλων ἐπλήρου τὸν αἰθέρα καὶ περιέβαλλε τὰς φοβερὰς τῶν πυρκαϊῶν γλώσσας, ἐνῷ τὸ αἷμα τῶν φονευομένων ἔρρεεν, αἱ δὲ γυναῖκες σύρουσαι παῖδας καὶ βαστάζουσαι βρέφη ἔσπευδον αἱ μὲν εἰς τὰς λέμβους, αἱ δὲ ἐρρίπτοντο εἰς τὴν θάλασσαν φεύγουσαι τὴν αἰσχρὰν αἰχμαλωσίαν καὶ τὴν δουλείαν. « Συγχρόνως δέ, λέγει ὁ αὐτόπτης καὶ αὐτήκοος Κωνσταντῖνος Νικόδημος, κλαυθμηρὰ καὶ γοερὰ βοὴ τῶν γυναικῶν καὶ παίδων ἐξερχομένη τῆς πόλεως ἐκάλυπτε τὸν κρότον τῶν τουφεκίων. Οἱ Τοῦρκοι πλησιάσαντες εἰς τὴν πόλιν ὅ τι μέρος ἐκυρίευον τὸ ἐπυρπόλουν, ἐπλησίασαν δὲ ἤδη μέχρι τοῦ παραλίου μαχόμενοι πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Εἰς τὸ παράλιον παιδία, γυναῖκες καὶ ἄνδρες ἐνέβαινον εἰς τὰς λέμβους καὶ τὰ πλοῖα καὶ τὰ ἐλάμβανον ἄνευ πηδαλίων ἵνα σωθῶσι· πολλαὶ δὲ γυναῖκες μὴ θέλουσαι νὰ πέσωσιν αἰχμάλωτοι ἐρρίπτοντο εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἐπνίγοντο ὁμοῦ μὲ τὰ τέκνα των· ἄλλο δὲ πλῆθος γυναικῶν κατέφευγεν εἰς τὸ κανονοστάσιον τοῦ Παλαιοκάστρου διὰ νὰ σωθῇ». Οὐδεὶς οὐδαμοῦ εὕρισκεν ἄσυλον· καὶ αἱ καταφυγοῦσαι εἰς τὸ ῥωσσικὸν προξενεῖον γυναῖκες καὶ τὰ ἀθῶα παιδία κατεσφάγησαν ὡς ἀρνία, ἐν οἷς καὶ αὐτὸς ὁ πρόξενος. Καὶ ὅσαι γυναῖκες καὶ παιδία προλαβοῦσαι ἐπέβαινον τῶν πλοίων οὐδαμῶς τὸ

παράπαν εὕρισκον σωτηρίαν· πλῆθος ἐχθρικῶν πλοίων περιεκύκλουν αὐτοὺς καὶ οἱ μὲν κατεσφάζοντο, οἱ δὲ προλαμβάνοντες πῦρ θέντες εἰς τὴν πυρίτιδος θήκην ἀνετινάσσοντο εἰς τὸν ἀέρα. Πανταχοῦ καὶ κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν τὸ αὐτὸ ἀπαίσιον δρᾶμα λαοῦ ἀγωνιζομένου ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ σφαζομένου ὑπὸ βαρβάρου τυράννου. Ἐν τῷ Παλαιοκάστρῳ, ἐν ᾧ ἐκλείσθησαν ὀλίγοι ἄνδρες οὐχὶ πλείονες τῶν 120 καὶ πλῆθος γυναικῶν καὶ παίδων, πάντες, ὡς ποτε οἱ Φωκεῖς, ἔκριναν ἵν' ἀποθάνωσι μαχόμενοι, μηδεὶς δὲ παραδοθῇ καὶ ἐν κινδύνῳ αἰχμαλωσίας καῶσι. « Νὰ μὴ καοῦν, προέτεινεν ὁ ἐν συμβουλίῳ ζωῆς καὶ θανάτου Δημήτριος Κοτζιᾶς, καὶ ὑπάγουν θράσιοι, ἀλλὰ νὰ πολεμήσουν στῆθος μὲ στῆθος καὶ νὰ πέσουν μαχόμενοι, εἰς δὲ τὴν πυριταποθήκην νὰ συναθροισθῶσιν ὅλα τὰ γυναικόπαιδα καὶ ἐκεῖ νὰ εἶναι ἕτοιμος, ὅστις, ὅταν ἴδῃ τοὺς Τούρκους ἐντὸς τοῦ κανονοστασίου σπεύδοντας νὰ αἰχμαλωτίσωσιν αὐτά, νὰ θέσῃ τὸ πῦρ εἰς τὴν πυριταποθήκην». Ὁ λόγος ἐπληρώθη· ἐπάλαισαν, ἐφόνευσαν, ἐκάησαν, τοῦ ἀναλαβόντος Δημητρίου Βρατσάνου βαλόντος τὸ πῦρ· τὸ αὐτὸ ἐγένετο καὶ ἐν τῇ μικρᾷ πυρίτιδος ἀποθήκῃ τοῦ Παλαιοκάστρου τοῦ Σιδερῆ θέντος τὸ πῦρ. Πανταχοῦ τὸ κράτος τοῦ θανάτου καὶ ἐπὶ τῆς νήσου τῶν Ψαρῶν καὶ ἐπὶ τῶν νησιδίων τοῦ Δασκαλιοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Νικολάου· καὶ ἐκεῖ μανιώδης ἀγὼν καὶ ὁ διὰ πυρὸς πυρίτιδος θάνατος· οὐδαμοῦ παράδοσις. Τὰ Ψαρὰ ἀπέθανον ἡρωϊκὸν θάνατον, ἐγένοντο ἑκουσίως παρανάλωμα τοῦ πυρός· οὔτε σκέμμα ὅμως παραδόσεως οὐδ' ἡ λέξις παράδοσις ἠκούσθη. Οἱ Ψαριανοὶ ἀπώλεσαν καὶ πατρίδα καὶ ζωὴν καὶ τὰ πάντα· ἀλλ' ὑπελείφθη αὐτοῖς δόξα ἄφθιτος.

« Σ τῶν Ψαρῶν τὴν ὁλόμαυρη ῥάχη
περπατῶντας ἡ Δόξα μονάχη
μελετᾷ τὰ λαμπρὰ παλληκάρια
καὶ 'ς τὴν κόμη στεφάνι φορεῖ
γενομένο ἀπ' ὁλίγα χορτάρια
ποὖχαν μείνει 'ς τὴν ἔρημην γῆ ».

Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν Ψαρῶν ἀφίκοντο (3 Ἰουλίου 1824) 56 πλοῖα τῶν Σπετσῶν καὶ Ὕδρας· ἐτράπησαν ἐνώπιον αὐτῶν τὰ ἐναπομείναντα 35 ἐχθρικὰ πλοῖα, ἀλλὰ πάντα σχεδὸν κατεστράφησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων· ἀποπλευσάντων δὲ τῶν ἑλληνικῶν ἐπανῆλθον πάλιν ἐχθρικὰ πλοῖα καὶ παρέλαβον τοὺς κεκλεισμένους ἔν τισιν οἰκίαις καὶ ὅσα τῶν τηλεβόλων τῶν Ψαρῶν κατέλιπον οἱ Ἕλληνες καὶ ἀπέπλευσαν εἰς Μιτυλήνην. Θριαμβευτικῶς δ' ἔπεμψεν ὁ Χοσρὲφ εἰς Κωνσταντινούπολιν 200 αἰχμαλώτους Ψαριανοὺς καὶ ἄλλους, 500

κεφαλὰς καὶ 35 ἑλληνικὰς σημαίας, ἅπερ πάντα ἐξετέθησαν (12 Ἰουλίου) ἔμπροσθεν τῶν πυλώνων τῶν ἀνακτόρων.

Εἶτα ὁ κατὰ θάλασσαν ἀγὼν ἐγένετο περὶ τὴν Σάμον καὶ τὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἡ μοῖρα τοῦ Σαχτούρη παρὰ τὴν Καρίαν κατεπόντισε (30 Ἰουλίου) δύο σακολέβας καὶ δύο ἄλλας ἠχμαλώτισε καὶ τὸ ἐν αὐταῖς πλήρωμα κατέσφαξεν. Ἡ μοῖρα ἐζήτει τὰ ἐχθρικὰ πλοῖα, ἀλλ' ἐκεῖνα ἐτρέποντο εἰς φυγήν, καὶ δὲν ἴσχυσαν οὔτε τὴν Σάμον νὰ προσβάλωσιν, ἣν ἐσκόπει ὁ Χοσρὲφ νὰ καταστρέψῃ καθάπερ τὰ Ψαρά, οὔτε στρατὸν ἐπ' αὐτῆς νὰποβιβάσωσιν. Ἀεναώτερον εἴ περ ποτὲ οἱ στόλοι συνεπλάκησαν· τετράκις, φέρ' εἰπεῖν, παρὰ τὴν Μυκάλην (31 Ἰουλίου, 1, 4 καὶ 6 Αὐγούστου), ὅτε ὁ μὲν Κωνσταντῖνος Κανάρης ἔκαυσε φρεγάταν 45 τηλεβόλων, ἐφ' ἧς ἐπέβαινεν ὁ Χοσρὲφ πρότερον, ὁ δὲ Βατικιώτης δικάταρτον τυνήσιον 20 τηλεβόλων, ὁ δὲ Δημήτριος Ῥαφαλιᾶς καὶ Λέκας Ματρόζης ἄλλην φρεγάταν. Καθ' ὅλας ταύτας τὰς ναυμαχίας οἱ Τοῦρκοι ἀπέβαλον πολλὰ μικρὰ καὶ μεγάλα πλοῖα καὶ 3,000 ἄνδρας, οἱ δ' Ἕλληνες ἐλαχίστας ὑπέστηθαν ζημίας. Οὕτω δὲ μάτην ἀγωνισθεὶς ἐπὶ δύο σχεδὸν μῆνας ὁ Χοσρὲφ νὰ προσβάλῃ τὴν Σάμον, ἐπὶ τέλους κατηϛχυμμένος ἀπέπλευσεν (29 Αὐγούστου) εἰς Κῶν, ὅπως ἀναμείνῃ τὸν αἰγύπτιον στόλον.

§ 1712. **Ναυμαχίαι διαρκεῖς Ἑλλήνων πρὸς τοὺς ἡνωμένους στόλους Τουρκίας καὶ Αἰγύπτου, νίκη (20 Αὐγούστου) Ἑλλήνων ἐν Ἀμπλιανῇ, συμπλοκαὶ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι.** Κατὰ τὴν ῥηθεῖσαν σύμβασιν μετὰ τοῦ σουλτάνου, ὁ αἰγύπτιος παρασκευάσας 54 πολεμικὰ πλοῖα, 300 περίπου φορτηγικά, 12,000 τακτικοὺς πεζούς, 2,000 ἱππεῖς, 2,000 ἀτάκτους Ἀλβανοὺς μισθοφόρους, 500 πυροβολητάς, 200 σκαπανεῖς, 150 τηλεβόλα πλὴν τῶν ἐν τοῖς πλοίοις καὶ ἀφθόνους τροφὰς καὶ πολέμου ἐφόδια, ἐκπλεύσας (7 Ἰουλίου 1824) ἐξ Ἀλεξανδρείας κατέπλευσεν εἰς Κῶν (20 Αὐγούστου), ἔνθα ἡνώθη τῷ τοῦ Χοσρὲφ στόλῳ. Οὕτω συναπετελέσθη δύναμις ναυτικὴ τῶν Τούρκων μεγίστη, ἤτοι 130 πολεμικά, 50,000 ναῦται καὶ στρατιῶται, ἐξαιρουμένων τῶν ἐξ Ἀσίας ὁσημέραι προσερχομένων καὶ τοῦ ἱππικοῦ καὶ 2,500 τηλεβόλα· ἔμπειροι δὲ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἧττον ἀξιωματικοὶ κατὰ τὸ πλεῖστον Εὐρωπαῖοι, ἐν οἷς διεκρίνετο ὁ Σέβης ὑπασπιστὴς τοῦ περιωνύμου ἐπὶ Ναπολέοντος Νέη· πάντες δ' οἱ τοῦ μηχανικοῦ καὶ οἱ προγυμνασταὶ ἦσαν Εὐρωπαῖοι πρὸ πάντων Γάλλοι καὶ Αὐστριακοί. Καὶ ναύαρχος μὲν λόγῳ καὶ τιμῇ ἦν ὁ Ἰβραήμ, ἔργῳ δὲ ὁ ἔμπειρος Γιβραλτάρης, ἀρχιστράτηγος δὲ ὁ ῥηθεὶς Σέβης, ὁ ἀρνησίθρησκος γενόμενος μετονομασθεὶς Σουλεημὰν βέης. Οἱ δ' Ἕλληνες

εἶχον ἐν συνόλῳ μόνον 70 πολεμικὰ ἱστιοφόρα μικρὰ καὶ 800 τηλεβόλα ὡσαύτως μικρὰ καὶ 5,000 ναύτας. Διαγωνισμὸς ἤρξατο φοβερὸς μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων τε καὶ Αἰγυπτίων. Μεταξὺ Κῶ καὶ Ἁλικαρνασσοῦ συνεπλάκησαν (23 Αὐγούστου) οἱ δύο στόλοι. Αἱ προφυλακίδες τῶν Ἑλλήνων ἔτρεψαν εἰς φυγὴν παρὰ τὴν Ἁλικαρνασσὸν μίαν φρεγάταν· ναυμαχία ἠκολούθησε γενικὴ μεταξὺ Κῶ καὶ Ἁλικαρνασσοῦ· συγκρούσεις ἐγένοντο μέχρι βαθείας νυκτός· ἀλλ' οὐδὲν μέγα ἔργον. Νέα συμπλοκὴ τῶν στόλων ἐγένετο παρὰ τὰ Τσάταλα, καθ' ἣν ὁ Παπαντώνης καὶ ὁ Βατικιώτης ἔκαυσαν μίαν φρεγάταν 44 τηλεβόλων τυνησίαν αἰχμαλωτισθέντος μοιράρχου Τυνησίου καί τινος χιλιάρχου τοῦ Μεχμὲτ Ἀλῆ· 500 δὲ ναῦται καὶ 800 τακτικοὶ ἐκάησαν ἐν τῇ φρεγάτᾳ ταύτῃ. Ὁ σκοπὸς τῶν ἡνωμένων τουρκικῶν καὶ αἰγυπτίων στόλων ἦν ἡ καταστροφὴ τῆς Σάμου καθάπερ τῶν Ψαρῶν καὶ πρὸς τοῦτο ἐπέμενον ἀπὸ τῆς 20 Αὐγούστου μέχρι τῆς 6 Σεπτεμβρίου. Ἀπελπισθέντες δὲ ἀπέπλευσαν εἰς Μιτυλήνην, ὁπόθεν ὁ Χοσρὲφ ἀπῆλθεν εἰς Κωνσταντινούπολιν· ὁ δὲ Ἰβραὴμ ἐπωφθαλμία τὴν Κρήτην· ὁ δὲ ἑλληνικὸς στόλος παρετάχθη (21 Σεπτεμβρίου) παρὰ τὴν Βόλισσον τῆς Χίου. Εἶτα δὲ (24 Σεπτεμβρίου) ἔκαυσεν ὁ Καλογιάννης ἓν δικάταρτον 12 τηλεβόλων, ὁ δὲ πυρπολητὴς Νικόδημος ἐκ Ψαρῶν κορβέταν 20 τηλεβόλων. Μετὰ τοῦτο οἱ μὲν τουρκικοὶ ἡνωμένοι στόλοι ἀπέπλευσαν αὖθις εἰς Κῶν, ὁ δ' ἑλληνικὸς δι' ἔλλειψιν πυρπολικῶν διεσπάρη. Ἐν τούτῳ ἔλαβε καιρὸν ὁ ἐχθρικὸς στόλος καὶ ἀνήχθη ἵν' ἀποβιβάσῃ ἐπὶ τῆς Κρήτης στρατόν. Συνηθροίσθησαν πάλιν (13 - 20 Ὀκτωβρίου) ὑπὸ τὸν Μιαούλην καὶ τὸν Σαχτούρην 29 πολεμικὰ μετὰ 4 πυρπολικῶν καὶ 5 Ψαριανά. Μεταξὺ Ἀστυπαλαίας καὶ Κεφάλου οἱ Ἕλληνες συνέλαβον (29 Ὀκτωβρίου) φορτηγικὸν φέρον 24 ἵππους καὶ 38 στρατιώτας. Παρὰ δὲ τὸ Μεγάλον Κάστρον τῆς Κρήτης ἐγένετο (1 Νοεμβρίου) ναυμαχία, καθ' ἣν τὰ πυρπολικὰ ἀπέτυχον μέν, ἀλλ' ἐφόβησαν τόσον τὸν ἐχθρικὸν στόλον, ὥστε διασκορπισθέντος ἄλλα μὲν πλοῖα αὐτοῦ ἀπέπλευσαν εἰς Ῥόδον, ἄλλα πρὸς τὴν Κάρπαθον, ἕνια πρὸς τὴν Σπιναλόγκαν καὶ ἄλλα πρὸς τὴν Ἀλεξάνδρειαν. Οἱ Ἕλληνες διώκοντες συνέλαβον (2 Νοεμβρίου) παρὰ τὴν Κάρπαθον 4 φορτηγικὰ φέροντα ἵππους, στρατιώτας καὶ πολέμου ἐφόδια. Μετὰ τοῦτο διελύθησαν πάλιν τὰ ἑλληνικὰ δι' ἔλλειψιν τροφῶν, οὐδ' ἐπανέκαμψαν διὰ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον. Ἐν τούτῳ ἐπιλαβόμενα καιροῦ τὰ ἐχθρικὰ συνῆλθον παρὰ τὴν Ῥόδον καὶ τὸ Μαρμάρι, ἐξ ὧν ἀπέπλευσαν (23 Νοεμβρίου) 140 ἱστιοφόρα εἰς Σούδαν τῆς Κρήτης, ἔνθ' ἀπεβίβασαν στρατὸν καὶ πολέμου ἐφόδια, ἡγουμένου αὐτῶν τοῦ Ἰβραήμ.

Ἐνῷ ταῦτα ἐγίνοντο κατὰ θάλασσαν, ὁ δ' ἐχθρὸς ἠπείλει δεινὸς κατὰ γῆν τὸν ἀγῶνα, οἱ Ἕλληνες ἕνεκα τῶν ἐμφυλίων πολέμων παρελύοντο οὐ μόνον κατὰ θάλασσαν, ἀλλὰ καὶ κατὰ γῆν. Τὸ μόνον δὲ κατὰ γῆν ἄξιον λόγου ἔργον,—ξένον ὅμως τῆς κυβερνητικῆς προνοίας ἅτε τῶν πολιτικῶν ἐν γένει κατατριβομένων περὶ τὰ πολιτικὰ ὅπλα—ἦν τὸ ἐν Ἀμπλιανῇ. Εἴρηται ὅτι ἥ τε Τουρκία καὶ Αἴγυπτος ἑνωθεῖσαι ἐπὶ ὀλέθρῳ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως συνέλεξαν πᾶσαν αὐτῶν τὴν κατὰ θάλασσαν δύναμιν· συγχρόνως δὲ ἡ Τουρκία καθ' ὃν χρόνον ἐγίνοντο τὰ κατὰ τῶν Ψαρῶν καὶ τῆς Σάμου καὶ Κρήτης ἔπεμψε μεγάλην στρατιὰν εἴς τε τὴν Ἀνατολικὴν καὶ Δυτικὴν Ἑλλάδα, ἵνα οὕτως αἱ μὲν νῆσοι δουλωθῶσιν, ὡς ἐπίστευε, διὰ τοῦ στόλου, ἡ δὲ Πελοπόννησος ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων, ἡ δὲ ἤπειρος Ἑλλὰς προσβληθεῖσα ἐκ βορρῶν καὶ συγχρόνως κατὰ θάλασσαν ὑποταγῇ καὶ αὕτη. Κατὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ἔπεμψε μετὰ τὴν καθαίρεσιν τοῦ φοβεροῦ μὲν ἐν Μακεδονίᾳ δειχθέντος Ἀβδουλαβούτ, ἀνικάνου δὲ ὡς στρατάρχου τῶν ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ χωρῶν τὸν Δερβῆς πασσᾶν ὡς ἀρχιστράτηγον, ὑπαρχηγοὺς δὲ τὸν Ἰουσοὺφ πασσᾶν Περκόφτσαλην καὶ Ἀμπὰτ πασσᾶν Δίμπραν. Ἡγούμενοι οὗτοι περίπου 15,000 ἀφίκοντο Ἰουνίου μεσοῦντος καὶ ἐσρατοπέδευσαν ἐν χωρίῳ Λιανοκλάδι παρὰ τὴν Ὑπάτην. Ἐπειδὴ δὲ τὰ τοῦ πολέμου ἐφόδια, ἅτινα ἐκεῖ εἶχον προαποσταλῆ, ἀνεφλέχθησαν ὑπὸ κεραυνοῦ ἐνσκήψαντος, ὁ στρατὸς ἐβράδυνε τὸ μὲν ἀναμένων νέαν ἀποστολὴν πολέμου ἐφοδίων, τὸ δὲ δυσθύμως διακείμενος ἐπὶ τῷ δυσοιωνίστῳ συμβάντι. Πρὶν ἢ δ' ἐκστρατεύσῃ ὁ Δερβῆς πασσᾶς πανστρατιᾷ προέπεμψεν ὑπὸ τοὺς δύο ὑπαρχηγοὺς 6,000 ἵνα διὰ Γραβιᾶς καὶ Ἀμπλιανης εἰσβάλωσιν εἰς Ἀμφισσαν· συγχρόνως δὲ διετάχθησαν καὶ ὁ Ὁμὲρ πασσᾶς τῆς Καρύστου ἵνα εἰσβάλῃ εἰς Ἀττικὴν καὶ ὁ ἐν Πρεβέζῃ διατρίβων Ὁμὲρ Βριώνης εἰς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα δι' Ἀκαρνανίας, ὅπως οὕτως, ὡς εἴρηται, στρατοὶ κατὰ γῆν καὶ στόλοι κατὰ θάλασσαν πνίξωσι τὴν ἐπανάστασιν. Γνωστῆς γενομένης τῆς ἐκστρατείας, ὁ Πανουριᾶς συνεκάλεσε τοὺς πέριξ ὁπλιτάρχας εἰς Ἀμπλιανην, ἔνθα συνῆλθον ὁ Γιώτης Δαγκλῆς καὶ Βασίλειος Δαγκλῆς, ὁ Διαμαντῆς Ζέρβας καὶ Τούσας Ζέρβας, ὁ Χρῆστος Περραιβός, ὁ Γεώργιος Δράκος· ἐκ δὲ τῆς Πελοποννήσου διαταγῇ τοῦ Λόντου ὁ Παναγιώτης Νοταρᾶς ἡγούμενος 200 καὶ ἐπὶ μισθῷ οἱ περὶ τὸν Κίτσον Τζαβέλαν ἐκ Μεσολογγίου εἰς Πελοπόννησον μεταβαίνοντες. Ἡ Ἀμπλιανη κεῖται ἐν βαθείᾳ κοιλάδι κειμένῃ μεταξὺ τῶν δυτικῶν ὑπωρειῶν τοῦ Παρνασσοῦ καὶ τῶν ἀνατολικῶν τῆς Γκιώνας, δι' ἧς ἄγει ἡ ἐκ Λαμίας διὰ Γραβιᾶς—ἧς ἡ Ἀμπλιανη ἀπέχει μιᾶς καὶ ἡμισείας ὥρας—εἰς Ἀμφισσαν ὁδός, ἧς ἀπέχει τρεῖς

σχεδὸν ὥρας. Οἱ Ἕλληνες ὄντες 900 περίπου κατέλαβον τὰ πέριξ τῆς ὁδοῦ καὶ μάλιστα θέσεις ὀχυρὰς ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ Παρνασσοῦ κατασκευάσαντες 10 προμαχῶνας, ἐν οἷς ὠχυρώθησαν οὗτοί τε καὶ ὅσοι τῶν ἐγχωρίων ἔσπευσαν ἐκεῖσε πρὸ τῆς μάχης καὶ κατ' αὐτήν, πλὴν τεσσάρων τοῦ Κίτσου Τζαβέλλα Σουλιωτῶν ἀξιωματικῶν, τοῦ Λάμπρου Ζάρμπα, Γεωργίου Ζήκου Τζαβέλλα, Γιαννούση Πανομάρα καὶ Τασούλα, οἵτινες ἠθέλησαν νὰντιπαραταχθῶσι κατὰ τῶν Μακεδόνων καὶ Θρᾳκῶν Τούρκων ἀναφανδὸν ἐκτὸς τῶν προμαχώνων. Οὕτω διατεθειμένων τῶν Ἑλλήνων ἅμα τῇ ἕῳ ἀφίκοντο εἰς τοῦ Σκανδάλη τὸ μνῆμα οἱ ἐχθροὶ ὥραν περίπου ἀπέχον τῆς Ἀμπλιανης· ἅμα ἐκεῖ ἀφικόμενοι πρῶτοι (13 Ἰουλίου 1824) 3,000 ἐκλεκτοὶ ὑπὸ τὸν Ἀμπὰζ πασσᾶν καὶ τὸν χιλίαρχον Μπράχον Πρεβίσταν προχωρήσαντες μέχρι βολῆς τουφεκίου καὶ ἔζησαν ἐν τῷ δάσει δεξιᾷ τῆς ὁδοῦ τῆς Ἀμπλιανης· μετὰ τούτους 2,000 Μακεδόνες, Θρᾷκες καὶ Ἀσιανοὶ προήλασαν ἀριστερᾷ· οἱ δ' ὑπόλοιποι ἐν μέσῳ φέροντες καὶ δύο τηλεβόλα. Συγχρόνως δὲ πανταχόθεν ἅμα τῷ πρώτῳ πυροβολισμῷ κατὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐπήρχοντο κατὰ τῶν ὀχυρωμάτων ξιφήρεις ἐν ἀλαλαγμῷ οὐδαμῶς ὀχυρωθέντες. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἀκλόνητοι ἐμάχοντο ἐκ τῶν ὀχυρωμάτων καὶ πλείονες συνεμάχοντο ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ὄπισθεν κορμῶν ἐλατῶν ἐπίτηδες ἐρριμμένων ἐπί τε αὐτῆς καὶ ἑκατέρωθεν εἰς ἱκανὸν μῆκος ἐγκαρσίως· ἔνια δέ τινα μικρὰ τῶν ὀχυρωμάτων ἑκατέρωθεν τῆς ὁδοῦ ἦσαν παράλληλα αὐτῆς. Πολλάκις ἀπώθησαν οἱ Ἕλληνες τοὺς Τούρκους· ἀλλ' αὐτοὶ δεινότεροι ἐπήρχοντο καὶ τέλος ἐνιδρυθέντες ἐγγύτατα τῶν προχωμάτων ἀντεμάχοντο καὶ τῆς ἡμέρας ἤδη κλινούσης πρὸς τὴν ἑσπέραν ἐφαίνοντο ἑτοιμαζόμενοι νὰ διανυκτερεύσωσιν ὅπως ἀναμείνωσιν αὐτὸν τὸν ἀρχιστράτηγον Δερβῆς πασσᾶν ἐστρατοπεδευμένον ἐν Θερμοπύλαις ἡγούμενον τοῦ ὑπολοίπου στρατοῦ 7 - 8,000. Ἐνῷ δ' οὕτω ἡ μάχη ἦν ἀμφιρρεπὴς αἴφνης ἐνεφανίσθησαν κατερχόμενοι ἐκ τοῦ Παρνασσοῦ ἐν ὁρμῇ περὶ τοὺς 200 Ἕλληνες ὑπὸ τὸν Γεώργιον Καλμούκην καὶ Κομνᾶν Τράκαν, οἵτινες πυροβολοῦντες καὶ βοῶντες «ἀπάνω 'ς τοὺς μουρτάτες» ἐπέπεσον κατὰ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος τοῦ ἐχθροῦ· συγχρόνως δὲ τούτοις καὶ Σουλιῶται ὑπὸ τὸν Λάμπρον Ζάρμπαν, Γεωργάκην Τζαβέλλαν, Πανομάραν καὶ Τασούλαν ἐφορμήσαντες ἐξανέστησαν τοὺς ἐχθροὺς καὶ ξιφήρεις ἐδίωκον αὐτοὺς τραπέντας. Τότ' ἐφώρμησαν συγχρόνως καὶ κατὰ τῶν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἐχθρῶν, οἵτινες ἀνδρείως ἀνθίσταντο μέχρις οὗ ὁ Περκόφτσαλης ἀναβὰς τοῦ ἵππου ὑπεχώρει καὶ οἱ ὑπ' αὐτὸν ἐτρέποντο. Οἱ Ἕλληνες ἐν βοῇ καὶ ἀλαλαγμῷ κατεδίωκον αὐτοὺς φεύγοντας καὶ συνωθουμένους ἐν τῇ ὁδῷ. Ἀλλά τινες τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος ὡς 700 ὑπὸ τὸν Σουλειη-

μὰν βέην διαχωρισθέντες ἐτράπησαν πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς ὁδοῦ καὶ προσαναβαίνοντες τὰς κλιτύας τοῦ Παρνασσοῦ ἀπεπλανήθησαν ἐπί τινος κορυφῆς ἀποκρήμνου καὶ καταδιωκόμενοι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων οἱ πλεῖστοι κατεκρημνίσθησαν, οἱ δ' ἄλλοι ἐφονεύθησαν. Καὶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ καὶ ἑκατέρωθεν αὐτῆς συνωθούμενοι οἱ πολλοὶ κατεκρημνίζοντο ἀναμὶξ ἱππεῖς, ἵπποι καὶ πεζοὶ ἀλλήλοις ἐπισωρευόμενοι. Καὶ ἔβλεπέ τις ἐπὶ τῶν χαραδρῶν καὶ τῶν κρημνῶν καὶ τῶν ῥυακίων πτώματα, ὅπλα, τραυματίας ἐκτείνοντας τὰς χεῖρας ἐν δάκρυσι καὶ ἱκετευτικῶς κραυγάζοντας: « ἀλλάχ, ἀλλάχ· ἀμὰν ἐφέντη μου », καὶ φεύγοντας ῥίπτοντας πολύτιμα ὅπλα καὶ κοσμήματα ὅπως ἀνακόπτωσι τὴν ἔφοδον τῶν ἐπερχομένων Ἑλλήνων. Δεινὴ ἦν ἡ τροπὴ καὶ ἀποπλάνησις· μέχρι βαθείας νυκτὸς ἠκούοντο κραυγαὶ μεταξὺ τοῦ μνήματος τοῦ Σκανδάλη καὶ τῆς Γραβιᾶς καὶ χρεμετισμοὶ ἵππων καὶ κελεύσματα καὶ προσκλήσεις ἀξιωματικῶν καὶ συστρατιωτῶν πρὸς συνάθροισιν ἐκ τῶν περὶ τὴν κοιλάδα κλιτύων τοῦ Παρνασσοῦ καὶ τῆς Γκιώνας. Τελευταῖον δ' ἐτράπη καὶ ἡ δεξιὰ τῶν ἐχθρῶν πτέρυξ, ἣν μόλις πολλαχόθεν ἐλθόντες Ἕλληνες καὶ μάλιστα ἐκ τῶν ἐν τῷ κέντρῳ μαχομένων ἀνδρῶν τῶν Ζερβαίων, Γεωργίου Δαγκλῆ, Τζαβέλλα καὶ Γεωργίου Δράκου πρὸς ἐπικουρίαν τοῦ ἐκεῖ μαχομένου Νάκου Πανουριᾶ ἐδυνήθησαν νὰ τρέψωσιν ἀνδρείως ἀνθιστάμενων τῶν Ἀλβανῶν, οἵτινες ἐν νυκτὶ ὠκύποδες ὄντες καὶ ἔμπειροι ἐν νυκτομαχίᾳ πολλῷ ἥττονα τῶν τῆς δεξιᾶς καὶ τοῦ κέντρου Τούρκων φθορὰν ὑπέστησαν. Περὶ τοὺς 2,000 ἐφονεύθησαν ἐκ τῶν ἐχθρῶν· οἱ Ἕλληνες ἔλαβον πολλὰ λάφυρα, ἵππους, ἡμιόνους, τροφάς, ἄλλα πολέμου ἐφόδια, τὴν σκηνὴν τοῦ Περκόφτσαλη καὶ δύο τηλεβόλα. Ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν 37 καὶ ἐπληγώθησαν πλείονες. Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ διέπρεψαν ὡς συνήθως οἱ Σουλιῶται, ἐκ δὲ τῶν ἐγχωρίων μάλιστα οἱ Ἀγοριανῖται καὶ οἱ Ἀμφισσεῖς, ἐξ ὧν ὁ Σταῦρος Κόντος Ἀλβανὸς τὴν καταγωγὴν ἐν τοῖς πρώτοις εἰσώρμησεν εἰς τὸ ὀχύρωμα τῶν Τούρκων ἔνθα ἦσαν τὰ δύο τηλεβόλα. Καὶ οἱ μὲν εἰς Γραβιὰν διασωθέντες Τοῦρκοι δὲν ἐτόλμησαν νὰ προσβάλωσι καὶ πάλιν τοὺς Ἕλληνας ἐν Ἀμπλιανῇ καίπερ ἔχοντες δυνάμεις καὶ νέας ἐπικουρίας ἀναμένοντες· οὕτω κατελήφθησαν ὑπὸ πανικοῦ. Οἱ δ' Ἕλληνες οὐδὲν ἧττον ὠχύρωσαν ἔτι μᾶλλον τὴν ὁδὸν τῆς Ἀμπλιανης προσελθόντων καὶ ἄλλων ἐκ τῶν πέριξ χωρίων τοῦ Παρνασσοῦ καὶ ἐκ Λοιδωρικίου.

Συμπλοκαὶ ἐν Καλυβίοις, Λαμίᾳ, Μαραθῶνι, περὶ Ἀθήνας. Ὅπως μετὰ τὴν ἐν Γραβιᾷ ἦτταν οἱ περὶ τὸν Ὀμὲρ Βριώνην διέτριψαν ἐπὶ δύο ἑβδομάδας ἀπρακτοῦντες, οὕτω καὶ οἱ περὶ τὸν Περκόφτσαλην μετὰ τὸ ἐν Ἀμπλιανῇ πάθημα διέτριβον ἐν Γραβιᾷ μὴ

τολμῶντες μήτε νὰ προχωρήσωσι μήτε νὰ ὑποχωρήσωσιν ἔχοντος πρὸ ὀφθαλμῶν τοῦ Περκόφτσαλη τὴν ὀργὴν τοῦ Δερβῆ πασσᾶ. Ἐντεῦθεν οἱ Σουλιῶται ὑπὸ τὸν Λάμπρον Βέϊκον ἀπεφάσισαν νυκτὸς νὰ εἰσβάλωσιν (12 Αὐγούστου) εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον. Ἀλλ' ἐννοηθέντες ὑπὸ τῶν Τούρκων ἔλαβον τὴν εἰς Λαμίαν ἄγουσαν καὶ ἐπολιόρκησαν τρεῖς πύργους ἐν Καλυβίοις ἔνθα ὑπῆρχον 100 Τοῦρκοι χάριν τῶν ἐκεῖ θεραπευομένων τραυματιῶν. Ἀλλὰ πρὶν οἱ ἐχθροὶ λάβωσι νέας ἐπικουρίας, φοβηθέντες οἱ περὶ τὸν Βέϊκον Σουλιῶται ὅτι ἠδύναντο νὰ προσβληθῶσιν ὑπὸ Τούρκων ἑδρευόντων ἐν Λαμίᾳ διέλυσαν τὴν πολιορκίαν καὶ ἀπῆλθον ἀπάγοντες πολυαρίθμους βοῦς νεμομένους περὶ τὰ Καλύβια. Συμπλοκαὶ καὶ ἀψιμαχίαι ἐγίνοντο κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐπὶ τῆς βορείου κλιτύος τοῦ Παρνασσοῦ· οὐχὶ πόρρω τῆς Πανάσαρης ἐγένετο (14 Σεπτεμβρίου) συμπλοκή, καθ' ἣν ἐφονεύθησάν τινες Ἕλληνες, ἐν οἷς καὶ ὁ χιλίαρχος Γκιώκας Χορμοβίτης. Οἱ δ' ἐν Γραβιᾷ ἐστρατοπεδευμένοι Τοῦρκοι ἀφικόμενοι (30 Σεπτεμβρίου) εἰς Θερμοπύλας διελύθησαν· ὁ δὲ Δερβῆς πασσᾶς καθαιρεθεὶς τοῦ ἀξιώματος ἐκαρατομήθη ὡς ἀνάξιος.

Ὁ δὲ Ὀμὲρ πασσᾶς τῆς Καρύστου εἰσβαλὼν εἰς τὴν Ἀττικὴν διὰ τοῦ Ὠρωποῦ ἡγούμενος 3,000, ὧν 1000 γενίτσαροι, καὶ λεηλατῶν προήλασε μέχρι Μαραθῶνος· ἐκεῖ ἀμελλητὶ ἐκστρατεύσας (3 Ἰουλίου) ὁ Γκούρας συνεπλάκη τοῖς ἐχθροῖς καὶ ἐπὶ τοῦ λόφου τῶν μύλων τῶν ὑπεράνω τοῦ σήμερον Μαραθῶνος πολιορκηθεὶς ἡγούμενος 600 ἀπέκρουσεν αὐτοὺς ἐπὶ δύο ἡμέρας (5 καὶ 6 Ἰουλίου), ὅτε περὶ μεσημβρίαν τῆς δευτέρας ἐλθόντος ἐξ Ἀθηνῶν εἰς ἐπικουρίαν τοῦ Εὐμορφοπούλου ἐτράπησαν οἱ ἐχθροὶ καταλιπόντες περὶ τοὺς 50 νεκροὺς καὶ δύο σημαίας. Ἐκ τῶν Τούρκων λεηλατησάντων τὸ Καπανδρίτιον καὶ τὰ πέριξ 600 ἱππεῖς ἐνεφανίσθησαν (20 Ἰουλίου) καὶ ἐνώπιον τῶν Ἀθηνῶν· ἀλλ' ἀποκρουσθέντες ὑπεχώρησαν διὰ Κηφισιᾶς· ἐπανῆλθον (3 Αὐγούστου) καὶ πάλιν οἱ ἱππεῖς· ἀλλὰ συμπλοκῆς γενομένης περὶ τοὺς στύλους τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς κατετροπώθησαν ὑπό τε πεζῶν καὶ ἱππέων Ἑλλήνων· εἶτα δ' ὑποχωρήσαντας τοὺς Τούρκους οἱ Ἕλληνες προσέβαλον (6 Αὐγούστου) παρὰ τὸν Κάλαμον καὶ πολλὰ ζῶα αὐτῶν φορτηγικὰ συνέλαβον· ἀλλ' ἐπιστραφέντων ἱππέων μικροῦ δεῖν συνελαμβάνετο καὶ αὐτὸς ὁ Γκούρας. Οἱ Τοῦρκοι ἐσπευσμένως διέβησαν εἰς Εὔβοιαν, διότι δεινὴ δυσεντερία ἐνέσκηψεν εἰς τὸ στρατόπεδον. Κατὰ τὴν ἐκστρατείαν ταύτην οἱ περιβόητοι γενίτσαροι ἐφάνησαν πολλῷ τῆς φήμης ὑποδεέστεροι· διὰ δὲ τῶν συχνῶν στάσεων καὶ ταραχῶν, ὧν πρόξενοι ἐγίνοντο ἐν τῷ στρατῷ, ἀπεπέμφθησαν εἰς Βῶλον.

Συμπλοκαὶ ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι καὶ Πελοποννήσῳ. Ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι ἡ ἐπανάστασις ἐφαίνετο μᾶλλον ἀκμαία, ἀλλὰ γενναῖόν τι οὐδ' ἐν ταύτῃ διεπράχθη, εἰμὴ ἀτελεύτητοι ἀψιμαχίαι καὶ συμπλοκαί. Κατ' ἀπόφασιν γενομένην ἐν τῇ Μεγάλῃ Φτέρῃ τοῦ Βάλτου ἐξεστράτευσαν περὶ τοὺς 1,000 ὑπὸ τοὺς ὁπλιτάρχας Τσόγκαν, Ι. Ῥάγκον, Δῆμον Τσέλιον καὶ Ἀναγνώστην Καραγιάννην καὶ ἀφικόμενοι (1 Ἰουνίου 1824) ἐπὶ τῶν ὁρίων τοῦ Ῥαδοβιτσίου κατέλαβον (3 Ἰουνίου) τὴν Σκουλικαριὰν καταδιώξαντες τὸν ἄπιστον υἱὸν τοῦ Γώγου Μπακόλα Δημήτριον Μπακόλαν· ἀλλ' ὅτε οὗτοι προήλαυνον εἰς τὴν ἐπαρχίαν Τσουμέρκων ὑπὸ τὸν ὁπλιτάρχην Κουτελίδαν οἱ Τοῦρκοι ἀνέλαβον αὖθις τὴν Σκουλικαριὰν ἐκδιώξαντες τὸν ὁπλιτάρχην Κώσταν, ἐφώρμησαν (9 Ἰουνίου) εἰς Ξωδάκτυλον καὶ νικήσαντες τοὺς Ἕλληνας ὑπὸ τὸν Τσόγκαν ἠνάγκασαν αὐτοὺς ὅπως ἐπανέλθωσιν εἰς τὸν Βάλτον. Ἐπικειμένης δὲ νέας ἐκστρατείας τῶν Τούρκων εἰσβαλόντων (20 Ἰουλίου) εἰς Καρβασαρᾶν ὑπὸ τὸν Ὀμὲρ Βρυώνην ἡγούμενον 5,000 Ἀλβανῶν πεζῶν τε καὶ ἱππέων οἱ μὲν τῶν Ἑλλήνων κατέλαβον Αὐγούστου λήγοντος τὸ Λιγοβίτσι, οἱ δὲ τὸ Βέρσοβον καὶ ἄλλοι ὅπως ἐπισπάσωνται τὴν προσοχὴν τῶν Τούρκων εἰσήλασαν εἰς Ῥαδοβίτσι καὶ Τσουμέρκα. Ἀλλ' οὐδὲν ἐγένετο, εἰ μὴ μόνον ἑκάτερος τῶν διαμαχομένων ἐποίουν ἐπιδρομάς· καὶ οἱ μὲν Τοῦρκοι νυκτὸς εἰσβαλόντες (26 Αὐγούστου) εἰς Βραχώριον ἐφόνευσαν 40 ἀόπλους, ἀπήγαγον 25 γυναῖκας, ἐλῄστευσαν, ἥρπασαν ζῷα καὶ τάχιστα ἐπανῆλθον· εἶτα δ' οἱ Ἕλληνες περὶ τοὺς 1,000 προσβαλόντες (23 Σεπτεμβρίου) τοὺς Τούρκους περὶ τὸ Βουλγαρέλι ἀπέκτειναν περὶ τοὺς 20, ἀποβαλόντες δύο νεκροὺς καὶ δύο τραυματίας. Οὐδὲν ἕτερον ἑκάτερος τῶν διαμαχομένων πράξαντες ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἴδια διαλυθέντος (6 Νοεμβρίου) τοῦ ἐν Καρβασαρᾷ στρατοπέδου τῶν ἐχθρῶν.

Ἐν δὲ Πελοποννήσῳ ὡσαύτως ἐγίνοντο συμπλοκαὶ μάταιαι. Παρὰ τὴν *Μεθώνην* συμπλοκῆς γενομένης (27 καὶ 28 Αὐγύστου) περὶ οἰκίσκον ἐφονεύθησαν περὶ τοὺς 15 Τούρκους καὶ 5 Ἕλληνες· περὶ δὲ τὰ *Λεχενὰ* 400 ἱππεῖς ἐφορμήσαντες (12 Ἰουλίου) ἐφόνευσαν καὶ ᾐχμαλώτισάν τινας, οὓς οἱ ἐπελθόντες 200 Σουλιῶται ὑπὸ τὸν Κώσταν Μπότσαρην καὶ τὸν Χρύσανθον Σισίνην δὲν ἠδυνήθησαν νἀποσπάσωσιν ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ἐχθρῶν· ὡσαύτως καταλαβόντες (20 Σεπτεμβρίου) οἱ ἐχθροὶ τὸ *Μαρκόπουλον* ἐφόνευσάν τινας, ὅτε μικροῦ δεῖν ἐκινδύνευσε νὰ φονευθῇ καὶ ὁ Χρύσανθος Σισίνης, καὶ ἀπήγαγον εἰς Πάτρας αἰχμαλώτους παῖδας καὶ γυναῖκας. Τὰ αὐτὰ διέπραξαν οἱ Τοῦρκοι ἐξορμῶντες ἀλλαχοῦ τε καὶ ἐν Γαστούνῃ καὶ τῇ πέριξ αὐτῆς χώρᾳ καὶ ταῦτα ἑλληνικοῦ στρατοπέδου διατρίβοντος περὶ τὰς Πά-

τρας ὑπὸ τὸν Λόντον, αἵτινες μάτην ἐπολιορκοῦντο ἐπὶ μακρὸν χρόνον γενομένης (ἀπὸ 14 Ὀκτωβρίου) αὐστηρᾶς κατά τε γῆν καὶ θάλασσαν πολιορκίας κατά τε τὸ φθινόπωρον (1824) καὶ τὸν χειμῶνα (1825).

§ 1713. ΠΕΜΠΤΟΝ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ 1825. **Ἐκστρατεία Αἰγυπτίων ὑπὸ τὸν Ἰβραὴμ εἰς Πελοπόννησον, ἀτυχὴς τοῖς Ἕλλησι μάχη Κρεμμυδίου, Σφακτηρίας, Ναβαρίνου, Μανιακίου, Ἀκόβου, περὶ τὴν Τρίπολιν, λεηλασία Πελοποννήσου.** Ἐνῷ οἱ Ἕλληνες ἔν τε τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι καὶ Ἀττικῇ κατέτριβον τὸν χρόνον εἰς ἀμφιρρόπους συμπλοκάς, ἐν δὲ Πελοποννήσῳ κατεδαπανῶντο περὶ ἀσθενεῖς ἀψιμαχίας καὶ ἐφθείροντο ἐν ὀλεθρίῳ ἐμφυλίῳ πολέμῳ περὶ ἀρχῶν καὶ ἐξουσιῶν, δεινὸς καταπλεύσας (11 καὶ 12 Φεβρουαρίου 1825) ὁ Αἰγύπτιος στόλος ἐκ 50 πλοίων εἰς τὸν λιμένα τῆς Μεθώνης ἀπεβίβασε πρῶτον μὲν 4,000 πεζοὺς καὶ 400 ἱππεῖς ἡγουμένου αὐτοῦ τοῦ Ἰβραήμ, οὐδενὸς ἑλληνικοῦ πλοίου ἐμφανισθέντος κατὰ τὸν ἐκ Σούδας τῆς Κρήτης πλοῦν αὐτῶν, διότι τῶν ἑλληνικῶν τὰ μὲν ἐπεσκευάζοντο, τὰ δ' ἔμενον ἐν τοῖς λιμέσι δι' ἔλλειψιν χρημάτων· τέσσαρα δὲ μόνον ἐπολιόρκουν τὰς Πάτρας, καίτοι ἅπασα ἡ Πελοπόννησος ἐκινδύνευε τὸν ἔσχατον κίνδυνον· εἶτα δὲ τὸ δεύτερον (5 Μαρτίου) ἀπεβίβασεν εἰς Μεθώνην 7,000 πεζοὺς καὶ 400 ἱππεῖς. Φόβος καὶ τρόμος, ὡς εἰκός, κατέλαβε τοὺς Πελοποννησίους ἔχοντας πρὸ ὀμμάτων τὸν ὄλεθρον τῆς Κάσσου, τῆς Κρήτης, τῶν Ψαρῶν καὶ τὴν δεινὴν αἰχμαλωσίαν. Τότε ἀνένηψε τέλος καὶ ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις καὶ ἐκινήθη πρὸς ἄμυναν· αὐτὸς ὁ πρόεδρος τῆς κυβερνήσεως ὁ Κουντουριώτης ἐξεστράτευσεν (16 Φεβρουαρίου) εἰς Μεσσηνίαν· ἀφίκετο (19 Φεβρουαρίου) εἰς Τρίπολιν· 4,500 στρατιῶται συνηθροίσθησαν εὐτυχῶς ἐν Κρεμμυδίῳ δύο ὥρας ἀπέχοντι τῆς Μεθώνης ὄντες ἐν Πελεποννήσῳ ἕνεκα τοῦ ἐμφυλίου πολέμου. Ἀλλ' ἐδείχθη ἀμέσως τὸ ἐπίμονον τοῦ Κουντουριώτου· διότι *πρῶτον* ἀντὶ τοῦ ἐκλέξαι στρατηγὸν ἕνα τῶν δεδοκιμασμένων στρατηγῶν ἢ τοὐλάχιστον ἐμπείρων ὁπλιταρχῶν, τὸν Κολοκοτρώνην, Καραϊσκάκην, Τσαβέλλαν, Καρατάσσον καὶ εἴ τινα ἄλλον, διώρισε τὸν ἄγνωστον καὶ πάντη ἄπειρον τοῦ κατὰ γῆν πολέμου, ἀγαθὸν δ' ἴσως ναυτικόν, τὸν Σκούρτην· *δεύτερον* ἀντὶ τοῦ σπεῦσαι κατὰ τοῦ ἐχθροῦ βραδέως ἐκινεῖτο, διότι μόλις σχεδὸν μετὰ τρεῖς μῆνας ἀπὸ τῆς ἀποβάσεως τοῦ ἐχθροῦ ἀφίκετο ὡς ἀρχιστράτηγος εἰς Σκάλαν χωρίον τοῦ Παμίσου δέκα ὥρας ἀπέχουσαν τοῦ Κρεμμυδίου, ἔνθα ὅ τε στρατὸς συνηθροίσθη καὶ ἡ πρώτη μάχη ἔμελλεν ἵνα κατὰ τοῦ ἐχθροῦ γένηται· *τρίτον* διορίσας τὸν πάντη ξένον πρὸς τοὺς κατὰ γῆν στρατοὺς Σκούρτην ἐγένετο παραίτιος ἵνα ὁ καὶ ἄλλας ἐλλείψεις

ἔχων στρατὸς οὗτος ἕνεκα τοῦ ἐμφυλίου πολέμου τελέως παραλύσῃ, ἐφ' ὅσον οὐ μόνον οἱ ὁπλιτάρχαι προσβληθέντες ἀθύμως ἐφέροντο πρὸς τὸ μάχεσθαι καί τινες ἐξ αὐτῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀνδρεῖος Καρατάσσος, ὅστις ἀποχωρήσας ἐστρατοπέδευσε μακρὰν τῶν ἄλλων ἐν Σχοινόλακα, διαρρήδην ἠρνοῦντο ἵνα μετάσχωσι τοῦ πολέμου, ἀλλὰ καὶ οἱ στρατιῶται ἐλιποτάκτουν οὐδόλως πεποιθότες ἐπὶ τὸν νέον στρατάρχην. Οὕτω διακειμένων τῶν τοῦ στρατοῦ πραγμάτων οὐδεὶς ἤλπιζεν ἀγαθόν τι. Τοὐναντίον δὲ τὰ τοῦ ἐχθροῦ ἦσαν κατὰ πάντα ὑπέρτερα τῶν ἑλληνικῶν· ὁ στρατὸς ἦν ἠσκημένος, συντεταγμένος, φρονηματώδης ἐκ τῶν προηγουμένων ἐν ταῖς νήσοις νικῶν πλήρη ἐπὶ τὸν ἀρχηγὸν ἔχων πεποίθησιν ὡς ἄνδρα ἔμπειρον, αὐστηρόν, εὐφυᾶ καὶ περιστοιχιζόμενον ὑπὸ ἱκανοῦ ἐπιτελείου. Πρὸς δὲ τούτοις ὁ Ἰβραὴμ ἀντιθέτως πρὸς τὸν ἀδαῆ τῆς πολεμικῆς Ἕλληνα ἀρχιστράτηγον Σκούρτην ἦν ταχύς, ῥέκτης, τολμητίας, ὡς ἀπεδείχθη ἐκ τῶν ἔργων. Οἱ Αἰγύπτιοι ἀμελλητὶ ἐκυρίευσαν τῆς ἐπαρχίας Κορώνης καί, ἐνῷ οἱ τῶν Ἑλλήνων ἐκεῖ ἀσύντακτοι στρατοὶ ἀπεχώρησαν διὰ Βουναρίων καὶ Καστέλλας εἰς Μάνην, αὐτοὶ ἐλεηλάτησαν τὴν χώραν, ἐνέπρησαν τὰς κώμας καὶ ἡχμαλώτισαν πολλούς. Ἔτρεψαν (9 Μαρτίου) τοὺς Ἕλληνας ἐνώπιον τοῦ Νεοκάστρου τραυματισθέντος καὶ τοῦ Ἰωάννου Μαυρομιχάλη, ὅστις καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀπέθανεν ἐκ τοῦ τραύματος· προσέβαλον (16 Μαρτίου) τοὺς περὶ τὸν Καρατάσσον, οἵτινες ἀνδρείως ἐπολέμησαν καὶ τρέψαντες τοὺς ἐχθροὺς ἔλαβον καὶ 100 λογχοφόρα ὅπλα· ἀλλ' ὅμως μετ' οὐ πολὺ ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Κρεμμυδίου (6 Ἀπριλίου) ἐνίκησαν οὕτω κατὰ κράτος σύμπαντα τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν φονεύσαντες περὶ τοὺς 500 καὶ πολλοὺς αἰχμαλωτίσαντες, ὥστε πάντες οἱ ἐκ τῆς ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδος στρατιῶται ἐγκαταλιπόντες τὴν Πελοπόννησον ἔρμαιον τοῦ ἐχθροῦ ᾤχοντο ἀπιόντες ἐκτὸς αὐτῆς. Μετὰ τὴν ἐν Κρεμμυδίῳ νίκην ὁ Ἰβραὴμ ἐξολοθρεύει (26 Ἀπριλίου) τοὺς ἐπὶ τῆς Σφακτηρίας ἐστρατοπεδευμένους 800 Ἕλληνας καὶ φιλέλληνας φονευθέντων πλείστων, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἰταλὸς κόμης Σανταρόζας, ὁ Τσαμαδός, Ἀναγνωσταρᾶς, Σαχίνης καὶ ἄλλοι· μόλις δὲ δι' ὑπερανθρώπου ἡρωϊσμοῦ διέσωσαν οἱ ἐπὶ τοῦ πλοίου Ἄρεως ἑαυτοὺς καὶ αὐτὸ ἀντιμαχόμενοι ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐχθρῶν ἐντὸς τοῦ λιμένος τῆς Πύλου· κυριεύει (29 Ἀπριλίου) τῶν Παλαιῶν Ναβαρίνων καὶ μετ' οὐ πολὺ (6 Μαΐου) τοῦ Νεοκάστρου· τελείαν δὲ πανωλεθρίαν ἐπήνεγκε (19 Μαΐου) τοῖς Ἕλλησιν ἐν Μανιακίῳ, ἔνθα ἔπεσον πάντες σχεδόν, ἐν οἷς καὶ οἱ ἀνδρεῖοι ἀρχηγοὶ αὐτῶν ὁ Γρηγόριος Δικαῖος ὁ καὶ Παπαφλέσας, ὁ Κεφάλας, ὁ Καπετανάκης καὶ ὁ Βοϊδῆς· μετ' οὐ πολὺ (28 Μαΐου) ἑλὼν ἐνέπρησεν ὁ

Ἰβραὴμ τὰς Καλάμας, τὸ Νησί, τὰς Κυτριάς, τὸν Ἁρμυρόν· διεσκόρπισε (6-7 Ἰουνίου) τοὺς ὑπὸ τὸν Κολοκοτρώνην Ἕλληνας περὶ τε τὸ Ἄκοβον καὶ τὴν Δραμπάλαν ἀποβαλὼν πλείους νεκροὺς καὶ τραυματίας· ἐκυρίευσε τῆς Τριπόλεως (10 Ἰουνίου), τοῦ Ἄργους (14 Ἰουνίου), ὑποστὰς μόνον ζημίας τινὰς ὑπὸ τῶν ἐν Μύλοις κατ' αὐτοῦ ἀντιστάντων (13 Ἰουνίου) Δημητρίου Ὑψηλάντου καὶ Μακρυγιάννη. Ἐκεῖθεν ἀμαχητὶ ὁ Ἰβραὴμ κατέλαβε (17 Αὐγούστου) τὴν Τρίπολιν μὴ δυνηθέντων τῶν ἐπὶ τοῦ Παρθενίου καὶ τοῦ Γύρου ὑπὸ τὸν Κολοκοτρώνην Ἑλλήνων νὰ ἐμποδίσωσιν αὐτόν· ἐνίκησε (24 Ἰουνίου) τοὺς Ἕλληνας ἐπὶ τῶν Τρικόρφων, οἵτινες κατ' ἀρχὰς μὲν 10,000 περὶ τὴν Τρίπολιν συναθροισθέντες καὶ καταλαβόντες τὸ Χρυσοβίτσι, τὴν Πιάναν, τὰ Τσιπιανά, τὸ Λεβίδι, τὸ Μακρυπλάγι, τὰ Βέρβενα ἐσκόπουν νὰ πολιορκήσωσι τὸν Ἰβραὴμ ἐν αὐτῇ τῇ Τριπόλει· εἶτα δὲ μαθόντες ὅτι ἐπήρχοντο νέοι ἐχθροὶ ἐκ Μεσσηνίας μετεστρατοπέδευσαν οὐχὶ πάντες, ἀλλ' οἱ μὲν ὑπὸ τὸν Κολοκοτρώνην, Νικήταν, Ζαήμην καὶ Λόντον ἐπὶ τῆς *Ἐπάνω Χρέπας*, οἱ δὲ περὶ τὸν Παπατσώνην, Δεληγιάννην καὶ Γενναῖον Κολοκοτρώνην ἐπὶ τῶν *Τρικόρφων*, οἱ δὲ περὶ τὸν Πλαπούταν ἐν Βαλτετσίῳ· ἔτρεψε (15 Ἰουλίου) τοὺς ἐν Ἁλωνισταίνῃ καὶ Μαγουλιανοῖς ἐστρατοπεδευμένους ὑπὸ ἄλλους καὶ ὑπὸ τὸν Γενναῖον καὶ τέλος διέλυσε τοὺς ἐν Βερβένοις. Οὕτως ὁ Ἰβραὴμ πανταχοῦ νικήσας τοὺς Ἕλληνας, λεηλατήσας τὴν χώραν, ἀπαγαγὼν χιλιάδας αἰχμαλώτων, πανταχοῦ τῆς Πελοποννήσου φρίκην καὶ τρόμον ἐμπνεύσας, ὥστε οἱ πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ πόρρωθεν θεώμενοι τοὺς Αἰγυπτίους ἐτρέποντο, κατῆλθεν (1 Αὐγούστου 1825) εἰς Μεσσηνίαν.

Νίκη Ἑλλήνων ἐπὶ τῶν Τρικόρφων καὶ περὶ Πιάναν, Ζαράχοβαν καὶ Δαβιὰν καὶ ὄλεθρος Ἑλλήνων ἐν τῷ σπηλαίῳ Βρονταμᾶ. Ἀπόντος τοῦ Ἰβραὴμ ἐν δύο συμπλοκαῖς ἔτρεψαν (13 Αὐγούστου 1825) οἱ Ἕλληνες τοὺς Αἰγυπτίους πρῶτον μὲν ἐπὶ τῶν *Τρικόρφων* ὑπὸ τὸν Κολοκοτρώνην καὶ τὸν ἀνδρειότατον ἀρχηγὸν τοῦ ἱππικοῦ Χαντσῆν Μιχάλην Ταλιᾶνον ἡγούμενον 30 μόνον ἱππέων, εἶτα δὲ (14 Αὐγούστου) περὶ τὴν *Ζαράχοβαν, Πιάναν* καὶ *Δαβιάν*. Ἀλλὰ τῇ ὑστεραίᾳ (15 Αὐγούστου) ὁ Ἰβραὴμ ἐπανερχόμενος εἰς Τρίπολιν ἔκαυσέ τινας καταφυγόντας εἰς τὸ παρὰ τὸ χωρίον Βρονταμᾶ Ἕλληνας παρασπονδήσας· ἐκυρίευσε τοῦ Ἔλους, ἠχμαλώτισε (23 Αὐγούστου) περὶ τοὺς 800 ἔν τινι σπηλαίῳ τοῦ Κυπαρισσίου τῆς Μονεμβασίας, ἐκεῖθεν εἰσέβαλεν (14 Σεπτεμβρίου) εἰς τὴν Τριφυλίαν, ἔκαυσε τὰ Φιλιατρά, τοὺς Γαργαλιάνους, τὴν Λυγουδίστην. Καθ' ὅλας ταύτας τὰς ἐπιδρομὰς ὁ Ἰβραὴμ ἐλεηλάτησε τὴν χώραν, ἐλήστευσεν,

ἐσύλησεν, ἐφόνευσε καὶ ἀπήγαγεν αἰχμαλώτους πολλὰς χιλιάδας, οἵτινες ὡς φορτία συνεσωρεύοντο ἐν τοῖς παραλίοις τῆς Μεσσηνίας καὶ ἐκεῖθεν ἀπεκομίζοντο εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ὁπόθεν ἀπήγοντο ἀλλαχόσε ἀπεμπολούμενοι ἀντὶ εὐτελοῦς πολλάκις τιμῆς. Οὐδέποτε οὔτε ἡ Πελοπόννησος οὔτε ἄλλη ποτὲ χώρα ὑπέστη δεινότερον τῶν ὅσα ἔπαθεν ὑπὸ τοῦ Ἰβραήμ. Τέλος δὲ κορεσθεὶς ὁ Ἰβραὴμ φόνου, ἁρπαγῆς καὶ αἵματος ἀνέζευξεν ἵνα καὶ εἰς τὴν ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδα πράξῃ οἷα ἐν Πελοποννήσῳ. Πρὸς τοῦτο ὁδεύσας ὁ Ἰβραὴμ διὰ τοῦ Κλειδίου καὶ τῆς Ἀγουλινίτσας, παρ' ἣν ἐν τῇ λίμνῃ ἐφόνευσε (8 Νοεμβρίου 1825) καὶ ᾐχμαλώτισεν ἐκ τῶν ἐπὶ τῶν νησίων αὐτῆς καταφυγόντων πολλούς, καύσας (9 Νοεμβρίου) τὸν Πύργον καὶ τὴν Γαστούνην καὶ μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν περὶ τὸ Βαρθολομιὸν κατατροπώσας πανταχοῦ τοὺς Ἕλληνας ἀφίκετο (17 Νοεμβρίου) εἰς Ῥίον, ὁπόθεν ἀπέπλευσεν εἰς Ναύπακτον, ἔνθα ἀνέμενεν αὐτὸν μετὰ καὶ ἄλλων ὁ Ῥεσσὴτ πασσᾶς ὁ Κιουταχῆς· ἐκεῖθεν δὲ ἀπέπεμψε τὸν Χουσεὴν βέην εἰς τὴν ἐπαρχίαν Γαστούνης ὅπως αὐτὴν ἐκ παντὸς τρόπου ὑποτάξῃ καὶ ἐξολοθρεύσῃ. Ἐκεῖθεν δ' ἀπῆρεν ὁ Ἰβραὴμ εἰς Κρυονέρι, ὅπου (12 Δεκεμβρίου 1825) ἐστρατοπέδευσεν.

§ 1714. **Δευτέρα πολιορκία Μεσολογγίου.** Καθ' ὃν χρόνον ὁ Ἰβραὴμ κατεπολέμει τὴν Πελοπόννησον ὁ ἀγὼν ἐν τῇ ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδι περιεκλείετο ἐν Μεσολογγίῳ· ἐκτὸς δὲ αὐτοῦ ἐγίνοντο ἔνθεν μὲν μικραὶ ἀψιμαχίαι ἐλαχίστην ῥοπὴν ἔχουσαι εἰς τὸν ἀγῶνα, ἔνθεν δὲ πολιτικαὶ ἔριδες ὀλέθριαι ἐν χρόνοις, καθ' οὓς ὁ ἑλληνισμὸς ἐκινδύνευε τὸν ἔσχατον κίνδυνον. Διὰ τοῦτο καὶ ἐὰν ἐν σιγῇ παρέλθῃ τις πάντα τὰ ἐπὶ τῆς *δευτέρας πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου* συμβάντα καθ' ὅλην τὴν Ἑλλάδα πολεμικὰ ἔργα τῶν ἐκτὸς τοῦ Μεσολογγίου Ἑλλήνων, ἐλάχιστον ἔσται τὸ βλάβος· ἐὰν δὲ μάλιστα ἀποστρέψῃ καὶ τὰ ὄμματα ἐκ τῶν πολιτικῶν πράξεων, οὐδόλως ζημιωθήσεται ἡ τότε ἡρωϊκὴ τῆς Ἑλλάδος ἱστορία. Τὸ μόνον *μέγα ἔργον* κατὰ τοὺς πικροτάτους τούτους χρόνους τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως ἄξιον μακρᾶς μελέτης καὶ θαυμασμοῦ εἶνε ἡ *δευτέρα πολιορκία τοῦ Μεσολογγίου*. Αὕτη εἶνε τὸ τραγικώτατον, ἅμα δὲ καὶ τιμιώτατον τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως κατόρθωμα· αὕτη ἐδόξασε τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα, κατήσχυνε τὴν τουρκικὴν αὐτοκρατορίαν καὶ παρέστησε τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος οὐχὶ ὡς στίφη λῃστῶν τρεπόμενα ἐνώπιον τῆς ἐμφανίσεως ὀλιγίστων λογχοφόρων Ἀράβων, ὡς ἐδόων οἱ μισέλληνες, ἀλλ' ἔθνος μεγαλόγνωμον καὶ φρονηματῶδες τὰ πάντα δεύτερα μετὰ τὴν ἐλευθερίαν τιθέμενον· αὕτη ἔπεισε τὸν κόσμον ὅτι Ἕλληνες καὶ Τοῦρκοι οὐδεμιᾷ μηχανῇ ἠδύναντο πλέον νὰ συμβιώσωσι καὶ οἱ κρα-

ταιοὶ τῆς γῆς ὤφειλον ἢ τὴν Ἑλλάδα νὰ ἐξαλείψωσιν ἐκ τῆς βίβλου τῶν ζώντων ἐθνῶν ἢ ἀποσπάσαντες αὐτὴν ἐκ τῶν χειρῶν ἐξωλεστάτου τυράννου ἀνακηρύξωσιν ἐλευθέραν· αὕτη ἀπέσπασε τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν τῶν λαῶν ἐκ τῆς οἰκτρᾶς εἰκόνος τοῦ ὁλεθρίου ἐμφυλίου πολέμου καὶ ἐπεσπάσατο πρὸς τὰ οἰκεῖα αὐτῇ μεγάλα καὶ θαυμαστὰ ἔργα, ὧν ἀντάξια ἐλάχιστα ἀναγράφουσιν αἱ δέλτοι τῆς Κλειοῦς· αὕτη διὰ τοῦ ἐν τῇ στερήσει ἀκαταβλήτου τῶν ἀγωνιζομένων, διὰ τοῦ ἐνώπιον τοῦ θανάτου ἀτρομήτου, διὰ τοῦ χάριν τῆς σωτηρίας καὶ δόξης τῆς πατρίδος προσφέρεσθαι τῷ θανάτῳ ἐν χαρᾷ ἀπέπλυνε πάντα ῥύπον ἐκ τοῦ αἱματηροῦ τῆς Ἑλλάδος χιτῶνος καὶ παρέστησεν αὐτὴν καθαράν, λαμπρὰν καὶ ἀξίαν τῶν μεγάλων προγόνων, ὧν χάριν ἀποδιδόντες τοῖς ἀπογόνοις ἐκείνων εὐγνωμοσύνην ὁ πεπολιτισμένος κόσμος, λαοί τε καὶ ἡγεμόνες, μονονουχὶ ἐκραύγαζον ἀπ' ἄκρου ἕως ἄκρου τοῦ τε Παλαιοῦ καὶ Νέου Κόσμου: « Ἡ Ἑλλὰς ἐλευθερωθήτω ». Τοιαύτης τῆς δευτέρας τοῦ Μεσολογγίου πολιορκίας οὔσης ἀνάγκη ἵνα καί τινα πλείω ἐκ τῶν πλείστων ῥηθῶσιν ἐν γενικῇ ἱστορίᾳ τὰ μάλιστα ἐμφιλοχωρούσῃ τοῖς ἐξοχωτάτοις καὶ λαμπροτάτοις τῶν ἔργων ἑκάστου ἔθνους, ἐξ ὧν τὴν ἀληθῆ εἰκόνα αὐτῶν διαγράφει καὶ τὴν οἰκείαν ἑκάστῳ ἐν τῷ παγκοσμίῳ τῆς ἀνθρωπότητος δράματι θέσιν ἀποδίδει.

Κατὰ τὸ τέταρτον καὶ ἥμυσι (1824-1825) τῆς ἐπαναστάσεως ἔτος ὁ ἀγὼν ὁσημέραι ἀπεσβέννυτο. Αἱ νῆσοι πλὴν τῆς Ὕδρας καὶ Σπετσῶν ἔκυψαν τὸν αὐχένα ὑπὸ τὸ ξίφος τῶν ἀγρίων τυράννων τῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Αἰγύπτου ἐξορμησάντων, ἡ Πελοπόννησος ἀπέβη ἐρείπιον ἐκπέμπον καπνοὺς καὶ φλόγα· ἡ ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλὰς ἐφαίνετο ἐν ἐπαναστάσει διατελοῦσα μόνον ἐκ τῶν σποράδην γινομένων ἀτελευτήτων ἀψιμαχιῶν καὶ μικρῶν μαχῶν ἐλαχίστην ροπὴν ἐχουσῶν εἰς τὴν κρίσιν τοῦ ἀγῶνος. Οὕτω δὲ ἡ ἐλευθερία περιεσχοινίσθη ἐν μιᾷ καὶ μόνῃ ἑστίᾳ ἐν Μεσολογγίῳ, ἐν ᾗ οἱ μὲν βάρβαροι ἔμελλον τὰ πάντα νὰ μεταχειρισθῶσιν ὅπως ἀποσπάσωσιν αὐτὴν ἐκ τῶν ἀγκαλῶν τῆς Ἑλλάδος, οἱ δ' Ἕλληνες νὰ προσενέγκωσιν ὑπὲρ διασώσεως αὐτῆς τὸν ἔσχατον ἀγωνιζόμενοι ἀγῶνα προσφέροντες τὰς ἑαυτῶν ψυχάς. Ἐντεῦθεν δῆλον διὰ τί ὁ ἀρχηγὸς τῶν βαρβάρων Μαχμοὺτ ἀναδεικνύων τὸν Ῥεσσὴτ πασσᾶν ἀρχιστράτηγον τῶν κατὰ γῆν στρατῶν τῆς Τουρκίας ὡς κεραυνὸν ἔρριψεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ: « Τὸ Μεσολόγγιον ἢ τὴν κεφαλήν σου ». Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται διὰ τί οἱ ἄριστοι βαρβαρικοὶ στρατοὶ κατὰ γῆν καὶ σύμπαντες οἱ στόλοι κατὰ θάλασσαν ὡς δεύτερα πάντα τὰ τοῦ ἄλλου ἑλληνικοῦ ἀγῶνος τιθέμενοι συνώρμων σύμπαντες ὁμοῦ καθ' ἑνὸς μόνου, τοῦ Με-

σολογγίου. Ἐν τῷ Μεσολογγίῳ ἔμελλε νὰ μονομαχήσῃ ὁ Ἕλλην καὶ ὁ Τοῦρκος, ἡ δ' Εὐρώπη ἔμελλε νὰνακηρύξῃ τὸν νικητήν. Ταῦτα ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν οἱ Ἕλληνες ἡτοιμάσθησαν εἰς τὴν περὶ τῶν ὅλων μονομαχίαν.

Τὸ Μεσολόγγιον πόλις νέα, ὡς καὶ τὸ ὄνομα σημαίνει, δῆλα δὴ τόπον κείμενον ἐν μέσῳ λόγγου (δάσους) ἢ μεταξὺ δασῶν, πιθανῶς συνῳκίσθη κατὰ πρῶτον περὶ τὰ τέλη τοῦ ΙΕ' αἰῶνος ἐκ τῶν πέριξ κωμῶν ἁλιείας ἴσως ἕνεκεν. Τῷ δὲ 1644 τὸ Μεσολόγγιον ἀποσπασθὲν ἐκ τῶν Τούρκων παρεδόθη τοῖς Ἐνετοῖς. Κεῖται δὲ ἐπὶ χθαμαλῆς ἀκτῆς ἀβαθοῦς θαλάσσης, ἧς τὰ κύματα ὑπὸ πελαγίων ἀνέμων ὠθούμενα προσκλύζουσι τὴν πόλιν. Ἀπέχει δὲ τῶν μὲν προπόδων τοῦ Ἀρακύνθου μίλια 4, τοῦ δὲ Εὐήνου 6 καὶ τοῦ Ἀχελῴου 12. Τὸ Μεσολόγγιον καίπερ κείμενον ἐπὶ πεδίου ἠδύνατο νὰ καταστῇ ὀχυρὸν κατά τε γῆν καὶ μάλιστα κατὰ θάλασσαν· διότι ἐπὶ τῶν κατὰ θάλασσαν ἔχουσαν 65 μιλίων περιφέρειαν ἀπείρων τεναγῶν κειμένων ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης δύο μέχρι πέντε ποδῶν ἠδύναντο νὰ κτισθῶσι πύργοι ἰσχυροὶ ἀποκλείοντες πᾶσαν κατὰ θάλασσαν πρόσοδον τῇ πόλει· κατὰ δὲ γῆν τὸ ἀναπεπταμένον μέχρι τῶν προπόδων τοῦ Ἀρακύνθου πεδίον ἄνευ λόφων εὐκόλως δύναται νὰ καταστῇ ἀβλαβὲς τῇ πόλει δι' ἁπλῆς βαθείας τάφρου μετὰ προχώματος ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν πόλιν ὄχθης οὕτω μεταβαλλομένης δι' αὐτοῦ εἰς φυσικὸν φρούριον πυροβόλων μόνον ἐπ' αὐτοῦ τιθεμένων συναπτόμενον ἑκατέρωθεν τῇ ἀκτῇ τῆς θαλάσσης. Ἐὰν δὲ κατοικηθῶσι τὰ πολυπληθῆ τῆς θαλάσσης νησία· οἷον ὁ Ντουλμᾶς καὶ ὁ Πόρος πρὸς δυσμὰς τοῦ Μεσολογγίου, ἡ Μαρμαροῦ ἀπέχουσα μόλις 250 μέτρα ἐκ τῆς δυτικῆς ἄκρας τοῦ τείχους καὶ εἶτα τὰ ἐφεξῆς διεσπαρμένα οὐ πόρρω ἀλλήλων, τὸ Ξεκαλάμισμα, ἡ Σκύλλα, ὁ Ἅγιος Σώστης, τὸ Βασιλάδιον 150 βημάτων περιφερείας καὶ ἡ ΝΑ τοῦ Μεσολογγίου Κλείσοβα, ἠδύνατο τὸ Μεσολόγγιον νἀποβῇ ἡ Βενετία τῆς Ἑλλάδος. Οἱ κάτοικοι τοῦ Μεσολογγίου γεωργοί, ἁλιεῖς καὶ ναυτικοὶ καὶ ἧττον ἔμποροι πρὸ μὲν τῆς ἐπαναστάσεως ἦσαν περὶ τὰς 3,000, τῷ δὲ 1822 πολλῶν ἐκ τῶν πέριξ συνελθόντων ἐδιπλασιάσθησαν· ὀλίγιστοι δ' ἐξ αὐτῶν, περὶ τοὺς 50, ἦσαν Τοῦρκοι. Διοικητικῶς δ' ἡ πόλις ὑπήγετο τῷ Αἰτωλικῷ κοινῶς τῷ *μουκατᾷ* τοῦ Ἀνατολικοῦ καὶ Ντιλικοῦ καλουμένῳ καίτοι ὁ διοικητὴς ἀφ' ὅτου, ὡς ἔοικεν, οἱ κάτοικοι τοῦ Μεσολογγίου ἐγένοντο πλείονες καὶ ἡ σημασία αὐτοῦ μείζων τῆς τοῦ Αἰτωλικοῦ ἤδρευεν ἐν αὐτῷ. Ἡ δὲ ὀχύρωσις τῆς πόλεως φαίνεται ὅτι ἐγένετο ἀτελὴς μὲν ἐν προγενεστέροις τῆς μεγάλης τοῦ 1821 ἐπαναστάσεως, τῷ δὲ 1806 ὁ Ἀλῆ πασσᾶς κατανοήσας τὴν σπουδαιότητα τοῦ Βασιλαδίου ὠχύ-

ρωσε τὴν νοτιοδυτικὴν αὐτοῦ πλευρὰν ἐναντίον πάσης ἐκ τοῦ ἀναπεπταμένου πελάγους προσβολῆς. Ἐπὶ τῶν ὀχυρωμάτων τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ ἐπιδιορθωθέντων ἐτέθησαν ἐν ἀρχῇ τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως τρία τηλεβόλα. Κατὰ γῆν δὲ ἡ πόλις περιεβάλλετο, ὡς εἴρηται, ὑπὸ τάφρου μήκους μὲν μιλίου, πλάτους δὲ ἑπτὰ ποδῶν καὶ βάθους 4 - 5 κατασκευασθείσης καὶ ταύτης πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως, καθαρισθείσης δ' ἐν μέρει κατ' αὐτὴν ἐπιδιορθωθέντος καὶ τοῦ ἐπ' αὐτῆς σεσαθρωμένου τείχους πλάτους μὲν δύο καὶ ὕψους 4 - 5 ποδῶν, οὗ τὸ μὲν πολὺ ἦν ἐκ πλίνθων ἡλιοκαύστων, τὸ δ' ἔλασσον ἐκ λίθων καὶ μέρος ἀνάμικτον. Ἐπὶ τοῦ τείχους τούτου ἔκειντο 14 τηλεβόλα παλαιὰ σιδηρᾶ, ὧν τὰ 5 ἄνευ ἐλκύθρων. Τὸ Μεσολόγγιον, καθάπερ πᾶσαι αἱ ὑπὸ τὴν ἡμιβάρβαρον Τουρκίαν πόλεις ἀντιθέτως πρὸς τὴν ποικίλην κατά τε γῆν καὶ θάλασσαν τέρψιν, ἣν πόλις οὐχὶ εὔκτιτος καὶ εὖ ἐρρυμοτομημένη, ἀλλ' ἄθροισμα ἀσχήμων πενιχρῶν οἰκιῶν διακεχωρισμένων ἀλλήλων ὑπὸ στενῶν βορβορωδῶν μάλιστα μετὰ πρόσκλυσιν τῆς θαλάσσης ὁδῶν ἐνιαχοῦ δυσβάτων ἕνεκα τοῦ βορβόρου καὶ τῆς ἔκ τε τῆς θαλάσσης καὶ τῆς γῆς ἰλύος. Κατῴκουν δ' αὐτὴν κατ' ἀρχὰς μέν, ὡς φαίνεται, πένητες ἄνθρωποι πόρον ἔχοντες ζωῆς ἐκ τῆς πολυίχθυος ἐκεῖ θαλάσσης διημερεύοντες ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ διανυκτερεύοντες πρὸς ἁλιείαν ἐν αὐτῇ τῇ λιμνοθαλάσσῃ ἐπὶ καλυβῶν κατεσκευασμένων ἐκ καλάμων καὶ ἐστεγασμένων ἐκ χόρτων καὶ ἐστηριγμένων ἐπὶ πασσάλων ὑπερανεχόντων τῆς θαλάσσης 2 - 3 πήχεων, καθάπερ οἱ παλαίτατοι πρῶτοι κάτοικοι τῶν λιμνῶν ὅπως καὶ ἐν τοῖς ἱστορικοῖς χρόνοις ἐν ἄλλοις τόποις καὶ ἐν Θρᾴκῃ. Τὸ τεῖχος ἦν πολύγωνον καὶ εἶχε τὰ πυροβολοστάσια ταῦτα ἀριθμούμενα ἐκ τῆς ΒΔ αὐτοῦ ἄκρας: μεταξὺ τῆς ἀκτῆς τῆς λιμνοθαλάσσης καὶ τῆς πύλης τῆς εἰς Ἀντίρριον καὶ Ναύπακτον ἀγούσης πρῶτον τὸ πυροβολοστάσιον τοῦ *Ἀνανίου, τοῦ Τέλλου, τοῦ Μπότσαρη, τοῦ Κοραῆ, τοῦ Φραγκλίνου, τοῦ Κοτσιούκου, Κυριακούλη καὶ τῶν Ἁγίων Πάντων*, καὶ ἀντικρὺ τῆς ΒΔ ἄκρας τοῦ τείχους ἐπὶ τοῦ νησιδίου Μαρμαροῦς τὸ τοῦ Σαχτούρη· μεταξὺ δὲ τῆς πύλης τοῦ Ἀντιρρίου καὶ τοῦ ΝΔ ἄκρου τοῦ τείχους τὸ τοῦ Μακρῆ, τὸ τοῦ Γουλλιέλμου τῆς Ὀράγγης μηνοειδὲς προτείχισμα κατασκευασθὲν δαπάνῃ τοῦ λόρδου Καρόλου Μουράη τοῦ δουκὸς τοῦ Ἀθόλλου τελευτήσαντος ἐν Γαστούνῃ (30 Ἰουλίου 1824), τὸ τοῦ *Ῥήγα, τοῦ Ἀντωνίου Κοκκίνη, τὸ Γερμανικόν, τοῦ Μονταλεμβέρτου, τοῦ Σιεφέλδου, τοῦ Νότη Μπότσαρη, τοῦ Καναρη καὶ τοῦ Σκενδέρβεη*. Τὰ ὀνόματα ταῦτα ἔδωκεν ὁ τειχοποιὸς Κοκκίνης καθάπερ καὶ τοὺς τεχνικοὺς ὅρους, οἵτινες κατὰ τὰ χρονικὰ τοῦ Μεσολογγίου εἶνε οὗτοι: « Τετραγωνικὴ τάφρος (redoute), κανο-

νοθυρὶς (embrasure), προμαχὼν (rempart), εὐθυβόλος φωτία (feu rasant), καρκινοειδὲς πρόφραγμα (tenaille), πρόχωμα (cavalier), κανονοστάσιον (batterie), προτείχισμα (bastion), ἀντιχαράκωμα (contrevallation), μηνοειδὲς πρόφραγμα (lunette,) μεσότειχον (traverse), πρόταφρος (avant fossé). Ὅπως τὸ τεῖχος ἦν ἀσθενὲς καὶ ἀνάξιον τοῦ ὀνόματος, καίτοι ὁ τειχοποιὸς Κοκκίνης ἔγραφε πρὸς τὸν διευθυντὴν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος Ἀλέξανδρον Μαυροκορδᾶτον, ὅτι τὸ ἔργον αὐτοῦ ἠδύνατο νὰντίσχῃ κατὰ πάσης ἐχθρικῆς προσβολῆς, οὕτω καὶ οἱ προμαχῶνες καὶ τὰ τηλεβολοστάσια ἦσαν ἀδύνατα καὶ ἥττονος λόγου ἄξια καθάπερ καὶ τὰ 48 σιδηρᾶ τηλεβόλα, ὧν ἡ μείζων ὁλκὴ ἦν 48 λιτρῶν, καὶ αἱ 4 βομβοβόλοι, ὧν ἡ μὲν μία εἶχε διάμετρον 4 $^{2}/_{8}$, ἡ δ' ἑτέρα 5, αἱ δ' ἄλλαι δύο 10 δακτύλων. Κατὰ τῆς οὕτως ἀτελῶς ὠχυρωμένης πόλεως ἐπήρχετο ὁ Μεχμὲτ Ῥεσσὴτ ὁ Κιουταχὴς στρατάρχης τῆς ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδος διοικητὴς τέως τοῦ Βιδινίου, ὅστις διὰ Βιτωλίων, Μετσόβου καὶ Τρικκάλων μεταβὰς εἰς Ἰωάννινα διήλλαξε τοὺς δυσηρεστημένους διὰ τὴν ἀπὸ Ἰωαννίνων εἰς Θεσσαλονίκην μετάθεσιν τοῦ ἀνδρείου μέν,ἀτυχοῦς δὲ στρατηγοῦ Ὁμὲρ Βριώνη Ἀλβανοὺς πρὸς τὴν Τουρκίαν διὰ μισθῶν καὶ ὑποσχέσεων, ἐξ ὧν ἐκεῖνοι δελεασθέντες κατὰ στίφη ἔσπευδον πεζοί τε καὶ ἱππεῖς ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ Ῥεσσὴτ καὶ οὕτω (μεσοῦντος Φεβρουαρίου 1825) συνηθροίσθησαν περὶ τὰς 35 - 40,000· κατὰ δ' ἄλλους περὶ τὰς 30,000 ἐξεστράτευσαν. Ὁ στρατὸς οὗτος ἦν ἐκλεκτός, πρόθυμος καὶ ἀνδρεῖος· ὁ δὲ Ῥεσσὴτ ἦν ἧττον μὲν κάτοχος θεωρητικῶν στρατιωτικῶν γνώσεων, ἀλλ' ἔμπειρος, γενναῖος, φιλόδοξος, ἄκαμπτος, ῥέκτης καὶ τολμηρός. Ὑποστράτηγοι δ' αὐτοῦ ἦσαν ὁ διαβόητος, ἄπιστος καὶ πανοῦργος Ταχὴρ Ἀμπάζης, ὁ ἐπὶ εἰκοσαετίαν διευθυντὴς τῆς φοβερᾶς ἀστυνομίας τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, ὁ κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ ἀλλοπράσαλλος δειχθεὶς ὡς νῦν μὲν ἐκείνῳ, νῦν δὲ τοῖς πολιορκηταῖς ἐκείνου Τούρκοις συντασσόμενος, ὁ Ἰσμαὴλ πασσᾶς Πλιάσσας ὁ νικητὴς τῶν ἐν Πέτᾳ φιλελλήνων καὶ ὁ Μπανούσης Σεβράνης ἀνὴρ θηριώδης καὶ τολμητίας. Τούτων εἰσβαλλόντων κατὰ τοῦ Μεσολογγίου, προσεκλήθη ὁ φοβερὸς Ὁμὲρ πασσᾶς τῆς Καρύστου ἵνα συγχρόνως εἰσβάλῃ εἰς τὴν Ἀνατολικήν, ὅπως μηδεμία τοῖς ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι Ἕλλησιν ἐπικουρία ἔλθῃ. Ἐναντίον δὲ τῆς κατὰ γῆν φοβερᾶς ταύτης δυνάμεως συνηθροίσθησαν ὑπὸ τῆς διοικήσεως τοῦ διευθυντοῦ τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου ἄτακτοί τινες, ὧν ὁ ἀριθμὸς ἐκινεῖτο μεταξὺ 2 - 3,000 καθ' ἑκάστην ἀλλοιούμενος ἐκ τῶν ἑκάστοτε λιποταξιῶν καὶ προσθηκῶν. Οὐδὲ ἦν δυνατὸν πλείονες νὰ συναθροισθῶσι, διότι ὑπῆρχεν ἀπορία χρημάτων, τροφῶν, πολέμου

ἐφοδίων καὶ ἔλλειψις πρὸ πάντων πεποιθήσεως ἐπὶ τὸ ἐγχείρημα. Καὶ ἐψήφισε μὲν ἡ ἐκ τῶν ἑκατὸν πληρεξουσίων τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος ἐν Αἰτωλικῷ συνελθοῦσα συνέλευσις φόρους, ἐπώλησε δημοσίας γαίας καὶ δημόσια οἰκοδομήματα καὶ ἐξεμίσθωσεν ἐπὶ 14 μῆνας τοὺς δημοσίους δασμούς· ἀλλὰ ταῦτα πάντα πρὸς ἐξοικονόμησιν χρημάτων δυσχερῶς πάνυ ἐξετελοῦντο. Ἐκ τῶν συναθροισθέντων δὲ στρατιωτῶν ἀπεστάλησαν οἱ μὲν ὑπὸ τοὺς ὁπλιτάρχας Ἰωάννην Στρᾶτον, Κώσταν Οἰκονόμον καὶ ἄλλους, ἐλλείποντος τοῦ ἀρχηγοῦ Ἀνδρέου Ἴσκου, εἰς φύλαξιν τοῦ Μακρυνόρους, ἄλλοι δὲ ὑπὸ τοὺς ὁπλιτάρχας Νότην Μπότσαρην, Τσόγκαν, Μακρῆν, Ι. Ῥάγκον, Στουρνάραν καὶ Ἀναγνώστην Καραγιάννην εἰς Καρβασαρᾶν καὶ Βόνιτσαν, Ἀχελῷον καὶ Ἀγρίνιον. Ἀλλ' ἐτράπησαν οἱ τὸ Μακρυνόρος φυλάσσοντες ἄνευ μάχης πολλῶν λιποτακτησάντων, ὁ δ' ἐχθρὸς διαβὰς (23 Μαρτίου) τὸ Μακρυνόρος εἰσέβαλεν εἰς Βάλτον καὶ Ξηρόμερον ἀκωλύτως, τῶν κατοίκων φευγόντων ἀλλαχόσε καὶ εἰς τὴν νῆσον Κάλαμον τῆς ἑπτανησιακῆς πολιτείας· ἀμαχητὶ δ' ἐγκαταλιπόντες οἱ τὴν δεξιὰν τοῦ Ἀχελῴου φυλάσσοντες Ἕλληνες εἰσῆλθον εἰς τὸ Αἰτωλικὸν καὶ τὸ Μεσολόγγιον μετὰ καὶ τῶν κατοίκων τῶν μὴ προλαβόντων νὰ πέλθωσιν ἀλλαχόσε ἢ μὴ θελησάντων νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν οἰκείαν πατρίδα. Ἐκ φόβου δὲ ἠρημώθη ἅπασα ἡ χώρα κατοίκων καὶ μόνον ἐπί τινων κορυφῶν τῶν ὀρέων καὶ τῶν ἀποκρήμνων ἀκρωρειῶν τῶν διασφάγων ἐφαίνοντο ὡς δορκάδες δέει κατειλημμένοι παῖδες, γέροντες καὶ γυναῖκες φεύγοντες τὴν μάχαιραν καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τῶν Ἀλβανικῶν στιφῶν. Ἐν τῷ δεινῷ τούτῳ κινδύνῳ ἡ ἐν Ναυπλίῳ περίτρομος κυβέρνησις διώρισε πρὸς ἄμυναν τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος τριμελῆ ἐπιτροπείαν συγκειμένην ἐκ τοῦ Δημητρίου Θέμελη, Ἰωάννου Παπαδιαμαντοπούλου καὶ Γεωργίου Καναβοῦ, οὗ ὁ πατὴρ ἐδολοφονήθη διαταγῇ τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, ἥτις τῇ ὑστεραίᾳ (12 Ἀπριλίου 1825) τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἐχθροῦ ἐνώπιον τοῦ Αἰτωλικοῦ εἰσῆλθεν εἰς Μεσολόγγιον. Καὶ τὴν μὲν ἄμυναν τοῦ Μεσολογγίου ἀνέλαβον (10 Ἀπριλίου) ὁ Στουρνάρας, Λιακατᾶς, Μακρῆς, Τσόγκας, Δεληγεωργόπουλος, Γιαννάκης Ῥαζικότσικας, Ἀνδρέας Ἴσκος καὶ μέχρι τοῦ Ἰουλίου τελευτῶντος ὁ Νικήτας Σταματελόπουλος καὶ εἴ τις ἕτερος· τὴν δὲ τοῦ Αἰτωλικοῦ ὁ Νότης Μπότσαρης, Σπύρος Μίλιος, Σούκας, Γιώτης, Βομπόρης καὶ Οἰκονόμος. Ἐκλείσθησαν (15 Ἀπριλίου) δ' ἐν Μεσολογγίῳ μὲν περὶ τοὺς 2,000 Ἑλλήνων, ἐν δὲ Αἰτωλικῷ περὶ τοὺς 1,000. Ἀλλὰ μὴ προσβαλόντος τοῦ ἐχθροῦ τὸ Αἰτωλικόν, ὁ Νότης Μπότσαρης εἰσῆλθεν εἰς τὸ Μεσολόγγιον. Ὁ δὲ Ῥεσσὴτ κατὰ τὴν εἰς Μεσολόγγιον πορείαν αὐτοῦ κατελίμπανε χάριν τῆς πρὸς τὴν

Ἤπειρον συγκοινωνίας μέρος τοῦ στρατοῦ· καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ Μακρυνόρους 2,000, ἐν δὲ Λάσπῃ 3,000· ἐν δὲ Καρβασαρᾷ καὶ Μαχαλᾷ ἀνὰ 1,000· ἐν δὲ τῇ Γουριᾷ ἀποθήκῃ τῶν πολέμου ἐφοδίων καὶ τροφῶν 3,500, περὶ δὲ τὸ Αἰτωλικὸν 4,000 καὶ ἀλλαχοῦ περὶ τὰς 2,500· οἱ δὲ ὑπόλοιποι 25,000 ὥδευον εἰς Μεσολόγγιον εἰς ὃ ταχεῖα ἀφίκετο (15 Ἀπριλίου) ἡ προπορεία. Πλήρης θάρρους ἐθεῶντο οἱ ἐν αὐτῷ τοὺς ἐχθροὺς ἀδιακόπως προσερχομένους καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἅμα τῇ ἕῳ ἰδόντες διεσκορπισμένους ἀνὰ τὰς ἐλαίας ἐνθουσιώδεις τινὲς τῶν ἐν Μεσολογγίῳ ἐξῆλθον καὶ φονεύσαντες ἕνα σημαιοφόρον καί τινας αἰχμαλωτίσαντες ἐπανῆλθον ἐν θριάμβῳ ἀγαλλόμενοι ἐπὶ τῇ πρώτῃ λείᾳ. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ (16 Ἀπριλίου) προκαλοῦντες οἱ Ἕλληνες ἠνάγκασαν τοὺς ἐχθροὺς δι' ἀκροβολισμοῦ νὰ εἰσέλθωσιν ἐντὸς τοῦ ἐλαιῶνος ὅτε ὁ Ἕλλην σημαιοφόρος Σπυρίδων πέραν τοῦ δέοντος προχωρήσας ἐνέπηξε τὴν σημαίαν ἐγγύτατα τῶν ἐχθρῶν· ἀλλὰ φονευθέντος ἐκείνου πίπτει ἡ σημαία, ἣν οἱ ἐχθροὶ ἔσπευσαν νὰ ἁρπάσωσιν, ἀλλὰ πυροβοληθέντες ὑπεχώρησαν. Ἐν τῇ τῶν δύο ἡμερῶν συμπλοκῇ ταύτῃ ἐτραυματίσθησαν 8 Ἕλληνες καὶ ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἰσάριθμοι, ἀποβαλόντων καὶ ἕνα σημαιοφόρον. Τῇ δὲ ὑστεραίᾳ (17) ἐνεδρεύσαντες οἱ Ἕλληνες παρὰ τὸ Κεφαλόβρυσον ἐφόνευσαν ἓξ ἐχθρούς. Οὕτω δ' ἀκροβολιζόμενοι διετέλουν οἱ διαμαχόμενοι μέχρι τῆς 22 Ἀπριλίου, ὅτε συνηθροίσθησαν 6,000 ἐχθροὶ ὑπὸ τὸν Πλιάσσαν πασσᾶν ἐνώπιον τοῦ Μεσολογγίου, ὅστις ἀπὸ τῆς ὑστεραίας ἡτοίμαζε τὰ περὶ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τοῦ Μεσολογγίου μέχρις οὗ ἔλθῃ καὶ ὁ ἀρχιστράτηγος Ῥεσσήτ, ὅστις βραδέως ὡδοιπόρει εἰσπράττων τὰ πρὸς μισθοδοσίαν τοῦ στρατοῦ καὶ διατάσσων τὰ τῶν ἀπὸ τοῦ Μακρυνόρους μέχρι τοῦ Μεσολογγίου φρουρῶν. Ἐν τούτῳ ὁ Πλιάσσας πασσᾶς ᾐτήσατο παρὰ τοῦ πασσᾶ τῶν Πατρῶν τροφὰς καὶ τηλεβόλα πρὸς τὴν πολιορκίαν ὡς ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ μόνον τρία· συγχρόνως δὲ κατεσκεύασεν ἐν τρισὶν ἡμέραις καὶ νυξὶ (23-25) τάφρον κατατείνουσαν ἀπὸ τοῦ καρκινοειδοῦς προμαχῶνος μέχρι τοῦ κανονοστασίου τοῦ Κυριακούλη ἀπέχουσαν τοῦ τείχους 300 ὀργυιάς, ἐν ᾗ κεκυφότες βαίνοντες ἐνεπήγνυον σημαίας ἐπὶ τοῦ χείλους καὶ ἐσκόπουν ἐξ αὐτῆς ἐγγύτερον νὰ ἔλθωσι τοῦ τείχους διὰ τῆς κατασκευῆς ἑτέρας τάφρου· ἀλλὰ φονευθέντων τινῶν ὡς μὴ καλῶς κρυπτομένων διὰ τὸ ἀβαθὲς τῆς τάφρου, τῶν δὲ ἄλλων ἀποχωρησάντων ὁ σκοπὸς ἐματαιώθη. Τῇ δὲ νυκτὶ (25-26 Ἀπριλίου) 36 Σουλιῶται ὑπὸ τὸν Κίτσον Πάσχον καὶ Ἰωάννην Μπέκαν ἐξελθόντες τοῦ Αἰτωλικοῦ ἐφόνευσαν 6 ἐχθρούς. Τὰς δ' ἑπομένας νύκτας (27-28) κατεσκεύασαν οἱ ἐχθροὶ δύο τάφρους ἐπὶ προσβολῇ τῶν ὀχυρωμάτων Φραγκλίνου, Τέλλου, Κοτσιούκου καὶ Κυρια-

κούλη καὶ ἓν κανονοστάσιον καὶ πρόχωμα κατὰ τοῦ προχώματος τοῦ Ῥήγα. Τούτων κατασκευασθέντων, ἐφεξῆς (28 Ἀπριλίου - 5 Μαΐου) ἔβαλλον οἱ ἐχθροὶ τοὺς ἐν τῇ πόλει διὰ τριῶν τηλεβόλων καὶ μιᾶς βομβοβόλου, ἀντεπυροβόλουν δὲ καὶ οἱ πολιορκούμενοι. Ἀλλὰ φόνοι ἐγίνοντο πάνυ ὀλίγοι· τὸ πρῶτον αἷμα ἐν τῇ πόλει ἐχύθη (30 Ἀπριλίου) φονευθέντος ἑνὸς καὶ τραυματισθέντων πέντε. Εἶτα δὲ (ἀπὸ τῆς 5 Μαΐου) λαβὼν ὁ ἐχθρὸς μίαν ἔτι βομβοβόλον καὶ ἓν τηλεβόλον ηὔξησε τὸν πυροβολισμόν. Ὑπὸ τὸν κρότον δὲ τῶν πυροβόλων καὶ τὰς ὑψουμένας βόμβας εἰργάζοντο οἱ ἐργάται εἰς διόρυξιν τάφρων, προμαχώνων, προχωμάτων, περιταφρευμάτων καὶ προτειχισμάτων, δι' ὧν προσήγγισεν ὁ ἐχθρὸς (11 Μαΐου) τῷ προμαχῶνι τοῦ Φραγκλίνου καὶ τῷ τοῦ Νορμάνου (28 Μαΐου) μέχρις 80 ὀργυιῶν. Ἀλλ' οὐδὲ διὰ τῆς προσεγγίσεως ταύτης ὁ ἐχθρὸς κατώρθωσέ τι, εἰ μὴ τὸν φόνον τινῶν ἐκ τῶν πολιορκουμένων πολιτῶν, ἐν οἷς καὶ τοῦ ἀρχιπυροβολητοῦ ἀγαθοῦ πολίτου καὶ φιλοπάτριδος Δημητρίου Σιδέρη, οὗ σφαῖρα τηλεβόλου ἔθραυσε τὴν κεφαλὴν ἐν ᾗ θέσει πρὸ τριετίας ἐπὶ τῆς πρώτης πολιορκίας τῷ αὐτῷ θανάτῳ ἐτελεύτα καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Κωνσταντῖνος. Κατὰ τὸ πρῶτον δεκαήμερον τοῦ Ἰουνίου ἐνεπλήσθησαν θάρρους οἱ πολιορκούμενοι τὸ μὲν μαθόντες τὴν μεταξὺ Καφηρέως καὶ Ἄνδρου νίκην τοῦ Σαχτούρη, ἣν ἑώρτασαν (3 Ἰουνίου) μεγαλοπρεπῶς πρὸς λύπην καὶ ἀπελπισμὸν τῶν πολιορκητῶν· τὸ δὲ ὅτι 600 πεζοὺς Τούρκους ἐπιχειρήσαντας νυκτὸς (8 Ἰουνίου) νὰ προσβάλωσιν ἢ τοὐλάχιστον κατασκοπεύσωσι τὰ κανονοστάσια Κυριακούλη καὶ Σαχτούρη ἐκ τῆς θαλάσσης φέροντας σκαπάνας, τροφάς, πολέμου ἐφόδια ἠνάγκασαν διὰ τῶν τηλεβόλων τῶν τε κανονοστασίων τοῦ τείχους καὶ τοῦ τῆς Μαρμαροῦς νὰ φύγωσι δρομαῖοι ῥίψαντες ὅπλα καὶ ἄλλα πράγματα καὶ ἀποβαλόντες 200, ἐν οἷς καὶ ἕνα ἀξιωματικὸν Εὐρωπαῖον. Τῇ ὑστεραίᾳ εἰσῆλθον εἰς τὸ Μεσολόγγιον ἄλλοι τε Ἕλληνες, ἐν οἷς ὁ Μῆτσος Κοντογιάννης, Ἰωάννης Ῥάγκος, Ἀλεξάκης Βλαχόπουλος καὶ φιλέλληνες, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀρχιπυροβολητὴς Στιλτσιμβέργης. Τῇ δ' ἑπομένῃ (9 Ἰουνίου) καὶ ὁ Λάμπρος Βέϊκος. Μετὰ τοῦτο ἐπὶ δέκα σχεδὸν ἡμέρας οἱ ἐχθροὶ ἡσύχαζον παρασκευαζόμενοι εἰς γενικὴν ἔφοδον. Πρὸς τοῦτο δὲ κατέπλευσαν (28 Ἰουνίου) καὶ ἐχθρικὰ πλοῖα. Ἐργασίαι σπουδαῖαι ἐγίνοντο ἔξωθεν καὶ ἔσωθεν ἐπικειμένης τῆς ἐφόδου, ἣν οἱ πολιορκούμενοι εἶχον μάθη καὶ πρὸ τοῦ κατάπλου τοῦ στόλου ἐξ αἰχμαλώτων. Προοίμια δὲ ταύτης ἐνεφανίσθησαν (2 Ἰουλίου) διὰ τῆς προσχώσεως τῆς ἔμπροσθεν τοῦ προμαχῶνος Μπότσαρη τάφρου γενομένης δι' ἀνατινάξεως ὑπονόμου, ἧς ὁ χοῦς ἐχύθη εἰς τὴν τάφρον. Κατὰ δὲ τὴν ἔκρηξιν τῆς ὑπονόμου πυροβολισμὸς καὶ κανονοβολισμὸς ἑκατέρωθεν δεινὸς ἐγένετο

μετὰ βοῆς καὶ ἀλαλαγμοῦ καὶ πετροπόλεμος, οὗ μετέσχον καὶ αὐτοὶ οἱ παῖδες τῶν Μεσολογγιτῶν. Μετὰ τοῦτο παρεσκευάσθησαν εἰς ἔφοδον οἱ ἐχθροὶ κατά τε γῆν καὶ θάλασσαν καὶ κατέλαβον διὰ 36 μικρῶν πλοίων τὴν ἐγγὺς τῆς πόλεως λιμνοθάλασσαν. Πρὸς ἀποτροπὴν δὲ τοῦ ἐκ θαλάσσης κινδύνου κατεσκεύασαν οἱ πολιορκούμενοι παρὰ τὴν ἀκτὴν τῆς θαλάσσης 7 κανονοστάσια καὶ 6 κανονοφόρα πλοιάρια πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ἐν τῇ λίμνῃ ἐχθρικῶν. Οὕτω διακειμένων τῶν τῆς πολιορκίας, ὁ Ῥεσσὴτ ἔπεμψεν ἄλλους καὶ τὸν Ταχὴρ Ἀμπάζην, οἵτινες προτείναντες τοῖς πολιορκουμένοις ἐπιεικεστάτους ὅρους παραδόσεως σὺν τοῖς ἄλλοις εἶπον: «Ὁ Ῥεσσὴτ συγκινηθεὶς ἐπὶ τῇ τύχῃ τῆς πόλεως, ἧς ἡ ἅλωσις ἐπίκειται, ἀνέβαλε τὴν ἔφοδον ἐπ' ἐλπίδι νὰ σωθῇ τὸ Μεσολόγγιον. Φίλοι ἡμεῖς πολλῶν ἐκ τῶν ἐν τῷ φρουρίῳ ἐγκεκλεισμένων ἀνδρείων κατεπείσαμεν τὸν στρατάρχην νὰ προτείνῃ τῇ φρουρᾷ συνθήκας ἐντίμους καὶ πεποίθαμεν ὅτι οἱ παλαιοὶ φίλοι οὐδόλως ἀπορρίψουσι ταύτας, καθάπερ ὁ Ῥεσσὴτ οὐδόλως δὲν ἀπέρριψε τὴν πρότασιν ἡμῶν ταύτην». Πρὸς ταῦτα ἅπαντες οἱ ὁπλιτάρχαι συνεπιβοώντων καὶ τῶν ἄλλων καὶ τοῦ λαοῦ ἀπεκρίναντο «πόλεμος».

Ἔφοδος εἰς τὸ προτείχισμα τοῦ Μπότσαρη καὶ ἀποτυχίαι Τούρκων. Ἐπανελθόντων δ' ἀπράκτων τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ Κιουταχῆ ἀνέλαβεν οὗτος ἔτι μᾶλλον ζωηρότερον τὰς παρασκευὰς πρὸς ἔφοδον. Πρὸς ἔκπληξιν τῶν πολιορκουμένων ἀνῆψε (16 Ἰουλίου) τὴν παρὰ τὸ προτείχισμα Μπότσαρη ὑπόνομον, ἥτις μετὰ φοβεροῦ ὑποχθονίου μυκηθμοῦ ἀνατιναχθεῖσα διέσεισεν αὐτὸ καὶ μέρος διέρρηξε, διὰ δὲ τοῦ ῥήγματος ἀθρόοι ἐν ἀλαλαγμῷ εἰσώρμησαν πρὸς ἅλωσιν αὐτοῦ οἱ πολιορκηταί, ἀνέβησαν τὸ τεῖχος, ἐνέπηξαν σημαίας· πανταχόθεν δ' ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἐν ἀκατασχέτῳ ταχυτῆτι ἔσπευδον ἵνα, ὅσον ἔνεστι, πλείονες ἐνιδρυθῶσιν ἐπὶ τοῦ προτειχίσματος. Ἀλλ' ἀνυπόστατοι τὸ φρόνημα καὶ τὴν δύναμιν ἐπιπεσόντες οἱ πρόμαχοι τοῦ Μεσολογγίου ἀπεκρήμνισαν αὐτοὺς ἐκεῖθεν, κατέρριψαν τὰς σημαίας, ἐπλήρωσαν τὸ ῥῆγμα διὰ τουρκικῶν πτωμάτων, ἐνῷ ἄλλοι προσκομίσαντες προσκεφάλαια, στρώματα, σανίδας, παντοῖα πράγματα καὶ ἐπισωρεύσαντες χῶμα ἔκλεισαν ἔνδον αὐτό. Ἐκ τῶν ἐχθρῶν ἔπεσον περὶ τοὺς 300 καὶ ἐτραυματίσθησαν πλείονες· ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν πέντε μαχηταὶ καὶ τρεῖς σκαφεῖς, οἵτινες εἰργάζοντο ὑποχθονίως ὅπως ἀνεύρωσι τὴν ὑπόνομον τοῦ ἐχθροῦ, ἐτραυματίσθησαν δὲ πολλοί, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀνδρεῖος ὁπλιτάρχης Δῆμος Ῥινιάσας τὸ δεύτερον ἤδη ὁ καὶ μετ' οὐ πολὺ θανὼν καὶ ὁ Γιώτης Γκιώνης. Καὶ τῇ ὑστεραίᾳ δὲ (17 Ἰουλίου) ὑπὸ τὸν κρότον τῶν βομβοβόλων καὶ τηλεβόλων οἱ Τοῦρκοι αὖθις ἐφώρμησαν, ἔθηκαν πῦρ εἰς τὰ στρώματα, προσκεφάλαια

καὶ ξύλα, ἀνέβαινον ἐπὶ τοῦ προτειχίσματος, ἐνέπηξαν σημαίας· εἶτα δ' ἐν δεινῷ ἀλαλαγμῷ καὶ κελεύσμασι οὗτοι μὲν ἔσωθεν προσεκάλουν τοὺς ἔξωθεν εἰς ἐπικουρίαν ἐρχομένους, οἱ δὲ Τοῦρκοι ἀξιωματικοὶ ἔξωθεν ὡς μαινόμενοι παρώτρυνον, ἠπείλουν, ἔτυπτον ἵνα ὡς τάχιστα καὶ ὅτι πλεῖστοι εἰσέλθωσιν· ἀλλ' οἱ ἥρωες διὰ τῶν μαχαιρῶν (γιαταγανίων) κόπτοντες, ἠνάγκασαν ἵνα ἐν φοβερῷ ὠθισμῷ ἐκριφθῶσιν ἐκ τοῦ προτειχίσματος, ἐνῷ ἄλλοι δι' ὕδατος καὶ χώματος ἀπεσβέννυον τὸ πῦρ. Ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ ἐφονεύθη ὁ ἀνδρεῖος ὁπλιτάρχης *Ἰωάννης Σούκας*. Ὅπως οἰκτρῶς ἀπέτυχον αἱ δύο ἔφοδοι τῶν Τούρκων κατὰ γῆν, οὕτω καὶ αἱ ἀπόπειραι τοῦ στόλου κατὰ θάλασσαν· μάτην οὗτος ἐπειράθη νὰ καταλάβῃ τὴν Κλείσοβαν ἀποκρουσθεὶς ὑπὸ τῆς ὀλιγαρίθμου φρουρᾶς.

Προτάσεις Ῥεσσὴτ περὶ παραδόσεως τοῦ Μεσολογγίου· ἄλλη ματαία ἔφοδος Τούρκων. Ἠττηθεὶς ὁ Ῥεσσὴτ ὑπέβαλε τοῖς πολιορκουμένοις νέας ἐπιεικεστάτας προτάσεις περὶ ἁπλῆς παραδόσεως τοῦ Μεσολογγίου ἀποστείλας τὸν εἰρημένον Ταχὴρ Ἀμπάζην. Μετὰ βραχεῖαν συζήτησιν ὁ πολιτικὸς ἄρχων ἐν Μεσολογγίῳ Ἀθανάσιος Ῥαζῆς ἐπὶ τέλους πρὸς τοὺς περὶ τὸν Ταχὴρ ἀπειλοῦντας ὅτι τάχιον ἢ βράδιον ἔμελλε τὸ Μεσολόγγιον νὰ πέσῃ ἀνεβόησεν ἀπειλῶν καὶ αὐτός: « Μουσουλμάνοι, ἐὰν οἱ Μεσολογγῖται μὴ δυνηθῶσι νὰ ὑπερασπίσωσι τὰ τείχη αὐτῶν, ὑπερασπίσουσιν ὅμως τὴν αὐτῶν ἐλευθερίαν· θὰ ἐγκλεισθῶσιν ἐντὸς — δείξας διὰ τῆς χειρὸς — τῶν τριῶν ἐκείνων μεγάλων οἰκιῶν καὶ ἐκεῖ θὰνατινάξωσιν εἰς τὸν ἀέρα ἑαυτοὺς καὶ ὑμᾶς ». Ἀποτυχόντος τοῦ Ταχὴρ μετ' οὐ πολὺ ἀπεστάλη ὁ τῶν Τούρκων κατάσκοπος Βουρατόβιτς πλοίαρχος τοῦ αὐστριακοῦ δικρότου «Καρολῖνα», ὅστις ἐκ παντὸς τρόπου ἐσπούδασε νὰ προσελκύσῃ τοὺς Σουλιώτας. Ἀλλὰ διὰ τοῦ Νότη Μπότσαρη ἀπεκρίναντο: «Καὶ ἐὰν εἷς ἡμῶν ζῇ, οὐδέποτε θὰ παραδώσῃ τὸ Μεσολόγγιον». Τέλος ὁ Ῥεσσὴτ τῇ αὐτῇ νυκτὶ δι' ἀπεσταλμένων ἐδήλωσεν, ὡσεὶ δῆθεν οἱ πολιορκούμενοι εἶχον παραδεχθῆ τὴν παράδοσιν, ὅτι, ἕως οὗ συνταχθῇ ἡ περὶ παραδόσεως σύμβασις, ἀρκεῖται νὰ παραχωρήσωσιν αὐτῷ οἱ πολιορκούμενοι *δύο κανονοστάσια καὶ μίαν ἐκ τῶν θυρῶν*, ἵνα εἰσαγάγῃ 500 ἄνδρας. Τότε ἀγανακτήσαντες πάντες ἐπὶ τῇ πονηρίᾳ τοῦ Ῥεσσὴτ ὁμοθυμαδὸν ἀπήντησαν ἀπειλητικῶς τοῖς ἀπεσταλμένοις αὐτοῦ: « Ἂς ἔλθῃ νὰ τὰ πάρῃ». Ὅπως δὲ οὐδεμία ἀμφιβολία ὑπολειφθῇ περὶ τῶν φρονημάτων τῶν τε ἄλλων καὶ τῶν Σουλιωτῶν, οὓς διέδιδεν ὁ Βουρατόβιτς ὅτι ἔμελλε νὰποχωρίσῃ τῶν λοιπῶν πολιορκουμένων,κοινῇ γνώμῃ πάντων ἔγραψεν (25 Ἰουλίου 1825) ὁ Σουλιώτης Λάμπρος Βέϊκος πρὸς τὸν πιστὸν ἀπόστολον τοῦ Ῥεσσὴτ Ταχὴρ Ἀμπάζην, ὅστις ἦν τὸ κύριον πρόσωπον τῶν διαπραγματεύσεων, τὴν ἐπιστολὴν ταύτην:

« Ἐνδοξότατε Ταχὴρ ἀγᾶ. Ἡμεῖς εἴμεσθεν φίλοι, καὶ ἡ περίστασις τῆς θρησκείας τὸ ἔφερε νὰ πολεμήσωμεν· ὅμως πάντοτε ἡ φιλία μας ἂς τρέχῃ. Φίλε μου, βλέπω ὁποῦ ἔχεις δύο φοραῖς, ὁποῦ ἦλθες εἰς ἀντάμωσιν διὰ νὰ μεσιτεύσῃς νὰ παραδοθῇ τὸ Μεσολόγγι· ἀκόμη βλέπω ὁποῦ ὁ Ῥούμελης μᾶς ζητεῖ δύο τάμπιαις διὰ νὰ βάλῃ ἀνθρώπους του. Ἠξεύρετε πολλὰ καλὰ ὅτι τὸν Θεὸν τὸν ἔχομεν μαζή· καὶ ἡ ἐλπίδα μας κρέμαται ἀπὸ ἐκεῖ. Ὅθεν ὡς φίλον σὲ ἀφίνω νὰ στοχασθῇς ὅτι ἕνα κάστρον μὲ τζεπιχανέδες, μὲ ζαϊρέν, μὲ νερὸ καὶ καθεξῆς ὅλα τὰ χρειαζούμενα εἰς αὐτὸν τὸν καιρὸν καὶ ἡμεῖς ἐδῶ μέσα νὰ τὸ παραδώσωμεν, θὰ ἔχωμεν πρῶτον τὴν συνείδησιν τοῦ Θεοῦ καὶ δεύτερον τὴν κατηγορίαν ὅλου τοῦ κόσμου καὶ ξεχωριστὰ ἐσένα τὸν φίλον μας, ὁποῦ εἰς αὐτὸ θὰ εἴμεσθε βέβαιοι ὅτι ὄχι μόνον δὲν θὰ εὕρωμεν εἰς τὸ ἑξῆς τόπον νὰ ζήσωμεν παρὰ οὔτε διὰ τὸ ὄνομά μας θὰ ἐρωτήσῃ κανένας· τόσον μισητοὶ θὰ εἴμεσθεν ὅσον ἀπὸ τὸν Θεὸν τόσον καὶ ἀπὸ τὴν ἀνθρωπότητα, μπιλέμ, καὶ ἀπὸ τοὺς ἰδίους ἐδικούς μας καὶ φίλους μας. Ὅθεν τοῦ Ῥούμελη χωρίζέτω του παστρικά, καθὼς μᾶς γνωρίζεις, νὰ ἠξεύρῃ καλὰ ὅτι χωρὶς νὰ κάμῃ γιουροῦσι νὰ ἐμβῇ μὲ τὸ σπαθί του Μεσολόγγι δὲν πέρνει». Ἐπειδὴ δὲ οἱ Τοῦρκοι ἠπείλουν δεινῶς βοῶντες πρὸς ἐπήκοον ὅτι μετὰ τὴν περὶ παραδόσεως ἄρνησιν ἔμελλον τοῦ μὲν Μεσολογγίου κατὰ κράτος νὰ κυριεύσωσι καὶ ἐξαλείψωσιν ἐκ τῆς γῆς, τοὺς δὲ πολιορκουμένους νὰ κατασφάξωσι μέχρις ἑνὸς καὶ αἰχμαλωτίσωσιν, ἡ φρουρὰ πρὸς χλεύην σὺν τῇ ἐπιστολῇ ἔπεμψε τῷ Ταχὴρ καὶ ποτὰ ἵνα χορηγήσῃ τοῖς Τούρκοις, ὅπως ἐρρωμενέστερον ὁρμήσωσι κατὰ τοῦ Μεσολογγίου. Ἐμμανεῖς ἐπὶ τούτῳ ἐγένοντο οἱ πολιορκηταὶ καὶ μάλιστα ὁ Ῥεσσὴτ ἐπὶ τῇ ὑπερηφάνῳ ἐπιστολῇ καὶ τῇ ἀποστολῇ τῶν ποτῶν· καὶ ἀμελλητὶ διέταξεν ἵνα τὸ μὲν πῦρ τῶν τηλεβόλων γοργότερον καταστῇ, ὁ δὲ στρατὸς ἑτοιμασθῇ εἰς ἀπελπιστικὴν ἔφοδον ποινὴν μὲν θανάτου ἀπειλήσας κατὰ παντὸς μελλητοῦ καὶ δειλοῦ, ἀμοιβὰς δὲ γενναίας τοῖς ἀνδρείοις ἐσομένοις. Θόρυβος δέ, κίνησις, συμπυκνώσεις καθ' ὁμάδας στρατιωτῶν, κατασκευὴ ἀναβαθρῶν, διαταγαί, ἱππέων δρόμοι καὶ ἐπάλληλα συμβούλια συνετάρασσον τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον μέχρι βαθείας νυκτός. Τὰ πάντα τοῖς Ἕλλησι διὰ κατασκόπων ἐγένοντο γνωστὰ καὶ ἡτοιμάζοντο καὶ αὐτοὶ εἰς ἄμυναν. Δι' ὅλης δὲ τῆς νυκτὸς Τοῦρκοι τε καὶ Ἕλληνες διετέλεσαν ἄγρυπνοι. Ἅμα δὲ τοῦ ἑωσφόρου ἀνατείλαντος καὶ θόρυβος μέγας ἠγέρθη ἐν τῷ τουρκικῷ στρατοπέδῳ· ἀντήχησαν αἱ σάλπιγγες τὸ πολεμιστήριον, τῶν κελευσμάτων δοθέντων πρὸς τὴν ἔφοδον· ἐπορεύοντο δ' αἱ φάλαγγες εὐθὺ εἰς τὰ κανονοστάσια τοῦ Φραγκλίνου, Μπότσαρη, Μονταλεμβέρτου καὶ Μακρῆ. Καὶ

πρῶτον οἱ Τοῦρκοι πρὶν ἢ ἐπιπέσωσιν ἀνῆψαν τὴν ἐγγὺς τῶν κανονοστασίων ὑπόνομον καὶ μετὰ καταχθόνιον βροντὴν ἀλαλάζοντες ἐφώρμησαν· τάχιστα ὕψωσαν εἴκοσι σημαίας τῆς ἡμισελήνου ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ προμαχῶνος καὶ περὶ αὐτὰς ἑκατοντάδες συνεσπειρῶντο· πυροβολισμοί, κτύποι ξιφῶν, κραυγαὶ συνταράσσουσι τὸ πᾶν· νέφη δὲ καπνοῦ τῆς ὑπονόμου καὶ τῶν τηλεβόλων, τῶν τουφεκίων καὶ πιστολῶν πληροῦσι τὸν αἰθέρα· ἡ πόλις ἐκαλύφθη, κατέστη ἀόρατος καὶ παντα χοῦ φήμη βαρβαρικὴ ἀπὸ ἐπάλξεως εἰς ἔπαλξιν ἵπτατο ὅτι ἡ πόλις ἐκυριεύθη καὶ ἡ αἰχμαλωσία ἤρξατο. Ἀλλ' ἡ ἀθάνατος φρουρὰ ἐξορμήσασα ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ ἀνέτρεψε τὰς σημαίας, ἀπέκρουσε τοὺς βαρβάρους, πτώματα ἐπεσώρευσεν ἐπὶ πτώμασιν· ὁ πυροβολισμὸς ἐπαύσατο καὶ μόνον ὁ κτύπος τῶν ξιφῶν ἠκούετο. Οἱ βάρβαροι ἐτράπησαν· φωναὶ αὐτῶν ἀπελπισμοῦ ἠκούοντο· ἐγένετο εὐδία τοῦ καπνοῦ διαλυθέντος καὶ ἐπὶ τῶν προχωμάτων καὶ περὶ αὐτὰ καὶ ἐν τοῖς τάφροις καὶ ἐπὶ τῆς ἀνατραπείσης ὑπονόμου καὶ ἐπὶ τῆς μακρᾶς τοῦ πεδίου ἐκτάσεως ἔκειντο 600 πτώματα, σημαῖαι, ὅπλα, κοσμήματα· ὑπερχίλιοι τραυματίαι ἐσύροντο ἵνα μὴ κατακοπῶσιν ὑπὸ τῶν ἐπερχομένων Ἑλλήνων· θόρυβος δὲ μέγας συνετάρασσε τὸ τοῦ Ῥεσσὴτ στρατόπεδον, εἰς ὃ οἱ φεύγοντες συνέρρεον κατηφχυμμένοι, οἱ δὲ τραυματίαι ἐγόγγυζον. Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἔτι ἀναλάβωσιν οἱ ἐν τῇ πόλει ἐκ τῆς κατὰ γῆν ἐφόδου καὶ ἕτερος μέγας αὐτοῖς κίνδυνος ἐπεκρέματο ἐκ θαλάσσης. Ὁ Τοῦρκος διοικητὴς τῆς ἐν τῇ λιμνοθαλάσσῃ μοίρας θεὶς πῦρ ἐνὶ τῶν πλοιαρίων αὐτοῦ ὥρμα πρὸς τὴν πόλιν καλυπτόμενος ὑπὸ τὸν καπνὸν αὐτοῦ· ἀλλ' ἀπεκρούσθη ὑπὸ τῶν τηλεβόλων τῆς παραλίας ἀποβαλὼν νεκροὺς καὶ τραυματίας. Κατὰ τὴν ἀξιομνημόνευτον ταύτην ἡμέραν οἱ Ἕλληνες ἤραντο νίκην λαμπράν· ὁ δὲ Κιουταχῆς ὅπως τὴν ὀργὴν αὐτοῦ καταπραΰνῃ καὶ πρὸς ἐκδίκησιν ἀνάνδρως ἀπεκεφάλισε τοὺς ὀλίγους ἐν τῷ στρατοπέδῳ αὐτοῦ Ἕλληνας, ἐν οἷς καὶ τὸν εἰς κατασκοπίαν τῶν ἐχθρῶν εἰσερπύσαντα Ῥοῦτσον ἄνδρα Μεσολογγίτην ἀγαθὸν καὶ ὀκτὼ ἄλλους.

Ἀλλ' ἐνῷ οἱ πολιορκούμενοι οὔτε κατὰ γῆν οὔτε κατὰ θάλασσαν οὐδ' ἀλλαχόθεν ἔξωθεν ἐφοβοῦντο τὸν ἐχθρόν, ἐφοβοῦντο ὅμως τὸν ἐσωτερικὸν ἐχθρόν, τὴν πεῖναν· τὰ τρόφιμα ἤρξαντο νὰ ἐλλείπωσιν, οὐδαμόθεν δ' ἄλλοθεν ἤλπιζον, εἰ μὴ μόνον ἐκ θαλάσσης· καὶ ἀγαθῇ τύχῃ ἐνεφανίσθησαν (24 Ἰουλίου) 40 πλοῖα ὑπὸ τὸν Μιαούλην, Ἀποστόλην, Κολανδροῦτσον καὶ Σαχτούρην, ὧν ἡ προφυλακὴ κατεδίωξε τὰ τέσσαρα ἐν τῷ λιμένι τουρκικά, ὧν ἓν μὲν ὅπως μὴ συλληφθῇ ἐξώκειλεν ἐπὶ τῆς ἀκτῆς, τοῦ πληρώματος διὰ λέμβων ἀποσωθέντος ἐπὶ τοῦ τρίτου τουρκικοῦ πλὴν 11 ἀνδρῶν παραδοθέντων τοῖς Ἑλλη-

σιν· ἕτερον δ' ἐνεπρήσθη· τὰ δὲ δύο ἄλλα κατέφυγον ὑπὸ τὰ τηλεβόλα τῆς Ναυπάκτου. Ἡ ἐμφάνισις τοῦ στόλου ἀνεπτέρωσε τὰς ἐλπίδας τῶν Ἑλλήνων. Ἀλλὰ πρὶν ἢ ἔτι ἐπικοινωνήσῃ ὁ στόλος τοῖς πολιορκουμένοις καὶ ἐνεφανίσθησαν ἐκ δυσμῶν πλέοντα πλοῖα περὶ τὴν Κεφαλληνίαν. Ὁ στόλος οὗτος τῇ ὑστεραίᾳ ἔπλευσε κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ἐγγὺς γενόμενος ἡτοιμάσθη πρὸς ναυμαχίαν ἐν παρατάξει, καθ' ἣν τὸ μὲν ἀριστερὸν κέρας ἀπετέλουν τὰ δικάρταρα, τὸ δὲ δεξιὸν δώδεκα κορβέται ὑπὸ τὸν Ῥιαλὲ βέην, τὸ δὲ κέντρον περὶ τὴν ναυαρχίδα 9 φρεγάται καὶ γολέται. Οἱ Ἕλληνες, πρὶν ἢ ἔτι συμπληρώσωσι τὴν παράταξιν οἱ ἐχθροί, ἐπέπεσον κατ' αὐτῶν καὶ συνεκροτήθη ναυμαχία κρατερὰ μεταξὺ Μεσολογγίου καὶ τοῦ ἀκρωτηρίου Ἀράξου (Πάπα)· ἔρριψαν τρία πυρπολικὰ κατὰ τῆς ναυαρχίδος τοῦ Τοπὰλ πασσᾶ· ἐδειλίασεν οὗτος, ἐτράπη εἰς φυγήν, πρὶν ἢ ἡ ναυμαχία διακριθῇ, πρὸς νότον. Ὁ τουρκικὸς στόλος ἐδιχάσθη, οὗ τὸ μὲν ἑπόμενον τῷ φεύγοντι ναυάρχῳ κατεδίωκεν ὁ ἑλληνικὸς μέχρι Κεφαλληνίας, τὸ δὲ κατέφυγεν εἰς τὸν κόλπον. Οὕτω δ' ἀνοικτῆς οὔσης τῆς θαλάσσης, τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ πέντε σπετσιωτικὰ πλοῖα ὑπὸ τὸν Κυριακὸν προσεγγίσαντα τῇ πολιορκουμένῃ πόλει ἀπεβίβασαν τροφὰς καὶ πολέμου ἐφόδια. Τῇ δὲ ὑστεραίᾳ (25 Ἰουλίου) ἅπαντος τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου καταπλεύσαντος εἰς τὸν λιμένα εἰσεκόμισαν οἱ Ἕλληνες 20 μικρὰ πλοῖα διὰ τῆς λιμνοθαλάσσης παρὰ τὸ Βασιλάδιον ὅπως καταστρέψωσι τὰ ἐν αὐτῇ ἐχθρικὰ πλοιάρια, ἅτινα βλέποντα τὸν κίνδυνον προσήγγισαν τῇ παρὰ τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον παραλίᾳ ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν τηλεβόλων. Ἀλλ' εἰ καὶ ὑπερησπίζοντο ταῦτα καὶ ὑπὸ τῶν τηλεβόλων τοῦ τουρκικοῦ στρατοπέδου καὶ 1000 ἱππέων καὶ πεζῶν, τὰ ἑλληνικὰ ὅμως ἐπιπεσόντα ἑπτὰ μὲν ἐξ ἐκείνων ἐκυρίευσαν, τὰ δὲ ἄλλα διεσώθησαν ἐγγύτατα προσωρμισθέντα ταῖς κανονοστοιχίαις. Τῇ αὐτῇ δὲ νυκτὶ οἱ πολιορκούμενοι συνεννοηθέντες πρὸς τοὺς ἄρτι ἐκ Διστόμου μετὰ τὴν ἐκεῖ μάχην (9 Ἰουνίου) ἐλθόντας ὁπλιτάρχας τοῦ στρατοῦ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος Γεώργιον Καραϊσκάκην, Τσαβέλλαν καὶ ἄλλους ἐπέπεσον κατὰ τοῦ ἐχθροῦ 1000 μὲν ἔσωθεν, 500 δὲ ἔξωθεν ὑπὸ τὸν Καραϊσκάκην. Οὕτω δοθέντος τοῦ σημείου τῆς ἐπιθέσεως μετὰ τὸν πρῶτον πυροβολισμὸν οἱ μὲν ἔξωθεν εἵλκυσαν τὰ ξίφη, εἰσώρμησαν νυκτὸς μεσούσης, περιήγαγον εἰς πλήρη ἀταξίαν τὸ στρατόπεδον, ἔσφαξαν πολλούς, ἔτρεψαν εἰς φυγὴν καὶ ἔλαβον λάφυρα, οἱ δ' ἔσωθεν ἐξορμήσαντες ἐκυρίευσαν τεσσάρων κανονοστασίων, πολλῶν προχωμάτων καὶ εἰσέπεσον εἰς τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον κἀκεῖ συμμίξαντες τοῖς ἔξωθεν Ἕλλησι κοινῇ πανταχόθεν ἔτρεπον τοὺς ἐχθροὺς ἐν ἐσχάτῃ ἀμηχανίᾳ διακειμένους, οἵτινες ἐγκαταλιπόντες

τοὺς ἀνατολικοὺς προμαχῶνας συνεσπειρῶντο πρὸς τοὺς βορείους καὶ δυτικοὺς ἀφέντες ἐπὶ τοῦ πεδίου 1500 νεκρούς, πλείστους τραυματίας, ὅπλα καὶ λάφυρα ἄπειρα εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων, σημαίας καὶ τροφάς. Ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἔπεσον 71 καὶ ἐτραυματίσθησαν 13. Οὕτω δ' οἱ Ἕλληνες ἤραντο διπλῆν νίκην κατά τε γῆν καὶ θάλασσαν. Μετὰ δύο δὲ ἡμέρας (28 Ἰουλίου) ὁ Μιαούλης ἐπεσκέψατο τὴν ἀθάνατον τοῦ Μεσολογγίου φρουράν, ὅπως συνεορτάσῃ τὰς νίκας, ὑφ' ἧς καὶ ὑφ' ἁπάσης τῆς πόλεως ἔτυχεν ὁ κυματοδρόμος ναύαρχος βασιλικῆς ὑποδοχῆς. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ (29 Ἰουλίου) προπεμφθεὶς ὑπὸ χιλιάδων λαοῦ τῶν τηλεβόλων βροντούντων μέχρι τῆς παραλίας ἀπέπλευσε καταλιπὼν 8 πλοῖα πρὸς κατασκόπευσιν τῶν κατὰ θάλασσαν κινήσεων τοῦ ἐχθροῦ ἀπὸ τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου μέχρι τῆς ἀντικρὺ τῆς Κερκύρας παραλίας. Μετὰ τὰ κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν τρόπαια τῶν ἡμερῶν ἐκείνων οἱ μὲν πολιορκούμενοι ἦσαν ἔμπλεοι χαρᾶς, οἱ δὲ πολιορκοῦντες λύπης καὶ ἀπελπισμοῦ, διότι πολλοῦ χρόνου παρελθόντος οὐδὲ μικρόν τι τοῖς πολιορκουμένοις βλάβος προὐξένησαν. Ὁ δὲ Ῥεσσὴτ ἔνθεν μὲν ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν κατὰ τὸν διορισμὸν ἀπειλὴν τοῦ σουλτάνου, ἔνθεν δὲ κατατηκόμενος ἕνεκα τῶν ἐν Πελοποννήσῳ θριάμβων τοῦ ἀντιζήλου αὐτοῦ Ἰβραὴμ ἀνέλαβεν ἔργον παράδοξον καὶ δυσχερές, τὴν κατασκευὴν τοῦ «ὑψώματος τῆς ἑνώσεως», ἅτε οὐδὲν οὐδαμόθεν ἐλπίζων οὔτε κατὰ γῆν οὔτε κατὰ θάλασσαν, εἰ μὴ μόνον ἐκ τῶν μηχανικῶν πολιορκητικῶν ἔργων.

Ὕψωμα ἑνώσεως παρὰ τὸ τοῦ Φραγκλίνου προτείχισμα καὶ ἥττα Τούρκων. Εἰ καὶ πολλάκις μάτην ἐπειράθησαν οἱ πολιορκηταὶ Τοῦρκοι ἢ μᾶλλον οἱ αὐστριακοὶ μηχανικοί, ἵνα δι' ὑψηλοτέρων προχωμάτων κυριεύσωσι τῶν ἑλληνικῶν καὶ αὐτῆς τῆς πόλεως, οὐχ ἧττον καὶ πάλιν ὁ Κιουταχῆς ἀνέλαβε παρὰ τὸ τοῦ Φραγκλίνου προτείχισμα, ἵνα ἐγείρῃ πρόχωμα 3-5 $^1/_2$ μέτρων πλάτους καὶ 80 μήκους σχηματίζον ἐν τῷ μέσῳ γωνίαν, ἧς ἡ κορυφὴ ἦν ἀκριβῶς ἀντικρὺ τοῦ προτειχίσματος ἐκείνου. Τούτου ἐγειρομένου οἱ Ἕλληνες ἀδιακόπως ἐπυροβόλουν καὶ μύδρους ἔρριπτον· ἀλλ' οἱ ἐχθροὶ διὰ μεγάλης πολυχειρίας ταχέως ὕψωσαν αὐτὸ ἐπισωρεύοντες σάκκους χώματος πλήρεις ἐπὶ σάκκων καὶ χῶμα ἐπὶ χώματος διὰ καλαθίων καὶ σπυρίδων. Τέλος ἐφώρμησαν (27 Ἰουλίου) οἱ Ἕλληνες ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν ἀποβαλόντες 7 νεκροὺς καὶ 9 τραυματίας· ὁ δ' ἐχθρὸς ἐκυρίευσεν (11 Αὐγούστου) τὸ προτείχισμα τοῦ Φραγκλίνου. Ἐκεῖθεν δ' ἐσπούδασε νὰ καταλάβῃ καὶ τὴν πόλιν· ἀλλ' ἀπέτυχε· διότι ἀπέτυχον μὲν οἱ Ἕλληνες νὰ ἐμποδίσωσι τήν τε ὀχύρωσιν τοῦ ὑψώματος τῆς ἑνώσεως καὶ τὴν κατοχὴν τοῦ Φραγκλίνου ἐπὶ ὀλίγας ἡμέρας (11-18 Αὐγού-

στου), καθ' ἃς ἀπόπειραι ἀναλήψεως τοῦ Φραγκλίνου καὶ καταλήψεως τοῦ ὑψώματος τῆς ἑνώσεως ἐγένοντο καί τινες τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν, ἐν οἷς καὶ ὁ φιλέλλην Ῥόσνερος καὶ ὁ Σπῦρος Κοντογιάννης καὶ ὁ Παντολέων Πλατύκας· τέλος ὅμως ἡ φρουρὰ ἐπιπεσοῦσα (19 Αὐγούστου) ἀνυπόστατος τὴν δύναμιν καὶ τὴν ὁρμὴν ἐξεδίωξε τοὺς Τούρκους ἐκ τοῦ Φραγκλίνου καὶ τοῦ βραχίονος τοῦ τῆς ἑνώσεως ὑψώματος, δι' οὗ συνήπτετο τοῦτο ἐκείνῳ. Κατὰ τὴν ἔξοδον ταύτην, καθ' ἣν οἱ διαμαχόμενοι ἑκάτεροι ἔδειξαν ἀπαράμιλλον ἀνδρείαν καὶ ἐπιμονήν οἱ μὲν Τοῦρκοι ἀπώλεσαν περὶ τοὺς τριακοσίους, ὧν διπλάσιοι ἐτραυματίσθησαν, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἄγο-Βασσάρης, ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν 20, ἐν οἷς οἱ χιλίαρχοι Ἀποστολάκης Βαργιαδίτης καὶ ὁ Γεώργιος Νταγκλῆς καὶ ἐτραυματίσθησαν 45, ἐν οἷς ὁ Γεώργιος Τσαβέλλας καὶ ὁ Ἰωάννης Ῥαζικότσικας.

Ὁ Κιουταχῆς εἰ καὶ ἀπέτυχεν, οὐδὲν ἧττον κατεσκεύασε νέον κανονοστάσιον μεταξὺ τοῦ προτειχίσματος τοῦ Φραγκλίνου καὶ τοῦ πυργώματος τοῦ Κοραῆ· ἀλλ' οἱ Ἕλληνες οὐ μόνον αὐτὸ ἀνέτρεψαν (22 Αὐγούστου) δι' ὑπονόμου, ἀλλὰ καὶ περὶ τοὺς 100 ἐχθροὺς ἐφόνευσαν καὶ πλείονας ἐτραυμάτισαν. Μάτην δὲ πειραθεὶς ὁ Κιουταχῆς ἵνα καταλάβῃ ἢ καταστρέψῃ τὸ κατὰ τὰ Κουτσονέϊκα ἀφανὲς κανονοστάσιον,—ἐξ οὗ διὰ τῆς ἐπιτηδειότητος τοῦ πυροβολητοῦ Κωνσταντίνου Τσιριγώτου σφαῖραι ῥιπτόμεναι εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Τούρκων ἐφόνευον, ἐτραυμάτιζον καὶ κατεθορύβουν αὐτούς,—ἠναγκάσθη νὰ μετενέγκῃ τὸ στρατόπεδον περαιτέρω παρὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ Ἀρακύνθου.

Ἀπελπισμὸς Κιουταχῆ, ἔφοδος ὁλεθρία τοῖς Τούρκοις. Ὁ Κιουταχὴς θεωρῶν ὅτι πανταχόθεν στενὰ αὐτῷ ἐγένοντο τὰ πάντα ἠδημόνει καὶ διετέλει ἐν ἀπελπισμῷ, καθ' ὅσον οἱ μὲν κατὰ τὴν Αἰτωλίαν καὶ Ἀκαρνανίαν ἐπαναςάται Ἕλληνες ὁσημέραι ἐπληθύνοντο καὶ τὰ πεμπόμενα εἰς αὐτὸν πολέμου ἐφόδια καὶ τὰς τροφὰς διήρπαζον· ὁ δὲ Καραϊσκάκης ἠπείλει νὰ διακόψῃ τὴν μεταξὺ Μεσολογγίου καὶ Ἄρτης συγκοινωνίαν τῶν Τούρκων, θάρρος δὲ καὶ πεποίθησις ἐκραταίου τὸν ἀγῶνα τῆς ἐν Μεσολογγίῳ φρουρᾶς· τοὐναντίον δ' ἀτολμία καὶ ἀθυμία κατεῖχε τὸν πολιορκητικὸν στρατόν. Διὸ ὁ Κιουταχῆς, ὅπως μὴ ὑποστῇ τὰ ἔσχατα, ἐκ παντὸς τρόπου ἠβούλετο νὰ κρατύνῃ τὸ φρόνημα τοῦ στρατοῦ προαγγείλας ὅτι διὰ μιᾶς καὶ τελευταίας ἐφόδου ἔμελλε νὰ κυριεύσῃ τοῦ Μεσολογγίου. Γνωστὸν τοῦτο γενόμενον τοῖς Ἕλλησιν ἐκίνησε τὸν γέλωτα καὶ τὸ σκῶμμα καὶ ἐκ τῶν ἐπάλξεων θαμινώτατα προὐκάλουν οὗτοι ὁμηρικῷ τῷ τρόπῳ τοὺς πολιορκητὰς ἐρεθίζοντες διὰ παντοίων χλευαστικῶν λόγων καὶ ἐπὶ τέλους ἐκ

τῶν δύο ὑπονόμων,—ἃς εἶχον ὑποσκάψη τὴν μὲν μεγάλην ὑπὸ τὸ πρόχωμα τὸ ἑνοῦν τὸ προτείχισμα τοῦ Φραγκλίνου καὶ τὸ τῆς ἑνώσεως ὕψωμα καὶ ὑπ' αὐτὸ τοῦτο, τὴν δὲ μικρὰν ἐγγὺς αὐτοῦ,—ἀνῆψαν (9 Σεπτεμβρίου) τὴν μικράν· συγχρόνως δὲ καὶ ταχὺς κανονοβολισμὸς καὶ πυροβολισμὸς ἐξηκολούθει καθ' ὅλον τὸ μεταξὺ τοῦ προτειχίσματος τοῦ Μπότσαρη καὶ τοῦ πυργώματος τοῦ Κατσιούκου τῶν Ἑλλήνων κραυγαζόντων καὶ ἀπειλούντων δῆθεν ἔξοδον. Οἱ δὲ Τοῦρκοι ἀντεπεξῆλθον ὑπὸ τὴν μάστιγα τῶν ἱππέων καὶ τῶν ἀξιωματικῶν. Καὶ ἔβλεπέ τις ὡς σμήνη σφηκῶν ἐξορμῶντας ἐκ τῶν σκηνῶν, ἐκ τοῦ πεδίου καὶ τοὺς πόρρωθεν καὶ τοὺς ἐγγὺς βαρβάρους ἐν φοβεραῖς κραυγαῖς· καὶ οὐδεὶς δυνάμενος πολεμεῖν ἔμεινεν ἐν τῷ στρατοπέδῳ, οὐδ' αὐτὸς ὁ Κιουταχής, ὅστις ἐθεᾶτο τὴν ὁρμὴν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἔκ τινος τῶν πλησιεστέρων τῷ τείχει κανονοστασίων· κατὰ δὲ τὴν ἀκμὴν τῆς μάχης διέταξεν ἵνα οἱ Ἀλβανοὶ ἐφορμήσωσιν ἐπὶ τοῦ τείχους. Ἀλλὰ παραδόξως ἐν τῇ μανίᾳ τοῦ ἀμοιβαίου πυρὸς αἴφνης οὔτε πυροβολισμὸς οὔτε κανονοβολισμὸς ἠκούετο ἐκ τοῦ τείχους τῆς πόλεως οὐδὲ μαχητὴς κἂν ἐφαίνετο ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων καὶ ἐπὶ τῶν κανονοστασίων, ἀλλὰ πυροβολισμοὶ καὶ κανονοβολισμοὶ καὶ θόρυβος καὶ κραυγαὶ ἀπειλητικαὶ καὶ πᾶσα ἐνέργεια καὶ πρᾶξις καὶ συνωθισμὸς παρὰ τὸ προτείχισμα τοῦ Φραγκλίνου, ὁπόθεν οἱ Ἕλληνες ἠπείλουν ἔφοδον δῆθεν ἐπὶ τὸ ὕψωμα τῆς ἑνώσεως. Ὁ Κιουταχὴς πιστεύσας ὅτι τοῦ λοιποῦ τείχους καταλειφθέντος ὑπὸ τῆς φρουρᾶς πάντες συνηθροίσθησαν πρὸς τὸ προτείχισμα τοῦ Φραγκλίνου ἀραιὰς μέν τινας τάξεις στρατοῦ ἔπεμψε πρὸς τὸ κενόν, ὡς ἐπίστευεν, ὑπερασπιστῶν μέρος τοῦ τείχους, τὰς δὲ πυκνὰς πρὸς τὸ τῆς ἑνώσεως ὕψωμα. Ἀλλ' ἐνῷ οἱ ἀδεῶς ἀναβαίνοντες τὸ τεῖχος ἐνόμισαν ὅτι ἐγένοντο κύριοι αὐτοῦ, αἴφνης ἐβλήθησαν ὑπὸ δεινοῦ πυρὸς καὶ ἐτράπησαν πολλῷ ταχύτερον νῦν φεύγοντες ἢ ὅτε ἐφώρμων πρὸς αὐτό. Ἐνῷ δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ ὑψώματος τῆς ἑνώσεως οἱ Τοῦρκοι ἀδιαλείπτως συρρέοντες πανταχόθεν ἠπείλουν ἔφοδον αἰφνίδιος δεινὸς ὑποχθόνιος ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτῶν μυκηθμὸς ἔπληξε τὰ ὦτα τῶν ἐπ' αὐτοῦ ἱσταμένων ἅμα δὲ καὶ ἔβλεπέ τις νέφη καπνοῦ ἀναθρώσκοντα διὰ τῶν ῥωγμῶν τοῦ ἐδάφους καὶ ἐν τῷ αἰθέρι χώματα, ξύλα, ὅπλα, λίθους, μύδρους, κεφαλάς, χεῖρας, πόδας διαμεμελισμένους, πτώματα ἠκρωτηριασμένα σύμπαντα ἀναμὶξ εἰς ὕψος ἐν βροντῇ ἀναχθέντα καὶ αὖθις καταπίπτοντα ἐν πολλῷ πατάγῳ. Τρέπονται οἱ τὸν ὄλεθρον τῆς μεγάλης ὑπονόμου τῆς ἀνατιναξάσης πάντας τοὺς ἐπὶ τοῦ ὑψώματος τῆς ἑνώσεως συνωθουμένους βλέποντες, βάλλονται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ διὰ τοῦ ξίφους κοπτόμενοι καταδιώκονται μέχρι τῶν σκηνῶν. Ἐπανῆλθον οἱ Ἕλληνες κομίζοντες λάφυρα πλεῖστα εἰς τὴν πόλιν·

ἐπανῆλθον καὶ οἱ Τοῦρκοι ἠττημένοι εἰς τὰ καπνίζοντα χάσματα τοῦ τέως τῆς ἐνώσεως ὑψώματος, ὅπερ μετεβλήθη εἰς τάφον ἑνώσεως πλέον τῶν 500 διαμεμελισμένων Τούρκων. Κατὰ τὴν ἔκρηξιν ταύτην πρὸς τοῖς πεφονευμένοις περὶ τοὺς 1000 ἐτραυματίσθησαν, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἀσλὰν βέης καὶ ὁ Βανόσης Σεβράνης, Ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν 15 καὶ ἐπληγώθησαν 35, ἐν οἷς ὁ ἑκκαιδεκαέτης γενναῖος παῖς Ἀντώνιος Μπάκας ὁ πρότερον κατὰ τὴν ἔφοδον (21 Ἰουλίου) διαπρέψας, ὁ Ἀθανάσιος Ζέρβας καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Τσαβέλλας.

Οἰκτρῶς εἶχον τὰ τῶν πολιορκητῶν, ἄριστα τὰ τῶν πολιορκουμένων. Οἰκτροτάτη ἦν ἡ κατάστασις τοῦ πολιορκητικοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, λιποταξίαι καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐγίνοντο, σπάνις ἦν τροφῶν, τὸ θάρρος τῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν ἀξιωματικῶν ἐξέλιπεν· ὁ δὲ Κιουταχῆς ἄπελπις νύκτας ὅλας διετέλει ἄγρυπνος ἔχων πρὸ πάντων πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ τρόπαιον τοῦ Ἰβραὴμ καὶ τὴν ἀπειλὴν τοῦ σουλτάνου· ἠπειλοῦντο αἱ ὁδοὶ τῆς συγκοινωνίας αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἤπειρον, νῦν δὲ μάλιστα ὑπὸ τοῦ Καραϊσκάκη, οὗ ἕνεκα οὐκ ὀλίγοι οὐ μόνον ἐκ τῶν περὶ τὸ Αἰτωλικὸν καὶ τὸν Ἀχελῶον ἐχθρῶν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν περὶ τὸ Μεσολόγγιον ἐλιποτάκτησαν καύσαντες τὰς αὐτῶν σκηνὰς ὡς ἀπελπίσαντες περὶ ἁλώσεως τοῦ Μεσολογγίου· πρὸς δὲ τούτοις λοιμὸς ἐνσκήψας ἔτι μᾶλλον συνέτεινεν εἰς τὴν ἀθυμίαν καὶ λιποταξίαν τοῦ στρατοῦ. Οὐδὲν δ' ἄξιον λόγου ἐγίνετο ἐν τοῖς περιλειπομένοις ἐν τῷ στρατοπέδῳ· οὔτε περὶ προχωμάτων οὔτε περὶ ἐφόδου οὔτε περὶ ἄλλου τινὸς σπουδαίου κατὰ τῶν πολιορκουμένων ἐγίνετο σκέψις τις· φοβούμενοι δὲ μάλιστα ἔξοδον αὐτῶν διενοοῦντο περὶ ὀχυρώσεως καὶ ὑπερασπίσεως ἑαυτῶν, δι' ὃ καὶ τὸ κανονοστάσιον τοῦ ἁγίου Ἀθανασίου μετεσχημάτισαν εἰς μικρόν τι φρούριον ἵνα αὐτοῖς ἐν ἀνάγκῃ χρησιμεύσῃ. Ὁσημέραι δ' ἐνέλειπον αὐτοῖς καὶ αἱ τροφαὶ καὶ τὰ πολέμου ἐφόδια, διότι τὰ ἔκ τε Ναυπάκτου καὶ Πατρῶν καὶ Πρεβέζης καὶ Ἄρτης καὶ ἄλλοθέν ποθεν αὐτοῖς πεμπόμενα δυσχερῶς πάνυ ἐκομίζοντο τῶν Ἑλλήνων κατά τε γῆν καὶ θάλασσαν κωλυόντων τε καὶ ἔστιν ὅτε ἁρπαζόντων αὐτά. Εἴ περ οἱ Ἕλληνες τότε ἔξωθέν τε καὶ ἔσωθεν ἐπήρχοντο κατὰ τοῦ στρατοπέδου τοῦ Κιουταχῆ, πάντως αὐτὸ θὰ διελύετο.

Ἄριστα δὲ εἶχον τὰ τῶν πολιορκουμένων· τροφὰς εἶχον λάβῃ κατὰ θάλασσαν καὶ ὕστερον (21 Αὐγούστου) διὰ τοῦ Μπρούσκου, διὰ τοῦ Λαλεχοῦ (25 Σεπτεμβρίου). Πρὸς δὲ τούτοις οὐ πρὸ πολλοῦ διὰ τοῦ Μισεγιάννη ἐπικουρίαι εἶχον ἔλθῃ (7 Αὐγούστου) ὑπὸ τὸν Κίτσον Τσαβέλλαν, Γεωργάκην Βαλτινὸν καὶ Κώσταν Φωτομάραν· καὶ ὕστερον (13 Σεπτεμβρίου) ὑπὸ τὸν Σαδήμαν, Χαντσῆ Πέτρον, Γιαννά-

κην Στράτον. Πρὸς δὲ τούτοις ἡ πρὸς τοὺς Ἀκαρνᾶνας καὶ τοὺς λοιποὺς καταφυγόντας εἰς ξένην γῆν ἔκκλησις τῆς ἐπιτροπῆς τῆς προσωρινῆς διευθύνσεως τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος οὐκ ὀλίγον συνέτεινεν εἰς τὴν κραταίωσιν τῆς πεποιθήσεως περὶ τῆς ἔξωθεν ἐπικουρίας τῇ φρουρᾷ. « Ἡ εἰσβολὴ (ἔγραφεν ἡ ἐπιτροπεία) τοῦ ἐχθροῦ εἰς τὴν πατρίδα σας σᾶς ἐβίασε νὰ καταφύγετε εἰς ξένην γῆν διὰ νὰ γλυτώσετε τὸν θάνατον, τὴν σκλαβιὰν καὶ τὴν ἀτιμίαν. Μὲ βαθεῖαν λύπην τῆς καρδίας σας ἐβλέπετε ἀπὸ τὸ καταφύγιόν σας τὸν ἀπάνθρωπον ἐχθρὸν καταπατοῦντα μὲ τὸ μιαρὸν πόδι του τὴν ἱερὰν γῆν τῆς πατρίδος σας, διατρέχοντα, καίοντα καὶ ἐρημώνοντα τοὺς τόπους σας καὶ ἀπολαμβάνοντα ὅλους τοὺς καρποὺς τῶν ἱδρώτων σας. Σεῖς ἀγανακτήσατε καὶ ἡ ἀγανάκτησίς σας ἦτον τόσον πλέον μεγαλητέρα, ὅσον δὲν ἐμπορούσατε νὰ ἐμποδίσετε τὸ κακόν· ἐπροσμένετε μὲ ἄκραν ἀνυπομονησίαν μίαν στιγμὴν ἁρμόδιον διὰ νὰ πετάξετε ὅπου τὰ πατριωτικά σας χρέη, καὶ μία δικαία ἐκδίκησις σᾶς ἐπροσκαλοῦσαν. Τὴν ἐπροσμένετε αὐτὴν τὴν στιγμήν, καὶ ἰδοὺ ἔφθασεν ἡ ποθητὴ αὕτη στιγμή. Διάφοροι ὁπλαρχηγοὶ μὲ τὰ σώματά των ἀγωνίζονται ἤδη πρὸς βλάβην τοῦ ἐχθροῦ· τί ἐκατώρθωσαν ἕως τώρα τὸ ἠξεύρετε· εἶναι ἐλπὶς μεγαλήτερα ἀκόμη νὰ κατορθώσουν εἰς τὸ ἑξῆς.

» Μάρτυρες λοιπὸν τῶν ἀγώνων των σεῖς τί προσμένετε καὶ δὲν ἀφίνετε τὸ ἄσυλόν σας; Διατί ἀδιαφορεῖτε εἰς τὰ κινήματα, τὰ ὁποῖα γίνονται διὰ τὴν ἀπολύτρωσιν τῆς πατρίδος σας; Τί σᾶς ἐμποδίζει ἀπὸ τοῦ νὰ κάμετε τὸ χρέος σας καὶ ἀπὸ τοῦ νὰ ἐκδικηθῆτε τόσα κακά, ὅσα ἐδοκιμάσατε ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς, οἱ ὁποῖοι ἐμβῆκαν εἰς τοὺς τόπους σας; Φοβεῖσθε ἀπὸ ἀδυναμίαν; Τοῦτο δὲν εἰμπορεῖ μήτε πρέπει νὰ εἶναι, διότι ἔχετε ἀρκετοὺς βοηθοὺς ἀγωνιζομένους ἤδη κατὰ τῶν ἐχθρῶν· ἐμποδίζεσθε ἴσως διὰ φόβον μὴν εὑρεθῆτε ἄδειοι ἀπὸ τροφαῖς καὶ πολεμοφόδια; Μήτε διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ μένετε ὀπίσω· ἡ διοίκησις ἐφρόντισε καὶ ἔστειλεν εἰς Δραγαμέστον καὶ τροφὰς καὶ πολεμοφόδια καὶ φροντιστὴν νὰ τὰ μοιράζῃ. Ἰδοὺ στέλλει καὶ θαλασσινὴν δύναμιν πρὸς βοήθειάν σας.

» Γνωρίζοντες λοιπόν, ὅτι δὲν ἔχετε πλέον κἀνένα δικαιολόγημα νὰ μένετε ἀδιάφοροι εἰς τοὺς ἀγῶνας, οἱ ὁποῖοι γίνονται διὰ τὴν ἐλευθέρωσιν τῶν τόπων σας τρέξατε ὅλοι ὅπου καθένας ἔχει χρέος νὰ συμπολεμήσῃ μὲ τοὺς ἄλλους ἀδελφός του, διὰ νὰ διώξῃ τὸν ἐχθρὸν ἀπὸ τὸ σπίτι του, ἀπὸ τὸ χωράφι του, ἀπὸ αὐτὸν τέλος πάντων τὸν τόπον του. Ἐὰν καὶ τώρα δὲν κινηθῆτε, ἐὰν καὶ τώρα δὲν τρέξετε ὅπου τόσα αἴτια καὶ τόσα χρέη σᾶς προσκαλοῦν, θέλετε δείξει μὲ τὴν ἀδιαφορίαν σας ὅτι ὅσα ἐπάθετε, τὰ ἐπάθετε διότι ἠθέλατε· καὶ τὸ ἔθνος,

ἡ διοίκησις καὶ ὁ κόσμος ὅλος θὰ σᾶς κατηγορήσουν καὶ θὰ εἰποῦν ὅτι σᾶς ἁρμόζει νὰ ζῆτε δυστυχεῖς καὶ ἔξω ἀπὸ τὴν πατρίδα σας, διότι δὲν θέλετε νὰ τὴν ἐλευθερώσετε ἀπὸ τὸν ἀπάνθρωπον ἐχθρόν. Ἀλλ' ὄχι! μὴν ὑποφέρετε νὰ σᾶς γενῇ αὐτὴ ἡ πικρὰ κατηγορία! Ξυπνήσατε ἀπὸ τὸν λήθαργόν σας· ἀναλάβετε τὴν πρώτην ἀγανάκτησίν σας, δράξατε τὰ ὅπλα σας καὶ τρέξατε νὰ ἑνωθῆτε μὲ τοὺς ἄλλους ἀδελφούς σας διὰ νὰφανίσετε τὸν ἐχθρόν· τρέξατε νὰ ἐλευθερώσετε τὴν πατρίδα σας διὰ νὰ ζήσετε ἐλεύθεροι καὶ εὐτυχεῖς εἰς αὐτὴν καὶ διὰ νὰπολαύσετε καὶ τιμὴν καὶ δόξαν εἰς ὅλον τὸν κόσμον ».

Ἐκράτυνον δ' ἔτι μᾶλλον τὸ φρόνημα τῶν πολιορκουμένων καὶ αἱ πολλαχόθεν ἔπαινοι καὶ εὐφημίαι ὑπὲρ τοῦ ἡρωϊσμοῦ αὐτῶν. Αἱ κατὰ τὰς δύο πρώτας ἐφόδους τοῦ ἐχθροῦ ἡρωϊκαὶ πράξεις τῆς φρουρᾶς ἐδόξασαν αὐτὴν ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα καὶ ἀνὰ τὴν Εὐρώπην. Ἡ δὲ κυβέρνησις ἐν Ναυπλίῳ ἐτέλεσε δοξολογίαν εἰς τὸν Ὕψιστον ἐπὶ τοῖς θριάμβοις τῆς πόλεως Μεσολογγίου, καθ' ἣν παρέστησαν πάντες οἱ ἐν τέλει καὶ ἄπειρον πλῆθος λαοῦ· ὁ δὲ ἀοίδιμος Ἀναστάσιος Πολυζωΐδης ὅλως ἔνθους ἐν συγκινήσει ἀνεφώνησεν: « Εἰς σὲ στρέφω τὸν λόγον μου ἤδη, ὦ πόλις ἱερὰ τοῦ Μεσολογγίου. Ἱερὰν σὲ ὀνομάζω καὶ μὲ σέβας βαθύτατον πατῶ νοερῶς σήμερον τὸ ἔδαφός σου συλλογιζόμενος τὰ τεράστια κατορθώματα, τὰ ὁποῖα τοσάκις ἤδη ἐνηργήθησαν εἰς τὴν περιφέρειάν σου. Ἀδύνατος ἀκόμη καὶ ἀνωχύρωτος ἀντέστης πρὸ τριῶν χρόνων εἰς δώδεκα χιλιάδας Ἀλβανῶν ἐχόντων ἐπὶ κεφαλῆς τὸν ἐπιχειρηματίαν Ὀμὲρ Βριώνην, καὶ εἶδες ἔμπροσθέν σου τόσα πεσμένα καὶ αἱματοκυλισμένα πτώματα αὐτῶν, ὁπόταν αὐθαδιάσαντες νὰ σὲ πλησιάσωσιν ἀντεκρούσθησαν ἀπὸ τὰς στιβαρὰς χεῖρας τῶν γενναίων προμάχων σου. Ἡ 25 τοῦ Δεκεμβρίου εἶνε ἡμέρα μὲ χρυσᾶ καὶ ἀνεξάλειπτα γράμματα εἰς τὰ χρονικὰ τῆς ἱστορίας σου γεγραμμένη. Ὀχυρωθεῖσα μόλις ἑτρόμαξες διὰ μόνης τῆς ἐξωτερικῆς σου ὄψεως τὸν ἀγέρωχον πασσᾶν τῆς Σκόδρας καὶ τὸν ἔκαμες θεωροῦντά σε μακρόθεν νὰ σὲ νομίσῃ ἀπόρθητον. Τοιαύτη νομιζομένη καὶ οὖσα ἀληθῶς ἄναψες ἔτι μᾶλλον τὴν λύσσαν τοῦ ἀνθρωπομόρφου θηρίου σουλτάνου, ὅστις ἀπὸ τὸ βάθος τῶν χαρεμίων του, ὅπου ἡ ἀσιατικὴ ἡδυπάθεια καὶ βαρβαρότης ἔχουν στημένον τὸν θρόνον των, ὑπέγραψε μὲ τὸ αἷμα τὸν παντελῆ ἐξολοθρευμόν σου· ὅθεν ἐξαντλήσας ὅλας τὰς περισωθείσας δυνάμεις του διὰ τὴν τελευταίαν φορὰν ἐφέτος ἔστειλεν ἐναντίον σου τὸν φοβερώτερον παρὰ πάντας τοὺς προαπεσταλμένους Κιουταχῆν ἐπὶ κεφαλῆς τριάκοντα χιλιάδων Ἀλβανοτούρκων. Ἀλλὰ τί ἐκατώρθωσεν; ὄχι ἄλλο βέβαια παρὰ νὰ δείξῃ τὴν ἀδυναμίαν του προφανέστερον καὶ νὰποβάλῃ πᾶσαν ἐλπίδα μελλούσης ἐπιχειρήσεως

κατὰ σοῦ. Ἱερὰν σὲ ὀνομάζω καὶ ἱερὰ εἶσαι τῷ ὄντι, διότι ἀπὸ τὴν πρώτην ἀφετηρίαν τοῦ παρόντος ἀγῶνος ἔμεινες ἀκεραία καὶ ἀμίαντος μηδέποτε καταπατηθεῖσα ἀπὸ τοὺς βεβήλους τῶν βαρβάρων πόδας. Ἱερὰν σὲ ὀνομάζω τέλος πάντων, διότι ἠξιώθης νὰ ἔχῃς ζῶντας μὲν προμάχους, ἀποθανόντας δὲ ἱερὰ κειμήλια ἐναποτεθειμένα εἰς τοὺς κόλπους σου τοὺς μεγαλητέρους ἄνδρας, ὅσοι εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν διαπρέπουσιν· ἔχεις τὸ σῶμα τοῦ Κυριακούλη Μαυρομιχάλη, ὅστις ἠρίστευσεν εἰς τὴν περίφημον μάχην τῆς Σπλάντσας· ἔχεις τὰ λείψανα τοῦ μεγίστου στρατηγοῦ καὶ ἀρίστου ἀνδρὸς τῆς Ἑλλάδος Μάρκου Μπότσαρη, ὅστις ἐδείχθη καὶ αὐτοῦ τοῦ Λεωνίδου ὑπέρτερος εἰς τὰς πεδιάδας τοῦ Καρπενησίου· ἔχεις τὰ κόκκαλα τοῦ Γερμανοῦ στρατηγοῦ Νορμάνου ὄχι κατωτέρου ἀπὸ τοὺς αὐτόχθονάς σου συναγωνισθέντος καὶ παθόντος ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἐλευθερίας· ἐπὶ τούτοις φυλάττεις προσέτι εἰς τὰ σπλάγχνα σου καὶ τὰ σπλάγχνα τοῦ ἀοιδίμου λόρδου Βύρωνος, ὁ ὁποῖος ἀφοῦ μὲ τὴν ποιητικήν του ἐναρμόνιον λύραν ἔψαλε μακρόθεν τὰ φυσικὰ κάλλη τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐθρήνησε τὴν δυστυχίαν της πρὶν ἀκόμη αὕτη σπάσῃ τὰς ἁλύσσους τῆς τυραννίας, ἦλθεν ἔπειτα νὰ λάβῃ ἐκ τοῦ πλησίον μέρος τοῦ ἐνδόξου ἀγῶνός της· καί, ἐνῷ εἰς τὸν κατάλογον αὐτῶν τῶν πολιτῶν σου συναριθμηθεὶς εἶχε συλλάβει τὰ πλέον σωτήρια σχέδια διὰ σέ, ἥρπαγη ἀπὸ ἄωρον θάνατον μὲ τὸ γλυκὺ ὄνομα τῆς Ἑλλάδος εἰς τὰ χείλη του». Καὶ οἱ λόγοι οὗτοι ἀναγνωσθέντες ἐν Μεσολογγίῳ ἐξήγειραν ἔτι μᾶλλον τὸν ἐνθουσιασμὸν τῆς ὄντως «ἱερᾶς πόλεως τοῦ Μεσολογγίου» καὶ οὐδὲν ἄλλο ἐν αὐτῇ ἤκουέ τις, εἰ μὴ «πόλεμος μέχρι θανάτου».

Ἀλλ' εἰ καὶ οἰκτρῶς διέκειντο τὰ τῶν πολιορκητῶν, ὁ Κιουταχῆς ὅμως ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι ὁ Ἰβραὴμ ὑποτάξας τὴν Πελοπόννησον γαῦρος ἐπήρχετο κατὰ τοῦ Μεσολογγίου ἐκ παντὸς τρόπου ἐσπούδασεν ἵνα μὴ μόνον διατηρήσῃ, ἀλλὰ καὶ ἑτοιμάσῃ τὸν παραλελυμένον στρατὸν εἰς ἔφοδον. Τοῦτο μαθόντες οἱ Ἕλληνες συνῆλθον (19 Σεπτεμβρίου) οἱ προεξέχοντες τῆς τε φρουρᾶς καὶ τῶν πολιτικῶν καὶ συσκεψάμενοι ἂν ὁ Κιουταχῆς ἔμελλε καὶ τὸν χειμῶνα νὰ διατελῇ πολιορκῶν τὸ Μεσολόγγιον ἀπεφάσισαν ἵνα ἐμμείνωσι. Τὴν ἀπόφασιν αὐτῶν ταύτην διετράνωσαν οἱ πολιορκούμενοι καὶ ὅτε (21 Σεπτεμβρίου) ἐρρίφθη ἐπιστολή τις ἔξωθεν, ἐν ᾗ οἱ πολιορκηταὶ ἐξητοῦντο διαπραγματεύσεις περὶ τῆς πόλεως, ἀπαντήσαντες: « συνομιλία ἡμῶν εἶνε τὰ ὅπλα ». Ἵνα δὲ καὶ ἐμπράκτως ἀπαντήσωσι πρὸς τὸν Κιουταχῆν ἀνάψαντες (24 Σεπτεμβρίου) ὑπόνομον κατατείνουσαν ἀπὸ τοῦ προτειχίσματος τοῦ Μπότσαρη μέχρι τῶν χαρακωμάτων τοῦ ἐχθροῦ ἀνετίναξαν τὰ ἐπ' αὐτῆς ὀχυρώματα καὶ χαρακώ-

ματα καὶ πᾶν ἄλλο ἐπ' αὐτῆς πολιορκητικὸν ἔργον φονεύσαντες καὶ τοὺς ἐν αὐτοῖς φυλάττοντας Τούρκους. Ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν δύο καὶ ἐτραυματίσθησαν τρεῖς. Τὰ κατὰ τὸν Κιουταχῆν ἀπέβαινον ὁσημέραι ἐπὶ τὰ χείρω καὶ ἔξωθεν, καθ' ὅσον αἱ φρουραὶ αἱ ὑπ' αὐτοῦ τεθεῖσαι πρὸς τήρησιν τῆς συγκοινωνίας καὶ τῆς ἀσφαλοῦς διαμετακομίσεως τῶν τροφῶν σχεδὸν διελύθησαν· καὶ αὐτὸ δὲ τὸ ἐν Καρβασαρᾷ τουρκικὸν στρατόπεδον τὸ χρησιμεῦον κυρίως πρὸς διαμετακόμισιν τῶν τροφῶν ξιφήρεις ἐπιπεσόντες (28 Σεπτεμβρίου) οἱ Ἕλληνες διέλυσαν καὶ τὰς ἐκ Πρεβέζης καὶ Ἄρτης πεμπομένας τροφὰς εἰς τοὺς πολιορκητὰς τοῦ Μεσολογγίου καὶ τὰ φορτηγικὰ ζῶα ἥρπασαν φονεύσαντες 300 ἄνδρας καὶ 70 καμήλους ἐκ τῶν 200. Μετ' οὐ πολὺ δὲ (1 Ὀκτωβρίου) ἡ φρουρὰ ἀνάψασα τὴν ὑπὸ τὸ ὑπολειφθὲν τοῦ ὑψώματος τῆς ἑνώσεως μέρος ὑπόνομον ἀνέτρεψεν αὐτό, ἐφόνευσε τοὺς ἐπ' αὐτοῦ, ἐξώρμησε καὶ ἐξεδίωξε μέχρι τοῦ στρατοπέδου τὸν ἐχθρόν, ὅστις ἐγκαταλιπὼν μόνον φρουρὰς ἐπὶ τῶν αὐτοῦ χαρακωμάτων καὶ κανονοστασίων κατεσκήνωσε μετὰ ταῦτα (5 Ὀκτωβρίου) παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ Ἀρακύνθου. Οὕτω λοιπὸν ἤρθη ἡ στενὴ πολιορκία· οἱ δὲ πολιορκούμενοι ἀναλαβόντες ἀναψυχὴν ἐξήρχοντο ἀκωλύτως εἰς τὰ ἐκτὸς τοῦ φρουρίου καὶ ἐθεῶντο τὰ τοῦ ἐχθροῦ πόρρωθεν θεωμένου ἐν ἀπελπισμῷ καὶ ἀνίᾳ τοὺς πολιορκουμένους. Τὴν δὲ κατάστασιν τῶν ὀχυρωμάτων τῶν τε πολιορκούντων καὶ πολιορκουμένων ἐπισκεψάμενος αὐτὰ ἐπὶ τόπου ὁ τειχοποιὸς Κοκκίνης ἐκτίθησι πρὸς τὴν ἐπιτροπείαν τῆς διευθύνσεως τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος τὴν μὲν τοῦ τείχους τοῦ Μεσολογγίου γράφων τάδε: « Ἐξῆλθον σήμερον κατὰ τὸ ἀπα-
» ραίτητον χρέος μου διὰ νὰ ἐξετάσω τὴν κατάστασιν τοῦ προτειχί-
» σματος καὶ νὰ δώσω ὀρθὴν καὶ ἀκριβῆ ἰδέαν τῶν μηχανημάτων,
» διὰ τῶν ὁποίων ὁ ἐχθρὸς καταφρονῶν πᾶσαν ἀντίστασιν ἔκαμε το-
» σάκις ἀπόπειραν τοῦ νὰ κυριεύσῃ δι' ἐφόδου τὸ τεῖχός μας. Εἰς τὸ
» περιτείχισμα λοιπὸν τοῦ Μπότσαρη ἐπροξένησεν ὁ ἐχθρὸς χαλά-
» στραν βατὴν (brèche praticable). Εἰς τὴν αὐτὴν εὑρίσκονται κατη-
» γορίαν καὶ τὰ περιενδεδυμένα κανονοστάσια τοῦ Κοραῆ, τοῦ Ἰγνα-
» τίου, τοῦ Κοκκίνη καὶ τοῦ Μακρῆ· τὸ μεταξὺ τῶν κανονοστασίων
» φράγμα (courtine) ὑπέφερεν ὡσαύτως ἄκραν φθοράν, ἐξ οὗ ἐναργῶς
» φαίνεται ὅτι τὸ μέτωπον τοῦ περιτειχίσματος ἔπαθε τὴν μεγαλει-
» τέραν βλάβην· ἀπὸ δὲ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ὅλα τῶν ἐχθρῶν τὰ κι-
» νήματα διευθύνθησαν κατὰ τοῦ κανονοστασίου τοῦ Φραγκλίνου ἐπο-
» νομαζομένου «Κεραυνοβόλος» διὰ τοῦ κολοσσαίου ἐκείνου ἔργου τοῦ
» ὑψώματος τῆς ἑνώσεως. Ὁμοίως καὶ ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς
» ἡ δίοδος τῆς γενικῆς ἐφόδου (la descente) κατεσκευάσθη διὰ τοῦ

» πληρώματος τῶν τάφρων ἔμπροσθεν τῶν κανονοστασίων τοῦ Μα-
» κρῆ, Ῥῆγα καὶ Μονταλεμπέρτου ». Τὴν δὲ τοῦ τῶν πολιορκητῶν
οὐτωσίν: « Καθ' ὅσον εἰμπορεῖ κάθε εἰδήμων νὰ παρατηρήσῃ τὰ χα-
» ρακώματα τῶν Τούρκων δὲν ἔχουν οὐδεμίαν κανονικὴν τάξιν (ἐννοῶ
» πάντοτε τὴν τάξιν τοῦ προσβάλλειν τὰ τείχη κατὰ τὰς νεωτέρας
» ἐφευρέσεις τῶν μηχανικῶν). Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ ἐχθρὸς μετεχειρίσθη
» τὰς ἑλικοειδεῖς γραμμάς, τὰς παραλλήλους, τὰς πλευρικὰς τῶν κα-
» νονοστασίων· ἀλλὰ τὰ πάντα ἦσαν σχεδιασμένα χωρὶς τὴν παραμι-
» κρὰν ἀναλογίαν· δὲν εἶναι ἄλλο τι τὸ σύμπαν τῶν γιγαντιαίων ἔρ-
» γων εἰμὴ ἕνας λαβύρινθος τουρκικός, ἐργασίαι πολυχρόνιοι, προσ-
» θῆκαι, παραπροσθῆκαι, προχαρακώματα, ἀντιχαρακώματα, πράξεις
» χωρὶς ἁρμονίαν, κατασκευαὶ χωρὶς λόγον, καὶ ἐν συντόμῳ τὰ πάντα
» εἶναι μία σύγχυσις καὶ ἕνας κυκεὼν καθ' ὅλους τοὺς λόγους.
» Ὅσον περὶ τοῦ ὑψώματος τοῦ ὀχυρώματος (la digue d'union)
» βλέπει τις ἐκ τοῦ ἔσωθεν ἀφ' ἑνὸς μέρους τριῶν ὀργυιῶν πλάτος καὶ
» ἀφ' ἑτέρου τεσσάρων καὶ πέντε ἥμισυ. Εἰς ὀγδοήκοντα ὀργυιῶν
» ἀπόστασιν διακόπτεται ἐν τῷ μέσῳ ἀπὸ μίαν γωνίαν 120 περίπου
» βαθμῶν καὶ πρὸς τὸ πρόχωμα (saillant) τοῦ κανονοστασίου εἶναι
» ὠχυρωμένη ἡ δεξιὰ γραμμὴ καὶ ἀπὸ μεσότειχα (traverses). Τοῦτο
» δὲ μόνον τὸ ἔργον εἶναι ἄξιον προσοχῆς τινος, καθότι διὰ τὴν κα-
» τασκευήν του ἄλλο δὲν ἔκαμαν παρὰ ἔσκαψαν τρεῖς περίπου πόδας,
» καὶ ὅλα τὰ ἀναγκαῖα χώματα διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ τοιούτου
» εἴδους ὑπογείων παραπετασμάτων μετεφέρθησαν ἀλλαχόθεν. Εἶναι
» τῳόντι παράδοξον τὸ ἔργον τοῦτο, εἶναι ὅμως Τούρκων ».

Ἐνῷ δὲ οἵ τε πολιορκηταὶ καὶ οἱ πολιορκούμενοι ἐφησύχαζον, ἐνεφανίσθησαν (13 Δεκεμβρίου 1825) οἱ Ἄραβες ἐνώπιον τοῦ Μεσολογγίου καὶ πομπωδῶς παρήλασαν ἡγουμένης τῆς μουσικῆς, ἑπομένου τοῦ πυροβολικοῦ, εἶτα τοῦ πεζικοῦ καὶ τέλος τοῦ ἱππικοῦ. Ἐπὶ δύο δ' ἑβδομάδας ἤκουέ τις τὰ κελεύσματα καὶ παραγγέλματα τῶν γυμναστῶν τοῦ στρατοῦ καὶ τὸν ἦχον τῆς μουσικῆς καὶ τῶν τυμπάνων τὸν κρότον. Ὁ δὲ Κιουταχῆς πλήρης ὀργῆς ἐθεᾶτο τὴν πειθαρχίαν τοῦ αἰγυπτίου στρατοῦ καὶ ἐφοβεῖτο μὴ ὑπ' αὐτοῦ κυριευθῇ τὸ Μεσολόγγιον· οὐδὲν δ' ἄλλο δυνάμενος νὰ πράξῃ ἀνεσκολόπισεν αἰχμαλώτους Ἕλληνας. Ἅμα δ' ἀφικόμενος (26 Δεκεμβρίου) ὁ Ἰβραὴμ περιστοιχιζόμενος ὑπὸ μεγάλης ἀκολουθίας καταλιπὼν μέρος τοῦ στρατοῦ ἐν Κρυονέρι ὑπὸ τὸν Βιλλάλαγαν καὶ ἐπέπληξε τὸν Κιουταχῆν ὅτι δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκπολιορκήσῃ τὴν «φράκτην ἐκείνην» δείξας τὸ Μεσολόγγιον. Ὁ Κιουταχῆς πληγεὶς τὴν φιλοτιμίαν ἀντεῖπεν ὅτι οἱ τοῦ Μεσολογγίου ὑπερασπισταὶ δὲν εἶνε συνήθεις ἄνθρωποι ὡς οἱ ἐν Πελοποννήσῳ,

οὓς εὐκόλως ἐκεῖνος ὑπέταξεν. Ἀπαιτήσας δ' ὁ Ἰβραὴμ καὶ λαβὼν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως τὴν ἄδειαν ἀνέλαβεν ἵνα μόνος πολιορκήσῃ τὸ Μεσολόγγιον ἐντὸς 20 ἡμερῶν, ὡς διϊσχυρίζετο. Ἐκ δὲ τῶν πολιορκουμένων τινὲς πρὸς ἐμπαιγμὸν ἁρπάσαντες 8 καμήλους ἐνώπιον τοῦ ὅλου στρατοῦ, ἐν ᾧ κατεβίβαζον τὰ φορτία, ἤγειραν τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ Ἰβραὴμ καὶ τὴν κρυφίαν χαρὰν τοῦ Κιουταχῆ. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὕστερον πολλάκις οἱ Ἕλληνες ἥρπαζον ζῷα, ἐνίοτε δὲ καὶ ὅπλα τῶν γυμναζομένων Ἀράβων, ἐπεκράτει παρὰ τοῖς πολλοῖς ἡ δόξα ὅτι οἱ Ἄραβες τὴν ἡμέραν δὲν βλέπουσι καθάπερ αἱ γλαῦκες, ἐξ οὗ καὶ ἐκάλουν αὐτοὺς « Στραβαραπάδες ».

§ 1715. ΕΚΤΟΝ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ 1826. **Ἐξακολούθησις τῆς πολιορκίας Μεσολογγίου καὶ ἔξοδος τῆς ἀθανάτου αὐτοῦ φρουρᾶς.** Ὁ Ἰβραὴμ πρὶν ἢ ἐπιχειρήσῃ τι κατὰ τοῦ Μεσολογγίου πιστεύσας ὅτι ἡ ἐπίδειξις τῶν τακτικῶν στρατῶν αὐτοῦ καὶ τῶν λογχοφόρων ὅπλων καὶ ὁ κρότος τῶν μουσικῶν ὀργάνων ἐξέπληξαν τοὺς πολιορκουμένους ἔπεμψε (1 Ἰανουαρίου 1826) ἀποστόλους ἵνα προτείνωσιν αὐτοῖς συμβιβασμὸν ἐπὶ παραδόσει τῆς πόλεως καὶ πρὸς τοῦτο πέμψωσιν ἄνδρας γινώσκοντας καὶ ἄλλας εὐρωπαϊκὰς γλώσσας· διότι ὁ Ἰβραὴμ ἔχων τὴν πεποίθησιν ὅτι Εὐρωπαῖοι ὑπερήσπιζον τοῦ Μεσολογγίου διὰ τῶν μηχανικῶν αὐτῶν ἔργων προσεκάλει αὐτοὺς ὅπως διαφθείρῃ χρήμασι καὶ ὑποσχέσεσιν ἢ συλλάβῃ καὶ οὕτως ἀπογυμνώσῃ τὴν πόλιν ὑπερασπιστῶν. Ἀλλ' ἡ φρουρὰ ἐπέστειλεν: « Ἡμεῖς εἴμεθα ἀγράμματοι· γλώσσας δὲν ἐμάθαμεν· ἐμάθαμεν μόνον τὴν γλῶσσαν τῶν ὅπλων ». « Πόλεμον » δ' ἀπήντησεν ἡ φρουρὰ καὶ πρὸς τὸν αὐστριακὸν διοικητὴν τῆς Ἥβης καὶ πρὸς τὸν Ἄγγλον διοικητὴν τῆς φρεγάτας Ῥόδου ἀγγείλαντα αὐτῇ ὅτι πασῶν τῶν φοβερῶν παρασκευῶν τοῦ Ἰβραὴμ γενομένων μετὰ ὀκτὼ ἡμέρας ἔμελλεν ἵνα φοβερὰ ἔφοδος γένηται. Ἐπικειμένης δὲ καὶ τῆς τοῦ Ἰβραὴμ ἐπιθέσεως κατὰ τοῦ Μεσολογγίου οἱ ἐκτὸς Ἕλληνες, εἰ καὶ μὴ ἐφρόντισαν ὅσον ἔδει, οὐχ ἧττον ἐξ ἐράνων βουλευτῶν, ὑπουργῶν, νομοτελεστῶν συνέλεξαν 144,000 καὶ 30,000 γροσίων ἐκ Σύρου καὶ ἄλλων πολιτῶν, δι' ὧν παρασκευασθεῖσα ἐξέπλευσεν (19 Δεκεμβρίου 1825) ἡ ὑδραϊκὴ μοῖρα ἐξ 20 πλοίων ὑπὸ τὸν Μιαούλην καὶ 4 ψαριανά. Ἐπιτηρούμενος ὁ Μιαούλης καὶ προσβαλλόμενος ὑπὸ πολλῷ πλείονος τουρκικοῦ στόλου κατ' ἀρχὰς μὲν μέρος μόνον τῶν τροφίμων καὶ πολέμου ἐφοδίων ἠδυνήθη ναποβιβάσῃ (9 Ἰανουαρίου 1826) εἰς Μεσολόγγιον, εἶτα δὲ καύσας (15 Ἰανουαρίου) διὰ τοῦ πυρπολητοῦ Πολίτου κορβέταν 26 κανονίων φέρουσαν 300 Τούρκους, ὧν ὀλίγιστοι διεσώθησαν, καὶ τρομάξας τὸν τουρκικὸν στόλον ἀπεβίβασε

(16 Ἰανουαρίου) τροφὰς εἰς Μεσολόγγιον διὰ δύο μῆνας καὶ πολέμου ἐφόδια. Ἐν τούτῳ ὁ Ἰβραὴμ τελειοποιήσας (6 Φεβρουαρίου) τρία κανονοστάσια μόλις 400 ὀργυιὰς μακρὰν τοῦ τείχους καὶ τέταρτον πρὸς τῇ παραλίᾳ τῆς Ἀσπρης Ἁλυκῆς ἀντικρὺ τοῦ νησίου τῆς Σκύλλας καὶ ὄπισθεν αὐτῶν ὀχύρωμα 600 ὀργυιὰς ἀπέχον τοῦ προτειχίσματος τοῦ Μπότσαρη ἐκανονοβόλει (13 - 15 Φεβρουαρίου) ἀκαταπαύστως τήν τε πόλιν καὶ τὸ κανονοστάσιον τῆς Μαρμαροῦς. Μόνῃ δὲ τῇ δευτέρᾳ τοῦ κανονοβολισμοῦ ἡμέρᾳ ἔρριψεν 8,000 σφαῖρας· οὕτω δεινὸς ἦν ὁ κανονοβολισμός. Τῇ δὲ τρίτῃ ὑπὸ μετριότερον πυροβολισμὸν κατεσκεύασε μεταξὺ τοῦ προτειχίσματος τοῦ Φραγκλίνου καὶ τοῦ μηνοειδοῦς προφράγματος προμαχῶνας, ὧν τινες μόλις ἀπεῖχον τοῦ τείχους 20 βήματα. Μετὰ δὲ τὴν μέσην νύκτα (16 Φεβρουαρίου) δεινὸς κανονοβολισμὸς καὶ πυροβολισμὸς καὶ κραυγαὶ καὶ ἀπειλαὶ ἀντήχουν ἔξωθεν τοῦ τείχους ἐν βαθεῖ σκότει, ἐν ᾧ οὐδὲν ἄλλο ἐφαίνετο εἰ μὴ τὸ ἀκοίμητον πῦρ τῶν κανονοστασίων καὶ τῶν προμαχώνων· ἐπάλληλοι ἐπήρχοντο ἐπίκουροι τοῖς προμάχοις ἐχθροῖς καὶ τέλος 8 λόχοι ὑπὸ τὸν θορυβώδη κρότον τῶν τυμπάνων πρὸς ἔφοδον. Ἀλλ' ἡ φρουρὰ ἐξορμήσασα κατετρόπωσε τοὺς ἐχθροὺς καὶ ἐφόνευσε πολλούς· μάτην δ' ἐτόλμησαν καὶ δευτέραν καὶ τρίτην ἔφοδον ἐρρωμενέστερον· ἡ φρουρὰ τρέψασα κατεδίωξεν αὐτοὺς μέχρι τῶν χαρακωμάτων καὶ ἔτι πορρωτέρω. Καὶ ἤκουέ τις ἐν τῷ θορύβῳ τῆς μάχης καὶ ἐν τῇ κλαγγῇ τῶν ὅπλων συχνότατα τὰς γοερὰς ἱκετευτικὰς τῶν Ἀράβων φωνάς: « Ἀμὰν καπετάν »· ἐνίοτε δὲ καὶ « Pardon capitaine ». Ἡ μάχη διήρκεσε μέχρι τῆς μεσημβρίας (17 Φεβρουαρίου), ὅτε οἱ Ἄραβες ὡς δειμαλέοι λαγοὶ συνεσωρεύοντο ἐν τῷ στρατοπέδῳ καὶ ἐκπεπληγμένοι ἐθεῶντο τοὺς νικητὰς Ἕλληνας συλλέγοντας ὅπλα, πολέμου ἐφόδια, πολιορκητικὰ διεσκεδασμένα ἐργαλεῖα, σημαίας. Κατὰ τὴν ἔφοδον ταύτην οἱ μὲν Ἄραβες ἀπέβαλον περὶ τοὺς 500 νεκρούς, πλείστους ὅσους τραυματίας καί τινας αἰχμαλώτους· οἱ δ' Ἕλληνες ἑπτὰ νεκροὺς καὶ 11 τραυματίας, ἐν οἷς ὁ Φωτομάρας, Ἰωάννης Ῥαζικότσικας καὶ ὁ Σουλτάνης. Ἔμπλεοι χαρᾶς ἐθεῶντο ὁ Κιουταχῆς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν τὴν ἧτταν τῶν Ἀράβων, περίλυπος δὲ ὁ Ἰβραήμ, ὅστις βλέπων τοὺς Ἕλληνας ἐπανερχομένους ὑπερηφάνους, καταφόρτους λαφύρων καὶ κεφαλῶν ἀξιωματικῶν Εὐρωπαίων διέταξε πλήρης ὀργῆς ἵνα καὶ πάλιν συναθροισθῶσιν ἐπὶ τοῦ ἐνώπιον τοῦ προτειχίσματος Μπότσαρη προχώματος· ἀλλ' οἱ Ἕλληνες περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου ἐπιπεσόντες ἐφόνευσαν περὶ τοὺς 100, ἐτραυμάτισαν διπλασίους καὶ διεσκόρπισαν τοὺς ἄλλους καὶ ἐπανῆλθον αἱματόφυρτοι ἐκ τῆς σφαγῆς τῶν Ἀράβων καὶ πλήρεις λαφύρων ἀποβαλόντες μόνον ἕνα.

Ἐγκατάλειψις τῆς πολιορκίας κατὰ γῆν καὶ ἀποκλεισμὸς κατὰ θάλασσαν. Ὁ Ἰβραὴμ ἀπελπίσας ἵνα μόνος καταβάλῃ τὸ Μεσολόγγιον ἕνεκα τῆς ἀνδρείας τῶν πολιορκουμένων προσεκάλεσε τὸν Κιουταχῆν ὅπως ἐκ κοινοῦ ἐξακολουθήσωσι τὴν πολιορκίαν εἰπών: «οἱ μαχόμενοι ἐν τῷ Μεσολογγίῳ δὲν εἶνε ἄνθρωποι, ἀλλὰ λέοντες»· ὁ δὲ Κιουταχῆς ἐκδικούμενος παρέπεμψεν αὐτὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἵνα δηλώσῃ τῷ σουλτάνῳ ὅτι ἔχει ἀνάγκην αὐτοῦ. Οὕτω δὲ συμφωνήσαντες ἀπεφάσισαν ἵνα μόνον κατὰ θάλασσαν ἐργασθῶσι κατὰ τοῦ Μεσολογγίου, ἀποκλείσωσιν αὐτὸ πανταχόθεν καταλαβόντες τά τε νησίδια καὶ πάντα ὅρμον καὶ οὕτως ἐξαναγκάσωσι διὰ τῆς πείνης τὴν παράδοσιν. Πρὸς τοῦτο ἔρριψαν (17 Φεβρουαρίου) 32 πολύκωπα πλοιάρια φέροντα μικρὰ τηλεβόλα παρὰ τὴν Σκύλλαν, ἅτινα ὕστερον (19 Φεβρουαρίου) κατεσκόπευσαν τὸν Προκοπάνιστον καὶ τὰ πέριξ ὕδατα· τῇ δ' ὑστεραίᾳ (20) τὰ μὲν ἐξ αὐτῶν ἠρεύνησαν τὸ βάθος τῶν περὶ τὴν Κλείσοβαν ὑδάτων, τὰ δὲ ἐκανονοβόλισαν τὸ Βασιλάδιον. Μετὰ δύο (22) δὲ ἡμέρας διὰ τοῦ Κόμματος τοῦ Προκοπανίστου εἰσῆλθον ἐννέα λανσόνια καὶ πέντε σχεδίαι καὶ τῇ ὑστεραίᾳ (23 Φεβρουαρίου) ἐννέα λανσόνια καὶ τρεῖς σχεδίαι. Διὰ πάντων τούτων ἀπεκλείσθησαν πᾶσαι αἱ διὰ τῶν περαμάτων καὶ πλευστῶν μερῶν εἴσοδοι εἰς τὴν λιμνοθάλασσαν.

Ἅλωσις Βασιλαδίου, Ντολμᾶ καὶ Αἰτωλικοῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ὁ Ἰβραὴμ παρασκευάσας τὰ κατὰ θάλασσαν, ὡς εἴρηται, διέταξε τὸν ἄγριον καταστροφέα τῆς Κρήτης Χουσεὴν βέην ἵνα ἐπέλθῃ κατὰ τοῦ νησιδίου ἡγούμενος 1200 Ἀράβων ἐπιβαινόντων ἐπὶ 40 πλοιαρίων, ὧν ἕκαστον ἔφερεν ἓν ἐλαφρὸν τηλεβόλον, καὶ ἐπὶ σχεδιῶν ἀποπλευσασῶν ἐκ τῆς Ἄσπρης Ἁλυκῆς, πρὸς δὲ τούτοις δεκαοκτὼ λέμβων καὶ μιᾶς σαλούπας φερούσης μίαν βομβοβόλον ἐλθόντων ἐκ τοῦ στόλου ἔξωθεν. Ἅμα τῇ πρωΐᾳ (25 Φεβρουαρίου) προσέβαλον τὸ νησίδιον, ἐφ' οὗ ἔκειντο 14 τηλεβόλα καὶ ἐφρούρουν 80 ἄνδρες, ἐξ ὧν 60 πεζοὶ ὑπὸ τὸν Σπῦρον Πεταλούδην καὶ 20 πυροβοληταὶ ὑπὸ τὸν Ἀναστάσιον Παπαλουκᾶν καὶ τὸν Ἰταλὸν Γιακουμάτσην. Οἱ ἐπὶ τοῦ νησιδίου Ἕλληνες ὡρκίσθησαν νὰ πολεμήσωσι μέχρι θανάτου· δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ἀπέκρουσαν τὰς ἐφόδους τῶν Ἀράβων, οἵτινες βλέποντες τὴν ἀπόφασιν αὐτῶν καὶ τὸν φόνον τῶν ἐφορμώντων συμμάχων δὲν ἐτόλμων νὰ ἐπιβῶσι τοῦ νησιδίου. Ἀλλὰ περὶ τὴν ἑσπέραν βόμβα πεσοῦσα ἐν τῇ ἀποθήκῃ τοὺς μὲν τῶν προμάχων ἀνετίναξεν εἰς τὸν ἀέρα, τοὺς δὲ συνετάραξε στερηθέντας τῶν πολέμου ἐφοδίων· τότε τῶν Ἀράβων εἰσπηδησάντων ἐγένετο σύρραξις φοβερά, καθ' ἣν οἱ μὲν πλεῖστοι τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν, ἐν οἷς καὶ οἱ ἀρχηγοὶ Πεταλούδης

καὶ Γιακουμάτσης, ὁ Σπῦρος Ῥαζῆς καὶ Ἀσημάκης Ζορμπᾶς, οἱ δὲ φεύγοντες τὴν αἰχμαλωσίαν εἰσέπεσον εἰς τὴν θάλασσαν, ὧν τινες διεσώθησαν εἰς Μεσολόγγιον· τέσσαρες δὲ μόνον ᾐχμαλωτίσθησαν. Πολλῷ δὲ πλείονες ἐφονεύθησαν καὶ ἐπληγώθησαν Αἰγύπτιοι. Μετὰ δὲ τὴν ἅλωσιν τοῦ Βασιλαδίου ἐπὶ τῆς παραλίου θέσεως *Φοινικιᾶς* πρὸς ἀνατολὰς τοῦ Ντολμᾶ κειμένης δισχίλιοι ἐχθροὶ ἐπιβάντες 60 λαντσονίων κατεσκεύασαν τρία κανονοστάσια, ἐφ' ὧν ἔθηκαν 6 τηλεβόλα καὶ 12 βομβοβόλους. Ἐκεῖθεν δ' οἱ στρατιῶται ἐφορμήσαντες (28 Φεβρουαρίου) ἅμα τῇ ἕῳ κατὰ τοῦ νησιδίου Ντολμᾶ ἀπέχοντος μόλις εἴκοσι βημάτων ἐντὸς ἀβαθεστάτης θαλάσσης περιεκύκλωσαν αὐτὸ πανταχόθεν, ἐφ' οὗ ἔκειτο ἓν μικρὸν τηλεβόλον καὶ ἐφύλαττον 200 ἄνδρες ὑπὸ τὸν Λιακατᾶν. Εἰ καὶ οἱ ἐπὶ τοῦ νησιδίου ἐκανονοβολοῦντο ἐκ τῆς Φοινικιᾶς καὶ ἐκ τῶν λαντσονίων καὶ ἐπυροβολοῦντο ὑπὸ τῶν πεζῶν, οὐδὲν ἧττον ἀνθίσταντο καὶ περὶ τοὺς 300 ἐφόνευσαν, ἐν οἷς καὶ τὸν εἰρημένον Σεβράνην· ἀλλὰ περὶ τὴν ἑσπέραν, ἐκ βόμβας πεσούσης ἀναφλεγείσης τῆς πυριταποθήκης, οἱ Ἕλληνες ἐξώρμησαν ξιφήρεις καὶ ἔτρεψαν τοὺς πρὸς τὴν παραλίαν ἐχθρούς, ὅτε ἐπικουρίας Μαμελούκων ἐπελθούσης ἐπέστρεψαν οἱ πολιορκηταὶ καὶ σύμπαντες ἐπιπεσόντες ἐφόνευσαν σχεδὸν πάντας φονευθέντων οὐκ ὀλίγων καὶ ἐξ αὐτῶν. Ἑπτακόσιοι νεκροὶ ἐπέπλεον τῆς περὶ τὸν Ντολμᾶν θαλάσσης· ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων οἱ διασωθέντες μάτην πειραθέντες νὰ διατηρηθῶσιν ἐπὶ τοῦ μικροῦ Πόρου ἔσπευσαν εἰς τὸ Αἰτωλικόν. Οἱ δ' ἐχθροὶ τῇ ὑστεραίᾳ (1 Μαρτίου) ἐπερχόμενοι κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν κατὰ τοῦ Αἰτωλικοῦ ἰδόντες ἀνθρώπους ἔχοντας ὑψωμένην σημαίαν καὶ μαθόντες ὅτι μετέβαινον ἐπὶ συμβιβασμῷ πρὸς τὸν Ἰβραὴμ δὲν προὐχώρησαν. Γενομένου τοῦ συμβιβασμοῦ καὶ ἐπικυρωθέντος ὑπό τε τοῦ Ἰβραὴμ καὶ τοῦ Κιουταχῆ ἐπὶ τῷ ὅρῳ, ἵνα πᾶς ὁ ἐν τῷ Αἰτωλικῷ ἐξέλθῃ ἔχων 100 γρόσια ἢ πράγματα τόσης ἀξίας καὶ μεταβῶσιν εἰς Ἄρταν, ἐξῆλθον πάντες σῶοι πλὴν μιᾶς εὐειδοῦς νέας, ἣν ἀπήγαγον εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ Ἰβραήμ. Ὁ δὲ Κιουταχῆς ὑποταγῆς ἕνεκεν τῶν ἐξελθόντων ἐκράτησε παρ' αὐτῷ προύχοντάς τινας.

Ἐξόρμησις τῆς φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου καὶ σφαγὴ Τούρκων, παρέμβασις Ἀδάμ, ἡρωϊσμὸς τῶν ἐν Κλεισόβῃ Ἑλλήνων καὶ κατάληψις αὐτῆς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν. Ἐνῷ δὲ ἐγίνοντο τὰ κατὰ τὴν παράδοσιν τοῦ Αἰτωλικοῦ, πολλοὶ ἐκ τῆς φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου ἐξορμήσαντες εἰς τὰ χαρακώματα τοῦ ἐχθροῦ κατέσφαξαν τοὺς προφύλακας καὶ εἰσβαλόντες εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Αἰγυπτίων ἐφόνευσαν περὶ τοὺς 500, ἐτραυμάτισαν πλείονας καὶ ἐπανῆλθον πλήρεις λαφύρων κομίζοντες καὶ κεφαλὰς ἀξιωματικῶν Αἰγυπτίων τε καὶ Εὐ-

ρωπαίων. Ὁ ἀρμοστὴς τῶν Ἰονίων νήσων Ἀδὰμ γινώσκων ὅτι ὁ Ἰβραὴμ εἶχεν ἔτι τὴν ἐπιθυμίαν ἵνα διαπραγματευθῇ πρὸς τοὺς Ἕλληνας καθάπερ πρότερον, ὅτε ἔστειλε τὸν διοικητὴν τῆς φρεγάτας Ῥόδου, κατέπλευσεν αὐθορμήτως ἐν ἀγνοίᾳ τῶν πολιορκουμένων πρὸς τὸν ἐν Κρυονέρι Ἰβραὴμ προσφερόμενος ὡς μεσίτης μεταξὺ αὐτοῦ τε καὶ τῶν πολιορκουμένων. Ἀλλ' ὁ Ἰβραὴμ ἀπέκρουσε μὲν πᾶσαν διὰ τοῦ Ἄγγλου Ἀδὰμ διαπραγμάτευσιν, κοινὴν δὲ μετὰ τοῦ Κιουταχῆ ἔγραψε (21 Μαρτίου 1826) πρὸς τοὺς πολιορκουμένους ἀπὸ τοῦ στρατοπέδου τὴν ἐπιστολὴν ταύτην: « Σὲ σᾶς, ὁποῦ βρισκόσασθε 'ς τὴν πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου μικροὶ μεγάλοι, σᾶς φανερώνομεν διὰ ὁμιλίαν τοῦ ῥάγι, ὅπου ἐζητήσατε ἄνθρωπον ἀπὸ μέρος μας, ἐστάλθη καὶ μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον ὡμιλήθησαν μερικὰ καὶ σὲ αὐτὸ ἀπάνω ἀπέρασαν μερικαῖς ἡμέραις. Ὅμως τὸ ῥάγι ὅπου ζητεῖτε θέλει ἄλλον, μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον ὁποῦ σᾶς φανερώνομεν ἄνωθεν: *πρῶτον* νὰ δῶστε τὰ ἄρματα μὲ αὐτὸν τὸν τρόπον ὁποῦ νὰ μὴν ἔχῃ κανένας μικρὸ μαχαίρι· *δεύτερον* ἀπὸ μέρος τῆς Τουρκιᾶς σὲ ὅ τι τόπον θέλετε νὰ κατοικήσετε· καὶ οἱ καθαυτὸ Μεσολογγίταις ἂν θέλουν νὰ μισεύσουν σὲ ἄλλο μέρος σὰν καὶ σᾶς τοὺς δίνομεν τὴν ἄδειαν· ὄχι καὶ ἂν θέλουν νὰ καθίσουν 'ς τὸν τόπον τους, γενῆτε μοσάδες νὰ καθίσουν 'ς τὰ σπίτια τους καὶ 'ς τὰ ὑποστατικά τους, καὶ ὅλον σας τὸ ἔχει καὶ ἴρζι καὶ ζωήν σας ὡς τὸν παραμικρὸν δὲν θέλει πειραχθῆτε. Σὲ αὐτὸ σᾶς βεβαιώνομεν. Καὶ αὐτὸ εἶναι ἡ τελεία ἀπόκρισίς μας καὶ τόσον ». Οἱ πολιορκούμενοι λαβόντες τὴν ἐπιστολὴν ταύτην καὶ ἐκπλαγέντες ὅτι δῆθεν αὐτοὶ ἐξητήσαντο διαπραγματεύσεις, ἀγνοοῦντες δὲ καὶ τὰ κατὰ τὸν Ἀδὰμ ἀπήντησαν ἀμελλητὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ «πρὸς τοὺς ὑψηλοτάτους βεζυράδες Μώρα Βαλεσῆν καὶ Ῥούμελη Βαλεσῆν» τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ὑπογεγραμμένην ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν τοῦ Μεσολογγίου: « Ἔχετε λάθος· ἡμεῖς δὲν σᾶς ἐζητήσαμεν προτήτερα κουβέντα· τοῦ λόγου σας μᾶς ἐζητήσατε. — Εἴδαμεν τὸ ἔγγραφον τσεβάκι σας καὶ εὐχαριστοῦμεν ὁποῦ μᾶς γράφετε τὴν ἀλήθειαν γυμνήν, διότι ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους σας δὲν εἰμπορούσαμεν νὰ πληροφορηθοῦμεν ἕως τώρα, διότι μᾶς τὰ ἔλεγαν μπερδευμένα. Δὲν ἐλπίζαμεν ποτὲ νὰ σᾶς ἀπεράσῃ μιὰ τέτοια φαντασία ὁποῦ *ὀκτὼ* χιλιάδες ἄρματα αἱματωμένα νὰ τὰ ζητήσετε καὶ νὰ σᾶς τὰ δώσωμεν μὲ τὰ χέρια μας, τὰ ὁποῖα ἄρματα συμφωνοῦν μὲ τὴν ζωήν. Ὅθεν, καθὼς βλέπομεν τὸν σκοπόν σας καὶ τὴν ἀπόφασιν ὁποῦ ἔχομεν ἡμεῖς, νὰ γείνῃ ἐκεῖνο ὅ τι ἀπεφάσισεν ὁ θεός, τὸ ὁποῖον δὲν τὸ ἠξεύρετε οὔτε ἡ ὑψηλότης σας οὔτε ἡμεῖς καὶ ἂς γείνῃ τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ ». Ὅτι ὀκτὼ χιλιάδες ὅπλα δὲν ὑπῆρχον ἐν Μεσολογγίῳ πασίγνωστον· διὰ τί δὲ ἡ ἀθάνατος φρουρὰ ἔγραφε τόσα

εὐνόητον. Ὅτι δὲ οἱ ἡγεμόνες τῶν Τούρκων Ἰβραὴμ καὶ Κιουταχῆς ηὔχοντο ἵνα καὶ μεθ' ὅλων τῶν ὅπλων καὶ ἀποσκευῶν σῶοι ἐξέλθωσιν οἱ πολιορκούμενοι καὶ προθυμότατα θὰ παρεῖχον αὐτοῖς πᾶσαν εὐκολίαν οἵαν τοῖς ἐκ τοῦ Αἰτωλικοῦ ἐξελθοῦσιν καὶ ὅτι ἡ ἐπιστολὴ αὐτῶν ἦν ἁπλῆ ἀρχὴ διαπραγματεύσεων παντὶ δῆλον γινώσκοντι τὸν φόβον τῶν Τούρκων μὴ ἡ φρουρὰ λαβοῦσα τροφὰς ἀμυνθῇ ἐπὶ μακρὸν χρόνον. — Μετὰ τὴν ἀρνητικὴν ἀπάντησιν τῆς φρουρᾶς οἱ Τοῦρκοι ἐξηκολούθουν τὸ ἔργον τῆς πολιορκίας.

Οἱ Ἕλληνες βλέποντες τὸν σκοπὸν τοῦ ἐχθροῦ σπεύσαντες ὠχύρωσαν τὸν ναΐσκον τῆς ἁγίας Τριάδος — τὸν ἐπὶ τοῦ νησίου τῆς Κλεισόβης ἔχοντος περιφέρειαν 300 βημάτων καὶ ἀπέχοντος τοῦ Μεσολογγίου ἡμίσειαν περίπου ὥραν — κατασκευάσαντες πέριξ μὲν τῆς ὀροφῆς αὐτοῦ προμαχῶνας καὶ τὴν μάνδραν αὐτοῦ ἐπισκευάσαντες καὶ θυρίδια σκοποβολῆς, πέριξ δὲ τοῦ νησιδίου πρὸς τῇ χθαμαλῇ ἀκτῇ προχώματα, ἐφ' ὧν ἔθηκαν τέσσαρα τηλεβόλα. Ἑκατὸν εἴκοσι δὲ ἄνδρες, ἐξ ὧν οἱ εἴκοσι πυροβοληταί, ἐφρούρουν τὴν Κλείσοβαν ὑπὸ φρούραρχον Παναγιώτην Σωτηρόπουλον ἀσθενοῦντος τοῦ διωρισμένου Χριστοδούλου Χατζῆ Πέτρου. Τούτοις προσετέθησαν ἔνδεκα μὲν Σουλιῶται ὑπὸ τὸν Κίτσον Τσαβέλλαν μικρόν τι πρὸ τῆς πολιορκίας τῆς Κλεισόβης ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, περὶ δὲ τοὺς ἑκατὸν πεντήκοντα ἐκ διαφόρων σωμάτων. Περὶ δὲ τὴν ἀκτὴν ἦν καὶ ἡ πάσσαρα τοῦ Κωνσταντίνου Τρικούπη φέρουσα ἓν τηλεβόλον τῶν 3 λιτρῶν. Κατὰ τῆς Κλεισόβης ἡτοίμασεν ὁ Ἰβραὴμ ἐπιβιβάσας (24 Μαρτίου) ἐπὶ 5 μεγάλων λέμβων καὶ 93 λαντσονίων 2,500 λογάδας ὑπὸ τὸν Κιουταχῆν. Ἡ φρουρὰ ὑποπτεύουσα μέν, μὴ γινώσκουσα δὲ ἀκριβῶς τὸν σκοπὸν τῆς παρεσκευασμένης στρατιᾶς διετέλεσεν ἄϋπνος ἐπὶ τῶν ὀχυρωμάτων καὶ τηλεβολοστασίων φοβουμένη νυκτερινὴν ἔφοδον. Τῇ δὲ ὑστεραίᾳ (25 Μαρτίου) πρωὶ ὁ στολίσκος ἔπλεε πρὸς τὴν Κλείσοβαν, ἐν ᾧ καὶ κατὰ γῆν ἄλλοι ἐχθροὶ παρὰ τὴν ἀκτὴν ἐβάδιζον. Ἅμα δ' ἀφικόμενοι δοθέντος τοῦ σημείου τῆς ἐφόδου σύμπαντες οἱ ἐχθροὶ Τοῦρκοί τε καὶ Ἀλβανοὶ ἐπιπηδῶσιν εἰς τὴν Κλείσοβαν ἡγουμένων 52 σημαιοφόρων· ἐφορμῶσιν οἱ ἐχθροὶ πυροβολοῦντες ἀεναώτερον οὐδόλως τῶν φρουρῶν τοῦ νησιδίου ἀντιπυροβολούντων ὡς διατάξαντος τοῦ Κίτσου Τσαβέλλα ἵνα, ἐπειδὰν οἱ ἐχθροὶ ἄψωνται τῶν προχωμάτων, τότε ἀντιπυροβολήσωσι. Καὶ ὄντως ὅτε οἱ ἐχθροὶ ἐγγύτατα ἐγίνοντο, τότε πυκνόταται αἱ σφαῖραι τῶν ὄπισθεν τοῦ ὀχυρώματος μαχομένων Ἑλλήνων ἔβαλλον αὐτούς. Πίπτουσι πολλοὶ τῶν ἐχθρῶν, ὑποχωροῦσι πρὸς τοὺς λέμβους· ἀλλὰ νῦν μὲν ἀπειλούμενοι, νῦν δ' ἐνθαρρυνόμενοι ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Κιουταχῆν ἀξιωματικῶν ἐφορμῶσι δὶς καὶ τρίς· ἀλλὰ καὶ πάλιν ὑποχω-

ροῦσιν ἀποβαλόντες πλείστους νεκρούς. Μαίνεται ὁ Κιουταχῆς, ἀπειλεῖ, ἐκτίθεται, ὅστις, καίπερ πληγωθεὶς τὸν πόδα, ἐπιτάσσει ὅμως τετάρτην ἔφοδον· ἀλλ' ὁ στρατὸς παρακούει, καὶ οἱ πλεῖστοι καταφυγόντες αὖθις εἰς τὰ πλοιάρια ἐπανῆλθον περὶ μεσημβρίαν εἰς τὸ στρατόπεδον, ἑπομένου τοῦ τετρωμένου καὶ κατηχυμμένου Κιουταχῆ. Περὶ δὲ τὴν Κλείσοβαν οἱ περιλιπόμενοι ἐπὶ τῶν πλοιαρίων μεταξὺ νεκρῶν ἐπιπλεόντων τῆς θαλάσσης ἐκανονοβόλουν μόνον τοὺς ἀηττήτους φρουροὺς ἀντιπυροβολούμενοι. — Ἔμπλεως χαρᾶς ἰδὼν τὴν ἧτταν τῶν Τούρκων καὶ Ἀλβανῶν ὁ Ἰβραὴμ ἔπεμψεν ἐπὶ πλοιαρίων τρισχιλίους ὑπὸ τὸν καταστροφέα τῆς Κρήτης, τὸν τολμηρότατον καὶ αἱμοβόρον Χουσεὴν βέην, πρὸς ὃν προπεμπόμενον εἰς τὴν μάχην ὁ Ἰβραὴμ εἶπεν ἀποτεινόμενος: « Ἀνδρειότατε Χουσεήν, ἰδοὺ ὁ καιρὸς ἵνα δείξωμεν πόσον διαφέρομεν τῶν ἄλλων ». Δεινοὶ ἐν ἀλαλαγμοῖς ἀπέβησαν οἱ λογχοφόροι Ἄραβες ἐπὶ τοῦ νησιδίου, ἐπέπεσον κατὰ τοῦ ἀσθενοῦς ὀχυρώματος· ἀνέτρεψαν τὸ πλεῖστον· ἠνάγκασαν τοὺς Ἕλληνας νὰ ὑποχωρήσωσιν εἰς τὴν μάνδραν καὶ τὸ περὶ τὴν ὀροφὴν τοῦ ναΐσκου τῆς ἁγίας Τριάδος. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ἀκατάσχετοι ἐπέκειντο οἱ Ἄραβες, αὐτοῦ τοῦ Χουσεὴν ἐν τοῖς προμάχοις ἀγωνιζομένου. « Εἰς τὸ κόκκινον ὅλοι » ἐκραύγασεν ὁ Παναγιώτης Σωτηρόπουλος δεικνύων τὸν Χουσεὴν ἐρυθρὸν ἐπενδύτην φέροντα καὶ ἀμελλητὶ ῥίψας ἐφόνευσεν αὐτόν. Ἐξορμῶσιν ἀθρόοι οἱ Ἕλληνες καὶ ἐν τοῖς πρώτοις οἱ Σουλιῶται ἡγουμένου τοῦ νεαρωτάτου Κίτσου Τσαβέλλα. Ἐπὶ σμικρὸν γίνεται λογχομαχία καὶ ξιμομαχία· τέλος τρέπονται οἱ πολλοὶ καταδιωκόμενοι ὑπὸ τῶν ὀλίγων κραδαίνοντος ἐν τοῖς πρώτοις διώκταις τοῦ Τσαβέλλα ἡμίθραυστον ξίφος. Ἐπληρώθη τὸ νησίδιον καὶ ἡ πέριξ θάλασσα πτωμάτων καὶ ἐρυθρὰ ἐγένετο ἐξ αἱμάτων· δισχίλιοι Ἄραβες ἔπεσον, τῶν δὲ διασωθέντων οἱ πλεῖστοι τετρωμένοι. Ἐν τῷ τριωνκαίδεκα ὡρῶν τούτῳ ἀγῶνι ἀνεδείχθησαν κράτιστοι πάντων ὁ Κίτσος Τσαβέλλας, ὁ Σωτηρόπουλος, οἱ ἐκ τῆς πασσάρας τοῦ Τρικούπη μαχόμενοι, οἵτινες θραυσθείσης ἐκείνης ὑπὸ σφαιρῶν τῶν τηλεβόλων διεσώθησαν πεσόντες εἰς τὴν θάλασσαν, ὁ Ζαφείριος Ῥάπεσης, ὁ Πέτρος Γαλιώτης καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Δριάνης, οἵτινες μόνοι, καίπερ πολλῶν ἐπισπευσάντων ἐκ τῆς γῆς εἰς ἐπικουρίαν τῶν κινδυνευόντων Ἑλλήνων κατὰ τὴν ἀκμὴν τῆς μάχης, ὑπὸ τὸ πῦρ τῶν τηλεβόλων τῶν πλοιαρίων τοῦ ἐχθροῦ καὶ τῶν τουφεκίων τῶν ἐπὶ τοῦ νησιδίου ἐκόμισαν ὕδωρ καὶ πολέμου ἐφόδια. Ὁ Δριάνης μάλιστα ἰδὼν ὅτι οἱ μὲν τέσσαρες ὀπαδοὶ αὐτοῦ ἐφονεύθησαν, τὸ δὲ πλοιάριον αὐτοῦ μακρὰν τῆς ἀκτῆς τῆς Κλεισόβης ἔσχη, πηδήσας εἰς τὴν θάλασσαν ὤθει αὐτὸ πρὸς τὴν ἀκτὴν ὑπὸ τὰς σφαίρας τῶν πέριξ ἐχθρῶν, ἀπέβη, κατέθηκε τὰ πτώματα τῶν ὀπαδῶν καὶ

τὰ κομιζόμενα ἐν τῷ πλοιαρίῳ ὕδωρ, τροφὰς καὶ πολέμου ἐφόδια καὶ συνταχθεὶς τοῖς Ἕλλησι μαχηταῖς ἠγωνίσθη ἀνδρείως μέχρι τῆς τελείας ἥττης τῶν ἐχθρῶν. Ὁμοίως δ' ἐσώθησαν πεσόντες εἰς τὴν θάλασσαν καὶ οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Γαλιώτου Γεώργιος Κωνσταντίνου Βαλτινὸς καὶ ὁ Κώστας Δροσίνης, οἵτινες διχοτομηθέντος τοῦ ἐν ᾧ ἔπλεον πλοιαρίου τοῦ Γαλιώτου ἐρρίφθησαν εἰς τὴν θάλασσαν καὶ ἐπέβησαν τῆς Κλεισόβης. Ἐν γένει δὲ αὐτόχρημα ἥρωες ἀνεδείχθησαν πάντες οἱ τῆς Κλεισόβης πρόμαχοι, ἐξ ὧν ἐφονεύθησαν 30, ἐν οἷς καὶ ὁ Πέτρος Γαλιώτης, καί τινες ἐπληγώθησαν. Ἀπολωλότας ἐθεώρουν οἱ ἐν Μεσολογγίῳ τοὺς ἐπὶ τῆς Κλεισόβης· ἐξεπλάγησαν δὲ σφόδρα ὅτε οὐ μόνον πλὴν τῶν ὀλίγων πεφονευμένων πάντας ὑγιεῖς ἔβλεπον εἰσερχομένους εἰς τὴν πόλιν, ἀλλὰ καὶ κομίζοντας 1600 ὅπλα Ἀράβων, Ἀλβανῶν καὶ Ἀσιανῶν καὶ ἐπὶ πέντε πλήρων λέμβων ξίφη, πιστόλας καὶ ἄλλα μικρὰ κοσμήματα. Οἱ ἐν Μεσολογγίῳ ἐν ἐνθουσιασμῷ ἐδεξιώσαντο τοὺς νικητὰς τῆς Κλεισόβης καὶ βέβαιοι ἦσαν ὅτι ὁ ἐχθρὸς οὐδέποτε ἔμελλε νὰ κυριεύσῃ τοῦ Μεσολογγίου, εἰ ἐλάμβανον τροφάς. Ἀλλὰ μάτην ἤλπιζον οἱ ἥρωες, διότι ἐξεδόθη μὲν (6 Φεβρουαρίου 1826) νόμος: « Νὰ γενῇ ἐκποίησις μέρους ἐθνικῶν κτημάτων, δῆλα δὴ γῆς καλλιεργημένης ἢ μὴ σταφίδων, ἀμπελώνων, ἐλαιώνων, περιβολίων καὶ παντὸς εἴδους δένδρων διὰ ὀκτακοσίας χιλιάδας ἱσπανικὰ τάληρα.—Ἡ καταβολὴ τῆς τιμῆς τῶν ἀγορῶν νὰ γίνεται κατὰ μὲν τὸ ἥμισυ εἰς μετρητά, κατὰ δὲ τὸ ἄλλο ἥμισυ εἰς διαταγὰς ἢ εἰς ἐθνικὰς ὁμολογίας.—Τὰ ἐκ τῆς ἐκποιήσεως ταύτης χρήματα νὰ χρησιμεύσουν εἰς τὰς ἐπικειμένας ἀναποφεύκτους ἀνάγκας τῆς πατρίδος καὶ κατ' ἐξοχὴν εἰς ὑπεράσπισιν τοῦ Μεσολογγίου, δῆλα δὴ εἰς προμήθειαν τροφῶν καὶ πολεμοφοδίων διὰ τὴν φρουρὰν καὶ τὸ ἔξωθεν στρατόπεδον, εἰς ἀπόδοσιν μισθοῦ καὶ σιτηρεσίων τῆς φρουρᾶς, εἰς τὰς ἀναγκαίας ἐπισκευὰς τοῦ φρουρίου καὶ εἰς τὴν ναυτικὴν δύναμιν»· ἐγένετο δὲ φροντὶς ἵνα καὶ ἀλλαχόθεν προσποριθῇ ἡ φρουρὰ τροφάς· προσκληθεὶς δὲ ὁ στόλος ἐξέπλευσε (19 Μαρτίου) ὑπὸ τὸν Μιαούλην συγκείμενος ἐκ 30 πλοίων, δοθέντων 230,000 γροσίων· διεξήρχοντο δ' ἐκ τοῦ Πεταλᾶ πλοιάρια, ἐξ οὗ διεξέπλευσε (1 Ἀπριλίου) καὶ ὁ πρώην φρούραρχος τοῦ Βασιλαδίου Πάπαλουκᾶς κομίζων γράμματα τῷ Μιαούλῃ περὶ ταχίστης ἐπικουρίας·—ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἀπέβησαν μάταια, διότι οὔτε πωλήσεις γαιῶν ἐγένοντο οὔτε ὁ Μιαούλης ἠδυνήθη νὰ εἰσπέμψῃ τροφὰς εἰς τὸ Μεσολόγγιον, διότι θαρραλέος μὲν ἐναυμάχησεν (3 Ἀπριλίου) ἡγούμενος 20 πλοίων κατὰ 65 ἐχθρικῶν, ἐξ ὧν 19 ἦσαν κορβέται καὶ φρεγάται, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ διασκορπίσῃ τὸν ἐχθρικὸν στόλον. Ἀλλά καὶ εἰ τοῦτο ἐγένετο, οὐδὲν θὰ κατώρθου,

διότι ἐν τῇ λιμνοθαλάσσῃ ὑπῆρχον 70 ὡπλισμένα ἐχθρικὰ πλοιάρια φυλάττοντα πάντας τοὺς εἴσπλους, ἅτινα μόνον διὰ κανονοφόρων πλοιαρίων ἠδύνατο νὰ διασκορπίσῃ, ὧν ὅμως ἐστερεῖτο. Τὸ Μεσολόγγιον λοιπὸν ἀπεκλείσθη πανταχόθεν· ἡ ἀθάνατος φρουρὰ ἐστερεῖτο ἤδη ἀπὸ τῆς 29 Μαρτίου ἐντελῶς τροφῶν· ἐτρέφοντο οἱ ἐν τῷ Μεσολογγίῳ ἐξ ἀκαθάρτων καὶ μιαρῶν ζῴων, ἁλμυρίδων φυομένων ἐν τῇ λιμνοθαλάσσῃ, ἐκ δῆθεν ζωμοῦ βραζομένων δερμάτων οὐδ' αὐτῶν τῶν πελμάτων τῶν ὑποδημάτων (τσαρουχίων) ἐξαιρουμένων. Οὔτε καρκίνοι οὔτε ἰχθύδια οὔτε ἄλλο τι θαλάσσιον ζῷον καὶ ὀστρακόδερμον ὑπῆρχεν ἐν τῇ λιμνοθαλάσσῃ· διότι τὰ μὲν πολλὰ ἐκ τοῦ κρότου τῶν τουφεκίων καὶ τῶν βροντῶν τῶν τε τηλεβόλων καὶ τῶν ἐκρηγνυμένων ὑπονόμων ἐφυγαδεύθησαν, τὰ δὲ τυχὸν ὑπολειπόμενα ὀλίγα οὐχὶ σπανίως ἐπὶ αἵματι καὶ ζωῇ ἥρπαζον ἐκ τῆς ἀκτῆς καὶ τῶν ὑδάτων διὰ τῶν κατεσκληκυιῶν αὐτῶν χειρῶν οἱ ἀδάμαστοι ἥρωες, ὧν οὐκ ὀλίγοι ἐφονεύοντο ὑπὸ τῶν ἐν τοῖς πλοιαρίοις περιπολούντων ἐχθρῶν· οἱ ἥρωες ἐκεῖνοι οἱ εἰς τὸν Ἅδην προπέμψαντες τόσας χιλιάδας ἀκμαίων μαχητῶν ἐχθρῶν ταν῀ῦν ἐγίνοντο θύματα ἀντὶ εὐτελεστάτου τροφήματος. Ἀπέθνησκον ἐκ τῆς πείνης, ἀπέθνησκον ἐκ τῶν τραυμάτων, ἀπέθνησκον ἐκ νοσημάτων αἴφνης ἐνσκηψάντων ἰδίᾳ ἕνεκα τῶν ἐν ταῖς τρώγλαις ἀποκειμένων ὀδωδότων ἀτάφων, οὓς κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας δὲν ἴσχυον οἱ ζῶντες νὰ ἐνταφιάζωσι, καὶ ἕνεκα τῶν ἐν τοῖς ἐρειπίοις κειμένων ἀσθενῶν καὶ τραυματιῶν ὀζόντων ἐκ τῶν πληγῶν καὶ ἐκ τῶν τοῦ σώματος ἀκαθαρσιῶν ἅτε οὐδενὸς αὐτοῖς ὑπάρχοντος πρὸς νοσηλείαν ἢ θεραπείαν. Καὶ ἦν, δεινὸν εἰπεῖν, τὸ Μεσολόγγιον μέγα πολυάνδριον, ἐν ᾧ οἱ μὲν ζῶντες ἐφαίνοντο ὡς νεκροὶ κινούμενοι, οἱ δὲ θνήσκοντες ἦσαν μακαριώτεροι τῶν ἐπιζώντων.

Ἔξοδος τῶν ἐν Μεσολογγίῳ πολιορκουμένων. Ἀλλὰ καίπερ οὕτως οἰκτροὶ ὄντες οἱ τῆς φρουρᾶς οὐδαμῶς διενοήθησαν περὶ σωτηρίας τῶν ἑαυτῶν σωμάτων, ἀλλὰ περὶ ἐλευθερίας τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἑαυτῶν εὐδοξίας. Συνελθόντες οἱ πρὸ σμικροῦ ἀκμαιότατοι, ταν῀ῦν δὲ πελιδνοί, ἀδύνατοι, ἀσθενεῖς, κοίλους ἔχοντες τοὺς ὀφθαλμοὺς συνεσκέψαντο τίνι τρόπῳ ἐνδοξότερον νὰποθάνωσι καὶ δείξωσιν εἰς τὸν κόσμον ὅτι προτιμῶσι μυρίους θανάτους τῆς ἐν δουλείᾳ ζωῆς. Ἀπεφάσισαν δὲ νὰ ἐξέλθωσι τῇ νυκτὶ (10-11 Ἀπριλίου) διὰ τῶν ἐχθρικῶν τάξεων. Ὅπως δ' ἔχωσι κατὰ τὴν ἔξοδον ἐπικουρίαν καὶ ἐκ τῶν περὶ τὸν Ἀράκυνθον περιπολούντων Ἑλλήνων ἐπαναστατῶν καὶ μάλιστα τῶν ἐν Πλατάνῳ τῶν Κραβάρων διατριβόντων, ἔπεμψαν δύο ἀποστόλους. Ὑπέσχοντο οἱ ἐν Πλατάνῳ ὁπλιτάρχαι ὅτι πεντακόσιοι ὁπλῖται ἔμελλον νὰ ἐπέλθωσι κατὰ τοῦ στρατοπέδου τοῦ Ἰβραὴμ πρὸς τὰ Τριλάγκαδα,

ἄλλοι τόσοι κατὰ τοῦ Κιουταχῆ πρὸς τοὺς Μύλους· πεντακόσιοι δ' ἔτι πρὸς τὰ Χίλια Σπίτια κομίζοντες ζῶα καὶ τροφὰς καὶ εἴ τι ἕτερον, ὅπως ἀναλάβωσι τοὺς τραυματίας, τοὺς ἀσθενεῖς, παῖδας καὶ γέροντας. Εἶπον δὲ τοῖς ἀπεσταλμένοις ἵνα μὴ ἐξέλθωσι πρὶν ἢ αὐτοὶ ἐπέλθωσι κατὰ τῶν στρατοπέδων τῶν ἐχθρῶν. Ὡς σύνθημα δὲ τῆς καθόδου τῶν ἔξωθεν ὡρίσθησαν τρεῖς πυροβολισμοὶ ἐκ τῆς παρὰ τὸν ἅγιον Συμεῶνα κορυφῆς τοῦ ὄρους. Τούτων οὕτως ὁρισθέντων ἡτοιμάζοντο οἱ ἐν Μεσολογγίῳ πρὸς τὴν ἔξοδον. Καὶ πρῶτον μὲν πᾶσαι αἱ νεαρώτεραι γυναῖκες ἐφόρησαν ἐνδύματα ἀνδρῶν καὶ πανοπλίαν· οἱ δὲ γέροντες, οἱ ἀσθενεῖς καὶ ὅσοι ἄλλοι καὶ μάλιστα Μεσολογγῖται ἢ δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξέλθωσιν ἢ καθάπερ ποτὲ οἱ γέροντες κατὰ τὴν εἰσβολὴν τοῦ Ξέρξου ἐν τῇ ἀκροπόλει τῶν Ἀθηνῶν ἤλπιζον τὴν σωτηρίαν τοῦ Μεσολογγίου διὰ τῆς κατὰ τὴν ἔξοδον τροπῆς τῶν ἐχθρῶν κατελάμβανον τὰς ἀσφαλεστέρας οἰκίας. Τότε ὁ γέρων Χρῆστος Καψάλης ἰδὼν τῇ πρωΐᾳ (10 Ἀπριλίου) τὴν σύζυγον αὐτοῦ ἀποθνήσκουσαν μετὰ μακρὰν ἀσθένειαν προσεκάλεσε τὸν νεαρώτατον υἱὸν αὐτοῦ θρηνοῦντα τὴν ἀγαπητὴν αὐτοῦ μητέρα καὶ ὁμιλοῦντα περὶ τῆς κηδείας αὐτῆς καὶ παρώτρυνε νὰ ἐξέλθῃ μετὰ τῶν ἄλλων ἐγκαταλιμπάνων τὰ πρὸς τὴν μητέρα ἔσχατα καθήκοντα πρὸς αὐτὸν προσειπὼν ἐν τέλει: « Μὴ κλαῖε, υἱέ μου· ἀλλὰ μᾶλλον χαῖρε, διότι ἀπέθανεν ἡ μήτηρ σου καὶ δὲν ἔπαθε τὰ δεινὰ τῆς τουρκικῆς αἰχμαλωσίας· ἡ κηδεία τῆς μητρός σου θὰ γείνῃ ὅπως πρέπει· σὺ ἑτοιμάσου κατὰ τὴν θρησκείαν ἡμῶν, ὁπλίσθητι καὶ ἔξελθε μετὰ τῶν ἄλλων· σὺ φρόντισε νὰ σωθῇς καὶ μὴ φροντίσῃς περὶ ἐμοῦ· ἄλλως τε δὲ ἐγὼ εἶμαι γέρων ἀσθενὴς ἄχρηστος· προτιμῶ νὰποθάνω μᾶλλον καὶ ταφῶ ἐν τῷ αὐτῷ τάφῳ μετὰ τῆς μητρός σου ἢ νὰ ἐνταφιασθῶ ἐν ξένῃ γῇ ». Εἶπε, ἠσπάσατο τὸν υἱὸν αὐτοῦ καὶ προέπεμψεν ἔνθα ἡτοιμάζοντο οἱ ὁπλῖται πρὸς τὴν ἔξοδον. Εἶτα ὁ γέρων Καψάλης στηριζόμενος ἐπὶ τῆς βακτηρίας διήρχετο τὰς ὁδοὺς καὶ ἀνὰ τὰς συνοικίας τοῦ Μεσολογγίου προσεκάλει πάντας τοὺς γέροντας καὶ τοὺς ἄλλους ὅσοι δὲν ἤθελον νὰ ἐξέλθωσιν εἰς τὸ μέγα οἰκοδόμημα, ἐν ᾧ κατὰ τὴν μακρὰν πολιορκίαν παρεσκευάζοντο τὰ φυσίγγια καὶ τὰ τοῦ πολέμου ἐν γένει ἐφόδια. Οὕτω δ' ἔβλεπέ τις τοὺς μὲν ἀσθενεῖς, γέροντας καὶ τὰς γραίας ἐν δάκρυσιν ἀποχωριζομένους τῶν οἰκείων σύροντας τὸν πόδα πρὸς τὸ φυσιγγιοποιεῖον, ἤγουν εἰς τὸν διὰ τῆς πυρίτιδος θάνατον· τοὺς δὲ νέους ὁπλιζομένους πρὸς τὴν ἔξοδον,ἐν οἷς οὐκ ὀλίγαι γυναῖκες διέπρεπον ἐν τοῖς ὅπλοις ἀγαλλόμεναι ἐπὶ τῇ νέᾳ διακοσμήσει καὶ ἐπὶ τῷ κενοτρόπῳ καλλωπισμῷ καθ' ὅσον αἱ μᾶλλον εὐειδεῖς κατέχραινον δι' αἱθάλης καὶ πολλαχῶς ἄλλως, ὅπως ἑκάστη ἠδύναντο, παρεμόρφουν

τὰ εὐειδῆ αὐτῶν πρόσωπα ἵνα ἔνθεν μὲν διαφύγωσι τὰ λάγνα ὄμματα τῶν βαρβάρων, ἔνθεν δὲ ἵνα ὡς στρατιῶται ἐκλαμβανόμεναι φονευθῶσιν ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν· ἄλλας δὲ κοσμούσας τὰ αὐτῶν τέκνα, προσαρτώσας περίαπτα πρός τε κόσμον καὶ πρὸς ἀποτροπὴν τῶν ἐχθρικῶν σφαιρῶν ἐπιψελλιζούσας εὐχήν τινα ὑπὲρ σωτηρίας αὐτῶν. Πάντες δὲ καὶ πᾶσαι ἔφερον τὰ κάλλιστα τῶν ἐνδυμάτων, τὸ μὲν ὅπως, ἐὰν σωθῶσιν αὐτοί, σώσωσι καὶ ταῦτα, τὸ δὲ ὅπως ὦσιν ἐνδεδυμένοι ὡς τεθνηξόμενοι. Ὅσαι δὲ γυναῖκες ἢ ὠλιγοψύχουν ἢ ὅλως ἀδύνατοι ἦσαν πρὸς τὴν ἔξοδον μετέβαινον καὶ συνετάσσοντο τοῖς τραυματίαις ἢ τοῖς ἀσθενέσιν ἢ τοῖς γέρουσιν. Ἐντεῦθεν συνέβαινεν ἵνα μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας τὰ μέλη ἀποχωρίζωνται ζῶντα τὰ μὲν ἐν Μεσολογγίῳ ἀναμένοντα ὡς τάχιστα τὸν βέβαιον θάνατον, τὰ δὲ ἐξερχόμενα ἐπ' ἐλπίδι σωτηρίας. Συνεβούλευον δὲ ἀλλήλοις περὶ τοῦ πρακτέου καὶ παρηγόρουν περὶ τοῦ παρόντος κινδύνου ἐλπίζοντες εἰς τὸν θεὸν καὶ ἐνεθάρρυνον ἀναμιμνησκόμενοι τὰς νικηφόρους ἐξόδους κατὰ παντὸς τοῦ ἰσχυροῦ ἐχθροῦ οὐχὶ ἀπάσης τῆς φρουρᾶς καὶ ἐλπίδας παρεῖχον ὅτι νῦν τὸ ὕστατον, ἀδυνάτου ὄντος τοῦ ἐχθροῦ, σύμπασα ἡ φρουρὰ ἐξερχομένη καὶ βοηθουμένη ὑπὸ τῶν ἔξωθεν 1500 ἐπικούρων ἀναντιλέκτως νικήσει νίκην λαμπρὰν καὶ πάλιν ἀλλήλους ὄψονται. Οὕτω παρασκευαζόμενοι, ὁπλιζόμενοι, ἐνδυόμενοι καὶ διακοσμούμενοι, συμβουλὰς καὶ ἐλπίδας διδόντες καὶ καὶ λαμβάνοντες, συγκινοῦντες καὶ συγκινούμενοι, παρηγοροῦντες καὶ παρηγορούμενοι, κρύπτοντες τὸν φόβον καὶ θάρρος ἀλλήλοις ἐμπνέοντες, θάνατον ἐν τῷ νῷ ἔχοντες καὶ ζωῆς ἐλπίδα ἐμπνέοντες διῆλθον τὴν ὑστάτην ἡμέραν τῆς πολιορκίας. Περὶ δὲ λύχνων ἁφὰς συνελθόντων πάντων εἰς τὸν ὡρισμένον τόπον ἐγένετο ἡ καταγραφὴ τοῦ πλήθους καὶ εὑρέθησαν 3,000 μαχηταί, συμπεριλαμβανομένων τῶν τραυματιῶν, 1,000 χειρώνακτες καὶ 5,000 παῖδες καὶ γυναῖκες. Τότε ὑπὸ τὸν ἦχον τῶν κωδώνων τῆς ἑσπερινῆς ἀκολουθίας μετὰ βραχεῖαν παρήγορον προσλαλιὰν τοῦ Ῥογῶν ἐπισκόπου Ἰωσὴφ περιστοιχιζομένου ὑπὸ πάντων τῶν κληρικῶν περὶ σωτηρίας τῶν ψυχῶν τῶν ἀγωνιζομένων ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἐτελέσθη οἱονεὶ μνημόσυνον ὑπὲρ τῶν πεσόντων προμάχων τοῦ Μεσολογγίου καὶ παράκλησις ὑπὲρ ὑγιείας καὶ σωτηρίας τῶν ἐπιζώντων. Οἱ πλεῖστοι δὲ καὶ ἐξωμολογήθησαν καὶ ἐκοινώνησαν τῶν ἀχράντων μυστηρίων καὶ παρεσκευάσθησαν κατὰ πάντα εἰς θάνατον καθάπερ ποτὲ ἐν βαθείᾳ νυκτὶ οἱ τριακόσιοι ἐν Θερμοπύλαις ὑπὸ τοῦ ἱερέως Μεγιστίου τοῦ Ἀκαρνᾶνος. Κατὰ δέ τινας καὶ ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία ἐψάλη καὶ μάλιστα ὅτε ὁ Ῥογῶν Ἰωσὴφ ἔνδακρυς καὶ ἐν λυγμοῖς ἐντόνως ἤρξατο ψάλλων τὸ τροπάριον

« Δεῦτε τελευταῖον ἀσπασμὸν » πάντες ἀνελύθησαν εἰς δάκρυα καὶ πανταχοῦ ἤκουέ τις: « Συγχώρα με καὶ ὁ θεὸς συγχωρέσει ». Τότε δὲ ἠκούσθησαν ἐπὶ τῆς παρὰ τὴν μονὴν τοῦ ἁγίου Συμεῶνος κορυφῆς τοῦ Ἀρακύνθου οἱ τρεῖς συνθηματικοὶ τῶν ἔξωθεν προσελθόντων εἰς ἐπικουρίαν Ἑλλήνων πυροβολισμοὶ ὡς τὸ σημεῖον τῆς ἐξόδου. Ἀλλὰ τότε πάντες βουλόμενοι τὰ μάλιστα νὰ σπεύδωσι πάντες σφόδρα ἐβράδυνον. Ὁ ἀποχωρισμὸς τῶν οἰκείων καὶ συγγενῶν ἦν σπαρακτικός. Ὁ μαχητὴς εὐχερέστερόν πως ἀπεχαιρέτιζε τὸν σύμμαχον. ἀλλὰ δυσχερέστατα ἀπεσπᾶτο ὁ πατὴρ τοῦ τετρωμένου υἱοῦ, ὁ υἱὸς τοῦ καταβεβλημένου γέροντος πατρός, ἡ μνηστὴ καὶ ἡ σύζυγος τοῦ ἑτοιμοθανάτου μνηστῆρος καὶ συζύγου· δυσαπαλλάκτως ἀπεσπᾶτο ἡ μήτηρ θυγατρὸς ἐν δεινῇ ἀσθενείᾳ ἱκετευούσης καὶ υἱοῦ πνέοντος τὰ λοίσθια. Ὅπου ἀσθενεῖς, γέροντες καὶ τραυματίαι καὶ οἱ δι' οἱονδήποτε λόγον μὴ μέλλοντες νὰ μετάσχωσι τῆς ἐξόδου, ἐκεῖ κοπετοί, θρῆνοι, σιγηλοὶ γόοι διὰ τὸν φόβον τῶν ἐχθρῶν περιπολούντων τὸ φρούριον· ἐκεῖ ἀτελεύτητοι ἀσπασμοί, ἐναγκαλισμοὶ καὶ πάντα οἷα ποιοῦσιν ἄνθρωποι ζῶντες χωριζόμενοι ἀπὸ τῶν οἰκείων καὶ φιλτάτων ὡς νεκρῶν. Ἐντεῦθεν οἱ πλεῖστοι ὀψιαίτατα ἀπεσπῶντο, τινὲς δὲ μάλιστα καὶ βιασθέντες οὐδὲν ἧττον παρέμενον καὶ συναπέθνησκον τοῖς ἑαυτῶν φιλτάτοις. Τέλος δὲ ἐτάχθησαν, ὡς ὡρίσθησαν τὰ τῆς ἐξόδου, διαιρεθέντες εἰς τρία σώματα ὑπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς Νότην Μπότσαρην, Κίτσον Τσαβέλλαν καὶ Νικόλαον Μακρῆν. Τέσσαρες δὲ ξύλιναι γέφυραι ἐκ σανίδων εἶχον κατασκευασθῆ μεταξὺ τοῦ προτειχίσματος τοῦ Γουλιέλμου τῆς Ὀράγγης καὶ τῆς τελευταίας κανονοστοιχίας τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς. Ἐξελθόντες δ' ὤφειλον νὰ ἑνωθῶσι πρὸ τῶν κανονοστοιχιῶν τοῦ Ῥήγα καὶ τοῦ Μονταλεμβέρτου. Ἐκεῖ δὲ ὤφειλον νὰ μένωσι πρηνεῖς οἱ τῆς φρουρᾶς μέχρις οὗ κατὰ τὰ συντεθειμένα ἐπελθόντες οἱ ἔξωθεν ἐπιπέσωσι κατὰ τοῦ πολιορκοῦντος στρατοῦ· εἶτα δὲ νὰ διευθυνθῶσι κατὰ τῶν δύο πυργίσκων τῶν κατασκευασθέντων ὑπὸ τοῦ Ἰβραὴμ ἀντικρὺ τοὺ μέρους τούτου τοῦ φρουρίου. Καὶ οἱ μὲν στρατιῶται οἱ τέως παρατεταγμένοι μεταξὺ τοῦ μηνοειδοῦς προτειχίσματος καὶ τῆς τελευταίας κανονοστοιχίας τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ὤφειλον ἵνα ἐπιπέσωσι κατὰ τοῦ στρατοῦ τοῦ Ῥεσσήτ, οἱ δὲ ἄλλοι μετὰ τῶν πλειόνων ἐκ τῶν ἀόπλων κατὰ τοῦ Ἰβραήμ· οἱ δὲ διασωθησόμενοι συναντηθῶσι περὶ τὴν ἄμπελον τοῦ Ῥαζηκότσικα κειμένην ἐπὶ τῆς εἰς τὴν μονὴν τοῦ ἁγίου Συμεῶνος ἀγούσης. Τοιοῦτο ἦν τὸ σχέδιον τῆς ἐξόδου, ὅπερ ἔδει, ὡς εἰκός, νὰ μείνῃ ἄγνωστον τοῖς πολιορκηταῖς. Τούτων πάντων παρασκευασθέντων, ἅμα ἀκουσθέντων τῶν συνθηματικῶν χαροποιῶν πυροβολισμῶν καὶ προσεκάλουν τάχιστα καὶ ἀθορύβως τοὺς ἐπὶ τῶν

ἐπάλξεων στρατιώτας, ὅπως περὶ τὴν 9 ὥραν τῆς νυκτὸς ἐγκαταλιπόντες αὐτὰς ἀκολουθήσωσι τοῖς ἄλλοις ἐξερχομένοις. Καὶ ἤρξατο λοιπὸν τῇ αὐτῇ ὥρᾳ ἡ ἔξοδος· ἐξελθόντες 1000 ἐκ τῶν τῆς φρουρᾶς ἐκάθισαν ὑπὸ τὴν πρόταφρον καὶ οὐδεὶς τῶν ἔξω ἔγνω τὴν κίνησιν καὶ τὴν θέσιν αὐτῶν· ἀλλὰ μόλις πλησιάσαντες οἱ παῖδες, αἱ γυναῖκες καὶ ἐν γένει ὅσοι ἄοπλοι ἐξήγειραν τὴν προσοχὴν τῶν πολιορκητῶν, οἵτινες ἅπασαν ἐκείνην τὴν γραμμήν, ἣν ἔμελλον νὰ διέλθωσιν οἱ πολιορκούμενοι, καὶ μάλιστα τὴν παραλίαν γέφυραν, δι' ἧς προώριστο νὰ διέλθωσιν οἱ ἄοπλοι καὶ αἱ γυναῖκες μετὰ τῶν παίδων καὶ τῶν ἀδυνάτων, προκαταλαβόντες ἐνήδρευον. Ἀκούσαντες οἱ ἐχθροὶ ὅτι ἀφίκοντο ἐπὶ τῆς γεφύρας οἱ ἐξερχόμενοι ἀενάως ἐπυροβόλουν· ἐκεῖνοι δὲ συνωθοῦντο τίς πρῶτος νὰ διέλθῃ τὴν γέφυραν· ἐγένετο θόρυβος καὶ ἐκ τοῦ συνωθισμοῦ πολλαὶ γυναῖκες μετὰ τῶν βρεφῶν καὶ παῖδες κατέπεσον ἐντὸς τῆς τάφρου· τότε βοή, θρῆνοι καὶ κοπετοὶ καὶ κραυγαὶ τῶν μητέρων ζητουσῶν τὰ ἑαυτῶν τέκνα καὶ τῶν τέκνων τὰς μητέρας· τότε συνέβαινε σπαρακτικὴ σκηνὴ δεινοτέρα τῆς περὶ ἧς εἴρηται τοῦ ἀποχωρισμοῦ. Ἐκ τούτων ἔγνωσαν τὰ πάντα οἱ πολιορκοῦντες. Τότε φοβερώτατος καὶ γοργότατος πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο τῶν ἐχθρῶν ἐγένετο ὁ πυροβολισμὸς καὶ ὁ κανονοβολισμός· ἐκεῖσε ἔσπευδε τὸ ἱππικόν, ὅπερ ἐλόχα ἵνα σπεύσῃ ὅπου θόρυβος ἢ βῆμα ποδὸς ἔμελλε νὰκουσθῇ. Ἐν τούτῳ μάτην ἀνέμενον οἱ μαχηταὶ τὴν ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ ἔξωθεν τοῦ τε Καραϊσκάκη καὶ τῶν ἄλλων· πυροβολούμενοι δὲ μάλιστα ἐπὶ μίαν ὥραν, ὅτε καί τινες ἐφονεύοντο, ἐξηγέρθησαν ταχεῖς καὶ μιᾷ φωνῇ κραυγάζοντες: «Ἐμπρός, ἐμπρός· κατεπάνω τους» καὶ ἀλλήλους ἐνθαρρύνοντες ἐξώρμων ἐν φοβερῷ ἀλαλαγμῷ διαιρεθέντες εἰς τρεῖς μοίρας, ἐξ ὧν ἡ μὲν ὑπὸ τὸν Μακρῆν μοῖρα ὥδευε τὴν πρὸς τὸ Αἰτωλικὸν ἄγουσαν, ἡ δὲ ὑπὸ τὸν Μπότσαρην τὴν εἰς τὸ Μποχώριον, καὶ τὴν ἐν μέσῳ ἡ ὑπὸ τὸν Τσαβέλλαν. Ἀλλ' ἐνῷ οὕτως ἐν ὁρμῇ ἐφέροντο, αἰφνιδία κραυγή: «ὀπίσω· ὀπίσω. Εἰς τὴν πόλιν. Εἰς τὰς κανονοστοιχίας» ἀνέκοψε τὴν πορείαν αὐτῶν. Ἀλλ' ἡ μὲν φρουρὰ ἐξακολουθεῖ αὖθις τὴν πρὸς τὰ πρόσω πορείαν, οἱ ἑπόμενοι ὅμως αὐτῇ Μεσολογγῖται, οἱ ἀδύνατοι, οἱ παῖδες καὶ αἱ γυναῖκες καὶ ὀλίγιστοι τῆς φρουρᾶς στρέφονται ὀπίσω πρὸς τὴν πόλιν. Ἀλλὰ ταύτῃ τῇ ὥρᾳ γίνεται δεινὴ συμπλοκὴ μεταξὺ τῶν Τούρκων σπευδόντων εἰς τὴν πόλιν καὶ τῶν τῆς φρουρᾶς ἐκβιαζόντων τὴν διέξοδον. Ἕλληνες καὶ Τοῦρκοι συνανεμίγησαν καὶ σφαγὴ ἀμοιβαία ἐγίνετο· ὁ ἀπαλλαττόμενος ἐκ τῶν χειρῶν τούτου συνεπλέκετο μετ' ἄλλου ἀκολουθοῦντος καὶ οὕτω καθεξῆς μέχρις οὗ ὁ τόπος ἐπληροῦτο μὲν φονευομένων, ἐκενοῦτο δὲ φονευόντων ἀντιστρόφως προελαυνόντων τῶν μὲν πρὸς τὰ ἔξω,

τῶν δὲ πρὸς τὰ ἔσω. Καὶ οἱ μὲν τῆς φρουρᾶς ἀνυπόστατοι τὴν ὁρμὴν καὶ τὸ σθένος τῆς ψυχῆς ὑπερπηδῶντες τάφρους καὶ ταφρεύματα, προχώματα καὶ κανονοστάσια καὶ τὰ τριπλᾶ χαρακώματα ἠνάγκαζον τοὺς ἀντικειμένους καὶ τοὺς ἑκάστοτε νέους ἐμφανιζομένους ἐχθροὺς νὰ ὑποχωρῶσι σφαζόμενοι μέχρις οὗ ἡμίσειαν περίπου ὥραν μακρὰν τοῦ τείχους τῆς ἱερᾶς πόλεως ἐμπεσόντες ἀδοκήτως εἰς τὸ ἐπερχόμενον ἱππικὸν οἱ μὲν ὑπὸ τὸν Μπότσαρην εἰς τὸ τοῦ Ἰβραὴμ ἐφορμῶν ἐκ τοῦ Μποχωρίου, οἱ δὲ ὑπὸ τὸν Μακρῆν καὶ Τσαβέλλαν εἰς τὸ τοῦ Κιουταχῆ ἐλλοχῶν ὄπισθεν τοῦ στρατοπέδου αὐτοῦ ἀνεκόπησαν. Ἐν τῇ δευτέρᾳ ταύτῃ συρράξει ἐγίνετο μανιώδης ἀγὼν περὶ τῶν ὅλων. Ἐν τούτῳ ἀπώλοντο πάντες σχεδὸν οἱ ὑπὸ τὸν Μακρῆν ἄοπλοι γυναῖκες καὶ παῖδες καὶ ἔπεσον ἡρωϊκῶς μαχόμενοι πολλοὶ ἐκ τῶν τῆς ἀθανάτου φρουρᾶς. Τέλος ὅσοι διεξέφυγον τὰς σφαίρας καὶ τὸ πῦρ τῶν πυροβόλων καὶ τουφεκίων ἔσπευσαν πρὸς τὴν ὁρισθεῖσαν ὡς τόπον συναθροίσεως ἄμπελον τοῦ Ῥαζηκότσικα· ἔβλεπον ἐκεῖ ἐπὶ τῆς εἰς τὴν μονὴν τοῦ Συμεῶνος ἀγούσης καὶ περὶ αὐτὴν φουστανελλοφόρους καὶ ὡς φίλοι κινδύνου ἀπαλλαγέντες προσηγόρευον αὐτοὺς φίλους σωτῆρας· ἀλλ' ἀντὶ εὐμενῶν καὶ παρηγόρων προσφωνήσεων δεινὴ σύγχρονος βροχὴ σφαιρῶν ὑπεδέξατο αὐτούς· ἐκεῖ ὅπου ἤλπιζον τὴν σωτηρίαν, εὗρον τὸν θάνατον. Πᾶς λίθος καὶ πᾶς θάμνος καὶ πᾶν τὸ προστυχὸν ἐξηρεύγετο πῦρ θανατηφόρον· ἐκεῖ ὅπου ἤλπιζον, ὡς ἦν συντεθειμένον μετὰ τῶν ἔξω, νὰ εὕρωσιν ὁμοφύλους, φίλους καὶ συγγενεῖς ὑποδεξομένους αὐτούς, εὗρον Ἀλβανοὺς ὑπὸ τὸν φοβερὸν Μουσταφάμπεην, οἵτινες ἀναμείναντες αὐτοὺς μέχρι βολῆς πιστολίου ἐξηκόντισαν ἀθρόον αἴφνης ὀλεθριώτατον πῦρ· πᾶσα σφαῖρα Ἀλβανοῦ ὡς ἐκ τῆς ἐγγύτητος καὶ τῆς εὐθυβολίας ἔπεμπε καὶ ἕνα ἥρωα εἰς τὸν Ἅδην. Μετὰ τὸν ἐκ τοῦ ἱππικοῦ πρῶτον ὄλεθρον δεύτερον φοβερώτερον εὗρον περὶ τὴν ἄμπελον τοῦ Ῥαζηκότσικα. Ἐπιπίπτουσι κατὰ τῶν Ἀλβανῶν οἱ πάντοτε τοῦ θανάτου καταφρονήσαντες ὅπως ἀνοίξωσι δίοδον πρὸς τὰς κορυφὰς τοῦ Ἀρακύνθου καὶ διὰ μέσου αὐτῶν ἀναβαίνουσι πρὸς τὰ ἄνω πανταχόθεν βαλλόμενοι μέχρις οὗ ἀναστήσαντες ἐκ τῶν ἐνεδρῶν αὐτῶν τοὺς πάντας φονεύσαντες οὐκ ὀλίγους ἀφίκοντο εἰς τὰ ὑψηλότερα, ἔνθα εὗρον τοὺς περὶ τὸν ὁπλιτάρχην Δημήτριον Μακρῆν ἄρτι προσβαλόντα τοὺς ἐχθροὺς ἐκ τῶν πλευρῶν. Οἱ Ἀλβανοὶ νομίσαντες ὅτι ἐπῆλθον ἔξωθεν ἐπικουρίαι τοῖς ἐκ Μεσολογγίου ἐξερχομένοις ἐτράπησαν ἀποβαλόντες 200 νεκρούς. Οἱ ἐκ τῆς ἀθανάτου φρουρᾶς πρῶτοι ἀναβάντες ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ἀρακύνθου ἀνέμενον τὴν πρωΐαν ὅπως συναθροισθῶσι καὶ οἱ ἀποπλανηθέντες κατὰ τὰς νυκτερινὰς τῆς ἐξόδου μάχας. Ἐμετρήθησαν καὶ ἔλειπον

πλείονες τῶν πεντακοσίων, ἐν οἷς καὶ ὁ πολιτικὸς ἄρχων Ἀθανάσιος Ῥαζηκότσικας ἀνὴρ φιλότιμος, φιλόπατρις, ἀνδρεῖος καὶ συνετός, ὁ Παπαδιαμαντόπουλος ἓν τῶν μελῶν τῆς τριμελοῦς ἐπιτροπείας τῆς διευθύνσεως τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος τῶν ἄλλων συνεπιτρόπων αὐτοῦ μὴ μετασχόντων τῆς ἐξόδου τοῦ μὲν Δημητρίου Θέμελη ἀποθανόντος ἐν Μεσολογγίῳ, τοῦ δὲ Καναβοῦ προαπελθόντος τῆς ἐξόδου, ὁ Πέτρος Γουλημῆς, Γεώργιος Φαράντος, Ἀναστάσιος Παλαμᾶς, Πᾶνος Παπαλουκᾶς, Κωνσταντῖνος Καρπούνης, Κωνσταντῖνος Τρικούπης, οἱ ὁπλιτάρχαι Στουρνάρας καὶ Σαδήμας, ὁ τὴν πολιορκητικὴν τῶν Τούρκων καὶ Εὐρωπαίων καταισχύνας τειχοποιὸς Κοκκίνης, ὁ φιλελληνικώτατος συντάκτης τῶν «Ἑλληνικῶν Χρονικῶν» Μάγερος, οἱ φιλέλληνες Γερμανοὶ Λουτσόφφης, Δίττμαρος, Σπιτσεμβέργης, Δελωνέης, Κλέμπης, Σίπανος καὶ ἄλλοι. Ἐκ δὲ τῶν ἐξελθόντων παίδων καὶ γυναικῶν πάντες ἀπώλοντο πλὴν μόνον ἑπτὰ ἐκ τούτων καὶ τεσσάρων ἐξ ἐκείνων, πάντες δ' οἱ ἄλλοι οἱ μὲν ἐφονεύθησαν, οἱ δὲ ᾐχμαλωτίσθησαν. Ῥίψαντες οἱ ἥρωες τελευταῖον ὄμμα ἐπὶ τοῦ Μεσολογγίου, ἐν ᾧ μεγάλα ἔτι καὶ θαυμαστὰ συνέβαινον, ὡς ῥηθήσεται, ἀναστενάζοντες ὥδευον πρὸς τὴν Δερβέκισταν, ἐν ᾗ ἤλπιζον νὰ εὕρωσι τεμάχιον ἄρτου καὶ θεραπείαν τῶν τραυματιῶν· ἀλλ' οὐδὲν εὑρόντες ὥδευσαν ἐκεῖθεν πρὸς τὴν Ἀμφισσαν. Καθ' ὁδὸν δὲ ἐκ τῆς πείνης οἱ ἀδυνατώτεροι καὶ οἱ τραυματίαι ἐκ τῶν πληγῶν καὶ ἄλλοι ἐκ νοσημάτων, μὴ δυνάμενοι νὰ βαδίσωσιν ἐδέοντο τῶν ὑποβασταζόντων αὐτοὺς ἵνα ἀφῶσι κατὰ γῆς ὅπως ἥσυχοι ἀποθάνωσιν. Οὕτω δὲ ἀπώλοντο περὶ τοὺς 600 ἀνδρείους κατὰ τὴν μεταξὺ Δερβεκίστας καὶ Ἀμφίσσης ὁδοῦ. Τέλος οἱ διασωθέντες 1700 περίπου ἐκ τῆς φρουρᾶς ἀφικόμενοι εἰς Ἄμφισσαν ἐγένοντο δεκτοὶ ἐν δάκρυσι καὶ ἀσπασμοῖς ὑπὸ τοῦ στρατοῦ τοῦ Κώστα Μπότσαρη. Καὶ πάντες δ' οἱ Ἀμφισσεῖς καὶ οἱ πενέστατοι ἐφιλοξένησαν ἐπὶ ἡμέρας τοὺς προμάχους τῆς ἐλευθερίας. Ἐκεῖθεν δ' εἶτα ἀπῆλθον εἰς τὴν οἰκείαν οἱ μὲν ὅπως ἴδωσι τοὺς οἰκείους, οἱ δ' ἐπιζῶντες ἐξ αὐτῶν ἀσθενεῖς καὶ τραυματίαι ὅπως τύχωσι περιθάλψεως καὶ θεραπείας, οἱ δὲ πλεῖστοι συνετάχθησαν ἄλλοις τε καὶ τοῖς ὑπὸ τὸν Καραϊσκάκην. Οἱ δ' ἐπιστρέφοντες, ὡς εἴρηται, εἰς τὴν πόλιν, ἀποσχισθέντες τῶν ἐξελθόντων οἱ μὲν πλεῖστοι ἀπώλοντο κατ' αὐτὴν τὴν εἴσοδον· διότι κατὰ αὐτὴν φύρδην μίγδην γενόμενοι μετὰ τῶν εἰσβαλλόντων βαρβάρων οἱ μὲν ἐφονεύθησαν, οἱ δὲ ἀδυνατώτεροι καὶ αἱ πλεῖσται γυναῖκες καὶ τὰ παιδία ᾐχμαλωτίσθησαν. Τῶν δὲ διασωθέντων οἱ μὲν ἐκλείοντο ἐν ταῖς ὑπολειπομέναις οἰκίαις, οἱ δὲ συνέμιξαν τοῖς ἄλλοις, οἵτινες πρὸ τῆς ἐξόδου εἶχον κλεισθῆ ἐν τῷ ἀνεμομύλῳ, ἄλλοι δὲ τοῖς περὶ τὸν Καψάλην, ὀλίγοι δέ τινες εἰσῆλθον εἰς τὴν ὑπὸ τὸν προμαχῶνα

τοῦ Μπότσαρη ὑπόνομον· οἱ δὲ ὑπὸ τὸν Γεώργιον Τσαβέλλαν ἐπιστραφέντες ἕνεκεν τῆς φωνῆς « ὀπίσω » καὶ πάλιν διὰ τῆς παραλίας ὁδοῦ ἐξελθόντες οἱ μὲν ἀπώλοντο κατὰ τὴν ἐπάνοδον, οἱ δὲ κατὰ τὴν δευτέραν ἔξοδον ἐμπεσόντες κατὰ τὴν εἰς Μποχώριον ἄγουσαν τῷ ἱππικῷ τῶν ἐχθρῶν. Οἱ δὲ διασωθέντες ἐκ τούτων οἱ πλεῖστοι ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἀπεσύρθησαν εἰς τὴν Δερβέκισταν, εἰς ἣν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐξηκολούθουν ἐρχόμενοι ἐκ τῶν ἱερῶν λειψάνων τῆς φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου. Οἱ δὲ βάρβαροι εἰσορμήσαντες ἐν φοβερᾷ ὠργῇ εἰς τὴν πόλιν ἐτράπησαν εἰς τὴν λαφυραγωγίαν καὶ πανταχοῦ εἰσεῖρπον καὶ ἀνεζήτουν θησαυροὺς ἐν ταῖς τρώγλαις, τοῖς ἐρειπίοις καὶ ἐν πάσῃ ὀπῇ· ἀλλ' ἀντὶ θησαυρῶν καὶ λαφύρων εὗρισκον πτώματα, ῥάκη καὶ ἀσθενεῖς πνέοντας τὰ λοίσθια ἢ παῖδας καὶ γυναῖκας ὑγιαίνοντας, ὧν τοὺς μὲν ἐφόνευον, τοὺς δὲ ἀπῆγον εἰς αἰχμαλωσίαν. Εἰσώρμησαν εἰς τὰς οἰκίας, ἐν αἷς εὗρον ἔπιπλα καί τινα κοσμήματα, οὐδόλως δέ, ὡς εἰκός, χρήματα. Ἐν τῇ λεηλασίᾳ δὲ τῶν οἰκιῶν ἐγίνοντο καὶ συμπλοκαὶ μεταξὺ τῶν τοῦ Κιουταχῆ καὶ τοῦ Ἰβραὴμ στρατιωτῶν, ἐξ ὧν οὗτοι ὑπερτερήσαντες ἐξεδίωξαν ἐκείνους ἐκ τῆς πόλεως καὶ μόνοι διένειμαν τὰ ὀλίγα λάφυρα. Λαφυραγωγήσαντες δὲ τὰς ἐρήμους οἰκίας ἐστράφησαν ἔπειτα κατὰ τῶν ἐν αἷς ὑπῆρχον ὀλίγοι μαχηταὶ μεταξὺ πολλῶν γυναικῶν καὶ παίδων· ἐν ἑκάστῃ τούτων ἐγίνετο καὶ ἀγὼν δεινός, διότι οἱ μὲν βάρβαροι ἐκ παντὸς τρόπου ἐσπούδαζον νὰ εἰσέλθωσι πιστεύοντες ὅτι ἐκεῖ ἐκρύπτοντο τὰ πολύτιμα σκεύη τῶν πολιορκουμένων, οἱ δὲ κεκλεισμένοι πάσῃ μηχανῇ ἀντεμάχοντο αὐτοῖς καὶ προτίμων μᾶλλον μυρίους θανάτους ἢ νὰ πέσωσιν εἰς χεῖρας τῶν βαρβάρων. Ἐντεῦθεν πανταχοῦ τῆς ἱερᾶς πόλεως ἐν ταῖς ὁδοῖς, ἐν ταῖς οἰκίαις, ἐν τοῖς ναοῖς ἔβλεπέ τις ἀγῶνα δεινὸν τῶν γυναικῶν καὶ τῶν βαρβάρων τῶν μὲν ἐθελουσῶν ὅπως φονευθῶσιν, ἵνα μὴ αἰχμαλωτισθῶσι καὶ μολυνθῶσιν ὑπὸ τῶν «βρωμερῶν» ἀπίστων, τῶν δὲ ἐπιθυμούντων ἵνα ὅσον τὸ δυνατὸν πλείους αὐτῶν συλλάβωσι καθάπερ καὶ τοὺς παῖδας ὅπως ἔνθεν μὲν κορέσωσι τὰς κτηνώδεις αὐτῶν ὁρμάς, ἔνθεν δὲ ὠφεληθῶσι τοὐλάχιστον ἐκ τῆς πωλήσεως αὐτῶν. Πολλαὶ γυναῖκες μὴ δυνάμεναι νὰ τύχωσι τοῦ θανάτου μετὰ πάλην λυσσώδη ἀνταξίαν τῆς φρουρᾶς αἱ μὲν ἐρρίπτοντο ἐκ τῶν στεγῶν τῶν οἰκιῶν κρατοῦσαι τὰ ἑαυτῶν βρέφη καὶ τοὺς παῖδας, αἱ δὲ κραυγάζουσαι: «εἰς τὴν θάλασσαν, εἰς τὴν θάλασσαν» σπεύδουσαι εὗρισκον ἐκεῖ τὸν θάνατον· ἄλλαι δὲ ἐκρήμνιζον τὰ τέκνα καὶ ἑαυτὰς εἰς τὰ φρέατα· ἄλλαι δὲ ἐρρίπτοντο εἰς τὰς φλόγας καὶ ἄλλαι ἀλλαχοῦ ἄλλον εὗρισκον ἐν χαρᾷ θάνατον προσαγορεύουσαι πατέρας, μητέρας, ἀδελφούς, ἀδελφὰς καὶ τέκνα τεθνεῶτάς τε καὶ ζῶντας. Ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ οὐκ ὀλίγοι τῶν Αἰγυπτίων εὗρισκον

οἰκτρὸν θάνατον. Ἐθεάθησαν γυναῖκες διώκουσαι Ἄραβας κρατοῦσαι λογχοφόρα ὅπλα καὶ ἄλλαι ξίφη, δι' ὧν ἐφόνευον αὐτοὺς ὡς ἀμαζόνες. Γυνή τις εὐειδὴς νεόνυμφος ἰδοῦσα τὸν ἑαυτῆς νυμφίον σφαζόμενον ἐν τῷ οἴκῳ ἐκρατεῖτο ὑπὸ τοῦ φονέως· ἀλλ' ἐξορμήσασα πρὸς τὸν ἐξώστην τῆς οἰκίας, ἐν ᾧ τοῦ φονέως εἶχετο ἀπρὶξ ἐκ τοῦ ἐνδύματος, ἐκρημνίσθη σὺν ἐκείνῳ καὶ οὗτος μὲν εὗρεν ἀμέσως τὸν θάνατον, αὕτη δὲ κειμένη τοῦ ποδὸς θραυσθέντος καὶ τῆς κεφαλῆς καιρίως τετρωμένης ἀπέθανε λογχευθεῖσα ὑπὸ ἄλλου Αἰγυπτίου. Ἐνῷ τοιαῦτα τραγικὰ πολλὰ ἐγίνοντο ἐν τῷ Μεσολογγίῳ μεταξὺ τῶν βαρβάρων καὶ τῶν γυναικῶν, ἄλλα στίφη ἐκείνων ἐφώρμων πρὸς τὴν ἀποθήκην τῶν ὑλικῶν τοῦ πολέμου. Ἐκεῖ ὁ Χρῆστος Καψάλης—ψάλλων νεκρωσίμους ὕμνους καὶ συχνάκις ἐκφωνῶν μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν γερόντων καὶ ἀσθενῶν καὶ τῶν ὅσα παιδία καὶ γυναῖκες εἶχον ἐκεῖ μετὰ τὴν κατὰ τὴν ἔξοδον ἐπάνοδον καταφύγη τό: «Μνήσθητί μου κύριε»,—ἵστατο παρὰ τὴν θήκην πυρίτιδος, ἐνῷ οἱ βάρβαροι ὡς μαινόμενοι ἐφώρμων,—διαδοθέντος ὑπό τινων τῶν αἰχμαλώτων ὅτι ἐκεῖ δῆθεν ἦσαν ἐναποκείμενα πάντα τὰ κειμήλια τῶν Μεσολογγιτῶν καὶ τὰ κοσμήματα τῶν μαχητῶν,—καὶ διηγωνίζοντο τίς πρῶτος νὰ εἰσέλθῃ· αἱ δὲ θύραι ἔνδοθεν ἦσαν ἐζυγωμέναι. Ἐν ᾧ λοιπὸν οἱ μὲν διερρήγνυον τὰς τοῦ ἀνωγείου θύρας καὶ ἐν συνωθισμῷ εἰσήρχοντο, οἱ δὲ ἀνέβαινον ἐπὶ τῆς στέγης, οἱ δὲ κατεγίνοντο νὰ ἐκβιάσωσι τὰς θύρας τοῦ ὑπογείου, ἐν ᾧ ἦσαν οἱ περὶ τὸν Καψάλην, τότ' ἐκ δεινῆς ἐκπυρσοκροτήσεως διεσείσθη ἡ γῆ καὶ συνεταράχθη ἡ θάλασσα καὶ προσέκλυσέ τινας τῶν παρακειμένων ἐν τῇ ἀκτῇ οἰκιῶν καὶ ὁδῶν καὶ ἀνετινάχθησαν εἰς τὸν ἀέρα λίθοι τε καὶ κέραμοι, ὅπλα τε καὶ πτώματα ἀναμὶξ βαρβάρων τε καὶ Ἑλλήνων. Δισχίλιοι ἐχθροὶ κατεκερματίσθησαν κατὰ τὴν ἔκρηξιν ταύτην. Τηλικοῦτος κρότος ἐγένετο, ὥστε καὶ αὐτοῖς τοῖς ἥρωσι τῆς φρουρᾶς ἀγωνιζομένοις τῇ ὥρᾳ ἐκείνῃ ἐν τῷ ἐχθρικῷ στρατοπέδῳ ὅπως διανοίξωσι τὴν ὁδὸν προὐξένησε φρίκην ὑπολαβοῦσιν ὅτι ἐκεῖ ἐγγὺς αὐτῶν ἐγένετο ἡ ἐκπυροσοκρότησις. Πρὸ δὲ τῆς ἐκρήξεως ταύτης, καθ' ἣν ὥραν οἱ ἐχθροὶ εἰσώρμων εἰς τὴν πόλιν, ἐκπυρσοκρότησις— καὶ αὕτη ἦν ἡ πρώτη —ἐγένετο παρὰ τὸ τεῖχος προελθοῦσα ἐκ τῆς ἀναφλέξεως θήκης φυσιγγίων, ἣν ἀνῆψεν ὁ ἀνδρεῖος καὶ φιλόπατρις ἀρχιερεὺς ὁ Ῥογῶν Ἰωσήφ, ὅπως ἀποθάνῃ τὸν διὰ πυρὸς θάνατον· ἀλλὰ μὴ τυχὼν τοῦ ποθουμένου ἀπεκεφαλίσθη αἰτησάμενος τοῦτο παρ' Ἕλληνος στρατιώτου ἵνα μὴ πέσῃ εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν.—Ἄλλη δέ τις ἔκκρηξις ὑπονόμου παρὰ τὸν προμαχῶνα τοῦ Μπότσαρη ἀναφθεῖσα ὑπὸ γέροντος πρὸς τοῦτο ἐκεῖ προσεδρεύοντος ἀπέστειλεν εἰς τὸν Ἅδην πολλοὺς Ἕλληνάς τε καὶ Αἰγυπτίους Μαμελούκους. — Τελευταία δ' ἔκρηξις (14 Ἀπριλίου 1826) ἐν τῷ

πυργίσκῳ τοῦ ἀνεμομύλου ἀνετίναξε τούς τ' ἐν αὐτῷ μέχρις ἐσχάτων ἀγωνισθέντας ἥρωας ἐκ τῶν τῆς φρουρᾶς καὶ τοὺς πολιορκοῦντας αὐτοὺς ἐχθρούς. Τοιαῦται θανατικαὶ σκηναὶ ἐγίνοντο καθ' ὅλον τὸ αἱματόφυρτον Μεσολόγγιον ἐπὶ μίαν σχεδὸν ἑβδομάδα. Ἐπὶ πολλὰς δὲ ἡμέρας οἱ βάρβαροι ἀποβαλόντες πᾶσαν πλέον ἐλπίδα περὶ λείας περιήρχοντο καὶ συνῆγον κεφαλὰς καὶ ἐπεσώρευον ἐν τοῖς πλοίοις, ὅπως κοσμήσωσι τοὺς πυλῶνας τῶν τοῦ Μαχμοὺτ ἀνακτόρων τοῦ Βυζαντίου καὶ τῶν τοῦ Μεχμὲτ Ἀλῆ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Προσεκαλοῦντο δὲ οἱ τάλανες αἰχμάλωτοι ἵνα μαρτυρῶσι τίνος κεφαλὴ εἶνε αὐτὴ ἢ ἐκείνη· ἐμαίνοντο δὲ οἱ στρατάρχαι Τοῦρκοι ὅτι δὲν εὑρίσκοντο μεταξὺ τῶν νεκρῶν ἢ τῶν αἰχμαλώτων οἱ γνωριμώτατοι τῶν τῆς φρουρᾶς ἡρώων καὶ τῶν πολιτικῶν οἱ διαπρεπέστεροι. Ἀνηρευνῶντο δὲ ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ Αἰγυπτίων πρὸς εὕρεσιν κεφαλῶν καὶ λαφύρων οὐ μόνον τὸ Μεσολόγγιον καὶ οἱ προμαχῶνες καὶ αἱ τάφροι καὶ τὸ πέριξ πεδίον, ἀλλὰ καὶ αἱ ὑπώρειαι τοῦ Ἀρακύνθου μέχρι τῆς τοῦ ἁγίου Συμεῶνος μονῆς καὶ ὑψηλότερον αὐτῆς. Καὶ ἦν φοβερὸν θέαμα· περισυνήγοντο πανταχόθεν καὶ ἀπεκομίζοντο, οὐχὶ δὲ σπανίως καὶ εἵλκοντο κατὰ γῆς κεφαλαὶ καὶ τραυματίαι ἀνευρισκόμενοι ἀπετέμνοντο τὰς κεφαλὰς καὶ αἰχμάλωτοι ἀγεληδὸν συνεσωρεύοντο ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ μετὰ τῶν λαφύρων διενέμοντο ὡς τὰ εὐτελέστερα τῶν ζώων. Κατὰ δὲ τὴν διανομὴν παίδων, γυναικῶν καὶ παρθένων ἐγίνοντο ἔριδες καὶ αἱματηραὶ συμπλοκαὶ μεταξὺ μάλιστα Ἀλβανῶν καὶ Αἰγυπτίων. Τοιαύτην δὲ λείαν κομιζόμενοι ἀπήρχοντο ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ κρυφίως οἱ Ἀλβανοὶ λαμβάνοντες τὴν εἰς Ἤπειρον ἄγουσαν· τὰ δὲ πλοῖα καὶ μάλιστα τὰ αἰγυπτιακὰ ἀπέπλεον κατάφορτα αἰχμαλώτων ἐκ Μεσολογγίου εἰς Πύλον, ἔνθα παραλαμβάνοντα ὡς λάφυρα καὶ ἄλλους ἐκ Πελοποννήσου αἰχμαλώτους κατέπλεον εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Μετὰ δὲ τὴν ἀπαγωγὴν τῶν αἰχμαλώτων καὶ τὴν μεταφορὰν λαφύρων καὶ τῶν πλείστων κεφαλῶν καὶ μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τῶν βαρβάρων τοῦ μὲν Κιουταχῆ εἰς τὰς Ἀθήνας, τοῦ δὲ Ἰβραὴμ εἰς τὴν Πελεπόννησον σιγὴ θανάτου ἐδέσποζεν ἐπὶ τοῦ Μεσολογγίου πλὴν ὀλίγων καταλειφθέντων ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ φρουρῶν, οἵτινες ὡς νεκροθάπται ἢ τυμβωρύχοι ἢ ὡς δραπέται νεκρῶν κατηφεῖς καὶ ἄψυχοι ἐπάτουν ἔδαφος, ὅπερ πάντοτε ὑπὸ τόσων θαυμαστῶν ἡρώων τέκνων τοῦ πατρῴου θεοῦ Ἄρεως ζώντων μὲν διετηρήθη ἀμόλυντον, ἀποθανόντων δὲ καθηγιάσθη διὰ τοῦ αἵματος αὐτῶν· τανῦν δὲ μεταβληθὲν εἰς εὐρύτατον πολυάνδριον δειμαλέους αὐτοὺς καθίστα θεωμένους πανταχοῦ μέλη ἠκρωτηριασμένα καὶ νεκροὺς παραμεμορφωμένους ἐκ τοῦ πυρός, τῶν ξιφῶν καὶ τῶν σφαιρῶν. Ναί, πανταχοῦ εἰς τοὺς

χάνδακας, τὰς τάφρους, τοὺς προμαχῶνας, τὴν παραλίαν, τὴν λίμνην, τοὺς ὑπονόμους καὶ εἰς πᾶν ἐρείπιον καὶ τρώγλην ἔβλεπέ τις πτώματα, χεῖρας, πόδας, κεφαλάς, σάρκας, αἵματα διεσκεδεσμένα. Ἐπὶ πολλοὺς μῆνας πανταχόθεν ὡς προσκυνηταὶ μελανειμονοῦντες προσήρχοντο οἱ συγγενεῖς καὶ οἰκεῖοι τῶν πεσόντων ἀναζητοῦντες ἕκαστος τὸν αὐτοῦ νεκροῦ καὶ θάπτοντες τούς τε οἰκείους καὶ τοὺς ὁμοφύλους, οἵτινες κατὰ στιβάδας ἔκειντο κατὰ τὸν φιλόπατριν ποιητὴν καὶ δόκιμον συγγραφέα Παναγιώτην τὸν Χαλκιόπουλον:

« Εἰς τοὺς χάνδακας τοῦ τείχους, εἰς τὰς πέριξ πεδιάδας
οἱ νεκροὶ 'ς τὸ Μεσολόγγι εἰς πυργοϋψεῖς στιβάδας,
'ς τὸ παράλιον, 'ς τὴν λίμνην, εἰς τοὺς προμαχῶνας ὅλους,
τῶν βαθέων ὑπονόμων τοὺς ζοφερωτάτους θόλους,
ὀστᾶ, χεῖράς τε καὶ πόδας,
κεφαλὰς μὲ γαῦρον ὄμμα,
μ' ἀναμαλλιασμένην κόμην,
μὲ τὰς σάρκας των ἀκόμα

'Ανεμόχλευαν μητέρες, σύζυγοι, τέκνα, νυμφίοι,
ἕκαστος θρηνῶν ἠρεύνα ποῦ νὰ ἦναι οἱ οἰκεῖοι!
Καὶ γνωρίσματα ἐζήτει, ἂν νὰ μείνωσι τοιαῦτα
πόλεμος στῆθος πρὸς στῆθος καὶ πληγώματα τοσαῦτα
εἰμποροῦσαν νὰ ἀφήσουν
τοὺς οἰκείους νὰ γνωρίσουν!

Τί χαρὰ μετὰ δακρύων, χαρὰ πένθιμος εἶν' αὕτη!
τὸν πατέρα ὁ υἱός του, ἡ μελλόνυμφος μνηστῆρα,
ἡ μητέρα τὸ παιδί της, σύζυγος τὸν σύζυγόν της,
εὕρισκον ἀπροσδοκήτως, θρήνων ἄσβεστον κρατῆρα
ἤναψαν, καὶ διεχύθη
λάβα θλίψεως ἀφάτου,
ἔκαιε καὶ τὴν καρδίαν
τἀπωτέρου διαβάτου!

Δὲν ἠθέλησαν νὰ κάμουν ὅτ' ἡ κόρη τοῦ 'Ασδρούβα,
δηλητήριον νὰ πάρουν νἀποφύγουν τὴν δουλείαν
καὶ τὴν ὕβριν τοῦ θριάμβου· ἀλλὰ ἔπεσαν ἀθρόοι,
κλίνην τοῦ θανάτου εὗρον τὴν μεγάλην των ἀνδρείαν
καὶ μαχόμενοι ἐξῆλθον
κ' εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνῆλθον ».

Καὶ οὐ μόνον οἱ γινώσκοντες τὸν θάνατον τῶν οἰκείων περιεφέροντο ἀναζητοῦντες αὐτούς, ἀλλὰ καὶ οἱ μὴ γινώσκοντες, διότι ἠγνόουν εἰ αὐτοὶ νεκροὶ ἢ αἰχμάλωτοι ἢ καὶ τετραυματισμένοι ἔκειντό που. Καίπερ δὲ τῶν πλείστων νεκρῶν ἐνταφιασθέντων, οὐχ ἧττον ἐπὶ μῆνας ὕστερον φοβερὰ θανατηφόρος δυσοσμία τῶν ἐκ τῶν πτωμάτων ἀναπεμπομένων ἀναθυμιάσεων ἐπλήρου τὸν ἀέρα μέχρι τοῦ φθινοπώρου, ὅτε μόλις οἱ ὑετοὶ ἀπέπλυναν τὸ ἔδαφος· καὶ ἔκειντο ὕστερον ἐπὶ ἔτη λευκὰ ὀστᾶ ἡρώων τιμώμενα ὡς ἅγια λείψανα ἀναμεμιγμένα μετὰ τῶν βαρβαρικῶν. Διεσώθησαν ἄνδρες μὲν τῆς φρουρᾶς 1300, Μεσολογγῖται δὲ ἄνδρες, γυναῖκες καὶ παῖδες 250. Ἀπώλοντο δ' ἐν συνόλῳ κατά τε τὴν ἐπὶ ἐνιαυτὸν πολιορκίαν καὶ τὴν ἔξοδον τῶν πολιορκουμένων περὶ τὰς 11,000, ὧν οὐκ ὀλίγαι γυναῖκες καὶ παῖδες αἰχμαλωτισθέντες ἐπωλήθησαν. Ἐκ δὲ τῶν πολιορκητῶν διεσώθησαν τοῦ μὲν Κιουταχῆ περὶ τὰς 8,000, ἀπώλοντο δὲ 20,000· ἐκ δὲ τῶν τοῦ Ἰβραὴμ διεσώθησαν 3,500, ἀπώλοντο δὲ 9,500. Ἐκ τῆς ἀπωλείας ταύτης τῶν βαρβάρων ἐννοεῖ πᾶς τις ὁποία ἡ ἀνδρεία τῶν πολιορκουμένων καὶ ὁποία ἦν ἡ φρουρά, ἥτις δικαιότατα ἠξιώθη τοῦ ὀνόματος «ἀθάνατος». «Ἑκάστη τῶν φρουρῶν τούτων, λέγει ὁ Γάλλος φιλέλλην Αὔγουστος Φάβρης προκειμένου περὶ τῶν μετὰ τὴν ἔξοδον ἐν Μεσολογγίῳ ἀποκαρτερησάντων, «ἑκάστη ἀντέταξεν ὅσον οἷόν τε διαρκεστέραν ἄμυναν καὶ ἑκάστοτε, ὅτε οἱ Τοῦρκοι ἐπλησίαζον αὐταῖς, πῦρ εὐστόχως ἀκοντιζόμενον ἠλάττου τὰς τάξεις αὐτῶν καὶ ἐξεδίκει τὰ αὐτῶν θύματα. Ὅτε οἱ Ἕλληνες ἐπείσθησαν ὅτι δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ ἀμυνθῶσιν, ἤνοιξαν τὰς θύρας καὶ οἱ Τοῦρκοι ὥρμησαν ἀγεληδὸν εἰς τὸ ἐσωτερικόν· ἀμέσως δὲ τεθὲν τὸ πῦρ εἰς τὴν πυρίτιδα ἀνετίναξε νικητὰς καὶ ἡττημένους. Τινὲς μόνον ἐκ τῶν οἰκιῶν ὑφίσταντο μέχρι τῆς ἑσπέρας τῆς 23 Ἀπριλίου, ἄλλαι δέ τινες μέχρι τῆς ὑστεραίας, ὁ δὲ ἀνεμόμυλος ἀνετινάχθη τῇ 25. Τὰς διαφόρους δὲ ταύτας ἐπιθέσεις ἀπέτισεν ὁ στρατάρχης τῶν Τούρκων ἀντὶ μεγάλου ἀριθμοῦ στρατιωτῶν. Πρὸς ἅλωσιν τοῦ Μεσολογγίου ἀπώλεσε τὸ ἥμισυ καὶ ἐν αὐτῷ εὗρισκε μόνον σωρὸν ἐρειπίων. Οἱ στρατιῶται αὐτοῦ κατεπτοημένοι ὑπὸ τῆς ἀνδρείας τῶν πολιορκουμένων ἀντὶ τοῦ εἶναι φαιδροὶ ἐπὶ τῇ νίκῃ ἐφαίνοντο κατάπληκτοι ἐκ τοῦ φόβου καὶ τῆς φρίκης. Ἔρριπτον κρόνια βλέμματα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τούτου τοῦ πανταχοῦ ἀνεστραμμένου ὑπὸ τοῦ πυρὸς καὶ ἐνόμιζον ἑαυτοὺς ἱσταμένους ἐπὶ ἡφαιστείου ἑτοίμου πρὸς καταβρόχθισιν αὐτῶν. Τέλος, ὅτε οἱ βάρβαροι ἐβεβαιώθησαν ὅτι δὲν ὑπῆρχεν οὐδὲ εἷς Ἕλλην ἐν τῇ πόλει, ὅτε ἤκουον μόνον τὸν κρότον τῶν ἰδίων αὐτῶν βημάτων, τότε ἀνεθάρρησαν ἱκανῶς πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν διατα-

γῶν τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν. Τῷ κελεύσματι αὐτοῦ συναθροίζονται, λαμβάνουσι τὴν σκαπάνην ἀντὶ τοῦ πυροβόλου καὶ ἄρχονται ἀνακινοῦντες τὰ καθημαγμένα ἐρείπια τῶν ὑπὸ τῆς πυρίτιδος ἀνεστραμμένων οἰκιῶν. Τί ζητοῦσιν ἐν αὐταῖς; Ὡς θηρία ἀνήμερα ἀνασκάπτουσι τὴν γῆν ὅπως ἀνεύρωσιν ἀνθρώπινα λείψανα μὴ ἐντελῶς ὑπὸ τῆς ἐκρήξεως ἐφθαρμένα· καὶ τοῦτο οὐχὶ ἵνα φάγωσι ταῦτα κινούμενοι ἐκ τῆς πείνης, ἀλλ' ἵνα ταριχεύσωσι καὶ ἐπισωρεύσωσι ταῦτα ἐν πλοίῳ ὅπως τέρψωσι δι' αὐτῶν τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ αὐτῶν τυράννου, ᾧπερ μέλλουσι νὰ συγχαρῶσιν ἐπὶ τῷ εὐτυχεῖ τούτῳ θεάματι πάντες οἱ Χριστιανοὶ πρέσβεις. Ἐνῷ δ' ἐπλήρουν πλοῖον ἐκ κεφαλῶν προωρισμένων ἵνα κοσμήσωσι τἀνάκτορα τοῦ σουλτάνου, οἱ Ἕλληνες οἱ ἐν δουλείᾳ τὴν ζωὴν ἕλκοντες ἐσύροντο δέσμιοι εἰς Ἰωάννινα, Πρέβεζαν καὶ Ἤπειρον. Ἡ Εὐρώπη εἶδε πάλιν εἰς τὰς ἀγορὰς αὐτῆς πολίτας ἐλευθέρου κράτους, τὰς γυναῖκας αὐτῶν, τὰ τέκνα, πλειστηριαζομένους μετὰ εὐτελῶν ζώων καὶ ἐπὶ τῷ αὐτῷ τιμήματι. — Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, ᾗ τὸ Μεσολόγγιον κατερηριμμένον ὑπέκυπτε τῇ ἐξουσίᾳ τοῦ Ἰβραήμ, οἱ ἐν Ναυπλίῳ πολῖται προὔτεινον τῇ ἐθνικῇ συνελεύσει ὅπως χαραχθῇ θεσπίματι αὐτῆς νομισματόσημον φέρον ἐπὶ μὲν τῆς μιᾶς τῶν πλευρῶν φρούριον καὶ ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων αὐτοῦ Νίκην ἱπταμένην, ἐπὶ δὲ τῆς ἑτέρας τάδε: « Τῇ ἐν Μεσολογγίῳ φρουρᾷ ἡ εὐγνώμων πατρίς ». Ἡ ποίησις ἐξύμνει ἔτι τοὺς θριάμβους τῶν ἡρώων τούτων, αἱ ἐφημερίδες τῆς Εὐρώπης ἀνήγγελλον τὴν ἐλευθέρωσιν αὐτῶν καὶ πάντες ἐπανελάμβανον ἐν μέθῃ τὴν ὑπὸ τοῦ Μιαούλη ἐκδίωξιν τοῦ Τοπάλ, ὅτε μετ' οὐ πολὺ διαδίδοται φήμη ὅτι ἡ ἡμισέληνος ἀνεμοῦται ἐπὶ τῶν προμαχώνων αὐτῶν. Ἐν πρώτοις ἡ εἴδησις ἐφάνη ἀπίθανος, ἀλλ' εἶτα ἐπιστεύθη καὶ οἱ Ἕλληνες ἐθεωροῦντο ἀπολωλότες οὐδενὸς πιστεύοντος ὅτι ἦν αὐτοῖς δυνατὸν νὰ ὑπερπηδήσωσι τὰ πυρίπνοα ὀχυρώματα τὰ περιστοιχίζοντα αὐτούς. Ἡ συγκίνησις ἐγένετο βαθεῖα καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην καὶ πάντες οἱ καρτερόψυχοι ἄνδρες ἐφαίνοντο ὅτι ἀπώλεσαν φίλους, τὰ δ' ἔθνη πάντα ἐν τῶν προπυργίων αὐτῶν· φαντασθήτω δ' ἕκαστος τὴν θλῖψιν τῶν ἐν Εὐρώπῃ Ἑλλήνων. — Ἓξ δὲ ἡμέρας μετὰ τὴν ἔξοδον τῶν προμάχων τῆς ἱερᾶς πόλεως, ἐν ᾧ τινες ἐξ αὐτῶν ἔσυρον ἔτι τὴν πεῖναν καὶ τὰ τραύματα διὰ τῶν ἐρήμων κρημνῶν, ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις τῶν ἀντιπροσώπων προσέφερε τὰ εὐχαριστήρια τῆς πατρίδος ἀγνοοῦσα ὅτι μέγας ἀριθμὸς τῶν στεφάνων αὐτῆς ἔμελλε νὰ κοσμίσῃ οὐχὶ ζῶντας, ἀλλὰ τοὺς τάφους αὐτῶν. Διεφημίζετο ἔτι ἡ πρᾶξις αὕτη ἐν Ναυπλίῳ, ὁ δὲ λαὸς ἔμπλεως χαρᾶς ἔβλεπε ἀποκαθεσταμένην κυβέρνησιν μᾶλλον δραστηρίαν καὶ ἰσχυροτέραν, ὅτε ἄγγελός τις ἀφίκετο. Ἦν ὅλως περιττὸν

νἀναγνῷ τις τὰ ὑπ' αὐτοῦ κομιζόμενα ἔγγραφα, διότι ἐν τῇ ἐκφράσει τοῦ προσώπου αὐτοῦ πάντες οἱ ἄνθρωποι κατενόουν ὅτι τὸ Μεσολόγγιον δὲν ὑπάρχει πλέον. «Ναὶ δὲν ὑπάρχει, ἀποκρίνονται οἱ ἀποσφραγίσαντες τὰ ἔγγραφα, οἱ μὲν τῶν πολεμιστῶν ἐξῆλθον ἐν χερσὶν ἔχοντες τὴν ῥομφαίαν, οἱ δὲ ἐρρίφθησαν εἰς τὰς φλόγας, ἵν' ἀφαιρέσωσι τῷ ἐχθρῷ τὴν δόξαν τῆς εἰς τὰ τείχη εἰσόδου». Τὸ πρῶτον αἴσθημα ὑπῆρξεν ἡ κατάπληξις· ἀλλ' ἐν ἀκαρεῖ ἀντικατέστη αὕτη διὰ τοῦ θάρρους ἐκείνου, ὅπερ ἐμποιοῦσι ταῖς σθεναραῖς ψυχαῖς αἱ συμφοραί. Οἱ πολῖται ἀπηλπίζοντο μὲν περὶ τῆς ἐλευθερώσεως τῆς αὐτῶν πατρίδος, ἀλλ' ἐπεθύμουν νὰ πέσωσι καθάπερ οἱ ἐν Μεσολογγίῳ ἥρωες καὶ ἕκαστος ἐπορίζετο πολέμου ἐφόδια. Ἀναλογιζόμενοι δ' ὅμως μετ' οὐ πολὺ ὅτι οἱ ἀτρόμητοι τῆς Ἑλλάδος πρόμαχοι ζῶσιν ἔτι καὶ ὅτι δράξ τις πολεμιστῶν καίπερ ἐπὶ εἴκοσιν ἡμέρας στερουμένη τροφῶν διήνοιξε δίοδον διὰ παμπληθοῦς στρατοῦ καθησύχασαν· τὸν δὲ ἀπελπισμὸν αὐτῶν διεδέξατο ἔκπληξις καὶ θαυμασμός. Ἐφαντάζοντο ἔνθεν μὲν ὅτι ἐν τοῖς ἀνδράσι τούτοις τοῖς κατά τε τῶν φυσικῶν ἀναγκῶν καὶ κατὰ τῶν ἐχθρικῶν ὅπλων θριαμβεύσασι διέβλεπόν τι ὑπερφυσικόν· ἔνθεν δὲ ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἡ οὖσα ἐπὶ ξυροῦ ἀκμῆς ἀνηγείρετο ἔτι μᾶλλον φοβερὰ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς ἱερᾶς ταύτης φρουρᾶς. Κατὰ Μάϊον ἀρχόμενον 250 Μεσολογγῖται οἱ μόνοι διαφυγόντες τὴν συμφορὰν τῆς ἑαυτῶν πόλεως ἀφίκοντο εἰς Ναύπλιον. Πρόθυμοι ἔρανοι ἔν τε τῇ πρωτευούσῃ ταύτῃ καὶ ἐν ταῖς πλείσταις τῶν νήσων ἐχορηγήθησαν τοῖς ταλαιπώροις τούτοις τοῖς στερουμένοις καὶ αὐτῶν τῶν ἐνδυμάτων ὅπως καλύψωσι τὰ ὑπὸ τῆς πείνης ἐξησθενηκότα αὐτῶν σώματα, οὓς ἡ ἐπιθυμία τῆς ἐκδικήσεως μόνον προσήλου αὐτοὺς τῇ ζωῇ μετὰ τὴν ἀπώλειαν πάντων τῶν ἑαυτῶν συγγενῶν. — *Τεσσαράκοντα* πυροβολητὰι εὐγενῆ λείψανα τῶν ἐπὶ ἓν ἔτος ὑπηρετησάντων ἐν τῷ πυροβολικῷ τοῦ προπυργίου τῆς Ἑλλάδος ἀνεδέξαντο τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ φρουρίου τῆς θαλάσσης (Μπούρτζι) ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἀξίου ἀρχηγοῦ Δημητρίου Δεληγιώργη. — Ἐνῷ δὲ τἆλλα τῆς φρουρᾶς λείψανα παρεδίδοντο αὖθις τοῖς μόχθοις πέραν τοῦ Ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου, ἔνθα ὁ ὁπλιτάρχης Δημήτριος Μακρῆς εἶχε διαμείνῃ δι' ἀσθένειαν, οἱ στρατηγοὶ Νότης Μπότσαρης, Κίτσος Τσαβέλλας, Γεώργιος Κίτσος, Διαμαντῆς Ζέρβας καὶ Γεώργιος Βαλτινός, τὸ πλεῖστον τῶν δευτερευόντων ἀρχηγῶν καί τινες στρατιῶται μετεκλήθησαν παρὰ τῇ κυβερνήσει. Διήρχοντο δὲ τὴν Πελοπόννησον πανταχοῦ εὐφημούμενοι καὶ εὐλογούμενοι· τῇ δὲ ἡμέρᾳ τῆς εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἀφίξεως αὐτῶν ἡ πόλις αὕτη ἦν ἔρημος, τῶν κατοίκων προεξελθόντων πάντων εἰς προϋπάντησιν αὐτῶν. Ἅμα δὲ τῶν σκοπῶν τῶν τειχῶν θεασαμένων αὐτοὺς πόρρωθεν καὶ

ἀμέσως κανονοβολισμοὶ πεντάκις ἐπαναληφθέντες ἐκ τοῦ Παλαμηδίου ἐχαιρέτισαν τὰς σημαίας αὐτῶν. Εἰ καὶ εἶχον διαμείνη ἐν Ἀμφίσσῃ, τὰ ἴχνη ὅμως τῶν στερήσεων αὐτῶν δὲν εἶχον ἔτι ἐξαλειφθῆ ἐκ τῶν χαρακτήρων αὐτῶν. Τὸ ὠχρὸν καὶ κατεσκληκὸς αὐτῶν πρόσωπον, οἱ ἐρυθροὶ καὶ ἐξωδηκότες ὀφθαλμοί, ἡ ἄτακτος κόμη, τὰ ἐκ τῆς πυρίτιδος μέλανα καὶ ἐκ τοῦ αἵματος κατεσπιλωμένα ἱμάτια αὐτῶν· πάντα ταῦτα μαρτυροῦντα τὴν ἀνδρείαν καὶ συγχρόνως τὰς αὐτῶν ὀδύνας ἐξήγειρον ἐν ἑκάστῃ καρδίᾳ τὸν θαυμασμὸν καὶ τὸν οἶκτον. Ἕκαστος ἔθλιβε τὴν χεῖρα αὐτῶν δακρυρροῶν καὶ οἱ λυγμοὶ διέκοπτον τὰ αὐτοῖς ἀποδιδόμενα ἐγκώμια ».

Τὸ Μεσολόγγιον ἔπεσεν· ἀλλ' ἠνώρθωσε τὴν Ἑλλάδα· ἐπὶ τῶν τειχῶν τοῦ Μεσολογγίου ἐστηρίχθη ἡ ἐλευθερία τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐγράφη ἡ λαμπροτέρα σελὶς ἁπάσης τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας· τὸ Μεσολόγγιον εἶνε ἡ δόξα τῆς δόξης συμπάσης τῆς ἐπαναστάσεως. Μετὰ δὲ τὴν ἐπανάστασιν ἠγέρθη ἡρῷον ἐκ τῶν περισυναχθέντων ὀστῶν τῶν πεσόντων, ἐφ' οὗ ἐπιγέγραπται :

†

« Ἐν τούτῳ νίκα·
Ἥνι Λεωνίδαι πολυπληθεῖς
ἔνθα κέονται εἵνεκ' ἐλευθερίης
ἔφι μαχεσάμενοι ».

Ἐκεῖ κεῖται καὶ ὁ τάφος τοῦ Μάρκου Μπότσαρη ἐξ ἰταλικοῦ μαρμάρου, ἐφ' οὗ νεάνις παριστῶσα τὴν Ἑλλάδα γράφει τὴν λέξιν **Μάρκος.** Τὸ κοιμητήριον τοῦτο ὑπῆρξεν ἡ ζωὴ τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ ἱερῷ ἀγῶνι, τὸ δὲ Μεσολόγγιον θὰ ζῇ ἐν τῇ ἱστορίᾳ καὶ τῇ ποιήσει καὶ μάλιστα ἐν ταῖς καρδίαις τῶν Ἑλλήνων καὶ παντὸς ἀνθρώπου λάτριος τῆς ἐλευθερίας ἐφ' ὅσον ὁ ἥλιος φωτίζει τὴν γῆν κατὰ τὸν αὐτὸν Χαλκιόπουλον ἀναφωνοῦντα :

« Κοιμητήριον ἡρώων,
Μεσολόγγιον, θὰ ζήσῃς
ὅσον ὑπὸ τοῦ ἡλίου
θὰ φωτίζεται ἡ κτίσις ».

§ 1716. **Δευτέρα ὀλεθρία ἐκστρατεία Ἰβραὴμ εἰς Πελοπόννησον, ἀνδρεία Λακώνων.** Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Μεσολογγίου ὁ μὲν Κιουταχῆς ἡτοιμάζετο νὰ ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, ὁ δὲ Ἰβραὴμ εἰς Πελοπόννησον. Πρῶτον δ' ἐξέπλευσαν ἀμφότεροι οἱ στόλοι ὁ μὲν τουρκικὸς εἰς Κωνσταντινού-

πολιν, ὁ δὲ αἰγύπτιος εἰς Νεόκαστρον καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Ὁ Ἰβραὴμ ἐπανέλαβεν αὖθις τὴν πρώτην αὐτοῦ ἐν Πελοποννήσῳ μέθοδον τῆς καταστροφῆς, ἁρπαγῆς καὶ αἰχμαλωσίας γυναικῶν καὶ παίδων. Ἅμ' ἀποβιβασθεὶς εἰς Πάτρας καὶ λαβὼν τὴν ἐκεῖ φρουρὰν ἀνέβη οὐδενὸς ἀνθισταμένου εἰς Καλάβρυτα, ἔκαυσεν αὐτά, εἰσέβαλεν εἰς τὰ *Κλοκινοχώρια* λεηλατῶν, συνέλαβε περὶ τὰ 1000 παιδία καὶ γυναῖκας ἐπὶ τοῦ Καστρακίου, ἐπανελθὼν αὖθις εἰς Καλάβρυτα κατέλιπεν ἐκεῖ τὸν στρατὸν καὶ λαβὼν 100 ἱππεῖς κατεσκόπευσε τὰ πέριξ καὶ ἄνω τῶν Ῥογῶν, τὴν Ζαχλαροῦν, τὸ Μέγα Σπήλαιον καὶ ἐπανελθὼν εἰς Καλάβρυτα ἐξεστράτευσεν εἰς Τρίπολιν, εἰς ἣν ἀφίκετο (10 Μαΐου 1826) κομίζων τροφάς, ἐν ᾧ ὁ Σουλεημὰν βέης ἡγούμενος 2,500 ἐξεστράτευσε πρὸς τὸν Ἀλφειόν, ὅπως οὕτω διαιρῶνται αἱ ἑλληνικαὶ δυνάμεις. Ἐκ δὲ Τριπόλεως ἐξεστράτευσεν (17 Μαΐου) ὁ Ἰβραὴμ εἰς Καρύταιναν, ἀλλ' εἶτα στραφεὶς κατέλαβε τὸ Μακρυπλάγι διασκορπίσας τοὺς ἐκεῖ Ἕλληνας, ὅπου ἀφῆκε φρουράν, ἔκαυσε τὴν Ἀδρίτσαιναν καὶ τέλος ἐστρατοπέδευσεν ἐνώπιον τῆς Μεθώνης, ὁπόθεν ἡτοιμάζετο νὰ εἰσβάλῃ εἰς Λακωνίαν. Ἀλλὰ πρὶν ἢ εἰσβάλῃ ἔγραψε (29 Μαΐου) πρὸς τὸν Γεωργάκην Μαυρομιχάλην τὴν ἐπιστολὴν ταύτην: « Προτοῦ νἀναχωρήσωμεν ἀπὸ ἐνταῦθα διὰ τὸ Μεσο-
» λόγγιον εἴχομεν λάβη γράμματά σου ζητοῦντος παρ' ἡμῶν νὰ σοῦ
» δοθῇ ἓν ῥάϊ - μπουγιουλουρδὶ γενικῶς δι' ὅλην τὴν οἰκογένειάν σου·
» ὅθεν καὶ εὐσπλαγχνίᾳ κινούμενος ἔλαβε τὸν τόπον της ἡ αἴτησίς
» σου καὶ ἀμέσως ἐδόθη τὸ ζητούμενόν σου. Ἀφοῦ δὲ ὑπῆγον εἰς Με-
» σολόγγιον, ἐπληροφορήθην ὅτι ὁ πατήρ σου ἐρωτηθεὶς ἀπὸ τοὺς ση-
» μαντικοὺς τοῦ συστήματός σας διὰ ποίας αἰτίας παρακινήθης νὰ
» ζητήσῃς παρ' ἡμῶν ἓν τοιοῦτον μπουγιουλουρδί, ἀπεκρίθη ὅτι ὁ
» τρόπος ἐκεῖνος νὰ ἦτον τάχα ἕνα εἶδος πολιτικῆς, ἵνα μὴ ἀφήσῃ
» καὶ καταπατηθῇ παρ' ἡμῶν ἡ πατρίς του, καθότι τότε ἦτον ἀδύ-
» νατη ἀπὸ στρατεύματα καὶ ἀπὸ ἄλλα ἐφόδια πολεμικά. Ὅθεν δια-
» τάττεσαι αὐστηρῶς ἅμα τοῦ λαβεῖν τὴν παροῦσάν μου χωρὶς ἀνα-
» βολῆς καιροῦ εἰς διορίαν ἡμερῶν δέκα νὰ σκεφθῇς μετὰ τῶν ση-
» μαντικῶν τῆς πατρίδος σου καὶ νὰ ἔλθετε ἐκ συμφώνου πρὸς ἡμᾶς
» ἵνα βαλθῇ εἰς ἀσφάλειαν ἡ πατρίς σου, χωρὶς παντελῶς νὰ θελήσῃς
» καὶ τώρα νὰ μεταχειρισθῇς τὴν ψευδοπολιτικήν, καθότι εἰς τὸ ἑξῆς
» δὲν ὠφελεῖσαι μὲ αὐτὴν παντελῶς. Ἡμεῖς δὲ προλαβόντως ἀπερά-
» σαμεν ἀπὸ Καλαμάταν· τὸ ὅτι ὅμως δὲν εἰσήλθαμεν εἰς τὴν πα-
» τρίδα σας, μὴν τὸ νομίσετε διαφορετικά, εἰμὴ εὐσπλαγχνίᾳ κινού-
» μενοι ἵνα μὴ αἰχμαλωτισθῶσιν αἱ συμπατριώτισσαί σας καθὼς καὶ
» τῶν ἄλλων μερῶν καὶ διότι σᾶς εἴχαμεν μπουγιουρουλδί μας δομέ-

» νον, ἵνα μὴ κηρυχθῇ ὅτι σᾶς εἴχαμεν ῥάϊ καὶ ὕστερον ἐξαίφνης » εἰσήλθομεν εἰς τὴν πατρίδα σας. Σὺ δὲ ἐγνώρισες καλῶς ὅτι ἡμεῖς » πνέομεν φιλανθρωπίαν καὶ ὅτι πολεμοῦμεν συστηματικῶς μὲ κανό- » νας καὶ μὲ κανόνας τακτικοὺς ἐγνωσμένους εἰς ἔθνη πεφωτισμένα. » Τάχυνον λοιπὸν ὡς εἴπομεν τὸν ἐρχομόν σου μετὰ τῶν σημαντικῶν » τῆς πατρίδος σου· ἐξ ἐναντίας ὅμως καὶ παρακούσῃς ἢ θελήσῃς νὰ » μεταχειρισθῇς τὴν προτέραν σου πολιτικήν, ἂς μὴν περάσῃ ἀπὸ τὴν » ἰδέαν σου ὅτι καὶ τὴν πατρίδα σου δὲν θὰ τὴν κάμωμεν ὡς καὶ τὴν » Πελοπόννησον καὶ δὲν θέλει ἀφήσωμεν μήτε ἴχνος ὁσπιτίου, καὶ » ὄψεσθε ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως ἵνα δώσετε λόγον πρὸς τὸν Θεὸν δι' ὅσα » ἤθελε δοκιμάσῃ ὁ ἀθῷος λαός. Ταῦτα καὶ οὕτω ποίησον ἐξ ἀπο- » φάσεως καὶ ἔρρωσο ». Οἱ δὲ ἀνδρεῖοι Λάκωνες ἀνταπέστειλαν τὴν λακωνικὴν ταύτην: « Ἐλάβομεν τὸ γράμμα σου, εἰς τὸ ὁποῖον εἶδα- » μεν νὰ μᾶς φοβερίζῃς ὅτι, ἂν δὲν σοῦ προσφέρωμεν τὴν ὑποταγήν » μας, θέλεις ἐξολοθρεύσει τοὺς Μανιάτας καὶ τὴν Μάνην· διὰ τοῦτο » καὶ ἡμεῖς σὲ περιμένομεν μὲ ὅσας δυνάμεις θελήσῃς. Οἱ κάτοικοι » τῆς Μάνης γράφομεν καὶ σὲ περιμένομεν ». Μετὰ τὴν ἀπάντησιν ταύτην διακοπείσης πάσης σχέσεως τῶν Μανιατῶν πρὸς τὸν Αἰγύ- πτιον, ἑκάτεροι ἡτοιμάσθησαν ὁ μὲν εἰς ἐπίθεσιν, οἱ δὲ εἰς ἄμυναν. Ἀρξαμένης (21 Ἰουνίου) τῆς ἐκστρατείας, ἡ προσβολὴ τῆς Λακωνι- κῆς ἐγένετο κατὰ γῆν μὲν ὑπὸ 7,000, κατὰ δὲ θάλασσαν ὑπὸ 2 πο- λεμικῶν πλοίων καί τινων φορτηγικῶν. Ἀλλ' ἐν τῇ πρώτῃ (22 Ἰου- νίου) προσβολῇ τῇ γενομένῃ περὶ τὴν Βέργαν κειμένην παρὰ τὸν λι- μένα τοῦ Ἁρμυροῦ εὗρε γενναίαν ἀντίστασιν καὶ ἀπέβαλεν 100 νε- κροὺς καὶ πλείονας τραυματίας· ἐκ δὲ τῶν Λακώνων ἐφονεύθησαν 4 καὶ ἐπληγώθησαν ὀλίγοι τινές. Ἐνῷ δὲ ἐγίνοντο τὰ κατὰ τὴν Βέρ- γαν, 1500 Αἰγύπτιοι αἴφνης ἀποσπασθέντες εἰσώρμησαν εἰς Δηρόν, ἔκαυσαν τὰ χωρία *Πύργον* καὶ *Χαριάν*· ἀλλ' ἀποκρουσθέντες περὶ τὴν Τσίμοβαν καὶ τὰ Τσαλαπιανὰ κατεδιώχθησαν μέχρι τῆς παρα- λίου θέσεως *Τσουμπάρι* καὶ ἐκεῖθεν καταδιωχθέντες ἀπεσύρθησαν (25 Ἰουνίου) εἰς τὰ πλοῖα. Τῇ αὐτῇ δὲ ἡμέρᾳ καὶ οἱ περὶ Βέργαν ἐχθροὶ κατατροπωθέντες ἠναγκάσθησαν τῇ ὑστεραίᾳ νὰ τραπῶσι πρὸς τὰς Καλάμας. Κατὰ τὰς συμπλοκὰς ταύτας καὶ αἱ γυναῖκες ἔδειξαν ἔργα ἄξια τῶν ἀρχαίων Σπαρτιατίδων. Ὡσαύτως δ' ἀπεκρούσθησαν οἱ Αἰ- γύπτιοι καὶ παρὰ τὴν Καρύταιναν βουλευθέντες νὰ αἰχμαλωτίσωσι τὰς ἐκεῖ ἐν τοῖς παρὰ τὸν ποταμὸν σπηλαίοις γυναῖκας καὶ τὰ παιδία. Ἀποτυχὼν ὁ Ἰβραὴμ ἐν τῇ Λακωνικῇ ἐπανῆλθεν ἄπρακτος εἰς Τρί- πολιν. Ἐξ αὐτῆς δ' ἐποίησεν ἐπιδρομὰς φονεύων, λεηλατῶν, αἰχμα- λωτίζων. Ἔν τινι τῶν ἐπιδρομῶν τούτων μηνὶ Ἰουλίῳ παρὰ τὸ χω-

ρίον Μεχμέταγα ἐνίκησαν οἱ Ἕλληνες τρεῖς λόχους Ἀράβων, ἐφόνευσαν περὶ τοὺς 200, ἔλαβον δύο σημαίας καὶ ἓξ τύμπανα. Ἐπῆλθον ἐκ Τριπόλεως κατὰ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' οὗτοι ἀνέβησαν τὰ ὄρη. Εἰσῆλθεν ὁ Ἰβραὴμ καὶ εἰς τὴν ἐπαρχίαν Ἁγίου Πέτρου· ἀλλὰ περὶ τὸ Ἄστρος καὶ περὶ τὴν μονὴν τοῦ Προδρόμου προσεβλήθη (4 Αὐγούστου) ἡγούμενος 1000 πεζῶν καὶ 300 ἱππέων ὑπὸ τοῦ Νικήτα ἡγουμένου τῆς φάλαγγος τῶν Ἰώνων καὶ τῶν Ἑπτανησίων. Ἐκεῖθεν μέρος μὲν τῶν Αἰγυπτίων ἐπανῆλθεν εἰς Τρίπολιν, αὐτὸς δὲ ὁ Ἰβραὴμ ἡγούμενος τοῦ πλείστου στρατοῦ ἐξεστράτευσεν αὖθις κατὰ τῆς Μάνης. Κατὰ δὲ τὴν πορείαν αὐτοῦ ὄπισθεν μὲν προσεβάλλετο ὑπὸ τοῦ Νικήτα, τοῦ Πλαπούτα καὶ τοῦ Γενναίου, οἵτινες κατὰ τὸν *Μπασαρᾶν* ἔν τινι ἀψιμαχίᾳ ἐζώγρησαν 17, ἐφόνευσαν 50, ἠλευθέρωσαν 40 αἰχμαλώτους καὶ ἔλαβον ἵππους καὶ ἡμιόνους καὶ τροφάς, 300 βοῦς καὶ πολλὰ πρόβατα καὶ αἶγας. Ἐν δὲ τῷ πύργῳ τοῦ Μεχμὲτ βέη μάτην ἐπολιόρκησαν οἱ Αἰγύπτιοι ἐπὶ δώδεκα ἡμέρας τοὺς Ἕλληνας ἡγουμένου αὐτῶν ἱερέως τινὸς καθ' ἑκάστην κανονοβολοῦντες αὐτούς, οἵτινες κινδυνεύοντες νὰ αἰχμαλωτισθῶσιν ἐξώρμησαν ξιφήρεις καὶ ἐσώθησαν πάντες πλὴν τριῶν φονευθέντων, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀνδρεῖος ἱερεύς. Οὕτω δὲ καταστρέφοντες πᾶν τὸ προστυχὸν οἱ Αἰγύπτιοι εἰσήλασαν (21 Αὐγούστου 1826) εἰς Μάνην λεηλατήσαντες τὰ χωρία Ἀναβρυτῆς καὶ τοῦ Στορτσᾶ· ἀλλὰ διερχόμενοι τὴν Κακὴν Σκάλαν προσεβλήθησαν καὶ διενυκτέρευσαν ἐν τῇ παρὰ τὴν κορυφὴν τοῦ Ταϋγέτου κοιλάδι τοῦ Μαχμοὺτ βέη· τῇ δὲ ὑστεραίᾳ (22) κατῆλθον μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Εὐρώτα βαδίζοντες παρὰ τὴν δεξιὰν αὐτοῦ ὄχθην· ἐκεῖθεν δὲ ἀναβάντες (24 Αὐγούστου) διῆλθον τὰ Μπαρδουνοχώρια καὶ τὴν ἐπαρχίαν Μαλευρίου λεηλατοῦντες καὶ αἰχμαλωτίζοντες καὶ ἁρπάζοντες ζῷα. Συνεπλάκησαν (27 τοῦ αὐτοῦ) ἐν τῷ χωρίῳ Μανιακόβᾳ πρὸς 300 Ἕλληνας ὑπὸ τὸν Παναγιώτην Κοσονᾶκον καὶ πρὸς τὸν εἰς βοήθειαν ἐκείνων σπεύσαντα Γεωργάκην Μαυρομιχάλην καὶ εἶτα ἔν τινι ἐγγὺς τοῦ χωρίου θέσει ὀχυρωτέρᾳ, εἰς ἣν νυκτὸς μετέβησαν οἱ Ἕλληνες· ἀλλὰ ἐλθόντος εἰς ἐπικουρίαν τῶν Ἑλλήνων τοῦ Ἠλία Κατσάκου ἡγουμένου 300 ὑπεχώρησαν οἱ Αἰγύπτιοι εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Πασαβᾶ, ὁπόθεν ὁδηγούμενοι ὑπὸ τοῦ προδότου Μπόσινα Μανιάτου μικροῦ ὁπλιτάρχου ὥδευον ἀμαχητὶ πρὸς τὰ Σκυφιάνικα καὶ Πολυάραβον· ἀλλ' ἐν τῷ χωρίῳ *Δεσφίνων* εὗρον ἀντίστασίν τινων Μανιατῶν κεκλεισμένων ἔν τινι πύργῳ ὑπὸ τὸν Σταθᾶκον, ὅστις ὑποκριθεὶς ὑποταγὴν ἐφόνευσε τὸν προδότην Μπόσιναν, ἐκάη δὲ μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ὀλίγων ὑπὸ τῶν Αἰγυπτίων πυρποληθέντων τὸν πύργον. Ἀφικόμενοι (28 Αὐγούστου) δ' οἱ ἐχθροὶ εἰς Πολυάραβον συνῆ-

ψαν μάχην πρὸς 2,000 Ἕλληνας, ὧν ἡγοῦντο ὁ Γιατρᾶκος, Τσαλαφατῖνος, Γεωργάκης Μαυρομιχάλης καὶ Ἠλίας Κατσᾶκος· ἠττήθησαν δὲ ἀποβαλόντες 200 νεκροὺς καὶ πλείονας τραυματίας· ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν ἐννέα καὶ πλείονες ἐτραυματίσθησαν. Κατὰ τὴν μάχην ταύτην διέπρεψαν πάντες οἱ ἀρχηγοὶ καὶ οἱ στρατιῶται καὶ γυναῖκες, ὧν Ἑλένη τις πληγώσασα διὰ τῆς ἰδίας αὐτοῦ λόγχης τὸν αἰχμαλωτίσαντα αὐτήν τε καὶ τὰ δύο αὐτῆς μικρὰ παιδία Αἰγύπτιον ἔσωσεν ἑαυτήν τε καὶ ἐκεῖνα. Μετὰ τὴν ἧτταν ταύτην οἱ Αἰγύπτιοι διὰ τοῦ Μαλευρίου καὶ τοῦ Ἕλους καὶ τοῦ Μιστρᾶ ἐπανῆλθον Σεπτεμβρίου ἀρχομένου εἰς Τρίπολιν ἀπελπίσαντες περὶ τῆς ὑποταγῆς τῆς Μάνης.

Ἐπιδρομὴ Αἰγυπτίων εἰς Ἀχαΐαν καὶ Ἀργολίδα. Ὁ Ἰβραὴμ διατρίψας ἐπ' ὀλίγον ἐν Τριπόλει ἐξεστράτευσε (8 Σεπτεμβρίου) πρὸς τὴν ΒΔ Πελοπόννησον· εἰσέβαλεν (13 τοῦ αὐτοῦ) εἰς τὰ χωρία τῆς ἐπαρχίας Καλαβρύτων Κατσάνην καὶ Λιβάρτσιν, διέτριψεν ἐπ' ὀλίγον κατὰ τὴν Ποταμιάν· 250 δὲ ἱππεῖς αὐτοῦ εὗρον τῇ ὑστεραίᾳ (14) ἀντίσασιν παρὰ τὸ χωρίον Σωποτόν· τῇ δὲ νυκτὶ τῆς αὐτῆς ἡμέρας 500 ἐλθόντες εἰς Τριπόταμον ἐφόνευσάν τινας μοναστὰς ἐν τῷ ἐκεῖ νεοδμήτῳ μοναστηρίῳ. Ἄλλοι δὲ τῶν τοῦ Ἰβραὴμ εὗρον ἀντίστασιν παρὰ τὴν Νάσιαν καὶ τὸ Σκοῦπι. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ (15) 1000 πεζοὶ καὶ ἱππεῖς ἐπειράθησαν νὰ καταλάβωσι τὸ Μοστίτσιον καὶ τὸ Κλητόριον· ἀλλ' ἐπελθόντος τοῦ Λεχουρίτου ἀπῆλθον λεηλατήσαντες μόνον οἰκίας τινὰς τοῦ Κλητορίου. Μάτην δὲ προσέβαλον (18) καὶ τὴν Χόβολην· τῇ δ' ὑστεραίᾳ ἐκδιώξαντες τοὺς κατὰ τὸν Ἅγιον Ἀθανάσιον Ἕλληνας κατέλαβον τὸ Σωποτόν, ἀλλὰ προσβληθέντες καὶ πάλιν ἐξῆλθον. Ἐπὶ τέλους ὅμως ἐλεηλάτησαν (30 Σεπτεμβρίου) τὸ Σωποτόν, τὸ Βεζίνι, τὴν Νάσιαν, τὸ Σκοῦπι καὶ τὸ Βερσίτσι. Λεηλατήσαντες δὲ καὶ ἄλλα χωρία καὶ συνάξαντες τρόφιμα ἐπανῆλθον (29 Ὀκτωβρίου) εἰς Τρίπολιν. Ὁμοίως δέ τινας ἐπιδρομὰς ἐποίησαν οἱ Αἰγύπτιοι καὶ εἰς χωρία τινὰ τῆς ἐπαρχίας Ἄργους καὶ Κορίνθου, ἐξ ὧν λαφυραγωγήσαντες καὶ καρποὺς ἁρπάσαντες ἐπανῆλθον εἰς Τρίπολιν. Εἶτα δὲ ὁ Ἰβραὴμ καταλιπὼν κραταιὰν φρουρὰν ἐν Τριπόλει ἀφίκετο (2 Νοεμβρίου) εἰς Μεθώνην. Οὕτω δὲ ὁ Ἰβραὴμ οὐδὲν ἄξιον λόγου ἔργον διαπράττων ἐν Πελοποννήσῳ, ἀλλὰ μαχόμενος ἐν ἀτελευτήτοις ἀψιμαχίαις πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ λαφυραγωγῶν καὶ λεηλατῶν καὶ αἰχμαλωτίζων κατέτριψε τὸν χρόνον ἀπὸ Μαΐου (1826) μέχρι Νοεμβρίου.

§ 1717. **Πολιορκία Ἀθηνῶν ὑπὸ Κιουταχῆ, ἐκστρατεία Καραϊσκάκη καὶ λαμπρὰ νίκη ἐπὶ τοῦ Παρνασσοῦ καὶ θάνατος αὐτοῦ, ἅλωσις τῆς ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν.**

Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Μεσολογγίου, πεσούσης τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι, ὁ Κιουταχῆς ἐξεστράτευσεν, ὡς εἴρηται, εἰς τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα. Ὁδεύων δ' ὑπέταξε τὴν Ἑσπερίαν Λοκρίδα, Φωκίδα, Βοιωτίαν θεὶς καὶ φρουρὰς ὅπως διατηρῇ τὴν συγκοινωνίαν μεταξὺ Ἠπείρου καὶ Δυτικῆς Ἑλλάδος, Θεσσαλίας καὶ Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος καὶ Εὐβοίας καὶ Πελοποννήσου. Ἐνῷ δ' ὑπέτασσεν ὁ Κιουταχῆς τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα, πολλοὶ τῶν ὁπλιταρχῶν ἢ ἀπελπίσαντες μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Μεσολογγίου περὶ τῆς εὐοδώσεως τῆς ἐπαναστάσεως ἢ ἀναμένοντες κρείσσονας περιστάσεις ὑπεκρίναντο ὑποταγὴν (καπάκια). Ἐκ τούτων ἦσαν οἱ ὁπλιτάρχαι Βαρνακιώτης, Δυοβουνιώτης, Ῥάγκος, Κοντογιάννης, Ἴσκος. Ὁ δὲ κράτιστος στρατηγὸς Γεώργιος Καραϊσκάκης, καίπερ ἀσθενής, ὅσον ἠδύνατο ἀντετάσσετο τοῖς περὶ τὸν Κιουταχῆν διατρέχουσι τὴν Δυτικὴν Ἑλλάδα, πέμπων ἀποσπάσματα ἐπαναστατῶν εἰς ἄλλας ἐπικαίρους θέσεις καὶ εἰς τὴν μονὴν Βαρνάκοβαν τῆς Δωρίδος, εἰς ἣν ἔπεμψεν 150 ἐκλεκτοὺς ὑπὸ τοὺς ὁπλιτάρχας Ἰωάννην Φραγγίσταν ἕνα ἐκ τῶν πιστῶν ὀπαδῶν τοῦ περιωνύμου ἁρματωλοῦ Κατσαντώνη καὶ τὸν Καλύβαν ἀδελφὸν τοῦ ἐν Θερμοπύλαις παρὰ τῷ ἥρωϊ Ἀθανασίῳ Διάκῳ φονευνευθέντος. Ὁ Κιουταχῆς ἔπεμψε κατ' αὐτῶν τὸν περιώνυμον Μουστάμπεην καὶ τὸν Κεχαγιάμπεην ἡγουμένους πολλῶν Ἀλβανῶν, ὅπως καταλαβόντες τὴν μονὴν ἐνιδρύσωσιν ἐν αὐτῇ φρουράν. Ἅμα δὲ τῇ ἕῳ (20 Μαΐου 1826) ἤρξατο ἡ πολιορκία· μάτην δ' ἐφ' ὅλης τῆς ἡμέρας ἠγωνίσθησαν οἱ Ἀλβανοί, ὅπως ἐκπολιορκήσωσι τὴν μονὴν ἀποβαλόντες πολλοὺς νεκροὺς καὶ τραυματίας. Τῇ δὲ νυκτὶ ἐπειράθησαν ἐξ ἐφόδου ὑπὸ τὸ σκότος νὰ εἰσπηδήσωσιν· ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν· διότι οἱ πολιορκούμενοι διετέλουν δι' ὅλης τῆς νυκτὸς ἀνάπτοντες πυρσοὺς ἐκ ξύλων, ἐξ ὑφασμάτων καὶ ἐκ τῶν φουστανελλῶν αὐτῶν βεβαπτισμένων ἐν ἐλαίῳ πρὸς φωτισμὸν τοῦ περιβόλου τῆς μονῆς καὶ φυλάττοντες ἄγρυπνοι τὰ μᾶλλον εὐεπίβατα αὐτοῦ, οἱ δὲ μοναστᾶί, ἐν οἷς ὁ ἡγούμενος τῆς μονῆς Κοσμᾶς Θεοχάρης καὶ οἱ ἱερομόναχοι Παρθένιος, Ἀνατόλιος, Ἰωακείμ, Κυπριανὸς καὶ Καλλίστρατος, νῦν μὲν ὑπὸ τὸν ἦχον τοῦ κώδωνος καὶ τῶν σημάντρων τοῦ ναοῦ ἐτέλουν παρακλήσεις, νῦν δὲ ἁρπάζοντες τὰ ὅπλα ἔσπευδον εἰς τοὺς προμαχῶνας τοῦ περιβόλου ἔνθα δεινοτέραν ἠπείλουν οἱ πολιορκηταὶ ἔφοδον. Μάτην δ' ἀποπειραθέντες τὴν νύκτα οἱ πολιορκηταὶ νὰ ἐκπολιορκήσωσιν ἐξ ἐφόδου τὴν μονὴν τῇ ὑστεραίᾳ (21 Μαΐου) κατεσκεύαζον ὑπονόμους ἐν κρυπτῷ τοῦ περιβόλου τῆς μονῆς. Περὶ τὴν ἑσπέραν Ἀλβανός τις ἐφώνησεν: « Ὄρε καπετάνιε, ὅποιος καὶ ἂν εἶσαι μάθε ὅτι τὸ ποντίκι ἐμβῆκεν ἀπὸ κάτω καὶ ἅμα ἔβγῃ ὁ ἥλιος, δὲν θὰ μείνῃ ρου-

θοῦνι καὶ ὅ τι θὰ κάμετε, κάμετε ». Διό, συμβουλίου γενομένου, μετὰ τὴν μέσην νύκτα ἐξορμήσαντες ξιφήρεις διεξῆλθον οἱ πολιορκούμενοι, ἐξ ὧν ἐφονεύθησαν τρεῖς καὶ ἐτραυματίσθησαν ἑπτά, ἐν οἷς καὶ ὁ ὁπλιτάρχης Φραγγίστας κατὰ τὴν κεφαλήν. Περὶ τῆς πολιορκίας τῆς Βαρνάκοβας αὐτὸς ὁ Ἰωάννης Φραγγίστας ἐν ἀναφορᾷ (22 Ἀπριλίου 1830) πρὸς τὸν Καποδίστριαν, ἐν ᾗ ἐκτίθησι τοὺς ἀγῶνας αὐτοῦ κατὰ τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν, γράφει τάδε: «Διωρισμένος ὢν ἐγὼ ἀπὸ τὸν ἀρχηγόν μου [Καραϊσκάκην] εἰς μοναστήριον Βαρνάκοβας μὲ 150 στρατιώτας καὶ μὲ τὸν μακαρίτην Καλύβαν καὶ λοιποὺς σκαλτζέους ἐκλείσθημεν· στενοχωρηθέντες ὅμως ἀπὸ ἔλλειψιν τροφῶν καὶ πολεμοφοδίων καὶ τὰς συχνὰς ὑπονόμους τῶν ἐχθρῶν ἀναχωροῦντες ἐκεῖθεν διὰ νυκτὸς μὲ γεροῦσι ἐπληγώθην καὶ εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ ἀκολούθως μὴ δυνάμενοι νὰ βασταχθῶμεν εἰς τὸ μέρος τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος διὰ τὴν ἔλλειψιν τῶν ἀναγκαίων ὁμοῦ μὲ τὸν ἀρχηγὸν ἀπεράσαμεν εἰς Ναύπλιον, ὅπου εἶχον συναχθῆ καὶ οἱ ἐν Μεσολογγίῳ λοιποὶ ὁπλαρχηγοί ». Ἐξελθόντες δ' οἱ πολιορκούμενοι διὰ Πλεσίου ἀφίκοντο εἰς τὸν Κόρακα (Βαρδούσια), ὅπου διέτριβεν ὁ Καραϊσκάκης. Οἱ δὲ πολιορκηταὶ τῆς Βαρνάκοβας ἀνάψαντες τοὺς ὑπονόμους ἀνέτρεψαν αὐτήν· ἀνεκαινίσθη δ' αὕτη ὕστερον ἐπὶ Καποδιστρίου. Τηλικαύτην δ' ἀντίστασιν οὐδαμοῦ σχεδὸν εὑρόντες οἱ περὶ τὸν Κιουταχῆν προήλασαν πανταχόθεν εἰς τὴν Ἀττικήν, εἰς ἣν καὶ αὐτὸς ὁ Κιουταχῆς καταλιπὼν φρουρὰς τῆς συγκοινωνίας αὐτοῦ ἕνεκεν ἀφίκετο. Συγχρόνως δ' ἐκστρατεύσας καὶ ὁ Ὀμὲρ πασσᾶς τῆς Καρύστου εἰς Ἀττικὴν ἡγούμενος 5,000 ἐστρατοπέδευσεν ἐν Καπανδριτίῳ, ὁπόθεν ποιούμενος ἐπιδρομὰς ἐλεηλάτει τὰ περὶ τὰς Ἀθήνας καὶ τὸν Πειραιᾶ καὶ ἥρπαζε ζῷα καὶ συνήθροιζε καρπούς. Κατὰ τοῦ Ὀμὲρ ἐπελθόντες ἐκ τῆς ἐπὶ τοῦ Κιθαιρῶνος Κάζας ὁ Βάσσος καὶ ὁ Κριεζώτης ἐστρατοπέδευσαν (20 Ἰουνίου 1826) περὶ τὸ χωρίον Λιόσια καὶ συνεπλάκησαν (21, 22, 24) πρὸς τοὺς ἱππεῖς τοῦ Ὀμέρ. Ἀφικομένου δὲ τοῦ Κιουταχῆ εἰς Θήβας (28 Ἰουνίου), ὑπεχώρησαν εἰς Ἐλευσῖνα οἱ ὑπὸ τὸν Βάσσον καὶ Κριεζώτην Ἕλληνες. Ἐν δὲ τῇ ἀκροπόλει καὶ πόλει τῶν Ἀθηνῶν ἐκλείσθησαν περὶ τοὺς 1500 ὑπὸ τὸν φρούραρχον Ἰωάννην Γκούραν, Διονύσιον Εὐμορφόπουλον, Στάθην Κατσικογιάννην καὶ Γεώργιον Φωκᾶν. Αἱ προφυλακαὶ δὲ τοῦ Κιουταχῆ 2000 πεζοὶ καὶ 1000 ἱππεῖς ἑνωθέντες (29 Ἰουνίου) τοῖς ὑπὸ τὸν Ὀμὲρ ἐν Καπανδριτίῳ μετὰ συμπλοκήν τινα (1 Ἰουνίου) περὶ τὸ Λιόπεσι κατέλαβον (3 Ἰουλίου) αὐτοί τε καὶ ἅπας ὁ ἐν Καπανδριτίῳ στρατὸς τὴν μονὴν Πετράκη, τὰ Πατήσια, τὰ Σεπόλια, τὸ τοῦ Χασεκῆ. Εἶτα δὲ (5) τὸν μὲν λόφον τοῦ Μουσείου κατέλαβον οἱ Ἕλληνες ἐλθόντων 150 ἐκ Σαλαμῖνος,

οἱ δὲ Τοῦρκοι κατέλαβον τὴν Πνύκα, τὴν ἁγίαν Τριάδα, τὴν ἁγίαν Μαρῖναν· πρὸς δὲ τούτοις κατέλαβον (6 Ἰουλίου) τὸν παρὰ τὸ Θησεῖον ἅγιον Ἀθανάσιον. Περικυκλωθεισῶν τῶν Ἀθηνῶν, ὁ ἐχθρὸς νῦν μὲν κατεσκόπευε τὰ πέριξ καὶ ἐποιεῖτο ἐκδρομάς, νῦν δὲ συνεπλέκετο πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Οὕτω 2000 ἱππεῖς καὶ πεζοὶ ὑπὸ τὸν Ἀσλάμπεην συνεπλάκησαν τρὶς (10, 11 καὶ 12 Ἰουλίου) τοῖς ὑπὸ τὸν Κριεζώτην καὶ Βάσσον, οἵτινες ἐκστρατεύσαντες ἐξ Ἐλευσῖνος ἠνάγκασαν αὐτοὺς εἰς ὑποχώρησιν καύσαντας τὴν Μαγούλαν καὶ τὴν Μάνδραν. Οἱ δὲ περὶ τὰς Ἀθήνας ἐχθροὶ κατέλαβον (11 Ἰουλίου) τὸν λόφον τοῦ Μουσείου ἐκδιώξαντες τοὺς Ἕλληνας· ἀλλὰ τῇ μὲν ὑστεραίᾳ (12) ἔτρεψαν οἱ ὑπὸ τὸν Γκούραν Ἕλληνες τοὺς ἐχθρούς, οἵτινες ὑπεχώρησαν εἰς τὸ ἐν τῇ μονῇ Πετράκη στρατόπεδον καθάπερ καὶ τῇ ἑπομένῃ (13) ἐξορμήσαντες οἱ ἐν τῇ ἀκροπόλει ὑπὸ τὸν Γκούραν καὶ Μακρυγιάννην ἔτρεψαν αὐτοὺς καὶ ἐκ τῶν περὶ τὸ Γεράνιον ἐχθρῶν ἐφόνευσαν δύο· τῇ δὲ νυκτὶ τῆς αὐτῆς ἐξεδίωξαν καὶ τοὺς πειραθέντας νὰ ὀχυρωθῶσιν ὑπὸ τοὺς στύλους τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς Τούρκους. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν ὁ διαπρέψας ἐν τῇ μακρᾷ πολιορκίᾳ τοῦ Μεσολογγίου περιώνυμος ὑπονομοποιὸς Κώστας μετὰ τριῶν συνεργατῶν καὶ 70 Ἀθηναίων εἰς τὴν Ἀκρόπολιν. Μετὰ δὲ τοῦτο (15 Ἰουλίου) ἐνεδρεύσαντες οἱ Ἕλληνες παρὰ τοὺς στύλους τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς ἐφόνευσαν δύο ἱππεῖς· οἱ δὲ ἐχθροὶ κατεσκεύασαν κανονοστάσια ἐν Γερανίῳ καὶ τῇ νυκτὶ τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἀνήγειραν ἕτερον παρὰ τὴν ἁγίαν Μαρῖναν. Ἅμα δ' ἐλθὼν (16) ὁ Κιουταχῆς ἐκ Θηβῶν καὶ στρατοπεδεύσας ἐν Πατησίοις καὶ ἀμελλητὶ διέταξε τὸν κανονοβολισμὸν τοῦ τείχους τῆς πόλεως, ἐξ οὗ ἐβλάβησαν δύο πρὸς δυσμὰς πύργοι· οἱ δ' Ἕλληνες ἐπισκευάσαντες τὰ διαρρηχθέντα μέρη αὐτῶν καὶ τοῦ τείχους ἐκανονοβόλουν ἐκ κανονοστασίου τῶν ἁγίων Ἀναργύρων τοὺς ἐν Γερανίῳ ἐχθρούς. Κανονοβοληθέντες δὲ οἱ ἐχθροὶ ἐπὶ δύο ἡμέρας (1 καὶ 2 Αὐγούστου) τὸ σεσαθρωμένον τεῖχος τῆς πόλεως ἔχον 24 ὁμοίους πύργους, ὧν τινες εἶχον ἀνὰ ἓν δύσχρηστον ἢ ἄχρηστον τηλεβόλον, οἱ δὲ πλεῖστοι ἦσαν παντάπασιν ἄοπλοι, καὶ προξενήσαντες αὐτῷ πολλὰ ῥήγματα, τῇ πρωΐᾳ τῆς ὑστεραίας (3 Αὐγούστου) εἰσορμήσαντες ἐν ἀλαλαγμῷ ἐκυρίευσαν αὐτοῦ καὶ κατέλαβον τὴν πόλιν. Κατὰ τὴν ἅλωσιν ἐφονεύθησαν 12 Ἕλληνες καὶ ἐτραυματίσθησαν 30, ᾐχμαλωτίσθησαν δὲ 40 γυναῖκες καὶ 10 ἄνδρες· οἱ δ' ἄλλοι πάντες σῶοι ἀνέβησαν εἰς τὴν ἀκρόπολιν. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ κατελθόντες τινὲς τῶν Ἑλλήνων ἔν τινι οἰκίᾳ ἐφόνευσαν 13 καὶ ᾐχμαλώτισαν 5 Τούρκους, ἐξ αὐτῶν δὲ 2 ἐφονεύθησαν καὶ 8 ἐπληγώθησαν. Ἁλωθεισῶν δὲ καὶ τῶν Ἀθηνῶν ἅπασα ἡ Ἀνατολικὴ Ἑλλὰς ἀπὸ τοῦ Μακρυνόρους

μέχρι Σουλίου ἦν ὑποτεταγμένη τοῖς Τούρκοις τοῦ Κιουταχῆ καθάπερ ἡ Πελοπόννησος τοῖς Αἰγυπτίοις τοῦ Ἰβραὴμ πλὴν τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν καί τινων μερῶν κατεχομένων ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν. Οὐδεὶς δ' ἐφαίνετο στρατηγὸς δυνάμενος νὰ ἐπιβληθῇ καὶ ἀναλάβῃ τὸν περὶ τῶν ὅλων ἀγῶνα. Ἄξιοι μὲν ἐπαίνου ὁ Βάσσος, Πανουριᾶς καὶ Κριεζώτης οἱ μόνοι τηροῦντες πυρῆνα ἐπαναστατικῆς δυνάμεως ἐγγὺς τῆς πολιορκουμένης ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἥτις, εἴ περ ἦσαν οἱ ἐγκεκλεισμένοι οἷα ἡ τοῦ Μεσολογγίου φρουρά, ἠδύνατο νἀποβῇ τὸ Παλλάδιον τῆς ἐπαναστάσεως καθάπερ ἐπὶ ἓν ὁλόκληρον ἔτος ὑπῆρξε τὸ Μεσολόγγιον τὸ δικαιότατα ἐπικληθὲν «ἱερόν»· ἀλλ' οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ ἡγῆται Ἑλλήνων δεινὴν πρὸς ἀλλήλους ἐχόντων μισαλληλίαν ἕνεκα τῶν ἐν τῷ ὁλεθρίῳ ἐμφυλίῳ πολέμῳ ἐξημμένων παθῶν καὶ ἐν ἀπελπισμῷ διατελούντων ἕνεκα τῆς ἐκ τῆς ἁλώσεως τοῦ Μεσολογγίου καταπλήξεως καὶ τῆς καταπτώσεως τοῦ ἀγῶνος ἐντός τε τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ. Μόνον εἷς ὑπελείπετο ἐκ τῶν παλαιμάχων τῆς ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδος, *ὁ υἱὸς τῆς καλογρηᾶς Γεώργιος Καραϊσκάκης*. Τοῦτον ὑποδεικνυούσης καὶ τῆς κοινῆς γνώμης ἐξελέξατο ἡ κυβέρνησις στρατάρχην τῆς ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδος. Ἀπελθὼν (19 Αὐγούστου) ἐκ Ναυπλίου ὁ Καραϊσκάκης ἡγούμενος 600 καὶ παραλαβὼν τοὺς ἐν Ἐλευσῖνι ὑπὸ τὸν Βάσσον, Πανουριᾶν καὶ Κριεζώτην 2,000 καὶ ἑνωθεὶς μετὰ τῶν ὑπὸ τὸν Φαβιέρον ἐκ Μεθώνης ἐλθόντων 2,000 τακτικῶν, φιλελλήνων καὶ 70 ἱππέων ἐξεστράτευσεν (5 Αὐγούστου) εἰς Χαϊδάριον, ἔνθα τῇ ὑστεραίᾳ (6 Σεπτεμβρίου) γενομένης ἀψιμαχίας ἀμφιρρόπου πρὸς 2,000 ἐχθροὺς ἔλαβον δύο σημαίας καὶ ἐφόνευσάν τινας, ἐν οἷς καὶ ἀξιωματικὸν τοῦ ἱππικοῦ, ἀποβαλόντες 8 νεκροὺς καὶ 20 τραυματίας. Εἶτα δὲ ἐπῆλθεν (8 Σεπτεμβρίου) αὐτὸς ὁ Κιουταχῆς ἡγούμενος 5,000 πεζῶν καὶ 1,000 ἱππέων καὶ γενομένης μάχης ἀπέβαλον οἱ Ἕλληνες ἐκ τῶν τακτικῶν τοῦ Φαβιέρου 39 τραυματίας καὶ νεκροὺς περί τινα λόφον τοῦ Χαϊδαρίου, ὃν κατεῖχον οἱ περὶ τὸν Κιουταχῆν καὶ ἐξ οὗ χαρακωθεὶς ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ ἐξέπεμψεν ἀποσπάσματα πεζικοῦ καὶ ἱππικοῦ κατὰ τῶν ὀχυρωμάτων τοῦ Λέκκα, τοῦ Περραιβοῦ, τοῦ Σκούφου καὶ τοῦ Κριεζώτου. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐκινδύνευσεν ἅπαν τὸ ἑλληνικὸν στράτευμα, ἀλλ' εἶτα ὑπεχώρησαν οἱ ἐχθροὶ καὶ μέχρις ἑσπέρας μόνον ἠκροβολίζοντο. Ἀποτυχούσης δ' ἐπιθέσεώς τινος γενομένης ἐν νυκτί, ἐτράπησαν οἱ Ἕλληνες πρὸς τὴν Ἐλευσῖνα, ἔνθα ἐστρατοπέδευσαν οἱ περὶ τὸν Καραϊσκάκην καὶ τὸν Κριεζώτην, οἱ δὲ ἄλλοι διεσπάρησαν εἰς τὴν Σαλαμῖνα. Κατὰ τὴν τροπὴν ταύτην ἐφονεύθησαν καὶ ἐτραυματίσθησαν πολλοὶ Ἕλληνες καί τινες ἡμαλωτί-

σθησαν, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἴβος λοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ καὶ ὁ Χατσῆ Λάμπρος Κορμηλᾶς ὁ ἐπὶ τοῦ σαυροῦ οἰκτρὸν θάνατον ὑποσάς. Τηλικοῦτος δ' ἦν ὁ πανικός, ὥστε πολλοὶ τῶν στρατιωτῶν ἀπώλεσαν φεύγοντες καὶ τὰς ἑαυτῶν ἀποσκευάς. — Διὰ τῆς ἥττης δὲ ταύτης τῶν Ἑλλήνων καὶ οἱ πολιορκούμενοι ἐν τῇ ἀκροπόλει τῶν Ἀθηνῶν ἀπέβαλον τὸ αὐτῶν θάρρος καί τινες ἐπειρῶντο πάσῃ μηχανῇ ὅπως δραπετεύσωσιν. Ἀποσταλέντων δὲ (12 Σεπτεμβρίου) 300 παίδων καὶ γυναικῶν εἰς Σαλαμῖνα ἔμειναν ἐν τῇ ἀκροπόλει 1630, ἐξ ὧν 1130 ἦσαν ἔνοπλοι, ὧν 800 ἐξ Ἀττικῆς. Οὗτοι εἶχον τροφὰς μὲν ἐνὸς ἔτους καὶ πλέον, πολέμου ἐφόδια ὀλίγα καὶ 14 τηλεβόλα χρήσιμα καὶ 3 βομβοβόλους. Ἐκδιώξας ὁ Κιουταχῆς τοὺς ἐκτὸς Ἕλληνας ἔστρεψε τὴν αὐτοῦ προσοχὴν πρὸς τοὺς πολιορκουμένους. Ἔχων δὲ πρὸ ὀφθαλμῶν ἴσως τὴν ἡρωϊκὴν ἄμυναν τῆς ἀθανάτου φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου ἐφοβεῖτο καὶ τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν, ὡς δῆλον ἔκ τινος ἐκθέσεως «πρὸς τὸν βεζύρην τῆς βούλλας», ἥτις κατὰ μετάφρασιν τῶν χρόνων ἐκείνων ἀποκειμένην παρ' ἐμοὶ καταχωρίζεται ἐνθάδε καὶ διὰ τὰς περί τε τῶν ἀρχαίων καὶ νέων Ἀθηνῶν γνώμας τοῦ Κιουταχῆ ἔχουσα οὑτωσίν: «Τὸ κάστρον τῶν Ἀθηνῶν καθὼς σᾶς εἶναι γνωστὸν εἶναι παλαιόθεν οἰκοδομημένον εἰς μίαν πέτραν ὑψηλὴν δυσκολοδιάβατον· οὔτε λαγοῦμι ἐπιδέχεται οὔτε εἰς ἔφοδον ἔρχεται· ἀπέχει ἓξ ὥρας ἀπὸ τὰ δερβένια τῆς Πελοποννήσου καὶ πλησιάζει εἰς τὰ νησία· εὑρίσκεται εἰς τὴν ἄκραν τῶν λοιπῶν βιλαετίων· καὶ πρὸ πάντων τοῦτο τὸ φρούριον μὲ τὸ νὰ εἶναι ἕνας τόπος πολλὰ παλαιὸς καὶ παλαιόθεν εὐγῆκαν ἀπὸ αὐτὸν τὸν τόπον πολλοὶ *περιβόητοι φιλόσοφοι καὶ τὰ ἔργα τὰ τεχνικά, ὅπου ἔχει εἰς ἀρχαιότητας προξενοῦν θαυμασμὸν εἰς τοὺς πεπαιδευμένους Εὐρωπαίους καὶ διὰ τοῦτο ὅλοι οἱ Εὐρωπαῖοι καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη τῶν ἀπίστων φρονοῦν τοῦτο τὸ φρούριον ὡς ὁσπίτιον ἐδικόν τους* καὶ ἐπειδὴ τὸ νομίζουν ὡς ἕνα προσκυνητάριον τόσον οἱ Εὐρωπαῖοι καθὼς καὶ ὅλα τὰ ἔθνη τῶν ἀπίστων τῶν ὀνομαζομένων χριστιανῶν τὸ ὑπερασπίζονται καὶ προσπαθοῦν νὰ μὴν εὔγῃ ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν ἀπίστων ἀποστατῶν καὶ ἐσυμφώνησαν καὶ ὑπεσχέθησαν γενικῶς τὴν βοήθειάν του καὶ διὰ ξηρᾶς καὶ διὰ θαλάσσης. Κατὰ τὸ παρὸν συναθροίσθη εἰς δύο σώματα τὸ στράτευμά τους εἰς δύω μέρη τῶν δερβενίων. Τὰ ὑδραϊκὰ πλοῖα δὲν ἀπολείπουν ἀπὸ τοῦ νὰ περιπλέουν ἐκεῖ ἀπὸ 20 καὶ 30 συγχρόνως καὶ ἐπειδὴ ἐνδεχόμενον νὰ σκοπεύουν μερικοὺς τόπους αἰφνιδίως νὰ κάμουν ἀπόβασιν διὰ τὸ φρούριον καὶ μεγίστην ζημίαν εἰς τοὺς προσκυνισμένους ὑπηκόους μας, τὸ στράτευμά μας τὸ εὑρισκόμενον εἰς φύλαξιν τῶν παραθαλασσίων μερῶν πάντοτε φυλάττει μήπως καὶ γίνῃ καμμία ἀπόβασις. Οἱ ῥηθέντες ἀποστάται ἐπειδὴ

εἶναι πολυάριθμοι, ὁ δοῦλός σας ἄφησε τὸν ὕπνον καὶ ἡσυχίαν καταγινόμενος εἰς τὸ νὰ καταδαμάσῃ τοὺς ἀποστάτας. Ἀνίσως οἱ ἄπιστοι Ῥωμαῖοι συμφωνήσαντες μεταξύ τους πρὸς βοήθειαν τῶν Ἀθηνῶν θελήσουν νὰ ἐφορμήσουν καθ' ἡμῶν, ἐλπίζομεν εἰς τὸν θεὸν νὰ τοὺς τρέψωμεν εἰς φυγὴν καὶ νὰ διαλύσωμεν τὰ καταραμένα των κινήματα μὲ τὴν ὑπερτάτην θείαν βοήθειαν καὶ μὲ τὰς θαυματουργικὰς εὐχὰς τοῦ διαδόχου τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς τοῦ βασιλέως μας. Κατὰ τὰς τωρινὰς περιστάσεις εἶναι ἀναγκαιότατον νὰ παρευρίσκεται εἰς τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν πάντοτε ἕνας βεζύρης τολμηρὸς καὶ ἔμπειρος, εἰς τοῦ ὁποίου τὰς χεῖρας νὰ παραδοθῇ ἡ διοίκησις τῶν πολεμικῶν ὑποθέσεων τῆς πολιορκίας καὶ ἂν τὸ φρούριον μίαν μόνην ἡμέραν μείνῃ χωρὶς τὴν παρουσίαν ἑνὸς βεζύρη, ἡ κατάστασις τῶν πέριξ μερῶν εὐθὺς θέλει συγχισθῇ· καὶ ἐπειδὴ ὁ δοῦλός σας ἀπὸ τὰς πολλὰς ἐνασχολήσεις δὲν ἔχω εὐκαιρίαν καὶ διὰ νὰ μὴν παρέρχεται ὁ καιρὸς ματαίως εἶναι ἀναγκαιότατον νὰ διορισθῇ τὸ ὀγληγορώτερον εἰς αὐτὸ τὸ μέρος ὁ πασσᾶς τοῦ Εὐρίπου ὁ Ὁμὲρ πασσᾶς. — Κατὰ τὴν δουλικὴν πίστιν μου, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἔφθασα εἰς τὰς Ἀθήνας, ἡμέραν καὶ νύκταν ἀδιακόπως καταγινόμενος μὲ ὅλην τὴν ψυχὴν τόσον τὰ μοναστήρια ὡσὰν καὶ τὰ ὁσπίτια, τὰ ὁποῖα εἶχον εἰς τὴν ἐξουσίαν των οἱ ἄπιστοι Ῥωμαῖοι, νὰ ἐλευθερώνωνται ἀπὸ ἕνα δύο ἀπὸ τὰς χεῖράς των μὲ χιλίας δυσκολίας, μόλις καὶ μετὰ βίας τὰ μέσα τῆς πόλεως ἐκαθάρισα ἀπὸ τὴν λέραν καὶ δυσωδίαν τῆς ὑπάρξεως τῶν ἀπίστων καὶ ὅσον καὶ ἂν ἐπεμελήθην διὰ νὰ βάλω λαγοῦμι ἀπὸ ἕνα μέρος, οἱ ἀπεσταλμένοι ἀπὸ τὴν πόλιν λαγουμτζίδες διόλου δὲν ὠφέλησαν. Μερικοὶ ἰδεάται μὲ εἰδοποίησαν ὅτι ἐὰν εἶχα ἐδῶ τοὺς μαδεμτζίδες τοῦ Γιουβερτζιλέ, οἱ ὁποῖοι εἶναι εἰς τὴν Συκόπιαν [Σκόπια;], ἠθέλαμεν τρυπήσῃ πέρα πέρα τὸ κάστρον τῶν Ἀθηνῶν μὲ λαγοῦμι, διὰ τοῦτο ἔστειλα ἐπίτηδες πεζόν, ὁποῦ νὰ φέρῃ δέκα ἀπὸ αὐτούς· αὐτοὶ δέ ὑπεσχέθησαν νὰ προφθάσουν δεκαοκτὼ ἡμέρας εἰς Ἀθήνας· ἰσαλὰχ εὐθύς, ὁποῦ φθάσουν καὶ εἶναι ἐπιτήδειοι ὡς μοῦ τοὺς ἐπαράστησαν καὶ ἀφοῦ κατορθωθῇ τὸ λαγοῦμι, κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θέλει λάβῃ τέλος ἡ ὑπόθεσις τοῦ φρουρίου, ἐπειδὴ καὶ ἔχει μέσα ἄνδρας πολεμιστάς. — Αἱ δυσκολίαι, τὰς ὁποίας δοκιμάζω διὰ τὰς τροφὰς τὰς ἀναγκαίας εἰς τὸ στρατόπεδον, εἶναι ἀπερίγραπτοι· μ' ὅλον τοῦτο ἕως τὴν σήμερον μὲ μεγάλην δυσκολίαν εἰμπόρεσα νὰ οἰκονομήσω τὸ πρᾶγμα ἀγοράζοντας μὲ ἀποκομμένην τιμὴν ἀπὸ τὸ στράτευμά μου τὰς ζωοτροφίας, τὰς ὁποίας ἐπῆραν κατὰ διαφόρους προσβολὰς ἀπὸ τοὺς ἐχθρούς· πρὸς τούτοις ἀνανέωσα ἕως δέκα μύλους, ὁποῦ εὑρίσκοντο εἰς τὰ πέριξ τῶν Ἀθηνῶν καὶ οἱ ὁποῖοι καθημερινῶς ἀλέθουν ἕως

πέντε χιλιάδες ἀλεῦρι, τὸ ὁποῖον ἐπροσδιώρισα διὰ νὰ δίδεται εἰς μόνον τὸ στράτευμα τῶν διωρισμένων εἰς τὴν φύλαξιν τῶν Ἀθηνῶν. Περισσότεραι ζωοτροφίαι χρειάζονται· μὰ τί ὄφελος ὁποῦ δὲν ἔχομεν. Διὰ νὰ φυλάττωμεν ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τοὺς μύλους ὁποῦ ἀνανεώσαμεν, εἴμεθα ἀναγκασμένοι νὰ βάλωμεν εἰς κάθε μύλον διὰ προφύλαξιν ἀπὸ 80 ἕως 100 στρατιώτας. Μ' ὅλον ὁποῦ ἑτοίμασα ἕως ἓξ ἑπτὰ χιλιάδας ἐκλεκτὸν στράτευμα διὰ νὰ τὸ στείλω εἰς τὰ δερβένια τοῦ Μωρέως, μὲ τὸ νὰ μὴν εἰμπόρεσα ὅμως νὰ προμηθεύσω δι' αὐτὸ τὸ στράτευμα τριῶν ἕως πέντε ἡμερῶν ζαερὲν ὁποῦ ἐπροσμέναμεν ἀπὸ Λάρισσαν, πρὸ πολλοῦ τὸ στράτευμα ὅλον ἀπέθνησκεν ἀπὸ πεῖναν. Ὁ ζαερὲς ὁποῦ ἔρχεται ἀπ' ἐκεῖ εἰς διάστημα ἑνὸς μηνός, μόλις πέντε ἡμέρας ἀρκεῖ εἰς τὸ στράτευμα. Τώρα οὔτε ἕνα σπυρὶ ζαερὲς δὲν μοῦ ἔμεινεν, ὥστε ὁποῦ ἐκατάντησα εἰς μεγάλην ἀμηχανίαν. Τῶν ζαερέδων τὴν προμήθειαν νὰ φροντίσω ἢ νὰ φροντίσω διὰ τὰς ἄλλας πολεμικὰς ὑποθέσεις; Διὰ νὰ μὲ ἐλευθερώσητε ἀπ' αὐτὴν τὴν φροντίδα τῶν ζωοτροφιῶν, διατάξατε ὅπου ἀνήκει νὰ μοῦ προφθάσουν αἱ ἀναγκαῖαι ζωοτροφίαι. Καὶ αἱ ζωοτροφίαι, αἱ ὁποῖαι θέλουν μοῦ στέλλωνται εἶναι ἀναγκαιότατον νὰ μοῦ στέλλωνται εἰς ἀλεῦρι καὶ ὄχι εἰς σιτάρι. Ἐπειδὴ οἱ μύλοι τῶν Ἀθηνῶν, τοὺς ὁποίους ἀνανεώσαμεν, παραπάνω ἀπὸ τέσσαρες ἕως πέντε χιλιάδες ἀλεῦρι καθημερινῶς δὲν εἰμποροῦν νὰλέσουν, ἂν εἴχομεν ἐδῶ ὅσους μύλους χρειαζόμεθα, εἰς τὴν Εὔριπον εὑρίσκετο σιτάρι καὶ εἰμπορούσαμεν νὰ ἐξοικονομηθῶμεν καὶ ἐπειδὴ εἶναι ἀναγκαῖοι εἰς τὸ ἑξῆς οἱ ζαερέδες νὰ μοῦ στέλλωνται εἰς ἀλεῦρι ἀπὸ τὴν Λάρισσαν, μ' ὅλον ὁποῦ ἔγραψα καὶ ἐγὼ περὶ τούτου, παρακαλῶ συγχρόνως νὰ ἐκδοθῶσιν ἀπ' ἐκεῖ σφοδραὶ διαταγαί· δι' αὐτὸ τοῦτο ἂς εἶναι διὰ τὸν θεὸν νὰ λυπηθῆτε τὴν κατάστασιν τῶν ὀρθοδόξων καὶ φροντίσατε νὰ σταλῇ πολὺ ἀλεῦρι εἰς τὸ στρατόπεδον μὲ πολλὴν ταχύτητα. — Μία καὶ δύο φοραῖς παρεκάλεσα νὰ διορισθῇ νέος ἀνδρεῖος βεζύρης εἰς τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν. Τῶν Ἀθηνῶν τὸ φρούριον δὲν ὁμοιάζει μὲ τὰ ἄλλα· κατὰ τὴν δουλικήν μου παράκλησιν ἤθελεν εἶναι καλὸν νὰ τεθῇ ὁ πασσᾶς, τὸν ὁποῖον σᾶς ἐσημείωσα, καὶ νὰ παραδοθῇ εἰς τὰς χεῖράς του ἡ ὑπόθεσις τῆς πολιορκίας. Ἀνίσως δὲ τοποθετήσω ὁ ἴδιος εἰς τὰ πέριξ καὶ τριγύρω τοῦ κάστρου τὰ ἀναγκαῖα στρατεύματα, δὲν πρέπει οὔτε ἕνα βῆμα νὰπομακρυνθῶ. Εἶναι βεβαιότατον ὅτι τὰ ἐμπροστινά μας καὶ ὀπίσθιά μας θέλουν ἔλθη εἰς κακὴν κατάστασιν. Ὁ ῥηθεὶς βεζύρης, ὅστις θέλει διορισθῇ εἰς τὴν πολιορκίαν, ἀφοῦ ἔλθῃ καὶ τὸν τοποθετήσω, τότε θέλω κινηθῇ ὅπως διετάχθηκα· δηλαδὴ ὁ σκοπός μου δὲν εἶναι οὔτε νὰργοπορήσω οὔτε νὰ μὴν ὑπάγω εἰς τὰ δερβένια τῆς Πε-

λοποννήσου κατὰ τὴν διαταγὴν ὁποῦ ἔλαβα εἰς ὁποίαν δούλευσιν καὶ ἂν διορισθῶ, ὁ θεὸς τὸ ἠξεύρει ὅτι ἀπὸ τὴν βασιλικὴν σκιὰν ποτὲ δὲν θέλω ἀμελήσῃ οὔτε λείψῃ ἀπὸ τὸ χρέος μου, ἀλλὰ θέλω δείξῃ τὴν προθυμίαν μου θυσιάζωντας καὶ αὐτὴν τὴν ζωήν μου. Ὅμως αἱ περιστάσεις ἀπαιτοῦν νὰ σταλθῇ ὁ ῥηθεὶς πασσᾶς τὸ ὀγλιγορώτερον εἰς τὴν πολιορκίαν τῶν Ἀθηνῶν καὶ ἀφοῦ τὸν τοποθετήσω μὲ τὰς ἰδίας μου χεῖρας, τότε θὰ κινήσω εἰς τὸ ἴδιον μέρος. Ἐὰν ἀκολουθήσῃ καμμία ταραχὴ εἰς τὴν Εὔριπον ἢ καμμία ἐπιδρομὴ τῶν ἀπίστων, θέλομεν στείλῃ ἐκεῖ τἀναγκαῖα στρατεύματα ».—Ἐκ τῆς ἐκθέσεως ταύτης τοῦ Κιουταχῆ φανερὸν ὅτι οὗτος τὸ μὲν ἐφοβεῖτο ἔλλειψιν τροφῶν, τὸ δὲ ὅτι ἤθελεν ἵνα ἐκ παντὸς τρόπου ἀποφύγῃ αὐτὸς τὴν πολιορκίαν τῆς ἀκροπόλεως, παραδώσῃ δ' ἄλλῳ τινὶ φοβούμενος τὴν δυσχέρειαν τοῦ πράγματος καὶ ἔχων, ὡς εἴρηται, πρὸ ὀμμάτων πάντοτε τὸ ἡρωϊκὸν Μεσολόγγιον.

Πέμψας ὁ Κιουταχῆς τὴν ἔκθεσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν διετέλει ἐφεξῆς ἐκ παντὸς τρόπου πολιορκῶν τὴν ἀκρόπολιν. Ἐξηκολούθει ὁ κανονοβολισμὸς καὶ ὁ βομβολισμὸς καὶ ἀπὸ τῶν ἀνατολικῶν προπόδων τοῦ Ἀρείου Πάγου ἡ κατασκευὴ τάφρου καὶ τριῶν ὑπονόμων ἐκ τοῦ θεάτρου τοῦ Ἡρώδου. Ἀλλ' ἐξελθόντες (13 Σεπτεμβρίου) ὑπὸ τὸν Μακρυγιάννην Ἕλληνές τινες ἐματαίωσαν τήν τε τάφρον καὶ τοὺς ὑπονόμους ἐκδιώξαντες τοὺς ταφροποιοὺς καὶ ὑπονομεῖς, φονεύσαντές τινας ἐξ αὐτῶν καὶ ζωγρήσαντες, φονευθέντος ἑνὸς τῶν Ἑλλήνων καὶ τραυματισθέντος ἑτέρου. Ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι ἀπεκρούσθησαν μὲν (17 Σεπτεμβρίου) βουλευθέντες νὰ καταλάβωσι τὴν Κλεψύδραν, ἐπέτυχον ὅμως μετὰ δύο ἡμέρας (19) ἵν' ἀνακτήσωνται τὴν τάφρον τοῦ Ἀρείου Πάγου· ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἀναφθέντος ἐγγὺς τοῦ τείχους ὑπονόμου κατασκευασθέντος ὑπὸ τοῦ ὑπονομοποιοῦ Κώστα τινὰς μὲν τῶν ἐκεῖ ἐργαζομένων ἐχθρῶν ἐφόνευσαν ἐπιπεσόντες, τοὺς δ' ἄλλους ἔτρεψαν καί, εἰ μὴ ἐλιποτάκτουν τινὲς ἐκ τῶν ἐξελθόντων, ἐξ ὧν προῦκυψεν ἀταξία μεταξὺ πάντων, θὰ ἔπραττον καί τινα πλείω κατὰ τῶν πολιορκητῶν. Εἰς ἀντικατάστασιν δὲ τῶν λιποτακτησάντων ἐκπλεύσαντες ἐξ Ἀμπελακίων (27 Σεπτεμβρίου) Ἑπτανήσιοι καὶ ἄλλοι ὑπὸ τὸν Μαμούρην ἐπειράθησαν νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν ἀκρόπολιν, ἀλλ' ἀπέτυχον· οἱ δ' ἀποπειραθέντες 250 ἐπανῆλθον εἰς τὴν Σαλαμῖνα πλὴν 20, ἐξ ὧν οἱ μὲν ἐφονεύθησαν, οἱ δὲ ἠχμαλωτίσθησαν, οἱ δὲ πλείονες ἴσως ἐλιποτάκτησαν. Μετ' οὐ πολὺ δ' ἔπεσε καὶ ὁ φρούραρχος τῆς ἀκροπόλεως Ἰωάννης Γκούρας βληθεὶς ἐν τῇ νυκτὶ (30 Σεπτεμβρίου) ἔξω τοῦ προτειχίσματος ὅτ' ἐφύλαττεν ἵνα παρακωλύῃ πᾶσαν λιποταξίαν, ἀνὴρ ἀνδρεῖος διαπρέψας πολλαχοῦ καὶ ἐν τῇ μάχῃ Γραβιᾶς καὶ Βασιλικῶν καὶ Μαραθῶ-

νος, ἀλλ' ἀμαυρώσας τὴν αὐτοῦ δόξαν διὰ τῆς δολοφονίας τοῦ εὐεργέτου αὐτοῦ Ὀδυσσέως Ἀνδρούτσου. Ἐν δὲ τῷ ἀπ' ἀρχῆς τῆς πολιορκίας τῆς ἀκροπόλεως χρόνῳ ἐφονεύθησαν ἐκ τῶν πολιορκουμένων περὶ τοὺς 100. Ἀποτυγχανόντων δὲ τῶν Ἑλλήνων ὅπως ἐπικρατήσωσι τῶν πολιορκητῶν οὐδὲν ἧττον ἀπετύγχανον καὶ οἱ Τοῦρκοι. Οὕτω μάτην ἐπειράθησαν (7 Ὀκτωβρίου) οἱ Τοῦρκοι νὰ καταλάβωσι τὴν παρὰ τὴν πηγὴν θέσιν τοῦ Λεονταρίου. Ἀπέτυχε δὲ καὶ ὁ Φαβιέρος νὰ προσβάλῃ τοὺς ἐν Θήβαις ἐχθρούς, διότι ἡγούμενος 1000 τακτικῶν καὶ 80 ἱππέων μετέβη μὲν εἰς Μέγαρα ὅπου παρέλαβε καὶ 600 εὐζώνους ὑπὸ τὸν Στέφον καὶ Καλλέργην· ἀλλὰ μόλις ἀφικομένων (9 Ὀκτωβρίου) εἰς τὸν Ἀσωπὸν ποταμὸν ἐλιποτάκτησαν οἱ εὔζωνοι· ἕνεκα δὲ τούτου καί τινες τῶν τακτικῶν ἐλιποτάκτησαν. Πιστεύων δ' ὁ Καραϊσκάκης ὅτι οἱ ἐκστρατεύσαντες εἰς Θήβας προσέβαλλον ἐκ τοῦ Ἀμπελακίου ἐποίησεν (11 Ὀκτωβρίου) ἐπίδειξιν περὶ τὸ Μενίδιον κατὰ τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ· διότι συγχρόνως ὁ Μαμούρης καὶ ὁ Κριεζώτης καὶ ὁ Τσουρὰς ἡγούμενοι 300 ἀποβιβασθέντες εἰς τὴν μεταξὺ τῶν τριῶν Πύργων καὶ τοῦ Μουσείου παραλίαν καὶ ἐκεῖθεν τάχιστα ἀναβάντες διὰ τοῦ λόφου αὐτοῦ εἰσῆλθον εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἀβλαβεῖς. Μετὰ τοῦτο ἐνέτεινεν ὁ ἐχθρὸς τὰς περὶ τὴν ἀκρόπολιν ἐργασίας· ἔσκαψε βαθύτερον τὴν μεταξὺ Μουσείου καὶ ἀκροπόλεως τάφρον, ὑπέσκαψε τὸ περὶ τὴν πηγὴν περιτείχισμα· ἀλλὰ καὶ πάλιν δι' ἀνθυπονόμου ἐματαίωσεν ὁ ὑπονομοποιὸς Κώστας· εἶτα δὲ κατασκευάσαντες ἀνῆψαν (10 Νοεμβρίου) ἄλλον ὑπόνομον δέκα ὀργυιὰς μακρὰν τοῦ τειχίσματος· ἀλλὰ καὶ τούτου ἡ ἔκρηξις ἀπέβη ἀβλαβὴς τοῖς πολιορκουμένοις ἀνοίξαντος τοῦ Κώστα ἐγγὺς δώδεκα λάκκους πέντε ὀργυιῶν βάθους· ὡσαύτως ἀπέτυχον καὶ ἄλλοι τῶν ἐχθρῶν ὑπόνομοι κατατείνοντες πρὸς τὴν Ὑπαπαντήν, ὧν ἡ ἔκρηξις (24 Νοεμβρίου) ἐματαιώθη τῷ αὐτῷ τρόπῳ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Κώστα. Μετὰ τὴν τελείαν ταύτην ἀποτυχίαν ἀπηλπίσθη ὁ Κιουταχῆς ἵνα δι' ὑπονόμων κυριεύσῃ τῆς ἀκροπόλεως καθάπερ ἀπέτυχεν καὶ ἐν Μεσολογγίῳ. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες δὲν ἠδύναντο νὰ λύσωσι τὴν πολιορκίαν. Διὰ τοῦτο τέλος ἐνεκρίθη τὸ ὑπὸ τοῦ Καραϊσκάκη προταθὲν σχέδιον· ὅπως δῆλα δὴ ὁ Κιουταχῆς ἀποκλεισθεὶς πανταχόθεν κατά τε γῆν καὶ θάλασσαν καὶ ἀποστερηθεὶς τροφῶν ἀναγκασθῇ νὰ λύσῃ τὴν πολιορκίαν. Πρὸς τοῦτο δὲ καὶ ὁ Ἰωάννης Κολέττης ἀπεστάλη εἰς Σκόπελον, Σκίαθον καὶ Σκῦρον, ὅπως στρατολογήσῃ Θετταλοὺς καὶ Μακεδόνας μέλλοντας νὰ καταλάβωσι τὰς Θερμοπύλας συναποσταλέντων καὶ δύο πλοίων τοῦ Λεμπέσῃ καὶ τοῦ Κυριακοῦ· καὶ συνηθροίσθησαν μὲν 1500 ὑπὸ τοὺς ὁπλιτάρχας Καλαμίδαν, Κόντον, Χαμακιώτην, Ἄγγελον καὶ

ἄλλους, ἐν οἷς διεκρίνοντο ὁ Καρατάσος καὶ ὁ Γάτσος· ἀλλ' ἕνεκα τῶν ἀενάων περὶ ἀρχηγίας τῶν δύο τούτων διακρινομένων ὁπλιταρχῶν ἐρίδων, ὧν ἕνεκα οὗτοι οὐδόλως συνέπραττον, διελύθησαν οὐδὲν πράξαντες ἡττηθέντων τῶν περὶ τὸν Γάτσον παρὰ τὴν Ἀταλάντην ἐπὶ τῆς εἰς Λεβαδίαν ἀγούσης ὑπὸ 1000 ἱππέων, ὧν ἡγεῖτο ὁ περιώνυμος Μουστάμπεης. Κατὰ τὴν μικρὰν ταύτην μάχην ἐφονεύθησαν 42 Ἕλληνες, ἐν οἷς καὶ οἱ ἀγαθοὶ πολεμισταὶ ὁπλιτάρχαι Χαμακιώτης, ὁ ἄλλοτε Ἀρεοπαγίτης ὁ Σακελλίωνος, ὁ Κόντος, Ἄγγελος, Καλαμίδας καὶ ἠχμαλωτίσθη ὁ Θανάσης Ἐμμανουὴλ Παπᾶς, καὶ ἐτραυματίσθησαν περὶ τοὺς 32, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἰωάννης Βελέντσας. Ἀλλ' ὁ Φαβιέρος εἰσελθὼν ἐν νυκτὶ (1 Δεκεμβρίου) εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἡγούμενος 530 ἐκλεκτῶν τακτικῶν, ἐν οἷς 60 πυροβοληταὶ καὶ 40 φιλέλληνες, κομισάντων ἐπ' ὤμου ἑκάστου πυρίτιδα καὶ πυρολίθους ἐνεθάρρυνε τοὺς Ἕλληνας καὶ εἰς μερίμνας ἐνέβαλε τὸν Κιουταχῆν. Κατὰ τὴν λαμπρὰν ταύτην εἴσοδον ἐφονεύθησαν 8 καὶ ἐτραυματίσθησαν 14, ἐν οἷς καὶ ὁ Ῥόβερτος, ὅστις μεθ' ἓξ ἡμέρας ἐτελεύτησε λαβὼν 26 τραύματα. Ἀλλ' ὅσῳ εὐχερῶς καίπερ ἐν μεγίστῳ κινδύνῳ διελάσαντες διὰ τοῦ πολιορκητικοῦ στρατοῦ εἰσῆλθον οἱ περὶ τὸν ἀνδρεῖον Φαβιέρον, τόσῳ δυσκόλως ἠδύναντο νὰ διεξέλθωσι, διότι τοῦ Κιουταχῆ ἡμέραν τε καὶ νύκτα ἀγρυπνοῦντος μάτην ἐπειράθησαν τρὶς (6, 19 καὶ 23 Δεκεμβρίου) νὰ διεξέλθωσιν.

Πανωλεθρία τῶν ὑπὸ τὸν Μουστάμπεην παρὰ τὴν ἐπὶ τοῦ Παρνασσοῦ Ἀράχοβαν (Ἀνεμώρειαν) καὶ ἀνύψωσις τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῇ ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδι. Ἐνῷ ἀμφίρροπα ἦσαν τὰ περὶ τὴν ἀκρόπολιν, τὰ δὲ τῶν Θεσσαλῶν καὶ Μακεδόνων οἰκτρῶς εἶχον καὶ τέλος ἀπέτυχον, ὁ Καραϊσκάκης καταλιπὼν ἐν Σαλαμῖνι, Ἐλευσῖνι καὶ περὶ τὴν ἀκρόπολιν τοὺς ὑπὸ τὸν Βάσσον καὶ ἄλλους Ἕλληνας καὶ ἐκστρατεύσας (25 Ὀκτωβρίου) ἡγούμενος 3,000 λογάδων ἀφίκετο (27) εἰς Δοβρέναν ἐπολιόρκησε (27 Ὀκτωβρίου-14 Νοεμβρ.) τοὺς ἐκεῖ 300 Τούρκους ἐγκλεισθέντας ἐν τρισὶ πύργοις. Ἐπειδὴ δὲ τῶν πολιορκουμένων λαμβανόντων βοήθειαν ἐκ Θηβῶν ἡ πολιορκία ἐβράδυνεν, ὁ Καραϊσκάκης μετὰ συμπλοκάς τινας, καθ' ἃς ἐφονεύθη τραυματισθεὶς τετράκις καὶ ὁ ἐκ τῆς ἀθανάτου φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου Σουλτάνης, διὰ Κακοσίου καὶ τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Σεραφεὶμ (Δομποῦ), ἐν ᾗ κατέλιπεν 100 στρατιώτας ὑπὸ τὸν Νικολὸν Μπαρμπιτσιώτην, ἀφίκετο (18 Νοεμβρίου) εἰς Δίστομον (Ἄμβρυσον), ὁπόθεν ἀπέστειλε 400 ὑπὸ τὸν Γεώργιον Βάγιαν καὶ Μῆτρον Βάγιαν, τὸν Γαρδικιώτην καὶ ὑπ' ἄλλους ὁπλιτάρχας ὅπως καταλάβωσι τὴν Ἀράχοβαν. Ἡ κωμόπολις αὕτη κεῖται ἐπὶ τῆς νοτίου κλιτύος τοῦ

Παρνασσοῦ πρὸς Α τῶν Δελφῶν. Ἐγγύτατα αὐτῆς (εἰς 5 λεπτῶν ἀπόστασιν) πρὸς Δ ἔκειτο ἡ παρ' Ὁμήρῳ Ἀνεμώρεια ὀνομαζομένη οὕτως ἐκ τοῦ ἐκεῖ πνέοντος φοβερωτάτου ΒΑ ἀνέμου *Καταιβατοῦ* παρὰ τῶν ἐγχωρίων καλουμένου. Ὁ ἄνεμος οὗτος εἶνε τόσον ἰσχυρός, ὥστε δάση ὁλόκληρα ἐλατῶν πρόρριζα ἀνασπᾷ καὶ κατὰ τὰς διηγήσεις αὐτοπτῶν γερόντων μικρόν τι πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως ἐκ τῶν βορείων τοῦ Παρνασσοῦ ἀνασπάσας ἀνετίναξεν εἰς ὕψος ὑπεράνω τῆς κορυφῆς τοῦ ὄρους καὶ εἶτα ἀθρόας κατέρριψε παρὰ τὴν πηγήν, «Μάναν» κοινῶς λεγομένην, τοῦ Πλειστοῦ ποταμοῦ, ὁπόθεν ἐπὶ ἔτη οἱ κάτοικοι ἐξυλεύοντο. Ὅτι δὲ καταιγίζει ὁ Παρνασὸς μαρτυροῦσιν ἄλλοι τε τῶν ἀρχαίων καὶ ὁ Στράβων· βωμὸν δὲ εἶχον εἰς τοὺς Ἀνέμους κατὰ τὸν Παυσανίαν. Ἡ Ἀράχοβα κεῖται ἐπὶ ἐδάφους λίαν ἐπικλινοῦς, δυσβάτου καὶ ἐνιαχοῦ ἀβάτου· μάλιστα δὲ μέρος τῶν βορείων ἄκρων αὐτῆς καὶ τῶν ἀνατολικῶν καὶ τοῦ νοτίου τὸ πλεῖστον περιβάλλονται ὑφ' ὅλως ἀποκρήμνων πετρῶν ὡς τειχῶν ἀπορθήτων. Ἐν τῷ μέσῳ αὐτῆς ὑψοῦνται δύο αὐτοφυεῖς πυργοειδεῖς κρημνοί, ὁ Κουτρούλης καὶ ἡ Πλάσσα, ἐξ ὧν αὕτη ἄβατος πανταχόθεν ὑψοῦται κυλινδροειδὴς εἰς ὕψος 90 περίπου μέτρων. Ὑπεράνω δὲ τοῦ χωρίου ὑψοῦνται πρὸς τῇ βορείᾳ ἄκρᾳ δύο λόφοι, ὧν ἡ νότιος κλιτὺς λίαν δύσβατος καὶ ἐνιαχοῦ ἄβατος. Πηγαὶ δὲ εὔυδροι ὑπάρχουσι πλείονες πρός τε τῇ ἀνατολικῇ ἄκρᾳ, πρὸς τῇ ΝΑ καὶ Δ καὶ ἐντὸς τοῦ χωρίου. Διέρχονται δὲ διὰ τῆς Ἀραχόβης ἡ ἐκ τῆς ἀνατολικῆς κοιλάδος τοῦ Παρνασσοῦ Σχιστὴ ὁδός, ἐφ' ἧ ἐγένοντο τὰ κατὰ Λάϊον καὶ Οἰδίποδα, ἄγουσα εἰς τοὺς Δελφούς, τὸ Κιρραῖον πεδίον καὶ τὴν Ἄμφισσαν καὶ ἀτραποὶ ἡ μὲν ἐκ τοῦ νοτίως ἐπὶ τῆς Κίρφεως κειμένου χωρίου Κισφίνας διατέμνουσα τὸν Πλειστόν, ἡ δὲ ΝΑ ἐκ Διστόμου ὑπεράνω τῆς Κίρφεως — ἄλλη δ' αὕτη ὁδὸς τῆς τῇ Σχιστῇ ἑνουμένης — διερχομένη καὶ αὕτη διὰ τοῦ Πλειστοῦ, τρίτη δέ τις ἄγουσα ἐκ τοῦ Κωρυκίου ἄντρου καὶ τῆς Ἀγόριανης (Χαράδρας;) καὶ πλεῖσται δ' ὅσαι ἐκ τῶν κορυφῶν τοῦ Παρνασσοῦ, ὧν μία ὑπὸ τὴν ὅλως ἀπόκρημνον καὶ ἄβατον κλιτὺν τοῦ ὄρους ἐπὶ τοῦ ὑδραγωγείου τοῦ εἰς Ἀράχοβαν ἐκ τῶν δύο πηγῶν τοῦ Πλειστοῦ ἄφθονον, κρυερόν, διαυγέστατον ὕδωρ ἄγοντος καὶ πολύκρουνον αὐτὴν καθιστῶντος. Ἐπὶ τοῦ βορείου δ' ἄκρου αὐτῆς κεῖται ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Γεωργίου κείμενος ἀμέσως παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ δυτικοῦ τῶν δύο εἰρημένων λόφων. Μαθὼν ὁ Μουστάμπεης ἐν Ἀταλάντῃ διατρίβων ὅτι ὁ Καραϊσκάκης ἀνήρχετο πρὸς τὸν Παρνασὸν ἔσπευσε καὶ αὐτὸς ἐκεῖσε φοβούμενος περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Πανουριᾶ καὶ Δυοβουνιώτου πολιορκουμένων ἐν Ἀμφίσσῃ Τούρκων καὶ ἀφίκετο (17 Νοεμβρίου) εἰς τὴν κοιλάδα τὴν μεταξὺ τοῦ κυρίως Παρνασσοῦ καὶ τῆς Κίρφεως (Ξηρο-

βοῦνι) Ζεμενὸν καλουμένην· τῇ δ' ὑστεραίᾳ κατέλαβεν ἡγούμενος 2,000 ἀνδρείων Ἀλβανῶν πρὸ μεσημβρίας τὰ ἄνω τοῦ χωρίου περὶ τὸν ἅγιον Γεώργιον, ἐξ οὗ φαίνεται ἅπαν αὐτό. Μετὰ δύο δὲ περίπου ὥρας ἀφίκοντο καὶ ἡ προαποσταλεῖσα προπορεία τοῦ Καραϊσκάκη ὑπὸ τὸν Γαρδικιώτην Γρίβαν καὶ τοὺς ἄλλους ὄντας περὶ τοὺς 250 καὶ κατέλαβον τὸ κάτω ἥμισυ τοῦ χωρίου καὶ ἤρξατο ἀμοιβαῖος πυροβολισμός. Μετὰ δὲ μεσημβρίαν ὁ Καραϊσκάκης πόρρωθεν ἐκ τῆς Κίρφεως διὰ πυροβολισμῶν ἤγγειλε τοῖς ἐν Ἀραχόβῃ Ἕλλησιν ὅτι ἤρχετο. Οἱ δὲ περὶ τὸν Μουστάμπεην ἐξελθόντες πάντες ἐκ τοῦ χωρίου κατέλαβον τοὺς δύο ὑπερκειμένους τοῦ χωρίου λόφους· ἀπέστειλαν δὲ καὶ πεντήκοντα ἱππεῖς ἵνα καταλαβόντες ἕτερον πρὸς ἀνατολὰς κείμενον χθαμαλώτερον λόφον « Καϋμένον Σταυρὸν » καλούμενον, ἔνθεν μὲν κατασκοπεύωσι τοὺς ἐκ Ζεμενοῦ ἐρχομένους ὑπὸ τὸν Καραϊσκάκην Ἕλληνας, ἔνθεν δὲ φυλάττωσι τἀνατολικὰ πλάγια τῶν λόφων, ὁπόθεν εὐκόλως προσβάλλονται ἀμφότεροι. Ὁ Καραϊσκάκης ἅμα ἀφικόμενος ἐπὶ λόφου ΝΑ τοῦ « Καϋμένου Σταυροῦ » καλουμένου « Μαῦρα Λιθάρια » ἐξαπέστειλε μέρος μὲν τοῦ στρατοῦ ὑπὸ τὸν Γιώτην Δαγκλῆν, Διαμαντῆν Ζέρβαν καὶ Χριστοφόρον Περραιβὸν ἵνα καταλάβωσι τὴν εἰς τὴν πηγὴν τοῦ Πλειστοῦ ἄγουσαν ἀτραπὸν ἐπὶ τῆς θέσεως « Ζερβοσπηλιαῖς », μέρος δὲ κατὰ τῶν πεντήκοντα ἱππέων, αὐτὸς δὲ ἡγούμενος τοῦ κυρίου στρατοῦ ὁδεύων τὴν συνήθη ὁδὸν κατέλαβε τὴν Ἀράχοβαν μὴ ἰσχυσάντων 500 Ἀλβανῶν ναποκωλύσωσι τὴν εἴσοδον αὐτοῦ. Ἀπέτυχον δ' ὡσαύτως καὶ οἱ πεμφθέντες κατὰ τῶν καταλαβόντων τὰς « Ζερβοσπηλιάς ». Οὕτω δὲ νυκτὸς ἐπελθούσης ὠχυρώθησαν οἱ μὲν περὶ τὸν Μουστάμπεην ἐπὶ τῆς φαλακρᾶς κορυφῆς τῶν δύο ἀδένδρων λόφων, αὐτὸς δὲ ἔπηξε τὴν σκηνὴν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ δυτικοῦ λόφου, ἐντὸς περιβόλου κατεσκευασμένου πρὸ τριῶν ἐτῶν ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσέως Ἀνδρούτσου. Κατεσκήνωσαν δὲ καὶ οἱ Ἕλληνες ἐν ταῖς οἰκίαις θέντες φρουρᾶς ἐπὶ τῶν ἄνω ἄκρων τοῦ χωρίου ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ μέρους, ἔνθα ὁ λόφος « Πλόβαρμα » ὑποκείμενος τῷ δυτικῷ λόφῳ, ἐφ' οὗ ὁ Μουστάμπεης, μέχρι τῶν ἀνατολικῶν προπόδων τοῦ ἀνατολικοῦ, ἐφ' οὗ ὁ Καρυοφίλμπεης καὶ ὁ Ἐλμάσμπεης, ὧν μέρος τι καλεῖται « Λυκότρουπον ». Ὁ δὲ Καραϊσκάκης κατεσκεύασεν ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ἁγίου Γεωργίου πολεμήστρας. Δύοντος δὲ τοῦ ἡλίου ὁ αἴθριος οὐρανὸς ἤρξατο νὰ καλύπτηται ὑπὸ νεφῶν, ὁ γλυκὺς καιρὸς ἐτρέπετο ἐπὶ τὸ ψυχρότερον, ὁ Παρνασὸς ἐκρύβη ἐν τῷ ζόφῳ καὶ μετ' οὐ πολὺ ὁ δεινὸς Καταιβατὸς ἐμυκᾶτο ἐκ τῶν φαλακρῶν κορυφῶν αὐτοῦ. Τόσον δὲ ἰσχυρὸς ἦν ὁ ἄνεμος καὶ ψυχρός, ὥστε πάντες οἱ τεταγμένοι φρουροὶ Ἕλληνες καταλιπόντες τὰς αὐτῶν θέσεις εἰσῆλ-

θον εἰς τὸ χωρίον ὅπως θερμανθῶσι πολλαχοῦ καθ' ὁδὸν καταρριπτόμενοι ὑπ' αὐτοῦ. Θερμαινόμενοι δὲ οἱ Ἕλληνες καὶ τρώγοντες ἐλαίας τηγανίζοντες ἐν ἐλαίῳ, ἐνδυόμενοι καὶ πίνοντες οἶνον χλιαρὸν ἐπανήρχοντο εἰς τὰς αὐτῶν θέσεις. Καὶ ὁ μὲν σφοδρὸς ἄνεμος ἐκόπασεν, ἀλλὰ τὸ ψῦχος ἐγένετο σφοδρότατον. Ὁ δὲ Καραϊσκάκης δι' ὅλης τῆς νυκτὸς διετέλει ἄϋπνος διατάσσων τοὺς σκοποὺς νὰ κραυγάζωσι: « Προσέχετε καλά· ὅλοι εἰς τὰ ὅπλα· ὅλοι ἔξυπνοι»· καὶ πέμπων ἐπιστολὰς πρὸς τοὺς τῶν πέριξ χωρίων κατοίκους νὰ σπεύσωσι πρὸς πολιορκίαν τοῦ ἐχθροῦ. Προσεκάλεσε καὶ τὸν Γεώργιον Δυοβουνιώτην διατρίβοντα ἐν Δελφοῖς καὶ τὸν Κομνᾶν Τράκαν ὄντα ἐν τῷ Κωρυκίῳ ἄντρῳ καὶ τὸν Σπῦρον Μήλιον, ὃν ἡγούμενον 300 εἶχε καταλίπη πρὸς φύλαξιν τοῦ Διστόμου. Ἄϋπνοι δὲ διετέλουν καὶ οἱ δυστυχεῖς τοῦ Μουςάμπεη Ἀλβανοὶ τρέμοντες ἐκ τοῦ ψύχους· αὐτὸς δ' ὁ ὑπερήφανος Ἀλβανὸς διὰ ταχυδρόμου ἠτήσατο παρὰ τοῦ Κιουταχῆ ταχίστην ἐπικουρίαν οὐδαμῶς καταδεξάμενος καίπερ εἰς τοῦτο παροτρυνθεὶς ἵνα ἐγκαταλίπῃ τὴν αὐτοῦ θέσιν, ὅπερ ἀβλαβῶς ἠδύνατο νὰ πράξῃ. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ (20 Νοεμβρίου) ἐξῃτήσαντο οἱ κεκλεισμένοι Ἀλβανοὶ ἀνακωχὴν προβάλλοντες ὅρους εἰρήνης. Ἐπετράπησαν δὲ τὰ τῆς διαπραγματεύσεως ἐκ μὲν τῶν Ἑλλήνων ὁ Ἰωάννης Ῥούκης καὶ ὁ Χριστοφόρος Περραιβός, ἐκ δὲ τῶν Ἀλβανῶν ὁ χιλίαρχος Χότος Λέγκας καὶ ὁ ἑκατόνταρχος Σουλεϊμὰν Τόσκας, οἵτινες συνῆλθον ἔν τινι οἰκίᾳ παρὰ τὴν κρήνην τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Καὶ οἱ μὲν Ἀλβανοὶ ὑπέβαλον τοὺς ἑξῆς ὅρους: *Νὰφήσωσιν αὐτοὺς οἱ Ἕλληνες νὰ μεταβῶσιν ἔνοπλοι εἰς Λαμίαν· αὐτοὶ δὲ ἕτοιμοι νὰ παραδώσωσι πάντα τὰ ζῷα καὶ πράγματα καὶ νὰ εἶνε φίλοι παντοτεινοὶ τῶν Ἑλλήνων· νὰ δώσωσι δὲ ὡς ὁμήρους πέντε ἐπισήμους Ἀλβανοὺς καὶ λάβωσιν ἄλλους πέντε ἀξιωματικοὺς ἐκ τῶν Ἑλλήνων μέχρι Λαμίας, ἔνθα οὗτοι μὲν θὰπολύσωσι σῴους τοὺς Ἕλληνας, οἱ δ' Ἕλληνες θὰπολύσωσι τοὺς Ἀλβανούς.* Οἱ δ' Ἕλληνες ἐπίτροποι ἀντιπρούτειναν: *Νὰπέλθωσι πάντες οἱ Τοῦρκοι καὶ Ἀλβανοὶ σῷοι, οὐχὶ ὅμως πάντες ὁμοῦ εἰς Λαμίαν, ἀλλ' ἕκαστος εἰς τὰ ἴδια· πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως νὰ παραδώσωσι τὴν Λεβαδίαν καὶ Ἄμφισσαν τοῖς Ἕλλησι· νὰ παραδώσωσι πάντα τὰ ὅπλα καὶ χρήματα, τὰ διπλᾶ ἐνδύματα καὶ πάντα τὰ κινητὰ ἐν γένει καὶ τὰ ζῷα· καὶ τέλος πρὸς ἀσφαλῆ ἐκτέλεσιν τοῦ συμβιβασμοῦ νὰ παραδώσωσι τὸν ἀδελφὸν τοῦ Μουστάμπεη Καρυοφίλμπεην καὶ τὸν Κεχαγιάμπεην· οἱ δ' Ἕλληνες ἀνεμποδίστως πλὴν τοῦ ἀρχηγοῦ Καραϊσκάκη νὰ δώσωσι πάντα ἄλλον.* Μετὰ ματαίαν συζήτησιν περὶ ἐλαττώσεως τῶν ἀπαιτήσεων τῶν Ἑλλήνων οἱ δύο Ἀλβανοὶ περίλυποι καὶ κατηφεῖς ἀπῆλθον ὑποσχόμενοι

ὅτι μετ' οὐ πολὺ συνεννοηθέντες μετὰ τοῦ αὐτῶν ἀρχηγοῦ ἔμελλον νὰ δώσωσιν ἀπάντησιν. Καὶ ὄντως μετὰ δύο ὥρας βροντόφωνος Τοῦρκος ἐκ τῆς κορυφῆς τοῦ δυτικοῦ λόφου ἀπεκρίνατο τοῖς Ἕλλησιν ἀπειλητικῶς κραυγάζων: « Πόλεμος. Πόλεμος. Πόλεμος ». Ἅμα τῆς ἀποκρίσεως δοθείσης καὶ ὁ Καραϊσκάκης νομίσας ὅτι οἱ πολιορκούμενοι ἔμελλον νὰ ἐξορμήσωσι διέταξεν αὐστηρῶς ἵνα οἱ μὲν ὑπὸ τὸν Γεώργιον Δυοβουνιώτην καὶ Κομνᾶν Τράκαν μετὰ τῶν τὰς δυτικὰς συνοικίας περὶ τὴν « Πλικόβρυσιν » κατοικούντων Ἀραχοβιτῶν κατέχωσι πάσας τὰς πρὸς δυσμὰς καὶ βορειοδυτικὰς τῆς Ἀραχόβης θέσεις *Κουκκουβάγιαις, Σφαλάκι, Πλόβαρμα, Κυριάν*, « Ἐκεῖ ποῦ κόβουν τὸ σιτάρι » κτλ. μέχρι τῶν προπόδων τοῦ Κατοπτηρίου (Βλαχόλακκα), ἵνα μὴ οἱ πολιορκούμενοι ἐξορμήσαντες λάβωσι τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν εἰς Δελφοὺς καὶ ἐκεῖθεν εἰς Ἄμφισσαν ἢ εἰς τὴν παρὰ τὸ Κωρύκιον ἄντρον κοιλάδα « Λιβάδι » καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τὰ δυτικὰ καὶ βορειοδυτικὰ τοῦ Παρνασσοῦ· οἱ δὲ ὑπὸ τὸν Γιώτην Δαγκλῆν, Χριστοφόρον Περραιβόν, Γεώργιον Βάγιαν, Ἀλέξην Γαρδικιώτην Γρίβαν στρατιῶται Σουλιῶται καὶ οἱ τὰς ἀνατολικὰς καὶ βορειοανατολικὰς συνοικίας τῆς Ἀραχόβης κατοικοῦντες παρὰ τὴν « βρύσιν τοῦ Κούκκουρα » καὶ « Κολόβρυσιν » καταλάβωσι τὰς θέσεις ἁγίαν Τριάδα, Καϋμένον Σταυρόν, Ζερβοσπηλιαΐς, Σαρκῆνο μέχρι τῆς εἰς τὴν πηγὴν (Μάννα) τοῦ Πλειστοῦ ἀγούσης ὁδοῦ ἵνα ἐμποδίσωσι τοὺς ἐχθροὺς μὴ ἐξορμήσαντες τραπῶσι τὴν διὰ τῆς Πάνιας καὶ τῶν μύλων ἢ τὴν συνήθη ὁδὸν καὶ πᾶσαν ἀτραπὸν ἄγουσαν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ζεμενοῦ, ἔνθα πᾶσαι αἱ ὁδοὶ καταλήγουσιν εἰς τὴν πρὸς τἀνατολικὰ τοῦ Παρνασσοῦ ἄγουσαν· αὐτὸς δὲ ὁ Καραϊσκάκης κατεῖχε τὸ κέντρον ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ἁγίου Γεωργίου. Τῇ διαταγῇ τοῦ Καραϊσκάκη ὑπακούσαντες πάντες οἵ τε ὑπ' αὐτὸν στρατιῶται καὶ οἱ Ἀραχοβῖται συμπυκνωθέντες περὶ τοὺς πολιορκουμένους ἐπυροβόλουν διαρκῶς. Γενικὸς πυροβολισμὸς καὶ αὐστηρὸς ἀποκλεισμὸς ἐξηκολούθει περὶ τοὺς λόφους ἐπὶ δύο ἡμέρας (21, 22). Τῇ πρωΐᾳ τῆς 22 βληθεὶς τὸ μέτωπον ἐφονεύθη ὁ Μουστάμπεης —ἀνὴρ μᾶλλον μεγαλόσωμος, ξανθός, μεγαλοκέφαλος, ὡραῖος, δασύτατος τὸ σῶμα τοσοῦτον, ὥστε αἱ τρίχες τοῦ στέρνου δασύταται καὶ μακραὶ ἐφαίνοντο οἱονεὶ δεύτερος μέγας πώγων συνεχὴς τοῦ φυσικοῦ πώγωνος, λεοντώδεις ἔχων τοὺς ὀφθαλμούς, «σημαδιακὸς» κατ' αὐτόπτας Ἀραχοβίτας, μεγαλοφωνότατος, τολμηρός, πολεμικός, ῥέκτης, ἀνδρεῖος, — ἐκ σφαίρας κατά τινας μὲν ἐκ τοῦ ὀχυρώματος τοῦ Καραϊσκάκη ῥηφθείσης, κατὰ δ' ἄλλους ἐκ τῆς πέτρας « Κουτρούλη » ὑπό τινος Στέργιου, ὅστις διακρίνας τὸν Μουστάμπεην ἐκ τοῦ φαιοῦ ἐπενδύτου ἅμ' ἰδὼν αὐτὸν καὶ ἐκφωνήσας: « Κάρτερέ το Μουστά-

μπεη » ἐφόνευσεν αὐτόν. Ὁ θάνατος αὐτοῦ ἀπεκρύβη τοῖς Ἀλβανοῖς ἐπὶ δύο ἡμέρας (22 καὶ 23). Ἐνῷ δὲ οὕτως ἐν ἐσχάτῳ κινδύνῳ διετέλουν οἱ ἐπὶ τοῦ Παρνασοῦ πολιορκούμενοι, καὶ οἱ ὑπὸ τοῦ Κιουταχῆ εἰς ἐπικουρίαν αὐτῶν πεμφθέντες ὑπὸ τὸν Ἀβδουλᾶν ἀγᾶν 1500 Μακεδόνες Τοῦρκοι καὶ Ἀλβανοὶ προσβληθέντες ὑπὸ τῶν ἐν τῷ ἀνατολικῷ στομίῳ τοῦ Ζεμενοῦ παρὰ τὴν θέσιν Κάτω Χάνι φυλαττόντων 300 Ἑλλήνων, ἐν οἷς καὶ Σουλιῶται ὑπὸ τὸν Διαμαντῆν Ζέρβαν καὶ Λάμπρον Ζάρμπαν Σουλιώτας, ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν ἀποβαλόντες 35 νεκροὺς καὶ τραυματίας καὶ καταλιπόντες φορτηγικά τινα ζῷα οὐδενὸς ἐκ τῶν Ἑλλήνων φονευθέντος. Οἱ Ἕλληνες ὑποχωροῦντας αὐτοὺς ἐχλεύαζον κραυγάζοντες : « Ὁρὲ Τοῦρκοι ἢ ἄνδρες ἢ φίλοι τοῦ Μουστάμπεη καὶ τοῦ Κεχαγιάμπεη δὲν εἶσθε ». Οἱ ὑπὸ τὸν Ἀβδουλᾶν Τοῦρκοι μὴ δυνηθέντες νὰ διέλθωσι τὸν Ζεμενὸν ἀνέβησαν εἰς τὴν ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς κλιτύος τοῦ Παρνασοῦ κειμένην μονὴν τῆς Ἱερουσαλήμ. Μαθόντες οἱ πολιορκούμενοι τόν τε θάνατον τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν καὶ τὴν ματαίωσιν τῆς προσδοκωμένης ἐπικουρίας ἐξητήσαντο πάλιν παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἀνακωχὴν δίδοντες αὐτοῖς πάντα πλὴν τῶν ὅπλων καὶ τῶν χρημάτων. Ἀπαιτούντων δὲ τῶν Ἑλλήνων τοὺς ἤδη πρότερον προταθέντας ὅρους, οἱ μὲν ἄλλοι τῶν Ἀλβανῶν συγκατετίθεντο ὅπως σώσωσιν ἑαυτούς, οἱ δὲ Μακεδόνες Τοῦρκοι ἀνθίσταντο. Ἐντεῦθεν ἔριδος γενομένης οἱ Μακεδόνες Τοῦρκοι καὶ 700 Ἀλβανοὶ Γκέκαι προτιμήσαντες τὰ χρήματα τῆς ζωῆς σπασάμενοι τὰ ξίφη ἐξώρμησαν τῶν ὀχυρωμάτων παρὰ τὴν θέλησιν καὶ ἐν ἀγνοίᾳ τῶν ἄλλων, καίτοι ἦν συμπεφωνημένον νὰ πέλθωσι πάντες τῇ ἐπερχομένῃ νυκτί, καὶ ἔλαβον τὴν εἰς τὰς πηγὰς τοῦ Πλειστοῦ ἄγουσαν. Γνοὺς καὶ ὁ ἐπίλοιπος στρατὸς τὴν φυγὴν ἐκείνων ἐν ἐσχάτῃ ἀταξίᾳ κατελίμπανε τὸ στρατόπεδον ἄλλων ἄλλην ἀτραπὸν λαβόντων. Καὶ οἱ μὲν πολλοὶ ἠκολούθουν τοῖς ἴχνεσι τῶν πρώτων φυγάδων, ὀλίγοι δέ τινες ἐτράπησαν πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς εἰρημένης ἀτραποῦ σπεύδοντες ἵνα κατέλθωσιν εἰς τὸν Ζεμενόν. Ἀλλ' οὗτοι ἐμπίπτοντες τοῖς διώκουσιν αὐτοὺς Ἕλλησιν πάντες ὑπέστησαν πανωλεθρίαν, οἱ μὲν φονευθέντες, οἱ δὲ ζωγρηθέντες, ἐξ ὧν ἦν καὶ ὁ γέρων πλουσιώτατος Κεχαγιάμπεης, ὅστις, — καίπερ πρὸς τοὺς ἐρίζοντας Ἕλληνας τίς πρῶτος νὰ κατάσχῃ αὐτὸν κραυγάζων: « Μὴ μὲ φονεύετε. Ἐγὼ εἶμαι ὁ Κεχαγιάμπεης. Σᾶς δίδω παλληκάρια ὅσα θέλετε χρήματα. Ἀλλὰ χαρίσατέ μου τὴν ζωὴν» — οἰκτρῶς κατεκρεουργήθη ὑπό τινος μοναστοῦ τῆς παρὰ τοὺς Δελφοὺς μονῆς τοῦ προφήτου Ἠλία. Οὐχ ἧττον ὄλεθρον ὑπέστησαν καὶ οἱ τὴν ἀτραπὸν πρότεροι λαβόντες καὶ οἱ ἐκείνοις ἑπόμενοι δεύτεροι· διότι οἱ Ἕλληνες καὶ μάλιστα

οἱ ἐγχώριοι καὶ οἱ Ἀραχοβῖται ὡς γινώσκοντες τὸν τόπον κατεδίωκον αὐτοὺς μέχρι βαθείας νυκτός. Πυροβολισμὸς οὐδαμοῦ ἠκούετο· ἔκοπτε τὸ ξίφος μόνον, ἐξ οὗ ὁ Καραϊσκάκης ἐνόμισεν ὅτι διεξέφυγον οἱ ἐχθροί. Ἀλλ' ὅτε ἐπανήρχοντο κομίζοντες λάφυρα καὶ κεφαλάς, ἔνδακρυς ηὔξατο τῷ ἁγίῳ Γεωργίῳ, ᾧπερ ὡς προστάτῃ ἀπέδιδον οἱ πολλοὶ τὴν νίκην, ὧν τινες μάλιστα διϊσχυρίζοντο ὅτι καὶ εἶδον τὸν ἅγιον ἐπὶ λευκοῦ ἵππου καταδιώκοντα ὡς ἀστραπὴ τοὺς πολεμίους καὶ παροτρύνοντα τοὺς Ἕλληνας κατὰ τὴν δίωξιν, καὶ εὐχαρίστει τῷ Θεῷ ἐπὶ τῇ νίκῃ. Ὅσοι ἀπέφυγον τὸ ξίφος, οὗτοι ἐπάγησαν ἐκ τοῦ παγετοῦ. Ὁ ὀλεθριώτατος Καταιβατὸς κοπάσας ἐν τῷ μεταξὺ ἀνέστη αὖθις φοβερώτατος κατὰ τὴν φονικὴν ταύτην νύκτα. Ἄπλετος χιὼν καὶ λάβρος ὑετὸς ἀπετύφλουν τοὺς φεύγοντας, ὁ δ' ἰσχυρότατος ἄνεμος καθίστα βραδυτάτην τὴν πορείαν καὶ οὐκ ὀλίγους ἀνέτρεπε· πλεῖστοι δ' ὅσοι ὡς ἀδαεῖς τοῦ τόπου κατεβυθίζοντο ἐν βαθυτάτῃ χιόνι τῶν κοιλωμάτων τοῦ ἐδάφους καὶ βόθρων ἢ ὑψηλῶν κρημνῶν,—οἵτινες οὐδαμοῦ διεκρίνοντο τῆς χιόνος ἀπὸ τῶν κορυφῶν τῶν λόφων καὶ τῶν βουνῶν τοῦ ὄρους μέχρι τῶν προπόδων ὁμαλὴν κατωφερεστάτην ἐπιφάνειαν κατασκευασάσης,—ὧν τὰ πτώματα ἀνευρέθησαν κατὰ τὸ ἑπόμενον ἔαρ μετὰ τὴν τῆξιν τῆς χιόνος καὶ τῶν κρυστάλλων. Τηλικοῦτος δ' ἦν ὁ ὄλεθρος τῶν ἀνδρείων Ἀλβανῶν, ὥστε μόλις περὶ τοὺς 170 ἀπεσώθησαν εἰς τὴν εἰρημένην μονὴν τῆς Ἱερουσαλὴμ ὁδηγηθέντες ὑπό τινος προδότου ἐκ Ζήλιανης κακῶς ἔχοντες, διότι οἱ πλεῖστοι ἐβλάβησαν τοὺς πόδας, τοὺς ὀφθαλμούς, τὴν ῥῖνα καὶ τὰς χεῖρας ἐκ τοῦ βαρυτάτου χειμῶνος. Ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν κατά τε τὴν πολιορκίαν καὶ τὴν δίωξιν τῶν ἐχθρῶν 4 καὶ ἐτραυματίσθησαν 9 ἐλαφρῶς. Ἐπὶ πολλὰς δ' ἡμέρας οἱ Ἕλληνες συνήθροιζον ὅπλα καὶ κεφαλάς, ὁ δὲ Καραϊσκάκης ἐφιλοδώρει τοὺς κομίζοντας φλωρία δι' ἑκάστην κεφαλήν, τοῖς δὲ κομίσασι τὰς κεφαλὰς τοῦ Μουστάμπεη καὶ τὴν τοῦ Κεχαγιάμπεη ἔδωκε τέσσαρα ἱσπανικὰ δουβλόνια. Ἐκ δὲ τῶν συναθροισθεισῶν κεφαλῶν ἐπὶ τοῦ λόφου Πλόβαρμα ἀνηγέρθη πύργος συγκολληθεισῶν δι' ἀσβέστου, ἐν τῷ μέσῳ τεθείσης τῆς κεφαλῆς τοῦ Μουστάμπεη καὶ περὶ αὐτὴν τοῦ Κεχαγιάμπεη καὶ ἄλλων ἐπιφανῶν Ἀλβανῶν. Ἐγράφησαν δ' ἐπὶ τοῦ πύργου καὶ ταῦτα: *Τρόπαιον τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν βαρβάρων Ὀθωμανῶν ἀνεγερθὲν κατὰ τὸ 1826 ἔτος, Νοεμβρίου 24 ἐν Ἀράχοβᾳ.* Εἶτα δ' ἀποσπασθεῖσαι αἱ κεφαλαὶ τοῦ Μουστάμπεη καὶ τοῦ Κεχαγιάμπεη ἀπεστάλησαν πρὸς τὴν κυβέρνησιν, ἥτις μαθοῦσα τὸν ἐπὶ τοῦ Παρνασσοῦ ὄλεθρον τῶν Ἀλβανῶν διέταξε νὰ ψαλῇ δοξολογία εἰς τὸν Ὕψιστον, διότι διὰ τῆς νίκης τῆς Ἀραχόβης οὐ μόνον ἐκωλύθη ἡ περαιτέρω πρόοδος τοῦ ἐχθροῦ,

ἀλλὰ καὶ ἡ ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλὰς ἀνέκυψε πάλιν ἐκ τῆς τυραννίας ὑψωθείσης πανταχοῦ τῆς σημαίας τῆς ἐλευθερίας· ἐπὶ δὲ τῇ παννηγύρει ἀπηγγέλθη ἐν Αἰγίνῃ ὑπὸ τοῦ Σπυρίδωνος Τρικούπη λόγος ἀρχόμενος: « Χωρὶς εἶδος, χωρὶς κάλλος, ὡς ἐλεεινὸν σχεδὸν πτῶμα ἔκειτο χθὲς ἡ Στερεὰ Ἑλλὰς » παρόντων πάντων τῶν ἐν τέλει.

Διὰ τῆς μάχης τῆς Ἀραχόβης ἐπέτυχεν ὁ Καραϊσκάκης οὗ ἐφίετο σκοποῦ, τοῦ ἀνεγεῖραι δῆλα δὴ τὴν ἐπανάστασιν ἐν τῇ ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδι. Ἀπέστειλε δὲ τὸν μὲν Γ. Δράκον καὶ Λ. Βέϊκον πρὸς πολιορκίαν τῆς Ἀμφίσσης· τὸν δὲ Γεώργιον Δυοβουνιώτην, Χριστοφόρον Περραιβὸν καὶ Ἰωάννην Ῥούκην ἵνα καταλάβωσι τὴν Βελίτσαν (Τιθοραίαν) κειμένην παρὰ τοὺς ΒΑ πρόποδας τοῦ Παρνασσοῦ. Μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ αὐτὸς ὁ Καραϊσκάκης μεταβὰς (29 Νοεμβρίου) εἰς Φονταάναν κατετρόπωσεν (8 Δεκεμβρίου) παραλαβὼν καὶ τοὺς ἐν Βελίτσᾳ τοὺς δι' αὐτῆς εἰς Ἀττικὴν κομίζοντας τροφὰς τοῦ Κιουταχῆ 500 Τούρκους ὑπὸ τὸν Μεχμὲτ πασσᾶν υἱὸν τοῦ Πασόμπεη καὶ τὸν Χασάμπεην Κόρζαν ὁδηγοῦντας 2,000 φορτηγικά, ἐξ ὧν ἥρπασαν 1000 καὶ τοὺς ἐχθροὺς κατεδίωξαν μέχρι Βουδωνίτσας. Ἐκεῖθεν ἔδραμεν εἰς τὴν Ὑπάτην, ἀλλ' ὑποχωρήσας ἕνεκα τοῦ δριμέως χειμῶνος ἐπανῆλθεν εἰς Ἀράχοβαν κἀκεῖθεν εἰς Λοιδωρίκιον, ὁπόθεν ἀπέστειλε τὸν Καλύβαν, Ξύδην καὶ Μακρὴν εἰς τὰ Κράββαρα, ὅπως ἀνεγείρωσιν αὖθις τὸν ἀγῶνα ἐκεῖ. Οἱ ἀποσταλέντες ἐνίκησαν καὶ τοὺς πλείστους συνέλαβον (16 Αὐγούστου) ἐκ τῶν ἐν Λομποτινοῖς Τούρκων. Αὐτὸς δὲ ἐνίκησε ἐν Ὀμὲρ ἐφέντη χωρίῳ τοῦ Λοιδωρικίου μετὰ δύο ἡμέρας (18) 1000 Ἀλβανοὺς ὑπὸ τὸν Βελῆ ἀγᾶν ἐρχομένους εἰς Ἀθήνας πρὸς βοήθειαν τοῦ Κιουταχῆ. Διέπρεψε κατὰ τὴν μάχην ταύτην εἴ πέρ τις καὶ ἄλλος ὁ ἀρχηγὸς ὀλίγων ἱππέων Χαντσῆ Μιχάλης.

§ 1718. ΕΒΔΟΜΟΝ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ 1827. **Τρεῖς μάχαι περὶ τὸ Δίστομον (Ἄμβρυσον).** Ὁ Κιουταχῆς μαθὼν τὰ τρόπαια τοῦ Καραϊσκάκη ἔπεμψε κατ' αὐτοῦ καὶ πρὸς ὑποταγὴν τῆς ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδος τὸν Ὀμὲρ πασσᾶν τῆς Καρύστου, τὸν Καρυοφίλμπεην ἀδελφὸν τοῦ ἐν Ἀραχόβῃ φονευθέντος Μουστάμπεη ἡγουμένους 2,000 καὶ 500 ἱππέων, οἵτινες ἀφίκοντο (17 Ἰανουαρίου 1827) εἰς Δίστομον. Οἱ τὸ Δίστομον προκαταλαβόντες Ἕλληνες, ἐν οἷς 400 Σουλιῶται ὑπὸ τὸν Νότην Μπότσαρην, Νικόλαον Κάσκαρην, Ἰωάννην Μπαϊρακτάρην, Βασίλειον Μποῦσγον καὶ Μῆτρον τῆς Τριανταφυλλίνας, ἀνθίσταντο γενναίως. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ (18) οἱ ἐχθροὶ ἐπέπεσον πανστρατιᾷ, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν. Καὶ τῇ ἑπομένῃ (19) δ' ἐπῆλθον ξιφουλκήσαντες, κατέλαβον τἀσθενέστερα τῶν Ἑλλήνων ὀχυρώματα καὶ ἀνυπόστατοι ἐπέπεσον

εἰς τοὺς ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ προφήτου Ἠλία μαχομένους Σουλιώτας. Μανιώδης ἐξηκολούθει ὁ ἀγὼν τῶν Τούρκων ἐφορμώντων ὑπὸ τὸν Καρυοφίλμπεην. Τότ' αἴφνης ἐπελθόντες 200 Σουλιῶται ἐκ τῆς ἀνατολικῆς ὑπωρείας τῆς Κίρφεως (Ξηροβοῦνι) ὑπὸ τὸν Γεώργιον Δράκον καί τινες Ἀραχοβῖται καὶ Λεβαδιεῖς προσέβαλον αὐτοὺς καὶ ἐκ τῶν πλευρῶν καὶ ἐκ τῶν νώτων καὶ ἔτρεψαν αὐτοὺς ἀποβαλόντας 80 νεκροὺς καὶ 100 τραυματίας. Ἐξ αὐτῶν δ' ἐφονεύθησαν 2 Σουλιῶται καὶ 2 ἄλλοι, καὶ ἐτραυματίσθησαν 8, ἐν οἷς καὶ ὁ γέρων παλαιμάχος Νότης Μπότσαρης. Ὁ Καραϊσκάκης μαθὼν τὰ ἐν τῷ Διστόμῳ συμβάντα ἀφεὶς εἰς Κράββαρα 200 ὑπὸ τὸν κατὰ τῶν ἐκεῖ Τούρκων Γιώτην Δαγκλῆν καὶ Γεώργιον Μαλάμον ἔσπευσε διὰ Κοκκοβίστας χωρίου κειμένου ἐπὶ τῆς βορείου κλιτύος τῆς Γκιώνας καὶ Πανάσσαρης κειμένης ἐπὶ τῆς βορείου κλιτύος τοῦ Παρνασσοῦ καὶ ἀφικόμενος εἰς Βελίτσαν ἀνήγγειλε τοῖς ἐν Διστόμῳ ὅτι ἐπήρχετο καὶ ὅτι, ἐπειδὰν ἀκούσωσιν ὅτι καὶ αὐτὸς προσήγγιζε τῷ ἐχθρικῷ στρατοπέδῳ, πυροβολοῦντες νὰ ἐξορμήσωσι καὶ αὐτοὶ ἐκ τῶν ὀχυρωμάτων. Προελάσας δὲ (5 ὥρᾳ τῆς νυκτὸς 20 Ἰανουαρίου) ἡγούμενος 500 μέχρι λόφου τινὸς ἐγγὺς τῆς Σχιστῆς ὁδοῦ, ὁπόθεν ἐφαίνετο τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον παρενεθάρρυνε τὸν στρατὸν εἰπὼν τοιαῦτα: «Σύντροφοι, σεῖς βλέπετε φανερὰ πόσην περιφέρειαν βαστᾷ τὸ ὀθωμανικὸν στρατόπεδον. Ἂν ἡμεῖς ἀποφασίσωμεν νὰ διαβῶμεν ἢ ἐκ δεξιῶν διὰ τοῦ Ξηροβουνίου ἢ ἐξ ἀριστερῶν διὰ τῶν ἀμπελίων τῶν Διστομιτῶν, θὰ κοπιάσωμεν πολὺ ἐξ αἰτίας τοῦ διαστήματος, τῆς κακοτοπίας, τῆς λάσπης καὶ τῶν διαφόρων τοῦ ἐχθροῦ φυλακῶν. Κρίνω λοιπὸν συμφερώτερον καὶ ἐνδοξότερον νὰ περάσωμεν ἀπὸ τὴν μέσην τῶν σκηνῶν τῶν ἐχθρῶν καὶ κατ' εὐθεῖαν γραμμὴν διὰ τῆς ὁδοῦ, ἡ ὁποία φέρει ἀπὸ τὴν βρύσιν Βερβᾶν εἰς Δίστομον. Κατὰ ταύτην τὴν στιγμὴν οἱ περισσότεροι Τοῦρκοι κοιμῶνται καὶ ῥοχαλίζουν. Ἐὰν δὲ ἐξυπνήσουν καὶ μερικοί, τοὺς σκοτώνωμεν καὶ ἕως νὰ ξυπνήσουν οἱ ἄλλοι καὶ μάθουν τὸ πρᾶγμα, ἡμεῖς εἰσερχόμεθα εἰς τὸ Δίστομον. Τὸ σύνθημά μας, τὸ ὁποῖον ἐφανέρωσα καὶ εἰς τοὺς ἐν τῷ Διστόμῳ Ἕλληνας εἶνε «Λύκος». Τουφέκι δὲν θὰκουσθῇ· ἑτοιμασθῆτε· σύρατε τὰ γιαταγάνια σας». Εἶπε καὶ κατήρχετο πρῶτος τοῦ λόφου. Σπεύδοντες ἐν σιγῇ εἰσώρμησαν εἰς τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον· οἱ πρῶτοι ἐννοήσαντες αὐτοὺς Τοῦρκοι ἐφονεύθησαν. Ἐγένετο σύγχυσις· οἱ Τοῦρκοι πυροβολοῦντες καὶ ἀντιπυροβολούμενοι ἐξ ἐκπλήξεως ἐφόνευον ἀλλήλους, κραυγάζοντες, «Γκιαούρ, Γκιαούρ». Οἱ δ' ἐν Διστόμῳ Ἕλληνες ἀγνοοῦντες τὸ συμβαῖνον, τοῦ γραμματαφόρου διὰ φόβον μὴ κομίσαντος αὐτοῖς τὴν ἐπιστολήν, λαβόντες τὰ ὅπλα κατελάμβανον τὰς ἀμυντικὰς θέσεις καὶ

φοβούμενοι ἔφοδον τῶν Τούρκων ἤρξαντο πυροβολισμοῦ, ὅτε μεγαλόφωνός τις μὲν τῶν εἰσερχομένων κραυγάζων· « Καραϊσκάκης, Καραϊσκάκης», ἄλλοι δὲ «Λύκος, Λύκος», κατέστησαν γνωστὸν ὅτι οἱ εἰσερχόμενοι ἦσαν Ἕλληνες· καὶ οὕτως οἱ μὲν ἀλαλάζοντες περὶ τὸν Καραϊσκάκην εἰσήρχοντο εἰς τὸ χωρίον, οἱ δ' ἐν αὐτῷ ὑπεδέχοντο αὐτοὺς ἐν ἀλαλαγμῷ καὶ μεγάλῃ χαρᾷ. Κατὰ τὴν τολμηρὰν ταύτην διάβασιν ἐφονεύθη μόνον εἷς Ἕλλην, ὅστις ἐμπλεχθεὶς ἐν τοῖς σχοινίοις τῶν σκηνῶν ἐζωγρήθη. Ἐκ δὲ τῶν Τούρκων ἐφονεύθησαν 17 καὶ ἐπληγώθησαν πλείονες. Ὁ δὲ Ὀμὲρ πασσᾶς ὅπως καλύψῃ ἣν ὑπέστη αἰσχύνην ἐξώρισέ τινας τῶν αὐτοῦ στρατιωτῶν ὡς δῆθεν ἐκ μέθης συνταράξαντας τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον. Ἀλλὰ τὸ ἐπινόημα ἦν αὐθαίρετον.

Ἐπὶ δέκα ἡμέρας ἠκροβολίζοντο οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Τοῦρκοι τραυματιζομένου ἐνίοτε τούτου ἢ ἐκείνου καί τινων φονευομένων. Ὁ δὲ Καραϊσκάκης, ὅπως διασπάσῃ τὸν τουρκικὸν στρατόν, ἔπεμψε τὸν Γεώργιον Δράκον, Λάμπρον Ζάρμπαν, Ἀθανάσιον Κουτσονίκαν καί τινα ἄλλα ἀποσπάσματα, ἵνα καταλαβόντες τοὺς μεταξὺ Διστόμου καὶ Στειρίου λόφους ἐπιπέσωσι κατὰ τῶν Τούρκων τῶν ὁδηγούντων τὰ ζῷα πρὸς νομὴν περὶ τὸ Στείριον, αὐτοὶ δὲ οἱ περὶ τὸν Καραϊσκάκην ἐπιπέσωσι κατὰ τοῦ τουρκικοῦ στρατοπέδου. Ἤρξατο ἡ συμπλοκὴ περὶ τοὺς λόφους· ἐκινοῦντο ὀλίγον κατ' ὀλίγον οἱ Τοῦρκοι πρὸς ἐπικουρίαν τῶν τὰ ζῷα ὁδηγούντων, ἐκινοῦντο καὶ οἱ Ἕλληνες πρὸς ἐπικουρίαν τῶν ἑαυτῶν καὶ οὕτως ἐγένετο (31 Ἰανουαρίου 1827) μάχη, καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες εἶχον τὴν ὑπεροχήν, ὅτε αἴφνης ἐκ Λεβαδείας ἐλθόντα δύο τάγματα τακτικῶν Τούρκων ἕκαστον ἐκ 400 συνιστάμενον, ὧν τὸ μὲν ἐφόρει κυανῆν ἐνδυμασίαν, τὸ δὲ ἐρυθρόχρουν, ἐπέπεσον ὑπὸ τὸν κρότον τῶν τυμπάνων. Οἱ Ἕλληνες διὰ τὸ αἰφνίδιον καὶ τὸ κενότροπον αὐτοῖς τῶν ἐνδυμάτων, διότι πρῶτον ἤδη ἐθεῶντο τοιοῦτον στρατόν, ἐδειλίασαν καὶ εἶτα ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐτρέποντο εἰς φυγήν. Τὴν φυγὴν κατ' ἀρχὰς ἐνόμισαν οἱ Τοῦρκοι στρατήγημα· εἶτα δὲ πεισθέντες περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ πράγματος ἐπῆλθον θαρραλέοι, ἐξ ὧν μάλιστα κατ' ἀρχὰς 10 ἱππεῖς κατὰ τὴν μεταξὺ τῶν λόφων «Κανέλλαι» καὶ τοῦ παρακειμένου ὄρους «Κούκκου» μικρὰν κοιλάδα ἐπέκειντο δεινοὶ καὶ κατὰ τὴν δίωξιν ἐκινδύνευσαν ἄλλοι τε ἀποσχισθέντες τῶν ἄλλων καί τις Παληοστάθης Κομματᾶς ἀνὴρ ῥωμαλέος καὶ ἀνδρεῖος ἐξ Ἀραχόβης, ὅστις περικυκλωθεὶς ὑπὸ πέντε ἱππέων ἐν τῇ κοιλάδι ἀνέβη ἐπὶ σωροῦ λίθων, ἐξ οὗ ἐπυροβόλει· ἐξαντλήσας δὲ τὰς πυριτοβολὰς ἀντεμάχετο διὰ τῆς μαχαίρας καὶ τῶν λίθων, μέχρις οὗ φονεύσας τοὺς δύο καὶ ἕνα πληγώσας ἀνέβη καὶ αὐτὸς εἰς τὸν Κοῦκκον λαβὼν δύο πληγὰς κατὰ τὸ στέρνον καὶ μίαν κατὰ τὴν χεῖρα διὰ λόγχης. Ἰδὼν

δὲ τὸν κίνδυνον τῶν Ἑλλήνων ὁ Καραϊσκάκης ἔδραμεν ἡγούμενος τοῦ ὀλίγου ἱππικοῦ στραφεὶς δεξιὰ πρὸς τὰς βορείους ὑπωρείας τοῦ Κούκκου ὅπως ἀναλάβῃ τοὺς ἐξ ἀνατολῶν διωκομένους Ἕλληνας προλαβὼν τοὺς δυναμένους νἀνακόψωσι τὴν πορείαν αὐτῶν. Ἰδὼν δ' ὅτι ἐκινήθη σύμπαν τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον καὶ ἐκινδύνευον οἱ Ἕλληνες ἐξώρμησε καὶ πάλιν ἡγούμενος 200 καὶ τοῦ ἱππικοῦ μὴ ἀναμείνας τοὺς λοιποὺς Ἕλληνας. Τότ' ἐκινδύνευσε τὸν ἔσχατον κίνδυνον· διότι πέραν τῶν προμάχων προχωρήσας ἔχων περὶ ἑαυτὸν μόνον τέσσαρας στρατιώτας ἐκινδύνευσε νὰ συλληφθῇ ὑπὸ τῶν ἀθρόων ἐφορμησάντων Τούρκων, ἐσώθη δὲ σπεύσαντος μετὰ καὶ ἄλλων τοῦ Διαμάντη Ζέρβα, ὅστις ἀνασπάσας τὸ ξίφος ἀπέκρουσε τοὺς ἐφορμήσαντας. Μὴ δυνηθέντες δὲ νὰ αἰχμαλωτίσωσι τὸν Καραϊσκάκην οἱ Τοῦρκοι ἀθρόον πῦρ ἐξηκόντισαν κατ' αὐτοῦ· ἀλλὰ τέσσαρες μὲν σφαῖραι διετρύπησαν τὰ ἐνδύματα αὐτοῦ, πέμπτη δ' ἐτραυμάτισεν ἀκινδύνως τὴν δεξιὰν χεῖρα περιγλύψασα καὶ τὴν λαβὴν τοῦ ξίφους. Ἀναλαβόντες δὲ καὶ τοὺς καταδιωκομένους ὑπεχώρησαν πάντες πρὸς τὰς ὑπωρείας τῆς Κίρφεως συμπαρασύραντες καὶ τοὺς ἐν τοῖς ὀχυρώμασι μαχομένους. Ἐν τοῖς τελευταίοις ἐμάχοντο ἐντὸς πυργίσκου 6 Ἕλληνες ἀγνοοῦντες τὴν ὑποχώρησιν τῶν ἄλλων· κινδυνεύοντες δὲ νὰ συλληφθῶσιν ὑπὸ Ἀλβανῶν Γκέκιδων περικυκλωσάντων τὸν πυργίσκον ἤνοιξαν τὴν θυρίδα καὶ διασχίσαντες τοὺς πολιορκητὰς διῆλθον διὰ μέσου πλήθους Τούρκων ἀντιμαχόμενοι διὰ τῶν μαχαιρῶν (γιαταγανίων) κτυποῦντες καὶ κτυπούμενοι. Ἐκ τῶν 6 ἐφονεύθησαν δύο καὶ ἐτραυματίσθη ἀκινδύνως τὴν δεξιὰν χεῖρα διὰ γιαταγανίου Γκέκα κατὰ τὴν ἐκ τοῦ πυργίσκου ἔξοδον, ἐπικινδύνως δὲ διὰ σφαίρας τὸν πόδα κατὰ τὴν διὰ τῶν ἐχθρῶν ἐν πάλῃ διαφυγὴν ὁ ἐξ Ἀραχόβης Πάνος ἢ Πανάγος Κρέμος υἱὸς τοῦ ἐκ τῶν Ἀνδρουτσέων ἀρματωλοῦ Τριανταφύλλου Κρέμου. Καὶ ἐκ μὲν τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν τὸ ὅλον 6, ἐτραυματίσθησαν πλὴν τοῦ Καραϊσκάκη 9 καὶ ᾐχμαλωτίσθη ὁ Γεώργιος Γρίβας, ὅστις ὅμως μετ' οὐ πολὺ ἐδραπέτευσεν· ἐκ δὲ τῶν Τούρκων ἐφονεύθησαν 23 καὶ ἐπληγώθησαν πλείονες. Διέπρεψαν δὲ κατὰ τὴν ἐξ ἀπροόπτου γενομένην ταύτην μάχην πρώτιστα μὲν πάντων αὐτὸς ὁ Καραϊσκάκης, ὅστις πρὸς τοὺς ὁπλιτάρχας, οἵτινες ἐμέμφοντο αὐτῷ ὅτι ἐξετίθετο ἐπικινδυνότατα εἰς τὴν μάχην ἔλεγε γελῶν: δὲν ἀκούω τὰς παρατηρήσεις σας· ἀλλὰ φοβοῦμαι τὴν Μαριγώ, ἡ ὁποία θὰ μὲ μαλλώσῃ διότι ἔγειναν ἀπὸ τὰ βόλια τὰ ροῦχά μου ῥεμόνι (κόσκινον)»· εἶτα δὲ ὁ Παληοστάθης καὶ οἱ δι' ἐκτάκτου ἀνδρείας διεξελθόντες ἐκ τοῦ πυργίσκου, μάλιστα δὲ ὁ Διαμάντης Ζέρβας, ὅστις ὡς ἐκ θαύματος

σώζων τὸν Καραϊσκάκην κινδυνεύοντα τὸν ἔσχατον κίνδυνον ἔσωσε καὶ ἑαυτὸν οὐδ' ἀμυχὴν λαβών.

Ἐπειδὴ δὲ μετὰ τὴν μάχην ταύτην οἱ τακτικοὶ ἐχλεύαζον τοὺς ἀτάκτους ἐπαιρόμενοι ἐπὶ τῇ αὐτῶν ἕνεκα τροπῇ τῶν Ἑλλήνων, προῆλθε σχίσμα μεταξὺ τακτικῶν καὶ ἀτάκτων Τούρκων. Ὁ δὲ Ἰσμαὴλ πασσᾶς ὁ ἀρχηγὸς τῶν τακτικῶν ἀνέλαβεν ὅπως ἄνευ βοηθείας τῶν ἀτάκτων ἐκδιώξῃ τοὺς Ἕλληνας ἐκ τοῦ Διστόμου. Καὶ ὄντως ἐξεστράτευσαν (3 Φεβρουαρίου) οἱ τακτικοὶ ὑπὸ τὸν κρότον τῶν τυμπάνων. Ὁ δὲ Καραϊσκάκης προμαθὼν τοῦτο τῇ προτεραίᾳ νυκτὶ ἐκ φίλου Ἀλβανοῦ μέρος μὲν τοῦ στρατοῦ διέταξε νὰ μάχηται ἐν τοῖς ὀχυρώμασιν οὕτως, ὥστε οἱ μὲν ἡμίσεις τῶν στρατιωτῶν νὰ γεμίζωσι τὰ τουφέκια, οἱ δὲ νὰ πυροβολῶσιν, ὅπως ἀδιάκοπον πῦρ ἐξακολουθῇ κατὰ τῶν ἐπιτιθεμένων τακτικῶν· 150 δὲ ἐκ τῶν μᾶλλον εὐκινήτων ὡς ἐφεδρία νὰ ἐπιτιθῶνται ὁρμητικῶς ἐκ τῶν νώτων καὶ ἐκ τῶν πλαγίων κατὰ τῶν τακτικῶν καθ' ὃν χρόνον οὗτοι θὰ ἐπετίθεντο κατὰ τῶν ὠχυρωμένων Ἑλλήνων. Τὸ στρατήγημα τοῦ Καραϊσκάκη ἐπέτυχε πληρέστατα· διότι δὶς ἐπῆλθον κατὰ τῶν ὀχυρωμάτων οἱ τακτικοὶ καὶ δὶς ὑπεχώρησαν ἀποκρουσθέντες· τέλος ἐπέπεσον καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ Καραϊσκάκη ὠχυρωμένου ἐπὶ λόφου παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς Κίρφεως πρῶτον μὲν τὸ ἓν τάγμα τῶν τακτικῶν καὶ εἶτα τούτου ἀποκρουσθέντος καὶ τὸ ἕτερον· καὶ τοῦτο δὲ ὑπότε τῶν ὠχυρωμένων Ἑλλήνων ὑπὸ τὸν Καραϊσκάκην καὶ ὑπὸ τῶν 150 ἐφέδρων οὕτω ῥαγδαίως ἐκτυπήθη, ὥστε ἐτράπη καὶ ἐπανῆλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον ὑπὸ τὴν χλεύην τῶν Τούρκων καὶ μάλιστα τῶν Ἀλβανῶν, οἵτινες πειράζοντες τοὺς τακτικοὺς ὡς ῥίψαντας ἐν τῇ φυγῇ καί τινα τύμπανα ἔλεγον σαρδάνιον γελῶντες γέλωτα: «κάλλιο ὀρὲ τὸ ταμποῦρλο παρὰ τὴν κόκκα». Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἐφονεύθησαν ἐκ μὲν τῶν Τούρκων 75 καὶ ἐπληγώθησαν πολλοί· ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων *οὐδείς*. Τόσον εὐθυβόλοι ἦσαν οἱ τακτικοὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως οἱ τοὺς γενιτσάρους ἀντικαταστήσαντες! Μετὰ δύο δὲ ἡμέρας (5 Φεβρουαρίου) νυκτὸς εἰσέβαλον εἰς τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον καὶ περιήγαγον αὐτὸ εἰς σύγχυσιν καί τινας ἐφόνευσαν καὶ ἐτραυμάτισαν· ἔπραξαν δὲ τοῦτο πρὸς περιφρόνησιν καὶ αἰσχύνην τοῦ Ὁμὲρ πασσᾶ, ὅστις πολλὰ ἐκστρατεύων κατὰ τῶν ἐν Διστόμῳ Ἑλλήνων ἐμεγαλαύχει. Τοσοῦτον δὲ τρόμον ἐνέβαλεν αὐτοῖς ἡ νυκτομαχία, ὥστε τῇ ὑστεραίᾳ νυκτὶ ἀτάκτως ἔλαβον τὴν εἰς Λεβαδίαν ἄγουσαν ἐγκαταλιπόντες ἐν τῷ στρατοπέδῳ 60 σκηνάς, ἄλευρον, ἄλλας τροφάς, τὸ μόνον ὅπερ εἶχον τηλεβόλον, ἐπενδύτας, τινὰ ζῷα καὶ ὀλίγα πολέμου ἐφόδια. Ἐδραπέτευσαν δ' οἱ Τοῦρκοι, διότι σὺν τοῖς ἄλλοις ἐφοβοῦντο χειμῶνος ἐν-

σκήψαντος μὴ πολιορκηθῶσι καὶ πάθωσιν ὅσα ἔπαθεν ἐπὶ τοῦ Παρνασσοῦ ὁ στρατὸς τοῦ Μουστάμπεη. Ἐξεπλάγησαν δ' οἱ Ἕλληνες ἰδόντες τῇ πρωΐᾳ (7 Φεβρουαρίου) τὴν φυγὴν τοῦ ἐχθροῦ. Μετὰ δὲ τὴν φυγὴν τῶν Τούρκων ἐκ Διστόμου ἔφυγον (8 Φεβρουαρίου) καὶ οἱ ἐν Ἀμφίσσῃ, Δαυλείᾳ καὶ Ἱερουσαλὴμ καὶ ἐν γένει οἱ ἔν τε τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι πλὴν τῶν φρουρῶν Βονίτσης, Μεσολογγίου καὶ Ναυπάκτου καὶ ἐν τοῖς πέριξ τοῦ Παρνασσοῦ. Οὕτω δὲ ἅπασα ἡ Ἑλλὰς ἡ ἀπὸ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου μέχρι τοῦ Μαλιακοῦ ἠλευθερώθη τῇ κραταιᾷ χειρὶ τῶν περὶ τὸν κράτιστον Καραϊσκάκην, ὅστις καὶ πρὶν ἢ ἔτι μάθῃ τὴν τοῦ ἐχθροῦ πανταχόθεν φυγὴν οἱονεὶ προμαντεύων ἐδημοσίευσεν (9 Φεβρουαρίου) ἐκ Διστόμου τὴν ἐγκύκλιον ταύτην:

« Πανοσιώτατοι ἱερομόναχοι καὶ ἡγούμενοι, αἰδεσιμώτατοι ἱερεῖς, » σεβασμιώτατοι πνευματικοί, τίμιοι δημογέροντες, καὶ λοιποὶ ἁπαξάπαντες μικροὶ καὶ μεγάλοι ἀδελφοὶ πατριῶται Ἕλληνες, ὅσοι » κατοικεῖτε εἰς τὰς ἐπαρχίας Λοιδωρικίου, Κραββάρων, Σαλώνων, » καὶ Θηβῶν, χαίρετε, καὶ ὑγιαίνετε!

» Εἶναι φανερόν, ἀδελφοί, ὅτι ὅλοι μαζὶ ἐδράξαμεν τὰ ὅπλα ἐξ » ἀρχῆς τῆς ἐπαναστάσεως καὶ συμφώνως τὰ ἐμεταχειρίσθημεν κατὰ » τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ τῆς πατρίδος καὶ θρησκείας μας καὶ μὲ πολλοὺς » ἀγῶνας, αἱματοχυσίας καὶ κακοπαθείας τὸν ἐνικήσαμεν διά τε ξη» ρᾶς καὶ θαλάσσης· καὶ ἤθελε βέβαια τὸν ἐξολοθρεύσωμεν μὲ τὴν » ὁλότην ἕως τὴν σήμερον, ἂν πολλάκις δὲν μᾶς ἔλειπαν τὰ ἀναγ» καιότερα μέσα, χωρὶς τῶν ὁποίων εἶναι δύσκολον νὰ κινῶνται καὶ » προχωρῶσιν αἱ πολεμικαὶ πράξεις· τοιαῦτα περιστατικὰ ἐβίασαν » τὰ ὅπλα μας μετὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ Μεσολογγίου νὰφήσωσι πρὸς » καιρὸν καὶ μὲ βαθεῖαν θλῖψιν τῆς ψυχῆς των τὴν Ἀνατολικὴν » Ἑλλάδα καὶ εἰσέλθωμεν εἰς Πελοπόννησον καὶ ἐξοικονομήσωσι τὰ » ἀναγκαιοῦντα διὰ τὴν τωρινὴν ἐκστρατείαν.

» Ἡμεῖς βλέποντες τὸν ἐχθρὸν τῆς πίστεώς μας κατακυριεύσαντα » ὅλην τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα, γνωρίζοντες ὅτι οἱ ἐξαετεῖς ὑπὲρ » πατρίδος ἀγῶνές μας καὶ θυσίαι ἔμελλον νὰ χαθῶσιν ἀποφασίσα» μεν ὅλα τὰ ὑπάρχοντα ὅπλα ἢ νὰ ἐξώσωμεν τὸν ἐχθρὸν ἀπ' ἐδῶ » ἢ νὰποθάνωμεν, διότι οὔτε τὴν πατρίδα ἐκ νέου εἰς βαρυτέρας ἀλύσ» σους οὔτε τῶν ἄλλων Ἐθνῶν τὰς ὕβριτας εἶναι δυνατὸν ζῶντες » νὰ βλέπωμεν καὶ ὑποφέρωμεν. Ὁ κραταιὸς βραχίων τοῦ Παντοκρά» τορος καὶ ἡ ἀξιολάτρευτος εὐχὴ τῆς πατρίδος ἀπέδειξαν τὰ ὅπλα » μας πανταχοῦ θριαμβευτικὰ καὶ τροπαιοῦχα. Ὅλα ταῦτα σεῖς τὰ » βλέπετε μὲ τὰ ἴδιά σας ὄμματα καὶ ὁ κόσμος ὅλος τὰ μανθάνει » καθ' ἑκάστην καὶ θαυμάζει.

» Ἡμεῖς ἐγνωρίσαμεν προφανέστατα τὸν φρόνιμον τρόπον, διὰ τοῦ
» ὁποίου ἐπολιτεύθητε τὸν ἐχθρὸν ἕως τῆς σήμερον· διότι, ἂν ἐκά-
» μνετε διαφορετικά, κ' ἐσεῖς ἐμέλλετε νὰ σφαγῆτε ἀδύνατοι ὄντες
» ἀπὸ τὸ αἱμοβόρον ξίφος του καὶ τὰ ἀθῶα γυναικόπαιδά σας νὰ
» αἰχμαλωτισθῶσιν. Εἴμεθα βέβαιοι λοιπὸν ὅτι, ἂν τὸ σῶμά σας ὑπο-
» φέρῃ τὴν τυραννίαν, ἀλλ' ἡ ψυχή σας φρονεῖ ἐλεύθερα· διότι πῶς
» εἶναι δυνατὸν νὰ ζήσῃ εἰς τὸ ἑξῆς ὁ βαπτισμένος μὲ τὸν ἀβάπτι-
» πτον; ὁ Ἕλλην μὲ τὸν βάρβαρον; ἢ πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ σᾶς
» ἀφήσουν αὐτοὶ ζωντανοὺς μετὰ τὴν ἅλωσιν τῶν Ἀθηνῶν, ἐνῷ σεῖς
» εἰς τοὺς ἀπερασμένους χρόνους ἐσφάξετε τοὺς ὁμοπίστους αὐτῶν σὺν
» γυναιξὶ καὶ τέκνοις; καὶ πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ δώσετε πίστιν εἰς
» τὰς ὑποσχέσεις καὶ κολακείας των, ἐνῶ τὰ πρὸς τὸν Κιουταχῆν
» διατάγματα τοῦ Σουλτάνου φωνάζουν ἐκδίκησιν καὶ μυριάκις ἐκ-
» δίκησιν πρὸς τοὺς ἀποστάτας ῥαγιάδες;

» Χρέος λοιπὸν γνωρίζομεν πατρικὸν καὶ ἀδελφικὸν νὰ σᾶς γνω-
» στοποιήσωμεν τὰ ἄνω ῥηθέντα, ταυτοχρόνως δὲ νὰ σᾶς βεβαιώσωμεν
» ὅτι ὅλοι οἱ χριστιανικώτατοι καὶ κραταιότατοι βασιλεῖς τῆς Εὐ-
» ρώπης μᾶς παραγγέλλουν νὰ κινήσωμεν τὰ ὅπλα κατὰ τῶν Ὀθω-
» μανῶν καὶ αὐτοὶ θέλουσι φροντίσῃ διὰ τὴν στερέωσιν τῆς ἀνεξαρ-
» τησίας μας. Διὸ δράξατε πάλιν τὰ αἱματοστάλακτα καὶ τροπαιοῦχα
» ὅπλα σας, ἑνωθῆτε μαζύ μας διὰ νὰ ἐξολοθρεύσωμεν ὁμοθυμαδὸν
» τὸν ἐχθρὸν καὶ ἐλευθερώσωμεν διὰ πάντα τὴν πατρίδα καὶ θρη-
» σκείαν. Ἂν ὅμως (τὸ ὁποῖον δὲν πιστεύομεν) φανῇ τις ἐναντίος εἰς
» ταύτην τὴν ἱερὰν τῆς πατρίδος καὶ πίστεως φωνήν, οὗτος ἢ κλη-
» ρικὸς ἢ δημογέρων ἢ ἁπλοῦς πολίτης ἢ χωρίον ἢ ἐπαρχία ὁλό-
» κληρος εἶναι, οἱ τοιοῦτοι ἂς ἠξεύρουν μὲ βεβαιότητα ὅτι θὰ τοὺς
» παιδεύσωμεν χειρότερα ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἐπειδὴ δυνάμενοι νὰ
» σώσωσι πίστιν καὶ πατρίδα τὰ προδίδουσιν εἰς τὴν αἰώνιον κόλα-
» σιν φειδόμενοι μικροῦ ἀγῶνος· οἱ τοιοῦτοι δὲν πρέπει νὰ ἔχωσι αἷμα
» Ἑλληνικὸν εἰς τὰς φλέβας των, ἀλλ' εἶναι Τουρκοσπέρματα. Τού-
» του ἕνεκα προειδοποιοῦμεν τοὺς τοιούτους διὰ νὰ μὴ μᾶς προβά-
» λωσιν ἔπειτα προφασιολογίας, εἰς τὰς ὁποίας δὲν θέλει δώσωμεν τὴν
» παραμικρὰν ἀκρόασιν, μάλιστα διὰ τὰ ὅσα κακὰ μέλλουν νὰ συνέ-
» βουν ἐξ αἰτίας των, χρεωστοῦν νὰ δώσωσι λόγον πρὸς τὸ ἔθνος
» καὶ πρὸς τὸν Θεόν ».

Ἐξακολούθησις τῆς πολιορκίας τῆς ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν, ἥττα Ἑλλήνων περὶ Καματερόν, κατάληψις Μουνιχίας ὑπ' αὐτῶν. Ἐνῷ ἡ ἐκστρατεία τοῦ Καραϊσκάκη πανταχοῦ ἀπέβαινε λαμπρά, τὰ τῶν πολιορκουμένων ἐν τῇ ἀκροπόλει Ἀθηνῶν καὶ τῶν ἐκτὸς Ἑλλήνων

ἀπόντος τοῦ Καραϊσκάκη εἶχον κακῶς, διότι οἱ μὲν πολιορκούμενοι δὲν εἶχον θάρρος, οἱ δὲ τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον ἐκτὸς συνιστῶντες δὲν εἶχον ὁμόνοιαν καὶ ἑνότητα. Ἐν μὲν Ἐλευσῖνι ἦσαν 3,000 ὑπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς Μπούρμπαχην, Βάσσον, Παναγιώτην Νοταρᾶν, ἐν δὲ Σαλαμῖνι 2,300 ὑπὸ τὸν Ἰωάννην Νοταρᾶν, Μακρυγιάννην καὶ Καλλέργην, ἐξ ὧν 400 τακτικοὶ ὑπὸ τὸν Ἰγγλέσην. Οἱ ἐν Ἐλευσῖνι μετεστρατοπέδευσαν εἰς Χασιὰν καὶ ἐκεῖθεν οἱ πλεῖστοι ὥρμησαν (21 Ἰανουαρίου 1827) κατά τινων ἐχθρῶν ἐν Μενιδίῳ, ἀλλ' ὑπέστρεψαν ἄπρακτοι εἰς Χασιάν. Μετὰ δὲ τρεῖς ἡμέρας (24 Ἰανουαρίου) οἱ ἐν Σαλαμῖνι ἡγουμένου τοῦ φιλέλληνος Γόρδωνος ἐπὶ τῶν πλοίων: *Καρτερίας*, 3 βρικίων, 5 κανονιοφόρων καὶ 1 μιστίκου ἔχοντες καὶ 15 τηλεβόλα κατέπλευσαν εἰς Φάληρον καὶ νυκτὸς κατέλαβον τὴν Μουνιχίαν καὶ ὠχυρώθησαν· μάτην δὲ δὶς προσέβαλεν (25, 26 Ἰανουαρίου) ἡ Καρτερία καταπλεύσασα εἰς Πειραιὰ βοηθουμένη ὑπὸ πεζῶν κατελθόντων ἐκ τῆς Μουνιχίας τὴν μονὴν τοῦ ἐν Πειραιεῖ ἁγίου Σπυρίδωνος, ἐν ᾗ ἦσαν κεκλεισμένοι 200 λογάδες Ἀλβανοί. Συγχρόνως δὲ ἠττήθησαν (27 Ἰανουαρίου) καὶ οἱ τοῦ ἐν Ἐλευσῖνι στρατοπέδου Ἕλληνες μεταξὺ Καματεροῦ καὶ Χαϊδαρίου φονευθέντων 300 Ἑλλήνων, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀρχηγὸς αὐτῶν Μπούρμπαχης καὶ δύο ἀξιωματικοὶ Γάλλοι καὶ ὁ χειρουργὸς τοῦ τάγματος, καὶ καταδιωχθέντες ὑπὸ τοῦ Κιουταχῆ μέχρις Ἐλευσῖνος διέβησαν εἰς Σαλαμῖνα. Μάτην ὅμως ὁ Κιουταχῆς προσέβαλε (29 καὶ 30 Ἰανουαρίου) τοὺς ἐπὶ τῆς Μουνιχίας ἀποβαλὼν περὶ τοὺς 200 νεκροὺς καὶ 150 τραυματίας, ἐν οἷς καὶ πολλοὺς ἀξιωματικούς· ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν περὶ τοὺς 65. Πολλάκις μηνὶ Φεβρουαρίῳ ἐγίνοντο ἀκροβολισμοὶ περὶ τὸ Φάληρον καὶ τὴν Μουνιχίαν.

Ἐπάνοδος Καραϊσκάκη καὶ μάχη Κερατσινίου, Κόχραν, Τσώρτσης. Ὁ Καραϊσκάκης, ὡς εἴρηται, ἀνεγείρας τὴν ἐπανάστασιν καθ' ὅλην τὴν ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδα καὶ διὰ τῆς ἐγκυκλίου ἐκείνης παροτρύνας τοὺς ἐκεῖ Ἕλληνας νὰ ἐγερθῶσι συνηνωμένοι κατὰ τοῦ τυράννου καὶ ὅσοι διετέλουν ἐν ὅπλοις διεσκεδασμένοι καὶ ὅσοι εἶχον ὑποταγῇ λόγῳ ἢ ἔργῳ ἔσπευσεν εἰς Ἀττικὴν τὸ μὲν διότι οἱ ἐν τῇ ἀκροπόλει ἀενάως ἠπείλουν ὅτι ἔμελλον νὰ παραδοθῶσι δι' ἔλλειψιν δῆθεν τροφῶν καὶ πολέμου ἐφοδίων, τὸ δὲ διότι οἱ ἐκτὸς Ἕλληνες καίπερ ὄντες περὶ τοὺς 5,500 οὐδὲν γενναῖον ἠδύναντο νὰ πράξωσι κατὰ τοῦ Κιουταχῆ. Ὁ Καραϊσκάκης ἡγούμενος 1000 ἐπανελθὼν εἰς Ἀττικὴν καὶ παραλαβὼν τοὺς ὑπὸ τὸν Βάσσον καὶ τοὺς Νοταράδες καὶ 100 ἱππεῖς ἐστρατοπέδευσεν (3 Μαρτίου) ἐν Κερατσινίῳ. Τῇ ὑστεραίᾳ ὁ Κιουταχῆς προσέβαλεν αὐτοὺς ἡγούμενος πολλοῦ πεζικοῦ

καὶ 400 ἱππέων, ἀλλ' ἀπεκρούσθη ἀποβαλὼν πολλοὺς νεκροὺς καὶ τραυματίας, ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν 3 καὶ ἐπληγώθησαν 20. Διέπρεψαν δ' ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ πρὸ πάντων 250 Ἕλληνες οἱ ἔν τινι μετοχίῳ ἀστέγῳ κειμένῳ ἔμπροσθεν ἐπὶ ἀναπεπταμένου χώρου καὶ πανταχόθεν προσβαλλομένῳ κεκλεισμένοι ὑπὸ τὸν Ἀθανάσιον Τούσιαν καὶ Γαρδικιώτην Γρίβαν. Καὶ ἐπέτυχον μὲν κατ' ἀρχὰς (27 Μαρτίου) οἱ Ἕλληνες νὰ ἐγείρωσιν ὀχύρωμά τι ἐν Πειραιεῖ παρὰ τοῖς στρατοπεδεύσασι Τούρκοις, ἀλλ' εἶτα ἀπεκρούσθησαν. Κατὰ τοὺς ἐν Πειραιεῖ ἀκροβολισμοὺς περὶ τὴν ματαιωθεῖσαν κατασκευὴν ὀχυρωμάτων ἐφονεύθησαν ὀλίγοι τινές, ἐν οἷς καὶ ὁ ὁπλιτάρχης τῆς Ἑρμιόνης Μήτσας καὶ ὁ τῆς Στεμνίτσης Μηλιώνης. — Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἐν τῇ ἀκροπόλει πάντοτε ἐκραύγαζον ὅτι δῆθεν ἐστεροῦντο τῶν πάντων πανταχόθεν φιλοτίμως ἔσπευσαν ἔκ τε Πελοποννήσου μάλιστα καὶ ἐκ τῆς ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδος καὶ ἐκ τῶν νήσων καὶ συνεκροτήθη μέχρις Ἀπριλίου μεσοῦντος ἐν τῇ Ἀττικῇ στρατόπεδον 10,000 μαχητῶν καὶ καθ' ἑκάστην σχεδὸν ἐγίνοντο ἀκροβολισμοί, δὶς δὲ περὶ τὸ Δαφνίον (23 Μαρτίου καὶ 5 Ἀπριλίου), καθ' οὓς ἐφονεύοντο ἑκατέρωθεν ὀλίγοι τινές, ἐν οἷς καὶ οἱ ἀνδρεῖοι Βασίλης Δαγκλῆς καὶ Καραγεώργης Βούλγαρος καὶ περὶ τὸ Φάληρον (7 Ἀπριλίου), ὅτε ἐκεῖ κατέπλευσαν ἡ φρεγάτα Ἑλλάς, ἐφ' ἧς ἐπέβαινεν ὁ ἐνώπιον τῆς ἐν Τροιζῆνι συνελεύσεως ὁρκισθεὶς ὡς στόλαρχος Κόχραν, καί τινα διεκάταρτα. Ὁ Κόχραν ἅμα διορισθεὶς ἐξέδωκε λαμπρὰν πατριωτικὴν προκήρυξιν, ἐν ᾗ προσκαλεῖ τοὺς Ἕλληνας νὰ πολεμήσωσι μέχρις ἐσχάτων «ἐν ὅσῳ ὁ θηριώδης Τοῦρκος κρατεῖ καὶ μίαν σπιθαμὴν τοῦ ἱεροῦ ἐδάφους, τὸ ὁποῖον μίαν φορὰν ἦτο τῶν πατέρων σας». Ἀποβιβασθεὶς δ' ὁ Κόχραν ἐκ Φαλήρου μετέβη εἰς Κερατσίνιον πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ δαφνοστεφοῦς Καραϊσκάκη, οὗ μόνου τότε τὸ ὄνομα ἦν μέγα, καὶ εἰπὼν πολλὰ παροτρυντικὰ πρὸς ταχεῖαν ἔξοδον κατὰ τοῦ Κιουταχῆ καὶ λύσιν τῆς πολιορκίας τῆς ἀκροπόλεως πρός τε τὸν Καραϊσκάκην καὶ τοὺς ἄλλους ὁπλιτάρχας ἐπὶ τέλους ἐμπήξας τὴν παρ' αὐτῷ ἀνεμουμένην σημαίαν, ἣν ἐκόμισαν ἐκ τῶν πλοίων, εἶπε τοιαῦτα: «Στρατιῶται, ὅστις ἐξ ὑμῶν στήσῃ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως τὴν σημαίαν ταύτην θὰ λάβῃ γέρας χίλια δίστηλα, τὸ δὲ συνοδεῦον τὸν σημαιοφόρον σῶμα δεκακισχίλια». Μετὰ δὲ τὴν ἐν εὐφημίαις ἐπάνοδον εἰς τὰ αὐτῶν πλοῖα τοῦ τε στολάρχου Κόχραν καὶ τοῦ ἀρχιστρατήγου Τσώρτση καθ' ἑκάστην ἐγίνοντο ἀψιμαχίαι ἀμφίρροποι· οὕτω τῇ ὑστεραίᾳ (8 Ἀπριλίου) Ἕλληνες ὑπὸ τὸν Οὐρκουάρτον καὶ τὸν Μακρυγιάννην ἠκροβολίσθησαν πρὸς τοὺς ὠχυρωμένους περὶ τὸ Φάληρον Τούρκους, ὅτ' ἐφονεύθησάν τινες ἐξ αὐτῶν καὶ 11 Ἕλληνες ἐτραυ-

ματίσθησαν· εἶτα δὲ (13 Ἀπριλίου) κατ' ἀρχὰς μὲν περὶ τοὺς 30 Ἕλληνας ἀπέβησαν μεταξὺ τοῦ λιμένος τῆς Ζέας καὶ τοῦ Πειραιῶς παρὰ τὸν τάφον τοῦ Θεμιστοκλέους· ἀπέωσαν τοὺς ἐκεῖ ὠχυρωμένους Τούρκους· σπευσάντων δὲ καὶ ἄλλων Ἑλλήνων καὶ ἄλλων Τούρκων ἐγένετο μάχη, καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες ἐκδιώξαντες τοὺς Τούρκους ἐκ τοῦ Πειραιῶς πλὴν 300 Τούρκων, ὧν οἱ πλεῖστοι Ἀλβανοί, ἐγκλεισθέντων ἐν τῷ ἐν Πειραιεῖ μοναστηρίῳ τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος, κατέλαβον ὅλην τὴν πειραϊκὴν χερσόνησον καὶ τὰ περὶ τὸν λόφον τῆς Μουνιχίας καὶ οὕτως ὅλον τὸν χῶρον ἀπὸ Φαλήρου μέχρι τοῦ Αἰγάλεω (Σκαραμαγκᾶ) κατεῖχον οἱ Ἕλληνες. Ἐπὶ τέλους δὲ (16 Ἀπριλίου) παρεδόθησαν προσβληθέντες κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν καὶ οἱ ἐν τῷ μοναστηρίῳ, ὧν ὅμως 200, παρασπονδησάντων τινῶν Ἑλλήνων, ἐφονεύθησαν, ὅπερ ἐλύπησε τοὺς ὁπλιτάρχας καὶ πρὸ πάντων τὸν Καραϊσκάκην, τὸν Κόχραν, τὸν Τσώρτσην καὶ τὸν Γόρδωνα, ὅστις μετὰ καὶ ἄλλων φιλελλήνων ὡς γενόμενος ἐγγυητὴς τῆς ζωῆς τῶν παραδοθέντων παρητήθη τὴν ἐν τῷ ἑλληνικῷ στρατοπέδῳ ὑπηρεσίαν αὐτοῦ. Ὁ δὲ Κιουταχῆς μαθὼν τὴν ἀπιστίαν ταύτην τῶν Ἑλλήνων εἶπεν ἀτενίσας πρὸς τὸν οὐρανόν: «Ὁ θεὸς θὰ τιμωρήσῃ τὴν μιαιφονίαν ταύτην».

Θάνατος Γεωργίου Καραϊσκάκη. Μετὰ τοῦτο ὁ Κόχραν ἐπέμενεν ἵνα ὡς τάχιστα ἐφορμήσωσιν οἱ Ἕλληνες κατὰ τῶν Τούρκων πρὸς διάλυσιν τῆς πολιορκίας. Ἄκοντες δὲ καὶ μὴ βουλόμενοι οἱ ὁπλιτάρχαι καὶ μάλιστα ὁ Καραϊσκάκης ὑπήκουσαν τῷ Κόχραν καὶ τοῖς ἄλλοις ἄκρατον ἐπιθυμίαν ἔχουσιν ἵνα τῇ νυκτὶ (22 Ἀπριλίου) ἐφορμήσωσι πανστρατιᾷ κατὰ τῶν Τούρκων. Ἀλλὰ μετὰ μεσημβρίαν τῆς αὐτῆς ἡμέρας παρὰ τὴν γνώμην τῶν ἀρχηγῶν Κρῆτές τινες ἐπετέθησαν κατά τινων Τούρκων ὠχυρωμένων ἔν τινι περιβόλῳ παρὰ τὸ Φάληρον· ἔσπευσαν πρὸς βοήθειαν τῶν ἑαυτῶν Ἕλληνες καὶ Τοῦρκοι· καὶ ὁ ἀκροβολισμὸς μετεβάλλετο εἰς μάχην. Τοὺς πολλοὺς πυροβολισμοὺς ἀκούσας ὁ Καραϊσκάκης ἀσθενὴς ὢν ἠγέρθη ἐκ τοῦ ὕπνου, ἐπέβη τοῦ ἵππου, εἰσώρμησε μεταξὺ τῶν διαμαχομένων ἡγούμενος πολλῶν ἐφίππων ἀξιωματικῶν καὶ ἀτάκτων ἱππέων καὶ κατέπαυσε τὴν μάχην· ἀλλὰ τραυματισθεὶς τὸν βουβῶνα ἀνεχώρησεν εἰς τὴν σκηνὴν αὐτοῦ, ἐξ ἧς μετεκομίσθη εἰς τὸ ἐν Φαλήρῳ πλοῖον τοῦ Τσώρτση, ἔνθα ἐτελεύτησε (τετάρτῃ ὥρᾳ μετὰ μέσην νύκτα τῆς 22-23) καὶ τῇ ὑστεραίᾳ (24 Ἀπριλίου 1827) ἐτάφη ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Δημητρίου τῆς Σαλαμῖνος.

Ἧττα Ἑλλήνων περὶ τὸ Φάληρον καὶ ἅλωσις τῆς ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν. Ἐνῷ ἔτι ὁ Καραϊσκάκης ἔπνεε τὰ λοίσθια ἐπὶ τοῦ πλοίου

ὁ Κόχραν συγκαλέσας τοὺς ὁπλιτάρχας ἐπὶ τῆς Μουνιχίας διέτασσε τὰ τῆς ἐπιθέσεως ὅτι τάχιστα κατὰ τῆς ἀκροπόλεως· τοῦτο δ' ἐτάραξε πάντας κατεχομένους ὑπὸ μεγάλης λύπης ἕνεκα τοῦ βεβαίου θανάτου τοῦ Καραϊσκάκη καὶ παντοίας προφάσεις προύβάλλοντο καὶ μάλιστα τὸ ἀληθὲς αἴτιον, ὅτι ἐπεθύμουν νἀσπασθῶσι τὸ ὕστατον τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν. Ἀλλ' ὁ ἀκάθεκτος Κόχραν ἀπειλήσας ἐγκατάληψιν τῆς Ἑλλάδος ἐπέβη τοῦ πλοίου· οἱ δ' Ἕλληνες διὰ πρεσβείας κατεπράϋνον αὐτὸν ὑποσχόμενοι ὅτι τῇ ὑστεραίᾳ ἔμελλον νὰ ἐκστρατεύσωσι κατὰ τὴν αὐτοῦ ἐπιθυμίαν. Διώρισαν δὲ καὶ πρόσκαιρον στρατηγὸν ἀντὶ τοῦ Καραϊσκάκη τὸν Κίτσον Τζαβέλλαν. Καὶ ὄντως ἀτακτότατα νυκτὸς 3,000 ἐπὶ τῶν πλοίων ἐκ τοῦ λιμένος τῆς Ζέας καὶ τῆς Μουνιχίας ἐπεβιβάσθησαν καὶ ἀτάκτως ἀπέβησαν εἰς τοὺς τρεῖς πύργους ὑπὸ τοὺς Κώσταν Μπότσαρην, Γεώργην Τσαβέλλαν, Λάμπρον Βέϊκον, Νικολὸν Ζέρβαν, Μακρυγιάννην, Βάσσον, Ἰωάννην καὶ Παναγιώτην Νοταρᾶν, Καλλέργην, Χριστόδουλον Πουριώτην, Ἰγγλέσην καὶ ἄλλους ὑποδεεστέρους. Ἐτάχθησαν δὲ κατὰ βούλησιν *πρῶτοι* περὶ τὸ Μουσεῖον Σουλιῶται καὶ Κρῆτες οἱ πλεῖστοι· *δεύτεροι* μετ' αὐτοὺς οἱ ὑπὸ τοὺς Νοταράδες καὶ οἱ Ἀθηναῖοι· *τρίτοι* μετ' αὐτοὺς οἱ ὑπὸ τὸν Βάσσον· *τέταρτοι* οἱ ὑπὸ τὸν Μπότσαρην καὶ *πέμπτοι* τελευταῖοι μέχρι τοῦ πρὸς τὴν ἀκτὴν τῆς θαλάσσης κειμένου ναοῦ τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ὃν ἐφύλαττεν ὁ Χριστόδουλος Πουριώτης, ἄλλοι ἀνάμικτοι διαφόρων σωμάτων. Ἕκαστον δὲ τῶν σωμάτων τούτων ὠχυροῦτο ὅπως ἠδύνατο στερούμενον πλὴν ὀλίγων πτυαρίων καὶ ἀξινῶν πρὸς τοῦτο καὶ ἐργαλείων. Οἱ δὲ 7,000 ὑπὸ τὸν Κίτσον Τζαβέλλαν ὤφειλον διὰ τοῦ ἐλαιῶνος νὰ ἐπέλθωσι καὶ αὐτοὶ κατὰ τῆς ἀκροπόλεως, ἀλλ' ἔμειναν ἀκίνητοι. Ἠττήθησαν ὅμως οἱ 3,000 Ἕλληνες ἦτταν, οἵαν οὐδέποτε καθ' ὅλον τὸν ἀγῶνα ἔπαθεν ἑλληνικὸν στράτευμα. Κατεδιώχθησαν μέχρι τῶν τριῶν πύργων, κατεπατήθησαν ὑπὸ τῶν ἱππέων καὶ ἐσφάγησαν ἐπὶ ὁμαλοῦ ἐδάφους. Ἐφονεύθησαν δὲ 1,000 Ἕλληνες οἱ ἄριστοι ὑπολειπόμενοι παλαιμάχοι, ἐν οἷς ὁ Γεώργιος Τζαβέλλας, ὁ Λάμπρος Βέϊκος, ὁ Ντούσας, ὁ Ἰγγλέσης, ὁ Ἰωάννης Νοταρᾶς· ἠχμαλωτίσθησαν δέ τινες, ἐν οἷς ὁ Καλλέργης καὶ ὁ Δράκος. Μετὰ τὸν ὄλεθρον τοῦτον τὸ στρατόπεδον τὸ ἑλληνικὸν ὁσημέραι διελύετο τῶν στρατιωτῶν δραπετευόντων καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας (27 Ἀπριλίου) μόλις ὑπελείποντο 3,500 ἐκ τῶν 10,000. Ἐπειδὴ δὲ αἱ λιποταξίαι ἐξηκολούθουν οἱ ὑπολειφθέντες μὴ ὄντες ἀσφαλεῖς ἀπέπλευσαν εἰς Σαλαμῖνα. Καὶ ἐφ' ὅσον μὲν τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ ἔμειναν ἐν Φαλήρῳ ἡσύχαζόν πως καὶ οἱ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως· μετὰ δὲ τὸν ἀπόπλουν ἐκείνων εἰς Σαλαμῖνα ἀπελπίσαντες περὶ σωτηρίας

ἐσκέπτοντο περὶ παραδόσεως· καὶ τέλος μετὰ διαπραγματεύσεις τῶν μεσιτευσάντων πλοιάρχων τοῦ Γάλλου Δεριγνῦ, τοῦ Ἄγγλου καὶ τοῦ αὐστριακοῦ Κορνέρου ὑπεγράφη (24 Μαΐου) ἡ συνθήκη αὕτη: «Ὅλα » τὰ στρατεύματα τῆς φρουρᾶς θέλουν ἐκβῆ μὲ τὰ ὅπλα καὶ πράγ- » ματά των. Ὅλαι αἱ οἰκογένειαι Ἀθηναῖαι θέλουν ἐκβῆ χωρὶς ὅπλα, » μὲ τὰ πράγματά των ὅμως, καὶ θέλουν ὑπάγη εἰς τὰ σπίτιά των » καὶ χωρία των, ὅπου τοὺς ὑπόσχομαι νὰ δώσω τὰς ἰδιοκτησίας των » ὁμοῦ καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς των, τιμῆς των καὶ ὑπαρχόντων » των. Καὶ ἐπειδὴ μεταξὺ αὐτῶν τῶν οἰκογενειῶν εὑρίσκονται χῆραι » καὶ ἀνήλικα παιδία χωρὶς τοὺς πατέρας των, ὑπόσχομαι καὶ δι' » αὐτὰ ἵνα προστατευθῶσι καὶ δοθῇ ἐκ μέρους μας τὸ ἀναγκαῖον τα- » γῆνί των. Ὅλοι οἱ Μουσουλμάνοι κάθε ἡλικίας καὶ γένους, οἵτινες » εὑρίσκονται εἰς τὴν ἀκρόπολιν, θέλουν δοθῆ εἰς τὰς χεῖράς μας. Ὁ » τόπος ὅλος ἐκτὸς τοῦ Χαβαλὲ θέλει εἶναι εὔκαιρος ἀπὸ στρατεύ- » ματά μας ἕως εἰς τὸ ἀκροθαλάσσιον τῶν τριῶν πύργων. Τρεῖς τῶν » ἀξιωματικῶν μας οἱ λεγόμενοι Γεντικλίδες μας, ἐξ ὧν εἶναι ὁ Κα- » φτάναγας, ὁ Τοχαντάραγας καὶ Σαλήχμπεης, ὁμοῦ μὲ ἄλλους τρεῖς » ἀρχηγοὺς Ἀλβανοὺς δοσμένοι ὡς ἐνέχυρα εἰς χεῖράς των θέλουν » συνοδεύσῃ τὰ στρατεύματά των ἕως εἰς τὸν τόπον τοῦ ἐμβαρκαρί- » σματος, ὅπου θέλει παρευρεθῶσιν ἕως εἰς τὸ ἐντελὲς ἐμβαρκάρισμα. » Διὰ τὴν μετακόμισιν τῶν ἀσθενῶν καὶ πληγωμένων θέλουν δοθῶσιν » ἐκ μέρους μας ἑξῆντα ἄλογα. Ἡ ἀκρόπολις θέλει μᾶς παραδοθῇ » εἰς τὸν τρόπον καὶ εἰς τὴν κατάστασιν ὁποῦ εὑρίσκεται· δηλ. μὲ τὰ » πολεμοφόδια, πυροβολικὰ καὶ τροφὰς ὅπου ἠμποροῦν νὰ εὑρίσκωνται » εἰς αὐτήν. Θέλει σταλθῶσιν ἐκ μέρους μας εἰς τὴν ἀκρόπολιν ἐμπι- » στευμένοι τρεῖς ἄνθρωποι διὰ νὰ περιεργασθῶσιν ἂν ἦναι ὑπόνομοι, » ὡς ἀκούσαμεν, καὶ τοῦτο θέλει γένη, ὅταν ὑπογραφῶσιν αἱ συμφω- » νίαι ἐκ μέρους των. Αὐτοὶ λοιπὸν οἱ τρεῖς ἄνθρωποι, ἐπειδὴ θέλουν » λογισθῆ ὡς ἐνέχυρα εἰς τὰς χεῖρας, θέλει δοθῶσιν ἐκ μέρους των εἰς » ἀνταλλαγὴν τρία ἀριθμημένα ὑποκείμενα, τὰ ὁποῖα θέλει ἀποδοθῶ- » σιν εὐθὺς ὁποῦ ἀδιασθῇ ἡ ἀκρόπολις. Ἐὰν οἱ εἰς τὴν ἀκρόπολιν » ἀποσταλέντες τρεῖς ἄνθρωποι ἤθελον ἴδωσι κἀμμίαν βλάβην γενομέ- » νην μετὰ τὴν ὑπογραφὴν τῶν συνθηκῶν ἢ εἰς τὰς πηγὰς ἢ εἰς τὸν » πύργον ἢ εἰς ἄλλο μέρος τῆς ἀκροπόλεως, θέλει ἀκυρωθῶσιν αἱ » συνθῆκαι. Καὶ τελευταῖον θέλει διορισθῆ μία ὥρα διὰ τὴν ἀρχὴν τῆς » ἐκτελέσεως κατὰ τὴν ἔξοδον. Αὐτὰ λοιπὸν τὰ ἕνδεκα ἄρθρα ὑπό- » σχομαι μεθ' ὅρκου νὰ φυλαχθῶσιν ἀπαρασαλεύτως χωρὶς νὰ γένῃ » διαφορετικὰ ἐξ ἀποφάσεως ». Ἡ συνθήκη αὕτη κατέρριψεν ὅ τι ὁ Καραϊσκάκης κατώρθωσεν· ἐκεῖνος ἠνώρθωσε τὸν ἀγῶνα καὶ ἀνύψωσε

τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας ἀπὸ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου μέχρι Σουνίου, αὕτη κατέλυσε τὴν ἐπανάστασιν καὶ ὑπέταξε τὴν ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδα ἐκ νέου ὑπὸ τὴν δουλείαν· καὶ τοῦτο, *διότι οἱ ἐν τῇ ἀκροπόλει τῶν Ἀθηνῶν δὲν ἦσαν, ὡς εἴρηται, οἷα ἡ ἀθάνατος φρουρὰ τοῦ Μεσολογγίου.* Ὁ δὲ Κιουταχῆς ὑποτάξας τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐξασφαλίσας τὴν ἀκρόπολιν τῶν Ἀθηνῶν ἐπανῆλθεν ἐν θριάμβῳ διὰ Λαρίσσης εἰς Ἰωάννινα. Ὅ τι ἐκέρδησεν ἡ ἐπανάστασις διὰ τῆς μάχης τῆς Ἀραχώβης, τοῦτο ἀπώλετο διὰ τῆς πτώσεως τῆς ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν. Ἡ ἐπανάστασις δῆλα δὴ καθ' ἅπασαν τὴν ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδα κατέπεσεν αὖθις. Ἐν δὲ τῇ Πελοποννήσῳ ἐξηκολούθει ἡ δήωσις ὑπὸ τὸν βάρβαρον Ἰβραήμ.

§ 1719. **Τὰ ἐν θαλάσσῃ κατὰ τὰ ἔτη 1825-1827.** Εἴρηται ἤδη ὅτι ὁ ἑλληνικὸς στόλος δὲν ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τὴν Κάσσον, τὴν Κρήτην καὶ τὰ Ψαρὰ ἐκ τοῦ ὀλέθρου οὐδ' ἠδυνήθη νὰ κωλύσῃ τὴν ἀπόβασιν τοῦ Ἰβραὴμ ἐπὶ τῆς Πελοποννήσου καὶ ἔκαυσε μὲν (4 Μαΐου 1825) ὁ Κανάρης τὸ μονόκροτον *Ἀσίαν* περὶ τὴν Σαπιέντσαν, ἀλλ' οὐχ ἧττον τὸ φρούριον τοῦ Ναυαρίνου παρεδόθη (6 Μαΐου) τῷ Ἰβραήμ. Εἶτα δ' ἐγένετο (20) μεταξὺ Ἄνδρου καὶ Εὐβοίας παρὰ τὸν Καφηρέα (Καβοδόρον) ἡ μεγάλη ναυμαχία, καθ' ἣν ὁ μὲν Κανάρης ἔκαυσε μονόκροτον, οὗ πρότερον ἐπέβαινεν ὁ Χοσρέφ, ὁ δὲ Μανώλης Βούτης ἐπυρπόλησε δρόμωνα. Ἐν δὲ Σούδᾳ ἐπυρπόλησαν (2 Ἰουνίου) ὁ Μιαούλης, Ἀνδροῦτσος καὶ Ἀποστόλης τουρκικὴν κορβέταν. Μεταξὺ δὲ Κυθήρων καὶ Ἀντικυθήρων ἔβλαψαν ὁ Μιαούλης, ὁ Ἐμμανουὴλ Τομπάζης καὶ ὁ Σαχτούρης τὸν τουρκικὸν στόλον. Ἀπέτυχαν μὲν ἕνεκα τοῦ τουρκοφίλου Ἀργούσης οἱ ἀνδρεῖοι Κανάρης, Τομπάζης καὶ Κριεζῆς νὰ ἐμποδίσωσι τὸν νέον ἔκπλουν ἐξ Ἀλεξανδρείας τοῦ αἰγυπτίου στόλου ἔχοντες δύο πάρωνας καὶ 3 πυρπολικὰ καὶ μάτην ἐπυρπολήθη τὸ πυρπολικὸν τοῦ Κανάρη, ἀλλ' ἐτρόμαξε τὸν Μεχμὲτ Ἀλῆν, ὅστις μάτην ἀπέστειλε πρὸς καταδίωξιν τοῦ Κανάρη 7 πλοῖα, διότι οἱ Ἕλληνες ἐπιστρέφοντες ἔκαυσαν (30 Ἰουνίου) ἓν πολεμικὸν αἰγύπτιον πλοῖον. Μάτην δ' ὁ Χοσρὲφ ἐπειράθη δὶς (20 καὶ 21 Ἰουλίου) νὰ ἐμποδίσῃ τὸν ἐπισιτισμὸν τοῦ Μεσολογγίου ἀποκρουσθεὶς (22 Ἰουλίου) ὑπὸ τοῦ Σαχτούρη πυρπολήσαντος ἕνα πάρωνα καὶ συλλαβόντος 7 ἐφόλκια. Ὡσαύτως μάτην ἐπειράθη ὁ Χοσρὲφ νὰ ἐμποδίσῃ τὸν Μιαούλην τοῦ ἐπισιτίσαι τὸ Μεσολόγγιον, ἐξ οὗ ὁ Ῥεσσὴτ ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλίπῃ (5 Σεπτεμβρίου) τὴν πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ὁ ὀθωμανικὸς στόλος καταπλεύσας (6 Νοεμβρίου) ἀπεβίβασε στρατὸν τοῦ Ἰβραὴμ εἰς Ναύπακτον πρὸς πολιορκίαν τοῦ Μεσολογγίου. Αἱ δὲ ναυμαχίαι αἱ γενόμεναι παρὰ τὸν

Ἄραξον (14 Νοεμβρίου) καὶ παρὰ τὰ νησία τοῦ Δραγαμάστου (21) καὶ παρὰ τὴν Γλαρέντζαν (26) ἐλάχιστον ἐκώλυσαν τὰς ἑτοιμασίας τοῦ Ἰβραήμ.

Αἱ δ' ἐπιτυχεῖς τοῦ Μιαούλη ναυμαχίαι περὶ τὰς Σκρόφας (6 Ἰανουαρίου (1827) καὶ πρὸ τοῦ Μεσολογγίου (16) ἔσωσαν ἐπί τινα χρόνον τὸ Μεσολόγγιον λαβὸν τροφάς, ἀλλὰ δὲν ἴσχυσαν νὰ κωλύσωσι τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰβραὴμ ἅλωσιν τῶν νησιδίων τῶν πέριξ τοῦ Μεσολογγίου καὶ τὸν ἀποκλεισμὸν αὐτοῦ δι' ἔλλειψιν χρημάτων. Ἐπέτυχεν ὅμως ὁ ἑλληνικὸς στόλος διὰ μιᾶς ἀψιμαχίας (14 Ἰουλίου) καὶ εὐτυχοῦς ναυμαχίας (16) παρὰ τὰ Καρλοβάσια τῆς Σάμου νὰ σώσῃ αὐτὴν ἐκ τοῦ ὀλέθρου ἀναγκάσας τὸν Χοσρὲφ νὰποπλεύσῃ εἰς Σμύρνην. Ὁ δὲ ἀπόντος αὐτοῦ τὸν ὀθωμανικὸν στόλον κυβερνῶν κατὰ τὴν διήμερον (27 καὶ 28 Αὐγούστου) ἀμφίρροπον ναυμαχίαν ὁ Ταχὴρ πασσᾶς διϊσχυρίσθη μὲν ὅτι ἀπώλεσε δῆθεν μόνον 22 ἄνδρας καὶ ἐβύθισε δύο πάρωνας τῶν Ἑλλήνων, τηλικαύτας ὅμως ζημίας ὑπέστη ὁ τουρκικὸς στόλος, ὥστε ὁ Χοσρὲφ ἠναγκάσθη νὰ εἰσπλεύσῃ εἰς τὸν Ἑλλήσποντον. Οὕτω δ' ἐν ἀνακωχῇ διατελούντων τῶν δύο στόλων, τοῦ τε ὀθωμανικοῦ καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ, κατέπλευσαν εἰς Ναύπλιον τὸ ἀτμόπλοιον ἡ *Καρτερία* καὶ τὸ μέγα μονόκροτον ἡ *Ἑλλάς*, ὧν ἐκεῖνο μὲν κατεσκευάσθη ἐν Ἀγγλίᾳ, αὕτη δ' ἐν Ἀμερικῇ· καὶ ἐπὶ ταύτης μὲν ὕψωσε τὴν σημαίαν τοῦ ναυάρχου ὁ Μιαούλης, ἐπ' ἐκείνης δ' ἐπέβαινεν ὁ φιλέλλην Ἄγγλος ἀξιωματικὸς Ἄστιγξ, ὅστις διωρίσθη πλοίαρχος αὐτῆς. Τὰ δύο ταῦτα πλοῖα μεγάλως συνέτειναν εἰς βλάβην τοῦ ἐχθροῦ ἐν ᾧ χρόνῳ τὰ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως διέκειντο κακῶς. Κατὰ πρῶτον δὲ ἀνεδείχθη (24 Μαρτίου 1827) ἡ *Καρτερία* κατὰ τὸν κανονοβολισμὸν τοῦ ἐν Πειραιεῖ ἁγίου Σπυρίδωνος. Καὶ ἡ μὲν μοῖρα τοῦ ἀνδρείου φιλέλληνος Ἀστιγγος συνέλαβεν 8 τουρκικὰ πλοῖα ἐν τῷ Παγασητικῷ κόλπῳ (9 Ἀπριλίου) καὶ ἔπειτα ἥ τε *Καρτερία* καὶ *Ἑλλὰς* ἐξηνάγκασαν (14 Ἀπριλίου) τοὺς ἐν τῷ ἐν Πειραιεῖ μοναστηρίῳ τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος ἵνα παροδοθῶσιν. Ὁ δὲ Κόχραν ὁ ἀντὶ τοῦ Μιαούλη στόλαρχος διορισθεὶς βουληθεὶς νὰ κατορθώσῃ ἐν τῷ λιμένι Ἀλεξανδρείας ὅπερ ὁ Κανάρης ἀνέλαβε (29 Ἰουνίου 1827) τολμηρότατον ἔργον κατέπλευσεν (4 Ἰουλίου 1827) ὑπ' αὐστριακὴν σημαίαν· ἀλλ' ἀπέτυχε καὶ αὐτὸς νοηθεὶς ὑπὸ αἰγυπτιακοῦ πάρωνος, ὅστις ἤγγειλε μὲν τὸν εἴσπλουν τοῦ ἑλληνικοῦ, ἐπυρπολήθη δ' ὅμως· ὁ δ' ἑλληνικὸς στόλος μάτην ἐπιζητηθεὶς ὑπὸ τοῦ αἰγυπτιακοῦ, οὗ ἐπέβαινεν αὐτὸς ὁ Μεχμὲτ Ἀλῆς, διεξέφυγε τρομάξας αὖθις αὐτόν. Εἶτα δὲ συλλαβὼν ὁ Κόχραν ἐπιβαίνων τῆς *Καρτερίας* ἐν τῷ κόλπῳ τῶν Πατρῶν τυνήσιον δρόμωνα καὶ πολεμικὴν ἡμιολίαν μετήνεγκεν εἰς Πόρον. Εὐτυχὴς δ'

ἐγένετο (20 Αὐγούστου) ναυμαχία ἡγουμένου τοῦ Κόχραν παρὰ τὴν Γλαρέντσαν, καθ' ἣν ἡ *Ἑλλὰς* καὶ ὁ ἅρτι καταπλεύσας ὑπὸ τὸν Ἄγγλον Θωμᾶν *Σωτὴρ* ἐκυρίευσαν μιᾶς κορβέτας καὶ μιᾶς φρεγάτας. Ἀποτυχὼν δ' εἶτα (1 Σεπτεμβρίου) ὁ Κόχραν τοῦ κυριεῦσαι τοῦ Βασιλαδίου ἔπεμψε τὸν Ἄστιγγα εἰς Ἰτέαν, παρ' ἣν οὗτος διὰ τῆς *Καρτερίας* καὶ τοῦ *Σωτῆρος* καὶ δύο κανονοφόρων κατέστρεψε στολίσκον ὀθωμανικὸν ἐξ 7 πλοίων συγκείμενον. Τέλος δ' ἐπῆλθεν (8 Ὀκτωβρίου 1827) ἡ μεγάλη ναυμαχία τῆς Πύλου, καθ' ἣν τουρκικὰ καὶ αἰγύπτια 19 φρεγάται, 3 δίκροτα, 26 κορβέται, 12 βρίκια καὶ 6 πυρπολικὰ φέροντα 1994 τηλεβόλα ὑπὸ τὸν Μουχαρέμπεην, Καπετανάμπεην, Ταχὴρ πασσᾶν καὶ Πατρονάμπεην, κατεναυμαχήθησαν ὑπὸ τῶν ἀγγλικῶν, γαλλικῶν καὶ ῥωσσικῶν 10 δικρότων, 10 φρεγατῶν καὶ 7 βρικίων καὶ γολετῶν φερόντων 1240 τηλεβόλα ὑπὸ τὸν Ἄγγλον Κοδριγκτῶνα, τὸν Γάλλον Δεριγνὺν καὶ τὸν Ῥῶσσον Ἔϊδεν. Διὰ τῆς ναυμαχίας ταύτης ἀνεπτερώθησαν αἱ ἐλπίδες τῶν Ἑλλήνων, ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ὁ Μαχμοὺτ ἐπέμενε νὰ ὑποτάξῃ τὴν Ἑλλάδα εἰπόντος καὶ τοῦ Τούρκου ὑπουργοῦ Ῥεὴζ ἐφέντη: « Οὐδὲ τὸν παραμικρὸν λόγον θέλω νἀκούσω περὶ Ἑλλάδος ». Τούτου ἕνεκα ὁ ἀγὼν ἐξηκολούθησεν ἔτι ἐπὶ μακρόν. Καὶ ἐν μὲν Πελοποννήσῳ ὁ Ἰβραὴμ διέπραττεν οἷα γινώσκομεν· οἱ δ' Ἕλληνες ἐπειράθησαν νὰ ἐξεγείρωσι τὸν ἀγῶνα ἐν Χίῳ, ἐφ' ἧς ἀπεβιβάσθη (20 Ὀκτωβρίου 1827) ὁ Φαβιέρος ἡγούμενος 1000 τακτικῶν καὶ 1500 ἀτάκτων· καὶ τῇ ὑστεραίᾳ (17) ἔτρεψε τοὺς Τούρκους παρὰ τὸν Μακρολιμένα καὶ ἀπέκλεισε (18) αὐτοὺς ἐν τῷ φρουρίῳ καὶ ἠνάγκασε τοὺς ὑπὸ τὸν Σακὶζ Ἐμὶν ἐν τῷ πύργῳ Βαβασίου κεκλεισμένους νὰ παραδοθῶσιν· ἀλλὰ μάτην ἐγένετο (20 Ὀκτωβρίου 1827 - 7 Μαρτίου 1828) ἡ πολιορκία τοῦ φρουρίου καὶ οὕτως ἡ πολλὰς ἐλπίδας παρασχοῦσα ἐκστρατεία αὕτη ἀπέτυχεν οἰκτρῶς. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ἀτυχὴς ἀπέβη καὶ ἡ εἰς Βῶλον ἐκσρατεία (5 Νοεμβρίου) ὑπὸ τὸν Καρατάσον, Γάτσον, Βάσον καὶ Κριεζώτην, οἵτινες ἠναγκάσθησαν νἀπέλθωσιν (19 τοῦ αὐτοῦ) ἄπρακτοι. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν Κρήτῃ ἐγένοντο ὡς πάντοτε ἀψιμαχίαι μικροῦ λόγου ἄξιαι καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀμφίρροποι· Κρῆτες ἀγαθοὶ μαχηταὶ ἐκυρίευσαν δὲ (20 Νοεμβρίου) ὑπὸ τὸν Χάλην καὶ ἄλλους χωρίων τινῶν καὶ ἰσχυροῦ τινος ἐν Μεραμπέλῳ πύργου (27 τοῦ αὐτοῦ), ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ οἱ Ἕλληνες ἡττήθησαν (9 Δεκεμβρίου) ἐν Καλιᾷ. Οὕτω δὲ λήγοντος καὶ τοῦ ἔτους 1827 τὰ τῆς ἐπαναστάσεως διετέλουν ἐν *ἐσχάτῳ κινδύνῳ*· σωτηρία δὲ ἠλπίζετο ἔξωθεν ἐκ τῶν τριῶν δυνάμεων Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ῥωσσίας καὶ ἐκ τῆς καθόδου τοῦ Καποδιστρίου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΝ'.

ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΚΑΙ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

§ 1720. **Ἰωάννης Καποδίστριας κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος (19 Μαρτίου 1827-27 Σεπτεμβρίου 1831).** Ὁ Καποδίστριας γεννηθεὶς ἐν Κερκύρᾳ τῷ 1779 ἐξ εὐγενῶν πατρὸς Ἀντωνίου καὶ μητρὸς Διαμαντίνας διωρίσθη τῷ 1803 γραμματεὺς τῆς ἑπτανησίου γερουσίας· τῷ 1809 γραμματεὺς ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Ῥωσσίας· τῷ 1811 ἀκόλουθος τῆς ἐν Βιέννῃ ῥωσσικῆς πρεσβείας· τῷ 1812 διευθυντὴς τοῦ διπλωματικοῦ γραφείου ἐν τῇ εἰς Μολδαυΐαν καὶ Βλαχίαν ἐκστρατείᾳ τῶν Ῥώσσων· τῷ 1814 ἔκτακτος ἀπεσταλμένος τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας εἰς Ἑλβετίαν· τῷ 1815 εἷς τῶν πληρεξουσίων τῆς Ῥωσσίας κατὰ τὴν ὑπὸ τῆς ἱερᾶς συμμαχίας διευθέτησιν τῶν πραγμάτων τῆς Γαλλίας· ἐγένετο εἷς τῶν πρωτίστων ἱδρυτῶν τῆς «Φιλομούσου Ἑταιρείας» καὶ μέλος τῆς «Ἑταιρείας τῶν Φιλικῶν». Ὅτ' ἐξερράγη ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις διέτριβεν ὡς ὑπουργὸς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου ἐν Λαϋβάχῃ· τῷ 1822 μηνὶ Σεπτεμβρίῳ λαβὼν ἀπεριόριστον ἄδειαν ἀπῆλθεν εἰς τὰ λουτρὰ τοῦ Ἔμς καὶ ἐκεῖθεν εἰς Γενεύην, ἔνθα διέτριβεν· τῷ δὲ 1826 μετέβη εἰς Παρισίους ὅπως ἐνεργήσῃ ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλλάδος μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ ὑπὲρ Ἑλλάδος πρωτοκόλλου (4 Ἀπριλίου 1826)· τῇ 19 Μαρτίου 1827 ἐξελέχθη ὑπὸ τῆς ἐν Τροιζῆνι τρίτης ἐθνικῆς συνελεύσεως κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος· ἔδωκεν ἔπειτα ἐπίσημον παραίτησιν ἐκ τῆς παρὰ τῇ ῥωσσικῇ ὑπηρεσίᾳ θέσεως, ἥτις ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ ἐπισήμῳ ἐφημερίδι τῆς Ῥωσσίας (12 Ἰουλίου 1827)· διὰ Βερολίνου τῇ 26 Ἰουλίου 1827 μετέβη εἰς Λονδῖνον, ἔνθα ἐδέξατο αὐτὸν ὁ βασιλεὺς Γεώργιος ὁ Δ' ψυχρότατα· ἐκεῖθεν μετέβη εἰς Παρισίους, Γενεύην, Βενετίαν, Ἀγκῶνα καὶ ἐκ ταύτης εἰς Μελίτην (28 Δεκεμβρίου 1827)· ἀπέπλευσε (2 Ἰανουαρίου 1828) ἐκεῖθεν εἰς τὸν λιμένα τοῦ Ναυπλίου (6 τοῦ αὐτοῦ) καὶ μετὰ δύο ἡμέρας εἰσελθὼν εἰς τὴν πόλιν ἐγένετο δεκτὸς ὡς ἄγγελος ἐξ οὐρανοῦ σωτήρ· τῇ δ' ὑστεραίᾳ (9 τοῦ αὐτοῦ) ἀποπλεύσας κατέπλευσε (11 τοῦ αὐτοῦ) εἰς Αἴγιναν καὶ τῇ ὑστεραίᾳ ἀπεβιβάσθη εἰς τὴν πόλιν. Ἐνταῦθα οἱ βουλευταί, οἱ ἀντικυβερνητικοὶ ἐπίτροποι, στρατιωτικοί, πολιτικοί, ἅπας ὁ λαὸς ἐν ἀκράτῳ ἐνθουσιασμῷ ὑπεδέξαντο αὐτόν. Ἀνυψώθη ἡ ἑλληνικὴ σημαία ἐπισήμως τὸ πρῶτον νῦν ἐπὶ τοῦ

ἀγγλικοῦ δικρότου καὶ ἐπὶ τῆς γαλλικῆς φρεγάτας καὶ ἐχαιρετίσθη διὰ 15 κανονοβολισμῶν· ἐψάλη δοξολογία, ἐν ᾗ ὁ φιλόσοφος Θεόφιλος Καΐρης τὸ ἀγλάϊσμα τῆς Ἄνδρου ἀπήγγειλεν ἐξ ὑπογυίου λόγον λαμπρότατον, μνημεῖον φιλοσοφικῆς εἰλικρινείας καὶ ῥητορικῆς δεινότητος. Μετ' οὐ πολὺ ὡρκίσθη τὸν ὅρκον τοῦτον: « Ἐν ὀνόματι τῆς ἁγιωτάτης καὶ ἀδιαιρέτου Τριάδος ὀρκίζομαι νὰ ἐκπληρώσω κατὰ τὰς ὁποίας αἱ πράξεις τῆς Ἐπιδαύρου, τοῦ Ἄστρους καὶ τῆς Τροιζῆνος ἔθεσαν βάσεις τὰ ἐμπιστευθέντα μοι χρέη παρὰ τοῦ ἔθνους. Ὀρκίζομαι νὰ τὰ ἐκπληρώσω μέχρι συγκαλέσεως τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως κατὰ τοὺς κανόνας διὰ τῆς καταστάσεως τῆς προσωρινῆς κυβερνήσεως ὁρισθέντας μόνον σκοπὸν ἔχων νὰ προάξω τὴν πρόοδον τῆς ἐθνικῆς καὶ πολιτικῆς ἀνακαινίσεως τῆς Ἑλλάδος, ὥστε νὰ δυνηθῇ ὅσον τάχιστα νὰπολαύσῃ τῶν πνευματικῶν ὠφελειῶν τὰς ὁποίας ἡ ἐν Λονδίνῳ συνθήκη τῆς 24 Ἰουνίου 1827 τῇ ἐπαγγέλλεται. — Καθίστημι ἐμαυτὸν ὑπεύθυνον δι' ὅλας τὰς πράξεις τῆς διοικήσεώς μου καὶ ἐγγυῶμαι νὰ ὑποβάλω αὐτὰς εἰς τὴν κύρωσιν τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως, ἥτις θέλει συνέλθη τὸν Ἀπρίλιον μῆνα ». Ὁ Καποδίστριας ὁρκισθεὶς ἀνέλαβε τὴν ἀνόρθωσιν τῶν κακῶς ἐχόντων· καὶ δυστυχῶς οὐδὲν ἦν ἠνωρθωμένον· τὰ πάντα ἔκειντο χαμαί· ἐπανάστασις, διοίκησις, ἠθική, στρατιωτικὴ πειθαρχία ἦσαν ἐν πλήρει παραλύσει· ἤκμαζον δὲ πάντα τὰ πάσῃ ἐπαναστάσει συμπαρομαρτοῦντα κακά· ἡ δὲ πειρατεία ἐλυμαίνετο τὸ ἐμπόριον καὶ κατήσχυνε τὸ ἡρωϊκὸν τῆς Ἑλλάδος ναυτικὸν παρὰ τοῖς ἔθνεσι καὶ ἐξήγειρε τὴν ἀγανάκτησιν τῶν εὐεργετίδων πρὸ πάντων δυνάμεων, ὧν τὰ πλοῖα ἐβλάπτοντο παντοιοτρόπως ὑπὸ τῶν ἀλλαχόθεν τε καὶ μάλιστα ἐκ τῆς Γραμβούσης τῆς Κρήτης ἐξορμούντων πειρατῶν. Τὴν ἀπαλλαγὴν ἐκ πάντων τούτων τῶν δεινῶν ἀνέμενε τὸ ἔθνος παρὰ τοῦ Καποδιστρίου· πρὸς αὐτὸν ἀπέβλεπεν ἅπας ὁ ἑλληνισμός. Τὸ ἔργον ἄρα τοῦ Καποδιστρίου ἦν μέγα, δυσχερέστατον· ὤφειλε νὰ ἐγείρῃ σύμπαν τὸ ἔθνος ἐκ τῶν δεινῶν τῆς δουλείας καὶ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ κατατάξῃ αὐτὸ εἰς τὴν χορείαν τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν. Πρὸς τοῦτο ὤφειλεν ὁ κυβερνήτης νὰ ὑψώσῃ πανταχοῦ τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως, ἐξώσῃ τὸν ἐχθρὸν καὶ καταστήσῃ τὸ ἔθνος ἀνεξάρτητον.

§ 1721. ΟΓΔΟΟΝ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ 1828. Πρὸς εὐόδωσιν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἀνάπτυξιν τῶν στρατιωτικῶν ἐν γένει ὁ Καποδίστριας ἀνέλαβε τὴν μεταρρύθμισιν τῶν πολεμικῶν τῆς Ἑλλάδος. Πρὸς τοῦτο προσεκάλεσεν εἰς Τροιζῆνα τοὺς στρατιωτικούς, εἰς ἣν μετέβη (12 Φεβρουαρίου 1828) καὶ αὐτός· ἐγένετο δεκτὸς ἐν ἐνθουσιασμῷ ἀκράτῳ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ ἐχαιρετίσθη ὑπὸ τῶν πλοίων τῶν συμμάχων ὡς ἡγεμὼν ἔθνους ἀνεξαρτήτου ἢ ἡμιανεξαρτή-

του· ἐκεῖ διεῖλε τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν εἰς χιλιαρχίας καὶ μετὰ μακρὰν διατριβὴν ἐν Ναυπλίῳ ἐπανελθὼν εἰς Τροιζῆνα ὥρκισε αὐτόν, παρέδωκε τὰς σημαίας καὶ ἐξαπέστειλε τὰς μὲν ὑπὸ τὸν Δημήτριον Ὑψηλάντην ὡς στρατάρχην τῆς Ἀνατολικῆς Ἑλλάδος χιλιαρχίας εἰς Ἐλευσῖνα, δύο δ' ἄλλας ἀτελεῖς εἰς τὴν Δυτικὴν ὑπὸ τὸν ἐκεῖ ἀρχιστράτηγον Τσώρσην, ὅπερ ἐπετράπη καὶ τῶν ἐκεῖ στρατευμάτων ὁ ὀργανισμὸς εἰς χιλιαρχίας· τῶν δὲ φρουρίων τὴν ἀρχὴν ἐπέτρεψε τῷ Εὐδεκ. Πρὶν ἢ ἔτι δὲ τακτοποιηθῶσι τὰ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ὁ Ἰβραὴμ ἐξεστράτευσε πανστρατιᾷ ἐκ τῶν φρουρίων τῆς Μεσσηνίας πρὸς βορρᾶν, εἰσῆλθεν (9 Φεβρουαρίου) εἰς Τρίπολιν, ἀπέπεμψε τὸν στρατόν, τοὺς αἰχμαλώτους, τοῦ πολέμου ἐφόδια εἰς τὰ νότια μεσσηνιακὰ φρούρια ὑπὸ τὸν Σουλεϊμάμπεην καὶ εἶτα (9-13 Φεβρουαρίου) ἀνέτρεψε δι' ὑπονόμων ἐκ βάθρων τὴν πόλιν ὑπὸ τὸν ἦχον τῶν σαλπίγγων καὶ τὸν κρότον τῶν τυμπάνων οὐδενὸς φεισθεὶς οἰκοδομήματος οὔτε οἰκίας οὔτε ναῶν οὐδ' αὐτῶν τῶν μουσουλμανικῶν τζαμίων· εἶτα δὲ (16 τοῦ αὐτοῦ) πῦρ ἐμβαλὼν ἀπετέφρωσεν εἴ τι ἔτι ἵστατο διαφυγὸν τὸν ἐκ τῶν ὑπονόμων ὄλεθρον. Καὶ ἐπὶ τέλους καταρώμενος τὴν πόλιν καὶ τοὺς Ἕλληνας καὶ εὐχόμενος τὸν αὐτὸν ὄλεθρον τῷ τε Ναυπλίῳ καὶ ταῖς ἄλλαις τῆς Ἑλλάδος πόλεσι κατῆλθε καὶ αὐτὸς εἰς τὰ νότια τῆς Μεσσηνίας φρούρια.

Ἡ ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάς, νῆσοι (Εὔβοια, Χίος, Κρήτη), Πελοπόννησος. Ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι ὁ φιλότιμος Ἀστιγξ κυριεύσας (15 Δεκεμβρίου 1827) τοῦ Βασιλαδίου ἐπεδίωκε τὴν ἅλωσιν τοῦ Αἰτωλικοῦ· πρὸς τοῦτο ἐκυρίευσεν ὁ ῥέκτης ἀνὴρ τοῦ νησιδίου Πόρου καὶ ἠχμαλώτισε τὴν φρουρὰν αὐτοῦ· ἀλλ' ἐνῷ ἐπολιόρκουν (10 Μαΐου) τὸ Αἰτωλικὸν ἀναφλεχθέντος τοῦ τὰ πολέμου ἐφόδια κομίζοντος πλοιαρίου ἐτραυματίσθησαν 20 ναῦται καὶ ἐφονεύθη ὁ κυβερνήτης τῶν κανονοφόρων ὁ τολμηρὸς Ἀνδρέας Παπαπᾶνος. Ὁ δὲ Ἀστιγξ τραυματισθεὶς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα ἀπέθανε (20 Μαΐου) ἐν Ζακύνθῳ, εἰς ὃν ὁ Καποδίστριας τῷ ἐπιόντι ἔτει ἐτέλεσε μνημόσυνον καὶ ἤγειρε μνημεῖον ἐπὶ τοῦ Πόρου· τῷ δὲ 1860 ἀνεκομίσθησαν τὰ ὀστᾶ αὐτοῦ ἐντὸς τοῦ ναυσάθμου καὶ ἠγέρθη εὐπρεπέστερον μνημεῖον. — Ὁ Καποδίστριας σκοπῶν κυρίως τὴν ὅσον τάχος ἐλευθέρωσιν τῆς Πελοποννήσου καὶ τὴν ἐπιθεώρησιν τοῦ στρατοῦ (18 Ἰουνίου) ἐπεσκέψατο τὴν Μονεμβασίαν, ἐν ᾗ ἔθηκε φρούραρχον τὸν δαφνοστεφῆ Κωνσταντῖνον Κανάρην· ἐνήργησεν ὅπως οἱ τρεῖς κυβερνῆται τοῦ συμμαχικοῦ στόλου ἐπισκέψωνται τὸν Ἰβραὴμ καὶ πείσωσιν αὐτὸν ἵνα παύσῃ τὰς δῃώσεις τῆς Πελοποννήσου. Οἰκτρῶς δ' εἶχον τότε τὰ τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν ἐν Κορώνῃ Ἀλβανῶν, ἐξ ὧν μάλιστα 2,500 στερούμενοι τροφῶν

δραπετεύσαντες (2 Ἰουνίου) καὶ προσβληθέντες ὑπὸ τοῦ Ἰβραὴμ ἐν τῷ στενῷ τοῦ Κλειδίου ἠτήσαντο παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἵνα ἐπιτρέψωσιν αὐτοῖς τὴν ἐκ τῆς Πελοποννήσου ἀποχώρησιν· καὶ δεκτοῦ τούτου γενομένου ὑπὸ τὴν φυλακὴν τοῦ Κολοκοτρώνη, Αὐγουστίνου καὶ ἄλλων ὁπλιταρχῶν ἐξῆλθον τῆς Πελαποννήσου, ἀπῆλθον εἰς Μέγαρα καὶ ἐκεῖθεν φοβηθέντες τοὺς ἐκεῖ ἐστρατοπεδευμένους Ἕλληνας μετέβησαν εἰς Ῥίον, ἔνθα μετὰ τὸν φόνον τοῦ φρουράρχου αὐτοῦ Δελῆ Ἀχμὲτ συμπαραλαβόντες καὶ τοὺς ἐκεῖ ὁμοφύλους ἀπῆλθον διὰ τοῦ Ἀντιρρίου εἰς τὰ ἴδια. Καὶ οὕτως ἡ Πελοπόννησος ἀπηλλάγη ἀνδρείου στρατοῦ. Ὁ δὲ Καποδίστριας ἐκ Μεθώνης ἀπέπλευσεν εἰς Κανδύλαν, ἐν ᾗ ἐπεσκέψατο τὸ ὑπὸ τὸν Τσώρτσην στρατόπεδον, εἶτα τὸν Κάλαμον, τὸ Δραγαμέστον καὶ τέλος ἀπέβη (8 Ἰουλίου) εἰς Ἁρμυρὸν καὶ εἶτα ἐπεσκέψατο τὸ Νησίον, τὴν Μικρομάνην, τὴν Φρουζάλαν, τὸ Λεοντάρι, τὴν Τρίπολιν, τοὺς Μύλους (13 Ἰουλίου) τοῦ Ναυπλίου, τὰ Μέγαρα (16 τοῦ αὐτοῦ) πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ στρατοπέδου τοῦ Ὑψηλάντου. Τούτων γινομένων, ἄγγελμα εὐάρεστον τοῖς Ἕλλησιν ἀφίκετο ἐκ τῆς φιλελευθέρου Γαλλίας, ὅτι στρατὸς ἡτοιμάζετο ἐν τῇ φιλελευθέρᾳ ταύτῃ χώρᾳ ὅπως ἐκδιώξῃ τοὺς Τούρκους ἐξ Ἑλλάδος. Καὶ ὄντως ἐν Τουλώνῃ 13,000 Γάλλοι διῃρημένοι εἰς τρεῖς μοίρας ὑπὸ τοὺς μοιράρχους Σεβαστιάνην, Χογονέτον καὶ Σνεΐδερον ἀπέπλευσαν, πρὸς οὓς ἐπὶ τῷ ἀπόπλῳ ὁ ἀρχιστράτηγος Μαιζὼν εἶπε τάδε: « Μέγα καὶ εὐγενὲς ἔργον ἀνατίθησιν ὑμῖν ὁ βασιλεὺς συνευδοκούντων τῶν αὐτοῦ συμμάχων. Πέμπεσθε ὅπως ἀπαλλάξητε τῆς κακώσεως ἐνδοξότατον λαόν. Τὸ ἔργον τοῦτο τιμῶν τὴν Γαλλίαν καὶ καθιστῶν αὐτὴν ἀξίαν εὐφημιῶν πάντων τῶν γενναῖα φρονούντων ἀνδρῶν ἀνοίγει ὑμῖν δόξης στάδιον. Ὑμεῖς γινώσκετε τίνι τρόπῳ μέλλετε νὰ διανύσητε αὐτό· τὸ φρόνημα ὑμῶν καὶ ὁ ἐνθουσιασμὸς παρέχουσί μοι πᾶσαν ἐγγύησιν. Μετὰ τὸν δέκατον τρίτον αἰῶνα τὸ πρῶτον ἤδη μετ' οὐ πολὺ αἱ γαλλικαὶ σημαῖαι ἐμφανισθήσονται κατὰ τὰς ἀκτὰς τῆς Ἑλλάδος εἰς ἐλευθέρωσιν τῶν Ἑλλήνων. Στρατιῶται, νέαν λαμπρότητα ἀναμένει ὁ θρόνος καὶ ἡ πατρὶς ἐκ τῶν ὑμετέρων θριάμβων· ὅπως καὶ ἂν ὦσι τὰ καθ' ὑμᾶς, μὴ ἀμνημονήσητε οἷα τιμαλφῆ συμφέροντα ἐπετράπησαν ὑμῖν· στερήσεις καὶ κακουχίας ἔξετε· ὑπομενεῖτε ταύτας γενναίως· οἱ ἀρχηγοὶ δώσουσιν ὑμῖν τὸ παράδειγμα ». Κατέπλευσαν δ' αἱ μὲν δύο μοῖραι πρότερον (17 Αὐγούστου) ὑπὸ τὸν Μαιζῶνα εἰς τὸ παρὰ τὴν Κορώνην Πεταλίδι, μετ' οὐ πολὺ δὲ (20 τοῦ αὐτοῦ) καὶ ἡ ὑπὸ τὸν Σνεΐδερον. Ἄνευ δ' ἀντιστάσεως ἀπέπλευσεν (14 καὶ 23 Σεπτεμβρίου) ὁ στρατὸς τοῦ Ἰβραὴμ εἰς Ἀλεξάνδρειαν. Παρεδόθησαν δὲ (24 Σεπτεμβρίου-18 Ὀκτωβρίου) καὶ τὰ φρούρια Νεοκάστρου, Κορώ-

νης, Μεθώνης, Χλουμουτσίου, Πατρῶν καὶ Ῥίου, ἅπερ κατὰ προτέραν συνθήκην τοῦ Κοδριγκτῶνος καὶ Μεχμὲτ Ἀλῆ κατείχοντο ὑπὸ Τούρκων καὶ ὑψώθησαν ἐπ' αὐτῶν αἱ τῶν συμμάχων σημαῖαι.

Ἐν δὲ τῇ ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδι, ἐνῷ μετὰ ματαίαν ἀπόπειραν (11-13 Σεπτεμβρίου) περὶ καταλήψεως τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου διὰ στολίσκου ὑπὸ τὸν ἄτολμον Πασᾶνον ἐπὶ τέλους (21) εἰσῆλθον εἰς τὸν κόλπον ὑπὸ τοὺς ἀνδρείους Ἀνδρέαν Κωφόν, Κωνσταντῖνον Θεοφίλου καὶ Ἀναστάσιον Παρασκευᾶν, ἐβύθισαν ἐκ τῶν 10 τουρκικῶν πλοίων μίαν κανονοφόρον καὶ ἠνάγκασαν νὰ ἐξέλθῃ ἓν δικάταρτον εἰς Σαλαχώραν, — κατὰ γῆν ὁ στρατὸς ὑπὸ τὸν φιλέλληνα Δενσέλον κατέλαβε τὸ Λουτράκι καὶ διέκοψε τὴν συγκοινωνίαν μεταξὺ Καρβασαρᾶ καὶ Πρεβέζης. Αἱ δὲ εἰς Μέγαρα ἐκ Τροιζῆνος πεμφθεῖσαι χιλιαρχίαι καίπερ εἰς 8,000 πληθυνθεῖσαι ἐπὶ ἑπτὰ μῆνας διετέλουν ἄεργοι. Ἐπὶ τέλους ἐξεστράτευσαν (11 Αὐγούστου 1828) ἡ προπορεία ὑπὸ τὸν Κίτσον Τσαβέλλαν, Νικόλαον Τσαβέλλαν καὶ Ἰωάννην Στράτον, ἐκυρίευσαν τῶν ἐπαρχιῶν Λοιδωρικίου καὶ Μαλανδρίνου ἐκδιώξαντες τοὺς ἐν αὐταῖς Τούρκους. Μάτην δ' ἐπειράθησαν ὁ Ἀχμὲτ Πρεβίστας κλεισθεὶς μέχρι τῆς 22 Ὀκτωβρίου ἐν Λομποτινοῖς καὶ οἱ Ὀσμὰν πασσᾶς καὶ Ἀσλάμπεης σπεύσαντες ἐξ Ὑπάτης νὰ ντιστῶσιν. Ὡσαύτως ἀπέτυχε νικηθεὶς (22 Ὀκτωβρίου) καὶ ὁ φρούραρχος Ἀμφίσσης Μεχμὲτ Δέβολης ἐκστρατεύσας εἰς Ἀντίρριον κατὰ τοῦ Πανομάρα καὶ τοῦ Μαστραπᾶ. Μετὰ δύο δ' ἡμέρας (24 Ὀκτωβρίου) ἐξεστράτευσε καὶ σύμπας ὁ ἐν Μεγάροις στρατὸς ἡγουμένου τοῦ ἀρχιστρατήγου Δημητρίου Ὑψηλάντου. Ἡ προπορεία αὐτοῦ ἠνάγκασε (30 Ὀκτωβρίου) 200 Τούρκους κεκλεισμένους ἐν τῇ μονῇ τοῦ ἁγίου Σεραφεὶμ (Δομποῦ) κειμένῃ ἐπὶ τῶν νοτίων ὑπωρειῶν τοῦ Ἑλικῶνος νὰ παραδοθῶσι τυχόντες ὅρων ἐπιεικεστάτων καθάπερ καὶ οἱ μετὰ δύο ἡμέρας ἐν Στεβενίκῳ παραδοθέντες κατὰ δήλωσιν αὐτῶν τούτων γραφεῖσαν ἐν Στεβενίκῳ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τῆς παραδόσεως (2 Νοεμβρίου 1828) ταύτην: « Μόλον ὁποῦ ὁ στρατάρχης Δ. Ὑψηλάντης εἶχε κάθε δίκαιον κατὰ τὸν *βερέν*, ὁποῦ μᾶς ἔδωκε, νὰ μᾶς στείλῃ εἰς τὸ *βιλαγέτι μας* ἀπὸ ὅποιον δρόμον ἤθελον εὐχαριστηθῆ, μᾶς ἔκαμεν ὅμως κατὰ τὴν παράκλησίν μας *μερχαμέτι* καὶ ἀπεφάσισε νὰ μᾶς ἀφήσῃ νὰ πᾶμε εἰς τὰ βιλαγέτιά μας ἀπὸ τὸν δρόμον τοῦ Ζητουνιοῦ. Καὶ ἡμεῖς οἱ ὑπογεγραμμένοι τὸν ἀριθμὸν 107 βάναμεν *ἀμανέτι* εἰς τὰ χέρια τοῦ πρίγκιπα τὴν *μπέσαν* μας καὶ τὸν ὅρκον εἰς τὴν θρησκείαν μας οὔτε ἅρματα νὰ πιάσωμεν πλέον ἐναντίον τῶν Ἑλλήνων εἰς ὅποιον μέρος καὶ ἂν τύχουν οὔτε κανένα *ραγιᾶν* νὰ πειράξωμεν· καὶ ἂν κάμωμεν ἀλλοιῶς νὰ μὴ πεθάνωμεν Τοῦρκοι, καὶ ἂν

κανένας μας ξαναπιασθῇ νὰ μὴ μᾶς δίδεται ῥάϊ καὶ συγχώρησις, ἀλλὰ νὰ μᾶς θανατώνουν». Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ, καθ' ἣν παρεδόθησαν οἱ ἐν Δομπῷ, ἀνεκτήθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἡ ὑπὸ τοῦ Καραϊσκάκη δοξασθεῖσα Ἀράχοβα. Κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας (2-5 Νοεμβρίου) κατέλιπον τοῖς Ἕλλησιν ἀμαχητὶ καὶ τὸν Ζεμενόν, τὴν μονὴν τοῦ ὁσίου Λουκᾶ, τὴν Λεβαδίαν, τὴν Σκηπσῦν (Ὀρχομενόν), τὴν ἐπαρχίαν Ἀταλάντης, τὸ Τουρκοχῶρι, τὴν Βουδωνίτσαν καὶ εἶτα τὴν Ἰτέαν καὶ τὴν Ἄμφισσαν (17 Νοεμβρίου) ἀντιστάντων μόνον (9 Νοεμβρίου) τῶν ἐν Κακῇ Σκάλᾳ καὶ Ἀμπλιανῇ Ἀλβανῶν, ἐξ ὧν ἐπὶ τέλους ἐκεῖνοι μὲν διεσκορπίσθησαν φονευθέντων τινῶν, οὗτοι δὲ εἰσελθόντες εἰς Ἄμφισσαν παρεδόθησαν (17 Νοεμβρίου) διὰ συμβάσεως σὺν τῇ ἐν αὐτῇ ὑπὸ τὸν εἰρημένον Μεχμὲτ Δέβολην φρουρᾷ· εἶτα ἅπασα ἡ Ἀνατολικὴ Ἑλλὰς ἠλευθερώθη μέχρι Λαμίας ἐξαιρουμένων τῶν Θηβῶν καὶ τῆς Ἀττικῆς. Ἐν δὲ τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι μετὰ τὴν ἀναχώρησιν (23 Νοεμβρίου) τῶν ἐν Καρπενησίῳ Τούρκων κατείχετο ὑπ' αὐτῶν μόνον ἡ Βόνιτσα, ἥτις καὶ αὕτη ἐκυριεύθη (17 Νοεμβρίου) ἐξ ἐφόδου. Μετ' οὐ πολὺ (23 τοῦ αὐτοῦ) ἡ Καρτερία ἐκυρίευσε μεταξὺ Στυλίδος καὶ Εὐβοίας μιᾶς κανονιοφόρου καὶ 3 ἐμπορικῶν πλοίων, ἐν δὲ τῷ Ἀμβρακικῷ κόλπῳ ἠφάνισαν ὅσα ἐκεῖ ὑπῆρχον τουρκικὰ πλοῖα Ἕλληνες ναῦται ὑπὸ τὸν Ἀνδρέαν Τενεκέν, ὅστις ἔπεσεν ἀνδρείως πολεμήσας. Ἐνῷ δὲ κατὰ γῆν, ἔν τε τῇ Πελοποννήσῳ καὶ τῇ ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδι καὶ κατὰ τὴν περὶ τὴν κυρίως Ἑλλάδα θάλασσαν ὑπεχώρουν οἱ Τοῦρκοι, τοὐναντίον ἐν Χίῳ καὶ Κρήτῃ ἀπεσβέννυτο τελέως ἡ ἐπανάστασις· καὶ ἡ μὲν ἐν Χίῳ ἐπανάστασις ἔπεσε λυθείσης (7 Μαρτίου) τῆς πολιορκίας τοῦ φρουρίου, καίτοι λαβὼν 6,000 διστήλων ὁ Φαβιέρος ἠδύνατο νὰ τηρήσῃ αὐτήν. Ἐν δὲ Κρήτῃ μετὰ ἀψιμαχίας μικροῦ λόγου ἀξίας οἱ Ἕλληνες ἡττήθησαν (18 Μαΐου 1828) παρὰ τὸ Φραγκοκάστελλον, ὅτε ἔπεσε καὶ ὁ ἡρωϊκὸς ἵππαρχος Χαντζῆ Μιχάλης, καὶ ἀπῆλθον ἐκεῖθεν συνθηκολογήσαντες (21 τοῦ αὐτοῦ). Ἀλλ' εἰκαὶ ὁ μὲν Μιαούλης κατέστρεψε (22 Μαΐου) τουρκικὸν στόλον περὶ τὴν Μιτυλήνην, οἱ δὲ Κρῆτες ἐνίκησαν (2 Αὐγούστου) ἐν Μαλάξᾳ καὶ Νεοκάστρῳ, ἐπὶ τέλους ὅμως ἐξέπνευσεν ἡ ἐπανάστασις (15 Ὀκτωβρίου 1828) προτάσει τοῦ Ἄγγλου ναυάρχου οὐδ' ἠδύνατο νὰ διατηρηθῇ.

§ 1722. ΕΝΑΤΟΝ ΤΟ ΚΑΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΝ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ 1829. Εἰκαὶ ἡ Τουρκία καὶ οἱ ἐπιτετραμμένοι τὴν καταστολὴν τῆς ἐπαναστάσεως στρατιωτικοὶ αὐτῆς ἔβλεπον ὅτι αἱ τρεῖς συμμαχικαὶ δυνάμεις ἀπεφάσισαν τὴν ἐλευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος, οὐχ ἧττον ὅμως, ὅπως ὁ λύκος καίπερ πανταχόθεν βαλλόμενος δυσχερέστατα ἐγκαταλείπει τὸ θήραμα, οὐδαμῶς ἤθελον νὰ πο-

σπασθῶσιν αὐτῆς ἐκουσίως. Διὸ καίπερ ἀποχωρησάντων πάντων τῶν τουρκικῶν φρουρῶν ἔκ τε τῆς Πελοποννήσου καὶ ἐκ τῆς ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδος ὁ Μαχμοὺτ πασσᾶς ἐξεστράτευσεν ἐκ Λαμίας διὰ Θερμοπυλῶν (24 Δεκεμβρίου 1828) συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ Ὀμὲρ πασσᾶ τῆς Καρύστου, ἵνα αὐτὸς μὲν διὰ Λαμίας καὶ Ὀρχομενοῦ, ἐκεῖνος δὲ διὰ Θηβῶν προσβάλωσι τοὺς ἐν Μαρτίνῳ ὑπὸ τὸν χιλίαρχον Βάσσον Μαυροβουνιώτην Ἕλληνας ἡγούμενοι 5,000 πεζῶν καὶ 500 ἱππέων.

Μάχη Μαρτίνου, ἀνδρεία Βάσσου Μαυροβουνιώτου καὶ ἥττα Τούρκων. Ὁ Βάσσος μαθὼν τὴν κατ' αὐτοῦ ἐπίθεσιν τοῦ Μαχμοὺτ ὠχυρώθη, ἔπεμψε 200 ἵνα κατασκοπεύσωσι τὸν ἐχθρὸν παρὰ τὴν Λούτσαν, διέταξε τὸν μὲν πρῶτον πεντακοσίαρχον Τριαντάφυλλον Τσουρᾶν νὰ καταλάβῃ τὰς περὶ τὰ ἄκρα τοῦ χωρίου οἰκίας, ὁ δὲ δεύτερος Ἰωάννης Κλίμακας τὸ κέντρον, αὐτὸς δὲ ἔχων 100 λογάδας περιεσκόπει τὰ ὀχυρώματα. Ἅμα τῇ πρωΐᾳ (29 Ἰανουαρίου 1829) ἐπεφάνη ὁ Μαχμοὺτ ἡγούμενος τοῦ ἱππικοῦ· εἵπετο δὲ τὸ πεζικόν· προσελθόντες οἱ ἐχθροὶ ἐγγὺς τῶν ὀχυρωμάτων ἔστησαν βραχύ τε καὶ προσευξάμενοι ἐφώρμησαν κατὰ τῶν ὠχυρωμένων καὶ πολὺ προύχώρησαν μέχρι τῶν μέσων οἰκιῶν τοῦ χωρίου· ἐγένετο ἀγὼν κρατερός. Οἱ ἐχθροὶ εἰκαὶ ἐμάχοντο γενναίως, οὐχ ἧττον μετὰ δύω ὥρων μάχην ὑπεχώρησαν ὡς ἐκτεθειμένοι εἰς τὸ πῦρ τῶν Ἑλλήνων ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς βαλλόντων, οἵτινες ἰδόντες αὐτοὺς κλονουμένους ἐξώρμησαν καὶ ἔτρεψαν εἰς φυγήν, ἐφόνευσαν περὶ τοὺς 250, ἐτραυμάτισαν πολλοὺς καὶ κατεδίωξαν αὐτοὺς μέχρι τῆς Λάσπης. Ἀνέστειλε δὲ τὸν περαιτέρω διωγμὸν καὶ τὸν τέλειον διασκορπισμὸν τῶν ἐχθρῶν ἡ αἰφνιδία καταιγὶς καὶ ὁ ψυχρότατος ἄνεμος, μάλιστα δὲ ὁ φόβος μὴ τυχὸν καταλιπόντες τὰ ἑαυτῶν ὀχυρώματα αἴφνης προσβληθῶσιν ὑπὸ τοῦ ἀναμενομένου Ὀμὲρ πασσᾶ. Ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐτραυματίσθησαν μόνον τρεῖς. Ἔλαβον δ' οὗτοι πολλὰ λάφυρα, φορτηγικὰ ζῶα, χρήματα, τρεῖς σημαίας, ἐξ ὧν μία σώζεται μέχρι τοῦ νῦν ἐν τοῖς ἀνακτόροις Ἀθηνῶν. Διέπρεψαν ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ πάντες οἱ ἀξιωματικοί, εἴπερ τις δὲ καὶ ἄλλος ὁ Βάσσος, ὅστις πανταχοῦ κατὰ τὴν μάχην ἐπεφαίνετο παροτρύνων, ἐνθαρρύνων καὶ ἐφορμῶν ἀκράτητος κατα τῶν ἐχθρῶν πεποιθὼς καὶ ἐπὶ τὴν βοήθειαν τοῦ προστάτου τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἁγίου Γεωργίου, οὗ τὴν εἰκόνα ἐπὶ ἐγκολπίου (χαϊμαλῆ) πάντοτε ἔφερεν. Ὁ ἀνὴρ οὗτος ἦν γίγας τὸ σῶμα, εὔμορφος, ἀνδρεῖος, μειλίχιος, μετριόφρων, ῥέκτης, ῥωμαλέος, ἐτελεύτα δὲ (9 Ἰουνίου 1847) ἄγων τὸ πεντηκοστὸν περίπου ἔτος. Ὁ Μαχμοὺτ κατατροπωθεὶς ᾤχετο ἀπιὼν (10 Φεβρουαρίου 1829) εἰς Λαμίαν. Ὁ δὲ Ὀμὲρ πασσᾶς μαθὼν τὴν ἥτταν αὐτοῦ ἔφυγε καὶ αὐτὸς εἰς Εὔβοιαν καταλιπὼν φρουρὰν ἐν Θήβαις.

Μάχη Ἀνηφορήτου. Μετὰ τὴν μάχην ταύτην, ἥτις κατέστησεν ἔτι μᾶλλον δυσχερῆ τὴν θέσιν τῶν ἐν Θήβαις καὶ Ἀττικῇ ἐχθρῶν ζερουμένων πρὸ πάντων τροφῶν, ὁ στρατάρχης Δημήτριος Ὑψηλάντης ἐσκόπει τὸν ἀποκλεισμὸν τῶν Θηβῶν καὶ τῆς Ἀττικῆς διὰ τῆς κακαταλήψεως τῶν κυριωτέρων θέσεων, δι' ὧν ἠδύναντο οἱ ἐχθροὶ νὰ προσπορίζωνται τροφάς. Ἀλλ' ὁ ἄρτι διορισθεὶς γενικὸς πληρεξούσιος τῆς ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδος Αὐγουστῖνος ἄλλα διανοούμενος οὐ μόνον οὐδεμίαν ἀκρόασιν τῷ Ὑψηλάντῃ ἔδωκεν, ἀλλὰ καὶ δύο χιλιαρχίας καὶ τὸ ἱππικὸν ἀφεῖλεν αὐτῷ σκοπὸν ἔχων νὰ πολιορκήσῃ τὴν Ναύπακτον, ἥτις καταλαμβανομένων τῶν στενῶν τῆς Ἀκαρνανίας καὶ τοῦ Μακρυνόρους ἔμελλε καθάπερ καὶ τὸ Μεσολόγγιον νὰ παραδοθῇ. Καὶ πρὸς τὸ φαινόμενον μὲν ὑπέσχετο ὁ γενικὸς πληρεξούσιος νὰ πέμψῃ πάλιν ὀπίσω τοὺς ἀφαιρουμένους στρατούς, κρύφα δ' ἐραδιούργησε καὶ τὰς χιλιαρχίας Νικολάου Κριεζώτου καὶ Ἰωάννου Στράτου ὅπως παραλυθῶσιν. Τούτων δὲ καὶ ἄλλων μὴ εἰλικρινῶν πράξεων τοῦ πληρεξουσίου ἕνεκα οἱ πλεῖστοι ὁπλιτάρχαι δι' ἀναφορᾶς διεμαρτυρήθησαν μέν, οὐδαμῶς ὅμως εἰσηκούσθησαν. Οὐχ ἧττον ὁ Ὑψηλάντης καίπερ σμικρὰν ἔχων δύναμιν ἀπεφάσισε τὴν πολιορκίαν τῶν Θηβῶν, ἃς ἐφρούρουν 2,000 πεζοὶ καὶ 300 ἱππεῖς κατέχοντες τὰ προάστεια Πύργον, Πυρὶ καὶ τοὺς ἁγίους Θεοδώρους. Πρὸς τοῦτο δὲ ἔπεμψεν εἰς κατάληψιν τοῦ Ἀνηφορήτου θέσεως ὀχυρᾶς ἐπὶ ὄρους ἐγγὺς τοῦ Καραμπαμπᾶ τὸν Ν. Κριεζώτην, Τόλιαν Λάζον, Ἰωάννην Ῥάγκον καὶ Μῆτρον Λιακόπουλον ἡγουμένους 400 στρατιωτῶν, ὅπως ἐμποδίζωσι πᾶσαν συγκοινωνίαν Εὐβοίας καὶ Θηβῶν· τὸν δὲ Βάσσον εἰς Ἀττικὴν πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν. Αὐτὸς δὲ ἡγούμενος 700 νυκτὸς (18 Μαΐου) κατέλαβε τὰ ἐρείπια τῶν Θηβῶν. Ὁ Ὄμερ πασσᾶς τῆς Καρύστου μαθὼν τὴν κατάληψιν τοῦ Ἀνηφορήτου ἐξεστράτευσε (2 Ἰουνίου) ἡγούμενος 1000 τακτικῶν καὶ 800 Ἀλβανῶν. Οἱ Ἕλληνες ὄντες περὶ τοὺς 600 ἰδόντες ἐκ τοῦ ὕψους τοῦ ὄρους ἐπερχομένους τοὺς ἐχθροὺς κατῆλθον πρὸς τὰς ὑπωρείας. Ἀλλὰ κινδυνεύοντες νὰ περικυκλωθῶσιν ἕνεκα ἀπροσδοκήτου ὑποχωρήσεως τοῦ πάντοτε ἀνδρείως πολεμήσαντος Ν. Κριεζώτου ὑπεχώρησαν πρὸς τὰ ὀχυρώματα ἐν μεγίστῃ ἀταξίᾳ. Ἐνῷ δὲ οἱ ἐχθροὶ ἠπείλουν νὰ εἰσπηδήσωσιν εἰς αὐτὰ τὰ ὀχυρώματα, ὁ ἑκατόνταρχος Ψαροδῆμος καὶ ὁ πεντηκόνταρχος Νικόλαος Λιακόπουλος ἐν ἀλαλαγμῷ ἐκπηδήσαντες ἔτρεψαν τοὺς πλησιεστέρους τῶν ἐχθρῶν πρώτου ἐξορμήσαντος τοῦ Λιακοπούλου, ὅστις πηδήσας ἐπὶ τῶν ὤμων Τούρκου σημαιοφόρου ἐφόνευσεν αὐτὸν διὰ μαχαίρας καὶ ἥρπασε τὴν τουρκικὴν σημαίαν. Τὸ παράδειγμα τῶν ἀνδρείων τούτων Ὀλυμπίων μιμηθέντες καὶ οἱ ἄλλοι ἐξώρμησαν καὶ

ἔτρεψαν τούς ἐχθρούς, ἐφόνευσαν περὶ τοὺς 47 καὶ πολλοὺς ἐτραυμάτισαν. Ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν τρεῖς καὶ ἐπληγώθησαν πέντε, ἐν οἷς ὁ Βασίλειος Μπούσγος, ὁ Παῦλος Στεφάνου, ὁ Βασίλειος Λεοναρδίδης· ὁ δὲ ἀνδρειότατος πάντων ἀναδειχθεὶς Ψαροδῆμος ἐτρώθη τὸ στέρνον καὶ τὸν ἀριστερὸν βραχίονα. Εἰ καὶ ὁ Ὀμὲρ πασσᾶς ὑπεχώρησεν εἰς Χαλκίδα, οἱ Ἕλληνες ἐγκατέλιπον τὸν Ἀνηφορήτην ὡς στερούμενοι τροφῶν καὶ μὴ λαμβάνοντες μισθόν.

Πρώτη μάχη περὶ τὰς Θήβας, Χατσηχρῆστος. Μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ Ἀνηφορήτου πολλοὶ τῶν τοῦ Ὀμὲρ ἀπῆλθον εἰς βοήθειαν τῶν ἐν Θήβαις. Τόσον δὲ θαρραλέοι ἐγένοντο οἱ Τοῦρκοι, ὥστε καθ' ἡμέραν ἐξήρχοντο εἰς συλλογὴν καρπῶν. Μαθὼν δὲ ὁ Ὑψηλάντης ὅτι αὐθόρμητοι ἤρχοντο πρὸς αὐτὸν ἐκ Ναυπάκτου οἱ ὑπὸ τὸν Χατσηχρῆστον ἱππεῖς ἔπεμψε νυκτὸς πρὸς προϋπάντησιν αὐτῶν τὸν Σκουρτανιώτην καὶ τὸν Εὐμορφόπουλον ὅπως κοινῶς ἐπιπέσωσι κατὰ τῶν ἀνυπόπτως ἀνὰ τὰ λήϊα διεσκορπισμένων ἐχθρῶν· ὅπερ καὶ ἐγένετο. Οἱ ἱππεῖς ὄντες 130 καὶ 300 πεζοὶ ἐκ τοῦ ἐν Θήβαις ἑλληνικοῦ στρατοπέδου ἐπῆλθον συνηνωμένοι κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἀνυπόπτων· ἐπῆλθον ἐπικουρίαι αὐτῶν ἐκ τῶν ἐν Πυρὶ Τούρκων, συγχρόνως δὲ καὶ ἄλλοι Ἕλληνες πρὸς ἐπικουρίαν τῶν ἑαυτῶν· ἐγένετο συμπλοκὴ βραχεῖα μέν, κρατερὰ δέ, καθ' ἣν ἐκ μὲν τῶν Τούρκων ἐφονεύθησαν περὶ τοὺς 130, ἠχμαλωτίσθησαν 16 καὶ ἐτραυματίσθησαν πολλοί· συνελήφθησαν καὶ 80 ἵπποι· ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων οὐδεὶς ἐφονεύθη· ἐπληγώθησαν δέ τινες, ἐν οἷς καιρίως κατὰ τὴν κοιλίαν Ἀθανάσιός τις Σαλαμίνιος ὁ μετ' οὐ πολὺ ἐκ τῆς πληγῆς ἀποθανών, ὁ Σταῦρος Ἐλευθερίου Αἰνίτης λαβὼν μίαν πληγὴν κατὰ τὴν κεφαλὴν καὶ δύο κατὰ τὸν ἀριστερὸν βραχίονα καὶ ἐζωγρήθη Ἰωάννης τις Σέρβος, ὅστις ἐλυτρώθη ἀντὶ τεσσάρων ἐκ τῶν ζωγρηθέντων ἑκκαίδεκα Τούρκων.

Δευτέρα μάχη Θηβῶν. Μετ' ὀλίγας ἡμέρας μαθόντες οἱ Ἕλληνες ὅτι ἤρχοντο ἐκ Χαλκίδος 500 Τοῦρκοι πρὸς ἐπικουρίαν τῶν ἐν Θήβαις νυκτὸς (20 πρὸς 21 Ἰουνίου) κατέλαβον τὸ κατὰ τὴν ἐκ Χαλκίδος εἰς Θήβας ἄγουσαν Μαυροβοῦνι. Ἀφικόμενοι ἐκεῖ ἀνυπόπτως οἱ Τοῦρκοι αἴφνης προσεβλήθησαν ὑπὸ τῶν ἐνεδρευόντων Ἑλλήνων· ἤρξατο μάχη τῶν μὲν Τούρκων προσπαθούντων νὰ διαφύγωσι πρὸς τοὺς οἰκείους περὶ τὰς Θήβας, τῶν δ' Ἑλλήνων κωλυόντων αὐτούς. Ἔσπευσαν εἰς ἐπικουρίαν τῶν οἰκείων Τοῦρκοι ἐκ τοῦ ἐν Θήβαις τουρκικοῦ στρατοπέδου, ἔσπευσαν καὶ Ἕλληνες. Ἐπὶ τέλους διεξῆλθον οἱ ἐκ Χαλκίδος πρὸς τοὺς ἐν Θήβαις ἀποβαλόντες περὶ τοὺς 120 καὶ πολλοὺς τραυματίας. Ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν 9 καί τινες ἐτραυματίσθησαν, ἐν οἷς ὁ Μῆτρος Λιακόπουλος ὁ Ὀλύμπιος. Διέπρεψαν δ'

ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ πρώτιστα δὴ πάντων αὐτὸς ὁ Μῆτρος Λιακόπουλος, ὅστις λαβὼν τρεῖς θανατηφόρους πληγὰς ἀπέθανε μεθ' ἡμέρας ὀκτὼ ὑπόδειγμα γενόμενος ἀρετῆς καὶ ἀνδρείας ἐν τῷ ἑλληνικῷ στρατοπέδῳ καὶ αὐτόχρημα ἥρως ἀναδειχθείς, ὁ Σουλιώτης Ἰωάννης Μπαϊρακτάρης, ὁ Ἰωάννης Ῥούκης καὶ ὁ Γεώργιος Σκουρτανιώτης Θηβαῖος. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ (22 Ἰουνίου), ὅπως ἀποπλύνωσι τὴν αἰσχύνην τῆς προτεραίας ἐφώρμησαν ἀπὸ πρωΐας ἐπὶ τὰ ὀχυρώματα τῶν Ἑλλήνων. Καὶ οἱ μὲν κατέχοντες τοὺς ἁγίους Θεοδώρους Τοῦρκοι προσέβαλον τὰ ὀχυρώματα τῶν ὁπλιταρχῶν Ἰωάννου Ῥούκη καὶ τοῦ Σπύρου Μήλιου ἀρχηγοῦ τῆς τοῦ στρατάρχου Ὑψηλάντου φρουρᾶς, οἱ δὲ τοῦ Πύργου καὶ Πυρὶ τὰ τοῦ Ἰωάννου Στράτου, Διονυσίου Εὐμορφοπούλου καὶ Γεωργίου Σκουρτανιώτου· τὸ δὲ ἱππικὸν τοῦ ἐχθροῦ ἵστατο ὄπισθεν ἕτοιμον πρὸς καταδίωξιν. Τὸ δὲ ἱππικὸν τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὸν ἀνδρεῖον Χαντσηχρῆστον ἵστατο ὡσαύτως ὄπισθεν τῶν Ἑλλήνων τηρῶν ἐλευθέραν τὴν εἰς Κάζαν τὴν ἐπὶ τοῦ Κιθαιρῶνος ἄγουσαν. Ὁ στρατάρχης Ὑψηλάντης ἰδὼν ἐκ τοῦ κέντρου ἔνθα ἵστατο ὅτι ἐκινδύνευον οἱ περὶ τὸν Ῥούκην καὶ Μήλιον ἔπεμψεν εἰς ἐπικουρίαν 120 στρατιώτας ὑπὸ τὸν Ἰωάννην Μπαϊρακτάρην· ἐστάλη καὶ ὁ ἵππαρχος Χαντσηχρῆστος ἡγούμενος 20 ἱππέων· ἐστάλη καὶ τὸ ὑπόλοιπον ἱππικόν, διότι οἱ Τοῦρκοι ἦσαν ἀνυπόστατοι τὴν ὁρμὴν καὶ οἱ Ἕλληνες ἐκινδύνευον διὰ τὴν ὑπεροπλίαν καὶ ἀνδρείαν τῶν Μακεδόνων Τούρκων νὰ τραπῶσιν. Ἐν τούτῳ δύο Ἕλληνες ἱππεῖς ὁ Γεώργιος Μανιάτης καὶ Δημήτριος Σαλαχώρης ἐπιτεθέντες ξιφήρεις κατὰ 8 Τούρκων ἱππέων ἀποσπασθέντων τοῦ ἄλλου τουρκικοῦ ἱππικοῦ ἔτρεψαν αὐτούς· τοῦτο ἰδόντες οἱ λοιποὶ Τοῦρκοι ἱππεῖς ἐφώρμησαν· ἐπῆλθον ἅμα καὶ οἱ Ἕλληνες ἱππεῖς καὶ ἐγένετο ἱππομαχία βραχεῖα μέν, κρατερὰ δέ· τὸ τουρκικὸν ἱππικὸν ἐτράπη· ἐξώρμησαν συγχρόνως ἐκ τῶν προχωμάτων ξιφήρεις καὶ οἱ πεζοὶ Ἕλληνες, ἔτρεψαν καὶ αὐτοὶ τὸ πεζικὸν τῶν Τούρκων· καὶ οὕτως οἱ τέως νικηταὶ Τοῦρκοι ἡττήθησαν κατὰ κράτος ἀποβαλόντες νεκρούς, πολλοὺς τραυματίας καὶ αἰχμαλώτους καὶ δύο σημαίας. Ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν 3 καὶ 15 ἐτραυματίσθησαν. Διέπρεψαν δὲ κατὰ τὴν μάχην ταύτην τὸ ἱππικὸν καὶ πρὸ πάντων ὁ ἵππαρχος, οἱ δύο εἰρημένοι ἱππεῖς Μανιάτης καὶ Σαλαχώρης οἱ καὶ αἴτιοι τῆς νίκης τῶν Ἑλλήνων. Μετὰ τὴν νίκην ταύτην καίπερ νικηφόρον τὸ στρατόπεδον τῶν Ἑλλήνων ἐγκατέλιπε (7 Αὐγούστου) τὰς Θήβας πολλῶν λιποτακτησάντων καὶ ἐμβαλόντων τοὺς πάντας εἰς ἄτακτον φυγήν, καὶ οὕτω παρελύοντο ὁσημέραι δι' ὃν λόγον καὶ τὸ ἐπὶ τοῦ Ἀνηφορήτου καὶ πρὸ πάντων δι' ἔλλειψιν μισθῶν καὶ τροφημάτων, καίτοι δαψίλειαν εἶχε τὸ ἀπρακτοῦν ὑπὸ τὸν γενικὸν πληρεξού-

σιον καὶ πολιορκητὴν τῆς Ναυπάκτου Αὐγουστῖνον, ἐφ' ᾧ καὶ ἔγραψε μετ' οὐ πολὺ (14 Αὐγούστου) ἐκ Στεβενίκου πρὸς τὸν κυβερνήτην Καποδίστριαν ὁ φιλοτιμότατος στρατάρχης Δημήτριος Ὑψηλάντης σὺν τοῖς ἄλλοις: « Ἡ ἀγανάκτησις τοῦ στρατοῦ κατήντησεν εἰς βαθμὸν τοῦ νὰ διαδέχεται σκληροτέρα ἡ ταραχὴ ἡ μία τὴν ἄλλην· κάθε προσπάθησις ἰδική μου, ὅλοι οἱ λόγοι πολλῶν ἀξιωματικῶν κατήντησαν μέσα ἀνίσχυρα κατὰ πᾶσαν τὴν ἔκτασίν των ». Ἕνεκα λοιπὸν τούτου μέρος μὲν τοῦ στρατοῦ ἀνέβησαν εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Κιθαιρῶνος Κάζαν, οἱ δὲ πλείονες εἰς τὰς Θεσπιάς, οἷς ἠκολούθησε καὶ αὐτὸς ὁ στρατάρχης « μετὰ δακρύων ».

Συμπλοκαὶ Ὠρωποῦ, Μενιδίου. Ἐνῷ οἱ ὑπὸ τὸν Ὑψηλάντην ἐμάχοντο περὶ τὰς Θήβας οἱ ὑπ' αὐτοῦ, ὡς εἴρηται, εἰς Ἀττικὴν πεμφθέντες ὑπὸ τὸν Βάσσον ἐστρατοπέδευσαν ἐν τῷ μεταξὺ Χασεκῆ καὶ Μενιδίου μοναστηρίῳ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου. Καταβὰς (18 Μαΐου) δὲ ἡγούμενος 300 πεζῶν καί τινων ἱππέων, ἐξ ὧν τοὺς πεζοὺς διέταξε νὰ ἐλλοχήσωσιν ἐκεῖ, αὐτὸς μετὰ τῶν ἱππέων προελαύνων πρὸς τὸ Μενίδιον συνεπλάκη πρὸς 200 πεζούς· ἔσπευσαν οἱ ἐνεδρεύοντες ὑπὲρ τῶν οἰκείων καὶ Τοῦρκοι ἄλλοι ἀλλαχόθεν. Ἀλλ' ἐχωρίσθησαν πληγωθέντων τινῶν. Μετά τινας δ' ἡμέρας (27 Μαΐου) ἐξεστράτευσαν καὶ πάλιν οἱ Τοῦρκοι ἐξ Ἀθηνῶν πρὸς διάλυσιν τοῦ στρατοπέδου τοῦ Βάσσου ἔλκοντος καὶ δύο τηλεβόλα. Ἀλλὰ γενομένης ἀψιμαχίας ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσιν ἄπρακτοι ἀποβαλόντες τινὰς νεκροὺς καὶ τραυματίας. Ὡσαύτως μάτην πειρώμενοι (6 Ἰουλίου) καίπερ μᾶλλον συγκεκροτημένοι οἱ ἐχθροὶ 2,000 ἔλκοντες καὶ τηλεβόλα ἐπετέθησαν κατὰ τῶν ὠχυρωμένων Ἑλλήνων. Ἀλλὰ καὶ πάλιν ἀπέκρουσεν αὐτοὺς ὁ Βάσσος ἀποβαλόντας τινὰς νεκροὺς καὶ τραυματίας.

§ 1723. **Παράδοσις τοῖς Ἕλλησι Βονίτσης, Ἀντιρρίου, Ναυπάκτου, Μεσολογγίου καὶ Αἰτωλικοῦ.** Τούτων γινομένων ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ἑλλάδι ὁ πληρεξούσιος τοποτηρητὴς πολιτικὸς καὶ στρατιωτικὸς Αὐγουστῖνος ἦν ἐν τῇ Δυτικῇ. Εἴρηται ὅτι ὑπὸ τοῦ ἀρχιστρατήγου ἐκυριεύθη ὁ Ἀμβρακικὸς κόλπος. Μετ' ἐκεῖνον παρεδόθη (5 Μαρτίου) καὶ ἡ *Βόνιτσα*. Ὁ δὲ Αὐγουστῖνος εἰσπλεύσας εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον ἐπὶ τῆς ὑπὸ τὸν Μιαούλην φρεγάτας *Ἑλλάδος* ἐκυρίευσε τοῦ *Ἀντιρρίου* μετὰ δύο ἡμερῶν (12 καὶ 13 Μαρτίου) πολιορκίαν κατὰ θάλασσαν μὲν βληθέντος ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος καί τινων ἄλλων πλοίων, κατὰ δὲ γῆν ὑπὸ τῆς *χιλιαρχίας* τοῦ Κίτσου Τσαβέλλα καὶ τοῦ ἱππικοῦ τοῦ Χαντσηχρήστου. Εἶτα δὲ (13 Ἀπριλίου) παρεδόθησαν τοῖς Ἕλλησι τὸ *Μακρυνόρος* καὶ ὁ *Καρβασαρᾶς* καὶ μετ' οὐ πολὺ (18 Ἀπριλίου) ἡ *Ναύ-*

πακτος, τὸ *Μεσολόγγιον* καὶ τὸ *Αἰτωλικὸν* (2 Μαΐου) ἀναιμωτί. Ἡ ἀνάκτησις τοῦ ἱεροῦ Μεσολογγίου ἐπανηγυρίσθη ἐν ἀνεκλαλήτῳ χαρᾷ καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα· ἐν δὲ τῇ Αἰγίνῃ ἐγένετο (8 Μαΐου) δημοτελὴς ἑορτή, ἐφ' ᾗ ἐξεφώνησεν ἐν τῇ μητροπόλει Αἰγίνης λόγον ὁ Σπυρίδων Τρικούπης, ἐν ᾧ σὺν ἄλλοις ὑμνῶν τὸ Μεσολόγγιον εἶπε καὶ τάδε: «Ὦ πόλις τοῦ Μεσολογγίου! πόλις βασίλισσα τῶν ἄλλων πόλεων τῆς Ἑλλάδος! Πόλις, διὰ τὴν ὁποίαν «πολλὰ καὶ μεγάλα ἐλαλήθη» καὶ τῆς ὁποίας τὸ ἔδαφος ἐζυμώθη μὲ τὸ αἷμα τόσων ἀνδρείων, τόσων ἀκάκων νηπίων καὶ παρθένων, τόσων ἀδυνάτων γερόντων καὶ γυναικῶν, μὲ τὸ αἷμα τῶν ἰδίων μου ἀδελφῶν! Ὦ πόλις τοῦ Μεσολογγίου! τριῶν χρόνων ζοφερὰ νέφη ἔπεσαν κατεπάνω σου· ἐφάνης ὅτι κατέβης εἰς τὸν ᾅδην διὰ νὰ μὴν ἀναβῇς ἐκεῖθε πλέον· ἀλλ' ἡ χεὶρ τοῦ Κυρίου σὲ ἀνύψωσε· φῶς σήμερον σὲ περικυκλώνει ὅλην· οὐράνιος δόξα ἀνατέλλει ἐπάνω σου· στέφανος κάθεται εἰς τὴν κεφαλήν σου. Σκιρτᾷ καὶ ἀγάλλεται ἡ Ἑλλὰς καὶ πλήρης τῶν ἀναστασίμων ὕμνων σου ψάλλει τὴν ἀλλοίωσιν ταύτην ὡς ἀλλοίωσιν τῆς δεξιᾶς τοῦ ὑψίστου· ἀλλὰ δὲν σκιρτᾷ, ἀλλὰ δὲν ἀγάλλεται ἡ Ἑλλὰς μόνη· συσκιρτᾷ καὶ συναγάλλεται ὅλη ἡ Εὐρώπη, ὅλη ἡ Ἀμερική. Τὸ Μεσολόγγι δὲν ἀνήκει πλέον εἰς σᾶς, Ἕλληνες, μόνον· τὸ υἱοθέτησεν ὅλος ὁ παλαιὸς καὶ νέος κόσμος· ἐθρήνησε θρῆνον μέγαν, ὅταν ἔμαθε τὴν πτῶσίν του· ἀνεκλάλητος θέλει εἶναι ἡ χαρά του, ὅταν μάθῃ τὴν ἀνάστασίν του. Ναὶ οἱ βασιλεῖς ἀπὸ τοὺς θρόνους των θὰ τὸ χαιρετίσουν· οἱ πτωχοὶ ἀπὸ τὰς καλύβας των θὰ ἀλαλάξουν. Πᾶσα τάξις ἀνθρώπων θὰ χειροκροτήσῃ· οἱ ἄμβωνες, τὰ βήματα, αἱ καθέδραι, τὰ θέατρα, αἱ ἀγοραί, ὅλα ὅσα ἐθρήνουν καὶ θρηνοῦν ἀκόμη τοὺς ἐπιταφίους θρήνους του θὰ ἑορτάσουν ἑορτὴν μεγάλην· λαμπρὸν φῶς θὰ περιχυθῇ καὶ εἰς τὴν συνθήκην τῆς 24 Ἰουνίου (6 Ἰουλίου), τὴν ὁποίαν ἡ ἰδία πόλις καιομένη ἐκυοφόρησεν· ἀκτινοβόλος σταυρὸς θὰ λάμψῃ καὶ εἰς τὸ μέτωπον τῶν ἀγγελοψύχων ἐκείνων φιλελληνίδων, αἱ ὁποῖαι, ὅταν ἔμαθαν ὅτι ἐκινδύνευεν ἡ πόλις αὐτή, ἔτρεχαν τοὺς δρόμους καὶ τοὺς οἴκους τῶν Παρισίων καὶ λοιπῶν πόλεων τῆς φιλανθρωποτάτης Γαλλίας καὶ κρεμῶσαι εἰς τὸ μέτωπον μαῦρον σταυρὸν ἔκραζαν: «ἔλεος, ἔλεος»· εἰς ἕνα λόγον ἡ δευτέρα Μαΐου θέλει εἶναι ἡμέρα παντοτεινῆς τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου πανηγύρεως». Ὁ δὲ κυβερνήτης διεκήρυξε πρὸς τὸ πανελλήνιον τάδε: «Ηὐδόκησεν ὁ κύριος καὶ ἐπὶ τῶν τειχῶν τοῦ Μεσολογγίου κυματίζει πάλιν ἡ σημαία τοῦ σταυροῦ. Εἰς τὰ τείχη τῆς πόλεως τοῦ Μεσολογγίου κεῖνται τὰ ὀστᾶ τῶν γενναίων ἐκείνων ἀνδρῶν, οἵτινες προμαχόμενοι αὐτῆς ἔπεσαν ἐνδόξως. — Τὸ πρώτιστον τῶν χρεῶν μας, τὸ ὁποῖον ὀφείλομεν νὰποδώσωμεν εἰς τὴν

μνήμην τῶν ἀοιδίμων ἐκείνων μαρτύρων εἶναι τὸ νὰ προσφέρωμεν ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου τοῦ Ὑψίστου τὰς ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῶν ψυχῶν αὐτῶν ἐνθέρμους εὐχάς μας. — Τὸ χρέος τοῦτο ἀφοῦ ἀποδώσωμεν ἔχομεν καὶ ἄλλο ὄχι ὀλιγώτερον ἱερὸν νὰ ἐκπληρώσωμεν· ἔχομεν χρέος νὰ συλλέξωμεν μετ' εὐλαβείας τὰ σεβάσμια αὐτῶν λείψανα καὶ νὰ καταθέσωμεν εἴς τι μνημεῖον, ὅπου ἡ πατρὶς νὰποδίδῃ κατ' ἔτος τὸν φόρον τῆς εὐγνωμοσύνης της εἰς τὴν κόνιν τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἐμαρτύρησαν ἡρωϊκῶς ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος αὐτῆς. Ἡ κυβέρνησις διερμηνεύουσα τὰ αἰσθήματα τῶν Ἑλλήνων ὑπερποθούντων νὰ ἐκπληρώσωσι τὰ τοιαῦτα χρέη των διατάττει: Τὴν ἰδίαν ἡμέραν, καθ' ἣν θέλει ἐγκαινιασθῇ ἡ πρώτη ἐκκλησία, ἡ ὁποία ἐπισκευάζεται ἤδη εἰς Μεσολόγγι, νὰ ἱερουργήσῃ ὁ μητροπολίτης διὰ νὰ δεηθῇ ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῶν ψυχῶν τῶν ἡρωϊκῶν προμάχων τῆς πόλεως τοῦ Μεσολογγίου. — Ὁ πληρεξούσιος τοποτηρητὴς νὰ διορίσῃ ἐπιτροπὴν συγκειμένην ἀπὸ ἄνδρας τοῦ ἱεροῦ κλήρου ὡς καὶ ἀπὸ πολεμικοὺς καὶ πολιτικοὺς ἀξιωματικούς, ἥτις ὀφείλει νὰ λάβῃ τὰναγκαῖα μέτρα διὰ νὰ ἐνεργηθῶσι τὰ ἑφεξῆς: Νὰ συνταχθῇ κατάλογος τῶν ἐκκλησιαστικῶν, ἀξιωματικῶν, στρατιωτῶν, πολιτικῶν ὑπουργῶν ἢ ἁπλῶν πολιτῶν, οἵτινες ἔπεσαν ὡς θύματα τῆς πολιορκίας τοῦ Μεσολογγίου κατὰ τὸ 1822, 1823, 1825 καὶ 1826. — Νὰ συλλεχθῶσι τὰ νεκρὰ αὐτῶν λείψανα καὶ νὰ προσδιορισθῇ ὁ τόπος, ὅπου πρέπει νὰ ἐναποτεθοῦν. — Ὁ κυβερνήτης θέλει ὑπάγῃ αὐτοπροσώπως εἰς Μεσολόγγι διὰ νὰ παρευρεθῇ εἰς τὴν μεγάλην ἐπικήδειον πομπὴν τὴν ἐσομένην πρὸς μετακόμισιν τῶν ὀστέων αὐτῶν εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο, ὅπου θὰνεγερθῇ μνημεῖον ἀφοσιούμενον ἀπὸ τὸ ἔθνος εἰς τὴν μνήμην τῶν γενναίων ἐν Μεσολογγίῳ ὑπερασπιστῶν τοῦ σταυροῦ. Ἡ κυβέρνησις θέλει ἐκδώσῃ πρόγραμμα προσκαλοῦσα δι' αὐτοῦ τοὺς ὁμογενεῖς ἀρχιτέκτονας καὶ λιθοξόους νὰ στείλωσιν εἰς αὐτὴν ἐντὸς ἑνὸς ἔτους σχέδια καὶ πρωτότυπα διὰ τὸ μνημεῖον, περὶ οὗ ὁ λόγος». Μετ' οὐ πολὺ δὲ (8 Μαΐου) ὁ γαλλικὸς στρατὸς πλὴν τινων στρατιωτῶν παραμεινάντων τῇ αἰτήσει τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ἐπανῆλθεν οἴκαδε. Οὕτω δὲ καὶ πάλιν ἔν τε τῇ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδι ἀνυψώθη ἡ ἑλληνικὴ σημαία.

Μάχη Πέτρας, ἥττα Τούρκων, Δημήτριος Ὑψηλάντης. Παντοχόθεν ἡ Τουρκία ἐθλίβετο ἐσωτερικῶς μὲν ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ἐξωτερικῶς δὲ ὑπό τε τῶν πεπολιτισμένων λαῶν καὶ μάλιστα ὑπὸ τῶν κυβερνήσεων Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ῥωσσίας· περιέστη δὲ εἰς ἀμηχανίαν, ὅτε τὰ ῥωσσικὰ στρατεύματα κατέλαβον τὴν Ἀδριανούπολιν. Τούτου ἕνεκα ὅτε διελύετο τὸ ἐν Θήβαις ὑπὸ τὸν Ὑ-

ψηλάντην στρατόπεδον 1500 Τοῦρκοι ὑπὸ τὸν Ἀσλάμπεην Μουχουρδάρην πεμφθέντες εἰσέβαλον διὰ τῶν Θερμοπυλῶν, διότι ὁ Καρατάσος μὴ θέλων καὶ μὴ δυνάμενος ἕνεκα ἀσθενείας πολλῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ νὰ ὑποδυθῇ πρόσωπον Λεωνίδου ἀμαχητὶ καταλιπὼν αὐτὰς ἀνέβη εἰς τὴν Νευρόπολιν τὴν ἐπὶ τοῦ Καλλιδρόμου, εἰς ἣν ἄγει ἡ τοῦ Ἐφιάλτου ὁδός. Ἐκ Θερμοπυλῶν διοδεύσας ὁ Ἀσλάμπεης Βουδωνίτσαν, Τουρκοχῶρι καὶ Θήβας ὑπὲρ τὸν Κιθαιρῶνα ἀφίκετο εἰς Ἀθήνας καὶ παραλαβὼν τόν τ' ἐν Ἀθήναις τουρκικὸν στρατὸν καταλιπὼν μόνον φρουρὰν ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως αὐτῆς καὶ τὸν ἐν Θήβαις ὑπέστρεφεν εἰς Λάρισσαν. Ἀλλ' ἐν τούτῳ ὁ προνοητικὸς Ὑψηλάντης συναθροίσας ἐκ νέου τὸν ἐν Στεβενίκῳ, Διστόμῳ, Ἀραχόβῃ, Ἀμφίσσῃ καὶ ἀλλαχοῦ διεσπαρμένον πρὸς τροφὴν στρατὸν κατέλαβε (9 Σεπτεμβρίου 1829) τὰ ἐπὶ τῆς ἐκ Θηβῶν εἰς Λεβαδίαν ἀγούσης στενὰ τὰ παρὰ τοὺς βορείους πρόποδας τοῦ Ἑλικῶνος καὶ τὰ νότια τέλματα τῆς Κωπαΐδος σχηματιζόμενα. Τῇ ὑστεραίᾳ δ' ἀφικόμενοι 5,000 ἐχθροὶ ἐστρατοπέδευσαν ἐγγὺς μέχρι τῆς πρωΐας τῆς τρίτης ἡμέρας (12 Σεπτεμβρίου), ὅτε δοθέντος διὰ κανονοβολισμοῦ τοῦ σημείου τῆς ἐπιθέσεως καταλιπόντες ὀλίγους πρὸς φρουρὰν τοῦ αὐτῶν ὀχυρωθέντος στρατοπέδου ἐφώρμησαν διαιρεθέντες εἰς δύο μοίρας, τὸ μὲν πεζικὸν κατὰ τῶν ὀχυρωμάτων τῶν Ἑλλήνων, οἱ δ' 600 ἱππεῖς αὐτῶν παρετάχθησαν εἰς δύο στοίχους παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους· 300 δὲ πεζοὶ καί τινες ἱππεῖς κατέλαβον τὸ χωρίον Βρασταμίτας. Οἱ δ' Ἕλληνες κατὰ τὰ στενὰ τῆς Πέτρας ἦσαν παρατεταγμένοι ὧδε: Δύο ὀχυρώματα ἀριστερὰ τῆς ὁδοῦ πρὸς τὸν Ἑλικῶνα κατεῖχον οἱ ὑπὸ τὸν Στράτον καὶ Σκουρτανιώτην· τὸν δὲ προμαχῶνα ἐν τῷ στενῷ τῆς ὁδοῦ κατεῖχον ἄλλοι ὁπλιτάρχαι καὶ ὁ Χατζηπέτρος· ἑκατέρωθεν δ' αὐτοῦ ἔξω ὁ Μαμούρης, Δυοβουνιώτης, Ψαροδῆμος, Κριεζώτης· ὁ δὲ Σπῦρος Μήλιος κατέλαβεν ὕψωμά τι παρὰ τοὺς Βρασταμίτας· ὁ δὲ πεντακοσίαρχος Ἰωάννης Μπαϊρακτάρης τὸν πύργον τῶν Βρασταμιτῶν· ἐγγὺς δὲ τῆς ὁδοῦ ἐν τῇ πεδιάδι ἵσταντο 130 ὑπὸ τὸν Χατσηχρῆστον ἱππεῖς· ἦσαν δ' ἐν συνόλῳ οἱ Ἕλληνες 2,300. Τὸ κύριον τῶν Τούρκων σῶμα ἡγουμένου αὐτοῦ τοῦ Ἀσλάμπεη ἐφώρμησαν κατὰ τοῦ προμαχῶνος· ἀλλ' οἱ ἔξωθεν Μαμούρης καὶ οἱ ἄλλοι ἀπέκρουσαν αὐτοὺς ἡγούμενοι 700 ἀνδρείων, ἐνῷ συγχρόνως καὶ ὁ Μπαϊρακτάρης καὶ ὁ Σπῦρος Μήλιος γενναίως ἀντιστάντες ἔτρεψαν τοὺς διὰ τοῦ μέρους ἐκείνου ἀποπειραθέντας νὰ διέλθωσιν ἐχθροὺς καθάπερ καὶ οἱ ὑπὸ τὸν Χατσηχρῆστον ἱππεῖς τοὺς κατ' αὐτῶν ἐπελθόντας. Ἀπελπίσαντες οἱ Τοῦρκοι περὶ τῆς διαβάσεως ἐπανῆλθον κατησχυμμένοι εἰς τὸ στρατόπεδον καὶ τῇ ὑστεραίᾳ (13 Σεπτεμβρίου) πρωΐᾳ ἔπεμψαν τὸν ἀρ-

χηγὸν τοῦ ἱππικοῦ Ἀχμέτμπεην πρὸς τοὺς Ἕλληνας ὅπως κλείσῃ εἰρήνην καὶ διαβῶσι τὰ στενά. Κατὰ τὴν προκαταρκτικὴν συνδιάλεξιν τοῦ Ἀχμέτμπεη καὶ τῶν ἐπιτετραμμένων ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Γεωργίου Λασσάνη στρατοπεδάρχου καὶ Ἰωάννου Φιλήμονος γραμματέως τοῦ Ὑψηλάντου μὴ ἐπελθούσης ὁμοφωνίας μετέβη εἰς τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον αἰτήσει τοῦ Ἀχμέτμπεη καὶ ἀδείᾳ τοῦ Ὑψηλάντου ὁ Ἰωάννης Φιλήμων· ἀλλ' οὐδ' ἐν τῇ δευτέρᾳ ταύτῃ συνδιαλέξει τοῦ Ὀτζὰκ ἀγᾶ καὶ Ἀσλάμπεη καὶ τοῦ Φιλήμονος μὴ γενομένης ὁμοφωνίας τῶν Τούρκων μὴ βουλομένων νὰ παραδώσωσι τὴν Φοντάναν, ὁ Φιλήμων ἐπανῆλθεν ἄπρακτος κομίζων τὴν ἰδίᾳ χειρὶ τοῦ Ἀσλάμπεη γεγραμμένην ἐπιστολὴν ταύτην: « Τίμιε φίλε κὺρ στρατάρχη Ὑψηλάντη, σὲ ἀκριβοασπάζομαι καὶ μὲ τὸ κάμνοντας φιλικὸν χαιρετισμὸν σὲ εἰδοποιῶ: ἐδῶ ἦλθεν ὁ ἀπεσταλμένος γραμματεύς σου εἰς τὸν Ὀσμᾶν ἀγᾶ Ὀτζὰκ ἀγᾶ καὶ μὲ εἶπεν, ὁποῦ διὰ τοῦ δρόμου, ὁποῦ νὰ ἀπολύσῃς διὰ νὰ πᾶμε, νὰ σοῦ ἀπολυθοῦν οἱ τόποι ὁποῦ ἔχω πιάση ἐγὼ ἀπὸ Λειβαδίαν ἕως Ἀλαμάνα καὶ ἔτζι λοιπὸν νὰ ἀλλάξωμεν τὰ ῥεχέμια. Αὐτὸ ἐγὼ λοιπὸν δὲν ἠμπορῶ νὰ τὸ κάμω χωρὶς νὰ μὴ ῥωτήσω τὸν αὐθέντην μου· ἠμπορῶ μόνον καὶ μόνον χωρὶς ῥώτησιν τοῦ ἀφεντός μου, νὰ σοῦ ἀπολύσω Λεβαδία, Κατίκου Χάνι καὶ Τουρκοχῶρι· εἰ δὲ καὶ διὰ τὰ ἄλλα, ἐνόσου νὰ πηγαίνω εἰς Λάρισσαν νὰ ἀνταμωθῶ μὲ τὸν ἀφέντη μου (ἐνόει τὸν Μεχμὲτ πασσὰν Ῥούμελην Βαλεσῆ) καὶ ἀπόψε προσμένω ἀπόκρισίν σου, διὰ νὰ ἀλλάξωμεν τὰ ῥεχέμια. Ὅ τι νὰ γένῃ ἀπόψε νὰ γένῃ, νὰ πάρῃ τέλος ἡ δουλιά· καὶ καθὼς ἐστάθης ἕως τώρα εἰς τὴν τιμήν σου, ἔτζι λοιπὸν καὶ τώρα δὲν πρέπει νὰ κάμῃς διαφορετικά, παρὰ νὰ βαστάξῃς τὴν μπέσσα σου καὶ ὑγίαινε ». Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἕλληνες ἐπέμενον ἀπαιτοῦντες τὴν παράδοσιν τῆς *Λεβαδίας*, τοῦ *Κατίκου Χάνι*, τοῦ *Τορκοχωρίου* καὶ τῆς *Φοντάνας*, οἱ Τοῦρκοι συνδιασκεψάμενοι μέχρι βαθείας νυκτὸς ἀπεφάσισαν νὰ παραδώσωσι καὶ τὴν Φοντάναν καὶ ἄλλας πᾶραχωρήσεις ποιήσωσι τοῖς Ἕλλησιν, ἐφ' ᾧ καὶ ὁ Ὀσμὰν ἀγᾶς Ὀτζὰκ ἀγᾶς, Ἀσλὰν Μουχουρδάρης καὶ ὁ κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα στρατάρχης Δημήτριος Ὑψηλάντης ὑπέγραψαν ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῆς Πέτρας (13 Σεπτεμβρίου 1829) τὴν συνθήκην ταύτην: « Οἱ ὑποφαινόμενοι Ὀτζὰκ ἀγᾶς Ὀσμάνης καὶ Ἀσλάμπεης Μουχουρδάρης, πολεμηθέντες εἰς τὴν Πέτραν τὴν δωδεκάτην ἡμέραν τοῦ τρέχοντος μηνὸς καὶ ἀδυνατήσαντες νὰ περάσωμε μὲ πόλεμον ταύτην τὴν θέσιν παρεκαλέσαμεν τὸν στρατάρχην κύριον Δημήτριον Ὑψηλάντην ὁδηγήσαντα τὴν ἐναντίον μας εἰρημένην μάχην καὶ ἀξιούμεθα τὴν συγκατάθεσίν του διὰ τὸ ἐλεύθερον πέρασμά μας ἀπὸ τὴν Πέτραν κατὰ τὴν ἀκόλουθον

συνθήκην: Ἡ ἐκλαμπρότης του ὁ κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν Ἑλλάδα στρατάρχης κύριος Δημήτριος Ὑψηλάντης ὑπόσχεται νὰ ἀδιάσῃ τὸν ἐπάνω τῆς Πέτρας προμαχῶνα εὑρισκόμενον ὑπὸ τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ χιλιάρχου Χριστοδούλου Χατζῆ Πέτρου ἅμα ἐξημερώσῃ καὶ ἀνταλλαχθῶσι τὰ ἀμοιβαῖα ἐνέχυρα. — Δίδει ὅσους ἔχει εἰς τὸ στρατόπεδόν του αἰχμαλώτους Τούρκους ἅμα δοθοῦν οἱ εὑρισκόμενοι εἰς τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον Ἕλληνες. — Δίδει τρία ἀμοιβαῖα ἐνέχυρα εἰς τὸν Ὀτζὰκ ἀγᾶν Ὀσμάνην, τὸν πρῶτον πεντακοσίαρχον τῆς τετάρτης χιλιαρχίας Νάκον Πανουριᾶν: τὸν πρῶτον πεντακοσίαρχον τῆς πέμπτης χιλιαρχίας Τόλιαν Νικολάου καὶ τὸν ἑκατόνταρχον ἱππέα Κ. Μοναστερλήν. — Συντροφεύει τὸ τουρκικὸν στρατόπεδον μὲ τὴν ἀνήκουσαν δύναμιν πρὸς ἀσφάλειάν του μέχρι τῆς Μπουδονίτζας, ὅπου θέλουσιν ἀλλαχθῆ καὶ τὰ ἐνέχυρα· ἡ δὲ ἐνδοξότης του ὁ Ὀτζὰκ ἀγᾶς Ὀσμάνης καὶ Ἀσλάμπεης Μουχουρδάρης ὑπόσχονται: — Εἰς τὸ πέρασμά των ἀπὸ Πέτρας μέχρι τῆς Μπουδονίτζας νὰ μὴ κάμωσι τὴν παραμικρὰν ζημίαν εἰς τοὺς ἐγκατοίκους, τὰ γεννήματα καὶ τὰ ζωντανά των. — Νὰ λάβωσι πλησίον των τὰς εὑρισκομένας φυλακάς των εἰς τὴν πόλιν τῆς Λειβαδίας, εἰς τὸ Χάνι τοῦ Κατίκου, τὸ Τουρκοχῶρι καὶ τὴν Φοντάναν· δηλονότι νὰ ἀδιάσουν ἐντελῶς ὅλας αὐτὰς τὰς θέσεις καὶ εἰς τὴν Μπουδονίτζαν μέχρι τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τῆς Ἀλαμάνας νὰφήσωσι μόνην τὴν εὑρισκομένην εἰς αὐτὰς φρουρὰν χωρὶς νὰ κάμωσι προσθήκην καμμίαν. — Δίδουσιν ἐκ μέρους των ὁ μὲν Ὀτζὰκ ἀγᾶς Ὀσμάνης δύο ἐνέχυρα: τὸν Ἀχμέτμπεην Κὸλ ἀγᾶν καὶ τὸν Καχραμὰν ἀγᾶ Κὸλ ἀγᾶν· ὁ δὲ Ἀσλάμπεης Μουχουρδάρης τὸν Μπελούκμπασην Νοὺρ Ἐδὶν ἀγᾶν. — Τὸ κίνημα τοῦ τουρκικοῦ στρατοπέδου διὰ τῆς Πέτρας θέλει ἀρχίσῃ ἐκ προειδοποιήσεως τοῦ στρατάρχου ἅμα τελειωθῆ τελεία ἡ ἀλλαγὴ τῶν ἐνεχύρων καὶ ἀδιάσῃ ὁ προμαχὼν ὁ ἐπάνω τῆς Πέτρας. — Δίδουσιν ὅσους ἔχουν Ἕλληνας αἰχμαλώτους εἰς τὸ στρατόπεδόν των πρὶν λάβωσι τὴν εἴδησιν τῆς διαβάσεώς των διὰ τῆς Πέτρας. — Εἰς πίστωσιν τούτων ὅλων γεγραμμένων ἐν λόγῳ τιμῆς ἔγειναν δύο ὅμοια ἀντίγραφα τῆς παρούσης συνθήκης ὑπογεγραμμένα καὶ ἐσφραγισμένα ἀμοιβαίως καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη». Διὰ τῆς μάχης καὶ νίκης ταύτης τῆς Πέτρας λήγει καὶ *ἡ μεγάλη ἑλληνικὴ ἐπανάστασις*, ἥτις ὑπὸ τὸν Ἀλέξανδρον Ὑψηλάντην ἤρξατο (22 Φεβρουαρίου 1821) ἐν Μολδαυίᾳ καὶ ὑπὸ τὸν Δημήτριον Ὑψηλάντην ἔληξε τῷ ἐνάτῳ αὐτῆς ἔτει ἐν Βοιωτίᾳ, καθάπερ Ῥωμύλος (753 π. Χ.) ἦν ἐν ἀρχῇ καὶ Ῥωμύλος (476 μ. Χ.) ἐν τῷ τέλει τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κράτους καὶ Κωνσταντῖνος (330 μ. Χ.) ἐν ἀρχῇ καὶ Κωνσταντῖνος ἐν τέλει (1453) τοῦ βυζαντίνου. *Ἡ μεγάλη ἑλληνικὴ ἐπα-*

νάστασις εἶνε τὸ μέγιστον κατόρθωμα συμπάσης τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Ἐν ταύτῃ διεπράχθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἔργα μέγιστα καὶ θαυμαστότατα, δι' ὧν τὸ ἔθνος ἐκ τῆς ἐσχάτης δουλείας ἀναστὰν ἐκίνησε μὲν τὸν θαυμασμὸν καὶ ἐπεσπάσατο τὴν εὔνοιαν συμπάντων τῶν πεπολιτισμένων λαῶν τοῦ τε παλαιοῦ καὶ νέου κόσμου, ἀνεκτήσατο δὲ τὴν πάτριον ἐλευθερίαν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΝΑ'.

ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΟΥ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ

§ 1724. **Πολεμικά.** Ὁ κυβερνήτης ἅμα παραλαβὼν τὰς ἡνίας τῆς ἀρτισυστάτου ἑλληνικῆς πολιτείας καὶ διερρύθμισε (7 Φεβρουαρίου 1828) τὰ στρατιωτικά. Κατὰ τὸν ὀργανισμὸν αὐτοῦ πάντα τὰ ἄτακτα στρατιωτικὰ σώματα *πρῶτον* διῃρέθησαν εἰς *χιλιαρχίας*, ὧν ἑκάστη συνεκροτεῖτο ἐκ 1100 ἀνδρῶν, ἦγουν ἐξ ἑνὸς χιλιάρχου, δύο πεντακοσιάρχων ὑποκειμένων τῷ χιλιάρχῳ, δέκα ἑκατοντάρχων ὑποκειμένων ἀνὰ πέντε τοῖς πεντακοσιάρχοις, εἴκοσι πεντηκοντάρχων ἀνὰ δύο τοῖς ἑκατοντάρχοις, τεσσαράκοντα εἰκοσιπεντάρχων ἀνὰ δύο τοῖς πεντηκοντάρχοις, ὀγδοήκοντα δωδεκάρχων ἀνὰ δύο τοῖς εἰκοσιπεντάρχοις, ἑκατὸν ἑξήκοντα πεντάρχων ἀνὰ δύο τοῖς δωδεκάρχοις, ὀκτακοσίους στρατιώτας ἀνὰ πέντε τοῖς πεντάρχοις, ἕνα ὑπασπιστήν, ἕνα γραμματέα, ἕνα ἱερέα, ἕνα ἰατρόν, ἕνα ταμίαν καὶ ἕνα φροντιστήν, δύο σημαιοφόρους καὶ δύο σαλπιγκτὰς ἢ τυμπανιστάς, ἀνὰ ἕνα ἑκάστῃ πεντακοσιαρχίᾳ· *δεύτερον* οἱ στρατιωτικοὶ ἐλάμβανον σιτηρέσιον καὶ μηνιαῖον μισθὸν ἀναλόγως τῆς θέσεως αὐτῶν, ἐξ ὧν τὸ μὲν σιτηρέσιον καθ' ἑκάστην, ὁ δὲ μισθὸς ἐδίδοτο κατὰ τριμηνίαν· *τρίτον* οἱ βαθμοὶ τῶν πεντάρχων καὶ δεκάρχων ἐδίδοντο ὑπὸ τοῦ χιλιάρχου, οἱ δὲ ἀνώτεροι ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως προτεινόμενοι ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐκστρατείας· *τέταρτον* ὁ χιλίαρχος καὶ οἱ ὑπ' αὐτὸν ἀξιωματικοὶ ὤφειλον νὰ ἐπιθεωρῶσι τοὺς ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν αὐτῶν στρατιώτας, καθ' ἑκάστην δ' ἑβδομάδα νὰ ὑποβάλλωσι κατάλογον τῶν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν αὐτῶν· *πέμπτον* οὐδενὶ ἐπετρέπετο νὰ μεταβαίνῃ ἀπὸ χιλιαρχίας εἰς χιλιαρχίαν οὐδὲ ἐγένετο δεκτὸς ἄνευ ἐγγράφου ἀδείας τοῦ χιλιάρχου ᾧ ὑπήγετο· *ἕκτον* οὐδεὶς ἀξιωματικὸς ἢ στρατιώτης ἠδύνατο νὰ καταλείπῃ τὴν τάξιν ἄνευ ἐγγράφου ἀδείας τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἀρχηγοῦ· *ἕβδομον* οἱ στρατιωτικοὶ ὤμνυον τὸν ὅρκον τόνδε: « Ὁρκίζομαι εἰς τὸ

ὄνομα τῆς ἁγίας καὶ ἀδιαιρέτου Τριάδος νὰ χύσω καὶ τὴν ὑστερινὴν σταλαγματίαν τοῦ αἵματός μου ὑπερασπιζόμενος ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τὴν ἱερὰν ἡμῶν ὀρθόδοξον πίστιν καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς κοινῆς πατρίδος καὶ ὑποστηρίζων τοὺς νόμους της. Ὁρκίζομαι νὰ ὑποτάσσωμαι εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ ἐξοχωτάτου κυβερνήτου καὶ τῶν ἀρχηγῶν, ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τῶν ὁποίων ἤθελε μὲ διορίσῃ. Ὁρκίζομαι νὰ μὴ πράξω οὐδεμίαν βλάβην ἐναντίον τῶν συμπολιτῶν μου, τῶν ὁμοπίστων μου καὶ κανενὸς ἄλλου ἀνθρώπου. Ὁρκίζομαι νὰ μὴ φονεύσω, νὰ μὴ κλέψω, νὰ μὴν ἁρπάξω καὶ νὰ μὴ δείρω. Ὁρκίζομαι νὰ μὴ φύγω ἄνευ ἀδείας τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐκστρατείας οὐδὲ νὰ παραβῶ εἰς τὸ παραμικρὸν τὸν ἱερὸν τοῦτον ὅρκον καὶ νὰ ὑπόκειμαι εἰς ὅλην τὴν αὐστηρότητα τῶν στρατιωτικῶν νόμων». *ὄγδοον* τὸν ὅρκον ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου παρόντων ἱερέων καὶ ἐνώπιον τοῦ κυβερνήτου καὶ ἀπόντος αὐτοῦ ἐνώπιον τοῦ ἀνωτέρου ἀρχηγοῦ ὤμνυον πάντες ἐν γένει οἱ στρατιωτικοί· *ἔνατον* πᾶς λιποτάκτης εἰ μὲν ἀξιωματικὸς ἦν, ἐστερεῖτο τοῦ βαθμοῦ καὶ μετέβαινεν εἰς τὴν τάξιν τοῦ ἁπλοῦ στρατιώτου, εἰ δὲ στρατιώτης, κατεδικάζεσο εἰς ἐργασίαν ἀναλόγως τοῦ ἁμαρτήματος ἐπὶ ἕνα μῆνα μέχρις ἑνὸς ἔτους τοῦ στρατοπέδου ἄοπλος, ἄμισθος λαμβάνων μόνον ἄρτον· *δέκατον* ὁ προδότης κατεδικάζετο εἰς θάνατον· *ἑνδέκατον* πᾶς ἀξιωματικὸς ἅρπαξ, κλέπτης ἢ πρόξενος φθορᾶς ἢ ζημίας εἰς κατοικίαν ἢ εἰς κτήματα τῶν κατοίκων ἢ εἰς τοῦτο παροτρύνας τοὺς αὐτοῦ στρατιώτας ἐστερεῖτο τοῦ αὐτοῦ βαθμοῦ, μετέβαινεν εἰς τὴν τάξιν τῶν στρατιωτῶν ὑποχρεούμενος νὰποτίσῃ καὶ τὴν ζημίαν· ὁ δὲ ἁπλοῦς στρατιώτης τὰ αὐτὰ πράττων ἀφοπλισθεὶς ἐνώπιον τοῦ χιλιάρχου κατεδικάζετο νὰποδώσῃ τὸ πρᾶγμα ἢ τὴν ἀξίαν αὐτοῦ καὶ ἐργασθῇ ἐν τῷ στρατοπέδῳ ἐπὶ μόνῳ ἄρτῳ· *δωδέκατον* ὁ φονεὺς κατεδικάζετο εἰς θάνατον· *δέκατον τρίτον* ὁ βιαστὴς γυναικὸς κατεδικάζετο εἰς φυλακὴν τριῶν μηνῶν μέχρις ἑνὸς ἔτους καὶ εἰς χρηματικὴν ποινὴν 100 γροσίων μέχρις 600· εἰ δὲ παρθένος ἡ βιασθεῖσα, εἰς διπλασίαν ποινὴν σωματικὴν καὶ χρηματικήν· εἰ δὲ σὺν τῇ βίᾳ ἐγένετο καὶ θάνατος τῇ γυναικί, κατεδικάζετο εἰς θάνατον· *δέκατον τέταρτον* ὁ τοῦ πραγματικοῦ ἀριθμοῦ στρατιωτῶν μείζω ψευδῶς γράφων ἐν τοῖς καταλύγοις ἢ ἀδικῶν τινα στρατιώτην ἐστερεῖτο τοῦ βαθμοῦ καὶ κατεδικάζετο νὰποδώσῃ ὅσα δολίως ἔλαβε· *δέκατον πέμπτον* ὁ ἀπειθὴς ἐστερεῖτο τοῦ βαθμοῦ· εἰ δὲ στρατιώτης, ὑπεβάλλετο ὑπηρεσίᾳ ἐν τῷ στρατοπέδῳ· *δέκατον ἕκτον* ὁ ἐπιβαλὼν χεῖρα τῷ ἀνωτέρῳ αὐτοῦ κατεδικάζετο εἰς φυλάκισιν μέχρις ἓξ μηνῶν κατὰ τὸν βαθμὸν τοῦ προσβληθέντος· *δέκατον ἕβδομον* οἱ ἐκ γήρατος ἢ ἀσθενείας ἢ πληγῶν ἀναγκαζόμενοι νὰ παραιτῶνται τὴν στρατιωτικὴν

ὑπηρεσίαν ἐλάμβανον ὁλόκληρον τὸν μισθόν, αἱ δὲ χῆραι αὐτῶν ἀποθανόντων τὸ ἥμισυ· *δέκατον ὄγδοον* οἱ ἀναδειχθέντες ἀνδρεῖοι, πειθαρχικοί, τίμιοι, οἱ ἐπισπώμενοι ἐπὶ τούτῳ τὴν ἀγάπην τῶν κατοίκων ἠξιοῦντο χρηματικῶν ἀμοιβῶν, προβιβασμῶν καὶ τιμῶν· *δέκατον ἔνατον* ὁ στρατάρχης ὤμνυε τὸν ὅρκον τοῦτον: « Ὀρκίζομαι εἰς τὸ ὄνομα τῆς ἁγίας καὶ ἀδιαιρέτου Τριάδος νὰ χύσω καὶ τὴν ὑστερινὴν ῥανίδα τοῦ αἵματός μου ὑπερασπιζόμενος ἐναντίον τῶν ἐχθρῶν τὴν ἱερὰν ἡμῶν ὀρθόδοξον πίστιν καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος καὶ ὑποστηρίζων τοὺς νόμους της. Ὀρκίζομαι νὰ ὑποτάσσωμαι εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ ἐξοχωτάτου κυβερνήτου. Ὀρκίζομαι μήτε νὰ συγχωρήσω μήτε νὰ λάβω μέρος εἰς κανενὸς εἴδους κατάχρησιν καὶ νὰ διατηρήσω τὴν δυνατὴν εὐταξίαν εἰς τὰ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν μου στρατεύματα· ἂν δὲ παραβῶ εἰς τὸ παραμικρὸν τὸν ἱερὸν τοῦτον ὅρκον, νὰ ὑπόκειμαι εἰς ὅλην τὴν αὐστηρότητα τῶν στρατιωτικῶν νόμων ». Αἱ διατάξεις αὗται ἐθεμελιοῦντο ἐπὶ τοῦ ὀργανισμοῦ μέλλοντος νὰ ἰσχύσῃ μέχρι τῆς συγκλήσεως τῆς συνελεύσεως.

Τοῦ οὕτω καταρτισθέντος στρατοῦ ἐπιθεώρησις ἐγένετο (16 Φεβρουαρίου 1828) ἐν Δαμαλᾷ· μετ' αὐτὴν ἐν χαρᾷ ἐγένετο συμπόσιον, παρ' ὃ ἐκάθισαν ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τῶν σωμάτων. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ ἀπελθὼν ἐκεῖθεν ἀφίκετο (20 τοῦ αὐτοῦ) εἰς Ναύπλιον, ὅτε παρέδωκε τὸ Παλαμήδιον ἀναιμωτὶ ὁ Θεόδωρος Γρίβας. Μετερρύθμισε δ' ἐν μέρει ὁ Καποδίστριας καὶ τὸν ἤδη ἀπὸ τοῦ 1822 ὑφιστάμενον τακτικὸν στρατόν, ὅστις συνέκειτο περὶ τὸ τέλος τοῦ 1828 ἐκ 2,612 ἀνδρῶν πολλὰς τὰς ἐλλείψεις, κακὸν ἱματισμὸν καὶ ἀτελῆ ὁπλισμὸν ἐχόντων. Ἀρχηγὸς δ' αὐτοῦ ἐγένετο (11 Αὐγούστου 1829) ὁ Γάλλος στρατηγὸς Τρέσελος. Ἐπὶ τοῦ ἱκανοῦ τούτου στρατηγοῦ ἐβελτιώθη πως τὸ τακτικὸν ἔχον καί τινας λίαν ἀξίους ἀξιωματικοὺς τὸν Πελλιών, Γκαρνώ, Πουρσί. Ὁ τακτικὸς στρατὸς διεκρίνετο τῶν ἀτάκτων πλὴν τοῦ διαφόρου ὀργανισμοῦ καὶ κατὰ τὴν σύνθεσιν· διότι οὗτοι διηροῦντο εἰς τάγματα καὶ ἴλας, ὧν ἕκαστον ἀπετέλει σῶμα αὐτοτελές· εἶχε δ' ὁ τακτικὸς καὶ ἐπιμελητήριον κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐπαρκές, οὗ προΐστατο ὁ φιλότιμος Γάλλος Σαιμμαρτέν. — Καὶ ἡ στρατιωτικὴ δὲ σχολὴ «τῶν Εὐελπίδων» ἡ ἱδρυθεῖσα (Δεκεμβρίου 1828) ὑπὸ τοῦ Ἄϊδεκ ἀνεπτύχθη ὑπὸ τὸν διευθυντὴν Πωζιέ. — Συνέστησαν δὲ δύο *διαρκῆ στρατοδικεῖα* καὶ *ἀναθεωρητικὸν* ἐν Ναυπλίῳ. Ἐπειδὴ δὲ δὲν ἐπήρκουν οὐδ' ἠδύναντο πάντες οἱ κατηγορούμενοι νὰ μετενεχθῶσιν εἰς Ναύπλιον, διωρίζετο τὸ λεγόμενον *πειθαρχικὸν συμβούλιον* δικάζον τὰ πλημμελήματα, ὧν αἱ ἀποφάσεις ἐνεκρίνοντο ὑπὸ τῶν διοικητῶν τῶν σωμάτων καὶ ἐκυροῦντο ὑπὸ τοῦ Τρεσέλου, ὅπερ με-

γάλας δυσχερείας παρεῖχεν. Ἀπέτυχε δὲ καὶ ἀπόπειρα γενομένη πρὸς μετάφρασιν τῶν γαλλικῶν στρατιωτικῶν διαταγμάτων (1 Μαΐου 1818) καὶ τοῦ κανονισμοῦ τῶν ἀσκήσεων τοῦ πεζικοῦ καὶ ἱππικοῦ. Εἶτα δὲ ἐπὶ τοῦ Γάλλου στρατηγοῦ Γεράρδου μετεβλήθησαν (2 Ὀκτωβρίου 1829) αἱ χιλιαρχίαι εἰς εἴκοσιν ἐλαφρὰ τάγματα, ὧν ἕκαστον ὑποδιηρέθη εἰς τέσσαρας λόχους· καὶ ὁ μὲν ἀρχηγὸς τάγματος ἐκαλεῖτο *ταξιάρχης*, οἱ δὲ χιλίαρχοι ἔλαβον βαθμὸν στρατηγοῦ. Δὲν μετεβλήθη ὅμως ὁ ἱματισμός· ἐλάμβανον δὲ οἱ στρατιῶται τὸν μισθὸν ἀμέσως ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου. — Συνέστη δὲ ἀπαιτήσει τοῦ Γεράρδου καὶ *πρότυπον τάγμα* ἐξ ἐπιλέκτων, ἐξ οὗ ἔμελλον νὰ περιλαμβάνωνται οἱ διδάσκαλοι τοῦ στρατοῦ. Ἀλλὰ παρὰ τὸ θέατρον τοῦ Ἄργους, ἔνθα προσεκλήθησαν οἱ βουλόμενοι νὰ καταταχθῶσιν εἰς τὸ τάγμα καὶ γυμνασθῶσι κατὰ τὴν εὐρωπαϊκὴν τακτικήν, ἐδείχθη μεγάλη δυσαρέστησις τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν ἀπαιτούντων τοὺς καθυστερουμένους μισθοὺς καὶ μόλις 20 κατετάχθησαν. Ἐπεχείρησεν ὁ Καποδίστριας καὶ τῇ μεταρρυθμίσει τοῦ *ναυτικοῦ*· ἀλλ' ἀπέτυχε. Συνέπραξε μὲν πρὸς καταστροφὴν τῆς πειρατείας, ἀλλ' ἐλάχιστον εἰς τὴν βελτίωσιν τοῦ ἐθνικοῦ ναυτικοῦ συνέτεινον οἱ ὀργανισμοὶ περὶ διακριτικῶν σημείων τοῦ ἐμπορικοῦ ναυτικοῦ, λιμενικῆς ἀστυνομίας καὶ ἄλλων.

§ 1725. **Διοικητικὰ τμήματα τοῦ κράτους.** Ἡ διαίρεσιι κατὰ νομοὺς (τμήματα) ἐγένετο αὕτη: ἐν μὲν Πελοποννήσῳ τμήματα *πρῶτον* Ἀχαΐα, ἐν ᾗ ἐπαρχίαι Βοστίτσα, Καλάβρυτα καὶ Παλαιαὶ Πάτραι· *δεύτερον* Ἦλις, ἐν ᾗ ἐπαρχίαι Γαστούνη καὶ Πύργος· *τρίτον* Ἄνω Μεσσηνία, ἐν ᾗ Ἀρκαδία, Νεόκαστρον, Μεθώνη καὶ Κορώνη· *τέταρτον* Κάτω Μεσσηνία, ἐν ᾗ Νησίον, Καλαμάτα, Ἐμπλάκια, Ἀνδρούτσα, Λεοντάριον, Μικρομάνη καὶ δυτικὴ Σπάρτη· *πέμπτον* Λακωνία, ἐν ᾗ Μονεμβασία, Μιστρᾶς, Πραστός, ἀνατολικὴ Σπάρτη· *ἕκτον* Ἀργολίς, ἐν ᾗ αἱ ἐπαρχίαι Ἄργους, Ναυπλίου, Κάτω Ναχαγὲ καὶ Κορίνθου· *ἕβδομον* Ἀρκαδία, ἐν ᾗ Φανάριον, Καρύταινα, Τριπολιτσὰ καὶ Ἅγιος Πέτρος. Αἱ δὲ νῆσοι διηρέθησαν εἰς ἓξ τμήματα: *πρῶτον* βόρειοι Σποράδες, ἐν αἷς Σκίαθος, Σκόπελος, Σκῦρος, Ἡλιοδρόμια καὶ τὰ Ψαρά· *δεύτερον* ἀνατολικαί, ἐν αἷς Σάμος, Κάλυμνος, Λέρος, Πάτμος καὶ ἡ Ἰκαρία· *τρίτον* δυτικαί, ἐν αἷς Ὕδρα, Σπέτσαι, Πόρος, Αἴγινα, Σαλαμίς· *τέταρτον* βόρειοι Κυκλάδες, ἐν αἷς Σῦρος, Σέριφος, Θερμιά, Ζέα, Ἄνδρος, Τῆνος, Μήκωνος· *πέμπτον* κεντρικαί, ἐν αἷς Νάξος, Πάρος, Ἴος, Σύκινος, Φολέγανδρος, Μῆλος, Κίμωλος, Σίφνος· *ἕκτον* νότιοι, ἐν αἷς Σαντορήνη, Ἀνάφη, Ἀστυπαλαία, Κάσσος καὶ Κάρπαθος. Καὶ ἐν ἑκάστῳ μὲν τῶν τριων-

καίδεκα τμημάτων διωρίσθησαν εἷς ἔκτακτος ἐπίτροπος, δημογεροντίαι δὲ κατ' ἐπαρχίας, πόλεις, κώμας καὶ χωρία.

§ 1726. **Πολίτευμα.** Τῷ πρώτῳ τῆς ἐπαναστάσεως ἔτει ἱδρύθη ἐν Καλάμαις (25 Μαρτίου 1821) ἡ *Μεσσηνιακὴ γερουσία*, ἥτις ἀνεκήρυξε τὴν ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος (σελ. 779-780)· ἐν δὲ τῇ μονῇ τῶν Καλτετσῶν συνέστη (20 Μαΐου 1821) ἡ γερουσία τῆς Πελοποννήσου· ἐν δὲ Μεσολογγίῳ ἐψηφίσθη (9 Νοεμβρίου 1821) ὀργανισμὸς τῆς προσωρινῆς διοικήσεως τῆς δυτικῆς χέρσου Ἑλλάδος· ἐν δὲ Ἀμφίσσῃ ποικίλον τι πολίτευμα (15 Νοεμβρίου 1821) «ἡ Νομικὴ διάταξις»· ἐν δὲ τῇ ἐθνικῇ τῆς Ἐπιδαύρου συνελεύσει δημοκρατικὸν πολίτευμα καθ' ὃ ἡ διοίκησις ἀνετίθετο τῷ *βουλευτικῷ* καὶ τῷ *ἐκτελεστικῷ*· ἐν δὲ Ἄστρει ὑπὸ τῆς Β' συνελεύσεως (13 Ἀπριλίου 1823) «ὁ νόμος τῆς Ἐπιδαύρου» ἢ «τὸ προσωρινὸν πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος»· ἐν δὲ Τροιζῆνι ἐπεκυρώθη τὸ εἰρημένον σύνταγμα διηρημένον εἰς ἐννέα κεφάλαια: *περὶ θρησκείας, ἑλληνικῆς ἐπικρατείας, δημοσίου δικαίου τῶν Ἑλλήνων, πολιτογραφήσεως, συντάξεως τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας, βουλῆς, κυβερνήσεως, γραμματειῶν τῆς ἐπικρατείας καὶ περὶ δικαστηρίων*. Ταῦτα εὗρε κεκυρωμένα ὁ Καποδίστριας, ὅστις ἵδρυσε τὸ «Πανελλήνιον» συγκείμενον ἐξ 27 μελῶν διηρημένον εἰς τρία τμήματα: *διοικητικόν, οἰκονομικὸν* καὶ *δικαστικόν*, ὧν ἕκαστον εἶχεν ἴδιον πρόεδρον (πρόβουλον)· ἀντὶ δὲ τοῦ Πανελληνίου ἐψηφίσθη ὑπὸ τῆς ἐν Ἄργει συνελεύσεως *γερουσία* συγκειμένη καὶ αὕτη ἐξ 27 μελῶν.

§ 1727. **Παιδεία καὶ ἐκκλησία.** Ἡ φιλομάθεια τοῦ ἔθνους ἦν μεγάλη. Ὁ Καποδίστριας ἀπέβλεψε κυρίως εἰς τὴν δημοτικὴν ἐκπαίδευσιν. Ἀπὸ τοῦ Φεβρουαρίου μέχρι Μαΐου τοῦ 1828 ἱδρύθησαν μόνον ἐν ταῖς νήσοις τοῦ Αἰγαίου πελάγους 22 ἀλληλοδιδακτικὰ σχολεῖα· περὶ δὲ τὰ τέλη τοῦ 1829 ἐν πληθυσμῷ 693,000 ὑπῆρχον 15,000 μαθηταί· περὶ δὲ τὸ τέλος τοῦ 1830 ὑπῆρχον ἐν μὲν ταῖς νήσοις 48 δημοδιδασκαλεῖα, 55 ἐν Πελοποννήσῳ καὶ 6 μόνον ἐν τῇ ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδι. Ἑλληνικὰ δὲ σχολεῖα 44 ἐπὶ τῶν νήσων καὶ 38 ἐν Πελοποννήσῳ. Ὁ Γάλλος Δυτρὼν ὡς μέλος τῆς ἐπὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως ἐπιτροπείας προὔτεινε τὴν σύστασιν καὶ ἀνωτέρων παιδευτηρίων· ἀλλ' ὁ Καποδίστριας ἀντέστη ἔχων μᾶλλον πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἠθῶν παρ' Ἕλλησιν. Ἐν Αἰγίνῃ δὲ ἱδρύθη τὸ *ὀρφανοτροφεῖον* (1 Νοεμβρίου 1829), ἐν ᾧ διητῶντο τὰ ὀρφανὰ μειράκια, τὸ *κεντρικὸν σχολεῖον*, ὅπερ ἔμελλε νὰ καταστῇ πρότυπον τῶν ἄλλων σχολείων, τὸ *διδασκαλεῖον* (Ἰουλίου 1830), ἐν ᾧ ἔμελλον νὰ παρασκευάζωνται διδάσκαλοι, τὸ *στρατιωτικὸν* ἐν Ναυπλίῳ καὶ ἐν Πόρῳ τὸ *ἐκκλησιαστικὸν* ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τῆς μονῆς τῆς

Ζωοδόχου Πηγῆς συντηρούμενον, ὅπερ ἐπὶ βραχὺν χρόνον ἔχον δύο διδασκάλους καὶ 15 μαθητὰς ἐπὶ τέλους διελύθη. Ὅσον δ' ἀποβλέπει εἰς τὴν ἐκκλησίαν οὐδὲν ἐγένετο. Τεχνηέντως δ' ἀπέκρουσεν ὁ Κυβερνήτης πᾶσαν ἀνάμιξιν τοῦ πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ἐν τοῖς πράγμασι τῆς Ἑλλάδος, οὗ ἕνεκα καὶ ἡ ἀποστολὴ (1828) ἐκ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Ἑλλάδα τῶν ἐπισκόπων Ἰωαννίνων, Λαρίσσης, Χαλκηδόνος καὶ Νικαίας ἀπέτυχε καθάπερ καὶ τὸ πατριαρχικὸν τοῦ πατριάρχου Κωνσταντίνου γράμμα, πρὸς ὃ ἀρνητικῶς ἐπέστειλεν (11 Σεπτεμβρίου 1830) ὁ Καποδίστριας.

§ 1728. **Αἴτια ἀντιπολιτεύσεως κατὰ Καποδιστρίου καὶ θάνατος αὐτοῦ.** Ὁ Καποδίστριας πλὴν τῶν εἰρημένων ἐπεχείρησε νὰ βελτιώσῃ ἐν γένει τὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος. Ἠθέλησε νὰ προαγάγῃ τὴν βιομηχανίαν, τὴν γεωργίαν, τὴν τυπογραφίαν καὶ λιθογραφίαν· νὰ μεταρρυθμίσῃ τὰ δικαστήρια καὶ τὴν διοίκησιν. Ἀλλ' ἐν πᾶσι τούτοις διέβλεπον ῥοπήν τινα πρὸς τὴν αὐταρχίαν, προαγωγὴν τῶν οἰκείων αὐτοῦ συγγενῶν καὶ φίλων καὶ κατάθλιψιν τῶν ἀγωνιστῶν καὶ τῶν δημοτικῶν ἐλευθεριῶν. Ὡρισμένα δὲ κύρια τῆς κατὰ τοῦ Καποδιστρίου ἀντιπολιτεύσεως αἴτια ἦσαν τάδε: πρῶτον δυσηρέστουν οἱ πλεῖστοι τῶν εὐνοουμένων τοὺς στρατιωτικοὺς καὶ πρὸ πάντων ὁ Βιάρος καὶ Αὐγουστῖνος γενικὸς ἐπίτροπος τῶν τε στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν. Ὁ Γεώργιος Δυοβουνιώτης, Νικόλαος Κριεζώτης, Βάσσος Μαυροβουνιώτης, Χριστόδουλος Χατζηπέτρος, Διονύσιος Εὐμορφόπουλος, Μῆτρος Λιακόπουλος, Σπῦρος Μήλιος, Ἰωάννης Κλίμακας, Βασίλειος Μπούσγος καὶ ἄλλοι ὁπλιτάρχαι προθυμότατοι ταχθέντες εἰς τὰς χιλιαρχίας ἐγόγγυζον κατὰ τοῦ κυβερνήτου ὡς ἀδικούμενοι, παρορώμενοι καὶ περιφρονούμενοι, οὗ ἕνεκα καὶ ἔγραψαν (15 Μαΐου 1829) ἐκ τῆς ἐπὶ τοῦ Παρνασσοῦ Ἀραχόβης πρὸς τὸν κυβερνήτην τὴν ἀναφορὰν ταύτην: «Ἐξοχώτατε κυβερνῆτα! Ὁ ἐκλαμπρότατος πληρεξούσιος τοποτηρητὴς ἀνεφέρθη ἀναμφιβόλως πρὸς τὴν κυβέρνησιν περὶ τῶν ἐδῶ διατρεξάντων καὶ μὲ τὴν προσωπικὴν συνέντευξίν του θέλει ἐξηγηθῆ πληρέστερον περὶ αὐτῶν. Ἡμεῖς οἱ ὑποφαινόμενοι στοχαζόμενοι ὅτι ἴσως τινὲς κακοποιοὶ ἄνθρωποι ἐμποροῦν νὰ κάμουν παρεξηγήσεις εἰς τὴν κυβέρνησιν προθυμοποιούμεθα νὰναφερθῶμεν καὶ ἀμέσως εἰς τὴν πατρικήν της πρόνοιαν διὰ νὰ παραστήσωμεν τὴν κατάστασίν μας καὶ ποῖα τὰ αἴτια, τὰ ὁποῖα μᾶς ἐπαρακίνησαν νὰ ζητήσωμεν τὰ δίκαιά μας. Πρέπει νὰ ἤμεθα συγγνωστέοι ἂν μακρυγορήσωμεν, διότι καὶ ἡ ὕλη, ἡ ὁποία μᾶς παρρησιάζεται, εἶναι μεγάλη καὶ ὁ ἀγὼν μὲ τὸν ὁποῖον ἀντεπαλεύσαμεν, ἀντιπαλαίομεν καὶ μέλλομεν νὰντιπαλεύσωμεν δὲν εἶναι μικρός.

» Σ. κυβέρνησις! χωρὶς νὰ λάβωμεν καθ' ὅλου εἰς σκέψιν τὰ παρελθόντα, ἂς ἔλθωμεν νὰ ἐξετάσωμεν τὰ τῆς ἐποχῆς τῆς παρούσης κυβερνήσεως: οἱ Ἕλληνες ὅλοι, ἡ Ἑλλὰς ἀπηλπισμένη ἐπροσκάλεσε Σὲ κυβερνήτην· εἴμεθα πλέον παραβέβαιοι ὅτι ἡ ἐξοχότης σας ἐχαίρετε καὶ χαίρετε παντοῦ τὴν πλέον λαμπρὰν ὑπόληψιν καὶ δὲν ἤλθετε εἰς τὴν Ἑλλάδα παρὰ νὰ τὴν σώσετε· εἰς τοῦτο καθεὶς δὲν ἀμφιβάλλει, καθ' ὅσον παρατηροῦμεν τὰ πράγματα διὰ τῆς θείας προνοίας καὶ τῆς συνετῆς κυβερνήσεώς σας προοδεύουν κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν ὅλων τῶν καλῶν πατριωτῶν. Ἅμα ἐπατήσατε τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος ὁποίους νόμους καὶ ἂν ἐθέσετε εἰς τὸ ἔθνος, ὅλοι ἐφάνησαν δεκτοὶ καὶ οἱ Ἕλληνες ἀφωσιωμένοι ἐπροσηλώθησαν νὰ τοὺς φυλάξουν καὶ δι' αὐτοὺς καὶ διὰ τὴν σωτηρίαν τῆς κοινῆς πατρίδος νὰ χύσουν καὶ αὐτὴν τὴν ὑστέραν ῥανίδα τοῦ αἵματός των. Ἐθέσατε στρατιωτικὸν ὀργανισμόν, ποῖος δὲν ἔστερξεν ἀμέσως; κανεὶς βέβαια δὲν παρήκουσεν· οἱ Ἕλληνες ἐπὶ τῇ βάσει αὐτοῦ τοῦ ὀργανισμοῦ δὲν ἐπλήρωσαν τὰ ἱερὰ χρέη των; ἡ ἀνάστασις τῆς Ῥούμελης ἂς τὸ μαρτυρήσῃ· αἱ σημαῖαι τῆς ἐλευθερίας κυματούμεναι ἐπάνω εἰς τόσα λαμπρὰ φρούρια καὶ πόλεις ἂς δώσουν τοὺς ἀποχρῶντας λόγους. Ἔπειτα ἀπ' ὅλα ταῦτα τί ἀκολουθεῖ; ἀναμφιβόλως τὸ νὰ μὴν ἐνεργῆται ὁ στρατιωτικὸς διοργανισμὸς μόνον καὶ μόνον διὰ τοὺς Ἕλληνας τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος. Οἱ Ἕλληνες, Σ. κυβέρνησις, ἀφοῦ ἔμειναν τὸ ἓν δέκατον ἀφ' ὅσοι ἦσαν, ὑπέκλιναν εἰς τὸν στρατιωτικὸν ὀργανισμὸν ὄχι μόνον διὰ νὰ φονεύωνται, ἀλλὰ καὶ νὰ ζοῦν. Εἶναι βέβαιον ὅτι κανὲν ἐμπόδιον δὲν κάμνουν. Ὅταν λοιπὸν δὲν τρέφονται ἀπὸ τοὺς ἀγῶνάς των, πῶς νὰ ζήσουν; μήπως εἶναι μία ἡμέρα ἢ ἕνας μὴνας ἀφότου στεροῦνται τὰ δίκαιά των; εἶναι, Σ. κυβέρνησις, μῆνες ἓξ καὶ περιπατοῦμεν εἰς τοὺς ἑπτά. Ὅτι λοιπὸν ὁ στρατιωτικὸς ὀργανισμὸς δὲν ἐνηργήθη, δὲν μένει καμμία ἀμφιβολία· ὅτι πάλιν ἡ Σ. κυβέρνησις δὲν ἐφύλαξεν ἰσοσταθμίαν καὶ δικαιοσύνην εἰς ὅλα τὰ τέκνα της καὶ εἰς αὐτὸ δὲν μένει καμμία πρόφασις, διότι ὅλοι οἱ πολιτικοὶ ὄχι μόνον πληρώνονται κατὰ μῆνα, ἀλλ' ηὔξησαν καὶ οἱ μισθοί των, μολονότι γράφουν μὲ τὸ αἷμα τῶν στρατιωτῶν μετασχηματισμένον εἰς μελάνην· οἱ ναῦται πληρώνονται, οἱ τακτικοὶ παρομοίως καὶ μόνον οἱ δυστυχεῖς Ῥουμελιῶται νὰ μένουν τόσον καταφρονεμένοι, οἱ ὁποῖοι πάντοτε ἐφάνησαν πρόθυμοι ὑπερασπισταὶ τῆς πατρίδος καὶ τῆς κυβερνήσεως; αὐτοὶ λέγομεν, οἱ ὁποῖοι ἐθυσίασαν τὰ πάντα, τὰ ὁποῖα ὡς πρὸς εἰδότας εἶναι βέβαια περιττά; Ἔ! Σ. κυβέρνησις! ἂς θεωρήσωμεν τὴν Ἑλλάδα ὡς μίαν ἄμπελον· ἐπροσκαλέσαμεν τὴν ἐξοχότητά σας ὡς ἕνα ἐπιστάτην ἐπάνω εἰς αὐτήν· ἡ ἐξοχότης σας, διὰ νὰ

καλλιεργηθῇ καὶ δώσῃ ὠφελίμους καρπούς, ἐδιωρίσατε, π. χ. σαράντα ἐργάτας νὰ τὴν δουλεύσουν· ἐξ αὐτῶν εἶναι δίκαιον νὰ πληρώσετε τοὺς τριάκοντα, τοὺς δὲ δέκα νὰφήσετε ὄχι μόνον ἀπληρώτους, ἀλλὰ καὶ καταφρονεμένους, ἐνῷ οἱ μὲν τριάκοντα δὲν ὑποφέρουν τοὺς ἀγῶνας τῶν δέκα ἢ νὰ εἴπωμεν καλλίτερα οἱ δέκα εἶναι ἡ βάσις καὶ τὸ ὑποστήριγμα τῶν τριάκοντα;

» Σ. κυβέρνησις! οἱ Ἕλληνες ζητοῦντες τὸ δίκαιόν των δὲν τρέφουν κανένα ἄλλον σκοπόν· εἶναι πάντοτε εὐπειθῆ τέκνα τῆς κυβερνήσεως, ὁπόταν καὶ ἡ κυβέρνησις φροντίζῃ μητρικῶς δι' αὐτά· οἱ Ἕλληνες, βεβαιωθῆτε, ἔφθασαν εἰς τὴν πλέον ἐλεεινὴν καὶ ἀξιοδάκρυτον κατάστασιν· ἄλλο δὲν ἔχουν παρὰ μόνον ἕνα ψωμὶ καὶ αὐτὸ ἀλλοίμονον εἰς ὅποιον τὸ φάγῃ! προσφάγι δὲν ἔχουν, ἡ γυμνότης βασιλεύει εἰς τρόπον ὥστε ἀπεράσαμεν τοὺς σκλάβους τῆς Ἀφρικῆς καὶ τοὺς παλαιοὺς εἵλωτας τῆς Σπάρτης. Τοιαύτη θλιβερὰ κατάστασις τίνος ψυχήν, ἂν ἔχῃ καὶ πέτρινον, δὲν ἐμπορεῖ νὰ τὴν μαλακώσῃ; καθὼς νομίζομεν, ἀλλ' οὐαί, οὐαί! τὴν βλέπομεν τόσον σκληράν, ὥστε ὅσοι ἐσώθημεν ἀπὸ τὸν ἐχθρὸν κινδυνεύομεν ἀπὸ τὰ κακὰ τῆς στερήσεως. Εἰς τοιαύτην περίστασιν καὶ εἰς τοιαύτην οἰκτρὰν ἔκθεσιν τῶν καθ' ἡμᾶς ζητοῦμεν ἀπὸ τὴν Σ. κυβέρνησιν τὰ ἀκόλουθα. α') Νὰ μᾶς ἀξιώσῃ τῆς κοινοποιήσεως ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἀντενεργοῦσιν εἰς τὴν πρόοδον τῶν στρατιωτῶν ὑπὲρ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἔθνους. β') Διὰ νὰ εὐαρεστηθῇ νὰ μᾶς ἀποδώσῃ τὰ δίκαια κατὰ τὸν στρατιωτικὸν διοργανισμὸν μέχρι τῆς ἡμέρας, καθ' ἣν θέλει γείνῃ ἡ πληρωμή. γ') Μετὰ τὴν πληρωμὴν νὰ μᾶς δώσῃ τὰς βάσεις τοῦ παρόντος καὶ νέου ἄλλου ὀργανισμοῦ καὶ κατ' αὐτὰς καὶ ἡ Σ. κυβέρνησις νὰ βαδίζῃ καὶ οἱ Ἕλληνες νὰκολουθοῦν τὰ ἴχνη της· νὰ προκηρύξῃ ὅτι οἱ Ἕλληνες μέλλουν νὰ δουλεύσουν κατ' αὐτὰς καὶ νὰ μᾶς διατάξῃ τέλος πάντων νὰ ἐκστρατεύσωμεν ὅπου εἶναι ἡ περισσοτέρα ἀνάγκη τῆς πατρίδος. Ἐὰν καὶ μετὰ ταύτην τὴν ἔκθεσιν δὲν εἰσακουσθῶμεν, τότε βιασμένοι διαμαρτυρούμεθα ἐνώπιον τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἐνώπιον τῆς πατρίδος καὶ τοῦ ἔθνους καὶ ἐνώπιον τέλος πάντων τοῦ φωτισμένου κόσμου τῆς Εὐρώπης· διαμαρτυρούμεθα, λέγομεν, ἐνώπιον ἐκείνων δι' ὅσα μέλλουν νὰκολουθήσουν, οἱ ὁποῖοι ἀντενεργοῦν δι' ἡμᾶς καὶ θέλουν νὰδικούμεθα, νὰ καταφρονούμεθα καὶ νὰ πάσχωμεν ὥσπερ Ἑβραῖοι ἀπὸ τὰ δεινὰ τῆς γυμνότητος καὶ τῆς στερήσεως. Ἐὰν δὲ ἡ κυβέρνησις δὲν ἀποδείξῃ τοὺς ἀντενεργοῦντας, τότε φαίνεται ἀντενεργεῖ φανερὰ ἡ ἰδία κυβέρνησις καὶ ἂς δώσῃ λόγον δι' ὅσα μέλλουν νὰκολουθήσουν. Σ. κυβέρνησις! ἀπ' ὅπου θέλετε εἰμπορεῖτε νὰ πληροφορηθῆτε πόση εὐταξία βασιλεύει εἰς τὸ στρατιωτικόν· ὁ πολίτης κάμνει ἐλευ-

θέρως τὸ ἐμπόριόν του, ὁ δὲ Ἕλλην κινδυνεύων ἐσθίει τὸ ψωμί του μὲ δάκρυα καὶ στεναγμούς. Σ. κυβέρνησις! ὄχι Ἕλληνας νὰ φέρῃς εἰς παρόμοιον στάδιον, ἀλλ' ὅποιον ἔθνος τῆς Εὐρώπης ὡς καὶ αὐτὸν τὸν θεὸν μὲ τοὺς ἀγγέλους, τολμῶμεν, ἀφοῦ τοὺς ἀφήσῃς ὄχι ἑπτὰ μῆνας, ἀλλ' ἕνα ἀδικημένους καὶ καταφρονημένους δὲν ἠμποροῦν νὰ ὑποφέρουν. Ἀποστέλλομεν εἰς τὴν Σ. κυβέρνησιν τὸν ἑκατόνταρχον Βαγγέλην Ἰωάννου καὶ Κώσταν Λαγουμιστὴν καὶ δι' αὐτῶν προσμένομεν ἐν τάχει τὴν ἀπάντησιν ».

Ἀλλὰ καίπερ πολλοῦ χρόνου παρελθόντος, οὐδαμῶς ἔλαβε πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ Καποδίστριας τὰ αἰτήματα τοῦ στρατοῦ· ἠγανάκτουν δὲ πρὸ πάντων οἱ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, διότι οἱ μὲν ὑπὸ τὸν ἀδελφὸν τοῦ κυβερνήτου Αὐγουστῖνον στρατοὶ εἶχον ἀφθονίαν τροφῶν καὶ τακτικῶς ἐλάμβανον τοὺς μισθούς, οἱ δὲ τῆς ἀνατολικῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὸν Δημήτριον Ὑψηλάντην ἐστεροῦντο τῶν πάντων. Τούτου ἕνεκα καὶ αὐτὸς ὁ τὰ μάλιστα γινώσκων νὰ ὑπομένῃ Ὑψηλάντης ἠναγκάσθη νὰ πέμψῃ (14 Αὐγούστου 1829) ἐκ Στεβενίκου τῆς Βοιωτίας ἔγγραφον πρὸς τὸν κυβερνήτην, ἐν ᾧ διαρρήδην λέγει: ὅτι οἱ στρατιῶται ἐξηγριώθησαν, ἠπείλησαν τοὺς ἀξιωματικούς, περιεφρόνουν τὴν κυβέρνησιν, ἧς οὐδὲν πλέον ἐπίστευον τῶν ὅσα αὕτη ὑπισχνεῖτο ὡς ἀείποτε ὑπισχνουμένη καὶ οὐδέποτε πράττουσά τι· ὅτι ἕνεκα τοῦ ὑπούλου τρόπου τῆς κυβερνήσεως διελύθησαν τὰ νικηφόρα στρατόπεδα τῶν Θηβῶν, τοῦ Ἀνηφορήτου, τοῦ Ὠρωποῦ καὶ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου· ὅτι ὁ στρατὸς δικαίως ἠγανάκτει, διότι πολεμῶν γενναίως παρημελεῖτο ὅσον οὐδ' ἐπὶ τῆς προτέρας ἀναρχίας· ὅτι «ἔρριψαν καθεὶς πέτραν ἀναθέματος κατὰ τῶν αἰτίων τῆς γενομένης εἰς αὐτοὺς ἀδικίας καὶ *συνώμοσαν ἐπὶ τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον* νὰ μὴ πιστεύωσιν εἰς τὸ ἑξῆς ὁποιανδήποτε ὑπόσχεσιν, νὰ μὴ ὑπακούωσιν εἰς τοὺς ἀνωτέρους των». Αἱ ὑπὸ τὸν Ὑψηλάντην λοιπὸν χιλιαρχίαι περιῆλθον εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ συνομνύωσι κατὰ τῆς κυβερνήσεως ἔχοντες ἐν τῇ μνήμῃ πάντοτε καὶ τὸ διαδιδόμενον ἀπὸ στόματος εἰς στόμα ὅτι ὁ Καποδίστριας εἶπέ ποτε κατὰ πρόσωπον πρὸς ὁπλιτάρχας παραπονουμένους ὀργίλως: « Σᾶς γνωρίζω· εἶσθε ὅλοι λῃσταὶ καὶ ψεῦσται! ».

Δεύτερον. Εἰ καὶ ἡ ἐν Τροιζῆνι συνέλευσις ῥητῶς τὸ δικαίωμα τοῦ διδόναι πολιτείαν (πολιτογραφίαν) ἐπέτρεψε μόνῃ τῇ βουλῇ καὶ τῇ κυβερνήσει, ἀπηγόρευσε δὲ διαρρήδην τὴν κατὰ τόπους πολιτογραφίαν, ἀλλ' ὅμως αἱ ὑπὲρ τοῦ Ἔϊδεκ, Βιάρου, Γιαννετᾶ, Ῥίζου καὶ ἄλλων φίλων τοῦ κυβερνήτου γενόμεναι οὐ μόνον δὲν ἀπεδοκιμάσθησαν ὑπὸ τοῦ κυβερνήτου, ἀλλὰ καὶ ἐξελεγχθεῖσαι ὑπεστηρίχθησαν ὑπ'

αὐτοῦ, ὅπερ ἐθεωρήθη ὡς περιφρόνησις τῶν νόμων ὑπ' αὐτοῦ τοῦ νομοφύλακος Καποδιστρίου.

Τρίτον. Ἐπισκηψάσης τῆς πανώλους ὁ Βιάρος ἐν τῷ οὗ ἐφίστατο τμήματι συνέστησεν ὑγιονομεῖον καὶ ἐπέβαλε κάθαρσιν διατάξας ἵνα τὰ γράμματα ἀποσφραγίζωνται καὶ καπνίζωνται. Ἐπέτρεψε δ' ἐμπεπιστευμένοις ἀνθρώποις νὰ σημειῶσιν εἴ τι ἐπιλήψιμον εὕρισκον ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς καὶ ἀνακοινῶσιν αὐτῷ. Ἐπειδὴ δὲ ἐφαντάζετο πανταχοῦ συνωμοσίας καὶ συνωμοτικὰς ἀλληλογραφίας ἐνόμιζεν ὅτι εὕρισκε συνωμοτικὰς φράσεις καὶ ἐν ἐπιστολαῖς πᾶσαν ὅλως ἀλλοίαν ἔννοιαν ἐχούσαις. Τόσον δ' ἀπέβησαν αὐθάδεις αἱ παράνομοι διαταγαὶ τοῦ Βιάρου, ὥστε κατεῖχε τὰς ἐπιστολὰς τῶν οὓς ὑπώπτευεν ὡς σφοδροὺς ἀντιπολιτευομένους ἢ ὡς συνωμότας. Μεταξὺ δὲ ἄλλων συλλαβὼν τοὺς γραμματοφόρους κατέσχεν ὁ ἀναιδὴς Βιάρος ἐπιστολὰς ἐπιφανῶν ἀνδρῶν, οἷον τοῦ Τάτση Μαγγίνα, μέλους τοῦ Πανελληνίου, ἢ ἐψηλάφων αὐτοὺς τοὺς ἄνδρας, οἷον τὸν Δῆμον Κανελλόπουλον.

Τέταρτον. Ἐπειδὴ τὰ περὶ ὑγιονομίας αὐστηρὰ μέτρα κατέθλιβον τὸν λαόν, καθ' ὅσον ἡ κυβέρνησις ἐποιεῖτο χρῆσιν αὐστηροτέραν τοῦ δέοντος μὴ λαμβάνουσα πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι ὁ λαὸς τὸ πρῶτον τότε ὑπεβάλλετο ἀστυνομικαῖς διατάξεσι τέως ἀγνώστοις, ἐξήγειραν τὴν ὀργὴν τοῦ λαοῦ. Πολιτῶν δὲ 150 ἀναφορὰ λίαν ἀναιδῶς ἐκάη παρόντων τῶν ἐν αὐτῇ ὑπογεγραμμένων ἐν τῷ διοικητηρίῳ Πόρου ὑπὸ τὴν χλεύην τῶν ὑπαλλήλων διαταγῇ τοῦ προπετεστάτου Βιάρου.

Πέμπτον. Ἡ αὐθάδεια, ἀναίδεια, προπέτεια καὶ οἱ τυραννικοὶ τρόποι τοῦ Βιάρου ὁσημέραι ἐποίουν ἐχθροὺς τῷ ἀδελφῷ Ἰωάννῃ εἶτ' ἐκτελοῦντος ἐπὶ τὸ αὐθαδέστερον ὅσα ἐκεῖνος ἐπὶ τὸ ἐπιεικέστερον διέτασσεν εἴτε καὶ πράττοντος ἐναντία τῶν ὑπ' ἐκείνου διατεταγμένων. Παραινέσαντός ποτε τοῦ κυβερνήτου τοῖς δανεισταῖς, ἵνα μετριώτερον τόκον λαμβάνωσιν, ὅστις ἔν τισιν ἐπαρχίαις ἦν 60 ἐπὶ τοῖς ἑκατόν, καὶ ἐπιεικέστεροι ὦσι πρὸς τοὺς ὀφειλέτας, ὁ Βιάρος διεκήρυξεν ἐν ἐγκυκλίῳ πρὸς τοὺς κατοίκους τοῦ τμήματος αὐτοῦ: «Ὁ κυβερνήτης παρήνεσε τὴν μετρίασιν τοῦ τόκου· ἐγὼ ἀναγκάζομαι ὁριστικῶς νὰ τὸ ἀποφασίσω, ἵνα παύσῃ πᾶσα ἀμφιβολία εἰς τὸ θεμιτὸν καὶ ἀθέμιτον περὶ τούτου». Ὁ Βιάρος κατὰ παντὸς παραβάτου ἠπείλει δήμευσιν τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ, φυλακάς, τιμωρίας καὶ οὐ μόνον τῶν εἰς τὸ μέλλον, ἀλλὰ καὶ τῶν εἰς τὸ παρελθὸν δεδανεισμένα ἐχόντων χρήματα, καὶ ταῦτα οὔτε νόμου οὔτε θεσπίσματός τινος ὑπάρχοντος. Τοῖς δὲ ἀνθισταμένοις τῶν πολιτῶν ἐπέτασσεν ἄκραν σιγὴν ὅτι μόνη ἡ κυβέρνησις γινώσκει τὸ ὀρθὸν καὶ μόνον αὐτῆς οἱ λόγοι καὶ τὰ ἔργα πρέπει νὰ ἀκούωνται καὶ ἐκτελῶνται, διότι μόνη αὕτη κήδεται περὶ τῶν

ἀληθῶν συμφερόντων τοῦ λαοῦ· πᾶσα δ' ἄλλη εἰσήγησις ἄλλοθέν ποθεν ἐρχομένη εἶνε ψευδὴς καὶ βλαβερά. Πρὸς τοὺς Ὑδραίους ποτὲ ἀποδοκιμάζοντας πράξεις τῆς κυβερνήσεως καὶ αὐτοῦ καὶ ἐξετάζοντας αὐτὰς ἐκήρυξε: «Μὴ ἐξετάζετε τὰς πράξεις τῆς κυβερνήσεως οὔτε κρίνετε αὐτάς, διότι αὕτη ἡ ἐξέτασις καὶ αὕτη ἡ κρίσις δύναται νὰ φέρῃ εἰς λάθος, τοῦ ὁποίου τὸ ἀποτέλεσμα εἶνε ζημίαι σας»· δῆλα δὴ περιῆπτεν ὁ ἄνθρωπος τοῖς ἔργοις καὶ ταῖς πράξεσι τῆς τε κυβερνήσεως καὶ ἑαυτοῦ δογματικὴν εὐσέβειαν καὶ τυφλὴν πίστιν.

Ἕκτον. Ὁ Βιάρος πάντα μὴ ὑπακούοντα κατεδίωκεν οὐχὶ κατὰ νόμον, ἀλλὰ κατὰ βούλησιν θεωρῶν τὰς ἐγκυκλίους αὐτοῦ ὡς νόμους τοῦ κράτους, τῶν δὲ παρακουόντων ταῖς διαταγαῖς αὐτοῦ ὑπαλλήλων διενήργει τὴν παῦσιν καθάπερ καὶ τῶν δημογερόντων, ἀνθ' ὧν διώριζεν ἄλλους μᾶλλον εὐπειθεῖς αὐτῷ. Ἐν ᾧ δὲ καιρῷ ἐγίνετο ἡ ἐκλογὴ τῶν νέων δημογερόντων οἱ τέως ὑπάρχοντες ἦσαν περιωρισμένοι ἕνεκα τούτου ἢ ἐκείνου δῆθεν τοῦ παραπτώματος. Τοιαῦται ἀθέμιτοι ἐκλογαὶ οὐδ' ἐπὶ τῆς τῶν Τούρκων τυραννίας ἐγένοντο, εἰ δέ ποτε ἐγίνοντο, σπανιώτατα οἱ οὕτω παρανομοῦντες διοικηταὶ διέφευγον τὴν τιμωρίαν τῆς τουρκικῆς κυβερνήσεως. Τοὐναντίον ἀπαντῶσιν ἐν τῇ τῶν χρόνων ἐκείνων ἱστορίᾳ καταδίκαι Τούρκων διοικητῶν, οἵτινες ὡς κατεπεμβάντες τῇ τῶν δημογερόντων διοικήσει μετετέθησαν ἢ ἐφυλακίσθησαν.

Ἕβδομον. Ὁ Βιάρος ἵδρυσεν ἐν τῷ τμήματι αὐτοῦ καινοφανῆ δικαστήρια ἐπ' οὐδενὸς νόμου στηριζόμενα, ὧν ἕκαστον συνίστατο ἐξ ἑνὸς δημογέροντος καὶ ἑνὸς εἰρηνοδίκου εἰς βοήθειαν τῶν ἀνικάνων περὶ τὸ δικάζειν δημογερόντων διορισθέντων αὐτεξουσίως ὑπ' αὐτοῦ καὶ ὅλως παρανόμως μετὰ τὴν παῦσιν τῶν νομίμων. Τοσοῦτο δ-ἐξετραχηλίσθη ὁ Βιάρος, ὥστε καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Αἰγίνῃ ἐτόλμησε νὰ ἱδρύσῃ δικαστήριον πολλῷ παρανομώτερον τῶν ἐν τῷ τμήματι αὐτοῦ, καθ' ὅσον ὁ εἷς καὶ μόνος συγκροτῶν τὸ δικαστήριον εἰρηνοδίκης ἐδίκαζεν ἀναρμοδίως ὑποθέσεις μὴ ἀναγομένας εἰς αὐτό. Πρὸς δὲ τὸν γραμματέα τῆς ἐπικρατείας ἐρωτήσαντα περὶ τοῦ καινοτρόπου τούτου δικαστηρίου ἀπεκρίνατο ἀφελῶς ὁ Βιάρος ὅτι ἔπραξε τοῦτο δοκιμῆς ἕνεκεν πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς δικαιοσύνης καὶ ἐπείσθη ὅτι ἐπέτυχε τοῦ σκοποῦ.

Ὄγδοον. Διαταγῇ τοῦ Βιάρου ἐξετυπώθησαν *διαμονητήρια*, ἅτινα ἐχορηγοῦντο τοῖς ἀλλαχόθεν εἰς Αἴγιναν παρεπιδημοῦσιν ἀντὶ φόρου *ὀκτὼ γροσίων*, ἐφ' ὧν ἐγράφετο ἡ λέξις «ὑπήκοος», ὅπερ τὰ μάλιστα συνετάραξε τὸν λαὸν δικαίως ὑποπτεύσαντα ὅτι οἱ Καποδίστριαι ἐσκόπουν τὴν ὑποδούλωσιν τῶν Ἑλλήνων.

Ἕνατον. Ὅπως καταπνίξῃ ὁ κυβερνήτης πᾶσαν ἀντιπολίτευσιν καὶ κατ' αὐτῆς ἀντιτάξῃ τὴν κοινὴν δῆθεν γνώμην τοῦ λαοῦ ἐπέτρεψεν ἢ μᾶλλον ἐπέβαλεν ἵνα περιφέρωνται ἀναφοραί, δι' ὧν ἀνωμολόγει ὁ λαὸς ὅτι παρὰ μόνου τοῦ κυβερνήτου προσεδοκᾶτο πᾶσα σωτηρία καὶ ὅτι παρὰ μόνου αὐτοῦ ὤφειλον ὡσαύτως νὰ προσδοκῶσι τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἔθνους. Αἱ τοιαῦται ἀναφοραὶ καλύπτουσαι μᾶλλον τὰ παραπτώματα τῆς κυβερνήσεως ἢ ἐκφράζουσαι τὴν κοινὴν εὐγνωμοσύνην πρὸς τὸν Καποδίστριαν ἐκίνουν ἔτι μᾶλλον τὴν ὀργὴν τοῦ λαοῦ ὡς περιφερόμεναι ὑπούλως ὑπ' ἀνθρώπων φρονούντων τὰ τῆς κυβερνήσεως καὶ φίλων προσωπικῶν καὶ πολιτικῶν ὄντων τοῦ Καποδιστρίου. Ἐπειδὴ δὲ κατακραυγὴ ἠκούετο ἐπὶ τούτῳ, ὁ Καποδίστριας ἐδείκνυε δῆθεν ὅτι ἀπεδοκίμαζε τὰς τοιαύτας ἀναφορὰς καὶ τοὺς ταύτας περιφέροντας. Ἀλλ' εἷς τῶν περιφερόντων τοιαύτην ἀναφορὰν ἦν καὶ ὁ υἱὸς τοῦ Πετρόμπεη Γεωργάκης, ὅστις ἀποδοκιμαζόμενος ἐδήλωσε τοὺς αἰτίους ταύτης Καλογερόπουλον, Γιαννετᾶν καὶ Βιάρον διὰ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης: « Ἐξοχώτατε. Ἐν ᾧ διευθύνθην μετὰ τῶν συγγενῶν μου εἰς ἔντευξιν τῆς ἐξοχότητός σας εἰς Μεσσηνίαν καὶ ἐν ᾧ παρρησιάσθημεν ἔμπροσθέν σας, μᾶς ὡμιλήσατε περὶ τοῦ ἀνὰ χεῖράς μας ὑπογραφομένου ἐγγράφου καὶ σᾶς ἀπεκρίθημεν. Γενομένης δὲ τῆς ὁδοιπορίας σας καὶ φθάσαντες εἰς Αἴγιναν ἀπεστείλατε ἐπιστολήν σας πρὸς τὸν δοῦλόν σας πατέρα μου, ἐν ᾗ ἐξελέγχατε τὸ ἄτακτον περὶ τούτου κίνημά μου καὶ ὅτι ποτὲ δὲν θέλει φανῇ δεκτὸν πρὸς τὴν ἐξοχότητά σας. Ἐξοχώτατε, ὁποιουδήποτε μεγέθους παράπτωμα τὸ τοιοῦτον λογίζεται καὶ ὁποιανδήποτε παιδείαν ἀπαιτεῖ, ἀκούσαντες καὶ τοὺς λόγους τοῦ δούλου σας ὡς δικαιοκρίτης ἀποφασίσατε.

» Ὁ δοῦλός σας ἠγνόουν παντάπασι τὸ ἔγγραφον τοῦτο καὶ μόνον καθ' ἣν στιγμὴν ἀνεχώρουν ἐξ Αἰγίνης εἰδοποιήθην· τότε ὁ κύριος δοτόρος Σπυρίδων Καλογερόπουλος καὶ μετ' αὐτὸν ὁ κύριος Γιαννετᾶς μὲ ἔκαμον κοινωνὸν τοῦ τοιούτου δίδοντές μοι ἀντίγραφον καὶ παραγγέλλοντές με νὰ ἐνεργήσω τὴν ἀποπεράτωσίν του εἰς τὰ κάτω μέρη· μετὰ δύο ἡμέρας ἀφίκετο εἰς Αἴγιναν ὁ αὐτάδελφός σας κύριος κόντες Βιάρος καὶ διευθυνθεὶς εἰς ἐπίσκεψιν τῆς ἐκλαμπρότητός του μετὰ τοῦ κυρίου Γιαννετᾶ εἰς τὴν παραθαλασσίαν τῆς Αἰγίνης ἀνεχώρησα μετ' ὀλίγον, ὁ δὲ κύριος Γιαννετᾶς διέμεινε· τῇ ἐπαύριον ἀνταμωθέντες μετὰ τοῦ κυρίου Γιαννετᾶ μοὶ εἶπεν ὅτι ὡμίλησε πολλὰ περὶ τούτου πρὸς τὸν κύριον κόντε καὶ ὅτι ἡ ἐκλαμπρότης του ἔμεινε καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν εὐχάριστος καὶ περὶ τὰς δύο ὥρας τῆς νυκτὸς μετακαλεσθεὶς παρὰ τοῦ αὐταδέλφου σας εἰς τὸ παράλιον τῆς Αἰγίνης μοὶ ἐνεχείρισεν ἀποτεινομένην ἐπιστολήν σας πρὸς τὸν δοῦλόν σας πατέρα

μου λέγουσάν μοι ὅτι δύναμαι νὰ διενθυνθῶ ἐγὼ εἰς Πόρον ἀντὶ τοῦ πατρός μου, ὅπου θέλομεν ὁμιλήσῃ περὶ τῶν κατεπειγουσῶν ἀναγκῶν μας πρὸς τὴν ἐξοχότητά σας προσθέτων καί τινα ἄλλα.

» Ἐκπλεύσας ὁ κύριος κόντες καὶ κατόπιν ὁ δοῦλός σας ἔφθασα εἰς Πόρον ὅπου καὶ μετεκαλέσθην παρὰ τῆς ἐκλαμπρότητός του ἔξωθεν τῆς οἰκίας του· ἐκεῖ ἀνέγνωσα εἰς τὴν ἐκλαμπρότητά του ἐκεῖνο τὸ ἔγγραφον προσθέτων ἐν ταὐτῷ τὴν ἄοκνον καὶ μετ' ἐπιμελείας ἐνέργειάν μας, ἣν περ θέλομεν δείξῃ εἰς τὴν ἀποπεράτωσίν του. Ἀποτεινόμενος ἡ ἐκλαμπρότης του μοὶ εἶπεν ὅτι ἡμεῖς δὲν προτρέπομεν τὴν ἀποπεράτωσιν αὐτοῦ τοῦ ἐγγράφου, ἀλλ' ὅταν σεῖς τὸ ἐγκρίνετε, δύνασθε νὰ τὸ ἐνεργήσετε καὶ ἡμεῖς θέλομεν εἶσθαι εὐχάριστοι· ταῦτα εἰπόντος μοι διελύθη ἡ συνομιλία. Τί λοιπὸν ἐξοχώτατε ἔπρεπε νὰ πράξω ; ποῖος ἐκίνησε τὴν ἐνέργειαν τούτου τοῦ ἐγγράφου ; εἰς ποῖον δίδεται ἡ δικαία μέμψις τῆς ἐξοχότητάς σας ; αὐτὴ εἶναι ἡ διατρέξασα ὑπόθεσις, καὶ ὡς πατὴρ ὅλων τῶν Ἑλλήνων ἀποδώσατε τὸ δίκαιον πρὸς τὸν ἔχοντα ». Ἐν τῇ πρὸς τὸν Καποδίστριαν ἐπιστολῇ ταύτῃ δῆλον καθίσταται ὅτι ἄλλοι τε φίλοι τοῦ Καποδιστρίου καὶ ὁ Βιάρος διενήργουν τὴν ὑπογραφὴν τοῦ ὑπὲρ τῆς διοικήσεως τοῦ Καποδιστρίου ἐγγράφου διὰ τοῦ Γεωργάκη υἱοῦ τοῦ Πετρόμπεη, ὅπως οἱ ἄνθρωποι βλέποντες τὸν υἱὸν ἰσχυροτάτου πατρὸς εὐπειθῶς ὑπογράφωσιν· ἐπειδὴ δὲ ἐπετιμήθη ἐπὶ τούτῳ ὁ Γεωργάκης πρὸς τὸ θεαθῆναι καὶ πρὸς φίμωσιν τῶν ἀποδοκιμαζόντων ταῦτα, ὁ ἐπιτιμηθεὶς οὐδαμῶς ὤκνησεν αἰτιολογούμενος ἵνα εἴπῃ γυμνὴν τὴν ἀλήθειαν.

Δέκατον. Ἐπὶ μακρὸν ἀνέβαλλε τὴν σύγκλησιν τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως. Ἐπὶ τέλους δὲ μὴ δυνάμενος ναναβάλλῃ ἐπ' ἀόριστον προσεκάλεσε (30 Ὀκτωβρίου 1828) τὸ πανελλήνιον ὅπως προετοιμάσῃ τὰ τῆς ἐκλογῆς τῶν πληρεξουσίων· πρὸς τοῦτο δὲ ὑπέβαλεν αὐτῷ ἐκλογικὸν νόμον ὅλως ἀπάδοντα πρὸς τὰ δικαιώματα τῶν ἐκλογέων ὡς συγκεντροῦντα τὰ πάντα ἐν ταῖς χερσὶ τῆς κυβερνήσεως. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πανελλήνιον δὲν ἐτόλμησε νὰ ψηφίσῃ τοιοῦτον νόμον, ὁ Καποδίστριας ἐτόλμησε νὰ συντάξῃ καὶ δημοσιεύσῃ αὐτὸς νόμον συνταχθέντα ὑπ' αὐτοῦ μόνου· ἀλλ' ἀντιστάντος τοῦ Σπυρίδωνος Τρικούπη καὶ παραιτησαμένου τὴν αὐτοῦ θέσιν ὡς γραμματέως τῆς ἐπικρατείας, τὴν μὴ γενομένην ὅμως δεκτήν, ὁ Καποδίστριας ἠναγκάσθη δι' ἄλλης ὁδοῦ νὰ ἐπιτύχῃ οὗ ἐπεδίωκε σκοποῦ. Παύσας δῆλα δὴ τοὺς γραμματεῖς τῶν τμημάτων διώρισεν ἐπὶ μὲν τῶν οἰκονομικῶν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Βιάρον, ἐπὶ δὲ τῶν πολεμικῶν τὸν Κολέττην καὶ ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν τὸν Περρούκαν· συγχρόνως δὲ προσέθηκεν αὐτοβούλως ἐννέα μέλη εἰς τὸ πανελλήνιον ὅπως ἔχῃ πλειονοψηφίαν. Οὕτω δὲ μετεσκεύασε παρανόμως

τὸ πανελλήνιον οἰκείᾳ βουλήσει οἷον ἤθελεν, ὅπως ᾖ αὐτὸ ὄντως σκεῦος ἐκλογῆς κατὰ τὰς ἐπικειμένας ἐκλογὰς τῶν πληρεξουσίων καὶ ψηφίσῃ τὸν περὶ ἐκλογῆς νόμον, οἷον αὐτὸς ἤθελεν, ὃν ἐπὶ τέλους ἐδημοσίευσε (4 Μαρτίου 1829) προσδιορίσας συγχρόνως καὶ τὴν ἡμέραν (15 Μαΐου 1829) τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν τῆς συνελεύσεως. Παρασκευάσας δὲ τὰ πάντα ὅπως ἠβούλετο πρὸς ἐπιτυχίαν πλειονοψηφίας ἐν τῇ συνελεύσει ἀνέλαβεν ἄλλον ἄμεσον τρόπον πρὸς ἐπηρεασμὸν τῶν ἐκλογέων, τὴν *περιοδείαν*, καθ' ἣν πολλὰ πανταχοῦ ἔλεγε περὶ τῶν φροντίδων αὐτοῦ ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ ἔθνους καὶ πρὸ πάντων περὶ σχολείων, γεωργίας καὶ εὐδαιμονίας τοῦ λαοῦ. Οἱ Ἕλληνες πειθόμενοι τοῖς λόγοις αὐτοῦ ἐθεώρουν αὐτὸν ὡς πατέρα καὶ τὸ ὄνομα «μπάρμπα Γιάννης» ἦν τὰ μάλιστα τῷ λαῷ ἀγαπητόν. Θερμοὶ δὲ ὑπὲρ αὐτοῦ ὑπάλληλοι ἐκήρυττον παρὰ τῷ λαῷ περὶ μοναρχίας αὐτοῦ ὡς τοῦ μόνου δυναμένου νὰ σώσῃ καὶ μεγαλύνῃ τὴν Ἑλλάδα ὑπερεξαίροντες τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ καὶ τὴν θερμὴν φιλοπατρίαν, ἐφ' ᾧ καὶ πολλαχοῦ προτάσεις ἐγένοντο, ἵνα μόνος αὐτὸς ἐκλεχθῇ πληρεξούσιος. Τούτου ἕνεκα 36 ἐκλογικαὶ περιφέρειαι ἐξελέξαντο αὐτὸν πληρεξούσιον. Αὐτὸς δὲ λαμβάνων ἐπισήμως τὴν κοινοποίησιν τῆς αὐτοῦ ἐκλογῆς ἐσιώπα· ἐξ οὗ δῆλον, καὶ εἰ μὴ ἀλλαχόθεν ἦν γνωστόν, ὅτι ἐπεδοκίμαζε τὰ γενόμενα. Εἶτα συνεκάλεσε (14 Μαΐου 1829) ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ τὸ πανελλήνιον καὶ τοὺς ὑπουργούς· ἐν τῇ συνεδρίᾳ ταύτῃ δὲν ἀπεδέξατο τὰς ὑπὲρ αὐτοῦ ἐκλογάς, ἀνέβαλε δὲ τὴν ἡμέραν τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν τῆς συνελεύσεως εἰς τὴν 25 Ἰουνίου 1829 καὶ ὑπέβαλε, δῆλα δὴ μετέβαλέ τινα τοῦ ἐκλογικοῦ νόμου. Ἐπειδὴ δὲ ὑπῆρχον καί τινες, ὡς εἰκός, ἀντιπολιτευόμενοι διενήργησεν, ἵνα οἱ ἐκλογεῖς ἐγγράφως ὁρίσωσι τὴν πορείαν δῆλα δὴ τὴν τῆς κυβερνήσεως, ἣν ὤφειλον νὰ βαδίσωσιν ἐν τῇ συνελεύσει. Τοῦτο ἐξήγειρέ τινας τῶν πληρεξουσίων, οἵτινες πικρῶς ἐμέμψαντο τὴν ὕπουλον ταύτην πολιτικὴν τοῦ κυβερνήτου. Προσδιώρισε δὲ πρὸς τούτοις ἕνδεκα φίλ' αὐτῷ φρονοῦντας πληρεξουσίους πρὸς ἐξέλεγξιν τῶν ἐκλογῶν· ἀπηγόρευσε τὴν συρροὴν ἐν Ἄργει ἐνόπλων ἐκ φόβου μὴ πνεῦμά τι ἀντιπολιτεύσεως συνταράξῃ πάντα τὰ κατὰ τὴν βούλησιν καὶ θέλησιν αὐτοῦ παρασκευασθέντα· καί, ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, ἡ ἐν Ἄργει Δ' τῶν Ἑλλήνων συνέλευσις ἦν *γέννημα καὶ θρέμμα τοῦ Καποδιστρίου* καὶ τὰ ἐν αὐτῇ ψηφισθέντα ἦσαν ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ, ἐφ' ᾧ καὶ τὸ κοινὸν λόγιον «Γιάννης κερνᾷ καὶ Γιάννης πίνει», ὑφ' ὃ οἱ ἄνθρωποι ἐνόουν ὅτι ἅπαντα ἀπέρρεον ἐκ τοῦ Ἰωάννου Καποδιστρίου καὶ χάριν αὐτοῦ ἐγίνοντο. Οὕτω παρασκευασθέντων τῶν πάντων ἐδόθη ὑπὸ τῶν πληρεξουσίων (11 Ἰουλίου 1829) ἐν τῷ ἐν Ἄργει ναῷ τῆς Παναγίας ὁ ὅρκος παρόντος τοῦ Καποδιστρίου· εἶτα συνῆλθον ἐν ξυλίνῳ

παραπήγματι κατασκευασθέντι ἐν τῷ παλαιῷ θεάτρῳ· ἐκεῖ τοῖς πληρεξουσίοις, ἀκροατῶν μὴ παρόντων, ἀνέγνω ὁ γραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας τὰ ὑπὸ τοῦ Καποδιστρίου μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης πεπραγμένα, ἐκοινοποιήθησαν ἔγγραφα τοῦ λαοῦ τῆς Πελοποννήσου, δι' ὧν ὡμολογοῦντο χάριτες τῷ Καποδιστρίᾳ ἀνθ' ὅσων εὐηργέτησε τὸν ἑλληνικὸν λαὸν ἐξαιτούμενον ἵνα καὶ εἰς τὸ μέλλον ὁ φιλόστοργος πατὴρ Καποδίστριας χειραγωγῇ αὐτὸ εἰς τὸ ἀγαθὸν πρὸς εὐδαιμονίαν αὐτοῦ καὶ τῆς πατρίδος ἐν γένει. Τοιαῦτα εὐχαριστήρια ἔπεμψαν ἔπειτα τῷ Καποδιστρίᾳ κατὰ μίμησιν καὶ πρὸ πάντων ὑποκίνησιν καὶ ὁ λαὸς τῶν νήσων καὶ τῆς ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδος. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ (12 Ἰουλίου) ἐψηφίσθη ὁ κανονισμὸς τῶν ἐργασιῶν τῆς συνελεύσεως, καθ' ὃν ἐξελέγει πενταμελὴς ἐπιτροπὴ πρὸς ἐξέτασιν τῶν ἀναφορῶν καὶ ἡ ἑπταμελὴς «ἐπιτροπὴ τῆς συνελεύτεως» ἐπὶ τῆς ἀνταποκρίσεως τοῦ κυβερνήτου καὶ τῆς συνελεύσεως. Ἐν τρισὶ δ' ἔπειτα συνεδρίαις (16, 18 καὶ 19 Ἰουλίου) ἐξετέθησαν ἐνώπιον τῆς συνελεύσεως ἡ κατάστασις τῶν ἐξωτερικῶν σχέσεων, τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν οἰκονομικῶν. Κατὰ δὲ τὰς ἑπομένας συνεδρίας ἐκυρώθησαν ὑπὸ τῆς συνελεύσεως δεκατρία ψηφίσματα, ὧν ἐν τῷ *πρώτῳ* ἐνεκρίνετο ἡ μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης πορεία τοῦ κυβερνήτου ὅσον ἀπέβλεπε μάλιστα εἰς τὰ ἐξωτερικά· ἐν τῷ *δευτέρῳ* ἐπεδοκιμάζοντο αἱ πράξεις τῆς βουλῆς καὶ ἀντὶ τοῦ πανελληνίου ὡρίζετο γερουσία ἐξ 27 μελῶν, ὧν τὰ 6 ἔμελλον νὰ ἐκλέγωνται ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου· ἐν τῷ *τρίτῳ* ἐγένετο λόγος περὶ τῶν οἰκονομικῶν τοῦ κράτους· ἐν τῷ *τετάρτῳ* περὶ στρατοῦ καὶ ναυτικοῦ καὶ περὶ ἀπογραφῆς τῶν κατοίκων· ἐν τῷ *πέμπτῳ* περὶ ἀποζημιώσεων, χρεῶν, δεκατημορίων ἐκ τοῦ γενομένου ἐξωτερικοῦ δανείου, περὶ διανομῆς 200,000 στρεμμάτων γαιῶν· ἐν τῷ *ἕκτῳ* περὶ ἐθνικοῦ νομίσματος, ἐφ' οὗ ὡρίσθη ἔνθεν μὲν σταυρὸς καὶ πέριξ αἱ λέξεις « Ἑλληνικὴ πολιτεία », ἔνθεν δὲ περὶ κλάδον ἐλαίας καὶ δάφνης τὰ: « Ὁ κυβερνήτης Ι. Α. Καποδίστριας »· ἐν τῷ *ἑβδόμῳ* περὶ ἀνεγέρσεως ναοῦ φερωνύμου τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ ἐπὶ τῇ γεγονυίᾳ σωτηρίᾳ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, περὶ ἀποστολῆς πρέσβεων, ὅπως ἐκφράσωσι τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους πρὸς τὴν Γαλλίαν, Ἀγγλίαν καὶ Ῥωσσίαν καὶ πρὸς τὸν φιλελληνικώτατον βασιλέα τῆς Βαυαρίας· ἐν τῷ *ὀγδόῳ* περὶ ἀνεγέρσεως δύο μνημείων, τοῦ μὲν ἐπὶ τοῦ Νεοκάστρου εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἐκεῖ μεγάλης ναυμαχίας τῶν συμμαχίδων δυνάμεων, δι' ὧν ἐξωλοθρεύθη ὁ βαρβαρικὸς στόλος τοῦ τε Βυζαντίου καὶ τῆς Ἀλεξανδρείας, τοῦ δ' ἐπὶ τοῦ Πεταλιδίου εἰς ἀνάμνησιν τῆς ἐκεῖ ἀποβάσεως τῶν τοὺς Ἄραβας ἐκ τῆς Πελοποννήσου ἐκβαλόντων ὑπὸ τὸν Μαιζῶνα Γάλλων· ἐν τῷ *ἐνάτῳ* περὶ μισθοῦ 180,000 φοινίκων τοῦ κυ-

βερνήτου, ὃν ὅμως ἐκεῖνος δὲν ἀπεδέξατο· ἐν τῷ *δεκάτῳ* περὶ ἀπαγορεύσεως ἐξαγωγῆς ἀρχαιοτήτων πλὴν συντριμμάτων αἰτηθησομένων ὑπὸ κυβερνήσεων χάριν ἀρχαιολογικῶν μελετῶν· ἐν τῷ *ἑνδεκάτῳ* περὶ ἱερατείου, ὀρφανοτροφείου, σχολείων καὶ τυπογραφιῶν· ἐν τῷ *δωδεκάτῳ* περὶ ἐκδικάσεως ποινικῶν διαφορῶν γενομένων κατὰ τὴν ἐπανάστασιν καὶ ἐν τῷ *δεκάτῳ τρίτῳ* περὶ δευτέρας συγκλήσεως τῆς νῦν συνελεύσεως, ἐπειδὰν παρασκευασθῇ ὑπὸ τοῦ κυβερνήτου ὁ θεμελιώδης τοῦ κράτους νόμος καὶ παραστῇ ἀνάγκη ἐπικυρώσεως τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος ἐν τοῖς ψηφίσμασι μελλόντων γενέσθαι. Τῇ 5 Αὐγούστου ἔληξαν αἱ ἐργασίαι τῆς συνελεύσεως· τῇ δ' ὑστεραίᾳ (6) ἐκήρυξε τὴν λῆξιν τῶν ἐργασιῶν αὐτὸς ὁ Κυβερνήτης διὰ λόγου, ὁ δὲ γραμματεὺς τῆς ἐπικρατείας Ν. Σπηλιάδης ἀνέγνω προσφώνησιν πρὸς τοὺς πληρεξουσίους λίαν περιποιητικήν. Μετὰ δὲ τὴν λῆξιν τῶν ἐργασιῶν τῆς συνελεύσεως ὁ Καποδίστριας διώρισεν ἐν Ἄργει δικαστὰς γερουσιαστὰς καὶ προσδιώρισε τὴν ἡμέραν (1 Ὀκτωβρίου) ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν τῆς γερουσίας, ἧς τὰ μέλη ὡρκίσθησαν (26 Σεπτεμβρίου) τὸν ὅρκον τῆς ὑπηρεσίας καὶ ἤρξαντο (27 τοῦ αὐτοῦ). Ὁ κυβερνήτης ὅπως ἐπεσπάσατο διὰ παντοίων τρόπων καὶ ὑποσχέσεων τὸ πλεῖστον τοῦ χύδην πρὸ πάντων ὄχλου οὕτως ὁμοίως ἐπείσθη ὅτι ὑπέταξε καὶ τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ, τοὺς πληρεξουσίους τοῦ λαοῦ,συλλήβδην ἐν τῇ ἐν Ἄργει συνελεύσει. Ἀλλ' ὅπως ἠπατήθη πιστεύσας ὅτι ὁ λαὸς ἀπεδέχετο τὸ πρὸς τὴν αὐταρχίαν συντεῖνον πολιτικὸν αὐτοῦ σύστημα, οὕτως ἠπατήθη φαντασθεὶς ὅτι τὸ ἔθνος οἱονεὶ ὁλόκληρον ἐπισήμως ἐπεδοκίμασεν ἐν τῇ συνελεύσει τὰ ὑπ' αὐτοῦ πεπραγμένα. Ἡ φαινομένη ἐπιδοκιμασία ἦν ἔργον τῶν χειρῶν αὐτοῦ καὶ οὐχὶ ἀπαύγασμα τῆς θελήσεως καὶ τῶν φρονημάτων τοῦ λαοῦ. Ἄλλο τεχνητὴ ὁμοφωνία ἐν πλειονοψηφίᾳ συνελεύσεως ἢ βουλῆς καὶ παντὸς συνεδρίου καὶ ἄλλο πραγματικὴ ἐθνικὴ θέλησις. Ἐξ αὐτῆς τῆς φαινομένης ὁμοφωνίας προέκυψεν ἡ ἐσχάτη διαφωνία καὶ ἀνυπόστατος τὴν ὁρμὴν ἀντιπολίτευσις καὶ πολλοὶ τέως φίλοι τοῦ κυβερνήτου ἐκηρύχθησαν ἀναφανδὸν ἐπικίνδυνοι αὐτοῦ ἐχθροί. Ὁ Μιαούλης, ὁ Μαυροκορδᾶτος, οἱ Κουντουριῶται, ὁ Μανώλης Τομπάζης, αὐτὸς ὁ στρατάρχης Τσώρτσης, ὅστις οὐ μόνον δεινῶς κατέκρινε καὶ εὐπαρρησιάστως τοῦ πολιτικοῦ καὶ διοικητικοῦ συστήματος τοῦ Καποδιστρίου δι' ἀναφορᾶς πρὸς τὴν συνέλευσιν τοῦ Ἄργους,ἥτις δουλικῶς φερομένη ἀπηγόρευσε τὴν μέχρι τέλους ἀνάγνωσιν αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ παρητήθη λίαν περιφρονητικῶς τὴν αὐτοῦ θέσιν, ὁ Δημήτριος Ὑψηλάντης, οἱ πλεῖστοι καὶ σπουδαιότεροι τῶν ὁπλιταρχῶν τῆς τ' ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδος, ὡς εἴρηται, καὶ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ, ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης, ὅστις καὶ κατεδικάσθη (27 Σεπτεμβρίου

1829) εἰς φυλακήν, διότι ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τὸν Βενιζέλον Ῥοῦφον ἀπεδοκίμαζε τὴν πολιτικὴν τοῦ κυβερνήτου, πολλοὶ προὔχοντες, ἐν οἷς καὶ ὁ Ζαήμης, ὁ Κλονάρης, ὁ Μοναρχίδης, ὁ Λυκοῦργος Κρεστενίτης καὶ ἄλλοι πολλοὶ ἐγένοντο δεινοὶ πολέμιοι ἐκείνῳ.

Ἐνδέκατον. Ἡ ὑπὸ τῶν δυνάμεων γενομένη (22 Ἰανουαρίου 1830) ἐκλογὴ τοῦ Λεοπόλδου ὡς βασιλέως τῆς Ἑλλάδος ἀνεξαρτήτου κηρυχθείσης μεγάλως ηὐχαρίστησε τοὺς Ἕλληνας· ἀλλ' ἡ ὑπὸ παντοίας προφάσεις καταπολέμησις αὐτῆς ὑπὸ τοῦ κυβερνήτου, ὥστε ὁ ἀγαθὸς ἐκεῖνος ἀνὴρ ἠναγκάσθη ἐπὶ τέλους νὰ παραιτηθῇ (9 Μαΐου 1830), ἠρέθισε κατὰ τοῦ κυβερνήτου ὡς μὴ θέλοντας βασιλέα οὐ μόνον τοὺς ἀντιπολιτευομένους, ἀλλὰ καὶ τὸν λαὸν ζητοῦντα « ἀφέντην! »

Δωδέκατον. Οἱ ἀντιπολιτευόμενοι ἐγένοντο τόσον ἰσχυροί, ὥστε ὁσημέραι πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, μάλιστα δ' ἐν Ὕδρᾳ, Σπέτσαις καὶ τῇ Μάνῃ ἠπειλοῦντο στάσεις. Ἡ δὲ Ἰουλιανὴ ἐν Γαλλίᾳ ἐπανάστασις ἐξῆψε μεγάλως τὸ φρόνημα καὶ ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ ἐκινδύνευε νὰ ἐκραγῇ στάσις κατὰ τοῦ αὐτοβούλως διοικοῦντος κυβερνήτου. Ὁ στρατὸς ἦν ἕτοιμος· οἱ Μανιᾶται ἐξώρμησαν κατὰ τοῦ Ναυπλίου πρὸς ἐλευθέρωσιν τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτῶν Πέτρου Μαυρομιχάλη, ὃν ὁ κυβερνήτης εἶχε φυλακήσῃ ἐν Παλαμηδίῳ τοῦ Ναυπλίου. Οἱ διωγμοὶ δὲ κατὰ τῶν ἄγαν φιλελευθέρων ἐξήγειρον ἔτι μᾶλλον αὐτούς, οἵτινες ὑποδυόμενοι πρόσωπον Ἁρμοδίου καὶ Ἀριστογείτονος ἠπείλουν φανερῶς πλέον τὸν Καποδίστριαν, ὃν ἐκάλουν « τύραννον ». Ἐλευθερία τῆς ἐφημεριδογραφίας καὶ σύνταγμα διεκωδωνίζοντο πανταχοῦ. Οἱ Σπαρτιᾶται ἔφερον ἐπὶ ἐπαναστατικῆς σημαίας τὰς εἰκόνας τῶν προπατόρων Λυκούργου τοῦ μεγάλου νομοθέτου καὶ Λεωνίδου τοῦ ἥρωος τῶν Θερμοπυλῶν, δι' ὧν ἐδήλουν ὅτι σκοπὸς αὐτῶν ἦν ἐλεύθερον πολίτευμα καὶ ἡ ἔξωσις τοῦ τυράννου.

Ἐντεῦθεν στάσις πλήρης, ἧς τὸ σύνθημα ἔδωκεν ἡ ἐν Ὕδρᾳ «συνταγματικὴ ἐπιτροπή», ἣν συνεκρότουν Κουντουριώτης, Μιαούλης, Δ. Βούλγαρης, Μ. Τομπάζης, Β. Βουδούρης, Α. Κριεζῆς καὶ Ν. Οἰκονόμου. Τὴν Ὕδραν ἐμιμήθησαν καὶ ἄλλαι νῆσοι. Ὁ Τσάμης Καρατάσσος, ὁ Γρίβας Γαρδικιώτης καὶ ἄλλοι ὑπέθαλπον τὴν στάσιν ἐν τῷ στρατῷ. Κατεβλήθη μὲν αὕτη ὑπὸ τοῦ Ῥάγκου καὶ Μεταξᾶ, ἀλλ' οἱ συγασιῶται ἐπολλαπλασιάζοντο ἐρεθιζόμενοι πρὸ πάντων ὑπό τε τῆς « Ἠοῦς » ἐκδιδομένης ὑπὸ τοῦ Ἀντωνιάδου, καὶ τοῦ « Ἀπόλλωνος » ὑπὸ τοῦ Ἀναστασίου Πολυζωΐδου, ὅστις ἐπολέμησε δεινότατα τὸν Καποδίστριαν, εἴπερ τις καὶ ἄλλος (ἀπὸ 16 Μαρτίου 1831) μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Οὐχ ἧττον δὲ διὰ τῆς σατύρας ἠγωνίσθη κατ' αὐτοῦ ὁ ποιητὴς Ἀλέξανδρος Σοῦτσος ὑπερασπίζων πρὸ πάντων τῶν ἐφημερίδων.

Δέκατον τρίτον. Οἱ ἀντιπολιτευόμενοι ὅπως καὶ τοὺς ἔτι ἀμετόχους τῶν φρονημάτων αὐτῶν προσελκύσωσιν, ἐκραύγαζον ὅτι τὸ ἔθνος εἶνε ἐκεῖνο, ὅπερ μέλλει καὶ ὀφείλει νὰ δικάσῃ μεταξὺ κυβερνήτου καὶ ἀντιπολιτεύσεως· ὅτι τὸ σύνταγμα εἶνε τὸ ἀληθὲς πολίτευμα, ὑφ' οὗ ὅ τε ἄρχων καὶ ὁ λαὸς περιορίζονται ἐν τοῖς ἰδίοις καθήκουσι καὶ παύει πᾶσα ὑπέρβασις· ἀνάγκη λοιπὸν ἐθνικῆς συνελεύσεως. Ἔμβλημα τοῦ «Ἀπόλλωνος» ἦν «Ἐθνικὴ συνέλευσις. Σύνταγμα». Ὁ Καποδίστριας τὴν μὲν σύγκλησιν τῆς συνελεύσεως ὑπὸ παντοίας προφάσεις ἀνέβαλλε, τὸ δὲ σύνταγμα διαρρήδην ἀπεδοκίμαζεν ὡς πολίτευμα πρόωρον τοῖς Ἕλλησιν. Τήν τε *ἀναβολὴν* ἐκείνης ταύτην καὶ *ἀποδοκιμασίαν* τούτου οἱ ἀντιπολιτευόμενοι ἐθεώρουν ὡς πράξεις τυραννικάς· δι' ὃ καὶ μέγαν θόρυβον οὗτοι ἤγειραν καὶ παντοῖα τῷ λαῷ ὑπισχνούμενοι τὰ ἐκ τῆς συνελεύσεως καὶ τοῦ συντάγματος ἀγαθὰ ἐπεσπῶντο τὴν προσοχὴν τοῦ λαοῦ καὶ ἠύξανον τοὺς ἑαυτῶν ὀπαδούς.

Δέκατον τέταρτον. Πρὸς τοῖς ἐσωτερικοῖς ἀντιπολιτευομένοις ὑπῆρχον καὶ ἐξωτερικοί, οἵτινες προβαλλόμενοι ὡς ἀσπίδα τὰς ταπεινοτάτας ὁρμὰς Ἑλλήνων σπουδαρχῶν ὑπὸ τὸν τύπον εὐλόγων δικαίων, τὰς ἀνάγκας τῶν ἀληθῶς τὴν πατρίδα κατὰ τὴν ἐπανάστασιν εὐεργετησάντων, τοὺς πτωχοὺς τοὺς ὁπωσδήποτε πάσχοντας, τοὺς πολιτικῆς ἐπικουρίας ἐπιδεομένους καὶ πάντας ἐν γένει τοὺς ἕνεκα τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ λόγου ἀφορμὰς κατὰ τῆς κυβερνήσεως ἔχοντας, κατεπενέβαινον τοῖς τῶν Ἑλλήνων πράγμασιν ἐπὶ ἰδίοις τέλεσιν, οἱ μὲν ὡς συμπολιτευόμενοι, ἐν οἷς πρώτιστοι οἱ Ῥῶσσοι, οἱ δὲ ὡς ἀντιπολιτευόμενοι, ἐν οἷς οἱ Ἄγγλοι καὶ Γάλλοι. Ὁ Ῥῶσσος ναύαρχος Ῥίκορδ ἔγραφε (Ἰουλίου 1831) πρὸς τὸν Νεσσερλρόδ: « Τὰ συμβάντα ἐπέρχονται ἐνταῦθα οὐχὶ ἐκ τῆς τῶν πεποιθήσεων ἰσχύος, ἀλλὰ διὰ τῆς δυνάμεως τῶν ταπεινοτάτων ὁρμῶν. Πᾶς ὁ μετασχὼν τῆς ὑπερασπίσεως τῆς πατρίδος ἀπαιτεῖ νῦν ἀποζημιώσεις καὶ δωρήματα, καὶ ταῦτα πολλῷ μείζω τῶν ἐν τῷ πολέμῳ ζημιῶν αὐτοῦ. Πάντες ἐπιλανθάνονται τῆς πτωχείας τοῦ δημοσίου ταμείου καὶ τοῦ ἀξιώματος: ὅτι οἱ ἱκανώτατοι πρέπει νὰ καταλάβωσι τὰς καλλίστας τῶν θέσεων. Τούτου ἕνεκα ἡ κυβέρνησις ἔχει τόσους ἐχθρούς. Οἱ ἀντιπρέσβεις Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας κατακρίνουσι μὲν ἐν τῷ φανερῷ τὴν ἀντιπολίτευσιν, ἀλλ' ἐν κρυπτῷ οὐδαμῶς παύονται ὑποστηρίζοντες αὐτήν, καὶ οὕτω σκαλεύουσι τὸ πῦρ, ἐξ οὗ γενικὴ καὶ ὀλεθρία πυρκαϊὰ κινδυνεύει νὰ προέλθῃ. Ἐν τοῖς ὀλίγοις τούτοις τοῦ Ῥικορδ ὑπάρχει ἡ ἀληθὴς εἰκὼν τῶν ξένων· ὁ Ῥῶσσος κηρύσσεται φανερῶς συμπολιτευόμενος τῷ κυβερνήτῃ, οἱ δὲ Γάλλοι καὶ Ἄγγλοι ἀντιπολιτευόμενοι. Ἐντεῦθεν ὁ μὲν Ῥῶσσος παρενεθάρρυνε τὸν Καποδίστριαν εἰς ἀντίστασιν κατὰ

τῶν ἀντιπολιτευομένων Ἑλλήνων καὶ ἐκ παντὸς τρόπου κατεπολέμησεν αὐτούς, ὁ δὲ Γάλλος καὶ Ἄγγλος ὑπέθαλπον ἐπὶ παντοίας ὑποσχέσεις τὴν κατ' ἐκείνου ἀντιπολίτευσιν. Ἡ ἐμπρηστικὴ ὕλη ἦν ἐπινενησμένη· ἀπητεῖτο ἡ λαμπὰς ὅπως ἀνάψῃ τὸ πῦρ καὶ ἀναρριπισθῇ ἡ φλόξ· ταύτην ἐκόμισεν αὐτὸς ἡ κυβερνήτης. Ὁ Καποδίστριας ὅπως τιμωρήσῃ τοὺς Ὑδραίους ἠρνεῖτο αὐτοῖς τὰ ναυτιλιακὰ ἔγγραφα ὡς ὑπακούουσιν οὐχὶ τῇ νομίμῳ κυβερνήσει οὔτε τοῖς δημογέρουσιν, ἀλλὰ τῇ ἐπαναστατικῇ συνταγματικῇ ἐπιτροπείᾳ. Συγχρόνως δὲ διέταξε νὰ ὁπλισθῇ ὁ στόλος, ὅπως προσβάλῃ τὴν τῇ Ὑδρᾳ συμπράττουσαν Σῦρον. Ἡ κοινότης τῆς Ὑδρας ἐπέβαλε τῷ Μιαούλῃ ναύτιστῃ κατὰ πάσης κινήσεως τοῦ τῆς κυβερνήσεως στόλου. Ὁ δαφνοστεφὴς Μιαούλης πλέει τάχιστα ἡγούμενος 200 ἐμπείρων ναυτῶν εἰς Πόρον καταλαμβάνει (15 Ἰουλίου 1831) τὸν ναύσταθμον καὶ τὸν στόλον καὶ ὑψοῖ τὴν σημαίαν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς φρεγάτας *Ἑλλάδος*. Ἀντέστη ὁ ἕτερος δαφνοστεφὴς Κωνσταντῖνος Κανάρης, ἀλλ' εἶτα πεισθεὶς ὑποχωρεῖ· ἐπέρχεται τάχιστα ὁ Ῥῶσσος ναύαρχος Ῥίκορδ κατὰ τοῦ Μιαούλη, καθ' ὃν χρόνον οὗτος ἐξώπλιζε τὰ ὑπ' αὐτοῦ κατασχεθέντα τῆς κυβερνήσεως πλοῖα ὅπως ἀπαγάγῃ εἰς Ὑδραν. Ἀπειλεῖ ὁ Ῥίκορδ τὸν Μιαούλην, ὅτις ἐπὶ τέλους μὴ δυνάμενος νάντισῃ κατὰ στόλου ἰσχυροτέρου ἀνατινάσσει (1 Αὐγούστου 1831) εἰς τὸν ἀέρα τήν τε φρεγάταν *Ἑλλάδα* καὶ τὴν κορβέταν *Ὕδραν* καὶ ἐπὶ λέμβου διεξέφυγεν ὑπὸ βροχὴν σφαιρῶν τοῦ ῥωσσικοῦ στόλου. Ὁ κύβος ἐρρίφθη· οἱ ἀντιπολιτευόμενοι καὶ οἱ περὶ τὸν Καποδίστριαν διεκήρυττον ἀμοιβαῖον ὄλεθρον. Ὁ Καποδίστριας εἶχε φανερὸν σύμμαχον τὸν Ῥῶσσον ναύαρχον Ῥίκορδ κατὰ τῶν ἀντιπολιτευομένων, οἵτινες παρίσταντο ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ξένων ὡς οἱ μαχόμενοι ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῶν δικαίων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐνῷ τουναντίον ὁ Καποδίστριας ἐφαίνετο ὡς ὁ τύραννος, οὗ οὕτως ἢ ἄλλως ἔπρεπε νὰ παλλαγῇ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος, ὡς Ῥῶσσος τοποτηρητής, ὡς ξένος ἐπιδρομεὺς θέλων νἄρχῃ δούλου καὶ οὐχὶ λαοῦ ἐλευθέρου. Ὁ Καποδίστριας βλέπων καθ' ἑκάστην ἐξογκούμενον τὸ κῦμα ἀπειλοῦν αὐτανδρον νὰ καταποντίσῃ τὸ κυβερνητικὸν αὐτοῦ σκάφος ἐξέδωκε τῇ ὑστεραίᾳ τῆς ἐν Πόρῳ καταστροφῆς διάταγμα συγκλήσεως (1 Σεπτεμβρίου) τῆς ἐθνοσυνελεύσεως, ἐφάνη μεταμελόμενος ἐπὶ τοῖς γενομένοις· διέταξε τὸν πρόσκαιρον ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης ὑπουργὸν Σιτσιλιάνην ὅπως ἐξαιτήσηται δῆθεν οἰκείᾳ βουλήσει ὑπὲρ τοῦ Μιαούλη καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ ἐπιείκειαν· ἀλλὰ συγχρόνως ἐν τῇ αὐτῇ ἐκθέσει ἀπῄτει ἐξαιρετικὸν δικαστήριον ἐκ πέντε γερουσιαστῶν καὶ ἑνὸς εἰσαγγελέως τῶν ἐφετῶν ὅπως δικάσῃ τοὺς πρωταιτίους πάσης ταράχης

καὶ συνωμοσίας τοὺς τὴν « συνταγματικὴν ἐπιτροπείαν » τῆς Ὕδρας ἀποτελοῦντας Γεώργιον Κουντουριώτην, Ἀνδρέαν Μιαούλην, Σαχίνην, Ἀλέξανδρον Μαυροκορδᾶτον καὶ Ἀναγάσιον Πολυζωΐδην. Ἐπειδὴ δὲ κατακραυγὴ πάντοτ' ἐξηκολούθει κατὰ τοῦ κυρίου αἰτίου τῆς καταστροφῆς, τοῦ αὐθάδους Βιάρου, καὶ τοῦ ὑπερβολικὸν ὑπὲρ τῆς κυβερνήσεως ζῆλον ἐπιδεικνυμένου Γιαννετᾶ, ὁ Καποδίστριας, ὅπως καταπραΰνῃ τὴν κοινὴν γνώμην ἔπαυσεν αὐτούς. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἐγένοντο λίαν ὀψέ· ὁ ἀγὼν ἔμελλε νὰ διακριθῇ δι' αἵματος· οἱ Ὑδραῖοι ἐξωπλίσθησαν πρὸς διάδοσιν τῆς στάσεως· ὁ Καρατάσσος ὁ ἀποτυχών, ὡς εἴρηται, ἐν τῇ ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδι, ἐπιβὰς νῦν ὑδραϊκοῦ πλοίου ἔπλεεν εἰς Πελοπόννησον, ὅπως ἐξεγείρῃ ἐκεῖ τὰ πνεύματα κατὰ τοῦ κυβερνήτου, ὅστις στερούμενος στόλου ἑλληνικοῦ ἀνέθηκε τῷ Ῥώσσῳ ναυάρχῳ Ῥίκορδ τὴν καταπολέμησιν τῆς ἐπαναστάσεως· οὗτος δ' ἐν τῷ κόλπῳ τῆς Κορώνης ἠνάγκασεν Ὑδραίους ἐπιβαίνοντας τριῶν πλοίων πρὸς ἐξέγερσιν τῶν Μανιατῶν, ἵνα πυρπολήσαντες τὰ αὐτῶν πλοῖα ἀποβῶσιν εἰς Ἅλμυρόν. Πανταχόθεν ἀπειλούμενος ὁ Καποδίστριας ὁτὲ μὲν μετεχειρίζετο βίαν, ὁτὲ δὲ τὴν ἀλωπεκῆν· ἀλλὰ κατὰ πᾶν βῆμα ἐξωλίσθαινεν εἰς παράπτωμα. Ἐπῆλθεν ἡ κυρία ἡμέρα τῆς συγκλήσεως τῶν πληρεξουσίων καὶ παρῆλθεν· ἀλλ' οὗτος ὑπὸ παντοίας προφάσεις ἀνέβαλλε τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν· ἡ ἀναβολὴ ἐξηρέθιζε τὸν λαόν. Καθήρεσε Βασίλην τινὰ ἀξιωματικὸν τοῦ τακτικοῦ, ὃς ις ὀμνύων δεύτερον ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου ἐπιβαλλόμενον ὅρκον ἐξεῖπε φράσεις προσβλητικὰς κατ' ἐκείνου· ἀλλ' ὁ καθαιρεθεὶς μεταβὰς εἰς Ὕδραν ἐξήγειρε καθ' ἑκάστην θύελλαν κατὰ τοῦ τυράννου. Ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ οἱ τυφλοὶ ὑπάλληλοι ἐκ μωρίας ἢ ὑπερβολικοῦ ἕνεκα ζήλου ἐκίνουν τὴν χολὴν κατὰ τοῦ κυβερνήτου, ὃν ἤθελον νὰ καταστήσωσιν ἀγαπητὸν παρὰ τῷ λαῷ. Τὰ πνεύματα ἦσαν εἰς ἄκρον ἐξεγηγερμένα κατὰ τοῦ κυβερνήτου· παντοῖαι διαδόσεις ἀληθεῖς καὶ ψευδεῖς ὑπέβαλλον παρὰ τῷ λαῷ κρυφίαν τινὰ ταραχὴν καὶ φόβον περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς πατρίδος· ὁτὲ μὲν παρίστατο ὑπὸ τῶν ἀντιπολιτευομένων ὁ Καποδίστριας ὡς Ῥῶσσος τοποτηρητής, ὅστις ἡτοίμαζε τῇ Ῥωσσίᾳ τὴν ὑποταγὴν τῆς Ἑλλάδος, ὁτὲ δὲ διεδίδοτο τῇ ἐνεργείᾳ, ὡς εἰκός, τῶν Ἀγγλων καὶ Γάλλων, ὅτι ὁ Καποδίστριας ὡς κωλύων τὴν ἀνάρρησιν βασιλέως τῆς Ἑλλάδος ἐκώλυε συγχρόνως καὶ τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἔθνους.

Δέκατον πέμπτον. Ἀντίστασις Μανιατῶν καὶ τῆς οἰκογενείας Πετρόμπεη. Ὅτε ὁ Καποδίστριας ἀφίκετο εἰς Ἑλλάδα ἡ οἰκογένεια Μαυρομιχάλη ἤλπιζε πολλὰ παρ' ἐκείνου καθάπερ καὶ πάντες οἱ Ἕλληνες. Συνεχάρη (13 Ὀκτωβρίου 1827) καὶ ὁ Πετρόμπεης αὐτόν· ἀλλὰ ταχέως ἐπῆλθε ψυχρότης, διότι αἱ ἡγεμονικαὶ τοπικαὶ ἀξιώσεις

τοῦ Πετρόμπεη ἐν τῇ Μάνῃ καὶ ἡ συγκεντρωτικὴ ἐξουσία τοῦ Καποδιστρίου δὲν ἠδύναντο νὰ διατελῶσιν ἐν ἁρμονίᾳ· τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα τῶν Μανιατῶν δὲν ἠδύναντο νὰ συμβιβασθῶσι καθ' ὁλοκληρίαν πρὸς τὰς περὶ ἀπολύτου ὑποταγῆς ἀπαιτήσεις τοῦ Καποδιστρίου, ὅστις ἐφαντάσθη ὅτι καθάπερ ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι οὕτω ταχέως ἔμελλε νὰ δεσπόσῃ καὶ τῆς Μάνης. Ἀλλ' ἡ ὑπεροχὴ τῶν Μαυρομιχαλῶν ἠνόχλει αὐτόν· διὸ ἐκ παντὸς τρόπου ἐσπούδασε νὰ καταβάλῃ αὐτὴν καὶ πρὸς τοῦτο ἀντέταξε τὴν φιλοδοξίαν καὶ ἀντιζηλίαν ἄλλων οἴκων, οἷον τοῦ Κουτούφαρη, Τζανετάκη, Μουρζίνου καὶ εἴ τινος ἑτέρου. Ἐντεῦθεν πᾶσα αἴτησις τῶν οἴκων τούτων τάχιστα ἐξετελεῖτο ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως, ἀπερρίπτετο δὲ πᾶσα τῶν Μαυρομιχαλῶν. Ὁσάκις ὁ Πετρόμπεης ἀπήτει χρηματικὰς ἀποζημιώσεις ἀνθ' ὅσων ἀπώλεσε κατὰ τὸν ἀγῶνα, ὁ Καποδίστριας ἢ οὐδόλως ἢ γλισχρότατα ἤμειβε τὸν ὑπέροχον οἶκον, ὅστις καὶ χρῆμα καὶ αἷμα πολύτιμον ἐθυσίασεν ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος. Ἐνῷ οὕτω προσεφέρετο ὁ Καποδίστριας πρὸς τὸν Πετρόμπεην, ὃν σκληρῶς ὠνόμαζεν « αἰώνιον ἀπαιτητήν », οἱ ὑπάλληλοι αὐτοῦ προσεφέροντο λίαν ἰταμῶς ἐν αὐτῇ τῇ χώρᾳ κατά τε τοῦ οἴκου τῶν Μαυρομιχαλῶν καὶ τῶν φίλα αὐτοῖς φρονούντων· ὁ νομάρχης μάλιστα Γενοβέλης οὕτω παρώργισε τοὺς Μαυρομιχάλας, ὥστ' ἐξερράγη (1830) ἐν Τζίμοβᾳ στάσις κατ' αὐτοῦ, ἧς ἡγεῖτο ὁ ἀδελφὸς τοῦ Πετρόμπεη Τζανῆς, ὃν δι' ἀπάτης συλλαβὼν ὁ Κυβερνήτης καθεῖρξεν ἐν Ναυπλίῳ ὡς φονεύσαντα πρὸ ἐτῶν ἄνθρωπόν τινα· καθεῖρξε δὲ καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Τζανῆ Κατζάκον ἐπὶ ἀποπείρᾳ φόνου κατὰ τοῦ ἐξαδέλφου αὐτοῦ Πιεράκου. Ὅλοι δὲ οἱ Μαυρομιχάλαι ἐπετηροῦντο ὑπὸ τῆς ἀστυνομίας ὡς ἐπικίνδυνοι τῇ κυβερνήσει. Τοῦτο ἐξήγειρε τοὺς Μανιάτας σύμπαντας φίλους τε καὶ ἐχθροὺς τῶν Μαυρομιχαλῶν, διότι πᾶσα προσβολὴ παρὰ ξένου κατὰ Μανιάτου ἀντανακλᾷ κατὰ τὰ ἔθιμα τῶν Μανιατῶν κατὰ πάντων αὐτῶν. Ἐντεῦθεν ἤρξατο ἀπειλητικὴ στάσις· πάντες ὡπλίσθησαν καθάπερ ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως κατὰ τῶν Τούρκων οὐδ' αὐτῶν τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παίδων ἐξαιρουμένων· ἐνθουσιασμὸς φλογερὸς ἐπύρωσε τοὺς πάντας· πεντακισχίλιοι ὑπὸ τὸν Κωνσταντῖνον Μαυρομιχάλην μαχηταὶ ὠρκίσθησαν νὰ ἐκστρατεύσωσι κατὰ τοῦ τυράννου, εἰ μὴ ἐντὸς μιᾶς ἑβδομάδος ἀπεφυλακίζοντο οἱ Μαυρομιχάλαι· συνέστη πρόσκαιρος ἐπιτροπεία ἐκ δώδεκα ἀνδρῶν πρὸς διοίκησιν τῆς χώρας καταργουμένης τῆς ἐξουσίας τοῦ Καποδιστρίου· ὁ διοικητὴς τῶν Καλαμῶν Κορνήλιος ὁ ἐπιχειρήσας νὰ καταπολεμήσῃ τὰ λείψανα τῆς ὑπὸ τὸν Τζανῆν στάσεως μόλις ἠδυνήθη μετημφιεσμένος νὰ δραπετεύσῃ ὡς ἁπλοῦς ναύτης ἐπὶ πλοίου. Τούτων γινομένων ὁ Πετρόμπεης διέτριβεν ὡς γερουσιαστὴς ἐν Ναυπλίῳ.

μάτην ζητήσας παρὰ τοῦ Καποδιστρίου νὰ πέλθῃ εἰς τὴν αὐτοῦ πατρίδα ἐδραπέτευσε (Φεβρουαρίου 1831) εἰς Ζάκυνθον· ἀλλ' ἀποβιβασθεὶς ἐκ τρικυμίας εἰς Κατάκωλον τῆς Ἠλείας συνελήφθη ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Κανάρη καὶ ἀπήχθη εἰς Ναύπλιον. Οὐδαμῶς δὲ λαβὼν ὁ Καποδίστριας πρὸ ὀφθαλμῶν ἐπιστολὴν τοῦ Πετρόμπεη, ἐν ᾗ διεμαρτύρετο διὰ τὴν προσγενομένην αὐτῷ βίαν ἁπλῶς βουληθέντι ἵνα μεταβῇ εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ πατρίδα πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν οἰκείων καὶ κατάπαυσιν τῶν ταραχῶν, ἐκήρυξε διὰ διατάγματος αὐτόν τε καὶ τὸν Κωνσταντῖνον ὡς λιποτάκτας· ἐπιτροπεία δ' ἐκ γερουσιαστῶν προεδρευομένη ὑπὸ τοῦ ἀπαισίου Βιάρου ἐκήρυξε τὸν πολιὸν Πετρόμπεην ἔνοχον ἐσχάτης προδοσίας, οὗ ἕνεκα καὶ καθειρχθη ἐν τῷ Ἰτζ-Καλὲ τῷ ἑτέρῳ φρουρίῳ τοῦ Ναυπλίου ἐπὶ ἐννέα μῆνας ὡς κακοῦργος. Ἅμα ὁ ἀδελφὸς Κωνσταντῖνος μαθὼν ὅτι ὁ Πετρόμπεης καθειρχθη καὶ ἀφίκετο εἰς Ναύπλιον ἐπὶ τῇ ὑποσχέσει τοῦ Καποδιστρίου ὅτι θὰ ἔμενεν ἐλεύθερος· ἀλλ' ἅμ' ἀφικόμενος καὶ ἐτέθη ὑπὸ ἀστυνομικὴν ἐπιτήρησιν. Μάτην δὲ ὁ Ῥῶσσος Ῥίκορδ,—παρακληθεὶς ὑπὸ τῆς ἐξ καὶ ὀγδοηκοντούτιδος μητρὸς τοῦ Πετρόμπεη καὶ ὑπὸ τοῦ Κατζάκου Μαυρομιχάλη,—μάτην παρεκάλεσε τὸν κυβερνήτην ὅπως δέξηται τὸν Πετρόμπεην εἰς συνδιάλεξιν κατ' οἶκον πρὸς συνδιαλλαγήν· διότι ὁ Καποδίστριας παραβὰς τὴν αὐτοῦ ὑπόσχεσιν ἕνεκα ταραχῆς ἔκ τινος ἄρθρου τοῦ «Ταχυδρόμου τοῦ Λονδίνου» κατακρίνοντος τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ οὐδ' ἐδέξατο (26 Σεπτεμβρίου 1831) αὐτὸν εἰς ἀκρόασιν. Οὕτω δ' ὁ γέρων Πετρόμπεης νομίσας ὅτι σκοπίμως πρὸς ἐμπαιγμὸν ἐξήχθη ὑπὸ φρουρὰν ἐκ τοῦ Ἰτζ-Καλὲ καὶ ὑπὸ φρουρὰν ὡς κακοῦργος περιήχθη ἐξεμάνη Ὁ Πετρόμπεης ἀπαγόμενος αὖθις ἐκ τῆς οἰκίας Καποδιστρίου εἰς τὴν φυλακὴν παρεκάλεσε τοὺς φρουροὺς αὐτοῦ ἵνα διέλθῃ ἔμπροσθεν τῆς οἰκίας, ἐν ᾗ κατῴκουν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Γεώργιος καὶ ὁ ἀδελφὸς Κωνσταντῖνος. Ἀφικόμενος δ' ἐκεῖ ὑπὸ τὰ παράθυρα ἐκραύγασεν ὁ γέρων φωνῇ τρεμούσῃ ἐξ ὀργῆς «Γειά σας παιδιά»· πρῶτος ὁ Γεώργιος γνωρίσας τὴν φωνὴν τοῦ πατρὸς πρὸς τὸ παράθυρον ὁρμᾷ· καὶ ἰδὼν εἶπε πρὸς τὸν Κωνσταντῖνον «ὁ γέρος». «Τί κάνεις» — ἀμφότεροι ἐρωτῶσι — «Τὰ βλέπετε» ἀπαντᾷ ἐν μανίᾳ καὶ ἀπειλῇ καὶ ἀπέρχεται. Αἱ λακωνικαὶ αὗται λέξεις ἐδήλουν μυρίους ὅσους διαλογισμοὺς καὶ ὑπολογισμοὺς καὶ σκοποὺς κρυφίους, οἵτινες συλλήβδην ἐγένοντο τῷ Κωνσταντίνῳ καὶ Γεωργίῳ τὸ σύνθημα τῆς ταχίστης δολοφονίας τοῦ Καποδιστρίου.

Δολοφονία τοῦ Καποδιστρίου. Τὰ κατ' αὐτὴν ὁ πολύκλαυστος φιλέλλην Κάρολος Μενδελσὼν Βαρθόλδυς ἐκτίθησιν οὐτωσίν: «Ἡ 27 Σεπτεμβρίου ἦν κυριακή· ἡ πρωΐα ἦν λαμπρὰ καὶ αἴθριος. Τῇ ἕκτῃ ὥρᾳ

καταλιπὼν τὸ δωμάτιον, ἐν ᾧ ἀπὸ μιᾶς ἤδη ὥρας εἰργάζετο, ἀπῆλθεν εἰς τὸν μικρὸν τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος ναόν, ὅπως ἀκούσῃ τὴν λειτουργίαν. — Συνώδευον δ' αὐτὸν ὁ εἷς μόνος πιστὸς μονόχειρ ἀπόμαχος ὁ Κοκώνης καὶ ὁ στρατιώτης Λέοντας. — Καθ' ὁδὸν συνήντησαν αὐτῷ ὁ Κωνσταντῖνος καὶ ὁ Γεώργιος Μαυρομιχάλαι, ἐχαιρέτισαν αὐτὸν καὶ σπεύσαντες προεπορεύθησαν αὐτοῦ εἰς τὸν ναόν. Ἔστησαν δ' οὕτως ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῆς στενῆς θύρας, ὥστε οἱ εἰσερχόμενοι εἰς τὸν ναὸν ὤφειλον νὰ διέρχωνται μεταξὺ αὐτῶν. Εἶχον ἐνδυθῇ λαμπρῶς ὡς οἱ ἐπὶ ἑορτῇ κοσμούμενοι. Ἀντικρὺ δ' αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ἀντιθέτου τῆς ὁδοῦ μέρους ἵσταντο οἱ ἀστυνομικοὶ ὑπάλληλοι οἱ τὴν ἐπιτήρησιν τῶν ὑπόπτων ἐπιτετραμμένοι, ὁ Ἰωάννης Καραγιάννης καὶ ὁ Α. Γεώργης. Καὶ τοῦτο δηλοῖ τὴν ἀπελπιστικὴν τῆς κυβερνήσεως θέσιν: ὅτι ἠναγκάσθη νὰ ἐμπιστευθῇ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν αὐτῆς μέτρων ὑπαλλήλοις, οἵτινες διαπραττομένου ἐγκλήματος κατὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ κράτους παρίσταντο ἀδρανεῖς ἐν ἀδιαφορίᾳ καὶ μάλιστα συμπράττοντες. Ἀμφότεροι ἦσαν μεμυημένοι τὰ τῶν δολοφόνων σχέδια. Ὁ Καραγιάννης ὁ ἀσυγγνώστῳ τῶν ἀρχῶν ἀμελείᾳ διατελῶν ἀπὸ τεσσαράκοντα ἡμερῶν ἐπιτηρητὴς τῶν Μαυρομιχαλῶν γενόμενος ἐπὶ τέλους συνωμότης αὐτῶν ἀπεφάσισε νὰ συντείνῃ ὅση δύναμις εἰς τὸν «φόνον τοῦ τυράννου». Ἐξ μόλις ἡμέρας πρὸ τῆς ἀπαισίου ἐκείνης κυριακῆς εἶχε μάθῃ ἡ ἀστυνομία τὴν πρὸ μηνὸς γενομένην ἀγορὰν τῶν πιστολίων. Τοιαύτην ἀμέλειαν ὑπὸ τὴν αὐστηρὰν τοῦ Γιαννετᾶ διοίκησιν ἠδύνατό τις νὰ φαντασθῇ. Πρὸς τὸν Καποδίστριαν εἶχον ἀνακοινώσῃ ὁ ἀστυνόμος Ναυπλίου καὶ ὁ Ἄγγλος Δώκινς ὅτι ἡ ζωὴ αὐτοῦ ἐκινδύνευεν. Ἀλλ' ἐκεῖνος ἀπέκρουσε τὰς θετικὰς καὶ εὐλόγους αὐτῶν παραστάσεις ἀπαντήσας αὐτοῖς διὰ θρησκευτικοῦ ἀξιώματος: «Ἡ θεία πρόνοια ἀγρυπνεῖ ἐπὶ τοῦ κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος. Θὰ σεβασθῶσι τὰς λευκάς μου τρίχας». — Ὁποία δαιμόνιος πεποίθησις. Ἔγκλημα σχεδὸν φαίνεται ἐνώπιον τῶν αἱματηρῶν τῆς Μάνης ἐκδικητῶν ἡ τῆς θείας προνοίας ἐπίκλησις. Ὁ Καποδίστριας ἐγίνωσκε τοὺς Μανιάτας καὶ τὰ τῆς Μάνης ἔθιμα. Τούτου δ' ἕνεκα εἶπε βραδύτερον ὁ λαός: «Ἤθελε νἀποθάνῃ». — Συνεκλονήθη πως ὁ κόμης, ὅτε εἶδε τοὺς Μαυρομιχαλέους ἱσταμένους πρὸ τῆς θύρας τοῦ ναοῦ καὶ ἡ τῆς προτεραίας νουθεσία ἐπῆλθεν αὐτῷ φοβερά. Ἐπὶ βραχὺ ἐδίστασεν· ἀνέβλεψε δὲ πρὸς τὴν οἰκίαν τοῦ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν ὑπουργοῦ Ῥοδίου καὶ ἡ τῆς σωτηρίας ἐλπὶς διέλαμψεν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ· ἀλλ' ἀποβαλὼν ἀθύμως τὸν δειλὸν στοχασμὸν μετὰ μικρὰν ἀνάπαυλαν προεχώρησε καὶ ἀνέβη τὰς πρὸ τῆς θύρας τοῦ ναοῦ ὀλίγας βαθμίδας. — Τότ' ἐξάγουσιν οἱ φονεῖς τὰς διπλᾶς σφαίρας ἐχού-

σας αὐτῶν πιστόλας, σκοπεύουσι κατὰ τοῦ κυβερνήτου καὶ πυροβολοῦσιν. Ἡ σφαῖρα τοῦ προδότου Καραγιάννη ἀποτυχοῦσα τοῦ σκοποῦ εἰσδύεται εἰς τὴν ἀριστερὰν τῆς θύρας παραστάδα· ἀλλ' ὁ Κωνσταντῖνος Μαυρομιχάλης ἐπιτυγχάνει τὸν κόμιτα ὄπισθεν κατὰ τὴν κεφαλήν· κλονούμενον δὲ τὸν Καποδίστριαν δὶς διὰ μαχαίρας πλήττει κατὰ τὴν κοιλίαν ὁ Γεώργιος Μαυρομιχάλης καὶ ἀμελλητὶ τὸ θῦμα κλίνει νεκρόν, ἄφωνον. Ὁ Κοκώνης ὑπεδέξατο τὸν πίπτοντα κυβερνήτην ἐπὶ τοῦ ἀποκεκομμένου αὐτοῦ βραχίονος, ὃν εἶχεν ἀποβάλη πολεμῶν πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους καὶ ἀποθεὶς τὸν νεκρὸν χαμαὶ ἐτράπη πρὸς καταδίωξιν τῶν φονέων. Καὶ ἐπυροβόλησε μὲν κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου, ἀλλ' ἀκροθιγῶς μόνον ἥψατο αὐτοῦ ἡ σφαῖρα, ὁ δὲ φονεὺς ἀνορθωθεὶς ἠγωνίσθη νὰ διεκφύγῃ.— Ἀλλὰ νῦν ἐπέρχεται ἀγρία σκηνὴ πρὸ τοῦ ναοῦ, ὅστις ἦν ἔτι πλήρης προσευχομένων. Περὶ τὸ πτῶμα τοῦ κυβερνήτου συναγείρονται φίλοι καὶ γυναῖκες παροτρύνοντες εἰς ἐκδίκησιν. Ὁ τραυματισθεὶς Κωνσταντῖνος ἐν πολλῇ ἀγωνίᾳ συρόμενος περαιτέρω καταδιώκεται ὑπὸ τοῦ καταρωμένου πλήθους, μέχρις οὗ ὁ στρατηγὸς Φωτομάρας πυροβολήσας ἀπὸ τοῦ παραθύρου τῆς αὐτοῦ οἰκίας ῥίπτει αὐτὸν χαμαί.— Ὑβρίζων καὶ καταρώμενος ὁ ἐκμανὴς λαὸς σύρει κατὰ γῆς τῆδε κἀκεῖσε τὸν θανασίμως τετρωμένον· λακτίζει αὐτὸν καὶ προπηλακίζει· πείσμων δ' ἐκεῖνος καὶ θρασὺς μέχρι τέλους ἱκετεύει μόνον τοὺς συναγηγερμένους νὰ φονεύσωσιν αὐτὸν ταχέως: «Μή με λερώνετε βρὲ παιδιά. . . . Μωρὲ δὲν εὑρίσκεται κανένα παλληκάρι νὰ μὲ φονέψῃ μὲ μιὰ πιστολιά;» — Ὁ ἄγριος φονεὺς οὐδόλως ἔχρῃζε νὰ ἱκετεύσῃ μακρότερον περὶ τῆς αὐτοῦ ἀπαλλαγῆς· ἡ ἱλαστήριος σφαῖρα εὗρεν αὐτὸν καὶ ἐπέρανε τὸ μαρτύριον αὐτοῦ.— Ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτοῦ τοῦ ἀψύχου πτώματος αὐτοῦ ἐτράπη ἡ λύσσα τοῦ λαοῦ, ὅστις σύρας αὐτὸν εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς πλατάνου κατέρριψε βλασφημῶν καὶ ὑβρίζων εἰς τὴν θάλασσαν ἀπὸ τῶν τειχῶν τοῦ κάτω φρουρίου. — Οὕτω δὲ ἡ ἀμερικανικὴ δικαιοσύνη τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐτιμώρησε τὸν ἕτερον τῶν φονέων τοῦ Καποδιστρίου. Κατὰ τὸν πρῶτον νωπὸν τῆς πράξεως θόρυβον, κατὰ τὴν πρώτην πρὸ τοῦ ναοῦ φοβερὰν σκηνὴν ἠδύνατο ἴσως ὁ ἄλλος τῆς πράξεως αὐτουργὸς Γεώργιος Μαυρομιχάλης νὰ διεκφύγῃ εὐκόλως μετὰ τοῦ Καραγιάννη διὰ τῆς ἐγγὺς πύλης τοῦ Ναυπλίου. Ἐν Μάνῃ ἦν ἐλεύθερος. — Τοὐναντίον ὅμως κατέφυγε διὰ τῆς μεγάλης ἀγορᾶς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Ἕλληνος ἀξιωματικοῦ Βαλλιάνου, ἐν ᾗ ἐφάνη διατεθειμένος νὰ πωλήσῃ τὴν ζωὴν αὐτοῦ ὅσον τὸ δυνατὸν ἀκριβότερον. Ὅτε ὅμως προσώρμησε τὸ θορυβῶδες πλῆθος μετέβαλε σχέδιον καὶ ἀναρριχηθεὶς χθαμαλόν τινα τοῖχον κατεπήδησεν εἰς τὸν κῆπον τοῦ κυρίου Ῥουὰν καὶ μόλις ἀναπνέων ἐφώνησεν:

«Ὁ τύραννος δὲν ζῇ πλέον. Ἔπεσεν ἀπὸ τὰς χεῖρας τὰς ἰδικάς μου καὶ τοῦ θείου μου. Νὰ μὲ ἀσφαλίσετε». Παρέδωκε τὸ αὐτοῦ ὅπλον πρὸς τὸν συνταγματάρχην Πελλιὼν καὶ ἐνόμισεν ὅτι ἐξησφαλίσθη.— Περὶ τὴν ἑσπέραν ὅμως αὐτόπται ἐμαρτύρησαν ὅτι ὁ φονεὺς Γεώργιος Μαυρομιχάλης εἶχε κρυβῇ ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Γάλλου πρεσβευτοῦ· εὐθὺς δὲ πλῆθος λαοῦ λυσσῶν περιεκύκλωσε τὸ μέγαρον τῆς πρεσβείας ἀπαιτοῦν διὰ κραυγῶν ἐκδίκησιν. Ἐν τῷ θορύβῳ ἐπεφάνη ὁ φρούραρχος Ἀλμέϊδας καὶ ἐζήτησε τὴν παράδοσιν τοῦ κακούργου ἐν ὀνόματι τῆς προσκαίρου τριανδρίας, ἣν περὶ τὴν μεσημβρίαν τῆς αὐτῆς ἡμέρας εἶχε συστήσῃ ἡ γερουσία ἐκ τοῦ Αὐγουστίνου Καποδιστρίου, τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Κολέττη πρὸς διοίκησιν τῶν κοινῶν. Ἔδειξε πρὸς τὸν Ῥουὰν τὸ ὑπὸ τὰ παράθυρα αὐτοῦ συνηθροισμένον πλῆθος καὶ παρετήρησεν αὐτῷ ὅτι, ἐὰν ἀρνηθῇ, ἔμελλε νὰποβῇ ἀδύνατος ἡ χαλίνωσις τῆς μανίας τοῦ λαοῦ. Παρέστησε τότε πρὸς τὸν Μπεϊζαδὲν Γεώργιον, ὅτι προέκειτο περὶ τακτικῆς αὐτοῦ δίκης, ἥτις ἔμελλε νὰ γείνῃ ὑπὸ τὰ ὄμματα πάσης τῆς Εὐρώπης, καὶ ὅτι ἤθελεν εἶναι πολὺ ἀσφαλέστερος ἐν ταῖς χερσὶ τῶν δημοσίων ἀρχῶν ἢ ἐντὸς οἰκίας πολιορκουμένης ὑπὸ λυσσώδους πλήθους. Καὶ διεμαρτυρήθη μὲν ἐκεῖνος ζωηρότατα· ἀλλ' ἀπεφάσισε τέλος νὰπέλθῃ κατιδὼν ὅτι αὐτὴ ἡ πρὸς προστασίαν αὐτοῦ καλὴ διάθεσις οὐδόλως εἶχε τὴν πρὸς τοῦτο δύναμιν. Παρεκάλεσεν ὅμως ὅπως συνοδεύσῃ αὐτὸν Γάλλος τις ἀξιωματικός· ὁ δὲ Ζερὰρ καὶ ὁ Ῥουὰν ἔπεισαν τὸν συνταγματάρχην Πελλιὼν ἵνα ἐκπληρώσῃ τὸ φιλάνθρωπον ἐκεῖνο καθῆκον. Οὕτω δὲ στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ βραχίονος τοῦ Πελλιὼν διῆλθεν ὁ Γεώργιος Μαυρομιχάλης τὸν ἀπειλητικὸν καὶ ἔνοπλον ὅμιλον. Ἡ συκοφαντία κατηγόρησε βραδύτερον τοὺς Γάλλους ὡς συνενόχους τοῦ κακουργήματος πρόφασιν ἴσως λαβοῦσα τὴν πρᾶξιν τοῦ Πελλιών· τοὐναντίον ὅμως, εὔκαιρον εἶναι νἀναμνήσωμεν ὁπόσον συμφέρον εἶχεν ἡ Γαλλία νὰ παραδοθῇ ὁ Μπεϊζαδὲς εἰς τακτικὰς δικαστικὰς ἀρχὰς καὶ νὰ κριθῇ δικαστικῶς.—Νέα τις πρᾶξις ἀμερικανικῆς δικαιοσύνης πρὸ τῆς φλιᾶς τοῦ ἀντιπρεσβευτοῦ γενομένη ἤθελε παράσχῃ εὐρὺ σταδιον εἰς τὰς μᾶλλον παρακεκινδυνευμένας ὑποθέσεις ἐπὶ τῆς τοσοῦτον συγκεχυμένης ταύτης ὑποθέσεως καὶ ἤθελε γείνῃ ἀφορμὴ σχολίων λίαν δυσαρέστων τῇ Γαλλίᾳ. — Καθότι ἡ ἀγανάκτησις τοῦ λαοῦ εἶχε τοσοῦτον κορυφωθῇ, ὥστε οὗτος ὑλάκτει κατὰ γράμμα ζητῶν ἐκδίκησιν. «Ἢ σκοτώνετε τὸν φονέα καὶ πιάνετε τοὺς συμβούλους,εἰ δὲ μὴ θὰ κάνωμεν ἐκδίκησιν μοναχοί μας!»—Ὁ Κολοκοτρώνης ἀναφέρει ὅτι ἡ κυβέρνησις ἠναγκάσθη ἐκ τῶν διαθέσεων τούτων τοῦ πλήθους νὰ συστήσῃ στρατοδικεῖον. Ὁ Γεώργιος Μαυρομιχάλης μετηνέχθη κατ' ἀρχὰς εἰς τὸ

φρούριον Μποῦρτζι, εἶτα δὲ εἰς τὴν εἱρκτὴν τοῦ Ἰτζ-Καλέ. Ὅτε ἠγγέλθη αὐτῷ ὅτι ἔμελλε νὰ παραπεμφθῇ ἐνώπιον στρατοδικείου, ἀντέστη ἀρνούμενος νἀναγνωρίσῃ τὴν ἁρμοδιότητα τοιούτου ἐξαιρετικοῦ δικαστηρίου. Εἶχεν, εἶπε, βαθμὸν στρατηγοῦ τῶν ἀτάκτων τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ ἦν μέλος τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως, ἥτις ὑφίστατο ἔτι νομίμως. Ὑπεδείκνυε δὲ οὕτως ὅτι μόνη ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις εἶχε δικαίωμα νὰ δικάσῃ αὐτόν. — Σαθρὰ βεβαίως ἦν ἡ βάσις τῆς ἐκ τῆς γερουσίας πηγασάσης ἐκείνης διαδικασίας. Κατὰ τὴν στιγμὴν ὅμως ἐκείνην ἐμπαθοῦς ἐρεθισμοῦ, καθ' ἣν ἤρχιζεν ἡ δίκη καὶ « ἡ Ἑλλὰς ὁλόκληρος πενθηφοροῦσα ἐζήτει δικαιοσύνην » κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Στούρτζα, οὐδόλως ἦν δυνατὸν νὰ προσδοκᾷ τις ὅτι ἤθελε κατισχύσῃ ἤρεμός τις καὶ ἀμερόληπτος τῶν πραγμάτων ἐκτίμησις. — Μετὰ βιαίαν προανάκρισιν, καθ' ἣν δὲν ἐπετράπη τῷ κατηγορουμένῳ μηδὲ νὰ συγκοινωνήσῃ κἂν ἄνευ μαρτύρων πρὸς τὸν δικηγόρον αὐτοῦ, τὸν Ἄγγλον φιλέλληνα Μάσσων, ἐκήρυξεν ἑαυτὸ ἁρμόδιον τὸ ὑπὸ τῆς γερουσίας συσταθὲν στρατοδικεῖον, καίτοι ὁ Μάσσων σφοδρότατα καὶ εὐφυῶς προσέβαλε τὴν ἁρμοδιότητα ταύτην, καὶ κατεδίκασε τοὺς κατηγορουμένους Γεώργιον Μαυρομιχάλην καὶ Ι. Καραγιάννην εἰς τὸν διὰ τουφεκισμοῦ θάνατον, τὸν δὲ συνένοχον Α. Γεώργην εἰς δεκαετῆ δεσμά. Ὁ Γεώργιος Μαυρομιχάλης μάλιστα καδεκιδάσθη καὶ εἰς τὴν τῶν πατροκτόνων ποινήν, τὴν ἀποκοπὴν δηλ. τῆς χειρός, ἣν ἐχάρισεν ὅμως αὐτῷ ὁ ἀδελφὸς « τοῦ ὑψηλοτάτου θύματος ». Ὁ ὑπερασπιστὴς Μάσσων ἐπεκαλέσατο ὑπὲρ τοῦ πελάτου αὐτοῦ τὴν δικαιοδοσίαν τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως καὶ ἐκήρυξεν εὐπαρρησιάστως ὅτι πᾶσα καταδίκη τοῦ Γεωργίου ὑφ' οἱουδήποτε ἄλλου δικαστηρίου ἤθελεν εἶναι πολιτικὴ δολοφονία. Ἤχησε δὲ τοῦτο τόσῳ προσβλητικῶς εἰς τὰ ὦτα τῶν εὐαισθήτων δικαστῶν, ὥστε ὁ γέρων Φωτομάρας ὁ πυροβολήσας κατὰ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ παριστάμενος νῦν ὡς πρόεδρος τοῦ δικαστηρίου ἀνεκάλεσε τὸν Ἄγγλον εἰς τὴν τάξιν. Ἴδιον ἀναθεωρητικὸν δικαστήριον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον κατασταθὲν ἐπεκύρωσεν ἁπλῶς τὴν πρωτόδικον ἀπόφασιν· ἀπεκρούσθη δὲ ἡ περὶ ἀκυρότητος ἔνστασις, ἣν ὑπέβαλεν ὁ Μάσσων κατὰ τῆς ἐπικυρωτέας ἀποφάσεως, — Ἡ ἐκτέλεσις τῆς ποινῆς τοῦ Καραγιάννη προτείναντος νἀνακαλύψῃ σπουδαῖα ἀνεστάλη· μετὰ δ' ἓξ μῆνας ἐπέτυχεν οὗτος νἀπολυθῇ ἐντελῶς. — Ἡ τοῦ Γεωργίου Μαυρομιχάλη καταδίκη ἔμελλε νὰ ἐκτελεσθῇ τῇ πρωΐᾳ τῆς 10 Ὀκτωβρίου ἐπὶ τῶν ὀχυρωμάτων τοῦ φρουρίου. Ὁ γηραιὸς Πετρόμπεης ἔβλεπεν ἀπὸ τῆς εἱρκτῆς αὐτοῦ τὸ θλιβερὸν θέαμα. Ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἀπέτεινε πρὸς αὐτὸν τρὶς τὸν ἔσχατον ἀποχαιρετισμόν, εἶτα δὲ προὐχώρησεν ὁ ἐξημμένος νέος σφριγῶν καὶ πλήρης ἀκμῆς. Ἡ

χάρις αὐτοῦ καὶ ἡ ἀνθοῦσα σωματικὴ δύναμις εἶχον ἀνέκαθεν προσελκύσῃ πρὸς αὐτὸν τὰς καρδίας τῶν συμπολιτῶν αὐτοῦ. Οὐδεὶς ὀφθαλμὸς ἔμεινεν ἄδακρυς, ὅτε προβὰς στερρῷ τῷ βήματι ἔστη πρὸ τῶν ἐπιτετραμμένων τὴν ἐκτέλεσιν στρατιωτῶν καὶ ἀπέσπασε τὸ περὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ δέμα, ὅπως θεωρήσῃ ἔτι τὴν πόλιν, τὴν θάλασσαν, τὰ πάτρια βουνὰ καὶ ἀναπνεύσῃ τὸν καθαρὸν τῆς πατρίδος ἀέρα. Ἀνέκραξε τότε πρὸς τοὺς παρισταμένους οἱονεὶ κληροδοσίαν καταλείπων αὐτοῖς τοὺς ἑξῆς σημαντικοὺς λόγους: «Ἀδέλφια! ὁμόνοια, ἀγάπη»· καὶ διέταξεν ὁ ἴδιος: « πῦρ! » δι' ἐντόνου φωνῆς. Αἱ πρῶται βολαὶ ἐπέτυχον καὶ ὁ Γεώργιος Μαυρομιχάλης ἔπεσε χαμαὶ νεκρός. — Θὰ ἡμάρτανε βεβαίως ὁ ἱστορικὸς κατὰ τοῦ ἠθικοῦ νόμου, εἰ ἐπεζήτει μεγαλορρήμονας φράσεις, ὅπως περικαλλύνῃ τὴν πολιτικὴν δολοφονίαν ἀναμιμνησκόμενος τὸν Ἁρμόδιον καὶ Ἀριστογείτονα. Ἡ δολοφονία εἶνε πάντοτε ἀποτρόπαιος, καίτοι ἐνίοτε ἡ ἠθικὴ κατάστασις τοῦ φονέως δικαιολογεῖ ἐπιεικεστέραν τινὰ κρίσιν. Οἱ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ὀπαδοὶ τοῦ κυβερνήτου ἀπέμειναν ἐνεοὶ ἐκ τῆς φρίκης. Ὁ Κολοκοτρώνης, ὅστις ἐφ' ὁλόκληρον ἑσπέραν ἐτήρησε μυστικὴν τὴν φοβερὰν εἴδησιν ἐν Τριπόλει, λέγει: «τὴν αὐγήν, ὁποῦ τὸ ἔμαθαν οἱ πολῖται τῆς Τριπολιτζᾶς, ἔμειναν νεκροί· ἄφησαν τὰ ἐργαστήριά των, ταῖς δουλιαῖς τους καὶ ἐπερπατοῦσαν εἰς τοὺς δρόμους ὡσὰν τρελλοί», καὶ ὅτι παρακληθεὶς ὑπὸ τῶν προὐχόντων τῆς Τριπόλεως ἠναγκάσθη νὰ λαλήσῃ μίαν ὅλην ὥραν εἰς τοὺς κατοίκους συνιστῶν αὐτοῖς ἡσυχίαν καὶ τάξιν ἐν τῇ κρισίμῳ ὥρᾳ. Καὶ ἐν Ναυπλίῳ ὡσαύτως, ὅπου ὀδυνώμενος, προϋπήντησεν αὐτῷ ὁ λαός, λέγει ὁ Γέρος ὅτι παρήγγειλεν: « ἡσυχίαν! » Ἐκεῖ δὲν ἔλειπον βεβαίως μεταξὺ τῶν ἐκθύμων ὀπαδῶν τοῦ κυβερνήτου καὶ φανατικοί, οἵτινες εὐχαρίστως ἐξεμεταλλεύοντο τὸ γενόμενον ἔγκλημα ὑπὲρ τῶν φατριαστικῶν αὐτῶν σκοπῶν καὶ ὀσφραινόμενοι τακτικὴν καὶ ἀποτελεσματικὴν συνωμοσίαν ἐπέρριπτον τὰς σκοτεινοτάτας τῶν ὑπονοιῶν κατ' ἀνδρῶν, οἷοι ὁ Μαυροκορδάτος καὶ ὁ Κολέττης, καὶ κατ' αὐτῶν ἔτι τῶν ἀντιπρέσβεων τῶν δυτικῶν δυνάμεων. Ἡ ἀγρία δολοφονία τοῦ Μαυρομιχάλη πρέπει ἐν πρώτοις νὰ θεωρηθῇ ὡς ἔργον τῆς αἱματηρᾶς ἐκείνης ἐκδικήσεως, ἥτις ἐν Μάνῃ στενώτατα συνδέεται πρὸς τὴν φύσιν τῆς χώρας καὶ τῶν ἀνθρώπων. Ὅπου ἡ ζωὴ ὁμοιάζει πρὸς διαρκῆ πόλεμον, ἄτοποι βεβαίως εἶνε αἱ ἤρεμοι ἔννοιαι περὶ ἀγαθῆς ἀστικῆς συμπεριφορᾶς καὶ ἀστυνομικῆς καλῆς διαγωγῆς. Τὸ μέτρον τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ δὲν ἐφαρμόζεται ἐν τῇ Μάνῃ. Δυνατὸν ἴσως ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ ἱστορίᾳ νὰ εὑρεθῇ ἀνάλογόν τι πρὸς τὸν φόνον τοῦ κυβερνήτου συμβάν· δυνατὸν νὰναμνησθῇ τις τοῦ Νάβιδος καὶ τοῦ Ἱππάρχου. Ἀπαιτεῖται

ὅμως μεγίστη κοσμοπολιτικὴ σύγχυσις κρίσεως, ὅπως προβῇ τις εἰς παραλληλισμὸν τοῦ Μαυρομιχάλη πρὸς τὸν Σὰνδ καὶ παραβάλῃ τὴν γοργὴν ἐκείνου πρᾶξιν πρὸς τὴν βραδεῖαν ἐνέργειαν τοῦ ἀγαθοῦ τούτου, ἀλλὰ νοσηροῦ καὶ ἐξημμένου Γερμανοῦ, ὃν εἶχεν ὑπστάξη ἡ γόησσα πνευματικὴ δύναμις τοῦ Καρόλου Φολλενίου. Ὁ Γεώργιος καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Μαυρομιχάλαι ἀπεῖδον εἰς τὸ ὄνειδος καὶ τὴν ἔκπτωσιν τῆς οἰκογενείας αὐτῶν, εἰς τὰ δεσμὰ τοῦ αὐτῶν γενάρχου καὶ ἀπήλλάγησαν τοῦ οἰκογενειακοῦ αὐτῶν ἐχθροῦ ἄνευ πολλῆς σκέψεως διὰ τολμήματος, οὗτινος τὸ νόμιμον ἥκιστα πρότερον ἀνελογίσαντο, ὡς γνήσια τῆς φύσεως τέκνα. Δὲν πρέπει τις ὅμως ἕνεκα τούτου νὰ ποογυμνώσῃ τὴν πρᾶξιν τοῦ πολιτικοῦ αὐτῆς χαρακτῆρος, ὅστις πρόδηλος κατεφάνη ἐν τῇ δίκῃ καὶ κατὰ τὰς τελευταίας στιγμὰς τοῦ Γεωργίου Μαυρομιχάλη. Διπλωματικαὶ ἐκθέσεις μικρὸν πρὸ τοῦ φόνου τοῦ κυβερνήτου γραφεῖσαι βεβαιοῦσι ῥητῶς ὅτι τὸ πάθος, ὅπερ ἐκ τῆς κτηνώδους ἐπεμβάσεως τῆς Ῥωσσίας εἰς τὰς ἐσωτερικὰς τῆς Ἑλλάδος ἔριδας ἐκ τῆς ἐν Πόρῳ καταστροφῆς καὶ τῆς ἀναγκαίας πατριωτικῆς πράξεως τοῦ Μιαούλη ἐξηκολούθει ἔτι βιαίως συνταράτσον τὰς ψυχὰς τῶν Ἑλλήνων, ἐπλήρου καὶ ἔτρεφεν αὐτὰς δι' ἀπαισίων σχεδίων. — Τὸ πάθος, δι' οὗ ὁ Βερνὲ ὑποδεικνύει τὸ πολιτικὸν ἐμπύρευμα κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, εἶνε ἀναντιρρήτως ζωηροτάτη ἀπήχησις τοῦ λευκυθείου κόμπου τῆς Νέας Γερμανίας. « Οἱ Ἕλληνες, λέγει, ἠλευθερώθησαν τοῦ τυράννου αὐτῶν Καποδιστρίου κατὰ γνησίως ἀρχαῖον τρόπον· οὐχὶ δι' ἐφημερίδων καὶ ἀνάνδρου περὶ ἐλευθεριῶν φλυαρίας, ἀλλὰ διὰ τοῦ ξίφους. Αὐτὴ εἶνε ἀληθής, πλαστικὴ ἐλευθερία· οὐχὶ ἡ ἡμετέρα, ἡ ἐν εἰκόνι μόνον, ἡ ῥωμαντική· οὐχὶ δολοφονία, ἀλλ' ἔντιμος μάχη. Βαθυτάτην πάντοτε ἠσθανόμην ἐν τῇ ψυχῇ μου ἀντιπάθειαν βλέπων τὸν πανοῦργον ἐκείνον διαπεπονηρευμένον καὶ ἐν τῇ σχολῇ τοῦ δεσποτισμοῦ γεγηρακότα πολιτικὸν ἡγούμενον λαοῦ ζήσαντος καὶ θανόντος ὑπὲρ ἐλευθερίας μόνον καὶ πίστεως. Οὕτω δὲ καὶ ἐκυβέρνησεν· οὐδὲν ἄλλο ἦν ἡ κυβέρνησις αὐτοῦ ἢ ἀδιάκοπος παιδοκτονία, διαρκὴς ἀπόπειρα δηλητηριασμοῦ τῆς ἐλευθερίας. Ἀπηγόρευσε τἀνώτερα διδακτήρια τὰ ὑπερβαίνοντα τὸν κύκλον τῆς ἀριθμήτεως καὶ γραφῆς· τὴν ἐλευθεροτυπίαν ἐξέσπασε πρόρριζον καὶ ἐπέβαλε λαῷ παίδων καὶ αὐτὴν τῆς ἀρθρώσεως τὴν λογοκρισίαν. — Ἀναμφίβολος βεβαίως εἶνε ἡ ἐπίδρασις πολιτικοῦ ἐμπυρεύματος ὑπὸ τὴν πρὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνος καταστροφήν. Συνέπεσεν ἵνα ὁ τοῦ οἴκου τῶν Μαυρομιχαλῶν ἐχθρὸς φανῇ αὐτοῖς συγχρόνως καὶ ὡς τύραννος τῆς πατρίδος. Ἦν δὲ δυνατὸν ἵνα οὗτοι παρίδωσιν ὅτι ὁ κυβερνήτης ἐν τῷ ἐκρωσσιστικῷ αὐτοῦ ζήλῳ ἔθηκε Ῥώσσους ἀξιωματικοὺς ἐφ' ἑκάστου

ἑλληνικοῦ πλοίου, ὅτι ἐταπείνωσε τὸν ἐλεύθερον τῆς Ἑλλάδος στόλον εἰς ὄργανον τῶν ἀνατολικῶν τοῦ Τσάρου σχεδίων, — αὐτὰ δῆλα δὴ ἐκεῖνα τὰ ἀγανάκτησιν προξενοῦντα συμβάντα, ἅτινα παρώρμησαν τὸν ἀτρόμητον τοῦ Μιαούλη πατριωτισμὸν εἰς τὸ ἐν Πόρῳ ὁλοκαύτωμα; Οὕτω δὲ συνεπλάκησαν ἐν ἀλύτῳ δεσμῷ τὸ ψυχολογικὸν αἴτιον τῆς αἱματηρᾶς ἐκδικήσεως καὶ ὁ πολιτικὸς παράγων. Καὶ ἂν δ' ἔτι σπινθήρ τις μόνος εὐγνωμοσύνης παρέμενεν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν ἀπὸ τῶν χρόνων ἐκείνων, καθ' οὓς ὁ Καποδίστριας παρέσχεν εὐεργεσίας πρός τινα μέλη τοῦ τῶν Μαυρομιχαλῶν οἴκου, ἤθελεν ἀναγκαίως σβεσθῆ, ἅμα προκειμένης ἐκλογῆς μεταξὺ τοῦ προσωπικοῦ φίλου καὶ τοῦ ἐχθροῦ τῆς Ἑλλάδος, τοῦ «Ῥώσσου ἀνθυπάτου».

« Καὶ μεῖζον ὅστις ἀντὶ τῆς αὐτοῦ πάτρας
φίλον νομίζει, τοῦτον οὐδαμοῦ λέγω ».

Διότι ἀναντίρρητον ἦν ὅτι ἐν τῇ ἀγρίᾳ καὶ ἀχαλινώτῳ φύσει τῶν Μανιατῶν ὑπέβοσκεν ὁ μέγας καὶ σφοδρὸς ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς πατρίδος ἐνθουσιασμός, ὅστις εἶνε τοσοῦτον περιφανὲς καὶ πλῆρες ἐλπίδων χαρακτηριστικὸν τῶν νῦν Ἑλλήνων. — Εἰκαὶ μηδεὶς ὑπῆρχε μεταξὺ τῶν εὐγενεστέρων καὶ πεπαιδευμένων Ἑλλήνων ὁ μὴ καταδικάζων τὸν τρόπον, οὐδεὶς ὅμως ὑπῆρχεν ὁμοίως ὁ μὴ ἐλπίζων ὅτι ἡ κακὴ καὶ ἀπόβλητος πρᾶξις ἤθελεν ἀποφέρη κρείττονας καρπούς. — Παρὰ τῇ ἀντιπολιτεύσει ὑπεχώρησεν ἐπὶ βραχὺ ἐνώπιον σοβαρῶν καὶ γενικῶν πατριωτικῶν σκέψεων τὸ μῖσος, ὅπερ εἶχεν ὁμόσῃ αὕτη κατὰ τοῦ κυβερνήτου. — Καὶ αὐτὴ ἡ φατριαστικὴ ἐφημερὶς ὁ «Ἀπόλλων» ὤκτειρε τὴν πρᾶξιν ἐκ γενικῆς ἀνθρωπίνης ἐπόψεως, ἐδήλωσεν ὅμως ὅτι οὐδαμῶς, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, κατεδίκαζεν αὐτὴν ἐκ πολιτικῶν λόγων. «Ὡς ἄνθρωποι, ἔγραψε, πενθοῦμεν μόνον καὶ θρηνοῦμεν ἐπὶ τοιαύτῃ τραγικῇ καταστροφῇ· ὡς πολῖται ὅμως σκεπτόμεθα ἄλλως ». Τοιαῦται ὑπῆρξαν καὶ αἱ διαθέσεις τῶν χηρῶν τοῦ Μεσολογγίου, αἵτινες πενθοῦσαι τέως ἀπέβαλον τὰ μέλανα ἐνδύματα, ὡς παρελθόντος τοῦ ἐπὶ τῇ πατρίδι πένθους. Οἱ μαθηταὶ τοῦ ἐν Αἰγίνῃ γυμνασίου ἐώρτασαν τὴν πρᾶξιν τῶν Μανιατῶν καὶ ἔψαλαν τὸ παλαιὸν ᾆσμα τοῦ Ἁρμοδίου καὶ Ἀριστογείτονος. Καὶ ὁ ποιητὴς δὲ Ἀλέξανδρος Σοῦτσος ἐμνήσθη τῶν χρόνων τῶν Πεισιστρατιδῶν καὶ ἐξύμνησεν ἔνθους τὸν νέον φονέα:

«Μιμητὴς τοῦ Ἁρμοδίου καὶ Ἀριστογείτων νέος
σκέπασε Μαυρομιχάλη τὸ σπαθί σου μὲ μυρσίνη·
τὸν προδότην τῆς πατρίδος κτύπα, . . . κτύπα καὶ γενναίως
πέθανε καθὼς ἐκεῖνοι ».

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΝΒ'.

ΑΝΑΡΧΙΑ (1831-1833).

§ 1729. **Τριανδρία: Αὐγουστῖνος Καποδίστριας, Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, Ἰωάννης Κολέττης.** Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καποδιστρίου ἐπῆλθε χάος· οὐδεὶς ἐγίνωσκε τί τέξεται ἡ ἐπιοῦσα· καὶ αὐτοὶ οἱ τέως ἀντιπολιτευόμενοι τῷ Ἰωάννῃ Καποδιστρίᾳ κατελήφθησαν ὑπὸ τρόμου, καθ' ὅσον ὁ λαὸς φοβούμενος περὶ τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας ἠγανάκτει κατὰ τῶν σφόδρα ἀντιπολιτευομένων τῶν γενομένων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον αἰτίων τῆς δολοφονίας τοῦ Καποδιστρίου. Ἐδείχθησαν μὲν καί τινες ἐπιχαίροντες τῷ θανάτῳ τοῦ κυβερνήτου εἴτε πάθους ἕνεκα πολιτικοῦ εἴτε προσωπικοῦ ἐπὶ βραχὺ ἐλπίσαντες ἐπὶ τὴν μέλλουσαν τοῦ ἔθνους καὶ ἑαυτῶν εὐδαιμονίαν· ἀλλὰ τάχιστα ἀπεδείχθη χίμαιρα ἡ ἐλπὶς αὐτῶν. Παρ' ἅπασι λοιπὸν τοῖς Ἕλλησι γνωσθέντος τοῦ θανάτου τοῦ Καποδιστρίου ἐπεκράτησε τὸ αἴσθημα τοῦ φόβου καὶ τῆς καταπλήξεως καὶ τῆς ἀβεβαιότητος τοῦ μέλλοντος. Ἐν δὲ Ναυπλίῳ ἅμα τῷ θανάτῳ τοῦ ἀνδρὸς συνελθοῦσα ἡ γερουσία ἐξελέξατο μετὰ μεσημβρίαν (27 Σεπτεμβρίου 1831) πρόσκαιρον ἐπιτροπείαν συγκειμένην ἐκ τοῦ Αὐγουστίνου Καποδιστρίου ὡς προέδρου, Θεοδώρου Κολοκοτρώνη καὶ Ἰωάννου Κολέττου. Διὰ τοῦ διορισμοῦ τούτου ἱκανοποιοῦντο οἱ μὲν Ἑπτανήσιοι καὶ πρὸ πάντων οἱ τὴν μνήμην τοῦ Καποδιστρίου ἔχοντες ἱερὰν ὀπαδοὶ τῆς πολιτικῆς ἐκείνου ἐπὶ τῷ διορισμῷ τοῦ Αὐγουστίνου, ὅστις κατὰ τὰ φαινόμενα ἠρνεῖτο νὰ μετάσχῃ τῆς διοικήσεως, ἀλλ' ἐδέξατο μόνον «ἵνα μὴ ματαιωθῶσιν, ὡς εἶπε, διὰ μιᾶς οἱ τοσοῦτοι ἀγῶνες τοῦ ἀδελφοῦ μου»· οἱ δὲ Πελοποννήσιοι, διότι ὁ Κολοκοτρώνης εἶχε μὲν ἐχθρούς, ἀλλ' ἦν ὁ ἐπισημότατος ὁπλιτάρχης τῆς Πελοποννήσου· οἱ δὲ τῆς ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδος, διότι ὁ Κολέττης ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ εὐφυέστερος τῶν ἄλλων. Ἡ γερουσία τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἐξέδωκε πρὸς τοὺς Ἕλληνας προκήρυξιν, ἐν ᾗ ἔνθεν μὲν ἐδήλου «ἐν βαθυτάτῃ λύπῃ καὶ μετὰ δακρύων τὸ φοβερὸν καὶ ἀπροσδόκητον γεγονός: τὸν φόνον τοῦ κυβερνήτου», ἔνθεν δὲ ἤγγειλε τὸν διορισμὸν τῆς τριμελοῦς διοικητικῆς ἐπιτροπείας. Ὁμοίαν δὲ σχεδὸν προκήρυξιν ἐξέδωκεν ἡ γερουσία πρὸς τοὺς ἐπιτρόπους καὶ διοικητὰς καὶ νομάρχας καὶ τῇ ὑστεραίᾳ (28) πρὸς τὰ δικαστήρια· μετὰ δὲ δύο ἡμέρας (30 Σεπτεμβρίου) ἐξέδωκεν ἄλλην ἡ τριανδρία πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Ἀμέσως ἔκ τε τῶν ἔργων τῆς γερουσίας ἀντιποιησαμένης τῆς ἐξουσίας τῆς νομίμως ὑφι-

σταμένης συνελεύσεως καὶ ἐκ τῶν τῆς τριανδρίας ἰδιοποιησαμένης τὴν ἀρχὴν τοῦ νομίμου προέδρου Σισίνη καὶ τοῦ γραμματέως Ἰακωβάκη Ῥίζου Νερουλοῦ ἤρξατο ἡ παρανομία. Ἐνῷ ταῦτα ἐγίνοντο περὶ τὴν διοίκησιν, οἱ ἐν Ναυπλίῳ ἀντιπρέσβεις Ῥωσσίας, Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας φροντίζοντες περὶ τῆς τάξεως κατέλαβον τὰ φρούρια διὰ ναυτῶν. Ὁ δὲ Κολοκοτρώνης ἐν Τριπόλει μαθὼν τὸν διορισμὸν αὐτοῦ δι' ἰδιαιτέρου ἀγγέλματος τοῦ κόμιτος Αὐγουστίνου καὶ διὰ δύο ταχυδρόμων τῆς κυβερνήσεως ἀφίκετο (29 Σεπτεμβρίου) μετὰ σύντονον ἐξάωρον πορείαν εἰς Ναύπλιον ἡγούμενος 150 ἱππέων. Ἐκ τῶν μελῶν τῆς τριανδρίας ὁ μὲν Αὐγουστῖνος, ὡς εἰκός, ἔπνεεν ἐκδίκησιν κατὰ τῶν δολοφόνων τοῦ ἀδελφοῦ καὶ τῶν ὀπαδῶν ἐκείνων, ὁ δὲ Κολοκοτρώνης συνετὸς ὢν συνέστελλε τὰς ὁρμὰς ἐκείνου, ὁ δὲ Κολέττης ἐγίνωσκε νὰναμένῃ κρείσσονας περιστάσεις πρὸς ἐκδήλωσιν τῶν ἑαυτοῦ πολιτικῶν φρονημάτων, ἅτινα ἦσαν ὅλως ἀντίθετα πρὸς τὰ τῶν δύο συναρχόντων. Πρὶν ἡ συνέλθῃ ἡ διοικητικὴ ἐπιτροπεία καὶ ῥυθμίσῃ τὰ κατὰ τὴν διοίκησιν τάχιστα ἤρξατο ἡ κατ' αὐτῆς ἀντιπολίτευσις. Ἀφίκοντο (30 Σεπτεμβρίου) εἰς Ναύπλιον ἐξ Ὕδρας οἱ ἀπεσταλμένοι τῆς ἐκεῖ ἀντιπολιτεύσεως Μιαούλης, Ζαήμης καὶ Τρικούπης φέροντες ἐπιστολὴν πρὸς τὴν γερουσίαν ὑπογεγραμμένην (29 Σεπτεμβρίου) ὑπὸ τριάκοντα πληρεξουσίων, ἐν ᾗ σὺν ἄλλοις ὑπῆρχον καὶ τάδε: «Θέλετε ἀναγνωρίσῃ, κύριοι, ὅτι μόνον οἱ νομίμως ἐκλελεγμένοι καὶ ἀπαραβιάστως συζητοῦντες πληρεξούσιοι τοῦ ἔθνους δύνανται νἀντικαταστήσωσι κατὰ νομίμους τύπους καὶ δι' ἐθνικῆς δυνάμεως τὴν πρὸ μικροῦ λήξασαν ἐξουσίαν. Ἐλπίζομεν δὲ ὅτι ἡ γερουσία ὀργανισθεῖσα ὑπὸ ἐκλιπούσης ἀρχῆς ὡς συμβουλευτικὸν μόνον σῶμα δὲν θέλει τολμήσῃ νὰ ὑπερβῇ τὸν κύκλον τῶν καθηκόντων αὐτῆς οὔτε περιαγάγῃ ἡμᾶς εἰς τὴν δυσάρεστον ἀνάγκην νὰ διαμαρτυρηθῶμεν κατὰ τοιαύτης ἐνεργείας». Ἀλλ' ἡ γερουσία ἀπέκρουσε τὴν πρότασιν τῶν Ὑδραίων, οἵτινες νομίσαντες ὅτι ὁ Μιαούλης ἦν μισητὸν πρόσωπον ὡς δεινὸς γενόμενος πολέμιος τοῦ κυβερνήτου ἔπεμψαν ἀντ' αὐτοῦ ἄλλον πληρεξούσιον καὶ ἀπῄτησαν παρὰ τῆς τριανδρίας ἵνα προστεθῶσι δύο ἔτι μέλη ἐκ τῆς ὑδραϊκῆς ἀντιπολιτεύσεως, δοθῇ δὲ πλήρης ἀμνηστεία διὰ τὰ πολιτικὰ ἐγκλήματα καὶ συγκληθῇ τάχιστα ἡ ἐθνοσυνέλευσις ἐν τόπῳ ἀσφαλεῖ, ἧς μέλη ἔμελλον νὰ ὦσι καὶ οἱ ἐν Ὕδρᾳ ἑβδομήκοντα ἀντιπρόσωποι, διαταχθῶσι δ' ἐλεύθεραι ἐκλογαί. Ἀλλ' αἱ προτάσεις τῶν Ὑδραίων ἀπεκρούσθησαν. Οἱ τριάνδροι δὲν ἠρκοῦντο τούτοις μόνοις, ἀλλ' ὑπέθαλπον παρὰ τῷ λαῷ ἐκ παντὸς τρόπου καὶ διὰ χορηγίας χρημάτων τὴν ὀργὴν κατὰ τῶν ὁπωσδήποτε συντεινάντων εἰς τὴν κατὰ τοῦ κυβερνήτου ἀντιπολίτευσιν καὶ εἰς τὸν

φόνον, ἐν οἷς περιελαμβάνοντο καὶ οἱ Ὑδραῖοι καὶ μάλιστα ὁ Μιαούλης καὶ τἄλλα μέλη τῆς ἐν Ὕδρᾳ «συνταγματικῆς ἐπιτροπῆς». Ταῦτα ἐκίνουν τὴν χολὴν τῶν Ὑδραίων καὶ τῶν συνταγματικῶν τῶν ἀντιπολιτευσαμένων ἐν γένει τῇ τε κυβερνήσει τοῦ Καποδιστρίου καὶ νῦν τῇ τῆς τριανδρίας. Τὴν τῶν Ἑλλήνων διαμάχην τῶν τε συμπολιτευομένων καὶ ἀντιπολιτευομένων ὑπέθαλπον καὶ οἱ ἐξωτερικοί, ἐξ ὧν οἱ μὲν Ῥῶσσοι συνετάσσοντο τῇ τριανδρίᾳ, οἱ δὲ Γάλλοι καὶ ἐν μέρει οἱ Ἄγγλοι τῇ ἀντιπολιτεύσει, ἐφ' ᾧ τόσον ἐξωργίσθη ὁ κοῦφος καὶ εὐόργητος Αὐγουστῖνος ὥστ' ἔπαυσε τῆς ἀρχηγίας τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ τὸν Γάλλον στρατηγὸν Ζεραὶρ ἐπὶ τῇ προφάσει ἐλλείψεως χρημάτων, ἣν προέβαλε τῷ στρατηγῷ Γκεενὲκ πρὸς αἰτιολογίαν τῆς παύσεως· ἀλλ' ὁ γινώσκων τὸ ἀληθὲς αἴτιον στρατηγὸς ἀμελλητὶ ἀνεκάλεσε πάντας τοὺς Γάλλους ἀξιωματικοὺς ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Ἡ δὲ τριανδρία ἔνθεν μὲν ἐκ παντὸς τρόπου ἠσχολεῖτο νὰ διατηρῇ ἀκμαίαν παρὰ τῷ λαῷ τὴν λύπην ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τοῦ φιλοσόργου *πατρός*, τοῦ *σωτῆρος*, τοῦ *εὐεργέτου* τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους — καὶ ὅπως ἄλλως ἐκάλουν τὸν δολοφονηθέντα Καποδίστριαν αὐτή τε καὶ οἱ ἐκ πεποιθήσεως ἢ ἐκ συμφέροντος πολιτικοῦ συντασσόμενοι τῇ τριανδρίᾳ — καὶ πρὸς τοῦτο διέταξεν ἓξ ἑβδομάδων πένθος παρὰ πάσαις ταῖς πολιτικαῖς καὶ στρατιωτικαῖς ἀρχαῖς· ἔνθεν δὲ μετεχειρίζετο τὰ πάντα πρὸς κατάθλιψιν τῶν ἀντιπολιτευομένων. Τούτου ἕνεκα ἀμελλητὶ ἐξοπλίσασα τὰ ὀλίγα τῆς κυβερνήσεως πλοῖα ἐξαπέστειλε (3 Ὀκτωβρίου) ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τῶν ἐμπίστων Μεταξᾶ, Τσαμαδοῦ, Χρυσογέλου καὶ Παξιμάδη πρὸς ὑποταγὴν τῶν ἀντιπολιτευομένων νησιωτῶν. Μάτην δ' οἱ μετριοφρονέστεροι τῶν ἀντιπολιτευομένων ἀπετάθησαν πρὸς ἄλλους φίλους τῆς τριανδρίας καὶ πρὸς τὸν συνετὸν Θεόδωρον Κολοκοτρώνην συμβουλεύοντες αὐτῷ μετριότητα, ὁ δὲ Ἀνδρέας Ζαΐμης ἔγραφε (5 Ὀκτωβρίου): «Ὁ κυβερνήτης δὲν εἶνε πλέον μεταξὺ τῶν ζώντων καὶ ἡ ἀπώλειά του εἶνε ἀληθῶς ἀξιοθρήνητος. Πολὺ ἐξαρτᾶται ἀφ' ὑμῶν, κύριε Κολοκοτρώνη· ἀνάγκη εἶνε νὰ συνδιαλλάξωμεν καὶ ἑνώσωμεν τὸν λαὸν κατορθοῦντες νὰ συμπληρώσῃ τὴν αὐτονομίαν του καὶ νὰ ὑποστηριχθῇ συνάμα ὑπὸ πατρικῆς διοικήσεως. Δὲν εἶνε πλέον καιρὸς νὰ σᾶς τρομάξωμεν ἢ νὰ μᾶς τρομάξετε, ἀλλὰ νὰ ἀποτρέψωμεν τὸν ἐμφύλιον πόλεμον, ὅστις θέλει φέρῃ τὴν καταστροφήν μας». — Ἀλλὰ καὶ τοῦ Ζαΐμη ἡ μετριότης ἀπέβη ματαία. Τὰ κόμματα ἐμαίνοντο κατ' ἀλλήλων. Ἐπικειμένης τῆς συνόδου τῆς ἐθνοσυνελεύσεως ἑκατέρα τῶν πολιτικῶν φατριῶν ἠγωνίζετο ὅπως ἔχῃ τὴν πλειονοψηφίαν· πολὺν χρόνον κατέτριψαν ἐρίζοντες περὶ ἀποδοχῆς ἢ μὴ ἐν τῇ συνελεύσει τῶν ἐν Ὕδρᾳ συνελθόντων πληρεξουσίων ἀποκρουομέ-

νων, ὡς εἴρηται, ὑπὸ τῆς τριανδρίας· ἀμοιβαῖαι συκοφαντίαι διεδίδοντο περὶ τῶν ἀθεμίτων σκοπῶν ἑκατέρας τῶν φατριῶν· οἱ μὲν τρίανδροι ἤθελον τὸ Ἄργος ὡς τόπον τῆς συνόδου τῆς ἐθνοσυνελεύσεως, οἱ δ' ἀντιπολιτευόμενοι ἀπέκρουον αὐτὸ ὡς ὂν ὑποχείριον τῇ κυβερνήσει· ἀγὼν μέγας ἤρξατο περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐξελέγξεως τῶν ἐκλογῶν ἄλλων ἄλλα βουλομένων καὶ προτεινόντων. Ἐπὶ τέλους ὑπερίσχυσεν ἡ τριανδρία καὶ συνέστη ἐξελεγκτικὴ ἐπιτροπεία ἐκ γερουσιαστῶν, δῆλα δὴ συμπολιτευομένων, ἥτις ἀπέκλεισεν, ὡς εἰκός, τοὺς Ὑδραίους πληρεξουσίους· πρὸς δὲ τούτοις ἡ κυβέρνησις οὐδὲ τὴν ἐμφάνισιν κἂν ἐπέτρεψε τῶν «συνταγματικῶν» ἐν τῇ συνελεύσει· ἀποπειραθέντες δὲ νὰ ποβιβασθῶσιν εἰς τοὺς Μύλους τοῦ Ναυπλίου ἠνάγκασε διὰ τῆς βίας νὰ ἐπιβιβασθῶσιν αὖθις εἰς τὰ πλοῖα· οἱ δὲ Μανιᾶται πληρεξούσιοι οἱ μὴ ἔχοντες διαβατήρια συνελήφθησαν καὶ ἀπεκλείσθησαν καὶ οὗτοι· καὶ ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν πᾶς μὴ φίλος τῆς κυβερνήσεως ἀπεκλείσθη τῆς συνελεύσεως καί τινες ἐφυλακίσθησαν.

Ἔναρξις τῆς συνελεύσεως, ἀντιπολίτευσις κόμματος Κολέττη, πρόγραμμα αὐτῆς εὐρύτατον καὶ ἐπαγωγόν. Ὑπὸ τοιούτους οἰωνοὺς ἤρξατο ἡ ἐν Ἄργει συνέλευσις· οἱ συμπολιτευόμενοι ἐφαίνοντο κατὰ πάντα ἰσχυρότεροι καὶ ἡ τριανδρία παντοδύναμος. Ἀλλ' αὐτὴν ὑπέβοσκεν ὕπουλον νόσημα θανάτου· τοῦτο ἦν ὁ Κολέττης, ὅστις καθ' ὃν χρόνον ὁ Αὐγουστῖνος ὡς μαινόμενος κατεδίωκε πάντα ἀντιπολιτευόμενον συμπράττοντος τοῦ Κολοκοτρώνη ἐκ παντὸς τρόπου καθίστα γνωστὸν ὅτι αὐτὸς ἀπεδοκίμαζε μὲν τὰς ἀθέσμους ταύτας πράξεις, ἀλλ' ὑπεῖκεν ἐξ ἀνάγκης τῇ πλειονοψηφίᾳ τῶν δύο ἄλλων τῆς τριανδρίας. Τοιούτῳ δὲ τρόπῳ πρῶτον μὲν ἔτυχεν ὁ Κολέττης τῆς ἐπιδοκιμασίας τῶν ἀντιπρέσβεων τῆς Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας, ἔπειτα δὲ συνήγειρε περὶ ἑαυτὸν πολλοὺς πληρεξουσίους ἐπιδοκιμάζοντας τὰ πολιτικὰ αὐτοῦ φρονήματα καὶ ἀποδοκιμάζοντας τὰ τῶν ἄλλων δύο. Ἐκ τῶν συνελθόντων 236 πληρεξουσίων 90 ἦσαν ἀντιπολιτευόμενοι, ἐξ ὧν οἱ τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος ἤθελον τὴν ἀνατροπὴν τῆς τριανδρίας πολεμοῦντες πρὸ πάντων τὸν Αὐγουστῖνον καὶ τοὺς ὑπερμάχους ἐν γένει τοῦ πολιτικοῦ συστήματος τοῦ φονευθέντος Καποδιστρίου. Πρώτη δ' ἀφορμὴ ἐγένοντο οἱ ἔνοπλοι ἀκόλουθοι τῶν τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος πληρεξουσίων, ὧν ἕκαστος ὑπὲρ τῶν ἑαυτοῦ ᾐτήσατο παρὰ τῆς κυβερνήσεως τὰ τῆς συντηρήσεως· πρὸς δὲ τούτοις ἀπῄτουν οἱ ὁπλιτάρχαι οὗτοι πληρεξούσιοι τοὺς καθυστερουμένους αὐτῶν μισθοὺς καὶ ἄλλοι ἄλλας ἀποζημιώσεις οἱ μὲν δικαίας, οἱ δὲ παραλόγους καὶ ἄλλοι ἄλλας ὅλως πλασάς. Καὶ οἱ μὲν δύο ἄλλοι τῆς τριανδρίας διαρρήδην ἀπέκρουον πάντα τὰ αἰτήματα δίκαιά τε καὶ ἄδικα, ὁ δὲ Κολέττης ἐνεφανίσθη

θερμότατος ὑπερασπιστής. Ἐντεῦθεν ἐπεσπάσατο πάντας τοὺς ὁπλιτάρχας πληρεξουσίους τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ τοὺς ὁπλίτας ὄντας πάντας περὶ τοὺς 800. Οὕτως ἐγένετο ἐν τῇ συμπολιτεύσει, ἐν τοῖς ὁπαδοῖς τῆς τριανδρίας, ἰσχυρὰ καὶ ἐπικίνδυνος ἀντιπολίτευσις ἐρειδομένη οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐν τῇ συνελεύσει ψήφων, καίπερ τό γε νῦν ἐν μειονοψηφίᾳ οὖσα, ἀλλὰ καὶ πρὸ πάντων ἐπὶ τῆς ῥομφαίας τῶν δορυφόρων αὐτῶν. Ἡ ἀντιπολίτευσις αὕτη ὁδηγουμένη ὑπὸ τοῦ Κολέττη ἐπιτηδείως ἀνέλαβεν ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτῆς πάντα ὁπωσδήποτε ἀντιπολιτευόμενον τῇ τριανδρίᾳ μὲν κατὰ τὸ φαινόμενον, πράγματι δὲ τοῖς περὶ τὸν Αὐγουστῖνον καὶ Κολοκοτρώνην, μάλιστα δὲ τοὺς καταδιωκομένους Ὑδραίους πληρεξουσίους· ἐκ τούτου δ' ὠνομάσθησαν οὗτοι ὡς ὑπερασπισταὶ τῶν «συνταγματικῶν» «συνταγματικοὶ πληρεξούσιοι». Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἐξελεγκτικὴ ἐπιτροπεία τῆς συνελεύσεως ἀπέρριψε τὴν αἴτησιν αὐτῶν ὑπὲρ τῶν Ὑδραίων, συνῆλθον (18 Νοεμβρίου 1831) οὗτοι συμβουλῇ καὶ ὁδηγίᾳ τοῦ Κολέττη καὶ συνυπέγραψαν δήλωσιν, ἐν ᾗ ὑπισχνοῦντο «τὴν νόμιμον καὶ πατριωτικὴν κατὰ τῆς κυβερνήσεως ἀντίστασιν», *εἰλικρινῆ σύμπραξιν, συγκρότησιν ἐξελεγκτικῆς ἐπιτροπείας ἐξ αὐτῆς τῆς συνελεύσεως εἰλημμένης καὶ φρουρᾶς ἔκ τε τῶν ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ καὶ ἐντὸς αὐτοῦ Ἑλλήνων καθάπερ ἐπὶ τῆς ἐν Τροιζῆνι συνελεύσεως καὶ συνταγματικὸν πολίτευμα, καθ' ὃ ἔμελλον νὰ ῥυθμισθῶσι τὰ τῆς πολιτείας, ἐκλογῶν, δικαιωμάτων τῶν ἀγωνισαμένων καὶ τῶν πολιτῶν ἐν γένει, κλήρου, ἐκκλησίας, ἀποζημιώσεων, ἀμοιβῶν, διανομῆς ἐθνικῶν γαιῶν, ἐκλογῆς ἡγεμόνος, ἱδρύσεως προσκαίρου κυβερνήσεως* μέχρι τῆς ἀναρρήσεως τοῦ ἐκλεχθησομένου ἡγεμόνος· καὶ διὰ βραχέων εἰπεῖν οἱ συνυπογεγραμμένοι ὑπισχνοῦντο πάνθ' ὅσα πηγάζουσιν ἐξ εὐνομουμένης καὶ εὖ ἐρρυθμισμένης πολιτείας. Ἐν τέλει δ' ἐτέθη καὶ ἡ ἀπειλὴ ὅτι πᾶς ὃς ἂν μεταβάλῃ γνώμην ἔσται ἄτιμος καὶ στηλιτευμοῦ ἄξιος. Τὸ εὐρύτατον τοῦτο πρόγραμμα γνωστὸν γενόμενον ἐπλήρωσε χαρᾶς οὐ μόνον τοὺς 800 ὁπλοφόρους καὶ ὁπλιτάρχας πληρεξουσίους καὶ τοὺς ἄλλους, ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς Ἕλληνας καὶ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα, διότι μετὰ τὴν πανωλεθρίαν ἐκείνην τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως τίς ἦν ἐκ τῶν Ἑλλήνων ὁ μὴ ἔχων ἀπαίτησίν τινα ἀποζημιώσεως ἢ εὐέλπιδα πόθον βελτιώσεως τῆς αὐτοῦ καταστάσεως; Τούτων πάντων γενομένων πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν συνεδριῶν τῆς συνελεύσεως πᾶς τις κατενόει, πρὸ πάντων δὲ μάλιστα ὁ Αὐγουστῖνος καὶ ὁ Κολοκοτρώνης ὁποία τις ἔμελλε νὰ προκύψῃ ἡ ἀντιπολίτευσις αὕτη τοῦ Κολέττη· διὸ καὶ πρὶν ἢ αὕτη καταςῇ φοβερωτέρα ἐπέσπευδον τὴν ὡς τάχιστα ἔναρξιν τῶν συνεδριῶν. Ἀλλ' οἱ ἀντιπο-

λιτευόμενοι ἀντέστησαν διαμαρτυρηθέντες κατά τε τούτου καὶ κατὰ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῶν Ὑδραίων καὶ τῶν ἄλλων συνταγματικῶν μυρία ὅσα ἀληθῆ τε καὶ ὑπερβολικὰ ἐγκώμια ὑπὲρ ἐκείνων πλέκοντες καὶ μάλιστα ὡς θυσιασάντων τὰ πάντα ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας. Ἀλλ' ὁ Αὐγουστῖνος καὶ ὁ Κολοκοτρώνης οὐ μόνον ἐπέμενον, ἀλλὰ καὶ βιαίως ἐπεζήτουν ὅπως ἀποκρούσωσι πᾶσαν πρότασιν τῶν ἀντιπολιτευομένων· κατεφρόνησαν τῶν ἀντιπολιτευομένων διαμαρτυρηθέντων κατὰ τῆς σπουδῆς τῆς ἐνάρξεως τῆς συνελεύσεως· προσεκάλεσαν πανταχόθεν τοὺς κυβερνητικοὺς στρατούς· ὥρισαν διὰ προκηρύξεως τὴν ἡμέραν (5 Δεκεμβρίου) τῆς ἐνάρξεως τῆς συνελεύσεως. Οἱ δὲ ἀντιπολιτευόμενοι ἀπέσπασαν τὴν προκήρυξιν καὶ παντοίας ὕβρεις ἔλεγον κατὰ τοῦ Αὐγουστίνου ὡς θέλοντος νὰ ὑποδυθῇ πρόσωπον τυράννου.

Δύο συνελεύσεις. Ἀλλὰ τοῦτο οὐδόλως ἀπέτρεψε τὸν Αὐγουστῖνον ὅπως προσκαλέσῃ τοὺς πληρεξουσίους εἰς συνεδρίαν κατὰ τὴν ὁρισθεῖσαν (5 Δεκεμβρίου) ἡμέραν, ἐξ ὧν οἱ 146 συμπολιτευόμενοι τῇ πρωΐᾳ μετέβησαν εἰς τὸν ναὸν τῆς Παναγίας, ἔδωκαν τὸν νενομισμένον ὅρκον· περὶ δὲ τὴν μεσημβρίαν ὑπὸ συνοδίαν πεζῶν τε καὶ λογχοφόρων ἱππέων, ὧν ἡγεῖτο ἔνοπλος ὁ Κολοκοτρώνης περιστοιχιζόμενος ὑπὸ ἑκατοντάδος ὁπλιτῶν, ὡς οὐραγὸς δ' εἵπετο ὁ στρατηγὸς Τσαβέλλας πολλῶν καὶ αὐτὸς ἡγούμενος στρατιωτῶν, μετέβησαν εἰς τὸ σχολεῖον, οὗ τὰ πέριξ κατέλαβον, ἐξέλεξαν πρόεδρον τὸν Τσαμαδόν, ἀντιπρόεδρον δὲ τὸν Λάμπρον Νάκον. Συγχρόνως δὲ εἰσηγήσει τοῦ Κολέττη ἀλλαχοῦ συνῆλθε καὶ ἡ συνέλευσις τῶν 90 ἀντιπολιτευομένων, οἵτινες ἐξέλεξαν πρόεδρον τὸν Πανοῦτσον Νοταρᾶν. Ἐν τῇ συμπολιτευομένῃ, οὕτως εἰπεῖν, ἐθνοσυνελεύσει μετὰ δύο ἡμέρας (7 Δεκεμβρίου) ὁ Αὐγουστῖνος ἀνέγνω λόγον εἰς τοὺς πληρεξουσίους εἰπὼν ἄλλα τε πολλὰ περὶ τοῦ ἀδίκως φονευθέντος αὐτοῦ ἀδελφοῦ Ἰωάννου Καποδιστρίου, περὶ τοῦ ἑαυτοῦ διορισμοῦ τῆς «κυβερνητικῆς ἐκείνης σκιᾶς», περὶ τῶν νομίμως ὑπὸ τῆς νομίμου γερουσίας πεπραγμένων, περὶ τῶν εὐχαριστηρίων ἀναφορῶν τοῦ λαοῦ, δι' ὧν ἐπεδοκιμάζοντο τὰ γεγενημένα ὑπό τε τῆς γερουσίας καὶ αὐτοῦ, περὶ προόδου τῆς χώρας καὶ ἡσυχίας, περὶ δικαιοσύνης, γεωργίας, περὶ αὐξήσεως τῶν αἰγῶν καὶ προβάτων καὶ βοῶν, περὶ διανομῆς γαιῶν, περὶ δημοσίας πίστεως, περὶ ὁμονοίας καὶ εὐημερίας, περὶ εὐαρέστου καταστάσεως τοῦ στρατοῦ, περὶ σχολείων· ἐπήνεσε δὲ τὸν δολοφονηθέντα ἀδελφὸν εἰπών: «Τὰ πένθιμα σημεῖα, τὰ ὁποῖα φέρετε ὅλοι, τὰ κατηφῆ πρόσωπά σας καὶ οἱ ἀτενίζοντες εἰς τὸ ἱερὸν τοῦτο τῆς πατρίδος βῆμα ὀφθαλμοί σας ἀποδείχνουν ὅτι ἐπιθυμεῖτε νὰ ἴδητε τὸ πρόσωπον καὶ νὰ ἀκούσητε τὴν φωνὴν ἐκείνου, ὅστις σᾶς συνεκάλεσεν εἰς συνέλευσιν, τοῦ κυβερ-

νήτου, λέγομεν τῆς Ἑλλάδος. Δὲν εἶνε πλέον εἰς τὸν κόσμον. Ἀντ' αὐτοῦ δὲ τί βλέπετε; *Τρία ἄτομα* τὴν σκιὰν μόλις παρασταίνοντα τοῦ ἀειμνήστου ἐκείνου. Ἀλλὰ θαρσεῖτε· ἐπὶ τῆς σκιᾶς ταύτης ἵσταται ἡ πάνσεπτος εἰκὼν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ. Εἰς αὐτὴν ἀναβλέψατε»· κατέκρινε τοὺς μὴ ἀκολουθοῦντας τῇ πολιτικῇ τῆς Ῥωσσίας, ἥτις ἐκθύμως ὑπεστήριζε δῆλα δὴ τὴν πολιτικὴν τῶν ὀπαδῶν τοῦ Καποδιστρίου, εἰπών: «Τὸ σέβας καὶ ἡ εὐγνωμοσύνη, τὰ ὁποῖα χρεωστεῖ ἡ Ἑλλὰς πρὸς τὴν Ῥωσσίαν, παραλόγως παρεγνωρίσθησαν. Τοῦτο μαθὼν ὁ αὐτοκράτωρ ἐλυπήθη· δικαίως. Ἀλλ' ὅμως ἡ μεγαλειότης του διεκήρυξεν ὅτι δὲν ἀναγνωρίζει ὡς Ἕλληνας τοὺς ὅσοι δὲν εὐλαβήθησαν νὰ χύσουν ῥωσσικὸν αἷμα. Τὸ τόλμημα, εἰς τὸ ὁποῖον οἱ ἐν Ὕδρᾳ ὑπέπεσαν, οὐδαμῶς εἰμπορεῖ τοῦ λοιποῦ νὰ μεταβάλῃ τὴν μέριμναν, τὴν ὁποίαν ἡ Α. Μ. εὐαρεστεῖται νὰ ἀφιεροῖ εἰς σωτηρίαν τῆς Ἑλλάδος». Μετὰ τοῦτο ἀμέσως κατέθεσε δι' ἑαυτὸν καὶ διὰ τὸν Κολοκοτρώνην τὴν ἐξουσίαν, ἣν ἔδωκεν αὐτοῖς ἡ γερουσία.

§ 1730. **Αὐγουστῖνος Καποδίστριας προεστὼς τῆς Ἑλλάδος.** Ἡ συνέλευσις ἀποδεξαμένη τὴν παραίτησιν ἐξέφρασε (15 Νοεμβρίου 1831) δι' ἐγγράφου τοῦ προέδρου πρὸς τὸν Κολοκοτρώνην τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτῆς ἐπὶ τῇ φιλοπατρίᾳ. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Κολέττης ἠρνεῖτο νὰ παραιτηθῇ τὴν ἐξουσίαν, ἡ συνέλευσις ἔπαυσεν (8 Δεκεμβρίου) αὐτόν τε καὶ τὸν Κολοκοτρώνην καὶ διώρισε τὸν Αὐγουστῖνον *προεστῶτα* τῆς Ἑλλάδος. Οἱ ἀντιπολιτευόμενοι ἀπεκώλυσαν τὴν τοιχοκόλλησιν τῶν κυβερνητικῶν προκηρύξεων, δι' ὧν ἠγγέλλετο ὁ διορισμὸς τοῦ Αὐγουστίνου. Οἱ συμπολιτευόμενοι ἐπέμενον· ἐπῆλθε συμπλοκὴ Ῥουμελιωτῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν τοῦ Τσαβέλλα· οἱ κάτοικοι διεσκορπίσθησαν εἰς Ναύπλιον, Κόρινθον καὶ Τρίπολιν· ἡ συνέλευσις τῶν συμπολιτευομένων ἀπέδρα εἰς Ναύπλιον· συμβούλιον ἐκεῖ ἐγένετο παρὰ τῷ Αὐγουστίνῳ τοῦ Κολοκοτρώνη, Τσαβέλλα, Ῥοδίου καὶ Ῥίκορδ· ἀπεφασίσθη νὰ προσβληθῶσιν οἱ ἐν Ἄργει ἀντιπολιτευόμενοι πρὶν ἢ ἔλθωσι καὶ οἱ Ὑδραῖοι καὶ οἱ Μανιᾶται· τῇ ὑσεραίᾳ (9 Δεκεμβρίου) οἱ κυβερνητικοὶ στρατοὶ προσέβαλον ὑπὸ τὸν Ῥῶσσον Ῥογκὼφ τοὺς Ῥουμελιώτας· οὐδὲν δ' ὅμως δυνηθέντες νὰ πράξωσι κατ' αὐτῶν ἐλαφυραγώγησαν τὴν ἀγορὰν τῆς πόλεως καὶ οἰκίας. Τότε ὁ Στρατφὸρδ Κάννιγκ διερχόμενος διὰ Ναυπλίου εἰς Κωνσαντινούπολιν προκειμένου περὶ τῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδος παρενέβη· ἀλλ' ἡ παρέμβασις αὐτοῦ οὐδόλως ὠφέλησε, διότι ὁ Αὐγουστῖνος πιστεύων ὅτι ἡ κυβέρνησις αὐτοῦ ἦν ἰσχυρὰ συνέστησε στρατοδικεῖον ὑπὸ τὸν ὁπλιτάρχην Ῥάγκον, ὅπως τουφεκίσωσιν ὅσους ἂν Ῥουμελιώτας αἰχμαλωτίσωσι τὰ κυβερνητικὰ στρατεύματα· περιεκύκλωσαν οἱ κυβερνητικοὶ

στρατοὶ τοὺς Ῥουμελιώτας ἐν ταῖς αὐτῶν σκηναῖς ὅπως ἀναγκάσωσιν εἰς παράδοσιν· προσέβαλον αἴφνης αὐτούς, ἐνῷ ὁ Τσώρτσης διεπραγματεύετο ἀποσταλεὶς ὑπὸ τοῦ Κάννιγκος περὶ συνδιαλλαγῆς μετὰ τοῦ Κολέττη. Οἱ Ῥουμελιῶται 1200 ἀπεχώρησαν γενομένης ἀνακωχῆς εἰς Κόρινθον καὶ Μέγαρα συμπαρακολουθούντων καὶ 60 ἀντιπολιτευομένων πληρεξουσίων· ἐστρατοπέδευσαν ἐν Περαχώρᾳ, διώρισαν κυβερνητικὴν ἐπιτροπείαν ἐκ τοῦ Κολέττη καὶ τῶν ἀπόντων Ζαΐμη καὶ Κουντουριώτου· ἤρξαντο στρατολογοῦντες ἵνα ἐκστρατεύσωσι κατὰ τῆς κυβερνήσεως τοῦ Αὐγουστίνου. Οὗτος δὲ ἐν τούτῳ διὰ προκηρύξεως (10 Ἰανουαρίου 1832) ἐκήρυξε τοὺς γερουσιαστὰς Κολέττην, Τάτσην Μαγγίναν, Ζ. Γρηγοράκην καὶ Πανοῦτσον Νοταρᾶν ἐνόχους ἐσχάτης προδοσίας, οἵτινες, εἰ μὴ προσήρχοντο ἐντὸς 12 ἡμερῶν, ὅπως δικασθῶσιν ὑπὸ δικαστηρίου τῆς κυβερνήσεως ἔμελλον νὰ στερηθῶσι τῶν πολιτικῶν αὐτῶν δικαιωμάτων καὶ ἀποκηρυχθῶσιν ὡς ἄτιμοι καὶ λῃσταί. Οἱ δὲ ἀντιπολιτευόμενοι ἐκήρυξαν ὅτι συνέστη ἀντικυβέρνησις ὡς πολιτικὸν πρόγραμμα ἔχουσα τὸ «σύνταγμα». Θερμοὶ ὀπαδοὶ τῆς ἀντικυβερνήσεως ἦσαν σὺν τοῖς ἄλλοις ὁ Κώττας καὶ Νότης Μπότσαρης, ὁ Τσόγκας, Κριεζώτης, Θεόδωρος Γρίβας, οἱ Ὑδραῖοι καὶ ἄλλοι νησιῶται καὶ οἱ Μανιᾶται. Οἵ τε συμπολιτευόμενοι καὶ ἀντιπολιτευόμενοι ἦσαν πολὺ ἐξημμένοι· μάτην δ' ἐγένετο ἀπόπειρά τις συμβιβασμοῦ ἐνεργείᾳ τοῦ Στράτφορδ Κάννιγκος, πρὸς ὃ συνῆλθον ἐν Λουτρακίῳ (Ἰανουαρίου 1832) ἐκ μὲν τῶν συμπολιτευομένων ὁ Πλαπούτας, Νικήτας, Παπαδόπουλος καὶ οἱ δύο Γιατράκαι, ἐκ δὲ τῶν ἀντιπολιτευομένων ὁ Κ. Μπότσαρης, ὁ Δυοβουνιώτης ὁ Μαγγίνας, ὁ Ζέρβας καὶ ὁ Βαλτινός. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ῥουμελιῶται, ἡτοιμάζοντο νὰ εἰσβάλωσιν εἰς τὴν Πελοπόννησον, ἡ κυβέρνησις ἀνέθηκε τῷ Κολοκοτρώνῃ (4 Ἰανουαρίου 1832) ἵνα στρατολογήσῃ 4,000 εὐζώνους ἐν Πελοποννήσῳ καὶ ἀποτελέσῃ δέκα τάγματα ὁρίσασα μηνιαῖον μισθὸν 1000 φοινίκων αὐτῷ ἀρχιστρατήγῳ Κολοκοτρώνῃ καὶ γενναίας χορηγίας τοῖς ὑπασπισταῖς αὐτοῦ καὶ γραμματεῦσιν. Οἱ δὲ ἀντιπολιτευόμενοι πληρεξούσιοι συνελθόντες ἐν Μεγάροις ἀνεκοίνωσαν (12 Ἰανουαρίου 1832) πρὸς τοὺς ἀντιπρέσβεις τῶν δυνάμεων καὶ τοὺς ναυάρχους τὴν σύστασιν τῆς ἀντικυβερνήσεως καὶ τῆς ἀντισυνελεύσεως. Ἐνῷ δ' ἑκατέρα τῶν κυβερνήσεων τῆς Ἑλλάδος ἡτοιμάζετο πρὸς καταστροφὴν τῆς ἄλλης καὶ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἦν ἐπὶ θύραις, ἀφίκετο Φεβρουαρίου λήγοντος τὸ τῆς ἐν Ἀγγλίᾳ συνόδου πρωτόκολλον (26 Δεκεμβρίου 1831), δι' οὗ οἱ ἀντιπρέσβεις τῶν τριῶν δυνάμεων ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποστηρίξωσι τὸν Αὐγουστῖνον· συνεβούλευσαν δ' αὐτῷ συγχρόνως, ἵνα κηρύξῃ ἀμνηστείαν ὑπὲρ τῶν ἀντιπολιτευομένων. Ἀλλ'

οὗτος ἀποθρασυνθεὶς ἐξήρεσε τῆς ἀμνηστείας τοὺς συνενόχους τοῦ φόνου τοῦ Καποδιστρίου καὶ πάντας τοὺς ὁπωσδήποτε κατηγορηθέντας ἐνώπιον τῶν δικαστηρίων ἢ καταδικασθέντας, ἐξέδωκε διαταγὰς πρὸς τοὺς ὑπαλλήλους τοῦ κράτους ἵνα μὴ δέχωνται ὑδραϊκὰ πλοῖα, μηδὲ χορηγῶνται αὐτοῖς ναυτιλιακὰ ἔγγραφα, τὰ δὲ ὑπάρχοντα ἀφαιρῶνται. Ἐντεῦθεν οὐ μόνον εἰρήνη δὲν ἐπῆλθε μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων καὶ πρὸ πάντων τῶν ἀντιπολιτευομένων Ὑδραίων καὶ τῆς ἀντικυβερνήσεως καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτῆς καὶ τοῦ Αὐγουστίνου, ἀλλὰ τοὐναντίον χάσμα μέγα. Καὶ οἱ μὲν δημογέροντες τῆς Ὑδρας Κουντουριώτης, Βουδούρης, Βούλγαρης καὶ Κριεζῆς ἀπέστειλαν (21 Φεβρουαρίου 1832) πρὸς τοὺς ναυάρχους ἔγγραφον, ἐν ᾧ καὶ τάδε: «Μετὰ βαθυτάτης λύπης ἀνακοινοῦμεν ὑμῖν ἔγγραφον ὅτι ἡ ὑμετέρα ἀπόφασις οὐ μόνον δὲν ἐπέτυχε τοῦ παρ' ὑμῶν σκοπουμένου, ἀλλὰ καὶ παρήγαγε δυστυχῶς ἀντίθετα ὅλως ἀποτελέσματα. Ἡ ἐν Ναυπλίῳ παράνομος ἐξουσία ἑρμηνεύσασα τὴν ἀπόφασιν ὑμῶν κατὰ τὰς ἐπιθυμίας της ἀπεθρασύνθη καὶ μὴ βλέπουσα ἐνεργόν τινα δύναμιν δυναμένην νὰ χαλινώσῃ τὰς ὀλεθρίας αὐτῆς προθέσεις ἐξέδωκε διαταγὰς πρὸς τοὺς ὑπαλλήλους αὐτῆς, ὅπως μὴ δέχωνται πλέον ὑδραϊκὰ πλοῖα, ἀφαιρῶσι δ' αὐτῶν τὰ ἔγγραφα, ὥστε νὰ καταστραφῇ τὸ ἐμπόριον τῆς ἡμετέρας νήσου. Αἱ ὀσημέραι αὔξουσαι ἀνάγκαι κατοίκων πεινώντων καὶ στερουμένων τῶν εἰρηνικῶν αὐτῶν πόρων ἐπιβάλλουσιν ἡμῖν τὸ καθῆκον, κύριοι ναύαρχοι, νὰ ἀνακοινώσωμεν ὑμῖν, ὅτι, ἂν δὲν ἐπιτρέψητε εἰς τὴν ἡμετέραν νῆσον νὰ ἐκπέμψῃ τὰ πολεμικά της πλοῖα ὅπως περιστείλῃ τὰς ἐχθρικὰς ἐνεργείας τῆς ἐν Ναυπλίῳ ἐξουσίας καὶ προστατεύσῃ τὸ ἐμπόριον τοῦ ὑδραϊκοῦ λαοῦ ἢ δὲν ἐνεργήσητε ἐν τῇ ὑμετέρᾳ φρονήσει, ὅπως καταστῶσι σεβαστὰ τὰ παρὰ τῆς ἡμετέρας κοινότητος ἐκδιδόμενα ναυτιλιακὰ ἔγγραφα, οὐδεμίαν παρέχομεν ἀσφάλειαν, ὅτι δὲν θέλουσι συμβῆ δυστυχήματα, ἅτινα οὔτε νὰ παρακωλύσωμεν οὔτε νὰ προλάβωμεν δυνάμεθα. Ἐλπίζομεν ὅτι ἡμεῖς, ναύαρχοι τῆς ὑψηλῆς συμμαχίας, οἵτινες ἀπαύστως μεριμνᾶτε περὶ τοῦ ἀγαθοῦ τῆς Ἑλλάδος, δὲν θέλετε ἀνεχθῆ ἐπὶ πλέον τὴν διαγωγὴν τῆς ἐν Ναυπλίῳ ἐξουσίας, διαγωγὴν στεροῦσαν τὸν ὑδραϊκὸν λαὸν τῶν μέσων τῆς ὑπάρξεώς του καὶ συνταράττουσαν τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ναυτιλίαν καὶ ὅτι ἡ ὑμετέρα φρόνησις θέλει ἐξαλείψῃ πᾶσαν ἀφορμὴν μελλόντων δυσαρέστων ἀποτελεσμάτων».—Ὁ δὲ Κολέττης ἐκ Μεγάρων ἐδημοσίευσε προκήρυξιν πρὸς τοὺς Ἕλληνας, δι' ἧς ἤγγελλεν ὅτι 6,000 ἐπίλεκτοι στρατιῶται ὑπῆρχον καὶ μετ' ὀλίγον ἔμελλον νὰ ὦσι 10,000 περὶ τὴν ἐθνικὴν κυβέρνησιν, δῆλα δὴ τὴν ἐν Μεγάροις ἀντικυβέρνησιν, οἵτινες ἑνὶ φρονήματι καὶ μιᾷ ψυχῇ ἡτοιμάζοντο νὰ καταργήσωσι τὴν

τυραννικὴν τοῦ Αὐγουστίνου κυβέρνησιν, ὅστις ἦν ὁ παράνομος, ὁ αἴτιος τοῦ ἐμφυλίου πολέμου, ἐφ' ᾧ καὶ ὑπόδικος· ὅτι πάντες οἱ ὑπάλληλοι τοῦ κράτους ὤφειλον νὰ διατελῶσιν ἐν οὐδεμιᾷ σχέσει πρὸς τὴν ἐν Ναυπλίῳ φατρίαν· ὅτι μετ' ὀλίγον ἔμελλον νὰ ἐκστρατεύσωσιν οἱ ἀντιπολιτευόμενοι· ὅτι « τὸ ψεῦδος ἔμπροσθεν τῆς ἀληθείας διαλύεται ὡς ἡ χιὼν ἔμπροσθεν τοῦ ἡλίου ». Τὴν στάσιν λαβόντες πρὸ ὀφθαλμῶν οἱ ἀντιπρέσβεις τῶν δύο ἑλληνικῶν κυβερνήσεων τῆς τ' ἐν Ναυπλίῳ καὶ τῆς ἐν Περαχώρᾳ συνεβούλευσαν τῷ Αὐγουστίνῳ ἐπιείκειαν, ἀλλ' ἐκεῖνος γινόμενος ὀσημέραι θρασύτερος ἐξήρει πάντοτε τοὺς συνενόχους τοῦ φόνου τοῦ Καποδιστρίου καὶ ἠπείλει τοὺς ἀντικυβερνητικούς.

Ἐκλογὴ Ὄθωνος, ὅρια τῆς Ἑλλάδος, ἀναγνώρισις αὐτῆς. Οὕτως ἐχουσῶν τῶν φατριῶν ἐν Ἑλλάδι τὸ ἐν Λονδίνῳ συνέδριον τῶν διπλωματῶν ἔσπευσε νὰ ῥυθμίσῃ ὡς τάχιστα τὰ τῶν Ἑλλήνων, ὅπως μὴ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος κατερημώσῃ τὴν Ἑλλάδα. Τὸ πρῶτον αὐτῶν μέλημα ὑπῆρξεν ἡ ἐκλογὴ ἡγεμόνος μὴ Ἕλληνος. Περὶ πολλῶν ἡγεμόνων ἐγένετο λόγος, ὧν οἱ μὲν ἐρωτηθέντες διαρρήδην ἀπέκρουσαν τὸ ἑλληνικὸν στέμμα, οἱ δὲ ἐδίσταζον, ἐν οἷς ὁ Λεοπόλδος, ὅστις πρότερον ἤδη, ὡς εἴρηται, εἶχεν ἀρνηθῆ, ὁ Αἰμίλιος τῆς Ἔσσης-Δαρμστάτης, ὁ Γουλιέλμος καὶ Φρειδερῖκος τῆς Πρωσσίας, οἵτινες ὡσαύτως ἠρνήθησαν· ὡσαύτως ἠρνήθη καὶ ὁ δοὺξ τῆς Ῥεϊχστάτης· ὁ δὲ Παῦλος τῆς Βυρτεμβέργης καὶ ὁ Φρειδερῖκος τῆς Ὁλλανδίας ἠβούλοντο μέν, δὲν εἶχον δὲ πλειονοψηφίαν ὑπὲρ ἑαυτῶν. Τέλος μετὰ πολλὰς διαπραγματεύσεις ἐξελέχθη διὰ *πρωτοκόλλου* (1 Φεβρουαρίου 1832) τῶν τριῶν συμμαχίδων δυνάμεων προτάσει τῆς Γαλλίας ὁ Ὄθων δευτερότοκος υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Βαυαρίας Λουδοβίκου καὶ διὰ *συνθήκης* (25 Ἀπριλίου 1832) ὑπογραφείσης ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας, Γαλλίας, Ἀγγλίας καὶ Βαυαρίας. Εἶτα δὲ πρὸς τούτοις ὡρίσθησαν (18 Ἀπριλίου 1833) τὰ περὶ κληρονομικῆς διαδοχῆς θηλέων καὶ πρὸ τούτου (25 Μαρτίου 1833) τὰ περὶ τοῦ δανείου τῶν 60 ἑκατομμυρίων ἐγγυήσει Ῥωσσίας, Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας. Ὑπεγράφη (9 Ἰουλίου 1832) τὸ τελευταῖον περὶ ὁρίων τῆς Ἑλλάδος πρωτόκολλον καὶ διωρίσθησαν οἱ πρὸς διαχάραξιν αὐτῶν ἐπίτροποι: ὁ Γάλλος ἀντισυνταγματάρχης Βαρθελεμῆς, ὁ Ἄγγλος Βαϊκερ, ὁ Τοῦρκος Χουσεὴν βέης καὶ ὁ Ἕλλην Στάϊκος, οἵτινες ἐπέρανον (6 Νοεμβρίου) τὸ ἔργον αὐτῶν. Τέλος δὲ καὶ ἡ Τουρκία ἀνεγνώρισε (14 Δεκεμβρίου 1832) τὴν Ἑλλάδα ὡς βασίλειον ἀνεξάρτητον. Εἶτα ἀνεγνώρισαν τὴν Ἑλλάδα ἡ Αὐστρία, Πρωσσία καὶ ἡ γερμανικὴ δίαιτα. Πάντα ταῦτα καὶ ἰδίᾳ ἡ ἐκλογὴ τοῦ Ὄθωνος ὡς βασιλέως τῆς Ἑλλάδος ἐχαροποίησαν τοὺς Ἕλληνας καὶ μάλιστα τοὺς

συνταγματικούς, ἧττον δὲ τοὺς περὶ τὸν Αὐγουστῖνον Καποδίστριαν ὀνειρευομένους ἡγεμονίαν ἐν Ἑλλάδι τοῦ καποδιστριακοῦ οἴκου. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἑκατέρα τῶν φατριῶν ἠβούλετο ἐπὶ τῇ καθόδῳ τοῦ νέου ἡγεμόνος νὰ ὑπάρχῃ ἐν τῇ ἐξουσίᾳ· ἐντεῦθεν αἱ ἑκατέρωθεν προπαρασκευαὶ ἐγίνοντο μετὰ μείζονος εἴ πέρ ποτε δραστηριότητος. Οἱ ἀντικυβερνητικοὶ ἔχοντες ὡς ἔμβλημα «βασιλεὺς καὶ σύνταγμα» ἀπῄτουν ἐκ παντὸς τρόπου τὴν καθαίρεσιν τοῦ Αὐγουστίνου, οὗτος δὲ ἠπείλει ὄλεθρον τοῖς συστασιώταις. Παρενέβησαν ὁ μὲν ἐν Ἑλλάδι διατρίβων Θήρσιος παρὰ τοῖς ἀντικυβερνητικοῖς, οἱ δὲ ἀντιπρέσβεις παρὰ τῷ Αὐγουστίνῳ.

Ὑπεροχὴ ἀντικυβερνητικῶν ἢ συνταγματικῶν. Ἡ ἐν Περαχώρᾳ ὑπὸ τὸν Κολέττην ἀντισυνταγματικὴ ἐπιτροπεία καὶ ἡ ἐν Μεγάροις ὑπὸ πρόεδρον τὸν Πανοῦτσον Νοταρᾶν συνέλευσις κηρύξασαι ὅτι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ ἔμελλον νὰ καταθῶσι τὰ ὅπλα πρὸ τῆς καθαιρέσεως ἢ ἐξορίας — ζῶντος ἢ νεκροῦ κατὰ τοὺς φανατικωτέρους — τοῦ Αὐγουστίνου ἔργῳ ἔδειξαν τὴν ἀπόφασιν αὐτῶν· πρὶν ἢ εἰσβάλωσιν, ὡς προετίθεντο, εἰς Πελοπόννησον οἱ Ῥουμελιῶται ὑπέταξαν σύμπασαν τὴν ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδα, ἔπαυσαν τοὺς ὑπαλλήλους τοῦ Αὐγουστίνου, κατέλαβον τὰς ἀρχάς, ἔθηκαν φρουρὰν ἐν Ναυπάκτῳ, ἐπολιόρκησαν τὸν Μαμούρην ἐν Ἀμφίσσῃ, ἔτρεψαν τὸν Κ. Μεταξᾶν ἐν Δελφοῖς, ἐλήστευσαν τὴν ἐπὶ τοῦ Παρνασσοῦ Ἀράχοβαν, ἐνίκησαν τὰ κυβερνητικὰ στρατεύματα παρά τε τὸν Κηφισσὸν καὶ κατὰ τὰ στενὰ τῆς Ἀττικῆς· οἱ δὲ Μανιᾶται κατέλαβον πρότερον τὴν Μονεμβασίαν. Πρὸς δὲ τὸν ἀποσταλέντα ὑπὸ τῶν ἀντιπρέσβεων Θήρσιον ὁ μὲν Κολέττης σὺν τοῖς ἄλλοις ἐντόνως εἶπεν: « Τὰ ἐμπόδια, ὅσα ἀντιτάσσουσιν οἱ ἐν Ναυπλίῳ εἰς τὴν διὰ θαλάσσης ἡμετέραν συγκοινωνίαν, αὐξάνουσι τὴν ἀμηχανίαν ἡμῶν καὶ μᾶς ἀναγκάζουσι νὰ θέσωμεν πέρας εἰς τὴν κατάστασιν αὐτὴν τῶν πραγμάτων. Ἐκτὸς δὲ τούτου τοῦ φυσικῶς ἀδυνάτου εἶνε καὶ ἠθικῶς καὶ πολιτικῶς ἀδύνατον εἰς ἡμᾶς νὰ μείνωμεν ὅπου εἴμεθα. Ἐν τῇ ἐπισήμῳ θέσει μου, οὐχὶ δὲ ὡς ἰδιώτης, ἐξωθοῦμαι ὑπὸ τῆς βίας τῶν πραγμάτων εἰς τὴν ἐπὶ τὰ πρόσω διεύθυνσιν κινήματος, ὅπερ δὲν προὐκάλεσα ἐγὼ καὶ δι' ὃ οὐδὲν ἄλλο δύναμαι νὰ πράξω ἢ νὰ διευθύνω αὐτὸ πρὸς ἀγαθὸν σκοπόν. Τεθέντος δὲ ὅτι ἐγὼ ἀναμένω καὶ ἀφίνω τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐν Ναυπλίῳ κυβερνήσεως νὰ διαρρυθμίσῃ τὰ ἑλληνικὰ πράγματα μετὰ τοῦ ἐλευσομένου ἡγεμόνος, νομίζετε ὅτι οἱ ὁπλαρχηγοί, οὓς ἤθελεν οὗτος νὰ καταστρέψῃ ἐν Ἄργει, θέλουσι καὶ πρὸς στιγμὴν κἂν μόνον ἀκούσῃ τῆς φωνῆς μου. Οἱ πλεῖστοι αὐτῶν ἐγήρασαν πολεμοῦντες κατὰ τῶν δυναστῶν τῆς πατρίδος των καὶ ὠρκίσθησαν νὰ ζήσωσιν ἐπὶ τῶν ὀρέων μᾶλλον μετὰ τῶν ἀγρίων θηρίων

ἢ νὰνεχθῶσι τὸ αἴσχος τοιαύτης κυβερνήσεως. Εἶνε δυνατὸν νὰ μείνωσιν οὗτοι ἥσυχοι ὑπὸ κυβερνήτην, ὅστις διὰ τῶν γνωστῶν αὐτοῦ δολίων σχεδίων ἤθελε προσπαθήσῃ νὰ δεσπόσῃ τοῦ ἡγεμόνος, ὃν πάντες οἱ πολεμισταὶ οὗτοι ἀπόφασιν ἔχουσι νὰ ἀγαπήσωσι καὶ ὑπερασπισθῶσιν εἰς τὸ πολιτικώτατον ὑπὸ τῆς θείας προνοίας δοθὲν τῇ Ἑλλάδι ἀγαθόν; Ἂς ὑποθέσωμεν οὐχ ἧττον ὅτι ἠδυνάμεθα νὰ κερδήσωμεν τοὺς ἀπὸ Ναυπάκτου μέχρι Μεγάρων διεσπαρμένους ὁπλαρχηγοὺς καὶ ὅτι συγκατατίθενται οὗτοι ὡς διὰ μαγείας νὰ μείνωσιν ἐπί τινας ἑβδομάδας ἢ καὶ ἐπὶ μῆνας ἥσυχοι καὶ μ' ἐσταυρωμένας τὰς χεῖρας, νομίζετε ὅτι οἱ στρατιῶται ἤθελον παρακολουθήσῃ τὸ παράδειγμά των; Πάντες ἔχουσι τὰ αὐτὰ φρονήματα καὶ τὰ αὐτὰ πάθη κατὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐν Ναυπλίῳ κυβερνήσεως καὶ τῆς μερίδος του· πάντες ἔχουσι ζῶντα ἐν ἑαυτοῖς τὸν ὑπὲρ τῆς εὐημερίας καὶ δόξης τῆς Ἑλλάδος ἐνθουσιασμὸν ἀγνότερον καὶ ἰσχυρότερον ἢ ὅ τι ποτὲ εἶδον κατὰ τὰς ὡραιοτέρας ἡμέρας τῆς ἐπαναστάσεώς μας. Δὲν ἔχω χρήματα ἵνα τοὺς μισθοδοτῶ· δὲν ζητοῦσι. Δὲν ἔχω ζωοτροφίας· ὑφίστανται μεθ' ὑπομονῆς τὴν στέρησιν. Δὲν ἔχουσιν ἐνδύματα· τὰ στεροῦνται καρτερικῶς. Πάντα δὲ ταῦτα, ἐλπίζοντες νὰ καθαρίσωσι τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῶν τελευταίων της ἐχθρῶν, ὅπως ἴδωσι τέλος ἐξασφαλιζομένην τὴν τύχην τῆς πατρίδος καὶ τὴν ἰδίαν αὐτῶν ὕπαρξιν. Καὶ πρέπει σήμερον, ἀφοῦ ἐπὶ τρεῖς ὅλους μῆνας ἐτράφησαν καὶ διετηρήθησαν διὰ τῆς ἐλπίδος ταύτης νὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν ἐπιχείρησίν των καθ' ἣν στιγμὴν ἐγγίζει τὸ πέρας; Ἀδύνατον. Ἡ πρότασις μόνη τοιούτου ζητήματος ἢ καὶ ὁ ἀμυδρὸς μόνον πρὸς αὐτοὺς ὑπαινιγμὸς τοιαύτης προθέσεως θὰ ἤρκουν, ὅπως διασπάσωσι πάντα πειθαρχίας δεσμὸν καὶ περιαγάγωσιν εἰς κίνδυνον καὶ αὐτῶν τῶν ἀρχηγῶν τὴν ζωήν. Τίνες δὲ θὰ ἦσαν αἱ συνέπειαι; Ἐπὶ τοῦ παρόντος δυνάμεθα νὰ ἐγγυηθῶμεν τὴν διατήρησιν τῆς τάξεως καὶ τὸν πρὸς τὰ πρόσωπα καὶ τὴν ἰδιοκτησίαν σεβασμόν. Δὶς τῆς ἑβδομάδος συναγείρονται οἱ στασιῶται καὶ κατὰ δημώδεις τινὰς τύπους ἀναθεματίζουσιν ἐκείνους, οἵτινες ἤθελον διαπράξῃ ἀταξίας ἐν τῇ χώρᾳ. Θέλουσι δὲ πορευθῇ εἰς Ἄργος φέροντες κλάδους ἐλαίας εἰς σημεῖον εἰρήνης ἐπὶ τῶν ὅπλων καὶ τῶν φεσίων των καὶ ἕκαστον αὐτῶν σῶμα θέλει συνοδευθῇ ὑπό τινων πληρεξουσίων μαρτύρων καὶ ἐγγυητῶν τῆς εὐταξίας των. Ἂν ὅμως ἀνατραπῇ τὸ σχέδιόν των τοῦτο καὶ διαλυθῶσι, θέλουσιν εἰσορμήσῃ ὡς λῃσταὶ εἰς τὴν Πελοπόννησον. Οἱ κύριοι ἀντιπρέσβεις μὲ προσεκάλεσαν νὰ διατάξω αὐτοὺς νὰ καταθέσωσι τὰ ὅπλα· ἀλλὰ δὲν γνωρίζουσι τοὺς Ἕλληνας. Γνωρίζω τί θέλουσιν οἱ κύριοι οὗτοι· ἀλλ' αὐτοὶ δὲν γνωρίζουσι τί ἐκ τούτου θέλει συμβῇ. Ἐπεθύμουν

νὰ προλάβωσι ταραχάς· ἀλλ' ἀκριβῶς διὰ τῆς ἐκτελέσεως τῆς ἀντιστάσεώς των θέλουσι καλύψη τὴν ξηρὰν διὰ ληστῶν καὶ διὰ πειρατῶν τὸ πέλαγος. Αὐτὸ δὲ τοῦτο θέλει καὶ σήμερον συμβῆ, ἂν ἐνεργήσωμεν κατὰ τὰς συμβουλάς των. Τὸ μόνον, ὅπερ ἀπαιτοῦμεν παρὰ τῶν κυρίων ἀντιπρέσβεων καὶ ναυάρχων, εἶνε νὰ μᾶς ἀφήσωσι νὰ διαλύσωμεν τὰ καθ' ἡμᾶς κατὰ τὸν ἑλληνικὸν τρόπον καὶ νὰ μὴ παρεμβάλωσιν ἡμῖν προσκόμματα, ἅτινα ἤθελον ἔτι μᾶλλον δεινώσῃ τὴν καὶ ἄλλως δεινὴν τῆς Ἑλλάδος θέσιν. Ἐλπίζω ὅτι τὰ πράγματα θέλουσι τελειώσῃ πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ ἡγεμόνος. Τὸ ἔδαφος τῆς πατρίδος ἡμῶν θέλει καθαρισθῆ ἐκ τῶν σκληρῶν αὐτοῦ δεσποτῶν καὶ ὁ ἀνήρ, ὃν ὁ πρῶτος ἡμῶν εὐεργέτης βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας στέλλει ἡμῖν ὡς κηδεμόνα τοῦ υἱοῦ του, θέλει εὕρη τὸ ἔθνος ἡνωμένον καὶ ἕτοιμον νὰναγνωρίσῃ μετ' ἀπολύτου ἐμπιστοσύνης τὴν ἐξουσίαν του καὶ νὰ συνεννοηθῇ μετ' αὐτοῦ περὶ τοῦ ἁρμοδίου εἰς τὴν χώραν καὶ τὸν χαρακτῆρα τοῦ λαοῦ πολιτεύματος. Ὡς πρὸς τὸν πρίγκιπα Ὄθωνα γνωρίζετε τὴν περὶ αὐτοῦ γνώμην μου πρὸ ἓξ μηνῶν· ἡ γνώμη δὲ αὕτη εἶνε καὶ πάντων τῶν φίλων μου καὶ σύμπαντος ἐπίσης τοῦ ἔθνους γενικὴ καὶ ἐκπεφρασμένη γνώμη. Ὁ πρίγκηψ Ὄθων ἦν ἐκεῖνος, ὃν ἡμεῖς ἐπεθυμήσαμεν καὶ ὃν ἠθέλομεν ὁμοφώνως ἐκλέξη, ἂν δὲν ἀπέβαινεν ἀδύνατος ἡ διεξαγωγὴ ἐκλογῆς· παρ' ἡμῖν δέ, ὅπου εὑρίσκεται τὸ ἔθνος ὁλόκληρον καὶ πᾶσα αὐτοῦ ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ φιλοπατρία, θέλει εὕρη ὁ βασιλεὺς ἀληθινὴν καὶ ἐνδόμυχον ἀφοσίωσιν, θέλει ἴδη ἐν εἰρήνῃ ἀναπτυσσομένας τὰς δυνάμεις τῆς χώρας καὶ θέλει δυνηθῇ νὰ κοιμηθῇ μετ' ἐντελοῦς καὶ πλήρους ἀσφαλείας εἰς τὰς ἀγκάλας καὶ τοῦ ἐσχάτου παλληκαρίου». Γέρων δέ τις πληρεξούσιος ἐκ Μεσολογγίου εὐχαριστήσας τὸν Θήρσιον ἐπὶ τῷ συνδιαλλακτικῷ αὐτοῦ πνεύματι περιπαθέστατα εἶπε τάδε: «Ζητοῦμεν τὰ δίκαιά μας, ἅτινα θέλουσι νὰ πνίξωσιν εἰς τὸ αἷμά μας καὶ νὰ θάψωσιν ὑπὸ τὴν τέφραν τοῦ Ἄργους. Ἐκπληροῦμεν ἱερὸν καθῆκον μεταβαίνοντες ἐκεῖ, ἡμεῖς δ' αὐτοὶ θέλομεν προηγηθῇ τῶν τάξεων τῶν ἡμετέρων πολεμιστῶν. Μᾶς ὁμιλεῖτε περὶ γαλλικῶν στρατευμάτων, ἅτινα δυνατὸν εἶνε νὰπαντήσωμεν καθ' ὁδόν. Οἱ στρατιῶταί μας, ἂν προσβληθῶσι, δὲν θέλουσι πυροβολήσῃ ἐναντίον ἔθνους εὐεργετήσαντος τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ θέλουσιν ὅμως ἐξακολουθήσῃ τὴν πορείαν των. Ἡμεῖς αὐτοὶ ἰσχυροὶ ὡς ἐκ τῆς καθαρότητος τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως θέλομεν ἀναμείνῃ ἡσύχως καὶ σταυροῦντες ἐπὶ τοῦ στήθους τὰς χεῖρας τὴν ἀναμένουσαν ἡμᾶς τύχην καί, ἂν ἀποθάνωμεν δι' ὅπλων προσφιλῶν εἰς ἡμᾶς, θέλομεν ἀποδείξῃ τοὐλάχιστον εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ὅτι εἴμεθα ἄξιοι καλλιτέρας τύχης». Εἶτα δὲ ὁ Θήρσιος παρέστη ἐνώπιον τῶν ὁπλιταρχῶν, ὧν ἐθαύμασε τὸ ἀρειμάνιον,

τὰς γραφικὰς καὶ πλουσίας ἐνδυμασίας, τὴν τόλμην καὶ παρρησίαν, τὰς ἀπαστραπτούσας μορφάς, ἐξ ὧν ὁ Βάσσος Μαυροβουνιώτης, « οὗτινος τὸ γιγαντιαῖον ἀνάστημα, λέγει ὁ Θήρσιος, εἶνε σύναμα ἓν τῶν ὡραιοτέρων, ὅσα ποτὲ εἶδον », εἶπε τάδε: « Ἐπικρατεῖ γενικὴ ἀγανάκτησις κατὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἐν Ναυπλίῳ ἐξουσίας καὶ κατὰ τῶν ἀνθρώπων, οἵτινες συνεμάχησαν μετ' αὐτοῦ, ὅπως παρασκευάσωσι καὶ ἐκτελέσωσι τὸν φόνον τῶν πληρεξουσίων ἐν Ἄργει. Μεταξὺ ἐκείνων καὶ ἡμῶν εἶναι ἀδύνατος οἱαδήποτε ἀνακωχὴ καὶ ὑποταγή. Μᾶς λέγετε νὰ ἀπευθύνωμεν τὰ παράπονα ἡμῶν πρὸς τὸν ἡγεμόνα, ὅστις μέλλει νὰ ἔλθῃ· ἀλλὰ θέλομεν ἀκριβῶς νὰ εὑρεθῶμεν εἰς θέσιν, ὥστε νὰ δυνάμεθα νὰ τὸ πράξωμεν. Ἐπιμαρτυρόμεθα τὴν συνείδησιν ἡμῶν ὅτι πᾶν ἄλλο ἐπιθυμοῦμεν ἢ νὰ ἐκβιάσωμεν τὴν ἀπόφασίν του. Ἂς ἔλθῃ, καὶ θέλομεν καταθέσῃ εἰς τοὺς πόδας του τὰ ὅπλα ταῦτα, ἅτινα μᾶς ἐχρησίμευσαν εἰς τὰς μάχας τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῶν Θερμοπυλῶν. Ἂς μᾶς διατάξῃ νὰ πέλθωμεν ὁπουδήποτε τὴν ἡμέραν ἢ τὴν νύκτα, καὶ θέλομεν ἐκτελέσῃ τὰς διαταγάς του· ἀλλὰ θέλομεν ἐν πρώτοις νὰ φέρωμεν τοιαύτην τῶν πραγμάτων κατάστασιν, ὥστε νὰ δύναται νὰ μᾶς δώσῃ διαταγὰς καὶ νὰ μὴ μορφώσῃ τὰς ἰδέας του κατ' ὀλεθρίους εἰσηγήσεις. Δὲν θέλομεν νὰ καταστῇ ὄργανον φατρίας λυσσώσης ἐναντίον μας». Ἐκ τοιούτων καὶ ἄλλων λόγων ὁ Θήρσιος ἐκ μεσίτου ἐγένετο φίλος τῶν ἀντιπολιτευομένων· τόσον μετέτρεψε τὰς φρένας αὐτοῦ ὁ αἱμύλος Κολέττης καὶ ἡ παρρησία καὶ ἡ λαμπρότης τῶν ὁπλιταρχῶν καὶ στρατιωτῶν. Ἐπανῆλθεν εἰς Ναύπλιον μᾶλλον ὑπερασπιστὴς τῶν Ῥουμελιωτῶν ἢ μεσίτης τῶν διαμαχομένων. Ἀποτυχούσης τῆς πρεσβείας τοῦ Θηρσίου ἐγένετο συμβούλιον ἐπὶ τοῦ ἀγγλικοῦ τρικρότου, ὅπερ συνέκειτο ἐκ τῶν τριῶν ναυάρχων, τῶν ἀντιπρέσβεων, τοῦ Αὐγουστίνου καὶ τοῦ Θηρσίου, καὶ ἀπεφασίσθη ἵνα ἀντιτάξωσι βίαν κατὰ τῶν Ῥουμελιωτῶν.

Εἰσβολὴ Ῥουμελιωτῶν εἰς Πελοπόννησον, παραίτησις καὶ φυγὴ τοῦ Αὐγουστίνου. Ἀλλ' οὗτοι πρὶν ἢ πρὸς τοῦτο ἑτοιμασθῇ ὁ Αὐγουστῖνος ἐξεστράτευσαν (25 Μαρτίου 1832), ἐνίκησαν τοὺς ὑπὸ τὸν Νικήταν καὶ Καλλέργην κυβερνητικοὺς στρατοὺς παρὰ τὸ Λουτράκι· διεσκορπίσθη τὸ ἱππικὸν τοῦ Καλλέργη, ὑπεχώρησε τὸ πεζικὸν τοῦ Νικήτα· τῇ δ' ὑστεραίᾳ (26 Μαρτίου) εἰσήρχοντο εἰς τὸ Ἄργος ἔχοντες κλάδους ἐλαίας ἐπὶ τῶν ὅπλων καὶ ἐπὶ τῶν φεσίων ὡς σωτῆρες τοῦ ἔθνους καὶ ἐλευθερωταὶ ἐκ τοῦ ζυγοῦ τοῦ Αὐγουστίνου· τὸ πλῆθος ὑπεδέχετο αὐτοὺς ἐν ἀγαλλιάσει· τῇ δ' ὑστεραίᾳ (27) ἀφίκοντο πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ Ναυπλίου καὶ ἐστρατοπέδευσαν ἐν τῇ Προνοίᾳ, ἔνθα πολλοὶ δυσηρεστημένοι ἐκ Ναυπλίου ἠνώθησαν αὐτοῖς· ὅση-

μέραι προσήρχοντο ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται ἐγκαταλείποντες τὰς τάξεις τῶν κυβερνητικῶν στρατευμάτων, ἐφ' ᾧ καὶ ὁ Αὐγουστῖνος ἐξέστη τῶν φρενῶν βλέπων ἑαυτὸν ἀπογυμνούμενον τῆς τε τῶν πολιτῶν καὶ τῶν στρατιωτῶν ὑπερασπίσεως. Τέλος δὲ τῇ ὑστεραίᾳ (28 Μαρτίου 1832) ἰδὼν ὅτι καὶ οἱ ἀντιπρέσβεις καὶ οἱ ναύαρχοι λίαν ὤκνουν ὅπως ὑπερασπίσωσιν αὐτοῦ διὰ τῶν ὅπλων, καίτοι ὁ Ῥίκορδ ἠβούλετο τοῦτο, ἀλλὰ δὲν ἐτόλμα μόνος, παρῃτήθη τὴν ἀρχήν.

§1731. **Διοικητικὴ πενταμελὴς ἐπιτροπή: Κολοκοτρώνης, Ζαΐμης, Κολέττης, Μεταξᾶς, Βουδούρης.** Παραιτηθέντος τοῦ Αὐγουστίνου Καποδιστρίου ἡ γερουσία πιστεύουσα ὅτι μικτή τις κυβέρνησις ἔκ τε τῶν συμπολιτευομένων καὶ ἀντιπολιτευομένων ἠδύνατο νὰ συγκρατήσῃ τὰ διεστῶτα μέχρι τῆς καθόδου τοῦ ἐκλεχθέντος βασιλέως Ὄθωνος ἐξελέξατο τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τῆς παραιτήσεως ἐκείνου πενταμελῆ «διοικητικὴν ἐπιτροπὴν» συγκειμένην ἐκ τοῦ *Θεοδώρου Κολοκοτρώνη, Μεταξᾶ, Ζαΐμη, Κολέττου καὶ Βουδούρη*. Ἀλλὰ φανερὸν ὅτι διὰ τῆς ἐκλογῆς ταύτης συνεκροτεῖτο κυβέρνησις ἐνέχουσα ἐν ἑαυτῇ τὰ σπέρματα τῆς διαιρέσεως, διότι οἱ «συνταγματικοί», ὧν ἀντιπρόσωπος ἐν τῇ νέᾳ κυβερνήσει ἦν ὁ Κολέττης, εἶχον καὶ πάλιν τὴν μειονοψηφίαν καθάπερ καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ κυβερνήσει τῇ τοῦ Αὐγουστίνου Καποδιστρίου. Ἀλλ' οὐχ ἧττον ἐπῆλθεν εἰρήνη· τὰ στρατεύματα συνεφιλιώθησαν τῇ παρεμβάσει τοῦ Θηρσίου ἐν Προνοίᾳ τά τε κυβερνητικὰ καὶ συνταγματικὰ καὶ περιήρχοντο ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τοῦ προαστείου τοῦ Ναυπλίου κραυγάζοντες ὑπὲρ τοῦ βασιλέως, τοῦ συντάγματος καὶ τοῦ Κολέττου, ὅστις τῇ ὑστεραίᾳ (29 Μαρτίου) προτροπῇ καὶ ἐγγυήσει τοῦ αὐτοῦ Θηρσίου εἰσῆλθεν «ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἔθνους»,—ὡς ἐκάλεσε τὸν Κολέττην πρῶτος ὁ Μακρυγιάννης ζητῶν ἀσφάλειαν ὑπὲρ αὐτοῦ παρὰ τοῦ Θηρσίου, — εἰς Ναύπλιον. Ἡ εἴσοδος τοῦ Κολέττου εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς κυβερνήσεως ἦν θριαμβευτική· ὁ λαὸς ἐν εὐφημίαις ἠκολούθει αὐτὸν περιστοιχιζόμενον ὑπὸ 25 λαμπρῶς ἐνδεδυμένων ὁπλιταρχῶν· κατεφίλουν αὐτὸν ὡς σωτῆρα· ἄπειρον πλῆθος λαοῦ ἀνευφήμουν αὐτὸν ἐν ταῖς ὁδοῖς, ἐκ τῶν στεγῶν τῶν οἰκιῶν, ἐκ τῶν παραθύρων. Ἡ πομπὴ ἦν βασιλέως, στρατηγοῦ νικητοῦ, ἀνδρὸς μεγάλως εὐεργετήσαντος τὴν πατρίδα. Ὁ Αὐγουστῖνος ἰδὼν κρυφίως ἔκ τινος παραθύρου τοῦ μεγάρου, ἐν ᾧ κατῴκει πρότερον καὶ ὁ φονευθεὶς ἀδελφὸς αὐτοῦ, τὴν λαμπρὰν ὑποδοχὴν τοῦ ἀντιπάλου αὐτοῦ καὶ ἀπελπίσας περὶ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ τε καὶ τοῦ καποδιστριακοῦ ἐν γένει οἴκου παρεσκευάσθη εἰς φυγήν, καὶ τῇ αὐτῇ νυκτὶ περὶ τὴν δεκάτην ὥραν ἐπεβιβάσθη ἐπὶ τῆς φρεγάτας τοῦ ναυάρχου Ῥίκορδ μετὰ πάντων τῶν οἰκείων καὶ φίλων

ἀποκομίζων καὶ τὰ κειμήλια καὶ τὰ ἔπιπλα καὶ τὸ πτῶμα τοῦ φονευθέντος κυβερνήτου καὶ ἀπῆρεν εἰς Κέρκυραν. Τοιοῦτο τὸ τέλος τῆς ἐν Ἑλλάδι ἡγεμονίας τῶν καποδιστριακῶν, οἵτινες ἦλθον ὡς σωτῆρες ὑπὸ λαμπρὸν ἥλιον εὐφημούμενοι ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἀπῆλθον ὡς φίλαρχοι, τυραννικοὶ καὶ δόλιοι δυσφημούμενοι καὶ ὡς φυγάδες καλυπτόμενοι ὑπὸ τὸ σκότος τῆς νυκτός. Ἡ καποδιστριακὴ ἐν Ἑλλάδι ἀρχὴ ἀπὸ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἰωάννου μέχρι τῆς δραπετεύσεως τοῦ Αὐγουστίνου (19 Μαρτίου 1827 - 29 Μαρτίου 1832) εἶνε διδακτικὴ κατὰ πολλά· κατ' αὐτὴν ἐδείχθησαν εἴπερ ποτὲ αἱ ἀρεταὶ καὶ αἱ κακίαι τῶν ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων καὶ ὁποίαν ὀλεθρίαν ἐπήρειαν ἀσκοῦσι ξέναι ἐπεμβάσεις ἐν τοῖς πολιτικοῖς καὶ κοινωνικοῖς πράγμασι λαοῦ κατὰ πρῶτον ἀπαλλασσομένου ἐκ τοῦ ζυγοῦ τῆς τυραννίας καὶ ἀπείρου τοῦ διοικεῖν καὶ διοικεῖσθαι κύπτοντος ὑπὸ τὸν ζυγὸν φιλάρχων φατριῶν. Μέχρι τοῦ νῦν ἐγράφησαν πλεῖστα κατὰ τοῦ Ἰωάννου Καποδιστρίου,—ἵνα παραλίπωμεν τοὺς ἀναξίους αὐτοῦ ἀδελφοὺς Βιάρον καὶ Αὐγουστῖνον,—καὶ πολλὰ ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ κατὰ τῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ· ἡ δὲ ἀλήθεια τῷ ἀπρολήπτως ἐξετάζοντι τὴν περίοδον ταύτην τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ἱστορικῷ φαίνεται κειμένη ἐν τῷ μέσῳ.

§ 1732. **Πρώτη ἑπταμελὴς ἐπιτροπή: Κολέττης, Ζαΐμης, Κουντουριώτης, Μεταξᾶς, Δημήτριος Ὑψηλάντης, Ζωγράφος, Κολιόπουλος ὁ καὶ Πλαπούτας.** Ἀλλὰ καίπερ φυγόντος τοῦ Αὐγουστίνου ἡ εἰρήνη ἐν τῇ ἐπιτροπῇ οὐδαμῶς ἀποκατέστη. Ὁ Κολέττης ἀπεστρέφετο τὰ δύο αὐτῷ ἐχθρὰ μέλη, τὸν Μεταξᾶν καὶ Κολοκοτρώνην· διὸ τὰ τῆς πενταμελοῦς διοικητικῆς ἐπιτροπῆς μέλη πρὶν ἄρξωνται τῶν διοικητικῶν αὐτῆς ἔργων ἐφιλονείκουν πρὸς ἄλληλα· τὸ κόμμα τῶν καποδιστριακῶν ἠγωνίζετο ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ὑποσκελίσῃ τὸν Κολέττην· ἀλλ' οὗτος εἶχε δύναμιν κραταιὰν ἐν τῷ περὶ τὸ Ναύπλιον στρατῷ καὶ ὑπεστηρίζετο ὑπὸ τοῦ Θησείου, οἱ δὲ ἀντίπαλοι αὐτοῦ ἠρείδοντο ἐπὶ τὸν Ῥίκορδ. Τέλος μετὰ μακρὰς συζητήσεις, παραιτηθέντος (30 Μαρτίου 1833) τοῦ Κολοκοτρώνη, συνεφώνησαν προφορικῶς ὅ τε Μεταξᾶς καὶ Κολέττης, ὅπως ἱδρυθῇ *ἑπταμελὴς* ἐπιτροπὴ ἐκ τοῦ *Κολέττου, Μεταξᾶ, Ζαΐμη, Κουντουριώτου, Κολιοπούλου* προστεθέντων αὐτοῖς καὶ τοῦ *Δημητρίου Ὑψηλάντου* καὶ τοῦ *Ζωγράφου*, οἵτινες προὐτάθησαν κατὰ προηγουμένην συνεννόησιν ὑπὸ τοῦ Κολέττου. Ὅ τι συνέβη ἐν τῇ καταρτίσει τῆς πενταμελοῦς ἐπιτροπῆς, τοῦτ' αὐτὸ συνέβη καὶ ἐν τῇ τῆς ἑπταμελοῦς. Ὅπως ἡ συγκρότησις ἐκείνης γενομένη

ὑπὸ τῆς γερουσίας ἀπήρεσε τῷ Κολέττῃ, οὕτω καὶ ἡ τῆς πρώτης ἐπταμελοῦς γενομένη ὑπὸ τοῦ Κολέττου ἀπήρεσε τῇ γερουσίᾳ.

§ 1733. **Δευτέρα ἑπταμελὴς ἐπιτροπή: Κολέττης, Ζαΐμης, Κουντουριώτης, Μεταξᾶς, Ὑψηλάντης, Πλαπούτας καὶ Τρικούπης.** Ἡ γερουσία γινώσκουσα ὅτι ὁ Ζωγράφος καὶ ὁ Ὑψηλάντης ἦσαν ἁπλῶς ὑποχείριοι τῷ Κολέττῃ, ὥστε ὁ πολυμήχανος ἀνὴρ ἔμελλε νὰ ἔχῃ πάντοτε τὴν πλειονοψηφίαν, ἀντὶ τῶν δύο ἐκείνων ἐξελέξατο (2'Απριλίου 1833) δύο ὁμόφρονας αὐτῇ καὶ τοῖς καποδιστριακοῖς τὸν Πλαπούταν καὶ Τρικούπην μενόντων τῶν ἄλλων καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐχθίστου αὐτῇ Κολέττου, ἅτε μὴ τολμώσῃ νὰποκλείσῃ αὐτὸν ὡς ἰσχυρότατον. Ἀλλ' ἡ ἐκλογὴ τῆς γερουσίας ἀπεδοκιμάζετο, ὡς εἰκός, ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Κολέττην συνταγματικῶν· ἀπεδοκίμαζον τὸν Τρικούπην ὡς μεταστάντα ἀπὸ τῆς ὑδραϊκῆς ἀντιπολιτεύσεως καὶ ἐργασθέντα ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τοῦ Αὐγουστίνου· οἱ δὲ Ῥουμελιῶται στρατιῶται ἠπείλουν ὅτι, ἐὰν μὴ ἡ γερουσία ἀνακαλέσῃ τὸν διορισμὸν τοῦ Τρικούπη, ἔμελλον ἵν' ἀνατρέψωσι τὰ πάντα καὶ κατακρεουργήσωσι τοὺς γερουσιαστὰς καὶ ἄλλα τοιαῦτα διαπράξωσι. Πρὸς δὲ τούτοις οἱ Ῥουμελιῶται ἀπῄτουν ἵνα ἡ ἐν Ἄργει συνέλευσις ἐξακολουθήσῃ· ἀλλ' ἡ γερουσία ἀντέλεγε. Μάτην δ' ὁ Θήρσιος ἐνουθέτει, παρεκάλει, ἐξώρκιζε τοὺς γερουσιαστὰς ἵνα χάριν τῆς πατρίδος πληρωθῶσιν αἱ ἀπαιτήσεις τῶν ἐπικινδύνων Ῥουμελιωτῶν· οὗτοι ἔμενον ἄκαμπτοι. Ἀποτυχὼν παρὰ τῇ γερουσίᾳ ὁ Θήρσιος ἐστράφη πρὸς τοὺς δημογέροντας τοῦ Ναυπλίου· οὗτοι ὑπήκουσαν· συνήθροισαν τὰ πλήθη, περιεκύκλωσαν τὴν γερουσίαν, ἠπείλησαν τοὺς γερουσιαστὰς καὶ μάλιστα ἀναφανδὸν ὁ Ῥουὰν εἶπε πρὸς τὸν γερουσιαστὴν Αἰνιᾶνα ὅτι, ἐὰν μὴ ὑπακούσωσι, θὰ διασυρθῶσιν αἱ κεφαλαὶ αὐτῶν διὰ τῶν ὁδῶν· καὶ οὕτω τέλος ἠνάγκασαν τὴν γερουσίαν νὰ συνέλθῃ μετὰ τῆς κυβερνήσεως εἰς κοινὴν συνεδρίαν, καθ' ἣν ἀπεφασίσθη (13'Απριλίου 1832) ἵνα προσληφθῇ ἐν τῇ ἐπιτροπῇ ἀντὶ τοῦ Τρικούπη ὁ Λοιδωρίκης, ἀνθ' οὗ ὅμως προσελήφθη ὁ ἀγγλόφρων Κώστας Μπότσαρης, καὶ συγκληθῇ (19'Απριλίου) ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις ἐν Ἄργει. Οὕτως ἠττήθη ἡ καποδιστριακὴ μερίς· ἡ δὲ κυβέρνησις ἐξέδωκε προκήρυξιν (18 'Απριλίου) ὅτι τάχιστα συγκληθήσεται ἡ συνέλευσις ἐν Ἄργει. Ὡρίσθη δὲ ἵνα ἕκαστον μέλος τῆς κυβερνήσεως προεδρεύῃ κατὰ μῆνα· πρῶτος δὲ πρόεδρος ἐγένετο ὁ Κουντουριώτης. Ἀλλὰ τί ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἐπιτροπή, ἣ διὰ τῆς βίας συνέπραττεν ἡ γερουσία, τὰ δὲ μέλη αὐτῆς διίσταντο πάντα πρὸς ἀλλήλους; Πῶς ἠδύναντο καὶ εἴ περ συνεφώνουν νὰ καταπραΰνωσι τοὺς ἐκ τῆς πείνης καὶ τῶν στερήσεων καὶ ἐκ τῆς πολιτικῆς ῥᾳδιουργίας διεφθαρμένους εὐσαλεύτους στρατιώτας; Οἱ συνταγματικοὶ στρα-

τιῶται διαταχθέντες ὑπὸ τοῦ Κολέττου νὰ εὕρωσι καταλύματα ἀλλαχοῦ καὶ εἰς Πόρον ἠρνήθησαν νὰ καταλίπωσι τὰ πρόθυρα τοῦ Ναυπλίου· ὡσαύτως καὶ οἱ τῆς πρώην κυβερνήσεως στρατιῶται διαταχθέντες νὰ μεταβῶσιν εἰς Ἐπίδαυρον ἠρνήθησαν· ἀπήτουν χρήματα· ἀλλ' ἐν τῷ ταμείῳ ὑπῆρχον μόνον 100 τάληρα! Ὁ Κολέττης καὶ κηδόμενος τοῦ στρατοῦ, δι' οὗ ἐμεγαλύνθη, ἀλλὰ καὶ φοβούμενος φάσιν, ἠβουλήθη νὰ διανείμῃ αὐτὸν ἀνὰ τὴν Πελοπόννησον διατροφῆς ἕνεκεν· ἀλλ' ὁ Ζαΐμης, ὁ Πλαπούτας καὶ ὁ Μεταξᾶς ἀνθίσαντο βουλόμενοι νὰ ταπεινώσωσι τὸν Κολέττην καὶ καταβάλωσι τοὺς Ῥουμελιώτας· ὁ Κολέττης ὑπεχώρησε φρονίμως. — Ἀλλὰ πλὴν τούτου διΐστατο πάντοτε ἡ γερουσία πρὸς τὴν ἐπταμελῆ κυβέρνησιν· ἀπήτει ἐκείνη ἵνα συνέρχωνται κοινῇ εἰς ἐκτάκτους συνεδρίας, συμπράττῃ τῇ κυβερνήσει ἐν τῇ ἐκλογῇ τῶν πληρεξουσίων, ἐλέγχῃ τὸ δημόσιον ταμεῖον· πρὸς δὲ τούτοις ἀπήτει ἡ γερουσία ἵνα ἐντὸς πέντε ἡμερῶν ὁμόσῃ ἡ κυβέρνησις ὅρκον πιστῆς ἐκτελέσεως τῶν ἑαυτῆς καθηκόντων ἐνώπιον αὐτῆς, τὰ δὲ διατάγματα φέρωσι τὴν ὑπογραφὴν τοὐλάχιστον πέντε μελῶν τῆς κυβερνήσεως. — Αἱ διαφωνίαι αὗται τῶν τε μελῶν τῆς κυβερνήσεως καὶ πρὸς ἄλληλα καὶ πρὸς τὴν γερουσίαν μετεδίδοντο, ὡς δῆλον, καὶ εἰς τὸν λαόν· ἡ διχόνοια τῶν φατριῶν ὑπεξεκαίετο καὶ ὁ μήπω τυχὼν στερρᾶς κυβερνήσεως λαὸς ἐκλυδωνίζετο ἐν τῷ πολυκυμάντῳ τῶν παθῶν πελάγει, ἐν ᾧ εἴτε αὕτη εἴτ' ἐκείνη τῶν φατριῶν ὑπερίσχυε, πάντοτε αὐτὸς ἦν ὁ κινδυνεύων. — Καὶ ἐν τῷ καταρτισμῷ τοῦ ὑπουργείου δυσχέρειαι ὑπῆρξαν· ἐνίκησαν ἐπὶ τέλους οἱ συνταγματικοὶ καὶ ἐγένοντο ὑπουργοί: *Μαυροκορδᾶτος* ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν, *Τρικούπης* ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν, *Ζωγράφος* ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν, *Κλονάρης* ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης, *Βούλγαρης* ἐπὶ τῶν ναυτικῶν, *Χρηστίδης* ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν καὶ *Ῥίζος Νερουλὸς* ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν. Τὸ ὑπουργεῖον τοῦτο καίπερ συνταγματικὸν καλούμενον οὐδὲν σχεδὸν συνταγματικὸν ἔπραξεν· οὐδ' αὐτὴν τὴν συνέλευσιν συνεκάλεσε, πρᾶγμα, ὅπερ ἀνεμίμνησκε τοὺς ἀνθρώπους ὅτι καὶ ὁ Καποδίστριας τὸ αὐτὸ ἔπραξεν ἀναβαλὼν ἐπὶ μακρόν, ὡς εἴρηται, τὴν τῆς συνελεύσεως σύγκλησιν. Ἀλλὰ τὸ μᾶλλον κατεπεῖγον, ὅπερ ἔμενεν ἄλυτον, ἦν ἡ ἀπειλητικὴ κατάστασις τοῦ στρατοῦ, ὅστις πολλαχῶς ἐρραδιουργεῖτο ὑπὸ τῶν καποδιστριακῶν καὶ μάλιστα ὑπὸ τοῦ Κολοκοτρώνη διαδιδόντος σὺν τοῖς ἄλλοις ὅτι ὁ Κολέττης εἶχεν ὑποσχεθῆ τοῖς Ῥουμελιώταις ὡς ἀμοιβὴν τὴν λεηλασίαν τῆς Πελοποννήσου, ὅπερ, ὡς μὴ ὤφελεν, ἠλήθευεν· οὐχὶ ὅμως ἐκ τῆς ὑποσχέσεως, ἀλλὰ διότι οἱ Ῥουμελιῶται ἔνθεν μὲν θεωροῦντες τὴν κυβέρνησιν ἕνεκα τῆς διχονοίας ἐφήμερον, ἔνθεν δὲ στερούμενοι ἐπωφθαλμίων τὴν Πελοπόννησον.

§ 1734. **Ληστεία, ἁρπαγαί, ἐμφύλιος πόλεμος, ταραχαί.** Πρῶτος ὁ Θεόδωρος Γρίβας ἡγούμενος ἄλλων τε καὶ Ἀλβανῶν ἠργυρολόγησεν ἐν Ἄργει, εἶτα ἐτράπη πρὸς τὴν Τρίπολιν· ὁ δὲ Τουρκαλβανὸς Ταφὶλ Πούζης ἐλεηλάτει τὴν Κόρινθον. Κατὰ τῶν ὑπὸ τὸν Γρίβαν ἐπῆλθε προσκληθεὶς ὑπὸ τῶν πολιτῶν ὁ Κολοκοτρώνης, κατέλαβε τὸ ἔνδοξον Βαλτέτσι· ὁ δὲ Γενναῖος ἀπαλλάξας τὸν Εὐαγγέλην Κοντογιάννην περικυκλωθέντα περὶ τὸν Ἅγιον Πέτρον ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων καὶ τῶν ἐγχωρίων ἐστρατοπέδευσε παρὰ τὴν Τρίπολιν· ὁ δὲ Νικήτας εἰσβαλὼν εἰς Μεσσηνίαν ἀπέκρουσε τοὺς εἰσβαλόντας Μανιάτας εἰς τὴν μεταξὺ Ταϋγέτου καὶ Παμίσου αἰχμαλωτίσας καὶ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν τὸν Κατζάκον Μαυρομιχάλην. Μετὰ μικρὰς ἀψιμαχίας παρὰ τὸ Ζέλι καὶ τὰ Τσιπιανὰ ὁ Γενναῖος προσβαλὼν τὸν Γρίβαν καὶ Χατσηχρῆστον παρὰ τὸν Μαντζαγρὰν ἠνάγκασεν αὐτοὺς ἀνακωχεύσαντας νὰ πέλθωσιν εἰς Ἄργος. Ἐκ τούτου ἐγένοντο σφοδρότεραι ἔριδες μεταξὺ τῶν μελῶν τῆς κυβερνήσεως, ἐφ' ὅσον ὁ μὲν Ζαΐμης, Μεταξᾶς καὶ Πλαπούτας κρυφίως ὑπέθαλπον τὰς ἐνεργείας τοῦ Κολοκοτρώνη, ὁ δὲ Κολέττης, Κουντουριώτης καὶ Μπότσαρης ἤθελον νὰ ποκηρύξωσιν αὐτὸν ὡς στασιώτην, ὅπερ καὶ 48 πρόκριτοι καὶ ὁπλιτάρχαι διὰ προκηρύξεως (18 Ἰουνίου 1832) αὐτῶν προὔτειναν· ἀλλ' ἀρνηθέντος τοῦ Ὑψηλάντου οὐδὲν κατὰ τοῦ δαφνοστεφοῦς στρατάρχου ἐγένετο. Ὥστ' ἐν Πελοποννήσῳ ἐλάμβανον τὴν ὑπεροχὴν οἱ ἀντισυνταγματικοὶ ἤγουν οἱ καποδιστριακοί. Ὡσαύτως ἐν τῇ ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδι ὁ Μαμούρης συνήγειρεν ἰσχυρὸν στρατὸν ἐν Ἀμφίσσῃ κατὰ τῆς ἐπιτροπῆς ὑπὲρ τῶν ἀντισυνταγματικῶν. Καὶ ἐν Αἰγίνῃ καὶ Τήνῳ καὶ Σπέτσαις ἀπεκηρύσσετο ἡ ἐπταμελὴς ἐπιτροπή. Οἱ Σπετσιῶται μάλιστα βοηθείᾳ τοῦ Ῥίκορδ ὑπὸ τὸν γηραιότατον Μέξην ἄγοντα τὸ 84 ἔτος τῆς ἡλικίας, τὸν Ἀναστάσιον Κολανδροῦτσον, τὸν Κωνσταντῖνον Κανάρην καὶ τὸν Ἀνδροῦτσον κατέσχον ἓξ πλοῖα τοῦ δημοσίου, ἐξεδίωξαν τοὺς διορισθέντας ὑπαλλήλους τῆς κυβερνήσεως ἐν οἷς καὶ τὸν διοικητὴν Σκοῦφον, ὅστις, καίπερ ἐπιβαίνων γαλλικοῦ πολεμικοῦ πλοίου, ἠναγκάσθη πολλαχῶς προπηλακισθεὶς ὑπὸ τῶν Σπετσιωτῶν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ναύπλιον. Ὁ δὲ Γάλλος ναύαρχος θεωρήσας τοῦτο ὡς προσβολὴν τῆς γαλλικῆς σημαίας ἠνάγκασε καὶ τοὺς δύο ἄλλους ναυάρχους τὸν Ἄγγλον καὶ τὸν Ῥῶσσον ὅπως ἀποκλείσωσι τὴν νῆσον ὡς δῆθεν ὑποθάλπουσαν τὴν πειρατείαν. Ἀλλ' ἀνακρίσεως γενομένης, τὰ μὲν περὶ πειρατείας τῶν Σπετσιωτῶν ἐδείχθησαν ψευδῆ, ὁ δὲ Σκοῦφος, καίπερ ὑπὸ τῶν Γάλλων ὑποστηριζόμενος, οὐδαμῶς ἐγένετο δεκτὸς ἐν τῇ νήσῳ. Μεῖζον δὲ συνεταράχθησαν τὰ τῶν Ἑλλήνων πράγματα ὅτε ἡ ἐπιτροπεία φοβουμένη

μὴ τυχὸν οἱ αὐτῇ ἀντιπολιτευόμενοι καταλάβωσι τὰ φρούρια ἐπέτρεψε τὴν φρουρὰν αὐτῶν τοῖς Γάλλοις, ὧν 1200 ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Κορβὲ κατέλαβον (7 Μαΐου 1832) τὸ Ναύπλιον καὶ τὰ φρούρια. Ἀλλὰ τὰς Πάτρας πρὶν ἢ καταλάβωσιν αὐτὰς οἱ Γάλλοι προκατέλαβεν ὁ Κίτσος Τσαβέλλας ἡγούμενος 500, ὅστις ἦν ἀντίθετος τῇ ἐπιτροπείᾳ. Ἀντίθετοι δὲ ταύτῃ ἦσαν καὶ τὰ πολλὰ τῆς Ἀχαΐας, Ἀρκαδίας, Μεσσηνίας, Ἤλιδος καὶ μόνον ἐν Κορίνθῳ καὶ Λακωνίᾳ ὑπερίσχυεν αὕτη. Ἐν δὲ τῇ ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδι τὰ μὲν ἄλλα ἦσαν ἀδιάφορα, τὰ δὲ τῆς Φωκίδος ἐφρόνουν τὰ τῶν καποδιστριακῶν.

§ 1735. **Τὰ ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς ἐν Προνοίᾳ συνελεύσεως.** Ἐνῷ οὕτως ἐν ταραχῇ διετέλει ἡ πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδος κατάστασις, ἐγένοντο ἐν μυρίαις παρανομίαις καὶ βίᾳ αἱ ἐκλογαὶ τῶν πληρεξουσίων τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως, ἐφ' ᾧ καὶ ἡ γερουσία καὶ αἱ ἐπαρχίαι Καρυταίνης, Ἀμφίσσης καὶ Σπετσῶν διεμαρτυρήθησαν. Ἡ συνέλευσις αὕτη δύναται νὰ θεωρηθῇ κυρίως *ἕκτη* ἅτε νέων ἐκλογῶν γενομένων· ἀλλ' ὡς συνέχεια τῆς πέμπτης ἐν Ἄργει συνελεύσεως τῆς ζῶντος τοῦ Καποδιστρίου συγκληθείσης θεωρηθεῖσα ἀριθμεῖται ὡς *πέμπτη*. Τὴν συνέλευσιν ταύτην ὑπέβλεπον οἱ καποδιστριακοὶ ἢ ἀντισυνταγματικοί, διότι οἱ πλεῖστοι τῶν πληρεξουσίων αὐτῆς ἦσαν συνταγματικοί. Τούτου ἕνεκα, ἐνῷ οἱ πληρεξούσιοι συνήρχοντο ἐν Ἄργει, ὁ Καλλέργης ὡς προφυλακὴ τοῦ Κολοκοτρώνη ἐπήρχετο ἀναφανδὸν πρὸς διάλυσιν αὐτῆς. Κατ' αὐτοῦ ἀπεστάλη ὁ Κριεζώτης καὶ οἱ ὡς ἐπικουρία αὐτοῦ πεμφθέντες πυροβοληταὶ καὶ ἓν πολεμικὸν πλοῖον. Ὁ Καλλέργης ἡττηθεὶς ὑπεχώρησε (8 Ἰουνίου 1832) εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Πελοποννήσου. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον οἱ ἐν Ἄργει συνελθόντες 180 πληρεξούσιοι, — ἐπειδὴ ἠπειλοῦντο ὑπὸ τῶν καποδιστριακῶν, ψυχρῶς δὲ ὑπεστηρίζοντο ὑπ' αὐτῆς τῆς ἐπιτροπείας, ἀπεδοκιμάζοντο δὲ ὑπό τε τῶν Ῥώσσων καὶ Ἄγγλων ἀντιπρέσβεων ὡς συνερχόμενοι καθ' ὃν χρόνον ἐπέκειτο ἡ κάθοδος τοῦ βασιλέως,— μετέβησαν εἰς τὸ προάστειον τοῦ Ναυπλίου τὴν Πρόνοιαν ἀσφαλείας ἕνεκεν. Τὸν τόπον τῆς συνεδρίας καὶ τὰ κατὰ τοὺς πληρεξουσίους ὁ Ῥόσσιος περιγράφει ἐπὶ τὸ τερπνότερον ὧδέ πως: «Ἐνώπιον τῆς κυρίας πύλης τοῦ Ναυπλίου μεταξὺ τῶν τε βάσεων τοῦ ἀποτόμου Παλαμηδίου, ὅπερ ἐπιστέφεται ὑπὸ τοῦ ἐνετικοῦ φρουρίου, καὶ τοῦ ἐνδοτέρου κόλπου ἐκτείνεται μικρός τις ὁμαλὸς αἰγιαλὸς ἔχων ἑκατὸν περίπου βημάτων πλάτος καὶ διπλάσιον μῆκος. Ἐκεῖθεν αὐτοῦ ὑψοῦται τὸ μικρὸν τῆς Προνοίας προάστειον, κατοικισθὲν ἐπὶ Καποδιστρίου. Αὐτοῦ συνεδρίαζεν ἡ συνέλευσις, ὁμὰς δέ τις ῥυπαρῶν ῥουμελιωτικῶν παλληκαρίων ὑπὸ τὸν Νικόλαον Σέρβον ἦν ἡ τιμητικὴ αὐτῆς φρουρά. Ἐπί τινος πλατείας ἵστατο ἐξ ἀρ-

ρυκανήτων πευκίνων σανίδων παράπηγμα ὀξεῖαν ἔχον τὴν στέγην, ὅλως ὅμοιον πρὸς τὰ κατὰ τὰς ἡμετέρας δημοτικὰς πανηγύρεις πηγνύμενα, ἐν οἷς ἐπιδείκνυνται ἀντὶ χρημάτων εἰς τὸ πλῆθος σχοινοβάται, ἱπποδαμασταί, γίγαντες ἢ καὶ ἄγρια θηρία. Τὸ παράπηγμα ἐκεῖνο ἦν τὸ βουλευτήριον τῆς Ἑλλάδος. Τὸ ἔδαφος αὐτοῦ ἦν ἐκ χώματος, κύκλῳ δὲ ἦσαν τεταγμέναι τρεῖς ἐπάλληλοι σειραὶ θρανίων· ἀντικρὺ τῆς εἰσόδου ἦν ἡ ἕδρα τοῦ προέδρου καὶ τῶν γραμματέων, ἔνθεν δὲ καὶ ἔνθεν ἐξέδραι διὰ τὸ διπλωματικὸν σῶμα καὶ τοὺς διακεκριμένους ξένους. Ἐν μέσῳ τοῦ ἀσυμμέτρου ἐκείνου κύκλου ὑπῆρχε τράπεζα, παρ' ἣν ἐκάθητο εἷς τῶν ὑπουργῶν, ὁσάκις ἤθελε νὰναγγείλῃ τι ἢ νὰ ὑποβάλῃ ἔγγραφα. Ἦσαν δ' οἱ πληρεξούσιοι 224, συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν ἐκ Ψαρῶν, Χίου, Μακεδονίας καὶ Κρήτης προσφύγων, ὧν αἱ πατρίδες διετέλουν ἔτι ὑπὸ τὴν τουρκικὴν δεσποτείαν. Οἱ πληρεξούσιοι ἦσαν, ὡς πάντες οἱ ἀνατολῖται, ἐμπαθεῖς καπνισταὶ καί, ὡς εἰκός, ὡς μεγίστην στέρησιν ἐθεώρουν τὸ ἐξ ἀνάγκης ἀπέχεσθαι ἐπὶ πολλὰς συνεχῶς ὥρας τῆς καπνοσύριγγος, ἐφ' ὅσον ἦν ἀπηγορευμένον ἐν τῇ συνεδρίᾳ τὸ κάπνισμα. Οἱ *τσιμπουξῆδες* ὅμως τῶν πατέρων τοῦ λαοῦ παραμένοντες ἔξω κύκλῳ τοῦ παραπήγματος εἰσῆγον διὰ τῶν χασμάτων τῶν κακῶς προσηρμοσμένων σανίδων τὰ στόμια τῶν ἀνημμένων μακρῶν καπνοσυρίγγων, οἱ δὲ τἀνωτέρω θρανία κατέχοντες πληρεξούσιοι ἐρρόφων οὕτως ἐξ αὐτῶν στρεφόμενοι μόνον πρὸς τὰ δεξιὰ ἢ ἀριστερά, καὶ πολλάκις οὕτω κυαναῦ καπνοῦ ἕλικες ἀνυψοῦντο ἐνιαχοῦ κατ' αὐτὸ τὸ συνέδριον. Ἐκεῖ εἶδον τότε συνηγμένους πολλοὺς ὀνομαστοὺς ἐκ τῶν τότε δημοσίων ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος: τὸν *Μαυροκορδᾶτον* ὡς ἀντιπρόεδρον, τὸν *Τρικούπην*, τὸν *Ζωγράφον*, τὸν *Ῥίζον* ὡς ὑπουργούς, τὸν *Ζαΐμην*, τὸν *Πολυζωΐδην*, τὸν *Δεληγιάννην*. Ὁ ὡραῖος γέρων Πετρόμπεης, ὅστις εἶχεν ἀπολέσῃ κατὰ τὸν φόνον τοῦ Ἰωάννου Καποδιστρίου τὸν υἱὸν αὐτοῦ καὶ ἀδελφόν, ἐκάθητο ἐπί τινος ἐξεχούσης θέσεως λευκοτάτην φορῶν ἐνδυμασίαν καὶ χρυσοκέντητον ἄνευ χειρίδων ἐφεστρίδα ἐκ πρασίνου ἐπικρόκου ἐπὶ τοῦ λευκοῦ αὐτοῦ ἐπενδύτου, θωπεύων δὲ τὸν φοβερὸν αὐτοῦ πολιὸν μύστακα. Τὰ ὅπλα αὐτοῦ εἶχεν ἀποθέσῃ, ὡς καὶ πάντες οἱ ὁπλιτάρχαι, κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ παραπήγματος. Ἐν συνόλῳ ἐκράτει ἔτι τότε κατὰ τὰ ἐννέα δέκατα τοὐλάχιστον τὸ ἐθνικὸν ἔνδυμα, τοὐτέστιν ἡ ῥουμελιωτικὴ ἐνδυμασία, τὸ νησιωτικὸν ἢ τὸ μακρὸν τουρκικὸν *καφτάνι* τῶν προκρίτων· ὁ φραγκικὸς δ' ἐπενδύτης μεμονωμένος που καὶ οἱονεὶ ἐξ ἀνοχῆς ἐφαίνετο ἐν τῇ συνελεύσει. Οἱ ἀντιπρόσωποι ὡμίλουν ἱστάμενοι ἀπὸ τῶν αὐτῶν θέσεων μετὰ μεγάλης ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον φυσικῆς εὐγλωττίας καὶ κρατοῦντες τὸ κομβολόγιον, ὅπερ

παρὰ τοῖς Ἕλλησι καὶ Τούρκοις δὲν χρησιμεύει εἰς προσευχήν, ἀλλ' εἰς παιδιὰν μᾶλλον καὶ ἀπασχόλησιν τῶν χειρῶν, ὁσάκις αὗται δὲν ἔχουσί τι ἄλλο νὰ κρατήσωσι.—Τὴν ἑσπέραν τῆς 17 Ἰουλίου ἑορτάζοντες οἱ Γάλλοι τὴν ἐπέτειον τῆς ἰουλιανῆς ἐπαναστάσεως ἔκαυσαν πυροτεχνήματα ἐπί τινος ἐν Προνοίᾳ πλατείας. Ἦν δὲ τὸ θέαμα τὸ πρῶτον βεβαίως ἐπὶ τῆς γῆς τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τὸ Ναύπλιον ὅλον ἦν ἀνάστατον ὅπως ἴδῃ αὐτό. Ὅτε οἱ πύραυλοι ἀθρόοι ἀνετινάχθησαν εἰς τὰ ὕψη, χαρμόσυνος βόμβος διέδραμε τὰ πλήθη, αἱ γυναῖκες δὲ ἰδίως καὶ αἱ νεάνιδες ἀνεφώνουν ἐν ἀγαλλιάσει: « Ὡραῖον πρᾶγμα!» καὶ ἐκρότουν τὰς χεῖρας».—Ἡ συνέλευσις ἤρξατο (14 Ἰουλίου 1832) τῶν συνεδριῶν αὐτῆς· πρόεδρος ἐγένετο ὁ *Πανοῦτσος Νοταρᾶς* καὶ ἀντιπρόεδρος ὁ *Μαυροκορδᾶτος*. Διεδίδοτο δὲ πρὸ τῶν συνεδριῶν τῆς συνελεύσεως ὅτι προὔκειτο ἐν αὐτῇ ἵνα ψηφισθῶσι τάδε: *κηρυχθῇ γενικὴ ἀμνηστεία χάριν τῆς εἰρηνοποιήσεως τῶν διαφόρων κομμάτων· ἐκφρασθῇ εὐγνωμοσύνη πρός τε τὰς τρεῖς προστάτιδας δυνάμεις καὶ τὸν βασιλέα Λουδοβῖκον ἐπὶ τῇ ἀποδοχῇ τοῦ ἑλληνικοῦ στέμματος διὰ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Ὄθωνα· ἀναθεωρηθῶσιν οἱ συνταγματικοὶ νόμοι· συνταχθῇ νέον σύνταγμα πρὸς ἀσφάλειαν τοῦ τε λαοῦ καὶ τοῦ θρόνου· διανεμηθῇ ἡ ἐθνικὴ γῆ· ἀμειφθῶσιν οἱ ἀγωνισταὶ καὶ οἱ ἀπόγονοι τῶν φονευθέντων ὑπὲρ τῆς πατρίδος· συγκροτηθῇ πρόσκαιρος κυβέρνησις μέχρι τῆς καθόδου τοῦ βασιλέως* κτλ. Ἐκ τούτων ἐψηφίσθη (19 Ἰουλίου) τὸ πρῶτον ψήφισμα περὶ γενικῆς ἀμνηστείας, ἐν ᾧ: « παρεδίδοντο εἰς παντελῆ λήθην ὅλα τὰ ἀπ' ἀρχῆς τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος ἐγκλήματα τὰ πηγάσαντα ἀπὸ πολιτικὰς δοξασίας » καὶ «αἱ ἀπὸ ἔργα πολέμου εἰς τοὺς ἰδιώτας προκύψασαι ὕλικαὶ καὶ ἀποδεδειγμέναι ζημίαι ἤθελον ἀποδοθῆ ἀπὸ τὸ δημόσιον». Ἀλλὰ πρὶν ἢ προβῇ περαιτέρω ἡ συνέλευσις, οἱ τρεῖς τῶν δυνάμεων ἀντιπρέσβεις διεμαρτυρήθησαν ἀμέσως ἀντιπροτείναντες *πρῶτον* ὅτι ἡ πρόσκαιρος κυβέρνησις ἔδει νὰ μείνῃ ἡ αὐτὴ μέχρι τῆς καθόδου τοῦ βασιλέως καὶ ἱδρύσεως τῆς ἀντιβασιλείας· *δεύτερον* ὅτι ἀπηγορεύετο ἡ πώλησις τῶν ἐθνικῶν γαιῶν μέχρι τῆς ἐλεύσεως τοῦ βασιλέως· *τρίτον* ὅτι ἄνευ τοῦ βασιλέως οὐδὲν σύνταγμα ἠδύνατο νὰ ψηφισθῇ. Ἡ συνέλευσις ἀπέστειλε δριμεῖαν ἀπάντησιν πρὸς τοὺς ἀντιπρέσβεις ἀναιροῦσαν τὰς ἀξιώσεις αὐτῶν ταύτας ὡς παρανόμους· ἀλλ' ὁ Τρικούπης δὲν ἐπέδωκεν αὐτὴν παρὰ τὴν θέλησιν τῆς συνελεύσεως. Εἴ περ τὸ σύνταγμα ἐψηφίζετο τότε, ἴσως δὲν θὰ ἐγίνοντο αἱ πολιτικαὶ ἐκεῖναι κομματικαὶ ἔριδες αἱ πολλαχῶς παραβλάψασαι τὰς σχέσεις τοῦ βασιλέως Ὄθωνος πρὸς τὸ ἔθνος καὶ ἐπενεγκοῦσαι (1843) τὴν στάσιν, ἐξ ἧς ὁ Ὄθων ἠναγκάσθη ἄκων καὶ μὴ βουλόμενος νὰ ἐπικυρώσῃ σύνταγμα, ὅπερ τελέως ἀπεστρέφετο. Ἡ

ἀνάμιξις τῶν δυνάμεων ἐν τοῖς τῶν Ἑλλήνων πράγμασι πάντοτε σχεδὸν ἔβλαψε τὸ νεαρὸν κράτος. Εἶτα δὲ (26 Ἰουλίου 1832) ἐψηφίσθη τὸ *δεύτερον* ὑπὸ τῆς συνελεύσεως ψήφισμα, δι' οὗ ἐγένετο ἡ ἐπικύρωσις τῆς *ἐκλογῆς* τοῦ Ὄθωνος ὡς βασιλέως, ἣν ἐψήφισεν, ὡς εἴρηται, (25 Ἀπριλίου 1832) ἡ γερουσία καὶ ἀπέστειλε (26 Ἀπριλίου) πρὸς τὸν βασιλέα Λουδοβίκον ἡ *διοικητικὴ ἐπιτροπή*. Μετὰ τὴν ἐπίσημον ἐπικύρωσιν οἱ πληρεξούσιοι ἀναστάντες πάντες ἀνεβόησαν ὁμοθύμως ἐπανειλημμένως: « Ζήτω ὁ βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος Ὄθων ὁ πρῶτος ». Καὶ τὰ πλήθη δὲ τῶν Ἑλλήνων περικυκλώσαντα τὸ παράπηγμα τῆς ἐθνοσυνελεύσεως, ὧν πολλοὶ εἰσώρμησαν εἰς αὐτό, ἐν χαρᾶς δάκρυσιν ἐπεβόων ἐπὶ πολὺ ἔξαλλοι ἐκ χαρᾶς: «Ζήτω ὁ βασιλεὺς» καὶ πανταχοῦ ἔν τε τῷ προαστείῳ καὶ τῷ Ναυπλίῳ φαιδροὶ περιήρχοντο καθ' ὁμάδας οἱ Ἕλληνες ἀποβαλόντες τὸν φόβον ἐκ τῆς ἀβεβαίου πολιτικῆς τοῦ ἔθνους καταστάσεως ἄτ' ἐλπίζοντες τὰ βέλτιστα ἐκ τοῦ βασιλέως. Οὐχ ἧττον τῆς χαρᾶς μετέσχεν ὁ θεώμενος ταῦτα φιλέλλην Θήρσιος, ὅστις μετὰ τρεῖς ἡμέρας (29 Ἰουλίου) ἀπέπλευσεν εἰς τὴν οἰκείαν. Διωρίσθησαν δὲ (19 Αὐγούστου) ὑπὸ τῆς διοικητικῆς ἐπιτροπείας ἤτοι τῆς κυβερνήσεως μετὰ ψήφισμα τῆς συνελεύσεως ὁ ναύαρχος Ἀνδρέας Μιαούλης, ὁ στρατηγὸς Κώστας Μπότσαρης καὶ ὁ συνταγματάρχης Γενναῖος Κολοκοτρώνης «συνελθόντες εἰς ἐπιτροπὴν νὰ πέλθωσιν εἰς τὴν βασιλεύουσαν τῆς Βαυαρίας» καὶ προσενέγκωσι « τὴν ἀφοσίωσιν καὶ ὑποταγὴν τοῦ ἔθνους πρὸς τὸν βασιλέα του Ὄθωνα »· ἀντὶ δὲ τοῦ Γενναίου μὴ δυνηθέντος νὰ μεταβῇ ἀπῆλθεν ὁ Δ. Πλαπούτας. Ἐκόμισαν δ' εἰς Μόναχον τό τε ψήφισμα τῆς ἐπικυρώσεως τῆς ἐκλογῆς ἐν πρωτοτύπῳ καὶ τὰς ἀναφορὰς τῆς συνελεύσεως περὶ ταχείας καθόδου τοῦ βασιλέως.

Ἔριδες ἐν τῇ συνελεύσει, διενέξεις αὐτῆς πρὸς τοὺς ἀντιπρέσβεις, διάλυσις τῆς γερουσίας καὶ ἀναβίωσις αὐτῆς, βιαία διάλυσις τῆς συνελεύσεως. Ἡ συνέλευσις ἐπιτυχοῦσα συνηνωμένως νὰ ἐκτελέσῃ τὸ ὕψιστον αὐτῆς καθῆκον, τὴν ἐπικύρωσιν τῆς ἐκλογῆς τοῦ βασιλέως, καὶ πιστεύσασα ὅτι ἠδύνατο νὰ διατηρηθῇ ὡς *συντακτικὴ* συνέλευσις καὶ μετὰ τὴν κάθοδον τοῦ βασιλέως προτάσει τοῦ πληρεξουσίου Μόστρα γραμματέως καὶ οἰκείου τοῦ στρατηγοῦ Τσώρτση ἐν τῇ ἑβδόμῃ αὐτῆς συνεδρίᾳ ἐψήφισε τὴν διάλυσιν τῆς γερουσίας. Ἀλλ' οἱ ἀντιπρέσβεις τῶν τριῶν δυνάμεων πέμψαντες (29 Ἰουλίου) κοινὴν σφοδροτάτην διακοίνωσιν ἀπεδοκίμαζον τὴν πρᾶξιν τῆς συνελεύσεως. Ἔλαβον δ' οἱ ἀντιπρέσβεις ἐπίκουρον ἐν τῷ κατὰ τῆς συνελεύσεως ἀγῶνι καὶ τὴν κυβέρνησιν, ἧς, ἀποθανόντος (6 Αὐγούστου) τοῦ Δημητρίου Ὑψηλάντου, τὴν πλειονοψηφίαν εἶχον οἱ ἀντισυνταγματικοὶ

Μαυροκορδᾶτος, Τρικούπης, Ζωγράφος καὶ Κλονάρης· οὗτοι δὲ ἐδημοσίευσαν (7 Αὐγούστου) προκήρυξιν, δι' ἧς ἀπεδοκίμαζον τὰς πράξεις τῆς συνελεύσεως καὶ μάλιστα τὴν τῆς γερουσίας διάλυσιν. Μετὰ τρεῖς ἡμέρας (10 Αὐγούστου) διὰ νέας δηλώσεως ὁ πρόεδρος Νοταρᾶς πρὸς τοὺς ἀντιπρέσβεις ἐπειράθη νὰ αἰτιολογήσῃ τὰς πράξεις τῆς συνελεύσεως. Ἀλλ' ὅμως ἀμέσως ἐν αὐτῇ τῇ συνελεύσει ἐνεφανίσθη ἀντιπολίτευσις ἐκ 19 πληρεξουσίων συγκειμένη—συνεργίᾳ, ὡς δῆλον, τῶν ἀντιπρέσβεων καὶ τῶν τῆς κυβερνήσεως—ἐξ ἀντισυνταγματικῶν σφοδρῶν μελῶν. Αὕτη ἀπεδοκίμαζε τὰ τῆς πλειονοψηφίας καὶ συνεβούλευεν ἵνα διακόψῃ μὲν ἐπί τινα χρόνον ἡ συνέλευσις τὰς ἐργασίας αὐτῆς πρὸς ἐξομάλισιν τῶν ἐν αὐτῇ διαφωνιῶν· ἀνιδρύσῃ δὲ τὴν παρανόμως διαλυθεῖσαν γερουσίαν κατὰ τὰ ἐν τῇ ἐν Ἄργει συνελεύσει ψηφισθέντα· ἀναστείλῃ δὲ πᾶσαν ἀπόφασιν περὶ πωλήσεως τῶν ἐθνικῶν κτημάτων· ἀναγνωρίσῃ δὲ τὴν ὑπάρχουσαν κυβέρνησιν ἰσχύουσαν μέχρι τῆς καθόδου τοῦ βασιλέως· ὁρίσῃ δὲ τὰ δικαιώματα τοῦ βασιλέως ὡς πρὸς τὴν νομοθετικὴν ἐξουσίαν· καταστήσῃ δ' ἐπιτροπείας περί τε τοῦ συντάγματος καὶ τῶν ἐθνικῶν γαιῶν· καὶ μετὰ ταῦτα διακόψῃ τὰς ἐργασίας αὐτῆς ἐν γένει μέχρι τῆς καθόδου τοῦ βασιλέως καὶ τῆς ἱδρύσεως τῆς ἀντιβασιλείας. Ἐνῷ δὲ οὕτω διχογνωμία ἐπεκράτει μεταξὺ πληρεξουσίων, μελῶν τῆς κυβερνήσεως καὶ τῶν ἀντιπρέσβεων, οἱ στρατιῶται τὸ μὲν στερούμενοι, τὸ δὲ ῥᾳδιουργούμενοι ὑπὸ τῶν τῇ συνελεύσει ἀντιπολιτευομένων ἠπείλουν τὴν συνέλευσιν καί τινες ἐξ αὐτῶν Ῥουμελιῶται ὑπὸ δευτερεύοντας ὁπλιτάρχας Θ. Καζάνην, Ἰωάννην Κονδύλην καὶ Α. Κουτσὸν προήλασαν μέχρι τῶν πυλῶν τοῦ Ναυπλίου, ἀπῄτησαν παρὰ τῆς κυβερνήσεως τοὺς καθυστερουμένους αὐτῶν μισθοὺς καὶ παρὰ τῆς συνελεύσεως εἰσορμήσαντες (21 Ἰουλίου) εἰς αὐτὸ τὸ κατάστημα τῶν συνεδριῶν. Οὐδὲν δ', ὡς εἰκός, λαβόντες, διότι χρήματα οὐδαμοῦ ὑπῆρχον, κατέστρεψαν (23 Ἰουλίου) τὸ ὑδραγωγεῖον, ἐξ οὗ ὑδρεύοντο ἥ τε Πρόνοια καὶ τὸ Ναύπλιον. Ἐξητήσατο ἡ κυβέρνησις τὴν προστασίαν τῶν γαλλικῶν στρατευμάτων χάριν ἑαυτῆς καὶ τῆς κυβερνήσεως· ἀλλὰ δὲν εἰσηκούσθη. Καὶ ἀποκατέστησαν μὲν οἱ ταραξίαι πάλιν τὸ ὑδραγωγεῖον, ἀλλ' ἀπῄτουν ἐντὸς δέκα ἡμερῶν τὴν ὑπὸ τῆς συνελεύσεως πλήρωσιν τῶν ἀπαιτήσεων αὐτῶν. Παρελθούσης δὲ τῆς πρώτης ἐκείνης προθεσμίας ἐδόθη ἐν ἀπειλαῖς καὶ δευτέρα. Τούτων γινομένων οἱ πολέμιοι τῆς συνελεύσεως καὶ πρὸ πάντων οἱ *καποδιστριακοί, οἱ ἀντισυνταγματικοὶ καὶ ναπαῖοι καὶ ῥωσσόφρονες* καὶ ὅπως ἄλλως ἐλέγοντο, ἐπελάβοντο τῆς εὐκαιρίας, ὑπέθαλπον τὰς ἀπαιτήσεις τῶν ῥουμελιωτικῶν παλληκαρίων καὶ παντοῖα ἐμηχανῶντο κατ' ἐκείνης. Ἀφορμὴ δ' ἀπη-

τεῖτο ἵνα μεταχειρισθῶσι βίαν κατ' αὐτῆς καὶ ταύτην ἔδωκεν ὁ Ἄγγλος ἀντιπρεσβευτὴς Δώκινς, ὅστις περικυκλωθεὶς (13 Αὐγούστου) ὑπὸ Ῥουμελιωτῶν κατὰ τὸν περίπατον ἀπαιτούντων χρήματα παρέπεμψεν αὐτοὺς πρὸς τὴν συνέλευσιν δείξας διὰ τοῦ μαστιγίου τὸ κατάστημα τῶν συνεδριῶν αὐτῆς. Τῇ δὲ ὑστεραίᾳ (14 Αὐγούστου) συζητήσαντες οἱ πληρεξούσιοι περὶ κυβερνητικοῦ συστήματος ἀπεφάσισαν ἵνα ἐκλεχθῇ κατὰ τοὺς ὁρισμοὺς τῆς ἐν Τροιζῆνι συνελεύσεως ἐπταμελὴς ἐπιτροπεία, ἧς μέλη ἐξελέχθησαν ἀντὶ τοῦ ἀποθανόντος Δημητρίου Ὑψηλάντου καὶ τοῦ Μεταξᾶ ὁ Α. Μαυρομιχάλης καὶ ὁ Μ. Μηλαΐτης. Μετὰ δὲ τοῦτο, ἐνῷ συνεζητεῖτο περὶ τῆς ἐκλογῆς νομοθετικῆς ἐπιτροπείας ἀντὶ τῆς διαλυθείσης γερουσίας, «ὡς ἀνήμερα θηρία, κατὰ τὴν ἔκθεσιν 62 πληρεξουσίων, ὡς τίγρεις λυσσώδεις ἐπέπεσον οἱ στρατιῶται κατὰ τῶν πληρεξουσίων. Ἐκραύγαζον, ὅτι παρῆλθε καὶ ἡ δευτέρα παρ' αὐτῶν ταχθεῖσα προθεσμία, ὅτι ἡ συνέλευσις κατεδαπάνα τὸν καιρὸν αὐτῆς εἰς ἐλεεινὰς σκευωρίας ἀντὶ νὰ φροντίσῃ περὶ τῶν πτωχῶν πολεμιστῶν τοῦ τόπου. Κατεβίβασαν τῆς ἕδρας του τὸν ὀγδοηκοντούτη πρόεδρον Νοταρᾶν, ὕβρισαν καὶ ἠπείλησαν διὰ θανάτου τοὺς πληρεξουσίους, ἐγύμνωσαν αὐτοὺς καὶ ἀπήγαγον τέλος 7 τοὺς πλουσιωτέρους αὐτῶν καὶ τὸν πρόεδρον εἰς Ἄρειαν, ὅπως κρατήσωσιν αὐτοὺς ὡς ὁμήρους μέχρι πληρωμῆς τῶν καθυστερουμένων στρατιωτικῶν μισθῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ κυβέρνησις δὲν εἶχε χρήματα, ἠναγκάσθησαν οὗτοι νὰ καταβάλωσιν ἐξ ἰδίων 100,000 γροσίων ὡς λύτρα, ἀνθ' ὧν ἀπελύθησαν τὴν 30 Αὐγούστου».

Συνέντευξις Κολοκοτρώνη μετ' ἄλλων ὁπλιταρχῶν, ῥαδιουργίαι Ῥίκορδ. Μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς ἐθνοσυνελεύσεως ἐπῆλθε μεγίστη ἀναρχία. Ἡ μὲν *ἐθνοσυνέλευσις*, ἥτις ἐν ὁμονοίᾳ ἦρξε τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς καὶ ἦν ἡ μόνη ἄγκυρα τῆς τεταραγμένης ἑλληνικῆς πολιτείας, διελύθη· ἡ δὲ *γερουσία*, καίπερ καθ' ὁλοκληρίαν καποδιστριακή, ἥτις ἠδύνατο οὐχ ἧττον νὰ ᾖ σκιὰ ἀρχῆς ὡς τοσάκις πρότερον, ἦν διαλελυμένη ὑπὸ τῆς ἐθνοσυνελεύσεως· ἡ δὲ *διοικητικὴ ἐπιτροπεία* ἡ συνεσταμένη ἐκ τοῦ *Κουντουριώτου, Ὑψηλάντου, Ζαΐμη, Κολέττου, Πλαπούτα, Μεταξᾶ, Τρικούπη* καὶ ἀντ' αὐτοῦ τοῦ *Ἀναγνώστου Λοιδωρίκη* καὶ ἀντ' αὐτοῦ τοῦ *Κώστα Μπότσαρη*, ἥτις, εἰ μή τι ἕτερον, ἠδύνατο νὰ συνέχῃ τὰ ταραχώδη στρατιωτικὰ πρὸ πάντων στοιχεῖα, ὡς κεκολοβωμένη καὶ κατεσπαραγμένη, διότι ὁ μὲν *Κουντουριώτης* χολωθεὶς ἀπῆλθεν εἰς Ὕδραν, ὁ *Ὑψηλάντης* ἀπέθανεν, ὁ *Κώστας Μπότσαρης* καὶ ὁ *Πλαπούτας* ἢ *Κολιόπουλος* ἀπῆλθον εἰς Μόναχον οὐδ' αὖτη πλέον ὑφίστατο· ἡ δὲ *γραμματεία*, τὸ *ὑπουργεῖον*, συγκείμενον ἐκ τοῦ *Τρικούπη, Μαυροκορδάτου, Ζωγράφου, Βούλ-*

γαρη, Ῥίζου, Κλονάρη καὶ Χρηστίδη; διίσταντο πρὸς ἀλλήλους. Πρὸς δὲ τούτοις, ὡς εἴρηται, ἡ ἐθνοσυνέλευσις ἀντὶ τοῦ Ὑψηλάντου καὶ τοῦ Μεταξᾶ διώρισε τὸν Α. Μαυρομιχάλην καὶ Μ. Μηλαΐτην. Ἐντεῦθεν τὰ πάντα ἦσαν κυκεών· πρόσθες δὲ τούτοις καὶ τὰς ῥᾳδιουργίας τῶν ἀντιπρέσβεων Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ῥωσσίας, ὧν ἕκαστος ἐπεζήτει νὰ τρέψῃ τὰ τῆς δυστυχοῦς Ἑλλάδος πολιτικὰ πράγματα πρὸς ἑαυτόν. Ὡς ἐπίμετρον δὲ πάντων τούτων ἤρχετο ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ὅστις συνεννοούμενος μετὰ τοῦ Ῥίκορδ ἐκ παντὸς τρόπου ἤθελε τὴν διάλυσιν τῆς συνελεύσεως, ὅπως, καταβληθέντων τῶν ἐν αὐτῇ συνταγματικῶν, συγκαταπέσῃ καὶ ὁ πολυμήχανος Κολέττης, ὅστις μόνος ἠδύνατο νὰ καταπολεμῇ τόν τε Ῥίκορδ καὶ τὸν ἐπ' αὐτὸν πεποιθότα Κολοκοτρώνην. Ὁ γέρων λοιπὸν τῆς Πελοποννήσου διαλυθείσης τῇ συνεργείᾳ, ὡς εἰκός, καὶ αὐτοῦ τῆς ἐθνοσυνελεύσεως ἀνεκτήσατο τὸ κράτος αὐτοῦ ἐν Πελοποννήσῳ. Συνεκάλεσε τοὺς ὁπαδοὺς αὐτοῦ εἰς Ἀχλαδόκαμπον καὶ εἶτα τοὺς Ῥουμελιώτας εἰς Τζιβέρι, ἔνθα ἀπεφάσισαν νὰ ἐξέλθῃ τῆς Πελοποννήσου ὁ πολλὰς καταχρήσεις ἐν αὐτῇ ποιήσας Θεόδωρος Γρίβας, ὅστις ἀπῆλθεν εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα, ἐν ᾗ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Γαρδικιώτης εἶχε κυριεύσῃ τοῦ Μεσολογγίου. Ἡ ἀπόφασις αὕτη ἦν ἀναγκαία, διότι οἱ διάφοροι λῃσταὶ καὶ λωποδύται καὶ λιποτάκται στρατιῶται πολλὰς καταχρήσεις διέπραττον ἐν τῇ Πελοποννήσῳ, ὧν πολλοὶ ἦσαν Ῥουμελιῶται. Οὗτοι κατ' ἐκθέσεις τῶν χρόνων ἐκείνων « ἐλεηλάτησαν πόλεις καὶ χωρία· ἁπλῶς δ' εἰπεῖν ἡ χώρα ὁλόκληρος ὑπῆρξεν ἕρμαιον τοιαύτης φοβερᾶς ἀναρχίας καὶ παραλυσίας τῶν ἀρχῶν, ὥστε ἐπὶ 20 ὅλας ἡμέρας οὐδεμία ἀπολύτως ὑπῆρχε κυβέρνησις. Ἐκτὸς τοῦ Ναυπλίου, ὅπερ χάρις εἰς τὰς λόγχας τῶν Γάλλων ὑπήκουεν εἰς τοὺς τρεῖς ἀντιπρέσβεις, πᾶσα ἡ λοιπὴ χώρα ἦν παραδεδομένη εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τῶν λοιπῶν συμμοριαρχῶν, οἵτινες συμφώνως πρὸς τὴν εἰς Τζιβέρι συνομολογηθεῖσαν ἀνακωχὴν προσεπάθουν νὰ ἐκμυζήσωσι κατὰ γράμμα τὴν χώραν πρὸς ὄφελος τῶν στρατιωτῶν των καὶ ἴδιον ἑαυτῶν πλουτισμὸν διαρκούσης τῆς μεσοβασιλείας ἐκείνης καὶ μέχρι τῆς ἀφίξεως τῆς βαυαρικῆς ἀντιβασιλείας». Ὕστερον δὲ ὁ Κολοκοτρώνης μετὰ τὴν διάλυσιν τῆς συνελεύσεως ἐλθὼν εἰς Ναύπλιον ἐπὶ τῆς φρεγάτας τοῦ Ῥίκορδ συνδιελέχθη μετὰ τῶν Ῥουμελιωτῶν ὁπλιταρχῶν Φωτομάρα, Μπότσαρη, Κριεζώτη καὶ αὐτοῦ τοῦ ἐχθροῦ αὐτοῦ Θεοδώρου Γρίβα περὶ ἱδρύσεως *κυβερνήσεως* καὶ τῆς ἀναστάσεως πάλιν τῆς *γερουσίας*.

Δευτέρα τριανδρία: Κολέττης, Ζαΐμης καὶ Μεταξᾶς. Ἐκ τῆς συνεννοήσεως ταύτης προέκυψεν ἡ ἀνίδρυσις αὖθις τῆς γερουσίας· ὑπὸ

δὲ ταύτης ἐπεκυρώθη ἡ τριμελὴς ἐπιτροπεία συνισταμένη ἐκ τοῦ *Κολέττου, Ζαΐμη καὶ Μεταξᾶ*, ἥτις ἔμελλε νὰ ὑπάρχῃ μέχρι τῆς καθόδου τοῦ βασιλέως τηροῦσα τὰ αὐτὰ δικαιώματα, ἅπερ εἶχεν ἡ ἐπταμελὴς ἐπιτροπεία. Ἀλλ' οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Κολέττου βλέποντες ὅτι ἐν τῇ τριμελεῖ ἐπιτροπείᾳ ὁ προϊστάμενος αὐτῶν, ὁ Κολέττης, ἔμελλε νὰ ᾖ πάντη ἀνίσχυρος ὡς μειονοψηφῶν ἀπεκήρυξαν τὸν συμβιβασμὸν τοῦτον καὶ τὴν ἀνάστασιν καὶ τὰς πράξεις τῆς γερουσίας ὡς παρανόμους· Γάλλοι δὲ στρατιῶται ὀπαδοὶ τῶν συνταγματικῶν ἀπέσπασαν (18 Ὀκτωβρίου 1832) τὴν προκήρυξιν τῆς γερουσίας, δι' ἧς ἐρρυθμίζοντο τὰ τῆς τριμελοῦς ἐπιτροπείας, ἅπερ ἀπεδοκίμαζον, τοὺς δὲ ἀντιστάντας τακτικοὺς στρατιώτας τοὺς φρονοῦντας τὰ τῶν ῥωσσοφίλων ἀπέκρουσαν καὶ ἐπέτυχον διὰ τῶν ἀντιπρέσβεων νὰ ἐκβάλωσιν αὐτοὺς ἐκ τοῦ φρουρίου. Ἡ γαλλικὴ λοιπὸν φατρία ὑπερίσχυσε καὶ ἐκ παντὸς τρόπου ἀπεδοκίμαζε τὰς πράξεις τῆς γερουσίας. Τῷ γαλλικῷ κόμματι συνέπραττον συμφέροντος ἰδίου ἕνεκα καὶ ἡ τριανδρία, ἥτις κατέλυσε (8 Ὀκτωβρίου) πάντα τὰ ἑλληνικὰ δικαστήρια. Τέλος δὲ ὁ πρόεδρος τῆς γερουσίας Τσαμαδὸς συνελήφθη (19 Ὀκτωβρίου) ὑπὸ τοῦ γάλλου διοικητοῦ.

Ῥίκορδ κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος. Οἱ ναπαῖοι πρὸς καταπολέμησιν τῶν συνταγματικῶν προσείλκυσαν τὴν γερουσίαν, ἧς τὰ μέλη χρήμασι ῥωσσικοῖς διέφθειραν, ἵνα ἐκλέξωσι *κυβερνήτην* τῆς Ἑλλάδος τὸν Ῥίκορδ, πρὸς ὃ οὐδὲν ἦν τὸ κωλῦον, διότι «ἡ ἐν Ναυπλίῳ ἐθνοσυνέλευσις εἶχεν ἀπονείμῃ εἰς τὸν Ῥῶσσον ναύαρχον τὰ δικαιώματα τοῦ πολίτου Ἕλληνος ἕνεκεν τῶν πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀγώνων αὐτοῦ καὶ τοῦ ὑπὲρ τῆς εὐδαιμονίας αὐτῆς φιλογενοῦς του ζήλου». Ὅπως δὲ τοῦτο γένηται κατεβλήθησαν πολλὰ χρήματα ὑπὸ τοῦ γενικοῦ τῆς Ῥωσσίας προξένου Βλασσοπούλου, ὅπως οἱ γερουσιασταί,— ἵνα ὦσιν ἀσφαλεῖς καὶ αἱ πράξεις αὐτῶν ἔγκυροι, — ἀπέλθωσιν εἰς Ἄστρος ἐπὶ τῆς μεγάλης λέμβου τῆς φρεγάτας «Πριγκιπίσσης Λουΐζας». Οἱ γερουσιασταὶ ἔλαβον μεθ' ἑαυτῶν τὰ ἀρχεῖα, τὸ πιεστήριον καὶ τὴν ἐφημερίδα αὐτῶν τὸν «Ἑλληνικὸν καθρέπτην» καὶ ἐκεῖ ἐξέδωκαν (9 Νοεμβρίου) ὡς ἡ μόνη δηθεν νόμιμος ἐξουσία διάταγμα, δι' οὗ ἠκυροῦντο πάνθ' ὅσα ἀκούσης αὐτῆς ἐγένοντο ὑπὸ τῆς ἐν Ναυπλίῳ κυβερνήσεως. Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ παραπλεύσασα καὶ ἡ ῥωσσικὴ ναυαρχὶς παρέλαβε τοὺς γερουσιαστὰς Αἰνιᾶνα καὶ Περούκαν, τὸν Καλλέργην καὶ τὸν Κολοκοτρώνην, ὅπως συνδιασκέψωνται μετὰ τοῦ Ῥίκορδ περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀνακηρύξεως αὐτοῦ ὡς κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ἐπειδὴ πρὸς τοῖς δαπανηθεῖσι χρήμασιν ὁ Περούκας ἐζήτησεν ἔτι 200,000 φράγκων, ὁ Ῥίκορδ ἠρνήθη. Τότε ἡ γερουσία φοβηθεῖσα

ἐξ Ἄστρους ἀπέπλευσεν εἰς Σπέτσας· ἐδημοσίευσε δὲ πρότερον ὁ «Ἑλληνικὸς καθρέπτης» ὅτι ἡ γερουσία κατέλιπε τὸ Ναύπλιον ὅπως ἐλευθέρως ἐνεργῇ τὰ ὑψηλὰ αὐτῆς καθήκοντα. Ἀλλὰ τὸ μυστικὸν ἐγένετο γνωστόν, οἱ δὲ ναύαρχοι συνέχαιρον τῷ Ῥίκορδ ἐπανελθόντι εἰς Ναύπλιον ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ αὐτοῦ ὡς κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος· ὁ Ῥῶσσος ὅμως ἀντιπρεσβευτὴς ἐπέπληξεν αὐτὸν σφοδρῶς ἐπὶ τῇ πράξει· οὗτος δὲ ἐπέρριψε πᾶσαν τὴν εὐθύνην ἐπὶ τοῦ κόμιτος Πάλμα καὶ Βούκοτιτς ὡς δῆθεν ἀγνοοῦντος αὐτοῦ διενεργησάντων τὰ περὶ ὑποψηφιότητος αὐτοῦ ὡς κυβερνήτου. Ἀλλ' εἰ καὶ ἀπέτυχεν ἡ ὑποψηφιότης τοῦ Ῥίκορδ ἐν Ἄστρει, ἐν Σπέτσαις ὅμως ἐπέτυχε, διορισθέντος τέλος ὑπὸ τῆς φυγάδος γερουσίας αὐτοῦ *κυβερνήτου τῆς Ἑλλάδος*. Καὶ τὸ μὲν ἀξίωμα οὔτ' ἀπεδέξατο οὔτ' ἐνήσκησεν ὁ Ῥίκορδ, τὸ ἔγγραφον ὅμως τοῦ διορισμοῦ ἀπέστειλεν ὁ φιλόδοξος ναύαρχος εἰς Πετρούπολιν.

§ 1736. **Στρατιωτικὴ αὐταρχία Κολοκοτρώνη, Κριεζώτη.** Ὅσῳ προσήγγιζεν ἡ κάθοδος τοῦ βασιλέως Ὄθωνος, τόσῳ ἐν Ἑλλάδι ἔνθεν μὲν ἀγὼν μέγας ἐγίνετο ὅπως πάσῃ δυνάμει ἕκαστος τῶν δυναμένων λῃστεύῃ τό τε δημόσιον καὶ ἰδιώτας ἀναλογιζόμενος ὅτι μετὰ τὴν κάθοδον τοῦ βασιλέως ἔμελλε νὰ ἰσχύσῃ ὁ νόμος· ἔνθεν δὲ οἱ σκιὰν ἀρχῆς ἔχοντες εἶχοντο αὐτῆς ἁπρίξ, ἵνα παραστῶσι τῷ βασιλεῖ ὡς περιβεβλημένοι τὴν ἀρχὴν τοῦ κράτους. Ἐπειδὴ δὲ οἱ στρατιωτικοὶ ἦσαν οἱ ἔχοντες τὰ ἰσχυρότερα ὅπλα ὡς μᾶλλον ἠσκημένοι τῶν χωριτῶν περὶ τὸ λαφυραγωγεῖν, αὐτοὶ μάλιστα διέπρεψαν ἐπὶ τούτῳ. Ὁ Κολοκοτρώνης ἐφαίνετο κατ' ἀρχὰς ὑπερασπίζων τῶν παλαιῶν δημοτικῶν θεσμῶν τῶν δημογεροντιῶν τῶν κρατουσῶν ἐπί τε τῆς τουρκοκρατίας καὶ ἐπὶ Καποδιστρίου, αἵτινες ἐν χαλεποῖς χρόνοις διέσωζον τὴν κατὰ τόπους ἐξουσίαν καὶ εὐταξίαν. Τὰς δημογεροντίας προβαλλόμενος ὡς ἀσπίδα ὁ Κολοκοτρώνης τήν τε τάξιν ὅσον τὸ δυνατὸν συνεκράτει καὶ φόρους ὅμως εἰσέπραττε παρὰ τὴν θέλησιν τῆς ἐν Ναυπλίῳ κυβερνήσεως καὶ παρὰ πάντα νόμον· οὕτω δὲ ὁ ἄλλως εὐεργέτης τοῦ ἔθνους στρατάρχης οὗτος καθίστατο αἴτιος πάσης αὐταρχίας καὶ παρανομίας. Τὸν Κολοκοτρώνην ἄλλοι τ' ἐμιμήθησαν ἔν τε Πελοποννήσῳ καὶ τῇ ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδι καὶ ὁ Κριεζώτης, ὅστις ἐν τῇ βορείῳ Πελοποννήσῳ ἔπραττεν οἷα καὶ ὁ Κολοκοτρώνης καὶ ἔτι πλείω· διότι οὐ μόνον εἰσέπραττε φόρους, ἀλλὰ καὶ ἐδίκαζε καὶ κατεδίκαζε καὶ προυβίβαζεν ἀξιωματικοὺς ἐν τῷ στρατῷ καὶ ἵδρυεν ἀρχὰς καὶ ἐτιμώρει καί, ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, ἦρχεν ὡς ἡγεμονίσκος ἀνεξάρτητος. Εἰς τοσοῦτον δ' αὐταρχίας προέβησαν οἱ στρατιωτικοί, ὥστε ἤθελον παρὰ τῷ λαῷ ἵνα μόνον αὐτοὶ φαίνωνται ὡς

ἄρχοντες καὶ νομοθέται, ὡς ἀνώτατοι δημόσιοι λειτουργοὶ τοῦ κράτους καὶ στρατιωτικοὶ συγχρόνως ἀνεξέλεγκτοι ἔχοντες ἀπεριόριστον ἐξουσίαν. Πάντα δ' ἀντίπαλον αὐτῶν πολιτικόν τε καὶ στρατιωτικὸν ἐθεώρουν ὡς ἐχθρὸν τῆς πατρίδος καὶ οὐδὲ τοὺς τὰ κάλλιστα ἔργα ποιοῦντας ἐσέβοντο καὶ ὠφέλιμα τῇ πατρίδι, ἀλλὰ πάσῃ μηχανῇ κατερραδιούργουν αὐτοὺς ὡς ποιοῦντας δῆθεν ταῦτα ἵνα προσελκύσωσι τὸν λαόν, ὅπως εὐκολώτερον ὑποτάξωσιν αὐτόν. Οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, ὅ τι οἱ Γάλλοι ἐν Μεσσηνίᾳ ἐποίουν ὑπὲρ τῆς συγκοινωνίας, τοῦτο κατέστρεφον οἱ ἡμέτεροι στρατιωτικοὶ διαδιδόντες παντοῖα ἄλλα ψεύδη καὶ ὅτι οἱ Γάλλοι παρέμενον ἐν Ἑλλάδι ἐπὶ σκοπῷ δῆθεν ἵνα καταλάβωσιν αὐτήν. Ἐντεῦθεν ἐν Νησίῳ, Καλάμαις, Κορώνῃ καὶ ἀλλαχοῦ ἀενάως ἤριζον οἱ ἡμέτεροι στρατιῶται πρὸς τοὺς Γάλλους καὶ ὁσημέραι ἐξήπτετο τὸ μῖσος μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν φιλελλήνων ἐκείνων. Ἐπειδὴ δὲ οἱ ἡμέτεροι ἤθελον νὰ παραστῶσιν ἰσχυροὶ καὶ ἄρχοντες κατὰ τὴν κάθοδον τοῦ βασιλέως πανταχοῦ συνενοοῦντο ἵνα ὁμοφώνως ἐνεργῶσιν ὅ τι πρὸς τοῦτο ἀπέβλεπε· συνενοεῖτο δ' αὐτοῖς καὶ ὁ πολλῶν τοῖς Ἕλλησι κακῶν αἴτιος γενόμενος Ῥίκορδ. Ἐντεῦθεν δ' ἐξηγοῦνται καὶ αἱ θερμαὶ ἐκεῖναι ἐνέργειαι τοῦ Κολοκοτρώνη, τοῦ Ῥίκορδ, τοῦ Τσώκρη, τῶν γερουσιαστῶν καὶ ἐν γένει τῶν ὀπαδῶν τοῦ καποδιστριακοῦ κόμματος, τῶν Ῥωσσοφίλων. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται πρὸς τούτοις καὶ τὸ ὁσημέραι αὐξανόμενον μῖσος τούτων πρός τε τοὺς Γάλλους καὶ τοὺς συνταγματικούς, ὅπερ ἐπετείνετο ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ, ἐφ' ὅσον προσήγγιζεν ἡ κάθοδος τοῦ βασιλέως, πανταχοῦ ὅπου ὑπῆρχον ἀντισυνταγματικοί. Ὡς κέντρον δὲ συναθροίσεως τῶν ἀντισυνταγματικῶν ὡρίσθη τὸ Ἄργος, ἐξ οὗ κατὰ τὴν ἀπόβασιν τοῦ βασιλέως ἔμελλον νὰ πορευθῶσιν εἰς Ναύπλιον πρὸς ὑποδοχὴν αὐτοῦ ἐπιδεικνύμενοι ὡς οἱ μόνοι κραταιοί, πρὸς οὓς ὁ βασιλεὺς ὤφειλε νὰ στραφῇ καὶ ἐρεισθῇ ἐπὶ τῇ αὐτῶν δυνάμει. Ταῦτα κατανοοῦντες οἱ *συνταγματικοί*, οἱ *Γάλλοι* καὶ ἡ *δευτέρα τριανδρία*, ἡτοιμάζοντο πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ἀντισυνταγματικῶν. Ἐνῷ λοιπὸν ἔσπευδον πανταχόθεν εἰς Ἄργος οἱ ἀντισυνταγματικοί, οἱ Ῥωσσόφρονες, ἔσπευδον καὶ οἱ συνταγματικοί, οἱ Γαλλόφρονες. Ἡ πόλις τοῦ Ἄργους ἦν πεπληρωμένη στρατιωτῶν τοῦ Τσώκρη, τοῦ Κριεζώτη καὶ ἀνεμένοντο ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν καὶ ἐκ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ τοῦ Νικήτα, ὅτε ἡ τριανδρία γινώσκουσα τὸν σκοπὸν τῆς συναθροίσεως προσεκάλεσε διὰ τῶν ἀντιπρέσβεων τὸν στρατηγὸν Κορβὲ ὅπως τάχιστα ἐξαποστείλῃ στρατὸν εἰς Ναύπλιον. Ὁ στρατηγὸς Γκεενὲκ μαθὼν τοῦτο παρὰ τοῦ Κορβὲ ἔπεμψεν ἐκ Κορώνης ἀμέσως ὑπὸ τὸν ταγματάρχην Νὼδ τέσσαρας λόχους ἐκ τοῦ εἰκοστοῦ πρώτου συντάγματος τοῦ ἐλαφροῦ πεζικοῦ μετὰ δύο ὀρεινῶν

πυροβόλων, οἵτινες κατέλυσαν ἐν τῷ στρατῶνι τοῦ ἱππικοῦ. Εἰς Ἄργος ἔμελλον οὗτοι νὰναμείνωσι τέσσαρας ἔτι λόχους μετὰ πυροβολικοῦ ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Στόφφελ. Ὅτε τὸ γαλλικὸν τοῦτο σῶμα ὁδεύων εἰς Ἄργος ἀφίκετο (2 Ἰανουαρίου 1833) εἰς Τρίπολιν, ὁ Κολοκοτρώνης ἐφάνη φίλα φρονῶν αὐτῷ· ἀλλὰ πράγματι ὅμως, εἰ μὴ ἀπετρέπετο ὑπὸ τοῦ Χατσηχρήστου, ἐσκόπει νὰ προσβάλῃ αὐτοὺς αἴφνης, ὅπερ οἱ Γάλλοι διέγνωσαν ἐκ τοῦ ἀγρίου τρόπου τῶν Ἑλλήνων στρατιωτῶν πρὸς αὐτούς. Τούτου ἕνεκα οἱ Γάλλοι ἐρχόμενοι ἐκ Τριπόλεως πρὸς τὸ Ἄργος ἐβάδιζον τὰ μάλα προφυλακτικῶς. Ἀφικόμενοι δ' εἰς αὐτὸ (3 Ἰανουαρίου) εὗρον μὲν τοὺς Ἕλληνας ἐχθρικῶς διακειμένους, ἀλλ' οὐδέποτ' ἐπίστευον ὅτι θὰ ἤρχοντο εἰς χεῖρας ἄνευ σπουδαίας ἀνάγκης. Τούτου ἕνεκα οἱ Γάλλοι στρατιῶται περιήρχοντο ἄοπλοι. Ἀλλὰ μιᾷ τῶν ἡμερῶν (13 Ἰανουαρίου 1833), ὅτε ὑπασπιστής τις μετέβη εἰς Ναύπλιον ὡς ἀγγελιοφόρος, τινὲς δὲ στρατιῶται περιήρχοντο ἀνὰ τὴν πόλιν ἀγοράζοντες κρέας, αὐγά, ὄρνιθας καὶ ἄλλα ὀψώνια χάριν τοῦ στρατοῦ, Ἕλληνες ἔνοπλοι στρατιῶται ἐπέπεσον κατ' αὐτῶν ῥίπτοντες λίθους καὶ πυροβολοῦντες ἐν χλευῇ κατ' αὐτῶν, ὧν καί τινας ἐφόνευσαν. Οὕτω δὲ καταδιωκόμενοι κατέφυγον εἰς τὰ αὐτῶν καταλύματα, ἔνθα εὗρον ἕνα σχεδὸν λόχον ἕτοιμον εἰς μάχην, ὃν εἶχεν ἑτοιμάσῃ ἐν τῷ μεταξὺ ὁ διοικητὴς Νὼδ μαθὼν τὴν κατὰ τὴν πόλιν ἐπίθεσιν. Μετ' οὐ πολὺ ἐφάνησαν καὶ Ἕλληνες στρατιῶται ἀθρόοι ἐπιτιθέμενοι κατὰ τοῦ στρατῶνος τῶν Γάλλων καὶ διαρκῶς ἄλλοι προσερχόμενοι πυροβολοῦντες καὶ ἀπειλοῦντες. Τότε ἐξώρμησαν οἱ Γάλλοι ἐκ τοῦ στρατῶνος, ἐξεδίωξαν ἐν ἀκαρεῖ τοὺς Ἕλληνας ἐκ τῶν πέριξ αὐτοῦ, ἀμελλητὶ κατέλαβον τὰς πέριξ οἰκίας, ἐφόνευσαν πολλοὺς καὶ τοὺς ἄλλους ἔτρεψαν εἰς φυγὴν λογχεύοντες. Διεσπάρησαν ὑπὸ πανικοῦ καταληφθέντες οἱ Ἕλληνες ἀνὰ τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως ζητοῦντες σωτηρίαν· ἀλλὰ τέσσαρες λόχοι Γάλλων καταδιώκοντες ἐξέβαλον αὐτοὺς καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς πόλεως πλὴν τῶν ὅσοι ἐκρύβησαν ἐν ταῖς οἰκίαις, ἐν οἷς καὶ ὁ Τσώκρης, ὅστις μόλις ἐν ἀχυρῶνι ἐσώθη ἐκ τῆς λόγχης τῶν Γάλλων. Ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ (3-4 ὡρῶν) διεσκορπίσθησαν οἱ Ἕλληνες ὁπλῖται εἰς τὰ ἐκτὸς τῆς πόλεως· οὐδ' ἐκεῖ ὅμως ἐπὶ τῆς πεδιάδος καὶ τῶν λόφων εὑρίσκοντες ἀσφάλειαν ἐτράπησαν εἰς ἄτακτον φυγὴν ὅπως ἕκαστος ἠδύνατο. Οὐδέποτε κατηισχύνθησαν Ἕλληνες ὁπλῖται τοσοῦτον, ὅσον κατὰ τὴν συμπλοκὴν ταύτην, ἧς αἰτία ἐγένοντο αὐτοὶ οὗτοι προσβαλόντες ἀδίκως καὶ ἀνάνδρως καὶ φονεύσαντες κατ' ἀρχὰς ἐκ παρασκευῆς ἔνοπλοι αὐτοὶ ἀόπλους, ἐφ' ᾧ καὶ ἡ θεία δίκη ἐτιμώρησεν αὐτοὺς διὰ τὴν ἀδικίαν. Ἔπεσον δ' ἐκ μὲν τῶν Ἑλλήνων περὶ τοὺς 160, ἐπληγώθησαν πολλοὶ καὶ συνελή-

φθησαν αἰχμάλωτοι ἄλλοι τε καὶ ὁ ἕτερος ἀρχηγὸς ὁ ἀτιμίαν τοῖς Ἕλλησι περιάψας καὶ ἀχαρίστους καταστήσας ἕνεκα τῆς πράξεως ταύτης Κριεζώτης. Καὶ τούτου ὅμως μεγαθύμως φερόμενος ὁ διοικητὴς Νὼδ ἐφείσθη παρὰ τὴν κοινὴν ἀπαίτησιν τῶν Γάλλων στρατιωτῶν, ἐκ δὲ τῶν ἄλλων αἰχμαλώτων διέταξε νὰ τουφεκίσωσιν ἀμελλητὶ δύο. Ἐκ δὲ τῶν Γάλλων, —οὓς πρὸ τῆς συμπλοκῆς ὡς μικροσώμους καὶ κακῶς ἐνδεδυμένους περιεφρόνουν οἱ Ἕλληνες ὁπλῖται τοῦ Ἄργους καὶ οἰκτείροντες ἔλεγον: «Ἄχ καϋμένα στρατιωτάκια, πόσα δὲν θὰ ἰδοῦν τὸ καινούριο φεγγάρι» — ἐφονεύθησαν μόνον 18 καί τινες ἐτραυματίσθησαν. Ἡ πρᾶξις αὕτη ἐσωφρόνισε μὲν τοὺς ἀντισυνταγματικοὺς καὶ τοὺς κακοποιοὺς ἐν γένει στρατιωτικούς, ἐχαροποίησε δέ, κομματικῶς τοῦ πράγματος ἐξεταζομένου, τοὺς συνταγματικοὺς καὶ πρώτιστα τοὺς ὀπαδοὺς τῆς τριανδρίας, ἥτις διὰ προκηρύξεως ἀπεδοκίμασε τὴν κακὴν ἐκείνην πρᾶξιν τοῦ ἐν Ἄργει στρατιωτικοῦ συρφετοῦ προσβαλόντος στρατὸν εὐεργέτιδος δυνάμεως, τιμωρηθέντος δ' ἐπὶ τούτῳ ὑπὸ τῆς θείας δίκης. Ὡμολόγησαν δὲ πολλὰς τὰς χάριτας ἥ τε ἑλληνικὴ κυβέρνησις καὶ οἱ δημογέροντες Ναυπλίου τῷ στρατηγῷ Γκεενέκ. Ἡ ἐν Ἄργει ἄδοξος χύσις ἑλληνικοῦ αἵματος ἦν ἡ τελευταία σκηνὴ τοῦ βδελυροῦ δράματος τῆς ἀπαισίου ἀναρχίας, ἥτις ἐμάστισε τὸ πολυπαθὲς ἑλληνικὸν ἔθνος ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Καποδιστρίου μέχρι τῆς καθόδου τοῦ βασιλέως Ὄθωνος (27 Σεπτεμβρίου 1831 - 18 Ἰανουαρίου 1833).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΝΓ'.

ΑΝΤΙΒΑΣΙΛΕΙΑ (1833-1835).

§ 1737. **Κατάπλους τοῦ Ὄθωνος εἰς Ναύπλιον, ἀντιβασιλεῖς: Ἀρμανσπέργ, Μάουρερ, Ἔϊδεκ.** Ἐνῷ δὲ καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα τὸ ἐν Ἄργει πικρὸν τοῖς Ἕλλησι συμβὰν παντοίως ἠρμηνεύετο, παρ' ἅπασι δ' ἐπεκράτει λύπη καὶ χαρά, τὸ μὲν ὅτι ἡ κάθοδος τοῦ βασιλέως ἐβράδυνε καὶ ὑπό τινων μάλιστα τοῦ καποδιστριακοῦ κόμματος διεδίδοτο ψευδῶς ὅτι ὁ βασιλεὺς μαθὼν τὰ ἐν Ἑλλάδι ἀνέβαλεν ἐπ' ἀόριστον τὴν αὐτοῦ κάθοδον· τὸ δὲ ὅτι, ὡς πολλαχόθεν ἠκούετο, ὁ βασιλεὺς ἦν καθ' ὁδὸν καὶ ὅτι ὅσον οὔπω ἔμελλε νὰ ἐπιβῇ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους κομίζων πᾶσαν εὐτυχίαν καὶ εὐδαιμονίαν. Ὅτε δὲ τέλος ἠγγέλθη (16 Ἰανουαρίου 1833) δι' ἐκτάκτου ταχυδρόμου ἐκ Πύλου εἰς Ναύπλιον ὅτι ὁ ςόλος ὁ κομίζων τὸν βασιλέα παρέπλευσε τὸ πρὸ τῆς Πύλου ἀκρωτήριον, οὕτως ἀστραπηδὸν διε-

δόθη ἡ εἴδησις περὶ τοῦ ἐγγὺς πλοῦ τοῦ βασιλέως, ὥστε χιλιάδες λαοῦ χύνοντος δάκρυα χαρᾶς ἐθεῶντο ἐκ τῶν ὀρέων τοῦ Ἄστρους, τοῦ Ναυπλίου, τοῦ Ἄργους καὶ παντὸς ἄλλου ὑψώματος, ἐξ οὗ ἠδύναντο νὰ βλέπωσι τὸν προσπλέοντα στόλον, ὅστις ἔφερε τὸν πολυπόθητον ἡγεμόνα. Ἐνεφανίσθησαν ὀκτὼ πλοῖα περὶ τὴν ἑσπέραν καὶ τῇ ὑστεραίᾳ (17 Ἰανουαρίου) περὶ τὰ τριάκοντα. Ἀλλὰ μόλις τῇ ὑστεραίᾳ (18) τρικυμίας ἕνεκα ἠδυνήθη νὰγκυροβολήσῃ ἡ τὸν ἡγεμόνα φέρουσα Μαδαγασκάρα ἡ ὑπὸ τοῦ Λάϊονς κυβερνωμένη πρὸ τοῦ Ναυπλίου μετὰ 36 ὁπλιταγωγῶν, μιᾶς ῥωσσικῆς φρεγάτας καὶ μιᾶς γαλλικῆς κορβέτας. Ἅμα τῷ καταπλῷ ἀντήχησαν ἔκ τε τῶν πλοίων καὶ τῶν φρουρίων τὰ τηλεβόλα, ὁ λαὸς συνωθεῖτο ἐπὶ τῆς προκυμαίας καὶ μετὰ πόθου ἐπεθύμει νὰ ἴδῃ τὸν νεαρὸν Ὄθωνα, οἱ δὲ ὁπλιτάρχαι ἔσπευσαν νὰ ἐπιβιβασθῶσι πρὸς ἐπίσκεψιν αὐτοῦ ἐπὶ τῆς Μαδαγασκάρας. Μετὰ τρεῖς ἡμέρας (22 Ἰανουαρίου 1833) ἀπεβιβάσθη ὁ βασιλικὸς στρατός. Τὸ παράστημα, ἡ ὄψις, ἡ κοσμιότης, ἡ καθαρὰ περιβολή, τὸ ἔρρυθμον βῆμα, ἡ τάξις πάντα ταῦτα ἐκίνησαν τὴν περιεργίαν καὶ τὴν ἀγάπην τῶν κατοίκων, οἵτινες πεφοβισμένοι ὑπὸ τοῦ ἁρπακτικοῦ καὶ βιαίου τῶν παλληκαρίων τῆς Ῥούμελης καὶ τοῦ περιφρονητικοῦ καὶ ματαίου τῶν Γάλλων τρόπου ὅσῳ ἀπέφευγον ἐκείνους, τόσῳ προσεδέχοντο τούτους. Ὁ λαὸς καὶ οἱ πτωχότατοι ἐφιλοτιμοῦντο νὰ προσφέρωσιν αὐτοῖς ὅ τι εἶχον. Μετὰ τρεῖς (25 Ἰανουαρίου) δ' ἡμέρας περὶ τὴν μεσημβρίαν ἀπεβιβάσθη ὁ Ὄθων ἐπὶ βρεττανικοῦ λέμβου ὑπὸ τὸν κρότον τῶν τηλεβόλων τοῦ Παλαμιδίου, τοῦ Ἰτζ-Καλὲ καὶ τοῦ ἐν τῇ θαλάσσῃ Μπούρτζι· ὡς κακὸς δ' οἰωνὸς ἐνομίσθη τὸ ὀλίσθημα, ἐξ οὗ μικροῦ δεῖν ἔπιπτεν οὗτος εἰς τὴν θάλασσαν ὅτ' ἐκ τοῦ λέμβου ἐτίθη τὸν πόδα ἐπὶ τῆς γῆς· ἅμα δ' ἀποβιβασθέντα προσεφώνησαν αὐτὸν ἡ πρόσκαιρος κυβέρνησις καὶ οἱ γραμματεῖς, τὸ ὑπουργεῖον· μετὰ βραχεῖαν γερμανιστὶ ἀντιφώνησιν ἐπέβη ἵππου σφριγῶντος φορῶν κυανῆν βαυαρικὴν στολὴν καὶ ὑπὸ τὰς εὐφημίας μυρίων στομάτων προὐχώρει εἰς τὴν πόλιν διὰ τῆς ὁδοῦ τοῦ Ἄργους· διεκρίνοντο δὲ περὶ αὐτὸν ἡ τριμελὴς ἐπιτροπεία ἡ μεταβᾶσα εἰς Μόναχον: ὁ Α. Μιαούλης, ὁ Κώστας Μπότσαρης καὶ ὁ Δ. Πλαπούτας· πρὸς τούτοις ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, ὁ Ἀλέξανδρος Μαυροκορδᾶτος καὶ ἄλλοι. Διελθούσης δὲ τῆς πομπῆς διὰ τῆς πύλης τοῦ Ναυπλίου, παρ' ἣν ὑπεδέξαντο αὐτὸν οἱ δημογέροντες τῆς πόλεως καὶ ὁ φρούραρχος, ὅστις ἐνεχείρισεν αὐτῷ τὰς κλεῖς τῆς πόλεως, μετέβη εἰς τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Γεωργίου, ἐν ᾧ ἀνέμενον αὐτὸν ἄλλα πλήθη λαοῦ, ἐν οἷς διεκρίνετο ὁ κλῆρος τὰ ἱερὰ ἄμφια φορῶν, ὁ δὲ ἀρχιεπίσκοπος Κορίνθου συγκεκινημένος προσεφώνησεν αὐτὸν ὡς σωτῆρα καὶ τὴν ἐλπίδα τοῦ ἔθνους. Μετὰ δὲ τὴν

δοξολογίαν καὶ τὴν ἐκφώνησιν λόγου ὤμοσεν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως τὸν ὅρκον ὑποταγῆς καὶ πίστεως ἡ κυβέρνησις καὶ αἱ στρατιωτικαὶ καὶ πολιτικαὶ ἀρχαὶ τοῦ κράτους. Εἶτα δὲ μετέβη ὁ Ὄθων εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἔνθα παρέστησαν οἱ ναύαρχοι καὶ ἀντιπρέσβεις τῶν δυνάμεων, οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ καὶ ἐπιφανεῖς Ἕλληνες, ὧν ὁ Κολοκοτρώνης καὶ Καλλέργης παρέστησαν τῇ ὑστεραίᾳ ἡμέρᾳ. Τῇ αὐτῇ δ' ἡμέρᾳ ἐξεδόθη προκήρυξις, δι' ἧς ἠγγέλλετο ὅτι ὁ Ὄθων ἔμελλε νὰ προστατεύῃ τῆς θρησκείας, τῶν νόμων, τῆς δικαιοσύνης, τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἔθνους, τῆς ἐλευθερίας καὶ τῶν δικαιωμάτων ἐν γένει τοῦ ἔθνους. Ἐκ τῶν ἐπαγγελιῶν τούτων οἱ Ἕλληνες ἐτάρπησαν τὴν ψυχὴν ὅτι ἐπὶ τέλους τὰ δεινὰ τῆς πατρίδος ἔληξαν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Ὄθων ἦν ἀνήλικος εἶχεν ὁρισθῇ ἐν τῇ συνθήκῃ τῶν δυνάμεων ἀντιβασιλεία, ἣν εἶχε συστήσῃ διὰ διατάγματος (23 Σεπτεμβρίου 1832) ὁ βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας Λουδοβῖκος ἐκ τοῦ κόμητος Ἰωσὴφ Λουδοβίκου Ἁρμανσπεργ, τοῦ ἐξ ἀπορρήτων Λουδοβίκου Μάουρερ καὶ τοῦ ὑποστρατήγου Ἔϊδεκ. Ἐκ τούτων ὁ μὲν Ἁρμανσπεργ ἐτιμᾶτο ἐν Εὐρώπῃ ὡς λεπτὸς ἀνὴρ περὶ τοὺς τρόπους, σπουδαῖος οἰκονομολόγος, φιλελεύθερος, ὁ δὲ Μάουρερ ἐπῃνεῖτο ὡς σπουδαιότατος ἐπιστήμων, ὁ δὲ Ἔϊδεκ ἐθεωρεῖτο ὡς ἄριστος διοργανωτὴς τοῦ στρατοῦ καὶ εἰδήμων πολλῶν πραγμάτων συντεινόντων οὐ μόνον εἰς τὴν σύνταξιν στρατοῦ, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν διοίκησιν χώρας. Ἀλλὰ μόλις ἀνέλαβον τὰ ἑαυτῶν ὑψηλὰ καθήκοντα οἱ ἀντιβασιλεῖς καὶ ἀμέσως ἠγέρθησαν ἀμφιβολίαι περὶ τῆς περιαδομένης ἀξίας τῶν ἀνδρῶν τούτων. Ὁ λαὸς ἐν δεινοῖς διατελῶν ἤλπιζεν ὅτι ὡς τάχιστα θὰ ἔβλεπε βελτίονα τύχην, ἐφ' ὅσον ἐπιστεύετο ὅτι πρὶν ἢ κατέλθωσιν οἱ ἀντιβασιλεῖς εἰς Ἑλλάδα εἶχον ἤδη πρότερον κατὰ τοὺς ὀκτὼ ἀπὸ τοῦ διορισμοῦ αὐτῶν μῆνας παρασκευάσῃ τὰ πάντα ὡς γινώσκοντες τὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ τάχιστα αἱ ἐλπίδες ἐξηλέγχθησαν κατὰ πάντα σχεδὸν φροῦδαι τὸ μὲν ὅτι οἱ ἀντιβασιλεῖς ἐλάχιστα γινώσκοντες τὴν Ἑλλάδα καὶ τοὺς Ἕλληνας μετεχειρίσθησαν τρόπους ἀναρμοδίους ἥκιστα συντείνοντας εἰς ἐπίτευξιν τῶν ὅσων ἐκεῖνοι ἐπεθύμουν, οἱ δ' Ἕλληνες πάλιν ἀπῄτουν πράγματα, ἅτινα οὔτε οἱ ἀντιβασιλεῖς οὔτε ἄλλη τις ἀρχὴ καὶ ἐξουσία ἠδύνατο νὰ ἐκπληρώσῃ. Ἐντεῦθεν καὶ ὁ ἐνθουσιασμὸς παρὰ τῷ λαῷ πρός τε τοὺς Βαυαροὺς ἐν γένει ταχέως ἀπεσβέννυτο καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν Ὄθωνα πρὶν ἢ ἀναλάβῃ τὰς ἡνίας τοῦ κράτους.

§ 1738. **Γραμματεῖς (ὑπουργοὶ) τῆς ἐπικρατείας: Τρικούπης, Κολέττης, Μαυροκορδάτος, Πρατῖδης, δυσχέρειαι περὶ τὴν ἀνόρθωσιν τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων.** Οἱ ἀντιβασιλεῖς ἐλθόντες εἰς Ἑλλάδα διετήρησαν τὸ ὑπάρ-

χον ὑπουργεῖον μέχρις Ἀπριλίου, ὅτε κατηρτίσθη (3 τοῦ αὐτοῦ) νέον διατηρηθέντων μόνον δύο ἐκ τῶν μελῶν ἐκείνου. Συνέστη δὲ τὸ νέον ὑπουργεῖον ἐκ τῶνδε: *Σπυρίδωνος Τρικούπη* ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν, ὅστις ἦν καὶ ἐπὶ τοῦ προτέρου ὑπουργείου, *Ἰωάννου Κολέττου* ἐπὶ τοῦ ἐμπορίου καὶ τῶν ναυτικῶν, τοῦ *Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου* ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν, *Γεωργίου Πραΐδου* ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης. Ὑστερότερον δὲ (23 Ἰουλίου) προσελήφθησαν ὅ τε *Γεώργιος Ψύλλας* ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν καὶ ὁ *Σμάλτς* ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν. Ἐγένοντο δὲ σὺν τῷ χρόνῳ καὶ ἄλλαι μεταβολαὶ (1833-1834) ἐν τῷ ὑπουργείῳ καὶ ἄλλοι ὑπουργοὶ προσελήφθησαν, οἷον ὁ Κωνσταντῖνος Σχινᾶς, ὁ Νικόλαος Γ. Θεοχάρης καὶ ὁ Λεσουΐρης ἀντὶ τοῦ Τρικούπη, Ψύλλα καὶ Πραΐδη μετὰ τὴν σύλληψιν τῶν ἐπὶ συνωμοσίᾳ, ὡς ῥηθήσεται, κατηγορηθέντων Κολοκοτρώνη, Γρίβα, Πλαπούτα, Καρατάσου, Κριεζώτου, Μαμούρη καὶ ἄλλων καθάπερ (1834) καὶ ἐν τῇ ἀντιβασιλείᾳ ἀντὶ τοῦ Μάουρερ καὶ τοῦ Ἄβελ ὁ Κόβελ καὶ ὁ Γκράϊνερ. Ἐκ τῆς καταρτίσεως τοῦ ὑπουργείου τούτου κατανοεῖ πᾶς τις ὅτι πρὸ πάντων ἐμειονέκτει ἡ ῥωσσικὴ πολιτικὴ καὶ ἐπλεονέκτουν αἱ τῆς Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας. Ἡ ἀντιβασιλεία ἄρα ἀμέσως ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῆς ἐνεργείᾳ ἤγειρε τὴν χολὴν τῆς Ῥωσσίας. Μισητὴ δὲ κατέστη αὕτη καὶ ἐκείνοις τῶν Ἑλλήνων ὅσοι δὲν μετεῖχον τῶν τοῦ δημοσίου λειτουργημάτων.

§ 1739. **Στρατιωτικά, ἀσπλαγχνία Βαυαρῶν πρὸς τοὺς ἀγωνιστάς, ἐξ οὗ ἄλλα τε κακὰ καὶ ἡ λῃστεία.** Θύελλαν δὲ ἤγειρεν αὕτη καθ' ἑαυτῆς ὅτε μετέβαλε τελέως τὸν στρατιωτικὸν ὀργανισμόν. Τὰ παθήματα τῶν πρὸ τῆς ἀντιβασιλείας κυβερνήσεων ὤφειλον νὰ διδάξωσιν αὐτὴν ὅτι οἱ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καθ' ὅλην τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν πολεμήσαντες ἦσαν ἄξιοι πάσης περιθάλψεως, διότι οἱ μέν τινες ἐξ αὐτῶν ἐστεροῦντο τροφῆς καὶ ἐνδυμάτων, οἱ δὲ πλεῖστοι οὐδὲ πατρίδα πλέον εἶχον ὡς μὴ ἐλευθερωθεῖσαν. Ἐν τῇ Πελοποννήσῳ ὑπῆρχον ἔτι ἐν τοῖς ὅπλοις 5,000 περίπου ἄνδρες, ὧν 600 ἦσαν Ἠπειρῶται καὶ Θεσσαλοί, 500 Σουλιῶται, 2,000 ἔκ τε τῆς δυτικῆς καὶ ἀνατολικῆς Ἑλλάδος, 600 ἐκ τῆς ἄνω Ἀλβανίας, 400 Μακεδόνες καὶ 800 Κρῆτες. Ἐκ τούτων πλὴν τῶν ἐλευθερωθέντων καὶ ἐχόντων πατρίδα ἐλευθέραν, πάντες οἱ ἄλλοι ἐστεροῦντο ταύτης ὡς δούλης, διότι πᾶς ὁ μεταβαίνων εἰς τὴν οἰκείαν κατεδιώκετο. Οἱ ἀνέστιοι οὗτοι ἄνδρες οὐδὲν ἔργον ἠδύναντο νὰ μετέλθωσι, διότι ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας φέροντες τὰ ὅπλα ἐγίνωσκον μόνον τὸ πολεμεῖν, ἐφ' ᾧ καὶ ἦσαν ἄξιοι πάσης προστασίας καὶ τιμῆς. Ἀλλ' ἡ ἀντιβασιλεία μὴ λαβοῦσα πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν κατάστασιν αὐτῶν οὐ μόνον οὐδαμῶς αὐτοὺς περιεποιήθη, ἀλλὰ καὶ ἀσπλάγχνως ἔρριψεν εἰς τοὺς δρόμους

διὰ δύο διαταγμάτων (2 Μαρτίου 1833), καθ' ἃ οἱ μὲν καταταχθέντες μετὰ τὴν πρώτην Δεκεμβρίου τοῦ 1831 εἰς τὸν στρατὸν ἀπεπέμποντο εἰς τὰς αὐτῶν πατρίδας, οἱ δὲ παλαιότεροι ὑπεχρεοῦντο νὰ καταταχθῶσιν εἰς τὰ νέα καταρτισθησόμενα *δέκα τάγματα ἀκροβολιστῶν*. Ἅμα δημοσιευθέντα τὰ διατάγματα ταῦτα κατέστησαν μανιώδεις, καὶ δικαιότατα, τοὺς παλαιοὺς στρατιώτας, οἵτινες ἀντὶ τιμῶν καὶ ἀμοιβῶν, ἅσπερ ἤλπιζον παρὰ τοῦ βασιλέως, ἀπροσδοκήτως ἀπεπέμποντο ὡς ἄχρηστοι· καί, εἰ μὴ δι' ἐπαγωγῶν λόγων κατεπραΰνοντο, θὰ ἐγίνοντο στάσεις εὐθύς. Παρενέβη ὑπὲρ τῶν στρατιωτῶν ὁ Τσώρτσης καὶ ἄλλοι· ἀλλ' ἔλαβον μόνον ὑποσχέσεις. Ἐζητοῦντο δὲ — ὀλίγοι καὶ πολλοί, ὁμοῦ καὶ χωρὶς ἕκαστοι, ὧν οἱ πλεῖστοι ἦσαν τραυματίαι, πάντες δὲ πεινα λέοι καὶ γυμνοί, ἀκάθαρτοι καί, ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, ἀναξιοπαθοῦντες, — ἐζητοῦντο οἱ δυσυχεῖς ἄρτον καὶ ὀλίγα χρήματα. Ἀλλὰ σπανίως ὡς ἐπαίταις ἐδίδοτό τι αὐτοῖς. Συναθροισθέντες (μηνὶ Ματῳ) περὶ τοὺς 300 ἐνώπιον τοῦ Ναυπλίου ἄοπλοι ἐνεχείρισαν ἀναφορὰν ἐξ ὀνόματος καὶ ἄλλων ἑκατοντάδων, ἐν ᾗ διεξετραγώδουν τὰς ταλαιπωρίας, τὴν γυμνότητα καὶ τὴν ἐσχάτην πενίαν· ὁ φρούραρχος δεξάμενος τὴν ἀναφορὰν ὑπέσχετο αὐτοῖς πολλά, ἀλλ' οὐδὲν ἔδωκε, διέταξε δὲ νὰ μεταβῶσιν εἰς Ἄργος· ἐκεῖσε ἔπεμψεν αὐτοῖς ἡ κυβέρνησις ὀλίγον ἄλευρον καὶ οὐδὲν πλέον. Ἀλλ' οἱ ἀνδρεῖοι παλαιμάχοι πεινῶντες μετὰ δύο ἑβδομάδας ἀπέστειλαν ἄλλους τριακοσίους, ὅπως ἐξαιτήσωνται βοήθημά τι. Μάτην οἱ δυστυχεῖς ἥρωες ἐδείκνυον τὰ ῥερυπωμένα, τὰ παντὶ ἀνέμῳ ἀναπεπταμένα ῥακώδη αὐτῶν ἐνδύματα· μάτην ἐπεδείκνυον τὰ αὐτῶν τραύματα· μάτην μετὰ δακρύων ἐπεκαλοῦντο τοὺς ἀγῶνας, τὰς λαμπρὰς μάχας, ἐν αἷς ἔτρεψαν τοὺς ἐχθροὺς καὶ παρεσκεύασαν τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος. Ἀντὶ παρηγορίας οἱ Βαυαροὶ ἀξιωματικοὶ ἐδείκνυον αὐτοῖς περιφρόνησιν· ἡ δὲ κυβέρνησις ἀντὶ βοηθήματος οὐ μόνον μετ' ἀπειλῶν ἀπέπεμψεν, ἀλλὰ καὶ διέταξεν ἵνα δύο λόχοι τοῦ δωδεκάτου βαυαρικοῦ πεζικοῦ τάγματος μετὰ δύο ὀβουζίων ὅσον τάχος διασκορπίσωσι τοὺς δυσυχεῖς πολεμιστάς. Καὶ ὡς στερούμενοι μὲν τῶν πάντων καίπερ ἀδικούμενοι δὲν ἀντέστησαν τῇ βίᾳ τῶν κυβερνητικῶν στρατευμάτων· ἀλλὰ διὰ τοῦ βαρβάρου καὶ ἀδίκου τούτου τρόπου οἱ ἀντιβασιλεῖς παρεσκεύαζον ἐχθροὺς τῇ κυβερνήσει καὶ ὑπέθαλπον ἀνοήτως τὴν ἀναρχίαν, τὰς στάσεις καὶ τὸ δὴ χείριστον τὴν φοβερὰν λῃστείαν, — ἥτις κατὰ παράδοσιν διετηρήθη μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς σχεδὸν χρόνων, — ὡς λείψανον ἡρωϊκῆς ἐποχῆς καὶ περιφρονουμένης καὶ ἀναξιοπαθούσης ἀνδρείας. Οἱ ξένοι ἀγνοοῦντες τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα καὶ πρὸ πάντων τοὺς στρατιωτικοὺς τρόπους τῶν Ἑλλήνων μαχητῶν ὑπελάμβανον τοὺς ἀγωνιστὰς ὡς λῃστὰς ἀχρή-

στους· ἀλλὰ πλὴν τούτου εἶχον καὶ ἴδια συμφέροντα. Ναί, « Οἱ ξένοι, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Βαρθόλδυς, ἐθεώρουν τοὺς ἀτάκτους ὡς λῃστάς· ἐπειδὴ δὲ ἔφερον ῥυπαρὰ ἐνδύματα καὶ ἐμάχοντο οὐχὶ ἐν παρατάξει οὐδ' ἠδύναντο νὰ παρελαύνωσι τακτικῶς κατὰ τὰς κυριακὰς παρατάξεις, ὑπελάμβανον αὐτοὺς ὡς ἐλεεινοὺς στρατιώτας ἀνικάνους νὰντιστῶσι, καὶ δεκαπλάσιοι ἂν ἦσαν, καθ' ἑνὸς μόνου λόχου ἠσκημένων στρατιωτῶν. Ἀγνοοῦντες οἱ ἐπήλυδες τὸν τόπον καὶ μὴ γνωρίζοντες, ὡς δῆλον, ὅτι ἐν χώρᾳ, οἵα ἡ Ἑλλάς, — διατεμνομένῃ ὑπὸ ὑψηλῶν ὀρέων καὶ στενοποριῶν, λειψανδρούσῃ σχεδὸν καὶ ἐπὶ μακρὰς ἀποστάσεις οὐδεμίαν ἀναψυχὴν οὐδὲ ὕδωρ πολλάκις παρεχούσῃ, — δυσχερέστατον ἦν ἵνα γένηται πόλεμος διὰ ξένου στρατοῦ ἀσυνειθίστου εἴς τε τὸ κλίμα καὶ εἰς μεγάλας στερήσεις, ἦσαν πεπεισμένοι περὶ τοῦ ἀκαταμαχήτου αὐτῶν καὶ ἐφρόνουν ὅτι ἔπρεπε νὰδιαφορήσῃ ὅλως τοῦ λοιποῦ ἡ κυβέρνησις περὶ τῶν λῃστρικῶν ἐκείνων στιφῶν. Συνεφώνουν δ' ἱκανῶς πρὸς αὐτοὺς καί τινες Ἕλληνες, οἵτινες, ἐνῷ οἱ συμπατριῶται αὐτῶν ἐμάχοντο καὶ ἐσφάζοντο ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος, εἶχον διαμείνῃ λίαν ἥσυχοι ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ, ἐπέστρεψαν δὲ μετὰ ταῦτα εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιπολαίως παιδευθέντες καὶ ἠξίουν νὰ λάβωσι τὰς καλλίστας τῶν θέσεων καὶ τοὺς ἀδροτάτους τῶν μισθῶν. Οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ φοβούμενοι μήπως ἡ ἐν τῷ στρατῷ κατάταξις τῶν πολλῶν τούτων ἐχθρῶν αὐτῶν, τουτέστι τῶν παλληκαρίων, παρακωλύσῃ τὴν ἰδίαν αὐτῶν τοποθέτησιν ἰσχυρίζοντο ὅτι οὐδεὶς ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει Ἕλλην ἤθελε καταταχθῆ εἰς τὸν τακτικὸν στρατόν· καὶ αὐτὴ δὲ ἡ ἀντιβασιλεία ἐπίστευσεν ὅτι ἐκινδύνευεν ἡ ὕπαρξις αὐτῆς, ἐφ' ὅσον οἱ ἄγριοι ἐκεῖνοι πολεμισταὶ διετήρουν ἐξουσίαν τινά. Δὲν ἠκούσθη ἡ γνώμη ἐκείνων, οἵτινες συνεβούλευσαν τῇ κυβερνήσει, ἵνα συναθροίσῃ μὲν τὰ παλληκάρια πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ Ναυπλίου· διαιροῦσα δὲ αὐτὰ εἰς τάγματα καὶ μισθοδοτοῦσα ἐπαρκῶς ἀποστείλῃ εἰς τὰ τουρκικὰ σύνορα, ὅπως σταθμεύωσιν ἐκεῖ διατηροῦσα οὕτως ὑπὲρ τῆς χώρας πεντακισχιλίους πολεμιστάς· κτωμένη δὲ στρατὸν ἱκανῶς χρήσιμον καὶ ἀσκοῦσα βαθμηδὸν αὐτὸν ἀσφαλίσῃ διὰ τῆς θεραπείας τῶν ἀναγκῶν τῶν ἀτάκτων τὴν τοσοῦτον ἀναγκαίαν ἡσυχίαν τῆς χώρας, ὅπως ἀποφύγῃ τέλος τὴν λυπηρὰν καὶ κινδυνώδη ἀνάγκην ἐπ' ἀδήλῳ ἐπιτυχίᾳ χρήσεως βίας κατ' ἀνθρώπων, οἵτινες στερούμενοι πατρίδος οὐδὲν ἔχοντες μέσον πορισμοῦ καὶ εἰς βαθυτάτην ἐγκαταλειπόμενοι ἔνδειαν ἠδύναντο νὰ περιέλθωσιν εἰς ἀπελπισμόν. Ἀνωφελεῖς ὅμως ἔμελλον νὰποβῶσιν αἱ συμβουλαὶ ἐμφρόνων ἀνδρῶν παραινούντων τὴν ὑπὲρ τοῦ νέου ἑλληνικοῦ κράτους χρησιμοποίησιν τῆς ἀπαιδαγωγήτου ἀνδρείας τῶν ἀτάκτων, τὴν διατήρησιν πεντακισχι-

λίων παλαιῶν μαχητῶν καὶ τὴν ἐξ αὐτῶν διάπλασιν ἐθνικοῦ στρατοῦ. Μάτην δ' ὡσαύτως ἔμελλον νὰπηχήσωσι πᾶσαι αἱ συνεταὶ νουθεσίαι, ἃς καὶ ὁ Θήρσιος ἀναμφιβόλως ἤθελεν ἐπιδοκιμάσῃ, εἴ περ εἶχε παραστῇ μάρτυς τοῦ λυπηροῦ ἐκείνου τέρματος τῆς νικηφόρου ῥουμελιωτικῆς ἐκστρατείας τοῦ Ἀπριλίου τοῦ 1832. Ἡ ἀντιβασιλεία ἐσκέπτετο περὶ τῶν παλληκαρίων, ὡς ὁ κόμης Ἀρτοὰ περὶ τῆς παλαιᾶς αὐτοκρατορικῆς φρουρᾶς τοῦ Ναπολέοντος: « Δὲν χρειαζόμεθα πλέον ἀνδρείους! » — Ἡ μόνη παραχώρησις, εἰς ἣν ἀπεφάσισεν ἡ ἀντιβασιλεία νὰ προβῇ, ὅπως μὴ φανῇ μηδὲν θέλουσα νὰ πράξῃ ὑπὲρ τῶν παλαιῶν στρατιωτῶν τῆς ἐλευθερίας, ἦν ὅτι ἀπέστειλε πανταχοῦ ἐπιτρόπους, ὅπως προσκαλέσωσι τοὺς ἀτάκτους νὰ καταγραφῶσιν εἰς τὰ τάγματα τῶν ἀκροβολιστῶν. Ἀλλ' οἱονεὶ πρὸς χλεύην ἐκ τῶν πεντακισχιλίων ἐκείνων παλαιῶν μαχητῶν τριάκοντα πέντε μόνον ἀνάπηροι ἐδήλωσαν ὅτι ἤθελον νὰ καταταχθῶσιν· ὥστε ἀνάγκη παρέστη νὰ ἐγκαταληφθῇ ὁ σχηματισμὸς τῶν δέκα ταγμάτων. Γηραιοί τινες καὶ πλήρεις πληγῶν πολεμισταὶ παρέδωκαν δακρύοντες καὶ διαβεβαιοῦντες τὴν ἀπεριόριστον αὐτῶν πρὸς τὸν βασιλέα Ὄθωνα ἀφοσίωσιν τὰς σημαίας, ἃς εἶχον φέρῃ κατὰ τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνα, καὶ ἔσπευσαν νὰ παρακολουθήσωσι τοὺς ἑταίρους αὐτῶν, οἵτινες διέβησαν πάντες τὰ τουρκικὰ σύνορα, ὅπως μακρὰν τῆς ἀποβαλούσης αὐτοὺς ἑλληνικῆς πατρίδος πορίζωνται ἔνοπλοι τὰ πρὸς τὸ ζῆν καὶ ἀναλάβωσι πάλιν τὸν παλαιὸν ἄγριον καὶ φαιδρὸν κλέφτικον βίον. Τὰ συμβάντα ταῦτα πρέπει τις νἀναλογισθῇ, ὁσάκις γίνεται πολὺς θόρυβος περὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι μάστιγος τῆς ληστείας. Οἱ λῃσταὶ ἔχουσι τὰς ῥίζας τῆς ἀκαταβλήτου αὐτῶν δυνάμεως ἐν ταῖς ἀποτόμοις κρημνωρείαις καὶ ταῖς ἀπροσίτοις χαράδραις τῶν ὀρέων. Ἡ ἀντιβασιλεία ἀπέτυχε διὰ τῆς ἀσυνέτου αὐτῆς διαγωγῆς πρὸς τοὺς παλαιοὺς μαχητὰς τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνος ἵνα μεταβάλῃ πιστοὺς ὑπηρέτας εἰς κλέφτας, νὰ συγκροτήσῃ πυρῆνα ἀρχαιοπαραδότου κλεφτουριᾶς καὶ διώξῃ ἐκ τῆς ἐλευθερωθείσης Ἑλλάδος τοὺς προγόνους ἴσως τῶν φονέων τοῦ Ὡρωποῦ, τῶν τοῦ Ἀρβανιτάκη πιθανῶς, ὅπως ἐκθρέψῃ παρὰ ταῖς ψυχαῖς τῶν υἱῶν ἰδέας φόνου καὶ ἐκδικήσεως. Τί δὲ παρεῖχεν ἡ ἀντιβασιλεία ἀντὶ ἐθνικοῦ στρατοῦ; Ἕνεκα τῆς διὰ τῆς μεσιτείας τοῦ Πότσο δὶ Βόργο κατορθωθείσης περὶ στρατολογίας συμβάσεως συνέρρευσαν ἐκ Βαυαρίας ἐθελονταὶ εἰς Ἑλλάδα, ὅπως τύχωσιν ἐν αὐτῇ προβιβασμῶν, διακρίσεων καὶ πλουσιωτέρου ἢ ἐν τῇ πατρίδι αὐτῶν μισθοῦ. Ἔσπευσε δὲ αὐτίκα ἡ ἀντιβασιλεία ὅπως ἀναμίξῃ Ἕλληνας καὶ Γερμανούς, δυσαρεστήσῃ οὕτως ἀμφοτέρους καὶ καταστήσῃ ζηλοτύπους τοὺς Ἕλληνας, διότι πρὸς τοὺς Γερμανοὺς πάντοτε ἐκληροῦντο

τἀνώτερα τῶν ἀξιωμάτων. Ἅμα δὲ *εἴκοσι μόνον* καταγραφομένων καὶ προέβαινεν εἰς τὸν σχηματισμὸν λόχου καὶ διώριζεν εἰς αὐτὸν πάντας τοὺς κανονικοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ ὑπαξιωματικούς. Διὰ τοῦ ἀφελοῦς τούτου τρόπου παρήχθησαν τάγματα καὶ συντάγματα· μετὰ ἓν δὲ μόλις ἔτος ἀπὸ τῆς καθόδου τῆς ἀντιβασιλείας διετυμπανίζετο διὰ τῆς «Ἐφημερίδος τῆς κυβερνήσεως» ἡ κολοσσιαία δύναμις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, καίτοι πᾶσα αὕτη, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ σμήνους τῶν ἀξιωματικῶν, ἦν ἐλάσσων τρισχιλίων ἀνδρῶν. Ἀνηγγέλθη θριαμβευτικῶς ὅτι ὁ τακτικὸς ἑλληνικὸς στρατὸς ἀπετελεῖτο ἐξ *ὀκτὼ ταγμάτων πεζικοῦ, ἑνὸς συντάγματος ἱππικοῦ, ἓξ κανονοστοιχιῶν πυροβολικοῦ, ἑνὸς λόχου μηχανικοῦ* καὶ *δύο λόχων σκαπανέων*. Ἀλλ' οἱ ἐπίσημοι ἀριθμοὶ ἠλαττοῦντο σπουδαίως ἐν τῇ πραγματικότητι, τό τε πνεῦμα δὲ καὶ ἡ πειθαρχία τοῦ νέου στρατοῦ πλείστας παρίστων ἐλλείψεις. Ἐνῷ πάντες οἱ διακεκριμένοι φιλέλληνες καὶ Ἕλληνες παλαιοὶ στρατιωτικοὶ παρηγκωνίσθησαν, βροχηδὸν ἔπιπτον αἱ τιμαὶ καὶ τὰ ἀξιώματα ἐπὶ τῶν ἀποσχόλων τῶν βαυαρικῶν στρατιωτικῶν σχολῶν, οἵτινες καὶ αὐτοὶ πολλάκις ἠγνόουν πῶς τοῦτο συνέβαινεν. Ἄλλως τε δὲ οἱ προβιβασμοὶ καὶ τότε ἤδη ἐγίνοντο διὰ προστασιῶν· ὁ ἔχων συγγενῆ σπουδαῖόν τι πρόσωπον ἔχον δύναμιν — ἤτοι *χαμοθεόν*, ὡς ἀπεκάλουν αὐτὸ οἱ Ἕλληνες, — ἐγίνετο ἀξιωματικὸς καίτοι ἀδαέστατος τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας. Ὅτε ἡ ἀντιβασιλεία ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τῶν κοινῶν, εὗρε μέγιστον ἀληθῶς ἀριθμὸν ἀξιωματικῶν τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ· ἦσαν δ' οὗτοι ἐκτὸς ὀλιγίστων ἐξαιρέσεων ἀμαθεῖς, ἀπαίδευτοι καὶ ἀνάξιοι, δημιουργήματα τῶν πολλῶν ξένων, οἵτινες εἶχον ἔλθη εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπως διοργανίσωσι τακτικὸν στρατόν, ἐξ οὗ κατωρθώθησαν μὲν ἀληθῶς νὰ παιδευθῶσι διὰ κολοσσιαίων δαπανῶν ὀλίγαι τινὲς χιλιάδες, ὅστις ὅμως, ἔργων προκειμένων, οὐδεμίαν παρεῖχεν ὑπηρεσίαν καὶ ἐν πάσῃ κυβερνητικῇ μεταβολῇ ἦν τὸ πρῶτον πάντοτε διαλυόμενον σῶμα. Ἐπειδὴ δὲ νῦν ἡ κυβέρνησις διέλυσεν ὡσαύτως τὸν ἐξ *ἑπτακοσίων* περίπου ἀνδρῶν ὑπάρχοντα ἑλληνικὸν στρατόν, εὐχερέστατον ἦν ἵνα ἐκλέξῃ τοὺς ἱκανωτέρους ἐξ αὐτοῦ καὶ ἀπολύσῃ μετά τινος ἀμοιβῆς τοὺς λοιπούς. Οὕτως ἔπραξεν ἡ Πρωσσία καὶ ἄλλα κράτη ἐν Γερμανίᾳ μετὰ τὸν ὑπὲρ ἐλευθερίας πόλεμον. Προσλαβοῦσα ὅμως ἡ ἀντιβασιλεία τοὺς ἄνδρας ἐκείνους πλὴν ὀλιγίστων ἐξαιρέσεων εἰς τὴν στρατιωτικὴν αὐτῆς ὑπηρεσίαν καὶ ὑπερμέτρως αὐτοὺς μισθοδοτήσασα οὐ μόνον τὸ κράτος ἐπεβάρυνε διὰ μεγάλων δαπανῶν καὶ ἀνικανώτατον ὑπὸ τοιούτους ἀρχηγοὺς παρεσκεύαζε στρατόν, ἀλλὰ παρεῖχε καὶ δικαίαν ἀφορμὴν εἰς τοὺς πολλοὺς τῶν ἀτάκτων ἀξιωματικοὺς τοὺς μᾶλλον ἐκείνων ὑπηρετή-

σαντας, εὐχρηστοτέρους ὄντας καὶ κατὰ τῆς βαθυτάτης πενίας παλαίοντας, ὅπως παραπονῶνται κατὰ τῆς ἀδίκου ταύτης μεταχειρίσεως καὶ ἐδημιούργει οὕτω δυσηρεστημένους, ὧν ἡ δύναμις ἔπρεπε νὰ ληφθῇ πολὺ περισσότερον πρὸ ὀφθαλμῶν ἢ ἡ δυσαρέστησις τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ τακτικοῦ σώματος, οἵτινες συρρεύσαντες ἐκ πάντων τῶν μερῶν τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς ἀσιατικῆς Ἑλλάδος οὐδεμίαν ἀπολύτως εἶχον ἰσχύν. Ὁποῖοι δὲ ἦσαν οἱ ἐν Βαυαρίᾳ διὰ λαμπρῶν ἐπαγγελιῶν στρατολογηθέντες μισθοφόροι τοῦ νέου στρατοῦ; Ἐν Ἑλλάδι ὁμόφωνος ἠγέρθη ἀγανακτήσεως κραυγή, ὅτι ὑπεχρεοῦτο ἡ χώρα ἵνα τρέφῃ καὶ μισθοδοτῇ τοιοῦτον συρφετόν. Εἰ καὶ οἱ Ἕλληνες οὐδεμίαν ἠσθάνοντο συμπάθειαν πρὸς τοὺς Βαυαροὺς στρατιώτας, οἵτινες εἶχον κατέλθῃ εἰς Ἑλλάδα μετὰ τοῦ βασιλέως Ὄθωνος καὶ ἀνεχώρησαν πάλιν εὐθὺς μετὰ ἓν ἔτος, οὐχ ἧττον παρίσταντο οὗτοι ἐξαίρετοι στρατιῶται ἐνώπιον τῶν ἄλλων «ἀθλίων περιτριμμάτων τῆς Βαυαρίας».—Ἔκθεσίς τις τῆς πρωσικῆς πρεσβείας τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1835 παρίστα ὡς ἀναγκαιότατον τὸν καθαρισμὸν τῆς χώρας ἀπὸ πάντων ἐκείνων τῶν δαπανηρῶν καὶ κακῶν ξένων στρατιωτῶν, οἵτινες εἶχον στρατολογηθῇ ἐκ τῶν τυχοδιωκτῶν πάσης τῆς Γερμανίας.—Ὅπως ἐπανορθώσῃ, οὕτως εἰπεῖν, μετὰ ταῦτα τὸ σφάλμα ὅπερ εἶχε πράξῃ ἡ ἀντιβασιλεία ἀποβαλοῦσα ἀγροίκως τὰ παλληκάρια ἐθέσπισε τῇ 1 Ἰουνίου 1833 τὴν σύστασιν σώματος χωροφυλακῆς ἐκ 1200 ἀνδρῶν, ὧν τοὺς ἀξιωματικοὺς ἐξέλεξε κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκ διακεκριμένων παλαιῶν ἀτάκτων.—Τὸ συνδιαλλακτικὸν τοῦτο βῆμα ἔσχεν αἴσια καὶ εὐτυχῆ ἀποτελέσματα.—Πρὸς τοὺς χωροφύλακας ἐδόθη πλείων μισθὸς καὶ ὡραιοτέρα στολὴ ἢ πρὸς τὸν λοιπὸν στρατόν· αἱ ἐξαίρετοι ὑπηρεσίαι, ἃς παρέσχον οὗτοι ὑπὲρ τῆς τάξεως ἐν Ἑλλάδι ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ ἐξαιρέτου φιλέλληνος Γκραλιάρ, κατέδειξε πόσον φρονίμως ἤθελε πράξῃ ἡ ἀντιβασιλεία χρησιμοποιοῦσα τὴν ἀπαιδαγώγητον δύναμιν τῶν παλληκαρίων ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους.—Ἐνώπιον τῶν χωροφυλάκων τούτων, οἵτινες καὶ κατ' αὐτὴν ἔτι τὴν 22 Ὀκτωβρίου 1862 κατεδείχθησαν πιστοὶ τῷ βασιλεῖ Ὄθωνι, τοσοῦτον συνεσκιάσθη ἡ ἐνέργεια τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ, ὥστε ἠδύνατό τις κάλλιστα νὰ ἐρωτήσῃ τίς ἡ ἐν Ἑλλάδι χρεία τακτικοῦ στρατοῦ ἐκ *δεκακισχιλίων στρατιωτῶν καὶ χιλίων ἀξιωματικῶν καὶ στρατηγῶν*, εἰς τί δ' ἐχρησίμευε τὸ ἱππικὸν σύνταγμα, ὅπερ δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰναπτυχθῇ ἐπὶ ὀρεινῶν στενοποριῶν; Οἱ μεγάλοι μισθοὶ τῶν ἀξιωματικῶν καὶ στρατηγῶν, ἡ στρατολόγησις ἐθελοντῶν καὶ ἡ μισθοδοσία τοῦ βαυαρικοῦ ἐπικουρικοῦ σώματος ἀπερρόφησαν σπουδαιότατον μέρος τῶν μετὰ πολλοῦ κόπου ληφθέντων χρημάτων τοῦ δανείου, καὶ οὐδεὶς θέ-

λει ἐκπλαγῆ πρὸς τὴν ἀνευλαβῆ γλῶσσαν τῶν ἑλληνικῶν ἐφημερίδων, ὅταν μάθῃ ὅτι ἅπαν τὸ ἐν ταῖς βαυαρικαῖς ἀποθήκαις ἀποκείμενον ἄχρηστον καὶ παλαιὸν ὑλικόν: *ἱπποσκευαί, ὅπλα καὶ κακῆς ποιότητος ὕφασμα ἐπωλήθησαν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν.* «Εἶνε βέβαιον — λέγει ὁ κύριος Πρόκες, συνοψίζων τὴν στρατιωτικὴν ἐνέργειαν τῆς ἀντιβασιλείας — ὅτι αἱ πρὸς εὐρωπαϊκὸν ἱματισμὸν καὶ ἐξοπλισμὸν ἀπόπειραι ἀπεσχοίνισαν ἐκ τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας τοὺς χρησιμωτάτους ἄνδρας καὶ μετέβαλον αὐτοὺς εἰς δυσηρεστημένους. Ὁ ξένος ἐπικουρικὸς στρατὸς ἦν λίαν δαπανηρὸς καὶ οὐδεμίαν παρεῖχεν ὑπηρεσίαν, ἐνῷ τὰ παλληκάρια ἤθελον ταχθῆ καὶ πολεμήσῃ ὑπὲρ τῆς κυβερνήσεως, εἰ ἀφίετο αὐτοῖς ἡ παλαιὰ αὐτῶν ἐνδυμασία καὶ ὁ ὁπλισμός· ἡ σήμερον δαπανηροτάτη ἀμυντικὴ δύναμις τῆς κυβερνήσεως οὐδὲν παρέχει αὐτῇ ἔρεισμα οὐδ' ἐπὶ μίαν δὲ ἡμέραν θὰ ἠδύνατο νὰ στηρίξῃ αὐτήν, εἰ μὴ παρεῖχεν αὐτῇ ἀσφαλείας ἄγκυραν ἡ παθητικὴ κατάστασις τῶν χωρικῶν καὶ ἡ ἐπὶ τὸν βασιλέα ἐλπίς».—Τῆς διδακτικῆς ταύτης εἰκόνος τῆς σκληρᾶς διαλύσεως τῶν ἀγωνιστῶν καὶ τοῦ ἐντεῦθεν μεγάλου βλάβους τῷ τε στρατῷ καὶ τῇ χώρᾳ οὐκ ὀλίγα δύνανται νὰ ῥηθῶσι καὶ σήμερον προκειμένου περὶ τῆς οἰκτρᾶς καταστάσεως τοῦ κατὰ μίμησιν ξένων ἠθῶν καὶ ἐθίμων κατασκευαζομένου ἑλληνικοῦ στρατοῦ, πάντοτε δ' ἀτελεστάτου ὄντος.

§ 1740. **Νομοί, ἐπαρχίαι, δῆμοι.** Ἡ ἐπὶ Καποδιστρίου γενομένη κατὰ νομοὺς διαίρεσις τοῦ κράτους ἔδει ἐξ ἀνάγκης νὰ μεταβληθῇ, διότι περιελάμβανε μόνον τὴν Πελοπόννησον καὶ τὰς νήσους τῶν ἄλλων τῶν κειμένων ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ κατεχομένων ἔτι ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἅμα δὲ καταληφθέντες καὶ οἱ τελευταῖοι ἐκεῖνοι τόποι ὑπὸ τοῦ βαυαρικοῦ στρατοῦ: αἱ Ἀθῆναι (20 Μαρτίου 1833), ὁ Καραμπαμπᾶς (25 τοῦ αὐτοῦ), ἡ Χαλκὶς (26), ἡ Λαμία (28), ἡ Κάρυστος (31) καὶ ἀμέσως ἐγένετο (3 Ἀπριλίου 1833) ἡ κατὰ νομοὺς νέα διαίρεσις τῆς χώρας. Διῃρέθη δὲ οὑτωσί: *Νομοὶ μὲν δέκα,*—ἐξ ὧν *πέντε* ἐν Πελοποννήσῳ: ὁ τῆς Ἀργολίδος καὶ Κορινθίας, ᾧ προσετέθησαν καὶ αἱ νῆσοι: Ὕδρα, Σπέτσαι καὶ Πόρος, πρωτεύουσα δὲ τοῦ νομοῦ τὸ *Ναύπλιον*· ὁ τῆς Ἀχαΐας καὶ Ἠλιδος, οὗ πρωτεύουσα αἱ *Πάτραι*· ὁ τῆς Μεσσηνίας, οὗ πρωτεύουσα *Ἀρκαδία* (Κυπαρισσία)· ὁ τῆς Ἀρκαδίας, οὗ πρωτεύουσα *Τρίπολις* (Τριπολιτζὰ) καὶ ὁ τῆς Λακωνίας, οὗ πρωτεύουσα ἡ *Σπάρτη* (Μιστρᾶς)· *τρεῖς* ἐν τῇ ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδι, ἤγουν ὁ τῆς Ἀκαρνανίας καὶ Αἰτωλίας, οὗ πρωτεύουσα *Ἀγρίνιον* (Βραχῶρι)· ὁ τῆς Φωκίδος καὶ Λοκρίδος, οὗ πρωτεύουσα *Ἄμφισσα* (Σάλωνα)· ὁ τῆς Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας, οὗ πρωτεύουσα *Ἀθῆναι*· *εἷς* τῆς Εὐβοίας, οὗ πρωτεύουσα *Χαλκίς*, καὶ *εἷς* τῶν

Κυκλάδων, οὗ πρωτεύουσα *Ἑρμούπολις* ἐπὶ τῆς Σύρου· — *ἐπαρχίαι δὲ τεσσαράκοντα καὶ δύο*, — ἐξ ὧν ἓξ ἐν τῷ νομῷ Ἀργολίδος καὶ Κορινθίας· *τέσσαρες* ἐν τῷ νομῷ Ἀχαΐας καὶ Ἤλιδος· *πέντε* ἐν τῷ τῆς Μεσσηνίας· *τέσσαρες* ἐν τῷ τῆς Ἀρκαδίας· *τέσσαρες* ἐν τῷ τῆς Λακωνίας· *πέντε* ἐν τῷ τῆς Ἀκαρνανίας καὶ Αἰτωλίας· *τέσσαρες* ἐν τῷ τῆς Λοκρίδος καὶ Φωκίδος· *πέντε* ἐν τῷ τῆς Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας· *τρεῖς* ἐν τῷ τῆς Εὐβοίας· *ἑπτὰ* ἐν τῷ τῶν Κυκλάδων. — Ἑκάστου δὲ νομοῦ ὡρίσθη προϊσάμενος εἷς νομάρχης ἔχων τὴν γενικὴν διοίκησιν τοῦ νομοῦ καὶ τὴν ἰδιαιτέραν τῆς ἐπαρχίας. Ὅπερ σύστημα τότε ἐκράτει ἐνεφανίσθη καὶ νῦν καταργηθέντων τῶν ἐπάρχων. Λεπτομερῶς δὲ ὡρίσθησαν (26 Ἀπριλίου 1833) ἥ τε ἁρμοδιότης τῶν νομαρχῶν καὶ τὰ περὶ τῆς ὑπηρεσίας αὐτῶν. Ὁ νομάρχης ὤμνυε καθάπερ καὶ οἱ ἄλλοι ὑπηρέται τῆς ἐπικρατείας καὶ οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι τὸν ὁρισθέντα (24 Ἀπριλίου 1833) ὅρκον τόνδε: « Ὀρκίζομαι νὰ φυλάξω πίστιν εἰς τὸν βασιλέα, ὑπακοὴν εἰς τοὺς νόμους τοῦ βασιλείου, νὰ διαχειρίζω *εὐσυνειδότως* τὴν ἐμπιστευθεῖσαν εἰς ἐμὲ ὑπηρεσίαν, νὰ ἀποβλέπω μόνον εἰς τὸ κοινὸν καλόν, νὰ ἀφίνω κατὰ μέρος πᾶσαν ἐκ πλαγίου σκέψιν (arrière pensée) καὶ νὰ ἐκπληρῶ ἀκριβῶς ὅλα τὰ τῆς ὑπηρεσίας καθήκοντά μου». Τὰ δὲ γενικὰ καθήκοντα τῶν νομαρχῶν ἦσαν: «Νὰ φυλάττωσι τοὺς νόμους καὶ τὰ διατάγματα, τὰ ὁποῖα ἀφορῶσιν ἀντικείμενα τῆς ἁρμοδιότητός των. — Νὰ συμβοηθοῦν τὴν κυβέρνησιν εἰς τὸ νὰ στερεώσῃ καὶ ἐπαυξήσῃ τὴν *κοινὴν εὐδαιμονίαν*». Μετά τινα δὲ χρόνον ὡρίσθησαν (27 Δεκεμβρίου 1833) καὶ τὰ περὶ σχηματισμοῦ καὶ διαιρέσεως τῶν δήμων καὶ περὶ ἐκλογῆς δημάρχων καὶ παρέδρων, περὶ δημοτικῆς ἀστυνομίας, εἰσπρακτόρων, προϋπολογισμοῦ, δημοτικῆς διαχειρίσεως καὶ ὁ ὅρκος ἑκάστου τῶν μελῶν τοῦ δημαιρεσιακοῦ συμβουλίου οὗτος: « Ὀμνύω εἰς τὴν ὑπεραγίαν καὶ ἀδιαίρετον Τριάδα καὶ εἰς τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον ὅτι θέλω δώσῃ τὴν ψῆφόν μου κατὰ συνείδησιν καὶ ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν μόνον τὰ πρὸς τὸν βασιλέα μου, πρὸς τὴν πατρίδα καὶ πρὸς τὸν δῆμόν μου χρέη, ἐλεύθερος ἀπὸ πᾶσαν ξένην ἐπιρροὴν κατ' ἰδίαν μου πεποίθησιν καὶ ὅτι δὲν ἐδέχθην οὔτε θέλω δεχθῆ ποτε ἐπὶ τούτῳ δῶρα ἢ ὑποσχέσεις ἀμέσως ἢ ἐμμέσως». Ἐπισκοπῶν δέ τις τὴν διαίρεσιν τοῦ κράτους κατὰ νομοὺς καὶ ἐπαρχίας καὶ δήμους ἔμπλεως χαρᾶς διαβλέπει ὅτι πολλὴ φροντὶς ἐλήφθη ὅπως ἀνακύψωσι καὶ αὖθις τὰ ἀρχαῖα εὔηχα ὀνόματα καὶ ἡ ἀνάμνησις τῶν κατὰ τόπους θαυμασίων ἔργων τοῦ ποτ' ἐνδόξου ἑλληνικοῦ λαοῦ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ἀλλὰ σύναμα καὶ ὅτι μετὰ μεγάλης προσοχῆς ἠσχολήθη ἡ ἀντιβασιλεία ἵνα τὰ πάντα τῆς διοικήσεως τεθῶσιν ὑπὸ τοὺς πόδας τῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ βα-

σιλέως· τὰ πάντα δ' ἐκεῖθεν ἀπορρέωσι· τῷ δὲ λαῷ πλήν τινων ἀσημάντων δικαιωμάτων, οἷα ἡ ἐκλογὴ ὑποδεεστέρων ὑπαλλήλων καὶ τῶν δημοτικῶν συμβούλων, μηδὲν ὑπολείπηται· διότι ὁ δήμαρχος, ὁ πάρεδρος, ὁ ἀστυνόμος, οἷς κυρίως ἐναπόκειται σύμπασα ἡ διοίκησις τῶν δήμων διορίζονται καὶ παύονται ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως· εἶνε ἄρα ὑποχείριοι τῇ κυβερνήσει. Οὕτω δὲ αἱ δημογεροντίαι, αἵτινες ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας διετηρήθησαν ὡς αἱ κύριαι ἄγκυραι τοῦ δημοτικοῦ τῶν Ἑλλήνων βίου καὶ ἐπὶ τῆς τυραννίας τῶν Τούρκων, κατ' ἀρχὰς μὲν διετηρήθησάν πως διὰ διατάγματος (3 Ἀπριλίου 1833) ὁρίσαντος ὅτι: «ἡ διοίκησις ἑκάστου δήμου ἐμπιστεύεται εἰς ἕνα δημογέροντα προτεινόμενον ἀπὸ τοὺς δημότας καὶ ἐπικυρούμενον παρὰ τοῦ βασιλέως ἤτοι ἀμέσως ἢ διὰ τοῦ νομάρχου. — Σιμὰ τοῦ δημογέροντος θέλει ὑπάρχει ἓν *δημογεροντικὸν συμβούλιον* ἐκλεγόμενον ἀπὸ τοὺς δημότας»· ἀλλ' ἔπειτα διὰ τοῦ εἰρημένου περὶ δήμων νόμου κατεστράφησαν τελέως αὗται καὶ πᾶσα αὐτοδιοίκησις ἁρμόζουσα τοῖς Ἕλλησι καὶ ἀντεισήχθη ἡ βαυαρικὴ νομοθεσία ξένη ἐν πλείστοις τοῦ ἑλληνικοῦ βίου.

§ 1741. **Ἐκκλησιαστικά.** Ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων τῆς ἀντιβασιλείας νομοθετικῶν καὶ διοικητικῶν ἔργων, ἀλλὰ καὶ ἀκανθωδεστάτων ἦν καὶ ἡ ῥύθμισις τῶν τῆς ἐκκλησίας πραγμάτων. *Πρῶτον* ἐκ παντὸς τρόπου ἐσκέψατο ἡ ἀντιβασιλεία ὅπως ἀποφύγῃ πᾶσαν παρεξήγησιν ὡς οὖσα *ἑτερόδοξος*· *δεύτερον* δὲ ῥυθμίσῃ τὴν σχέσιν τῆς ἐν Ἑλλάδι ἐκκλησίας πρὸς τὸ πατριαρχεῖον τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ *τρίτον* φροντίσῃ περὶ τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως τοῦ κλήρου, ὅστις ἀπαίδευτος ὢν εἴχετο μόνον, καὶ ὀρθῶς, τῶν τύπων τοῦ δόγματος καὶ τῶν τελετῶν, περὶ διοικήσεως, περὶ τῶν λειτουργῶν τῆς ἐκκλησίας, περὶ μοναστηρίων· διότι τὰ πάντα εἶχον περιέλθῃ εἰς ἐσχάτην σύγχυσιν καὶ ἕνεκα τῆς μακρᾶς τυραννίας καὶ ἕνεκα τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως. Ὀρθῶς ποιοῦσα ἡ ἀντιβασιλεία συνέστησε (15 Μαρτίου 1833) ἐπιτροπείαν, ὅπως «ἐξακριβώσῃ τὴν στάσιν τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν μοναστηρίων καὶ νὰ προβάλῃ τὰ μέσα πρὸς βελτίωσιν τῆς θέσεως τῆς ἐκκλησίας ταύτης, ὀνομαστικῶς τοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ ἀνωτέρου καὶ κατωτέρου κλήρου καὶ τῆς συστάσεως συνόδου μονίμου διὰ τὰς ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις» καὶ ὑποβάλῃ ἔκθεσιν περὶ πάντων τούτων καὶ ἄλλων ἀποβλεπόντων εἰς τὰ τῆς ἐκκλησίας. Διωρίσθησαν δὲ μέλη τῆς ἐπιτροπείας ταύτης ὁ τέως πρόεδρος τῆς συνελεύσεως *Πανοῦτσος Νοταρᾶς* ὁ καί, ἐλλείποντος τοῦ ὑπουργοῦ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν, πρόεδρος τῆς ἐπιτροπείας ταύτης, ὁ ἐπίσκοπος Ἀρδαμερίου *Ἰγνάτιος*, ὁ ἐπίσκοπος Ἐλαίας καὶ τοποτηρητὴς Μεσσηνίας *Παΐσιος*, ὁ ἱερεὺς καὶ ἔφορος τῶν ἐν Αἰγίνῃ καταστημάτων *Θεόκλητος Φαρμακί-*

δης, ὁ *Σκαρλᾶτος Δ. Βυζάντιος* καὶ ὁ *Κωνσταντῖνος Σχινᾶς*. Μετὰ τοῦτο προσεκλήθησαν (1 Ἰουλίου 1833) οἱ μητροπολῖται, ἀρχιεπίσκοποι καὶ ἐπίσκοποι τοῦ κράτους, οἵτινες λαβόντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ἔκθεσιν τῆς ἐπιτροπείας καὶ συνελθόντες (15 τοῦ αὐτοῦ) ἀπεφήναντο: ὅτι ἡ ὀρθόδοξος ἀνατολικὴ ἀποστολικὴ ἐκκλησία τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος εἶνε αὐτοκέφαλος καὶ ἀνεξάρτητος ἀπὸ πάσης ἄλλης ἐξουσίας, φυλαττομένης ἀπαραχαράκτου τῆς δογματικῆς ἑνότητος κατὰ τὰ παρὰ πασῶν τῶν ὀρθοδόξων ἀνατολικῶν ἐκκλησιῶν ἀνέκαθεν πρεσβευόμενα· ὅτι ἀναγνωρίζει διοικητικὸν ἀρχηγὸν τὸν βασιλέα τῆς Ἑλλάδος. Εἶτα προέτειναν οἱ συνελθόντες ἵνα συστῇ διαρκὴς σύνοδος συγκειμένη ἐξ ἀρχιερέων καθισταμένη παρὰ τοῦ βασιλέως καὶ θεωρουμένη ὡς ὑπερτάτη ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ διευθύνουσα τὰ τῆς ἐκκλησίας κατὰ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς κανόνας. Οἱ δὲ συνελθόντες ἐν Ναυπλίῳ (15 Ἰουλίου 1833) ἦσαν *εἴκοσι δύο ἐπίσκοποι* καὶ «ἡ ἐπὶ τῶν συνδιαλέξεων ἐπιτροπή»: *Σ. Τρικούπης, Κωνσταντῖνος Δ. Σχινᾶς* καὶ *Σκαρλᾶτος Δ. Βυζάντιος*. Τοῖς δεδογμένοις ὑπὸ τούτων συνεφώνησαν τῇ ὑστεραίᾳ διὰ πρωτοκόλλου *ὀκτὼ* ἔτι ἐπίσκοποι· ὡσαύτως δὲ δι' ἄλλου πρωτοκόλλου (21 Ἰουλίου) *δύο* ἔτι καὶ τέλος (26 Ἰουλίου) ἔτι *τρεῖς* ἐπισκοποι.

Πρώτη ἱερὰ σύνοδος τῆς Ἑλλάδος. Διὰ βασιλικοῦ δὲ διατάγματος διωρίσθη (25 Ἰουλίου) τὸ προσωπικὸν τῆς ἱερᾶς συνόδου: πρόεδρος μὲν ὁ μητροπολίτης Κορινθίας *Κύριλλος*, ἐπίτροπος δὲ τῆς ἐπικρατείας ὁ ὑπουργικὸς σύμβουλος *Κωνσταντῖνος Δ. Σχινᾶς*, σύμβουλος δὲ ὁ μητροπολίτης Θηβῶν *Παΐσιος*, ὁ μητροπολίτης Σαντορήνης *Ζαχαρίας*, ὁ πρώην μητροπολίτης Λαρίσσης καὶ ἐκκλησιαστικὸς τοποτηρητὴς Ἥλιδος *Κύριλλος* καὶ ὁ ἐπίσκοπος Ἀνδρούσης *Ἰωσήφ*· γραμματεὺς δὲ ὁ *Θεόκλητος Φαρμακίδης*· συμπληρωτικοὶ δὲ σύμβουλοι πρῶτος ὁ ἐπίσκοπος Ἡλιουπόλεως *Ἄνθιμος* καὶ δεύτερος ὁ ἐπίσκοπος Ταλαντίου *Νεόφυτος*.

Διακήρυξις περὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας καὶ τὰ ἐκ τούτου σκάνδαλα. Πρὸ τοῦ διορισμοῦ δὲ τοῦ προσωπικοῦ τῆς ἱερᾶς συνόδου τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος ἐξεδόθη διάταγμα, καθ' ὃ κεφαλὴ τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας ἀνομολογεῖται ὁ θεμελιωτὴς τῆς χριστιανικῆς πίστεως, κατὰ δὲ τὸ διοικητικὸν ἀρχηγὸς ὁ βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος· ἡ δὲ ὑπερτάτη ἐκκλησιαστικὴ ἐξουσία ὑπὸ τὴν κυριαρχίαν τοῦ βασιλέως εἶνε ἡ «ἱερὰ σύνοδος τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος», ἥτις παρεδρεύει ἐν τῇ πρωτευούσῃ τοῦ βασιλείου, κρατεῖ ἰδίαν σφραγῖδα, εἶνε πενταμελής· καὶ ὁ μὲν πρόεδρος καὶ οἱ δύο σύμβουλοι λαμβάνονται ἐκ μόνον μητροπολιτῶν, ἀρχιεπισκόπων ἢ ἐπισκόπων, οἱ δὲ πάρεδροι ἐκ

πρεσβυτέρων ἢ ἱερομονάχων· κατ' ἔτος γίνεται νέα ἐκλογή· ὁ πρόεδρος, οἱ σύμβουλοι καὶ οἱ πάρεδροι ὁρκίζονται τὸν ὅρκον τόνδε: «Ὀμνύω πίστιν εἰς τὸν βασιλέα, ὑποταγὴν εἰς τοὺς νόμους τοῦ βασιλείου, εὐσυνείδητον ἐκπλήρωσιν τῶν διαπιστευθέντων μοι χρεῶν, πιστὴν διατήρησιν τῶν δικαιωμάτων καὶ προνομίων τῆς ὀρθοδόξου ἀνατολικῆς ἀποστολικῆς ἐκκλησίας τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος, διατήρησιν τῆς ἀνεξαρτησίας της ἀπὸ πάσης ξένης ἐξουσίας, ἔνθερμον ὑπεράσπισιν τῶν συμφερόντων αὐτῆς, ἀποχὴν ἀπὸ παντὸς πλαγίου σκοποῦ καὶ ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν ὅλων ἐν γένει καὶ ἐν μέρει ἑνὸς ἑκάστου τῶν καθηκόντων τῆς ὑπηρεσίας μου». Ὁ δὲ βασιλικὸς ἐπίτροπος, ὁ γραμματεὺς καὶ οἱ λοιποὶ ὑπάλληλοι τοῦ γραφείου ὁρκίζονται τὸν συνήθη τῶν ὑπαλλήλων ὅρκον. Πᾶσα συνοδικὴ ἀπόφασις πρὸ τῆς ἐγκρίσεως τῆς κυβερνήσεως εἶνε ἄκυρος. Τὰ δὲ πλὴν ἄλλων καθήκοντα αὐτῆς εἶνε: «ἡ περὶ δογμάτων διδασκαλία· τὸ εἶδος καὶ ἡ ἐκτέλεσις τῆς λατρείας· ἡ ἐκτέλεσις τῶν καθηκόντων ἑκάστης τάξεως τοῦ κλήρου· ἡ θρησκευτικὴ διδασκαλία τοῦ λαοῦ· ἡ ἐκκλησιαστικὴ πειθαρχία (la discipline de l'Église)· ἡ δικαιοδοσία εἰς καθ' αὐτὸ ἐκκλησιαστικὰ ἀντικείμενα π. χ. εἰς τὰ τῆς συνειδήσεως, τῆς ἐκτελέσεως τῶν θρησκευτικῶν καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν χρεῶν κατὰ τὰ δογματικὰ βιβλία καὶ τὸν ἐπὶ τούτων τεθεμελιωμένον κανονισμὸν τῆς ἐκκλησίας». Ἐν πᾶσι τούτοις φανερὸν ὅτι πᾶσα μὲν ἡ κοσμικὴ διοίκησις τῆς ἐκκλησίας ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς πολιτείας, πᾶσα δ' ἡ πνευματικὴ ἐκ τῆς συνόδου. Μετὰ δὲ τὴν γενομένην ταύτην ἀνακήρυξιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐκ τοῦ πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ μετὰ τὸν διορισμὸν τῶν μελῶν τῆς ἱερᾶς συνόδου ἐγένετο (27 Ἰουλίου) ὑπὸ τὸν κρότον τῶν τηλεβόλων καὶ τὴν κροῦσιν τῶν κωδώνων ἡ ἐπίσημος ἐγκαθίδρυσις αὐτῆς μεγαλοπρεπῶς. Μετ' οὐ πολὺ (15 Αὐγούστου 1833) ἡ ἀντιβασιλεία ἐξέδωκε διάταγμα, καθ' ὃ ὡρίζετο ὁ τρόπος τῶν ἐργασιῶν τῆς ἱερᾶς συνόδου. Οἱ ῥωσσόφρονες, οἵτινες καὶ ἐπὶ Καποδιστρίου καὶ ἐπὶ τῆς ἀναρχίας ἐκ παντὸς τρόπου ἤθελον νὰ ναμιγνύωνται τοῖς τῶν Ἑλλήνων πράγμασι καὶ τανῦν ἔδειξαν τὴν ἑαυτῶν δυσαρέστησιν ἐπὶ τῇ γενομένῃ ἐν τῇ διοικήσει τῆς ἐκκλησίας μεταβολῇ καὶ κρυφίως ὑπέθαλπον παρὰ τῷ λαῷ τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ μεταβολὴ αὕτη οὐ μόνον τὴν διοίκησιν, ἀλλὰ καὶ τὴν πνευματικὴν σχέσιν τῆς ἐκκλησίας πρὸς τὸ πατριαρχεῖον μετέβαλεν. Ἐντεῦθεν δ' ἐγένετο μέγα σκάνδαλον ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἐκκλησίᾳ· ἐντεῦθεν δὲ καὶ ὁ κίνδυνος σχίσματος ταύτης ἀπ' ἐκείνου καὶ αἱ μακραὶ διαπραγματεύσεις μεταξὺ τοῦ τε πατριαρχείου καὶ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως καὶ αἱ ἐπὶ μακρὸν ὕστερον πολεμικαὶ συζητήσεις μεταξὺ ἄλλων τε καὶ τοῦ Κωνσταντίνου Οἰκονόμου καὶ τοῦ Θεοκλήτου

Φαρμακίδου· ἐντεῦθεν καὶ ὁ Τόμος, καὶ ὁ Ἀντίτομος καὶ ἄλλα ἥττονος λόγου ἄξια, ἅτινα ἐπὶ τέταρτον καὶ πλέον αἰῶνος συνετάρασσον τὴν συνείδησιν τῶν Χριστιανῶν τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας.

Πρόσκαιρος διαίρεσις τῶν ἐπισκοπῶν τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος. Μετὰ τὴν ἔκθεσιν τῆς ἐπιτροπείας περὶ καταστάσεως τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, μετὰ τὴν ἀνακήρυξιν τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τὴν ἵδρυσιν τῆς ἱερᾶς συνόδου καὶ τοῦ διορισμοῦ τῶν μελῶν αὐτῆς καὶ τοῦ τρόπου τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς ἡ ἀντιβασιλεία ἐξέδωκε διάταγμα (20 Νοεμβρίου 1833) «περὶ προσωρινῆς διαιρέσεως τῶν ἐπισκοπῶν τοῦ βασιλείου», καθ' ὃ πᾶς νομὸς ἀπαρτίζει μίαν ἐπισκοπικὴν περιφέρειαν, ἧς καθέδρα εἶνε ἡ μητρόπολις τοῦ νομοῦ, ὅπου καθεδρεύει καὶ ὁ νομάρχης. Ὁρίζονται δ' ἐπισκοπαὶ αἵδε: ἐν μὲν τῷ νομῷ Κορινθίας καὶ Ἀργολίδος *τρεῖς*: ἡ τῆς Κορινθίας, ἡ τῆς Ἀργολίδος, ἡ τῆς Ὕδρας τε καὶ Τιπαρήνου (Σπετσῶν)· ἐν δὲ τῷ νομῷ Ἀχαΐας καὶ Ἤλιδος *τέσσαρες*: ἡ τῆς Ἀχαΐας, Ἠλείας, Αἰγιαλείας καὶ Κυναίθης· ἐν δὲ τῷ νομῷ Μεσσηνίας *τρεῖς*: ἡ τῆς Τριφυλίας, Μεσσήνης καὶ Μεθώνης· ἐν δὲ τῷ νομῷ Ἀρκαδίας *τέσσαρες*: ἡ τῆς Μαντινείας καὶ Μεγαλοπόλεως, Κυνουρίας, Ἐρυμανθίας καὶ Γορτύνης· ἐν δὲ τῷ νομῷ Λακωνίας *ὀκτώ*: ἡ τῆς Λακεδαίμονος, Σελλασίας, Ἐπιδαύρου Λιμηρᾶς, Γυθείου, Ἀσίνης, Οἰτύλου, Ζυγοῦ καὶ ἡ τῆς Καρδαμύλης· ἐν δὲ τῷ τῆς Ἀκαρνανίας καὶ Αἰτωλίας *δύο*: ἡ τῆς Ἀκαρνανίας καὶ Καλλιδρόμης· ἐν δὲ τῷ τῆς Φωκίδος καὶ Λοκρίδος *τρεῖς*: ἡ τῆς Φωκίδος, Φθιώτιδος καὶ Λοκρίδος· ἐν δὲ τῷ τῆς Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας *τρεῖς*: ἡ τῆς Ἀττικῆς, Βοιωτίας καὶ Αἰγίνης· ἐν δὲ τῷ τῆς Εὐβοίας *τέσσαρες*: ἡ τῆς Εὐβοίας, Καρυστίας, Σκοπέλου καὶ Σκύρου· ἐν δὲ τῷ τῶν Κυκλάδων *ἕξ*: ἡ τῶν Κυκλάδων, Ἄνδρου, Κύθνου, Μήλου, Θήρας καὶ Νάξου. Ἐκ τῶν *τεσσαράκοντα* τούτων ἐπισκοπῶν, αἵτινες ἐπληρώθησαν πᾶσαι (21 Νοεμβρίου 1833), ἐκλειπόντων σὺν τῷ χρόνῳ τῶν ἐπισκόπων ἔμελλον κατὰ τὸ διάταγμα νὰ διατηρηθῶσι κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν νομῶν μόνον δέκα, ὅπερ καὶ ἤρξατο νὰ γίνηται πρῶτον μὲν ὅτε παρῃτήθη τὴν θέσιν ὁ ἐπίσκοπος Ἠλείας, οὗ ἡ ἐπισκοπὴ ἠνώθη (14 Μαΐου 1834) τῇ τῆς Ἀχαΐας καὶ εἶτα, ὅτε παρῃτήθη ὁ τῆς Γορτύνης Προκόπιος, οὗ ἡ ἐπισκοπὴ ἠνώθη (24 Ἰουλίου 1834) τῇ τῆς Ἐρυμανθίας. Ἕκαστος δὲ τῶν διοριζομένων ἐπισκόπων ὤμνυε τὸν διατεταγμένον (21 Νοεμβρίου 1833) ὅρκον τόνδε: «Ὀμνύω ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τῶν ἐμπιστευθέντων μοι χρεῶν κατὰ τοὺς ἱεροὺς κανόνας καὶ τὰς βασιλικὰς διαταγὰς καὶ ὑποταγὴν εἰς τὴν παρὰ τοῦ βασιλέως διωρισμένην ἱερὰν σύνοδον ὡς εἰς ὑπερτάτην ἐκκλησιαστικὴν ἀρχὴν τοῦ βασιλείου».

§ 1742. **Μοναστήρια καὶ μοναστάι.** Ἡ ἀντιβασιλεία εὗρε περὶ τὰ 500 μοναστήρια κοινόβια ἢ ἰδιόρρυθμα ἀνδρῶν καὶ περὶ τὰ 40 γυναικῶν, ἐν οἷς κατῴκουν 8,000 σφριγῶντες ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μοναστάι, ὧν οὐκ ὀλίγοι ἠγωνίσαντο λαμπρῶς ἐν τῷ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνι καὶ ἐφονεύθησαν καὶ ἐτραυματίσθησαν· ὑπῆρχον δὲ καὶ ὀλίγιστοι ἐρημῖται. Ἐν τισι νήσοις ὑπῆρχον ὑπερβολικοὶ ἀριθμοὶ μοναστῶν καὶ καλογραιῶν· ἐν μόνῃ τῇ *Ἄνδρῳ* ὑπῆρχον 600 μοναστάι. Τὰ μοναστήρια ὡς τὰ πολλὰ ἦσαν πλούσια καὶ κατεῖχον ἀπεράντους γαίας καὶ εἶχον μεγάλα εἰσοδήματα, οἷον τὸ τοῦ Μεγάλου Σπηλαίου ἐν Πελοποννήσῳ καὶ τὸ τῶν Ταξιαρχῶν καὶ τὸ τοῦ Ὁσίου Λουκᾶ ἐν Φωκίδι. Περὶ ἀγαθῆς διαθέσεως τῶν εἰσοδημάτων τούτων ὑπὲρ τῶν ἐκκλησιῶν καὶ σχολείων ἐξεδόθη (2 Αὐγούστου 1829) ψήφισμα. Ἀλλ' οὐδὲν ἐγένετο. Ἡ δὲ ἀντιβασιλεία κατήργησε 412 μοναστήρια καὶ τὰ εἰσοδήματα αὐτῶν διέθηκεν ὑπὲρ τοῦ εἰρημένου σκοποῦ. Μετὰ τὴν διάλυσιν τῶν τῶν ἀνδρῶν διέλυσε διὰ διατάγματος (25 Φεβρουαρίου 1834) καὶ τὰ τῶν γυναικῶν μοναστήρια πλὴν τριῶν: τοῦ τῆς Μεταμορφώσεως ἐν Κυνουρίᾳ ἐπικαλουμένου τῆς Λουκοῦς, τοῦ τῆς Καισαριανῆς ἐν Ἀττικῇ καὶ τοῦ ἐν τῇ Θήρᾳ τοῦ ἁγίου Νικολάου. Διερρύθμισε δὲ τὰ τῶν γυναικῶν οὕτωσίν: Ἕκαστον μοναστήριον γυναικῶν περιλαμβάνει τοὐλάχιστον *τριάκοντα μοναχάς*· αἱ νεώτεραι τῶν 40 ἐτῶν ὀφείλουσι νὰ ἐγκαταλίπωσι τὰς μονὰς πλὴν τῶν ἐχουσῶν μέγαν ἐνθουσιασμὸν ὑπὲρ τοῦ μοναχικοῦ βίου· αἱ μοναχαὶ ὀφείλουσιν ἵνα ἐνασχολῶνται περὶ γυναικεῖα ἔργα· περιποιῶνται δὲ τοὺς ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως πεμπομένους εἰς τὰς μονὰς αὐτῶν ἀσθενεῖς καὶ παράφρονας· διδάσκωσι δ' ἀμισθὶ τὰ παρὰ τῆς κυβερνήσεως εἰς αὐτὰς στελλόμενα ὀρφανὰ καὶ πτωχὰ κοράσια. Τὰ μοναστήριὰ τῶν γυναικῶν διατελοῦσιν ὑπό τε τὴν πνευματικὴν ἐπιστασίαν τοῦ ἐπισκόπου καὶ τῆς συνόδου καὶ ὑπὸ τὴν διοικητικὴν ὡς πρὸς τὰς κοσμικὰς ὑποθέσεις ἐπιστασίαν τοῦ νομάρχου καὶ τῆς ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν γραμματείας· ὅλη ἡ οὐσία τῶν γυναικείων μοναστηρίων πλὴν 4-6 στρεμμάτων γῆς περὶ τὸ μοναστήριον λαμβάνεται ὑπὲρ τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ταμείου. Ἕκαστον γυναικεῖον μοναστήριον ἔχει ἕνα οἰκονόμον διακρινόμενον ἐπὶ συνέσει καὶ ἀμέμπτῳ διαγωγῇ ὑπὲρ τὰ 60 ἔτη γεγονότα διοριζόμενον ὑπὸ τῆς ἱερᾶς συνόδου καὶ ὀμνύοντα ἐνώπιον τοῦ νομάρχου τὸν συνήθη τῶν δημοσίων λειτουργῶν ὅρκον καὶ ἕτερον ἐνώπιον τοῦ ἐπισκόπου τόνδε: « Ὀμνύω ἀκριβῶ ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων μου κατὰ τοὺς ἱεροὺς κανόνας καὶ τὰ βασιλικὰ διατάγματα καὶ ὑποταγὴν εἰς τοὺς παρὰ τοῦ βασιλέως διορισθέντας ἐκκλησιαστικοὺς ἀνωτέρους μου ». Καθήκοντα τοῦ οἰκονόμου εἶνε ἡ ἐπαγρύπνησις ἐπὶ τῆς διαγωγῆς τῶν

μοναζουσῶν καὶ ἐπὶ τῆς μοναστηριακῆς τάξεως, ἡ φύλαξις τῶν κλειδῶν τοῦ μοναστηρίου καὶ ἡ περὶ τροφῆς, ἐνδυμασίας καὶ λοιπῆς ἐπιμελείας τῶν μοναζουσῶν φροντίς. Ἐφημέριος δὲ ἱερεὺς λαμβάνων 30 δραχμὰς κατὰ μῆνα τελεῖ τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἀκολουθίας ἐν τῇ μονῇ. Προεδρεύοντος τοῦ οἰκονόμου ἐκλέγουσιν αἱ μοναχαὶ τρεῖς ὑποψηφίους ὡς ἡγουμενίσσας, ἐξ ὧν μίαν ἐκλέγει ἡ ἱερὰ σύνοδος καὶ ἐπικυροῖ ἡ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν γραμματεία. Ἀλλ' ἐκ μὲν τῶν διατάξεων τούτων ἐλάχιστα ἐγένοντο. Τὰ δὲ περὶ διαθέσεως τῶν χρημάτων τῶν ἐκ τῶν προσόδων τῶν διαλυθέντων μοναστηρίων μάτην ἐγένοντο, διότι οὐδὲν οὐδέποτε χρῆμα εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ταμεῖον. Τὸ μόνον δὲ ὅπερ ἐγένετο ἦν ὁ ἐξευτελισμὸς τῆς ἐκκλησίας παρὰ τῷ λαῷ, ἐξ οὗ οἱ μὲν ἐσκανδαλίζοντο, οἱ δ' ἔχοντες ἀσθενὲς τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα κατέστησαν ὅλως ψυχροὶ πρός τε τὰ δόγματα καὶ τὴν ἐκκλησίαν. Πάντα σχεδὸν τὰ μοναστήρια ἐθεωροῦντο πρὶν ὡς σεβασὰ τεμένη παρὰ τοῖς πέριξ αὐτῶν λαοῖς καὶ δι' ἄλλους θρησκευτικοὺς λόγους καὶ πρὸ πάντων διὰ τὰ περιαδόμενα ὑπὸ τῶν μοναστῶν θαύματα τοῦ ἐν ἑκάστῃ αὐτῶν τιμωμένου ἁγίου. Μετὰ δὲ τὴν διάλυσιν αὐτῶν οἱ μὲν ἐξηγριοῦντο κατὰ τῶν κυβερνώντων καὶ ἀσεβῶν ξένων, οἱ δὲ ἧττον εὐσεβεῖς κατεγίνοντο ἐκ παντὸς τρόπου ὅπως ἁρπάσωσιν ἐκ τῶν μοναστηριακῶν κτημάτων. Πάντα δὲ τὰ κινητὰ τῶν μοναστηρίων καὶ τῶν ἐκκλησιῶν τὰ ἱερὰ σκεύη ἀπώλοντο ἐπὶ ματαίῳ, ὧν τὰ πλεῖστα ἐκλάπησαν. Ἡ διάλυσις τῶν μοναστηρίων ἦν ἔργον ἀσυνετώτατον καὶ βλαβερώτατον· καὶ ἐκεῖνο μέν, διότι ἐγένετο ἐν οὐ δέοντι καὶ κατὰ τρόπον βάρβαρον, τοῦτο δέ, διότι οὔτε τὸ ἐκκλησιαστικὸν ταμεῖον συνέστη οὔτε αἱ πρόσοδοι τῶν διαλυθέντων μοναστηρίων ἐχρησίμευσαν εἴς τι ὠφέλιμον εἴτε τῇ ἐκκλησίᾳ εἴτε τῇ πολιτείᾳ, ἀλλὰ μόνον ἐγένετο *ἡ εἰς τὰ καίρια βλάβη τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος τοῦ λαοῦ*, ὅπερ οὔτ' εὐκόλως ἐμφυτεύεται αὐτῷ ἅπαξ ἐκριζωθὲν οὔτε ψυχρανθὲν αὖθις θερμαίνεται, ἐὰν δέ ποτε, οὐδέποτε οἷον ἦν. Ἡ μέχρι τοῦ νῦν τὴν κοινωνίαν λυμαινομένη θρησκευτικὴ ἀδιαφορία δύναταί τις εἰπεῖν ὅτι ὡς κυρίαν αἰτίαν ἔχει τὴν τότε γενομένην διάλυσιν τῶν μοναστηρίων, τὴν ἀπεμπόλησιν τῶν ἱερῶν σκευῶν καὶ πραγμάτων καὶ τὴν ἁρπαγὴν αὐτῶν τε καὶ τῶν ἀκινήτων πραγμάτων.

Ἰδιωτικὰ μοναστήρια καὶ ναοί. Καὶ περὶ τῶν ἰδιωτικῶν μοναστηρίων καὶ ναῶν ἐφρόντισεν (26 Ἀπριλίου 1834) ἡ ἀντιβασιλεία διατάξασα ὅτι ὅσα ἐξ αὐτῶν ἀποδεδειγμένως εἶνε ἰδιωτικὰ μένουσι καὶ εἰς τὸ μέλλον, ἀλλὰ τὰ ἀφιερωμένα αὐτοῖς κτήματα ὑπ' ἄλλων μὴ κατόχων τοῦ μοναστηρίου ἢ τοῦ ναοῦ « παραλαμβάνονται εἰς τὸ ἐκκλησιαστικὸν ταμεῖον ὡς ἀφιερώματα »· ὅτι οὐδαμῶς ἐπιτρέπεται τοῦ

λοιποῦ ἀφιέρωσις τοῖς ἰδιωτικοῖς τούτοις μοναστηρίοις ἢ ναοῖς· ὅτι τὰ ἅπαξ καταστάντα ἐνοριακὰ ἢ ὁπωσδήποτε παύσαντα νὰ διοικῶνται ὑπὸ ἰδιωτῶν θεωροῦνται δημόσια καὶ ἰσχύουσι καὶ περὶ αὐτῶν ὅσα καὶ περὶ τῶν δημοσίων· ὅτι αἱ ἰδιόκτητοι ἐκκλησίαι τότε καθίστανται ἐνοριακαὶ ὅταν ἢ χαρισθῶσι τῇ κοινότητι ἢ ἀγορασθῶσιν ὑπ' αὐτῆς· ὅτι τὰ ἰδιωτικὰ μοναστήρια οὔτε τὸ ὄνομα τοῦτο πλέον θὰ φέρωσιν οὔτε χρησιμεύσουσι πρὸς ἐνοίκησιν μοναχῶν, «ἀλλ' ὡς ἰδιαίτερα εὐκτήρια καὶ ἡσυχαστήρια αὐτοῦ μόνου τοῦ ἰδιοκτήτου των». Περιττὸν νὰ ῥηθῇ ὅτι διὰ τῶν διατάξεων τούτων ἰδιωτικὰ πρὸς ἐνοικίασιν καὶ πρόσοδον μοναστήρια καὶ ναοὶ καταργοῦνται. Ἀλλ' οὐδ' αἱ διατάξεις αὗται ἐφηρμόσθησαν, εἰμὴ μόνον προῆλθον δίκαι ἀτελεύτητοι μεταξὺ ἰδιοκτητῶν καὶ ἐνοριτῶν καὶ ἀσχημίαι κατὰ τὰς θρησκευτικὰς ἀκολουθίας.

Ἐκπαίδευσις κληρικῶν. Ἡ ἀντιβασιλεία πεποιθυῖα ὅτι αἱ πρόσοδοι τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ταμείου ἔμελλον νὰ ὦσιν ἐπαρκεῖς πρὸς ἐκπαίδευσιν τῶν κληρικῶν διώρισε (14 Μαΐου 1834) 30 ἱερομονάχους καὶ ἱεροδιακόνους ἐκλεχθέντας μεταξὺ τῶν ἁρμοδιωτέρων πρὸς σπουδὴν κληρικῶν, ἵνα ὡς ὑπότροφοι σπουδάσωσιν ἐν τῷ τῆς Αἰγίνης *διδακτηρίῳ* λαμβάνοντες πρὸς τοῦτο 60 δραχμὰς κατὰ μῆνα. Ἀλλ' ἐπειδὴ οὔτε τὸ ἐκκλησιαστικὸν ταμεῖον ἦν ἐπαρκὲς οὔτε τὰ τοῦ διδακτηρίου εἶχον ὑγιῶς καὶ ὁ ὄντως ἀγαθὸς οὗτος σκοπὸς ἐματαιώθη τάχιστα.

§ 1743. **Δημοσία ἐκπαίδευσις.** Ἡ ἀντιβασιλεία καθάπερ καὶ περὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν συνέστησεν (22 Μαρτίου 1833) ἐπιτροπείαν συνισταμένην ἐκ τοῦ Κωνσταντίνου Δ. Σχινᾶ, Ἀναστασίου Πολυζωΐδου, Ι. Κοκκώνη, Ἀλεξάνδρου Σούτσου, Ι. Βενθύλου καὶ τοῦ διδάκτορος Φρὰντζ ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ ἐπὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως ὑπουργοῦ καὶ ἐν ἐλλείψει αὐτοῦ τοῦ Κωνσταντίνου Δ. Σχινᾶ, ὅπως μάθῃ τὴν ἀληθῆ κατάστασιν τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως καὶ λάβῃ παρ' αὐτῶν προτάσεις περὶ τῶν καταλληλοτέρων μέσων πρὸς βελτίωσιν αὐτῆς καὶ ὀνομαζὶ πρὸς σχηματισμὸν *σχολείων τοῦ λαοῦ, ἑλληνικῶν σχολείων, γυμνασίων καὶ ἑνὸς πανεπιστημίου* καὶ ὑποβάλῃ ἔκθεσιν ἀκριβῆ. Ἐπὶ ἐννέα μῆνας εἰργάζετο ἡ ἐπιτροπεία αὕτη, ἀλλ' οὐδὲν σχεδὸν διαπράξασα διελύθη.

Κεντρικὸν σχολεῖον Αἰγίνης. Εἴρηται (σελ. 957-958) περὶ τῶν ἐπὶ Καποδιστρίου ἱδρυθέντων (1829-1830) σχολείων. Ἐξ αὐτῶν ἦν τὸ *κεντρικὸν σχολεῖον*, ὅπερ ἔμελλε νὰ ᾖ τὸ πρότυπον τῶν ἄλλων. Τοῦτο διετηρεῖτο, καίπερ ἐλλιπές, ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Γεωργίου Γενναδίου, ὅστις ἦν καὶ ἔφορος τῆς ἐκεῖ βιβλιοθήκης. Ἐν αὐτῷ ἐδίδασκε καὶ ὁ *Χορτάκης*. Ἡ δὲ ἀντιβασιλεία διώρισε (15 Αὐγούστου 1833) καὶ τὸν *Ἕρρικον Ν. Οὐλρὶχ* ἐκ τῆς ἐν Γερμανίᾳ Βρέμης διδάσκαλον

τῆς λατινικῆς καὶ γερμανικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας, τὸν *Ἰωάννην Ψαρᾶν* Κεῖον τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας καὶ τὸν *Δημήτριον Δουραμάνην* ἐξ Ἰωαννίνων τῶν μαθηματικῶν. Τὸ κεντρικὸν σχολεῖον διὰ τοῦ διορισμοῦ τῶν νέων διδασκάλων διέπρεψε κατὰ τὰς προσεχεῖς ἐξετάσεις (Ἰουλίου 1834) τὰς γενομένας ἐνώπιον τοῦ τότε ὑπουργοῦ τῆς παιδείας Κωνσταντίνου Σχινᾶ κατ' οὐδὲν ὑπολειπομένας κατὰ τὸν Μάουρερ τῶν ἐν τοῖς γερμανικοῖς γυμνασίοις.

Τὸ ἐν Αἰγίνῃ ὀρφανοτροφεῖον. Τὸ ἐπὶ Καποδιστρίου ἱδρυθὲν ὀρφανοτροφεῖον εἶχε περιέλθῃ εἰς μεγάλην παράλυσιν. Ἡ ἀντιβασιλεία βουλομένη νὰ βελτιώσῃ τὴν κατάστασιν αὐτοῦ ἐξέδωκε (28 Ὀκτωβρίου 1833) διάταγμα, καθ' ὃ ἑκατὸν πάντοτε ἄρρενες ὀρφανοὶ πατρὸς ἢ μητρὸς ἐπταετεῖς μὲν τὸ ἔλασσον τὴν ἡλικίαν καὶ δωδεκαετεῖς τὸ μέγιστον, ὧν οἱ γονεῖς ἢ ἀπέθανον ἐν τῷ μεγάλῳ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνι ἢ ἄλλως εὐηργέτησαν τὴν πατρίδα, ὤφειλον ἵνα μένωσιν ἐν τῷ ὀρφανοτροφείῳ τοὐλάχιστον μέχρι τοῦ 16 ἔτους τῆς αὐτῶν ἡλικίας· σκοπὸς δὲ τοῦ ὀρφανοτροφείου ἦν ἡ ἐκμάθησις τέχνης· τὸ κατάστημα ἦν ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐποπτείαν καὶ κυβέρνησιν τοῦ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑπουργοῦ· διευθύνετο ὑπὸ ἕνα διευθυντήν· εἶχεν ἕνα ἐπιστάτην, ἰατρόν, ταμίαν, διδασκάλους καὶ τεχνίτας καὶ ὑπηρέτας. Διωρίσθησαν δέ: διευθυντὴς ὁ Γεώργιος Καραμᾶνος, διδάσκαλος ὁ Π. Πέπας καὶ ταμίας ὁ Κ. Κριτοβουλίδης τελώνης Αἰγίνης. Ὅ τε διευθυντὴς καὶ διδάσκαλος ἐπηνοῦντο. Ἀλλ' οὐχ ἧττον οὐδὲν ἠδύνατο ἵνα ἐν τῷ φιλανθρωπικῷ ἐκείνῳ καταστήματι γένηται. Πρὸ δὲ πάντων τὸ πρακτικὸν μέρος ἦν ἴσον καὶ τὸ μηδὲν πολλῶν ἐλλειπόντων ἐν Αἰγίνῃ· τούτου ἕνεκα μετετέθη (Ἰουνίου 1834) τὸ ὀρφανοτροφεῖον εἰς Ναύπλιον, ἔνθα πλείονες καὶ κρείσσονες τεχνῖται ἠδύναντο νὰ ὑπάρχωσι πρὸς διδασκαλίαν τῶν ὀρφανῶν τῆς κεραμευτικῆς, τῆς γεωργικῆς ἐν Τίρυνθι καὶ τῆς κτηνοτροφίας.

Γυμνάσιον ἐν Ναυπλίῳ. Ὁ Καποδίστριας ἐσκόπει ἵνα ἱδρυθῶσι καὶ πολλαπλασιασθῶσι μόνον δημοτικὰ σχολεῖα· ἐπικίνδυνον ἐθεώρει τὴν ὑψηλοτέραν ἐκπαίδευσιν, ἐφ' ᾧ καὶ ὑπό τινων μὲν ἐπηνέθη, ὑπ' ἄλλων δὲ κατεκρίθη ὡς *φωτοσβέστης*. Ἀλλὰ τὸ βέβαιον ὅτι τὸ ἔθνος ἐπεθύμει παιδείας τελειοτέρας· ἀνάγκη δ' ἦν καὶ *πανεπιστημίου*, διότι οὐδὲν ἔθνος πεπολιτισμένον λαμβάνον πρὸ ὀφθαλμῶν τὰς ἐπιστημονικὰς ἀνάγκας δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἄνευ διδασκάλων, θεολόγων, νομικῶν καὶ ἰατρῶν. Παρὰ τῶν σοφῶν λοιπὸν τῆς ἀντιβασιλείας προσεδόκα ἡ Ἑλλὰς τελειοτέραν παιδείαν. Ἀλλ' ἐλάχιστα ἐγένοντο. Διὰ διατάγματος συνέστη (21 Νοεμβρίου) ἐν Ναυπλίῳ *ἑλληνικὸν σχολεῖον καὶ γυμνάσιον*· ἐξ ὧν τὸ μὲν διῃρεῖτο κατὰ τὰς ἀνάγκας τῶν

μαθητῶν εἰς τρεῖς ἢ τέσσαρας κλάσεις· τὸ δὲ γυμνάσιον «πρὸς τὸ παρὸν τοὐλάχιστον εἰς δύο τάξεις»· ὡρίσθησαν δὲ ὧραι διδασκαλίας 24-26 καθ' ἑβδομάδα. Μαθήματα δ' ἐν μὲν τῷ ἑλληνικῷ *ἡ νέα καὶ παλαιὰ ἑλληνικὴ γλῶσσα*, ἐν δὲ ταῖς δύο τελευταίαις τάξεσι *λατινικά*· πρὸς δὲ τούτοις *κατήχησις, ἀριθμητική, γεωγραφία καὶ καλλιγραφία*. Ἐν δὲ τῷ γυμνασίῳ: *νέα καὶ παλαιὰ ἑλληνική, λατινικά, γαλλικά, γερμανικά, κατήχησις, ἱστορία μετὰ γεωγραφίας, μαθηματικά, ἀρχαὶ φυσικῆς, χημίας καὶ φυσικῆς ἱστορίας*. Διωρίσθησαν δὲ διευθυντὴς μὲν ἀμφοτέρων τῶν σχολείων καὶ διδάσκαλος τῆς *ἱστορίας*, τῆς *ἑλληνικῆς καὶ λατινικῆς φιλολογίας* ὁ Κωνσταντῖνος Ἀσώπιος, διδάσκαλοι δέ: ὁ Ἰωάννης Βενθύλος τῆς ἑλληνικῆς καὶ γαλλικῆς γλώσσης καὶ φιλολογίας ὁ καὶ μέχρι τῆς ἀφίξεως τοῦ ἀπόντος Ἀσωπίου καὶ διευθυντής, Λεόντιος Ἀναστασιάδης τῆς ἑλληνικῆς, ὁ Π. Ι. Γκινάκας τῆς παλαιᾶς καὶ νέας ἑλληνικῆς, ὁ λοχαγὸς Δ. Σταυρίδης διδάσκαλος τῆς πολεμικῆς καὶ τῶν μαθηματικῶν, Δ. Ι. Νικολαΐδης τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ὁ Ἐρόλδος τῆς γερμανικῆς καὶ ὁ Ἐϋμᾶννος τῆς λατινικῆς. Καὶ εὐκόλως μὲν ὡρίσθησαν τὰ περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ σχολείου καὶ γυμνασίου, ἀλλὰ πάνυ δυσκόλως ἐξετελέσθησαν· διότι ὁ μὲν Ἀσώπιος ἐπὶ παντοίαις προφάσεσιν ἐπὶ τέλους ἠρνήθη νὰ μεταβῇ ἐξ Ἑπτανήσου εἰς Ναύπλιον· ὡσαύτως ἠρνήθησαν καὶ ὁ Βενθύλος καὶ ὁ Νικολαΐδης καὶ ὁ Σταυρίδης καὶ οἱ δύο Γερμανοί. Παρήρχετο λοιπὸν ὁ χρόνος μάτην, μέχρις οὗ εὑρέθησαν ἄλλοι: ὁ *Ἐμμανουὴλ Ψύχας* τῆς φυσικῆς, ὁ *Βερνάρδος* τῶν μαθηματικῶν, ὁ *Ῥάβους* τῆς γερμανικῆς γλώσσης (22 Ἰανουαρίου 1834)· τέλος δὲ καὶ ὁ Βενθύλος ἀνέλαβε (1 Ἰουλίου 1834). Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον τὰ κατὰ τὸ γυμνάσιον τοῦτο λίαν βραδέως ἐρρυθμίζοντο.

Σχολὴ Ψαριανῶν, γερμανικὴ σχολή, παρθεναγωγεῖον. Χάριν τῶν ἐν Αἰγίνῃ Ψαριανῶν ἱδρύθη ἐκεῖ *σχολεῖον*, οὗ διδάσκαλος διωρίσθη (23 Ἰανουαρίου 1834) ὁ Ἠλίας Χριστοφίδης· ἐν δὲ Ναυπλίῳ χάριν τῶν Γερμανῶν ἱδρύθη (1 Φεβρουαρίου 1834) διὰ διατάγματος *γερμανικὴ σχολή*, ἧς διευθυντὴς διωρίσθη ὁ Βεέρ. Ἐν τῷ αὐτῷ δὲ σχολείῳ τῶν κορασίων τῷ διευθυνομένῳ ὑπὸ τῆς κυρίας Βολμεράνζ ὡρίσθησαν ὑποτρόφων κορασίων δώδεκα θέσεις, ὧν οἱ γονεῖς ἔπεσον ἐν τῷ ἱερῷ ἀγῶνι ἢ ἄλλως εὐηργέτησαν τὴν πατρίδα· μετ' οὐ πολὺ δὲ ὡρίσθησαν (22 Ἰανουαρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους) ὑπότροφοι καὶ αἱ δύο θυγατέρες τοῦ Καραϊσκάκη, ἀλλὰ δὲν εἰσῆλθον εἰς αὐτό. Εἶτα δὲ (15 Μαρτίου 1835) διωρίσθησαν δώδεκα κοράσια ὑπότροφα.

Ὑπότροφοι ἀγωνιστῶν παῖδες ἐν Μονάχῳ. Πρὸς δὲ τούτοις ἐκρίθη δίκαιον ἵνα τέκνα ἀγωνιστῶν ζώντων τε καὶ νεκρῶν πεμφθῶσιν εἰς

τὸ ἐν Μονάχῳ ἑλληνικὸν διδακτήριον· πρὸς τοῦτο διωρίσθησαν (2 Σεπτεμβρίου 1833) 24 ὑπότροφοι δαπάναις τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, ὅπως ἀνατραφῶσι καὶ ἐκπαιδευθῶσι τελεώτερον ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τοῦ φιλέλληνος Θηρσίου· πρὸς τοῦτο δὲ διωρίσθη καὶ εἷς ἱερεὺς ὅπως τοὺς παῖδας αὐτοὺς διδάσκῃ τὴν κατήχησιν καὶ ἱερουργῇ ἐν τῷ ἐκεῖ ἱερῷ τῶν Ἑλλήνων ναῷ. Μεταξὺ τῶν διορισθέντων ἦσαν οἱ υἱοί: Καραϊσκάκη, Βότσαρη, Μαυρομιχάλη, Ὀδυσσέως, Τομπάζη, Κριεζῆ, Δεληγιάννη, Μεταξᾶ, Βεΐκου. Ἡ εἰς Μόναχον δὲ μετάθεσις τῶν υἱῶν τῶν ἐξοχωτέρων ἀγωνιστῶν ἐγένετο ἀφορμὴ ἵνα πλείονες ἢ πρότερον καὶ ἄλλων Ἑλλήνων υἱοὶ πεμφθῶσιν εἰς τὰ ἐν Γερμανίᾳ πανεπιστήμια.

Ἰδιωτικὰ σχολεῖα ὑφ' Ἑλλήνων, ὑπ' Ἀμερικανῶν. Πλὴν δὲ τῶν δημοσίων σχολείων ἱδρύθησαν καὶ ἰδιωτικὰ ὑπό τε ἰδιωτῶν καὶ πόλεων καὶ κοινοτήτων περὶ τὰ *εἴκοσιν* ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἑλληνικά, ἐν οἷς διεκρίνοντο τὰ ἐν Ἥτραις καὶ Χαλκίδι καὶ πρὸ πάντων τὸ ἐν Σύρῳ λύκειον τὸ ὑπὸ τοῦ Νεοφύτου Βάμβα διευθυνόμενον. — Ἐκ δὲ τῶν ὑπὸ ξένων ἱδρυθέντων σχολείων διεκρίθη τὸ μετὰ ματαίαν ἐν Τήνῳ ἀπόπειραν ἱδρυθὲν ὕστερον ἐν Ἀθήναις θηλέων σχολεῖον κατ' ἀρχὰς ὑπὸ Ῥοβερτσῶνος καὶ Χίλλ καὶ εἶτα ὑπὸ Χίλλ καὶ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ καὶ τοῦ Κίγγ, ὅπερ ὅμως ἐπί τινα χρόνον ἐγένετο πέτρα σκανδάλου, τὸ δ' ἀληθὲς ὅτι πολλὰς ἑλληνίδας εὖ τὸ παρθεναγωγεῖον τοῦτο διέπλασεν.

Μεταρρύθμισις καὶ συμπλήρωσις τῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἡ ἀντιβασιλεία μὴ ἀρκουμένη, ὡς εἰκός, τῇ ὑπαρχούσῃ καταστάσει τῆς ἐκπαιδεύσεως ἀπεφάσισε νὰ μεταρρυθμίσῃ τὸ σύστημα ἐν γένει αὐτῆς καὶ συμπληρώσῃ.

Δημοτικὴ ἐκπαίδευσις. Ἡ ἀντιβασιλεία ὀρθῶς ποιοῦσα ἤρξατο ἐκ τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἐξέδωκε (6 Φεβρουαρίου 1834) νόμον, ἐν ᾧ ῥυθμίζονται κατὰ γερμανικά, ὡς δῆλον, πρότυπα τὰ τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως τελέως. Δι' αὐτοῦ προσδιορίζονται ἀκριβῶς πάντα ὅσα ὀφείλει ὅ τε διδάσκαλος ἵνα διδάξῃ καὶ ὁ μαθητὴς μάθῃ. Ἐν αὐτῷ εὑρίσκει τις πλουσιώτατον πρόγραμμα τῶν διδακτέων μαθημάτων, τὰ περὶ τοῦ τρόπου τῆς διδασκαλίας αὐτῶν, δημοτικῶν καταστημάτων, τρόπου συστάσεως αὐτῶν, τῶν γνώσεων τῶν διδασκάλων τῶν νομῶν καὶ ἐπαρχιῶν, τῶν δήμων τῆς πρώτης τάξεως καὶ τῶν τῆς δευτέρας καὶ τρίτης, τὰ περὶ ἐξετάσεως, καθηκόντων καὶ δικαιωμάτων τῶν διδασκάλων, μισθοδοσίας, συντάξεως γερόντων ἢ ἀσθενῶν διδασκάλων καὶ τῶν χηρῶν καὶ ὀρφανῶν αὐτῶν, ἐπιθεωρήσεως τῶν ἐπιτοπίων δημοτικῶν σχολείων, ἐπιθεωρητικῶν ἐπιτροπῶν τῶν κατ' ἐπαρχίας καὶ κατὰ νομοὺς σχολείων, ἐπιβλητέων ἐπανορθωτικῶν ποι-

νῶν, περὶ ὅλων τῶν ἐπιθεωρητικῶν ἐπιτροπῶν τῶν σχολείων, τῆς ἀπὸ μέρους τῆς κυβερνήσεως ὑπερτάτης ἐποπτείας, ἐξετάσεως μαθητῶν, σχολείων κορασίων, τῶν παρὰ τῆς κυβερνήσεως διατηρουμένων δημοτικῶν σχολείων, ἰδιαιτέρων ὑπὸ ἰδιωτῶν συντηρουμένων δημοτικῶν σχολείων καὶ παιδοτροφείων καὶ διδασκάλων, τὰ περὶ διδασκαλείου ἐν γένει καὶ τοῦ γενικοῦ ἐπιθεωρητοῦ τῶν σχολείων, τὰ περὶ βαθμοῦ καὶ μισθοῦ τοῦ διευθυντοῦ, τῶν καθηγητῶν τοῦ διδασκαλείου καὶ τοῦ διδασκάλου τοῦ προτύπου σχολείου, παραδοχῆς τῶν ἐν τῷ διδασκαλείῳ προκαταρτιζομένων καὶ περὶ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐργασιῶν τοῦ διδασκαλείου. Εἴπερ ἠδύναντο νὰ ἐφαρμοσθῶσι τὰ ἐν τῷ νόμῳ περὶ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, πάντως ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ θὰ ἠδύνατο αὕτη νὰ ποθῇ τελεία τόσον, ὅσον ἦν τότε ἐν Γερμανίᾳ καὶ Γαλλίᾳ καὶ εἴ τινος ἄλλου τῶν μεγάλων πεπολιτισμένων ἐθνῶν, ὧν τὰς νομοθεσίας εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν οἱ νομοθετοῦντες ἐν Ἑλλάδι σοφοὶ Γερμανοί. Ἀλλ' οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἠδύνατο νὰ πραχθῇ δι' ἔλλειψιν διδασκάλων καὶ καταστημάτων. Οἱ νομοθέται ἐκεῖνοι ἀπήτουν παρὰ τοῦ διδασκαλείου: *ἀκριβῆ γνῶσιν τῆς χριστιανικῆς κατηχήσεως, καλλιγραφίαν, τὴν κατὰ θεωρίαν καὶ πρᾶξιν γνῶσιν τῆς ἑλληνικῆς γραμματικῆς, ὀρθογραφίαν καὶ ἔγγραφον ἔκθεσιν τῶν ἰδεῶν, γνῶσιν καὶ ἕξιν τοῦ ἀπὸ στήθους καὶ τοῦ δι' ἀριθμητικῶν χαρακτήρων ὑπολογισμοῦ, ἰδέαν ζωγραφικῆς, γνῶσιν τῆς ἱερᾶς καὶ τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, τῶν στοιχείων τῆς γεωγραφίας, τῆς γεωμετρίας καὶ διδακτικῆς, τῆς γυμναστικῆς, τῆς φωνητικῆς μουσικῆς καὶ ἕξιν αὐτῆς, πρακτικὰς γνώσεις τῆς ἀγρονομίας, κηπουρικῆς, δενδροκομίας, βομβυκοτροφίας καὶ μελισσοτροφίας.* Ταῦτα πάντα οὐδὲ εἷς τῶν τότε Ἑλλήνων ἠδύνατο νὰ γινώσκῃ· οὐδὲ ἓν ἄρα σχολεῖον ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἕνα διδάσκαλον τόσων γνώσεων καὶ εἴ πέρ τις ἠδύνατο νὰ πλασθῇ οὐδὲ ἓν σχολεῖον ὑπῆρχεν ἔχον ὅσα κελεύει ὁ σοφὸς ἄλλως νόμος οὗτος. Ἐπὶ Καποδιστρίου εἶχον κτισθῇ σχολεῖά τινα· ἀλλὰ ταῦτα ἐν τῷ μεταξὺ δι' ἔλλειψιν διδασκάλων ἐχρησίμευσαν εἰς ἄλλας ἀνάγκας καὶ δὴ καὶ ὡς σταῦλοι ἢ ἐγένοντο ἐρείπια.

Γυμνάσια, πανεπιστήμιον, ἀκαδημία. Οἱ ἀντιβασιλεῖς καίπερ γινώσκοντες τὸ δύσκολον ἢ μᾶλλον τὸ ἀδύνατον τῆς ἐπιτυχίας τῶν νομοθετημάτων αὐτῶν, οὐχ ἧττον ἠβούλοντο νὰ κατασκευάσωσι τὸν κώδικα, οὕτως εἰπεῖν, τῆς ἐκπαιδεύσεως, ὅπως ἐν δέοντι ἐφαρμοσθῇ. Ὁ σοφὸς Μάουρερ, ὃν τινες ἐμέμψαντο ὡς ἰδεολόγον καὶ ἐχλεύασαν ἐπὶ τούτῳ, πολλάκις ἐν τῷ πολυτίμῳ συγγράμματι αὐτοῦ περὶ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀνομολογεῖ τὸ δυσχερὲς τοῦ πράγματος καὶ ἦν πεπεισμένος ὅτι τὸ ὑψηλὸν αὐτοῦ ἔργον ἔμελλε νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐν ὑστέ-

ροις χρόνοις. Τούτου ἕνεκα σκοπὸν εἶχεν, εἰ ἔμενεν ἐν Ἑλλάδι, ἵνα ἔνθεν μὲν ἱδρύσῃ πανταχοῦ ἐν πάσῃ μὲν ἐπαρχίᾳ ἑλληνικὰ σχολεῖα, ἐν ἑκάστῳ δὲ νομῷ γυμνάσιον, ἐν δὲ Ἀθήναις πανεπιστήμιον καὶ ἀκαδημίαν· πρὸς δὲ τούτοις καὶ ἓν *φιλολογικὸν παιδευτήριον* καὶ ἓν *θεολογικὸν* συνηνωμένα μετὰ τοῦ πανεπιστημίου τὸ μὲν πρὸς διάπλασιν παιδαγωγικὴν τῶν διδασκάλων καὶ καθηγητῶν, τὸ δὲ πρὸς ἐκκλησιαστικὴν παρασκευὴν περὶ τὸ διδάσκειν καὶ τελεῖν τὰς ἱεροτελεστίας τῶν θεολόγων καὶ ἱερέων. Πρὸς τοῦτο δ' ἔμελλον νὰ προσκληθῶσι πάντες οἱ τότε λόγιοι Ἕλληνες οἱ ἐκτὸς πρὸ πάντων τῆς Ἑλλάδος διατρίβοντες: ὁ Ἀσώπιος ἐκ Κερκύρας, ὁ Κούμας ἐκ Τεργέστης, ὁ Βάμβας, ὁ Δούκας, ὁ Λουκᾶς Ἀργυρόπουλος, ὁ Γεννάδιος, Χορτάκης καὶ Γερμανοὶ ἀσχολούμενοι ἰδίᾳ περὶ τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν καὶ ἱστορίαν, ἐν οἷς καὶ ὁ μετὰ ταῦτα μισέλλην Φίλιππος Φαλμεραύερος καὶ ὁ φιλέλλην Ζιγκαϊσῆνος. Ἐσκόπει δὲ ὁ φιλότιμος Μάουρερ μηνὶ Αὐγούστῳ τοῦ 1834 ἵνα ὑποβάλῃ τὰ περὶ τούτων τῇ ἀντιβασιλείᾳ· μηνὶ δὲ Σεπτεμβρίῳ ἔμελλον νὰ ἱδρυθῶσι τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα καὶ τὰ γυμνάσια, κατὰ δὲ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ αὐτοῦ ἔτους τὸ πανεπιστήμιον ἐν Ἀθήναις καὶ τῇ 2 Νοεμβρίου ἡμέρᾳ τῶν γενεθλίων αὐτοῦ ἡ ἀκαδημία τῶν ἐπιστημῶν. Ἀλλὰ πάντα ταῦτα ἐματαιώθησαν· διότι ἐν τῷ μεταξὺ (19 Ἰουλίου) ἀνεκλήθη δυστυχῶς ὁ Μάουρερ. Πολλοὶ ἔγραψαν ὅτι ὁ ἀνὴρ ἠρνήθη νὰ καταλίπῃ τοὺς συντεταγμένους ὑπ' αὐτοῦ νόμους πρὸς τύπωσιν· ἀλλ' αὐτὸς ἠρνεῖτο τοῦτο διαρρήδην. Εἶχε μὲν πολλὰ ἐν χειρογράφοις, ὡς αὐτὸς ἀνωμολόγει, ἅτινα μεθ' ἑαυτοῦ ἔλαβεν· ἀλλὰ διϊσχυρίζετο, καὶ δικαίως, ὅτι μήτε νὰ συμπληρωθῶσι παρ' ἄλλων, ὡς αὐτὸς ἠβούλετο, ἦν δυνατόν, πολλῷ δ' ἧττον νὰ ἐκδοθῶσι καὶ ἐφαρμοσθῶσιν. Καὶ ἐκ τῶν τότε Ἑλλήνων ἔγραψάν τινες κατὰ τῆς ἀντιβασιλείας ὡς χίμαιραν κατασκευασάσης διὰ τῆς νομοθεσίας αὐτῆς καὶ πρὸ πάντων κατὰ τοῦ Μάουρερ ὅτι νόμους προσήκοντας τοῖς Γερμανοῖς ἐφαντάζετο νὰ ἐπιβάλῃ τῷ ἑλληνικῷ ἔθνει ἄλλα ἤθη καὶ ἔθιμα ἔχοντι ἀγνοοῦντες ὅτι ὁ Μάουρερ ἀπέβλεπεν οὐχὶ εἰς τὸ παρόν, ἀλλ' εἰς τὸ μέλλον τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους — ἄλλως τε δὲ ἐν τῇ ἐφαρμογῇ ἠδύναντο νὰ φανῶσι τὰ μὴ προσήκοντα καὶ ἁρμόζοντα καὶ διορθωθῶσι, — διότι ὅπως πάντα τὰ ἐκ Γερμανῶν προερχόμενα ἀπεδοκιμάζοντο ὑπὸ τῶν τότε Ἑλλήνων ἕνεκα πολιτικῶν λόγων, καίτοι πλεῖστα ἦσαν ἄριστα, οὕτω καὶ τὰ περὶ ἐκπαιδεύσεως. Ὅτι δὲ τὰ περὶ ἐκπαιδεύσεως ὑπὸ τοῦ Μάουρερ δημιουργηθέντα εἶνε πολλοῦ λόγου ἄξια ἀπόδειξις τρανοτάτη καὶ αὐτὰ τὰ τελευταῖα περὶ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως νομοθετήματα, ἅτινα παραβαλλόμενα πρὸς τὸν εἰρημένον νόμον τῆς ἀντιβασιλείας εἶνε οἷον κάνθαρος πρὸς λέοντα.

Ἐφημερίδες, συγγράμματα. Ὁ ἕνεκα κομματικῶν λόγων ἀγὼν τῶν ἀντιπολιτευομένων Ἑλλήνων κατὰ τῆς ἀντιβασιλείας ἐγένετο ἀφορμὴ ἵνα ἐκδοθῶσιν (6 καὶ 11 Σεπτεμβρίου 1833) οἱ δύο νόμοι: ὁ περὶ ἀστυνομίας τοῦ τύπου καὶ ὁ περὶ ἐγκλημάτων ἐκ τῆς καταχρήσεως τοῦ τύπου, οὓς τινες ὠνόμασαν «ἀξίους τῶν ἱεροδικείων τοῦ ΙϚ' αἰῶνος». Ἀληθῶς διατάξεις τινὲς εἶνε λίαν αὐστηραὶ καὶ μάλιστα τὰ περὶ ἐκδόσεως συγγραμμάτων· ἀλλ' ὅσον ἀποβλέπει εἰς τὰς κατάχρησιν τῆς ἐλευθεροτυπίας ποιούσας ἐφημερίδας πολλαὶ διατάξεις θὰ ἦσαν καὶ νῦν τοῖς ἐκδόταις ἐφημερίδων καὶ συντάκταις καὶ τῇ κοινωνίᾳ ὠφελιμώταται. Ἄλλαι τε δὲ διατάξεις περὶ ἐφημερίδων καὶ συγγραμμάτων τῶν δύο νόμων τῆς ἀντιβασιλείας καὶ μάλιστα αὕτη: — «ὁ ὑπεύθυνος συντάκτης ἔχει χρέος νὰ καταβάλῃ εἰς μετρητὰ ἐγγύησιν 5,000 δραχμῶν. Ἐξ αὐτῆς τῆς ἐγγυήσεως λαμβάνονται τὰ πρόστιμα, τὰ ἔξοδα καὶ αἱ ἀποζημιώσεις τῶν προσβληθέντων ἀτόμων, εἰς τὰς ὁποίας ἤθελε καταδικασθῇ ὁ ὑπεύθυνος συντάκτης. — Ἀφοῦ δὲ ἐξαντληθῇ ἡ ποσότης, πρέπει νὰνανεωθῇ ἐντελῶς καὶ εὐθύς», — συνέτειναν, ἵνα ἐν βραχεῖ χρόνῳ ἐκλίπωσι πᾶσαι αἱ ἀντιπολιτευόμεναι ἐφημερίδες.

Τέχνη, βιομηχανία, βιβλιοθῆκαι Ναυπλίου καὶ Αἰγίνης, ἀρχαιότητες κτλ. Ἡ ἀντιβασιλεία οὐχ ἧττον μετ' ἀξιεπαίνου ζήλου ἐσκέψατο περὶ τέχνης, βιομηχανίας, βιβλιοθηκῶν καὶ ἀρχαιοτήτων. Ἐπέμφθησαν δύο νέοι Ἕλληνες ἵνα σπουδάσωσι ζωγραφικὴν ὁ μὲν εἰς Βενετίαν, ὁ δὲ εἰς Ῥώμην, τρίτος τις ὤφειλε νὰ διδαχθῇ τὴν λιθογραφικὴν ἐν τῷ τοῦ Ναυπλίου λιθογραφείῳ· τέταρτος ἐπέμφθη εἰς Παρισίους παρὰ τὸν Διδῶτον ἵνα σπουδάσῃ τυπογραφικήν. Περὶ δὲ ἱδρύσεως δημοσίας βιβλιοθήκης ἐφρόντισεν ἡ ἀντιβασιλεία πρὶν ἢ ἀπέλθῃ ἐκ Μονάχου εἰς Ἑλλάδα, ἐξ ὧν συνέστη ἡ πρώτη δημοσία βιβλιοθήκη ἐν Ναυπλίῳ, ἐν ᾗ συνηθροίσθησαν συγγράμματα πολλοῦ λόγου ἄξια: οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες συγγραφεῖς, οὐκ ὀλίγα ἐκ τῆς γερμανικῆς, γαλλικῆς καὶ ἀγγλικῆς φιλολογίας· ἄλλα δὲ παρηγγέλθησαν. Ἅμα ὅμως τῇ ἀναχωρήσει τοῦ Μάουρερ ἔπαυσεν ἥ τε συλλογὴ καὶ ἡ παραγγελία βιβλίων. — Καὶ ἡ ἐν Αἰγίνῃ βιβλιοθήκη, ἧς αἱ πρῶται συλλογαὶ Ἑλλήνων ἐγένοντο ἐπὶ Καποδιστρίου, ἐπλουτίζετο ὁσημέραι ἐκ δωρεῶν πρὸ πάντων τῶν ἀδελφῶν Σακελλαρίων καὶ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Ἀρσενίου, ὅστις ἐδωρήσατο καὶ συλλογὴν χειρογράφων, εἰκόνων καὶ νομισμάτων. Προὔκειτο δέ, ὡς ἐλέγετο, καὶ ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Κοραῆ νὰ κατατεθῇ ἐν τῇ τῆς Αἰγίνης βιβλιοθήκῃ, ἧς προϊστατο ὁ Γεώργιος Γεννάδιος. — Ἐπειδὴ δὲ αἱ ἑλληνικαὶ ἀρχαιότητες πάντοτε ἔχουσιν οὐ μόνον ἐπιστημονικὴν σπουδαιότητα, ἀλλά, τότε δὴ μάλιστα, καὶ

πολιτικήν, καθ' ὅσον τότε ἡ Εὐρώπη ἐκινήθη ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων ἀγωνιζομένων ἕνεκα τῆς δόξης τῶν προγόνων αὐτῶν, καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν μέλλοντα χρόνον αὗται ἔσονται ἐσαεὶ ὁ μαγνητικὸς δεσμὸς τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου,—διὰ τοῦτο ἡ ἀντιβασιλεία περὶ πολλοῦ ἐποιεῖτο τὴν συλλογὴν καὶ φύλαξιν τῶν ἀρχαιοτήτων. Ἐν τῷ ἐκδοθέντι (10 Μαΐου 1834) νόμῳ «περὶ τῶν ἐπιστημονικῶν καὶ τεχνολογικῶν συλλογῶν, περὶ ἀνακαλύψεως καὶ διατηρήσεως τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ τῆς χρήσεως αὐτῶν» περιέχεται ὁλόκληρον σύστημα συλλογῶν. Κατ' αὐτὸν ἐν Ἀθήναις, τῇ καθέδρᾳ τῆς κυβερνήσεως, τῆς ἀκαδημίας τῶν ἐπιστημῶν, τῆς τῶν ὡραίων τεχνῶν καὶ τοῦ πανδιδακτηρίου (πανεπιστημίου) ἔμελλον νὰ ἱδρυθῶσι: *κεντρικὴ βιβλιοθήκη, κεντρικὸν δημόσιον μουσεῖον τῶν ἀρχαιοτήτων, ταμεῖον νομισματικόν, ἀντικειμένων φυσικῆς ἱστορίας, ἐργαλείων μαθηματικοφυσικῶν, ἐργαστήριον χημικὸν μετὰ τῆς ἀπαιτουμένης ἀποσκευῆς, θέατρον ἀνατομίας, ταμεῖον χειρουργικόν, συλλογὴ τύπων, εἰκόνων, χαλκογραφημάτων, ἀστεροσκοπεῖον καὶ συλλογὴ πολυτεχνική.* Καὶ ἐκ μόνου τοῦ καταλόγου τούτου πᾶς τις κατανοεῖ ὅτι ἡ ἀντιβασιλεία, ὡς εἴρηται, ἀπέβλεπεν οὐ μόνον εἰς τὸ τότ' ἀτελὲς παρὸν τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἐγγὺς καὶ πόρρω μέλλον αὐτῆς· καὶ δῆλον· διότι ἡ ἀντιβασιλεία προὐνόησε περὶ πραγμάτων, ὧν τινα μὲν μόλις νῦν ἐκτελοῦνται, πολλὰ δὲ αὐτῶν οὔπω ἐγένοντο. Ὅτι δὲ ἡ ἀντιβασιλεία καθ' ὡρισμένον σχέδιον εἰργάζετο εἰς τὸ μέλλον μᾶλλον ἀποβλέπουσα ἀπόδειξις καὶ τοῦτο ὅτι αὕτη πρὶν ἢ αἱ Ἀθῆναι καταστῶσι καθέδρα τοῦ κράτους ἐξέδωκε νόμους ἀναφερομένους εἰς αὐτὰς ὡς εἰς καθέδραν, καθάπερ καὶ τὸν παρόντα νόμον, καίτοι τὸ περὶ μεταθέσεως τῆς καθέδρας τῆς κυβερνήσεως ἀπὸ Ναυπλίου εἰς Ἀθήνας διάταγμα ἐγένετο μῆνας ὕστερον (18 Σεπτεμβρίου 1834) μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ εἰρημένου νόμου. Ἐντεῦθεν ὁ νομοθέτης ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ μέλλοντα γενέσθαι πλὴν τῶν εἰρημένων συλλογῶν ὁρίζει καὶ τὰ περὶ συλλογῶν ἐν ταῖς πρωτευούσαις τῶν νομῶν, ἐπαρχιῶν καὶ δήμων καὶ τὰ περὶ μουσείων ἐν αὐταῖς, περὶ μελλουσῶν ἀγορῶν, τὰ περὶ γενικῶν ἐφόρων καὶ τῶν ἐν τοῖς νομοῖς καὶ ἐπαρχίαις ἐφόρων, περὶ ἐπιστημονικῶν καὶ τεχνολογικῶν ἐπιτροπῶν καὶ ἰδίᾳ περὶ δικαιωμάτων ἰδιοκτησίας ἐπὶ ἀρχαιοτήτων, γνωστοποιήσεως τῶν ὑπαρχουσῶν ἢ ἀνακαλυπτομένων ἀρχαιοτήτων, δικαιώματος διαθέσεως τῶν ἀντικειμένων τούτων καὶ περὶ χρήσεως αὐτῶν, περὶ ἀνασκαφῶν καὶ ἀντικειμένων θεωρουμένων ὡς ἀρχαιοτήτων.

Δωρηταί. Πρὸς συντέλεσιν δὲ τῶν ἔργων τούτων καὶ σπουδὴν τῶν νέων ἐδείχθη ὡς πάντοτε ἐνθουσιασμὸς ἐκ μέρους τῶν πλουσίων Ἑλλήνων καὶ πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ἔπεμψαν χρήματα, οἱ δὲ ὑπέσχοντο. Ὁ

Βασίλειος Βαρβάκης, Ἀναστάσιος Ζωσιμᾶς, Κωνσταντῖνος Φλέβας, Γεράσιμος Τυπάλδος, Ἰωάννης Ποντίκης, Κωνσταντῖνος Τσιρόπουλος, Θεοτόκης, Θεοχάρης, Σωτήριος Ἀντωνίου καὶ ἄλλοι συνεισήνεγκον χρήματα· ἀλλὰ μεγάλα ποσά, ὅσα ἐν ὑστέροις χρόνοις, δὲν ἐχορηγήθησαν πρὸς τὸ ἔθνος ἐπὶ τῆς ἀντιβασιλείας, ὅπως ἀνεγερθῶσι τὰ μνημονευθέντα πολλὰ ἐκεῖνα δημόσια ἱδρύματα, καὶ διὰ τοῦτο οὐδὲν τότ' ἐγένετο.

§ 1744. **Δικαστικά.** Ἀλλ' ὅλη ἡ ἐπιστημονικὴ δεινότης τοῦ Μάουρερ ἐδείχθη κυρίως ἐν τοῖς δικαστικοῖς νόμοις. Οὗτοι δὲ μάλιστα ἦν ἀναγκαιότατον ἵνα προταχθῶσι πάσης ἄλλης νομοθεσίας, διότι ἐπὶ τῆς ἀντιβασιλείας ἡ σύγχυσις καὶ ἔκρυθμος κατάστασις τοῦ κοινωνικοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων ἦν εἴ περ ποτὲ μεγίστη. Ἡ διάλυσις τῶν ἀγωνιστῶν στρατιωτῶν, ὡς εἴρηται, ἡ αὔξησις τῶν ἐγκλημάτων κατά τε τὴν ἐπανάστασιν καὶ πρὸ πάντων κατὰ τοὺς ὀλεθρίους ἐμφυλίους πολέμους, αἱ ἀμοιβαῖαι ἁρπαγαί, ἡ πενία καὶ ἄλλα ἔνθεν μὲν συνέτεινον εἰς τὴν αὔξησιν τῆς λῃστείας, ἔνθεν δὲ εἰς τὴν ἀπιστίαν περὶ τὴν τήρησιν τῶν δημοσίων καὶ τῶν ἰδιωτικῶν οὐσιῶν. Οἱ φόνοι, αἱ ζωοκλοπαὶ καὶ αἱ λῃστεῖαι παρέλυσαν οὕτω τὴν ἀρτισύστατον ἑλληνικὴν πολιτείαν καὶ τὸ ἔγκλημα οὕτως ὑπερεπλεόνασεν, ὥστε ἢ διὰ παιδαγωγικῆς καὶ θρησκευτικῆς ἀγωγῆς ἠδύνατο νὰ παιδαγωγηθῇ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἢ δι' αὐστηρᾶς τιμωρίας· τὸ πρῶτον ἀπῄτει μακρὸν χρόνον καὶ μεγάλας δαπάνας, τὸ δεύτερον ἠδύνατο νὰ συντελεσθῇ ταχύτερον καὶ ἀσφαλέστερον. Τούτου ἐπελάβετο καὶ ἡ ἀντιβασιλεία οὐδὲ τοῦ πρώτου ἀμελοῦσα. Κατεκρίθη καὶ ἡ δικαστικὴ νομοθεσία τοῦ Μάουρερ καθάπερ καὶ σύμπαν τὸ νομοθετικὸν αὐτοῦ σύστημα. Ἀλλ' ὁ σοφὸς ἀνήρ, ὡς εἴρηται, ἀπέβλεπεν οὐχὶ εἰς τὴν παραχρῆμα ῥύθμισιν τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων, ἀλλ' εἰς τὸ πόρρω μέλλον. Ἐντεῦθεν καὶ οἱ δικαστικοὶ αὐτοῦ νόμοι καθάπερ καὶ οἱ ἄλλοι εἶνε ἀκριβεῖς, πλούσιοι, ταμεῖα πολυτίμου ὕλης εἰλημμένης ἐκ τῶν θησαυρῶν τῆς τε γαλλικῆς καὶ γερμανικῆς τῶν νόμων σοφίας. Ἀλλ', ἐπειδὴ ἡ ἔκδοσις τῶν ποινικῶν νόμων ἔμελλεν, ὡς εἰκός, νὰ βραδύνῃ, ταχεῖα δ' ἀπῃτεῖτο ποινική τις δικονομία, ἡ ἀντιβασιλεία ὀρθῶς ποιοῦσα ἐξέδωκε (9 Φεβρουαρίου 1833) διάταγμα, δι' οὗ ἐτέθησαν «νομοθετικοὶ ὅροι περὶ τιμωρίας τῶν κατὰ τῆς κοινῆς ἀσφαλείας ἐντὸς τῆς ἐπικρατείας ἐγκλημάτων καὶ σφαλμάτων», καθ' οὓς ἔμελλον νὰ τιμωρῶνται οἱ ἄνευ ἀδείας τῆς κυβερνήσεως ὁπλοφοροῦντες, οἱ ἐγείροντες στάσεις, οἱ συλλέγοντες στρατιώτας ἄνευ ἀδείας τῆς κυβερνήσεως, οἱ ὁπλιτάρχαι οἱ τηροῦντες τὸν ἑαυτῶν στρατὸν μετὰ τὴν ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως διάλυσιν αὐτοῦ, οἱ πειραταί, οἱ ἐλευθεροῦντες καθειργμένους. Πρὸς δὲ τούτοις ἐν τοῖς «ὅροις» προσδιωρίζοντο τρία δικαστήρια: τὸ μὲν διὰ

τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα καὶ Σαλαμῖνα ἑδρεῦον ἐν Θήβαις, τὸ δὲ διὰ τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα, Ἀχαΐαν καὶ Ἦλιδα ἐν Μεσολογγίῳ καὶ τὸ τρίτον διὰ τὰ λοιπὰ μέρη τῆς ἐπικρατείας ἐν Ναυπλίῳ. Ἕκαστον τῶν δικαστηρίων τούτων συνέκειτο ἐξ ἑνὸς προέδρου, τεσσάρων δικαστῶν, ἑνὸς ἐπιτρόπου τῆς ἐπικρατείας καὶ ἑνὸς γραμματέως· αἱ δὲ δίκαι ἐγίνοντο *συνοπτικῶς*. Ἐπειδὴ δὲ τὰ τότ' ἐκδιδόμενα διατάγματα μέχρι τῆς ἐκδόσεως τῶν παρασκευαζομένων νόμων ἐπεῖχον θέσιν νόμων, καὶ τὸ παρὸν διάταγμα ἐπεῖχε θέσιν νόμου μέχρι τῆς ἐκδόσεως (18 Δεκεμβρίου 1833) τοῦ ποινικοῦ κώδικος. Ὁ κῶδιξ οὗτος συγκείμενος ἐξ 708 ἄρθρων εἶνε ἔργον σπουδαιότατον. Ἐν αὐτῷ διακρίνονται αἱ ἐγκληματικαὶ πράξεις εἰς *κακουργήματα, πλημμελήματα* καὶ *πταίσματα*· αἱ δὲ ποιναὶ εἶνε αἱ μεν *ἐγκληματικαί*: *θάνατος*, *δεσμὰ διὰ βίου* (travaux forcés à perpétuité), *δεσμὰ πρόσκαιρα* (travaux forcés à temps), *εἱρκτὴ* (réclusion)· αἱ δὲ *ἐπανορθωτικαί*: *φυλάκισις* (emprisonnement) καὶ *χρηματικαί*· αἱ δὲ *ἀστυνομικαί*: *κράτησις* (arrêt) καὶ *πρόστιμον*· ὡς ὄργανον δὲ ἀποκεφαλίσεως ὡρίσθη ἡ *λαιμητόμος*· εἶτα δὲ *σοφοὶ γενικοὶ ὁρισμοὶ*—ἐν οἷς περὶ ἀθεμίτων πράξεων καὶ τῆς τιμωρίας αὐτῶν ἐν γένει, περὶ δολίας προαιρέσεως καὶ ἀμελείας, τελέσεως καὶ ἀποπείρας ἀξιοποίνων πράξεων, αὐτουργῶν καὶ συναιτίων, καταλογισμοῦ τῶν πράξεων, μέτρου τῆς ποινῆς, λόγων οἵτινες ἀκυροῦσιν ἢ ἐξαλείφουσι τὸ ἀξιόποινον· ἔπειτα δὲ οἱ ἰδιαίτεροι ὁρισμοὶ ἀφορῶντες εἰς τὰ καθέκαστα εἴδη τῶν *κακουργημάτων* καὶ *πλημμελημάτων* καὶ τέλος τὰ περὶ *πταισμάτων*.

Ὡσαύτως μεγάλης ἀξίας εἶνε καὶ ὁ ὀργανισμὸς (21 Μαρτίου 1834) τῶν δικαστηρίων καὶ συμβολαιογράφων, ἡ ποινικὴ δικονομία (10 Μαρτίου) καὶ ἡ πολιτικὴ δικονομία (2 Ἀπριλίου), ἅτινα πάντα ἐδημοσιεύθησαν ὑπὸ τοῦ Κ. Σχινᾶ καὶ Α. Πολυζωΐδου. Καὶ ὁ πολύτιμος οὗτος κῶδιξ ἐξετασθεὶς ὑπό τινων πρὸς τὴν τότε κατάστασιν τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας ἀφῃρέθη τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ θεωρητικὴν αὐτοῦ σημασίαν καὶ ἐθεωρήθη ἅτε στερούμενος πρακτικῆς ἐφαρμογῆς κατὰ τοὺς τότε χρόνους ὡς νεφελοκοκκυγία τις οὐδὲν τὸ κοινὸν ἔχουσα πρὸς τὴν τότε πραγματικὴν τῆς Ἑλλάδος κατάστασιν· πρὸς δὲ τούτοις ἅτε μὴ ὑπαρχόντων Ἑλλήνων δικαστῶν ἀπέβη οὗτος παντελῶς ἄχρηστος, διότι ποῦ ἠδύναντο νὰ εὑρεθῶσι τεσσαρεσκαίδεκα πρόεδροι, εἴκοσι τέσσαρες δικασταί, δεκατρεῖς εἰσαγγελεῖς, ἰσάριθμοι ἀντεισαγγελεῖς καὶ γραμματεῖς καὶ συνελόντι εἰπεῖν ἑβδομήκοντα ἑπτὰ δικαστικοὶ ἄνδρες ἐν χώρᾳ, ἐν ᾗ οὐδὲ ἁπλοῖ εἰρηνοδῖκαι εὑρίσκοντο. Τίς ἀγνοεῖ τὸ ἐπὶ Καποδιστρίου συμβὰν ὅτι: « Πρόεδρός τις, κατὰ τὸν Δραγούμην, πρωτοκλήτου Ι. Κ. ὀνομαζόμενος ἔντιμος μὲν τοῦ Αἰγαίου πο-

λίτης ἐκ τῶν Δυτικῶν, ἀμαθὴς δὲ καὶ τὸ χείριστον γυμνὸς κρίσεως ἐπέστειλεν εἰς τὴν ἐπὶ τῆς *δικαιοσύνης γραμματείαν, ἀναφοράν*, ἐν ᾗ ἔλεγεν ὅτι ἐκ τῶν βιβλίων, ἃ παρηγγέλθη νὰ συμβουλεύηται, Ἀρμενόπουλον μὲν καὶ Ἀπάνθισμα τῶν ἐγκληματικῶν νόμων εὑρὼν ἠγόρασεν, *ἐπιείκειαν* ὅμως καὶ *ὀρθὸν λόγον*, εἰ καὶ ἠρεύνησεν ἐπιμελῶς καὶ οὐδὲ χρημάτων ἐφείσθη, οὐδαμοῦ ἀνεκάλυψεν· ὅθεν παρεκάλει νὰ σταλῇ αὐτῷ ἓν ἀντίτυπον ἐπιεικείας καὶ ἓν ἀντίτυπον ὀρθοῦ λόγου, ὧν τὴν τιμὴν ἦν πρόθυμος νὰποτίσῃ» ; Τοιαῦτα καὶ ἄλλα παρόμοια παραδείγματα ἔχων πρὸ ὀμμάτων καὶ ὁ συγγραφεὺς τῶν ἐν Ἑλλάδι συμβάντων ἀπὸ τοῦ 1833 ἔγραφε: « Ἂν δέ τις ἀναλογισθῇ ὅτι τὰ δικαστήρια ταῦτα πρέπει νὰ ὑποβληθῶσιν εἰς αὐςηρότατον ἔλεγχον, ἵνα μὴ καταστῶσιν εἰκοσάκις χείρονα τουρκικοῦ δικαστηρίου· ὅτι μία ἴσως μόλις δίκη κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος διεξήχθη κατὰ τοὺς προδιαγεγραμμένους τύπους· ὅτι ἕνεκεν ἐλλιπῶν ἀποδεικτικῶν μέσων τῆς ἰδιωτικῆς κτήσεως, ἕνεκα τῆς παντελῶς ἐλλειπούσης διακρίσεως τῶν κτημάτων τοῦ στέμματος καὶ τέλος τῆς μεγάλης ζωηρότητος καὶ τοῦ ἐκ ταύτης ἐριστικοῦ πνεύματος τοῦ λαοῦ ἔμελλον νὰ γεννηθῶσιν ἀπειράριθμοι περιπλοκώταται δίκαι, αἵτινες κατὰ τὸ πλεῖστον ἔπρεπε νὰ ἐξετασθῶσι κατὰ τὴν πηγὴν αὐτὴν τῆς ἔριδος, καὶ ὅτι ἐκ τούτου ἀναγκαῖαι καθίστανται πλεῖσται πραγματογνωμοσύναι καὶ μαρτύρων ἀκροάσεις,—δύναταί τις βεβαίως νὰ προείπῃ ὅτι ὁ ἐπιχειρῶν περίπλοκόν τινα δίκην πρέπει νὰ φθάνῃ εἰς τὴν ἡλικίαν τοῦ Μαθουσάλα, ὅπως ζήσῃ νὰ ἴδῃ τὴν ὁριστικὴν αὐτῆς ἐκπεραίωσιν. Εὐκταῖον ἤθελεν εἶναι καὶ ὡς πρὸς τοῦτο νὰ ἐδίδετο εἰς τὸν λαὸν εὔληπτός τις καὶ ἀνάλογος εἰς τὴν διανοητικὴν κατάστασιν νομοθεσία προσιτὴ καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ὑγιᾶ νοῦν τοῦ κοινοῦ ἀνθρώπου». Ἀλλ' εἴρηται ὅτι ὁ Μάουρερ ὅπως κατεσκεύασε νόμους περὶ παιδείας καὶ ἄλλους μέλλοντας νὰ ἐφαρμοσθῶσιν, οὕτω μετὰ ζήλου καὶ ἐπιστημονικῆς ἀκριβείας δικαστικὸν κώδικα καθάπερ αὐτὸς οὗτος ὁ νομοθέτης πολλαχοῦ ἐν τῷ λαμπρῷ αὐτοῦ συγγράμματι «Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς» ἐδήλωσε, καθ' ὅσον μάλιστα ἀμέσως μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῶν νόμων καὶ πρὸ τῆς ἐκδόσεως τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ ἔν τισι τῶν τότε ἑλληνικῶν ἐφημερίδων ἐγράφησαν γενικά τινα περὶ τῆς ἀσκόπου δῆθεν καὶ χιμαιρικῆς νομοθεσίας τοῦ ἀνδρός. Ὁ Μάουρερ συντάσσων τοὺς χάριν τῶν Ἑλλήνων νόμους ὅσον μὲν ἀποβλέπει εἰς τὴν πολιτικὴν δικονομίαν εἶχε πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα αὐτῶν, τὸν Ἀρμενόπουλον καὶ ἰδίᾳ ἐν μὲν τοῖς περὶ τοῦ γάμου τὸ κανονικὸν τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας δίκαιον, ἐν δὲ τοῖς περὶ ἰδιοκτησίας τὸ τουρκικὸν δίκαιον· ἐν δὲ τοῖς περὶ ἐμπορίου καὶ συναλλαγῶν τὸν ἐμπορικὸν τῆς Γαλλίας κώδικα καὶ τὸν ποινικὸν αὐ-

τῆς. Ταῦτα δ' εἶνε τόσον ἁπλᾶ, ὥστε ὅ τι κατὰ τὸν Μάουρερ ἄλλοι λαοὶ ἐπεζήτουν ἀπὸ 30 καὶ 40 ἐτῶν, τοῦτο κατωρθώθη ἐν Ἑλλάδι εἰς 18 μῆνας. Ἄλλως τε δὲ τὰ μέχρι τοῦ νῦν σποράδην κατὰ τῶν νόμων τοῦ Μάουρερ γεγραμμένα εἶνε γενικὰ καὶ ἀόριστα καὶ ἐπανάληψις τῶν τότε γεγραμμένων ἄνευ ἐπιστημονικῆς ἐπιστασίας.

§ 1745. **Οἰκονομικά, γεωργία, ὁδοί.** Τὸ κυριώτατον δέ, ὅπερ κατ' ἐξοχὴν ἐχώλαινε καὶ περιῆγε τὴν χώραν εἰς σύγχυσιν καὶ ταραχήν, ἦν τὸ οἰκονομολογικὸν σύστημα. Εὐθὺς ἐν ἀρχῇ προσέκοψαν πάντα ὅσα ἡ ἀντιβασιλεία ἐπεχείρησε πρὸς βελτίωσιν τῶν κάκιστα ἐχόντων οἰκονομικῶν τοῦ κράτους. Εἴρηται ὅτι διαρκούσης τῆς ἐπαναστάσεως ἀπεφασίσθη ἡ πώλησις δημοσίων κτημάτων· ἀλλ' αὕτη ἐγένετο πηγὴ ἀκένωτος καταχρήσεων· διὰ τοῦτο ἐξεδόθη (6 Φεβρουαρίου 1833) διάταγμα, καθ' ὃ ἔνθεν μὲν προσεκαλοῦντο οἱ ἀγοράσαντες οἱαδήποτε δημόσια κτήματα ἵνα προσενέγκωσι τὰ οἰκεῖα ἔγγραφα, ἔνθεν δ' ἀπηγορεύετο αὐστηρῶς πᾶσα περαιτέρω πώλησις μέχρις οὗ συνταχθῇ ἔκθεσις τῶν ἀπ' ἀρχῆς τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγῶνος μέχρι τότε γενομένων ἐκποιήσεων περιλαμβάνουσα: τὴν ἐπαρχίαν, ὅπου ἐγένετο ἡ ἐκποίησις, τὴν δήλωσιν τοῦ ἐκποιηθέντος καὶ τὴν περιοχὴν αὐτοῦ, τὸν χρόνον, τὸ εἶδος καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ ἐκποιηθέντος, τὴν τιμὴν τῆς πωλήσεως, τὰ καταβληθέντα καὶ τὰ ἔτι ὀφειλόμενα χρήματα· δι' ἑτέρου δὲ (11 Ἀπριλίου 1833) ὡρίσθησαν τὰ περὶ χρήσεως τῶν ἁλικῶν καὶ μετ' οὐ πολὺ (15 τοῦ αὐτοῦ) τὰ περὶ συνάξεως τῶν προσόδων διὰ τὸ ἔτος 1833 καὶ εἶτα (18 Νοεμβρίου) τὰ περὶ ἐνοικιάσεως τῶν ἐλῶν καὶ βαλτωδῶν γαιῶν· πρὸς δὲ τούτοις καὶ τὰ περὶ φόρου βοσκῆς καὶ ἐγγείου φόρου τῶν «ἐθνικοϊδιοκτήτων» λιβαδίων διὰ τὰ ἔτη 1833 καὶ 1834, τὰ περὶ λιμενικῶν δικαιωμάτων, περὶ ἐνοικιάσεως τῶν προϊόντων τῆς γῆς, εἰσπράξεως τοῦ δεκάτου τοῦ 1834, προσδιορισμοῦ τοῦ μέσου ὅρου τῆς τιμῆς, καθ' ἣν ὤφειλον νὰ πληρώνωνται οἱ ἔγγειοι καὶ οἱ τῆς ἐπικαρπίας φόροι καὶ ἄλλα σκοποῦντα τὸν περιορισμὸν τῶν καταχρήσεων καὶ τὴν αὔξησιν τοῦ δημοσίου πλούτου. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα οὐδαμῶς μὲν συνέτειναν εἰς αὔξησιν τῶν δημοσίων προσόδων, τὰ μάλιστα δὲ εἰς κατάθλιψιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ πρὸ πάντων, ὅτε διετάχθη τὸ μονοπώλιον τοῦ ἅλατος καὶ διερρυθμίσθησαν τὰ περὶ βοσκῆς ἐπὶ τὸ καταθλιπτικώτερον. Ἡ δὲ κατάστασις τῆς γεωργίας ἦν τοιαύτη, ὥστε ἁπλῶς δύναταί τις εἰπεῖν, ὅτι αὕτη ἦν οἵα ἐπὶ Ἡσιόδου ἀτελεςάτη καὶ ἐλάχιστον προσοδοφόρος ἄτ' ἀγνοουμένων τῶν κυριωτέρων στοιχείων τῆς καλλιεργίας τῆς γῆς. Ἀλλὰ καὶ αἱ καρποφορώταται γαῖαι ἐλάχιστον συνετέλουν εἰς εὐδαιμονίαν τῶν γεωργῶν δι' ἔλλειψιν ὁδῶν, ἐξ οὗ συνέβαινεν ἵνα οἱ μὲν ἔχοντες λυπρὰς γαίας στερῶνται, οἱ δὲ

καρποφορωτάτας θεῶνται σηπομένους τοὺς καρποὺς αὐτῶν. Ἀπεφασίσθη μὲν (16 Αὐγούστου 1833) ἡ κατασκευὴ ὁδῶν ἐκ Πατρῶν διὰ Μιστρᾶ εἰς τὸ Γύθειον, ἐκ Νεοκάστρου διὰ Μεγαλοπόλεως καὶ Τριπόλεως εἰς Κόρινθον, ἐκ Ναυπλίου εἰς Κόρινθον, ἐξ Ἀθηνῶν διὰ Θηβῶν καὶ Λεβαδείας εἰς Ἀγρίνιον, Ἀμβρακίαν καὶ Βόνιτσαν, ἐκ Θηβῶν εἰς Χαλκίδα, ἐξ Ἀμφίσσης εἰς Λαμίαν καὶ εἰς τὰ ὅρια τῆς Τουρκίας καὶ ἐκ Μεσολογγίου εἰς Ἀγρίνιον. Ἀλλ' οὐδὲν σχεδὸν ἐγένετο. — Ὡσαύτως καὶ πᾶσαι αἱ ἀπόπειραι ἢ ἁπλῶς προτάσεις περὶ βελτιώσεως τῆς γεωργίας, φυτείας, κτηνοτροφίας ἐντελῶς ἀπέτυχον. Ἐνίων δὲ μάλιστα ἀγυρτῶν ἀπόπειραι ἢ μᾶλλον ἀπάται, φέρ' εἰπεῖν, Φράϋ τινὸς ὑπουργικοῦ ὑπαλλήλου καὶ Γέβχαρτ ἀρχιγεωμέτρου καὶ ἄλλων καθάπερ τοῦ Γιμβερνάτου ἐπὶ Καποδιστρίου ἔχουσι πολὺ τὸ κωμικὸν ἢ μᾶλλον κινοῦσι τὴν ἀγανάκτησιν παντὸς εὐσυνειδήτου ἀνθρώπου θεωροῦντος τοὺς δυστυχεῖς Ἕλληνας ἀγομένους καὶ φερομένους ὑπὸ παντὸς ἀγύρτου τῆς Εὐρώπης καὶ ἀποτίνοντας δὴ καὶ μεγάλα χρήματα ἐπὶ τούτῳ καίπερ πενομένους δεινῶς. Ἀλλ' ὅμως διὰ ταῦτα πάντα ἥκιστα δύναταί τις ἵνα τοὺς ἀντιβασιλεῖς μέμψηται, οἵτινες εἰλικρινῶς μὲν ἠβούλοντο ἵνα τὰ τῆς Ἑλλάδος βελτιώσωσι, ἠπατῶντο ὅμως πολλάκις.

§ 1746. **Αἴτια ἀντιπολιτεύσεως τῇ ἀντιβασιλείᾳ καὶ τέλος αὐτῆς.** Ποικίλα εἶνε τὰ αἴτια τῆς κατὰ τῆς ἀντιβασιλείας ἀντιπολιτεύσεως· ἀλλὰ τὰ κυριώτατα ἦσαν ἔνθεν μὲν αὐτὴ ἡ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἐν αὐτῇ φατριῶν, ἔνθεν δὲ ἡ ἐξωτερικὴ πολιτική. Ὅτε ἡ ἀντιβασιλεία ἀνέλαβε τὴν διοίκησιν τῆς Ἑλλάδος τὰ πάντα ἐν αὐτῇ, ὡς εἴρηται, διέκειντο οἰκτρῶς, ἐν τελείᾳ παραλύσει· τὰ πάντα ἦσαν ἐν ταραχῇ καὶ συγχύσει· ἐμαίνοντο αἱ φατρίαι καὶ ἐδέσποζεν ἡ *ἀναρχία*. Ἡ ἀντιβασιλεία ἅμα ἀναλαβοῦσα τὴν ἀρχὴν ἠσχολήθη ἐκ παντὸς τρόπου ὅπως πρῶτον πάντων ἐκλίπῃ ἡ ἀναρχία καὶ καταπραϋνθῇ ὁ ἐμφύλιος σάλος. Πρὸς τοῦτο αὕτη διὰ προκηρύξεως προσεκάλεσε (25 Ἰανουαρίου 1833) πάντας τοὺς Ἕλληνας ἵνα εἰρηνεύσωσι πρὸς ἀλλήλους, ἐν ᾗ σὺν τοῖς ἄλλοις ὑπεμίμνησκεν αὐτοὺς ὅτι διὰ μακροῦ καὶ φονικοῦ πολέμου θυσιάζοντες τὰ μέγιστα καὶ πολυτιμότατα ἀγαθὰ ἀνεκτήσαντο τὴν πολιτικὴν ὕπαρξιν καὶ ἀνεξαρτησίαν, τὸ θεμέλιον πάσης εὐτυχίας καὶ εὐημερίας παντὸς ἔθνους· ὅτι διὰ τῆς ἡρωϊκῆς εὐτολμίας αὐτῶν ἀνεδείχθησαν ἄξιοι ἀπόγονοι τῶν μεγάλων προγόνων, ὧν ἡ δόξα ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων αἰώνων μέχρι τοῦδε διαυγάζει ἐν ἀπαραμειώτῳ λαμπρότητι· ἀλλ' ὅτι ἐστεροῦντο τῶν καρπῶν τοῦ ἐνδοξοτάτου ἀγῶνος. « Οἱ ἀγροί σας, ἐκήρυττεν ἡ ἀντιβασιλεία, εἶναι ἐρημωμένοι, ἡ βιομηχανία σας ἀπονεκρωμένη, τὸ ἐμπόριόν

σας τὸ ἄλλοτε ἀκμάζον εἰς πτῶσιν. Εἰς μάτην ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς εἰρήνης ἐπερίμεναν αἱ τέχναι καὶ ἐπιστῆμαι τὴν ὥραν, καθ' ἣν ἤθελε ταῖς συγχωρηθῇ νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὴν ἀρχαίαν πατρίδα των. Τὸν τόπον τοῦ δεσποτισμοῦ κατέλαβεν ἡ ἀναρχία, ἡ ὁποία πλήττει τὰ νῶτά σας ἀπανθρώπως μὲ τὴν αἱμοσταγῆ μάστιγά της. Καὶ ὅ τι καλὸν ὁ ἔρως τῆς πατρίδος ἀπέκτησε διὰ σᾶς διὰ τοῦ πλέον εὐγενοῦς ἐνθουσιασμοῦ τὸ ἀφανίζει ἡ ἐσωτερικὴ διχόνοια διὰ τοῦ πλέον βδελυροῦ ἐγωϊσμοῦ ». Μετὰ τοῦτο ἐξέδωκε (9 Φεβρουαρίου) γενικὴν ἀμνηστίαν διὰ πάντα τὰ πρὸ τῆς 25 Ἰανουαρίου διαπραχθέντα πολιτικὰ ἐγκλήματα καὶ ἁμαρτήματα καὶ ἀπηγόρευε πᾶσαν ἐξέτασιν περὶ τῶν πρὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πολιτικῶν δοξασιῶν. Ὅπως ἄρῃ δὲ καὶ τὰ ὄργανα τῶν ἐγκλημάτων ἀπηγόρευσε τὴν ὁπλοφορίαν· εἶτα δ' ἐστράφη πρὸς τὴν σύνταξιν τῆς χώρας, εἰς τὴν ἵδρυσιν δικαστηρίων, εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν ὑπαρχόντων σχολείων καὶ τὴν ἵδρυσιν νέων, εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ ῥύθμισιν τῆς ἐκκλησίας. Ὅπως δ' ἀποκόψῃ καὶ αὐτὴν τὴν ῥίζαν τῶν ὀλεθρίων φατριῶν ἐσπούδασε νὰ ἑνώσῃ τοὺς ἀρχηγοὺς αὐτῶν καί, ἐφ' ὅσον ἦν δυνατόν, καὶ τοὺς ὀπαδοὺς αὐτῶν ἐκείνοις μὲν δοῦσα τὰ ὕψιστα τῶν ἀξιωμάτων, τούτων δὲ θεραπεύουσα τὰς ἀπαιτήσεις. Ἐντεῦθεν ἐνῷ ἐγίνοντο ὑπουργοὶ οἱ ἀρχηγοὶ φατριῶν ὁ Μαυροκορδάτος, Τρικούπης, Ζωγράφος καὶ ἄλλοι, διωρίζοντο νομάρχαι, διοικηταί, πρόεδροι δικαστηρίων οἱ ὀπαδοὶ αὐτῶν: Ἀνδρέας Μουστοξύδης, Αἰνιάν, Σικελιάνος, Ῥάλλης, Ἡλυζωΐδης καὶ ἄλλοι πολλοί. Ἀλλ' εἴ περ δυσχερέστατον ἀπέβη ἵνα τὰς ἐσωτερικὰς ἀσθενεῖς φατρίας ἑνώσῃ ἡ ἀντιβασιλεία, κατέστη ὅλως ἀδύνατον ἵνα καταπραΰνῃ τὰς ἀνθαμιλλωμένας κραταιὰς ἐξωτερικάς. Ἡ ῥωσσικὴ καὶ ἀγγλικὴ καὶ γαλλικὴ πολιτικὴ διετέλουν συγκρουόμεναι πρὸς ἀλλήλας καὶ πρὸ πάντων ἡ ἀγγλικὴ καὶ γαλλικὴ κατὰ τῆς ῥωσσικῆς καὶ τἀνάπαλιν. Αἱ ἐσωτερικαὶ φατρίαι ἦσαν ὡς τὰ πολλὰ ἀπότοκοι τῶν ἐξωτερικῶν. Ἀλλὰ πλὴν τῶν πολιτικῶν φατριῶν ἀνεδύσατο καὶ ἑτέρα ὀλεθριωτέρα φατρία, ἡ τῶν αὐτοχθόνων καὶ ἡ τῶν ἑτεροχθόνων Ἑλλήνων, δῆλα δὴ ἡ τῶν ἐλευθέρων καὶ δούλων ἢ τῶν ἐκ τῆς δούλης Ἑλλάδος πολιτευομένων ἢ διατριβόντων ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλήνων. Ἡ ἀντιβασιλεία μὴ ἀποβλέψασα εἰς τὰς φυλετικὰς ταύτας φατρίας, ἀλλ' εἰς τὴν ἱκανότητα καὶ τὰς ἀνάγκας τῶν πολιτικῶν φατριῶν, τῷ αὐτῷ μέτρῳ ἐμέτρησε τούς τ' ἐσωτερικοὺς καὶ ἐξωτερικοὺς Ἕλληνας, σπουδάσασα ἐκ παντὸς τρόπου ἵνα ἑνώσῃ σύμπαντας τούς τ' ἐλευθέρους καὶ δούλους Ἕλληνας ἐν ἑνὶ πνεύματι ὑπὲρ ἐλευθερίας καὶ ἑνώσεως σύμπαντος τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ἀποτελέσῃ ἐθνικὸν κόμμα ἢ μᾶλλον *ἐθνικὴν ἑνότητα*. Οὕτω δὲ ἡ ἀντιβασιλεία ἐπέτυχεν ἵνα ἐπικρατήσῃ

ἡ τάξις καὶ ἀποκοπῇ ἡ θρασεῖα τῆς ἀναρχίας κεφαλὴ καὶ εἷς ἄρχῃ πάντων: ὁ *νόμος*. Ἐντεῦθεν αἱ δυνάμεις τοῦ ἔθνους ὑλικαί τε καὶ πνευματικαὶ ἀνεπτύσσοντο, ἡ χώρα ἐκαλλιεργεῖτο, ἡ συγκοινωνία κατά τε γῆν καὶ θάλασσαν ἐγίνετο ὁσημέραι ἀσφαλεστέρα. Ὁ ἐγκληματίας ἐφοβεῖτο τὸ κράτος τῶν νόμων καὶ ὁ ἀγαθὸς πολίτης ἀπέλαυε τῶν εὐεργετημάτων αὐτῶν τούτων, οἵτινες ὁσημέραι ἐπὶ τοῦ χάους τῆς ἀνομίας καὶ ἀναρχίας ἐπεφέροντο ὡς πνεῦμα ζωοποιὸν καὶ σωτήριον. Ὁσαιδήποτ' ἂν μομφαὶ ἢ καὶ κατηγορίαι ἐπιρριφθῶσιν ἐπὶ τῆς ἀντιβασιλείας, οὐδεὶς ὅμως οὐδέποτε δυνήσεται νὰρνηθῇ τὴν πεφωτισμένην ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν αὐτῆς, τὴν εὐγενῆ φιλοτιμίαν καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν οὗ ἐνεφοροῦντο οἱ ἀληθεῖς τότε φιλέλληνες, ὅπως ἡ Ἑλλὰς καταστῇ τὸ κατ' ἐξοχὴν πεπολιτισμένον ἐν τῇ ἀνατολῇ κράτος. Τοιαύτην Ἑλλάδα ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν οἱ ἀντιβασιλεῖς συνέταξαν νόμους ἀναλόγους, ἐφ' ᾧ καὶ δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἡ ἐποχὴ τῆς ἀντιβασιλείας ἡ *πρώτη νομοθεσία* τῆς νέας Ἑλλάδος καθάπερ ἡ τοῦ Καποδιστρίου ἡ *πρώτη ἔννομος διοίκησις*.

Συνωμοσία Πλαπούτα καὶ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη. Ἀλλ' ἡ νομοθετικὴ καὶ διοικητικὴ ἐργασία τῆς ἀντιβασιλείας συνεταράχθη καὶ ἀνεκόπη ταχέως. Οἱ ῥωσσόφρονες, οἱ καποδιστριακοί, οἵτινες ἐγένοντο οἱ κύριοι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καποδιστρίου αἴτιοι τῆς ἀναρχίας, οἱ αὐτοὶ τὰ αὐτὰ καὶ ἐπὶ τῆς ἀντιβασιλείας ἔπραττον ἅτε μὴ δυνάμενοι νὰ παραδυναστεύωσιν αὐτῇ καὶ ἄγωσι καὶ φέρωσι τὴν διοίκησιν τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἠβούλοντο· πρὸ πάντων δ' ἠνόχλει αὐτοὺς ἡ ὑπεροχὴ ἐν τῇ κυβερνήσει τῶν τοῦ γαλλικοῦ καὶ ἀγγλικοῦ κόμματος ὀπαδῶν. Ὁ διαπρεπὴς στρατάρχης τῆς Πελοποννήσου, ὁ νικητὴς τοῦ Βαλτετσίου, τοῦ Χρυσοβιτζίου, τῶν Δερβενακίων, ὁ Ὀδυσσεὺς κατὰ τὸν Ἰωάννην Καποδίστριαν τῆς νέας Ἑλλάδος, ἐγένετο ἀρχηγός, ἐὰν μὴ ἀρχισυνωμότης τῆς κυρίας κατὰ τῶν ἀντιβασιλέων ἀντιπολιτεύσεως· ὑπ' αὐτὸν συνεσπειράθησαν τὰ δυσηρεστημένα μέλη τῆς καποδιστριακῆς φατρίας καὶ συνέστησαν τὴν μυστικὴν ἑταιρείαν ἢ συνωμοσίαν τὸν *Φοίνικα* ὡς σύμβολον τῆς ἐκ τῆς κόνεως τοῦ Καποδιστρίου ἀναβιούσης πολιτικῆς φατρίας. Περὶ τὸν *Φοίνικα* ἐν μυστικαῖς συνεδρίαις συνηθροίζοντο οἱ ἐπιφανέστεροι στρατιωτικοί, πολιτικοί, οἱ νομίζοντες ἑαυτοὺς ἠδικημένους καὶ πάντες οἱ μὴ βλέποντες τὰς αὐτῶν ἀπαιτήσεις δικαίας ἢ ἀδίκους πληρουμένας καὶ παντοῖα διέδιδον καὶ παντοίας ῥαδιουργίας ἐξύφαινον καὶ πάσῃ μηχανῇ ἠρέθιζον τὸν λαὸν κατὰ τῶν ἀντιβασιλέων, ὧν αἱ πρὸς ἀλλήλους διαιρέσεις, ὡς μὴ ὤφελε, ἐνεθάρρυνον τοὺς ἀντιπολιτευομένους· διῖσταντο δὲ ὁ μὲν Μάουρερ καὶ Ἄβελ φρονοῦντες τὰ τῶν Γάλλων πρὸς τὸν ἀγγλίζοντα Ἁρμανσπεργ καὶ

πρὸς τὸν Ἔϊδεκ θεωροῦντα τὴν ἐν Ἑλλάδι πολιτικὴν τῆς Ῥωσσίας ἀνυσιμωτέραν. Ὡς ὄργανον δὲ οἱ περὶ τὸν *Φοίνικα* εἶχον τὸν *Χρόνον* ἐφημερίδα δαπάναις ὡς ἐλέγετο τοῦ Κολοκοτρώνη, πράγματι ὅμως τοῦ Ῥώσσου προξένου Βλασσοπούλου συντηρουμένην, ὀξύτατα γράφουσαν κατὰ τῶν ἀντιβασιλέων,—ὧν τὰ μὲν ἀγαθὰ ἔργα παρεσιωπῶντο ἢ διεστρέφοντο, τὰ δὲ παραπτώματα ὡς λάθη μεγάλα ἐμεγαλοποιοῦντο διακωδωνιζόμενα, — καὶ παντοίῳ τρόπῳ ἐξεγείρουσαν τὴν χολὴν τοῦ λαοῦ κατὰ τῶν «ξένων».—Πρὸς δὲ τούτοις, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῆς τουρκικῆς δυναστείας, συμμορίας λῃστῶν οἱ ἀντιπολιτευόμενοι ἐξέπεμπον καὶ ἄλλας προσεκάλουν, ὧν μία ἐπελθοῦσα μέχρι τῶν προαστείων τῆς πρωτευούσης ἐλῄστευσεν ὁδοιπόρους καὶ ἐφόνευσεν. Μεταξὺ τῶν συμμοριτῶν τούτων ὑπῆρχον καὶ παλαιοὶ σύμμαχοι τοῦ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη καὶ Κολιοπούλου Πλαπούτα. Τοιαῦτα δὲ βδελυρὰ μετεχειρίζοντο οἱ ἀντιπολιτευόμενοι ὅπως ἔνθεν μὲν παραστήσωσι τὴν ἀντιβασιλείαν ἀνίσχυρον καὶ ἀνίκανον ἵνα τηρήσῃ τὴν ἀσφάλειαν τοῦ τόπου, ἔνθεν δὲ προξενῶσι τρόμον τοῖς περὶ τὴν ἀντιβασιλείαν καὶ ἀναγκάζωσι τὸν λαὸν ἵνα ζητῇ προστασίαν παρὰ τοῖς ἀντιπολιτευομένοις. Πλὴν δὲ τῶν σκευωρημάτων τούτων οἱ ἀντιπολιτευόμενοι ἦγουν οἱ καποδιστριακοὶ παρεσκεύαζον ἐπιτηδείως ἐπανάστασιν ὁπλίζοντες Ῥουμελιώτας ἐκ τῶν διαλυθέντων πολεμιστῶν.

Διάψευσις Θεοδώρου Κολοκοτρώνη. Ὁ Κολοκοτρώνης διαψεύδων τὰ περὶ αὐτοῦ ὡς δῆθεν κατὰ τῆς ἀντιβασιλείας συνωμότου διεκήρυττεν ἀναφανδὸν ὅτι πάντα τὰ διαδοθέντα ἦσαν ἐπινοήματα τῶν πολλῶν αὐτοῦ ἐχθρῶν, ἅτινα ἐπιστεύοντο ὑπὸ τῶν ἁπλουστέρων καὶ τῶν ἀντιβασιλέων ἕνεκα τῶν αὐτοῦ σχέσεων πρὸς τὴν Ῥωσσίαν, ὧν ἕνεκα ὁ Θήρσιος καὶ ἄλλοι παρίστων αὐτὸν ὡς ἀρχηγὸν τῆς ῥωσσικῆς ἐν Ἑλλάδι πολιτικῆς καὶ καποδιστριακῆς φατρίας. Ὁ γέρων στρατάρχης ἐκτίθησι τὰ περὶ τούτου ὧδε κατὰ τὴν ἔκθεσιν τοῦ Τερτσέτη: « Καὶ ὁ Θήρσιος λέγει καὶ ἄλλοι ξένοι ἐπαράστησαν εἰς τὴν Βαυαρίαν ὅτι ἐγὼ ἤμουν ἀρχηγὸς μιᾶς φατρίας, ὅπου δὲν θέλει τὸν βασιλέα καὶ ἄλλα παρόμοια. Αὐτοὶ ἦταν ξένοι ἄνθρωποι, καὶ μολονότι ὁ Κολιόπουλος ἐπληροφόρησε τὸν βασιλέα καὶ τὴν βασίλισσαν διὰ τὰ φρονήματά μου ὑπὲρ τοῦ βασιλέως καὶ τοὺς εἶπε ὅτι ἠμπορεῖ νὰ μείνῃ ἐνέχυρον εἰς τὴν Βαυαρίαν ἕως ὅτου νὰ φθάσῃ ὁ υἱός του εἰς τὴν Ἑλλάδα, μολοντοῦτο ἤρχοντο μὲ κάποιαν ὑποψίαν. Εἰς τὸ ἀγγλικὸν καράβι ὅπου ἐμβῆκεν ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ ἀντιβασιλεία ἴσως τὸν ἐπότησαν καὶ ἐκεῖ τίποτε· τὸ ἐμπόδιον ὅπου ἔγεινε νὰ πάῃ ὁ Γενναῖος εἰς τὸ Μόναχον τὸ παρεξήγησαν. Ἔρχεται ὁ βασιλέας εἰς τοὺς Κορφούς, μανθάνει ὅτι ἡ γερουσία ἐβγῆκεν ἀπὸ τ' Ἀνάπλι καὶ ἐβγῆκε μὲ κα-

κοὺς σκοπούς· ἔρχεται ἕως ἀπέξω ἀπὸ τὴν Μάνην καὶ μανθάνει ὅτι οἱ Φραντζέζοι ἐκτυπήθησαν μὲ τοὺς Ἕλληνας καὶ ὅτι ἐκεῖνοι οἱ Ἕλληνες ἦταν ἄνθρωποι τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ ἤθελε νἀντισταθῇ ὁ Κολοκοτρώνης εἰς τὸ ξεμπαρκάρισμα τοῦ βασιλέως μὲ 10 καὶ 15 χιλιάδες. Ἦλθαν λοιπὸν φουσκωμένα τὰ μυαλὰ ἐναντίον μου. Μοῦ γράφουν ἀπὸ τ' Ἀνάπλι καὶ μὲ εἰδοποίησαν τὰ πάντα. Ἐγὼ ἐλυπήθηκα νὰ ἰδῶ ὅτι αἱ ῥᾳδιουργίαις ἔφθασαν νὰ παραμορφώσουν τὴν ἀλήθειαν καὶ ἄφησα εἰς τὸν καιρὸν νὰ γνωρίσῃ ὁ βασιλέας καὶ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ πράγματα.—Ἔρχομαι εἰς τὴν φρεγάτα τοῦ Ῥικόρδου, ζητῶ νὰ παρουσιασθῶ εἰς τὸν βασιλέα καὶ εἰς τὴν ἀντιβασιλείαν,στέλνω τὸν Κολιόπουλον, μὲ ἀπεκρίθηκεν, ὅτι δὲν δέχεται ἐπισήμως ἀκόμη, καὶ νὰ παρευρεθῶ καὶ ἐγὼ εἰς τὸν τόπον ὅπου ἤθελε ἔβγει ὁ βασιλέας. Ὁ Ῥικόρδος ἔδωκε γεῦμα καὶ ἐφάγαμε μὲ τὸν ἀρχηγὸν τῶν βαυαρικῶν στρατευμάτων καὶ μὲ τὸν θεῖον τοῦ βασιλέως καὶ τὸν Σμάλτς· τοὺς ἐκατάλαβα ὅτι ἦταν ὕποπτοι. Ἦλθε ἡ ἡμέρα τῆς ἐκβάσεως τοῦ βασιλέως, καὶ ἐβγῆκα καὶ ἐγὼ καὶ ἀνταμώθηκα μὲ τὸν Κουντουριώτη, μὲ τὸν Κωλέτη, Ζαΐμη καὶ λοιπούς· ἐφιληθήκαμεν. Ἐβγῆκεν ὁ βασιλεύς, ἐκινήσαμεν καὶ ἐμβήκαμεν εἰς τὸ Ἀνάπλι. Ἔλεγεν ὁ βασιλεὺς ὅτι ἐφέρθηκαν οἱ Ἕλληνες μὲ ἀνδρείαν εἰς τὴν ἐπανάστασιν, ὅτι ἀφῆκε τοὺς γονεῖς του, τὴν πατρίδα του, διὰ νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν νέαν πατρίδα νὰ συνεργασθῇ διὰ τὴν εὐτυχίαν τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἄλλα τέτοια ὅπου συνειθίζουν οἱ βασιλεῖς, καὶ ἔκαμε προκήρυξιν εἰς αὐτὸ τὸ κεφάλαιον. Ἐπέρασαν δύο τρεῖς ἡμέραις, διέλυσε τοὺς παλαιούς μου ἀξιωματικούς, στρατιώτας, ὑπασπιστάς μου, γραμματικούς μου καὶ τοὺς εἶπε: «πηγένετε εἰς τὸ καλό, καθίσατε εἰς τὰ σπίτια σας ἥσυχοι, καὶ τώρα ποῦ ἦλθε ὁ βασιλέας θέλει γνωρίσει τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ πράγματα τοῦ τόπου μας καὶ θέλει ἀνταμείψει τὸν καθένα κατὰ τὰς πράξεις του καὶ κατὰ τὰς ἐκδουλεύσεις του». Ἔπειτα τοῦ παρουσίασα μίαν ἀναφορὰν καὶ τοῦ ἐπρόσφερα τὸ κάστρο τῆς Καρύταινας, τὸ ὁποῖον εἶχα φτιάσει μὲ τὰ ἔξοδά μου. Ἔλεγα εἰς τὴν ἀναφοράν μου ὅτι τὸ κάστρο τὸ ἔφτιασα διὰ νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς πατρίδος μας, τώρα δὲν μοῦ χρησιμεύει πλέον καὶ σᾶς τὸ προσφέρω. Ὁ σκοπός μου ἦτο νὰ δώσω τὸ παράδειγμα, ὥστε ὅσοι εἶχον φτιάσει καὶ ἄλλοι πύργους ἢ ὀχυρώματα ἐξ αἰτίας τῶν περιστάσεων νὰ τὰ δώσουν. Ἔλαβα ἀπόκρισι εὐχαριστήριον καὶ ὅτι θέλει φυλαχθῇ ἡ ἰδιοκτησία μου. Ὅσον ἠμπόρεσα ἔκαμα τὸ χρέος μου εἰς τὴν πατρίδα καὶ ἐγὼ καὶ ὅλη ἡ φαμελιά μου. Εἶδα τὴν πατρίδα μου ἐλεύθερη, εἶδα ἐκεῖνο ὁποῦ ποθοῦσα καὶ ἐγὼ καὶ ὁ πατέρας μου καὶ ὁ πάππος μου καὶ ὅλη ἡ γενεά μου, καθὼς καὶ ὅλοι οἱ Ἕλληνες. Ἀπεφάσισα νὰ πάω εἰς ἕνα

περιβόλι ὅπου εἶχα ἔξω ἀπὸ τ' Ἀνάπλι. Ἐπῆγα, ἐκάθισα καὶ ἀπερνοῦσα τὸν καιρόν μου καλλιεργῶντας καὶ εὐχαριστούμουν νὰ βλέπω νὰ προοδεύουν τὰ μικρὰ δένδρα ὅπου ἐφύτευα. Εἰς ὀλίγο ἔστειλα ἕνα σπαθὶ τοῦ βασιλέως Παύλου Λουδοβίκου. Ἐπῆγα εἰς τὴν Τριπολιτσιὰ διὰ νὰ περάσω ἕνα δύο μῆνας, διότι ἐφοβήθηκα νὰ μὴν ἀρρωστήσω ἀπὸ τὴν κάψη εἰς τ' Ἀνάπλι. Ἀπὸ 'κεῖ ἐπῆγα εἰς ἕνα πανηγύρι τῆς Ἁγίας Μονῆς, ὅπου ἐπήγαινα κάθε χρόνο, ὅτι εἶναι ἰδιοκτησία μου. Ὀπίσω εἰς τ' Ἀνάπλι οἱ ῥαδιοῦργοι δὲν ἔλειψαν νὰ παρασταίνουν εἰς τὴν κυβέρνησιν ὅτι ὁ Κολοκοτρώνης κάμνει συνελεύσεις καὶ ἄλλαις παρόμοιαις ψευτιαίς. Ὁ Ζωγράφος ὅπου ἦτο νομάρχης τῆς Ἀρκαδίας (τόσον καὶ ὁ Μάνος ὅπου ἦτον διευθυντὴς) καὶ ἂν ἦτο τίποτε ἔπρεπε νὰ τὸ ἠξεύρῃ αὐτός, ἐπῆγε εἰς τὴν ἀντιβασιλείαν καὶ ἐπληροφόρησεν, ὅτι ὅλα αὐτὰ ἦταν ψεύματα.—Ἐγύρισα ὀπίσω εἰς τ' Ἀνάπλι· ἐπῆγα, ἐχαιρέτισα τὸν βασιλέα, τὴν ἀντιβασιλείαν, τοὺς εἶδα μουδιασμένους, πλὴν δὲν ἐκατάλαβα τίποτες ». Καὶ ὅτι μὲν ὁ Κολοκοτρώνης ἐθεωρεῖτο καὶ ἦν ὀπαδὸς τῆς ῥωσσικῆς πολιτικῆς καὶ εἷς τῶν θερμῶν καποδιστριακῶν οὐδεὶς δύναται νἀρνηθῇ· ὅτι δέ, ὡς διϊσχυρίζεται ὁ Μάουρερ, ἦν εἷς τῶν ἱδρυτῶν τοῦ *Φοίνικος* καὶ ἀρχηγὸς τῶν συνωμοτῶν δυσκόλως δύναται νἀποδειχθῇ πρὶν ἢ τὰ τῆς συνωμοσίας ταύτης διαλευκανθῶσιν.

Ῥώμας, διαδόσεις κατὰ τῶν ἀντιβασιλέων, ἐπιστολὴ Κολοκοτρώνη πρὸς Νεσσερλώδ, ἀναφορὰ Φράντζ καὶ Δώκινς κατὰ Μάουρερ καὶ Εἴδεκ, ἡ ἐν Τήνῳ στάσις. Ὁ Κολοκοτρώνης κατέστη ὕποπτος ἰδίως ἕνεκα τῆς πρὸς τὸν Νεσσερλὼδ *ἐπιστολῆς*, ἣν ἔγραψε (3 Φεβρουαρίου 1833) ἐπὶ τῆς ῥωσσικῆς ναυαρχίδος μικρόν τι πρὶν ἢ ὁ φίλος τοῦ Κολοκοτρώνη Ῥίκορδ ἀπέλθῃ ἐκ τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Κολοκοτρώνη ἀπήντησεν ὁ Νεσσερλὼδ διαβεβαιῶν τὸν στρατηγὸν σὺν ἄλλοις ὑπὲρ αὐτοῦ ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ παρέξει πᾶσαν τῇ Ἑλλάδι βοήθειαν. Τὴν ἀπάντησιν ταύτην διαδοθεῖσαν ἐν πολλοῖς ἀντιγράφοις μετεχειρίζοντο οἱ περὶ τὸν Κολοκοτρώνην ὡς μέσον ἐξεγέρσεως τοῦ λαοῦ ὑπὲρ τῶν καποδιστριακῶν καὶ κατὰ τῶν ἀντιβασιλέων. Πρὸς δὲ τούτοις ὁ ἐκ Ζακύνθου κόμης Ῥώμας ἄρτι ἐλθὼν ἐκ Μονάχου διεκήρυττεν ὅτι ἔσχε συνέντευξιν ἐκεῖ μετ' ἐπισήμων προσώπων, παρ' ὧν ἔμαθεν ὅτι ὁ Ἀρμανσπεργ ηὐνόει τὸν Κολοκοτρώνην καὶ Πλαπούταν καὶ ὅτι ἐπεθύμει ὅπως ἀπομακρυνθῶσι τῆς ἀντιβασιλείας ὁ Μάουρερ, Ἄβελ καὶ Εἴδεκ. Κατὰ ταῦτα ἐπέμφθησαν δύο ἀναφοραί, ἡ μία πρὸς τὸν βασιλέα τῆς Βαυαρίας ὑπὸ τοῦ Φράντζ ἑνὸς τῶν τριῶν φιλολόγων—Ἔρολδ καὶ Ὄϋμαν—διερμηνέων, οὓς ἡ ἀντιβασιλεία κατερχομένη εἰς Ἑλλάδα παρέλαβε, ἐν ᾗ παρεκαλεῖτο ὁ βασιλεὺς

ὅπως ἀνακαλέσῃ τὸν Μάουρερ καὶ Ἔϊδεκ, παραμείνῃ δὲ μόνον ὁ πρόεδρος αὐτῶν Ἀρμανσπεργ, ὅστις ὑπεστηρίζετο καὶ ὑπὸ τοῦ ῥωσσικοῦ κόμματος καὶ ὑπὸ τοῦ Ἄγγλου πρεσβευτοῦ Δώκινς. Προδοθέντος δὲ τοῦ μυστικοῦ ὁ Φραντζ κατ' ἀρχὰς ἐφυλακίσθη ὑπὸ τῶν ἀντιβασιλέων, εἶτα δ' ἀπεστάλη εἰς Βαυαρίαν λαβὼν παρὰ τοῦ προέδρου ἄφθονα τὰ ὁδοιπορικά. Ταῦτα πάντα ἐνεθάρρυνον μεγάλως τοὺς καποδιστριακοὺς καὶ πανταχοῦ διεδίδοτο ὅτι *ἐπανάστασις* αὐτῶν κατὰ τῶν ἀντιβασιλέων ἐπέκειτο ἔν τε ταῖς νήσοις καὶ τῇ Πελοποννήσῳ καὶ τῇ ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδι, ἐν ᾗ οἱ λῃσταὶ ὑπερεπλεόνασαν θεωρούμενοι καὶ οὗτοι ὅτι ἦσαν οἱ πρόδρομοι *γενικῆς ἐπαναστάσεως*. Τοῦτο δ' ἐπιστεύθη ἔτι μᾶλλον ὅτε ἠγγέλθη ὅτι ἐν Τήνῳ Ῥῶσσοι πράκτορες διέτριβον καὶ πολλὰ διέδιδον κατὰ τῆς ἀντιβασιλείας· ὅτι ὁ λαὸς ἠρνήθη φόρους τῷ εἰσπράκτορι, ὅστις ὅμως, ὡς ἐγνώσθη μετ' οὐ πολὺ ὕστερον, ἀπήτει πλείω τῶν νενομισμένων.

Ἐνέργειαι τῶν ἀντιβασιλέων κατὰ τῶν καποδιστριακῶν, σύλληψις σὺν ἄλλοις τοῦ Κολοκοτρώνη ὡς ἀρχηγοῦ τῆς συνωμοσίας. Οἱ ἀντιβασιλεῖς μαθόντες τὰ ἐν Τήνῳ ἀμελλητὶ ἐκήρυξαν ἐν αὐτῇ τὸν στρατιωτικὸν νόμον, ἔπεμψαν δύο λόχους Βαυαρῶν στρατιωτῶν ἐπὶ τριῶν πολεμικῶν πλοίων μετὰ πυροβολικοῦ, δι' ὧν ἅμ' ἐμφανισθέντων ἀποκατέστη εὐθὺς ἡ τάξις. Ἐπειδὴ δέ, ὡς ἐλέγετο καὶ ἡ ἀντιβασιλεία ἐπίστευεν, ἦν ὡρισμένον ὅπως ἡ ἐπανάστασις ἐκραγῇ τῇ 4 Σεπτεμβρίου, ἥτις ἕνεκα τῶν ἐν Τήνῳ συμβάντων ἐματαιώθη, οἱ ἀντιβασιλεῖς Μάουρερ καὶ Ἄβελ, ὅπως προλάβωσι σπεύσαντες συνέλαβον διὰ τοῦ μοιράρχου Κλεώπα (7 Σεπτεμβρίου 1833) τὸν Κολοκοτρώνην ὡς ἀρχηγὸν δῆθεν αὐτῆς καὶ εἶτα ὡς συνωμότας τὸν Κολιόπουλον Πλαπούταν, Κίτσον Τσαβέλλαν, Ἰωάννην Μαμούρην, Τσάμην Καρατάσσον, Ῥούκην, Σπῦρον Μήλιον, Θεόδωρον Γρίβαν, Κριεζώτην, Βάγιαν, Ἀποστολάραν, Ἀλωνιστιώτην, Δημητρακόπουλον καὶ εἴ τινα ἄλλον.

Κάθειρξις Κολοκοτρώνη καὶ τῶν ἄλλων, μεταβολὴ τοῦ ὑπουργείου, συγχώνευσις φατριῶν, νομοθεσία, πρώτη ἑορτὴ Ὄθωνος. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι καθείρχθησαν μεμονωμένοι ἀλλαχοῦ οἱ μὲν ἐν τῷ Μπούρτζι, οἱ δὲ ἐν τῷ Ἰτζ-Καλέ. ἔνθα καὶ ὁ Κολοκοτρώνης μόνος: «Ἤλθαν τὴν νύκτα, διηγεῖται ὁ Κολοκοτρώνης, εἰς τὰς 7 Σεπτεμβρίου καὶ μ' ἐπῆρε ὁ Κλεώπας μοίραρχος μὲ 40 χωροφύλακας καὶ μ' ἐπῆγεν εἰς τὸν Ἰτζ-Καλὲ καὶ μ' ἐπαράδωσεν εἰς τὸν φρούραρχον καὶ μ' ἔβαλαν ἓξ μῆνες μυστικὴ φυλακὴ χωρὶς νὰ ἰδῶ ἄνθρωπον ἐκτὸς τὸν δεσμοφύλακα... Διὰ τρεῖς ἡμέρας δὲν ἤξευρα πῶς ὑπάρχω· μοῦ ἐφαίνετο ὄνειρο· ἐρωτοῦσα τὸν ἑαυτό μου ἂν ἤμουν ἐγὼ ὁ ἴδιος ἢ ἄλλος κανείς· δὲν ἐκαταλάβαινα διὰ τί μὲ ἔχουν κλεισμένο. Μὲ καιρὸν

ἐπέρασε ἀπὸ τὸν νοῦν μου ὅτι ἴσως ἡ κυβέρνησις βλέποντας τὴν ὑπόληψιν ὅπου ἔχουν ὁ λαὸς πρὸς ἐμένα, μὲ φυλακώνουν διὰ νὰ μοῦ κόψουν τὴν ἐπιρροήν· δὲν ἐπίστευά ποτε ὅτι θὰ φθάσουν εἰς αὐτὸν τὸν βαθμὸν διὰ νὰ φτιάσουν ψευδομάρτυρας». Ἵνα δὲ μὴ ἐγείρωσι θόρυβον αἱ ἀντιπολιτευόμεναι ἐφημερίδες ἐξέδωκαν οἱ ἀντιβασιλεῖς τοὺς εἰρημένους περὶ τύπου νόμους· ἠνάγκασαν εἰς παραίτησιν τὸν Ψύλλαν, Τρικούπην καὶ Πραΐδην ἀποδοκιμάσαντας τὴν σύλληψιν καὶ κάθειρξιν τῶν εἰρημένων ἀνδρῶν καὶ ἀντ' αὐτῶν προσέλαβον τὸν Κωνσταντῖνον Σχινᾶν ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως καὶ τὸν Ν. Θεοχάρην ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης, τὸ δὲ ὑπουργεῖον τῶν ἐσωτερικῶν ἐδόθη τῷ ἐμπιστοτάτῳ Κολέττῃ. Ἐπὶ τῇ ἀνακαλύψει τῆς συνωμοσίας καὶ τῇ συλλήψει καὶ καθείρξει τῶν ἐπαναστατῶν ὁ λαὸς κατὰ τὸν Μάουρερ ηὐχαριστήθη μεγάλως, οἱ δὲ ἀντιβασιλεῖς πολλαχόθεν ἔλαβον ἐπιδοκιμαστικὰς ἐπιστολὰς καὶ συγχαρητήρια ἐπὶ τούτῳ καὶ ἐστερεώθησαν σφόδρα πρὸς λύπην τῶν καποδιστριακῶν. Στερεωθεῖσα δ' οὕτως ἡ ἀντιβασιλεία ἠσχολήθη ἔνθεν μὲν περὶ τὴν βελτίωσιν τῶν πραγμάτων τῆς χώρας, ἔνθεν δὲ περὶ τὴν παρασκευὴν τῆς νομοθεσίας. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ἐγένετο, ὡς εἴρηται, ὁ ποινικὸς κῶδιξ, ὁ νόμος περὶ δημοτικῶν σχολείων, ὁ ὀργανισμὸς τῶν δικαστηρίων, ὁ νόμος περὶ ἐκλογῆς τῶν δημοτικῶν ἀρχῶν, ἡ πολιτικὴ δικονομία. Τότε ἡ ἀντιβασιλεία ἐσπούδασε κραταιὰ γενομένη ἵνα ἐκ παντὸς τρόπου συγχωνεύσῃ τὰς ἀλλοπρασάλλους φατρίας· περιεποιήθη τοὺς ἐπιφανεστέρους τῶν τε στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν καὶ κληρικῶν ἐκ πάντων τῶν πολιτικῶν φατριῶν χορηγήσασα θέσεις, ἀξιώματα καὶ παράσημα. Ὁ λαὸς θαρραλεώτερος ἐπὶ τῇ ἐσωτερικῇ ἡσυχίᾳ ἐτράπη χαίρων εἰς τὰ οἰκεῖα ἔργα. Ὅτι δ' ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ὁ λαὸς ἀνέκυψεν ἐκ τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀβεβαίου αὐτοῦ καταστάσεως, δῆλον καὶ ἐκ τῆς πρώτης ἑορτῆς τῆς καθόδου (25 Ἰανουαρίου) τοῦ Ὄθωνος, ἣν ὁ λαὸς ἑώρτασεν ἐγκαρδίως. Οὐδέποτε πρότερον πολυπληθέστερος λαὸς συνηθροίσθη οὔτ' εὐπορία καὶ ἀγάπη τῆς τάξεως καὶ χαρὰ ἐφάνη ποτὲ μείζων.

Ἀνακρίσεις περὶ Κολοκοτρώνη καὶ Πλαπούτα, ἑτερορροπία δικαστῶν παραπεισθέντων ὑπὸ τῶν φατριῶν. Ἵνα δείξῃ δὲ ἡ ἀντιβασιλεία ὅτι τὸ ἔθνος ἐσώθη ἐκ φοβεροῦ κινδύνου μέγαν ἐποιεῖτο θόρυβον περὶ τὴν ἐξέτασιν τῶν πραγμάτων τῆς φοβερᾶς συνωμοσίας· διὰ τῶν ὀπαδῶν αὐτῆς παντοῖα διέδιδε πρὸς ἐνοχοποίησιν τῶν συνωμοτῶν· ὁ εἰσαγγελεὺς Μάσσων ὁ θερμὸς συνήγορος τοῦ Γεωργίου Μαυρομιχάλη δολοφόνου τοῦ Ἰωάννου Καποδιστρίου καὶ ἐχθρὸς θανάσιμος τῆς ῥωσσικῆς φατρίας καὶ δὴ καὶ τοῦ Κολοκοτρώνη ἐζήτει πανταχοῦ ἀποδείξεις καὶ ἐνδείξεις τῆς ἐνοχῆς τῶν καθειργμένων καὶ πρὸ πάντων

τοῦ Κολοκοτρώνη ὡς συνωμόσαντος ἀπὸ τοῦ Μαΐου μέχρι Σεπτεμβρίου τοῦ 1833 ἵνα καταλύσῃ μὲν τὴν ἀντιβασιλείαν, ἐγείρῃ δ' ἐπανάστασιν, «ὥστε κατέστησεν ἑαυτὸν ἔνοχον ἐσχάτης προδοσίας κατὰ τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ ἔθνους». Ἑκατέρωθεν μετὰ ζήλου ἠσχολοῦντο κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῆς δίκης· οἱ μὲν ῥωσσόφρονες πρὸς ἀθώωσιν τῶν κατηγορουμένων, οἱ δὲ περὶ τὴν ἀντιβασιλείαν πρὸς καταδίκην αὐτῶν, οὗ ἕνεκα οὗτοι καὶ *ψευδομάρτυρας*, ὡς ἐλέγετο, ἔπλασαν: «Ἔπειτα ἀπὸ ἓξ μῆνες, λέγει ὁ Κολοκοτρώνης, μᾶς ἐκοινοποίησαν τὴν κατηγορίαν, ὅτι τάχα ἐκάμναμεν ἀναφοραὶς ἐναντίον τῆς ἀντιβασιλείας.... ὅτι ἠθέλαμεν νὰ κάμνωμεν ἐπανάστασιν. Μᾶς ἔβαλαν εἰς τὸ δικαστήριον· ἐκεῖ ἐπαρουσιάσθησαν μερικοὶ μικροὶ ἄνθρωποι ψευδομάρτυρες καὶ ἔλεγαν πῶς εἶδαν ἀναφοραὶς καὶ ἄλλα ψέμματα. Ἦλθαν ἀπὸ ὅλα τὰ μέρη τίμιοι ἄνθρωποι, νοικοκυραῖοι, εἶπαν πῶς ὅλα αὐτὰ εἶνε ψέμματα καὶ ὅτι αὐτοὶ εἶνε κακῆς διαγωγῆς ἄνθρωποι». Ἐκεῖνοι δὲ τοὐναντίον, οἱ *κατήγοροι*, διϊσχυρίζοντο ὅτι καὶ αὐτοὺς τοὺς δικαστὰς πάσῃ μηχανῇ οἱ ῥωσσόφρονες διέφθειραν. Ὁ πρόεδρος τοῦ δικαστηρίου Ἀναστάσιος Πολυζωΐδης καίπερ ὢν πρότερον κατὰ τὸν Μάουρερ ὑπὲρ τῆς καταδίκης τῶν κατηγορουμένων, αἴφνης μετεβλήθη· ὁ δὲ Τερτσέτης ἦν οἰκοδιδάσκαλος ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Ἀρμανσπεργ, ἐν ᾗ ὁ ὑπὲρ τῶν κατηγορουμένων Ἄγγλος Δώκινς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ διέτριβε παρὰ τῇ συζύγῳ τοῦ Ἀρμανσπεργ βουλομένου καὶ αὐτοῦ ἵνα μὴ καταδικασθῶσιν οἱ κατηγορούμενοι, διότι ἠβούλετο ἔνθεν μὲν ἵν' ἀρέσκῃ τοῖς Ῥώσσοις καὶ Ἄγγλοις πρὸς ἰδίαν αὐτοῦ ὑποστήριξιν, ἔνθεν δὲ ἵνα ἐξευτελίσῃ τοὺς ἀντιβασιλεῖς: τὸν Μάουρερ καὶ Ἔϊδεκ, ὧν τὴν παῦσιν ἐκ παντὸς τρόπου ἐπεδίωκεν. Οὕτως ἐχόντων πρὸ τῆς δίκης τῶν πραγμάτων, κατ' αὐτὴν ἐδείχθησαν τἀποτελέσματα τῶν ἐνεργειῶν ἑκατέρας τῶν φατριῶν.

Κατηγορητήριον κατὰ Κολοκοτρώνη καὶ Πλαπούτα, δίκη καὶ καταδίκη αὐτῶν, βασιλικὴ χάρις. Μετὰ πολλὰς ἀναβολὰς καὶ μακρὰς φροντίδας τοῦ εἰσαγγελέως Ἐδουάρδου Μάσσωνος εἰσήχθη (9 Μαρτίου 1834) ἐνώπιον τοῦ ἐν Ναυπλίῳ δικαστηρίου τὸ κατηγορητήριον, οὗ τὸ κυριώτατον ἦν ὅτι: «... ὠργανίσθη εἰς τὸ βασίλειον τοῦτο *σύστασις* καὶ συνωμοσία... περὶ τὰ τέλη Ἰουλίου τοῦ ἔτους 1833 εἰς Τριπολιτσὰν καὶ ἀλλαχοῦ οἱ εἰρημένοι Δημήτριος Πλαπούτας καὶ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης *προδίδοντες τὴν ἐθνικὴν ἀνεξαρτησίαν* ὑπέγραψαν καὶ παρεκίνησαν καὶ ἄλλους ὑπηκόους τῆς Α. Μ. νὰ ὑπογράψουν παράκλησιν *πρὸς ξένην δύναμιν ἐπὶ σκοπῷ καταργήσεως τῆς ὑψηλῆς ἀντιβασιλείας, ἤγουν ἐπὶ σκοπῷ καταργήσεως τοῦ καθεστῶτος πολιτεύματος*». Καὶ 44 μὲν μάρτυρες τῆς κατηγορίας καὶ 115 τῆς

ὑπερασπίσεως ἐξητάσθησαν· ὁ δὲ εἰσαγγελεὺς Μάσσων διὰ μακρῶν ἀνέπτυξε τὴν κατηγορίαν· ὁ δὲ συνήγορος τῶν κατηγορουμένων Κλονάρης ὑπεραπελογήσατο αὐτῶν· τὸ δὲ δικαστήριον συγκείμενον ἐκ τοῦ προέδρου Ἀναστασίου Πολυζωΐδου, Α. Βούλγαρη, Δ. Κ. Σούτσου, Φ. Φραγκούλη καὶ Τερτσέτη ἐξέδωκεν (26 Μαΐου 1834) ἀπόφασιν, καθ' ἣν ὁ Δημήτριος Πλαπούτας καὶ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης κατεδικάζοντο «*εἰς θάνατον ὡς ἔνοχοι ἐσχάτης προδοσίας*... καὶ εἰς τὰ δικαστικὰ ἔξοδα καὶ τῶν μαρτύρων δραχμὰς 1047,93»· ἡ δὲ ἀπόφασις ἔμελλε νὰ ἐκτελεσθῇ ἐν τῇ ἐντὸς τοῦ φρουρίου Ναυπλίου πλατείᾳ· οἱ δὲ καταδικασθέντες ἐκρίνοντο ἄξιοι τῆς βασιλικῆς χάριτος ζητουμένης ἐπισήμως ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου παρὰ τοῦ βασιλέως Ὄθωνος, ἐφ' ᾧ καὶ ἡ ἐκτέλεσις τῆς ἀποφάσεως ἀνεβάλλετο μέχρι τῆς ἐκδόσεως τῆς περὶ τῆς χάριτος αἰτήσεως. Τὴν ἀπόφασιν ταύτην οἱ μὲν ἄλλοι ὑπέγραψαν, ἠρνήθησαν δὲ ὁ Πολυζωΐδης εἰπὼν πιεζόμενος: « Ὅ τι δυσαρεστεῖ σήμερον εὐαρεστήσει μεθ' ἓξ μῆνας» καὶ ὁ Τερτσέτης, οἵτινες πειραθέντες νὰ ἐξέλθωσι τῆς αἰθούσης τοῦ δικαστηρίου ἠναγκάσθησαν ὑπὸ τῶν χωροφυλάκων πληττόμενοι καὶ ὠθούμενοι ἵνα παραστῶσι κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῆς καταδικαστικῆς ἐκείνης ἀποφάσεως καὶ ὑπογραφὴν αὐτῆς ὑπὸ τῶν ἄλλων συνδικαστῶν. Ἀκούσας τὴν ἀπόφασιν ὁ Κολοκοτρώνης εἶπε: « Εἶδα τόσαις φοραὶς τὸν θάνατο, καὶ δὲν τὸν ἐφοβήθηκα· οὔτε τώρα· καλλίτερα ὅπου σκοτώνομαι ἄδικα παρὰ δίκαια ». Μετὰ τοῦτο ἀμέσως παυθέντες εἰσήχθησαν εἰς δίκην ὁ Πολυζωΐδης καὶ ὁ Τερτσέτης· ἀλλ' ἠθωώθησαν. Τῶν δὲ καταδικασθέντων Κολοκοτρώνη καὶ Πλαπούτα ἡ θανατικὴ ποινὴ μετεβλήθη εἰς *ἰσόβια δεσμά*, εἶτα εἰς *εἰκοσαετῆ* καὶ τέλος μεθ' ἕνδεκα μηνῶν ἐν Παλαμηδίῳ εἱρκτὴν ὑπὸ τοῦ Ὄθωνος ἐνηλίκου γενομένου δοθείσης αὐτοῖς πλήρους χάριτος ἀπελύθησαν τελέως. Ὁ δὲ λαός, ὅστις κατὰ τὴν σύλληψιν, τὴν δίκην καὶ καταδίκην τοῦ Κολοκοτρώνη ἔμενεν ἀπαθής, ἐν πομπῇ καὶ εὐφημίαις κραυγάζων: «Ζήτω ἡ δικαιοσύνη» προέπεμψεν αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον, ἐφ' ᾧ ὁ Κολοκοτρώνης ἔλεγεν: « Ἡ ὑποδοχή, ὅπου μοῦ ἔκαμε ὁ λαός, μὲ ἔκαμε νὰ λησμονήσω ὅλαις ταῖς δυστυχίαις, ὅπου ἐπέρασα ».

Ἡ δίκη Κολοκοτρώνη ἀφορμὴ ἐπαναστάσεως ἐν Μάνῃ. Οἱ Μανιᾶται ἀφορμὴν ἐπεζήτουν ἵνα ἐπαναστατήσωσι, διότι παρ' αὐτοῖς ἰσχύοντος τοῦ δικαίου τοῦ ἰσχυροτέρου οἱ νόμοι ἐλάχιστον ἴσχυον. Ἐκ τῶν 800 περίπου ἰδιοκτήτων πύργων συχνάκις ἐμάχοντο οἱ Μανιᾶται κατ' ἀλλήλων· ἐδίκαζον καὶ κατεδίκαζον· ἐλήζευον ἀλλήλους· ἐποιοῦντο ἐπιδρομὰς εἰς Μεσσηνίαν πρὸ πάντων· ἠρνοῦντο φόρους· ἠπείλουν τὴν ἀντιβασιλείαν, μέχρις οὗ αὕτη ἔπεμψε τὸν λοχαγὸν Φέδερ, ὅστις μᾶλ-

λον διὰ χρημάτων ἢ διὰ τῶν ὅπλων ἐπέτυχε νὰ εἰρηνεύσῃ τοὺς Μανιάτας. Ἀλλὰ λαβόντες ἀφορμὴν ἐκ τῆς δίκης τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ παροτρυνόμενοι ὑπὸ ἀντιπολιτευομένων οὐ μόνον τὰ ὑπὸ τοῦ Φέδερ πεπραγμένα ἀνέτρεψαν εἰρηνικὰ ἔργα, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ παντοίας προφάσεις· ὅτι δῆθεν ἡ θρησκεία αὐτῶν ἐκινδύνευε καὶ ἡ ἐλευθερία καὶ τὰ πάτρια ἔθιμα, ἐδράξαντο τῶν ὅπλων καὶ τάχιστα ἠνάγκασαν ἐκεῖνον νὰ κατέλθῃ εἰς Πορτοκάλιον καὶ συνενωθῇ μετὰ στρατοῦ πεμφθέντος ὑπὸ τοῦ Σμάλτς. Ἀλλ' ὁ ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Σάουτινερ βαυαρικὸς στρατὸς εἰσχωρήσας εἰς τὰ Κακοβούνια περιεκλείσθη ἐν χαράδρᾳ καὶ ἠχμαλωτίσθη· οἱ δὲ Μανιᾶται ἀπαιτήσαντες πολλὰ λύτρα ταῦτα μὲν ἔλαβον ὑπὸ τοῦ Σμάλτς πεμφθέντα, ἀλλ' ὅμως τοὺς αἰχμαλώτους δὲν ἀπελύτρουν· ὁ δ' ἕτερος πεμφθεὶς στρατὸς ἵνα προσβάλῃ αὐτοὺς ἐκ Μαραθονησίου μόλις ἕνεκα τῶν προσβολῶν αὐτῶν τούτων καὶ τῶν πυρετῶν ἠδυνήθησαν νὰ σωθῶσιν εἰς Πορτοκάλιον· ἀλλ' οὐδὲ ἐκεῖ ἦσαν ἀσφαλεῖς ἐπιπιπτόντων κατ' αὐτῶν τῶν Μανιατῶν. Τὰ δεινὰ τῶν Βαυαρῶν ἐν Μάνῃ ἦσαν μεγάλα· οἱ συλλαμβανόμενοι αἰχμάλωτοι ὑφίσταντο μαρτύρια, διότι οἱ Μανιᾶται ἐθεώρουν αὐτοὺς ὡς ἐχθροὺς τῆς πίστεως καὶ τοῦ ἑαυτῶν ἐθνισμοῦ· τοὺς μὲν πρώτους τῶν αἰχμαλώτων γυμνοὺς ἐνέκλειον ἐντὸς σάκκων μετὰ γαλῶν, αἵτινες πληττόμεναι διὰ μαστίγων ἠναγκάζοντο νὰ κακῶσιν ἐν φοβεραῖς κραυγαῖς τὰ σώματα τῶν δυστυχῶν ἐγκεκλεισμένων διὰ τῶν ὀνύχων καὶ τῶν ὀδόντων ἢ ἐποίουν τὸ αὐτὸ γυμνοῦντες τοὺς δυστυχεῖς αἰχμαλώτους καὶ ἐνδύοντες μακρὸν ὑποκάμισον, ἐν ᾧ ῥάπτοντες τά τε ἄνω καὶ κάτω ἄκρα ἐνέκλειον γαλᾶς· ἄλλους ἐφόνευον οἰκτρῶς· ἄλλους δὲ περιφρονοῦντες ἐπώλουν γυμνοὺς ἀντὶ 1-5 δραχμῶν τοὺς στρατιώτας καὶ 5-10 τοὺς ἀξιωματικούς· ἔνιοι δὲ δέκα στρατιώτας ἐπώλουν ἀνθ' ἑνὸς ἔστω καὶ γηραλέου ὄνου, ἀλλ' οὐδεὶς εὑρίσκετο ὁ ἀνταλλάσσων· τοὺς δὲ μὴ πωληθέντας χλευάζοντες, κολαφίζοντες, ἠνάγκαζον πρὸς αὐλὸν ἵνα γυμνοὶ κορδακίζωσι καὶ πολλὰ ἄλλα γέλωτος ἕνεκα ποιῶσιν· τέλος δὲ γυμνοὺς ἐξεδίωκον ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς Λακωνικῆς *χωρὶς λύτρων*. Ἡ ἀντιβασιλεία μὴ δυνηθεῖσα νὰ καταβάλῃ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Μάνης ἀποφυλακίσασα ἐξαπέστειλε τὸν Θεόδωρον Γρίβαν. Τότ' ἀπεφυλακίσθησαν καὶ πάντες οἱ ἄλλοι: ὁ Κίτσος Τσαβέλλας, ὁ Μαμούρης, ὁ Τσάμης Καρατάσσος, ὁ Ῥούκης, ἀποδοθέντων αὐτοῖς τῶν οἰκείων βαθμῶν, ἐξαιρουμένου τοῦ Γενναίου Κολοκοτρώνη καί τινων ἄλλων φυλαττομένων ἐν εἱρκτῇ ὅπως δικασθῶσιν· ἀλλὰ καὶ οὗτοι μετ' οὐ πολὺ ἀπελύθησαν. Ὁ Γρίβας δὲ καὶ ὁ Φέδερ δι' ὑπίων κατ' ἐντολὴν τοῦ ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν Σμάλτς μέτρων καὶ πρὸ πάντων δι' ὑποσχέσεων καὶ χρημάτων κατεπράϋναν τούς

τε Μεσσηνίους ἐπαναστάτας καὶ τοὺς Μανιάτας καὶ ἀποκατέστησαν τὴν τάξιν. Πρὸς εἰρήνευσιν δὲ τῆς τε Ἀρκαδίας καὶ Μεσσηνίας διωρίσθησαν διὰ διατάγματος (9 Αὐγούστου 1834) διοικητὴς ὁ συνταγματάρχης Χαντσηχρῆστος μέχρι τῆς ἐκεῖσε μεταβάσεως τοῦ γενικοῦ ἐπιθεωρητοῦ τοῦ στρατοῦ τοῦ ἀντιστρατήγου Σμάλτς, δικασταὶ δὲ τοῦ στρατιωτικοῦ δικαστηρίου πρόεδρος ὁ Θωμᾶς Γόρδων, μέλη δὲ ὁ Π. Γιατρᾶκος, ὁ Ἀναστάσιος Λόντος, Φωκᾶς, Σπῦρος Μήλιος, εἰσαγγελεὺς ὁ Δ. Σοῦτσος. Ἀποκαταστάσης δὲ τῆς εἰρήνης ἐκηρύχθη διὰ διατάγματος (13 Αὐγούστου 1834) γενικὴ ἀμνηστία πρὸς ἅπαντας τοὺς μετασχόντας τῶν κατὰ τὴν Μάνην ταραχῶν καὶ δι' ἑτέρου ἀνεκλήθησαν ὅ τε στρατὸς καὶ οἱ τὸ στρατιωτικὸν δικαστήριον πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως ἐν Μεσσηνίᾳ καὶ Ἀρκαδίᾳ συνιστῶντες.

Ἀνάκλησις Μάουρερ καὶ Ἄβελ καὶ αὐταρχία Ἅρμανσπεργ. Ἡ δίκη τοῦ Κολοκοτρώνη καὶ Πλαπούτα καὶ αἱ ταραχαὶ ἐν Μάνῃ, Μεσσηνίᾳ καὶ Ἀρκαδίᾳ οὐ μόνον οὐδαμῶς συνέτειναν εἰς καταπράϋνσιν τῶν ἐρίδων τῶν ἀντιβασιλέων, ἀλλὰ καὶ εἰς μεγίστην ἔξαψιν αὐτῶν μέχρις οὗ ὁ βασιλεὺς τῆς Βαυαρίας Λουδοβῖκος τῇ εἰσηγήσει τοῦ Ἄγγλου Παλμερστῶνος καὶ τοῦ Ῥώσσου Νεσσερλῶδ ἀνεκάλεσε τόν τε Μάουρερ, ἐκδοθέντος (21 Ἰουλίου 1834) τοῦ οἰκείου τοῦ Ὄθωνος διατάγματος, καὶ Ἄβελ καὶ ἀντ' αὐτῶν διώρισε τὸν Κόβελλ καὶ τὸν Γκρέϊνε, παραμείναντος καὶ τοῦ Εἴδεκ ὡς ἀβλαβοῦς. Ἐπειδὴ δὲ οἱ διορισθέντες ὑπεῖκον τυφλοῖς ὄμμασι τῷ Ἅρμανσπεργ, οὗτος ἀπέβη αὐτάρχης· ἀλλ' ἐν τῇ διοικήσει ὁ ἀνὴρ οὗτος ἀπεδείχθη ἐπιπόλαιος, πανοῦργος, ἀναβλητικός, τὰ πάντα ἐπιτρέπων πάσῃ φατρίᾳ χάριν τῆς ἐξουσίας, διότι ὑποχωρῶν προκειμένου περὶ πολιτικῶν, τυραννικῶς ἐφέρετο προκειμένου περὶ διοικήσεως. Ὅπως δὲ κορεννύῃ τὰς ἀπαιτήσεις τῶν οἰκείων καὶ φίλων κατεσπάθα ἀφειδῶς τὰ ὀλίγα τοῦ πτωχοῦ ἑλληνικοῦ ταμείου χρήματα. Μετὰ τὴν πρότερον ἤδη γενομένην παῦσιν τοῦ Τρικούπη πεμφθέντος εἰς Ἀγγλίαν πρεσβευτοῦ καὶ τοῦ Μαυροκορδάτου εἰς Βαυαρίαν, ὁ Ἅρμανσπεργ ἐξέπληξε τοὺς Πελοποννησίους καὶ πρὸ πάντων τοὺς ἐν Ναυπλίῳ,—ὅπερ ἐθεωρήθη ὑπ' αὐτοῦ ὡς ἑστία πάσης ταραχῆς, ἐξ ἧς καὶ αὐτοὶ οἱ ἀρχιληστὰι Κοντοβουνήσιος, Μπαλκανᾶς καὶ εἴ τις ἕτερος ἐλάμβανον κατὰ τὸ κατὰ Κολοκοτρώνη εἰρημένον κατηγορητήριον τὰς ἐμπνεύσεις,—διὰ τῆς διαταχθείσης (18 Σεπτεμβρίου 1834) καὶ γενομένης (1 Δεκεμβρίου τοῦ αὐτοῦ ἔτους) μεταθέσεως τῆς βασιλικῆς καθέδρας εἰς Ἀθήνας. Συγχρόνως διετάχθη καὶ ἡ μετάθεσις τῶν ὑπουργείων καὶ τῶν ὑπαγομένων αὐτοῖς τμημάτων, τῆς ἱερᾶς συνόδου, τοῦ ἐλεγκτικοῦ συνεδρίου, τοῦ γενικοῦ ταμείου, τοῦ γενικοῦ τῶν ταχυδρομείων διευθυντηρίου. Ἡ βασιλεία ἐν καιρῷ χειμῶνος μεταβᾶσα

εἰς Ἀθήνας ἠπόρει τῶν πάντων· οἴκημα ἁρμόδιον οὔτε τῷ βασιλεῖ οὔτε τοῖς ἀκολούθοις αὐτοῦ ὑπῆρχεν οὔτε χάριν τῶν ἄλλων ἀναγκῶν τοῦ κράτους. Αἱ Ἀθῆναι τότε εἶχον οἰκτρῶς· ἄλλοι δὲ τῶν τότε περιηγητῶν καὶ παρεπιδήμων ξένων ἄλλην οἰκτρὰν εἰκόνα αὐτῶν δίδουσιν, ἐξ ὧν ὁ μὲν Λούζης λέγει ὅτι οὐδέποτε πόλις παρέστησε «λυπηρότερον καὶ νεκρικώτερον ἐρημώσεως θέαμα», ὁ δὲ Αὐστριακὸς πρεσβευτὴς Πρόκες προσφωνῶν τὸν Ὄθωνα εἶπεν ὅτι ἔβλεπεν αὐτὸν κατοικοῦντα «ἐν μέσῳ ἐρειπίων λαμπρῶν μὲν ἐκ παλαιῶν, ἐλεεινῶν δὲ ἀπὸ τῆς χθές». Ἐπὶ δὲ τῶν ἐρειπίων τῶν κλεινῶν Ἀθηνῶν κατηρείφθη καὶ τὸ ἐλεεινὸν οἰκοδόμημα τῆς ἀντιβασιλείας καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἠγέρθη ὁ θρόνος τοῦ Ὄθωνος Α'.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΝΔ'.

ΟΘΩΝ Α' (1835 - 1862).

§ 1747. **Ὄθων Α' βασιλεὺς καὶ Ἀμαλία, ἐλπίδες Ἑλλάδος εἰς τὸν Ὄθωνα.** Οἱ Ἕλληνες ἐγείροντες τὴν ἐπανάστασιν τῷ 1821 ὡς μόνον πόθον εἶχον τὴν *πίστιν* καὶ τὴν *ἐλευθερίαν*. Κατὰ δὲ τὸν μακρὸν *ἀγῶνα*, ὡς μόνον πολίτευμα ἐθεώρουν τὴν δημοκρατίαν· ἐπὶ δὲ Καποδιστρίου μὴ τυχόντες τῶν ὅσων ἐπεθύμουν ἤλπιζον νὰ πολαύσωσι τῶν πάντων ἐκ τῆς βασιλείας. Ἐντεῦθεν οὐδέποτ' ἔχυσαν τόσα δάκρυα χαρᾶς, ὅσα κατὰ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ Ὄθωνος ἐν Ναυπλίῳ. Μὴ πληρωθέντων δὲ τῶν πόθων αὐτῶν ἐπὶ τῆς ἀντιβασιλείας ἤλπιζον τὰ πάντα εὐθὺς ἐκ τῆς ἐνηλικότητος τοῦ Ὄθωνος, ὡς ἔγραφεν ὁ Πρῶσσος πρεσβευτής: «Ὁ ἡγεμὼν οὗτος ἔχει ὡραῖον ἀναντιλέκτως μέλλον, εἰ μὴ τὸ ἔθνος ἔτρεφε τόσον τὴν ἐλπίδα ὅτι ἅμα τῇ ἐνηλικότητι τοῦ βασιλέως εὐθὺς ἐκλείψουσι τὰ κατατρύχοντα τὴν Ἑλλάδα δεινά. Ὁ λαὸς φαίνεται οὐδαμῶς σκεπτόμενος ὅτι ὁ βασιλεὺς ἔδει νὰ ἔχῃ οὐ μόνον ἀνεξάντλητα μέσα, ὧν στερεῖται, ἀλλὰ καὶ ὑπεράνθρωπους δυνάμεις, ὅπως θεραπεύσῃ πᾶσαν φιλοδοξίαν καὶ καταπραΰνῃ πᾶν πάθος. Ἡ φλογερὰ τῶν Ἑλλήνων φαντασία παρεκφέρει αὐτοὺς εἰς γοητευτικὰ ὄνειρα, ἅπερ οὐδέποτε συλλήβδην δύνανται νὰ πληρωθῶσιν· ἐντεῦθεν δὲ καὶ ὁ φόβος ὅτι ἐκ τῆς διαψεύσεως τῆς ἐλπίδος ταύτης προκύψουσι δειναὶ καὶ ἄδικοι αἰτιάσεις». Ἀλλ' εἴπερ δυσεπίτευκτα ἦ καὶ ἀδύνατα ποθοῦντες οἱ Ἕλληνες πάντως ἔμελλον νὰ ψευσθῶσι τῶν ἐλπίδων, ἡ κατάστασις ὅμως ἐπὶ τῆς ἀντιβασιλείας κατὰ τὰς τελευταίας ἰδίως ἡμέρας ἦν ὄντως οἰκτρά,

ὥστε οἱ Ἕλληνες δικαίῳ τῷ λόγῳ ὤφειλον νὰ ἐλπίζωσι τὰ πάντα ἐκ τοῦ βασιλέως Ὄθωνος, καθάπερ ἔγραφεν (27 Ἀπριλίου 1835) ὁ Αὐστριακὸς πρεσβευτής: « Πᾶς ὁ χρόνος καὶ ἅπασαι αἱ δυνάμεις κατασπαθῶνται σήμερον εἰς τὴν κυβείαν τῶν σκευωρημάτων, ἅπερ ὅμως οὐδαμῶς προέρχονται ἐξ Ἑλλήνων, ἀλλ' ἐκ ξένων καὶ ὑποτρέφονται ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐκ Βαυαρῶν. Εἶνε δὲ ὁ χαρακτὴρ αὐτῶν χυδαῖος καὶ εὐτελής, ὅπερ εἰς τοῦτο συντείνει ἵνα ὁ βασιλεὺς παριστῆται ἐν μέσῳ αὐτῶν ὡς τὸ ὑποκείμενον τοῦ οἴκτου. Ἡ αὐλὴ μέχρι τῶν θεραπόντων εἶνε διῃρημένη εἰς ἐνεργοὺς φατρίας καὶ οὐδεὶς σχεδὸν ὑπάλληλος νομίζει ἑαυτὸν οὕτως ὑποδεέστερον, ὅπως μὴ μετάσχῃ τοῦ περὶ τὸν βασιλέα συμβουλίου. Πάντες οἱ ἐμοὶ συνάδελφοι θεωροῦσιν ὡς ἀπαραίτητον τὴν ἀνάγκην ἀρχηγοῦ τινος ἐν τῷ ἀνακτοβουλίῳ, ὅπως χαλιναγωγηθῇ ἡ βδελυρὰ ἀναρχία. Ὁ κρύφιος καὶ φανερὸς πόλεμος τῶν πλείστων κατ' ἀλλήλων παραλύει τὴν ἐκτέλεσιν καὶ τῶν μέτρων ἐκείνων, ὧν τὴν ἀνάγκην πάντες ὁμοφώνως ἀνομολογοῦσι, καὶ ἐμποιεῖ τῷ βασιλεῖ φόβον, ἐξ οὗ δὴ πηγάζει πάντως ὁ ἐνδοιασμὸς αὐτοῦ καὶ ἐν τοῖς ἐλαχίστοις καὶ ἡ ἀκηδία πρὸς τὰ δημόσια, ἐφ' ᾧ καὶ γεγωνυίᾳ τῇ φωνῇ δεινολογοῦνται. Τῇ πρώτῃ ὅμως Ἰουνίου ἐκβάλλεται τῆς χώρας μεγάλη ποσότης τῆς θορυβοποιοῦ ταύτης ὕλης. Ἡ μιαρὰ ἐφημεριδογραφία ἀνάγκη νὰ περισταλῇ. Λαμβάνων τις πρὸ ὀφθαλμῶν τὰς εὐγενεῖς ἰδιότητας τοῦ βασιλέως βλέπει τὸ μέλλον οὐχὶ τόσον θολόν».— Ὁ Φρειδερῖκος Λουδοβῖκος Ὄθων Α' υἱὸς τοῦ βασιλέως Λουδοβίκου Α' τῆς Βαυαρίας ἀνετράφη παρὰ τοῖς γονεῦσιν αὐτοῦ ὑπὸ διδασκάλους σοφούς, εὐφυεῖς καὶ ἀγαθούς, ἐν οἷς ὁ φιλόσοφος καθηγητὴς Σχελλίγγιος, ὁ Οἴττελος καὶ Θήρσιος. Μετὰ τῆς μητρὸς δ' αὐτοῦ περιηγήθη τὴν Ἰταλίαν καὶ Γερμανίαν. Ὁ Ὄθων ἦν ἀγαθός, φιλομαθέστατος, σταθερός, ἀλλὰ καὶ ἐπίμονος ἐν οὐ δέοντι, μειονέκτημα, ὅπερ ἐγίνετο αὐτῷ πάντοτε αἴτιον κακοῦ· ἐφίλει δὲ πρὸ πάντων τὰς τέχνας καὶ ἐκ τῶν ἐπιστημῶν τὴν φιλολογίαν καὶ θεολογίαν. Γενόμενος βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων ἠγάπησε καὶ τὴν νέαν Ἑλλάδα εἰλικρινῶς προπαρεσκευασμένος ἄλλως πρὸς τοῦτο ἐκ τῆς γνώσεως καὶ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ ὃν ἔτρεφε πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα. Ἐξέμαθε τὴν νέαν ἑλληνικὴν γλῶσσαν εἴ περ τις καὶ ἄλλος τῶν ξένων· ὡσαύτως τὰ ἤθη, τὰ ἔθιμα, τὸν βίον ἐν γένει· ἀλλ' ἐστερεῖτο τῆς πολιτικῆς ἐκείνης διορατικότητος, ἥτις ἀπαιτεῖται ἐν τῷ ἄρχειν. Ὁ Ὄθων ἦν μέτριος καὶ πραὺς ἐν λαῷ ἔχοντι ἔτι τὰς χεῖρας καθημαγμένας ἐκ τοῦ φρικτοῦ πολέμου. Τοῖς Ἕλλησιν ἥρμοζεν ἵνα ἔχωσι βασιλέα φόβον μᾶλλον ἢ ἀγάπην αὐτοῖς ἐμπνέοντα, οὐχὶ μειλίχιον πατέρα, ἀλλ' αὐστηρὸν καὶ δίκαιον ἄρχοντα, ὅπως κολάζῃ τοὺς πονηροὺς καὶ βραβεύῃ τοὺς ἀγαθούς. Οἱ ἀρχηγοὶ

τῶν φατριῶν ὄντες φύσεως ἀγρίας, τέκνα τοῦ Ἄρεως, Ἄρεως εἶχον ἀνάγκην ὅπως δαμάσῃ αὐτούς· ἤθελον νὰ φοβῶνται καὶ θαυμάζωσι μᾶλλον ἐπὶ ἰσχύϊ ἢ ἐπὶ παιδείᾳ καὶ εἰρηνικῷ βίῳ. Ἡ ἔκπληξις τοῦ Ἕλληνος ποιμένος ὅτι ὁ βασιλεὺς οὔτε λαμπρὰ ὅπλα εἶχεν οὔτε μήκιστον μύστακα «οὔτε λεβέντικο κορμί», ἀλλ' «οὐδὲ γαντζούδια» εἶνε ἡ ἀληθὴς ἔκφρασις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ· καὶ ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν ὁ τότε ὁμηρικὸς Ἕλλην ἤθελεν ὁμήρειον ἄνακτα. Ἐντεῦθεν δ' ὅπως τάχιστα ἐψεύσθησαν οἱ Ἕλληνες τῶν εἰς τὸν Καποδίστριαν καὶ τὴν ἀντιβασιλείαν ἐλπίδων, οὕτω καὶ τῶν εἰς τὸν Ὄθωνα καὶ οὐχὶ μετὰ μακρὸν χρόνον οὐδὲ μετὰ πολλὰς πράξεις, ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ εὐθὺς ἐκ τῶν πρώτων πράξεων τοῦ νεαροῦ βασιλέως. Οἱ Ἕλληνες διέκειντο τότε οἰκτρῶς, ὡς εἴρηται· ἐπὶ τοῦ Ἀρμανσπεργ ἔπαθον δεινά, ἐφ' ᾧ ὁ ἀνὴρ οὗτος κατέστη μισητὸς παρ' αὐτοῖς. Τὸν ἄνδρα τοῦτον ἐπὶ βλάβῃ τῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης τοῦ λαοῦ ἔλαβεν ὁ ἄπειρος βασιλεὺς ὡς ἀρχιγραμματέα. — Μᾶλλον δ' ἐπεσπάσατο τὴν προσοχὴν τῶν Ἑλλήνων ἡ Ἀμαλία θυγάτηρ τοῦ ἀρχιδουκὸς τοῦ Ὀλδεμβούργου, ἣν ἔγημε (10 Νοεμβρίου 1836) ἄγουσαν τὸ 18 ἔτος αὐτὸς ἄγων τὸ 21. Ἡ Ἀμαλία ἦν εὐφυής, ζωηρά, δραστήριος, μεγαλοπρεπής, τολμηρὰ ἐν τῷ ἱππεύειν, ῥιψοκίνδυνος, εἰδήμων τῶν πολιτικῶν πραγμάτων, φιλόδοξος, οὗ ἕνεκα καὶ Ἀμαλιόπολιν τὴν νέαν Μιντζέλαν ὠνόμασεν. Ἐπὶ τούτοις ὀνομάζει αὐτὴν ὁ Θήρσιος νέαν Ζηνοβίαν. Ἡ διαφορὰ τῶν ἰδιοτήτων τοῦ τε Ὄθωνος καὶ τῆς Ἀμαλίας διέκρινε τούτους καθ' ὅλον τὸν ἐν Ἑλλάδι βασιλικὸν καὶ πολιτικὸν αὐτῶν βίον μέχρι τῆς καθαιρέσεως αὐτῶν.

§ 1748. **Ἀτυχὴς αὐταρχία τοῦ Ὄθωνος, βασιλικοὶ θεράποντες.** Ὁ Ὄθων ἀγνοῶν τὸ φιλελεύθερον τῶν Ἑλλήνων πνεῦμα ἠβούλετο νἄρχῃ αὐτός. Τὸ πάθημα τοῦ Καποδιστρίου καὶ ἡ πληθὺς τῶν πολιτικῶν φατριῶν καὶ ἡ φιλοδοξία τῶν Ἑλλήνων καὶ μάλιστα τῶν ὁπλιταρχῶν ἐλάχιστα ἐδίδαξαν αὐτόν. Ἀλλ' οὐδὲ τῶν πρὸς τοῦτο πλεονεκτημάτων ἠμοίρει. Ἐν τῇ ταραχώδει καταστάσει, ἐν ᾗ διετέλει ἡ Ἑλλὰς ἕνεκα τῶν λῃστῶν, τῶν ὁπλιταρχῶν, ὧν τινες ἤθελον νἄρχωσιν ὡς ἀνεξάρτητοι καὶ αὐτόνομοι ἡγεμονίσκοι ἐν ταῖς αὐτῶν ἐπαρχίαις, ἀναντιρρήτως ἡ ἐξουσία ἐν μόναις ταῖς χερσὶν ἑνὸς ἡγεμόνος ἦν ἐπιθυμητὸν παρὰ τῷ φιλησύχῳ λαῷ καὶ ἀναγκαῖον· ἀλλ' ὁ Ὄθων ἥκιστα ἦν ἱκανὸς πρὸς τοῦτο. Διότι οἱ ἐπίφοβοι τολμηροὶ λῃσταὶ ἄνδρες ἐμπειροπόλεμοι καὶ οἱ θρασεῖς ὁπλιτάρχαι εὐχερῶς μὲν ἠδύναντο νὰ καταβληθῶσιν ὑπὸ πολεμικοῦ καὶ φοβεροῦ βασιλέως ἔχοντος τὴν βοήθειαν του λαοῦ, ἥκιστα δὲ ὑπὸ τοῦ Ὄθωνος, ὅστις οὐδαμῶς ἀπολαύων φήμης τοιούτου ἀνδρὸς νύκτωρ τε καὶ μεθ' ἡμέραν

κατέτριβε τὸν χρόνον ἐν τῷ γραφείῳ πολυπραγμονῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξ ἴσου περί τε τὰ ὑψηλὰ καὶ ταπεινὰ τῆς διοικήσεως. Διὰ τοῦ τρόπου δὲ τούτου τῆς σφαλερᾶς ἐνεργείας ἐλάχιστα μὲν ἠνώρθου ὁ Ὄθων τὰ ὅσα ὑφίστατο καθάπερ καὶ ἐπὶ Τουρκίας ὑπό τε τῶν κυβερνητικῶν ὑπαλλήλων, τῶν ληστῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀποσπασμάτων ὁ καταπιεζόμενος λαός· πάντα δὲ τὰ ὑπὸ τῶν διοικητικῶν, δικαστικῶν καὶ στρατιωτικῶν ὑπαλλήλων διαπραττόμενα ἀνομήματα ἐκίνουν τὴν ὀργὴν τοῦ λαοῦ κατ' αὐτοῦ τοῦ βασιλέως, καθ' ὅσον ῥᾳδιουργούμενος οὗτος ὑπό τε ἄλλων καὶ ὑπὸ τῶν τῷ βασιλεῖ ἀντιπολιτευομένων ἐπίστευεν ὅτι τὰ πάντα ἐξεπήγαζον ἐξ ἐκείνου. Ἐντεῦθεν πᾶς συμπολιτευόμενος ἐθεωρεῖτο ὡς ὁ παραδυναστεύων, ᾧπερ ὁ βασιλεὺς ἐπεδαψίλευε πᾶσαν εὔνοιαν καὶ τὰ δῶρα τῆς ἐξουσίας, ὁ δὲ ἀντιπολιτεύομενος ὡς ὁ καταδιωκόμενος· ὁ δὲ οὐδετέρας τῶν δύο τούτων μερίδων μετέχων περιεφρονεῖτο ὡς ἁπλοῦς φορολογούμενος ἐπαρχιώτης ἢ ἀνελεύθερος ψηφοφόρος. Παροιμιώδης κατέστη «ἡ κρικέλα» ἤτοι ἡ αὐταρχία τοῦ βασιλέως, ἐξ ἧς καὶ δι' ἧς τὰ πάντα ἐτελοῦντο καὶ ἧς ἄνευ οὐδεὶς οὐδὲν τῶν Ἑλλήνων ἠδύνατο νὰ πράξῃ. Οὕτω δὲ ὁ Ὄθων εὐθὺς μετὰ τὴν ἐνηλικότητα ὁσημέραι ἀπεχωρίζετο τοῦ ἔθνους μέχρις οὗ ὅτε ἦλθε τὸ πεπρωμένον οἱ μὲν ἔξω τοῦ νυμφῶνος ἀντιπολιτευόμενοι Ἕλληνες βοηθούμενοι ἴσως καὶ ὑπὸ ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος ἐχθρῶν ἀναιμωτεὶ ἐξεδίωξαν αὐτόν, ὁ δὲ φορολογούμενος λαὸς ἵστατο ὡς ἁπλοῦς θεατής, καίπερ βλέπων ἐξωθούμενον ἐκεῖνον, ὃν γενεαὶ γενεῶν ἀνέμενον ὡς τὸν σωτῆρα καὶ τὴν μόνην τοῦ ἔθνους ἐλπίδα, αὐτὸς δ' ἐν ἀνεκλαλήτου χαρᾶς δάκρυσιν ὑπεδέξατο καὶ διὰ τοῦ στόματος τοῦ δαφνοστεφοῦς Ἀνδρέου Μιαούλη εἶπε: «Μακρὰ καὶ λυπηρὰ πεῖρα μᾶς ἐδίδαξεν, ὅτι ὁ θρόνος εἶνε ἡ ἄγκυρα τῆς σωτηρίας μας καὶ τὸ μόνον ἔρεισμα τῆς πολιτικῆς μας ὑπάρξεως».—Ὁ Ὄθων ἀπατώμενος ἴσως ἐκ τῶν ἐν τῇ πατρίδι αὐτοῦ κατὰ τὸν μεσαίωνα συμβαινόντων,—ὅτε οἱ πολιτικοὶ καὶ στρατιωτικοὶ εὐγενεῖς ἦσαν τὸ ἔρεισμα τῆς βασιλείας,—συνέλεξε περὶ αὐτὸν τοὺς ἐπιφανεῖς καὶ τοὺς ἐξ ἐπιφανῶν Ἕλληνας, τὰς θυγατέρας καὶ ἀδελφάς, ἐξ ὧν συνέστησεν *αὐλὴν* διαπρεπῆ ὁμολογουμένως καὶ ἠθικήν, ἀλλ' ὡμολογημένως πάλιν,—ἅτ' ἐμφορουμένην καὶ ταύτην τοῦ τῆς αὐταρχίας πνεύματος τοῦ βασιλέως,—τὰ μάλιστα συντείνασαν εἰς τὸ πολιτικὸν τοῦ Ὄθωνος ναυάγιον· διότι αὕτη ἔνθεν μὲν ἀποκρύπτουσα αὐτῷ τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων κατάσασιν, ἔνθεν δὲ συμμαχοῦσα μετὰ τῶν οἰκείων καὶ φίλων αὐτῇ πολιτικῶν ἀπεστέρει μὲν τῆς εὐνοίας τοῦ βασιλέως καὶ ἑαυτῆς πάντα αὐτῇ ἐχθρὸν καὶ φιλότιμον καὶ φιλελεύθερον ἄνδρα, ἐπεδαψίλευε δ' ἀφθονώτατα τὰς τῆς βασιλείας καὶ ἐξουσίας παροχὰς πρὸς πάντα αὐτῇ τε καὶ τῷ βασιλεῖ ἀληθῆ τε καὶ ψευδῆ φί-

λον ἢ ταπεινὸν κόλακα. Ἐντεῦθεν ὑψώθη μεταξὺ βασιλέως καὶ λαοῦ μεσότοιχον οἱονεὶ «καμαρίλλα» τις, οἵα ἡ ἐπὶ Φερδινάνδου τοῦ Ζ' καθάπερ ἄσεμνος ἐφημεριδογραφία ἐκήρυττεν, ἢ οἱ πολλοὶ ἐνησμένιζον ἐπὶ βλάβῃ τοῦ βασιλέως.

§ 1749. **Πολιτικαὶ φατρίαι (κόμματα) ὑπουργεῖα, ἐφημεριδογραφία, στάσεις καὶ λῃσταί.** Ἐν τῷ διαγωνισμῷ ὑπάρχει ἡ ἀνάπτυξις. Ἀλλ' ἐν Ἑλλάδι ὁ διαγωνισμὸς ξένων συμφερόντων ἐγένετο τὸ ἐμπόδιον πάσης ἐσωτερικῆς ἀναπτύξεως καὶ τῆς καταπτώσεως τοῦ ἑλληνισμοῦ. Καὶ ἐπὶ Τουρκίας ὑπῆρχον τάξεις πολιτῶν παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἀντιστοιχοῦντες πρὸς πολιτικὰς φατρίας: ἡ τῶν *προυχόντων* ἢ *δημογερόντων* καὶ ἡ τῶν *ἀρματωλῶν*· ἀλλ' ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ μάλιστα ἐπὶ Καποδιστρίου ἐνεφανίσθησαν αἱ πολιτικαὶ φατρίαι, αἵτινες ὡς ἐμπνεόμεναι ἐκ τῶν συμφέροντα ἐν Ἑλλάδι ἐπιζητούντων Γάλλων, Ἄγγλων καὶ Ῥώσσων ὠνομάζοντο *γαλλικόν, ἀγγλικὸν* καὶ *ρωσσικὸν κόμμα* καὶ οἱ ὀπαδοὶ αὐτῶν *γαλλόφρονες, ἀγγλόφρονες* καὶ *ρωσσόφρονες*. Αἱ ὀνομασίαι αὗται δὲν ἐσήμαινον τὴν ὑπεροχὴν τοῦ πολιτεύματος τούτου ἢ ἐκείνου τῶν φερωνύμων κρατῶν, ἀλλὰ τὴν ὑπεροχὴν τούτων ἢ ἐκείνων τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ξένων, ἧς ἔπαθλον ἦν τοῖς μὲν νικηταῖς αὐτῶν τὸ ὑπερέχειν ἐν τῷ πράττειν τὰ τῆς πολιτείας, τοῖς δ' ἐπικούροις ξένοις ἴδια τέλη καὶ ὠφελήματα ἐθνικὰ ἢ καὶ ἰδιωτικά. Πρὸς καιρὸν καὶ οἱ Γερμανοὶ ἐπὶ τῆς ἀντιβασιλείας μάλιστα ἐπειράθησαν νὰ δράσωσιν ἐν τῇ πολιτικῇ ὑπὲρ γερμανικῶν συμφερόντων καὶ ἱδρύσωσιν ἐν Ἑλλάδι γερμανικὴν ἀποικίαν· ἀλλὰ τάχιστα ἐξερριζώθη πᾶσα ἐλπὶς καὶ οὐδὲν ἄλλο τῆς χιμαίρας ἐκείνης παρέμεινεν εἰ μὴ μόνον γερμανικά τινα ἔγγραφα τῆς διοικήσεως, διατάγματα καὶ νόμοι. Ἕνεκα δὲ τῆς συγκρούσεως ταύτης τῶν πολιτικῶν φατριῶν καὶ τῶν περὶ τὴν αὐλὴν ῥᾳδιουργιῶν ἐπήρχοντο συχναὶ ἀλλαγαὶ ὑπουργείων. Ὁ Ὄθων ἅμα ἐνήλικος γενόμενος (20 Μαΐου 1835) καὶ διώρισε τὸν Ἀρμανσπεργ, — ὅστις διὰ ῥᾳδιουργιῶν ὡς εἴρηται, ἐξεδίωξε τὸν Μάουρερ καὶ Ἄβελ, — ἀρχιγραμματέα τῆς ἐπικρατείας τὸν ἐπιτήδειον κόμιτα, τὸν Ν. Γ. Θεχάρην ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν, Ι. Ῥίζον Νερουλὸν ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ ἐξωτερικῶν, Γ. Πραΐδην ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης καὶ προσκαίρως τῶν ἐσωτερικῶν καὶ Σμάλτς τῶν στρατιωτικῶν καὶ προσκαίρως τῶν ναυτικῶν. Ὁ Ὄθων ἀπερχόμενος εἰς Γερμανίαν ἐπὶ ἐννέα μῆνας (ἀπὸ Μαΐου 1836) χάριν τοῦ αὐτοῦ γάμου κατέστησε σχεδὸν ἀντιβασιλέα τὸν Ἀρμανσπεργ, ὅστις, ἀπόντος τοῦ βασιλέως, ἐξέδωκε πλείστους ὅσους νόμους, ἐν οἷς καὶ ὁ περὶ *ὑποθηκῶν* καὶ ὁ περὶ *δασονομίας*. Ὁ περὶ δασῶν νόμος ἦν ἀναγκαιότατος, διότι οἱ Ἕλληνες ἕνεκα τῆς ἀμαθείας ἀγνοοῦν-

τες τὴν σπουδαιοτάτην χρησιμότητα καὶ ἀναγκαιότητα τῶν δασῶν ἔκαιον αὐτὰ συχνάκις καὶ ἁπλῶς παιδιᾶς ἕνεκεν. Οἱ Ἕλληνες ἐκδιώκοντες τοὺς Τούρκους ἔκαιον τοὺς κήπους, τὰ ἄλση, τὰ δάση, κατέστρεφον τὰ ὑδραγωγεῖα καὶ τὰ φρέατα τῶν κτημάτων αὐτῶν πρὸς ἐκδίκησιν τῶν ὅσα ἔπαθον μὴ λαμβάνοντες πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι αὐτὰ ταῦτα ἔμελλον νὰ ὦσι κτήματα πολυτιμότατα αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων. Καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐποίουν τὰ αὐτά. Πρὸς δὲ τούτοις ὁ Ἕλλην γεωργὸς καὶ ὁ ποιμὴν καθάπερ, ὡς μὴ ὤφελε, μέχρι τοῦ νῦν ὁ μὲν ὅπως μεταβάλῃ δασώδη τόπον εἰς σπορίμην γῆν ἢ ἀγροκήπιον, ὁ δὲ εἰς νομὴν προβάτων ἔκαιον σύσκια δάση καὶ ἀπεράντους δρυμούς. Τούτου ἕνεκα ὁ περὶ δασῶν νόμος ἐγένετο ἐκ τῶν πρώτων· ἀλλ' ἐλάχιστον ἐφηρμόσθη τῶν Ἑλλήνων ἀνθισταμένων καί τινας τῶν δασοφυλάκων Γερμανῶν φονευσάντων. Ἐλάχιστον δὲ συνέτειναν εἰς περιορισμὸν τοῦ κακοῦ καὶ ἡ πρὸς τοὺς νομάρχας τοῦ κράτους ἐγκύκλιος (25 Ἀπριλίου 1830) τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐκκλησιαστικῶν Ἰακωβάκη Ῥίζου περὶ ἀπαγορεύσεως τῆς ἐκκοπῆς μοναστηριακῶν δένδρων καὶ μάλιστα τῶν σπανίων ἐν Ἑλλάδι κυπαρίσσων καὶ τὸ βασιλικὸν διάταγμα (17 Νοεμβρίου 1836) περὶ ἰδιωτικῶν δασῶν καὶ τὰ περὶ κανονισμοῦ τῆς βοσκῆς αὐτῶν, περὶ τῶν εἰς τὰ δάση γινομένων ἀνομημάτων, περὶ βλάβης δενδροφυτειῶν καὶ εἴτι ἕτερον. Μάτην δὲ συνέζησαν καὶ δασονομεῖα καὶ ὡρίσθησαν ἀκριβῶς τὰ καθήκοντα τοῦ προσωπικοῦ αὐτῶν. Διότι πλὴν ἄλλων αἰτίων ἐπεκράτει τότ' ἐν Ἑλλάδι καὶ ἡ ψευδὴς δόξα ὅτι ἐκ τῶν δασῶν προέρχονται ἀσθένειαι καὶ πυρετοί! — Ἐνῷ δὲ ὁ Ἁρμανσπεργ κατεγίνετο περὶ τὴν σύνταξιν νόμων καὶ διαταγμάτων καὶ ἐγκυκλίων πρὸς ῥύθμισιν τῆς διοικήσεως, δεινὸν ἀγῶνα ἤγειραν κατ' αὐτοῦ οἱ ἀντιπολιτευόμενοι· αἱ ἐφημερίδες μετεχειρίζοντο γλῶσσαν ἀχαλίνωτον καὶ μάλιστα ὁ «Σωτήρ»· καὶ κατεδικάσθη μὲν ὁ συντάκτης αὐτοῦ (25 Αὐγούστου 1836) εἰς ἐνὸς ἔτους φυλάκισιν καὶ 2,000 δραχμῶν πρόστιμον· ἀλλ' ἐπειδὴ ὑπὸ τοῦ ἀρείου πάγου ἠκυρώθη ἡ καταδικαστικὴ ἀπόφασις (28 Σεπτεμβρίου 1836) ὁ συντάκτης ἐγένετο θρασύτερος καὶ μανιωδέστερον παρεξετράπη εἰς προσωπικὰς ὕβρεις κατὰ τοῦ Ἁρμανσπεργ καὶ τῆς κυβερνήσεως αὐτοῦ καὶ τῶν Γερμανῶν ὡς ἐπιζητούντων ἐν Ἑλλάδι ἴδια συμφέροντα. — Ἡ ἰσχυρὰ δὲ κατὰ τῆς κυβερνήσεως ἀντιπολίτευσις ἡ ἐν Ἀθήναις διὰ λόγων πρὸ πάντων ἐκδηλουμένη ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ἐξεδηλοῦτο δι' ἔργων. Οἱ δὲ λῃσταί, οἵτινες ἐπὶ μακρὸν ἐν Ἑλλάδι μετεῖχον καὶ τῆς πολιτικῆς κινήσεως, ἐνεφανίσθησαν φοβερώτεροι. Πανταχοῦ μὲν τῆς Ἑλλάδος, μάλιστα δ' ἐν τῇ ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ περιεφέροντο οὗτοι οὐχὶ μόνον ἐπὶ τῶν ὀρέων, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς χωρίοις καὶ ἐπεδείκνυντο ἐνίοτε καὶ ἐν τοῖς ναοῖς κατὰ τὰς ἑορτὰς

καὶ ἐν τοῖς γάμοις καὶ δημοσίᾳ συνεχόρευον ἐν ταῖς πλατείαις (ἀλωνίοις τῶν χωρίων) καὶ συνειστιῶντο ἐν ταῖς εἰσφερομέναις γαμηλίαις. Ἐν τῇ δυτικῇ δ' Ἑλλάδι ἔκ τε τῶν Ἀγράφων καὶ ἐξ ἄλλων ἐντὸς τῶν ἑλληνικῶν ὁρίων καὶ ἐκτὸς αὐτῶν ἀφορμώμενοι λῃσταὶ ἦγον καὶ ἔφερον ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ 1835 πρὸ πάντων τὰ ἀπὸ τῆς Ἀκαρνανίας μέχρι Παρνασσοῦ καὶ ἀπὸ Μακρυνόρους μέχρι τοῦ Κορινθιακοῦ κόλπου. Φόνοι, ἐμπρησμοί, ἁρπαγαί, λῃστεῖαι καὶ παντοῖαι σκληρότητες κατέθλιβον τοὺς κατοίκους.

Ἡ ἐμφάνισις πολυπληθῶν λῃστῶν ἦν ὁ προάγγελος ἀγρίας στάσεως 650 περίπου παλληκαρίων, ὧν τινες ἦσαν λῃσταὶ καὶ ἐγκληματίαι, ὑπὸ ἀρχηγοὺς τὸν Δῆμον Τσέλιον, Νικόλαον Ζέρβαν, Μαλάμον καὶ Κ. Καινούριον. Οὗτοι ὕψωσαν τὴν σημαίαν τοῦ φοίνικος καὶ τῆς ὀρθοδοξίας· ἀπῄτουν τὴν σύγκλησιν ἐθνικῆς συνελεύσεως, ἐκδίωξιν πάντων τῶν ἑτεροδόξων Γερμανῶν, ἐξαιρουμένου ἴσως τοῦ βασιλέως Ὄθωνος. Οἱ συστασιῶται (μηνὶ Φεβρουαρίῳ 1836) κατέστησαν φοβεροί· εἰσέβαλλον εἰς τὰ χωρία ἀναγκάζοντες τοὺς χωρίτας εἰς ἐπανάστασιν κατὰ τῆς κυβερνήσεως, κατέλαβον τὸν Μύτικαν, ἐπολιόρκησαν τὸ Μεσολόγγιον. Ἀλλ' οἱ μὲν κάτοικοι ἀπείχοντο τῆς στάσεως, οἱ δὲ συστασιῶται ἐνικήθησαν παρὰ τὴν πρωτεύουσαν τῆς ὑποδιοικήσεως τοῦ Ξηρομέρου Δραγαμέστον καὶ ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν κατοίκων τοῦ Μεσολογγίου καὶ τῶν ἐκεῖ στρατιωτῶν. Ἡ κυβέρνησις ἐξέδωκε (16 Φεβρουαρίου 1836) προκήρυξιν πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, δι' ἧς ἐπῄνει μὲν αὐτοὺς διὰ τὸν ὑπὲρ τῆς εὐταξίας καὶ ἡσυχίας ζῆλον, διέγραφε δ' ἐκ τῶν καταλόγων τῆς φάλαγγος τὰ ὀνόματα τοῦ Νικολάου Ζέρβα, Δήμου Τσέλιου καὶ Μαλάμου. Συγχρόνως δὲ ηὔξησε τὰς ἐπὶ τῶν μεθορίων φρουρὰς διὰ 2,000 ἐθνοφυλάκων « διὰ νὰ μὴ ἀνανεωθοῦν αἱ πολυειδεῖς προσβολαὶ τῶν λῃστρικῶν συμμοριῶν εἰς τὰ ἀρκτικὰ ὅρια »· ἔπεμψε δὲ τὸν Βενιζέλον Ῥοῦφον ὡς ἔκτακτον ἐπίτροπον εἰς Ἀκαρνανίαν καὶ Αἰτωλίαν, ὅπως ἐξετάσῃ τὰ ἐκεῖ συμβαίνοντα· συνέστησε δὲ δύο ἔκτακτα στρατιωτικὰ δικαστήρια τὸ μὲν ἐν Ἀκαρνανίᾳ καὶ Αἰτωλίᾳ — συγκείμενον ἐκ τοῦ συνταγματάρχου ὡς προέδρου Ἀλμέϊδα, ἐκ τῶν δικαστῶν τοῦ ἐν Μεσολογγίῳ πρωτοδικείου Ι. Μ. Μαυρογορδάτου καὶ Δ. Μητσάκη, ἐκ τοῦ ταγματάρχου Σαμπέλ, ἐκ τοῦ ἐν Μεσολογγίῳ εἰσαγγελέως Μ. Κασσιέρη καὶ ἐκ τοῦ γραμματέως Δ. Ἀντωνοπούλου γραμματέως τῶν ἐν Πάτραις ἐμποροδικῶν,—τὸ δ' ἐν Φωκίδι καὶ Λοκρίδι, ὅπως ἐξετάσωσι τὰ τῶν εἰρημένων ἀποστατῶν. Ἐκ τῶν προτέρων δὲ ἡ κυβέρνησις ὑπισχνεῖτο ἀμνηστίαν πᾶσι μὲν τοῖς συστασιώταις «ὅσοι ἐντὸς τεσσάρων ἡμερῶν μετὰ τὴν διακήρυξιν τοῦ παρόντος διατάγ-

ματος καταθέσουν τὰ ὅπλα καὶ μετανοήσαντες ἐπιστρέψουν εἰς τὰ χρέη των, παρουσιασθοῦν εἰς τὸν ἔπαρχον τοῦ τόπου τῆς διαμονῆς των καὶ ὁμολογήσουν ἐνώπιον αὐτοῦ μετὰ πάσης ἀληθείας τοὺς πρωταιτίους καὶ τοὺς ἐξαπατήσαντας αὐτούς· προσέτι δὲ καὶ τὰς κακουργίας, ὅσας ὑπὸ τοὺς ἀρχηγούς των ἔπραξαν διὰ νὰ καταγραφοῦν εἰς πρωτόκολλον καὶ ὑποχρεωθοῦν νὰ ἐμφανίζωνται ἑκουσίως εἰς τὴν τυχοῦσαν πρόσκλησιν τοῦ ἐκτάκτου στρατιωτικοῦ δικαστηρίου, ὅταν πρόκειται νὰ ὁμολογήσουν ἢ νὰ δώσουν μαρτυρίαν ». Ἐξηροῦντο δὲ τῆς ἀμνηστίας πρῶτον οἱ ἀποστάται Δῆμος Τσέλιος, Νικόλαος Ζέρβας, Μαλάμος καὶ Καινούριος· δεύτερον οἱ ἀρχηγοὶ ἀποσπασμάτων στρατιωτῶν οἱ πράξαντες ὠμότητας καὶ ἐμπρησμοὺς καὶ τρίτον ὅσοι ἂν τῶν ἀποστατῶν μετὰ τὴν εἰρημένην ὑποταγὴν τραπῶσιν αὖθις εἰς τὸν λῃστρικὸν βίον. Εἶτα δ' ἐξηρέθησαν διὰ διατάγματος (28 Ἀπριλίου 1836) περὶ τῶν ἐπαναστατικῶν κινημάτων καὶ τῶν λῃστειῶν κατὰ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα ὁ Γεώργιος Πεσλῆς, Σωτήριος Στράτος, Χοσάδας, Ῥουμπακιᾶς, Καλαμάτας, Καρατάσσος, Ἠλίας Χονδρογιάννης, Ἀναστάσιος Χονδρογιάννης, Κουσουράκης, Παταικιᾶς, Γκέκας, Μελισσόβας, Κούτρας καὶ ἄλλοι. Ἀλλ' εἰκαὶ ἡ στάσις κατεβλήθη, αἱ ταραχαὶ ὅμως ἐξηκολούθουν, οἱ δὲ κάτοικοι οὐδαμοῦ τῶν τεταραγμένων ἐπαρχιῶν εἶχον ἀσφάλειαν. Διότι ἐξεδίωξαν μὲν πέραν τῶν ὁρίων εἰς τὸ τουρκικὸν τοὺς κλέπτας καὶ συστασιώτας οἱ ἀποσταλέντες Θεόδωρος Γρίβας, Βάσσος Μαυροβουνιώτης, Ἰωάννης Γκούρας Μαμούρης καὶ Γεώργιος Τσόγκας, ἀλλ' αἱ ἐπιδρομαὶ οὐδέποτ' ἐπαύσαντο οὐδ' αἱ λῃστεῖαι. Διὸ ἐδέησεν ἵνα νέα ἐκστρατεία γένηται ὑπὸ τὸν Δ. Τζώρτσην κατὰ τὸν Μάϊον, ὅπως ἐξασφαλισθῶσιν αἱ ἐπαρχίαι. Μέγας δὲ θόρυβος ἠγέρθη ἐν Ἑλλάδι κατὰ τοῦ Ἀρμανσπὲργ ὡς κακῶς διευθετήσαντος τὰ τῆς στάσεως· εἷς δὲ τῶν ἰσχυρῶν ἀντιπάλων αὐτοῦ ἦν καὶ ὁ Γόρδων, ὅστις καὶ ἕνεκα τῆς διχονοίας πρὸς ἐκεῖνον ὀργισθεὶς κατέλιπε τὴν Ἑλλάδα. Καθάπερ δὲ καὶ πρὸ τῆς καταζολῆς τῆς στάσεως οὕτω καὶ κατ' αὐτὴν ὁ Ἀρμανσπὲργ καὶ μετ' αὐτὴν ἐξηκολούθει διὰ διαταγμάτων καὶ νόμων καὶ « δηλοποιήσεων » ῥυθμίζων τὴν διοίκησιν τῆς Ἑλλάδος. Τότ' ἐξεδόθησαν βασιλικὰ διατάγματα σὺν ἄλλοις παμπλείστοις περὶ τῶν κατὰ τὰ σύνορα τοῦ κράτους ὑγειονομικῶν σταθμῶν, τῶν ἐν Ἑλλάδι κατοικούντων Ὀθωμανῶν, τῆς ἐκτελέσεως τοῦ νομοσχεδίου τῆς πόλεως Ἀθηνῶν, μεταβολῆς ἄρθρων τοῦ ποινικοῦ κώδικος, ὁροθεσίας τῶν δήμων, συστάσεως ἐμπορικοῦ ἐπιμελητηρίου, ἐκκλησιαστικῶν κτημάτων, ταχυδρομικῆς ὑπηρεσίας, συστάσεως νομισματοκοπείου καὶ σφραγιστηρίου, διοικητικοῦ ὀργανισμοῦ, συνόδων τῶν δημοτικῶν συμβουλίων,

σχηματισμοῦ τῶν στρατευμάτων τῆς ξηρᾶς, ἐξετάσεως δικηγόρων, δεκάτης, ὑποθηκῶν, χαρτοσήμου, μέτρων καὶ σταθμῶν, ἐμποροδικείων, ληξιαρχικῶν βιβλίων, ἐκποιήσεως ἐθνικῶν κτημάτων, κτηματολογίων, φόρου ἐπιτηδευμάτων, ἀπολογισμῶν, σχηματισμοῦ ἐλεγκτικοῦ συνεδρίου, δημοτικῆς ἀστυνομίας καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ οἱ νόμοι περὶ συμβολαιογράφων καὶ χαρτοσήμου. Ἀλλ' ὅμως ἡ ἡσυχία τῆς Ἑλλάδος ἦν ἔτι ἐν ταράχῳ ὅτε ὁ Ὄθων ἐπανῆλθεν (2 Φεβρουαρίου 1837) εἰς Ἑλλάδα συνεπαγόμενος καὶ τὴν νεαρὰν αὐτοῦ σύζυγον Ἀμαλίαν. Ἡ αὐτῶν ὑποδοχὴ ἐγένετο λαμπρά· ἐξ ὅλης τῆς Ἑλλάδος ἔσπευσαν εἰς Πειραιᾶ καὶ Ἀθήνας ἵνα τὸ νεαρὸν βασιλικὸν ζεῦγος ὑποδέξωνται.

§ 1750. **Κατάργησις τῆς ἀρχιγραμματείας καὶ ἀπόλυσις τοῦ Ἀρμανσπεργ, πρωθυπουργία Ῥουδάρτ, προκήρυξις τοῦ Ὄθωνος πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἔδρυσις τοῦ Ἀθήνησι πανεπιστημίου, νόμος περὶ τύπου, πτῶσις Ῥουδάρτ.** Ἀμ' ὁ Ὄθων σὺν τῇ Ἀμαλίᾳ κατελθὼν εἰς Ἑλλάδα καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ *πρῶτον* ἠκύρωσεν ἀμελλητὶ τὴν πληρεξουσιότητα, ἣν εἶχε δώσει (23 Ἀπριλίου 1830) τῷ ὑπουργικῷ συμβουλίῳ· *δεύτερον* ἀπέλυσε τὸν Ἀρμανσπεργ· *τρίτον* κατήργησε τὴν ἀρχιγραμματείαν· *τέταρτον* μετέθηκε τὸν Ῥουδὰρτ εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὑπηρεσίαν καὶ *πέμπτον* ὠνόμασεν αὐτὸν πρόεδρον τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, ὅπερ συνιστάμενον ἐκ τοῦ Ῥουδάρτ, Ῥίζου, Σμάλτς, Μανσόλα, Κριεζῆ καὶ Λασσάνη ἐξέδωκε τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τὴν προκήρυξιν ταύτην τοῦ Ὄθωνος: «Ἕλληνες. Μετὰ ἐννεάμηνον ἀπουσίαν, καθ' ἣν ἡ εὐδαιμονία τῆς κοινῆς ἡμῶν πατρίδος ἦτο τὸ ἀντικείμενον τῶν εὐχῶν καὶ τῶν διαλογισμῶν μου, ἐπέστρεψα πάλιν ἐν τῷ μέσῳ ὑμῶν· σᾶς ἔφερα βασίλισσαν, νέον ἐνέχυρον τῆς πρὸς τὸν λαόν μου ἀγάπης μου, νέον ἐχέγγυον μέλλοντος λαμπροῦ καὶ εὐδαίμονος, τὸ ὁποῖον ὑπὸ τὴν προστασίαν καὶ μὲ τὴν εὐλογίαν τοῦ Θεοῦ ἔχω σταθερὰν θέλησιν νὰ σᾶς προετοιμάσω. Καθὼς ἐγώ, ἔχει καὶ ἡ βασιλική μου σύζυγος πλήρη ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν πίστιν σας, εἰς τὴν ἀφοσίωσίν σας, εἰς τὴν ὁποίαν διὰ πολυχρονίου πείρας ἀπεκτήσατε διάγνωσιν τῶν ἀληθῶν συμφερόντων σας καὶ εἰς τὴν εὐγενῆ φιλοπατρίαν σας, ἥτις εἶναι ἐπαξία ἔθνους, τοῦ ὁποίου ἡ δόξα εἶναι τόσον ἀρχαία ὅσον καὶ τὸ ὄνομά του, καὶ τὸ ὁποῖον εἰς τὴν ἰδίαν του ἱστορίαν εὑρίσκει δείγματα τρανότατα τί ἐστι καὶ τί δύναται ἡ φιλοπατρία. Μόνον τὸ αἴσθημα τοῦτο, ὦ Ἕλληνες, σᾶς ἐνίσχυσε νὰ ἐπιχειρισθῆτε καὶ νὰ τελειώσητε τὸ ὡς ἀδύνατον σχεδὸν θεωρούμενον ἔργον τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς πατρίδος, καὶ οὕτω διὰ μεγάλων θυσιῶν, αἱμάτων καὶ περιουσίας νὰ προετοιμάσητε εἰς αὐτὴν μέλλον ὡραῖον. Εἰς ἐμὲ ἐπίκειται πρὸ παν-

τὸς ἄλλου ἡ φροντὶς περὶ τοῦ μέλλοντος τούτου! Ὅσον μεγάλη καὶ ἂν ἦναι ἡ πρὸς Θεὸν εὐθύνη μου, τὴν ὁποίαν ὁ Ὕψιστος εἰς τὰς ἀνεξερευνήτους βουλάς του ἐναπέθηκεν εἰς ἐμέ, τὴν φέρω εὐχαρίστως, διότι ἐπαναπαύομαι εἰς ἐσᾶς. Μ' εὐχαρίστησιν βλέπω τὰς προόδους, τὰς ὁποίας ἡ Ἑλλὰς παντοειδῶς ἔκαμε· ἡ γεωργία ἔδωκε ζωὴν εἰς μεγάλας ἐκτάσεις ἀκαλλιεργήτων γαιῶν· τὸ ἐμπόριον φέρει τιμὴν εἰς τὴν σημαίαν μας μέχρι τῶν ἀπωτάτων θαλασσῶν· ἡ ἐκπαίδευσις διαδίδει τὰ φῶτα ἐπὶ τὸ μᾶλλον· ἡ εὐταξία καὶ ἡ ἀσφάλεια θεμελιοῦται καὶ ὑπὸ τὴν ἱερὰν αὐτῶν αἰγίδα αὐξάνει τὸ πρὸς τοὺς νόμους σέβας καὶ ἡ ὑποταγή. Ταῦτα, ὦ Ἕλληνες, καὶ τὰ εἰλικρινῆ δείγματα τῆς πρὸς ἐμὲ ἀφοσιώσεώς σας, μὲ τὰ ὁποῖα μὲ ὑπεδέχθητε εἰς αὐτὸν τὸν λιμένα τῶν ἐνδόξων Ἀθηνῶν, τῆς πρωτευούσης μου, καὶ τὰ ὁποῖα τοσάκις ἐνέπλησαν χαρᾶς τὴν καρδίαν μου, μὲ χορηγοῦν πλήρη πεποίθησιν, τῆς ὁποίας πρὸ πάντων ἔχω ἀνάγκην ἐγὼ ὁ πρῶτος—θεία θελήσει—μακρᾶς γενεᾶς βασιλέων εὐδαιμονίαν ὑποσχομένων. Ἰσχυρὸς διὰ τῆς ἀγάπης σας, ἰσχυρὸς διὰ τῆς φιλικῆς εὐμενείας ὅλων τῶν δυνάμεων, ἰσχυρὸς διὰ τῆς καθαρότητος τῶν φρονημάτων μου καὶ τῆς πρὸς τὸν Ὕψιστον πεποιθήσεώς μου δὲν φοβοῦμαι οὔτε κινδύνους ἔξωθεν οὔτε τὰς ἀποπείρας τῆς ἀπονοίας καὶ τῆς διαφθορᾶς εἰς τὰ ἐντὸς τοῦ κράτους. Ὁ θρόνος καὶ ὁ λαὸς εἶναι ἀδιαχώριστα. Ποῖος εἰμπορεῖ νὰ εἴπῃ ὅτι ἀγαπᾷ περισσότερον παρ' ἐμὲ τὸν λαόν, καὶ νὰ τὸν πιστεύσωσιν οἱ ὀρθοφρονοῦντες; Ἐμπιστευθῆτε, Ἕλληνες, εἰς ἐμέ, καθὼς ἐγὼ εἰς ἐσᾶς ἐμπιστεύομαι! καὶ τότε ἡ εὐδαιμονία καὶ ἡ νοερὰ μόρφωσίς σας θέλει μεγαλυνθῇ καὶ τὸ οἰκοδόμημα νέων θεσμοθεσιῶν θέλει λάβει τὸ εὐτυχές του πέρας. Εὐλογοῦντες θέλουν στρέφει πρὸς τὸ κοινόν μας τοῦτο ἔργον, πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς τὰ τέκνα μας καὶ ὅλαι αἱ ἐπερχόμεναι γενεαὶ τὰ βλέμματά των ». Ἡ προκήρυξις αὕτη ἐξεπήγαζεν ἀληθῶς ἐκ τῶν πεποιθήσεων τοῦ Ὄθωνος, αἵτινες ἔτι μᾶλλον ἐκραταιώθησαν αὐτῷ ἐκ τῆς λαμπρᾶς, ὡς εἴρηται, ὑποδοχῆς, ἧς ἔτυχεν αὐτὸς ἔν τε Πειραιεῖ καὶ Ἀθήναις, ἐδείχθη δὲ καθ' ὅλον τὸ κράτος. Ὁ βασιλεὺς Ὄθων διὰ τῆς καταργήσεως τῆς ἀρχιγραμματείας ἀνέλαβεν ἅπασαν τὴν διοίκησιν, ἐγένετο, οὕτως εἰπεῖν, αὐτὸς καὶ βασιλεὺς καὶ ἀρχιγραμματεύς, ὁ δὲ Ῥουδὰρτ ἀντὶ τοῦ εἰσαγαγεῖν ἐκεῖνον εἰς τὰ τῆς διοικήσεως τοὐναντίον ἐκεῖνος εἰσῆγε τοῦτον. Τούτου δ' ἕνεκα εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς πρωθυπουργίας ὁ Ῥουδὰρτ ἀπέτυχεν ἐν τῷ διοικεῖν.

Μῖσος Ἑλλήνων κατὰ Βαυαρῶν, Φαλμεραύερος, ἐφημεριδογραφία, ἀποτυχία τοῦ Ῥουδάρτ, διπλωματία κατ' αὐτοῦ. Ἐν γένει δ' ἀπέτυχεν οὗτος, διότι σὺν τοῖς ἄλλοις ἐκληρονόμησε καὶ τὸ μῖσος, ὅπερ διεχώριζεν Ἕλληνας καὶ Γερμανούς. Εἴρηται ὅτι ἐπὶ τῆς ἀντι-

βασιλείας διὰ τὸν ἀδεξιώτατον τοῦ προσφέρεσθαι τρόπον οἱ Βαυαροὶ ἐξήγειραν τὴν ὀργὴν τῶν Ἑλλήνων· εἰς τοῦτο δὲ συνέτεινε καὶ τὸ ὑβριστικὸν κατὰ τῆς καταγωγῆς τῶν Ἑλλήνων σύγγραμμα τοῦ Φαλμεραϋέρου, ὅστις ἐν τῷ πρώτῳ τόμῳ αὐτοῦ (1830) παρερμηνεύων τὰς πηγάς, πλάσσων ἀνύπαρκτα, ἐξάγων συμπεράσματα ἀνυπόστατα ἀνεκήρυξε τὸ ἀναληθέστατον ἐκπληκτικὸν πόρισμα ὡς δῆθεν ἱστορικὴν ἀλήθειαν: «τὸν ὄλεθρον τῶν Πελοποννησίων Ἑλλήνων καὶ τὸν συνοικισμὸν τοῦ κενοῦ ἐδάφους διὰ σλαυϊκῶν φυλῶν!». Μεθ' ἓξ δ' ἔτη (1836) ἀνακηρύξας ὁ ἀπαίσιος Φαλμεραΰερος: «Ἡ Πελοπόννησος δι' ἐσωτερικῶν πολέμων μεταξὺ Φράγκων καὶ Βυζαντίνων κατηρημώθη καὶ ὑπ' ἀλβανικῶν ἀποικιῶν κατεπληρώθη καὶ τέλος ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐκυριεύθη», προσθεὶς δὲ γενικώτερον ὅτι πλὴν ἐλαχίστης τινὸς μοίρας τὸ γένος τῶν Ἑλλήνων τελέως ἐξηφανίσθη, κατέστησε, καὶ δικαίως, μανιώδεις τοὺς Ἕλληνας διὰ τὴν ἄδικον ταύτην ὕβριν διαβλέποντας ἐν ταύτῃ καὶ πολιτικόν τινα ἀόριστον καὶ ἀσαφῆ σκοπὸν ἐπὶ βλάβῃ ἑαυτῶν. Ἀλλὰ πλὴν τούτου πάντα τὰ τῆς διοικήσεως ἀποτεύγματα ἀπέδιδον οἱ Ἕλληνες τοῖς Βαυαροῖς· καὶ αὐταὶ αἱ στάσεις παρίσταντο ὡς αἰτιατὰ αἰτιῶν προελθουσῶν ἐκ τῆς πλημμελοῦς τῶν Βαυαρῶν διοικήσεως. Τούτου δ' ἕνεκα καὶ ὁ καταδιωγμὸς τῶν πρωτουργῶν τῶν στάσεων οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῶν λῃστῶν αὐτῶν ἐκίνει τὴν συμπάθειαν μᾶλλον τοῦ ἑλληνικοῦ θεωροῦντος τοὺς γενναίους ἐκείνους ἐγκληματίας ὡς τέκνα ἀναξιοπαθοῦντος ἡρωϊσμοῦ, ἐφ' ᾧ καὶ ὁ Καλαμάτας, ὁ Ῥουμπακιᾶς, ὁ Σκυλοδῆμος, ὁ Καταρραχιᾶς, ὁ Καραμῆτσος, τὰ Τσαπόπουλα Δημήτριος καὶ Γεωργάκης καὶ ἄλλοι οἱ μετασχόντες καὶ μὴ τῆς κατὰ τὸ 1836 καὶ 1837 στάσεως καὶ τῶν λῃστρικῶν ἐπιδρομῶν εἰς τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα ὑμνοῦντο ἐνθουσιωδῶς ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Ἡ ἐφημεριδογραφία πρὸ πάντων μετεχειρίζετο γλῶσσαν θρασυτάτην κατὰ τῶν Βαυαρῶν καὶ ἐν γένει κατὰ τῆς κυβερνήσεως. Ἡ «Ἀθηνᾶ», ὁ «Σωτὴρ» πᾶσαι ἐν γένει πλὴν τῆς «Ἐποχῆς» ἐπολέμουν δεινὸν πόλεμον κατὰ τῆς κυβερνήσεως τοῦ Ῥουδάρτ, καθ' ὃν χρόνον καὶ ἡ διπλωματία ἦν κατ' αὐτοῦ. Ὁ Ῥουδὰρτ φίλα φρονῶν τῇ Αὐστρίᾳ ἐσκόπει καὶ γνωστὸν κατέστησεν ὅτι τὰ δεινά, ἅπερ τοῖς Ἕλλησιν ἐγίνοντο, προήρχοντο ἐκ τοῦ ἀμοιβαίου διαγωνισμοῦ τῶν προστατίδων δυνάμεων Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ῥωσσίας. Ἐνόμιζεν ὅτι ἡ πολιτικὴ τῆς Αὐστρίας συνέφερε μᾶλλον τοῖς Ἕλλησιν, ἀγνοῶν ὅτι οὗτοι οὐδέποτε ἠμνημόνουν τοῦ πρωτομάρτυρος Ῥήγα τοῦ Φεραίου οὔτε τῶν ὅσα οἱ Αὐστριακοὶ ἐποίησαν τοῖς Ἕλλησι κατὰ τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν. Οὕτω δὲ ὁ Ῥουδὰρτ εἶχε μόνον ἐχθροὺς ἐν Ἑλλάδι αὐτούς τε τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς ξένους καὶ τοὺς Ἀθή-

νησι πρέσβεις τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ῥωσσίας, οἵτινες ὁσημέραι προσεφέροντο ἐχθρικώτερον πρὸς αὐτόν. Ῥωσσία καὶ Γαλλία σὺν τοῖς ἄλλοις παρενέβαλλον προσκόμματα κατὰ τὴν τρίτην δόσιν τοῦ δανείου· ὁ δὲ τῆς Ἀγγλίας σὶρ Ἐδμοῦνδος Λυόνς ἦν ὠργισμένος κατὰ τῆς ἀπολύσεως τοῦ Ἀρμανσπεργ ἅτε δὴ μὴ εἰσακουσθεὶς ὑπὸ τοῦ Ὄθωνος καίπερ, πρὶν οὗτος ἀποβιβασθῇ εἰς Πειραιᾶ ἐκ τῆς φρεγάττας «Πορτλάνδης», ἐπιβὰς αὐτῆς καὶ ἀπαιτήσας ἐπὶ ἀπειλῇ στάσεως ἐν Ἀθήναις τὴν διατήρησιν τοῦ φίλου αὐτοῦ κόμιτος, ὃν ὑπερύμνει. Ὁ Λυόνς ἐφ' ὅσον διέμενεν ἐν Ἑλλάδι μέχρι τῆς εἰς Ἀγγλίαν ἐπανόδου (1849) ἐκ παντὸς τρόπου ὑπέσκαπτε τήν τε κυβέρνησιν καὶ τὸν θρόνον τοῦ Ὄθωνος ἑνωθεὶς μετὰ τῶν σφόδρα ἀντιπολιτευομένων Ἑλλήνων. Αὐτὸς ἦν ὁ κατ' ἐξοχὴν παρασκευάσας καὶ παραθαρρύνας τοὺς Ἕλληνας εἰς τὴν μεταβολὴν τοῦ πολιτεύματος τοῦ 1843, ἐφ' ᾧ καὶ ὁ ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ (1837-1843) ἀγὼν τῶν ἀντιπολιτευομένων ἐστρέφετο κυρίως κατὰ τῆς αὐταρχίας τοῦ Ὄθωνος καὶ πρὸς ἕξαψιν τῶν πνευμάτων τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Βαυαρῶν καὶ ὑπὲρ τῆς μεταβολῆς τοῦ πολιτεύματος, ὅπερ, ὡς εἰκός, οὔτε οἱ ἐν Μονάχῳ οὔτε οἱ ἐν Πετρουπόλει ἐπεδοκίμαζον, ἀλλ' οὐδαμῶς ἠδύναντο νὰποτρέψωσι τὸν ὁσημέραι ἐξογκούμενον χειμάρρουν τῆς κοινῆς γνώμης ἀπειλοῦντα νὰ παρασύρῃ καὶ *πολίτευμα* καὶ *θρόνον*.

Πανώλης ἐν Πόρῳ. Οὐκ ὀλίγον συνέτεινεν εἰς τὴν κατὰ τοῦ Ῥουδὰρτ ἀντιπολίτευσιν καὶ ἡ φοβερὰ ἐν Πόρῳ πανώλης. Τὴν νόσον ταύτην ἐκόμισεν (19 Μαρτίου 1837) εἰς Πόρον τὸ πλοῖον τοῦ Γεωργίου Φάρσα καταπλεῦσαν ἀπὸ Καραγατζίου καὶ Μεγαλολίμνης τοῦ Ἁγίου Ὄρους. Ὁ ἀσυνείδητος πλοίαρχος ἀπέκρυψε βεβαιώσας εὐόρκως ὅτι ὁ μὲν ναύτης Ἀνδρέας Στέριος κατὰ τὸν πλοῦν ἐπνίγη πεσὼν ἐκ τοῦ ἱστοῦ τοῦ πλοίου, ἕτερος δὲ ναύτης ὁ Ἰωάννης Κατζαράπης ἠσθένησε (24 Μαρτίου) ἐν τῷ λιμένι τοῦ Πόρου ἐκ μέθης. Ἀλλ' εἰ καὶ ἀποθανόντος (5 Ἀπριλίου) τοῦ δῆθεν ἐκ μέθης νοσήσαντος ναύτου πάντες ἐταράχθησαν, ὁ ἰατρὸς ὅμως τοῦ ναυστάθμου Βερναρδῆς ἄνθρωπος ἀμαθέστατος καὶ ἀπειρότατος κατὰ τὸν διακεκριμένον ἰατρὸν Π. Κ. Ἠπίτην ἐβεβαίωσεν ὅτι ὁ ἀσθενὴς ἀπέθανεν ἐξ ἄλλης νόσου. Ἐκ τῆς ψευδοῦς ταύτης πιστώσεως ἀναλαβόντες θάρρος οἱ κάτοικοι τοῦ Πόρου συνεκοίνουν ἀδεῶς πρός τε ἀλλήλους καὶ πρὸς τὸ πλήρωμα τοῦ πλοίου, ὅπερ διαμένον παρὰ τὸ λοιμοκαθαρτήριον ἦν ἐγγύτατα τοῦ τε ὑγειονομείου καὶ τῶν οἰκιῶν τοῦ χωρίου. Διεχωρίζετο δὲ τὸ λοιμοκαθαρτήριον τῆς ἀκτῆς διὰ σεσηπυίας κιγκλίδος ᾗ προσεπέλαζον καὶ ἐκοινώνουν ἀλλήλοις οἵ τ' ἐκ τῆς νήσου καὶ οἱ ἐκ τῆς θαλάσσης. Ἡ ἐπικοινωνία δ' ἐγίνετο ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ ἔτι μείζων, διότι πανταχόθεν

συνέρρεον, ὅπως παραστῶσιν ἐν τοῖς ναοῖς κατὰ τὴν ἑβδομάδα τῶν παθῶν τοῦ Χριστοῦ καὶ ἑορτάσωσι τὸ πάσχα. Ἐντεῦθεν τὸ νόσημα ὁσημέραι (ἀπὸ τῆς 10 Ἀπριλίου) ἐγίνετο χαλεπώτερον. Οὐδὲν ἧττον ἐπεκοινώνουν οἱ ἄνθρωποι ἀφόβως, τοῦ ἰατροῦ Βερναρδῆ βεβαιοῦντος ὅτι οἱ ἐν τῷ μεταξὺ ἀποθνήσκοντες οὐχὶ ἐκ πανώλους ἀπέθνησκον, μέχρις οὗ (21 Ἀπριλίου) αἴφνης ἀποθανόντος καὶ τοῦ Κωνσταντῆ Χασάφτη ὁ λιμὴν ἀπεκλείσθη καὶ οἱ ἄνθρωποι φοβηθέντες ἤρξαντο νὰ διασκορπίζωνται καὶ μάλιστα ὅτε (24 τοῦ αὐτοῦ) οἱ εἰς Πόρον ἀποσταλέντες ἰατροὶ Τομπακάκης καὶ Δουμῶν ἠνάγκασαν ἀπανθρώπως τὸν ταλαίπωρον Τζέλιον ἵνα σύρῃ αὐτὸς τὸ πτῶμα τῆς ἐκ πανώλους ἀποθανούσης συμβίου αὐτοῦ, ἧς τὸν ἀποτρόπαιον ἐλκυθμὸν δίκην Ἕκτορος περιγράφει οὑτωσὶν ὁ Ἡπίτης: « Τὴν αὐτὴν ἡμέραν [24 Ἀπριλίου] ἀπέθανεν ἡ γυνὴ τοῦ Τζέλιου, τῆς ὁποίας τὸν ἄνδρα ἐβίασαν νὰ τὴν δέσῃ μὲ μακρὺ σχοινίον ἀπὸ τὸν λαιμὸν καὶ νὰ τὴν σύρῃ ἀπὸ τὰ ὕψη τοῦ ὀρεινοῦ καὶ βραχώδους Πόρου εἰς τὸν αἰγιαλόν. Τὸ αἷμα, ὁ ἰχὼρ καὶ ὁ ἐγκέφαλος ἐξελθὼν ἀπὸ τὸ εἰς τὸ τράβιγμα κτυπούμενον εἰς τοὺς λίθους κρανίον ἐσημάδευσαν σχεδὸν ὅλην τὴν ὁδὸν ἕως εἰς τὸν αἰγιαλόν. Φθάσαν οὕτω καταξεσχισμένον καὶ καθηματωμένον τὸ πτῶμα τῆς ἀθλίας Τζέλιου εἰς τὴν θάλασσαν παρέλαβεν αὐτὸ εἰς τὴν λέμβον του ὁ ὑπόλοιμος (μόρτης) Νικόλαος Κουκκούλης διὰ νὰ τὸ παραδώσῃ εἰς ταφήν! » Ἡ τοιαύτη κηδεία τῆς γυναικὸς τοῦ Τζέλιου εἶνε μαρτύριον τῆς βαρβαρότητος τῶν ἐπιτετραμμένων τὰ τῆς διοικήσεως ἐν Πόρῳ κατὰ τὴν πανώλη. Ἡ διοίκησις, ἥτις τυφλώττουσα ἐπὶ μακρὸν ἐγένετο δι' ἀσύγγνωστον ἀμέλειαν ἀφορμὴ τῆς μεταδόσεως ἐν Πόρῳ τοῦ ὀλεθρίου νοσήματος, διὰ τῆς ἀπανθρώπου ὕστερον αὐστηρότητος αὐτῆς ἐγένετο αἰτία φόβου καὶ τρόμου τοῖς ταλαιπώροις κατοίκοις. « Φόβος καὶ τρόμος, λέγει ὁ φιλάνθρωπος ἰατρὸς Ἡπίτης, κατέλαβε τοὺς ἀθλίους κατοίκους τοῦ Πόρου βλέποντας τοιαύτην κηδείαν». Οἱ κάτοικοι κατεσκήνουν ἐν τῷ νεωρίῳ, ἐν τῇ πόλει, ἐν τῷ ναυστάθμῳ, ἐν τοῖς κήποις, ἐπὶ τοῦ προφήτου Ἠλία, εἰς τὰ Σκέλη, ἐν τῇ ἁγίᾳ Παρασκευῇ, ἐν τοῖς πέριξ τοῦ μοναστηρίου, ἐπὶ τοῦ Γαλατᾶ καὶ τῆς Πλάκας τῆς Πελοποννήσου, κατέφευγον εἰς τὰ ὄρη καὶ τὰς ὀπὰς τῆς γῆς· ἄλλοι δὲ διὰ τοῦ πρώτου τυχόντος λέμβου ἐπὶ ἀδροτάτῳ ναύλῳ ἀπέπλεον ὅποι ἠδύναντο, οἱ δὲ πένητες ἐκλείοντο ἐν ταῖς οἰκίαις αὐτῶν οὐδενὶ ἐπικοινωνοῦντες. Ἡ δὲ διοίκησις πάντας τοὺς ἀσθενήσαντας μέχρι τῆς 29 Ἰουνίου ἀθρόους ἐπεσώρευεν ἄνευ ἐπίπλων καὶ ἐνδυμάτων ἐν τῷ νησιδίῳ Σφακτηρίᾳ ὀνομασθέντι μετὰ ταῦτα, ἐν ᾧ ὑπῆρχε μόνον οἰκημάτιόν τι, ἐν ᾧ ἠδύναντο 6-7 ἀσθενεῖς νὰ διαιτῶνται, οἱ δ' ἄλλοι ἡμέραν καὶ νύκτα ἔκειντο ὑπαίθριοι, ὁρῶν-

τες τοὺς πνέοντας τὰ λοίσθια καὶ τοὺς νεκροὺς κειμένους ἀτάφους, ἕως ἂν ἔλθῃ ὁ ἐπιθυμητὸς νεκραγωγός, δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ἐνίοτε· οἷον τῇ 29 Ἰουνίου ἐκ τῶν 20 ἐκεῖ ἐρριμμένων οἱ πέντε ἔκειντο γυμνοὶ ἐπὶ τῆς ἀκτῆς. Βραδύτερον ἐκτίσθησαν δύο ἔτι ἐκ σανίδων καλύβαι. Τοὺς δὲ νεκροὺς κατέρριπτον εἰς βαθὺν βόθρον ἐν τῇ νοσωδεστάτῃ πελοποννησιακῇ παραλίᾳ Ἁλικῇ καλουμένῃ, ἐξ οὗ, ἀνοικτοῦ πάντοτε μένοντος, καθάπερ καὶ ἐκ τῶν πέριξ λιμναζόντων ὑδάτων ἀνεπέμποντο δηλητηριώδεις ἀναθυμιάσεις. Ἐκεῖ ἐπὶ τῆς νοσώδους Ἁλικῆς περὶ τὸν νεκροδέγμονα βόθρον ὑπεχρεοῦντο νὰ ἐπισωρεύωνται οἱ συγγενεῖς καὶ οἰκεῖοι τῶν ἐκ τῆς πανώλους ἢ ἐξ ἄλλης ἀσθενείας ἀποθνησκόντων. Ἐκεῖ ἐτήκοντο οἱ ἐπιζῶντες θεώμενοι καθ' ἑκάστην τὴν νεκροβαρῆ ἄκατον,—ἐξ ἧς ὁ νεκραγωγὸς Κουκκούλης καὶ εἴ τις ἕτερος ἐκκομίζοντες τὰ πτώματα κατέρριπτον εἰς τὸν εἰρημένον καιάδαν,—ἔστι δ' ὅτε καὶ τὸν ἀπαίσιον ἐκτόρειον ἑλκυθμὸν οὐ μόνον κατὰ γῆν, ἀλλὰ καὶ κατὰ θάλασσαν. «Τὴν Ἀναστασίαν σύζυγον τοῦ Δαμιανοῦ, λέγει ὁ Ἡπίτης, δέσαντες μὲ σχοινίον ἀπὸ τὸν λαιμὸν ὡς τὴν γυναῖκα τοῦ Τζέλιου ἔσυραν καὶ αὐτὴν ἀπὸ τὰ ὕψη τοῦ πελοποννησιακοῦ μέρους ἕως εἰς τὸν αἰγιαλόν, ὅπου φθάσαντες ἔδεσαν τὴν ἄλλην ἄκραν τοῦ σχοινίου εἰς τὴν πρύμναν μιᾶς λέμβου καὶ τὴν ἔφερον οὕτως ἐπὶ τῶν ὑδάτων εἰς τὸν πλησίον τῆς Ἁλικῆς βόθρον. Τοῦτο ἔγεινεν ἡμέραν μεσημέριον καὶ ἡ ἀμφιθεατρικὴ θέσις τοῦ Πόρου ἐπροσκάλεσεν εἰς ταύτην τὴν θέαν καὶ τοὺς μὴ θέλοντας τῶν κατοίκων νὰ τὴν ἴδωσιν». Ἐκεῖ ἄνδρες εὔρωστοι ἀνδρείως ποτὲ πολεμήσαντες πεινῶντες, διψῶντες,—διότι μικρὸς λέμβος κομίζων ἀλλαχόθεν ὕδωρ οὐδαμῶς ἐπήρκει πρὸς κατάσβεσιν τῆς δίψης πολλῶν ἑκατοντάδων διψαλέων ἀνθρώπων καταφλεγομένων ὑπὸ τοῦ ἡλίου,—πολλοὶ ἠρρώστουν καὶ οὐκ ὀλίγοι ἀπέθνησκον. Εἰς τὸν ὄλεθρον τῶν κατοίκων συνέτεινε τὸ πρῶτον μὲν ἡ πλημμελὴς τοῦ Βερναρδῆ διάγνωσις, ὅτις δὲν διεγίνωσκε τοὺς ὑπὸ τῆς πανώλους κρουσθέντας· ὕστερον δὲ ἡ τοῦ Δουμῶνος, ὅστις καὶ τοὺς ἐξ ἄλλης αἰτίας νοσοῦντας ὡς ὑπὸ πανώλους ἁλισκομένους διεγίνωσκεν, οὓς ἀμελλητὶ εἰς τὴν Σφακτηρίαν ἀπῆγον οἱ παρ' ἐκείνῳ ἱσάμενοι ὡς ψυχάρπαγες νεκραγωγοὶ ἅμα ἀκούσαντες τὴν φοβερὰν ἐκείνου ἀπόφανσιν: «Τοῦτο εἶνε φοβερὸ πανοῦκλα!» Ἐντεῦθεν πολλὰ τὰ οἰκτρὰ καὶ γελοῖα συγχρόνως ἐγίνοντο, ἔγκυοι ἀπέβαλλον ἐκ τοῦ φόβου, ἄλλοι ἀσθενοῦντες ἐξ ἄλλων νοσημάτων φεύγοντες τὴν ὀλεθρίαν Ἁλυκὴν καὶ τὴν φοβερὰν Σφακτηρίαν ἐκρύπτοντο ὅπου ἠδύναντο, ἐξ ὧν ἄλλοι μὲν ἀναρρώσαντες ἐνεφανίζοντο ὡς ἐκ νεκρῶν ἀναστάντες ἐπὶ μακρὸν μεταξὺ αὐτῶν λογισθέντες, ἐξ ὧν εἷς Ὑδραῖος Δαμιανὸς καλούμενος, ὅστις δραπετεύσας ἐκ τῆς Σφακτηρίας ἅτε ὑγιὴς ὢν διητᾶτο ὑπὸ ἀπορρῶγα

πέτραν ἀπειλῶν θάνατον παντὶ βουλομένῳ νὰ προσπελάσῃ αὐτῷ· ἄλλοι δ' ἀνευρίσκοντο μεθ' ἡμέρας νεκροὶ ὀδωδότες ἀποθανόντες ἐξ ἄλλων ἀσθενειῶν. Ὅτε δὲ περὶ Ἰούνιον λήγοντα καὶ μάλιστα ἐπὶ τέσσαρας ἡμέρας (24-27) ἡ νόσος ἦν ἐν ἀκμῇ, οἱ ἐν Ἁλικῇ καὶ Σφακτηρίᾳ ἐγκεκλεισμένοι ἐξηγριώθησαν καὶ ἠπείλουν βιαίαν ἔξοδον, ὅπως φύγωσιν ὅποι ἂν δυνηθῶσιν. Οἱ ἐν Ἁλικῇ ἐκραύγαζον: « Πεινῶμεν, διψῶμεν, πνιγόμεθα ἀπὸ τὴν δυσωδίαν τῶν πλησίον πτωμάτων· τὴν ἡμέραν μᾶς ἀφανίζει ὁ ἥλιος, διότι δὲν ἔχομεν ὅλοι καλύβας, τὴν νύκτα δὲν κοιμώμεθα, ἐπειδὴ φυλάττομεν τὰς οἰκογενείας μας ἀπὸ τοὺς τζακάλους· τόπος δὲν εἶνε πλέον ἐδῶ καὶ καθ' ἡμέραν φέρουν μολυσμένους· θὰ μολυνθῶμεν καὶ θὰποθάνωμεν ὅλοι ». Οὕτως οἰκτρῶς διέκειντο οἱ Πόριοι, μέχρις οὗ ὁ φιλάνθρωπος ἰατρὸς Ἠπίτης ἔχων παρ' ἑαυτῷ τὸν χημικὸν Λάνδερερ μετέβη εἰς Πόρον. Οὗτος τοὺς μὲν ἐν τῇ Ἁλικῇ μετεκόμισεν εἰς τὰ περὶ τὸ σύσκιον καὶ εὔυδρον μοναστήριον ἔνθα ἔπνεε καθαρὸς ἀήρ, τοὺς δ' ἐν τῇ Σφακτηρίᾳ εἰς τὸ φρούριον τοῦ Ἐϊδεκ. Ἐπισκεπτόμενος δὲ τούτους τε καὶ τοὺς ἀλλαχοῦ κατεσκηνωμένους παρέχων πᾶσαν ἰατρικὴν θεραπείαν, διατάξας καθαρισμὸν καὶ πλύσεις διὰ χλωρίνης καὶ δι' ἄλλων ἀντιμολυσματικῶν μέσων, ἐπιβαλὼν αὐστηρὸν περιορισμὸν καὶ ἐν γένει μεταχειρισθεὶς ὅσα ἡ ἐπιστήμη ἀπαιτεῖ ἠδυνήθη ἐν βραχεῖ νὰπαλλάξῃ τοὺς ταλαιπώρους Πορίους τῆς ὀλεθρίας νόσου, ἥτις τελέως ἐξέλιπε τῇ 10 Ἰουλίου. Ἡ πανώλης τοῦ Πόρου κατέδειξε πολλὰ τἄτοπα τῆς κυβερνήσεως καὶ τὴν σύγχυσιν αὐτῆς. Αὕτη σὺν τοῖς ἄλλοις παρὰ λόγον γινομένοις συνέστησε καὶ συμβούλιον ἐν Πόρῳ ἰατρῶν περὶ τῆς πανώλους, ἐν ᾧ ἐκράτει ὄντως ἐπιστημονικὴ ἀπειρία καὶ ἀγυρτεία καὶ βαβυλωνία σύγχυσις· διότι τῶν συνιστώντων αὐτὸ ὁ μὲν Δουμὼν καὶ Βερναρδῆς ὡμίλουν μόνον τὴν γαλλικήν, ὁ δὲ Ἕρμαν μόνον τὴν γερμανικήν, ὁ δὲ Σκαμπέλος μόνον τὴν ἰταλικὴν καὶ ὁ πρόεδρος τοῦ ἰατροσυμβουλίου τούτου Τομπακάκης μόνον τὴν ἑλληνικήν! Πρὸς δὲ τούτοις οἱ χωροφύλακες, οἱ ἀκταιωροί, οἱ ἄλλοι φύλακες, οἱ νεκραγωγοί, οἱ περὶ τὸν δήμαρχον τοῦ Πόρου Γ. Δοῦρον ἐποίουν τὰ ἑαυτῶν καθήκοντα ἐλλιπῶς, ἀμελῶς καὶ ἀτάκτως ἢ βαναύσως καὶ ἀπανθρώπως· ἐκ δὲ τῶν ἀγρίων μάλιστα χωροφυλάκων τινὲς κατετόλμων καὶ τῆς τοῦ οἴκου τιμῆς τῶν κατοίκων. Ἡ κατὰ τὴν πανώλη οἰκτρὰ τῆς διοικήσεως τοῦ Ῥουδὰρτ εἰκὼν ἦν ἐν σμικρῷ καὶ ἡ τῆς Ἑλλάδος ἁπάσης. Ἐν τέλει δ' ἡ κυβέρνησις διὰ τοῦ ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν ὑπουργοῦ Α. Πολυζωΐδου ἀντήμειψε (20 Σεπτεμβρίου 1839) τὸν Δουμῶνα, Τομπακάκην, Ἠπίτην, Λάνδερερ, Σκαμπέλον, Σάϊφερτ, Ἕρμαν, Παπάζογλουν ὡς διαπρέψαντας «κατὰ τὸν καιρὸν τῆς ἐν Πόρῳ πανώλους», τῇ δὲ μητρὶ τοῦ ἐν τῇ ἐκτελέσει

τοῦ καθήκοντος ἀποθανόντος ἰατροῦ Δ. Ῥοτλάουφ ἔπεμψε δισχιλίας δραχμάς. Σὺν τοῖς ἄλλοις δὲ καὶ ἐκ τῶν ἐν Πόρῳ συμβάντων οἱ ἀντιπολιτευόμενοι ἀφορμώμενοι μέγαν κατὰ τοῦ Ῥουδάρτ θόρυβον ἐποίουν, καὶ ἐφ' ὅσον ἀντημείφθησαν καὶ οἱ κακῶς ἐν Πόρῳ τὸ ἑαυτῶν καθῆκον ἐκτελέσαντες. — Τὸ ἄριστον δὲ τῶν τῆς τοῦ Ῥουδάρτ κυβερνήσεως ἔργων ἦν ἡ ἵδρυσις τοῦ Ἀθήνησι πανεπιστημίου. Καὶ πρότερον μὲν ἐγένετο λόγος περὶ ἱδρύσεως πανεπιστημίου καὶ ἀκαδημίας ὑπὸ τῆς συγαθείσης (22 Μαρτίου) ἐπιτροπείας καὶ ἐν διατάγματι (3 Ἀπριλίου 1833), ὁ δὲ Μάουρερ, ὡς εἴρηται (σελ. 1034), παρεσκεύασε τὰ περὶ ἱδρύσεως αὐτοῦ· εἶτα δὲ (18 Μαΐου 1835) ὡρίσθησαν τὰ περὶ σχολῶν τινων τοῦ πανεπιστημίου, — ἀλλ' ὕστερον (31 Δεκεμβρίου 1836) διὰ βασιλικοῦ διατάγματος «περὶ συστάσεως πανεπιστημίου» ὠνομάσθη αὐτὸ «πανεπιστήμιον τοῦ Ὄθωνος» πρὸς μνήμην τοῦ συστήσαντος. Εἶτα δ' ὡρίσθησαν αἱ τέσσαρες σχολαὶ αὐτοῦ: ἡ «τῶν γενικῶν: ὡς φιλοσοφίας, φιλολογίας, μαθηματικῶν καὶ φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἰδίως δὲ χημείας, φυσικῆς, ἀστρονομίας, τῶν διαφόρων μερῶν τῆς φυσικῆς ἱστορίας, γεωγραφίας, καταστατικῆς καὶ ἱστορίας μὲ τὰς βοηθητικὰς ἐπιστήμας αὐτῶν»· ἡ τῆς θεολογίας, ἰατρικῆς καὶ τῶν νομικῶν καὶ πολιτικῶν ἐπιστημῶν· τὰ ἰδιαίτερα δικαιώματα τοῦ πανεπιστημίου· τὰ περὶ καθηγητῶν καὶ διδασκάλων· τὰ περὶ παραδόσεων· τὰ περὶ φοιτητῶν· τὰ περὶ διδασκαλίας· τὰ περὶ ἐξαμήνων περιόδων, ἐγγραφῶν καὶ διδάκτρων· τὰ περὶ συλλογῶν· τὰ περὶ ποινῶν· τὰ περὶ πειθαρχίας καὶ ἐν τέλει ἄλλα τινὰ γενικώτερα πράγματα, ἐν οἷς καὶ «ὅτι ἡ ἀληθὴς ἐπιστήμη μόνον εἰς τὸν θρησκευτικῶς καὶ ἠθικῶς μορφωθέντα ἄνθρωπον δύναται νὰναπτυχθῇ καὶ ὅτι ἡ ἀνάπτυξις αὕτη σκοπὸν πρώτιστον ἔχουσα τὸν κοινωνικὸν βίον συνίσταται μάλιστα εἰς τὴν ἁρμονίαν τῶν φυσικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων». Ἔπειτα δ' ἐξεδόθησαν δύο διατάγματα, ἐξ ὧν τὸ μὲν (14 Ἀπριλίου 1837) εἶνε «περὶ προσωρινοῦ κανονισμοῦ τοῦ ἐν Ἀθήναις συστηθησομένου πανεπιστημίου», δι' οὗ ἀκυροῦνταί τινα τοῦ προγενεστέρου (31 Δεκεμβρίου 1836) διατάγματος, τὸ δὲ ὡσαύτως «περὶ συστάσεως τοῦ πανεπιστημίου» (22 Ἀπριλίου 1837), δι' οὗ σὺν τοῖς ἄλλοις προσκαλοῦνται οἱ διορισθέντες καθηγηταὶ αὐτοῦ Γεννάδιος, Ῥὸς καὶ Οὐλερῖχος, ἵνα «καταβάλωσι τὰ θεμέλια ἑνὸς φιλοσοφικοῦ διδασκαλείου, διὰ τὸν ὀργανισμὸν τοῦ ὁποίου θέλουν διευθύνει τὰς προτάσεις των πρὶν τοῦ τέλους τῆς πρώτης ἐξαμηνίας». Μετὰ τοῦτο ὡρίσθη (26 Ἀπριλίου 1837) ἡ ἔναρξις τῶν μαθημάτων τοῦ πανεπιστημίου, ἥτις ἐγένετο (3 Μαΐου) ἐν τῇ οἰκίᾳ Κλεάνθους κειμένῃ ἐπὶ τῆς ΒΔ πλευρᾶς τῆς ἀκροπόλεως, παρόντος τοῦ βασιλέως, ὅστις μετέβη ἐκεῖ ἔφιππος, τοῦ ἐπισκόπου Ἀττικῆς καὶ Βοιωτίας, τῶν

ἐν τέλει καὶ πλήθους λαοῦ χαίροντος χαρὰν μεγάλην ἐπὶ τῇ ἱδρύσει ἀνωτάτου σχολείου ἐν ταῖς κλειναῖς Ἀθήναις, αἵτινες μετὰ τὴν βάρβαρον ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ (529) διάλυσιν τῶν ἀνωτάτων τοῦ ἑλληνισμοῦ σχολῶν τὸ πρῶτον νῦν ἔβλεπον ἀνιδρυόμενον ἐνδιαίτημα τῶν Μουσῶν. Τότε ὡρκίσθησαν καὶ οἱ διωρισμένοι καθηγηταὶ καὶ λόγους ἀπήγγειλαν ὁ πρύτανις Κ. Σχινᾶς, οἱ σχολάρχαι (κοσμήτορες) τῶν σχολῶν, ὁ Βάμβας τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς, ὁ Μισαὴλ Ἀποστολίδης τῆς θεολογικῆς, ὁ Γεώργιος Ῥάλλης τῆς νομικῆς καὶ ὁ Ἀν. Λευκίας τῆς ἰατρικῆς. Μετ' οὐ πολὺ δὲ (10-26 Μαΐου) ἤρξαντο τῆς διδασκαλίας οἱ καθηγηταὶ Κωνσταντῖνος Κοντογόνης, Μισαὴλ Ἀποστολίδης, Α. Λευκίας, Δ. Μαυροκορδᾶτος, Ἰωάννης Βοῦρος, Νεόφυτος Βάμβας, Κ. Νέγρης, Ἐρρῖκος Οὐλερῖχος, Αἰμ. Ἔρτσογ, καὶ εἴ τις ἕτερος· συνέστη τὸ γραφεῖον, συνετάχθη τὸ μητρῷον τῶν φοιτητῶν, κατηρτίζετο δ' ἐν γένει τὸ γραφεῖον καὶ τὰ ἀρχεῖα τοῦ πανεπιστημίου. Ἅμα δὲ γνωστῆς γενομένης τῆς ἱδρύσεως τοῦ πανεπιστημίου καὶ οἱ Ἕλληνες ἔσπευσαν, ἵνα ἕκαστος ὅ τι ἠδύναντο συνεισενέγκωσιν εἰς οἰκοδομὴν αὐτοῦ. Πρῶτοι (1837) οἱ ἐν Ἰασίῳ ὁμογενεῖς προσήνεγκον ξυλικὴν ἑνὸς φορτίου πλοίου χωρητικότητος 200 τόνων. Ἔκτοτε δὲ μέχρι τοῦ νῦν πολλὰς τὰς προσφορὰς ὁσημέραι λαμβάνει τὸ πανεπιστήμιον. Ὁ δὲ δεύτερος πρύτανις αὐτοῦ Γ. Ῥάλλης ἐπεκαλέσατο (1 Δεκεμβρίου 1838) τοὺς Ἕλληνας καὶ φιλέλληνας πρὸς συλλογὴν βιβλίων καὶ ὀργάνων. Τῷ δ' ἐπιόντι ἔτει συνέστη ἐπιτροπεία συγκειμένη ἐξ ἐννέα ἀνδρῶν, ἐν οἷς Γ. Κουντουριώτης, Ἀνδρέας Ζαΐμης, Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, Γ. Γεννάδιος, ὀνομασθεῖσα: « ἡ ἐπὶ τῶν συνδρομῶν πρὸς ἀνέγερσιν ἑλληνικοῦ πανεπιστημίου ἐπιτροπή», ἥτις ἐξέδωκε (25 Φεβρουαρίου 1839) προκήρυξιν πρὸς τοὺς ἁπανταχοῦ Ἕλληνας καὶ φιλέλληνας ἐπικαλουμένη προσφορὰς πρὸς οἰκοδομὴν πανεπιστημίου. Πανταχόθεν συνέρρεον προσφοραί, ἐφ' ᾧ καὶ ἐτέθη (2 Ἰουλίου 1839) ὁ θεμέλιος λίθος πανηγυρικῶς, ἐφ' οὗ ἐτέθη ὑπὸ τοὺς ἤχους τῆς μουσικῆς καὶ τὰς εὐφημίας τοῦ λαοῦ καὶ τὴν βροντὴν 21 τηλεβολισμῶν μάρμαρον φέρον τὰ γράμματα τάδε: « Ἑλληνικὸν πανεπιστήμιον ἀνεγερθὲν συνδρομῇ Ἑλλήνων καὶ φιλελλήνων τῷ ζ' ἔτει τῆς βασιλείας Ὄθωνος τοῦ πρώτου τῇ 2 τοῦ Ἰουλίου 1839 ». Τότε πολλοῦ λόγου, ὡς εἰκός, γινομένου περὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ πανεπιστημίου, ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης εἶπε: « Τοῦτο τὸ σπίτι θὰ φάγῃ ἐκεῖνο τὸ σπίτι » δεικνύων τὰ ἀνάκτορα τοῦ Ὄθωνος· καὶ ἡ προφητεία ὄντως ἐπληρώθη τῷ 1862. Ὁ δὶς δακρύσας ἐκ χαρᾶς κατὰ τὴν ἑορτὴν (1837) τῶν ἐγκαινίων τοῦ πανεπιστημίου Ὄθων πολλὰ δάκρυα ἐκ λύπης ἔχυσε κατὰ τὴν καθαίρεσιν αὐτοῦ. Ἀλλ', ἐνῷ ὁ ἑλληνισμὸς σύμ-

πας ἔχαιρε χαρὰν μεγάλην ἐπὶ τῇ συστάσει τοῦ πανεπιστημίου καὶ συνέχαιρε τῷ τε νεαρῷ βασιλεῖ Ὄθωνι καὶ τῇ κυβερνήσει καὶ μάλιστα τῷ τότε ὑπουργῷ Ἀναστασίῳ Πολυζωΐδη, ὅστις ἐπέσπευδε τήν τε σύστασιν τοῦ πανεπιστημίου καὶ τὴν ἔναρξιν τῶν μαθημάτων αὐτοῦ φοβούμενος ἵνα μὴ καὶ αὖθις ἐμπόδιόν τι γένηται, — μόνον οἱ σφόδρα ἀντιπολιτευόμενοι τῇ κυβερνήσει τοῦ Ῥουδὰρτ καὶ ταύτην τὴν σύστασιν ἐμέμφοντο αὐτῷ, ἐν οἷς ὁ τῆς « Ἐλπίδος » συντάκτης Λεβίδης ἔγραφεν ὅτι: « ἡ σύστασις πανεπιστημίου εἶνε μία τῶν γελοίων ἐκείνων καὶ ἀγυρτικῶν ἐπιδείξεων (charlatanisme), μὲ τὰς ὁποίας προσπαθοῦν οἱ *ξενοκράται* μας νὰ φενακίσωσι τοὺς μωροπίστους ὡς πρὸς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς Εὐρωπαίους καὶ νὰ ἐμπαίζωσι καὶ τὴν διψῶσαν ἐπιστημονικὴν ἐκπαίδευσιν νεολαίαν μας! » Τὸ πανεπιστήμιον ὅμως γενόμενον ἡ πνευματικὴ ἑστία τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τὸ σύμβολον τῆς ἑνώσεως αὐτοῦ οὐδαμῶς μὲν ἐνέπαιξε τὴν νεολαίαν τοῦ ἔθνους, διέψευσε δ' εὐτυχῶς τοὺς ἀχαλίνωτον, ἄδικον προκειμένου καὶ περὶ τῶν ἱερωτάτων τῆς πατρίδος γλῶσσαν πάντοτ' ἔχοντας, ὡς μὴ ὤφελεν, ἐν Ἑλλάδι ἀντιπολιτευομένους.

Νόμος περὶ ἐξυβρίσεων ἐν γένει καὶ περὶ τύπου, παῦσις Πολυζωΐδου καὶ πτῶσις Ῥουδάρτ. Πρὸς περιορισμὸν δὲ τῆς ἀχαλινώτου ἐφημεριδογραφίας ἐδημοσίευσε (23 Νοεμβρίου 1837) τὸ ὑπουργεῖον Ῥουδὰρτ νόμον περὶ ἐξυβρίσεων καὶ περὶ τύπου, συμπληρωματικὸν τοῦ προγενεστέρου (18 Δεκεμβρίου 1833) νόμου, οὗ ἠκυρώθησαν νῦν ἄρθρα τινά. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἡ μανία τῶν τῷ Ῥουδὰρτ καὶ δὴ καὶ ἕνεκα αὐτοῦ τῷ ὑπουργείῳ ἀντιπολιτευομένων Ἑλλήνων, Ῥώσσων, Γάλλων καὶ μάλιστα τοῦ Ἄγγλου πρεσβευτοῦ Λυόνς ἠνάγκασε τὸν Ὄθωνα, ἵνα τὸν μὲν Πολυζωΐδην παύσῃ (29 Νοεμβρίου 1837) τῆς θέσεως τοῦ ὑπουργοῦ τῶν τ' ἐσωτερικῶν καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς παιδείας καὶ διορίσῃ ἀντιπρόεδρον τοῦ ἀρείου πάγου καὶ σύμβουλον τῆς ἐπικρατείας, τοῦ δὲ Ῥουδὰρτ μετ' ὀλίγας ἡμέρας (8 Δεκεμβρίου) δέξηται τὴν παραίτησιν. Ὁ ἀτυχὴς Ῥουδὰρτ ἧττον μὲν δραστηριώτερος καὶ ἐπιτηδειότερος τοῦ Ἀρμανσπεργ, ἀλλὰ πολλῷ ἀμείνων ἐκείνου τὴν ψυχὴν καὶ τὴν καρδίαν καὶ εἰλικρινέστερος ἦν ἀδύνατον νὰ διατηρηθῇ πλέον ἐν τῇ ἐξουσίᾳ περιστοιχιζόμενος ὑπὸ πολλῶν ἐχθρῶν καὶ ὀλιγίστων φίλων. Ὁ ἄλλοτε ὡς πρωθυπουργὸς ἐν Πασσάῳ ἀγαθῆς φήμης τυχών, ἐφ' ᾧ καὶ πρὶν ἢ ὁ Ὄθων ἀναλάβῃ τὴν ἐξουσίαν συνεστάθη αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Μάουρερ καὶ τοῦ Ἄβελ ἐν Μονάχῳ, ἐν Ἑλλάδι ὑπελήφθη ὡς ἁπλοῦς τις Βαυαρὸς ἀνίκανος περὶ πάντα, οὐδὲν δυνάμενος νὰνορθώσῃ ἐν ᾧ χρόνῳ ἡ Ἑλλὰς ἕνεκα τῶν στάσεων, τῶν λῃστειῶν, τῆς μανίας τῶν πολιτικῶν φατριῶν, τῆς ῥᾳδιουργίας τῶν

πρέσβεων τῶν προστατίδων δυνάμεων—γνωστοῦ μάλιστα γενομένου ὅτι τῆς ψευδοῦς ταύτης τῶν δυνάμεων προστασίας ἠβούλετο νὰπαλλάξῃ ὁ ἀγαθὸς Ῥουδὰρτ τὴν Ἑλλάδα — καὶ ἕνεκα παντοίων ἄλλων αἰτίων ἦν ἀενάως ἐν ταράχῳ. Εἰς τὴν ἀποτυχίαν δὲ τοῦ Ῥουδὰρτ συνέτεινον οὐκ ὀλίγον καὶ τὸ ἁπλοϊκώτατον αὐτοῦ ἦθος, ὁ μετά τινος ἀπειροκαλίας τρόπος αὐτοῦ τοῦ προσφέρεσθαι ἐν ἀναστροφαῖς, ἡ περὶ τὰ πονηρεύματα τῆς διπλωματίας ἀνεπιτηδειότης αὐτοῦ, ἥτις ἔτι μᾶλλον ἐγίνετο καταφανεστέρα καὶ ἕνεκα τῆς περὶ τὴν γαλλικὴν γλῶσσαν ἀνασκησίας, ἐφ' ᾧ καὶ ἡ ἀττικὴ ἀδολεσχία πολλὰ τὰ ἀνέκδοτα πλάσασα κατέστησε τὸν ἄνδρα ὑποκείμενον σκώμματος, ὅστις οὕτω πανταχόθεν βαλλόμενος καὶ μάλιστα ὑπὸ τοῦ ἀνεπιεικεστάτου πρὸς αὐτὸν Λυόνς ἠσθένησε, παρητήθη καὶ μετὰ περιήγησίν τινα εἰς τὴν Ἀνατολὴν ἐτελεύτησεν (μηνὶ Μαΐῳ 1838) ἐν Τεργέστῃ διπλῇ, ὡς εἰκός, λύπῃ λυπούμενος, τὸ μὲν ὅτι κατελθὼν εἰς Ἑλλάδα περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου αὐτοῦ, στερηθεὶς τῆς ἐν Βαυαρίᾳ ἡσυχίας, ἀπῆλθεν ἐκείνης λύπας καὶ πικρίας ποτισθείς, τὸ δὲ ὅτι καίπερ ταῦτα παθὼν οὐδὲν ἄξιον λόγου αὐτῇ διέπραξεν.

§ 1751. **Πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου ὁ Ὄθων, ἐσωτερικὴ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος, λῃστεῖαι, στάσεις, θρησκευτικαὶ ἔριδες, Οἰκονόμος, Φαρμακίδης, Καΐρης, σχέσεις τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὰς δυτικὰς δυνάμεις καὶ τὴν Τουρκίαν.** Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Ῥουδὰρτ ὁ Ὄθων ἀνέλαβεν αὐτὸς τὴν προεδρίαν τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου διορίσας (8 Δεκεμβρίου 1837) ἀναπληρωτὴν αὐτοῦ, ὅταν ἀπῇ τῶν συνεδριῶν, τὸν Γεώργιον Κουντουριώτην καὶ τούτου κωλυομένου τὸν Ἀνδρέαν Ζαΐμην. Οὕτω δ' ἄνευ τακτικοῦ προέδρου ἐκυβερνᾶτο ἡ Ἑλλὰς μέχρι τῆς πρωθυπουργίας τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου (10 Φεβρουαρίου 1841). Ὁ Ὄθων ἀναλαμβάνων τὴν προεδρίαν τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου ἠβούλετο νὰ κατέχῃ ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ ἅπασαν τὴν διοίκησιν τοῦ κράτους. Ἀλλ', ὡς εἴρηται, ὢν ἀνεπιτηδειότατος πρὸς τοῦτο καθίστατο ὁσημέραι μᾶλλον μισητὸς ἢ ἰσχυρός. Ὅσῳ τὰ τῆς Ἑλλάδος ἔβαινον ἐπὶ τὰ χείρω, τόσῳ ἡ δυσαρέστησις τοῦ λαοῦ ἐρεθιζομένου ὑπὸ τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἐπετείνετο κατὰ τῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ προέδρου αὐτῆς βασιλέως Ὄθωνος. Ἡ φοβερὰ τῆς λῃστείας μάστιξ ἔπληττε δεινῶς τὴν χώραν· ἡ ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλὰς κυρίως ἦγετο καὶ ἐφέρετο ὑπὸ τῶν συμμοριτῶν τοῦ Χουσάδα, τοῦ Μπαλάφα καὶ ἄλλων· καὶ πειραταὶ δὲν ἀπέλειπον. Ἡ κυβέρνησις μετεχειρίσθη πάντα τρόπον, ὅπως ἀπαλλάξῃ τὸ ἔθνος τῆς μάστιγος ταύτης, ἀλλ' ἀπέτυχε. Καθίστα πάντα δῆμον ὑπεύθυνον διὰ πᾶσαν λῃ-

στείαν συμβαίνουσαν ἐν αὐτῷ, διὰ νόμων (10 Νοεμβρίου 1836 καὶ 31 Νοεμβρίου 1839) ἐξετόπιζε τοὺς συγγενεῖς τῶν λῃστῶν, τοὺς φερεοίκους Βλάχους, ἐφυλάκιζεν, ἐκαρατόμει διὰ τῆς λαιμητόμου, ἥτις κατ' ἀρχὰς προὐξένει φοβερὰν ἐντύπωσιν τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, ὅστις πολλάκις διὰ λιθοβοληµάτων καὶ σκωμμάτων ἐξεσύριττε τοὺς δημίους, διώριζε συχνάκις στρατοδικεῖα καὶ πάντα λίθον ἐκίνει πρὸς κατάπαυσιν τῆς λῃστείας· ἀλλ' οὔτε αἱ λῃστεῖαι ἐξέλιπον οὔτε αἱ στάσεις αἱ συνήθως ἐκείναις συνδεδεμέναι. —Αἱ στάσεις ἐν Ἑλλάδι ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πολύ, ἵνα μὴ εἴπωμεν πάντοτε, ἀπότοκοι πονηρῶν βουλευμάτων τῶν ἀντιπολιτευομένων, οἵτινες, ὅπως παρέχωσι πράγματα τῇ κυβερνήσει καὶ καταδεικνύωσιν αὐτὴν ἀνίκανον, ἐποίουν ποικίλας ἄλλας μηχανορραφίας καὶ ὑπεκίνουν λῃστείας καὶ ταραχάς. Ἐν Ὕδρᾳ ἐξερράγη (7 Ἀπριλίου 1838) στάσις καὶ κατελύθησαν ὑπὸ τῶν συστασιωτῶν αἱ νόμιμοι ἀρχαὶ τῆς νήσου· συνέστη (10 Ἀπριλίου) ἔκτακτον στρατοδικεῖον ὑπὸ πρόεδρον τὸν Γεώργιον Καραντσᾶν καὶ ἀπεστάλη ἔκτακτος ἀπεσταλμένος ὁ ὑπουργὸς τῶν ναυτικῶν Ἀντώνιος Κριεζῆς. Ἐγένετο δίκη, κατεδικάσθησάν τινες καὶ εἶτα, ὅπερ συνήθως ἐγίνετο, ἐξεδόθη (10 Μαΐου 1838) ἀμνηστία, ἧς ὅμως ἐξηρέθησαν 47, ἐν οἷς καὶ μία γυνὴ ἡ Σκουμπάφαινα· ἀλλὰ μετ' οὐ πολὺ (20 Μαΐου) ἐδόθη ἀμνηστία καὶ ἄλλοις τισὶν ἐξ αὐτῶν καὶ τῇ ὑστεραίᾳ διελύθη τὸ ἔκτακτον στρατοδικεῖον. Αἱ ἀμνηστίαι δὲ καὶ βασιλικαὶ χάριτες ἐγίνοντο οὕτω κοιναί, ὥστε αἱ καταδιώξεις καὶ οἱ ἄλλοι τρόποι πρὸς ἐξάλειψιν τῆς λῃστείας καὶ κατάθλιψιν τῶν στάσεων ἀπέβαλον πᾶσαν σπουδαιότητα.—Ἀλλ' ὡσεὶ μὴ ἤρκουν αἱ ἄλλαι περιπέτειαι τοῦ ἔθνους, ἠγείροντο ἐν τῷ μέσῳ καὶ αἱ ἔωλοι τοῦ μεσαίωνος θρησκευτικαὶ συζητήσεις. Εἴρηται (σελ. 1025 - 1026) ὅτι οἱ Ῥῶσσοι κατεπενέβαινον τοῖς τε πολιτικοῖς καὶ ἐκκλησιαστικοῖς τῆς Ἑλλάδος πράγμασιν. Ὁ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ἦν ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἐν Ἑλλάδι ῥωσσοφρόνων ἐκκλησιαστικῶν. Οἱ περὶ αὐτὸν ἠγείροντο αὐτόκλητοι προασπισταὶ τῆς ὀρθοδοξίας· ἀνθίσταντο κατὰ πάσης θρησκευτικῆς ἐπιστημονικῆς κινήσεως κηρύσσοντες τὸ ἐκκλησιαστικόν: « Τὰ ἀρχαῖα κρατείτω »· πᾶσα οἱαδήποτε μικρὰ ἢ μεγάλη, οὐσιώδης ἢ ἐπουσιώδης μεταβολὴ διοικητικὴ τῶν καθηλωμένων θρησκευτικῶν πραγμάτων ἀναλόγως πρὸς τὰς ἀνάγκας τῆς πολιτικῆς καὶ θρησκευτικῆς διοικήσεως ἀπεκηρύσσετο ὑπὸ τῶν ἄγαν τούτων ὀρθοδόξων ὡς αἵρεσις, ἀσέβεια, ἀντιχριστιανισμός. Ἡ « Εὐαγγελικὴ σάλπιγξ » ἡ ἐκδιδομένη ἀπὸ τοῦ 1835 ὑπὸ Γερμανοῦ ἢ κατὰ Φαρμακίδην Ψευδογερμανοῦ μοναχοῦ, γραφομένη δὲ ὑπὸ τοῦ Οἰκονόμου καὶ τῶν ὁμοφρόνων αὐτῷ ἦν ἡ διαπρύσιος κῆρυξ τῆς ὀρθοδοξίας καὶ ἡ πολεμία παντὸς νεωτερισμοῦ. Πᾶσα μετά-

φρασις τῶν ἱερῶν βιβλίων, ἡ τοιαύτη ἢ τοιαύτη ἑρμηνεία τῶν ἁγίων γραφῶν ἢ ἄλλου τινὸς ἐκκλησιαστικοῦ βιβλίου ἐγίνετο ἀφορμὴ τοῖς προστάταις τῆς δῆθεν κινδυνευούσης ὀρθοδοξίας πρὸς ἐπίθεσιν τῶν νεωτεροποιῶν, ἐν οἷς πρῶτος ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης. Ἡ περὶ ἀνεξαρτησίας τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας διακήρυξις (23 Ἰουλίου 1833) ἐπὶ τῆς ἀντιβασιλείας καὶ πρὸ αὐτῆς καὶ μετ' αὐτὴν γινομένη (σελ. 1023-1026) ἔδωκε τοῖς περὶ τὸν Οἰκονόμον τὸ σύνθημα τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου κατά τε παντὸς κληρικοῦ καὶ πολιτικοῦ ὑπὸ τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς ὀρθοδοξίας ἐχθροῦ τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ προδότου τῆς πατρίδος καλουμένου. Ἡ ἵδρυσις ἀγγλικῶν καὶ ἀμερικανικῶν σχολείων ἐν Σύρῳ, Ἀθήναις καὶ Αἰγίνῃ ἢ καὶ ὅπου ἀλλαχοῦ ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν αὐτοκλήτων ὑπερασπιστῶν ὡς κίνδυνος τοῦ ὀρθοδόξου χριστιανισμοῦ. Αὐταὶ αἱ τῶν ἱερῶν βιβλίων ἐκδόσεις τῆς Κανταβριγίας ἢ τῆς Νέας Ὑόρκης ἐν Ἀμερικῇ κατεδικάζοντο ὡς αἱρετικαί. Αἱ θρησκευτικαὶ αὗται ἀδολεσχίαι ἐτάρασσον τὴν κοινὴν συνείδησιν, τὴν δ' Ἑλλάδα παρίστων ἐνώπιον τῶν ξένων ὡς τόπον παχυλῆς ἀμαθίας καὶ δεισιδαιμονίας.— Οἱ ἅγαν ὀρθόδοξοι ἱδρύσαντες «ἑταιρείαν τῶν φιλορθοδόξων» ὡς κέρβεροι περιέβλεπον πρὸς πάντα τόπον, ὅπως, εἰ δυνατόν, ἴδωσί τινα παρεκκλίνοντα εἰς καινοτομίαν τινὰ ἵνα ἐγείρωσι θόρυβον καὶ δείξωσι τῷ ἑλληνικῷ κόσμῳ τὸν ἑαυτῶν ἱερὸν ἐνθουσιασμὸν ὑπὲρ τῆς ἀκεραιότητος τῆς πατρίου θρησκείας ὡς κινδυνευούσης δῆθεν τὸν ἔσχατον κίνδυνον. Εὑρέθη τὸ αἰτούμενον: Θεόφιλος Καΐρης ὁ Ἄνδριος. Ὁ ἀνὴρ οὗτος, —περὶ οὗ ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Ἄνδρου ἔσται ἐκτενὴς λόγος,— ἦν λόγιος, ῥήτωρ διαπρεπής, οὗ οἱ λόγοι ἐμβριθέστατοι, ἠθικώτατος, φιλόπατρις. Οὗτος διδάσκων ἐν τῷ ὑπ' αὐτοῦ ἐν Ἄνδρῳ ἱδρυθέντι ὀρφανοτροφείῳ ἐξήνεγκε καὶ γνώμας περὶ «θεοσεβείας» ἀπαδούσας πρὸς τὴν ὀρθοδοξίαν. Τοῦτο ἤρκεσε τοῖς «φιλορθοδόξοις»· θόρυβος ἠγέρθη ὅτι ἡ θρησκεία ἐκινδύνευε, καθ' ὅσον μάλιστα κοινὴ ἐπεκράτει ἐν Ἑλλάδι μυστηριώδης ὑπὸ τῶν φιλορθοδόξων ὑποθαλπομένη πεποίθησις ὅτι τῷ 1840 ἔμελλε νὰ ἑνωθῇ σύμπας ὁ ὀρθόδοξος χριστιανισμὸς ὑπὸ ἕνα ἀρχηγὸν κατὰ τὸ: «μία ποίμνη καὶ εἷς ποιμήν». Ἡ ἱερὰ σύνοδος ἀμελλητὶ προσεκάλεσε (10 Ἰουλίου 1839) τὸν Καΐρην ἵνα δώσῃ ὁμολογίαν πίστεως· ἀρνηθέντος δ' αὐτοῦ δι' ἐγγράφου (7 Αὐγούστου), ἡ κυβέρνησις ἀπήτησε (25 Αὐγούστου) τὴν ὁμολογίαν δι' ἐπιτακτικοῦ ἐγγράφου αὐστηρότερον· ἀλλὰ καὶ αὖθις ἐκεῖνον ἀποφυγόντα (14 Σεπτεμβρίου) πεμφθεὶς ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως ὁ Κωνσταντῖνος Κανάρης μοίραρχος τοῦ στόλου μετήγαγεν ἐξ Ἄνδρου εἰς Ἀθήνας. Ἡ σύλληψις καὶ μεταγωγὴ τοῦ Καΐρη συνετάραξε πολὺ τὴν κοινωνίαν, διότι οἱ μὲν ἅγαν ὀρθόδοξοι ἀπήτουν ταχίστην τὴν καταδίκην τοῦ ἐπικινδύνου αἱρε-

τικοῦ, οἱ δὲ φιλελεύθεροι, ἐν οἷς καὶ οἱ περὶ τὸν Φαρμακίδην, ἐθεώρησαν τὸν τρόπον τῆς μεταγωγῆς ἐκείνου ὡς λίαν σκληρὸν καὶ βλαβερόν, οἱ δὲ πολλοὶ ἐφαντάζοντο ὅτι μέγας τις κίνδυνος ἠπείλει τὴν ὀρθοδοξίαν, ἐφ' ᾧ καὶ ἔπλασσον παντοίας πεπλανημένας ἰδέας ἐν τῷ νῷ. Ὁ θρησκευτικὸς σάλος ἦν κυρίως μέγας ἐν τοῖς νησιώταις καὶ μάλιστα ἐν Ἄνδρῳ, ἔνθα ὑπῆρχον ὀπαδοὶ τοῦ Καΐρη θερμουργοὶ θεωροῦντες αὐτὸν ὡς ἄνδρα θεσπέσιον καταδιωκόμενον ὑπὸ κληρικῶν, ὧν ἤλεγχε τὸν ἄσεμνον βίον. Ἐκ τοῦ κοινοῦ τούτου ταράχου ἐκλονήθη καὶ σύνοδος καὶ κυβέρνησις, ἐξ ὧν ἐκείνη μὲν ἐπεδείκνυτο μέγαν ἱερὸν ζῆλον πρὸς σωτηρίαν τῆς δῆθεν κινδυνευούσης θρησκείας, αὐτὴ δὲ φοβουμένη πολιτικὴν μηχανορραφίαν ἀνθημιλλᾶτο πρὸς ἐκείνην ἐν τῷ ταχέως πράττειν καὶ ἀποφασίζειν. Ἡ ταχύτης ὅμως τῶν περὶ τὴν σύνοδον ἦν τηλικαύτη, ὥστε ἡ κυβέρνησις ἠναγκάσθη ναναστείλῃ πρὸς καιρὸν τὴν ἀκάθεκτον πρὸς τὸ εἰκῇ δικάζειν καὶ καταδικάζειν ὁρμὴν αὐτῆς. Τὴν ὀργὴν δὲ τῆς συνόδου καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὴν πρὸς τὴν καταδίκην εὐεπιφορίαν αὐτῆς ἐξῆπτεν ἔτι μᾶλλον ἡ σταθερὰ ἄρνησις τοῦ ἀνδρός, ὅστις καίπερ προτρεπόμενος ὑπὸ τῶν μετριωτέρων καὶ ἀπειλούμενος ὑπὸ τῶν θερμοτέρων συνοδικῶν ἀπήντα (21 Ὀκτωβρίου 1839) ἀταράχως: « Ἐπιτρέπεται ἐν εὐνομουμένῳ κράτει καυχωμένῳ μάλιστα ἐπὶ ἀνεξιθρησκίᾳ νὰ ἐρευνᾷ τις τὴν συνείδησιν τοῦ ἑτέρου καὶ νὰ ζητῇ ἔγγραφον ὁμολογίαν τῆς πίστεώς του; Ἂν τοῦτο ἐπιτρέπεται, τότε ἂς ὁμολογήσωμεν ὅτι δὲν ἀφιστάμεθα πολὺ τῆς ἐποχῆς τῶν δικαστηρίων τῆς ἱερᾶς ἐξετάσεως ». Οὗτοι ἐξοργισθέντες τάχιστα (23 Ὀκτωβρίου) καθήρεσαν αὐτόν· ἀλλὰ τὸ ὑπουργεῖον παρεμβὰν (26 τοῦ αὐτοῦ) ἔπεισε τοὺς συνοδικοὺς νὰναβάλωσι τὴν καθαίρεσιν καὶ μετὰ δύο ἡμέρας (28 τοῦ αὐτοῦ) ἐξεδόθη διάταγμα, καθ' ὃ ὁ Καΐρης ἀπεπέμπετο εἰς τὸ ἐν Σκιάθῳ κοινοβιακὸν μοναστήριον πρὸς μεταμέλειαν. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ φανατικοὶ μοναχαὶ μετεχειρίζοντο τὸν ἄθλιον πρεσβύτην σκληρῶς, ἡ κυβέρνησις μετήγαγεν αὐτὸν ὕστερον εἰς Θήραν, ἔνθα μέχρι τῆς 30 Μαρτίου 1842 διέτριψε. Μάτην δ' ἐπειράθησαν νὰ μεταπείσωσι τὸν Καΐρην, ὅπως ἁπλῶς ἀνομολογήσῃ τὸ σύμβολον τῆς πίστεως, ἄλλοι τε καὶ ὁ Θεόκλητος Φαρμακίδης. Ὁ γέρων φιλόσοφος ἔμενεν ἀκλόνητος· ἐζητήσατο μόνον μίαν χάριν: ἵνα ἐπιτραπῇ αὐτῷ ἡ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν μετάβασις· μετέβη δὲ εἰς Ἀγγλίαν, ἐν ᾗ διέτριψε μέχρι τῆς ψηφίσεως τοῦ συντάγματος τοῦ 1844. Ἀλλ' ἡ ἐπάνοδος αὐτοῦ ἀπέβη αὐτῷ ὀλεθρία, ὡς ῥηθήσεται. —Ἐκ δὲ τῶν κατὰ τοῦ Καΐρη βληθέντων βελῶν τῆς φιλορθοδόξου ἑταιρείας οὐδ' ὁ Φαρμακίδης ἔμεινεν ἄτρωτος. Ἡ πρὸς αὐτὸν δυσμένεια καὶ ὑπόνοια ἐδείχθη οὐ πολὺ μετὰ τὴν ἐξορίαν ἐκείνου εἰς Σκίαθον, διότι ἀπελύθη

(20 Νοεμβρίου 1839) ἐκ τῆς τοῦ γραμματέως θέσεως τῆς ἱερᾶς συνόδου καὶ διωρίσθη, ὃ τὰ μάλιστα ἐμφαντικώτατον, καθηγητὴς ἐν τῷ πανεπιστημίῳ οὐχί, ὡς ἔδει, ἅτε θεολόγος τῆς θεολογίας, ἀλλὰ τῆς φιλολογίας! Καὶ αὐτοῦ κατηγόρουν οἱ ἄγαν ὀρθόδοξοι, —οἱ δὲ πολλοὶ ἀκρίτως ἐπίστευον, — ὡς κρυφίως δῆθεν συνεννοουμένου μετὰ τοῦ Καΐρη· ὅτι καὶ οὗτος ἐμφορούμενος δῆθεν τῶν καϊρείων θεωριῶν ἢ τῶν θρησκευτικῶν καινοτομιῶν τῆς Εὐρώπης ὑπέσκαπτε τὰ θεμέλια τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας ἀποχωρίζων αὐτὴν τοῦ πατριαρχείου. Τούτου ἕνεκα ὁ Φαρμακίδης ἐξέδωκε (1840) τὴν αὐτοῦ ἀπολογίαν ἀνασκευάζων λαμπρῶς τὰς κατ' αὐτοῦ κατηγορίας. Τοῦ πνεύματος δὲ τῶν φιλορθοδόξων ἐμφορούμενον καὶ τὸ πατριαρχεῖον οὔτε τὴν καταδικάσασαν τοῦ Καΐρη ἐπὶ ἀσεβείᾳ ἱερὰν σύνοδον τῆς Ἑλλάδος ἀνεγνώριζε οὐδ' ἐδέχετο ἔγγραφον αὐτῆς· οὐδ' αὐτὴ ἡ ἐπιστολὴ αὐτῆς, δι' ἧς ἠγγέλλετο (1841) αὐτῷ ἡ καταδίκη τοῦ Καΐρη, ἐγένετο δεκτή. — Ἐνῷ δὲ οὕτως ἐν ταράχῳ ἦσαν τὰ ἐσωτερικὰ τῆς Ἑλλάδος οὐδὲ τὰ ἐξωτερικὰ αὐτῆς οὐριοδρόμουν. Ἡ Γαλλία, Ἀγγλία καὶ Ῥωσσία, ὡς εἴρηται, διετέλουν πάντοτε ἀναμιγνύμεναι τοῖς τῶν Ἑλλήνων πράγμασιν· ἡ Ἀγγλία μάλιστα ὁσημέραι καθίστατο πικροτέρα τῷ Ὄθωνι. Καὶ οὐ μόνον τοῦτο· ἡ ἀντιπολίτευσις αὐτῆς κατ' αὐτοῦ ἐγένετο φανερῶς ἐχθρική. Ὁ Λυὼν προσεφέρετο οὐ μόνον ὡς Ἄγγλος πρεσβευτὴς ἐχθρικῆς δυνάμεως, ἀλλὰ καὶ ὡς προσωπικὸς ἐχθρὸς τοῦ Ὄθωνος. Ἡ ὁσημέραι ἐξεγειρομένη κατὰ τῆς Ἀγγλίας ἀντιπολίτευσις τῶν Ἑπτανησίων καὶ ἡ ἐκδήλωσις αὐτῶν περὶ ἑνώσεως μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἐνομίζετο ὡς ὑποκίνησις τοῦ Ὄθωνος. Ἕνεκα δὲ τούτου πᾶν ζήτημα ἀναφυόμενον περὶ Ἑπτανησίων βουλομένων, φέρ' εἰπεῖν, νὰ πολιτογραφηθῶσιν ἐν Ἑλλάδι ἐγίνετο αἰτία ὑπονοιῶν, παρεξηγήσεων καὶ ἐρίδων μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Ἑλλάδος· τὸ δὲ τέλος ἦν, ὡς δῆλον, νίκη τοῦ Ἄγγλου πρεσβευτοῦ κατὰ τοῦ ἀτυχοῦς Ὄθωνος. Περιττὸν δὲ νὰ ῥηθῇ ὅτι αἱ σχέσεις τῆς Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας οὔτε ἦσαν οὔτε ἠδύναντο νὰ ὦσι φιλικαί, διότι τὰ πολιτικὰ συμφέροντα ἑκατέρας ἦσαν τοιαῦτα, ὥστε πάντοτε διίστανται πρὸς ἀλλήλας αὗται καὶ αἰωνίως ἔσονται διϊστάμεναι ἐφ' ὅσον Ἕλληνες τυραννοῦνται ὑπὸ τῶν βαρβάρων Τούρκων. Ὅσῳ εἶνε δυνατὸν τὰ τέκνα πρὸς τὸν φονέα τοῦ πατρὸς αὐτῶν καὶ σφετεριστὴν τῆς πατρίου οὐσίας νὰ συνδιαλλαγῶσι, τόσῳ εἶνε δυνατὸν νὰ συνδιαλλαγῶσιν Ἕλληνες καὶ Τοῦρκοι· πᾶν δὲ ὅ τι κατὰ πολιτικοὺς συνδυασμοὺς ἐν ἀνάγκῃ ἐμφανίζεται ὡς εἰρηνικὴ σχέσις εἶνε ἀνακωχὴ πρὸς παρασκευὴν ἐπιτυχεστέρας ἐπιθέσεως ἢ ἀμύνης.

§ 1752. **«Μεγάλη ἰδέα» Ἑλλήνων, ἐπανάστασις ἐν Κρήτῃ.** Οἱ Ἕλληνες δικαίῳ τῷ λόγῳ θεωροῦντες τὴν ἐκ τῆς ἐπα-

ναστάσεως τοῦ 1821 ἱδρυθεῖσαν μικρὰν Ἑλλάδα ὡς τὸ πρῶτον θεμέλιον μεγάλης Ἑλλάδος οὐδέποτ' ἐπαύσαντο διανοούμενοι περὶ ἐλευθερώσεως τῶν ὑπὸ τὴν φαυλοτάτην τουρκικὴν τυραννίαν ὁμοφύλων αὐτῶν. Αἰώνιος ἄρα πόλεμος τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν τυράννων Τούρκων μέχρις ἐλευθερώσεως σύμπαντος τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς τε ἑλληνικῆς χερσονήσου καὶ τῶν νήσων καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ ἡ ἵδρυσις μεγάλου ἑλληνικοῦ κράτους ὑπὸ πρωτεύουσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν,—ἰδοὺ τὸ ἐθνικὸν πολιτικὸν τῶν Ἑλλήνων πρόγραμμα, ὅπερ διετύπουν διὰ τῶν δύο λέξεων: «*Μεγάλη ἰδέα*». Τοῦτο ἔχοντες πάντοτ' ἐν τῇ ψυχῇ καὶ καρδίᾳ οἱ Ἕλληνες καὶ τοῦτο γινώσκοντες οἱ Τοῦρκοι πάντοτε ὑπόπτως ἐφέροντο πρὸς ἀλλήλους. Πλὴν δὲ τοῦ πάντοτε μέχρι τοῦ νῦν ὑφισταμένου τούτου μεγάλου ζητήματος μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος ἀνεφύησαν καὶ ἄλλα δευτερεύοντα μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821 διαταράσσοντα τὰς τυπικὰς διεθνεῖς πρὸς ἀλλήλας σχέσεις ἀμφοτέρων. Τοιαῦτα ζητήματα ἦσαν τὰ περὶ ἀποζημιώσεως τουρκικῶν κτημάτων ἐν Ἑλλάδι μετὰ τὴν ἔξωσιν τῶν Τούρκων καὶ αἱ ὑπ' αὐτῶν καταπιέσεις τῶν Ἑλλήνων ὑπηκόων. Ἐχθρικώτεραι δ' ἐγένοντο αἱ σχέσεις τῶν Τούρκων, ὅτε ὁ Ζωγράφος πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδος ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπειράθη ἵνα συνομολογηθῇ σύμβασις ἐμπορικὴ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας. Ἀποτυχούσης δὲ τῆς ἀποπείρας ταύτης ὁ Ζωγράφος ἐγένετο τὸ ὑποκείμενον χλεύης καὶ ἐμπαιγμοῦ, ὅτε γνωστὸν ἐγένετο ὅτι, εἰκαὶ ἡ Τουρκία ἀνθυπέβαλεν ὅρους λίαν προσβλητικοὺς τῇ Ἑλλάδι, οὓς ὁ Ζωγράφος ὤφειλε ναπορρίψῃ ἀμελλητὶ ἅμ' αὐτῷ γνωστοὺς γενομένους καὶ διακόψῃ πᾶσαν σχέσιν, οὐδὲν ἧττον οὗτος ἐξηκολούθει τὰς διαπραγματεύσεις. Ἐκ τῶν ἐκκρεμῶν δὲ ζητημάτων τὸ σπουδαιότατον ἦν τὸ περὶ τῶν ἐν Τουρκίᾳ Ἑλλήνων. Καὶ ὅσον μὲν ἀποβλέπει εἰς τὴν Σάμον ὁ σουλτᾶνος παρέσχε προνομίας αὐτῇ καὶ κατὰ τὸ ἐν Λονδίνῳ πρωτόκολλον (29 Νοεμβρίου 1832) ἡγεμόνα Χριστιανὸν ἰσόβιον, καθ' ὃ πρῶτος διωρίσθη (μηνὶ Φεβρουαρίῳ 1833) ὁ Στέφανος Βογορίδης. Ἀλλὰ τὸ 1835 ἐξερράγη ἐν Σάμῳ ἐπανάστασις, ἥτις κατεβλήθη μὲν ὑπὸ τοῦ Καπουδὰν πασσᾶ Ταχὶρ ταχέως, ἐγένετο ὅμως ἀφορμὴ νέας ἔχθρας Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας πιστευούσης ὅτι αὕτη ἐξερράγη συνεργίᾳ ἐκείνης. Ἕνεκα δὲ τούτου μικροῦ δεῖν ἐξερρήγνυτο νέος πόλεμος μεταξὺ αὐτῶν, διότι ἐκείνη πεισματίζουσα ἀπήτησε (20 Ὀκτωβρίου 1835) ἵνα πάντες οἱ ἐν Τουρκίᾳ ὑπήκοοι Ἕλληνες εἰς ἑπτὰ μῆνας ἢ εἰς τὴν Ἑλλάδα μεταναστεύσωσιν ἢ ἀποβαλόντες τὴν ἑλληνικὴν ὑπηκοότητα γένωνται αὖθις τῆς Τουρκίας ὑπήκοοι. Ἀλλ' εἰκαὶ τὸ ἐν Λονδίνῳ συνέδριον (17 Δεκεμβρίου 1835) παρενέβη πρὸς μεσαίαν τινὰ

λύσιν, τὸ ζήτημα ἔμεινεν ἄλυτον, ὁ δὲ Ζωγράφος ἀνακληθεὶς ἐγένετο (1838) ὑπουργὸς ἐν Ἀθήναις. Οὕτω δὲ ἐφ' ὅσον ἔζη ὁ Μαχμοὺτ πάντα ταῦτα τὰ ζητήματα μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας ἔμενον ἐκκρεμῆ· ἀποθανόντος δ' αὐτοῦ ὁ διάδοχος Ἀβδοὺλ-Μετζὶτ καὶ ὁ μέγας βεζύρης Ῥεσὶτ πασσᾶς ἐφάνησαν μετριώτεροι καὶ ὑπέβαλον προτάσεις, καθ' ἃς ἠδύνατο νὰ συνομολογηθῇ (μηνὶ Φεβρουαρίῳ 1840) ἐμπορικὴ καὶ ναυτικὴ συνθήκη ὁμοία πρὸς τὰς ἄλλων ἐθνῶν καὶ λυθῇ κατά τινα τρόπον καὶ τὸ περὶ ὑπηκόων Ἑλλήνων ἐν Τουρκίᾳ ζήτημα· ἀλλ' ἡ Ἑλλὰς ἀπέρριψε ταύτας ὡς μὴ συμφερούσας. — Οὕτω διέκειντο τὰ πράγματα ὅτε ἡ μετ' οὐ πολὺ ἀρξαμένη ἐπανάστασις ἐν Κρήτῃ μικροῦ δεῖν ἐξῆπτε καὶ πάλιν τὸν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας πόλεμον. Εἴρηται ὅτι ἡ ἐν Κρήτῃ ἐπανάστασις ἔληξε τελέως τῷ 1828· εἶτα δ' ἀπεκλείσθη (22 Ἰανουαρίου 1830) ἡ νῆσος διὰ τοῦ ἐν Λονδίνῳ πρωτοκόλλου τῆς Ἑλλάδος ἐλευθερωθείσης. Οἱ Τοῦρκοι, ἀναστηλωθείσης πάλιν τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας τοῦ Μεχμὲτ Ἀλῆ, κατέθλιβον δεινῶς τοὺς Κρῆτας, οἵτινες διὰ τοῦτο συνελθόντες (1833) ἐν Μουρνιαῖς ἐποίησαν ἔνοπλον ἐπίδειξιν καὶ ἐπεκαλέσαντο τὴν προστασίαν τῶν δυνάμεων· ἀλλ' αὗται μὲν οὐδὲν ἐποίησαν, οἱ δὲ Τοῦρκοι ἀσυντάκτους ὄντας διέλυσαν καὶ πολλοὺς ἐφόνευσαν. Εἶτα δὲ ὁ διοικητὴς Μουσταφᾶς ὁ τοῦ Μεχμὲτ Ἀλῆ ἀντιπρόσωπος, Ἀλβανὸς ὖπουλος, παντοιοτρόπως διέφθειρε τοὺς Κρῆτας καὶ μάλιστα τοὺς ἀνδρείους Σφακιανούς, οἷς κατ' ἀρχὰς μὲν ἔδωκε τελείαν ἐλευθερίαν, εἶτα ὅμως τεχνηέντως ἐπέβαλε καὶ τὸν ἀπαίσιον καὶ ταπεινοῦντα τὸ φρόνημα κεφαλικὸν φόρον, ἐνῷ συγχρόνως ποικίλας ἐφαίνετο παρέχων αὐτοῖς προνομίας. Οὕτως ὁ δόλιος Μουσταφᾶς διὰ ψευδῶν προνομιῶν ἐχάλκευε στερεωτέρας τὰς ἁλύσεις τῆς δουλείας. Οἱ Κρῆτες ἐνόουν· ἀλλ' οὐδὲν ἠδύναντο νὰ πράξωσιν ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι ἕνεκα τῶν συχνῶν ἀτελεσφορήτων ἐπαναστάσεων ἡ νῆσος κατεστρέφετο καὶ πρὸ πάντων ὁ πληθυσμὸς αὐτῆς ἠλαττοῦτο δεινῶς, διότι ἐπὶ μίαν δεκαετίαν (1821-1831) ἀπώλοντο αὐτῆς 170,000 ἀνθρώπων, ὧν οἱ μὲν ἐφονεύθησαν, οἱ δ' ἐκ νοσημάτων ἀπέθανον, οἱ δὲ ἠχμαλωτίσθησαν καὶ ἄλλοι καταλιπόντες αὐτὴν διεσκορπίσθησαν ἄλλος ἄλλοσε. Ὅτε ὅμως (1840) τῇ μεσιτείᾳ τῶν δυνάμεων (ὅρα σελ. 727) ἡ Κρήτη ἀποσπασθεῖσα τοῦ Μεχμὲτ Ἀλῆ παρεδόθη αὖθις τῇ Τουρκίᾳ, οἱ Κρῆτες ἐνόμισαν ὅτι ἐν τῇ μεταβολῇ ταύτῃ ἠδύναντο νὰ ἐγερθῶσι καὶ πάλιν, ἐφ' ὅσον καὶ αὐτὸς ὁ Μουσταφᾶς ὁ ἐπιτηδειότατος καταστροφεὺς τῆς Κρήτης ἀφείθη ὑπὸ τῆς Τουρκίας ἀσάλευτος ὡς διοικητὴς αὐτῆς. Πάντοτε σχεδὸν οἱ Κρῆτες ἀπαράσκευοι ἠγείροντο καθ' ἁπάσας τὰς κατὰ τῆς τουρκικῆς τυραννίας ἐπαναστάσεις· ἀλλὰ νῦν ἦσαν τελέως γυμνοὶ πάσης ἐσωτε-

ρικῆς παρασκευῆς καὶ ἐξωτερικῆς ἐπικουρίας. Μὴ λαβόντες δὲ πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν κατάστασιν τῆς Ἑλλάδος ἤλπιζον παραδόξως καὶ ἐξ αὐτῆς ἐπικουρίας—ἐν ᾧ χρόνῳ αὐτὴ αὕτη ἦν ἐν μεγάλαις ἐσωτερικαῖς δυσχερείαις καὶ ἐξωτερικαῖς περιπλοκαῖς πρὸ πάντων πρὸς τὴν Τουρκίαν καὶ Ἀγγλίαν,—ἀπατηθέντες ἔκ τε ἄλλων ὑποσχέσεων καὶ ὑπὸ τῶν ἐν Ἀθήναις προσφύγων ὁπλιταρχῶν Κρητῶν ἀπατηθέντων καὶ αὐτῶν ἐκ τῆς διφορουμένης τοῦ Παλμερστῶνος πρὸς τὸ ὑπόμνημα ὅπερ αὐτῷ ἔπεμψαν αἰτούμενοι τὴν προστασίαν τῆς Ἀγγλίας πρὸς ἵδρυσιν ἡγεμονίας ἐν Κρήτῃ ἀπαντήσεως ταύτης: «Ἡ Κρήτη εἰς τὸ ἑξῆς δὲν θὰ εἶνε ἐκτεθειμένη εἰς τὰς προτέρας καταδυναστεύσεις». Ἡ ἀπάντησις αὕτη τοῦ Παλμερστῶνος, ἡ διαδοθεῖσα φήμη ὅτι στόλος ἀγγλικὸς ἐν τάχει καταπλεύσει εἰς Κρήτην αὐτῆς χάριν, ἡ ἐλπιζομένη ἐξ Εὐρώπης διπλωματικὴ ἀρωγὴ καὶ ἡ ἐκ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος βοήθεια, πάντα ταῦτα ἐξήγειραν πάλιν τὸν ἀνεξάντλητον ἐνθουσιασμὸν τῶν τέκνων τῆς ἡρωΐδος τῆς Μεσογείου. Ἡ ἐπανάστασις ἀπεφασίσθη· ἐξ Ἑλλάδος μετέβαινον οἱ ὁπλιτάρχαι, ἐν οἷς ὁ Στυλιανὸς Δελῃγιαννάκης, ὁ Β. Χάλης, ὁ Κουμῆς, ὁ Δεικτάκης καὶ Α. Χαιρέτης, ὅστις ἀπεβιβάσθη (19 Νοεμβρίου 1840) μετὰ καὶ ἄλλων περὶ τοὺς 65 εἰς Λουτρὸν φέρων καὶ ὀλίγα πολέμου ἐφόδια. Ἡ ἐπανάστασις παρεσκευάζετο (ἀπὸ Ὀκτωβρίου 1840-22 Φεβρουαρίου 1841) ἐν Κρήτῃ. Οἱ Σφακιανοὶ ὅμως βλέποντες τὸ ἀπροπαράσκευον ὤκνουν· ἀλλὰ προσκειμένων αὐτοῖς τῶν ἐξ Ἑλλάδος ὁπλιταρχῶν Κρητῶν προσεκάλεσαν τοὺς ὁπλιτάρχας καὶ προκρίτους τῆς Κρήτης εἰς συνέλευσιν γενομένην (22 Φεβρουαρίου 1841) ἐν Ἀσκύφῳ γράψαντες σὺν ἄλλοις: «Ὑψώσαμεν ἤδη πρῶτοι τὴν σημαίαν μας καθὼς καὶ εἰς ἄλλας ἐπαναστάσεις καὶ χαιρετίζομεν αὐτήν». Οὕτως ἀπεφάσισαν τὴν ἐπανάστασιν· συνωμολόγησαν δὲ (23 Φεβρουαρίου) τοῖς Σφακιανοῖς καὶ οἱ παρόντες ἐν τῇ συνελεύσει ἐκ τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν ὑπογράψαντες τὸ ἐπαναστατικὸν προσκλητήριον ἔγγραφον οὑτωσί: «Οἱ καπεταναῖοι καὶ λοιποὶ πρόκριτοι τῆς Κρήτης ἐπιβεβαιοῦμεν τὰ ἄνω εἰρημένα καὶ συνάμα ὑποσχόμεθα νακολουθήσωμεν τοὺς Σφακιανοὺς εἰς τὸν ἀγῶνα μέχρι θανάτου». Οὕτως ὑψώθη πρώτη ἡ τῶν Σφακιανῶν σημαία τῆς ἐπαναστάσεως χαιρετισθεῖσα δι' ἀθρόων πυροβολισμῶν, ὡς εἴθισται αὐτοῖς, οἵτινες ἀσπασάμενοι ἀλλήλους ὤμοσαν τὸν μέγαν ὅρκον τῆς ἀμοιβαίας συμπράξεως ὡς ὁμήρειοι ἥρωες. Πανταχοῦ τῆς Κρήτης διεχύθη αὖθις ὁ ἱερὸς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἐνθουσιασμός. Ὁ δὲ Μουσταφᾶς ἀπατηθεὶς ὑπὸ τοῦ ἐκ Σφακίων Ἀνδρέα Κοπάση, ὃν εἶχε παρ' ἑαυτῷ ὡς σύμβουλον, ὅτι δῆθεν ἔμελλον νὰ κηρύξωσιν ἡγεμονίαν καὶ αὐτὸν ἡγεμόνα, ἢ κωλυθεὶς ὑπὸ τῶν Ἄγγλων δὲν προσέβαλε τοὺς ἐπαναστά-

τας, οἵτινες ἐξέλεξαν,—ἐξαιρουμένων τῶν ἕνδεκα ἐπαρχιῶν τοῦ Ἡρακλείου μὴ ἐπαναστασῶν—*συνέλευσιν* καὶ συνέστησαν *πρόσκαιρον κυβέρνησιν* ἐκ τεσσάρων: τοῦ Ἀριστείδου Χαιρέτη προέδρου, Ρ. Βουρδουμπᾶ ἀντιπροέδρου, Α. Κονταξάκη καὶ Ν. Μπιστάκη. Συγχρόνως δὲ διωρίσθη στρατάρχης ὁ Πωλογεωργάκης καὶ πολλοὶ ὁπλιτάρχαι. Ἡ δὲ σφραγὶς ἔφερεν ἐπιγραφήν: « *Κρητῶν πολιτεία* », ἐξ οὗ τεκμήριον ὅτι οἱ ἐπαναστάται ἐπεζήτουν ἐν ἀρχῇ ἡγεμονίαν καὶ οὐχὶ ἕνωσιν μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Ταῦτα ἐγένοντο κατὰ μῆνα Μάρτιον. Εἶτα δὲ συνεδριάσαντες (5 Ἀπριλίου 1841) ἐν Βαφὲ τῶν Ἀποκορώνων οἱ ἀντιπρόσωποι καὶ ὁπλιτάρχαι τῶν ἐπαρχιῶν Σελίνου, Κυδωνίας, Κισσάμου, Ἀποκορώνων, Ῥεθύμνης, Ἁγίου Βασιλείου, Ἀμαρίου καὶ Μυλοποτάμου ὡρκίσθησαν ὅτι συντάσσονται μὲν τοῖς Σφακιανοῖς ἐν τῷ ἱερῷ ὑπὲρ πατρίδος ἀγῶνι, δώσουσι δὲ ψῆφον ἐν γενικῇ αὐτῆς συνελεύσει ὑπὲρ ἀποζημιώσεως διὰ γαιῶν καὶ βραβείας αὐτῶν ὡς πρώτων λαβόντων τὰ ὅπλα ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς πατρίδος. Τῇ δ' αὐτῇ ἡμέρᾳ (5 Ἀπριλίου) ἐπιτροπεία τῶν εἰρημένων ἀντιπροσώπων καὶ ὁπλιταρχῶν ἔδωκε τοῖς Σφακιανοῖς ἐν τῷ χωρίῳ Τσιντσιφὲ τῶν Ἀποκορώνων τὸ εἰρημένον ἔγγραφον· τῇ δ' ὑστεραίᾳ (6 Ἀπριλίου) συνελθόντες οἵ τε εἰρημένοι καὶ οἱ τῶν Σφακιανῶν ἀντιπρόσωποι καὶ ὁπλιτάρχαι συνυπέγραψαν τὰ τῆς προτεραίας πρακτικά· εἶτα ἀπεστάλη ἐπιτροπεία εἰς Σούδαν πρὸς τὸν ναύαρχον Στούαρτ τῆς Ἀγγλίας, ὅστις ὑπεδέξατο αὐτοὺς ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος ὑπὸ τοὺς κανονοβολισμοὺς τῶν σημαίαις κεκοσμημένων πλοίων. Τόν τε Ἄγγλον ναύαρχον καὶ τὸν πρόξενον καὶ τὸν Τοῦρκον ναύαρχον Ταχὴρ καὶ τὸν διοικητὴν τῆς νήσου Μουσταφᾶν προσεκάλεσαν εἰς Βαφέ, ἵνα τὰ περὶ ἡγεμονίας τῆς Κρήτης τοῖς τε Κρησὶ καὶ τούτοις δόξαντα ἀνακοινωθῶσι καὶ τῷ λαῷ. Ἐπειδὴ δ' ἐν τῷ μεταξὺ ἐξ Ἀθηνῶν τό τε ὑπουργεῖον καὶ ὁ Ὄθων ὑποσχόμενοι πᾶσαν ἐπικουρίαν τοῖς Κρησὶν ἐκέλευον αὐτοὺς ἵνα κηρύξωσι τὴν ἕνωσιν μετὰ τῆς Ἑλλάδος, συνελθόντες ἐν Βαφὲ οἵ τε ἀντιπρόσωποι καὶ ὁπλιτάρχαι καὶ ὁ λαός, ἐρωτήσεως γενομένης τί ἐζήτουν, ἀπεκρίναντο πάντες μεγαλοφώνως: « Ἐμεῖς δὲν θέλομεν οὔτε Ἄγγλους οὔτε ἡγεμονίαν· θέλομεν τὴν ἕνωσιν τῆς πατρίδος μας μετὰ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος· διὰ τοῦτο καὶ ἐχύσαμεν ποταμοὺς αἱμάτων». Διὰ τὴν ἀπροσδόκητον δὲ ταύτην ἀπόκρισιν οἵ τε Τοῦρκοι καὶ Ἄγγλοι ἐν ὀργῇ ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἴδια· ὁ δὲ Μουσταφᾶς ἐξέπεμψε στρατὸν κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν, οἵτινες ἅτε μὴ λαβόντες οὐδεμίαν παρὰ τὰ ὑπεσχημένα ἀξίαν λόγου ἐξ Ἀθηνῶν ἐπικουρίαν ἐνικήθησαν ἐν ταῖς ἀψιμαχίαις περὶ τὰς Βρύσαις, Πρόβαρμα, Βαφέ, Ῥέθυμνον καὶ ἀλλαχοῦ φονευθέντων τινῶν, ἐν οἷς καὶ οἱ ὁπλι-

τάρχαι Πατερόπουλος καὶ Δεικτάκης. Ἀπελπίσαντες δὲ οἱ Κρῆτες περὶ ἐπιτυχίας τῆς ἐπαναστάσεως ἔνθεν μὲν ὅτι ἐστερήθησαν χρημάτων καὶ πολέμου ἐφοδίων, — διότι ἀκούσης τῆς Ἀγγλίας ἡ Ἑλλὰς καὶ θέλουσα οὐδὲν ἠδύνατο νὰ πέμψῃ, — ἔνθεν δ' ὅτι κακὰ ἔπασχον ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποταγῶσιν. Ἕνεκα δὲ τῆς ἀποτυχίας τῆς ἐπαναστάσεως ταύτης ἐβλάβη αὐτή τε ἡ Κρήτη καὶ ἡ ἐλευθέρα Ἑλλὰς καὶ οἱ ὑπὸ τὴν Τουρκίαν Ἕλληνες. Ἡ δὲ Ἀγγλία ἐξεμάνη κατὰ τοῦ Ὄθωνος ὡς ἀντιπράξαντος αὐτῇ ἐν τοῖς περὶ ἡγεμονίας τῆς Κρήτης σχεδίοις.

§ 1753. **Αἴτια καὶ ἀφορμαὶ τῆς μεταβολῆς τοῦ πολιτεύματος κατὰ τὴν στάσιν τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1843.** Πάντα τὰ ἀποτεύγματα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀπὸ τῆς ἀντιβασιλείας μέχρι τοῦ 1843 ἐκούσιά τε καὶ ἀκούσια, ἀληθῆ τε καὶ ψευδῆ ἦσαν ἱκαναὶ αἰτιάσεις κατὰ τῆς αὐταρχίας τοῦ Ὄθωνος· πάντα τὰ πλημμελῶς ὑπό τε τῶν ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων πεπραγμένα ἐθεωροῦντο ὡς ἀποτελέσματα τοῦ μοναρχικοῦ πολιτεύματος. Οἵ τε Ἕλληνες καὶ αὐτὸς ὁ Ὄθων ἀντὶ τοῦ συνειδέναι ὅτι ἑκάτεροι ἥμαρτον, ἀλλαχοῦ ἐζήτουν τὰ αἴτια τῆς κακοξίας τοῦ ἔθνους· ἐκεῖνος μὲν ἐμέμφετο τοῖς Ἕλλησι τὸ εὐεπίφορον εἰς μεταβολὰς καὶ τὴν δυσπειθειαν αὐτῶν τοῖς νόμοις, ὅπερ οὐχὶ τελέως ψευδές, ἐκεῖνοι δὲ τἀνάπαλιν ἐμέμφοντο τῷ Ὄθωνι τὴν ἀνεπιτηδειότητα ἐν τῷ διοικεῖν καὶ τὴν αὐταρχίαν, ὅπερ τελέως ἀληθές· ἐφ' ᾧ καὶ ἐκεῖνοι ἐπεζήτουν ἐκ παντὸς τρόπου μεταβολὴν τοῦ πολιτεύματος. Πρὸς τοῦτο δὲ συνέτεινον ἄλλα τε καὶ ἡ κατάστασις τῶν τ' ἔσω καὶ ἔξω Ἑλλήνων, οἵτινες δυσαρέστως αὐτῷ εἶχον. Ἐγγύταται δ' ἀφορμαὶ ἀπῃτοῦντο πρὸς ἐξέγερσιν. Ἡ πτῶσις τῆς ἐν Κρήτῃ ἐπαναστάσεως ἐξήγειρε τὸν λαὸν ἐν Ἑλλάδι κατὰ τῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ βασιλέως ὡς δειλῶς ἐγκαταλιπόντων τοὺς Κρῆτας· οἱ εἰς Ἑλλάδα ἐπανελθόντες Κρῆτες ὁπλιτάρχαι ἀνεκήρυττον ἀναφανδὸν ὅτι ἡ ψευδὴς ὑπόσχεσις περὶ ἑνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἐματαίωσε τὴν βεβαίαν δῆθεν ἡγεμονίαν αὐτῆς. Ἡ δὲ στρατιωτικὴ ἐπίδειξις τῆς Τουρκίας ἐπὶ τῶν βορείων συνόρων τῆς Ἑλλάδος καὶ ὁ ἐκ 14 πολεμικῶν πλοίων στόλος κατὰ θάλασσαν ὑπὸ τὸν Ταχὶρ ἠρέθιζον τὴν φιλοτιμίαν τῶν Ἑλλήνων. — Ἀλλ' ἡ κυριωτάτη ἀφορμὴ τῆς μεταβολῆς τοῦ πολιτεύματος ἦσαν αὐταὶ αἱ δυνάμεις καὶ μάλιστα ἡ Ἀγγλία καὶ Ῥωσσία ἀλλοίους ἑκάστη σκοποὺς ἐπιζητοῦσαι.

Δυσμένεια Ἀγγλίας καὶ Ῥωσσίας πρὸς τὸν Ὄθωνα, οἰκονομικὰ Ἑλλάδος. Ὁ πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας σὶρ Ἐδμόνδος Λυὼνς οὐδὲν παρέλειπε δυνάμενον νὰ ἐξευτελίσῃ τὸν Ὄθωνα καὶ περιαγάγῃ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος εἰς σύγχυσιν καὶ ταραχὴν καὶ καθαίρεσιν αὐτοῦ. Αὐτὸς παρώτρυνε τοὺς Ἕλληνας εἰς *μεταβολὴν τοῦ πολιτεύματος*.

Τῇ Ἀγγλίᾳ συνέπραττεν ἡ Ῥωσσία βουλομένη οὐχὶ μεταβολὴν πολιτεύματος, ἀλλὰ μόνον τὴν καθαίρεσιν τοῦ Ὄθωνος καὶ τὴν ἀνάρρησιν *ὀρθοδόξου* ἡγεμόνος ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου. Πρὸς ταχυτέραν δ' ἐπιτυχίαν τῶν σκοπῶν αὐτῶν οἱ πρεσβευταὶ τῶν δυνάμεων τούτων ὑπεκίνησαν λίαν ἐπιτακτικῶς τὸ ζήτημα περὶ καταβολῆς χρεωλυσίου καὶ τῶν τόκων τοῦ δανείου τῶν 60 ἑκατομμυρίων. Ἡ Ἑλλὰς οἰκονομικῶς εἴπερ ποτὲ διέκειτο οἰκτρῶς. Τὸ σύστημα τοῦ διὰ νέων μᾶλλον συμφόρων δανείων ἀποτίνειν τὰ παλαιὰ ἦν τότε ἀσύνηθες, ἀλλότριον τῶν σκέψεων τοῦ Ὄθωνος ἀποστρεφομένου τὰ δάνεια καὶ οὐχὶ εὔκολον τῇ Ἑλλάδι ἐν ἀπορίᾳ διατελούσῃ. Ὑπελείπετο ἄρα μόνος ὁ τρόπος τοῦ δι' οἰκονομιῶν ἐπαρκέσαι ταῖς κατεπειγούσαις ἀνάγκαις τοῦ ἔθνους. Ἐν πᾶσι τοῖς κλάδοις τῆς διοικήσεως τοῦ κράτους ἐγένοντο μεγάλαι οἰκονομίαι καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἀτελεστάτῳ πανεπιστημίῳ, οὗ ἄλλοι μὲν τῶν καθηγητῶν ἐπαύθησαν, πάντων δ' ἠλαττώθησαν οἱ μισθοὶ κατὰ τὸ «περὶ κρατήσεως ἐκ τῶν μισθῶν τῶν ὑπαλλήλων» διάταγμα, καθ' ὃ οἱ λαμβάνοντες μισθὸν 150-199 κατέλειπον δραχμὰς 5, οἱ δὲ 200-249 6 καὶ οὕτω καθεξῆς μέχρι τῶν λαμβανόντων 600 καὶ ἀνωτέρω, οἵτινες κατέλειπον 15 ἐπὶ τοῖς ἑκατόν. Διὰ τῶν κρατήσεων τούτων ἔνθεν μὲν ἐσκοπεῖτο οἰκονομία καὶ πρόνοια ἐλαμβάνετο «περὶ τοῦ μέλλοντος τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων τούτων καὶ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν» ἔνθεν δ' ἐκ τῶν κατ' ἔτος κρατουμένων 850,000 δραχμῶν, αἷς προσέθηκε καὶ ὁ φιλόπατρις βασιλεὺς Ὄθων ἐκ τοῦ ἰδίου μισθοῦ δραχμὰς 200,000, κατεβάλλοντο οἱ τόκοι τῶν δανείων. Ἀλλὰ ταῦτα δὲν ἐπήρκουν· οἱ πρέσβεις τῶν τριῶν δυνάμεων Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ῥωσσίας ἀπῄτησαν κατὰ τὴν ἀπόφασιν τοῦ ἐν Λονδίνῳ συνελθόντος συνεδρίου περὶ τῆς ῥυθμίσεως τῶν ἑλληνικῶν δανείων ἵνα ὡς τάχιστα γένηται οἰκονομία 3,600,000 δραχμῶν ἐν τῷ ἑλληνικῷ προϋπολογισμῷ χάριν τῶν δανειστῶν. Τὸ ἑλληνικὸν ὑπουργεῖον παρέστησε τὸ ἀδύνατον τοῦ πράγματος· ἀλλ' οἱ πρεσβευταὶ ἐπέμενον· ὁ δὲ βασιλεὺς ἀπειλούμενος ἠναγκάσθη νὰ ὑποκύψῃ. Οὐ μόνον ἐν πᾶσι τοῖς κλάδοις ἐγένοντο οἰκονομίαι, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ στρατῷ περιορισθέντι εἰς 4,898 ἀνδρῶν. Πλὴν δὲ τούτου, ἵνα ἔτι μᾶλλον ἐξευτελίσωσι τό τ' ἔθνος καὶ τὸν βασιλέα οἱ πρεσβευταί, πᾶσι τοῖς τῆς διοικήσεως κατεπενέβαινον πράγμασιν, ὡσεὶ ἡ ὑπ' ἐκείνων προστασία τῆς Ἑλλάδος μετεβλήθη εἰς ἐπικυριαρχίαν.

Ἐξέγερσις τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοῦ πολιτεύματος, τὰ ὑπουργεῖα ἐν ταράχῳ. Ἕνεκα δὲ τῆς καταθλίψεως ταύτης καὶ τοῦ ἐξευτελισμοῦ ὁ θρόνος τοῦ Ὄθωνος ὀσημέραι ἐκλονεῖτο νέων ἐχθρῶν ἀναφυομένων. Πᾶν ἀτύχημα ἰδιωτικὸν ἢ δημόσιον, αἱ ἔριδες μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Βαυαρῶν πρὸ πάντων ἐν τῷ στρατῷ, ἡ ἐλάττωσις τῶν μισθῶν

καὶ αἱ παύσεις πολλῶν ὑπαλλήλων, ἡ ἀφορία τῆς γῆς, αἱ πλήμμυραι καὶ οἱ σεισμοί, καὶ μάλιστα οἱ ὑπὸ τῆς Τουρκίας περιορισμοὶ τοῦ ἐμπορίου τῶν Ἑλλήνων κατά τε γῆν καὶ θάλασσαν, — πάντα ταῦτα ἐξήγειρον καὶ τὸν ἑλληνικὸν λαὸν ἀμέσως μὲν κατὰ τοῦ πολιτεύματος, πλαγίως δὲ κατὰ τοῦ Ὄθωνος. Πανταχοῦ θύελλα. Τούτων πάντων ἕνεκα τὰ ὑπουργεῖα (1841-3 Σεπτεμβρίου 1843) διετέλουν ἐν ἀενάῳ ταράχῳ. Ὁ εὐσύνετος πρωθυπουργὸς Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος, ὡς μὴ δεκτῶν γενομένων ὑπὸ τοῦ Ὄθωνος τῶν περὶ διοικήσεως προτάσεων, προϊδὼν τὸν ἐπικείμενον κλύδωνα ὑπέβαλε δὶς (6 καὶ 8 Αὐγούστου 1841) τὴν ἐκ τῆς πρωθυπουργίας παραίτησιν, ἥτις ἐγένετο (10 Αὐγούστου) δεκτή· οἱ δὲ διάδοχοι αὐτοῦ οὐδαμῶς ἠδύναντο νἀποτρέψωσι τὸν κίνδυνον. Ἡ ἀχαλίνωτος δὲ γλῶσσα τῶν ἀντιπολιτευομένων ἐφημερίδων ἐπέσπευδε τὴν καταστροφήν. Ἡ ἐφημερὶς « Journal de Constantinople » διαρρήδην ἐκήρυττεν ὅτι τῆς οἰκτρᾶς τῆς Ἑλλάδος καταστάσεως αἴτιοι ἦσαν οἵ τε κυβερνῶντες καὶ ὁ βασιλεύς· ὅτι τὸ ἔθνος ὤφειλε νὰ μεταβάλῃ τὸ καθεστὼς πολίτευμα καὶ προσλάβῃ ἄλλο, ὑφ' ὃ καὶ οἱ πονηροὶ ἄρχοντες καθίστανται ἀβλαβεῖς φρουρουμένων τῶν δικαιωμάτων τοῦ λαοῦ ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ πολιτεύματος. Πλὴν δὲ τούτων καὶ βιβλιάρια ἐξεδίδοντο πρὸς τοῦτο ἀποβλέποντα, ὧν ἓν ἐκδεδομένον ἔν τε Κωνσταντινουπόλει καὶ Σμύρνῃ πολεμοῦν τόν τε βασιλέα καὶ τὸ πολίτευμα καὶ περιγράφον τὴν ἐλεεινὴν τῆς Ἑλλάδος κατάστασιν ὡς μέσον σωτηρίας προὔτεινε *πρῶτον* ἐλεύθερον πολίτευμα· *δεύτερον* τὴν ἔξωσιν παντὸς ξένου καὶ δὴ καὶ τῶν τε Βαυαρῶν καὶ τοῦ Ὄθωνος ὡς συντεινάντων εἰς τὸν ὄλεθρον τῆς Ἑλλάδος πολλαχῶς κατὰ τὸν συγγραφέα τοῦ βιβλιαρίου καὶ *τρίτον* τὴν ἐκλογὴν βασιλέως ὀρθοδόξου θρησκείας ἐξ Ἑλλήνων ἕλκοντος τὴν καταγωγὴν καὶ μάλιστα, ὃ καὶ παράδοξον, ἐκ τῶν πάλαι Ἑλλήνων αὐτοκρατόρων, ὧν δῆθεν ἀπόγονοι διέτριβον ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ! Οἱ πολλοὶ ὑπὸ ταῦτα ἐνόουν βασιλέα ἐξ ὀρθοδόξων Ῥώσσων· οἱ δὲ τὸν Μιχαὴλ Σοῦτσον διατρίβοντα ἐν Ἀθήναις. Προασπισταὶ τῆς γνώμης ταύτης ἐλέγοντο οἱ Φαναριῶται. Οὐδέν δ' ἧττον εἰς τὴν μεταβολὴν συνέτεινον καὶ ἄλλα πολλὰ αἴτια ἐσωτερικά τε καὶ ἐξωτερικά.—Ἀπὸ τοῦ Μαρτίου δὲ ἰδίᾳ τοῦ 1843 ἡ ἐν Ἑλλάδι κατά τε τῆς κυβερνήσεως καὶ τῆς βασιλείας ἀντιπολίτευσις ἦν ἰσχυρὰ ὡς ἀπολαύουσα τῆς ἐπικουρίας τῆς *ἀγγλικῆς* καὶ *ῥωσσικῆς* φατρίας. Ὁ Γάλλος πρεσβευτὴς κατ' ἀρχὰς ἀνθιστάμενος τῇ πολιτικῇ μεταβολῇ ἔλεγεν: « Θέλετε νὰ προσαρμόσητε μικρῷ ἀτμοπλοίῳ μηχανὴν μεγάλου ἀτμοπλοίου· ἀλλὰ δὲν ἐννοεῖτε, Ἕλληνες, ὅτι ἅμ' αὕτῃ κινηθεῖσα θὰ κατασυντρίψῃ τὸ μικρὸν σκάφος ἅτε δυσανάλογος οὖσα; Τὸ αὐτὸ θὰ συμβῇ καὶ ἐν

τῷ σκάφει τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας. Ζητεῖτε τὴν συνταγματικὴν μηχανὴν τῆς μεγάλης Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας διὰ τὸ μικρὸν ὑμῶν κράτος ἀγνοοῦντες ὅτι θεμέλιον τῶν ἐλευθέρων πολιτειῶν εἶνε ἡ μεταξὺ τῶν τριῶν μερῶν, ἐξ ὧν σύγκειται ἡ μηχανὴ αὕτη, αἰωνία πάλη. Ἀλλὰ τῇ πάλῃ ταύτῃ δύναται νὰντιστῇ τὸ κοῦφον ἐφόλκιον τῆς μικρᾶς Ἑλλάδος; Ὁ ἄνεμος θὰ μαίνεται συνεχής, τὰ δὲ κύματα ἐπερχόμενα ἀλλεπάλληλα θὰ φέρωσιν ἐπὶ τοῦ ἀφροῦ πάντοτε τὴν διαφθοράν, ἥτις πολὺ ἢ ὀλίγον πάντοτε συμπαρομαρτεῖ τοῖς ἐλευθέροις πολιτεύμασιν. Οὐδαμῶς δὲ θἀπορήσῃ τις ἂν τὴν ἀναρχικὴν ταύτην κατάστασιν χώρας κειμένης κατὰ τὸν ὀμφαλὸν τῆς Εὐρώπης ἀναγκασθῶσιν ἐπὶ τέλους τὰ ξένα ἔθνη νὰ καταστείλωσιν, ἵνα μὴ τὸ τῆς ἀναρχίας μόλυσμα μεταδοθῇ καὶ μεταξὺ αὐτῶν». Ἀντὶ δὲ τῆς μεταβολῆς τοῦ πολιτεύματος συνεβούλευσε τῷ βασιλεῖ ἡ Γαλλία διοικητικὰς μεταρρυθμίσεις. Ἀλλ' ἐπὶ τέλους καὶ ἡ Γαλλία συνετάχθη ταῖς δύο ἄλλαις δυνάμεσι. Τὰ πάντα προήγγελλον τὴν θύελλαν προσεγγίζουσαν. Οἱ ὑπουργοὶ καὶ οἱ περὶ τὸν βασιλέα βλέποντες ταύτην ἔπεισαν αὐτὸν ἵνα εἰς μεταρρυθμίσεις τινὰς προβῇ· κατήργησε τὸ ἀνακτοβούλιον. Ἀλλ' ἔπειτα αἱ ἐφημερίδες καὶ οἱ Ἕλληνες στρατιωτικοὶ πρὸ πάντων ἀπῄτουν τὴν ἔξωσιν τῶν Βαυαρῶν· ἀδεῶς δὲ διεδίδοτο ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ ὅτι ἔμελλε νὰ ἐκραγῇ ἡ ἐπανάστασις καὶ ὀνόματα συστασιωτῶν διεκηρύσσοντο μεταξὺ τῶν προεξεχόντων τοῦ ἔθνους. Ὅθεν σὺν τοῖς ἄλλοις ἕνεκα τῶν συχνῶν συμπλοκῶν Ἑλλήνων καὶ Βαυαρῶν στρατιωτῶν ἀπέλυσε καὶ ἀπέστειλεν ἐκ τούτων εἰς Τεργέστην τοὺς πλείστους. Οὕτω δέ, ἐνῷ ὁ Ὄθων ἀπεγυμνοῦτο πάσης δυνάμεως, τοὐναντίον οἱ *συνταγματικοὶ* ἐγίνοντο κρατιστοι, οἵτινες ἐπεζήτουν μὲν ἐκ παντὸς τρόπου τὴν ἐπιτυχίαν τῆς μεταβολῆς, ἀλλ' ἄνευ χύσεως αἵματος. Ὁ Ἀνδρέας Μεταξᾶς, ὁ Κωνσταντῖνος Κανάρης, ὁ Δημήτριος Καλλέργης, ὁ Μακρυγιάννης, ὁ Χρ. Σισσίνης, ὁ Νότης Μπότσαρης, πάντες οἱ ἔν τε πολέμῳ ἔνδοξοι καὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ Ἕλληνες συνεφώνησαν. Πανταχόθεν συνηθροίζοντο ἐν Ἀθήναις· οἱ Κρῆτες περὶ τὸν Καλλέργην, οἱ τῆς ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδος καὶ μάλιστα οἱ περὶ τὸν Παρνασὸν περὶ τὸν Μακρυγιάννην. Τὸν Αὔγουστον (1843) ἡ κίνησις ἦν ἐπαισθητὴ πανταχοῦ καὶ μάλιστ' ἐν Ἀθήναις. Οἱ Πελοποννήσιοι καὶ οἱ ῥωσσόφρονες ἐζήτουν τὸν δαφνοστεφῆ *γέροντα* τῆς Πελοποννήσου· ἀλλ' ὁ Χάρων εἶχεν ἁφαρπάση αὐτόν.

Θάνατος Θεοδώρου Κολοκοτρώνη. Ὅτε παρεσκευάζοντο τὰ τῆς μεταβολῆς ὁ Θεόδωρος Κολοκοτρώνης ἐτελεύτα αἴφνης. Τελουμένης (3 Φεβρουαρίου 1843) τῆς ἑορτῆς τῆς ἐπανόδου τοῦ Ὄθωνος καὶ τῶν ἀποβατηρίων τῆς Ἀμαλίας μετὰ τὸν ἐν τοῖς ἀνακτόροις ἐπὶ ταύτῃ

χρὸν κατεκλίθη περὶ τὴν 11 τῆς νυκτός· μετ' οὐ πολὺ προσεβλήθη ὑπὸ ἀποπληξίας καὶ τῇ ὥρᾳ 4 π. μ. (τῆς 3 πρὸς τὴν 4 Φεβρουαρίου) ἐτελεύτα. Γνωστοῦ τοῦ θανάτου γενομένου ἅπασα ἡ πόλις συνεκινήθη· αἱ ἐργασίαι ἐπαύσαντο· τὸ συμβούλιον τῆς ἐπικρατείας σύσσωμον ἐπεσκέψατο τὸν ἔνδοξον νεκρὸν καὶ πάντες ἔχυσαν δάκρυα ἐπὶ τῇ στερήσει τοῦ ἀνδρὸς καθ' ὃν χρόνον ἡ πατρὶς ἐπικειμένων νέων πολιτικῶν κινδύνων εἶχεν ἀνάγκην τῆς ἐμβριθείας αὐτοῦ καὶ ἐμπειρίας. Τῇ πρωΐᾳ τῆς 4 ἐξεδόθη βασιλικὸν διάταγμα διατάσσον τριήμερον πένθος. Ἀπὸ τῆς πρωΐας τῆς 4 μέχρι τῆς 10 τῆς 5 πλήθη λαοῦ συνωθοῦντο ἐντὸς τῆς οἰκίας καὶ ἐκτὸς αὐτῆς σπεύδοντες ἵνα εἴπωσι τῷ ἀνδρὶ τὸ ὕστατον χαῖρε. Λαμπρὰ ἐγένετο κηδεία· ἐπὶ τεθρίππου ἐκομίζετο ὁ νεκρός. Ἐν τῷ ναῷ τῆς ἁγίας Εἰρήνης ὁ ἱεροκῆρυξ Κωνσταντῖνος Οἰκονόμος ἀπήγγειλε λαμπρὸν ἐπικήδειον, ἐν δὲ τῷ μεγάλῳ πολυανδρίῳ τῶν Ἀθηνῶν ἐπιτάφιον ὁ σύμβουλος τῆς ἐπικρατείας ὁ ποιητὴς Παναγιώτης Σοῦτσος. Ὁ Κολοκοτρώνης γεννηθεὶς ἐπὶ τοῦ ὄρους «Βουνὶ τοῦ Ῥάμα» τῇ 3 Ἀπριλίου 1769 ἐτελεύτα ἄγων τὸ 74 σχεδὸν ἔτος. Λόγοι, ἐφημερίδες, συγγραφεῖς, ποιηταί, δημοτικὰ συμβούλια, ὁ λαὸς ἐν γένει ἐμεγάλυναν τὸν ἄνδρα, ἡ δὲ ἱστορία ἀνεκήρυξεν αὐτὸν τὸν κράτιστον ἐν Πελοποννήσῳ τῶν στρατηγῶν τῆς μεγάλης τοῦ 1821 ἐπαναστάσεως.

§ 1754. **Ἡ νὺξ τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1843, προκήρυξις τοῦ συμβουλίου τῆς ἐπικρατείας, ἐν ᾗ καὶ ὁρκωμοσία τοῦ στρατοῦ, προκήρυξις τοῦ νέου ὑπουργείου πρὸς τοὺς Ἕλληνας, πρόσκλησις ἐθνικῆς συνελεύσεως, λόγος Ὄθωνος πρὸς τοὺς πληρεξουσίους, χάριτες καὶ ἀριστεῖα, σύνταγμα.** Πάντων ἑτοίμων γενομένων, ὡρίσθη ἵνα τῇ νυκτὶ τῆς 1 πρὸς τὴν 2 Σεπτεμβρίου 1843 περικυκλωθέντων τῶν ἀνακτόρων ἐξαναγκασθῇ ὁ Ὄθων πρὸς μεταβολὴν τοῦ πολιτεύματος· ἀλλ' ἕνεκα τοῦ δισταγμοῦ τινων ἐκ τῶν συστασιωτῶν ἐν συνεδρίᾳ, καθ' ἣν, λέγεται, ὁ Καλλέργης ἐξαγαγὼν πιστόλιον καὶ στηρίξας ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ στήθους τοῖς τε διστάζουσιν ἠπείλησε θάνατον καὶ ἑαυτῷ αὐτοχειρίαν, ἀνεβλήθη εἰς τὴν 2 πρὸς τὴν 3 τοῦ αὐτοῦ. Τῇ νυκτὶ ἐκείνῃ ὡρίσθη ἵνα ὁ μὲν Μακρυγιάννης ἡγούμενος ὁπλιτῶν ἐκ πολιτῶν καὶ εὐζωνικῶν στρατιωτῶν περικυκλώσῃ τὰ ἀνάκτορα· ὁ δὲ τακτικὸς στρατὸς καὶ τὸ ἱππικὸν ὑπὸ τὸν Καλλέργην σπεύσῃ ἐκεῖ πρὸς διάλυσιν δῆθεν καὶ ἑνωθῇ ἐκείνοις. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ οἰκία τοῦ Μακρυγιάννη ἐπολιορκήθη ὑπὸ χωροφυλάκων, ὁ Καλλέργης, ὅστις περὶ τὴν ἑνδεκάτην ὥραν τῆς νυκτὸς περιήρχετο τὴν πόλιν χάριν δῆθεν τῆς ἡσυχίας τῆς πόλεως, σπεύδει εἰς τὸν στρατῶνα, διατάσσει σύναξιν, παροτρύνει τοὺς ἀξιωματικούς, ὧν οἱ πλεῖ-

στοι ἦσαν μεμυημένοι, καὶ τὸν στρατὸν ἵνα βοηθήσωσι τῇ πατρίδι κινδυνευούσῃ ἀνακηρύσσοντες τὸ σύνταγμα· ἀπειλήσας δὲ θάνατον παντὶ ἐναντιωθησομένῳ ἐξεφώνησε πρῶτος « Ζήτω τὸ σύνταγμα ». Ἡ ἐκφώνησις ἐπαναλαμβάνεται ἐν ἀλαλαγμῷ ὑπὸ τῶν ἀξιωματικῶν, τοῦ στρατοῦ καὶ λαοῦ σπεύσαντος ἐκεῖσε· ἐπὶ τούτῳ δὲ ἅμα δύο πυροβολισμῶν ῥιφθέντων, οἵτινες εἶχον ὁρισθῆ ὡς τὸ σύνθημα τῶν μεμυημένων, καὶ πανταχόθεν ἔσπευσαν πρῶτοι οἱ συστασιῶται καὶ εἵποντο οἱ πολῖται, ὧν οὐκ ὀλίγοι ἐκ περιεργίας. Ὁ δὲ Καλλέργης ἕνα μὲν λόχον τῶν ἀκροβολιστῶν ἔπεμψε πρὸς λύσιν τῆς πολιορκίας τοῦ Μακρυγιάννη, αὐτὸς δὲ ἡγούμενος τῆς φρουρᾶς, τοῦ ἱππικοῦ καὶ τοῦ ἑτέρου λόχου τῶν ἀκροβολιστῶν περὶ τὴν πρώτην ὥραν τῆς νυκτὸς ἡγουμένης τῆς μουσικῆς, σαλπιγκτῶν καὶ σημαιῶν κατέλαβε τὴν πλατεῖαν τῶν ἀνακτόρων πάντων κραυγαζόντων « Ζήτω τὸ σύνταγμα ». Ἐπειδὴ δὲ ἡ πολιορκία τοῦ Μακρυγιάννη ἐξηκολούθει ἔτι, ὁ Καλλέργης ἔπεμψεν ἱππεῖς τινας πρὸς ἐπικουρίαν τῶν προπεμφθέντων ἀκροβολιστῶν· συγχρόνως δὲ καὶ ἀποσπάσματα ἵνα τάχιστα καταλάβωσι τὸ κεντρικὸν ταμεῖον, τὴν τράπεζαν, τὰ ὑπουργεῖα. Τούτων γινομένων, ἀπαλλαγεὶς καὶ ὁ Μακρυγιάννης ἔσπευσεν εἰς τὰ ἀνάκτορα πάντων κραυγαζόντων « Ζήτω τὸ σύνταγμα ». Εἰς τὴν πλατεῖαν τῶν ἀνακτόρων συνερρύη ὁ λαὸς ἀθρόος ἐξ ἁπασῶν τῶν ὁδῶν τῆς πόλεως. Τὸν φόβον καὶ ἐνδοιασμὸν διεδέξατο ἀνεκλάλητος χαρά· οἱ ἄνθρωποι ἠσπάζοντο ἀλλήλους, ἐν οἷς καὶ ἀνδρεῖοι Κρῆτες ὁπλιτάρχαι καὶ πολεμισταὶ τῆς τελευταίας ἀτυχοῦς κρητικῆς ἐπαναστάσεως διεκρίνοντο ἔκ τε τῶν ἐνδυμάτων καὶ τοῦ γιγαντιαίου σώματος καὶ τῶν μακρῶν τουφεκίων, οἵτινες δεδακρυσμένοι σὺν ταῖς φωναῖς: « Ζήτω τὸ σύνταγμα » ἀνεμίγνυον καὶ τὴν προσφιλεστάτην ἐκφώνησιν: « Ζήτω ἡ Κρήτη ». Ἐν τῷ μεταξὺ συνελθὸν (4 ὥρᾳ π. μ.) τὸ συμβούλιον τῆς ἐπικρατείας συνέταξε προκήρυξιν πρὸς τὸν λαόν, ἣν ἀνέγνω μεγαλοφώνως ἡλίου ἀνατέλλοντος ὁ εἰσηγητὴς τοῦ συμβουλίου Εὐστάθιος Σῖμος ἐν τῇ πλατείᾳ τῶν ἀνακτόρων πρὸς τὸ πλῆθος. Ὅτε δὲ οὗτος μεγαλοφωνότερον στραφεὶς πρὸς τὸν στρατὸν ἀπήγγειλε τὸν ἐν τῇ προκηρύξει ὑπάρχοντα ὅρκον τοῦτον: « Ὀρκίζομαι πίστιν εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὸν *συνταγματικὸν θρόνον* καὶ ἀπαρασάλευτον ἀφοσίωσιν εἰς τοὺς κατὰ τὰ σήμερον ἐγκριθησόμενα μέτρα διὰ τῆς *ἐθνικῆς συνελεύσεως* καθιερωθησομένους *συνταγματικοὺς θεσμούς* » στρατὸς καὶ λαὸς ὕψουν τὰς χεῖρας ἐπιβοῶντες. Μετὰ τοῦτο ἐπιτροπεία συνισταμένη ἐκ τῶν συμβούλων Γ. Κουντουριώτου, Π. Μαυρομιχάλη, Α. Λόντου, Γ. Ψύλλα, Γ. Αἰνιᾶνος καὶ τοῦ γραμματέως Κ. Προβελεγγίου ἀνέβη εἰς τὰ ἀνάκτορα ἵνα ἐγχειρίσῃ τῷ βασιλεῖ ἀναφοράν, δι' ἧς ὑπέβαλον αὐτῷ *πρῶτον* μὲν τὴν « ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀναβο-

λῆς» συγκρότησιν νέου ὑπουργείου συνισταμένου ἐκ τοῦ Ἀνδρέου Μεταξᾶ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ προέδρου τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου, Ἀνδρέου Λόντου ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν, τοῦ ὑποναυάρχου Κ. Κανάρη ἐπὶ τῶν ναυτικῶν, Ῥήγα Παλαμήδη ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν, Δ. Μανσόλα ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως· δεύτερον δὲ τὴν σύγκλησιν «*ἐθνικῆς συνελεύσεως* μελλούσης νὰ σκεφθῇ καὶ νὰ συναποφασίσῃ μετὰ τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς τὸ *ὁριστικὸν σύνταγμα*». Ὁ βασιλεὺς συνευδοκεῖ, ὑπογράφει δύο διατάγματα τό τε περὶ τοῦ διορισμοῦ τοῦ προτεινομένου ὑπουργείου καὶ τὸ περὶ συγκλήσεως τῆς συνελεύσεως. Ἐν τούτῳ οἱ πρέσβεις τῶν δυνάμεων Γαλλίας, Ἀγγλίας, Ῥωσσίας, Αὐστρίας, Πρωσσίας, ἀπαιτοῦσιν ἵνα εἰσέλθωσιν εἰς τἀνάκτορα πρὸς τὸν βασιλέα· ἀλλ' ὁ Καλλέργης ἀρνεῖται αὐτοῖς τὴν εἴσοδον· μάτην δὲ διεμαρτύρετο ὁ τῆς Αὐστρίας, ᾧ συμφωνεῖ καὶ ὁ τῆς Πρωσσίας. Πάντες ἀπῆλθον ἄπρακτοι. Λαὸς καὶ στρατὸς κραυγάζοντες ἀπαιτοῦσι τὴν ταχεῖαν ἔξοδον τῆς παρὰ τῷ βασιλεῖ ἐπιτροπείας τοῦ συμβουλίου, ἥτις ἐξελθοῦσα ἀνέγνω τὰ εἰρημένα δύο διατάγματα τοῦ λαοῦ ἐπιβοῶντος. Μετ' οὐ πολὺ ἀνέρχεται τὸ νέον ὑπουργεῖον πλὴν τοῦ Κ. Κανάρη ἀπόντος, ὁρκίζονται καὶ συνυπογράφουσιν ἀμελλητὶ τῷ Ὄθωνι ὡς συνταγματικῷ βασιλεῖ τὰ διατάγματα περὶ παύσεως τῶν μέχρι τοῦδε ὑπουργῶν, Γ. Κριεζῆ, Δ. Χρηστίδου, Ι. Ῥίζου, Γ. Α. Ῥάλλη, Ἀλ. Βλαχοπούλου, περὶ νέου διορισμοῦ γραμματέων τῆς ἐπικρατείας, ἤτοι τῶν ὑπὸ τοῦ συμβουλίου τῆς ἐπικρατείας προταθέντων, περὶ ὁρκοδοσίας τοῦ στρατοῦ, ἐθνικῆς συνελεύσεως, συγκληθησομένης «ἐντὸς τὸ πολὺ τριάκοντα ἡμερῶν», συγκλήσεως τῆς ἐθνικῆς τῶν Ἑλλήνων συνελεύσεως, καθιερωθείσης τῆς 3 Σεπτεμβρίου ὡς ἐθνικῆς ἑορτῆς καὶ περὶ διορισμοῦ εἰς τοὺς κατ' αὐτὴν ἀριστεύσαντας, ἀπολύσεως τῶν ξένων ἐκ τῆς ὑπηρεσίας ἐκτὸς τῶν ἀρχαίων φιλελλήνων, ἐκπληρώσεως τῶν χρεῶν τοῦ ἤδη ἀπόντος γραμματέως τῶν ναυτικῶν Κ. Κανάρη παρὰ τῆς γραμματείας τῶν ἐξωτερικῶν, παραθέσεως τῆς μεγάλης σφραγῖδος τοῦ κράτους εἰς τὴν ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης γραμματείαν καὶ περὶ ἀπονομῆς τῆς βασιλικῆς εὐχαριστήσεως πρὸς τὸν διοικητὴν τῆς φρουρᾶς συνταγματάρχην Δ. Καλλέργην καὶ τὸν πρόεδρον τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου τῆς πρωτευούσης συνταγματάρχην Ι. Μακρυγιάννην. Ταῦτα πάντα ἐγένοντο ἀπὸ τῆς 11 τῆς προτεραίας νυκτὸς μέχρι τῆς 3 μ. μ. τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1843, ὅτε ὁ στρατὸς παρελαύνων ἀκολουθούμενος ὑπὸ τοῦ λαοῦ πρὸ τῶν ἀνακτόρων, τοῦ βασιλέως καὶ τῶν αὐλικῶν θεωρούντων ἄνωθεν, καὶ κραυγάζων: «Ζήτω τὸ σύνταγμα. Ζήτω ὁ συνταγματικὸς βασιλεὺς Ὄθων ὁ Α'» ἀπήρχετο εἰς τὰ ἴδια. Μετ' οὐ πολὺ δὲ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τὸ νέον ὑπουργεῖον

ἐδημοσίευσε τὴν προκήρυξιν ταύτην: « Ἕλληνες. Τέλος πάντων αἱ εὐχαὶ ὑμῶν εἰσηκούσθησαν· ὁ λαός, ὁ στρατὸς τῆς πρωτευούσης καὶ τὸ συμβούλιον τῆς ἐπικρατείας ἐξέφρασαν σήμερον πρὸς τὴν Α. Μ. τὸν σεβαστὸν ἡμῶν βασιλέα τὰς περὶ συγκαλέσεως ἐθνικῆς συνελεύσεως καὶ περὶ ὁριστικοῦ συντάγματος ἐφέσεις τοῦ ἔθνους, τὰς ὁποίας καὶ εὐχαρίστως ἀπεδέχθη ἡ Α. Μ. εὐδοκήσασα ἅμα καὶ νὰ καλέσῃ ἡμᾶς εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων. Σπεύδοντες λοιπὸν νὰ σᾶς δώσωμεν τὴν εὐχάριστον ταύτην ἀγγελίαν, σᾶς προσκαλοῦμεν εἰς συντήρησιν τελείαν τῆς τάξεως καὶ τῆς ἡσυχίας ἵνα συμπληρωθῇ ὁ μέγας σκοπὸς τῆς ἐθνικῆς εὐημερίας καὶ ἵνα δυνηθῶμεν νὰποδείξωμεν ὅτι γνωρίζομεν νὰ ἐκτιμῶμεν καὶ τἀληθῆ συμφέροντα τῆς πατρίδος μας καὶ τὸν εὐσχήμονα τρόπον, καθ' ὃν αὐτὰ δύνανται νὰ πραγματοποιηθῶσιν. Οὕτω φερόμενοι καὶ τὸ προσῆκον σέβας εἰς τὰς καθεστώσας ἀρχὰς ἀποδίδοντες θέλετε δώσει καὶ εἰς ἡμᾶς καιρὸν καὶ βοήθειαν πρὸς παρασκευὴν εὐχερεστέραν τῆς ἐντὸς τριακονθημέρου προθεσμίας συγκαλέσεως τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως, παρ' ἧς περιμένεται ἡ παγίωσις τοῦ συνταγματικοῦ θρόνου εἰς τὴν ἡμετέραν πατρίδα καὶ τὸ εὐτυχὲς μέλλον αὐτῆς ». Ἐμπλεως χαρᾶς ἤκουσεν ὁ ἑλληνικὸς λαὸς τὴν ἐν Ἀθήναις μεταβολὴν τῆς 3 Σεπτεμβρίου. Ἤλπισαν ὅτι τέλος διὰ τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ πολιτεύματος τὰ ἐκ τῆς αὐταρχίας δεινὰ ἐκλείψουσιν, ἡ διοίκησις ἔσαι ἀρίστη καὶ τὸ πανελλήνιον εὐδαιμονήσει. Καὶ δὴ καὶ τὰ δῶρα τῆς εὐτυχίας ἤρξαντο ἐν εὐθηνίᾳ διδόμενα· τὰ σιδηρᾶ καὶ χαλκᾶ ἀριστεῖα καθ' ἑκατοντάδας διενέμοντο τοῖς πεινῶσιν ἀγωνισταῖς! ἡ σύγκασις τῆς ἐθνοφυλακῆς ἐγένετο διὰ διατάγματος (15 Ὀκτωβρίου 1843), ἧς ἡ σπουδαιότης συνίστατο κυρίως ἐν τούτῳ ὅτι οἱ πολῖται αὐτοὶ καθ' ἑαυτοὺς ἔμελλον νὰ ὦσι φρουροὶ ἑαυτῶν καὶ τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν· οὕτω δ' ἀπηλλάσσοντο ὡς ἐφαντάζοντο τῶν ἔκ τε τοῦ ξένου στρατοῦ τῶν Βαυαρῶν καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀδικημάτων· διὰ δὲ τοῦ διοργανισμοῦ (22 Ὀκτωβρίου 1843) τοῦ ἐν Ἀθήναις σχολείου τῶν τεχνῶν ἔμελλον, ὡς ἐπίστευον, ὅσον τάχος νὰναπτυχθῶσιν ἡ *ζωγραφική*, *ἀγαλματοποιΐα*, *λιθογραφία*, *χωρομετρία*, *ξυλογραφία*, *χαλκογραφία* καὶ ἐν γένει αἱ τέχναι. Φαιδραὶ ἐλπίδες ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος ἐπλήρουν τὰς ψυχὰς πάντων. Οἱ ἀγωνισταὶ ἀνέμενον τὴν πλήρωσιν τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν, διότι πλὴν ὀλιγίστων ἐκ τῶν ἐπισημοτάτων πάντες σχεδὸν οἱ ἄλλοι λόγους γλυκεῖς μόνον ἤκουσαν ἥκιστα συντείναντας εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς τύχης αὐτῶν. Κώλυμα τῆς πληρώσεως τῶν πόθων αὐτῶν ἐνόμιζον οἱ ἀγωνισταί, καὶ δικαίως, τοὺς Βαυαρούς, ὧν οἱ πλεῖστοι ἐκ πτωχῶν πλούσιοι ἐγένοντο, ἐνῷ οὗτοι ἐπένοντο. Πάντες, ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, οἱ Ἕλληνες ἐθεώρουν τὴν πολιτικὴν μεταβολὴν ὡς πανάκειαν καὶ μετὰ πόθου ἀνέ-

μενον τὴν ἔναρξιν τῆς συνελεύσεως. Ἐξελέχθησαν οἱ πληρεξούσιοι οὐχί, ὡς εἰκός, πάντες γνήσιοι, διότι ἐγένοντο καὶ παρανομίαι περὶ τὴν ἐκλογήν. Περὶ δὲ τὴν πέμπτην πρωΐαν ὥραν (8 Νοεμβρίου) ἡ στρατιωτικὴ μουσικὴ καὶ τὰ τύμπανα καὶ ὁ κρότος 21 κανονοβολισμῶν ἐκ τῶν παρὰ τὸ Θησεῖον λόφων ἤγγειλαν τοῖς ἀστοῖς τὸ ἐπίσημον τῆς ἡμέρας· ὁ λαὸς ἐξεχεῖτο εἰς τὰς ὁδοὺς πορευόμενος εἰς τὸν ναὸν τῆς ἁγίας Εἰρήνης, ἐν ᾧ περὶ τὴν ἑνάτην συνηθροίζοντο οἱ πληρεξούσιοι φοροῦντες καθάπερ καὶ ὁ λαὸς τὴν ἑορτάσιμον στολήν· ἐψάλη δοξολογία ἡγουμένου τῶν κληρικῶν τοῦ ἐπισκόπου Ἀττικῆς Νεοφύτου, ὁ δὲ Νεόφυτος Βάμβας ἀπήγγειλεν ἐπάξιον τῆς ἡμέρας λόγον. Ἐκεῖθεν μετέβησαν οἱ πληρεξούσιοι εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου Βαλλιάνου καὶ Ἰγγλέση διακεκοσμημένην αἴθουσαν ἐν τῷ παλαιῷ ἀνακτόρῳ. Ἐπὶ τῶν τοίχων αὐτῆς ἦσαν ἀνηρτημέναι εἰκόνες ἀγωνιστῶν μετὰ καὶ ἄλλων πολεμικῶν ἀντικειμένων. Εἶτα (2 μ. μ.) ὑπὸ τὸν κρότον 21 τηλεβολισμῶν καὶ τῶν εὐφημιῶν τοῦ πλήθους καταλιπὼν τἀνάκτορα ὁ Ὄθων ἐν μεγάλῃ πομπῇ καὶ συρροῇ πλήθους περιστοιχιζόμενος ὑπὸ τοῦ Γαρδικιώτου Γρίβα, Σκαρλάτου Σούτσου, Ἀθανασίου Μιαούλη, Δημητρίου Μαυρομιχάλη ἀφίκετο εἰς τὴν συνέλευσιν, ἐν ᾗ ἐν εὐφημίαις γενόμενος δεκτὸς ἀπήγγειλεν ἐν συγκινήσει τὸν λόγον τόνδε: «Κύριοι πληρεξούσιοι τοῦ ἔθνους. Ἐμφανίζομαι εἰς τὸ μέσον ὑμῶν μὲ τὴν εὐφρόσυνον πεποίθησιν ὅτι ἡ συνέλευσις αὕτη θέλει εἶσθαι ἀγαθοῦ πρόξενος εἰς τὴν φιλτάτην ἡμῶν Ἑλλάδα.— Ἐξ αὐτῆς τῆς καθιδρύσεως τῆς βασιλείας διάφοροι ἐλεύθεροι θεσμοὶ ἐτέθησαν σκοπὸν ἔχοντες νὰ προπαρασκευάσωσι τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ τελειωτικοῦ συντάγματος. Ἐλευθέρα δημοτικὴ θεσμοθεσία, ἐπαρχιακὰ συμβούλια, ὁρκωτὰ δικαστήρια ὑπῆρξαν πρόδρομοι τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ πολιτεύματος τῆς Ἑλλάδος. — Ἤδη πρόκειται νὰ ἐπιθέσωμεν εἰς τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο τὴν κορωνίδα διὰ τῆς εἰσαγωγῆς καὶ καθιερώσεως τοῦ συντάγματος. Ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Ὑψίστου ἂς ἐνώσωμεν ἤδη τὰς προσπαθείας μας διὰ τὴν σύστασιν θεμελιώδους νόμου ἁρμόζοντος εἰς τὰς ἀληθεῖς χρείας καὶ περιστάσεις τοῦ κράτους καὶ ἐπιτηδείου νὰ προάγῃ καὶ ἀσφαλίζῃ τὰ δίκαια συμφέροντα ἑκάστου. — Ναὶ ἂς βασιλεύῃ ἐν ἰσχύϊ ἡ σοφία καὶ δικαιοσύνη καὶ ἂς περιζώσῃ ὅλους ἡμᾶς ὁ κοινὸς δεσμὸς τῆς ἀγάπης. — Σχεδιάζοντες τὸ σύνταγμα τῆς κοινῆς ἡμῶν πατρίδος ἂς μὴ φειδωλευθῶμεν περὶ τὰς πρὸς ἀλλήλους παραχωρήσεις, ἀλλ' ἂς ἐμψυχώσῃ καὶ ὁδηγήσῃ ἡμᾶς εἰς τὸ ἔργον τοῦτο μόνη ἡ κοινὴ ἐπιθυμία τοῦ νὰ προαγάγωμεν καὶ στερεώσωμεν τὴν εὐτυχίαν τοῦ κράτους. — Γνωρίζετε, κύριοι, τὴν πρὸς τὸ ἔθνος ἀγάπην μου, τὴν ὁποίαν εἰς κἀμμίαν περίστασιν δὲν ἀπηρνήθην. — Αὕτη μὲ κάμνει νὰ μὴν ἐπιθυμῶ μήτε με-

γαλητέραν μήτε μικροτέραν ἐξουσίαν παρ' ἐκείνην, ἥτις εἶναι ἀναγκαία πρὸς τὴν ἀσφάλειαν καὶ εὐημερίαν τῆς Ἑλλάδος.—Ἂς συνομολογήσωμεν πρὸς ἀλλήλους συνθήκην, τῆς ὁποίας ἡ σκοπιμότης νὰ φέρῃ τὰ ἐχέγγυα τῆς διαμονῆς αὐτῆς καὶ διαρκείας.—Ὅλος ὁ πολιτισμένος κόσμος ἀτενίζει εἰς ἡμᾶς τοὺς ὀφθαλμούς του, ἡ δὲ ἱστορία θέλει κρίνει τὸ ἔργον μας ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτοῦ. —Πεποιθὼς εἰς τὸν ἔμφρονα πατριωτισμόν σας ἀνοίγω τὴν παροῦσαν συνέλευσιν. Ἡ εὐδοκία τοῦ Θεοῦ εἴθε νὰναδείξῃ αὐτὴν σωτήριον καὶ ὠφέλιμον εἰς τὴν Ἑλλάδα.—Τῆς Ἑλλάδος ἡ εὐημερία εἶναι ἡ εὐχή μου,εἶναι ἡ δόξα μου». Τὸ πέρας τοῦ λόγου ἐστέρθη δι' ἀπείρων θερμῶν ἐπευφημιῶν τῶν τε πληρεξουσίων καὶ τοῦ λαοῦ· ἐπευφημούμενος δ' ἀενάως ὑπὸ τὴν βροντὴν τῶν τηλεβόλων ἐπανῆλθεν ὁ βασιλεὺς εἰς τἀνάκτορα, ὧν ἐνώπιον πλήθη λαοῦ συνωθοῦντο ἀγαλλόμενα ἐπὶ τῇ ἐνάρξει τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως. Ὅπως ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως ἐν τῷ ἀκράτῳ φιλελληνισμῷ τὰ τῶν νέων Ἑλλήνων παρεβάλλοντο πρὸς τὰ ἔνδοξα τῶν παλαιῶν, ὅπως πρὸ σμικροῦ (1835) ὁ Γέσσιος ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον παρέβαλλε τὸν Ὑψηλάντην πρὸς τὸν Θησέα, τὸν Βότσαρην πρὸς τὸν Κόδρον, τὸν Κολέττην πρὸς τὸν Λυκοῦργον, τὸν Μαυροκορδάτον πρὸς τὸν Σόλωνα, τὸν Γρηγόριον Δικαῖον πρὸς τὸν Λεωνίδαν, τὸν Κανάρην πρὸς τὸν Θεμιστοκλέα, τὸν Μιαούλην πρὸς τὸν Περικλέα καὶ τὸν Ῥήγαν πρὸς τὸν Ὅμηρον, οὕτω τανῦν ἡ ἐθνικὴ τῶν Ἑλλήνων συνέλευσις τοῦ 1843 παρεβάλλετο πρὸς τὰς τῆς ἀρχαιότητος βουλὰς καὶ τὰς ἐκκλησίας τῶν ἐνδόξων ἡμερῶν τῶν πάλαι Ἑλλήνων. Μετὰ πολλοὺς δὲ ἀγῶνας ἐγένετο ἡ ἐπιψήφισις τοῦ συντάγματος καὶ ἐν τῇ τελευταίᾳ συνεδρίᾳ τῆς συνελεύσεως (18 Μαρτίου 1844) μετὰ πομπῆς ὁ Ὄθων καθίσας ἐπὶ θρόνου ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς συνελεύσεως κατασκευασθέντος εἶπε τάδε: «Χαίρων διὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ μεγάλου ἔργου τῆς συντάξεως τοῦ πολιτεύματος τῆς Ἑλλάδος ἐμφανίζομαι ἐν τῷ μέσῳ ὑμῶν διὰ νὰ ἐπισφραγίσω αὐτὸ διὰ τοῦ ὡρισμένου ὅρκου». Εἶτα δὲ ἀναστὰς ἀσκεπὴς ὤμοσε θεὶς τὴν δεξιὰν ἐπὶ τοῦ Εὐαγγελίου τὸν ὅρκον τοῦτον: «Ὀμνύω εἰς τὸ ὄνομα τῆς ὁμοουσίου καὶ ἀδιαιρέτου Τριάδος νὰ προστατεύσω τὴν ἐπικρατοῦσαν θρησκείαν τῶν Ἑλλήνων, νὰ φυλάττω τὸ σύνταγμα καὶ τοὺς νόμους τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ νὰ διατηρῶ καὶ ὑπερασπίζω τὴν ἐθνικὴν αὐτονομίαν καὶ τὴν ἀκεραιότητα τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους». Μετὰ δὲ τοῦτο τῶν παρισταμένων εὐφημούντων: «Ζήτω ὁ βασιλεὺς» καθίσας πάλιν ἐπὶ τοῦ θρόνου ἀπήγγειλεν ἐν συγκινήσει τάδε: «Εὔχομαι ὥστε τὸ σύνταγμα, ὁ ἱερὸς οὗτος καὶ ἀδιάρρηκτος δεσμὸς μεταξὺ βασιλέως καὶ ἔθνους, νὰ στερεώσῃ καὶ προαγάγῃ τὴν εὐδαιμονίαν τῆς

Ἑλλάδος. Περατωθέντος ἤδη τοῦ ἔργου, διὰ τὸ ὁποῖον συνεκάλεσα τὴν ἐθνικὴν συνέλευσιν, κηρύττω τὴν λῆξιν αὐτῆς». Τὸ δ' ἐπίσημον πρωτόκολλον τῆς ὁρκωμοσίας ὑπεγράφη ὑπὸ τοῦ γηραιοῦ προέδρου τῆς συνελεύσεως Πανούτσου Νοταρᾶ, τῶν ἀντιπροέδρων Α. Μαυροκορδάτου, Α. Μεταξᾶ, Ι. Κολέττη καὶ Ἀνδρέου Λόντου, ὑπὸ τῶν γραμματέων, τοῦ προέδρου τῆς ἱερᾶς συνόδου, τοῦ προέδρου καὶ τῶν μελῶν τοῦ ὑπουργείου, ὑπὸ τοῦ προέδρου τοῦ συμβουλίου τῆς ἐπικρατείας. Τούτων πάντων γενομένων ἐν ἐνθουσιασμῷ καὶ ἐλπίδι, μετ' οὐ πολὺ ἦλθεν ἡ σκληρὰ πραγματικότης. Καὶ κατὰ τὴν μακρὰν μὲν διάρκειαν τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως (8 Νοεμβρίου 1843-18 Μαρτίου 1844) πολλὰ τἄτοπα καὶ δυσάρεστα ἐγένοντο, ἀλλὰ μετ' αὐτὴν τὸ κακὸν ἐκορυφώθη. Πάντες σχεδὸν οἱ τέως πληρεξούσιοι καὶ ὁπωσδήποτε ἰσχύοντες πολιτικῶς ἔφερον ὑπὲρ ἑαυτῶν καὶ τῶν οἰκείων καὶ τῶν ὀπαδῶν μακροὺς καταλόγους ἀπαιτήσεων πληρωτέων ἐκ τοῦ δημοσίου, ἀπαιτήσεων δικαίων τε καὶ ἀνεφίκτων· ἕκαστος ἀπῄτει οὐχὶ τί ἔδει, ἀλλὰ τί ἐπεθύμει γενέσθαι. Ἀπῃτοῦντο ἀποζημιώσεις τῶν ἀποδείξεις φερόντων δαπανῶν, ζημιῶν καὶ ἀπωλειῶν ὑπὲρ τῆς πατρίδος κατὰ τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν. Ἐπειδὴ δέ, ὡς δῆλον, πάντες σχεδὸν οἱ Ἕλληνες ἠγωνίσαντο ἐν τῷ ἱερῷ ἀγῶνι, πάντες ἐζήτουν ἀποζημιώσεις καὶ ἀξιώματα. Τὰ καταλύματα τῶν πληρεξουσίων, τὰ γραφεῖα τῶν ὑπουργῶν, τὸ κατάστημα τῆς συνελεύσεως ἐπληροῦντο ἀγωνιστῶν, ὀρφανῶν καὶ χηρῶν τοῦ ἐνδόξου ἀγῶνος. Χωλοί, ἀνάπηροι καὶ ἐν γένει οἱ τοῦ ἀγῶνος ἐπιζῶντες τραυματίαι ἐπιδεικνυόμενοι τὰ ἑαυτῶν τραύματα ἐν δάκρυσιν ἐπῄτουν δίκην ἐπαιτῶν ἄρτον. Συνετρίβετό τις τὴν καρδίαν ἐνώπιον τοιούτου οἰκτροῦ θεάματος. Ἀλλ' αἱ ἀπαιτήσεις τῶν πληρεξουσίων καὶ τῶν ὀπαδῶν αὐτῶν ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ δειναὶ καὶ ἄδικοι, διότι συνήθως ἦσαν ἀπολύσεις καθειργμένων κακούργων καὶ χάριτες καὶ ἀμνηστίαι ὑπὲρ ἀρχιληστῶν καὶ τῶν συμμοριτῶν αὐτῶν. Ἔλαβον (30 Ὀκτωβρίου 1844) ἀμνηστίαν οἱ ἀρχιλησταὶ Ἀναστάσιος Καλαμάτας, Γεώργιος Καταρραχιᾶς, Γιάννης Γιαταγάνας, Δημήτριος Κορκόνζηλος, Γεώργιος Χαμχούγιας, Κωνσταντῖνος Καραμιλάκης, Εὐαγγέλης Κιψαλῆς, Χρῆστος Χιλιανόπουλος ἢ Κιάφας καὶ Γεώργιος Μελισσόβας· μετ' οὐ πολὺ δὲ (16 Δεκεμβρίου 1844) καὶ οἱ πολυάριθμοι ὀπαδοὶ αὐτῶν καὶ εἶτα ἄλλοτε ἄλλοι. Ἐντεῦθεν πᾶς λῃστὴς καὶ κακοῦργος ἔχων πρὸ ὀμμάτων χάριν καὶ ἀμνηστίαν ἐκακούργει καὶ ἐλῄστευεν ἀδεῶς. Ἐντεῦθεν προέκυψεν ἥ τε πληθὺς τῶν ἐγκλημάτων καὶ ἡ καταφρόνησις τῶν νόμων καὶ ἡ πεποίθησις ὅτι ὁ ἔχων ἰσχυρὸν προστάτην «χαμοθεὸν» κατὰ τὴν τότε ἑλληνικὴν ἔκφρασιν ἠδύνατο τῶν πάντων νὰ κατατολμᾷ.

§ 1755. **Καὶ ὑπὸ τὸν συνταγματικὸν βίον οἱ Ἕλληνες ἦσαν οἱ αὐτοὶ οἷοι καὶ πρότερον, αὐτόχθονες, ἑτερόχθονες.** Τὸ σύνταγμα τοῦ 1843 πηγὴν ἔχον οὐχὶ τὰ ἤθη καὶ ἔθιμα παλαιά τε καὶ νέα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους καὶ τὸν πολιτικὸν αὐτοῦ βίον εἶνε ἀπομίμημα τῶν παρ' ἀλλοδαποῖς ἰσχυόντων καὶ ἔν τισιν ἀντιγραφή· ξένον ἄρα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς Ὄθων ὡς ὢν φύσει αὐτάρχης, ἐξ ἀνάγκης δ' ἀπεδέξατο πολίτευμα ἐπιβληθὲν αὐτῷ ἄκοντι, φανερώτατον ὅτι καὶ αὐτὸς ἦν ξένος τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος. Ἐντεῦθεν ἀσφαλῶς ἠδύνατό τις νὰ προΐδῃ τὴν ἀποτυχίαν παρ' Ἕλλησι τοῦ συνταγματικοῦ πολιτεύματος. Τούτων οὕτως ἐχόντων καὶ οἱ ἀποστέργοντες τὴν συγκέντρωσιν ὡς αἰτίαν τῆς ἀποτυχίας καὶ οἱ τὴν ἀποκέντρωσιν ὡς ἄγκυραν σωτηρίας τοῦ συνταγματικοῦ βίου στέργοντες στοχάζονται μόνον ἐν μέρει τοῦ ἀληθοῦς, διότι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ ἄλλα ἀπολαύοντα αὐτοδιοικήσεως ἐκακοδαιμόνησαν οὐχὶ σπανίως καὶ ὑπ' αὐταρχίαν ἔστιν ὅτε ηὐδαιμόνησαν, ὅπερ τεκμήριον ὅτι ἀλλαχοῦ ζητητέα ἡ αἰτία τῆς κακοδαιμονίας καὶ εὐδαιμονίας τῶν λαῶν. Ὅσον δ' ἀποβλέπει εἰς τὸ ἑλληνικὸν σύνταγμα τοῦ 1863 παραβαλλόμενον πρὸς τὸ τοῦ 1843 παρέχει πολλῷ μείζονα ἀποκέντρωσιν ἢ ἐκεῖνο· ἀλλ' ἡ ἀποκέντρωσις μᾶλλον διέφθειρεν ἢ ἀμείνω τὴν Ἑλλάδα κατέστησε. Τοῦτ' αὐτὸ ἐγένετο καὶ τοῖς παλαιοῖς ἡμῶν προγόνοις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ μεγάλου Περικλέους. Τὸ σύνταγμα τοῦ 1843 πεφεισμένως μέν, σαφῶς δὲ καὶ ἐν μέτρῳ διαγράφει τὰ περὶ τῆς ἐκκλησίας (ἄρθ. 1-2), τοῦ δημοσίου δικαίου τῶν Ἑλλήνων (3-14), τῆς συντάξεως τῆς πολιτείας (15-21), τοῦ βασιλέως, διαδοχῆς καὶ ἀντιβασιλείας (22-45), βουλῆς καὶ γερουσίας (46-79) ὑπουργῶν (80-85), δικαστικῆς ἐξουσίας (86-96). Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον οἱ Ἕλληνες καὶ μετὰ τὴν ψήφισιν τοῦ συντάγματος διετέλουν ὄντες οἱ αὐτοί. Ἐπανελαμβάνοντο τὰ αὐτὰ ἀδικήματα οἷα καὶ πρότερον. Αὐτὴ ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις πλὴν ἄλλων ἐδίχασεν ἀδίκως καὶ ἀσυνέτως τοὺς Ἕλληνας εἰς *αὐτόχθονας καὶ ἑτερόχθονας*· καὶ ἀδίκως μέν, διότι ἀπεκλείοντο καὶ Ἕλληνες πολλοῦ λόγου ἄξιοι, ἀσυνέτως δέ, διότι ἀντέκειτο πρὸς τὸ πρῶτον στοιχειῶδες ἀξίωμα πάσης πολιτείας, καθ' ὃ τὰ ἔθνη προάγονται καὶ μεγαλύνονται διὰ τῆς ἑνώσεως καὶ συνεκτικότητος πηγαζούσης ἐκ τοῦ ὁμογλώσσου καὶ τῆς ὁμαιμοσύνης, τῆς ὁμογενείας καὶ τῆς αὐτῆς πατρίδος καὶ τῆς ἰσονομίας. Κατὰ τὸ β' ψήφισμα τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως δημοσίας θέσεις ἠδύναντο νὰ λαμβάνωσι *πρῶτον* οἱ αὐτόχθονες τῶν Ἑλλήνων· *δεύτερον* οἱ ἀγωνισθέντες μέχρι τοῦ 1827· *τρίτον* οἱ ἐλθόντες καὶ διαμείναντες ἐν Ἑλλάδι μέχρι τοῦ αὐτοῦ ἔτους· *τέταρτον* οἱ μετασχόντες τοῦ ἀγῶνος μέχρι τοῦ 1829· *πέμ-*

πτον οἱ ἀγωνισάμενοι καὶ κατοικήσαντες ἔν τινι τῶν δήμων μέχρι τοῦ 1839· ἕκτον οἱ ἐλθόντες μετὰ τὸ 1827 μέχρι τοῦ 1832 μετὰ δύο ἔτη ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ συντάγματος· ἕβδομον μετὰ τρία ἔτη οἱ ἐγκαταστάντες μετὰ τὸ τέλος τοῦ 1832 μέχρι τέλους τοῦ 1837· ὄγδοον μετὰ τέσσαρα ἔτη οἱ μετὰ τὸ τέλος τοῦ 1837 μέχρι τέλους τοῦ 1843. Ἐξηροῦντο τοῦ περιορισμοῦ τούτου οἱ στρατιωτικοί, οἱ ἐκτὸς τοῦ κράτους διερμηνεῖς καὶ προξενικοὶ ὑπάλληλοι, οἱ καθηγηταὶ καὶ διδάσκαλοι τῶν ἐκπαιδευτικῶν καταστημάτων καὶ τῶν ὡραίων τεχνῶν. Τὸ ψήφισμα τοῦτο μεγάλως ἐλύπησε τοὺς ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος Ἕλληνας καὶ σχίσμα μέγα ἐγένετο μεταξὺ τῶν ἀγωνισαμένων καὶ μὴ Ἑλλήνων, μεταξὺ τῶν ἔσω καὶ ἔξω. Ψηφίζουσα δὲ τὸ ψήφισμα ἐκεῖνο ἡ συνέλευσις ἐσκόπει ἵνα πάντας ἐκείνους ἀποκλείσῃ, οἵτινες ἀγωνιζομένης τῆς Ἑλλάδος τὸν ἔσχατον ἀγῶνα πόρρωθεν ἐθεῶντο αὐτὴν πλουτοῦντες καὶ ἀναμιμνήσκοντες τοὺς ἀγωνιζομένους τὸ γνωστόν: «Ἢ ὅλοι νὰ σωθοῦμε ἢ ὅλοι νὰ χαθῆτε», μετὰ δὲ τὴν ἐλευθέρωσιν πρῶτοι ἔσπευσαν ἵνα λάβωσιν ὑψηλὰς δημοσίας θέσεις παραγκωνίζοντες διὰ θεμιτῶν καὶ ἀθεμίτων τρόπων τοὺς πενομένους ἀγωνιστάς. Ἀλλ' ὅσῳ ὁ σκοπὸς οὗτος ἦν δίκαιος ὅσον ἀποβλέπει εἰς τοὺς φαύλους τούτους, τόσῳ ἦν ἄδικος πρὸς ἄλλους φιλοτίμους καὶ φιλοπάτριδας ἄνδρας, οἵτινες δὲν μετέσχον μὲν τοῦ ἀγῶνος διὰ τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τὸν λόγον, κάλλιστα ὅμως ἠδύναντο νὰ φανῶσιν ὠφέλιμοι τῇ πατρίδι ἐλευθέρᾳ οὔσῃ.

§ 1756. **Ὑπουργεῖον Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου (30 Μαρτίου-6 Αὐγούστου 1844), ἀπαιτήσεις, στάσεις καὶ μυστικαὶ ἑταιρεῖαι, ἐπεμβάσεις.** Τὸ σύνταγμα ἐγένετο· ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἔμενον οἱ αὐτοί. Ὅπως τὰ περὶ τὴν δίαιταν, οὕτω καὶ αἱ παλαιαὶ ἕξεις, οὐδόλως ἢ ἐλάχιστον μετεβλήθησαν. Ἀπαιτήσεις θέσεων καὶ ἡ πλήρωσις παντοίων ἀναγκῶν ἦσαν ὁ πολιτικὸς μοχλὸς τῶν Ἑλλήνων. Ἔθνος μὴ ἔχον βιομηχανίαν, γεωργίαν ἀνεπτυγμένην καὶ ἄλλον βιοποριστικὸν τρόπον τοιοῦτον, ὥστε νὰ πληρῶνται αἱ ἀνάγκαι αὐτοῦ, ἠναγκάζετο νὰ τρέπηται εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον καὶ εἰς τὰ δῶρα τῆς ἐξουσίας. Εἴρηται ἤδη ὅτι ἐκ τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως ἀνέμενον πάντες μεταβολὴν τύχης· οἱ ἁπλούστεροι ἐφαντάζοντο ὅτι τὸ σύνταγμα ἔμελλε νὰ ᾖ ἡ πανάκεια τῶν δεινῶν. Βλάχος τις ποιμὴν ἠρώτησε: «Τί πρᾶγμα εἶνε αὐτὸς ὁ σύνταγμας, ὁ ὁποῖος θὰ μᾶς κάμει ὅλους νὰ τρῶμε ψωμὶ χωρὶς νὰ δουλεύωμαι;» Μὴ λαβόντες ὅ τι ἐκ τῆς συνελεύσεως ἤλπιζον ἐγράφησαν πρὸς τὸ μετὰ τὴν λῆξιν αὐτῆς (18 Μαρτίου 1844) πρῶτον συνταγματικὸν ὑπουργεῖον Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου. Ἐπ' αὐτοῦ προὔκειντο ἵνα διορισθῶσι μὲν οἱ δημόσιοι λει-

τουργοὶ κατὰ τὸ εἰρημένον περὶ αὐτοχθόνων ψήφισμα τῆς συνελεύσεως καὶ οἱ *ἰσόβιοι γερουσιασταί*, οἱ ἀενάως ἐν τῇ πολιτείᾳ ἰσχύσοντες, γένωνται δ' αἱ βουλευτικαὶ ἐκλογαί, ἐξ ὧν ἔμελλε νὰ προέλθῃ τὸ ὑπουργεῖον. Κατὰ πρῶτον ἄρα ἐπὶ Μαυροκορδάτου αἱ τέσσαρες ἀνώταται ἀρχαί: *βασιλεία, γερουσία, βουλὴ* καὶ *ὑπουργεῖον*, ἐφ' ὧν ὡς ἐπὶ τεσσάρων τροχῶν φέρεται τὸ ἅρμα τῆς συνταγματικῆς πολιτείας ἔμελλον νὰ ἐξασκήσωσι τὰ ἑαυτῶν δικαιώματα τηρούσης ἑκάστης τὰ προδιαγεγραμμένα ὑπὸ τοῦ συντάγματος ὅρια. Προκειμένου ἄρα νὰ λειτουργήσῃ τὸ νέον πολίτευμα πᾶσαι αἱ παλαιαὶ καὶ νέαι φατρίαι συνηγείροντο. Καὶ ὁ μὲν βασιλεὺς ἐπεζήτει ἵνα ἐκ παντὸς τρόπου διὰ τοῦ συντάγματος καταχρατηγῇ τὸ σύνταγμα. Οἱ δὲ γερουσιασταὶ πρὸ μὲν τοῦ διορισμοῦ αὐτῶν πάντα λίθον ἐκίνουν ὅπως διορισθῶσιν ὑποσκελίζοντες τοῦτον ἢ ἐκεῖνον, διορισθέντες δὲ (10 Ἰουνίου 1844) ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς ἅτε ἰσόβιοι ἐμάχοντο ἐπ' ὠφελείᾳ ἑαυτῶν καὶ τῶν οἰκείων ῥέποντες μᾶλλον πρὸς τοὺς περὶ τὸν βασιλέα. Οἱ δὲ ὑπουργοὶ ἠγωνίζοντο ὅπως διὰ τῆς ἐν τῇ βουλῇ πλειονοψηφίας στερεωθῶσιν ἐν τῇ ἐξουσίᾳ. Οἱ δὲ βουλευταὶ ἀπέβησαν τυραννίσκοι. Οἱ δὲ ἀντιπολιτευόμενοι ὑποψήφιοι οὐδὲν παρέλειπον δυνάμενον νὰ κατισχύσῃ τῶν κυβερνητικῶν. Ἐντεῦθεν ἕκαστος ἐτίθει ὑπόπτερον οἱονεὶ πόδα ἐν τῇ πρώτῃ συνταγματικῇ δολιχοδρομίᾳ ὅπως καταλαβὼν στερρὸν ἔδαφος ἐπιτεθῇ κατὰ τοῦ ἀντιπάλου ἢ αὐτὸν ἀμύνηται προσβαλλόμενος. Πάντες καὶ πρὸ τοῦ διατάγματος τῆς συγκλήσεως τῆς βουλῆς καὶ μετ' αὐτὸ (15 Ἰουνίου 1844) ἐκινοῦντο ἀδιακόπως. Τότε ἱδρύθη μυστικὴ δημοκρατικὴ ἑταιρεία ὑπὸ Ῥήγα Παλαμήδη καὶ Ζωγράφου, ἧς ἔμβλημα ἦσαν: « ἐθνικότης, ὀρθοδοξία, ἀνεξαρτησία πάσης ἐξωτερικῆς ἐπηρείας ». Ταύτῃ συνειργάζοντο καὶ οἱ ῥωσσόφρονες ἐναντίον τῶν ἀγγλοφρόνων καὶ γαλλοφρόνων. Τὸ ὑπουργεῖον ἄρα Μαυροκορδάτου ὡς ἀγγλίζον ἦν ὁ κύριος σκοπός, πρὸς ὃν ἔβαλλον πάντες, οὐδ' αὐτῆς τῆς ἱερᾶς συνόδου ἐξαιρουμένης, ἥτις ὤμοσε τὸν νενομισμένον ὅρκον μόλις ἐπὶ ἀπειλῇ παύσεως εἰς 24 ὥρας. Ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις φανεραὶ ἠγείροντο στάσεις, ὧν μᾶλλον ἐπίφοβος ἡ ἐν Ἀκαρνανίᾳ τοῦ *Θεοδώρου Γρίβα*. Οὗτος ἐν τῇ συνελεύσει ἐφαίνετο ἔχων ἀφορμὰς κατὰ τοῦ Ὄθωνος ὡς δῆθεν παρηγκωνισμένος. Μικρόν τι πρὸ τῆς πρώτης ἐκλογῆς τῶν βουλευτῶν περιεφέρετο ἐν Ἀκαρνανίᾳ ἐπιδεικτικῶς ἡγούμενος πολλῶν ὁπλιτῶν λοιδορῶν τὴν κυβέρνησιν καὶ ἀπειλῶν στάσιν. Προσκληθεὶς δ' ὑπ' αὐτῆς ἵνα κατέλθῃ εἰς Ἀθήνας ὠχυρώθη μετὰ 3,000 παλληκαρίων ἐν Ἀβαρίκῳ· ἀλλ' ἐπὶ τέλους ἠναγκάσθη νὰ ἐπιβῇ τοῦ γαλλικοῦ πλοίου « Papin » δολίως προσενεχθέντος ὑπὸ τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας ὅπως δῆθεν παραδώσῃ τῇ κυβερ-

νήσει· ἀπεκόμισεν ὅμως εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἐν ᾗ ἐγένετο ἐκείνῳ μεγάλη ὑποδοχή. Ὡσαύτως ὁ Ῥήγας Παλαμήδης ἔτυχε μεγάλης ὑποδοχῆς ἐν Τριπόλει ὑπὸ πλήθους πολιτῶν ὡς ἀντιπολιτευόμενος· καὶ αὐτὸς φανερῶς ἠπείλει τὴν κυβέρνησιν. Τὰ αὐτὰ στασιώδη κινήματα ἐγένοντο καὶ ἐν Λακωνίᾳ. Οὐδὲ ἠδέσθησαν οἱ περὶ τὸν ἐπιτηδειότατον Κολέττην ἀντιπολιτευόμενοι νὰ προσκαλέσωσι καὶ Τουρκαλβανούς, ἐν οἷς ὁ Ἀχμὲτ Ντῖνος, ἵνα δῆθεν σώσωσι τὸ σύνταγμα ὑπερασπίζοντες τοὺς ἀντιπολιτευομένους κατὰ τὰς βουλευτικὰς ἐκλογάς! Οὐδ' οἱ λῃσταὶ ἀπείχοντο τῶν κατὰ τὰς ἐκλογὰς γινομένων σκευωρημάτων ὑπὲρ ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς φατρίας. Ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις ἡ ἀντιπολίτευσις ἤγειρε (11 Ἰουνίου 1844) φοβερὸν θόρυβον κατὰ τοῦ ὑπουργείου Μαυροκορδάτου. Παλληκάρια τῆς Ἠπείρου, Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας ὀπαδοὶ τοῦ Κολέττη, ἰθαγενεῖς καὶ ξένοι, ὄχλος σύγκλυς συνετάρασσον τὰς Ἀθήνας διὰ διαδηλώσεων· οἱ μὲν ἠπείλουν θάνατον τῷ Μαυροκορδάτῳ καὶ τοῖς ὀπαδοῖς αὐτοῦ ὡς δῆθεν ἐπιβουλεύουσι τῷ συντάγματι, οἱ δὲ διέβαλλον αὐτὸν ὡς ἐλευθερόφρονα περὶ τὴν θρησκείαν καὶ προδιδόντα θρησκείαν καὶ πατρίδα τοῖς Ἄγγλοις. Τοιούτοις τρόποις ἐπέτυχον οἱ ἀντιπολιτευόμενοι, ἵνα τὸν λαὸν κατὰ τῶν ὑπουργικῶν ἐξεγείρωσι. Συνήθως γράφεται ὅτι τὸ ὑπουργεῖον Μαυροκορδάτου κατεπενέβη τῇ τότε βουλευτικῇ ἐκλογῇ· ἀλλὰ τὸ ἀληθὲς ὅτι εἴ περ αὐτὸ πεφεισμένως ἐνήργησέ τι ὑπὲρ τῶν αὐτοῦ ὑποψηφίων, ἡ ἀντιπολίτευσις ὅμως ἐπιβᾶσα ἀχαλίνου ἵππου ἐφωρμᾶτο ἐν μανίᾳ κατ' αὐτοῦ τὰ πάντα ἐπιμηχανωμένη, διαβολάς, σκευωρίας, στάσεις, λῃστείας καὶ ὄντως τῷ ποδὶ ἐπεμβαίνουσα τοῖς ὑπουργικοῖς ὑποψηφίοις· καὶ πάντα δὲ ταῦτα πράττουσα οὐχ ἧττον διεκωδώνιζεν ὅτι τὸ ὑπουργεῖον κατεπενέβαινεν! Οὕτω δὲ ἡ ἀντιπολίτευσις ἔλαβε τὴν πλειονοψηφίαν κατὰ τὴν πρώτην βουλευτικὴν ἐκλογήν. Ἐν τισιν ἐπαρχίαις ἡ διαφορὰ ἦν καταπληκτική· ἐν Πελοποννήσῳ ἐκ τῶν 55 ἐκλεχθέντων βουλευτῶν πλὴν 4 πάντες ἦσαν ἀντιπολιτευόμενοι, ἐνῷ ὁ Μαυροκορδᾶτος οὐδ' ἐν αὐτῷ τῷ Μεσολογγίῳ ἐξελέχθη, καίτοι συνεδέετο αὐτῷ διὰ μακρᾶς ἐνδόξου ἱστορίας.—Οἱ ἀντιπολιτευόμενοι ἀράμενοι λαμπρὰν νίκην ἀπὸ τῆς ἐκλογῆς ἐγένοντο θρασύτεροι κατὰ τοῦ Μαυροκορδάτου· ὁ δὲ Ὄθων ἰδὼν αὐτὸν πεπτωκότα οὐ μόνον ἐγκατέλιπε πρὶν ἢ συνέλθῃ ἡ βουλή, ἀλλὰ καὶ ἔρρεπε πρὸς τοὺς νικητὰς φανερῶς. Ὁ ἀτυχὴς Μαυροκορδᾶτος πανταχόθεν βαλλόμενος προητοιμάζετο ἵνα πέσῃ ὅσον ἔνεστι ἧττον τετρωμένος· καὶ εἴτε ἀπογνοὺς τοῦ ἀντιμάχεσθαι τοῖς κρατίστοις ἀντιπολιτευομένοις εἴτε πολιτικῇ εὐβουλίᾳ καὶ συνέσει χρώμενος περὶ τῶν παρόντων ἔνθεν μὲν ἐπιεικέστατα προσηνέχθη καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἁμαρτήσαντας ἀντιπολιτευομένους ἀπονείμας ἀμνηστίαν (19 Ἰου-

νίου 1844) πᾶσι τοῖς μετασχοῦσι τῶν κατὰ Μάϊον καὶ Ἰούνιον ἐν Ἀκαρνανίᾳ καὶ Αἰτωλίᾳ στάσεων, ἐξαιρουμένων τῶν ἀρχηγῶν Θεοδώρου Γρίβα, Γεωργίου Πρωτοπαπᾶ, Δημητρίου Ταρκαζίκα, Νικολάου Τσέλιου, Κωστούλα Χασάπη, Κωνσταντίνου Κολοκύθα, Σπύρου Μακρυστάθη καὶ Κώστα Καπογεωργάκη, οἷς ἀπεδίδοντο καὶ κοινὰ ἐγκλήματα· ἔνθεν δ' ἔπαυσε (27 Ἰουλίου 1844) τὸν ὑπουργὸν τῆς δικαιοσύνης Α. Χ. Λόντον κατηγορούμενον ὅτι ἐπενέβη ταῖς ἐκλογαῖς ἐν Πάτραις ὑπὲρ ἑαυτοῦ. Ἀλλ' ἡ ἀντιπολίτευσις ἦν ἀνεπιεικεστάτη· τῇ ὑστεραίᾳ (28 Ἰουλίου 1844) τῆς παύσεως τοῦ Λόντου ἐγένετο στάσις ἐν αὐταῖς ταῖς Ἀθήναις ἀπειλοῦσα καὶ ὑπουργεῖον καὶ βασιλείαν ἐὰν μὴ ἄνευ ἀναβολῆς πέσῃ ὁ Μαυροκορδάτος καὶ προσκληθῇ ὁ Κολέττης. Ὁ Ὄθων φοβηθεὶς ἠναγκάσθη νὰ παραστῇ ἐν μέσῳ τῶν συστασιωτῶν καὶ ὑπόσχητε τὴν πλήρωσιν τῆς ἐπιθυμίας τοῦ λαοῦ. Τέλος δὲ ὁ Μαυροκορδάτος μαθὼν ὅτι ὁ Ὄθων ἐν ἀγνοίᾳ αὐτοῦ ἔπεμψεν ἐπιθεωρητὴν εἰς Λακωνίαν, παρητήθη καὶ ἀντ' αὐτοῦ προσεκλήθη ὁ Ἰωάννης Κολέττης.

§ 1757. **Ὑπουργεῖον Κολέττη (6 Αὐγούστου 1844-1 Σεπτεμβρίου 1848).** Τὸ ὑπουργεῖον Κολέττη ἀναλαβὼν (6 Αὐγούστου 1844) τὴν ἐξουσίαν τῇ ὑστεραίᾳ ἐξέδωκε πρὸς τοὺς Ἕλληνας τὸ ἑαυτοῦ πρόγραμμα, ἐν ᾧ σὺν τοῖς ἄλλοις ὑπισχνεῖτο: «Ἀποστρεφόμεθα τὴν ἀποκλειστικότητα. *Δικαιοσύνη* καὶ *ἀμεροληψία* εἶναι τὸ σύνθημά μας. Ἀκρίβεια θρησκευτικὴ εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ πολυτίμου συντάγματός μας καὶ τῶν ἐν ἰσχύϊ νόμων. Προτίμησις θυσιῶν, ἀγώνων, ἀμέμπτου διαγωγῆς συνάμα καὶ ἱκανότης εἰς τὰς δημοσίας θέσεις. Βράβευσις τῆς ἀρετῆς καὶ καταδίωξις τῆς κακίας. Οἰκονομία, ὅσον ἐνδέχεται, αὐστηρὰ εἰς τὰ πάντα». Ἀλλ' ἐκ τῶν ὑποσχέσεων τούτων ἐλάχισται ἐτηρήθησαν.

Ἐξελέγξεις ἐκλογῶν παράνομοι, παρερμηνεία τοῦ συντάγματος καὶ στάσεις, λῃσταί, ἀμνηστία, χάριτες. Αἱ ἐξελέγξεις τῶν ἐκλογῶν ἐν τῇ πρώτῃ συνόδῳ (7 Σεπτεμβρίου 1844-31 Ὀκτωβρίου 1845) τῆς πρώτης περιόδου τῆς συνταγματικῆς τῶν Ἑλλήνων βουλῆς, ἐν ᾗ ἔδει νὰ πρυτανεύῃ ἡ εὐνομία καὶ δικαιοσύνη, ἐγένοντο παρανομώταται· τὸ ὑπουργεῖον Κολέττη πάντα μὲν ὀπαδὸν αὐτοῦ, καίπερ παρανομώτατα ἐκλεχθέντα, ἀνεκήρυττε γνήσιον βουλευτήν, πάντα δ' ἀντιπολιτευόμενον ἀπεσκυβάλιζεν ἐκ τοῦ βουλευτηρίου. «Προὔκειτο νὰ κυρωθῶσι φιλικαὶ ἐκλογαί; Εὐθύς, λέγει ὁ Νικόλαος Δραγούμης, καὶ αἱ δεινόταται παραβιάσεις ἐσιωπῶντο ἢ ἐχαρακτηρίζοντο ἐπουσιώδεις παρατυπίαι· ἡ μὲν βία, ἡ στάσις αὐτὴ ἀπεκαλοῦντο δικαία ἄμυνα, ἡ δὲ ἀδικία, ἡ ἀκολασία, τὸ ψεῦδος, δικαιοσύνη, μετριότης, ἀλήθεια.

Αὐταὶ αἱ λέξεις ἤλλαξαν σημασίαν· ἡ μὲν παραβίασις τῶν καλπῶν ὠνομάσθη *συστολὴ σανίδων*, αἱ δὲ *σαπουνοκασσέλαι* καὶ τὰ *σακκούλια κάλπαι*, ἡ λύμανσις τῶν σφραγίδων τυχαία σύντριψις, οἱ συμβολαιογράφοι ἐπὶ τῆς ψηφοφορίας ἐπιτροπὴ καὶ οἱ ἀπόβλητοι τοῦ λαοῦ ἐκλεκτοὶ αὐτοῦ ». Ἐντεῦθεν εὐθὺς ἐν τῇ πρώτῃ ἐπισήμῳ ἐφαρμογῇ αὐτοῦ τὸ σύνταγμα παρεβιάσθη ἀνέδην. Ἐκ τούτου ὁ λαὸς διεφθείρετο ὁσημέραι· ἐπίστευσεν ὅτι τὸ σύνταγμα εἶνε μάχαιρα, δι' ἧς ἀνθ' ἑνὸς πλείονες ἀνευθύνως κακουργοῦσιν. Ὁ ὄχλος παρανοῶν ἢ εὐφυῶς παρερμηνεύων τὴν σημασίαν τῆς λέξεως ἔλεγε: « σύνταγμα εἶνε σύναγμα » δῆλα δὴ κλοπή, ἁρπαγή, — Οὐδέποτε ἐνεφανίσθησαν τόσοι λῃσταὶ ἢ ἅρπαγες, ὅσοι ἐπὶ τοῦ ὑπουργείου Κολέττη. Ἐν Ἀκαρνανίᾳ, Αἰτωλίᾳ, ἐν τοῖς περὶ τὸν Παρνασὸν καὶ Ἑλικῶνα καὶ ἐν Πελοποννήσῳ πολυάριθμοι συμμορίαι λῃστῶν ἦγον καὶ ἔφερον τὴν χώραν. Πλεῖστοι ὅσοι οὐδὲν κακουργήσαντες ἠνοῦντο τοῖς λῃσταῖς πρὸς *σύναγμα*. Ἀθανάσιος Ψιᾶκος, φέρ' εἰπεῖν, Παναγιώτης Καραβέλλας, Ἀναστάσιος Τζίνιας, οἱ ἀδελφοὶ Ν. καὶ Δ. Ἀργυρόπουλοι ἢ Λιάσκοι ἐκ τοῦ Κάτω Ταρσοῦ τοῦ δήμου Φενεοῦ καὶ Καραδήμας ἐκ Βίλλιας τοῦ Φενεοῦ ἐργατικοὶ ἄνθρωποι ἔντιμοι ἐγκαταλιπόντες τὰς ἐργασίας ἐτράπησαν εἰς τὸ *σύναγμα*, συλληφθέντες δὲ καθείρχθησαν. Ὡσαύτως καὶ ὁ Κουρούσιας καὶ Ἀγριόγατος ἐκ Καρύας τοῦ δήμου Τρικκάλων τραπέντες εἰς τὸ *σύναγμα* καὶ καταδιωχθέντες ἐτράπησαν ἐκ φόβου εἰρκτῆς εἰς τὸν λῃστρικὸν βίον καὶ ἐγένοντο ἀρχιλῃσταί· συλληφθέντες δ' ἐκαρατομήθησαν. Τοιοῦτοι ἐκ φιλησύχων πολιτῶν ἕνεκα πενίας εἰς τὸ *σύναγμα* τραπέντες καὶ εἶτα καταδιωχθέντες ἦσαν οἱ πλεῖστοι τῶν λῃστρικὰς συμμορίας συστησάντων Ἑλλήνων· καὶ οἱ τοιοῦτοι εἶνε ἡ δευτέρα, οὕτως εἰπεῖν, τάξις τῶν λῃστῶν· πρώτη δὲ ἦν ἡ περὶ ἧς εἴρηται ἡ ἐκ τοῦ κακῶς ἐννοουμένου ἁρματωλικοῦ βίου καὶ δόξης ἕνεκα προελθοῦσα· τρίτη δὲ ἦν ἡ ἐκ κακουργημάτων βλαστήσασα ἡ καὶ φοβερωτάτη μάστιξ τῇ Ἑλλάδι γενομένη. Ἐντεῦθεν τῶν τοῦ *συναγματος* λῃστῶν ἐπληρώθη σύμπασα ἡ Ἑλλάς· ἐκ δὲ τούτων προῆλθον καὶ αἱ στάσεις ἀλλαχοῦ τε καὶ ἐν Ναυπλίῳ, Λακωνίᾳ καὶ Μεσσηνίᾳ. Ὅπως δὲ μὴ ἐξαγριῶσι τελέως τοὺς ἀποπεπλανημένους τούτους ἀνθρώπους καὶ ὅπως ῥᾳδίαν καθιστῶσι τὴν εἰς τοὺς κόλπους τῆς κοινωνίας ἐπάνοδον αὐτῶν αἱ ἑλληνικαὶ κυβερνήσεις ἐποίουν συχνῶς χρῆσιν τῆς ἀμνηστίας. Τούτου ἕνεκα καὶ ἐπὶ Κολέττη πρὸς τοῖς εἰρημένοις ἔλαβον ἀμνηστίαν (21 Νοεμβρίου 1844) καὶ οἱ ἀρχιλῃσταὶ Χρῆστος Βούλγαρης πρώην ὑπολοχαγός, Νικόλαος Κωλαηδόνης, Ἰωάννης Καραχάλιος, Ἰωάννης Τσιλμαντᾶς καὶ Ἀθανάσιος Κολοκύθας καὶ εἶτα (15 Μαΐου 1845) οἱ λῃσταὶ Κωνσταντῖνος Ῥαβδάκης καὶ Βασίλειος Κουλοφέζας ὀπαδοὶ τοῦ ἀρχιλῃστοῦ Κιάφα

ἐπὶ ἁπλῇ αὐτῶν ὑποσχέσει «εἰρηνικοῦ ἐν τῷ μέλλοντι βίου». Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὰς βουλευτικὰς ἐκλογὰς ἐγένοντο πολλαὶ ἀξιόποινοι πράξεις, τούτου δ' ἕνεκα πολλοὶ ἐφυγοδίκουν, καταδιωκόμενοι δὲ ἠδύναντο νὰ τραπῶσιν εἰς τὸν λῃστρικὸν βίον, ὁ Κολέττης ἀπένειμεν (9 Ἰανουαρίου 1845) ἀμνηστίαν πᾶσι πάντων τῶν μέχρι τῆς ἐκδόσεως τοῦ διατάγματος γενομένων ἐγκλημάτων. Ὅπως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν προτέρων ὑπουργείων κατ' ἀπαίτησιν τούτου ἢ ἐκείνου ἐτύγχανον ἐπιεικείας οἱ μὲν λῃσταὶ λαμβάνοντες ἀμνηστίαν, οἱ δὲ κατάδικοι χάριτας, οὕτω καὶ ἐπὶ Κολέττη, ὅτε οἱ βουλευταὶ παρεδυνάστευον τοῖς ὑπουργοῖς.

Ὁδοί, ἐμπόριον, σιτοδεία, φροντὶς ὑπὲρ τῶν ἀγωνιστῶν, «μεγάλη ἰδέα», ἑλληνοαλβανικὴ συμμαχία. Ὁ Κολέττης πρωθυπουργοῦ ὄντος τοῦ Μαυροκορδάτου σὺν τοῖς ἄλλοις ἐπεσπᾶτο τὴν ἀγάπην τοῦ λαοῦ παντοῖα ὑπισχνούμενος. Ἔχων δὲ φύσιν δεξιὰν ὥστε καὶ ἀνέδην ψευδόμενος νὰ φαίνηται ἀληθεύων, ἐπεσπᾶτο τὸν λαὸν καὶ καθίστατο πιθανὸς καίπερ λέγων πράγματα ἅπερ καὶ θέλων δὲν ἠδύνατο νὰ ἐκτελέσῃ. Πολλὰ ὑπέβαλε τῇ βουλῇ καὶ προὐκήρυξε περὶ κατασκευῆς ὁδῶν ἀπὸ Πειραιῶς μέχρις Ἀθηνῶν, ἀπὸ Τριπόλεως εἰς Ἀθήνας καὶ ἐκεῖθεν εἰς Λαμίαν καὶ περὶ ἄλλων συμπλεγμάτων ὁδῶν· ὡσαύτως καὶ περὶ ναυτιλίας, ναυταπάτης καὶ ἐμπορίου ἐν γένει· ἀλλὰ τὰ μὲν διεκηρύχθησαν ἁπλῶς, τὰ δὲ ἀρξάμενα ἔμειναν ἡμιτελῆ. Οὐδὲν δ' ἐγένετο πρὸς ἀποξήρανσιν ἑλῶν, καλλιεργίας τῆς γῆς καὶ κτηνοτροφίας καὶ βάμβακος, καίτοι διεκωδωνίσθησαν. Πρὸς πρόσκαιρον δὲ καταπράϋνσιν τῶν πενήτων διενεμήθησαν αὐτοῖς 80,000 κοιλὰ σίτου. Ἀλλὰ τοιουτοτρόπως οὐδεμία πληγὴ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἠδύνατο νὰ ἐπουλωθῇ. Ἡ πενία, ἡ λῃστεία, αἱ ἄπειροι ἀπαιτήσεις ἄλλων τε καὶ μάλιστα τῶν ἀγωνιστῶν, ἡ ἔλλειψις ἀσφαλείας, ἧς ἕνεκα δυσχερῶς πάνυ οἱ κάτοικοι συνεκοινώνουν ἀλλήλοις, ἡ κατάθλιψις τῶν ἀδυνάτων χωριτῶν ὑπὸ τῶν καπετανέων καὶ τῶν ὑπαλλήλων, τῶν εἰσπρακτόρων, τῶν ἐνοικιαστῶν, αἱ ἐπισαθμίαι μάλιστα ἀγρίων στρατιωτῶν ἐν καιρῷ πρὸ πάντων λῃστείας καὶ εἰσπράξεως τῶν φόρων ἐμάραινον τὴν χώραν καὶ ἤγειρον τὸν λαὸν κατὰ τοῦ ὑπουργείου. Καὶ ἐπετύγχανε μὲν ὁ αἱμύλος Κολέττης διὰ τῶν ἐπιτηδειοτάτων αὐτοῦ τρόπων καὶ λόγων νὰ ἐμπνέῃ πάντοτε ἐλπίδας καὶ αὐτοῖς τοῖς οὐδεμίαν ἐπ' αὐτὸν πεποίθησιν ἔχουσι περὶ τῆς ἀληθείας τῶν ὑποσχέσεων αὐτοῦ, ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ αἱ ψευδεῖς ὑποσχέσεις ἐξηλέγχοντο καθάπερ τὰ κίβδηλα νομίσματα ἐκ τῆς τριβῆς. Ἐλπίδας δὲ βελτίονος μέλλοντος παρεῖχεν ὁ Κολέττης πρὸ πάντων οὐ μόνον τοῖς λιμώττουσιν ἀγωνισταῖς καὶ τοῖς ἐκ τῶν ὅπλων ἐν γένει πόρον ζωῆς ἔχουσιν, ἀλλὰ καὶ παντὶ τῷ ἑλληνικῷ ἔθνει ἔχων ἀνὰ

στόμα πάντοτε τὴν «μεγάλην ἰδέαν». Καὶ ἴσως μὲν ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον ἐρρήθησαν ὑπὸ τοῦ Γκυΐζώτου περὶ αὐτοῦ ἀποθανόντος σὺν ἄλλοις ἐπαινετικωτάτοις καὶ ταῦτα, ὅτι «ἡ φιλοπατρία, ἡ ἐλευθέρωσις, ἡ ἀνεξαρτησία καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς ὑπῆρξαν τὸ *μόνον πάθος* τοῦ Κολέττη»· ἀλλ' ὅμως βεβαιότατον ὅτι ὁ ἀνὴρ ἀδιακόπως εἶχεν ἐστραμμένα τὰ ὄμματα εἰς τὴν δούλην ἤπειρον Ἑλλάδα καὶ πρὸ πάντων εἰς τὴν γεννέτειραν αὐτοῦ Ἤπειρον, ἐν ᾗ κατεγίνετο νὰ συμφιλιώσῃ Ἕλληνας καὶ Ἀλβανοὺς πεποιθὼς ὅτι ἡ συμμαχία μόνη αὕτη ἠδύνατο νὰ συντείνῃ εἰς ἐπιτυχίαν τῆς «μεγάλης ἰδέας». Τούτου δ' ἕνεκα καὶ οἱ Ἀλβανοὶ πρὸς αὐτὸν ἀπέβλεπον καὶ αὐτὸς δι' αὐτῶν ἐπεβάλλετο τῇ βασιλείᾳ πιστευούσῃ ὅτι οὗτος ἦν ὁ μόνος τῶν Ἑλλήνων πολιτικὸς ἀνήρ, ἐφ' ὃν ὁ θρόνος ἠδύνατο νὰ ἔχῃ πεποίθησιν καὶ εἰς ὃν οἱ δοῦλοι Ἕλληνες νὰ ἐλπίζωσι.

Βουλή, διοίκησις, ἀντιπολίτευσις, ἐφημερίδες. Εἴρηται ὅτι κατὰ τὰς ἐκλογὰς ἐπὶ Μαυροκορδάτου ἐγένοντο πολλαὶ παρανομίαι προελθοῦσαι μᾶλλον ἐκ τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ἧς ἡγεῖτο κυρίως ὁ Κολέττης, ἢ ἐκ τῆς συμπολιτεύσεως. Αἱ παρανομίαι ἐκεῖναι διετρανώθησαν ἔτι μᾶλλον ἐν τῇ βουλῇ. Τὸ ὑπουργεῖον Κολέττη ἀποβλέπον εἰς τὴν ἐκ παντὸς τρόπου σύστασιν πλειονοψηφίας συνευδοκοῦντος καὶ τοῦ βασιλέως ἐπεκύρωσε μὲν πάσας παρανόμους τε καὶ νομίμους ἐκλογὰς τῶν συμπολιτευομένων αὐτῷ βουλευτῶν, ἠκύρωσε δὲ νομιμωτάτας πολλῶν ἀντιπολιτευομένων, τεθέντος ὡς ἀξιώματος ὅτι πάντες οἱ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Μαυροκορδάτου οὐδ' αὐτοῦ τούτου ἐξαιρουμένου ἐπιτυχόντες ἐξελέχθησαν διὰ παρανομιῶν! Μάτην ὁ Μαυροκορδάτος διὰ λόγου πεισικοῦ κατεπολέμησε τὴν εὐεπιφορίαν ταύτην τῆς βουλῆς εἰς τὸ παρανομεῖν· μάτην ἐπολέμησε τὴν πλημμελῆ γνώμην τῶν ἀντιπολιτευομένων αὐτῷ· ὅτι τὸ ὑπουργεῖον δὲν δύναται δῆθεν νὰ ἔχῃ ὑποψηφίους, ὅπερ οἱ ἀντίπαλοι ἐθεώρουν ὡς φανερὰν παρανομίαν, εἰπὼν εἰς τὴν βουλὴν (26 Ἰανουαρίου 1845) τὰ ὀρθότατα ταῦτα: «Ὅστις γνωρίζει, κύριοι, τὴν συνταγματικὴν κυβέρνησιν, ἐξεύρει ὅτι δὲν εἶναι ἔγκλημα τὸ νὰ ἔχῃ ἓν ὑπουργεῖον ὑποψηφίους του. Οἱ ἄνθρωποι οἱ συμμεριζόμενοι τὰς ἀρχὰς τοῦ ὑπουργείου εἶναι οἱ φυσικοὶ ὑποψήφιοί του. Ἀλλ' ὅμως ἡμεῖς καὶ πρὸς τοῦτο ἐφάνημεν φειδωλότατοι· οὐδένα ἠθελήσαμεν ἐπισήμως νὰ συνδράμωμεν, οὐδένα ἠθελήσαμεν νὰ ἐπιβάλωμεν». Ἀλλὰ τὰ πάντα ἐγένοντο καὶ ἐρρήθησαν μάτην· ὁ Μαυροκορδάτος ὡς Φαναριώτης μάλιστα κατέστη μισητὸς τῇ κοινῇ γνώμῃ· ἐπὶ ταύτην δὲ καὶ τὴν βασιλείαν πεποιθὸς τὸ ὑπουργεῖον ἠκύρωσε δεκαὲξ νομιμωτάτας ἐκλογὰς καὶ ἐξέωσε τῆς βουλῆς περὶ τοὺς τεσσαράκοντα ἀντιπολιτευο-

μένους βουλευτάς, ἐν οἷς καὶ τὸν Ζαήμην, τὸν Σισσίνην, τὸν Λόντον καὶ αὐτὸν τὸν Μαυροκορδᾶτον καίπερ ἐκλελεγμένον ὑπὸ τριῶν ἐπαρχιῶν: *Τριχωνίας, Καλαβρύτων, Καρυστίας* καὶ τοῦ πανεπιστημίου! — Ἡ δὲ διοίκησις ἦν εἰκὼν τῶν ἐν τῇ βουλῇ τελουμένων. Οἱ μὲν συμπολιτευόμενοι ἀπέλαυον τῶν πάντων, οἱ δὲ ἀντιπολιτευόμενοι οὐδενός. Οἱ βουλευταὶ ἀπέβησαν τυραννίσκοι. Πρὸ τοῦ συντάγματος ὁ λαὸς κατεθλίβετο ὑπὸ τῶν ὁπλιταρχῶν ἐχόντων ἐξουσίαν στρατιωτικήν τε καὶ πολιτικὴν ἐρειδομένην ἐπὶ τῆς ἰσχύος τῶν ὅπλων· ἀπὸ δὲ τοῦ συντάγματος οἱ βουλευταὶ ἥρπασαν τὴν δύναμιν ταύτην τῶν ὁπλιταρχῶν γενόμενοι ἰσχυροὶ διὰ τῶν δωρημάτων καὶ τῆς ἀρωγῆς τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας. Τούτου δ' ἕνεκα ἡ πᾶσα διοίκησις περιῆλθεν εἰς τὰς χεῖρας αὐτῶν καταπιεζόντων διὰ μὲν τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας τὸν λαόν, διὰ δὲ τῆς ψήφου τούτου ἐκείνην. Ἐντεῦθεν ἡ παρανομία καὶ ἡ διαφθορὰ ἐκ τῶν ἄνω κατήρχετο πρὸς τὰ κάτω καὶ ἀντιστρόφως, ἤγουν ἐγίνετο *ἀλληλοφθορία*. Πρότερον ἐπὶ τῆς ἰσχύος τῶν ὁπλιταρχῶν νόμος ἦν ἡ βία· νῦν δ' ἐπὶ τῆς ἐξουσίας τῶν βουλευτῶν ἡ πολιτικὴ συναλλαγή, ἧς πατὴρ δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἀναντιλέκτως ὁ Κολέττης. Οὗτος καταγγελλομένων αὐτῷ παρανομιῶν καὶ κλοπῶν ἀκούων ἀπαθέστατα ἀδεῶς ἀπεφαίνετο: « Αἱ μήπως τὰ κλέπτουν ξένοι; Οἱ Ἕλληνάδες μου». Διὰ τοῦ τρόπου τούτου τοῦ διοικεῖν ὁ Κολέττης συνεκράτει τὴν ἐν τῇ βουλῇ πλειονοψηφίαν καὶ ἐν τῇ γερουσίᾳ, ἣ προσέθηκε τεσσαρακαίδεκα ἔτι μέλη. Ἔχων δὲ καὶ τὴν ἀρωγὴν τῆς Γαλλίας ἵδρυσε φατρίαν ἰσχυράν, ἧς οἱ ὀπαδοὶ ἐκαλοῦντο *μοσχομάγκαι*. Ἡ φατρία αὕτη ἐθεώρει ἑαυτὴν ὡς τὴν φιλελευθέραν μερίδα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἥτις ὡς γνώμονα τῆς πολιτείας αὐτῆς εἶχε τὴν «μεγάλην ἰδέαν», ἧς ἐν τῷ ὀνόματι ἐδημοκόπουν καὶ τῶν πάντων κατετόλμων. Τὰ ἱερὰ ὀνόματα: Ἁγία Σοφία, Κωνσταντινούπολις, ἐλευθερία, ἑλληνισμὸς καὶ τὰ τοιαῦτα ἀπέβησαν τετριμμένα ῥήματα οὐδεμίαν πλέον αἴσθησιν κινοῦντα, μᾶλλον δὲ ἀγανάκτησιν ἐφ' ὅσον ἐχρησίμευον πρὸς ἰδίους σκοπούς. Καὶ ὁ Ὄθων δὲ αὐτὸς συμφωνῶν τῷ Κολέττῃ ἐφαίνετο ὑπέρμαχος τῆς «μεγάλης ἰδέας». Ἀλλὰ ταῦτα φρονοῦντες ἢ τοὐλάχιστον κηρύσσοντες οὐδὲν ἐποίουν πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ μεγάλου ἔργου. Τό τε ναυτικὸν καὶ τὸ πεζικὸν διέκειντο οἰκτρῶς οὐδὲ βελτίωσίς τις ἐσκοπεῖτο. Ἐκήρυττον μὲν οἱ *μοσχομαγκῖται* ὅτι παρασκευαὶ ἐγίνοντο ἐσωτερικαί τε καὶ ἐξωτερικαὶ πρὸς τοῦτο· ὅτι ἡ Γαλλία διέκειτο εὐμενῶς τῇ Ἑλλάδι· ἀλλὰ τὰ πάντα ἦσαν λόγοι κενοί. Ἡ Γαλλία ἤθελε νὰ φαίνηται ἐν Ἑλλάδι ὑπερισχύουσα τῆς Ἀγγλίας καὶ οὐδὲν πλέον. — Καὶ ἐπέτυχε μὲν ὁ Κολέττης διὰ τοῦ ἐπιτηδείου τούτου τρόπου νὰ συστήσῃ φατρίαν ἰσχυράν· ἀλλ' ὅσῳ αὕτη ἐπληθύ-

νετο, τόσῳ καὶ αἱ ἀπαιτήσεις· ἐκ δὲ τῆς μὴ πληρώσεως αὐτῶν μεθίσταντο οἱ δυσηρεστημένοι εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν, ἐν οἷς καὶ οἱ ἰσχυροὶ Θεόδωρος Γρίβας, Νικόλαος Κριεζώτης καὶ οἱ Μαυρομιχάλαι. Ἐκ δὲ τῆς μεταστάσεως ἐλαττωθείσης καὶ τῆς πλειονοψηφίας ἠναγκάσθη ὁ Κολέττης νὰ διαλύσῃ τὴν βουλὴν (14 Ἀπριλίου 1847). — Ὅπως δ' ἐν τῇ βουλῇ ἀπώλεσε τὴν πλειονοψηφίαν τὸ ὑπουργεῖον Κολέττη, οὕτω καὶ ἐν τῇ *κοινῇ γνώμῃ* καὶ ἐν τῇ *ἐφημεριδογραφίᾳ*. Ὁ τέως ὑμνούμενος ὡς ὁ μόνος πολιτικὸς τῆς Ἑλλάδος τότε παρίστατο ὑπὸ τῶν ἐφημεριδογράφων ὡς ὁ κάκιστος κατὰ τὸ ἔθος τῶν ἑλληνικῶν ἀντιπολιτευομένων ἐφημερίδων.

Νέα βουλευτικὴ ἐκλογή, στάσις Νικολάου Κριεζώτη, Μουσούρου ζήτημα μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας, θάνατος Ἰωάννου Κολέττη, Κίτσος Τζαβέλλας (5 Σεπτεμβρίου-6 Μαρτίου 1848) πρόεδρος τοῦ ὑπουργείου Κολέττη. Ὁ Κολέττης ἀπολέσας τὴν πλειονοψηφίαν διέλυσε τὴν βουλὴν καὶ ἐνήργησε νέας ἐκλογάς. Ἐγένοντο, ὡς εἰκός, ἐπεμβάσεις ὅπου ἦν δυνατόν· ἀλλ' ἡ τάξις ἐτηρήθη καὶ αἱ ἐκλογαὶ ἐν συνόλῳ ἐγένοντο ἐν εἰρήνῃ. — Μόνος ἐβουλεύθη ὁ Νικόλαος Κριεζώτης ἅμα τῇ διαλύσει τῆς ἐκλογῆς ἵνα ἐγείρῃ σάσιν· ἀλλ' ἀπέτυχε. Κατηγορηθεὶς ὅμως δι' ἄλλα καὶ διὰ βασάνους, ἃς μετεχειρίσθη ὡς *νομοεπιθεωρητής*, ἐφυλακίσθη ἐν ταῖς φυλακαῖς Χαλκίδος, ἐξ ὧν ὅμως ἐξήχθη ὑπὸ συγασιωτῶν, ἐν οἷς ὁ Ζέρβας, ὁ Β. Κουρουπίτζος, Δημήτριος Μυτάκης, Κ. Ἀργύρης, συναντιλαβομένων αὐτοῖς τῶν φρουρῶν χρήμασι διαφθαρέντων. Περὶ τὸν Κριεζώτην ἐξελθόντα τῆς φυλακῆς συνηθροίσθησαν περὶ τοὺς 800. Τούτων ἡγούμενος ὁ ἄγριος παλαιμάχος ὠχυρώθη περὶ τὸν Κοπανᾶν καὶ τὴν Ἐλεοῦσαν παρὰ τὴν Χαλκίδα. Κατ' αὐτοῦ ἐπῆλθεν ὁ Γαρδικιώτης Γρίβας, ὑφ' ὃν ὁ Κλήμακας, ὁ Σταμάτιος Γεωργίου καὶ ἄλλοι. Πληγωθεὶς τὴν κοιλίαν διὰ σφαίρας καὶ τὴν χεῖρα, ἣν κρεμαμένην ἀπέκοψε διὰ τῆς ἑτέρας, ἀπῆλθεν εἰς Κύμην καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν συνοδευόμενος ὑπὸ τεσσαράκοντα πιστῶν. Οὕτως ἀδόξως ἀπῆλθεν ὁ Κριεζώτης ἐκ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος, ὑπὲρ ἧς ἠγωνίσατο κατὰ τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν ἀνδρείως. — Ἐνῷ δὲ συνεταράσσετο ἐσωτερικῶς ἡ Ἑλλάς, ζήτημα διπλωματικὸν ἠπείλει ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ τὴν διάρρηξιν τῶν σχέσεων αὐτῆς τε καὶ τῆς Τουρκίας προελθὸν ἐκ τοῦ πρεσβευτοῦ ἐν Ἀθήναις τῆς Τουρκίας Μουσούρου ἕλκοντος τὴν καταγωγὴν ἐκ τῶν Φαναριωτῶν Ἑλλήνων, τὰ μάλιστα δὲ μισουμένου ἐν Ἀθήναις ὡς λίαν φιλοτούρκου καὶ μισέλληνος. Οὗτος μὴ ἐπικυρώσας τὸ διαβατήριον τοῦ στρατηγοῦ Καρατάσσου, προτιθεμένου νὰ μεταβῇ εἰς Κωνσταντινούπολιν, ἐν βασιλικῷ χορῷ (13 Ἰανουαρίου 1847) περιεφρονήθη ὑπὸ τοῦ Ὄθωνος ὡς προσβαλὼν αὐτὸν τοῦτον, διότι ὁ Καρα-

τάσσος ἦν ὑπασπιστὴς αὐτοῦ. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἀπήτησεν ἵνα αὐτὸς ὁ βασιλεὺς ἀμελλητὶ αἰτήσηται συγγνώμην ἐπὶ τῷ συμβάντι· ἡ δ' ἑλληνική, ὡς ἔδει, ἀπέρριψε τὴν ἀπαίτησιν ταύτην. Ἐντεῦθεν τὸ ἁπλοῦν ζήτημα ἐγένετο εὐρωπαϊκόν· πᾶσαι αἱ κυβερνήσεις πλὴν τῆς Γαλλίας ἐτάχθησαν ὑπὲρ τῆς Τουρκίας, ἥτις ἠπείλει τὴν ἔξωσιν πάντων τῶν ὑπηκόων ἐν Τουρκίᾳ Ἑλλήνων καὶ τὸν ἀποκλεισμὸν τῶν ἑλληνικὴν σημαίαν φερόντων πλοίων ἐκ πάντων τῶν λιμένων ἀπαγορευομένης συγχρόνως καὶ τῆς εἰς τὸν Ἑλλήσποντον εἰσόδου. Καὶ τῇ μεσιτείᾳ μὲν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας ἐματαιώθη ἡ ἀπόφασις τῆς Τουρκίας, οὐχ ἧττον ὅμως αὕτη ἐπέμενεν, ἵνα, ἐὰν μὴ ἐν μηνὶ Σεπτεμβρίῳ ἱκανοποιηθῇ ὁ Μουσοῦρος, διαπράξῃ ὅ τι ἠπείλησεν. Ἀποθανόντος ὅμως ἐν τούτῳ τοῦ Κολέττη τοῦ αἰτίου θεωρουμένου τῆς κατὰ Μουσούρου προσβολῆς τῇ μεσιτείᾳ τοῦ αὐτοκράτορος ἠρκέσθη ἡ Τουρκία ἐγγράφῳ πεμφθέντι εἰς τὴν Πύλην (5 Δεκεμβρίου 1847) τοῦ ὑπουργοῦ Γλαράκη, δι' οὗ ἐξεδηλοῦτο ἡ λύπη ἐπὶ τῇ γενομένῃ εἰς τὸν Μουσοῦρον προσβολῇ, ἐφ' ᾧ οὗτος ἐπανῆλθεν (9 Φεβρουαρίου 1848), καὶ οὕτω μόλις ἔληξεν ἡ διπλωματικὴ αὕτη ἱλαροτραγωδία, καθ' ἣν ὅμως οἱ Ἕλληνες καὶ μάλιστα οἱ ἔμποροι οὐκ ὀλίγον ἐζημιώθησαν. — Δὲν ἐπεῖδε δὲ ὁ Κολέττης τὸ τέλος τοῦ διπλωματικοῦ τούτου ζητήματος. Οὗτος ἅμα τῇ ἐνάρξει τῶν συνεδριῶν τῆς βουλῆς ἐνόσησεν ἐκ δεινοῦ παθήματος τῶν νεφρῶν ἀνιάτου καταστάντος. Ὁ Ὄθων καθ' ἑκάστην ἐπεσκέπτετο αὐτὸν καὶ ἐπὶ ὥραν καὶ πλέον ἐκάθητο παρὰ τὴν κλίνην αὐτοῦ. Ἐν τῇ ἐξάψει τοῦ πυρετοῦ πάντοτ' εἶχεν ὁ ἀσθενὴς ἀνὰ στόμα τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐψέλλιζεν ἡρωϊκόν τι ᾄσμα τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος. Τελευτῶντα δὲ (31 Αὐγούστου 1847) μετὰ 14 ἡμερῶν ὀδυνηροὺς πόνους ἐθρήνησαν πρὸ πάντων οἱ ἀγωνισταὶ καὶ οἱ δοῦλοι Ἕλληνες, ὡς παρ' αὐτοῦ μόνου ἐλπίζοντες τὴν αὐτῶν ἐλευθερίαν, καὶ οἱ Ἀλβανοί. Ἡ κηδεία αὐτοῦ ἐγένετο μεγαλοπρεπής· οὐδέποτε αἱ Ἀθῆναι εἶδον λαμπροτέραν κηδείαν. Οἱ ἄνδρες τοῦ ἀγῶνος ἐθρήνησαν αὐτὸν ὡς παρήγορον προστάτην καὶ ὡς τέκνα τὸν πατέρα. Ἡ « μεγάλη ἰδέα » ἔκτοτε ἤρξατο μαραινομένη, ἧς αὐτὸς ἦν ὁ κατ' ἐξοχὴν φορεύς. Ὑπὲρ πάντα δ' ἔκλαυσε πικρῶς ὁ βασιλεὺς Ὄθων ὡς ἀποστερηθεὶς τοῦ κυρίου προστάτου τοῦ θρόνου. Ἅμα τῷ ἐνταφιασμῷ τοῦ Κολέττη καὶ τῇ βροντῇ τῶν τηλεβόλων βρονταὶ καὶ ἀστραπαὶ ἐνέσκηψαν ἐξ οὐρανοῦ οἵας σπανίως οἱ τοῦ ἄστεως τῆς Παλλάδος εἶδον, ὅπερ οἱ ἁπλούστεροι τῶν θαυμαστῶν τοῦ ἐξόχου ἀνδρὸς ἐθεώρησαν ὡς σημεῖον μελλούσης βλάβης τῇ Ἑλλάδι ἐκ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Πλεῖσται κρίσεις ἀντίξοοι ἐξηνέχθησαν περὶ τοῦ Ἰωάννου Κολέττη παρά τε Ἑλλήνων καὶ ξένων, ἐν οἷς οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ Λυόνς, Πι-

σκατόρης, Θουβενὲλ καὶ ἄλλοι, ἐξ ὧν ὁ τότε πρωθυπουργὸς τῆς Γαλλίας Γυϊζῶτος ἔγραψεν: « Ἡ Ἑλλὰς ἀπώλεσε τὸν *ἐνδοξότατον* τῶν ἐπιζώντων στρατιωτικῶν, τῶν συντεινάντων εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτῆς, τὸν μόνον ἀναδειχθέντα *ἔξοχον πολιτικόν*, τὸν *μοναρχικώτατον* μὲν ὑπουργὸν τοῦ βασιλέως Ὄθωνος, *ἐνθερμότατον δὲ φίλον τῆς πατρίδος*.—Ἡ φιλοπατρία, ἡ ἐλευθέρωσις, ἡ ἀνεξαρτησία καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς ὑπῆρξαν τὸ μόνον πάθος τοῦ Κολέττη. — Οὐδὲν συμφέρον, οὐδεμία ἐπιθυμία, οὐδεμία προσωπικὴ ἡδονὴ συνεκίρνα τὸ πάθος τοῦτο.—Ἐν οὐδεμιᾷ δὲ χώρᾳ ἐν οὐδενὶ χρόνῳ ὑπῆρξέ ποτε ἀνὴρ *φιλόπολις* ἀπηλλαγμένος ὅσον αὐτὸς πάσης ὑπερφιλαυτίας κενοδόξου ἢ ἡδονικῆς· πάντα ἐθεώρει δεύτερα τῆς εὐοδώσεως τῆς πατρίδος. Ὁ βίος αὐτοῦ ἦν ἁπλούστατος καὶ πενιχρός, ὅσον ἦν μεγαλόφρων καὶ ἔνθερμος τὴν ψυχήν. Γενόμενος ὑπουργὸς κλονουμένου βασιλέως ἠσθάνθη κατὰ βάθος τί ὠφείλετο τῇ βασιλικῇ ἀξιοπρεπείᾳ καὶ ἐξήγειρε τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ σέβας ἐν ταῖς βουλαῖς τῆς πατρίδος. Τὸ συνταγματικὸν πολίτευμα ἐχρησίμευεν αὐτῷ ὡς μέσον μᾶλλον ἢ ὡς τέλος, διότι πολὺ πλέον ἐμερίμνα περὶ τοῦ *μεγάλου ἐθνικοῦ μέλλοντος* ἢ περὶ τῆς *τακτικῆς ἀναπτύξεως* τῶν ἐσωτερικῶν καὶ προσωπικῶν ἐλευθεριῶν. Ἡ προσδοκία, ἡ ἐπιθυμία, ἡ ἐλπὶς τῆς παλιγγενεσίας ὁλοκλήρου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐπεσπᾶτο πάσας τὰς σκέψεις αὐτοῦ καὶ ὅτε κατενόει τὸ ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀδύνατον καὶ ὅτε ὁ ἀκράδαντος ὀρθὸς νοῦς κατέστελλε τὰς ὀπωσοῦν χιμαιρικὰς ὁρμὰς τῆς φαντασίας. Τί θὰ ἔπραττεν ἢ τί θὰ ἐπεχείρει ὑπὲρ τοῦ μεγάλου τούτου σκοποῦ, ἂν ἔζη ἔτι καὶ κατεῖχε τὴν ἐξουσίαν κατὰ τὰς περιπλοκὰς καὶ τοὺς ἀγῶνας, οἵτινες ἀνεφύησαν μεταξὺ τῶν μεγάλων εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων, οὐδεὶς γινώσκει. Ἀπέθανε δὲ καὶ αὐτὸς καθάπερ καὶ πολλοὶ ἄλλοι μετὰ βίον μὲν ἔνδοξον καὶ μέγαν, ἀλλὰ πρὶν ἢ δείξῃ τί εἶχεν ἐν τῇ διανοίᾳ καὶ τί ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ». Ἂν ὑπάρχῃ ὑπερβολή τις ἐν τοῖς λόγοις τοῦ Γυϊζώτου, ἀναντιλέκτως ὀρθία ὕβρις καὶ χολὴ ἐπιζέουσα εἶνε τὸ εἰς αὐτὸν ἐπιτάφιον τοῦ πολιτικοῦ ἀντιπάλου Ἰακώβου Ῥίζου Νερουλοῦ τόδε:

« Τὸν δόλῳ ἡδὲ βίῃ αἱρόμενον Ἑλλάδος ἄρχειν
ἔκδικος ἐνσκήψας μάρψε μόρος Κωλέττην.
Ἡ δ' Ἑλλὰς στονόεσσα ὑπὸ μήνιδος οὐχ ὑπὸ πένθους
« Αὐτὸν ἔδει, ἔφη, πρὸ τριῶν ἤδη θανεῖν ἐτέων. »

καθάπερ καὶ ἄλλου τινὸς τόδε:

« Ἥδε κόνις Κωλέττου, ὃς οὔποτ' ὤετο θνήσκειν,
ζώειν δ' Ἑλλάδι πῆμ' ἄφθιτον ἐσσόμενος «.

Οὕτω δὲ μανιώδεις ἦσαν οἱ ἀντιπολιτευόμενοι τῷ ἐξόχῳ ἀνδρί,

ὥστε οὐ μόνον αὐτοῦ καὶ μετὰ θάνατον ἐπὶ κακοφημίᾳ ἐμνημόνευον, ἀλλὰ καὶ τοὺς εἰς τὸν νεκρὸν αὐτοῦ λόγους ἀπαγγείλαντας Ν. Βάμβαν, Ῥήγαν Παλαμήδην, Παναγιώτην Σοῦτσον καὶ Τερτσέτην ἐκακολόγουν. Ἀλλ' ἀναμφήριστον ὅτι οὔτε οἱ ἄγαν ἐπαινέται τοῦ Κολέττη οὔτε οἱ λίαν κακολόγοι ἐν μέτρῳ καὶ σὺν τῷ δικαίῳ ἀπεφήναντο περὶ τοῦ ἀνδρὸς γνώμην. Ὁ Κολέττης ἦν φιλόπατρις, ῥέκτης, πρακτικώτατος καὶ ἀγχίνους, δημαγωγὸς καθάπερ ὁ Περικλῆς οὐχὶ ὥσπερ ὁ Κλέων, ῥήτωρ ἐπαγωγότατος, οὗ τὴν δεινότητα θαυμάσας καὶ αὐτὸς ὁ Θήρσιος ἐξύμνησεν. Ὡς τέλος δὲ καὶ σκοπὸν τῆς πολιτείας τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος ἐθεώρει οὐχὶ τὴν πολιτικὴν καὶ ἐπιστημονικὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐλευθέρων Ἑλλήνων, ἀλλὰ τὴν ἐλευθέρωσιν τῶν δούλων ὁμοφύλων. *Ἄξίωμα αὐτοῦ ἦν πρῶτον ἡ ἐλευθέρωσις καὶ δεύτερον ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἑλληνισμοῦ, οὐδαμῶς δὲ τοὐναντίον.* Ἦν δῆλα δὴ κατὰ τοῦτο ὅλως ἀντίθετος τοῦ Κοραῆ. Ἀλλ' ὅτι ὁ ἐν Παρισίοις φιλόσοφος φιλόλογος συμβουλεύων ἵνα τοὐλάχιστον πεντήκοντα ἔτη ὕστερον κηρυχθῇ ἡ μεγάλη ἐπανάστασις ἠπατήθη ἀπέδειξεν αὐτὴ αὕτη ἡ ἐπανάστασις, ἥτις, εἴ περ ἐγίνετο κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Κοραῆ περὶ τὸ 1870, ἤτοι μετὰ τὴν μεταβολὴν τῶν ναυτικῶν διὰ τοῦ ἀτμοῦ, ἵνα παραλίπωμεν τἆλλα, πάντως θἀπετύγχανεν. Τούτου δ' ἕνεκα ὁ Κολέττης ὡς ἀνὴρ τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως εἶχετο ἀπρὶξ τῆς «μεγάλης ἰδέας». Ὁ ἀνὴρ οὗτος ὡς διατρίψας ἐν τῇ αὐλῇ τοῦ Ἀλῆ ἰατρὸς ὢν τοῦ Μουχτὰρ πασσᾶ υἱοῦ ἐκείνου βεβαίως ἐδιδάχθη πολλὰ τῆς ψευδοῦς πολιτικῆς, ἣν μετεχειρίζοντο οἱ περὶ τὸν τύραννον ἐκεῖνον· πρὸς δὲ τούτοις τὸ ἀδύνατον τῆς πληρώσεως τῶν οὐχὶ σπανίως ἀτόπων ἀπαιτήσεων τῶν τε ξένων πολιτικῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων πολιτῶν ἀπέφαινεν αὐτὸν πλειστάκις ψεύστην καὶ ἄδικον. Ἀλλ' ἐν τῇ πολιτικῇ ἱστορίᾳ τοιαύτης μομφῆς οὐδ' ἄνδρες πολλῷ μείζονες τοῦ Κολέττη,—οἷον ὁ Θεμιστοκλῆς, ὃν οὐ μόνον «ψεύσταν» καὶ «ἄδικον», ἀλλὰ καὶ «προδόταν» ἀπεκάλεσε Τιμοκρέων ὁ Ῥόδιος μελοποιός, — ἠδυνήθησαν νἀπαλλαγῶσι, πολλῷ δ' ἧττον οὗτος, ὅστις ἐκυβέρνα λαὸν ἥκιστα γινώσκοντα νἀκούῃ ἀπαθῶς καὶ ἡσύχως τὴν γλῶσσαν τῆς πικρᾶς ἀληθείας.

Στάσις ἐπικίνδυνος Ι, Φαρμάκη καὶ Παπακώστα Τζαμάλα, ἐπανάστασις Γκιουλέκα, λῃσταί. Ὁ Κολέττης δὲν ἐπεῖδε καὶ τὸ τέλος τῆς φοβερᾶς σάσεως τοῦ Ἰωάννου Φαρμάκη καὶ Παπακώστα Τζαμάλα, ἥτις μικροῦ δεῖν ἐξήγειρε τήν τε ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδα καὶ τὴν Πελοπόννησον. Πολλὰ τὰ αἴτια τῆς στάσεως ταύτης· ἀλλὰ τὸ κυριώτατον πάντων ἦν ἡ σφοδρὰ τῆς ἀντιπολιτεύσεως ῥοπή, ὅπως ἐκ παντὸς τρόπου καθέλωσι τὸ ὑπουργεῖον Κολέττη, ὅπερ πλὴν ἄλλων κακῶν εἶχε

καὶ τὸ φοβερὸν τοῖς φιλοκαίνοις Ἕλλησι τοῦτο: ὅτι ἦν *μακρόβιον!* Πρωτουργὸς τῆς στάσεως ἐγένετο ὁ ἀξιωματικὸς Ἰωάννης Φαρμάκης, ὅστις συμπαραλαβὼν (17 Αὐγούστου 1847) καὶ ἄλλους ἀξιωματικοὺς καὶ στρατιώτας ἐξῆλθε τῆς Ναυπάκτου καὶ καταλαβὼν τὰ Βελβίτζανα ἐδημοσίευσεν ὑπογράψας μετὰ τοῦ Μακρογιάννη, Α. Βοζαΐτη, Δ. Ν. Βότζαρη, Λ. Εὐθυμίου καὶ Πάνου Ἀλεξίου τὴν προκήρυξιν ταύτην: «Κύριοι σᾶς εἰδοποιοῦμεν ὅτι ἐν ὀνόματι τῆς πατρίδος ἐκινήθημεν πρὸς *ὑπεράσπισιν τῶν ἐλευθεριῶν μας καὶ τῶν δικαιωμάτων μας.* Διὰ τοῦτο σᾶς εἰδοποιοῦμεν ὅτι μὲ μίαν φωνὴν νὰ κινηθῆτε καὶ ἐσεῖς διὰ νὰ τελειώσωμεν τὸν θεῖον τοῦτον σκοπόν. Διὰ τοῦτο λοιπὸν νὰ μᾶς στείλητε... ἄνδρας καλοὺς καὶ καλὰ ὡπλισμένους καὶ νὰ μᾶς ἀκολουθήσουν». Ἐκεῖθεν οἱ συστασιῶται μετέβησαν εἰς Λομποτινὰ ἡγούμενοι καὶ ἄλλων τοῦ «συνάγματος» ὀπαδῶν 150 περίπου. Ὁ δὲ νομάρχης Αἰτωλίας ἀπεκήρυξεν (22 Αὐγούστου) αὐτοὺς ἀποστάτας. Μετὰ δύο δὲ ἡμέρας προσβαλὼν αὐτοὺς κατετρόπωσε (24 τοῦ αὐτοῦ) παρὰ τὴν Ζελίσταν ὠχυρωμένους ὁ Ἰωάννης τοῦ Γκούρα Μαμούρης. Εἰς ἐπικουρίαν τῶν περὶ τὸν Φαρμάκην ἔσπευσαν ὁ μὲν Παπακώστας Τζαμάλας ἐξ Ἀμφίσσης ἀποστάτης καὶ αὐτὸς γενόμενος ἡγούμενος λιποτακτῶν ὁροφυλάκων, ὁ Ἰωάννης Ταρκαζίκας, Μῆτσος Κοντογιάννης, Μπαλατσὸς καὶ ἄλλοι. Ἀλλ' ὁ Φαρμάκης μὴ δυνηθεὶς ναντιστῇ κατὰ τῶν περὶ τὸν Μαμούρην ἀνῆλθεν εἰς τὴν Ὀξειάν. Οὐδ' ἐκεῖ δὲ δυνάμενος ναντιστῇ ἀπῆλθεν εἰς τὴν Κερασιάν. Μετὰ δὲ ληστρικὰς περιπλανήσεις συνελήφθη (26 Ὀκτωβρίου) ὁ Φαρμάκης παρὰ τὸ χωρίον Κουτιλίδαν τῶν Κραβάρων μετ' ὀλίγων ὀπαδῶν. Ὁ δὲ Παπακώστας Τζαμάλας καὶ Ἰωάννης Βελέντζας ἀπῆλθον εἰς τὴν μονὴν τῆς Ῥεντίνας, ὁ δὲ Εὐαγγέλης Κοντογιάννης εἰς τὴν Καΐτσαν. Οὕτω δὲ κατατροπωθέντες οἱ συστασιῶται ἐξῆλθον τῶν ἑλληνικῶν συνόρων καὶ διῃτῶντο ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Ἠπείρῳ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῶν ἐκεῖ τουρκικῶν ἀρχῶν, αἵτινες χαίρουσαι ἐθεῶντο τὴν ἔκλυσιν ταύτην τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους καὶ παρεῖχον τοῖς ἀποστάταις πᾶσαν ἀρωγήν. Ἀλλὰ τὸ περίεργον ὅτι ἐνῷ οἱ Ἕλληνες ἀποστάται εἰσῄρχοντο εἰς τὴν τουρκικὴν χώραν, Ἀλβανοὶ καὶ Τοῦρκοι ἐπαναστάται, ἐν οἷς ὁ περιώνυμος Γκιουλέκας, εἰσῄρχοντο εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἀπολαύοντες πάσης τιμῆς καὶ ἀρωγῆς. Ἐν τούτῳ φαίνονται καθαρῶς οἱ σκοποὶ ἑκατέρας τῶν κυβερνήσεων. Ἡ μὲν τουρκικὴ ἐφαντάζετο ὅτι διὰ τῶν Ἑλλήνων προσφύγων ἀποστατῶν θὰ συνταράξῃ τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ βλάβῃ αὐτῆς καὶ ἰδίᾳ ὠφελείᾳ, ἡ δ' ἑλληνικὴ τοὐναντίον καὶ πρὸ πάντων οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Κολέττη ἤλπιζον ὅτι διὰ τῆς καταφυγῆς τῶν Ἀλβανῶν ἠδύνατο νὰ συντελεσθῇ τι ὑπὲρ τῆς «μεγάλης ἰδέας». Ἐντεῦθεν κατανοεῖται

ἔνθεν μὲν διὰ τί ὁ Ν. Κριεζώτης καὶ ὁ Ζέρβας οὐ μόνον ἐτύγχανον πάσης περιποιήσεως ἐν Χίῳ, ἀλλὰ καὶ χρήματα ἐλάμβανον καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ σουλτάνου ἐτόλμων νὰ ταράττωσι τὴν φιλειρηνικωτάτην νῆσον δι' ἐμφυλίων πολέμων· ἔνθεν δὲ διὰ τί οἱ περὶ τὸν Γκιουλέκαν, ὧν οὐκ ὀλίγοι λῃσταί, οὐ μόνον διέτριβον ἀφόβως ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ καὶ πανδήμως ἐμεγαλῃγόρουν περὶ ταχίστης ἐξεγέρσεως ἐπαναστάσεως ἐν Ἠπείρῳ καὶ εἰσβολῆς ἐκ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος. Περιττὸν νὰ ῥηθῇ ὅτι ἥ τε Τουρκία καὶ Ἑλλὰς ἠπατῶντο οἰκτρῶς τοιαῦτα κατ' ἀλλήλων βυσσοδομεύουσαι. Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ὅπως εἰρηνεύσῃ ὁ τόπος ἐχορήγησεν ἐπὶ τῇ ἐθνικῇ ἑορτῇ (25 Μαρτίου 1848) ἀμνηστίαν πᾶσι τοῖς ὁπωσδήποτε παράξασι τὸ ἔθνος καὶ ἔγκλημα διαπράξασιν ἐν Γυθείῳ μὲν μηνὶ Μαρτίῳ κατὰ τὰς δημοτικὰς ἐκλογάς, ἐν Ἀκαρνανίᾳ δὲ, Ναυπάκτῳ καὶ Εὐβοίᾳ τοῖς στασιάσασι μηνὶ Ἰουλίῳ καὶ Αὐγούστῳ, ἐν δὲ τῇ Φθιώτιδι τοῖς στασιώταις Παπακώστᾳ Τζαμάλᾳ, Βελέντζᾳ, Ε. Κοντογιάννῃ, Ε. Μπαλατσῷ. Ἐξῃρέθησαν δὲ τῆς ἀμνηστίας ὁ Ἀντ. Βοτζατζης ὑποφρούραρχος Ναυπάκτου, Ν. Κριεζώτης καὶ Θ. Γρίβας. Ἐπειδὴ δὲ πλὴν τῶν φανερῶς στασιασάντων ὡς ἔνοχοι ἐξωρίσθησαν καὶ ἄλλοι ὡς ὁμόφρονες αὐτῶν ἢ ἁπλῶς ὡς ὕποπτοι, ἡ κυβέρνησις ἐπέτρεψε (24 Μαρτίου 1848) καὶ αὐτοῖς τὴν κάθοδον, ἐξ ὧν τῷ μὲν Σ. Μήλιῳ ἐκ Σύρου, τῷ δὲ Δ. Καλλέργῃ ἐκ Ζακύνθου, τῷ δὲ Ν. Σκαρβέλῃ ἐκ Νάξου καὶ ἄλλοις ἀλλαχόθεν· τὸν ταγματάρχην ὅμως Μυτάκην καθεῖρξεν· ἐκ δὲ Ἀθηνῶν ἐξώρισε τὸν Λεωνίδαν Τράκαν ὡς συγγενῆ τοῦ Ε. Μπαλατσοῦ. Ἀλλ' οἱ κορυφαῖοι τῆς ἐν Φθιώτιδι στάσεως καταφρονήσαντες τῆς βασιλικῆς ἀμνηστίας ἐνέμενον τῇ στάσει· μὴ ὅμως δυνάμενοι νὰ διαμείνωσιν ἐν Ἑλλάδι, χειμῶνος ἐπερχομένου, ἐξῆλθον τῶν ἑλληνικῶν ὁρίων· καὶ ὁ μὲν Ι. Βελέντσας ἀπῆλθεν εἰς Λάρισσαν, ὁ δὲ Παπακώστας Τζαμάλας, Ε. Μπαλατσός, Ε. καὶ Ι. Κοντογιανναῖοι καὶ ὁ σύμμαχος αὐτῶν Ἀμπὰζ ἀγᾶς Λαλιώτης εἰς Τύρναβον.

Νέα εἰσβολὴ τῶν στασιωτῶν: Παπακώστα Τζαμάλα, Κοντογιανναίων, Μπαλατσοῦ καὶ ἄλλων καὶ ἧττα αὐτῶν, Μερεντίτης, λῃσταί. Οἱ συστασιῶται καθ' ἅπαντα τὸν χειμῶνα ἠπείλουν εἰσβολὴν ἐκ τοῦ τουρκικοῦ εἰς τὸ ἑλληνικόν. Πολλαχοῦ δὲ τῆς Ἑλλάδος ἐνεφανίζοντο σημεῖα ἀποστασίας. Πρὸ πάντων δὲ μάλιστα αἱ παρὰ τὰ σύνορα ἐπαρχίαι διετέλουν ἐν ταράχῳ, διότι οἱ ἀντάρται ὁτὲ μὲν εἰσέβαλλον ἐκεῖ, ὁτὲ δ' ἀλλαχοῦ. Ἅπασα ἡ γραμμὴ τῶν τότε ὁρίων ἀπὸ τοῦ Παγασητικοῦ μέχρι τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου ἐπληροῦντο ἀνταρτῶν, λῃστῶν καὶ ἁρπάγων ἀναμίξ. Ὅπως ἐπὶ τῆς μεγάλης ἐπα-

ναστάσεως, οὕτω καὶ νῦν οἱ κάτοικοι φόβῳ καταληφθέντες ἔκρυπτον πάντα τὰ κινητὰ πράγματα, ἔφευγον ἐνώπιον τῶν ἀνταρτῶν καὶ λῃστῶν, καθάπερ τότ' ἐνώπιον τῶν Τούρκων. Οἱ Ἀραχοβῖται ἀνεβίβασαν τὰ ἔπιπλα καὶ σκεύη εἰς ἓν τῶν σπηλαίων τοῦ Παρνασσοῦ ἐν τῷ φοβερῷ κρημνῷ *Κρεμάλᾳ* διὰ τοῦ Δήμου Σαφάκα δεινοῦ κρημνοβάτου, ὅστις ἐν τέλει κρημνισθεὶς ἐφονεύθη ἐκριζωθέντος τοῦ πρίνου, — ἐξ οὗ ἀνηρτημένος ἀνέσυρε τὰ ἔπιπλα, — ἐκ τοῦ μεγάλου βάρους δέματος ἐπίπλων, καὶ εἰς ἄλλα σπήλαια καὶ εἰς Γόσκιαν. Οἱ δ' ἄλλοι τῶν κατοίκων ἀλλαχοῦ. Τέλος συνηθροίσθησαν (9 Ἀπριλίου 1848) φοβεροὶ οἱ ἀντάρται ἐπὶ τῶν μεθορίων παρὰ τὸ Δερβὲν Φούρκα: ὁ Παπακώστας Τζαμάλας, οἱ Κοντογιανναῖοι, ὁ Μπαλατσὸς ἡγούμενος 600· ὁ δὲ Ἰωάννης Βελέντσας εἰσέβαλε (11 Ἀπριλίου) ἡγούμενος 260 εἰς τὸν δῆμον Πτελεατῶν, παύσας τὸν δήμαρχον ἐγκατέστησε τὸν Γεωργιάδην συγγενῆ αὐτοῦ, ἔκαυσε τὸ ἀρχεῖον τοῦ δημαρχείου· ἐγένετο κύριος τῶν πάντων. Ἐκεῖθεν προήλασεν εἰς τὸν δῆμον τῆς Κρεμαστῆς Λαρίσσης καὶ εἰς Αὐλάκι, ὁπόθεν προσεκάλεσε (13 Ἀπριλίου) τὸν νομάρχην Παναγιώτην Λοιδωρίκην ἵνα ἑνωθῇ τοῖς ἀντάρταις ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ λαοῦ. Τοῖς ἀντάρταις ἦσαν συνηνωμένοι καὶ λῃσταί, ἐν οἷς ὁ ἀρχιλῃστὴς Χαρμπῆς μετὰ τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ, ὁ Σράλης καὶ ἄλλοι· ἠνώθη τῷ Βελέντσα καὶ ὁ ἐν Ἀμαλιουπόλει ταγματάρχης Γ. Γριζιᾶνος μετὰ 500 στρατιωτῶν. Οἱ ἀντάρται πανταχόθεν εἰσορμήσαντες κατελάμβανον τὴν μεταξὺ Ὄθρυος καὶ Καλλιδρόμου κοιλάδα, τὰ χωρία καὶ τὰς κώμας ἐξαιρουμένης τῆς Λαμίας καὶ ὠχυροῦντο ὁ μὲν Βελέντσας περὶ τὸ χωρίον Σαρμουσακλῆ, ὁ δὲ Μπαλατσὸς τὴν Μεγάλην Βρύσιν καὶ τὸ ὀχυρὸν χωρίον Φαρδῆ, ὁ δὲ Κοντογιάννης τὸ Λιανοκλάδι· ὁ δὲ Παπακώστας ἀνῆλθε πρὸς τὸ Μαυρολιθάρι, ἐκεῖθεν εἰς Ἄμφισσαν, ἐν ᾗ ἀπεκρούσθη ὑπὸ τοῦ Ἀμφισσέως Σταύρου Κόντου καὶ τοῦ Δελφοῦ Δήμου Φράγκου, φυλαττόντων τὴν οἰκίαν τοῦ Ἰωάννου Μαμούρη· ἀλλ' οὐδὲν ἧττον καταλιπὼν καὶ ἐνταῦθα φρουρὰν προήλασεν ἐξ αὐτῆς διὰ τοῦ μοναστηρίου τοῦ προφήτου Ἠλίᾳ, ἐν ᾧ κατέλιπε φρουράν, εἰς Κρῖσαν, Δελφοὺς καὶ Ἀράχοβαν, ἧς ὀλίγοι ὁπλῖται συνετάχθησαν αὐτῷ οἱ μὲν ἑκουσίως, οἱ δὲ ἀκουσίως, οἱ δὲ πλεῖστοι ἐφρόνουν τὰ τῆς κυβερνήσεως· ἐκεῖθεν δὲ διὰ τοῦ Ζεμενοῦ (Σχιστῆς ὁδοῦ), ἐν ᾧ κατέλιπε φρουράν, ἀνέζευξεν εἰς Δαύλειαν, ἐν ᾗ (22 Ἀπριλίου) ἠνώθησαν αὐτῷ καί τινες Λεβαδιεῖς ὑπὸ τὸν Λεονάρδον Λαπουσιάδην. Ἐκ δὲ Δαυλείας ἀπῆλθεν εἰς τὰ Καλύβια Σούρπης ἐπὶ τῶν βορείων κλιτύων τοῦ Ἑλικῶνος. Τούτων γενομένων ἐπέμφθησαν ἐγκαίρως ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως κατὰ τῶν ἀνταρτῶν κατὰ θάλασσαν μὲν ἐπὶ τοῦ πλοίου «Ὄθωνος» ὁ Ἰωάννης τοῦ Γκούρα Μαμούρης ἐξ Ἀθηνῶν εἰς

Στυλίδα (16 Ἀπριλίου), ὁ ἀντισυνταγματάρχης Ἰωάννης Κλήμακας εἰς Βοιωτίαν πρὸς στρατολογίαν, ὁ Σταμάτης Γεωργιάδης εἰς Εὔβοιαν· ὁ δὲ Ἀντώνιος Μαυρομιχάλης εἰς Μεσσηνίαν ὅπως ἐπιβλέπῃ τὰ κινήματα τῶν ἐκεῖ φιλοταράχων· ὁ δὲ πρωτουργὸς τῆς στάσεως τοῦ 1847 ἐν Ναυπάκτῳ ἀμνηστευθεὶς συνταγματάρχης Ἰωάννης Φαρμάκης καὶ ὁ ταγματάρχης Πράπας εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα· ὁ δὲ ὑποστράτηγος Γαρδικιώτης Γρίβας ἀπῆλθεν (15 Ἀπριλίου 1848) εἰς Θήβας. Ἐκ τούτων ὁ Ἰωάννης Μαμούρης προσέβαλε (17 Ἀπριλίου) περὶ τὸ Σαρμουσακλῆ τὸν Μπαλατσὸν καὶ Βελέντσαν. Κατὰ τὴν συμπλοκὴν ταύτην ἐφονεύθησαν περὶ τοὺς 20 ἀντάρται καὶ ᾐχμαλωτίσθησαν 15· ἐκ δὲ τῶν κυβερνητικῶν ἐφονεύθησαν 31 καὶ ἐτραυματίσθησαν 12. Ἡ θέσις τῶν ἀνταρτῶν δεδιχασμένων ἦν δυσχερής. Οἱ μὲν ἐν Φθιώτιδι ὁσημέραι ἀπεκλείοντο ὑπὸ τῶν κυβερνητικῶν στρατευμάτων καὶ διεκόπη πᾶσα συγκοινωνία μεταξὺ τῶν ἐν Φθιώτιδι ἀνταρτῶν καὶ τοῦ Παπακώστα. Κατεῖχον μὲν καὶ ὕστερον μέχρι τῆς 22 Ἀπριλίου τὰ χωρία τὸ Σαρμουσακλῆ, Μεγάλην Βρύσιν, Ἐμίρμπεη, Χαλκωμάταν· ἀλλ' ἦσαν ἀδύνατοι νὰ διατηρῶσι τὴν πέραν τῶν Θερμοπυλῶν πρὸς τὰ ἐπὶ τάδε συγκοινωνίαν. Μάτην ἤλπιζον ἀλλαχόθεν ἐπικουρίας, φέρ' εἰπεῖν, ἐκ τῶν περὶ τὸν Παπακώσταν καὶ ἐκ τῶν τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος συστασιωτῶν καὶ ληστῶν καὶ ἐκ τῶν ἐν Πελοποννήσῳ, διότι ὁ μὲν Παπακώστας ὡς μὴ τολμήσας ἵνα προκαταλάβῃ τὴν Λεβαδίαν πολιορκηθεὶς ὑπὸ τοῦ προκαλαβόντος αὐτὴν Γαρδικιώτη Γρίβα καὶ κατατροπωθεὶς (25 Ἀπριλίου 1848) ἠναγκάσθη (28 τοῦ αὐτοῦ) νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸς τὴν Φθιώτιδα σωτηρίας ἕνεκεν, τὸ μὲν ὅτι οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ ἠλαττοῦντο διότι οἱ κάτοικοι ἐθεῶντο ἀδιαφόρως τὸ κίνημα τῶν ἀνταρτῶν παρὰ προσδοκίαν αὐτῶν, τὸ δὲ διότι τὰ κυβερνητικὰ στρατεύματα ἐπληθύνοντο νέων ὁσημέραι στρατευμάτων προσερχομένων ἐκ Θηβῶν, οἷς καὶ πολλοὶ τῶν Βοιωτῶν καὶ Φωκέων συνετάσσοντο. Οἱ δὲ περὶ τὸν Εὐαγγέλην Χορμόβαν γαμβρὸν τοῦ Εὐαγγέλη Κοντογιάννη ἀντάρται ἡττήθησαν περὶ τὸ χωρίον Μαυρίλλου τοῦ δήμου Τυμφρηστοῦ ὑπὸ τοῦ Σ. Γιολδάση· οἱ δὲ περὶ τὸν Ταρκαζίκαν, Παναγιωτάκην Παπακώσταν Τζαμάλαν, Σαφάκαν περὶ τὸ χωρίον Στράνωμα τοῦ δήμου Πυλήνης τῆς Ναυπακτίας διεσκορπίσθησαν ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Φαρμάκη τοῦ ἀπὸ ἀντάρτου κυβερνητικοῦ, ὡς εἴρηται, γενομένου. Οἱ δ' ἐν Κορινθίᾳ ἐπιχειρήσαντες στάσιν ὁ ταγματάρχης Γ. Λύκος Χελιώτης, Α. Ῥένδης, οἱ Καλαραῖοι καὶ εἴ τις ἕτερος διελύθησαν ὡς τάχιστα. Οἱ δ' ἐν Καλάμαις σπουδαιότεροι καὶ πολυπληθέστεροι ὑπὸ στασιάρχην τὸν Γεώργιον Περρωτὴν συστασιῶται οἱ συστήσαντες, περὶ τοὺς 700 συναθροισθέντες, σα-

σιαστικὴν ἐπιτροπείαν, οἱ καταλύσαντες τὰ καθεστῶτα ἐν Καλάμαις καὶ διὰ προκηρύξεως (24 τοῦ αὐτοῦ) ἀπαιτήσαντες σὺν ἄλλοις *διάλυσιν τῆς βουλῆς, ἀκριβῆ τήρησιν τοῦ συντάγματος, παῦσιν τοῦ ὑπουργείου,* — ἅπερ καὶ οἱ ἐν Κορίνθῳ συστασιῶται δι' ὁμοίας προκηρύξεως ἀπῄτουν, — τάχιστα καταδιωχθέντες ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Δ. Πλαπούταν κυβερνητικῶν καὶ πολιορκηθέντες ἐν τῇ μονῇ τοῦ Βουλκάνου τοῦ δήμου Ἰθώμης διεσκορπίσθησαν (30 Ἀπριλίου)· ὁ δὲ Γ. Περρωτὴς ἠναγκάσθη νὰ καταφύγῃ εἰς Ζάκυνθον. Οὕτω δὲ πανταχόθεν ἐγκαταλελειμμένοι οἱ περὶ τὸν Ι. Βελέντσαν, Μπαλατσὸν καὶ τὸν Κοντογιάννην ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσι πρὸς δυσμάς. Ἐνῷ ὁ Κοντογιάννης κατελάμβανε τὴν Ὑπάτην, ὁ Βελέντσας καὶ Μπαλατσὸς κατεῖχον τὸν Μῶλον· εἶτα δὲ (30 Ἀπριλίου) καὶ οὗτοι ὑπεχώρησαν εἰς Ὑπάτην. Οὐδ' ἐκεῖ δὲ δυνάμενοι νὰντιστῶσι ὑπεχώρησαν πρὸς τὸ *Παλαιοχώριον* τοῦ δήμου Δωριέων, ἔνθα ὠχυρώθησαν. Ἐκεῖ ἐπολιορκήθασαν ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Μαμούρην ἐπὶ ἑπτὰ ἡμέρας (2-8 Μαΐου 1848), ὅτε καθ' ἑκάστην σχεδὸν ἡμέραν καὶ νύκτα ἐγίνοντο συμπλοκαὶ καὶ ὁμηρικαὶ ἀψιμαχίαι, καθ' ἃς ἐφονεύοντό τινες. Ἐπειδὴ δὲ ὁσημέραι οἱ κυβερνητικοὶ ἐγίνοντο κραταιότεροι ἔχοντες ἀφθόνους τροφὰς καὶ τὰ τοῦ πολέμου νέων αὐτοῖς ἐπικούρων προσερχομένων ἔκ τε τοῦ στρατοῦ καὶ ἄλλων ἐκ τῶν πέριξ χωρίων στρατολογουμένων, οἱ ἀντάρται ἐλαττούμενοι μὲν ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ λιποτακτούντων ἐξ αὐτῶν μάλιστα τῶν βίᾳ στρατολογηθέντων χωριτῶν ἐπανερχομένων μετὰ λαφυραγωγίαν εἰς τὴν οἰκείαν ἢ καὶ εἰς τοὺς κυβερνητικοὺς μεθισταμένων, στερούμενοι δὲ ἐφοδίων πολέμου καὶ δυσχερῶς προσποριζόμενοι τὰ ἐπιτήδεια ἐν νυκτὶ (8 πρὸς τὴν 9 Μαΐου) ξιφήρεις διασπάσαντες τὰς τάξεις τῶν πολιορκητῶν διεξῆλθον φονευθέντων οὐ πολλῶν. Ἐντεῦθεν οὗτοι διεσκορπίζοντο ἄλλων ἄλλην ὁδὸν τρεπομένων. Οἱ περὶ τὸν Ἰωάννην Βελέντσαν διαβάντες τὰ σύνορα ἐπορεύθησαν αὖθις εἰς Καΐτσαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν μονὴν τῆς Ξενιᾶς· οἱ δὲ περὶ τὸν Παπακώσταν Τζαμάλαν καὶ Εὐαγγέλην Κοντογιάννην προσέβαλον (6 Ἰουνίου 1848) τὸ χωρίον Τσούκα, ἐκεῖθεν ἀπῆλθον εἰς Φτέρην καὶ ἐξ αὐτῆς εἰς Ὀξειάν. Οὕτω δὲ μετὰ τὴν διάλυσιν τοῦ ἐν Παλαιοχωρίῳ στρατοπέδου αὐτῶν οἱ ἀντάρται οὗτοι μᾶλλον ὡς λῃσταὶ ἢ ὡς πολιτικοὶ συστασιῶται διεσκορπίσθησαν καὶ κατέφυγον πάντες σχεδὸν πάλιν εἰς τὴν τουρκικὴν χώραν. Αἱ δὲ φρουραὶ αἱ τεθεῖσαι κατὰ τὴν ἐκ τῆς τουρκικῆς χώρας εἰς τὴν ἑλληνικὴν εἰσβολὴν ἀλλαχοῦ τε καὶ ἐν Ἀμφίσσῃ καὶ τῇ μονῇ τοῦ προφήτου Ἠλία αἱ μὲν ἠκολούθησαν καὶ μάλιστα αἱ ἐκ κεκηρυγμένων λῃστῶν συνιστάμεναι, αἱ δὲ ἐκ χωριτῶν διελύθησαν, αἱ δ' ἐκ στρατιωτῶν λιποτακτῶν αἱ πολλαὶ παρεδόθησαν. Ἐκ τῶν

ἐπισημοτέρων δὲ φρουρῶν ἦν ἡ ἐν τῇ τοῦ προφήτου Ἠλία μονῇ· αὕτη παρεδόθη τῷ Ἡρακλεῖ Μαμούρῃ υἱῷ τοῦ τὴν ἀνταρσίαν καταβαλόντος στρατηγοῦ Ἰωάννου Μαμούρη. Εἰς ἀποσπάσματα διῃρημένοι οἱ ἀντάρται ἐπειράθησαν ἵνα λῃστρικῷ τῷ τρόπῳ ἐπιδρομὰς ποιήσωσιν εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα· ἀλλὰ πάντοτ' ἀπετύγχανον. Οἱ κάτοικοι ὅμως ἔπασχον τὰ πάνδεινα ὑπό τε τῶν ἀνταρτῶν καὶ τῶν κυβερνητικῶν στρατευμάτων· συγχρόνως δ' ἐληστεύοντο καὶ ἠχμαλωτίζοντο ὑπὸ λῃστῶν, οἵτινες πολυπληθεῖς εἴ περ ποτὲ διήλαυνον ἐν σταθερᾷ μεσημβρίᾳ τὰς κώμας καὶ χωρία ἀπὸ Βοιωτίας μέχρις Ἀκαρνανίας καὶ πρὸ τῆς ἀνταρσίας τοῦ Φαρμάκη, Παπακώστα Τζαμάλα καὶ τῶν ἄλλων καὶ μάλιστα κατ' αὐτὴν (17 Αὐγούστου 1847-Ἰουλίου 1848) καὶ μετ' αὐτήν. Οἱ λῃσταρχοι Φλῶρος, Ταρκαζίκας, Ἐτὲμ ἀγᾶς Ἀλβανός, Γ. Τσάμης, Κοπτζούλας, Μοσχανδριᾶς, Μπίμπισης, Σταμάτης, Χρῆστος Βούλγαρης ἦσαν ὀλίγοι ἐκ τῶν πολλῶν. Περὶ τοὺς 800 λῃσταὶ ἦγον καὶ ἔφερον τὰ τῆς ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδος. Ὑπερδιακόσιοι ἠπείλουν αὐτὸ τὸ Μεσολόγγιον· παρὰ τὰ Μαυροσκοίνια τῆς Λεβαδείας ἐλῄστευσαν τὸν ταγματάρχην Βέϊκον καίπερ συνοδευόντων αὐτὸν πολλῶν σωματοφυλάκων. Οὐδαμῶς δὲ τῶν λῃστηρίων διέφερον αἱ τῶν ἀνταρτῶν ἐπισταθμίαι καὶ αἱ αὐτῶν πράξεις τῶν λῃστῶν. Παράδειγμα ἔστω τρανότατον, μέγα ἐν μεταξὺ πολλῶν ὑποδεεστέρων, ἡ ὑπὸ 90 μόνον στρατιωτῶν στασιασάντων ὑπὸ τὸν Μερεντίτην ἁρπαγὴ (29 Νοεμβρίου 1847) 117,000 δραχμῶν τῆς τραπέζης τῶν Πατρῶν καὶ 32,000 τοῦ δημοσίου ταμείου. Εἰς τὴν ἐκ στάσεων δὲ καὶ λῃστειῶν κακοδαιμονίαν ταύτην τῆς Ἑλλάδος συνέτεινον καὶ αὐτοὶ οἱ ξένοι οἱ ἀείποτε φιλοτιμούμενοι ἵνα παριστῶσι τοὺς Ἕλληνας ὡς λῃστάς. Εἴρηται (σελ. 1093) ὅτι Γάλλος πλοίαρχος, ἀναλαβὼν ἵνα παραδώσῃ τὸν στασιάρχην Θεόδωρον Γρίβαν, παρὰ τὰ συμπεφωνημένα περιῆγεν αὐτὸν ἐν θριάμβῳ εἰς Ἀλεξάνδρειαν καὶ ἀλλαχοῦ ὅπως ὁ πολέμιος τῶν καθεστώτων ἀξιῶται τιμῆς διότι ἐθεωρεῖτο γαλλόφρων· τανῦν δὲ Ἄγγλος πλοίαρχος ἀναλαμβάνει ὑπὸ τὴν προστασίαν τὸν λῃστὴν καὶ ἀντάρτην Μερεντίτην ἀρνούμενος νὰ παραδώσῃ τῇ ἑλληνικῇ κυβερνήσει αὐτὸν καὶ τὰ λῃστευθέντα τῆς τραπέζης καὶ τοῦ δημοσίου χρήματα! Ἐκ τούτου δὲ φανερὸν ὅτι ἡ μὲν ἑλληνικὴ κυβέρνησις δυσκόλως ἐπεθάρρει τοῖς ἀντάρταις καὶ λῃσταῖς, οὗτοι δ' ἐπιθαρρυνόμενοι ὑπὸ τῶν ἀντιπολιτευομένων τῇ κυβερνήσει καὶ δὴ καὶ ὑπὸ τῶν ξένων καθίσταντο θρασύτατοι καὶ ἠπείλουν οὐ μόνον τοῦτον ἢ ἐκεῖνον τῶν ἀτυχῶν κατοίκων, ἀλλὰ καὶ κώμας καὶ χωρία καὶ κωμοπόλεις. Παράδειγμα ἔστω ἡ θράσους καὶ ὕβρεως ἔμπλεως μία τῶν πολλῶν λῃστρικῶν ἐπιστολὴ τοῦ εἰρημένου ἀρχιλῃστοῦ οὐχὶ ἐκ τῶν ἐπισήμων Κοπτζούλα,

ἣν ἔγραψε περὶ τὸ τέλος τῆς ἀνταρσίας (11 Ἰουνίου 1848) πρὸς τοὺς Δᾳδιώτας, αὕτη: «Κερατάδες Δᾳδιῶται, κατακερατάδες... νὰ μᾶς στείλετε τὰ γρόσια, σᾶς... τὰ κέρατα, κερατάδες. Ἂν καὶ τὰ ἀποφασίσετε τὰ βόδια σας καὶ ἔχετε τὸν τρόπον νὰ ξεκαλοκαιριάσετε εἰς τὸ χωριό, μὴν τὰ δίνετε. Καὶ πάλιν ἂν δὲν λάβωμεν κανένα ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό σας, ἡμεῖς θὰ ἀποφασίσωμεν νὰ ἐλθοῦμε μέσα εἰς τὸ Δᾳδί· καὶ σκυλὶ νὰ λάβωμεν εἰς τὸ Δᾳδί, εἰς τὴν φωτιὰν θὰ τὸ ῥίξωμεν, καὶ ὄχι ἄνθρωπον. Καὶ μὴν ἀκούετε ἐκείνους, ὁποῦ ἔχουν τὸν τρόπον καὶ δὲν εὐγαίνουν ἔξω. Τὸν καιρὸν ὁποῦ θὰ πάθετε τὴν ζημίαν, αὐτοὶ θὰ κάνουν χάζι, καί, σὰν σᾶς φθάνει, ἡμᾶς μᾶς περισσεύει. Μὴν ςοχασθῆτε ὅτι θὰ σᾶς τὰ γυρεύομεν σήμερα, καὶ ταχὺ νὰ ξενοιασθῆτε. Ὅσον ζοῦμεν ἡμεῖς, δὲν ἔχετε ζωὴν ἐσεῖς· καὶ νὰ μᾶς στείλετε τὴν ἀπάντησιν μὲ τὸν ἴδιον ἢ τὰ δίδετε ἢ δὲν τὰ δίδετε, νὰ μὴν σκοτώνωμεν τὸν κόσμον ἄδικα». Ἡ κυβέρνησις πανταχόθεν πολεμουμένη περιῆλθεν εἰς ἀπόγνωσιν. Κατεπολεμήθησαν οἱ ἀντάρται καὶ πολλοὶ λῃσταὶ οἱ μὲν συνελήφθησαν, οἱ δ' ἐφονεύθησαν· ἀλλὰ τὸ κακὸν πάντοτε ἤκμαζεν. Ἐφ' ὅσον ἔζη ὁ Κολέττης διεκήρυττον οἱ ἀντιπολιτευόμενοι καὶ οἱ ἀντάρται ὅτι ἠγωνίζοντο ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῶν δικαιωμάτων αὐτῶν! Πρὸς ἐπίτευξιν δὲ τοῦ ὑψηλοῦ τούτου σκοποῦ ἐλάμβανον ἐπικούρους λῃστάς, φυγοδίκους, καταδίκους, κακούργους οὐ μόνον Ἕλληνας, ἀλλὰ καὶ Ἀλβανοὺς καὶ Τούρκους, οἵτινες ἐληλάτουν τὴν χώραν καὶ ἐλῄστευον τοὺς κατοίκους χάριν τῆς *ἐλευθερίας καὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ πολίτου*! Τούτοις δὲ συνέπραττον καὶ συνεβόων οἱ ἐν Ἀθήναις ἀντιπολιτευόμενοι ἀπαιτοῦντες συνέλευσιν, ὅπως φροντίσῃ περὶ τῆς *ἐλευθερίας καὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ πολίτου*. Ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον ἐκείνου τί ἐζήτουν;

§ 1758. **Πρωθυπουργία Γ. Κουντουριώτου (7 Μαρτίου - 14 Ὀκτωβρίου 1848), Κ. Κανάρη (15 Ὀκτωβρίου 1848-11 Δεκεμβρίου 1849), Ἀντ. Κριεζῆ (12 Δεκεμβρίου 1849-13 Μαΐου 1854).** Ὑπὸ τὸν θόρυβον τῆς ἐλευθερίας καὶ τῶν δικαιωμάτων ἔπεσεν ὁ Μαυροκορδάτος βληθεὶς ὑπὸ τοῦ Κολέττη· ὑπὸ τὸν αὐτὸν θόρυβον ἀπέθανεν ὁ Κολέττης. Ἀλλ' ὅμως οὔτ' ἐπὶ Κολέττη οὔτ' ἐπὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Κίτσου Τσαβέλλα οὔτ' ἐπὶ τοῦ εὐπατρίδου Γεωργίου Κουντουριώτου οὔτ' ἐπὶ τοῦ δαφνοστεφοῦς Κωνσταντίνου Κανάρη ἐπαύσαντο συνταράσσοντες τὸ ἔθνος οἱ ἐν τῷ ὀνόματι τῆς ἐλευθερίας καὶ τῶν δικαιωμάτων πᾶν τυραννικὸν καὶ ἀνελεύθερον καὶ πᾶσαν ἀδικίαν διαπράττοντες. Ἡ κυβέρνησις Κουντουριώτου πανταχόθεν ἀπειλουμένη, ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν, περὶ τὸ τέλος τοῦ βίου αὐτῆς πρὸς εἰρή-

νευσιν τοῦ κράτους καὶ ἀπαλλαγὴν ὅσον τὸ δυνατὸν τῶν κατοίκων τῆς ἐπιδρομῆς τῶν ἀνταρτῶν ὁρμώντων ἐκ τῶν τουρκικῶν συνόρων ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα μετεχειρίσθη τὸ κοινὸν φάρμακον, τὴν *ἀμνηστίαν*. Ἔδωκεν ἀμνηστίαν πᾶσι τοῖς ἀντάρταις τῆς Φθιώτιδος, Φωκίδος, Αἰτωλίας, Ἀκαρνανίας, Ἀργολίδος, Κορινθίας, Μεσσηνίας, Ἀχαΐας, Ἤλιδος ἐξαιρουμένων τῶν στασιαρχῶν Παπακώστα Τζαμάλα, Ἰωάννου καὶ Ἀχιλλέως τῶν Βελεντσαίων, Εὐαγγέλη καὶ Νικολάου καὶ Ἰωάννου τῶν Κοντογιανναίων, Εὐαγγέλη Μπαλατσοῦ, Ἰωάννου Μέγα καί τινων ἄλλων. Ὀλίγον δὲ κατ' ὀλίγον ἀπελύθησαν καὶ οἱ φανερῶς ἢ κρυφίως συμπράξαντες τοῖς ἀντάρταις, ὁ Νάκος Πανουριᾶς, Γεράντωνος, Περραιβός, Λεονάρδος Λαπουσιάδης, ἄλλοι τε καὶ ὁ ἱερεὺς Νικόλαος τοὐπίκλην Καναβίδας ὁ ἐξ Ἀγόριανης τοῦ Παρνασσοῦ, ὅστις ἐπ' ἐκκλησίας ἐδεήθη κατὰ τὴν θείαν λειτουργίαν ὑπὲρ τοῦ στασιάρχου Παπακώστα Τζαμάλα ὡς βασιλέως εἰπών: «Ὑπὲρ τοῦ θεοσεβεστάτου Παπακώστα καὶ παντὸς τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ» καὶ τοῖς ἀντάρταις ἠκολούθει. Ἀλλ' οὐδὲ οὕτως ἀπέλαυσεν ἡσυχίας ἡ χώρα· τὰ λῃστήρια τῶν ὀρέων καὶ τῶν δασῶν οὐδέποτε ἐκενώθησαν λῃστῶν· οἱ κάτοικοι ἐν φόβῳ ἐκαλλιέργουν τὴν γῆν καὶ συνήθροιζον τοὺς καρπούς· αἱ δὲ πανηγύρεις ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐγίνοντο ἀφορμὴ αἰχμαλωσιῶν καὶ λῃστειῶν, ἐξ οὗ καὶ τὸ μικρὸν ἐμπόριον ἐβλάπτετο, ἐφ' ὅσον ἡ συγκοινωνία δυσχερῶς πάνυ ἐγίνετο, διότι οἱ λῃσταὶ ἐνεδρεύοντες παρὰ τὰς ὁδοὺς ἐλῄστευον οὐ μόνον τοὺς εὐπόρους, ἀλλὰ ἐνίοτε καὶ τοὺς ἀπόρους φέροντας χρήματα δάνεια ὅπως ἀγοράσωσι βοῦν ἢ ἄλλο κτῆνος.

Δὸμ Πακίφικος, Γουλιέλμος Πάρκερ, δυσμενὴς τῇ Ἑλλάδι ἡ Ἀγγλία. Ἡ Ἀγγλία εἶχε πολλὰς ἀφορμὰς ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος καὶ πρὸ πάντων *πρῶτον* ὅτι ἀπὸ τοῦ 1839 μάτην ᾐτήσατο παρὰ ταύτης ἵνα παραχωρηθῶσιν αὐτῇ ἑνούμεναι τῇ ἰονικῇ πολιτείᾳ ὡς θέσεις στρατηγικαὶ αἱ δύο μικραὶ νῆσοι *Σαπιέντσα* καὶ *Ἐλαφονῆσι*· *δεύτερον* ὅτι ὁ Ὄθων πάντοτε πρὸς τὸν πρόξενον αὐτῆς Λυὸνς ὑπόπτως ἐφέρετο, καὶ δικαίως, διότι ἐκ παντὸς τρόπου ἐκεῖνος ἐπεζήτει τὴν καθαίρεσιν αὐτοῦ, ὡς εἴρηται, συμφωνῶν κατὰ τοῦτο πρὸς τὴν Ῥωσσίαν θέλουσαν ἡγεμόνα ὀρθόδοξον· *τρίτον* ὅτι ἡ ἀγγλικὴ πολιτικὴ παρευδοκιμεῖτο ὑπὸ τῆς γαλλικῆς καὶ μάλιστα ἐπὶ τοῦ μακροῦ ὑπουργείου τοῦ ἀναφανδὸν κεκηρυγμένου ὑπὲρ τῆς Γαλλίας Κολέττη. Διὰ ταῦτα ἐπεζήτει ἀφορμὴν ἡ Ἀγγλία, καὶ αὕτη παρέστη: Ἑβραῖός τις Δὸμ Δαβὶδ Πακίφικος, ὅστις τῷ 1822 ἐπολιτογραφήθη ὑπήκοος ἐν Πορτογαλίᾳ καὶ διωρίσθη (1836) πρόξενος αὐτῆς. Ἀλλὰ κατηγορηθεὶς πολλαχῶς ἐπαύθη (21 Ἰανουαρίου 1842) καὶ παρέδωκε τὰ ἀρχεῖα τοῦ προξενείου τῷ διαδόχῳ. Ἀλλ' αὐτὸς ἀπειλήσας ἀγωγὴν κατὰ τῆς πορτογαλικῆς κυ-

βερνήσεως δι' ὅσας δῆθεν ζημίας ὑπέστη χάριν τῆς βασιλίσσης ἀπήτει 450,000. Ἐπειδὴ ὅμως οὐδαμοῦ ἠδύνατο νὰ στηριχθῇ ἡ ἀπαίτησις αὐτοῦ, ἡ πορτογαλικὴ κυβέρνησις ὅπως ἀπαλλαγῇ ἀχρείου ἀπαιτητοῦ ἔδωκεν αὐτῷ 4,928 φράγκων· οὗτος δὲ ἠρκέσθη. Οὗτος γενόμενος Ἄγγλος ὑπήκοος διέτριβεν ἐν Ἀθήναις ζῶν βίον πένητος ἐλεούμενος ὑπὸ τῆς δουκίσσης τῆς Πλακεντίας κατοικῶν ἐν οἴκῳ εὐτελεῖ. Στερούμενος δὲ μόλις ἠδύνατο νὰ δανεισθῇ 1000 δραχμὰς ἐπὶ ἐνεχύρῳ. Τὸν ταπεινὸν τοῦτον Ἑβραῖον κατὰ τὴν δευτέραν ἀνάστασιν τοῦ πάσχα τοῦ 1847 ἀγυιῶν παῖδες καὶ ὄχλος σύγκλυς ὕβρισαν ὡς Ἰουδαῖον τῆς ἑορτῆς ἕνεκα· αὐτοῦ δ' ἀνθυβρίσαντος οἵ τε ἀγυιῶν παῖδες καὶ ὁ σύγκλυς ὄχλος ἐλιθοβόλησαν τὸν οἶκον αὐτοῦ καὶ κατεδίωξαν ὅπως κακοποιήσωσιν αὐτόν· αὐτοῦ δὲ κρυβέντος συνέτριψαν τὰ ὀλίγα εὐτελῆ ἔπιπλα τῆς οἰκίας πρὸς χαρὰν ἐκείνου. Οὗτος ᾐτήσατο διὰ τοῦ πρεσβευτοῦ τῆς Ἀγγλίας ἀποζημίωσιν ὑποβαλὼν μακρὸν κατάλογον ἐν πέντε μεγάλαις σελίσι ἐπίπλων μεταβαλὼν ὡς ποτε ὁ πρόγονος αὐτοῦ Ἀαρὼν διὰ τῆς ῥάβδου τὰ εὐτελῆ σκεύη καὶ θριπήδεστα ἔπιπλα καὶ ῥακώδη ἐνδύματα εἰς πολύτιμα κειμήλια καὶ πολυτελεῖς ἐσθῆτας. Ἡ κλίνη αὐτοῦ ἐκ τῶν κοινοτάτων ἀξίας δραχμῶν 15-20 ἐτιμᾶτο ἐν τῷ καταλόγῳ 150 ἀγγλικῶν λιρῶν, ἤγουν 4,250 φράγκων· τὸ κοινότατον πύραυνον (μαγκάλι) 1-2 δραχμῶν ἐν τῷ ἑβραϊκῷ καταλόγῳ 120 δραχμῶν· ξύλινον πτυελοδοχεῖον 70 λεπτῶν 42 δραχμῶν! Οὕτω δὲ δι' ἑβραϊκωτάτης ὄντως αἰσχροκερδείας καὶ πονηρίας ἐν τῷ καταλόγῳ ὑπερετίμησεν ἀναιδέστατα ὁ Πακίφικος τὴν ἀπολεσθεῖσαν πολύτιμον δῆθεν οὐσίαν αὐτοῦ εἰς δραχμὰς 750,000, ἥτις καὶ ὑπερτιμημένη ἦν οὐχὶ μείζονος ἀξίας τῶν 7,500 δραχμῶν ἐν συνόλῳ συμπεριλαμβανομένης καὶ αὐτῆς τῶν πέντε λεπτῶν κεραμείας ἀμίδος. Ἄλλη δ' ἀφορμὴ σπουδαιοτέρα ἦν ὅτι ἡ ἐξέγερσις (1848-1849) τῶν Ἑπτανησίων κατὰ τῶν Ἄγγλων ἐθεωρήθη ὡς ὑποκίνησις τῆς Ἑλλάδος. Ἔτι δὲ μᾶλλον ἐκίνει τὴν τοῦ Παλμερστῶνος χολὴν ἡ ὑπεροχὴ τῆς Ῥωσσίας ἐν τοῖς ὀρθοδόξοις καὶ μάλιστα ἐν Βλαχίᾳ καὶ Μολδαυΐᾳ, ἐφ' ᾧ οἱ Ἕλληνες τόσῳ μᾶλλον ἔχαιρον, ὅσῳ ἐθλίβοντο ὑπὸ τῶν Ἄγγλων. Πρὸς δὲ τούτοις ὅτι καὶ πάλιν ἀπερρίφθη ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως (μηνὶ Νοεμβρίῳ 1849) ἡ αἴτησις τοῦ νὰ παραχωρηθῶσιν αὐτῇ αἱ εἰρημέναι δύο νῆσοι. Ἡ Ἀγγλία ἐκμανεῖσα ἕνεκα τῶν ἐπαλλήλων ἀποτυχιῶν ἔπεμψε πρὸς ἐκφοβισμὸν τὸν στόλον αὐτῆς, ὅστις συγκείμενος ἐκ 14 πολεμικῶν πλοίων, φέρων πλήρωμα 7,000 ἀνδρῶν ἐνεφανίσθη (30 Δεκεμβρίου 1849) ὑπὸ τὸν ἀντιναύαρχον Πάρκερ παρὰ τὴν Σαλαμῖνα. Μετὰ δὲ τέσσαρας ἡμέρας (3 Ἰανουαρίου 1850) ὁ πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας Θωμᾶς Βάϋς ὁ τὸν Λυὸνς διαδεξάμενος

(μηνὶ Μαρτίῳ 1849) ἔπεμψε τῷ ὑπουργῷ τῶν ἐξωτερικῶν Λόντῳ τὸ τελεσίγραφον τοῦτο: «Ὁ ὑπογεγραμμένος πρεσβευτὴς τῆς Α. Μ. τῆς βασιλίσσης τῆς Ἀγγλίας παρὰ τῇ Α. Μ. τῷ βασιλεῖ τῶν Ἑλλήνων μεταχειρισθεὶς πάντα δυνατὸν τρόπον, ὅπως λάβῃ παρὰ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἀδικιῶν καὶ ὕβρεων πρὸς Ἄγγλους καὶ Ἰονίους ὑπηκόους ἐν Ἑλλάδι, ἀναγκάζεται νὰ καταφύγῃ εἰς τὸ τελευταῖον μέσον ῥητῶς ἀπαιτῶν ἐν ὀνόματι τῆς αὐτοῦ κυβερνήσεως, ὅπως ἔνθεν μὲν δοθῇ ἱκανοποίησις διὰ τὰς ἀδικίας καὶ ὕβρεις εἰς 24 ὥρας, ἔνθεν δὲ ἐν τῷ αὐτῷ χρόνῳ αἱ ἐκκρεμεῖς ἀπαιτήσεις,—ἃς ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἀπηύθυνε τῇ ἑλληνικῇ ὅσον ἀποβλέπει εἰς τὸ ζήτημα τῶν ζημιῶν καὶ ὕβρεων τῶν δηθεν γενομένων εἰς Ἄγγλους καὶ Ἰονίους ὑπηκόους ἐν Ἑλλάδι, —πληρωθῶσι μετὰ τῶν τόκων αὐτῶν ἑκάστη 12 τοῖς 100 μέχρι τῆς αὔριον, ὅσις εἶνε ὁ νόμιμος ἐν Ἑλλάδι τόκος.—Ὁ ὑπογεγραμμένος θὰ παρέλιπε τὸ συμφέρον τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, εἰ μὴ προσετίθει ὅτι, — ἂν ἡ ῥητὴ αἴτησις, ἣν νῦν ποιεῖται, μὴ ἐκπληρωθῇ ὁλοσχερῶς εἰς 24 ὥρας,—ὁ κυβερνήτης τῶν ἀγγλικῶν ναυτικῶν δυνάμεων κατὰ τὴν Μεσόγειον θὰ προβῇ εἰς τὴν ἄμεσον ἐκτέλεσιν τῶν διαταγῶν τῆς αὐτοῦ κυβερνήσεως». — Αἱ ἀπαιτήσεις δὲ τῆς Ἀγγλίας συλλήβδην λαμβανόμεναι ἦσαν αὗται: *Πρῶτον* ἡ τοῦ εἰρημένου Ἑβραίου Πακιφίκου ἀπαιτοῦντος 750,000 ὡς ἀποζημίωσιν τῶν κατασυντριβέντων ἢ διαρπαγέντων ἐλεεινῶν ἐκείνων ἐπίπλων καὶ 500 προσέτι ἀγγλικὰς λίρας ὡς ἀποζημίωσιν διὰ τὰς προσωπικὰς ὕβρεις τὰς γενομένας αὐτῷ κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν ἀγυιαίων παίδων καὶ τοῦ συρφετώδους ὄχλου προσβολὴν τοῦ πενιχροῦ αὐτοῦ οἴκου, ὃν ἐκεῖνος μέν, ὡς εἴρηται, αἰσχροκερδείας ἕνεκα μετέβαλεν εἰς ἡγεμονικὸν μέγαρον, ἡ δ' ἀγγλικὴ κυβέρνησις πολιτικοῦ ἕνεκα συμφέροντος συνευδόκει ἐκείνῳ· *δεύτερον* ὁ ἐν Ἀθήναις διατρίβων μισέλλην Γεώργιος Φίνλαϋ ὁ Σκῶττος ἀνταποκριτὴς τοῦ *Χρόνου* καὶ συγγραφεὺς ἑλληνικῆς ἱστορίας πλήρους σαρκαστικοῦ κατὰ τῶν Ἑλλήνων πνεύματος ἀπήτει ἀποζημίωσιν 45,000 ὡς ἀντίτιμον οἰκοπέδου συμπεριληφθέντος ἐν τῷ βασιλικῷ κήπῳ καίτοι οὗτος ἐκτήσατο αὐτὸ ἄνευ ὁβολοῦ· *τρίτον* ναῦται τῶν Ἰονίων νήσων ὑπ' ἀγγλικὴν προστασίαν ὄντες ἀπήτουν 6,000 φράγκων ἀποζημίωσιν πραγμάτων ἐναποκειμένων ἐν ἓξ λέμβοις διαρπαγέντων (12 Σεπτεμβρίου 1846) ἐν τῷ παρὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἀχελῴου τελωνείῳ ὑπὸ Ἑλλήνων φερόντων στολὴν τελωνοφυλάκων, καίτοι οἱ λέμβοι σύμπαντες δὲν ἦσαν ἀξίας 1500 φράγκων, οὐδὲν δ'ἐν αὐτοῖς ὑπῆρχεν· *τέταρτον* ἀπήτει ἱκανοποίησιν διὰ τὸν ἐπὶ βραχὺ περιορισμὸν Ἄγγλων ναυτῶν τοῦ ἀγγλικοῦ πλοίου «Φάσμα» ἐπὶ τῆς προκυμαίας τῶν Πατρῶν συλληφθέντων ὡς ταρασσόν-

των ἐκ μέθης τὴν κοινὴν ἡσυχίαν, ἄλλως τε δὲ ἀμελλητὶ ἀπολυθέντων ἅμα γνωστοῦ γενομένου ὅτι ἦσαν Ἄγγλοι· *πέμπτον* ἀπήτει ἔτι ἱκανοποίησιν ὅτι Ἑπτανήσιοι τυγχάνοντες ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Ἀγγλίας ἐβασανίσθησαν δῆθεν ὑφ' Ἑλλήνων. Ἐκ τούτων Στέλιος τις Σουμάκης κατηγορούμενος ἐπὶ κλοπῇ συνελήφθη (2 Ἰουλίου 1848)· συλληφθεὶς δὲ διεμαρτυρήθη ὅτι δῆθεν ἐβασανίσθη ἐν Πάτραις ὅπως μαρτυρήσῃ τὸ ἔγκλημα. Εἰκαὶ ἀπεδείχθη ὅτι ἔκλεψε μέν, οὐδαμῶς δ' ἐβασανίσθη, οὐδὲν ἧττον ὁ Ἄγγλος πρεσβευτὴς σὶρ Ἐδμόνδος Λυὸνς τὴν μὲν κλοπὴν ἠρνεῖτο, ὑπεστήριζε δ' ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀποδείξεως τὴν δῆθεν βάσανον τοῦ κλέπτου. Ἕτερος Ἑπτανήσιος ὑπὸ τὴν προστασίαν ὢν καὶ αὐτὸς τῆς Ἀγγλίας Δημήτριος Πᾶνος καλούμενος ἀνήρτησε (1847) τῇ ἑορτῇ τῶν ἁγίων Πάντων ἐν τῷ ἐν Πάτραις καπηλείῳ αὐτοῦ ἄνευ ἀδείας τῆς ἀστυνομίας σημαίας ἑλληνικὰς καὶ τῆς Ἰονίου πολιτείας. Ἐπειδὴ δὲ ἀρνηθεὶς καίπερ διαταχθεὶς ὑπ' αὐτῆς νὰ καταβιβάσῃ αὐτὰς ἀπήχθη εἰς τὴν ἀστυνομίαν δεδεμένος ἁπλῶς τὰς χεῖρας, ὁ ἐκεῖ Ἄγγλος πρόξενος διεμαρτυρήθη ὅτι τοῦ Πᾶνου ἀπαχθέντος εἰς τὴν ἀστυνομίαν ἐν *βασανιστηρίοις ὀργάνοις περιϋβρίσθη ἡ ἀγγλικὴ σημαία*, καίτοι ὁ ὑπὲρ οὗ ἐγένετο ἡ διαμαρτύρησις ἤθελεν ἵνα μηδεὶς περὶ αὐτοῦ γένηται λόγος ὡς φεύγοντος δίκην φόνου, οὗ ἕνεκα καὶ ἐπετηρεῖτο ὑπὸ τῆς ἀστυνομίας! Ἕκτον ἀπήτει ἔτι ἱκανοποίησιν ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ὅτι δύο Κεφαλλῆνες κατηγορούμενοι ἐπὶ κλοπῇ ἐδάρησαν ἀπαγόμενοι εἰς τὴν χωροφυλακὴν Πύργου. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις διαρρήδην ἀπέκρουσε τὰς παραλόγους ταύτας ἀπαιτήσεις τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, ὁ Γουλιέλμος Πάρκερ διαταχθεὶς ἐτράπη εἰς σύλληψιν τῶν ἑλληνικῶν πλοίων καὶ τὸν ἐξευτελισμὸν τῆς ἑλληνικῆς σημαίας. Συνέλαβεν ἀμελλητὶ τὰ πολεμικὰ πλοῖα: τὸ ἀτμόπλοιον «Ὄθωνα», δύο γολέτας καὶ πέντε ἄλλα καὶ κατέσχεν ἐν Πόρῳ· εἶτα συνελαμβάνοντο τὰ ἐμπορικὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ἔν τε τοῖς λιμέσι τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐν τοῖς ἄλλων κρατῶν, ἐν Μασσαλίᾳ, Λιβόρνῳ, Ἀλεξανδρείᾳ, Ὀδησσῷ καὶ πανταχοῦ τῆς Μεσογείου. Ὑπὲρ τὰ διακόσια ἐμπορικὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ἐσήποντο δεδεμένα ἐν τῷ στενῷ τῆς Σαλαμῖνος. Ἀπεκλείσθησαν οἱ λιμένες Πειραιῶς, Πόρου, Κορίνθου, Χαλκίδος, Σύρου καὶ ἄλλοι. Εἰκαὶ τὸ ἐμπόριον κατεσρέφετο καὶ ζημία πολλῶν μυριάδων δραχμῶν ἐγίνετο, ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ὅμως καὶ ἡ κυβέρνησις καὶ ὁ βασιλεὺς ἐνδομύχως συνδεδεμένοι διεμαρτύροντο κατὰ τῆς βαρβαρικῆς τῶν Ἄγγλων ἐπιδρομῆς οὐδαμῶς διανοούμενοι περὶ ὑποχωρήσεως, καίτοι κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἀφορία μὲν δεινὴ ἦν ἐν Ἑλλάδι διὰ τὸν ἐνσκήψαντα βαρὺν χειμῶνα, ὅστις ἔβλαψε τὰς ἐλαίας, τἄλλα καρποφόρα δένδρα καὶ τὰ ποίμνια, ἡ

συγκοινωνία δὲ διεκόπη, σιτοδεία δ' ἐπῆλθεν. Ἐπὶ τέλους ὅμως μετὰ τετράμηνον περίπου καρτερίαν (3 Ἰανουαρίου-15 Ἀπριλίου 1850) ὑπέκυψεν ἡ Ἑλλὰς τῇ βίᾳ καταβαλόντος τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν Λόντου 330,000 δραχμὰς καὶ 49 λεπτά, εἰς ἃ ποσὸν ἐμετρίασεν ἡ σκληρὰ Ἀγγλία τὰς ἀπαιτήσεις αὐτῆς, ἐξ ὧν 150,000 παρακατετέθησαν ὑπὲρ τοῦ Πακιφίκου μέχρι τῆς ὑπὸ τριῶν ἐπιτρόπων διορισθέντων ὑπὸ Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ἑλλάδος ἐν Λισαβῶνι ἐξελέγξεως τῶν ὁμολογιῶν καὶ χρεωγράφων αὐτοῦ τῶν δῆθεν ἀπολεσθέντων κατὰ τὴν διαρπαγὴν τοῦ οἴκου αὐτοῦ· ἀπεφάνθησαν δὲ οἱ ἐπίτροποι ὅτι ἔδει νὰ λάβῃ μόνον 4,500 δραχμάς! Ἐκ τούτου ἐννοεῖ τις ὁπόσον δίκαιαι ἦσαν καὶ αἱ ἄλλαι τῶν ἐπίπλων καὶ λοιπῶν πραγμάτων ἀπαιτήσεις τοῦ Ἑβραίου! Ἡ Ἑλλὰς ἠδικήθη· ἀλλ' ἅπασα ἡ Εὐρώπη ἠγέρθη ὑπὲρ αὐτῆς οὐδ' αὐτῶν τῶν ἀγγλικῶν ἐφημερίδων ἐξαιρουμένων, αἵτινες πρωτοστατοῦντος τοῦ «Χρόνου» καὶ ἐπὶ μακρὸν ὕστερον κατεκεραύνουν τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν διὰ τὴν ἀδικίαν καὶ τὴν πολιτικὴν ἀσυνεσίαν. Ὁ σκοπὸς τῆς Ἀγγλίας ἀναλαβούσης σὺν τοῖς ἄλλοις τὴν προστασίαν τοῦ Πακιφίκου ἦν: ὅπως καταστήσῃ τῷ μισητῷ αὐτῇ Ὄθωνι τὸν ἑλληνικὸν λαὸν ἕνεκα τῶν παθημάτων μισητόν· ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα ἀπέβη ὅλως τοὐναντίον. Ὁ Ὄθων ἐγένετο προσφιλέστατος τοῖς Ἕλλησιν, ὡς ἀξιοπρεπῶς καὶ μετὰ φιλοπατρίας κατὰ τὰς πονηρὰς τῆς ἀγγλικῆς ἐπιδρομῆς ἡμέρας προσενεγκόντος ἑαυτόν.

Θουβενὲλ περὶ Ἑλλάδος. Ὅτε ἡ Ἑλλὰς ἐβασανίζετο ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας πᾶσαι αἱ ἄλλαι δυνάμεις ἠγέρθησαν κατ' αὐτῆς· ἀλλὰ μὴ νομίσῃ τις ὅτι βαθὺ ἦν αὐταῖς τὸ ὑπὲρ Ἑλλάδος αἴσθημα. Αὐτὸς ὁ πρέσβυς τῆς Γαλλίας ὁ διάδοχος τοῦ Πισκατόρη Θουβενὲλ ὁ τοσαῦτα ἀναμὶξ κακά τε καὶ ἀγαθὰ μᾶλλον παίζων περὶ Ἑλλάδος γράψας οὐδαμῶς ὤκνει νἀποκαλῇ τοὺς Ἕλληνας *ἀγρίους*, μόνον διότι προσεβλήθη ἡ παροιμιώδης γαλλικὴ κενοδοξία ἐν τῇ ἥττῃ Γάσκωνος δεινοῦ ἐν λόγοις παλαιστοῦ, ὅστις ὑφ' ἁπλοῦ μὴ ἀθλητοῦ Ἕβραίου αἰσχρῶς καταβληθεὶς ἐγένετο ἀφορμὴ ἵνα οἱ τοιούτοις θεάμασι μάλιστα χαίροντες κωμασταὶ ᾄδωσι πρὸς ἐμπαιγμὸν τοῦ δοκησιδεξίου Γάλλου τὸ ᾆσμα τόδε:

« Σὰν δὲν ἤξερες, Φραντσέζε, νὰ παλαίψῃς
τί κολλοῦσες τὰ χαρτιὰ
'ς τὰ σοκάκια τὰ πλατιά;
Σὰν δὲν ἤξερες νὰ φᾷς τὰ μακαρόνια
τ' ἔξυνες πολὺ τυρί;
Τὴν κακή σου τὴ ψυχή! »,

ὅπερ ἔδωκεν ἀφορμὴν τῷ Γάλλῳ πρεσβευτῇ Θουβενὲλ νὰ γράψῃ (29

Ἰανουαρίου 1847) πρὸς τὸν Κουβιλλιὲ Φλερῦν καθ' ἁπάντων τῶν Ἑλλήνων τὰ *ὑβριστικὰ* καὶ *χλευαστικὰ* ταῦτα: « Ἡ ἀπόκρεως εἶνε ἐγγὺς τοῦ τέλους. Οἱ ἄνθρωποι ἐχόρευσαν ὡς οἱ κάτοικοι πεπολιτισμένης πρωτευούσης· ἔφαγον δ' ὡς *ἄγριοι*. *Κατὰ βάθος κυριαρχεῖ ἡ ἀγριότης*. Ἰδοὺ δὲ ἡ ἀπόδειξις. Ἐσχάτως ἀφίκετο ἐνταῦθα ἀθλητής τις Γάσκων, ὅστις ἀγνοῶν τὴν ἑλληνικὴν προὐκήρυξεν ἀμοιβὴν πεντακοσίων φράγκων ὑπὲρ ἐκείνου, ὅστις ἤθελε καταβάλη αὐτὸν ἐν τῇ πάλῃ. Ὁ ὄχλος ἔσπευσεν ἀθρόος εἰς τὸ θέαμα. Ὑδραῖός τις κατέρριψεν αὐτόν· τὰ δ' ἀρχαῖα τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἡρακλέους πάθη ἐξήφθησαν. Χειρῶν κρότοι, κραυγαί, ὠρυγαί. Ὁ ἡττηθεὶς κατεχλευάσθη, κατεπατήθη, μόλις διεσώθη ὑπὸ τῆς δημοσίας δυνάμεως. Τοὐναντίον δὲ ὁ νικητὴς ἐστέφθη δι' ἀνθέων καθάπερ ἐπὶ τῶν ἐνδόξων ἀρχαίων χρόνων, ἀνεβιβάσθη ἐφ' ἵππου καὶ θριαμβευτικῶς περιήχθη ἀνὰ τὴν ἀγορὰν καὶ τὴν πόλιν· νῦν δὲ ὁ ἔσχατος φουστανελλοφόρος τριοδίτης βλέπων καθ' ὁδὸν Γάλλον τρέχει ὀπίσω αὐτοῦ ᾄδων τὴν ἐπῳδὸν ἐπικαίρου ὑβριστικοῦ ᾄσματος », δῆλα δὴ τοῦ εἰρημένου· καὶ ταῦτα, ἐνῷ καὶ ἐν ἀναστροφαῖς τῶν μεγιστάνων καὶ εὐγενῶν οὐδαμῶς ὀκνοῦσι μέχρι τοῦ νῦν οἱ οὕτως ἕνεκα ψευδοῦς παλαιστοῦ ἀδημονοῦντες Γάλλοι ἵνα χαίροντες ἐφ' ὕβρει σύμπαντος τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἀκούωσι καὶ λέγωσι: « C'est un nude Grecque—A la Grecque» καὶ τὰ ὅμοια τούτοις προκειμένου περὶ κλέπτου, παμπονήρου, ἀπατεῶνος καὶ τῶν τούτοις ὁμοίων!

Θρησκευτικὰ σκάνδαλα, σχέσεις τοῦ πατριαρχείου πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος, Χριστοφόρος Παπουλᾶκος, Θεόφιλος Καΐρης. Μόλις δ' ἀπηλλάγη ἡ Ἑλλὰς τῆς ἕνεκα τῆς τοῦ Ἑβραίου Πακιφίκου αἰσχροκερδείας καὶ τῶν ἄλλων ἀφορμῶν ἀγγλικῆς ἐπιδρομῆς καὶ σκάνδαλα θρησκευτικὰ ἀνεφύησαν συνταράξαντα πάλιν τὴν συνείδησιν τοῦ λαοῦ. Εἴρηται ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησία ἐκηρύχθη ἀνεξάρτητος τοῦ πατριαρχείου διοικητικῶς παρὰ τὴν θέλησιν αὐτοῦ. Ἐκαραδόκουν ὅμως ἥ τε ἱερὰ σύνοδος τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸ ὑπουργεῖον ἵνα ἐν εὐθέτῳ χρόνῳ συνάψωσι σχέσεις. Ὁ θάνατος (1849) τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτοῦ τῆς Ἑλλάδος Ἰακωβάκη Ῥίζου ἐθεωρήθη ὡς ἐπίκαιρος ἀφετηρία, διότι ὁ πατριάρχης ἐτίμησε μεγάλως τὴν κηδείαν αὐτοῦ. Ἐπὶ τούτῳ τὸ μὲν ὑπουργεῖον Κριεζῆ ἔπεμψεν αὐτῷ παράσημον τοῦ σωτῆρος, ὁ δὲ πρόεδρος τῆς συνόδου εὐχαριστήριον ἐπιστολήν. Καὶ τὸ μὲν παράσημον ἐδέξατο ὁ πατριάρχης Ἄνθιμος ὁ Ε', τὴν δ' ἐπιστολὴν οὔ, καίπερ ἀμφοτέρων κομισθέντων αὐτῷ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τῆς θεολογίας τοῦ ἐν Ἀθήναις πανεπιστημίου Μισαὴλ Ἀποστολίδου τοῦ μετὰ ταῦτα καὶ μητροπολίτου Ἀθηνῶν γενομένου.

Οὐδὲν ἧττον ὁ Μισαὴλ ἐν Κωνσταντινουπόλει διατρίβων βολιδοσκοπήσας τὰς σκέψεις τοῦ πατριάρχου ἐπίστευσεν ὅτι, ἐὰν ἐπισήμως γράψωσι τό τε ὑπουργεῖον καὶ ἡ ἱερὰ σύνοδος τῷ πατριάρχῃ περὶ ἀνακηρύξεως τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, πάντως οὗτος ἐπικυρώσει τὰ γεγενημένα. Ταῦτα ἀνακοινωσάμενος ὁ Μισαὴλ καὶ ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπιτετραμμένος τῆς Ἑλλάδος Πέτρος Δεληγιάννης ἔπεισαν τήν τε κυβέρνησιν καὶ τὴν ἱερὰν σύνοδον, αἵτινες ἔγραψαν ἐπισήμως. Ὁ πατριάρχης κομισάμενος τὰ γράμματα ἀντὶ τοῦ ἐπιστεῖλαι καὶ ἐπικυρῶσαι τὴν ἀνεξαρτησίαν τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος συγκαλεῖ σύνοδον, ἐκδίδει (1850) τὸν πέτρα σκανδάλου γενόμενον « συνοδικὸν τόμον», δι' οὗ τὸ πρῶτον ἤδη ἀνακηρύττει ὡς δῆθεν ἀφ' ἑαυτοῦ τὴν ἀνεξαρτησίαν διοικητικῶς καὶ πνευματικῶς τῆς ἑλληνικῆς ἐκκλησίας, συνιστᾷ ἱερὰν σύνοδον ὅλως διοικητικῶς ἀνεξάρτητον τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως καὶ ὁρίζει τὰς σχέσεις τῆς τ' ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ πατριαρχείου. Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις καίπερ ἰδοῦσα ὅτι ἄλλα ἐζήτησεν αὐτὴ καὶ ἄλλα ἔδωκε τὸ πατριαρχεῖον, ἀπεδέξατο ὅμως τὸν συνοδικὸν τόμον καὶ τὴν ἀνάγνωσιν αὐτοῦ ἐπ' ἐκκλησίας ἐπέτρεψε (20 Αὐγούστου 1850). Ὁ Φαρμακίδης ὅμως ἀντεπεξῆλθε κατὰ τοῦ συνοδικοῦ τόμου τοῦ πατριαρχείου διὰ τοῦ πολυκρότου συγγράμματος «Ὁ συνοδικὸς τόμος ἢ περὶ ἀληθείας» (1852) καὶ κατεπολέμησε τὰ ἐν τῷ συνοδικῷ τοῦ πατριαρχείου τόμῳ ὡς ἄτοπα, παράνομα καὶ ἐπικίνδυνα τῷ ἑλληνικῷ κράτει. Ἐντεῦθεν θρησκευτικαὶ συζητήσεις καὶ πολιτικαὶ κρίσεις προέκυψαν, ἐξ ὧν πόρισμα ἦν ἀγαθὸν ὁ λογικὸς ὁρισμὸς τῶν σχέσεων τῆς τ' ἐκκλησίας καὶ πολιτείας ἐν Ἑλλάδι, καθ' ὃν ἡ ἐκκλησία αὐτῆς πνευματικῶς μὲν συνδέεται τῷ πατριαρχείῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ πάσῃ ὁμοδόξῳ ἐκκλησίᾳ, διοικητικῶς δὲ καὶ πολιτικῶς οὕτω τῇ ἑλληνικῇ κυβερνήσει, ὥστε οὐδεμία πρᾶξις τῆς συνόδου ἐγκρίνεται καὶ ἐκτελεῖται ἄνευ ἐγκρίσεως τοῦ βασιλικοῦ ἐπιτρόπου ἀντιπροσώπου τῆς πολιτείας καὶ ἄνευ κυρώσεως τοῦ ὑπουργείου· δῆλα δὴ καὶ ἡ ἐκκλησία ὑπόκειται διοικητικῶς τῇ πολιτείᾳ. Οὕτως ὁ Φαρμακίδης ἤρατο νίκην περιφανῆ καὶ τὸ θρησκευτικὸν ἢ μᾶλλον διοικητικὸν ζήτημα τῆς ἐκκλησίας καὶ πολιτείας τῆς Ἑλλάδος ἔλυσεν. — Συγχρόνως δὲ τὸ παλαιὸν καῖρειον ζήτημα ἐνεφανίσθη καὶ πάλιν. Ὁ Καῖρης ἀπελθών, ὡς εἴρηται, τῆς Ἑλλάδος ἀπέπλευσεν εἰς Κωνσταντινούπολιν· ἀλλὰ μὴ τολμήσας ναποβιβασθῇ ὡς ἀπειλούμενος ἀπῆρεν εἰς Μελίτην κἀκεῖθεν εἰς Λονδῖνον, ἔνθα κηρύττων τὰ περὶ θεοσεβείας « δευτέραν ταύτην περίοδον τῆς ἀληθείας » ὀνομάζων εἶτα ἐπανῆλθεν (1843) εἰς Σῦρον, ἐξ ἧς δὶς (20 Σεπτεμβρίου καὶ 4 Ὀκτωβρίου) προτάσει τῆς ἱερᾶς συνόδου καὶ διαταγῇ τοῦ ὑπουργοῦ

τῶν ἐκκλησιαστικῶν Μιχαὴλ Σχινᾶ ἐξεβλήθη. Τέλος δ' ἐπικυρωθέντος τοῦ συντάγματος ἐπανῆλθε (1844) προσκλήσει τοῦ ἀρχαίου συμμαθητοῦ Ἰωάννου Κολέττη ἐρειδόμενος ἐπὶ τοῦ τὴν ἐλευθερίαν τῆς συνειδήσεως καθιεροῦντος συντάγματος. Ἐπανελθὼν δ' εἰς Ἄνδρον ἐκίνησε καὶ πάλιν τὴν χολὴν τῶν φιλορθοδόξων, τοῦ ἱεροκήρυκος Καλλιάρχου, τοῦ ἐπισκόπου Κυκλάδων καί τινων ἐπάρχων ὡς διδάσκων τοὺς ὀλίγους ἐν τῷ ὀρφανοτροφείῳ διαιτωμένους δαπάνῃ τινῶν ἐν Ἀγγλίᾳ ὁμοφρόνων αὐτῷ ὁμοφύλων μαθητὰς τὰ τῆς θεοσεβείας δόγματα. Κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον (1844-1852] καὶ οἱ Ἄνδριοι διηρημένοι τὰς πολιτικὰς γνώμας καὶ θρησκευτικὰς πεποιθήσεις ὑπεξέκαιον τὴν μισαλληλίαν τῶν τε φιλορθοδόξων καὶ τῶν ὀπαδῶν τοῦ Καΐρη, ἐξ οὗ τέλος κατηγγέλθησαν (1852) ὁ μὲν Καΐρης ὡς εἰσάγων νέαν θρησκείαν ἀντιχριστιανικὴν καὶ προσηλύτους ποιούμενος, τινὲς δὲ τῶν πιστοτάτων ὀπαδῶν αὐτοῦ, ὁ Σπυρίδων Γλαυκοπίδης, Γρηγόριος Δεσποτόπουλος, Θεόφιλος Λουλούδας ἢ Μονοκόνδυλος ὡς ὀπαδοὶ ἐκείνου καὶ προσήλύτους καὶ αὐτοὶ ποιούμενοι. Ἐδικάσθησαν πάντες καὶ κατεδικάσθησαν (21 Δεκεμβρίου 1852) ἐν τῷ πλημμελειοδικείῳ Σύρου ὁ μὲν Καΐρης εἰς δύο ἐτῶν καὶ ἑνὸς μηνός, οἱ δὲ ὀπαδοὶ αὐτοῦ εἰς ἑνὸς ἔτους καὶ ἑνὸς μηνὸς φυλακὴν καὶ εἰς τὰ ἔξοδα τῆς δίκης 150 δραχμάς. Γενομένης δ' ἀναιρέσεως ὑπὸ τῶν συγγενῶν καὶ φίλων τοῦ Καΐρη ἐξεδικάσθη (19 Ἰανουαρίου 1853) ἡ ὑπόθεσις ἐνώπιον τοῦ ἀρείου πάγου, συνηγορησάντων τοῦ Νικολάου Σαριπόλου, Μάρκου Ῥενιέρη, Σ. Τριανταφύλλη καὶ Μιχαὴλ Ποτλῆ. Ἀλλ' ὁ Καΐρης ἀποθανὼν πρὸ ἑπτὰ ἡμερῶν (12 Ἰανουαρίου) δὲν ἐπεῖδε τὴν ἀθώωσιν αὐτοῦ. Οὕτω δ' ἔληξαν καὶ τὰ καΐρεια ταράξαντα τὴν κοινὴν θρησκευτικὴν συνείδησιν ἐρεθιζομένην ἐπὶ μακρῶν (10 Ἰουλίου 1839 - 19 Ἰανουαρίου 1853) ὑπὸ τῶν ἄγαν ὀρθοδόξων αὐτοκλήτων ἐγερθέντων προασπιστῶν τῆς ὀρθοδοξίας. Ἔνιοι δὲ τῶν ὀπαδῶν καὶ μαθητῶν Καΐρη ἐπιζῶσιν ἔτι εὐσεβῶς πάνυ καὶ ἐνθουσιωδῶς ἀναμιμνησκόμενοι τοῦ ἀνδρός. Ὁμολογουμένως ὁ Καΐρης ἔπταισεν ὡς διδάξας τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς παῖδας ὄντας μάλιστα τὰ τῆς θεοσεβείας δόγματα, οὓς ὤφειλε θρησκευτικῶς νὰ παραδώσῃ τοῖς οἰκείοις καὶ τῇ πατρίδι οἵους παρέλαβεν· ἀλλ' ἔτι μᾶλλον ἔπταισαν οἱ αὐτὸν καταδιώξαντες αὐτόκλητοι τῆς ὀρθοδοξίας προστάται ὡς ἐγείραντες θόρυβον ἐπιδείξεως ἢ ὑποκρισίας ἕνεκεν. — Ἐκ τοῦ φυράματος τῶν ὑποκριτῶν, ἀμαθεστάτων, πονηρῶν καὶ μικροκακοήθων ἀνθρώπων, πολέμιος πάσῃ προόδῳ πολιτικῇ τε καὶ ἐκκλησιαστικῇ καὶ ἐπιστημονικῇ ἦν μοναχός τις ἐκ Καλαβρύτων Χριστοφόρος Παπουλᾶκος καλούμενος. Οὗτος παρώρμα τοὺς ὄχλους ἐναντίον τῶν σχολείων καὶ τοῦ πανεπιστημίου ὡς ἑστίας πάσης ἀσεβείας καὶ

κατὰ τῶν λογίων ὡς ἀπίστων καὶ κατὰ τῆς βασιλείας ὡς μὴ ὀρθοδόξου. Ὁ φανατικὸς Παπουλᾶκος τοιαῦτα κηρύττων περιήρχετο τὴν Πελοπόννησον, τὰς νήσους καὶ μάλιστα τὴν Λακωνίαν, Ὕδραν τε καὶ Σπέτσας. Ἐξήγειρε πολλαχοῦ μὲν τὰ πλήθη, μάλιστα δὲ τοὺς Λάκωνας, οὓς ἐδίδασκεν ὅτι τὰ κακὰ ὅσα συνέβαινον τῷ ἑλληνικῷ ἔθνει προήρχοντο ἐκ τῶν ἀσεβῶν πολιτικῶν καὶ λογίων καὶ τῆς μὴ ὀρθοδόξου βασιλείας. Ἵνα λοιπὸν τὸ ἔθνος κραταιωθῇ, ὤφειλον, ἔλεγεν, ἵνα πάντες ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγείρωσι πόλεμον κατὰ τῶν ἀσεβῶν. Διακηρύττων δὲ συγχρόνως ὅτι αὐτὸς ἦν ἀπεσταλμένος παρὰ θεοῦ ἵνα ὁδηγήσῃ τὸν λαὸν εἰς τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν δόξαν ἐπεσπᾶτο πολλοὺς ἐκ τῶν χυδαίων, εἰς ὃν ὡς ἄνθρωπον ἅγιον ἤλπιζον καὶ ἕτοιμοι ἦσαν ἵνα τὴν ψυχὴν αὐτῶν ὑπὲρ αὐτοῦ καὶ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ θυσιάσωσιν. Ἐντεῦθεν ἀποθρασυνθεὶς ὁ ἄξεστος, ἀγροῖκος καὶ κενόδοξος φανατικὸς μοναχὸς γενόμενος φανερῶς στασίαρχος ἐκήρυττε κατάργησιν τοῦ ἀσεβοῦς καθεστῶτος καὶ τὴν ἀνίδρυσιν ὀρθοδόξου ἐξουσίας. Τὸ κήρυγμα τοῦ Παπουλάκου διεδίδετο ὡς θεῖον καὶ ἐκτὸς τοῦ ἰσθμοῦ τῆς Κορίνθου, εἰς Θήβας καὶ Λεβαδίαν, εἰς τὰς Κυκλάδας καὶ Σποράδας νήσους, εἰς τὰς μονὰς τοῦ κράτους καὶ μάλιστα εἰς τοὺς τοῦ ὄρους Ἄθω μοναχάς, οἵτινες καυχώμενοι ἐπὶ τῷ ὁμοτρόπῳ αὐτοῖς ἀνθρώπῳ ἐκηρύττοντο καὶ αὐτοὶ ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἡ στάσις ἠπείλει ἀλλαχοῦ καὶ μάλιστα ἐν Λακωνίᾳ τὴν τάξιν. Μάτην ἡ ἱερὰ σύνοδος ἀπεκήρυξε δι' ἀφορισμοῦ τὸν Παπουλᾶκον. Αὐτὸς ἀνυπότακτος γενόμενος ἐν τῷ ὀνόματι τῆς ἀηττήτου ὀρθοδοξίας ἠπείλει πᾶσαν ἐγκόσμιον ἀρχὴν καὶ ἐξουσίαν. Ἡ κυβέρνησις βλέπουσα τὸν κίνδυνον ἔπεμψε στρατὸν εἰς Λακωνίαν ἐπὶ τῆς κορβέτας *Ἀμαλίας*, ὅπως καταστείλῃ τὴν στάσιν ὑπὸ τὸν Γενναῖον Κολοκοτρώνην. Ἐπειδὴ δὲ ἐκινδύνευε νὰ ἐκραγῇ ἐμφύλιος πόλεμος, ὁ Κολοκοτρώνης μετεχειρίσθη τὴν ἀλωπεκῆν καὶ διὰ Λακώνων ἠδυνήθη νὰ συλλάβῃ τὸν ἀνυπότακτον γέροντα ταραξίαν, ὅστις ἀπαχθεὶς εἰς Ἀθήνας κατεδικάσθη εἰς φυλακὴν ἐν Ῥίῳ καὶ εἶτα ἔν τινι μοναστηρίῳ τῆς Ἄνδρου, ἔνθα μετ' οὐ πολὺ ἐτελεύτησεν. Ἐντεῦθεν πολὺς λόγος καὶ ἐν συνεδρίῳ (μηνὶ Ὀκτωμβρίῳ 1852) τῶν δυνάμεων ἐγένετο προτάσει τῆς Ῥωσσίας περὶ ὀρθοδόξου διαδόχου κατὰ τὸ 40 ἄρθρον τοῦ ἑλληνικοῦ συντάγματος. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Ὄθων ἦν ἄπαις, ὁ δὲ ἀδελφὸς αὐτοῦ Λουϊτπόλδος, περὶ οὗ ὡς διαδόχου ἐγένετο λόγος, δὲν ἤθελε νὰ μεταβάλῃ τὴν αὐτοῦ θρησκείαν, ἐστράφησαν πρὸς τὸν ἐκ τοῦ Βιττελσβαχικοῦ οἴκου Ἀδαλβέρτον βασιλόπαιδα τοῦ βαυαρικοῦ οἴκου, ὅστις ὅμως ὡς ὅρον ἐτίθει: ἵνα, ἐπειδὰν ἀναβῇ τὸν ἑλληνικὸν θρόνον, τότε μεταστῇ καὶ εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἐκκλησίαν. Ἕνεκεν τῶν κινημάτων τούτων οὐδόλως ἐλάμβανεν ἡ κυ-

βέρνησις καιρὸν ἵνα φροντίσῃ περὶ τῆς βελτιώσεως τῶν τοῦ κράτους πραγμάτων. Πρόσθες ἔτι καὶ τὰς τῶν φυγάδων Πολωνῶν, Οὔγγρων καὶ Ἰταλῶν ἐνοχλήσεις καὶ τὴν μυστικὴν ἑταιρείαν τῶν δημοκρατικῶν ἐμπνεομένων ὑπὸ τῆς ἐν Λονδίνῳ παγκοσμίου ἑταιρείας, ἥτις προὐτίθετο νὰ καταλύσῃ τοὺς θρόνους τῶν βασιλέων καὶ ἀνιδρύσῃ δημοκρατίας. Οὐχ ἧττον δ' ἐτάρασσε τὸν ἑλληνισμὸν καὶ τὸ ζήτημα περὶ διαδοχῆς ὀρθοδόξου, ὅπερ πρὸ πάντων ὑπεκίνουν οἱ φιλορθόδοξοι, καὶ ἡ κυρία ἐγένετο ἀφορμὴ ἵνα μεταβῇ ὁ Ὄθων εἰς Γερμανίαν· οὐδὲν ὅμως, ὡς εἴρηται, ἐγένετο. Οὐδ' ἡ λῃστεία ὁ αἰώνιος οὗτος ἐφιάλτης τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τῶν μυθικῶν αὐτῆς χρόνων ἧττον ἐτάρασσε τὴν κυβέρνησιν καὶ ἔβλαπτε τὸν λαόν. Διὰ ταῦτα πάντα ἡ μακρὰ κυβέρνησις τοῦ εὐγενοῦς καὶ φιλοτίμου Α. Κριεζῆ οὐδὲν ἢ ἐλάχιστον συνέτεινεν εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν κακῶς κειμένων· μετεωριζομένη δὲ μάλιστα ὑπὸ κενῶν ἐλπίδων καὶ λόγων τῆς ῥωσσικῆς πολιτικῆς περὶ προσεχοῦς καταλύσεως τοῦ τουρκικοῦ κράτους καὶ λαμπρᾶς εὐκαιρίας πρὸς ἀνόρθωσιν τῶν πραγμάτων τῆς Ἑλλάδος ἀντιπαρῆλθεν. Πλούσιοι Ἕλληνες ὁ Μιχαὴλ Τοσίτσας καὶ Νικόλαος Στουρνάρας, οἵτινες πρότερον (1848) προὔτειναν τὴν κατασκευὴν σιδηροδρόμου μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς καὶ τὴν ἵδρυσιν μεγάλης ἀτμοπλοϊκῆς ἑταιρείας, διετέλουν πάντοτε πρόθυμοι, ἵν' ἀναλάβωσι τὰς σπουδαίας ταύτας καὶ ἄλλας ἐπιχειρήσεις· ἀλλ' οὐδὲν ἐγένετο, διότι ὅ τε βασιλεὺς καὶ ἡ κυβέρνησις εἶχον ἐσταμμένα τὰ ὄμματα εἰς τὴν «μεγάλην ἰδέαν», ἧς τὴν ἐκπλήρωσιν, ὡς ἐφαντάζοντο, διέβλεπον ἐν τῷ ἐπικειμένῳ μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ῥωσσίας πολέμῳ τῷ συνήθως κριμαϊκῷ καλουμένῳ.

Ὄθων καὶ Ἀμαλία ὑπὲρ τῆς «μεγάλης ἰδέας». Ἀφ' ὅτου ἤρξαντο (1852) τὰ προοίμια τοῦ κριμαϊκοῦ πολέμου ἐν τῷ Μαυροβουνίῳ καὶ συνήπτοντο αἱ συμμαχίαι, ἡ Ἑλλὰς κατέστη ἡ ἑστία διπλωματικῆς πάλης ἐφ' ὅσον ἡ Ἀγγλία καὶ Γαλλία ἐσπούδαζον ἐκ παντὸς τρόπου νὰ ἐπισπάσωνται αὐτὴν ἢ τοὐλάχιστον ἀποτρέψωσι παντὸς ἐπαναστατικοῦ κινήματος δυναμένου νὰ ὠφελήσῃ τὴν Ῥωσσίαν. Γινώσκοντες δ' οἱ Ἑσπέριοι Εὐρωπαῖοι ὅτι ὁ ἑλληνικὸς λαὸς φύσει καὶ θέσει ἔρρεπε πρὸς τὴν Ῥωσσίαν καὶ οὐδεμία ῥᾳδιουργία ἠδύνατο νὰποσπάσῃ αὐτὸν τοῦ βασιλέως ἐστράφησαν πρὸς αὐτὸν τὸν βασιλέα, ᾧ συνεφρόνει ἐντελῶς τὸ αὐλικὸν ὑπουργεῖον τοῦ Α. Κριεζῆ. Μάτην ἀπέβησαν πᾶσαι αἱ προσπάθειαι αὐτῶν· οὔτε ὑποσχέσεις οὔτε ἀπειλαὶ ἀπέτρεψαν τὸν Ὄθωνα. Ἐστράφησαν πρὸς τὴν βασίλισσαν· ἀλλ' οὐδὲν καὶ αὕτη ἕτερον ἐφρόνει τοῦ βασιλέως ὡς δῆλον καὶ ἐκ τοῦ γράμματος (5 Μαρτίου 1854) τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἄγγλου πρεσβευτοῦ πρὸς τὸν Κλαρενδῶνα τόδε: «Οὐδὲ σκιὰ ἀμφιβολίας ἔμεινε πλέον περὶ τῆς

διαγωγῆς καὶ τῶν σχεδίων τοῦ βασιλέως καὶ τῆς βασιλίσσης μετὰ τὰς τελευταίας συνεντεύξεις τοῦ κ. Ῥουάν. Εἰς τέσσαρας ὥρας,—ἃς κατέτριψε προσπαθῶν ἵνα τὰς Αὐτῶν Μεγαλειότητας περὶ τῆς ἱερότητος τῶν ὑποχρεώσεων, δι' ὧν ἐδεσμεύοντο, καταπείσῃ, περὶ τῆς εὐθύνης, ἣν ἀνεδέξαντο, περὶ τῶν κινδύνων, εἰς οὓς ἐξετίθεντο,—ἐπείσθη περὶ τῆς ἀγανακτήσεως αὐτῶν κατὰ τῆς πολιτείας τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Γαλλίας καὶ περὶ τῆς ἀκραδάντου ἀποφάσεως ὅπως πάντα τἀποτελέσματα ὑπομείνωσι τὰ ἐκ τῆς ἀντιστάσεως ἐναντία τῶν συμβουλῶν αὐτῶν. Ὁ βασιλεὺς διισχυρίζετο ὅτι παρὰ θεοῦ ἐνετάλη ὅπως ὑπερασπίσῃ τὴν ἑλληνικὴν φυλὴν ἐκ παντὸς δυνατοῦ τρόπου ἐναντίον τῆς μωαμεθανικῆς τυραννίας καὶ διὰ τοῦτο πᾶσαν νουθεσίαν περὶ τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου ὑπελάμβανεν ὡς ἀπειλὴν προσβάλλουσαν τὴν ἀξιοπρέπειαν καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν αὐτοῦ. Καὶ πιθανὸν μὲν ἦν νὰ σαγηνεύσωσιν αὐτὸν ἤπιοι τρόποι, πρὸς ἀπειλὰς ὅμως ἀνθίστατο ἄκαμπτος. — Μάτην ὁ κ. Ῥουὰν ἐσπούδασεν ἵνα καταδείξῃ ὅτι οἱ λόγοι αὐτοῦ παρεξηγήθησαν. Ἀνεχώρησεν ἀφεὶς τὸν βασιλέα εἴ περ ποτὲ ἔχοντα τὴν ἀπόφασιν ὅπως ἐντελῶς τὴν πολιτείαν αὐτοῦ πρὸς τὴν τοῦ λαοῦ ταυτίσῃ, δῆλα δὴ γένηται, εἰ δυνατόν, ἀρχηγὸς καὶ αἴτιος κινήματος. — Ἡ δὲ βασίλισσα εἰς ἄκρον ἠρεθισμένη ὡμίλησε μετὰ μεγίστης τραχύτητος κατά τε τοῦ κ. Ῥουὰν καὶ κατὰ τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως· καί, ὅτε οὗτος ἐτόλμησε νὰ εἴπῃ ὅτι τὸ κίνημα οὐδαμῶς ἦν ἐθνικόν, ἀλλὰ καρπὸς ῥαδιουργίας τῆς αὐλῆς, ἀμφότεροι ἀνεσκίρτησαν δακρύοντες· ὁ δὲ βασιλεὺς καὶ ἀνέκραξε: « Πῶς δὲν εἶνε ἐθνικόν; Σύμπαν τὸ ἔθνος αἰσθάνεται ὡς εἷς ἄνθρωπος· οἱ δὲ λόγοι σου μαρτυροῦσιν ὅτι οὔτε ἡμᾶς οὔτε τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἐνόησας ». — Εἰ δέ ποτε ὁ βασιλεὺς ἐφαίνετο κλονούμενος, προσήρχετο ἡ βασίλισσα καὶ μετὰ ἰσχυροτάτης πειθοῦς, — καθ' ἣς ἦν ἀδύνατον αὐτῷ νὰντιστῇ, πειθοῦς ἀποδεικνυούσης πρὸς οἷαν ἐπήρειαν ὤφειλε νὰ παλαίσῃ, — κατέστρεφε πᾶσαν ἐλπίδα ἐπιστροφῆς εἰς ἠπιώτερα καὶ συνετώτερα συμπεράσματα». Ἐκ πάντων τούτων δῆλον ὅτι ὅ τε βασιλεὺς καὶ ἡ βασίλισσα καὶ αὐλὴ καὶ τὸ ὑπουργεῖον καὶ σύμπαν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἦσαν ἡνωμένοι ὅπως ἀναλάβωσι τὸν περὶ τῶν ὅλων κίνδυνον οὐχὶ ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας παραγόμενοι, ὡς ἐπίστευον οἱ Ἑπέριοι Εὐρωπαῖοι, ἀλλ' ἐκ πεποιθήσεως ἀκραδάντου ὅτι ὤφειλον νὰγωνισθῶσιν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερώσεως τῶν ἐν τῇ τουρκικῇ δουλείᾳ ἀδελφῶν, ὅπερ κάλλιστα ἐγίνωσκον ἐκεῖνοι, ἀλλ' ὑπεκρίνοντο ἄγνοιαν καὶ κατηγόρουν τῆς Ἑλλάδος φιλίαν πρὸς τὴν Ῥωσσίαν, ὅπως καλύψωσι τὴν ἰδίαν αὐτῶν αἰσχύνην ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ τῶν βαρβάρων Τούρκων συμφέροντος ἕνεκα.

Προοίμια ἐπαναστάσεως Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας, οἱ Ἕλληνες

ὑπὲρ τῆς Ῥωσσίας ἐπὶ τοῦ κριμαϊκοῦ πολέμου. Οἱ Ἕλληνες καίπερ ἐσωτερικῶς ταρασσόμενοι ἐξ ὧν εἴρηται στάσεων καὶ ἄλλων αἰτίων, οὐδαμῶς ὅμως ὤκνουν νἀναλάβωσιν ἀγῶνα μέγαν πρὸς τὸν αἰώνιον αὐτῶν ἐχθρόν, τὴν Τουρκίαν, ἅμ' ἐπιστάντος καιροῦ, καὶ οὗτος ἦν ὁ τοῦ κριμαϊκοῦ πολέμου. Εἴρηται (σελ. 462-465) ὅτι ἡ Ῥωσσία ἀνέλαβε τὸν πόλεμον χάριν μόνον δῆθεν τῶν ὀρθοδόξων, καὶ δὴ καὶ τῶν Ἑλλήνων, ὧν αἱ ἐλπίδες περὶ καταλύσεως τοῦ μυσαροῦ τουρκικοῦ κράτους συνεργίᾳ τῆς Ῥωσσίας ἐθερμαίνοντο, συμπληρωθέντος μάλιστα καὶ τοῦ τετρακοσιοστοῦ ἔτους, καθ' ὃ κατὰ τὴν κοινὴν τῶν Ἑλλήνων δόξαν ὑποτρεφομένην ὑπὸ τῶν Ἀγαθαγγελιστῶν ἦν θεόθεν προωρισμένον ἵνα τἄπιστα τέκνα τῆς Ἄγαρ, οἱ Τοῦρκοι, ἀποπεμφθῶσιν «εἰς τὴν κόκκινην μηλιὰν» καὶ ἀνεγερθῇ ὁ ὀρθόδοξος τῶν Ἑλλήνων βασιλεὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἰωάννης. Τοιαύταις κεναῖς ἐλπίσι πεπεισμένοι οἱ Ἕλληνες ἀναφανδὸν ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ τῆς Ῥωσσίας, ἥτις καὶ τεχνηέντως εἰργάσθη πρότερον παρ' Ἕλλησιν ὑπὲρ ἑαυτῆς. Τρανοτάτη ἀπόδειξις αὐτοὶ οἱ περὶ τὸν Παπουλᾶκον. Οὗτοι ἔφερον ἐν θριάμβῳ σημαίας φερούσας τὰς ἐπιγραφάς: «Ζήτω ἡ ὀρθοδοξία. Ζήτω ὁ αὐτοκράτωρ Νικόλαος. Ζήτω ὁ θάνατος». Οὐδὲ πρέπει τις νὰ ἀμνημονῇ ὅτι πρὸ τῆς ὁλεθρίας ἐπαναστάσεως (1769-1770) τῶν Ῥώσσων ἐν Πελοποννήσῳ ἐνεφανίσθη ὡς ἄλλος τις Παπουλᾶκος ὁ μυστηριώδης Στέφανος ὁ Πίκκολος ὁ ὑπογραφόμενος: «Στέφανος μικρὸς μετὰ μικρῶν, κακὸς μετὰ τῶν κακῶν καὶ χρηστὸς μετὰ τῶν χρηστῶν» κατὰ τὸ τοῦ προφήτου Δαβίδ: «μετὰ ὁσίου ὅσιος καὶ μετὰ ἐκλεκτοῦ ἐκλεκτὸς» κτλ.

§ 1759. **Τὸ ἀπαράσκευον τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1854, ἔρεισμα αὐτῆς ἄτακτα σώματα, ἀρχηγοὶ ἐπαναστατῶν.** Ὅπως συνήθως, οὕτω καὶ ἡ ἐπανάστασις τῆς Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου τῷ 1854 ἐγένετο ἄνευ παρασκευῆς καὶ μελέτης. Ὁ βασιλεύς, ὡς εἴρηται, οἱ ἐλεύθεροι καὶ μὴ Ἕλληνες ἤθελον τὴν ἐπανάστασιν οὐχὶ χάριν τῶν Ῥώσσων ὑποκινούμενοι ὑπ' αὐτῶν, ἀλλὰ χάριν ἑαυτῶν. Εἰ καὶ ὁ πόλεμος τῶν Ῥώσσων κατὰ τῶν Τούρκων ἦν γνωστὸς πολλῷ πρότερον καὶ οἱ Ἕλληνες ἐκαραδόκουν τὴν ἔναρξιν αὐτοῦ, ὅπως καὶ αὐτοὶ ἄρξωνται τῆς ἐπαναστάσεως, οὐδεμίαν ὅμως παρασκευὴν ἐποιοῦντο ἀξίαν λόγου. Οἱ ἐκ τῶν δούλων ἐπαρχιῶν ὁρμώμενοι ἰσχύν τινα μεγάλην ἢ μικρὰν ἔχοντες ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτῶν πατρίδι ἕκαστος συνήθροιζον ὀπαδοὺς καὶ πολέμου ἐφόδια ἔκ τε τοῦ δημοσίου καὶ ἄλλοθεν, ὁπόθεν ἕκαστος ἠδύνατο. Καὶ οἱ μὲν ἐλεύθεροι Ἕλληνες πάντες, ἐπίσημοι καὶ ἄσημοι, δῆμός τε καὶ ὄχλος ἤθελον τὴν ἐπανάστασιν· τῶν δὲ δούλων Ἑλλήνων οἱ μὲν προύχοντες πάντες σχε-

δὸν ὤκνουν λαμβάνοντες πρὸ ὀμμάτων τὸ ἀπαράσκευον τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν παρασκευὴν τῶν Τούρκων καὶ τὴν φαινομένην εὐδαιμονίαν, ἧς ἀπέλαυον πτήσσοντες μὲν ἐνώπιον τοῦ εὐτελεστάτου Τούρκου, ἀγέρωχοι δὲ ὄντες ἐνώπιον καὶ τοῦ ἀρίστου Ἕλληνος· ὁ δὲ λαὸς ἤθελε μὲν τὴν ἐπανάστασιν, ἀλλὰ καὶ οὗτος ὤκνει ἔνθεν μὲν ὡς στερούμενος πολέμου ἐφοδίων καὶ ὢν ἄπειρος τῆς χρήσεως τῶν ὅπλων καὶ τοῦ πολεμεῖν, ἔνθεν δὲ μὴ πεποιθὼς ἐπὶ γενναίαν ἀντίληψιν τῶν ἐκ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος μελλόντων νὰ εἰσορμήσωσιν. Ἡ ἐπανάστασις ἄρα τοῦ 1854 ἠρείσατο πρὸ πάντων μὲν ἐπὶ τῶν ἐκ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος εἰσορμησάντων καὶ ἐπί τινων ἐγχωρίων ὁπλιταρχῶν ἢ ἄλλων ἐπισήμων ἀνδρῶν ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι ἐχόντων δημοσίας θέσεις ἢ καὶ ἰδιωτευόντων καὶ ἐπὶ τῶν ληστῶν καὶ τῶν ἀνταρτῶν τοῦ 1848 καὶ ἐπὶ τῶν φιλελευθέρων Ἀλβανῶν τῆς νοτίου Ἠπείρου καὶ μάλιστα ἐπὶ τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν, ἥτις ὅμως φόβῳ τῶν Ἑσπερίων Εὐρωπαίων δὲν ἐτόλμα νὰ ἐκτεθῇ καὶ ῥυθμίσῃ τὸ κίνημα. Ἐντεῦθεν ἡ ἐπανάστασις αὕτη ἐστερεῖτο συνεκτικότητος ὡς μὴ ἔχουσα κέντρον στερρὸν καὶ ἀκλόνητον. Τούτου δὲ τοῦ κυριωτάτου πάσης ἐπαναστάσεως μὴ ὑπάρχοντος, πρὸς δὲ τούτοις βεβαιοτάτου ὄντος ὅτι οἱ Εὐρωπαῖοι ἦσαν ἀναφανδὸν πολέμιοι πάσης ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Ἠπείρῳ ἐπαναστάσεως ὡς ὠφελούσης τῇ ἀντιπάλῳ αὐτῶν Ῥωσσίᾳ, ἡ ἀποτυχία αὐτῆς ἦν ἐκ προοιμίων γνωστὴ καὶ βεβαία. Τὰ ἄτακτα καὶ ἀπαράσκευα ταῦτα ἐμφανίζονται πανταχοῦ, ὡς δῆλον ἔσται ἐκ τῶν περὶ αὐτῆς διὰ βραχέων ἐκτεθησομένων.

Ἐπανάστασις ἐπὶ τοῦ Πηλίου, ἀρχηγοὶ αὐτῆς Νικόλαος Φιλάρετος, Μπασδέκης, Γριζᾶνος. Ἀπὸ τοῦ 1853 διεφημίζετο ὅτι προσεχὴς ἡ ἐπανάστασις καὶ οἱ φιλελεύθεροι προητοιμάζοντο πρὸς αὐτήν. Ὁ Τσάμης Καρατάσσος ὁ γνωστότατος ἀγωνιστὴς ἦν ἕτοιμος· ὡσαύτως ὁ Νικόλαος Γ. Φιλάρετος ἦν γνωστὸς ὡς ἀγωνιστής,—ὡς ἀναδειχθεὶς κατὰ τὰς ἐπισήμους ἀποδείξεις τοῦ στρατηγοῦ Ν. Γριζιώτη καὶ Ἰωάννου Βελέντζα (10 Μαΐου 1830), τοῦ ταγματάρχου Γεωργίου Ζορμπᾶ (15 Μαΐου 1830), τοῦ χιλιάρχου Ἰωάννου Στράτου (25 Ἰουνίου 1831) ἐπὶ τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως (1821) εἰς μάχας τοῦ Πηλίου, Τρικερίου, Εὐβοίας, τῶν Θηβῶν καὶ τῆς Πέτρας καὶ ἀλλαχοῦ, νεαρὸς δὲ προβιβασθεὶς (29 Νοεμβρίου 1824) εἰς *ταξιάρχην* ὑπὸ τῆς « προσωρινῆς διοικήσεως τῆς Ἑλλάδος ». Γνωστοὶ ἦσαν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον καὶ οἱ ἄλλοι ὁπλιτάρχαι Μπασδέκης, Γριζᾶνος καὶ ἄλλοι ὑποδεέστεροι. Ὁ Καρατάσσος προσεκάλεσε (31 Ἰανουαρίου 1854) τὸν Φιλάρετον γράψας αὐτῷ: « Ἡ πολυπόθητος ἡμέρα τέλος ἔφθασεν· ἡ φωνὴ τῆς ἀναστάσεως τῆς πατρίδος μᾶς προσκαλεῖ νὰ δράμωμεν εἰς

ἀπελευθέρωσιν αὐτῆς ἀπὸ τῶν δεσμῶν τῆς δουλείας », ὅπως ᾖ ἕτοιμος σὺν τοῖς περὶ αὐτόν· ὁ δὲ συνεννοηθεὶς τοῖς αὐτοῦ ὀπαδοῖς καὶ ἑτοιμασθεὶς ᾐτήσατο (14 Φεβρουαρίου 1854) τρίμηνον ἄδειαν ὅπως μεταβῇ εἰς τὸ Πήλιον οἰκείων δῆθεν ὑποθέσεων ἕνεκεν. Πανταχόθεν συρρέοντες ἐθελονταὶ ἐνθουσιῶντες καὶ πρὸ πάντων Εὐβοεῖς κατεγράφοντο εἰς τὸ μητρῷον, οὗ ἐπὶ κεφαλίδος ἦσαν διὰ λιθογραφίας σύμβολα ἐπαναστάσεως: στέφανος· ἐν αὐτῷ σταυρὸς μετὰ τοῦ γνωστοῦ συμβόλου τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου: « Ἐν τούτῳ νίκα »· ἑκατέρωθεν δὲ τοῦ στεφάνου μία σημαία καὶ πέριξ τά: « Ἐλευθερία ἢ θάνατος — ἑλληνικὴ ἑνότης — σῶμα τῆς ἐλευθερίας »· ἐν ἄλλοις δ' ἀντιτύποις ἀντὶ τῶν « ἑλληνικὴ ἑνότης » κλ. « Ἤπειρος, Θεσσαλία καὶ Μακεδονία ». Ἐκ τοῦ Κουτζουμπρίου θέσεως παραλίου παρὰ τὸ χωρίον Ἀγριοβοτανίου τοῦ δήμου Ἱστιαίων ἀπέπλευσαν (23 Μαρτίου) οἱ περὶ τὸν Φιλάρετον ἐθελονταὶ περὶ τοὺς 310 καὶ τῇ ὑστεραίᾳ (24) μετὰ τρικυμίαν ἀφίκοντο εἰς Πλατανιὰν τῆς Μαγνησίας, ἔνθα ὑπεδέξαντο αὐτοὺς κάτοικοί τινες τοῦ Προμυρίου· τῇ ὑστεραίᾳ εἰσῆλθον οἱ ἐπαναστάται εἰς Προμύρι ὕψωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας, ὑποδεχθέντες ὑπὸ τῶν κατοίκων τοῦ χωρίου ἡγουμένων τῶν ἱερέων καὶ προυχόντων· ὡδηγήθησαν εἰς τὸν ναόν, ἔνθα ἐψάλη ἐν χαρᾶς δάκρυσιν δοξολογία καὶ ἐκηρύχθη ἐπισήμως ἡ ἐπανάστασις καὶ ὑψώθη ἡ σημαία ὑπὸ τὴν ὁμόθυμον βοήν: « Ζήτω ἡ ἐλευθερία » καὶ ἐδημοσιεύθη ἡ προκήρυξις αὕτη: « Οἱ ὑποφαινόμενοι πρόκριτοι τῶν χωρίων Λαύκου καὶ Προμυρίου μὴ δυνάμενοι πλέον νὰ ὑποφέρωμεν τὸν πρὸ τεσσάρων αἰώνων δουλικὸν ζυγὸν καὶ τὰς φρικτὰς συνεπείας του· μὴ ἀνεχόμενοι πλέον νὰ βλέπωμεν τὴν μὲν ἱερὰν ἡμῶν θρησκείαν ἐμπαιζομένην, τὴν δὲ τιμὴν ἐξυβριζομένην, τὴν δὲ περιουσίαν λῃστευομένην διὰ φόρων ἀνηκούστων καὶ συνεχῶν ὡς καὶ τὴν ζωὴν ἡμῶν αὐτὴν κινδυνεύουσαν καθ' ἑκάστην· ἀκούσαντες δὲ ὅτι καὶ οἱ λοιποὶ ἀδελφοί μας Ἠπειρῶται καὶ Θεσσαλοὶ καὶ Μακεδόνες ἔδραξαν τὰ ὅπλα κατὰ τῆς *ἀνόμου Τουρκίας* δράττομεν καὶ ἡμεῖς αὐτὰ ἐπίσης καὶ κηρύττομεν ἐνώπιον θεοῦ καὶ ἀνθρώπων καὶ ἐν ὀνόματι τῆς ἁγίας τριάδος ὅτι εἴμεθα ἀποφασισμένοι νὰ πολεμήσωμεν μέχρι τελευταίας πνοῆς ὑπὲρ τῆς θρησκείας, τῆς πατρίδος καὶ τῆς ἐλευθερίας μας. — Ἐγειρόμενοι αὐθορμήτως καταβαίνομεν εἰς τὸν βαρὺν μέν, ἀλλ' ἔνδοξον δι' ἡμᾶς ἀγῶνα· παρακαλοῦμεν ἅπαντα τὰ ἔθνη ὅπου λατρεύεται τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ νὰ ἐνθυμηθῶσιν, ὅτι καὶ ἄλλοτε ἐβάψαμεν μὲ τὸ αἷμά μας τὸ ἔδαφος τοῦτο καὶ ὅτι εἰς μόνην τὴν ἀνωτέραν δύναμιν αἱμοσταγεῖς ὑπεχωρήσαμεν τότε. Καὶ διὰ τὰ παθήματά μας λοιπὸν καὶ τοὺς παρελθόντας ἀγῶνας παρακαλοῦμεν ἁπάσας τὰς χριστιανικὰς φυλὰς νὰ μᾶς παρέξωσι χεῖρα βοηθείας καὶ νὰ ἐνισχύσωσι

τοὺς πάλαι ποτὲ πολεμιστὰς τῶν Τρικέρων. Παρακαλοῦμεν δὲ καὶ τὴν ἀδελφήν μας Ἑλλάδα, —μεθ' ἧς διακηρύσσομεν ὅτι εἴμεθα ἀδιαρρήκτως συνδεδεμένοι νὰ πολεμήσωμεν, — νὰ συμμερισθῇ τοῦ ἀγῶνός μας καὶ νὰ μᾶς συντρέξῃ ψυχῇ τε καὶ σώματι καθὼς καὶ ἡμεῖς ἠγωνίσθημεν δι' αὐτὴν ἄλλοτε ». Τῇ προτεραίᾳ δὲ (27 Μαρτίου) τῆς προκηρύξεως ταύτης οἱ Λαυκιῶται καὶ Προμυριῶται ἀνεκήρυξαν ἀρχηγὸν αὐτῶν τὸν Ν. Φιλάρετον. Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ (28 Μαρτίου) ἐκήρυξαν τὴν ἐπανάςασιν δι' ἐπισήμου ἐγγράφου ὑπογεγραμμένου ὑπὸ τῶν προκρίτων οἱ κάτοικοι τῆς *Ἀργαλαστῆς, Μπεστενίας, Μετοχίου* καὶ *Βύρνης*. Ἀλλ' ἀμέσως παρενεβλήθησαν ἐμπόδια εἰς τὴν διάδοσιν τῆς ἐπαναστάσεως προερχόμενα ἐκ τῆς πόλεως Βώλου. Πρὶν ἡ αὕτη κηρυχθῇ οἱ πρόκριτοι αὐτοῦ καὶ μάλιστα ὁ ἐπίσκοπος ἐνέπνεον φόβον καὶ τρόμον τοῖς κατοίκοις τῶν χωρίων τοῦ Πηλίου. Ὁ Δημητριάδος μάλιστα Γαβριὴλ ἐξέδωκεν (22 Μαρτίου 1854) ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς ἱερεῖς, προκρίτους καὶ προεστῶτας καὶ ἅπαντας τοὺς Χριστιανοὺς τῶν χωρίων τῆς αὐτοῦ ἐπαρχίας, δι' ἧς ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον ἔγραφεν ὅτι τῇ προτεραίᾳ (22 Μαρτίου 1854) οἱ τουρκικοὶ στρατοὶ κατετρόπωσαν περὶ τὸν Βῶλον τοὺς ἀντάρτας, ἐθανάτωσαν, ἐτραυμάτισαν καὶ κατεδίωξαν εἰς τὰ βουνά· ὅτι νυκτὸς ἐπελθούσης οἱ ἀντάρται ἔκαυσαν οἰκίας τινάς, ἐλήστευσαν· ὅτι ὁ ἅγιος ἐπίσκοπος ἦν πεφυλαγμένος ἐν πλοίῳ· ὅτι ἐκεῖθεν ἐξελθόντες μετέβησαν αὐτός τε καὶ ἔμποροι καὶ ἄλλοι εἰς εἰς προσκύνησιν τοῦ πασσᾶ τῶν στρατευμάτων, ὅστις ὑπεδέξατο αὐτοὺς φιλοφρονέστατα ὑποσχόμενος διατήρησιν τῆς ἡσυχίας· ὅτι τὰ τουρκικὰ στρατεύματα οὐ μόνον οὐδένα φόβον αὐτοῖς παρεῖχον, ἀλλὰ καὶ περιέθαλπον· ὅτι οἱ χωρῖται ὤφειλον ἀνὰ δύο ἐξ ἑκάστου χωρίου νὰ μεταβῶσιν εἰς Βῶλον εἰς προσκύνησιν τῆς αὐτοῦ ὑψηλότητος τοῦ πασσᾶ καὶ δείξωσιν αὐτῷ αἰσθήματα ἀγάπης ὡς ὑπήκοοι καὶ ἐκθῶσι τὴν κατάστασιν τῶν χωρίων καὶ ἀκούσωσι παρὰ τοῦ στόματος αὐτοῦ «τὰς πατρικὰς μερίμνας τῆς σεβαστῆς ἡμῶν κυβερνήσεως ὑπὲρ πάντων τῶν πιστῶν ὑπηκόων». Πρὸς δὲ τούτοις ὁ Ἕλλην ἐπίσκοπος Γαβριὴλ ἤγγειλε τῷ λαῷ ὅτι δῆθεν 10,000 Ἄγγλων στρατιωτῶν ἀφίκοντο εἰς Πρέβεζαν ἵνα καταδιώξωσι τοὺς ἐκεῖ ἀντάρτας καὶ τοὺς ἐν Ἰωαννίνοις. ὅτι καὶ εἰς Βῶλον 10,000 Ἄγγλων στρατιωτῶν καὶ Αἰγυπτίων ἔμελλον νὰ ἔλθωσι, διότι « μετὰ πικροῦ ὄμματος εἶδον ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Γαλλίᾳ τὴν ἀνταρσίαν ταύτην καὶ πῦρ πνέουσι ». Ἐπὶ τέλους δὲ ὁ ἅγιος Γαβριὴλ λέγει : « Σπεύσατε λοιπὸν καὶ πληροφορήσατε τὸν λαὸν διὰ νὰ μὴν ἀπατηθῇ κἀνεὶς ἀπὸ τοὺς ψευδεῖς λόγους. Πασχίσατε ἂν φανῶσιν ἀντάρται, νὰ τοὺς πείσητε διὰ νὰ ἀναχωρήσουν, διότι θὰ νὰ γείνουν αἰτία νὰ καταστραφῶσι τὰ χωρία καὶ οἱ κάτοικοι

καὶ πολλοὶ θὰ ἀποθάνωσιν ἀπὸ τὴν πεῖναν· καί, ἂν δὲ τὸ ἐναντίον σᾶς παραβιάσουν, *νὰ κλεισθῆτε εἰς τὰ γερώτερα σπίτια, νὰ ἀντιπαραταχθῆτε καὶ νὰ τοὺς κτυπήσητε* καὶ νὰ στείλετε εἴδησιν ἐδῶ διὰ νὰ προφθάσωσι στρατεύματα· καὶ ὅταν φθάσωσι τὰ στρατεύματα αὐτόθι νὰ βάλετε ἐπάνω εἰς τὰ ὀσπίτια ἤτοι νὰ ὑψώσετε ἀπὸ ἓν μανδύλι κόκκινον διὰ νὰ γνωρίζουν ὅτι εἶναι ἐκεῖ πιστοὶ ὑπήκοοι». Πλὴν δὲ τοῦ ἐπισκόπου Γαβριὴλ ἐκ Βώλου καὶ ἀλλαχόθεν ἀπειλητικαὶ ἢ δυσάρεστοι εἰδήσεις καθίστων τοὺς χωρίτας ἧττον τολμηροὺς εἰς ἐπανάστασιν. Ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας Στρατφὸρδ δὲ Ῥεδκλὴφ διεύθυνε πρὸς τοὺς ἐν Τουρκίᾳ Ἄγγλους προξένους ἐγκύκλιον, δι' ἧς ἐκήρυττεν ὅτι ἥ τε Ἀγγλία καὶ Γαλλία ἦσαν σύμμαχοι τῆς Τουρκίας καὶ ὅτι οὐδεμίαν προστασίαν παρέξουσι τοῖς ἐν Τουρκίᾳ Ἕλλησιν καὶ ὅτι, ἐὰν ἡ Τουρκία κηρύξῃ πόλεμον τῇ Ἑλλάδι, οἱ ἐν Τουρκίᾳ Ἕλληνες ὑποστήσονται πάντα τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου. Ἀλλὰ τὸ σπουδαιότατον πάντων ἦν ἡ ἔλλειψις ὅπλων, πολέμου ἐφοδίων καὶ τροφημάτων· διότι ἐκ μὲν τῆς Ἑλλάδος καὶ ὀλίγαι καὶ ἄτακτοι ἀποστολαὶ ἐγίνοντο, ἐκ δὲ τοῦ ἐξωτερικοῦ Γαλλίας, Ἀγγλίας καὶ Αὐστρίας ἀπηγορεύοντο ὑπὸ τῶν οἰκείων κυβερνήσεων. Οὐ μόνον ἄλλα πολέμου ἐφόδια δὲν ἠδύναντο νὰ πέμψωσιν οἱ Ἕλληνες ἐξ Ἀγγλίας, ἀλλ' οὐδὲ ζεῦγος πιστολίων, ὅπερ ἤθελε νὰ πέμψῃ ὁ Λασκαρίδης ἐκ Λονδίνου πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ Πηλίου Φιλάρετον. Διὰ ταῦτα ἡ ἐπανάστασις ἔβαινε πάνυ βραδέως εἰς τὰ λοιπὰ χωρία τοῦ Πηλίου καὶ τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου. Τὸ χωρίον Ἅγιος Γεώργιος ἠγέρθη πολλῷ ὕστερον, οὗ οἱ πρόκριτοι ἐδημοσίευσαν (20 Ἀπριλίου) ἐπαναστατικὴν προκήρυξιν ὁμοιοτάτην πρὸς τὴν τοῦ Λαύκου καὶ Προμυρίου κηρύξαντες συγχρόνως ἀρχηγὸν αὐτῶν τὸν εἰρημένον Ν. Φιλάρετον· εἶτα δὲ (25 τοῦ αὐτοῦ) οἱ τῶν χωρίων *Πινακατῶν, Μηλεῶν, Βιζίτζης, Νιάου* (26), *Καραμπάσι* (27 τοῦ αὐτοῦ), *Ἁγίου Λαυρεντίου* (28), *Δρακείας* (29). Καὶ αἱ Μηλέαι δὲ καὶ ἡ Δράκεια ἀνηγόρευσαν ἀρχηγὸν αὐτῶν τὸν αὐτὸν Φιλάρετον.

Γ. Γριζᾶνος, Χ. Μπασδέκης, Β. Βασδέκης. Ἐνῷ οὕτως ἀκωλύτως ὁ Φιλάρετος ἐξήπλου τὴν ἐπανάστασιν πρὸς τὰ νότια τοῦ Πηλίου, ὁ Γ. Γριζᾶνος, Χρόνης Μπασδέκης καὶ Β. Βασδέκης εἰσήλαυνον εἰς τὰ δυτικὰ τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου. Λαβόντες ἐφόδιά τινα τοῦ πολέμου καὶ ὅπλα ἀφίκοντο εἰς Πλάτανον (17 Μαρτίου 1853) τοῦ Ἁρμυροῦ. Οἱ Τοῦρκοι προσέβαλον αὐτοὺς ἐγγὺς τοῦ Πλατάνου καὶ ἠνάγκασαν νἀπέλθωσιν ἐκεῖθεν εἰς τὸ χωρίον Ἄγγιτσι· ἐκεῖθεν δ' ἀπῆλθον (19) εἰς θέσιν Μαλιασάτικα Καλύβια ἀπέχοντα μόλις ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν τοῦ φρουρίου τοῦ Βώλου. Οἱ Τοῦρκοι ἅμα κατα-

λύσαντας ἐκεῖ καὶ προσέβαλον ἀμελλητὶ ἐξελθόντες τοῦ φρουρίου· ἦσαν δὲ οἱ Τοῦρκοι 400 τακτικοί, 50 Ἀλβανοὶ καὶ 40 ἱππεῖς σύροντες καὶ δύο πυροβόλα. Γενομένου δὲ ἀκροβολισμοῦ ἐφονεύθησαν ἐκ τῶν Τούρκων δύο καὶ ἐτραυματίσθησαν δύο. Εἶτα (21 τοῦ αὐτοῦ) διεσκορπίσθησαν οἱ ἐπαναστάται εἰς τοὺς κήπους τοῦ Βώλου, ἔνθα ἐκ τῶν προσενεχθέντων αὐτοῖς ὑπὸ τῶν Βωλιωτῶν πνευματωδῶν ποτῶν πολλοὶ ἐμεθύσθησαν. Τοῦτο μαθόντες οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ Τοῦρκοι ἐξώρμησαν κατὰ τῶν διεσκεδασμένων ἐπαναστατῶν, ἐξ ὧν μόνον περὶ τοὺς 200 συναθροισθέντες ἐφώρμησαν κατὰ τῶν ἐξελθόντων ἐν μέθῃ ὄντες εἰς τὴν πρὸ τοῦ φρουρίου πεδιάδα, ἔνθα μάχης γενομένης ἐφονεύθησαν 137 Τοῦρκοι καὶ 29 ἐτραυματίσθησαν, ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν 15 καὶ 6 ἐτραυματίσθησαν. Οἱ δὲ κάτοικοι Μακρυνίτσας, Πορταριᾶς καὶ Βώλου ἐθεῶντο τοὺς μαχομένους ὡς ἁπλοῖ ἐν θεάτρῳ θεαταί. Ἐκεῖθεν δ' ἀνέβησαν ἀκωλύτως οἱ ἐπαναστάται εἰς τὴν μονὴν τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τῆς Πορταριᾶς. Ἐκεῖθεν κατῆλθον (27 Μαρτίου) εἰς τὸ χωρίον Ἅγιον Λαυρέντιον μαθόντες ὅτι τετρακόσιοι τακτικοὶ ἐπὶ τῶν πλοίων ἔμελλον ναποβιβασθῶσιν εἰς Λαῦκον ἢ Ἀργαλαστὴν καὶ προσβάλωσι τὸν Φιλάρετον ἐκ τῶν νώτων. Ἀλλ' οὐδὲν ἰδόντες ἀπῆλθον (29) πρὸς τὰς Μηλέας, ὅπως ἐκεῖθεν προσβαλόντες τὰ χωρία τοῦ νῦν δήμου Ἀρμενίου Ῥιζόμυλον, Κατσίμσι, Γκερλῆ ἀπαγάγωσι βοῦς, πρόβατα καὶ ἄλλα ποίμνια εἰς τὰ χωρία τοῦ Πηλίου καὶ ἐκεῖ ὀχυρωθῶσι, διότι στερούμενοι ἐφοδίων πολέμου ἠδυνάτουν ναντιπαραταχθῶσιν εἰς μάχην κατὰ τοῦ ἐχθροῦ. Ἀλλ' ἀποτυχόντες τοῦ σκοποῦ ἢ μεταβαλόντες γνώμην διέτριβον ἐν τοῖς χωρίοις περὶ τὴν Κερασιάν, Κανάλια, μονὴν Καμπάνας, Βουλγαρίνην, Κισσὸν ἐν ἐντελεῖ ἀπραξίᾳ ἅτε οὐδὲν γενναῖον δυνάμενοι ὡς στερούμενοι πολέμου ἐφοδίων καὶ συμπνοίας, καθ' ὅσον ὁ Γ. Γριζᾶνος μάλιστα καὶ ὁ Χρόνης Μπασδέκης ἤριζον πρὸς ἀλλήλους· ἐκ δὲ τῆς ἔριδος ἀπεχωρίσθησαν ἀλλήλων καὶ οὐ μόνον οὐδὲν ἔπραττον κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλὰ καὶ ἀλλήλους ἐρραδιούργουν, τῷ δὲ Χρόνῃ Μπασδέκῃ στερουμένῳ ἐφοδίων πολέμου καὶ λαβόντες τινὰ οὐδὲν ἔδιδον αὐτῷ. Τὴν πολλῶν αἰτίων ἕνεκα παράλυσιν τῶν ἀτάκτων στιφῶν λαβόντες πρὸ ὀμμάτων οἱ ἐν Ἀθήναις συνέστησαν τρία ἀρχηγεῖα, τὸ μὲν ἐν Λαμίᾳ ὑπὸ τὸν Γαρδικιώτην Γρίβαν, παρ' ᾧ καὶ ὁ Ἀντώνιος Γεωργαντᾶς καὶ ὁ Δ. Χατσῖσκος, τὸ δ' ἐν Εὐρυτανίᾳ ὑπὸ τὸν Βλαχόπουλον καὶ τὸ τρίτον ἐν Κραβασαρᾷ ὑπὸ τὸν Σπῦρον Μήλιον, ὅπως τὸ μὲν διευθύνῃ τὰ τῆς ἀνατολικῆς Θεσσαλίας, τὸ δὲ τὰ τῆς δυτικῆς καὶ τὸ τρίτον τὰ τῆς Ἠπείρου. Πρὸς τὸ ἀρχηγεῖον δὲ τῆς Λαμίας διετάχθησαν ναποταθῶσιν οἱ ὁπλιτάρχαι τῆς ἀνατολικῆς Θεσσαλίας.

Παπακώστας Τζαμάλας, Ἰωάννης καὶ Ἀχιλλεὺς Βελεντσαῖοι. Δεύτερον ἐπαναστατικὸν κίνημα ἦν τὸ πρὸς δυσμὰς τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου. Ἐν τῷ τμήματι τούτῳ συνηθροίζοντο κυρίως οἱ τὴν στάσιν τῆς Φθιώτιδος ἐγείραντες (1847-1848), ὡς εἴρηται, ἐν οἷς διεκρίνοντο ὁ Παπακώστας Τζαμάλας, ὁ Ἰωάννης καὶ Ἀχιλλεὺς Βελεντσαῖοι καὶ ἄλλοι. Αἱ ἐπαναστατικαὶ αὗται ἐνέργειαι περὶ τὸν Πλάτανον καὶ Ἁρμυρὸν περιωρίζοντο ἐν μικραῖς ἀψιμαχίαις ἐλαχίστην ῥοπὴν ἐχούσαις εἰς τὴν τύχην τῆς ἐπαναστάσεως. Ἠδύνατο νὰ κυριεύσῃ ὁ Παπακώστας Τζαμάλας τοῦ Πλατάνου καὶ Ἁρμυροῦ καὶ συνεννοούμενος μετὰ τῶν ὁπλιταρχῶν τοῦ Πηλίου νὰ καταλάβωσιν αὐτὸν τὸν Βῶλον· ἀλλ', ὡς λέγεται, ἐματαιώθη ὁ σκοπὸς οὗτος ἀπατηθέντος τοῦ Παπακώστα χρήμασι κιβδήλοις.

Χριστόδουλος Χατσῆ Πέτρος, Νικόλαος Λεωτσᾶκος, μάχη Λουτροῦ. Ἀναντιλέκτως σπουδαιότερα ἐγένοντο τὰ περὶ τὰ Τρίκκαλα. Ἀρχηγὸς τῶν ἐκεῖ ἐπαναστατῶν ἦν ὁ στρατηγὸς Χατσῆ Πέτρος καὶ ὁ τότε λοχίας Νικόλαος Λεωτσᾶκος. Περὶ τὸν Χατσῆ Πέτρον ἦσαν ἄτακτοι ἐθελονταί, περὶ δὲ τὸν Λεωτσᾶκον λόχος τακτικοῦ στρατοῦ, ὅστις λιποτακτήσας ἐτάχθη ὑπ' αὐτὸν καίπερ λοχίαν. Ἐν βραχεῖ χρόνῳ συνηθροίσθησαν περὶ τοὺς 800 ὑπὸ τὴν σημαίαν τοῦ Χατσῆ Πέτρου. Πρῶτον συνεπλάκησαν τοῖς Τούρκοις περὶ τὸ *Λουτρὸν* τοῦ νῦν δήμου Καλλιφωνίου. Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ διαρκεσάσῃ τρεισκαίδεκα ὥρας, ἐν ᾗ διέπρεψεν ὁ Λεωτσᾶκος ἐπὶ ἀνδρείᾳ καὶ συνέσει, ἐφονεύθησαν περὶ τοὺς 500 Τούρκους καὶ ἐτραυματίσθησαν περὶ τοὺς 300. Μετὰ τὴν νίκην ταύτην οἱ Ἕλληνες προήλασαν πρὸς τὴν Καρδίτσαν· καὶ δευτέρας μάχης γενομένης ἐν ἀναπεπταμένῳ πεδίῳ, μὴ δυνηθέντων τῶν Τούρκων νὰνακόψωσι τὴν πορείαν αὐτῶν, ὁ μὲν στρατηγὸς Χατσῆ Πέτρος προήλασε πρὸς τὰ Μεγάλα Καλύβια τῶν Τρικκάλων, ὁ δὲ Τσιγκουρᾶκος καὶ Πετροπουλάκης ἔμειναν πρὸς πολιορκίαν τοῦ φρουρίου τοῦ Φαναρίου. Οὕτω δὲ οἱ Ἕλληνες διέκοψαν πᾶσαν συγκοινωνίαν τῶν ἐν Καρδίτσῃ καὶ Τρικκάλοις Τούρκων. Ἐπειδὴ δὲ σύμπας ὁ ἀγὼν ἐν Θεσσαλίᾳ προῦκειτο νὰ διακριθῇ ἐκεῖ, οἱ Τοῦρκοι πανταχόθεν συνέρρεον ἐκ Καρδίτσης, Λαρίσσης, Φαναρίου, Τρικκάλων, ὅπως περικλείσωσι τοὺς Ἕλληνας· πρὸς τοῦτο δὲ ἐκεῖσε ἔσπευδον καὶ οἱ Αἰγύπτιοι καὶ οἱ βασιβουζοῦκοι· οἱ δὲ Ἕλληνες ὠχυρώθησαν περὶ τὰ Καλύβια ἀναμένοντες τοὺς ἄλλους τουρκικοὺς στρατούς, ἐπὶ δὲ τὸ Βελέσι ἔπεμψαν ἑκατὸν εἴκοσιν ἐκλεκτοὺς κατὰ τῶν Αἰγυπτίων. Ἐπὶ τρεῖς σχεδὸν ἑβδομάδας (15 Ἀπριλίου-3 Μαΐου 1854) ἐγίνοντο συμπλοκαὶ καὶ πολλοὶ ἐκ τῶν Τούρκων ἔπεσον, ἐκ δὲ τῶν Αἰγυπτίων περὶ τοὺς 300. Περιῆλθον δ' εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων λάφυρα περὶ

τὰ 700 ὅπλα καὶ ἄλλαι πολεμικαὶ συσκευαί. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ὄντες οὐχὶ πλείους τῶν 2,000 μὴ δυνάμενοι μέχρι τέλους νὰ ὑπερισχύσωσι τῶν Τούρκων ὄντων περὶ τὰς 6,000 ἐχόντων καὶ πυροβολικὸν καὶ ἱππικὸν κατέλαβον τὰ περὶ τὴν Καλαμπάκαν καὶ αὐτὴν ταύτην, τὰ περὶ τὸ Καστράκι καὶ Μετέωρα στενὰ ἵνα ἔνθεν μὲν ὦσιν ἀσφαλεῖς ἐκ τῶν Χασίων, ἔνθεν δ' ἐκ τῶν Τρικκάλων καὶ τῆς Λαρίσσης. Ἐπειδὴ δέ, ὡς εἰκός, οἱ Τοῦρκοι ἡτοιμάζοντο πάλιν πανστρατιᾷ νὰ ἐκδιώξωσιν ἐκεῖθεν τοὺς Ἕλληνας, οὗτοι ἀνέμενον τὸν ἐχθρὸν προσκαλέσαντες ἄλλους τε καὶ τοὺς τὸ φρούριον τοῦ Φαναρίου πολιορκοῦντας Τσιγκουρᾶκον καὶ Πετροπουλάκην. Καὶ ἐνίκησαν (9-10 Μαΐου) μὲν καὶ αὖθις οἱ Ἕλληνες τοὺς Τούρκους παρὰ τοὺς ΒΑ πρόποδας τοῦ Κόζιακα· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁσημέραι νέας ἐπικουρίας οἱ Τοῦρκοι ἐλάμβανον ἐκ Λαρίσσης, Βώλου καὶ πανταχόθεν τῆς Θεσσαλίας, καθ' ὅσον ἐναντίον τῶν ἄλλων ἐπαναστατῶν μόνον ἀποσπάσματα ἔμενον, πρὸς δὲ τούτοις οἱ Ἄγγλοι καὶ οἱ Γάλλοι καταλαβόντες τὸν Πειραιᾶ καὶ τὰς Ἀθήνας ἠνάγκασαν τὸν Ὄθωνα καὶ τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν νὰ καλέσῃ τοὺς ἐπαναστάτας, λυπούμενοι τὴν καρδίαν κατέλιπον τοὺς πρόποδας τοῦ Κόζιακα μετὰ συμπλοκήν τινα, – καθ' ἣν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐχόντων ἐπικούρους καὶ Ἀλβανοὺς ὑπὸ τὸν Τσέλιον Πίτσαρην κατελήφθη ὀχύρωμά τι Ὑδραίων καὶ Κρητῶν καὶ ἐφονεύθησάν τινες ἐξ αὐτῶν, ἐτραυματίσθη δὲ καὶ ὁ εἰρημένος Καταρραχιᾶς,—καὶ μετὰ τριῶν ἡμερῶν πορείαν, καθ' ἣν ἐστεροῦντο τροφῆς, ἀφίκοντο εἰς Φουρνᾶν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Λαμίαν.

Θεόδωρος καὶ Δημήτριος Γριβαῖοι. Οὐχ ἧττον δὲ διέπρεψαν οἱ ἐπαναστάται τῆς Ἠπείρου ὑπὸ τὸν Θεόδωρον Γρίβαν καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ Δημήτριον ἐν τῷ Κουτσουλιῷ, ἔνθα περὶ τοὺς 300 πολιορκηθέντες ὑπὸ 4,000 στρατοῦ ἀτάκτου καὶ τακτικοῦ οὐ μόνον γενναίως ἀντέστησαν καὶ πολλοὺς τῶν ἐχθρῶν ἐφόνευσαν, ἀλλὰ καὶ διαρρήξαντες τὸ σιδηροῦν τεῖχος κατέλαβον τὸ Μέτσοβον τὴν κλεῖδα ταύτην τῆς Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας. Ἀλλὰ καίπερ τὴν ὀχυρωτάτην ταύτην θέσιν καταλαβόντες οἱ Γριβαῖοι οὐδὲν ὅμως ἠδύναντο νὰ πράξωσι, διότι οὔτε πολέμου ἐφόδια εἶχον οὔτε τρόφιμα.

§ 1760. **Πρωθυπουργία Α. Μαυροκορδάτου (16 Μαΐου 1854-28 Σεπτεμβρίου 1855), Δ. Γ. Βούλγαρη (29 Σεπτεμβρίου 1855-12 Νοεμβρίου 1857), Α. Μιαούλη (13 Νοεμβρίου 1857-28 Μαΐου 1859).** Ἅπαντες ὅμως οἱ ἀγῶνες τῶν ἐπαναστατῶν Θεοδώρου καὶ Δημητρίου Γρίβα, Χατσῆ Πέτρου καὶ Λεωτσάκου καὶ τῶν ἄλλων ἐματαιώθησαν ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας. Ὁ φόβος,

ὡς εἴρηται, τοῦ ῥωσσισμοῦ τῶν Ἑλλήνων ἠνάγκασεν αὐτὰς νὰ καταθλίψωσι τὴν ἑλληνικὴν ἐπανάστασιν. Τῷ ὑπουργεῖῳ δὲ Μαυροκορδάτου ἐπεβλήθη ὅπως ἀμελλητὶ ἀνακαλέσῃ τοὺς ἐκ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος εἰς Ἤπειρον καὶ Θεσσαλίαν εἰσβαλόντας ἐθελοντάς. Ὅπερ ἡ Τουρκία οὔτε διὰ τῶν στρατῶν αὐτῆς οὔτε διὰ τοῦ αὐτῆς τελεσιγράφου (7 Μαρτίου 1854) δὲν ἴσχυσε νὰ κατορθώσῃ, τοῦτο διέπραξαν αἱ χριστιανικαὶ δυνάμεις. Ἀγγλικὰ πλοῖα μετεκόμιζον τουρκικοὺς στρατοὺς εἰς Βῶλον· γαλλικὰ δὲ πλοῖα ἐχρησίμευον ὡς πρόσκοποι καὶ προδόται τοῖς Τούρκοις· συνελάμβανον δὲ τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα τὰ τοῖς ἐπαναστάταις τροφὰς καὶ πολέμου ἐφόδια κομίζοντα, οὗ ἕνεκα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ νικῶντες ἠναγκάζοντο νὰ ὑποχωρῶσιν ἐνώπιον ἡττημένων ὡς στερούμενοι τῶν ἐπιτηδείων. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ὁ ἐνθουσιασμὸς τῶν Ἑλλήνων ἦν μέγας καὶ ὁ Ὄθων ἀμετάπειστος. Οὐδαμῶς ἐφοβήσαν αὐτὸν οὔτε τὸ κοινὸν τελεσίγραφον (30 Ἀπριλίου 1854) τῶν δυτικῶν δυνάμεων οὔτε ἡ ἐμφάνισις (11 Μαΐου) τῶν ἡνωμένων ἀπειλητικῶν στόλων ἐν Πειραιεῖ οὐδ' ἡ κατάληψις (14 τοῦ αὐτοῦ) αὐτοῦ ὑπὸ 2,000 Γάλλων, ὧν ἡγεῖτο ὁ στρατηγὸς Φόρεϋ, οὐδ' ἡ κατάσχεσις τῶν πολεμικῶν τῆς Ἑλλάδος πλοίων. Ἐπὶ τέλους ὅμως ὤφειλεν ἡ μικρὰ Ἑλλὰς νὰ ὑποκύψῃ τῇ κραταιᾷ Εὐρώπῃ. Ὁ Ὄθων ὑποχωρήσας (15 Μαΐου) ἠναγκάσθη νὰ πληρώσῃ τὰς ἀπαιτήσεις αὐτῶν, ἤγουν νὰ καλέσῃ εἰς τὴν πρωθυπουργίαν τὸν ἀγγλίζοντα Ἀλέξανδρον Μαυροκορδάτον καὶ τὸν γαλλίζοντα Δημήτριον Καλλέργην ὑπουργὸν τῶν στρατιωτικῶν καὶ ὑπόσχηται τελείαν οὐδετερότητα ἐν τῷ προκειμένῳ πολέμῳ, δῆλα δὴ ἀνάκλησιν τῶν ἐθελοντῶν καὶ κατάθλιψιν τῆς ἠπειρωτικῆς καὶ θεσσαλικῆς ἐπαναστάσεως. Τότ' ἐδείχθη ὁ φιλοτουρκισμὸς καὶ ὁ μισελληνισμὸς καὶ ἡ ἀπανθρωπία τῶν Ἑσπερίων, διότι ἀνακαλουμένων τῶν ἐπαναστατῶν τῶν φυλάκων τῆς τιμῆς καὶ τῆς οὐσίας τῶν Ἠπειρωτῶν καὶ Θεσσαλῶν Ἑλλήνων οὗτοι παρεδίδοντο τῇ θηριωδίᾳ καὶ κτηνωδίᾳ τῶν Τούρκων.

Γάλλων ῥαδιουργίαι πρὸς ἔξωσιν τοῦ Ὄθωνος καὶ τραχεῖς αὐτῶν καὶ ὑπερήφανοι τρόποι πρὸς τοὺς Ἕλληνας. Ἀλλ' οἱ Ἄγγλοι καὶ Γάλλοι οὐ μόνον τὴν τῶν ὑπὸ τὴν Τουρκίαν Ἑλλήνων δουλείαν καθίστων σκληροτέραν, ἀλλὰ καὶ τοῦ Ὄθωνος τὴν ἔξωσιν ἐβουλήθησαν πρὸ πάντων οἱ Γάλλοι. Μετεχειρίζετο δὲ πρὸς τοῦτο ὁ Ναπολέων τὸν Δημήτριον Καλλέργην. Ἀλλ' αἱ προτάσεις αὐτοῦ οὐδαμῶς εἰσηκούσθησαν ὑπὸ τοῦ Μαυροκορδάτου. Ἵνα ἐξευτελίσωσι δὲ τὸν ἀτυχῆ ἡγεμόνα ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους προσεφέροντο αὐτῷ ὡς ὑποτελεῖ ἢ τοὐλάχιστον ἐχθρῷ περιφρονουμένῳ. Οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς καὶ μάλιστα ὁ Τινὰν καὶ Βιλλω-

μέζης προσεφέροντο ἰταμώτατα αὐτῷ, διότι πλὴν ἄλλων παρὰ τοὺς τύπους γινομένων πρὸς αὐτὸν τρόπων διαταγῇ αὐτῶν ὁ γαλλικὸς στρατὸς παρήλαυνε πλεονάκις πρὸ τῶν ἀνακτόρων θορυβωδῶς ὅπως οὕτω δεικνύωσι τῷ ἑλληνικῷ λαῷ ὅτι ὁ βασιλεὺς αὐτοῦ ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς μεγαλοψυχίας τῶν Γάλλων στρατιωτῶν, οἵτινες ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ καιρῷ ἠδύναντο νὰ ἐκβάλωσιν αὐτὸν τῆς Ἑλλάδος. Οὐχ ἧττον δὲ τραχέως προσεφέροντο πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ μάλιστα πρὸς τοὺς ἐπικρίνοντας τὴν πολιτείαν ταύτην τῶν Γάλλων ἢ φίλα τῇ Ῥωσσίᾳ φρονοῦντας. Ὁ Τινάν, φέρ' εἰπεῖν, οὐδαμῶς ὤκνησεν ἵνα διατάξῃ τὴν καταστροφὴν τοῦ τυπογραφείου τοῦ *Αἰῶνος* καὶ τὴν ἀπαγωγὴν τοῦ συντάκτου εἰς Πειραιᾶ. Οὐχ ἧττον δὲ τυραννικῶς ἀπήτησαν καὶ τὴν καταστροφὴν τῆς *Ἐλπίδος* καὶ τὴν κάθειρξιν τοῦ συντάκτου αὐτῆς. Καὶ ἐκ μόνου τούτου συμφανέστατον καθίσταται ὅτι οἱ Γάλλοι ἠβούλοντο νὰ μεταχειρίζωνται τὴν Ἑλλάδα ὥς τινα γαλλικὴν ἀποικίαν τοῦ Ἀλγερίου. Ἀλλὰ πλὴν τοῦ φανεροῦ ἐξευτελισμοῦ τοῦ Ὄθωνος καὶ τοῦ ἔθνους οἱ Γάλλοι μετεχειρίζοντο καὶ ἄλλους σκοτίους τρόπους, ὅπως σὺν τοῖς ἄλλοις παραλύσωσιν, ἐὰν μὴ διαρρήξωσι, πάντα δεσμὸν τοῦ ἔθνους πρὸς τὸν οὑτωσὶν ἐξευτελιζόμενον βασιλέα. Ἀλλ' ὅπως οἱ Ἄγγλοι ἐπὶ τῶν παρκερικῶν ἀντὶ τοῦ καταστῆσαι τὸν Ὄθωνα μισητὸν πρὸς τὸ ἔθνος, εἰς τοὐναντίον συνέτειναν ἄκοντες καὶ μὴ βουλόμενοι, οὕτω καὶ οἱ Γάλλοι ἀντὶ τοῦ ἐξῶσαι, ὡς ἐπεθύμουν, τὸν Ὄθωνα, τοὐναντίον συνέτειναν ἵνα εἴπερ τις καὶ ἄλλος τῶν τότε βασιλέων καταστῇ ἀγαπητὸς παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, οἵτινες κάλλιστα κατενόουν ὅτι κατὰ τοῦ βασιλέως ταῦτα πάντα ἐγίνοντο, διότι οὗτος ἐπεζήτει τὴν πλήρωσιν τῆς μεγάλης ἰδέας, ἐν ᾧ χρόνῳ ἐκεῖνοι ἐμάχοντο ὑπὲρ τῆς ἀκεραιότητος τῆς Τουρκίας. Οἱ Γάλλοι ἄρα καὶ Ἄγγλοι ὠφέλησαν μὲν τὴν Τουρκίαν προασπισάμενοι αὐτὴν κατὰ τῶν Ἑλλήνων ἐν Ἠπείρῳ καὶ Θεσσαλίᾳ, οὐδὲν ὅμως ἀγαθὸν αὐτοὶ ἑαυτοῖς περιεποιήσαντο, διότι ἡ μὲν ἐχθρὰ αὐτῶν Ῥωσσία ἐλαχίστης τινὸς ἀρωγῆς τῶν Ἑλλήνων στερηθεῖσα μόνον πρὸς καιρὸν ἠναγκάσθη νὰναβάλῃ τὴν πλήρωσιν τῶν κατακτητικῶν αὐτῆς ἐν Τουρκίᾳ σκοπῶν, ἡ δὲ φίλη αὐτῶν Τουρκία ἀντήμειψεν αὐτοὺς διὰ τῆς σφαγῆς, ὡς εἴρηται, τῶν ἐν Συρίᾳ Γάλλων!

Χολέρα Πειραιοῖ καὶ Ἀθήνησι. Ἀλλὰ τῶν ἄλλων κακῶν, ὧν οἱ Γάλλοι καὶ Ἄγγλοι στρατοὶ ἐγένοντο αἴτιοι τοῖς Ἕλλησι, δεινότερον ἦν ἡ χολέρα, περὶ ἧς ὁ αὐτόπτης Νικόλαος Δραγούμης γράφει: « Ἐνέσκηψε δὲ κατ' ἀρχὰς εἰς Πειραιᾶ ἀπαραλλάκτως ὅπως καὶ ἐπὶ Περικλέους ὁ λοιμός· καὶ πρώτων ἥψατο τῶν ξένων στρατιωτῶν καί τινων ἄλλων, ὕστερον δὲ ἀνέβη καὶ εἰς Ἀθήνας. Βεβαίως, ἂν οἱ ξένοι

συνεχώρουν τὴν ὑγειονομικὴν κάθαρσιν, θ' ἀπεκρούετο τὸ νόσημα· διότι καὶ πρότερον δὶς ἢ τρὶς μετακομισθὲν εἴς τινας λιμένας τῆς Ἑλλάδος ἀπεσοβήθη διὰ τοῦ τρόπου τούτου. Σήμερον ὅμως ἐνέσκηψεν ἀκωλύτως μέγα καὶ φοβερὸν καὶ ἀνεπτύχθη ἐν Ἀθήναις, ἂν καὶ οἱ πλείους τῶν κατοίκων φθάντες διεξῆλθον τῆς πόλεως καὶ πολλὴ κατεβλήθη φροντὶς ὑπὲρ προλήψεως τοῦ κακοῦ. Ἐμάστισε δὲ τὰς Ἀθήνας περὶ τοὺς πέντε μῆνας, ἐξ ὧν ὁ Νοέμβριος ὑπῆρξεν ὁ πάντων ὀλεθριώτατος, ὡς ἀποθανόντων ἐντὸς αὐτοῦ ὀκτακοσίων τοὐλάχιστον, καὶ ἀπέστειλεν εἰς Ἅιδου τρεῖς χιλιάδας ἐκ τῶν τριῶν μυριάδων κατοίκων αὐτῆς. Καὶ κατὰ πρῶτον μὲν ἐγένετο ἓν μόνον κροῦσμα πρὸς τὴν μεσημβρινὴν ἄκραν τοῦ τετάρτου τμήματος· εἶτα εἰσβαλοῦσα ἡ νόσος βιαία εἰς τὸ δεύτερον καὶ τὸ τρίτον ὥρμησεν εἰς τὸ πρῶτον καὶ πατάξασα ἀμείλικτος αὐτὸ ἐπανῆλθε ῥαγδαία εἰς τὸ τέταρτον, εἰς ὃ περιέφερεν ἀνηλεὲς τὸ δρέπανον θερίσασα πρὸ πάντων τὸ πλῆθος τῶν ἐκεῖ σεσωρευμένων ἐνδεῶν προσφύγων τῶν νεωστὶ διωχθέντων ἀπὸ τῆς Τουρκίας διὰ τὴν διακοπὴν τῶν σχέσεων. Παρίστα δὲ οἰκτρὸν θέαμα τὰς ἡμέρας ἐκείνας ἡ πόλις τῆς Ἀθηνᾶς, καθόσον διὰ τὸ καινοφανὲς τῆς νόσου καὶ τὴν πρόδρομον αὐτῆς τρομερὰν φήμην μέγας ἀριθμὸς ἔφυγον τὴν πρωτεύουσαν, τινὲς δὲ καὶ τοὺς φιλτάτους τῶν οἰκείων παλαίοντας πρὸς τὸν θάνατον ἐγκατέλιπον ἄνευ παραμυθίας, ἵνα ζητήσωσι δι' ἑαυτοὺς ζωήν, ὡς ἂν ἡ ζωὴ ἦτο ἀθάνατος. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἄλλο δὲν ἔβλεπες εἰμὴ ὀχήματα καὶ ὑποζύγια μετακομίζοντα σωροὺς ἀνδρῶν, γυναικῶν καὶ παιδίων εἰς τοὺς λιμένας, εἰς τοὺς ἀγροὺς καὶ ἀλλαχοῦ, καὶ ἄλλο δὲν ἤκουες εἰμὴ κατακύλισμα τροχῶν καὶ ἵππων, ποδοβολητὸν καὶ ὑλακὰς κυνῶν καὶ ὀλοφυρμοὺς τῶν μενόντων. Μετ' ὀλίγον δὲ αἱ ὁδοὶ μετεβλήθησαν εἰς ἐρήμους, τὰ ἐργαστήρια ἐκλείσθησαν, ἐντὸς τῶν οἰκιῶν ἐξέψυξε πᾶσα φωνὴ καὶ ἡ πόλις ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον ἐσίγησεν ὡς ἀπέραντον πολυάνδριον· μόνος ὁ ἦχος τῶν ἰδίων σου βημάτων ἀνέβαινεν εἰς τὰς ἀκοάς σου καὶ ἐξήγειρε τὸν τρόμον σου. Ποὺ καί που ἀπήντας ἄνθρωπον βραδυπατοῦντα μόνον, τὸ πρόσωπον ἔχοντα ἄπορον καὶ πελιδνὸν καὶ τὸ βλέμμα στρέφοντα βαρυαλγὲς πρὸς σέ, ὡς ἂν ἐζήτει παρηγορίαν καὶ βοήθειαν· ποὺ καί που διαβαίνων πρὸ θύρας ἀνοικτῆς ἤκουες στεναγμόν, ὅστις διὰ τὴν ἀσθένειαν αὐτοῦ οὐδὲ τὸ κατώφλιον θὰ ὑπερέβαινεν ἄλλοτε ἢ ἔβλεπες ψυχορραγοῦντας ἄλλους ἐπ' ἄλλων καὶ παραδίδοντας ἐν σπαραγμοῖς τὸ πνεῦμα. Ἐγὼ δὲ καὶ μητέρα κειμένην ἔν τινι γωνίᾳ κατωγείου εἶδον ἀγωνιζομένην νὰ κυλισθῇ πρὸς τὸ ἀπέναντι ἀσπαῖρον θυγάτριον. Τῆς ταλαιπώρου μητρὸς τὸ ἐσβεσμένον βλέμμα ἐφάνη ζωογονούμενον ὅτε μὲ εἶδεν εἰσελθόντα· ὑπεμειδίασε σιωπηλὴ ὡς πρὸς προστάτην τοῦ

φιλτάτου καρποῦ τῶν σπλάγχνων αὐτῆς καὶ τὸ μειδίαμα ἐκεῖνο ἦτο τὸ τελευταῖον. Ἀπέθανε, καὶ αὐτὸ ἐφαίνετο πλανώμενον ἔτι εἰς τὰ κατεψυγμένα χείλη τῆς φιλοστόργου νεκρᾶς. Πάντα ἦσαν φρικαλέα· καὶ ἡ σιωπὴ καὶ τῶν ποδῶν σου ὁ κρότος ἠνώρθουν τὰς τρίχας σου· ὡς καὶ τοῦ οὐρανοῦ τὸ φῶς περιεχεῖτο ὠχρὸν καὶ ἀλαμπὲς εἰς τὴν γῆν. Τὴν πρωΐαν μόνον, ἐνίοτε δὲ καὶ τὴν ἑσπέραν, προσέβαλλεν εἰς τάς ἀκοὰς ὡς γόος βαθὺς ὁ πένθιμος τριγμὸς τῶν φορείων, ἅτινα βαρέως καὶ βραδέως ἐλαυνόμενα ὡδήγουν σωροὺς ἀσαβανώτων πολλάκις δὲ καὶ γυμνῶν νεκρῶν πρὸς λάκκους, εἰς οὓς ῥίπτοντες τὰ σώματα οἱ νεκροθάπται ὡς λίθους ἀργοὺς κατεκάλυπτον δι' ἀσβέστου ὡς διὰ σινδόνης νεκρικῆς. Ἐνίοτε δ' ἔβλεπες καὶ ῥακενδύτην γέροντα ἱερέα, ὅστις κρατῶν σταυρὸν καὶ μόλις κινῶν τὰ χείλη ἐπορεύετο μακρὰν πρὸ τοῦ φορείου. Νόμους, ἀστυνομίας, νοσοκομεῖα, ἰατρούς, πάντα καὶ πάντας εἶχον παραλύσει ὁ φόβος καὶ ὁ θάνατος· ὑπουργοὶ δὲ καὶ νομάρχης καὶ πολλοὶ τῶν δημοσίων λειτουργῶν καταλιπόντες αὐτογνωμόνως τὰς θέσεις αὐτῶν κατέφυγον εἰς ὄρη καὶ νήσους, ἀμειφθέντες μάλιστα διὰ τὴν παράβασιν τοῦ καθήκοντος διὰ παρασήμων ὑπὸ προσωποληπτούσης ἐξουσίας· οὐδ' ὁ θάνατος ἀφοπλίζει τὰ πάθη! Οἱ ἱερεῖς τοῦ ὑψίστου κατελείφθησαν ἄνευ ποιμνίων καὶ τὰ ποίμνια ἄνευ ποιμένων. Εἰς τὴν μεγάλην ἀγοράν, εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ ἁγίου Παντελεήμονος, εἰς τὴν Ἑρμαιόλειον συμβολήν, ὅπου πρὸ μικροῦ ἔθαλλεν ἡ ζωή, οὐδὲ πνοὴ ἠκούετο· ὁ βόμβος μόνος τῶν μυιῶν καὶ ἄλλων ἐντόμων ἔπληττε τὰς ἀκοὰς τοῦ μονήρους διαβάτου· καὶ μόνοι οἱ βασιλεῖς ὡς καὶ δύο τῶν ἑταίρων τῆς ἐπὶ τῶν χολεριώντων πολυμελοῦς ἐπιτροπῆς διασχίζοντες καθ' ἑκάστην τὴν πόλιν παρεμύθουν καὶ ἐνεθάρρυνον τοὺς δυσέλπιδας».

Λῃστεία ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως, ὑλικὴ ζημία τοῖς τε δούλοις καὶ ἐλευθέροις Ἕλλησιν. Σὺν τοῖς ἐπαναστάταις ἐμάχοντο πάντες σχεδὸν οἱ ἀντάρται τοῦ 1847 καὶ 1848, ἐν οἷς γνωριμώτεροι ἦσαν ὁ Ι. Φαρμάκης, Παπακώστας Τζαμάλας, ὁ Ζέρβας, Γιαταγάνας καὶ ἄλλοι. Σὺν τούτοις δὲ καὶ πολλοὶ τῶν τότε ληστῶν. Ἀπαιτήσει τῶν Ἄγγλων καὶ Γάλλων κατεβλήθη ἡ ἐπανάστασις ἐν ᾧ χρόνῳ ἤρξατο αὕτη ἀκμάζουσα οὕτω δὲ οἱ ἐπαναστάται ἐγκαρδίως λυπούμενοι κατελίμπανον τὸ στάδιον τοῦ εὐγενοῦς ἀγῶνος. Ἀλλ' εἴ περ ὁ Χριστόδουλος Χάτζῃ Πέτρος,—καίπερ κατέχων ὑψηλὴν θέσιν ἔν τε τῇ πολιτείᾳ καὶ τῷ στρατῷ προσκληθεὶς ἐπανειλημμένως ὑπὸ τῆς αὐτοῦ κυβερνήσεως καταναγκαζομένης ὑπὸ τῶν Ἄγγλων καὶ Γάλλων πρὸς τοῦτο, ἐτόλμησε νὰ παρακούσῃ καὶ ἐκ Καλαμπάκας ἐπέστειλεν (3 Ἰουνίου 1854): «Ἐγὼ ἀφοῦ ἔχω 6,000 ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν μου ἀπεφάσισα νὰποθάνω

διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς πατρίδος μου παρὰ νὰ ἐπανέλθω εἰς τὰ ἴδια καὶ ὁ θεὸς ἂς κάμῃ ὅ τι θέλει, ἐν ᾧ ὅλαι αἱ τουρκικαὶ δυνάμεις ἔπεσον κατ' ἐπάνω μου»,—τίς ἠδύνατο νὰ νακαλέσῃ ἐκ τῶν ὀρέων, ἐφ' ὧν ἐμάχοντο κατὰ τῶν τυράννων, ἄνδρας φιλελευθέρους οἷοι ἦσαν οἱ πρώην ἀντάρται καὶ λῃσταὶ ἐν ὅπλοις οἱ πολλοὶ τὸν βίον διαγαγόντες ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας, ἐν ᾧ χρόνῳ οἱ μέν τινες ἐξ αὐτῶν ἤλπιζον ὅτι ἡ ἐπανάστασις πρὸς καιρὸν κατεστάλη, οἱ δὲ πλεῖστοι ἦσαν Ἠπειρῶται καὶ Θεσσαλοὶ καὶ Μακεδόνες, οἵτινες, καθάπερ οἱ ἐπὶ τῆς ἀντιβασιλείας παλαιοὶ ἀγωνισταὶ (σελ. 1015 ἐφεξῆς), μὴ ἔχοντες πατρίδα ἐλευθέραν προετίμων ἵνα μᾶλλον ἀποθάνωσιν ἐπὶ τῶν ὀρέων κρατοῦντες τὰ ὅπλα ἐν χερσὶν ἢ καθειρχθῶσι καὶ φονευθῶσι ὑπὸ τῶν τυράννων αὐτῶν Τούρκων; Ἐντεῦθεν ὅσῳ κατεβάλλετο βίᾳ ἡ ἐπανάστασις αὐστηρᾷ τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ἐξ ἀνάγκης διαταγῇ, τόσῳ ἐπληθύνοντο οἱ λῃσταὶ ἔν τε Ἠπείρῳ καὶ Θεσσαλίᾳ. Πολλαὶ ὁμάδες λῃστῶν ἀφίκοντο σὺν τοῖς αὐτῶν συναγωνισταῖς μέχρι τῶν ἑλληνικῶν μεθορίων. Ἐκεῖ δὲ ἀποχωριζόμενοι ἐν δάκρυσιν οἱ μὲν Ἕλληνες ἐκ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος ἐθελονταὶ ἐπανήρχοντο εἰς τὴν οἰκείαν, οἱ δ' ἐκ τῆς δούλης ἐτρέποντο εἰς τὰ ὄρη προσκαλούμενοι ὑπὸ τῶν οἰκείων καὶ μάλιστα τῶν μὴ δυναμένων νὰ ὑπερασπίσωσι τὴν ἑαυτῶν τιμήν, ζωὴν καὶ οὐσίαν γερόντων, γυναικῶν καὶ παίδων ὅπως ὑπερασπίσωνται αὐτούς. Καὶ αὐταὶ αἱ γυναῖκες καὶ οἱ παῖδες, εἴπερ ἠδύναντο, θὰ ἐτρέποντο εἰς τὸν ἐλεύθερον λῃστρικὸν βίον ἢ νὰ γένωνται θῦμα τῆς θηριωδίας καὶ κτηνώδους ἀκολασίας τῶν ὑπὸ τῶν πεπολιτισμένων Ἄγγλων καὶ Γάλλων προστατευομένων Τούρκων. Ὅτε ὁ Ἄγγλος πρόξενος τῆς Λαρίσσης μεταβὰς (6 Ἰουνίου 1854) εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Ζάκα ἐσπούδαζεν ἐκ παντὸς τρόπου ὅπως πείσῃ αὐτὸν ἵνα διαλύσῃ τοὺς αὐτοῦ ἐθελοντὰς καὶ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν οἰκείαν, δεκακισχίλια στόματα γυναικῶν, γερόντων καὶ παίδων ἐν ὀλολυγμοῖς ἐκραύγαζον: «Ἀλλὰ ἡμεῖς οἱ ἔρημοι, ἐξοχώτατε, τί θὰ γείνωμεν; Νὰ πέσωμεν πάλιν εἰς τὰς χεῖρας τῶν τυράννων μας ἄοπλοι; Ἰδέτε πῶς μᾶς περιμένουν σὰν τοὺς λυσσασμένους λύκους!» Ὁ δὲ πρόξενος συγκεκινημένος εἶπεν: «Ἔχετε δίκαιον· ἀλλὰ ἔχετε θάρρος· μείνατε ἥσυχοι, καὶ αἱ δυνάμεις θὰ λάβουν πρόνοιαν περὶ ὑμῶν». Αἱ αὐταὶ τραγικαὶ σκηναὶ ἐγένοντο καὶ ἐν τῇ διαλύσει ἄλλων ἐπαναστατικῶν σωμάτων καὶ ἐν Κάπραινᾳ, ὅπου προὔκειτο νὰ διαλυθῶσι τὰ στρατεύματα τοῦ Ν. Φιλαρέτου, Χρόνη Μπασδέκη, Κουτσαμάνη. Τούτων δὲ πάντων ἕνεκα φυγάδες κατ' ἀρχὰς καὶ εἶτα λῃσταὶ ἐγένοντο τότε καὶ ἄνθρωποι οὐδὲν οὐδαμῶς ἔγκλημα πράξαντες. Ἐκ τοιούτων λοιπὸν περιστάσεων ἐπλήσθησαν λῃστῶν ἡ Ἤπειρος καὶ Θεσσαλία, ἐκ δὲ τούτων

καὶ ἡ ἐλευθέρα Ἑλλάς. Μία δ' ἐκ τῶν τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος φοβερωτέρων λῃστρικῶν συμμοριῶν ἦν ἡ τοῦ ἀρχιλῃστοῦ Μπελλούλα ἐπικαλουμένου Κακαράπη ἐκ Κυριακίου τοῦ Ἑλικῶνος, οὗ ὑπαρχηγὸς ἦν ὁ Χρῆστος Νταβέλης Βλάχος ἐκ τῶν καλουμένων Σαρακατζάνιδων. Οὗτοι διέτριβον κυρίως ἐν Ἀττικῇ, Βοιωτίᾳ, Φωκίδι καὶ Λοκρίδι καὶ παντοίας κακουργίας ἐποίουν· εἰσώρμων καὶ εἰς τὰ χωρία καὶ τὰς κώμας ἐπὶ λῃστείᾳ καὶ αἰχμαλωσίᾳ προχωροῦντες μέχρι τῶν προαστείων τῶν Ἀθηνῶν. Ἐπὶ τέλους δὲ παρὰ τὴν Σχιστὴν ὁδὸν ἐξωλοθρεύθησαν (12 Ἰουλίου 1856) πολιορκηθέντες ἐπί τινος λόφου ὑπὸ Ἀραχωβιτῶν, Διστομιτῶν καὶ Δαυλιέων, ὧν ἡγεῖτο ὁ εἰρημένος ἐξ Ἀραχώβης Ἰωάννης Μέγας, καὶ ἐν τέλει ὑπὸ λόχου στρατιωτῶν ὑπὸ τὸν λοχαγὸν τότε ὄντα Τσῆρον. Ἐκ δὲ τῆς ἐπαναστάσεως, τῶν λῃστῶν, τοῦ διωγμοῦ τῶν ἐν Τουρκίᾳ Χριστιανῶν ὑπὸ τῆς Τουρκίας, ἥτις διέταξεν αὐτοὺς ἵνα εἰς δεκαπενθημερίαν καταλίπωσι τὸ τουρκικὸν κράτος, ἐκ τῆς διακοπῆς τῆς συγκοινωνίας ἕνεκα τῆς ἐπαναστάσεως ἔν τε Ἠπείρῳ καὶ Θεσσαλίᾳ ἐγένοντο ὑλικαὶ ζημίαι τοῖς τε ἐλευθέροις καὶ δούλοις Ἕλλησιν. Ἀλλ', ὡς μὴ ὤφελε, καί τινες τῶν ἐθελοντῶν ἐλαφυραγώγησαν οὐ μόνον Τούρκους, ἀλλὰ καὶ Ἕλληνας Ἠπειρώτας καὶ Θεσσαλούς. Ἀγέλας ὅλας αἰγῶν καὶ προβάτων σὺν αὐτοῖς τοῖς κυσὶ καὶ ἵπποις καὶ ὁλόκληρα βουκόλια βοῶν ἀπήγαγον ἐκ τῆς δούλης εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα ὡς λάφυρα δῆθεν πολέμου. Καί τινες δὲ τῶν δυστυχῶν κυρίων τούτων κατελθόντες εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅπως ἀναλάβωσι τὰ ἑαυτῶν ἁρπασθέντα ποίμνια ἀπώλεσαν καὶ τὴν ζωὴν φονευθέντες ὑπὸ τῶν ἁρπάγων ἐλευθερωτῶν ἵνα μὴ καταγγελθῶσιν. Οὕτω συνήθης ἐγένετο ἡ αἰσχρὰ αὕτη λαφυραγωγία, ὥστε καὶ μετὰ τὴν ἐντελῆ καταστροφὴν τῆς ἐπαναστάσεως συμμορίαι κλεπτῶν ἀγελῶν καὶ ποιμνίων εἰσορμῶντες εἰς Ἤπειρον καὶ Θεσσαλίαν οὐ μόνον ἀπῆγον τὰ ζῶα τῶν ἐν δουλείᾳ Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ἐλήστευον αὐτούς. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐφ' ἱκανὸν χρόνον οἱ δοῦλοι Ἕλληνες μεγάλως ἀπεστρέφοντο τοὺς ἐλευθέρους καὶ ἀντέπραττον παντὶ βουλομένῳ νὰ ἐγείρῃ παρ' αὐτοῖς ἐπανάστασιν δι' ἐθελοντῶν. Ἐπειδὴ δὲ τούτου καὶ ἄλλων ἕνεκα καὶ μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἐπαναστάσεως τὰ πράγματα τῆς Ἑλλάδος ἦσαν ἐν ταράχῳ, ὡρίσθη ὑπὸ τῶν Ἑσπερίων δυνάμεων ἐν τῇ συνθήκῃ τῶν Παρισίων ἵνα μέχρις οὗ ἐντελῶς ἠρεμήσωσι τὰ τῆς Ἑλλάδος ἐξακολουθῇ ἡ ὑπὸ τῆς Γαλλίας καὶ Ἀγγλίας κατοχὴ αὐτῆς καὶ μετὰ τὸ πέρας τοῦ πολέμου. Διήρκεσε δ' ἐν συνόλῳ ἡ κατοχὴ ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ στόλου τῶν Δυτικῶν Εὐρωπαίων δύο ἔτη καὶ ἐννέα περίπου μῆνας (11 Μαΐου 1854 - 15 Φεβρουαρίου 1857), καθ' ἣν ἡ Ἑλλὰς ἦν ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τῶν Ἑσπερίων Εὐρωπαίων, οἵτινες μά-

λιστα ὅσον ἀποβλέπει εἰς τὰ παλαιὰ δάνεια ὥρισαν ἵνα κατ' ἔτος ἡ Ἑλλὰς καταβάλλῃ ὡς τόκον 900,000 δραχμὰς ἐν ᾧ χρόνῳ τὸ ἑλληνικὸν ταμεῖον ἦν κενὸν καὶ αἱ πρόσοδοι ὀλίγαι. Τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην ἀπεδέξατο μὲν (Νοεμβρίῳ 1859) κατ' ἀρχὴν καὶ ἐπισήμως ἀνέλαβε (Ἰουνίῳ 1860), ἀλλὰ μόλις ἅπαξ (1861) κατέβαλε τὸ χρῆμα.

§ 1761. **Πρωθυπουργία Α. Μιαούλη (29 Μαΐου 1859-25 Μαΐου 1862), Ι. Κολοκοτρώνη (26 Μαΐου - 10 Ὀκτωβρίου 1862), κατάλυσις τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος.** Μετὰ τὸ βίαιον τέλος τῆς ἐν Ἠπείρῳ καὶ Θεσσαλίᾳ κατὰ τῆς Τουρκίας ἐπαναστάσεως ἤρξατο ἡ κατὰ τοῦ ὑπουργείου πρῶτον καὶ εἶτα κατὰ τοῦ βασιλέως σφοδρὰ ἀντιπολίτευσις ὡς πρόδρομος ἐπαναστάσεως ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι. Παντοῖα δ' ἦσαν τὰ αἴτια τῆς πολιτικῆς ταύτης ἐπαναστάσεως. Οἱ Ἕλληνες ἀποτυχόντες τοῦ πρὸς ἐλευθέρωσιν τῶν Ἠπειρωτῶν καὶ Θεσσαλῶν σκοποῦ ἐμαίνοντο κατ' ἀλλήλων καὶ ἄλλοι ἄλλων κατηγόρουν ὡς αἰτίων τῆς ἀποτυχίας. Τότε ἀνέκυψε καὶ ἡ ἀντιπολίτευσις ἰσχυροτέρα καὶ θρασυτέρα ἀποδιδοῦσα τὴν ἀποτυχίαν τῇ τε κυβερνήσει ὡς ἀδεξίως πολιτευσαμένῃ καὶ τῷ βασιλεῖ ὡς μὴ δεξιῶς δῆθεν διαξαγαγόντι τὰς διπλωματικὰς διαπραγματεύσεις. Οἱ ἐπαναστάται ἔνθεν μὲν ἐμέμφοντο τῇ κυβερνήσει ὅτι κατέλιπεν αὐτοὺς ἄνευ τροφῶν καὶ πολέμου ἐφοδίων, ἔνθεν δὲ ἀλλήλοις ὅτι αὕτη ἢ ἐκείνη ἡ ἀποτυχία ἐγένετο, διότι οὗτος ἢ ἐκεῖνος προσηνέχθησαν ἀνάνδρως ἢ καὶ προδοτικῶς. Πρὸς δὲ τούτοις οἱ ἐπαναστάται ὡς αἰτίους τῆς ἀποτυχίας κατήγγελλον τοὺς ἐγχωρίους Ἠπειρώτας καὶ Θεσσαλούς, οἵτινες ἥκιστα ἐβοήθησαν αὐτοὺς μαχομένους κατὰ τῶν Τούρκων, ἐκεῖνοι δὲ τἀνάπαλιν κατηγόρουν ἐκείνων ὡς λῃστῶν, οἵτινες ἀντὶ τοῦ μάχεσθαι κατὰ τῶν Τούρκων ἐλαφυραγώγουν καὶ ἐλῄστευον τοὺς ὁμοφύλους, καὶ ἀπέδιδον αὐτοῖς σπουδαῖα καὶ φοβερὰ ἐγκλήματα. Ἀναντιλέκτως οὗτοι καὶ ἐκεῖνοι εἶχον ἐν μέρει δίκαιον, διότι ἑκάτεροι ἐν πολλοῖς ἔπταισαν. Καί, ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, ἕκαστος ἐπεζήτει νὰ ἐπιρρίψῃ μομφὴν τῷ ἑτέρῳ πρὸς ἰδίαν αὐτοῦ ἀπαλλαγήν. Ἦν ἀδύνατον νὰ εὕρῃ τις ἐν τῷ κυκεῶνι ἐκείνῳ τῶν ἀμοιβαίων ἀντεγκλήσεων τὸν κυρίως ἔνοχον. Οὕτω δὲ ταχέως μετεβάλλοντο τὰ αἰσθήματα καὶ αἱ κρίσεις τῶν ἀνθρώπων πολιτευομένων τε καὶ μή, μικρῶν τε καὶ μεγάλων, ὥστε ἦν ἀδύνατον νὰ εὕρῃ τις τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων καὶ τὸ κύριον γνώρισμα τῆς διαφορᾶς τῶν ἀνθρώπων καὶ τὰς αἰτίας τῆς ταχείας μεταβολῆς αὐτῶν. Ὁ βασιλεὺς αὐτὸς ἐπί τε τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τῆς κατοχῆς τῶν Ἄγγλων καὶ Γάλλων καθάπερ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τοῦ Πάρκερ θεωρούμενος ὡς θῦμα τῆς ξένης ἀδίκου ἐπιθέσεως

ἦν τὸ ἴνδαλμα τῆς ἀγάπης τοῦ λαοῦ, ὅστις αἰτίους τῶν ἀποτυχιῶν τῆς πληρώσεως τῶν πόθων αὐτοῦ ἐθεώρει μόνους τοὺς *Φράγκους*. Ἡ ἀγάπη αὕτη τοῦ λαοῦ διετηρεῖτο θερμοτάτη μέχρι τῆς ἑορτῆς τῆς εἰκοσιπενταετηρίδος αὐτοῦ (1858). Οὐδέποτ' ἐτελέσθη λαμπροτέρα ἑορτή. Ἐν ταύτῃ ἦν καὶ ὁ ἐπίδοξος διάδοχος, ὁ βασιλόπαις Ἀδαλβέρτος τῆς Βαυαρίας, ὅστις ἔμελλε νὰ λάβῃ τὸ ὀρθόδοξον θρήσκευμα,—ὁ τέταρτος υἱὸς τοῦ βασιλέως αὐτῆς, ἀποκρούσαντος, ὡς εἴρηται, τοῦ τρίτου τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος,— ὅπερ τὰ μάλιστα ἔτερψε τὴν ψυχὴν τῶν Ἑλλήνων ἀπαιτούντων ὀρθόδοξον διάδοχον. Ἀλλὰ ταχέως ἐψυχράνθησαν τὰ πρὸς τὸν βασιλέα θερμὰ αἰσθήματα τοῦ λαοῦ.

Αἴτια καὶ ἀφορμαὶ τῆς καταλύσεως τῆς βασιλείας Ὄθωνος. Ἐκραγείσης τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἰταλῶν ὁ λαὸς ἔδειξε μέγαν ἐνθουσιασμὸν ὑπὲρ αὐτῶν ὡς ὁμοπαθῶν καὶ φοβερὸν μῖσος κατὰ τῶν Αὐστριακῶν· ὁ βασιλεὺς τοὐναντίον ἐπόμενος τῇ πολιτικῇ τῶν προγατίδων δυνάμεων καὶ ἰδίᾳ τῆς Αὐστρίας διετήρει πλήρη οὐδετερότητα· ὁ λαὸς ἐκ παντὸς τρόπου ἐδείκνυε τὴν αὐτοῦ συμπάθειαν καὶ ἐθελονταὶ ἔσπευσαν ἵνα ὑπὲρ ἐκείνων ἀγωνισθῶσιν· ἀλλ' ὅ τε βασιλεὺς καὶ ἡ κυβέρνησις ἐδείκνυον πλήρη ἀπάθειαν καὶ ἐκώλυον πᾶσαν ἐκδήλωσιν. Ἐντεῦθεν οἱ ἄγαν φιλελεύθεροι καὶ ὁ τύπος κατεξανέστησαν κατά τε τῆς κυβερνήσεως φανερῶς καὶ πλαγίως κατὰ τοῦ βασιλέως. Καὶ ἡ ἀπειλητικὴ ςάσις ἐν Μαυροβουνίῳ, Ἑρζεγοβίνῃ καὶ Σερβίᾳ κατὰ τῆς Τουρκίας ἐπήνεγκον ἐν Ἑλλάδι οἵαν ἡ ἐν Ἰταλίᾳ ἐπανάςασις ἔγερσιν. Βουλευταὶ πολέμιοι τοῦ ὑπουργείου, ἐφημεριδογραφία ἀθυρόστομος καὶ νεολαία ἐξημμένη παρεῖχον καθ' ἑκάστην πράγματα τῇ κυβερνήσει, ἀσεβῶς δὲ προσεφέροντο πρὸς τὴν βασιλείαν. Ἡ νεολαία ἐπεζήτει ἀρχηγὸν ἔνδοξον, κραταιόν, ἀγνὸν πολίτην. Τοιοῦτον ὑπὲρ τοὺς ἄλλους ἐθεώρει τὸν δαφνοςεφῆ Κωνσταντῖνον Κανάρην, ὅστις ἀπεδοκίμαζε τὴν πορείαν τῆς κυβερνήσεως καὶ ἐδείκνυε παιδὸς ἀκάκου καρδίαν καὶ γενναίαν ἐν τῇ ἀντιπολιτεύσει ψυχὴν οὐδαμῶς ὀκνῶν ἵνα σὺν τῇ νεολαίᾳ καὶ παρὰ τὴν προβεβηκυῖαν ἡλικίαν αὐτοῦ ἀναλάβῃ τοὺς μεγίστους τῶν κινδύνων καὶ θυσιάσῃ ἑαυτὸν προκειμένου περὶ δόξης τῆς πατρίδος. Τὸν ἄνδρα τοῦτον, ὃν προεστήσατο ἡ νεολαία ὡς ἡγεμόνα τῶν πολιτικῶν αὐτῆς κινημάτων, προσέβαλε θανασίμως ἡ ἀσύνετος κυβέρνησις προσωπικῶς ὑποβαλοῦσα νόμον τῇ βουλῇ περὶ ἑνὸς ἀντιναυάρχου καὶ διορίσασα τὸν αὐλικὸν Κριεζῆν, ὅστις ἀπέλαυε μὲν μεγάλης τιμῆς ὡς ἀγωνιστής, οὐδέποτε ὅμως ἐκτήσατο τὸ κλέος τοῦ Κανάρη. Γνωστὸς μὲν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ὁ Κριεζῆς ὡς ἀγωνιστής· ἀλλὰ τὸν Κανάρην ὡς ἥρωα ὕμνησεν ἡ μοῦσα οὐ μόνον κοινῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ βασιλέων, ἀπηθανάτισαν ἡ γλυπτική, ἡ χαλκοτυπία καὶ ἡ ζωγραφικὴ καὶ ἐκλείσεν ἡ Κλειὼ

καὶ παρέδωκεν εἰς αἰῶνα αἰώνων τῇ μνήμῃ τῶν ἀνθρώπων. Τὴν δόξαν αὐτοῦ ταύτην γινώσκων ὁ Κανάρης, ὅπως ἔτι μᾶλλον φανῇ τὸ θῦμα τῆς κυβερνήσεως τοῦ Ὄθωνος, καταστῇ δὲ τὸ ἴνδαλμα τῆς ἀγάπης καὶ τῆς συμπαθείας τῆς νεολαίας καὶ τοῦ ἔθνους, ἀπέθετο πᾶσαν τιμήν, ἀξίωμα, μισθὸν καὶ παρέστη ἐνώπιον τοῦ ἑλληνισμοῦ ὡς ἁπλοῦς πένης ἰδιώτης. Ὁ τρόπος οὗτος τοῦ γέροντος δημοκόπου, οὕτως εἰπεῖν, ἐπεσπάσατο τὰ ὄμματα καὶ τὴν καρδίαν τῶν νέων Ἑλλήνων καθάπερ τὰ αὐτόχειρα τραύματα τοῦ Πεισιστράτου τοὺς παλαιοὺς Ἕλληνας. Ὅπως δὲ ὁ Κανάρης ἕνεκα προσωπικοῦ ἀδικήματος ἐγένετο πολέμιος τῆς κυβερνήσεως καὶ τῆς αὐλῆς, καθ' ὅσον ὁ Κριεζῆς ἦν αὐλικός, καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ τοῦ βασιλέως, διότι σχεδὸν πάντοτε τὰ ἁμαρτήματα καὶ ἀδικήματα καὶ πᾶσαι αἱ πράξεις τῶν ὑπουργῶν θεωροῦνται ὡς πραττόμενα τῇ ἀνοχῇ ἢ ἐπινεύσει ἢ ἀπαιτήσει τοῦ βασιλέως, οὕτω καὶ ἄλλοι πολιτικοί τε καὶ ἰδιῶται καὶ μάλιστα νεαροὶ ἀξιωματικοὶ ἄλλος ἄλλας αἰτιάσεις εἶχον κατὰ τῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ βασιλέως. Πλὴν δὲ τούτων καὶ ὁ Κανάρης καὶ ὁ Βούλγαρης καὶ ὁ Χρηστίδης καὶ ὁ Ζαΐμης καὶ ἄλλοι πολιτευόμενοι καὶ ὁ λαὸς ὁ μὴ συνδεόμενος τῇ βασιλείᾳ καὶ τῇ συμπολιτεύσει πλὴν τῶν ἀτομικῶν ἀφορμῶν ἐκινοῦντο εἰς ἀντιπολίτευσιν κατ' ἐκείνων καὶ ἕνεκα καθαρῶς γενικῶν πολιτικῶν ἀδικημάτων καὶ παρανομιῶν κατὰ τῶν ἐκ τοῦ συντάγματος κεχορηγημένων τῷ λαῷ δικαιωμάτων, ἅτινα ἀσυζόλως κατεπατοῦντο ὑπὸ τοῦ αὐτάρχου βασιλέως καὶ τῆς ἐκείνῳ ταπεινῶς ὑπεικούσης κυβερνήσεως καὶ συμπολιτεύσεως ἔν τε τῇ γερουσίᾳ καὶ τῇ βουλῇ. Ἐντεῦθεν συνέστησαν κέντρα ἰσχυρᾶς ἀντιπολιτεύσεως ἐν τῇ θερμῇ νεολαίᾳ τῇ ἀεὶ φιλοκαίνῳ, ἐν τῇ μειονοψηφίᾳ, ὡς εἰκός, τῆς βουλῆς καὶ τῆς γερουσίας καὶ ἐν τοῖς οὕτως ἢ ἄλλως συνδεομένοις μετὰ τῶν πολιτευομένων καὶ ἔν τισι τῶν πεπαιδευμένων. Οἱ χωρῖται, ὁ ἀγρότης λαὸς ἐν γένει, οἱ ποιμένες, οἱ χειρώνακτες, οἱ βιομήχανοι πλήν τινων ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν ἄλλαις τισὶ πόλεσιν ἢ ἤκουον τὰ δημεγερτικὰ τῶν ἐφημερίδων ἄρθρα καὶ ἐθεῶντο τὰ γινόμενα ἀδιαφόρως ἢ πρὸς καιρὸν κλίνοντες τὰ ὦτα καὶ ῥίπτοντες τὰ ὄμματα ἐτρέποντο αὖθις εἰς τὰ οἰκεῖα ἔργα. Ἐκ τούτου εὐκόλως κατανοεῖται ὅτι ἡ θερμὴ τῶν βασιλέων ὑποδοχὴ ἐν τῇ κατὰ Πελοπόννησον περιοδίᾳ (1862) ἦν οὐχὶ τέχνης ἔργον, ἀλλ' εἰλικρινῶν αἰσθημάτων ἀληθὴς ἐκδήλωσις. Ἡ ἀντιπολίτευσις λοιπὸν ἡ τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος ἐπενεγκοῦσα προῆλθεν οὐχὶ ἐκ τῆς μεγάλης πλειονοψηφίας, ἀλλ' ἐκ τῆς μικρᾶς τοῦ ἔθνους μειονοψηφίας, ὅπως συνήθως συμβαίνει ἐν ταῖς πολιτικαῖς μεταβολαῖς τῶν ἐλευθέρων ἐθνῶν. Ἡ ἔξωσις ἄρα τοῦ Ὄθωνος ἦν οὐχὶ ἔργον τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ φατρίας ἢ μᾶλλον ἡνωμένων φατριῶν ἐλαυνο-

μένων ἔνθεν μὲν ἐκ προσωπικῶν ἀφορμῶν, ἔνθεν δ' ἐξ ἐθνικῶν λόγων ἀγνώστων ἢ ἀσαφῶν τοῖς πολλοῖς. Τοιαύτη ἦν ἡ σχέσις τῆς ἐν Ἑλλαδι βασιλείας ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1860 πρὸς τὸ ἔθνος, ἦγουν ἀγὼν μεταξὺ βασιλείας καὶ φατριῶν, οὗ θεατὴς ἁπλοῦς ἵστατο ἡ πλειονοψηφία τοῦ ἔθνους. Ἐντεῦθεν δὲ ἡ μειονοψηφία ἐγίνετο ὁσημέραι πλειονοψηφία καὶ τοῦτο ἐδηλώθη ἐπισήμως ἐν τῇ βουλῇ τοῦ 1860, ἐν ᾗ ἡ ἀντιπολίτευσις πλειονοψηφήσασα ἐξελέξατο πρόεδρον ἀντιπολιτευόμενον τὸν Θρασύβουλον Α. Ζαήμην, δι' ὃ καὶ ἡ βουλὴ αὕτη διελύθη διαρκέσασα ἐπ' ὀλίγον (30 Ὀκτωβρίου - 16 Νοεμβρίου 1860). Μετὰ τοῦτο δὲ ὁ ἀγὼν ἐγίνετο ἐπίσημος ὡς γινόμενος ἔν τε τῇ βουλῇ καὶ τῇ γερουσίᾳ· σφοδρότερος δέ, ἐφ' ὅσον αἱ ἐν τῷ λαῷ ἐπαναστατικαὶ καὶ συνωμοτικαὶ μονάδες συνεσπειρῶντο περὶ τοὺς ἐπαναστάτας καὶ συνωμότας τῆς βουλῆς καὶ γερουσίας. Καὶ ἐφανερώθη μὲν ἐνσαρκωθεῖσα ἡ ἐπανάστασις καὶ ἡ συνωμοσία ἐν τῇ νεολαίᾳ, ἐν ᾗ διεκρίνοντο ὁ Ἐπαμεινώνδας καὶ Λεωνίδας οἱ Δεληγεώργαι, Α. Γεννάδιος ὁ Ὀδυσσεὺς Ἰάλεμος, Α. Βαλέττας, Θ. Φλογαΐτης καὶ ἄλλοι· ἀλλὰ πάντες ἀπέβλεπον, ὡς εἰκός, εἰς τοὺς πολιτευομένους ἄνδρας καὶ πρὸ πάντων εἰς τὸν Κ. Κανάρην, περὶ ὃν συνεσπειρῶντο πολλοὶ ῥέκται ἄνδρες προβαλλόμενοι ὡς ἀσπίδα τὸν ἔνδοξον πυρπολητήν. Καὶ οἱ μὲν περὶ τοῦτον πεφεισμένως προσέβαλλον τὴν βασιλείαν, οἱ δὲ νέοι ὀξύτερον, ὁρμητικώτερον, ἀπειλητικώτερον, οἷα φιλεῖ ἡ σφριγῶσα νεότης, ἥπτοντο τῶν ἄκρων. Ἐκ τῆς ὁμηγύρεως τῆς φλογερᾶς ταύτης νεότητος ἐξεπήγαζον τὰ φλογερὰ ἄρθρα τῶν ἐφημερίδων, οἷον τοῦ «Μέλλοντος τῆς πατρίδος», αἱ διαδηλώσεις, αἱ παντοῖαι ἀπειλητικαὶ καὶ συνωμοτικαὶ διαδόσεις καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀριστείδου Δοσίου ἀπόπειρα (6 Σεπτεμβρίου 1861) δολοφονίας τῆς βασιλίσσης Ἀμαλίας τῆς «Ὑαίνης» ὑπὸ τούτων ἐπικαλουμένης καὶ πᾶν ἐν γένει πολέμιον τῷ Ὄθωνι «τυράννῳ» ὑπ' ἐκείνων καλουμένῳ σκέμμα καὶ πᾶσα συνωμοτικὴ πρᾶξις. Εἰς τὴν ἰσχυροποίησιν δὲ τῆς σφοδρᾶς ταύτης ἀντιπολιτεύσεως συνεβάλλοντο καὶ ἀξιωματικοί, ὧν τινες καὶ ἐτιμωρήθησαν μετὰ καὶ ἄλλων πολιτῶν, ἐν οἷς καὶ οἱ Δεληγεώργαι (1859 καὶ 1862)· ἀλλὰ τοῦτο ἔτι μᾶλλον συνέτεινεν εἰς τὴν σφοδροτέραν ἐνέργειαν αὐτῶν καὶ εἰς τὴν ταχίστην ἐν Ναυπλίῳ φανερὰν ἐξέγερσιν.

Ἡ ἐν Ναυπλίῳ στάσις ἄμεσος πρόδρομος τῆς καταλύσεως τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος. Ἐκ τῶν συνωμοτῶν ἄλλοι ἦσαν ἀλλαχοῦ, ὁ δὲ Πᾶνος Κορωναῖος, Χαραλάμπης Ζυμπρακάκης, Δ. Ν. Μπότσαρης καὶ ἄλλοι ἦσαν ἐν ταῖς φυλακαῖς τοῦ Ναυπλίου. Τὸ τάγμα τοῦ Ἀρτέμη Μίχου ἦν πιστὸν αὐτῷ ὡς συνωμότη. Συνωμόται δ' ἔτι ἐν Ναυπλίῳ ἦσαν ἄλλοι τε καὶ ὁ Γεώργιος Α. Πετιμεζᾶς, Γρηγόριος Δημητριάδης, Πέ-

τρος Μαυρομιχάλης· ἐκ δὲ τῶν θερμοτέρων ὁ Σπυρίδων Ζαβιτσᾶνος πρόξενος τῆς Ὁλλανδίας καὶ ὁ Δημήτριος Γρίβας. Συνήρχοντο δ' οἱ συνωμόται ἐν τῇ οἰκίᾳ τῆς χήρας Καλλιόπης Παπαλεξοπούλου γερουσιαστοῦ, οὗ ἀποθανόντος αὕτη οὐδεμίαν σύνταξιν ἐλάμβανεν· καὶ ἕνεκα τούτου δ' ἦν συνωμότις. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἐνθουσιασμὸς ὑπὲρ τῆς ἐπαναστάσεως ὁσημέραι ἐπετείνετο, ἡ δ' ἐξουσία ἤρξατο αὖθις νὰ νευρίσκῃ τὰ ἴχνη τῶν συνωμοτῶν, ἀνάγκη παρίστατο ἵνα ὡς τάχος ριφθῇ ὁ κύβος· ἀλλά τινες τῶν πρεσβυτέρων, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ μεμυημένου τάγματος Ἀρτέμης Μίχου ἀνέβαλλον· δι' ὃ οἱ ἐπισπεύδοντες Σπυρίδων Ζαβιτσᾶνος καὶ Δημήτριος Γρίβας διὰ τρόπου ἐπιδεικτικοῦ ἀπαιτοῦντες νὰ λάβωσι ἐκ τοῦ ταχυδρομείου τὰ πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις συνωμότας Κωνσταντῖνον Κανάρην καὶ ἄλλους πεμφθέντα γράμματα ἐν φακέλλῳ φέροντα τὴν σφραγῖδα τοῦ προξενείου τῆς Ὁλλανδίας ἔδωκαν ἀφορμὴν τῇ ἐξουσίᾳ νὰ κατάσχῃ ταῦτα· τούτου δὲ γνωστοῦ γενομένου ὁ Ἀρτέμης Μίχου καὶ ἄλλοι ἵνα μὴ συλληφθῶσιν ἐκήρυξαν τὴν ἐπανάστασιν ἐν Ναυπλίῳ. Πρῶτον ὕψωσε τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως τὸ τάγμα τοῦ Ἀρτέμη Μίχου ἐπὶ τοῦ Ἰτζ-Καλὲ περὶ μέσην νύκτα (31 Ἰανουαρίου πρὸς τὴν 1 Φεβρουαρίου τοῦ 1862) καὶ ἀπέλυσε τοὺς ἐν ταῖς φυλακαῖς καθειργμένους Πᾶνον Κορωναῖον, Χ. Ζυμπρακάκην καὶ ἄλλους· περὶ δὲ τὴν τρίτην ὥραν τῆς πρωΐας ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Ναυπλίου κατελθόντος τοῦ ἐπανεστηκότος τάγματος, πάντες, στρατὸς καὶ λαὸς ὑπὸ τὴν μουσικὴν ἀνακρούουσαν ἐθνικὰ ἄσματα καὶ ἐν ἐξάλλῳ ἐνθουσιασμῷ ὕψωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως ὑπὲρ τοῦ συντάγματος καὶ τῆς ἐλευθερίας. Ἀμελλητὶ συνελήφθησαν ὑπὸ τῶν συστασιωτῶν ὁ εἰσαγγελεὺς τῶν ἐφετῶν, ὁ φρούραρχος, ὁ διοικητὴς τοῦ ἑτέρου τάγματος, ὅπερ ἠνώθη τοῖς συστασιώταις, Νικόλαος Ζορμπᾶς. Τῇ πρωΐᾳ περὶ ὥραν ἑβδόμην παρεδόθη τὸ Παλαμήδειον· τὸ δὲ δημοτικὸν συμβούλιον Ναυπλίου ἐπισήμως συνευδοκοῦν τοῖς ἐπαναστάταις ἐκφράζει τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ τῷ ἀρχηγῷ τοῦ στρατοῦ Ἀρτέμῃ Μίχου καὶ τοῖς ἀξιωματικοῖς καὶ τοῖς στρατιώταις ἐπὶ τῇ ἄκρᾳ τῆς τάξεως τηρήσει. Τῇ αὐτῇ ὥρᾳ ἱδρύθη « προσωρινὴ πρὸς τήρησιν τῆς γενικῆς ἀσφαλείας καὶ τάξεως ἐπιτροπή », ἥτις συνίστατο ἐκ τοῦ Γεωργίου Α. Πετιμεζᾶ, Γρηγορίου Δημητριάδου, Γ. Ἀντωνοπούλου, Ἰωάννου Παπαζαφειροπούλου, Πέτρου Μρυρομιχάλη καὶ τοῦ γραμματέως Δ. Καλιοντζῆ. Τῇ ἐπιτροπείᾳ ταύτῃ προσετέθησαν καὶ ἄλλα μέλη, οἵτινες ἐν προκηρύξει πρὸς τοὺς Ἕλληνας (2 Φεβρουαρίου 1862) καὶ ἐν ἄλλῃ (4 Φεβρουαρίου 1862) πρὸς τοὺς Ναυπλιεῖς ἐν ὀνόματι τοῦ λαοῦ ἀπήτουν: « Τὴν κατάλυσιν τοῦ συστήματος τῆς νοθεύσεως τῶν ἐλευθεριῶν καὶ τὴν εἰς τὴν κυβέρνησιν τοῦ κράτους ἔλευσιν ἀνδρῶν ἐναρέ-

των καὶ ἐχόντων τὴν θέλησιν ἀνοθεύτως νὰ πραγματοποιήσωσι τὰς *συνταγματικὰς ἐλευθερίας*. — Τὴν διάλυσιν τῆς ὑπαρχούσης βουλῆς ὡς μὴ ἀπορρεούσης ἐκ τῆς τοῦ λαοῦ ἐλευθέρας ἐκλογῆς. — Τὴν συγκάλεσιν ἐθνοσυνελεύσεως πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ θρόνου διὰ τὴν λύσιν τῶν ἐθνικῶν ἐκκρεμῶν ζητημάτων, τὰ ὁποῖα κρατοῦσι μετέωρον τὴν τύχην τοῦ ἔθνους ». Ἐκ τούτων δῆλον ὅτι οἱ τοῦ Ναυπλίου ἐπαναστάται — τοῦτο δ' ἠβούλοντο καὶ οἱ ἐν Ἀθήναις περὶ τὸν Κωνσταντῖνον Κανάρην — οὔπω προέβησαν εἰς τὴν καθαίρεσιν τοῦ Ὄθωνος. Δι' ἄλλης δὲ προκηρύξεως (6 τοῦ αὐτοῦ) «ἡ προσωρινὴ ἐπὶ τῆς δημοσίου ἀσφαλείας ἐπιτροπὴ » προσεκάλει τοὺς Ἕλληνας ἵνα συνελθόντες εἰς τὰς πεδιάδας τῆς Ἀργολίδος ἡνωμένοι βαδίσωσιν εἰς τὰς Ἀθήνας ἀπαιτήσοντες τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν εὐχῶν τοῦ ἔθνους. — Τῇ δὲ ὑστεραίᾳ (2 Φεβρουαρίου) τῆς κηρύξεως τῆς ἐπαναστάσεως ὁ στρατὸς παραταχθεὶς καὶ ὁ λαὸς ὥμοσαν (ὥρα 3 μ. μ.) ἐπὶ τῆς πλατείας τὸν ὅρκον, — ὃν ἀπήγγελλον οἱ ἱερεῖς ἐνδεδυμένοι τὴν ἱερατικὴν στολὴν καὶ κρατοῦντες τὸ ἱερὸν εὐαγγέλιον, — τόνδε: « Ὀρκίζομαι ἐπὶ τῶν σημαιῶν νὰ μὴ ἐγκαταλείψω αὐτὰς οὐδὲ νὰ καταθέσω τὰ ὅπλα πρὶν πραγματοποιηθῇ ἐντελῶς ὁ ἐθνικὸς σκοπός, ὑπὲρ τοῦ ὁποίου ὡπλίσθην· ὡρκίζομαι προσέτι νὰ ὑπακούω ἐντελῶς εἰς τὰς διαταγὰς τῶν ἀρχηγῶν τῶν ὑπὲρ εὐοδώσεως τῶν εὐχῶν τοῦ ἔθνους ἀγωνιζομένων ». Μετὰ δ' ἐνθουσιώδη λόγον τοῦ ἀπολυθέντος τῇ πρωτεραίᾳ Πάνου Κορωναίου καὶ τοῦ δικηγόρου Ἀντωνοπούλου στρατὸς καὶ λαὸς ἐν ἀδελφικῇ ὁμονοίᾳ ἐτράπησαν εἰς παρασκευὰς κατὰ πάσης προσβολῆς τῆς ἐν Ἀθήναις κυβερνήσεως. Πρὸς τοῦτο δὲ ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ Ἀρτέμης διώρισε τὸν Σπυρίδωνα Ζαβιτζάνον ὅπως συστήσῃ ἐθνοφυλακήν· οἱ δὲ πολῖται προθύμως κατεγράφοντο· ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ κατετάχθησαν περὶ τοὺς 200. Συνέστη καὶ *πολιτοφυλακή*, ἧς ἡγεῖτο ὁ ἀνδρεῖος Κωνσταντῖνος Λώρης. Οἱ ἐπαναστάται Ναυπλίου ἐρρύθμιζον συγχρόνως καὶ τὰ τῆς στρατιωτικῆς καὶ πολιτικῆς διοικήσεως· ὁ Π. Κορωναῖος διωρίσθη διοικητὴς τῶν ἐπιτελῶν τοῦ ἀρχηγείου, ὁ Δ. Ν. Μπότσαρης φρούραρχος Ναυπλίας, ὁ Χ. Ζυμβρακάκης φρούραρχος Παλαμηδείου, ὁ Δ. Γρίβας στρατιωτικὸς ἀστυνόμος, ὁ Θ. Κυδωνάκης ἀποκατέστη καὶ πάλιν διευθυντὴς τοῦ ὁπλοστασίου, ὁ Σ. Κυδωνάκης γενικὸς ἐπιμελητὴς τοῦ στρατοῦ. Συντάκτης δὲ τῆς ἐπισήμου, οὕτως εἰπεῖν, ἐφημερίδος: «Ὁ συνταγματικὸς Ἕλλην ἐφημερὶς τῶν ἀρχῶν τῆς πρώτης Φεβρουαρίου» διωρίσθη (1 Φεβρουαρίου) ὁ Θεόδωρος Φλογαΐτης. Ἐνθουσιωδῶς ἀνέλαβεν ἕκαστος τὸ ἑαυτοῦ καθῆκον· οἱ μὲν τὰ στρατιωτικὰ ἐπιτετραμμένοι ἡτοιμάζοντο πρός τε ἄμυναν καὶ ἐπίθεσιν συνεργαζόμενοι μετὰ τῶν πολιτικῶν ἐν πλήρει ὁμονοίᾳ πρὸς ἐπί-

τευξιν τοῦ τῆς ἐν Ναυπλίῳ ἐπαναστάσεως σκοποῦ, ὅστις ἦν: « Ἡ ἀναγνώρισις ὑπὸ τοῦ βασιλέως τῶν ἐθνικῶν δικαιωμάτων διὰ τοῦ σχηματισμοῦ ἐθνικοῦ ὑπουργείου καὶ τῆς συγκροτήσεως ἐθνοσυνελεύσεως», ὡς τοῦτο καὶ ἐπισήμως ἡ « προσωρινὴ ἐπὶ τῆς ἀσφαλείας ἐπιτροπὴ » προὐκήρυξεν, ὡς εἴρηται· ὁ δὲ « Συνταγματικὸς Ἕλλην» διὰ βραχέων μέν, ἐνθουσιωδῶς δὲ δι' ἄρθρων ἐξῆπτε τὸ φρόνημα καὶ προήλειφεν εἰς τὸν προκείμενον ἀγῶνα μεταδιδοὺς πᾶν ὅ τι ἠδύνατο νὰ κρατύνῃ αὐτὸν καὶ διὰ τῆς δημοσιεύσεως τῶν παροτρυντικῶν προκηρύξεων τῆς ἐπιτροπείας τῆς δημοσίας ἀσφαλείας καὶ τῶν εἰς τοὺς ἐν ταῖς μάχαις πρὸς τοὺς «βασιλικοὺς ἢ κυβερνητικοὺς» ςρατοὺς πίπτοντας ἐπαναςάτας φλογερῶν ἐπιταφίων καὶ εἰδήσεων περὶ ἐξεγέρσεων γενομένων δῆθεν πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, οἷον ἐν Τριπόλει, Κορινθίᾳ, Ἀρκαδίᾳ, Λακωνίᾳ, Μεσσηνίᾳ, Κυνουρίᾳ ἢ μερικώτερον ἐν Μεγαλοπόλει, Γυθείῳ, Καλάμαις, Νεοκάστρῳ, Ἁγίῳ Πέτρῳ, Νέᾳ Ἐπιδαύρῳ, Πάτραις, Ναυπάκτῳ, Ἀκαρνανίᾳ ὑπὸ τὸν Θεόδωρον Γρίβαν καὶ ἀλλαχοῦ. Καὶ ἀληθὲς μὲν ὅτι αἱ εἰδήσεις αὗται πλὴν ὀλιγίστων ἦσαν ψευδεῖς· ἀλλ' οὐχ ἧττον αὗται τὰ μάλιστα συνέτεινον εἰς τὴν κραταίωσιν τοῦ τῶν ἐπαναστατῶν φρονήματος. Οὕτω δὲ κραταιὸν ἐγένετο τὸ φρόνημα τῶν ἐπαναστατῶν, ὥστε οὗτοι οὐδὲ συγγενῶν καὶ οἰκείων ἐφείδοντο ἀντιστρατευομένων τῷ αὐτῶν ἐγχειρήματι. Ἡ λακωνικωτάτη (12 Φεβρουαρίου 1862) τοῦ Λάκωνος Πέτρου Μαυρομιχάλη μέλους τῆς εἰρημένης πρώτης ἐπαναστατικῆς ἐπιτροπείας ἐπιστολὴ πρὸς τὸν Περικλῆ καὶ Ἀντώνιον Μαυρομιχάλας αὕτη: « Ἐνώπιον θεοῦ καὶ ἀνθρώπων διακηρύττω τὴν ἐπιορκίαν, ἀνανδρίαν καὶ ἀτιμοσύνην σας » εἶνε ἡ ἀληθὴς ἐκδήλωσις τοῦ φλογερωτάτου τῶν ἐπαναστατῶν φρονήματος. Ἐκ τούτων κατανοεῖ τις τὸ μέγα χάσμα, ὅπερ ἐχώριζε τοὺς ἐπαναστάτας ἀπὸ τῶν κυβερνητικῶν. Ὁ ἐκ τοῦ Ναυπλίου πυρσὸς ἀνῆψε τὴν φλόγα τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὰς τῶν Ἑλλήνων καρδίας καὶ μάλιστα τῆς νεολαίας. Πάντα τὰ ἀπὸ τῶν «σκιαδικῶν» τοῦ 1859 μέχρι τῆς ναυπλιακῆς ἐπαναστάσεως συμβάντα ὑπῆρξαν ἐναύσματα πρὸς πυράν· τὰ δὲ ναυπλιακὰ εἶνε αὐτὴ αὕτη ἡ πυρά, ἧς αἱ φλόγες ὡς τάχιστα ἔμελλον νὰ καταφλέξωσι τὸν θρόνον τοῦ Ὄθωνος. Αὐτοὶ καθ' ἑαυτοὺς θεωρούμενοι οἱ τὴν ἐπανάστασιν ἐγείραντες οὔτε πολλοὶ ἦσαν οὔτε πολλὰ τὰ ἐφόδια εἶχον οὔτε ἠδύναντο κατ' ἀκολουθίαν νὰ ὑπερισχύσωσι τῶν κυβερνητικῶν· ἀλλ' ἡ ἐντύπωσις, ἣν προὐξένησαν τοῖς τ' ἔσω καὶ ἔξω Ἕλλησιν ἦν μεγάλη. Τοῦτο παριδόντες οἱ περὶ τὸ ὑπουργεῖον του Ἀθανασίου Μιαούλη ἀντὶ τοῦ ἀποστῆναι τῆς ἐξουσίας, ὅπερ ἀπῄτουν οἱ ἐπαναστάται, ὅπως κατασβεσθῇ ἡ φλόξ, τοὐναντίον διὰ τῆς ἐπιμονῆς αὐτῶν αὐτοὶ οὗτοι ἔστρεψαν τὸ ἐπαναστατικὸν καὶ

συνωμοτικὸν πνεῦμα κατὰ τοῦ βασιλέως, ὅπερ τέως ἦν ἐστραμμένον κατ' ἐκείνων. Οἱ ἐπαναστάται ἐπισήμως διὰ τῶν αὐτῶν προκηρύξεων καὶ διὰ παντοίων τρόπων ἀπῄτουν τὴν ἀκριβῆ τήρησιν τοῦ συντάγματος, οἱ δὲ ὑπουργοὶ καὶ αὐλικοὶ ὅπως τηρῶσιν ἑαυτοὺς ἐν τῇ ἐξουσίᾳ παρίστων τῷ δυστυχεῖ βασιλεῖ ὅτι ἡ ἐπανάστασις ἐστρέφετο πράγματι μὲν κατ' αὐτοῦ, κατὰ πρόφασιν δὲ κατ' αὐτῶν, ὅπερ ὅλως ψευδές. Τοῦτο δ' ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ Ὄθων καθάπερ πρότερον ἐσπούδαζεν ἐκ παντὸς τρόπου νὰ καταβάλλῃ πᾶσαν ἀντιπολίτευσιν, οὕτω καὶ κατὰ τὴν ναυπλιακὴν ἐπανάστασιν ἔπεμψε τὸν στρατὸν ὑπὸ τὸν Ἑλβετὸν Χὰν ἵνα καταπολεμήσῃ τοὺς ἐπαναστάτας.

Χάν, προσβολὴ τῶν ἐπαναστατῶν ὑπὸ τῶν κυβερνητικῶν. Ἅμα τοῦ Χὰν ἀφικομένου (6 Φεβρουαρίου 1862) εἰς Ἄργος καὶ αἱ μικραὶ φρουραὶ ἢ μᾶλλον οἱ πρόσκοποι τῶν ἐπαναστατῶν οἱ ἐκτὸς τοῦ Ναυπλίου ὄντες πανταχόθεν ὑπεχώρησαν πρὸς τὸ φρούριον. Ὁ ὑπὸ τὸν Χὰν κυβερνητικὸς στρατὸς οὐδαμῶς εἶχε τὸ θάρρος ἢ μᾶλλον τὴν προθυμίαν νὰ πολεμήσῃ πρὸς τοὺς ἐν Ναυπλίῳ ἀδελφούς· ἐφέρετο δὲ πρὸς τοῦτο ἐκ καθήκοντος στρατιωτικοῦ· ἄτιμον δ' ἐθεώρει τὴν λιποταξίαν κατ' αὐτὴν τὴν ὥραν τῆς μάχης. Ὁ Χὰν δι' ἀποσπασμάτων κατεσκόπευσε (6-7) τὰ περὶ τὸν ἐχθρὸν στρατοπεδεύσας ἐν τῇ σχολῇ τῆς Τίρυνθος ἡγούμενος περίπου 800. Οἱ ἐπαναστάται κατεῖχον τὸν βουνὸν τοῦ προφήτου Ἠλία, τὸ χωρίον Ἄρειαν, ἐξ οὗ ὑδρεύεται τὸ Ναύπλιον, καὶ τὸν παρὰ τὴν θάλασσαν μύλον τοῦ Ταμπακοπούλου. Εἶτα δὲ (8 Φεβρουαρίου) ἐπὶ τρεῖς ὥρας (9-12 π. μ.) προσέβαλλε συγχρόνως καὶ διὰ πυροβολικοῦ καὶ τὰς τρεῖς εἰρημένας θέσεις τὰς ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν κατεχομένας. Οἱ κυβερνητικοὶ ἠνάγκασαν τοὺς ἐπαναστάτας νὰ καταλίπωσι τὸν μύλον τοῦ Ταμπακοπούλου· μάτην ὅμως προσέβαλλον τὰς ἄλλας δύο θέσεις. Οἱ ἐπαναστάται ἐν ἐνθουσιασμῷ μαχόμενοι ἠνάγκασαν αὐτοὺς εἰς ὑποχώρησιν προσβαλλομένους συγχρόνως ὑπὸ τοῦ πυροβολικοῦ τοῦ ἐπὶ τῶν εἰρημένων θέσεων καὶ ἐκ τοῦ Παλαμηδείου. Ἐφονεύθησαν δ' ἑκατέρωθεν ὀλίγοι. Σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ στρατὸς τοῦ Χὰν ἐπειράθη κατ' ἀρχὰς ἐρχόμενος ἐξ Ἄργους ἵνα δόλῳ καταλάβῃ τὰ πέριξ τοῦ φρουρίου τοῦ Ναυπλίου κραυγάζων: « Ζήτω τὸ σύνταγμα. Ζήτω ἡ ἐλευθερία» καὶ σπεύδων τροχάδην ὅπως ἐξαπατήσῃ τοὺς ἐπαναστάτας. Μεταξὺ τῶν φονευθέντων ἐκ τῶν ἐπαναστατῶν ἦν ὁ ἀνθυπασπιστὴς Ἰωάννης Παγώνης νέος ἀνδρεῖος. Ἐκήδευσαν δ' αὐτὸν οἱ ἐπαναστάται μεγαλοπρεπῶς καὶ λόγους ἐπαινετικοὺς εἰς αὐτὸν ἀπήγγειλαν ὁ συντάκτης τοῦ «Συνταγματικοῦ Ἕλληνος» Θεόδωρος Φλογαΐτης καὶ ὁ γενικὸς γραμματεὺς τῆς ἐπὶ τῆς ἀσφαλείας ἐπιτροπῆς Γ. Ποσειδῶν καὶ ὁ στρατιωτικὸς ὑπαστυνόμος Κρομμύδας. Ἡ δ'

ἐπιτροπὴ τῆς ἀσφαλείας τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τῆς συμπλοκῆς ἐξέδωκε προκήρυξιν ἐξαίρουσαν τὴν νίκην τῶν ἐπαναστατῶν, καθ' ἣν κατὰ τὸν «Συνταγματικὸν Ἕλληνα» ἀπέβαλεν ὁ μὲν ἐχθρὸς 100-150, οἱ δ' ἐπαναστάται 15, ἐξ ὧν 8 τραυματίας, ἐν οἷς καὶ ὁ γενναῖος ἐπιλοχίας τοῦ πυροβολικοῦ Γεώργιος Σκοῦφος, ᾧ ἐπικήδειος τελετὴ ἐγένετο καὶ λόγους ἀπήγγειλαν ὁ Ἠλίας Κρομμύδας καὶ Πέτρος Μαυρομιχάλης. Ὡσαύτως λαμπρῶς ἐκηδεύθη ὁ ἀνθυπασπιστὴς τοῦ πυροβολικοῦ Γεώργιος Σταύρου καὶ λόγος εἰς αὐτὸν ἐρρήθη ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Πέτρου Μαυρομιχάλη. Διὰ τῶν ἐπιδεικτικῶν κηδειῶν καὶ τῶν ἐπαναστατικῶν λόγων ἐσπούδαζον οἱ ἐπαναστάται ὅπως ἔτι μᾶλλον ἐξεγείρωσι τὸ φρόνημα τῶν τ' ἐπαναστατῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν πολιτῶν κατὰ τῆς κυβερνήσεως τοῦ Ὄθωνος καὶ ὑποτρέφωσι τὰς ἐλπίδας αὐτῶν περὶ ἐπιτυχίας τοῦ σκοποῦ, ὡς δῆλον καὶ ἐκ τοῦ λόγου τοῦ Πέτρου Μαυρομιχάλη εἰς τὸν Γεώργιον Σταύρου τόνδε: «Χαῖρε σκιὰ τοῦ ἀκλονήτου στύλου τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθυπασπιστοῦ τοῦ πυροβολικοῦ! Ἀναβαίνουσα δὲ εἰς τὰς στοὰς τῆς θείας προνοίας, ἐνώπιον τῆς ὁποίας πᾶν γόνυ κάμπτεται καὶ πᾶσα γηΐνη ἰδέα ἀποτεφροῦται, εἰπὲ εἰς τοὺς προγόνους μας, εἰς τοὺς ἐπαναστάτας τοῦ 1821, ὅτι ἐκεῖνο, ὅπερ ἐκεῖνοι ἀφῆκαν ἀτελές, ἡ γενναία αὕτη φρουρὰ καὶ ὁ λαὸς τῆς Ναυπλίας ἐτελειοποίησαν· εἰπέ τους, ὅτι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον οἱ ἐπίβουλοι σύμβουλοι τοῦ στέμματος ἐζήτησαν νὰ πραγματοποιήσωσι, τὴν καταπάτησιν τῶν παραβιασθέντων δικαιωμάτων μας, τὴν ἀνίερον καὶ ἀνόσιον διαχείρισιν τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων, τὴν καταστροφὴν τοῦ τόπου διὰ τοῦ τόπου κατὰ τὸ ἐθνοκατάρατον Βαλλερσάειον δόγμα, σὺ ὦ γενναία φρουρὰ τῆς Ναυπλίας κατέστρεψας, καὶ ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ Χάρωνος ἀφήρπασας τὰς ἐλευθερίας μας καὶ διεκοίνωσας ταύτας ὡς τηλέγραφος καθ' ἅπασαν τὴν ἐλευθέραν καὶ δούλην Ἑλλάδα πρὸς τὸ πεῖσμα τῆς αὐστριακῆς πολιτικῆς καὶ τῶν εὐαρίθμων ὀπαδῶν αὐτῆς. Χαῖρε πάλιν ὦ ἱερὰ σκιὰ μεταβαίνουσα εἰς τὸν τόπον τῶν φιλελευθέρων καὶ τῶν ἀγνῶν τέκνων τῆς πατρίδος εἰς τὴν θέσιν τῆς Ἀκροναυπλίας, Παναγίτσαν, ἔνθα ἐσχηματίσθη ἀπὸ τῆς 8 Φεβρουαρίου ε. ε. ἡ συνοικία τῶν φιλελευθέρων. Ἀνάγγειλον ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος μέχρι τέλους θέλει στηρίξει διὰ τοῦ αἵματός του τὰ ἱερὰ καὶ ἀπαράγραπτα δικαιώματά του». Ἠττήθησαν δὲ οἱ κυβερνητικοί, διότι, ὡς λέγεται, ὁ Χὰν ὑπεχρέωσε τοὺς στρατιώτας ἵνα πίνωσι καθ' ἑκάστην ἡμέραν 100 δράμια οἰνοπνεύματος καὶ οἶνον ὅσον ἂν ἕκαστος βούληται. Οὕτω δ' ἄρα ὡς μαχόμενοι οἰνοπνεύματος καὶ οἴνου ἐμπεφορημένοι οἱ κυβερνητικοὶ στρατοὶ ἐφονεύοντο εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχεν! Ἀλλὰ μὴ ἀρκούμενοι τοῖς λόγοις ἐπελαμβάνοντο σπουδαιότερον τῶν

πραγμάτων. Ὁ Πέτρος Μαυρομιχάλης συνέστησε λόχον ἐκ Λακώνων ἐθελοντῶν, οἷς δίδων τὰ ὅπλα παρατεταγμένοις ἐν τῷ στρατοπέδῳ τῆς Γλυκειᾶς προσεφώνησε τάδε: «Ἀνδρεῖοι Λάκωνες. Αἱ ἡρωΐδες μητέρες τῶν ἐνδόξων προγόνων μας δίδουσαι πρὸς τὰ ἀνδρεῖα αὐτῶν τέκνα τὰς πολεμικὰς ἀσπίδας λακωνικῶς ἐπέταττον αὐτά: «ἢ τὰν ἢ ἐπὶ τάν». — Καὶ σήμερον δίδων πρὸς ὑμᾶς τὰ ὅπλα κατ' ἐντολὴν τοῦ ἀληθοῦς ἑλληνικοῦ ἔθνους σᾶς ὑπενθυμίζω τὸ προγονικὸν παράγγελμα καὶ εὔχομαι νὰ δειχθῆτε ἄξιοι γόνοι τῶν ἀρχαίων ἡμῶν προγόνων ἐπὶ τῶν ὅπλων ἡμῶν ἀποθνήσκοντες μέχρις οὗ ἀνακτήσωμεν τὰ καταπατηθέντα ὑπὸ τοῦ αἰσχροῦ συστήματος δικαιώματά μας. — Ἡ θεία πρόνοια εὐλογεῖ τὰ ὅπλα ἡμῶν καὶ θαρρούντως προχωρήσωμεν εἰς τὸ ἐθνικὸν ἔργον». Δακρύοντες ἐξ ἐνθουσιασμοῦ ἔλαβον οἱ Λάκωνες τὰ ὅπλα. Μάταια δάκρυα ἀνδρείων ἐν ἐμφυλίῳ ὀλεθρίῳ πολέμῳ! Συγχρόνως δὲ καὶ ὁ Κ. Ἀντωνόπουλος συνέστησε λόχον Τριπολιτῶν. Ὁ δ' ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Ναυπλίῳ ἔθηκεν (14 Φεβρουαρίου) εἰς κατάστασιν πολιορκίας τὰ φρούρια κινηθεὶς εἰς τοῦτο ἐκ τῶν κυβερνητικῶν μηχανορραφιῶν. Συγχρόνως δ' ἀπηγορεύθη πᾶσα προσπέλασις καὶ ἐπικοινωνία τῶν πολιτῶν καὶ ἄλλων μὴ ἐμπολέμων τοῖς ἐν τοῖς στρατοπέδοις ἐπαναστάταις μαχηταῖς ἄνευ «τῆς ῥητῆς καὶ ἐγγράφου ἀδείας τοῦ ἀρχηγοῦ». Τούτων γινομένων ὁ λαὸς αὐθορμήτως συναθροισθεὶς ἔκαυσεν ἐν πομπῇ τὴν λαιμητόμον, ἣν ἐπὶ τῇ πράξει ταύτῃ ὁ Π. Μαυρομιχάλης ὠνόμασε «τὸ ἀποτρόπαιον μίασμα τῆς βαρβαρότητος».

Συμπλοκὴ Χαϊδαρίου (21 *Φεβρουαρίου* 1862). Ὁ Μήτσας στρατολογήσας τινὰς ἐστρατοπέδευσε (21 Φεβρουαρίου) ἐπὶ τῆς θέσεως Παλαιόμυλον καὶ ἐν ταῖς οἰκίαις τοῦ χωρίου Χαϊδαρίου τρεῖς ὥρας περίπου ἀπέχοντος τοῦ Ναυπλίου, ἐν ᾧ ὁ Χατσῆ Πέτρος ἐστρατοπέδευεν ἐν Κατζίγκρι καὶ ὁ Χὰν ἐν Τίρυνθι. Ἐσκόπουν δ' ἐκ κοινοῦ νὰ προσβάλωσι τὸ Ναύπλιον. Τῇ πρωΐᾳ τῆς 21 τεσσαράκοντα πολῖται ὑπὸ τὸν ὑπολοχαγὸν Μάμαλην καὶ τριάκοντα ὑπὸ τὸν ἐπιλοχίαν Ἀζάπην προσβαλόντες ἐξ ἐφόδου ἐξεδίωξαν ἐκεῖθεν τὸν Μήτσαν, ὅστις καταδιωκόμενος ἐσώθη διὰ λέμβου ἐπὶ πολεμικοῦ ἀτμοπλοίου βάλλοντος διὰ κανονίων τοὺς ἐπαναστάτας. Ἔλαβον δ' οἱ ἐπαναστάται ὡς λάφυρα τρία κιβώτια ἐφοδίων πολέμου, δύο ἵππους, σκεπάσματα στρατιωτῶν καὶ ἄλλα. Συγχρόνως δ' ἀπεκρούσθησαν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ καὶ αἱ ἀπόπειραι τοῦ Χὰν ἐν Τίρυνθι διὰ κανονοβολισμῶν τινων τῶν ἐπαναστατῶν ἐκ τῆς Γλυκειᾶς καὶ τοῦ Χατσῆ Πέτρου ἐκ Κατζιγκρίου διὰ πυροβολισμῶν.

Ἧττα ἐπαναστατῶν, θάνατος Σπυρίδωνος Δυοβουνιώτου καὶ σύλληψις Πάνου Κορωναίου (1 *Μαρτίου* 1862). Μετὰ τὴν συμ-

πλοκὴν τῆς 21 Φεβρουαρίου οἱ κυβερνητικοὶ παρεσκευάζοντο εἰς γενικὴν ἔφοδον πρὸς κατάληψιν τῶν ἐκτὸς τοῦ Ναυπλίου θέσεων τῶν ἐπαναστατῶν, ἤτοι τοῦ προφήτου Ἠλία, τοῦ μύλου Ταμπακοπούλου καὶ τῆς Ἀρείας. Ἐπὶ δύο ἡμέρας (25-27 Φεβρουαρίου) οἱ ἐπαναστάται κατασκοπεύοντες τὰς θέσεις τῶν κυβερνητικῶν ἐπανήρχοντο εἰς τὰς οἰκείας μετ' ἀκροβολισμούς. Τῇ ὑσεραίᾳ δὲ (28) οἱ κυβερνητικοὶ ἀρξάμενοι περὶ λύχνων ἁφὰς ἐπυροβόλουν ἐκ τοῦ πυροβολείου τῆς Τίρυνθος ἀδιακόπως τὸν Προφήτην Ἠλίαν, τὸν μύλον Ταμπακοπούλου καὶ τὸ Ναύπλιον· οἱ δ' ἐπαναστάται ἀντεπυροβόλουν ἐκ τῶν πυροβολείων τοῦ Προφήτου Ἠλία, τοῦ μύλου, Ναυπλίου, Ἴτσ-καλὲ καὶ Παλαμηδείου καὶ ἐκ τῆς θαλάσσης ἐκ τῆς πλωτῆς κανονοστοιχίας καὶ ἐκ τῶν τρατῶν. Οἱ κυβερνητικοὶ πρὸς τούτοις ἀνέπτυξαν τὸ ἱππικὸν ἐκ τῆς Τίρυνθος μέχρι τῶν βορείων ὑπωρειῶν τοῦ Προφήτου Ἠλία σκοποῦντες ἔφοδον. Ἀλλὰ περὶ τὴν 11 τῆς νυκτὸς ὑπεχώρησαν. Τῇ ὑστεραίᾳ πανστρατιᾷ προσέβαλον οἱ κυβερνητικοὶ συγχρόνως πάσας τὰς θέσεις τῶν ἐπαναστατῶν ἀπὸ τῆς 6 πρωϊνῆς ὥρας· ἐκατέρωθεν ἐμάχοντο μετὰ μανίας. Σκοπὸς δὲ τῶν κυβερνητικῶν ἦν νὰ καταλάβωσι τὴν Ἄρειαν, ὅπως οὕτω διακόψωσι πᾶσαν συγκοινωνίαν τῶν ἐπὶ τοῦ Προφήτου Ἠλία πρὸς τὸ Ναύπλιον καὶ καταλάβωσι τὸ ὕδωρ. Ἐπειδὴ οἱ κυβερνητικοὶ ἦσαν ὀκταπλάσιοι, αἱ τάξεις τῶν ἐπαναστατῶν ἐκλονοῦντο μέν, ἀνθίσταντο δὲ ἀνδρείως· ὅτε ὅμως ὁ ὑπολοχαγὸς Γουργούρης ἡτομόλησε πρὸς τοὺς κυβερνητικοὺς συγχύσεως γενομένης κατὰ τὸ μέρος αὐτοῦ, οἱ κυβερνητικοὶ κατέλαβον τὴν Ἄρειαν. Τότε ὁ ἐξ ἁρματωλῶν ἔλκων τὸ γένος χαριέστατος καὶ φιλοτιμότατος ἀνθυπολοχαγὸς μέχρις ἐσχάτων μαχόμενος Σπυρίδων Δυοβουνιώτης ἔπεσεν ἀνδρείως ἐπὶ τοῦ τηλεβόλου αὐτοῦ· ἐκηδεύθη δὲ μεγαλοπρεπῶς ὑπὸ τῶν κυβερνητικῶν θαυμασάντων τὸν ἡρωϊσμὸν αὐτοῦ. Ἀμέσως δὲ κατέλαβον καὶ τὴν Πρόνοιαν, ὅτε ἐτραυματίσθη ὁ ἐπιλοχίας Ἰωάννης Οἰκονόμου, ὁ ἀνθυπασπιστὴς τοῦ ἱππικοῦ Περικλῆς Φαγκρίδης, ἐξ ὧν ὁ μὲν ἐτελεύτα τῇ ὑστεραίᾳ, ὁ δὲ μετὰ τρεῖς ἡμέρας. Καὶ τούτων ἡ κηδεία ἐγένετο μεγαλοπρεπὴς καὶ λόγους ἐξεφώνησαν εἰς αὐτοὺς ὁ Ν. Γεννάδης, Π. Μαυρομιχάλης καὶ Γ. Ποσειδῶν. Ἐζωγρήθησαν δὲ ὁ ἀντισυνταγματάρχης Πᾶνος Κορωναῖος τετραυματισμένος καὶ ὁ ἐπιλοχίας Ἀζάπης. Καὶ μετὰ τὴν κατάληψιν δὲ τῆς Ἀρείας καὶ τῆς Προνοίας ἀνθίσταντο τὰ κανονοστάσια τοῦ Προφήτου Ἠλία καὶ τοῦ μύλου τοῦ Ταμπακοπούλου μέχρι τῆς ἑνάτης τῆς νυκτός, ὅτε ἀπελπίσαντες περὶ τῆς διατηρήσεως τῶν θέσεων αὐτῶν κατέφυγον εἰς Ναύπλιον διὰ μέσου τῶν κυβερνητικῶν. Διέπρεψαν δ' ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ὁ Δημήτριος Γρίβας, οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ πυροβολικοῦ, ὁ Κακαναράκης, Τριτάκης, ὁ Σμολένσκης, Μά-

νος καὶ Πραΐδης καὶ ἄλλοι. Κατὰ τὴν μάχην ταύτην ἤρξαντο ἀναφαινόμενα τὰ αἴσχη ὁλεθρίου ἐμφυλίου πολέμου ὑπὸ τῶν κυβερνητικῶν. « Οὗτοι, κατὰ τὸν «Συνταγματικὸν Ἕλληνα», ὑπερέβησαν καὶ τοὺς ὠμοτέρους τῶν ἀγρίων Ὀθωμανῶν. Κατὰ τὴν ὄπισθεν ἡμῶν γραμμήν των ἐλεηλάτησαν τὴν χώραν, ἐβίασαν παρθένους, διήρπασαν τὴν περιουσίαν τῶν πολιτῶν, ἐνέπρησαν οἰκίας, ἐσύλησαν ναούς, διέσχισαν εἰκόνας, ἐξύβρισαν ἱερεῖς τοῦ Ὑψίστου ἰδίως ὑποχρεώσαντες ἕνα αὐτῶν νὰ θέσῃ ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του τὸ ὁποῖον προεπλήρωσαν κόπρου καλυμμαύχιόν του. Κατὰ δὲ τὴν ἀντιμέτωπον πρὸς ἡμᾶς γραμμήν των ἐνέπρησαν τὸν μύλον Ταμβακοπούλου καὶ παρήτησαν ἐντὸς τῶν φλογῶν δύο στρατιώτας τῆς ἐλευθερίας, οἵτινες ὡς βαρέως πληγωμένοι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξέλθωσιν. Ἐνέβαλον δὲ πῦρ καὶ κατέκαυσαν καὶ τὴν ἀγροτικήν, τὴν κομψοτάτην οἰκίαν τοῦ ταγματάρχου Ζυμπρακάκη, ἐν ᾗ οὐδεὶς τῶν ἡμετέρων [ἐπαναστατῶν] ὑπῆρχεν ἐκεῖ ἀνθιστάμενος ». Εἰ καὶ μεγάλη ὑπερβολὴ ὑπάρχει ἐν τοῖς λόγοις τούτοις, βέβαιον ὅμως ὅτι σὺν τῷ χρόνῳ ὁ ἐμφύλιος πόλεμος ἀπέβαινε σκληρότερος καὶ τὰ μίση ἐξήπτοντο μεταξὺ συμπολιτευομένων καὶ ἀντιπολιτευομένων, μεταξὺ κυβερνητικῶν καὶ ἐπαναστατῶν ἀγριώτερα. Καὶ ἐν Ναυπλίῳ ὁ ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἐπαναστάσεως ἁγνὸς ἐκεῖνος ἐνθουσιασμὸς ὀσημέραι ἐμαραίνετο καὶ σπέρματα διχοστασίας στρατιωτῶν τε καὶ πολιτῶν ὑπεφαίνοντο, ἐφ' ὅσον καί τινες καταπιέσεις ἐγίνοντο· ταχέως δὲ ἐνέλειπον τοῖς ἐν Ναυπλίῳ καὶ τὰ ἐπιτήδεια ὡς δῆλον καὶ ἐκ τῶν συνεισφορῶν (22 Φεβρουαρίου 1862) « πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ ἱεροῦ σκοποῦ καὶ κατευόδωσιν τοῦ ἱεροῦ ἔργου » τοῦ ἀρχιμουσικοῦ Μιχαὴλ Α. Γενοβέζου ἑκατὸν δραχμῶν καὶ τοῦ λοχίου Ἰωάννου Οἰκονομοπούλου πεντήκοντα « ἵνα χρησιμεύσωσιν εἰς τὰς ἀνάγκας τοῦ στρατοῦ ». Οἱ ἐπαναστάται ἄρα οὐδεμίαν ἐπικουρίαν ἐκ τῆς πόλεως Ναυπλίου ἤλπιζον ἅτε μὴ ὑπάρχουσαν. Ἀλλ' οὐδ' ἔξωθεν, διότι αἱ διαφημισθεῖσαι ἐπαναστάσεις, περὶ ὧν εἴρηται, οὐδὲ ἀρχὴν κἂν ἔσχον· τὰ δὲ ὀγκηρὰ δημοτικὰ ψηφίσματα ὑπὲρ αὐτῆς τοῦ δήμου Μινώας καὶ τοῦ Ἄργους (2 Φεβρουαρίου 1862) καὶ τῶν Ὑσιῶν (3 τοῦ αὐτοῦ), ἡ ἐν Τριπόλει προκήρυξις (5 τοῦ αὐτοῦ) τοῦ στρατιωτικοῦ διοικητοῦ Ἀρκαδίας Α. Καπετανάκη καὶ ἡ τῆς ἐν Νέᾳ Ἐπιδαύρῳ «προσωρινῆς ἐπιτροπῆς» (6 τοῦ αὐτοῦ) καὶ εἴ τινος ἑτέρου οὐδαμῶς συνεβάλλοντο τοῖς τε στρατιωτικοῖς καὶ πολιτικοῖς ἀρχηγέταις τῶν ἐπαναστατῶν εἰς κραταίωσιν τοῦ ἀγῶνος οὐδ' ἡ πρὸς τοὺς ἐξοχωτάτους πρέσβυς τῶν τριῶν μεγάλων εὐεργετίδων τῆς Ἑλλάδος δυνάμεων Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ῥωσσίας αἴτησις ἡ ὑπογραφεῖσα ὑπὸ τῆς ἐπιτροπῆς τῆς ἀσφαλείας, τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου Ναυπλιέων καὶ τῶν σωματαρ-

χῶν τῆς φρουρᾶς καὶ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων Ναυπλίας Ἀρτέμη Μίχου, οὐδὲ ἡ ἀπόπειρα (27 Φεβρουαρίου) ἐπαναστάσεως ἐν Σύρῳ, ἧς ἕνεκα ἐφονεύθησαν, ἵνα μὴ εἴπω ἐδολοφονήθησαν, ὁ ἀνδρεῖος Νικόλαος Λεωτσάκος, Περικλῆς Μωραϊτίνης καὶ ὁ φοιτητὴς Ἀγαμέμνων Σκαρβέλλης. Πανταχόθεν ἄρα ἐγκαταλελειμμένοις τοῖς ἐν Ναυπλίῳ οὐδὲν ἄλλο αὐτοῖς ὑπελείπετο ἢ νἀνακωχεύσωσι· καὶ τοῦτο ἐγένετο ἀμελλητὶ μετὰ τὴν ὁλεθρίαν τοῖς ἐπαναστάταις μάχην τῆς πρώτης Μαρτίου, ὅτ' ἐκλείσθη πενθήμερος ἀνακωχή· ἐκ δὲ ταύτης ἡ γενικὴ ἀμνηστία τῶν ἐπαναστατῶν ἐξαιρουμένων τοῦ γενικοῦ ἀρχηγοῦ Ἀρτέμη Μίχου καὶ τῶν σωματαρχῶν τῆς φρουρᾶς,—οἵτινες ἦσαν: Π. Κορωναῖος, Δ. Γρίβας, Χρ. Κατσικογιάννης, Θ. Κυδωνάκης, Δ. Ν. Βότσαρης, Χαρ. Ζυμπρακάκης, Ι. Μανωλάκης, Τρ. Ἀμπελᾶς, Γρ. Πετμεζᾶς, Α. Βλάσσης, Μ. Μοσχόπουλος, Γ. Κόκκινος, Ι. Σταυριανὸς—καί τινων ἄλλων.

Ἀποτελέσματα τῆς ναυπλιακῆς ἐπαναστάσεως, Κ. Κανάρης ἀφίσταται τῆς ἀρχηγίας τῶν ἐπαναστατῶν. Ἡ ναυπλιακὴ ἐπανάστασις ὡς ἀπομονωθεῖσα ἔπεσεν· ἀλλ' ἡ πτῶσις αὐτῆς ἀνήγειρε τὴν καθόλου ἐπανάστασιν ὡς ἐξεγείρασα τοὺς Ἕλληνας οὐχὶ πλέον φανερῶς μόνον κατὰ τῆς κυβερνήσεως καὶ πεφεισμένως κατὰ τοῦ Ὄθωνος, ἀλλ' ὡρισμένως κατ' αὐτοῦ. Πρὸς τοῦτο συνεβάλλοντο *πρῶτον* τὸ *αἷμα*, ὅπερ ἐχύθη ἐν τοῖς πέριξ τοῦ Ναυπλίου. Οἱ ἀπολέσαντες ἐπίσημοι ἢ ἄσημοι τέκνα ἐκεῖ ἐγένοντο νέα ἑξία ἐγέρσεως κατὰ τοῦ Ὄθωνος. Ἡ τῆς μητρὸς τοῦ πεσόντος ἐν Ἀρείᾳ Σπυρίδωνος Δυοβουνιώτου φανερὰ προσβλητικὴ ἢ μᾶλλον ὑβριστικὴ ἐν ἀγανακτήσει ἐκδήλωσις ἐπὶ τῷ θανάτῳ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς κατὰ πρόσωπον τῆς βασιλίσσης Ἀμαλίας ἦν ἡ ἀληθὴς ἔκφρασις πάντων τῶν ἀπολεσάντων τὰ ἑαυτῶν τέκνα περὶ τὸ Ναύπλιον. *Δεύτερον* αἱ εἰκόνες τῶν φονευθέντων, τὰ εἰς αὐτοὺς ποιήματα καὶ τὰ μνημόσυνα. *Τρίτον* οἱ *ἐξόριστοι* στρατιωτικοὶ καὶ πολιτικοὶ ἄνδρες, οἱ ἐξαιρεθέντες τῆς ἀμνηστίας, διασπαρέντες εἰς Σμύρνην, Βλαχίαν καὶ ὅπου ἀλλαχοῦ ἕκαστος παρὰ τοῖς ἔξω Ἕλλησιν ἠδύνατο νὰ διατρίβῃ ἐγένοντο δευτέρα ἑστία ἐπιθέσεως κατὰ τῆς βασιλείας· διότι ἕκαστος αὐτῶν ἐκ παντὸς τρόπου καὶ ἕνεκα τῶν ἑαυτῶν παθημάτων καὶ ἕνεκα φιλοπατρίας κατέστη διαπρύσιος κῆρυξ κατὰ τοῦ Ὄθωνος καὶ ἀπόστολος ὑπὲρ τῆς καθαιρέσεως αὐτοῦ. Ἐκ τῶν ἐξορίστων συνεκινήθησαν κατὰ τοῦ Ὄθωνος κυρίως οἱ ὁμογενεῖς. *Τέταρτον* τὰ *ὑπομνήματα* καὶ πρὸ πάντων τὸ τοῦ Κωνσταντίνου Κανάρη (12 Ἰανουαρίου 1862) διαδοθὲν διὰ τοῦ «Βρετανικοῦ Ἀστέρος», διὰ τῶν ἑλληνικῶν ἐφημερίδων καὶ γαλλιστὶ διὰ τῆς «Ἄρκτου τῶν Βρυξελλῶν», ἄλλαι τε ἀναφοραὶ καὶ μάλιστα ἡ τῶν ὁμογενῶν Βραΐλας καὶ Γα-

λαζίου ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀναγασίου Γενναδίου συνταχθεῖσα καὶ συνεργίᾳ αὐτοῦ ὑπογραφεῖσα καὶ εἰς τὴν γερουσίαν πρὸς τὸν Δ. Βούλγαρην πεμφθεῖσα ἐκίνησαν τοὺς ξένους καὶ τήν τε βουλὴν καὶ γερουσίαν τῶν Ἑλλήνων. Ἐκ τούτων, ὅπως διὰ τῆς διαλύσεως τῆς ἀντιπολιτευομένης βουλῆς τοῦ 1860, ἠγέρθη ἐκ δευτέρου ἡ ἐπίσημος ἀντιπολίτευσις. Ἀλλὰ πρᾶγμα παράδοξον· ἐνῷ τὰ πάντα ἦγον καὶ ἐφέροντο εἰς τὴν ἐπανάστασιν, ὁ δαφνοστεφὴς γέρων, ὁ τέως σύνδεσμος, ἡ ἑστία, τὸ ὁρατὸν κέντρον τῶν διαδεδομένων ἐπαναστατικῶν φρονημάτων καὶ ἐνεργειῶν, ὁ φανότατος ἀστὴρ Κωνσταντῖνος Κανάρης, πρὸς ὃν ἀπετείνοντο πάντοθεν εὐελπιστούντων τὰ ὄμματα τῶν Ἑλλήνων, αὐτὸς μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς ναυπλιακῆς ἐπαναστάσεως ἐψυχράνθη, ἀπήλπισεν, ἀπέστη τῆς ἀρχηγίας τῶν καθαρῶν ἐπαναστατῶν, τῆς νεολαίας,—ἥτις ἐθέρμαινεν αὐτὸν ἐν τῷ ἐνεργεῖν αὐτὴ φλεγομένη ἐκ τῆς ἀϊδίου δόξης αὐτοῦ,—κατέστη ἀπράγμων καὶ ἐπείθετο παρακινούμενος ὑπὸ τοῦ Βουρέ, τοῦ Π. Καλλιγᾶ, τοῦ Ἐπαμεινώνδα Δεληγεώργη καὶ ἄλλων ἵνα σχηματίσῃ ὑπουργεῖον *χλιαρόν*, ὅπως ἔλεγον τότε, δυνάμενον δῆθεν νὰ καταπραΰνῃ τὰ ἐξεγηγερμένα πάθη τῶν ἐπαναστατῶν, ἐμπνεύσῃ τῷ λαῷ πεποίθησιν βελτιώσεως τῶν πολιτικῶν πραγμάτων καὶ ἑνώσῃ τὰ διεστῶτα: λαόν, ἐπαναστάτας, βασιλείαν.

Δημήτριος Βούλγαρης ἀρχηγὸς τῆς νέας ἐπαναστάσεως, Ἀναστάσιος Γεννάδιος, ἀνέγερσις καὶ ἀκμὴ καὶ ἐπιτυχία αὐτῆς, Θεόδωρος Γρίβας. Ἀποστάντος τοῦ Κανάρη τῆς ἀρχηγίας ἢ μᾶλλον καταλιπόντος τὴν ἐπανάστασιν καὶ τὸν σκοπὸν αὐτῆς, ὃν ἐπεζήτει πρὸ πάντων ἡ νεολαία: τὴν καθαίρεσιν τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος, αὕτη ἐγκατελείφθη ἄνευ ἀρχηγοῦ καὶ φόβος μέγας ὑπῆρχε μὴ τυχὸν πάντα ὅσα ἐγένοντο ναυαγήσωσιν. Οὕτω κινδυνευούσης τὸν ἔσχατον κίνδυνον τῆς ἐπαναστάσεως ὁ Ἀναστάσιος Γεννάδιος διὰ τῆς γνωστῆς αὐτοῦ γοητείας πείθει τὸν γέροντα «σατράπην» τῆς Ὕδρας τὸν Δημήτριον Βούλγαρην ἵνα μὴ μόνον ἐν κρυπτῷ ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐπαναστάσεως, ἀλλὰ καὶ φανερῶς καὶ ἀπροκαλύπτως. Ἐντεῦθεν καὶ τὸ σθένος αὐτοῦ ἐν τῇ γερουσίᾳ ὑπὲρ τῆς ἀναφορᾶς τῶν ὁμογενῶν Γαλαζίου καὶ Βραΐλας, ἥν, ὡς εἴρηται, διεμηχανήσατο ὁ Α. Γεννάδιος. Ἐντεῦθεν ὁ ἥκιστα φιλῶν τὰ τῶν ῥητόρων Βούλγαρης διημιλλᾶτο ἐν λόγοις καὶ ἐν ἔργοις ἀενάως ἐμπνεόμενος ὑπὸ τοῦ ὑπὸ μανίας ἐπαναστατικῆς καταληφθέντος Γενναδίου, ὅστις περιήρχετο γῆν τε καὶ πόντον ὅπως σαγηνεύσῃ νέους τε καὶ γέροντας πρὸς ἀνέγερσιν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἅμα πειθομένους αὐτοὺς ἀμελλητὶ προσεδέσμευε περὶ τὸ ἐπαναστατικὸν ἅρμα τοῦ Βούλγαρη καὶ ἀναρτῶν, οὕτως εἰπεῖν, αὐτοὺς ἐξ αὐτοῦ ἔσπευδεν εἰς ἄγραν ἄλλων ὡς κύων κυνηγετικὸς καὶ τούτους

ἀγρεύσας καὶ προσαιτερίσας τῷ Βούλγαρῃ πάλιν πρὸς ἄλλους ἐτρέπετο. Ἡ μανία καὶ γοητεία τοῦ Α. Γενναδίου ἦν τότε δεινή. Μετ' ἐκςάσεως ἀναμιμνήσκεται καὶ ὁ γράφων ταῦτα, —εἷς ὢν τῶν ὑπὸ τοῦ Γενναδίου τότε προσεταιρισθέντων τῷ Βούλγαρῃ,—μεθ' ὁπόσης δαιμονίας μηχανῆς καὶ σοφίας παντοίων πραγμάτων παντοῖα ἐπαγγελλόμενος θαυμαστά τε καὶ ἐπαγωγὰ καὶ πιθανὰ ὁ Γεννάδιος ἐπεσπᾶτο πάντα ῥίπτων ὁρατά τε καὶ δυσόρατα δίκτυα. Οὕτω δ' ἐν βραχεῖ χρόνῳ περὶ τὸν Βούλγαρην συνεσπειράθησαν πλεῖστοι ὅσοι νέοι παρὰ τὴν θέλησιν τοῦ Ἐπαμεινώνδα Δεληγεώργη, ὅστις ἐθεώρει ὡς ἀπρεπὲς νἄρχῃ τῆς φιλελευθέρου νεολαίας ἀνὴρ τυραννικὰ φρονῶν καὶ τσουμπέδες φορῶν, δι' ὃ καὶ διενήργησεν ὁ ῥέκτης ἐκεῖνος ἀνήρ, ἵνα δι' ἀναφορὰς τῶν ἐν Ναυπλίῳ περὶ τὴν Καλλιόπην Παπαλεξοπούλου ἐπαναστατῶν ἀποδοκιμασθῇ ἡ ἀρχηγία τοῦ Βούλγαρη· τούτου γνωστοῦ γενομένου ὁ Γεννάδιος μεταβὰς εἰς Ναύπλιον οὐ μόνον τὴν κατὰ Βούλγαρη ἀναφορὰν ἐκείνην ἐματαίωσεν, ἀλλὰ καὶ ἄλλην ὑπὲρ ἐκείνου λαβὼν ὑπὸ τῶν αὐτῶν ὑπογεγραμμένην ἐκόμισεν εἰς Ἀθήνας αὐτῷ. Ὁ Βούλγαρης ἀρχηγὸς γενόμενος εἰργάσθη ὄντως εἰλικρινῶς καὶ δραστηρίως ὑπὲρ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ πάντας σχεδὸν τοὺς τότε πολιτευομένους γέροντας καὶ νέους προσηταιρίσθη. Τέλος καὶ ὁ Ε. Δεληγεώργης ἠναγκάσθη νἀνομολογήσῃ αὐτὸν ἀρχηγόν. Ἀρχηγὸς δ' ἀνακηρυχθεὶς ὁ Βούλγαρης συνενοήθη μετὰ τοῦ Δημητρίου Καλλιφρονᾶ, Θ. Ζαΐμη καὶ δι' αὐτοῦ μετὰ τοῦ Ἀλεξάνδρου Κουμουνδούρου τέως αὐλικοῦ τῶν περὶ τὴν δυςυχῆ βασίλισσαν Ἀμαλίαν, Α. Διαμαντοπούλου, Δ. Μαυρομιχάλη, Τάτση Μαγγίνα καὶ ἄλλων. Τότε καὶ πάντες οἱ ἄλλοι φιλελεύθεροι ἄνδρες ἀδιαφοροῦντες περὶ τοῦ προσώπου τοῦ ἀρχηγοῦ, ζητοῦντες δὲ μόνον ἄνδρα σταθερὸν καὶ ἀμετάβλητον,—τοιοῦτον δ' εὕρισκον τὸν Βούλγαρην,—συνετάχθησαν αὐτῷ. Ἄλλοι δ' εἰργάζοντο πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν, καίτοι οὐδαμῶς ἐπλησίαζον τῷ Βούλγαρῃ. Ὁ Καλός, ὁ Πολύχρονος, Δ. Παπαθανασίου, Γλαράκης, Ἆγις Κλεομένους, Γλήνης, οἱ ἀδελφοὶ Παράσχου, ὁ Μητσάκης, ὁ Ἰάλεμος, Νάκης, Ἰγγλέσης, Τσαγκλῆς, Καλλισπέρης καὶ ἄλλοι τῆς τε πρώτης συνωμοσίας τῶν νέων καὶ τοῖς μετὰ ταῦτα εἰργάζοντο θερμῶς οὐχὶ πλέον ὑπὲρ τοῦ συντάγματος καὶ τῆς βελτιώσεως τῆς πολιτείας καὶ διοικήσεως, περὶ ὧν διελάμβανε καὶ τὸ ὑπόμνημα τοῦ Κανάρη, ἀλλὰ κυρίως πρὸς κατάλυσιν τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος. Τότε καὶ οἱ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις παλαιοί τε καὶ νέοι ἐπαναστάται καὶ συνωμόται ἀνεθάρρησαν, ἀνέλαβον νέας δυνάμεις καὶ ἐνθουσιωδῶς εἰργάζοντο ὑπὲρ τοῦ σκοποῦ. Ἐκ δὲ τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις μεμυημένων συνωμοτῶν ἐπισημότερος καὶ ἰσχυρότερος ἦν ὁ Θεόδωρος Γρίβας καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Πέτρος Λεωτσᾶκος περιβεβλη-

μένος τὴν αἴγλην τοῦ ἐν Κύθνῳ φονευθέντος ἀνδρείου ἀδελφοῦ αὐτοῦ Νικολάου ἀμφότεροι ἐν τῇ δυτικῇ Ἑλλάδι ὄντες. Ὁ Γρίβας διὰ τοῦ Πέτρου μᾶλλον εἰσαχθεὶς εἰς τὰ τῆς νεωτέρας ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ Βούλγαρη συνωμοσίας ἀπέβλεπε μὲν εἰς τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὄθωνος, ἀλλὰ οὐχὶ καὶ εἰς τὴν ἀνάρρησιν ἄλλου βασιλέως, ἀλλ' ἐπεφύλαττεν ἑαυτῷ καὶ τὴν ἀρχὴν ὑπὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα. Συνέπραττε μὲν λοιπὸν ὁ Γρίβας τοῖς ἄλλοις ἐπαναστάταις, ἀλλ' ἐπὶ ἰδίῳ τέλει. Ἐπειδὴ δὲ ἦν ἀνάγκη χρημάτων πρὸς ταχεῖαν εὐόδωσιν τῆς συνωμοσίας ἐγένοντο ἔρανοι καὶ δάνεια. Καὶ ὁ μὲν Βενιζέλος Ῥοῦφος καὶ Παναγιώτης Χαλκιόπουλος ἐδανείσθησαν εἰς ἴδιον ἑαυτῶν λογαριασμὸν ἐκ τοῦ ἐν Πάτραις ὑποκαταστήματος τῆς ἐθνικῆς τραπέζης δραχμὰς 75,000, ἐξ ὧν 28,000 ἔπεμψαν τῷ Θεοδώρῳ Γρίβᾳ· ὁ δὲ Ν. Χατζόπουλος ἐκόμισε 2,000 ἐκ Σύρου, ὁ Καλὸς 8,000 ἐκ Βλαχίας καὶ ἄλλοι ἄλλα ἀλλαχόθεν. Τὰ τῆς συνωμοσίας ἦσαν πάντα σχεδὸν γνωστὰ τῷ ὑπουργείῳ, ἀλλὰ δὲν ἐτόλμα νὰ προβῇ εἰς συλλήψεις, ἵνα μὴ ταχύτερον ἀνάψῃ τὴν φλόγα. Ἐπειδὴ δὲ πάντοτε ὁ Ὄθων ἐπίστευεν ὅτι ὁ λαὸς ἦν πάντως ξένος τῶν τεκταινομένων, τὸ δὲ ὑπουργεῖον συνεφώνει αὐτῷ, οἱ βασιλεῖς ἀνέλαβον τὴν εἴς τινα μέρη τῆς Ἑλλάδος περιήγησιν ἔχοντες κυρίως ὡς σκοπὸν τὴν ἐπίσκεψιν τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν Ἀχαΐαν, ἔνθα μέλανα νέφη ἐπυκνοῦντο ἀπειλοῦντα κεραυνὸν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ βασιλέως τῆς Ἑλλάδος. Ἡ δὲ πορεία ὡρίσθη οὕτως: ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Ὕδραν, Σπέτσας, Ἄνδρον, Γύθειον, Λιμένιον, Καλάμας, Πύλον, Κυπαρισσίαν, Κατάκωλον, Πύργον, Ἀστακόν, Μύτικα, Παλαιοχαλιάν, Βόνιτσαν, Καρβασαρᾶν, Ἀγρίνιον, Αἰτωλικόν, Μεσολόγγιον, Πάτρας, Ναύπακτον, Ἰτέαν καὶ Ἄμφισσαν καὶ ἐκεῖθεν ἢ διὰ τῆς Κορίνθου ἢ διὰ Θηβῶν εἰς Ἀθήνας. Τούτων ὁρισθέντων οἱ βασιλεῖς μελαγχολικοὶ κατέλιπον (τῇ 10 ὥρᾳ σκοτεινῆς νυκτὸς τῆς 1 πρὸς τὴν 2 Ὀκτωβρίου 1862) τὴν βασιλικὴν ἀποβάθραν Πειραιῶς διελθόντες μεταξὺ τῶν Εὐελπίδων παρατεταγμένων ἐν νεκρικῇ σιγῇ. Ἡ ὑποδοχὴ τῶν βασιλέων μέχρι τῶν Καλαμῶν ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὑπῆρξε λαμπρά, θερμὴ καὶ εἰλικρινεστάτη. Οἱ δυστυχεῖς βασιλεῖς ἀνέπνευσαν ἐκ τοῦ φόβου καὶ ἐν χαρᾷ ἡτοιμάζοντο πρὸς ἐξακολούθησιν τῆς ὁδοιπορίας. Ἀλλ', ἐν ᾧ ὁ μοίραρχος Μεσολογγίου ἔσπευδεν εἰς Βόνιτσαν ἵνα καὶ ἐκεῖ ἐν τῷ ἐπικινδύνῳ τόπῳ παρασκευάσῃ τὰ τῆς ὑποδοχῆς, ἐνέσκηψαν οἱ κεραυνοὶ τῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ Θεόδωρος Γρίβας ὕψωσε (6 Ὀκτωβρίου 1862) τὴν σημαίαν αὐτῆς ἐν Βονίτσῃ συλλαβὼν τόν τε μοίραρχον καὶ εἴ τινα ἄλλον «Ὀθωνιστήν», ὡς ἐκάλουν οἱ ἐπαναστάται ἔκτοτε τοὺς αὐλικοὺς καὶ φιλοβασιλείους· τῇ ὑστεραίᾳ ἐκηρύχθη ἡ ἐπανάστασις ἐν Μεσολογγίῳ· εἶτα (8 τοῦ αὐ-

τοῦ) ἐν Πάτραις ὑπὸ τὸν Βενιζέλον Ῥοῦφον καὶ ἐκεῖθεν ἀστραπηδὸν μετελαμπαδεύθη ἡ φλὸξ εἰς Καλάβρυτα, Αἴγιον, Κόρινθον. Ὡς βασιλεὺς ἐγένετο δεκτὸς ἐν Μεσολογγίῳ ὁ Γρίβας. Οὗτος μὴ λαμβάνων πρὸ ὀφθαλμῶν οὐδένα οὔτε μέγαν οὔτε μικρὸν οὔτε τὸν ἀρχηγέτην τῆς ἐπαναστάσεως, τὸν Δ. Βούλγαρην, ἅτε οὐδένα ἄλλον θεωρῶν ὑπέρτερον ἑαυτοῦ, διέτασσε τὰ πάντα ὡς αὐτάρχης. Παρήγγειλε νὰ ἑτοιμάσωσιν αὐτῷ τὰ ἐν Ἀθήναις ἀνάκτορα· ὥρισεν ἐκεῖθεν πρὶν ἢ ἔλθῃ εἰς τὴν πρωτεύουσαν τὰς ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας περιφρονητικῶς ὁμιλῶν περὶ τῶν ἄλλων ἐπαναστατῶν καὶ πολιτευομένων. *Ἔγνω ἵνα κηρύξῃ τὴν δημοκρατίαν καὶ ἑαυτὸν πρόεδρον αὐτῆς.* Φόβος καὶ τρόμος κατέλαβεν οὐ μόνον τοὺς κατοίκους τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλὰ καὶ τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία, δι' ὧν ἔμελλε νὰ κατέλθῃ εἰς Ἀθήνας, διότι ὥρᾳ τῇ ὥρᾳ στίφη ἄτακτα καὶ λαφυραγωγὰ συνεσπειρῶντο περὶ τὸν δικτάτορα καὶ μέλλοντα πρόεδρον τῆς δημοκρατίας. Τούτων γινομένων ἐγένετο τῇ νυκτὶ (10 πρὸς τὴν 11 Ὀκτωβρίου) ὅλως ἀναίμακτος καὶ ἐν Ἀθήναις ἡ ἐπανάστασις ἐπ' ὀλίγον ἀντισάντων τῇ ὑστεραίᾳ μόνον τῶν χωροφυλάκων, ἐφ' ᾧ καὶ ἄριστα ἁρμόζει τῇ νυκτὶ ταύτῃ τὸ ὑπὸ τοῦ Μπίλλερ ποιηθὲν δίστιχον :

« Ἐν μιᾷ νυκτὶ καὶ μόνῃ ἀντιστάσεως μὴ οὔσης
ἔθραυσαν ἀρειμανίως τοὺς φανοὺς τῆς πρωτευούσης ».

Ἐν τῷ στρατῶνι τοῦ πυροβολικοῦ συνετάχθη ὑπὸ τοῦ Ἐπαμεινώνδα Δεληγεώργη τὸ περὶ καθαιρέσεως τοῦ Ὄθωνος καὶ τῆς Ἀμαλίας ὡς βασιλέων τῆς Ἑλλάδος καὶ περὶ συγκλήσεως τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως ψήφισμα, ὅπερ ἀνεγνώσθη εἰς ἐπήκοον τοῦ λαοῦ ἐπευφημοῦντος καὶ κραυγάζοντος : « Ζήτω τὸ ἔθνος » · συνέστη δὲ καὶ τριμελὴς κυβέρνησις. Οὕτω κατελύθη ἡ τριακονταετὴς ἐν στάσεσι καὶ ἐπαναστάσεσι ταραχώδη βίον διανύσασα βασιλεία τοῦ Ὄθωνος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΝΕ'.

ΜΕΣΟΒΑΣΙΛΕΙΑ

§ 1762. **Πρόσκαιρος κυβέρνησις : Δημήτριος Βούλγαρης, Κωνσταντῖνος Κανάρης, Βενιζέλος Ῥοῦφος. Ὑπουργεῖον : Θρασύβουλος Ζαΐμης, Α. Διαμαντόπουλος, Δ. Μαυρομιχάλης, Τάτσης Μαγγίνας, Α. Κουμουνδοῦρος, Δ. Καλλιφρονᾶς, Ε. Δεληγεώργης**

καὶ Β. Νικολόπουλος (11 Ὀκτωβρίου 1862 - 8 Φεβρουαρίου 1863), συντακτήριος πρὸς τοὺς Ἕλληνας προκήρυξις τοῦ Ὄθωνος, ἀπόπλους ἐκ Πειραιῶς. Τῇ ὑστεραίᾳ (11 Ὀκτωβρίου 1862) ἐπειδὴ ὁ μὲν Κανάρης ἐνεδοίαζεν, ὁ δὲ Ῥοῦφος ἀπῆν ἐν Πάτραις, ὁ Βούλγαρης ἐκυβέρνα ὡς ἄρχων αὐτοκράτωρ· συνεκρότησε τὸ ὑπουργεῖον διαιρεθέντος τοῦ τῆς παιδείας καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν εἰς δύο, ὥρκισε τὸν στρατὸν καὶ λαὸν ἐν τῇ πλατείᾳ τῆς Ὁμονοίας. Τῇ ἑσπέρᾳ τῆς αὐτῆς διακόψας τὴν περιοδίαν κατέπλευσεν εἰς Πειραιᾶ ὁ δυστυχὴς Ὄθων, ὅστις μαθὼν τὰ τῆς προτεραίας νυκτὸς συμβάντα καὶ ἰδὼν ἐπὶ τῆς προκυμαίας τοῦ Πειραιῶς τὰ πλήθη ἀπειλητικὰ ἱστάμενα πρὸς ἀπόκρουσιν πάσης αὐτοῦ ἀποβάσεως ἀπήλπισε καὶ τῇ ὑστεραίᾳ (12 τοῦ αὐτοῦ) καταλιπὼν τὸ ἑλληνικὸν πλοῖον ἐπέβη τοῦ ἀγγλικοῦ *Σκύλλας*. Ἀποπλέων δ' ἐδημοσίευσε πρὸς τοὺς Ἕλληνας τὴν συντακτήριον προκήρυξιν ταύτην: «Ἕλληνες! Πεποιθὼς ὅτι μεθ' ὅσα συνέβησαν εἴς τινα μέρη τοῦ βασιλείου καὶ ἰδίως ἐν τῇ πρωτευούσῃ ἡ κατὰ ταύτην τὴν στιγμὴν ἐν Ἑλλάδι διατριβή μου θὰ ἔφερε τοὺς κατοίκους εἰς αἱματηρὰς καὶ ἀνυπερβλήτους ἀταξίας, ἀπεφάσισα νὰ ἐγκαταλίπω τὸν τόπον, τὸν ὁποῖον ἀείποτε ἠγάπησα καὶ εἰσέτι ἀγαπῶ καὶ εἰς τοῦ ὁποίου τὴν εὐημερίαν οὔτε φροντίδων οὔτε κόπων ἐφείσθην ἐπὶ μίαν σχεδὸν τριακονταετηρίδα. Ἀπέχων ἀπὸ πάσης ἐπιδείξεως ἐφρόντισα μόνον περὶ τῶν ἀληθῶν συμφερόντων τῆς Ἑλλάδος, ζητήσας παντὶ σθένει νὰ προάξω τὴν ἠθικὴν καὶ ὑλικὴν ἀνάπτυξιν καὶ καταβαλὼν ἰδιαιτέραν σπουδὴν εἰς τὴν ἀμερόληπτον τῆς δικαιοσύνης διαχείρισιν. Ὁσάκις ὅμως προέκειτο περὶ πολιτικῶν ἐγκλημάτων κατὰ τοῦ ἐμοῦ ἀτόμου, μετῆλθον ἀπεριόριστον ἐπιείκειαν καὶ ἐλησμόνησα τὰ γενόμενα. Ἐπανερχόμενον εἰς τὴν γενέθλιάν μου χώραν λυπεῖ με ἡ προσφιλὴς Ἑλλὰς ἕνεκα τῆς νέας τῶν πραγμάτων τροπῆς· δέομαι δὲ τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ νὰ καταπέμπῃ ἀείποτε τὴν χάριν του εἰς τὰς τύχας τῆς Ἑλλάδος. Ὄθων». Ὁ Ὄθων δι' Ἐνετίας ἀπῆλθεν εἰς Μόναχον ἔνθα ἐν δάκρυσιν ἐγένετο δεκτὸς καὶ ἐκεῖθεν ἀπῆλθεν εἰς Βαμβέργην. Δὶς δὲ διεμαρτυρήθη (31 Μαρτίου καὶ 5 Ἰουνίου 1863) ὁ βαυαρικὸς οἶκος ὑπὲρ τῶν ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου δικαιωμάτων αὐτοῦ. Μέχρι δὲ τοῦ θανάτου αὐτοῦ (14 Ἰουλίου 1867) ἐν Βαμβέργῃ ὁ ἀτυχὴς Ὄθων πάντοτε διέκειτο εὐμενέστατα πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἐντειλάμενος ἵνα ἐνταφιασθῇ φορῶν τὴν ἑλληνικὴν στολήν, ἣν ὡς βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος ἔφερεν· ἡ δὲ Ἀμαλία μέχρι θανάτου (8 Μαΐου 1875) ἐν τῇ αὐτῇ πόλει ἠγανάκτει, ὡς λέγεται, ἐπὶ τῇ ἄκρα ἐπιεικείᾳ καὶ νωθρότητι τοῦ Ὄθωνος μὴ θελήσαντος νὰποβιβασθῇ εἰς μίαν τῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ

στηριχθῇ ἐπὶ τοῦ θρόνου. Καὶ ὄντως, εἴ περ ὁ Ὄθων τοῦτο ἐποίει, ἀναντιλέκτως πολλοὺς ἠδύνατο νὰ ἔχῃ τοὺς ὀπαδούς. Ἀλλ' ὁ ἀγαθὸς ἠγεμὼν ἠθέλησε νὰ ποφύγῃ πᾶσαν αἱματοχυσίαν. Οἱ δ' Ἕλληνες μετὰ τὴν φυγὴν αὐτοῦ ἔδειξαν ἐπὶ βραχὺ σύνεσιν καὶ φιλονομίαν πλὴν τῶν συνήθων ἀταξιῶν καὶ μικρῶν ἐγκληματικῶν πράξεων· οὐδὲν σπουδαῖον διετάραξε τὴν ἡσυχίαν τοῦ κράτους. Ἐν Ἀθήναις μάλιστα ὑπῆρξε παραδειγματικὴ ἡσυχία συντεινάντων πρὸς τοῦτο τῶν φοιτητῶν ἀναλαβόντων τὴν φρουρὰν τῆς πόλεως καὶ αὐτῶν τῶν πολιτῶν δειξάντων ἀμοιβαίαν ἐκτίμησιν καὶ πίστιν ἀσπαζομένων ἀλλήλους ἐπὶ τῇ ἀναιμάκτῳ πολιτικῇ μεταβολῇ. Ἀποθανόντος δὲ μάλιστα τοῦ Θεοδώρου Γρίβα ἐκ πνευμονίας, ὅστις ἠδύνατο νὰ συνταράξῃ ἕνεκα τῶν μεγάλων, ὡς εἴρηται, ἀπαιτήσεων αὐτοῦ τὰ τῆς πολιτείας, οὐδεὶς φόβος ταραχῶν ὑπῆρχε, διότι οἱ Ἕλληνες πάντες ὁμοφώνως ἤθελον τὴν βασιλείαν, οἱ δὲ δημοκρατικοὶ καθάπερ καὶ μέχρι τοῦ νῦν ἦσαν πάνυ ὀλίγοι. Διὰ ταῦτα τὰ τοῦ πολιτεύματος καὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ βασιλέως ἦσαν τὰ κύρια θεμέλια, ἐφ' ὧν ἔμελλον νὰ στερεωθῶσι τὰ τῆς πολιτείας.

Ἐθνικὴ συνέλευσις, ἐκλογὴ βασιλέως, ἐμφύλιος ἀγὼν περὶ ἀρχῆς. Ἐγένετο (24 Νοεμβρίου 1862) ἡ ἐκλογὴ τῶν πληρεξουσίων κατὰ τὸν περὶ βουλευτῶν νόμον (18 Μαρτίου 1844), συνῆλθον (10 Δεκεμβρίου 1862) οἱ πληρεξούσιοι ὑπὸ τὴν πρόσκαιρον προεδρείαν τοῦ πρεσβυτέρου τῶν πληρεξουσίων Δ. Κριεζῆ καὶ ἐψηφίσθη (17 Ἰανουαρίου 1863) ὁ πρόσκαιρος κανονισμὸς τῆς συνελεύσεως καὶ ἐξελέγη τακτικὸς πρόεδρος ὁ ἀκέραιος Ζηνόβιος Βάλβης ὁ ἐκ Μεσολογγίου καὶ εἶτα ἐψηφίσθη (22 Ἰανουαρίου 1863) ὁ ὁριστικὸς ὀργανισμός. Εἰρηνικῶς ἐγένετο καὶ ἡ ἵδρυσις τῆς κυβερνήσεως. Ἐνθουσιωδῶς δ' ἐξελέχθη (23-30 Νοεμβρίου 1863) ὁ Ἀλφρέδος δευτερότοκος υἱὸς τῆς Βικτωρίας τῆς Ἀγγλίας βασιλευς τῆς Ἑλλάδος λαβὼν ἐκ 240,701 ψήφων 230,016. Ἔλαβον δὲ ὀλίγας καί: ὁ Λαϋχτεμβέργ, ὁ Ἀλέξανδρος τῆς Ῥωσσίας, ὁ Νικόλαος τῆς Ῥωσσίας καὶ ἄλλοι. Ἡ πρόσκαιρος κυβέρνησις κατέθηκε τὴν ἐξουσίαν (21 Ἰανουαρίου 1863) ἐνώπιον τῶν πληρεξουσίων τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως· ἀλλ' ἐξελέγησαν (30 τοῦ αὐτοῦ) οἱ αὐτοὶ τριάνδροι: Βούλγαρης, Κανάρης καὶ Ῥοῦφος λαβόντος τοῦ ἀντιπαραγγελλομένου τὴν αὐτὴν ἀρχὴν Δ. Γρίβα υἱοῦ τοῦ Θεοδώρου ψήφους 58. Ἐκ τῆς ἀποτυχίας τοῦ Γρίβα καὶ τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἐν γένει περὶ τὴν ἐκλογὴν τῆς κυβερνήσεως καὶ ἐκ τῆς δυσχερείας περὶ τὴν σύστασιν ὑπουργείου ἐτέθησαν τὰ πρῶτα σπέρματα ἐμφυλίου πολέμου.

Ὑπουργοὶ προτάσει τῶν δύο μελῶν τῆς τριανδρίας Βούλγαρη καὶ Ῥούφου: Α. Χ. Λόντος, Ε. Κεχαγιᾶς, Ἀρτ. Μίχου, Π. Καλλιγᾶς,

Δ. Κυριακός, Ζ. Βάλβης (8-13 *Φεβρουαρίου* 1863), *στάσις ὀρεινῶν «Φεβρουαριανή» ἐπικληθεῖσα, φατρίαι.* Οἱ πληρεξούσιοι κατὰ δουλικὴν μίμησιν τῶν ἐπὶ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως φατριῶν τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως διῃρέθησαν εἰς *πεδινοὺς* περὶ τὸν Βούλγαρην συμπολιτευομένους καὶ εἰς *ὀρεινοὺς* κατ' ἀρχὰς περὶ τὸν Γρίβαν ἀντιπολιτευομένους. Ὅπως δὲ διῃρημένοι ἦσαν οἱ πληρεξούσιοι, οὕτως ἐν διχοστασίᾳ διετέλουν ὁ Κανάρης πρὸς τὸν Βούλγαρην καὶ Ῥοῦφον κατ' ἀρχὰς καὶ εἶτα καὶ ὁ Ῥοῦφος πρὸς τὸν Βούλγαρην. Αὐτῇ ταύτῃ τῇ νυκτὶ τῆς κατασκευῆς τοῦ ὑπουργείου οἱ ὀρεινοὶ προσεταιρισάμενοι πάντας σχεδὸν τοὺς ἐν Ἀθήναις πεζούς, τοὺς ἱππεῖς καὶ τὴν διλοχίαν τῶν πυροσβεστῶν ἐξασίασαν κατὰ τῶν δύο κυβερνητῶν Βούλγαρη καὶ Ῥούφου ἢ μᾶλλον τοῦ Βούλγαρη, ὅστις ἦν ἄρχων αὐτοκράτωρ· ὑπὲρ αὐτοῦ δ' ἦν τὸ εἰς 1800 σχεδὸν αὐξηθὲν τάγμα τοῦ Πέτρου Λεωτσάκου καὶ ἡ χωροφυλακή. Τὸ δὲ πυροβολικὸν διετέλει ἐν ἀπραξίᾳ ἕνεκα διχογνωμίας, διότι οἱ μὲν ἦσαν ὑπὲρ τοῦ Βούλγαρη, οἱ δὲ ὑπὲρ τῶν ὀρεινῶν ὡς φίλοι μᾶλλον τοῦ Γρίβα. Ἡ δ' ἐθνοφυλακὴ ὑπὸ τὸν διοικητὴν Πᾶνον Κορωναῖον καὶ τὰ λείψανα τῆς πανεπιστημιακῆς φάλαγγος κυμαινόμενοι ἐφρούρουν τὴν πόλιν. Δι' ὅλης τῆς νυκτὸς (8 πρὸς τὴν 9 Φεβρουαρίου) ἡ πόλις συνείχετο φόβῳ ὡς ἐπικειμένου ἐμφυλίου πολέμου· ἀπόπειρα ἐγένετο ἀξιωματικῶν φίλων τοῦ Γρίβα ἵνα συλλάβωσι τὸν Βούλγαρην· ἀλλ' ἀπέτυχον. Τῷ Βούλγαρῃ δ' ἀντεπολιτεύοντο οὐ μόνον ὁ Κανάρης φανερῶς, ἀλλὰ καὶ ὁ Ῥοῦφος, ὅστις καὶ παρητήθη τῇ ὑστεραίᾳ ἐν τῇ συνελεύσει, ἀφανῶς διὰ τὴν αὐταρχίαν αὐτοῦ. Ἡ ἐνάτη Φεβρουαρίου ἀνέτειλε φοβερά· οἱ στρατοὶ ἑκατέρας τῶν φατριῶν ὠχυροῦντο ὁ μὲν τῶν πεδινῶν ἐν τοῖς ἀνακτόροις, ὁ δὲ τῶν ὀρεινῶν ἐν τῷ στρατῶνι τοῦ πυροβολικοῦ, καὶ ἐπέκειτο σύρραξις. Ἀλλὰ τῆς συνελεύσεως προτάσει τοῦ πληρεξουσίου Γεωργίου Μίλησῃ διὰ ψηφίσματος ἀναθείσης τὴν ἐξουσίαν τῷ προέδρῳ τῆς συνελεύσεως προελήφθη ἡ χύσις αἵματος.

§ 1763. **Πρωθυπουργία Ζηνοβίου Βάλβη (13 Φεβρουαρίου - 27 Μαρτίου), Διομήδους Κυριακοῦ (27 Μαρτίου-29 Ἀπριλίου), Βενιζέλου Ῥούφου (29 Ἀπριλίου - 25 Ὀκτωβρίου 1863).** Ὁμολογουμένως ἐν τῷ βραχεῖ χρόνῳ ἀπὸ τῆς ἐγέρσεως τῆς ἐπαναστάσεως μέχρι τοῦ ὑπουργείου Ζηνοβίου Βάλβη πολλαχῶς διεσείσθη τὸ οἰκοδόμημα τῆς πολιτείας. Ἐπὶ τῶν τελευταίων ἐτῶν τοῦ Ὄθωνος τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους ἐβελτιώθησαν, ὥστε καὶ περίσσευμα ὑπῆρχεν ἐν τῷ δημοσίῳ ταμείῳ. Πλὴν τῶν παλαιῶν τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως χρεῶν (1824 καὶ 1825 καὶ τοῦ 1832 καὶ 1837) ἐξαιρουμένου καὶ μικροῦ

δανείου τοῦ 1853, οὐδὲν ἄλλο ἐγένετο ἐπὶ τῆς μακρᾶς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος. Κατὰ δὲ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1862 οὕτως ἐταράχθησαν τὰ οἰκονομικά, ὥστε ἔκτοτε κατ' ἔτος σχεδὸν γίνονται δάνεια. Πρὸς δὲ τούτοις ὁ στρατὸς ἀναμιγεὶς ταῖς πολιτικαῖς μηχανορραφίαις ὁσημέραι ἀπέβαλλε τὸν στρατιωτικὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα καὶ ἐτρέπετο εἰς πράγματα ὅλως ξένα τοῦ προορισμοῦ αὐτοῦ. Ἐν αὐτῇ τῇ ἐθνικῇ συνελεύσει ὑπῆρχον τόσοι στρατιωτικοί, ὅσοι οὐδέποτε ἐν ταῖς βουλαῖς πρότερον, οἵτινες ἀπεμακρύνθησαν τελέως τοῦ στρατιωτικοῦ βίου, τῶν ἕξεων καὶ τῶν συνηθειῶν καὶ τῆς εὐγενοῦς στρατιωτικῆς φιλοδοξίας καὶ ἐρρίφθησαν εἰς τὰς πολιτικῆς ἀκοσμίας τρικυμίας. Οὗτοι τε καὶ οἱ ἐκτὸς τῆς συνελεύσεως στρατιωτικοὶ ἀνεμίγνυντο ταῖς πολιτικαῖς στάσεσι καὶ ταῖς τῶν φατριῶν ῥᾳδιουργίαις. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τῶν πληρεξουσίων πολλοὶ ἐγκλημάτων ἔνοχοι ἀπηλλάχθησαν τῆς κατηγορίας παρανόμως παρὰ δικαστῶν φοβουμένων ἢ δεκαζομένων, οἱ πονηροὶ τῶν ἀνθρώπων οὐδαμῶς φοβούμενοι τὰ δικαστήρια ἀδεῶς ἐκακούργουν καὶ ἔβλαπτον τοὺς ἀγαθοὺς μὴ ἐλπίζοντας ἐπὶ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἰσχὺν τῶν νόμων. Ἐντεῦθεν ἐπλεόνασαν τὰ κακουργήματα καὶ ἡ φυγοδικία. Μὴ τηρουμένων δὲ αὐστηρῶς τῶν νόμων, οὐδ' ἡ διοίκησις τοῦ κράτους ἠδύνατο νὰ ᾖ βελτίων τῆς δικαιοσύνης. Ἐκ δὲ τῆς πλημμελοῦς διοικήσεως προέκυψεν ἡ περιφρόνησις τοῦ καθήκοντος καὶ τῶν ἀρχῶν καὶ ἐξουσιῶν τοῦ κράτους. Οὕτω δὲ ὁ δημόσιος ἐν γένει βίος παρελύθη ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως· ἡ δὲ παράλυσις ταύτης ἔσχεν ἐπήρειαν πάντως καὶ ἐπὶ τὸν ἰδιωτικὸν καὶ τἀνάπαλιν. Τὸ ὄνομα «Ὀθωνιστὴς» προύξένει ἐπὶ τῶν πρώτων μάλιστα ἡμερῶν τῆς ἐπαναστάσεως ὄνειδος, τοὐναντίον δὲ τὸ «ἐπαναστάτης» τιμὴν καὶ δόξαν! Ὅπως ὁ Ὀθωνιστὴς ὑπάρχοντος τοῦ Ὄθωνος ἐπὶ τοῦ θρόνου ἦν ἰσχυρὸς καὶ ἀπέλαυεν, ὡς εἴρηται, πάσης τιμῆς καὶ ἀρωγῆς καὶ κατέθλιβε τὸν ἀντιπολιτευόμενον, οὕτως ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως ἐγένετο τοὐναντίον. Ὁ ἐπαναστάτης δῆλα δὴ ἔλαβε τὴν θέσιν τοῦ Ὀθωνιστοῦ καὶ ἔπραττε χείρω ἐκείνου. Ὅπως πρότερον πᾶς ὕμνος ἐπαινετικὸς τῶν βασιλέων εὐηρέστει τοῖς ὀπαδοῖς αὐτῶν, οὕτως ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως εὐηρέστουν τὰ πρὸς ὄνειδος καὶ ὕβριν ἐκείνων ἄσματα, ὧν κοινότατον τῷ ὄχλῳ ἀρεστὸν ἦν μάλιστα τό:

« Ἕως πότε ἡ ξένη ἀκρίδα,
ἕως πότε κωφὸς Βαυαρὸς
νὰ γυμνώνῃ τὴν ὁλία πατρίδα » κλ.

Περιττὸν νὰ ῥηθῇ ὅτι τὰ δημώδη ἄσματα εἶνε ἡ ἀληθὴς ἔκφρασις τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀνθρώπου, ἡ εἰκὼν τῆς ψυχῆς καὶ καρδίας αὐτοῦ.

Ἐθνικὴ συνέλευσις, φατρίαι, ὀρεινοί, πεδινοί, ἐκλεκτικοὶ καὶ ἐθνικὸν κομιτᾶτον. Ἡ μεταβολὴ δ' αὕτη τοῦ λαοῦ φανοτέρα ἦν, ὡς δῆλον, ἐν τῇ ἐθνικῇ συνελεύσει. Ἐξ αὐτῆς ἐξεπήγασε πᾶν ἀγαθὸν καὶ πονηρόν. Αὐτῇ ἔλειπε πρὸ πάντων ἡ πολιτικὴ χρηστότης. Διῃρημένη εἰς τέσσαρας φατρίας: *ὀρεινούς, πεδινούς, ἐκλεκτικοὺς* ἢ *ἐλευθέρους σκοπευτὰς* καὶ τὸ ὑπὸ τὸν Ε. Δεληγεώργην *ἐθνικὸν κομιτᾶτον* συμμετεβάλλετο ταῖς πολιτικαῖς καὶ προσωπικαῖς ἀνάγκαις αὐτῶν· ἡ δ' ἑκάστοτε συνήθως ἐκ προσκαίρου καθ' ὑπολογισμοὺς ἀμοιβαίων πολιτικῶν συμφερόντων ἑνώσεως δύο ἢ καὶ τριῶν φατριῶν προκύπτουσα πλειονοψηφία καταλαμβάνουσα τὴν ἐξουσίαν καὶ τὰ αὐτῇ συμπαρομαρτοῦντα ὠφελήματα ἐλέγετο συμπολίτευσις καὶ ἦν ἡ κοινὴ δῆθεν γνώμη τοῦ ἔθνους. Ἡ πλειονοψηφία, ἥτις κατελάμβανεν, ὡς δῆλον καὶ τὴν κυβέρνησιν, ἦγε καὶ ἔφερε τὰ τῆς πολιτείας καὶ ἐν τούτῳ ἐδεικνύετο ἡ δύναμις αὐτῆς καὶ ἐπιτηδειότης. Ὑποδυομένη ἡ πλειονοψηφία αὕτη καὶ πρόσωπον βουλῆς σὺν τῷ ἐξ αὐτῆς τεχθέντι καὶ διατηρουμένῳ ὑπουργείῳ συνεκράτει ἐν ταῖς χερσὶν αὐτῆς πᾶσαν νομοθετικὴν καὶ ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν καὶ τὴν διοίκησιν. Καὶ πλὴν μὲν ὀλιγίστων οἱ πολλοὶ τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως ἦσαν νέοι ἔχοντες πολλὴν μὲν τόλμην, ἐπαναστατικὴν ὁρμήν, ἀπειρίαν, ἡμιμάθειαν καὶ φιλολαλίαν, ὀλίγην δὲ τὴν πολιτικὴν σωφροσύνην καὶ τὴν ἐν τῷ λέγειν εὐκοσμίαν. Ἐντεῦθεν καὶ οἱ νόμοι αὐτῆς εἶνε ἔργα μεμετρημένων πληρεξουσίων· ὁ δὲ θεμελιώδης νόμος, τὸ *σύνταγμα*, ἔργον ἑνὸς πρὸ πάντων: τοῦ Νικολάου Σαριπόλου. Οἷα τὰ ἐν τῇ συνελεύσει φρονήματα τοιαῦτα καὶ τὰ ἔργα.

Ἐμφύλιος πόλεμος «Ἰουνιακά». Ἐκ τοιαύτης συνελεύσεως οὐδὲν θαῦμα ὅτι συχνὴ ἐγένετο ἀλλαγὴ ὑπουργείων ἐν βραχεῖ χρόνῳ καὶ προέκυψεν ἐμφύλιος πόλεμος. Οἱ ἡττηθέντες ἐν αὐτῇ τῇ συνελεύσει πεδινοὶ ἔσπευσαν νὰναζητήσωσι δύναμιν ἐν τῇ ἀταξίᾳ καὶ ταραχῇ προσλαβόντες ἐπικούρους καὶ λῃστὰς ὑπὸ τὸν Κυριάκον. Περὶ τὰς 2,000 ἦσαν οἱ στασιασταί, τὸ δὲ ὑπουργεῖον μόλις εἶχε 550 στρατιώτας. Σὺν τῇ κυβερνήσει ἐτάχθησαν καὶ οἱ ἐθνοφύλακες. Ὁ Π. Κορωναῖος ὁ τέως ἀρχηγὸς τῆς ἐθνοφυλακῆς ὡς ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν ἔδειξεν ἀνδρείαν. Τῇ 19 Ἰουνίου ἐγένετο συμπλοκὴ διαρκέσασα περὶ τὰς 24 ὥρας, καθ' ἣν ἐφονεύθησαν περὶ τοὺς 150. Φόβος καὶ τρόμος κατέλαβε τὴν πόλιν, ἧς αἱ ὁδοὶ μετεβλήθησαν εἰς ὀχυρώματα. Εὐτυχῶς παρενέβησαν οἱ πρέσβεις τῶν δυνάμεων· συνελθοῦσα δ' ἐν τῷ Βαρβακείῳ Λυκείῳ ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις τῶν πληρεξουσίων περισυναγομένων ὑπὸ τῶν ἐθνοφυλάκων καὶ ἐγκλειομένων διέταξεν ἵνα οἱ ἐμπόλεμοι στρατοὶ ἐξέλθωσι τῶν Ἀθηνῶν· καὶ ὁ μὲν τὰ τῶν *ὀρεινῶν* φρονῶν ὑπὸ

τὸν Μαμούρην ἐπέμφθη εἰς τὴν δυτικὴν Ἑλλάδα, ὁ δὲ τὰ τῶν πεδινῶν ὑπὸ τὸν Σμόλεντς εἰς Πελοπόννησον πρὸς καταστολὴν τῆς ἐν Κυπαρισσίᾳ λεηλασίας τῶν Μανιατῶν· τῇ δ' ἐθνοφυλακῇ ἀνετέθη ἡ φρούρησις τῆς πρωτευούσης.

§ 1764. **Παραίτησις Ἀλφρέδου, ἐκλογὴ τοῦ Γεωργίου, παραχώρησις τῆς Ἑπτανήσου τῇ Ἑλλάδι.** Εἴρηται ὅτι ὁ Ἀλφρέδος ἐξελέχθη βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος· ἀλλ' ἡ Ἀγγλία «ἕνεκα διπλωματικῶν ὑποχρεώσεων καὶ ἄλλων σπουδαίων σκέψεων» ἀπεποιήθη τὴν ἐκλογήν. Μετὰ τοῦτο ἐγένετο (20 Φεβρουαρίου 1863) ἐν τῇ ἐθνικῇ συνελεύσει συζήτησις περὶ ἐκλογῆς βασιλέως καὶ μετ' οὐ πολὺ (18 Μαρτίου) τῇ τοῦ Ζηνοβίου Βάλβῃ προτάσει παμψηφεὶ αὕτη ἐξελέξατο τὸν υἱὸν Χριστιανοῦ Θ' τῆς Δανίας Γεώργιον Γουλιέλμον ὡς βασιλέα τῶν Ἑλλήνων ὑπὸ τὸ ὄνομα Γεώργιον Α' ἐπὶ τῷ ὅρῳ ἵνα οἱ διάδοχοι αὐτοῦ ὦσι τοῦ ὀρθοδόξου θρησκεύματος. Μετὰ δὲ τὴν παραδοχὴν τοῦ περὶ τούτου ψηφίσματος ὑπογραφέντος ὑπὸ πάντων τῶν πληρεξουσίων μετέβησαν οὗτοι εἰς τὴν μητρόπολιν, ἐν ᾗ ἐγένετο δοξολογία, ἔνθα ὁ λαὸς ἔμπλεως χαρᾶς ἐκραύγαζε: «Ζήτω Γεώργιος ὁ Α' βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων». Ἐν τῷ τῆς ἐκλογῆς ψηφίσματι παρελείφθη τὸ μεσαιωνικόν, ὅπερ καὶ ὁ Ὄθων ἔφερεν: «ἐλέῳ θεοῦ» καὶ μετεβλήθη τὸ περιωρισμένον: «τῆς Ἑλλάδος» εἰς τὸ γενικὸν «τῶν Ἑλλήνων». Κατὰ τὸ αὐτὸ δὲ ψήφισμα ἐκλεχθεῖσα (24 Μαρτίου) ἀπεστάλη εἰς Κοπεν́αγην, ὅπως προσενέγκῃ τῷ ἐκλεχθέντι τὸ ἑλληνικὸν στέμμα ἐπιτροπεία συνισταμένη ἐκ τοῦ Θρασυβούλου Ζαΐμη, Δημητρίου Γρίβα καὶ Κωνσταντίνου Κανάρη, οἵτινες ἔτυχον λαμπρᾶς ὑποδοχῆς ἐν τῇ πρωτευούσῃ τῆς Δανίας. Ἐκπληρώσασα ἡ ἐπιτροπεία τὴν ἀνατεθεῖσαν αὐτῇ ἐντολὴν κατελθοῦσα εἰς Ἑλλάδα ἔδωκε (13 Ἰουνίου 1863) διὰ τοῦ Κανάρη λόγον τῶν αὐτῇ ἐν Δανίᾳ πεπραγμένων. Εἶτα δὲ ἡ συνέλευσις ἀνεκήρυξε (15 Ἰουνίου 1863) τὸν νέον βασιλέα ἐνήλικον. Μικρὸν δέ τι πρὶν ἢ κατέλθῃ ὁ Γεώργιος εἰς Ἑλλάδα ὁ Π. Καλλιγᾶς ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν ἀνεκοίνωσε (25 Σεπτεμβρίου 1863) τῇ ἐκπεπληγμένῃ συνελεύσει τὴν ὑπὸ τῆς Ἀγγλίας παραχώρησιν τῆς Ἑπτανήσου τῇ Ἑλλάδι, ἣν παμψηφεί, ὡς εὔδηλον, ἐπεκύρωσεν ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις. Οὕτω δ' ἐπὶ τῆς μεσοβασιλείας πολλὰ μὲν τὰ δεινὰ τῇ Ἑλλάδι, ἐγένοντο δ' ὅμως δύο ἀγαθά: ἡ ἐκλογὴ βασιλέως καὶ ἡ ἀνέλπιστος παραχώρησις τῆς Ἑπτανήσου, ἥτις σὺν τοῖς ἄλλοις ἐβεβαίου καὶ τὴν εὐμένειαν πρὸς τὴν Ἑλλάδα τῆς τέως πάντοτε σχεδὸν ἐχθρᾶς Ἀγγλίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΝΣ'.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α'.

§ 1765. **Περιστάσεις, ὑφ' ἃς ἀνέλαβε τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος ὁ Γεώργιος, πρόγραμμα αὐτοῦ, ἐπαγγελίαι.** Ὁ βασιλεὺς Γεώργιος γεννηθεὶς τῇ 24 Δεκεμβρίου 1845 υἱὸς τοῦ βασιλέως τῆς Δανίας Χριστιανοῦ Θ' δεξάμενος (6 Ἰουνίου 1863) τὸ στέμμα τῆς Ἑλλάδος ἐκηρύχθη (15 Ἰουνίου) ἐνήλικος ὅπως ἀποφύγῃ τὸ ἔθνος τὰ μειονεκτήματα ἀντιβασιλείας ὅσων καὶ οἵων ἔλαβε πεῖραν ἐπὶ τῆς ἀντιβασιλείας τοῦ Ὄθωνος. Ὑφ' ὅλως δὲ ἀλλοίας περιστάσεις τοῦ Ὄθωνος κατῆλθεν εἰς Ἑλλάδα καὶ ἀνέλαβε τὴν βασιλείαν ὁ Γεώργιος. Ὁ Ὄθων εὗρε τὴν μὲν Ἑλλάδα ἔρημον ἐκ τοῦ μακροῦ αἱματηροῦ πολέμου, οὔπω ἐλευθέραν ἐντελῶς, τοὺς δ' Ἕλληνας ἐπὶ τοῦ πεδίου ἔτι τοῦ Ἄρεως ἀσυντάκτους, πέννητας, τὰ πάντα ἐλπίζοντας ἐκ τῆς βασιλικῆς χειρός. Τοὐναντίον ὁ Γεώργιος εὗρεν ἔθνος ἐντελῶς ἐλεύθερον, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον πολιτικῶς εὖ συντεταγμένον, διότι οἱ ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας ἀγῶνες τῶν ἐν Ἀθήναις φατριῶν ἥκιστα ἐπεξετείνοντο εἰς τὰς ἐπαρχίας, ὅπερ ὅλως τοὐναντίον ἦν ἐπὶ Ὄθωνος. Πρὸς δὲ τούτοις ἡ ὡς προῖξ τῷ Γεωργίῳ παραχωρηθεῖσα Ἑπτάνησος καθίστα ἔτι μᾶλλον προσφιλῆ τοῖς Ἕλλησιν αὐτὸν καὶ περιέβαλλεν αἴγλην καὶ ἐνέπνευσεν αὐτοῖς πεποίθησιν ὅτι ὅπως ἡ Ἑπτάνησος ὑπὸ τῆς κραταιᾶς Ἀγγλίας παρεχωρήθη τῇ Ἑλλάδι ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Γεωργίου ὡς βασιλέως τῆς Ἑλλάδος, οὕτω δι' αὐτῆς ταύτης ἔμελλον εὐκολώτερον νὰ ἐκπληρωθῶσιν ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὰ ὄνειρα τῆς «μεγάλης ἰδέας», διότι οἱ Ἕλληνες ἐπίστευον ὅτι, καὶ ἐὰν ποτὲ ἐλευθερωθῶσιν αἱ ἑλληνικαὶ ὑπόδουλοι τῇ Τουρκίᾳ χῶραι, αἱ Ἰόνιοι νῆσοι τελευταῖαι πασῶν ἀποσπασθήσονται ἐκ τῶν χειρῶν τῆς Ἀγγλίας. Τὸ ἐπ' ἀγαθῷ ἀπροσδόκητον ἐμπνέει θάρρος, χαρὰν καὶ ἐλπίδα. Πάντες οἱ Ἕλληνες ἔχαιρον χαρὰν μεγάλην ὅτι ἕνεκα τοῦ νεαροῦ βασιλέως τοιοῦτο μέγα ἀγαθὸν προσεγένετο τῇ Ἑλλάδι. Πρὸς δὲ τούτοις αἱ λαμπραὶ ἐπαγγελίαι τοῦ Γεωργίου πρὶν ἢ ἔτι κατέλθῃ εἰς Ἑλλάδα περὶ ἀγάπης τοῦ λαοῦ, τῶν νόμων, ἀκριβοῦς τηρήσεως τοῦ συντάγματος· οἱ μεγάλοι λόγοι πρὸς αὐτὸν τοῦ θείου αὐτοῦ Φρειδερίκου Ζ' ἅμα τῇ ἐκλογῇ αὐτοῦ οὗτοι: «Εἶσαι, ἀδελφέ μου, νῦν βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων· μιμήθητι κατερχόμενος εἰς τὴν νέαν πατρίδα σου τὸ παράδειγμά μου· ἀγάπα τὸν λαόν σου, διότι ἡ ἀγάπη αὐτοῦ ἔσται ἡ ἰσχύς σου· σέβου τὸ σύνταγμα τῆς πατρίδος σου, διότι,

ὅταν σὺ σέβεσαι αὐτό, θὰ σεβασθῶσιν αὐτὸ καὶ οἱ ἄλλοι»· ἡ βραχυτάτη ῥῆσις ἐν τῇ πρὸς τὴν τοῦ Κανάρη ἐν Δανίᾳ προσφώνησιν ἀντιφωνήσει: «Ἰσχύς μου ἡ ἀγάπη τοῦ λαοῦ μου»· οἱ λόγοι οὗτοι καὶ μάλιστα τὰ περὶ τηρήσεως τοῦ συντάγματος, οὗ ἡ μὴ τήρησις ἦν τὸ κύριον αἴτιον τῆς ἐξώσεως τοῦ Ὄθωνος, ἐπιδοκιμάζοντες, οὕτως εἰπεῖν, τὴν κατὰ τοῦ ἀτυχοῦς βασιλέως ἐκείνου ἐπανάστασιν διεβεβαίουν τοὺς Ἕλληνας ὅτι ὁ νέος βασιλεὺς ἐμφορεῖται βασιλικοῦ φιλελευθέρου πνεύματος ὅλως ἀντιθέτου τῷ τοῦ Ὄθωνος, ὅστις ἤθελε καὶ ἐπεζήτει αὐταρχίαν καὶ κατ' ἀκολουθίαν οὐχὶ φιλελεύθερον πολίτευμα, ἀλλὰ τὴν κατάργησιν τοῦ ἐπιβληθέντος αὐτῷ συντάγματος δι' αὐτοῦ τούτου, ἐνῷ ὁ Γεώργιος διεκήρυξε τὴν σεβασμίωσιν τοῦ συντάγματος διὰ τῆς τηρήσεως αὐτοῦ. Αἱ ἐκ Δανίας λοιπὸν ἐπαγγελίαι αὗται ἐνέπνευσαν τοῖς Ἕλλησιν ἀγάπην πρὸς τὸν νέον βασιλέα καὶ πεποίθησιν καὶ ἐλπίδα εἰς τὴν εὐδαιμονίαν τῆς Ἑλλάδος. Ὑπὸ τοιαύτας λαμπρὰς ἐπαγγελίας κατῆλθεν ὁ Γεώργιος εἰς Ἑλλάδα καὶ ἐγένετο δεκτὸς ἐν ἐνθουσιασμῷ ἀκράτῳ (18 Ὀκτωβρίου 1863) ἐν εὐφημίαις ἐκ μυριάδων στομάτων προπεμφθεὶς μέχρι τῶν ἀνακτόρων, ὧν ἔμπροσθεν ὁ λαὸς μέχρι βαθείας νυκτὸς διέτριβε πολλάκις κραυγάζων: «Ζήτω ὁ Γεώργιος». Τὰς λαμπρὰς ἐκείνας ἐπαγγελίας πόρρωθεν ἐκ Δανίας πληττούσας τὰ ὦτα τῶν Ἑλλήνων ἤκουσαν ἰδίοις ὠσὶ καὶ εἶδον προσεπικυρουμένας ἐπισήμως ὑπὸ τῆς ἅμα τῇ καθόδῳ εἰς Ἑλλάδα προκηρύξεως τοῦ βασιλέως Γεωργίου ταύτης: «Ἕλληνες. Ἀναβαίνων τὸν θρόνον, ἐφ' ὃν μὲ ἐκάλεσεν ἡ ψῆφος ὑμῶν, αἰσθάνομαι τὴν ἀνάγκην, ὅπως ἀπευθύνω ὑμῖν λόγους τινάς.—Οὔτε δεξιότητα οὔτε νοῦν δεδοκιμασμένον φέρω εἰς ὑμᾶς· προσόντα τοιαῦτα οὐδὲ νὰ προσδοκᾶτε ἐδύνασθε ἀπὸ τῆς ἡλικίας μου. Ἀλλ' ὅμως φέρω ὑμῖν πεποίθησιν καὶ ἀφοσίωσιν εἰλικρινῆ μετὰ βαθείας πίστεως εἰς τὴν ἐν τῷ μέλλοντι ταυτότητα τῆς τύχης ἐμοῦ τε καὶ ὑμῶν. Ὑπόσχομαι ὑμῖν νὰ ἀφιερώσω τὴν ζωήν μου σύμπασαν ὑπὲρ τῆς εὐτυχίας ὑμῶν. — Οὐ μόνον θέλω σεβασθῆ καὶ τηρήσει εὐσυνειδήτως τοὺς νόμους ὑμῶν καὶ πρὸ πάντων τὸ σύνταγμα, τὸν ἀκρογωνιαῖον λίθον τοῦ νέου ἑλληνικοῦ πολιτεύματος, ἀλλὰ θέλω σεβασθῆ καὶ θέλω ἀσκηθῆ, ὅπως ἀγαπῶ τοὺς θεσμοὺς ὑμῶν, τὰ ἤθη σας, τὴν γλῶσσαν ὑμῶν, πᾶν ὅ τι ὑμεῖς αὐτοὶ λατρεύετε, ὡς ἤδη ἀγαπῶ ὑμᾶς αὐτούς. — Παρακαλέσω δὲ τοὺς ἀρίστους καὶ δεξιωτάτους τῶν παρ' ὑμῖν ἀνδρῶν, ἵνα συνταχθῶσι περὶ ἐμὲ χωρὶς νὰ ἐμβλέψωσιν εἰς προγενεστέρας πολιτικὰς διαφοράς. Τῇ νοήμονι καὶ πεφωτισμένῃ συναρωγῇ αὐτῶν θέλω προσπαθήσει, ὅπως ἀναπτύξω τὰ παντοειδῆ ἀγαθὰ σπέρματα καὶ τοὺς ὑλικοὺς πόρους, οὓς περιέχει ἡ ὡραία πατρὶς ὑμῶν πατρὶς καὶ ἐμοῦ γινομένη ἐφεξῆς.— Σκοπὸς τῆς φιλοδοξίας μου ἔσε-

ται οὗτος: *νὰ καταστησω τὴν Ἑλλάδα ἐφ' ὅσον ἀπ' ἐμοῦ ἐξήρτηται πρότυπον βασιλείου ἐν τῇ Ἀνατολῇ.* — Ὁ παντοδύναμος ἰσχυρὸς ἐν τῇ ἀσθενείᾳ ἀναδεικνύμενος χειραγωγήσαι με ἐν ταῖς προσπαθείαις μου. Εἴθε δὲ μηδέποτε ἐπιτρέψῃ ὅπως λησμονήσω τὰς πανδήμους ὑποσχέσεις, ἃς σήμερον ἔδωκα ὑμῖν. Ἐπὶ τούτοις ἱκετεύω τὸν θεὸν ἡμῶν, ἵνα σκέπῃ ὑμᾶς ὑπὸ τὴν ἁγίαν καὶ σωτήριον σκέπην αὐτοῦ». Ὑπὸ τοιαύτας λαμπρὰς ἐπαγγελίας ὁ Γεώργιος κατῆλθεν εἰς Ἑλλάδα. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ (19 Ὀκτωβρίου 1863) τῆς αὐτοῦ καθόδου ὤμοσε τὸν νενομισμένον ὅρκον ἐνώπιον τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως καὶ ἀνέλαβε τὰς ἡνίας τοῦ κράτους ἔχων παρ' ἑαυτῷ ἰδιωτικὸν σύμβουλον τὸν κόμιτα Σπόννεκ ἄνδρα συνετόν, ὡς διεφημίζετο, καὶ ἔμπειρον πολιτικὸν καὶ μάλιστα οἰκονομολόγον, παρ' οὗ πολλὰ ἀνέμενον οἱ Ἕλληνες καὶ δὴ καὶ τὴν ἀνόρθωσιν τῶν οἰκονομικῶν.

Πρωθυπουργία Δημητρίου Βούλγαρη (25 *Ὀκτωβρίου* 1863 - 5 *Μαρτίου* 1864), *στρατός*. Ὁ βασιλεὺς Γεώργιος ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι ὁ Βούλγαρης ἦν ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ὁ ἰσχυρότερος τῶν πολιτευομένων ὅπως συνενώσῃ τὰς διεσπασμένας πολιτικὰς φατρίας, καταπραΰνῃ τὰ μεταξὺ αὐτῶν πάθη καὶ ἰδίᾳ τὰ μεταξὺ τῶν Ὀθωνιστῶν καταδιωκομένων καὶ τῶν ἐπαναστατῶν διωκτῶν ἐκείνων προσεκάλεσεν εἰς τὴν πρωθυπουργίαν καὶ παρώτρυνεν αὐτὸν ἵνα κατασκευάσῃ ὑπουργεῖον ἐξ ὅλων τῶν φατριῶν. Ἀλλ' ὁ Βούλγαρης γινώσκων ἐκ πείρας ὅτι τοιαῦται ἑνώσεις εἶνε ἀδύνατοι κατήρτισεν ὑπουργεῖον ἐκ μόνων τῶν ὀπαδῶν αὐτοῦ, ὅπερ ἐγένετο ἀμέσως ἀφορμὴ ἀγρίας ἀντιπολιτεύσεως κατ' αὐτοῦ. Πρῶτον δ' ἀφορμὴν ἔδωκαν τὰ στρατιωτικά. Ὁ στρατὸς διετέλει ἐν τελείᾳ παραλύσει· πολλοὶ τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν ἢ ὡς Ὀθωνισταὶ ἢ ὡς μὴ μετασχόντες τῆς ἐπαναστάσεως κατεδιώκοντο ὑπὸ τῶν ἄγαν ἐπαναστατῶν, οἵτινες ἤθελον νὰ προαχθῶσιν ἀντ' ἐκείνων ἐπαναστάται νέοι. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Βούλγαρης παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν ἐπαναστατῶν διώρισε τοὺς ἐπὶ Ὄθωνος ἀξιωματικοὺς ἠγέρθη θύελλα ἐν τῇ συνελεύσει κατ' αὐτοῦ. Ὅπως καταπραΰνῃ τοὺς ἀντιπολιτευομένους ἔπαυσε τὸν ὑπουργὸν τῶν στρατιωτικῶν Σμολένσκην. Ἀλλὰ τοῦτο οὐδαμῶς κατεπράϋνεν ἐκείνους. Ἕτερον σκάνδαλον ἔδωκεν ἡ συνεργίᾳ κυρίως τοῦ ὑπὸ τὸν Δεληγεώργην ἐθνικοῦ κομιτάτου ἀπόρριψις τῆς αἰτήσεως τοῦ ὑπουργείου τοῦ νὰ εἰσαγάγῃ εἰς δίκην τὸν ἀξιωματικὸν Μαστραπᾶν, ὅστις παρώτρυνε τὸ ἐν Τριπόλει τάγμα ἵνα στασιάσῃ κατὰ τοῦ διοικητοῦ αὐτοῦ ὡς μὴ ἐπαναστάτου. Ἄλλο σκάνδαλον προῆλθεν ἐκ τούτου· ὁ υἱὸς τοῦ αὐλάρχου Σούτσου ἔδειρε τὸν Σοφοκλῆ Καρύδην συντάκτην τοῦ «Φωτός», διότι διέσυρε τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ διὰ τῆς ἐφημερίδος ταύτης.

Ἐντεῦθεν ἐγένετο ὀχλαγωγία ἐνώπιον τῶν ἀνακτόρων. Ἐπειδὴ δὲ ταύτην δὲν περιώρισεν ἡ ἀστυνομία, τὸ δὲ ὑπουργεῖον ἠρνήθη νὰ ποδοκιμάσῃ τὰ γενόμενα, ἡ ἐν τῇ συνελεύσει ἀντιπολίτευσις ἀπεδοκίμασε τὸ ὑπουργεῖον.

Ἕνωσις Ἰονίων νήσων, σύνταγμα. Ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις ἐγένετο ἡ περὶ τῶν ὅρων τῆς ἑνώσεως τῶν Ἰονίων νήσων, οὓς ἡ Ἀγγλία ἐπέβαλε τῇ Ἑλλάδι, συζήτησις. Ἐκ τῶν ὅρων σπουδαιότερος ἦν ὁ περὶ κατεδαφίσεως τῶν φρουρίων τῆς Κερκύρας καὶ τῆς οὐδετερότητος τῶν ἄλλων νήσων. Οὕτω δὲ διάφοροι ὑπῆρχον αἱ γνῶμαι, ὥστε, καίπερ ἐν ἀρχῇ (22 Νοεμβρίου 1863) σχεδὸν τῆς ὑπουργίας Βούλγαρη ἀρξαμένης τῆς συζητήσεως περὶ τῆς ἑνώσεως, μόλις τῇ 27 Μαρτίου 1864 ἐγένετο δεκτὸν τὸ περὶ αὐτῆς ψήφισμα. — Πολλῷ μακρότερον χρόνον διήρκεσεν ἡ συζήτησις τοῦ συντάγματος· αὕτη ἤρξατο τῇ 8 Μαΐου καὶ ἔληξε τῇ 17 Ὀκτωβρίου τοῦ 1864. Τόσῳ δὲ βραδέως ἡ συνέλευσις προέβαινεν εἰς τὴν ἐπιψήφισιν τῶν ἄρθρων τοῦ συντάγματος καὶ εἰς τὰ ἔργα, ὥστε ὁ βασιλεὺς ἠναγκάσθη νὰ πέμψῃ αὐτῇ (6 Ὀκτωβρίου 1864) τὸ διάγγελμα τοῦτο: «Προσκαλεσάσης με ἐπιμόνως τῆς Ἑλλάδος ἐνέδωκα εἰς τὴν *φωνήν της* πεπεισμένος ὅτι τὸ καθ' ἑαυτὴν ἔμελλε νὰ τηρήσῃ τὰς πρός με ὑποχρεώσεις της καὶ κατέλιπον τὴν Δανίαν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος πρὶν ἢ ἔτι τελεσθῇ ὁ πρὸς ἀποδοχὴν τοῦ ἑλληνικοῦ στέμματος συνομολογηθεὶς ὅρος ἑνώσεως τῶν Ἰονίων νήσων μετὰ τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου καὶ ἑπομένως πρὶν ἢ ψηφισθῇ τὸ σύνταγμα τοῦ νέου κράτους. — Ἓν ἔτος ἀπὸ τῆς ἀφίξεώς μου ἐνταῦθα συμπληροῦται κατ' αὐτάς· ἐλπίζω δὲ ὅτι οὐδένα διαφεύγει ἡ ὑπομονή, μεθ' ἧς ἔκτοτε ὑπέμεινα τὴν ἀνώμαλον κατάστασιν βασιλείας ἐχούσης παρ' ἑαυτῇ ἐθνικὴν συνέλευσιν λειτουργοῦσαν συγχρόνως καὶ ὡς συντακτικὴν καὶ ὡς βουλὴν νομοθετικήν. — Ἡ ἕνωσις τέλος πάντων τῶν Ἰονίων νήσων μετὰ τοῦ ὑπολοίπου βασιλείου πρὸ πολλοῦ ἐτελέσθη. Ἡ πρὸ δύο καὶ ἐπέκεινα μηνῶν παρουσία ἐν τῇ συνελεύσει τῶν ἀντιπροσώπων τῆς χώρας ἐκείνης παρέσχε τῇ ἐθνικῇ συνελεύσει πᾶσαν εὐχέρειαν, ὅπως χωρὶς ἀναβολῆς νεωτέρας δυνηθῇ νὰ περατώσῃ τὴν ψήφισιν τοῦ συντάγματος ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ πρὸ ἐνιαυτοῦ παρεσκευασμένου σχεδίου τούτου, τὰ δὲ μέχρι τοῦδε γινόμενα ἐν τῇ συνελεύσει μὲ πείθουσιν ὅτι αἱ ἐργασίαι αὐτῆς δύνανται νὰ παραταθῶσιν ἐπὶ πολὺν ἔτι χρόνον. — Ἡ περαιτέρω παράτασις τῆς καταστάσεως ταύτης παραλύουσα πᾶσαν κυβερνητικὴν μέριμναν καὶ καταστρέφουσα τὴν διοίκησιν τῆς ἐπικρατείας οὐ μόνον ἀναιρεῖ ἀναντιρρήτως πολύτιμα συμφέροντα τοῦ ἔθνους, ἀλλὰ καὶ θέλει βεβαίως ἐπενέγκει βλάβας, τῶν ὁποίων τὴν ἀνόρ-

θωσιν θέλει εἶσθαι δυσχερέστατον νὰ ἐπιτύχῃ τις ἐν τῷ μέλλοντι. Ἡ δὲ δυσφορία τοῦ λαοῦ ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ ἐκρύθμῳ καταστάσει μοὶ ἐγένετο ἤδη γνωστή. — Ὅθεν καθῆκον ἀπαραίτητον πρός τε τὸν ἑλληνικὸν λαὸν καὶ πρὸς αὐτὰ ταῦτα τὰ ὑπὸ τοῦ συντάγματος μέλλοντα νὰ περιφρουρηθῶσι συμφέροντα μοὶ ἐπιβάλλει τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπιζητήσω τὸ τέρμα τῆς καταστάσεως ταύτης. Ἐπὶ τούτῳ δὲ παρήγγειλα τοὺς ὑπουργούς μου νὰ ὑποβάλωσιν εἰς τὴν ἐθνικὴν συνέλευσιν τὰ συνημμένα σχέδια τοῦ ὑπολοίπου μέρους τοῦ συντάγματος καὶ νὰ δηλώσωσιν εἰς αὐτήν, ὅτι εἰμὶ ἕτοιμος νὰ ἀποδεχθῶ καὶ νὰ ὑπογράψω τὸ μέχρι τοῦδε ψηφισθὲν μέρος αὐτοῦ μετὰ τοῦ ψηφισθησομένου κατὰ τὰ συνημμένα σχέδια τοῦ ὑπολοίπου, τοῦ ὁποίου αἱ διατάξεις οὐδόλως ἀπομακρύνονται τῶν μέχρι τοῦδε ὑπὸ τῆς συνελεύσεως ἐκδηλωθεισῶν εὐχῶν. Παρακαλῶ δὲ τὴν συνέλευσιν νὰ ἐκφέρῃ ἐντὸς δέκα ἡμερῶν τὴν ἐπὶ τούτου ψῆφόν της. — Οἱ ὑπουργοί μου θέλουσιν ὑποβάλει εἰς τὴν συνέλευσιν κατὰ τὸ δεκαήμερον τοῦτο διάστημα καὶ σχέδιον νόμου περὶ ἐκλογῆς βουλευτῶν, τὸ ὁποῖον παρακαλῶ τὴν συνέλευσιν νὰ συζητήσῃ καὶ ψηφίσῃ μέχρι τέλους τοῦ παρόντος μηνός.— Ἐὰν ὅμως ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις δὲν περαιώσῃ τὸ ἔργον τοῦτο ἐντὸς τῶν ἀνωτέρω χρονικῶν διαστημάτων ἐπιφυλάσσομαι πᾶσαν ἐλευθερίαν ἐπὶ τῆς μελλούσης ἀποφάσεώς μου, ὁποίαν ἡ διαψευσθεῖσα πεποίθησίς μου μοὶ ὑπαγορεύει καὶ καθιστῶ ὑπεύθυνον τὴν ἐθνικὴν συνέλευσιν ἐπὶ ταῖς περαιτέρω συνεπείαις». Καὶ ἡ ἁπλῆ δ' ἀνάγνωσις τοῦ βασιλικοῦ τούτου διαγγέλματος καταδεικνύει τὴν γενναίαν ὄντως τοῦ βασιλέως παρρησίαν καὶ εἰλικρίνειαν, ἀλλὰ σύναμα καὶ τὸν ἀπειλητικὸν καὶ ἐπιτακτικὸν αὐτοῦ τρόπον, οὗ ἐν ἄλλοις προγενεστέροις χρόνοις καὶ ὑπ' ἄλλας περιστάσεις οὐδαμῶς ἠδύνατο ἵνα χρῆσις γένηται· ἀλλ' οὐδὲν ἧττον εἰς τοιοῦτον ἐξευτελισμὸν εἶχε περιέλθη ἡ ἐθνοσυνέλευσις παρὰ τῷ λαῷ, ὥστε οὗτος πλὴν ἄλλων δυσφορῶν ἐπὶ τῇ ἀτελευτήτῳ λογοκοπίᾳ τῶν πλείστων πληρεξουσίων εὐχαρίστως ἀνέγνω τὸ βασιλικὸν διάγγελμα. Καὶ ἠθέλησε μὲν ὁ Ἐπαμεινώνδας Δεληγεώργης βαρέως φέρων τὸ βαρὺ διάγγελμα νὰ ζητηθῇ ἀμελλητὶ ἡ περὶ αὐτοῦ γνώμη τῆς ἐθνοσυνελεύσεως καὶ ψηφισθῇ ἡ πρὸς τὸν βασιλέα ἀπάντησις εἰπὼν ὅτι διὰ τοῦ διαγγέλματος *ἐστιγματίσθη μὲν ἡ συνέλευσις, ἠμφισβητήθη δὲ ἡ καλὴ αὐτῆς πίστις παρὰ τῷ ἡγεμόνι*· ἀλλ' οἱ εὔθικτοι πρὸς μακρηγορίας καὶ ἀποκρίσεις προκειμένου περὶ ἐλαχίστων πληρεξούσιοι ἀναισθήτως εἶχον προκειμένου περὶ μεγίστων. Ἡ ἐθνοσυνέλευσις ἔπραξεν εὐπειθῶς κατά τε τὸ διάγγελμα τοῦτο καὶ καθ' ἕτερον (31 Ὀκτωβρίου 1864) καὶ προέβη ταχέως εἰς τὴν συζήτησιν ἢ μᾶλλον ἐπιψήφισιν τυπικῶς καὶ τῶν ἐπιλοίπων ἄρθρων τοῦ συντάγματος. Ὁ δὲ βασιλεὺς ὤμοσε (16

Νοεμβρίου 1864) τὸν ὡρισμένον ὅρκον προεπών: «Ὀρκιζόμενος ἐπὶ τοῦ συντάγματος, κύριοι πληρεξούσιοι, πιστεύω ὅτι ἡ ἀκριβὴς καὶ πιστὴ ἐφαρμογὴ αὐτοῦ τε καὶ τῶν νόμων τοῦ κράτους εἶνε ὑποχρέωσις τῶν ἀρχόντων καὶ ἀρχομένων». Αὐτῷ δὲ ὁ πρόεδρος τῆς ἐθνοσυνελεύσεως εἶπε τάδε: «Βασιλεῦ, ἡ ἐπὶ τοῦ συντάγματος ὁρκωμοσία τῆς ὑμετέρας μεγαλειότητος ἐπισφραγίζει ἐπισήμως καὶ δίδει πέρας ὁριστικὸν εἰς τὰς συντακτικὰς τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως ἐργασίας· ἐπομένως κατ' ἐντολὴν καὶ ἐξ ὀνόματός της κηρύττω διαλελυμένην τὴν συνέλευσιν καὶ τὴν λῆξιν τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς». Ὁ δὲ προσεῖπε: «Ἀποχωριζόμενος τῆς συνελεύσεως ἀποχαιρετῶ τοὺς ἀντιπροσώπους τοῦ ἔθνους». Πρὸ τοῦ ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις ψηφισθέντος συντάγματος τοῦ 1864 προηγήθησαν πέντε ἄλλοι θεμελιώδεις τῆς Ἑλλάδος νόμοι, ἤγουν τό: «Προσωρινὸν πολίτευμα» (1822) τῆς Ἐπιδαύρου, τό: «Νόμος τῆς Ἐπιδαύρου, ἤτοι προσωρινὸν πολίτευμα τῆς Ἑλλάδος» (1823) τοῦ Ἄστρους, τό: «Πολιτικὸν σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος» (1827) τῆς Τροιζῆνος, τό: «Πολιτικὸν σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος» ἢ «Σύνταγμα βασιλικὸν» (1832), τό: «Σύνταγμα τῆς Ἑλλάδος» (1844), ἐξ ὧν τὰ μὲν τρία πρῶτα συνετάχθησαν κατ' ἐπήρειαν ἁπλῶν καὶ συγκεχυμένων δημοκρατικῶν ἀρχῶν, τὸ δὲ μετ' ἐκεῖνα τέταρτον οὐδ' ἐφημόσθη ποτέ· τὸ δὲ πέμπτον κατεφρονεῖτο ἀκυρούμενον σὺν τῷ χρόνῳ, διότι ὁ Ὄθων ὡς ἐπιβληθὲν αὐτῷ ἐκεῖνο παντοῖα διεμηχανᾶτο ἵνα διὰ ψευδοῦς καὶ ἐπιβούλου χρήσεως καταστήσῃ αὐτὸ παρὰ τῷ λαῷ μισητὸν καὶ βλαβερόν, ὅπερ καὶ ἐγένετο αἰτία τῆς καθαιρέσεως τῆς βασιλείας ἐκείνου. Διό, κυρίως εἰπεῖν, ἡ Ἑλλὰς μέχρι τοῦ τέλους τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος ἐκυβερνᾶτο μοναρχικῶς. Κατὰ ταῦτα ὁ συνταγματικὸς βίος τῆς Ἑλλάδος ἄρχεται κυρίως ἀπὸ τοῦ βασιλέως Γεωργίου ὅλως ἀντιθέτως κυβερνῶντος πρὸς τὸ σύστημα τοῦ Ὄθωνος. Ἐκεῖνος ἠβούλετο ἵνα τὰ πάντα διὰ τῶν χειρῶν αὐτοῦ διέρχωνται καὶ περὶ τὰ ἐλάχιστα αὐτὸς πολυπραγμονῇ· ὁ δὲ Γεώργιος τοὐναντίον ἀφίησιν ἵνα τὰ πάντα διὰ τῶν ὑπευθύνων ὑπουργῶν ἐκτελῶνται καὶ αὐτοὶ δίδωσι λόγον τῶν ἑαυτῶν πράξεων τοῦ βασιλέως πάντη ἀνευθύνου ὄντος. Οὐχὶ τοῦ παρόντος ἵνα ῥηθῇ ὁπόση ἡ ἐν τῷ συντάγματι τοῦ 1864 δυσαναλογία πρὸς τὴν ἀπειρίαν ἢ μᾶλλον πρὸς τὸ ἄωρον τῶν Ἑλλήνων· καθόλου ὅμως εἰπεῖν κατὰ τὸν μακρὸν χρόνον τῆς ἐφαρμογῆς αὐτοῦ ἀπεδείχθη ὅτι ὅπως τανῦν ἔχει ὁ πολιτικὸς βίος καὶ ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ ἠθικὴ κατάστασις τῶν Ἑλλήνων χρεία περιοριστικῶν τινων διατάξεων, αἵτινες δὲν ἀπαντῶσιν ἐν τῷ ἄγαν φιλελευθέρῳ συντάγματι, δι' ὧν νὰ τεθῶσιν ἀκριβῆ ὅρια μεταξὺ ἐκτελεστικῆς καὶ νομοθετικῆς ἐξουσίας καὶ διαγραφῶσιν αἱ σχέσεις αὐτῶν πρὸς ἀλ-

λήλας. Τοῦτο προδιεγνώσθη καὶ τότε ἔτι ὅτε ἡ ἐθνοσυνέλευσις συνεδρίαζεν· ἀλλ' αὕτη καταδαπανηθεῖσα ἐφ' ἃ μὴ δεῖ κατέστη ἀδύνατος νὰσχοληθῇ περὶ τὰ δέοντα καὶ προσήκοντα τῷ ἔθνει. « Τὸ σύνταγμα τοῦ 1864, ὡς ὀρθῶς γράφει ὁ Γεώργιος Φιλάρετος, ἐψηφίσθη ἐν νευρικῇ, οὕτως εἰπεῖν, ταραχῇ. Ἡ βραδύτης τῆς προσαρτήσεως τῆς Ἑπτανήσου ἠμπόδιζε τὴν συνέλευσιν νὰ προβῇ εἰς τὰς κυρίως συντακτικὰς αὐτῆς ἐργασίας. Ἑπτὰ ἡμέρας μετὰ τὴν ὁρκοδοσίαν τῶν ἑπτανησίων πληρεξουσίων ἤρξατο ἡ συζήτησις ἐπὶ τοῦ σχεδίου τοῦ συντάγματος (29 Ἰουλίου 1864). Μέχρι τῆς 9 Σεπτεμβρίου ἡ συζήτησις φαίνεται κανονική, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ ἄρθρου 24 καὶ ἰδίως ἀπὸ τοῦ 32 ἤρξατο ἡ μετὰ σιδηροδρομικῆς ταχύτητος ψήφισις τῶν διατάξεων τοῦ συντάγματος· ἡ δὲ Β' ἐν Ἀθήναις ἐθνικὴ συνέλευσις πολλὴν ἔκτοτε ἔχει ὁμοιότητα πρὸς τὴν Chambre introuvable ἢ πρὸς τὴν ἐν Ἄργει Δ' ἐθνικὴν συνέλευσιν ἢ πρὸς τὰ parlamenti muti τῆς Ἑπτανήσου. Ἁπλῆ ἀνάγνωσις τοῦ σχεδίου ἦτο ἡ μόνη ἀνάπτυξις τῶν θεμελιωδῶν νόμων, οἱ δὲ πληρεξούσιοι ἐρωτώμενοι ὑπὸ τοῦ προέδρου, ἐὰν δέχονται τὸ ἄρθρον, ἀπήντων: « Μάλιστα, Come sta ». Μάτην διεμαρτύροντο ὁ Μομφερράτος, Γλαράκης, Γ. Πετιμεζᾶς καὶ Πιλαρινός· ἡ πλειονοψηφία ἐφώναζεν: « Ἐμπρός, ἐμπρός ». Ἡ συνέλευσις ἀποφεύγουσα οὕτω τὰς συζητήσεις πάσῃ δυνάμει ἔφθασε μέχρι τοῦ ἄρθρου 71, ὅτε διὰ τοῦ ἀπὸ 6 Ὀκτωβρίου 1864 βασιλικοῦ διαγγέλματος ἀναγνωσθέντος εἰς τὴν συνέλευσιν κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς ἐπιούσης ὑπεβλήθη ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ βασιλέως διὰ τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου νέον σχέδιον ἐπὶ τοῦ ἄρθρου 73-107 καὶ ἐτάχθη δεκαήμερος προθεσμία πρὸς ψήφισιν αὐτοῦ, μετὰ τὴν παρέλευσιν τῆς ὁποίας ἐπεφύλαξε πᾶσαν ἐλευθερίαν ἐνεργείας ὁ βασιλεύς, κατέστησε δὲ ὑπεύθυνον τὴν συνέλευσιν « ἐπὶ ταῖς περαιτέρω συνεπείαις ». Ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ψυχολογικῆς ταύτης βίας ἐψηφίσθησαν τὰ ἄρθρα 71-100 κατὰ τὸ πλεῖστον ἀσυζητητεί· τοσαύτη δὲ ἀνυπομονησία ὑπῆρχεν, ὅπως μὴ γείνῃ ἐκπρόθεσμος ἡ συνέλευσις κατὰ τὴν ψήφισιν τοῦ συντάγματος, ὥστε κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 13 Ὀκτωβρίου 1864, ὅτε ἤρξατο ἡ συζήτησις τοῦ περὶ δικαστικῆς ἐξουσίας κεφαλαίου, ὁ πληρεξούσιος Βάσσος εἶπε: « Νομίζω ὅτι διευκολύνω καὶ τὰς ἐπιθυμίας τῆς πλειονοψηφίας τῆς συνελεύσεως καὶ ἐκπληρῶ ἀκόμη καὶ τὰς διαθέσεις τῆς ἐξουσίας τῆς ἐπιθυμούσης τὴν ταχεῖαν περαίωσιν τοῦ ἔργου μας, ἐὰν ψηφίσωμεν τὰ ἐπίλοιπα ἄρθρα διὰ μιᾶς. — Τινές. Μάλιστα. Ἕτεροι. Ὄχι, ὄχι. Τὰ ἄρθρα ἓν πρὸς ἕν». Κατὰ ταῦτα ἄρα ἐπειδὴ τὰ μὲν ἀπὸ τοῦ 24 μέχρι τοῦ 71 ἄρθρα διεξῆλθεν ἢ μᾶλλον παρῆλθεν ἡ συνέλευσις οὐχὶ ἐν τακτικαῖς συζητήσεσι καὶ ἐπισταμένως, τὰ δὲ ἀπὸ τοῦ

71-100 τάχιστα ὑπὸ τὴν ἀπειλὴν τοῦ βασιλικοῦ διαγγέλματος, φανερὸν ὅτι ὅλον τὸ σύνταγμα εἶνε ἀπογέννημα ἄωρον. Πρόσθες δὲ τούτοις ὅτι καὶ ὁ εἰσηγητὴς αὐτοῦ Νικόλαος Σαρίπωλος ἦν μὲν ἀνὴρ πολυμαθής, ἀλλὰ παράφορος καὶ ἧττον ἐπιτήδειος ἵνα ἐν ἠρεμίᾳ ψυχῆς ἀνεξετάζῃ τὰ βαθείας μελέτης καὶ περινοίας χρῄζοντα, οἷοι οἱ ἀφορισμοί, οὕτως εἰπεῖν, τοῦ νόμου τῶν νόμων τοῦ κράτους. Εἴ περ οἱ νόμοι τῶν ἀντιβασιλέων ἦσαν ἀνεπιτήδειοι, καί περ σοφοί, ὡς συνταχθέντες ὑπ' ἀνδρῶν σοφῶν μέν, ἀδαῶν δὲ τῶν ἠθῶν, ἐθίμων καὶ τῶν ἀναγκῶν τῶν Ἑλλήνων, πόσῳ μᾶλλον ἀνεπητήδειον εἶνε σύνταγμα, ὅπερ συντεταγμένον ὑπ' ἀνδρῶν μὴ σοφῶν, ἀδαῶν δ' ὁμοίως τοῦ βίου καὶ τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἔθους, μὴ συζητηθὲν δὲ ἐν ἠρέμῳ τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως καταστάσει; Ἐπειδὴ δὲ οἱ ὀργανικοὶ τοῦ κράτους νόμοι ὀφείλουσιν ἵν' ἀφετηρίαν καὶ πηγὴν ἔχωσι τὸ σύνταγμα, συμφανέστατον ὅτι αἱ ἐλλείψεις αὐτοῦ παρεισδύονται εἰς αὐτοὺς καὶ εἰσκυκλοῦνται πράγματα ἄπορα ἐν τῇ νομοθεσίᾳ τοῦ κράτους καὶ δι' αὐτῆς, ὡς εἰκός, ἐν τῷ πολιτικῷ αὐτοῦ βίῳ.

§ 1766. **Πρωθυπουργία Κ. Κανάρη (3 Μαρτίου-16 Ἀπριλίου 1864), Ζηνοβίου Ι. Βάλβη (16 Ἀπριλίου-26 Ἰουλίου 1864), Κ. Κανάρη (26 Ἰουλίου 1864-2 Μαρτίου 1865).** Ἐνῷ δὲ οὕτως εἰκῆ καὶ ὡς ἔτυχεν ἐπελαμβάνετο ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις τῶν σπουδαιοτάτων τοῦ ἔθνους ἔργων καὶ νομοθετημάτων, ἡ διοίκησις τοῦ κράτους διετέλει ἐν τελείᾳ παραλύσει ἕνεκα τῆς συχνοτάτης ἀνόδου καὶ καθόδου τῶν ὑπουργείων. Τὸ μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ Βούλγαρη ὑπουργεῖον ἠβουλήθη νὰ ῥυθμίσῃ τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους, ἅπερ δεινῶς συνεταράχθησαν, ὡς εἴρηται, πρὸ πάντων ἀπὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ Ναυπλίου καὶ ἐπὶ τῆς καταλύσεως τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος· ἀλλ' ἧκιστα ἔτυχε τοῦ ἐπιζητουμένου. Ὅσον δ' ἀποβλέπει εἰς τὸ περὶ καθαιρέσεως τῶν φρουρίων τῆς Κερκύρας καὶ τῆς οὐδετερότητος τῶν Ἰονίων νήσων, δι' ὧν ἡ Ἀγγλία ἀφῄρει τῇ Ἑλλάδι τήν τε *ἄμυναν* καὶ *ἐπίθεσιν* ἐξ αὐτῶν ἐπετεύχθη μόνον τὸ ἕτερον ἐν μέρει ἤτοι ἐφ' ὅσον ἡ οὐδετερότης ἐπεβλήθη μόνον τῇ τε Κερκύρᾳ καὶ τοῖς Παξοῖς· διὰ δὲ τοῦ περὶ ἐκλογῆς νόμου (14 Ἀπριλίου 1864) τῶν Ἑπτανησίων πληρεξουσίων ἐγένετο ἡ πρώτη τῆς ἑνώσεως πρᾶξις. Περὶ τὸ τέλος δὲ τῆς πρωθυπουργίας Κανάρη προῆλθεν εἰς μέσον καὶ ζήτημα σκανδαλῶδες ἔκ τινος ἐπιστολῆς αὐλικοῦ τινος πρὸς τὸν Κερκύρας μητροπολίτην Ἀθανάσιον περὶ τοῦ ἑπτανησιακοῦ ζητήματος, ἣν ἐθεώρησεν ἡ ἀντιπολίτευσις ὡς ἐπέμβασιν τῶν αὐλικῶν εἰς τὰ τῆς κυβερνήσεως, ἐξ ὧν ὡς πρωτουργὸς ἐθεωρήθη ὁ ἰδιωτικὸς τοῦ βασιλέως σύμβουλος Σπόννεκ, ὅστις ὑπεβλέ-

πετο ὑπὸ τῶν πολιτευομένων καθάπερ οἱ ἐπὶ Ὄθωνος αὐλικοί. Τοῦτο δ' ἐγένετο ἀφορμὴ ἵνα ἐπὶ τέλους δι' ὀχλαγωγιῶν ἐκδιωχθῇ ὁ ἄκακος ἀνήρ, ᾧ σὺν τοῖς ἄλλοις ἀπεδίδοτο καὶ ὅτι ποτὲ καταφρονῶν δῆθεν τῶν πολιτικῶν τῆς Ἑλλάδος ἀνδρῶν τωθάζων τοὺς Ἕλληνας εἶπεν: «Οὐδεὶς τῶν Ἑλλήνων ἐπισκιάσει με!» Ἀλλ' εἰ καὶ τὸ ὑπουργεῖον ἠθωώθη λαβὼν ψήφους 132 κατὰ 87, οὐχ ἧττον μετ' ὀλίγον παρητήθη ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ προέδρου ἐκλεχθέντος ἀντιπολιτευομένου, ὅπερ τεκμήριον ὅτι αἱ ψῆφοι, ἃς ἔλαβε κατὰ τὸ ὑπουργικὸν ζήτημα ἦσαν προσωπικαὶ προκειμένου περὶ μομφῆς κατ' αὐτοῦ καὶ οὐχὶ ὑπουργικαί. Μετὰ τὴν πτῶσιν τοῦ ὑπουργείου Κανάρη ἐπὶ τοῦ διαδόχου ὑπουργείου Βάλβη ἐγένετο (21 Μαΐου 1864) ἡ ἕνωσις τῆς Ἑπτανήσου καταλαβόντος τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ τὰς νήσους. Ὁ ἐνθουσιασμὸς τῶν Ἑπτανησίων ἦν ἀπερίγραπτος. Ἐν ἐνθουσιασμῷ ἐγένετο καὶ ἡ ἐκλογὴ τῶν Ἑπτανησίων πληρεξουσίων ὑπὸ τὴν ἐπιτροπείαν τοῦ Θ. Ζαΐμη διορισθέντος πρὸς τοῦτο ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως, ὅτε ὅμως ἐδείχθη τὸ μέγα χάσμα μεταξὺ τῶν χωριτῶν καὶ τῶν ἀστῶν ἐκείνων ἀποκλεισάντων τελέως τούτους τῆς ἐκλογῆς. Ἐν ἐνθουσιασμῷ, ὡς εἰκός, ἐγένοντο δεκτοὶ (19 Ἰουλίου 1864) καὶ οἱ Ἰόνιοι πληρεξούσιοι ἐν Ἀθήναις. Ἐπειδὴ ἡ ἐθνοσυνέλευσις ἦν κατακεκερματισμένη, ἡ ἐμφάνισις τῶν Ἑπτανησίων πληρεξουσίων διακηρυξάντων ὅτι πάντες ὁμοῦ 84 ὄντες, ἔμελλον νὰ ὦσιν ὀπαδοὶ πάσης τιμίας καὶ φίλης τῆς τάξεως κυβερνήσεως τὸ συσταθησόμενον ὑπουργεῖον ἔμελλε νὰ ᾖ ἰσχυρόν. Καὶ ὄντως διὰ τούτων ἐπετεύχθη ἡ ἵδρυσις ὑπουργείου κραταιοῦ, διότι αἱ ἄλλαι μικραὶ ὁμάδες τῶν παλαιῶν πληρεξουσίων καὶ ὁμοῦ ἐνούμεναι ἐν τῷ κατὰ τοῦ ὑπουργείου πολέμῳ οὐδαμῶς καθίσταντο ἰσχυροί· ἐν τῇ ἐκλογῇ τοῦ προέδρου τῆς συνελεύσεως ἐνίκησαν οἱ συμπολιτευόμενοι, οἷς συνετάχθησαν οἱ Ἑπτανήσιοι πληρεξούσιοι ὑπερτερήσαντος τοῦ ὑποψηφίου τῆς συμπολιτεύσεως Ἰωάννου Μεσσηνέζη τοῦ τῆς ἀντιπολιτεύσεως Ἐπαμεινώνδα Δεληγεώργη κατὰ ψήφους 42, ὅπερ ὡς καινοφανὲς ἐν τῇ ἑλληνικῇ ἐθνοσυνελεύσει ἐξέπληξε τοὺς πληρεξουσίους, ὧν εἷς ὁ Εὐθύμιος Πλαστήρας, οὕτως ἐξενίσθη ἐπὶ τῷ πράγματι, ὥστε συναθροίσας ἁπάσας τὰς ἀδεσπότους τῶν καφεψείων μικρορραδιουργίας, καθ' ἃς ἡ αὐλὴ παρίστατο ἑτερορροπίαν ἔχουσα πρὸς τὸ ὑπουργεῖον, συνέθετο ἄκαιρον καὶ ὑβριστικὴν ἐπιστολήν, ἣν ὑπέβαλε τῷ βασιλεῖ. Ἡ πρᾶξις ὅμως αὐτοῦ αὕτη κατεδικάσθη ὑπὸ τῆς ἐθνοσυνελεύσεως. Ταῦτα ἔδοσαν ἀμέσως ἀφορμὴν δυσαρεστήσεως μεταξὺ τῶν ἀντιπολιτευομένων καὶ τῶν Ἑπτανησίων πληρεξουσίων, ἥτις ἠνάγκασε τοὺς Ἑπτανησίους ἔνθεν μὲν νὰ συμπυκνωθῶσι περὶ τὸ ὑπουργεῖον καὶ ἰδίᾳ περὶ τὸν ἐπιτηδειότερον Ἀλέξανδρον Κουμουνδοῦρον ὑπουργὸν τότε τῶν

ἐσωτερικῶν, μεθ' οὗ καὶ μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἐθνοσυνελεύσεως διετέλεσαν ἐπὶ μακρὸν ἡνωμένοι· ἔνθεν δὲ ἵνα αὐτῶν ἡμοψηφούντων διαρκῶς ματαιωθῇ πᾶσα συζήτησις τοῦ συντάγματος, ἥτις ἐγένετο, ὡς εἴρηται, οὐχὶ ἐλευθέρως κατὰ τὰς πεποιθήσεις ἑκάστου, ἀλλὰ κατὰ φατριαστικὴν κατάθλιψιν καὶ ψυχολογικὴν ὑπὸ τῆς αὐλῆς ἀπειλήν. Ἐπειδὴ εἰς τοῦτο συνέτεινον κυρίως οἱ Ἑπτανήσιοι ἔσκωπτον αὐτοὺς οἱ ἀντιπολιτευόμενοι καλοῦντες *μπεμπέδες*, ἤγουν *ναιάνδρους*. Ἀλλὰ παρὰ ταῦτα, ἐπειδὴ παρὰ πᾶσιν ὑπῆρχε πολέμιον πνεῦμα κατὰ τῆς αὐταρχίας τοῦ πεπτωκότος συςήματος, τὸ σύνταγμα ἀπέβη λίαν φιλελεύθερον. Ἐντεῦθεν ἡ ἀκόλαςος ἐλευθεροτυπία καὶ ἐφημεριδογραφία, τὸ δικαίωμα τοῦ συνέρχεσθαι ἄνευ περιορισμοῦ τινος, ἡ ὀχλοχαρὴς καθολικὴ ψηφοφορία, ἡ κατάργησις τῆς γερουσίας, ταῦτα πάντα κατέςησαν ἀκόλαςον μὲν τὴν ἐλευθερίαν, διέφθειραν δὲ τὸ ἦθος τῶν πολιτῶν καὶ ἀντὶ τῆς κοσμίας πολιτείας ἀντεισήχθη ἄκρατος ἀκολασία καταθλίβουσα τὴν ἐλευθερίαν καὶ καθιστῶσα τὸ πολίτευμα ἀντὶ συνταγματικοῦ ὀχλοκοπικόν, οὗ τὰ φοβερὰ ἀποτελέσματα ὀσημέραι καθίστανται καταφανῆ.

§ 1767. **Πρωθυπουργία Ἀλεξάνδρου Κουμουνδούρου (2 Μαρτίου-20 Ὀκτωβρίου 1865), Ἐπ. Δεληγεώργη (20 Ὀκτωβρίου-3 Νοεμβρίου), Δ. Γ. Βούλγαρη (6 Νοεμβρίου), Α. Κουμουνδούρου (6-13 Νοεμβρίου), Ἐπ. Δεληγεώργη (13-28 Νοεμβρίου 1865).** Καθ' ὃν χρόνον ἐπὶ τῆς ὑπουργίας Κανάρη συνεζητεῖτο τὸ σύνταγμα καὶ ἐλύοντο ζητήματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἕνωσιν καὶ τὴν μετ' αὐτὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν κατάστασιν τῆς Ἑπτανήσου ὅσον ἀποβλέπει εἰς αὐτὴν ταύτην καὶ εἰς τὰς πολιτικὰς καὶ θρησκευτικὰς σχέσεις αὐτῆς πρὸς τὴν Ἑλλάδα διεπλάσσετο καὶ ἡ πολιτικὴ δύναμις τοῦ Κουμουνδούρου, ὅστις ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐπισπώμενος ἀπὸ τοῦ ἐνδόξου πρὸ πάντων Κανάρη τοὺς Ἑπτανησίους κατέστη ὁ ἰσχυρότατος τῶν ἀρχηγῶν πολιτικῆς φατρίας ἐν Ἑλλάδι. Ὑπὸ τοιοῦτον πρωθυπουργὸν ἐγένετο καὶ ἡ πρώτη βουλευτικὴ ἐκλογή. Ἐπειδὴ δὲ ἐν τῇ ἐκλογῇ ταύτῃ προὔκειτο νὰ δοκιμασθῇ ἡ περὶ τὴν φρούρησιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ λαοῦ χρηστότης τῆς κυβερνήσεως, ἅπερ περιφρονῶν ὁ Ὄθων ἐθεωρήθη ὡς τυραννικός, ἐτέθη νῦν ὑπὸ τὴν βάσανον ἡ πολιτικὴ ἱκανότης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἐὰν ἦ ἄξιος ἐλευθερίας ἢ κηδεμονίας. Ὁ λαὸς ὄντως ἔδειξε προτερήματα ἔθνους γινώσκοντος τὴν ἀξίαν τῶν ἐκ τῆς ἐλευθερίας πηγαζόντων πολιτικῶν δικαιωμάτων. Αἱ ἐκλογαὶ ἐγένοντο γνήσιαι· οὐδαμοῦ συνεταράχθη ἡ τάξις· ἡ μὴ παρουσία στρατοῦ ἐνέπνευσε θάρρος τῷ λαῷ ὅτι τὰ ἐκ τοῦ συντάγματος πηγάζοντα δικαιώματα καὶ αἱ τῆς κυβερνήσεως ἐπαγ-

γελίαι ἦσαν οὐχὶ κενὸν γράμμα καθάπερ ἐγένετο ἐπὶ Ὄθωνος. Ἡ ἐλευθερία τῆς ἐκλογῆς ἐδείχθη καταφανῶς καὶ ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων. Ὁ λαὸς ὁ τέως τρέμων τὸ βούνευρον τῶν χωροφυλάκων, οὓς τούτου ἕνεκα παρωνόμαζε «σταυρωτάς», καὶ καταθλιβόμενος ὑπὸ τῶν ὑπαλλήλων τῆς κυβερνήσεως, ἀπαλλαγεὶς τῶν δεσμῶν τούτων ἐδήλωσε τοὺς μυχίους αὐτοῦ πόθους ἐκλέξας βουλευτὰς νέους καὶ καταψηφίσας ἀνδρῶν πρότερον δεσποζόντων τῆς ἐνεργείας τοῦ πολίτου. Ἐξελέχθησαν τότε νέοι ἐφημεριδογράφοι, δικηγόροι ἢ καὶ ἀδύνατοι πολῖται ἀποτυχόντων πολλῶν ἰσχυρῶν. Ἐν Ἀθήναις, φέρ' εἰπεῖν, ἀντὶ τοῦ παλαιοῦ πολιτικοῦ Δημητρίου Καλλιφρονᾶ ἐξελέγη ὁ πρῶτον ἤδη ἐμφανισθεὶς Ὄθων Μακρυγιάννης υἱὸς τοῦ γνωστοῦ στρατηγοῦ Μακρυγιάννη, ὅστις μετέσχε τῶν συνωμοσιῶν καὶ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1862, ἐν δὲ Γορτυνίᾳ ἀντὶ τοῦ Ἰωάννου Κολοκοτρώνη τοῦ Γενναίου τοῦ υἱοῦ τοῦ στρατάρχου τῆς Πελοποννήσου Θεοδώρου Κολοκοτρώνη ἄσημός τις ἐφημεριδογράφος Σακελλαριάδης· τὸ αὐτὸ ἐγένετο καὶ ἐν ἄλλαις ἐπαρχίαις· ἀπέτυχον δὲ καὶ δύο ὑπουργοὶ ὁ Α. Χ. Ἀνάργυρος τῶν ἐσωτερικῶν καὶ ὁ Δ. Σ. Μπουντούρης τῶν οἰκονομικῶν. Οὕτως εἰς τὴν πρώτην ἐπὶ Γεωργίου βουλὴν (28 Μαΐου 1865-5 Ἰανουαρίου 1866) εἰσήρχοντο νέοι βουλευταί, οἵτινες, ὡς εἰκός, ἔμελλον νὰ μεταβάλωσι τὰς σχέσεις τῶν διαφόρων πολιτικῶν φατριῶν. Καὶ ἐξελέχθη μὲν πρόεδρος τῆς βουλῆς ὁ Εὐθύμιος Κεχαγιὰς ὀπαδὸς τοῦ ὑπουργείου Κουμουνδούρου· ἀλλ' ἡ κατασκευὴ τῆς βουλῆς ἦν τοιαύτη ἕνεκα τῶν εἰσαχθέντων νέων πολιτικῶν, ὥστε ἠδύνατό τις νὰ προΐδῃ ὅτι, μέχρις οὗ τὰ νέα ταῦτα στοιχεῖα συμπαγῶσιν ἢ ἑνωθῶσι μετὰ ταύτης ἢ ἐκείνης ἐκ τῶν παλαιῶν φατρίας ἢ συναποτελέσωσι νέαν, ἡ βουλὴ αὕτη καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ τὰ ὑπουργεῖα ἔμελλον ἐπὶ μακρὸν νὰ διατελῶσιν ἐν σάλῳ. Ἐντεῦθεν κατανοεῖται διὰ τί ἐν ἐνὶ περίπου ἔτει ἐγένοντο ἐννέα μεταβολαὶ ὑπουργείων, δῆλα δὴ τόσαι, ὅσαι οὐδέποτε οὔτε πρότερον οὔτε ὕστερον ἐγένοντο. Κατὰ τὰς ὑπουργικὰς ταύτας μεταβολὰς ἐλαχίστη, ὡς δῆλον, πρόνοια ἐλαμβάνετο περὶ βελτιώσεως τῶν τῆς πολιτείας καὶ διοικήσεως καὶ οἰκονομίας πραγμάτων. Νέα δάνεια ἐγένοντο (1864, 1865, 1866).

§ 1768. **Πρωθυπουργία Β. Ῥούφου (28 Νοεμβρίου-8 Ἰουνίου 1866), Δ. Γ. Βούλγαρη (9 Ἰουνίου-18 Δεκεμβρίου 1866), Α. Κουμουνδούρου (18 Δεκεμβρίου 1866-20 Δεκεμβρίου 1867), Α. Μωραϊτίνη (20 Δεκεμβρίου 1867-25 Ἰανουαρίου 1868), Δ. Γ. Βούλγαρη (25 Ἰανουαρίου 1868-25 Ἰανουαρίου 1869), Θ. Ζαΐμη**

(25 Ἰανουαρίου 1869-9 Ἰουλίου 1870), Ἐπ· Δεληγεώργη (9 Ἰουλίου-3 Δεκεμβρίου 1870). Ἐνῷ τὰ ἐσωτερικὰ ἠμελοῦντο ἕνεκα τῶν συχνοτάτων ὑπουργικῶν μεταβολῶν, πρὸ δὲ πάντων τὰ οἰκονομικὰ ἀπέβαινον σὺν τῷ χρόνῳ οἰκτρά, διὸ καὶ διὰ νέων δανείων (1867, 1868, 1869) συνετηρεῖτο τὸ κράτος, ἠγέρθη ἐκ νέου ἡ πολεμικὴ Κρήτη.

Κρητικὴ ἐπανάστασις (1866-1868). Αἱ αἰτίαι, ὧν ἕνεκα ἡ πολεμικὴ φιλελεύθερος Κρήτη ἠγέρθη πολλάκις ἐν τοῖς πρότερον χρόνοις, αἱ αὐταὶ προὐκάλεσαν καὶ τῷ ἔαρι τοῦ 1866 τὴν ἐπανάστασιν. Πᾶσαι αἱ προνομίαι καὶ αὐταὶ αἱ τοῦ 1858 ὁσημέραι κατηργοῦντο. Ἡ βάρβαρος διοίκησις καὶ φορολογία ἐξωλεστάτων λειτουργῶν τῆς Τουρκίας καὶ αἱ κακουργίαι στρατιωτῶν ἐκώλυον πᾶσαν ἀνάπτυξιν. Σκοπὸς τῆς ἐν Κρήτῃ φαύλης διοικήσεως ἦν: *ἡ κατάθλιψις παντὸς φιλελευθέρου πνεύματος καὶ ἡ κατάργησις τῶν προνομιῶν* καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἡ τελεία διοικητικὴ ὑποταγὴ τῆς Κρήτης καθάπερ καὶ ἡ τῶν ἄλλων ἐπαρχιῶν τοῦ τουρκικοῦ κράτους. Τούτου δ' ἕνεκα ὑπεβλήθη (1864) ὑπὸ τοῦ τμήματος Χανίων αἴτησις τῷ σουλτάνῳ κατὰ τοῦ διοικητοῦ Κρήτης Ἰσμαήλ. Τῷ ἐπιόντι ἔτει (1865) προῆλθεν εἰς μέσον τὸ μοναστηριακὸν ζήτημα, ὅπερ πράγματα παρέσχε τῷ πατριαρχείῳ, τῷ μικτῷ συμβουλίῳ καὶ τῇ τουρκικῇ ἐξουσίᾳ. Ὁ Ἰσμαὴλ θέλων νὰ λύσῃ τὸ μοναστηριακὸν ζήτημα οἰκείᾳ βουλήσει ἐναντίον τῶν ἀποφάσεων τοῦ πατριαρχείου καὶ τοῦ μικτοῦ συμβουλίου διὰ τῶν δημογερόντων παρενέβη ταῖς ἐκλογαῖς αὐτῶν ἀναφανδόν. Ἐν Πεδιάδι, φέρ' εἰπεῖν, τρὶς ἠκύρωσε τὴν ἐκλογὴν τοῦ Ἀντωνίου Ζωγράφου καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει Ἡρακλείου τὴν τοῦ Στεφάνου Νικολαΐδου. Κατὰ τῆς τοιαύτης ἀναιδείας καὶ τυραννικῆς βίας ὁ λαὸς Ἡρακλείου διεμαρτυρήθη δι' ἐγγράφου ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Αἱ αὐταὶ ἐκλογικαὶ ἐπεμβάσεις διεπράχθησαν καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις Μεραμβέλλου καὶ Λασιθίου· ἀλλὰ καὶ ἐκεῖ ἐγένοντο διαμαρτυρήσεις, ἐφ' ᾧ καὶ ὁ Ἰσμαὴλ ἐταράχθη σφόδρα. Αἱ ἐπαρχίαι διώρισαν τὸν Λ. Λόγιον, Χρ. Ἀγγελάκην καὶ Στυλ. Παπαδάκην ὅπως μεταβάντες εἰς Κωνσταντινούπολιν παραστήσωσι τῇ τουρκικῇ κυβερνήσει τὰ ὑπὸ τοῦ Ἰσμαὴλ πεπραγμένα. Ἀλλ' ἐκεῖνος προλαβὼν τὸν μὲν Στυλ. Παπαδάκην ἐξώρισε, τοὺς δὲ δύο ἄλλους κατ' ἀρχὰς καθεῖρξεν, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον (17 Νοεμβρίου 1865) ὡσαύτως ἐξώρισεν αὐτούς τε καὶ τὸν φιλελεύθερον Βιστάκην. Διὰ τῶν διωγμῶν τούτων καταπτοήσας ὑπεχρέωσε τὴν συνέλευσιν τοῦ τμήματος Ἡρακλείου νὰ ὑπογράψῃ κανονισμὸν περὶ ρυθμίσεως τῶν μοναστηριακῶν, οἷον ἐκεῖνος ἠβούλετο. Ὁ Ἰσμαὴλ ἐπεζήτει συγχρόνως ὅπως καταβάλῃ τοὺς ἀτιθάσσους Σφακιώτας καταρ-

γῶν τὰς προνομίας. Ἐντεῦθεν ἐμελετήθη ἡ ἐπανάστασις καὶ πολλοὶ παρεσκεύαζον ταύτην, ἐν οἷς ὁ Λ. Λόγιος, Ἐμ. Κρανιωτάκης, Α. Ζωγράφος, Τυλλιανάκης, Μιχ. Βιστάκης, Σαρολίδης, καὶ ἀπέστειλαν (μηνὶ Φεβρουαρίῳ 1866) εἰς Ἀθήνας τὸν Κ. Βουρβουχάκην, ὅπως συνεννοηθῇ μετὰ τῶν ἐν Ἀθήναις προσφύγων Κρητῶν. Πρότερον δὲ (μηνὶ Δεκεμβρίῳ 1865) ἀπεστάλη τις εἰς Σφακία ἵνα συνεννοηθῶσι περὶ τοῦ πρακτέου· ἀλλ' οἱ Σφακιανοὶ ἐνεδοίαζον· εἶτα ἐστάλη ὁ Α. Λουλούδης ὑπὸ τῶν ἐν Ἡρακλείῳ παρασκευαζόντων τὴν ἐπανάστασιν κομίζων καὶ ἔγγραφον, ἐν ᾧ ἦν γεγραμμένον: « *Πρῶτον* τὸ κίνημα νὰ ᾖ πολιτικὸν καὶ οὐχὶ πολεμικόν· *δεύτερον* νὰ συγκληθῇ συνέλευσις, ἥτις νὰποσταλῇ ἀπ' εὐθείας πρὸς τὸν σουλτάνον· *τρίτον* ἐν τῷ μεταξὺ νὰ συστηθῇ προσωρινὴ διοίκησις, ἥτις νὰ διευθετήσῃ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Κρήτης ὅσον ἔνεστι κάλλιον· *τέταρτον* νὰ μὴ προβῇ δὲ εἰς οὐδὲν μέτρον κατὰ τῆς κυριαρχίας τοῦ σουλτάνου, ἀλλὰ νὰ βαδίσῃ κατὰ τὰς περιστάσεις ». Μετὰ δὲ τοῦτο ἐν Ἡρακλείῳ συνελθόντες πολλοὶ πρόκριτοι ὑπὸ τὴν προεδρίαν πράκτορος ξένης τινὸς δυνάμεως ἀπεφάσισαν, ἵν' ἀποσταλῇ τις εἰς Χανία καὶ συνεννοηθῇ μετὰ τῶν ἐκεῖ περὶ τοῦ πρακτέου. Τούτων γινομένων ἐνεφανίσθησαν τὰ πρῶτα κινήματα ἐπὶ τοῦ Ὁμαλοῦ, ἐφ' οὗ συνῆλθον Λακκιῶται, Σελινιῶται καὶ Σφακιῶται· ἐκεῖθεν δὲ διεδόθη ἡ ἐπανάστασις καθ' ἅπαντα τὰ τμήματα τῶν Χανίων καὶ Πεδιάδα καὶ ἀλλαχοῦ. Μεθ' οὗ πολὺ ἐξελέχθησαν οἱ πληρεξούσιοι, οἵτινες συνῆλθον (13 Μαΐου 1866) ἐν *Ἁγίᾳ Κυριακῇ* καὶ συνέστησαν συνέλευσιν ἢ « κεντρικὴν ἐπιτροπὴν » ὡς ἐκάλουν κατ' ἀρχάς, ἥτις ἀμελλητὶ (14 τοῦ αὐτοῦ) ἔπεμψεν *αἴτησιν* πρὸς τὸν σουλτᾶνον, τὸν Ἰσμαὴλ καὶ τοὺς προξένους καὶ *ὑπόμνημα* πρὸς τὰς δυνάμεις. Συγχρόνως δ' ἀπεστάλη καὶ ἔκθεσις περὶ τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων πρὸς τὸν Δ. Καλλέργην, Βερναρδάκην, Μάρκον Ῥενιέρην καὶ Α. Φ. Παπαδάκην ζητουμένης συγχρόνως παρ' αὐτῶν καὶ γνώμης περὶ τοῦ πρακτέου. Ἡ συνέλευσις διὰ ψηφίσματος διώρισεν αὐτούς, ἵνα ἐν Ἀθήναις συστήσωσι «κεντρικὴν ἐπιτροπήν». Ἐκ τούτων ὁ Δημήτριος Καλλέργης ἐπέστειλε (28 Μαΐου 1866) πρὸς τὴν γενικὴν συνέλευσιν τῶν Κρητῶν τὴν ἐπιστολὴν ταύτην: « Ἔντιμοι κύριοι! Σπεύδω νὰ σᾶς δηλώσω τὴν παραλαβὴν τῆς ἐπιστολῆς, τὴν ὁποίαν μοὶ ἐκάμετε τὴν τιμήν, νὰ μοὶ ἀπευθύνητε ὑπὸ ἡμερομηνίαν 22 τρέχοντος. Ἐσκέφθην μὲ τὴν ἐμβριθεστέραν προσοχὴν ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου, περὶ οὗ μοὶ γράφετε. Λυποῦμαι πολύ, ὅτι αἱ εἰρηνικαὶ παραστάσεις σας κακῶς ἐξηγήθησαν καὶ ὅτι οἱ ὑπάλληλοι τῆς κυβερνήσεως τῆς ὑψηλῆς πύλης ἀπέδωκαν ἐχθρικὰς τάσεις εἰς μίαν ἐκδήλωσιν γενομένην μὲ μόνον τὸν σκοπὸν νὰποδείξῃ τὰς ὁμοθύμους εὐ-

χὰς τῶν χριστιανῶν κατοίκων τῆς Κρήτης, διὰ τὴν διόρθωσιν, τὴν ὁποίαν ἤλπιζον νὰ ἐπιτύχωσιν ἐκ τῆς δικαιοσύνης τῆς αὐτοῦ μεγαλειότητος τοῦ σουλτάνου καὶ ἐκ τῆς μεσολαβήσεως τῶν τριῶν μεγάλων δυνάμεων, τὰς ὁποίας παρεκαλέσατε. Γνωρίζων καλῶς τὰς πάντοτε ζωηρὰς συμπαθείας τῶν τριῶν μεγάλων δυνάμεων διὰ τοὺς χριστιανοὺς τῆς Ἀνατολῆς, εἶμαι βαθέως πεπεισμένος ὅτι ἡ παράκλησις (πρόσκλησις), τὴν ὁποίαν ἀπεφασίσατε νὰ κάμητε κατ' εὐθεῖαν εἰς τὴν ὑψηλήν των πρόνοιαν διὰ μιᾶς πρὸς ἑκάστην ἀναφορᾶς, θὰ εἰσακουσθῇ, ὅτι αἱ δυνάμεις αὗται δὲν θὰ ἀπαξιώσωσι τὰ συμφέροντά σας καὶ ὅτι θὰ ἐνεργήσωσιν ἐπιτυχῶς καὶ συμφώνως μὲ τὴν ἐπιθυμίαν σας. Ἀλλ' ἡ παράκλησις αὕτη, τὴν ὁποίαν ἐκάματε, σᾶς χαράττει ἀκριβῶς τὴν διεύθυνσιν, τὴν ὁποίαν ὀφείλετε νὰ κρατῆτε προσμένοντες, καθὼς ἐπίσης ἡ πεποίθησις, τὴν ὁποίαν θέλω νὰ σᾶς ἐκφράσω, μὲ διδάσκει τὴν συμβουλήν, τὴν ὁποίαν τόσον πολὺ μοὶ ἀπαιτεῖτε. Περιορίζεσθε πάντοτε εἰς τὰ ὅρια τῆς μετριοφροσύνης καὶ δὲν θὰ πάθητε πλέον τι, εἰμὴ ὅταν ἡ ἐκδήλωσίς σας μεταβάλῃ χαρακτῆρα. Μὴ ζητῆτε νὰ ἐπιτύχητε σήμερον διὰ τῆς δυνάμεως τῶν ὅπλων, ὅ τι ὀφείλετε νὰ περιμένητε διὰ τῆς νομιμότητος τῶν δικαίων σας. Ἀλλὰ φροντίσατε νὰ μὴ ἀπολέσητε ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν σας ὅ τι ἡ ἐλπὶς τῆς ἐπιτυχίας ἔχει. Ἐν ταύτῃ κρατηθῆτε ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς ὡρισμένης ταύτης γραμμῆς, καθ' ἣν θὰ φαίνησθε ὅτι ὑποχωρεῖτε εἰς τὴν βίαν· ἀλλὰ νὰ μὴ παραιτηθῆτε τῶν δικαιωμάτων σας. Εἰς πᾶσαν περίστασιν, ἔντιμοι κύριοι καὶ ἀγαπητοὶ συμπολῖται, θεωρεῖτέ με ἐπίσης ἀφωσιωμένον εἰς τὰ συμφέροντα τῆς ὡραίας πατρίδος μας καὶ δεχθῆτε τὴν ἔκφρασιν τῆς ὑπολήψεώς μου, μεθ' ἧς διατελῶ». Τὴν ἐπιστολὴν ταύτην λαβοῦσα ἡ συνέλευσις διὰ ψηφίσματος διώρισεν αὐτὸν γενικὸν ἀρχηγὸν τῆς Κρήτης καὶ πληρεξούσιον ἐπὶ τοῦ προκειμένου πολιτικοῦ ζητήματος. Ἀλλ' ἕνεκα ἀντιδράσεώς τινων τὸ μὲν ψήφισμα περιῆλθεν εἰς χεῖρας αὐτοῦ μόλις μετὰ τεσσαράκοντα ἡμέρας· ὁ δὲ διορισμὸς ἀπέτυχε τελέως. Τέλος ἡ συνέλευσις ἐξέδωκε (μηνὶ Ἰουλίῳ 1866) τὸ ψήφισμα τοῦτο: «Ὁ λαὸς τῆς Κρήτης συνελθὼν εἰς γενικὰς κατ' ἐπαρχίας συνελεύσεις καὶ σκεφθεὶς τὰ πρὸς σωτηρίαν τῆς πατρίδος, ἐπειδὴ ὁ γενικὸς διοικητὴς μεθ' ὅλων τῶν ὀργάνων καὶ ὑπαλλήλων αὐτοῦ Ὀθωμανῶν καὶ Χριστιανῶν δὲν ἔπαυσεν ἐπιβουλευόμενος τὸν τόπον καὶ τὰ δίκαια αὐτοῦ ζητῶν διὰ παντὸς τρόπου τὴν ἐξόντωσιν τῶν Χριστιανῶν· ἐπειδὴ παραμορφώσας τὰ πράγματα καὶ ἀποδώσας πολεμικὰς καὶ ἐχθρικὰς διαθέσεις εἰς τὸν τόπον ἐπροκάλεσεν ἀρνητικὴν ὅλως καὶ ἀπειλητικὴν ἀπάντησιν εἰς τὴν ἀναφοράν μας καὶ τὴν ἀποστολὴν στρατῶν καὶ στόλων ἐμβαλὼν ματαίας ὑποψίας εἰς τὴν σεβαστὴν αὐτοκρατο-

ρικὴν κυβέρνησιν· ἐπειδὴ ἀμελήσας τὰ διοικητικά του καθήκοντα καὶ διενεργῶν ἀταξίας καὶ ἐγκλήματα πρὸς ἐνοχοποίησιν δῆθεν τοῦ τόπου συνέτεινεν εἰς τὴν παραλυσίαν τῆς τάξεως καὶ εἰς τὴν ἀπελπισίαν τοῦ λαοῦ· διὰ ταῦτα ἀποφασίζει οὗτος καὶ ἐγκρίνει: α') ἀποκηρύττει τὸν γενικὸν διοικητὴν τῆς Κρήτης Ἰσμαὴλ πασσᾶν μεθ' ὅλων ἀνεξαιρέτως τῶν ὀργάνων καὶ ὑπαλλήλων αὐτοῦ Ὀθωμανῶν καὶ Χριστιανῶν· β') κηρύττει ἀκύρους ὅλας τὰς μέχρι τοῦδε πράξεις αὐτοῦ, αἵτινες ἀναφέρονται εἰς τὸ εἰρηνικὸν κίνημα ἡμῶν, καὶ δὲν ἀναγνωρίζει οὔτε δέχεται εἰς τὸ ἑξῆς οὐδεμίαν οἱανδήποτε ἀνάμιξιν αὐτοῦ εἰς τὰ πράγματα τῆς πατρίδος· γ') ἀναθέτει τὰς ἐλπίδας καὶ τὴν ἀφοσίωσίν του ὁ λαὸς τῆς Κρήτης εἰς μόνον τὸν σεβαστὸν αὐτοῦ αὐτοκράτορα Σουλτὰν-Ἀπτοὺλ-Ἀζὶζ-Χὰν καὶ εἰς τὰς τρεῖς μεγάλας δυνάμεις: Γαλλίαν, Ἀγγλίαν καὶ Ῥωσσίαν, καὶ ἐπικαλεῖται παρ' αὐτῶν τὴν βελτίωσιν τῆς τύχης του». Τὸ ψήφισμα τοῦτο, εἰ καὶ ἀπήρεσκε πολλοῖς, οἵτινες συμπράττοντος κρυφίως καὶ τοῦ πράκτορος δυνάμεώς τινος ἤθελον ἀμέσως ἐπανάστασιν, ὑπεγράφη ὅμως ταχέως ὑπὸ πολλοῦ λαοῦ τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν καὶ ἐν τῷ τμήματι Ῥεθύμνου. Τὰντίγραφα τοῦ ψηφίσματος μετὰ τῶν ὑπογραφῶν, ὧν 7,000 ὑπῆρχον ἐκ μόνων τῶν ἀνατολικῶν ἐπαρχιῶν, ὧν τὸ γνήσιον ἐπεκύρωσεν ὁ Πέτρας καὶ ὁ Χερρονήσου ἐπίσκοπος, ἐστάλησαν ἄνευ ἀναβολῆς ὅπως ἐπιδοθῶσιν ἐπισήμως τοῖς ἐν Ἡρακλείῳ προξένοις. Ἀλλ' ἐνῷ ταῦτα ἐγένοντο, οἱ λίαν φιλελεύθεροι ἀντὶ τοῦ μετρίου ψηφίσματος προέβησαν εἰς ἐπαναστατικὰς δηλώσεις, δι' ὧν ἀπεκήρυττον τὴν κυριαρχίαν τοῦ σουλτάνου καὶ ἀπῄτουν ὡς τὴν μόνην εἰρήνευσιν τῆς Κρήτης: «τὴν ἕνωσιν αὐτῆς μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος». Ἡ πλειονοψηφία τοῦ λαοῦ τῆς Κρήτης ἐτάχθη μετὰ τῶν «ἑνωτικῶν», οὕτως εἰπεῖν, καὶ πανταχοῦ ἐκηρύχθη ἡ ἐπανάστασις ἀσφαπηδόν. Ἡ ἐπανάστασις ἤρξατο πάντη ἀπαράσκευος. Πολέμου ἐφόδια ὑπῆρχον πάνυ ὀλίγα· ἐνότης οὐδαμοῦ· πληρεξούσιοι κατὰ πληρεξουσίων καὶ φατρίαι ἐμαίνοντο κατὰ φατριῶν. Ἵνα ἐννοήσῃ τις ὁπόσον εἰκῇ ἐφέροντο καὶ ὡς ἔτυχε τὰ πράγματα, λαβέτω πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι τὸ ἥμισυ τοῦ τῆς Κρήτης πληθυσμοῦ ἐπλανήθη ὑπὸ τῆς ἐπιστολῆς τοῦ ἄλλως φιλοπάτριδος Παρθενίου Κελαϊδῆ,—ἣν οὗτος ἔγραψεν (20 Σεπτεμβρίου 1866) ἐκ Παλαιοκάστρου ἐν τύπῳ οἱονεὶ ἐγκυκλίου πρὸς τοὺς Κρήτας προσκαλῶν αὐτοὺς ἵνα μεταβῶσιν εἰς ταύτην, ἔνθα ἀπεσταλμένοι δῆθεν τῶν δυνάμεων ἀνέμενον αὐτούς,—ταύτης: «Ἀδελφοί. Σᾶς πληροφορῶ ὅτι ἦλθον εὐρωπαϊκὰ πλοῖα καὶ ἀπεστάλην διὰ νὰ εἰσέλθω εἰς αὐτὰ καὶ νὰ ὁμιλήσω τὴν κατάστασιν τοῦ τόπου καὶ ὅσα ἄλλα ἡ περίστασις ὑπαγορεύῃ. Λοιπὸν εἶναι μεγάλη ἀνάγκη νὰ εἰδοποιήσητε τὰ χωρία αὐτοῦ

νὰ συναχθῶσι τοὐλάχιστον οἱ ἡμίσεις ἐδῶ νὰκούσωσι τὴν πρότασιν, τὴν ὁποίαν θὰ μᾶς κάμωσιν οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν μεγάλων δυνάμεων καὶ μὲ μίαν συμφωνίαν νὰ δώσωμεν τὴν πρέπουσαν ἀπάντησιν. Σᾶς λέγω πρὸς τούτοις ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχητε μεθ' ἑαυτῶν τροφὴν διὰ νὰ μὴν ἀναγκάζησθε νὰ καταφεύγητε εἰς καταχρήσεις, αἱ ὁποῖαι βλάπτουσι καιρίως τὸν γενικὸν ἀγῶνά μας. Μὲ βίαν σᾶς γράφω· περιμένω νὰ πράξητε τὰ δέοντα καὶ σᾶς ἀσπάζομαι ἀδελφικῶς ». Χιλιάδες ἔσπευσαν Κρητῶν, ἐν οἷς καὶ πληρεξούσιοι: ὁ Κωνσταντῖνος Σφακιανάκης, Ἀντ. Ζωγράφος, Κ. Σαρολίδης, Κ. Κοζαράκης, Μ. Σφακιανάκης, Λόγιος, Τριφίτσος, Σ. Παπαδάκης καὶ ἄλλοι. Τὸ πρᾶγμα ἀπεδείχθη γελοῖον· διότι οὔτε ἀπεσταλμένοι τῶν μεγάλων δυνάμεων ὑπῆρχον ἐν Σούδᾳ οὔτε, ὡς εἰκός, ὁ Κελαϊδῆς προσεκλήθη ὑπ' αὐτῶν· ἐγένετο ὁ ἀγαθὸς ἀνὴρ παίγνιον ἀπάτης. Ὅπως δὲ τὸ πολιτικὸν μέρος τῆς ἐπαναστάσεως ὡς πλοῖον ἀνερμάτιστον ἐφέρετο ἄνευ προδιαγεγραμμένου σχεδίου καὶ ἑνότητος τῶν προκρίτων τῆς Κρήτης, οὕτω καὶ τὸ πολεμικόν. Κατὰ τὰς ἀψιμαχίας καὶ συμπλοκὰς τοῦ Καντάνου, τῶν Βρυσῶν, Βαφέ, Κασταμονίτσας, Κερᾶς καὶ ὅπου ἀλλαχοῦ ἀνεδείχθησαν ἀνδρεῖοι καὶ ἔπεσον γενναίως· ἀλλ' οὐδαμοῦ ἐνεφανίσθη στρατηγικὴ ἱκανότης. Ὁμολογουμένως ἡ ἀνδρεία καὶ φιλοπατρία τῶν Κρητῶν ὅπως διετρανώθη πάντοτε πρότερον λόγῳ καὶ ἔργῳ, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἀτυχεῖ ἐπαναστάσει τοῦ 1866. Ἐκ Μάλιας διεκήρυξαν (17 Σεπτεμβρίου 1867) οἱ ἀρχηγοὶ καὶ ὁπλιτάρχαι τῶν πλείστων μερῶν τὴν ἕνωσιν μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλὰ τὰ ἔργα καὶ πρὸ πάντων αἱ προπαρασκευαὶ πρὸς ἐπίτευξιν τῆς διακηρυττομένης ἑνώσεως ἦσαν δυσανάλογα πρὸς τὸ μέγεθος τοῦ ἔργου. Καθ' ὃν χρόνον οἱ Κρῆτες ἐκήρυττον τὴν ἕνωσιν ὁ Ἀλῆ πασσᾶς κατήρχετο εἰς Κρήτην παντοῖα κομίζων πρὸς σαγηνείαν τῶν Κρητῶν. Ὅπως δέ, ὡς μὴ ὤφελε, παρὰ τοῖς Κρησὶ σύγχυσις ἐπεκράτει καὶ διχογνωμία, οὕτω καὶ παρὰ ταῖς ἑλληνικαῖς κυβερνήσεσι καὶ τῇ ἐν Ἀθήναις κεντρικῇ ἐπιτροπείᾳ. Οὐ μόνον ἡ ἀποστολὴ τῶν πολέμου ἐφοδίων καὶ τροφῶν ἐγένετο ἀτάκτως, ἀλλὰ καί τινες ἀσυνείδητοι Κρῆτες μάλιστα ἐνοσφίζοντο τὰ τοῖς μαχομένοις καὶ ταῖς πεινώσαις οἰκογενείαις πεμπόμενα καὶ ἔκτοτε ᾠκοδόμησαν οἴκους καὶ ἐγένοντο πλούσιοι. Εἰ καὶ οὕτω κακῶς διηυθύνοντο τὰ τῆς ἐπαναστάσεως, οὐδὲν ἧττον οἱ Τοῦρκοι γινώσκοντες τὴν ἀνδρείαν τῶν Κρητῶν ἐφοβοῦντο φόβον μέγαν· ἐκλείσθησαν ἐν τοῖς φρουρίοις καὶ ἀνέμενον τὴν ἐπικουρίαν 6,000 Αἰγυπτίων. Τοῦτο δ' ἐγένετο εὐπρόσωπος ἀφορμὴ ἵνα πάντες οἱ Κρῆτες ὁπλισθῶσι πρὸς ἄμυναν. Ἔτι μᾶλλον ἐφόβησε τοὺς Τούρκους ἡ αἰχμαλωσία 3,000 Αἰγυπτίων καὶ ἡ ἐκ μεγαλοψυχίας τῶν Κρητῶν ἀπόλυσις αὐτῶν. Ὁ

θρίαμβος οὗτος ἐξήγειρε τὸν ἐνθουσιασμὸν πάντων τῶν Κρητῶν· ὁ δὲ τὸν Ἰσμαὴλ διαδεξάμενος Μουσταφᾶς πασσᾶς ἐκήρυξε τὴν νῆσον εἰς κατάστασιν πολιορκίας καὶ προσεκάλεσε τοὺς Κρήτας νὰ καταθῶσι τὰ ὅπλα. Εἰς ἀπάντησιν ἐκήρυξαν οἱ Κρῆτες τὴν ἕνωσιν. Ἐντεῦθεν δ' ἄρχεται κυρίως τὸ πολεμικὸν ἔργον, καθ' ὃ ὁτὲ μὲν οἱ Τοῦρκοι, ὁτὲ δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ οἱ Κρῆτες νικῶσι. Ὁ πόλεμος διεξάγεται σκληρῶς. Οἱ Κρῆτες ἐφόνευον τοὺς ἐνόπλους Τούρκους, οὗτοι δὲ οὐδὲ γυναικῶν, ὡς εἴθισται αὐτοῖς, καὶ παίδων ἐφείδοντο. Ἐπανελήφθησαν καὶ πάλιν τὰ κακουργήματα τὰ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον οἱ Κρῆτες ἀνθίσταντο γενναίως οὐδαμῶς ἡττηθέντες κατὰ κράτος. Πάντη ὀλεθρία αὐτοῖς ἦττα ἦν ἡ τοῦ Βαφὲ (17 Ὀκτωβρίου 1866), καθ' ἣν διεσκορπίσθησαν οἵ τε Κρῆτες καὶ οἱ ἐκ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος ἐθελονταί. Καὶ ἑνωθέντες μὲν πάλιν οἱ Κρῆτες ὑπὸ τοὺς ἰδίους αὐτῶν ἀρχηγοὺς καὶ ὁπλιτάρχας καὶ ὑπὸ τοὺς ἐθελοντὰς Πᾶνον Κορωναῖον καὶ Ζυμπρακάκην ἀνθίσταντο· ἀλλ' ὁ ὄλεθρος τοῦ Ἀρκαδίου (8 Νοεμβρίου 1866) ἔδωκε καίριον τῇ ἐπαναστάσει τραῦμα, καίτοι ὁ ἡρωϊσμὸς τῶν Κρητῶν ἐν αὐτῷ διέλαμψε πάλιν. Μετεκομίζοντο μὲν γυναῖκες, παῖδες καὶ γέροντες καὶ δι' εὐρωπαϊκῶν πλοίων εἰς Ἑλλάδα, ὅπως ὦσιν ἐλεύθεροι οἱ ἄνδρες πρὸς τὸ μάχεσθαι, ἀλλ' ἡ τουρκικὴ δύναμις ἦν πολλῷ μείζων καὶ τὰ τοῦ πολέμου ἐφόδια τοῖς Τούρκοις ἄφθονα· τοῖς δὲ Κρησὶν ἔλειπον τὰ πάντα. Πλὴν δὲ τούτου καί τινες τῶν ἐξ Ἑλλάδος ἐθελοντῶν συνθηκολογήσαντες τῷ Μουσταφᾷ καὶ ἀπελθόντες εἰς τὰ ἴδια συνέτεινον εἰς τὴν παράλυσιν τῆς ἐπαναστάσεως καὶ εἰς ἐλάττωσιν τοῦ θάρρους τῶν ἐπαναστατῶν. Ἀλλ' ἡ μὲν κοινὴ γνώμη ἐξηγέρθη ὑπὲρ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ σῶμα Λακώνων ὑπὸ τοὺς Πετροπουλάκας πατέρα καὶ υἱὸν ἀπεβιβάσθη (μηνὶ Φεβρουαρίῳ 1867) εὐτυχῶς εἰς Κρήτην· πρὸς δὲ τούτοις καί τινες ἐθελονταὶ Ἄγγλοι καὶ Ἰταλοὶ ἀπεβιβάσθησαν· προσέτι πρόσκαιρος ἐξ ἑπτὰ συνισταμένη κυβέρνησις ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως Γεωργίου ἐκυβέρνα τὰ τῆς Κρήτης. Ἐκ τῆς πρώτης δ' ἐκπλήξεως ἐπὶ τῇ καταστροφῇ τοῦ Ἀρκαδίου συνελθόντες καὶ οἱ Κρῆτες ἐπελάβοντο ἐρρωμενέστερον τῶν πολεμικῶν. Τούτων γινομένων ὁ Μουσταφᾶς διέταξε νὰ ἐκλέξωσιν οἱ Κρῆτες 33 ἄνδρας, ὅπως πέμψωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ παραστήσωσι τὰ ἑαυτῶν αἰτήματα. Ἀλλ' οὔτε τὸ τέχνασμα τοῦτο τοῦ Μουσταφᾶ ἐπέτυχεν οὔτε αἱ πολεμικαὶ αὐτοῦ ἐργασίαι. Οἱ Κρῆτες ἐξαιρουμένων τῶν τριῶν φρουρίων ἦσαν κύριοι ὅλης τῆς Κρήτης. Ὁ Ἀλῆ πασσᾶς ἀπελπίσας ἔπεμψεν εἰς Κρήτην τὸν περιώνυμον Ὁμὲρ πασσᾶν ἡγούμενον νέου ἀκμαίου στρατοῦ. Οὗτος ἅμα ἐπιβὰς καὶ ἤρξατο διαπράττων τὰ βαρβαρότατα καὶ ἀναισχυντότατα

κατὰ τῶν Κρητῶν. Σφαγαὶ ἀθώων, ἐμπρησμοί, παντοῖαι αἰσχρότητες ἦσαν τὰ πρῶτα ἔργα τῶν στρατῶν τοῦ σουλτάνου. Χωρία ὁλόκληρα λεηλατηθέντα ἐπυρπολήθησαν καὶ αἱ οὐσίαι τῶν Χριστιανῶν ἀνηρπάγησαν. Τοιούτῳ τρόπῳ δαμάσας τὰ χθαμαλώτερα καὶ πεδινώτερα ἠδυνήθη νὰνέλθῃ καὶ ἐπὶ τῶν Σφακίων. Ἀλλ' οἱ Κρῆτες ἀπαλλαγέντες τῶν μὴ δυναμένων φέρειν ὅπλα γυναικῶν καὶ παίδων καὶ γερόντων, ὧν περὶ τὰς 40,000 ἐπέμφθησαν εἰς Ἑλλάδα, ἀνθίσταντο πολεμοῦντες μικροὺς πολέμους ἐπὶ τῶν ὀρέων καὶ φαράγγων. Οὕτω δ' ἐν ᾧ χρόνῳ διέδιδεν ἡ Τουρκία ὅτι ἡ ἐπανάστασις τελέως κατεβλήθη, τῷ αὐτῷ χρόνῳ αἴφνης ἠγγέλλοντο συμπλοκαὶ καὶ νῖκαι Κρητῶν. Ἀποτυχὼν λοιπὸν οἰκτρῶς καὶ ὁ Ὀμὲρ πασσᾶς ἀνεκλήθη εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀντ' αὐτοῦ ἐστάλη ὁ Χουσσεὶν Ἀβνῆ πασσᾶς. Ἐξεδόθη καὶ γενικὴ ἀμνηστία. Καὶ ὁ Ἀλῆ πασσᾶς μετέβη εἰς Κρήτην, ἵνα μᾶλλον διὰ πολιτικῶν ἐνεργειῶν ἢ διὰ πολεμικῶν ἐπιτύχῃ τὴν ὑποταγὴν τῆς Κρήτης. Πρὸς τοῦτο προσεκάλεσε γενικὴν συνέλευσιν τῶν Κρητῶν, ὑπέσχετο ἀμνηστίαν καὶ πᾶν δυνάμενον νὰ συντελέσῃ εἰς εἰρήνευσιν τῆς νήσου ἐξαιρουμένης μόνον τῆς ἑνώσεως μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Οἱ δ' ἐπαναστάται ἔπεμψαν πρὸς τὴν Βικτωρίαν τῆς Ἀγγλίας ἔγγραφον αἴτησιν, δι' ἧς παρίστων τὴν οἰκτρὰν αὐτῶν κατάστασιν, καὶ πρὸς τοὺς προξένους τῶν ἄλλων δυνάμεων. Ἀλλ' ὅπως τοσάκις πρότερον καὶ τότε οὐδὲν ἀγαθὸν ἐξ Εὐρώπης τῇ Κρήτῃ προσεγένετο. Διεδίδοντο πολλὰ ἀγαθά· ἀλλὰ τοῦ χρόνου παρερχομένου οἱ ἐπαναστάται μὴ δυνάμενοι νὰ ὑποφέρωσι τὰς παντοίας στερήσεις καθίσταντο ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ ἀπροθυμότεροι. Διετήρουν τὴν ἐπανάστασιν μόνον αἱ ἐξ Ἑλλάδος πεμπόμεναι ἐπικουρίαι καὶ τὰ ἐπιτήδεια. Τότε ἑλληνικὰ ἐμπορικὰ ἀτμόπλοια καὶ μάλιστα τὸ *Πανελλήνιον* κατῄσχυνον τὰ τουρκικὰ πολεμικὰ περιφρουροῦντα τὴν ταλαίπωρον νῆσον. Οὕτω δὲ περιφρονητικῶς προσεφέροντο πρὸς τὸν τουρκικὸν στόλον, ὥστε φανερῶς ἐγίνοντο οἱ πλοῖ περιγραφόμενοι μάλιστα ἀκριβῶς καὶ ὑπὸ τῶν ἀθυροστόμων ἑλληνικῶν ἐφημερίδων, παρ' ὧν οἱ Τοῦρκοι ἐμάνθανον τὰ καθ' ἕκαστα. Ἐπὶ τέλους τὸ ἀτμόπλοιον *Ἕνωσις* (μηνὶ Νοεμβρίῳ λήγοντι 1868) καταδιωχθὲν ὑπὸ τουρκικῶν ἀπεκλείσθη ἐν Σύρῳ ὑπὸ τοῦ ναυάρχου τῆς Τουρκίας Χοβὰρτ πασσᾶ Ἄγγλου. Ἡ Τουρκία διεμαρτυρήθη κατὰ τῆς Ἑλλάδος· αὕτη δὲ παρεσκευάζετο εἰς ἄμυναν. Ἡ Τουρκία γινώσκουσα τὸ ἀπαράσκευον τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν θέλησιν τῶν δυνάμεων ὑποστηριζουσῶν ἐκ παντὸς τρόπου τὴν ἀκεραιότητα τῆς Τουρκίας φόβῳ ἐκρήξεως πολέμου ἐπέμενεν ἀπειλοῦσα. Ἐκ τῆς Κρήτης μικροῦ δεῖν ὁ ἀγὼν μεθίστατο εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα. Ἀλλὰ προελήφθη διὰ τοῦ ἐν Παρισίοις συνελθόντος (21 Δεκεμβρίου 1868) συνε-

δρίου, ᾧ ὑπέβαλεν ὁ ἐν Παρισίοις πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδος Α. Ρ. Ῥαγκαβῆς αἴτησιν, ὅπως καὶ αὕτη παρακαθίσῃ ἐν αὐτῷ· ἀλλ' ἀπερρίφθη· οὐδὲν δ' ἐγένετο ὑπὲρ τῆς Κρήτης.

§ 1769. **Πρωθυπουργία Α. Κουμουνδούρου (3 Δεκεμβρίου 1870-28 Ὀκτωβρίου 1871), Θ. Ζαΐμη (28 Ὀκτωβρίου-25 Δεκεμβρίου 1871), Δ. Βούλγαρη (25 Δεκεμβρίου 1871-8 Ἰουλίου 1872), Ε. Δεληγεώργη (8 Ἰουλίου 1872-9 Φεβρουαρίου 1874), Δ. Βούλγαρη (9 Φεβρουαρίου 1874-27 Ἀπριλίου 1875), λῃστεία.** Ἀναμιμνήσκεται πᾶς τις ὅτι μετὰ ἐπανάστασιν πάντοτε ἡ Ἑλλὰς κατεθλίβετο ὑπὸ τῆς παλαιᾶς τῇ Ἑλλάδι λύμης, τῆς λῃστείας. Οὐδέποτε ὅμως συνεταράχθη τόσον ἡ Ἑλλὰς καὶ ἐγένετο ὑποκείμενον σκωμμάτων καὶ ὕβρεων παρὰ τοῖς Ἑσπερίοις, ὅσον διὰ τὴν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Μαραθῶνος γενομένην λῃστείαν. Μεταξὺ τῶν ἄλλων λῃστρικῶν συμμοριῶν ἡ φοβερωτέρα καὶ ἐπιβλαβεστέρα τῷ ἔθνει ἀπέβη ἡ τῶν Βλαχοποιμένων Ἀρβανιταίων. Οἱ συμμορῖται 21 προμαθόντες ἴσως τὰ περὶ τοὺς ὁδοιπόρους συνέλαβον (30 Μαρτίου 1870) ἐπὶ τῆς ἐξ Ἀθηνῶν εἰς Μαραθῶνα ὁδοῦ πρὸ τῆς γεφύρας Πικερμίου τὸν Ἔρβερτον γραμματέα τῆς ἀγγλικῆς πρεσβείας, τὸν κόμιτα Βόϋλ γραμματέα τῆς ἰταλικῆς πρεσβείας, τὸν λόρδον Μυγκάστερ, τὸν Βύνερ καὶ τὸν Λόϋδ δικηγόρον τῆς ἑταιρείας τοῦ ἐν Ἀθήναις σιδηροδρόμου καὶ φονεύσαντες ἐκ τῶν συνοδευόντων δύο χωροφυλάκων τὸν ἕνα, τὸν δ' ἕτερον τραυματίσαντες καιρίως ἀπήγαγον εἰς τὰ ὄρη τοὺς αἰχμαλώτους καί, ἅτε μὴ λαβόντες πλὴν τῶν 32,000 λιρῶν στερλινῶν διδομένων καὶ τὴν ἀμνηστίαν, ἣν ἐπιμόνως μὲν ἀπῄτουν, ἣ δ' ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἠρνεῖτο, ἐφόνευσαν θηριωδῶς (10 Ἀπριλίου 1870) τοὺς δυστυχεῖς παρὰ τὸ Δήλιον τῆς Βοιωτίας καταδιωκώμενοι ὑπὸ στρατιωτῶν. Ἡ αἰχμαλωσία ἐξέπληξε τούς τε Ἕλληνας καὶ τοὺς Ἑσπερίους, ὁ δὲ φόνος τῶν αἰχμαλώτων ἐξήγειρε τὰ μίση πρὸ πάντων τῶν μισελλήνων, οἵτινες κατεγίνοντο ἐκ παντὸς τρόπου νὰ παραστήσωσι τὴν Ἑλλάδα ὡς τόπον κακουργήματος καὶ λῃστείας καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἀναξίαν προστασίας ὡς ἀνεπίδεκτον εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ κηρύσσοντες ὅσα καὶ οἷα ὑπὸ τῶν μισελλήνων συνήθως λέγονται. Οἰκτρὸν τὸ τέλος τῶν εὐγενῶν ξένων, ἐφ' ᾧ σύμπας ὁ ἑλληνισμὸς λίαν ἐλυπήθη· ἀλλ' ὁ θάνατος αὐτῶν ἐγένετο ἀφορμὴ ἵνα ἐξαλειφθῇ ἡ λῃστεία ἐν Ἑλλάδι· διότι οὐ μόνον κατὰ τὴν παρὰ τὸ Δήλιον συμπλοκὴν ἐφονεύθησαν ἑπτὰ ἐκ τῶν κακούργων, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀρχιληστὴς Χρῆστος Ἀρβανιτάκης βλαχοποίμην, καὶ συνελήφθησαν τέσσαρες, οἵτινες καὶ ἐκαρατομήθησαν δικασθέντες,

ἀλλὰ καὶ διὰ νόμων καὶ διοικητικῶν διατάξεων ἔνθεν μὲν κατεστράφησαν οἱ διαφυγόντες ἔνδεκα τῆς συμμορίας τοῦ Χρήστου Ἀρβανιτάκη, ἔνθεν δὲ ἐματαιώθησαν ἡ σύστασις καὶ συντήρησις ἄλλων λῃστρικῶν συμμοριῶν. Τὸ ἀγαθὸν τοῦτο ὀφείλεται πρὸ πάντων τῷ Ε. Δεληγεώργῃ.

Λαύριον. Ἐκ τῶν συνταραξάντων δ' ἐπὶ μακρὸν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἦν τὸ λαυρεωτικὸν ζήτημα. Αἱ *σκωρίαι* καὶ *ἐκβολάδες* ἐγένοντο ὑποκείμενον πολλῶν ἐμπαθῶν συζητήσεων προκειμένου δὴ περὶ χρήματος καὶ ἀφορμὴ συγγραφῶν. Ἰδίως δ' ἐξηγέρθη ὁ ἑλληνικὸς κόσμος, ὅτε ἕνεκα τοῦ Λαυρίου μικροῦ δεῖν ἡ Ἑλλὰς κατελαμβάνετο καθάπερ τῷ 1854 ὑπὸ εὐρωπαϊκοῦ στόλου καὶ ὅτ' ἐκ τῶν μετοχῶν τοῦ Λαυρίου ὀλίγοι πλούσιοι ἐγένοντο πλουσιώτατοι καὶ πλεῖστοι πτωχοὶ ἐγένοντο πενέστατοι. Τὸ λαυρεωτικὸν ζήτημα ἐγένετο ἀφορμὴ ἐν Ἑλλάδι τῶν τέως σχεδὸν ἀγνώστων: τῆς κυβείας καὶ τῆς ἱδρύσεως χρηματιστηρίου, ἅπερ τελέως μετέβαλον τὰς ἐμπορικὰς συναλλαγὰς τῶν Ἑλλήνων καὶ σὺν τοῖς ἀγαθοῖς ἐγένοντο καὶ πολλῶν κακῶν αἴτια.

Στηλιτικά. Οὐκ ὀλίγον συνετάραξαν οὐχὶ τόσον τὸ ἔθνος ὅσον τὰς πολιτικὰς φατρίας ἡ κατηγορία ὅτι τὸ ὑπουργεῖον Βούλγαρη τῇ 30 Νοεμβρίου 1874 καὶ τῇ 19 Μαρτίου 1875 οἱ συμπολιτευόμενοι αὐτῷ βουλευταὶ προέβησαν εἰς τὴν συζήτησιν τοῦ προϋπολογισμοῦ καὶ εἰς ψήφισιν νόμων μὴ οὔσης τῆς βουλῆς ἐν ἀπαρτίᾳ. Ἕνεκα τούτου συνέστη δικαστήριον ἐκ βουλευτῶν, ἐγένοντο ἀνακρίσεις, ἀπηγγέλθη κατηγορία, ἐφυλακίσθησαν ὑπουργοὶ καὶ ἐγένοντο *ἄτιμοι* κατὰ τὴν φράσιν τῶν παλαιῶν, ἤγουν ἐστερήθησαν τῶν δικαιωμάτων τοῦ πολίτου. Ταῦτα πάντα ὁμοῦ ὠνομάσθησαν *στηλιτικὰ* καὶ οἱ κατηγορούμενοι *στηλῖται*, ἤγουν οἱ ἐν τῇ ἀτιμωτικῇ στήλῃ ἐγγεγραμμένοι, οἵτινες κατέστησαν μισητοὶ καὶ ἀνὰ τὰς ὁδοὺς ἐμυκτηρίζοντο καὶ ἐδακτυλοδεικτοῦντο, ὡς καταργοῦντες τὸ σύνταγμα, οὗ πρὸς ὑπεράσπισιν ἠγέρθησαν οὐ μόνον, ὡς εἰκός, πᾶσαι αἱ ἀντιπολιτευόμεναι τῷ Βούλγαρῃ φατρίαι, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ μαθηταὶ τῶν γυμνασίων, ἐξ ὧν τινες τοῦ Βαρβακείου Λυκείου καὶ ἀπήχθησαν εἰς τὴν ἀστυνομίαν, ὅπερ ἔτι μᾶλλον ἐξήγειρε καὶ τὸν λαὸν κατὰ τοῦ ὑπουργείου, ὃν ἦγον καὶ ἔφερον οἱ τότε κραταιοὶ ἀντιπολιτευόμενοι Κουμουνδοῦρος καὶ Δεληγεώργης συμπράττοντος καὶ τοῦ Θρασυβούλου Ζαΐμη.

Ἀγὼν ὑπὲρ τοῦ συντάγματος, διάπλασις Τρικουπικῆς μερίδος. Οἱ τρίανδροι οὗτοι συνεφώνησαν περὶ συμπράξεως εἰς σωτηρίαν τοῦ συντάγματος· ἐκίνησαν συγχρόνως ἐφημερίδας κατὰ τῶν στηλιτῶν· τῇ εἰσηγήσει αὐτῶν ἐγράφησαν περὶ συντάγματος καὶ δημοκρατίας ἄρθρα ὑποδεικνύοντα ὅτι, ἐὰν μὴ ὁ βασιλεὺς ὑποστηρίξῃ τὸ σύνταγμα, γενήσεται τελεία πολιτικὴ μεταβολὴ καὶ ἱδρυθήσεται ἡ δημοκρατία.

Τὰ ἄρθρα ταῦτα ἦσαν ἐπεξήγησις οἱονεὶ τοῦ πολυκρότου *Τίς πταίει*. Ὁ βασιλεὺς καθορῶν ὅτι τὰ πράγματα ὁσημέραι καθίσταντο τραχύτερα ἠβουλήθη νὰ μεταβάλῃ τὸ ὑπουργεῖον· πρὸς τοῦτο προσκληθεὶς ἐκ Παρισίων ἀφίκετο (10 Ἀπριλίου 1875) ὁ Κουντουριώτης εἰς Ἑλλάδα. Ἀλλ' ἀποτυχόντος αὐτοῦ εἰς τὴν κατασκευὴν ὑπουργείου παρὰ προσδοκίαν ἀντὶ νὰ κληθῇ, ὡς ἤλπιζον, εἷς τῶν κρατίστων ἀντιπολιτευομένων προσκληθεὶς συνέστησεν ὑπουργεῖον ὁ Χαρίλαος Τρικούπης. Τὸ ὑπουργεῖον Τρικούπη ἀνέστειλεν, οὕτως εἰπεῖν, τὴν ἐπικειμένην ὑπὲρ τῆς ἀνορθώσεως τοῦ συντάγματος ἐπανάστασιν. Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ τρίανδροι ἦσαν κραταιότεροι ἐν τῇ βουλῇ, τὸ ὑπουργεῖον ἔπεσε πρὸ τοῦ τέλους τῆς ἐξελέγξεως τῶν ἐκλογῶν. Προσκληθέντος δὲ τοῦ Κουμουνδούρου εἰς τὴν πρωθυπουργίαν, ἡ ἀντιπολίτευσις συνίστατο ἐκ τῶν τοῦ Δεληγεώργη καὶ Τρικούπη ὀπαδῶν, τοῦ Ζαΐμη ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ ἀφανιζομένου ἐκ τῆς πολιτικῆς σκηνῆς ὡς ἀρχηγέτου φατρίας. Πᾶσαι δ' αἱ πολιτικαὶ μερίδες συμπολιτευομένων καὶ ἀντιπολιτευομένων διχογνωμοῦσαι κατὰ πάντα τἄλλα συνεφώνουν κατὰ τοῦτο: ἵνα καταδικάσαντες ἐξαλείψωσιν ἐκ τῆς χορείας τῶν πολιτευομένων τὸν ἐπίφοβον πάντοτε γέροντα τῆς Ὕδρας Δημήτριον Βούλγαρην· τούτου δ' ἕνεκα καὶ πρῶτον μὲν παρέπεμψαν εἰς δίκην καὶ καταδίκην δύο πρώην ὑπουργοὺς ἐκείνου: τὸν Βαλασσόπουλον καὶ Νικολόπουλον, ἐπὶ δωροδοκίᾳ καὶ εἶτα σύμπαν τὸ ὑπουργεῖον ἐκείνου ἐπὶ ἀντιποιήσει ἀρχῆς καὶ ἐπὶ πλαστογραφίᾳ ἅτε ψηφίσαν ἄνευ ἀπαρτίας τῆς βουλῆς νόμους, ὡς εἴρηται, καὶ τὸν προϋπολογισμόν. Ὑπὸ τὴν κατηγορίαν ταύτην διατελῶν ὁ Βούλγαρης δὲν συμπεριελήφθη ἐν τῇ «Οἰκουμενικῇ»· καὶ ὑπὸ ταύτην κατῆλθεν εἰς τὸν τάφον ὁ ἔνδοξος υἱὸς ἐνδόξου πατρὸς Γεωργίου Βούλγαρη Δημήτριος, ὅστις ὡς αὐτοκράτωρ ἐκυβέρνησε τὴν Ἑλλάδα καὶ κατέλυσε θρόνον τριακονταετοῦς βασιλείας τῇ στιβαρᾷ αὐτοῦ χειρὶ καὶ σιδηρᾷ θελήσει.

§ 1770. **Πρωθυπουργία Χ. Τρικούπη (27 Ἀπριλίου-15 Ὀκτωβρίου 1875), Α. Κουμουνδούρου (15 Ὀκτωβρίου 1875-26 Νοεμβρίου 1876), Ε. Δεληγεώργη (26 Νοεμβρίου - 1 Δεκεμβρίου 1876), Α. Κουμουνδούρου (1 Δεκεμβρίου 1876-26 Φεβρουαρίου 1877), Ε. Δεληγεώργη (26 Φεβρουαρίου - 19 Μαΐου 1877).** Μετὰ τὸν πολιτικὸν θάνατον τοῦ Δ. Βούλγαρη ἐμφανίζεται καὶ νέος ἀρχηγὸς μερίδος ὁ Θεόδωρος Δεληγιάννης συμφιλοδοξῶν καὶ αὐτὸς τοῖς ἄλλοις κομμάτων ἀρχηγοῖς. Ἑκάτερος τῶν δύο νεωτέρων ἀρχηγῶν, Τρικούπη καὶ Δεληγιάννη, ἐφιλοτιμεῖτο ὅπως ἀναδειχθῇ ἐν τῇ βουλῇ καὶ τῇ πολιτείᾳ. Ὁ Τρικούπης μὴ προλαβὼν ὡς πρωθυπουργὸς νὰ δηλώσῃ τὰ πολιτικὰ

αὐτοῦ φρονήματα, ἐκδηλοῖ ταῦτα ἐπὶ τοῦ ὑπουργείου Κουμουνδούρου. Διὰ μακρῶν ἀνέπτυξε τὸ θέμα ὅτι, ἀφ' ὅτου ἡ Ἑλλὰς ἠλευθερώθη οἱ πολιτευόμενοι πάντοτε ἠσχολοῦντο νὰ κατασκευάζωσιν οὐχὶ κόμματα ἀρχῶν, ἀλλὰ προσωπικά. Δῆλα δὴ ἐν οὐδενὶ κόμματι ὑπῆρχε πρότερον *ἰδέα* τις, ἧς τὴν πλήρωσιν ὤφειλον νὰ ἐπιζητῶσιν. Ἐντεῦθεν πάντα τὰ κόμματα ἦσαν φερώνυμα τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν, ἦγουν Κολεττικοί, Μαυροκορδατικοί, Βουλγαρισταί, Κουμουνδουρικοί, Δεληγεωργισταί, Ζαημισταί. Ἀλλ' ὅπως εἶχον, δὸς δ' εἰπεῖν, καὶ ὅπως μέχρι τοῦ νῦν ἔχουσι τὰ πολιτικὰ τῆς Ἑλλάδος, κόμματα *ἀρχῶν* πάνυ δυσχερές, ἵνα μὴ εἴπωμεν ἀδύνατον νὰ ὑπάρξωσιν, ἀλλὰ μόνον διάφοροι τρόποι διοικήσεως. Παρὰ τοῖς παλαιοῖς Ἕλλησιν, ἐπειδὴ ὑπῆρχον διαφοραὶ πολιτεύματος καὶ φυλῶν, ὑπῆρχον καὶ διάφοροι οἱ ὁπαδοὶ αὐτῶν. Ὑπῆρχον πολιτεύματα: βασιλεία, ἀριστοκρατία, δημοκρατία, μοναρχία, ὀλιγαρχία, ὀχλοκρατία καὶ ἡ ἀγρία παραφυὰς πάντων τυραννία. Καὶ οἱ κατ' αὐτὰ πολιτευόμενοι ἦσαν, ὡς δῆλον, βασιλικοί, ἀριστοκρατικοί, δημοκρατικοί, μοναρχικοί, ὀλιγαρχικοὶ καὶ οὕτω καθεξῆς· παρὰ δὲ τοῖς Ἄγγλοις φιλελεύθεροι καὶ συντηρητικοὶ καὶ παρ' ἄλλοις ἄλλοι. Ἀλλὰ παρ' Ἕλλησιν, ἐπειδὴ τὸ αὐτὸ πολίτευμα εἶνε ἀσπαστὸν τοῖς πᾶσι, τὰ κόμματα δύνανται νὰ διακριθῶσι μόνον κατὰ τὸν τρόπον, ὡς εἴρηται, τοῦ διοικεῖν. Ἐπειδὴ δ' ἐκ τοῦ ἐλευθέρως συζητεῖν ἐξάγεται ἡ κυρία ἰδέα τοῦ προτεινομένου τρόπου τοῦ διοικεῖν, ὁ Τρικούπης τοῦτο ἐθεώρει ὡς ἀρχὴν τῶν κομμάτων· δῆλα δὴ τὰ κόμματα ὤφειλον κατὰ Τρικούπην νὰ διακρίνωνται διὰ τῆς κυρίας ἰδέας, καθ' ἣν ἕκαστον ἐν τῷ διοικεῖν διαφέρει τῶν ἄλλων, καὶ οὐχὶ διὰ τῶν ἀρχηγῶν. Εἰ καὶ ἡ θεωρία αὕτη τότε ἀπερρίφθη, οὐδὲν ἧττον τὰ σπέρματα αὐτῆς κατετέθησαν ἐν τῇ πολιτείᾳ.

Συγκίνησις ἐν τῇ ἑλληνικῇ χερσονήσῳ ἕνεκα τοῦ ῥωσσοτουρκικοῦ πολέμου καὶ ἐν Ἑλλάδι. Ἐνῷ οὕτω συνίσταντο τὰ πολιτικὰ κόμματα, ἐξερράγη ὁ ῥωσσοτουρκικὸς πόλεμος (σελ. 740-744). Ἅμα τῇ ἐκρήξει τούτου καὶ ἐνθουσιασμὸς μέγας ὑπὲρ τοῦ κατὰ τῆς Τουρκίας πολέμου κατέλαβε πάντας. Ὁ Δεληγεώργης ἐμφανισθεὶς (27 Νοεμβρίου 1876) ὡς πρωθυπουργὸς ὑποβάλλει διὰ μακρῶν ὁμιλήσας εἰς τὴν βουλὴν πρόγραμμα παρασκευῶν. Ἥ τε βουλὴ καὶ ὁ παριστάμενος λαὸς ἐπιδοκιμάζουσιν αὐτό· ἀλλ' ἅμα κατελθόντος τοῦ Δεληγεώργη ἐκ τοῦ βήματος, ὁ Ν. Εὐθυμιόπουλος ἄνευ προλόγου καὶ ἐπιλόγου ὑποβάλλει τὴν πρότασιν ταύτην: «Ἡ βουλὴ μὴ ἔχουσα ἐμπιστοσύνην εἰς τὸ ὑπουργεῖον μεταβαίνει εἰς τὴν ἡμερησίαν διάταξιν». Διεδέξατο τὸν Δεληλεώργην ὁ Κουμουνδοῦρος· πίπτει καὶ αὐτός· διεδέξατο αὐτὸν ὁ Δεληγεώργης, ἀλλὰ μετ' ὀλίγον πίπτει καὶ αὐτὸς καὶ διεδέξατο αὐτὸν πά-

λιν ὁ Κουμουνδοῦρος. Οὕτω δὲ μάτην ἀπώλετο μακρὸς πολύτιμος χρόνος (26 Ὀκτωβρίου 1876-26 Μαΐου 1877) ἐν ἀλλαγαῖς ὑπουργείων καὶ ἀκαιρολογίαις ἐν τῇ βουλῇ. Ὑπέβαλε λαμπρὸν πρόγραμμα περὶ παρασκευῶν ὁ Δεληγεώργης, ὡσαύτως καὶ ὁ Κουμουνδοῦρος ἐν τῇ ἐκτάκτῳ (19 Μαΐου 1877) τῆς βουλῆς συνόδῳ ὡμίλησε περί τε τακτικῶν καὶ ἐκτάκτων παρασκευῶν· ἀλλ' ἐλάχιστον, ἵνα μὴ εἴπωμεν οὐδέν, διεπράχθη. Καὶ ὅμως ὁ πόλεμος ἐμαίνετο· ὁ ῥωσσικὸς χειμάρρους δεινὸς εἰσώρμησεν εἰς τὰς τουρκικὰς χώρας Εὐρώπης καὶ Ἀσίας· ὁ ῥωσσικὸς τύπος ἐκήρυττεν, ἔγραφε κατὰ τῶν Μωαμεθανῶν καὶ ὑπὲρ τῶν Χριστιανῶν οἷα καὶ ὅσα ἐπὶ τοῦ πολέμου τοῦ 1854. Οἱ λαοὶ τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου διετέλουν συνταρασσόμενοι, ὁπλιζόμενοι, προσκείμενοι τῇ Ῥωσσίᾳ, ἀποτασσόμενοι τῷ αἰωνίῳ ἐχθρῷ αὐτῆς καὶ αἰσχίστῳ αὐτῶν τυράννῳ, τῇ Τουρκίᾳ. Πανταχόθεν ὁ Ἄρης ἐξήγειρε τὰ τέκνα αὐτοῦ. Ἐν τῷ θορύβῳ, τῷ ταράχῳ, τῷ κινδύνῳ καὶ τῇ ἐλπίδι πάντων τῶν ἐθνῶν μόνη ἡ Ἑλλάς, ἥτις ὤφειλε νὰ πρωτεύῃ, οὐδαμῶς ἐν ἔργοις ἐφαίνετο, εἰ μὴ μόνον ἐν λόγοις καὶ αἰωνίως ἐν λόγοις τῆς βουλῆς. Ἕνεκα τούτου ὁ λαὸς ἠγανάκτει μέν, ἠπράκτει δ' ὅμως ἀναμένων τὰ πάντα ἐκ τῆς βασιλείας καὶ τῆς κυβερνήσεως.

§ 1771. **Μεγάλη ἐκκλησία τοῦ λαοῦ ἐν τῷ παναθηναϊκῷ σταδίῳ, ἧς ἀποτέλεσμα ἡ ἔδρυσις «τῆς οἰκουμενικῆς».** Ὅσῳ δὲ ὁ ῥωσσοτουρκικὸς πόλεμος, τόσῳ καὶ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐμαίνετο. Ἐντεῦθεν δημόσιαι συναθροίσεις ἔν τε Πειραιεῖ καὶ Ἀθήναις καὶ διαδηλώσεις ἐξηγέρθησαν ἀπειλητικαὶ κατά τε τῆς βασιλείας καὶ κυβερνήσεως, ὅπως αὗται τραπῶσιν εἰς πολεμικὰ ἔργα. Ἡ μεγίστη τῶν συναθροίσεων καὶ ἐκκλησιῶν τοῦ λαοῦ ἦν ἡ ἐν τῷ παναθηναϊκῷ σταδίῳ. Αὕτη προαγγελθεῖσα διὰ μεγάλων προγραμμάτων κολληθέντων ἐπὶ τῶν τοίχων πολλῶν ὁδῶν τοῦ ἄστεως καὶ διὰ τῶν ἐφημερίδων ἐγένετο οὐχὶ ἐν τῇ πλατείᾳ τῶν στύλων τοῦ Ὀλυμπίου Διός, ὡς ὡρίσθη, ἀλλ' ἕνεκα τοῦ σφοδροτάτου ἀνέμου ἐν τῷ παναθηναϊκῷ σταδίῳ, ἣν συνέσησαν περὶ τὰς 10,000 ἄνθρωποι πάσης τάξεως, ἤτοι βουλευταί, καθηγηταί, ἄλλοι λόγιοι, στρατιωτικοί, βιομήχανοι, ἔμποροι κλ. ἐν οἷς καὶ ξένοι ἄλλοι τε καὶ διπλωμάται ἀκολουθοῦντες κατόπιν τῶν ἐν Ἑλλάδι συμβαινόντων, ὅπως ἐξ αὐτοψίας ἀνακοινῶνται ταῦτα ταῖς οἰκείαις κυβερνήσεσιν. Εἰς τὴν μεγάλην ταύτην ἐκκλησίαν ἐρρήθη ὑφ' ἑνὸς τῶν ἡγετῶν αὐτῆς, τοῦ γράφοντος ταῦτα, μακρὸς λόγος περὶ *παρασκευῆς* καὶ πολέμου καὶ κυβερνήσεως ἐξ ὅλων τῶν ἀρχηγῶν, ὅστις κατὰ τὴν ἐν τῇ «Ἐφημερίδι τῶν Συζητήσεων» περίληψιν ἔχει ὧδέ πως: «Συμπολῖται. Εὑρισκόμεθα ἐν κρισιμωτάτοις καιροῖς. Δὲν ἔρχομαι λοιπὸν σήμερον ἐνώπιόν σας ἵνα εἴπω λόγους· ἱκανοὺς μέχρι τῆς σήμερον ἠκούσατε ῥή-

τορας φιλοτίμους πολλοὺς πολλὰ διακηρύξαντας. Καὶ ἄλλοι μὲν τούτων σκοπὸν εἶχον ἵνα κινήσωσι τὰ αἰσθήματά σας, καὶ τὸ κατώρθωσαν. Ἄλλοι νὰ σὰς ἐκπλήξωσι διὰ ῥητορικῶν σχημάτων καὶ ηὐτύχησαν. Ἄλλοι ἀναρπάσαντες σᾶς ἀνήγαγον εἰς τὴν γεραρὰν ἀρχαιότητα τῶν ἡμετέρων μεγάλων προγόνων καὶ μεγαλύναντες ἐκ παντὸς τρόπου ἐκείνους διὰ λόγων, ἔργῳ δ' ὄντας μεγάλους, ἐσπούδασαν νὰ παραστήσωσι τὸ μέγα χάσμα, τὸ ὁποῖον κεῖται μεταξὺ τῶν παλαιῶν μεγάλων Ἑλλήνων καὶ ἡμῶν τῶν σημερινῶν μηδαμινῶν, συμπεράναντες τέλος: «Ὤ, πόσον μηδαμινὰ εἶνε τὰ τέκνα παραβαλλόμενα πρὸς τοὺς μεγάλους πατέρας!» καὶ ἐπείσθητε. Ἄλλοι ἐμνήσθησαν τῶν θυσιῶν τῶν ἡρώων τοῦ 1821, ἵνα θερμάνωσι τὰ νεκρὰ ἡμῶν στήθη κραυγάσαντες: «Ὤ, δὲν εἴμεθα ἡμεῖς υἱοὶ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων!» — «Ἂς καλύψωμεν τὸ πρόσωπον», ἐκραύγασεν ἄλλος ῥήτωρ, «διότι Ἕλληνες ὄντες οὐδὲν ἑλληνικὸν ἔχομεν! Δὲν εἴμεθα Ἕλληνες· ὄχι· ἡ Ἑλληνικὴ γενεὰ ἀπέθανε τὸ 1821»· καὶ τὸ συνηθάνθητε. — Τοιοῦτοι δεινοὶ ῥήτορες καὶ ἐνταῦθα καὶ ἀλλαχοῦ ταῦτα καὶ τοιαῦτα ἐδῶ καὶ ἐκεῖ ἐρρητόρευσαν φιλότιμοι ὄντες φιλότιμα ὑπὲρ τῆς πατρίδος κινδυνευούσης εἶπον. Ναί, πολλὰ πολλοὶ ὀρθὰ εἶπον καὶ ἔγραψαν καὶ λόγων χρείαν πλέον δὲν ἔχετε· ἐκορέσθητε λόγων· ἀνάγκη λοιπὸν ἔργων· διότι ἴσως εἰς τὰ ἔργα ἐκεῖνοι δὲν ἦλθον. Ἔργα [ναὶ ἔργα· ὄχι λόγια πλέον], ἔργα ἐπιθυμεῖτε, καὶ ἐπὶ τὰ ἔργα ἂς ἔλθωμεν. Ἀλλὰ σημειωτέον μήπως ἔργα δὲν ἀνέφεραν, συμπολῖται, καὶ οἱ φιλότιμοι προλαλήσαντες ἄλλοτε ῥήτορες, μεγαλύναντες τοὺς μεγάλους ἡμῶν προγόνους, καταδείξαντες τὸ μέγα ἐκείνων παρελθὸν καὶ τὴν μικρότητα ἡμῶν τῶν σημερινῶν; Ἐξήτασαν δῆλα δὴ οἱ ἄλλοι τοὺς προγόνους ἡμῶν καὶ πατέρας καὶ κατέλιπον εἰς ἡμᾶς σήμερον, ὡς συμπέρασμα νὰ ἐξετάσωμεν τοὺς υἱοὺς ἐκείνων ἤτοι ἡμᾶς αὐτούς. Ἔχετε λοιπόν, ἀδελφοί, τὴν γενναιότητα — καὶ μακρὰν ἀφ' ἡμῶν πᾶσα μικροφιλοτιμία, — ἵνα ἀνατέμωμεν, οὕτως εἰπεῖν, ἡμᾶς αὐτοὺς ὅπως ἴδωμεν τί πάσχομεν, ὅπως μάθωμεν διὰ τί οἱ μὲν πρόγονοι καὶ πατέρες ἡμῶν ἦσαν μεγάλοι εἰς κρισίμους καιρούς, καὶ μεγάλα κατορθώσαντες ἐδοξάσθησαν, ἡμεῖς δὲ οὐδὲν ἔχοντες ἀδοξοῦμεν; — Ἐὰν ἀνατέμωμεν ἡμᾶς αὐτοὺς ὡς πρὸς τὰς παρούσας δεινὰς περιστάσεις κατὰ σύγκρισιν πρὸς τοὺς ἡμετέρους προγόνους καὶ πατέρας ὑπὸ τοιαύτας περιστάσεις καὶ ἐκείνους διατελέσαντας, εὑρίσκομεν, ὅτι ἐκεῖνοι ἰάθησαν διὰ τῆς ταυτότητος τῶν φαρμάκων, διὰ τῆς ὁμοφροσύνης, ἡμεῖς δὲ νοσοῦμεν, διότι καὶ τοιοῦτοι ὄντες κατασπαρασσόμεθα ἀναμεταξύ μας ὡς συνιστάμενοι ἐξ ὅλως διαφόρων, ἐὰν μὴ ἀντιθέτων, στοιχείων. Ἐκεῖνοι εἶχον Ἀριστείδας τῆς ἑνώσεως ἐν πολεμικοῖς κινδύνοις, ἡμεῖς δ' ἔχομεν στοιχεῖα διαρρήξεως, ἅτινα

κατ' ἐμὴν κρίσιν ἦνὰ εἴπω καλλίτερον κατὰ τὴν κρίσιν ὅλων σας, εἶνε τὰ ἑπόμενα. Ἂς ἐρωτήσῃ ἕκαστος τὴν καρδίαν του, ἂς ῥίψῃ τὰ βλέμματα περὶ ἑαυτὸν καὶ τοὺς ἄλλους...—Ὑπάρχουσι δ' ἐν ἡμῖν τὰ ἑξῆς στοιχεῖα: α') οἱ *ἄτολμοι συνετοί*, οἵτινες ἀκούοντες τὴν λέξιν πόλεμος μετὰ φρίκης ὀπισθοχωροῦσιν ὡς ἐνώπιον φάσματος δαιμονικοῦ κραυγάζοντες: «Τὸν πόλεμον ζητοῦσιν οἱ ξηπόλυτοι». Ὅταν ὅμως οὗτοι φέρωνται εἰς τὴν θερμότητα τῶν συζητήσεων περὶ τοῦ ἔθνους Ἕλληνες πρὸς Ἕλληνας, μακρὰν τοῦ ταμείου, μακρὰν τῶν οἰκιακῶν ἀσχολημάτων, μακρὰν τῶν ἰδιωτικῶν γοήτρων, συμπαρασύρονται ὑπὸ τοῦ ῥεύματος τοῦ ἔθνους νὰκούσωσι καὶ λέξιν τινὰ περὶ πολέμου. Ὅταν ὅμως ἐπιστρέφωσιν εἰς τὰ τιμαλφῆ τοῦ οἴκου θέλγητρα, ἀναπηδῶσι καὶ πάλιν ἐκ τρόμου ἐνθυμούμενοι τὴν περὶ πολέμου δῆθεν φλυαρίαν των κραυγάζοντες: «Δὲν ἤμεθα διὰ πόλεμον! Δὲν καταστρέφομεν τὸ ὑπάρχον· ἂς καύσουν καὶ ἄλλοι τὰς οἰκίας των! ἡμεῖς τὰς ἐκαύσαμεν». [Ὄχι δὲν λέγουν καλά· μία ἡ Ἑλλὰς ἔσω καὶ ἔξω]· β') οἱ *ἀσύνετοι τολμηροί*, οἵτινες θέλοντες τὸν πόλεμον οὐχὶ ὡς πόλεμον τελεσφόρον, ἀλλ' ἕνεκα ἰδίων τελῶν, φέρουσιν ἀνὰ στόμα μίαν λέξιν παντοῦ καὶ πάντοτε: «Πόλεμος, πόλεμος». Χλευάζουσι τοὺς πάντας διὰ τὴν ἀναβολήν· καὶ κηρύττοντες αὐτοὶ ἑαυτοὺς ὡς ἀρχηγέτας καὶ πολεμάρχους καὶ ὡς μέτρον τῆς διεξαγωγῆς αὐτοῦ προτάσσοντες ἑαυτούς καὶ μόνους, ἐγείρουσι πανταχοῦ κονιορτὸν καὶ στρόβιλον πολεμικῆς θυέλλης, ὀνειρευόμενοι ὅτι, ἐὰν πετάξωσιν αὐτοὶ πέντε οἱ γενναῖοι ἔχοντες ἄλλους πέντε εἰς τὸν θεῖον Ὄλυμπον ἢ εἰς τὴν Πίνδον ἢ εἰς τὴν Ἤπειρον ἢ εἰς τὴν αἱματόφυρτον Κρήτην, θὰ παιανίσωσιν ἀμέσως τὰ ἐλευθέρια τῶν δούλων Ἑλλήνων προβαλλόμενοι ἀντὶ πολεμικῶν ἐφοδίων τὰ μαντευτικῆς ῥήτρας εἰς αὐτοὺς πλέον τόπον ἔχοντα ῥήματα. «Οἱ ἡμέτεροι πατέρες πῶς ἐκ τοῦ μηδενὸς ἔπλασαν κράτος; Τόλμην, ἀδελφοί, τόλμην εἶχον ἐκεῖνοι». Τιθέμενοι δ' οὕτως αὐτοχειροτόνητοι ὑπεράνω τοῦ ἔθνους, τῆς βουλῆς, τοῦ ἡγεμόνος, μετροῦσι τὰ τοῦ πολέμου κατὰ τὸ μέτρον τῆς δυνάμεως, ῥοπῆς, σκοποῦ ἰδιωτικοῦ καὶ κρίσεώς των. Τὰ πάντα εἰς αὐτοὺς γυμνοὺς ὄντας γυμνὰ τὰ τοῦ πολέμου φαίνονται. «Δὲν ἔχομεν ἀνάγκην», λέγουσι, «προπαρασκευῶν μακρῶν, πολυδαπάνων, ἀναβολῶν καὶ τῶν τοιούτων μορμολυκείων, ἅτινα εἶνε τεκμήρια ἀφιλοπατρίας καὶ δειλίας λαγοῦ· τὸ κλέφτικον τὸ γνωρίζομεν· θάρρος. Οἱ ἄνδρες τοῦ 1821 τίποτε δὲν εἶχον. Τὸ καρυοφύλλι καὶ ἡ φουστανέλλα πάλιν θὰ στήσωσι τρόπαια» [ὄχι· ὄχι· παρασκευάς· θέλομεν παρασκευάς]· γ') οἱ *ἀσύνετοι ἄτολμοι*. Νὰ λεχθῇ καὶ μία λέξις περὶ τούτων εἶνε αἰσχύνη ἐθνική. Μεταβῶμεν εἰς ἄλλους. δ') οἱ *συνετοὶ τολμηροί*, οἵτινες δὲν θεωροῦσι τὸν πόλεμον οὔτε ὡς δαιμονικὸν

φάσμα τῶν ἰδιοτελῶν οὔτε ὡς κλέφτικον στρατήγημα τῶν αὐτοσυντάκτων ἐλευθερωτῶν οὔτε ὡς ἄρρητον ὄν τῶν κινουμένων τῆς διαφθορᾶς νεκρῶν τῶν ἀγυιῶν καὶ τῶν ἀπολαύσεων, ἀλλὰ τὸν θεωροῦσιν ὡς ἀνάγκην μέν, ὡς ἔργον δὲ δυσχερέστατον. Ὅσῳ ἁπλῆ ἡ λέξις πόλεμος, τόσῳ τὰ κατ' αὐτὸν εἶνε μεγάλα οὐρανομήκη κατ' αὐτούς. «Θέλομεν πόλεμον, λέγουσιν, ἀλλὰ μετ' ἀληθῶν παρασκευῶν καὶ ἐθνικῆς συντάξεως. Οὐχὶ πρότερον πόλεμος· ἀλλὰ πρὸ αὐτοῦ ἀληθεῖς παρασκευαί». Καὶ ἀληθῶς ὀρθότατα σκέπτονται, διότι πόλεμος ἄνευ παρασκευῶν χερσαίων καὶ τῆς θαλάσσης εἶναι προδοσία τοῦ ἔθνους καὶ χλεύη τῶν ξένων. [Μάλιστα, μάλιστα. Ἐπευφημίαι. Χειροκροτήματα].— Τώρα λοιπὸν συμπολῖται, σᾶς ἐρωτῶ σαφῶς καὶ κατηγορηματικῶς, τί θέλετε; «Παρασκευὰς πολέμου· πόλεμον». [Ἐπευφημίαι. Χειροκροτήματα]. Παρασκευάς, πόλεμον θέλω καὶ ἐγώ· καὶ ἐγὼ εἶμαι εἷς ἀπὸ σᾶς. Ἀλλὰ πάντοτε οἱ συνετοὶ τολμηροί, ἤτοι οἱ ἀληθεῖς φιλοπάτριδες καὶ φρόνιμοι ἄνδρες ἐζήτουν τὰ δύο ταῦτα· καὶ ἡμεῖς αὐτοί.—Ἀλλὰ πάντοτε τὰ αὐτὰ ἠκούομεν· ταῦτα μᾶς ὑπεσχέθησαν χιλιάκις· ἀλλὰ τίποτε δὲν εἴδομεν μέχρι σήμερον, εἰμὴ μόνον μέρος τι ὡρισμένον ἐσχάτως, ἀλλὰ καὶ τοῦτο διεκόπη. Διὰ τί; Διότι πάντοτε μᾶς λείπει κἄτι τι ἄλλο, τὸ ὁποῖον ἀνάγκη νὰ προηγηθῇ. Ἕως τώρα ἠκούσαμεν πολλὰς λέξεις μεγάλας: προγόνους, πατέρας, ἥρωας, τὸ 1821, αἵματα, τυράννους, ἐκδίκησιν, κόκκαλα ἀνδρειωμένα καὶ μυρία ἄλλα συγκινητικὰ καὶ θελκτικά. Τέλος ὅμως πάντων, ἐνῷ ἔπρεπεν ἐν ἀρχῇ, ἠκούσθησαν καὶ αἱ λέξεις: παρασκευαί, πόλεμος. Ἀλλὰ καὶ πάλιν τίποτε, εἰμὴ ἐλάχιστον, κατωρθώθη. Διὰ τί; Διότι ἔπρεπε νὰ προηγηθῇ πάντων ἡ συνηθεστάτη μὲν φαινομένη, σπανιωτάτη δὲ καὶ μεγίστη λέξις *κυβέρνησις ἰσχυρὰ* [Ναὶ κυβέρνησις. Ἐπευφημίαι].— Ἡ εἰς μίαν τοιαύτην κυβέρνησιν θυσίας καὶ αἷμα θὰ προσφέρωμεν ἀγογγύστως ὡς Ἕλληνες ἢ οὐδὲν εἰς πᾶσαν ἄλλην. Μέσος ὅρος δὲν ὑπάρχει. Ἀλλὰ τὸ περὶ θυσιῶν εἶνε ἄλλο ζήτημα.—Ἂς ἔλθωμεν λοιπὸν τώρα εἰς τὸ γενικὸν συμπέρασμα. Παρεδέχθητε ἔργα καὶ ὄχι πλέον λόγια· παρεδέχθητε παρασκευὰς καὶ οὐχὶ ἄτακτα κινήματα· ἐψηφίσατε πόλεμον καὶ ὄχι εἰρήνην, καὶ τέλος ὑπεράνω πάντων τούτων κυβέρνησιν. Πρὶν λοιπὸν διαλυθῆτε, πρέπει νὰ ἔχετε ὡρισμένως καὶ σαφῶς ἐν τῇ καρδίᾳ καὶ τῷ νῷ τάδε: ἔργα, παρασκευάς, πόλεμον καὶ κυβέρνησιν· ἤτοι ἐμπόλεμον πραγματικὴν παρασκευὴν καὶ κυβέρνησιν πανελλήνιον, οὐχὶ δὲ συντρίμματα κυβερνήσεως. [Ἐπιδοκιμασίαι ζωηραί]. Ἄλλως ἐὰν καὶ τώρα ὅπως τοσάκις ἄνευ ἀποτελέσματος ὡρισμένου διαλυθῶμεν, θὰ γείνωμεν καταγέλαστοι ἐνώπιον τοῦ ἔθνους, εἰς δὲ τοὺς ξένους θὰ δείξωμεν ὅτι παρ' ἡμῖν ὁ θεσμὸς τοῦ δημοσίᾳ

συζητεῖν τίποτε ἄλλο δὲν σημαίνει, εἰμὴ συνάθροισιν ἀργῶν ἀνθρώπων πρὸς τέρψιν ἐκ τετορνευμένων λόγων κατεχόντων θέσιν θεατρικῶν σκηνογραφημάτων. Διὰ τοῦτο ἂς προσέξωμεν, συμπολῖται, ἵνα μὴ καταστῶμεν γελοῖοι καὶ ἄξιοι οἴκτου. Ἐν τέλει λοιπόν, πρὸς Θεοῦ, ἐνθυμήθητε καλῶς καὶ ζητήσατε λόγῳ καὶ ἔργῳ ὅπου καὶ ὅπως πρέπει εἰρηνικῶς καὶ ἐμβριθῶς τὰ ὅσα δι' ἐπιδοκιμασιῶν λελογισμένων ἐψηφίσατε ἐδῶ. Ἐγὼ δέ; Τὰ αὐτὰ ἦλθα νὰ σᾶς ὑποβάλω· ὄχι νέα πράγματα· σᾶς ὑπενθυμίζω ἐγγράφως τὰ ἰδικά σας διὰ τοῦ ψηφίσματος τούτου. Προσέξατε καὶ ἐπιδοκιμάσατε ἢ ἀποδοκιμάσατε ἕκαστον μέρος αὐτοῦ. (Ἄκρα σιγή)».

Ψήφισμα τῆς ἐκκλησίας τοῦ λαοῦ, ἐπιτροπεία αὐτοῦ, ἀποδοχὴ τῶν ἀρχηγῶν τῶν κομμάτων συστάσεως τῆς «Οἰκουμενικῆς κυβερνήσεως». Πᾶσα ἡ ἐκκλησία ἐπιδοκιμάσασα δι' ἐνθουσιωδῶν εὐφημιῶν ἐνέκρινε βοῇ καὶ οὐ ψήφῳ τὸ ὑπὸ τοῦ ὁμιλήσαντος ἀναγνωσθὲν ψήφισμα τόδε: «Ἡ ἐκκλησία τοῦ λαοῦ συνελθοῦσα τὴν 22 Μαΐου 1877 ἐν τῷ Παναθηναϊκῷ σταδίῳ ἀναγνωρίζει τὴν ἀνάγκην: *Πρῶτον* νὰ σχηματισθῇ κυβέρνησις ἐκ τῶν διαφόρων κομμάτων διὰ τῆς προσωπικῆς συμμετοχῆς τῶν ἀρχηγῶν αὐτῶν. *Δεύτερον* ἡ κυβέρνησις αὕτη ὀφείλει νὰ πραγματοποιήσῃ ἀμέσως καὶ ἀνυπερθέτως τὸν ὅρον, ὑφ' ὃν ἐζητήθη, δῆλα δὴ τὴν πρὸς ὑποστήριξιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἑλληνισμοῦ στρατιωτικὴν ἑτοιμασίαν τοῦ ἔθνους πάσῃ θυσίᾳ. *Τρίτον* ἐπιτροπὴ πενταμελὴς νὰ ἐγχειρίσῃ τὸ ψήφισμα τοῦτο εἰς τὴν ἐθνικὴν *ἀντιπροσωπείαν* καὶ εἰς τοὺς προϊσταμένους τῶν πολιτικῶν μερίδων. *Τέταρτον* ἡ αὐτὴ ἐπιτροπὴ νὰ ἐκφράσῃ τὴν εὐγνωμοσύνην τοῦ λαοῦ πρὸς τοὺς βουλευτὰς ἐκείνους, οἵτινες κηρυχθέντες ὑπὲρ τῆς προσωπικῆς συμπράξεως τῶν ἀρχηγῶν τῶν κομμάτων ὑπεστήριξαν, ὑποστηρίζουσι καὶ θὰ ὑποστηρίξωσιν αὐτὴν λόγῳ καὶ ἔργῳ». Ἅμα δὲ τῇ ἐν ἐπευφημίαις ἐπικυρώσει τοῦ ψηφίσματος ἡ ἐκκλησία τοῦ λαοῦ διώρισεν ἐπιτροπείαν συνισταμένην ἐκ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Παρθενίου Περίδου τέως προέδρου τῆς γενικῆς συνελεύσεως τῶν Κρητῶν κατὰ τὴν τελευταίαν ἐπανάστασιν, Νικολάου Δαμασκηνοῦ καὶ Θεοδώρου Ἀφεντούλη καθηγητῶν τοῦ πανεπιστημίου, Ἀριστείδου Βαμβᾶ διευθυντοῦ τῆς *Στοᾶς* καὶ τοῦ γράφοντος ταῦτα. Ἡγουμένη ἡ ἐπιτροπεία τοῦ λαοῦ ἐξήρχετο ἐκ τοῦ Παναθηναϊκοῦ σταδίου πρὸς τὴν πόλιν, ὅτε παρὰ τὴν γέφυραν αὐτοῦ ἄνθρωποι τῆς κυβερνήσεως ἀπεσταλμένοι μάτην ἐπειράθησαν τῆς τε ἐπιτροπείας νὰνακόψωσι τὸν δρόμον καὶ τὸν λαὸν διαλύσωσι, καίτοι ἐπὶ μίαν ὥραν ἓν τῶν μελῶν αὐτῆς ὡς τὸ κατ' ἐξοχὴν παρασκευάσαν τὰ τῆς ἐκκλησίας τοῦ λαοῦ ἐπολιόρκουν ἐν τῷ ἐκεῖ καφεῖῳ ἀπειλήσαντες διὰ περιστρόφων καὶ μαχαιρῶν καὶ πυροβολισμῶν.

Ἀποκρουσθέντων εἶτα τῶν ὀργάνων τῆς ἐξουσίας ἥ τ' ἐπιτροπεία καὶ ὁ λαὸς ἀεὶ πληθυνόμενος ἐπορεύθησαν πρὸς τὸν οἶκον τοῦ Ἐπαμεινώνδα Δεληγεώργη, ὅστις ἀκούσας τοῦ ψηφίσματος τῆς ἐκκλησίας τοῦ λαοῦ ἐν συγκινήσει ἐδέξατο αὐτό. Δευτέρα ἀπόπειρα ἐγένετο ἔμπροσθεν τοῦ οἴκου τοῦ Δεληγεώργη ὑπὸ ἀνθρώπων τῆς ἐξουσίας, ἵνα διὰ μαχαιρῶν, ῥοπάλων καὶ πυροβολισμῶν διαλύσωσι τήν τ' ἐπιτροπείαν καὶ τὸν λαόν. Ἀλλ' ὁ λαὸς ἐκμανὴς γενόμενος ἄλλους μὲν ἐξ αὐτῶν μαχαιρώσας, ἄλλους τραυματίσας καὶ τέλος τρέψας εἰς φυγὴν συνώδευσε τὴν ἐπιτροπείαν, ἥτις ἀνέγνω τὸ ψήφισμα καὶ τοῖς ἄλλοις ἀρχηγοῖς τῶν κομμάτων Θ. Ζαΐμη, Θ. Δεληγιάννη, Χ. Τρικούπη, οἵτινες καὶ ἀπεδέξαντο αὐτό, καὶ Α. Κουμουνδούρῳ, ὃν βραδύνοντα νὰποφανθῇ ὁ λαὸς ἠπείλησε τὰ ἔσχατα περικυκλώσας τὸν οἶκον αὐτοῦ καὶ καταλαβὼν τὰς εἰσόδους ἕτοιμος ὢν νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὸν οἶκον. Ἐν τέλει δὲ ἀποδεξαμένου καὶ τοῦ Κουμουνδούρου τὸ τῆς ἐκκλησίας ψήφισμα, ἡ πλειονοψηφία τῆς ἐπιτροπείας καὶ πολλοὶ τοῦ λαοῦ δὲν ἤθελον νὰ μεταβῶσι καὶ εἰς τὸν Βούλγαρην ὡς διατελοῦντα ὑπὸ τὴν μορφὴν ἔτι τῶν στηλιτικῶν· ἀλλὰ παρὰ τὴν πλατεῖαν τῆς Ὁμονοίας αἴφνης στῖφος τὸ πλεῖστον ἐξ Ὑδραίων περικυκλῶσαν τὴν ἅμαξαν τῆς ἐπιτροπείας προτεῖνον μακρὰς μαχαίρας καὶ πιστόλια ἐπὶ ἀπειλῇ θανάτου ὑπεχρέωσαν αὐτὴν νὰ μεταβῇ καὶ πρὸς τὸν Βούλγαρην, ὅστις ἀσπασίως καὶ πάνυ ἡμέρως ὑφ' ὅρους ἐδέξατο τὰ τοῦ ψηφίσματος εἰπὼν σὺν τοῖς ἄλλοις: «Τὴν μὲν ἀπόφασιν τοῦ λαοῦ σέβομαι καὶ ἀποδέχομαι, διότι πάντοτε ἐν τῷ πολιτικῷ μου βίῳ ὑπῆρξα μετὰ τοῦ λαοῦ· ἀλλ' ἡ συγκρότησις κυβερνήσεως ἐκ τῶν ἀρχηγῶν τῶν πολιτικῶν μερίδων νομίζω ὅτι δὲν θὰ εἶναι ὠφέλιμος· ἄλλως τε δὲ τοῦτο εἶνε δικαίωμα τοῦ βασιλέως. Οὐχ ἧττον δηλώσατε πρὸς τὸν λαὸν ὅτι εἶμαι ἕτοιμος νὰ πράξω ὅ τι θέλει ὅπως καὶ ἄλλο τε», δῆλα δὴ κατὰ τὴν ἐπανάσασιν τοῦ 1862. Μετὰ τοῦτο ἥ τ' ἐπιτροπεία καὶ ὁ ἀκολουθῶν αὐτῇ λαὸς καταλιπόντες τὸν οἶκον τοῦ Βούλγαρη διελύθησαν διατελέσαντες ἐπὶ ποδὸς οἱ πλεῖστοι νήστεις πολλὰς ὥρας (ἀπὸ τῆς 3 μ. μ. τῆς 22 μέχρι τῆς 2 τῆς νυκτὸς τῆς πρὸς τὴν 23 Μαΐου)· τότε καὶ ἡ πόλις ἅπασα διετέλει ἀνάστατος. Ἐκ περισσοῦ δ' ὑπεβλήθη (24 Μαΐου) τὸ ψήφισμα τῆς ἐκκλησίας τοῦ λαοῦ ὑπὸ δύο μελῶν τῆς ἐπιτροπείας τῇ βουλῇ, διότι ἤδη τὴν νύκτα τῆς 22 πρὸς τὴν 23 ἡ μὲν πτῶσις τοῦ ὑπουργείου Κουμουνδούρου ἦν τετελεσμένη, ὑπελείπετο δὲ μόνον νὰ συγκροτηθῇ ἡ ὑπὸ τοῦ Θρασυβούλου Ζαΐμη ἐπικληθεῖσα «*Οἰκουμενική*».

§ 1772. **Ἡ «Οἰκουμενική»: Κωνσταντῖνος Κανάρης, Α. Κουμουνδοῦρος, Ε. Δεληγεώργης, Θ. Δεληγιάννης, Θ. Ζαΐμης, Χ. Τρικούπης, Χ. Ζυμπρα-**

κάκης (26 Μαΐου 1877-11 Ἰανουαρίου 1878). Συσταθείσης τῆς «Οἰκουμενικῆς» ὁ λαός, σύμπας ὁ ἑλληνισμὸς ἤλπιζε τὰ πάντα ἐξ αὐτῆς. Πρότερον ἐκ τῆς διχογνωμοσύνης τῶν φατριῶν ἐπήγαζεν, ὡς ἐπίστευον, πᾶν τῇ πολιτείᾳ κακόν· τότε δ' ἐκ τῆς ἑνώσεως τῶν ἡγετῶν τῶν πολιτικῶν μερίδων ἤλπιζον πᾶν ἀγαθόν. Ὁ λαὸς ἔχων ἄκραν πεποίθησιν ἐπὶ τὸ ὑπουργεῖον ἐκεῖνο ἐτράπη εἰς τὰ οἰκεῖα ἔργα. Αἱ συναθροίσεις, αἱ διαδηλώσεις, αἱ ἐκκλησίαι τοῦ λαοῦ, ὑφ' ὧν συνεταράσσετο τὸ ἄστυ τῆς Ἑλλάδος ἅμα τῇ ἀρχῇ τοῦ ῥωσσοτουρκικοῦ πολέμου ἐξέλιπον ἐν ἀκαρεῖ. Οὐδ' αὐταὶ αἱ ἐφημερίδες ἔδιδον τροφὴν συζητήσεως· καὶ ἐκεῖναι, ἅτε τῶν πατρώνων αὐτῶν ἑνωθέντων καὶ κατ' ἀκολουθίαν τοῦ κατ' ἀλλήλων πολέμου καταλυθέντος, ἐσίγησαν ἐπιβαλοῦσαι καὶ αὐταὶ ἑαυταῖς οἰκουμενικήν, οὕτως εἰπεῖν, γλωσσοπέδην. Μὴ δυναμένη ἡ οἰκουμενικὴ νὰ διαπράξῃ τι ὑπὲρ τοῦ πολέμου διετέλει ἀσχολουμένη περὶ τὰ ἐσωτερικά. Ἡ διοίκησις ἦν ἤρεμος, ἐκλιπόντος τοῦ περὶ τὴν κατάληψιν τῶν δημοσίων θέσεων ἀνταγωνισμοῦ, ὁποῖος, ὡς γνωστόν, γίνεται ἐν πάσῃ ὑπουργικῇ μεταβολῇ, εἰ μὴ μόνον ἐφ' ὅσον ἕκαστος τῶν οἰκουμενικῶν παρεῖχε τοῖς ὀπαδοῖς αὐτοῦ ἐκ τοῦ ὑπουργείου, οὗ προΐστατο, ὅ τι οὐδόλως ἢ ἐλάχιστον ἠδύνατο νὰ προσκρούῃ τοῖς συνάρχουσιν ὁμοτίμοις. Ὡσαύτως καὶ ὁ ἐν τῇ βουλῇ βίος, εἰ καὶ ἐνεφανίσθη ἰσχυή τις ἀντιπολίτευσις, ἦν ἤρεμος ψηφισθέντων σχεδὸν ἄνευ συζητήσεως νόμων σπουδαίων, οἵτινες ὑπὸ μονομερὲς ὑπουργεῖον ἴσως δυσχερῶς θὰ ἐψηφίζοντο. Ἀλλ' ὅσῳ παρήρχετο ὁ χρόνος, οἱ δὲ Ῥῶσσοι φοβεροὶ κατήρχοντο ἐγγύτερον τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τόσῳ ὁ λαὸς ἀπηλπίζετο καὶ ἠγανάκτει κατὰ τῶν οἰκουμενικῶν, τόσῳ καὶ ἐφημερίδες τινὲς ἤρχοντο ἀποδοκιμάζουσαι τὴν ἀεργίαν καὶ τελείαν περὶ τὰ πολεμικὰ ἀπραγμοσύνην αὐτῆς. Ἡ ἀγανάκτησις ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ μετετρέπετο εἰς λύπην καὶ ἀπελπισμόν· μετὰ τὸν θάνατον μάλιστα (2 Σεπτεμβρίου 1877) τοῦ Κανάρη ὡς συνεκτικοῦ στοιχείου τῶν μελῶν τῆς οἰκουμενικῆς αὕτη ἐθεωρεῖτο ὡς παραλελυμένη καὶ σαφῆ τὰ σημεῖα ἔχουσα τῆς διαλύσεως καὶ ὡς ἑτοιμοθάνατος. Καὶ ὄντως αἴφνης οἱ οἰκουμενικοὶ παρητήθησαν (11 Ἰανουαρίου 1878). Ἔκτοτε ὁ λαὸς ἐμάνη κατ' αὐτῶν διαλυθεισῶν ὡς ἰστοῦ ἀράχνης πασῶν τῶν ἐλπίδων αὐτοῦ. Ἡ οἰκουμενικὴ προσεκλήθη ὁμοθύμως ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ἵνα παρασκευάσῃ εἰς πόλεμον τὸ ἔθνος· αὕτη ὅμως διετέλεσεν ἐπὶ ὅλους ἑπτὰ καὶ ἥμισυν μῆνας οὐδαμῶς ἁψαμένη πολεμικῆς παρασκευῆς. Ἡ οἰκουμενικὴ τὴν πολεμικὴν ἐσθῆτα Ἐνυοῦς, ἣν ἀναβιβάζον ἐπὶ τὴν ἐξουσίαν περιέβαλε τὸ ἔθνος, κατερχομένη παρέδωκεν αὐτῷ ὅλως διερρωγυῖαν. Οὕτω δὲ ἡ Ἑλλὰς μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς οἰκουμενικῆς ἐθεάθη ἐν τελείᾳ ἀδοξίᾳ τελέως καὶ γυμνὴ

πάσης πολεμικῆς πανοπλίας. Ὁ ἐθνικὸς σκοπός, οὗ χάριν αὕτη συνέστη, ἀπέτυχεν.

§ 1773. **Πρωθυπουργία Α. Κουμουνδούρου (11 Ἰανουαρίου-21 Ὀκτωβρίου 1878), Χ. Τρικούπη (21-26 Ὀκτωβρίου 1878), Α. Κουμουνδούρου (25 Ὀκτωβρίου 1878-10 Μαρτίου 1880), Χ. Τρικούπη (10 Μαρτίου-13 Ὀκτωβρίου 1880), Α. Κουμουνδούρου (13 Ὀκτωβρίου 1880-3 Μαρτίου 1882), Χ. Τρικούπη (3 Μαρτίου 1882-19 Ἀπριλίου 1885), Θ. Δεληγιάννη (19 Ἀπριλίου 1885-27 Ἀπριλίου 1886), Δ. Βάλβη (27 Ἀπριλίου 1886-9 Μαΐου 1886).** Ἡ πτῶσις ἢ ὅπως τότε ἐλέγετο «ἡ λιποταξία» τῆς οἰκουμενικῆς ὡς κεραυνὸς ἐνέσκηψεν εἰς τὸ ἔθνος· πᾶς τις διενοεῖτο ὅτι, ἂν ἡ ἐκ τῶν ἐξοχωτάτων πολιτικῶν κυβέρνησις ἀπέτυχεν οἰκτρῶς, οὐδεμία οἱαδήποτε ἄλλη μονομερὴς κυβέρνησις σύντριμμα ἐκείνης δύναται νὰ σώσῃ τὸ ἔθνος ἐκ τοῦ βορρᾶθεν ἐπερχομένου δεινοῦ ἐχθροῦ. Ἀλλ' ἅμα τῇ παρουσίᾳ τοῦ νέου ὑπουργείου ἐν τῇ βουλῇ ἤρξαντο ἐμπνεόμεναι ἐλπίδες τινές. Ὁ ἐπιτήδειος Κουμουνδοῦρος γινώσκων τὴν μανίαν τοῦ λαοῦ ἅμα παραστὰς ἐν τῇ βουλῇ καὶ ἐκήρυξε τὸ πρόγραμμα αὐτοῦ, ὅπερ, περιττὸν νὰ ῥηθῇ, οὔτε ἐπίστευεν οὔτε ἠδύνατο νὰ πιστεύῃ: «Ἐνεργὸς καὶ πραγματικὴ προστασία καὶ ὑπεράσπισις τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τῶν καταπιεζομένων καὶ καταδυναστευομένων ἀδελφῶν ἡμῶν». Ὁ εὔπιστος ἑλληνικὸς λαὸς καὶ πάλιν ἤλπισεν εἰς τὰς ἐπαγγελίας καίπερ οὐδαμόθεν ἀκτὶς ἐλπίδος ὑπέφωσκεν. Ἵνα δ' ἔτι μᾶλλον καταπραΰνῃ τὸν λαὸν ἡ κυβέρνησις, διέταξε καὶ κίνησιν στρατευμάτων. Ἀλλ' αἱ ἐλπίδες τάχιστα, μετὰ τρεῖς ἡμέρας, ἐξηνεμώθησαν ὑπὸ τῶν ἐπαλλήλως ἐρχομένων φοβερῶν ἀγγελιῶν περὶ εἰρήνης καὶ περὶ τῆς δεινῆς τοῦ Ἁγίου Στεφάνου συνθήκης. Ὁ λαὸς ἐμάνη· ἀλλ' ὅπως ἐπὶ τῆς καθαιρέσεως τοῦ ἀθώου Ὄθωνος συνέτριψε μόνον τὰς ὑέλους τῶν φανῶν τῆς πρωτευούσης, οὕτω καὶ τότε συνέτριψε (14 Ἰανουαρίου) τὰς ὑέλους τῶν παραθύρων τῶν οἰκιῶν τῶν οἰκουμενικῶν καὶ ἐλιθοβόλησεν αὐτάς. Προσεμηνύετό τι σπουδαιότερον καὶ τινες ἐνεφανίσθησαν ἔν τε Ἀθήναις καὶ ἀλλαχοῦ ἐξ ἀκαίρου φιλοπατρίας, ἵνα μή τι ἄλλο ῥηθῇ, ἐν τοιαύτῃ οἰκτρᾷ περιστάσει παροτρύνοντες τὸν λαὸν εἰς στάσιν. Ἡ πόλις ἐπλήσθη ταραχῆς καὶ θορύβου· πλήθη ἀσύντακτα ἐφέροντο ἀνὰ τὰς ὁδούς· συναθροίσεις ἐγίνοντο ὑπὸ τὰνάκτορα· ὁ βασιλεὺς διὰ κραυγῶν προσκληθεὶς εἶπε: « Παιδιά, ἀγαπῶ καὶ λατρεύω τὴν πατρίδα, ὅπως τὴν λατρεύετε καὶ σεῖς. Εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις πρέπει νὰ ἦνε φρόνιμος κανείς. Σᾶς παρακαλῶ πολύ, πολὺ

σᾶς παρακαλῶ νὰ ἡσυχάσετε, διότι αἱ περιστάσεις ἀπαιτοῦν φρόνησιν». Συναθροίσεις ἐγίνοντο καὶ ἀλλαχοῦ, οὐδενὸς καλοῦντος, ἐμφύτῳ ὁρμητικῇ δυνάμει, πρὸ τοῦ πανεπιστημίου, φέρ' εἰπεῖν, ἔνθα ὁ Θεόδωρος Φλογαΐτης ἠγόρευσε πρὸς τοὺς συνηθροισμένους· ἄλλοι ἀνερχόμενοι ἐκ τῆς ὁδοῦ τῶν ἁγίων Θεοδώρων ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὄχλος ἀναβιβάσαντες τὸν Πᾶνον Κορωναῖον ἐκεῖ παρατυχόντα ἐφ' ἁμάξης ὡδήγησαν πρὸς τὴν πλατεῖαν τοῦ συντάγματος, ἔνθα ἠγόρευσεν ὁ Γ. Βαλασσόπουλος καὶ ἄλλος τις, οἵτινες ἠνάγκασαν τὸν Κορωναῖον νἀνέλθῃ πρὸς τὸν βασιλέα. Ἀλλ' ἦν λίαν ὀψέ· δὲν ἐγένετο δεκτός· παρενέβη ἡ ἐξουσία· ἐκτυπήθησάν τινες, ἐν οἷς καὶ ὁ ὑπαστυνόμος Ζώης πρὸ τῆς οἰκίας Τρικούπη· περὶ δὲ τὴν πλατεῖαν τῆς Ἐλευθερίας καὶ παρὰ τὴν οἰκίαν Κουμουνδούρου ἐτραυματίσθησάν τινες καὶ ἄλλοι ἐφονεύθησαν· οἱ δὲ οἰκουμενικοὶ ἐκρύβησαν ἄλλος ἀλλαχοῦ.

Πολεμικὸς ἐνθουσιασμὸς ἔν τε τῇ πρωτευούσῃ καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις. Ἐπὶ τέλει τὸ ἄστυ εἰρήνευσεν· ἡ δὲ βουλὴ καὶ ἡ κυβέρνησις ἐφαίνοντο τετραμμέναι τὴν εἰς τὸν πόλεμον εὐθὺ ἄγουσαν. Ἡ βουλὴ δὶς (18 καὶ 19 Ἰανουαρίου 1878) συνεδριάσασα μυστικῶς ἐκίνησε τὴν περιεργίαν καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν πάντων, διότι οὐδὲν τῶν ἐν αὐταῖς εἰρημένων καὶ ἐψηφισμένων ἔμεινεν ἄγνωστον. Πανταχόθεν ἠκούετο ὅτι ὁ στρατὸς διετάχθη νὰ ἐξέλθῃ καὶ πανταχόσε πρὸς τοῦτο διαταγαὶ ἐδίδοντο ὑπὸ τῶν ἁρμοδίων. Ἐκ τῆς πρωτευούσης ἠλεκτρίζοντο αἱ ἐπαρχίαι καὶ ἐξ αὐτῶν ἐκείνη. Ἐν Χαλκίδι ὁ λαὸς ἔνθεν μὲν ἐμαίνετο κατὰ τῶν οἰκουμενικῶν, ἔνθεν δ' ἀπήτει πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας. Καὶ αἱ ἐκ τῶν γειτνιαζουσῶν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι δύο ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν, Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας, ἠγγέλλοντο ἐπαναστατικὰ κινήματα. Φυγάδες ἐκ Βώλου ἐλθόντες εἰς Χαλκίδα διέδιδον ὅτι τὸ Πήλιον διετέλει ἐν ἐπαναστάσει. Ἄλλαι εἰδήσεις διὰ Λαμίας (16 Ἰανουαρίου 1878) ἐξ Ἁλμυροῦ ἐβεβαίουν ὅτι οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ Πηλίου ἠγέρθησαν οἱ Ἕλληνες, ἀλλὰ καὶ ὅτι μάχαι ἐγένοντο, οἱ δὲ Τοῦρκοι ἦσαν περίτρομοι. Ἄλλη εἴδησις (19 τοῦ αὐτοῦ) ἐξεγείρει τὸ φρόνημα τοῦ λαοῦ τοῦ ἄστεως καὶ ἀστραπηδὸν διαδίδεται ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα ὅτι ἡ ἡρωϊκὴ Κρήτη αὖθις ἔλαβε τὴν πανοπλίαν τοῦ Ἄρεως, ἡ δὲ γενικὴ αὐτῆς συνέλευσις ἀνεκήρυξε τὴν ἕνωσιν τῆς Κρήτης μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος. Ταῦτα πάντα τὰ μὲν ἀληθῆ, τὰ δὲ ὑπερβολικά, ἄλλα δὲ προληπτικῶς εἰρημένα ἐξῆψαν τὸ φρόνημα τοῦ ἐλευθερίας, πολέμου καὶ τιμῆς διψῶντος λαοῦ καὶ ἔστρεψαν τόν τε νοῦν καὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ εἰς τὴν ἐκτὸς Ἑλλάδα μακρὰν πάσης ἐκδικήσεως τῶν οἰκουμενικῶν καὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι γενομένων πολιτικῶν πλημμελημάτων. Λήθη τῶν παρελθόντων. Κυβέρνησις, λαός, στρατὸς ἡτοιμάζοντο

εἰς τὸν πόλεμον. Ἐκείνη δανείζεται 10,000,000 δραχμῶν ἐκ τῆς ἐθνικῆς τραπέζης, διατάσσει τὰ τῆς παρασκευῆς στρατοῦ, ὁ λαὸς δίδει ἐθελοντάς, ὁ δήμαρχος Ἀθηναίων κατὰ τὸν πρόσκαιρον διοργανισμὸν (22 Ἰουνίου 1877) τοῦ ἔθνους προσκαλεῖ τοὺς ἄγοντας τὴν ὡρισμένην ὑπὸ τοῦ νόμου ἡλικίαν (19-35 ἐτῶν) προκηρύττων (21 Ἰανουαρίου): «Ἐθνοφύλακες. Πιστεύομεν ἀδιστάκτως ὅτι θέλετε προσέλθει προθύμως πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ ὑπὸ τοῦ νόμου ἐπιβαλλομένου ὑμῖν καθήκοντος τῆς ἐνόπλου ἀσκήσεως ἀναλογιζόμενοι τὸ κρίσιμον τῆς ἐποχῆς καὶ τὰς ἐκτάκτους περιστάσεις, εἰς ἃς ἡ πατρὶς ἡμῶν διατελεῖ». Ὁ στρατὸς παρασκευάζεται εἰς ἔξοδον.

§ 1774. **Ἔξοδος τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ (21 Ἰανουαρίου 1878) διὰ τριῶν σημείων: Σούρπης, Δερβὲν Φούρκα καὶ Γιαννιτσοῦς, ἄκρατος ἐνθουσιασμός, ἐπάνοδος τοῦ στρατοῦ.** Μετὰ συγκινητικὴν δοξολογίαν ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Διάκου τῆς Λαμίας ἐξορμήσας (9 ½ πρωϊνῇ ὥρᾳ) εἰσέβαλεν εἰς Θεσσαλίαν ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Σκαρλᾶτον Σοῦτσον. Τῇ ὑστεραίᾳ (22 τοῦ αὐτοῦ) ὁ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν Θεόδωρος Δεληγιάννης ἀγγέλλει τῇ βουλῇ τάδε: «Πρὸ ἡμερῶν, ὅτε ἐξερράγη ἐν Θεσσαλίᾳ ἐπανάστασις, ἡ κυβέρνησις, γνωρίζουσα ὅτι ἡ Τουρκία ἀπησχολημένη εἰς τὸν ῥωσσοτουρκικὸν πόλεμον θὰ ἠναγκάζετο νὰ στείλῃ εἰς Θεσσαλίαν πρὸς παῦσιν τῆς ἐπαναστάσεως ἄτακτα στίφη, εἶχεν ἀποφασίσῃ νὰ διατάξῃ τὸν μεθοριακὸν στρατὸν νὰ εἰσέλθῃ εἰς Θεσσαλίαν εἰς προστασίαν τῶν Χριστιανῶν· ἤδη ἀτμόπλοιον μᾶς φέρει φοβερὰν εἴδησιν ὅτι βασιβουζοῦκοι καὶ ἄγριοι γκέκιδες νικήσαντες ἐπαναστάτας καταφυγόντας εἰς τινα μονὴν παρὰ τὸν Βῶλον ἔκαυσαν δύο γέροντας μοναχούς, ἔκαυσαν τὰς ἁγίας εἰκόνας καὶ ἐζήτουν νὰ πυρπολήσωσι καὶ τὴν μονήν. Ἡ ἀξιοθρήνητος αὕτη σκηνὴ ἠνάγκασε τὴν κυβέρνησιν νὰ προβῇ εἰς μέτρα ὅσα ἐμελέτα· ἐπομένως ἔδωκε διαταγὴν εἰς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ ἐν τῇ Φθιώτιδι στρατοῦ Σκαρλᾶτον Σοῦτσον νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰς ἐπαρχίας καὶ λάβῃ κατοχὴν πρὸς τήρησιν τῆς τάξεως καὶ προστατεύσῃ τὴν τιμὴν καὶ τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἰδιοκτησίαν πάντων ἐν γένει τῶν κατοίκων». Καὶ πρὸ τῆς δηλώσεως ταύτης τοῦ ὑπουργοῦ Δεληγιάννη, μέγας, ὡς εἴρηται, ἦν ὁ ἐνθουσιασμὸς τοῦ λαοῦ· ἀλλὰ μετ' αὐτὴν ἦν ἀκράτητος. Ἡ πρωτεύουσα ὡμοίαζε κινουμένῳ στρατοπέδῳ. Στρατιῶται πεζοί, ἱππεῖς, εὔζωνοι κατ' ἀποσπάσματα ἀπήρχοντο· οἱ ἐθελονταὶ ἄλλος ἄλλα ἐνδύματα φοροῦντες καὶ κάλυμμα ἔχοντες ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τὸν «μαῦρον κοῦκκον» ὑπὸ τὸν ἦχον τῶν σαλπίγγων καὶ ὑπὸ τὰς εὐφημίας τοῦ λαοῦ οἱ μὲν κατὰ γῆν, οἱ δὲ κατὰ θάλασσαν ἀπήρχοντο πρὸς τὰ με-

θόρια. Οἱ φοιτηταὶ κατήρτιζον τὴν φάλαγγα, οἱ στρατιωτικοὶ βουλευταὶ καταλιμπάνοντες τὴν βουλὴν κατετάσσοντο εἰς τὰ οἰκεῖα σώματα, οἱ ἰατροί, ἐν οἷς ὁ Ι. Βάμβας, ὁ Τ. Λούης καὶ ὁ Γ. Μολοχάδης προσέφερον τῇ ἑταιρείᾳ τοῦ ἐρυθροῦ σταυροῦ τὰς αὐτῶν ἰατρικὰς ὑπηρεσίας. Πλούσιοι δ' ἐδήλωσαν ὅτι ἦσαν ἕτοιμοι νὰ προσενέγκωσι χρήματα ὑπὲρ τῶν ἀναγκῶν τῆς πατρίδος. Ἐπειδὴ δὲ ἠκούσθη ὅτι στόλος τουρκικὸς ὑπὸ τὸν Χόβαρτ ἔπλεεν ἐναντίον τοῦ Πειραιῶς, κατεσκευάζοντο ὀχυρώματα ἐκεῖ καὶ τηλεβόλα ἐτέθησαν τὰ μὲν ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Μουνιχίας, τὰ δ' ἐπὶ τῆς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις λεγομένης Ἀκτῆς. Ὁ ἐνθουσιασμὸς τῶν Πειραιέων ἦν ἀπερίγραπτος· ἄνδρες, γυναῖκες, παῖδες, γέροντες καὶ οἱ τρυφεροὶ μαθηταὶ τῶν σχολείων ἀνέσυρον τὰ τηλεβόλα καὶ μετεκόμιζον χῶμα πρὸς κατασκευὴν τηλεβολείων καὶ προμαχώνων. Καὶ αἱ γυναῖκες οὐδαμῶς ἔμενον ἀμέτοχοι τῆς πρὸς πλήρωσιν τῶν τοῦ πολέμου ἀναγκῶν ἐργασίας. Ἀβραὶ δέσποιναι καὶ κόραι εἰργάζοντο εἰς κατασκευὴν ξαντοῦ, ἐνδυμάτων, ἐπιδέσμων κλ. τὸ ἄριστον παράδειγμα δούσης τῆς γαληνοτάτης βασιλίσσης Ὄλγας. Καὶ αὐτὰ τὰ ἄπορα κοράσια 150 περίπου κατὰ σάββατον εἰργάζοντο εἰς ἐργασίας τοῦ ἐρυθροῦ σταυροῦ. Καί, ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, ὁ ὑπὲρ τοῦ πολέμου ἐνθουσιασμὸς ἦν ἀπερίγραπτος, αἱ ἐλπίδες ἀνεπτερώθησαν, οἱ Ἕλληνες ἦσαν ἕτοιμοι νὰ ὑποστῶσι τὰ πάντα καὶ θυσιάσωσι χάριν τῆς οὕτως ἀναξίως περιφρονηθείσης πατρίδος. Οὕτω δὲ πάντες παρεσκευάζοντο, οἵ τε δημόσιοι λειτουργοὶ καὶ ἰδιῶται καὶ σύμπαν τὸ ἔθνος καὶ ἡ ἐθνοφυλακὴ καὶ ἡ φάλαγξ τοῦ πανεπιστημίου προθυμότατα, ὡς εἴρηται, συνετάσσοντο καὶ ἐγυμνάζοντο καὶ καθίσταντο ἀγαθοὶ τὰ πολεμικά. Ἐν χαρᾷ δάκρυσιν ἔβλεπέ τις τοὺς ἐθνοφύλακας καὶ φαλαγγίτας σπεύδοντας εἰς τὰς τάξεις καὶ ὀμνύοντας τὸν ὅρκον τοῦ μαχητοῦ. Συγκεκινημένοι ὥμοσαν (24 Ἰανουαρίου 1875) οἱ ἐθνοφύλακες τοῦ Δ' τάγματος τῆς μεταβατικῆς ἐθνοφυλακῆς Ἀθηνῶν ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ συντάγματος, οὓς ὁ διοικητὴς Η. Μαμούρης προσεφώνησεν οὑτωσίν: « Ἐθνοφύλακες. Ὁ ζῆλος μὲ τὸν ὁποῖον πάντες ἐνεγράφητε, ἵνα τὴν πατρίδα ὑπηρετήσητε, μοὶ ἐμπνέει μεγάλην ἐμπιστοσύνην καὶ ἀναλαμβάνων τὴν διοίκησιν τοῦ τάγματος, εἰς τὸ ὁποῖον μὲ ἔταξεν ἡ κυβέρνησις, θεωρῶ ἐμαυτὸν εὐτυχῆ, διότι ἄνδρας ὡς ὑμᾶς θὰ ὁδηγήσω ὅπου τὸ καθῆκόν μου μὲ καλέσει. — Ἡ ὥρα εἶνε κρίσιμος, Μὴ πλανώμεθα. Ἀπὸ ὑμᾶς ἀπαιτῶ τάξιν καὶ ὑπακοὴν ἵνα τὸ ἔργον φέρωμεν εἰς πέρας.—Εἰς τὰς δεινὰς ταύτας στιγμὰς δείξατε, ὦ Ἀθηναῖοι, ὅτι γνωρίζετε νὰ ὑπακούητε εἰς τοὺς πατρίους θεσμούς. Ἓν καὶ μόνον ἔχετε πρὸ ὀφθαλμῶν: τὸ μεγαλεῖον τῆς πατρίδος. Ἐθνοφύλακες, τηρήσατε τὸν ὅρκον σας, ἵνα ἴδωμεν τὴν Ἑλλάδα

σημαίνουσαν ἐν τῷ κόσμῳ. Ζήτω τὸ ἔθνος. Ζήτω ὁ βασιλεύς». Ἐπὶ δὲ τῆς πλατείας τοῦ πανεπιστημίου ὁ διοικητὴς τοῦ Β' τάγματος Μυκώνιος προσεφώνησε τοὺς ἄνδρας αὐτοῦ οὑτωσίν: « Ἐθνοφύλακες, ἔκτακτοι τῆς πατρίδος περιστάσεις ἐκάλεσαν ὑμᾶς εἰς τὰ ὅπλα. Οὐδεὶς ἐξ ὑμῶν ἀγνοεῖ ὁποίαν στιγμὴν δοκιμασίας διατρέχομεν καὶ ἰδοὺ ἐπέστη ὁ καιρὸς νὰ ἐκτελέσωμεν ἀπαρεγκλίτως τὸ καθῆκον ἡμῶν. Ταχθεὶς ὑπὸ τῆς σεβαστῆς κυβερνήσεως νὰ συντάξω ὑμᾶς στρατιωτικῶς ἔχω πλήρη πεποίθησιν ὅτι ἡ φιλοπατρία ἡμῶν θέλει τὰ μέγιστα βοηθήσει τὸ ἔργον μου.— Ἐθνοφύλακες, σήμερον εἶσθε στρατιῶται, φρουροὶ τῶν πατρίων νόμων. Ὀφείλετε ὑπακοήν, ὁποίαν σᾶς ὑπαγόρευσεν ὁ ὅρκος, ὃν ἐδώκατε. Τηρήσατε τὸν ἱερὸν τοῦτον ὅρκον, ἵνα ἐν δεδομένῃ στιγμῇ φανῶμεν ἄξιοι τῆς κληρονομίας, ἣν μᾶς ἀφῆκαν οἱ ἄνδρες τοῦ μεγάλου ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Ζήτω τὸ ἔθνος. Ζήτω ὁ βασιλεύς». Τῇ δὲ ὑστεραίᾳ (25 τοῦ αὐτοῦ) ὤμοσαν τὸν στρατιωτικὸν ὅρκον οἱ τοῦ Γ' τάγματος τῆς μεταβατικῆς ἐθνοφυλακῆς, οὗ διοικητὴς ἦν ὁ Σολιώτης, ὅστις προσεφώνησεν αὐτοὺς οὕτως: « Ἐθνοφύλακες, σήμερον ὡς οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι ἐδώκατε ἱερὸν ὅρκον· ἐδώκατε ὅρκον, δι' οὗ ἀνελάβετε μεγάλας ὑποχρεώσεις, τὸν ὅρκον τοῦ στρατιώτου. — Ἡ προθυμία καὶ ὁ ζῆλός σας μὲ ἐνθαρρύνουσιν. Πάντες ἐνοήσατε ὅτι ὑπὸ τὰς περιστάσεις, ὑφ' ἃς ἡ πατρὶς σᾶς ἐκάλεσε, δὲν πρόκειται οὔτε περὶ ἐπιδείξεων οὔτε περὶ ἀτομικῶν ἀξιώσεων. Ἡ πατρὶς ἀπαιτεῖ παρ' ὑμῶν ἔργα· ἡ πατρὶς ἀπαιτεῖ παρ' ὑμῶν ἀφοσίωσιν. Δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι δὲν θὰ τῆς τὰ ἀρνηθῆτε.— Ἐθνοφύλακες, ἀναλαμβάνων τὴν διοίκησιν τοῦ τάγματος, ὅπερ ἀποτελεῖτε, στηρίζομαι εἰς τὴν ἀφοσίωσίν σας, εἰς τὸ καθῆκον καὶ εἰς τὴν φιλοπατρίαν σας ». Συγκινητικώτατα δ' ἐγένετο ἡ ὁρκωμοσία τῆς φάλαγγος τοῦ πανεπιστημίου ὑπὸ τοῦ ἀρχιμανδρίτου Φωκᾶ. Ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ πανεπιστημίου ἐν τῷ μέσῳ ἀπείρου πλήθους συγκεκινημένου, παρισταμένων πολλῶν τῶν ἐν τέλει, ἐν οἷς ὁ ὑπουργὸς τοῦ πολέμου Σ. Πετμεζᾶς, ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἐν Ἀθήναις στρατοῦ Σμόλεντς καὶ ὁ ἀντιφαλαγγάρχης Ἐμμανουήλ, πρὸς τοὺς παρατεταγμένους τῆς φάλαγγος ἄνδρας εὐσταλῶς ἐνδεδυμένους καὶ πλήρεις εὐθαρσείας ὁ πρύτανις ὡς φαλαγγάρχης Α. Ἀναγνωστάκης προσεφώνησε ταῦτα: «Φαλαγγῖται. Ἡ σκηνὴ εἶναι συγκινητική. Πρώτην ἤδη φορὰν ἡ ἀκαδημαϊκὴ φάλαγξ ὀμνύει τὸν πρὸς τὴν πατρίδα ὅρκον περὶ τοὺς ἀνδριάντας τῶν ἀθλητῶν τῆς ἐλευθερίας. Τὴν ἤκουσα ὑποσχομένην τῇ πατρίδι καὶ αὐτὴν ἔτι, χρείας τυχούσης, τὴν ὑψίστην θυσίαν. Καὶ θέλετε τηρήσει τοὺς ὅρκους πιστῶς, εὐγενεῖς τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων ἀπόγονοι. Ἐν ὀνόματι πάντων ὑμῶν τὸ ἐγγυῶμαι. Τὸ ἐγγυῶμαι, διότι πρῶτοι τῶν πολιτῶν ἐδείξατε κατὰ τὸ παράδειγμα

τῶν προγόνων ὅτι χρέος παντὸς πολίτου καὶ στοιχεῖον ἐλευθερίου παιδείας εἶνε ἡ περὶ τὰ ὅπλα σπουδή, καὶ ὅτι, καθὼς ἐκεῖνοι, λατρεύετε τὴν ἔνοπλον Ἀθηνᾶν. Τὸ ἐγγυῶμαι, διότι σᾶς εἶδον ἐγὼ ἑτοίμους εἰς πᾶν ὅ τι ὑπαγορεύει τὸ καθῆκον καὶ ἡ τιμή. Τὸ ἐγγυῶμαι, διότι ἐφυλάξατε τὴν σημαίαν ὑμῶν ἀκηλίδωτον, καὶ σεμνύνομαι ἀληθῶς ἐπὶ τῇ φιλονόμῳ καὶ ἀξιοπρεπεῖ ὑμῶν πολιτείᾳ ἐν ἡμέραις δειναῖς.— Τοιαύτη ἔστω διὰ παντὸς ἡ πολιτεία ὑμῶν, προσφιλεῖς καὶ ἀγνοὶ στρατιῶται τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἔστε χρηστὴ τοῦ μέλλοντος ἐλπὶς καὶ εὔγλωττος τοῦ ἔθνους συνήγορος. Ζήτω τὸ ἔθνος! Ζήτω ὁ βασιλεύς! » Ἀλλ' ἐνῷ ἔν τε Ἀθήναις καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις πανταχοῦ ἐγίνοντο στρατιωτικαὶ ἀσκήσεις, ὁ δ' ἐνθουσιασμὸς ἀκράτητος, μέγιστος ἐδείκνυτο, αἱ δὲ σάλπιγγες ἐσήμαινον τὸ πολεμικὸν καὶ σύμπας ὁ ἑλληνισμὸς ἠνωρθοῦτο, ἐνέσκηψεν ὡς ὁ τότε ψυχρὸς βορρᾶς ἡ ψυχρὰ ἀγγελία ὅτι ὁ στρατὸς ἅμ' ἐξελθὼν τῶν ὁρίων καὶ ἀνεκλήθη! Ἡ ἀγγελία αὕτη ἔψηξε τὰ μέλη πάντων καὶ ἡ φλὸξ τῆς φιλοπολέμου ὁρμῆς ἀπεσβέσθη καὶ πάλιν κατήφεια καὶ δυσθυμία κατέλαβε τὰς ψυχὰς τῶν Ἑλλήνων λαβόντων πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ νέον τοῦτο ἀτύχημα καὶ τὸ ἐξ αὐτοῦ ὄνειδος.

§ 1775. **Λιποταξία ὑπαξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν, Δημήτριος Τερτέπης, Γεώργιος Λάϊος, λαμπρὰ αὐτῶν κατορθώματα.** Εἴρηται ὅτι ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἐξῆλθε διὰ τριῶν σημείων. Τὰ κατὰ τὴν ἔξοδον καὶ ἐπάνοδον ἐγένοντο οὕτως: Ὄρθρος ἦν βαθύς, ὅτε (6 πρωϊνὴ ὥρα) ἅπαντες οἱ τῆς Λαμίας κάτοικοι ἐγερθέντες ἐχύθησαν ἀνὰ τὰς ὁδούς· λαὸς καὶ στρατὸς ἦσαν φαιδρότατοι. Κατὰ τὰ μετὰ δύο ὥρας *προσκλητήρια* καὶ οἱ ἀσθενεῖς τοῦ στρατοῦ ἦσαν παρόντες. Ἅμα τῇ συνάξει ἀνεγνώσθη ἡ ἡμερησία τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν Ἑλλάδα στρατοῦ Σκαρλάτου Σούτσου διαταγὴ αὕτη: « Συστρατιῶται, εὐτυχὴς λογίζομαι ὁδηγῶν ὑμᾶς εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν ἱεροῦ σκοποῦ. — Ἔχω ἀκράδαντον τὴν πεποίθησιν ὅτι θέλετε ἐκτελέσει μετ' ἀφοσιώσεως τὸ καθῆκόν σας καὶ θέλετε φανῆ ἄξιοι τῶν προσδοκιῶν τῆς πατρίδος καὶ τοῦ βασιλέως. Ζήτω ὁ βασιλεύς ». Ταύτην ἐπέστεψαν ἐπευφημίαι ἐκ μυριάδων στομάτων. Ὅτε δ' ἠκούσθη τό: « Ἐμπρὸς» καὶ ἤρξατο ἡ μουσικὴ ἀνακρούουσα τό:

« Ὦ λιγυρὸν καὶ κοπτερὸν σπαθί μου »

συνηχούντων τῶν κωδώνων τῶν ἐκκλησιῶν, κραυγαί: « Ζήτω ὁ πόλεμος » καὶ ἐπευφημίαι ἐπλήρουν τὸν αἰθέρα καὶ δάκρυα χαρᾶς ἔρρεον, ἐνῷ οἱ προπορευόμενοι ἱερεῖς φέροντες τὰ ἱερὰ ἄμφια καὶ σταυρὸν ἀνὰ

χεῖρας ἔψαλλον τό: « Σῶσον κύριε τὸν λαόν σου ». Τὴν προπορείαν συνίστων τὸ *τρίτον* εὐζωνικὸν ὑπὸ τὸν Α. Πετμεζᾶν, τὸ *ἕνατον* πεζικὸν ὑπὸ τὸν Δουρδούμαν καὶ ἡ ὀρειβατικὴ πυροβολαρχία ὑπὸ τὸν Π. Κολοκοτρώνην ἑπομένου αὐτοῖς τοῦ Α. Πάλλη διαγγελέως τοῦ ἀρχηγοῦ. Τῇ προπορείᾳ εἵποντο εἰς δισχιλίων περίπου μέτρων ἀπόστασιν τὸ κύριον στράτευμα, ἤτοι τέσσαρα πεζικὰ τάγματα ὑπὸ τὸν Λ. Ἀποστολίδην, Τσῆρον, Σ. Σταμάτην, σὺν οἷς λόχος σκαπανέων ὑπὸ τὸν Ῥικάκην, δύο πυροβολαρχίαι ὑπὸ τὸν Ε. Χαντσηπέτρον καὶ τὸν Ε. Στροῦμπον. Οὐ πόρρω δ' ἤρχετο ὁ ἀρχηγὸς Σκαρλᾶτος Σοῦτσος σὺν τῷ ἐπιτελείῳ συνισταμένῳ ἐκ τοῦ Σ. Ἀγαλοπούλου, Ν. Τσαμαδοῦ καὶ Κοκκίδου. Εἶτα δ' ἠκολούθει ἀναζεύξασα περὶ τὴν 11 π. μ. ἡ οὐραγία, ἐφ' ἧς ἦσαν τεταγμένοι ὁ Μελέαγρος, Ῥοδοβίτης καὶ ὁ Δ. Τριτάκης, συνισταμένη ἐξ ἑνὸς τάγματος πεζικοῦ καὶ μιᾶς ἴλης ἱππικοῦ. Τούτοις δ' εἵπετο ἀπελθὼν περὶ τὴν 2 μ. μ. ὁ Δημήτριος Σοῦτσος ἡγούμενος ἐθελοντῶν. Ἐπὶ πολὺ δὲ συμπροέπεμπον τὸν στρατὸν καὶ πολῖται. Ἅμα τῇ ἐμφανίσει τοῦ στρατοῦ ἐν Δερβὲν Φούρκα στρατιῶται Τοῦρκοι περὶ τοὺς 28 κατέλιπον τὸν αὐτῶν στρατῶνα, ὃν κατέλαβον οἱ Ἕλληνες. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ (22 Ἰανουαρίου) χειμῶνος δεινοῦ ἐνσκήψαντος τὸ ἑλληνικὸν στράτευμα κατέλαβε τὰς περὶ τὸν Δομοκὸν (Θαυμακὸν) κώμας Δαουκλί, Νεζερόν, Ἀρχανὶ καὶ Ὀμβριακήν, ἃς προκατέλιπον οἱ Τοῦρκοι. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ (23 τοῦ αὐτοῦ) ἐν ἀψιμαχίᾳ 800 περίπου ἐξελθόντες τακτικοὶ καὶ ἄτακτοι Γκέκιδες ἐκ τοῦ φρουρίου Δομοκοῦ ἐτράπησαν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὸ φρούριον, ἐξ ὧν ἐφονεύθησάν τινες· ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐτραυματίσθη μόνον εἷς. Τότε δὲ συνελήφθησαν καὶ δύο ἱππεῖς Τοῦρκοι καὶ δύο ἄλλοι ἐφονεύθησαν θέλοντες νὰ μεταβῶσιν εἰς Λάρισσαν. Ἀλλ' ἐνῷ μετὰ τὴν πρώτην ταύτην ἐπιτυχίαν ἐν ἀκράτῳ ἐνθουσιασμῷ ἡτοιμάζοντο νὰ προσβάλωσι τὸ φρούριον, τηλεγραφικὴ διαταγὴ ἐπέτασσε τῷ στρατῷ ἵνα ἀμελλητὶ ἀναχωρήσῃ εἰς τὴν οἰκείαν. Λύπη καὶ κατήφεια καὶ ἀγανάκτησις κατέλαβε τοὺς στρατιώτας, ὧν πολλοὶ ἀναφανδὸν ἠπείλουν λιποταξίαν. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι τοῦ στρατοῦ ἄκοντες καὶ μὴ βουλόμενοι ἀνέζευξαν πρὸς τὴν οἰκείαν, περὶ τοὺς 170 ὅμως ὑπαξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται,—ἐν οἷς οἱ λοχίαι Β. Δουδουμόπουλος, Ε. Δαλαβέρης, Θ. Πολυχρονόπουλος, Ν. Κουρεμένος, Α. Μαντζᾶκος, Α. Κρανιᾶς, Γκίκας Μάστωρας, Κ. Καραγιαννούλης καὶ οἱ δεκανεῖς Δ. Κορδοπάτης, Α. Πλάκας, Γ. Τσέλιος, Α. Παπαγεωργίου, Κωσταδῆμος, Δ. Μπακογεώργος καὶ Λάϊος, ἐφ' ὧν ἐτάχθη ὁ ἐπιλοχίας Δημήτριος Τερτίπης ἔλκων τὸ γένος ἐκ πατρὸς Κυδωνιάτου καὶ μητρὸς Θεσσαλίδος,—ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ θελήσαντες νἀναχωρήσωσι προϋχώρησαν πρὸς τὸ Δαουκλὶ πέμψαντες

πρὸς τὸν ἀρχηγὸν Σκαρλᾶτον Σοῦτσον ἐπιστολήν, ἐν ᾗ σὺν ἄλλοις ἔγραφον καὶ ταῦτα: « Θὰ μείνωμεν, ἵνα κατὰ δύναμιν προστατεύσωμεν αὐτοὺς [τοὺς κατοίκους Θεσσαλίας] κατὰ τῶν ἐξαγριωθεισῶν μουσουλμανικῶν ὀρδῶν, μέχρις οὗ ἐν εὐρωπαϊκῷ συνεδρίῳ διατεθῇ ἡ τύχη τῶν δούλων ἡμῶν ἀδελφῶν. Θέλομεν δ' εὐπειθῶς προσέλθη εἰς τὰς ἡμετέρας ἀρχὰς πρόθυμοι νὰ ὑποστῶμεν οἱανδήποτε ἐπιβληθησομένην ποινήν». Ἐν Δαουκλὶ ἑνωθέντες μετὰ 73 ἐθελοντῶν, ὧν ἡγοῦντο ὁ γέρων ὁπλιτάρχης τοῦ 1854 Ν. Ζοῦτσος, Ι. Τράϊκος Βούλγαρος καὶ Σ. Καληώρας, ἀπῆλθον (29 Ἰανουαρίου) διὰ Ζαπάντης εἰς Δραμπάλαν, ἔνθα προσῆλθον περὶ τοὺς 96 ὑπαξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται ἐκ τοῦ ἐν Λαμίᾳ φρουροῦντος λόχου ὑπὸ τὸν ἐπιλοχίαν Γ. Λάϊον ἐκ Παλαιοξαρίου τῆς Δωρίδος καὶ ἐθελονταὶ ἄλλοι τε καὶ φοιτηταὶ καὶ ὁ ἑλληνοδιδάσκαλος Μηνᾶς Σαλαμίνιος. Ἐγένοντο δὲ σύμπαντες περὶ τοὺς 330. Ἐκ Δραμπάλας μετεστρατοπέδευσαν (30 Ἰανουαρίου) εἰς Μαντασσᾶ, ἐξ οὗ ἐξεδίωξαν ἀπόσπασμά τι τουρκικόν. Κατὰ τὴν καταδίωξιν τοῦ ἐχθροῦ ἐλιποτάκτησαν 25 στρατιῶται ὑπὸ τὸν ἐκ Στυλίδος λοχίαν Π. Ἀθανασίου εἰς Ἑλλάδα. Μετά τινας ἀψιμαχίας πρὸς ἀποσπάσματα ἐχθρῶν, ἅπερ κατετρόπωσαν περὶ Μαντασσᾶν, Ταμπακλῆ καὶ Καρατσαλῆ, ἀπῆλθον (3 Φεβρουαρίου) εἰς Παλαμᾶ, ἔνθα συνετάχθησαν αὐτοῖς περὶ τοὺς 35 ἐθελονταὶ ὑπὸ τὸν ἀνδρεῖον ἡγούμενον Ἀνδινίτσης Ἰάκωβον καὶ τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Σ. Δῆμον. Ἐκ Παλαμᾶ δ' ἀπῆλθον (4 τοῦ αὐτοῦ) εἰς Δερελί, ὅπου ἠνώθησαν μετ' αὐτῶν 80 ὑπὸ τὸν Δ. Στράτον καὶ Ε. Κόντον. Ἐκεῖθεν μετέβησαν πάντες εἰς Δρανίτσαν, ἔνθα συμμίξαντες τοῖς περὶ τὸν Δημήτριον Σοῦτσον ἄρτι ἀφικόμενον ἐκ Λαμίας 200 ἐθελονταῖς ἔγνωσαν ἵνα συνεννοηθῶσι μετὰ τῶν πέριξ ἐπαναστατῶν, οἵτινες ἀενάως συνεπλέκοντο ἐν ἀψιμαχίαις πρὸς τοὺς Τούρκους πρὸ τῆς ἐξόδου τοῦ στρατοῦ. Ἐκ τῶν ἐπαναστατῶν τούτων ὁ Γαλῆς πολιορκῶν τοὺς ἐν τῷ χωρίῳ Σέκλυζᾳ 170 περίπου Ἀλβανοὺς ἐπολιορκήθη ὑπὸ Τούρκων ἐκ Καρδίτσης ἐπελθόντων καὶ κινδυνεύων προσεκάλεσε τὸν Δημήτριον Σοῦτσον εἰς λύσιν τῆς πολιορκίας. Πρὸς τοῦτο ἔσπευσαν καὶ ἄλλα ἐπαναστατικὰ σώματα, ὅπως μὴ μόνον ἐλευθερώσωσι τὸν Γαλῆν, ἀλλὰ καὶ τὴν ὀχυρὰν Σέκλυζαν καταλάβωσιν. Ἤρξατο ἡ πολιορκία· οἱ ἔνδον Τοῦρκοι καὶ Ἀλβανοὶ ἀναμένοντες ὥρᾳ τῇ ὥρᾳ ἐπικουρίας ἀνθίσταντο. Ἴλη ἱππικοῦ ἐκ Καρδίτσης ἐλθοῦσα πρὸς λύσιν τῆς πολιορκίας τῆς Σέκλυζας ἀπεκρούσθη ὑπὸ τοὺς περὶ τὸν Γ. Λάϊον καὶ Δ. Τερτίπην ἀποβαλοῦσα 18 νεκροὺς καὶ τραυματίας καὶ 20 ἵππεῖς· ἔλαβον δ' οἱ νικηταὶ Ἕλληνες ὡς λάφυρα πολέμου ἐφόδια καί τινα περίστροφα. Μετὰ τοῦτο οἱ Ἕλληνες πειραθέντες ἐξ ἐφόδου νὰ κυριεύσωσι τῆς Σέκλυζας ἀπέτυχον ἀποβαλόντες τι-

νὰς νεκρούς, ἐν οἷς καὶ τὸν σημαιοφόρον Ν. Βούλγαρην Μακεδόνα· τὴν σημαίαν ὅμως διέσωσεν ὁ ἀνδρεῖος ἐθελοντὴς Κωστῆς Β. Παπαϊωάννου. Ἐπειράθησαν καὶ ἐκ δευτέρου, ὅτ' ἐκινδύνευσεν ὁ ἀνδρεῖος Δ. Τερτίπης, τὸ ἀγλάϊσμα τῶν ὑπαξιωματικῶν. Νέαν δ' ἐπικουρίαν 1000 πεζῶν καὶ 150 ἱππέων Τούρκων σπεύδουσαν ἐκ Καρδίτσης ἀπέκρουσαν οἱ Ἕλληνες φονεύσαντες καὶ τραυματίσαντες περίπου 80· ἐξ αὐτῶν δ' ἔπεσον ὀλίγιστοί τινες. Οἱ δ' ἔγκλειστοι τῆς Σέκλυζας Τοῦρκοι ἀπελπίσαντες περὶ ἐπικουρίας καιροφυλακήσαντες νυκτὸς (10 πρὸς 11 Φεβρουαρίου 1878) λάθρα ἐξελθόντες ἀπεχώρησαν εἰς Καρδίτσαν. Εἶτα πανστρατιᾷ ἐξελθόντες ἐξ αὐτῆς οἱ Τοῦρκοι ἐπέπεσον ἀθρόοι κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν· ἀλλ' ἡττηθέντες ὑπεχώρησαν ἐγκαταλιπόντες 250 νεκροὺς καὶ τραυματίας. Ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τὰς τριημέρους συμπλοκὰς περὶ τὴν Σέκλυζαν ἔπεσον 15, ἐν οἷς ὁ Περικλῆς Θεοδώρου ἐκ Στυλίδος, ὁ Ι. Γεωργίου ἐκ Δρακοσπηλιᾶς, Μπελεστίνης ἐξ Ὑπάτης· ἐν δὲ τοῖς τραυματίαις ἦν καὶ ὁ γέρων Ν. Ζοῦτσος καὶ ὁ δημοδιδάσκαλος Κ. Τ. Δεδούσης. Μετ' οὐ πολὺ (24 Φεβρουαρίου) 15 Ἕλληνες ὑπὸ τὸν δεκανέα Κουρμούλην μεταβάντες εἰς Κουβανάτας νὰ προμηθευθῶσι τροφὰς περικυκλωθέντες ὑπὸ 130 ἱππέων θὰ ἐκινδύνευον πάντες, εἰ μὴ ἔσπευδον εἰς ἐπικουρίαν οἱ ἀνδρεῖοι: ὁ λοχίας Ι. Θεοδώρου καὶ ὁ ἐπιλοχίας Γ. Λάϊος. Ἐφονεύθησαν δ' ἐκ μὲν τῶν Ἑλλήνων ὁ γέρων Θεοχάρης καὶ Σιγγόπουλος οἱ ἀπὸ Σοφάδων, ὁ Δ. Καραμπέτσος ἀπὸ Κάψι καὶ ὁ Α. Καλαμπάκας, ἐκ δὲ τῶν Τούρκων 6 νεκροὶ καὶ τραυματίαι καί τινες ἵπποι. Ἑτέρα συμπλοκὴ συγχρόνως ἐγίνετο περὶ Πύργον οὐ πόρρω τοῦ Θραψιμίου, ἐν ᾧ ἐπολιορκοῦντο ὑπὸ 200 ἱππέων ὀλίγοι Ἕλληνες ὑπὸ τὸν Σ. Καληώραν. Ἐσώθησαν δ' ἐλθόντων εἰς ἐπικουρίαν αὐτῶν Ἑλλήνων τινῶν ὑπὸ τὸν Γ. Ψαλτάκην καὶ Στράτον. Ἐκ τῶν πολιορκητῶν Τούρκων ἐφονεύθησαν καὶ ἐτραυματίσθησαν 8 ἱππεῖς. Μετὰ δὲ τριήμερον πολιορκίαν ὑπὸ σώματος τοῦ Α. Τζαβάρα (ἀπὸ μέσης νυκτὸς τῆς 4 πρὸς τὴν 5-8 Μαρτίου) παρεδόθησαν τοῖς Ἕλλησι 62 Ἀλβανοὶ εὔζωνοι ὑπὸ τὸν ἀνδρεῖον Μουσᾶν-Γκέκαν ἐγκεκλεισμένοι ἐν τῷ χωρίῳ Μουζακίῳ. Κατὰ τὴν πολιορκίαν ἐφονεύθη εἷς ἐπαναστάτης καὶ ἠχμαλωτίσθη τετραυματισμένος ὁ Σίμων Μακεδών, ὃν τῇ ὑστεραίᾳ τῆς πολιορκίας ἐφόνευσαν, τὴν δὲ κεφαλὴν αὐτοῦ ἐκδείραντες ἔρριψαν τοῖς χοίροις. Μετ' ὀλίγον δὲ (11 Μαρτίου) οἱ Τοῦρκοι ὑπὸ τὸν Χατσῆ Μεχμὲτ ἀγᾶν ἐξέβαλον τοὺς ἐπαναστάτας ἐκ τῶν Πορτῶν ὄντας περὶ τοὺς 50 καὶ ἐπυρπόλησαν τὴν μονὴν Γκούρας καὶ ἐφόνευσαν γέροντας, παῖδας καὶ γυναῖκας πρότερον καταισχύναντες· ἀπέκτειναν καὶ τὸν ἡγούμενον Ἱερώνυμον καὶ ἀνασκολοπίσαντες ἔψησαν τυφλόν τινα Ζερζενὲ παλαιὸν

ἀγωνιστὴν τοῦ Στεργίου Στουρνάρα· ὁ Μεχμὲτ πασσᾶς ἐπυρπόλησε καὶ τὸ χωρίον Μαυρομμάτι. Οὕτως ἡ ἐπανάστασις ἔβαινεν ἐπὶ τὰ χείρω· ἀγγελθέντος δὲ ὅτι καὶ ἡ Μακρυνίτσα ἔπεσεν, οἱ μὲν πλεῖστοι τῶν ἐπαναστατῶν, ἐν οἷς καὶ ὁ Ἰσχόμαχος, ἔσχον τὴν γνώμην, ἵν' ἀποφεύγωσι μὲν μικρὰς μάχας καὶ συμπλοκὰς πρὸς τοὺς Τούρκους, κατέχωσι δὲ θέσεις ἐπικαίρους· τοὐναντίον δ' ἤθελον οἱ περὶ τὸν Τερτίπην. Τούτου ἕνεκα ὁ μὲν Ἰσχόμαχος προὔτεινε νὰ ἐγκαταλίπωσι τὴν Ματαράγκαν ὡς δυσφύλακτον καὶ ἀνέλθωσιν ἐπὶ τῶν ὀρεινοτέρων χωρίων, οἱ δὲ περὶ τὸν Τερτίπην τοὐναντίον.

Μάχη Ματαράγκας, νίκη Ἑλλήνων, ἀνδρεία Δ. Τερτίπη, Γ. Λαΐου καὶ ἄλλων. Οἱ Τοῦρκοι μαθόντες ὅτι τῶν ἄλλων ἐπαναστατῶν ἀποχωρησάντων μόνον οἱ περὶ τὸν Τερτίπην διέμενον ἐν Ματαράγκᾳ ἐξεστράτευσαν (21 Μαρτίου 1878) κατ' αὐτῶν 4,500 πεζοί, 600 ἱππεῖς ἔχοντες καὶ 4 ὀρεινὰ τηλεβόλα ὑπὸ τὸν ὑποστράτηγον Χασᾶν πασσᾶν τῆς Καρδίτσης· ἦσαν δ' οἱ ἐν Ματαράγκᾳ Ἕλληνες ἕως 530 καὶ περὶ αὐτὴν περὶ τοὺς 270 οὕτω τεταγμένοι: ὁ μὲν Τερτίπης καὶ ὁ Λάϊος ἐν τῷ Πύργῳ τῆς Ματαράγκας, ὁ δὲ Δ. Σοῦτσος ἐν Βαταλάρ, οἱ δ' ἄλλοι ἐν Σοφάδες, Μασκλοῦρι, Ζαρχανάταις, Κουβανάταις, Μαγούλᾳ. Ἅμα τῇ ἕῳ ἐπέπεσον οἱ ἐχθροὶ ἐκ τῶν βορειοανατολικῶν τοῦ χωρίου Ματαράγκας καὶ πρώτους προσέβαλον τοὺς προσκόπους εὐζώνους ὑπὸ τὸν Δ. Ἀντωνόπουλον. Ἐκ τῶν πρώτων πυκνοτάτων πυροβολισμῶν ἐνόησαν οἱ περὶ τὴν Ματαράγκαν ἐπαναστάται ὅτι ὁ ἐχθρὸς ἐπῆλθεν. Καὶ ὁ μὲν Ἰσχόμαχος κατέλαβε τὸν Μογγόλινον λόφον, ὁ δὲ Δ. Τερτίπης μίαν μὲν διμοιρίαν πέμπει ὑπὸ τὸν Β. Δουδουμόπουλον εἰς Ματαράγκαν, αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν ὑπὸ τὸν Ε. Δαλαβέρην κατέλαβε τὴν γέφυραν τοῦ Ἀμπὰζ ἀγᾶ, ὁ δὲ Γ. Λάϊος τὸν λόφον τῆς Πετρομαγούλας. Οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον ἐπὶ τέλους τὴν Ματαράγκαν ὑποστάντες πολλὰς ζημίας καὶ περιεκύκλωσαν ἔπειτα τὸν λόφον τῆς Πετρομαγούλας· οἱ ἐκεῖ ἐπαναστάται ἐκινδύνευσαν τὸν ἔσχατον κίνδυνον· ἀλλ' ἐν τῷ ἐσχάτῳ κινδύνῳ ἔρχονται εἰς ἐπικουρίαν ἐκ τοῦ Λουτροῦ ἐπαναστάται ἐνθουσιῶντες ὑπὸ τὸν Λέλην, Βαλατσὸν καὶ Καπάλην· τότε καὶ ὁ Τερτίπης διατάσσει ἔφοδον· γίνεται μάχη ἐκ τοῦ συστάδην· πίπτουσι πολλοὶ ἀνδρεῖοι ἑκατέρωθεν. Οἱ Τοῦρκοι ἐπὶ τέλους (8 ½ ὥρᾳ) ὑποχωροῦσι καὶ τὸ πῦρ ἔπαυσεν. Ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ διέπρεψαν πρῶτος πάντων ὁ Δημήτριος Τερτίπης καὶ ὁ Γ. Λάϊος καὶ ὁ Δημήτριος Σοῦτσος. Ἐφονεύθησαν δ' ἐκ μὲν τῶν Τούρκων περὶ τοὺς 500 καὶ ἐτραυματίσθησαν πλείονες. Ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν περὶ τοὺς 50, ἐν οἷς ὁ ἀνδρειότατος Γ. Λάϊος, Γ. Καραγιαννούλης, Σ. Τράγκας καὶ ἐτραυματίσθησαν περὶ τοὺς 25. Πλὴν δὲ τούτων οἱ Τοῦρκοι

ἐξ ὀργῆς καὶ θηριωδίας κατέσφαξαν καὶ ἀόπλους κατὰ τὴν εἴσοδον εἰς Ματαράγκαν, ἐν οἷς καὶ γέροντας καὶ γραίας. Ἡ μάχη αὕτη ὑπῆρξεν ἡ ἀρίστη τῶν τῆς τοῦ 1878 ἐπαναστάσεως. Μετὰ τὴν μάχην τῆς Ματαράγκας πᾶσα ἀντίστασις ἦν ματαία, διότι οἱ μὲν Τοῦρκοι τῶν Ἀγράφων ὁσημέραι ἐπληθύνοντο καὶ ἤδη ἐγένοντο μετὰ τῆς φρουρᾶς τῆς Βιδύνης περὶ τὰς 22,000, οἱ δ' Ἕλληνες ἠλαττοῦντο. Ἀλλὰ πρὶν ἔλθωμεν εἰς τὸ τέλος τῆς ἐπαναστάσεως τῆς συνδεομένης μετὰ τῶν λιποτακτησάντων ὑπὸ τὸν Τερτίπην ὑπαξιωματικῶν, ἴδωμεν τὴν ἐπανάστασιν ἐπὶ τὸ περιληπτικώτερον μέν, ἐν συνόλῳ δὲ ἓν τε Μακεδονίᾳ, Ἠπείρῳ καὶ Θεσσαλίᾳ.

§ 1776. **Ἡ ἐπανάστασις ἐν Μακεδονίᾳ.** Ἡ ἐπανάστασις παρεσκευάσθη ἐν Μακεδονίᾳ ἔσωθεν καὶ ἔξωθεν. Εἰς Λιτόχωρον ἐγένετο (15-16 Φεβρουαρίου 1878) διὰ τῶν δύο ἀτμοπλοίων *Ὕδρας* καὶ *Βυζαντίου* ἡ πρώτη ἀποστολὴ ὅπλων καὶ ἀνδρῶν.

Πρόσκαιρος κυβέρνησις ἐν Λιτοχώρῳ, προκήρυξις πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς δυνάμεις. Μετὰ τρεῖς ἡμέρας (18 τοῦ αὐτοῦ) οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς ἐπαρχίας Ὀλύμπου τῆς Μακεδονίας ἵδρυσαν πρόσκαιρον κυβέρνησιν, ἣν συνίστων ὁ Α. Ἰατρός, Εὐαγγέλης Κοροβάγκος, Γ. Β. Ζαχαριάδης ἰατρός, Νικηφόρος ἱερομόναχος τῆς μονῆς Πέτρας, Ι. Γ. Βεργίδης, Ἀθανάσιος Γεωργίου ἱερεὺς καὶ Ἰωάννης Νικολάου, οἵτινες ἐξέδοσαν (19 τοῦ αὐτοῦ) τὴν προκήρυξιν ταύτην: « Πρὸς τὰς κυβερνήσεις τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων. — Τὰ πολυχρόνια δεινά, ὧν γνῶσιν ἔλαβον κατὰ καιροὺς διὰ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῶν αἱ σεβασταὶ κυβερνήσεις καὶ τὰ ὁποῖα ἐπετάθησαν ἐπ' ἐσχάτων, ἠνάγκασαν τοὺς κατοίκους τῆς Μακεδονίας νὰ δράξωνται τῶν ὅπλων, ὅπως προστατεύσωσι τὴν ζωήν, τὴν τιμὴν καὶ τὴν ἰδιοκτησίαν ἑαυτῶν. — Συνελθόντες σήμερον οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν διαφόρων κοινοτήτων τῆς Μακεδονίας κατέλυσαν τὴν τυραννικὴν ἐξουσίαν τοῦ σουλτάνου, ἀνεκήρυξαν τὴν ἕνωσιν τῆς Μακεδονίας μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος καὶ ἐξελέξαντο ἡμᾶς, ὅπως σχηματίσωμεν προσωρινὴν κυβέρνησιν τῆς ἐπαναστάσεως μετὰ τῆς ὑποχρεώσεως νὰ ἀποταθῶμεν πρὸς τὰς χριστιανικὰς δυνάμεις καὶ νὰ ζητήσωμεν τὴν ἰσχυρὰν αὐτῶν προστασίαν ὑπὲρ τοῦ δικαίου τοῦ ἀγῶνός μας καὶ τὸ ἔλεος αὐτῶν ὑπὲρ τῶν κινδυνευόντων ἐκ τῆς τουρκικῆς θηριωδίας γυναικοπαίδων ἡμῶν. — Πεποίθαμεν ὅτι ἡ περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς ἀνατολῆς μέριμνα τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων θέλει ἐπεκταθῇ καὶ ἐφ' ὁλοκλήρου τῆς Μακεδονίας, ἡ ὁποία εἶναι ἑτοίμη ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας της καὶ ὑπὲρ τῆς μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος ἑνώσεώς της νὰ παραδοθῇ εἰς τὸ πῦρ καὶ τὸν ὄλεθρον, ἐὰν εἶνε ἀνάγκη, ἢ νὰ ἐξακολουθῇ δουλεύουσα εἰς τὴν ἐπονείδιστον ἐξουσίαν, ἧς τὰ ὄργανα, οἱ Κιρκάσιοι, οἱ Γκέκαι, οἱ Ζεϊμπέκαι καὶ οἱ Βασιβουζοῦκοι

ἠρήμωσαν τὴν πατρίδα ἡμῶν καὶ ἐβεβήλωσαν τὴν τιμὴν καὶ τὴν ἱερότητα τῆς οἰκογενειακῆς ἡμῶν ἑστίας. — Πᾶσαι αἱ ὑποσχέσεις καὶ ὑποχρεώσεις, ἃς ἀνέλαβεν ἡ ἐξουσία αὕτη ἀπέναντι τῶν ὑπηκόων της καὶ ἀπέναντι τῶν μεγάλων δυνάμεων, ἀπεδείχθησαν μέχρι τοῦδε ἐσκεμμένως δόλιαι καὶ ἀπατηλαί. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις πολλάκις παρεχώρησε δικαιώματα, ἀλλ' ἡ τυραννία οὐδὲ πρὸς στιγμὴν ἐχαλαρώθη· ἀπ' ἐναντίας τὰ δεινὰ ἡμῶν παρίστανται ἀτελεύτητα καὶ φοβερώτερα, καθ' ὅσον ἡ κυβέρνησις αὕτη χαλαροῦται καὶ ἐκμηδενίζεται. Διὰ ταῦτα ἠναγκάσθημεν νὰ καταφύγωμεν εἰς τὰ ὅπλα, ἵν' ἀποθάνωμεν τοὐλάχιστον ὡς ἄνθρωποι καὶ Ἕλληνες, ἐὰν δὲν μᾶς ἐπιτραπῇ νὰ ζήσωμεν ὡς ἄνθρωποι λογικοὶ καὶ ἐλεύθεροι».

Ἀρχηγοὶ ἐπαναστάσεως ὁ Κ. Δουμπιώτης καὶ ὁ Κίτρους Νικόλαος. Ἀρχηγὸς δὲ τῆς ἐπαναστάσεως ἦν ὁ λοχαγὸς Κ. Δουμπιώτης ἡγούμενος 500 σχεδὸν ἐθελοντῶν ὑπὸ τοὺς ὁπλιτάρχας Μιλτιάδην Ἀποστολίδην Ἀλέξιμον, Τ. Λάζον, Ν. Βλαχάβαν, Γ. Μαλάμον, Γ. Ζαχείλαν. Τῶν δὲ ὑψωσάντων τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Μακεδονίᾳ ἀρχηγὸς ἦν ὁ ἐπίσκοπος Κίτρους Νικόλαος πεπαιδευμένος, φιλόπατρις, συνετός, φύσεως ἐνθουσιαστικωτάτης. Οὗτος ἔχων παρ' ἑαυτῷ τὸν ἀνδρεῖον ὁπλιτάρχην Βαγγέλην Χοστέβαν ὕψωσεν (22 Φεβρουαρίου) μετὰ μεγάλης πομπῆς τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας ἐν τῇ ἕδρᾳ τῆς ἐπισκοπῆς τῷ Κολλυνδρῷ καὶ πυρπολήσας (25 τοῦ αὐτοῦ) τὴν αὐτοῦ μητρόπολιν μετὰ πάντων τῶν αὐτοῦ ἐπίπλων καὶ πραγμάτων ἐξῆλθε ἡγούμενος 2,000, ἐν οἷς τὸ πλεῖστον τῶν κατοίκων Κολλυνδροῦ, οἱ περὶ τὸν Βαγγέλην Χοστέβαν κλέπται, αἱ γυναῖκες, παῖδες καὶ γέροντες, καὶ ἐσρατοπέδευσεν ἐν τῷ Γαλακτῷ δάσει κειμένῳ μεταξὺ Κολλυνδροῦ καὶ τοῦ μοναστηρίου τῶν Ἁγίων Πάντων καὶ εἶτα ἐν Ἁγίοις Πᾶσιν, ἔνθα διέμεινε μέχρι τῆς 15 Μαρτίου. Ἐκεῖ καταλιπὼν τοὺς ἀόπλους ἀπῆλθεν εἰς Ῥαδαίνην, ὅπου συνηντήθη (28 τοῦ αὐτοῦ) τῷ Κ. Δουμπιώτῃ ὅπως προσβάλωσι τοὺς Κιρκασίους τῆς Τοχόβας. Ἀλλ' ἀναβληθέντος ἐν πολεμικῷ συμβουλίῳ τοῦ ἐγχειρήματος τούτου, ὁ μὲν Κίτρους μετὰ τῶν ὑπὸ τοὺς ὁπλιτάρχας Β. Χοστέβαν, Α. Κουκουράβαν, Μ. Τσίμαν καὶ Κιρκόπουλον ὁπλιτῶν ἀπῆλθεν αὖθις εἰς Ἁγίους Πάντας πρὸς φύλαξιν τῶν ἀόπλων, οἵτινες ἐκ τῶν χωρίων τῆς ἐπαρχίας Κίτρους συναθροισθέντες ἦσαν περὶ τὰς 2,600· ὁ δὲ Δουμπιώτης ἀπῆλθεν εἰς τὴν μονὴν τῆς Πέτρας.

Παράδοσις τοῖς ἐπαναστάταις τοῦ φρουρίου Πλαταμῶνος, πυρπόλησις Λιτοχώρου, συμπλοκὴ Βολιανῶν, Ἁγίων Πάντων, συμπλοκαὶ ἐν Ῥαψάνῃ, ὑποχώρησις εἰς Χάσια, λῆξις τῆς ἐπαναστάσεως. Πρὸ τῆς συναντήσεως τοῦ Δουμπιώτου καὶ τοῦ Κίτρους ὁ φρού-

ραρχος Πλαταμῶνος Χασσὰν Μουσταφᾶς ἔχων μόνον 15 στρατιώτας κυριευθεὶς ὑπὸ φόβου ὅτι οἱ ἐπαναστάται ἔμελλον ἐξ ἐφόδου νὰ κυριεύσωσι τοῦ φρουρίου καὶ καταστρέψωσι πᾶν τὸ ἐν αὐτῷ παρέδωκεν αὐτὸ ἀμαχητὶ τῷ Μ. Ἀποστολίδῃ Ἀλεξίμῳ συντείναντος εἰς τοῦτο καί τινος Ἀλβανοῦ Ἰβραήμ, ὅστις κηδόμενος πολὺ τῆς αὐτοῦ μητρὸς ἐν τῷ φρουρίῳ οὔσης ἐμεγάλυνε τὰ τῶν ἐπαναστατῶν· καὶ ταῦτα μὲν περὶ τοῦ ἀχρήστου ἀποβάντος τοῖς ἐπαναστάταις φρουρίου τοῦ Πλαταμῶνος. Ἐνῷ δέ, ὡς εἴρηται, ὁ μὲν Κίτρους ἐπορεύετο εἰς Ἁγίους Πάντας, ὁ δὲ Δουμπιώτης εἰς τὴν μονὴν τῆς Πέτρας, ὁ δὲ Μ. Ἀποστολίδης καὶ Ζαχείλας διέμενον ἐν τοῖς περὶ τὴν Ῥαψάνην χωρίοις, οἱ Τοῦρκοι ἡτοιμάζοντο ἐν Θεσσαλονίκῃ ἵνα καιρίως προσβάλωσι τοὺς ἐπαναστάτας. Ὁ Ἀσσὰφ πασσᾶς ἡγούμενος πέντε ταγμάτων, ἔχων 12 τηλεβόλα καὶ ἀτάκτους ἱππεῖς ἐξεδίωξε τοὺς τὸ Λιτόχωρον φρουροῦντας ἐθελοντὰς καὶ 200 περίπου ἐγχωρίους καὶ ἐπυρπόλησεν αὐτό. Ἐν ᾧ δὲ χρόνῳ ἐκαίετο τὸ Λιτόχωρον, 2,500 ὅπλα ῥιφθέντα ἐκ τοῦ ἀτμοπλοίου *Βυζαντίου* ἐπὶ τῆς μεταξὺ Λεπτοκαρυᾶς καὶ Ἁγίου Θεοδώρου ἀκτῆς περιῆλθον εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων. — Ὅτε ἐπαναστάται περὶ τοὺς 390 κατεῖχον τὸ χωρίον Βολιανὰ ὑπὸ τοὺς ὁπλιτάρχας Ι. Βλαχάβαν, Π. Καλόγηρον, Γ. Μαλάμον, Χρυσόπουλον, Σκαλβαλλίδην καὶ ἄλλους, Τοῦρκοι 1500 μετὰ 2 τηλεβόλων ἐπέπεσον κατ' αὐτῶν καὶ μετὰ βραχεῖαν ἀντίστασιν τρέψαντες κατέλαβον τὸ χωρίον. Ἐκ μὲν τῶν Τούρκων ἀπώλοντο ἐν τῇ συμπλοκῇ ταύτῃ περὶ τοὺς 30, ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων περὶ τοὺς 15 νεκροὺς καὶ τραυματίας. Μετὰ τοῦτο ἤρξαντο οἱ ἐπαναστάται Μακεδονίας νὰ ὑποχωρῶσι πρὸς τὰ Χάσια τῆς Θεσσαλίας, ἐν οἷς πρῶτος πρὸ τῆς ἐν Βολιανοῖς ἥττης ὁ ὁπλιτάρχης Μπῆτος ἡγούμενος 70 ἐθελοντῶν ἄνευ ἀνάγκης. Εἶτα δὲ ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἄλλοι τε καὶ οἱ ἐν Βολιανοῖς. Τούτων γινομένων ὁ Κίτρους Νικόλαος καὶ ὁ Β. Χοστέβας ὠχυροῦντο ἐν τῇ μονῇ τῶν Ἁγίων Πάντων πρὸς ἄμυναν καὶ ὑπεράσπισιν τῶν ἐν τῇ μονῇ ταύτῃ ἀόπλων, γυναικῶν καὶ παίδων. Ἀλλ' ἐπειδὴ πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Τούρκων οἱ ἐπαναστάται ἦσαν διεσκορπισμένοι τῇδε κἀκεῖσε, δύναμις δ' ἐπαναστατῶν ἱκανὴ ἔλειπε νὰ φρουρήσῃ τὴν μονήν, διὰ τοῦτο ἅμα τῇ προσεγγίσει τῶν Τούρκων μετ' ἀψιμαχίαν τινὰ τῶν ἐκεῖ παραμενόντων ὀλίγων ἐπαναστατῶν οἱ ἄοπλοι ἐξῆλθον ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Κίτρους καὶ τοῦ Β. Χοστέβα πρὸς τὴν Σπουρλίταν. Ἐντεῦθεν δὲ οἱ μὲν ἄοπλοι ἐπὶ τῇ εἰλικρινεῖ ὑποσχέσει τοῦ Ἀσσὰφ πασσᾶ ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἴδια, οἱ δὲ περὶ τὸν Κίτρους ἐπαναστάται οὐδεμίαν ἐλπίδα ἔχοντες περὶ διατηρήσεως τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Μακεδονίᾳ ἀπεφάσισαν καὶ αὐτοὶ νὰ ὑποχωρήσωσιν εἰς Θεσσαλίαν. — Ἐνῷ δὲ οὕτως ὑπεχώ-

ρουν οἱ ἐπαναστάται ἐκ Μακεδονίας εἰς Θεσσαλίαν, ὁ ἐπιτήδειος Μ. Ἀποστολίδης διέτριβεν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ῥαψάνης. Ἐν τῇ κώμῃ δὲ Ῥαψάνῃ διέτριβε καὶ ὁ ἐπίσκοπος Πλαταμῶνος Ἀμβρόσιος Καισάρας ἀνὴρ φιλελεύθερος. Οἱ Τοῦρκοι ἐπελθόντες (22 Φεβρουαρίου) περὶ τοὺς 1500 Ζεϊβέκοι καὶ Γκέκαι καὶ ἐγχώριοι προσέβαλον τοὺς ἐπαναστάτας περὶ τοὺς 500 περὶ τὰς θέσεις Προφήτην Ἠλίαν καὶ Σελιό. Τῆς συμπλοκῆς ταύτης μετέσχεν ἀνδρείως πάλιν καὶ ὁ Πλαταμῶνος Ἀμβρόσιος. Μετὰ συμπλοκὰς δέ τινας περὶ Σελιό, Δερελῆ καὶ Προφήτην Ἠλίαν καὶ Ῥαψάνην, ἥτις ἐλεηλατήθη καὶ ἐπυρπολήθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὑπεχώρησαν οἱ ἐπαναστάται πάντες εἰς Χάσια. Εἰς Σμόκοβον δὲ ὑπεχώρησε καὶ ὁ τοῦ Κίτρους στρατὸς μετὰ πολλοὺς κινδύνους καὶ τέλος εἰς Λαμίαν. Οὕτως ἀδόξως ἔπεσεν ἡ ἐν Μακεδονίᾳ ἐπανάστασις.

§ 1777. **Ἐπανάστασις Ἠπείρου.** Ἡ ἐπανάστασις ἐν Ἠπείρῳ προπαρεσκευάζετο ἅμα τῇ ἐνάρξει τοῦ ῥωσσοτουρκικοῦ πολέμου. Α. Ζέρβας, Φ. Κοντονίκας, Σ. Κοσσυβάκης καὶ εἴ τις ἕτερος ἀνέλαβον νὰ προσελκύσωσι τοὺς Ἀλβανούς, ἐξ ὧν ὁ ταγματάρχης τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ Ἐμὶν-βέης ὑποσχόμενος ἐξήγαγε τὴν αὐτοῦ οἰκογένειαν ἐκ τοῦ φρουρίου μετημφιεσμένην· ἀλλὰ προδοθεὶς μόλις διεσώθη εἰς Καρβασαρᾶν. Ἐνῷ δὲ πολλαὶ διαπραγματεύσεις ἐγίνοντο περὶ τοῦ τρόπου καὶ τοῦ χρόνου τῆς ἐπαναστάσεως, ἧς ἡ ἔναρξις ὡρίσθη τῇ 20 Ἰανουαρίου 1878, ἀπροόπτως ἐξερράγη αὕτη ἄνευ σχεδίου, συνεννοήσεως, παρασκευῆς καὶ στρατιωτικῆς συντάξεως.

Συμπλοκὴ Πλάκας, Δημαριοῦ, Κλειτσόβου. Ἐκ τῶν μεμυημένων ἦν καί τις δημοδιδάσκαλος Κοττίκας· οὗτος ἡγούμενος εὐαρίθμων ἐθελοντῶν προσβαλὼν (3 Φεβρουαρίου 1878) ἐξεδίωξε τοὺς φρουροὺς Ἀλβανοὺς τοῦ σταθμοῦ τῆς Πλάκας. Ἐπίκουρος τῶν Ἑλλήνων ἔρχεται Χριστόδουλός τις Μήσσιος πρώην ὑπαξιωματικὸς τοῦ πεζικοῦ ἐν Ἑλλάδι. Ἐπελθόντων δὲ (6 τοῦ αὐτοῦ) 2,000 Τούρκων ἐξ Ἰωαννίνων, ἀπῆλθον ὁ μὲν Μήσσιος εἰς τὰ μεθόρια, ὁ δὲ Κοττίκας εἰς τὴν οἰκείαν. Τούτων γινομένων περὶ τοὺς 200 ἐθελονταὶ ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν Α. Ζέρβαν καὶ τοὺς ὁπλιτάρχας Δ. Σκαλτσογιάννην, Β. Χαντσάραν, Θ. Σκαλτσοδῆμον, Ν. Φουρνέλην ἐκ Καρβασαρᾶ ἐξορμήσαντες κατέλαβον τὴν Ὑψηλὴν Παναγιὰν θέσιν κειμένην παρὰ τὸ Δημαριόν· οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ πρωΐας (2 Φεβρουαρίου) προσέβαλον αὐτοὺς ἐκ τοῦ Δημαριοῦ. Εἰς ἐπικουρίαν τῶν ἐπαναστατῶν ἔσπευσαν 50 εὔζωνοι ὑπὸ τὸν Κολλῖνον Μπαϊρακτάρην. Ἡ συμπλοκὴ διήρκεσε μέχρι βαθείας νυκτός. Ἐκ τῶν Τούρκων ἐφονεύθησαν καὶ ἐτραυματίσθησαν περὶ τοὺς 75, ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐπληγώθησαν 7. Τῇ ὑστεραίᾳ (3 τοῦ αὐτοῦ)

ἀπῆλθον οἱ ὑπὸ τὸν Α. Ζέρβαν καὶ ἀφίκοντο (6 τοῦ αὐτοῦ) εἰς Ἅγιον Νικόλαον καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κλείτσοβον (10 τοῦ αὐτοῦ), ἔνθα συνῆλθον καὶ ἄλλοι ἐπαναστάται ὑπὸ τὸν Ζ. Ζωΐδην, Α. Χοστέβαν, Β. Χαντσάραν, Γάκην Ζῆκον, Λάμπρον Ζῆκον, οἱ ἀδελφοὶ Ῥηγαναῖοι, ὁ Σκαλτσᾶς, Σκυλοδῆμος, Στουρνάρας, Ἴσκος καὶ εἴ τις ἕτερος καὶ εἶτα (13 τοῦ αὐτοῦ) 130 εὔζωνοι ὑπὸ τὸν Κ. Μπαϊρακτάρην. Κατέλαβον δ' οἱ ἐπαναστάται θέσεις: τοὺς Ἁγίους Ἀποστόλους, τὴν Μπότσην, Ἅγιον Γεώργιον. Κατ' αὐτῶν ἐπῆλθον οἱ Τοῦρκοι ἄγοντες καὶ δύο ὀρεινὰ τηλεβόλα. Μετὰ πολλὰς ματαίας ἐφόδους κατὰ τῶν ἐπὶ τῆς θέσεως Ἁγίων Ἀποστόλων οἱ Τοῦρκοι ὑπεχώρησαν καταλιπόντες 103 νεκρούς· ἐκ δὲ τῶν ἐπαναστατῶν ἐφονεύθησαν τρεῖς, ὧν τὰς κεφαλὰς ἔλαβον οἱ Ἀλβανοί, καὶ ἐτραυματίσθησαν 20. Διεκρίθησαν δ' ἐν τῇ μάχῃ ταύτῃ ὁ σαλπιγκτὴς Λεημονῆς τραυματισθείς, ὁ Τσάκαλος, Σαγάνας, οἱ ἐκ Κλειτσόβου ἀδελφοὶ Τσαφαῖοι καὶ οἱ τρεῖς ἡρωϊκῶς πεσόντες: ὁ δεκανεὺς Ι. Μακρῆς φονεύσας τρεῖς ἐχθρούς, ὁ Μῆτρος Κώστας καὶ ὁ Λ. Μπουκοβινιώτης Σουλιώτης. Στερούμενοι οἱ ἐπαναστάται τῶν πάντων ὑπεχώρησαν εἰς Χελώνην· εἰς δὲ Φλωριάδαν ἀπέστειλαν διὰ φορείων ἐκ κλάδων δένδρων τοὺς τραυματίας, ὧν οἱ πολλοὶ ἀπέθανον μὴ τυχόντες τῆς δεούσης θεραπείας καὶ περιθάλψεως· ἐκ δὲ Χελώνης μετέβησαν οἱ περὶ τὸν Α. Ζέρβαν εἰς Παληοκουτσῆν, ὁπόθεν ἐπανῆλθον εἰς τὰ ἴδια.

Λεηλασία τῶν χωρίων Ῥαδοβυζίου. Οἱ ἐν Ῥαδοβυζίῳ ἐπαναστάται ὑπὸ τοὺς ὁπλιτάρχας Φ. Κοντονίκαν, Σ. Κοσσυβάκην καὶ Ἐμὶν βέην λαβόντες (11 Φεβρουαρίου) 500 ἐμπροσθογεμῆ ὅπλα καὶ 43 κιβώτια πολέμου ἐφοδίων καὶ τῇ ὑστεραίᾳ ἐν Αὐλάκι 200 ὅπλα Σασσεπὼ κατέλαβον τὴν θέσιν Κράβαρα ἵνα σώσωσι τοὺς ἀόπλους, διότι οἱ Τοῦρκοι μαθόντες ὅτι ἐκεῖ ἐξερράγη ἐπανάστασις καὶ πρόσκαιρος κυβέρνησις συνέστη ἐξώρμησαν 2,000 περίπου ὑπὸ τὸν Ἰβραὴμ βέην, Δερβῆς βέην, Ὀσμὰν βέην καὶ Γιαχοὺμ βέην, ἐλεηλάτησαν τὰ χωρία Βρυστενίτσαν, Μπότσην, Σομιρόν, Μηλιανά, Βραστίτσαν, Σεκλίτσαν, Καταβόθραις. Οἱ δὲ ἄοπλοι κάτοικοι διεσπάρησαν τῇδε κἀκεῖσε καὶ μάλιστα εἰς Φλωριάδα, Λιβάδι, Αὐλάκι καὶ Σύντεκνον.

Συμπλοκὴ Καραλίμπεη καὶ Γκιάστας, καταστροφὴ ἐν Λυκουρσίῳ, ὑποχώρησις. Ἀπαράσκευοι καὶ ἄνευ ἐντελοῦς συνεννοήσεως μετὰ τῶν ἐγχωρίων ἀποβάντες (12 Φεβρουαρίου 1878) ἐκ Κερκύρας 460 περίπου ἐθελονταὶ ὑπὸ τοὺς ὁπλιτάρχας Μίνω Λάππαν ἐκ Δοβριανῆς, Α. Γκιούζην μετά τινων Ἰταλῶν ἐκ Χειμάρρας, Νᾶσον Πίναν βλαχοποίμενα, Κ. Τριτάκην Κρῆτα, Π. Καλκαντῆν καὶ Θ. Γρηγοράκην ἀρχηγοῦντος πάντων τοῦ Γ. Στεφάνου Ἠπειρώτου κατέλαβον τὰ μο-

ναστήρια Ἅγιον Γεώργιον, Ἁγίους Τεσσαράκοντα, τὸ χωρίον Τσούκαν καὶ τοὺς πύργους Γκιάστας. Πρώτη συμπλοκὴ ἐγένετο ἐπὶ τοῦ λόφου Καραλίμπεη, ἐξ οὗ 250 περίπου Τοῦρκοι ἐξεδιώχθησαν ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν ἀποβαλόντες 2 σημαίας, 16 νεκροὺς καὶ 20 τραυματίας· παρεδόθησαν δὲ καὶ οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀρχηγὸς τῆς φρουρᾶς Φεΐζης-Μωάμεθ-Ἀμπάζης καὶ ὁ προύχων Ῥακὶπ-Τσαρτσάνης. Ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθη μόνον ὁ Ι. Βαρουξάκης καί τινες ἐτραυματίσθησαν. — Συγχρόνως δ' ἐγένετο συμπλοκὴ καὶ ἐπὶ τοῦ λόφου Γκιάστας, καθ' ἣν οἱ ἐπαναστάται ἔτρεψαν 300 περίπου Τούρκους ὁρμηθέντας ἐκ Γούλας. Μετὰ τὰς ἐφημέρους ταύτας ἐπιτυχίας οἱ ἐπαναστάται κατεῖχον τὴν Γκιάσταν, τὴν μονὴν τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα καὶ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου. Προσβληθέντες ὅμως (23 Φεβρουαρίου 1878) κατὰ κράτος ὑπὸ δύο ταγμάτων μετὰ 2 τηλεβόλων καὶ 200 ἱππέων ἐτράπησαν προσελθόντων περὶ μέσην νύκταν εἰς ἐπικουρίαν τοῦ ἐχθροῦ καὶ 500 τακτικῶν διὰ τοῦ πολεμικοῦ «Μαχμουδιὲ» καὶ ἄλλων ἀτάκτων. Τῇ ὑσεραίᾳ (24 τοῦ αὐτοῦ) διασκορπισθέντες οἱ ἐπαναστάται οἱ μὲν ἐτράπησαν πρὸς τὰ Ἐξαμίλλια ἐπ' ἐλπίδι νὰ διασωθῶσιν ἐπὶ τοῦ ἐκεῖ προσπελάζοντος αὐστριακοῦ ἀτμοπλοίου, οἱ δὲ πρὸς τὴν Τσούκαν, ἐξ ὧν ὁ ἀρχηγὸς Στεφάνου μετ' ὀλίγων ἔσπευδε πρὸς τὴν Δίβραν, καὶ ἄλλος ἄλλην ὁδὸν ἔλαβον ἑκάστου κηδομένου τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας. Καὶ 113 κρυβέντες ἐντὸς θάμνων διὰ λέμβων καὶ ἀτμακάτων ἐκ Κερκύρας προσπλευσάντων ἐσώθησαν εἰς αὐτήν, 14 δὲ ἄλλοι ἐπὶ λέμβων τοῦ αὐστριακοῦ ἀτμοπλοίου «Λόϋδ». Ἐκεῖ δ' ἐκ τῶν ὑπολειφθέντων 24 μὲν ᾐχμαλωτίσθησαν ἐκ τῶν πρὸς τὰ Ἐξαμίλλια τραπέντων, οἱ δ' ἄλλοι ἐφονεύθησαν ἄλλος ἀλλαχοῦ κατὰ τὴν καταδίωξιν. Οὕτως αἰσχρῶς καὶ οἰκτρῶς κατεσράφη καὶ ἡ ἐν Ἠπείρῳ ἐπανάστασις. Οἰκτροτάτη δὲ καὶ χλευασικωτάτη ἐγένετο τοῖς αἰχμαλώτοις ἡ εἰς Ἰωάννινα εἴσοδος, ἣν αὐτόπτης τις κατὰ τὸν Μιλτιάδην Δ. Σεϊζάνην μάρτυς περιγράφει οὑτωσί: «Τὸ σάββατον ἀπὸ πρωΐας ἀστραπηδὸν διεδόθη ἀνὰ πᾶσαν τὴν πόλιν ὅτι φέρουσι τοὺς αἰχμαλώτους· καὶ οἱ μὲν Τοῦρκοι σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις ἐξῆλθον εἰς προϋπάντησιν μέχρις Ἀσφάκας τρεῖς ὥρας μακρὰν τῶν Ἰωαννίνων, τινὲς δὲ τῶν Τουρκισσῶν ὡπλίσθησαν καὶ διὰ μαχαιριδίων ὅπως κεντήσωσι τοὺς αἰχμαλώτους. Τὸ ἑβραϊκὸν στοιχεῖον προέπεμψε τὸ ἄγριον τοῦτο σκυλολόγιον μέχρι Μ. Μπεζδενῶν. Εἰς τὰ ὄμματα δὲ πάντων Τούρκων καὶ Ἑβραίων ἦτο ἡ χαρὰ ἐζωγραφισμένη, ἐνῷ θανάσιμος λύπη ἐθέριζε τὰς καρδίας τῶν Χριστιανῶν θρηνούντων ἀδιαλείπτως. Περὶ τὴν 10 ὥραν τουρκιστὶ εἰσήρχετο εἰς τὴν πόλιν ἡ θριαμβευτικὴ αὕτη πομπή, ἧς προηγοῦντο 3 ἵλαι ἱππικοῦ μὲ γυμνὰ τὰ ξίφη καὶ ἓν ἡμίταγμα μουσαχαφίζ, καὶ εἰς

μακρὰν ἀπόστασιν ἤρχοντο τὰ θύματα. Οἱ Ἕλληνες αἰχμάλωτοι ἐναντίον παντὸς πολεμικοῦ νόμου ἦσαν δεδεμένοι ἀνὰ δύο, ὡς λησταί. Προηγοῦντο τούτων δύο ἄνδρες ὑψηλοῦ ἀναστήματος πωγωνοφόροι, ἀρειμάνιοι καὶ ὑπερήφανοι· ἡ θεία πρόνοια ἐπέτρεψε νὰ μὴ ἀποθάνωσιν εἰς τὴν μάχην, ἵνα παρασταθῶσι μάρτυρες τῆς θλιβερᾶς ταύτης σκηνῆς. Εἰς τὸν ἕνα τῶν ἀνδρῶν τούτων ἐδόθη ἡ ἑλληνικὴ σημαία καὶ ῥαβδισμοὶ ἄφθονοι. Κατόπιν τούτων ἠκολούθουν 2 τηλεβόλα Κρουπ καὶ 4 ἐμπροσθογεμῆ, ὄπισθεν δὲ αὐτῶν ἀναμὶξ μουσταχαφὶζ καὶ ῥεδίφ. Ἡ ἔνδοξος αὕτη πομπὴ δὲν ἠκολούθησε τὸν φυσικὸν δρόμον της, ἀλλὰ κάμψασα ἐπίτηδες καὶ ἀπολέσασα $^1/_4$ δρόμου διῆλθε διὰ τῆς συνοικίας Ἀρχιμανδραίου, ὅπου εὑρίσκετο καὶ τὸ δεύτερον ἑλληνικὸν προξενεῖον. Ὁ πρόξενος κ. Λόντος πληροφορηθεὶς ἐγκαίρως τὰ διατρέχοντα εἶχε διατάξει νὰ κλεισθῶσι τὰ παράθυρα. Ὑπὸ τὸ δεύτερον ἑλληνικὸν προξενεῖον ἤρχισεν ἡ τουρκικὴ μουσικὴ παιανίζουσα τὸν γνωστὸν τῆς Κρήτης ὕμνον τοῦ 1867. Ὁ Ἕλλην στρατιώτης Κοσκινᾶς ὁ φέρων τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν ἅμα ἀντικρύσας τὰ ἑλληνικὰ παράσημα ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ προξενείου ἀποκαλύπτεται εὐσεβάστως κλίνων τὴν κεφαλὴν πρὸ τοῦ ἑλληνικοῦ θυρεοῦ καὶ προσφέρων τὸν στρατιωτικὸν χαιρετισμὸν πρὸς τὰ ἑλληνικὰ σήματα. Τοῦτο ἤρκεσε. Φωνὴ ἀγρίας λύσσης διεδέχθη τὴν εὐγενεστάτην ταύτην πρᾶξιν τοῦ Ἕλληνος στρατιώτου· λυσσῶντες οἱ Τοῦρκοι τακτικοί, ἄτακτοι, τουρκόπουλα, τούρκισσαι ἐπιπίπτουσι κατὰ τοῦ Ἕλληνος καὶ χάλαζα ῥαβδισμῶν, γρονθοκοπημάτων, λακτισμῶν, ἐμπτυσμῶν, ὕβρεων, γκιαουρλαρισμῶν πίπτουσι κατὰ τοῦ προσώπου τοῦ δεσμίου Ἕλληνος! Γυγνοί, τρέμοντες ἐκ τοῦ ψύχους, πειναλέοι, κάτισχνοι, ἄνευ ὑποκαμίσων, μὲ τοὺς ὄνυχας ἔξω τῶν ὑποδημάτων, ἄνευ καλυμμάτων εἰς τὴν κεφαλήν, ἄνευ παρηγορίας ἠκολούθουν οἱ Ἕλληνες αἰχμάλωτοι! Εἰς 128 συμποσούμενοι ἐρρίφθησαν, ἀφοῦ χιλιοστὴν φορὰν ἐδάρησαν καὶ ὑβρίσθησαν, εἰς τὰς γνωστὰς φρικαλέας φυλακὰς τοῦ Ἀλῆ-πασσᾶ ἐντὸς τοῦ φρουρίου, ὅπου νήστεις, γυμνοὶ καὶ ἀπέλπιδες θὰποθάνωσι βεβαίως ὅλοι, καὶ θὰπαλλαγῶσιν ἀπὸ τὰ ἀνυπόφορα ταῦτα βασανιστήρια καθ' ἣν στιγμὴν πολλοὶ αὐτῶν ἀσθενοῦσιν, ἐν οἷς καὶ ὁ Κοσκινᾶς». Καὶ ἠλευθερώθησαν μὲν βραδύτερον οἱ ἄθλιοι αἰχμάλωτοι, ἀλλὰ τὸ αἶσχος τοῖς Ἕλλησι παραμενεῖ ἀνεξίτηλον. Οἱ δὲ τραπέντες πρὸς τὴν Δίβραν ἔπαθον τὰ πάνδεινα. Ὁ μὲν Κ. Τρικάκης καὶ ὁ Μ. Λάππας ἀφικόμενοι (21 Φεβρουαρίου) εἰς αὐτὴν ἀπῆλθον (24 τοῦ αὐτοῦ) εἰς Λεπινίτσαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Κλεισάριον, Σελιάν, Λαῦδον, Λουβῖναν, Λίγκαν, Κουσοβίτσαν, Ἀχούρια καὶ Ζιλίσταν, ἐν ᾗ ὁ μὲν Μ. Λάππας ἔμεινεν, ὁ δὲ Τριτάκης διαβὰς τὸν Καλαμᾶν διὰ Βρο-

σίας, Σινίκου, Ζαραβίτσας, Βαλανιδιᾶς, Πραδέλης, Γρατσιάνης, Λιβίτσης, Βουκοβίνας, Κουσαπίας, Παπαδάτων εἰς Λοῦρον, ἐξ οὗ διὰ πλοίων ἀφίκετο (5 Μαρτίου) εἰς Βόνιτσαν. Ὁ δὲ Γ. Στεφάνου ἀπελθὼν (25 Φεβρουαρίου) ἐκ Δίβρας διὰ τῆς μονῆς Θεολόγου, Κλεισαρίου, Ἐπισκοπῆς, Κλεισοβοβίτσας, Καλυβίων, Λεπτοκαρυᾶς, διὰ τοῦ ποταμοῦ Καλαμᾶ, Καλογερικῶν Μύλων, Σουλίου, Ἁγίου Παντελεήμονος, ἀφίκετο εἰς Λοῦρον, ἔνθα οἱ ἀρχιληϊσταὶ Μαριόλης καὶ Στούπης περιθάλψαντες προέπεμψαν αὐτὸν εἰς Κρανιάν· ἐκεῖθεν διὰ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ τοῦ ποταμοῦ τῆς Ἄρτας, Βουλγαρελίου, διὰ τοῦ ὄρους Πέτα, Δημαριοῦ κατέφυγον τέλος εἰς Παληοκουτσήν, ἐξ ἧς ἀπῆλθον εἰς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα· ὁ δὲ Μ. Λάππας ἀφικόμενος εἰς Σοῦλι εὗρε κρησφύγετον καὶ ξενίαν παρὰ τῷ ἐκεῖ προξένῳ Σούντια. Οὕτως αἰσχρῶς καὶ οἰκτρῶς ἔληξε καὶ ἡ ἐκ τῆς Ἠπείρου φυγή.

§ 1778. **Ἡ ἐν Θεσσαλίᾳ ἐπανάστασις.** Τὰ περὶ τὴν ἐπανάστασιν τῆς Θεσσαλίας ἐγένοντο ποικιλώτερα, θορυβωδέστερα, μᾶλλον ἀσύντακτα καὶ ἧττον ἔλλογα. Ἡ πληθὺς δὲ τῶν ἀρχηγῶν, ὁπλιταρχῶν καὶ σωματαρχῶν καὶ ὅπως ἄλλως ἐλέγοντο οἱ ἄτακτοι ὁδηγοὶ ἀτάκτων στιφῶν ηὔξανον ἔτι μᾶλλον τὴν σύγχυσιν. Ἀναρίθμητοι δὲ ἦσαν καὶ οἱ τὴν ἐπανάστασιν παρασκευάσαντες· ἕκαστον σχεδὸν χωρίον εἶχε καὶ ἀρχηγὸν ἀξιοῦντα τὴν ἀρχηγίαν τῶν μεμυημένων, ὅπερ καλόν, ἐφ' ὅσον ἡ ἐπανάστασις διὰ τούτων ἠρείδετο ἐπὶ τῆς ἐγχωρίου δυνάμεως, ὅπερ ὅλως τοὐναντίον ἦν ἔν τε Μακεδονίᾳ καὶ Ἠπείρῳ, ἐν αἷς ἡ ἐπανάστασις ἠγέρθη κυρίως ἔξωθεν καὶ οὐχὶ ἐκ τοῦ ἰδίου τόπου· ἀλλὰ συγχρόνως ἦν καὶ κακόν, ἐφ' ὅσον πολλοὶ καὶ διάφοροι ἐλθόντες ἀρχηγοὶ ἢ ὁδηγοὶ ἐθελοντῶν ἐκ της ἐλευθέρας Ἑλλάδος πολλαχῶς συνέτεινον εἰς τὴν δυσαρμονίαν τῶν ἐπαναστατῶν. Κατάλογον μακρὸν ἠδύνατό τις νὰ συντάξῃ ἀρχηγῶν, ὁπλιταρχῶν, σωματαρχῶν ἐλθόντων ἐξ Ἑλλάδος, ἐν οἷς ἠριθμοῦντο καὶ πολλοὶ νέοι φοιτηταί, οἵτινες ἀπεστάλησαν ὑπὸ τοῦ τότε ὑπουργείου εἰς Θεσσαλίαν, ὅπως ἀπαλλαγῶσιν αἱ Ἀθῆναι αὐτῶν ὡς ταραξιῶν ἀντιπολιτευομένων ἰσχυρῶς τῇ τότε κυβερνήσει. Τούτου ἕνεκα οὐδέποτε ἐξηχρειώθη τηλικοῦτον τὸ αἴσθημα τῶν ἐθελοντῶν καὶ οὐδέποτε οὗτοι ἔλαβον τοιοῦτον ἐπαίσχυντον ὄνομα τῶν *πετσωματάδων*, οἷον τότε.

Πρῶτοι ἐθελοντῶν ἀρχηγοί, ἀποβάσεις, συμπλοκαὶ περὶ τὴν Σουρβιάν, Ξενίαν καὶ Πλάτανον. Ἐκ τῶν πρώτων ἀρχηγῶν ἢ μᾶλλον ὁδηγῶν ἐθελοντῶν ὑπῆρξαν ὁ Λεωνίδας Βούλγαρης, Ναοὺμ Κωνσταντινίδης, Δ. Ἔξαρχος, Θ. Κολωνιάτης, Α. Ζαχαρόπουλος, Μ. Τσέλιος, Ν. Γιαννακόπουλος. Τὸ σῶμα τούτων ἐκ Μακεδόνων καὶ ἄλλων περὶ τοὺς 76 ἐπιβὰν (26 Δεκεμβρίου 1877) μικροῦ ἀτμοπλοίου, τοῦ

« Λαέρτου », τῶν Θεοφιλάτων ἀπεβιβάσθη (1 Ἰανουαρίου 1878) εἰς τὴν παρὰ τὸ Προμύριον θέσιν Ἅγιον Γεώργιον καὶ ἐκεῖθεν εἰς Συκιᾶν, Μπιστενίκαν καὶ Νεοχώριον. Γνωστῆς δὲ γενομένης τῆς ἀποβάσεως, ὁ καϊμακάμης ἐξώρμησε κατ' αὐτῶν ἡγούμενος 360 στρατιωτῶν. Οἱ δ' ἐγχώριοι φοβούμενοι τοὺς Τούρκους προέτρεπον τοὺς ἐπαναστάτας ἵν' ἀπομακρύνωνται ἕκαστος τῆς ἰδίας αὐτοῦ πατρίδος, ὅπως μὴ ἐνοχοποιηθῶσιν! Τούτου δ' ἕνεκα οἱ ἐπαναστάται ὑπὸ βαρύτατον χειμῶνα περιεπλανῶντο ἐπὶ ἡμέρας (5 - 11 Ἰανουαρίου 1878) ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, φέρ' εἰπεῖν, ἀπὸ Νεοχωρίου εἰς ἐλαιῶνα καὶ ἐκεῖθεν εἰς δάση, εἰς Κρουσαλλέϊκα Καλύβια, εἰς Δύο Ῥεύματα, εἰς χωρίον Ἅγιον Γεώργιον, εἰς τὴν μονὴν τῶν Ταξιαρχῶν, εἰς χωρίον Ἅγιον Λαυρέντιον, εἰς Δράκειαν, εἰς Ἀλικόπετραν καὶ τέλος εἰς τὴν μονὴν τῆς Σουρβιᾶς. Οἱ δὲ Τοῦρκοι ἑπόμενοι κατὰ πόδας αὐτοῖς κατέλαβον (12 Ἰανουαρίου) ἐξορμήσαντες περὶ τοὺς 750 ἐκ Κάπουρνας, Μακρυνίτσας καὶ Κερασιᾶς τὰ περὶ τὴν μονήν. Μετὰ μεσημβρίαν ἐποίησαν δὶς ἔφοδον οἱ Τοῦρκοι κατὰ τῆς μονῆς· ἀλλ' ἀποκρουσθέντες ἐξηκολούθουν μέχρι βαθείας νυκτὸς πολιορκοῦντες τοὺς κεκλεισμένους. Οὐδὲν δ' ὅμως ἀνύοντες ἀπέστησαν ἀποβαλόντες περὶ τοὺς 50 νεκρούς· ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐτραυματίσθησαν μόνον δύο. Τῇ δὲ ὑστεραίᾳ (13 τοῦ αὐτοῦ) οἱ Τοῦρκοι ἀνέλαβον αὖθις ἀπὸ πρωΐας σφοδρότερον τὴν πολιορκίαν τῆς μονῆς καὶ ἔβαλλον αὐτὴν διαρκῶς διὰ τῶν τηλεβόλων, ὅπως ἔνθεν μὲν περιαγάγωσιν εἰς σύγχυσιν τοὺς πολιορκουμένους, ἔνθεν δὲ διανοίξωσι ῥῆγμά τι εἰς τὸ τεῖχος τῆς μονῆς καὶ ἐξ ἐφόδου κυριεύσωσιν αὐτῆς. Ἀλλ' οὐδέν ἀνύοντες καὶ πάλιν περὶ τὴν ἑσπέραν ἀπέστησαν τῆς πολιορκίας ἀποβαλόντες περὶ τοὺς 40 νεκροὺς καὶ τραυματίας. Κατὰ τὴν μάχην ταύτην οἱ Ἕλληνες ἐπολέμησαν γενναίως· διέπρεψαν δὲ ἐκ μὲν τῶν ὁπλιταρχῶν ὁ Δ. Ἔξαρχος, Ν. Γιαννακόπουλος καὶ Μ. Βούλγαρης, ἐκ δὲ τῶν στρατιωτῶν ὁ Α. Βογιατσῆς, Γ. Βόλτσης, Γ. Ἀγγελίδης, Θ. Τσέτσης, Β. Δάϊλας καὶ ἄλλοι τινές. Τῇ δὲ νυκτὶ (τῆς 13 πρὸς τὴν 14 Ἰανουαρίου) οἱ ἐπαναστάται λαβόντες πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι ἦν ἀδύνατον νὰντιστῶσι κατὰ τῶν ὁσημέραι αὐξανομένων πολιορκητῶν ἐξῆλθον τῆς μονῆς διὰ μέσου βαθείας (1 ¼ μέτρου) χιόνος καὶ ἡγουμένου αὐτοῖς τοῦ γηραιοῦ Δ. Κακούρα ἀφίκοντο (14 του αὐτοῦ) μετὰ 12 ὡρῶν κοπωδεστάτην πορείαν εἰς χωρίον Πωρί, τῇ ὑστεραίᾳ (15 τοῦ αὐτοῦ) εἰς Ἀνήλιον καὶ εἶτα (16 τοῦ αὐτοῦ) εἰς Μούρεσι καὶ Τσαγκαράδαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὴν μονὴν τῆς Παναγίας Κουτίκας καὶ ἐξ αὐτῆς εἰς Μηλέας, προσκληθέντες ὑπὸ τοῦ ὁπλιτάρχου Δ. Γαρέφη.

Ὕψωσις τῆς σημαίας τῆς ἐπαναστάσεως ἐπὶ τοῦ Πηλίου, Δ.

Γαρέφης, Ζ. Μπασδέκης.·Ἀφικόμενοι οἱ 72 μαχηταὶ τῆς Σουρβιᾶς ἀνέμενον τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐπὶ τοῦ Πηλίου ἐπαναστάσεως Ζ. Μπασδέκην ἡγούμενον 200 ἐθελοντῶν, ἐν οἷς νέοι ἐνθουσιῶντες ὁ Κ. Χρυσοχοΐδης, Γ. Μηλίτσης, Ε. Πανταζάρας, Κ. Παπαθανασίου, Σ. Τριανταφυλλίδης καὶ ὁ Ὅμηρος Δερζεζόγλους καὶ ἄλλοι πολλοί. Τοῦτοις ἐνωθέντες οἱ περὶ τὸν Δ. Γαρέφην καὶ οἱ ἀνδρεῖοι τῆς Σουρβιᾶς μαχηταὶ ὕψωσαν τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως, ἣς προθύμως, καθάπερ πάντοτε,μετέσχον οἱ κάτοικοι, οἵτινες ἵδρυσαν ἐν Ἁγίῳ Λαυρεντίῳ πρόσκαιρον κυβέρνησιν συνισταμένην ἐκ τοῦ Ζ. Μπασδέκη, Α. Βογιατζῆ, Κ. Γαρέφη, Ε. Σταμούλη, Ζ. Φυτάλη, Γ. Νικολάου, Κ. Σακελλαρίδου καὶ Κ. Κοτσαμάνη. Ἡ πρόσκαιρος αὕτη κυβέρνησις ἐξέδωκε τὴν προκήρυξιν ταύτην: «Ἐν ὀνόματι τοῦ ἔθνους ἡ προσωρινὴ κυβέρνησις τοῦ Πηλίου πρὸς τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον τῶν Ἑλλήνων. Ἡ ἡμετέρα ἐπαρχία μὴ δυναμένη νὰ ὑποφέρῃ ἐπὶ πλέον τὰς ἀνηκούστους κακώσεις καὶ φοβερὰς καταπιέσεις, εἰς ἃς ἥ τε τιμὴ καὶ ἡ περιουσία ἡμῶν εἶνε ἐκτεθειμένη καὶ βλέπουσα ὅτι ἡ ἡσυχία αὐτῆς παρεγνωρίσθη καὶ παρεξηγήθη μέχρι τοῦδε ἤρατο τὰ ὅπλα ὡς εἷς ἄνθρωπος, ὅπως κηρύξῃ τήν τε ἐλευθερίαν καὶ τὴν μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος ἕνωσιν αὐτῆς ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τῆς Α. Μ. τοῦ συνταγματικοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Γεωργίου τοῦ Α'.—Οἱ ὑπογεγραμμένοι διορισθέντες μέλη τῆς προσκαίρου κυβερνήσεως προστρέχομεν ἐξ ὀνόματος τῶν ἐντολέων, οἵτινες ἐξελέξαντο ἡμᾶς πληρεξουσίους των καὶ πάντων τῶν συμπολιτῶν ἡμῶν, πρὸς τὴν προσφιλῆ ἡμῶν μητρόπολιν καὶ ἐπικαλούμεθα πᾶσαν τὴν δυνατὴν αὐτῆς συνδρομήν, ὅπως τύχωμεν τῆς πραγματοποιήσεως τῶν αἰωνίων εὐχῶν τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ἐὰν ἐγκαταλειφθῶμεν εἰς ἡμᾶς αὐτούς, ὧν ἡ ὑλικὴ δύναμις δυστυχῶς δὲν θὰ φθάνῃ εἰς τὸ ὕψος τῶν ἠθικῶν ἡμῶν δυνάμεων, οἱ αἱμοχαρεῖς ἡμῶν τύραννοι δὲν θὰπόσχωσι τοῦ νὰ ὑποβάλωσιν ἡμᾶς εἰς πάσας τὰς καταστροφὰς τῶν δυστυχῶν Βουλγάρων, ἡ δὲ φωνὴ ὁλοκλήρου δυστυχοῦς ἐθνικότητος ἔσται εἰς τὰ ὄμματα αὐτῶν ἔγκλημα, ὅπερ τιμωρηθήσεται διὰ τῆς ὁλοσχεροῦς ἐξαφανίσεως. — Πεπεισμένοι ὅτι ἡ ἡμετέρα φωνὴ θὰκουσθῇ ἐν τῇ καρδίᾳ πάντων τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τοῦ ἐλαχίστου μέχρι τοῦ ἰσχυροτάτου, ἔχομεν τὴν τιμὴν νὰ ὑποσημειωθῶμεν». Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἑξήκοντα πληρεξούσιοι καὶ ἐξ ἄλλων χωρίων τοῦ Πηλίου ἵδρυσαν ἐν Πορταριᾷ πρόσκαιρον κυβέρνησιν, ἧς πρόεδρος ἐγένετο ὁ Ἱερώνυμος Κασσαβέτης καὶ ἀντιπρόεδροι ὁ Ζ. Μπασδέκης καὶ Ε. Σταμούλης. Οἱ ἐπὶ τοῦ Πηλίου ἐπαναστάται σὺν τῇ προσκαίρῳ κυβερνήσει ἐκ Πορταριᾶς μετέβησαν εἰς Μακρυνίτσαν, ἥτις μετέσχε τῆς ἐπαναστάσεως. Συνῆλθον δ' ἐνταῦθα περὶ τοὺς 800 ἐπαναστάται,

προσελθόντων καὶ τῶν ὑπὸ τὸν Ν. Ἀξελὸν καὶ Λ. Πλατούτσαν. Οἱ ἐπαναστάται οὗτοι καίπερ ἔχοντες καιρὸν νὰ ὀχυρώσωσι τὰς ἐπικαίρους θέσεις τῆς Μακρυνίτσας οὐδὲν ἔπραξαν. Οἱ Τοῦρκοι ὅμως εὖ παρασκευασάμενοι ἐξώρμησαν 4,000 μετὰ 2 ἰλῶν ἱππικοῦ καὶ 2 ὀρεινῶν τηλεβόλων νυκτὸς (ὥρᾳ 7 τῆς 15 Φεβρουαρίου 1878) ἐν τάξει καὶ ἀθορύβως ὑπὸ τὸν Ἰσκενδὲρ πασσᾶν καὶ δι' ὅλης τῆς νυκτὸς ὠχύρωσαν τὴν ἐπίκαιρον θέσιν Τύμπανον. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ (16 Φεβρουαρίου) ἀπὸ πρωΐας (ὥρᾳ 6) οἱ Τοῦρκοι ἔσπευσαν νὰ καταλάβωσι τὴν θέσιν Σαρακηνόν, ἀλλ' ἐξ ἀγρότου τινὸς Ἀγγελῆ Ἀγγελάκου μαθόντες 200 ἐκ τῶν ἄνευ φυλακῶν ἔτι κοιμωμένων ἐπαναστατῶν ἀντέστησαν περὶ τὰς θέσεις: Σαρακηνόν, Τύμπανον καὶ Κλῆμα καὶ τὴν Ἀνωμαλιάν. Τοῖς ἐπαναστάταις συνεμάχοντο καὶ Μακρυνιτσιῶται καὶ γυναῖκες παροτρύνουσαι τοὺς ἄνδρας κατὰ τὴν μάχην, ἥτις διήρκεσε μέχρι βαθείας νυκτός. Ἐκ μὲν τῶν Τούρκων ἔπεσον καὶ ἐτραυματίσθησαν περὶ τοὺς 500, ἐκ δὲ τῶν ἐπαναστατῶν περὶ τοὺς 100. Διέπρεψαν δ' ἐκ τῶν Ἑλλήνων νεαροὶ ἐθελονταὶ καὶ σπουδασταὶ τοῦ Ἀθηνῶν πανεπιστημίου καὶ γυμνασίων καὶ πολλαὶ γυναῖκες ἐκ Μακρυνίτσης ἀναδειχθεῖσαι πολεμικώτεραι πολλῶν ἀνδρῶν, ἐν αἷς διεκρίθησαν ἡ Σουΐπενα, ἡ Παπαθανάσενα Μητριάννου καὶ πρὸ πασῶν ἡ παρθένος Μαργαρίτα Μπασδέκη Μαλιούφα, ἥτις ἠγωνίζετο ὡς ἄλλη Ἀμαζὼν ἐν τοῖς προμάχοις. Εἰ καὶ οἱ ἐπαναστάται ἐμάχοντο ἀτάκτως, ἄνευ πειθαρχίας καὶ στρατιωτικῆς ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὁδηγίας, οὐχ ἧττον προύξένησαν τοιαύτας ζημίας τοῖς Τούρκοις, ὥστ' ἐκεῖνοι μὲν οὔτε εἰς Μακρυνίτσαν οὔτε εἰς ἄλλα χωρία εἰσῆλθον, ἀλλὰ κατῆλθον ἀμελλητὶ εἰς Βῶλον, οἱ δὲ ἐπαναστάται ἀπῆλθον ἀνενόχλητοι διὰ Δρακείας εἰς Ζαγοράν.

Καταλιπόντες πρὸς καιρὸν τὰ περὶ τὸ Πήλιον ἴδωμεν τὰ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἁλμυροῦ. Ὅπως ἄτακτα καὶ ἀσύντακτα ἦσαν τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα πανταχοῦ ἀλλαχοῦ, ὡς εἴρηται, οὕτω καὶ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἁλμυροῦ. Ἀποσπάσματα ἐπαναστατῶν ὑπὸ ὁπλιτάρχας, ἐν οἷς διεκρίνοντο οἱ ἀδελφοὶ Βελεντσαῖοι Ἀχιλλεὺς καὶ Θρασύβουλος καὶ ὁ Ν. Ἀξελός, ἄνευ κοινοῦ τινος σχεδίου εἰσήλασαν εἰς τὴν χώραν ταύτην τῆς Θεσσαλίας καὶ συνηνώθησαν ἄλλοις ἐγχωρίοις. Τούτοις ἡνώθησαν ἑβδομήκοντα περίπου βλαχοποίμενες ὑπὸ τὸν Βασίλειον Ζούρκαν καὶ Δῆμον Κωστούλαν, τριάκοντα πέντε ὑπὸ τὸν Γ. Σκούραν, δεκαπέντε ὑπὸ τὸν Δροσόπουλον ἰατρὸν καὶ ἄλλοι ὑπ' ἄλλους. Ἐν τῷ χωρίῳ δὲ Βρύνιᾳ παρόντος καὶ τοῦ πολιτικοῦ τῆς ἐπαρχίας Ἁλμυροῦ ἀρχηγοῦ Δ. Οἰκονομίδου ὑπὸ τοῦ ἱερομονάχου Ἀγαθαγγέλου Τσιακμοπούλου ἐτελέσθη δοξολογία καὶ ὑψώθη (16 Ἰανουαρίου 1878) ὑπὸ τὸν

κρότον τῶν τουφεκίων τῶν ἐπαναστατῶν ἡ σημαία τῆς ἐλευθερίας. Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ μετὰ μεσημβρίαν ἄλλοι ἐπαναστάται περὶ τοὺς 80 ὑπὸ τὸν Ι. Ζῆκον, Σ. Μάργαρην καὶ ἄλλους τελεσθείσης δοξολογίας ὕψωσαν τὴν ἐπαναστατικὴν σημαίαν ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ (17 τοῦ αὐτοῦ) 300 Γκέκαι μεθ' ἑνὸς ὀρεινοῦ τηλεβόλου καταλαβόντες τὴν μονὴν τῆς Ξενιᾶς ἠπείλουν τοὺς ἐν Βρύνιᾳ ἐστρατοπεδευμένους ἐπαναστάτας, οἵτινες κατέλαβον ὀχυρὰς θέσεις περὶ τὴν μονήν. Τῇ ὑστεραίᾳ (18 τοῦ αὐτοῦ) ἤρξατο ἡ μάχη περὶ τὴν 11 ὥραν· 500 Γκέκαι ἐλθόντες εἰς ἐπικουρίαν τῶν ἐν τῇ μονῇ προσέβαλον τοὺς ἐν αὐτῇ καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς ἐν τῇ θέσει Ἁγίᾳ Παρασκευῇ ὑπὸ τὸν Ι. Βελέντσαν Ἕλληνας. Ἐκεῖ ἐγένετο κραταιὰ συμπλοκή, καθ' ἣν οἱ Ἕλληνες διὰ τῆς λόγχης καὶ τῶν ξιφῶν ἔτρεψαν τοὺς ἐχθροὺς καὶ ἠνάγκασαν νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν μονὴν καταλιπόντας 70 νεκροὺς καὶ τραυματίας. Ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων τέσσαρες ἐφονεύθησαν καὶ τέσσαρες ἐτραυματίσθησαν. Διέπρεψαν δ' ἐν τῇ συμπλοκῇ ταύτῃ ὁ Γιάννης Πάλλας, ὁ Ι. Ζῆκος, ὁ Περικλῆς Μαρμαρᾶς, ὁ Ι. Παναγιώτου καὶ ἄλλοι. Ἀναπαυθέντες οἱ Γκέκαι ἐπὶ μίαν ἡμέραν τῇ ὑστεραίᾳ (20 τοῦ αὐτοῦ) ἐξορμήσαντες τῆς μονῆς ἐπῆλθον μεθ' ἑνὸς τηλεβόλου κατὰ τῶν ἐπὶ τῆς θέσεως Προφήτου Ἠλία προφυλακῶν τῶν ἐπαναστατῶν. Ἐγένετο κραταιὰ συμπλοκὴ ἐκ τοῦ συστάδην· οἱ Γκέκαι ὠρυόμενοι ἐπέπιπτον, ἀλλ' ἀπεκρούοντο· ἐπὶ τέλους οἱ Ἕλληνες ἀκράτῳ ὁρμῇ ἐπελθόντες διὰ τῶν ξιφῶν καὶ λογχῶν ἐξεδίωξαν αὐτοὺς μέχρι τῆς μονῆς καταλιπόντας 80 νεκροὺς καὶ τραυματίας. Ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν τρεῖς καί τινες ἐτραυματίσθησαν. Διέπρεψαν δ' ἐν τῇ δευτέρᾳ ταύτῃ συμπλοκῇ ὁ λοχίας Γ. Ἀρβανίτης, Ι. Ζῆκος, Β. Ζούρκας, Ν. Κουκούλης, οἱ δεκανεῖς Λ. Οἰκονομόπουλος καὶ Σ. Λαμπρυνάκος. Οἱ Γκέκαι μὴ θεωροῦντες ἑαυτοὺς ἀσφαλεῖς οὐδ' ἐν τῇ μονῇ, διότι οἱ ἐπαναστάται ἀπέκοψαν πᾶσαν αὐτοῖς συγκοινωνίαν πρὸς τὰ ἔξω, ὥστε οὐδ' ἐκ τῶν παραθύρων ἠδύναντο νὰ προκύψωσι ὡς βαλλόμενοι ὑπὸ τῶν ἔξω ἐπαναστατῶν, καιροφυλακήσαντες ἐξῆλθον ἀπαρατήρητοι ἐν βροχερᾷ νυκτὶ (τῇ τῆς 21 πρὸς τὴν 22 Ἰανουαρίου) ἀποκομίσαντες καὶ 23 τραυματίας. Οὕτω δὲ πεφοβημένοι ἦσαν, ὥστ' ἐν σπουδῇ διαβαίνοντες τὸν παρὰ τὸν Ἄλμυρὸν ποταμὸν Ξηριὰν ἐπνίγησαν περὶ τοὺς 15. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ (22 τοῦ αὐτοῦ) ἐξεπλάγησαν οἱ ἐπαναστάται προσκληθέντες ὑπὸ τῶν μοναστῶν ἵνα εἰσέλθωσιν εἰς τὴν μονήν. Εἰσερχομένους δὲ προϋπήντησαν ἐν ὕμνοις καὶ δοξολογίᾳ οἱ μοναστὰι φέροντες τὸ ἱερὸν Εὐαγγέλιον καὶ ἁγίας εἰκόνας. Εἰσελθόντες δ' εἰς τὴν μονὴν καὶ λαβόντες 4,000 φυσέκια τοῦ συστήματος Σνάϊδερ καὶ διπυρίτην ἄρτον καὶ ἄλλα τινὰ καταλειφθέντα ὑπὸ τῶν δραπετευσάντων

Γκέκιδων ἐξῆλθον καὶ πάλιν λαβόντες ἄλλος ἄλλην ὁδὸν καὶ ἄλλας θέσεις μεταξὺ Σούρπης καὶ Πλατάνου. Τότ' ἀφικομένων αὐτοῖς καὶ ἄλλων ἐπικούρων ὑπὸ τὸν βουλευτὴν Γ. Νικολαΐδην, Χ. Λελούδαν, Α. Μήτσαν καὶ ἄλλους συνῆλθον ἐν Κελλερίοις πάντες πλὴν τοῦ Ἀξελοῦ ἀπελθόντος εἰς Πήλιον καὶ κοινῇ ἀποφάσει ὁ μὲν Α. Μήτσας, Β. Ζούρκας καὶ Ι. Ζῆκος κατέλαβον (3 Φεβρουαρίου 1878) τὰ βορειονατολικὰ τοῦ Πλατάνου, ὁ δὲ Γ. Νικολαΐδης καὶ Χ. Λελούδας τὰ νοτιοανατολικά, ὁ δὲ Ι. Βελλέντσας, Λιάπης καὶ ἄλλοι τοὺς ὑπερκειμένους λόφους, ὁ δὲ Θρασύβουλος Βελέντσας εἰσέβαλεν εἰς τὸν Πλάτανον. Ἦσαν δ' οἱ ἐπαναστάται ἐν συνόλῳ περὶ τοὺς 650. Ἅμα δ' ἀρξαμένης τῆς ἐπιθέσεως κατὰ τοῦ χωρίου, ἐν ᾧ ὁ Θ. Βελέντσας ἀπέκλειεν ἐν ταῖς οἰκίαις τοὺς ἐν αὐτῇ Τούρκους, 2,000 ἐκ τῶν 4,000 τακτικῶν καὶ 500 Γκέκιδων τῶν ἐν Ἀλμυρῷ ἐπῆλθον κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν. Καὶ εἰσῆλθον μὲν πολλοὶ τῶν ἐχθρῶν ὑπὸ τὸν ἀνδρεῖον ἀρχηγὸν τῶν Γκέκιδων Ἀβδουραχμὰν ἀγᾶν· ἀλλὰ δεινῶς βαλλόμενοι πανταχόθεν ὑπὸ τῶν ἐντὸς τοῦ Πλατάνου καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ Ἑλλήνων ἠναγκάσθησαν νὰ ἐξέλθωσι καταλιπόντες 180 νεκροὺς καὶ τραυματίας. Μάτην δ' ἐπεχείρησαν τὸ δεύτερον οἱ ἐχθροὶ καὶ τῇ ὑστεραίᾳ (4 Φεβρουαρίου) νὰ καταλάβωσι τὸ χωρίον· διὸ διέλυσαν τὴν πολιορκίαν, οὗ ἕνεκα τῇ ὑστεραίᾳ (5 τοῦ αὐτοῦ) καὶ οἱ ἔν τινι οἰκίᾳ τοῦ χωρίου κεκλεισμένοι Γκέκιδες καὶ Αἰγύπτιοι ἐξώρμησαν εἰς Ἀλμυρὸν καταλιπόντες δύο νεκροὺς φονευθέντας κατὰ τὴν ἔξοδον. Ἐκ δὲ τῶν ἐπαναστατῶν ἐφονεύθησαν καὶ ἐτραυματίσθησαν περὶ τοὺς 20. Οἱ Τοῦρκοι λαβόντες (8 τοῦ αὐτοῦ) καὶ ἄλλας ἐπικουρίας ἐκ Ζειβέκων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ἐπεχείρησαν (12 τοῦ αὐτοῦ) ἐκ τρίτου ὅπως καταλάβωσι τὸν Πλάτανον. Περὶ δὲ τοῦ στρατηγικοῦ σχεδίου ἕν τινι εἰς Κωνσταντινούπολιν πεμφθείσῃ ἐκθέσει τοῦ διοικητοῦ Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας Ἀβδῆ πασσᾶ ἐγράφησαν κατὰ τὸν Μιλτιάδην Δ. Σεϊζάνην τάδε: «Πρὸς ἀνάκτησιν ἀπὸ τῶν ἐχθρικῶν χειρῶν τοῦ χωρίου Πλατάνου εἴχομεν ἐκτελέσει προηγουμένως τὰς ἀπαιτουμένας κατοπτεύσεις. Ἐπὶ τούτῳ ἐκ τῆς ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Ἀκιὰχ βέην στρατιωτικῆς μοίρας συνισταμένης ἐκ 3 ταγμάτων πεζικοῦ, 1 ὀρεινοῦ καὶ 2 πεδινῶν τηλεβόλων, 2 ἴλῶν ἱππικοῦ καὶ 4,000 ἀνδρῶν ἐπικουρικοῦ στρατοῦ, ἀπεστάλη 1 τάγμα πεζῶν εἰς τὰ στενὰ τῶν Κοκκωτῶν, ὅπως ἀποκόψῃ τὴν ἀπὸ τῆς ἐκεῖ ὁδοῦ ὑποχώρησιν τῶν ἐχθρῶν· σύναμα δὲ οἱ Ζειβέκοι μετὰ 1 ἴλης ἱππικοῦ ἀπεστάλησαν πρὸς τὰ μέρη Σούρπης, ἵνα ἐμποδίσωσι τὴν ἐκεῖθεν ἐπέλευσιν ἐχθρικῆς ἐπικουρίας. Εἶτα ὁ ἐπικουρικὸς στρατὸς ὡρίσθη ἵν' ἀπασχολήσῃ τοὺς ἐχθροὺς κατὰ μέτωπον, ἐν ᾧ 4 τάγματα ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ καὶ 2 ἴλαι ἱππικοῦ μετὰ Ζειϊ-

βέκων ἐκ τῆς δεξιᾶς πτέρυγος ὡρίσθησαν πρὸς ἔφοδον. Οἱ μείναντες Ζεϊβέκοι μεθ' ἑνὸς τάγματος καὶ τῶν τηλεβόλων ἐτάχθησαν κατὰ μέτωπον». Τούτων οὕτως ὁρισθέντων οἱ ἐχθροὶ διαιρεθέντες εἰς τρία τμήματα ἐξῆλθον τοῦ Ἀλμυροῦ καὶ ἤρξαντο (9 ὥρᾳ π. μ.) κραταιρᾶς μάχης. Οἱ δ' Ἕλληνες περὶ τοὺς 680 παρατεταγμένοι ἀπὸ τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου μέχρι τῶν λόφων τοῦ Βακλαλῆ ἀνθίσταντο γενναίως ἐλθόντος ἐν τῇ ἀκμῇ τοῦ ἀγῶνος εἰς ἐπικουρίαν καὶ τοῦ ἱεροῦ τῶν Θηβαίων λόχου ὑπὸ τοὺς Λ. Μπέλλον, Κουκούλεζαν καὶ Πετούσην. Ἀλλὰ δι' ἔλλειψιν ἐφοδίων πολέμου ὑπεχώρησαν (4 ὥρᾳ μ. μ.) ἐν τάξει ἀποβαλόντες 18 νεκροὺς καὶ 14 τραυματίας εἰς Βρύνιαν, Κελλέρια καὶ εἰς τὰ περὶ τὴν Σούρπην χωρία· οἱ δὲ Τοῦρκοι εἰσελθόντες εἰς Πλάτανον ἔκαυσαν τὸ πλεῖστον αὐτοῦ. Οὕτω δ' ἔληξεν ἡ ἐπανάστασις ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἀλμυροῦ, καίτοι ἀψιμαχίαι τινὲς ἐγίνοντο καὶ ὕστερον ἐπὶ πολύ.

Συνάθροισις εἰς Ὄσσαν, ἀτυχὴς περὶ τὴν Ἀγυιὰν μάχη, συνάθροισις εἰς Πήλιον, ἀτυχὴς μάχη Μαυρολιθάρων. Ἐκ τῆς ἐπαρχίας Ἀλμυροῦ οἱ ἐπαναστάται μετέβησαν εἰς Ὄσσαν. Σύγχυσις καὶ κυκεὼν ἦ ἐν πᾶσιν ἕνεκα τοῦ πλήθους τῶν τε περὶ τὸ ἐνεργεῖν γνωμῶν καὶ τῶν ἀναριθμήτων ἀρχηγῶν καὶ ὑπαρχηγῶν, ὁπλιταρχῶν καὶ σωματαρχῶν καὶ τῶν ἄλλων πολυαρίθμων πολιτικῶν τε καὶ στρατιωτικῶν ἀρχῶν καὶ ἐξουσιῶν, ἐξ ὧν ἄλλοι ἄλλα ἄλλοτε κηρύττουσι καὶ πράττουσι· λόγοι πλεῖστοι καὶ ἔργα ἐλάχιστα. Ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα φαίνεταί που σύνεσίς τις καὶ λογικὴ πραγμάτων συνάφεια καὶ δραστηριότης, ἐν δὲ τοῖς καθόλου ἄνοια καὶ ἀπραγμοσύνη. Ἐντεῦθεν εὐνόητον ὅτι καὶ αἱ μεταστάσεις τῆδε κἀκεῖσε ἀτάκτων στιφῶν καὶ αἱ συναθροίσεις καὶ πάλιν ἀποχωρήσεις καὶ διαλύσεις αὐτῶν καὶ πᾶσα ἐν γένει ἐνέργεια καὶ πᾶν αὐτῶν σκέμμα εἰς ἓν συνέτεινον· εἰς τὴν ὅσον τάχος ἀποτυχίαν οὗ ἐπεζήτουν σκοποῦ οἱ ἐπαναστάται. Τολμήσωμεν ὅπως, εἰ δυνατόν, ἀφήγησίν τινα τῶν περὶ Ὄσσαν καὶ Πήλιον συμβάντων, οἱονεὶ συλλογὴν παραδόξων, ποιήσωμεν. Μετὰ πολλὰς παλιμβολίας συνηθροίσθησαν (μέχρι τῆς 7 Φεβρουαρίου 1878) 500 περίπου ἐπαναστάται ἐν Βουλγαρινῇ· σκοπὸς δὲ ἄμεσος τῆς συναθροίσεως ἦν ἵνα ἔνθεν μὲν διακόψωσι πᾶσαν συγκοινωνίαν μεταξὺ Ἀγυιᾶς καὶ Λαρίσσης, ἔνθεν δὲ καταλαβόντες ἐκείνην ἀναζωογονήσωσι τὴν ἐπανάστασιν ἐπί τε τῆς Ὄσσης καὶ τοῦ Πηλίου καὶ καθ' ὅλην ἐν γένει τὴν θεσσαλικὴν Μαγνησίαν. Ἀλλ' οἱ ἐπαναστάται κατέτριψαν ὅλον τὸν Φεβρουάριον εἰς ματαίας κινήσεις σωμάτων ἀπὸ τόπου εἰς τόπον. Τέλος (26 Φεβρουαρίου) ὁ Λ. Βούλγαρης, ὁ Κάρολος Σοῦτερ ἐκ Σαιντμάρκης τῆς ἐν Ἑλβετίᾳ Ἀργοβίας καὶ ὁ Κ. Λώρης, οἵτινες ἦσαν ἐκ τῶν πρώτων, προὐτίθεντο νὰ κατοπτεύσωσι τὰ περὶ τὴν Ἀγυιὰν καὶ

καταλάβωσιν αὐτήν· ἀλλ' ὁ σωματάρχης Κατσικόπουλος παρὰ τὴν ἐντολὴν τοῦ ἀρχηγοῦ αὐτοῦ Λώρη προελάσας μέχρι Φονιᾶ συνεπλάκη πρὸς τοὺς Τούρκους ἡγούμενος 30 κατὰ 200 καὶ μόλις διεσώθη ὑπὸ τοῦ φιλοτίμου Σοῦτερ πληγεὶς τὸν πόδα. Μετὰ τοῦτο ἀφίκοντο καὶ οἱ ὑπὸ τὸν Ἰωάννην Α. Φαρμάκην, Χ. Λελούδαν, Β. Ζούρκαν καὶ Α. Μήτσαν σκοποῦντες νὰ καταλάβωσι τὴν εἰρημένην θέσιν Φονιᾶ καὶ προελάσωσι μέχρις Ἁγυιᾶς. Μετὰ ματαίας τινὰς κινήσεις ἐπεχείρησαν τὴν κατάληψιν αὐτῆς· ἀλλ' οὕτω κακῶς διέταξαν τὰ κατὰ τὴν κατάληψιν τῶν περὶ τὴν Ἁγυιὰν θέσεων, ὥστε μετὰ πολύωρον μάχην (7 π. μ.-2 μ. μ. τῆς 10 Μαρτίου) κατατροπωθέντες ὑπὸ 2,500 τακτικῶν Τούρκων καὶ 80 Γκέκιδων, ὧν πάντων ἡγεῖτο ὁ ἐμπειροπόλεμος Ἀμοὺς ἀγᾶς, ὑπεχώρησαν ἀποβαλόντες περὶ τοὺς 50 νεκροὺς καὶ τοσούτους τραυματίας· οἱ δὲ Τοῦρκοι περὶ τοὺς 150. Ἐκεῖθεν κατηισχυμμένοι οἱ ἐπαναστάται κατῆλθον εἰς τὰ περὶ τὴν Μακρυνίτσαν σκοποῦντες νὰ καταστήσωσιν αὐτὴν κέντρον ἐνεργείας τῆς περὶ τὸ Πήλιον ἐπαναστάσεως. Συνηθροίσθησαν δὲ περὶ αὐτὴν ἕως 1700 ἐπαναστάται ὑπὸ πολλοὺς ὁπλιτάρχας,—ἐν οἷς ὁ Ν. Ἀξελός, Ζ. Μπασδέκης, Χ. Διανέλλης, Χ. Λελούδας, Α. Μήτσας, Ι. Γίδας, Α. Πετρίτσης, Γ. Νικολαΐδης, Θ. Βελέντσας, Δ. Γαρέφης, Ι. Φαρμάκης, Ναοὺμ Κωνσταντινίδης, Β. Ζούρκας, Θ. Κολωνιάτης καὶ ἄλλοι, — καὶ ὑπ' ἀρχηγὸν κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῆς μάχης τὸν ἀνδρεῖον ὁπολοχαγὸν Κ. Λώρην. Ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἀκατασχέτου διχογνωμοσύνης τῶν ὁπλιταρχῶν καὶ ἀπειθείας τῶν στρατιωτῶν οὐδὲν ἀγαθὸν ἠδύνατό τις νὰ προσδοκᾷ. Καὶ πρῶτον μὲν ἀπώλεσαν (16 Μαρτίου) οἱ ἐπαναστάται τὴν ὀχυρὰν θέσιν Μαυρολίθαρα, δι' ἧς ἄγει ἡ εἰς Μακρυνίτσαν ἄνοδος, ἧς κατεχομένης οὐ μόνον δυσχερῶς πάνυ δύναταί τις νὰνέλθῃ εἰς ἐκείνην, ἀλλὰ καὶ ἡ ὑποχώρησις διακόπτεται. Ἀπὸ πρωΐας (17 Μαρτίου 1878) 9,500 Τοῦρκοι ὑπὸ τὸν Ἀμοὺς ἀγᾶν, Ἰσκενδέρ, Ῥεσὶτ καὶ Χασσᾶν διελθόντες τὰς ἐπικαίρους θέσεις Μαυρολίθαρα καὶ Λοῦτσαν προσέβαλον (8 πρωϊνῇ ὥρᾳ) τοὺς ἐπαναστάτας κατέχοντας τὰς θέσεις ἀπὸ Παναγιᾶς Πουρνάρι μέχρι Καλογρήτσας οὕτως ἰσχυρῶς, ὥστε περὶ τὴν μεσημβρίαν πολλὰς θέσεις τῶν ἐπαναστατῶν κατέλαβον, περὶ δὲ τὴν 2 μ. μ. πανταχόθεν ἔτρεψαν αὐτοὺς κακῶς κακοὺς φεύγοντας φονεύσαντες περὶ τοὺς 100 καὶ αἰχμαλωτίσαντες 30 πλὴν τῶν ὅσους κατέσφαξαν τῇ ὑσεραίᾳ εἰσελθόντες εἰς Μακρυνίτσαν, ἐν οἷς καὶ τὸν φιλέλληνα Κάρολον Ὄγγλ Ἄγγλον, ὃν ἐθρήνησεν ἡ Ἑλλὰς καὶ λαμπρῶς ἐκήδευσαν αἱ Ἀθῆναι. Οἱ δὲ Τοῦρκοι ἀπέβαλον περὶ τοὺς 200 νεκροὺς καὶ τραυματίας. Μετὰ τὸν περὶ τὴν Μακρυνίτσαν ὄλεθρον οἱ ἐπαναστάται ἄλ-

λος ἄλλην ὁδὸν ἐτράπησαν καὶ ἐν τέλει ἀποχωρήσαντες συνηθροίσθησαν (μέχρι τῆς 24 Μαρτίου) 1600 ἐν τῇ μονῇ Ξενιᾶς, ἔνθα ἀνηγόρευσαν γενικὸν ἀρχηγὸν τὸν ἀνδρεῖον Θρασύβουλον Βελέντσαν. Ἀλλὰ τοιαύτη ἀταξία, ἀκοσμία, διχογνωμοσύνη, ἀπείθεια καὶ οἰκτρὰ ἐν γένει κατάστασις ἐπεκράτει παρ' αὐτοῖς, ὥστε τῷ μὲν ἄρτι ἐκλεχθέντι ἀρχηγῷ ὀλίγιστοι ὑπεῖκον, οἱ δὲ πλεῖστοι οὐ μόνον ἠπείθουν, ἀλλὰ καὶ τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ τῆς ἐκλογῆς αὐτοῦ, ὅτ' ἀπεφασίσθη νὰ ἐγκαρτερήσωσι, τῇ αὐτῇ διεσκεδάσθησαν ἄλλος ἄλλην ὁδὸν τραπέντες καὶ μόλις 400 παρέστησαν τῇ ἡμέρᾳ, ἐν ᾗ ἑωρτάζετο ἡ ἔναρξις τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 πρὸς ἔμπνευσιν τῶν ἀποβαλόντων τὸ θάρρος ἐπαναστατῶν, ἐφ' ᾗ ὁ λοχαγὸς τοῦ φιλοτίμου λόχου τῶν Ἰώνων ἀπήγγειλε τὸν λόγον τόνδε: « Στρατιῶται τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας, ἑξῆντα χρόνοι ἀκόμη δὲν ἔκλεισαν ὅπου ἕνα ξημέρωμα γλυκὸ παρόμοιο μὲ τὴν σημερινὴν ἡμέραν οἱ σκλαβωμένοι καὶ ἀλυσόδετοι γονεῖς μας ὁρκισθέντες εἰς τὸν τίμιον σταυρὸν καὶ εἰς τὴν ἁγιασμένην σημαίαν τῆς ἐλευθερίας ἀπεφάσισαν νὰ σπάσουν διὰ παντὸς τὰ σίδερα, ὅπου τοὺς ἐκράτουν γονατιστοὺς εἰς τὰ τυραννικὰ τῶν Ἀγαρηνῶν πόδια. — Ἐλευθερίαν ἢ θάνατον ὡρκίσθησαν μὲ μίαν φωνὴν καὶ τὰ βουνὰ ἐπλημμύρησαν ἀπὸ νέους καὶ γέροντας πολεμιστάς· οἱ χθεσινοὶ δοῦλοι ἔγειναν ἥρωες καὶ ὁ Τοῦρκος ὁ μαθημένος ἕως τότε νὰ τοὺς τυραννῇ καὶ νὰ τοὺς προστάζῃ ἔμαθεν ἐνωρὶς νὰ προσκυνᾷ τὴν ἄκρα τῆν λερῆς των φουστανέλλας. — Ἐννέα χρόνους τοῦ χιονοσκεπάστου Ὀλύμπου μας τὰ σπήλαια, τοῦ Πίνδου καὶ τοῦ Κισσάβου αἱ κορυφαὶ καὶ τὰ στενὰ ἐφιλοξένησαν τὰ γυναικόπαιδα τῆς ἁρματωλικῆς γενεᾶς τοῦ 1821. Ἐννέα χρόνους εἰς κάθε βῆμά του ὁ Ἀγαρηνὸς ἔβλεπε μίαν ἀστραπὴν καὶ εἰς τὸν κρότο τοῦ καριοφυλλιοῦ ἤκουε τὴν φοβερὰν διαμαρτυρίαν τῆς ἐλευθερίας. Πολλαῖς φοραῖς τὸ χρυσοσελλωμένο τοῦ βέη ἄλογον αἱματωμένον ἔτρεξεν εἰς τοῦ Μεγάλου Κάμπου καὶ τῆς Λαρίσσης τὰ χωρία χωρὶς τὸν ὑπερήφανον ἀγᾶ του. — Ἦλθον ὅμως πολλαῖς φοραῖς ἡμέραις ξενοχωριῶν καὶ δυστυχημάτων· πολλαῖς φοραῖς ἡ φοῦχτα τῶν ἀνδρείων μας πολεμιστῶν, ὅταν μάλιστα τῆς διχονοίας τὸ μαῦρο φεῖδι ἐδάγκανε τὰ σωθικά των καὶ τῆς ἀπειθείας ὁ φοβερὸς ἀνεμοστρόβιλος τοὺς κατεσκόρπιζεν, ἠναγκάσθησαν νὰ φύγουν ἀπὸ κορυφῆς εἰς κορυφὴν τὴν πολυάριθμον καὶ ἡνωμένην τοῦ ἐχθροῦ δύναμιν. — Εἶναι ἀλήθεια, ἔφυγον πολλαῖς φοραῖς καὶ τὰ ἀνδρεῖα τοῦ Καραΐσκου, τοῦ Βότσαρη, τοῦ Νικηταρᾶ καὶ τοῦ Ἀνδρούτσου παλληκάρια, ἄλλ' ἔφυγον διὰ νὰ γυρίσουν φοβερώτερα, καθὼς τὸ κῦμα τῆς θαλάσσης τὸ ἀκούραστο, ὅπου χάνετε μία στιγμὴ διὰ νὰ φανῇ ὑψηλότερο καὶ πλέον ἀφρισμένο. Ὁ Τοῦρκος δὲν ἐχαίρετο εἰς

τὴν πρόσκαιρον φυγήν των καὶ ὁ ὕπνος δὲν ἐκλοῦσε τὸ φοβισμένο 'μμάτι του, διότι πολλαῖς φοραῖς μεσάνυχτα καὶ εἰς τὴν ξηρὰ καὶ εἰς τὴν θάλασσα ἤκουσε τοῦ χάρου τὴν κραυγὴ ἐπάνω εἰς τοῦ ὕπνου του τὸ προσκεφάλι. Ἐκεῖ ἐπάνω τοῦ Κανάρη ἡ φωτιὰ καὶ τὸ λεπίδι τοῦ Βότσαρη ἐτελείωσαν τὰ βάρβαρα καὶ θηριώδη ὄνειρά του. — Τί ἤθελαν λοιπὸν οἱ γονεῖς μας ἐκεῖνοι οἱ ἀθάνατοι, γυμνοὶ καὶ πεινασμένοι νὰ ποτίζουν τὴν τότε σκλαβωμένη γῆ ἄφθονα μὲ τὸ αἷμά των, παρὰ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον καὶ ἡμεῖς ζητοῦμεν σήμερον ; — Τὸν ἄρτον τῆς ἐλευθερίας τὸν γλυκύν, διότι τὸ φαρμακερὸ δάκρυ τῆς σκλαβιᾶς πικρόν, πολὺ πικρὸν τὸν ἔχει ζυμωμένον. Μίαν καλύβην εἰρήνης καὶ τιμῆς, διότι καὶ εἰς τοῦ πλουσιωτέρου σκλάβου τὸ παλάτι ἡ τιμὴ δὲν ἐμπορεῖ νὰ κατοικήσῃ μία στιγμὴ οὔτε ἡ εἰρήνη νὰ εὕρῃ ἀνάπαυσιν μίαν ὥραν.— Αὐτὰ ἐζήτουν ἐκεῖνοι τότε ἐπιμόνως καὶ καρτερικῶς μὲ τὸ φλογερὸ στόμα τοῦ καριοφυλλιοῦ των καὶ μὲ τὴν ἄκρα τῆς αἱματοσταζούσης λεπίδος των καὶ τέλος τἀπήλαυσαν μαρτυρικῶς, ἀλλὰ καὶ τόσον ἐνδόξως. — Καὶ τώρα ἰδέτε ἀντικρὺ εἰς τὰ ῥιζώματα ἐκεῖ τῆς Σούρπης, ἰδέτε καὶ ἐδῶ, ἰδέτε γύρω τριγύρω ἕως τὰ ὑψηλώματα τῆς φημισμένης Γούρας, ὅπου ἡ χιονισμένη της κορυφὴ 'σὰν ἀσπρομάλλης γέροντας πολεμιστὴς μᾶς ἐνθυμίζει τόσα κατορθώματά των. Ἐκεῖ ὁ ἥλιος γλυκογελᾷ ἀπὸ τὴν μάννα εἰς τὸ ἄφοβο καὶ χαρούμενο παιδὶ καὶ ἀπὸ τὸ παιδὶ εἰς τὴν εὐτυχισμένη μάννα. Τοὺς ἐνθαρρύνει ἡ σημαία τοῦ Χριστοῦ, τοὺς γλυκαίνει ὁ ἄρτος τῆς ἐλευθερίας καὶ εἰς τὸν ἴσκιο τῶν δένδρων τοῦ περιβολιοῦ ἢ εἰς τὴν ἑστία τῆς καλύβης ξεκουρασμένος ὁ εὐτυχὴς καὶ ὑπερήφανος πατέρας διηγεῖται τοῦ 1821 τὰ κατορθώματα καὶ εἰς τῶν μεγάλων καὶ μικρῶν τὰ μέτωπα μεταδίδει τὴν ὑπερηφάνειαν καὶ τὴν εὐτυχίαν. Ἐδῶ τῶν ἀνθρώπων τὰ πρόσωπα εἶναι συννεφιασμένα καὶ μελαγχολικὰ καθὼς τὸν οὐρανὸν ὅπου μαῦρο καὶ πυκνὸ σύννεφο δὲν ἀφίνει νὰ φωτίσῃ ἡ λαμπρὰ ἀκτῖνα τοῦ ἡλίου. Ἐδῶ τρέχει δειλὸ καὶ δακρυσμένο τὸ παιδὶ νὰ κρυφθῇ εἰς τῆς φοβισμένης μάννας του τὸν κόρφο καὶ ταπεινὸς γυρνᾷ τὸ βράδυ ὁ πατέρας του καὶ χίλιαις φαρμακεραῖς ὑποψίαις ὁ νοῦς του βάζει! Τρέμει ἡ πατρικὴ καρδία του μὴ ὁ βασιβοζοῦκος καὶ ὁ Γκέγκας ἐπάτησαν τὸ χαμηλὸ κατώφλιον τῆς οἰκογενειακῆς του εὐτυχίας.— Ἐκεῖ τὸ γλυκογέλασμα τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ χαρὰ τῆς ἐλευθερίας, ἐδῶ ἀκόμα τὸ φαρμακερό, τὸ μαῦρο τῆς δουλοσύνης δάκρυ! — Στρατιῶται τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ Χριστοῦ, ὀλίγη γῆ ξεχωρίζει τοὺς σκλάβους ἀπὸ τοὺς ἐλευθέρους, τοὺς δυστυχισμένους ἀπὸ τοὺς εὐτυχισμένους ἀδελφούς. Καὶ τάφος μας ἂν μέλλῃ νὰ γείνῃ ἡ γῆ αὐτή, δὲν πρέπει νὰ ὀπισθοχωρήσωμεν, ἀλλὰ νὰ ἐξακολουθήσωμεν τὸν ἀγῶνα. Χιλιάδες βλέμματα τὴν στιγμὴν ἐτούτη

μᾶς κυττάζουν! Ἀπὸ ἡμᾶς ἐξαρτᾶται ἡ δόξα ἢ ἡ ἀτιμία, ἡ σκλαβιὰ ἢ ἡ ἐλευθερία πολλῶν Ἑλλήνων. Καθὼς οἱ πατέρες μας ὀλίγοι κατὰ πολλῶν καὶ ἀσθενεῖς κατὰ ἰσχυρῶν ἐπολέμησαν καὶ ἐνίκησαν, παρομοίως καὶ ἡμεῖς πρέπει νὰ πολεμήσωμεν καὶ θέλομεν νικήσει. Ἡ διαθήκη των εἶναι ἱερὰ γραμμένη μὲ τὸ ἅγιόν των αἷμα καὶ πρέπει νὰ τὴν ἐκπληρώσωμεν διὰ τοῦ ἰδικοῦ μας αἵματος. Ἐὰν χθὲς ὑπεχωρήσαμεν εἰς τὸ πλῆθος τῶν ἐχθρῶν, αὔριον πάλιν θέλομεν προχωρήσει θερίζοντες τὰς πυκνάς των τάξεις· ἀρκεῖ τὸ πάθημα τῆς ἀπειθείας, τῆς διχονοίας καὶ τῆς ἀμελείας νὰ γείνῃ μάθημα ὁμονοίας καὶ ὑπακοῆς. — Ἕως τώρα πολλαῖς φοραῖς σεῖς οἱ ἴδιοι δὲν ἀπεδείξατε ὅτι τῶν Τούρκων το μαχαῖρι νὰ σᾶς φοβίσῃ δὲν εἰμπορεῖ; Καὶ δὲν ἐστήσατε ἀκόμα χθὲς ἐδῶ τριγύρω ἀπὸ τούρκικα κορμία τὰ πρῶτα ἐπαναστατικὰ τρόπαιά σας; Τὰ τείχη τοῦ μοναστηρίου αὐτοῦ εἶναι βαμμένα ἀπὸ τὸ χθεσινὸν αἷμα τῶν ἐχθρῶν μας. Γύρω τριγύρω ρίψατε μία ματιὰ καὶ θέλετε ἰδεῖ τὰ ἄταφα κορμία των. Ὁ Γκέγκας βλέπει ὄνειρο τὸ Μοναστῆρι τῆς Ξενιᾶς καὶ ξυπνᾷ ἀκόμα τρομασμένος. Παρακάτω ἐκεῖ ὁ Πλάτανος καὶ ἡ ξηρόμανδρα τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου δὲν ὁμολογοῦν τί δύναται ἡ ἀπόφασις ὀλίγων γενναίων νὰ κατορθώσῃ; Λοιπὸν διὰ τί νὰ μᾶς ἀποθαρρύνῃ τῆς Μακρυνίτσης ἡ ἀποτυχία, ἀφ' οὗ ἡ τύχη τῶν πολέμων πολλαῖς φοραῖς εἶναι τοιαύτη; Τώρα μάλιστα ἔχομεν χρέος καὶ πρέπει νὰ τοὺς ἀποδείξωμεν ὅτι τῶν μαχῶν αἱ συμφοραὶ καὶ τῶν πολέμων τὰ δεινοπαθήματα δὲν εἰμποροῦν νὰ καταβάλουν τὸ θάρρος μας μήτε νὰ μεταβάλουν τὴν ἀπόφασίν μας. — Ἀπόφασίς μας εἶναι: Θεσσαλία ἐλευθέρα ἢ θάνατος! — Τὰς σημαίας μας σήμερον ἡγίασεν ὁ ἁγιασμὸς τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς πρώτης Ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας. Ἂς φέρωμεν λοιπὸν καὶ πάλιν αὐτὰς δοξασμένας εἰς τὸ μέσον τῶν τυράννων μας καὶ ἂς προσπαθήσωμεν νὰ χαράξωμεν μὲ αὐτὰς καὶ τὸ αἷμά μας τὰ νέα τῆς Θεσσαλίας ὅρια». Ἀλλὰ μάτην ἐρρήθη ὁ λόγος· μάτην καὶ ὁ σημαιοφόρος τοῦ λόχου τῶν Ἰώνων Σέργιος Δ. Πετρούλιας ἐτέλεσεν ἐν κατανύξει τὴν ἱεροτελεστίαν καὶ ἡγίασε τὰς σημαίας· μάτην καί τινες τῶν ἐθελοντῶν διὰ νέου ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῆς ἐξακολουθήσεως τοῦ ἀγῶνος ἐσπούδαζον νὰ συγκινήσωσι τὰ κατεψυγμένα τῶν πολλῶν ςήθη καὶ συγκρατήσωσι τὰ πειθῆ ςίφη καὶ καθοδηγήσωσιν εἰς νέαν εἰσβολήν· τὰ πάντα μάτην ἐγένοντο, διότι πλὴν ὀλίγων τὰ ὄμματα πάντων ἐστρέφοντο μᾶλλον πρὸς τὴν Σούρπην ἢ πρὸς τὸν Πλάτανον, μᾶλλον πρὸς τὰ ἔνδον ἢ πρὸς τὰ ἔξω. Οἱ ἐπαναστάται ἡμέρᾳ τῇ ἡμέρᾳ κατελίμπανον τὴν μονὴν Ξενιᾶς καὶ μόλις περὶ τοὺς 250 ὑπελείφθησαν ὑπὸ τὸν γενναῖον ἀρχηγὸν Θρασύβουλον Βελέντσαν. Ἡ ἐπανάστασις ἄρα ἔπνεε τὰ λοίσθια· ἡ

δὲ παρέμβασις τῶν Ἄγγλων Μέρλιν καὶ Βλοὺντ ἐπῆλθεν ἐγκαίρως ἵνα καὶ τυπικῶς κατασβεσθῇ καὶ ἡ τελευταία ἐπαναστατικὴ φλόξ, εἴ που ἐφαίνετο. Ὅπως ἀπαρασκεύως καὶ ἄνευ λελογισμένης τινὸς ἐνεργείας ἤρξατο ἡ ἐπανάστασις ἔν τε Ἠπείρῳ, Μακεδονίᾳ καὶ Θεσσαλίᾳ, οὕτω καὶ ἔληξε πρὸς αἰσχύνην τῆς Ἑλλάδος, ἥτις κατόπιν ἑορτῆς τὸ δὴ λεγόμενον ἤρξατο καθάπερ παράσασίς τις ἐν θεάτρῳ ἐν ᾧ χρόνῳοἱ μὲν θεαταὶ ἦσαν ἀποκεχωρηκότες, τὸ δὲ θέατρον κεκλεισμένον. Ἡ Ἑλλὰς ἤργει μὲν καὶ τῶν πάντων ἠμέλει ἐπὶ τῆς ἐν Πλεύνᾳ συνταράξεως τοῦ σύμπαντος, ἠβούλετο δ' ἀκαιρότατα νὰ δράσῃ τι ἐπὶ τῆς εἰρήνης τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, ὅτε τὸ πᾶν ἤργει, δι' ὅπερ ἐγένετο ἀφορμὴ ἵνα ἄλλοι μὲν μισέλληνες ἄλλα καθ' ἡμῶν γράψωσιν, ἡ δὲ κωμικὴ ἐφημερὶς « Kladderadatsch » ποιήσῃ τὰ πικρότατα ἡμῖν ταῦτα:

« Nun merke, dass-wenn du nicht weisst—
« Un Grec » ein falscher Spieler heisst »,

ἄλλη δέ τις παραστήσῃ τὸν Γεώργιον Α' ὡς βασιλόπαιδα μικρὸν ξιφουλκὸν ἐξάγοντα εἰς ψευδῆ μάχην ξύλινά τε καὶ μολύβδινα πυγμαϊκὰ ἀνδράρια.

§ 1779. **Ἡ ἐν Κρήτῃ ἐπανάστασις, ψήφισμα γενικῆς συνελεύσεως Κρητῶν, Ἀδοσίδης πασσᾶς.** Ἐν τῇ κλαγγῇ τῶν ὅπλων τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου ἦν ἀδύνατον ἡ πολεμικὴ νῆσος Κρήτη νὰ διατελῇ ἐν εἰρήνῃ. Ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1877 ἤρξαντο αἱ ἔνοπλοι διαδηλώσεις καὶ αἱ μικραὶ ἀψιμαχίαι αἱ οὕτω συνήθεις ἐν πάσῃ κρητικῇ ἐπαναστάσει. Ἡ δὲ γενικὴ τῶν Κρητῶν συνέλευσις ἔπεμψε (21 Ἰανουαρίου 1878) ψήφισμα τῇ τουρκικῇ κυβερνήσει, ἐν ᾗ ὑπῆρχον ταῦτα: «1) Πολίτευμα πλήρους αὐτονομίας καὶ αὐτοδιοικήσεως. 2) Ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας νὰ ἐκλέγηται ὑπὸ τοῦ λαοῦ. 3) Ἡ Κρήτη νὰ πληρώνῃ τῇ Πύλῃ 500 χιλ. γρόσια κατ' ἔτος ὡς φόρον ὑποτελείας. 4) Ἐγγύησις τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν ἀνωτέρω». Ἐνῷ δὲ ἡ συνέλευσις ἐψήφιζε ταῦτα, συγχρόνως σώματα Κρητῶν ὑπὸ ἰδίους ὁπλιτάρχας κατελάμβανον ἐπικαίρους θέσεις, ὅπως καὶ διὰ τῶν ὅπλων ὑποστηρίξωσι τὰς ἀποφάσεις τῆς γενικῆς συνελεύσεως. Ἐκ τῶν ὁπλιταρχῶν δὲ ὁ μὲν Σκαλίδης ἐστρατοπέδευεν ἐν Κουνουπίτσᾳ, ὁ δὲ Πρωϊμάκης, Γιαννουδοβαρδάκης καὶ Ἀναγασάκης ἐν Πλατανιᾷ, ὁ Μαυρογένης καὶ Σπυριδάκης ἐν Ἁγίᾳ Μαρίνῃ, ὁ Μαθιὸς ἐν Ἀποκορώνοις, ὁ Κριάρης ἐν Σελίνῳ, ὁ Χατσημιχάλης ἐν Κάμποις καὶ ἄλλοι ἀλλαχοῦ. Οἱ δὲ Τοῦρκοι πλὴν ἄλλων κινήσεων ἐξῆλθον περὶ τοὺς 700 μετὰ δύο τηλεβόλων καὶ κατέλαβον τὸ χωρίον Γαλατᾶν ἅμα γνωστοῦ γενομένου ὅτι Κρῆτες ἐπα-

ναστάται κατέλαβον τὴν Ἁγίαν Μαρῖναν. Οὐ μόνον δ' ἡ Πύλη ἀνέβαλλεν ὑπὸ παντοίας προφάσεις ἵν' ἀπαντήσῃ πρὸς τὸ ψήφισμα τῆς γενικῆς τῶν Κρητῶν συνελεύσεως δῆλα δὴ πρὸς τὰ αἰτήματα αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ ὑπ' αὐτῆς εἰς Κρήτην πρὸς τοῦτο πεμφθεὶς Κωστῆς Ἀδοσίδης πασσᾶς παντοῖα καὶ αὐτὸς προφασιζόμενος οὐδεμίαν ἀπάντησιν τοῖς Κρησὶν ἔδωκε. Τούτου ἕνεκα ἡ γενικὴ συνέλευσις τῶν Κρητῶν μεθ' ἑτέρου ψηφίσματος γενομένου (3 Φεβρουαρίου 1878) ἐν Ἀργυρουπόλει Ῥεθύμνης ἐξέδωκεν ὑπόμνημα, ἐν ᾧ ἀναφερομένη εἰς τὸ προηγούμενον ψήφισμα ἐδήλου: «ὅτι ἡ μὴ ἀπάντησις τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ἰσοδυναμεῖ πρὸς ἄρνησιν καὶ ὅτι ὁ σκοπὸς αὐτῆς ἀποβλέπει εἰς ἀναβολὴν τῆς λύσεως τοῦ ζητήματος τῆς ἡμετέρας πατρίδος μέχρις ὅτου λυθῶσι τὰ ὑφιστάμενα ἐκκρεμῆ ζητήματα κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτῇ» καὶ «ὅτι ὁ σκοπὸς οὗτος τῆς Υ. Πύλης πραγματοποιούμενος ἀποβήσεται πρὸς καταστροφὴν τοῦ τόπου, διότι αὕτη ἀείποτε τὰς δυσμενεστέρας διαθέσεις κατὰ τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ τῆς Κρήτης ἔδειξε καὶ ἀείποτε κατεπάτησε τὰ παραχωρηθέντα προνόμια καὶ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ». Μετὰ δὲ ταῦτα ἀποφαίνεται ὅτι: «1) διακόπτει πᾶσαν διαπραγμάτευσιν μετὰ τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως· 2) ποιεῖ ἔκκλησιν εἰς τὰς μεγάλας δυνάμεις ἀναθέτουσα εἰς τὴν δικαιοσύνην καὶ φιλανθρωπίαν αὐτῶν τὴν λύσιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος καὶ 3) παρακαλεῖ τὰς μεγάλας δυνάμεις, ὅπως κατὰ τὸ συγκροτηθησόμενον εὐρωπαϊκὸν συνέδριον λάβωσιν ὑπ' ὄψιν τὰ τῶν χριστιανῶν τῆς Κρήτης δικαιώματα κατὰ τοὺς ἱεροὺς αὐτῆς ἀγῶνας τοῦ 1821, 1841 καὶ 1866». Τό τε ψήφισμα καὶ ὑπόμνημα ὑπογεγραμμένον ὑπὸ τοῦ προέδρου τῆς γενικῆς τῶν Κρητῶν συνελεύσεως Ἰωσὴφ Χατζῆ Ῥούσσου Βουρδουμπάκη, τῶν ἀντιπροέδρων Α. Γ. Σήφακα καὶ Θ. Σταυριδάκη καὶ τοῦ γενικοῦ γραμματέως Γ. Βλασιάδη καὶ 164 πληρεξουσίων ὑπεβλήθη διὰ τῶν προξένων ταῖς εὐρωπαϊκαῖς δυνάμεσι.

Σφαγαί, ἐμπρησμοί, ἀτιμώσεις καὶ βεβηλώσεις ὑπὸ Τούρκων, προκηρύξεις ἀρχηγῶν, ὑπόμνημα Κρητῶν. Ἐνῷ ταῦτα ἐγίνοντο, ἐξηκολούθουν σφαγαὶ καὶ ἐμπρησμοὶ ἐν Κρήτῃ· μάλιστα δὲ μετὰ τὴν ἐκστρατείαν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Εἰς Φοδελὲ δύο πλοιάρια ἐκανονοβολήθησαν ὑπὸ τουρκικοῦ ἀτμοπλοίου κομίζοντα τὸν Ματθαῖον Κυδωνάκην ὁπλιτάρχην Ἀμαρίου καὶ τὸν Παπᾶ Στυλιανὸν Νεσφιγιὲ καὶ τοὺς ὁπλιτάρχας Μυλοποτάμου Νιώτην καὶ Σπιθούρην. Ἀπὸ τοῦ τέλους Ἰανουαρίου 1877 μέχρι τῆς 6 Φεβρουαρίου 1878 οἱ Τοῦρκοι ἐλεηλάτουν τὰ πρὸς τὴν Ῥέθυμνον χωρία, ἐνέπρησαν καὶ ἐβεβήλωσαν ναοὺς καὶ κατέσφαξαν τὸν Γεώργιον Τσεδάκην, ἐξώρυξαν τὸν ἕτερον ὀφθαλμὸν αὐτοῦ καὶ ἐξέδειραν τὸ πρόσωπον. Τοιαῦτα κακουργήματα διεπράττοντο

πολλαχοῦ τῆς νήσου ὑπὸ τῶν Τούρκων. Παραλείπομεν ταῦτα συντομίας χάριν ὡς εὐνόητα καθάπερ καὶ τὰς πολυπληθεῖς συμπλοκὰς Χριστιανῶν καὶ Τούρκων, αἵτινες ἐγένοντο ἐν Βάμῳ (Σουλτανιὲ) τῶν Σφακίων, περὶ τὸ φρούριον Ἰτζεδὶν ὑπὸ τὸν Γογονήν, ἐν Ἀλικιανῷ καὶ Βαρυπέτρᾳ ὑπὸ τὸν Χατζῆ Μιχάλην καὶ τοὺς ὁπλιτάρχας Κορκίδην καὶ Γεωργακάκην, ἐν Ἀξιᾷ καὶ Πλατανιᾷ ὑπὸ τὸν Γιαννουδοβαρδάκην, Σ. Πρωϊμάκην, Μαλανδράκην, Σπυριδάκην καὶ Ἀναστασάκην. Πρὸ τῶν ἀψιμαχιῶν καὶ μετ' αὐτὰς οἱ Κρῆτες ἀρχηγοὶ ἐξήγειρον τὸ φρόνημα τῆς ἡρωΐδος νήσου ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ἔργῳ καὶ λόγῳ. Τὸ πολεμικὸν φρόνημα ἀνδρεῖον καὶ ἀκατάβλητον ἐμφανίζεται καὶ ἐν ταῖς προκηρύξεσι τῶν ἀρχηγῶν καὶ ὁπλιταρχῶν τῆς πολυπαθοῦς νήσου, ἐξ ὧν καὶ ἡ λαμπρὰ τοῦ ἀνδρείου ἀρχηγοῦ τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος Σελίνου Γεωργίου Κορκίδου δημοσιευθεῖσα (1 Φεβρουαρίου) ἐν Ἐπανωχωρίῳ τοῦ Σελίνου αὕτη: « Ἀδελφοὶ συνεπαρχιῶται. Παρῆλθον δέκα μεγάλοι χρόνοι μεστοὶ πόνων καὶ βασάνων ἀνεκλαλήτων, ἀφ' ἧς ὀλεθρίας ἡμέρας ἐσβέσθησαν καὶ οἱ ὕστατοι σπινθῆρες τοῦ φλογεροῦ ἡφαιστείου τῆς τελευταίας κρητικῆς ἐπαναστάσεως, ὅπερ ἐπὶ τρία ὁλόκληρα τυραννοκτόνα ἔτη ἐθάμβωσε τὴν Εὐρώπην σύμπασαν καὶ ἐκλόνησεν ἰσχυρῶς τὰς βάσεις τῆς μεγάλης καὶ φοβερᾶς τῶν Τούρκων αὐτοκρατορίας. — Δέκα χρόνοι, δέκα αἰῶνες μαῦροι διὰ τὸν δοῦλον, τὸν ἐξόριστον μαχητήν, τὸν προγεγραμμένον ἥρωα, τὸν πεινῶντα εὐπατρίδην, τὸν ἔρημον στρατηλάτην. Δέκα ἀπαίσιοι χρόνοι, κατὰ τὸ διάστημα τῶν ὁποίων οὐδεμία παρῆλθε στιγμὴ χωρὶς νὰ ἴδῃ τὸν Κρῆτα ὀνειροπολοῦντα τὴν ἐξακολούθησιν τοῦ αἱματηροῦ δράματος, οὗ ἤρξαντο τόσον γενναίως οἱ πατέρες τοῦ 1821. — Ἤδη αἱ ὧραι τῆς σιωπῆς καὶ ταπεινώσεως τῶν ὀνειροπολημάτων καὶ ῥεμβασμῶν παρῆλθον καὶ τοῦ χρόνου τὸ πλήρωμα ἔφθασεν. Ἡ Ἤπειρος ἀνατινάσσεται, ἡ Θεσσαλία θραύει τὸν ζυγόν, ἡ Μακεδονία συντρίβει τὰς ἁλύσεις καὶ ἡ μήτηρ Ἑλλὰς ἀνοίγουσα τὰς πληγωμένας ἀγκάλας της τείνει φιλοστόργως τοὺς βραχίονας πρὸς τὰ ἐγειρόμενα τέκνα της. — Ἡ Κρήτη, ἡ ἡρωὶς ἡμῶν πατρίς, αὐτὴ ἡ κατέχουσα μίαν τῶν λαμπροτέρων τοῦ ἑλληνισμοῦ σελίδων, ἡ φέρουσα ἐπὶ τοῦ ὡραίου καὶ εὐγενοῦς της μετώπου τὰ κάνθινα στέμματα ἑπτὰ ἀτυχῶν ἐπαναστάσεων, ἡ μήτηρ τῶν Καλλεργῶν καὶ Καντανολέων, ἡ γενέτειρα τοῦ Κουρμούλη καὶ τοῦ Κουμῆ ἂς ὑψωθῇ ὑπερήφανος πάλιν θραύουσα τὰ δεσμά της καὶ ἂς καταπατήσῃ τὸ σεσηπὸς πτῶμα τοῦ ἀγρίου δυνάστου της. — Σελινιῶται! σεῖς οἱ κατέχοντες μίαν τῶν περιφανεστέρων θέσεων ἐν τῇ λαμπρᾷ ἱστορίᾳ τῆς Κρήτης, σεῖς, τῶν ὁποίων δὲν ἐξηράνθη εἰσέτι τὸ αἷμα, ὅπερ ἔβαψε τὰ Λευκά σας ὄρη, σεῖς, τῶν ὁποίων τὸ ὄνομα διατρέχει

τὴν ὑφήλιον περιλαμπές, ἔνδοξον καὶ μεγάλον, σεῖς γενναῖοι μαχηταὶ ἐγέρθητε καὶ ἀνασπάσατε τῆς θήκης τὴν γηραιὰν λεπίδα κατοπτρίζοντες ἐντὸς αὐτῆς στιλβούσης ἤδη καὶ πάλιν καὶ ἀκτινοβόλου τὸ μεγαλεῖον τῆς ἐνόπλου πατρίδος· δώσατε τὸ τελευταῖον τοῦ ἡρωϊσμοῦ καὶ τῆς φιλοπατρίας δεῖγμα πρὸς τὴν μεγάλην Εὐρώπην καὶ ζητήσατε παρ' αὐτῆς τὴν ἐλευθερίαν σας ἀποδεικνύοντες ὅτι εἶσθε ὑπεράξιοι αὐτῆς. Ἀλλ' ἡ ἐλευθερία ἀποκτᾶται μὲ αἷμα πολὺ καὶ κινδύνους μεγάλους καὶ μόχθους ἀτρύτους καὶ ἀγῶνας Τιτάνων. Ἀλλ' ἡ ἐλευθερία εἶνε θεότης, ἥτις ἐγκολποῦται τὸν λάτριν της αἱμοσταγῆ, ἀλλ' ἀκατάβλητον, μάρτυρα, ἀλλὰ ἥρωα, ἐξηντλημένον, ἀλλ' ὑπερήφανον. Σελινιῶται ἐνθυμήθητε τοὺς ἐνδόξους καὶ περικλεεῖς πατέρας ἡμῶν, τοὺς ἥρωας τοῦ 1821. Ἐνθυμήθητε τὰ εὐγενῆ θύματα τοῦ 1866, τοὺς ἀδελφούς; τοὺς φίλους, τοὺς συντρόφους ἡμῶν; ὧν σήπονται εἰσέτι ἄταφα εἰς ἄγνωστα ἐδάφη τὰ ἡγιασμένα κόκκαλα, εἰς φάραγγας ἀπροσίτους καὶ σκοτεινὰ σπήλαια. Ἐκείνους, μετὰ τῶν ὁποίων χθὲς ἔτι ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ συνεπολεμήσατε προμαχῶνος, τῶν ἰδίων ἐμφορούμενοι ἰδεῶν, ὑπὸ τῶν ἰδίων θερμαινόμενοι παθημάτων, καὶ ὧν αἱ αἱμοβαφεῖς σκιαὶ προβάλλουσαι ἑκάστην νύκτα ἐκ τοῦ ὕψους τῶν ἄσπρων βουνῶν καλοῦσιν ἡμᾶς οἰμώζουσαι ἐκδικητάς. — Σελινιῶται, τὰ μαρτύρια, αἱ βάσανοι καὶ τὰ δεινὰ τοῦ πολέμου πρόκεινται ἡμῖν σήμερον πάλιν. Ἐγέρθητε καὶ βαδίσατε τὴν γνωστήν σας ὁδὸν τὴν ἄγουσαν πρὸς τὰ ὕψη τῶν ἀθανάτων. Φθάσατε ἐκεῖ λουόμενοι εἰς τὸν ἱδρῶτα καὶ τὸ αἷμά σας καὶ στῆτε ἀνακράζοντες πρὸς τὴν γηραιὰν Εὐρώπην: «Δυνατοὶ τῆς γῆς, ἴδετε καὶ πιστεύσατε»· καὶ θὰ θέσωσιν οἱ ἄπιστοι τὸν δάκτυλον ἐπὶ τοῦ τύπου τῶν ἥλων καὶ θὰ ἴδωσι καὶ θὰ πιστεύσωσι. Καὶ τότε, — ὅταν ἡ σεμνὴ ἡμῶν ἡρωΐς, ἡ ὡραία, ἡ γλυκεῖα, ἡ πολυπαθὴς ἡμῶν πατρὶς Κρήτη ζητήσῃ τὴν ὀφειλομένην δικαιοσύνην καὶ εἴπῃ: « Ἀποκηρύττω τὴν βάρβαρον τοῦ σουλτάνου δυναστείαν καὶ κηρύττω ἐνώπιον θεοῦ καὶ ἀνθρώπων τὴν μετὰ τῆς μητρός μου Ἑλλάδος πολυπόθητον ἕνωσιν », — αἴ! τότε ἡ Εὐρώπη ἡ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ δικαίου ὑπέρμαχος θὰ εἴπῃ δακρύουσα: « Ὕπαγε τέλος, πολυστένακτος κόρη νάναπαυθῇς ἐπὶ τῶν κόλπων ἐκείνης, ὑπὲρ ἧς ἔχυσας σταγόνα πρὸς σταγόνα τὸ πολύτιμον τῆς μεγάλης καρδίας σου αἷμα. — Ἂς ὑψωθῇ καὶ πάλιν σήμερον ἡ ἱερὰ κυανόλευκος σημαία τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπὶ τῶν ὑψηλῶν μας ὀρέων καὶ ἂς σκεπάσῃ ὑπὸ τὰς κυματουμένας ὑπὸ τῆς ἐλευθερίας αὔρας πτυχάς της τοὺς ἐλευθέρους τοῦ Σελίνου πολεμιστὰς ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ μαρτυρικοῦ σταυροῦ μας, ὅστις λάμπει ὑπεράνω αὐτῆς ἀκτινοβόλους σκορπίζων ἐλπίδας. — Σελινιῶται! Ζήτω ἡ ἐλευθερία! Ζήτω ἡ μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος ἕνω-

σις τῆς Κρήτης». Τοῦ πυρίνου πνεύματος, ὅπερ ἐκπέμπεται ἐκ τῆς προκηρύξεως ταύτης, ἐνεφοροῦντο πάντες οἱ Κρῆτες· ἀλλ' ἐξ Ἑλλάδος παρωτρύνοντο ἵνα ἐκ παντὸς τρόπου ἀμύνωνται, ἐν ἀνάγκῃ δ' ἐσχάτῃ ἐπιτιθῶνται, τὸ μὲν ὅτι γλίσχρος ἐπικουρία ἠδύνατο αὐτοῖς νὰ πεμφθῇ, τὸ δὲ ὅτι ὤφειλον νὰναμένωσι τὴν ἐπικειμένην σύνοδον τοῦ μεγάλου συνεδρίου τῆς Εὐρώπης, ᾧ περ ἡ γενικὴ συνέλευσις τῶν Κρητῶν ὑπέβαλε (2 Ἰουνίου 1878) διὰ τῶν ἐν Χανίοις προξένων τῶν μεγάλων εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων τὸ ὑπόμνημα ὑπογεγραμμένον ὑπὸ τοῦ προέδρου Ἀντωνίου Μιχελιδάκη, τῶν ἀντιπροέδρων, γενικοῦ γραμματέως καὶ 85 πληρεξουσίων τόδε: «Ὑψηλότατε πρόεδρε, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς συγκροτήσεως τοῦ εὐρωπαϊκοῦ συνεδρίου, τοῦ Ἀρείου τούτου Πάγου, τοῦ μέλλοντος νἀποφασίσῃ περὶ τῆς τύχης τῶν Χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς, εἰς ὃν ὁ κρητικὸς λαὸς διὰ τῶν νομίμων αὐτοῦ ἀντιπροσώπων ἀνέθηκε τὰ τῆς τύχης του συμφώνως πρὸς τὸ ἀπὸ 3 Φεβρουαρίου ψήφισμα καὶ ὑπόμνημα αὐτοῦ, σπεύδομεν νὰ καθυποβάλωμεν εὐσεβάστως εἰς τοὺς ὑψηλοὺς ἀντιπροσώπους τῶν μεγάλων χριστιανικῶν δυνάμεων τὰ δίκαια τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, ὅστις ἀπὸ πολλοῦ καὶ πάλιν ὑφίσταται τὰ δεινὰ τῆς ἐπαναστάσεως χάριν τῆς ἐλευθερίας της. Μόλις παρῆλθε δεκαετία ἀπὸ τῆς καταστρεπτικῆς καὶ αἱματηρᾶς ἐπαναστάσεως τοῦ 1866, καθ' ἣν ἡ Κρήτη ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον κατεστράφη, καὶ ἰδοὺ πάλιν εὑρέθη εἰς τὴν σιδηρᾶν ἀνάγκην, ἀφοῦ ἐξήντλησε πᾶν μέσον συνδιαλλαγῆς, λησμονήσασα τὰ νωπὰ ἔτι παθήματα νὰ διαμαρτυρηθῇ κατὰ τῆς κυβερνήσεως τῆς Ὑ. Πύλης καὶ νἀναθέσῃ εἰς τὸ μέλλον τότε νὰ συνέλθῃ εὐρωπαϊκὸν συνέδριον τὰ τῆς τύχης της· ἐπειδὴ ἤλπισεν ὅτι τοῦτο συνερχόμενον, ὅπως διακανονίσῃ ἅπαξ διὰ παντὸς τὰ ἐκκρεμῆ ζητήματα τῆς Ἀνατολῆς, ἤθελεν ἄρει ἐκ τοῦ μέσου πᾶσαν ἀφορμήν, ἥτις ἐν προσεχεῖ ἢ ἐν ἀπωτέρῳ μέλλοντι θὰ ἐχρησίμευε καὶ πάλιν πρὸς διατάραξιν τῆς εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης· ἐπομένως καὶ περὶ τῆς πατρίδος μας θὰ ἐλαμβάνετο πρόνοια, ὅπως δοθῇ ἡ ἀποκατάστασις ἐκείνη, ἥτις μόνη ἐν μὲν τῷ παρόντι θὰ ἦτο προσφορωτάτη, ἐν δὲ τῷ μέλλοντι ἀκίνδυνος.—Ὁ χαρακτὴρ τοῦ κρητικοῦ λαοῦ διαφαίνεται ἐναργέστατα εἰς τὸν καθρέπτην τῆς ἱστορίας· ἀπὸ πολλῶν δ' αἰώνων, ἀφ' ὧν οἱ ξένοι κατακτηταὶ ἐπεκάθισαν ἐπὶ τοῦ τραχήλου του, ἀναλλοίωτος πάντοτε διαμένων διήκει ὁ αὐτὸς καὶ ἀπὸ τῆς τουρκικῆς κατακτήσεως. Κατὰ τὸ 1769 ἐγένετο ἡ πρώτη ἐξέγερσις τῶν Κρητῶν κατὰ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ, ἡ δὲ δευτέρα κατὰ τὸ 1821 ὁπότε ἐπὶ δεκαετίαν συναγωνισάμενοι μετὰ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν Ἑλλήνων καὶ ὑποστάντες μυρίας καταστροφὰς ἐμποιούσας φρίκην εἰς πάντα φιλάνθρωπον,—οἷαι: α') ἐν τοῖς σπηλαίοις

τοῦ Μιλάτου, τοῦ Μελιδόνη, τοῦ Βαφὲ καὶ τῆς Ἐλαφονήσου, ὡς ἐκ τῶν ὁποίων ἠλαττώθη ὁ χριστιανικὸς πληθυσμὸς κατὰ τὰ δύο τρίτα,— δὲν ηὐτύχησαν νὰ ἴδωσι τὰς θυσίας αὐτῶν νὰ στεφθῶσι δι' ἐπιτυχίας καὶ νὰ ἐπιτελεσθῇ ἡ ἐθνικὴ αὐτῶν ἀποκατάστασις, ἧς τὸ αἴσθημα εἴπέρ τις καὶ ἄλλος λαὸς οἱ Κρῆτες διατηροῦσιν ἀκμαῖον καὶ ζωηρόν. Μετὰ δεκαετίαν πάλιν ἐπέρχεται ἡ ἐπανάστασις τοῦ 1841, ἧς τὸ ἀποτέλεσμα δὲν ὑπῆρξεν εὐτυχέστερον τῆς προηγουμένης, παρεσκεύασε δὲ τὴν στάσιν τοῦ 1858 καὶ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1866, ἥτις καὶ διὰ τὸν χρόνον τῆς διαρκείας καὶ διὰ τὰς κολοσσιαίας δυνάμεις, πρὸς ἃς ἀντεπάλαισε, καὶ διὰ τὰ ἐπισυμβάντα παθήματα, ἐξ ὧν ἀρκούντως γνωστὰ εἶναι τὰ τοῦ Ἀρκαδίου, ἴσως εἶναι μοναδικὴ εἰς τὰ χρονικὰ τῶν ἐπαναστάσεων, μαρτυρεῖ δὲ κάλλιστα τὴν σιδηρᾶν ἐπιμονὴν τῶν Κρητῶν, οἵτινες μεθ' ὅλα ταῦτα δὲν ὑπετάγησαν, ἀλλὰ κατεστραμμένοι ἔκειντο πρὸ τῶν ποδῶν τοῦ νικητοῦ. — Πᾶς τις τότε θὰ ἐδικαιοῦτο νὰ προείπῃ ὅτι πολλαὶ δεκάδες ἐνιαυτῶν ἤθελον παρέλθει μέχρις οὗ πάλιν ὁ κρητικὸς λαὸς ἀνακύψας ἐκ τῶν φοβερῶν παθημάτων του καὶ ἀπαλλαγεὶς τῶν ὑλικωτέρων ἀναγκῶν δυνηθῇ νὰ σκεφθῇ ἀνετώτερον περὶ τῆς ἐλευθερίας του. Ἀλλὰ τὰ πράγματα αὐτὰ διέψευσαν τοὺς τοιούτους ὑπολογισμούς. Μετὰ ἑτέραν δεκαετίαν σύσσωμος ἡ Κρήτη διετράνωσε καὶ πάλιν τὴν ἐπιθυμίαν της, ἀναθέσασα δὲ εἰς τὴν δικαιοσύνην καὶ φιλανθρωπίαν τῆς Εὐρώπης τὴν πλήρωσιν τῶν πόθων της ἤλπισεν ὅτι τὴν φορὰν ταύτην τοὐλάχιστον ἤθελεν ἀποφύγει νέας καταστροφὰς καὶ νέας θυσίας. Ἀτυχῶς ψευσθεῖσα τῶν ἐλπίδων της εὑρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ ἀντιμετωπίσῃ καὶ πάλιν τὸν προκλητικὸν ἐχθρόν, ὡς ἐκ τοῦ ὁποίου νέαι καταστροφαὶ συνέβησαν εἰς τὸν δυστυχῆ τόπον, ἐξ οὗ ἐπίσης ἔπαθον οἵ τε Χριστιανοὶ καὶ Ὀθωμανοὶ συμπολῖται ἡμῶν. — Ἐκ τούτων πιστεύομεν νὰ πεισθῶσιν οἱ ἐξοχώτατοι ἀντιπρόσωποι τῶν μεγάλων εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων ὅτι δυσκόλως ὁ κρητικὸς λαὸς θέλει ἀπολαύσει διαρκοῦς ἡσυχίας καὶ εὐημερίας ἐν τῷ μέλλοντι ἂν μὴ πληρωθῶσιν οἱ διάπυροι αὐτοῦ πόθοι καὶ εὐχαί, τουτέστι νὰ ἑνωθῇ μετὰ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος, μεθ' ἧς δι' ἀρρήκτων δεσμῶν συνδέεται. Τοιαύτη λύσις τοῦ ζητήματος τῆς ἡμετέρας πατρίδος τὴν μὲν Εὐρώπην ὁλόκληρον θαπήλλασε τῶν φροντίδων, ἃς ἑκάστοτε τὸ κατ' ὀλίγα χρονικὰ διαστήματα ἀναγεννώμενον κρητικὸν ζήτημα παρέχει εἰς αὐτήν, τὴν δὲ Τουρκίαν περιττῶν δαπανῶν, ἃς εἶνε ἠναγκασμένη νὰ τελῇ διατηροῦσα ἱκανὸν ἀριθμὸν στρατιωτῶν καὶ οἰκοδομοῦσα εἰς τὰς ἐπικαίρους θέσεις φρούρια καὶ πύργους· οἱ δὲ δυστυχεῖς Κρῆτες μετὰ πολλῶν αἰώνων καταστροφὰς καὶ αἵματα θὰ ἠδύναντο τέλος νὰτενίσωσι μετὰ θάρρους εἰς τὸ μέλλον·

ἀπολαύοντες δὲ τὰ εὐεργετήματα διαρκοῦς ἡσυχίας καὶ εἰρήνης δὲν θὰ ἐπαύοντο εὐγνωμονοῦντες εἰς τὴν φιλάνθρωπον χριστιανικὴν Εὐρώπην, ἥτις θέλει ἀποφασίσει νῦν ἂν ἡ Κρήτη ἔχυσεν ἀρκετὸν αἷμα καὶ ὑπέστη ἀρκετὰς θυσίας, ὥστε νὰ κριθῇ ἀξία τῆς ἐλευθερίας ἢ ἂν τοὐναντίον ἡ ἀπόλαυσις τῆς ἐλευθερίας ἐπιφυλάσσεται αὐτῇ εἰς ἐγγὺς ἢ ἀποτέρω μέλλον. — Ἀναμένοντες μετὰ πεποιθήσεως τὴν ἐτυμηγορίαν τοῦ σεβαστοῦ συνεδρίου, ἥτις θέλει εἶναι σεβαστὴ ἡμῖν, παρακαλοῦμεν τὰς ὑμετέρας ἐξοχότητας ὅπως λάβητε ὑπ' ὄψιν τὸ ἀπὸ 3 Φεβρουαρίου ψήφισμα καὶ ὑπόμνημα τῆς γενικῆς συνελεύσεως, ὅπερ ἐπιδοθὲν τότε εἰς τοὺς ἐν Χανίοις κυρίους προξένους θέλει διαφωτίσει ὑμᾶς περὶ τοῦ ἡμετέρου ζητήματος. Τῆς ὑμετερας ὑψηλότητος ταπεινότατοι καὶ εὐπειθέστατοι θεράποντες».

Ἀποφάσεις τοῦ ἐν Βερολίνῳ συνεδρίου ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. Τὸ ἐν Βερολίνῳ συνελθὸν (1 Ἰουνίου 1878) συνέδριον συνιστάμενον ἐκ πληρεξουσίων Πρωσσίας, Αὐστρίας, Ῥωσσίας, Γαλλίας, Ἀγγλίας, Ἰταλίας καὶ Τουρκίας διὰ τοῦ δεκάτου τρίτου πρωτοκόλλου ὥρισεν (23 Ἰουνίου) ὅπως τὰ σύνορα τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῆς Τουρκίας ἔν τε Ἠπείρῳ καὶ Θεσσαλίᾳ μεταρρυθμισθῶσιν οὕτως, ὥστε «ἡ διευθέτησις αὕτη δύναται νὰ παρακολουθήσῃ τὴν κοιλάδα τοῦ Σαλαμβριᾶ (ἀρχαίου Πηνειοῦ) ἐπὶ τῆς πρὸς τὸ Αἰγαῖον χώρας καὶ τὴν τοῦ Καλαμᾶ ἐπὶ τῆς πρὸς τὸ Ἰόνιον πέλαγος». Ἐματαιώθη δὲ ἡ μεγάλη πρότασις τῶν Ἄγγλων πληρεξουσίων, καθ' ἣν ἔμελλεν ἵν' ἀνατεθῇ ἡ ἀντιπροσώπευσις τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς τῷ βασιλείῳ τῆς Ἑλλάδος. Ἐπὶ τῇ ἀποφάσει ταύτῃ τοῦ συνεδρίου ἡ Ἑλλὰς προσεκάλεσε (5 Αὐγούστου 1878) τὴν Τουρκίαν ὅπως διορίσῃ τοὺς ἐπιτρόπους· κωφεύσασαν δὲ ταύτην προσεκάλεσε καὶ ἐκ δευτέρου (19 Αὐγούστου)· ἀναβάλλουσαν δὲ καὶ πάλιν ὑπὸ παντοίας προφάσεις προσεκάλεσεν ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἐκ τρίτου (26 Αὐγούστου) διορίσασα ἐγκαίρως καὶ τὴν οἰκείαν ἐπιτροπείαν, ἣν συνίσων ὁ Σκαρλᾶτος Σοῦτσος ὑποστράτηγος, Γεώργιος Ζηνόπουλος, Πάνος Κολοκοτρώνης καὶ ἄλλοι ἀκόλουθοι τούτων. Ἐπειδὴ δ' ἡ Τουρκία καὶ αὖθις παρενέβαλλεν ἐμπόδια περὶ τὸν διορισμὸν τῶν ἐπιτρόπων, ὁ Βάδδιγκτων τῆς Γαλλίας ἔπεμψεν ἐγκύκλιον πρὸς τὰς ὑπογραψάσας τὴν συνθήκην τοῦ Βερολίνου δυνάμεις. Διορίσασα ἐπὶ τέλους τοὺς αὐτῆς ἐπιτρόπους τὸν Γαζῆ Μουχτὰρ πασσᾶν, τὸν Βαλὴν ἐφένδη καὶ Ἀββεδὶν βέην ἡ Τουρκία ἐπενόησεν ἄλλο στάδιον ἀναβολῆς τὸ ἀπροσδιόριστον τοῦ τόπου, ἐν ᾧ οἵ τε Τοῦρκοι καὶ Ἕλληνες ἐπίτροποι ἔμελλον νὰ συνέλθωσιν. Ἐπὶ τέλους ὁ Μουχτὰρ πασσᾶς ὁ ἐπὶ τοῦ κανονισμοῦ τῶν συνόρων προσδιώρισε τὸ Ἄννινον χωρίον τοῦ διαμερίσματος τῆς Ἄρτης κείμενον ἐπὶ τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς καὶ

ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς ἀγούσης διὰ τοῦ Μακρυνόρους εἰς Ἀκαρνανίαν. Ἀναβολῆς δ' ἕνεκεν ἐπενόησεν αὖθις ἡ Τουρκία καὶ ἄλλο κώλυμα: τὴν ἐξέγερσιν δῆθεν τῶν Ἀλβανῶν, οἵτινες ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δεχόμενοι τὴν παραχώρησιν τῶν Ἰωαννίνων ἔπεμψαν πρὸς τοῦτο τὸν Ἀβδοὺλ βέην Φράσσαρην καὶ τὸν Μουσταφᾶν βέην Ἀχμὲτ πασσᾶν πρὸς τὸν Μουχτὰρ πασσᾶν. Ἀλλ' ὅμως Ἠπειρῶται ἔν τε Ἰωαννίνοις καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ ἀλλαχοῦ συνελθόντες διεμαρτυρήθησαν κατὰ τῶν δῆθεν ἀξιώσεων τῶν Ἀλβανῶν. Ἐπὶ τέλους οἱ Ἕλληνες ἐπίτροποι συνῆλθον (13 Ἰανουαρίου 1879) μετὰ τῶν Τούρκων ἐν Πρεβέζῃ. Ἀλλὰ νέα ἀναβολή, διότι ἐγένετο ἀντικατάστασις τοῦ Ἀβδεδὶν διὰ τοῦ Κωστάκη πασσᾶ. Συνῆλθον (27 Ἰανουαρίου 1879) καὶ πάλιν· ἀλλ' ὁ Μουχτὰρ ἠρνήθη ἵν' ἄρξηται ἡ ἐπιτροπεία τοῦ ἔργου αὐτῆς εἰπὼν ὅτι οὐδεμίαν ἐντολὴν ἔχει ὅπως ἄρξηται διαπραγματεύσεων ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ βερολινίου πρωτοκόλλου καὶ ὅτι αἱ τὸ συνέδριον συστήσασαι δυνάμεις ἠδύναντο νὰ διαπράξωσιν ὅ τι ὥρισαν. Ἐπιμείναντος δὲ τοῖς αὐτοῖς τοῦ Μουχτὰρ καὶ ἐν τῇ ἄλλῃ (30 τοῦ αὐτοῦ) συνεδρίᾳ συνετάχθη πρωτόκολλον ὑπογραφὲν ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν ἐπιτροπειῶν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἐν τῇ τρίτῃ (1 Φεβρουαρίου 1879) συνεδρίᾳ ὁ Μουχτὰρ ἐπανέλαβε τὰ αὐτά, ἡ συνεδρία διελύθη ἄπρακτος· παρέμεινεν ὅμως ἐν Πρεβέζῃ ἡ ἑλληνικὴ ἐπιτροπεία εἰπόντος τοῦ Μουχτὰρ ὅτι ἀνέμενεν ὁδηγίας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως.

Ἀποτυχία τῆς ἑλληνοτουρκικῆς ἐπιτροπείας ἐπὶ τῆς διαρρυθμίσεως τῶν συνόρων, ταυτόσημος διακοίνωσις τῶν δυνάμεων, ἱερὸς φετφᾶς, συνδιάσκεψις Ἑλλήνων καὶ Τούρκων ἐπιτρόπων ἐν Κωνσταντινουπόλει. Τέλος ἔληξαν (6 Μαρτίου 1878) αἱ συνεδρίαι τῆς ἑλληνοτουρκικῆς ἐπιτροπείας, τῆς Τουρκίας δηλωσάσης διὰ τῶν ἐπιτρόπων αὐτῆς ὅτι ἦν διατεθειμένη νὰ χορηγήσῃ τεμάχιόν τι κειμένου ἐν εὐθείᾳ γραμμῇ ἐντεῦθεν τοῦ Βώλου καὶ τῆς Ἄρτης. Τὴν τοιαύτην ἀποτυχίαν ἀνεκοίνωσεν ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς δυνάμεις διὰ μακρῶν. Αἱ δὲ δυνάμεις ἔπεμψαν (30 Ἰουνίου 1879) ταυτόσημον διακοίνωσιν τῇ Πύλῃ ταύτην: « Κύριε ὑπουργέ. Τὸ 24 ἄρθρον τῆς βερολινίου συνθήκης λέγει... Αἱ συνδιασκέψεις τῆς Πρεβέζης ἔληξαν χωρὶς νὰ ἐπέλθῃ μεταξὺ τῆς Πύλης καὶ τῆς Ἑλλάδος συνεννόησις περὶ τῆς διευθετήσεως τῶν ὁρίων, οἵαν ηὐχήθησαν αὐτὴν αἱ δυνάμεις αἱ ὑπογράψασαι τὴν συνθήκην τῆς 13 Ἰουλίου 1878, ὅπως ἀποκαταστήσωσι μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν σχέσεις ἀμοιβαίας ἀσφαλείας καὶ μονίμου συμπνοίας. Ἡ κυβέρνησίς μου θεωρεῖ κατ' ἀκολουθίαν ἐπιβᾶσαν τὴν στιγμὴν νὰ ἀποδεχθῇ τὴν ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως τοῦ βασιλέως Γεωργίου ζητηθεῖσαν μεσολάβησιν· φρονεῖ δ' ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις εἶνε ὁ τόπος, ἔνθα ἡ μεσολάβησις αὕτη δύναται νὰ διεξαχθῇ προσφυέστατα

διὰ τῶν συμβουλῶν, ἃς ἡ ἐμὴ κυβέρνησις καὶ αἱ λοιπαὶ συμβαλλόμεναι δυνάμεις θὰ παράσχωσιν εἰς τὰ δύο ἐνδιαφερόμενα κράτη ὅπως προτρέψωσιν αὐτὰ εἰς εἰλικρινῆ συνδιαλλαγήν. Εἰμὶ λοιπὸν δυνάμει ἰδιαιτέρων ὁδηγιῶν τῆς κυβερνήσεώς μου ἐντεταλμένος νὰ προσκαλέσω τὴν αὐτοκρατορικὴν κυβέρνησιν νὰ ἐκλέξῃ πληρεξουσίους ὅπως συνεννοηθῶσι μετὰ τῶν Ἑλλήνων πληρεξουσίων, μοὶ ἀνακοινώσῃ δὲ τὴν ἐκλογὴν αὐτῆς καὶ τὸν ἐγγύτατον χρόνον, καθ' ὃν θὰ συνέλθωσιν οἱ πληρεξούσιοι τῶν δύο χωρῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ἡ κυβέρνησίς μου ἐνασμενίζει ἐλπίζουσα ὅτι τὰ συνδιαλλακτικὰ καὶ μετριοπαθῆ αἰσθήματα τῶν δύο κρατῶν θὰνταποκριθῶσιν εἰς τὰς προθέσεις τῶν ἐν Βερολίνῳ συμβαλλομένων δυνάμεων καὶ ὅτι τὸ ζήτημα τοῦτο θὰ λυθῇ ταχέως πρὸς ἐξασφάλισιν καὶ ἑδραίωσιν τῆς γενικῆς εἰρήνης». Ἡ Πύλη μετὰ τὴν ταυτόσημον ταύτην ἀνακοίνωσιν τῶν δυνάμεων διώρισε τοὺς αὐτῆς ἐπιτρόπους τοὺς μέλλοντας νὰ συνέλθωσι μετὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ ὁρίσωσι τὰ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας σύνορα ἐν Ἠπείρῳ καὶ Θεσσαλίᾳ. Ὅτι δ' ἡ Τουρκία ἰδοῦσα τὴν ὁμοφωνίαν τῶν δυνάμεων ἄκουσα καὶ μὴ βουλομένη ἀπεφάσισεν ὡρισμένως νὰ παραχωρήσῃ τῇ Ἑλλάδι τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος χώραν μαρτυρεῖ καὶ ἡ «περασμένα μεγαλεῖα» ἀναμιμνήσκουσα τὸν ἀναγνώστην ἱερὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Σεϊχ-οὺσ-λὰμ ἀπόφασις, δι' ἧς παρεσκεύαζε τοὺς Μουσουλμάνους εἰς ἀποδοχὴν τῶν γενησομένων, αὕτη: «Ἱερὸς φετφᾶς. Παλαιὸν γειτονικὸν κρατίδιον διάγει ἐν εἰρήνῃ καὶ ἁρμονίᾳ μεθ' ἡμῶν κατὰ τὰς κρισίμους ταύτας περιστάσεις τοῦ βιλαετίου μας. Κατὰ τὸν ἱραδὲν ἡ ἐλεημοσύνη εἶνε θεία ἐντολή· αὐτῆς ἐμφορούμενος ὁ ἄναξ ἡμῶν ἀπεφάσισεν ὅπως ἐκκοπῇ τεμάχιον ἐκ τοῦ μεγάλου κράτους τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ δοθῇ εἰς τὸ ἐθνάριον τοῦτο ὅπως ζήσῃ ἐν τῷ μέλλοντι ἐν ἀνέσει». Συνῆλθον (10 Αὐγούστου 1870) ἐν τέλει οἵ τε Τοῦρκοι: ὁ Σαβφὲτ πασσᾶς, Σάββα πασσᾶς καὶ Ἀλῆ Σαΐπ πασσᾶς καὶ ὁ γραμματεὺς τῆς ἐπιτροπείας Ναοὺμ ἐφέντης καὶ οἱ Ἕλληνες: Βράϊλας Ἀρμένης, Α. Κουντουριώτης καὶ οἱ γραμματεῖς Δ. Κριεζῆς καὶ Γ. Κουντουριώτης, οἷς (ἐπιτρόποις) προσετέθησαν ὁ Πᾶνος Κολοκοτρώνης, Ν. Πουρναρᾶς καὶ Π. Λυκούδης ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἐν τῷ μεγάρῳ τοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ Σαβφὲτ πασσᾶ ἐν Κάνλιτσᾳ εἰς προκαταρκτικὴν συνδιάσκεψιν περὶ τῆς ἡμέρας καὶ ὥρας τῆς πρώτης γενησομένης συνδιασκέψεως. Μετὰ τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν πληρεξουσίων οἱ Ἕλληνες ἐπίτροποι ἐδήλωσαν ὅτι ἐρείδονται ἐπὶ τοῦ πρωτοκόλλου καὶ τῆς συνθήκης τοῦ Βερολίνου ἐφ' ᾧ καὶ ἠρώτησαν τοὺς Τούρκους ἐπιτρόπους εἴ περ καὶ οὗτοι δέχονται τοῦτο· ὁ δὲ πρόεδρος τῆς τουρκικῆς ἐπιτροπείας Σαβφὲτ πασσᾶς ἀπήντησεν

ὅτι μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἔμελλον νἀποφανθῶσιν· ἀλλ' οὐδὲ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀπήντησαν, ὅπερ ἐνέβαλε φόβον τοῖς Ἕλλησιν ὅτι αὖθις καὶ πάλιν οἱ Τοῦρκοι ἐμηχανῶντο ἀναβολάς. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ Γαλλία ἐπέμενεν ἵνα ὅσον τάχος ἐκτελεσθῶσι τὰ ὑπὸ τοῦ Βερολινίου συνεδρίου ἐψηφισμένα, ἡ Τουρκία δυσκόλως ἠδύνατο νἀποφύγῃ τοῦτο. Τούτου ἕνεκα ἐν τῇ συνεδρίᾳ (20 Αὐγούστου) ἐδήλωσεν ὅτι, εἰκαὶ μὴ ὑποχρεωμένη, οὐχ ἧττον συναινεῖ ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὰς τὴν συνθήκην τοῦ Βερολίνου ὑπογραψάσας δυνάμεις ὅπως αἱ διατάξεις τῆς συνθήκης καὶ τοῦ δεκάτου τρίτου πρωτοκόλλου τεθῶσιν ὡς βάσις συνδιασκέψεως ἐπὶ τοῦ ὁρισμοῦ τῶν συνόρων, ἐπὶ τῷ ὅρῳ ὅμως ἵνα συζητήσωσιν ἢ μεταβάλωσιν αὐτὰς ἀνάγκης ἐπιστάσης. Ἀλλ' οἱ Ἕλληνες ἐπίτροποι ἀντέτειναν καὶ ἀπέκρουσαν τὸν ἐπιφυλακτικὸν τοῦτον ὅρον τῶν Τούρκων φοβούμενοι τὰ παντοῖα αὐτῶν μηχανήματα ὅπως παρέλκωσι τὸν χρόνον. Τῆς ἐνστάσεως ἕνεκα ταύτης τῶν Ἑλλήνων ἀνεβλήθη ἡ συνεδρία· ἀλλὰ καὶ ἡ ἑπομένη (30 Αὐγούστου) εἰς οὐδὲν κατέληξε τῶν Τούρκων ἀποκρουόντων τὸ ὑποχρεωτικὸν τοῦ δεκάτου τρίτου πρωτοκόλλου, ἐφ' ᾧ οἱ Ἕλληνες ἀνέβαλον πᾶσαν ἀπάντησιν ὅπως αἰτήσωνται τὴν γνώμην τῆς οἰκείας κυβερνήσεως. Ἐπειδὴ δ' ἡ Πύλη παρείλκυε τὸν χρόνον σκοπίμως καὶ ἔπειτα παρεδέξατο ὅρια ὅλως ἀσύμφορα τῇ Ἑλλάδι παρὰ τὴν συνθήκην καὶ τὸ δέκατον τρίτον πρωτόκολλον τοῦ Βερολίνου, ἤγουν γραμμὴν ἐκ μέρους μὲν τοῦ Βώλου ἀρχομένην ἐκ τῶν ἐρειπίων τῶν παλαιῶν Θηβῶν, πρὸς δὲ τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον καταλήγουσαν εἰς τὸ περιώνυμον κατασὰν Ἄννινον, ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευτὴς τῆς Ἑλλάδος Κουντουριώτης ἀνεκοίνωσε (22 Φεβρουαρίου 1880) τῇ Πύλῃ δι' ἐγγράφου ὅτι ἐθεώρει ματαίας τὰς περαιτέρω ἀμέσους διαπραγματεύσεις μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας. Οὕτω δὲ κατετρίβη καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει καθάπερ ἐν Πρεβέζῃ μάτην μακρὸς χρόνος ἄνευ ἀποτελέσματος.

Συνδιάσκεψις ἐν Βερολίνῳ, τεχνικὴ ἐπιτροπὴ πρὸς διαχάραξιν τῶν ὁρίων. Ἀλλ' ἐν τούτῳ αἱ δυνάμεις πρωτοστατούσης κυρίως τῆς Γαλλίας ἀνέλαβον αὐταὶ αὖται τὴν ῥύθμισιν τῶν ἑλληνοτουρκικῶν συνόρων ἐν Ἠπείρῳ καὶ Θεσσαλίᾳ. Ἡ Πύλη ἠπείλησεν ἐν τῷ μεταξὺ ὅτι οὐδαμῶς ἠγυᾶτο τὴν ἀσφάλειαν Εὐρωπαίων ἐπιτρόπων· ἀλλὰ τοῦτο ἐξήγειρεν ἔτι μᾶλλον τὴν κοινὴν γνώμην ἐν Εὐρώπῃ κατ' αὐτῆς. Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Πύλη ὑπεκίνει καὶ τοὺς Ἀλβανοὺς κατὰ τῆς παραχωρήσεως τῶν Ἰωαννίνων τῇ Ἑλλάδι. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα εἰς οὐδὲν συνέτεινον· αἱ δυνάμεις ὥρισαν εὐρωπαϊκὴν συνδιάσκεψιν ἐν Βερολίνῳ, ἣν συνέστησαν ὁ πρίγκιψ Χοενλόε ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Γερμανίας, ὁ Ὄδος Ῥοῦσελ πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας, ὁ κόμης Βαὶν-Βαλλιὼ πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας, ὁ Σαβούρωφ πρεσβευτὴς τῆς Ῥωσσίας,

ὁ κόμης Δελληταὶ πρεσβευτὴς τῆς Ἰταλίας καὶ ὁ κόμης Σεχέννης πρεσβευτὴς τῆς Αὐστρίας. Διωρίσθησαν δὲ καὶ τεχνικοὶ ἐπίτροποι πρὸς φωτισμὸν τῆς συνδιασκέψεως, τῆς μὲν Ἀγγλίας ὁ στρατηγὸς Σίμμονς, τῆς δὲ Αὐστρίας ὁ Σβίδινεκ-Συδενχὸρστ καὶ ὁ συνταγματάρχης τοῦ ἐπιτελείου Ῥίππ. Εἰ καὶ ἡ Ἑλλὰς καὶ ἡ Τουρκία δὲν ἔπεμψαν ἐπιτρόπους, οὐχ ἧττον ἡ Ἑλλὰς ἔπεμψεν ἵνα παραμένωσιν ἐν Βερολίνῳ τὸν Βράϊλαν Ἀρμένην, Π. Λυκούδην ἀξιωματικὸν τοῦ μηχανικοῦ, Δ. Μεταξᾶν ὑπάλληλον τοῦ ὑπουργείου τῶν ἐξωτερικῶν καὶ Φουντούλην γραμματέα τοῦ προξενείου Ἰωαννίνων. Συνελθοῦσα (4 Ἰουνίου 1880) δ' ἡ συνδιάσκεψις ἐπελάβετο ἀμελλητὶ καὶ ὁμοθύμως τοῦ προκειμένου εἰς λύσιν ἑλληνοτουρκικοῦ ζητήματος. Ταχέως ἥ τε συνδιάσκεψις καὶ ἡ τεχνικὴ ἐπιτροπεία ἤγαγον εἰς πέρας τὸ ἑαυτῶν ἔργον. Ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἀπόφασιν ταύτην ἐδέξατο ἡ Τουρκία. Ἐγένετο (1881) ἐν τέλει ἑτέρα συνδιάσκεψις ἐν Κωνσταντινουπόλει τῶν πρεσβευτῶν τῶν μεγάλων δυνάμεων, ἥτις ἠλάττωσε τὰ παραχωρηθέντα τῇ Ἑλλάδι ὑπὸ τῶν ἐν Βερολίνῳ συνελθουσῶν ἐπιτροπῶν: τῆς συνδιασκέψεως καὶ τῆς τεχνικῆς. Καὶ τέλος μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας ἡ Ἑλλὰς κατὰ τὴν διὰ βασιλικοῦ διατάγματος (26 Ἰουνίου καὶ 3 Ἰουλίου 1881) διαταχθεῖσαν ἀπογραφὴν κατέλαβεν ἐν μὲν Θεσσαλίᾳ 12,258.80 τετραγωνικὰ χιλιόμετρα, ἐν δὲ Ἠπείρῳ 1,136.68 μετὰ πληθυσμοῦ 299,677 κατοίκων. Αἱ ἐπαρχίαι κατελήφθησαν πάντων τῶν Ἑλλήνων χεόντων δάκρυα, τῶν μὲν χαρᾶς ὡς ἐλευθερουμένων, τῶν δὲ λύπης ὡς μενόντων ὑπὸ τὴν σκληρὰν δουλείαν.

§ 1780. **Θάνατος Ἀλεξάνδρου Κουμουνδούρου, δύο κόμματα ὑπολείπονται: τὸ τοῦ Τρικούπη καὶ Δεληγιάννη.** Ἀλλὰ λύπης δάκρυα ἔχυσε καὶ αὐτὸς ὁ πρωθυπουργὸς Ἀλέξανδρος Κουμουνδοῦρος. Οὕτω κατεκρίθη ὡς κακῶς πολιτευσάμενος ὁ ἀνὴρ ὅσον ἀπέβλεπε πρὸ πάντων εἰς τὴν ῥύθμισιν τῶν συνόρων οὐ μόνον ὑπὸ τῶν ἐλευθέρων ἀντιπολιτευομένων αὐτῷ Ἑλλήνων, ἀλλὰ παραδόξως καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν ἄρτι ἐλευθερωθέντων, ὥστε μικρόν τι μετὰ τὴν ἔναρξιν (18 Ἰανουαρίου 1882) τῆς βουλῆς κατὰ τὴν ἐκλογὴν (26 Φεβρουαρίου) τοῦ προέδρου μειονοψηφήσας παρητήθη· οὐδ' ἠδυνήθη νανακύψῃ πλέον ὁ ἐπιτήδειος πολιτικὸς μέχρι τοῦ θανάτου αὐτοῦ (26 Φεβρουαρίου 1883). Ὁ θάνατος τοῦ Κουμουνδούρου καθάπερ καὶ τοῦ Δεληγεώργη ἐν τῇ λειψανδρούσῃ πολιτικῶν ἀνδρῶν Ἑλλάδι ἐγένετο μέγα δυστύχημα.

§ 1781. **Ἀπόπειραι πρὸς βελτίωσιν τῶν οἰκονομικῶν.** Μετὰ τὴν οἰκτρὰν ἀποτυχίαν τῆς ἐπαναστάσεως (1878) ἐν Ἠπείρῳ, Θεσσαλίᾳ καὶ Μακεδονίᾳ καὶ πρὸ τῆς καταλήψεως καὶ μετ'

αὐτὴν τῶν χωρῶν Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας τὸ κύριον μέλημα τῶν πολιτικῶν τῆς Ἑλλάδος ἦν ἡ βελτίωσις τῶν οἰκονομικῶν. Πρὸς τοῦτο δέ, ὡς εἰκός, πλὴν ἄλλων πολλῶν πρὸς ἐξεύρεσιν πόρων πρός τε πλήρωσιν τῶν ἀναγκῶν τῆς πολιτείας καὶ πρὸς ῥύθμισιν καὶ ὑπηρεσίαν τῶν δανείων ἀνάγκη ἦν οὐ μόνον μεταβολῆς τοῦ ἰσχύοντος οἰκονομικοῦ συστήματος καὶ τοῦ δασμολογίου, ἀλλὰ καὶ ἐπιβολῆς φόρων διὰ φορολογικῶν νόμων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐπαχθῶν τῷ λαῷ, οἷοι ὁ περὶ *οἰνοπνεύματος* καὶ *ζύθου* καὶ *οἴνου*, ὁ περὶ *σιγαροχάρτου*, *καπνοῦ*, *πετρελαίου*, *παιγνιοχάρτων*, *πυρείων* καὶ εἴ τις ἕτερος.

§ 1782. **Πρωθυπουργία Θεοδώρου Δεληγιάννη (19 Ἀπριλίου 1885-26 Ἀπριλίου 1886), Δ. Βάλβη (27 Ἀπριλίου-8 Μαΐου 1886), «κάτω οἱ φόροι», ἔλεγχος τοῦ παρελθόντος καὶ εὐελπιστία τοῦ μέλλοντος.** Τὴν τε μεταβολὴν ταύτην καὶ τὴν ἐπιβολὴν νέων φόρων ἡ ἀντιπολίτευσις λαβοῦσα ὡς ἀφετηρίαν ἐπιθέσεως κατὰ τοῦ ὑπουργείου Χαριλάου Τρικούπη ἐξήγειρε τὸ πολὺ τοῦ πλήθους ἀλλαχοῦ τε καὶ ἐν αὐτῷ τῷ ἄστει, καὶ διαδηλώσεις ἐγένοντο πολλαχοῦ καὶ πολὺ ἠκούετο τό: «Κάτω οἱ φόροι». Ἐκ τῆς ἐκτὸς τοῦ βουλευτηρίου ἀντιπολιτεύσεως τῶν οἰνοπωλῶν, καπνοπωλῶν καὶ τῶν ἄλλων ἐν γένει πολιτῶν τῶν χάριν τῶν δημοσίων ἢ ἰδιωτικῶν συμφερόντων τῇ κυβερνήσει ἀντιπολιτευομένων ἐκραταιώθη καὶ ἡ ἐν τῇ βουλῇ, ὡς συνήθως, ἐπίσημος ἀντιπολίτευσις, ἥτις ἀδιαρρήκτως ἡνωμένη περὶ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῆς Θεόδωρον Δεληγιάννην κρατερῶς ἐπολέμησε τὴν κυβέρνησιν καὶ ἐπὶ τέλους ἐνίκησε (5 Φεβρουαρίου 1885) αὐτήν. Ἀλλὰ μὴ δυνηθέντος νὰ σχηματίσῃ ὑπουργεῖον τοῦ Δεληγιάννη τὸ αὐτὸ ὑπουργεῖον τοῦ Τρικούπη διέλυσε (11 Φεβρουαρίου 1885) τὴν βουλήν· ἀλλ' ἐν ταῖς ἐκλογαῖς (7 Ἀπριλίου) ἡττηθὲν καὶ παραιτησάμενον (11 τοῦ αὐτοῦ) τὴν ἀρχὴν διεδέξατο (18 τοῦ αὐτοῦ) αὐτὴν ὑπουργεῖον τῆς ἀντιπολιτεύσεως ὑπὸ πρωθυπουργὸν τὸ πρῶτον ἤδη τὸν Θεόδωρον Δεληγιάννην. Εὔελπις ἡ ἀντιπολίτευσις ὑπεδέξατο τὸ ὑπουργεῖον ἐν τῇ πρώτῃ αὐτοῦ εἰς τὴν βουλὴν ἐμφανίσει (9 Μαΐου 1885) πεποιθυῖα ὅτι, κραταιᾶς αὐτῆς οὔσης, κραταιὸν τὸ ὑπουργεῖον ἔνθεν μὲν ἔμελλεν ἵνα διανύσῃ μακρὸν βίον, ἔνθεν δὲ ὤφειλεν ἵν' ἀνατρέψῃ τὰ ὑπὸ τοῦ πρότερον ὑπουργείου ἐν τῇ νομοθεσίᾳ καὶ τῇ διοικήσει πεπραγμένα, καταλύσῃ δὲ πρὸ πάντων τοὺς περὶ καπνοῦ, οἴνου, οἰνοπνευμάτων καὶ μονοπωλίων νόμους, ἐλαττώσῃ δὲ τοὺς φόρους, περιορίσῃ δὲ τὰς δημοσίας δαπάνας κατὰ 12 ἑκατομμύρια δραχμῶν, ποιήσῃ οἰκονομίας ἐν πᾶσιν, ἐξελέγξῃ δὲ τὴν οἰκονομικὴν κατάστασιν, ἀνεύρῃ δὲ τὰ κακῶς πεπραγμένα καί, ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, διαπράξῃ ὅσα συνήθως πᾶσαι σχεδὸν αἱ ἀντιπολι-

τεύσεις ὑπισχνοῦνται τοῖς λαοῖς, ἀεὶ ἐκ τῆς ἀλλαγῆς τῶν ἀρχῶν καὶ ἐξουσιῶν ἐλπίζουσι καὶ ἀποβλέπουσι πάντοτε μετ' εὐελπιστίας εἰς τὸ ἄδηλον μέλλον, ὅπερ ἐπὶ τῇ πτώσει τῆς ὀφισαμένης ἐξουσίας ὑπὸ τῶν ἀντιπολιτευομένων παρίσταται ῥόδινον καὶ λαμπρόν, ἐνῷ τοὐναντίον τὸ παρελθὸν ἀκανθῶδες, μαῦρον καὶ σκοτεινὸν καὶ ὀλεθριώτατον τῷ ἔθνει. Ὑπὸ τοιούτους οἰωνοὺς καὶ ἐπαγγελίας ἐπέβαλε τὸ νέον ὑπουργεῖον χεῖρας τοῖς πράγμασι καὶ ἐπελάβετο πρὸ πάντων τοῦ ἔργου τῆς ἐξελέγξεως τῆς τριετοῦς διαχειρίσεως τοῦ πεσόντος ὑπουργείου. Μετὰ τρεῖς δὲ ἢ τέσσαρας ἡμέρας διεδίδοντο πράγματα φοβερὰ καὶ ἀπίστευτα ὡς ἐκ τοῦ μεγέθους αὐτῶν προκύψαντα δῆθεν ἐκ τοῦ βραχυτάτου ἐλέγχου. «Τὰ μέχρι τοῦδε, ἔγραφον οἱ «Καιροί», προκύψαντα ἀποτελέσματα πείθουσιν ἕκαστον ὅτι τὰ δημόσια διεχειρίζοντο ἄνθρωποι *ἀμαθεῖς* καὶ *ἠλίθιοι, καταχρασταὶ* καὶ *ἀσυνείδητοι* ὑπολαβόντες τὸν δημόσιον θησαυρὸν περιουσίαν ἀδέσποτον. Ἀμφίβολον δὲ ἂν πολλοὶ τῶν ἀνωτέρων ὑπαλλήλων, ὅσοι νομίμως εὐθύνονται, ἀποφύγωσι τὴν *ποινικὴν καταδίωξιν*. Θρῆνος, τὸ δὴ λεγόμενον, ἐγένετο ἰδίως ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν ἐσωτερικῶν. Ἐκεῖ ἑκατοντάδες χιλιάδων δραχμῶν ἔλαβον διεύθυνσιν ἄγνωστον μέχρι τῆς σήμερον· πλῆθος ἐνταλμάτων χορηγούντων ἕκαστον χιλιάδας δραχμῶν ἐπληρώθησαν ἄνευ δικαιολογητικοῦ· τὰ κεφάλαια τοῦ προϋπολογισμοῦ ἀσυνειδήτως μετετέθησαν ἐν τῇ ἐφαρμογῇ καὶ ἐδαπανήθησαν εἰς ἄλλας χρείας ἢ διηρπάγησαν χάριν *φαύλων* καὶ παρανόμων ὑπηρεσιῶν· πίστωσις τεσσαράκοντα χιλιάδων δραχμῶν χρήσιμος εἰς ἀποζημίωσιν νομαρχῶν ἐπληρώθη εἰς ἐπιμίσθια, ἐνοίκια καὶ ὑπηρέτας τῶν ὑπουργικῶν ὑπαλλήλων. Πρὸ πάντων δὲ ἐν τῷ τμήματι τῶν δημοσίων ἔργων ἐγένοντο τὰ πάντα *θάλασσα*· ἐκεῖ κατεβροχθίσθησαν ποσὰ τεράστια ἄνευ ἐξελέγξεως· ὁ λογιστικὸς νόμος ἐτέθη ἐντελῶς εἰς ἀχρηστίαν χάριν εὐκολίας· τὸ δὲ ταλαίπωρον ταμεῖον τῆς ἐθνικῆς ὁδοποιΐας κατέχον ἓν περίπου καὶ ὀφεῖλον τριάκοντα σχεδὸν ἑκατομμύρια ἔσται ὅλως ἀνίκανον νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὸ μέγα βάρος τῶν ἀνακαλυφθεισῶν ὑποχρεώσεων». Ἐνῷ δὲ τοιούτῳ τρόπῳ συνήθει τῇ τῶν ἀντιπολιτευομένων ἐν Ἑλλάδι γλώσσῃ ἀπεδοκιμάζετο καὶ ἐρήμην κατεδικάζετο ἡ διοίκησις τοῦ πεσόντος ὑπουργείου, ἐπιτροπεῖαι συνεκαλοῦντο ὅπως συσκέψωνται περὶ τροπολογίας ἢ καταλύσεως τῶν νόμων περὶ οἴνου, οἰνοπνευμάτων, ζύθου, σιγαροχάρτου, καπνοῦ, ἐξηκολούθουν δὲ καὶ αἱ ἐξελέγξεις τῆς διαχειρίσεως ἐν ἑκάστῳ ὑπουργείῳ καὶ ἰδίως ἐν τῷ τῶν ἐσωτερικῶν, στρατιωτικῶν καὶ ναυτικῶν. Οἱ δ' ἐλεγκταὶ καὶ πάρεδροι τοῦ ἐλεγκτικοῦ συνεδρίου ἐνετάλησαν ὅπως ἐξελέγξωσι τὴν διαχείρισιν πάντων τῶν ἔν τε τῷ ἄστει καὶ Πειραιεῖ διαχειριζομένων δημόσια χρήματα ἢ ἀποθήκας πολεμικοῦ ὑλικοῦ, ἱματισμοῦ καὶ

παντὸς δημοσίου πράγματος. Καθ' ἑκάστην δὲ διὰ τῶν ἐφημερίδων τοῦ ὑπουργείου διεδίδοντο καταχρήσεις καὶ σπατάλη τῶν δημοσίων χρημάτων μάλιστα ἐν τῇ ὁδοποιΐᾳ. Συγχρόνως δὲ καὶ οἱ ἔμποροι καὶ οἱ βιομήχανοι Ἀθηνῶν καὶ μάλιστα τοῦ Πειραιῶς, — οἵτινες ἀρθείσης ὑπὸ τοῦ πεσόντος ὑπουργείου τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας τῶν γραμματίων τῆς ἐθνικῆς τραπέζης περιῆλθον εἰς ἐμπορικὰς δυσχερείας ἄτε μὴ ἔχοντες ἴδιον κεφάλαιον ἀνάλογον πρὸς τὰς τολμηρὰς αὐτῶν ἐμπορικὰς ἐπιχειρήσεις ἐρειδομένας κυρίως ἐπὶ τῶν δανείων ἐκείνης, — μέγαν θόρυβον ἐποιοῦντο κατὰ τοῦ οἰκονομολογικοῦ συςήματος καὶ τοῦ δασμολογίου τοῦ πρώην ὑπουργείου συνερχόμενοι καὶ δι' ἐπιτροπειῶν ἀπαιτοῦντες παρὰ μὲν τῆς τραπέζης *πιστώσεις*, παρὰ δὲ τῆς κυβερνήσεως τὴν ἄρσιν τῆς ἄρσεως, οὕτως εἰπεῖν, τῆς ἀναγκαστικῆς κυκλοφορίας τῶν τραπεζικῶν γραμματίων. Ἐν κεφαλαίῳ δὲ εἰπεῖν, *καταδίκη τοῦ οἰκονομικοῦ συστήματος* τοῦ πρώην ὑπουργείου, *περιορισμὸς τῶν ἐξόδων καὶ ἔλεγχος τῆς διαχειρίσεως, μεταβολὴ τοῦ φορολογικοῦ συστήματος* καὶ τοῦ δασμολογίου καὶ τὸ πολυπόθητον *ἰσοζύγιον* ἦσαν αἱ κύριαι ἐπαγγελίαι τοῦ ὑπουργείου, αἵτινες καὶ ἐν τῷ βασιλικῷ λόγῳ διετυπώθησαν οὐτωσίν: «Ἡ κυβέρνησίς μου δὲν θέλει τὸ παράπαν ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τὰ ἐκ τῶν τελευταίων ἐκλογῶν προκύψαντα πορίσματα. Ἐπομένως θέλει μετ' ἐπιμονῆς ἐπιζητήσει τὸ τοσάκις ἐπιζητηθὲν ἤδη ἰσοζύγιον ἐν τῷ προϋπολογισμῷ τοῦ κράτους καὶ πρὸ παντὸς ἄλλου νομοθετήματος θέλει προτείνει εἰς τὴν ἔρευναν καὶ τὴν ψῆφον τῆς βουλῆς τὰ σκοποῦντα τὴν κατάλληλον πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ εἰρημένου σκοποῦ διαρρύθμισιν οἰκονομιῶν. Ἡ διαρρύθμισις αὕτη θέλει ἀνενδότως ζητηθῆ κατὰ πρῶτον λόγον διὰ τοῦ περιορισμοῦ τῶν ἐξόδων εἰς μόνα τὰ ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖα, προτεινομένων εἰς τὴν βουλὴν καὶ τῶν ἀναγκαίων νομοσχεδίων πρὸς κατάργησιν ἢ τροποποίησιν τῶν ἀναγραψάντων τὰς ἀφαιρετέας δαπάνας νόμων· μετὰ τοῦτο δὲ καὶ μόνον πρὸς πλήρωσιν τῶν ὑπολειφθησομένων τυχὸν κενῶν δι' αὐξήσεως τῶν ἐσόδων, τροποποιουμένων ὅμως εἴτε κατὰ τὴν βάσιν εἴτε κατὰ τὸν τρόπον τῆς βεβαιώσεως τῶν πρὸς τοῦτο νομοθετηθέντων πρό τινος φόρων καταναλώσεως. — Τῶν ἀνισοτήτων, αἵτινες σώζονται ἔτι ἐν τῇ κρατούσῃ φορολογίᾳ, τὴν μείωσιν θέλει ἐπιζητήσει ἡ κυβέρνησίς μου διά τινων ἄλλων νομοσχεδίων, τὰ ὁποῖα θέλει προτείνει ὑπὸ τὴν ψῆφον τῆς βουλῆς. Ὡς πρὸς τὴν ἄρσιν τῶν πρό τινος νομοθετηθέντων περιορισμῶν τῆς πρὸς τὸ ἐργάζεσθαι ἐλευθερίας τῶν πολιτῶν θέλει προτείνει τὴν κατάργησιν τῶν νόμων, δι' ὧν ἀπεδόθη ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ κράτος τὸ δικαίωμα τῆς ἐμπορίας ὡρισμένων ἀντικειμένων. Ὡσαύτως θέλει προτείνει τὴν ἐν πολλοῖς κατάργησιν, ἐν τοῖς πλείστοις δὲ τροποποίησιν

τοῦ τελευταίου περὶ εἰσπράξεως τῶν ἐσόδων νόμου. — Ἐκ τῶν περὶ τοῦ στρατοῦ τῆς ξηρᾶς νομοθετηθέντων πολλὰ χρήζουσιν ἀναθεωρήσεως, ἵνα ἀσφαλῶς ἐπιτευχθῇ ἡ στρατιωτικὴ τῆς χώρας παρασκευή. Καὶ τῶν ναυτικῶν δυνάμεων τοῦ κράτους οἱ ὀργανισμοὶ δέον νὰ ἀναθεωρηθῶσιν. Ἐπιτακτικὴ δ' ἰδίως καθίσταται ἡ ἀνάγκη τῆς μεταβολῆς τῶν ὅρων, ὑφ' οὓς ἐνεργεῖται ἡ ναυτολογία, καὶ τῆς σκοπιμωτέρας διαρρυθμίσεως τῶν τοῦ ναυστάθμου. — Ἄλλα νομοσχέδια θέλουσι προταθῆ εἰς τὴν βουλὴν πρὸς βεβαίωσιν τῆς νενομοθετημένης αὐτοδιοικήσεως τῶν δήμων καὶ πρὸς ἀποκατάστασιν πληρεστέρου ἐλέγχου τῆς διαχειρίσεως τῶν ἐσόδων αὐτῶν. Τὴν νομοθετικὴν δὲ ταύτην περίοδον δέον νὰ ἀπασχολήσωσι καὶ αἱ πρὸς βελτίωσιν τῆς ἀπονομῆς τῆς δικαιοσύνης μελέται καὶ ἡ πρὸς πλησιεστέραν καὶ σκοπιμωτέραν ὀργάνωσιν τῶν διαφόρων βαθμῶν τῆς ἐκπαιδεύσεως πρόνοια ».

Πραξικόπημα Βουλγάρων ἐν Ῥωμυλίᾳ, συγκίνησις ἐν Ἑλλάδι, ἐπιστρατείας ἀποτυχία, ἀποκλεισμός, ἀπελπισμὸς τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως καὶ πτῶσις αὐτῆς. Ἀλλ' ὅτε τῶν πολλῶν ἐπαγγελιῶν τούτων ἐλάχισται, ὡς εἰκός, ἠδύναντο νὰ πληρωθῶσιν, αἴφνης ὡς κεραυνὸς ἐνέσκηψεν (6 Σεπτεμβρίου 1885) ἡ ἀγγελία ὅτι ἐν τῇ Ἀνατολικῇ Ῥωμυλίᾳ ἐπαναστάσεως τῶν Βουλγάρων γενομένης ἐξεδιώχθη μὲν ὁ διοικητὴς αὐτῆς Γαβριὴλ Κρέστοβιτς· συνέστη δὲ πρόσκαιρος κυβέρνησις τῆς Ῥωμυλίας, ἥτις ἀνεκήρυξε τὴν ἕνωσιν αὐτῆς μετὰ τῆς πέραν τοῦ Αἵμου Βουλγαρίας· ὁ δὲ ἡγεμὼν αὐτῆς Ἀλέξανδρος ἀποδεξάμενος τὴν ἕνωσιν καὶ προσκαλέσας τὴν βουλγαρικὴν βουλήν, ὅπως τάχιστα (10 Σεπτεμβρίου) συνέλθῃ καὶ διατάξας ἐπισράτευσιν τοῦ τε στρατοῦ καὶ τῆς ἐθνοφυλακῆς κατῆλθεν ἐκ Σοφίας εἰς Φιλιππούπολιν. Ἡ ἀπροσδόκητος αὕτη ἀγγελία συνεκίνησε τοὺς Ἕλληνας ἀναλογιζομένους ὅτι ἑλληνικώταται χῶραι καὶ γνησιώτατοι ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ περιήρχοντο εἰς τὸ κράτος τῶν ἀεὶ τοῖς Ἕλλησιν ἐχθίστων Βουλγάρων καὶ ἀμελλητὶ συνάθροισις πολλῶν πολιτῶν ἐγένετο ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ συντάγματος, πρὸς οὓς ὁ θερμὸς δικηγόρος Γεώργιος Καπετανάκης ὡμίλησε περὶ τοῦ ἐπικειμένου τῇ Ἑλλάδι κινδύνου. Εἶτα δὲ πρὸς τὸν πολλῷ ἤδη πολυπληθέστερον γενόμενον λαὸν τὸν πρὸ τῆς οἰκίας τοῦ πρωθυπουργοῦ συνηγμένον καὶ ἐπιθυμοῦντα νὰκούσῃ ἰδίοις ὠσὶν ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ τὰς σκέψεις περὶ τοῦ δεινοῦ συμβάντος αὐτὸς εἶπε ταῦτα: «Κύριοι κατανοῶ τὴν εὐαισθησίαν ὑμῶν πρὸς τὰς εἰδήσεις, αἵτινες ἀνηγγέλθησαν ἐκ Φιλιππουπόλεως. Ἀλλὰ τὰ ἐν Φιλιππουπόλει γενόμενα ἀνατρέπουσι τὰς συνθήκας, διὰ τῶν ὁποίων ἡ Εὐρώπη ἐδημιούργησεν ἀπὸ τοῦ 1878 τὸ ἐπὶ τῆς χερσονή-

σου τοῦ Αἵμου καθεστώς. Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις διερμηνεύουσα τὰ τιμαλφέστατα συμφέροντα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐδήλωσε πάντοτε ὅτι θέλει σεβασθῆ τὰς συνθήκας ταύτας καὶ ὅτι εὔχεται ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τοῦ δι' αὐτῶν δημιουργηθέντος καθεστῶτος· φρονῶ δὲ καὶ ἐλπίζω ὅτι καὶ ἡ Εὐρώπη, ἥτις συνωμολόγησε τὰς συνθήκας τοῦ Βερολίνου, θέλει ἐκπλαγῆ ἐπὶ τοῖς γενομένοις ἐν Φιλιππουπόλει καὶ ἐπαναγάγει ἐκεῖ τὸ καθεστώς, τὸ ὁποῖον ἐδημιούργησε. Διὰ τοῦτο δὲν διστάζω νὰ μεταδώσω εἰς ὑμᾶς τὰς ἐλπίδας ταύτας καὶ νὰ σᾶς προτρέψω νὰ ἀπέλθητε εἰς τὰς οἰκίας σας ἔχοντες τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ μὴ ἔχῃ τὰ αὐτὰ αἰσθήματα, τὰ ὁποῖα ἔχει καὶ ὁ ἑλληνικὸς λαός, ἀφ' οὗ ἐξ αὐτοῦ ἀνεδείχθη καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐκλήθη νὰ κυβερνᾷ». Ἀλλ' αἱ εἰρηνικαὶ αὗται δηλώσεις τοῦ πρωθυπουργοῦ οὐδαμῶς ἐκώλυσαν τὸν λαὸν νὰ συνέλθῃ (9 τοῦ αὐτοῦ) ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ συντάγματος, ἔνθα μετὰ δημηγορίαν τοῦ Ἀναςασίου Γενναδίου βοῇ ἐγένετο δεκτὸν τὸ ὑπ' αὐτοῦ τούτου ἀναγνωσθὲν ψήφισμα τόδε: «Ὁ λαὸς τῶν Ἀθηνῶν ἐξ ἁπασῶν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν τῆς τε ἐλευθέρας καὶ τῆς δούλης Ἑλλάδος ὑπείκων εἰς τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος καὶ συνελθὼν σήμερον τῇ 9 Σεπτεμβρίου εἰς σύλλογον ἐψήφισε τὰ ἑξῆς: Ἐπειδὴ οἱ Βούλγαροι κινούμενοι ὡς πάντοτε ὑπὸ τοῦ φυσικοῦ καὶ αἰωνίου ἐχθροῦ τοῦ ἑλληνισμοῦ κατεπάτησαν τὸν κοινὸν νόμον τὸν τεθέντα ὑπὸ τῆς Εὐρώπης ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Χερσονήσῳ καὶ ἀνέτρεψαν τὴν ἰσορροπίαν τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ ἐκυρίευσαν πόλεις ἀρχῆθεν γνησίας ἑλληνικάς, ἐν αἷς κυριαρχικῶς θὰ ἐκτελέσωσι τὴν ἐξόντωσιν τοῦ ἑλληνισμοῦ, καὶ ἐπειδὴ ἡ κατάκτησις τῆς Φιλιππουπόλεως καὶ τῶν ἄλλων ἑλληνικῶν χωρῶν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων ἔσται ἀφετηρία πρὸς ἐπιδρομὴν καὶ κατάκτησιν τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, ἥτις εἶνε τὸ φυσικὸν προπύργιον τῆς Εὐβοίας καὶ τῆς Ἀττικῆς, τούτου δ' ἕνεκεν κινδυνεύει οὐχὶ μόνον ἡ δούλη Ἑλλάς, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ἐλευθέρα· διὰ ταῦτα ὁ πανελλήνιος λαὸς τῶν Ἀθηνῶν παρακαλεῖ τὴν κυβέρνησιν νὰποδειχθῇ κατὰ τὸν φοβερώτατον κίνδυνον τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀξία τῆς πατρίδος καὶ νὰ ἐνθυμηθῇ τὴν φρικτὴν εὐθύνην, ἣν αὐθορμήτως ἀνέλαβε, νὰ μελετήσῃ ἐμφρόνως καὶ νὰ ἀποκρούσῃ ἀνδρικῶς τὴν κατὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπιβουλήν, νὰ μὴ ἀμελήσῃ ἐπὶ πλέον πράγματι ἀργοῦσαν τὴν βασιλικὴν ἀρχήν, νὰ γνωρίζῃ δὲ ὅτι θὰ τύχῃ τῆς τε ἐνθουσιώδους ὑποστηρίξεως τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ πράττουσα τὸ καθῆκον καὶ τῆς δικαίας τιμωρίας ἀποδεικνυομένη ἡ ἀμελὴς ἡ ἀνίκανος πρὸς τὰ πράγματα καὶ τοὺς καιρούς. Πρὸς τούτοις παρακαλεῖ τὴν ἀντιπολίτευσιν τὴν ἐν τῇ βουλῇ ἀναλογιζομένην ὅτι εἶνε ἐφεδρεία τῆς κυβερνήσεως καὶ κυβέρνησις ἐν διαθεσιμότητι,

μάλιστα δὲ ὅτι εἶνε ἀντιπολίτευσις ἑλληνική, νὰ τείνῃ χεῖρα βοηθείας εἰς πᾶσαν πατριωτικὴν ἐργασίαν τῆς κυβερνήσεως πρὸς σωτηρίαν τοῦ ἑλληνισμοῦ, διότι ἄλλως πράττουσα θὰ ἀποδειχθῇ προδότις τῆς πατρίδος καὶ ἀξία τῆς ἐθνικῆς κατάρας». Μετὰ τοῦτο ἀνετέθη ἐπιτροπεία συγκειμένη ἐκ τοῦ ὑποστρατήγου Δ. Βότσαρη, τοῦ ὑποναυάρχου Μιλτιάδου Κανάρη καὶ τοῦ Α. Γενναδίου ὅπως τὸ μὲν ψήφισμα τοῦτο ἐγχειρίσῃ τῇ ἑλληνικῇ κυβερνήσει, ἕτερον δὲ κατάλληλον καὶ λεπτὸν τὴν φράσιν ἐπιδώσῃ τοῖς Ἀθήνησιν ἀντιπροσώποις τῶν εὐρωπαϊκῶν δυνάμεων. Συγχρόνως δὲ καὶ ὁ μακεδονικὸς σύλλογος καὶ ἄλλοι συνδιεσκέπτοντο περὶ τοῦ πρακτέου. Τάχιστα δ' ἐν ταῖς ἐπισημοτέραις τῆς Ἑλλάδος πόλεσιν, ἐν αἷς ἐκ τῶν πρώτων ὁ Πειραιεύς, ὁ Βῶλος, αἱ Καλάμαι, αἱ Πάτραι, τὸ Αἴγιον, ὁ λαὸς συνεκινεῖτο καὶ ψηφίσματα τῇ κυβερνήσει ὑπέβαλλεν· οὐδ' ὁ δοῦλος ἑλληνισμὸς ἔμεινεν ἀπαθής· πρώτη ἡ φιλοπόλεμος Κρήτη συνεταράσσετο. Πρὸ δὲ πάντων ὁ λαὸς τῶν Ἀθηνῶν καὶ μάλιστα ἡ νεολαία ὑπεξέκαιον τὸ ὑπὲρ τοῦ ἑλληνισμοῦ κατὰ τῶν Βουλγάρων αἴσθημα ἀπαιτοῦντες ἵνα συστήσωσιν ἱερὸν λόχον, οἱ δὲ ἀφυπηρετήσαντες ὑπαξιωματικοὶ προσεφέροντο ὅπως ὑπηρετήσωσιν ἐν τῷ στρατῷ. Καθ' ἑκάστην ἐν ταύτῃ ἢ ἐκείνῃ τῇ πόλει συνηθροίζετο ὁ λαὸς εἰς ἐκκλησίαν καὶ ἐξεδήλου τὰ φιλοπόλεμα αὐτοῦ αἰσθήματα καὶ ἐξέδιδε ψηφίσματα· καὶ ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν γενικὸς ἐνθουσιασμὸς κατέσχε τὰς ψυχὰς τῶν τε ἐλευθέρων καὶ δούλων Ἑλλήνων πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ ἐκ Βουλγάρων κινδύνου καὶ φόβος περὶ τῆς μελλούσης τύχης τοῦ ἐν Ῥωμυλίᾳ καὶ Μακεδονίᾳ ἑλληνισμοῦ. Τοῦ φρονήματος τῶν πανελλήνων ἐμφορηθεῖσα καὶ ἡ κυβέρνησις ἔγνω ἵν' ἀναρρίψῃ τὸν περὶ τῶν ὅλων κύβον καί πως ἐπὶ τὸ ἐπιδεικτικώτερον ἐπεσπάσηται τὴν προσοχὴν τῶν τε Ἑλλήνων καὶ ξένων καθ' ἑκάστην μὲν συγκροτοῦσα ὑπουργικὰ συμβούλια, ὧν τὰς μεγάλας περὶ πολέμου ἀποφάσεις διεκωδώνιζον αἱ συμπολιτευόμεναι ἐφημερίδες, μετὰ θορύβου δὲ ποιοῦσα μετακινήσεις στρατοῦ ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν καὶ ἀπὸ ἐπαρχίας εἰς ἐπαρχίαν. Ἐν μεγάλῃ δὲ σπουδῇ διετάσσοντο καὶ οἱ ἔφεδροι ἵνα ἐν εἴκοσιν ἡμέραις προσέλθωσιν εἰς τὰ ἁρμόδια στρατολογικὰ γραφεῖα, ὧν οἱ μὲν τῶν στρατολογικῶν γραφείων Κυκλάδων, Μεσσηνίας, Λακωνίας, Ἀρκαδίας, Ἀργολίδος, Ἀττικῆς, Εὐβοίας, Φθιώτιδος, Τρικκάλων καὶ Λαρίσσης συντάσσωνται τῷ ἐν Θεσσαλίᾳ στρατῷ, οἱ δὲ τῶν Ζακύνθου, Κεφαλληνίας, Κερκύρας, Ἀχαΐας, Ἀκαρνανίας, Ἄρτης τῷ ἐν Ἄρτῃ. Ἐπετράπη δὲ καὶ ἡ κατάταξις ἐθελοντῶν εἴς τε τοὺς χωροφύλακας καὶ εἰς τοὺς εὐζώνους. Πανταχοῦ μὲν λοιπὸν μετεκινοῦντο στρατοί, πανταχοῦ δ' ἀντήχει τὸ πολεμικόν, ἡμέρᾳ δὲ τῇ ἡμέρᾳ ἐξεδηλοῦτο μείζων ἐνθουσιασμός, εἰς οὗ τὴν ἐξέγερσιν

συνέτεινον καὶ αἱ πυκναὶ συναθροίσεις τοῦ λαοῦ καὶ ἡ ἵδρυσις τοῦ «Πανελληνίου συλλόγου», οὗ ἡ σύστασις ὡς συνέχεια δῆθεν τῆς «Φιλικῆς ἑταιρείας» διεσαλπίσθη εἰς τὸ πανελλήνιον. Μέγα δ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἐκδικήσεως αἴσθημα ἐξηγείρετο ὅτε ἠγγέλλετο ἐκ Ῥωμυλίας ὅτι οἱ Βούλγαροι — καὶ τοῦτο συχνάκις — ἐκακοποίουν τοὺς ἐκεῖ Ἕλληνας καὶ μάλιστα ὅτε ἠγγέλθη ὅτι δῆθεν ἐκεῖνοι ἐνέπρησαν μὲν τὰ «Ζαρίφεια» σχολεῖα, ἀπέκτειναν δὲ τὸν Ἕλληνα πρόξενον Γεώργιον Δοκόν. Ὑπερέκχυσις δ' ἀκράτου ἐνθουσιασμοῦ ἐγένετο ὅτε ὁ βασιλεὺς ἐπανῆλθεν (16 Σεπτεμβρίου 1885) ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς. Τότε ἅπασα ἡ πόλις ὑπεδέξατο αὐτὸν ἐν θριάμβῳ ὡς νικητὴν ἐπανερχόμενον ἐκ νικηφόρου πολέμου. Ὁ λαὸς μετ' ἀναπεπταμένων σημαιῶν τῆς Μακεδονίας, Θράκης, Ἠπείρου καὶ τῆς Κρήτης σύμβολα ἄλλων ἄλλα ἐχουσῶν, ἐν οἷς καὶ τὰ τοῦ ἱεροῦ λόχου τοῦ Δραγατσανίου, καὶ ἐπιγραφάς, ἐν αἷς καὶ ἡ «Ἕνωσις ἢ θάνατος» ἐπὶ τῆς τῶν Κρητῶν, ἡγουμένων ἱερολοχιτῶν καὶ ἐθελοντῶν προέπεμψε τὸν βασιλέα ἐν ἀνευφημίαις εἰς τὰ ἀνάκτορα, ἀφ' ὧν οὗτος φέρων στολὴν ναυάρχου εἶπε τοιαῦτα: «Παιδιά, τῷ ὄντι αἱ περιστάσεις εἶνε σοβαραί. Ἡ Ἑλλὰς πρέπει νὰ σκεφθῇ μεθ' ὅλης τῆς σοβαρότητος, τῆς συνέσεως καὶ τοῦ θάρρους. Ἐνδεχόμενον νὰ χρειασθῶσι πολλαὶ θυσίαι· ἀλλ' ἡ ἐγνωσμένη φιλοπατρία καὶ αὐταπάρνησις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ μοὶ ἐγγυῶνται ἐκ τῶν προτέρων ὅτι οὗτος ἐν ἀνάγκῃ θέλει ὑποστῆ αὐτὰ προθύμως. Πιστεύσατε δὲ εἰς τὴν μεγάλην ἀγάπην μου πρὸς τὴν φιλτάτην πατρίδα καὶ τὴν ἄοκνον μέριμνάν μου ὑπὲρ τῶν συμφερόντων τοῦ ἑλληνισμοῦ. Ζήτω ἡ Ἑλλάς». Καὶ ἡ βραχεῖα αὕτη δήλωσις τοῦ βασιλέως ἀνεπτέρωσεν ἔτι μᾶλλον τὰς ἐλπίδας τοῦ λαοῦ καὶ θερμότερον αὐτὸν κατέστησε πρὸς τὸν πόλεμον· καὶ πανταχόθεν δὲ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἠγείροντο φωναὶ ὑπὲρ τοῦ πολέμου. Πᾶσα πλέον κίνησις στρατοῦ, πᾶν κίνημα τοῦ βασιλέως, πᾶσα διαταγὴ τοῦ ὑπουργείου, ἔστω καὶ ἡ συνηθεστάτη, ἡ ἔκτακτος σύγκλησις (11 Ὀκτωβρίου 1885) τῆς βουλῆς, πᾶν διάταγμα, ἡ διακοίνωσις τοῦ πρωθυπουργοῦ Θ. Δεληγιάννη πρὸς τὰς δυνάμεις, ἡ πρόσκλησις καὶ ἄλλης σειρᾶς ἐφέδρων καὶ αὐτῶν τῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ καὶ ἡ ἀπαγόρευσις ἀδειῶν πάντων ἀξιωματικῶν τε καὶ ὁπλιτῶν, ὁ ἐπὶ τῇ ἐνάρξει (11 Ὀκτωβρίου) τῆς ἐκτάκτου συνόδου βασιλικὸς λόγος καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν ἀπάντησις τῆς βουλῆς, οἵτινες σαφῶς καὶ διαρρήδην ἦσαν πολεμικοί, οἱ καθ' ἑκάστην σχεδὸν ἡμέραν ἐν Ἀθήναις ἐμφανιζόμενοι ἐπίστρατοι, ἡ πανηγυρικὴ αὐτῶν ὑποδοχὴ καὶ αἱ πρὸς αὐτοὺς προσφωνήσεις καὶ ἀντιφωνήσεις ἄλλων τε πρὸς τοὺς ἑαυτῶν συμπολίτας καὶ τοῦ πρωθυπουργοῦ πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ «Ἀρκάδας», ὁ λόγος τοῦ ἐξ Εὐρώπης ἐπανελθόντος (17 Ὀκτωβρίου) Χαριλάου Τρικούπη ἀναμενομένου

ὡς πυθοχρήστου τινὸς ὑπὸ σύμπαντος τοῦ ἔθνους, ἡ συζήτησις (17 τοῦ αὐτοῦ) περὶ μυστικῆς συνεδρίας ἐν τῇ βουλῇ καὶ ὁ εἰς αὐτὴν πολεμικὸς περὶ συμπράξεως τῶν φατριῶν λόγος τοῦ πρωθυπουργοῦ Θ. Δεληγιάννη, αἱ διαδόσεις περὶ συμμαχίας καὶ ἐπιμαχίας Ἑλλάδος καὶ Σερβίας καὶ τὸ τελεσίγραφον (2 Νοεμβρίου) ταύτης πρὸς τὴν Βουλγαρίαν καὶ ἡ κίνησις τοῦ σερβικοῦ στρατοῦ καὶ ὁ πόλεμος Σέρβων καὶ Βουλγάρων, τὸ περὶ ἐκουσίων εἰσφορῶν διάταγμα (14 Ὀκτωβρίου 1885), ἡ φήμη περὶ ταχίστου κατάπλου δύο, τριῶν, τεσσάρων, πέντε ἢ καὶ πλειόνων θωρηκτῶν εἰς Πειραιᾶ προσφερομένων δῆθεν ὑπὸ μεγάλης τινὸς δυνάμεως, Ἀμερικῆς ἢ Γαλλίας, ἡ συγκέντρωσις μεγάλου μέρους τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ τουρκικοῦ παρὰ τὰ μεθόρια Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας, ἡ συχνὴ μετακομιδὴ ἐφοδίων πολέμου ἐξ Εὐρώπης εἰς Πειραιᾶ καὶ μυρία ὅσα ἄλλα καὶ τέλος ἡ ἐπίσημος ἐν τῇ βουλῇ δήλωσις (7 Δεκεμβρίου 1885) ὅτι ὁ στρατὸς κατὰ τὴν 21 Νοεμβρίου συνίστατο ἐξ 72,779 ἀνδρῶν, ἐξ ὧν 1,772 ἀξιώματικοί, 74 ἀνθυπασπισταί, 6,436 ὑπαξιωματικοί, 1,249 σαλπιγκταὶ καὶ 63,063 ὁποδεκανεῖς καὶ στρατιῶται, ὅπερ πλῆθος οὐδέποτε πρότερον συνηθροίσθη ἐν Ἑλλάδι, — ταῦτα πάντα ἔπεισαν τὸν ἑλληνικὸν λαόν, ὅτι ὁ πόλεμος τῆς Ἑλλάδος κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ δὴ καὶ κατὰ Βουλγαρίας πάντως ὡς τάχιστα ἔμελλε νὰ ἐκραγῇ δεινός.

Ἐπέμβασις τῶν δυνάμεων κατὰ τοῦ πολέμου, διαδηλώσεις, ψηφίσματα, συναθροίσεις τοῦ λαοῦ. Ἀλλ' οὐδαμῶς. Ὅσῳ παρήρχετο ὁ χρόνος καὶ δαπάναι μείζονες ἐγίνοντο, τόσῳ ἐλάσσονες αἱ πιθανότητες περὶ πολέμου ἀπέβαινον· διότι αἱ δυνάμεις, αἵτινες κατ' ἀρχὰς ἔμενον ὡς ἁπλοῖ θεαταὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἐγειρομένων πολεμικῶν θορύβων, ἅμα καιροῦ ἐπιστάντος καὶ παρενέβησαν. Οἱ ἐν Ἀθήναις πρεσβευταὶ Ῥωσσίας, Αὐστρίας, Γαλλίας, Γερμανίας, Βρεττανίας, Ἰταλίας ἐδήλωσαν (30 Δεκεμβρίου 1885) ὅτι αἱ εὐρωπαϊκαὶ δυνάμεις σκοπὸν ἔχουσιν ὅπως διατηρήσωσι τὴν εἰρήνην· εἶτα δὲ ὁ πρεσβευτὴς τῆς Ἀγγλίας Ῥόμπωλδ ἠπείλησε λίαν τραχέως (11 Ἰανουαρίου 1886) ὅτι ἡ Ἀγγλία ἐκ παντὸς τρόπου καὶ μάλιστα διὰ τοῦ στόλου ἔμελλε νὰ κωλύσῃ πᾶσαν κατὰ θάλασσαν ἐνέργειαν τῆς Ἑλλάδος ἔν τινι πολέμῳ αὐτῆς κατὰ τῆς Τουρκίας· ὅτι δὲ πρὸς τοῦτο συνεφώνει καὶ ἡ Γερμανία. Οὐδόλως δ' ἀπέτρεψαν τοῦ σκοποῦ αὐτῆς τὴν ἀγγλικὴν κυβέρνησιν αἱ κατὰ τοῦ ἀπρεποῦς τρόπου πρὸς τὸν Ἕλληνα πρωθυπουργὸν τοῦ Ῥόμπωλδ διαδηλώσεις οὔτε αἱ συναθροίσεις τοῦ λαοῦ· ἀλλ' οἱονεὶ ὡς ἀπάντησις διεδίδετο ὅτι ἡ μὲν Ῥωσσία ἀπήτει ἀφοπλισμὸν Τουρκίας, Σερβίας, Βουλγαρίας καὶ Ἑλλάδος, αἱ δὲ δυνάμεις σύμπασαι ἐπέδοσαν (12 Ἰανουαρίου 1886) κοινὴν διακοίνωσιν κατὰ πάντα σύμφωνον πρὸς τὴν

ὑπὸ τοῦ Ῥόμπωλδ ἐπιδοθεῖσαν μετ' ἐκφράσεων ἀπρεπῶν ἀγγλικήν. Οἱονεὶ ἀπάντησις πρὸς τὴν κοινὴν διακοίνωσιν τῶν δυνάμεων καὶ πρὸς ἀποδοκιμασίαν τοῦ Ῥόμπωλδ ἐγένοντο καὶ πάλιν διαδηλώσεις καὶ αὖθις συναθροίσεις λαοῦ ἐν ἄλλαις πόλεσι τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐν πρώτοις ἐν Ναυπλίῳ (13 Ἰανουαρίου), οὗ ὁ λαὸς ἐν ἐκκλησίᾳ ἐψήφισε τάδε: «Ἡ ἐπαρχία Ναυπλίας ἀποκρούει μετ' ἀγανακτήσεως καὶ μεθ' ὅλης τῆς δυνάμεως τῆς ψυχῆς τὰς ἀπειλὰς κατὰ τῆς ἀποφάσεως τοῦ ἔθνους τῆς διπλωματίας, ἥτις στηρίζεται μόνον εἰς τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου ἐναντίον τοῦ θείου καὶ ἀνθρωπίνου δικαίου. Πέποιθε δὲ ὅτι αἱ εὐγενεῖς ψυχαὶ τοῦ κόσμου καὶ ἰδίως τῶν μεγάλων καὶ πεπολιτισμένων ἐθνῶν ἀντίκεινται εἰς τὴν βίαν κατὰ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν δούλων λαῶν, μάλιστα δὲ κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους, τὸ ὁποῖον διὰ τῆς μεγαλοφυΐας καὶ μεγαλουργίας του εὐηργέτησε τὴν ἀνθρωπότητα καὶ ἔχυσε ποταμοὺς αἱμάτων ὑπὲρ τοῦ νῦν πολιτισμοῦ. Ὑποστηρίζει δὲ πάσῃ θυσίᾳ τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῶν κινδυνευόντων δικαιωμάτων τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ θέλει ἐνισχύσει τὴν κυβέρνησιν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἱεροῦ τούτου ἀγῶνος μεθ' ὅλης τῆς ἀφοσιώσεως. Τὸ παρὸν ψήφισμα δημοσιευθήτω διὰ τῶν ἐθνικῶν ἐφημερίδων». Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ καὶ ὁ ἐν Ναυπλίῳ δικηγορικὸς σύλλογος ἐξέδωκε ψήφισμα. Τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ καὶ ἐν Πειραιεῖ ἐγένετο μεγάλη διαδήλωσις καὶ ψηφίσματα ἐξεδόθησαν τῶν συνελθόντων τὸ μὲν πρὸς τὴν κυβέρνησιν, ὅπως ἐπιμείνῃ ἀγωνιζομένη ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἔθνους ἐπὶ τῇ βεβαίᾳ ἐλπίδι πάσης θυσίας τοῦ πανελληνίου, τὸ δὲ πρὸς τὸν βασιλέα τόδε: «Βασιλεῦ, ἡ ψῆφος ἡμῶν κατέστησέ σε ἡγέτην ἔθνους καταλαβόντος ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὰς ἐνδοξοτέρας σελίδας· ἐπέστη ἡ στιγμή, καθ' ἣν ἡ γωνία αὕτη τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἧς ἄρχεις, πρόκειται νὰ καταστήσῃ σεβαστὰ τὰ περιῳδιζόμενα δικαιώματα τοῦ ἐθνισμοῦ αὐτοῦ. Ὁ λαὸς τῆς γωνίας ταύτης ἐν τῇ διεκδικήσει τῶν τοιούτων δικαιωμάτων στηρίζεται ἐπὶ τοῦ πατριωτισμοῦ σου βέβαιος ὅτι κλείων τὸ οὖς σου εἰς συμβουλὰς ταπεινόφρονας καὶ ἐξευτελιστικὰς παρελθόντος ἐνδόξου θέλεις ὁδηγήσει αὐτὸν εἰς ἀγῶνα νέον καὶ δαφνοστεφῆ». Συγχρόνως δὲ (14 Ἰανουαρίου 1886) καὶ ἐξ Ἀλεξανδρείας Ἕλληνες περὶ τοὺς 600 ἀνεκοινώσαντο τῇ κυβερνήσει ὅτι ἦσαν ἕτοιμοι νὰ ὑποστῶσι πᾶσαν θυσίαν ὑπὲρ τῆς πατρίδος. Ἐν δὲ Σύρῳ, ὁ λαὸς ἀπεδοκίμασε συνελθὼν (16 Ἰανουαρίου) ἐν τῇ πλατείᾳ Λεωτσάκου τὴν περὶ ἀφοπλισμοῦ πρότασιν τῶν δυνάμεων διὰ τηλεγραφήματος πρὸς τὴν κυβέρνησιν καὶ ἐν Σπάρτῃ ὁ λαὸς ἐξέδωκε (19 Ἰανουαρίου) ψήφισμα καὶ πᾶς ὁ ἑλληνισμὸς εἶχε τὰ αὐτὰ φιλοπόλεμα φρονήματα. Ἀλλ' ἡ ἀγγελία ὅτι αἱ δυνάμεις ἔμελλον νὰ ποκλείσωσι διὰ στόλων τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐξαναγκάσωσιν

αὐτὴν εἰς ἀφοπλισμὸν ἐλύπησε καὶ ἀπήλπισε τοὺς πάντας· ἡ ἀνάβασις ὅμως τοῦ Γλάδστωνος ἐπὶ τὴν πρωθυπουργίαν τῆς Ἀγγλίας ἐμετρίασε τὴν λύπην καὶ ἐνεθάρρυνε τοὺς Ἕλληνας ἐπὶ μικρόν· ἀλλ' ἀγγελθέντος ὅτι καὶ ὁ Γλάστων, καθάπερ αὐτὸς ἐδήλωσεν, εἶχετο τῆς πολιτικῆς τοῦ Σώλσβουρυ αὖθις καὶ πάλιν οἱ Ἕλληνες, λαός τε καὶ κυβέρνησις, περιῆλθον εἰς ἀπελπισμόν. Ἐντεῦθεν περὶ τὸ τέλος τοῦ Ἰανουαρίου ἄρχεται ἡ ἀγωνία τῶν Ἑλλήνων καὶ πρὸ πάντων τῆς κυβερνήσεως, καθ' ἧς ἤρξαντο δεινότερον νὰ ἐπιτιθῶνται ἔνθεν μὲν οἱ ἀντιπολιτευόμενοι, ἔνθεν δὲ οἱ Εὐρωπαῖοι, ἐφημερίδες τε καὶ κυβερνήσεις, ὡς ἀνθισταμένης τῇ βουλῇ τῶν δυνάμεων ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ θελουσῶν τὸν πόλεμον. Καὶ ἐν τῇ ἀγωνίᾳ οὖσα ἡ κυβέρνησις ἔτρεφεν οὐχ ἧττον ἐλπίδας, ὅτι διὰ τῆς ἐπιμονῆς ἠδύνατο νὰ ποτρέψῃ τὸν κίνδυνον τοῦ ἀποκλεισμοῦ καὶ ἐκβιάσῃ τὰς δυνάμεις εἰς ὑποχώρησιν. Τούτου δ' ἕνεκα διετέλει πάντοτε παρασκευάζουσα τὸν στρατὸν καὶ μετακινοῦσα ἐν θορύβῳ καὶ ἐπὶ τέλει, ὅτε ἐπέκειτο ὁ ἀποκλεισμὸς τοῦ φοβεροῦ συμμαχικοῦ τῶν Εὐρωπαίων στόλου ναυλοχοῦντος ἐν Σούδᾳ, ὅπως ἀπάρῃ ἅμα τῇ πρώτῃ διαταγῇ τῶν οἰκείων κυβερνήσεων εἰς Πειραιᾶ, προσεκάλεσε διὰ διατάγματος (13 Μαρτίου 1886) πρὸς ταῖς προσκεκλημέναις ἤδη σειραῖς καὶ τὴν τῶν ἐφέδρων τῶν γεννηθέντων κατὰ τὸ 1858 καὶ 1857· δι' ἐπιστολῆς δὲ (15 Μαρτίου) ὁ πρωθυπουργὸς Θεόδωρος Δεληγιάννης πρὸς τὸν πρόεδρον τῆς βουλῆς Α. Ῥικάκην παρεκάλει ὅπως προσκαλέσῃ τηλεγραφικῶς τοὺς βουλευτὰς ἵνα ὡς τάχιστα συναθροισθῶσιν ἐν Ἀθήναις «ἐπειδὴ καθίσταται ἀναπόφευκτον νὰ προταθῶσιν εἰς τὴν βουλὴν μέτρα τινὰ οἰκονομικὰ πρὸς ἐξεύρεσιν καὶ ἄλλων χρηματικῶν μέσων καὶ μέτρα στρατιωτικὰ καθιστῶντα εὐχερεστέραν τὴν σύνταξιν τῶν ὑπὸ τὰς σημαίας τοῦ κατὰ γῆν καὶ θάλασσαν στρατοῦ κληθέντων καὶ κληθησομένων ἀνδρῶν». Ἐπί τε τῇ προσκλήσει τῶν ἐφέδρων καὶ ἐπὶ τῇ ἀποφάσει ταύτῃ τοῦ πρωθυπουργοῦ περὶ συγκλήσεως τῆς βουλῆς ἐπέχαιρε καὶ ὁ «Ἐθνικὸς δεσμὸς» Α. Στούπη εἰσηγησαμένου. Συγχρόνως δὲ διεδίδοντο ὑπὸ τῶν περὶ τὴν κυβέρνησιν μυρία ὅσα πρὸς ἔμπνευσιν σταθερότητος τοῦ λαοῦ πρὸς τὸ πολεμεῖν καὶ ὅτι αὕτη ἔμελλε νὰ ἐπιβάλῃ τῷ λαῷ καὶ ἀναγκαστικὸν δάνειον, ὅπερ ὅμως συνήθως γίνεται μετὰ μακρὸν ἀγῶνα καὶ ἐν ἐσχάταις πολιορκίαις, ὅπως οὕτω πεισθῶσιν οἱ Φράγκοι τῆς Ἑσπερίας ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος μέλλει νὰντιστῇ μέχρι θανάτου καὶ ἐὰν πάντων στερηθῇ· τὰ *λάχανα* ἀρκετὸν τοῖς Ἕλλησιν· ὅτι ὁ συμμαχικὸς στόλος ἕνεκα ἴσως τῶν ἀπειλῶν τούτων ἦν ἐν τῷ διαλύεσθαι, ἐφ' ὅσον τρία ἀγγλικὰ καὶ ἓν ἰταλικὸν ἀποπλεύσαντα τῆς Σούδας οὔτ' ἐπανέπλευσαν οὔτε ἄλλα εἰς ἀντικατάστασιν ἔπεμψαν. Τέλος δὲ ἡ νίκη τῆς φι-

λοπολέμου κυβερνήσεως ἐν τῇ βουλῇ (30 Μαρτίου 1886) καὶ οἱ ἐνθουσιώδεις ὑπὲρ τοῦ πολέμου λόγοι τοῦ Κώστα Κουμουνδούρου καὶ ἡ προσφώνησις τοῦ πρωθυπουργοῦ Θ. Δεληγιάννη ἐκ τοῦ ἐξώστου πρὸς τὸν λαὸν διετήρουν αὐτὸν ἐν μετεωρισμῷ πιστεύοντα ὅτι ἡ κυβέρνησις ἐμμένουσα τῇ φιλοπολέμῳ πολιτικῇ ἐγίνωσκέ τι πλεῖον τῆς ἀφιλοπολέμου ἀντιπολιτεύσεως κατά τι παράρτημα νυκτὶ (13-14 Ἀπριλίου) διαδοθέντος τῆς ἐφημερίδος «Πρωΐας» τοῦ πρωθυπουργοῦ, ἐν ᾧ ἐλέγετο ὅτι «ἀπηυθύνθη ἔξωθεν *μία φωνὴ* πρὸς τὴν κυβέρνησιν σκοποῦσα νὰ εἰσαγάγῃ τὴν Ἑλλάδα εἰς ἄλλο στάδιον σκέψεων καὶ ἐλπίδων. Ἡ φωνὴ αὕτη δὲν συνεβούλευεν εἰς τὴν κυβέρνησιν τὸν *ἀφοπλισμὸν* τῆς χώρας ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι αἱ ἕνεκα τῶν στρατιωτικῶν παρασκευῶν αὐτῆς γενόμεναι δαπάναι ἐπτώχυναν τὸν ἑλληνικὸν λαὸν τοσούτῳ, ὥστε μέγα μέρος αὐτοῦ τρέφεται μὲ μόνον *λάχανα*». Ἀλλ' ἐπὶ τέλους αἱ ἐλπίδες τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ ἑκουσίως ἢ ἀνεπιστάτως ἀπατωμένου ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐδείχθησαν ὀνείρων ἀπατηλότεραι, ὅτε οἱ μὲν πέντε πρεσβευταὶ τῶν δυνάμεων Ἀγγλίας, Γερμανίας, Ῥωσσίας, Ἰταλίας καὶ Αὐστρίας ἐξαιρουμένης τῆς Γαλλίας ἐπέδοσαν αὐτῇ (14 Ἀπριλίου 1886) τελεσίγραφον περὶ ἀφοπλισμοῦ, ὅπερ ἠκολούθησεν ἀμελλητὶ καὶ ἡ *ἐμφάνισις* τοῦ συμμαχικοῦ στόλου εἴς τε τὸ Φάληρον καὶ τὸν Πειραιᾶ ὡς πρόδρομος τοῦ ἀποκλεισμοῦ, ὁ δὲ *ἀποκλεισμὸς* ἤρξατο ὑπὸ τῶν πολεμικῶν πλοίων τῶν πέντε δυνάμεων, — ὅστις κατὰ τὸν ἐν λόγοις φιλέλληνα Γλάδστωνα ἦν ὁ *ἐπιεικέστερος τρόπος* τοῦ ἀφοπλισμοῦ τῆς Ἑλλάδος! Ἦν δὲ ἡ φοβερὰ τῇ Ἑλλάδι ἀνακοίνωσις αὕτη: «Οἱ ὑπογεγραμμένοι ἀντιπρόσωποι τῆς Γερμανίας, τῆς Αὐστρουγγαρίας, Μεγάλης Βρεττανίας, Ἰταλίας καὶ Ῥωσσίας ἐπεφορτίσθησαν ὑπὸ τῶν οἰκείων κυβερνήσεων νὰ πευθύνωσι πρὸς τὴν κυβέρνησιν τῶν Ἀθηνῶν τὴν κοινοποίησιν ταύτην: Ἐπειδὴ ἡ ἀπάντησις τῆς κυβερνήσεως τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὴν ἀπὸ 14/26 Ἀπριλίου κοινὴν διακοίνωσιν ἦν φύσεως οὐχὶ εὐχαρίστου πρὸς τὰς δυνάμεις, αἱ εἰρημέναι κυβερνήσεις διέταξαν τοὺς κυβερνήτας τῶν συνησπισμένων στόλων ἵνα ἐγκαταστήσωσιν *ἀποκλεισμὸν τῶν παραλίων τῆς Ἑλλάδος κατὰ πᾶντὸς ὑπὸ ἑλληνικὴν σημαίαν πλοίου*. Ὁ ἀποκλεισμὸς γενήσεται ἅμα τῇ παρούσῃ κοινοποιήσει, ἐκταθήσεται δὲ ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου Μαλέας μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου Σουνίου καὶ ἀπὸ τούτου μέχρι τοῦ βορείου ὁρίου τῆς Ἑλλάδος συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς νήσου Εὐβοίας, ἐπὶ δὲ τῆς δυτικῆς παραλίας περιληφθήσεται καὶ ἡ εἴσοδος εἰς τὸν Κορινθιακὸν κόλπον.—Πᾶν δ' ὑπὸ ἑλληνικὴν σημαίαν πλοῖον πειραθησόμενον νὰ ἐκβιάσῃ τὸν ἀποκλεισμὸν τοῦτον κατασχεθήσεται». Οὕτω δέ, ἐνῷ κατὰ μὲν θάλασσαν ἡ Ἑλλὰς ὑπὸ σιδηροτεύκτων σκα-

φῶν τῶν κραταιῶν τῆς γῆς ἐπολιορκεῖτο, κατὰ δὲ γῆν ἐπὶ τῶν συνόρων τῆς τε Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας περιεκλείετο ὑπὸ στρατῶν τῆς τέως δυσθανατούσης ἐκ τρόμου Τουρκίας, ἥτις τανῦν ἐρειδομένη ἐπὶ τὴν δύναμιν τῶν κραταιῶν ἐνεφανίσθη προπετευομένη πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἐν πανοπλίᾳ Ἄρεως καὶ ῥώμῃ Ἡρακλέους, — κατέλιπε (27 Ἀπριλίου 1886) τὴν ἐξουσίαν τὸ ὑπουργεῖον τοῦ Θεοδώρου Δεληγιάννη, ὃν μετὰ ματαίας ἀποπείρας (27-29 τοῦ αὐτοῦ) περὶ συγκροτήσεως ὑπουργείου ὑπὸ πρωθυπουργὸν τὸν Νικόλαον Παπαμιχαλόπουλον διεδέξατο ὁ τέως πρόεδρος τοῦ Ἀρείου Πάγου Δημήτριος Βάλβης ὡς πρωθυπουργὸς καὶ ὑπουργὸς τῆς δικαιοσύνης, ὁ φήμης νομομαθοῦς καὶ δικαίου ἀπολαύων.

§ 1782. **Πρωθυπουργία Χαριλάου Τρικούπη (9 Μαΐου 1886 —), κατάστασις τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς.** Ἐν ὀλιγίσταις περιστάσεσι τοῦ πολιτικοῦ αὐτοῦ βίου τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἦν ἐν οὕτως ἀνωμάλῳ καταστάσει, ἐν οἵᾳ κατὰ τὸ 1885-1886. *Ἐσωτερικῶς* τὸ πᾶν ἀνεστατώθη διὰ τῆς ἐπιστρατείας, ἥτις, ὡς δῆλον, κατὰ πρῶτον συνετάραξε τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους, διότι ἔνθεν μὲν ἐδαπανῶντο τὰ χρήματα τοῦ δημοσίου εἴτ' ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου εἴτ' ἐκ δανείων προερχόμενα, ἔνθεν δὲ ἠλαττοῦτο ἡ ἰδιωτικὴ παραγωγὴ καὶ ἡ πηγὴ ἄρα, ἐξ ἧς ἐτρέφετο τὸ δημόσιον, διὰ τῆς ἀφαιρέσεως τῶν χειρῶν τῶν τάξεων ἐκείνων τοῦ λαοῦ, αἵτινες εἶνε αἱ κατ' ἐξοχὴν παραγωγοί. *Ἐξωτερικῶς* δὲ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ἐδείχθη ὅλως γυμνὸν πάσης εὐνοίας καὶ ἐπιεικείας καὶ ἐκείνων τῶν κυβερνήσεων καὶ ἀνδρῶν, οἵτινες ἐπιστεύοντο ὅτι οὐ μόνον φίλα ἐφρόνουν τῇ Ἑλλάδι καὶ τῷ ἑλληνικῷ ἐν γένει, ἀλλὰ καὶ παρεῖχον αὐτῷ ἐλπίδα πάσης ἀρωγῆς ἐν κινδύνοις. Ἐν τῷ κινδύνῳ τῆς Ἑλλάδος οἵ τε μισέλληνες καὶ φιλέλληνες εἰργάσθησαν ἐξ ἴσου κατ' αὐτῆς. Οὐδέποτε ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἐθνῶν σύμπαντες οἱ κραταιοὶ τῆς γῆς συνώμοσαν κατὰ μικροῦ ἔθνους βουλομένου νἀγωνισθῇ τὸν ἱερὸν ὑπὲρ πίστεως καὶ ἐλευθερίας ἀγῶνα. Ἡ Εὐρώπη, ἥτις ἄλλοτε ἐπὶ τῶν *παρκερείων* κατεδίκασεν ὁμοφώνως τῆς Ἀγγλίας ὡς ποινσαμένης κατάχρησιν τῆς ἑαυτῆς ἰσχύος χάριν αἰσχροκερδοῦς Ἑβραίου, ἡ αὐτὴ Εὐρώπη συνηγωνίσθη σύσσωμος κατὰ τῆς αὐτῆς Ἑλλάδος τῇ Ἀγγλίᾳ χάριν αἰσχίστου βαρβάρου, τοῦ Τούρκου, τοῦ τοσούτων καὶ τηλικούτων κακῶν αἰτίου γενομένου τῇ Εὐρώπῃ καὶ τῷ πολιτισμῷ ἐν γένει. Πρὸς δὲ τούτοις διὰ τοῦ ἀπαισίου ἀποκλεισμοῦ οὐ μόνον ὁ ἱερὸς καὶ ἅγιος ἐνθουσιασμός, ὅστις κατέλαβε σύμπαν τὸ ἔθνος κατὰ τὴν ἐπιστρατείαν, ἀλλὰ καὶ αἱ ἐλπίδες αὐτοῦ ἀπεσβέσθησαν πεισθέντος ὅτι ἡ Εὐρώπη τὸ μὲν ἑλληνικὸν ἔθνος ταχέως ἐγκατέλιπεν, ἀνέλαβε δὲ τὴν προστασίαν τῶν Βουλγάρων, οὓς φαντά-

ζεται ὅτι δύναται νὰποσπάσῃ τῶν Ῥώσσων καὶ τοῦ μεγάλου κολοσσοῦ τοῦ πανσλαυϊσμοῦ, οὗ κεφαλὴ ἡ Ῥωσσία, καθ' ἧς πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ ἐκ τοῦ πανσλαυϊσμοῦ κινδύνου ἐπολεμήθη ὁ κριμαϊκὸς πόλεμος καὶ ἐν τοῖς ἐσχάτοις χρόνοις ἐγένετο ἡ συμμαχία τῶν αὐτοκρατόρων. Ἡ πρὸς τὴν Ἑλλάδα δυσμένεια τῶν Ἑσπερίων καθίσταται μᾶλλον δήλη καὶ ἐκ τούτου ὅτι ἀφέντες αὐτὴν μέχρις οὗ ἐξηντλήθη χρηματικῶς καὶ ἡτοιμάσθη ὅσον ἠδύνατο πρὸς τὸ πολεμεῖν, τότε ἀπέκλεισαν αὐτήν, ὅπερ ἠδύναντο κάλλιστα νὰ πράξωσιν ἓξ τοὐλάχιστον μῆνας πρότερον, ὅτε προσεκαλοῦντο οἱ ἔφεδροι καὶ ἤρχοντο αἱ δαπάναι. Οὐχ ἧττον δὲ καὶ ἡ πεποίθησις τοῦ λαοῦ ἐπὶ πᾶσαν πολεμικὴν ἐνέργειαν διὰ τοῦ ἀποκλεισμοῦ ἐκλονήθη μὴ πιστεύοντος πλέον εἰς πολεμικὰς ἐνεργείας τῶν ἑαυτοῦ κυβερνήσεων, διότι ὁμολογουμένως τόσον στρατόν, ὅσος συνηθροίσθη ἐπὶ τῆς ἐπιστρατείας τοῦ 1885-1886, οὐδέποτε ἡ Ἑλλὰς εἶδε πρότερον οὐδ' ἐγένοντό ποτε πολεμικαὶ παρασκευαὶ καὶ δαπάναι τόσαι, ὅσαι τότε, οὐδὲ συνεταράχθη τοσοῦτον οὐ μόνον ἡ ἐλευθέρα Ἑλλάς, ἀλλὰ καὶ σύμπας ὁ ἑλληνισμός, ὅσον τότε. Ἔχων ἀκράνδατον πεποίθησιν ὁ λαὸς ἐπὶ τὸν βέβαιον πόλεμον ἀγογγύστως ὑπέστη τὰ πάντα: *θυσίας χρηματικάς, θυσίας σωμάτων*, τὴν ἀπώλειαν τόσων νέων σφριγώντων ἐν τοῖς νοσοκομείοις, τὴν μεγάλην βλάβην τῆς γεωργίας, τῆς βιομηχανίας, τῆς κτηνοτροφίας, τοῦ ἐμπορίου καὶ καθόλου τῶν βιοποριστικῶν τοῦ ἔθνους πηγῶν. Ἡ Ἑλλὰς οὕτω διακειμένη ἀπέβαλε πᾶσαν ἐλπίδα καὶ ἐζήτει τὸν σωτῆρα. Ἐντεῦθεν κατανοεῖται διὰ τί ὁ λαὸς καὶ οἱ βουλευταὶ οἱ τέως ἐγερθέντες (7 Ἀπριλίου 1885) κατὰ τοῦ Τρικούπη σωρηδὸν μετὰ ἓν περίπου ἔτος (8 Μαΐου 1886) προσήρχοντο αὐτῷ καὶ ἐν εὐφημίαις συμπροέπεμπον εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ ὡς σωτῆρα καὶ ἄγκυραν τοῦ ἔθνους ἐν τρικυμίᾳ, πρὸς οὓς πάντας ἐλπίζοντας παρ' αὐτοῦ ἀπαλλαγὴν τῶν δεινῶν εἶπε: « Ἡ ψῆφος τῆς βουλῆς ἱκανοποιεῖ καὶ αὐτὴν καὶ τὸ ἔθνος. Διερχόμεθα ἡμέρας δοκιμασίας, εἰς ἃς ἐλάχιστον ἁρμόζουσιν ἐκδηλώσεις χαρᾶς. Μετὰ σοβαρότητος ἂς παρασκευασθῶμεν, ὅπως ἀντιμετωπίσωμεν τὰς δυσχερείας τὰς ἐνώπιον ἡμῶν. Ἐπιτρέπεται ἡμῖν νὰ πράξωμεν τοῦτο μετὰ πλήρους πεποιθήσεως, διότι οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ ἔθνους ἀπέδειξαν ὅτι διετήρησαν ἀκέραιον τὸ ψυχικὸν σθένος. Ὅταν ἡ ψυχὴ εἶνε ἀκεραία, ὅταν πάλλῃ ἡ καρδία τοῦ ἔθνους, ὅταν αἱ ζημίαι εἶνε μόνον ὑλικαί, δυνάμεθα προβαίνοντες εἰς τὴν ἐπιτέλεσιν τῶν ἐθνικῶν ὑποχρεώσεων νὰ προβλέπωμεν μετ' ἐλπίδων, μετὰ βεβαιότητος περὶ τῆς ἐκβάσεως τοῦ μέλλοντος ».

Συμπλοκαὶ καὶ ἀψιμαχίαι κατὰ τὰ μεθόρια μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων. Ἐνῷ ταῦτα ἐγίνοντο ἐν Ἀθήναις, ἐπὶ τῶν συνόρων

ἤρχοντο εἰς χεῖρας οἱ τουρκικοὶ καὶ ἑλληνικοὶ στρατοί. Ἀσαφῆ ἐν πολλοῖς μέχρι τοῦ νῦν εἶνε τὰ κατὰ τὴν ἔναρξιν, διάρκειαν καὶ τὸ τέλος τῶν συμπλοκῶν τούτων πολλῶν ἄλλων αἰτίων ἕνεκα καὶ πρὸ πάντων διότι αὗται ἐγένοντο οὐχὶ κατὰ τοὺς παρὰ τοῖς τακτικοῖς στρατοῖς καὶ πολέμοις ἰσχύοντας τύπους καὶ τὰ καθιερωμένα νόμιμα, ἀλλ' ὅπως παρὰ τοῖς ἀτάκτοις εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχεν. Ὅσον δ' ἀποβλέπει εἰς τὰ αἰσθήματα καὶ φρονήματα ἑκατέρου τῶν στρατῶν, πιθανὸν ὅτι οἱ μὲν Τοῦρκοι γαυριῶντες ὅτι οἱ Εὐρωπαῖοι χάριν αὐτῶν ἀπέκλεισαν τοὺς Ἕλληνας κατὰ θάλασσαν ἠβούλοντο ἐξ ἀπροόπτου καὶ αὐτοὶ νὰ προσβάλωσιν αὐτοὺς κατὰ γῆν, οἱ δ' Ἕλληνες ἀγανακτοῦντες ἐπὶ τῇ προσγενομένῃ αὐτοῖς ὑπὸ τῶν Εὐρωπαίων ἀδικίᾳ ἠβούλοντο νὰ προσβάλωσι τοὺς Τούρκους κατὰ γῆν, ὅπου ἦν αὐτοῖς ἐφικτόν. Τούτου ἕνεκα αἴτιοι τῆς ἐνάρξεως τῶν συμπλοκῶν πιθανῶς ἦσαν ἐκεῖ μὲν Ἕλληνες, ἀλλαχοῦ δὲ Τοῦρκοι, ἐφ' ᾧ καὶ ἑκάτεροι δικαίως ἠτιῶντο ἀλλήλους τῆς ἐνάρξεως ἀκηρύκτου πολέμου, δι' ὃ οὐδὲ σαφηνίζουσι τὰ περὶ τούτου αἱ ἀντίθετοι ἐκθέσεις τῶν στρατηγῶν καὶ αἱ ἐπίσημοι ἀνακοινώσεις Ἑλλήνων τε καὶ Τούρκων. Ἔχουσι δὲ τὰ κατὰ τὰ ὅρια κατὰ τὰς ἀσφαλεστέρας εἰδήσεις ὧδέ πως: Μετὰ μέσην νύκτα (ὥρᾳ 1 $^1/_2$ τῆς 7 πρὸς τὴν 8 Μαΐου 1886) ἐνῷ ὁ διοικῶν τὸν σταθμὸν *Καραβίδας* κείμενον παρὰ τὴν Ἀσκουρίδα λίμνην (Νεζερὸς) ἤλλασσε τοὺς φρουρούς, Τοῦρκός τις τοῦ ἀντικρὺ τουρκικοῦ σταθμοῦ ἐπυροβόλησεν ἴσως ἐκ χαρᾶς ἢ μέθης τῆς ἑορτῆς ἕνεκα τοῦ σουλτάνου κατὰ τῶν Ἑλλήνων φρουρῶν· τοῦτον ἐμιμήθησαν πάντες οἱ τοῦ σταθμοῦ ἐκείνου Τοῦρκοι· ἀντιπυροβοληθέντων δὲ καὶ τῶν Ἑλλήνων ἐγένετο ἀψιμαχία. Εἰς τὸν τόπον τῆς προσβολῆς ἔσπευσεν ὄρθρου βαθέος καὶ διέταξε διὰ σαλπίσματος τὴν παῦσιν τοῦ πυρὸς ὁ Κοσμᾶς Δουμπιώτης διοικητὴς τοῦ ἐκεῖ εὐζωνικοῦ τάγματος. Ἐπειδὴ δὲ οἱ Τοῦρκοι ἐξηκολούθουν ἰσχυροποιοῦντες διὰ νέων ἐπικουριῶν τόν τε εἰρημένον σταθμὸν καὶ τοὺς πέριξ καὶ ἐπετίθεντο κατὰ τῶν ἑλληνικῶν σταθμῶν *Καραβίδας*, *Γοδομάν*, *Δύο Δένδρων* καὶ *Ῥαψανόστραταις*, δι' ἄλλων δ' ἐπικουριῶν πεζῶν, ἐν οἷς καὶ ἱππεῖς, ἐξ Ἐλασσῶνος ὁρμωμένων κατελάμβανον τὴν κοιλάδα τῆς Καρυᾶς,—ταῦτα μαθὼν ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἐν Λαρίσσῃ στρατοῦ ἀντιστράτηγος Σαπουντζάκης ἐνίσχυσε δι' ἐπικουριῶν ἅπαντας τοὺς σταθμοὺς ἀπὸ Νεζεροῦ μέχρι τῶν στενῶν τῆς Μελούνας. Συγχρόνως δὲ οἱ Τοῦρκοι προσέβαλον ἅπαντας τοὺς σταθμούς, ἐν οἷς καὶ τὸν *Διάκου Ταμπούρια*, *Ἀναλήψεως*, *Μπαϊρακτάρη*, ἐξ οὗ δῆλον ὅτι, εἰ μὴ προὐλάμβανε τὸ ἀρχηγεῖον Λαρίσσης νὰ ἐνισχύσῃ τοὺς σταθμοὺς αὐτούς, οὗτοι θὰ κατελαμβάνοντο ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐχόντων καὶ ἐκεῖ σκοπίμως ἤδη πρότερον πολλὰς ἐφεδρείας, ὅπερ καθιστᾷ πιθανὸν ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἐπίτη-

δες προσέβαλον τὴν Καραβίδα, ὅπως ἐκεῖσε συναθροισθεισῶν τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων αὐτοὶ καταλάβωσι τοὺς ἀδυνάτους πρὸς δυσμὰς σταθμούς. Ὁ δὲ Δουμπιώτης ἀνδρείως πολεμήσας παρὰ τὸν σταθμὸν Καραβίδας οὐ μόνον αὐτὸν ἔσωσεν ἀποκρούσας τὸν ἐχθρόν, ἀλλὰ καὶ τὸν μικρὸν σταθμὸν *Μπαϊρακτάρη* φρουρούμενον ὑπὸ μόνον 5 εὐζώνων καταληφθέντα ὑπὸ Τούρκων ἀνεκτήσατο. Αἱ συμπλοκαὶ ἐξηκολούθησαν καθ' ὅλην τὴν ὀγδόην Μαΐου μέχρι βαθείας νυκτός. Τῇ δὲ ὑστεραίᾳ (9 τοῦ αὐτοῦ) οἱ Ἕλληνες οὐ μόνον κατὰ πολλῷ πλειόνων μαχόμενοι ἐτήρησαν τὰς ἑαυτῶν θέσεις, ἀλλὰ καὶ τουρκικοὺς σταθμοὺς κατέλαβον τοῦ *Κόγκα*, τὸ *Τσουγκρὶ* καὶ τὸ *Κλαρὶ* αἰχμαλωτίσαντες 3 Τούρκους καὶ λαφυραγωγήσαντες 20,000 φυσεκίων. Τὴν ἡμέραν ταύτην μετέσχε τῶν συμπλοκῶν καὶ μία ἑλληνικὴ πυροβολαρχία. Οἱ Τοῦρκοι ἐπειράθησαν νὰ καταλάβωσι κυρίως τοὺς σταθμοὺς Ἅγιον Ἀθανάσιον καὶ Δύο Δένδρα ἐφορμησάντων τεσσάρων ταγμάτων ἐπανειλημμένως μέχρι τῆς μεσημβρίας ὅτε ἀπελπίσαντες ὑπεχώρησαν ἀποβαλόντες πολλοὺς νεκροὺς καὶ τραυματίας, καίτοι ἡ μάχη ἦν σφοδρὰ καθ' ἅπασαν τὴν γραμμὴν ἀπὸ Νεζεροῦ μέχρι Σουβλισμένου. Συγχρόνως δ' ἐπιθετικώτεροι ἐγένοντο (3 ὥρᾳ μ. μ. τῆς 10 Μαΐου) οἱ Τοῦρκοι καὶ κατὰ τοὺς σταθμοὺς ἀπὸ Μελούνας μέχρι Ῥεβενίου καὶ μάλιστα κατὰ τοὺς Μελούνας, Γκριτζόβαλι, Δρεπάνι καὶ Μπατσόν· ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τοῦ συντάγματος τοῦ ἀνδρείου Λεωνίδα Πετροπουλάκη. Ὡσαύτως νικηταὶ ἀνεδείχθησαν οἱ Ἕλληνες καὶ περὶ τοὺς σταθμοὺς τοὺς παρὰ τὸ Μπουγάζι, δι' οὗ συγκοινωνεῖ ἡ Ἐλασσὼν μετὰ τῆς πεδιάδος τῆς Λαρίσσης, ὅπου αἱ δύο πυροβολαρχίαι ὑπὸ τὸν ταγματάρχην Σμόλεντς καὶ μία πυροβολαρχία ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Ἠπίτην μετὰ τοῦ συντάγματος τοῦ Χατζηϊωάνου οὐ μόνον ἠνάγκασαν τὸν ἐχθρὸν εἰς ὑποχώρησιν, ἀλλὰ καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος. Τὸ μόνον δὲ μέρος, ἐν ᾧ οἱ Τοῦρκοι ἐγένοντο δι' ἀπάτης ὅμως νικηταί, ἦν ἡ Κούτρα, ἐφ' ἧς φονευθέντος τοῦ ἀνδρειοτάτου Κωνσταντίνου Λώρη κατατροπώσαντος τοὺς Τούρκους ὁ ἀνίκανος Λαΐνας καὶ ὁ δειλὸς Πηνιὼ συνελήφθησαν ἀνάνδρως ἡγούμενοι περίπου 310 ἀνδρῶν. Μετὰ δὲ τοῦτο οἱ Τοῦρκοι ἀπαγομένων τῶν Ἑλλήνων αἰχμαλώτων εἰς τὰ ἔνδον νυκτὸς (3 $^1/_2$ τῆς 10 πρὸς τὴν 11 Μαΐου) ἐπῆλθον ἵνα εἰσβάλωσιν. Κατ' αὐτῶν ἐπῆλθεν ἐκ Γριζανίου ὁ ταγματάρχης Δημοσθένης Στάϊκος διοικητὴς τοῦ πρώτου τάγματος τοῦ τετάρτου πεζικοῦ συντάγματος ἡγούμενος 2,000 πεζῶν καὶ σύρων τέσσαρα τηλεβόλα καὶ τρέψας αὐτοὺς κατέλαβε τοὺς σταθμοὺς *Γιάννη Καλύβα*, *Πυραμίδες* καὶ *Μπανίτσας* καὶ ὥρμησε πρὸς τοὺς ἐπὶ τῆς ὀχυρᾶς θέσεως Κὰρρ-Τεπὲ συναθροισθέντας καὶ ὀχυρωθέντας Τούρκους, οἵτινες μάτην ἐπυ-

ροβόλουν τοὺς ἐπερχομένους νικητὰς Ἕλληνας δι' ἀσκόπου πυρὸς τῶν τηλεβόλων. Ἀλλ' ἐνῷ οἱ Ἕλληνες ἡτοιμάζοντο εἰς ἔφοδον κατὰ τῆς θέσεως ταύτης, ἣν ἀενάως καὶ ἐπιτυχῶς ἔβαλλον διὰ τῶν τεσσάρων τηλεβόλων, καὶ εἶτα κατὰ τοῦ Ἐλευθεροχωρίου, ἐν ᾧ μόλις οἱ ἐχθροὶ ἠδύναντο νὰντιστῶσιν, αἴφνης ἔλαβον (ὥρᾳ 8 π. μ. τῆς 11 Μαΐου) τὴν λυπηρὰν διαταγὴν τοῦ ἀρχηγείου ὅπως ἀμελλητὶ καταπαύσωσι τὸ πῦρ. Ἀδημονοῦντες καὶ ἀγανακτοῦντες οἱ στρατιῶται ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσωσι πρὸς τὸ στρατόπεδον τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ἔνθα τῇ ὑστεραίᾳ (12 τοῦ αὐτοῦ) ὁ Στάϊκος ἐξέδωκε πρὸς τοὺς νικητὰς αὐτοῦ στρατιώτας τὴν ἡμερησίαν διαταγὴν ταύτην: « Χθὲς περὶ τὴν 3 καὶ ἡμίσειαν πρωϊνὴν ὥραν προσεβλήθητε αἴφνης ὑπὸ Τούρκων. Ὁ τρόπος τῆς προσβολῆς κατέστησε γνωστὴν τὴν προϋπάρχουσαν πρόθεσιν τοιαύτης. Στιγμάς τινας μετὰ ταῦτα τὸ πῦρ ἐκατέρωθεν ἐπεξετάθη ἐφ' ὅλου τοῦ μετώπου. Οἱ Τοῦρκοι πανταχόθεν ἀποκρουσθέντες εἶδον πίπτοντας ἕνα μετὰ τὸν ἄλλον καὶ καιομένους τοὺς σταθμούς των Γιάννη Καλύβα, Πυραμίδας καὶ Μπανίτσας. Πρὸ τῆς 8 ὥρας π. μ. δὲν ὑπελείπετο ἢ ἡ ἐγγὺς πτῶσις τῆς κινδυνευούσης ὀχυρᾶς θέσεως Κὰρρ-Τεπέ, ὥστε ἡ νίκη σας νὰ ἦνε πλήρης καὶ τὸ ἐν Ἐλευθεροχωρίῳ στρατόπεδον τοῦ Τούρκου στρατηγοῦ νὰ εὑρεθῇ ὑπὸ τὴν διάκρισίν σας. Μεθ' ὅσου θάρρους καὶ γενναιότητος ἀπεκρούσατε καὶ κατενικήσατε ἐχθρὸν πολυπληθέστερον, μετ' ἴσης αὐταπαρνήσεως ἀνεκόψατε τὴν νικηφόρον πορείαν σας, ὅτε ἀνωτέρα διαταγὴ κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ληφθεῖσα ἐπέταξεν ἡμῖν τοῦτο. Ὁ στρατοπεδάρχης μετ' ἐθνικῆς ὑπερηφανείας συγχαίρει ἅπαν τὸ στρατόπεδον καὶ τοὺς σταθμοὺς ἄνευ διακρίσεως ὅπλου, διότι οἱ πάντες ἀνεδείχθητε ἄξιοι τοῦ ἔθνους». Κατὰ τὴν νικηφόρον δὲ ταύτην συμπλοκὴν ἔπεσον 5 καὶ 18 ἐτραυματίσθησαν. Τῇ ὑστεραίᾳ (12 τούτου) ἐγένετο ἀνακωχὴ καὶ καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν ἔπαυσε τὸ πῦρ, οἱ δὲ στρατοὶ τῶν τριῶν ἀρχηγείων Λαρίσσης, Τρικκάλων καὶ Ἄρτης διετάχθησαν ὅπως μεταστρατεύσωσιν ἀπωτέρω τῶν σταθμῶν πρὸς τὰ ἔνδον. Κατὰ τὰς συμπλοκὰς δὲ ταύτας (8-11 Μαΐου 1886) ἐκ μὲν τῶν Ἑλλήνων ἐφονεύθησαν περὶ τοὺς 150, ἐπληγώθησαν ὑπὲρ τοὺς 100, ἐξ ὧν 76 ἐνοσηλεύοντο ἐν τῷ στρατιωτικῷ νοσοκομείῳ Λαρίσσης, καὶ περὶ τοὺς 310 συνελήφθησαν αἰχμάλωτοι ἐπὶ τῆς ἀπαισίας Κούτρας. Διέπρεψαν δ' ἄλλοι τε καὶ πρὸ πάντων ὁ Κωνσταντῖνος Λώρης ὁ ἀτυχὴς ἥρως τῆς Κούτρας ὁ ἐκ τῶν πληγῶν τελευτήσας καὶ ὁ ἐπ' ἀδελφῇ ἀνεψιὸς αὐτοῦ Α. Γαληγάλης, ὁ Κοσμᾶς Δουμπιώτης, ὁ Λεωνίδας Πετροπουλάκης ἐπὶ στρατιωτικῇ ἐμπειρίᾳ, οἱ ἀνδρείως πεσόντες Ὄθων Κακλαμᾶνος, Γ. Δημητρακόπουλος, Δ. Δημητρέσας, Ε. Γκαβέρας, ὁ ἐπιλοχίας Ἡρακλῆς

Γιαταγάνας ὁ καὶ φονευθεὶς καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μιλτιάδης ὁ δεινῶς τραυματισθείς, ὁ Δημοσθένης Στάϊκος, Κ. Λακιώτης, Ὄφμαν, Σμόλεντς κλ. Ἐκ δὲ τῶν Τούρκων κατὰ τὴν ἐφημερίδα « Πίνδον » λαβοῦσαν ἐπισήμους πληροφορίας ἐφονεύθησαν μὲν 1473, ἐν οἷς ὁ Νετζὶπ πασσᾶς ὑποστράτηγος, Σελὴμ βέης συνταγματάρχης, Ὀσμὰν Μαχμοὺτ βέης, Γκὸτ Λὰν (Πρῶσσος) καὶ Μεχμὲτ ἐφένδης ταγματάρχαι, Σκενδὲρ βέης Ἀλβανοί, Γκαδὲρ Μουσταφᾶς λοχαγός, Μπεκὴρ ἀγᾶς, Σουλεϊμὰν Χαφοὺζ καὶ Ἀλῆ Τεβφὴκ· ἐτραυματίσθησαν δὲ 1982, ἐν οἷς ὁ Μουσταφᾶς βέης συνταγματάρχης, Μαχμοὺτ Καρᾶ συνταγματάρχης, Γκρὸν Μπὲκ (Γερμανὸς) συνταγματάρχης, Ἀσλὰν Ὀσμὰν καὶ Σαλὴχ βέης ταγματάρχαι, 5 λοχαγοὶ καὶ 12 ὑπολοχαγοί. Ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τούτων κατανοεῖ τις ὅτι ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς καὶ ἀμυνόμενος καὶ ἐπιτιθέμενος ἀνεδείχθη ἄξιος τῆς πατρίδος· τὸ δὲ τῆς Κούτρας ὄνειδος τιμᾷ μόνον τὴν πανουργίαν τῶν Τούρκων, οἵτινες παρὰ τὰ τοῦ πολέμου νενομισμένα περιήγαγον τοὺς δόλῳ αἰχμαλωτισθέντας διὰ πολλῶν τῆς Μακεδονίας πόλεων πρὸς χλεύην αὐτῶν καὶ ἔκπληξιν τῶν κατοίκων αὐτῆς. Τῇ αὐτῇ δ' ἡμέρᾳ τῆς λήξεως τῶν ἐπὶ τῶν ὁρίων συμπλοκῶν ἀπελύθησαν διὰ διαταγμάτων (12 Μαΐου 1886) οἵ τ' ἔφεδροι καὶ ἐθελονταὶ τοῦ πεζικοῦ καὶ οἱ ἐπίστρατοι τεταγμένοι ἔφεδροι ἐργάται θαλάσσης. Χαίρων δὲ ὁ λαὸς ὅτι πᾶς ὁ στρατὸς ἐπεδείξαντο πλὴν ὀλίγων κατὰ τὰς συμπλοκὰς καρτερίαν, γενναῖον φρόνημα, πειθαρχίαν καὶ ἐνθουσιασμόν, οὐκ ὀλίγον δ' ἡρωϊσμὸν ἄξιον τῶν ἀνδρῶν τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως πολλαχοῦ ἐτέλεσε μνημόσυνα ὑπὲρ τῶν πεσόντων ἐπὶ τῶν συνόρων ἐν Ἀθήναις, Πειραιεῖ, Πάτραις, Σύρῳ καὶ ἀλλαχοῦ καὶ ἐπὶ τὸ πομπωδέστερον ἐν Λαρίσσῃ, εἰς οὓς ὁ παρεπιδημῶν Γάλλος Δερουλὲδ πρόεδρος τοῦ δεσμοῦ τῶν Γάλλων πατριωτῶν εἶπε τάδε: « Ἐν ὀνόματι τῶν Γάλλων πατριωτῶν, ἐν ὀνόματι παντὸς ἐν Γαλλίᾳ φιλοῦντος τὴν δικαιοσύνην καὶ τιμῶντος τὴν ἀνδρείαν χαιρετίζω τοὺς νεκροὺς ὑμῶν, οἵτινες ἔπεσον ἡρωϊκῶς ὑπὲρ πατρίδος, τοὺς τραυματίας ὑμῶν, οἵτινες μετὰ θάρρους ἀντεμετώπισαν χάριν αὐτῆς πάντα κίνδυνον καίτοι εἶχον πρὸ αὐτῶν τριπλάσιον ἀριθμὸν ἐχθρῶν καὶ περὶ αὐτοὺς τὴν ἀγενῆ ἐχθροπάθειαν τῆς ἐκγερμανισθείσης Εὐρώπης. Ἡ Γαλλία μόνον τῇ καρδίᾳ ἦτο μεθ' ὑμῶν σήμερον. Θέλει ὅμως ἀνατείλει ἡ ἡμέρα, μὴ ἀμφιβάλλετε, καθ' ἣν καὶ θὰ δύναται καὶ θὰ πράξῃ τι πλέον. Ἔχωμεν πεποίθησιν εἰς τὸ μέλλον, φίλοι Ἕλληνες. Ὁ νεαρός σας στρατὸς ἐξετέλεσε χθὲς μετὰ θάρρους τὸ πρῶτον αὐτοῦ βῆμα ἐν τῇ ὁδῷ, ἥτις ὁδηγεῖ πρὸς τὴν νίκην καὶ τὴν ἀνεξαρτησίαν. Τὸ δεύτερον βῆμα δέον νὰ ᾖ ὁριστικόν, διὰ τοῦτο δέον νὰ μελετηθῇ ἐπισταμένως καὶ παρασκευασθῇ ἐν ὑπομονῇ. Τίς οἶδεν ἂν μὴ αἱ τύ-

χαι καὶ ὑμῶν καὶ ἡμῶν ἀποφασισθῶσι συγχρόνως. Χαρὰ ὑμῖν καὶ τιμή, δόξα τοῖς νεκροῖς ὑμῶν. Ζήτω ἡ Ἑλλάς ». Κατὰ δὲ μίμησιν τοῦ εἰς τὴν πανωλεθρίαν τῶν Ψαρῶν ἑξαστίχου τοῦ Σολομοῦ ἐποιήθη ὑπὸ Γεωργίου Ι. Μαγγιώρου εἰς τοὺς ἐπὶ τῶν συνόρων ἀγωνισαμένους τὸ τετράστιχον τόδε:

« Σ' τὰ σύνορα ἡ δόξα δαφνοστεφανωμένη
μοιράζει τὰ στεφάνια 'ς τὰ τόσα παλληκάρια
ποῦ κάμαν τὴ γενειά μας καὶ πάλι δοξασμένη
ποῦ δείξανε πῶς ἔχουν καρδιὰ σὰν τὰ λιοντάρια ».

Καὶ ἐν τῇ δούλῃ Ἑλλάδι διὰ λόγων εἰς μνημόσυνον τῶν ἀγωνισαμένων ἀπαγγελθέντων ὑμνήθησαν αἱ ἀρεταὶ αὐτῶν ἀλλαχοῦ τε καὶ ἐν τῇ ἡρωΐδι Κρήτῃ καὶ Ἀλεξανδρείᾳ. Οὕτω δὲ σύμπαντος τοῦ ἔθνους ἀνεζωπυρήθη τὸ φρόνημα διὰ τῶν ἐπὶ τῶν συνόρων πολεμικῶν ἐπιτυχιῶν ἐν ᾧ χρόνῳ ἡ σκληρὰ Εὐρώπη σκαιότατα αὐτοῦ τε κατεφρόνει καὶ τὴν κυβέρνησιν αὐτοῦ δεινῶς ἐκολάφιζεν.

Καταστροφαὶ ἐκ σεισμοῦ, νόσος ἐν Ναυπλίῳ. Εὐνόητος ἡ ὑλικὴ καὶ ἠθικὴ ζημία, ἥτις ἐγένετο τῷ ἔθνει ἕνεκα τῆς ἀποτυχίας τῆς *ἐπιστρατείας*, τῆς ἐπὶ τῆς *Κούτρας ἀτιμίας* καὶ τοῦ *ἀποκλεισμοῦ*. Νέα συμφορὰ ἐπῆλθον οἱ σεισμοὶ τῆς Πελοποννήσου. Ἀνέκαθεν γνωστὸν ὑπάρχει ὅτι ἄλλα τε τῆς Ἑλλάδος καὶ μάλιστα τὰ βόρεια καὶ βορειοδυτικὰ τῆς Πελοποννήσου πολλάκις ἐσείσθησαν καὶ κατεστράφησαν. Γνωστοὶ εἶνε οἱ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος περιγραφόμενοι σεισμοὶ καὶ οἱ ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ὑπὸ τοῦ κλεινοῦ ἱστορικοῦ Προκοπίου τοῦ Καισαρέως καθάπερ καὶ ἄλλοι μεταγενέστεροι ὑπ' ἄλλων περιγεγραμμένοι. Οὐχ ἧττον δὲ ὀλέθριοι ὑπῆρξαν οἱ σεισμοὶ τῷ 1870, ὅτε ἐσείσθησαν καὶ δεινὰς καταστροφὰς ἔπαθον τὰ παρὰ τὸν κρισαῖον κόλπον καὶ τὰ περὶ τὸν Παρνασόν. Τότε οἰκίαι κατέπεσον καὶ ἄνθρωποι ἐφονεύθησαν πρὸ πάντων ἐν Κρίσῃ, Δελφοῖς καὶ Ξηροπηγαδίῳ, οὗ οἱ κάτοικοι τελέως ἐγκατέλιπον τὸ χωρίον αὐτῶν καὶ ἀπῴκησαν παρὰ τὴν θάλασσαν ἐπὶ τῆς ἀρχαίας Κίρρας. Τότε δεινὰ ἔπαθε καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ Παρνασοῦ Ἀράχωβα (Ἀνεμώρεια), ἐν ᾗ πολλαὶ οἰκίαι κατέπεσον συγχωσθέντων καὶ πολλῶν ἀνθρώπων καὶ πλείονες διερράγησαν· πλεῖστοι δὲ κρημνοὶ τοῦ Παρνασοῦ καὶ πέτραι ἀποσχισθέντες κατεκυλίσθησαν, χάσματα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους πολλαχοῦ ἀνεῴχθησαν, ὁδοὶ διεκόπησαν καὶ πηγαὶ ἐστείρευσαν. Οὐχ ἧττον δὲ δεινὸς ἦν καὶ ὁ σεισμὸς τοῦ 1886 (15 Αὐγούστου) ἐν Πελοποννήσῳ ἐν γένει καὶ ἰδίᾳ ἐν Ἠλείᾳ, Μεσσηνίᾳ, Λακωνίᾳ. Ἐν Φιλιατροῖς, Κυπαρισσίᾳ, Γαργαλιάνοις, Μελιγαλᾷ, Λιγουδίστᾳ, Ἀδριτσαίνῃ, Πύλῳ, Κορώνῃ, Μεθώνῃ, Καλάμαις, Νησίῳ, Ἀλαγωνίᾳ, Ἀ-

ρεοπόλει, Σπάρτῃ, Τριπόλει, Μεγαλοπόλει, Χωρεμίῳ, Κυπαρισσίῳ, Πύργῳ, Καρυταίνῃ, Ναυπλίῳ, Ὕδρᾳ, Κορίνθῳ, ἐν τῷ χωρίῳ Μπέλλου, Κεφαλληνίᾳ καὶ Ζακύνθῳ καὶ ἀλλαχοῦ ἐγένοντο καταστροφαὶ ἀνθρώπων, οἰκοδομημάτων καὶ οὐσιῶν καθ' ὅσον ἦν καὶ ἡ ἐποχὴ τῆς συλλογῆς καὶ ἀποθήκης τῶν σταφίδων. Πλὴν δὲ τούτου καὶ μερὶς τοῦ ἐν Πάτραις κατασκευαζομένου μώλου τοῦ λιμένος καθίζησε καὶ ἐν Πύργῳ μερὶς τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς, ἐν δὲ Καλαμακίῳ ἀνεῴχθη μέγα χάσμα παρὰ τὴν τομὴν τοῦ ἰσθμοῦ καὶ ἐν Ὀλυμπίᾳ ἐγένοντο βλάβαι ἐν τῷ ἀνασκαπτομένῳ χώρῳ. Ἐκ τοῦ ἐκχωσθέντος βυζαντιακοῦ ναοῦ τέσσαρες κίονες πεσόντες συνετρίβησαν, δύο δὲ διερράγησαν ἐν τῇ παλαίστρᾳ. Διερράγησαν καὶ αἱ λίθιναι γέφυραι τῶν παρὰ τὰ Φιλιατρὰ χειμάρρων τοῦ τῶν Φιλιατρῶν καὶ τοῦ Λαγκουβάρδου. Κατεστράφη καὶ ὁ ἐπὶ τῶν Οἰνουσῶν νήσων φάρος συνθλασθέντων καὶ τῶν μηχανημάτων. Ἐν γένει δ' ἀριθμοῦνται 300 περίπου φονευθέντες καὶ διπλάσιοι τραυματισθέντες· αἱ δὲ ζημίαι περὶ τὰ 25 ἑκατομμύρια. Ἡ κυβέρνησις ἔσπευσεν εἰς ἐπικουρίαν τῶν παθόντων χορηγήσασα ἀμελλητὶ 300,000 δραχμάς, διπυρίτην, σκηνάς, ξυλικήν, καὶ ἄλλα πράγματα καὶ τρόφιμα. Συνέστη δὲ καὶ ἐπιτροπεία πρὸς συλλογὴν ἐράνων ὑπὲρ τῶν παθόντων συγκειμένη ἐκ τοῦ νομάρχου Ἡλίᾳ Παπαηλιοπούλου, Γ. Βασιλείου ὑποδιοικητοῦ τῆς ἐθνικῆς τραπέζης, Α. Συγροῦ, Τρύφωνος Μουτσοπούλου καὶ ἄλλων, ἥτις ἐν ἐκκλήσει «πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ φιλανθρώπους» ἐξέθηκε (22 Αὐγούστου 1886) διὰ βραχέων τὰ δεινὰ τοῦ σεισμοῦ οὑτωσί: «Ὁ συνταράξας τὸ ἔδαφος τῆς Ἑλλάδος σεισμὸς τὴν νύκτα τῆς 15 λήγοντος μηνὸς μεγίστας ἐπήνεγκε καταστροφάς. Ὁ νομὸς ἰδίως τῆς Μεσσηνίας ὑπέστη πανωλεθρίαν. Πόλεις ἀκμάζουσαι, κωμοπόλεις καὶ χωρία ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ μετετράπησαν εἰς σωρὸν ἐρειπίων, ὑφ' ἃ ἐτάφησαν πλεῖσται ἀνθρώπιναι ὑπάρξεις καὶ περιουσίαι δι' ἀτρύτων ἀγώνων καὶ μόχθων προσκτηθεῖσαι. Εἰς χιλιάδας ὅλας ἀριθμοῦνται αἱ καταχρημνισθεῖσαι οἰκίαι, εἰς δεκάδα δ' ἑκατομμυρίων δραχμῶν ὑπολογίζονται αἱ ἐπισυμβᾶσαι ζημίαι· πλεῖστοί εἰσιν οἱ φονευθέντες, πλείονες οἱ τραυματίαι, ἀναρίθμητοι οἱ ἄστεγοι καὶ οἱ λιμώττοντες». Ἡ κυβέρνησις, αἱ πρὸς συλλογὴν ἐράνων ἐπιτροπεῖαι, ὁ ἐρυθρὸς σταυρὸς καὶ εἴτις ἕτερος παρέσχον πᾶσαν δυνατὴν ἀρωγήν, ἀλλ' αἵ τε δημοτικαὶ καὶ δημόσιαι ὑλικαὶ ζημίαι μόλις μετ' ἔτη πολλὰ δύνανται νὰναπληρωθῶσι. Φέρ' εἰπεῖν ναός, οἷος ὁ ἐν Φιλιατροῖς, εἰς ὅν, ὡς λέγεται, ἐδαπανήθησαν 400,000 δραχμαί, δυσχερῶς πάνυ ἀνεγερθήσεται ἐν βραχεῖ χρόνῳ· οὐδ' αἱ τῶν ἰδιωτῶν ὑλικαὶ ζημίαι ἀναπληρωθήσονται ταχέως.

Πρὸ τοῦ σεισμοῦ ἕτερον ἀπὸ τοῦ θέρους τοῦ 1885 δεινὸν κατέ-

λαβε τὴν πόλιν τοῦ Ναυπλίου ὁ *τυφοειδὴς ἐκτερώδης πυρετὸς* καὶ αὖθις ἐνσκήψας κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1886. Αἴτια τῆς ἐπιδημίας ταύτης ἐγένοντο κατὰ τοὺς ἰατροὺς ἡ κακὴ ποιότης τοῦ ὕδατος τοῦ *Τριμερίου* καὶ τῆς *Γλυκιᾶς* ἢ μᾶλλον αἱ ἀκαθαρσίαι αἱ ἐγχεόμεναι εἰς τὸ ὑδραγωγεῖον τῆς πόλεως καὶ τὰ ἕλη τὰ παρὰ τὴν ἀκτὴν αὐτῆς καὶ αἱ δυσοσμίαι αἱ ἐκ τῶν περὶ τὴν πόλιν ἀποπατημάτων καὶ οἱ πλήρεις δυσωδῶν ὑλῶν ὑπόνομοι αὐτῆς. Ὅτι δὲ τὰ ἕλη εἶνε πυρετῶν ἑστίαι οὐδεὶς ἀμφισβάλλει· παράδειγμα δὲ ἀναντίλεκτον ἔστω ἡ ἀποξήρανσις τῆς Κωπαΐδος.

Ἀποξήρανσις τῆς Κωπαΐδος. Γνωστὸν ὅτι ἦν καιρὸς ὅτε ἡ Κωπαὶς λίμνη ἦν ἀπεξηραμμένη διοχετευομένων τῶν ὑδάτων τοῦ τε Κηφισοῦ καὶ τοῦ Μέλανος καὶ τῆς τῆς Λεβαδείας Ἐρκύνης εἰς τὴν Εὐβοϊκὴν θάλασσαν. Οἱ πέριξ τῆς Κωπαΐδος οἰκοῦντες ἐφ' ὅσον τὰ ἕλη αὐτῆς ἀποξηραίνονται, ἐπὶ τοσοῦτον ἀπολαύουσιν ὑγείας καὶ εὐρωζίας.

Ἐπαναγωγὴ τοῦ πρώην ὑπὸ τοῦ Τρικούπη εἰσαχθέντος φορολογικοῦ συστήματος καὶ τοῦ δασμολογίου, ὑπὸ δὲ τοῦ Δεληγιάννη καταργηθέντος κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ κατάστασις ἠθικὴ καὶ ὑλικὴ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ κυβέρνησις Τρικούπη ἀναλαβοῦσα ἐκ τῆς πρώτης ἐπὶ τῶν μεθορίων συμπλοκῆς τῶν ἑλληνικῶν καὶ τουρκικῶν στρατῶν ὡς κύριον σκοπὸν προέθετο ὅπως ἐπαναγάγῃ καὶ πάλιν τὸ φορολογικὸν καὶ δασμολογικὸν ἐκεῖνο σύστημα, ὅπερ κατέλυσεν ἡ κυβέρνησις Δεληγιάννη. Ἐκ τῶν πρώτων ἐπανήχθη τὸ σύστημα τῶν *καπνοκοπτηρίων* μετά τινων μεταβολῶν.

Ἠθικὴ ἐν Ἑλλάδι κατάστασις. Πρὶν ἢ δὲ ἐξετασθῇ ἡ σήμερον ὑλικὴ τῆς Ἑλλάδος κατάστασις ἀνάγκη πρὸ πάντων νὰ μελετηθῇ καὶ γνωσθῇ ἡ ἠθική, ἧς ἄνευ ἡ ὑλικὴ εἶνε ματαία, διότι ἡ διατήρησις καὶ ἀκμὴ τῶν ἐθνῶν ἐρείδονται ἐπὶ τῆς ἠθικῆς πρῶτον καὶ εἶτα ἐπὶ τῆς ὑλικῆς. Ἡ νῦν ἠθικὴ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος εἶνε ἀποτέλεσμα πολλῶν προγενεστέρων παραγόντων. Ἐπὶ τουρκοκρατίας ἡ ἠθικὴ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐστηρίζετο ἐπὶ μόνης τῆς πίστεως εἰς τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων καὶ ἐπὶ τῶν ἄνευ παιδαγωγικῆς διδασκαλίας κρατούντων ἠθικῶν παραγγελμάτων· τὰ δὲ σχολεῖα ἐπειδὴ ἦσαν ὀλίγιστα, ἢ ἐλάχιστον ἢ οὐδόλως συνέτεινον εἰς τὴν ῥύθμισιν τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ δημοσίου βίου. Ἡ θρησκεία ἦν ἡ μόνη καταφυγὴ τοῦ τυραννουμένου ἔθνους. Αὕτη ἐπλήρου τὴν ψυχὴν τοῦ Ἕλληνος πίστεως, ἐλπίδος καὶ ἀγάπης· ταύτην εἶχεν οὗτος ὡς ὁδηγήτριαν ἐν πᾶσιν· ὑπὸ τὴν σκέπην ταύτης διῆγε τὸν βίον ἐν τῇ τυραννίᾳ. Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἀληθὴς θρησκευτικὴ πίστις κατακυριεύει τῆς καρδίας καὶ τοῦ νοῦ τοῦ ἀνθρώπου, οὗτος τὰ ἐντάλματα αὐτῆς τηρεῖ κατὰ γράμμα μέχρι δεισιδαιμονίας. Ὅπως ἡ

ἀπιστία εἶνε *ἄρσις* τῶν πάντων, οὕτως ἡ *πίστις* εἶνε *θέσις* τῶν πάντων. Τούτου ἕνεκα ὁ μὲν ἄπιστος τὰ πάντα τῆς θρησκείας αἴρων οὐδὲν ἔχει, ἐφ' οὗ νὰ στηριχθῇ, ὁ δὲ *πιστεύων* οὐδὲν αἴρων καὶ τὰ πάντα κατέχων ἐν τῷ πνεύματι ἐπὶ τῶν πάντων αὐτῆς στηρίζεται. Ἀχώριστα δὲ παρὰ τοῖς Ἕλλησι τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος εἶνε τὸ φιλελεύθερον καὶ ἡ ἀγάπη τῆς πατρίδος. Ἐντεῦθεν ἐπὶ τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 οἱ Ἕλληνες ἐμάχοντο ὑπὲρ *πίστεως* καὶ *πατρίδος*. Μετὰ τὴν ἐπανάστασιν περὶ μὲν θρησκευτικῆς ἀγωγῆς οὐδὲν ἔπραξαν οὔτε ἡ πολιτεία οὔτε ἡ ἐκκλησία, ἐνῷ πολλὰ συνέτεινον εἰς ἐλάττωσιν τοῦ θρησκευτικοῦ αἰσθήματος: *πρῶτον* ἡ παντελὴς ἀνικότης τῆς ἱερατικῆς τάξεως. Αὕτη, ἐφ' ὅσον μὲν τὸ ἔθνος διετέλει ἐν σκοτεινῇ ἀμαθείᾳ, ἐτιμᾶτο καὶ ἦν σεβαστή, διότι ὁ λαὸς ἀπαίδευτος ὢν ἠρκεῖτο ἀκροώμενος τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἀκολουθιῶν καὶ κοινωνῶν τυπικῶς τῆς θείας λατρείας· ἀφ' ὅτου ὅμως ὁ μὲν λαὸς διὰ τῆς παιδείας ἀνεπτύσσετο, ἐκείνη δὲ διετέλει ἐν τῇ αὐτῇ τῆς ἀμαθείας καταστάσει ἥ τε τιμὴ καὶ τὸ σέβας πρὸς ἐκείνην ἠλαττοῦντο μέχρις οὗ τέλος τελέως ἐξέλιπον. Ἡ περιφρόνησις δὲ κατ' ἐξοχὴν τοῦ κλήρου προῆλθε κυρίως ἐκ τῶν ἐν τοῖς σχολείοις τῶν Ἀθηνῶν καὶ πρὸ πάντων τοῦ πανεπιστημίου. Οἱ σπουδάζοντες ἐν Ἀθήναις καὶ διδασκόμενοι περὶ θρησκευτικῶν μεταρρυθμίσεων ἐν τῇ Δυτικῇ Εὐρώπῃ καὶ μανθάνοντες ἔκ τε τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς ἀναγνώσεως τὰς φιλελευθέρους καὶ ὀρθολογιστικὰς θεωρίας περὶ θρησκείας τῶν Εὐρωπαίων λογίων καὶ φιλοσόφων, μὴ ὄντες δὲ τεθωρακισμένοι διὰ τῆς κατ' ἐπίγνωσιν πατρίου θρησκευτικῆς πίστεως καὶ τῆς ἐν οἴκῳ θρησκευτικῆς καὶ ἠθικῆς παιδαγωγίας τὸ μὲν ἐγίνοντο αὐτοὶ δοῦλοι τῆς ἐκ τῆς μαθήσεως ἢ μᾶλλον ἡμιμαθείας ψευδοπαιδείας, τὸ δὲ ἐπιστρέφοντες οἴκαδε μετέδιδον τοῖς ἀπαιδεύτοις καὶ τυφλοῖς τὰ φῶτα τῆς δῆθεν παιδείας καὶ τελείας θρησκευτικῆς ἀγωγῆς, ἀνακηρύσσοντες σὺν τοῖς ἄλλοις τὴν σπουδαιότητα τῶν φιλελευθέρων καὶ σοφῶν διδασκάλων, ὧν ἡ σοφία ἐπὶ τοσοῦτον ἐμεγαλύνετο, ὅσον ἡ θρησκευτικὴ αὐτῶν διδασκαλία ἦν μᾶλλον φιλελεύθερος, δῆλα δὴ ἀπεσχοινίζετο τῆς σκωρίας τῆς ὀρθοδοξίας. Καὶ τούτου ἕνεκα μέγα ὄνομα ἐκτήσατο ὁ καθηγητὴς τῆς γενικῆς ἱστορίας ἐν τῷ πανεπιστημίῳ Θεόδωρος Μανοῦσος, ὅστις ἐκ παντὸς τρόπου ἐσπούδαζεν ἵνα χλευάζῃ τὴν ὀρθοδοξίαν, λαμπρύνῃ δὲ πᾶσαν ἀπιστίας θεωρίαν. *Δεύτερον*, ἐνῷ οὕτως ἡ νεολαία θρησκευτικῶς ἐφθείρετο, ἡ πολιτεία οὐδαμῶς ἐφρόντιζεν ἵνα ἡ ἐκ τῶν σχολείων ζημία ἀναπληρωθῇ διὰ τῆς διδασκαλίας κλήρου πεπαιδευμένου· ἐξ ἐναντίας μεγάλη φροντὶς ἐλαμβάνετο ὅπως ἡ ἐκκλησία ἐντελῶς καθυπαχθῇ τῇ πολιτείᾳ· τοῦτο δ' ἐγένετο οὕτως ἐπισήμως, ὥστε ὁ λαὸς

ἐπείσθη ὅτι τὴν ἐκκλησίαν οὐδὲν ὑψηλότερον διοικητικῆς σχέσεως ἔχουσαν πρὸς τὴν πολιτείαν κατὰ τοσοῦτον μόνον ὀφείλει τις νὰ λαμβάνῃ πρὸ ὀφθαλμῶν, ἐφ' ὅσον συντελεῖ εἰς τὰς κοινωνικὰς αὐτοῦ ἀνάγκας. Ἐντεῦθεν *ἄδεια γάμων ἢ διαζυγίων, ἔκδοσις ἀφορισμῶν, τέλεσις μνηστειῶν καὶ στέψις νυμφίων* καὶ ἡ τυπικὴ λατρεία ἐν τοῖς ναοῖς καὶ οἱ ἁγιασμοὶ ἐν τοῖς οἴκοις καὶ ἡ νεκρώσιμος ἀκολουθία καὶ αἱ *εὐχαὶ* ἐπὶ ἀνομβρίας, θεομηνίας καὶ ἀφορίας καὶ κατὰ τοῦ βρούχου καὶ σκώληκος καὶ ἀκρίδος καὶ ἐν γένει εὐχαὶ καὶ πράξεις ὑπὲρ εὐτυχίας τῶν σωμάτων καὶ κατὰ δυστυχιῶν ἦσαν οἱ μόνοι σύνδεσμοι οἱ τὸν λαὸν μετὰ τῆς ἐκκλησίας συνάπτοντες. *Τρίτον*, ἐνῷ οὕτως ὑπεσκάπτοντο τὰ θεμέλια τῆς πίστεως ἥ τε πίστις καὶ ἐκκλησία ἐκλονοῦντο διὰ τῶν θρησκευτικῶν ἐρίδων. Τὰ ἐπὶ τοῦ Παπουλάκου συμβάντα, τὰ καίρεια καὶ ἐσχάτως τὰ μακράκεια, ἕτερα ὅμοια θρησκευτικὰ σκάνδαλα ἔβλαψαν μεγάλως τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα, διότι ἐκ τῶν τοιούτων ἐρίδων, ὅπως ἂν ἀποβῇ τὸ πρᾶγμα, πάντοτε ὁ ἄκμων εἶνε ἡ ἐκκλησία. *Τέταρτον* ἡ διάλυσις τῶν μοναστηρίων ὅπως ἀσυνέτως ἐγένετο μεγάλως, ὡς εἴρηται (1028), ἔβλαψε τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἐψύχρανε τὸ θρησκευτικὸν αἴσθημα. *Πέμπτον* ἡ διδασκαλία ἔν τε τοῖς σχολείοις, γυμνασίοις καὶ πανεπιστημίοις εἶνε ἡ ἀέναος ψυχρὰ πηγή, ἐξ ἧς πήγνυται ἡ εἰς τὰ δόγματα τῆς θρησκείας πίστις, διότι διδάσκονται συγχρόνως μαθήματα θρησκευτικὰ καὶ ἐπιστημονικά, ἅπερ ἀντικείμενα ἀλλήλοις ἀναιροῦσιν ἄλληλα· ἐπειδὴ ὅμως, καθάπερ εἴρηται, ἡ πίστις ἔχει ἤδη ψυχρανθῇ, ὁ τὰ θρησκευτικὰ διδάσκων ἡττᾶται πάντοτε ὑπὸ τοῦ τὰ ἐπιστημονικά. Φέρ' εἰπεῖν μαθητὴς διδάσκεται ὑπὸ τοῦ τὰ θρησκευτικὰ διδάσκοντος ὅτι ὁ ἥλιος κινεῖται κατὰ τὸ γραφικόν: «στήτω ὁ ἥλιος κατὰ Γαβαὼν καὶ ἡ σελήνη κατὰ φάραγγα Αἰλών..... Καὶ ἔστη ὁ ἥλιος κατὰ μέσον τοῦ οὐρανοῦ καὶ οὐ προεπορεύετο εἰς δυσμὰς εἰς τέλος ἡμέρας μιᾶς» καὶ ὅτι ἡ γῆ διατελεῖ ἀκίνητος κατὰ τὸ τοῦ ψαλμῳδοῦ: «Ὁ θεμελιῶν τὴν γῆν ἐπὶ τὴν ἀσφάλειαν αὐτῆς· οὐ κλιθήσεται εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος»· ἀπὸ δὲ τοῦ τὰ ἐπιστημονικὰ διδάσκοντος μανθάνει ὅλως τἀναντία, ἅπερ ὡς κοινῇ παραδεδεγμένα σήμερον οὐδεὶς τολμᾷ νὰ πολεμήσῃ διὰ τῶν ῥητῶν τῆς ἁγίας γραφῆς, διότι ἀνεπιστρεπτεὶ παρῆλθον οἱ χρόνοι, καθ' οὓς οἱ ἄνθρωποι τιθέντες τὴν ἁγίαν γραφὴν ὡς θεμέλιον πάσης γνώσεως καὶ ἐπιστήμης κατεπολέμουν πᾶσαν ἐναντίαν αὐτῇ διδασκαλίαν. Ἐντεῦθεν ἀναντιλέκτως ὁ μαθητὴς ἀποδέχεται τὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ ἀπορρίπτει τὰ τοῦ θεολόγου. Τοιαῦται ἀντιθέσεις εἶνε μυρίαι ὅσαι, οἷον αἱ περὶ δημιουργίας κατὰ τὸ σύστημα τοῦ *Μωϋσέως* καὶ αἱ κατὰ τὸ σύστημα τοῦ *Δαρβίνου*, αἱ περὶ κινήσεως τῶν οὐρανίων σωμάτων τοῦ

Γαλιλαίου καὶ Κοπερνίκου καὶ αἱ τῆς ἁγίας γραφῆς ἀντίθετοι· ἡ περὶ ἡλικίας τῆς γῆς καὶ δημιουργίας ἐν γένει θεωρία τῶν γεωλόγων ὅλως ἀντίθετος πρὸς τὴν χρονολογίαν τῆς ἁγίας γραφῆς κτλ. Ἐνῷ δὲ οὕτως ἡ πίστις ὑσημέραι ἐξέλειπεν οὐδὲν ἀντικαθίστα αὐτήν. Καὶ τἆλλα ἔθνη τῆς Εὐρώπης διῆλθον τὸ αὐτὸ τῆς κατὰ μικρὸν ἐλαττώσεως τῆς πίστεως στάδιον, ἀλλ' ἀνεπλήρωσαν τὸ ἐκλιπὸν διὰ τῆς ἠθικῆς ἀγωγῆς, διὰ τῆς αὐστηρᾶς τηρήσεως τῶν νόμων, διὰ τῆς κοινωνικῆς ἐν γένει ἀναπλάσεως· ἀλλὰ παρ' Ἕλλησιν οὐδὲν τούτων ἐγένετο· ὅλως δὲ μάλιστα τοὐναντίον ἐκ παραλλήλου ἐβάδισαν *ἀπιστία, παρανομία, παράλυσις* τῆς κοινωνίας, θεωρουμένων, εἴ που ὑπῆρχον, τῆς μὲν πίστεως ὡς δεισιδαιμονίας ἀξίας μαμμακύθων, τῆς δ' εὐνομίας ὡς ἀνεπιτηδειότητος καὶ τῆς ἠθικῆς ἀγωγῆς καὶ ἐγκρατείας ὡς ἐλλείψεως πολιτισμοῦ καὶ ὡς σκαιότητος ἰδιαζούσης τοῖς ἀπαιδεύτοις χωρίταις. Πρόσθες δὲ τούτοις τὸν ὀργασμὸν τοῦ ἔθνους εἰς τὸ χρηματολογεῖν καὶ τιμᾶς καὶ πλοῦτον κτᾶσθαι, ἅπερ ἥκιστα μὲν συμβάλλονται εἰς τὸ τὴν καρδίαν καὶ τὸν νοῦν καθαίρειν ἁμαρτημάτων καὶ τὴν ψυχὴν ἀρεταῖς λαμπρύνειν καὶ τὴν κοινωνίαν βελτίω ποιεῖν· τὰ μάλιστα δὲ εἰς τὸ ἐκριζοῦν ὅ τι γενναῖον καὶ ὑψηλὸν ἔχει ἡ ψυχή, ἤγουν τὴν θεοείδειαν αὐτῆς ἐκείνην, δι' ἧς ὁ ἄνθρωπος καθίσταται ὑπέρτερος τῶν ἰδίων παθῶν καὶ τῶν ἐλαττωμάτων τῆς κοινωνίας. Ἐντεῦθεν κατανοεῖ τις διὰ τί ὑσημέραι πληθύνονται οἱ φόνοι, αἱ ἀδελφοκτονίαι, ἡ ἀκολασία, ἡ ἀσωτεία, ἡ λωποδυσία, τὸ κατανοσφίζεσθαι τά τε δημόσια καὶ τὰ τῶν ἰδιωτῶν καὶ αἱ πρὸς εὐκολωτέραν ἁρπαγὴν τῶν τε δημοσίων γαιῶν καὶ οἰκοπέδων καὶ τῶν *ἀρχαιοτήτων* ἑταιρεῖαι συγκείμεναι πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ ἐξ ἀνδρῶν ἱσταμένων ἐπὶ τῶν ὑψίστων τῆς θέμιδος ἑδρῶν, οὗ ἕνεκα καὶ αὐτὰ τὰ δικαστήρια τῆς πατρίδος ἀπέβησαν οἱ τόποι πάσης παρανομίας καὶ δεκασμοῦ.—Προστίθημι δὲ καὶ τὴν *καπηλείαν* τῶν ἀρχαιοτήτων διότι ἡμῖν γε τοῖς Ἕλλησιν οὐδὲν ἱερώτερον καὶ ἁγιώτερον τῆς τῶν προγόνων κληρονομίας, ἐφ' ᾗ καὶ μόνοι οἱ νῦν Ἕλληνες σεμνυνόμεθα καὶ δι' ἧς πρὸ πάντων ἐτύχομεν τῆς ἐλευθερίας· ὁ δὲ καπηλευόμενος τοιαύτην κληρονομίαν ὁμοιάζει ἀσεβεστάτῳ υἱῷ πωλοῦντι καὶ αὐτὰ τὰ ὁστᾶ σεβαστοῦ τῷ ἔθνει μεγάλου πατρὸς πρὸς διατήρησιν ἑαυτοῦ οὐτιδανοῦ ὄντος. Τοιούτων ἀσεβῶν καπήλων γέμουσιν, ὡς μὴ ὤφελεν, αἱ Ἀθῆναι καὶ ὁ Πειραιεύς, ἡ δὲ καπηλεία αὐτῶν διέφθειρεν οὕτω καὶ αὐτοὺς τοὺς χωρίτας Ἕλληνας, ὥστε πανταχοῦ τῆς ἑλληνικῆς γῆς ἐλευθέρας τε καὶ δούλης ὑπάρχουσι τοιοῦτοι τυμβωρύχοι καὶ κάπηλοι τῆς σεμνῆς ἀρχαιότητος καθόλου ἀνάξια τέκνα τῆς Ἑλλάδος. Σὺν τοῖς ἄλλοις δὲ κακοῖς οἱ τῶν ἀρχαιοτήτων κάπηλοι κακουργοῦσι καὶ εἰς τὴν ἐπιστήμην· διότι οὗ-

τοι, ὅπως μὴ φωραθῶσιν, ἀποδιδόντες ἄλλῳ τόπῳ ἄλλην ἀρχαιότητα καὶ συμφέροντος ἕνεκα κρύπτοντες τὸν τόπον, ἐφ' οὗ τὰς ἀρχαιότητας ἐσύλησαν, τὸ μὲν ζημιοῦσι τὴν τοπογραφίαν αὐτοῦ, τὸ δέ, ὃ καὶ κυριώτατον, τὴν ἱστορίαν τῆς τέχνης καὶ τὴν ἀρχαιολογικὴν ἐν γένει ἐπιστήμην, διότι οἱ ἀρχαιολόγοι ἀγνοοῦντες τὸν τόπον τῆς καταγωγῆς τῶν ἀρχαιοτήτων ἔνθεν μὲν ἀδυνατοῦσι νὰ κατατάξωσι τὰ οἰκεῖα τοῖς οἰκείοις, προκειμένου μάλιστα περὶ συμπληρώσεως τεθραυσμένων ἔργων τῆς τέχνης, ἔνθεν δὲ νὰ ἐξενέγκωσι κρίσεις ἀσφαλεῖς περὶ αὐτῶν. Τοιαύτης βλάβης αἰτίων ὄντων τῷ τε ἔθνει καὶ τῇ ἐπιστήμῃ τῶν καπήλων τῶν ἀρχαιοτήτων περιττὸν νὰ ῥηθῇ ὅτι αὐτοὶ εἶνε ἄξιοι τῶν μεγίστων τιμωριῶν.—Ἐντεῦθεν κατανοεῖ τις διὰ τί τοῦ ἔξω ἑλληνικοῦ κινδυνεύοντος καὶ σὺν αὐτῷ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος τὸν ἔσχατον κίνδυνον οὐ μόνον πολιτικόν, ἀλλὰ καὶ θρησκευτικὸν τελεία ἀπάθεια ἐπικρατεῖ παρ' ἅπασι τοῖς Ἕλλησιν. Ἐνῷ ἡ χορηγία βερατίων Βουλγάροις ἐπισκόποις ἐν Μακεδονίᾳ εἶνε τοῖς μὲν ἐκεῖ Ἕλλησι θάνατος, τοῖς δ' ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι μέγας κίνδυνος ἀεὶ αὐτοῖς ἐπικρεμάμενος, μᾶλλον τὴν προσοχὴν τοῦ ἑλληνικοῦ ἐπισπῶνται αἱ συνταγματικῆς παιδιᾶς βουλευτικαὶ ἐκλογαὶ ἢ ὁ ἐκ Μακεδονίας εἰσελαύνων βάρβαρος. Ἐνῷ ἐν ἄλλοις χρόνοις ἐκ τῆς φοβερᾶς δηλώσεως τῆς μητρὸς τῶν ἐκκλησιῶν: «ἡ ἐκκλησία ἐν διωγμῷ» θὰ ἐξηγείρετο σύμπαν τὸ ἑλληνικὸν τό τε δοῦλον καὶ ἐλεύθερον, τανῦν οὐδ' αὐτὸς ὁ εὐσέβειαν ἐπιδεικνύμενος καὶ φύλακα ἑαυτὸν ἀεὶ προβαλλόμενος τῆς ἐκκλησίας Ἀπόστολος Μακράκης ἐκινήθη τὸ παράπαν· οὐδ' εἷς Παπουλᾶκος ἐνεφανίσθη· οὐδ' αὐτὸς ὁ Δαμαλᾶς ὁ ἀποκηρύττων καὶ ἀποκόπτων τοῦ σώματος τῆς ἐκκλησίας πάντα καταλύοντα τὴν τετράδην καὶ παρασκευὴν ὁ ἐγείρας ὡς ἄλλος Μακάριος ὁ Καρυστίας Ἰουδαϊκὸν πόλεμον, οὐδ' αὐτὸς ἐφάνη που. Οἱ Πανέλληνες εὗδουσι νήδυμον ὕπνον μὴ λαμβάνοντες πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι σὺν τῇ ἀπωλείᾳ τοῦ *θρόνου* τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου συναπόλλυται τάχιον ἢ βράδιον οὐ μόνον καὶ ὁ ἐν Ἀθήναις, ἀλλὰ καὶ ὁ τόπος ἐν ᾧ οὗτος ἵσταται· καὶ οὐ μόνον τοῦτο, ἀλλ' ὁ πανσλαυϊσμός, ἐπειδὰν καταρρίψῃ τοὺς θρόνους τῶν ἑλληνικῶν πατριαρχείων, θὰ ςήσῃ καὶ ὕψιςον τὸν σλαυϊκὸν θρόνον τῆς ὀρθοδοξίας ἐν Πετρουπόλει καὶ ἐξ αὐτοῦ θὰ προσκαλέσῃ σύμπαντας τοὺς ὀρθοδόξους ἵνα ταχθῶσιν ὑπὸ τὴν σκέπην αὐτοῦ, ἐὰν θέλωσι νὰ σώσωσι τά τε σώματα καὶ τὴν ψυχήν. *Ὁ ἀγὼν ἄρα περὶ τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου εἶνε ἀγὼν περὶ ζωῆς καὶ θανάτου τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους.* Διὰ τοῦτο οἱ Ἕλληνες ἀμελῶς ἔχοντες σήμερον περὶ τὴν σωτηρίαν τῶν προνομιῶν τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου καταδικάζομεν ἡμᾶς αὐτούς, ἀμελοῦμεν τῆς σωτηρίας ἡμῶν τε καὶ τῶν πάντων Ἑλλήνων

νῦν τε καὶ εἰς τὸν μέλλοντα χρόνον· Ὅπως δ' ἐν τῷ ζητήματι τῶν βερατίων τῶν Βουλγάρων ἐπισκόπων ἀπώλεσε τὸ οἰκουμενικὸν πατριαρχεῖον τὸ ἑαυτοῦ κῦρος ἐσαεί, οὕτως ἀπώλετο ἐν τῇ καταπτώσει τῆς ἡρωΐδος Κρήτης ἡ γοητεία τῆς κρητικῆς ἀνδρείας καὶ τὸ κῦρος τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος παρά τε τῷ ἑλληνικῷ ἔθνει καὶ τοῖς ξένοις. Κακὸς δαίμων τῶν Ἑλλήνων παρεσκεύασε τὰ πάντα οὕτως, ὥστε συγχρόνως λακπατοῦνται αἰσχρῶς ἥ τε ἐκκλησία καὶ ἡ πολιτεία τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Οὕτω παρακμάζουσι καὶ ἀποθνήσκουσι τὰ ἔθνη. Τελοῦντας ἑορτὰς τοῦ διαδόχου ἔτρεφον ἡμᾶς ἐλπίδες ὑπὲρ αἰσίου μέλλοντος· μετὰ δὲ τὰς ἑορτὰς ἀπέλπιδες ἱστάμεθα θεώμενοι τὰ τρόπαια τῶν ὑφ' ἡμῶν ἄλλοτε περιφρονουμένων βαρβάρων καὶ ἡμιβαρβάρων λαῶν. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον «ἐλπίδες ἐν ζωοῖσιν, ἀνέλπιστοι δὲ θανόντες».

§ 1784. **Ἑορταί.** Ἐκ τῶν ἑορτῶν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἡ τῆς παλιγγενεσίας τελουμένη κατ' ἐνιαυτὸν σὺν τῷ χρόνῳ ἀπετρίβη οὕτως, ὥστε ἀπὸ ἐτῶν ἀπέβη ἁπλοῦς τύπος οὐδαμῶς κινοῦσα τὰ ὑψηλὰ καὶ ἱερὰ ἐκεῖνα αἰσθήματα, ἅπερ κατεῖχον τοὺς ἄνδρας τῆς μεγάλης τοῦ 1821 γενεᾶς· δι' ὃ καὶ κάλλιον ἤθελεν εἶναι, εἴ περ ὡρίζετο ἵνα ἡ μεγάλη αὕτη ἑορτὴ ἑορτάζηται ἀνὰ τετραετίαν ἢ πενταετίαν καθάπερ παρὰ τοῖς παλαιοῖς τὰ Ὀλύμπια. Μετὰ τὴν ἑορτὴν δὲ τῆς εἰκοσιπενταετηρίδος τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως χαρὰν μεγάλην ἠσθάνθη ὁ λαὸς ἐπὶ τῇ γεννήσει (21 Ἰουλίου 1868) τοῦ διαδόχου Κωνσταντίνου, ὃν ἀμαθῶς μιμούμενοι τὰς φραγκικὰς τιμαριωτικὰς ἕξεις προσωνόμασαν *δοῦκα* τῆς Σπάρτης, ἔκφυλον ὄνομα, ὅπερ ἀναμιμνήσκει τοὺς Ἕλληνας τὴν ἄδοξον καὶ ὀλεθρίαν τῇ Ἑλλάδι φραγκοκρατίαν, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῷ *βαπτίσματι* αὐτοῦ ὡς *πρώτου ὀρθοδόξου* διαδόχου τοῦ ἑλληνικοῦ θρόνου ἀνάγοντος τοὺς Ἕλληνας εἰς τὰ φοβερὰ συμβάντα τῆς τελευταίας ἡμέρας τῆς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας καὶ τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου, τοῦ ἡρωϊκοῦ ἐκείνου ἀνδρός, ὅστις διὰ τοῦ πολυτιμοτάτου αὐτοῦ αἵματος ἀπέπλυνε μὲν τὰς ἁμαρτίας τῆς μακρᾶς ἑλληνικῆς αὐτοκρατορίας, ἔσωσε δὲ τὴν τιμὴν τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος.

Ἐνηλικότης τοῦ διαδόχου Κωνσταντίνου. Ἡ ἐπὶ τῇ *ἐνηλικότητι* αὐτοῦ ἑορτὴ ὡς γενομένη (1 Δεκεμβρίου 1886) πρὸ τοῦ καθήκοντος χρόνου ἐτελέσθη ψυχρότερόν πως, ὁ δὲ πρώην καθηγητὴς τοῦ συνταγματικοῦ δικαίου Νικόλαος Σαρίπολος δὲν ὤκνησε νὰ δημοσιεύσῃ προσκληθεὶς ὡς ἀντιπρόσωπος τῶν Κυπρίων εἰς τὴν ἑορτὴν ταῦτα: «Θεωρῶν ἀντισυνταγματικὰς τὰς ἐνεργουμένας τελετὰς ἀποποιοῦμαι νἀντιπροσωπεύσω ὑμᾶς εἰς αὐτάς». Συγκινητικωτάτη δ' ἦν ἡ ὥρα ἐκείνη, ἐν ᾗ ὁ διάδοχος ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου ὤμοσε τὸν ὅρκον τόνδε: «Ὀρ-

κίζομαι νὰ φυλάττω πίστιν εἰς τὴν πατρίδα καὶ τὸν συνταγματικὸν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων, ὑπακοὴν εἰς τὸ σύνταγμα, τοὺς νόμους καὶ τὰ ψηφίσματα τοῦ κράτους, ὑποταγὴν εἰς τοὺς ἀνωτέρους μου, νὰ ἐκτελῶ προθύμως καὶ ἄνευ ἀντιλογίας τὰς διαταγάς των, νὰ ὑπερασπίζω μὲ πίστιν καὶ ἀφοσίωσιν μέχρι τελευταίας ῥανίδος τοῦ αἵματός μου τὰς σημαίας, νὰ μὴ ἐγκαταλείπω μηδὲ νὰποχωρίζωμαί ποτε ἀπ' αὐτῶν, νὰ φυλάττω δὲ ἀκριβῶς τὸν στρατιωτικὸν νόμον καὶ νὰ διάγω ἐν γένει ὡς πιστὸς καὶ φιλότιμος στρατιώτης». Ἤττονα δ' ἐντύπωσιν προὐξένησαν τὰ ὑπὸ τοῦ διαδόχου ἐκ τῶν ἀνακτόρων ῥηθέντα πρὸς τὸν πρὸ αὐτῶν συνηθροισμένον λαὸν τάδε: «Συγκεκινημένος εἶμαι πολὺ παρατηρῶν τὴν ζωηροτάτην τῶν αἰσθημάτων ὑμῶν διὰ τὴν σημερινὴν μεγάλην ἑορτὴν ἐκδήλωσιν. Ἔχετε δίκαιον νὰ συγκινῆσθε ὡς καὶ ἐγώ, διότι ἡ σπουδαιότης τῆς ἡμέρας εἶνε μεγάλη. Ἐγὼ ὡς Ἕλλην ἀγαπῶ τὸ ἔθνος καὶ θὰ τὸ ἀγαπῶ μέχρι τελευταίας πνοῆς μου. Ἡ καρδία μου εἶνε ἑλληνική, ὅπως καὶ ἡ ἰδική σας. Ζήτω τὸ ἔθνος»· διότι ἄλλα πολλῷ ὑψηλότερα ἀνέμενε νὰκούσῃ τὸ ἔθνος καὶ μάλιστα τὸ δοῦλον.

Πεντηκονταετηρὶς τοῦ πανεπιστημίου. Μηνὶ Μαΐῳ 1887 συνεπληρώθη πεντηκονταετηρὶς ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως τοῦ ἐθνικοῦ πανεπιστημίου. Ἐπὶ τούτῳ ἀποφάσει τῆς συγκλήτου αὐτοῦ ἀπεφασίσθη τριήμερος ἑορτὴ (18-20 Μαΐου), εἰς ἣν προσεκλήθησαν τὰ γυμνάσια τῆς τ' ἐλευθέρας καὶ δούλης Ἑλλάδος καὶ αἱ ἐπὶ τῆς τουρκοκρατίας ἱδρυθεῖσαι καὶ σωζόμεναι σχολαί, τὸ ἐν Ἀθήναις Λύκειον, ἡ σχολὴ τῶν τεχνῶν, ἡ τῶν εὐελπίδων καὶ ἡ τῶν δοκίμων τοῦ ναυτικοῦ, ἡ φιλεκπαιδευτικὴ ἑταιρεία, ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει φιλολογικὸς σύλλογος καὶ ὁ ἐν Ἀθήναις Παρνασσὸς καὶ ὁ Βύρων. Καὶ τῇ μὲν πρωΐᾳ τῆς *πρώτης ἡμέρας* (18 Μαΐου) συνελθόντες ἐν τῷ πανεπιστημίῳ οἱ κεκλημένοι μετέβησαν εἰς τὴν μητρόπολιν ἡγουμένης ἐπιτροπείας φοιτητῶν μετὰ τῆς σημαίας τοῦ πανεπιστημίου, εἶτα δὲ καθεξῆς τοῦ πρυτάνεως μετὰ τῆς συγκλήτου καὶ τοῦ γραμματέως, τῶν κεκλημένων, τῶν ἀντιπροσώπων, τῶν καθηγητῶν, ὑφηγητῶν καὶ ὑπαλλήλων τοῦ πανεπιστημίου, τῆς ἐπιτροπείας τῶν φοιτητῶν μετὰ τῆς σημαίας τῆς φάλαγγος τοῦ πανεπιστημίου, τῶν φοιτητῶν κατὰ σχολάς, συμπαραπέμποντος πλήθους λαοῦ. Ἐν τῷ μητροπολιτικῷ ναῷ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἐψάλη δοξολογία χοροστατοῦντος τοῦ μητροπολίτου Ἀθηνῶν, ὁ δὲ καθηγητὴς τῆς θεολογίας Ἀναστάσιος Διομήδης Κυριακὸς ἀπήγγειλε λόγον περὶ *θρησκείας, ἐπιστήμης* καὶ *ἐλευθερίας*. Τῇ αὐτῇ δ' ἡμέρᾳ μετὰ μεσημβρίαν ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς παρόντος τοῦ ὑπουργοῦ τῆς παιδείας, τῶν ἀντιπροσώπων, συγκλητικῶν, καθηγητῶν καὶ ὑφηγητῶν, προσεφώνησαν τῷ πρυτάνει ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων ὁ

τῆς ἐν Σμύρνῃ Εὐαγγελικῆς σχολῆς διευθυντὴς Στεργιογλίδης, ὁ τοῦ γυμνασίου Πειραιῶς γυμνασιάρχης Παναγιώτης Παπαναςασίου καὶ ὁ τοῦ ἐν Κωνσαντινουπόλει φιλολογικοῦ συλλόγου πρόεδρος Ἡρακλῆς Βασιάδης· ἀντεφώνησε δὲ ὁ πρύτανις Γεώργιος Καραμήτσας. Συγχαρητικὰ δὲ τηλεγραφήματα ἐπὶ τῇ ἑορτῇ ἔπεμψαν πρὸς τὸν πρύτανιν τρόφιμοί τε τοῦ πανεπιστημίου καὶ ἄλλοι ἐκ Καΐρου, Σύρου, Φιλιππουπόλεως, Στενημάχου, Θεσσαλονίκης, Χίου, Βώλου, Λευκάδος, Λειψίας, Πετρουπόλεως καὶ ἀλλαχόθεν· ὁ δὲ μέγας εὐεργέτης Κωνσαντῖνος Ζάππας ἐπιστείλας τῷ πρυτάνει ἀνήγγειλεν ὅτι παρεδέχετο ἵνα δύο ἐπιστημονικὰ διαγωνίσματα διακηρυχθῶσι μεταξὺ τῶν φοιτητῶν τοῦ ἐθνικοῦ πανεπιστημίου. Τῇ δὲ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ (19 Μαΐου) τῆς ἑορτῆς ἐν τῇ μεγάλῃ αἰθούσῃ τοῦ πανεπιστημίου κεκοσμημένῃ ἐνώπιον τῶν βασιλέων, τοῦ διαδόχου καὶ τῶν ἄλλων βασιλοπαίδων, τῶν τῆς αὐλῆς, διπλωματῶν τινων, ὑπουργῶν, βουλευτῶν, τῆς ἱερᾶς συνόδου, ἀνωτέρων ὑπαλλήλων, τῶν ἀντιπροσώπων καὶ ἄλλων κεκλημένων ὁ πρύτανις Γεώργιος Καραμήτσας εἶπε λόγον περί τε τῆς παρ' Ἕλλησι παιδείας ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ περὶ τοῦ πανεπιστημίου. Τῇ ἑσπέρᾳ τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἦν ὡρισμένον ἵνα διδαχθῇ ἐν τῷ θεάτρῳ ὁ Οἰδίπους τύραννος· ἀλλ' ἀνεβλήθη εἰς τὴν 23 τοῦ αὐτοῦ μηνός. Ἐδιδάχθη δὲ οὐχί, ὡς ἔδει, ἐν ᾗ ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ μεγάλου Σοφοκλέους ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ γλώσσῃ, ἀλλ' ἐν τῇ νέᾳ κατὰ παράφρασιν τοῦ Ἀγγέλου Βλάχου μετὰ τῆς μουσικῆς τοῦ Βελλερμάννου ἡγουμένου τῶν μουσικῶν τοῦ Γαουδεμβεργέρου. Κατὰ τὴν παράστασιν τοῦ Οἰδίποδος παρῆσαν οἱ βασιλεῖς καὶ πολλοὶ τῶν ἐν τέλει καὶ πολὺς λαός. Τῇ δὲ τρίτῃ ἡμέρᾳ (20 τοῦ αὐτοῦ) ἐγένετο μεγάλη ἑστίασις καὶ πολλαὶ προπόσεις, ἐν αἷς καὶ ἡ τοῦ καθηγητοῦ τῆς χειρουργικῆς Θεοδώρου Ἀρεταίου ἔγγραφος, δι' ἧς ἐδήλου ὅτι ἔμελλε νὰ προσφέρῃ χιλιόδραχμον ἐτησίως γέρας ἐπὶ διαγωνίσματι τῶν φοιτητῶν· τῇ δ' ἑσπέρᾳ ἐγένετο λαμπαδηφορία τῶν φοιτητῶν διελθόντων τὰς εὐρυτέρας τῶν Ἀθηνῶν ὁδοὺς ἡγουμένης μουσικῆς καὶ πλήθους πολιτῶν ἀκολουθοῦντος. Πρὸς τοῖς εἰρημένοις συγχαρητικοῖς γράμμασιν ἔγραψαν τῷ πρυτάνει ἄλλοι τε καὶ ὁ ὑπουργὸς τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως τῶν Σέρβων, ὁ εὐεργέτης Κωνσαντῖνος Ζάππας προσφέρων δισχιλίας δραχμὰς κατ' ἔτος πρὸς ἵδρυσιν, ὡς εἴρηται, διαγωνίσματος ἑνὸς τῆς θεολογικῆς σχολῆς καὶ ἑτέρου τῆς ἰατρικῆς, ὁ διευθυντὴς τῆς μεγάλης τοῦ γένους ἐν Κωνσαντινουπόλει σχολῆς Γρηγόριος Παλαμᾶς, τὰ βέλτιστα τῷ πανεπιστημίῳ εὐχόμενος, ὁ διευθυντὴς τῆς ἐν Χάλκῃ θεολογικῆς σχολῆς Γ. Γρηγοριάς, ὁ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις πατριαρχικῆς θεολογικῆς σχολῆς διευθυντὴς Ἱερόθεος, οἱ ἔφοροι καὶ δημογέροντες τῆς Πάτμου, ὁ ἐν Νεαπόλει τῆς Κρήτης

γυμνασιάρχης Φ. Δημάρατος, οἱ δημογέροντες Φιλιππουπόλεως, οἱ ἐν Θεσσαλονίκῃ καθηγηταί, ἰατροὶ καὶ νομικοὶ τρόφιμοι τοῦ πανεπιστημίου καὶ ἄλλοι. Ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῆς πεντηκονταετηρίδος τοῦ πανεπιστημίου ἐκ τῶν καθηγητῶν αὐτοῦ ἀπέσειλαν ἐπιστημονικὰς πραγματείας ὁ Ἰωάν. Πανταζίδης, Γεώργιος Ν. Χατζιδάκης, Σπυρίδων Βάσης, Ἰωάννης Ν. Χατζιδάκης, Κυπάρισσος Στέφανος, Σπυρίδων Π. Λάμπρος, Νικόλαος Π. Γουναράκης, Νεοκλῆς Καζάζης. Οὕτως ἐτελέσθη ἡ ἑορτὴ τῆς πεντηκονταετηρίδος τοῦ πανεπιστημίου, ἧττον ὅμως λαμπρὰ ἢ ἐλπίζετο.

Εἰκοσιπενταετηρὶς τοῦ βασιλέως Γεωργίου Α'. Ὀλύμπια Δ' Ὀλυμπιάδος. Πανηγυρικώτερον ἑωρτάσθησαν (19-23 Ὀκτωβρίου 1888) συγχρόνως ἐπὶ πέντε ἡμέρας ἥ τε εἰκοσιπενταετηρὶς τοῦ βασιλέως Γεωργίου Α' καὶ τὰ Ὀλύμπια. Πλῆθος Ἑλλήνων ἀφίκοντο ἔκ τε τῆς ἐλευθέρας καὶ πρὸ πάντων τῆς δούλης Ἑλλάδος καὶ τῶν ἀποικιῶν. Αἱ ὁδοὶ πρὸ πάντων Ἑρμοῦ, Αἰόλου, Ἀθηνᾶς καὶ Σταδίου καὶ ἄλλαι, τὰ δημόσια καταστήματα καὶ πολλῶν ἰδιωτῶν οἰκίαι ἦσαν κεκοσμημέναι· ἡ πλατεῖα τῆς μητροπόλεως ἦν περιπεφραγμένη διὰ κιγκλίδων, ἐν αἷς στῆλαι ὑψηλαὶ μετὰ σημαιῶν· ἐπὶ δὲ θυρεῶν τῆς εἰσόδου τοῦ νάρθηκος τοῦ ναοῦ ἀνεγινώσκοντο: «19 Ὀκτωβρίου 1863» καὶ «19 Ὀκτωβρίου 1888». Πρὸ τῶν ἀνακτόρων ἀψὶς καὶ ἐπὶ τῆς πλατείας τοῦ συντάγματος δύο τρόπαια, ἐπὶ τῆς τῆς Ὁμονοίας στῆλαι καὶ μέγας λαμπτὴρ ἠλεκτρικοῦ φωτός, ὅπερ ἔκτοτε ὁσημέραι καθίσταται κοινὸν ἐν Ἀθήναις. Καὶ τῇ μὲν πρώτῃ ἡμέρᾳ ἐγένετο ἡ συνήθης ἐν τῇ μητροπόλει δοξολογία, ἐν ᾗ παρέστησαν πλὴν τῶν Ἑλλήνων βασιλέων καὶ τῶν ἐν τέλει ὁ υἱὸς τοῦ διαδόχου τῆς Ἀγγλίας, ἡ δούκισσα τοῦ Ἐδιμβούργου, ὁ διάδοχος τῆς Δανίας, οἱ δοῦκες τῆς Ῥωσσίας ὁ Σέργιος μετὰ τῆς συζύγου αὐτοῦ Ἀλεξάνδρας καὶ ὁ Παῦλος, ὁ ἐξάδελφος τοῦ ἱδρυτοῦ τῶν Ὀλυμπίων Κωνσταντῖνος Ζάππας καὶ εἴ τις ἕτερος. Τὸν βασιλέα ἐπανερχόμενον εἰς τὰνάκτορα πλῆθος μέγα λαοῦ συμπαρέπεμψεν ἐν μέσῳ πλείστων σημαιῶν τῶν συντεχνιῶν. Ἀπὸ δὲ τοῦ ἐξώστου τῶν ἀνακτόρων ἐν μέσῳ τῶν τε οἰκείων καὶ ἐπισήμων ξένων πρὸς τὸν λαὸν συμπεπυκνωμένον ἐπὶ τῆς πλατείας αὐτῶν καὶ ἐπανειλημμένως κραυγάζοντα: «Ζήτω ὁ βασιλεύς», ὁ βασιλεὺς εἶπε τοιαῦτα: «Ἐνθέρμως σᾶς εὐχαριστῶ διὰ τὴν ἐκδήλωσιν ταύτην τῆς πρὸς ἐμὲ ἀφοσιώσεως. Ἐπὶ εἰκοσιπέντε ἔτη τώρα κυβερνῶ τὴν Ἑλλάδα· ἐλπίζω ἐπὶ πολλὰ ἀκόμη ἔτη νὰ κυβερνήσω αὐτὴν καὶ εὔχομαι νὰ δυνηθῶ νὰ ὑπηρετήσω τὰ συμφέροντα τοῦ ἑλληνισμοῦ». Τῇ δ' ἑσπέρᾳ τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐγένετο λαμπρὰ λαμπαδηφορία, ἡγουμένων μουσικῶν. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ (20 Ὀκτωβρίου) ἐγένετο ἡ ἔναρξις τῆς τετάρτης Ὀλυμπιάδος· κατετέθη ἐν ἀργυροτεύκτῳ πυξίδι ἡ κεφαλὴ τοῦ

ἱδρυτοῦ τῶν Ὀλυμπίων Εὐαγγέλη Ζάππα ἐπιτεθείσης τῇ κρύπτῃ πλακὸς φερούσης τὴν ἐπιγραφήν: « Ἐνθάδε κεῖται ἡ κεφαλὴ τοῦ Εὐαγγέλη Ζάππα », παρόντος τοῦ βασιλέως μετὰ τῶν οἰκείων καὶ ἐπισήμων ξένων καὶ τοῦ ἐξαδέλφου ἐκείνου Κωνσταντίνου Ζάππα. Ἐνώπιον τοῦ βασιλέως ἱσταμένου ἐπὶ ἐξέδρας παρισταμένων τῶν ἐπισήμων ξένων καὶ τῶν κεκλημένων ὁ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς Στέφανος Δραγούμης εἶπε λόγον, οὗ τὸ τέλος τόδε: « *Εἶα μάλα!* ἠχεῖ τὸ κέλευσμα τῶν Ζαππῶν. *Εἶα ὦ!* ἀκούω διὰ μυρίων στομάτων ἀποκρινομένην τὴν φωνὴν τῆς Ἑλλάδος ὅλης· καὶ βλέπω αὐτὴν μετ' ἐνθέου ζήλου ἐπιτιθεῖσαν τὰς χεῖρας καὶ ἐπιλαμβανομένην τοῦ ἐπιπόνου ἔργου. Καὶ προέκυψαν ἤδη ἐνάμιλλοι πολλοὶ μὲν οἱ ἐπιδεικνύοντες ἔργα, ἱκανοὶ δὲ καὶ γενναῖοι οἱ κατὰ μέρος ἀγωνοθέται καὶ χορηγοί. — *Ὦ εἶα, εἶα πᾶς!* — Κορυφαῖοι συναντελαμβάνοντο τοῦ ἔργου οἱ βασιλεῖς· ἀληθεῖς δ' ἐθνικοὺς ἐργάτας ἀκορέστως θαυμάζουσιν οἱ ὀφθαλμοί μου παρὰ τὸ βασιλικὸν πλευρὸν καλοὺς πρὸς τὸ ἀγαθὸν ὀργῶντας τοὺς πρώτους υἱοὺς τῆς Ἑλλάδος. — Εὐλογητὸς ὁ Θεός! — Ἤδη βλέπω στεφανουμένους τοὺς ἀγῶνας τοῦ ἔθνους ». Μετὰ τοῦτον ὁ βασιλεὺς εἶπε: « Ἄσμενος ἤκουσα τὴν φιλόφρονα προσφώνησιν ὑμῶν καὶ εὐχαρίστως ἀποδέχομαι τὴν αἴτησίν σας, ὅπως κηρύξω τὴν *ἔκθεσιν* ταύτην ἀνεῳγμένην. — Οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἕκαστος ἐκ τῶν ὧδε παρόντων μεθ' ὑπερηφανίας καὶ χαρᾶς θεωρεῖ τὸ ἀποπερατωμένον ἔργον· δράττομαι δὲ τῆς εὐκαιρίας ταύτης ἵνα ἐκφράσω τὰς εὐχαριστίας μου εἰς ἅπαντας τοὺς ἀφιερώσαντας εἰς τὸ ἔργον τοῦτο χρόνον τε καὶ κόπον. Τὰς εὐχαριστίας μου πέμπω καὶ εἰς τὸν ἐλάχιστον ἐργάτην, ὅστις διὰ τῆς ἐπιμελείας καὶ μερίμνης του συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀποπεράτωσιν τοῦ πολυσημάντου τούτου ἱδρύματος διὰ τὴν ἡμετέραν βιομηχανίαν. Κατ' ἐξοχὴν ὅμως ἀπευθύνω τὰς εὐχαριστίας μου πρὸς τὸν φιλόπατριν ἄνδρα τὸν δωρήσαντα ἡμῖν τὸ περιφανὲς τοῦτο μέγαρον καὶ οὕτω παροτρύναντα τὴν βιρμηχανίαν ἡμῶν εἰς τελειοποίησιν. Εὐτυχὴς ἡ Ἑλλὰς οὐκ ἀμοιροῦσα ὁμοίων μεγαθύμων καὶ φιλοπατρίδων ἀνδρῶν. Ἂς εὐχηθῶμεν νὰ ποδειχθῇ ἐναργῶς ἡ σχετικὴ χρησιμότης τῆς παρούσης *ἐκθέσεως* καὶ νὰ εἰσέλθωμεν εἰς τὸ στάδιον πλουτοφόρου ἐργασίας, ἐξ ἧς ἅρτηται ἥ τε ἰσχὺς καὶ τὸ μεγαλεῖον τῆς φίλης ἡμῶν πατρίδος. Ταῦτα εὐχόμενος καὶ ταῦτα πεποιθότως προσδοκῶν κηρύττω τὴν ἔναρξιν τῆς ἐκθέσεως τοῦ 1888 ἔτους ». Μετὰ τὸν λόγον τοῦ βασιλέως παραστὰς πρὸ αὐτοῦ ἐν συγκινήσει ὁ Κωνσταντῖνος Ζάππας εἶπε ταῦτα: « Μεγαλειότατε, ὑπ' ἀκρατήτου συνέχομαι συγκινήσεως ἐπὶ τῇ εὐφροσύνῃ ἡμέρᾳ, τῇ ὁποίᾳ περὶ δυσμὰς βίου μὲ κατηξίωσεν ἡ θεία πρόνοια νὰ ἴδω ἀρχαῖον καὶ εὐλαβῆ πόθον εἰς περικαλλῆ πραγματικότητα,

ἡμέρα, ἣν λαμπρύνει ἡ βασίλειος πομπὴ καὶ ἄδολος χαρμονὴ τοῦ λαοῦ. Ὁ ἀρχηγέτης τῆς οἰκογενείας μου, ὁ ἀοίδιμος Εὐαγγέλης ἔγνω ἐξ ἐμπνεύσεως κλασσικῆς νὰ ἐπαναφέρῃ εἰς τὴν προσφιλῆ αὐτοῦ Ἑλλάδα τοὺς ἀρχαίους χρόνους τῶν Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων, ἀλλὰ ὑπὸ τοὺς ὅρους καὶ τὰς συνθήκας τῆς νεωτέρας ζωῆς· ἐγνώριζεν ἐκεῖνος, ὅτι ἡ ἐθνικὴ ἐργασία καὶ δραστηριότης ὀλίγον θὰ συνετέλει εἰς τὴν πρόοδον τοῦ τόπου φερομένη ἄνευ συνειδήσεως τοῦ περὶ αὐτὴν μέσου καὶ χωρὶς λελογισμένης σκοπιμότητος. Εἰς τὰς περιοδικὰς ἐκθέσεις τῶν προϊόντων τῆς πνευματικῆς καὶ ὑλικῆς δραστηριότητος τῶν ἐθνῶν ἀνεύρισκεν ἐκεῖνος πολύτιμον παράγοντα προόδου καὶ ἀκμῆς. Εἰς τὰς ἐκθέσεις καὶ προϊόντα καὶ ἐκθέται ὑποβάλλονται εἰς τὸ ἀσφαλέστερον τῶν κριτηρίων, τὸ κριτήριον τοῦ λαοῦ· αὐτόθι ὁ εὐφυὴς ἐργάτης κάμνει τὴν συγκριτὴν μελέτην τῶν ἔργων του πρὸς τὰ τῶν ὁμοτέχνων του· ἐν ᾧ δὲ ὁ τεχνοκρίτης φέρει τὰς κρίσεις αὐτοῦ, ὁ ἑλλανοδίκης στεφανοῖ τὸν εὐδοκιμήσαντα καὶ οὕτως ἡ μετὰ συνειδήσεως ἅμιλλα ἐν τῷ ἀγῶνι τῆς ὑπάρξεως καὶ φωτίζει καὶ προάγει θαυμασίως. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἵδρυσεν ὁ ἀείμνηστος ἐκεῖνος τὰ Ὀλύμπια, ὥρισε τὰ τῆς οἰκοδομῆς ἀναλόγου μεγάρου καὶ θανὼν πρὶν συντελεσθῇ τὸ ἔργον, ὑπὲρ οὗ διέθεσε τὰ τῆς οὐσίας του, ἀνέθετο εἰς ἐμὲ τὴν ἐντολὴν νὰ ἐκπληρώσω τὴν θέλησίν του. Μετὰ πάροδον 25 ἐτῶν ἀγώνων καὶ περιπετειῶν ἐπεράνθη τὸ ἔργον καὶ οὕτως εὐλαβῶς ἐτελέσθη ἡ ἱερὰ τοῦ διαθέτου θέλησις. Εὐγνωμονῶ τὴν μεγαλειότητά σου καὶ τὴν σεβαστὴν κυβέρνησιν ἐπὶ ταῖς τιμαῖς, ἃς ἐπεδαψιλεύσαντο εἰς τὴν μνήμην τοῦ ἀγαπητοῦ μου ἀοιδίμου Εὐαγγέλη ὡς καὶ εἰς ἐμέ, ὡς καὶ τὰς κατὰ καιροὺς ἐπιτροπάς, ἀνθ' ὅσων ἐμόχθησαν ὑπὲρ τοῦ ἔργου καὶ ἰδίως τὴν ἐνεστῶσαν ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ ἀξιοτίμου κ. Στεφάνου Δραγούμη. Περιχαρὴς καὶ εὐελπις παραδίδω ὑμῖν τὸ συντελεσθὲν ἔργον τῷ ἔθνει εὐχόμενος αὐτῷ τὰ κράτιστα. Ζήτω ὁ βασιλεύς! Ζήτω τὸ ἔθνος! Ζήτωσαν οἱ ἐργάται τῆς ἐθνικῆς εὐημερίας καὶ δόξης ». Μετὰ δὲ τοῦτο ἐπισκεψάμενοι οἵ τε βασιλεῖς καὶ οἱ ἄλλοι τό τε ζάππειον μέγαρον καὶ τὰ ἐν αὐτῷ ἐκθέματα ἐξῆλθον καὶ παρέστησαν ἐν τῇ τελετῇ τῆς τῶν ἀνδριάντων Εὐαγγέλη καὶ Κωνσταντίνου Ζάππα τῶν πρὸ τοῦ Ζαππείου ἱσταμένων ἀποκαλύψεως, ὅτε ὁ αὐτὸς Δραγούμης εἶπέ τινα εἰς ἔπαινον τῶν δύο ἀνδρῶν. Καθ' ὅλον δὲ τὸν χρόνον τῆς ζαππείου ἑορτῆς οἱ μὲν ὀφθαλμοὶ τοῦ ἀπείρου πλήθους τοῦ πληροῦντος τὰ περὶ τὸ ζάππειον μέγαρον, τὴν πλατεῖαν, τὰς ὁδούς, τὰ προαύλια, τοὺς διαδρόμους τοῦ ἄλσους αὐτοῦ ἐτέρποντο θεώμενοι τοὺς ἀνδριάντας καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς ἑορτῆς, τὰ δὲ ὦτα αὐτοῦ ἐκηλοῦντο ἐκ τῆς μουσικῆς 230 μουσικῶν, ὧν ἡγεῖτο ὁ εὔμουσος Α. Σάϊλερ. Τῇ δὲ

νυκτὶ τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐγένετο μεγάλη ἐν τοῖς ἀνακτόροις ἑστίασις, φωτοχυσία δ' ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως καταφωτιζομένης ὑπὸ τοῦ ἠλεκτρικοῦ φωτὸς τῶν πρὸ τοῦ ζαππείου περιστροφάδην ἑξακοντιζόντων αὐτὸ ἠλεκτρικῶν μηχανημάτων. Τῇ δὲ τρίτῃ καὶ τετάρτῃ ἡμέρᾳ τῶν ἑορτῶν ἑστιάσεις ἐν τοῖς ἀνακτόροις καὶ παρουσιάσεις καὶ φωτοχυσία τοῦ ἄστεως. Τῇ δὲ πέμπτῃ μεγάλη ἐκ δημοτικῆς δαπάνης ἑστίασις ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως, ἧς μετέσχον περὶ τοὺς 130· τῇ δ' ἑσπέρᾳ τῆς αὐτῆς ἐκάησαν πυροτεχνήματα ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ Ἄρεως, ἐν ᾧ συνηθροίσθησαν μυριάδες ἀνθρώπων, οὐ μόνον οἱ κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν πέριξ χωρίων καὶ ἀλλαχόθεν ξένοι τε καὶ Ἕλληνες· ἦσαν δὲ οἱ ἐν Ἀθήναις τότε παρεπιδημοῦντες τῶν ἑορτῶν ἕνεκα ὡς τριακοντάκις χίλιοι. Ἀναφλεγέντων δὲ τῶν πυροτεχνημάτων ἐγένετο λαμπαδηφορία ὑπὸ τῶν Ἀθήνησιν ὁπλιτῶν. Οὗτοί τε καὶ ὁ λαὸς ἐπλήρωσαν τέλος τὴν πλατεῖαν τῶν ἀνακτόρων καὶ πολλάκις ἀνευφημήσαντες τὸν βασιλέα διὰ συντόμου προσφωνήσεως πολλὰς τὰς χάριτας ὁμολογήσαντα τῷ λαῷ ἐπὶ τῇ ἑορτῇ διελύθησαν λίαν ὀψὲ τῆς νυκτός. Οὕτω δ' ἔληξεν ἡ πενθήμερος ἑορτὴ τῆς εἰκοσιπενταετηρίδος τοῦ βασιλέως Γεωργίου καὶ τῆς *Δ΄ Ὀλυμπιάδος*, ἥτις καὶ μακρότερον χρόνον διήρκεσε καὶ πολλῷ λαμπροτέρα τῶν πρὸ αὐτῆς ἐγένετο, πλειόνων ἀνθρώπων παραστάντων καὶ μειζόνων παρασκευῶν γενομένων. Τῇ δὲ ὑστεραίᾳ ἐδιδάχθη ἡ Ἀντιγόνη τοῦ Σοφοκλέους ἐν τῷ νεοδμήτῳ συγγρείῳ θεάτρῳ λαμπρῶς διακεκοσμημένῳ πρὸς τιμὴν τῶν βασιλέων καὶ τῶν ξένων. Ἐπὶ τῇ ἑορτῇ τῆς εἰκοσιπενταετηρίδος ἐγένοντο καὶ ἀγῶνες ἐν Ἀθήναις μὲν σκοποβολῆς, ἐν δὲ Πειραιεῖ λεμβοδρομιῶν. Ἐνθουσιωδῶς δ' ἑώρτασαν καὶ οἱ δοῦλοι Ἕλληνες καὶ αἱ ἀποικίαι, μάλιστα δ' ἐν Χανίοις τῆς Κρήτης, ἔνθα καὶ λαμπαδηφορία ἐγένετο, καὶ ἐν Κύπρῳ, ἧς πᾶσαι αἱ πόλεις καὶ αἱ κῶμαι ἐτέλεσαν δοξολογίας καὶ ἐν δακρύοις ηὐχήθησαν τὴν πολυπόθητον μετὰ τῆς μητροπόλεως ἕνωσιν καὶ ἀντιπροσώπους ἐν Ἀθήναις διώρισαν ἵνα παραστῶσι κατὰ τὴν ἑορτὴν καὶ τὸν βασιλέα προσαγορεύσωσιν ἐκ μέρους τῆς νήσου. Ἐπὶ πολλὰς δὲ μετὰ τὰς ἑορτὰς ἡμέρας οἱ πλεῖστοι τῶν παρεπιδημούντων ξένων διέτριβον ἐν Ἀθήναις ἐπισκεπτόμενοι ἄλλα τε τῆς πόλεως ἀξιοθέατα καὶ πρὸ πάντων τὴν ἔκθεσιν τῶν Ὀλυμπίων, ἥτις ἦν πλουσιωτέρα καὶ λαμπροτέρα πασῶν τῶν πρὸ αὐτῆς, ὅπερ ἀσφαλὲς τεκμήριον ὅτι ἡ ἑλληνικὴ βιομηχανία ὁσημέραι αὔξεται καὶ τελειοποιεῖται. Πρὶν ἢ δὲ λήξωσι τὰ μεθέορτα τῆς εἰκοσιπενταετηρίδος τοῦ βασιλέως καὶ τῆς Δ΄ Ὀλυμπιάδος ἐγένετο ἡ μνηστεία τῆς Ἀλεξάνδρας μετὰ τοῦ Παύλου μεγάλου δουκὸς τῆς Ῥωσσίας, ἣν καὶ ὁ βασιλεὺς ἤγγειλε (29 Ὀκτωβρίου 1888) τῷ πρωθυπουργῷ Χαριλάῳ Τρικούπῃ διὰ τοῦ ἐπι-

στολίου τούτου: « Χαίρων ἀγγέλλω ὑμῖν τοὺς ἀρραβῶνας τῆς προσφιλοῦς μου θυγατρὸς Ἀλεξάνδρας μετὰ τῆς Α. Α. Ὑψ. τοῦ μεγάλου δουκὸς τῆς Ῥωσσίας Παύλου Ἀλεξάνδροβιτς ». Καθάπερ δὲ τὰ *μεθέορτα* ἦσαν χαρμόσυνα τῷ βασιλικῷ οἴκῳ, οὕτω καὶ τὰ *προεόρτια* ἐπὶ τῇ γεννήσει τοῦ βασιλόπαιδος Χριστοφόρου καὶ μάλιστα ἐπὶ τῇ μνηστείᾳ τοῦ διαδόχου Κωνσταντίνου μετὰ τῆς Σοφίας ἀδελφῆς τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Γουλιέλμου Β', ὅπερ ἐπισήμως ὁ βασιλεὺς ἤγγειλε (15 Ὀκτωβρίου 1888) τῇ βουλῇ διὰ τοῦ βασιλικοῦ λόγου οὑτωσίν: « Κατὰ τὰς παραμονὰς τῆς ἑορτῆς, ἣν μέλλω νὰ συνεορτάσω μετὰ τοῦ ἔθνους ἐπὶ τῇ συμπληρώσει εἰκοσιπενταετοῦς τάξεως καὶ εὐημερίας εὐτυχὴς λογίζομαι ἀγγέλλων ὑμῖν ὅτι ἠσφαλίσθη τὸ μέλλον τῆς δυναστείας καὶ ἐπληρώθη πόθος ἐθνικὸς διὰ τῶν ἀρραβώνων τοῦ προσφιλοῦς υἱοῦ καὶ διαδόχου μου μετὰ τῆς Α. Υ. τῆς ἡγεμονίδος Σοφίας ἀδελφῆς τοῦ βασιλέως τῆς Πρωσσίας καὶ Γερμανοῦ αὐτοκράτορος. Τοῦ δεσμοῦ τούτου μετὰ κραταιᾶς καὶ ἐνδόξου δυναστείας, συνῆψεν αὐθόρμητος στοργή, ἐπιτυχέστερον δ' αὐτοῦ δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ συναρμόσῃ ἡ πολιτικὴ φρόνησις. — Κατὰ τὴν ἀπουσίαν ὑμῶν, κύριοι βουλευταί, ὁ βασιλικὸς οἶκος ηὐλογήθη καὶ δι' ἑτέρου χαρμοσύνου γεγονότος, τῆς γεννήσεως νέου βασιλόπαιδος, ὅστις ἐκλήθη Χριστοφόρος ».

Γάμοι τοῦ διαδόχου Κωνσταντίνου. Πρὶν ἢ ἔτι συμπληρωθῇ ἔτος ἀπὸ τῆς ἑορτῆς τῆς εἰκοσιπενταετηρίδος καὶ ἑτέρα μεγάλη ἑορτή, οἱ γάμοι τοῦ διαδόχου, συνεκάλεσεν εἰς τὴν πόλιν τῆς Ἀθηνᾶς πάντας σχεδὸν τοὺς ἡγεμόνας τῆς Εὐρώπης: τὸν αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Γουλιέλμον Β' ἀδελφὸν τῆς νύμφης Σοφίας, τὸν Χριστιανὸν Θ' βασιλέα τῆς Δανίας σὺν τῷ τριτοτόκῳ αὐτοῦ υἱῷ Βαλδεμάρῳ πάππον τοῦ νυμφίου Κωνσταντίνου, τὸν διάδοχον τῆς Ῥωσσίας Νικόλαον, τὸν διάδοχον τῆς Ἀγγλίας Ἀλβέρτον Ἐδουάρδον, τὸν Βερνάρδον διάδοχον τοῦ σαξονικοῦ Μαϊνιγγεν, τὴν αὐτοκράτειραν χήραν τοῦ σοφοῦ αὐτοκράτορος Φρειδερίκου Γ' μητέρα τῆς νύμφης Σοφίας καὶ τοὺς πολλοὺς αὐτῶν ἀκολούθους, ἐν οἷς διεκρίνοντο ὁ Ἔρβερτος Βίσμαρκ υἱὸς τοῦ μεγάλου Βίσμαρκ ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Γερμανίας, ὁ Λιμπενάσκης μέγας αὐλάρχης τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας, ὁ Ῥίκκλερος αὐλάρχης αὐτοῦ, ὁ Λουκάνης ἀρχιγραμματεὺς τοῦ αὐτοκράτορος καὶ εἴ τις ἕτερος. Πρὸς ὑποδοχὴν τῆς νύμφης καὶ τῶν ἐπισήμων ξένων ἐγένοντο παρασκευαὶ οἵας καὶ ὅσας οὐδέποτε εἶδεν ἡ περικλεὴς πόλις τῶν Ἀθηναίων. Ὁδοὶ καὶ πλατεῖαι ἐξωμαλίσθησαν, νέαι ῥυμοτομίαι ἐγένοντο, αἱ δὲ παλαιαὶ ἐκαλλωπίσθησαν, οἰκοδομήματα σαθρὰ ἢ ταπεινὰ ἢ τὰς ὁδοὺς στενὰς καθιστῶντα ὡς ἑτοιμόρροπα κατεκρημνίσθησαν, ἀψῖδες καὶ στῆλαι καὶ ἱστοὶ ἠγέρθησαν καὶ ἐπὶ τῶν ἑκατέρωθεν τῶν ὁδῶν

Σταδίου, Ἑρμοῦ καὶ Πειραιῶς σημαῖαι καὶ θυρεοὶ μετὰ τῶν ὀνομάτων τῶν ἐπισήμων ἀρχαίων πόλεων τῆς τε κυρίως Ἑλλάδος καὶ τῶν ἀποικιῶν καὶ λαμπτῆρες ἠλεκτρικοῦ φωτὸς ἀνηρτήθησαν ἐπὶ τῶν ὁδῶν Ἑρμοῦ, Σταδίου, Αἰόλου καὶ Φιλελλήνων καὶ μέγα πλῆθος σημαιῶν πανταχοῦ τῆς πόλεως καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν οἰκοδομῶν τῶν εἰρημένων ὁδῶν καὶ τῶν πλατειῶν συντάγματος καὶ ὁμονοίας· ἐπὶ δὲ τοῦ πεδίου τοῦ Ἄρεως ἐξέδραι κατεσκευάσθησαν, ὅπως ἐκεῖθεν οἱ βασιλεῖς καὶ ἐπίσημοι ξένοι θεῶνται τὰ πυροτεχνήματα, ἡ δὲ στοὰ τοῦ πανεπιστημίου ἐζωγραφήθη κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ ἀρχιτέκτονος τοῦ πανεπιστημίου Χάνσεν· ἐτέθη δὲ καὶ ὁ ἀνδριὰς τοῦ Βαρβάκη ἐν τῷ ἄλσει τῶν Ζαππείων. Κάλλιστα δὲ διεκοσμήθη καὶ ὁ μητροπολιτικὸς ναὸς κατασκευασθείσης καὶ ἐξέδρας, ἐφ' ἧς ἐγένετο ἡ στέψις τῶν σεπτῶν νυμφίων. Πλῆθος δὲ λαοῦ συνερρύη εἰς Ἀθήνας ἐξ ἁπάσης τῆς Ἑλλάδος καὶ μάλιστα ἐκ Κρήτης, ἐξ ἧς ὑπερδιακόσιοι ἐπαναστάται μετὰ τῆς ἐπαναστατικῆς συνελεύσεως κατῆλθον ἐκ τῶν ἡρωϊκῶν Σφακίων, ὅπως παραζῶσιν ἐν τοῖς γάμοις τοῦ Ἕλληνος διαδόχου. Ἐπὶ τρεῖς δ' ἡμέρας (15-17 Ὀκτωβρίου 1869) διήρκεσαν οἱ γάμοι· καὶ τῇ μὲν πρώτῃ ἡμέρᾳ ἡ λαμπρὰ βασιλικὴ πομπὴ ἐκ τῶν ἀνακτόρων κατῆλθεν εἰς τὸν ναὸν τῆς μητροπόλεως ὑπὸ τὸν ἦχον τῶν κωδώνων τῶν ἐκκλησιῶν καὶ τὸν κρότον τῶν τηλεβόλων, ἐν ᾗ ἐγένετο ὑπὸ τὸν κρότον 101 κανονοβολισμῶν ἡ τελετὴ τῆς στέψεως, ἧς τὴν εἰκόνα ξένος ἀνταποκριτὴς ἐσχεδίασεν. Ἐν δὲ τῷ ἐν τοῖς ἀνακτόροις ναῷ τῶν διαμαρτυρομένων ἐγένετο, οὕτως εἰπεῖν, ἡ δευτέρα στέψις ἀναγνωσθεισῶν τῶν οἰκείων εὐχῶν ὑπὸ τοῦ ἱερέως τοῦ βασιλέως Πετερσῶνος. Τῇ δ' ἑσπέρᾳ ἐν μὲν τοῖς ἀνακτόροις κατὰ τὴν βασιλικὴν ἑστίασιν τοῦ αὐτοκράτορος τῶν Γερμανῶν καὶ τῶν ἄλλων ἐπισήμων ξένων ὁ μὲν βασιλεὺς Γεώργιος προέπιεν ὑπὲρ τοῦ αὐτοκράτορος, ὁ δὲ ἀντιπροπίνων τῷ βασιλεῖ γερμανιστὶ εἶπεν: «Εὐχαριστῶ τῷ βασιλεῖ τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τῇ λαμπρᾷ ὑποδοχῇ, ἣν μοι ἐποίησε, καὶ τῷ ἑλληνικῷ ἔθνει ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ φιλοξενίᾳ. Συνενῶ δὲ μεθ' ἁπάντων τῶν ἐπισήμων ξένων τὰς εὐχάς μου ὑπὲρ τῶν νεονύμφων. Ζήτω τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος», προσθεὶς ἑλληνιστί: «Ζήτω ὁ βασιλεύς». Ἀνὰ δὲ τὰς ὁδοὺς πλῆθος ἄπειρον ἀνθρώπων ἐθεᾶτο τὴν ἔν τε τῇ πόλει καὶ ἐπὶ τῶν πέριξ λόφων καὶ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως λαμπροτάτην φωτοχυσίαν καὶ τὰ παρὰ τἀνάκτορα πυροτεχνήματα καὶ ἤκουε τῶν ἐν ταῖς πλατείαις τῆς πόλεως μουσικῶν. Ἐν δὲ ταῖς ἐπαρχίαις πανταχοῦ ἐγένοντο δοξολογίαι ὑπὲρ τῶν νεονύμφων. Τῇ δὲ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ τῆς ἑορτῆς ἐγένετο ἐν τοῖς ἀνακτόροις τὸ *χειροφίλημα* προσελθόντων τῶν ἐν τέλει, ἄλλων τε καὶ τῶν δημάρχων τοῦ κράτους· τῇ δ' ἑσπέρᾳ ἡ ἀνάφλεξις πυροτεχνημάτων. Τῇ δὲ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγένοντο αἱ παρουσιάσεις ἐνώπιον τῶν νεονύμφων

ἐν τοῖς ἀνακτόροις καὶ τῇ ἐπέρᾳ ταύτης χορὸς δισχιλίων περίπου προσκεκλημένων. Οὕτως ἔληξαν οἱ γάμοι τοῦ διαδόχου Κωνσταντίνου, ἐφ' οἷς ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἠσθάνθη χαρὰν μεγάλην μεγάλα προσδοκήσας ἐξ αὐτῶν ἕνεκα τῆς μετὰ τῶν κραταιῶν τῆς γῆς συγγενείας. Ἀλλὰ ἐκ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ αὐτοκράτορος ὑπὲρ τῶν Τούρκων εἰρημένων καὶ ὕστερον κατὰ τῶν Κρητῶν πεπραγμένων λύπη καὶ πικρία καὶ ἀπελπισμὸς κατέλαβε τοὺς εὐπίστους Ἕλληνας ἀναμνησθέντας αὖθις καὶ πάλιν αὖ τὸ τοῦ ψαλμῳδοῦ: «Μὴ πεποίθατε ἐπὶ ἄρχοντας. . .»

§ 1785. **Κρητικὴ ἐπανάστασις καὶ δειναὶ παθήματα τῶν Κρητῶν.** Ἐνῷ ἐν Ἀθήναις ἐτελοῦντο οἱ γάμοι τοῦ διαδόχου, ἐν Κρήτῃ ἐχύνετο αἷμα. Ὅπως ματαίας κατέστησεν ἡ Τουρκία τὰς προνομίας, τὰς ἑκάστοτε πρὸς τοὺς Κρῆτας χορηγηθείσας διὰ τοῦ ἐν Λονδίνῳ πρωτοκόλλου (22 Ἰανουαρίου 1830), διὰ τοῦ ὀργανικοῦ νόμου (1868), διὰ τοῦ 23 ἄρθρου τῆς βερολινίου συνθήκης (1878), οὕτω καὶ τὰς τελευταίας τὰς τῆς Χαλέπας λεγομένας. Ἐπὶ δεκαετίαν ὑπέμειναν οἱ Κρῆτες τὰς παρανομίας καὶ καταθλίψεις τῆς ἡμιβαρβάρου τουρκικῆς διοικήσεως. Μὴ ἀνεχόμενοι ἐπὶ πλέον τὴν διοικητικὴν τῆς Τουρκίας κωμῳδίαν πάντα λίθον ἐκίνουν ἵνα ἐν εὐθέτῳ χρόνῳ κατορθώσωσι τὴν ἕνωσιν τῆς Κρήτης μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος, ὅπερ εἶνε ὁ αἰώνιος καὶ διακαὴς πόθος τῶν Κρητῶν. Τούτου δ' ἕνεκα ἐν παντὶ καιρῷ καὶ χρόνῳ ἐπεζήτουν τὸν ἱερὸν αὐτῶν σκοπὸν οὐχὶ λόγοις, ἀλλ' ἔργοις. Ἡ ἀνοχὴ δὲ τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ διοικητοῦ ἢ τῆς διοικήσεως ἐθεωροῦντο ὡς πρόσκαιροι μόνον τρόποι τοῦ ζῆν μέχρις οὗ πληρωθῇ ὁ ἐνδόμυχος αὐτῶν τῆς ἑνώσεως πόθος. Πεπεισμένοι δ' οἱ Κρῆτες ὅτι ἄνευ τῆς ἐπινεύσεως τῶν μεγάλων τῆς Εὐρώπης δυνάμεων οὐδέποτε ἕνωσις δύναται νὰ κατορθωθῇ ἐπεζήτουν εὐκαιρίαν πρὸς τοῦτο καὶ ὡς ἀρίστην ἐξέλαβον τὴν συγγένειαν τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῆς κραταιᾶς Γερμανίας καὶ τοὺς μέλλοντας γάμους τοῦ διαδόχου Κωνσταντίνου, εἰς οὓς ἔμελλον, ὡς ἤλπιζον, νὰ παραστῶσιν οἱ κραταιοὶ τῆς γῆς. Ἀλλ', ὅπως πάντοτε σχεδὸν πρότερον, ἀπαρασκεύως καὶ ἀμελετήτως ἕνεκα τοῦ ὁρμητικοῦ αὐτῶν χαρακτῆρος, δὸς δ' εἰπεῖν καὶ διὰ κουφότητα συνήθη τοῖς τῶν νοτίων κλιμάτων λαοῖς οἱ Κρῆτες ἐτρέποντο εἰς ἔργα ἀντιφιλοτιμούμενοι τίς πρῶτος νὰ φανῇ ἐπιλαμβανόμενος ἐθνικῶν ζητημάτων, οὕτω καὶ τῇ πρώτῃ μετὰ τὴν λῆξιν (6 Μαΐου 1889) ἡμέρᾳ τῶν τακτικῶν ἐργασιῶν τῆς γενικῆς συνελεύσεως πέντε τῆς μειονοψηφίας πληρεξούσιοι ὑπέβαλον ψήφισμα, δι' οὗ ἐκηρύσσετο *ἡ ἕνωσις τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος*. Καὶ ἐρρήθη μὲν ὅτι ἕνεκα κομματικῶν λόγων ὑπεβλήθη τὸ ψήφισμα· ἀλλά, καὶ εἰ τοῦτο ἀληθές, βεβαιότατον

ὅμως ὅτι οὐδεὶς Κρὴς στερεῖται θερμῆς φιλοπατρίας. Ὅτι δὲ οὐδεὶς Κρὴς ταύτην αὐτοῖς ἠμφισβήτησεν ἀπόδειξις τρανοτάτη ὅτι οὐ πολλοῦ χρόνου γενομένου ἡ μὲν πλειονοψηφία ἐπεδοκίμασε τὸ ψήφισμα, ὁ δὲ λαὸς ἀσπασίως δεξάμενος αὐτὸ ἤρξατο νὰ συνέρχηται κατὰ ἐπαρχίας, ὅπερ τὸ σύνηθες ἀνέκαθεν ἐν Κρήτῃ τεκμήριον ἐπαναστατικῆς ἐκρήξεως. Ἐγένοντο δὲ συναθροίσεις πολλαχοῦ, ὧν σπουδαιοτάτη ἡ ἐν Στύλῳ τῶν Ἀποκορώνων καὶ ἡ ἐν Ἐπισκοπῇ τῆς Κυδωνίας. Ὑπὸ τῶν ἐν Στύλῳ συναθροισθέντων ἀπεφασίσθη προτροπῇ τοῦ ἐν Χανίοις ἑλληνικοῦ προξένου καὶ ἀπαιτήσει τοῦ ἐκτάκτου ἀπεσταλμένου τῆς Πύλης Μαχμοὺτ πασσᾶ ἵνα ἐπιτροπεία ἐκ δύο ἀνδρῶν ἑκάστης ἐπαρχίας συγκειμένη ἐξ ἄλλων τε καὶ ἐκ τοῦ ἰατροῦ Σφακιανάκη, Τσουδεροῦ, Γιάνναρη καὶ Βούλγαρη, τῷ ἐκτάκτῳ τῆς Πύλης ἀπεσταλμένῳ Μαχμοὺτ Ζελαλεδὴν πασσᾷ ὑποβάλωσι *προτάσεις* τινὰς ὑπὲρ τῶν Κρητῶν, ἐν αἷς καὶ κατὰ τοῦ γενικοῦ διοικητοῦ Σαρτίνσκη, ὑπογεγραμμένας ὑφ' ἁπάντων τῶν ἐπιτρόπων προσεπικεκυρωμένας καὶ ἐσφραγισμένας τῇ σφραγῖδι ὑπὸ τοῦ τῆς ἐν Στύλῳ συναθροίσεως ὀνομασθείσης γενικῆς συνελεύσεως προέδρου Ἀντωνίου Σήφακα φερούσας τὰ γράμματα: «Ἡ ἐν Στύλῳ γενικὴ τῶν Κρητῶν συνέλευσις». Ἡ δὲ βουλὴ τῶν Κρητῶν πρὸ τοῦ τέλους τῆς συνόδου ἐξελέξατο διαρκῆ ἐπιτροπείαν, ἥτις ἔμελλε νὰ διαμένῃ ἐν Χανίοις καὶ συνεννοῆται μετὰ τοῦ Μαχμοὺτ πρὸς λύσιν τῶν ἐν τῷ ὑπομνήματι τῆς πλειονοψηφίας αἰτημάτων. Οὗτος δὲ συγκατένευσε μὲν νὰ συζητήσῃ περὶ τῶν αἰτημάτων τῆς ἐν Στύλῳ συνελεύσεως, ἀπεκήρυξε δὲ ὡς παράνομον καὶ ἀντικειμένην τῷ *ὀργανικῷ νόμῳ* τὴν ἐκλογὴν τῆς διαρκοῦς ἐπιτροπείας. Μετὰ δὲ τοῦτο ὁ Μαχμοὺτ παραδόξως τὴν μὲν διαρκῆ παράνομον ἐπιτροπείαν ἀνεκήρυξεν ὡς νόμιμον, τὰ δὲ δίκαια αἰτήματα τῆς ἐν Στύλῳ συνελεύσεως ἀπέρριψεν ὡς παράνομα! Τούτου γνωστοῦ γενομένου ἐκ τῶν ἐν Στύλῳ συναθροισθέντων περὶ τοὺς 1000 κατέλαβον τὰ θύελλαν πάντοτε ἐν Κρήτῃ προμηνύοντα ἱστορικὰ Μπουτσουνάρια. Τούτοις προσετέθησαν (2 Ἰουλίου) 300 Ἀποκορωνῖται, 150 Κισσαμῖται καὶ 200 Σφακιανοί· φρούραρχος δὲ αὐτῶν χάριν τῆς τάξεως καὶ ἀσφαλείας διωρίσθη ὁ ἀνδρεῖος Σπυρίδων Μαλινδρέτος ὁ διαπρέψας κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1866 καὶ 1878 ὑπὸ τὸν ἀρχηγὸν Χατζημιχάλην. Ἐγγὺς δὲ τῶν Μπουτσουναρίων 300 περίπου ἐγχώριοι Τοῦρκοι ἔνοπλοι παρεκάθηντο ἕτοιμοι νὰ προσβάλωσιν ἐκείνους κατασκοπεύοντες αὐτούς· ὁ δὲ Μαχμοὺτ διέταξε (1 Ἰουλίου 1889) τὴν χωροφυλακὴν νὰ κτυπήσῃ αὐτούς, ὁ δὲ λαὸς ἠρνεῖτο νὰ καταβάλλῃ τοὺς φόρους. Τούτων γινομένων στρατοὶ ἐπέμποντο εἰς Κρήτην, συνεταράσσετο αὕτη ἅπασα, φόνοι ἐγίνοντο ἐνιαχοῦ καὶ

ἁρπαγαὶ τὰ προοίμια ταῦτα πάσης ἐπαναστάσεως ἐν χώρᾳ κυβερνωμένῃ ὑπὸ ἡμιβαρβάρων· ἑβδομήκοντα δὲ καὶ πέντε Ἀποκορωνῖται ὑπὸ τοὺς βουλευτὰς Σήφακαν καὶ Κακούρην κατέλυσαν τὰς ἐν Ἀποκορώνῳ ἀρχάς· οἱ δὲ Τοῦρκοι ἀγεληδὸν εἰσήρχοντο εἰς τὰ φρούρια. Ἐπειδὴ δὲ συμπλοκαὶ καὶ φόνοι Χριστιανῶν ἐγίνοντο καὶ ἀλλαχοῦ καὶ ἐν Ῥεθύμνῃ, οἱ δὲ Χριστιανοὶ ἡτοιμάζοντο νὰ ποδώσωσι τὰ ἴσα, οἱ πρόξενοι ἐξῃτήσαντο παρὰ τῶν οἰκείων κυβερνήσεων ἵνα εἰς τοὺς λιμένας τῆς Κρήτης καταπλεύσωσι πολεμικὰ πλοῖα· οἱ δ' ἐν Μπουτσουναρίοις ἡτοιμάζοντο πρὸς ἐπανάστασιν. Τούτου δ' ἕνεκα οἱ μὲν Τοῦρκοι ἐκλείοντο ἐν τοῖς φρουρίοις, οἱ δὲ Χριστιανοὶ συνηθροίζοντο ἐν τοῖς χωρίοις, οἰκογένειαι δὲ Κρητῶν ἀπήρχοντο εἰς Ἑλλάδα καὶ ἀλλαχόσε ἐπὶ ἱστιοφόρων καὶ ἀτμοπλοίων. Ἡ δ' ἐν Μπουτσουναρίοις συνέλευσις ἀπεφάσισε (9 Ἰουλίου 1889) ἵνα σταλῇ πρῶτον μακρὸν ὑπόμνημα πρὸς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν περὶ τῆς οἰκτρᾶς τῆς Κρήτης καταστάσεως· *δεύτερον* ἐγχειρισθῇ ἔντονος *διαμαρτύρησις* κατὰ τῆς Πύλης τοῖς προξένοις ἀπορριψάσης ἄνευ λόγου τὰ τῶν Κρητῶν αἰτήματα καὶ *τρίτον* ἐκλεχθῇ ἐν Ἀθήναις ἐπιτροπεία συγκειμένη ἐκ τῶν ἐν Ἀθήναις διαμενόντων Μάρκου Ῥενιέρη, Στεφάνου Σκουλούδη, Μίνωος Μπογιατζόγλου, Νικολάου Δεικτάκη, Κ. Παινέση καὶ Χ. Βουρδουμπάκη ὅπως φροντίζῃ περὶ τῶν τῆς Κρήτης πραγμάτων. Τῇ δ' ὑστεραίᾳ ἐψήφισεν ἡ συνέλευσις ἵνα διαταχθῶσιν οἱ τῶν πεδινῶν μερῶν κάτοικοι ὅπως ἀνέλθωσιν εἰς ὀρεινότερα καὶ ἀσφαλέστερα, διότι εἰς ὀκτὼ ἡμέρας, ἐὰν μὴ τὰ τῶν Κρητῶν αἰτήματα γένωνται, ἐσκόπει νὰ κηρύξῃ τὴν *ἐπανάστασιν* καὶ τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος *ἕνωσιν*. Ἐν δὲ τῇ πόλει Χανίων συνελθὼν (12 Ἰουλίου) ὁ λαὸς προτάσει τοῦ ἐπισκόπου Κυδωνίας Νικηφόρου δι' ἐπιστολῆς προσεκάλεσε τοὺς ἐν Μπουτσουναρίοις συνηθροισμένους ἵνα ὁμονοήσασαι *συνέλευσις* καὶ *βουλὴ* ἀπαιτήσωσι τὴν πλήρωσιν τῶν αἰτημάτων. Τούτων γινομένων, ἐπειδὴ οἱ Τοῦρκοι τῶν ἐπαρχιῶν Ἀμαρίου, Μυλοποτάμου καὶ Ἁγίου Βασιλείου πέμψαντες εἰς τὴν πόλιν Ῥεθύμνην τὰς ἑαυτῶν οἰκογενείας ἐξερχόμενοι ἐλεηλάτουν τὰ πέριξ χωρία καὶ ἐκακοποίουν τοὺς Χριστιανούς, οἱ Χριστιανοὶ ἠπείλουν τὰ αὐτὰ καὶ ἐπανάστασιν, καθ' ὅσον διεδίδοτο ὅτι ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐπεδοκίμαζε τὰ τῶν Κρητῶν κατὰ τῆς Πύλης κινήματα, ἐνῷ τοὐναντίον ἡ ἑλληνικὴ ἀπεδοκίμαζεν, ἡ δὲ ῥωσσικὴ συνεβούλευεν εἰρήνην καὶ ἡσυχίαν. Ἐν τούτῳ ἐξηκολούθουν αἱ συναθροίσεις τῶν Κρητῶν ἐν Ἀρκαδίῳ, Μήραις, Ἀπαδίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ. Ἐκ δὲ τῶν ἐν Ἀθήναις προσφύγων Κρητῶν συνελθόντες ἐν τῇ θέσει Μοσχάτου περὶ τοὺς 200 ἐκλέξαντες ἀπέστειλαν (20 Ἰουλίου 1889) πρὸς τὸν πρωθυπουργὸν τριμελῆ ἐπιτροπείαν ὅπως παράσχῃ αὐτοῖς τὰ πρὸς μετάβασιν εἰς Κρή-

τὴν ἐφόδια καὶ πρὸς ἄμυναν· ἀρνηθέντος δ' αὐτοῦ συνέζησαν ὑπὸ τὸν Ἰωάννην Θεοφιλᾶτον ἐπιτροπείαν κληθεῖσαν: «ἡ πρὸς ἄμυναν τῆς Κρήτης ἐπιτροπεία», ἥτις ἐξ ἐράνων συνέλεξεν ὀλίγα χρήματα· ἀλλ' ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς Κρήτης ἠδυνάτει ναναλάβῃ. Ἀλλ' οἱ Κρῆτες καὶ ἐγκαταλελειμμένοι οὐδὲν ἧττον ἀνέλαβον μόνοι διεσπασμένοι, ὡς μὴ ὤφελε, τὸν ἀγῶνα καὶ ἄνευ κοινῆς συμπράξεως. Διὰ τοῦτο τὰ ἐντεῦθεν ἐπὶ ἓν περίπου ἔτος (ἀπὸ Ἰουλίου 1889-Ἰουλίου 1890) ἐν Κρήτῃ συμβαίνοντα ἦσαν ἄσκοποι ἀψιμαχίαι, φόνοι ἐξ ἀμοιβαίων ἐνεδρῶν Τούρκων τε καὶ Ἑλλήνων, ἁρπαγαὶ καὶ λεηλασίαι Τούρκων, οἵτινες ἔχοντες ἐπίκουρον τὸν πολυπληθῆ τῆς ἑαυτῶν κυβερνήσεως ἀποσταλέντα *τακτικὸν* κατ' ὄνομα στρατὸν διέπραξαν πλεῖσθ' ὅσα βάρβαρα, ἀπάνθρωπα καὶ βδελυρὰ οἷα φιλοῦσιν οἱ Τοῦρκοι οὐ μόνον κατ' ἐνόπλων, ἀλλ', ὅπερ αὐτοῖς συνηθέστατον, καὶ κατ' ἀόπλων. Ἐὰν ἐπισκοπήσῃ τις τὰ ἐν τοῖς τμήμασι τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Τούρκων πεπραγμένα πείθεται ὅτι οὐδέποτε μετὰ τὴν μεγάλην ἐπανάστασιν ἐδείχθησαν οἱ Τοῦρκοι θρασύτεροι, κακουργότεροι καὶ καταφρονηταὶ τῶν Κρητῶν. Τοὺς Κρῆτας πάντοτε πρότερον οἱ Τοῦρκοι νενικηκότας ἐφοβοῦντο, νενικημένους δ' ἐτίμων καὶ ἐπεζήτουν εὐκαιρίαν, ὅπως ἐξιλεώσωσιν αὐτούς· οἱ ἐγχώριοι μάλιστα Τοῦρκοι Κρῆτες οὐδέποτ' ἐτόλμησαν νἀνακηρύξωσιν ἑαυτοὺς φανεροὺς ἐχθροὺς μόνοι κατὰ μόνων τῶν Κρητῶν. Ὅλως δὲ τοὐναντίον ἐγένετο ἐν τῇ τελευταίᾳ (1889-1890) ψευδεῖ ἐπαναστάσει. Οἱ ἐγχώριοι Τοῦρκοι Κρῆτες ἠγέρθησαν αὐτοὶ ἀπειλητικοί, τοῦ στρατοῦ θεωρουμένου μᾶλλον ἐπικούρου αὐτῶν ἡγουμένων. Τοῦτο πάντως συνέβη, διότι οὐδέποτε πρότερον οὔτε οἱ Κρῆτες ὅλως ἀπαράσκευοι ἀνέλαβον τὸν ἐκ προοιμίων ἀπηλπισμένον ἀγῶνα οὔτε μισαλληλία καὶ διχασμὸς ἕνεκα πολιτικῶν ὑπῆρξέ ποτε τοιοῦτος, οἷον ἐνέσπειρεν αὐτοῖς τὸ ἄθλιον πολίτευμα ὅπερ ἐδόθη ὑπὸ τῆς Πύλης οὐχὶ ἐκ χρηστοῦ τοῦ συνειδότος πρὸς βελτίωσιν τῶν τῆς Κρήτης πραγμάτων, ἀλλὰ τοὐναντίον πρὸς διαφθορὰν τῶν Κρητῶν διὰ τῆς ἀπολαύσεως ἰδιωτικῶν ὠφελημάτων καὶ τῆς δι' αὐτῶν ἐλαττώσεως τοῦ πρὸς κοινὴν σύμπραξιν ὑπὲρ ἑνώσεως μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος ἱεροῦ αἰσθήματος, οὗπερ πάντοτ' ἐνεφοροῦντο οἱ φιλοπάτριδες Κρῆτες. Καὶ ἀπέτυχον μὲν τοῦ σκοποῦ ἥ τε Πύλη καὶ οἱ σύμβουλοι αὐτῆς, ἐπέτυχον ὅμως ἵνα ἐξάψωσι τὰ μίση πρὸς ἀλλήλους τῶν Κρητῶν καὶ τὴν φιλοπρωτείαν ὑπὸ ψευδελεύθερον πολίτευμα, ὅπερ πολλαχῶς ἐμφράσσει τοὺς πόρους τῆς διαυγοῦς πηγῆς, ἐξ ἧς ἀπορρέουσι τὰ γνήσια νάματα τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας. Ἡ τῶν Τούρκων ἄρα διάγνωσις τοῦ νοσήματος τούτου τῶν Κρητῶν καὶ ἡ ἐγκατάλειψις αὐτῶν κατέστησε θρασεῖς τήν τε Πύλην καὶ τοὺς ἐγχωρίους Κρῆτας Τούρκους. Ὅτι δὲ κυβέρνησις ἡμιβαρβάρου κράτους θρασεῖα γενομένη πράττει ἔργα κατὰ

τῶν ὑποτεταγμένων αὐτῇ λαῶν πάντως ξένα τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν παντὶ δῆλον. Τοιαῦτα ἠμιβάρβαρα ἔργα διεπράχθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων τῶν τ' ἐγχωρίων καὶ τοῦ ἀλλαχόθεν συναθροισθέντος στρατοῦ ἐν πᾶσι τοῖς τμήμασι τῆς Κρήτης. Καὶ πρῶτον ἐν τῷ τμήματι *Χανίων* ἐν μὲν τῇ ἐπαρχίᾳ *Κυδωνίας* ἐγχώριοι Τοῦρκοι μετὰ στρατοῦ λεηλατήσαντες (16, 17, 19 Ἰουλίου 1889) τὰς τῶν Χριστιανῶν οἰκίας τῶν χωρίων Μουρνιῶν, Κουνουπιδιανῶν, Γαλατᾶ, Κυρτομάδου, Τούσλα, Νεροκούρου, Ἁγυιᾶς, Κορακιαΐς, Πλατανιῶν, Σταλοῦ, Δαράτσου, Πατελαρίου, Ἁγίας Μαρίνης καὶ Βαρυπέτρου ἐπυρπόλησαν τὰς πλείστας, τὸ δὲ χωρίον Περιβόλια ἔκαυσαν ἐντελῶς· τῆς δ' ἐπαρχίας *Κισσάμου* ἐπυρπόλησαν (19, 20, 21, 22 Ἰουλίου) τὰ πέριξ τοῦ Καστελλίου χωρία Πύργον, Παλαιόκαστρα, Κουνουπίτσαν καὶ Καμάραν καὶ πάσας τὰς ἐπαύλεις· τῆς δ' ἐπαρχίας *Σελίνου* ἐνέπρησαν πολλὰς οἰκίας ἐν Κακοδικίῳ καὶ τοῖς πέριξ τῆς Κανδάνου· τῆς δ' ἐπαρχίας *Κισσάμου* ἐλεηλάτησαν προσέτι (13, 14, 15 Ἰουλίου) τὸ Καστέλλι, ἐφόνευσαν δ' ἀναιτίως ἐν θέσει Ξυλοκαμάρᾳ τῶν Χανίων τὸν Τουρκομανώλην καὶ Ἐμ. Φουρναράκην, ἐν δὲ Μουρνιαῖς γέροντά τινα Ἰωάννην καὶ τὸν Γεώργιον Τζωρτζάκην ἢ Φρεδιανάκην, ἐν Περιβολίοις τὸν Ἰωάννην Γοβατζῆν, ἐν δὲ τῇ θέσει Παχειᾷ Ἄμμῳ τὸν Μιχαὴλ Κοκολινάκην, ἐν δὲ Περιβολίοις τὸν Ἐμ. Χονδράκην καὶ ἐν τῷ χωρίῳ Ἀλετρουβαρίῳ τὸν Σκορδυλάκην. Καὶ ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν ἐν τῷ τμήματι Χανίων οἵ τ' ἐγχώριοι Τοῦρκοι καὶ ὁ στρατὸς τῆς Τουρκίας ἐλεηλάτησαν καὶ ἐπυρπόλησαν χωρία ὁλόκληρα, διέπραξαν παντοίας αἰσχρουργίας, κατήσχυναν γυναῖκας καὶ νέους καὶ ἔφθειραν παρθένους, ἐβασάνισαν νέους καὶ γέροντας, ἐβεβήλωσαν τοὺς ἱεροὺς ναοὺς πολλῶν χωρίων, καθυβρίσαντες συνέτριψαν τὰς εἰκόνας, ἀνορύξαντες τάφους ἐξήγαγον τὰ πτώματα τῶν ἄρτι ἐνταφιασθέντων, ἐξ ὧν τὸν νεκρὸν τοῦ ἐν Μουρνιαῖς φονευθέντος, ὡς εἴρηται, Γεωργίου Τζωρτζάκη ἐκσύραντες τοῦ τάφου ἔστησαν ὄρθιον καὶ ἐνέπηξαν πασσάλους εἴς τε τὸ στόμα καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ παντοιοτρόπως καθύβρισαν· εἴς τι δὲ φρέαρ ἐξαγαγόντες ἐκ τῶν τάφων ἔρριψαν τὸν νεκρὸν γραίας τινὸς καὶ ἐπ' αὐτῆς τὸν τοῦ Μαλιτζεβελάκη. Τοιαῦτα κακουργήματα, δολοφονίας καὶ κακώσεις διέπραξαν μηνὶ Σεπτεμβρίῳ οἱ Τοῦρκοι καὶ ἐν πολλοῖς χωρίοις τῆς ἐπαρχίας Ἀποκορώνου τοῦ τμήματος τῶν ἠρωϊκῶν Σφακίων· ἐν τοῖς χωρίοις Νέῳ Χωρίῳ, Στύλῳ, Νεροχωρίῳ, Παιδοχωρίῳ, Ἀσῇ Γωνιᾷ, τοῦ Βάμου, Δουλειανοῖς, Ἀληκάμπου, Μπροσνέρου, Βαφὲ καὶ ἐν τοῖς χωρίοις τῆς ἐπαρχίας Ῥεθύμνης τοῦ ὁμωνύμου τμήματος Μύλοις, Ὄρει, Ἀνωγείοις, Ἁγίᾳ Εἰρήνῃ, Καστέλλῳ, Ἀρμένοις, Ἄδελες, Ῥουσσοσπηλιῷ, Σελῇ, Μυρ-

θίῳ, Γουδιλιανοῖς, Γερανίῳ, Πρίνες, Καρὲ καὶ Πρασὲ καὶ ἐν τοῖς χωρίοις τῶν τοῦ τμήματος Ἡρακλείου ἐπαρχιῶν Πεδιάδος, Τεμένους, Μονοφατσίου, Μεσσάρας. Πρὸ πάντων δ' ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Μυλοποτάμου διεπράχθησαν ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων Τούρκων καὶ τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν ἀγρίων Τουρκαλβανῶν τὰ φρικωδέστατα. Ἐν τῷ χωρίῳ, φέρ' εἰπεῖν, Ἀγγελιανοῖς ἐκβαλόντες τοῦ τάφου τὸν νεκρὸν τοῦ υἱοῦ τοῦ Μιχαὴλ Σαρράρα ἔρριψαν βορὰν τοῖς κυσίν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ θεῖος τοῦ οὕτως ἀνοσίως ὑβριζομένου νεκροῦ παρεπονεῖτο παρὰ τῷ διοικητῇ ἀπαιτῶν τιμωρίαν τῶν ἀνοσίων κακούργων, ὁ διοικητὴς ἐκμανεὶς διέταξεν ἵνα προσδεθεὶς κορμῷ δένδρου ἀτενῶς προσβλέπῃ τὸν ἥλιον δι' ὅλης τῆς ἡμέρας. Ἐν τῷ αὐτῷ χωρίῳ δέκα στρατιῶται ἐβίασαν εἰς ἀσέλγειαν μίαν γυναῖκα· ἄλλοι δ' ἐν Μαλεβυζίῳ ἀσελγήσαντες εἰς νέον εἶτα καθεῖρξαν ὡς ἔνοχον δῆθεν ἐγκλήματος. Ἐν δὲ Ἱεραπέτρᾳ Τοῦρκοι στρατιῶται τὸν Γεώργιον Σιγάκην ἠνάγκασαν ἵνα δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ὑπ' αὐστηρὰν ἐπιτήρησιν λογχοφόρων ἀπειλούντων αὐτῷ θάνατον σκοπεύῃ τὸν ἥλιον αὐτῶν συμποσιαζόντων καὶ ὀργιαζόντων. Ἐν δ' Ἐλούντᾳ τῆς Μεραμβέλλου Τοῦρκοι ἐκ Σπιναλόγκας φονεύσαντες Καπετανάκην τινὰ καὶ τὸν υἱὸν αὐτοῦ τοὺς μὲν νεκροὺς αὐτῶν ἔρριψαν εἰς τὴν θάλασσαν, δύο δὲ Χριστιανοὺς ὡς φονεῖς δῆθεν αὐτῶν καθεῖρξαν. Πλὴν δὲ τῶν τοιούτων κακουργημάτων, ὧν ὀλίγιστα ἐκ τῶν πολλῶν μνημονεύονται ἐνταῦθα, τὸν μὲν Ἰωάννην Ἀναστασάκην ἕνα τῶν πέντε βουλευτῶν τῶν τὸ εἰρημένον ψήφισμα περὶ ἑνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος ὑποβαλόντων ἐξώρισαν ἄκριτον εἰς Βαγδάτιον τῆς Συρίας, τὸν δὲ Ῥοῦσσον Χριστοδουλάκην ὁπλιτάρχην Σφακίων εἰς Ῥόδον· ὡσαύτως ἐξώρισαν τὸν Ἀναγνώστην Γογονὴν ἔπαρχον καὶ πρόκριτον τῆς ἐπαρχίας Ἀποκορώνου, τὸν Γελάσην λοχαγὸν τῆς χωροφυλακῆς καὶ ἄλλους. Ἰστέον δὲ ὅτι τινῶν ἐκ τῶν ἐξορισθέντων εὑρέθησαν τὰ πτώματα ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τοῦ Ἁλμυροῦ, ἐξ οὗ δῆλον ὅτι λόγῳ μὲν ἐξωρίσθησαν, ἔργῳ δ' ἐδολοφονήθησαν. Ἄνδρας δὲ προκρίτους καὶ λογίους παντοίῳ τρόπῳ κατεδίωξαν, ἐν οἷς τὸν Ἀνδρέαν Γερανιώτην εἰρηνοδίκην, Παναγιώτην Δεικτάκην δήμαρχον Μεσογείων, Λιμπρίτην εἰρηνοδίκην, Ἐμμανουὴλ Μαρκαντωνᾶτον δικηγόρον, Χατζῆ Κωνσταντῖνον Ἰωαννίδην πρώην ταγματάρχην, βουλευτὴν καὶ ὁπλιτάρχην Μαλεβυζίου. Ἄλλους δὲ διαπρεπεῖς ἄνδρας καθεῖρξαν ἀκρίτους, ἐν οἷς καὶ τὸν Ἀναγνώστην Καβρὸν ἐν ταῖς εἱρκταῖς τῆς Ῥόδου ἄνδρα ἀγαθὸν τὰ πολεμικὰ καὶ ὁπλιτάρχην Σφακίων καὶ λοχαγὸν τῆς χωροφυλακῆς. Τοιούτων ἀνοσιουργημάτων διαπραττομένων ἐν Κρήτῃ πάντες οἱ ἔγκριτοι Κρῆτες καὶ οἱ δυνάμενοι ἐκ τῶν τοῦ λαοῦ ἐγκαταλιπόντες τὴν δεινοπαθοῦσαν αὐτῶν πατρίδα

διεσκορπίσθησαν ἄλλος ἄλλοσε, ὧν οἱ πολλοὶ ἐν Ἀθήναις, ἔνθα τυγχάνουσι θερμῆς στοργῆς παρὰ τῇ ἐπὶ τοῖς παθήμασι τῶν τέκνων αὐτῆς ἀλγούσῃ μητρί, ἀναμένοντες εὔθετον καιρὸν ὅπως ἀναλάβωσι τὸν περὶ τῶν ὅλων κίνδυνον, ἀενάως ἐργαζόμενοι ἵνα κινήσωσι τοὺς ἀσπλάγχνους ἰσχυροὺς τῆς γῆς εἰς συμπάθειαν κατὰ τοῦ ἐξωλεστάτου αὐτῶν τυράννου. Πρὸς τοῦτο δὲ ὑπέβαλον τοῖς ἀντιπροσώποις τῶν μεγάλων δυνάμεων *ὑπόμνημα* γαλλιστὶ καὶ ἑλληνιστὶ συντεταγμένον (8 Ὀκτωβρίου 1889) ἐπιδοθὲν αὐτοῖς ὑπὸ τῶν προεξεχόντων τῆς Κρήτης ἀνδρῶν Χατζῆ Μιχάλη Γιάνναρη, Νικολάου Νικολούδη, Ἐμμανουὴλ Βαρδίδη, Σταματίου Μαυρογένους, Ἀνδρέου Κακούρη καὶ Ἀντωνίου Σήφακα, ᾧ παρήρτηται «συνοπτικὸς κατάλογος πυρπολήσεων καὶ διαρπαγῶν χριστιανικῶν περιουσιῶν, βιαιοπραγιῶν ληστρικῶν καὶ ἄλλων κακώσεων, βεβηλώσεων ἱερῶν ναῶν καὶ ἀνορύξεων τάφων, ἐκπατρισμῶν, ἐξοριῶν καὶ ἐξαφανίσεων Χριστιανῶν», ὧν ὀλίγιστα ἐκ τῶν πολλῶν ἐμνημονεύθησαν ἐνταῦθα, μεμαρτυρημένα καὶ ἐπικεκυρωμένα, οὐδ' αὐτῶν τῶν Τούρκων ἀρνουμένων, ἀλλ' αἰτιολογούντων αὐτὰ καθάπερ ὁ καταδεδικασμένος κακοῦργος ἐπὶ τοῦ ἰκριώματος ἀνομολογῶν τὴν κακοῦργον αὐτοῦ πρᾶξιν πειρᾶται ἵνα αἰτιολογῶν ἑαυτὸν ἐπισπάσηται τὸν ἔλεον τῶν τῇ καρατομίᾳ αὐτοῦ παρισταμένων. Κορεσθεῖσα δ' αἵματος ἡ Πύλη καὶ ἀδυνατοῦσα νὰ εἰρηνεύσῃ τὴν μεγάλην μάρτυρα νῆσον ἔδωκεν ἀμνηστίαν τισὶ τῶν ἐξορίστων, ὅπως οὕτως ἐνσπείρῃ τὴν διχοστασίαν μεταξὺ τῶν Κρητῶν. Ἀλλ' ἦν διχοστασίαν καὶ στάσιν ἐν αὐτοῖς παρήγαγεν, ὡς εἴρηται, ὁ *εἰρημένος ὀργανικὸς νόμος* ταύτην ἐξήλειψαν τὰ τελευταῖα παθήματα τῶν Κρητῶν καὶ οὕτως ἐν *ἑνὶ στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ* συνελθόντες (2 Σεπτεμβρίου 1890) ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ Ἄρεως οἱ παλαιμάχοι ἄνδρες οἱ τρώγοντες τὸν ἄρτον τῆς ἐξορίας ἐν τῇ μητροπόλει τῆς κοινῆς μητρὸς διεμαρτυρήθησαν δι' ἐγγράφου ὑπογεγραμμένου ὑπὸ 400 περίπου καὶ κατὰ τῆς μονομεροῦς ἀμνηστίας τοῦ σουλτάνου, δι' ἧς οὗτος ἐπειράθη ἵνα τὴν Εὐρώπην ἐξαπατήσῃ, ἀνακηρύσσοντες τὸν διακαῆ αὐτῶν πόθον τῆς μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος *ἑνώσεως*.

§ 1786. **Ἡ ὀρθόδοξος ἑλληνικὴ ἐκκλησία ἐν διωγμῷ.** Ἡ μεγάλη σωστικὴ δύναμις τῆς ἐκκλησίας ἐδείχθη πάντοτε μὲν ἐν τῷ ἑλληνικῷ ἔθνει, μάλιστα δ' ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως, ὅτε πάντες οἱ ὀρθόδοξοι τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἠὔχοντο ἅτε ὀρθόδοξοι ὑπὲρ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ἀγῶνος τῶν ὀρθοδόξων Χριστιανῶν. Σὺν τῷ χρόνῳ ὅμως ἡ θρησκευτικὴ αὕτη σχέσις μετεβλήθη μεγάλως, ἀφ' ὅτου μάλιστα παρὰ τοῖς διαφόροις τὴν καταγωγὴν καὶ τὴν γλῶσσαν λαοῖς ἤρξατο ἀναπτυσσόμενον τὸ πνεῦμα τῆς ἐθνικότητος.

Πρῶτος δὲ πολέμιος τῆς ἑνότητος τῆς ἑλληνικῆς ὀρθοδοξίας ἐγένετο ἡ Ῥωσσία. Αὕτη ἤδη πολλῷ πρότερον τῆς ἑλληνικῆς τοῦ 1821 ἐπαναστάσεως ὡς κύριον σκοπὸν ἔθετο ἔνθεν μὲν τὸν ἀφανισμὸν τῆς Τουρκίας, ἔνθεν δὲ τὸν ἐξευτελισμὸν τῶν ἑλληνικῶν πατριαρχείων καὶ ἰδίως τοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Τοῦτο δὲ ἀδιακόπως καὶ μέχρι τοῦ νῦν πράττει ἡ Ῥωσσία, ὅπως, ἐκδιωχθέντων τῶν Τούρκων καὶ καταβληθείσης τῆς ἑλληνικῆς ὀρθοδοξίας, αὐτὴ αὕτη μόνη ἀναλάβῃ τήν τε πολιτικὴν καὶ ἐκκλησιαστικὴν παντοκρατορίαν ἐπὶ σύμπαντος τοῦ ὀρθοδόξου κόσμου, ὁ δὲ Ῥῶσσος μητροπολίτης Πετρουπόλεως ἀνακηρυχθῇ οἰκουμενικὸς πατριάρχης ἀναλαβὼν τὸ κατερριμμένον ἀξίωμα τοῦ Ἕλληνος οἰκουμενικοῦ τῆς Κωνσταντινουπόλεως πατριάρχου. Ἡ ἵδρυσις ἄρα *αὐτοκεφάλων* ἐκκλησιῶν ἄλλων ἐθνικοτήτων πλὴν τῆς τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος οὐδαμῶς δυσηρέστει τῇ Ῥωσσίᾳ, διότι οὕτω διὰ τοῦ κατακερματισμοῦ τῆς πατριαρχικῆς ἐξουσίας τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἕλληνος πατριάρχου κατέπιπτεν ἡ δύναμις καὶ τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν ἡ μὲν Ῥωσσία πάντοτε ὑπέσκαπτε τὸν θρόνον τοῦ Ἕλληνος πατριάρχου τῆς Κωνσταντινουπόλεως καθάπερ καὶ διὰ τοῦ αὐτοῦ τρόπου τὸν θρόνον τοῦ σουλτάνου. Τοῦτο δὲ γινώσκοντες ὅ τε πατριάρχης καὶ ὁ σουλτᾶνος πάντοτε ἀνθίσταντο κατὰ τοῦ ὀλεθρίου τῆς Ῥωσσίας σκοποῦ, ἀλλὰ πάντοτε, ὡς δῆλον, ὑπ' ἐκείνης ἠττῶντο. Κατὰ ταῦτα ἡ Ῥωσσία καὶ ἐν τῇ ἀνακηρύξει τῆς βουλγαρικῆς ἐξαρχίας καὶ ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν βερατίων Βουλγάρων ἐπισκόπων ἐν Μακεδονίᾳ ἤρατο νίκην περιφανῆ, ἡ δὲ φαινομένη λύπη αὐτῆς ἐπὶ τῇ παρὰ τὴν θέλησιν δῆθεν αὐτῆς ἐκδόσει τῶν βερατίων καὶ ἡ ἀποδοκιμασία ἦν δάκρυ κροκοδείλου καὶ φώκης κλαυθμυρισμός. Οἱ δ' Ἄγγλοι θέλοντες νὰ καταπολεμήσωσι τὴν καὶ ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς Χερσονήσου καὶ δὴ καὶ τῆς Βουλγαρίας παντοκρατορίαν τῆς Ῥωσσίας συντελοῦσι κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν ἑαυτῶν ἦτταν, ἥτις κατάδηλος γενήσεται ὅταν ποτὲ ἴδωσι τοὺς Βουλγάρους ἡνωμένους ψυχῇ τε καὶ σώματι τῷ μεγάλῳ τῶν Σλαύων γίγαντι, οὗ ἡ μὲν κεφαλὴ ἐν Πετρουπόλει, αἱ δὲ χεῖρες καὶ οἱ πόδες ἔν τε τῇ Εὐρώπῃ καὶ τῇ Ἀσίᾳ, δι' ὧν ἐν ἐκείνῃ τε καὶ ταύτῃ *ἄγχει τοὺς διαμαρτυρομένους* καὶ τοὺς μὴ Σλαύους ὀρθοδόξους καὶ τοὺς Τούρκους καὶ πᾶσαν ἄλλην ἐθνικότητα μέχρι θανάτου. Οὐδὲν οὐδέποτε ἔθνος μετεχειρίσθη τόσον τὴν θρησκείαν ὡς θεραπαινίδα πρὸς κατακτήσεις, ὅσον ἡ Ῥωσσία· ἐξαιρετέοι δ' ἴσως μόνον οἱ ἄμεσοι τοῦ Μωάμεθ διάδοχοι. Ἀλλ' ἐκεῖνοι μετεχειρίζοντο τὴν ῥομφαίαν, οἱ δὲ Ῥῶσσοι τὰ πολλῷ τῆς ῥομφαίας ὀξύτερα ὅπλα: τὴν ὑποκρισίαν καὶ τὸν δόλον ἐν ὀνόματι τοῦ ἀκάκου Χριστοῦ. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἐκίνησε μὲν τὰ ἔθνη τῆς ἑλληνικῆς χερσονή-

σου κατὰ τῶν Τούρκων: *Ἕλληνας, Μαυροβουνίους, Σέρβους, Βουλγάρους* καὶ τοὺς λοιποὺς, κατεκτήσατο δὲ σχεδὸν τὸν Ἄθω, κινδυνεύει δὲ νὰ καταλάβῃ τὰ ἐν Παλαιστίνῃ ἱερὰ τῶν Ἑλλήνων ἱδρύματα καὶ τὰ ἑλληνικὰ πατριαρχεῖα Ἱεροσολύμων καὶ Ἀντιοχείας. Κατὰ τῆς κτητικῆς ταύτης τέχνης τῶν φιλαρπάγων Ῥώσσων οὐδὲν δύναται νὰ πράξῃ ἡ Ἑλλὰς, ἐφ' ὅσον οἱ τυφλώττοντες Ἑσπέριοι δυσμενῶς διακείμενοι πρὸς τοὺς Ἕλληνας αὐτοὺς μὲν φύσει ὄντας αὐτῶν συμμάχους καταδιώκουσι, τοὺς δὲ Βουλγάρους καὶ τοὺς λοιποὺς Σλαύους τοὺς φύσει τῆς Ῥωσσίας συμμάχους εὖ περιέπουσι καὶ πᾶσαν αὐτοῖς καθ' Ἑλλήνων ἀρωγὴν παρέχουσιν. Τὴν εὐμένειαν ταύτην τῶν κραταιῶν τῆς Εὐρώπης πρὸς τοὺς Σλαύους καὶ τὴν κακόνοιαν αὐτῶν πρὸς τοὺς Ἕλληνας γινώσκοντες οἱ πανοῦργοι Τοῦρκοι πᾶσι μὲν τοῖς Σλαύοις πάντα παρέχουσι χαριζόμενοι νῦν μὲν τοῖς Εὐρωπαίοις, νῦν δὲ τοῖς Ῥώσσοις καὶ ἐν καιρῷ ἐσχάτου κινδύνου ἢ ὠφελείας ἀμφοτέροις. Πρόσθες δὲ τούτοις ὅτι ἑκάστη τῶν δυνάμεων φοβουμένη τὸν πόλεμον διά τε τὴν ἰσοπαλῆ πρὸς ἀλλήλας δύναμιν καὶ διὰ τὸ ἀβέβαιον τῶν συμμαχιῶν καὶ διὰ τὰ ἐκ τῆς εἰρήνης κέρδη οὐδαμῶς τὸ παράπαν εὐμενῶς προσβλέπει πρὸς τὸ πόλεμον ἐγεῖρον τοῦτο ἢ ἐκεῖνο τῶν μικρῶν κρατῶν καὶ μάλιστα τὸ ἑλληνικόν, ὅπερ κινοῦν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας δύναται νὰ ἐξαναγκάσῃ καὶ αὐτὰς εἰς τὸ πολεμεῖν. Τούτου δ' ἕνεκα αἱ εὐρωπαϊκαὶ δυνάμεις οὐδέποτε μὲν ὁμοφώνως τοῖς Ἕλλησιν ἐβοήθησαν μαχομένοις ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας ἐναντίον ἀχρείου τυράννου, ὁμοθύμως δ' ἐπολέμησαν καὶ τελευταῖον ἀπέκλεισαν αὐτοὺς ἐκείνου τε χάριν καὶ συμφέροντος αὐτῶν ἕνεκα. Οὕτω δὲ διακειμένων τῶν πολιτικῶν τῆς Εὐρώπης πραγμάτων οὐδὲν οὔτε ὑπὲρ τῆς ταλαιπώρου Κρήτης οὔτε ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ πατριαρχείου ἠδύνατο ἡ Ἑλλὰς μόνη νὰ διαπράξῃ.

Τοῦτο δὲ διδαχθεῖσα ἀπὸ μακροῦ χρόνου διὰ τῶν μεμονωμένων αὐτῆς κινημάτων, περὶ ὧν εἴρηται, ὤφειλεν ἐπὶ τέλους νὰποστῇ μὲν πάσης πολεμικῆς ἐνεργείας, ἐνεργῇ δὲ διπλωματικῶς, πρὸ δὲ πάντων παρασκευάζηται, ὅπως, καιροῦ ἐπιστάντος, εὖ παρεσκευασμένη ἀναλάβῃ τὸν περὶ τῶν ὅλων ἀγῶνα. Τοῦτο, ὡς φαίνεται, ἔχουσα πρὸ ὀφθαλμῶν ἡ κυβέρνησις τοῦ Χαριλάου Τρικούπη ἀπέστη μὲν παντὸς παρακεκινδυνευμένου κινήματος, ἐτράπη δὲ πρὸ πάντων εἰς τὴν *ἐσωτερικὴν* τοῦ κράτους *ἀνάπτυξιν*, ἧς ἄνευ πᾶσα ἰσχυρὰ εἰς πόλεμον παρασκευὴ εἶνε ἀδύνατος.

§ 1787. **Ἐσωτερικὴ ἀνάπτυξις.** Ἐν προγενεστέροις χρόνοις οἱ Ἕλληνες ἐπίστευον ὅτι πᾶσα ἐπανάστασις κατὰ τῆς Τουρκίας ἠδύνατο καὶ ἄνευ μεγάλων παρασκευῶν νὰποβῇ ὑπὲρ τῆς Ἑλλά-

δος. Ἀλλὰ τὸ πείραμα τοιούτων ἐπαναστάσεων μάτην γενόμενον ἐπανειλημμένως ἐπὶ τέλους ἔπεισε καὶ τοὺς θερμοτάτους *πετσωματάδες* ὅτι τῇ Ἑλλάδι σωφρονούσῃ εἰς πανελλήνιος ἀγὼν ἐπιβάλλεται εὖ παρεσκευασμένῃ καὶ ἀσφαλεῖς συμμάχους ἢ τοὐλάχιστον εὐνοϊκῶς αὐτῇ διακειμένους τοὺς κραταιοὺς τῆς Εὐρώπης ἐχούσῃ. Τὸ ῥητὸν *μὲ ὅ τι ἔχομεν καὶ μὲ ὅ τι δὲν ἔχομεν* εἶνε ἁπλῆ ἐκδήλωσις εὐγενοῦς ἴσως ἐνθουσιασμοῦ, ἀποκύημα ὅμως συγχρόνως ἐλαφρᾶς διανοίας ἢ ἀσυνειδήτου δημοκοπίας. Οἱ τῆς τελευταίας δεκαετηρίδος κυβερνῆται τῆς Ἑλλάδος διδαχθέντες ἐκ τῆς πείρας ἠσχολήθησαν περὶ τὴν εἰς πόλεμον παρασκευὴν καὶ οὐχὶ εἰς τὰς ἐκ τοῦ προχείρου γελοίας ἐπαναστάσεις, ἅσπερ ὁ λαὸς ὀρθότατα ὠνόμασε *πετσώματα*· ἀλλ' ὅμως αἱ ἐπὶ τοῦ Θεοδώρου Δεληγιάννη πολεμικαὶ παρασκευαὶ διὰ τὸ κατεπεῖγον τῆς βουλγαρικῆς ἐπιδρομῆς καὶ μονομερεῖς ἦσαν ὡς ἄνευ τῆς ἀναγκαίας καθόλου ἀναπτύξεως τοῦ ἔθνους καὶ ἄνευ τῆς γενικῆς οἰκονομικῆς αὐτοῦ ἐπιρρώσεως καὶ προώρως, ὡς μὴ ὤφελεν, ἐματαιώθησαν ὑπὸ τοῦ *ἀπαισίου ἀποκλεισμοῦ* τῶν κραταιῶν τῆς Εὐρώπης, ὅστις ἦν τρανότατον τεκμήριον ἐλλείψεως εὐμενείας ἐκείνων πρὸς τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα, ἧς ἄνευ, ὁσονδήποτε μεγάλαι καὶ ἂν ἐγένοντο αὗται, πάντως ἔμελλον νὰ ματαιωθῶσιν. Πλήρεις, ὅσον τῇ Ἑλλάδι ἐφικτόν, παρασκευὰς ἐπὶ τῆς καθόλου ἀναπτύξεως τῆς Ἑλλάδος ἐρειδομένας ὡς σκοπὸν ἔχουσα ἡ τοῦ Χαριλάου Τρικούπη κυβέρνησις ἐπελάβετο συγχρόνως διὰ πολλῶν καὶ παντοδαπῶν ἐνεργειῶν καὶ ποικίλων τρόπων τῆς καθόλου τοῦ *ἔθνους ἀναπτύξεως*.

Οἰκονομικά. Οὐδὲν σχεδὸν τῶν ἐθνῶν εἶχε τὰ οἰκονομικὰ αὐτοῦ ἐν οἴῳ κύκεῶνι τὸ ἑλληνικόν. Ἀπὸ τοῦ 1824, ὅπως καλύψῃ τὰ ἐλλείμματα, ἐδανείζετο ἐπὶ τόκῳ 9-10 ἐπὶ τοῖς ἑκατόν, ὅπερ τεκμήριον ὅτι τὰ οἰκονομικὰ αὐτοῦ διέκειντο κακῶς· διότι ἡ ὕψωσις τοῦ τόκου παρὰ τοῖς ἔθνεσι καθάπερ καὶ παρὰ τοῖς ἰδιώταις εἶνε ἀνάλογος τῆς ἧς ταῦτα ἀπολαύουσιν ἐν τοῖς χρηματιστηρίοις καὶ τοῖς κεφαλαιούχοις ἐν γένει πίστεως. Ὅσῳ ἐλαττοῦται ἡ πίστις τοῦ δανειζομένου, τόσον οὗτος δανείζεται ἐπὶ μείζονι τόκῳ. Μέγας ἄρα τόκος προϋποτίθησι μικρὰν πίστιν. Ἀπόδειξις λοιπὸν τῆς εὐημερίας παντὸς ἔθνους εἶνε οὐχὶ ἡ πληθὺς τῶν χρεῶν, ἀλλ' ἡ σμικρότης τοῦ τόκου, ἐφ' ᾧ αὐτὸ δανείζεται. Τὴν πίστιν τοῦ δημοσίου κρατύνασα ἡ τοῦ Χαριλάου Τρικούπη κυβέρνησις ἔνθεν μὲν κατώρθωσεν ἵνα ὁ τόκος τῶν δανείων αὐτῆς ἐλαττωθῇ εἰς 6-5, ἔνθεν δὲ ἵνα, δανεισθεῖσα ἐπὶ τῷ τόκῳ τούτῳ, ἐξοφλήσῃ παλαίτερα δάνεια, δι' ἃ ἀπέτινε τόκον 9-10. Ἡ ἐλάττωσις δὲ τοῦ τόκου καὶ ἡ μετατροπὴ τῶν παλαιτέρων δανείων προϋποτίθησιν, ὡς εἰκός, ἰσοζύγιον, ὅπερ μετὰ πολλοὺς ἀγῶνας διὰ δα-

νείων καὶ φόρων καὶ νέας παραγωγῆς ἐπετεύχθη κατὰ πρῶτον τῷ 1887. Ὅτι δὲ ἡ αὔξησις τῆς δημοσίας πίστεως ἐλαττοῖ καὶ τὸν τόκον τῶν ἰδιωτικῶν δανείων φανερόν, διότι ὁ κεφαλαιοῦχος ὁ λαμβάνων ἐκ τῶν χρεωγράφων τοῦ δημοσίου τόκον μόνον 5-6 ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν ἀναντιλέκτως προτιμᾷ νὰ δανείζῃ τοὺς ἀξιοχρέους ἰδιώτας ἐπὶ τόκῳ μείζονι μέν, οὐδέποτε ὅμως πλείονι τοῦ διπλασίου τοῦ δημοσίου, ἐξαιρουμένων, ὡς δῆλον, τῶν τολμηρῶν σκληρῶν τοκογλύφων, οἵτινες καὶ ἐπὶ τετραπλασίῳ τοῦ τῶν δημοσίων χρεωγράφων τόκου δανείζουσι πρὸς δυστυχεῖς ἢ ἀναξιοχρέους. Ἐλάττωσις δὲ τοῦ τόκου τοῦ τε δημοσίου καὶ τῶν ἰδιωτῶν καὶ τὸ *ἰσοζύγιον* τοῦ προϋπολογισμοῦ εἶνε αἱ δύο στρόφιγγες, περὶ ἃς στρέφεται ἅπαν τὸ λελογισμένον οἰκονομικὸν σύστημα παντὸς ἔθνους, ἅπερ ἡ Ἑλλὰς μάτην ἐπεζήτει ἐπὶ μακρόν.

Συγκοινωνία, ὁδοί, σιδηρόδρομοι. Ἡ συγκοινωνία εἶνε τὸ θεμέλιον πάσης εὐνομουμένης πολιτείας, εἶνε τὸ δι' οὗ τὰ διάφορα μέλη τοῦ κράτους συσσωματούμενα συντείνουσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν, ἐπίρρωσιν, συντήρησιν καὶ ἀκμὴν τῶν καθ' ἕκαστα καὶ τοῦ ὅλου· εἶνε ὅ τι ἐν τῷ ζῶντι σώματι ἡ καρδία καὶ αἱ ἀρτηρίαι, δι' ὧν τελεῖται ἡ τὴν ζωὴν διατηροῦσα κυκλοφορία τοῦ αἵματος. Ἐμπόριον, βιομηχανία, γεωργία καὶ πάντα ἐν γένει τὰ τῆς εἰρήνης ἔργα ἄνευ συγκοινωνίας ἀπονεκροῦνται, καθάπερ πᾶσα σωματικὴ ἐνέργεια ἄνευ τῶν ποδῶν, ἅμα τῇ γενέσει. Πολλῷ δ' ἔτι μᾶλλον τῶν ὧν οὐκ ἄνευ εἶνε ἡ συγκοινωνία ὅσον ἀποβλέπει εἰς τὰ τοῦ πολέμου. Βαρβαρικαὶ ἐπιδρομαὶ καὶ λῃστρικοὶ πόλεμοι ἠδύναντο ἵν' ἄνευ εὐρείας συγκοινωνίας γίνωνται, ἀλλὰ πόλεμοι εὐέλπιδες ἔθνους εὐνομουμένου ἀδύνατον. Ἡ Ἑλλὰς δὲ ἡ ἔχουσα ὡς κορωνίδα τοῦ ἐξωτερικοῦ αὐτῆς καὶ ἐσωτερικοῦ βίου τὴν *μεγάλην ἰδέαν* πρὸ πάντων μάλιστα ὤφειλε νὰ μεριμνήσῃ περὶ συγκοινωνίας. Αἱ ὁδοί, οἱ σιδηρόδρομοι, πᾶσα ἐν γένει ἡ συγκοινωνία ἡ συνδέουσα τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα μετὰ τῆς Θεσσαλίας καὶ Ἠπείρου ἔδει ἵνα πρώτιστα πάντων τῶν ἄλλων ἀμελλητὶ ἅμα τῇ ἐλευθερώσει αὐτῆς κατασκευασθῶσιν. Καὶ ὅμως οὐδὲν τῶν κατεπειγόντων ἠμελήθη μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων τόσον, ὅσον ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἀναγκαιοτάτη πασῶν συγκοινωνία. Τῶν σπουδαιοτάτων παραμεληθέντων οὐδὲ περὶ τῶν ἥττονος λόγου ἐπεμελήθησαν αἱ ἑκάστοτε κυβερνήσεις. Ὁδοὶ καὶ γέφυραι ἦσαν μόνον ἐκ τῆς ἡμιβαρβάρου τουρκικῆς διοικήσεως λείψανα ἐκεῖναι ὅσων ἐφείσατο ὁ πανδαμάτωρ χρόνος. Μόνον 1,359,725 μέτρων ὁδοὶ κατεσκευάσθησαν ἐν πολλοῖς ἀτελέσταται καὶ ἄτεχνοι ἐπὶ ἥμισυν αἰῶνα (1833-1882) ἤτοι ἐθνικαὶ ὁδοὶ 1,100,477, ἐπαρχιακαὶ 142,821 καὶ δημοτικαὶ 116,427, ἐξ οὗ αὐτόδηλον ὅτι οἱ μέν

τινες τῶν δήμων εἶχον ἀναξίας λόγου ὁδούς, οἱ δὲ πλεῖστοι οὐδαμῶς τὸ παράπαν. Ἀπὸ δὲ τοῦ 1882 καὶ ἐντεῦθεν κατεσκευάσθησαν ὁδοὶ 2,503,172 μέτρων, ἦγουν ἐθνικαὶ 2,022,344, ἐπαρχιακαὶ 277,199 καὶ δημοτικαὶ 203,629 μέτρων. Ἀπὸ τοῦ 1833 μέχρι τοῦ 1882 εἶχον δαπανηθῆ δραχμαὶ πρὸς κατασκευὴν γεφυρῶν μόνον 317,000, ἐπὶ δὲ τῆς τελευταίας δεκαετίας 687,000. Περὶ δὲ σιδηροδρόμων περιττὸν νὰ ῥηθῆ ὅτι ἐπὶ Τρικούπη πάντες οἱ μὲν κατεσκευάσθησαν, οἱ δὲ κατασκευάζονται, ἐξαιρουμένου τοῦ προκατεσκευασμένου βραχυτάτου μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Πελοπόννησος ἕνεκα τῆς σταφίδος πρὸ πάντων εἶνε τὸ μέγα ταμεῖον, οὕτως εἰπεῖν, τῆς Ἑλλάδος, ἐκεῖσε ἔστρεψε τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ὁ ἀνὴρ καὶ ἐκάλυψεν αὐτὴν δρόμων καὶ συμπλέγματος σιδηροδρόμων, τῶν μὲν κατεσκευασμένων, τῶν δὲ κατασκευαζομένων, δι' οὗ ἡ Κόρινθος, τὰ Καλάβρυτα, αἱ Πάτραι, ὁ Πύργος, ἡ Ὀλυμπία, ἡ Καρύταινα, τὸ Λεοντάριον, τὸ Γύθειον, αἱ Καλάμαι, ἡ Τρίπολις, τὸ Ναύπλιον, τὸ Ἄργος καὶ ἐν γένει πάντες οἱ δῆμοι αἱ πόλεις καὶ αἱ πλεῖσται τῶν κωμῶν τῆς Πελοποννήσου συγκοινωνοῦσιν οὕτως, ὥστε εὐχερέστατα καὶ τάχιστα δύνανται ἄνθρωποι καὶ προϊόντα νὰ μεταφέρωνται ἐκ τῶν μεσογείων εἰς τὰ παράλια καὶ τἀνάπαλιν. Διὰ δὲ τῶν δύο μεγάλων σιδηροδρόμων Ἄρτης καὶ Λαρίσσης λύεται οὐ μόνον τὸ ἐσωτερικὸν ζήτημα τῆς συγκοινωνίας τῶν τῆς ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδος πρὸς τὰ μέρη αὐτῆς καὶ πρὸς τὴν Εὐρώπην, ἀλλὰ καί, ὅπερ τό γε νῦν καὶ σπουδαιότατον τοῖς Ἕλλησι, τὸ τοῦ πολέμου τῆς Ἑλλάδος κατὰ τῆς Τουρκίας, ὅστις τάχιον ἢ βράδιον πολεμηθήσεται, διότι ὁ ἐστρατοπεδευμένος ἐν τῇ ἑλληνικῇ γῇ Ἀσιάτης βάρβαρος οὐδέποτ' ἐγκαταλείψει αὐτὴν ἄνευ δεινοῦ πολέμου καὶ ὀλέθρου. Ἡ εἰκὼν τῆς νῦν ἐλευθέρας Ἑλλάδος ἐπὶ τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως ἔσται ποτὲ ἡ αὐτὴ ἔν τε Ἠπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ.

Στρατός. Στρατὸς ἄξιος τοῦ μεγάλου ὀνόματος ὅσον ἀποβλέπει εἰς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐν τῇ Εὐρώπῃ *ἐπιστημονικὴν διάπλασιν*, *τὴν τακτικὴν* καὶ τὸ *στρατιωτικὸν φρόνημα* οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἐν Ἑλλάδι. Ἀφ' ὅτου ἡ ἀδαὴς τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων ἀντιβασιλεία τοῦ Ὄθωνος διέλυσε τὰ λείψανα τῶν ἀγωνιστῶν τοῦ 1821 τρόπῳ ἀπανθρώπῳ στρατὸς ἑλληνικὸς ἐθνικὸς οὐδέποτε συνετάχθη· τὰ δὲ ἀσύντακτα ἀθροίσματα ἦσαν νόθον τι ἀπογέννημα οὔτ' εὐρωπαϊκὸν οὔτε ἑλληνικόν, τὸ μὲν ὅτι πλὴν συχνοτάτης ἀλλαγῆς τῆς εὐρωπαϊκῆς στολῆς τῆς γενομένης μόνον ἐπὶ βλάβῃ τοῦ ἐθνικοῦ ταμείου οὐδὲν ἢ ἐλάχιστον ἐγίνετο ὑπὲρ αὐτοῦ, καὶ τοῦτο δὲ ἀτελῶς, ἀμεθόδως, ἀνεπιτηδείως καὶ ἀνεπιστάτως· τὸ δὲ ὅτι ὑποβαλλόμενος ὁ στρατὸς ἀλλοτρίᾳ διαίτῃ ἀπέβαλλε μὲν τὸν πάτριον ἁπλοῦν, ὑγιεινὸν

καὶ ἀπέριττον τρόπον τοῦ ζῆν, οὐδὲν δὲ τῶν παρὰ τοῖς εὐρωπαϊκοῖς στρατοῖς κρατούντων παρελάμβανεν, ὅσα συντείνουσιν εἰς τὸ ὑψηλόν, τὸ μεγάθυμον, τὸ φρονηματῶδες τοῦ στρατιώτου. Ἡ δὲ μεταβολὴ τῆς διαίτης καὶ ἡ ἐν ταῖς πόλεσι συνδιατριβὴ τῶν ἀγροίκων στρατιωτῶν ἀνθρώποις ἐκλελυμένων ἠθῶν ὁσημέραι διέφθειρον οὐ μόνον τοὺς στρατιώτας, ἀλλὰ δι' αὐτῶν ἐπανερχομένων οἴκαδε καὶ τοὺς χωρίτας τῶν πολιχνῶν καὶ κωμῶν. Πολλαὶ κακίαι σπάνιαι ἢ καὶ τέως ἐν τοῖς χωρίοις ἄγνωστοι μετεδόθησαν ὡς ἐκ πονηρᾶς ἑστίας ἐκ τῶν στρατιωτικῶν κέντρων. Ἐπὶ δὲ τῶν πρότερον χρόνων ὅτε ὑπῆρχον μόνον *τάκτα σώματα*, πρὶν ἢ ἔτι δῆλα δὴ εἰσαχθῇ ἡ τακτικὴ εἰς τὸν στρατόν, τῶν τε γεωργῶν καὶ κωμητῶν αἱ μὲν οὐσίαι ἐφθείροντο, αἶγες καὶ πρόβατα, οἶνος καὶ ἄρτος, τροφήματα ἐν γένει ἡρπάζοντο ὑπὸ τῶν παρ' αὐτοῖς καταλυόντων στρατιωτῶν πραττόντων ὅμοιά τινα τοῖς ἐπὶ τῆς δουλείας ὑπὸ Τούρκων στρατιωτῶν διαπραττομένοις· οὐδαμῶς ὅμως τὸ φρόνημα καὶ τὸ ἦθος, ἡ ψυχὴ καὶ ἡ καρδία ἐφθείροντο. Οὕτω δ' ἐνῷ τὸ ἔθνος ἀποτίνει τὸ ἑαυτοῦ χρῆμα, τὰ ἑαυτοῦ τέκνα ἀπολλύουσι τὸ πάτριον ἦθος. Τῶν δὲ ἀξιωματικῶν οἱ πολλοὶ ἦσαν ἀπαίδευτοι, θρασεῖς ἐξ ἀμαθίας καὶ ἀδαεῖς ἐξ ἐσχάτης νωθείας τῆς ἑαυτῶν τέχνης καὶ ἐπιστήμης, λαβόντες τιμὰς καὶ ἀξιώματα ἐν ἀργολογίαις τῶν καφεῖων καὶ παντὸς τόπου λεσχηνείας καὶ ἀπολαύσεως. Οὐδ' αὐτὸ τὸ *ἐπιτελεῖον*, ὅπερ ὤφειλε νὰ ᾖ ὁ ὑπογραμμὸς τοῦ σώματος τῶν ἀξιωματικῶν, μεγάλους μισθοὺς κατασπαθῶν οὐδ' ἕνα χάρτην τοπογραφικὸν ἐσχεδίασεν. Καὶ ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν στρατὸς ἄξιος τοῦ μεγάλου ἐντίμου ὀνόματος καὶ τοῦ μεγίστου ἱεροῦ σκοποῦ, ἐφ' ᾧ καταναλίσκεται τὸ δημόσιον χρῆμα τοῦ πτωχοῦ Ἕλληνος πολίτου καὶ ἡ πατρὶς ἐμπιστεύεται τὴν ἑαυτῆς τιμὴν καὶ ἐλπίδα οὐδαμῶς τὸ παράπαν ὑπῆρχεν ἐν Ἑλλάδι. Οὐδ' ὅσα ἔπραξαν ἢ διενοήθησαν αἱ τῆς τελευταίας δεκαετίας κυβερνήσεις ἐβελτίωσαν μεγάλως τὰ τοῦ στρατοῦ. Διότι *ἀφωμοίωσε* μὲν ἡ τοῦ Χαριλάου Τρικούπη κυβέρνησις τὸ πεζικὸν πρὸς τὰ τεχνικὰ ὅπλα, ἵδρυσε δὲ *σχολεῖον βολῆς* πρὸς ἄσκησιν πρὸ πάντων τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ πεζοῦ στρατοῦ, *σχολεῖον ἱππευτικῆς* πρὸς ἄσκησιν τῶν τε ἀξιωματικῶν καὶ ὑπαξιωματικῶν τοῦ ἱππικοῦ καὶ ἐν μέρει τοῦ πυροβολικοῦ, *σχολεῖον τῶν ἐφέδρων* πρὸς συμπλήρωσιν τῶν στελεχῶν τοῦ ἐνεργοῦ στρατοῦ, σχολεῖον τῶν ἀξιωματικῶν πρὸς ἀνακαίνισιν τοῦ πεζικοῦ στρατοῦ, εἰσήγαγε δὲ ὑπὸ τὴν πολυδάπανον *γαλλικὴν ἀποστολὴν* ἄσκησίν τε καὶ ἐκπαίδευσιν γαλλικὴν περὶ τὴν γεφυροποιΐαν, πολιορκητικήν, ὀχυρωματικήν, ὑπονομευτικήν, στρατοπεδείαν, ἐπιστράτευσιν, πολεμικὰς ἐν γένει ἀσκήσεις καὶ πᾶν ὅ τι ἀποβλέπει εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ στρατοῦ· ἀλλὰ

ταῦτα πάντα καὶ τὰ τοιαῦτα ἐλάχιστον συμβάλλονται εἰς τὸν μέγαν σκοπόν, δι' ὃν γίνονται, καὶ ἐφήμερον ἐξωτερικὴν ἀνάπτυξιν παριςῶσιν ἐν τῷ στρατῷ, ἐφ' ὅσον ἐλλείπουσιν ἡ στρατιωτικὴ ἠθική, ἡ ἐκ γνώσεως πεποίθησις ἐπὶ τὸ καθῆκον καὶ τὸ ἐκ θερμοῦ συναισθήματος ὑψηλὸν φρόνημα. Οὐδαμῶς ἀξιοῦμεν ἵνα περὶ τοῦ νῦν στρατοῦ ῥηθῇ ὅ τι ὁ μέγας Περικλῆς ἔλεγε περὶ τῶν Ἀθηναίων: «Διαφερόντως γὰρ δὴ καὶ τόδε ἔχομεν, ὥστε τολμᾶν τε οἱ αὐτοὶ μάλιστα καὶ περὶ ὧν ἐπιχειρήσομεν ἐκλογίζεσθαι· ὃ τοῖς ἄλλοις *ἀμαθία μὲν θράσος, λογισμὸς δὲ ὄκνον φέρει*. Κράτιστοι δ' ἂν τὴν ψυχὴν δικαίως κριθεῖεν οἱ τά τε *δεινὰ καὶ ἡδέα* σαφέστατα γινώσκοντες καὶ διὰ ταῦτα μὴ ἀποτρεπόμενοι ἐκ τῶν κινδύνων», διότι, ὅπως παρασκευασθῇ τοιοῦτος στρατός, προϋποτίθεται ὅτι τὸ ἔθνος εἶνε τοιοῦτο καὶ ἔχει τοιαῦτα ἐφόδια, δι' ὧν πρότερον παρασκευάζεται ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἡ ἀξία τοῦ μεγάλου ὀνόματος: «πολιτεία», ἐξ ἧς φύεται ὁ «στρατιώτης». Ἀλλὰ *πολιτείας ἀληθοῦς* ἐπὶ μακρὸν ἡ Ἑλλὰς στερηθήσεται, ἐφ' ὅσον διατελεῖ διχαζομένη εἰς δύο ἀντιπάλους φατρίας; *συμπολίτευσιν* καὶ *ἀντιπολίτευσιν προσώπων* καὶ οὐχὶ ἀρχῶν, ἀλληλοδιαδόχως τυραννούσας καὶ ἐξαχρειούσας, τυραννουμένας τε τὰς αὐτὰς καὶ ἐξαχρειουμένας.

Ναυτικόν. Κρεῖσσον καὶ εὔλογον οὐδ' ὑπὲρ τοῦ ναυτικοῦ ἔχει τις εἰπεῖν. Ἐφ' ὅσον ἦσαν οἱ τὴν ἀγωγὴν καὶ δίαιταν καὶ τὴν ἄκραν ἠθικὴν καὶ σκληραγωγίαν τῶν θαλασσομάχων τῆς παλιγγενεσίας ἔχοντες, ὑπῆρχε δὲ καὶ ἡ παλαιὰ τέχνη τοῦ κατὰ θάλασσαν μάχεσθαι οὐ μόνον ἤλπιζε τὸ ἔθνος, ἀλλὰ καὶ ἐνηβρύνετο τοῖς ναυτικοῖς· ἀφ' ὅτου ὅμως ἡ παλαιὰ ναυτικὴ τέχνη καιρίως ἠλλοιώθη διὰ τοῦ ἀτμοῦ καὶ τῆς ἐπιςήμης, οἱ Ἕλληνες ναυτικοὶ πολὺ ὑστεροῦσι τῶν ξένων ναυτικῶν. Τοῖς ὑπάρχουσι κατὰ παλαιὸν σύστημα πολεμικοῖς πλοίοις προσετέθησαν ἐπὶ τῆς τελευταίας κυβερνήσεως τοῦ Χαριλάου Τρικούπη ὑπηρετικὰ τῷ στόλῳ πλοῖα οἱ ἀτμομυοδρόμονες *Ἀχελῷος*, *Ἀλφειός*, *Εὐρώτας* καὶ *Πηνειός*, αἱ ἀτμοβάριδες *Ἄκτιον*, *Ἀμβρακία*, *Ἀηδών*, *Κίχλα* καὶ *Κίσσα* καὶ κατὰ νεώτατον σύστημα κατεσκευάσθησαν ὡς ἐρυμνὸν τεῖχος ἢ ὡς θεμέλιον μεγάλου στόλου τὰ τρία μεγάλα θωρηκτὰ *Σπέτσαι*, *Ψαρὰ* καὶ *Ὕδρα*· ἱδρύθησαν δὲ ναυτικαὶ σχολαί, *ναυτικὸν κεντρικὸν προγυμναστήριον*, συγκείμενον ἐκ δέκα τμημάτων ἢ τάξεων χάριν τῶν *ἀρμενιστῶν*, *ἀποθηκοφυλάκων*, *διανομέων*, *ἐσχαρέων*, *θερμαστῶν*, *δυτῶν*, *μηχανικῶν*, *μουσικῶν*, *ναυτοπαίδων*, *νοσοκόμων*, *οἰακιστῶν*, *ὁπλιτῶν*, *πυροβολητῶν* καὶ ἄλλων· συνεπληρώθησαν δὲ τὰ μηχανουργεῖα καὶ τὰ τοῦ ναυστάθμου καὶ ἄλλα πολλὰ ναυτικὰ ἔργα· ἀλλὰ πολλοῦ χρόνου καὶ πόνου ἐπιδεῖται τὸ ναυτικόν, ἵνα καταρτισθῇ ὅπως αἱ σήμερον ἀνάγκαι ἀπαιτοῦσι· πρὸ πάντων δ' ἐλλείπουσιν

ἄνδρες· ἡ δὲ σχολὴ τῶν δοκίμων ὅπως ἔχει ἥκιστα παρασκευάζει ἀξίους λόγου ἀξιωματικούς. Καὶ ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν οἷα ἐρρήθησαν περὶ τοῦ πεζοῦ στρατοῦ τὰ αὐτὰ καὶ χείρω ἔχει τις εἰπεῖν περὶ τοῦ ναυτικοῦ.

Παιδεία καὶ ἐκκλησία. Ὅσον δ' ἀποβλέπει εἰς τὴν παιδείαν καὶ ἐκκλησίαν ἐν κεφαλαίῳ δύναταί τις εἰπεῖν ὅτι μέχρι τοῦ νῦν μόνον *ἀπόπειραί τινες* πρὸς βελτίωσιν μικροῦ λόγου ἄξιαι ἐγένοντο ἐν τῇ *παιδείᾳ*. Ἱδρύθησαν διδασκαλεῖον ἐν Κερκύρᾳ, πρακτικὸν λύκειον ἐν Ἀθήναις· μετερρυθμίσθη τὸ *πολυτεχνικὸν σχολεῖον* καὶ τινα *δημοτικὰ σχολεῖα* καὶ εἴ τι ἕτερον· ἀλλ' οἱ καρποὶ αὐτῶν, ὅσῳ καὶ ἂν εὐελπιστῇ τις, οὐδαμῶς δύνανται νὰ ὦσιν οἵους προσδοκῶσιν αἱ σήμερον ἀνάγκαι τοῦ ἔθνους καὶ τῆς ἐπιστήμης. Ἐν δὲ τῇ *ἐκκλησίᾳ* οὐδὲ ἀρχὴ οὐδὲ ἀπόπειρά τις ἐγένετο πρὸς μελέτην καὶ καθαίρεσιν τῶν ἀπ' αἰώνων ἐν αὐτῇ ἀπεσκιρρωμένων ἑλκῶν, οὐδαμῶς δὲ σκέψις πρὸς βελτίωσιν καὶ ἀνόρθωσιν αὐτῆς. Ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησία ὁμοία εἶνε μεγαλοπρεπεῖ οἰκοδομήματι ἔχοντί ποτε κάλλος καὶ λαμπρότητα, ἀλλὰ τανῦν ὄντι ἑτοιμορρόπῳ, ὥπερ πλήν τινων πτωχῶν καὶ ἀναπήρων οὐδεὶς ἀρτιμελὴς καὶ τέλειος τὸν νοῦν καὶ τὴν ψυχὴν προσέρχεται ὅπως στεγασθῇ ὑπ' αὐτό, ἀλλὰ μόνον ὅπως οἰκτείρῃ τὴν ἐλεεινὴν αὐτοῦ κατάστασιν μεμφόμενος τοῖς τὰ τῆς ἐπιτηρήσεως καὶ διατηρήσεως αὐτοῦ *ἐπιτετραμμένοις* ὅτι τελέως παρημέλησαν αὐτοῦ, ὥστε κινδυνεύει ἵνα καταπέσῃ εἰς σωροὺς ἀμόρφων ἐρειπίων. Οἱ κατ' ἐξοχὴν δ' ἔνοχοι ὡς ἐπιτετραμμένοι τὰ τῆς ἐκκλησίας εἶνε *ἡ πολιτεία* καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἐκκλησίας.

Δικαιοσύνη. Καὶ ὅσον ἀποβλέπει εἰς τὰ τῆς δικαιοσύνης ἐγένοντο εἰδικαί τινες βελτιώσεις ἢ μᾶλλον μεταβολαὶ σκόπιμοι ἢ ἄσκοποι κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν. Ἀλλ' ἡ δικαιοσύνη, ἧς χάριν ἐγένοντο αὗται, διατελεῖ οὐδὲν ἧττον ἐν ἐσχάτῃ καταπτώσει. Αἴτια δὲ τοῦ κακοῦ εἶνε πολλὰ καὶ ποικίλα: οἷον ἡ κακὴ ἐκλογὴ τῶν δικαστῶν, ἡ ἐξάρτησις αὐτῶν ἐκ τῆς πολιτείας, ἡ ἔλλειψις δικαίας κυβερνητικῆς ἐποπτείας, ἡ πενία αὐτῶν καὶ εἴ τι ἕτερον καὶ τὸ κυριώτατον πάντων *ἡ ἔλλειψις συναισθήσεως τοῦ καθήκοντος καὶ τῶν ἠθικῶν ἐκείνων ἀρχῶν, αἵτινες ἔδει ἵνα πρυτανεύωσι μὲν ἐν τῇ ἀποδόσει τῆς δικαιοσύνης*, ποδηγετῶσι δὲ τὸν δικαστὴν εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τοῦ δικαίου, καθιστῶσι δ' αὐτὸν ἀνήκοον πάσης ξένης τοῦ δικαίου ὑποβολῆς, ἀπροσπέλαστον καί, διὰ βραχέων εἰπεῖν, κριτὴν ἀδέκαστον. Ἀλλὰ τοιοῦτος καθίσταται οὐχὶ ὁ ξηρῶς μόνον τὴν νομικὴν ἐπιστήμην σπουδάσας, ἀλλ' ὁ πρὶν ἢ δικαστὴς γένηται τέλειος γενόμενος ἄνθρωπος, καθαρὸς τὴν ψυχήν, τὴν καρδίαν καὶ τὸν νοῦν, ἔχων τὴν θεοείδειαν ἐκείνην, ἥτις καθίστησιν αὐτὸν ὑπέρτερον πάσης ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας.

Διοίκησις καὶ ὁ τρόπος τοῦ πολιτεύεσθαι. Τὸ κατ' ἐξοχὴν ἐλλεῖ-

πον τῇ Ἑλλάδι εἶνε ἡ διοίκησις. Οὔτ' ἐπὶ τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως οὔτ' ἐπὶ Καποδιστρίου οὔτ' ἐπὶ τῆς ἀντιβασιλείας, ἵνα παραλείπω τὴν μεταξὺ Καποδιστρίου καὶ Ὄθωνος μεσοβασιλείαν τῆς ἀναρχίας, οὔτ' ἐπὶ Ὄθωνος οὔτ' ἐπὶ Γεωργίου οἱ Ἕλληνες ἀπήλαυσαν τῆς τε ἀγαθῆς διοικήσεως καὶ τῶν ἀγαθῶν αὐτῆς καρπῶν. Αἱ ἑκάστοτε ὑπερισχύουσαι φατρίαι κατεπίεζον τὰς ἡττημένας, ἐφ' ὅσον ἡ μὲν νίκη προεδήλου ἀπόλαυσιν πάντων τῶν ἀγαθῶν τῆς κυβερνήσεως, ἡ δὲ ἧττα τελείαν ἀποστέρησιν αὐτῶν. Ἐντεῦθεν οἱ μὲν νικῶντες καὶ ἀναλαμβάνοντες τὴν ἐξουσίαν ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν ἐγεραίροντο ὡς οἱ μέλλοντες δῆθεν σωτῆρες τοῦ ἔθνους, οἱ δὲ ἡττώμενοι καὶ ἐκπίπτοντες αὐτῆς κατεδικάζοντο ὡς ὀλετῆρες. Ἀλλὰ μόλις ἀναβαινόντων τῶν νικητῶν ἐπὶ τὴν ἐξουσίαν καὶ οἱ καταβάντες αὐτῆς ἤρχοντο τοῦ κατ' αὐτῶν πολέμου μέχρις οὗ καὶ οἱ νικηταὶ ἔπιπτον ὑπὸ τὰς ἀρὰς τῶν ἀντιπάλων καθάπερ πρότερον οὗτοι ὑπὸ τὰς ἀρὰς ἐκείνων. Ἕνεκα τούτου, ἐὰν λάβῃ τις πρὸ ὀφθαλμῶν τὰς ἑλληνικὰς ἐφημερίδας ἀπὸ τῆς παλιγγενεσίας τοῦ ἔθνους μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, εὑρήσει ὅτι αἱ μὲν *ἀντιπολιτευόμεναι* ἀενάως κατέχουσι θέσιν ἀμειλίκτου δημοσίου κατηγόρου ἢ εἰσαγγελέως, αἱ δὲ *συμπολιτευόμεναι* συνηγόρου καὶ ἐπαινέτου οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ θερμοῦ ὑμνητοῦ, ἐφ' ὅσον καὶ ἡ ποίησις μετέσχε τῶν πολιτικῶν διθυράμβων, οἷον ἄλλοτε μὲν Σοῦτσοι, νῦν δὲ Ἀχιλλεὺς Παράσχος καὶ Κόκκος καὶ Σκόκκος καὶ εἴ τις ἕτερος. Καὶ οἱ μὲν συμπολιτευόμενοι πάντοτ' ἐπῄνουν τὰς πράξεις τῶν ὑπουργῶν· καὶ τί; οὐδὲν ἄξιον μομφῆς εὕρισκον; οἱ κυβερνῶντες ἦσαν ἄγγελοι; οἱ δὲ ἀντιπολιτευόμενοι πάντοτε κατηγόρουν· καὶ οὐδὲν ἄρα οἱ κυβερνῶντες ἀγαθὸν ἐποίουν; ἦσαν πονηροὶ δαίμονες; Τούτου δ' ἕνεκα, εἴ τίς ποτε ἤθελεν ἱστορήσῃ τὰς πράξεις τῶν κυβερνητῶν τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο ἀμοιβαίου ἐπαίνου καὶ κατηγορίας, ἐξ ἅπαντος θὰ συνεκάττυε κατάπτυστον *παριστορίαν*. Ἐπειδὴ δὲ τῶν τ' ἐπαίνων καὶ τῶν κατηγοριῶν *ἀφορμὴ* καὶ *σκοπὸς* καὶ *κανὼν πολιτικὸς* ἦσαν τῶν μὲν ἐπαινετῶν ἡ ὅσον ἐπὶ μήκιστον ἀπόλαυσις τῶν δημοσίων ἀγαθῶν, τῶν δὲ κατηγόρων ἡ ὅσον τάχος προσδόκιμος ἀπόλαυσις τῶν αὐτῶν, ἅπας ὁ πολιτικὸς τῶν Ἑλλήνων βίος ἐπὶ τούτοις ἠρείδετο. Χάριν λοιπὸν τῆς ἰσχυροποιήσεως τῶν ἀνθαμιλλωμένων φατριῶν ἐπὶ τῇ ἀπολαύσει τῶν δημοσίων ὡς ἐπὶ γέρατι τῶν ἀγώνων τὰ πάντα ἐνηρμόζοντο τοῖς πολλοῖς καὶ ποικίλοις ὀπαδοῖς αὐτῶν καὶ τὰ πάντα μεθηρμόζοντο πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις αὐτῶν. Τούτου δ' ἕνεκα *παύσεις* καὶ *διορισμοὶ* ἐγίνοντο, νόμοι δ' ἐνίοτε καὶ ἐγκύκλιοι πολλάκις ἐξεδίδοντο, κρείσσονες κατελύοντο καὶ χείρονες ἐτίθεντο· κατερρίπτοντο ἐκ τῶν δημοσίων θέσεων οἱ βέλτιστοι καὶ

ἀνερριχῶντο εἰς αὐτὰς οἱ κάκιστοι· ἐντεῦθεν δ' ἄρα καὶ ἡ *διαφθορὰ τῶν δημοσίων λειτουργῶν*. Τούτου δ' ἕνεκα οἱ νόμοι ἤργουν καὶ ἐσχόλαζον ἐνώπιον τῶν πονηρῶν ὀπαδῶν τῆς φατρίας καὶ δρακόντειοι καθίσταντο ἐνώπιον τῶν ἀγαθῶν ἀντιπάλων· ἐντεῦθεν δ' ἄρα ἡ *παρανομία*. Τούτου δ' ἕνεκα οἱ ἔρμαιον τῶν βουλευτῶν ὄντες *δικασταί, διδάσκαλοι* καὶ *καθηγηταὶ* ἠναγκάζοντο τὸ μὲν δι' ὑποσχέσεων τῆς διατηρήσεως τῆς αὐτῶν θέσεως, τὸ δὲ δι' ἀπειλῶν νὰ δικάζωσι παρὰ τὴν ἑαυτῶν συνείδησιν· ἐντεῦθεν δ' ἄρα ἥ τε διαφθορὰ τῶν τε δικαστῶν καὶ διδασκάλων καὶ καθηγητῶν καὶ ὁ *δεκασμὸς* καὶ ἡ *ἀδικία* καὶ ἡ κατακλύσασα τὸ ἔθνος *ψευδοπαιδεία*. Καί, ἐν κεφαλαίῳ εἰπεῖν, ὅπως *πᾶσα κυβέρνησις* ἐγεννᾶτο ἐκ φατρίας ἢ φατριῶν πάσῃ μηχανῇ ἐκ συμφατριαστῶν συντεθεισῶν ἐπὶ παντοίαις ἑκάστου ἐλπίσι δημοσίων παροχῶν δικαίων ἢ ἀδίκων καὶ θεμιτῶν ἢ ἀθεμίτων ὑποσχέσεων, οἵας ἕκαστος ἠβούλετο, ἠὔχετο καὶ ἐπεζήτει, οὕτως ἠναγκάζετο ἵνα ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς διατηρῆται μὲν ἐπὶ τῆς ἐξουσίας ὡς συμπολίτευσις, συγκρατῇ δ' ἐκτὸς αὐτῆς ὡς ἀντιπολίτευσις τοὺς αὐτὴν συγκρατύνοντας μεταχειριζομένη τὰ πάντα καὶ δὴ — ὁσάκις ὑπῆρχον καὶ ἄλλαι μικραὶ φατρίαι — καὶ αὐτὸν τὸν *συγκρητισμὸν* πρὸς ἐκπόρθησιν τῆς ἐξουσίας. Συμφανέστατον δ' ὅτι ἐν τῷ περὶ τῶν ὅλων τούτῳ ἀγνῶνι ἑκατέρα τῶν φατριῶν, ἥ τε ἀναβᾶσα ἐπὶ τὸν ὑψηλὸν τῆς ἐξουσίας θρόνον καὶ ἡ τοῖς ὀπαδοῖς αὐτῆς συγκρημνισθεῖσα, οὐδενὸς ἐφείδοντο καὶ τῶν πάντων κατετόλμων, πρὸ οὐδενὸς ὑπεχώρουν καὶ τὰ πάντα ἐλυμαίνοντο· ἐντεῦθεν δ' ἄρα τά τε δημόσια καὶ τὰ τῶν ἰδιωτῶν ἐφθείροντο ὑπὸ τῶν φατριῶν συγχρόνως ὥς τε *συμπολιτευομένων* καὶ ὡς *ἀντιπολιτευομένων*. Ἡ διαφθορὰ δ' αὕτη ὡς δίδαγμα ὑψηλὸν ἄτ' ἐκ τῶν ὑπερεχόντων τῆς πολιτείας ἐκπηγάζουσα μετεδίδοτο ὡς ἐπιδημικὴ νόσος καθ' ὅλα τὰ μέλη τοῦ ἔθνους καὶ οὐδὲν αὐτοῦ ἔμεινεν ἀδιάφθορον οὐδ' αὐτοὶ οἱ ἐπὶ τῶν ὀρέων καὶ πεδιάδων ποιμένες καὶ ἄγροικον διάγοντες βίον, διότι τὰ πολιτικὰ διδάγματα καὶ μάλιστα τὰ φαῦλα καὶ πονηρὰ μεταδίδονται καθάπερ τὰ θρησκευτικὰ ἐν τῇ ἐμφανίσει νέας θρησκείας πολλῷ ταχύτερον καὶ ἀσφαλέστερον πάντων τῶν ἄλλων διδαγμάτων. Ἐντεῦθεν, ἐνῷ τὸ πολίτευμα ὤφειλε νὰ ᾖ ὁδηγὸς παντὸς νομίμου καὶ ὁσίου, ἀγαθοῦ καὶ δικαίου, ἐγένετο διδάσκαλος παντὸς ἀνόμου καὶ ἀνοσίου, πονηροῦ καὶ ἀδίκου καὶ πρότερον μέν, μάλιστα δὲ ἀφ' ὅτου εἰσήχθη ἡ ὀλέτειρα τῆς κοινωνικῆς καὶ πολιτικῆς ἠθικῆς *καθολικὴ ψηφοφορία*. Οἱ δημοκόποι οἱ μὴ ἔχοντες ἢ μὴ θέλοντες νὰ ἔχωσιν ἀκριβῆ γνῶσιν τῆς δημοκρατίας φαντάζονται ὅτι ὅσῳ πλειόνων δικαιωμάτων ἀπολαύει καὶ ὁ χύδην ὄχλος, τόσῳ καὶ ἡ πολιτεία εὐδαιμονεῖ. Οὐδὲν τούτου ψευδέστερον. Εἴπερ ἐν ταῖς καθ' ἑκάστας λειτουργίαις τῆς πολι-

τείας καὶ αὐταῖς ταῖς εὐτελεστάταις ἀπαιτοῦνται εἰδήμονες, οἱ *ἐπαΐοντες*, πόσῳ δὴ μᾶλλον εἰδήμονες ὀφείλουσι νὰ ὦσιν ἐκεῖνοι, οἵτινες οὐ μόνον περὶ τῶν καθ' ἑκάστας καὶ τοῦ συνόλου τῶν λειτουργιῶν αὐτῆς ὀφείλουσι νὰ κρίνωσιν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐπόπτας τῶν τὰς λειτουργίας ταύτας ἐπιτετραμμένων νὰ ἐλέγχωσιν; Εἴπερ οἱ λόγιοι, οἱ τοῖς πολιτικοῖς ἐντριβεῖς, οἱ τά τε πολιτικὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα τῆς πολιτείας ἢ ἐξ αὐτοψίας ἢ αὐτηκοΐας γινώσκοντες, οἱ ἀνεπτυγμένοι, οὐχὶ πάντοτε ἀσφαλῶς δύνανται νὰ κρίνωσι περὶ τῶν ἐπὶ τῆς πολιτείας ἐφεστηκότων καὶ περὶ τῶν ἐπιτετραμμένων τὴν φυλακὴν τῶν νόμων καὶ πραγμάτων αὐτῆς, πῶς εἶνε δυνατὸν νὰ κρίνωσι περὶ αὐτῶν οἱ ἀγνοοῦντες καὶ τοὺς νόμους τῆς πολιτείας καὶ τὰ τῆς διοικήσεως αὐτῆς καὶ τὰς σχέσεις πρός τε τὸ ἔθνος ἐν συνόλῳ καὶ πρὸς τὰ ξένα καὶ τὰς διαφόρους καὶ ποικίλας λειτουργίας καὶ τοὺς λειτουργοὺς καὶ τὰς ἀνάγκας καὶ τοὺς σκοποὺς τούς τ' ἐγγὺς καὶ πόρρω αὐτῆς, τούς τε παρόντας καὶ μέλλοντας καὶ ἐν γένει τόν τε κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν τοῦ ἔθνους βίον; Οἱ θιασῶται τῆς *καθολικῆς ψηφοφορίας* ὑπὲρ αὐτῆς ἐπικαλοῦνται τὴν ἐπὶ Περικλέους ἀκμὴν ὡς ἀποτέλεσμα οὖσαν τῆς ἀκράτου δῆθεν τότε οὔσης δημοκρατίας· ἀλλ' οὗτοι ἀγνοοῦσιν ὅτι ἐκ τῶν 500 χιλιάδων κατοίκων τῆς Ἀττικῆς μόλις 25,000 ἦσαν ἐλεύθεροι, οἱ δ' ἄλλοι ἐστεροῦντο παντὸς πολιτικοῦ δικαιώματος, ἐξ οὗ αὐτόδηλον ὅτι οὔτε καθολικὴ ψηφοφορία ὑπῆρξέ ποτε, ἀλλ' οὐδὲ πάντες οἱ ἐλεύθεροι ἀπέλαυον ἐξ ἴσου τῶν αὐτῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων οὐδὲ εἶχον τὰ αὐτὰ δικαιώματα τοῦ ἐκλέγειν καὶ ἐκλέγεσθαι. Ἀλλὰ πλὴν τούτου οὐδὲ ἡ κυβέρνησις ἦν δημοκρατική, ἀλλ' *ἀρχὴ ἑνὸς* ἀνδρὸς ὡς ὀρθότατα λέγει ὁ κριτικώτατος καὶ βαθὺς γνώστης τοῦ πολιτεύματος τῶν Ἀθηναίων ἱστορικὸς Θουκυδίδης: «λόγῳ μὲν δημοκρατία, ἔργῳ δὲ ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχή», δῆλα δὴ τοῦ Περικλέους. Ἀλλὰ παρ' ἡμῖν, τοῖς Ἕλλησιν, οὐ μόνον τὸ ἐκλέγειν καὶ ἐκλέγεσθαι, τὸ διοικεῖν καὶ διοικεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ τὸ κυβερνᾶν καὶ βουλεύεσθαι μετέστησαν εἰς τὸ *ὀχλοκρατεῖσθαι* καὶ *κυβέρνησις* καὶ *βουλὴ* οὕτως ἠλλοιώθησαν, ὥστε καὶ τὴν ἑαυτῶν *φύσιν* μεταλλάξασαι ἐγένοντο ἡ μὲν κυβέρνησις βουλὴ καὶ ἡ βουλὴ κυβέρνησις, ἐφ' ᾧ καὶ παρὰ τὰ ἑαυτῶν ὀνόματα ἑκατέρα πράττει τὰ τῆς ἑτέρας, δῆλα δὴ ἡ μὲν *βουλὴ κυβερνᾷ*, *ἡ δὲ κυβέρνησις βουλεύεται*. Ἡ δὲ *βασιλεία*; *θεᾶται*. Ἕνεκα δὲ τῆς φοβερᾶς ταύτης συγχύσεως οἱ μὲν βουλευταὶ ἀπέβησαν *πράκτορες* καὶ τῶν ἀνοσιωτάτων ἔτι ἀπαιτήσεων τοῦ λαοῦ, οἱ δὲ κυβερνῆται *ἐκτελεσταὶ* αὐτῶν· ἡ δὲ *βασιλεία θεάτρια* κατὰ τὸ ὑπὸ τὸ κράτος *ὀχλοπολιτείας* τεχθὲν σύνταγμα. Ὡς διατελοῦντος δ' ἔτι τοῦ ἔθνους ἐν τῇ ὀχλοπολιτείᾳ, φανερώτατον ὅτι οἵα αὕτη,

τοιαῦτα καὶ τὰ κατ' αὐτὴν γινόμενα. Ἕκαστος φιλοτιμεῖται ἵνα ᾖ *ὀχλοαρέσκης* καὶ *ὀχλοχαρής*. Διὰ τοῦτο ὁ *κυβερνήτης* τοῦ ἔθνους τὰ πάντα ἀφειδῶς παρέχει τοῖς βουλευταῖς, ἵν' αὐτοῖς ἀρέσκῃ καθάπερ καὶ οὗτοι ἐπὶ τῷ αὐτῷ τὰ πάντα ὑπισχνοῦνται τοῖς κομματάρχαις μικροῖς τε καὶ μεγάλοις καὶ οὗτοι πάλιν τῷ ὄχλῳ. Οὕτω δὲ ἀπὸ τοῦ ἄρχοντος τῆς κυβερνήσεως μέχρι τοῦ μαστιγίου ἀνθρωπίσκου ἐπικρατεῖ τὸ αὐτὸ τοῦ πολιτεύεσθαι πνεῦμα, αἱ αὐταὶ ὁρμαὶ καὶ ἡ αὐτὴ πρὸς γοητείαν τοῦ πλήθους μαγγανευτική. Ἐν τοιαύτῃ ὀχλοπολιτείᾳ κρατοῦσιν, ὡς εἰκός, οὔτε τὸ ὀρθὸν καὶ τὸ εὐπρεπὲς οὔτε ἡ ἐμβρίθεια καὶ ἡ σπουδαιότης οὔτε ἡ γνῶσις καὶ ἡ ἐπιστήμη οὔτε ἡ *ἀλήθεια* καὶ ἡ *δικαιοσύνη*, ἐφ' ὧν ὡς θεμελίων ἐρείδεται τὸ καλλιπρεπὲς καὶ στερρὸν οἰκοδόμημα εὐνομουμένης πολιτείας, οὔτε ὁ *νόμος* τῆς φύσεως καὶ τοῦ θετικοῦ δικαίου, ἀλλὰ τὰ ὅλως ἐναντία τούτων καὶ ὁ *κρεκτὸς γοήτων νόμος*, ὅστις μόνος ἀκούεται ἀπὸ τῶν ὑψίστων μέχρι τῶν ταπεινοτάτων, ὡς πάντοτε συμβαίνει ἐν *πάσῃ ὀχλοπολιτείᾳ*. Ἐν τοιαύτῃ δὲ πολιτείᾳ, ἐπειδὴ πάντες οἵ τε σοφοὶ καὶ ἄσοφοι, οἵ τε γνῶσται καὶ ἀγνῶτες ἀλλήλων καὶ τῶν πραγμάτων περὶ πάντων κρίνουσιν, εὐδηλότατον ὅτι δεινὴ σύγχυσις ἐπικρατεῖ ἐν τῷ ἀποφαίνεσθαι περὶ προσώπων καὶ πραγμάτων προερχομένη τὸ μὲν ἐξ ἀγνοίας καὶ ἀμαθίας — «ἀμαθίη δὲ θράσος» —, τὸ δὲ ἐξ ἀκουσίας ἢ ἑκουσίας στρεβλῆς κρίσεως, ἥτις χείρων τῆς ἀμαθίας. Ἐντεῦθεν δ' ἔκ τε τῆς γνώσεως καὶ ἀγνωσίας ἐπὶ πάντων *δοξαστῶν* τε καὶ *ἐπιστητῶν* ἀλλοτρίων τε καὶ ξένων τῆς αὐτῶν γνώσεως καὶ αἰσθήματος ἀποφαίνονται ἐκ τρίποδος περὶ αὐτῶν ὡς περὶ πραγμάτων γνωριμωτάτων αὐτοῖς καὶ οἰκείων, ὅπερ συμβαίνει μάλιστα τοῖς πολλοῖς τῶν *ἐφημεριδογράφων*, οἵτινες τῶν πάντων ἅπτονται καὶ περὶ πάντων ἀποφαίνονται οἱ αὐτοὶ ὡς ἄλλος Πρωτεὺς μεταβαλλόμενοι καὶ γινόμενοι *φιλόλογοι* καὶ *ἱστορικοὶ* καὶ *κριτικοὶ* καὶ *ἑρμηνευταὶ* συγγραφέων ἑλληνικῶν τε καὶ λατινικῶν καὶ παντοίων ἐν γένει γλωσσῶν ἀρχαίων τε καὶ νέων καὶ *ἰατροὶ* καὶ *νομικοὶ* καὶ *θεολόγοι* καὶ *πολιτικοὶ* καὶ *ῥήτορες* καὶ *οἰκονομολόγοι* καὶ *τεχνῖται* καὶ ἐν γένει τὰ πάντα ἵνα τοὺς πάντας κερδήσωσιν ἢ τοὺς πάντας ἀπώσωνται ἢ καὶ ἀμφότερα ποιήσωσιν. Ἐντεῦθεν δεινὴ *σύγχυσις* ἐν πᾶσι τῆς πολιτείας καὶ δεινὴ ἄγνοια παρὰ τῷ λαῷ. Ἀλλ' ἐπειδὴ «Δεινόν γε — κατὰ τὸν γνώστην καὶ ἐπιτήδειον ἑταστὴν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων Λουκιανὸν — ἡ ἄγνοια καὶ πολλῶν κακῶν ἀνθρώποις αἰτία, ὥσπερ ἀχλύν τινα καταχέουσα τῶν πραγμάτων καὶ τὴν ἀλήθειαν ἀμαυροῦσα καὶ τὸν ἑκάστου βίον ἐπηλυγάζουσα. Ἐν σκότῳ γοῦν πλανωμένοις πάντες ἐοίκαμεν, μᾶλλον δὲ τυφλοῖς ὅμοια πεπόνθαμεν, τῷ μὲν προσπταίοντες ἀλόγως, τὸ δὲ ὑπερβαίνοντες, οὐδὲν δέον, καὶ

τὸ μὲν πλησίον καὶ παρὰ πόδας οὐχ ὁρῶντες, τὸ δὲ πόρρω καὶ πάμπολυ διεστηκὸς ὡς ἐνοχλοῦν δεδιότες· καὶ ὅλως ἐφ' ἑκάστου τῶν πραττομένων οὐ διαλείπομεν τὰ πολλὰ ὀλισθαίνοντες» —διὰ ταῦτα ἀνάγκη τῆς γνώσεως καὶ τοῦ φωτὸς τῆς ἀληθείας, ὅπως διαλυθέντος δι' αὐτῶν τοῦ σκότους καὶ ἀρθείσης τῆς ἐπὶ τῶν πραγμάτων ἀχλύος τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος διάγνοῦν τὰς αἰτίας τῆς κακοδαιμονίας αὐτοῦ καὶ τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς καταπτώσεως *μεταρρυθμίσῃ τὰ πάντα.*

Μεγάλη εἰρηνικὴ μεταρρύθμισις τῶν πάντων διὰ μεταβολῆς τοῦ τρόπου τοῦ διοικεῖσθαι καὶ πολιτεύεσθαι ἡ μεγάλη κοινωνικὴ ἐπανάστασις. Δύο ὁδοὶ ἄγουσιν εἰς τὴν μεταρρύθμισιν ἡ μὲν διὰ τῆς πολιτείας εἰρηνική, ἡ δὲ διὰ τῆς κοινωνίας βιαία, ἐπαναστατική. Ἀμφοτέρας δὲ τὰς ὁδοὺς ταύτας διήνυσε τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος· ἀλλ' ἀπέτυχε, διότι πᾶσαι αἱ ἐπιχειρηθεῖσαι μεταρρυθμίσεις καὶ πολιτικαὶ ἐπαναστάσεις ἀπὸ Καποδιστρίου μέχρι τοῦ νῦν ἦσαν μᾶλλον ἀγῶνες περὶ προσωπικῶν συμφερόντων ἢ μεταρρυθμίσεις καὶ κοινωνικαὶ ἐπαναστάσεις πρὸς βελτίωσιν τῆς πολιτείας καὶ κοινωνίας. Ἡ τοῦ 1862 μάλιστα λεγομένη ἐπανάστασις ἀπέβη σχεδὸν ματαία, διότι ἀνατραπέντος δι' αὐτῆς τοῦ θρόνου τοῦ Ὄθωνος ἐλάχιστα μὲν ἐβελτιώθησαν ἐκ τῶν τῆς πολιτείας καὶ κοινωνίας πραγμάτων, τὰ δὲ πλεῖστα ἐτράπησαν οὕτως ἐπὶ τὰ χείρω, ὥστε ἀπὸ τῆς ἥττον, ὡς ἐπιστεύετο, ἐλευθέρας πολιτείας μετέστημεν εἰς τὴν *ὀχλοπολιτείαν* τὴν αἰτίαν τῆς τῶν Ἑλλήνων κακοδαιμονίας. Ὅπως δ' ἀπαλλαγῇ τὸ ἔθνος τῶν κακῶν τῆς ὀχλοπολιτείας, ἀνάγκη ἵνα τὰ πάντα μεταρρυθμισθῶσι καὶ ἐν τοῖς πρώτοις ἡ *παιδεία* καὶ ἡ *ἐκκλησία* καὶ ἡ *δικαιοσύνη*, ἐν ᾗ κατὰ τὸν Πλάτωνα «συλλήβδην πᾶσα ἀρετή», ὅπως δι' ἐκείνης μὲν καταπολεμηθῇ ἡ ψευδοπαιδεία, διὰ ταύτης δὲ ἡ ἀπιστία καὶ ὑποκρισία καὶ διὰ τῆσδε ἡ *παρανομία*. Ἀπὸ τοῦ πανεπιστημίου μέχρι τοῦ ἐσχάτου γραμματοδιδασκαλείου ἀνάγκη ἵνα ἐκβληθῶσι μὲν πάντες ὅσοι ἀνίκανοι ὄντες ἢ ἐπεβλήθησαν ὑπὸ τῶν ἑκάστοτε τῆς πολιτείας ἰσχυρῶν ἢ εἰσέρπυσαν παντοίοις ἄλλοις τρόποις ξένοις καὶ ἐχθροῖς τῇ ἀληθεῖ παιδείᾳ καὶ ἐπιστήμῃ· καταστῇ δὲ ἀδύνατος ἐν τῷ μέλλοντι ἡ διὰ πολιτικῶν ἢ δι' ἄλλων πλαγίων τρόπων εἴσοδος αὐτῶν εἰς τὰ τεμένη τῶν Μουσῶν· ἀμειφθῶσι δὲ οἱ ἀληθεῖς μύσται τῆς ἐπιστήμης καὶ τῶν γραμμάτων διὰ παροχῶν γενναίων ἐκ τῆς πολιτείας, ὅπως μὴ χάριν τῆς συντηρήσεως τοῦ σώματος πένηται καὶ κακῶς πράττῃ ἡ ψυχή· μεταρρυθμισθῶσι δὲ τὰ τῆς παιδείας, μέθοδοι καὶ τρόποι καὶ τἆλλα οὐχὶ ἐκ τοῦ παραχρῆμα καὶ ἐσπευσμένως, ἀλλὰ βραδέως καὶ λελογισμένως ὑπ' ἀνδρῶν σοφῶν καὶ ἐμπείρων τῶν ἐν τῇ σοφῇ Εὐρώπῃ κρατούντων καὶ οὐχὶ ὑφ' ὑπουργῶν τῆς παιδείας

ἐπιβαλλομένων ὑπὸ τῶν ἀναγκῶν τῆς πολιτείας ὅπως μέχρι τοῦ νῦν ἐγένετο, ὅτε πλήν τινων ἐξαιρέσεων ὁ μᾶλλον ἀπαιδεύτερος τῶν ὑπουργῶν προΐστατο τῆς παιδείας! — Ἐὰν δὲ μή, ὃ μὴ γένοιτο, μεταρρυθμισθῶσι τὰ πάντα ἐκκλησία, παιδεία, δικαιοσύνη, διοίκησις, οἰκονομία εἰρηνικῷ τῷ τρόπῳ διὰ τῆς *πολιτείας*, ἀναντίλεκτον ὅτι μεταρρυθμισθήσονται σύμπαντα ἐκ θεμελίων διὰ τῆς *κοινωνίας* ἐπαναστατικῷ τῷ τρόπῳ, διότι ὁ λαὸς μίαν καὶ μόνην ὁδὸν γινώσκει ἔνθεν μὲν τὴν *ἐκλογικὴν* ἐπανάστασιν καὶ τὴν διὰ παντοίων τρόπων δυσμενῆ αὐτοῦ ἐκδήλωσιν πρὸς τὴν πολιτείαν, ἔνθεν δὲ τὴν *κοινωνικὴν ἐπανάστασιν*. Φόνοι, ἁρπαγαί, λωποδυσίαι, αὐτοχειρίαι, λῃστεῖαι, ἀσέβειαι, ἱεροσυλίαι, παντοῖαι αἰσχρουργίαι καὶ αἰσχροκέρδειαι, ἤθη ἐν γένει ἐκλελυμένα μετ' ἀγρίων κακουργημάτων ἐλέγχοντα τὸ ἄγριον καὶ κακοῦργον τῆς ψυχῆς συναπτόμενα μετ' ἀνυπερβλήτων ἀναγκῶν τοῦ τε δημοσίου καὶ μάλιστα τῶν ἰδιωτῶν καὶ ὑποθαλπόμενα ὑπὸ πολιτικῶν παθῶν ταῦτα πάντα καὶ τὰ ὅμοια· τούτοις εἶνε *ὕλη εὔφλεκτος* ἐπινενησμένη, ἧς ἐλλείπει μόνον μικρὸν ἐμπύρευμα, ὅπως ἴδῃ τις φλόγας ἀνακεχυμένας καὶ πῦρ καταναλῶσκον θρόνους καὶ ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας, εἶνε προμηνύματα καὶ προάγγελοι ἐπικειμένης πανωλεθρίας καὶ κοινωνικῆς τρικυμίας, ἥτις τὰ πάντα καταρρίπτει ἀγαθά τε καὶ κακά, ὅπως τὸ πᾶν ἀνεγείρῃ ἐκ θεμελίων. Τοιαύτην πυρκαϊάν, τοιαύτην τρικυμίαν οὐδέποτε εἶδε τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος καὶ ὀλίγιστοι ἴσως πιστεύουσιν ὅτι ὄψονται ταύτην, πολλῷ δ' ἧττον ὅτι κινδυνεύσουσιν ἐκ ταύτης· πάντες ὅμως πιστεύουσιν ὅτι καὶ *οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἡ νῦν φαυλοτάτη εἰκὼν τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας καὶ κοινωνίας, ἥτις ὁμοιάζει ἡφαιστείῳ ἐν βάθει μυκωμένῳ, οὗ ὁ μυκηθμὸς προαγγέλλει φοβερὰν ἔκρηξιν*. Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἐπιλέγομεν ὃ καὶ ἐν τῷ προλόγῳ εἴρηται:

«Θαρσεῖν χρή, φίλε Βάττε· τάχ' αὔριον ἔσσετ' ἄμεινον».

ΤΕΛΟΣ

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ε'-ις'.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΝΕΩΤΑΤΗ ΓΕΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ (1789-1890)

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΓΑΛΛΟΙ 3-252

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ρϟς'. ΓΑΛΛΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ. Σελ. 3—14

§ 1478. Διὰ τί προτάσσονται οἱ Γάλλοι; ..... » 3

1479. Γεωγραφικὴ τῆς Εὐρώπης περίληψις ἐπὶ τῆς ἐνάρξεως τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ..... » 3— 4

1480. Ἐπανάστασις, νομοὶ ἢ ἐπαρχίαι, τάξεις μεγιστάνων, βασιλεία, κοινότητες, λαὸς ταλαιπωρούμενος ..... » 4— 7

1481. Αἴτια καὶ ἀφορμαὶ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως ..... » 7—10

1482. Λουδοβῖκος Ις'. (1774-1793), ἀσθενὴς τὸν νοῦν, νωθρός, ἐπιεικής, Ἀντωνέττα, Νέκκερος, Τυργῶτος, Μαλεσέρβης. » 10—14

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ρϟζ'. Η ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΘΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ (5 Μαΐου 1789-30 Σεπτεμβρίου 1791). » 14—26

1483. Ἀρχὴ καὶ σύνταξις τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως ..... » 14—16

1484. Κατάληψις ἐξ ἐφόδου τῆς Βαστίλλης ..... » 16—17

1485. Κατάργησις τοῦ τιμαριωτικοῦ (φεουδαϊκοῦ) συστήματος τῇ 4 Αὐγούστου ..... » 17—18

1486. Ἡ 5 Ὀκτωβρίου· ὁ βασιλεὺς καὶ ἡ ἐθνικὴ συνέλευσις ἀπέρχονται εἰς Παρισίους ..... » 18—20

1487. Τὰ ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου τοῦ 1789 μέχρι τῆς ὁμοσπόνδου ἑορτῆς τῆς 14 Ἰουλίου τοῦ 1790 συμβάντα ..... » 20—21

1488. Δραπέτευσις καὶ ἐπαναγωγὴ τοῦ βασιλέως (20 Ἰουνίου 1791). » 21—25

1489. Ἀποπεράτωσις καὶ παραδοχὴ τοῦ συντάγματος ..... » 25

1490. Τὸ κύριον περιεχόμενον τοῦ πρώτου συντάγματος ..... » 25—26

ΚΕΦΑΛ. Ρϟη'. ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ, Ο ΠΡΟΣ ΤΑΣ ΣΥΜΜΑΧΟΥΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ἀπὸ τῆς 1 Ὀκτωβρίου 1791-21 Σεπτεμβρίου 1792. » 26—32

1491. Αἱ πρῶται πράξεις τῆς νομοθετικῆς συνελεύσεως ..... » 26—27

1492. Συνέδριον ἐν Πιλνιτίᾳ, κήρυξις τοῦ πολέμου κατὰ τῆς Αὐστρίας. » 27—28

1493. Στάσις ἐν Παρισίοις τὴν 20 Ἰουνίου 1792 ..... » 28—29

1494. Ἡ διακήρυξις τοῦ δουκὸς τῆς Βρουνσβίγης, στάσις ἐν Παρισίοις, καθαίρεσις τοῦ βασιλέως ..... » 29—30

1495. Ἐκστρατεία τῶν Πρώσσων εἰς Καμπανίαν, Δαντών, σφαγαί. » 30—32

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ρϟθ'. Η ΣΥΜΒΑΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥ-

ΣΙΣ (21 Σεπτεμβρίου 1792-26 Ὀκτωβρίου 1795) ..... Σελ. 32— 49
§ 1496. Καθαίρεσις καὶ καρατομία τοῦ Λουδοβίκου Ις΄. ..... » 32— 34
1497. Ἐξωτερικὸς καὶ ἐμφύλιος πόλεμος..... » 34— 35
1498. Πτῶσις τῶν Γαρουμναίων (Γιρονδίνων) ..... » 35— 36
1499. Ἡ τρομοκρατία ἀπὸ 2 Ἰουνίου 1793-28 Ἰουλίου 1794... » 36— 44
1500. Ἡ ἐπελθοῦσα μετὰ τὴν τρομοκρατίαν ἀντίδρασις, κατάκτησις τῶν Κάτω Χωρῶν· εἰρήνη μετὰ πολλῶν συμμάχων δυνάμεων » 44— 47
1501. Τὸ σύνταγμα τοῦ 1795, λῆξις τοῦ Συμβατηρίου..... : » 47— 49
1502. Ναπολέων ..... » 44
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Σ΄. ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΡΙΟΝ (27 Ὀκτωβρίου 1795-15 Δεκεμβρίου 1799) ..... » 50— 78
1503. Ἐσωτερικὴ κατάστασις ἐπὶ τῆς συστάσεως τοῦ Διευθυντηρίου » 50— 52
1504. Ἐκστρατεῖαι τοῦ 1796-1797 ἰδίως ἡ τοῦ Βοναπάρτου εἰς Ἰταλίαν ..... » 52— 60
1505. Αἱ ἐν Παρισίοις συμβᾶσαι ἐν τῷ μεταξὺ μεταβολαί ..... » 60— 62
1506. Αἱ ἐν Ῥώμῃ καὶ Ἑλβετίᾳ μεταπολιτεύσεις, κατάληψις Πεδεμοντίου ..... » 62— 64
1507. Ἡ εἰς Αἴγυπτον ἐκστρατεία τοῦ Βοναπάρτου 1798—1799 καὶ ἡ ἔκβασις αὐτῆς 1801 ..... » 64— 70
1508. Ὁ δεύτερος συμμαχικὸς κατὰ τῆς Γαλλίας πόλεμος 1799.. » 70— 76
1509. Διάλυσις τοῦ Διευθυντηρίου· ἡ 18 τοῦ Ὁμιχλώδους (Brumaire)..... » 76— 78
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΑ΄. ΝΑΠΟΛΕΩΝ ΥΠΑΤΟΣ (9 Νοεμβρίου 1799-18 Μαΐου 1804) ..... » 79— 92
1510. Τὸ ὑπατικὸν πολίτευμα· πρῶται κυβερνητικαὶ πράξεις τοῦ Βοναπάρτου ..... » 79— 81
1511. Ἐξακολούθησις τοῦ πολέμου, μάχαι Μαρέγγου καὶ Ὁενλίδης, αἱ ἐν Λυνεβίλλῃ καὶ Ἀμβιανῷ συνθῆκαι εἰρήνης .... » 81— 84
1512. Αἱ ἐπὶ τῆς ὑπατείας τοῦ Βοναπάρτου γενόμεναι μεταβολαὶ ἐν ταῖς ὁμόροις πολιτείαις· ἀνανέωσις τοῦ μετὰ τῆς Ἀγγλίας πολέμου, ἀποτυχία τῆς πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ ἁγίου Δομίγγου ἐπιχειρήσεως..... » 84— 88
1513. Ἐσωτερικὴ ἐνέργεια τοῦ Βοναπάρτου τείνουσα πρὸς τὴν μοναρχίαν..... » 88— 92
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΒ΄. ΝΑΠΟΛΕΩΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΩΡ (1804-1814) ..... » 93— 95
1514. Συνωμοσία ἀποτυχοῦσα ..... » 93— 95
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΓ΄. ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ ΑΥΤΑΡΧΙΑ ΔΕΣΠΟΤΙΚΗ ..... » 95—116
1515. Συνωμοσιῶν ἀποτέλεσμα, σκέψις τοῦ Ναπολέοντος ὡς αὐτοκράτορος ..... » 95— 98
1516. Ὁ τρίτος συμμαχικὸς πόλεμος καὶ τὰποτελέσματα αὐτοῦ.. » 98—104
1517. Ἡ ῥηνικὴ ὁμοσπονδία ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Ναπολέοντος » 104—105
1518. Ὁ πρωσσικὸς πόλεμος (1806)..... » 105—109
1519. Τὸ κατὰ τῆς Ἀγγλίας ἠπειρωτικὸν σύστημα τοῦ Ναπολέοντος » 110—111
1520. Τὰ ἐν τῇ Πυρηναίᾳ Χερσονήσῳ συμβάντα ..... » 111—116
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΔ΄. ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΑΥΣΤΡΙΑΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (1809) ..... » 116—122
1521. Παρασκευαὶ Αὐστρίας, προκηρύξεις, τρεῖς στρατοὶ αὐστριακοί, νῖκαι Ναπολέοντος, ἅλωσις Βιέννης, μάχη Βαγράμης, εἰρήνη Βιέννης..... » 116—119
1522. Ἐπανάστασις Τυρολίων, Ἀνδρέας Ὄφερος, Σπεκβάχερος. » 119—120

§ 1523. Ἐπανάστασις Ἀσσίας, Σχίλλης, Γουλιέλμος, Χάταμος ... Σελ. 120—121
1524. Βιέννης εἰρήνη ἐπὶ ζημίᾳ τῆς Αὐστρίας ..... » 121—122
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΕ'. ΝΑΠΟΛΕΟΝ ΕΝ ΥΠΑΤΗ ΑΚΜΗ (1810-1811) ..... » 122—127
1525. Τυραννία, ἀπάτη καὶ δολία πολιτικὴ Ναπολέοντος, παταγμὸς πάπα ..... » 122—125
1826. Σουηδία, Ῥωσσία, Ναπολέων Β', πόλεμος ἐν Ἱσπανίᾳ, ἥττα ἐκεῖ τῶν Γάλλων καὶ ἀνεξαρτησία αὐτῆς ..... » 125—127
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Σϛ'. ΠΑΡΑΚΜΗ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ » 127—136
1527. Ἀφορμαὶ τοῦ κατὰ Ῥωσσίας πολέμου τοῦ Ναπολέοντος .. » 127
1528. Παρασκευαὶ Ναπολέοντος κατὰ τῆς Ῥωσσίας, κατάστασις τῶν συμμάχων αὐτοῦ καὶ τῶν ἐχθρῶν, ἀνάπλασις Γερμανίας » 127—129
1529. Ναπολέων συγκαλεῖ ἐν Δρέσδῃ τοὺς ἡγεμόνας τῆς Γερμανίας τεταπεινωμένους, ἐκστρατεία Ναπολέοντος εἰς Ῥωσσίαν, ὄλεθρος αὐτοῦ ..... » 129—136
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΖ'. ΠΤΩΣΙΣ ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ .. » 136—148
1530. Ὁ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας πόλεμος τῶν Γερμανῶν (1813) ..... » 136—148
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΗ'. ΕΙΣΕΛΑΣΙΣ ΤΩΝ ΣΥΜΜΑΧΩΝ ΕΙΣ ΓΑΛΛΙΑΝ ΚΑΙ Η ΕΝ ΠΑΡΙΣΙΟΙΣ ΠΡΩΤΗ ΕΙΡΗΝΗ (1814) ..... » 148—158
1531. Προκήρυξις συμμάχων κατὰ Ναπολέοντος, γνώμη Ἄγγλων, Βλυχέρου καὶ Ναπολέοντος ..... » 148—150
1532. Παρασκευαὶ Ναπολέοντος, στρατηγικὸν σχέδιον Βλυχέρου καὶ Σβαρτσεμβέργη, εἰσβολὴ τῶν συμμάχων (Βυλόβιος Σβαρτσεμβέργης, Βλύχερος) ..... » 150—153
1533. Ἀναθάρρησις συμμάχων, νῖκαι αὐτῶν περὶ Λαούδανον, εἰσβολὴ αὐτῶν εἰς Παρισίους, ἐκθρόνισις Ναπολέοντος ..... » 153—154
1534. Παραίτησις Ναπολέοντος καὶ συγκινητικώτατος ἀποχαιρετισμὸς αὐτοῦ πρὸς τὴν φρουρὰν ἐν Φονταινεβλῷ ..... » 154—156
1535. Ἐνθρόνισις Λουδοβίκου ΙΗ', Ναπολέοντος εἰκών ..... » 156—158
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΘ'. Η ΕΝ ΒΙΕΝΝΗ ΣΥΝΟΔΟΣ, ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΟΣ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΚΑΙ ΠΤΩΣΙΣ, Η ΔΕΥΤΕΡΑ ΕΝ ΠΑΡΙΣΙΟΙΣ ΕΙΡΗΝΗ (1815) ..... » 158—168
1536. Σκοποὶ τῆς ἐν Βιέννῃ συνόδου, μέλη αὐτῆς, ἔριδες, ἐπάνοδος Ναπολέοντος εἰς Γαλλίαν ..... » 158—160
1537. Ἔκπληξις τῆς Εὐρώπης ἐπὶ τῇ ἐπανόδῳ τοῦ Ναπολέοντος, παρασκευαὶ αὐτοῦ τε καὶ τῶν ἐχθρῶν αὐτοῦ κατ' ἀλλήλων, ἀποτυχία Μυράτη ..... » 160—161
1538. Οὐελλιγκτών, Βλύχερος, Ναπολέων, συμπλοκαὶ περὶ Λιγνῦον, Τέσσαρας Βραχίονας καὶ Οὐαύρην, κρατερὰ μάχη περὶ Βατερλὼ καὶ ὀλεθριωτάτη ἥττα Ναπολέοντος ..... » 161—164
1539. Ἀσυμπαθὴς ὁ γαλλικὸς λαὸς πρὸς τὸν Ναπολέοντα ἀπομονωθέντα, ἀντίπραξις κατ' αὐτοῦ τῶν δύο βουλῶν, παραίτησις, αἰχμαλωσία ἐν Ἁγίᾳ Ἑλένῃ, θάνατος, μετακομιδὴ τοῦ σώματος εἰς Γαλλίαν ..... » 164—168
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΙ'. ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΩΝ ΚΡΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ..... » 169—172
1540. Ὅρια καὶ σχέσεις πρὸς ἄλληλα τῶν κρατῶν τῆς Εὐρώπης. » 169—170
1541. Γερμανία ..... » 170
1542. Ἱερὰ συμμαχία ..... » 170—172
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΡΙΑ'. ΒΟΥΡΒΩΝΕΣ ..... » 172—214
1543. Λουδοβῖκος ΙΗ'. (1814-1824) ..... » 172—175

§ 1544. Κάρολος Γ'. (1824-1830) ..... Σελ. 175—179
1545. Λουδοβῖκος Φίλιππος Α'. (1830-1848)..... » 179—214
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΙΒ'. ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ (24 Φεβρουαρίου 1848-2 Δεκεμβρίου 1851)..... » 215—222
1546. Τὸ τριαδικὸν πολιτικὸν δόγμα, ἐθνικὰ ἐργαστήρια, κινητὴ ἐθνοφυλακή, ταλαιπωρία λαοῦ..... » 215—217
1547. Ἐθνικὴ νομοθετικὴ συνέλευσις, ἐκτελεστικὴ ἐξουσία, ὑπουργεῖον, ταραχαί, κυβέρνησις τῶν ἄγαν κοινοπολιτικῶν (ἐρυθρῶν), ἄγαν κοινοπολιτεία (ἐρυθρὰ δημοκρατία), φοβερὰ στάσις Ἰουνίου ..... » 217—218
1548. Νέον σύνταγμα, πρόεδρος τῆς δημοκρατίας Ναπολέων Λουδοβῖκος Βοναπάρτης..... » 218—221
1549. Προετοιμασίαι πρὸς τὴν αὐτοκρατορίαν ..... » 221—222
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΙΓ'. ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑ ..... » 222—229
1550. Ναπολέων Γ'. αὐτοκράτωρ τῶν Γάλλων (2 Δεκεμβρίου 1852-4 Σεπτεμβρίου 1870) ..... » 222—229
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΙΔ'. ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ..... » 229—252
1551. Ἀνακήρυξις τῆς δημοκρατίας ἐν Γαλλίᾳ, μάταιος ἀγὼν κατὰ τῶν Γερμανῶν μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν τοῦ αὐτοκράτορος Ναπολέοντος, πρόσκαιρος δημοκρατικὴ κυβέρνησις, ἐθνικὴ συνέλευσις, σύμβασις ..... » 229—238
1552. Κοινοπολιτεία ..... » 238—242
1553. Συνθήκη Γαλλίας καὶ Γερμανίας..... » 242—248
1554. Θιέρσος, φατρίαι συνελεύσεως, δημοκρατίας δοκιμασίαι..... » 248—252

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΒΡΕΤΤΑΝΟΙ 253-314.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΙΕ'. ΤΑΡΑΧΩΔΕΙΣ ΧΡΟΝΟΙ ..... » 253—280
1555. Γεώργιος Γ' (23 Ὀκτωβρίου 1760-29 Ἰανουαρίου 1820), χαρακτὴρ αὐτοῦ ..... » 253—254
1556. Ἀποίκιον τῆς Ἀγγλίας σύστημα, αὐξομείωσις αὐτοῦ..... » 254—255
1557. Οὐίλλιάμος Πίττιος λόρδος Καθάμης καὶ ὁ υἱὸς αὐτοῦ..... » 255—258
1558, Κατάστασις Ἀγγλίας κατὰ τὸν ἀμερικανικὸν καὶ συμμαχικὸν πόλεμον, στάσεις ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ Ἰρλανδίᾳ, Βίλκης..... » 258—265
1559. Εἰρήνη καὶ συνθήκη μετὰ τῆς Ἀμερικῆς, ἀγανάκτησις καὶ δυσαρχία τοῦ λαοῦ, δυσαρμοστία βασιλέως, ὑπουργεῖον Οὐίλλιάμου Πιττίου τοῦ νεωτέρου καὶ οἰκονομικὸν αὐτοῦ σύστημα, ἰνδικαὶ ἀποικίαι ..... » 265—266
1560. Ἀπόπειρα δολοφονίας τοῦ Γεωργίου Γ', παραφροσύνη αὐτοῦ καὶ ἴασις,..... » 266—268
1561. Γαλλικὴ ἐπανάστασις καὶ Ἀγγλία..... » 268—272
1562. Γεώργιος Δ', (1811 (29 Ἰανουαρίου 1820)-26 Ἰουνίου 1830) » 272—280
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΙς'. ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΚΜΗ ..... » 288—314
1563. Ἐρρῖκος Γουλιέλμος Δ' (26 Ἰουνίου 1830-20 Ἰουνίου 1837) » 280—285
1564. Βικτωρία (20 Ἰουλίου 1837—) ..... » 285—286
1565. Ὁρκωμοσία, στέψις, γάμος Βικτωρίας καὶ ἀπόπειραι κατ' αὐτῆς δολοφονίας ..... » 286—287
1566. Πολιτικὰ φρονήματα τῆς Βικτωρίας καὶ μεταρρυθμίσεις..... » 287—288

§ 1567. Σάσεις, ἐπαναστάσεις ἐσωτερικαὶ καὶ ἐξωτερικαί, Καναδᾶς Σελ. 288—290
1568. Ἀνατολικαὶ Ἰνδίαι ... » 290—292
1569. Σινική ... » 292—293
1570. Ἀποτελέσματα τῆς συνθήκης, νεωτερισταὶ Σῖναι, ἐπανάστασις, ἐξάπλωσις τοῦ πολιτισμοῦ, νέος πόλεμος Ἄγγλων καὶ Γάλλων κατὰ Σινῶν, νέα συνθήκη ... » 293—295
1571. Ἀβησσινιακὸς πόλεμος ... » 296
1572. Ἰνδικὸν ἀγγλικὸν κράτος, ἐπανάστασις ... » 296—308
1573. Ἀσχαντοὶ καὶ Ἄγγλοι ... » 308—310
1574. Ζανζιβάρη καὶ καταπολέμησις τῆς σωματεμπορίας, Λιβιγκστώνου. » 310—311
1575. Πόλεμος Ζουλουκάφρων καὶ Ἄγγλων ... » 311—312
1576. Ἰσχὺς καὶ κατάστασις ἐν γένει τῆς Ἀγγλίας ... » 312—314

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΑΜΕΡΙΚΑΝΟΙ 314-348.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΙΖ'. ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ... » 315—324
1577. Οὐασιγκτών, Ἰωάννης Ἀδάμ, Θωμᾶς Ἰεφφερσών (1796-1817) » 315—321
1578. Ἰάκωβος Μαδισὼν πρόεδρος (1809-1817), ταραχώδης περίοδος, Ἰνδοί ... » 321—324
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΙΗ'. ΔΙΑΠΛΑΣΙΣ ΑΜΕΡΙΚΑΝΩΝ » 324—328
1579. Πρόεδρος Ἰάκωβος Μονρόης (4 Μαρτίου 1817-4 Μαρτίου 1825), Ἰωάννης Κουΐνκης (4 Μαρτίου 1825-4 Μαρτίου 1829), Ἀνδρέας Ἰάξων (4 Μαρτίου 1829-4 Μαρτίου 1837) » 324—325
1580. Πρόεδρος Μαρτῖνος Βαν Μποῦρεν (4 Μαρτίου 1837-4 Μαρτίου 1841), Γουλιέλμος Ἀρρισὼν (4 Μαρτίου 1841-4 Ἀπριλίου 1841), Ἰωάννης Τάϊλλερ ἀντιπρόεδρος (4 Ἀπριλίου 1841-4 Μαρτίου 1845), Ἰάκωβος Κνὸξ Πόλκ (4 Μαρτίου 1845-4 Μαρτίου 1849) ... » 325—326
1581. Πρόεδρος Ζαχαρίας Τεϋρδλ (4 Μαΐου 1849-9 Ἰουλίου 1850), Μιλάρδος Φιλμόρ (14 Ἰουλίου 1850-4 Μαρτίου 1853), Φραγκλῖνος Πιέρης (4 Μαρτίου 1853-4 Μαρτίου 1857), Ἰάκωβος Βουχανᾶς (4 Μαρτίου 1857-4 Μαρτίου 1861), προοίμια τοῦ μεγάλου ἐμφυλίου πολέμου τῶν Ἀμερικανῶν. » 326—328
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΙΘ'. ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΠΕΡΙ ΔΟΥΛΕΙΑΣ ... » 328—335
1582. Πρόεδρος Ἀβραὰμ Λίνκολν (4 Μαρτίου 1861-14 Ἀπριλίου 1865), ἀποχωρισμὸς τῶν μεσημβρινῶν πολιτειῶν ... » 328—329
1583. Πρῶτον ἔτος τοῦ πολέμου 1861, πτῶσις τοῦ φρουρίου Σοὺμπτερ, ἀποχωρισμὸς τεσσάρων ἔτι πολιτειῶν, ἀμοιβαῖαι ἥτται καὶ νῖκαι ... » 329—330
1584. Ἔτος δεύτερον τοῦ πολέμου (1862) ... » 330—332
1585. Τρίτον ἔτος τοῦ πολέμου (1863) ... » 332—333
1586. Ἔτος τέταρτον τοῦ πολέμου 1864 ... » 333—334
1587. Πέμπτον ἔτος τοῦ πολέμου 1865 ... » 334—335
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΚ'. ΑΚΜΗ ... » 335—348
1588. Κατάστασις τῆς Ἀμερικῆς ἐν τῷ τέλει τοῦ ἐμφυλίου πολέμου » 335—336
1589. Πρόεδρος Ἀνδρέας Ἰόνσων (15 Ἀπριλίου 1865-4 Μαΐου 1868), ἀποκατάστασις τοῦ πρώην καθεστῶτος ... » 336—337
1590. Πρόεδρος Ὀδυσσεὺς Γρὰντ (4 Μαρτίου 1869-1876) ... » 337—338

§ 1591. Μεξικόν, ἔριδες πολιτικῶν φατριῶν ..... Σελ. 338—348

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

ΓΕΡΜΑΝΟΙ 348-436.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΚΑ'. ΠΡΩΣΣΙΑΣ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΚΜΗ ..... » 348—354
1592. Φρειδερῖκος Γουλιέλμος Γ' (1797-1840) βασιλεὺς ..... » 349
1593. Φρειδερῖκος Γουλιέλμος Δ' (1840-1850, 2 Ἰανουαρίου 1861) » 349—350
1594. Γουλιέλμος Α' (2 Ἰανουαρίου 1861-1887) ..... » 350—352
1595. Πόλεμος Πρωσσίας πρὸς τὴν Αὐστρίαν ..... » 352—354
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΚΒ'. ΑΚΜΗ ΠΡΩΣΣΙΑΣ ..... » 354—363
1596. Ἡ μεταξὺ Γάλλων καὶ Γερμανῶν ἔχθρα παλαιά ..... » 354—356
1597. Ἀφορμαὶ τοῦ μεγάλου μεταξὺ Γερμανῶν καὶ Γάλλων πολέμου, στρατός, διοικητήρια, παρασκευαί, σύμμαχοι ..... » 356—359
1598. Γουλιέλμος Α' τῆς Πρωσσίας, Ὄθων Βίσμαρκ, Μόλτκε, Ἀλβρέχτος Ῥόον, πρίγκηψ Αὔγουστος τῆς Βυρτεμβέργης, διάδοχος Φρειδερῖκος Γουλιέλμος τῆς Πρωσσίας, πρίγκηψ Φρειδερῖκος Κάρολος τῆς Πρωσσίας, Ἀδόλφος Τσάστροβ, Στάϊνμετς, Ναπολέων Γ', Λεβέφ, Μακμαών, Σωτήριος Βούρβαχης, Ἀχιλλεὺς Βαζαίν, Παλικάος, Κανροβέρ, Φαιλλύς, Φροσσάρ, Δουαί, Λαμιρώ ..... » 359—363
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΚΓ'. ΕΝΔΟΞΟΣ ΓΕΡΜΑΝΩΝ ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΤΑ ΓΑΛΛΩΝ (1870) ..... » 363—405
1599. Κήρυξις τοῦ πολέμου ..... » 363—365
1600. Ἀψιμαχίαι πᾶσαι σχεδὸν ὑπὲρ τῶν Γερμανῶν ..... » 365—366
1601. Νῖκαι Γερμανῶν περὶ Βαϊσεμβοῦργον καὶ Βέρθην ..... » 366—367
1602. Μάχαι καὶ νῖκαι Γερμανῶν περὶ τὴν Σααρβρύχεν καὶ ἐπὶ τῶν λόφων τῆς Σπάϊχερεν ..... » 367
1603. Ἀπελπισμὸς Ναπολέοντος, στρατηγῶν, στρατοῦ καὶ τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως, δημεγέρται ..... » 367—368
1604. Ὑποχώρησις Γάλλων, προέλασις Γερμανῶν, δευτέρα παράταξις τούτων καὶ ἐκείνων, μάχη καὶ νίκη Γερμανῶν περὶ τὴν Κουρσέλην ..... » 368—370
1605. Μάχη καὶ νίκη Γερμανῶν περὶ τὴν Μαρσλατοὺρ καὶ Γραβελότην ..... » 370—371
1606. Μάχη καὶ νίκη Γερμανῶν περὶ τὴν Βωμόν ..... » 371—372
1607. Μάχη καὶ νίκη Γερμανῶν περὶ τὸ Σεδάν, παράδοσις αὐτοῦ καὶ τοῦ Ναπολέοντος, σύμβασις, παράδοσις Ῥημῶν καὶ Λάν, τέλος τῆς αὐτοκρατορίας ..... » 372—374
1608. Μάχαι καὶ νῖκαι Γερμανῶν, ἅλωσις Τούλ, Στρασβούργου, Μέτς, Σοασσῶνος, Σχλετστάτ, Νοϊμβραϊσάχ, Βερδύν, Νοϊβραϊσάχ, Τιονβίλλης, Λαφέρ, Ἀμβιανοῦ, Μονμιδίου ..... » 374—380
1609. Πορεία εἰς Παρισίους, πολιορκία αὐτῶν, ἔξοδος τῶν πολιορκουμένων, βομβαρδισμὸς αὐτῶν, παράδοσις, ἀνακωχή ..... » 380—388
1610. Ἀνίδρυσις τῆς γερμανικῆς αὐτοκρατορίας, Γουλιέλμος Α' τῆς Πρωσσίας αὐτοκράτωρ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ..... » 388—389
1611. Γαμβέττας, μάχαι καὶ νῖκαι τῶν Γερμανῶν παρὰ τὸν Λείγηρα καὶ Σάρθον ..... » 389—392
1612. Ἅλωσις ὑπὸ Γερμανῶν τῶν φρουρίων Μεζιέρ, Περόν, Ῥο-

κροᾶ, Λογγδί, μάχη καὶ νίκη Γερμανῶν περὶ Ἀμβιανόν, Βαπώμ, Βωβαί, Ἅγιον Κόϊντον ..... Σελ. 392—393
§ 1613. Πανωλεθρία τῆς τετάρτης στρατιᾶς τῶν Γάλλων, πολιορκία καὶ παράδοσις Βελφόρης, ἥττα Βούρβαχη, ἐντελὴς ἀπελπισμὸς τῶν Γάλλων, τέλος τοῦ πολέμου, κατάπτωσις τῆς Γαλλίας, ἀκμὴ τῶν Γερμανῶν ..... » 393—404
1614. Παγγερμανισμὸς καὶ παπισμὸς ἢ καθολικισμός, πολιτικῶν συστημάτων ἐκδήλωσις ἐν τῷ γερμανικῷ κράτει ..... » 404—405
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΚΔ'. ΤΑΡΑΧΩΔΕΙΣ ΧΡΟΝΟΙ ΑΥΣΤΡΙΑΣ ..... » 405—433
1615. Φραγκῖσκος Β'. (1795-1835)..... » 406—411
1616. Κατάστασις ἐλεεινὴ τῆς ἐπιστήμης, τῶν τεχνῶν, ταλαιπωρία γεωργῶν, ἠθικὴ ἐξαχρείωσις, ἐμπόριον, βιομηχανία, οἰκονομικά ..... » 411—414
1617. Οὐγγαρία, Μαγυάροι, ἀντίστασις κατὰ τοῦ ἐκγερμανισμοῦ, φιλοπατρία Οὔγγρων ..... » 414—418
1618. Ἀποτυχία τῆς πολιτικῆς τοῦ Μετερνίχου ἔν τε τοῖς ἐσωτερικοῖς καὶ ἐξωτερικοῖς τοῦ αὐστριακοῦ κράτους ..... » 418—419
1619. Φερδινάνδος Α' (1835-1848), ἀσθενὴς τὸν νοῦν καὶ τὸ σῶμα, τὸ αὐτὸ πολιτικὸν σύστημα, ἀντιπολίτευσις ἰσχυρά ..... » 419—420
1620. Πνεύματος φιλελευθέρου ἐξέγερσις καὶ ἐπανάστασις τῶν κατὰ τοῦ τυραννικοῦ τῆς Αὐστρίας πολιτικοῦ συστήματος ἐν Βοημίᾳ, Γαλικίᾳ, Κρακοβίᾳ, Πολωνίᾳ, Οὐγγαρίᾳ λαῶν ..... » 420—433
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΚΕ'. ΑΝΑΠΤΥΞΙΣ ΑΥΣΤΡΙΑΣ..... » 433—436
1621. Φραγκῖσκος Ἰωσὴφ Α'. (1848—) ..... » 433—436

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΝ ΕΚΤΟΝ

ΡΩΣΣΙΑ 437-500

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΚς'. ΚΑΤΑΚΤΗΣΕΙΣ ΡΩΣΣΙΑΣ » 437—461
1622. Παῦλος Α'. (1796-1801) ..... » 437—438
1623. Ἀλέξανδρος Α'. (1801-1825)..... » 438—443
1624. Νικόλαος Α'. (1825-1855)..... » 444—445
1625. Πόλεμος πρὸς τὴν Περσίαν καὶ Τουρκίαν ..... » 445—449
1626. Χολέρα, ἐπανάστασις τῶν Πολωνῶν ..... » 449—461
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΚΖ'. ΚΡΙΜΑΪΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ (1854) ..... » 462—500
1627. Προοίμια, αἴτια τοῦ κριμαϊκοῦ πολέμου, περιποίησις ὀρθοδόξων Χριστιανῶν ..... » 462—465
1628. Ἔναρξις τοῦ πολέμου ἔν τε ταῖς ἡγεμονίαις τοῦ Δανουβίου καὶ ἐν τῇ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, ἀκεραιότης τῆς Τουρκίας..... » 465—466
1629. Πολιορκία Σιλιστρίας, ἡ Ῥωσσία ἀμυνομένη, κατάληψις τῶν παραδανουβίων ἡγεμονιῶν ὑπὸ τῆς Αὐστρίας, ὁ συμμαχικὸς στόλος ἐν τῇ Βαλτικῇ θαλάσσῃ ..... » 467
1630. Πολεμικαὶ δυνάμεις τῶν διαμαχομένων, Μεντσικόφης, μάχη Ἄλμης ..... » 467—470
1631. Πολιορκία Σεβαστουπόλεως..... » 470—474
1632. Ἀλέξανδρος Β' αὐτοκράτωρ τῶν Ῥώσσων (1855-1881) πολιορκία καὶ ἅλωσις τῆς Σεβαστουπόλεως ..... » 474—480
1633. Διδάγματα καὶ ὠφελήματα τῆς Ῥωσσίας ἐκ τοῦ πολέμου » 480—481

§ 1634. Μεταρρυθμίσεις ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Β' ..... Σελ. 481—485
1635. Πολωνικαὶ ταραχαὶ καὶ ἀπόπειραι ἐπαναστάσεως ..... » 485—496
1636. Ἀπόπειρα φόνου τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου Β', πανσλαυϊσμός, οἰκτρὸς αὐτοῦ θάνατος ..... » 496—500

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

ΔΑΝΟΙ 501-514.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΚΗ'. ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ ..... » 501—514
1637. Φρειδερῖκος Ζ'. (1808-1840) ..... » 501—502
1638. Χριστιανὸς Η'. (1840-1848) πνεῦμα φιλελεύθερον ..... » 502—503
1639. Φρειδερῖκος Ζ'. (1848-1863), Σλεσβίγιον, Ὁλστεῖνον .... » 503—510
1640. Μεταρρυθμίσεις Φρειδερίκου Ζ', σύνταγμα ..... » 510—512
1641. Χριστιανὸς Θ'. (1863—), ἡ μετὰ τὸν περὶ τῶν δουκάτων Ὁλστείνου καὶ Σλεσβιγίου πόλεμον κατάστασις τῆς Δανίας » 512—513
1642. Ἀποικίαι Δανίας ..... » 513—514

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΝ ΟΓΔΟΟΝ

ΣΟΥΗΔΟΙ ΚΑΙ ΝΟΡΒΕΓΟΙ 515-522.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΚΘ'. ΣΤΑΣΙΜΟΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ » 515—522
1643. Γουσταῦος Ἀδόλφος Δ'. (1792-1809) ..... » 515—518
1644. Κάρολος ΙΓ'. (1809-1818): ..... » 518—519
1645. Ἰωάννης Βερναδόττος ὡς Κάρολος ΙΔ'. (1818-1838) .... » 519—521
1646. Στάσιμος κατάστασις τῆς Σουηδίας καὶ Νορβεγίας καὶ ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Βερναδόττου ..... » 521—622

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΝ ΕΝΑΤΟΝ

ΙΣΠΑΝΟΙ 523-572.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΛ'. ΛΕΙΨΑΝΑ ΜΕΣΑΙΩΝΟΣ ... » 523—561
1647. Κάρολος Δ'. (1788-1808), Ἰωσὴφ Ναπολέων (1808-1813), Φερδινάνδος Ζ'. (1813-1835) ..... » 523—530
1648. Ἰσαβέλλα (1833-1869), ταραχώδεις χρόνοι ..... » 530—534
1649. Ἐμφύλιος πόλεμος καὶ ἀγῶνες φατριῶν ..... » 534—543
1650. Ἀγῶνες φατριῶν περὶ πολιτεύματος ..... » 543—559
1651. Ἀμαδεὺς ἢ Ἀμαδέος (1871-1873), παραίτησις αὐτοῦ ... » 560—561
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΛΑ'. ΜΙΚΡΑ ΒΕΛΤΙΩΣΙΣ ..... » 561—572
1652. Δημοκρατία, ἐξακολούθησις τῶν ταραχῶν, πτῶσις τῆς δημοκρατίας ..... » 561—566
1653. Ἀλφόνσος ΙΒ' (1874—) ..... » 566—572

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΝ

ΠΟΡΤΟΓΑΛΟΙ 573-590.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΛΒ'. ΠΑΡΑΚΜΗ ..... » 573—590

§ 1654. Ἰωάννης Ϛ'. (1816-1826) ..... Σελ. 573—578
1655. Ἀνεξαρτησία Βρασιλίας ..... » 578—581
1656. Δὸν Πέτρος νόμιμος διάδοχος, Ἰσαβέλλα Μαρία ἐπίτροπος, Μιγουέλης, ὅρκος τοῦ θρόνου, Μαρία Β' δὰ Γλόρια βασίλισσα (1826-1853) ..... » 581—588
1657. Δὸμ Πέτρος Ε' (1853-1861) ..... » 588—589
1658. Λουδοβῖκος Α' (1861—1889) ..... » 589
1659. Κάρολος Α' (1889—) ..... » 589—590

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΙΤΑΛΟΙ 591-668.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΛΓ'. ΚΑΤΑΚΕΡΜΑΤΙΣΜΟΣ ... » 591—627
1660. Μεταβολαὶ πολιτικαὶ καὶ κοινωνικαὶ ἐν Ἰταλίᾳ, Ῥώμῃ, τελεία ὑπεροχὴ τῆς γαλλικῆς δημοκρατίας ..... » 591—592
1661. Σαρδινία καὶ Πεδεμόντιον ..... » 592—593
1662. Τοσκάνα καὶ Νεάπολις ..... » 593—597
1663. Τὸ βασίλειον τῶν δύο Σικελιῶν. Ἑταιρεῖαι μυστικαί, Ἀνθρακεῖς, λῃσταί ..... » 598—601
1664. Παλέρμου ἐπανάστασις, Ἀνθρακεῖς ..... » 602—605
1665. Παρέμβασις τῶν ἄλλων δυνάμεων καὶ μάλιστα τῆς Αὐστρίας τοῖς τοῦ Πεδεμοντίου καὶ τῆς Νεαπόλεως πράγμασι, νίκη αὖθις τῆς αὐταρχίας καὶ ἧττα τῶν Ἰταλῶν πατριωτῶν καὶ φιλελευθέρων ..... » 605—609
1666. Ἀποκατάστασις τῆς αὐταρχίας (ἀπολυτισμοῦ) καὶ ποινικὸν δικαστήριον, ἐθνικαὶ καὶ φιλελεύθεροι ἐνέργειαι ἐν Πεδεμοντίῳ, ἀνακήρυξις τοῦ ἰσπανικοῦ συντάγματος, ὁ πρίγκιψ Καριγνᾶνος καὶ ἡ συνταγματικὴ μερίς, καταστροφὴ τῆς ἐπαναστάσεως, φυγὴ τῶν πατριωτῶν, αὐστριακὴ καταδίωξις. » 609—614
1667. Ἐπαναστατικαὶ ἀπόπειραι πρόδρομοι τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως πρὸς ἵδρυσιν τοῦ νέου ἰταλικοῦ βασιλείου ..... » 614—627
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΛΔ'. ΕΛΕΥΘΕΡΑ ΙΤΑΛΙΑ ..... » 628—668
1668. Καβούρ, Βίκτωρ Ἐμμανουήλ, Γαριβάλδης, δεύτερος λομβαρδικὸς πόλεμος ..... » 628—637
1669. Ἐξακολούθησις τοῦ ὑπὲρ ἐλευθερίας καὶ ἑνώσεως ἀγῶνος τῶν Ἰταλῶν ἔν τε τῇ μέσῃ καὶ κάτω Ἰταλίᾳ (1860-1862) » 637—652
1670. Ἀγῶνες (1866) τῶν Ἰταλῶν πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἰταλικῆς ἑνώσεως καὶ πρόσκτησις τῆς Βενετίας μετὰ ἥττας κατά τε γῆν καὶ θάλασσαν ..... » 652—658
1671. Ἀποτυχία ἐκστρατείας Γαριβάλδου, παπικὴ σύνοδος, πτῶσις τοῦ παπικοῦ κράτους καὶ συμπλήρωσις τῆς ἰταλικῆς ἑνώσεως » 658—663
1672. Κατάστασις κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ τῆς Ἰταλίας μετὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἑνώσεως, Βίκτωρ Ἐμμανουήλ ..... » 663—666
1673. Οὐμβερτος (1877—) ὅμοιος τῷ πατρί, δημοκρατικαὶ ἐκδηλώσεις, συνωμοσία, ἀπόπειρα δολοφονίας τοῦ βασιλέως, φατριῶν ἀνταγωνισμοὶ καὶ ταραξίαι, σχέσεις Ἰταλίας πρὸς τὰς ἄλλας δυνάμεις καὶ τοὺς παπιστάς ..... » 666—668

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΚΑΤΩΧΩΡΙΤΑΙ

(ΒΕΛΓΑΙ ΚΑΙ ΟΛΛΑΝΔΟΙ) 669-696.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΛΕ'. ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΚΑΙ ΔΙΑΙΡΕΣΙΣ ΚΑΤΩΧΩΡΙΤΩΝ ..... Σελ. 669—683
§ 1674. Οἱ Βέλγαι καὶ Ὁλλανδοὶ ἡνωμένοι ὑπὸ Γουλιέλμον Α' τὸν Ἀραυσικὸν (1814-1830) ..... » 669—683
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΛΣ'. ΙΔΡΥΣΙΣ ΤΟΥ ΒΕΛΓΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ..... » 684—696
1675. Ἀνακήρυξις τῆς ἀνεξαρτησίας τοῦ Βελγίου ὑπὸ τῆς προσκαίρου κυβερνήσεως, βελγικὴ ἐθνοσυνέλευσις, προκήρυξις τοῦ πρίγκιπος Γουλιέλμου, συνέδριον δυνάμεων ..... » 684—688
1676. Λεοπόλδος Α'. βασιλεὺς τοῦ Βελγίου (1831-1865) ..... » 688—693
1677. Λεοπόλδος Β' (1865—) ..... » 694
1678. Ἡ Ὁλλανδία ὑπὸ Γουλιέλμον Α' (1814-1840), Γουλιέλμον Β' (1840-1849) καὶ Γουλιέλμον Γ' (1849—) ..... » 694—696

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

ΕΛΒΕΤΟΙ 697-710.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΛΖ'. ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑΚΟΝ ΣΥΣΤΗΜΑ ..... » 697—710
1679. Ἀρχαῖοι Ἑλβετοί, ἀνάμιξις μετὰ ξένων λαῶν, ἀγῶνες νικηφόροι πρὸς τὸν ἀψοβουργικὸν οἶκον ..... » 697—699
1680. Ἑλβετικὴ δημοκρατία, ἀγῶνες πολιτικοὶ καὶ θρησκευτικοί. » 699—710

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΤΟΥΡΚΟΙ 711-748.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΛΗ'. ΠΑΡΑΚΜΗ ..... » 711—719
1681. Σελὶμ Γ' (1789-1808) ..... » 711—718
1682. Μουσταφᾶς Δ' (1807-1808) ..... » 718—719
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΛΗ'. ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΑΤΥΧΗΣ ΑΠΟΠΕΙΡΑ ΣΩΤΗΡΙΑΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΙΑΣ ..... » 719—748
1683. Μαχμούτης ὁ Β' (1808-1839) ..... » 719—727
1684. Ἀβδοὺλ-Μεδζὶτ (1839-1861) ..... » 727—737
1685. Ἀβδοὺλ-Ἀζὶζ (1861-1876), μεταρρυθμίσεις, Φουὰτ καὶ Ἀλῆ πασσᾶς, ἐπαναστάσεις ..... » 737—739
1686. Μουράτης Ε' (18 Μαΐου-19 Αὐγούστου 1876), ἐσωτερικὴ σύγχυσις καὶ μανία τῶν φατριῶν ..... » 739—740
1687. Ἀβδοὺλ-Χαμὶτ (19 Αὐγούστου 1876—) ..... » 740—744
ΚΕΦΑΛ. ΣΜ'. ΑΙΓΥΠΤΟΣ ΠΟΛΥΔΕΣΠΟΤΟΣ .. » 744—745
1688, Πολλοὶ οἱ κύριοι τῆς Αἰγύπτου ..... » 744—745
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΜΑ'. ΒΟΥΛΓΑΡΟΙ ..... » 746
1689. Ἐλευθερία τῶν Βουλγάρων διὰ ῥωσσικοῦ αἵματος, χαρακτὴρ αὐτῶν ..... » 746
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΜΒ'. ΜΑΥΡΟΒΟΥΝΙΟΙ ..... » 747—748

§ 1690. Φιλοπόλεμοι, φιλοπάτριδες, θρησκευτικὸν καὶ κοσμικὸν πολίτευμα, ἀριστοκρατικὴ δημοκρατία ..... Σελ. 747—748

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

ΒΛΑΧΟΙ 749-752.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΜΓ'. ΥΠΟΤΕΛΕΙΣ ..... » 749—750
1691. Βλάχοι πολυμιγὴς λαός, θέατρον πολέμων, βοεβόδαι, Ἕλληνες ἡγεμόνες, ἐγχώριοι ὁσποδάροι, κατοχὴ ὑπὸ Ῥωσσίας καὶ Αὐστρίας ..... » 749—750
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΜΔ'. ΑΝΕΞΑΡΤΗΤΟΙ ..... » 750—752
1692. Κάρολος Ἀντώνιος Ὀενζόλλερν (1866—), ἠθικὴ ἐξαχρείωσις τοῦ λαοῦ, βελτίωσις, βασιλεία ..... » 750—752

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΝ ΕΚΤΟΝ

ΣΕΡΒΟΙ 753-768.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΜΕ'. ΥΠΟΤΕΛΕΙΣ ..... » 753—768
1693. Παλαιοὶ Σέρβοι πολυμιγεῖς, νέοι Σέρβοι σλαυϊκῆς καταγωγῆς, μέγα σερβικὸν βασίλειον, ζουπάνοι, Βυζαντίνων κυριαρχία καὶ Τούρκων, κατάσασις Σέρβων ὑπὸ τοὺς Τούρκους. » 753—764
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΜς'. ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΚΑΙ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ ..... » 765—768
1694. Ἡγεμονία Μιλόσχη Ὀβρένοβιτς (1817-1830), Μιλᾶνος Ὀβρένοβιτς (14 Μαΐου-7 Ἰουλίου 1839), Μιχαὴλ Ὀβρένοβιτς (1839-1842), Ἀλέξανδρος Καραγεώργεβιτς (1842-1858), Μιλόσχης Ὀβρένοβιτς (1858-1859), Μιχαὴλ Γ' Ὀβρένοβιτς (1860-1868), Μιλᾶνος Ὀβρένοβιτς (1868-1888), Ἀλέξανδρος Ὀβρένοβιτς (1888—) ..... » 765—768

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

ΕΛΛΗΝΕΣ 769-1280.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΜΖ'. ΜΕΓΑΛΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ ΚΑΙ ΠΑΛΙΓΓΕΝΕΣΙΑ ΕΛΛΗΝΩΝ ..... » 769—778
1695. **Μικραὶ ἐπαναστάσεις νήσων, Πελοποννήσου καὶ ἠπείρου Ἑλλάδος, Σουλιῶται, ἁρματωλοὶ καὶ κλέπται, Ῥήγας Φεραῖος καὶ ἑταιρεῖαι ἦσαν πρόδρομοι τῆς μεγάλης ἐπαναστάσεως** ..... » 769—770
1696. ΠΡΩΤΟΝ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ 1821. **Ἐπανάστασις ἐν Μολδαυΐᾳ καὶ Βλαχίᾳ.** » 770—774
1697. **Μάχαι Γαλαζίου, συμπλοκὴ Φωξάνης καὶ Νοτσέτου, μάχη Δραγατσανίου, Σκουλενίου καὶ Σέκου, τέλος τῆς ἐν ταῖς ἡγεμονίαις ἐπαναστάσεως** ..... » 774—776
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΜΗ'. ΕΝΑΡΞΙΣ ΚΑΙ ΑΚΜΗ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΕΝ ΤΗ ΚΥΡΙΩΣ ΕΛΛΑΔΙ .. » 778—836
1698. **Ἔναρξις τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Πελοποννήσῳ** ..... » 778—781

§ 1699. Ἡ ἐν Βαλτετσίῳ μάχη ἦν αἰτία τῆς ἁλώσεως τῆς Τριπόλεως ..... Σελ. 781—782
1700. Ἅλωσις Τριπόλεως ..... » 782—783
1701. Κήρυξις τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῇ ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδι, μάχη Θερμοπυλῶν, Γραβιᾶς, Βασιλικῶν.. » 783—794
1702. Ἐπανάστασις ἀλλαχοῦ τῆς ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδος ..... » 794
1703. Ἐπανάστασις ἐν ταῖς νήσοις, Σπέτσαι, Ψαρά, Ὕδρα, Σάμος, Κρήτη, πυρπόλησις τουρκικῆς φρεγάτας παρ' Ἐρισσόν..... » 794—796
1704. ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ 1822. Ἐν Πελοποννήσῳ μάχη Γηροκομείου, ὄλεθρος Δράμαλη, πτῶσις Ναυπλίου..... » 796—799
1705. Συμβάντα ἐν τῇ ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδι, κίνδυνος Σουλιωτῶν καὶ πτῶσις Σουλίου, ἀτυχεῖς μάχαι Φαναρίου καὶ Πέτα ,πρώτη πολιορκία Μεσολογγίου. » 799—801
1706. Κατορθώματα κατὰ θάλασσαν, καταστροφὴ τῆς Χίου, πυρπόλησις τουρκικῆς ναυαρχίδος καὶ ἑτέρας ἐν Τενέδῳ ..... » 801
1707. ΤΡΙΤΟΝ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ 1823. Ἡ ἐν τῇ ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδι εἰσβολὴ τοῦ Μουσταῆ-πασσᾶ, νυκτομαχία Σουλιωτῶν καὶ θάνατος Μάρκου Μπότσαρη..... » 801—803
1708. Ἐν Πελοποννήσῳ ἀψιμαχίαι μικροῦ λόγου ἄξιαι, καταστροφὴ ἐν Ἀκράτᾳ τῶν λειψάνων τοῦ Δράμαλη, παράδοσις Ἀκροκορίνθου τοῖς Ἕλλησιν ..... » 803
1709. Τὰ κατὰ θάλασσαν, νῆσοι, Κρήτη καὶ Εὔβοια.—Κρήτη 804-809.—Δεύτερον ἔτος τῆς ἐν Κρήτῃ ἐπαναστάσεως 809-812.—Ὀργανισμὸς τῆς Κρήτης 812-813.—Ἀψιμαχίαι ἀτελεύτητοι καὶ ἔνεδραι 814-818. Τρίτον ἔτος τῆς ἐν Κρήτῃ ἐπαναστάσεως, Νεόφυτος Οἰκονόμος, πρόσκαιρος διοικητὴς τῆς Κρήτης, διοικητὴς Ἐμμανουὴλ Τομπάζης 818-819.—Χασάν, ὑποταγὴ Ἱεραπύτνης, Λασιθίου, Μιραμπέλου, ὄλεθρος Ἑλλήνων ἐν τῷ σπηλαίῳ Μιλάτου ὑπὸ Χασὰν 820-821.—Ἐμμανουὴλ Τομπάζης ἁρμοστὴς τῆς Κρήτης 821-822.—Ἐκστρατεία εἰς Σέλινον, νέαν πολίτευμα τῆς Κρήτης ἐν Ἀρκούδαινᾳ ψηφισθέν 822-823.—Ἀψιμαχία, Χουσεΐν, ὁ ἐν τῷ σπηλαίῳ Μελιδόνῃ ὄλεθρος Ἑλλήνων 823-825.—Ματαία ἀπόπειρα ἁλώσεως τῆς Γραμβούσης ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων 825.—Εὔβοια 825-828.—Δεύτερον ἔτος τῆς ἐν Εὐβοίᾳ ἐπαναστάσεως 1822. 828-832.— Τρίτον ἔτος τῆς ἐν Εὐβοίᾳ ἐπαναστάσεως 1823. 832-834.—Ἀναβίωσις τῆς ἐπαναστάσεως ἐν Εὐβοίᾳ 835-836. » 803—836
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΜΘ'. ΕΣΧΑΤΟΣ ΚΙΝΔΥΝΟΣ ΕΣΩΘΕΝ ΚΑΙ ΕΞΩΘΕΝ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ. » 836—936
1710. ΤΕΤΑΡΤΟΝ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ 1824. Οἰκτρὰ κατάστασις πρὸ πάντων πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδος. » 836—841
1711. Δεινὸς κίνδυνος ἔξωθεν ἐπικρεμάμενος τῇ Ἑλλάδι ἐξ Αἰγύπτου καὶ Τουρκίας κατά τε γῆν καὶ θάλασσαν, καταστροφὴ Κάσου, Κρήτης καὶ Ψαρῶν, νικηφόροι ναυμαχίαι Ἑλλήνων περὶ Σάμον..... » 841—847
1712. Ναυμαχίαι διαρκεῖς Ἑλλήνων πρὸς τοὺς ἡνωμένους στόλους Τουρκίας καὶ Αἰγύπτου, νίκη (20 Αὐγού-

στου) **Ἑλλήνων ἐν Ἀμπλιανῇ, συμπλοκαὶ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι.** — Συμπλοκαὶ ἐν Καλυδίοις, Λαμίᾳ, Μαραθῶνι, περὶ Ἀθήνας 851-852.— Συμπλοκαὶ ἐν τῇ Δυτικῇ Ἑλλάδι καὶ Πελοποννήσῳ 853-854 ..... Σελ. 847—854

§ 1713. ΠΕΜΠΤΟΝ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ 1825. **Ἐκστρατεία Αἰγυπτίων ὑπὸ τὸν Ἰβραὴμ εἰς Πελοπόννησον, ἀτυχὴς τότε Ἕλλησι μάχη Κρομμυδίου, Σφακτηρίας, Ναβαρίνου, Μανιακίου, Ἀκόβου, περὶ τὴν Τρίπολιν, λεηλασία Πελοποννήσου.**—Νῖκαι Ἑλλήνων ἐπὶ τῶν Τρικόρφων καὶ περὶ Πιάναν, Ζαράχοβαν καὶ Δαβιάν καὶ ὅλεθρος Ἑλλήνων ἐν τῷ σπηλαίῳ Βρονταμᾶ 856-857 .. » 854—857

1714. **Δευτέρα πολιορκία Μεσολογγίου.**— Ἔφοδος εἰς τὸ προτείχισμα τοῦ Μπότσαρη καὶ ἀποτυχία Τούρκων 865-866.— Προτάσεις Ῥεσσὴτ περὶ παραδόσεως τοῦ Μεσολογγίου· ἄλλη ματαία ἔφοδος Τούρκων 866-870. — Ὕψωμα ἑνώσεως παρὰ τὸ τοῦ Φραγκλίνου προτείχισμα καὶ ἧττα Τούρκων 870-871. — Ἀπελπισμὸς Κιουταχῆ, ἔφοδος ὁλεθρία τοῖς Τούρκοις 871-873. — Οἰκτρῶς εἶχον τὰ τῶν πολιορκητῶν, ἄριστα τὰ τῶν πολιορκουμένων 873-879. ..... » 857—879

1715. ΕΚΤΟΝ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ 1826. **Ἐξακολούθησις τῆς πολιορκίας Μεσολογγίου καὶ ἔξοδος τῆς ἀθανάτου αὐτοῦ φρουρᾶς.**— Ἐγκατάλειψις τῆς πολιορκίας κατὰ γῆν καὶ ἀποκλεισμὸς κατὰ θάλασσαν 881. —Ἅλωσις Βασιλαδίου, Ντολμᾶ καὶ Αἰτωλικοῦ ὑπὸ τῶν Τούρκων 881-882.— Ἐξόρμησις τῆς φρουρᾶς τοῦ Μεσολογγίου καὶ σφαγὴ Τούρκων, παρέμβασις Ἀδὰμ, ἡρωϊσμὸς τῶν ἐν Κλεισόβᾳ Ἑλλήνων καὶ κατάληψις αὐτῆς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν 882-887. — Ἔξοδος τῶν ἐν Μεσολογγίῳ πολιορκουμένων 887-901 ..... » 879—901

1716. **Δευτέρα ὁλεθρία ἐκστρατεία Ἰβραὴμ εἰς Πελοπόννησον, ἀνδρεία Λακώνων.** — Ἐπιδρομὴ Αἰγυπτίων εἰς Ἀχαΐαν καὶ Ἀργολίδα 905 ..... » 901—905

1717. **Πολιορκία Ἀθηνῶν ὑπὸ Κιουταχῆ, ἐκστρατεία Καραϊσκάκη καὶ λαμπρὰ νίκη ἐπὶ τοῦ Παρνασσοῦ καὶ θάνατος Μουστάμπεη, ἅλωσις τῆς ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν.** —Πανωλεθρία τῶν ὑπὸ τὸν Μουστάμπεην παρὰ τὴν ἐπὶ τοῦ Παρνασσοῦ Ἀράχοβαν (Ἀνεμώρειαν) καὶ ἀνύψωσις τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῇ ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάδι 915-922 ..... » 905—922

1718. ΕΒΔΟΜΟΝ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ 1827. **Τρεῖς μάχαι περὶ τὸ Δίστομον (Ἄμβρυσον).**— Ἐξακολούθησις τῆς πολιορκίας τῆς ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν, ἧττα Ἑλλήνων περὶ Καματερόν, κατάληψις Μουνιχίας ὑπ' αὐτῶν 928-929.—Ἐπάνοδος Καραϊσκάκη καὶ μάχη Κερατσινίου, Κόχραν, Τσώρτσης 929-931.—Θάνατος Γεωργίου Καραϊσκάκη 931. — Ἧττα Ἑλλήνων περὶ τὸ Φάληρον καὶ ἅλωσις τῆς ἀκροπόλεως Ἀθηνῶν 931-934 ..... » 922—934

1719. **Τὰ ἐν θαλάσσῃ κατὰ τὰ ἔτη 1825-1827** ..... » 934—936

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΝ'. ΤΕΛΟΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ ΚΑΙ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ..... » 937—981

1720. **Ἰωάννης Καποδίστριας κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος (19**

Μαρτίου 1827-27 Σεπτεμβρίου 1831) ..... Σελ. 937— 938
§ 1721. ΟΓΔΟΟΝ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ 1828. —Ἡ ἐκτὸς τοῦ Ἰσθμοῦ Ἑλλάς, νῆσοι (Εὔβοια, Χίος, Κρήτη), Πελοπόννησος 939-942..... » 938— 942
1722. ΕΝΑΤΟΝ ΤΟ ΚΑΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΟΝ ΕΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ 1829.—Μάχη Μαρτίνου, ἀνδρεία Βάσσου Μαυροβουνιώτου καὶ ἧττα Τούρκων 943. — Μάχη Ἀνηφορήτου 944-945. —Πρώτη μάχη περὶ τὰς Θήβας, Χατσηχρῆστος 945. — Δευτέρα μάχη Θηβῶν 945-947.—Συμπλοκαὶ Ὠρωποῦ, Μενιδίου 947..... » 942— 947
1723. **Παράδοσις τοῖς Ἕλλησι Βονίτσης, Ἀντιρρίου, Ναυπάκτου, Μεσολογγίου καὶ Αἰτωλικοῦ.**—Μάχη Πέτρας, ἧττα Τούρκων, Δημήτριος Ὑψηλάντης 949-953 .. » 947— 953
ΚΕΦΑΛ. ΣΝΑ'. ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΟΥ ΔΙΟΙΚΗΣΙΣ.. » 953— 981
1724. **Πολεμικά** ..... » 953— 956
1725. **Διοικητικὰ τμήματα τοῦ κράτους**..... » 956— 957
1726. **Πολίτευμα** ..... » 957
1727. **Παιδεία καὶ ἐκκλησία**..... » 957— 958
1728. **Αἴτια ἀντιπολιτεύσεως κατὰ Καποδιστρίου καὶ θάνατος αὐτοῦ.**—Πρῶτον 958-961.—Δεύτερον 961-962. —Τρίτον 962.—Τέταρτον 962.—Πέμπτον 962-963. — Ἕκτον 963.—Ἕβδομον 963.—Ὄγδοον 963.—Ἔνατον 964-965.—Δέκατον 965-969.—Ἑνδέκατον 969.—Δωδέκατον 969.—Δέκατον τρίτον 970.—Δέκατον τέταρτον 970-972. Δέκατον πέμπτον. Ἀντίστασις Μανιατῶν καὶ τῆς οἰκογενείας Πετρόμπεη 972-974. — Δολοφονία τοῦ Καποδιστρίου 974-981 ..... » 958— 981
ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΝΒ'. ΑΝΑΡΧΙΑ (1831-1833)..... » 982—1012
1729. **Τριανδρία: Αὐγουστῖνος Καποδίστριας, Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, Ἰωάννης Κολέττης.** —Ἔναρξις τῆς συνελεύσεως, ἀντιπολίτευσις κόμματος Κολέττου, πρόγραμμα αὐτῆς εὐρύτατον καὶ ἐπαγωγὸν 985-987. — Δύο συνελεύσεις 987-988..... » 982— 988
1730. **Αὐγουστῖνος Καποδίστριας προεστὼς τῆς Ἑλλάδος.**—Ἐκλογὴ Ὄθωνος, ὅρια τῆς Ἑλλάδος, ἀναγνώρισις αὐτῆς 991-992.—Ὑπεροχὴ ἀντικυβερνητικῶν ἢ συνταγματικῶν 992-995.—Εἰσβολὴ Ῥουμελιωτῶν εἰς Πελοπόννησον, παραίτησις καὶ φυγὴ τοῦ Αὐγουστίνου Καποδιστρίου 995-996..... » 988— 996
1731. **Διοικητικὴ πενταμελὴς ἐπιτροπεία: Κολοκοτρώνης, Ζαΐμης, Κολέττης, Μεταξᾶς, Βουδούρης** .. » 996— 997
1732. **Πρώτη ἑπταμελὴς ἐπιτροπεία: Κολέττης, Ζαΐμης, Κουντουριώτης, Μεταξᾶς, Δημήτριος Ὑψηλάντης, Ζωγράφος, Κολιόπουλος ὁ καὶ Πλαπούτας** ..... » 997— 998
1733. **Δευτέρα ἑπταμελὴς ἐπιτροπεία: Κολέττης, Ζαΐμης, Κουντουριώτης, Μεταξᾶς, Ὑψηλάντης, Πλαπούτας καὶ Τρικούπης**..... » 998— 999
1734. **Ληστεία, ἁρπαγαί, ἐμφύλιος πόλεμος, ταραχαί**.. » 1000—1001
1735. **Τὰ ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς ἐν Προνοίᾳ συνελεύσεως.**—Ἔριδες ἐν τῇ συνελεύσει, διενέξεις αὐτῆς πρὸς τοὺς ἀντιπρέσβεις, διάλυσις τῆς γερουσίας καὶ ἀναβίωσις αὐτῆς, βιαία διάλυσις τῆς συνελεύσεως 1004-1006.—Συνέντευξις

Κολοκοτρώνη μετ' ἄλλων ὁπλιταρχῶν, ῥαδιουργίαι Ῥίκορδ 1006-1007.—Δευτέρα τριανδρία: Κολέττης, Ζαΐμης καὶ Μεταξᾶς 1007-1008.—Ῥίκορδ κυβερνήτης τῆς Ἑλλάδος 1008-1009 ..... Σελ. 1001—1009

§ 1736. **Στρατιωτικὴ αὐταρχία Κολοκοτρώνη, Κριεζώτη.** » 1009—1012

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΝΓ'. ΑΝΤΙΒΑΣΙΛΕΙΑ (1833-1835) » 1012—1053

1737. **Κατάπλους τοῦ Ὄθωνος εἰς Ναύπλιον, ἀντιβασιλεῖς: Ἅρμανσβεργ, Μάουρερ, Ἔϊδεκ** ..... » 1012—1014

1738. **Γραμματεῖς (ὑπουργοὶ) τῆς ἐπικρατείας: Τρικούπης, Κολέττης, Μαυροκορδάτος, Πραΐδης, δυσχέρειαι περὶ τὴν ἀνόρθωσιν τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων** » 1014—1015

1739. **Στρατιωτικά, ἀσπλαγχνία Βαυαρῶν πρὸς τοὺς ἀγωνιστάς, ἐξ ὧν ἄλλα τε κακὰ καὶ ἡ ληστεία** .. » 1015—1021

1740. **Νομοί, ἐπαρχίαι, δῆμοι** ..... » 1021—1023

1741. **Ἐκκλησιαστικά.** — Πρώτη ἱερὰ σύνοδος τῆς Ἑλλάδος 1024.—Διακήρυξις περὶ τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς Ἑλληνικῆς ἐκκλησίας καὶ τὰ ἐκ τούτου σκάνδαλα 1024-1026.—Πρόσκαιρος διαίρεσις τῶν ἐπισκοπῶν τοῦ βασιλείου τῆς Ἑλλάδος 1026 ..... » 1023—1026

1742. **Μοναστήρια καὶ μοναχοί.** — Ἰδιωτικὰ μοναστήρια καὶ ναοὶ 1028-1029.—Ἐκπαίδευσις κληρικῶν 1029... » 1027—1029

1743. **Δημοσία ἐκπαίδευσις.** — Κεντρικὸν σχολεῖον Αἰγίνης 1029-1030.—Τὸ ἐν Αἰγίνῃ ὀρφανοτροφεῖον 1030.—Γυμνάσιον ἐν Ναυπλίῳ 1030-1031.—Σχολὴ Ψαριανῶν, γερμανικὴ σχολή, παρθεναγωγεῖον 1031.—Ὑπότροφοι ἀγωνιστῶν παῖδες ἐν Μονάχῳ 1031-1032.—Ἰδιωτικὰ σχολεῖα ὑφ' Ἑλλήνων, ὑπ' Ἀμερικανῶν 1032.—Μεταρρύθμισις καὶ συμπλήρωσις τῆς ἐκπαιδεύσεως 1032.—Δημοτικὴ ἐκπαίδευσις 1032-1033.—Γυμνάσια, πανεπιστήμιον, ἀκαδημία 1033-1034.—Ἐφημερίδες, συγγράμματα 1035.—Τέχνη, βιομηχανία, βιβλιοθῆκαι Ναυπλίου καὶ Αἰγίνης, ἀρχαιότητες 1035-1036.—Δωρηταὶ 1036-1037 » 1029—1036

1844. **Δικαστικά** ..... » 1037—1040

1745. **Οἰκονομικά, γεωργία, ὁδοί** ..... » 1040—1041

1746. **Αἴτια ἀντιπολιτεύσεως τῇ ἀντιβασιλείᾳ καὶ τέλος αὐτῆς.**—Συνωμοσία Πλαπούτα καὶ Θεοδώρου Κολοκοτρώνη 1043-1044.—Διάψευσις Θεοδώρ. Κολοκοτρώνη 1044-1046—Ῥώμας, διαδόσεις κατὰ τῶν ἀντιβασιλέων, ἐπιστολὴ Κολοκοτρώνη πρὸς Νεσσερλώδ, ἀναφορὰ Φραντζὴ καὶ Δώκινς κατὰ Μάουρερ καὶ Ἔϊδεκ, ἡ ἐν Τήνῳ σάσις 1046-1047.—Ἐνέργειαι τῶν ἀντιβασιλέων κατὰ τῶν Καποδιστριακῶν, σύλληψις σὺν ἄλλοις τοῦ Κολοκοτρώνη ὡς ἀρχηγοῦ συνωμοσίας 1047.—Κάθειρξις Κολοκοτρώνη καὶ τῶν ἄλλων, μεταβολὴ τοῦ ὑπουργείου, συγχώνευσις φατριῶν, νομοθεσία, πρώτη ἑορτὴ Ὄθωνος 1047-1048.—Ἀνακρίσεις περὶ Κολοκοτρώνη καὶ Πλαπούτα, ἑτερορροπία δικαστῶν παραπεισθέντων ὑπὸ τῶν φατριῶν 1048-1049.—Κατηγορητήριον κατὰ Κολοκοτρώνη καὶ Πλαπούτα, δίκη καὶ καταδίκη αὐτῶν, βασιλικὴ χάρις 1049-1050.—Ἡ δίκη Κολοκοτρώνη ἀφορμὴ ἐπαναστάσεως ἐν Μάνῃ 1050-1052.—[1]Ἀνάκλησις Μάουρερ καὶ Ἄβελ καὶ αὐταρχία Ἅρμανσβεργ 1052-1053 ..... » 1041—1053

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΝΔ'. ΟΘΩΝ Α' (1835-1862) .... Σελ. 1053—1152

§ 1747. **Ὄθων Α' βασιλεὺς καὶ Ἀμαλία, ἐλπίδες Ἑλλάδος εἰς τὸν Ὄθωνα**..... » 1053—1055

1748. **Ἀτυχὴς αὐταρχία τοῦ Ὄθωνος, βασιλικοὶ θεράποντες**..... » 1055—1057

1749. **Πολιτικαὶ φατρίαι (κόμματα), ὑπουργεῖα, ἐφημεριδογραφία, στάσεις καὶ λῃσταί**..... » 1057—1061

1750. **Κατάργησις τῆς ἀρχιγραμματείας καὶ ἀπόλυσις τοῦ Ἀρμανσβεργ, πρωθυπουργία Ῥουδάρτ, προκήρυξις τοῦ Ὄθωνος πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἵδρυσις τοῦ Ἀθήνησι πανεπιστημίου, νόμος περὶ τύπου, πτῶσις Ῥουδάρτ.** — Μῖσος Ἑλλήνων κατὰ Βαυαρῶν, Φαλμεραύερος, ἐφημεριδογραφία, ἀποτυχία τοῦ Ῥουδάρτ, διπλωματία κατ' αὐτοῦ 1062-1064.—Πανώλης ἐν Πόρῳ 1064-1068.—Πανεπιστήμιον τοῦ Ὄθωνος 1068-1070.—Νόμος περὶ ἐξυδρίσεως ἐν γένει καὶ περὶ τύπου, παῦσις Πολυζωΐδου καὶ πτῶσις Ῥουδάρτ 1070-1071 ..... » 1061—1071

1751. **Πρόεδρος τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου ὁ Ὄθων, ἐσωτερικὴ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος, λῃστεῖαι, στάσεις, θρησκευτικαὶ ἔριδες, Οἰκονόμος, Φαρμακίδης, Καΐρης, σχέσεις τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὰς δυτικὰς δυνάμεις καὶ τὴν Τουρκίαν** ..... » 1071—1075

1752. **«Μεγάλη ἰδέα» Ἑλλήνων, ἐπανάστασις ἐν Κρήτῃ.** » 1075—1080

1753. **Αἴτια καὶ ἀφορμαὶ τῆς μεταβολῆς τοῦ πολιτεύματος κατὰ τὴν στάσιν τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1843.**— Δυσμένεια Ἀγγλίας καὶ Ῥωσσίας πρὸς τὸν Ὄθωνα, οἰκονομικὰ Ἑλλάδος 1080-1081 — Ἐξέγερσις τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοῦ πολιτεύματος, τὰ ὑπουργεῖα ἐν ταράχῳ 1081-1083.—Θάνατος Θεοδώρου Κολοκοτρώνη 1083-1804 » 1080—1084

1754. **Ἡ νὺξ τῆς 3 Σεπτεμβρίου 1843, προκήρυξις τοῦ συμβουλίου τῆς ἐπικρατείας, ἐν ᾗ καὶ ὁρκωμοσία τοῦ στρατοῦ, προκήρυξις τοῦ νέου ὑπουργείου πρὸς τοὺς Ἕλληνας, πρόσκλησις ἐθνικῆς συνελεύσεως, λόγος Ὄθωνος πρὸς τοὺς πληρεξουσίους, χάριτες καὶ ἀριστεῖα, σύνταγμα**..... » 1084—1090

1755. **Καὶ ὑπὸ τὸν συνταγματικὸν βίον οἱ Ἕλληνες ἦσαν οἱ αὐτοὶ οἷοι καὶ πρότερον, αὐτόχθονες, ἑτερόχθονες**..... » 1091—1092

1756. **Ὑπουργεῖον Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου (30 Μαρτίου-6 Αὐγούστου 1844), ἀπαιτήσεις, στάσεις καὶ μυστικαὶ ἑταιρεῖαι, ἐπεμβάσεις** ..... » 1092—1095

1757. **Ὑπουργεῖον Κολέττη (6 Αὐγούστου 1844-1 Σεπτεμβρίου 1848),** — Ἐξελέγξεις ἐκλογῶν παράνομοι, παρερμηνεία τοῦ συντάγματος καὶ στάσεις, λῃσταί, ἀμνηστία, χάριτες 1095-1097. — Ὁδοί, ἐμπόριον, σιτοδεία, φροντὶς ὑπ ρ τῶν ἀγωνιστῶν, «μεγάλη ἰδέα», ἑλληνοαλβανικὴ συμμαχία 1097-1098. — Βουλή, διοίκησις, ἀντιπολίτευσις, ἐφημερίδες 1098-1100.—Νέα βουλευτικὴ ἐκλογή, στάσις Νικολάου Κριεζώτη, Μουσούρου ζήτημα μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας, θάνατος Ἰωάννου Κολέττη, Κίτσος Τζαβέλλας (3 Σεπτεμβρίου-6 Μαρτίου 1848) πρόεδρος τοῦ ὑπουργείου Κολέττη 1100-1103. —

Στάσις ἐπικίνδυνος Ι. Φαρμάκη καὶ Παπακώστα Τζαμάλα, ἐπανάστασις Γκιουλέκα, λῃσταὶ 1103-1105 —Νέα εἰσβολὴ τῶν στασιωτῶν: Παπακώστα Τζαμάλα, Κοντογιανναίων, Μπαλατσοῦ καὶ ἄλλων καὶ ἥττα αὐτῶν, Μερεντίτης, λῃσταὶ 1105-1110 ..... Σελ. 1095—1110

§ 1758. **Πρωθυπουργία Γ. Κουντουριώτου (7 Μαρτίου-14 Ὀκτωβρίου 1848), Κ. Κανάρη (15 Ὀκτωβρίου 1848-11 Δεκεμβρίου 1849), Ἀντ. Κριεζῆ (12 Δεκεμβρίου 1849-15 Μαΐου 1854).**—Δὸμ Πακιφικος, Γουλιέλμος Πάρκερ, δυσμενὴς τῇ Ἑλλάδι ἡ Ἀγγλία 1111-1115.—Θουβενὲλ περὶ Ἑλλάδος 1115-1116.—Θρησκευτικὰ σκάνδαλα, σχέσεις τοῦ πατριαρχείου πρὸς τὴν ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλαδος, Χριστοφόρος Παπουλᾶκος, Θεόφιλος Καΐρης 1116-1120. — Ὄθων καὶ Ἀμαλία ὑπὲρ τῆς «μεγάλης ἰδέας» 1120-1121. — Προοίμια ἐπαναστάσεως Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας, οἱ Ἕλληνες ὑπὲρ τῆς Ῥωσσίας ἐπὶ τοῦ κριμαϊκοῦ πολέμου 1121-1122 ..... » 1110—1122

1759. **Τὸ ἀπαράσκευον τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1854, ἔρεισμα αὐτῆς ἄτακτα σώματα, ἀρχηγοὶ ἐπαναστατῶν.** — Ἐπανάστασις ἐπὶ τοῦ Πηλίου, ἀρχηγοὶ αὐτῆς Νικόλαος Φιλάρετος, Μπασδέκης, Γριζᾶνος 1123-1126. —Γ. Γριζᾶνος, Χ. Μπασδέκης, Β. Βασδέκης 1126-1127. —Παπακώστας Τζαμάλας, Ἰωάννης καὶ Ἀχιλλεὺς Βελεντσαῖοι 1128. — Χριστόδουλος Χατσῆ Πέτρος, Νικόλαος Λεωτσᾶκος, μάχη Λουτροῦ 1128-1129..... » 1122—1129

1760. **Πρωθυπουργία Α. Μαυροκορδάτου (16 Μαΐου 1854-28 Σεπτεμβρίου 1855), Δ. Γ. Βούλγαρη (29 Σεπτεμβρίου 1855-12 Νοεμβρίου 1857), Α. Μιαούλη (13 Νοεμβρίου 1857-28 Μαΐου 1859).**—Γάλλων ραδιουργίαι πρὸς ἔξωσιν τοῦ Ὄθωνος καὶ τραχεῖς αὐτῶν καὶ ὑπερήφανοι τρόποι πρὸς τοὺς Ἕλληνας 1130-1131.—Χολέρα Πειραιεῖ καὶ Ἀθήνησι 1131-1133. — Ληστεία ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως, ὑλικὴ ζημία τοῖς τε δούλοις καὶ ἐλευθέροις Ἕλλησιν 1133-1136..... » 1129—1136

1761. **Πρωθυπουργία Α. Μιαούλη (29 Μαΐου 1859-25 Μαΐου 1862), Ι. Κολοκοτρώνη (26 Μαΐου-10 Ὀκτωβρίου 1862), κατάλυσις τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος.** — Αἴτια καὶ ἀφορμαὶ τῆς καταλύσεως τῆς βασιλείας Ὄθωνος 1137 - 1139. — Ἡ ἐν Ναυπλίῳ στάσις ἄμεσος πρόδρομος τῆς καταλύσεως τῆς βασιλείας τοῦ Ὄθωνος 1139-1143. — Χάν, προσβολὴ τῶν ἐπαναστατῶν ὑπὸ τῶν κυβερνητικῶν 1143-1145. — Συμπλοκὴ Χαϊδαρίου (21 Φεβρουαρίου 1862) 1145. —Ἥττα ἐπαναστατῶν, θάνατος Σπυρίδωνος Δυοβουνιώτου καὶ σύλληψις Πάνου Κορωναίου (1 Μαρτίου 1862) 1145-1148.—Ἀποτελέσματα τῆς ναυπλιακῆς ἐπαναστάσεως, Κ. Κανάρης ἀφίσταται τῆς ἀρχηγίας τῶν ἐπαναστατῶν 1148-1149. — Δημήτριος Βούλγαρης ἀρχηγὸς τῆς νέας ἐπαναστάσεως, Ἀναστάσιος Γεννάδιος, ἀνέγερσις καὶ ἀκμὴ καὶ ἐπιτυχία αὐτῆς, Θεόδωρος Γρίβας 1149-1152 ..... » 1136—1152

ΚΕΦΑΛ. ΣΝΕ'. ΜΕΣΟΒΑΣΙΛΕΙΑ (1862-1863).. » 1152—1158

1762. **Πρόσκαιρος κυβέρνησις: Δημήτριος Βούλγαρης,**

Κωνσταντῖνος Κανάρης, Βενιζέλος Ῥοῦφος. Ὑπουργεῖον: Θρασύβουλος Ζαΐμης, Α. Διαμαντόπουλος, Δ. Μαυρομιχάλης, Τάτσης Μαγγίνας, Α. Κουμουνδοῦρος, Δ. Καλλιφρονᾶς, Ε. Δεληγεώργης, Β. Νικολόπουλος (11 Ὀκτωβρίου 1862-8 Φεβρουαρίου 1863), συντακτήριος πρὸς τοὺς Ἕλληνας προκήρυξις τοῦ Ὄθωνος, ἀπόπλους ἐκ Πειραιῶς.— Ἐθνικὴ συνέλευσις, ἐκλογὴ βασιλέως, ἐμφύλιος ἀγὼν περὶ ἀρχῆς 1154. — Ὑπουργοὶ προτάσει τῶν δύο μελῶν τῆς τριανδρίας Βούλγαρη καὶ Ῥούφου: Α. Χ. Λόντος, Ε. Κεχαγιᾶς, Ἀρτ. Μίχου, Π. Καλλιγᾶς, Δ. Κυριακός, Ζ. Βάλδης (8-13 Φεβρουαρίου 1863), στάσις ὀρεινῶν «Φεβρουαριανὴ» ἐπικληθεῖσα, φατρίαι 1154-1155..... Σελ. 1152—1155

§ 1763. **Πρωθυπουργία Ζηνοβίου Βάλδη (15 Φεβρουαρίου-27 Μαρτίου), Διομήδους Κυριακοῦ (27 Μαρτίου-29 Ἀπριλίου), Βενιζέλου Ῥούφου (29 Ἀπριλίου-23 Ὀκτωβρίου 1863).** — Ἐθνικὴ συνέλευσις, φατρίαι, ὀρεινοί, πεδινοί, ἐκλεκτικοὶ καὶ ἐθνικὸν κομιτᾶτον 1157. —Ἐμφύλιος πόλεμος «Ἰουνιακὰ» 1157-1158 ..... » 1155—1158

1764. **Παραίτησις Ἀλφρέδου, ἐκλογὴ τοῦ Γεωργίου, παραχώρησις τῆς Ἑπτανήσου τῇ Ἑλλάδι** ..... » 1158

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΣΝΣ'. ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α' (1863—) .. » 1159—1280

1765. **Περιστάσεις, ὑφ' ἃς ἀνέλαβε τὸν θρόνον τῆς Ἑλλάδος ὁ Γεώργιος, πρόγραμμα αὐτοῦ, ἐπαγγελίαι.** —Πρωθυπουργία Δημητρίου Βούλγαρη (25 Ὀκτωβρίου 1863-5 Μαρτίου 1864), στρατὸς 1161-1162.— Ἕνωσις Ἰονίων νήσων, σύνταγμα 1162-1166..... » 1159—1166

1766. **Πρωθυπουργία Κ. Κανάρη (5 Μαρτίου-16 Ἀπριλίου 1864), Ζηνοβίου Ι. Βάλδη (16 Ἀπριλίου-26 Ἰουλίου 1864), Κ. Κανάρη (26 Ἰουλίου 1864-2 Μαρτίου 1865)**..... » 1166—1168

1767. **Πρωθυπουργία Ἀλεξάνδρου Κουμουνδούρου (2 Μαρτίου-20 Ὀκτωβρίου 1865), Ε. Δεληγεώργη (20 Ὀκτωβρίου-5 Νοεμβρίου), Δ. Γ. Βούλγαρη (6 Νοεμβρίου), Α. Κουμουνδούρου (6-13 Νοεμβρίου), Ε. Δεληγεώργη (13-28 Νοεμβρίου 1865)**..... » 1168—1169

1768. **Πρωθυπουργία Β. Ῥούφου (28 Νοεμβρίου-8 Ἰουνίου 1866) Δ. Γ. Βούλγαρη (9 Ἰουνίου-18 Δεκεμβρίου 1866), Α. Κουμουνδούρου (18 Δεκεμβρίου 1866-20 Δεκεμβρίου 1867), Α. Μωραϊτίνη (20 Δεκεμβρίου 1867-25 Ἰανουαρίου 1868), Δ. Γ. Βούλγαρη (25 Ἰανουαρίου 1868-25 Ἰανουαρίου 1869), Θ. Ζαΐμη (25 Ἰανουαρίου 1869-9 Ἰουλίου 1870), Ἐπ. Δεληγεώργη (9 Ἰουλίου-3 Δεκεμβρίου 1870).** —Κρητικὴ ἐπανάστασις (1866-1868). 1170-1177..... » 1169—1177

1769. **Πρωθυπουργία Α. Κουμουνδούρου (3 Δεκεμβρίου 1870-28 Ὀκτωβρίου 1871), Θ. Ζαΐμη (28 Ὀκτωβρίου-25 Δεκεμβρίου 1871), Δ. Βούλγαρη (25 Δεκεμβρίου 1871-8 Ἰουλίου 1872), Ε. Δεληγεώργη (8 Ἰουλίου 1872-9 Φεβρουαρίου 1874), Δ. Βούλγαρη (9 Φεβρουαρίου 1874-27 Ἀπριλίου 1875), λῃστεία.** —Λαύριον 1178. —Στηλιτικὰ 1178.— Ἀγὼν ὑπὲρ τοῦ

συντάγματος, διάπλασις Τρικουπικῆς μερίδος 1178-1179 Σελ. 1177—1179
§ 1770, **Πρωθυπουργία Χ. Τρικούπη** (27 **Ἀπριλίου**-15 **Ὀκτωβρίου** 1875), **Α. Κουμουνδούρου** (15 **Ὀκτωβρίου** 1875-26 **Νοεμβρίου** 1876), **Ε. Δεληγεώργη** (26 **Νοεμβρίου**-1 **Δεκεμβρίου** 1876), **Α. Κουμουνδούρου** (1 **Δεκεμβρέου** 1876-26 **Φεβρουαρίου** 1877), **Ε. Δεληγεώργη** (26 **Φεβρουαρίου**-19 **Μαΐου** 1877). Συγκίνησις ἐν τῇ Ἑλληνικῇ χερσονήσῳ ἕνεκα τοῦ ρωσσοτουρκικοῦ πολέμου καὶ ἐν Ἑλλάδι 1180-1181 ..... » 1179—1181
1771. **Μεγάλη ἐκκλησία τοῦ λαοῦ ἐν τῷ παναθηναϊκῷ σταδίῳ, ἧς ἀποτέλεσμα ἡ ἵδρυσις «τῆς Οἰκουμενικῆς».**—Ψήφισμα τῆς ἐκκλησίας τοῦ λαοῦ, ἐπιτροπεία αὐτοῦ, ἀποδοχὴ τῶν ἀρχηγῶν τῶν κομμάτων συστάσεως «Οἰκουμενικῆς κυβερνήσεως» 1185-1186..... » 1181—1186
1772. **Ἡ «Οἰκουμενική»: Κωνσταντῖνος Κανάρης, Α. Κουμουνδοῦρος, Ε. Δεληγεώργης, Θ. Δεληγιάννης, Θ. Ζαΐμης, Χ. Τρικούπης, Χ. Ζυμπρακάκης** (26 **Μαΐου** 1877-11 **Ἰανουαρίου** 1878)..... » 1186—1188
1773. **Πρωθυπουργία Α. Κουμουνδούρου** (11 **Ἰανουαρίου**-21 **Ὀκτωβρίου** 1878), **Χ. Τρικούπη** (21-26 **Ὀκτωβρίου** 1878), **Α. Κουμουνδούρου** (25 **Ὀκτωβρίου** 1878-10 **Μαρτίου** 1880), **Χ. Τρικούπη** (10 **Μαρτίου**-13 **Ὀκτωβρίου** 1880), **Α. Κουμουνδούρου** (13 **Ὀκτωβρίου** 1880-3 **Μαρτίου** 1882), **Χ. Τρικούπη** (3 **Μαρτίου** 1882-19 **Ἀπριλίου** 1885), **Θ. Δεληγιάννη** (19 **Ἀπριλίου** 1885-27 **Ἀπριλίου** 1886), **Δ. Βάλβη** (27 **Ἀπριλίου**-9 **Μαΐου** 1886).—Πολεμικὸς ἐνθουσιασμὸς ἔν τε τῇ πρωτευούσῃ καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις 1189-1190..... » 1188—1190
1774. **Ἔξοδος τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ** (21 **Ἰανουαρίου** 1878) **διὰ τριῶν σημείων: Σούρπης, Δερβὲν-Φούρκα καὶ Γιαννιτσοῦς, ἄκρατος ἐνθουσιασμός, ἐπάνοδος τοῦ στρατοῦ**..... » 1190—1193
1775. **Διοποταξία ὑπαξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν, Δημήτριος Τερτίπης, Γεώργιος Λάϊος, λαμπρὰ αὐτῶν κατορθώματα.** — Μάχη Ματαράγκας, νίκη Ἑλλήνων, ἀνδρεία Δ. Τερτίπη, Γ. Λαΐου καὶ ἄλλων 1197-1198.. » 1193—1198
1776. **Ἡ ἐπανάστασις ἐν Μακεδονίᾳ.** — Πρόσκαιρος κυβέρνησις ἐν Λιτοχώρῳ, προκήρυξις πρὸς τὰς εὐρωπαϊκὰς δυνάμεις 1198-1199.—Ἀρχηγοὶ ἐπαναστάσεως: Κ. Δουμπιώτης καὶ ὁ Κίτρους Νικόλαος 1199. —Παράδοσις τοῖς ἐπαναστάταις τοῦ φρουρίου Πλαταμῶνος, πυρπόλησις Λιτοχώρου, συμπλοκὴ Βολιανῶν, Ἁγίων Πάντων, συμπλοκαὶ ἐν Ῥαψάνῃ, ὑποχώρησις εἰς Χάσια, λῆξις τῆς ἐπαναστάσεως 1199-1201 ..... » 1198—1201
1777. **Ἐπανάστασις Ἠπείρου.**—Συμπλοκὴ Πλάκας, Δημαριοῦ, Κλειτσόβου 1201-1202. — Λεηλασία τῶν χωρίων Ῥαδοβυζίου 1202.—Συμπλοκὴ Καραλίμπεη καὶ Γκιάςας, καταστροφὴ ἐν Λυκουρσίῳ, ὑποχώρησις, λῆξις 1202-1205. » 1201—1205
1778. **Ἡ ἐν Θεσσαλίᾳ ἐπανάστασις.**—Πρῶτοι ἐθελοντῶν ἄρχηγοί, ἀποβάσεις, συμπλοκαὶ περὶ τὴν Σουρβιάν, Ξενίαν καὶ Πλάτανον 1205-1206. — Ὕψωσις τῆς σημαίας τῆς

ἐπαναστάσεως ἐπὶ τοῦ Πηλίου, Δ. Γαρέφης, Ζ. Μπασδέκης 1206-1211. — Συνάθροισις εἰς Ὄσσαν, ἀτυχὴς περὶ τὴν Ἀγυιὰν μάχη, συνάθροισις εἰς Πήλιον, ἀτυχὴς μάχη Μαυρολιθάρων, πτῶσις Μακρυνίτσας, λῆξις τῆς ἐπαναστάσεως 1211-1216 ..... Σελ. 1205—1216

1779. **Ἡ ἐν Κρήτῃ ἐπανάστασις, ψήφισμα γενικῆς συνελεύσεως Κρητῶν, Ἀδοσίδης πασσᾶς.** —Σφαγαί, ἐμπρησμοί, ἀτιμώσεις καὶ βεβηλώσεις ὑπὸ Τούρκων, προκηρύξεις ἀρχηγῶν, ὑπόμνημα Κρητῶν 1217-1222.—Ἀποφάσεις τοῦ ἐν Βερολίνῳ συνεδρίου ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος 1222-1223.—Ἀποτυχία τῆς ἑλληνοτουρκικῆς ἐπιτροπείας ἐπὶ τῆς διαρρυθμίσεως τῶν συνόρων, ταυτόσημος διακοίνωσις τῶν δυνάμεων, ἱερὸς φετφᾶς, συνδιάσκεψις Ἑλλήνων καὶ Τούρκων ἐπιτρόπων ἐν Κωνσταντινουπόλει 1223-1225. — Συνδιάσκεψις ἐν Βερολίνῳ, τεχνικὴ ἐπιτροπὴ πρὸς διαχάραξιν τῶν ὁρίων 1225-1226 ..... » 1216—1226

1780. **Θάνατος Ἀλεξάνδρου Κουμουνδούρου, δύο κόμματα ὑπολείπονται: τὸ τοῦ Τρικούπη καὶ Δεληγιάννη** ..... » 1226

1781. **Ἀπόπειραι πρὸς βελτίωσιν τῶν οἰκονομικῶν** .. . » 1226—1227

1782. **Πρωθυπουργία Θεοδώρου Δεληγιάννη** (19 **Ἀπριλίου** 1885-26 **Ἀπριλίου** 1886), **Δ. Βάλβη** (27 **Ἀπριλίου-8 Μαΐου** 1886), **« κάτω οἱ φόροι »**, **ἔλεγχος τοῦ παρελθόντος καὶ εὐελπιστία τοῦ μέλλοντος.**— Πραξικόπημα Βουλγάρων ἐν Ῥωμυλίᾳ, συγκίνησις ἐν Ἑλλάδι, ἐπιστρατείας ἀποτυχία, ἀποκλεισμός, ἀπελπισμὸς τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως καὶ πτῶσις αὐτῆς 1230-1234. Ἐπέμβασις τῶν δυνάμεων κατὰ τοῦ πολέμου, διαδηλώσεις, ψηφίσματα, συναθροίσεις λαοῦ 1234-1238 ..... » 1227—1238

1783. **Πρωθυπουργία Χαριλάου Τρικούπη** (9 **Μαΐου** 1886—), **κατάστασις τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς.**—Συμπλοκαὶ καὶ ἀψιμαχίαι κατὰ τὰ μεθόρια μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑλλήνων 1239-1244. — Καταστροφαὶ ἐκ σεισμοῦ, νόσος ἐν Ναυπλίῳ 1244-1246.—Ἀποξήρανσις τῆς Κωπαΐδος 1246.— Ἐπαναγωγὴ τοῦ πρώην ὑπὸ τοῦ Τρικούπη εἰσαχθέντος φορολογικοῦ συστήματος καὶ τοῦ δασμολογίου, ὑπὸ δὲ τοῦ Δεληγιάννη καταργηθέντος κατὰ τὸ πλεῖστον καὶ κατάστασις ἠθικὴ καὶ ὑλικὴ τῆς Ἑλλάδος 1246.—Ἠθικὴ ἐν Ἑλλάδι κατάστασις 1246-1251 ..... » 1238—1251

1784. **Ἑορταί.** — Ἐνηλικότης τοῦ διαδόχου Κωνσταντίνου 1251-1252.—Πεντηκονταετηρὶς τοῦ πανεπιστημίου 1252-1254.—Εἰκοσιπενταετηρὶς τοῦ βασιλέως Γεωργίου Α΄. Ὀλύμπια Δ΄ Ὀλυμπιάδος 1254-1258.—Γάμοι τοῦ διαδόχου Κωνσταντίνου 1258-1260. ..... » 1251—1260

1785. **Κρητικὴ ἐπανάστασις καὶ δεινὰ παθήματα τῶν Κρητῶν.** ..... » 1260—1266

1786. **Ἡ ὀρθόδοξος ἑλληνικὴ ἐκκλησία ἐν διωγμῷ.** ... » 1266—1268

1787. **Ἐσωτερικὴ ἀνάπτυξις.** — Οἰκονομικὰ 1269-1270. — Συγκοινωνία, ὁδοί, σιδηρόδρομοι 1270-1271.—Στρατὸς 1271-1273.—Ναυτικὸν 1273-1274. — Παιδεία καὶ ἐκκλησία 1274.—Δικαιοσύνη 1274-1275.—Διοίκησις καὶ ὁ τρόπος τοῦ πολιτεύεσθαι 1274-1279.—Μεγάλη εἰρηνικὴ μεταρρύθμισις τῶν πάντων διὰ μεταβολῆς τοῦ τρόπου τοῦ διοικεῖσθαι καὶ πολιτεύεσθαι ἡ μεγάλη κοινωνικὴ ἐπανάστασις ..... » 1268—1280

ΔΕΣΧΗ ΠΛΩΜΑΡΙΟΥ "ΒΕΝΙΑΜΙΝ Ο ΛΕΣΒΙΟΣ"
ΕΤΟΣ ΙΔΡΥΣΗΣ 1878